450.

MONUMENTA POLONIÆ HISTORICA.

POMNIKI DZIEJOWE POLSKI

WYDAŁ

AUGUST BIELOWSKI.

TOM PIERWSZY.

LWÓW.
NAKŁADEM WŁASNYM.
1864.

Wyższa Szkoła Pedagogiczna
Biblioteka
Główna
w Bydgoszczy

139.695

W DRUKARNI ZAKŁADU NARODOWEGO IMIENIA OSSOLIŃSKICH.
Pod bezpośrednim zarządem uprzywil. dzierżawcy Alexandra Vogla.

CIENIOM

KAZIMIERZA WIELKIEGO

ZAŁOŻYCIELA AKADEMII KRAKOWSKIEJ

W 500tną ROCZNICĘ JEJ ZAŁOŻENIA

POŚWIĘCA WYDAWCA.

TREŚĆ TOMU PIĘRWSZEGO.

Przedmowa . . . . . str XI

I.

Świadectwa o Słowianach.

Jordanes (ok. 552) 1
Teofilakt Simokata (ok. 629) 3
Teofanes (ok. 817) 4
Podróże spiewaka (wiek 8) 5
Geograf bawarski (866—890) 10
Otera norwegskiego i Wulfstana »Periplus« (przed 900) 11
Króla Alfreda opis Germanii (871—900) 12

II.

Pomniki Polski.

I. Z Konstantyna Porfirogennety
Wiadomość o nim 15
O zarządzie państwa, *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν* 16
II. Chasdaj Ibn-Szaprut
Wiadomość o nim 51
List Chasdaja do króla Chazarów Józefa... מכתב רב חסדאי 56
Odpowiedź króla Józefa... תשובת מלך יוסף 70
Objaśnienia 79
III. Żywot ś. Metodego (Tabl. I.)
Wiadomość o nim 85
Modlitwa na dzień śś. Kiryła i Metodego 89
Ułamek z legendy słowiańskiej o ś. Kiryle 90
Памать и житиє бл. отьца нашего и оучителя Меѳодия 93
Objaśnienia 113

IV. Z Widukinda
Wiadomość o nim . . . . . str. 123
Widukindi res gestæ Saxonicæ; liber III 124
V. Kraków przyłączon do biskupstwa pragskiego (973—1086) 145
VI. Darowizna Gniezna (985—996) 148
VII. List Thietpalda do ś. Wojciecha (ok. 996) 150
VIII. Męczeństwo ś. Wojciecha (Tabl. II.1)
Wiadomość o niem 151
Passio s. Adalperti martiris 153
IX. Jana Kanaparza Żywot ś. Wojciecha, opracował Alexander Batowski (Tabl. II.2)
Wiadomość o tym żywocie 157
Incipit vita et passio sancti Adalberti martiris 162
Ślub zakonny Wojciecha (Tabl. II.3) 172
X. Brunona Żywot ś. Wojciecha (Tabl. III.4)
Wiadomość o nim 184
Passio sancti Adalberti episcopi et martiris 189
XI. List Brunona do Henryka II, ok. 1008 (Tabl. III)
Wiadomość o nim 223
Epistola Brunonis ad Henricum regem 224
XII. Wipert o śmierci ś. Brunona
Hystoria de prædicatione episcopi Brunonis cum suis capellanis in Prussia, et martirio eorum 229
XIII. Z Thietmara kroniki
Wiadomość o nim 231
Thietmari Chronicon. Ex libro I 241
— II 345
— III 250
— IV 252
— V 264
— VI 273
— VII 294
— VIII 311
XIV. Nagrobek Bolesława Chrobrego
Wiadomość o nim 319
Epitaphium Chabri Boleslai 320
Objaśnienia 321
XV. List Matyldy do Mieczysława II, ok. 1027 (Tabl. IV) 323

XVI. Ryxy zapis kościołowi kolońskiemu ś. Urszuli (1030—1035) . . . . . str. 324
XVII. Z Damianiego żywotu ś. Romualda (ok. 1040) 325
XVIII. Ryxy nadanie dla klasztoru w Brunwiler 1054 333
XIX. Mnich brunwilerski o założeniu klasztoru w Brunwiler (1076—1079)
Wiadomość o nim 335
Brunwillarensis monasterii fundatio 336
Ryxy nadanie włości *Cloteno* klasztorowi brunwilerskiemu, przez Henryka cesarza potwierdzone 1051 352
XX. Brewe Benedykta IX papieża do Aarona arcybiskupa krakowskiego (ok. 1046) . . . . . XXV i 358
XXI. Bolesława Śmiałego nadanie dla klasztoru w Mogilnie 359
XXII. List Wratysława xięcia czeskiego do Bolesława Śmiałego (ok. 1074) . . . 364
Objaśnienia 365
XXIII. List Grzegorza VII papieża do Bolesława Śmiałego 1075 367
Objaśnienia 369
List Grzegorza VII papieża do Dymitra czyli Izęsława wielkiego xięcia kijowskiego 371
XXIV. List Lamberta biskupa krakowskiego do czeskiego Wratysława 1079—1092 372
List bractwa ś. Jakuba w Regensburgu do czeskiego Wratysława . . 373
XXV. List Władysława Hermana do Klemensa III antypapieża, za Wratysławem czeskim (ok. 1087) 374
XXVI. Spisy dawne skarbca i biblioteki kapitulnej krakowskiej
I. Z roku 1101 (Tabl. V. a) 376
II. Z roku 1110 (Tabl. V.) 376
III. Z roku 1252 378
IV. Około roku 1300 (Tabl. VI. b) 378
XXVII. Galla kronika (Tabl. VI. A i B)
Wiadomość o nim 379
Galli Chronicon 390
Liber I 395
II 427
III 459
XXVIII. Kronika Węgierskopolska, opracował Stanisław Pilat (Tabl. VII. A i B)
Wiadomość o niej 485
De sancto rege Ladislao (Tabl. VII) 488
Incipit Cronica Ungarorum iuncta et mixta cum Cronicis Polonorum et vita sancti Stephani 495

XXIX. Nadania Bolesławów Chrobrego i Krzywoustego, przez Idziego legata papieskiego potwierdzone . . . . . str. 516

XXX. Latopis Nestora (Tabl. VIII)

Wiadomość o nim 521

Се повѣсти временьныхъ лѣтъ уръноризьца ѳеодосиѣва монастыря печерьскаго 550

Objaśnienia do Nestora 835

XXXI. Włodzimierza Monomacha nauka i list do Olega

Wiadomość o nich 863

Поученіе 864

Посланіе 880

Myłki rękopismów Nestora 885

Sprostowania i uzupełnienia 887

Ukaziciel 893

PRZEDMOWA.

Dzieje Polski na większy rozmiar z całą dokładnością skreślone, są dziś jedną z głównych i najnaglejszych potrzeb. Czuje to nietylko sam naród, ale i uczeni cudzoziemcy, którym do złożenia wielkiego wizerunku dziejów Europy szczegółowych dziejów narodu polskiego nie dostaje. Nie braknie u nas na pochopności do zadość uczynienia tej potrzebie, świadczą o tem xiążki co roku niemal w tym przedmiocie wychodzące, nie brakłoby nawet i na zdolnościach; ale jest wielki niedostatek prac przygotowawczych, materyałów krytyką przetrawionych, a nawet środków odpowiednich aby rzecz ta należycie uskuteczniona być mogła. Naród bowiem polski znajduje się w położeniu tak wyjątkowem, jakiego gdzieindziej nielatwo znaleść przykładu. Nie mamy jednego zakładu, jednego towarzystwa naukowego któreby się ze swobodą i zasobami dostatecznymi zająć mogło wyłącznie ojczystemi dziejami; niema też i jednej biblioteki, któraby źródła dziejów ojczystych nie mówię już w zupełności, lecz ile tyle w dostatecznej liczbie obejmowała. Roztrzęsione dziś one po całej Europie, po całym niemal świecie, a w znacznej części zniszczone. Najznakomitsza dziś na przestrzeniach dawnej Polski biblioteka zakładu narodowego imienia Ossolińskich, ze szczególnym względem na dzieje ojczyste przez założyciela swego gromadzona, ma wszelako w tej mierze luki i przerwy kilkowiekowe. Szczuplejsze od niej są zbiory

biblioteki akademickiej krakowskiej, a jeszcze mniej źródeł naszych dziejowych wykazać może biblioteka publiczna poznańska. Coż mówić o tych krainach dawnej Polski, w których aż do czasów najświeższych żadnej wyższej uczelni, żadnej biblioteki publicznej nie było?

A przecież i w tak wrogiem położeniu obowiązki moralne narodu nie ustają. Winien on z godnością i rezygnacyą iść drogą, którą mu opatrzność wytknęła, winien dla dobra swego i dla dobra całej ludzkości starać się wystawić w prawdziwem świetle swe dzieje, a stałby się powołania swego niegodnym, gdyby się zaparł swojej przeszłości. Dlatego im większe grozi niebezpieczeństwo naszym pomnikom dziejowym, tym skrzętniej je zbierać, tym usilniej około wszechstronnego pojaśnienia ich i ogłoszenia pracować nam należy.

Poszukiwanie tych pomników i rozpatrywanie się w nich zajmowało mię od dość dawnego czasu. Jeszcze w roku 1852 z przychylnego usposobienia kilku przyjaciół korzystając, skreśliłem był program wydania źródeł do dziejów Polski które natychmiast drukować zamierzaliśmy. Program ten drukowany był w ówczesnych pismach peryodycznych[1]), a i w osobnych także rozszedł się exemplarzach. Zamiar nasz nie przyszedł wówczas do skutku, stanęły mu bowiem na zawadzie trudności nierównie większe niżeliśmy sobie wystawiali. Obiecane na nakład zaliczenie funduszu zawiodło, rozpoczęcie więc druku zwlekało się mimowolnie z roku do roku. Z drugiej znowu strony Zakład narodowy imienia Ossolińskich przedsiębrał wydawnictwa których wybór nie odemnie zależał, a tylko przypadał na mnie udział główny w pracy i odpowiedzialność za należyte przedsiębierstw wykonanie. Zwykłe tedy bibliotekarskie moje zatrudnienia zwiększyły się nagle do tego stopnia, że musiałem się mieć za szczęśliwego jeśli

[1]) Obacz Dziennik literacki lwowski wydawany przez Karola Szajnochę, rok 1852 str. 105.

śród natłoku poprawek słownikarskich i korekt znalazłem choć kiedyniekiedy chwilę wolną do zajęcia się dziejami. Atoli raz już wytężona w tym kierunku myśl nie ustawała w swojej czynności, i ile tylko starczyło sił i środków, robiłem dalsze poszukiwania. W roku 1853 zwiedziłem kilka bibliotek klasztornych w Galicyi; w roku 1856 dojechałem do Wiednia, Pragi, Drezna, Monachium, przepatrując rękopisma w tamtejszych głównych bibliotekach; w roku 1857 udałem się w tymże celu do Petersburga i Moskwy, a następnie do Berlina, Poznania i Kornika, gdzie znany z uczoności i zamiłowania rzeczy ojczystych śp. Tytus Działyński bardzo cenne materyały do dziejów Polski zgromadził. Nakoniec jeszcze i w roku 1859 u wód maryenbadzkich dla poratowania zdrowia zostając, trafiłem do znajdującej się tam w pobliżu biblioteki, w Königswart, i robiłem z kodexów jej do mojego dzieła wypisy.

W pracy porządnej około dziejów ojczystych trzeba raz koniecznie zacząć od początku, i postępując krok za krokiem w czasy poźniejsze czy one były świetne czy mniej świetne, nie zrażać się żadnemi trudnościami i nie oglądać na chwilowe upodobania. Prawda ta tak jasna z siebie nie każdemu jest jednako dostępna. Wielu u nas bierze to co jest tylko wypływem konieczności, za skutek jakowychś indywidualnych predylekcyj, i dziwi się jak można zajmować się dziejami dawnemi, gdy nowsze nastręczają takie mnóstwo zastosowań do czasu obecnego, gdy i więcej budzą zajęcia i większą nierównie łatwość do pisania podają. Kiedy więc pod koniec roku 1857 zakrzątnąłem się na nowo około wydania pomników, zaleciał mię głos od jednego z rodaków, że chętnie zaliczyłby wydatki potrzebne na nakład, jeśliby dzieło przezemnie wydawane materyał dziejów nowszych a nie tak odległych od nas obejmowało. Skądinąd znowu, obok wyrozumiałości w tym względzie, nasuwano mi warunki, których przy-

jąć nie mogłem. Stanęło więc na tem, że mimo wyczerpnięcia szczupłych moich funduszów prywatnych na dalekie naukowe podróże, musiałem w końcu zostać dzieła mego nietylko wydawcą ale i nakładnikiem. Już sama ta okoliczność była tego rodzaju, iż druk raźnie postępować nie mógł, przyczyniło się jeszcze ku temu i wiele innych przeszkód, które usunąć nie było w mojej możności.

Po przejrzeniu znaczniejszych bibliotek zagranicznych materyały dziejowe, które dawniej zebrałem otrzymały bardzo znaczne powiększenie, a ztąd zajść też musiała i zmiana tak w planie moim pierwotnym, jak i w samem na źródła dziejów naszych zapatrywaniu.

Jest rzeczą niewątpliwą, że z krajowych pomników naszych dziejowych najdawniejsze są tak zwane roczniki polskie, tudzież spominki pisane niegdyś po brzegach i okładzinach liturgicznych i tym podobnych kodexów. Mają one ważne i ciekawe daty niektóre już z wieku X^{go}, XI^{go} i XII^{go}, a w XIII^{m} i następnych wiekach, w miarę jak się klasztory w Polsce zagęszczały, stają się pomniki tego rodzaju coraz obfitszymi w wypadki, i cały obszar Polski obejmują. Rocznikami zaczynają zwykle zagraniczni uczeni wydawnictwo źródeł dziejowych, posiadają je bowiem w bardzo dawnych i autentycznych rękopismach. Polskie atoli roczniki mają dla wydawcy tę niedogodność, że nie doszły nas w oryginałach ale tylko w bardzo poźnych odpisach. Gdy natura tego rodzaju pism jest taka, iż najłatwiej podrabiane i wtrętami zapełniane być mogły, znachodzimy więc je w takim stanie, iż należyte odróżnienie i odłączenie tego co przepisywacz poźny dodał lub dowolnie zmienił, a co pierwotnie w texcie się znajdowało, przy braku zupełnym skazówek graficznych jest dziś po większej części niepodobnem.

Drugie miejsce w rzędzie źródeł krajowych zajmują nasze kroniki. I one doszły nas nie w autografach, ani nawet w kopiach spółcze-

snych, ale tylko w odpisach o dwa lub trzy wieki poźniejszych od czasu w którym je tworzono. Te z nich których text całkowicie lub przynajmniej po większej części oczyszczony i niejako odbudowany być może, pochodzą dopiero z XII i początku XIII wieku. Bogatsze w wizerunki swojego czasu od roczników, są one równie jak te co do zdarzeń dawniejszych ubogie, a niekiedy nawet widocznie pomylone. Autorowie ich ograniczali się zwykle na tem co we własnym kraju, niekiedy nawet w jednej tylko prowincyi dowiedzieć się mogli, do xiąg u sąsiadów i pobratymców swoich nie zaglądając.

Osobny od tych dwoch rodzajów źródeł do dziejów Polski stanowią dziejopisowie ościenni. Kiedy jeszcze Polska zaledwie większą społeczność tworzyć u siebie poczynała, wiedziano o tym tu kraju i ludu tak na południu jak na zachodzie Europy, gdzie państwa potężne od dawna zawiązane wpływ swój dokoła bądź w handlowych bądź religijnych względach rozszerzać usiłowały. Pogłoski o wielkim ludu podkarpackim i władcy jego w połowie wieku X obiegały w Carogrodzie, a ztamtąd morzem aż do państwa Chazarów zalatywały. Niemieccy znowu Ottonowie zawiązali około tegoż czasu bezpośrednie stosunki z pierwszymi naszymi xiążętami i sami bądź w przyjaznych bądź wojennych zamiarach niejednokrotnie do Polski zaglądali. Jeden więc i drugi niemiecki kronikarz kreśląc dzieje swoje ojczyste i stosunki swoich monarchów, musiał niekiedy mimowolnie mówić szeroko o Polsce i jej xiążętach. A gdy kroniki ich przechowały się aż do naszych czasów częścią w autografach, częścią zaś w spółczesnych, wierzytelnych odpisach, stanowią więc wyborny dla dziejów Polski materyał, uzupełniając źródła nasze właśnie w okresie tym, w którym im najwięcej niedostaje.

Chcąc tedy pomniki przeddługoszowe dziejów Polski jako jedną całość ująć i podać czytelnikowi tak, iżby je jak najsnadniej obejrzeć,

przeniknąć i spożytkować mógł, trzeba w układzie ich mieć na oku wzgląd dwojaki: chronologię pomników i mniejszą lub większą ich autentyczność. Ilekroć ta ostatnia ulega wątpliwościom lub zgoła oznaczyć się nie da, słuszna jest, iżby tego rodzaju pomnik następował dopiero po tem co wątpliwości nie ulega, i według czego objaśniony lub sprostowany być może. Według tej myśli postępując zacząć wypadło od pisarzów obcych, spółczesnych niemal tworzeniu się i rozwijaniu społecznemu naszej ojczyzny a których xięgi w autentykach nas doszły, wyjmując z nich to mianowicie co naszych dziejów się tyczy; nie pomijać też niektórych dawnych legend i żywotów świętych ile takowe materyał historyczny zawierają. Następnie przejść do kronikarzów swojskich tych, których text oczyszczony być może, jakimi są: Gal, Nestor, Wincenty i latopisiec kijowski, a gdy najstarsze kodexy roczników polskich nie wyżej jak XIII wieku sięgają, tu więc dopiero objąć cały ich zasob zestawiając porównawczo według porządku lat ich texty aby się wzajem tak przez porównanie z sobą jako i z tem co z pomników wyżej już umieszczonych pewnego się okazało, prostować, objaśniać i uzupełniać mogły. Nakoniec wyczerpnąwszy je postąpić do kronikarzy poźniejszych: Godysława Paska, latopiśca wołyńskiego, Jana z Czarnkowa i innych pomniejszych, bezimiennych a dotąd niedrukowanych, którzy przeddługoszowy okres dziejów zamykają.

Taki układ miałem na myśli rozpoczynając druk tomu niniejszego. Objąłem w nim pomniki od czasów najdawniejszych aż do połowy wieku XII sięgające, a tu powiem pokrótce czem i w jaki sposób posiłkowałem się w ich wydaniu.

Pomniki Polski poprzedziłem świadectwami o Słowianach; w nich ograniczyłem się tylko na Słowianach tych, którzy zamieszkiwali niegdyś naszą ojczyznę, a osobliwiej krainy nadwiślańskie i nadbałtyckie;

albowiem co do ogółu plemion słowiańskich znane są powszechnie dzieła obszerne, jak Strittera[1]) i innych które przedmiot ten wyczerpują. Oto szereg świadectw, przezemnie tu przytoczonych, a zarazem skazówki zkąd text ich brałem.

Jordanes. Wiadomo że dzieła jego dotąd krytycznie nie wydano. W ustępach które z niego przywodzę trzymałem się odmianek rękopismu biblioteki ambrozyańskiej w Medyolanie, ile takowe poszczególnione zostały w zbiorze Muratorego.

Teofilakt Simokata. Ważne jego świadectwo o posłach wysłanych od Słowian nadbałtyckich do Bajana, chagana awarskiego, którzy w roku 9 panowania Maurycego cesarza bizantyńskiego (r. 590 po Chr.) ku domowi zmierzając, od straży jego zostali przytrzymani; drukowałem według wydań weneckiego i bońskiego.

Teofanes. Tosamo zdarzenie opowiedział on nieco odmiennie od Teofilakta, a chociaż to pisarz o dwa wieki poźniejszy, kładę jednak słowa jego według pomienionych już wydań bezpośrednio po Teofilakcie dla łatwiejszego porównania obu powieści.

Podróże spiewaka. Anglosaska ta pieśń której układ pierwotny sięgać ma zdaniem uczonych ósmego a nawet siódmego po Chr. wieku, zawiera według wykładu Conybeare'go ciekawe świadectwo o walkach Gotów nad Wisłą, o których skądinąd nic nie wiemy. Dla rozpatrzenia lepszego azali i jak dalece świadectwo to zasługiwać może na wiarę, wydrukowałem tu całą tę pieśń według dzieła Henryka Leo[2]); dosłownym przekładem jej polskim przysłużył się Karol Szajnocha.

---

[1]) *Memoriæ populorum olim ad Danubium, Pontum Euxinum etc. incolentium. Petropoli 1771—1779.*

[2]) *Altsächsische und Angelsächsische Sprachproben. Halle 1838.*

Geograf bawarski. Drukowany już kilkakrotnie ten zabytek ma dla Słowianina nietylko geograficzną ale i historyczną wartość, okazuje bowiem między innemi, że już w owych dawnych czasach z których on pochodzi, mieli Słowianie to przeświadczenie, iż wszystkie ich plemiona wyszły pierwotnie znad Dunaju, co też z twierdzeniami Nestora, Wincentego i Bogufała zgadza się. Kodex w którym się znajduje jest pergaminowy, z XII wieku, i stanowi jedną z głównych ozdób królewskiej monachijskiej biblioteki. Zawiera najpierw różne dziełka astronomicznej, matematycznej i geometrycznej treści; dopiero na karcie 149^{b} znajduje się w nim owa *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii.* Słowa te nadpisu nie obejmują całkowitej treści tego artykułu, albowiem w nim objęte są krainy i ludy nie tylko na lewym czyli północnym, ale i na prawym czyli południowym brzegu Dunaju zamieszkałe, jak to trafnie zauważał Kasper Zeuss[1]). Sam dyrektor biblioteki monachijskiej Dr. Halm raczył zająć się porównaniem uważnem rękopismu z wydaniem P. J. Szafarzyka, a znalazłszy je nie ze wszystkiem dokładne sporządził dla mnie jak najwierniejszy odpis z którego tu zabytek ten wydrukowałem. Za tę uprzejmą usługę czuję się obowiązanym złożyć mu niniejszem publiczne podziękowanie.

Wyimek z Periplu Otera norwegskiego i Wulfstana wydrukowany tu według wydania Jakuba Langebeka[2]); zaś

Króla Alfreda opis Germanii, według spomnianego już wyżej dzieła Henryka Leo.

Konstantynem Porfirogennetą rozpocząłem same pomniki dziejów Polski, mianowicie obszernymi wypisami z dzieła jego „O zarządzie

---

[1]) Obacz dzieło jego: *Die Deutschen und die Nachbarstämme. München 1857,* str. 601.

[2]) *Scriptores rerum Danicarum medii ævi. Hafniæ 1773.* t. II str. 118.

państwa“ które w oryginale ma nadpis: *Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν.* Przekład polski tak tych ustępów jako też wszystkich, które z autorów greckich przytaczam, zawdzięczam szlachetnej uczynności przyjaciela mego Antoniego Małeckiego który w całym ciągu wydawnictwa niniejszego niósł mi chętnie pomoc w czem tylko zażądałem. Wiadomość o autorze, dziełach jego, wydaniach lub rękopismach, z których text brałem, znajdzie czytelnik przed każdym pomnikiem, tu więc tylko dodatkowo o niektórych okolicznościach odnoszących się do jednego lub drugiego z nich, krótko nadmieniam.

Chasdaja list hebrajski wraz z odpowiedzią króla Józefa zatwierdza w części świadectwa Porfirogennety o naszej krainie podkarpackiej, a w części je uzupełnia. Już z tego względu starałem się usilnie o jego w dziele niniejszem umieszczenie, tembardziej że wydania jego dotychczasowe są nader rzadkie. Za pośrednictwem Joachima Lelewela dopytywałem się u El. Carmolego, tłumacza tych listów na język francuski o text ich jak najpoprawniejszy, ale daremnie. Musiałem więc poprzestać na tym jaki podał niegdyś Jan Buxtorf młodszy w swem dziele [1]). Przekładem na język polski tych listów przysłużył mi się najprzód szanowny nasz ziomek p. Abraham Münz. Później uznałem potrzebę udać się w tym samym celu z prośbą do p. Karola Plohn nauczyciela języka polskiego w szkołach izraelickich w Tarnopolu. Uczynił on chętnie zadość memu wezwaniu i nadesłał mi niebawem nowe tłumaczenie, które ledwie co do życzenia zostawiało. Zostawał jeszcze himn w formie akrostychu na początku listu umieszczony, który obaj pomienieni ziomkowie za niepodobny do przełożenia uznali. W tej mierze udałem się do xiędza Łukasza Soleckiego,

---

[1]) *Liber Cosri. Basileæ 1760. Præfatio. b. 2.*

profesora w uniwersytecie lwowskim i przy jego łaskawie mi udzielonej pomocy uzupełnione zostało to, co jeszcze tłumaczeniu temu brakowało.

Żywot ś. Metodego, w którym przechowało się bardzo ciekawe i ważne świadectwo o potężnym xięciu wiślickim w wieku IX, okazał się niezbędnym do zbioru niniejszego. Nie szczędziłem niczego aby otrzymać wierzytelny odpis z najstarszego rękopismu jego w Moskwie, i w tej mierze przeprowadziłem bardzo obszerną korespondencyę z uczonymi rodakami i Rosyanami. Gdy takowa skutku pożądanego nie brała, udałem się sam do Moskwy w lecie roku 1857. Przyjęty jak najgrzeczniej od światłego x. Sawy biskupa możajskiego, pod którego zarządem biblioteka synodalna moskiewska natenczas zostawała, obejrzałem główniejsze osobliwości biblioteczne i pozwolono mi robić wszelkie ztamtąd wypisy. Kodex jednakże, o który mi głównie chodziło, pożyczył był już od dawnego czasu p. Józef Bodiański profesor uniwersytetu moskiewskiego, i nieprędko zwrócić go właścicielom zamyślał. Gdym go odwidził, dowiedziałem się z ust jego, że na list mój, który doń ze Lwowa w tymże przedmiocie pisałem, posłał mi odpowiedź, z którą się w drodze rozminąłem; że wprawdzie załączył mi tamże kilka wierszy żądanej podobizny z tego kodexu, kopii jednakże całego żywotu Metodego udzielić mi nie może, bowiem sam nad wydaniem jego pracuje. Oznajmiłem z mej strony, że bynajmniej uprzedzać go w tem lub stawać w drodze przedsięwzięciu jego nie myślę, radbym tylko aby pomnik ten mający ważność swoją i dla dziejów Polski jak najrychlej był z rękopismu tego drukiem ogłoszony. Dał mi słowo że najdalej dnia 1 stycznia 1858 roku będę już miał wydanie jego za pośrednictwem poselstwa rosyjskiego w Wiedniu do Lwowa sobie nadesłane. Liczyłem na to i ociągałem się ile tylko można było z mojem wydaniem, narażając się nawet na przykrości

ze strony osób zainteresowanych w tem wydawnictwie. Nakoniec kiedy już znaczny przeciąg czasu po owym terminie upłynął, a o nadsyłce z Moskwy słychać nie było, oddałem do druku Żywot ten według tych notat i wypisów jakie mi były dostępne w czasie mego w Moskwie pobytu. Układając go miałem tylko cząstkę textu z kodexu najstarszego i takową jak najwierniej oddać starałem się, resztę więc z rękopismów poźniejszych dobierając nie mogłem już tem samem zachować jednostajnej pisowni, ani zrobić należytego użytku z okoliczności tej, że w niektórych kodexach pisany jest ten żywot tak zwanymi jusami. Nie moja tedy wina jeżeli wydanie niniejsze tego pomnika nie zewszystkiem wymaganiom znawców odpowie.

Chęć sprawdzenia kilku listów odnoszących się do dziejów Polski a przez Bernarda Peza niegdyś wydanych, o których miałem podejrzenie że nienajlepiej były odczytane, chęć ta zawiodła mię w lecie roku 1856 do Monachium. Rozpatrując bogactwa rękopismienne tamtejszej królewskiej biblioteki nie mogłem wprawdzie natrafić na kodexy których szukałem, albowiem katalogu dokładnego rękopismów biblioteka owa jeszcze wtedy nie miała; ale nawinęło mi się między innemi bardzo dawne i ciekawe »Męczeństwo ś. Wojciecha« przez nikogo dotąd niepostrzeżone. Przepisałem je sobie natychmiast i uprosiłem faksimilistę p. Maxa Schenk, zostającego w obowiązku przy owej bibliotece, że mi niezwłocznie zrobił dokładną podobiznę pierwszej stronicy, którą tu na tablicy II załączam. Po powrocie moim do Lwowa wziąłem za przedmiot przemówienia mego na posiedzeniu naukowem, jakie co roku w Zakładzie narodowym imienia Ossolińskich miewamy, wyniki świeżo odbytej mojej podróży, i dnia 12 października owegoż roku odczytałem ten pomnik przed zgromadzoną publicznością, jak o tem dzienniki ówczesne doniosły [1]). Po trzech

[1]) Dziennik literacki lwowski z r. 1856 Nr. 62, w dodatku zatytułowanym »Przewodnik.«

latach dowiedział się p. W. Giesebrecht od jednego z profesorów monachijskich o tem «Męczeństwie ś. Wojciecha» pospieszył więc do Monachium, a uznawszy ważność tego pomnika ogłosił go drukiem wraz ze swemi nad nim uwagami. Chociaż xiążeczkę jego [1]) dość wcześnie po jej wyjściu otrzymałem, nie mogłem jednak z uwag jego korzystać [2]), albowiem ta część niniejszego dzieła mojego, w której pomnik ów znajduje się, była już od dawna wydrukowana. Nadmieniam zaś tu o tych szczegółach dlatego, aby się nie zdawało dziwnem czytelnikowi, gdy w dziele niniejszem, które w tym oto roku dopiero do rąk dostanie, wyczyta na stronicy 151 wiadomość, iż to jest «wydanie pierwsze» tego pomnika.

Mnicha brunwilerskiego dziełko: *Brunwillarensis monasterii fundatio* wydrukowałem tu według wydania percowskiego, bo takowe wtedy kiedy rzecz moją do druku podawałem było najlepsze; dodałem tylko przypiski obszerniejsze w miejscach tych, które się do dziejów Polski odnoszą. Dziś znane już jest dokładniejsze pomnika tego wydanie: uskutecznił je Teodor Józef Lacomblet, użytkując z trzech rękopismów kolońskich, z których jednakże najstarszy nie sięga wyżej jak pierwszej połowy wieku XVI, i jest zapełniony wtrętami. Wydawca odróżnił je drukiem drobniejszym od textu głównego, a wyda-

---

[1]) *Eine unbekannte Lebensbeschreibung des heiligen Adalbert von W. Giesebrecht. Koenigsberg 1860.*

[2]) Giesebrecht czyta imiona własne *Slavvinihc, Adilburc*, i w tem ma słuszność; myli się jednak czytając «*Sedis suam aecclesiam*» albowiem rękopism, jak to i w podobiźnie mojej obaczyć można, ma wyraźnie *suæ*. Mylne także zdaje mi się czytanie jego «*Mestris*» a jeszcze mylniejsze wnioski jakie z tego wyprowadza. W rękopismie jest w tem miejscu tylko *mestr* ze znakiem skrócenia u góry, i głoska oddzielona f, która początek innego słowa stanowić mogła. Giesebrecht zbliżył to f, dodał z własnego domysłu głoskę *i* we środku i zrobił jedno słowo *Mestris*, a mniema, że ono «Mezericz» to jest Międzyrzecz, sławne opactwo w Polsce nad rzeką Obrą położone, oznacza. Opactwo więc to według wy-

niu swemu dał nadpis: *Vita Ezonis comitis palatini, sive libellus fundationis monasterii Brunwillarensis*, umieścił zaś je w pismie czasowem wychodzącem w Düsseldorf: *Archiv für die Geschichte des Niederrheins* w tomie IV z roku 1862. W wydaniu tem ukazał się po raz pierwszy w zupełności tak zwany *Prologus*, a właściwie dedykacya pierwotna dziełka tego opatowi klasztoru brunwilerskiego Wolfelmowi, piastującemu godność tę między rokiem 1065—1091, przez autora, który imię swe początkową głoską G. oznaczył. Wykryciem tego szczegółu zatwierdzone zostaje mniemanie na stronicy 335 i 346 przeze mnie powtórzone co do czasu, w którym ten pomnik tworzono. Gdy bowiem autor jego o naszym Kazimierzu I spomniawszy dodaje: *cuius generosa posteritas divitiis et potestate nobiliter insignis permanet usque hodie;* ściąga się to wyraźnie do syna Kazimierzowego, Bolesława Śmiałego, o którym spiewano u nas w wieku XIII:

Affluens divitiis
Largus beneficiis
Belliger in hostibus
Tirannus militibus
Hic fuit Boleslaus!

---

kładu Giesebrechta miałby zakładać ś. Wojciech, a Asteryk czyli Radła miałby być pierwszym jego opatem. O tem wszystkiem zgoła nikt nie wie. Gdy zaś nie ulega wątpliwości że ów Asteryk czyli Radła, uczeń i przyjaciel ś. Wojciecha, był opatem w *Mons ferreus* na Węgrzech, i że ś. Wojciech także wtedy w Węgrzech się znajdował; gdy nadto o założeniu w *Mons ferreus* klasztoru podówczas świadczy Chartuitius (Endlicher Mon. Arp. I str. 171) mamy więc wszelki powód twierdzić, że owo «mestr f» jak je dziś w rękopismie znachodzim, powstało ze źle odczytanych słów *montis ferrei*, a to tembardziej, jeżeli uwzględnimy stosunek właściwy Wojciecha do Węgier ówczesnych. Namawiał on Asteryka czyli Radłę aby cichaczem wyniósł się z Węgier *(Brunonis Vita s. Adalb. c. 23)*. Otoż gdy czytamy w tem tu Męczeństwie, iż sam Wojciech z okolic owego *mestr* f wynosił się cichaczem *latenter quasi fugam moliens*, mamy w tem niejako zatwierdzenie, że słowa te odnoszą się do miejscowości Węgier, a nie Polski, bowiem wiadomo że z Polski nie wynosił on się cichaczem, ale wyprawiał go sam Bolesław Chrobry, dodawszy mu orszak wojskowy

Prócz tej jedynej okoliczności wydanie Lacombleta nie nastręcza żadnej nowej dla nas korzyści, autentyczne bowiem ustępy do dziejów Polski odnoszące się, dla których to dziełko do pomników naszych włączyłem, nie różnią się niczem u Lacombleta od wydania percowskiego.

Zwykle dzielą wydawcy pomniki różne według ich rodzajów, i w osobnej xiędze obejmują pisarzów a w osobnej znowu nadania, listy itp. dokumenty. Takie oddzielanie u nas w tym zwłaszcza okresie dziejów, który w tomie niniejszym objąłem, już z powodu bardzo małej ilości tych dokumentów byłoby niestosowne. Obok tedy kronik umieściłem tu w chronologicznym porządku jedno lub drugie nadanie rzadkie lub list, zwłaszcza gdy takowy wyjaśnia lub uzupełnia to o czem w kronice napomkniono. Na stronicy 358 znajdzie czytelnik Brewe Benedykta IX papieża, którem tenże Aarona opata tynieckiego mianuje arcybiskupem krakowskim; umieściłem je dlatego bo sądzę, że ono jest prawdziwe, a text jego podałem według trzech rękopismów. Tu winienem dodać jeszcze ważną jedną okoliczność, która wtedy uszła mojej baczności. W rękopismie publicznej petersburskiej biblioteki л. Q. отд. I. 132. jest między innymi na stronicy 102 katalog biskupów krakowskich kończący się na Gedeonie czyli Getku, zmarłym, jak wiadomo, dnia 20 września roku 1185. Jest to więc bardzo stary katalog chociaż tylko w rękopismie z XV wieku dochowany. W nim przy Aaronie przytoczone jest takoż to Brewe papieskie zupełniej nieco i poprawniej niż w rękopismach, z których je dru-

---

dla bezpieczeństwa, który mu aż do granicy towarzyszył. Dlaczego zaś autor niniejszego Męczeństwa o miejscowości węgierskiej jakoby o Polsce rozpowiada, przyczyny tego szukać trzeba w stosunku ówczesnym Polski do Węgier, w których wtedy siostra rodzona naszego Mieczysława I, jak świadczy Bruno, i mężem starym Gejzą i całym krajem samowładnie rządziła.

kowałem. Dołączając je tu w przypisku [1]), zwracam głównie uwagę czytelnika na to, że największym zarzutem robionym przeciw prawdziwości niniejszego Brewe jest, iż mianowanie biskupa krakowskiego arcybiskupem przez papieża, naruszałoby prawa arcybiskupa gnieznieńskiego, i wywołałoby było jego protestacyę, a przecież o tem nie mamy śladu żadnego. Na ten zarzut odpowiadając możnaby najprzód wskazać na świadectwo Galla i mistrza Wincentego, którzy mówią wyraźnie o dwoch arcybiskupstwach w Polsce; a jeśli chodzi o pojaśnienie jakim sposobem dziać się to mogło, iż arcybiskup gnieznieński w mianowaniu Aarona arcybiskupem nie widział żadnej ujmy praw swoich, tedy wyśmienitą skazówkę ku temu podaje text rękopismu petersburskiego, według jego bowiem słów poddał papież Aaronowi *omnes omnium episcopatuum parochias, qui in toto regno sunt Sclavonico.* Jeśli zważymy że Kraków w najdawniejszych czasach chodził jakoś osobno od Polski i to właśnie pod względem hierarchii kościelnej [2]), że kiedy Jordan był już od roku 958 biskupem Polski, *episcopus Poloniæ*, dwaj pierwsi jednak Ottonowie widzieli potrzebę, po nieudałej misyi w krakowskie Adalberta poźniejszego arcybiskupa magdeburskiego, poddać ziemie krakowskie nowomianowanemu na ten cel biskupowi pragskiemu Detmarowi, co też w roku 973 nie bez porozumienia z naszym Mestkiem I istotnie uczynili, tedy mamy wszel-

---

[1]) *Benedictus episcopus &c. Venerabili fratri Aaron episcopo Cracoviensi &c. Pro reverentia principis apostolorum sub cuius velamento te statuturum te* (sic) *constituisti et pro amore filii nostri Karoli, regis Poloniæ et eius coniugis Mariæ eorumque filii Boleslai, et pro honore totius regni Poloniæ statuimus, stabilimus et benedicimus in perpetuum archiepiscopatum apud civitatem Cracoviensem, quæ hactenus erat episcopatus. Cui subiicimus omnes omnium episcopatuum parochias, qui in toto regno sunt Sclavonico, ut archiepiscopali more universis præsideat; tibique pallium concedimus diebus solennibus deferendum.*

[2]) Obacz str. 145 dzieła nin.

ki powód mniemać, że władza arcybiskupa krakowskiego rozciągała się głównie nad duchowieństwem słowiańskiego obrządku.

Nadanie Bolesława Śmiałego z 1065 roku dla klasztoru w Mogilnie uważam takoż za prawdziwe, a czytelnik znajdzie je tu na stronicy 339. Znana mi jest wprawdzie uwaga jednego z bardzo światłych naszych rodaków, załączona w przypisku do znakomitego dzieła jego [1]), w której twierdzi z całą pewnością, iż to nadanie jest nie Bolesława Śmiałego, lecz Bolesława Kędzierzawego z roku 1165; ale dowodów na poparcie swego twierdzenia nie przytacza [2]).

---

[1]) Starodawne prawa polskiego pomniki. Tom I. Kraków 1856 str. CVI.

[2]) Jaką ostrożność zachować potrzeba przy podobnych twierdzeniach, okaże to dotacya klasztoru w Mogilnie przez Salomeę, wdowę Bolesława Krzywoustego około roku 1144 zrobiona, a potwierdzona przez syna jej Mestka Starego. Znalazłem jej odpis jeden z XV wieku w rękopismie biblioteki kapitulnej krakowskiej, zatytułowanym *Archivii ecclesiae cathedralis et dioecesis Cracoviensis, pars secunda* na str. 278 i nast.; drugi zaś odpis w kodexie śp. B. Waliszkiewicza, antykwarza krakowskiego, który przed dziesięcią laty miałem sobie dany na dni kilka do użytku. W tym ostatnim kończył się dokument ten na słowach «et alii quamplurimi». Przez porównanie obu tych kopij dały się sprostować niektóre mylki pisarskie; opiewa zaś ten dokument tak:

Mieskonis ducis Poloniae et Salomeae matris illius privilegia super erectione et dotatione monasterii Mogilnensis in dioecesi Gneznensi siti, de anno incarnationis Domini 1103.

Anno incarnationis Domini millesimo centesimo tertio. Ego Mesco dux Poloniae requirens ecclesiae sancti Joannis Evangelistae privilegia in Muglyn sub tempore domini Bogumili eiusdem ecclesiae Abbatis inter caetera inveni quoddam privilegium de villa Radeow, matris meae, nomine Salomea, continens sic: In nomine sanctae Trinitatis. Quum a Domino omnia donata sunt nobis ad usum nostrae salutis, ut de praesentibus futura, et de transitoriis memoriam aeternam dignam pro posse vicissitudinem Deo nos convenit reddere, et de his quae ab ipso accepimus ipsi sanctisque conservitoribus eius servire. Ego igitur Salomea ducissa Poloniae, ut excessus meos et domini mei ducis Boleslai redimerem, studio divini servitii animum applicui, et ut faciliorem effectum res ea caperet, sanctae Mariae sanctique Joannis patrocinium praecordialiter quaerere studui. Ad quod quaerendum cum consilio proborum hominum, tum etiam ordine tali inducta fui. Post mortem enim domini mariti mei Boleslai dum sedula et officiosa satagerem circa frequens commemorationis eius ministerium, idem in paupere cultu lugubri mihi astans per somnium se digni obsequii nihil sancto Jo-

List Lamberta biskupa krakowskiego pisany do króla czeskiego Wratysława między rokiem 1079 — 1082 wydrukowałem na stronicy 372.

---

anni in Muglyn egisse conquerebatur, adiiciens sibi profuturum, si hoc a me in proximo compleretur. Igitur ego providens et ordinans, ut in Muglyn empta in honorem sanctae Mariae consecrarentur, cum multis meis precibus devota interfui, et villam Radeow cum omnibus appenditiis, praesente domino Jacobo archiepiscopo et id confirmante, Deo et sanctae Mariae sanctoque Joanni concredidi pro remedio meo et viri mei, omniumque filiorum meorum, omniumque successorum eorum. Facta est igitur solenniter haec largitio sub praedicti archiepiscopi banno et excommunicatione, ne quis unquam heredum et posterorum nostrorum aut etiam alienorum hoc audeat violare vel cessare, ad meam petitionem tali subterposita excommunicatione. Quicumque villam Radeow sancto Joanni ecclesiaeque Muglinensi subtraxerit vel subtractam tenuerit, vel ingenio aliquo ab eodem loco contra voluntatem Abbatis et fratrum ipsius alienaverit, auctoritate sancti Petri sanctique Joannis et nostra a Domino alienetur, et eius memoria de terra tollatur, iramque Domini et hic et in futuro patiatur, nisi quod praesumpsit digna satisfactione mutetur. Haec igitur acta sunt et dicta stylique officio diligenter assignata sub testimoniis magnarum et idonearum personarum tam secularium quam ecclesiasticarum hic subscriptarum. Bernardus praepositus sancti Petri, Bero, Bebo, Chuno. Vernerus, Villechelmus capellani eius; Digno comes Wszebor, Zbilut, Radzisław, Andreas filius episcopi, Cechawy, Zyzema comes et multi alii. Ego vero Mesco dux Poloniae diligenter notatis omnibus, quae in privilegio superiori scripta sunt, advocato ad me iam memorato monasterii mei Abbate, percunctatus sum eum, si eo iure, quo confirmaverat mater mea sui privilegii iam dicto tenore et excommunicatione gravi subterposita villam Radeow legitime possideret, respondit se nimis laesum in subtractione praedictae villae a quibusdam meis hominibus Milchone, Swecha, Kotkone filiorum Młodo et Lubasse atque aliorum camerariorum in circuitu, qui eandem per concessum ipsius antecessorum petitionis causa uxoris fratris mei ducis Casimiri iam longo tempore coluerunt. Sed quia iuris est Poloniae cunctarumque terrarum testimonio idoneo quaecumque incerta atque dubia ad cognitionem veritatis manifeste perducere, citati ad meam audientiam praedicti rustici ab Abbate nulla sufficienti affirmatione verborum de obsessa villa se poterant expedire, visum est mihi meisque baronibus iusto iudicio, ut idem Abbas B. praedecessorem suum dominum Arnoldum episcopum Lubuscensem ad certificandam rei veritatem praesignato tempore statueret. Qui veniens in saepe dictam villam cum nostris nuntiis videlicet Alberto de Dysz et fratre eius Roslauo, Bodislauo subcamerario, Targossa, Nassebudo camerariis aliisque, coram omni vicinitate Radeow tam nobilium quam simplicium iuxta fidei catholicae censuram in verbo Dei testificatus est: villam eandem cum his omnibus sortibus, quas supradicti famuli mei occupaverant, esse beati Joannis per totum, sicut et in superioribus reperieram, adiiciens, per suae

W archiwum koronnem znajdował się drugi tegoż biskupa list pisany w podobnymże interesie roku 1106 do xięcia czeskiego Świę-

---

manus indicium confirmans auctoritate beati Petri sanctique Joannis villam Radeow terminos habere cum Bythom cum Paulo filio Huponis (Tergonis) cum villa Czestkonis, cum Petro filio Jakuszonis, cum villa Andreae Sambor, cum Skibino, cum Plaucis, cum Prozouino, et excommunicans per Deum coeli terraeque conditorem eum, qui vellet et qui consentiret hoc post modum privilegium aliquoties sine consensu Abbatis et fratrum infringere. Fecique ego Mesco dux Poloniae hoc meum confirmatorium testamentum super his omnibus tam scripto, quam sigillo, tum etiam testimonio vero atque idoneo hic superscripto, concedens non solum Radeow per curiam, sed et omnibus villis per Poloniam sancto Joanni in Muglin spectantibus, magnam ab omni meo iure meorumque successorum in omnibus libertatem, confirmans hoc excommunicationis vinculo superiori, si quis haec post nos attemptaverit infringere, quam diu mundus steterit. Hi sunt testes quorum fuit praesentia tunc, quando dominus Arnoldus episcopus perhibuit testimonium. Petrus Magnus filius Wszcheborii (sic) *palatinus Cuiaviensis et castellanus Crussuiciensis, Simon filius Degnonis, Petrus filius Jakussonis, Nicolaus filius Stupotae, Boguslaus filius Naklai, Joannes canonicus Krussuiciensis, Walterus canonicus Pameratius, sacerdos Fulco, sacerdos Arnist (Arnusch), sacerdos Boleslaus (Boryslaus) filius Ludzmini (Lucuni), Beni (Ben, Borislaus) Martinus, Vitoslaus (Wiekoslaus) Puten, Predeslaus, Joannes, filii Rozdali, Andreas, Petrus, Sebastianus, Masło, Kraysza et alii quamplurimi. Ego Mesco dux Poloniae confero Deo et sancto Joanni Euangelistae in Muglin omnem libertatem in omnibus villis, quae in dominium praedictae ecclesiae pertinent, videlicet: Zabno, Bystrzyca, Olsche, Falencino, Woiucino, Maczewo, Sebersko, Zubeszewo cum medio lacu, Radencze cum fluvio, Zwieczissenicza ex utraque parte Ochle, Bogdanowo, Sedne, Mikanowicze, Leschno, Padniewo cum suis appenditiis, Chełpsko, Lubięn cum medio lacu, Sceglino, Domanino, Łyskowo, Zdunowo, Sokołowo, Opatowo, Dalotowo, Czechre, Krythe cum medio lacu et fluvio per medium, nec non homines qui colunt ipsas villas sive liberi, sive ascriptitii coram omni castellano nec non palatino non provocentur, sed coram duce provocati respondeant, vel coram Abbate, nec Paswos* (zam. powoz) *ducant, praeter cum venerit dux infra Tumestram (Tremesnam?) et Mogilnam, tum ambo loca sex conferant currus de liberis, nec Norach* (zam. naraz) *nec Powołowe, nec Podymowe, nec Strozam, nec stationem, nec aliqua iura solvant; venaturam ipsius Abbatis in Nebos et in aliis silvis tam in castoribus et in clausuris liberam facio praeter tunc, cum dux semel ultra bis in anno venatum yerit, extunc venatio Abbatis venandi licentiam omnimodam habet, quae specialis nostra abbatia in Mogilna ab avis meis nostro sub testimonio post Gnesnensem archiepiscopum et potiori et maiori gratia ab eis semper fuit habita, et in omnibus honorata. Et ideo ad omnes nostros successores haec praecipio, ut hanc liber-*

topełka. Znajduję wzmiankę o nim i treść jego[1]) w Indexie Dogiela do wszystkich pięciu tomów jego kodexu dyplomatycznego ułożonym,

---

tatem non infringant, sed observare studeant, quatenus Dominum omnipotentem in eis sanctum Joannem semper propitios habeant, et mortem aeternam in futuro seculo non timeant. Amen.

Z niniejszego przywileju, mianowicie ze słów które tu drukiem rozstrzelonym odznaczyłem, okazuje się:

1. że klasztor w Mogilnie był już za czasów Bolesława Krzywoustego, zmarłego jak wiadomo w roku 1139; założycielem więc tego klasztoru Bolesław Kędzierzawy w roku 1165 być nie mógł.

2. że Bolesław Krzywousty, jak to Salomea żona jego przyznaje, nic dla klasztoru tego nie zrobił, azatem również nie był jego założycielem.

3. że ów klasztor w Mogilnie, jak to powiada sam Mestko Stary, był już za jego dziadów, to jest: za Bolesława Śmiałego i za Władysława Hermana. Z czego wypada wniosek, że Bolesław Śmiały brat starszy Władysława ów klasztor w Mogilnie założył.

Co do mylek pisarskich w kopiowaniu przywileju tego popełnionych, najwięcej uderzającą z nich jest rok 1103. Nadmieniłem w przypisku na str. 362 że mylka ta powstać mogła ze źle odczytanej liczby rzymskiej, rok 1201 wyrażającej. Wszakże i bez takowego przypuszczenia nie trudno jest wytłumaczyć sobie jak owa mylka powstać mogła. Zaszła ona właściwie w tem tylko iż kopista *ducentesimo*, na *centesimo* przemienił. Przemiana ta tem łatwiej zajść mogła, jeśli w oryginale tak jak w niniejszych kopiach rok nie cyframi ale głoskami był napisany. Co się zaś tyczy liczby ostatniej *tertio*, ta obejść się może bez poprawki. Wiadomo bowiem, że według komputu kościelnego rok zaczynał się z dniem 26 listopada; zaś według świeckiego komputu z dniem 21 marca. Ztąd często zdarza się napotykać w pisarzach, iż w oznaczeniu jednego i tego samego wypadku o rok jeden się różnią. Gdy według Bogufała (u Sommersb. II. 55) i roczników polskich (tamże str. 81), nakoniec według Długosza (Hist. VI. 588) śmierć Mestka Starego w roku 1202 przypadła, a ze słów samegoż niniejszego nadania widzimy, iż ono było poniekąd xięcia tego testamentem, więc różnica podanego tu roku 1203 od podania Bogufałowego i innych, może być tylko skutkiem odmiennego komputu. Inne też w nadaniu niniejszem uderzające szczegóły nie są tego rodzaju iżby się objaśnić lub sprostować nie dały. Nie widzę potrzeby zapuszczać się tu w nie, a tylko dodam, że gdy spomiany w nadaniu Salomei Jakób arcybiskup gnieźnieński umarł roku 1144 (Niesiecki T. I str. 24), data więc jej nadania przypada najpodobniej w rok 1143.

[1]) *1106. L(amberti) Cracowiensis episcopi ad Suatopulcum regem Bohemiæ epistola, ut legatis suis ad archiepiscopum Coloniensem pergentibus salvum præbeat conductum.* Dogiel Index in Cod. Dip. Regni Poloniæ. Ms. f. 168.

który w rękopismie posiadam; ale samego tego listu wynaleźć nie powiodło mi się.

W zatwierdzeniu nadań Bolesława Chrobrego i Bolesława Krzywoustego przez Idziego legata papieskiego, które na stronicy 516 — 520 umieściłem, zatrzymałem rok 1105, bo taki jest w pergaminowym transumpcie; ostrzedz atoli winienem czytelnika, że rok ten jest pomylony, a według wszelkiego prawdopodobieństwa zatwierdzał pomieniony legat nadania te dopiero roku 1123. Imioniska które tak w tych nadaniach jak i w nadaniu Bolesława Śmiałego przychodzą, odnoszą się w części do miejscowości takich które są dziś nieznane. Nie mając środków do ich należytego sprawdzenia przyjąłem za zasadę brać te które są w rękopismie starszym do textu, w odpisach zaś późniejszych znajdujące się, jakkolwiek pisownia ich poprawniejsza być może, umieszczać na dole w odmiankach.

W rozprawie którą latopis Nestora poprzedziłem wymieniłem na stronicy 543 powody dla których głoski słowiańskie ѫ i ѧ mające dawniej, jak wiadomo, brzmienia nosowe stale w tym latopisie zachowałem. Tu dodam jeszcze nieco w tej mierze dla należytego rzeczy wyjaśnienia. Jeden z najważniejszych powodów zatrzymywania pomienionych głosek nosowych czyli tak zwanych dzisiaj jusów w dziele Nestora jest ten, że spółcześni jemu pisarze na Rusi takowych używali. I tak dyakon Grzegorz w ewanielii Ostromira, pisanej roku 1056 i 1057 a wydanej przez Wostokowa w Petersburgu r. 1854; tudzież dyakon Jan w Sborniku Świętosława, pisanym roku 1073, a znanym dotąd z wyimków i z podobizny umieszczonej w dziele biskupa Sawy[1]) dostarczają na to uderzających dowodów. Obaj ci pisarze obok dzieł przepisywanych zamieszczają oraz wstępy, w których mówią

[1]) *Specimina paleographica codicum bibliothecæ Mosquensis synodalis, edidit Sabas ep Moz.* Moskwa 1863 str. 22. Tab. XI.

od siebie, a tak w tych wstępach jako i w dziełach samych widzimy wszędzie jusy. Trzecim i najważniejszym pomnikiem dostarczającym dowodu na to cośmy powiedzieli, jest list *(Posłanije)* do Włodzimierza Monomacha wielkiego xięcia kijowskiego pisany przez metropolitę Nicefora. Piastował on tę godność między rokiem 1104—1121, był więc Nestorowi spółczesny. Przechował się list ten do naszych czasów w kodexie z wieku XVI, a pomimo to że język jego jest już w części przez kopistę odnowiony, zostały w nim jednakże jusy zachowane. Obacz Русскія достопамятности Moskwa 1815, I str. 57 i nast.

Jakkolwiek przedsięwzięcie moje pod względem materyalnym trafiało raz poraz na wielkie przeszkody, które były powodem wielu przykrości i samo wydanie dzieła aż dotąd opóźniły, z drugiej jednakże strony miło mi jest wyznać, że pod względem moralnym od rodaków uprawą nauk zajmujących się doznawałem nie mało zachęty i wsparcia. Napomknąłem już wyżej o pomocy jaką mi niesiono w tłumaczeniach, tu pozostaje mi jeszcze nadmienić o innego rodzaju pomocach których doznawałem.

Znakomity, niedawno zmarły nasz rodak, Joachim Lelewel, którego głęboka i wielostronna nauka obok skromności, mocnego zamiłowania prawdy i dobra powszechnego pozostanie nazawsze wzorem dla piszących; mąż ten jak tylko się o zamiarze moim wydawania pomników dziejowych dowiedział, nadesłał mi wszystkie wypisy swoje z kronik i roczników polskich, które z kodexów dawnych od roku 1811 to w Łucku, to w Porycku u Czackiego, to w Puławach u xx. Czartoryskich, to nakoniec w bibliotece uniwersytetu warszawskiego robił dla siebie, aby je kiedyś drukiem ogłosić. W liście pisanym do mnie z tego powodu dnia 14 sierpnia 1852 powiada między innemi: »Marzyłem ci ja niedawno jeszcze o wydaniu drobniejszych kronik czy annałów, i w tym celu nie bez trudności sprokurowałem

sobie Sommersberga. Ale ten trud wydawnictwa już nie dla mnie; wy tego lepiej dopełnicie. Chwała Bogu, że me mozoły dawne jeszcze staną się użyteczne. Dawniej kiedy kodexy były dostępne, na mych mozołach Bandtkie począł przygotowywać Galla, jak to z jego pisma po marginesach dostrzeżecie; z nich Kownacki ogłosił legendę o ś. Stefanie. Prócz Trzemeszeńskiej i Sandomirskiej może znajdziecie jaki fragment przydatny. Szczęść Boże! Użyjcie jak chcecie...»

Śp. Alexander Batowski pełen najlepszych chęci dla tego wydawnictwa zajął się gorliwie opracowaniem Kanaparzowego Żywotu ś. Wojciecha do niniejszego wydania, zestawiając z wielką dokładnością odmianki kodexu polskiego, nieznanego dawniejszym wydawcom.

Stanisław Pilat opracował taksamo do niniejszego wydania kronikę węgiersko-polską, zestawiając starannie odmianki dwoch jedynych jakie dotąd są znane kodexów jej, mianowicie: biblioteki ordynackiej Zamojskich i Sędziwoja.

Nakoniec Jan Wagilewicz wspierał mię dzielnie tak w ułożeniu textu Nestora, jako też w tłumaczeniu jego i objaśnianiu, i w całem wydawnictwie doznawałem od tego rodaka wielkiej usługi.

Dzięki tym mężom za ich życzliwość i trudy!

Dobrą otuchą dla mnie, a bogdaj wróżbą szczęśliwą dla postępu badań dziejowych u nas, jest, że gdy mi dzieło niniejsze w ręce publiczności oddać przychodzi, wpada to właśnie w chwilę w dziejach oświaty narodu polskiego niegdyś wielce pamiętną. Jest to 500ª rocznica założenia akademii krakowskiej. Wielu uczonych rodaków uczciło ją bardzo znakomitemi dziełami, niech więc i z naszej strony będzie xięga niniejsza tej wielkiej narodowej rocznicy skromnem uczczeniem.

Lwów, we wrześniu 1864.

August Bielowski.

DE SLAVIS, ACCOLIS VISTULÆ ET LITTORIS BALTICI, TESTIMONIA.

ŚWIADECTWA O SŁOWIANACH NADWIŚLAŃSKICH I NADBAŁTYCKICH.

JORDANES. [ok. 552.]

Historiæ Gothorum, Cap. 5. Scythia siquidem, Germaniæ terræ confinis, eotenus ubi Hister oritur amnis, vel stagnum dilatatur Mursianum, tendens usque ad flumina Danastrum et Vagosolam, magnumque illum Danaprum, Taurumque montem, non illum Asiæ, sed proprium, id est Scythicum, per omnem Mæotidis ambitum, ultraque Mæotida per angustias Bospori usque ad Caucasum montem, amnemque Araxem, ac deinde in sinistram partem reflexa, post mare Caspium, quæ in extremis Asiæ finibus ab oceano Euroboreo in modum fungi primum tenuis, post hæc latissima et rotunda forma exoritur, vergens ad Hunnos, Albanos et Seres usque digreditur. Hæc inquam patria, id est Scythia, longe se tendens lateque aperiens, habet ab oriente Seres, in ipso sui principio ad litus Caspii maris commanentes; ab occidente Germanos et flumen Vistulæ; ab Arctoo, id est septentrionali, circumdatur oceano; a meridie Perside, Albania, Hiberia, Ponto, atque extremo alveo Histri, qui dicitur Danubius ab ostio suo usque ad fontem. In eo vero loci latere quo Ponticum litus attingit, oppidis haud obscuris involvitur, Borysthenide, Olbia, Callipode, Chersone, Theodosia, Pareone, Mirmycione et Trapezunte; quas indomitæ Scytharum nationes Græcis permisere condere, sibimet commercia præstaturis. In cujus Scythiæ medio est locus, qui Asiam Europamque ab alterutro dividit, Riphæi scilicet montes, qui Tanain vastissimum fundunt intrantem Mæotida, cujus paludis circuitus passuum millia CXLIV, nusquam octo ulnis altius subsidentis. In qua Scythia prima ab occidente gens sedit Gepidarum, quæ magnis opinatisque ambitur fluminibus. Nam Tisia per Aquilonem ejus Corumque discurrit; ab Africo vero magnus ipse Danubius, ab Euro fluvius Tausis secat, qui rapidus ac verticosus in Histri fluenta furens devolvitur. Introrsus illi Dacia est, ad coronæ speciem arduis alpibus emunita, juxta quorum sinistrum latus, quod in Aquilonem vergit, et ab ortu Vistulæ fluminis per immensa spatia Venetarum natio populosa consedit. Quorum nomina, licet nunc per varias familias et loca mutentur, principaliter tamen Sclavini et Antes nominantur. Sclavini a civitate Novietunense et lacu, qui dicitur Mursianus, usque ad Danastrum, et in Boream Vistula tenus commorantur. Ili paludes silvasque pro civitatibus habent. Antes vero, qui sunt eorum fortissimi, qua Ponticum mare curvatur, a Danastro extenduntur usque ad Danaprum, quæ flumina multis mansionibus ab invicem absunt. Ad litus

autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulæ fluminis ebibuntur, Vidivarii resident, ex diversis nationibus aggregati; post quos ripam oceani item Esti tenent, pacatum hominum genus omnino. Quibus in Austro adsedit gens Agazzirorum fortissima, frugum ignara, quæ pecoribus et venationibus victitat. Ultra quos distenduntur supra mare Ponticum Bulgarorum sedes, quos notissimos peccatorum nostrorum mala fecere. Hinc jam Hunni, quasi fortissimarum gentium fæcundissimus cespes, in bifariam populorum rabiem pullularunt. Nam alii Aulziagiri, alii Saviri nuncupantur, qui tamen sedes habent diversas. Juxta Chersonem Aulziagiri, quo Asiæ bona avidus mercator importat, qui æstate campos pervagantur effusos, sedes habentes, prout armentorum invitaverint pabula; hieme supra mare Ponticum se referentes. Hunugari autem hinc sunt noti, quia ab ipsis pellium murinarum venit commercium: quos tantorum virorum formidavit audacia.

Cap. 23. Gothorum rege Geberich rebus excedente humanis, post temporis aliquod Ermanaricus nobilissimus Amalorum in regno successit, qui multas et bellicosissimas Arctoas gentes perdomuit, suisque parere legibus fecit. Quem merito nonnuli Alexandro magno comparavere majores. Habebat siquidem quos domuerat, Golthes, Etta, Thividos, Inaxungis, Vasina, Bovoncas, Merens, Mordens, Remniscans, Rogans, Tadzans, Athaul, Navego, Bubegenas, Coldas; et cum tantorum servitio carus haberetur, non passus est nisi et gentem Erulorum, quibus præerat Alaricus, magna ex parte trucidatam, reliquam suæ subigeret ditioni. Nam prædicta gens, Ablavio historico referente, juxta Mæotidas paludes habitans in locis stagnantibus, quas Græci Hele vocant, Eruli nominati sunt; gens quantum velox eo amplius superbissima. Nulla siquidem erat tunc gens, quæ non levem armaturam in acie sua ex ipsis elegerit. Sed quamvis velocitas eorum, ab aliis sæpe bellantibus non evacuaretur, Gothorum tamen stabilitati subjacuit et tarditati, fecitque causa fortunæ, ut et ipsi inter reliquas gentes Getarum regi Ermanarico serviverint. Post Erulorum cædem idem Ermanaricus in Venetos arma commovit, qui quamvis armis disperiti, sed numerositate pollentes, primo resistere conabantur. Sed nihil valet multitudo in bello, præsertim ubi et Deus permittit, et multitudo armata advenerit. Nam hi, ut initio expositionis vel catalogo gentis dicere cœpimus, ab una stirpe exorti, tria nunc nomina edidere, id est, Veneti, Antes, Sclavi: qui quamvis nunc ita facientibus peccatis nostris ubique desæviunt, tamen tunc omnes Ermanarici imperiis serviere. Aestorum quoque similiter nationem, qui longissimam ripam oceani Germanici insident, idem ipse prudentiæ virtute subegit, omnibusque Scythiæ et Germaniæ nationibus ac si propriis laboribus imperavit.

Cap. 48. Quos (Ostrogothas) constat Ermanarici regis sui decessione a Vesegothis divisos, Hunnorum subditos ditioni, in eadem patria remorasse, Winithario tamen Amalo principatus sui insignia retinente. Qui avi Ataulfi virtutem imitatus, quamvis Ermanarici felicitate inferior, tamen moleste ferens Hunnorum imperio subjacere, paululum se substrahebat ab illis, suamque dum nititur ostentare virtutem, in Antarum fines movit procinctum, eos-

que dum aggreditur, prima congressione superatur: deinde fortiter egit, regemque eorum Booz nomine cum filiis suis et LXX primatibus in exemplo terroris cruci adfixit, ut deditiis metum cadavera pendentium geminarent. Sed cum tali libertate vix anni spatio imperasset, non est passus Balamber rex Hunnorum, sed ascito ad se Sigismundo, Hunnimundi magni filio, qui juramenti sui et fidei memor cum ampla parte Gothorum Hunnorum imperio subjacebat, renovatoque cum eo fœdere, super Winitharium duxit exercitum etc.

TEOFILAKT SIMOKATA. [ok. 629.]

Historiarum VI, 2, 15. *Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἄνδρες τρεῖς Σκλαβηνοὶ τὸ γένος μεδέν τι σιδήρου περιβαλλόμενοι ἢ ὀργάνων πολεμικῶν ἑάλωσαν ἀπὸ τῶν τοῦ βασιλέως ὑπασπιστῶν. κιθάραι δὲ αὐτοῖς τὰ φορτία, καὶ ἄλλο τι οὐδὲν ἐπεφέροντο. ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς διηρώτα τὸ ἔθνος αὐτῶν, καὶ ποῖ τὰς διατριβὰς ἐκληρώσαντο, τήν τε αἰτίαν τῆς περὶ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς τόπους ἀναστροφῆς. οἱ δὲ τὸ μὲν ἔθνος ἔφασαν πεφυκέναι Σκλαβηνοί, πρὸς τῷ τέρματί τε τοῦ δυτικοῦ ᾠκηκέναι Ὠκεανοῦ, τὸν δὲ Χαγᾶνον μέχρι τῶν αὐτόθι πρέσβεις ἐκπέμψασθαι ἐπὶ συλλογῇ μαχίμου δυνάμεως, δῶρά τε πολλὰ τοῖς ἐθνάρχαις φιλοτιμήσασθαι. τοὺς μὲν οὖν δεξαμένους τὰ δῶρα τὴν συμμαχίαν αὐτῷ ἀπανήνασθαι, ἀποκναίειν τε αὐτοὺς τὰ μήκη τῆς ὁδοιπορίας διισχυριζομένων. ὡς δὲ τὸν Χαγᾶνον ἐπαποστεῖλασθαι αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἑαλωκότας, ἀπολογίαν ὑπόθεσιν ἔχοντας. πεντεκαίδεκά τε μησὶ τὴν ὁδὸν διανύσαι. τὸν δὲ Χαγᾶνον ἐπιλαθόμενον τοῦ νόμου τῶν πρέσβεων, δογματίσαι κωλύμην αὐτοῦ τῆς ἀναζεύξεως. αὐτούς τε τῶν Ῥωμαίων ἔθνος ἀκηκοέναι ἐπί τε πλούτῳ καὶ φιλανθρωπίᾳ λίαν, ὡς ἔστιν εἰπεῖν, εὐκλεέστατον, ἐμπορευσαμένους τὴν εὐκαιρίαν πρὸς τῇ Θρᾴκῃ ἀναχωρῆσαι. κιθά-*

Następnego zaś dnia zostało przez straż królewską schwytanych trzech mężów, rodem Słowian. Nie mieli oni przy sobie żadnego żelaza ani żadnej broni, ale nieśli w rękach gęśle, zresztą zaś niczego przy sobie nie mieli. Zatem król rozpytywał o ich narodzie, i gdzie sobie obrał siedziby, i dlaczego uwijają się około rzymskich granic? Oni zaś odpowiedzieli, że są rodem Słowianie, że zamieszkali na krańcu oceanu zachodniego, i że Chagan aż do owychto stron wyprawił posły, celem pozyskania posiłków wojennych, zasyłając władcom narodu liczne dary. Ci tedy władcy dary przyjęli, ale przymierza zawrzeć niechcieli twierdząc, iż uciążliwa im jest dalekość pochodu; i posłali tych teraz właśnie pojmanych do Chagana, żeby się przed nim uniewinnić. Jakoż w 15 miesiącach dokonali tej podróży. Ale Chagan niepomny na prawo posłów, postanowił przeszkodzić ich powrotowi do kraju. Oni zaś nasłuchawszy się o narodu Rzymskiego, tak z bogactw jak z ludzkości największej sławie (jak to śmiało rzec godzi się), skorzystali z dogodnej chwili i uszli do Tracyi. Mówili dalej, że chodzą z gęślami, gdyż nie przywykli przypasywać mieczów, ponieważ kraj ich nie zna żelaza,

ρας τε ἐπιστρέφεσθαι διὰ τὸ μὴ ἐξησκῆσθαι ὅπλα τοῖς σώμασι περιβάλλεσθαι, τῆς χώρης αὐτοῖς ἀγνοούσης τὸν σίδηρον κἀντεῦθεν τὸν εἰρηναῖον καὶ ἀστασίαστον παρεχομένης τὸν βίον αὐτοῖς, λύρας τε καταψάλλεσθαι περιλαλεῖν οὐκ εἰδότας ταῖς σάλπιγξιν. οἷς γὰρ ὁ πόλεμος ἦν ἀνιστόρητος, εἰκότως ἂν ἔφασκον αἱρετώτερά πως ὑπεῖναι τὰ τῆς μουσικῆς μελετήματα. ὁ μὲν οὖν αὐτοκράτωρ ἐπὶ τοῖς ῥηθεῖσι τὸ φῦλον ἀγάμενος, φιλοξενίας ἠξίου ἐκείνους αὐτοὺς τοὺς ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἐντετυχηκότας αὐτῷ, θαυμάσας τε τούτων τῶν σωμάτων τὸ μέγεθος τό τε μεγαλοφυὲς τῶν μελῶν ἐς τὴν Ἡράκλειαν τούτους παρεπέμπετο.

i dozwala im przeto żyć w pokoju i zgodzie; grają tedy na gęślach, nie umiejąc uderzać w traby. Bo komu obca jest wojna, słuszna, mówili, ażeby taki podobał sobie w ćwiczeniach muzycznych. Słysząc to samowładca, polubił naród, i gościnnem przyjęciem zaszczycił ich, samych jednych z pomiędzy wszystkich barbarów, którzy się z nim zetknęli, a podziwiając ich wzrost i dorodność członków, odesłał ich do Heraklei.

TEOFANES. [817.]

Chronographia. p. 226. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ ἄνδρες τρεῖς Σκλαβινοὶ τὸ γένος, μηδέν τι σιδηροῦν περιβαλλόμενοι, ὑπὸ Ῥωμαίων ἐκρατήθησαν, κιθάρας μόνας βαστάζοντες. ὁ δὲ βασιλεὺς ἠρώτα, πόθεν τε εἶεν καὶ ποῦ τὰς διατριβὰς ἐποιοῦντο; οἱ δὲ τὸ μὲν γένος ἔφασαν πεφυκέναι Σκλαβινοί. πρὸς δὲ τῷ τέλει τοῦ δυτικοῦ ὠκεανοῦ ᾠκηκέναι. τὸν δὲ Χαγάνον πρὸς αὐτοὺς πρεσβείαν πέμψαι, καὶ δῶρα τοῖς ἐθνάρχαις αὐτῶν τοῦ συμμαχῆσαι αὐτῷ κατὰ Ῥωμαίων. οἱ δὲ ταξιάρχαι αὐτῶν ἀπέστειλαν αὐτοὺς ἀπολογήσασθαι τῷ Χαγάνῳ, ὅτι οὐ δύναται διὰ τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ ἀποστεῖλαι αὐτῷ συμμαχίαν. ὀκτωκαίδεκα δὲ μηνῶν ἔφασκον ποιήσασθαι ὁδοιπορίαν, καὶ οὕτως τοῖς Ῥωμαίοις περιπεσεῖν. κιθάρας δὲ περιφέρεσθαι, ὡς μὴ εἰδότας ὅπλα περιβαλέσθαι τι-

Następnego zaś dnia trzej mężowie rodem Słowianie żadnym orężem nie uzbrojeni, zostali przez Rzymian pojmani, same tylko gęśle w ręku niosący. Król tedy rozpytywał, zkądby byli, i gdzie sobie założyli siedziby? Oni zaś odrzekli, że są rodem Słowianie, a mieszkają u końca oceanu zachodniego; i że Chagan przysłał do nich poselstwo i dary dla władców ich narodu, aby go posiłkowali przeciw Rzymianom. Władcy zaś wyprawili ich z uniewinnieniem do Chagana, że dla dalekiej drogi nie mogą mu dostawić posiłków. Przez 18 zaś miesięcy, powiadali, że odbywali tę podróż, i że się tak z Rzymianami zetknęli. Gęśle zaś noszą ze sobą, bo nie umieją żadnej broni przypasywać, gdyż ich kraj nie zna żelaza. Samowładca zaś po-

τά, τῆς χώρας αὐτῶν ἀγνούσης τὸν σίδηρον. ὁ δὲ αὐτοκράτωρ θαυμάσας τήν τε ἡλικίαν καὶ τὰ μεγέθη τῶν σωμάτων αὐτῶν ἐπαινέσας, εἰς Ἡράκλειαν αὐτοὺς παρέπεμψεν.

dziwiając ich wiek i chwaląc silną budowę ciała, posłał ich do Heraklei.

PODRÓŻE SPIEWAKA. [wiek 8.]

Vîd sídh madholade, vordhord onlëac
Së thë mæst (fandode) mærdha ôfer ëordhan
Folca gëondferde; oft hë flette gethah
Mynelîene mâdhdhum; hinc from Mŷrgingum
Ädhele onvôcon; hë mid Ealhhilde
Färe freodhuvebban forman sídhe
Hrädh cyninges hâm gesôhte
Eástan of Ongle, Eormanrîces,
Vrâdhes värlogan. Ongon thâ vorn sprëcan:
Fëla ic monna gefrägn mägdhum vëaldan;
Scëal thëodna gehvile thëávum lifjan;
Eorl äfter ódhrum; êdhle rædan,
Së thë his thëodenstôl gethëón ville.
Thâra väs Vala hvîle sælast
And Alexandreas ëalra rîcost
Monna cynnes; and hë mæst gethah
Thâra thë ic ôfer foldan gefrägn häbbe.
Aetla vëóld Hûnum; Eormanric Gotum;
Becca Baningum; Burgendum Gifica;

Daleką podróż opowiadał, rozwarł skarbnicę słów,
On który najświadomszy był wszystkiego co tylko słynie po świecie;
Narody przewędrował; odbierał często po dworach
Dary upominkowe; jemuto Myrgingów
Najdostojniejsi kazali w drogę coprędzej; z Ealhildą on
Z pobożną oredowniczką pokoju, po raz pierwszy,
Z pospiechem dopytał się dziedziny króla,
Na wschód od Anglów, Eormanryka,
Wiarołomnego w gniewie. Jął wiele tam opowiadać:
„O wielu mężach powziąłem wiadomość, którzy władali pokoleniami;
Każden z xiążąt winien według obyczajów wieść życie;
Pan według innych; wspierać radą ojczyznę,
Ten który pragnie rozmożenia się xiążęcej stolicy swojej.
Najszczęśliwszym był pomiędzy Włoszą
I najbogatszym Alexander ze wszystkich
Rodu ludzkiego; on też najwięcej osiągnął
Pomiędzy tymi, o których zasłyszałem po świecie.
Etla władał Hunami; Eormanryk Gotami;
Bekka Baningami; Burgundami Gifika;

Câsere vëóld Crëacum, and Cälic Finnum;
Hagena Holmrîcum and Hendën Glommum;

Vitta vëóld Svæfum, Vâda Hälsingum;
Mëáca Mýrgingum; Mëarchëalf Hundingum;
Thëodrîc vëóld Froncum; Thýle Rondingum;
Breóca Brondingum; Billing Vernum;
Ósvyne vëóld Eóvum, and Ytum Gëfvulf;
Fin Folcvalding Frësna cynne;
Sigehere lengest Sædenum vëóld;
Hnæf Hôcingum; Hëlm Vulfingum;
Vald Voingum; Vôd Thyringum;
Sæferdh Sycgum; Svëóm Ongendthëov;
Scëafthere Ymbrum; Scëáfa Longbëardum,
Hûn Hätvërum, and Holen Vrosnum.
Hringvëald väs hâten herefarena cyning.

Offa vëóld Ongle; Alevih Denum,
Së väs thâra manna mòdgast câlra;
Nà hvädhre hë ôfer Offan ëorlscipë fremëde,

Ac Offa geslôh ärest monna

Cniht vësende cyneríca mæst.
Nænîg ëfenëald him ëorlscipë mâran
On orette; âne svëorde
Märce gemærde vidh Mŷrgingum
Bi Fîfel-dòre; hëóldon fordh sídhdhan
Engle and Svæfe, svâ hit Offa geslôh.
Hròdhvulf and Hròdgâr hëóldon lengest
Sibbe ätsomne, suhtor-fädran,
Sídhdhan hi forvræcon Vicinga cyn
And Ingëldes ord forbigdon,
Forhëóvon ät Hëórote Hëadhobëardna thrym,
Svâ ic gëondferde fëla fremdra londa
Gëond ginnegrund; gôdes and yfles
Thär ic cunnode, cnôsle bidæled,

Cesarz władał Grekami, a Kelik Finami;
Hagena państwami Holmów (*wyspowemi*) a Henden Glommami;
Witta władał Swabami, Wada Helsingami,
Meaka Myrgingami; Mearkealf Hundingami;
Teodryk władał Frankami; Tyle Rondingami;
Breoka Brondingami; Billing Wernami;
Oswin władał Eowami, a Jutami Gefwulf;
Fin Folkwalding pokoleniem Frezów;
Sigeher najdłużej Sedenami władał;
Hnef Hokingami; Helm Wulfingami;
Wald Woingami; Wod Turyngami;
Seferd Sykgami; Sweami Ongendteow
Skeafter Imbrami; Skeafa Longbardami;
Hun Hatwerami, a Holen Wrosnami.
Hringweald było na imię królowi narodu wojennego.
Offa władał Onglami; Alewih Danami,
Ten był najwaleczniejszy z mężów;
Wszakże nie nad Offą rozpostarł on władzę swoją,
Lecz Offa najpierwej zwalczył pomiędzy ludźmi,
Młodzieńcem będąc, królestw najwięcej,
Żaden rówieśnik panowania większego
Nie wywojował; jedynie mieczem
Naznaczył on granicę przeciw Myrgingom
U Fifeldoru; trzymali ją wieczyście odtąd
Angle i Swabi, jak ją zakreślił Offa.
Hrodwulf i Hrodgar dzierżyli najdłużej
Pokój ze sobą, bracia stryjeczni,
Odkąd wygnali ród Wikingów
I odwrócili Ingleda ostrze,
Wysiekli w Heorocie Headobardów wspaniałość.
Tak przewędrowałem wiele cudzych krajów
Po obszarze tej ziemi; dobrego i złego
Doznałem wtedy, zdala od krewnych,

Frëómagum fëor; folgade vîde;

Od przyjaciół najbliższych; szedłem w drogę daleką;

Forthon ic mäg singan and secgan spël
Mänan fore mengo in mëodu-hëalle,
Hû më cynegôde cystum dôhton.
Ic väs mid Hûnum, and mid Hrædgodhum
Mid Svëóm and mid Gëátum and mid Súdhdenum
Mid Vënlum ic väs and mid Värnum and mid Vicingum;
Mid Gefdhum ic väs, and mid Vinedum, and mid Gefflegum;
Mid Englum ic väs and mid Svæfum; and mid Änenum;
Mid Sëaxum ic väs and Sycgum and mid Svëordvërum;
Mid Hrônum ic väs and mid Dëanum and mid Hëadho-Rëamum;
Mid Thyringum ic väs and mid Thrôvendum,
And mid Burgendum; thär ic bëáh gethëah;
Më thäre Gúdhhere forgëaf glädliene mâdhdhum,
Songes to leáne; näs thät sæne cyning.
Mid Froncum ic väs and mid Frísum, and mid Frumtingum;
Mid Rugum ic väs and mid Glommum and mid Rumvalum;
Svilce ic väs on Eatule mid Älfvyne,
Së häfde moncynnes mîne gefræge

Dla tego umiem spiewać i prawić dzieje,
Opowiadać przed tłumem w sali miodowej,
Jak mi panowie dopomagali bogactwem.
Byłem z Hunami i z Hredgotami,
Z Sweami i z Geatami i z południowymi Danami;
Z Winlami byłem i z Warnami i z Wikingami;
Z Gefdami byłem i z Winedami i z Geflegami;
Z Anglami byłem i z Swabami i z Enenami;
Z Sasami byłem z Sykgami i z Sweordwerami;
Z Hronami byłem i z Deanami i z Heado-Reamami;
Z Turyngami byłem i z Trowendami,
I z Burgendami; tam otrzymałem pierścień;
Wtedy Gudhere dał mi rozweselający upominek,
W nagrodę pieśni; było król nieleniwy.
Z Frankami byłem i z Fryzami i z Frumtingami;
Z Rugami byłem i z Glommami i z Rumwalami;
Podobnież byłem w Eatule z Alfwinem,
Ten miał, o ile się dowiedziałem, pomiędzy ludźmi

Lëohtest hond, lôfes to vircenne;

Najlżejszą rękę do spełniania chwalebnych czynów;

Hëortan unhnëáveste, hringa gedâles,
Bëorhtra bëága, bëarn Eádvynes.
Mid Sercingum ic väs and mid Seringum
Mid Crëacum ic väs and mid Finnum and mid cêsere

Najmiększą serce w rozdawaniu pierścieni,
Pierścieni świecących, syn Eadwina.
Z Serkingami byłem i z Seringami,
Z Grekami byłem i z Finami i z cesarzem;

Së thë vynburga gevëald âhte,
Velena and Vyl'na and Vala – rîces;
[Mid Scottum ic väs and mid Pëohtum and mid Scrîdefinnum;
Mid Lîd – vicingum ic väs and mid Lëonum and mid Longbëardum]
[Mid hædhnum and mid häledhum and mid Hundingum;
Mid Israhelum ic väs and mid Exsyringum;
Mid Ebreum and mid Indëum and Egyptum;
Mid Moidum ic väs and mid Persum and mid Mŷrgingum and Mofdingum,
And ongend Mŷrgingum and mid Amodhingum;
Mid Eástthyringum ic väs and mid Eolum
And mid Istum and Idumingum.]
And ic väs mid Eormanrîc ëalle thrage;
Thär më Gotena cyning gôde dôhte,
Së më bëäh forgëaf, burgvarena fruma,

On tham sixhund väs smætes goldes
Gescyred scëatta scilling rîme;
Thone ic Eádgilse on æht selde
Mînum hlëódrihtne, thâ ic to thâm bicvom.

Lëofum to lëäne thäs, thë hë më lond forgëaf
Mînes fäder êdhel, frëá Mŷrginga;
And më thâ Ealhilde ódherne forgëaf,
Drihtevën dugudhe, dôhtor Eádvynes;
Hire lôf lengde gëond lond fëla,
Thon ic bë songe secgan scëolde,
Hvär ic under svëgle sælast wisse
Goldhrodene cvën gife bryttjan.
Thon vit Scilling scyran rëorde for unerum

Sigedrihtne song ahôfon,
Hlûde bi hëarpan hlëódhor svinsade;
Thon monige men, môdum vlonce,

On który władał grodami roskosznemi,
I Włochami i Włoszkami i państwem Włoszy;
[Z Skotami byłem i z Piktami i z Skridfinami;

Z Wikingami morskimi byłem i z Leonami i z Longbardami];
[Z poganami i z chrześcianami i z Hundingami;
Z Izraelitami byłem i z Assyrami;
Z Ebreami, z Indami i Egipcyanami;
Z Medami byłem i z Persami i z Myrgingami i Mofdingami,
I znowu z Myrgingami i z Amotingami;
Z Eastturyngami byłem i z Eolami
Z Istami i Idumingami,]
I byłem z Eormanrykiem w każdym razie;
Wtedy król Gotów, xiążę mężów grodowych,
Był mi pożyteczny datkami, obdarzył mię pierścieniem,
W którym było sześćset ogniw złota
Obliczonych pieniędzy;
Dałem go na własność Eadgilsowi
Mojemu zwierzchnikowi, gdy powróciłem do dom,
Ukochanemu, w nagrodę tego, iż mi dał ziemię,
Ojca mojego dziedzinę, pan Myrgingów;
A wtedy Ealhilda inny mi dała,
Królowa drużyny, córka Eadwina;
Jej chwała rozpostarłaby się po wielu krajach,
Gdybym głosić miał w pieśni,
Gdzie pod słońcem znałem najszczęśliwszą,
Złotem strojną niewiastę w zarządzie darów.
Gdyśmy zaś obaj, ja i Skilling, szykowną mową na cześć naszego
Króla zwycięzkiego spiewać poczęli,
Głośno do arfy ton dobierając,
Natenczas wielu mężów dumnego serca

Vordum spræcon, tha thë vël cúdhon,
Thät hi næfre song sælran në hŷrdon.
Thonan ic ëalne gëonhvëarf êdhel Gotena,
Sôhte ic â sidhdhan tha sælestan.

Thät väs inn – vëorod Eormanrîces:
Hedhcan sôhte ic and Beádecan; and Herelingas:
Emercan sôhte ic and Fridlan; and Eástgotan,
Frôdne and gôdne, fäder Unvênes;
Seecan sôhte ic and Beccan, Seáfolan and Thëodrîc,
Hëadhorîc and Sifecan, Hlidhe and Ingenthëov;
Eádvyne sôhte ic and Elsan, Egelmund and Hungâr,
And tha vloncan gedriht vidh Mŷrginga.
Vulfhere sôhte ic and Vyrmhere ful-oft; thær vig në aläg
Thonne hrädha here hëardum svëordum
Ymb Vistla – vudu vergan scëoldon
Ëaldne êdhel – stôl Aetlan lëódum.
Rædhere sôhte ic and Rondhere, Rumstân and Gîslhere,
Vithergield and Frëodherîc, Vudgan and Hâman;
Në yæron thät gesídha tha sæmestan;
Thëah thë ic hîvan nyhst nemnan scëolde.

Ful – oft of tham heápe hvŷnende
Flëog giellende gâr on grome thëode;
Vräccan thär vëoldon, vundnan golde,
Vërum and vîfum, Vudga and Hâma.
Svâ ic thät symle onfond on thäre feringe,
Thät së bidh lëofast lond bûendum,
Së thë him God syledh gumena rîce

Słowami mówiło, dobrze to rozumiejąc,
Że nigdy bogatszej pieśni niesłyszeli.
Następnie obszedłem cały kraj Gotów,
Dopytywałem się odtąd zawsze o najszczęśliwszych.
Byłato rzesza wojenna Eormanryka:
Hetkę nawiedziłem i Beadekę; i Herelingów:

Emerkę nawiedziłem i Fridlę; i Ostgota,
Mądrego i dobrego, ojca Unwena;
Sekkę nawiedziłem i Bekkę, Seafolę i Teodryka,
Headoryka i Syfekę, Hlitę i Inkgenteowa;

Eadwina nawiedziłem i Elsę, Egelmunda i Hungara,
I hardą drużynę przeciw Myrgingom.
Wulfhera nawiedzałem i Wyrmhera bardzo często; nigdy tam walka nie spoczywała,
Lecz szybkie wojska twardym mieczem
Koło puszczy Wiślańskiej bronić miały
Starej stolicy ludziom Etlowym.
Redhera nawiedziłem i Rondhera, Rumstana i Gislhera,
Witergilda i Freoderyka, Wudgę i Hamę;

Nie byli to najpośledniejsi z drużyny dworskiej;
Lecz czeladź *(Eormanryka)* musiałem najbliżej wymienić.
Bardzo często z posród tłumu z gwizdem
Leciał brzęczący dziryt w zajadły naród;
Bohatyrowie tam władali, złotem strojni,
Mężami i niewiastami, Wudga i Hama.
Tak to zawsze znachodziłem w podróży,
Iż najmilszy bywa uprawiającym ziemię
Ten, którego Bóg im dawa, państwami ludzkiemi

To gehëaldenne, thenden hë her lëofadh.
Svâ scrîdhende gescëapum hvëorfadh
Glëomen gumena gëond grunda fëla;
Thëarfe secgadh, thoncvord sprëcadh

Symle súdh odhdhe nordh; sumne gemêtadh

Gidda gleávne, gëofum unhneávne,
Së thë fore dugudhe ville dòm aræran,
Ëorlscipe äfnan, ódh thë thät ëal scëacedh

Lëoht and lif somod; lôf së gevircedh,

Hafadh under hëofonum heáhfästne dòm.

Rządzić, jeżeli wojnę kocha.
Tak krocząc w losach wędrują
Spiewacy przez ludzkich krajów wiele;
Mówią czego im trzeba, prawią słowa dziękczynne,
Każdego czasu na południu albo północy; spotkają kogoś,
Znawcę spiewów, nieskąpego w datkach,
Który przed drużyną prawo chce opowiadać,
Szlachetne rzeczy pełnić, aż się wszystko wstrząśnie w posadach,
Światło i życie społem; kto spraw chwalebnych dokona,
Ma pod niebem wysoko trwałą siedzibę.

GEOGRAF BAWARSKI.

[866—890.]

Descriptio ciuitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii. Isti sunt qui propinquiores resident finibus Danaorum, quos uocant Nortabtrezi, ubi regio, in qua sunt ciuitates LIII, per duces suos partitę. Vuilci in qua ciuitates XCV et regiones IIII. Linaa est populus, qui habet ciuitates VII. Prope illis resident quos uocant Bethenici et Smeldingon et Morizani, qui habent ciuitates XI. Juxta illos sunt, qui uocantur Hehfeldi, qui habent ciuitates VIII. Juxta illos est regio quæ uocatur Surbi, in qua regione plures sunt, quæ habent ciuitates L. Juxta illos sunt quos uocantur Talaminzi qui habent ciuitates XIIII. Beheimare in qua sunt ciuitates XV. Marharii habent ciuitates XI. Vulgarii regio est inmensa et populus multus habens ciuitates V eo quod multitudo magna ex eis sit et non sit eis opus ciuitates habere. Est populus quem uocant Merchanos, ipsi habent ciuitates XXX. Iste sunt regiones quę terminant in finibus nostris. Isti sunt qui juxta istorum fines resident. Osterabtrezi in qua ciuitates plus quam C sunt. Miloxi, in qua ciuitates LXVII. Pheznuzi habent ciuitates LXX. Thadesi plus quam CC urbes habent. Glopeani, in qua ciuitates CCCC aut eo amplius. Zuireani habent ciuitates CCCXXV. Busani habent ciuitates CCXXXI. Sittici regio inmensa, populis et urbibus munitissimis. Stadici in qua ciuitates DXVI populusque infinitus. Sebbirozi habent ciuitates XC. Unlizi populus multus, ciuitates CCCXVIII. Neriuani ha-

bent ciuitates LXXVIII. Attorozi habent CXLVIII, populus ferocissimus. Eptaradici habent ciuitates CCLXIII. Vuillerozi habent ciuitates CLXXX. Zabrozi habent ciuitates CCXII. Znetalici habent ciuitates LXXIIII. Aturezani habent ciuitates CIIII. Chozirozi habent ciuitates CCL. Lendizi habent ciuitates XCVIII. Thafnezi habent ciuitates CCLVII. Zeriuani, quod tantum est regnum, ut ex eo cunctę gentes Sclauorum exortę sint, et originem, sicut affirmant, ducant. Prissani, ciuitates LXX. Velunzani, ciuitates LXX. Bruzi plus est undique, quam de Enisa ad Rhenum. Vuizunbeire. Caziri, ciuitates C. Ruzzi. Forsderen. Liudi. Fresiti. Serauici. Lucolane. Ungare. Vuislane. Sleenzane, ciuitates XV. Lunsici ciuitates XXX. Dadosesani ciuitates XX. Milzane, ciuitates XXX. Besunzane, ciuitates II. Verizane, ciuitates X. Fraganeo, ciuitates XL. Lupiglaa, ciuitates XXX. Opolini, ciuitates XX. Golensizi, ciuitates V.

Sueui non sunt nati sed seminati.

Beire non dicuntur Bauarii, sed Boiarii a Boia fluvio.

OTERA NORWEGSKIEGO I WULFSTANA [przed 900.]

PERIPLUS.

Wulfstan sæde, thæt he gefore of Hædum, thæt he vere on Truso on syfan dagum and nihtum. Thæt thæt scip væs ealne theg yrnende under segle. Weonodland him væs on steorbord and on bæcbord him væs Langaland and Læland and Falster and Sconeg. And thas land eall hyrad to Denemearcan. And thonne Burgenda land væs us on bæcbord, an tha habbath him sylf Cyning.

Donne æfter Burgenda lande væron us thas land tha synde hatene ærest Blecinga eg, and Meore, and Eovland, and Gothland on bæcbord. And thas lande hyrad to Sveon.

And Weonod lande væs us ealne veg on steorbord, od Wisle mudan.

Seo Wisle is svide mycel ea, and hio to lid Witland and Weonodland. And thæt Witland belimped to Estum. And seo Wisle lidut of

Wulfstan rzekł, że wypłynąwszy z Hædum *(Szlezwiku)* w przeciągu siedmiu dni i nocy przybył do Trusy, żeglując nieprzestannie. A miał zawsze kraj Winedów na prawo, na lewo zaś Langlandyę, Lelandyę, Falsterę i Skonię. Wszystkie zaś krainy te do Danii należą. Płynącemu zaś dalej jest po lewej stronie Burgendalandya, która ma króla własnego.

Po Burgendalandyi zbliżyliśmy się do ziemi zwanej Blekinga i Meore i Eowlandyi i Gotlandyi po lewej stronie. I ziemia ta do Szwedów należy.

A kraj Winedów był nam zawsze na prawo, aż do ujścia Wisły.

Wisła zaś jest rzeka bardzo wielka, a nad nią leży Witlandya i kraj Winedów. Witlandya należy do Estów. Wisła zaś wypływa

Weonodland, and lid in Estmere. And se Estmere is huru fiftene mila brad.

Donne cymed Ilfing eastan in Estmere, of tham mere the Truso standeth in stade. And cumad at samod in Estmere. Ilfing eastan of Eastlande. And Wisle sudan of Winod lande. And thonne benimd Visle Ilfing hire naman, and liged of thæm mere vest and nord on sæ, fordy hit man hæt Wislamud.

z kraju Winedów, a wpada do morza Estów, któreto morze Estów jest najmniej pietnaście mil szerokie.

Potem wpada od wschodu Ilfinga do morza Estów, a przy brzegu tego morza leży Truso. I razem wpadają do morza Estów: Ilfinga ze wschodu od Estlandyi, a Wisła z południa z kraju Winedów. Tu zaś Wisła odbiera Ilfindze nazwisko i wpada z morza *(Estów)* na zachód i północ do morza, dlatego zowie się Wisły ujście.

KRÓLA ALFREDA OPIS GERMANII.

[871—901.]

Fram thäre ëá Danais vëst ódt Rîn tha ëá (sëo vyldh of tham bëorge thë man Alpis hæt, and irndh thonne nordhrihte on thäs gârseeges ëarm, thë thät land ûtan ymblidh, thë man Bryttania hät) and äft súdh ódh Donua tha ëá (thäre avylme is neáh thäre ëá Rînes, and is sídhdhan cást irnende vidh Nordhan Crecalande ût on thone Vendelsæ) and nordh ódh thone gârseege, thë man Cvënsæ hæt, binnan thâm sindon manîga thëoda; ac hit man hæt ëall Germania.

Thonne vidh nordhan Donua avylme and bë eástan Rîne sindon Éástfrancan; and bë súdhan him sindon Svæfas on ódhre hëalfe thäre ëá Donua; and bë súdhan him (sc. Éást-francum) and bë eástan sindon Bægdhvare; së dæl thë man Regnesburh hæt; and rihte bë eástan him (sc. Éást-Francum) sindon Bême, and eástnordh sindon Thyringas; and bë nordhan him (sc. Éást-Francum) sindon Eald-Sëaxan;

Od rzeki Danais na lewo aż do Renu, który ma źródła swoje na górze zwanej Alpis, a potem na północ wpada w odnogę oceanu oblewającego kraj zwany Brytanią; i znowu na południe aż do Dunaju, który źródła swoje w bliskości Renu mając, płynie na wschód, północną stroną Grecyi, do morza śródziemnego *(Wendelse)*; w stronie północnej zaś aż do oceanu zwanego Kwense, wśród tych granic mieszkają mnogie ludy, a wszystko to zowią Germanią.

Owoż na północ od źródeł Dunaju, a na wschód od Renu mieszkają Frankowie wschodni, a od nich na południe mieszkają Szwabi po drugiej stronie Dunaju, a ztamtąd ku południowemu wschodowi mieszkają Bawarowie, w tej części kraju, która się zowie Regensburg, a prosto na wschód z tamtąd mieszkają Czesi, a ku północnemu wschodowi mieszkają Turyngi, a na północ ztamtąd mieszkają starzy

and bë nordhan vëstan him (sc. Éast-Francum) sindon Frisan.

And bë vëstan Eald-Sëaxum is Älfe múdha thäre ëá and Frisland. And thanon vëstnordh is thät land thë man Angle hæt and Sillende and sum dæl Dena; and bä nordhan him (sc. Eald-Sëaxum) is Apdrëde and eást nordh Vilte, thë man Äfeldan hæt, and bë eástan him (sc. Eald-Sëaxum) is Vineda land, thë man hæt Sysyle, and eást súdh ôfer sumne dæl Maroaro.

And hi Maroaro habbadh bë vëstan him Thyringas, and Bêhemas and Bægdhvare hëalfe, and bë súdhan him on ódhre hëalfe Donua thäre ëá is thät land Carendre súdh ódh tha bëorgas thë man Alpis hæt; to thâm ylcum bëorgum liegadh Bægdhvara landgemære and Svæfa. And thonne bë eástan Carendranlande begëondan tham vêstenne is Pulgara land and bë eástan thâm is Creca land; and bë eástan Maroaro lande is Visle land, and bë eástan tham bidh Datia, thâ thë ju væron Gottan.

Bë nordhan eástan Maroara sindon Dalamënsan, and bë eástan Dalamënsena sindon Horiti, and bë nordhan Dalamënsena sindon Surpe; and bë vëstan him (sc. Dalamënsum) sindon Sysele. Bë nordhan Horiti is Mägdhaland, and bë nordhan Mägdaland is Sermende ódh tha bëorgas Riffin.

And bë vëstan Súdh-Denum is thäs gârseeges ëarm thë lidh ymbûtan thät land Bryttania; and bë nordhan him is thäs sæs ëarm thë man hæt Ostsæ. And bë eástan him and bë nordhan him sindon Nordh-Dene, ægdher gë on tham mâran lande gë on thâm iglandum. And bë eástan him sindon Afdrëde, and bë

Sasowie; a ku północnemu zachodowi ztamtąd mieszkają Fryzowie.

A na zachód od starych Sasów jest ujście Elby i Fryslandya, a ku północnemu zachodowi ztamtąd jest kraj który zowią Anglią i Silende i część Danii, a na północ ztamtąd *(od starych Sasów)* jest kraj Obotrytów, a ku północnemu wschodowi Wiltowie, których Hawelami zowią, a na wschód ztamtąd jest kraj Winedów, zwany Susyle, a ku południowemu wschodowi opodal nieco Morawy.

A ci Morawianie mają na zachód od siebie Turyngów i Czechów i część Bawarów, a na południe od nich, po drugiej stronie Dunaju rzeki jest Karyntya rozciągająca się ku południowi, aż do gór zwanych Alpis. Do tychże samych gór rozciągają się granice Bawarów i Szwabów. Potem na wschód od Karyntyi, z tamtej strony puszczy jest kraj Bółgarów, a ztamtąd na wschód jest Grecya. A na wschód od Moraw jest kraj Wiślan, a na wschód ztamtąd Dacya, gdzie pierwej byli Gotowie.

Ku północnemu wschodowi od Morawian mieszkają Dalemińce, a na wschód od Dalemińców Chorwaci, a na północ od Dalemińców Serbowie, a na zachód od nich Susyle. Na północ od Chorwatów jest kraj dziewic, a na północ od kraju dziewic jest Sarmacya aż do gór Ryfejskich.

Na zachód od południowych Duńczyków jest odnoga Oceanu oblewającego Brytanię, a na północ od nich jest odnoga morza, którą zowią morzem bałtyckiem, a na wschód od nich i na północ mieszkają północni Duńczycy, częścią na stałym lądzie, częścią na wyspach, a na wschód od nich *(południowych Duńczy-*

súdhan him is Älfe múda thäre eá and Ealdsëaxna sum dæl.

Nordh-Dene habbadh bë him nordhan thone ylcan sæs ëarm thë man hæt Ostsæ, and bë éastan him sindon Osti tha lëóde and Afdrëde bë sú dhan.

Osti habbadh bë nordhan him thone ylcan sæs ëarm and Vinedan and Burgendan, and bë súdhan him sindon Häfeldan.

Burgendan habbadh thone ylcan sæs ëarm bë vëstan him and Svëon bë nordhan; and bë éastan him sind Sermende, and bë súdhan him Surfe.

Svëon habbadh bë súdhan him thone sæs ëarm Osti and bë éastan him Sermende and bë nordhan him ôfer tha vêstenu is Cvënland, and bë vëstan nordhan him sindon Scride-finnas and bë vëstan Nordhmen.

ków) mieszkają Obotryci, a na południe od nich jest ujście Elby i część starych Sasów.

Północni Duńczycy mają na północ od siebie tę samą odnogę morską, którą zowią morzem bałtyckiem, a na wschód od nich mieszka lud zwany Esty, a na północ Obotryci.

Estowie mają na północ od siebie tę samą odnogę morską co i Winedy i Burgendy, a na południe od nich mieszkają Hawelanie.

Burgendy mają tę samę odnogę morską na zachód od siebie, a Szwedzi na północ; a ku wschodowi są Sarmaci, a na północ Serbowie.

Szwedzi mają na południe od siebie estońską odnogę morską, a na wschód od siebie Sarmatów, a na północ od nich, z tamtej strony puszczy jest Kwenlandya, a ku północnemu zachodowi od nich mieszkają Skrid-Finowie, a na zachód Normanowie.

Z KONSTANTYNA PORFIROGENNETY.

O ZARZĄDZIE PAŃSTWA.

Konstantyn zwany Porfirogennetes czyli Purpurorodny, syn Lwa Mądrego, cesarza, i Zoi urodził się roku 905. Wychowanie staranne pod przewodnictwem uczonego i biegłego w sprawach publicznych Teodora, a bardziej jeszcze stosunki szczególne w których się znalazł, rozwinęły w nim do wysokiego stopnia zamiłowanie w naukach. Ubogi w oświatę wiek dziesiąty ciągnie sprawiedliwą chlubę z tego monarchy, który nie tylko innych do nauk pobudzał i wspierał, ale i sam niepospolicie niemi zajaśniał.

Niebawem po wstąpieniu na tron ojcowski, przywłaszczył sobie władzę istotną teść jego, Roman, tak dalece, iż przy Konstantynie tylko słaby cień jej, i imię spółpanującego pozostało. Trwało to lat 26, i w tymto przeciągu czasu szukał on osłody losu swego w xięgach, wielostronnie umysł swój uprawiając. Przyswoił sobie dokładne wiadomości w sztuce wojennej, żeglarstwie, architekturze morskiej, jak to widać z dzieł jego. Nie mniej rozległe były jego wiadomości w polityce. Powiodło mu się nakoniec usunąć od rządów teścia swojego, a objąwszy tron niezawisły panował jeszcze lat 15, do roku 959, około którego śmierć jego przypadła.

Za jego czasów państwo bizantyńskie trapione było z różnych stron od barbarzyńskich sąsiadów. Pragnął on widzieć je rządnem i spokojnem pod sterem syna swojego, Romana, którego jeszcze za życia swego do spółwładzy przyjął; zebrane więc w ciągu burzliwego panowania swego doświadczenia złożył w dziele dla tegoż syna swego spisanem, a nazwanem: O zarządzie państwa, *przez późnych jego wydawców. W niem rozwodząc się nad tem co do rostropnego rządcy należy, opisuje sąsiednie i w stosunkach z jego państwem zostające ludy, mianowicie: Pieczyngów, Ruś, Bółgarów, Węgrów, Saracenów, Dalmatów, Chrobatów, Serbów, Niemców, Włochów itd., podając ciekawe, a niekiedy jedyne w swoim rodzaju wiadomości o ich pochodzeniu, dziejach i obyczajach. Ma on dla nich odpowiednią wiekowi swemu nomenklaturę: Węgrów zowie Turkami, Frankami Niemców, Pieczyngów Pacynakitami, a ojczyznę naszą u Karpat, ponad Wisłę ku granicom niemieckim rozciągającą się, a 30 dni drogi od Czarnego morza oddaloną, obejmuje imieniem Wielkiej czyli Białej Chrobacyi, a po części i Serbii.*

Z tego dzieła ustępy takie, które się bądź wprost do naszego kraju, bądź do sąsiednich lub powinowatych z nami ludów odnoszą, dajemy tu w oryginale, według wydania bońskiego, a oraz w wiernym polskim przekładzie.

Κεφάλαιον θ'.

περὶ τῶν ἀπὸ τῆς Ῥωσίας ἐρχομένων Ῥῶς μετὰ τῶν μονοξύλων ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ὅτι τὰ ἀπὸ τῆς ἔξω Ῥωσίας μονόξυλα κατερχόμενα ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰσὶ μὲν ἀπὸ τοῦ Νεμογαρδάς, ἐν ᾧ Σφενδοσθλάβος ὁ υἱὸς Ἴγγωρ τοῦ ἄρχοντος Ῥωσίας ἐκαθέζετο, εἰσὶ δὲ καὶ ἀπὸ τὸ κάστρον τὴν Μιλινίσκαν καὶ ἀπὸ Τελιούτζαν καὶ Τζερνιγώγαν καὶ ἀπὸ τοῦ Βουσεγραδέ. ταῦτα οὖν ἅπαντα διὰ τοῦ ποταμοῦ κατέρχονται Δανάπρεως, καὶ ἐπισυνάγονται ἐπὶ τὸ κάστρον τὸ Κιοάβα τὸ ἐπονομαζόμενον Σαμβατάς. οἱ δὲ Σκλάβοι οἱ πακτιῶται αὐτῶν, οἱ Κριβηταηνοὶ λεγόμενοι καὶ οἱ Δενζανῆνοι καὶ οἱ λοιποὶ Σκλαβίνιοι, εἰς τὸ ὄρη αὐτῶν κόπτουσι τὰ μονόξυλα ἐν τῷ τοῦ χειμῶνος καιρῷ, καὶ καταρτήσαντες αὐτῶν τοῦ καιροῦ ἀνοιγομένου, ἡνίκα διαλυθῇ ὁ παγετός, εἰς τὰς πλησίον οὔσας λίμνας εἰσάγουσιν αὐτά. καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνα εἰσβάλλουσιν εἰς ποταμὸν τὸν Δάναπριν, ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε οὗτοι εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν εἰσέρχονται καὶ ἀπέρχονται εἰς τὸ Κιόβα, καὶ σύρουσιν εἰς τὴν ἐξάρτησιν, καὶ ἀπεμπολοῦσιν αὐτὰ εἰς τοὺς Ῥῶς. οἱ δὲ Ῥῶς σκαφίδια καὶ μόνα ταῦτα ἀγοράζοντες, τὰ παλαιὰ αὐτῶν μονόξυλα καταλύοντες ἐξ αὐτῶν βάλλουσι καὶ πέλλας καὶ σκαρμοὺς εἰς αὐτὰ καὶ λοιπὰς χρείας, ἐξοπλίζουσιν αὐτά. καὶ Ἰουνίου μηνὸς διὰ τοῦ ποταμοῦ Δανάπρεως ἀποκινοῦντες κατέρχονται εἰς τὸ Βιτιτζέβη, ὅπερ ἐστὶ πακτιωτικὸν κάστρον τῶν Ῥῶς. καὶ συναθροιζόμενοι ἐκεῖσε μέχρι δύο καὶ τριῶν ἡμερῶν, ἡνίκα ἂν ἅπαντα ἀποσυναχθῶσι τὰ μονόξυλα, τότε ἀποκινοῦσι καὶ κατέρχονται διὰ τοῦ εἰρημένου Δανάπρεως ποταμοῦ. καὶ πρῶτον μὲν ἔρχονται εἰς τὸν

ROZDZIAŁ 9.

O RUSACH PRZYBYWAJĄCYCH Z RUSI NA CZÓŁNACH DO KONSTANTYNOPOLA.

Wiedzieć należy, że przybywające z dalszej Rusi czółna do Konstantynopola pochodzą częścią z Nemogardu [1]), w którym Świętosław syn Ingora xiążęcia Rusi mieszkał, częścią od grodu Miliniska [2]), i od Teliucy [3]) i Cernigogi [4]) i od Wusegradu [5]). Te wszystkie tedy przybywają rzeką Dnieprem i zgromadzają się pod grodem Kijowem, zwanym Sambatas. Słowianie zaś, onych *(Rusów)* danniey, którzy się zowią Krywiczanami i Lenzaninami, i reszta Słowian, na górach swoich ścinają zimową porą te czółna, i sporządziwszy je, wpuszczają do pobliskich jezior, w porze folgującej, kiedy lód ztaje. A gdy je potem spuszczą na rzekę Dniepr, wtedy i sami ztamtąd tąż rzeką jadą do Kijowa, i wyciągają czółna na wystawę, i sprzedają je Rusom. Rusowie zaś którzy łódki, i tylko takie skupują, rozbijają swoje stare czółna, zabierają z nich do nowych czółen wiosła i powrozy do wioseł, i zaopatrują je we wszelkie inne potrzeby. Poczem w miesiącu czerwcu rzeką Dnieprem puszczają się, i dojeżdżają do Witecewy [6]), która jest grodem danniczym Rusów. I przybywszy tam czekają dwa lub trzy dni, dopóki się wszystkie czółna nie zbiorą, wyruszają wreszcie i jadą pomienioną rzeką Dnieprem. I najpierw przybywają do pierwszego progu zwanego Essupi, co się wykłada po rusku i słowiańsku: nie spać. Przestronność tego progu wyrównywa szerokości cykaniste-

---

[1]) Nowogrodu. [2]) Smoleńska? [3]) Lubeczy? [4]) Czernichowa. [5]) Wyszogrodu. [6]) Wiatyczewa.

πρῶτον φραγμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Ἐσσουπῆ, ὃ ἑρμηνεύεται Ῥωσιστὶ καὶ Σκλαβινιστὶ μὴ κοιμᾶσθαι. ὁ δὲ τούτου φραγμὸς τοσοῦτόν ἐστι στενὸς ὅσον τὸ πλάτος τοῦ τζυκανιστηρίου. μέσον δὲ αὐτοῦ πέτραι εἰσὶ ῥιζικαῖαι ὑψηλαὶ νησίων δίκην ἀποφαινόμεναι. πρὸς αὐτὰς οὖν ἐρχόμενον τὸ ὕδωρ καὶ πλημμυροῦν, κἀκεῖθεν ἀποχρημνιζόμενον πρὸς τὸ κάτω μέρος, ἦχον μέγαν καὶ φόβον ἀποτελεῖ. καὶ διὰ τοῦτο μέσον αὐτῶν οὐ τολμῶσιν οἱ Ῥῶς διελθεῖν, ἀλλὰ πλησίον σκαλώσαντες, καὶ τοὺς μὲν ἀνθρώπους ἐκβαλόντες εἰς τὴν ξηράν, τὰ δὲ λοιπὰ πράγματα ἐάσαντες εἰς τὰ μονόξυλα, εἶθ' οὕτως γυμνοί, τοῖς ποσὶν αὐτῶν ψηλαφοῦντες, ἵνα μή τινι λίθῳ προσκρούσωσιν. τοῦτο δὲ ποιοῦσιν οἱ μὲν πλώραν, οἱ δὲ μέσον, οἱ δὲ καὶ εἰς τὴν πρύμναν μετὰ κοντα ρίων κοντοβενόμενοι. καὶ μετὰ τοιαύτης ἀπάσης ἀκριβείας διέρχονται τὸν τοιοῦτον πρῶτον φραγμὸν διὰ τῆς γωνίας καὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ. ἡνίκα δὲ διέλθωσι τὸν τοιοῦτον φραγμόν, πάλιν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἀναλαμβανόμενοι τοὺς λοιποὺς ἀποπλέουσι, καὶ κατέρχονται εἰς τὸν ἕτερον φραγμὸν τὸν ἐπιλεγόμενον Ῥωσιστὶ μὲν Οὐλβορσί, Σκλαβινιστὶ δὲ Ὀστροβουνίπραχ, ὅπερ ἑρμηνεύεται τὸ νησίον τοῦ φραγμοῦ. ἔστι κἀκεῖνος ὅμοιος τῷ πρώτῳ, χαλεπός τε καὶ δυσδιέξοδος. καὶ πάλιν ἐκβαλόντες τὸν λαὸν διαβιβάζουσι τὰ μονόξυλα καθὼς καὶ πρότερον. ὁμοίως δὲ διέρχονται καὶ τὸν τρίτον φραγμὸν τὸν λεγόμενον Γελανδρί, ὃ ἑρμηνεύεται Σκλαβινιστὶ ἦχος φραγμοῦ. εἶθ' οὕτως τὸν τέταρτον φραγμόν, τὸν μέγαν, τὸν ἐπιλεγόμενον Ῥωσιστὶ μὲν Ἀειφάρ, Σκλαβινιστὶ δὲ Νεασήτ, διότι φωλεύουσιν οἱ πελεκᾶνοι εἰς τὰ λιθάρια τοῦ φραγμοῦ. ἐν τούτῳ οὖν τῷ φραγμῷ σκαλώνουσιν

ryon [1]); w pośrodku niego sterczą z głębi łożyska skały wysokie, które się jakby wyspy wydają. O nie więc woda uderzając wzbiera do góry, a potem spadając na dół sprawia wielki szum i strach. To też środkiem nie śmią przejeżdżać przezeń Rusowie, ale w pobliżu wysiadłszy i wysadziwszy ludzi na ląd, inne zaś rzeczy w czółnach zostawiwszy, *brodzą* boso, nogami macając, ażeby nie uderzyli o jaki kamień. To zaś czyniąc, popychają czółno wiosłami jedni z przodu, drudzy ze środka, inni z tyłu. I z taką wielką ostrożnością przechodzą przez ten pierwszy próg środkiem rzeki, między jej skrętem a brzegiem. Gdy zaś przez ten próg przejdą, zabierają napowrót owych ludzi wysadzonych na ląd, i płyną dalej. Poczem dojeżdżają do drugiego progu nazywającego się po rusku Ulworsi, po słowiańsku zaś Ostrowuni prach, co się wykłada: ostrów progowy. I ten równie jak pierwszy jest przykry i uciążliwy do przebycia. I znowuż wysadzając ludzi, przeprawiają przezeń czółna jak poprzednio. Taksamo przejeżdżają i przez trzeci próg, który się nazywa Gelandri, co znaczy po słowiańsku: szum progu. Potem taksamo przez czwarty próg wielki, który jest nazwany po rusku Aejfar, po słowiańsku zaś Neasit [2]), ponieważ w skałach progu tego gnieżdżą się pelikany. Ale przy tym progu ładują wszystkiemi czółnami, przednią częścią do lądu przybijając, i wysiadają razem z nimi ci ludzie, którzy są przeznaczeni do odbywania straży, i ci odchodzą i pilnie na czatach czuwają z przyczyny Pacynakitów [3]). Drudzy zaś zbierają rzeczy, które mają na czółnach,

[1]) *Τζυκανιστήριον*, według Gloss. Du Cange miejsce igrzysk konnych. *B.* [2]) Starosł. **нєѣсыть** pelikan. *B.* [3]) Pieczyngów.

ἅπαντα εἰς τὴν γῆν ὀρθόπλωρα, καὶ ἐξέρχονται οἱ ὡρισμένοι ἄνδρες φυλάττειν τὴν βίγλαν μετ' αὐτῶν, καὶ ἀπέρχονται, καὶ τὰς βίγλας οὗτοι διὰ τοὺς Πατζινακίτας ἀγρύπνως φυλάττουσιν. οἱ δὲ λοιποὶ τὰ πράγματα ἅπερ ἔχουσιν εἰς τὰ μονόξυλα ἀναλαβόμενοι, τὰ ψυχάρια μετὰ τῶν ἁλύσεων διὰ τοῦ ξηροῦ αὐτὰ διαβιβάζουσι μίλια ἕξ, ἕως ἂν διέλθωσι τὸν φραγμόν. εἶθ' οὕτως οἱ μὲν σύροντες οἱ δὲ καὶ εἰς τοὺς ὤμους βαστάζοντες τὰ αὐτῶν μονόξυλα εἰς τὸ τοῦ φραγμοῦ ἐκεῖθεν μέρος διαβιβάζουσι, καὶ οὕτως ῥίπτοντες αὐτὰ εἰς τὸν ποταμὸν καὶ τὰ πετζιμέντα αὐτῶν ἐμβλησκόμενοι εἰσέρχονται καὶ αὖθις ἐναποπλέουσιν. ἀπερχόμενοι δὲ εἰς τὸν πέμπτον φραγμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Ῥωσιστὶ μὲν Βαρουφόρος, Σκλαβινιστὶ δὲ Βουλνηπράχ, διότι μεγάλην λίμνην ἀποτελεῖ, πάλιν εἰς τὰς τοῦ ποταμοῦ γωνίας τὰ αὐτῶν μονόξυλα διαβιβάσαντες καθὼς καὶ εἰς τὸν πρῶτον φραγμὸν καὶ εἰς τὸν δεύτερον, καταλαμβάνουσι τὸν ἕκτον φραγμόν, λεγόμενον μὲν Ῥωσιστὶ Λεάντι, Σκλαβινιστὶ δὲ Βερούτζη, ὅ ἐστι βράσμα νεροῦ, καὶ διαβαίνουσι καὶ αὐτὸν ὁμοίως. καὶ ἀπὸ τούτου ἀποπλέουσι καὶ πρὸς τὸν ἕβδομον φραγμὸν τὸν ἐπιλεγόμενον Ῥωσιστὶ μὲν Στρούβουν, Σκλαβινιστὶ δὲ Ναπρεζή, ὃ ἑρμηνεύεται μικρὸς φραγμός, καὶ διαβαίνοντες εἰς τὸ λεγόμενον πέραμα τοῦ Κραρίου, ἐν ᾧ διαπερῶσιν ἀπὸ Ῥωσίας οἱ Χερσωνῖται, καὶ οἱ Πατζινακῖται ἐπὶ Χερσῶνα, ἔχον τὸ αὐτὸ πέραμα τὸ μὲν πλάτος ὅσον τοῦ Ἱπποδρομίου, τὸ δὲ ὕψος ἀπὸ κάτω ἕως ὅτου παρακύπτουσιν οἱ φίλοι, ὅσον καὶ φθάνειν σαγίτταν τοῦ τοξεύοντος ἔνθεν ἐκεῖσε. ὅθεν καὶ εἰς τὸν τοιοῦτον τόπον κατέρχονται οἱ Πατζινακῖται, καὶ πολεμοῦσι τοὺς Ῥῶς:

a niewolnicy wloką czółna na łańcuchach po lądzie na 6000 kroków, aż miną próg. Potem zaś jedni wlokąc, drudzy nawet na barkach dźwigając swoje czółna, przeprowadzają je na drugą stronę progu, a potem spuszczają do rzeki, i wrzuciwszy znowu ładunek, wsiadają i płyną dalej. Wtedy przybywają do piątego progu, który się nazywa po rusku Waruforos, a po słowiańsku Wulni prach, ponieważ tworzy wielki liman, i znowu przez zakręty rzeczne przepychają czółna swoje, jak przy pierwszym i drugim progu; dalej spotykają szósty próg, zwany po rusku Leanti, po słowiańsku zaś Werucy, to jest: wir wody; i przebywają i ten w podobny sposób. Potem odpływają i do siódmego progu nazwanego po rusku Struwun, a po słowiańsku Naprezy, co się wykłada: mały próg. I przejeżdżają koło tak zwanego przewozu Kraryjskiego, którędy przeprawiają się Chersonici z Rusi, a Pacynakici do Chersonu. Przewóz ten obejmuje w szerz tyle co ujeżdżalnia; w wyż zaś od dołu jak daleko dojrzą oczy, jak daleko strzała dobieży z jednej strony w drugą puszczona. Dlatego też przychodzą w to miejsce Pacynakici i potykają się z Rusami. Po przejściu zaś przez to miejsce przybywają do wyspy zwanej święty Grzegorz, na którejto też wyspie obiaty swoje czynią, gdyż jest tam dąb nadzwyczaj wielki. I obiatują ptaki żywe. Zatykają zaś także strzały w około, a inni nawet chleby i mięsiwa, i co kto ma, jak to u nich jest zwyczaj. Rzucają także o ptaki los, czy je mają zabić, czy też zjeść, czy wreszcie żywo puścić. Począwszy od tej wysepki już się Rusowie Pacynakitów nie boją, aż pokąd nie zdążą do rzeki Seliny. Z tamtąd *(t. j. z wyspy ś. Grzegorza)* potem wyruszając, płyną dalej około

μετὰ δὲ τὸ διελθεῖν τὸν τοιοῦτον τόπον τὴν νῆσον τὴν ἐπιλεγομένην ὁ ἅγιος Γρηγόριος καταλαμβάνουσιν, ἐν ᾗ νήσῳ καὶ τὰς θυσίας αὐτῶν ἐπιτελοῦσιν διὰ τὸ ἐκεῖσε ἵστασθαι παμμεγέθη δρῦν. καὶ θύουσι πετεινοὺς ζῶντας. πηγνύουσι δὲ καὶ σαγίττας γυρόθεν, ἄλλοι δὲ καὶ ψωμία καὶ κρέατα, καὶ ἐξ ὧν ἔχει ἕκαστος, ὡς τὸ ἔθος αὐτῶν ἐπικρατεῖ. ῥίπτουσι δὲ καὶ σκαρφία περὶ τῶν πετεινῶν, εἴτε σφάξαι αὐτοὺς εἴτε καὶ φαγεῖν εἴτε καὶ ζῶντας ἐάσειν. ἀπὸ δὲ τοῦ νησίου τούτου Πατζινακίτην οἱ Ῥῶς οὐ φοβοῦνται, ἕως ἂν φθάσωσιν εἰς τὸν ποταμὸν τὸν Σελινάν. εἶθ' οὕτως ἀποκινοῦντες ἐξ αὐτοῦ μέχρι τεσσάρων ἡμερῶν ἀποπλέουσιν, ἕως οὗ καταλάβωσιν εἰς τὴν λίμνην τοῦ ποταμοῦ στόμιον οὖσαν. ἐν ᾗ ἔστι καὶ ἡ νῆσος τοῦ ἁγίου Αἰθερίου. καταλαβόντες οὖν οὗτοι τὴν τοιαύτην νῆσον προσαναπαύουσιν ἑαυτοὺς ἐκεῖσε ἕως δύο καὶ τριῶν ἡμερῶν, καὶ πάλιν τὰ ἑαυτῶν μονόξυλα εἰς ὅσας ἂν λείπωνται χρείας περιποιοῦνται, τά τε ἄρμενα καὶ τὰ κατάρτια καὶ τὰ αὐχένια ἅπερ ἐπιφέρονται. ἐπεὶ δὲ τὸ στόμιον τοῦ τοιούτου ποταμοῦ ἐστὶν ἡ τοιαύτη λίμνη, καθὼς εἴρηται, καὶ κρατεῖ μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν κεῖται ἡ νῆσος τοῦ ἁγίου Αἰθερίου, ἐκ τῶν ἐκεῖσε ἀπέρχονται πρὸς τὸν Δάναπριν ποταμόν, καὶ διασωθέντες ἐκεῖσε πάλιν ἀναπαύονται. ἡνίκα δὲ γένηται καιρὸς ἐπιτήδειος, ἀποσκαλώσαντες ἔρχονται εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπιλεγόμενον Ἄσπρον, καὶ ὁμοίως κἀκεῖσε ἀναπαυσάμενοι πάλιν ἀποκινοῦντες ἔρχονται εἰς τὸν Σελινάν, εἰς τὸ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ λεγόμενον παρακλάδιον. καὶ ἕως οὗ διέλθωσι τὸν Σελινὰν ποταμόν, παρατρέχουσιν αὐτοῖς οἱ Πατζινακῖται· καὶ ἐὰν πολλάκις ἡ θάλασσα μονόξυλα

czterech dni, nakoniec dobijają do limanu będącego przy ujściu rzeki, gdzie też leży i wyspa ś. Eteryosa. Za przybyciem tedy na tę wyspę, wypoczywają sobie tam dwa lub trzy dni, i znowu zaopatrują czółna swoje w potrzeby na których im zbywa, i w żagle, maszty i stery które z sobą wiozą. Ponieważ zaś ujście tej rzeki tworzy taki liman, jako się rzekło, i ponieważ się on rozciąga do morza, i wyspa ś. Eteryosa przy morzu leży: przeto ztamtąd odjeżdżają do rzeki Dniepru, gdzie szczęśliwie przybywszy znowu odpoczywają. Skoro zaś nadejdzie pora dogodna, wysiadają, i idą do rzeki tak zwanej Białej, gdzie podobnież wypoczęwszy, znowu wyruszają dalej, i przybywają do Seliny, to jest, do znanej pod tem imieniem odnogi rzeki Dunaju. Owoż dopóki nie przepłyną rzeki Seliny, zabiegają im z boku Pacynakici. To też ilekroć morze wyrzuci czółna na ląd, wysiadają ze wszystkich wszyscy, ażeby razem stawić czoło Pacynakitom. Atoli począwszy od Seliny, nikogo się już nie boją, lecz wszedłszy w kraj Bółgaryi, wchodzą do ujścia Dunaju. Od Dunaju przybywają do Konopas, od Konopas do Konstancyi, do rzeki Warny, a od Warny przybywają do rzeki Dicyny, co wszystko jest w ziemi bółgarskiej. Od Dicyny zaś przybywają w strony Mesembryi, i tak u tego kresu kończy się ich uciążliwa i niebezpieczna, mozolna i przykra żegluga.

εἰς τὴν γῆν ἀπορρίψῃ, σκαλώνουσιν ὅλα, ἵνα τοῖς Πατζινακίταις ἀντιπαραταχθῶσιν ὁμοῦ. ἀπὸ δὲ τὸν Σελινὰν οὐ φοβοῦνταί τινα, ἀλλὰ τὴν τῆς Βουλγαρίας γῆν ἐνδυσάμενοι εἰς τὸ τοῦ Δανουβίου στόμιον ἔρχονται. ἀπὸ δὲ τοῦ Δανουβίου καταλαμβάνουσιν εἰς τὸν Κωνοπάν, καὶ ἀπὸ τοῦ Κωνοπᾶ εἰς Κωνστατίαν εἰς τὸν ποταμὸν Βάρνας, καὶ ἀπὸ Βάρνας ἔρχονται εἰς τὸν ποταμὸν τὴν Διτζίναν, ἅπερ πάντα εἰσὶ γῆς τῆς Βουλγαρίας. ἀπὸ δὲ τῆς Διτζίνας εἰς τὰ τῆς Μεσημβρίας μέρη καταλαμβάνουσι, καὶ οὕτω μέχρι τούτων ὁ πολυώδυνος αὐτῶν καὶ περίφοβος δυσδιέξοδός τε καὶ χαλεπὸς ἀποπεραίνεται πλοῦς.

Ἡ δὲ χειμέριος τῶν αὐτῶν Ῥῶς καὶ σκληρὰ διαγωγή ἐστιν αὕτη. ἡνίκα ὁ Νοέμβριος μὴν εἰσέλθῃ, εὐθέως οἱ αὐτῶν ἄρχοντες ἐξέρχονται μετὰ πάντων τῶν Ῥῶς ἀπὸ τὸν Κίαβον, καὶ ἀπέρχονται εἰς τὰ πολύδια ἃ λέγεται Γύρα, ἤγουν εἰς τὰς Σκλαβινίας τῶν τε Βερβιάνων καὶ τῶν Δρογγουβιτῶν καὶ Κριβιτζῶν καὶ τῶν Σερβίων καὶ λοιπῶν Σκλάβων, οἵτινές εἰσι πακτιῶται τῶν Ῥῶς. δι' ὅλου δὲ τοῦ χειμῶνος ἐκεῖσε διατρεφόμενοι, πάλιν ἀπὸ μηνὸς Ἀπριλλίου διαλυομένου τοῦ πάγους τοῦ Δαπρέως ποταμοῦ κατέρχονται πρὸς τὸν Κίαβον. καὶ εἶθ' οὕτως ἀπολαμβάνονται τὰ αὐτῶν μονόξυλα καθὼς προείρηται, καὶ ἐξοπλίζονται, καὶ πρὸς Ῥωμανίαν κατέρχονται.

Zimowy zaś i twardy sposób życia tychże Rusów jest następujący. Kiedy nadejdzie listopad, natychmiast xiążęta ich wychodzą ze wszystkimi Rusami z Kijowa i udają się do miasteczek, które się zowią Gyra, czyli do dzielnic Słowian zwanych Werwianami [1]) i Druguwitami [2]) i Krywiczami i Serbami i reszty Słowian, którzy są dannikami Rusów. Tam każąc się żywić przez całą zimę, znowu w miesiącu kwietniu, gdy lód puści, rzeką Dnieprem odjeżdżają do Kijowa. I potem tak samo zabierają swoje czółna, jak się wyżej opisało, i zaopatrują je we wszystko, i jadą do Romanii.

[1]) *τε Βερβιάνων* poprawia na *Τερβερβιάνων* Szafarzyk w Słow. star. 549. W takim razie byliby to tak zwani u Nestora Tywercy. *B.* [2]) Dregowiczami.

Κεφάλαιον ιγ'

περὶ τῶν πλησιαζόντων ἐθνῶν τοῖς Τοῦρκοις.

Ὅτι τοῖς Τούρκοις τὰ τοιαῦτα ἔθνη παράκεινται, πρὸς μὲν τὸ δυτικώτερον μέρος αὐτῶν ἡ Φραγγία, πρὸς δὲ τὸ βορειότερον οἱ Πατζινακῖται, καὶ πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος ἡ μεγάλη Μοραβία ἤτοι ἡ χώρα τοῦ Σφενδοπλόκου, ἥτις καὶ παντελῶς ἠφανίσθη παρὰ τῶν τοιούτων Τούρκων καὶ παρ' αὐτῶν κατεσχέθη. οἱ δὲ Χρωβάτοι πρὸς τὰ ὄρη τοῖς Τούρκοις παράκεινται.

Ὅτι δύνανται καὶ οἱ Πατζινακῖται τοῖς Τούρκοις ἐπιτίθεσθαι καὶ μεγάλως πραιδεύειν καὶ παραβλάπτειν αὐτούς, καθὼς καὶ ἐν τῷ περὶ Πατζινακιτῶν κεφαλαίῳ προείρηται...

ROZDZIAŁ 13.

O NARODACH SĄSIADUJĄCYCH Z TURKAMI. [1])

Z Turkami nastepujące narody graniczą: od zachodniejszej ich strony Frangia [2]); od północniejszej zaś Pacynakici, a od południowej Wielka Morawia czyli kraj Swiętopełka, który też do szczętu zniszczony został przez tychto Turków i opanowany przez nich [3]). Chrobaci nakoniec graniczą z Turkami od strony gór.

Mogą też Pacynakici na Turków napadać i bardzo łupić i niszczyć ich, jako się powiedziało w rozdziale o Pacynakitach...

Κεφάλαιον λ'.

διήγησις περὶ τοῦ θέματος Δελματίας.

Εἰ πᾶσιν ἡ γνῶσις καλόν, καὶ ἡμεῖς ἄρα τῶν πραγμάτων τὴν γνῶσιν καταλαμβάνοντες οὐ πόρρω τούτου γινώμεθα. ὅθεν καὶ πᾶσι φανερὰν ποιοῦμεν τῶν μεθ' ἡμᾶς πῇ μὲν τούτων τὴν δήλωσιν πῇ δὲ ἑτέρων τινῶν ἀξιολόγων, ἵνα διπλοῦν ἐπανακολουθῇ τὸ καλόν. τοῖς οὖν καὶ τῆς Δελματίας τὴν παράληψιν ζητοῦσιν, ὅπως ἐλήφθη παρὰ τῶν Σκλαβικῶν ἐθνῶν, ἐντεῦθεν ἔστι μαθεῖν. ἀλλὰ πρότερον τὴν θέσιν αὐτῆς διηγητέον. ἐκ παλαιοῦ μὲν τοίνυν ἡ Δελματία τὴν ἀρχὴν μὲν εἶχεν ἀπὸ τῶν συνόρων Δυρραχίου ἤγουν ἀπὸ Ἀντιβάρεως, καὶ παρετείνετο μὲν μέχρι τῶν τῆς Ἰστρίας ὀρῶν, ἐπλατύνετο δὲ μέχρι τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ. ἦν δὲ ἅπασα ἡ τοιαύτη περίχωρος ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν, καὶ ἐνδοξότερον τῶν ἄλλων ἑσπερίων θεμάτων τὸ τοιοῦτον θέμα ἐτύγχανεν· πλὴν παρελήφθη παρὰ τῶν Σκλα-

ROZDZIAŁ 30.

RZECZ O PÓŁWYSPIE DALMACKIM.

Jeżeli wiedza dla każdego jest rzeczą piękną, to i my zasięgając wiadomości o wypadkach nie miniemy się z tym zaszczytem. Zaczem też wszystkiej potomności przekazujemy wyjaśnioną powieść częścią o tych sprawach, częścią o innych pamięci godnych, ażeby wynikła ztąd korzyść podwójna. Owoż mogą się ztąd dowiedzieć wszyscy którzyby i o Dalmacyi czynili poszukiwania w jaki sposób zajęły ją narody słowiańskie. Lecz najprzód położenie jej opisać należy. Z dawien dawna tedy Dalmacya poczynała się od okolic Dyrrachium czyli od Antibaris, i rozciągała się aż do gór Istryi, w szerz zaś aż do rzeki Dunaju. I była

[1]) Z Węgrami. [2]) Niemcy. [3]) Z tych słów zdaje się, jakoby autor sam tylko kraj na prawym brzegu Dunaju leżący, czyli wyższą Panonię, Wielką Morawią i ziemią Świętopełka nazywał. *B.*

βικῶν ἐθνῶν τρόπῳ τοιῷδε. κάστρον ἐστὶ πλησίον Ἀσπαλάθου ὃ Σαλῶνα λέγεται, ἔργον Διοκλετιανοῦ βασιλέως. ἀλλ' ἡ μὲν Ἀσπάλαθος καὶ αὐτὴ παρὰ Διοκλητιανοῦ ἐκτίσθη, καὶ τὰ αὐτοῦ βασιλικὰ ἐκεῖσε ἐτύγχανον· εἰς δὲ Σαλῶναν κατῴκουν οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ καὶ τῶν ὅχλων ἱκανοί. ὑπῆρχε δὲ τὸ τοιοῦτον κάστρον κεφαλὴ πάσης τῆς Δελματίας. ἠθροίζοντο οὖν ἀνὰ πᾶν ἔτος ἐκ τῶν λοιπῶν κάστρων τῆς Δελματίας στρατιῶται ἔφιπποι, καὶ ἀπεστέλλοντο ἀπὸ τῆς Σαλῶνος μέχρι τῶν χιλίων, καὶ ἐφύλαττον εἰς τὸν Δανουβίου ποταμὸν ἕνεκα τῶν Ἀβάρων· οἱ γὰρ Ἀβάρεις ἐκεῖθεν τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τὰς διατριβὰς ἐποιοῦντο, ἔνθα ἀρτίως εἰσὶν οἱ Τοῦρκοι, νομάδα βίον ζῶντες. ἀπερχόμενοι δὲ οἱ Δελματίας κατ' ἔτος ἔβλεπον πολλάκις ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ τά τε κτήνη καὶ τοὺς ἀνθρώπους. ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς κατά τινα χρόνον διαπερᾶσαι καὶ ἐρευνῆσαι τίνες εἰσὶν οἱ ἐκεῖσε τὴν δίαιταν ἔχοντες. περάσαντες οὖν εὗρον τὰς γυναῖκας τῶν Ἀβάρων καὶ τὰ παιδία μόνα, τοὺς ἄνδρας δὲ καὶ τὴν ἀκμάζουσαν ἡλικίαν ἐν ταξειδίῳ. ἆφνω οὖν ἐπιπεσόντες ἠχμαλώτευσαν αὐτούς, καὶ ὑπέστρεψαν ἀταλαιπώρως, ἀποκομίσαντες τὴν τοιαύτην προῖδαν εἰς Σαλῶνα. ὡς οὖν ὑπέστρεψαν οἱ Ἄβαρες ἐκ τοῦ ταξειδίου καὶ τὸ γενόμενον ἀφ' ὧν ἔπαθον ἔμαθον, ἐταράχθησαν μέν, ἠγνόουν δὲ ὁπόθεν αὐτοῖς ἡ τοιαύτη πληγὴ προσεγένετο. ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς παραφυλάξαι τὸν καιρὸν καὶ μαθεῖν τὸ πᾶν ἐξ αὐτοῦ. ἐπεὶ οὖν κατὰ τὸ σύνηθες αὖθις οἱ ταξεῶται ἀπεστάλησαν ἀπὸ Σαλῶνος, ἦσαν δὲ οὐκ ἐκεῖνοι ἀλλ' ἕτεροι, ταὐτὰ ἐκείνοις καὶ οὗτοι κατὰ βουλὰς ἔθεντο. διεπέρασαν οὖν κατ' αὐτῶν, ἐντυχόντες δὲ αὐτοῖς συνηγμένοις

cała ta kraina pod panowaniem Rzymian, i uważał się ten półwysep za słynniejszy niż inne półwyspy zachodnie. Zresztą zajęty on został przez słowiańskie narody następującym sposobem. Jest gród w pobliżu Aspalatu który się zowie Salona, dzieło Dyoklecyana cesarza. A i sam Aspalatos przez Dyoklecyana został założon, i był tam pałac jego. W Salonie zaś mieszkali dostojnicy jego i znaczna liczba gminu. Ten gród był stolicą całej Dalmacyi. Zgromadzali się tedy na cały rok z innych grodów Dalmackich żołnierze konni, i byli wyprawiani od Salony w liczbie około tysiąca, i odbywali straż u rzeki Dunaju z powodu Awarów. Awarowie bowiem mieli siedliska swoje z tamtej strony Dunaju, gdzie teraz są Turcy, życie pędząc koczownicze. Ci tedy co roku odchodzący Dalmaci postrzegali często na drugiej stronie rzeki bydło i ludzi. Umyślili zatem w pewnym czasie przeprawić się i wyśledzić coby za jedni byli ci, którzy tam mieli siedziby. Przeprawili się więc i zastali same tylko kobiety Awarów i dzieci; mężów zaś i młodzież na wojnie. Że zatem znienacka napadli, pojmali je i powrócili bez szwanku, uprowadzając tę zdobycz do Salony. Awarowie zaś skoro powrócili z wyprawy, i postrzegli szkodę którą im wyrządzono, przerażeni zostali, lecz nie wiedzieli, kto to im zadał cios taki. Postanowili tedy czekać sposobnej pory i wszystkiego się wtedy dowiedzieć. Kiedy zatem według zwyczaju straż znowu wyprawiona została z Salony, a byli to nie już ci sami, ale inni, ułożyli sobie w myśli i ci to samo. Przeprawiają się tedy na nich, ale ponieważ ich znaleźli razem zebranych, nie jak pierwej rozproszonych, nietylko nic nie wskórali, lecz owszem przy-

ὁμοῦ, οὐχ ὡς τὸ πρότερον ἐσκορπισμένοις, οὐ μόνον οὐδὲν [οὐκ] ἐποίησαν ἀλλὰ καὶ τὰ πάντων δεινότατα ἔπαθον· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐσφάγησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐχειρώθησαν ζῶντες, καὶ οὐδεὶς ἐκείνων τῶν χειρῶν ἐξέφυγεν. ἐξετάσαντες δὲ αὐτοὺς τίνες καὶ ὅθεν εἰσί, καὶ ἀναμαθόντες ὅτι ἐξ αὐτῶν ἔπαθον τὴν εἰρημένην πληγήν, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς ποιότητος τοῦ τόπου αὐτῶν ἐρευνήσαντες, καὶ ὅσον ἐξ ἀκοῆς ἐρασθέντες, ἐκράτησαν τοὺς ζῶντας δεσμίους, καὶ ἐνεδύσαντο τὰ ἱμάτια αὐτῶν καθὰ ἐκεῖνοι, καὶ δὴ τοὺς ἵππους ἀναβάντες, ἐπὶ χεῖρας τά τε φλάμουλα καὶ τὰ λοιπὰ σημεῖα ἃ ἐπεφέροντο μετ' αὐτῶν, ἀπῆραν πάντες φοσσατικῶς καὶ κατὰ τῆς Σαλῶνος ὥρμησαν. ὡς οὖν καὶ τὸν καιρὸν ἔμαθον ζητήσαντες καθ' ὃν οἱ ταξεῶται ἐκ τοῦ Δαλουβίου ὑπέστρεφον (ἦν δὲ τὸ μέγα καὶ ἅγιον σάββατον), ἦλθον καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν. καὶ τὸ μὲν πλῆθος, ὅτε δήπου πλησίον ἐγένοντο, τοῦ φοσσάτου ἀπεκρύβη· μέχρι δὲ τῶν χιλίων, οἵτινες τούς τε ἵππους καὶ τὰς στολὰς εἰς ἀπάτην ἐκέκτηντο τῶν Δελματινῶν, ἐξήλασαν. ἀναγνωρίσαντες δὲ οἱ τοῦ κάστρου τά τε σημεῖα καὶ τὴν ἀμφίασιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν ὡς ἔθους ὄντος αὐτοῖς τοῦ ὑποστρέφειν ἐν αὐτῇ, ἤνοιξαν τὰς πόρτας καὶ ὑπεδέξαντο αὐτοὺς μετὰ περιχαρείας. ἐκεῖνοι δὲ ἅμα τοῦ εἰσελθεῖν τάς τε πόρτας ἐκράτησαν, καὶ δήλην διὰ σημείου τὴν πρᾶξιν τῷ φοσσάτῳ πεποιηκότες συνεισδραμεῖν καὶ συνεισελθεῖν παρεσκεύασαν. κατέσφαξαν οὖν πάντας τοὺς τῆς πόλεως, καὶ ἐκτοτε κατεκράτησεν πᾶσαν τὴν χώραν Δελματίας καὶ κατεσκήνωσαν ἐν αὐτῇ. μόνα δὲ τὰ πρὸς θάλασσαν πολίχνια οὐ συνέδωκαν αὐτοῖς, ἀλλὰ κατείχοντο παρὰ τῶν Ῥωμαίων διὰ τὸ εἶναι τὸν

trafiło się im co mogło być najgorszego. Jedni z nich bowiem zamordowani, reszta się żywo w niewolę dostała, i ani jeden nie uszedł rąk *nieprzyjacielskich*. Badają więc ich *Awarowie*, kto oni i skąd? i dowiadują się, że od nichto rzeczonego ciosu doznali; a kiedy się dowiedzieli i o naturze ich kraju i już z opowiadań powzięli chętkę posiadania go, spętali jeńców żywych więzami, suknie zaś ich wdziali na siebie, i na konie ich powsiadali z chorągiewkami w rękach, toż innemi znakami jakie *tamci* z sobą nosili, i wyruszyli wszyscy zbrojnie, i poszli na Salonę. Że zaś wywiedzieli się i o czasie, w którym straż od Dunaju wracała, (byłato zaś wielka i święta sobota) przyszli więc na tenże sam dzień. Kiedy się już przybliżyli, cały tłum wojska ukrył się, owych zaś tysiąc, którzy dla podejścia mieli i konie i suknie Dalmatów, ruszyło naprzód. Mieszkańce grodu, widząc znaki i odzieże swoich, że dzień to był, w którym po zwyczaju wypadało im wrócić, otworzyli bramy, i przyjęli ich z wielką radością. Ci zaś w chwili wnijścia opanowali bramy, i wojsku znakiem dali wiedzieć o wypadku, ażeby przybiegło i weszło z nimi pospołu. Wymordowali tedy wszystkich mieszkańców miasta, i od tego czasu opanowali całą krainę Dalmacyi, i osiedli w niej. Same tylko miasteczka nad morzem nie poddały się im, ale zostały pod panowaniem Rzymian, gdyż miały z morza sposób do życia. Widząc zatem Awarowie, że to była ziemia wyborna, osiedli w niej. Chrobaci zaś mieszkali wtedy z tamtej strony Wagiwarei [1]), gdzie teraz są Bielochro-

[1]) Tak nazywa autor krainę leżącą nad rzeką Wagiem. Spomniana ona jest taksamo i w przywileju Ottona I, który przytacza Kozmas pragski: provincia cui Wag nomen est. Pertz IX. 92. *B.*

πύρον τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐκ τῆς θαλάσσης. ἰδόντες οὖν οἱ Ἀβάρεις καλλίστην οὖσαν τὴν τοιαύτην γῆν κατεσκήνωσαν ἐν αὐτῇ. δὲ οἱ Χρωβάτοι κατῴκουν τηνικαῦτα ἐκεῖθεν Βαγιβαρείας, ἔνθα εἰσὶν ἀρτίως οἱ Βελοχρωβάτοι. μία δὲ γενεὰ διαχωρισθεῖσα ἐξ αὐτῶν, ἦγουν ἀδελφοὶ πέντε, ὅ τε Κλουκὰς καὶ ὁ Λύβελος καὶ ὁ Κοσέντζης καὶ ὁ Μουχλὼ καὶ ὁ Χρώβατος, καὶ ἀδελφαὶ δύο, ἡ Τοῦγα καὶ ἡ Βοῦγα, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτῶν ἦλθον εἰς Δελματίαν, καὶ εὗρον τοὺς Ἀβάρεις κατέχοντας τὴν τοιαύτην γῆν. ἐπί τινας οὖν χρόνους πολεμοῦντες ἀλλήλοις ὑπερίσχυσαν οἱ Χρωβάτοι, καὶ τοὺς μὲν τῶν Ἀβάρων κατέσφαξαν, τοὺς δὲ λοιποὺς ὑποταγῆναι κατηνάγκασαν. ἔκτοτε οὖν κατεκρατήθη ἡ τοιαύτη χώρα παρὰ τῶν Χρωβάτων. καὶ εἰσὶν ἀκμὴν ἐν Χρωβατίᾳ ἐκ τοὺς τῶν Ἀβάρων, καὶ γινώσκονται Ἀβάρεις ὄντες. οἱ δὲ λοιποὶ Χρωβάτοι ἔμειναν πρὸς Φραγγίαν, καὶ λέγονται ἀρτίως Βελοχρωβάτοι ἦγουν ἄσπροι Χρωβάτοι, ἔχοντες τὸν ἴδιον ἄρχοντα· ὑπόκεινται δὲ Ὥτῳ τῷ μεγάλῳ ῥηγὶ Φραγγίας τῆς καὶ Σαξίας, καὶ ἀβάπτιστοι τυγχάνουσι, συμπενθερίας μετὰ τοὺς Τούρκους καὶ ἀγάπας ἔχοντες. ἀπὸ δὲ Χρωβάτων τῶν ἐλθόντων ἐν Δελματίᾳ διεχωρίσθη μέρος τι, καὶ ἐκράτησε τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Παννονίαν· εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον, διαπεμπόμενον πρὸς τὸν ἄρχοντα Χρωβατίας κατὰ φιλίαν. μέχρι δὲ χρόνων τινῶν ὑπετάσσοντο καὶ οἱ ἐν Δελματίᾳ ὄντες Χρωβάτοι τοῖς Φράγγοις, καθὼς καὶ πρότερον ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν. τοσοῦτον δὲ ἐσκληρύνοντο οἱ Φράγγοι πρὸς αὐτοὺς ὅτι τὰ ὑπομάσθια τῶν Χρωβάτων φονεύοντες προσέρριπτον αὐτὸ σκύλαξι. μὴ δυνάμενοι δὲ οἱ Χρωβάτοι ταῦτα παρὰ τῶν Φράγγων ὑφίστασθαι

baci. Jedno zaś pokolenie odłączyło się od nich, czyli pięciu braci, Klukas, Lobelos, Kosences, Muchlo i Chrobatos, oraz dwie siostry Tuga i Buga, przyszli z ludem swoim do Dalmacyi, i znaleźli Awarów dzierżących tę ziemię. Przez czas tedy pewien wojując z sobą, zwyciężyli Chrobaci, i Awarów częścią wymordowali, częścią zniewolili do podległości. Od tego więc czasu opanowany został ten kraj przez Chrobatów, i są w Chrobacyi nawet dotąd ostatki Awarów, i znać po nich, że to Awarowie. Reszta zaś Chrobatów została przy Frangii, i nazywają się teraz Bielochrobatami czyli Chrobatami białymi, mając własnego xiążęcia. Podwładni zaś są Otonowi, wielkiemu królowi Frangii i Saxonii, i są poganie, a przyjaźnią się i powinowacą z Turkami. Od tych zaś Chrobatów którzy przyszli do Dalmacyi, oddzieliła się pewna część, i opanowała Iliryk i Panonię. Ci także mieli niezawisłego xiążęcia, mającego przyjazne stosunki z xięciem Chrobacyi. Aż do pewnych zaś czasów podlegali Frankom i ci Chrobaci, co mieszkali w Dalmacyi, jako i wprzódy *podlegali, kiedy byli* w ich kraju. Tak bardzo zaś uciemiężali ich Frankowie, że niemowlęta od piersi Chrobatów zabijając, psom rzucali. Nie mogąc tedy Chrobaci tego ze strony Franków znosić, podnieśli rokosz, pozabijawszy nawet xiążęta, które z nich mieli. Z tego powodu wyruszyło na nich wielkie wojsko od Frangii, i walczyli z sobą siedm lat, na ostatek i z wielką biedą wzięli górę Chrobaci, i wytępili wszystkich Franków i ich xięcia, imieniem Kocylisa. Od tego czasu pozostawszy przy wolności i niepodległości, poprosili o chrzest świętу *Papieża* w Rzymie. I wysłani zostali bi-

διέστησαν ἀπ' αὐτῶν, φονεύσαντες καὶ οὓς εἶχον ἄρχοντας ἐξ αὐτῶν· ὅθεν ἐστράτευσαν κατ' αὐτῶν ἀπὸ Φραγγίας φοσσάτον μέγα, καὶ ἐπὶ ἑπτὰ χρόνους πολεμήσαντες ἀλλήλοις ὑψὲ καὶ μόγις ὑπερίσχυσαν οἱ Χρωβάτοι, καὶ ἀνεῖλον τοὺς Φράγγους πάντας καὶ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν Κοτζίλιν καλούμενον. ἔκτοτε δὲ μείναντες αὐτοδέσποτοι αὐτόνομοι ἐξητήσαντο τὸ ἅγιον βάπτισμα παρὰ τοῦ Ῥώμης· καὶ ἀπέστάλησαν ἐπίσκοποι καὶ ἐβάπτισαν αὐτοὺς ἐπὶ Πορίνου τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν. διεμερίσθη οὖν ἡ χώρα αὐτῶν εἰς ζουπανίας ιά, ἤγουν ἡ Χλεβίανα, ἡ Τζέντζηνα, τὰ Ἥμοτα, ἡ Πλέβα, ἡ Πεσέντα, ἡ παραθαλασσία, ἡ Βρεβέρα, ἡ Νόνα, ἡ Τνήνα, ἡ Σίδραγα, ἡ Νίνα· καὶ ὁ βοάνος αὐτῶν κρατεῖ τὴν Κρίβασαν, τὴν Λίτζαν καὶ τὴν Γουτζηκᾶ· καὶ ἡ μὲν εἰρημένη Χρωβατία, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ Σκλαβίνιοι διάκεινται οὕτως· ἡ δὲ Διόκλια πλησιάζει πρὸς τὰ κάστελλια τοῦ Δυρραχίου ἤγουν πρὸς τὸν Ἐλισσὸν καὶ πρὸς τὸν Ἐλκύνιον καὶ τὴν Ἀντίβαριν, καὶ ἔρχεται μέχρι τῶν Δεκατέρων, πρὸς τὰ ὀρεινὰ δὲ πλησιάζει τῇ Σερβλίᾳ. ἀπὸ δὲ τοῦ κάστρου τῶν Δεκατέρων ἄρχεται ἡ ἀρχοντία Τερβουνίας, καὶ παρεκτείνεται μέχρι τοῦ Ῥαουσίου, πρὸς δὲ τὰ ὀρεινὰ αὐτῆς πλησιάζει τῇ Σερβλίᾳ. ἀπὸ δὲ τοῦ Ῥαουσίου ἄρχεται ἡ ἀρχοντία τῶν Ζαχλούμων καὶ παρεκτείνεται μέχρι τοῦ Ὀροντίου ποταμοῦ, καὶ πρὸς μὲν τὴν παραθαλασσίαν πλησιάζει τοῖς Παγανοῖς, πρὸς δὲ τὰ ὀρεινὰ εἰς ἄρκτον μὲν πλησιάζει τοῖς Χρωβάτοις, εἰς κεφαλὴν δὲ τῇ Σερβλίᾳ. ἀπὸ δὲ τοῦ Ὀροντίου ποταμοῦ ἄρχεται ἡ Παγανία, καὶ παρεκτείνεται μέχρι τοῦ ποταμοῦ τῆς Ζεντίνας τρεῖς ἔχουσα ζουπανίας. τὴν Ῥάστωτζαν καὶ τὸ Μοκρὸν καὶ τὸ Δαλέν. καὶ αἱ μὲν δύο ζουπανίαι, ἤγουν

skupi i ochrzcili ich za panowania ich xiążęcia Porina. Podzielona tedy jest ziemia ich na żupanij jedynaście, czyli na Chlebianę, Cencenę, Imoty, Plewę, Pesentę, Nadmorze, Wrewerę, Nonę, Tninę, Sidragę, Ninę. I dzierży ban ich Kribazę, Licę i Gucekę. Owoż tedy tak położona jest rzeczona Chrobacya razem z resztą Słowian. Dyoklea zaś ciągnie się podle warowni dyrrachijskich, to jest podle Helisos i Helkinios i Antibaris, i sięga aż do Dekaterów, ze strony zaś gór dotyka Serbii. Od grodu Dekaterów zaś zaczyna się xięstwo terwuńskie i ciągnie się dalej aż do Rausyon, od strony zaś gór swoich dotyka Serbii. A od Rausyon zaczyna się xięstwo Zachlumian i ciągnie się dalej aż po rzekę Oroneyos, i od strony nadmorskiej graniczy z Paganami, a od strony gór na północ zbliża się do Chrobacyi, z przodu zaś do Serbii. Od rzeki zaś Oroneyos zaczyna się Pagania, i ciągnie się dalej, aż do rzeki Zentyny, obejmując trzy żupanije: Rastocę, Mokron i Dalen. Dwie pierwsze żupanije, to jest rastocka i mokrońska, leżą nad morzem, i obfitują w czółna rybackie. Daleńska zaś opodal od morza jest, i żyją tam z uprawy ziemi. Leżą zaś w pobliżu ich cztery wyspy: Meleta, Kurkura, Barco i Faros, bardzo piękne i urodzajne, mające grody puste i wiele bagien. Mieszkają na nich i mają swoje trzody i żyją z nich. Od rzeki zaś Zentyny zaczyna się kraj Chrobacyi, i ciągnie się po stronie nadmorskiej aż do granic Istryi, to jest do grodu albuńskiego; po stronie zaś górskiej idzie nawet dalej aż do pewnego punktu poza półwysep istryjski, a graniczy w okolicy Centyny i Chlebeny z serbskim krajem. Kraj bowiem serbski leży jakby przed obliczem wszys-

ἡ Ῥάστωτζα, καὶ ἡ τοῦ Μοκροῦ, πρόσκειντα τῇ θαλάσσῃ· αἵτινες καὶ σαγήνας ἔχουσιν· ἡ δὲ τοῦ Δαλενοῦ μηκόθεν ἐστὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκ τῆς ἐργασίας ζῶσι τῆς γῆς. πλησιάζουσι δὲ αὐτοῖς νῆσοι τέσσαρες, τὰ Μέλετα, τὰ Κούρκουρα, ἡ Βάρτζω καὶ ὁ Φάρος, κάλλισται καὶ εὐφορώταται, ἐρημόκαστρα ἔχουσαι καὶ ἐλῶνας πολλούς· οἰκοῦσι δὲ ἐν αὐταῖς καὶ ἔχουσι τὰ κτήνη αὐτῶν καὶ ἐξ αὐτῶν ζῶσιν. ἀπὸ δὲ τῆς Ζεντίνας τοῦ ποταμοῦ ἄρχεται ἡ χώρα τῆς Χρωβατίας, καὶ παρεκτείνεται πρὸς μὲν τὴν παραθαλασσίαν μέχρι τῶν συνόρων Ἰστρίας ἤγουν τοῦ κάστρου Ἀλβούνου· πρὸς δὲ τὰ ὀρεινὰ καὶ ὑπέρκειται μέχρι τινὸς τῷ θέματι Ἰστρίας, πλησιάζει δὲ πρὸς τὴν Τζέντινα καὶ τὴν Χλέβενα τῇ χώρᾳ Σερβλίας· ἡ γὰρ χώρα Σερβλίας εἰς κεφαλὴν μέν ἐστι πασῶν τῶν λοιπῶν χωρῶν, πρὸς ἄρκτον δὲ πλησιάζει τῇ Χρωβατίᾳ, πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῇ Βουλγαρίᾳ...

tkich innych krajów, od północy graniczy z Chrobacyą, a od południa z Bółgaryą...

Κεφάλαιον λά.

περὶ τῶν Χρωβάτων, καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας.

Ὅτι οἱ Χρωβάτοι οἱ εἰς τὰ Δελματίας νῦν κατοικοῦντες μέρη ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Χρωβάτων καὶ τῶν ἄσπρων ἐπονομαζομένων κατάγονται, οἵτινες Τουρκίας μὲν ἐκεῖθεν Φραγγίας δὲ πλησίον κατοικοῦσι, καὶ συνοροῦσι Σκλάβοις τοῖς ἀβαπτίστοις Σέρβλοις. τὸ δὲ Χρωβάτοι τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἑρμηνεύεται, τουτέστιν οἱ τὴν πολλὴν χώραν κατέχοντες. οἱ δὲ αὐτοὶ Χρωβάτοι εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων Ἡράκλειον πρόσφυγες παρεγένοντο πρὸ τοῦ τοὺς Σέρβλους προσφυγεῖν εἰς τὸν αὐτὸν βασιλέα Ἡράκλειον, κατὰ τὸν καιρὸν ὃν οἱ Ἄβαρεις πολεμήσαντες ἀπ'

ROZDZIAŁ 31.

O CHROBATACH, I KRAJU KTÓRY TERAZ ZAMJESZKUJĄ.

Chrobaci, którzy teraz zamieszkują okolice Dalmacyi pochodzą od niechrzconych, i tak zwanych białych Chrobatów, którzy z tamtej strony Turkii w pobliżu Frangii mieszkają, i graniczą ze Słowianami niechrzconymi Serbami. Wyraz Chrobaci ma swoje znaczenie w języku słowiańskim: oznacza takich, którzy wielki kraj posiadają. Ci Chrobaci uciekli się do cesarza rzymskiego, Herakleosa, nim jeszcze Serbowie do tegoż cesarza Herakleosa, przytułku szukając, przybyli w czasie kiedy Awarowie przemocą ztamtąd Romanów wypędzili, których cesarz Dyoklecyan z Rzymu sprowa-

ἐκεῖσε τοὺς Ῥωμάνους ἐναπεδίωξαν, οὓς ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανός ἀπὸ Ῥώμης ἀγαγὼν ἐκεῖσε κατεσκήνωσε· διὸ καὶ Ῥωμᾶνοι ἐκλήθησαν διὰ τὸ ἀπὸ Ῥώμης μετοίκους αὐτοὺς γενέσθαι ἐν ταῖς τοιαύταις χώραις, ἤγουν τῆς νῦν καλουμένης Χρωβατίας καὶ Σερβλίας. παρὰ δὲ τῶν Ἀβάρων ἐκδιωχθέντες οἱ αὐτοὶ Ῥωμᾶνοι ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ αὐτοῦ βασιλέως Ῥωμαίων Ἡρακλείου, αἱ τούτων ἔρημοι καθεστήκασι χῶραι. προστάξει οὖν τοῦ βασιλέως Ἡρακλείου οἱ αὐτοὶ Χρωβάτοι καταπολεμήσαντες καὶ ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε τοὺς Ἀβάρους ἐκδιώξαντες, Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως κελεύσει ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Ἀβάρων χώρᾳ, εἰς ἣν νῦν οἰκοῦσι, κατεσκήνωσαν· εἶχον δὲ οἱ αὐτοὶ Χρωβάτοι τῷ τότε καιρῷ ἄρχοντα τὸν πατέρα τοῦ Ποργά. ὁ δὲ βασιλεὺς Ἡράκλειος ἀποστείλας καὶ ἀπὸ Ῥώμης ἀγαγὼν ἱερεῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν ποιήσας ἀρχιεπίσκοπον καὶ ἐπίσκοπον καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, τοὺς Χρωβάτους ἐβάπτισεν· εἶχον δὲ τῷ τότε καιρῷ οἱ τοιοῦτοι Χρωβάτοι ἄρχοντα τὸν Ποργά.

dzonych, tamże osadził. Dlatego też oni nazwali się Romanami, jako osadnicy rzymscy w tych krajach, to jest, w tak zwanej teraz Chrobacyi i Serbii. Kiedy zaś przez Awarów wypędzeni zostali ci Romani, za dni tegoż cesarza rzymskiego, Herakleosa, kraje ich stały się puste. Z rozkazu więc cesarza Herakleosa począwszy wojnę Chrobaci, wypędzili z tych stron Awarów, i osiedlili się na rozkaz cesarza Herakleosa w tym samym kraju Awarów, w którym teraz mieszkają. Mieli zaś w owym czasie ci Chrobaci za xięcia ojca Porgasowego. Cesarz zaś Herakleos posławszy po kapłanów, i sprowadziwszy ich z Rzymu, i postanowiwszy zpomiędzy nich arcybiskupa i biskupa i xięży i dyakonów, ochrzcił Chrobatów. Mieli zaś w owym czasie ci Chrobaci xięciem Porgasa.

Ὅτι ἡ τοιαύτη χώρα εἰς ἣν οἱ Χρωβάτοι κατεσκηνώθησαν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἦν τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, ἐξ οὗ καὶ παλάτια καὶ ἱπποδρόμια τοῦ βασιλέως Διοκλητιανοῦ ἐν τῇ τῶν αὐτῶν Χρωβάτων χώρᾳ μέχρι τῆς νῦν περισώζονται εἰς τὸ κάστρον Σαλώνας, πλησίον τοῦ κάστρου Ἀσπαλάθου.

Ta ziemia, w której Chrobaci osadzeni zostali, była od samego początku pod zwierzchnictwem cesarza rzymskiego; ztąd też i pałace i ujeżdżalnie cesarza Dyoklecyana aż dotychczas zachowują się w kraju tych Chrobatów, w grodzie Salona, niedaleko grodu Aspalatos.

Ὅτι οὗτοι οἱ βαπτισμένοι Χρωβάτοι ἔξωθεν τῆς ἰδίας αὐτῶν χώρας πολεμεῖν ἀλλοτρίοις οὐ βούλονται· χρησμὸν γάρ τινα καὶ ὁρισμὸν ἔλαβον παρὰ τοῦ πάπα Ῥώμης τοῦ ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων ἀποστείλαντος ἱερεῖς καὶ τούτους βαπτίσαντος. καὶ γὰρ οὗτοι οἱ Χρωβάτοι, μετὰ τὸ αὐτοὺς βαπτισθῆναι, συνθήκας καὶ ἰδιόχειρα

Ci ochrzczeni Chrobaci nie chcą za granicą kraju swojego prowadzić wojny z obcymi, gdyż otrzymali jakąś przepowiednię i zalecenie od papieża rzymskiego z czasów Herakleosa, cesarza rzymskiego, który wysłał kapłanów i ich ochrzcił. Albowiem ci Chrobaci po chrzcie swoim zrobili układy własnoręcznie *stwierdzone*, i świętemu Pio-

ἐποιήσαντο καὶ πρὸς τὸν ἅγιον Πέτρον τὸν ἀπόστολον ὅρκους βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς, ἵνα μηδέποτε εἰς ἀλλοτρίαν χώραν ἀπέλθωσι καὶ πολεμήσωσιν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰρηνεύειν μετὰ πάντων τῶν βουλομένων, λαβόντες καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ πάπα Ῥώμης εὐχὴν τοιάνδε ὡς εἴ τινες ἄλλοι ἐθνικοὶ κατὰ τῆς τῶν αὐτῶν Χρωβάτων χώρας ἐπέλθωσιν καὶ πόλεμον ἐπενέγκωσιν, ἵνα ὁ τῶν Χρωβάτων θεὸς προσπολεμεῖ καὶ προΐσταται, καὶ νίκας αὐτοῖς Πέτρος ὁ τοῦ Χριστοῦ μαθητὴς προξενεῖ· μετὰ δὲ χρόνους πολλοὺς ἐν ταῖς ἡμέραις Τερπημέρη τοῦ ἄρχοντος, τοῦ πατρὸς τοῦ ἄρχοντος Κρασημέρη, ἐλθών ἀπὸ Φραγγίας τῆς μεταξὺ Χρωβατίας καὶ Βενετίας ἀνήρ τις τῶν πάνυ μὲν εὐλαβῶν, Μαρτῖνος ὀνόματι, σχῆμα δὲ κοσμικὸν περιβεβλημένος, ὃν καὶ λέγουσιν οἱ αὐτοὶ Χρωβάτοι θαύματα ἰκανὰ ποιῆσαι· ἀσθενὴς δὲ ὢν ὁ τοιοῦτος εὐλαβὴς ἀνὴρ καὶ τοὺς πόδας ἠκρωτηριασμένος, ὥστε ὑπὸ τεσσάρων καὶ βαστάζεσθαι καὶ περιφέρεσθαι ὅπου δ' ἂν καὶ βούληται, τὴν τοιαύτην τοῦ ἁγιωτάτου πάπα ἐντολὴν τοῖς αὐτοῖς Χρωβάτοις διατηρεῖν μέχρι τέλους ζωῆς αὐτῶν ἐπεθέσπισεν, ἐπευξάμενος δὲ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς τὴν ὁμοίαν τοῦ πάπα εὐχήν. διὰ τοῦτο οὔτε αἱ σαγῆναι τῶν τοιούτων Χρωβάτων οὔτε αἱ κοντοῦραι οὐδέποτε κατά τινος πρὸς πόλεμον ἀπέρχονται, εἰ μὴ ἄρα τις κατ' αὐτῶν ἐπέλθοι. πλὴν διὰ τῶν τοιούτων πλοίων ἀπέρχονται οἱ βουλόμενοι τῶν Χρωβάτων διοικεῖν ἐμπόρια, ἀπὸ κάστρου εἰς κάστρον περιερχόμενοι τήν τε Παγανίαν καὶ τὸν κόλπον τῆς Δελματίας καὶ μέχρι Βενετίας.

Ὅτι ὁ ἄρχων Χρωβατίας ἐξ ἀρχῆς, ἤγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, δουλικῶς ἐστὶν ὑποτεταγμένος τῷ βασιλεῖ Ῥω-

trowi apostołowi mocno a niewzruszenie poprzysięgli, że nigdy do obcego kraju nie pójdą, ani wojen wszczynać nie będą, ale żyć raczej w pokoju ze wszystkimi co go mieć chcą; otrzymawszy również od tegoż papieża rzymskiego błogosławieństwo takie: jeżeliby inne narody na kraj Chrobatów uderzyć i wojnę poczynać miały, niech natenczas Bóg Chrobatów posiłkować i po ich stronie stać raczy, i dopomoże im do zwycięztwa Piotr, uczeń Chrystusów. Po długim zaś przeciągu czasu, za dni xiążęcia Terpimira, ojca xięcia Krasimira, przyszedł od Franków mieszkających między Chrobacyą a Wenecyą mąż pewien, bardzo świątobliwy, imieniem Marcin, ale w odzieży świeckiej, o którym nawet ci Chrobaci powiadają, że cuda wielkie czynił; lecz chory będąc ten świątobliwy mąż, i kaleka na nogi, tak że przez czterech był dźwigany i noszony dokądkolwiek chciał, zalecił Chrobatom szanować ów nakaz papiezki aż do końca życia, ponawiając i z swojej strony błogosławieństwo, podobne do owego papiezkiego. Dlatego też ani sageny, ani kontury tych Chrobatów nigdy przeciw nikomu na wojnę nie wychodzą, chyba że ktoś na nich napadnie. Tylko więc na takich statkach wyjeżdżają ci Chrobaci, którzy chcą zwiedzać miejsca handlowe, objeżdżając od grodu do grodu Paganią, i zatokę dalmacką aż do Wenecyi.

Xiążę chrobacki od początku, to jest, od panowania cesarza Herakleosa podwładny jest cesarzowi rzymskiemu, żadną zaś miarą nie

μαίων, καὶ οὐδέποτε τῷ ἄρχοντι Βουλγαρίας καθυπετάγη. ἀλλ' οὐδὲ Βούλγαρος ἀπῆλθε πρὸς πόλεμον κατὰ τῶν Χρωβάτων, εἰ μὴ Μιχαὴλ ὁ ἄρχων Βουλγαρίας, ὁ Βορώσης, ἀπελθὼν καὶ πολεμήσας αὐτοῖς καὶ μηδὲν ἀνύσαι δυνηθεὶς εἰρήνευσε μετ' αὐτῶν, ξενιάσας τοὺς Χρωβάτους καὶ ξενιασθεὶς παρὰ τῶν Χρωβάτων. ἀλλ' οὐδὲ πώποτε οἱ Χρωβάτοι οὗτοι τοῖς Βουλγάροις πάκτον δεδώκασιν, εἰ μὴ πολλάκις ἀμφότεροι ξένιά τινα πρὸς ἀλλήλους παρέσχον φιλοφρονήσεως ἕνεκα.

Ὅτι ἡ βαπτισμένη Χρωβατία εἰσὶ κάστρα οἰκούμενα ἡ Νόρα, τὸ Βελόγραδον, τὸ Βελίτζιν, τὸ Σκόρδονα, τὸ Χλεβένα, τὸ Στόλπον, τὸ Τενήν, τὸ Κόρι, τὸ Κλαβώκα.

Ὅτι ἡ βαπτισμένη Χρωβατία ἐκβάλλει καβαλλαρικὸν ἕως τῶν ξ' ϛ, πεζικὸν δὲ ἕως χιλιάδας ϙ', καὶ σαγήνας μέχρι τῶν π' καὶ κοντούρας μέχρι τῶν ϙ'. καὶ αἱ μὲν σαγῆναι ἔχουσιν ἀνὰ ἀνδρῶν μ', αἱ δὲ κονδοῦραι ἀνὰ ἀνδρῶν κ', αἱ δὲ μικρότεραι κονδοῦραι ἀνὰ ἀνδρῶν ι'.

Ὅτι τὴν πολλὴν ταύτην δύναμιν καὶ τὸ τοῦ λαοῦ πλῆθος εἶχεν ἡ Χρωβατία μέχρι τοῦ ἄρχοντος Κρασημέρη, κἀκείνου μὲν τελευτήσαντος, τοῦ δὲ υἱοῦ αὐτοῦ Μιροσθλάβου ἄρξαντος ἔτη τέσσαρα καὶ ὑπὸ τοῦ Πριβουνία βοεάνου ἀναιρεθέντος, καὶ διχονοιῶν καὶ πολλῶν διχοστασιῶν εἰς τὴν χώραν γενομένων, ἠλάττωται καὶ τὸ καβαλλαρικὸν καὶ τὸ πεζικὸν καὶ αἱ σαγῆναι καὶ αἱ κονδοῦραι τῆς ἐξουσίας τῶν Χρωβάτων. ἀρτίως δὲ ἔχει σαγήνας λ', κονδούρας μεγάλας καὶ μικράς, καὶ καβαλλαρικὸν καὶ πεζικόν.

Ὅτι ἡ μεγάλη Χρωβατία καὶ ἡ ἄσπρη ἐπονομαζομένη ἀβάπτιστος τυγχάνει μέχρι τῆς σήμερον, καθὼς καὶ οἱ πλησιάζοντες αὐτὴν

podlegał xięciu bółgarskiemu. Nie wszczynał bo też wojny Bółgar z Chrobatami, oprócz Michała Borosa, xiążęcia Bółgarów, który wyruszywszy na nich, i niczego dokazać nie mogąc, zawarł pokój z nimi, obdarzywszy Chrobatów, sam też będąc obdarzony przez nich. Ani też nigdy ci Chrobaci nie dawali dani Bółgarom, prócz pewnych darów, które sobie obydwa narody często nawzajem składały z powodu przyjaźni.

W Chrobacyi ochrzconej są miasta zamieszkane: Nona, Belograd, Welicein, Skordona, Chlebena, Stolpon, Tenen, Kori, Klaboka.

Ochrzcona Chrobacya dostawia jazdy do 60.000, piechoty do 100.000, sagen do 80, konturów do 100. Sageny mają po 40 ludzi, kondury zaś po 20, mniejsze zaś kondury po 10 mężów.

Tę wielką potęgę i mnogość ludności miała Chrobacya aż do panowania Krasimira; po jego zaś zejściu, i po panowaniu czteroletniem syna jego, Mirosława, zabitego przez bana Priwuniasa, powstały w kraju zamieszki i niezgody, w skutek których zmniejszyła się i jazda i piechota i sageny i kondury potęgi Chrobatów. Obecnie ma tedy sagen 30, kondury wielkie i małe, i jazdę i piechotę.

Chrobacya wielka, białą także zwana, niechrzcona jest, aż do dnia dzisiejszego, jako i sąsiadujący z nią Serbowie. Mniej jazdy do-

Σέρβλοι. ὀλιγώτερον καβαλλαρικὸν ἐκβάλλουσιν, ὁμοίως καὶ πεζικὸν παρὰ τὴν βαπτισμένην Χρωβατίαν ὡς συνεχέστερον πραιδευόμενοι παρά τε τῶν Φράγγων καὶ Τούρκων καὶ Πατζινακιτῶν. ἀλλ' οὐδὲ σαγήνας κέκτηνται οὔτε κονδούρας οὔτε ἐμπορευτικὰ πλοῖα, ὡς μήκοθεν οὔσης τῆς θαλάσσης ἀπὸ γὰρ τῶν ἐκεῖσε μέχρι τῆς θαλάσσης ὁδός ἐστιν ἡμερῶν λ'. ἡ δὲ θάλασσα εἰς ἣν διὰ τῶν ἡμερῶν λ' κατέρχονται, ἐστὶν ἡ λεγομένη Σκοτεινή.

stawia, również i piechoty, aniżeli ochrzcona Chrobacya, ponieważ ustawiczniej nagabana jest przez Franków i Turków i Pacynakitów. Również nie mają ani sagen, ani kondurów, ani statków kupieckich, ile więcej oddaleni od morza. Bo ztamtąd aż do morza jest trzydzieści dni drogi. Morze zaś, do którego dochodzi się w tych trzydziestu dniach, jest tak zwane: Ciemne [1]).

Κεφάλαιον λβ'.

περὶ τῶν Σέρβλων καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας.

Ἰστέον ὅτι οἱ Σέρβλοι ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Σέρβλων τῶν καὶ ἄσπρων ἐπονομαζομένων κατάγονται, τῶν τῆς Τουρκίας ἐκεῖθεν κατοικούντων εἰς τὸν παρ' αὐτοῖς Βόϊκι τόπον ἐπονομαζόμενον, ἐν οἷς πλησιάζει καὶ ἡ Φραγγία, ὁμοίως καὶ ἡ μεγάλη Χρωβατία ἡ ἀβάπτιστος ἡ καὶ ἄσπρη προσαγορευομένη· ἐκεῖσε οὖν καὶ οὗτοι οἱ Σέρβλοι τὸ ἀπ' ἀρχῆς κατῴκουν. δύο δὲ ἀδελφῶν τὴν ἀρχὴν τῆς Σερβλίας ἐκ τοῦ πατρὸς διαδεξαμένων, ὁ εἷς αὐτῶν τὸ τοῦ λαοῦ ἀναλαβόμενος ἥμισυ εἰς Ἡράκλειον τὸν βασιλέα Ῥωμαίων προσέφυγεν, ὃν καὶ προσδεξάμενος ὁ αὐτὸς Ἡράκλειος βασιλεὺς παρέσχε τόπον εἰς κατασκήνωσιν ἐν τῷ θέματι Θεσσαλονίκης τὰ Σέρβλια, ἃ ἔκτοτε τὴν τοιαύτην προσηγορίαν παρείληφε. Σέρβλοι δὲ τῇ τῶν Ῥωμαίων διαλέκτῳ δοῦλοι προσαγορεύονται· ὅθεν καὶ σέρβουλα ἡ κοινὴ συνήθεια τὰ δουλικῶς φησὶν ὑποδήματα, καὶ τζερβουλιανοὺς τοὺς τὰ εὐτελῆ καὶ πενιχρὰ ὑποδήματα φοροῦντας. ταύτην δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχον οἱ Σέρβλοι διὰ τὸ δοῦλοι γενέσθαι τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων. μετὰ δὲ χρόνον

ROZDZIAŁ 32.

O SERBACH I O KRAJU, KTÓRY TERAZ ZAMIESZKUJĄ.

Wiedzieć należy, że Serbowie pochodzą od niechrzconych Serbów, którzy się też nazywają białymi, i mieszkają z tamtej strony Turkii, w okolicy nazwanej u nich Boiki; z którymi *(Serbami)* graniczy kraj Franków równie jak i Wielka Chrobacya niechrzcona, czyli tak zwana biała. Tam to więc i Serbowie początkowo mieszkali. Gdy zaś dwoch braci odziedziczyło panowanie nad Serbią po ojcu, jeden z nich z połową narodu schronił się do cesarza rzymskiego, Herakleosa, którego też przyjąwszy rzeczony cesarz Herakleos, dał mu okolicę do zamieszkania, Serbią, na półwyspie tesalonickim, która od tego czasu przyjęła tę nazwę. Serbi zaś znaczą w języku rzymskim: niewolnicy; zkąd też serbulami zwyczaj powszechny nazywa obuwie niewolników, a cerbulianami takich, którzy noszą tanie i ubogie obuwie. To zaś nazwisko otrzymali Serbowie, gdyż stali się niewolnikami cesarza rzymskiego. Po pewnym atoli czasie

[1]) Czarne?

τινὰ ἔδοξε τοὺς αὐτοὺς Σέρβλους εἰς τὰ ἴδια ἀπελθεῖν, καὶ τούτους ἀπέστειλεν ὁ βασιλεύς· ὅτε δέ διεπέρασαν τὸν Δάνουβιν ποταμόν, μετάμελοι γενόμενοι ἐμήνυσαν Ἡρακλείῳ τῷ βασιλεῖ διὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ τότε τὸ Βελόγραδον κρατοῦντος δοῦναι αὐτοῖς ἑτέραν γῆν εἰς κατασκήνωσιν· καὶ ἐπειδὴ ἡ νῦν Σερβλία καὶ Παγανία καὶ ἡ ὀνομαζομένη Ζαχλούμων χώρα καὶ Τερβουνία καὶ ἡ τῶν Καναλιτῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων ὑπῆρχον, ἐγένοντο δὲ αἱ τοιαῦται χῶραι ἔρημα παρὰ τῶν Ἀβάρων (ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε γὰρ Ῥωμάνους τοὺς νῦν Δελματίαν καὶ τὸ Δυρράχιον οἰκοῦντας ἀπήλασαν), καὶ κατεσκήνωσεν ὁ βασιλεὺς τοὺς αὐτοὺς Σέρβλους ἐν ταῖς τοιαύταις χώραις. καὶ ἦσαν τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων ὑποτασσόμενοι· οὓς ὁ βασιλεὺς πρεσβύτας ἀπὸ Ῥώμης ἀγαγὼν ἐβάπτισε καὶ διδάξας αὐτοὺς τὰ τῆς εὐσεβείας τελεῖν καλῶς αὐτοῖς τῶν χρόνων πίστιν ἐξέθετο. ἐπεὶ δὲ ἡ Βουλγαρία ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἦν τῶν Ῥωμαίων, αὐτοῦ οὖν ἄρχοντος τοῦ Σέρβλου τοῦ εἰς τὸν βασιλέα προσφυγόντος τελευτήσαντος, κατὰ διαδοχὴν ἦρξεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ πάλιν ὁ ἔγγων, καὶ οὕτως ἐκ τῆς γενεᾶς αὐτοῦ οἱ καθεξῆς ἄρχοντες. μετὰ δὲ χρόνους τινὰς ἐγενήθη ἐξ αὐτῶν ὁ Βοισέσθλαβος καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ Ῥοδόσθλαβος καὶ ἀπ' ἐκείνου ὁ Προσηγόης καὶ ἐξ ἐκείνου ὁ Βλαστήμερος, καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ Βλαστημέρου μετὰ τῶν Σέρβλων εἰρηνικῶς διετέλουν οἱ Βούλγαροι ὡς γείτονες καὶ συνορῖται ἀγαπῶντες ἀλλήλους, ἔχοντες δὲ δούλωσιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων καὶ εὐεργετούμενοι παρ' αὐτῶν. ἐπὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτοῦ Βλαστημέρου ἦλθεν μετὰ πολέμου Πρεσιὰμ ὁ ἄρχων Βουλγαρίας κατὰ τῶν Σέρβλων, θέλων

zdawało się rzeczą potrzebną ażeby ci Serbowie odeszli do swojej ziemi; i odprawił ich cesarz. Kiedy jednak przeszli rzekę Dunaj, żal im się zrobiło, i udali się w prośbę do cesarza Herakleosa, przez wodza wtedy w Belogradzie rządzącego, ażeby im dał inną ziemię do osiedlenia się. A ponieważ terazniejsza Serbia i Pagania i tak zwany kraj zachlumski i Terwunia i kraj Kanalitów zostawały pod panowaniem cesarza rzymskiego, a były te kraje wyludnione przez Awarów (gdyż wypędzili ztamtąd Romanów, którzy teraz zamieszkują Dalmacyą i Dyrrachium): przeto osadził cesarz owych Serbów w rzeczonych krajach. I byli podwładnymi cesarzowi rzymskiemu. Tych tedy cesarz ochrzcił, sprowadziwszy kapłanów z Rzymu; i nauczył ich obrządków świętych, dokładnie im naukę wiary wiekuistej wyłożywszy. Kiedy Bółgarya zaś była pod zwierzchnictwem Rzymian, nastąpił po śmierci xięcia serbskiego, któryto szukał opieki u cesarza rzymskiego, prawem dziedzictwa syn jego, a po nim wnuk, i tak z jego pokolenia dalsi xiążęta. Po pewnych zaś czasach urodził się z nich Wojsesław, a z niego Rodosław, a z tego Prosegoes, a z tego Włastimir, i aż do tego Włastimira żyli Bółgarowie z Serbami w zgodzie, jako życzliwi sobie sąsiedzi, zostając w podwładności i służbie względem cesarzów rzymskich, i doznając dobrodziejstw od nich. Ale za panowania tego Włastimira wtargnął orężnie Presyam, xiążę Bółgaryi, do Serbów, chcąc ich sobie podwładnymi uczynić. Lecz przez trzy lata wojując, nietylko niczego nie dokazał, ale nawet największą część ludu swojego stracił. Po zejściu zaś xięcia Włastimira odziedziczyli panowanie nad Serbią trzej synowie jego: Mun-

αὐτοὺς ὑποτάξαι· ἀλλ' ἐπὶ τριετίαν πολεμήσας οὐ μόνον οὐδὲν ἤνυσεν, ἀλλὰ καὶ λαὸν αὐτοῦ πλεῖστον ἀπώλεσε. μετὰ δὲ θάνατον Βλαστημέρου τοῦ ἄρχοντος διεδέξατο τὴν ἀρχὴν τῆς Σερβλίας οἱ τρεῖς υἱοὶ αὐτοῦ ὁ Μουντιμῆρος καὶ ὁ Στροήμερος καὶ ὁ Γοϊνικος, μερισάμενοι τὴν χώραν. ἐπὶ τούτων παρεγένετο ὁ τῆς Βουλγαρίας ἄρχων Μιχαὴλ ὁ Βορίσης θέλων ἐκδικῆσαι τὴν ἧτταν Πρεσιὰμ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· καὶ πολεμήσας, εἰς τοσοῦτον αὐτὸν ἐπτόησαν οἱ Σέρβλοι ὥστε καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βλαστήμερον ἐκράτησαν δέσμιον μετὰ καὶ βολιάδων δώδεκα μεγάλων. τότε δὲ τῇ τοῦ υἱοῦ θλίψει καὶ μὴ θέλων ὁ Βορίσης εἰρήνευσε μετὰ τῶν Σέρβλων. μέλλων δὲ ὑποστρέφειν ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ φοβηθεὶς μήποτε ἐνεδρεύσωσιν αὐτὸν οἱ Σέρβλοι καθ' ὁδοῦ, ἐπεζήτησεν εἰς διάσωσιν αὐτοῦ τὰ τοῦ ἄρχοντος Μουντιμήρου παιδία, τὸν Βόρενα καὶ τὸν Στέφανον· οἳ καὶ διέσωσαν αὐτὸν ἀβλαβῆ μέχρι τῶν συνόρων ἕως τῆς Ῥάσης· καὶ ὑπὲρ τῆς τοιαύτης χάριτος δέδωκεν αὐτοῖς Μιχαὴλ ὁ Βορίσης δωρεὰς μεγάλας· καὶ ἐκεῖνοι ἀντέδωκαν αὐτῷ χάριν ξενίων ψυχάρια δύο, φαλκώνια δύο, σκυλία δύο καὶ γούνας ἐννενήκοντα· ὅπερ λέγουσιν οἱ Βούλγαροι εἶναι πάκτον. μετὰ μικρὸν δὲ ἐγένοντο κατ' ἀλλήλων οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ οἱ ἄρχοντες Σερβλίας· καὶ γενόμενος ἐπικρατέστερος ὁ εἷς αὐτῶν ὁ Μουντίμηρος, καὶ θέλων μόνος τὴν ἀρχὴν ἐπέχειν, κρατήσας παρέδωκε τοὺς δύο ἐν Βουλγαρίᾳ, μόνον τὸ παιδίον τοῦ ἑνὸς ἀδελφοῦ Γοϊνίκου Πέτρον ὀνόματι παρ' ἑαυτῷ κρατήσας καὶ ἐπιμελούμενος, ὅστις καὶ φυγὼν ἦλθεν εἰς Χρωβατίαν περὶ οὗ μετ' ὀλίγον ῥηθήσεται. ὁ δὲ προρρηθεὶς ἀδελφὸς ἐν Βουλγαρίᾳ Στροήμερος εἶχεν υἱὸν τὸν Κλονίμηρον,

timir i Strojmir i Gojnik, podzieliwszy kraj między siebie. W czasie ich rządów przyszedł Michał Borys, xiążę Bółgaryi, chcąc powetować przegraną Presyama, ojca swojego; ale w tej wojnie przytarli go tak dalece Serbowie, że nawet syna jego, Włastimira, wzięli w niewolę, i zabrali 12 wielkich proc. Wtedy więc z obawy o syna, choć niechętnie, zawarł Borys pokój z Serbami. Mając zaś wracać napowrót do Bółgaryi, i lękając się zasadzek serbskich po drodze, poprosił, ażeby go odprowadzili synowie xiążęcia Muntimira: Boren i Stefan. Jakoż przeprowadzili go bez szwanku do granic aż do Rasy. I dał im Michał Borys za tę przysługę wielkie podarunki, a oni nawzajem, jako dary gościnne, ofiarowali mu niewolników dwoch, sokoły dwa, psy dwa, i dziewięćdziesiąt kun. Otoż to Bółgarowie nazywają przymierzem. Po niedługim czasie stanęli naprzeciw siebie trzej owi bracia, xiążęta Serbii, i wziął górę nad drugimi jeden z nich: Muntimir. Chcąc tedy sam dzierżyć władzę, wydał owych dwoch zwyciężonych do Bółgaryi, zatrzymując przy sobie w pieczołowitej opiece jednego tylko syna, po jednym z owych braci, Gojniku, imieniem Piotra. Ale i ten uszedł do Chrobacyi, o którym zaraz niżej mówić się będzie. Rzeczony zaś brat xiążęcy do Bółgaryi wydany, Strojmir; miał syna Kłonimira, któremu Borys dał w małżeństwo Bółgarkę. Z niego spłodzony w Bółgaryi Cesław. Muntimir zaś wypędziwszy obydwoch braci, i panowanie zagarnąwszy, płodzi synów trzech: Pribesława, Branosa i Stefana, i po śmierci jego odziedzicza rządy pierworodny syn: Pribesław. Ale po roku jednym wyszedłszy z Chrobacyi wspomniany wyżej Piotr, syn Gojnika, wypędza z

ᾧ καὶ γυναῖκα παρέσχεν ὁ Βορίσης Βουλγάραν. ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται ἐν Βουλγαρίᾳ Τζεεσθλάβος. ὁ δὲ Μουντίμηρος τοὺς δύο ἀδελφοὺς διώξας καὶ τὴν ἀρχὴν δεξάμενος γεννᾷ υἱοὺς τρεῖς, τὸν Πριβέσθλαβον καὶ τὸν Βράνον καὶ τὸν Στέφανον, καὶ μετὰ τὸν αὐτοῦ θάνατον διαδέχεται αὐτὸν ὁ πρῶτος υἱὸς ὁ Πριβέσθλαβος. μετὰ οὖν χρόνον ἕνα ἐξελθὼν ἀπὸ Χρωβατίας ὁ προειρημένος Πέτρος ὁ υἱὸς τοῦ Γοϊνίκου διώκει ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Πριβέσθλαβον μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν, κἀκεῖνος τὴν ἀρχὴν διαδέχεται· ἐκεῖνοι δὲ φυγόντες εἰσέρχονται ἐν Χρωβατίᾳ. μετὰ δὲ χρόνους τρεῖς ἐλθὼν ὁ Βράνος πρὸς τὸ πολεμῆσαι τὸν Πέτρον καὶ ἡττηθεὶς καὶ κρατηθεὶς παρ' αὐτοῦ ἐτυφλώθη. μετὰ δὲ χρόνους δύο φυγὼν καὶ Κλονίμηρος ἀπὸ Βουλγαρίας ὁ πατὴρ τοῦ Τζεεσθλάβου κάταλαμβάνει καὶ αὐτός, καὶ εἰσέρχεται εἰς ἓν κάστρον τῆς Σερβλίας τὴν Δοστινίκαν μετὰ λαοῦ πρὸς τὸ παραλαβεῖν τὴν ἀρχήν. τοῦτον οὖν πολεμήσας ὁ Πέτρος ἀπέκτεινεν, καὶ ἐκράτησεν ἕτερα ἔτη κ'. ἄρξας ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ μακαριωτάτου καὶ ἁγίου βασιλέως, ἔχων ὑποταγὴν καὶ δούλωσιν πρὸς αὐτόν. εἰρήνευσε δὲ καὶ μετὰ Συμεὼν τοῦ ἄρχοντος Βουλγαρίας, ὥστε καὶ σύντεκνον αὐτὸν ἐποίησε. μετὰ δὲ τὸν καιρὸν ὃν αὐτὸς ὁ κῦρις Λέων ἐβασίλευσε, παρεγένετο ὁ τότε εἰς τὸ Δυρράχιον στρατηγῶν, ὁ πρωτοσπαθάριος Λέων ὁ Ῥαβδοῦχος, ὁ μετὰ τοῦτο μάγιστρος τιμηθεὶς καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου, εἰς Παγανίαν τὴν τότε παρὰ τοῦ ἄρχοντος Σερβλίας διακρατουμένην, πρὸς τὸ βουλευθῆναι καὶ συντυχεῖν τῷ αὐτῷ ἄρχοντι Πέτρῳ περί τινος δουλώσεως καὶ ὑποθέσεως. ζηλοτυπήσας δὲ πρὸς τοῦτο Μιχαὴλ ὁ ἄρχων τῶν Ζαχλούμων ἐμήνυσε Συμεὼν τῷ

z państwa brata swego stryjecznego, Pribesława z obydwoma braćmi, i sam rządy jego przyjmuje. Owi zaś jako wygnańcy udają się do Chrobacyi. Po latach zaś trzech przybył Branos wojować z Piotrem, ale zwyciężony przez niego, pojmany został i oślepiony. Po dwoch zaś latach wszczyna wojnę i Kłonimir, ojciec Cesława, z Bółgaryi uciekłszy, i zajmuje jeden gród serbski, Dostinikę, z wojskiem celem zagarnienia na siebie władzy. Otoż i tego w wojnie Piotr zabił, i panował jeszcze lat 20 za rządów Lwa, wielce błogosławionego i świętego cesarza, pod którego zwierzchnictwem i panowaniem zostawał. Żył także w pokoju z Symeonem xięciem Bółgaryi, któremu nawet syna do chrztu trzymał. Po skończonem zaś panowaniu cesarza Lwa, przybył rządca ówczesny dyrrachijski, protospatarios Leon Rabduchos, który poźniej był mianowany dozorcą i urządzicielem wyścigów, do Paganii zostającej wówczas pod rządami xięcia serbskiego, aby się widzieć i naradzić z tymże xiążęciem Piotrem względem jakiegoś podboju i zamiaru. Ale Michał, xiążę Zachlumian, porwany z powodu tego zazdrością, doniósł Symeonowi xięciu bółgarskiemu, jakoby cesarz rzymski ujmował sobie podarunkami xiążęcia Piotra, ażeby podmówił Turków, i wtargnął z nimi razem do Bółgaryi. Była zaś właśnie w owej porze wojna nad Achelosem między Rzymianami a Bółgarami. Wściekając się zatem o to Symeon na Piotra, xięcia serbskiego, wyprawił z wojskiem Sigricesa Teodora i Marmaesa, razem z archontopulem Pawłem, synem Branosa, któregoto Piotr xiążę serbski oślepił. Zdradnie tedy zaszedłszy Bółgarowie xięcia serbskiego, i pokumawszy się

Βουλγάρων ἄρχοντι ὅτι ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων δεξιοῦται διὰ δώρων τὸν ἄρχοντα Πέτρον πρὸς τὸ συνεπαρεῖν τοὺς Τούρκους καὶ ἐπελθεῖν κατὰ Βουλγαρίας. ἐγένετο δὲ καὶ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον καὶ πόλεμος εἰς Ἀχελὼν μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Βουλγάρων. ἐμμανὴς οὖν γενόμενος ἐν τούτῳ ὁ Συμεὼν κατὰ τοῦ ἄρχοντος Σερβλίας Πέτρου ἀπέστειλε τὸν Σιγρίτζη Θεόδωρον καὶ τὸν Μαρμαὴν ἐκεῖνον μετὰ φοσσάτου, ἔχοντας καὶ ἀρχοντόπουλον Παῦλον τὸν υἱὸν Βράνου, ὃν ὁ Πέτρος ὁ ἄρχων Σερβλίας ἐτύφλωσε. δόλῳ οὖν ἐπελθόντες οἱ Βούλγαροι πρὸς τὸν ἄρχοντα Σερβλίας, καὶ συντεχνίαν μετ' αὐτοῦ ποιησάμενοι, καὶ ὅρκῳ βεβαιώσαντες μὴ παθεῖν τι παρ' αὐτῶν ἐναντίον, ἠπάτησαν αὐτὸν ἐξελθεῖν πρὸς αὐτούς, ὃν καὶ παραυτὰ δεσμήσαντες εἰσήγαγον ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ ἀποθνήσκει ἐν φυλακῇ. εἰσῆλθε δὲ ἀντ' αὐτοῦ Παῦλος ὁ υἱὸς Βράνου, καὶ ἐκράτησεν ἔτη τρία. ὁ δὲ βασιλεὺς ὁ κῦρις Ῥωμανὸς ἔχων ἀρχοντόπουλον ἐν τῇ πόλει Ζαχαρίαν τὸν υἱὸν Πριβεσθλάβου τοῦ ἄρχοντος Σερβλίας ἀπέστειλε πρὸς τὸ γενέσθαι ἄρχοντα ἐν Σερβλίᾳ· ἀλλὰ ἀπελθὼν καὶ πολεμήσας ἡττήθη παρὰ τοῦ Παύλου· κρατήσας γὰρ αὐτὸν παρέδωκε τοῖς Βουλγάροις, καὶ ἐκρατεῖτο δέσμιος. εἶτα μετὰ χρόνους τρεῖς, τοῦ Παύλου ἐναντιωθέντος τοῖς Βουλγάροις, ἀπέστειλε τὸν Ζαχαρίαν τὸν πρότερον παρὰ τοῦ κυροῦ Ῥωμανοῦ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντα, καὶ διώξας τὸν Παῦλον ἐκράτησεν αὐτὸς τὴν ἀρχὴν τῶν Σέρβλων· ὅστις παραυτὰ τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων ἐπιμνησθεὶς ἐγένετο κατὰ τῶν Βουλγάρων, μηδ' ὅλως θελήσας ὑποταγῆναι αὐτοῖς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ βασιλέως μᾶλλον Ῥωμαίων δεσπόζεσθαι· ὥστε καὶ τοῦ Συμεὼν φοσσάτου κατ' αὐτοῦ ἀποστειλαντος διὰ τοῦ

z nim, i przysięgą zatwierdziwszy obietnicę, że nic przeciwnego od nich nie dozna, nakłonili go podejściem do tego, że przyszedł do nich; po czem coprędzej go związawszy, zaprowadzili do Bółgaryi. I zakończył życie w więzieniu. Nastał zaś po nim Paweł, syn Branosa, i panował trzy lata. Ale cesarz rzymski mając za archontopula w mieście Zacharyasza, syna Pribesława, xięcia serbskiego, wyprawił go na tron xiążęcy do Serbii. Lecz przybywszy i począwszy wojnę, został on pokonany przez Pawła. Pojmawszy wydał go *(Paweł)* Bółgarom, gdzie był trzymany w niewoli. Potem jednak po trzech latach, kiedy Paweł stanął przeciw Bółgarom, wypuszczono Zacharyasza, któryto poprzednio był wyprawiony przez cesarza rzymskiego; jakoż wypędziwszy *(Zacharyasz)* Pawła, posiadł sam panowanie nad Serbią. Wtedy przypomniał sobie natychmiast dobrodziejstwa cesarza rzymskiego, i zerwał z Bółgarami, daleki od tego, żeby się miał poczuwać do podwładności względem nich, wolał bowiem być pod zwierzchnictwem cesarza rzymskiego. Dlatego też kiedy Symeon wojsko przeciwko niemu wysłał, pod Marmaenem i Sigricesem Teodorem, głowy ich i zbroje z pola bitwy odesłał do cesarza rzymskiego, jako tropea (trwała bowiem jeszcze walka między Rzymianami a Bółgarami), jako i poprzedni xiążęta odsyłać je zwykli byli cesarzom rzymskim; i zawsze się uważał za poddanego i podległego onym. Ale Symeon znowu wysłał drugie wojsko pod Knenem i Hemnekiem i Ecbokliasem przeciw xiążęciu Zacharyaszowi, dołączywszy do nich i Cesława. Wtedy dopiero przeląkł się Zacharyasz i uciekł do Chrobacyi. Bółgarowie zaś wezwali żupanów, ażeby

Μαρμαὴμ καὶ τοῦ Σιγρίτζη Θεοδώρου, ὧν καὶ τὰς κεφαλὰς καὶ ἅρματα ἐκ τοῦ πολέμου ἀπέστειλε πρὸς τὸν βασιλέα Ῥωμαίων ἐπινίκια (ἔτι γὰρ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρων μάχη ἦν), οὐδέποτε δὲ ἐπαύσατο, καθὼς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἄρχοντες ἀπέστελλον πρὸς τοὺς βασιλεῖς Ῥωμαίων,' καὶ ὑποτασσόμενος καὶ δουλεύων αὐτοῖς. πάλιν δὲ ἀπέστειλεν ἕτερον φοσσάτον ὁ Συμεὼν διὰ τοῦ Κνήνου καὶ τοῦ Ἡμνήκου καὶ τοῦ Ἠτζβόκλια κατὰ τοῦ ἄρχοντος Ζαχαρίου, συναποστείλας μετ' αὐτῶν καὶ Τζεέσθλαβον. τότε ὁ μὲν Ζαχαρίας φοβηθεὶς φεύγει ἐν Χρωβατίᾳ· οἱ δὲ Βούλγαροι μηνύσαντες τοῖς ζουπάνοις ἐλθεῖν πρὸς αὐτοὺς καὶ παραλαβεῖν ἄρχοντα τὸν Τζεέσθλαβον, καὶ δι' ὅρκου τούτους ἀπατήσαντες καὶ ἐξαγαγόντες μέχρι τοῦ πρώτου χωρίου, καὶ παραυτὰ δεσμήσαντες αὐτούς, εἰσῆλθον ἐν Σερβλίᾳ καὶ συνεπῆραν τὸν ἅπαντα λαὸν ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, καὶ εἰσήγαγον ἕως Βουλγαρίας· τινὲς δὲ ἀποδράσαντες εἰσῆλθον καὶ ἐν Χρωβατίᾳ, καὶ ἔμεινεν ἡ χώρα ἔρημος. κατὰ τὸν καιρὸν οὖν ἐκεῖνον εἰσῆλθον οἱ αὐτοὶ Βούλγαροι εἰς Χρωβατίαν μετὰ τοῦ Ἀλογοβότουρ τοῦ πολεμῆσαι, καὶ ἐσφάγησαν πάντες ἐκεῖσε παρὰ τῶν Χρωβάτων. μετὰ δὲ χρόνους ἑπτὰ ἀπὸ τῶν Βουλγάρων φυγὼν ὁ Τζεέσθλαβος μετὰ καὶ ἑτέρων τεσσάρων ἀπὸ Πρεσθλάβου εἰσῆλθεν ἐν Σερβλίᾳ, οὐχ εὗρε δὲ εἰς τὴν χώραν εἰ μὴ πεντήκοντα μόνους ἄνδρας μήτε γυναῖκας ἔχοντας μήτε παιδία, ἀλλὰ κυνηγοῦντας καὶ διατρεφομένους. μετὰ τούτων κρατήσας τὴν χώραν ἐμήνυσε πρὸς τὸν βασιλέα Ῥωμαίων, τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀντίληψιν καὶ βοήθειαν ἐπιζητῶν, ὑπισχνούμενος δουλεύειν καὶ ὑπείκειν τῇ προστάξει αὐτοῦ καθὼς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἄρχοντες. καὶ ἐκ-

wyszli do nich, i przyjęli na xięcia Cesława, poczem złudzonych przysięgą zwabiwszy do pierwszej granicy, związali ich znienacka, weszli do Serbii, i zgromadziwszy wszystek naród od małego do wielkiego, odprowadzili do Bółgaryi. Niektórzy tylko uciekając, schronili się do Chrobacyi. I został kraj wyludniony. Po tem więc zdarzeniu wtargnęli ci sami Bółgarowie pod Alogoboturem do Chrobacyi z orężem w ręku, i pozabijani zostali wszyscy tam przez Chrobatów. Po siedmiu zaś latach uciekł z Bółgaryi Cesław z innymi czterema z Presławia, i wszedł do Serbii, ale nie znalazł w kraju, jak tylko 50 mężczyzn samotnych, ani żon ani dzieci nie mających, żyjących z polowania. Z tymi opanowawszy kraj, orędował do cesarza rzymskiego, i prosił o porękę i pomoc, za co obiecywał podlegać i służyć zwierzchnictwu jego, jako i dawniejsi xiążęta. Jakoż od tego czasu nie przestawał obsypywać go dobrodziejstwami cesarz rzymski, tak że nawet ci Serbowie, którzy żyli w Chrobacyi i Bółgaryi i w innych krajach, których Symeon porozpraszał, dowiedziawszy się o tem zebrali się wokoło niego. Nawet do stolicy niektórzy byli się schronili, uciekając z Bółgaryi; otoż i tych odesłał cesarz rzymski obdarowanych odzieniem i innemi dobrodziejstwami do Cesława. Tak więc przy pomocy hojnych darów cesarza rzymskiego powstawszy na nogi, i kraj swój zaludniwszy jak poprzednio, zostaje w zupełnej zawisłości względem cesarza rzymskiego, boć też o cesarskiej poręce i licznych jego dobrodziejstwach nietylko kraj swój urządził, ale i jako xiąże jest utwierdzony.

τοτε οὐ διέλιπεν ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων εὐεργετῶν αὐτόν, ὥστε καὶ εἰς Χρωβατίαν καὶ Βουλγαρίαν καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς χώραις διάγοντες Σέρβλοι, οὓς ὁ Συμεὼν διεσκόρπισε, τοῦτο ἀκούσαντες συνήχθησαν εἰς αὐτόν. ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πόλει πολλοὶ ἀπὸ Βουλγαρίας φυγόντες εἰσῆλθον· οὓς καὶ ἐνδύσας καὶ εὐεργετήσας ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων ἀπέστειλε πρὸς τὸν Τζεέσθλαβον. καὶ ἀπὸ τῶν πλουσίων δωρεῶν τοῦ βασυλέως Ῥωμαίων συστησάμενος καὶ ἐνοικήσας τὴν χώραν ὡς τὸ πρότερον, ἔστιν ὑποτεταγμένος δουλοπρεπῶς τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων, καὶ διὰ τῆς τοῦ βασιλέως συνδρομῆς καὶ τῶν πολλῶν αὐτοῦ εὐεργεσιῶν τὴν τοιαύτην χώραν συστήσας καὶ ἄρχων ἐν αὐτῇ βεβαιωθείς.

Ὅτι ὁ ἄρχων Σερβλίας ἐξ ἀρχῆς, ἤγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, δουλικῶς ἐστὶν ὑποτεταγμένος τῷ Ῥωμαίων βασιλεῖ, καὶ οὐδέποτε τῷ ἄρχοντι Βουλγαρίας καθυπετάγη.

Ὅτι ἐν τῇ βαπτισμένῃ Σερβλίᾳ εἰσὶ κάστρα οἰκούμενα τὸ Δεστινίκον, τὸ Τζερναβουσκεή, τὸ Μεγυρέτους, τὸ Δρεσνεήκ, τὸ Λεσνήκ, τὸ Σαληνές, καὶ εἰς τὸ χωρίον Βύσωνα τὸ Κάτερα καὶ τὸ Δεσνήκ.

Κεφάλαιον λγ'.

περὶ τῶν Ζαχλούμων, καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας.

Ὅτι ἡ τῶν Ζαχλούμων χώρα παρὰ τῶν Ῥωμάνων πρότερον ἐκρατεῖτο, Ῥωμάνων δέ φημι οὓς ἀπὸ Ῥώμης Διοκλητιανὸς ὁ βασιλεὺς μετῴκισε, καθὼς καὶ εἰς τὴν τῶν Χρωβάτων ἱστορίαν εἴρηται περὶ αὐτῶν. ὑπὸ βασιλεῖ δὲ Ῥωμαίων ἡ τῶν Ζαχλούμων αὕτη

Nakoniec wiedzieć należy, że xiążę Serbii od samego początku, to jest: od panowania cesarza Herakleosa, podwładny jest i poddany cesarstwu, nigdy zaś nie był zawisły od xięcia Bółgaryi.

W ochrzconej Serbii zamieszkane miasta są: Destinikon, Cernabuskei, Megirety, Dresneik, Lesnik, Salenes, a w ziemi Bosońskiej Katera i Desnik.

ROZDZIAŁ 33.

O ZACHLUMIANACH, I KRAJU KTÓRY TERAZ ZAMIESZKUJĄ.

Ziemia Zachlumian była pierwej w posiadaniu Romanów; rozumiem tu zaś Romanów tych, których z Rzymu cesarz Dyoklecyan osadził w tych stronach, jakto powiedziano w rozdziale o Chrobatach. Była tedy pod panowaniem cesarskiem ta ziemia Zachlumian, ale za-

χώρα ὑπῆρχεν, ἀλλὰ παρὰ τῶν Ἀβάρων αἰχμαλωτισθεῖσα ἥ τε χώρα καὶ ὁ ταύτης λαὸς τὸ παράπαν ἠρήμωται. οἱ δὲ νῦν ἐκεῖσε οἰκοῦντες Ζαχλοῦμοι Σέρβλοι τυγχάνουσιν, ἐξ ἐκείνου τοῦ ἄρχοντος τοῦ εἰς τὸν βασιλέα Ῥωμαίων Ἡράκλειον προσφυγόντος. Ζαχλοῦμοι δὲ ὠνομάσθησαν ἀπὸ ὄρους οὕτω καλουμένου Χλούμου. καὶ ἄλλως δὲ παρὰ τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἑρμηνεύεται τὸ Ζαχλοῦμοι ἤγουν ὀπίσω τοῦ βοννοῦ, ἐπειδὴ ἐν τῷ τοιούτῳ χωρίῳ βοννός ἐστι μέγας, ἔχων ἄνωθεν αὐτοῦ δύο κάστρα, τὸ Βύνα καὶ τὸ Χλούμ. ὄπισθεν δὲ τοῦ τοιούτου βοννοῦ διέρχεται ποταμὸς καλούμενος Βύνα, ὃ ἑρμηνεύεται καλόν.

Ὅτι ἡ γενεὰ τοῦ ἀνθυπάτου καὶ πατρικίου Μιχαὴλ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βουσεβούτζη τοῦ ἄρχοντος τῶν Ζαχλούμων ἦλθεν ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἀβαπτίστων εἰς τὸν ποταμὸν Βίσλας, τὸν ἐπονομαζόμενον Διτζίκη, καὶ ᾤκησεν εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Ζαχλούμα.

Ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τῶν Ζαχλούμων εἰσὶ κάστρα οἰκούμενα τὸ Σταγνόν, τὸ Μοκρισκίκ, τὸ Ἰοσλή, τὸ Γαλουμαΐνικ, τὸ Δοβρισκίκ.

Κεφάλαιον λδ'.

περὶ τῶν Τερβουνιατῶν καὶ τῶν Καναλιτῶν καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας.

Ὅτι ἡ τῶν Τερβουνιατῶν καὶ τῶν Καναλιτῶν χώρα μία ὑπάρχει. ἀπὸ δὲ τῶν ἀβαπτίστων Σέρβλων οἱ ἐκεῖσε κατάγονται, οἱ ἐξ ἐκείνου τοῦ ἄρχοντος οἰκοῦντες τοῦ εἰς τὸν βασιλέα Ἡράκλειον προσφυγόντος ἀπὸ τῆς ἀβαπτίστου Σερβλίας μέχρι τοῦ ἄρχοντος Σερβλίας τοῦ Βλαστημέρου. οὗτος οὖν ὁ ἄρχων Βλαστήμερος τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ δέδωκεν ἄνδρα Κραΐναν τὸν υἱὸν Βελάη τοῦ ζουπάνου

wojowana przez Awarów wraz z narodem, opustoszała, i zupełnie została wyludniona. Ci zaś Zachlumianie, którzy teraz ten kraj zamieszkują, są to Serbowie, od owego xiążęcia, któryto uciekł się był do cesarza rzymskiego, Herakleosa. Nazwani zaś są Zachlumianami od góry nazywającej się Chlum. A i skądinąd według języka słowiańskiego wyraz Zachlumianie oznacza tych, co za wzgórzem mieszkają [1]); albowiem w tym kraju jest pagórek wielki, na którego wierzchołku dwa grody: Bona i Chlum. W tyle zaś tego pagórka płynie rzeka nazwiskiem Bona, co się wykłada piękne [2]).

Dalej wiedzieć należy, że pokolenie prokonzula i patrycyusza Michała, syna Wusewuca [3]), xięcia Zachlumian, przyszło od niechrzceńców, mieszkających nad rzeką Wisłą, nazywającą się Dicyke, i osiadło nad rzeką nazwiskiem Zachluma.

W kraju Zachlumian są grody zamieszkane: Stagnon, Mokriskik, Josle, Galumainik, Dobriskik.

ROZDZIAŁ 34.

O TERWUNIATACH I KANALITACH I KRAJU, KTÓRY TERAZ ZAMIESZKUJĄ.

Wiedzieć należy, że Terwuniatów i Kanalitów jedna jest kraina. Pochodzą zaś mie-

---

[1]) Starosł. **хлѣмъ** wzgórze. *M.* [2]) dobra?

[3]) W dyalekcie Słowian naddunajskich, mianowicie u Serbów, głoska **ł** w imionach na **sław** zakończonych, równie jak i w czasownikach wypuszcza się. Imię Chwalisława na przykład brzmi u Serbów: Falisawa. Tosamo postrzegamy już w czasach dość dawnych. Wojsława, żona Jana Kastryoty,

Τερβουνίας. θέλων οὗτος τὸν ἴδιον γαμβρὸν δοξάσαι ὠνόμασεν αὐτὸν ἄρχοντα, ποιήσας αὐτὸν αὐτεξούσιον. ἐξ ἐκείνου δὲ ὁ Φαλιμέρης ἐγεννήθη, καὶ ἀπ' ἐκείνου ὁ Τζουντζημέρης. ἦσαν δὲ οἱ τῆς Τερβουνίας ἄρχοντες ἀεὶ ὑπὸ τὸν λόγον τοῦ ἄρχοντος Σερβλίας. Τερβουνία δὲ τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἑρμηνεύεται ἰσχυρὸς τόπος· ἡ γὰρ τοιαύτη χώρα ὀχυρώματα ἔχει πολλά.

szkańcy jej od niechrzconych Serbów, osiedli tam od czasu owego xiążęcia, któryto uciekł do cesarza Herakleosa z Serbii pogańskiej, aż do *(czasów)* xiążęcia Serbii Włastimera. Owoż ten xiążę Włastimer dał córce swojej za męża Krainasa, syna Welaja, żupana Terwunii; a chcąc zięcia własnego uzacnić, mianował go xiążęciem, i uczynił udzielnym. Z niego zrodził się Falimer, a z tego Cucymer. Byli zaś terwuńscy xiążęta zawsze pod rozkazem xiążęcia serbskiego. Terwunia znaczy w języku Słowian utwierdzone miejsce, ma bowiem kraina ta wiele twierdz.

Ὅτι ἐστὶ καὶ ἑτέρα χώρα ὑπὸ ταύτην τὴν χώραν Τερβουνίας, Καναλὴ προσαγορευομένη. τὸ δὲ Καναλὴ ἑρμηνεύεται τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἁμαξιά, ἐπειδή, διὰ τὸ εἶναι τὸν τόπον ἐπίπεδον, πάσας αὐτῶν τὰς δουλείας διὰ ἁμαξῶν ἐκτελοῦσιν.

Jest i inna kraina przy tej krainie Terwunii, przezwana Kanali. Kanali wykłada się w języku słowiańskim kolej *wozowa*, gdyż przy płaszczystości okolicy, wszystkich swoich służebności dopełniają zapomocą wozów.

---

rodem Bółgarka, nazwana jest w dawnych kronikach Wojsawą. (Bielski kron. św. wyd. z r. 1564 k. 242.) Jeśliby można być pewnym że taksamo wymawiano imiona te już za czasów Porfirogennety, tedy spomniany tu przez niego *Βουσεβούτζη*, rodem swym z nad Wisły pochodzący, według zwykłej przemiany głoski **u** na **y** wymówiony, byłbyto Wysławic, czyli syn Wysława, któreto ostatnie imię znane było w naszej Wiślicy już za czasów pogańskich. Tak mówi Bogufał (u Sommersb. II. 57; w rękop. Sędziwoja str. 50): Erat urbs famosissima in regno Lechitarum, nomine Wyslicia, cujus olim princeps tempore paganismi fuerat Wislaus, decorus, qui et ipse de stirpe regis Popeli duxerat originem. Najstarszy zaś żywot Metodego wzmiankuje w rozdziale 11 o xięciu wiślickim, który około roku 884 wygnany z swego państwa, szukał na obcej ziemi przytułku. *B.*

Ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ Τερβουνίας καὶ τοῦ Καναλῆ εἰσὶ κάστρα οἰκούμενα ἡ Τερβουνία, τὸ Ὅρμος, τὰ Ῥίσενα, τὸ Λουκάβετε, τὸ Ζετλήβη.

W krainie terwuńskiej i kanalijskiej są grody zamieszkane: Terwunia, Hormos, Ryzena, Lukawete, Zetlewe.

Κεφάλαιον λέ.

περὶ τῶν Διοκλητιανῶν, καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας.

ROZDZIAŁ 35.

O DYOKLEATACH I KRAJU KTÓRY TERAZ ZAMIESZKUJĄ.

Ὅτι ἡ Διοκλήας χώρα καὶ αὐτὴ πρότερον παρὰ τῶν Ῥωμάνων ἐκρατεῖτο, οὓς ἀπὸ Ῥώμης μετῴκισεν ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανός, καθὼς καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν Χρωβάτων ἱστορίαν εἴρηται· ὑπὸ δὲ τὸν βασιλέα Ῥωμαίων ὑπῆρχε. παρὰ δὲ τῶν Ἀβάρων καὶ αὕτη ἡ χώρα αἰχμαλωτισθεῖσα ἠρήμωται, καὶ πάλιν ἐπὶ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως ἐνῳκίσθη, καθὼς καὶ ἡ Χρωβατία καὶ ἡ Σερβλία καὶ ἡ τῶν Ζαχλούμων καὶ ἡ Τερβουνία καὶ τοῦ Καναλῆ. Διόκλητα δὲ ὀνομάζεται ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ τοιαύτῃ χώρᾳ κάστρου, ὅπερ ἔκτισεν ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανός· νυνὶ δέ ἐστιν ἐρημόκαστρον, μέχρι τοῦ νῦν ὀνομαζόμενον Διόκλητα.

Kraina dyoklejska także była dawniej w posiadaniu Romanów, których z Rzymu przesiedlił cesarz Dyoklecyan, jak się też powiedziało w historyi o Chrobatach; i zostawała pod cesarzem rzymskim. Ale i ta ziemia, przez Awarów opanowana, została wyludniona, i znowu za Herakleosa cesarza otrzymała mieszkańców, jako i Chrobacya i Serbia, i kraj Zachlumian, i Terwunia i Kanali. Nazywa się zaś Dyokleą od grodu w tej krainie, który założył cesarz Dyoklecyan. Obecnie jestto gród pusty, nazywany i po dziś dzień jeszcze Dyoklea.

Ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ Διοκλείας εἰσὶ μεγάλα κάστρα οἰκούμενα, τὸ Γράδεται, τὸ Νουγράδε, τὸ Λοντοδόκλα.

W krainie dyoklejskiej są wielkie grody zamieszkałe: Gradetai, Nugrade, Lontodokla.

Κεφάλαιον λς'.

περὶ τῶν Παγανῶν τῶν καὶ Ἀρεντανῶν καλουμένων, καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας.

ROZDZIAŁ 36.

O PAGANACH, ARENTANAMI TAKŻE NAZYWANYCH, I KRAJU KTÓRY TERAZ ZAMIESZKUJĄ.

Ὅτι ἡ χώρα εἰς ἣν νῦν οἰκοῦσιν οἱ Παγανοὶ καὶ αὕτη πρότερον παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκρατεῖτο, οὓς ἀπὸ Ῥώμης ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανὸς μετοικίσας ἐν Δελματίᾳ ἐνῴκισεν. οἱ δὲ αὐτοὶ Παγανοὶ ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Σέρβλων κατ-

Kraina, w której teraz mieszkają Paganie, dawniej także była dzierżona przez Romanów, których z Rzymu cesarz Dyoklecyan wywiodłszy, osadził w Dalmacyi. A ci Paganie pochodzą od niechrzconych Serbów, od czasu one-

ἄγονται, ἐξ ἐκείνου τοῦ ἄρχοντος τοῦ πρὸς τὸν βασιλέα Ἡράκλειον προσφυγόντος. παρὰ δὲ τῶν Ἀβάρων καὶ αὕτη ἡ χώρα αἰχμαλωτισθεῖσα ἠρήμωται, καὶ πάλιν ἐπὶ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως ἐνῳκίσθη. Παγανοὶ δὲ καλοῦνται διὰ τὸ μὴ καταδέξασθαι αὐτοὺς τῷ τότε καιρῷ βαπτισθῆναι ὅτε καὶ πάντες οἱ Σέρβλοι ἐβαπτίσθησαν· καὶ γὰρ Παγανοὶ τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἀβάπτιστοι ἑρμηνεύονται. τῇ τῶν Ῥωμαίων δὲ διαλέκτῳ ἡ χώρα αὐτῶν Ἀρέντα καλεῖται, ἐξ οὗ κἀκεῖνοι παρὰ τῶν αὐτῶν Ῥωμαίων Ἀρεντάνοι καλοῦνται.

Ὅτι ἐν Παγανίᾳ εἰσὶ κάστρα οἰκούμενα τὸ Μόκρον, τὸ Βερούλλια, τὸ Ὄστρωκ καὶ ἡ Λαβίνετζα. κρατοῦσι δὲ καὶ ταύτας τὰς νήσους. νῆσος μεγάλη ἡ Κούρκρα ἤτοι τὸ Κίκερ, ἐν ᾗ ἔστι καὶ κάστρον. νῆσος ἑτέρα μεγάλη τὰ Μέλετα ἤτοι τὸ Μαλοζεάται, ἣν ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων ὁ ἅγιος Λούκας μέμνηται, Μελίτην ταύτην προσαγορεύων. ἐν ᾗ καὶ ἔχις τὸν ἅγιον Παῦλον ἀπὸ τοῦ δακτύλου προσήψατο, ἣν καὶ τῷ πυρὶ ὁ ἅγιος Παῦλος κατέφλεξε. νῆσος ἑτέρα μεγάλη τὸ Φάρα. νῆσος ἑτέρα μεγάλη ὁ Βράτζης. εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεραι νῆσοι αἱ μὴ κρατούμεναι παρὰ τῶν αὐτῶν Παγανῶν, νῆσος τὰ Χόαρα, νῆσος Ἴης, νῆσος τὸ Λάστοβον.

goto xiążęcia, który uciekł do cesarza Herakleosa. Ale i ten kraj przez Awarów ujarzmiony, wyludnił się, i znowu za cesarza Herakleosa otrzymał mieszkańców. Nazywają się zaś Paganami, ponieważ nie przyjęli chrztu w owym czasie, kiedy się wszyscy Serbowie pochrzcili. Wyraz bowiem paganie wykłada się w języku słowiańskim: niechrzceni. W języku Rzymian zaś kraina ich zowie się Arenta, dlatego też oni przez Rzymian Arentanami nazywani.

Są w krainie Paganii te grody zamieszkane: Mokron, Werulia, Ostrok i Lawineca. W posiadaniu ich są i te wyspy: wielka wyspa Kurkra czyli Kiker, na której jest i gród; druga wyspa wielka Melcta czyli Malozeatai, którą wspomina w dziejach apostolskich Łukasz święty, zowiąc ją Melite; kędyto żmija uczepiła się świętemu Pawłowi do palca, którą święty Paweł w ogniu spalił; inna wyspa wielka Fara; inna wielka wyspa Braces; ale są i inne wyspy, nie należące do tych Paganów: wyspa Choara, wyspa Jes, wyspa Lastowon.

Κεφάλαιον λζ'.

περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Πατζινακιτῶν.

Ἰστέον ὅτι Πατζινακῖται τὸ ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὸν ποταμὸν Ἀτὴλ τὴν αὐτῶν εἶχον κατοίκησιν, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὸν ποταμὸν Γεῖχ, ἔχοντες τούς τε Μαζάρους συνοροῦντας καὶ τοὺς ἐπονομαζομένους Οὔζ. πρὸ ἐτῶν δὲ πεντήκοντα οἱ λεγόμενοι Οὔζ μετὰ τῶν Χα-

ROZDZIAŁ 37.

O NARODZIE PACYNAKITÓW.

Wiedzieć należy, że Pacynakici pierwotnie nad rzeką Atel mieli swoją siedzibę, podobnież i nad rzeką Geich, sąsiadując z Mazarami i tak zwanymi Uzami. Przed 50 zaś laty Uzowie z Chazarami zmówiwszy się, i wspólnie wojnę począwszy przeciw Pacynakitom, pobili ich i

ζάρων ὁμονοήσαντες καὶ πόλεμον συμβαλόντες πρὸς τοὺς Πατζινακίτας ὑπερίσχυσαν, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδίας χώρας αὐτοὺς ἐξεδίωξαν, καὶ κατέσχον αὐτὴν μέχρι τῆς σήμερον οἱ λεγόμενοι Οὔζοι. οἱ δὲ Πατζινακῖται φυγόντες περιήρχοντο ἀναψηλαφῶντες τόπον εἰς τὴν αὐτῶν κατασκήνωσιν· καταλαβόντες δὲ τὴν σήμερον παρ' αὐτῶν κρατουμένην γῆν καὶ εὑρόντες τοὺς Τούρκους οἰκοῦντας ἐν αὐτῇ, πολέμου τρόπῳ τούτους νικήσαντες καὶ ἐκβαλόντες ἐξεδίωξαν αὐτοὺς καὶ κατεσκήνωσαν ἐν αὐτῇ, καὶ δεσπόζουσι τῆς τοιαύτης χώρας, ὡς εἴρηται, μέχρι τῆς σήμερον ἔτη πεντήκοντα πέντε.

wypędzili z ich kraju, i wzięli go w posiadanie aż do dnia dzisiejszego rzeczeni Uzowie. Pacynakici zaś pierzchnąwszy tułali się szukając miejsca ku osiedleniu swojemu. Zaszedłszy nakoniec do ziemi, którą dziś dzierżą, i znalazłszy Turków w niej mieszkających, zbrojną ręką pokonali ich, i wypędziwszy, sami się w niej rozgościli, i panują nad tym krajem, jako się rzekło, do dzisiejszego dnia od 55 lat.

Ἰστέον ὅτι πᾶσα ἡ Πατζινακία εἰς θέματα ὀκτὼ διαιρεῖται, ἔχουσα καὶ μεγάλους ἄρχοντας τοσούτους. τὰ δὲ θέματά εἰσι ταῦτα. ὄνομα τοῦ πρώτου θέματος Ἠρτήμ, τοῦ δευτέρου Τζούρ, τοῦ τρίτου Γύλα, τοῦ τετάρτου Κουλπέη, τοῦ πέμπτου Χαροβόη, τοῦ ἕκτου Ταλμάτ, τοῦ ἑβδόμου Χοπόν, τοῦ ὀγδόου Τζοπόν. κατὰ δὲ τὸν καιρὸν ὃν ἀπὸ τῶν ἰδίων τόπων οἱ Πατζινακῖται ἐξεδιώχθησαν, εἶχον ἄρχοντας εἰς μὲν τὸ θέμα Ἠρτὴμ τὸν Μαΐτζαν, εἰς δὲ τὸ Τζοὺρ τὸν Κούελ, εἰς δὲ τὸ Γύλα τὸν Κουρκοῦτζαν, εἰς δὲ τὸ Κουλπέη τὸν Ἰπαόν, εἰς δὲ τὸ Χαροβόη τὸν Καϊδούμ, εἰς δὲ τὸ θέμα Ταλμὰτ τὸν Κώσταν, εἰς τὸ Χοπὸν τὸν Γιαζή, εἰς δὲ τὸ θέμα Τζοπὸν τὸν Βατάν. μετὰ δὲ θάνατον αὐτῶν διεδέξαντο τὰς ἀρχὰς οἱ τούτων ἐξάδελφοι. νόμος γὰρ ἐν αὐτοῖς καὶ τύπος ἐκράτησε παλαιὸς μὴ ἔχειν ἐξουσίαν πρὸς παῖδας ἢ ἀδελφοὺς αὐτῶν μεταπέμπειν τὰ ἀξιώματα, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι μόνον τοῖς κεκτημένοις τὸ καὶ μέχρι ζωῆς ἄρχειν αὐτούς, μετὰ δὲ θάνατον προχειρίζεσθαι ἢ ἐξάδελφον

Wiedzieć należy, że cała Pacynakia dzieli się na ośm półwyspów, pod tyluż wielkimi xiążętami. Półwyspy te zaś są następujące: nazwisko pierwszego półwyspu jest Ertem, drugiego Cur, trzeciego Gyla, czwartego Kulpei, piątego Charoboi, szóstego Talmat, siódmego Chopon, ósmego Copon. W czasie owym, kiedy ze swoich siedzib Pacynakici wypędzeni zostali, mieli xiążąt: nad półwyspem Ertem, Maicasa, nad Cur Kuela, nad Gyla Kurkutasa, nad Kulpei Ipaosa, nad Charoboi Kaiduma, nad półwyspem Talmat Kostasa, nad Chopon Giazę, a nad półwyspem Copon Watasa. Po tych śmierci przeszło panowanie na ich synowców. Jest bowiem u nich prawo i zwyczaj starodawny nie dozwalający przekazywać dostojeństw na synów albo braci swoich, ale ci, którzy piastują one, przestawać mają na dożywotniem panowaniu; po zgonie zaś bierze władzę albo synowiec ich, albo synowca synowie, a to ażeby nie szła spadkiem godność w jednej linii rodu bez przerwy, ale ażeby i dla pobocznych było dziedziczenie i u-

αὐτῶν ἢ ἐξαδέλφων παῖδας, πρὸς τὸ μὴ καθ' ὅλου εἰς ἓν μέρος γενεᾶς διατρέχειν τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐκπλαγίους καὶ κληρονομεῖν καὶ ἀπεκδέχεσθαι τὴν τιμήν· ἀπὸ ξένης δὲ γενεᾶς οὐχ ὑπεισέρχεταί τις καὶ γίνεται ἄρχων. τὰ δὲ ὀκτὼ θέματα διαιροῦνται εἰς τεσσαράκοντα μέρη, καὶ ἔχουσι καὶ ἐλάττονας ἄρχοντας.

Ἰστέον ὅτι αἱ τέσσαρες τῶν Πατζινακιτῶν γενεαί, ἦγουν τὸ Θέμα Κουαρτζιτζοὺρ καὶ τὸ Θέμα Συρουκαλπέη καὶ τὸ Θέμα Βοροτάλματ καὶ τὸ Θέμα Βουλατζοσπόν, κεῖνται πέρα τοῦ Δαπάρεως ποταμοῦ, πρὸς τὰ ἀνατολικώτερα καὶ βορειότερα μέρη ἐναποβλέποντα, πρός τε Οὐζίαν καὶ Χαζαρίαν καὶ Ἀλανίαν καὶ τὴν Χερσῶνα καὶ τὰ λοιπὰ κλίματα. αἱ δὲ ἄλλαι τέσσαρες γενεαὶ κεῖνται ἔνθεν τοῦ Δαπάρεως ποταμοῦ, πρὸς τὰ δυτικώτερα καὶ ἀρκτικώτερα μέρη· τοντέστι τὸ Θέμα Γιαζιχοπὸν πλησιάζει τῇ Βουλγαρίᾳ, τὸ δὲ Θέμα τοῦ κάτω Γύλα πλησιάζει τῇ Τουρκίᾳ, τὸ δὲ Θέμα Χαροβόη πλησιάζει τῇ Ῥωσίᾳ, τὸ δὲ Θέμα Ἰαβδιερτὶμ πλησιάζει τοῖς ὑποφόροις χωρίοις χώρας τῆς Ῥωσίας, τοῖς τε Οὐλτίνοις καὶ Δερβλενίνοις καὶ Λενζενίνοις καὶ τοῖς λοιποῖς Σκλάβοις. ἀπῴκισται δὲ ἡ Πατζινακία ἐκ μὲν Οὐζίας καὶ Χαζαρίας ὁδὸν ἡμερῶν πέντε, ἐκ δὲ Ἀλανίας ἡμερῶν ἕξ, ἀπὸ δὲ Μορδίας ὁδὸν ἡμερῶν δέκα, ἀπὸ δὲ Ῥωσίας ὁδὸν ἡμέρας μιᾶς, ἀπὸ δὲ Τουρκίας ὁδὸν ἡμερῶν τεσσάρων, ἀπὸ δὲ Βουλγαρίας ὁδὸν ἡμέρας ἥμισυ· καὶ εἰς Χερσῶνα μέν ἐστιν ἔγγιστα, εἰς δὲ τὸν Βόσπορον πλησιέστερον...

dział w dostojności. Lecz z obcego rodu nikt nie bywa przypuszczany, i nie zostaje xiążęciem. Te zaś ośm półwyspów dzielą się na 40 części, i mają także mniejszych xiążąt.

Wiedzieć należy, że cztery pokolenia Pacynakitów, to jest: półwysep Kuarcycur i półwysep Syrukalpei i półwysep Worotalmat i półwysep Wulacospon, siedzą z tamtej strony Dniepru rzeki ku wschodniejszym i północnowschodniejszym stronom zwrócone: ku Uzyi i Chazaryi i Alanii i Chersonowi i innym okolicom. Drugie zaś cztery pokolenia siedzą po tymtu brzegu rzeki Dniepru, ku zachodniejszym i północniejszym stronom, to jest: półwysep Giazychopon graniczy z Bółgaryą, półwysep niższogylajski graniczy z Turkią, a półwysep Charoboi graniczy z Rusią; nakoniec półwysep Jabdiertim graniczy z danniczemi ziemiami Rusi: z Ultinami i Derwleninami i Lenzeninami i innymi Słowiany. Odległa zaś jest Pacynakia od Uzyi i Chazaryi pięć dni drogi, od Alanii sześć, a od Mordyi dziesięć dni drogi, od Rusi zaś jeden dzień, a od Turkii cztery dni, wreszcie od Bółgaryi pół dnia drogi. Leży w pobliżu Chersonu, ale jeszcze bliżej Bosporu...

Κεφάλαιον λή'.

περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ ἔθνους τῶν Τούρκων, καὶ ὅθεν κατάγονται.

Ὅτι τὸ τῶν Τούρκων ἔθνος πλησίον τῆς Χαζαρίας τὸ παλαιὸν τὴν κατοίκησιν ἐποιεῖτο εἰς τὸν τόπον τὸν ἐπονομαζόμενον Λεβεδία ἀπὸ τῆς τοῦ πρώτου βοεβόδου αὐτῶν ἐπωνυμίας, ὅστις βοέβοδος τὸ μὲν τῆς κλήσεως ὄνομα Λεβεδίας προσαγορεύετο, τὸ δὲ τῆς ἀξίας, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ μετ' αὐτόν, βοέβοδος ἐκαλεῖτο. ἐν τούτῳ οὖν τῷ τόπῳ τῷ προρρηθέντι Λεβεδία ποταμός ἐστι ῥέων Χιδμάς, ὁ καὶ Χιγγυλοὺς ἐπονομαζόμενος. οὐκ ἐλέγοντο δὲ τῷ τότε χρόνῳ Τοῦρκοι, ἀλλὰ Σαβαρτοιάσφαλοι ἔκ τινος αἰτίας ἐπωνομάζοντο· καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι γενεαὶ ὑπῆρχον ἑπτά, ἄρχοντα δὲ εἰς αὐτοὺς εἴτε ἴδιον εἴτε ἀλλότριόν ποτε οὐκ ἐκτήσαντο, ἀλλ' ὑπῆρχον ἐν αὐτοῖς βοέβοδοί τινες, ὧν πρῶτος βοέβοδος ἦν ὁ προρρηθεὶς Λεβεδίας. συνῴκησαν δὲ μετὰ τῶν Χαζάρων ἐνιαυτοὺς τρεῖς, συμμαχοῦντες τοῖς Χαζάροις ἐν πᾶσι τοῖς αὐτῶν πολέμοις. ὁ δὲ χαγάνος ἄρχων Χαζαρίας διὰ τὴν αὐτῶν ἀνδρίαν καὶ συμμαχίαν τῷ πρώτῳ βοεβόδῳ τῶν Τούρκων Λεβεδίᾳ ἐπονομαζομένῳ γυναῖκα δέδωκε πρὸς γάμον Χαζάραν εὐγενῆ, διὰ τὸ τῆς ἀνδρίας αὐτοῦ περίφημον καὶ τὸ τοῦ γένους περιφανές, ὅπως ἐξ αὐτοῦ τεκνώσῃ· ὁ δὲ Λεβεδίας ἐκεῖνος ἔκ τινος τύχης μετὰ τῆς αὐτῆς Χαζάρου οὐκ ἐπαιδοποίησεν. οἱ δὲ Πατζιναχῖται οἱ πρότερον Κάγγαρ ἐπονομαζόμενοι (τοῦτο γὰρ τὸ Κάγγαρ ὄνομα ἐπ' εὐγενείᾳ καὶ ἀνδρίᾳ ἐλέγετο παρ' αὐτοῖς) πρὸς Χαζάρους οὖν οὗτοι κινήσαντες πόλεμον καὶ ἡττηθέντες τὴν οἰκείαν γῆν καταλεῖψαι καὶ τὴν τῶν Τούρκων κατοικῆσαι κατ-

ROZDZIAŁ 38.

O RODOWODZIE NARODU TURKÓW, I ZKĄD POCHODZĄ.

Naród Turków pierwotnie w sąsiedztwie Chazaryi przemieszkiwał w krainie, podług pierwszego ich wojewody nazwanej Lebedya, któryto wojewoda po imieniu nazywał się Lebedyas, po godności zaś, jako i drudzy po nim, wojewodą był mianowany. W tej to krainie rzeczonej Lebedya płynie rzeka Chidmas, nazywana także Chingilus, ale się oni nie zwali w owym czasie Turkami, lecz mieli nazwę z jakiegoś powodu Sawartojasfalów. I było tych Turków siedm pokoleń, xiążęcia zaś nad sobą nie mieli nigdy, ani własnego ani obcego, ale byli między nimi wojwodowie, między którymi pierwszym wojewodą był rzeczony Lebedyas. Mieszkali tedy razem z Chazarami trzy lata, posiłkując Chazarów we wszystkich ich wojnach. Chagan zaś panujący nad Chazarami z powodu ich męstwa i sprzymierzeństwa dał pierwszemu wojewodzie Turków, Lebedyasowi, niewiastę w małżeństwo, Chazarkę szlachetną, z przyczyny rozgłosu o jego męstwie i znakomitości rodu, ażeby z niego rodziła. Lecz Lebedyas ów przypadkowo nie miał potomstwa z tą Chazarką. Owoż Pacynakici, pierwotnie nazywani Kangarami (wyraz Kangar znaczył u nich szlachetność i męstwo); ci więc z Chazarami wojnę począwszy, pobici i zmuszeni zostali ziemię swoją opuścić i do kraju Turków przesiedlić się; ale kiedy się między Turkami a Pacynakitami, naówczas Kangarami zwanymi, wszczęła wojna, pokonane zostało wojsko Turków i rozdzieliło się na dwie części. Owoż jedna część na wschód się wyniosła do

ηναγκάσθησαν. ἀναμεταξὺ δὲ τῶν Τούρκων συναφθέντος πολέμου καὶ τῶν Πατζινακιτῶν τῶν τηνικαῦτα Κάγγαρ ἐπονομαζομένων, τὸ τῶν Τούρκων φοσσάτον ἠττήθη καὶ εἰς δύο διηρέθη μέρη· καὶ τὸ μὲν ἓν μέρος πρὸς ἀνατολὴν εἰς τὸ τῆς Περσίδος μέρος κατῴκησεν, οἳ καὶ μέχρι τοῦ νῦν κατὰ τὴν τῶν Τούρκων ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν καλοῦνται Σαβαρτοιάσφαλοι· τὸ δὲ ἕτερον μέρος εἰς τὸ δυτικὸν κατῴκησε μέρος, ἅμα καὶ τῷ βοεβόδῳ αὐτῶν καὶ ἀρχηγῷ Λεβεδίᾳ, εἰς τόπους τοὺς ἐπονομαζομένους Ἀτελκούζου, ἐν οἷς τόποις τὸ νῦν τῶν Πατζινακιτῶν ἔθνος κατοικεῖ. ὀλίγου δὲ χρόνου διαδραμόντος ὁ χαγάνος ἐκεῖνος ἄρχων Χαζαρίας τοῖς Τούρκοις ἐμήνυσε τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποσταλῆναι χελάνδια τὸν πρῶτον αὐτῶν βοέβοδον. ὁ Λεβεδίας τοίνυν πρὸς τὸν χαγάνον Χαζαρίας ἀφικόμενος ἀνηρώτα τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν πετεπέμψατο. ὁ δὲ χαγάνος εἶπε πρὸς αὐτὸν, ὅτι διὰ τοῦτό σε προσεκαλεσάμεθα, ἵνα ἐπειδὴ εὐγενὴς καὶ φρόνιμος καὶ ἠνδρειωμένος ὑπάρχεις καὶ πρῶτος τῶν Τούρκων, ἀρχοντά σε τοῦ ἔθνους σου προβαλώμεθα, καὶ ἵνα ὑπείκῃς τῷ λόγῳ καὶ τῇ προστάξει ἡμῶν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς πρὸς τὸν χαγάνον ἀντέφησεν, ὅτι τὴν περὶ ἐμέ σου σχέσιν τε καὶ προαίρεσιν μεγάλως ἐναποδέχομαι, καὶ τὴν εὐχαριστίαν ὁμολογῶ σοι προσήκουσαν· ἐπεὶ δὲ ἀδυνάτως ἔχω πρὸς τὴν τοιαύτην ἀρχήν, ὑπακοῦσαι οὐ δύναμαι, ἀλλὰ μᾶλλον ἔστιν ἕτερος ἀπ' ἐμοῦ βοέβοδος, λεγόμενος Σαλμούτζης καὶ υἱὸν κεκτημένος ὀνόματι Ἀρπαδήν· ἐκ τούτων μᾶλλον εἴτε ἐκεῖνος Σαλμούτζης εἴτε ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρπαδὴς ἵνα γένηται ἄρχων, καὶ ἔστιν ὑπὸ τοῦ λόγου ὑμῶν. ἐν τούτῳ οὖν τῷ λόγῳ ἀρεσθεὶς ὁ χαγάνος ἐκεῖ-

dzielnicy Persyi, gdzie po dziś dzień według pierwotnej nazwy Turków Sawartojasfalami się nazywają. Druga zaś część przeniosła się na zachód, razem z wojewodą swoim i wodzem Lebedyasem, do okolic nazwanych Atelkuzu, w którychto miejscach teraz naród Pacynakitów mieszka. Po upływie zaś pewnego czasu chagan ów rządzący Chazaryą wezwał Turków, aby do niego wyprawili statkiem pierwszego swego wojewodę. Udał się zatem Lebedyas do chagana Chazaryi, i zapytał o przyczynę, dla której go do siebie powołał. A chagan odrzekł mu: dla tegośmy cię powołali, abyśmy cię jako szlachetnego i rozumnego i wsławionego męstwem i pierwszego między Turkami, przełożyli nad narodem twoim jako xiążęcia, i ażebyś podlegał rozkazowi i przełożeństwu naszemu. Ów zaś odpowiedział chaganowi mówiąc: wiele sobie cenię mniemanie twoje o mnie, i przeniesienie nad drugich, i oświadczam wdzięczność, jaka ci się należy. Gdy jednak niepodobieństwem dla mnie jest taka władza, być ci posłusznym nie mogę; ale raczej jest inny odemnie wojewoda, imieniem Salmuces, mający i syna imieniem Arpada. Z tychto raczej który, czyto sam Salmuces czy też syn jego, Arpad, niech będzie xiążęciem, i zostaje pod rozkazem waszym. Zadowolony taką odpowiedzią chagan ów posłał ludzi swoich z nim do Turków. Ci gdy się rozmówili o tem z Turkami, woleli Turcy raczej Arpada wynieść na xiążęcia, niżeli Salmucesa, ojca jego, gdyż był godniejszy, i znakomitszy rozumem, i radą i męstwem, i zdolny takiej władzy. Jakoż go po zwyczaju i zakonie Chazarów uczynili xiążęciem, na tarczy obnosząc. Przed Arpadem owym zaś Turcy nigdy żadne-

νος δεδωκεν ἀνθρώπους αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς Τούρκους ἀπέστειλεν, οἳ καὶ συλλαλήσαντες περὶ τούτου μετὰ τῶν Τούρκων, μᾶλλον οἱ Τοῦρκοι τὸν Ἀρπαδὴ γενέσθαι προέκριναν ἄρχοντα ἤπερ Σαλμούτζη τὸν αὐτοῦ πατέρα, ὡς ἀξιολογώτερον ὄντα καὶ περισπούδαστον ἔν τε φρονήσει καὶ βουλῇ καὶ ἀνδρίᾳ καὶ ἱκανὸν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀρχήν· ὃν καὶ ἄρχοντα κατὰ τὸ τῶν Χαζάρων ἔθος καὶ ζάκανον πεποιήκασι, σηκώσαντες αὐτὸν εἰς σκουτάριον. πρὸ δὲ τοῦ Ἀρπαδὴ τούτου ἄρχοντα ἕτερον οἱ Τοῦρκοι οὐκ ἐκτήσαντο πώποτε· ἐξ οὗ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐκ τῆς τούτου γενεᾶς ἄρχων Τουρκίας καθίσταται. μετὰ δέ τινας χρόνους τοῖς Τούρκοις ἐπιπεσόντες οἱ Πατζινακῖται κατεδίωξαν αὐτοὺς μετὰ τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν Ἀρπαδή. οἱ οὖν Τοῦρκοι τραπέντες καὶ πρὸς κατοίκησιν γῆν ἐπιζητοῦντες, ἐλθόντες ἀπεδίωξαν οὗτοι τοὺς τὴν μεγάλην Μοραβίαν κατοικοῦντας, καὶ εἰς τὴν γῆν αὐτῶν κατεσκήνωσαν, εἰς ἣν νῦν οἱ Τοῦρκοι μέχρι τῆς σήμερον κατοικοῦσι· καὶ ἔκτοτε πόλεμον οἱ Τοῦρκοι μετὰ τῶν Πατζινακιτῶν οὐκ ἐποίησαν. εἰς δὲ τὸ κατασκηνῶσαν τὸ προρρηθὲν ἔθνος τῶν Τούρκων πρὸς τὴν ἀνατολὴν εἰς τὰ τῆς Περσίδος μέρη μέχρι τοῦ νῦν πραγματευτὰς ἀποστέλλουσιν οὗτοι οἱ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος οἰκοῦντες ποιημένοι Τοῦρκοι, καὶ βλέπουσιν αὐτούς, καὶ ἀποκρίσεις παρ' αὐτῶν πρὸς αὐτοὺς πολλάκις ἀποκομίζουσιν.

Ὅτι ὁ τῶν Πατζινακιτῶν τόπος ἐν ᾧ τῷ τότε καιρῷ κατῴκησαν οἱ Τοῦρκοι, καλεῖται κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν ἐκεῖσε ὄντων ποταμῶν· οἱ δὲ ποταμοί εἰσιν οὗτοι, ποταμὸς πρῶτος ὁ καλούμενος Βαρούχ, ποταμὸς δεύτερος ὁ καλούμενος Κουβοῦ, ποταμὸς τρί-

go innego xięcia nie mieli. Ale od tego czasu aż po dziś dzień z jego pokolenia jest xiążę Turkii.

Po kilku zaś latach napadli Pacynakici na Turków i wypędzili ich razem z xięciem Arpadem. Turcy tedy pierzchnąwszy i szukając ziemi do zamieszkania, przyszli do wielkiej Morawii, i wypędzili z niej tych, którzy ją zamieszkiwali, i osiedlili się w ich kraju, w którym mieszkają też Turcy aż do dnia dzisiejszego. I od tego czasu wojny już między Pacynakitami a Turkami nie było. Do owego zaś rodu Turków który, jak wyżej mówiliśmy, mieszkanie sobie obrał na wschodzie, w okolicach Persyi, wyprawiają do dziś dnia poselstwa ci Turcy, którzy ku zachodowi w sposób wyżej opisany osiedli, i odwidzają ich, i otrzymują często odpowiedzi od nich.

Kraina Pacynakitów, w której w owym czasie zamieszkali Turcy, zowie się wedle imienia rzek tamże będących. Rzeki te zaś są następujące: pierwsza rzeka nazwana Baruch, druga rzeka nazwana Kubu, trzecia rzeka nazwana Trullos, czwarta rzeka nazwana

τος ὁ καλούμενος Τροῦλλος, ποταμὸς τέταρτος ὁ καλούμενος Βροῦτος, ποταμὸς πέμπτος ὁ καλούμενος Σέρετος.

Brutos, piąta rzeka nazwana Seretos.

Κεφάλαιον λθ'.

περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Καβάρων.

Ἰστέον ὅτι οἱ λεγόμενοι Κάβαροι ἀπὸ τῆς τῶν Χαζάρων γενεᾶς ὑπῆρχον· καὶ δὴ συμβᾶσάν τινα παρ' αὐτῶν ἀποστασίαν γενέσθαι πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, καὶ πολέμου ἐμφυλίου καθιστάντος, ἡ πρώτη ἀρχὴ αὐτῶν ὑπερίσχυσεν, καὶ οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἀπεσφάγησαν, οἱ δὲ ἐξέφυγον καὶ ἦλθον καὶ κατεσκήνωσαν μετὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν τῶν Πατζινακιτῶν γῆν, καὶ ἀλλήλοις συνεφιλιώθησαν, καὶ Κάβαροί τινες ὠνομάσθησαν. ὅθεν καὶ τὴν τῶν Χαζάρων γλῶσσαν αὐτοῖς τοῖς Τούρκοις ἐδίδαξαν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν αὐτὴν διάλεκτον ἔχουσιν· ἔχουσι δὲ καὶ τὴν τῶν Τούρκων ἑτέραν γλῶτταν. διὰ δὲ τὸ εἰς τοὺς πολέμους ἰσχυροτέρους καὶ ἀνδρειοτέρους δείκνυσθαι τῶν ὀκτὼ γενεῶν καὶ προεξάρχειν τοῦ πολέμου προεκρίθησαν πρῶται γενεαί. εἷς δέ ἐστιν ἄρχων ἐν αὐτοῖς, ἤγουν ἐν ταῖς τρισὶ γενεαῖς τῶν Καβάρων, ὅστις καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἔστι.

ROZDZIAŁ 39.

O NARODZIE KAWARÓW.

Wiedzieć należy, że tak zwani Kawarowie z pokolenia Chazarów wzięli początek. Podnieśli jakiś rokosz przeciwko swojej władzy, a kiedy przyszło do wojny domowej, władza ich naczelna wzięła górę, z pomiędzy nich zaś jedni wymordowani zostali, drudzy uciekli, i poszli i rozbili namioty razem z Turkami na ziemi Pacynakitów, i zaprzyjaźnili się z sobą, i Kawarami przezwali się niektórzy. Dlatego też i mowy chazarskiej nauczyli Turków, i aż do dnia dzisiejszego używają tego samego języka. Ale mają i inny jeszcze, to jest: Turków język. W skutek okazowania większej bitności i męstwa pomiędzy ośmiorgiem pokoleń, i przewodzenia na wojnie, otrzymały *trzy* pokolenia pierwszeństwo, a jeden jest xięciem ich, to jest tych trzech pokoleń Kawarów, i jest tak do dnia dzisiejszego.

Κεφάλαιον μ'.

περὶ τῶν γενεῶν τῶν Καβάρων καὶ Τούρκων.

Πρώτη ἡ παρὰ τῶν Χαζάρων ἀποσπασθεῖσα αὕτη ἡ προρρηθεῖσα τῶν Καβάρων γενεά, δευτέρα τοῦ Νέχη, τρίτη τοῦ Μεγέρη, τετάρτη τοῦ Κουρτυγερμάτου, πέμπτη τοῦ Ταριάνου, ἕκτη Γενάχ, ἑβδόμη Καρή, ὀγδόη Κασή. καὶ οὕτως ἀλλήλοις συναφθέντες μετὰ

ROZDZIAŁ 40.

O POKOLENIACH KAWARÓW I TURKÓW.

Pierwsze pokolenie jest to, które się od Chazarów odłączyło, jak nadmieniono wyżej: pokolenie Kawarów; drugie Nekijskie, trzecie Megeryjskie, czwarte Kurtygermatowe, piąte Taryanowe, szóste Genach, siódme Kari, ósme Kazi. I tak połączeni Kawarowie z Turkami,

τῶν Τούρκων οἱ Κάβαροι εἰς τὴν τῶν Πατζινακιτῶν κατώκησαν γῆν. μετὰ δὲ ταῦτα παρὰ Λέοντος τοῦ φιλοχρίστου καὶ ἀοιδίμου βασιλέως προσκληθέντες διεπέρασαν, καὶ τὸν Συμεὼν πολεμήσαντες κατὰ κράτος αὐτὸν ἥττησαν, καὶ ἐξελάσαντες μέχρι τῆς Προσθλάβου διῆλθον ἀποκλείσαντες αὐτὸν εἰς τὸ κάστρον τὸ λεγόμενον Μουνδράγα, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν χώραν ὑπέστρεψαν. τῷ δὲ τότε καιρῷ τὸν Λιούντινα τὸν υἱὸν τοῦ Ἀρπαδὴ εἶχον ἄρχοντα. μετὰ δὲ τὸ πάλιν τὸν Συμεὼν μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων εἰρηνεύεσθαι καὶ λαβεῖν ἄδειαν, διεπέμψατο πρὸς τοὺς Πατζινακίτας, καὶ μετ' αὐτῶν ὡμοφώνησε τοῦ καταπολεμῆσαι καὶ ἀφανίσαι τοὺς Τούρκους. καὶ ὅτε οἱ Τοῦρκοι πρὸς ταξείδιον ἀπῆλθον, οἱ Πατζινακῖται μετὰ τοῦ Συμεὼν ἦλθον κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ τὰς αὐτῶν φαμιλίας παντελῶς ἐξηφάνισαν, καὶ τοὺς εἰς φύλαξιν τῆς χώρας αὐτῶν Τούρκους ἀπεκτεῖσε κακοκάκως ἀπεδίωξαν. οἱ δὲ Τοῦρκοι ὑποστρέψαντες, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν οὕτως εὑρόντες ἔρημον καὶ κατηφανισμένην, κατεσκήνωσαν εἰς τὴν γῆν εἰς ἣν καὶ σήμερον κατοικοῦσι, τὴν ἐπονομαζομένην κατὰ τὴν ἀνωτέρω, ὡς εἴρηται, τῶν ποταμῶν ἐπωνυμίαν. ὁ δὲ τύπος ἐν ᾧ πρότερον οἱ Τοῦρκοι ὑπῆρχον, ὀνομάζεται κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἐκεῖσε διερχομένου ποταμοῦ Ἐτὲλ καὶ Κουζού, ἐν ᾧ ἀρτίως οἱ Πατζινακῖται κατοικοῦσιν. οἱ δὲ Τοῦρκοι παρὰ τῶν Πατζινακιτῶν διωχθέντες ἦλθον καὶ κατεσκήνωσαν εἰς τὴν γῆν εἰς ἣν νῦν οἰκοῦσιν. ἐν αὐτῷ δὲ τῷ τόπῳ παλαιά τινα ἔστι γνωρίσματα· καὶ πρῶτον μέν ἐστιν ἡ τοῦ βασιλέως Τραϊανοῦ γέφυρα κατὰ τὴν τῆς Τουρκίας ἀρχήν, ἔπειτα δὲ καὶ Βελάγραδα ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν τῆς αὐτῆς γεφύρας, ἐν ᾗ καὶ

zamieszkali ziemię Pacynakitów. Gdy się to stało, przywołani przez świątobliwego i słynnego cesarza Lwa przeprawili się, i począwszy wojnę na potęgę z Symeonem, zwyciężyli go, i wypędziwszy dotarli aż do Presławia; a zamknąwszy go w grodzie zwanym Mundraga, powrócili do swego kraju. Mieli zaś w owym czasie xiążęciem Liuntina, syna Arpadowego. Kiedy zaś potem Symeon z cesarzem rzymskim zostawał znowu w pokoju i zażywał bezpieczeństwa, wyprawił posły do Pacynakitów i zmówił się z nimi uderzyć na Turków i wytępić ich. I gdy Turcy poszli na wyprawę wojenną, przyszli na nich Pacynakici z Symeonem, i rodziny ich zgładzili do szczętu, a Turków *zostawionych* na straży kraju swojego wypędzili. Powróciwszy Turcy i krainę swoją znalazłszy tak pustą i zniszczoną, rozbili namioty na ziemi, gdzie i dzisiaj mieszkają, zwanej wedle nazwiska rzek, jak się wyżej powiedziało. Kraina zaś, w której pierwej byli Turcy, zowie się wedle nazwiska płynącej tędy rzeki: Etel i Kuzu, i mieszkają w niej teraz Pacynakici. Turcy zaś przez Pacynakitów wypędzeni, poszli i rozbili namioty na ziemi, w której teraz mieszkają. W tem zaś miejscu znajdują się niektóre starożytne pomniki. A najprzód jest *tam* most cesarza Trajana u samych granic Turkii, dalej Belagrada o 3 dni od owego mostu *odległa*, w której jest i wieża świątobliwego i wielkiego cesarza Konstantyna; i prócz tego przy wypływie rzeki owo tak zwane Sermion, odległe od Belegrady o dwa dni drogi;[1]) i następnie wielka Morawia niechrzco-

[1]) Dawne Sirmium leżało tam gdzie teraz Mitrowice, odległe od Belgradu przeszło ośm mil. Z tego

ὁ πύργος ἐστὶ τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως· καὶ πάλιν κατὰ τὴν τοῦ ποταμοῦ ἐκδρομήν ἐστι τὸ Σέρμιον ἐκεῖνο τὸ λεγόμενον, ἀπὸ τῆς Βελεγράδας ὁδὸν ἔχον ἡμερῶν δύο, καὶ ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε ἡ μεγάλη Μοραβία ἡ ἀβάπτιστος, ἣν καὶ ἐξήλειψαν οἱ Τοῦρκοι, ἧς ἦρχε τὸ πρότερον ὁ Σφενδοπλόκος. ταῦτα μὲν τὰ κατὰ τὸν Ἴστρον ποταμὸν γνωρίσματά τε καὶ ἐπωνυμίαι· τὰ δὲ ἀνώτερα τούτων, ἐν ᾧ ἐστὶν ἡ πᾶσα τῆς Τουρκίας κατασκήνωσις, ἀρτίως ὀνομάζουσι κατὰ τὰς τῶν ἐκεῖσε ῥεόντων ποταμῶν ἐπωνυμίας. οἱ δὲ ποταμοί εἰσιν οὗτοι, ποταμὸς πρῶτος ὁ Τιμήσης, ποταμὸς δεύτερος Τούτης, ποταμὸς τρίτος ὁ Μορήσης, τέταρτος ὁ Κρίσος, καὶ πάλιν ἕτερος ποταμὸς ἡ Τίτζα. πλησιάζουσι δὲ τοῖς Τούρκοις πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς ὁ Ἴστρος ὁ καὶ Δανούβιος λεγόμενος ποταμός, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Πατζινακῖται, πρὸς δὲ τὸ δυτικώτερον οἱ Φράγγοι, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ Χρώβατοι. αἱ δὲ ὀκτὼ γενεαὶ τῶν Τούρκων αὗται πρὸς τοὺς οἰκείους ἄρχοντας οὐχ ὑπηκούουσιν, ἀλλ' ὁμόνοιαν ἔχουσιν εἰς τοὺς ποταμούς, εἰς οἷον μέρος προβάλλει πόλεμος, συναγωνίζεσθαι μετὰ πάσης φροντίδος τε καὶ σπουδῆς. ἔχουσι δὲ κεφαλὴν πρώτην τὸν ἄρχοντα ἀπὸ τῆς γενεᾶς τοῦ Ἀρπαδὴ κατὰ ἀκολουθίαν, καὶ δύο ἑτέρους, τόν τε γυλᾶν καὶ τὸν καρχᾶν, οἵτινες ἔχουσι τάξιν κριτοῦ· ἔχει δὲ ἑκάστη γενεὰ ἄρχοντα.

na,[1]) którą to Turcy obrócili w niwecz, i nad którą przedtem panował Świętopełk. Te są nad Istrem rzeką pomniki i nazwiska. Dalsze zaś *okolice*, w których jest cała Turkii siedziba, nazywają się obecnie według rzek tamże płynących. Rzeki zaś są te: pierwsza rzeka Timezes, druga rzeka Tutes, trzecia rzeka Morezes, czwarta Krizos, i jeszcze inna rzeka Tica. Granicą zaś z Turkami na wschód Bółgarowie, kędyto rozgranicza ich rzeka Istros zwana także Dunajem, a na północ Paeynakici, a więcej na zachód Frangowie, a na południe Chrobaci. Te zaś ośm pokoleń Turków nie uważają się względem własnych xiążąt za poddanych, lecz według rzek *siedząc* mają umowę, że na którąkolwiek część spadnie wojna, spólną radą i z wytężeniem wszystkich sił walczyć mają. Mają zaś naczelnikiem głównym xiążęcia z pokolenia Arpada *przychodzącego do rządów* według następstwa, tudzież dwoch in-

---

więc widać, że u Porfirogennety dzień drogi obejmuje przestrzeń około czterech mil. Porównaj z tem rozdział 31 gdzie autor oznacza odległość Białej Chrobacyi od morza, tudzież rozdział 37. *B.*

[1]) Zwracamy tu uwagę czytelnika na to, że Porfirogenneta widocznie myli się: Morawia bowiem, pominąwszy już dawniejsze ślady jej nawracania, ochrzcona była w roku 863 przez Kiryłę i Metodego. Cokolwiek zaś na usprawiedliwienie autora przytoczyćby tu można, mianowicie: że Węgrowie którzy wtedy kraj ten, aczkolwiek nie cały, bo tylko po Cisę opanowali, byli istotnie poganami; że ówcześni Niemcy sam nawet obrządek słowiański, przez Kiryłę i Metodego zaprowadzony, pogaństwem nazywali itp., zawsze jednak jest rzeczą pewną, iż Porfirogennety wiadomości w tej mierze nie były dokładne. Podobnie też nie można polegać wiele na tem, co tenże w rozdziale 30 i dalszych mówi: o niechrzceniu Białych Chrobatów. *B.*

Ἰστέον ὅτι ὁ γυλᾶς καὶ ὁ καρχᾶν οὐκ εἰσὶν ὀνόματα κύρια ἀλλὰ ἀξιώματα.

Ἰστέον ὅτι ὁ Ἀρπαδὴς ὁ μέγας Τουρκίας ἄρχων ἐποίησε τέσσαρας υἱούς, πρῶτον τὸν Ταρκατζοῦν, δεύτερον τόν Ἰέλεχ, τρίτον τὸν Ἰουτοτζάν, τέταρτον τὸν Ζαλτάν.

Ἰστέον ὅτι ὁ πρῶτος υἱὸς τοῦ Ἀρπαδὴ ὁ Ταρκατζοὺς ἐποίησεν υἱὸν τὸν Τεβέλη, ὁ δὲ δεύτερος υἱὸς ὁ Ἰέλεχ ἐποίησεν υἱὸν τὸν Ἐζέλεχ, ὁ δὲ τρίτος υἱὸς ὁ Ἰουτοτζὰς ἐποίησεν υἱὸν τὸν Φαλίτζιν τὸν νυνὶ ἄρχοντα, ὁ δὲ τέταρτος υἱὸς Ζαλτὰς ἐποίησεν υἱὸν Ταξίν.

Ἰστέον ὅτι πάντες οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀρπαδᾶ ἐτελεύτησαν, οἱ δὲ ἔγγονοι αὐτοῦ ὅ τε Φαλῆς καὶ Τασῆς καὶ ὁ ἐξάδελφος αὐτῶν ὁ Τάξις ζῶσιν.

Ἰστέον ὅτι ἐτελεύτησεν ὁ Τεβέλης, καὶ ἔστιν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ Τερματζούς, ὁ ἀρτίως ἀνελθὼν φίλος μετὰ τοῦ Βουλτζοῦ τοῦ τρίτου ἄρχοντος καὶ καρχᾶ Τουρκίας.

Ἰστέον ὅτι ὁ Βουλτζοὺς ὁ καρχᾶς υἱός ἐστι τοῦ Καλὴ τοῦ καρχᾶ, καὶ ὅτι τὸ μὲν Καλὴ ἐστιν ὄνομα κύριον, τὸ δὲ καρχᾶς ἐστὶν ἀξίωμα, ὥσπερ καὶ τὸ γυλᾶς, ὅ ἐστι μεῖζον τοῦ καρχᾶ.

Κεφάλαιον μα'.

περὶ τῆς χώρας τῆς Μοραβίας.

Ἰστέον ὅτι ὁ Μοραβίας ἄρχων ὁ Σφενδοπλόκος ἀνδρεῖος καὶ φοβερὸς εἰς τὰ πλησιάζοντα αὐτῷ ἔθνη γέγονεν· ἔσχε δὲ ὁ αὐτὸς Σφενδοπλόκος τρεῖς υἱούς, καὶ τελευτῶν διεῖλεν εἰς τρία μέρη τὴν ἑαυτοῦ χώραν, καὶ

nych, gylasa i karchana, którzy sprawują urząd sędziego. Ale ma i każde pokolenie xiążęcia.

Wiedzieć należy, że gylas i karchan nie sąto imiona własne, ale godności.

Wiedzieć należy, że Arpad, wielki xiążę Turkii, spłodził czterech synów, najpierw Tarkaca, potem Jelecha, dalej Jutoce, nakoniec Zaltę.

Wiedzieć należy, że pierwszy syn Arpada Tarkacus spłodził syna Tebelę; drugi zaś syn Jelech spłodził syna Ezelecha, trzeci zaś syn Jutocas spłodził syna Falicysa teraz panującego, czwarty zaś syn Zaltas spłodził syna Taxysa.

Wiedzieć należy, że wszyscy synowie Arpada pomarli, wnukowie zaś jego Fales i Tases i synowiec ich Taxis żyją.

Wiedzieć należy, że umarł Tebeles, a żyje syn jego Termacus, pojednany obecnie z Bulcusem, trzecim xiążęciem i karchanem Turkii.

Wiedzieć należy, że Bulcus karchan jest synem Kali karchana, i że Kali jest imię własne, karchan zaś godność, jako i gylas, co znaczy więcej niż karchan.

ROZDZIAŁ 41.

O KRAJU MORAWSKIM.

Wiedzieć należy, że xiążę Morawii, Świętopełk, dzielny i straszny był pogranicznym narodom. Miał zaś ten Świętopełk trzech synów, i umierając podzielił kraj swój na trzy części, i zostawił trzem synom swoim po części, na-

τοῖς τρισὶν υἱοῖς αὐτοῦ ἀνὰ μιᾶς μερίδος κατέλιπε, τὸν πρῶτον καταλείψας ἄρχοντα μέγαν, τοὺς δὲ ἑτέρους δύο τοῦ εἶναι ὑπὸ τὸν λόγον τοῦ πρώτου υἱοῦ. παρήνεσε δὲ αὐτοὺς τοῦ μὴ εἰς διάστασιν καὶ κατ' ἀλλήλων γενέσθαι, παράδειγμα αὐτοῖς τοιοῦτον ὑποδείξας· ῥάβδους γὰρ τρεῖς ἐνεγκὼν καὶ συνδήσας δέδωκε τῷ πρώτῳ υἱῷ τοῦ ταύτας κλάσαι, τοῦ δὲ μὴ ἰσχύσαντος πάλιν δέδωκε τῷ ἑτέρῳ, ὡσαύτως καὶ τῷ τρίτῳ· καὶ εἶθ' οὕτω διαιρῶν τὰς τρεῖς ῥάβδους δέδωκε τοῖς τρισὶ πρὸς μίαν, οἱ δὲ λαβόντες καὶ κελευσθέντες ταύτας κλάσαι εὐθέως αὐτὰς κατέκλασαν. καὶ διὰ τοιούτου ὑποδείγματος παρήνεσεν αὐτούς, εἰπὼν ὅτι εἰ μὲν διαμένετε ἐν ὁμοψυχίᾳ καὶ ἀγάπῃ ἀδιαίρετοι, ἀκαταγώνιστοι παρὰ τῶν ἐναντίων καὶ ἀνάλωτοι γενήσεσθε· εἰ δὲ ἐν ὑμῖν γένηται ἔρις καὶ φιλονεικία καὶ διαχωρισθῆτε εἰς τρεῖς ἀρχὰς μὴ ὑποκείμενοι τῷ πρώτῳ ἀδελφῷ, καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀφανισθήσεσθε καὶ ὑπὸ τῶν πλησιαζόντων ὑμῖν ἐχθρῶν παντελῶς ἐξολοθρευθήσεσθε. μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν τοῦ αὐτοῦ Σφενδοπλόκου ἕνα χρόνον ἐν εἰρήνῃ διατελέσαντες, ἔριδος καὶ στάσεως ἐν αὐτοῖς ἐμπεσούσης, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐμφύλιον πόλεμον ποιήσαντες, ἐλθόντες οἱ Τοῦρκοι τούτους παντελῶς ἐξωλόθρευσαν, καὶ ἐκράτησαν τὴν αὐτῶν χώραν, εἰς ἣν καὶ ἀρτίως οἰκοῦσι· καὶ οἱ ὑπολειφθέντες τοῦ λαοῦ διεσκορπίσθησαν προσφυγόντες εἰς τὰ παρακείμενα ἔθνη, εἴς τε τοὺς Βουλγάρους καὶ Τούρκους καὶ Χρωβάτους καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη.

znaczając pierworodnego wielkim xiążęciem, obydwóch zaś drugich pod zwierzchność pierworodnego syna oddając. Zalecił im zaś, ażeby chronili się niezgody i nieprzyjaźni pomiędzy sobą, przyczem użył następującego przykładu. Przyniósł trzy laski i związawszy dał je pierworodnemu synowi, aby je złamał. Gdy zaś ten dokazać tego nie mógł, dał je drugiemu, a następnie taksamo trzeciemu. A potem znowu rozjął te trzy laski i dał każdemu po jednej; ci zaś wziąwszy je, i otrzymawszy rozkaz złamania ich, złamali natychmiast. Owoż tym przykładem upomniał ich, mówiąc: jeżeli trwać będziecie w jednomyślności i miłości nierozerwani, będziecie niezwyciężonymi i niezłomnymi dla nieprzyjacioł. Jeżeli zaś między wami znajdzie się zwada i kłótnia, i podzielicie się na trzy władze, nie podlegając bratu starszemu, to i osłabicie się jeden przez drugiego i zagładzą was do szczętu sąsiedzi nieprzyjaciele wasi. Po śmierci zaś tego Świętopełka żyli w pokoju z sobą przez rok jeden; kiedy jednak zwada i zatargi pomiędzy nimi wszczęły się i wojnę domową toczyć jeden z drugim zaczęli, przyszli Turcy, znieśli ich do szczętu, i opanowali kraj ich, w którym i obecnie mieszkają. A niedobitki ludu rozproszyły się uciekając do narodów ościennych: do Bółgarów i Turków i Chrobatów i do innych narodów.

CHASDAJ IBN-SZAPRUT.

W okresie najświetniejszym panowania Arabów w Hiszpanii, za kalifa Abd-al-Rahmana III, zwanego al-Nasir-Ledin-Allah: *obrońca prawa bożego, żył na dworze jego w Kordowie Chasdaj, izraelita, wsławiając się jako lekarz, i jako minister. Rok urodzenia jego nie wiadomy, a z przydomku al-Dżjani, który mu daje bliski wiekiem rodak jego, Mozes ben-Ezra, domyślają się że się rodził w mieście hiszpańskiem* Jaen, *między Grenadą a Kordową. Ojciec jego, Izaak, był człowiek zamożny i dobroczynny: uczony filolog Menachem ben-Saruk zawdzięczał mu swoją protekcyę, i śmierć jego, równie jak później śmierć żony jego, w elegii opłakiwał.*

W roku 949 cesarz bizantyński, Konstantyn Porfirogenneta, wraz z synem swoim, Romanem II, słał do Abd-al-Rahmana poselstwo. Między upominkami które mu składali bizantyńscy posłowie znajdowało się dzieło Dyoskoridesa o lekach, wysoko od Arabów cenione, w języku greckim. Jakkolwiek dar ten wielce był pożądany dla kalifa, nie mógł on jednak z niego korzystać, bo w Kordowie nikt po grecku nie umiał. Prosił tedy cesarza, aby mu przysłał uczonego, któryby zarówno grecki jak i łaciński język posiadając, mógł służyć za przewodnika jego tłumaczom. Przybył z Konstantynopola mnich, na imię Mikołaj, i zabrano się do pracy. Text Dyoskoridesa był już dawniej przełożony na język arabski, ale nazwiska lekarstw zostały po większej części bez wykładu, bo tłumacz ich nazwać nie umiał.

»Było podówczas w Kordowie, powiada pisarz X wieku, Ibn-Dżoldżol, dość lekarzy, którzy sobie niemało pracy około odgadnienia niepojaśnionych dotąd lekarstw Dyoskoridesa zadawali. Z pomiędzy nich jednakże nikt nie rozwinął takiej sprężystości w poszukiwaniu i bystrości w dociekaniach, które łaską Abd-al-Rahmana uwieńczone być miały, jak Chasdaj, izraelita. Mikołaj posiadał zupełne jego zaufanie; a przyjaźń Chasdaja dla niego była bez granic. On tedy wyjaśnił co to są za lekarstwa, których aż dotąd w dziele Dyoskoridesa nie rozumiano; on pierwszy w Kordowie potrafił zrobić dryakiew, znaną pod imieniem faruk, *określiwszy dokładnie naturę prawdziwą jej pierwiastku, zwanego* szadżaryjch.«

Wziętość więc Chasdaja, który według wszelkiego podobieństwa wcześniej już nieco do znakomitszych lekarzów się liczył, i wpływy jego u Abd-al-Rahmana były odtąd stanowcze.

Używał on tej wziętości swojej i wpływów dla dobra swoich rodaków, dla podniesienia ich oświaty, jak to między innemi okazuje się z powieści następującej.

Opowiada w swojej xiędze podan Abraham Ibn-Dawid, żyjący w wieku XII, że za czasów Abd-al-Rahmana III kapitan, jak on mówi, arabski, Damahas, a właściwie admirał Romahis, jak się to zkądinąd okazuje, zchwytał na morzu śródziemnem okręt nieprzyjacielski, płynący z Baru w niższej Italii do miasta Sebastu w Małej-Azyi. Znajdowało się na nim czterech rabinów udających się na wschód dla nauki. Przedał ich Romahis jako jeńców częścią do Alexandryi, częścią zaś do Hiszpanii. Niejaki Mozes, do Hiszpanii przedany, kupiony był przez izraelitów Kordowy, i posługiwał w szkole i bożnicy. Zdarzyło się razu pewnego że ówczesny rabin Kordowy, Natan, więcej pobożny niż mądry, wykładał uczniom swoim ustęp z talmudu. Mozes który w lichem odzieniu i z miną pokorną w zakątku siedząc ledwie od kogo był postrzeżony, zbliża się nagle do rabina, i zwraca uwagę jego na niedorzeczność tego wykładu. Zdziwiony rabin pyta jakby on to miejsce rozumiał. Zaczyna więc Mozes wykładać tak jasno, konsekwentnie i pięknie, że się wszyscy zdumieli. Natychmiast zaczęli słuchacze cisnąć się do niego z rozmaitemi pytaniami, które z zadowolnieniem wszystkich rozwiązywał. Rabini byli zwykle sędziami gminy, i mnóstwo izraelitów czekało właśnie pode drzwiami na rozstrzygnienie spraw swoich. Natan otwiera drzwi i mówi do czekających: Nie jestem więcej waszym sędzią! Oto ten cudzoziemiec, którego tu w lichem odzieniu widzicie, jest moim mistrzem; ja od dnia dzisiejszego uznaję się chętnie jego uczniem, i wy też obierzcie go rabinem Kordowy. Tak się też stało. Mozesa obrano wnet rabinem i darzono odzieniem bogatem i dostatkami.

Gdy się o tem dowiedział Romahis, chciał zerwać umowę swoją z Izraelitami, twierdząc że się oszukał, nie znając jeńca tego prawdziwej wartości. Ale sam Abd-al-Rahman, wcześnie o wszystkiem przez Chasdaja, jak się zdaje, uwiadomiony, sprzeciwił się temu, i radował się wielce, że odtąd izraelici z państw jego nie potrzebowali udawać się za nauką do Babilonu, jak to dotychczas bywało. Niebawem z całej Hiszpanii i z Maroko zaczęli się gromadzić uczniowie około Mozesa; sprowadzony też został do Kordowy i syn jego, Chanoch, który został tamże rabinem po śmierci ojca, a miał najsilniejszego protektora swego w Chasdaju.

Nie mniejszą bystrością odznaczył się Chasdaj jako minister.

Zawiązał był Abd-al-Rahman stosunki z Ottonem I, podówczas jeszcze królem, poźniej cesarzem niemieckim; ale z powodów religijnych trafiono zrazu na szkopuły, które przez długi czas przyjacielskie porozumienie się między tymi monarchami tamowały. Około roku 950 słał kalif do Ottona poselstwo. Przewodniczył mu jakiś biskup i złożył w imieniu jego upominki cesarzowi, a oraz list w którym wyrażenia religii chrześciańskiej uwłaczające dostrzeżono. Zwlekano przez długi czas odprawienie posłów, tymczasem biskup ów umarł, a reszta poselstwa wróciła bez odpowiedzi. Słał teraz Otto od siebie poselstwo, któremu przewodniczył Jan z Gorze. Było to około roku 955. Abd-al-Rahman znajdował się w niemałym kłopocie. Po

przyjęciu jakiego doznali jego posłowie nie spodziewał się, iżby pismo cesarza było w wyrazach nader uprzejmych, a prawa krajowe opiewały: iż gdyby panujący usłyszał co ubliżającego religii, i tegoż dnia jeszcze nie ukarał bluźniercy, tedy nazajutrz sam ma być ukarany od ludu.

Zależało tedy wiele na tem, aby się dowiedzieć dokładnie o właściwej osnowie listu cesarskiego wprzód nimby udzielono posłom posłuchania. Nie bez zręczności zabiegały w tym celu rozmaite osoby ode dworu około Jana, ale ten powiedział wręcz, że uważa za ubliżenie swemu monarsze oznajmiać to, co się w liście jego zawiera, komu innemu, jak tylko samemu kalifowi. Nakoniec wysłał Abd-al-Rahman Chasdaja. Ten zmiarkował zaraz na wstępie to, co posłów niemało kłopotało. Zaczął więc od upewnień o świętości charakteru poselstwa i nietykalności osób jego, jak długo te praw krajowych w niczem nie przekraczają; rozwiódł się potem nad zwyczajami krajowemi, dając posłom przestrogi i rady zachowania się: czem tak ich sobie znicwolił, że sam Jan, po chwili wahania się, opowiedział mu bez ogródki i cel właściwy poselstwa, i osnowę listu cesarskiego, do której się też w dalszem postępowaniu z posłami zastosowano. Wybawiony więc został kalif z kłopotu; a posłowie Ottona rozpowiadali, że niemasz w świecie człowieka mądrzejszego jak Chasdaj.

W parę lat później zdarzyło się że Sancho I, król Leonu, podówczas przez rokoszanów z państwa swego wyzuty, i bawiący w Pampelunie na dworze dziadka swego, króla Nawary, chorował na zbytnią otyłość. Troskliwa o zdrowie wnuka swego królowa, Donna Tota Aznarez, wraz z mężem swoim, Sanchem Garcyasem, radzili mu udać się do lekarzy w Kordowie. Chasdaj którego głos, jako lekarza, był tu stanowczy, użył zręcznie okoliczności tej do celów politycznych. Kuracya powiodła się wybornie: Sancho nietylko stracił otyłość zbytnią, ale nawet zeszczuplał. Tymczasem w Kordowie gotowała się uroczystość o jakiej tamże od dawnych czasów nie słyszano. Z królem Leonu pokazał się oraz na dworze kalifa i Sancho Garcyas, król Nawary, i Donna Tota która się silnie w sprawy państwa mieszała. Podejmował ich spaniale w domu swoim Abd-al-Rahman, a skutki okazały niebawem, że stanęła między niemi umowa, dla obojej strony nader korzystna. Sancho I otrzymał od kalifa silne wojsko i z niem tron swój odzyskał, a kalif który w królach Nawary i Leonu miał przez długi czas najzaciętszych nieprzyjaciół, pozyskał teraz w nich sprzymierzeńców, i zajął kilka twierdz pogranicznych w nagrodę swojej usługi. Z hymnów na cześć Chasdaja, pisanych przez spółczesnych jego rodaków, zdaje się, jakoby on sam wyprawie Sancha I towarzyszył, a wymową swoją i roztropnością przyczynił się do rychlejszego zajęcia twierdz na rzecz kalifa.

Wziętość jego u dworu nietylko nie skończyła się ze śmiercią Abd-al-Rahmana III, przypadłą roku 961, ale się jeszcze zwiększyła pod synem jego i następcą.

Alhakem II zajmował się więcej naukami niż wojną, którą raz tylko toczył w początkach swego panowania. Jeszcze za życia ojca utrzymywał ludzi swoich w Afryce, Egipcie, Syryi i Persyi, którzy się kupnem xiąg dla niego w różnych gałęziach nauk zajmowali. Pałac jego

otwarty był zawsze dla uczonych wszystkich krajów, a gość uprzejmie w domu jego podejmowany obowiązywał się zwykle ułatwiać mu nabycie rzadkich i ciekawych dzieł naukowych o jakich tylko zasłyszał. W liczbie nabytków tych nie pomijano xiąg hebrajskich, owszem cały talmud był z rozkazu tego kalifa przełożony na język arabski. Sam Alhakem utrzymywał korespondencye z sławniejszymi uczonymi, zamawiał dla siebie odpisy ich dzieł i hojnie je wynagradzał. Bibliotekę swoją podzielił według nauk, układając każdy oddział osobno. Wyznają też sami Arabowie, że przez cały ciąg panowania ich w Hiszpanii nigdy tak nie kwitnęły nauki, jak za Alhakema II. We wszystkich tych czynnościach kalifa brał żywy udział Chasdaj, ulubiony jego minister. Sprowadzał on uczeńszych rodaków swoich z różnych części świata do Hiszpanii, orędując za nimi u swego monarchy. Zawdzięczając mu to oni, starali się uwiecznić imię jego w swych pismach: Menachem ben-Saruk i Dunasz ben-Labrat, znakomici swego czasu filologowie, i wielu innych pisało na cześć jego hymny pochwalne, z których kilka aż do naszych czasów doszło. Z uczonymi rodakami swymi, których do Hiszpanii sprowadzić nie mógł, utrzymywał korespondencye. Odpowiadając na pytania jego uczony afrykanin, Dunasz ben-Tamin, żyjący w Kairwanie, napisał rosprawę astronomiczną w trzech częściach; a Dosa, syn sławnego Saadiasa Gaona, w liście swym z Babilonu do Chasdaja pisanym, skreślił żywot ojca swojego.

Mozes ben-Ezra, równie jak i pocta Jehuda al-Harizi przyznają mu, że wskrzesił między imi rodakami gust do poezyi, a lekarz arabski XII wieku, Ibn-Abi-Oscibia, powiada o nim: »W znajomości prawa należał do najznakomitszych uczonych izraelskich; on pierwszy otworzył ziomkom swoim w Andaluzyi źródła głębszych nauk, mianowicie: prawodawstwa duchownego, chronologii itd.; przedtem musieli oni udawać się do Bagdadu, aby rozumieć swój kalendarz i umieć oznaczyć początek roku; lecz Chasdaj, domownik Alhakema i wysoki jego dostojnik, mógł za jego pomocą wszelkie dzieła, jakich tylko zażądał, sprowadzać ze wschodu. Od tego więc czasu izraelici andaluzyjscy nauczyli się wszystkiego, czego dawniej byli nieświadomi, dostępując tych nauk bez owych trudności jakich dawniej w tej mierze doświadczano.«

Niewiadomy jest rok śmierci jego. Carmoly *z przypisku w pewnym rękopismie znalezionego wniósł, że Chasdaj umarł roku 960. Munk, świadectwo Ibn-Dżoldżola uwzględniając, odnosi śmierć jego w czasy panowania Alhakema II, mianowicie między r. 961—976. Nakoniec Filoxen Luzzatto, który najstaranniej zebrał wszelkie wiadomości dotyczące Chasdaja, znachodzi ślady, iż tenże żył nierównie dłużej, i domyśla się że umarł dopiero około roku 990.*

Tento Chasdaj jeszcze za panowania Abd-al-Rahmana III, mianowicie około 959 roku, pisał list do króla Chazarów Józefa, poprzedzony wierszem na cześć jego; i otrzymał od niego odpowiedź. Wiersz ów, rymowany akrostych, wyraża początkowemi swemi głoskami te słowa: אני חסדאי בר יצחק בר עזרא בר שפרוט... *to jest: JA CHASDAJ, SYN IZAAKA, SYNA EZRY, SYNA SZAPRUT itd., a jest najdawniejszym ze znanych dotąd tego rodzaju zabytków poezyi hebraj-*

skiej. W czasach kiedy badania historyczne tak mało postąpiły, iż zaledwie znano imię Chazarów, miano te listy za podrobione. Odkąd zaś dość liczne pomniki arabskie o Chazarach mówiące ogłoszono, autentyczność listów tych została zatwierdzona. Za takie uznał je sławny oryentalista Reinaud, *prezes towarzystwa azyackiego w Paryżu; przyznał im też zupełną autentyczność* Vivien de Saint-Martin *znakomity geograf, który dokładnemu ich rozpoznaniu osobną rozprawę poświęcił; nakoniec uznali je za takie uczony* El. Carmoly, Zedner, Seelig Cassel *i inni.*

Listy te ogłosił po raz pierwszy drukiem Izaak syn Abrahama, wnuk Jehudy Akrisz, w Konstantynopolu około roku 1577. Oznajmia on w przedmowie, że w czasie podróży swej z Konstantynopola do Egiptu roku 1562 wpadły mu one do rąk, i osądził za rzecz pożyteczną wydać je tak z powodu szczegółów historycznych, które się w nich znajdują, jako też na dowód że izraelici już po swojem rozproszeniu mieli państwo udzielne. Xiążeczka ta ma 32 stronic w 8ce, nieliczbowanych i bez znaków drukarskich, a jest dziś tak rzadka, że nietylko w Polsce, ale i w Paryżu, dokąd listownie udawaliśmy się, znaleźć jej nie możono. Nie ma na niej roku wyraźnie położonego, z jednej tylko wzmianki na stronicy 12 okazuje się czas jej wyjścia, któryśmy wyżej wymienili. Na pierwszej stronicy jest: מגשה בית דוד בימי מלכות פרס historya domu Dawida w dniach panowania Persów. *Jest to tytuł powieści która po krótkim przypisku wydawcy na tejże jeszcze stronicy poczyna się i ciągnie aż do str. 10. Tu następuje tak zwany* קול מבשר Kol Mebasser: *głos zwiastujący radość, który się składa z czterech części, mianowicie: I Objaśnienie wydawcy od str. 11—16. II List Chasdaja syna Izaaka itd., od str. 16—23. III Odpowiedź króla Józefa, str. 23—26. IV Nowe uwiadomienie, po którem następuje: list rabbi Eliasza, pisany z Jerozolimy roku 1369, od str. 26 aż do końca tego dziełka.*

Jan Buxtorf, wydając tak zwaną xięgę Chosri *w Bazylei roku 1660, wydrukował w przedmowie swojej oba te listy, z łacińskim, niezupełnym jednak przekładem.* Carmoly *posiada tych listów przedruk krakowski, którego widzieć nam nie zdarzyło się. Wielką część listu Chasdaja w oryginale, z przekładem niemieckim obok, umieścił Zedner w wyborze pism historycznych hebrajskich, wyszłych w Berlinie roku 1840.*

El. Carmoly *w dziele* Itinéraires de la terre sainte, *w Bruxeli roku 1847 wydanem, a poświęconem Joachimowi Lelewelowi, umieścił przekład francuski tych listów z Lelewela objaśnieniami. Nakoniec* Seelig Cassel *w dziele* Magyarische Alterthümer, *wydanem w Berlinie roku 1848, wydrukował Józefa odpowiedź w przekładzie niemieckim.*

W tychto listach znajduje się ciekawa wzmianka o królu słowian podkarpackich, i stosunkach jego z kalifem Kordowy, Abd-al-Rahmanem III, wzmianka, która co do istoty swej przypada dobrze do wiadomości podanych przez Porfirogennetę, a jest w swoim rodzaju jedyna. Z tego powodu umieszczamy tu całkowicie ten pomnik, według wydania Buxtorfowego, w oryginale, z polskim obok przekładem.

מכתב רב חסדאי בן יצחק מ"כ למלך אלכזר.

א פורת נזר לשבט מושלים המלכה הנהלאה.

ב ועם ה עליה, ושלום בכל מחוקקיה ורב צבאה.

ג שב תלבושת יצ מלונה ומועדה ומקראה.

ד ילי צבאה ושלטי הגבורים יעוז ביד המפלאה.

ה וכי מרכבותיה והזכיה בל ישובו אחור ברוח נכאה.

ו גלי טפסריה והדובי להמיה יעטו גאה גאה.

ז ת היצי רביה וברק חניתיה בכובד משאה.

ח פלחו לב אויבי אדוני המלך למען רבות תלאה.

ט צוארי מרכבותיו ילין עוז ורגש ויראה :

י ורביה יוסעון ובשלוה ישובון מארץ נוראה :

יא הידתי לזאת תשתפך אשרי עין שזואה :

יב את המלך ביום קרב בחמה זרוחה ופליאה :

יג ילין כגבורים יהצון שנים לרבבה ואחד למאה :

יד מיהם יעיקון כאשר תעיק העגלה המלאה .

טו נא מצוקי ארץ ומי שמע כזאת ומי ראה :

טז דות שריד באבירים יגיעו ויסתירו עד ומלואה׳

LIST RABBI CHASDAJA, SYNA IZAAKA, DO KRÓLA CHAZARÓW.

Najozdobniejsza korona xięciu panującemu szczęśliwie w odległej monarchii!

Łaska przedwiecznego nad nią! zgoda między wszystką jej starszyzną a mnogością wojsk!

Szata zwycięstwa na jej twierdzach i radach i świętych zebraniach! —

Waleczni jej wojsk i bohatyrowie w puklerze zbrojni zwyciężają ręką cudowną.

Rumaki jej rydwanów wojennych i jezdcy nie cofają się trwożliwie.

Sztandary hetmanów i dowódców wojska okrywają się największą sławą.

Strzały łuczników jej i błyskawice włóczeń, z ogromną siłą

Przeszywają serca nieprzyjaciół króla mego i pana, i powiększają klęskę.

Na skałach rydwanów wojennych spoczywa moc, strach i trwoga.

Jazda jej zwycięża i wraca spokojnie z pola straszliwego.

Dusza moja rozpływa się nad tem, błogo oku patrzącemu:

Gdy oto wychodzi król w dzień bitwy jak słońce promieniące całym blaskiem;

Zastępy jego jak błyskawice spieszą: dwóch przeciw miryadom, jeden przeciw stom,

Rozgniatają opierających się, jak rozgniata wóz naładowany.

Rozważcież proszę wy możni ziemi! kto słyszał co podobnego, albo kto widział

Aby niedobitek zwalczył potężnych, zmusił do

	ucieczki, i zniszczył miasto i jego mieszkańców?
ע ו זרוע עליון אילם גם עורם ותהי לתשואה .	Moc ramienia najwyższego jest jego strażą i siłą, i została tylko pustynia.
ז את פעלת שדי ומנת גמולו במלכה התאה :	To dzieło wszechmocnego i nagroda czynów jego w panowaniu grzesznem,
ר בות את הוד ותפארת ניר לאום מני בטן נשואה :	Aby powiększył majestat i świetność narodu najtroskliwiej pielęgnowanego. —
א זכרה אותות מני קדם והוב עברה ורעל אנמאה :	Rozpamiętywam znaki przeszłości i wylania gniewu pańskiego i drżenia smutku.
ב התהה רבוצה על אדניה ועל שמריה קפואה :	A przecież był czas gdy spoczywał w roskosznej krainie swej, i bespiecznej siedzibie.
ר ק דגולה היתה והנה זרויה לכל רוח ופאה :	Wtedy był ściśle złączony; a oto teraz rosproszony na wszystkie wiatry, i po wszystkich kątach ziemi;
ש מש שופה ותלן עליה ומנוח לא מצאה :	Słońce go zczerniło i spaliło, a nie znalazł odpoczynku;
פ דה לא נפדתה ואת עת הדרור לא בארה :	Okupując się, nie okupił się, i czas wolności jego nie nadszedł;
ר צוצה ברצועת אזן ואל הופש לא יצאה :	Zgnębiony niewolą z przekłuciem ucha, nie wyszedł z niej;
ו נותרה בעניה ושמרה ומשכר לא סבואה :	Drży w ucisku i strachu, odurzony bywa jak pijanica, ale nie od napojów;
ט ורפיה השיגוה וממקדש הקדש הוציאוה :	Jego ciemiężcy dręczą go srodze i wypędzają z świątyni. —
א רבו העתים ונמשכו הימים ומופת לא נראה :	Czas się wlecze, dni się ciągną, a cudów nie widać.
ב התם החזן ונביא ולא נפרץ רוה ולא מראה :	Zapieczętowane są proroctwa i prorocy, i nie zstępuje duch święty; ni widzenie
ה זיני איש המודות לא יגלו ולא נותר כל נבואה :	Męża pożądań (Daniela) nie ziściło się, i żadne proroctwo nie pozostało.
א ל אל אילותי אפרש כפי בנפש צמאה .	Do Boga mocy mojej wznoszę ręce z tęsknotą duszy,
פ זורי קצות פזורי אפסים לאסוף מארץ משואה :	Aby rosproszonych po krańcach ziemi, rozdzielonych na drobne cząstki zebrał z kraju pustyni.
נ וגי המועד אז לאל יביש העת שקוינוה והנה באה	Znękani oczekiwaniem, wówczas mówić będą

do wszechmocnego: oto nadszedł czas dla nas pożądany,

נ צח קרית מלך רב תקיאם באשר קאה .

Miasto króla wielkiego zwyciężyło i wypluło wrogów, wypluło na zawsze!

ר וממות מעוז תראינה עיני שארית הנמצאה :

Spaniałość siedliska oglądać będą oczy uszczęśliwione reszty pozostałych,

ו ומלכת בן ישי בסוד חזות הנבואה :

I królestwo syna Jesse w tajemnicach wieszczego widzenia przepowiedziane:

ק רנך אשים ברזל לנצח מהום ההוא והלאה .

Róg twój zrobię z żelaza od ninie po wieki! —

ממני הסדאי בן יצחק בן עזרא מבני גלות ירושלים אשר בספרד עבד אדני המלך המשתחוה אפים ארצה לעמתו : והכורע אל מול מקום שבת נחלת מצלת גדולתו : מארץ מרחקים השש בשלותו והשש בגדולתו ובמנוחתו והפורש כפיו לאל בשמים להאריך ימים על ממלכתו בקרב ישראל .

Ode mnie Chasdaja, syna Izaaka, syna Ezry, z wygnanych dzieci jerozolimskich co są w Sefarad,[1]) sługi króla mego i pana, który oddaję mu pokłon najgłębszy, i upadam na kolana przed miejscem gdzie przebywa dziedzictwo wzniosłego majestatu jego. W kraju dalekim cieszę się jego pokojem, raduję jego wielkością i powodzeniem, wznoszę ręce do Boga w niebie, aby długotrwałem uczynił królestwo jego śród Izraela.

מי אנכי ומי חיי לעצור כח לחקות מכתב אל אדני המלך ולבקר יקר תפארתו אבל נשענתי בקשט נתיבה ומעגלי מישרים.

Ale ktoż jestem, i jaki jest stan mój, że się ośmielam kreślić list do króla mego i pana, i zwracać mowę moją do majestatu jego? oto cała moja nadzieja w prawości drogi i szczerości mego postępowania.

ומה יכולת שרעף למצוא אמרי שפר אצל הולכי גולה שוכחי רבצם אשר סר מעליהם הוד מלכות וימשכו עליהם ימי עוצר ומשפט ואותותם לא נראו בארץ .

Jakaż potęga ducha wleje słowa wytworne w usta tych, co na wygnaniu zostając o dawnej siedzibie swojej zapomnieli? których świetność królestwa znikła, a zostały dni utrapienia i sądu, i którzy znaków swoich w kraju nie widzą?

ולפי שבני הגולה אנו פליטת ישראל עבדי אדני המלך שרויים בשלוה בארץ מגוריגו כי אלהינו לא עזבנו ולא סר צלו מעלינו .

Wszakże co do nas, my dzieci wygnania, szczątki Izraela, słudzy króla mego i pana, mieszkamy spokojnie w kraju wędrówki: bo Bóg nasz nie opuścił nas, i cień jego od nas nie odstąpił.

[1]) Hiszpanii.

ויהי כאשר מעלנו באלהינו הביאנו במשפט וישת מועקה במתנינו ויער את רוח הפקידים אשר הוו על ישראל וישימו עלינו שרי מסים ויכבדו עולם ולחצום בחזקה עזה ויכנעו תחתיהם ותמצאן אותם צרות רבות ורעות :

וכראות אלהינו את עניים ועמלם ואפס עצור ועזוב , היתה סבה מאתו ויציבני לפני המלך ועלי הטה חסד ויסב את לבבו אלי לא בצדקתי כי אם בחסדו ולמען בריתו ובזאת עניי הצאן קודרים שגבו ישע והרפנה ידי לוחציהם ותקפון ידם מעשק ויקל עולם ברחמי אלהינו .

יודע לאדני המלך כי שם ארצנו שאנו גרים בתוכה בלשון הקודש ספרד ובלשון ישמעאלים יושבי הארץ אל אנדלס ושם מדינת הממלכה קרטבה ארכה המשה ועשרים אלף באמה ורוחב עשרה אלף והיא משכאל לים המהלך אל ארצכם היוצא מן הים הגדול וסובב כל הארץ ובין הים הגדול ובין המדינה הזאת ובין הים הגדול אשר אין אחריו ישוב תשע מעלות ממעלות הרקיע אשר השמש הולכת מהם בכל יום מעלה אחד לרבני החכמים החוזים בככבים וכל מעלה מהן בארץ ששה ושלשים מילין ושתי ידות מיל וכל מיל שלשת אלפים אמה כן נמצאו בתשע מעלות שש מאות אלף מילין ומן הים הגדול הזה הסובב את כל הארץ אל מדינת קושטנטינא שלשת אלפים ומאה ונתרחקה מדינת קרטבה משפת הים ההולכת לארצכם שמנים מילין. ואמצא בספרי החכמים כי אורך ארץ אלכור ששים מעלות שהם מאתים ושלשים ועשרה מילין זו מדה דרך קרטבה אל קסטנטינא :

Było to: gdyśmy się Bogu naszemu sprzeniewierzyli, przywiódł nas na sąd, i włożył wielki ciężar na biodra nasze, i rozbudził gniew władców nad Izraelem, i postanowili nad nim poborców, a ci uczynili ciężkiem jarzmo jego, i ciemiężyli dotkliwym uciskiem, srodze go władzą swoją krępując: i spotkały go wielkie nieszczęścia i klęski.

A gdy Bóg nasz spojrzał na utrapienia nasze i ucisk: nie stawało już więźnia, i szczątki dogorywały. I sprawił żem był przedstawion królowi który mię łaską swoją obdarzył, i serce swe nakłonił ku mnie, nie z powodu mych zasług, ale z swej łaskawości i dla swego przymierza. A przeto ci z trzody co byli udręczeni i smętni, odzyskali szczęście, i moc gnębicieli ich osłabła, i skurczyły się ich ręce od zdzierstw, i umniejszyła się nieprawość ich przez miłosierdzie Boga naszego.

Donoszę królowi i panu memu że nazwa kraju w którym mieszkamy jest w języku świętym Sefarad, zaś w języku Izmaelitów, krajowców, al-Andalus [1]), a nazwa stolicy kraju: Kordowa. Długość jej 25000 łokci; szerokość 10000. Leży na lewym brzegu morza wpływającego do waszego kraju, a wychodzącego z oceanu wielkiego który całą ziemię obejmuje. Między tem miastem a morzem wielkiem za którem nie ma ziemi mieszkalnej, jest 9 stopni astronomicznych, z których słońce dziennie po jednemu przebiega, jak twierdzą astronomowie; a każdy stopień na ziemi ma 66 mil, i dwie części mili, a każda mila 3000 łokci; więc znajduje się w 9 stopniach 600000 mil. A od oceanu, który otacza całą ziemię, do Kostantyny [2]) jest 3100 mil, a odległość miasta Kordo-

[1]) Andaluzya. [2]) Konstantynopola.

והנני אקדים זכר מדת רחבה לגבולותיה בטרם אפרשנה : ועבדך יודע כי קטן מצינדי המלך אדני גדול מנכוני ארצנו אבל איני מזה כי אם מזכיר :

אמרו החכמונים יודעי העתים כי המקום הפונה ללכת השמש בחנות טלה ומאזנים ובהם ישתוה ממוצא דבר השכל מרחבי המדינות באלו התווהו בארץ מזרח שמש עד מבואו במקום הזה אשר אלו נקשר קו בגלגל השמש בהשתוות לילה ויומם והיה הולך אל קצה הקו השני על חק הרחו הזה . הן נמצא מרחק מדינתנו מן הרחו שמנה ושלשים מעלות ומרחק קסטנטינא ארבעה וארבעים ומרחק גבולכם שבע וארבעים מעלות .

ולא הוצרכתי להזות את זאת כי אם מרוב תמהון אשר תמהתי מזכר מלכותם אשר לא הגיע אלינו ולא שמענו את שמעה כי אמרנו אכן אורך הדרך יעלים ממנו את שמע תפארת ממלכת אדני המלך .

אך על פי כשמעתי כי נפלו במקום אדני המלך שני אנשים מאנשי ארצנו שם האחד רבי יודא בר מאיר בר נתן איש נבון וסבר וגרסן ושם הב' רבי יוסף הגרים גם הוא הכם אשריהם מה טוב חלקם אשר זכו לראות את יקר תפארת גדולת אדוני המלך ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומנוחת ה' נחלתו .

wy od brzegu morza, które płynie do waszego kraju, wynosi 80 mil. Znajduję w xięgach mędrców że ziemia chazarska ma 60 stopni długości, to jest: 260 i 10 mil, a to jest miara drogi z Kordowy do Kostantyny.

Podam teraz wyobrażenie miary długości jej granic, nim ją opiszę. Wprawdzie wie sługa twój, że najmniejszy z mędrców króla mego i pana większy jest od najmędrszych kraju naszego; ależ ja nie myślę uczyć lecz tylko rzecz dziejowo dotykam.

Powiadają astronomowie że miejsca pomienione *(Kordowa i Kostantyna)* nachylające się ku biegowi słońca *(przybliżone bardziej ku równikowi)* leżą pod znakiem barana i wagi, a ztąd rozpoznać można oddalenie tychże. Według tych znaków na ziemi, w kierunku od wschodu słońca ku zachodowi, gdyby kto w czasie porównania dnia z nocą przywiązał sznur do koła słonecznego i poszedł ku końcowi sznura, do miejsc oznaczonych *(Kordowy, Kostantyny)* znalazłby oddalenie naszego miasta *(Kordowy)* od równika 38 stopni, a oddalenie Kostantyny 44 stopni, a oddalenie waszych granic 47 stopni.

Do tych postrzeżeń spowodowan byłem zdziwieniem wielkiem, gdym powziął wiadomość o waszym kraju, o którym pierwej aniśmy wiedzieli, ani słyszeli. Zdawało nam się bowiem że niezmierna odległość zakrywa przed nami świetność państw króla mego i pana.

Przecież zaleciała mię wieść, że osiadło w państwie króla mego i pana dwoch mężów z naszego kraju: imię jednego, rabbi Juda, syn rabbi Meira, syna rabbi Natana, mąż rozumny i uczony; imię drugiego, rabbi Józef, równie uczony i mądry. Błogo im, że los tak dalece im sprzyjał, iż się doczekali widzieć spaniałość

ונקל בעיני ה להפליא גם לי כחסד הגדול
הזה וזכני לראות את הוד אדני ואת כסא מלכותו
ולהקביל פניו בנעימים ·

גם אגיד לאדני המלך את שם המלך המולך
עליט שמו עב"ד א"ל רחמ"ן בן מחמד בן עבד אל
רחמאן בן חכים בן השם בן עבד אל רחמאן כלם
מלכו זה אחר זה וולתי מחמד אבי מולכנו אשר
לא מלך כי מת בחיי אביו ועבד אל רחמאן השמיני
הוא הבא ארץ ספרד בהשתדר עליהם בני אל
עבאבי, קרוביהם אשר המה מלכו בארץ שנער בעת
הואת ועבד אל רחמאן זה השמיני הפונה
ארץ ספרד בקום עליהם בני א"ל עבאס"י
קיא בן מחדיא בן השאם בן עבד אל מלך
זה הנקרא עמיר אל מומנין ושמו ידוע מהתעלם
ולא הזה כמותו במולכים אשר הו לפנינו.

ומדת ארץ ספרד ממולכת עבד אל רחמן והאמיר
אלמומנין יחי אלהינו עמו שש עשרה מעלות שהן
אלף ומאה מילין זאת מדת ארץ ממשלתו בגבולותיה
ארץ שמנה רבת נהרות ועינות ובורות הצובות ארץ
דגן ותירוש ויצהר רבת הצובות ועדנים וכל מיני
מגדים גנות ופרדסים ומצמחת כל עץ פרי ומפרחת
כל מיני עניים אשר מעליהם מגדלים המשי כי
המשי לרוב אצלנו מאד וגם בהדרי ארצנו וביעידה
מלקטים הולית שני לרוב וגם נמצא אצלנו הרי
ברזם למינן הרבה ויש בארצנו מוצא לכסף ומוצא

i wielkość króla mego i pana, siedzibę poddanych i stan sług jego, i jak pokój przedwiecznego jest jego udziałem.

Oby się podobało wszechmocnemu i mnie udzielić cudowną łaskę swoją, abym się stał godnym obaczyć majestat pana mego, i tron jego królestwa, i oglądać z przyjemnością jego oblicze.

Teraz powiem królowi i panu memu imię króla nad nami panującego. Nazywa się Abd-al-Rahman, syn Mohameda, syna Abd-al-Rahmana, syna Hakema, syna Haszema, syna Abd-al-Rahmana. Wszyscy panowali jeden po drugim, wyjąwszy Mohameda, ojca króla naszego, który nie panował, bo umarł za życia ojca swojego. Owoż Abd-al-Rahman heszemini, jest ten sam, który przybył do kraju Sefarad, kiedy przywłaszczyli sobie władzę synowie al-Abasi; ich krewni panowali wówczas w kraju Senaar. Ten Abd-al-Rahman heszemini udał się do ziemi Sefarad, wtedy gdy podnieśli rokosz synowie al-Abasi-Ki, syna Medaja, syna Haszama, syna Abd-al-Melecha; zwano go Emir al-Mumenin, a imię jego jest tak sławne że nie godzi się go pominąć, bowiem nie było mu równego między królami którzy go poprzedzili.

Rozległość kraju Sefarad, nad którem panuje Abd-al-Rahman, Emir al-Mumenin (niech Bóg chowa go w swojej opiece!) jest 16 stopni, to jest 1100 mil. Ta jest rozległość jego państwa. Kraj tłusty, obfitujący w rzeki, źródła, cysterny, studnie murowane; kraj w którym zboże, wino i oliwa rośnie, bogaty w plony i przyjemności, we wszelkie najprzedniejsze owoce, w ogrody i sady roskoszne, różnemi gatunkami drzew owocowych napełnione, a

לזהב ומהדריה חוצבים נהושת וגוזרים ברזל בדיל
ועופרת ואבני השוך ואבני גפרית ואבני שיש ואבני
זכוכית ומוציא ללאון כי כן שמו בלשון ישמעאלים :

אשר יבואון סוחרים מאפסי הארץ ורוכלים מכל
המדינות ואיים רחוקים ינהרו אליה מארץ מצרים
ומשאר המדינות העליונות מביאין בשם ואבן יקרה
ומחמדת מלכים ורוכלת רוזנים וכל המוזרות מצורים.

ויאסוף המלך המולך עליה סגולת כסף וזהב
וגבורות וקהלת חיילים אשר לא אסף כמוהו מלך
אשר היה לפניו : ומדי שנה בשנה הגיע קניינו
אלי הגד מאת אלף והובים זה הק קניינו בכל
שנה ושנה ואין בזה כי אם מהוב המוזרים הבאים
מכל הארצות ומאיהם וכל דבר מחמודותם וכל
אודותם לא יתכן כי אם על ידי ולפי רבוי : שבח
והודאה לאל הגומל עלי ברוב חסדיו :

ומלכי הארץ כשמעם את גדולתו ואת תקפו יובילו
שי לו ויחלו פניו במנחות ובחמודות ומהם מלך
אשכנזי ומלך הגבלים שהם אל צקלאב ומלך
קשטנטיניה ומלכים אחרים : ועל ידי תבואנה
מנחתם ועל ידי תצאנה גמולתם : תבענה שפתי
תהלה לאלהי השמים אשר השה אלי חסדו לא
בצדקתי כי אם ברוב רחמיו .

między temi kwitną drzewa, których liściem hodują się jedwabniki: bowiem jedwab jest u nas w wielkiej ilości. Zbierają też w górach i lasach naszego kraju wielkie mnóstwo czerwca; również znajdują się u nas góry pokryte szafranem różnego rodzaju, i są miejsca skąd wydobywają srebro i złoto, a z gór wykopują miedź, żelazo, cynę, ołów, siarkę, marmur i kryształy; znajdują się też tak zwane w języku izmaelitów [1]) leluin [2]).

Przybywają do tego kraju kupcy z końców świata i handlarze ze wszystkich krajów i wysp oddalonych, mianowicie z kraju Mizraim[3]) i z dalszych krajów; przywożą korzenie, kamienie drogie, towary dla królów i xiążąt, i inne osztowności Mizraimu.

I zebrał król panujący skarby wielkie: złota, śrebra i różnych kosztowności, i ma wojska tak liczne jakich żaden król przed nim nie miał. A dochód jego roczny, do mnie przynoszony, wynosi ryczałtem kilkakroć stotysięcy sztuk złota. To stały dochód co roku. Pochodzi on najwięcej od kupców licznie tu przybywających z różnych krajów i wysp. A wszystkie sprawy ich i stosunki handlowe przechodzą przez moje ręce, i od mego wyroku wagi swej nabywają. Dzięki niech będą Bogu, który mi przez swoje miłosierdzie tyle łask wyświadcza.

Królowie świata usłyszawszy o jego wielkości i potędze, szlą mu upominki i starają się darami i kosztownościami względy jego pozyskać. Między tymi jest król Aszkanazów[4]), król Gebalimów którzy są al-Sekalab[5]), król Kostantyny i inni królowie. Wszystkie te dary idą przez moje ręce, i przez moje ręce wzajemne

[1]) arabów. [2]) perły, po arabsku *lûlû*. Ob. Menin. [3]) Egiptu. [4]) Niemców. [5]) Słowianie.

ואת כל השלוחים האלה מביאי המנחות אני
שואל אותם תמיד בעד אחינו ישראל פליטת הגולה
אם שמעו שמע לדבר הדרור לשרידים אשר כלו
בעבודה ולא מצאו מנוח עד אשר הודיעוני שלוחי
הראכא"ן הסוחרים מאמרו לי כי יש ממלכת ליהודים
נקראים על שם אלכזר ולא האמנתי לדבריהם כי
אמרתי לא יאמרו לי בדבר הזה כי אם לרצות
אותי ולהתקרב אלי ואשתומם על הדבר הזה עד
אשר באו שלוחי קסטנטינידה בתשורה וכתב מאת
מלכם אל מלכנו ואשאלם על הדבר הזה וישיבו
אותי כי באמת הוא הדבר הזה וכי שם המלכות
אלכזר ובין אלקסטנטניה ובין ארצם מהלך ט"ו יום
בים אבל ביבשה יש בינינו אומות רבות ושם המלך
המולך יוסף ואניות באות אלינו מארצם ומביאים
דגים ועורות וכל מיני סחורות והם אנשי אחותינו
ומכובדים עלינו ובינינו וביניהם שליחות ומנחות
ולהם כח ומעוז גדודים וחילים יוצאים במנים:

ואני כשמעי את הדבר הזה מלאתי כח וחזקו
ידי ואמצה תקותי: ואקוד ואשתחוה לאלהי השמים
ואסן כח וכח למצוא ציר נאמן לשלוח לארצכם
לדעת אמתת הדבר ולדעת שלום אדוני המלך ואת
שלום עבדיו אחינו ויפלא הדבר על כי רחוק המקום
והזמין לי הקב"ה בידו הטובה עלי איש א' שמו
מר יצחק בר נתן ושם נפשו בכפו ויתגדב ללכת

dla nich upominki. Usta moje wysławiają Pana niebios, który dobrodziejstwa swoje zlał na mnie, nie dla zasług moich, lecz przez swe miłosierdzie.

A wszystkich tych posłów i wręczycieli darów pytałem ustawicznie o naszych braci, izraelitów, rosproszonych na wygnaniu, azali nie słyszeli co pomyślnego o tych pozostałkach jęczących w niewoli i nie mających pokoju. Aż mi oznajmili posłowie Chorasanu, kupcy, że się znajduje królestwo izraelskie, zwane al-Chazar. Ale nie wierzyłem ich słowom, mniemałem bowiem że mówią to dlatego tylko, aby mi się przypodobać, i względy moje pozyskać. Niepokoiło mię to jednakże; aż oto przybyli posłowie z Kostantyny z darami i pismem swego króla do króla naszego. Zapytałem ich o to, i odpowiedzieli, że tak jest w istocie, że imię tego królestwa jest al-Chazar, a między Kostantyną a ich krajem jest 15 dni drogi morzem; lądem zaś rozdziela ich wiele narodów. Że imię króla panującego jest Józef; że okręty przybywające do nich z tamtego kraju przywożą ryby, skóry i wszelkiego rodzaju towary. I są, rzekli, naszymi przyjaciołmi, i w wielkiem u nas poważaniu; a między nami a nimi odbywają się poselstwa i składają się wzajemne upominki. Są oni potężni i odważni, i mają liczne wojska z któremi w pewnych czasach wyprawy przedsiębiorą.

Usłyszawszy to, nabrałem siły, i wzmocniły się ręce moje, a nadzieja odżyła. Ukłoniłem się, i ukląkłem przed panem niebios. I obejrzałem się na wszystkie strony aby znaleźć wiernego posłańca, dla wysłania go do waszego kraju, przekonania się o istocie rzeczy, dowiedzenia się o pomyślności króla mego i

באגרתי אל אדוני המלך ונתתי לו שכר גדול לרב
וכבה וזהב קרבתי להוצאותיו לו ולמשרתיו ולכל
דבר לדרך וגם שלחתי מזמוני מנחה מכובדת למלך
קסטנטינדה ואבקשה ממנו לעזור לשלוחי זה בכל
צרכיו עד הגיע אל המקום אשר אדוני הונה שם
וילך שלוחי זה אל קסטנטניה ויעמוד לפני המלך
ויתן לו כתבי ומנחתי ויכבד את שלוחי ויתאחר עמו
כמו ו' הדשים עם שלוחי אדוננו מלך קרטבה :

יום א' אמר להם לשוב אלינו וכמו כן השיב את
שלוחי ועמו אגרת וכתוב בה כי הדרך אשר בינינו
וביניהם והאומות שבינינו בקטטה והים סוער לא
יעבור בו אדם כי אם בזמן ידוע וכשומעי את
הדבר הרע הזה הדה לי עד מות ויצר לי עד מאד
על אשר לא הקים את דברי ולא עשרה מרצוני
ותרב מהומתי ונבהלה רעתי :

ואהדי בן רציתי לשלוח אגרתי אל אדוני המלך
מפאת ירושלים עיר הקודש וערבו לי אנשים מישראל
להוליך אגרתי מארצם לנציבים ומשם לארמניא
ומארמניא אל ברעה"ה ומשם אל ארצנם אני מם
אבלה לדבר אל לבי והנה שלוחי המלך הגב"לים

pana, i o powodzeniu poddanych jego, naszych braci. Ale było to bardzo trudno, z powodu odległości miejsc. I zesłał mi najświętszy (chwała jemu!) ręką swą łaskawą człowieka, na imię mar [1]) Izaak, syna Natana, który życie swoje w ręce mi oddając, postanowił dobrowolnie pójść z listem moim do króla mego i pana. I dałem mu hojną nagrodę, dostarczyłem złota i śrebra na wydatki dla niego i dla jego sług, i co tylko mu do podróży było potrzebne. Posłałem też od siebie cenny upominek królowi Kostantyny, prosząc go, aby posłańcowi memu raczył być pomocny we wszystkiem, aż pokąd nie stanie na miejscu w którem pan mój przebywa. I poszedł posłaniec mój do Kostantyny, i stanął przed królem, i oddał mu pismo moje i upominek mój. I uczcił król mego posłańca, który u niego bawił blisko sześć miesięcy, razem z posłami naszego pana, króla Kordowy.

Jednego dnia kazał im aby wrócili do dom, i taksamo kązał wrócić do dom memu posłańcowi, dawszy mu list w którym pisał: «droga między nami a nimi jest niebespieczna, i narody żyjące między nami są w wojnie, a morze tak burzliwe, iż tylko w pewnych czasach przebyć je można.» Usłyszawszy tę niepomyślną nowinę zbladłem jak trup, i bolałem mocno że na słowa moje nie zważano, i nie uczyniono zadość moim żądaniom. I powiększył się mój niepokój, i cierpienia moje się wzmogły.

Potem chciałem list mój do króla mego i pana posłać przez Jeruzalem, święte miasto. I zaręczyli mi mężowie z Izraelu że poszlą list mój z kraju swego do Nezibin, z tamtąd do

[1]) pan.

באים ועמהם ב' אנשים מישראל שם הא' מר שאול ושם הב' מר יוסף וכשומעם את מהומתי נחמו אותי ויאמרו לי הנה לנו אגרותיך ואנחנו נגיעם אל מלך הגבלי"ם וכשביל כבודך ישגר כתבך אל בני ישראל היושבים בארץ הנגרי"ן וגם הן ישלחוה אל רום ומשם אל בלגא"ר עד שיגיע כתבך כרצונך אל המקום אשר אתה רוצה:

Armenii, z Armenii do Berdaa, a ztamtąd do waszego kraju. Nim przestałem mówić z sobą samym, aż oto nadeszli posłowie od króla Gebalimów, a z nimi dwoch izraelitów: jednego imię mar Saul, a drugiego mar Józef. I gdy się dowiedzieli o mojej trosce, pocieszyli mię mówiąc: daj nam twoje listy, oddamy je królowi Gebalimów, on przez szacunek dla ciebie odeszle list twój do izraelitów mieszkających w kraju Hangryn [1]), a ci poszlą go do Rum [2]) a ztamtąd do Bółgarów, aż dojdzie list twój według twej woli na miejsce pożądane.

המוחן לבות וכליות והחוקר כליות יודע כי לא עשיתי כל זאת לכבודי כי אם לדרוש ולדעת האמת אם יש מקום שיש נר וממלכת לגולת ישראל ואין זרים בהם ולא מושלים עליהם ואלו ידעתי כי כן הדבר הייתי מואס בכבודי ועוזב גדולתי ונושא משפחתי והייתי הולך מהר אל גבעה בים ובקשה אל המקום אשר ארוני המלך חונה שם לראות גדולתו וכבוד מעלתו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומנוחת פליטי ישראל ובראותי את יקר תפארת גדולתו תאירנה עיני ותעלוזנה כליותי תבענה שפתי תהלה לאל אשר לא עזב חסדו מעם עניו:

Ten co serca i nerki przenika, i przeziera ludzkie skrytości, wie że nie uczyniłem tego dla próżnej chluby, lecz dla zbadania prawdy i dowiedzenia się, czy też znajduje się miejsce takie w którem wygnańcom Izraela swobodne słońce i królestwo niepodległe przyświeca, gdzie nikt ich nie uciska, i nikt (obcy) nie panuje nad nimi. O, gdybym wiedział że tak jest w istocie, porzuciłbym moją godność, moje zaszczyty i mą rodzinę, puściłbym się przez góry i pagórki, lądy i morza, ażbym przyszedł do miejsca gdzie siedziba króla mego i pana. Tambym oglądał wielkość i majestat jego, siedliska jego poddanych, stan sług jego, i spokój izraelskich wychodców. A obaczywszy wielkość i spaniałość jego, zajaśniałyby oczy moje, i rozradowałyby się moje wnętrzności, a wargi moje zabrzmiałyby chwałą wszechmocnego, który upokorzonym łaski swej nie odmówił.

ועתה אם על המלך טוב ואם יראה במאויי עבדו תיקר נא נפשי בעיניו ויצוה את הסופרים העומדים לפניו לכתוב אל עבדו תשובה שלמה הנוטה אלי מארץ מרחקים ויודיעני שרש הדבר ויסוד כל המעשה איך היתה נפילת ישראל במקום הזה:

A teraz jeśli się królowi podoba uwzględnić sługi swego życzenia, dozwól iżby dusza moja w oczach twych poważania doznała, i daj rozkaz pisarzom co są w twej służbie, aby napi-

[1]) w Węgrzech. [2]) wschodniorzymskiego państwa.

ואבותינו ספרו לנו כי בתחלת שבתם היה שם
המקום נקרא הר שעיר ואדוני יודע כי הר שעיר
רחוק מן המקום אשר הוא הנה שם ומקצינו אומרים
כי כבר נקרא הר שעיר אבל נתגלגלו הגורות ויצאו
מדינה אל רעה עד אשר נאחזו בארץ אשר הם
יושבים עליה וגם אמרו לנו ישישי הדור קדמוני
האמתם כי על מעלם נגזרה שמד ויעניד היל
כשדים באף ובחימה ויגמו במערה ספרי התורה
וכתבי הקודש ועל זאת מתפללים במערה ובשביל
הספרים למדו את בניהם להתפלל במערה ערב
ובקר עד אשר מבלו העתים וברוב הימים שכחו
ולא ידעו אודות המערה על מה נהגו להתפלל
בתוכה אבל נהגו מנהג אבותם ולא ידעו על מה
ולקץ ימים קם איש מישראל ובקש לדעת על מה
ויבא אל המערה וימצאה מלאה ספרים ויוציאם
משם ומן היום ההוא והלאה שמו ביניהם ללמוד
התורה ככתוב בספרו לנו אבותינו כאשר שמעו
הקדמונים שונים מפי שונים והדברים עתיקים .

ואותם ב' אנשים אשר מארץ הגבלי"ם מר שאול
ומר יוסף אשר שלחו לי להוביל אגרותי אל אדוני
המלך אמרו לי כי היום כמו שש שנים בא אליהו

sali słudze twemu odpowiedź, któraby mię doszła z kraju oddalonego: niech mi więc doniosą dokładnie jakim sposobem i z jakich powodów stało się, że się izraelici w onem miejscu osiedlili.

Przodkowie nasi opowiadali nam że pierwiastkowo była ich siedzibą góra Seir; a pan mój wie że góra Seir jest daleko od kraju w którym sam przebywa. Powiadają też nasi starcy że miejsce w którem przodkowie ich mieszkali, istotnie zwało się górą Seir; ale z powodu różnych prześladowań zostali tułaczami i błąkali się to tam, to sam, aż osiedli w kraju który teraz zamieszkują. Mówili nam także niektórzy z ludzi bardzo starych, że gdy razu jednego z powodu ich przeniewierstwa ogłoszono wyrok iżby ich prześladować i niszczyć, a wojsko Chaldeów rzuciło się na nich z wściekłością, pochowali do jaskini jakiejś xięgi zakonu i inne pisma święte i nietylko sami modlili się w jaskini z powodu tychże xiąg, ale też zalecali swym dzieciom iżby się rano i w wieczór w jaskini modlili. Ależ ci po długim przeciągu czasu zapomnieli coby to za przyczyna tego była, iż się w jaskini modlą; wszelakoż zachowywali ten zwyczaj przodków, chociaż nie wiedzieli dlaczego. Aż znalazł się mąż w Izraelu, który chciał dojść przyczyny tego. Gdy do jaskini wszedł, obaczył w niej pełno xiąg: zabrał je więc ztamtąd, i od tego czasu zaczęliśmy uczyć się i poznawać xięgi zakonu. Tak nam opowiadali nasi ojcowie, jak o tem od swoich ojców, a ci znowu od dawniejszych przodków swoich słyszeli.

A ci dwaj mężowie z kraju Gebalimów: mar Saul i mar Józef, którzy się podjęli przesłać list mój do króla mego i pana, mówili mi: jest

איש ישראלי מגיא נהור חכם ונבון ושמו מר עמרם
ואמר כי הוא מארץ אלכזר והיה בבית אדוני המלך
ומאוכרי שלחנו ונכבד אצלו וכשמעי שלחתי אחריו
מלאכים להשיבו אלי ולא השיגוהו גם כזה אמצה
תקותי וחזקה הוחלתי : ועתה הנה חקותי האלת
הזאת לאדוני המלך וחנתי לפניו שלא תכבד עליו
שאלתי ויצוה להודיע את עבדו כל הדברים האלה
וכל ענייני אליו מאיזה שבט הוא ומה דרך המלכת
איך ינחלו המלכים כמא כנוד המלכים המושבט
ידוע אם ממשפחה הראוי למלוך ואם מלך בן מלך
כאשר הוא מנהג אבותינו בהותם שוכנים בארצם :
ויודיעני אדוני המלך כמדת מהלך ארצו ארכה
ורחבה ערי חומה וכרי פרזות ואם היא מסקרה או
גשומה ועד אין קצ מממשלתו מספר חיליו גדודיו
ושריו ואל נא יחר לאדוני בשאלי מספר גדודיו
יוסף ה' עליהם כהם כו' ועיני המלך רואות ולא
שאלתי השאלה הזאת כי אם למען אעלה ברבות
עם הקדש .

ויודיעני אדוני מספר המדינות אשר הוא רודה בהם
ומספר העם אשר ישיבו לו אם יתנו לו מעשר ואם אדוני
חונה תמיד בעיר המלוכה יהודע או אם הוא יסיב
את כל גבול ממשלתו ואם האיש הקרובים אליו
אם מהם מתיהדים ואם ישפוט את עמו או אם

temu około sześciu lat jak przybył do nas pewien izraelita, ciemny na oczy, ale pełen nauki i mądrości, imię jego: mar Amram; i rzekł że jest z kraju al-Chazar, że był w domu króla i pana, że przypuszczony był do jego stołu, i doznawał od niego poważania. Usłyszawszy to wysłałem posłańców za nim, aby go do mnie przyprowadzili; ale go znaleźć nie możono. Owoż tą wiadomością wzmocniła się moja nadzieja, i odzyskałem odwagę. Dlatego to kreślę list niniejszy do króla mego i pana, błagając go najpokorniej iżby nie wzgardził prożbą moją, i kazał donieść słudze swemu o wszystkiem, cokolwiek kraju jego tyczy się. Z jakiego pokolenia pochodzi sam? jaki jest skład rządu? jakim sposobem królowie tron obejmują: czy z jednego szczepu, jednej rodziny królowania godnej? i czy syn po ojca królowaniu do królestwa przychodzi, jak to był zwyczaj u naszych przodków gdy jeszcze w ziemi swojej zostawali? Racz mi też królu i panie mój donieść, jaka jest rozciągłość twego kraju? jaka długość i szerokość jego? jakie warownie i miasta? czy wodociągi lub deszcze ziemię twą użyzniają? i jak daleko sięga twa władza? jaka jest siła zbrojna: liczba wojsk twoich i wodzów? Niech pana mego nie obraża to, iż śmiem pytać o liczbę jego wojska (oby je Bóg ile możności pomnażał, i oby oczy króla mego na to patrzały!); nie czynię pytania tego w innym celu, jak tylko tym, aby się ucieszyć mnóstwem ludu świętego.

Donieś mi też panie o wielości krain nad któremi panujesz, mnogości podatków które mu płacą, i czy mu dają dziesięciny? Czy panie mój mieszkasz zawsze w stolicy królestwa? lub też objeżdżasz kraj cały? czy masz w blisko-

יקים להם שופטים ואיך עלותו בית ה׳ ועם אזה
אומה יעזוך קרב ועל מי ילחם ואם המלחמה
דומה את השבת ומי הממלכות והגוים אשר
סביבותיו ומה שמם ומה שם ארצם ומה שם
הערים הקרובות אל ממלכתו מן ברא״סאן ומן
ברדע״ה ובא״ב אל אבו״הב ומנהג הליכות
הסוחרים ההולכות אל מחוז אדוני המלך ויודיעני
כמה מלכים מלכו לפניו ומה שמם וכמה מלך כל
אחד מהם ובאיזה לשון אתם מדברים :

ובימי אבותינו נפל אצלינו איש ישראל נכון
דבר היה מתיחס בשבט דן ער שמגיע לרן בן יעקב
והיה מדבר בצחות וקרא שמות לכל דבר בלשון
הקדש וכל דבר לא נעלם ממנו ובעמדו לדרוש
בהלכה כך היה אומר שתניאל בן קנז קבל מפי
יהושע מפי משה מפי הגבורה :

ועוד בקשתי הפליאה מאת אדוני להודיעני אם
יש אצלכם זכר להשבון קץ הפלאות אשר אנו
מחכים זה כמה שנים ונצא משבי אל שבי ומגולה
אל גולה ומה כח תוחלת המצפה להתאפק על
זאת ואיכה אוכל לתת דמי על חורבן בית
תפארתינו ועל פליטת הרב אשר באו באש ובמים
אשר נשארנו מעט מהרבה וגרד מכבוד ונשב בגולה
ואין לאל ידינו באומרם לנו כל היום לכל עם
ועם יש מלכות ולכם אין זכר בארץ :

ści wyspy, i czy pierwotni mieszkańce ich przechodzą na izraelicką wiarę? czy sam sądzisz swój lud? lub postanowiłeś sędziów? jak uczęszczasz do domu bożego? z którym narodem toczysz wojnę? i czy sobota czynności wojenne przerywa? jakie są kraje i narody ościenne? jakie tak jednych jak i drugich nazwiska? jakie imiona miast najbliższych od Barsan, Barden i Bab-al-Abuab? Jakim sposobem przybywają kupcy do krajów króla mego i pana? ile królów panowało przed nim? jakie ich imiona? i jak długo każdy z nich panował? i jakim językiem rozmawiacie?

Za czasu naszych przodków przybył do nas mąż izraelski, wielce mądry; szczycił on się pochodzeniem z pokolenia Dan, i wywiódł ród swój aż od Dana syna Jakóbowego. Wyrażał się czysto i składnie, umiał nazwać wszystkie rzeczy w języku świętym, i nic nieznanem mu nie było; a gdy wykładał prawo boże, zwykł mawiać tak: Etniel syn Kenaza miał podanie z ust Jozuego, ten z ust Mojżesza, a ten z ust Boga.

Upraszam jeszcze o jedno pana mego, aby mi doniósł, azali jest u was jaka wzmianka tycząca się końca rachuby cudów, których od tylu lat oczekujemy, z niewoli do niewoli i z wygnania do wygnania wędrując. Na czem opiera się ta nadzieja, coby mogła być pokrzepieniem dla oczekującego na nich? O! czyż mogę wstrzymać się od łez na spomnienie zburzenia najspanialszej naszej świątyni, i na spomnienie tych co przed szablami uchodząc spłonęli w ogniu lub w wodzie utonęli, a tylko niewielu pozostało. Strąceni z wysokości poszliśmy na wygnanie, i nie wiemy co odpowiedzieć tym, którzy nam bezustannie mówią: każdy naród ma swój jakikolwiek kraj,

וכאשר שמענו את שמע אדוני המלך ותוקף
מלכותו ורב חיליו המהנו בואת נשאנו ראש ותחי
רוחנו והתחזקו ידינו והתי ממלכת אדוני לנו
לפתחון פה ומי יתן בספות השמועה הואת כה כי
בואת הברכה גדולתנו וברוך ה' אלהי ישראל אשר
לא השבית לנו גואל ולא השבית ניר וממלכת
משבטי ישראל יהי אדוננו המלך לעולם והייתי
שואל בעד אותות אשר לא שאלתים לולי כי יגורתי
להכבד על אדוני המלך בהרבות מלים כי כן דרך מלכים
ואמנם כבר הרבתי והנני מודה בואת ואל יאשימני
אדוני כי מהב שיהי וכעסי דברתי עד הגה אבל
כמוני ישגה וכמוהו יסלח.

כי אדוני יודע כי אין עם גולה דעת ולא עם
בני שביה תושיה ואני עבדך לא פקחתי עין כי
אם בתוך גולה ודלות ע"כ יש על אדוני המלך
מאמרת החסד ומאורת האמת להעביר שגיוני עבדו
ובלא ספק כבר שמעת אך היו מכתבי מלכי ישראל
ומה אגרותיהם ומה מנהג בספרי שליחותם ואם
על המלך טוב יעביר שגגת עבדו כידו הטובה
וכחסדו הגדולה.

ושלום רב לאדוני המלך לו ולזרעו ולביתו ולכסאו
כי עולם ויאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב
כל ישראל:

a wy nie macie nic na ziemi takiego coby wam wasz kraj przypominało.

Owoż gdy mię doszła wieść o królu moim i panu, o potężnem królestwie jego, i licznych wojskach, zdziwiony, podniosłem głowę, duch mój ożywił się, i wzmocniły się moje ręce. Królestwo więc pana mego będzie dostateczną na ów zarzut odpowiedzią. Dałby Bóg iżby się ta wiadomość sprawdziła, bo w niej cała nasza pociecha, i błogosławion niech będzie Bóg Izraela, że nie zostawia nas bez wybawcy, bez światła i rządu w pokoleniu izraelskiem. Niech żyje król i pan nasz na wieki! Pytałbym pana mego jeszcze o niektóre rzeczy, ale boję się abym go nie obraził tak wielą pytaniami, bo już i tak widzę, iż za dużo mówiłem. Proszę pana mego nie brać mi tego za złe, bo powodem tak długiego mówienia był mój gorący żal i tęsknota. Zresztą, zwykłą jest rzeczą, takiemu jak ja człowiekowi błądzić, a królowi przebaczać.

Oprócz tego wiadomo panu memu, że wygnaniec nie posiada nauki, a więzień mądrości. Ja twój sługa otworzyłem oczy śród niewoli i nędzy: dlatego niech król i pan mój przebaczyć raczy przewinienie sługi przez swoją dobroć i łaskawość. Bez wątpienia znanem ci jest, jakie były zwyczaje królów izraelskich w pisaniu listów i wyprawianiu poselstw, racz tedy według dobroci i rostropności swojej poprawić w tej mierze sługi swego uchybienia.

Wielkie błogosławieństwo królowi i panu memu, jego potomstwu i domowi i tronowi na wieki! Oby były długotrwałe dni jego, i dni jego dzieci na królestwie śród Izraela!

וזאת תשובת יוסף המלך התוגרמי

אל רב חסדאי ראש גולה בן יצחק בן עזרא הספרדי הנחמד אלינו והנכבד עלינו: הנה אודיעך שבא אלינו כתבך המכובד על יד ר׳ יעקב בן אליעזר מארץ נמין ושמחנו בו וששנו על ביאתך והכתיבך ואמצא בהוב בכתבך מקום ארצך ארכה ורחבה ויחום עבד אל רחמאן המלך המושל עליה ויקר תפארת גדולתו ועזרת האל לו עד בבשתו מדינת מזרח עד שנשמע עוצם מלכותו בכל הארץ ופחדו כל המלכים אלולי שלוחי קסטנטינ״ה לבא בבשורת ויספרו לכם האומות מלכותינו וריבנו לפי שהייתם מכובים אותי לפנים ולא הייתם מאמינים בו • ובקשת להודיעך אמתת הדברים ממלכותינו וחוסנו ואיך נכנסו אבותינו בדתן ישראל והאיר האל עינינו ושבר קמינו עוד בקשת לדעת מדת ארצנו ארכה ורחבה והגוים אשר סביבותינו והמשלימים אתנו והנלחמים עלינו ואם יתכן לבא שלוחני אל ארצכם לחלות פני מלכם היקר והנעים שהמשיך לבבות לאהבתו בטוב דרכיו והביאם באהבתו ביושר מפעלותיו לפי שהאומות אומרים להם כי אין לישראל מקום ממשלת וממלכה שהיו ישראל נהנים ברבר הזה והיה להם להדמת לב ומענה לשון ושבח ותהלה בעיני האומרים להם כי אין לישראל שארית ולא מקום ממשלת וממלכה .

A OTO ODPOWIEDŹ JÓZEFA, KRÓLA TOGARMY.

Do rabbi Chasdaja, naczelnika wygnańców, syna Izaaka, syna Ezry, Sefaradczyka od nas ukochanego i poważanego. Uwiadamiam cię że doszło nas pismo twoje szanowne przez ręce rabbi Jakóba, syna Eleazara, z kraju Niemca: ucieszyłem się niem, i uradowała mię rostropność twoja i nauka. I znalazłem w piśmie twojem opis kraju twego, jego długość i szerokość; i pochodzenie Abdal-Rahmana, króla panującego nad nim, godność i spaniałość jego, i jak z pomocą bożą zawojował kraje wschodnie, aż się rozległ odgłos potęgi jego państwa po całej ziemi, i zatrwożyli się wszyscy królowie. Gdyby byli posłowie Kostantyny nie opowiedzieli wam o narodach kraju naszego i ich wyznaniu, mielibyście to za kłamstwo, i nie wierzylibyście temu. Żądasz aby ci donieść o prawdzie rzeczy, o kraju i pochodzeniu naszem, jakim sposobem przodkowie nasi przyjęli zakon izraelski, jak Bóg otworzył oczy nasze, a wrogów naszych rozproszył. Pragniesz także wiedzieć rozmiar kraju naszego, jego szerokość i długość, i jakie narody nas otaczają; które z nich są z nami w pokoju, a które w wojnie; ażali nie byłaby możliwa, iżby posłowie nasi przybyli do waszego kraju dla uczczenia drogiego i spaniałego oblicza króla waszego, który sprawiedliwością swoją i wzorowem postępowaniem swojem serca wszystkich ku sobie zniewala. Gdy bowiem narody mówią że dla Izraela niemasz miejsca na ziemi w któremby był niepodległy i miał królestwo, tedy wiadomość

ואנחנו משיבים תשובתך על דבר ודבר מן השאלה
ששאלת בכתבך התשובת הששים בך והשמחים בתכמיתך
אשר זכית מארצך ויחום המולך עליה כבר נגע
אלינו וכבר היו בין אבותינו אגרות דרושת שלום
והדבר הזה היה שמור בספרינו ידוע לכל זקני
ארצנו ונחדש מה שנקדם בין אבותינו ונשים אותה
ירושה לבנינו: שאלת בכתבך מאיזה אומה ומאיזה
משפחה ואיזה שבט אנחנו דע כי אנחנו מבני יפת
מבני התגרמה בנו ונוצינו בספרי יחוסים של אבותינו
שהיו לתוגרמה עשרה בנים ואלה שמותם הראשון
אגיור תירוש אחד אוגין ביול תינא כוד וגור בלגר
באויר:

אנו מבני כוד הוא השביעי בתוב אצלנו שבימיו
היו אבותי מתי מספר והקב"ה נתן להם כח וגבורה
ועשו מלחמה עם גוים רבים ועצומים מהם ובעזר
האל גרשום וירשו ארצם וברחו וידפו אחריהם עד
שהעבירום הנהר הגדול ששמו דונא עד היום הזה הם
הונים על נהר הנא וקרובים לקסטנטני"ה וירשו
כוריים את ארצם ואחרי כן עברו הרות עד שעמד
מלך אחד מהם ושמו בו"לאן הידה איש הכם וירא
אלהים בושח בכל לבו ויסר את הקוסמים ואת עובדי
עבודה זרה מן הארץ והושה בצל כנפיו ונראה לו
מלאך בחלום ואמר לו בולאן • ה' שלחני אליך
לאמר שמעתי את תפלתך והחנתך הנה ברכתיך
והרביתיך ואקים מלכותך עד סוף הדורות ואטמור

taka przyniosłaby izraelitom wielki pożytek: byliby na sercu pokrzepieni, a usta ich napełniłyby się chwałą i chlubą w oczach tych, którzy im mówią: że nie masz ani zakątka w którymby mieli byt niepodległy i królestwo.

Odpowiadamy więc na pismo twoje które nas uradowało, kolejno każdego pytania twego dotykając. To co spominasz o kraju twoim i pochodzeniu króla nad nim panującego, było nam już dawniej wiadome: albowiem przodkowie nasi pisywali już do siebie przyjacielskie listy, i takowe przechowują się w naszych archiwach, i wiedzą o tem ludzie starzy kraju naszego. Chcemy te stosunki, jakie były za naszych przodków, odnowić i zostawić w puściźnie dla naszych dzieci. Pytasz w pismie twojem z jakiego rodu i pokolenia jesteśmy? Owoż wiedz, że pochodzimy od synów Jafetowych, mianowicie zaś od synów Togarmy. Znajduje się bowiem w xięgach rodowych naszych przodków że Togarma miał synów dziesięciu, a oto są ich imiona: Agijor, Tirus, Uwar, Ugin, Bizal, Tarna, Chazar, Sanar, Bulgar, Sawir.

My jesteśmy z dzieci Chazara, który był siódmym. Zapisano jest, że za jego czasów była liczba przodków naszych bardzo mała, a najświętszy dał im moc i potęgę, i toczyli wojny z wielu narodami którzy byli mocniejszymi od nich, a za pomocą bożą wypędzili ich, i objęli ich kraj, tamci zaś uciekając, ścigani byli w ucieczce aż do wielkiej rzeki Dunaju, gdzie też mieszkają po dziśdzień, w bliskości Kostantyny; a Chazarowie objęli ich kraj. Po znacznym przeciągu czasu powstał między nimi król, imieniem Bulan, mąż mądry, bojący się Boga, i całem sercem ufność w nim

pokładający, i wypędził z kraju wróżbitów i bałwochwalców. I zostającemu pod skrzydłami bożemi ukazał się anioł we śnie, i rzekł mu: «Bulanie! Bóg szle mię do ciebie i każe ci powiedzieć: wysłuchałem prożby twej i błagania, i oto pobłogosławię tobie i pomnożę ród twój, i królestwo twoje po wiek wieków utwierdzę, i oddam wszystkich nieprzyjaciół twoich w ręce twoje; ty zaś wstań rano i módl się do Boga.« I tak uczynił. I ukazał mu się po raz drugi i rzekł: «Widziałem twoje postępowanie, i podobały mi się czynności twoje, wiem że jesteś mi z całego serca posłuszny. Owoż chcę ci dać zakon, prawa i przykazania: jeśli prawa i przykazania moje zachowywać będziesz, pobłogosławię tobie i twemu rodowi.« On zaś odpowiedział aniołowi który mu to zwiastował, mówiąc: «O panie mój, znane ci są myśli mojego serca, i czytasz w moich wnętrznościach, że całą ufność w tobie tylko pokładam; ale lud nad którym panuję jest bezbożny, i nie wiem czy mi da wiarę. Jeślim tedy w oczach twoich godny się stał twej łaski, i miłosierdzie twoje czuwa nade mną, tedy ukaż się także i wielkiemu ich xięciu, a on niech mi w tem dopomoże.« I uczynił według woli jego najświętszy, i ukazał się we śnie xięciu temu, on zaś wstawszy rano przyszedł, i opowiedział to królowi. I król zwołał wszystką swoją starszyznę i sługi i lud wszystek, i opowiedział im rzecz całą, i takowa znalazła upodobanie w ich oczach: przyjęli tedy zakon i przyjęci zostali pod skrzydła boskiej spaniałości. I znowu pokazał mu się anioł, i rzekł: «Oto niebiosa i niebios niebiosa ogarnąć mię nie mogą, wybuduj dom dla imienia mojego.« I odrzekł mu, mówiąc: «Panie świata! wstydzę się bar-

את כל אויבך בידך ועתה עמוד בבקר והתפלל
לפני ה' וכן עשה : וירא אליו שנית ויאמר לו ראיתי
את דרכך והצלחתי את מעשיך וידעתי כי תלך אחרי
בכל לבבך ואני הפץ לתת לך מצות חק ומשפט
ואם השמר מצותי ומשפטי אברכך ואברך : ויען
ויאמר למלאך הדובר אליו אתה ידעת אחרוני מחשבות
לבי והקרת כליותי שלא שמתי בשהוני אלא בך אבל
העם אשר אני מולך עליהם הם מפרים לא ארע
אם יאמינו בי אם לא נא מצאתי חן בעיניך ואם עלי
יתגלגלו רחמים תראה לפלוני השר הגדול שלהם
והוא יעודני על זאת והקב"ה עשה כרצונו וירא למר
הדוא בחלום וכאשר השכים בבקר בא ויגד למלך
והמלך קבץ כל שריו ועבדיו ואת כל עמו ויגד להם
את כל הדברים האלה וישב בעיניהם הדבר וקבלו
עליהם את הדין ונכנסו תחת כנפי השכינה : וירא
אליו המלאך עוד ויאמר אליו הגד השמים ושמי
השמים לא יכלכלוני ואתה בנה בית לשמי • ויען
ויאמר רבש"ע מאד אני מתביש מלפניך שאין לי
כסה וחב לעשות כמו שיתכן כאשר ברצוני אמר
לו חזק ואמץ קח עמך כל חיליך וקום לך אל ארץ
רחלא"ן ואל ארץ אדרא"ל הנה נתתי פחדך ואימתך
בלבם ומסרתים בידך והנה ומנתי לך ב' אוצרות
אחד של כסף ואחד של זהב ואני אהיה עמך
ושמרתיך בכל אשר תלך ותקח את המטון ותבא
בשלום ותבנה בית לשמי והוא האמן בו ויעש כאשר
צוהו וילחם והדרים המדינה ושב בשלום והקדיש
המטון ובנה מטנו אהל וארון ומנורה ושולחן ומזבחות
וכלי הקדש עד היום הזה הם שמורים בידי
וקיימים .

dzo przed tobą: bo nie mam śrebra ani złota, iżbym to wykonać mógł tak jak pragnę, i jakby wykonać należało.« I rzekł mu: »Bądź silny i odważny, zebierz wszystkie swe wojsko, i zrób wyprawę w kraj Rudlan i w kraj Ardil, a oto napełnię trwogą i bojaźnią ich serca, i oddam ich w twe ręce: dla ciebie bowiem przeznaczyłem dwa skarby ich, jeden śrebra, drugi złota, i będę z tobą, i będę czuwał nad tobą dokądkolwiek się obrócisz: zabierzesz pieniądze i wrócisz szczęśliwie i zbudujesz dom dla mego imienia.« A on mając ufność w nim, uczynił jak mu kazano, zrobił wyprawę i zdobył kraj i wrócił szczęśliwie; skarby poświęcił na cześć boską, i zbudował przybytek boski, arkę przymierza, świecznik, stół, ołtarze i sprzęty święte, które aż do dnia dzisiejszego przechowały się, i znajdują się w moim ręku.

Po tych zdarzeniach rozeszła się sława jego po całej ziemi: król Edomów i król Izmaelitów usłyszeli o nim, i słali do niego posłów z wielą pieniędzy i z wielkiemi dary, i z mędrcami kraju swojego aby go na wiarę swoją nawrócili. Ale król był mądry, kazał wezwać z Izraelu mędrca, w bystrość umysłu i w naukę zasobnego, i sprowadził ich razem dla zgłębienia zakonów. I zbijał ustawicznie jeden drugiego twierdzenia, i zgodzić się na jedno nie mogli. Gdy to król widział, rzekł do kapłana króla edomów i kapłana króla izmaelitów: Wracajcie do waszych namiotów; trzeciego dnia poszlę po was, a wtedy do mnie przyjdziecie. Nazajutrz posłał król tylko do kapłana edomskiego, i rzekł mu: »Wiem że król Edomów większy jest od tych królów, a wiara jego godna czci, i znajduję upodobanie w niej; ale

אחר כן הלך שמעו בכל הארץ ושמע מלך אדום
ומלך ישמעאלים ושלחו לו מלאביהם במינן גדול
ובמנחות רבות עם חכמיהם להטותו אל דיניהם
והמלך היה חכם ויצו להביא חכם מישראל ודש
והקר ושאל היטיב ושם אותם יחדיו לברר בריניהם
והיו שוברים אחד את דברי חבירו ולא היו מסכימים
על דבר אחד בשראה המלך כן אמר אל כומר של מלך
אדום ואל הישמעאלים לכו אל אהליכם ועד יום השלישי
אני אשלח בעדכם ותבואו אלי ולמחר שלח המלך
בשביל הכומר ואמר לו אני יודע כי מלך אדום גדול
מאלה המלכים ודינו דין מכובד ואני חפץ בדינך
אבל שואל אני מעמך שתאמר לי האמת דין ישראל
ודין ישמעאל איזה מהם טוב ענה הכומר ואמר יחי
אדוננו המלך לעולם דע באמת כי אין דין בכל
העולם כדין ישראל שהקב"ה בחר בישראל מכל
האומות וקראם בני בכורי ועשה עמהם נסים ונפלאות
גדולות והוציאם מעבדות פרעה והעבירם בים בחרבה
ורודפיהם טבע והוריד להם המן ויוצא להם מים

מצוד ונתן להם את התורה מתוך האש והנחילם ארץ
כנען ובנה להם בית המקדש לשכן ביניהם ואה"כ
חטאו לו ויכעס עליהם וישלימם מעל פניו ופזרם
לכל רוח ולולא זאת לא היה כדין ישראל בעולם
השיבו המלך ככה דברת הביך דע באמת כי אני
אכבדך : ביום הב' שלח המלך בשביל אל קאצ"י
של הישמעאלים וישאלהו ואמר לו הודיעני האמת
מה יש בין דין ישראל ובין דין אדום אי זה מהם
הטוב וישיבהו אלקאצ"י ואמר לו דין ישראל הטוב
וכולו אמת ועמהם הודת ה' חקים ומשפטים צדיקים
ובשביל שהטאו לו ופשעו בו כעס עליהם ויתן איתם
ביד איביהם מה דין אדום אוכלים כל טומאה
ומשתדלים למעשה ידיהם חשיבו המלך כבר דברת
לי האמת ואמנם אכבדך וליום אחד קרא לכלם
יחד ויאמר אליהם לפני כל עדיו ועבדיו ועמו
מבקש אני מכם שתבחנו לי איזה הטוב והישר מן
הדתין והתחילו לדבר ולא היו מעמידים דבריהם על
יסוד עד שאמר המלך לשומר דין ישראל ודין ישמעאל
איזה הטוב מהם ענה השומר ואמר דין ישראל הטוב
ועוד שאל לאלקאצי ואמר דין ישראל ודין אדום
אי זה הטוב ענה האלקצי ואמר דין ישראל הטוב
ויען המלך כבר הודיתם בפיכם שדין ישראל הטוב
והישר ואני כבר בחרתי בדין ישראל שהוא דינו של
אברהם ואל שדי יהא בעזרי והכסף והזהב שאמרתם
לתת לי הוא יכול לתת לי בלא ציר ואתם לכו
לשלום אל ארצכם ומן היום ההוא והלאה עזרו
האל שדי ואמין את כחו וימל את בשר ערלתו הוא
ועבדיו וישלח ויבא אחד מחכמי ישראל ויפרשו
התורה ויברהו לו את כל המצות עד היום הזה אנו
על הדין הנכבד והאמתית יתברך שמו של הקב"ה
לעולם ומן היום ההוא שנכנסו אבותינו תחת כנפי
השכינה הכניע לפנינו את כל עוביבנו והשפיל את כל
האומות והלשונות אשר סבבותינו ולא עמד איש
בפנינו עד היום וכלם לנו למס על ידי מילכי אדום
ומלכי ישמעאל .

mi odpowiedz na jedno tylko pytanie: oto chciałbym wiedzieć która wiara lepsza jest: wiara izraelitów? czy izmaelitów? I odrzekł kapłan mówiąc: «Niech żyje król i pan mój na wieki. Wiedz że w istocie nie ma w całym świecie wiary lepszej, jak wiara izraelska. Albowiem najświętszy wybrał Izraela nad wszystkie narody, nazywając go synem pierworodnym, czynił mu wiele i wielkich cudów, wyprowadził go z niewoli Faraona, przez morze suchą nogą przeprowadził, a zatopił prześladowców jego, i spuszczał mu mannę, kazał dla niego wytryskać wodzie z opoki, dał mu prawa z pośrodka płomieni, oddał mu w posiadłość kraj Kanaan i wybudował mu kościół chcąc pośród niego sam mieszkać. Kiedy zaś przeciw niemu grzeszono, wtedy dopiero rozgniewał się na niego, odrzucił go od swego oblicza i na wszystkie wiatry rozproszył. Gdyby nie to, nie byłoby na całym świecie wiary nad wiarę izraelską.» I odrzekł król: «Słusznie mówiłeś, wiedz zaiste że cię uczczę.« Nazajutrz posłał król po alkasego izmaelitów, i pytał go mówiąc: «Powiedz mi prawdę który zakon jest lepszy: izraelski czy też edomski?» I odrzekł alkasy mówiąc: «Lepszy jest zakon Izraela bowiem wszystko w nim jest prawdą, w nim jest i nauka boża, i uczciwe obyczaje i prawa; a jedynie dlatego że zgrzeszyli i sprzeniewierzyli mu się, rozgniewał on się na nich i oddał ich w ręce nieprzyjaciół. Jakże różny jest od niego zakon edomów, którzy jedzą wszelkie nieczystości i tworowi rąk swoich pokłon oddają.» I rzekł król: «Powiedziałeś mi prawdę, zaiste uczczę cię.» Nazajutrz zwołał wszystkich razem, i rzekł im w obecności wszystkich xiążąt i sług i ludu: «Żądam od

was abyście mi wybrali, który jest najlepszy i najsprawiedliwszy z zakonów?» I zaczęli rosprawiać, ale słowa ich nie miały żadnej podstawy; aż król zapytał kapłana raz jeszcze: z zakonów izraelskiego i izmaelskiego który jest lepszy? I odrzekł kapłan: «Zakon izraelski lepszy.» Potem zapytał alkasego, mówiąc: «Z zakonów izraelskiego i edomskiego który jest lepszy?» I odrzekł alkasy mówiąc: «Zakon izraelski lepszy.» A król na to: «Oto usta wasze wyrzekły że zakon izraelski lepszy i czystszy jest, i ja też zakon izraelski wybrałem, bo on jest zakonem Abrahama; wszechmocny będzie mi pomocą; śrebro i złoto coście mi dać obiecali, on mi da bez kłopotu; wy zaś wracajcie w spokoju do krajów waszych.» A od tego dnia ciągle pomagał mu Bóg wszechmocny, i ustalił moc jego; on też obrzezał się, i kazał obrzezać sługi swe, i posłał po uczonego izraelitę który wytłumaczył mu xięgę zakonu i wszystkie prawa objaśnił, i po dziśdzień wyznajemy ten czcigodny i prawdziwy zakon najświętszego, którego imieniowi niech będzie chwała. A od tego dnia w którym przodkowie nasi udali się pod skrzydła majestatu bożego, poniżył on przed nami wszystkich naszych nieprzyjaciół, i upokorzył wszystkie okoliczne narody i ludy, i żaden nie śmiał powstać przeciw nam, i wszyscy płacą nam dań: królowie edomów i królowie izmaelitów.

Po tych zdarzeniach wstąpił na tron jeden z wnuków jego, imieniem Obadya, mąż sprawiedliwy i dzielny. On odnowił rząd, utwierdził zakon według zwyczajów i podań; on pobudował synagogi i domy nauki, zgromadził mnóstwo uczonych izraelitów, dawał im wiele

ואחר הדברים האלה עמד מלך מבני בניו ושמו עובדיה צדיק וישר הוא חדש הממלכה והעמיד את הדין כדין וכהלכה והוא בנה בתי כנסיות ובתי מדרשות וקבץ לרוב מחכמי ישראל ויתן להם כסף והזהב לרוב ויפשרו לו ארבע ועשרים ספרים ומשנה והלמוד וכל הקנן הפלות הנעים והיה ירא אלהים

ואהב התורה והמצות ואחריו עמד חזקיה בנו ואחריו
מנשה בנו ואחריו עמד הנוכה אחי עובדיה ויצחק
בנו והבולן בנו ומנשה בנו נסי בנו מנחם בנו בנימין
בנו אהרן בנו ואני יוסף בן אהרן הנזכר וכלנו מלך
בן מלך ולא יוכל זר לישב על כסא אבותינו יהי
רצון מלפני ממליך כל מלך שיתמיד מלכותינו
בתורתו ובמצותיו :

złota i śrebra, i wykładali mu 24 xiąg Miszny i talmud, i cały porządek modlitw. Był bogobojny, miłował zakon i przykazania; po nim zaś nastąpił Hiskia, syn jego; po nim Menase, syn jego; po tym zaś Chanoka, brat Obadiego, i Izaak, jego syn; Zebulun jego syn, Menase jego syn, Nissi jego syn, Menachem jego syn, Benjamin jego syn, Aharon jego syn, a ja, Józef, jestem synem pomienionego Aharona; wszyscyśmy byli synami królów, a żaden obcy nie śmie siadać na tronie naszych ojców; oby była wola tego który wszystkich królów sadza, utwierdzać królestwo nasze w zakonie swoim i swoich naukach!

ואשר שאלת מהלך ארצנו וארכה ורחבה והיא
על יד הנהר הסמוך לים גרגא"ן לפאת מזרח מהלך
ד' חדשים ועל יד הנהר הזה אומות רבות לרוב
עד אין מספר כפרים וערים ועירי מבצר והם תשע
אומות לאין חק ומספר להם כלם נותנים לי מס :
ומשם ימה הגבול עד גרגא"ן כל יושבי חוף הים
מהלך חדש כלם נותנים לי מס ובצד דרום חמשה
עשר אומות רבים ועצומים לאין מספר עד בא"ב
א"ל אבזה"ב והם הונים בהרים וכל יושבי ארץ
באם"א ותגת עד ים קסטנטניה מהלך ב' חדשים
כלם נותנים לי מס ובצד מערב י"ג אומות רבים
ועצומים הונים על שפת ים קסטנטני"ה ומשם
ימה הגבול לפאת צפון עד הנהר הגדול ששמו יוז"ג
והם יושבים פרזות בלא חומה והולכים בכל המדבר
עד שמגיעים עד גבול ההגריא"ם והם רבים כחול
אשר על שפת הים כלם נותנים לי מס ומדת ארצם
מהלך ארבעה חדשים : ואני יושב על מבואות הנהר
ולא אעזוב את הבאים בספינות לעבור אליהם
וכמו כן לא אעזוב את כל אויביהם הבאים ביבשה
לעבור אל ארצם ואני אלחם עמהם מלחמה קשה
ואלו עובדים הוו מכחידים כל ארץ ישמעאל עד
בגדאד ושוד אודישך שאני יושב על הנהר הזה בעזרת
שדי וישלי ביתך מלכותי שלשה מדינות הא' יושבת

Nakoniec co do pytania twego o rozciągłości naszego kraju w dłuż i szerz, tedy wiedz, że rozciąga się ponad rzeką niedaleko morza georgijskiego, ku wschodowi, na cztery miesiące drogi; nad rzeką mieszka dziewięć licznych narodów we wsiach, miastach i twierdzach, a wszystkie dają mi dań; ztamtąd zwraca się granica ku Georgii; i wszyscy mieszkańcy nadbrzeża morskiego dań mi płacą. Ku południowi jest 15 licznych i potężnych narodów aż do Bab-al-Abuab, mieszkają one w górach i w kraju Basa i w Tagat aż do morza konstantynopolskiego, przez dwa miesiące drogi, a wszystkie płacą mi dań. A w stronie zachodniej jest 13 narodów potężnych i bitnych; mieszkających na wybrzeżach morza konstantynopolskiego. Ztamtąd zwraca się granica ku północy, aż do wielkiej rzeki Jaik; ludzie żyją tam w osadach bez murów, włócząc się po całym stepie aż do graniey Hangryn, liczni jak piasek w morzu; wszyscy płacą mi dań; a rozległość ich kraju jest na cztery miesiące drogi. Ja zaś mieszkam przy ujściu rzeki, i nie dopu-

בה המלכה עם נערותיה וכריסיה ארפה ורחבה
חמשים על חמשים פרסה עם מגרשיה והכפרים
הסמוכים לה והושבים בה ישראלים וישמעאלים
וגוצרים ואומות אחרות מלשונות אחרות יושבים בה:
המדינה השנית ובמגרשיה ארכה ורחבה שמנה על שמנה
פרסאות והמדינה השלישית אני יושב בה עם שרי
ועבדי וכל משרתי המקובים אלי והיא קטנה ארכה
ורחבה שלש על שלש פרסאות ובין החומות הנהר
משך והולך ואנו יושבים במדינה כל החדש ובחדש
ניסן אנו יוצאין אל המדינה השלישית איש אל
שדהו ואיש אל גנו ואל עבודתו ועוד כל משפחה
ומשפחה יש להם אחוזת אבותיהם יהוד נוטעים
והונים בגבולם בשמחה ושרים לא ישמע אדם קול
נוגש ואין שטן ואין פגע רע ואני ושרי ועבדי נסע
ונלך מהלך עשרים פרסאות עד שנגיע לנהר הגדול
הנקרא ורשא"ן ומשם נסובב עד שנבא אל קצה
המדינה.

זו מדת ארצנו ומקום מנוחתינו והארץ אינה
גשומה הרבה ויש בה נהרות רבות מגדלים דגים
לרוב ויש בה לנו מעיינות רבות והארץ טובה ושמנה
שדות וכרמים גנות ופרדסים בלם משקים מן הנהרות
ויש לנו בל עין פרי לרוב מאד ועוד אודיעך גבול
ארצי לצד מזרח מהלך עשרים פרסאות עד ים
גרגאן ולצאת הרום מהלך שלשים פרסאות ולצאת

szczam Rusom, okrętami przybywającym, przeprawiać się ku tamtym, i taksamo też niedopuszczam iżby nieprzyjaciele ich, lądem przybywający, w ich kraj się przeprawiali; i prowadzę z nimi ciężkie wojny: albowiem gdybym im tego dopuścił, tedy cały kraj Izmaela aż do Bagdadu spustoszyliby. Dalej oznajmuję ci, że mieszkam nad tą rzeką pod opieką bożą, i mam w królestwie mojem trzy stolice: w jednej mieszka królowa ze swojemi niewiastami i rzezańcami; stolica ta ma w swojej objętości 40 kwadratowych parasangów ze swojemi wsiami i przysiołkami, mieszkają w nich izraelici, izmaelici, chrześcianie i inne narody różnojęzyczne. Druga z swojemi przynależytościami ma 8 kwadratowych parasangów; w trzeciej zaś mieszkam ja sam z xiążętami, dworzanami i sługami które mi przynależą. Jest ona mała: obejmuje tylko trzy parasangi; środkiem jej płynie rzeka, i mieszkamy w niej całą zimę; w miesiącu zaś Nizan[1]) opuszczamy ją, i każdy udaje się do swojego pola i ogrodu, które uprawia. Każda bowiem rodzina ma pewną posiadłość ojcowską w której granicach mieszka, i do której wesoło i radośnie udaje się; nie usłyszysz tam głosu żadnego hałaśnika, nie nadybie cię tam wróg, i nikt ci w niczem nie przeszkodzi; a ja i moi xiążęta i dworzanie udajemy się 20 parasangów dalej, aż do wielkiej rzeki Arsan, zkąd zwracamy się w sam koniec kraju.

To rozmiar kraju naszego, i miejsca naszego spoczynku. Kraj nie obfituje w deszcze, ale ma wiele rzek wydających wielką ilość ryb, tudzież wiele źródeł, a ziemia dobra i żyzna. Są pola, winnice, ogrody i sady roskoszne, a wszystkie rzekami użyzniane, i mamy

[1]) marcu lub kwietniu.

drzewa owocowe w wielkiej ilości. Takoż do-
noszę ci, że granice mego kraju ciągną się ku
wschodowi przez 20 parasangów, aż do morza
georgijskiego, ku południowi 30 parasangów,
a ku zachodowi 40. Ja zaś mieszkam w środku
wyspy na której się moje pola, winnice, o-
grody i sady znajdują, ciągnąc się w stronę
północną na 30 parasangów; są na niej rzeki
i źródła piękne, a przy pomocy bożej mieszkam
w pokoju.

Pytałeś mię jeszcze względem końca rachu-
by cudów. Co do nas, oczy nasze zwrócone
są ku Bogu i siedzibie mędrców izraelskich w
Jerozolimie i Babilonie. A chociażeśmy odda-
leni od Syonu, wszelako słyszeliśmy, iż z po-
wodu mnóstwa grzechów pomieszała się ra-
chuba i o niczem wiedzieć nie możemy; ale
jasna ona jest w oczach przedwiecznego: on
uczyni według wielkości imienia swego, i nie
będzie lekce ważył spustoszenia domu swego,
opuszczenia swoich ołtarzy, i wszystkich dole-
gliwości którycheśmy doznali, i «ziści słowo
swoje, i znagła ukaże się w swojej świątyni»
itd. I nie posiadamy nic więcej jak tylko pro-
roctwo Daniela. Oby Bóg Izraela przyspieszył
wybawienie, i zgromadził wygnanych i roz-
proszonych jeszcze za życia naszego i twojego,
i za życia całego domu Izraela który miłuje
jego imię!

Spomniałeś w liście swym, że pragniesz o-
glądać oblicze moje. I ja też życzę sobie i pragnę
oglądać twoje wdzięczne oblicze, dostojność,
mądrość i wielkość twoją. Oby się słowa twoje
ziściły, obym miał szczęście uściskać cię, i twe
przyjazne, miłe i wdzięczne oblicze oglądać:
ty byłbyś mi ojcem, ja synem twoim; oczy ca-
łego narodu mojego spoczywałyby na twoich

מערב מהלך ארבעים פרסאות ואני יושב בתוך האי
שרותי וכרמי וגנותי ופרדסי בתוך האי ולפאת צפון
מהלך שלשים פרסאות נהרות ומעיינות רבות ובעזר
ה' יושב לבטח :

ועיד שאלת בדבר קץ הפלאות ואנחנו עינינו אל
ה' אלהינו ואל הכמי ישראל הישיבה שבירושלים
ואל הישיבה שבבבל ואנו רחוקים מציון אבל שמוע
שמענו שבחוב השנות הנו החשבונות ואין אנו
יודעים מאומה אבל יישר בעיני אלקים ויעשה
למען שמו הגדול ואל ימעט לפניו הרבן ביהו
וביטול עבודתו וכל התלאות אשר מצאתנו ויקיים
בנו ופתאום יבא אל היכלו גו' ואין בידינו כי אם
נבואת דניאל ואלי אלהי ישראל ימהר הגאולה
ויקבץ גלויותינו ונפוצותינו בחיינו ובחייך ובחיי הכל
בית ישראל אוהבי שמך :

וכבית באגרתך שאתה מתאוה לראות פני גם
מאד אני כוסף ומתאוה לראות פנין הנעימים ויקר
תפארת הבמותך וגדולתך ומי יתן והיה כדברך ולו
זכיתי להתחבר עמך ולראות פנין הנכבדים והנעימים
והנחמדים אתה תהיה לי לאב ואני אהיה לך לבן
ועל פיך ישק כל עמי ובדברך היותי יוצא ובא
ובעצתך הנבונה .

ושלום רב:

ustach; wchodziliby i wychodzili według słów twoich, i według mądrej rady twojej urządziłbym moje postępowanie.

Pokój nieskończony!

OBJAŚNIENIA.

1.

Str. 59 wiersz 97: *Więc znajduje się w 9 stopniach 600000 mil.*

Liczby te zdają się być widocznie pomylone. *Carmoly* idąc za uwagą uczonego rabina wormackiego, Chaima Bacharacha, poprawia na 600 mil. My nie pozwalamy sobie żadnych tego rodzaju poprawek.

2.

Str. 60 w. 104: *Ziemia chazarska ma 60 stopni długości, t. j. 260 i 10 mil.*

I w tem miejscu uczony rabin, Bacharach, radzi poprawić 60 stopni na 4 stopnie. Tej jednakże poprawki nie ważył się przyjąć nawet *Carmoly*, chociaż sam uznaje widoczną mylkę w texcie.

3.

Tamże w. 105: *A to jest miara drogi z Kordowy do Kostantyny.*

Joachim Lelewel daje do tego miejsca następujące objaśnienie:

»List Chasdaja jest przedewszystkiem treści geograficznej. Pierwsza część jego dotyka zasad matematycznych, i wskazuje niektóre miejsca za pomocą długości i szerokości geograficznej. Najprzód mówi o wielkości stopnia i kuli ziemskiej. Stopień zawiera w sobie $66\frac{2}{3}$ mili; jest to więc stopień wielkości kuli ziemskiej, znanej Arabom przez Greków, i ogłoszonej przez Ptolomeja.

List ten powiada, zgodnie z wyobrażeniami przyjętemi przez Arabów, że ziemia (mogąca być mieszkaniem ludzi) jest otoczona oceanem, który wdziera się aż do krainy Chazarów; tu znowu położeniem swojem dotyka morza czarnego, które dochodzi krainy Chazarów, będąc częścią oceanu, za pośrednictwem morza śródziemnego.

Dalej list ten naznacza długość geograficzą Kordowy na 9ty stopień, i całe następujące opisywanie wychodzi z tego punktu i do niego wraca. Ta uwaga zmniejsza wprawdzie ciemność opisu, lecz jej nie rozprasza dostatecznie. Aby rozwidnić ten zamęt, próbowano zmienić liczby; co do mnie, sądzę, że tylko wytłumaczenie może rozjaśnić ową ciemność i niezrozumiałość.

Idzie najprzód o to, aby rozróżnić długość geograficzną, od długości czyli rozległości, lub raczej oddalenia jednego miejsca od drugiego. Dziewięć stopni, 5100 mil, i sześćdziesiąt stopni oznaczają długość; 6000 należy poprawić na 600, co jest także długością liczoną na linii równonocnej (na równiku) czyli na wielkiem kole. Inne zaś liczby, to jest, 80 i 270 mil, są zwykłe długości, czyli rozległość kraju od jednego punktu do drugiego.

Ośmdziesiąt mil stanowią długość, czyli oddalenie długości geograficznej miasta Kordowy od ciaśniny morza (śródziemnego), morza które wchodzi w krainę Chazarów. Ciaśnina ta oznaczona jest brzegiem morza. Oddalenie to, 80 mil, liczone od 9go stopnia Kordowy na równoleżniku wyspy Rodus, wynosi 1 stopień i 30 minut oddalenia, czyli długości względnej między dwoma miejscami.

Należy tu zwrócić uwagę na sposób wysłowienia. Chasdaj naznacza długość geograficzną Kordowy stopniem dziewiątym, a licząc ztąd do brzegu morza (ciaśniny) 80 mil, cofa się w tył aby oznaczyć 7

stopni i 30 minut długości geograficznej ciaśniny (brzegu). Kordowa służy mu za punkt wyjścia. Tegoż samego sposobu wysłowienia używa, aby oznaczyć poźniej rozległość i położenie kraju Chazarów.

»Kraj Chazarów ma sześćdziesiąt stopni» (rozumie się: jest pod 60 stopniem długości geograficznej, poczyna od tej długości, gdzie jest jego miasto stołeczne Sarkel, i rozciąga się na wschód). Te stopnie czynią 270 mil oddalenia od granic Chazaryi, cofając się wstecz na zachód, aż do południka carogrodzkiego, czyli do takiejże odległości Kordowy od Carogrodu, zostawiając Kordowę jako punkt powrotu; to jest: od pierwszego południka aż do 60 stopni długości mamy odległość Kordowy od Konstantynopola i 270 mil do granicy Chazarów. Ponieważ Carogród położony jest pod 51 stopniem i 36 min., co z długości danej 3100 mil wynika, więc między Carogrodem a granicą Chazarów jest 8 stopni 30 min. Stopień równoleżnika 47 szerokości geograficznej kraju Chazarów, ma w sobie blisko 32 mil. Pomnoż odległość geograficzną 8 stopni 30 min. przez 32 mile a otrzymasz 270 mil rozległości kraju, równą 8 stopniom i 30 min. na równoleżniku 47. Te 270 mil nie są, jakby może kto rozumiał, rozległością kraju Chazarów, lecz przestrzenią, która zaległa między granicami jego a Carogrodem.

Przy końcu tej części matematycznej Chasdaj oznacza szerokości miejsc, o których mowa, i na równoleżniku 47. W krótkości oznaczenia długości i szerokości geograficznej, przez niego podane, są następujące:

	Długość.	Szerokość.
Ciaśnina Kadyxu czyli brzeg morza (80)	7° 30′	36° 0′
Kordowa stolica	9° 0′	38° 0′
Carogród (3100)	51° 30′	44° 0′
Sarkel i granice Chazarów (270) . . .	60° 9′	47° 0′

4.

Str. 61 w. 134: *Owoż Abd-al-Rahman heszemini.*

Jest wielkie podobieństwo do prawdy, że wyraz hebrajski השמיני heszemini, który dziś w texcie oryginalnym znachodzim, i który znaczy *ósmy*, powstał tu tylko przez myłkę pisarską, zamiast השמיש heszemit, to jest: potomek Heszema. Jakoż Abd-al-Rahman I, który przybył najprzód do Hiszpanii, był istotnie wnukiem Heszema. Tak tłumaczy to miejsce *El. Carmoly* w dziele swojem: *Itinéraires de la terre sainte*, odnosząc słowa powyższe do Abd-al-Rahmana I, zaś to co autor mówi zaraz niżej o rozległości kraju, nad którym Abd-al-Rahman, Emir Almumenin panuje, do Abd-al-Rahmana III, bo obydwaj podobno mieli tesame przydomki. Innego zdania w tej mierze jest Zedner: mniema on iż powyższy wyraz hebrajski nie jest pomylony, i odnosi te słowa do Abd-al-Rahmana III, który według niego, miał być ósmym w rzędzie Ommijadów. Ta jednak rachuba jakoś się nie zgadza z tem co wiemy z historyi, i w ogólności mniemanie Zednera zdaje nam się mniej prawdopodobne. Nie mając wszakże pod ręką żadnych rękopismów oryginału, nie ważyliśmy się robić odmian w texcie podanym nam przez Buxtorfa, i dlatego woleliśmy tu wyraz heszemini zostawić bez tłumaczenia.

5.

Str. 62 w. 206: *Między tymi jest król Aszkanazów.*

Tym królem Aszkanazów, jest widocznie Otto I, król niemiecki, który dopiero w roku 962 koronował się na cesarza. Poselstwo jego wyprawione około r. 955 do Abd-al-Rahmana III, kalifa Kordowy, opisane jest dokładnie w żywocie Jana z Gorze, u Pertza IV, str. 371. Spółczesny ten żywociarz daje o Chasdaju takie świadectwo: »Judeum quendam ad eos misit, cui nomen Hasdeu, quo neminem umquam prudentiorem se vidisse aut audisse nostri testati sunt.»

6.

Tamże, w. 212. *król Gebalimów którzy są al-Sekalab.*

Nie ulega prawie wątpliwości że spomniany tu król Gebalimów którzy, jak autor mówi »są al-Sekalab« t. j. Słowianie, jest to jeden z panujących w takzwanej poźniej Polsce, i bogdaj czy nie ojciec naszego Mieszka I, Semisław czyli Ziemomysł. Mówi autor o nim niżej (str. 65, w. 282) »nadeszli posłowie od króla Gebalimów, a z nimi dwaj izraelici: jednego imię mar Saul, a drugiego mar Józef. I gdy się dowiedzieli o mojej trosce, pocieszyli mię mówiąc: daj nam twoje listy, oddamy je królowi Gebalimów, on przez szacunek dla ciebie odeszle list twój do izraelitów mieszkających w kraju Hangryn (t. j. w Węgrzech) a ci itd.« Nakoniec w odpowiedzi króla chazarskiego (str. 70, w. 6) czytamy, że list Chasdaja oddał mu istotnie izraelita »rabbi Jakób syn Eleazara, z kraju Niemca.« Rozważając te wszystkie szczegóły nasuwają się tu mimowolnie słowa Konstantyna Porfirogennety, który powiada (ob. str. 24 w. 12) »Reszta zaś Chrobatów została przy Frangii (Niemczech) i nazywają się teraz Bielochrobatami, czyli Chrobatami białymi, mając własnego xiążęcia. Podwładni zaś są Ottonowi, wielkiemu królowi Frangii i Saxonii, i są poganie, a przyjaźnią się i powinowacą z Turkami (t. j. Węgrami.)«

Zostawali cesarze bizantyńscy w bezpośrednich stosunkach z królami chazarskimi, jak to widać już z samego listu Chasdaja; to więc co na dworze bizantyńskim o Niemcach i ich sąsiadach rozpowiadano, łatwo mogło zalatywać i do Chazarów. Bądź co bądź, zawsze jest to uderzające że w dwoch głównych okolicznościach wieść arabsko-chazarska o królu Gebalimów, do wiadomości przez Porfirogennetę o xięciu Chrobatów podanej, dziwnie przypada, to jest: w stosunku przyjaźni z Węgrami, i w stosunku jakoby zależności jakiejś od Niemców, mianowicie ich cesarza Ottona. Gdy nadto wezmiemy jeszcze na uwagę, że to są świadectwa jednoczesne, więc zaledwie można wątpić o tosamości króla Gebalimów i xięcia Chrobatów. Co się tyczy samego nazwiska Gebalim, czy w niem ukrywa się pierwiastek arabskiego wyrazu *gibal*, góra, w liczbie mnogiej *gebel* (ob. Menin. str. 1575); lub czyby się godziło upatrywać w niem jakową spólność z nazwą Polanii czyli Polski, którą arab Edrysi zowie *Boluniah*, o tem rozstrzygać nie ważymy się. *Murphy* w dziele swojem: *History of the mahometan empire in Spain*, na str. 101 spomina o poselstwie króla Słowian do kalifa Kordowy w tych słowach: »Other Ambassies arrived... one from the king of the Slavonians, called Ducu.« Nie wiemy jednak czy autor ten miał pod ręką inne jakie źródło o tem zdarzeniu, lub też tylko sam list niniejszy Chasdaja.

7.

Tamże w. 213. *król Kostantyny.*

O poselstwie Konstantyna Porfirogennety, cesarza konstantynopolskiego, do kalifa Kordowy Abd-al-Rahmana III czyta się w dziele *L'art de verifier les Dates*, a mianowicie w *Chronologie historique des Maures d'Espagne* pod artykułem: Abd-al-Rahman III »Des ambassadeurs de l'empereur Constantin VI viennent à Cordoue renouveler les anciens traités d'alliance contre le kalife de Bagdad. Abd-al-Rahman les reçoit avec la plus grande magnificence, et les fait accompagner par un ambassadeur qu'il envoie à Constantinople, pour y présenter à l'empereur, des chevaux andalous, des armes et des joyaux de prix, travaillés à Tolède et Cordoue.«

O poselstwie Romana II (który, jak wiadomo, przyjęty był do spółrządu przez ojca swego, Porfirogennetę około roku 948) do tegoż Abd-al-Rahman III, spomina Ibn-Abu-Osaibia, w dziele swojem »Dzieje lekarzów« pod artykułem: Ibn-Dżoldżol.

8.

Str. 65, w. 299. *a ci poszlą go do Rum, a ztamtąd do Bółgarów.*

W oryginale jest tu wyraźnie רוּם Rum, któreto nazwisko rozmaici tłumacze dowolnie na רוּס Rus przemieniają. Ta mniemana poprawka jest nie do przyjęcia już dlatego, że wprowadzając ogromną i stanowczą różnicę co do znaczenia, nie wspiera się, ile nam wiadomo, na żadnym rękopismie. Co do nas, jesteśmy tego zdania, że przez takową zmianę text autora w tem miejscu nie tylko nie zyskuje na jasności, ale owszem wikła się i zaciemnia. Zostawiamy więc to miejsce tak, jak ono jest w wydaniu Buxtorfa, a rzecz samą mniemamy dostatecznie pojaśnić uwagą następującą. Nazwiska Rum używają zwykle pisarze arabscy, jak np. Edrysi, na oznaczenie państwa bizantyńskiego, a w znaczeniu ściślejszem oznaczają niem Konstantynopol, czyli tak zwany Rzym nowy. To zauważawszy widzimy, że droga którą list Chasdaja dostał się do Chazaryi, szła tak: król Słowian, sąsiadujący z Niemcami, posłał go do Węgier; izraelici węgierscy posłali go do Rumu czyli Carogrodu; z Carogrodu udał się posłaniec morzem do Bółgaryi, która leżała nad Donem. O tej Bółgaryi, w sąsiedztwie Chazarów leżącej, przez którą koniecznie do nich z Konstantynopola przebierać się było trzeba, mamy ważne świadectwo w spółczesnym traktacie Igora w tych słowach: »A o sich, ożeto prichodęt' Czernii Bołgare, wojujat' w stranie korsunstiej, i welim knęziu ruskomu, da ich ne puszczajet' pakostit' stranie toj. *Nest. pod r. 945.* Z Bółgaryi tedy owej łatwo już było przebrać się z listem do sąsiadujących z nimi Chazarów. O drodze zaś idącej przez Ruś, nie zdaje nam się iżby tu mogła być mowa, a to dlatego, ponieważ w takim razie król Gebalimów nie potrzebowałby udawać się do Węgier, lecz wprost do Rusi; a prócz tego droga lądowa przez Ruś aż do Chazaryi podpadałaby w owych czasach niesłychanym trudnościom.

9.

Str. 66, w. 333. *była ich siedzibą góra Seir.*

Carmoly robi w tem miejscu słuszną uwagę, że autor zdaje się tu mieszać górę Seir w pismie świętem wzmiankowaną, z górą Sérir o której mówi Ibn-Haukal.

10.

Str. 67, w. 364. *przybył do nas izraelita z kraju al-Chazar.*

W tem napomknieniu mamy ślad widoczny o stosunkach kraju naszego z Hiszpanią i Chazaryą około połowy wieku X, w którychto stosunkach izraelici nie pospolitą rolę odgrywali.

11.

Str. 70, w. 4. *syna Izaaka, syna Ezry, Sefaradczyka.*

Chasdaj wypisał dokładnie rodowód swój w akrostychu którym list właściwy poprzedził; atoli sztuka czytania głosek nabrzeżnych himnu była, jak się zdaje, obca w Chazaryi, i król jej nie postrzegł, dołącza więc do imienia Chasdaja te tylko imiona które w liście samym na początku wyczytał. *Cassel* już i w tem widzi pewien dowód autentyczności.

12.

Tamże w. 8. *z kraju Niemca.*

Niemców nazwał, jak widzieliśmy, Chasdaj w liście swoim Aszkanazami; przeciwnie oto król Chazarów, aczkolwiek wiele wyrażeń z listu Chasdaja przejmuje, zowie ich jednak nie Aszkanazami, ale po pro-

stu Niemcami. I w tem pokazuje się pewna spólność wyobrażeń króla Chazarów z cesarzami bizantyńskimi, którym nazwisko to nie jest nieznane w temże samem znaczeniu. Tak mówi Konstantyn Porfirogenneta w dziele swojem O ceremoniach dworu bizantyńskiego (II. 48 wyd. boń. str. 689.) *ἐστὶν δὲ αὕτη ἡ χώρα οἱ λεγόμενοι Νεμίτζιοι* (jest to kraj, zwany u nas Niemcami.)

13.

Str. 72, w. 96. *ukaż się także i wielkiemu ich xięciu.*

Aby to miejsce zrozumieć, potrzeba znać bliżej skład rządu u Chazarów. W tej mierze czytamy u D'Ohsona: Le roi des Khazares est issu de l'une des premières familles de la nation. On l'appelle Ilk ou Bak, et on lui donne le titre de grand-khacan; mais ce roi n'exerce aucune autorité. Le pouvoir suprême est entre les mains d'un régent, qui se dit le lieutenant du khacan. Ce dernier n'a que les honneurs de la royauté. Il vit retiré au fond de son palais, ne prend nulle part aux affaires du gouvernement, ne se montre presque jamais en public, et n'est pas accessible aux particuliers. Toutefois, le régent lui rend les plus grands respects; itd. *De Peuples du Caucase* str. *34.* Już to jedno miejsce, jak uważa *Seelig Cassel*, zdolne jest podtrzymać podawaną w podejrzenie autentyczność tego listu, gdyby innych dowodów nie było.

14.

Str. 76, w. 257. *nie dopuszczam Rusom okrętami przybywającym...*

To co tu król chazarski pisze, zgodne jest zupełnie z podaniami pisarzy arabskich, przytoczonych w dziele D'Ohsona po różnych miejscach, mianowicie: str, 90. D'un côté les Russes vont trafiquer avec les Romains; de l'autre ils transportent sur le fleuve Itil leurs pelleteries à Boulgar, d'où elles passent en Perse. Leurs vaisseaux descendent même ce fleuve jusqu'à Khazeran. Str. 106. Ils députèrent vers le roi des Khazares pour lui demander la permission de traverser son territoire, d'entrer dans le Volga, et descendre ce fleuve jusqu'à la mer Caspienne, s'engageant à lui donner la moitié du butin qu'ils feraient sur les côtes de cette mer. itd.

ŻYWOT Ś. METODEGO.

Z legend i żywotów świętych które przydatne być mogą jako źródło do dziejów Polski, i w pomnikach niniejszych miejsce znaleźć powinny, pierwszy i niemało cenny jest żywot ś. Metodego. Odkrycie jego należy czasom wcale niedawnym. Przed kilkunastą laty natrafiono nań w bibliotece akademii duchownej, moskiewskiej, w rękopismie z wieku XV czy XVI. Jakkolwiek pismo jego było nie dawne, osnowa jednak sama zdradzała na pierwszy rzut oka że to jest pomnik z czasów odległych, i dawała znawcom otuchę iż znaleźć się może w liczniejszych i nierównie starszych odpisach. Doświadczenie wnet okazało, że nadzieje te nie były płonne. Uczony Wukoł Michajłowicz Undolski przeziérając rękopisma biblioteki synodalnej moskiewskiej postrzegł tenże żywot, razem z wielą innemi, w Zborniku pergaminowym, wysokiej starości. Jestto gruby foliant w deski i skórę brunatną oprawny, pisany we dwie przedziałki ustawem czyli frakturą dość starannie, jak to z załączonej tu podobizny widzieć można. Początku równie jak końca w nim brakuje, a karty ku końcowi są mocno zbrukane i poszarpane. Żywot ś. Metodego znajduje się tu na stronicy 102 zajmując nie spełna ośm kart. Roku w którym Zbornik ten był pisany, niema nigdzie wymienionego. Józef Bodiański odnosi go do wieku XII. Oglądałem ten rękopism w Moskwie, roku 1857, a tak z tego co tam widziałem, jak i z podobizn, które leżą przedemną, wnoszę iż jest nie starszy, jak z drugiej połowy wieku XIII. Jednocześnie prawie znaleziono w wielu innych pożniejszego wieku rękopismach ten żywot, mianowicie: w Makarego Czet-minei znajdującej się w bibliotece synodalnej moskiewskiej; w Zborniku moskiewskiej akademii duchownej; w bibliotece wołokołamskiego Josyfowego monastyru, itd.

Znamiona wewnętrzne z których o wieku, a poniekąd i o osobie autora wnioskować można, są następujące.

1. Autor w rozdziale 1 wymieniając synody ekumeniczne, kończy rzecz tak:

Агатонъ апостолескъ папежь съ стомъ и седьмью десять отецъ съ честнымъ констаньтиномъ царемъ на шестомъ соньмѣ многа матежа въсколоша, и изгнавше проклаша съ всѣми съньмники тѣми, рекоуже Феодора фараньскаго, севгира же и пиро-

Agaton papież apostolski ze sto siedmdziesięcią ojcami i zacnym Konstantynem cesarzem na soborze szóstym mnogie zaburzenia utłumili, rozegnali i wyklęli tych mianowicie soborujących: Teodora farańskiego, Sergiusza i Pirona, Kira alexandryjskiego, Honoryusza

ня, кура александрїйскаго, єнорїя римскаго, макарїя антїохїйскаго, и проуча поспѣшникы ихъ, а христїаньскоую вѣроу на истиньнѣ постаканьше оутвєрдиша.

rzymskiego, Makarego antyochijskiego i resztę ich stronników, a wiarę chrześciańską na prawdzie utwierdzili.

*Z tych słów widać że autor zna tylko sześć synodów, podobnie jak papież Jan VIII, który w liście swoim pisanym do Świętopełka roku 880 powiada: »Igitur hunc Methodium, venerabilem archiepiscopum vestrum, interrogavimus coram positis fratribus nostris episcopis, si orthodoxæ fidei symbolum ita crederet, et inter sacra missarum sollemnia caneret, sicuti sanctam Romanam ecclesiam tenere et in sanctis sex universalibus synodis a sanctis patribus secundum evangelicam Christi Dei nostri auctoritatem promulgatum atque traditum constat; itd. (Baron. Annal. pod rokiem 880. Schlœz. Nest. III 202. Ginzel Cod. legend. et monum. str. 60. *)*

Wiadomo że stolica apostolska synodu z kolei siódmego, czyli drugiego nicejskiego długi czas nie uznawała, i dopiero na ciągłe przedstawienia wschodnich patryarchów, przyjęła go pod koniec wieku X. (Schröckh Christl. Kircheng. 23 str. 427. Lipsk 1772—1802.) Skoro więc autor żywotu niniejszego sześć tylko synodów wymienia, słuszna jest wnosić że pisał wtedy, kiedy jeszcze siódmy synod przez stolicę apostolską nie był uznany, mianowicie: przed końcem wieku X.

2. W rozdziale 2 wyraża się autor o Metodym tak, jakby mu był spół- lub bliskoczesnym.

По сихъ же ксѣхъ богъ милостивын, иже хощєтъ дабы всякъ чєловѣкъ спасенъ былъ и къ разоумъ истиннын пришелъ, къ нашя лѣта азыка ради нашего, о немъ же са небѣ никтоже николиже попекалъ, на добрын унинъ въздвиже нашего оучитєля блаженнаго мєфодїя...

Po tych wszystkich Bóg miłościwy który chce aby wszelki człowiek był zbawion, i do prawdziwego rozumu przyszedł, w naszych latach gwoli naszego narodu, o który nikt się nigdy nie troskał, pobudził do dobrego czynu, naszego nauczyciela, błogosławionego Metodego.

3. W rozdziale 17 zamykając rzecz całą, odzywa się autor do Metodego, jakby był jednym z uczniów jego:

Тыже съвъше, сватаи и ѹстьныя главо! молитвами сконин приз̑рани на ны, желающыя тєбє, избавлани отъ вьсякоа напасти оучєникы своя, и оучєнїє простражи, и ересн прогона, да достонно хвалинн нашего жикъше сьдє станемъ съ тобою, твоє стадо, о десноую стрлноу христа бога нашего..

Ty zaś święta i zacna głowo! patrząca z wysokości na nas uczniów swych, smucących się po tobie, zbawiaj nas od wszelkiej napaści, rozszerzaj naukę i wytępiaj herezye, abyśmy tu powołaniu naszemu godnie odpowiadając, stanęli z tobą, stado twoje, po prawicy Chrystusa, Boga naszego...

*) Niektórzy pisarze poźniejsi, jak Boczek i inni, opuszczają wyraz »sex« w tym liście; to jednak nie ujmuje wiarogodności textu zatwierdzonego powagą Baroniusza.

Jak z tych ustępów któreśmy dopiero przytoczyli godzi się zawiązać, że autor tego żywotu był spół- lub bliskoczesny Metodemu, że prawdopodobnie był jego uczniem, i pisał to nie poźniej jak w wieku dziesiątym; tak też i dalsze znamiona wewnętrzne nie tylko się mniemaniu temu nie sprzeciwiają, ale je owszem potwierdzają.

I tak, Nestor, który jak wiadomo pisał swój latopis na początku wieku XII, zna już ten żywot, i w kilku miejscach dosłownie go wypisuje. Oto są te miejsca:

Żywot Met. 6. Бѣхоу же ѥстьра многа оудь иже хоуліхоу словѣньскъіа кнігъі, глаголюще: ако недостоить ни которомоу же азъікоу имѣти боукъвъ сихъ, разѣ ѥврѣи и грькъ и латинъ, по пилатовоу писанию, ѥже на крьстѣ господни напися...

8. Да са испълнить слово книжноѥ: ако късхвалать господа вьси азъіци; и дроугоіци: вьси къзъглаголють азъікъі разлиуьнъі величіа божіа, ѥкоже дасть имъ доухъ сватъіи отвѣщевати...

Аще же кто отъ събранъіхъ нами оучитель.... научеть дръзноувъ инако разъкрадати къі, гада кнігы азъіка вашего, да боудеть отлоучѣнъ, но токмо въ соудъ дати церкви, дондеже са испрабить. Ти бо сѫть волци, а не овца, иже достоить отъ плода знати а, храніти са ихъ. Къі же чада божьа, послоушанте оучѣніа, и не отринете наказанія церковнаго, ѥкоже къі наказалъ Меѳодіи оучитель вашь...

Nestor, pod r. 898. Мѣцни же наоучіша хоулити словѣньскъіа кнігы, глаголюще: ако не достоить никоторомоу же ѣзъікоу имѣти боукъвъ сконхъ, разѣ ѥврѣи, и грѣкъ, латинъ, по пилатовоу писанью, ѥже на крѣстѣ господни напися...

..Да са исполнить книжноѥ слово: ако восхвалять бога вси ѣзъіци; дроугоіе же: вси къзъглаголють ѣзъіки велиіа божіа, ѥкоже дасть имъ скатъіи доухъ отвѣщевати...

Аще кто хоулить словѣньскоую грамотоу, да бѫдеть отлоучѣнъ отъ церквѣ, дондеже са исправать, ти бо сѫть волци, а не овца, иже достоить отъ плода знати а, храніти са ихъ. Къі же чада божьа, послоушанте оучѣніа, и не отринете наказанія церковнаго, ѥкоже къі наказалъ Меѳодіи оучитель вашь...

15. Посажь два попа скорописца зѣло прѣложи въ брьзѣ вьса кнігъі испълънъ, разѣ шакъхвѣи отъ грьчьска азъіка въ словѣньскъ шестію мѣсаць, научѣнъ отъ шарта мѣсаца до двою десате и шести дьнѣ октабрія мѣсаца. Сконуак же достоиною хвалоу и славоу богоу въздасть, дающемоу такоую благодѣть и поспѣхъ.

Меѳодіи же посади два попа скорописца зѣло, и прѣложи вса книги исполнь отъ грѣчьска ѣзъіка въ словѣнескъ шестію мѣсаць, наученъ отъ шарта мѣсаца, до двоудесатоу и шестію день октабрія мѣсаца. Оконьчавъ же достонно хвалоу и славоу богоу въздасть, дающемоу такоу благодать епископоу Меѳодію...

Jezyk tego pomnika nie tylko w rękopismie pergaminowym z XIII wieku, ale i w odpisach poźniejszych ma znamiona takiej starości, iż się niemal nie różni od tak zwanego kodexu

supraślskiego, wydanego roku 1851 w Wiedniu przez Miklosicza, a który to kodex, jak wiadomo, przynajmniej wieku XI sięga. Można być prawie pewnym, że gdybyśmy żywot ten w równie starym, jak supraślski, rękopismie posiadali, tedy obydwa te pomniki nie różniłyby się zgoła nie tylko pod względem form gramatycznych, ale i pod względem pisowni.

Co do znamion wskazujących na miejscowość w której pomnik ten był pisany, tedy nie podpada wątpliwości, że autor żył i pisał w dyecezyi zostającej pod bezpośrednią władzą papieżów, o których mówi z największą czcią, zowiąc ich apostolikami. Już samo opuszczenie soboru siódmego, nieuznanego przez stolicę apostolską, świadczy, że nie patryarchom carogrodzkim, ale Rzymowi ulegał; Morawianie też, według słów jego, szlą do papieża, mówiąc:

10. Ꙗко и пръвѣѥ отцн наши отъ сватаго петра крьщенне прїмли, то даждь нмъ мєѳодна архнєпнскопа и оучнтєля.

Jako niegdyś ojcowie nasi przyjęli chrzest od świętego Piotra, tak i dziś daj nam Metodego na arcybiskupa i nauczyciela.

Sam autor żyje śród tychże Morawian którzy mu o czasach świetności państwa swego rozpowiadają, i powołuje się w pomienionym rozdziale na słowa ich:

ꙗко и сами (морамнне) повѣдаютъ прнсно.

Jakoż i sami (Morawianie) zawsze to powiadają.

Jest to więc właściwie pomnik morawski, a nazwanie go przez niektórych uczonych legendą panońską, zdaje nam się mniej trafne.

W Polsce oddawano równie cześć ś. Metodemu i ś. Kiryłowi jako apostołom naszym i patronom. Znana jest w tej mierze modlitwa w dyecezyi gnieznieńskiej dnia 9 marca odprawiana, którą niegdyś Stanisław Sokołowski z polecenia kardynała Radziwiła ze starych krajowych brewiarzy wraz z innemi modlitwami drukiem ogłosił, (Off. propr. Patr. prov. Pol. Cracoviæ 1596 *str.* 71.) *zkąd przeszła też ona dosłownie i do najnowszych polskich brewiarzy. W bibliotekach petersburskich znalazłem tę modlitwę w kilku kodexach, z ważnemi jednak odmianami od wydania Sokołowskiego. Mniemam że nie będzie niestosownie umieścić tu jej text wiernie według rękopismu pergaminowego, pisanego w XIV lub XV wieku, który z Polski niegdyś zabrany, zdobi dziś bibliotekę ermitażną, petersburską. W katalogu jej zapisany on jest pod liczbą 122, w tych słowach:* Bréviaire monacal en latin pour des pays slavons avec la légende de ss. Cyrile et Methode. *Wzięty zaś jest do ermitażu z biblioteki imperatorskiej publicznej, i w katalogu jej ma znak następujący:* к. *Q. V.* отд. *I. 104. Pisany bardzo starannie z ozdobami kolorowemi. We środku na kartce włożonej są te słowa: »Dnia 27 kwietnia 1831. Łuk. Gołębiowski.« Zdaje się więc że zabrany był do Petersburga z biblioteki towarzystwa przyjaciół nauk, lub też uniwersytetu warszawskiego. Modlitwa pomieniona znajduje się na karcie 198, stronicy odwrotnej, u dołu; poprzedza ją nadpis głoskami większemi:*

CIRULI ET METUDII.

Omnipotens, piissime[1] Deus qui nos per beatos pontifices ac confessores tuos, nostrosque apostolos et[2] patronos, Cirulum et Metudium ad credulitatem[3] fidei christiane vocare dignatus es, presta quesumus, ut qui eorum festivitate in presenti gloriamur,[4] eorum eciam[5] gloriam[6] eternam consequi mereamur. *)

W tym więc łacińskim pomniku przechowanym w polskich kościołach mamy ślad apostołowania u nas Metodego. Tejże samej treści wieść zalatuje nas z xiąg słowiańskich, przechowanych w cerkwiach i monastyrach na Rusi.

W muzeum Rumiańcowskiem, w Petersburgu, znajduje się pod liczbą 453 tak zwany »chronograf« rękopism w formacie małego arkusza o 475 kartach, we dwie przedziałki pisany. Pisał go w Pskowie roku 1494 Samuel diak z Dubkowa, stare jakieś i obszerniejsze chronografy i xięgi różne wypisując. Początek, w którym kart pierwszych nie staje, obejmuje »Paleję« czyli historyę świętą, układaną z xiąg starego zakonu, a w niej widać ustępy i z apokryfów. Dalej następują wypisy z Jerzego Hamartola który, jak wiadomo, służył za źródło Nestorowi; a pomiędzy zdarzenia z dziejów postronnych, wtrącane są tu owdzie krótkie zapiski z dziejów Rusi, ale tylko po Włodzimierza wielkiego. Nakoniec są w nim jakieś urywki rozmów Konstantyna czyli Kiryła z królem chazarskim, i sporów z izraelitami, co wszystko wskazuje że wypisywacz miał pod ręką jakieś dawne, ciekawe xięgi które do nas nie doszły. Owoż obok wypisów z Hamartola znajduje się tu na karcie 441 bardzo ciekawa wiadomość o wynalezieniu pisma przez Konstantyna czyli Kiryła, i jego apostołowaniu, którą wydrukował wiernie Pogodin przy tłumaczeniu swojem na język rosyjski znanego dziełka Dobrowskiego: Kiryl i Metody. Diak z Dubkowa szpecił częstokroć swój cenny rękopism ortograficznemi i innego rodzaju mylkami, a te musiały przejść i do wydania Pogodinowego, bo innego textu wówczas nie znano. W czasie bytności mojej w Moskwie miałem sposobność obejrzeć rękopism akademii duchownej, pod liczbą 19. Pisany jest starannie półustawem, na papierze bawełnianym w wieku XV, a w skórę czarną oprawny. Zawiera najprzód **Толкованїе на 16 пророковъ**, *zaś od karty 365—389 żywot ś. Konstantyna czyli Kiryła:* **Житїе и жизнь и подвизи, иже въ святыхъ отца нашего Коньстантина философа**, *po którym na karcie 389, stronicy odwrotnej, znajduje się tasama wiadomość o jego apostołowaniu co i w chronografie. Znachodzi się też ona, mniej lub też więcej błędnie, w dwoch rękopismach późniejszych, mianowicie w »Palei« z wieku XVI, którą posiada Undolski, i w ży-*

---

[1] *Sok.* sempiterne. [2] »apostolos et« *Sok. opuszcza.* [3] *Sok.* unitatem. [4] *Sok.* letamur. [5] *Sok. dodaje* meritis. [6] *Dalsze słowa z kartą następną wydarte są w rękp. erm., ale je mają dwa rękopisma z XV wieku, biblioteki niegdyś Załuskich, zgodne zresztą z ermitażnym zupełnie.*

*) *Tę samę wiadomość podaje Stanisław Patelski tak:* Sub Miecislao principe Lechia sive Polonia lumine veræ fidei catholicæ illustrata est, propulsatis gentilismi tenebris ad prædicationem Evangelii per sanctos Cyrillum et Methodium. Memoriale Epitaphiorum. Posn. 1762. D3.

wocie Kiryła pisanym w wieku XVII, z którego odpis ma Bodiański. Za pomocą tedy rękopismu moskiewskiej akademii duchownej oczyszczony z błędów text tej wiadomości, opiewa tak:

Єгда же Конѣстантинъ философъ сниж грамотѫ сътвори и предасть ѩ Моравѣ, Ѵєхомъ, Лѧхомъ и проѵнымъ ѩзъіком, и потомъ роуском. Растѫщоу же божїю оучєнїю, злъін же дїаволъ, не терпя того, вшедъ ко своім сосѣдъі, въ латинѫ, имя иногъі злъі воздвигати. И собрашася єпископи и попове и чєрници латинєтїи, акъі воронъі на сокола, воздвигоша трєѩзъічьскоуѭ єрєсь, глаголѭщє: како тъі сотворилъ єси грамотѫ словєнскоуѭ, и оучиши ѩ книгамъ нисмъ ѩзъіком, ихъ же нѣсть никто не обрѣлъ, ни апостолъ, ни рімскъіи папєжь, ни григорїи богословецъ. Мъі же три токмо нъімъ ѩзъіка, имиж же токмо достоитъ хвалити бога: єврєнски и латински, и грьчьски...

Въ дни Михаила царя и Ирины благовѣрнъіа посланъ бъістъ философъ Конѣстантинъ въ Моравѣ Михаилом царєм, моравскомоу кнѧзю просившоу философа, и тамо шедъ нлоѵчи Моравѣ и Лахи и Ѵсхи и проѧла ѩзъіка, и вѣрѫ оутвердн въ нихъ правовѣрноуѭ и книгъі ихпися нмъ роускимъ ѧзъіком и добрѣ нлоучивъ. И оттѫда иде въ Рим, и тоу рѧзболѣвъ ся облєче ся въ чєрнъіа ризы, и нарекоша имя смоу Кирилъ. И тои болѣзни и престави ся. Потомъ же многъімъ лѣтомъ имиоукшимъ, и пришедъ Кънтєхъ въ Моравѣ, и въ Ѵєхи, и въ Лахи, рѧзроуши вѣрѫ правоуѭ, и роускоуѭ грамотѫ отвєрже, а латинскоуѭ грамотѫ и вѣрѫ постави, и правъіа вѣръі иконъі пожьже, а єпископи и попъі посѣче а дроугъіа рѧзгнавъ, и иде въ проускоуѭ земѭ хотя и тѣхъ въ своѭ вѣ-

Gdy Konstantyn filozof pismo to wynalazł, zaprowadził je u Morawian, u Czechów, u Lęchów, i u innych narodów, a potem u Rusi. A gdy boża nauka wzrastała, zły czart natchnął sąsiadów ich, łacinników, i począł mnogie niegodziwości wyrządzać. I zebrali się biskupi, xięża i zakonnicy łacińscy, jak wrony na sokoła, i utworzyli trójjęzyczne odszczepieństwo mówiąc: Jak śmiałeś wymyślać głoski słowiańskie, i uczyć z xiąg innym językiem pisanych, których nikt nie wynalazł, ani apostoł, ani papież rzymski, ani Grzegorz bogosłowiec? My znamy tylko trzy języki, w których godzi się chwalić Boga: hebrajski, łaciński i grecki...

Za panowania Michała cesarza i Ireny prawowiernej posłan był filozof Konstantyn przez Michała cesarza do Moraw, bo xiążę morawski prosił o filozofa. Szedł więc tam, i nauczał Morawian i Lęchów i Czechów i inne narody, i wiarę prawowierną utwierdził w nich, i xięgi im napisał w języku ruskim i dobrze ich nauczył. I odtąd szedł do Rzymu, i tu rozchorowawszy się oblokł zakonne suknie, i dano mu imię Kiryl. W tej chorobie i umarł. Potem gdy mnogo lat minęło, przyszedł Wojciech do Moraw i do Czech i do Lęchii, zniszczył wiarę prawdziwą, i słowiańskie pismo odrzucił, i zaprowadził pismo łacińskie i obrządek łaciński; obrazy wiary prawdziwej popalił; biskupów i xięży jednych pozabijał, drugich rozegnał, i poszedł do Prus chcąc i tych na swoją wiarę nawrócić, i tam ubity był Woj-

рж привести, и тако оубѣсиⷯ бысть Вънтѣхъ латинскыи ископоуⷯ.

ciech, biskup łaciński.

Zamiast въ проускоуіж зсиліж *czyta się w chronografie diaka z Dubkowa* къ роускоуіж зелиіж, *a zamiast* вънтѣхъ *oba razy* вон латинскын; *nakoniec zamiast* вѣрж правоуіж *lub* вѣрж праковѣрноуіж *jak raz w rękopismie akademii duchownej czytamy, ma diak z Dubkowa ciągle* вѣрж православноуіж.

Ta tedy wiadomość ważna jest dla nas co do głównej swej treści, mianowicie co do tego, że apostołowie słowiańscy zarówno z Morawianami i Czechów i Polaków nawracali. Jest to wiadomość sięgająca dawnych czasów, odbija się już bowiem dość wyraźnie w Nestorze. Mówi on pod rokiem 898:

Бѣ іедиⷯ іазыкъ словѣнескъ: Слокѣни иже сѣдяхж по Доунаіеви, иⷯ же прїаша Жгри, и Морава, Чеси и Лахове, и Полѧне, иже нынѣ зовомыи Роусь. Сиⷯ бо пєрвѣіє преложеⷯ книгы Моравѣ, иже прозвѣ сѧ грамота словѣньскыа, иже грамота єсть въ Роусѣ и къ Болгарѣхъ доунаискыхъ.

Byli jednym narodem słowiańskim: Słowianie nad Dunajem siedzący a podbici przez Węgrów, i Morawianie, Czesi i Lęchowie, i Polanie których dziś Rusią nazywają. Tym albowiem p i e r w e j przełożono w Morawie xięgi, które nazwano pismem słowiańskiem, a które to pismo j e s t u Rusi i u Bółgarów dunajskich.

Widać że Nestor miał tu przed oczyma legendę, tejże samej treści jak powyższa, w której powiedziano było że Kiryła i Metodego xięgi słowiańskie zaprowadzone zostały p i e r w e j u Morawian, Czechów i Lęchów, a p o t e m u Rusi. Tęto wiadomość podając Nestor swojemi słowami, objął wyrazem пєрвѣіє *czas dawniejszy w którym xięgi te u Morawian, Czechów i Lęchów zaprowadzono; zaś wyrażeniem* иже грамота єсть въ Роусѣ, *wskazał na późniejsze zaprowadzenie xiąg tych u Rusi i u Bółgarów.*

Niech tu nikogo nie dziwi że obok Rusi, której dostały się później te xięgi, położono i Bółgarów. Chociaż bowiem wielu uczonych utrzymywało, jakoby Kirył z Metodym w Bółgaryi, pierwej jeszcze niźli w Morawii, apostołowali; twierdzenie to jednak okazało się mylnem, opiera się bowiem jedynie na przypuszczeniu tem, iż malarz Metody, rodem rzymianin, któremu Bogoris, xiążę bółgarski, kazał sobie malować pokój, jest jedną i tą samą osobą z Metodym, Kiryła bratem który, jak to z najstarszego żywotu jego wiemy, był słowianinem i xięciem Słowian, był przełożonym jednego z najbogatszych klasztorów, był nakoniec arcybiskupem; a malować nie umiał. Jest dziś rzeczą udowodnioną, że dopiero po upadku państwa morawskiego zaczął kwitnąć obrządek słowiański w Bółgaryi.

Uznając ważność przytoczonej wyżej wiadomości, co do głównej jej treści, mianowicie co do tego, że apostołowie słowiańscy zarówno z Morawianami i Czechów i Polaków nawracali, winniśmy zarazem ostrzedz, iż w jej ustrojeniu jest coś, co na późniejsze czasy zakrawać się zdaje; a jest rzeczą pewną, że rzucone w niej tu owdzie szczegóły nie zasługują na wiarę, bo są lub przesadzone lub zmyślone zupełnie. I tak: niestosownie do czasów Kiryła uży-

ty tu jest wyraz »wiarę prawowierną« bo wówczas prawowierny był zarówno rzymski kościoł jak i grecki, i mogła być mowa jedynie o obrządkach. Święty Wojciech nikogo nie zabijał, ani też xiąg słowiańskich i obrządku słowiańskiego nie zniszczył, bo mamy na to dowody iż ten obrządek długi jeszcze czas w Polsce pielęgnowany był, obok obrządku łacińskiego. Oto co mówi w tym względzie świadek naoczny z pierwszej połowy wieku siedmnastego, w rękopismie Gunaszewskiego str. 102.

То на око обачишь в самомъ Краковѣ коронномъ, и въ костелахъ римскихъ, полно того, книгъ словенскихъ, великими склепами хованыхъ замкненыхъ: которыхъ на свѣтъ не выпустятъ. Также есть и во Львове и миноровъ доминикановъ склепъ великій книгъ нашихъ словенскихъ учителскихъ до купы снесеныхъ...

To na oko obaczysz w samym Krakowie koronnym: po kościołach łacińskich pełno jest xiąg słowiańskich; wielkiemi sklepami znajdziesz je; pozamykane są i na świat ich nie wypuszczają. Tak samo i we Lwowie u xięży Dominikanów jest wielki sklep xiąg naszych słowiańskich, nauczających, które do kupy zniesiono.

Do tych tedy wieści ogólnych, i przechowanych w pomnikach dość poźnych o nawracaniu nas przez śś. Kiryła i Metodego, przybywa oto w żywocie niniejszym najważniejsza, bo szczegółowa i spółczesna wiadomość o potężnym xięciu polskim, z którym Metody w stosunkach bezpośrednich zostając, starał się go nawrócić na wiarę chrześciańską.

Do wydania niniejszego mieliśmy następujące pomoce:

A) *Z pergaminowego Zbornika, pisanego w wieku XIII, a między rękopismami biblioteki synodalnej moskiewskiej pod liczbą 175 znajdującego się, wypisy pojedynczych miejsc z rozdziałów 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 12, 15, 17; i rozdziały 4, 5, 11 w podobiznie.*

B) *Z rękopismu Makarego Czet-minei na miesiąc kwiecień, w tejże synodalnej bibliotece pod liczbą 993 znajdującego się, wierny odpis całego żywotu, i podobiznę jednej stronicy.*

C) *Z rękopismu Czet-minei na kwiecień i maj, w duchownej akademii moskiewskiej pod liczbą 94, rozdział 5 w podobiznie.*

D) *Z tejże akademii duchownej rękopismiennego Zbornika pod liczbą 63, rozdział 5 w podobiznie. Te trzy ostatnie kodexy są papierowe, i należą do wieku XV i XVI, jak to już same próbki ich pisma, tu załączone, wskazują.*

E) *Wydanie Szafarzyka, w Pradze roku 1851 uskutecznione.*

Głoski które w tem oto poszczególnieniu, przy rękopismach i wydaniu położyliśmy, służą oraz za odznaczenie ich w waryantach i wszelkich naszych powoływaniach.

W układzie textu szliśmy wiernie za rękopismem A, jak długo nam go stawało; tam zaś gdzie go zabrakło daliśmy główną baczność na rękopism B. We wszystkich, ile nam wiadomo, rękopismach opowiadanie jest ciągłe i bez żadnych rozdziałów; dla łatwiejszego jednak przytaczania przyjęliśmy podział zrobiony przez Szafarzyka.

Żywot ś. Metodego.

A) Rękopism perg. bibl. synod. mosk. Nr. 175/18. k. 107.'

поганьскъкнязьснльнъвель
мнсѣдѧвъвнелѣ·роуга
шесѧкрьѧномънпако
стндѣѣнаше·посълавъже
къмемоуречедобротнсѧ
крьтнсмоу·волеюсвоею
насвоюнземлидане
плѣменъноудьмикрь
шенъбоудешнматюже
нземлн·нпомѧнеши
мѧнежень ъı·

B) Rękop. bibl. synod. mosk. Nr. 993. k. 176.

т·вмемьесть·прилучижесѧ
втыдѣкн·ростиславьскмъ
словенескьстьстополкъ·по

C) Rękop. akad. duch. mosk. Nr. 94. k. 217.'

лоуѧневсечѣстословенскыбесѣдоую·по
гдѧнесмѣстасѧ ѡрещи·нѣкѣгдѣнцра·по

D) Rękop. akad. duch. mosk. Nr. 63. k. 123.'

прилоучижесѧ
втыдѣкн·ростиславь
скмъслоувенескьстьстополкъ

Мѣсяцѣ маиѣ въ і дснь памать и житиѥ блаженнаго отца нашего и оучитсла Меѳодиѣ архиспископа моравьска.

благослови отус!

1. Богъ благъ и всесилни, иже есть сътворилъ отъ исбытїа къ бытїе всѣческлѣ, видимѣ же и невидимѣ, и оукрасилъ всѣкою красотою, юже кто разумѣшлива, помышлѣи по малоу, отъ ушсти можетъ разоумѣти, и того познати, иже есть сътворилъ сицѣ дѣла дивна и многа. отъ всѣкоты бо и доброты дѣлъ по разумѣслоу и родитель ихъ моудрьствоустъ ся, иже поють вси ангели трисватыѣ глсколъ, и вси праковѣрнїи славимъ къ скатѣи троици, сирѣчь къ отци и сынѣ и скатѣмъ доусѣ, еже есть къ трѣхъ оупостасѣхъ, еже можетъ кто три лица рещи, а въ сдиномъ божьствѣ. прѣжде бо всѣкого ѵаса, и времене и лѣта надъ всѣцѣмъ оумомъ и смыслоиъ исплотскымъ отець сынъ есть сына родилъ, якоже реуе премоудрость: прежде всѣхъ холмъ раждастъ мя. [1] и къ еѵангелїи реуе само божїе слово прусистыѣи оусты, бѣлюць ся за послѣдиѣ лѣта нашего ради спасенїа: азъ къ отци и отець къ мнѣ. [2] отъ тогоже отца и скатыи доухъ исходить, якоже реуе самъ сынъ божїимъ глсколъ: доухъ истинѣи, иже отъ отца исхо-

Miesiąca maja w 10 dzień. Pamięć i żywot błogosławionego ojca naszego i nauczyciela Metodego, arcybiskupa morawskiego.

Ojcze błogosław!

1. Bóg dobry i wszechmogący stworzył z niczego wszystkie rzeczy, widome i niewidome, i ozdobił je krasą wszelaką, a kto je rozważa, pomyślawszy trochę, może w części pojąć i poznać tego który te dziwne i rozliczne dzieła stworzył. W wielkości i dobroci dzieł objawia się myślącemu mądry ich twórca, którego pieją wszyscy aniołowie trójświętym głosem, a wszyscy prawowierni sławimy w trójcy świętej, to jest: w ojcu, i synie i duchu świętym, który jest w trzech postaciach, inaczej mówiąc, w trzech osobach, a w jednem bóstwie. Albowiem przed wszystkiemi czasy i wiekami i laty, nim jakikolwiek um lub twór bezcielesny powołan został do życia, ojciec sam syna rodził. Mówi bowiem przemądrość: *Przed pagórkami jam się rodziła.* I w ewanielii mówi samo boże słowo, przeczystemi usty, wcieliwszy się w ostatnich latach dla naszego zbawienia: *Jam w ojcu, a ojciec we mnie.* Od tegoto ojca i duch święty pochodzi, mówi bowiem sam syn głosem bożym: *Duch prawdy który od ojca pochodzi.* Ten Bóg stworzył wszystkie rzeczy, gdyż mówi Dawid: *Słowem pańskiem niebiosa utwierdzone są, a duchem ust jego wszystka moc ich.*

Wiersz 1 маиѣ къ і» tak ma rękp. A. — zaś апрѣла къ э B. — априлиа .s. E. — 3 моравьска» моравьскаго E. — 5 благъ» благии B. — 8 разумѣшлива помышлѣи» разумѣшлива E. — 9 ѵасти» ѵьсти B. — 13 моудрьствоустъ са» моудерстк есть B. — поють» поютъ E. — 17 оупостасѣхъ» соупостасѣхъ E. — 19 прежде» прѣже E. — ѵаса и времене» ѵаса E. — 22 прѣжде» прѣжс E. — 23 хълмъ» холѣмъ B. холмъ E. — 25 бѣлюць» бѣлюцѣмъ B. — 26 и отець» отецъ B. — 27 скатыи» скатыи B. i E. — исходить» исходитъ B. i E. — 29 истинѣи» истинсиъ B. i E.

[1]) Przyp. 8. 25. [2]) Jan 14. 11.

дить.[1]) сен богъ съвръшн всю тварь, якоже глаголетъ давидъ: словомъ господнимъ небеса оутвердиша са, и доухомъ оустъ его вся сила ихъ. яко тъи рече, и бъиша, тъи повелѣ, и създаша са.[2]) прежде всѣхъ сътвори человѣка, прьсть отъ земля пріемля, отъ себе доушоу вѣдохноувъ животнымъ вѣдохновеніемъ, и словесным съмысль и силовласть давъ, да видетъ въ рай. заповѣдь заповѣда емоу искоусноу, да ище съхранитъ ю, и боудетъ бесмертенъ, ище ли престоупитъ, смертію оумретъ отъ своея воля, а не отъ божіа велѣніа. оузрѣвъ же діаволъ человѣка тако поутема и оустима на то мѣсто, съ негоже тои своею гордынею спадѣ, и сътвори престоупити заповѣдь, и из рая изъгна человѣка, и смертію осоужда. и оттолѣ оустити начатъ непріазнь, балзовати иногама козьнима человѣчьскым родъ. но неостави богъ великою милостію и любовію до конца человѣка· но на коегждо лѣто и врема изъбра моужа, и яви людемъ дѣла ихъ и подвигъ, да са тѣмъ подобаще вси на доброе оустима. якоже бѣ енохъ, иже оупова первыи имяновати има господне. енохъ же потомъ оугожда богоу преставленъ бысть, нон праведенъ са обрете въ родѣ своемъ, потопа избысть въ ковчезѣ, да са бы пакы земля напълнила тварь божіа и оукрасила. авраамъ по раздѣленіи азыкъ, зла-

Albowiem on rzekł, i było; on rozkazał, i stało się. Nadewszystko zaś stworzył człowieka, wziąwszy pył z ziemi, i tchnąwszy weń duszę ożywczem tchnieniem swojem; i dał mu zmysł pojętny i wolną wolę, aby wszedł do raju. Przykazanie dał mu mądre, które jeśli zachowa, będzie nieśmiertelny, a jeśli je przestąpi, podpadnie śmierci z własnej woli, a nie z bożego zrządzenia. Gdy zaś czart obaczył że człowiek był tak uczczon, i posadzon na to miejsce z którego on dla swej pychy ztrącon został, zdziałał więc to, że człowiek przykazanie przestąpił i z raju był wygnan i śmierci podpadł. I odtąd począł nieprzyjaźnie podżegać i psuć rozlicznemi podstępami ród ludzki. Lecz Bóg przez wielką łaskę swoją i miłość nie odrzucił na zawsze człowieka, ale od czasu do czasu wybierał mężów, którzy czynami dobremi zwycięzko jaśnieli, aby lud wszystek starał się być im podobien i w dobrem się utwierdzał. Owoż był Enoch który pierwszy z ufnością wzywał imię pańskie. A gdy Enoch, miły Bogu, powołan został do niego, znalazł się sprawiedliwy Noe w swoim rodzie; ten w korabiu uszedł potopu, aby ziemia stworzeniami bożemi znowu napełniła się i ukrasiła. Abraham po rozdzieleniu języków, gdy wszyscy w błędzie pogrążeni byli, Boga poznał, i nazwan był jego przyjacielem, i otrzymał obietnicę: *Błogosławione będą w nasieniu twojem wszystkie narody*

Wiersz 1 исходить» исходитъ B. i E. — 5 прежде» прже E. — 9 видетъ» ведетъ B. — заповѣда» заповѣдаѣ B. — 11 боудетъ» пребоудетъ B. — 17 осоужда» осоужь E. — 21 человѣка» человѣкъ B. — 23 подобаще» подобаща B. — вси на» вси B. — 24 енохъ» енось B. — 27 са обрете» обретъ B. — 29 напълнила» наполнила E.

[1]) Jan 15. 26. [2]) Psalm 32. 6. 9.

блоужьдшемъ же всѣмъ, бога позна, и дроугъ сѧ емоу нарече, и обѣтованїе прїатъ: ако въ сѣмени твоемъ блгословѧтъ вси азыци. [1]) исаакъ по образоу христовоу на гороу въ жрътвоу възведенъ бысть. наковь идолы тѣстныя погоуби, и лѣствицоу видѣ отъ земла до небесе, аггели же божїи въсходаща и нисходаща по неи, и въ блгословенїи сыновъ своихъ о христѣ пророуьствова. иосифъ въ египтѣ люди прѣпитѣ, божїи сѧ мнѣ. иова авситидїискаго правѣдна истинна и непороучна книгы сказоуютъ, искоушенїе приимъ, претерпѣвъ же блгословенъ бысть господемъ. моиси съ аарономъ въ їерѣхъ божїихъ богъ фарасовъ нарече сѧ, и моуки египстѣ, божїа люди изведе въ дьне облакомъ свѣтлымъ а въ нощи стохпомъ огненомъ, и море проби, и пронде по соухоу, а егуптяны потопи, и въ поустыни безводнѣ люди напои воды, и хлѣба аггельскаго насыти и пѣтиць, и глаголавъ съ богомъ лицемъ въ лицоу, ꙗкоже есть невъзможно человѣкоу съ богомъ глаголати, закона людемъ дасть божїимъ перстомъ написа. їисоусъ навгинъ людемъ божїимъ землю раздѣли, противникы воевавъ. соудїа такоже многы побѣды сътвориша. божїю милость приимъ же самоилъ цара помаза и постави господнимъ словомъ.

ziemi. Izaak, podobnie jak Chrystus, wyprowadzon był na górę jako ofiara. Jakób bałwany teściowe zniszczył, i widział drabinę od ziemi do niebios sięgającą: aniołowie boży wychodzili po niej i zchodzili, i w błogosławieństwie synów swoich przepowiadał Chrystusa. Józef w Egipcie, *(jako posłaniec)* boży zjawiwszy się, wykarmił lud. Joba awsitidyjskiego sprawiedliwym, szczerym i niepokalanym xięgi opowiadają; wystawiony na pokusę, wytrwał i błogosławionym został u Boga. Mojżesz z Aaronem, między kapłanami bożymi Bogiem Faraonowym nazwany, udręczywszy Egipt, lud boży wywiódł, w dzień *(go)* obłokiem jasnym, w nocy słupem ognistym *(prowadząc)*, i morze rozdzielił, i suchą nogą je przeszedł, a Egipcyan potopił; i w puszczy bezwodnej lud napoił, i nasycił chlebem anielskim i ptakami, i rozmawiał z Bogiem twarz w twarz, acz niemożliwa jest człowiekowi, z Bogiem rozmawiać; i dał ludowi prawa palcem bożym napisane. Jezus Nawów zwyciężywszy nieprzyjacioł, rozdzielił ziemię między lud boży. Sędziowie także mnogie zwycięstwa odnieśli. Samuel łaską bożą obdarzon, króla pomazał i ustanowił słowem pańskiem. Dawid zbawił lud skruchą, i pieśniami nauczył. Salomon mądrość od Boga większą niż którykolwiek z ludzi wziąwszy, podał wiele nauk dobrych i przypowieści, chociaż sam w

---

Wiersz 1 же» иже B. — 5 жрътвоу» жертвоу B. — възведенъ» возведенъ B. — 6 тѣстныя» идѣстна E. — 7 аггели же» аггели B. — 8 въсходаща» восходаща B. — 9 блгословенїи» благословсиньихъ B. — 10 иосифъ» іосифъ B. — 12 сказоуютъ» сказоуютъ E. — 18 огненомъ» огненымъ B. — 19 пронде» прондоша B. — 20 безводнѣ люди» безводнѣ B. — 21 аггельскаго» аггельскаго E. — 23 невъзможно» невозможно B. възможно E. — 25 написа» написавъ B. — 28 приимъ же» прїимъ E.

[1]) Genez. 22. 18. 26. 4.

давидъ кротостїю люди оуплсе, и пѣснемъ божїимъ илоуши. соломонъ моудрость отъ бога пріимъ паче всѣхъ человѣкъ, многа казаніа добра сътвори съ притчами, лице и сліъ недокоснувъ. илїа злобоу людскоую обличи гладомъ, и мертва отрока въскрешь, и огнь съ небесе словомъ снесе, попали многыхъ, и жрътвы съжьже дивнымъ огнемъ, нерѣкыхъ же нерѣа избивъ възиде на небо на колесници огнѣнѣ и коньхъ, оученикоу двъ соугоубъ духъ. слисѣи илотъ пріимъ соугоубъ чюдеса сътвори. проуїи пророци, конждо въ свое врѣма, о дивныхъ вещехъ хотащихъ быти пророуьствоваша. молнъ великыи по сихъ ходатаи исжоу ветхыимъ закономъ и новымъ, креститель христовъ и свѣдитель и проповѣдатель живымъ же и мертвымъ бысть. святїи апостоли петръ и павелъ съ проуими оученикы христовы, ико молнїи весь миръ прошедша, осѣтиша всю землю. по сихъ моученици кровьми своими омыша скверноу, а настолници святыхъ апостолъ, цари крещьше, многыимъ подвигомъ и троудомъ погыньство разроушиша. сильвестръ честныи тремь сты и ·ни· отець, великаго царя конъстантина на помощь приимъ, съимъ пръвыи съборъ въ никеи, арїа побѣди, и проклатъ и, и ересь его, юже въздвизаше на святоую троицоу, ихоже бѣ авраамъ иногда съ тремь сты и ·ни· отрокъ царя изnich nie wytrwał. Eliasz złość ludzką skarał głodem, i umarłego wyrostka wskrzesił, i ogień z niebios sprowadził słowem, popalił wielu, a ofiary ogniem cudownym zniszczył, ohydne zaś kapłany pozabijawszy, ognistym wozem i końmi wzbił się do niebios, uczniowi dawszy podwójną siłę. Elizej płaszcz otrzymawszy, w dwójnasób cuda czynił. Inni prorocy, każdy w swoim czasie, o dziwnych rzeczach które miały nastąpić przepowiadali. Po nich Jair, wielki pośrednik między starym a nowym zakonem, był chrzcicielem Chrystusowym i świadkiem, równie jak nauczycielem żywych i umarłych. Święci apostołowie Piotr i Paweł, z innymi uczniami Chrystusowymi, jako błyskawica świat wszystek przeszedłszy oświetlili wszystką ziemię. Po tych, męczennicy krwią swoją zmyli zmazę, a następcy świętych apostołów cesarza ochrzciwszy, po mnogich walkach i trudach pogaństwo zniszczyli. Sylwester zacny z trzystą ośmnastu ojcami, pomocą wielkiego cesarza Konstantyna wsparty, pierwszy sobor w Nicei zebrał, Aryusza zwyciężył i wyklął z jego herezyą, którą przeciw trójcy świętej podniósł, tak jak niegdyś Abraham z trzystą ośmnastu młodzianami króla pobił, i od Melchizedeka salimskiego króla błogosławieństwo i chleb i wino otrzymał: był to bowiem kapłan Boga najwyższego. I sam też teolog Grzegorz ze stą piędzie-

---

Wiersz 1 кротостїю люди] кротостїю в.—оуплсе] рлсплсе в.—2 моудрость премоудрость е. — 4 сътвори] сотвори в. — 5 людскоую облнун] людскоу облнуь в. — 7 снесе] снесъ в. — 8 жрътвы] жертвы е. — 9 нерѣа] нѣрѣа е. — възиде] вздиде в. възыде е. — 12 сътвори] створи в. — 16 креститель] крестителю в. — 22 омыша] омиша е. — 23 крещьше] крещешемъ в. — 24 разроушиша] разроушиша е.—25 честныи] честныи и в. честнои е.— великаго] великаго е.— 27 съимъ] сънимъ в. сонмъ е. — 28 въздвизаше] воздвизаше в.

ви, и отъ шелхыседєкъ цьсарꙗ сллнїска блгословєнїє прїатъ и хлѣбъ и вино. бѣ бо иερѣи бога вышнѣгω. да слнъ же ѳєологъ григорїи съ стомъ и патїю десать отець и съ великꙑмъ цьсарємъ ѳєодосїємъ, къ цαригрδѣ потвєрди сѧ сватыи соуньколъ, єже есть вѣроую къ єдинъ богъ, а македонїа отсѣкше проклаша и хоулоу его, юже глаголаше на сватыи доухъ. келєстинъ и кюрилъ съ двѣма стома отець и съ дроугꙑмъ цьсарємъ въ єфєсѣ нєсторїа разроушиша съ всєю блδдїю, юже глаголаше ихъ христ. лєкъ и анатолїи съ правовѣрнꙑмъ цьсарємъ маркїаномъ и съ шестїю сотъ и трєи десать отець къ халкидонѣ єктихїєво бєзоуміє и блδдєнїє проклаша. кюгилы съ богоугоднымъ ноустиномъ и съ стомъ и шестїю десать и патїю отець патыи сѣнымъ състакьше, изискаше проклаша. агатонъ апостолєскъ папєжь съ стомъ и седмью десать отець съ ѵєстнымъ конъстантьтиномъ цьсарємъ на шестѣмъ сѣнмѣ многы матежа въсколоша, и изгнавше проклаша съ всѣми сѣньминикы тѣми, рєкоу же ѳєодора фаранъскаго, севгира же и пирона, кюра алєксандриискаго, конорна рнмъскаго, макарна антиохиискаго, и проуда поспѣшьникы ихъ, а христїаньскоую вѣроу на истинѣ постакьше оутвєрдиша.

2. По сихъ же всѣхъ богъ милостивы, иже хощєтъ да бы всѣкъ чєловѣкъ спасенъ

sięcią ojcami i z wielkim cesarzem Teodozym w Carogrodzie utwierdził symbol, to jest, wierzę w Boga jedynego, a Macedoniusza wyłączywszy *(od kościoła)* przeklął go i jego bluźnierstwo przeciw duchowi świętemu szerzone. Celestyn i Kiryl z dwiestą ojcami i drugim cesarzem *(Teodozym)* w Efezie potępili Nestoryusza z jego kłamstwem które na Chrystusa wyrzekał. Lew i Anatoli z prawosławnym cesarzem Marcyanem i sześciąset trzydziestoma ojcami Eutychiuszowy nierozum i obłęd wyklęli. Wigili z bogousłużnym Justynianem i sto sześćdziesięcią i pięcią ojcami złożyli sobor piąty, i rozpoznawszy *(naukę Orygínesa)* wyklęli. Agaton papież apostolski ze sto siedmdziesięcią ojcami i zacnym Konstantynem cesarzem na soborze szóstym mnogie zaburzenia utłumili, rozegnali i wyklęli tych mianowicie soborujących: Teodora farańskiego, Sergiusza i Pirra, Kira alexandryjskiego, Honoryusza rzymskiego, Makarego antyochijskiego i resztę ich stronników; a wiarę chrześciańską na prawdzie zasadziwszy utwierdzili.

2. Po tych wszystkich Bóg miłościwy, który chce aby wszelki człowiek był zbawion i do

---

Wiersz 5 великꙑмъ» великымъ в. — 8 юже» иже в. — 9 келєстинъ и» келєстинъ в. — 13 анатолїи» натолїи в. — 15 єктихїєво» єктихово в. — 16 кюгилы» tak poprawił Szaf.; киліги̑и в. — 19 агатонъ» агатонъ и е. — апостолєскъ» апостолъ в. — 22 въсколоша» восколошл в. — 23 проклаша» клаша в. — сѣньмиикы» сонъмиикы е. — 24 ѳєодора» ѳєодора е. — 25 алєксандриискаго» алєксандрїискаго е. — 26 макарна антиохиискаго и проуда поспѣшьникы ихъ» и проуда поспѣшникы ихъ макарїа антиохїскаго в.

былъ и къ разоумъ истиньнын пришелъ, къ нашя лѣта ради нашего, о немъ же са не бѣ никтоже николиже попекъ, на добрын унъ въздкиже нашего оучителя блаженаго меѳодїа, егоже кьса добрыя дѣтели и подвигы прилагающе сихъ оугодницѣхъ по единомоу не постыдимъ са. овѣмъ бо равьнъ бѣ, овѣхъ же малы ньнии, а дроугыихъ болии словесною дѣтелию преспѣкъ, а дѣтельныя словомъ. вьсѣмъ бо са оуподобль вьсихъ образъ на себѣ имѣашє: страхъ божии, заповѣдьнам хранении, плътьскою чистотою, прилѣжны молитвы и сватыня, слово сильное и кроткое, сильно на противныя а кроткоє на приемлющыа казание, кротость, тихость, милость, любовь, страсть и трьпѣние: вьсє о вьсѣхъ быкъ, да бы вьса приобрѣлъ.[1]) бѣ же рода исхоудя отъ обоюдоу, но вельми добра и честна, зѣлна прѣвѣне богомъ и цьсарємъ и всею селоуньскою страною, якоже и тѣлесныи его образъ являашє са. потомоу же и грьци любяще и из дѣтьска, честныя бесѣды дѣлхоу, дондеже цьсарь, оукѣдѣвъ бьстрость его, княжение ємоу дасть дръжати словѣньско. реко же къ, яко прозра, яко и хотяшє оучителя словѣномъ посълати и прѣвълго архиепископа, да бы про-

prawdziwego rozumu przyszedł, w naszych latach, gwoli naszego narodu, o który się nikt nigdy nie troskał, pobudził do dobrego czynu naszego nauczyciela, błogosławionego Metodego, którego wszystkie dzieła dobre i walki nie powstydzim się przyrównywać pojedynczo do *(dzieł)* owych bożych pracowników. Bo jednym z nich był równien; od drugich mało co mniejszy, a niektórych bądź uczoność cnotą, bądź cnotę uczonością przewyższył. Wszystkim bowiem stał się podobien i wszystkich cnoty w nim się odwzorowały: bojaźń boża, zachowanie przykazań, czystość cielesna, pilne modlenie się i świątobliwość, słowo potężne i łagodne: potężne dla tych co upornie się stawili; łagodne dla tych co upomnienia z pokorą przyjmowali; odwaga, skromność, łaskawość, miłość, umartwienie i cierpliwość: *wszystko stał się wszystkim, aby wszystkich zbawił.* Ród zaś jego po obojgu rodzicach nie był pospolity, jeno wysoki i zacny, znan przedewszystkiem Bogu, potem cesarzowi i całej tesalońskiej okolicy, bo i powierzchowność jego była odznaczająca się. Dlatego też i Grecy kochali go od dzieciństwa i z uwielbieniem o nim rozpowiadali, aż cesarz zdolności jego poznawszy dał mu w dzierżenie xięstwo słowiańskie.

Wiersz 3 са не бѣ никтоже николиже» са николиже никтоже Е. — 4 блаженаго» блаженаго оучителя В. — 5 егоже кьса добрыя» єгоже кса добрыя В. і Е. — 6 подвигы» подвигы В. і Е. — 7 не постыдимъ са» не постыдимъ са В. не стыдимъ са Е. — 8 равьнъ» равенъ В. і Е. — малы ньнии» малымъ инїи В. і Е. — дроугыихъ» дроугыхъ В. і Е. — 9 болии» болѣ Е. — словесною» словесныа В. — 10 вьсѣмъ» всѣмъ В. і Е. — 11 вьсихъ» всѣхъ В. і Е. — имѣашє» имѣашє Е. — 12 плътьскою» плотскою В. плотъскою Е. — 17 вьсє о вьсѣхъ» все о всѣхъ В. і Е. — 19 вельми» велми В. і Е. — 21 имѣашє» имѣашє В. і Е. — 22 грьци» перьци В. — 23 дѣлхоу» бѣлхоу В. — цьсарь, оукѣдѣвъ» царь В. — 25 дръжати» держати В. — словѣньско» словеньско В. і Е. — реко» рече В. — 27 посълати и» посълати Е. — прѣвълго» перваго Е.

[1]) 1 Korynt. 9, 22.

оучи ся вьсѣмъ обыуаемъ словѣньскъимъ и обыкъ а по малоу.

3. Сътворь же въ томъ княженїи лѣта многа, и оузрѣ многы злъкы бещиньны въ житїи семъ, преложи земныа тыы и волю на небесныа мысли. нехотяше бо уестныа доуша орѣпѣтити непребывающимии въ вѣкы. и обрѣтъ крѣма изъыстъ княженїа, и шедъ въ аланъ, идѣже сватїи отци живоутъ, постригъ ся облѣче ся въ урьнъı ризъı. и въ повиноуа ся покоромъ, и съвръшла всѣ исълѣнь мнишьскъимъ унимъ, и книгамъ прилѣжаше.

4. Приключьшоу же ся времени тъкомоу, и посла цьсарь по философа, брата его, въ казары, да поатъ и съ собою на помощь. бяхоу бо тамо жидове христиньскоую вѣроу вельми хоуляще. онъ же рекъ: яко готовъ есмь за христиньскоую вѣроу оумрѣти. и неослоуша ся нъ шьдъ слоужи яко рабъ мьньшоу братоу, повиноуа ся емоу. съже молитвою, а философъ словесы прѣможеть а, и посрамисте. видѣвъ же цьсарь и патриархъ подвигъ его добръ на божии поутъ.

Przewidział on, że tak powiem, posłannictwo jego na nauczyciela Słowian i pierwszego ich arcybiskupa, chciał więc aby obyczaje słowiańskie poznał i powoli do nich nawykał.

3. Strawiwszy na tem xięstwie mnogo lat, ujrzał jak wiele wrzawy marnej jest w życiu tem, zamienił więc ziemskie ćmy i wolę na niebieskie myśli. Nie chciał bowiem zaeną duszą wtórować temu, co nie trwa wieczyście. Owoż w dogodną porę pozbył się xięstwa i poszedł do Olimpu, gdzie żyją świątobliwi ojcowie; postrzygł się, i habit czarny wdział. I powodując się pokorą pełnił w uległości wszystko co do zakonnego życia należało; a pilnie przykładał się do xiąg.

4. Zdarzyło się zaś czasu owego, iż cesarz filozofa, brata jego, do Chazaryi posyłając, kazał mu wziąć go sobie w pomoc. Byli tam bowiem żydowie i wielce przeciw chrześciańskiej wierze bluźnili. On zaś rzekł: gotów jestem umrzeć za wiarę chrześciańską. I nie wymawiając się, poszedł, i służył jako sługa bratu młodszemu, powodując mu się. Ten więc modlitwą, a filozof naukami pokonał ich, i byli zawstydzeni. Widząc tedy cesarz i patryarcha pomyślną walkę jego na bożej drodze,

---

Wiersz 3 съторь» створь B. — 6 оузрѣ многы» оузрѣ E. — бещиньны» безусловны E.—7 тыы и волю» тыы E.—8 нехотяше» нехотяше E.—9 орѣпѣтити» ороньтити E.— 10 крѣма» крема E.— 12 облѣче ся въ урьнъı ризъı» облеуе ся въ уерны ризы B. E.— 13 покоромъ» пороковъ B.— весь» вса E.— 14 исълѣнь мнишьскъим» исполнь мнишескым B. i E. — и книгамъ» а книгахъ B. — прилѣжаше» прилежахъ B. прилежа E. — 16 времени» времени B. i E. — 17 цьсарь» царь B. i E. — философа» философ E. — его» его B. i E. — 18 казары» казары B. козары E. — 20 вельми» велми E. — 21 есмь» есмь B. i E. — христиньскоую» крьстиньскоую A. христїньскоу B.—оумрѣти» оумрѣти B. i E.—22 неослоуша» неослюша E. — нъ шьдъ» но шедъ B. i E. — 23 мьньшоу» меньшоу B. меншоу E. — съже» сеиже B. i E. — 24 философъ» философъ E. — словесы прѣможеть» словесы преможеть B. i E. — 25 цьсарь» царь B. i E. — 26 его» его B. i E. — божии» божїи B. i E.

бѣдиша и, да бѫша и сватиля архиєпископа на ѹьстноє мѣсто, идѣжє єсть потрѣба такого моужа. нерадѣшоу же оуноудиша и, и поставиша и игоумена къ манастыри иже нарицаєть са полихронъ, єиоужє єсть съ мѣра к̃ и д̃ споудовє злата, а отець обитє о̃ къ нємь єсть.

5. Приложи же са къ тъи дьни ростиславъ, кнѧзь словѣньскъ, съ сватоплъкомъ, посласта изъ моравъ къ цьсарю михаилоу, глаголюща тако: ако божиєю милостию здрави єсмъı, и соуть къ нъı вънідьли оучитєли миоги христиане, изъ влахъ и изъ грькъ и изъ нѣмьць, оучаще нъı разоумъ, а мъı словѣни проста чадь, и нєимамъ, иже бъı нъı наставилъ на истиноу и разоумъ сказалъ. то добрѣ, владъıко, посъли такъ моужь, иже нъı исправить вьсякоу правьдоу. тьгда цьсарь михаилъ рєчє къ философоу константиноу: слъıшиши ли, философє, рѣчь сию? инъ сего да неможеть съ-

nalegali nań, aby się dał święcić na arcybiskupa, na zacne miejsce w którem takiego męża potrzebowano. A gdy się opierał, zmuszony był zostać igumenem w monastyrze który się zowie Polichron, ma na utrzymanie swoje wyznaczone 24 miary złota, a jest w nim zakonników siedmdziesiąt.

5. Zdarzyło się też podówczas iż Rościsław, xiążę słowiański, ze Świętopełkiem wyprawili poselstwo z Morawy do cesarza Michała, mówiąc tak: Oto z łaski bożej zdrowi jesteśmy; i przybyli do nas liczni nauczyciele chrześciańscy, z Włoch i z Grecyi i z Niemiec, a uczą nas rozmaicie. My Słowianie, ludzie prości, nie mamy nikogo coby nam objawił prawdę, zrozumiale ją wykładając. Dobrze więc będzie władco, jeśli nam przyślesz takiego męża, któryby nas we wszelkiej prawdzie oświecił. Wtedy cesarz Michał rzekł do Konstantyna filozofa: słyszysz-li filozofie słowa te? nikt inny zdziałać tego nie potrafi prócz ciebie. Owoż

Wiersz 1 бъıша» бъıша B. i E. — 2 ѹьстноє» ѹєстноє B. i E. — єсть потрѣба» єсть потрєба B. i E. — 3 нерадѣшоу» нерадѣшю E. — оуноудиша» єиоу поудиша E. — 4 и поставиша и игоумена» игоумєна B. — манастыри» монастыри B. i E. — 5 нарицаєть» нарицаєтъ B. i E. — єиоужє єсть съ мѣра» єиоужє єсть сѣмѣра B. єиоужє єсть сє мѣра E. — 6 к̃ и д̃» кд E. — споудовє» сѣпюдовє E. — 7 нємь єсть» нєимъ єсть B. i E. — 8 приложи же са» приложи са же E. — тъи дьни» ты дни E. — 9 словѣньскъ, съ сватоплъкомъ» словєнєскъ съ сватополкомъ B. словеньскъ съ сватополкомъ E. — 10 посласта» и посласта E. — моравъ къ цьсарю» моравы къ царю B. i E. — 11 божиєю» божїєю B. i E. — 12 здрави єсмъı» сѣдрави єсмь A. — сдравь єсмы B. — здрави єсмы E. — къ нъı вънідьли» къ насъ вѣшли B. — къ нь вѣшли E. — 13 христиане» крьстиани A. христїане B. i E. — влахъ» волохь B. — 14 грькъ» грєкъ B. грѣгъ E. — нѣмьць» немець B. i E. — 15 мъı» ны B. i E. — словѣни» словєни E. — 16 нъı» ны B. i E. — истиноу» истинноу E. — 17 владъıко» владыко B. i E. — посъли» посли B. i E. — 18 нъı» ны B. i E. — исправить» исправитъ B. и исправитъ E. — вьсякоу» всякоу B. i E. — правьдоу» правдоу B. i E. — 19 тьгда цьсарь» тогда царь B. i E. — философоу» философоу E. — 20 константиноу» костантиноу A. — коньстантиноу E. — слъıшиши» слышиши B. i E. — философє» философє E. — 21 неможеть» неможетъ E. — сътворити» творити B.

творити, разѣ тебѣ. то дамъ ти дары мнози, и поиыъ братъ свои, игоуменъ мефодиѣ, и иди же. къ бо иста селоуниимиѣ, да селоуниѣ вьси чисто словѣньскъ бесѣдоують. тъгда несъмѣста са отрещи ни богъ ни цьсарю, по словеси сватаго апостола петра, якоже рече: бога боите са, цьсаря чьтите. [1]) нъ великоу слышавша рѣчь ѣ молитвоу са наложиста и съ ними, иже бихоу тогоже доуха, егоже и си. да тоу яви богъ философоу словѣньскъ кънигы. и абие оустроивъ писмена, и бесѣдоу съставль, поути са отъ моравьскаго, поиыъ же мефодиѣ. иауатъ же плъкы съ покоромъ повиноуы са слоужити философоу и оучити съ ниимъ. и трьмъ лѣтомъ ишьдъшема възвратиста са изъ моравъ, оучеиикъ плоучыша.

6. Оувѣдѣвъ же такого моужа апостолиикъ никола, посъла по ня, желая видѣти я, яко ангела божиа. сватн оучеиие ею, положь словѣньское евангеліе ѣ олтари сватаго апостола петра. сватн же ѣ поповьство блаженаго мефодиа. бихоу же ятера

dam ci dary mnogie, weź z sobą brata swego, igumena Metodego, i idź. Jesteście bowiem Tesalończykami, a wszyscy Tesalończykowie czysto po słowiańsku mówią. Wtedy nie śmieli przeciwić się Bogu i cesarzowi, według słów świętego apostoła Piotra, który rzekł: *Boga się bójcie, cesarza czcijcie;* otoż usłyszawszy ważną mowę tę, udali się na modlitwę z innymi którzy jednako myśleli jak i oni. Tu objawił Bóg filozofowi słowiańskie pismo. I wnet nakreśliwszy głoski i mowę ułożywszy, puścił się w drogę do Moraw, wziąwszy Metodego. Ten zaś począł znowu z pokorą powodować się i służyć filozofowi, i nauczać z nim. A gdy trzy lata minęły, wrócili się z Moraw, zostawiwszy tam uczniów.

6. Dowiedziawszy się zaś o takich mężach apostolik Mikołaj, posłał po nich, pragnąc widzieć ich jako aniołów bożych. Zatwierdził ich naukę położywszy słowiańską ewanielię na ołtarzu świętego Piotra apostoła. Wyświęcił też na kapłaństwo błogosławionego Metodego.

Wiersz 1 то дамъ» то ѩ A. тѣмъ дамъ E.—дары» дары B. дари E.— 2 поиыъ» поиыи B. — игоуменъ мефодиѣ» игоуменъ мефодиѣ B. игоуменъ мефодеи E. — 3 къ бо иста» ы бо єста B. i E.—4 вьси» вее B. i E.—словѣньскъ» словенски B. словеньскы E. — бесѣдоують» бесѣдоуютъ B. i E. — 5 тъгда несъмѣста» тъгда несъмяста A. тогда несмѣста B. i E.—6 цьсаря» царю B. i E.—сватаго» сватого E.—8 цьсаря чьтите» царю чтите B. i E.—нъ» но B. i E.—великоу» вели A.—слышавша» слышавше B. i E. — 10 иеже» єгоже B. i E. — 11 философоу словѣньскъ кънигы» философоу словеньски книгы B.— философоу словеньскы книгы E.— 12 абие» абие B. абїе E.—13 съставль» составль E.—14 мефодиѣ» мефодіа B. мефодїѣ E. — плъкы» плкы B. i E. — покоромъ» покорѣмь A. порокомъ B. — 15 философоу» философоу E. — 16 трьмъ» тремъ B. i E. — ишьдъшема» ишедшемъ B. i E. — възвратиста» возвратиста B. — 17 моравъ, оучеиикъ плоучыша» моравы оучеиикы плоучыша B. моравы оучеиикы плоучыша E. — 18 Оувѣдѣвъ» оувѣдавъ B. — 19 посъла» посла B. i E. — 20 божиа» божїа E. — 21 словѣньское» словеньское B. i E. — 22 апостола петра» петра апостола B. — 23 блаженаго мефодиа» блаженаго мефодїа E. — бихоу» бѣихоу B. — ятера» ятера B. i E.

[1]) 1 Piotr. 2 17.

многа ѹадь, иже хоѹлѧхоѹ словѣньскыѧ кънигы, глаголюще: ако недостоить ни которомоу же азыкоу имѣти боукъвъ сконхъ, разѣ иєрєи и грькъ и латинъ, по пилатоковѣ писанию, иже на кръстѣ господни написа.[1] иже апостолникъ пилатны и трилзыцникы нарекъ, проклатъ. и повелѣ единомоу епископоу, иже бѣ тоюже азею болѣлъ, и сѧати отъ оученикъ словѣньскъ три попы а два анагноста.

Było zaś wtedy wielu ludzi którzy ganili xięgi słowiańskie, mówiąc: Niegodzi się żadnemu narodowi mieć pisma swego, prócz Hebrejów, Greków i Łacinników, według słów Piłata które na krzyżu pańskim napisał. Tych apostolik piłatowcami i trójjęzycznikami nazwawszy, wyklął. I rozkazał pewnemu biskupowi który na tęż zarazę chorował: i wyświęcił z uczniów słowiańskich trzech kapłanów a dwoch lektorów.

† 868 14 lut. 7. По дньехъ же многѣхъ философъ на соудъ градъшн, рєчє къ мєѳодию братоу своємоу: сє, братє, въ соупрогѣ бѣховѣ, єдиноу бразду тажаща, и азъ на лѣсѣ падаю, сконь днь сконьчавъ, а ты любишн гороу кєлыш. то немози горы ради оставити оученика своєго, паче бо можеши къмъ спасенъ бъти.

7. Po wielu zaś dniach filozof na sąd *(boży)* idąc, rzekł bratu swojemu Metodemu: Oto bracie byliśmy sprzężajem jedną brózdę orącym, i ja padam na lesze, i kończę moje dni; a ty bardzo miłujesz górę, ale nie chciej dla góry rzucać apostolstwa, wszakże przez nie możesz być zbawionym.

8. Пославъ же коцєль къ апостолникоу, проси мєѳодиа, блаженаго оучитєла нашєго, да бы емоу отпоустилъ. и рєчє апостолникъ: пє тебѣ єдиномоу токыо, нъ и ксѣмъ странамъ тѣмъ словѣньскыимъ слю и оучитєлм отъ бога и отъ сватаго апостола петра, перваго пастольника и ключєдержьца 22 lut. цьсарьствїю небєсномоу. и посла и, написавъ єпистолїю сїю: андрїанъ єпископъ

8. Posławszy zaś Kocel do apostolika, prosił o Metodego, błogosławionego nauczyciela naszego, aby go puścił z powrotem ku niemu. I rzekł, apostolik: «Nie tobie jednemu tylko, ale wraz wszystkim tym krajom słowiańskim szlę go jako nauczyciela od Boga i od świętego apostoła Piotra, pierwszego zasiadacza stolicy i kluczodzierżcy królestwa niebieskiego.» I posłał go napisawszy list ten: «Hadryan biskup i słu-

---

Wiersz 1 хоѹлѧхоѹ» оуѹахоу A. гоуѫахоу B. — словѣньскыѧ кънигы» словєнскыя книгы B. i E. — 3 боукъвъ сконхъ» боукокъ сконхъ B. боуковъ снхъ E. — 4 иєрєи» єврєи B. i E. — грькъ» грєскъ B. i E. — по» къ B. — 5 писанию» писанїю B. i E. — иже» єжс B. i E. — кръстѣ» крєстѣ B. i E. — 6 иже» єжє B. i E. — пилатны» пилътны A. — трилзыцникы» трєѧзыцникы B. трєѧзычникы E. — 7 нарекъ» нарєкъ A. нарокъ E. — 8 иєдиномоу епископоу» єдиномоу єпископоу B. i E. — 9 словѣньскъ» словєнєскъ B. i E. — 11 дньехъ же» днєхъ B. — философъ» философъ E.—12 градъшн» градыи B. i E.—мєѳодию» мєѳодїю B. i E.— 14 лѣсѣ» лєсѣ E.—15 дньь» дєнь E.—сконьчавъ» скончавь E.—20 мєѳодиа» мєфодїя E.— блаженаго» блаженаго B. блаженнаго E.— 22 нъ» но B.— 26 и посла и» и послакъ B. — 27 андрїанъ» анъдрѣмнъ B.

[1]) Łuk. 23. 28. Jan 19. 19.

и рабъ божïи къ ростиславоу и сватополкоу и коцелю. слава въ вышнихъ богоу, и на земли миръ, и въ человѣцѣхъ благоволенïе.[1] ако о васъ доуховная слышахомъ, на нихже жаждахомъ съ желанïемъ и молитвою, вашего ради спасенïя, како есть въздвигълъ господь сердца ваша, искати его, и показалъ вамъ, ако нетокмо вѣрою, но и благыми дѣлы достоитъ слоужити богоу. вѣра бо безъ дѣлъ мертва есть,[2] и отиждлютъ ти, иже са мнятъ бога знающе, а дѣлы са его отиставютъ. нетокмо бо оу сего сватителъскаго стола просисте оучителя, но и оу благовѣрнаго цьсаря михаила. да посла вамъ блаженаго философа констянтина и съ братомъ, доньдеже мы недоспѣхомъ. они же, оувѣдѣвша апостолъскаго стола достоящя каша страны, кромѣ канона несътвористе нищесоже, нъ къ нимъ приидосте, и сватаго климента мощи несоуще. мы же трьгоубоу радость приимше, оумыслихомъ испытавше посълати меѳодия, скаждше и съ оученикы, сына же нашего, на страны ваша, моужа же съвършена разоумомъ и правовѣрна, да въ оучитъ, якоже есте просили, скадла кънигы въ азыкъ вашь, по всемоу, црьковномоу чиноу испълънь, и съ сва-

ga sług bożych Rościsławowi i Świętopełkowi i Kocelowi. *Chwała Bogu na wysokościach, a na ziemi pokój ludziom dobrej woli.* Oto doszły do wiadomości naszej takie wasze względem wiary postępki, których po was z upragnieniem i modlitwą wyglądaliśmy, gwoli waszego zbawienia. Natchnął Bóg serca wasze że go szukacie, i pokazał wam że nie tylko wiarą ale i dobremi uczynkami służyć Bogu należy. *Wiara bowiem bez uczynków martwa jest,* i odtrąca *(Bóg)* tych którzy go słowami wyznają a uczynkami zapierają się go. Prosiliście o nauczyciela nie tylko u tej biskupiej stolicy, ale także u prawowiernego cesarza Michała. Owoż posłał wam błogosławionego filozofa Konstantyna z bratem, zanim my *(posłać)* uścignęliśmy. Oni zaś dowiedziawszy się że kraje wasze do stolicy apostolskiej należą, nie chcieli nic przeciw kanonom czynić, lecz przyszli do nas niosąc relikwie ś. Klemensa. My tedy troistą radością przejęci, postanowiliśmy zbadawszy Metodego, wyświęcić go wraz z uczniami, jako syna naszego, i posłać w kraje wasze, bowiem jest to mąż rozumem doskonały i prawowierny, aby was nauczał jakoście prosili, układając xięgi w języku waszym do wszelkiego obrzędu cerkiewnego w zupełności,

---

Wiersz 1 рабъ божïи» рабъ вьсѣмъ рабомъ божиемъ A. pochw. — ростиславоу, и сватополкоу, и коцелю» ростиславоу и коцелю E. — 2 слава въ» слава B. — 6 въздвигълъ» воздвигълъ B. — 7 наша» наши B. — 11 мнятъ» мнатъ E. — 15 блаженаго философа констянтина» блаженаго философа костантина B. блаженнаго философа констаньтина E. — 16 они» они B. — 17 оувѣдѣвша» оувѣдѣвше E. — 18 несътвористе нищесоже» несотвористе нищесоже B. — 22 посълати» послати B. i E. — меѳодия» меѳодїя E. — 23 оученикы, сына» оученикы, сына B. i E. — страны» страны B. i E. — 24 съвършена» совершена B. i E. — 25 оучитъ» оучитъ B. плоучитъ E. — есте» есть B. i E. — 26 кънигы» книгы B. i E. — азыкъ» азыкъ B. i E. — вьсемоу» всемоу B. i E. — 27 црьковномоу» церковномоу B. i E. — испълънь» исполнь B. i E.

[1]) Łuk. 2, 14. [2]) Jakób 2, 26.

тою мышею, рекъше съ слоужбою, и крьщениемь: якоже есть философъ наоучи константинъ божиею благодѣтию, и за святаго климента молитвы. такоже аще нѣкто възможеть достойно и православно сказати свято и благословено богомъ и нами и вьсею католикиею и апостольскою црьковью боуди, да бысте оудобь заповѣди божия навыкли. сь же единъ хранити обычаи, да их мыши прьвѣе чьтоуть апостолъ и евангелие рускы, таче словѣньскы, да са испълънить книжьное слово: яко въсхвалать господа вьси языци,[1]) и дроугоци:[2]) вьси възглаголють языкы разлиуьны величия божиа, якоже дасть имъ святыи доухъ отвѣщавати. аще же кто отъ събранъıхъ вамъ оучитель и слышащихъ слоухи и отъ истины отвращающихъ на блуди, наученъ дръзноувъ никако разъвращати къı, глда книгы языка вашего, да боудеть отлоучень, и тъкмо въ соудъ дадъı црькви, доньдеже са испрадить. ти бо соуть вълци, а не овца, аже достоить отъ плодъ ихъ знати и хранити са ихъ.[3]) къı же, чада възлюбленаа, по-

do mszy czyli służby *(bożej)* i chrztu, jako zaczął już był filozof Konstantyn za łaską bożą i ś. Klemensa modlitwą. Jeśliby zaś i kto inny mógł was należycie i prawowiernie nauczać, niechaj będzie święta i błogosławioną jego nauka przez Boga i przez nas i przez wszystek katolicki i apostolski kościoł: abyście z łatwością do przykazań bożych nawykli. Ten zaś jeden zachowajcie zwyczaj: niechaj na mszy pierwej czytają apostoł i ewanielię po łacinie, a potem po słowiańsku Tak się spełnią słowa pisma świętego: *chwalcie pana wszyscy narodowie*, a w drugiem miejscu: *wszyscy poczęli mówić wielmożne sprawy boże rozlicznemi językami, jako im duch święty wymawiać dawał.* Jeśliby zaś kto z przybyłych do was nauczycieli lub ich uczniów od prawdy odwracając się *(a wiodąc)* w błędy, poważył się bałamucić was, inaczej *(ucząc)*, ganiąc xięgi w waszym języku, niech będzie wyłączon: ale tylko oddany pod sąd kościoła, dopokąd się nie poprawi. Tacy bowiem *są nie owce ale wilcy: z owoców ich poznacie je, i strzeżcie się ich.* Wy zaś, kochane dzieci, poznajcie naukę bożą, i przykazań ko-

---

Wiersz 1 рекъше» рскше B. i E.—крьщениемь» крещенїемъ B. i E.—2 философъ» философ E.—наоучи константинъ» костантинъ наоучи B.—3 благодѣтию» благодатїю B.—4 климента молитвы» молитвы климента B.— 7 католикиею» католикїею — црьковью» церковью B. i E.— 9 сь же единъ» сен же єдинъ B. i E.— обычаи» обыкаи B. i E. — 10 прьвѣе чьтоуть» первѣє утоутъ B. i E. — евангелие» евггелїе B. i E. — рускы» рускы B. i E. — 11 словѣньскы» словеньскы B. i E.— испълънить» исполнитъ B. i E.— 12 книжьное слово» слово книжное B. i E. — въсхвалать» восхваллатъ B. въсхваллатъ E. — 13 вьси языци» вси азыци B. i E.—вьси възглаголють» вси возглаголютъ B. вси възглаголютъ E.— 14 языкы разлиуьны величия» азыкы разлиуны величиже B. азыкы разлиуны величїа E. — 15 святыи доухъ отвѣщавати» святыи доухъ отвѣщевати B. i E. — 16 събранъıхъ вамъ» соборныихъ B. собранныхъ вамъ E. — 17 истины» истинны E. — 18 дръзноувъ» дерзноувъ B. — 21 испрадить» исправитъ B. i E. — 22 вълци» волци E. — 23 достоить» достоитъ E. — их знати» изгнати B. — 24 възлюбленаа» возлюбленна B.

[1]) Psalm 116, 1. [2]) Dzieje apost. 2, 4, 11. [3]) Mat. 7, 15, 16.

слоушанте оученїѧ божїа, и не отринѣте казанїѧ прькоснаго, да ся обращете истиннии поклонници божїи, отцю нашемоу небесномоу, съ всѣми сватыми. аминь. прнатъ же и коцель съ великою ластию, и пакы посла и къ апостолнкоу, и два десате моужь ластны ради, да и емоу сватить на епископьство къ панонии, на столъ сватаго андроника, апостола отъ ѳ. иже и бысть.

9. По семь же старын врагъ, завидникын доброу и противьникъ истинѣ, въздвиже срьдце врага моравьскаго, короля, ланѣ, съ вьсими епископы: ако на нашен области оучиши. онъ же рече: и азъ, аще бъıхъ вѣдалъ, ако ваша есть, кромѣ бъıхъ ходилъ; нъ сватаго петра есть. да правьдою, аще ли въ ръвенна ради и лакомьства на старыа предѣлы настоупаете урѣсъ канонъ, въздранюще оученна божна, блюдете ся, егда како хотаще желѣзноу гороу костанымъ тѣменемъ пробити мъзгъ ваш нзлѣете. рѣша же емоу: варо глагола злъа довоудеши. отвѣща онъ: истиноу глаголю предъ цьсари, и нестъıжю ся. а въ творите волю вашю на мнѣ. иксмь бо лоучьши и тѣхъ, иже соуть правьдоу глаголюще многами моуками житна сего нзбъıли. многамъ же рѣчемъ проглаголемамъ

ścielnych nie odrzucajcie, abyście się stali prawdziwymi czcicielami bożymi, ojca naszego niebieskiego i wszystkich świętych. Amen.« Przyjął go więc Kocel z wielką czcią, i znowu posłał go do apostolika z dwudziestą mężami zacnymi, aby mu go wyświęcił na biskupstwo w Panonii, na stolicę *(niegdyś)* świętego Andronika apostoła *(jednego)* z siedmiudziesiąt. Co się też stało.

9. Po tem zaś stary wróg, zawistnik dobra a przeciwnik prawdy, rozjątrzył nań serce wroga morawskiego, Karola, ze wszystkimi biskupami: «Oto w naszym udziale uczysz!« 869
On zaś *(Metody)* odparł: «Gdybym wiedział, że to wasz udział, obchodziłbym go z daleka; ależ on jest Piotra świętego. Zaprawdę jeśli wy, dumą i łakomstwem powodowani, wbrew kanonom przedziały stare przekraczacie, nauce bożej przeszkadzając, strzeżcie się iżbyście jakoby żelazną górę czaszką kościaną przebić usiłując, mózgu waszego nie wylali.« Rzekli zaś jemu: «Zuchwale mówisz, na złe ci to wyjdzie.« Na to on: «Prawdę mówić i przed cesarzami nie wzdrygam się; a wy róbcie ze mną co się wam podoba: nie jestem bowiem lepszy od tych którzy prawdę mówiąc rozlicznemi mękami życie to zakończyli.« Gdy

---

Wiersz 1 отринѣте» отрините B. отринете E. — 2 обращете» обърщете B. — истиннии» истиннїи E. — 3 отцю» отцоу E. — 6 моужь» моужъ E. — ластны» ѵестныя B. ѵестныя E. — 7 ради» ради B. — сватить» сватитъ E. — 9 и бысть» бысть B. — 10 семь» семъ B. i E. — старын» старын B. i E. — завидникын» завидникын B. i E. — 11 противьникъ» противникъ B. i E. — истинѣ» истинѣ B. i E. — въздвиже» воздвиже B. — 12 срьдце» сердце B. i E. — врага» врагоу A. B. i E. mylnie. — ланѣ» на насъ B. i E. — 13 вьсими епископы» всими епископы B. i E. — 14 рече» отвѣща E. — бъıхъ» быхъ B. i E. — 15 есть» єсть B. i E. — бъıхъ» быхъ B. i E. — 16 нъ» но E. — есть» єсть B. i E. — 17 ради и» ради E.—18 въздранюще» воздранюще B.—19 егда» єда B. єгда E.— 23 лоучьши и» лоучши E.—26 глаголюще» глаголющєи B.—27 проглаголемамъ» проглаголемымъ B. прогоменамъ E.

и немогоущемъ имоу противоу отвѣщевати, рече король къ нимъ: нетроужанте моего мефодиа, оуже бо са яко и при пещи оупотилъ. рече онъ: ѥи, владыко. философа потна никъгда срѣтше людие, рѣша имоу: чьто са потиши? дѣеть онъ: съ гроубою са хаднію прѣхъ. о томъ же словесѣ съпрѣкше са разидоша, а онаго заслаше къ свабы, дръжаша полъ третіа лѣта.

10. Донде къ апостоликоу, и оувѣдавъ посла клатвоу на на, да непоютъ мьша, рекше слоужбы, вси королеви епископи, дондеже и держать. и тако и поустиша, рекше коцелю: аще сего имаши оу себѣ, неизбоудеши насъ лобрѣ. но они неизбыша свѧтаго петрова соудъ: четыри бо отъ нихъ епископи оумроша. приключи же са тъгда, моравлине оучюшьше немечьскыя попы, иже живѣхоу въ нихъ непримюще нихъ, изъ кова
873 коующе на на, изгнаша вьса, а къ апостоликоу послаша: яко и пръвѣе отци наши отъ свѧтаго петра крьщенье приняли, то даждь намъ мефодиа архиепископа и оучителя. абие же посла и апостоликъ, и приимъ и сватоплъкъ кънязь съ вьсѣми моравлины, и пороуци имоу вьсѣ црькви и стрижьникы въ вьсѣхъ градѣхъ. отъ тогоже дьне вельми начатъ расти оучение божие, и стрижьници множити са въ вьсѣхъ градѣхъ, и

się w długą rozmowę zapuścili, a odpowiedziom jego sprostać nie mogli, rzekł Karol łagodnie: Nie trudźcie mego Metodego, bo się już jak przy piecu upocił. Na to on: «Tak jest władco! Filozofa spoconego spotkawszy raz ludzie, zapytali: czego się pocisz? On im na to: Z grubianami spierałem się.» O to się więc słowo posprzeczawszy, rozeszli się. I był zasłany w Szwaby gdzie go trzymano pół trzecia roku.

10. Gdy się to do apostolika doniosło, ten przekonawszy się o tem, rzucił klątwę na nich, zakazał spiewać mszy czyli służby *(bożej)* wszystkim karolowym biskupom, pokądby go więzili. Tak więc puścili go, rzekłszy Kocelowi: Jeśli go przyjmiesz do siebie, nie ujdziesz naszej zemsty. Lecz i oni nie uszli kary świętego Piotra: czterech bowiem biskupów umarło. Zdarzyło się zaś wtedy że Morawianie poznawszy xięży niemieckich, którzy między nimi żyjąc, nie sprzyjali im, lecz tylko zdradę knowali, wygnali wszystkich i posłali do apostolika, *(mówiąc)*: Jako niegdyś ojcowie nasi przyjęli chrzest od świętego Piotra, tak też daj nam i dziś Metodego, na arcybiskupa i nauczyciela. Wnet apostolik posłał go: i przyjął go Świętopełk xiążę i wszyscy Morawianie; i poruczył mu kościoły wszystkie i postrzyżeńców we wszystkich grodach. Od tego czasu bardzo szerzyć się poczęła boża na-

Wiersz 6 дѣеть» дѣетъ в. — 7 прѣхъ» рѣхъ в. — 8 свабы» соклы в. — 9 дръжаша» держаше е. — 13 держать» держатъ е. — тако и» тако в. — 14 коцелю» куселю в. — 15 насъ добрѣ» добрѣ насъ в. — 16 отъ» о в. — 18 немечьскыя» немеческыя в. і е. — 20 вьса» и са в. — 21 пръвѣе» первѣе в. і е. — 22 крьщенье приняли» крещенїе пріяли в. і е. — 23 даждь» дажь а. — мефодиа» мефодїя в. мефодїя е. — 25 вьсѣми моравлины» всѣми моравлине в. — 26 вьсѣ» вса в. всѣ е. — стрижьникы» стрижинкы в. і е. — 27 вьсѣхъ» всѣхъ в. і е. — 28 вельми» велми в. і е. — расти» рости е. — оучение божие» божїе оученїе в. і е. — 29 стрижьници» стрижиници в. і е. — вьсѣхъ» всѣхъ в. і е. — градѣхъ» градѣхъ, отъ того же начатъ расти и множити са в.

поганнн кѣровати къ истинѣын богъ, сконхъ бладни отметающе са. толыни наче и моравьскы область пространити начать вьса страны, и врагы своа побѣжати и съ непогрѣшенніемъ, ако и сами повѣдлють присно.

11. Бѣже и пророческа благодѣть в немъ. ако са соуть събыкала многа пропщанна его, отъ нихъ же ли едино или две скажемъ. поганьскъ къназь сильнъ вельни, сѣда къ вислѣхъ, роугаше са христианомъ и пакости дѣяше. посълакъ же к немоу рече: добро ти са крьстити, сыноу, волею своею на своси земли, да не плѣненъ поудьын крьщенъ боудеши на уюжен земли, и помянеши ма. иже и бысть. инъгда же пакы сватоплъкоу коюющоу на поганыя, и инуьсоже оуспѣюшоу, въ поудяшоу, сватаго петра ньши приближающи са, рѣкше слоужьбѣ, посълл к немоу глаголл: ако аще ли са обѣщаеши на сватын петровъ дьнь съ вон сконли сътворити оу мене, вѣроую къ богъ, ако предати ти нилть и къ скорѣ. иже и бысть. истеръ дроугъ, богатъ зѣло и съвѣтникъ, оженн са коупетрою своею, рькъше

uka, i postrzyżeńców mnożyło się we wszystkich grodach, a poganie wierzyć poczęli w prawdziwego Boga, błędów się swoich wyrzekając. A najbardziej morawskie państwo zaczęło się na wszystkie strony rozszerzać, i bez grzechu zwyciężać wrogów swoich, jakoż i sami zawsze to powiadają.

11. Miał on i dar proroczy, i wiele spełniło się z jego przepowiedni, z których jedną tylko lub dwie tu wymienimy. Pogański xiążę bardzo potężny siedząc w Wiślicy uragał chrześcianom i zbytki im robił. Posławszy więc ku niemu rzekł: Dobrzeby było, synu! abyś się dał ochrzcić dobrowolnie na swojej ziemi, bo inaczej będziesz w niewolę wzięty i zmuszony przyjąć chrzest na cudzej ziemi; i spomniesz moje słowo. Tak się też stało. Inną znowu razą gdy Świętopełk pogany wojując, nic zdziałać nie mógł, jeno czas trawił, a zbliżała się uroczystość świętego Piotra w której msza czyli służba *(boża)* odprawiona być miała, posłał ku niemu mówiąc: Jeśli się obiecasz na święty Piotr z swojem wojskiem być u mnie; ufam w Bogu że wnet odda ci ich w ręce. Tak się też stało. Pewien mąż, bardzo bogaty i rajca ożenił się był z swoją chrzestną córką czyli kmo

---

Wiersz 2 бладни» бладн B. i E. — тольни» тонн B. — 3 начать вьса» начать вса B. i E. — 4 страны» страны B. i E. — врагы» враzы B. i E. — 8 благодѣть» благодать B. — 9 събыкала» сбыкала B. — 11 поганьскъ кънazь» поганескъ кнazь B. i E. — сильнъ вельни» силенъ велми B. i E. — 12 кислѣхъ» кислѣ A. i B. — роугаше« роугаше B. — христианомъ» крьстианомъ A. христїаномъ B. i E. — 13 посълакъ» посълакъ B. i E. — 14 крьстити» крестити B. бы крестити E. — сыноу» сыноу B. i E. — волею своею» волею B. i E. — 15 поудьын» поудын E. — крьщенъ» крещенъ B. i E. — 17 иже и бысть» еже и бысть B. i E. — инъгда» иногда B. i E. — пакы сватоплъкоу» пакы сватополкоу B. i E. — 18 поганыя» поганыя B. i E. — инуьсоже» инуесоже B. i E. — 19 поудяшоу» недляшоу E. — 20 ньши» иъши A. — рькъше слоужьбѣ» рекше слоужбѣ B. i E. — 21 посълл» B. i E. — 22 сватын» сватыи B. i E. — 23 сътворити» створити B. — 24 предати ти» предати B. — иже и бысть» еже и быстъ B. i E. — 25 истеръ» стеръ» B. i E. — съвѣтникъ» совѣтникъ B.

атровню, и много казакъ и оучивъ и оутѣшивъ, неможе сю развести. ини бо божїи рабы творяще ся, тай развращахоу и, ласкающе имѣнїя ради, да сетнѣе отлоучити и отъ церкве. и рече: прїидеть часъ, егда немогоуть помощи ласкавыци ти, а моя словеса помнити имета, но исчоудеть уто сътворити. в нездноу по божїю отстоуплению наде напасть на нею, и необрѣте ся мѣсто сю,[1]) но мко и вихръ прахъ вземъ разсѣя. и ина многа подобна симъ, яже притчами ихъ сказаше.

12. Сихъ же всѣхъ нетерпя старын врагъ завистникъ человѣчоу родоу, въздвиже нѣкыя на ня, мко даѳана и авирона на моисеа, оныя явѣ а дроугыя тан. иже болять попаторьскою ересню, и слабѣишая съвращають къ себѣ съ правого поути, глаголюще: нам папежь власть дал, а сего велить вънъ изгнати и оученїе его. събравше же ся вьсѣ люди моравьскыя, велиxоу проусти предъ ними епистолию, да бышя слышали изъгнанїе его, людие же, якоже

tra. Tych srodze skarciwszy, nauczał i upominał, ale rozłączyć ich nie mógł: inni bowiem, za sługi boże udając się, potajemnie odwodzili ich od tego, schlebiając im dla majątku, i chcąc aby w końcu od kościoła byli wyłączeni. Rzekł im więc: Przyjdzie chwila w której wam nie będą mógli pomódz ci pochlebcy, i spomniecie moje słowo, ale już będzie za poźno. Nagle, gdy Bóg ich odstąpił, spadła napaść na nich, *i miejsca po nich nie zostało*, lecz jako wicher proch rozmiata, tak znikli. I mnogo innych *(rzeczy)* przepowiedział, podobnych tym, które na przykład przytoczyłem.

12. Tego wszystkiego nie cierpiąc stary wróg, zawistnik człowieczego rodu, podburzył nań niektórych, jako Datana i Abirona na Mojżesza, jednych jawnie a drugich skrycie, którzy popadli w herezyę hiopatorską, i słabszych z drogi prawej ku sobie przynęcają, mówiąc: Nam papież władzę dał, a tego każe precz wygnać z jego nauką. Zebrawszy się zaś wszystek lud morawski, kazał sobie przeczytać list, aby słyszeć że go wygnać kazano. Owoż lud wszystek widząc, jak to jest zwyczaj człowieczy,

---

Wiersz 1 атровню» атровїю E. — 2 сю развести» ю развѣсти B. — ини» и они E. — божїи» божїа E. — 3 развращахоу и» развращахоу ся B. — 4 ласкающе» ласкающа E. — отлоучити и» отлоучити ся B. — 5 прїидеть» прїидетъ E. — 6 немогоуть помощи ласкавыци ти» немогоутъ помощи ти E. — моя» моя B. — 7 имета» имѣте E. — 8 сътворити» сотворити B. — 11 ина многа» ина B. — 13 человѣчоу» человѣкоу B. — въздвиже» воздвиже B. — нѣкыя» нѣкыа B. i E. — 16 даѳана» дафана B. i E. — моисеа» моисѣа A. моисѣа B. моусеа E. — 17 болять» болятъ E. i E. — 18 попаторьскою» и опаторьскою B. — ересню» ерѣсью B. ересїю E. — съвращають» совращаютъ B. — 20 есть» єсть B. i E. — 21 велить вънъ» велитъ конъ B. i E. — оученїе его» оученїє сго B. i E. — събравше» собравше B. — 22 вьсѣ» вса B. i E. — моравьскыя» моравьскыа B. i E. — 23 проусти предъ» проусти предъ B. i E. — епистолию» епистолїю B. i E. — бышя слышали изъгнанїе его» быша слышали изгнанїє сго B. быша слышали и изгнанїє сго E.

[1]) Psalm 102, 16.

ѥсть обычаи человѣкомъ, ѥсли неудоволѧхоу
ся и жалѧхоу ѥи, инѣмь пастырь такого
и оучителю, разѣ слабыхъ, иже льстьць двиг-
заѧше, ако се вѣтръ листвиѥ. поучѣше же
апостольскыѧ кѣнигы, обрѣтоша писаниѥ: ѥ-
ко братъ нашь, ѥфодии сватыи, правовѣрьнъ
ѥсть, и апостольско дѣланиѥ дѣлаѥть, и в
роукоу ѥго соуть отъ бога и отъ апостоль-
ска стола вьса словѣньскыѧ страны, да ѥ-
гоже проклѧнеть, проклатъ, а ѥгоже сватить
тыи сватъ да боудѣ. и посрамѣше ся ра-
зыдоша ся ако мьгла съ стоудомъ.

13. Не до сего же токыо зълоба ихъ ста,
но рѣша глаголюще: ако цѣсарь ся на нь
гнѣваѥтъ, да ище ѥго обрѧщетъ, ѥсть е-
моу живота имѣти. да и о томъ нехота похоу-
дити своѥго раба богъ ѥлюстивыи, вложи
въ сердце цѣсарю, ѥкоже ѥсть присно въ роу-
цѣ божіи цѣсарево сердце.[1]) и посла книгы
въ нѣмоу: ако, отуѥ уѥстьнъ, вельми тебѣ
жѣлю видѣти. то добро сътвори, троудь
ся до насъ, да та видимъ, дондеже ѥси на
семъ свѣтѣ, и молитвоу твою приимемъ.
ѩвїѥ же шедшоу ѥмоу тамо, прїѧтъ ѥго цѣсарь
съ уѥстїю вѣликою и радостию, и оучѣніѥ ѥго
похвали. оудрѣжа отъ оученикъ ѥго попа и
дїѧкона съ книгами. всю же волю ѥго съ-

że go taki pasterz i nauczyciel opuszcza, żało-
wał za nim i smucił się, prócz słabych których
chytrzec jako wiatr liście podburzał. Odczy-
tując zaś list apostolski, znaleźli tam napi-
sano: Oto brat nasz, Metody święty, jest
prawowierny, pełni on czynność apostolską;
jemu poruczone są od Boga i od stolicy apo-
stolskiej wszystkie kraje słowiańskie, kto więc
jego przeklina niech będzie przeklęty, a kto
go święci niech będzie święty. I zasromieni
rozeszli się ze wstydem jako mgła.

13. Nie tylko zaś do tego doszła ich złość,
ale rzekli mówiąc: Oto cesarz rozgniewany jest
na niego, i jak tylko go znajdzie, pozbawi go
żywota. Owoż i w tem nie chcąc Bóg miło-
ściwy dopuścić hańby na swego sługę, wzru-
szył serce cesarza, zawsze bowiem *serce kró-
lewskie jest w ręce bożej*. I posłał ku niemu
list: Oto ojcze zacny, bardzo cię widzieć pra-
gnę. Bądź tak dobry przybądź do nas, abyśmy
pokąd na tym świecie jesteś, widzieli cię, i
modlitwie się twojej poruczyli. I wnet poszedł
tam, i przyjął go cesarz z wielką czcią i rado-
ścią, i podobała mu się jego nauka, zatrzymał
z uczniów jego, xiędza i dyakona z xięgami.
Wszystkie zaś żądania jego wypełnił, jako

Wiersz 1 ѥсть обычаи» ѥсть обыкан B. i E.—ѥсли» ѥси B. i E.—2 жалѧхоу» жа-
лѧхоу E.— 3 слабыхъ» слабыхъ B. i E.— льстьць» лесть E.—4 листвиѥ» листвїѥ
B. i E. — поучѣше» поуѥтьше B. поуѥтше E. — 5 апостольскыѧ кѣнигы» апо-
стольскыа книгы B. i E. — писаниѥ» писанїѥ B. i E. — 6 ѥфодии сватыи»
ѥфодїи сватыи B. i E. — правовѣрьнъ ѥсть» правовѣренъ есть B. i E. — 7 дѣ-
ланиѥ дѣлаѥть» дѣланїѥ дѣлаѥть B. дѣланїѥ дѣлаѥтъ E.—9 вьса словѣньскыѧ стра-
ны» вса словеньскыа страны B. i E. — ѥгоже проклѧнеть» ѥгоже проклѧнетъ B.
ѥгоже проклѧнетъ E.— 10 ѥгоже сватить» ѥгоже сватитъ B. i E.— 13 ста но»
тамо B. — 19 цѣсарево» царѥн E. — 20 вельми» велми E. — 24 цѣсарь съ уѥ-
стїю» съ уѥстїю царь B. — 27 сътвори» створи B.

[1]) Przyp. 21, 1.

творн, елико хотѣ, и неослоушавъ ни при чесомъ же, облюбль и одарнвъ вельми, проводи его пакы славно до своего стола. такождѣ и патрнархъ.

14. На всѣхъ же поутехъ въ многы напасти впадаше отъ непрїязни, по поустынямъ в разбоиникы, по морю въ влъны ветрены, по рѣкамъ въ сурти незапны. ако са сконулти на немъ апостольскоиоу словесн: [1]) бѣды отъ разбоиникъ, бѣды въ мори, бѣды въ рѣкахъ, бѣды отъ лжебратїи, въ троудѣхъ и подвиженїихъ, въ зазвенїи иножнцею, въ алканїи и жажди и проухъ неуалѣхъ, аже апостолъ поминаетъ.

15. По томъ же отвръгъ са иолвы, и неуаль свою на бога възложь, прѣжде же отъ оучєникъ сконхъ посажь два попа скорописца зѣло, прѣложи въ бръзѣ вьса кънигы испълнь, развѣ маккавѣи, отъ грьуьска азыка къ словѣньскъ, шестию мѣсаць, наченъ отъ марта мѣсаца до двою десате и шести дьне октабря мѣсаца. сконуак же достоиноую хвалоу и славоу богоу въздасть, дающемоу таковоую благодѣть и поспѣхъ. и святоє възношенніе таиноє съ клиросомъ сконмъ възнесъ, сътвори памать святаго дмнтрня. псалтырь бо бѣ тъкмо и искаггеchciał, niczego mu nie odmawiając; uścisnął go, obdarzył hojnie, i odesłał ze czcią do swojej stolicy. Tak też i patryarcha.

14. We wszystkich zaś podróżach podpadał mnogim napaściom nieprzyjaznych: w pustyniach napadali go rozbójnicy; na morzu fale wzdęte, na rzekach wiry gwałtowne go porywały, tak iż spełniły się na nim słowa apostolskie: *biada od rozbójników, biada na morzu, biada na rzekach, biada od fałszywych braci, w trudach i kłopotach, w zapomnieniu od wszystkich, w głodzie i pragnieniu*, i innych udręczeniach które apostoł wymienia.

15. Potem usunął się od zgiełku światowego i troski swoje na Boga zdał; pierwej zaś wybrał z pomiędzy swoich uczniów dwoch xięży, w szybkiem pisaniu bardzo biegłych, i przełożył na prędce wszystkie xięgi *(pisma świętego)* w zupełności, prócz Machabeuszów, z greckiego języka na słowiański, w przeciągu sześciu miesięcy, począwszy od marca do dnia 26 miesiąca października. I skończywszy oddał należną cześć i sławę Bogu za udzielenie sobie daru takowego i pospiechu; i święte wzniesienie tajne z klerem swoim na cześć świętego Dymitra odprawił. Pierwej bowiem z filozo-

---

Wiersz 2 вельин» велнн в. і е. — 5 такождє» такоже е. — 7 влъны» волны в. і е. — 8 сурты» смерты в. — 13 иножнцею» иноцею в. — жажди» жажди иножнцею в. — 14 проухъ неуалѣхъ» проухъ неуалесь в. — 15 отвръгъ» отвергъ в. — 16 възложь» возложь в. — прѣжде» прєжде е. — 17 посажь» посажь е. — попа» попы в. і е. — 18 прѣложи» преложи в. і е. — бръзѣ» борзѣ в. і е. — вьса» вса в. і е. — 19 маккавѣи» маккавси в. макъкавси е. — грьуьска» грєуєска в. і е. — 20 словѣньскъ» словенескъ в. і е. — 22 шести дьне» шестию день в. — 23 въздасть» воздасть в. — 24 благодѣть» благодать в. — 25 възношенніе» возношеніе в. — 26 възнесъ» вознесъ в. — сътвори» створи в. — 27 тъкмо» токмо в. і е.

[1]) 1 Paweł Kor. 11, 25, 26.

мнѣ съ апостоломъ и избранъıимн слоужьбъı-
мн цръковьнъıимн съ философомъ прѣложнлъ
пръвѣıе. тъгда же и номоканонъ, рькъше за-
коноу правило, и отєуьскъıа кънигъı прѣложи.

16. Пришедшоу же на страны доунанскъıа
королю оугорьскомоу, късхотѣ и видѣти. и
нѣкъıмъ глаголющемъ и помъıшлающемъ,
ако неизбоудетъ его безъ моукы, иде къ
немоу. онъ же ако достоинъ кладыцѣ, та-
ко и пріатъ уестно и славно съ весєліемъ.
и побесѣдовавъ съ нимъ, ако же достоише
тацѣнл моужемл бесѣды глаголати, отпоу-
сти его, съ любовїю и облобъıзавъ, съ да-
ры съ великъıми, рекъ сиоу: помани ма,
уестнъıи отуе, въ святъıхъ молитвахъ тво-
ихъ присно.

17. Тако же вса вины отсѣкъ отъ вса
страны, и оуста многорѣчъıныхъ заградн, те-
уєніе же съкръшн, кѣроу съблюдъ, уаа пра-
веднаго вѣнца. и понеже тако оугодивъ бо-
гоу възлюбленъ бысть, приближати са начатъ
врѣмя покон приати отъ страсти и многъıхъ
троудовъ мьздоу. въпросиша же и рєкоша:
кого уюєши, отуе и оучителю уестнъıи, въ
оученицѣхъ своихъ, да бы отъ оученїа тво-
его тебѣ настольникъ бъıхъ? показа же имъ
единаго отъ извѣстъıхъ оученикъ своихъ,
нарицаемаго горазда, глаголя: съ єсть ва-
шеа земла свободь моужь, наоучен же до-

fem przełożył był tylko psałterz i ewanielię, z apostołem i wybranemi mszami kościelnemi; wtedy zaś przełożył i nomokanon czyli prawidła zakonu, i xięgi ojców *(kościelnych)*.

16. Gdy król węgierski w kraje naddunajskie przybył, chciał go widzieć. Poszedł do niego, chociaż niektórzy mniemali i w głos to powiadali że bez mąk nie puści on go od siebie. Przyjął go jednak jak na władcę przystoi, ze czcią i sławą i radością, i rozmówiwszy się z nim rozmową taką jaka przyzwoita jest mężom dostojnym, rozstał się z nim uprzejmie całując go, i hojnie obdarzając, i rzekł mu: pamiętaj zacny ojcze spominać mnie zawsze w swoich świętych modlitwach.

17. Tak więc powody niesnasków ze wszystkich stron uchyliwszy, zatkał usta oszczercom, powołania swego dopełnił, wiarę utwierdził, spodziewając się wieńca sprawiedliwych. A gdy zasługi takie położywszy, miły był Bogu, zaczął się przybliżać czas w którym wolen od namiętności miał przyjąć nagrodę za mnogie trudy. Pytano go zaś mówiąc: Ojcze i nauczycielu zacny! którego z uczniów swoich uznajesz być godnym następstwa po sobie? I wskazał na jednego ze znanych uczniów swoich, rzeczonego Gorazd, mówiąc: Oto wasz ziomek, mąż swobodny, w piśmie łacińskiem dobrze

---

Wiersz 1 избранъıимн» избранными в. і е. — слоужьбъıмн» слоужбами в. слоужбамн и е. — 2 цръковьнъıимн» и церковными е. — прѣложилъ» прѣложилъ в. і е. — 3 пръвѣıе» пръкое в. первѣе е. — и номоканонъ» иномоу канонъ в. — 5 пришедшоу» пришедшю е. — 6 оугорьскомоу» югорьскомоу в. — късхотѣ» восхотѣ в. — 8 иде» идетъ в. — 9 достоинъ» достоинъ е. — 10 уестно и славно съ веселїемъ» уестное и славное веселиемъ в. — 19 съкръшн» совршн е. — съблюдъ» соблюдъ в. — 21 възлюбленъ» возлюбленъ в. — 22 многъıхъ» иногнхъ е. — 23 мьздоу» мздоу в. — къпросиша» вопросиша в. — 26 бъıхъ» бывъ в. — 27 единаго» единого в. — 28 горазда» горазделъ е. — съ» сен е.

брѣ в латинскыа книгы, правовѣренъ, то боуди божїа воля и ваша любы, якоже и моа. събравшемъ же са имъ въ цвѣтноую недѣлю вьсѣмъ людемъ, въшедъ въ црькъвь и немогъши, каза въ благодѣти цьсара и кънази и клирикъı и люди вьса. и рече: стрѣзете мене, дѣти, до трѣтиаго дьне. якоже и бысть. свитлоующоу трѣтиемоу дьни, проче рече: въ роуцѣ твои, господи, доушю мою влагаю.[1] на роукахъ же нѣрѣнскахъ поуи въ s̃ день
885 мѣсаца априла, въ ѓ индикта, въ s̃ нос и t̃ и ѵ̃г е̃ лѣто отъ тварь вьсего мира. оусоужьше же свои оученици, достоиньı ючти сътворивше, и слоужьбоу црькъвноую латиньскъı и грьчьскъı и словѣньскъı сътрѣбиша, и положиша и въ съборьнѣ црькъви. и приложи са къ отцемъ своимъ, и патрїархомъ, пророкомъ и апостоломъ, оучитєлемъ и моученикомъ. людїе же, безчисленыи народъ, събравъ са провожаахоу, плачюще са добраго оучитєла и пастыра, моужескъ полъ и женескъ, малїи и великїи, богатїи и оубозїи, свободнїи и раби, въдовица и сироты, странїи и тозємци, недоужнїи и здравїи, вси бывшаго вьсѣмъ, да вса приобрѣтъ.[2] ты же съкъıше,

wyćwiczony, prawowierny, niech więc z nim będzie wola boża i wasza miłość, tak jak jest moja. W niedzielę kwietną gdy się lud wszystek zebrał, wszedł do kościoła chory już, i kazał błogosławiąc cesarza, xięcia, kler i lud wszystek. I rzekł: strzeżcie mnie dzieci do trzeciego dnia. I tak zrobiono. A gdy zaświtał trzeci dzień, rzekł nakoniec: *W ręce twoje panie polecam ducha mego!* Na rękach tedy kapłanów spoczął *(w Bogu)*, dnia 6 miesiąca kwietnia, indykta 3 w sześćtysiącznym trzechsetnym dziewięćdziesiątym i trzecim roku od stworzenia świata. Uczniowie zaś jego złożywszy radę, wyrządzili mu cześć należną, i odprawili nabożeństwo cerkiewne po łacinie, po grecku i po słowiańsku, i położyli go w cerkwi sobornej. I złączył się z ojcami swoimi, i patryarchami, prorokami i apostołami, nauczycielami i męczennikami. Ludu zaś niezliczona moc zebrawszy się odprowadzała go, płacząc za dobrym nauczycielem swoim i pasterzem: mężczyźni i niewiasty, mali i wielcy, bogaci i ubodzy, wolni i niewolnicy, wdowy i sieroty, obcy i krajowcy, chorzy i zdrowi, wszyscy jednakowo: *bowiem stał się wszystko wszystkim, aby wszystkich zbawił.* Ty zaś

Wiersz 1 латиньскыа» латинскыа в. — 2 наша» каша в. — 3 моа» моя в. — събравшемъ» собравшемъ в. — 5 каза» казавъ в. — 6 стрѣзете» стрезѣте в. — 7 мене дѣти» ни недѣте в. — бысть» бы в. — 8 трѣтиемоу» трѣтьемоу в. — проче рече» проусе в. — 10 нѣрѣнскахъ» прѣѣскахъ е. — 11 априла» апрѣля в. — индикта» инъдикта е. — 12 и ѵ̃г» и ѵ̃ и ѓ в. — 13 оученици» оученици и е. — 14 ючти» уестви е. — сътворивше» сотворивше в. — слоужьбоу црькъвноую» слоужбоу церковноую в. і е. — 16 сътрѣбиша» стребиша в. — съборьнѣ» соборнѣи в. съборнѣ е. — 17 црькъви» церкви в. церькви е. — 18 и патрїархомъ» патрїархомъ е. — 20 събравъ» собра в. — провожаахоу» провожахоу в. — 21 оучитєла» оучїтєлм е. — 23 въдовица» вдовица в. — 24 и тозємци» тои зѣман в. — 25 бывшаго» бывшма в. — 26 да» дабы в. — ты же съкъıше» ты же свыше в. і е.

[1]) Łuk. 23, 46. [2]) 1 Paweł Korynt. 9, 22.

СВАТАА И УЬСТИАА ГААВО, ШОХИТЕАЩИ СВОИХЪ ПРИЗРАИ НА НЪ, ЖЕАЮЩАА ТЕБЄ, ИЗБАВАИ ОТЪ ВЬСАКОЯ НАПАСТИ ОУЧЄНИКЪ СВОЯ, И ОУЧЄНІЄ ПРОСТРАНИАА, И ЄРЄСИ ПРОГОНИ, ДА ДОСТОЙНО ЗЪВАНИА ВАШЕГО ЖИВЬШЕ СЬДЄ, СТАНЄМЪ СЪ ТОБОЮ, ТВОЄ СТАДО, О ДЄСНОУЮ СТРАНОУ ХРИСТА БОГА НАШЕГО, ВѢЧЬНОУЮ ЖИЗНЬ ПРІЄМЛЮЩЄ ОТЪ НЕГО. ТОМОУ БО ЄСТЬ СЛАВА И УЬСТЬ КЪ ВѢКЪІ ВѢКОМЪ. АМИНЬ.

święta i zacna głowo, patrząca z wysokości na nas uczniów swych, smucących się po tobie, zbawiaj nas od wszelkiej napaści, rozszerzaj naukę i wytępiaj herezye, abyśmy tu wezwniu waszemu godnie odpowiadając, staneli z tobą, stado twoje, po prawicy Chrystusa, Boga naszego, do wiecznego żywota przezeń przyjęci. Jemu niech będzie sława i cześć na wieki wieków. Amen.

OBJAŚNIENIA.

1.

Str. 93, wiersz 27. **ОТЪ ТОГОЖЄ ОТЦА И СВАТЫИ ДОУХЪ ИСХОДИТЬ.**

W owym czasie w który napisanie żywotu niniejszego przypada, pytanie o pochodzeniu ducha świętego nie było jeszcze przez stolicę apostolską stanowczo rozstrzygnione. Wiadomo że dwa pierwsze sobory ekumeniczne, w czwartym wieku zebrane, ustanowiły dogmat o pochodzeniu ducha ś. od ojca, a żaden z następnych ekumenicznych soborów nic przeciw temu nie wyrzekł. Zgodnie też z tem kazał Leo III papież r. 809 wyryć wyznanie wiary czyli skład apostolski po grecku i po łacinie na dwoch śrebrnych tablicach, według formy pierwotnej, w której mowa była o pochodzeniu ducha ś. od ojca, i tablice te dla przestrogi prawowiernych w bazylice ś. Piotra wywiesić (Vita Leonis III ap. Muratori SS. rer. Ital. III 208). Znany też jest list Jana VIII papieża, pisany do patryarchy Focyusza, w którym papież ten surowo powstaje przeciwko zmianie formy pierwotnej wyznania apostolskiego (Mansi Coll. Conc. XVII 525). List ten podano wprawdzie w podejrzenie, jakoby niektóre wyrażenia jego były interpolowane; ale interpolacyi nie udowodniono, a Dümler (Archiv für Kunde österr. Gesch. Quellen XIII 195) jest tego zdania że jej zgoła nie było. Tymczasem od soboru toledańskiego w roku 589 począwszy, zaczęto powoli na zachodzie dodawać do wyznania wiary «filioque» i dodatek ten stawał się w wieku IX coraz powszechniejszy we Francyi i w Niemczech. Jakiego przekonania w tej kwestyi był sam Metody, o tem daje nam wyobrażenie pisarz większego żywotu ś. Klemensa. Mówi on w rozdziale 5. Non cessabat magnus Methodius omnem adhortationem ducibus adhibere, tum ad vitam honestam eos dirigens, tum ecclesiæ non adulteratum dogma tradens, quasi regium quemdam nummum et sincerum, et animis eorum salutem et asylum mandans. Erant enim et tunc, qui id adulterarent et dimoverent terminos, quos patres nostri ecclesiæ Dei posuerant, et multi invecta a Francis corruptela animas sauciarunt, qui filium genitum e patre, et spiritum sanctum a filio procedere contendebant; quorum ratiocinationes sanctus partim e Domini verbis, partim e vocibus patrum evertit. (Ginzel Cod. legend. et monum. de ss. Cyr. et Met. str. 37.) A w rozdziale 6 tego ży-

---

Wiersz 1 **СВАТАИ»** СВАТАА E. — **УЬСТИАИ»** УЄСТИАИ B. i E. — 2 **ПРИЗРАИ НА НЫ»** ПРИЗРЯА НА НЫ B. ПРИЗРАА И НА НЫ E. — 2 **ВЬСАКОЯ»** ВСАКОА B. i E. — **ОУЧЄНИКЪ»** ОУЧЄНИКЫ B. i E. — **СВОЯ»** СВОА E. — 4 **ОУЧЄНІЄ»** ОУЧЄНІЄ B. i E. — 5 **ЗЪВАНИА»** ЗВАНІЇА B. i E. — **ЖИВЬШЕ»** ЖИВШЕ B. i E. — **СЬДЄ»** ЗДЄ B. ЗДѢ E. — 7 **ПРИЄМЛЮЩЄ»** ПРІЄМЛЮЩЄ B. i E. — 8 **НЕГО»** НЕГО B. i E. — **ЄСТЬ»** ЄСТ B. i E.

wotu mówi sam Metody umierający do swoich uczniów: Omnipotens Deus et pater, et ex eo ante sæcula genitus absque dolore filius, et spiritus sanctus, qui a patre procedit, docebit vos omnem veritatem, inculpatosque constituet ad gloriam meam in die Christi. (Ginzel, tamże, str. 40.)

Gdy tedy w żywocie niniejszym który, według skazówek w przedmowie przez nas wymienionych, pisany był przez jednego z uczniów Metodego, wynurzone jest takież same przekonanie co do pochodzenia ducha ś., jak i u jego mistrza, tedy uważając tę rzecz ze stanowiska historycznego, nie tylko nie ma w niej powodu do podejrzywania, jakoby żywot ten podrobiony był później przez jakiegoś stronnika schizmy, jak to zdawało się Ginzlowi; ale przeciwnie wypada uznać w tem jedno z wydatnych znamion autentyczności tego pomnika.

2.

Str. 99, w. 19. **Кнѧзь бо тамо жидовє христїѧньскою вѣрою вельми хоущѧщє.**

Chazarowie przyjęli, jak wiadomo, w wieku IX wiarę izraelitów; nim to atoli nastąpiło starano się z różnych stron o ich nawrócenie i staczano żwawe religijne spory. Ciekawy obraz takich sporów daje nam sam król chazarski, Józef, w swoim liście (ob. str .73, w. 129 i nast.). Taki też cel miało i posłannictwo do Chazaryi Konstantyna czyli Kiryła. Czas w którym ono przypadło, nie da się ściśle oznaczyć z tych pomników które nas doszły; można jednakże wnosić z wielkiem podobieństwem do prawdy że było to około roku 860. W żywocie Kiryła znachodzi się wiadomość że sam on opisał był spory swoje miane tam z różnowiercami, w języku greckim, a brat jego, Metody, przełożył je na język słowiański, podzieliwszy na ośm części. Dzieło to jest dziś zgoła nieznane, domyślać się tylko można, że jakowymś odgłosem z niego są owe urywki sporów które dziś tak w pomienionym żywocie Kiryła, jako i w chronografie czyli Palei pskowskiej natrafiamy. Z nich dowiadujemy się, iż ze strony izraelitów występował w sporze przeciw Konstantynowi niejaki Zamwry, pod któremto imieniem ukrywa się prawdopodobnie rabbi Izaak Simgar, wymieniony przez Jehudę Hallevy w xiędze Khosri; i że Konstantyn, zarzuty swego przeciwnika izraelickiego zbijając, powoływał się na słowa Akwili ponckiego, który jak wiadomo z chrześcianina izraelitą zostawszy, przysłużył się nowemu swemu wyznaniu przekładem xiąg starego zakonu na język grecki. Przekład ten przez cesarza Justyniana zabroniony, miał wielką powagę u izraelitów, i codziennie odczytywany był w ich synagogach.

3.

Str. 101, w. 16. **и трьмъ лѣтомъ исшьдшемъ възврѧти сѧ изъ моравъı.**

Z niniejszym żywotem Metodego chodzi zwykle w parze po minejach, prołogach i zbornikach dawnych żywot Kiryła, układem swoim i stylem wielce do niego podobny. W jednym i drugim przychodzą częstokroć dosłownie te same zdania i wyrażenia; są nawet żywotu Kiryła rękopisma niektóre, jak np. lwowski II, w którym przyczepiono w końcu, jakoby jego ciąg dalszy, parę ustępów z żywotu Metodego. Jakkolwiek tedy w niedawnych dopiero czasach zwrócono uwagę naukowego świata na ważność historyczną pomników tych, znane one jednakże były od dawna w Polsce: w sporach religijnych powoływano się nie jednokrotnie na nie, i ustępy z nich, jako rzecz powszechnie wiadomą, przytaczano. Tak Jan Dubowicz, archimandryta monastyru dermańskiego, w dziele swojem wydanem we Lwowie roku 1644 w czwartce pod napisem: «Hierarchia abo o zwierzchności w cerkwi bożej» przytacza słowiańskie soborniki, w których, jak na stronicy 168 powiada, na dzień świętych Cyryla i Metodego, to jest, dnia 14 lutego, czytamy:

»I prebył try lita w Morawi Kiryl, i pojde światiti uczeników swoich etc. I wnehda słyszano byst o nem, sobraszasia nań episkopy, presbitery i czernorizcy, jako wrani, wozdwihosza tryjazycznuju ijeres

hłaholuszcze: Człowecze! skaży nam po czto uczyszy knihami, ichże niktoże sotworił jest yn, ni apostoł, ni prorok, ni rymskij papa, ni teołog Hrehorij, ni Jeronim; my ubo try jazyki wimy, imyże dostoit boha sławiti: hebrejski, łatyńskij, elińskij etc. Uwidawże Andrian papa, posła po Kiryła, i doszedszu Kiryłu Ryma, izyjde sam papa so wsim klirosom etc. Uwidawże jako Kirył neset moszczy światoho muczenyka Klimentia, papy rymskaho etc. I prijem papa knihy słowenskija, i oświati ich, i położy wo cerkwi światija Marii, jaże naricajetsia Pacis, i sotworisza liturgiju. Poweliże dwom episkopom, Formosu i Hordiju, oświatiti uczeniki słowenskija, i jako oświatisza, i pisza liturgiju wo cerkwi światoho apostoła Petra, takoż obnoszcz pisza wo cerkwi światoho apostoła Pawła etc.» Tu daje autor tłumaczenie tego na język polski. Też same ustępy z sobornika na dzień 14 lutego przytacza bezimienny autor dziełka: «Wyznanie prawosławne świętej cerkwi o pochodzeniu ducha ś., wybrane z xiąg tejże cerkwie wschodniej.» Wyszło to dziełko roku 1678 w czwartce bez wyrażenia miejsca druku, a jak ze znamiom wewnętrznych wnosić można, we Lwowie. Autor przytacza dosłownie mnóstwo ustępów z pisanych minejów i prołogów słowiańskich, a między innemi powiada: dokłada się w innych xięgach, że gdy papież powątpiewał jeśli miał to ztwierdzić o co prosili Cyrylus i Metodyusz, iż głos był słyszany: «Wsiakoje dychanije da chwalit hospoda.»

Są to, jak widzim, ustępy z Kiryła słowiańskiego żywotu, o którym Schloezer dopiero na początku wieku XIX przypadkiem dowiedziawszy się, spomniał z pochwałą, i dał skrócony przekład jego na język niemiecki (Nest. III 254). Wzmianka ta jego była, jak się zdaje, bodźcem dla uczonych Rosyan, w których posiadaniu są dziś najważniejsze rękopisma słowiańskie, po większej części z Polski zabrane, że się rozpatrzyli wszechstronniej w owym żywocie, a zarazem wykryli i rozpoznali ważniejszy jeszcze pod względem historycznym żywot Metodego.

4.

Tamże, w. 22. **СКАТИ ЖЄ НА ПОПОВЬСТВО БЛАЖЄННАГО МЄѲОДИЯ.**

Tu widocznie jest jakaś myłka. Metody, jako archimandryda klasztoru Polichron, miał już wyższy stopień kapłański, nie potrzebował więc wyświęcenia na presbiterstwo. Być może iż zamiast **НА ПОПОВЬСТВО**, było pierwotnie w texcie **НА ЄПИСКОПЬСТВО.** Uszkodzeniu też textu w ustępie niniejszym, należy zapewne przypisać i tę okoliczność, że autor żywotu nic spomniał tu nic o Adryanie papieżu, następcy Mikołaja.

5.

Str. 102, w. 27. **АНДРІАНЪ СПИСКАПЪ...**

Ciekawy ten list Adryana II papieża nie znany jest dziś zkądinąd. Nestor jednakże znał go już, i przytoczył zeń dosłownie ustęp pod rokiem 898. Był tedy list ten znany już przed wiekiem XII, w którym pisał Nestor, a można łatwo okazać, że poprzedził nawet pisanie żywotu niniejszego. Znachodzą się w nim bowiem te dwa szczegóły: najprzód że Kirył z Metodym przynieśli do Rzymu relikwie ś. Klemensa; powtóre, że w Rzymie przyjmował ich Hadryan II papież. Z tych dwoch okoliczności pierwsza jest w opowiadaniu autora całkiem pominięta, a druga pomylona, i zamiast Hadryana mówi on tylko o Mikołaju. Z czego wszystkiego ten przynajmniej wniosek zrobić się daje, że autor żywotu nie mógł być oraz listu autorem. Był tedy list ten znany już przed napisaniem żywotu niniejszego, i sięga czasów samegoż Adryana. Te szczegóły zdaje się nie dość uwzględniać Ginzel, kiedy tak śmiało ogłasza go za podrobiony. W tej mierze słuszniejsze nierównie wydaje się nam zdanie Ernesta Dümlera, twierdzącego iż list ten jest autentyczny, a do dowodów które tenże za autentycznością jego przytoczył, dodać jeszcze można następujące. W osnowie listu tego wymienione są okoliczności nadzwyczaj ważne, rzucające światło na stosunki

Kiryła i Metodego do Rzymu, a przez nikogo więcej nie wspomniane. Takiemi są między innemi te na przykład szczegóły: że Rościsław morawski udawał się pierwej do Rzymu z prożbą o apostołów, a poźniej dopiero do Carogrodu; i że Kirył z Metodym nim nauczać w Morawii poczęli, zasięgali wprzód pozwolenia na to od papieża. Inaczej też być nie mogło. Wiadomo bowiem że papieże rozciągali od dawna władzę swoją przez cały tak zwany Iliryk, który zarówno Macedonię zkąd rodem byli słowiańscy apostołowie, jako też i Morawy, dokąd się na apostołowanie udawali, obejmował. Przy prawach swoich w tej mierze mocno obstawała stolica apostolska, jak to widzim z listu Jana VIII papieża (Wattenbach Beiträge. Wien, 1849 str. 48), a jakkolwiek zachodziły w różnych czasach spory o granice dyecezyj w tych krajach między Carogrodem a Rzymem, toć przecież Kirył z Metodym nie mogli sobie lekceważyć praw tego ostatniego do Moraw, i tylko z wyraźnem papieża przyzwoleniem rozpoczynać mogli tamże swoją naukę. Jakoż że tak istotnie zrobili, przekonywamy się o tem ztąd, iż w papieżach właśnie znachodzą oni swoich najmocniejszych obrońców. Te więc i tym podobne szczegóły przemawiają silnie za autentycznością listu niniejszego.

6.

Str. 105, w. 11. **коѫдиже срѣдѣ врага моравьскаго, король.**

Z imienia własnego *Carl* które kilku znakomitym władcom niemieckim służyło, powstało u Słowian imię pospolite: **краль, король.** W dawnych pomnikach słowiańskich znachodzimy imię to używane w pierwotnem jeszcze znaczeniu. Tak w króciuchnym żywocie Kiryła i Metodego który Kałajdowicz z pergaminowego rękopismu, pisanego w wieku XIII, wydrukował w dziele swojem: **Іоаннъ ексархъ болгарскїи,** na str. 90 czytamy o przekładzie pisma świętego, że takowy dokonany był **при святопълкѣ князѣ, цьрѣ бѣ тъгда грьконь василїе, а бльгаромь отъ бога князь борысь, и краль** (t. j. Karol) **нѣмєчьскыихь людєи.** W takiem też znaczeniu, jak mniemam, użył w tem miejscu wyrazu **король** niniejszy Metodego żywociarz, nazywając Karolem Karlomana. Działo się to około roku 869 gdy xiążę ten rządził w Noryku. Zwykle bowiem cesarzami zowie nasz autor władców niemieckich, jak to widzim w rozdziale 17, i w niniejszym 9 rozdziale, zaraz niżej, gdzie mówi Metody: **истиноу глаголю предъ цѣсари!** stosując to jak się zdaje do samegoż Karlomana, który jest obecny jego rozmowie. Niezawodnie więc takby go autor nazwał i na początku tego rozdziału, gdyby mu o wyrażenie dostojności Karlomana chodziło; ale chodzi mu tu nie o dostojność Karlomana, lecz o jego imię, i takowe oddał on wyrazem **король.**

7.

Tamże, w. 13. **ако на нѣшєн области оуѫшии.**

Dokładniej niż w którejkolwiek z legend podany tu jest powód właściwy sporu między Metodym a duchowieństwem niemieckiem. Cały Iliryk, jak to już wyżej nadmieniłem, ulegał od dawna władzy papieżów. Non solum intra Italiam (mówi Jan VIII papież do posła swego w Niemczech i Pannonii) ac cæteras Hesperiæ provincias, verum etiam intra totius Illyrici fines, consecrationes ordinationes et dispositiones apostolica sedes patrare antiquitus consuevit, sicut nonnulla regesta et conscriptiones synodales demonstrant. (Wattenb. Beitr. Wien, 1849 str. 48). Tymczasem zdobycie Pannonii w wieku VI przez Awarów, i długoletnie jej posiadanie wykluczyło ztamtąd wszelką władzę duchowną. Kiedy kraj ten po upływie dwoch wieków xiążęta chrześciańscy odzyskali, uważali go pod tym względem za własność do nikogo nie należącą, i dowolnie nią rozrządzili. W roku 796 Pipin, syn Karola wielkiego, z wyprawy na Awarów wróciwszy poddał władzy arcybiskupa salcburskiego obie Pannonie, co też niebawem ojciec jego zatwierdził: niższa więc Pannonia bezpośrednio do Salcburga, wyższa zaś do biskupstwa passawskiego była wcielona

(Pertz SS. XI 9). Apostolstwo Kiryła i Metodego podało papieżom sposobność odzyskania bezpośredniego wpływu swego w tych krajach. Chwycili się oni tego tem chętniej, ile że nawracanie Słowian przez Niemców szło bardzo oporem. Spór tedy o używanie języka słowiańskiego w nabożeństwie był tu rzeczą mniej więcej podrzędną; główna walka toczyła się o dyecezye. Według praw kościelnych nie wolno było żadnemu xiędzu sprawować obrzędów duchownych w dyecezyi obcej, nie wykazawszy się wprzód biskupowi miejscowemu pismem polecającem od swego biskupa, lub przynajmniej uwolnieniem od obowiązków swej dyecezyi. Kto tego nie uczynił, lub wykazać się nie mógł, zabraniano mu sprawowania obrzędów kapłańskich, aż dopóki synod o nim nie zawyrokował (Pertz Legg. I. 105. Mansi XIV 72). Na temto prawie zasadzając się duchowieństwo niemieckie, wołało na Metodego: «W naszej dyecezyi nauczasz!» Na to im odpowiadał: «Nie wasza jest, jeno Piotra świętego!» i trwał mocno w swojem postanowieniu. Kiedy około roku 870 z Rzymu wracając począł spiewać w Mosburgu mszę uroczystą w narodowym języku, garnął się lud tak tłumnie na jego nabożeństwo, że kościoły w czasie mszy łacińskiej puste zostały. Ztrwożony o swe dochody Richbold, kapłan obrządku łacińskiego, pospieszył do Salcburga ze skargą, że «jakiś Grek» Metody, zbuntował mu jego owieczki, i sprawił iż odtąd w łacińskiem nabożeństwie nie gustują (vilescere fecit cuncto populo missam latinam. Pertz SS. XI 14). Natychmiast Adalwin, arcybiskup salcburski, wytacza na dwór Ludwika króla niemieckiego zaskarzenie, w którem dowodnie wykazano, że przez lat 75 biskupi salcburscy prawo swoje nad Karyntyą i Pannonią, przez monarchów niemieckich sobie nadane, spokojnie wykonywali. Z pomników które nam o tem donoszą, widoczna jest, jak się zrazu xięża niemieccy na tę sprawę zapatrywali: oto nie uznają oni w Metodym ani godności biskupa, ani nawet godności presbitera, nazywając go tylko «quidam Græcus» i «philosophus» a to dlatego ponieważ, według ich wyobrażenia, papież nie miał prawa mianować biskupa dla dyecezyi, należącej do arcybiskupa salcburskiego, bez jego przyzwolenia.

Metody w imieniu praw stolicy apostolskiej odzywając się, mógł powiedzieć co do najazdu awarskiego, że prawa chrześciańskiego kościoła przez wtargnienie pogan zgwałcone, żadnemu przedawnieniu nie ulegają; zaś co do faktycznego zawiadowania spraw duchownych w Karyntyi i Pannonii przez arcybiskupów salcburskich, że przeciąg 75 lat nie dawał im jeszcze żadnego prawa, albowiem ustawa Justyniana cesarza (Novella IX) wymagała w takim razie lat sto przedawnienia. Te dowody podnosi w listach swoich sam Jan VIII papież (Wattenbach Beiträge, str. 48—49). Miał więc Metody silne prawo na swą obronę; ale duchowieństwo niemieckie było razem i stroną i sędzią: złożony więc około roku 870 synod zawyrokował przeciw niemu i «zasłano go w Szwaby» gdzie przez «półtrzecia roku» zostawał; czy na wolnej stopie lub też w więzieniu? tego nam autor nie powiada. Działo się to wtedy właśnie gdy Rościsław dogorywał już w więzieniu, a Świętopełk w niemniejszem niebespieczeństwie znajdując się, przemyśliwał nad własnem ocaleniem. Ani jeden więc ani drugi xiążę morawski nie mógł się ująć za Metodym, i cała nadzieja jego polegała w papieżu, który się też żywo za nim ujmował. Według naszego autora rzucił on klątwę na duchowieństwo karlomanowe. Nie jesteśmy w stanie sprawdzić dziś tego szczegółu; ale jest rzeczą pewną że Jan VIII papież wysyłał w tej sprawie Pawła z Ankony biskupa, jako legata do Pannonii i Niemiec (Wattenbach, tamże); że w Forchheim, nie daleko Werony, miał zjazd z Ludwikiem, królem niemieckim (Pertz I. 388); a gdy około tegoż czasu w którym według słów naszego autora przypada Metodego oswobodzenie, mianowicie na wiosnę roku 874, zawarty został ze Świętopełkiem pokój dość niekorzystny dla Niemców, tedy jest rzeczą bardzo do prawdy podobną, że uznanie biskupstwa pannońskiego, i jego biskupa w Metodym, było jednym z warunków tego pokoju.

Ślad ujmowania się stolicy apostolskiej za Metodym w czasie jego niewoli, pozostał w ułamku listu Jana VIII, papieża, pisanym do Karlomana roku 875 w tych słowach: Reddito ac restituto nobis Pannonien-

sium episcopatu, liceat fratri nostro Methodio, qui illic a sede apostolica ordinatus est, secundum priscam consuetudinem libere, quæ sunt episcopi, gerere. (Ginzel Cod. legend. et monum. str. 57.) Z tych słów widoczna jest że Metody, jako biskup pannoński, przeszkodzony był czas jakiś w pełnieniu obowiązków swoich, przez Karlomana.

8.

Str. 106, w. 16. **УСТЪІРН БО ОТЪ НИХЪ ЄПИСКОПИ ,ОУЫРОША.**

I ta nawet okoliczność daje się historycznie udowodnić, jak to już zauważał dawniej uczony Rosyanin, xiądz Gorski (Moskwitianin z r. 1843 część III str. 429), a za nim Ernest Dümler (Arch. f. österr. G. Q. XIII. 192). Do arcybiskupstwa salcburskiego, z którem Metody miał spór o dyecezye, należeli w wieku IX biskupi następujący: regensburski, freisingeński, passawski i bryxeński którego stolicą podówczas było miasto Säben. I oto znachodzimy w różnych pomnikach, że czterej z tych biskupów w niedługim przeciągu czasu zmarli, mianowicie: Adalwin arcybiskup salcburski dnia 14 maja roku 873 (Pertz IX. 565). Ermenrich passawski roku 874 (Pertz l. 53). Hanno freisingeński dnia 9 października roko 875 (Meichelbeck hist. Frising. I. 136). Spisu biskupów bryxeńskich z IX wieku nie mamy; z wyroków atoli soboru wormackiego odprawionego w roku 868 wiadomo, iż takowe podpisał między innymi niejaki Lantfried, biskup sebeński (Mansi XIV. 868), a tego śmierć, jak się domyśla Resch (Annal. Sabion II. 118) przypadła r. 875.

9.

Str. 107, w. 5. **ЯКО И СЛИИ ПОВѢДАЮТЪ ПРИСНО.**

Głosili tedy Morawianie, że za Świętopełka **МОРАВЬСКА ОБЛАСТЬ ПРОСТРАНИТИ НАЧАТЪ ВЬСѦ СТРАНИ, И ВРАГЫ СВОА ПОБѢЖАТИ.** Tego Świętopełka zowie Keza, najstarszy węgierski kronikarz, xiążęciem polskim (Endl. Mon. Arp. I, 4 str. 101), zapewne dlatego, że on xięcia wiślickiego wygnawszy panował nad krajami polskiemi. I godna jest uwagi że to, co Morawianie i ich pomniki o Świętopełku powtarzali, powiada Gal temiż prawie słowami w kronice swojej o naszym Siemowicie, którego panowanie w oneż lata przypada: usu laboris et miliciæ sui principatus fines ulterius quam aliquis antea dilatavit. I. 3.

10.

Tamże, w. 11. **ПОГАНЬСКЪ КНАЗЬ СИЛЬНЪ ВЄЛЬМИ СѢДА ВЪ ВИСЛѢХЪ.**

Wiślicę zwano w dawnych czasach Wisły. Tak czytam w pergaminowym roczniku tegoż miasta, pisanym w wieku XV: Anno domini 1445 civitas Visly funditus est per ignem cremata, feria quarta post festum sancti Bartholomei, gloriosi Apostoli. W kodexach żywotu Metodego czyta się **ВЪ ВИСЛѢ** albo **ВЪ ВИСЛѢХЪ.** To drugie czytanie, chociaż w rękopismie poźniejszym przychodzi, zdaje się jednak właściwsze: zupełnie bowiem odpowiada owej starodawnej tego miasta nazwie Wisły, w przypadku siódmym: w Wiślech lub w Wisłach. Być atoli może, że i w liczbie pojedynczej używano tej nazwy. Bądź jak bądź, w każdym jednak razie nie podpada wątpliwości że tu mowa o Wiślicy. Brzmiało to miasto jeszcze w wieku XIII odgłosem starożytnej swej sławy, jak to widać ze słów Bogufała który mówi: Erat urbs famosissima in regno Lechitarum, nomine Wyslicia, cujus olim princeps tempore paganismi fuerat Wislaus decorus, qui et ipse de stirpe regis Popeli duxerat originem (Somm. II. 37). Najpodobniej że to była siedziba główna owych Wiślanów których zna Geograf bawarski (str. 11 w. 3) i Alfred wielki (str. 13 w. 21). Wymieniony tu przez żywociarza niniejszego xiążę, który pokonany został i wygnany z swych krajów, zdaje się być ten sam, o którym nadmienił Porfirogenneta, że znad Wisły przybył do krainy Zachlumów (Ob. str. 37, przyp. 2).

11.

Tamże, w. 21. **ꙗкω лцє ми сѧ обѣщѧєши на сватъıн пєшровь дьнь.**

Znaczne upôsażenia kościołów ś. Piotra w Ołomuńcu i Bernie przez Świętopełka (Boczek Cod. dipl. I. 64 i 70) dozwalają wnosić iż xiążę ten miał szczególne nabożeństwo do tego świętego, doznając zapewne niemało łask od Boga za jego pośrednictwem. Wiadomo też jest, że dnia 29 czerwca 884 roku znajdował się na uroczystości poświęcenia kościoła ś. Piotra w Bernie przez Metodego, pierwsze bowiem z wyżej powołanych świadectw opiewa tak: Anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi 884 consecrata est hæc (Brunensis) ecclesia in honorem beatorum Petri et Pauli principum apostolorum Dei per reverendissimum in Christo patrem Metodium, archiepiscopum Maravensem, ipso eorumdem festi die dicato, ac prima ejus dos in Brne et Luze confirmabatur scripti tenore, coram Zuatopleh duce glorioso, et populo illegibili.

Te skazówki uważane w związku ze słowami naszego autora, nasuwają domysł iż spomniana tu przez niego wojna przeciw poganom, byłato wojna toczna w stronie północnej Moraw, prawdopodobnie z Wiślanami. Toczył ją Świętopełk około roku 884 a 29 czerwca t. r. składał już w Bernie dzięki Bogu za jej szczęśliwe ukończenie.

12.

Str. 109, w. 5. **ѧжє лъстьць двиѯѧшє, ꙗкω сє вѣтръ листвиє.**

Autor wskazał tu widocznie na Wichinga, chytrego człowieka, który oskarżał Metodego przed papieżem, i w r. 880 mianowany był biskupem obrządku łacińskiego w Nitrze. Ob. Szafar. Staroż. str. 813.

13.

Str. 112, w. 10. **въ s̃ дєнь мѣсяцѧ апрѣлѧ...**

Tak ma rękopism B. i wydanie Szafarzykowe; rękopismu A. zabrakło nam w tem miejscu.

14.

Tamże, w. 25. **бывшаго всѣмоусско всѣмъ да вса приобрѣлъ.**

Wzorem który sobie Kirył z Metodym, a szczególniej ten ostatni w postępowaniu swojem obrał, i we wszystkiem naśladować starał się, był Paweł apostoł. Widać to już z żywotu niniejszego. Dwa razy powtarza autor że Metody «wszystko stał się wszystkim, aby wszystkich zbawił» a są to właśnie słowa które sam Paweł wyrzekł o sobie (1 Kor. 9, 22). Niżej znowu w rozdziale 14 mówi autor, że na Metodym spełniły się słowa apostoła «biada od rozbójników, biada na morzu, biada na rzekach, biada od niegodziwych braci itd.» a i te słowa są również Pawła o sobie wyrzeczone (2 Kor. 11, 26, 27).

Dobitniej jeszcze pokazuje się to z większego żywotu ś. Klemensa. Autor jego mówiąc o udaniu się Kiryła i Metodego do Rzymu, podaje tego przyczynę taką: Cumque etiam Paulum nossent cum Apostolis evangelium contulisse, currunt et ipsi Romam, beato papæ opus interpretationis scripturarum ostensuri, itd. (Vit. s. Clem. c. 3). Kiedy z Rzymu do Moraw wrócił Metody, mówi o nim: Ubi in Moravum venerat, episcopus erat ibi, tantos, quanti episcopali Pauli imagini colores adjecti erant, præ se ferens, et in magisterio omnibus prælucens (ibid. c. 4). Gdy Metody jest na łożu śmiertelnem, mówi tenże żywociarz: Convocabat discipulos imitans Paulum... eosque ultimis verbis consolatur et confirmat, pulchram sortem discipulis postquam informaverat, et laboribus quos tulerat, dignam ut talem sibi thesaurum com-

pararet (ibid. c. 6). Mowa nakoniec umierającego Metodego do uczniów, przez tegoż żywociarza ś. Klemensa tamże podana, kończy się temi słowami: Paulus vobis hæc per me indicat.

Z Macedonii rodem byli słowiańscy apostołowie, mianowicie z Tesaloniki którą wsławił Paweł swemi listami. Apostołowali w Iliryku szeroko przez Gety i inne trakoilirskie ludy zasiedlonym, o którym Paweł powiada że go słowem ewangelijnem napełnił (Rom. XV. 19). Ileż powodów dla nowych apostołów do naśladowania go, do odświeżania zasług jego w pamięci ludów tamtejszych, i wskazywania że trud który teraz w nawracaniu i oświecaniu ich podejmują, jest tylko dalszym ciągiem jego nauki. Były jeszcze w tym kraju bądź ślady wyraźne, bądź spomnienia liczne dawnego chrześciaństwa. Znano świadectwo Tertuliana o wczesnem nawróceniu Daków (Adv. Jud c. 4). Wiedziano że w Myzyi odprawiana była niegdyś msza święta w języku Bessów (Vita s. Theod. ex Metaphr. IX, 37); że w VI po Chr. wieku ś. Niketas w myzyjskiem mieście, Remezyanie, stolicę swoją mając, był tychże Bessów, Getów, Daków biskupem (Pag. II, 9) itd. Obaczmyż jakie były podówczas wyobrażenia o rodowości tych ludów.

W państwie bizantyńskiem gdzie Kiryl z Metodym nauki pobierali, było zdanie dość powszechne że Getowie jest starożytne Słowian nazwisko. Rozpowiadał to niegdyś poważny pisarz, Theofilakt Simokata, na początku wieku VII, i powtarzał to za nim wielce uczony, a ze Słowianami dobrze obeznany Focyus patryarcha (Myriob. 65, 91), Konstantyna czyli Kiryła niegdyś nauczyciel (ЖНТ. КОНСТ. IV) i największy jego przyjaciel (Anast. Bibl. ap. Mansi Conc. Coll. XVI, 61). I oto takiż sam odgłos o rodowości tych ludów zalatuje nas od osób które w bezpośrednich stosunkach z apostołami słowiańskimi zostawały. Wiadomo że uczeń ś. Metodego, Klemens, zmarły roku 916 jako biskup Ochridy, starożytnego Lichnitu, był Słowianinem urodzonym w Bołgaryi, a w mniejszym żywocie jego, po grecku napisanym, który niedawno z rękopismu XIII wieku drukiem ogłoszono, czytamy: Hic magnus pater noster, et Bulgariæ lumen genus duxit ex Mysis europæis, quos Bulgaros vulgus novit, qui olim ab Olimpo monte, prope Prusam sito, Alexandri manu imperioque ad septemtrionalem oceanum et mare mortuum emigrare coacti sunt, dein magno interposito temporum spatio gravi manu Istrum trajecerunt, ac vicinas regiones occuparunt: Pannoniam et Dalmatiam, Thraciam et Illiricum, magnam partem Macedoniæ et Thessaliæ (Szafar. Pam. hlah. pis. LVII).

Wiemy że Metody najprzód sam, potem z Kirylem dłuższy czas na Olimpie w zaciszu klasztornem zostając, rozmiłowany był w tej miejscowości tak, iż umierający Kiryl upominał go aby dla Olimpu nie chciał się zrzec zawodu apostolskiego. Był też Klemens, od młodych lat Metodego towarzysz, i czynów i opowiadań mistrza swego jak najlepiej świadomy (a puerili jam et tenera ætate Methodium secutus omnia dicta factaque magistri cognoscens. Mikl. Vit. Clem str. XIX). Ledwie więc nie możnaby wierzyć że ten oto opis, przez dawnego żywociarza Klemensowego aczkolwiek nieudolnie nakreślony, w którym trackie ludy z Macedonii, a mianowicie z okolic Olimpu niegdyś przez Alexandra I wyrzucone (Tukid. Bell. Pel. II, 99) wzięte są za przodków tych Słowian, co w wieku IX Iliryk zaludniali, że ten opis mówię był potrącony opowiadaniami samegoż Metodego, miłośnika olimpijskich ustroni.

Zdanie Teofilakta Simokaty o naszej rodowości mogło być już dawniej, przed przyjściem Kiryła i Metodego, od Słowian południowych podzielane. Na to wskazywać się zdają imiona getyckie xiążąt słowiańskich w wieku IX, jako to: *Rascus* Rastys; *Kotys* Kotzel; *Decebal* Cendebold itp. Sięga też zapewne onych już czasów obrzęd uroczysty u Słowian karynckich zachowany, a opisany w wieku XV przez Eneja Sylwiusza (Cosmogr. Eur. c. 22, cf. Biel. Wstęp kryt. str. 354), z którego widać, że ci Słowianie czcili pamięć Byrebisty, wielkiego króla Getów, jakoby jednego z swych przodków. Do tych atoli wyobrażeń, jakie w tej mierze u Słowian już w one czasy znachodzić się mogły, dało bez wątpienia wyższy popęd i podstawę gruntowniejszą pojawienie się śród nich Kiryła i Metodego, zaprowadzających z wiarą Chrystusa, swojską między nimi pismienność. Jakoż niebawem zalatują nas i z Rzymu podobne o rodo-

wości Słowian natrącenia. Kiedy przed pojawieniem się słowiańskich apostołów w Morawii, mianowicie między rokiem 824-826 Eugeniusz II papież do Totunda awarskiego i morawskiego Mojmara pisząc, wzmiankuje tylko o kraju samym, bez wymienienia Słowian nazwiska: in vestris partibus quondam Romanorum Gepidarumque ætate, in septem ecclesiarum parochias, antecessores sui (Urolfi) jure metropolitano obtinuerunt diœcesim (Boczek Cod. dipl. I, 19); tymczasem w sto lat później, między rokiem 914-929, Jan X papież w liście do Tomisława chorwackiego i Michała zachlumskiego xiążąt, powiada wyraźnie: Quis enim ambigit Sclavinorum regna in primitiis apostolorum et universalis ecclesiæ esse commemorata, cum a cunabulis escam prædicationis apostolicæ ecclesiæ perceperunt cum lacte fidei? (Farlat. Illyr. sacr. III, 95). Więc państwa Traków i Getów czyli Daków które za czasu pierwszych apostołów w owych stronach istniały, nazywa wprost słowiańskiemi państwami.

Że takie przeświadczenie Słowian o swojem pochodzeniu wzięło główny popęd od Kiryła i Metodego, przekonać się o tem można ztąd, iż we wszelkie wzmianki o niem które u pisarzów słowiańskich napotykamy, wplata się jak najściślej postać uświęcona Pawła apostoła. Tak czytamy w Nestorze pod rokiem 898: «W Morawy bo chodził i apostoł Paweł, uczył tu, tu bowiem jest Iliryk do którego apostoł Paweł dochodził; tu mieszkali najpierw Słowianie: dlatego nauczycielem narodu słowiańskiego jest Paweł.» Podobnież nadmienia węgierskopolski kronikarz w rozdziale 5: Rex vero Sclavoniæ et Chrovaciæ circa mare delectabatur in civitate que Sipleth dicitur, quam sanctus Paulus apostolus ad fidem christianam convertit. Ale najobszerniej rozprowadzona jest rzecz ta w kronikach polskich Mierzwy i Wincentego. Powieść ich którą dzieje ojczyste zaczynają, obejmuje znakomitsze wypadki u ludów starożytnego Iliryku, począwszy od czasów Aswera (któremto imieniem panowanie niegdyś Persów nad częścią Iliryku przypomniano) aż do czasów Pawła apostoła. Walki Macedonów z ludami ilirskimi stanowią główną część tej ich powieści; następują po nich walki z Rzymianami przed i wkrótce po narodzeniu Chrystusa toczone; w końcu zaś opisana jest uczta, na której ubożuchny Piast (ród tego imienia wskazuje w Macedonii Stefan z Bizantu *De urbb.* str. 549) przyjmuje gościnnie w domku swoim Pawła, a apostoł ten, co sam na sposób Nazarejczyków dał się postrzydz, i takowy obrzęd wszystkim chrześcianom jak najpilniej zalecał (Baron. Ann. eccl. I, 619) postrzygł mu syna, i zdziałał cud który był zapowiedzią przyszłej jego wielkości. Przepowiednią tą wskazano widocznie na dackiego Decebala, o którego też świetnem panowaniu pokrótce napomknięno, a któremu odpowiednie imię, Cendebolda, nosi u spółczesnych główny Metodego i całego duchowieństwa słowiańskiego opiekun: Świętopełk morawski. Wszystko to opowiedziane jest nie za wzorowymi starożytności pisarzami, ale według podań jakie w IX, X i XI wieku o tych wypadkach krążyły. Opowiedziane w pewnych tendencyach przez osoby duchowne, którym i przy najodleglejszych z czasów pogaństwa zdarzeniach przenośnie chrześciańskie i texty biblijne w pióro się nasuwają. Niewątpliwe historyczne zdarzenia które w ich powieści dokładnie rozpoznać się dają, są następujące: Ztrącenie z tronu Aminty III i zhołdowanie Macedonii przez Bargilosa ilirskiego (obacz Biel. Wstęp kryt. str. 226 i nast.); walki długoletnie Gallów z Autaryotami ilirskimi, i tych ostatnich zatrucie (tamże str. 258); klęska Filipa macedońskiego od Trybalów poniesiona (tamże str. 299); wyprawa Alexandra wielkiego przeciw Trybalom i Getom (tamże str. 307) a następnie przeciw Agryanom i Peonom w strony Lichnitu (tamże str. 310); Byrebisty, wielkiego króla Getów, wstąpienie na tron i świetne panowanie (tamże str. 339-337); trzykrotne pobicie wojsk Juliusa Cezara przez Ilirów (tamże str. 360); Remetalka króla trackiego, a ulubieńca Augusta Oktawiana, władza rozległa (tamże str. 373) itd.

Okolica Lichnitu, owa tak zwana u Nestora Łąchitya, ze starożytną stolicą swoją Herakleją (*Ἡράκλεια τῶν Λυγκιστῶν* Strab. VII, 323) z miastem Keraka nad jeziorem lichnickiem (Polyb. V, 108) i sła-

wną w pobliżu skałą kadmejską, smoków odwieczną siedzibą (Baron. Ann. eccl. III, 284) jest główną miejscowością w około której wypadki w tej powieści objęte zgrupowano. Wzmiankowani też w niej z dziejów starożytnych xiążęta noszą po większej części nazwiska widocznie z tą miejscowością łączące się: Graków i Lestków, a cała powieść, nazwana lechicką, była ile się zdaje przez jakiś czas w samych nawet kronikach polskich od dziejów Polski odróżniana (Wstęp kryt. str. 100 i 165); pomięszanie jej zupełne z dziejami czystopolskiemi, nastąpiło poźniej, przypadkowo.

Sięgało apostolstwo Metodego do krajów nadwiślańskich, a xięża słowiańscy wcześnie już z Moraw w okolicę Krakowa i Wiślicy zdążali. Pustoszenia okropne okolic zadunajskich przez Węgrów w wieku X naganiały tłumnie ku tym tu stronom reszty ludności chrześciańskiej i duchowieństwa ztamtąd (Porfirogenneta str. 50, w. 27-30); z nimi przybywały tu podania zadunajskie, lichnickie, które z nową miejscowością wiązać usiłowano, biorąc ku temu pochop z podobieństwa nazw, mianowicie: starożytnej Keraki do Krakowa, i Lichnitów dalmackich do nadwiślańskich Lęchitów. Takim sposobem podania te, znane cząstkowo u Czechów (Wst. kryt. str. 329), u Karyntyan (tamże str. 354) i innych Słowian,*) przybrały jednak u Polaków barwy świetniejsze, i w większej niźli gdzieindziej przechowały się zupełności.

---

*) Upewniał mię znakomity uczony rosyjski, p. Kunig, że w jednym starym kodexie słowiańskim, żywot Kiryły zawierającym, xiążę niższej Pannonii, Kocel, nazwany jest xięciem lechskim czyli lechickim. Jeśli to nie jest prosta myłka przepisywacza lub dodatek poźniejszy, mielibyśmy w tem ślad, że tak zwane podania lechickie spisywane były pierwotnie nad Dunajem, nim się nad Wisłę dostały. Mówi też Bogufał: scribitur in vetustissimis codicibus quod Pannonia sit mater et origo omnium slavonicarum nationum. Sommersb. II, 19.

Z WIDUKINDA

DZIEJÓW SASKICH.

Widukind, mnich korbejski, rodem Sas, żył w połowie wieku dziesiątego. O szczegółach jego życia mało co wiemy. Wstąpił do klasztoru za opata Folkmara, między rokiem 917—42, a w roku 946 oglądał zakładników czeskich, których z rozkazu cesarza Ottona I ludowi pokazywano. Poźny, z 15 wieku pisarz, Trithemius, powiada o nim że był przeszło 40 lat przełożonym szkół korbejskich, i odwiedzał Maginrada, scholastyka hirsauskiego, którego żywot opisywał. Rok śmierci jego niewiadomy.

Zostawił Dzieje Saskie w trzech xięgach. Pisał je urywkowo, częściami, w różnych czasach. Pisał za życia jeszcze cesarza Ottona I i naszego Mieczysława I, którego walki z Wichmanem toczone rozpowiada; ale w czasach późniejszych robił niektóre zmiany i dodatki w swem dziele. Dla lepszego rozpatrzenia związku zdarzeń w tym spółczesnym opisie walk Mieczysławowych dajemy tu całą xięgę trzecią według wydania Waitza, umieszczonego w zbiorze percowskim: Monumenta Germaniæ historica.

Użył Waitz do swojego wydania rękopismów następujących: A) *Drezdeńskiego 1) Kasyneńskiego 2) Steinweltskiego; nakoniec 3) wydania Frechtowego. Głoski i liczby tu przy nich położone służą oraz na oznaczenie ich w naszych przytaczaniach. W układzie textu szedł Waitz głównie za rękopismem kasyneńskim, jako najstarszym, a z drezdeńskiego i steinweltskiego robił poprawki.*

WIDUKINDI RES GESTÆ SAXONICÆ.

AD DOMINAM MAHTHILDAM IMPERATORIS FILIAM

LIBRI TERTII INCIPIT PRÆFATIO.

Quemadmodum cœli terræque facies, hominum voces, vultus ac mores mille modis concordi discordia variantur, sed unius luminis sensusque ducatu, Dei cuncta regentis providentia, coguntur, ita publicis ac privatis rebus intentis imperiale decus, quod te ut serenissimum splendorem gemmamque lucidissimam mundo effudit, unum iustitiæ moderamen est normaque rectitudinis. Unde laboris nostri opus, quod a diversis moribus diverse accipitur, eo quod ingenii sermonisque claritate egeat, sinu gloriosæ clementiæ tuæ suscipiatur, nec in eo nostra insipientia, sed maior consideretur devotio, humiliter deposco.

EXPLICIT PRÆPHATIO. INCIPIUNT CAPITULA.

1. Quomodo creavit rex filium suum Liudulfum post se regem.
2. De Gallia profectione, et altercatione regis et Hugonis ducis, et rege Luthwico.
3. Quomodo rex Lucdunum adiit.
4. Quomodo Rothun adiit et inde Saxoniam reversus est.
5. Quomodo Huga occurrit regi iuxta fluvium Car.
6. De Liudulfo filio regis, quomodo Italiam adiit.
7. De Bernhario rege Longabardorum.
8. Quomodo rex duxit exercitum contra Bolizlavum.
9. Quomodo rex reginam sibi sociavit, et Liudulfus ideo tristis inde discedit.
10. Celebratis rex nuptiis revertitur in Saxoniam, secutusque eum Bernharius pacem cum eo secuturus.
11. De conventu populi apud urbem Augustanam et miraculo quod ibi accidit.
12. De filiis regis.
13. De insidiis quas paraverunt regi.
14. De apparatu paschali.
15. De filio generoque regis et pontifice Frithurico.
16. De conventu populi apud Fridisleri et Dadano et Wilhelmo comitibus.
17. De pugna Lothariorum cum Conrado duce.
18. De obsidione Mogantiaca et altercatione Heinrici et Liudulfi.
19. De Ecberhto regis consobrino.
20. De Boioariis quomodo iuncti sunt Liudulfo.
21. De Arnulfo et fratribus eius, et quia exercitus missionem petiit et accipit.
22. De rege, et quia multi defecerunt a fide.
23. De exercitu Saxonico qui Mogontiam adiit.
24. De Thiadrico et Wicmanno.

25. De Ecberhto et Wiemanno et duce Herimanno.
26. De regis adventu in Boioariam.
27. De pontifice Frithurico et ceteris pontificibus.
28. Quomodo rex infecto negotio revertitur in Saxoniam.
29. De causis Herimanni et nepotum eius.
30. Avares iunguntur Boioariis, rex vero occurrit eis cum valida manu.
31. Boioarii bello fatigati de pace tractant.
32. De placito regis apud Cinnam.
33. De pontifice Frithurico et Conrado duce.
34. De Liudolfo qui a patre iratus discessit, et rex eum persequitur.
35. Pugna apud Horsadal.
36. Obsidio urbis quæ dicitur Regnesburg.
37. Liudulfus pacem postulat sed non impetrat, et de morte Arnulfi.
38. Liudulfo pax datur, et rex Saxoniam revertitur.
39. Heinricus Novam urbem adiit.
40. Qualiter rex filium clementer suscipit.
41. De fine pontificis Frithurici
42. Qualiter Ueri a Gerone capiuntur.
43. Qualiter Regnesburg se tradit, et regionem fratri restituit.
44. De famoso triumpho quem rex de Ungariis obtinuit.
45. De pugna Thiadrici adversus Slavos.
46. De portentis quæ interim acciderunt.
47. De casu Conradi ducis.
48. De tribus ducibus Avarorum.
49. De triumpho regis.
50. De rege et versutiis Wiemanni.
51. De exercitu qui Wiemannum pene cepit in urbe Suitleiscare.
52. Quomodo capta est urbs Cocarescemiorum.
53. Quomodo ultus est rex illam depopulationem.
54. De Gerone preside.
55. De Stoineffo barbarorum rege et milite qui eum occidit.
56. De rege quia crebris victoriis gloriosus factus est.
57. De Liudulfo quia patria cessit propter amicos.
58. De litteris obitum eius significantibus.
59. De Wiemanno qui Saxoniam occulte intravit.
60. Quomodo fide Geronis susceptus est Wiemannus.
61. De prodigiis quæ apparuerunt in vestimentis.
62. De infirmitate imperatoris.
63. De profectione secunda regis in Italiam..
64. De Wiemanno, quomodo iterum rebellavit.
65. De Danis, quomodo christiani perfecte facti sunt.
66. Gero propter iuramentum dimisit Wiemannum.
67. Quomodo Gero Lusiki vicit.
68. De duobus regulis et Wiemanno.
69. De nece Wiemanni.
70. Acceptis armis Wiemanni imperator jam factus, scripsit epistolam in Saxoniam mittendam.
71. De legatis Grecorum et eorum fraude.
72. De Gundthario et Sifrido.
73. De populo Constantinopolitano et eorum imperatoribus.
74. De Mathilda matre imperatoris et obitu episcoporum Bernhardi et Wilhelmi.

75. De reversione imperatoris ab Italia et de obitu eius.
76. Quomodo populus pro patre elegit filium eius in principem.

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT LIBER III.

946 1. Post excessum Edidis reginæ omnem amorem maternum transfudit rex in unicum filium suum Liudulfum, factoque testamento creavit eum regem post se. Ipse autem tener adhuc erat adolescens, ætatis non habens amplius quam sedecim annos.

2. Rex vero in Galliam proficiscens expeditionem, coacto apud Camaracam urbem exercitu, festinat intrare regnum Karoli, vindicandæ causa iniuriæ generi sui Hluthowici. Quo audito Hugo, missa legatione, iurat per patris sui animam, qui iam olim periit Deo regique proprio repugnando, quia tanta sibi esset copia armorum, quantam hactenus rex numquam vidisset; additque contemptum, vane tumideque super Saxones loquendo, quia inbelles essent, et quia facile posset una potione telorum Saxonicorum septem obsorbere. Ad quod rex famosum satis reddit responsum: sibi vero fore tantam** multitudinem pilleorum ex culmis contextorum, quos ei præsentari oporteret, quantam nec ipse nec pater suus umquam viderit. Et revera cum esset magnus valde exercitus, triginta scilicet duarum legionum, non est inventus, qui huiusmodi non uteretur tegumento, nisi rarissimus quisque. Certus autem factus de adventu regis Huga, timore quoque perterritus, dimisit Hluthowicum.

**tantam multitudinem pilleorum fœninorum, quos ei præsentari oporteret, quantam nec ipse nec pater suus umquam viderit. Et revera cum esset magnus valde exercitus, triginta scilicet duarum legionum, fere non est inventus, qui fœnino non uteretur pilleo. (A.)

**tantam multitudinem pilleorum fœninorum, quos ei præsentari oporteret, quantam nec ipse nec pater suus umquam viderit. Et revera cum esset magnus valde exercitus, triginta scilicet duarum legionum, non est inventus, qui fœnino non uteretur pilleo, nisi Corbeius abbas, nomine Bovo, cum tribus suis sequacibus. Hic erat vir sapiens ac clarus, a Deo nobis ostensus, non concessus. Huius patris avus Bovo Græcas litteras coram Cuonrado rege legendo factus est clarus, et huic eiusdem nominis avus erat, ut natu maior, omni virtute ac sapientia potior. Sed et ipse nepos erat Warini, qui ex milite factus est monachus et primus omnium apud Novam Corbeiam regulariter electus est in patrem. Qui cum esset admirandæ sanctitatis, ad augmentum virtutum suarum beatæque memoriæ Saxoniæ preciosum attulit thesaurum, reliquias videlicet pretiosi martiris Viti. (2. 3.) Dimissus igitur Hluthowicus regi occurrit, iungiturque cum sociis exercitui illius.

3. Rex autem cum exercitu Lugdunum adiit, eamque armis temptavit, inde Parisius perrexit, Hugonemque ibi obsedit, memoriam quoque Dyonisii martiris digne honorans veneratus est. Ductus inde exercitus contra urbem Remensem, ubi erat nepos Hugonis contra ius fasque omne subrogatus episcopus, legitimo pontifice adhuc superstite. Armis autem urbem capiens, iniuste constitutum expulit sacerdotem, legitimum ecclesiæ sedique propriæ restituens.

4. Exinde, collecta ex omni exercitu ele-

ctorum militum manu, Rothun Danorum urbem adiit, sed difficultate locorum, asperiorique hieme ingruente, plaga eos quidem magna percussit; incolumi exercitu, infecto negotio, post tres menses Saxoniam regressus est, urbibus Remense atque Lugduno cum cæteris armis captis Hlùtovico regi concessis.

947 5. Huga autem expertus potentiam regis virtutemque Saxonum, non passus est ultra terminos suos hostiliter intrare, sed pergenti in eandem expeditionem anno sequenti, occurrit juxta fluvium qui dicitur Char, manus dedit, iuxtaque imperium regis pactum iniit, utilisque proinde permansit.

6. Videns autem rex filium suum Liudulfum virum factum, dedit ei coniugem divitiis ac nobilitate claram, ducis Herimanni filiam, nomine Idam. Quam cum accepisset, in brevi post hæc socer moritur, cum ducatu omni ei possessione relicta. Accepta autem potestate, animum tranquillum, quem in puero gessit, exuit, armatumque militem in Italiam ducens, aliquantis ibi urbibus captis et sub custodia traditis, ipse revertitur in Franciam.

7. Eo tempore usurpato imperio, regnavit in Longobardia homo ferus et avarus, et qui omnem iustitiam pecunia venderet, Bernharius. Veritus autem singularis prudentiæ reginæ virtutem, a Illuthowico rege relictæ, in multis eam afflixit, quo tanti decus splendoris extingueret, vel certe obscuraret.

8. Illo tempore rex proficiscitur in militiam contra Bolizlavum regem[1]) Bœmiorum, et cum capienda esset urbs quæ nuncupabatur Nova,[1]) in qua clausus obsidebatur Bolizlavi filius, prudenti rex consilio diremit prœlium, ne miles in rapiendis hostium spoliis aliquod periculum incideret. Considerata itaque virtute regis ac innumera multitudine exercitus, Bolizlav urbe egressus, maluit tantæ maiestati subici, quam ultimam perniciem pati; sub signisque stans, et regem audiens responsaque reddens, veniam tandem promeruit. Inde plena victoria gloriosus factus rex, Saxoniam regreditur.

9. Cumque eum virtus præfatæ reginæ non 951
lateret, simulato itinere Romam proficisci statuit. Cumque in Longobardiam ventum esset, aureis muneribus amorem reginæ super se probare temptavit. Quo fideliter experto, in coniugium sibi eam sociavit, cumque ea urbem Papiam, quæ est sedes regia, obtinuit. Quod cum vidisset filius eius Liudulfus, tristis a rege discessit, profectusque in Saxoniam, aliquamdiu moratus est in loco consiliis funesto Salaveldum.

10. Rex vero in Italia celebratis juxta magnificentiam regalem nuptiis, proficiscitur inde cum novi matrimonii claritate, acturus proximum pascha in Saxonia, lætitiam patriæ magnamque gratiam conferens. Persuasus quoque rex Bernharius a Conrado duce, cui Pa-

---

[1]) Godna uwagi że autor zowie Bolesława czeskiego królem, tak samo jak i Flodoard pod rokiem 950. Porównaj: Dobner do Hajka III str. 640—642.

[1]) Urbs nova, według dyplomu Ottona w *Mon. Boica* XXVIII str. 183., *Niuunburg*, zdawałoby się jakoby było jedno z przedmieść Pragi czeskiej. Jest atoli Niuunburg miasto w Czechach, na ujściu Merliny rzeczki do Elby, na wschód od Pragi, i zowie się dziś Niemburg czyli Nimburg, a w r. 1343 pisano je *Neumburge;* na przedmieściu jego, zwanem Beheim podpisał niegdyś Otto darowiznę dla klasztoru ś. Emerana dnia 16 lipca.

pia cum præsidio militari relicta erat custodienda, regem subsecutus est in Germaniam, pacem cum eo facturus, et omnibus quæ imperavisset obtemperaturus. Cui regiæ urbi appropinquanti, occurritur miliario ab urbe a ducibus et præfectis palatinorumque primoribus, et regaliter susceptus, ductus in urbem, iussus est in hospitio sibi parato manere. Neque enim faciem regis intra tres dies videre promeruit. Quod aegre ferens Conradus, qui cum adduxerat, unumque cum eo sentiens filius regis Liudulfus, suspectum super hac causa Heinricum, fratrem regis, habentes, quasi antiqua stimulatum invidia, devitaverunt eum. Heinricus autem sciens adolescentem maternis destitutum suffragiis, contemptui cœpit eum habere, in tantum ut a conviciis ei quoque non parceret. Interea rex regem alloqitur, in gratiamque regis ac reginæ susceptus, deditionis sponsionem dat, fœderisque spontanei diem locumque apud urbem Augustanam designans.

11. Ubi cum conventus fieret, Bernharius manus filii sui Adalberhti suis manibus inplicans, licet olim Hugonem fugiens regi subderetur, tunc tamen renovata fide coram omni exercitu famulatui regis se cum filio subiugavit. Et ita dimissus, in Italiam remeavit cum gratia et pace. Ibi miræ magnitudinis lapis grandinis tonitru ac tempestate turbulenta de cœlo iactus, ingens miraculum multis visentibus præbuit.

12. Nati sunt autem regi filii ex serenissima regina primogenitus Heinricus, secundus Brun, tertius paterni nominis maiestate designatus, quem iam post patrem dominum ac imperatorem universus sperat orbis; filiam quoque sanctæ matris eius vocabulo insignitam, de qua non præsumimus aliquid dicere, cum eius claritas præcellat omne quod dicere aut scribere valemus.

13. Enimvero rex cum regiones Francorum urbesque circuiret, audivit, quia ei insidiæ pararentur a filio generoque; quapropter summus pontifex revocatus, ubi austeriorem vitam more solito cum heremitis et solitariis ante pascha agebat, suscepit regem Mogontiæ, ibi ei aliquamdiu ministrans. Nefanda consilia prodita, a filio generoque animadversa; purgandi locum criminis cum consilio pontificis petunt et inpetrant. Qui licet sceleris manifeste arguerentur, paruit tamen rex eorum sententiis in omnibus locorum temporumque angustia.

14. Et cum apparatus paschalis apud Aquas fieri oporteret, comperit, quia nichil sibi dignum ibi paratum esset;[1]) maternis gaudiis et officiis decenter curatur, regemque quem in Francia pene perdidit, in patria magnifice recepit.

15. Nam confortatus amicorum gentisque propriæ præsentia, irritum fecit pactum, quod coactus inire confessus est; edictumque est filio generoque, auctores sceleris punien-dos tradere, aut certe se hostes publicos nosse. Pactis pristinis pontifex interessit, tamquam paci et concordiæ consulturus; ob id regi fit suspectus, amicis regalibus consiliariisque omnimodis spernendus. De eo nostrum arbitramur nequaquam aliquid temere iudicare; sed quod de eo probamus, quia magnus erat in oratione die noctuque, magnus elemosinarum largitate, præ-

[1]) W tem miejscu należy uzupełnić: quare cum in Saxoniam perrexisset; por. Dopełn. Regin. pod r. 953.

cipuus verbo prædicationis, non silere dignum duximus; cæterum de accusatis causis qui iudicat Dominus est.

16. Earum rerum dum ibi finis non fieret, universalis populi conventus esse iubetur apud villam quæ dicitur Fridesleri, super his causis discutiendum. Ubi cum frater regis Heinricus adesset, multas ac graves causas summo pontifici obiciebat; proptereaque regis totiusque pene exercitus offensam incurrit, dum eum penitus culpabilem ex illius dictis censerent. Prætera rex severiorem animum gerens ex recenti iniuria, eminentissimos viros ac sibi quondam caros et in Biertanico bello fideles, fratri traditos exilio dampnavit, dum accusati rationem redderent, nec se purgare sufficerent. Hi erant Thuringi genere, potestatis præfectoriæ, Dadanus et Willehelmus nomine. Hoc facto multi scelerum conscii satis perterriti. Soluta contione, multitudine dimissa, sese rex in orientales partes contulit.

17. Lotharii autem, cum regem duci Conrado sensissent offensum, cum iam olim ei infesti essent, eo quod ducatum super eos administraret ipsis invitis, arma contra eum sumunt. Ille vero inperterritus, leoninum exerens animum, signa signis contraria invexit, et incredibilem multitudinem ex eis propria manu fudit, dum sanguine amici, quem in prælio amisit, Conradi scilicet Evurhardi filii, ut fera sævissima acueretur. Itaque illi fortissimo subpeditante fortium militum manu, adverso exercitui dum novus semper additur, a meridie usque in vesperum protrahitur belllum; nocte proelium dissolvitur, nullus victoria lætatur.

18. Rex autem circa Kalendas Iulii moto exercitu, armis filium generumque quærere temptavit; obvias partis adversæ aut armis cepit aut in deditionem accepit, quousque Mogontiam perveniret, quam filius cum exercitu intravit, patremque, dictu miserabilius, armatus expectavit. Ibi plus quam civile et omni calamitate acerbius bellum cœptum; multæ machinæ muris admotæ sed ab urbanis destructæ vel incensæ; crebræ ante portas pugnæ, raro forinsecus stationes fusæ. Cunctando enim res universæ variavere, dum dominatorem regni foris, intus successorem metuebant. Obsidio itaque dum sexaginta ferme dies excederet, sermo fit de pace; unde datus est obses in urbem consobrinus regis Ecberhtus, quo libera via cuilibet pateret in castra crimen purgandi, de pace atque concordia tractandi. Filius cum genero castra ingressi, regalibus vestigiis prosternuntur, pro scelere omnia sustinere paratos fore, saltem ut amici auxiliatores in fide suscepti, nichil adversi paterentur. Rex autem non inveniens, quomodo meritas pœnas filio inferret, fautores insidiarum expostulat. Illi autem iuramentis vicariis obligati, et quodammodo arte antiqui hostis constricti, hoc omnino negabant. Ingens interea oritur lætitia in castris, et a castris circumquaque fama diffusa, numquam urbe egressos, nisi omnibus essent a rege imperatis obtemperaturi. Eæ spes incassum conceptæ; nam cum non obœdirent edictis regis, motus Heinricus adversus adolescentem: *Nichil te*, inquit, *iactitas contra dominum meum regem fecisse, et ecce omnis exercitus usurpatorem te regni invasoremque novit. Ipse ergo si accusor reus criminis, si culpabilis existo, quare non contra me legiones ducis? Signa adversum me move;* et festucam de terra sumens: *Huius*, inquit, *pretii a me meaque po-*

testate rapere non poteris. Quid tibi visum est sollicitare huiuscemodi rebus patrem tuum? Contra summam divinitatem agis, dum domino patrique tuo repugnas. Si aliquid scis vel vales, in me furorem tuum evome, ipse enim tuam non timeo iram. Ad hæc adolescens nichil respondit, sed audito rege, cum suis urbem ingressus est.

19. Consobrinus autem regis Ecberhtus cum obses datus esset in urbem, suasibilibus corruptus verbis, regi fit aversus, cum et antea ei iratus esset, eo quod argueretur incauti certaminis, ubi oculum perdidisset.

20. Dum hæc agerentur, proxima nocte Boioarii comites fratris regis, relicto eo, iuncti sunt Liudolfo; qui pergens cum eis, cepit urbem regiam quæ dicitur Rainesburg cum cæteris in ea regione munitissimis; omnemque pecuniam ducis suis militibus divisit, coniugem cum filiis patrui et amicis non solum urbe sed et regione excedere cogit. Hæc omnia a Deo credimus acta, ut qui serenissimum regem plurimis populis ac gentibus præficere voluit, disceret parum in se, in Deo vero omnia posse.

21. Erat autem iunior Arnulfus cum fratribus, qui tale consilium machinatus est contra Heinricum eo quod paterno regno subrogaretur, ipse autem honore patrio privatus esset. Porro exercitus diutino labore fatigatus, missionem petit et accipit, rege cum paucis admodum filium in Boioariam subsequente.

22. Ipse namque erat patiens laborum, supra quam credi possit de homine ab adolescentia delicate nutrito. Multitudine denique deficiente a fide, rari admodum erant, qui partes regis adiuvarent; inter quos erat quidam Adalberhtus et alii cum eo admodum pauci.

23. Militante adversum Mogontiam rege, Herimannus dux Saxoniam procurabat.[1]) Cum novus exercitus a Saxonia ad supplementum veteris mitti debuisset,[2]) Thiadricus[3]) iuniorque Wichmannus[4]) ei præfuere. Attingentes terminos Francorum, a Liudulfo duceque Conrado subito circumfusi, in desertum quoddam co-

[1]) W xiędze II, rozdz. 2, powiedział autor: Sigfridus vero, Saxonum optimus, et a rege secundus, gener quondam regis, tunc vero affinitate coniunctus, eo tempore procurabat Saxoniam. Tu tę samą władzę przyznaje Hermanowi. Z Wedekinda Not. II, str. 337 okazuje się iż tenże nie miał jeszcze wówczas tej władzy.

[2]) To co tu autor o wyprawie Teodoryka i Wichmana opowiada, musiało zajść już dawniej, albowiem Ludolf udał się wtedy do Regensburga, a Konrad do Mecu, nie mogli więc razem spotkać się z tem wojskiem. Sam Widukind nadmienia że wojsko prowadzone było do Frankonii nie do Bawaryi, a z rozdziału 25 możnaby się domyślać że to działo się jeszcze przed klęską Ekberta, opowiedziane zaś tu jest dlatego, aby czytelnik wiedział powód rozruchów w Saxonii.

[3]) Teodoryk ów zdaje się być ten sam który objął rządy nad marchią północną po śmierci Gerona. Ob. Leutsch'a Gero str. 92, n. 149.

[4]) Ojciec tego xięcia zwał się takoż Wichman, dla rozróżnienia więc ich zowią jednego starszym, drugiego młodszym. O ojcu powiada autor w xiędze II, rozdz. 4: Erat Wichmannus vir potens et fortis, magnanimus, belli gnarus, et tantæ scientiæ, ut a subiectis supra hominem plura nosse prædicaretur. A w rozdziale 11 tamże, mówi: Wichmannus autem, qui se primum alienavit a rege, audiens tantum facinus seditiosorum, conversus pacem fecit cum rege, quia prudentissimus erat et utilis usque in finem permansit. Umarł 23 kwietnia, roku 944. Porówn. Weduk. Not. II, str. 66 i nast.

guntur castellum. Quod cum obpugnare nituntur, iactu rotæ signifer ante portam brachium perdidit; quo facto bellum est sedatum, indutiæque concessæ trium dierum in Saxoniam revertendi.

24. Thiadricus a Liudulfo magnis promissionibus est temptatus, Wichmannus autem admodum corruptus, patruum[1]) exin arguere, paternæ hereditatis raptorem dicere, et suorum thesaurorum prædonem vocare cœpit. Ipse autem consilii nequaquam ignarus, quanta sapientia quantaque prudentia contra propinquos et hostes manifestos vigilaverit, difficile est omnimodis edicere.

25. Iungitur quippe Eeberhtus Wichmanno, eademque sententia consurgunt in ducem, nullumque ei dant quietis otium. Ille autem nobili patientia iuvenum furorem frangens, cavet tumultum aliquem rege absente illis in partibus accrescere.

26. Boioarii repentino regis adventu nec ad pacem vertuntur, nec bellum publicum præsumunt, sed clausi muris grandem exercitui laborem suæque regionis solitudinem parant. Unde minus procedente negotio, absque animabus exercitus a nulla re abstinebat, sed omnia vastabat.

27. Summus pontifex interea, ut ipse aiebat timore regis, officio pontificali amisso, heremiticam cum solitariis ducebat vitam. Non minima quoque cæteris pontificibus cunctatio erat in Boioaria, dum favent partibus nunc regi assistendo, nunc alienas partes adiuvando, quia nec sine periculo alienabantur a rege, nec sine sui detrimento ei adhærebant.

[1]) t. j. Hermana.

28. Agens tres integros menses, a Mogontia recedens, rex in illis regionibus, demum circa Kalend. Januar.,[1]) infecto negotio, amissis duobus principalibus viris ac potestate claris, Immede et Mainwerco, quorum uterque ictu sagittarum periit, alter Mogontiæ, alter in itinere Boioariam pergentibus, revertitur in Saxoniam.

29. Causas dicentibus coram rege Heriman- 954
no suisque nepotibus, omnes iusti tenaces sententiam ducis laudavere, adolescentes castigandos iudicantes. Rex autem amans parcebat illis, sub custodia militari tantum intra palatium tradens Wichmannum.

30. Interea audit, quia Avares intrantes Boioariam, iungerentur adversariis, disponerentque publico bello eum temptare. At ille satis inperterritus tali necessitate, numquam se gratia Dei dominum ac regem oblitus est, sed collecta valida manu, obviam procedit acerrimis hostibus. Illi autem divertunt ab eo, acceptisque ducibus a Liudulfo, omnem Franciam pervagati sunt, et tantam stragem dederunt, primum amicis, ut cuidam Ernusto vocabulo, qui erat partis adversæ, sui iuris familias supra millesimum numerum captivassent, deinde cæteris omnibus, ut dictu fidem excedat. Dominica ante pascha Wormatiæ eis est publice ministratum, et muneribus auri et argenti plurimum donatum. Inde Galliam profecti, per aliam viam in patriam revertuntur.

31. Boioarii civili exercitu externoque fatigati — nam Ungariis egressis, exercitu regali premuntur — coacti sunt de pace tractare; factumque est, ut pax daretur usque in 16 Kalend.

[1]) t. j. między 14–31 grudnia; na boże narodzenie był już w Saxonii. Dopełn. Regin. pod rokiem 954.

Iulii, et locus esset apud Cinnam rationis dandæ et responsionis reddendæ.

32. Ad condictum locum dum universalis populi conventus fieret, talem rex orationem exorsus est: *Paterer,* inquit, *si indignatio filii mei cæterorumque insidias tendentium me solum torqueret, et non totum christiani nominis populum perturbaret; parum esset, urbes meas more latronum invasisse, regionesque a mea potestate rapuisse, nisi propinquorum meorum ac carissimorum comitum sanguine satiarentur. Ecce sine filiis sedeo orbatus, dum filium gravissimum hostem patior. Quem plurimum amavi et a mediocri loco ad summum gradum summumque honorem provexi, unicum filium meum habet adversum me. Tolerabile hoc utcumque foret, si non Dei hominumque inimici his causis introducerentur. Modo regnum meum habent desolatum, populum captum vel interfectum, urbes destructas, templa succensa, sacerdotes extinctos; adhuc madent sanguine plateæ; auro meo et argento, quibus filium generumque ditavi, hostes Christi sedes suas remeunt referti. Quid igitur supersit sceleris, quid perfidiæ, excogitare nequeam.* His dictis, tacuit rex. Heinricus laudans sententiam regis, subiunxit, quia hostes secundo victi publico certamine, maligne ac pessime conducerentur, quo via eis iterum lædendi aperiretur; omnem calamitatem omnemque laborem consultius velle pati, quam communem hostem umquam in fidem susciperet. His dictis, Liudulfus procedens ait: *Conductos adversum me pecunia, fateor, obtinui, ne me michique subiectos læderent; si in hac parte culpabilis prædicor, sciat me omnis populus hoc non voluntarie, sed ultima necessitate coactum fecisse.* Postremum pontifex summus rationem redditurus intravit, promittens, se quocumque rex imperavisset iudicio significaturum, numquam contra regem sensisse vel velle vel fecisse; timore coactum a rege discessisse, offensum sibi eum quia intellexisset, innocentem gravissimis accusationibus obrutum; de cætero iuramentorum omnibus argumentis fidem servaturum. Ad hæc rex: *A vobis non exigo iuramentum, nisi pacis et concordiæ consilium, in quantum possitis, adiuvetis.* Et hoc dato, in fide ac pace eum dimisit.

33. Pontifex cum duce Conrado cum adolescentem non possent inclinare, quatinus patri subderetur eiusque sententiam secutus sustineret, discesserunt ab eo, Deo regique sese iungentes.

34. Proxima nocte Liudulfus cum suis a rege discedens, urbem Rainesburg cum exercitu intravit. Rex autem sequens filium, urbem offendens quæ dicitur Horsadal, obsedit eam.

35. Facta autem pugna, durius certamen circa murum nemo umquam viderat mortalium. Multi ibi ex utraque parte cæsi, plures saucii; noctis tenebræ proelium dirimere. Saucius ancipiti bello postera luce ducitur inde exercitus, diutius ibi non morari visum ad graviora tendentibus.

36. Trium dierum itiner proinde ad Rainesburg. Castrorum loca occupata munitionibusque circumsepta, obsidio urbis diligenter est incepta. Sed cum multitudo machinas muris adplicari non sineret, satis dure interdum ab utrisque pugnatum pro muris. Diu tracta obsidio cogit clausos belli negotiis aliquid actitare. Arbitrati sunt enim fame peius torqueri, si ad id cogerentur, quam in acie fortiter mori. Iussum itaque, occidentali porta erumpere equites, quasi inpetum in castra facturos, alios

naves ascendere, et per flumen urbi contiguum, dum equestri prœlio pugnaretur, castra armatis deserta invaderent. Urbani signo nolæ congregati, condicta peragere; quod in castris usu non ignotum. Quapropter et ipsi non segniter præparantur. Moram facientibus in erumpendo equitibus, classis ab urbe longius elabitur, exsilientesque de navibus irruunt in castra, offendentesque armatos, dum trepidi fugæ consulunt, circumfusi undique cæduntur. Alii naves ingredi nisi, timore perculsi deviantes, flumine absorbentur; alii naves plus æquo ingressi, dimerguntur, factumque est, ut vix pauci de pluribus superessent. Equites vero ab equitibus fatigati devictique, plures saucii, in urbem coguntur. Miles regius victor in castra reversus, unum solummodo letali vulnere percussum pro portis secum revehunt. Pecus omne urbis loco herboso delatum, qui erat inter Rain et Donov fluvios, sed a fratre regis Heinrico captum, et inter socios divisum est. Urbani crebris proeliis triti, fame quoque periclitari cœperunt.

37. Unde egressus urbe Liudulfus cum principalibus viris, pacem postulat, sed non inpetrat, quia patri obedientiam negat. Ingressus vero urbem, portam orientalem obsidentem armis temptat Geronem, tot victoriis quod prœliis clarum. A tertia hora usque in nonam acriter pugnatum; ante portam urbis, equo cadente, ascensor Arnulfus armis exutus ilicoque telis perfossus occubuit. Post biduum a muliere famem urbis fugiente mors illius notificatur, dum antea incertum esset. Cuius morte urbani satis confusi, iam de pace tractabant.

38. Interventu proinde principum iterum Liudulfus cum sociis urbe egressus, dum mense integro et dimidio obsideretur, pacem obtinuit usque ad condictum diem, dum de his causis diiudicaretur; locusque concilii apud Fridesleri notabatur. Rex inde patriam reversus.

39. Heinricus vero Novam urbem obtinuit; Rainesburg pene omnis proxima nocte concremata.

40. Exercitandi gratia venationem agens rex in loco qui dicitur Suveldun, filius patri nudatis plantis prosternitur, intima tactus pœnitentia; oratione flebili patris primum, deinde omnium præsentium lacrimas extorquet. Amore itaque paterno susceptus in gratiam, spondet se obtemperaturum consensurumque omni paternæ voluntati.

41. Interea summus pontifex ægrotasse nuntiatur ac desperari. Quapropter regis placitum modice est dilatum. Finem summi pontificis paźd. 25
qui interfuere satis laudabilem prædicant. Defuncto pontifice, universalis conventus populi celebratus; Mogontia post annum et dimidium regi tradita cum omni Francia; filius ac gener in gratiam suscepti, qua et in finem usi sunt fideliter.

42. Eo anno Slavi qui dicuntur Uchri a Gerone cum magna gloria devicti, cum ei præsidio esset dux Conradus a rege missus. Præda inde ingens ducta; Saxoniæ lætitia magna exorta.

43. Proximum agens rex pascha cum fratre, 955
ducit post hæc exercitum contra Rainesburg, iterum armis machinisque urbem torquens. Dum præsidio Saxonum destituitur ac fame vexatur, portis urbani egressi, cum urbe tradiderunt semet ipsos regi. Qui principes exilio dampnans, reliquæ multitudini parcit, victo-

riaque gloriosus remeavit in patriam, omni regione Boioarica fratri restituta.

44. Ingressusque Saxoniam circa Kal. Iulii, obvios habet legatos Ungariorum, tamquam ob antiquam fidem ac gratiam eum visitantes, re autem vera, ut quibusdam videbatur, eventum belli civilis considerantes. Quos cum secum aliquantis diebus retinuisset, et aliquibus munusculis donatos remisisset in pace, audivit a nuntiis fratris, ducis scilicet Boioariorum: *Quia ecce Ungarii diffusi invadunt terminos tuos, statuuntque tecum inire certamen.* His auditis rex, quasi nichil laboris præterito bello toleravisset, cœpit ire contra hostes, sumptis secum paucis admodum ex Saxonibus, eo quod iam bellum Slavanicum urgeret. Castris positis in confiniis Augustanæ urbis, occurit ei exercitus Francorum Boioariorumque; cum valido quoque equitatu venit in castra Conradus dux, cuius adventu erecti milites, iam optabant non differre certamen. Nam erat natura audacis animi, et quod rarum est audacibus, bonus consilii, et dum eques et dum pedes iret in hostem, bellator intolerabilis, domi militiaque sociis carus. Igitur ab utriusque exercitus latrocinantibus agminibus notificabatur, non longe exercitus ab altero fore. Ieiunio in castris prædicato, iussum est omnes in crastino paratos esse ad bellum. Primo di-
sierp. luculo surgentes, pace data et accepta, opera-
10 que sua primum duci, deinde unusquisque alteri cum sacramento promissa, erectis signis procedunt castris, numero quasi octo legionum. Ducitur exercitus per aspera et difficilia loca, ne daretur hostibus copia turbandi sagittis agmina, quibus utuntur acerrime, arbustis ea protegentibus. Primam et secundam tertiamque legionem direxerunt Boioarii, quibus præfuerunt præfecti ducis Heinrici, nam ipse bello interim aberat, eo quod valetudine corporis laborasset, qua et mortuus est. Quartam ordinavere Franci, quorum rector ac pro- 5
curator erat dux Conradus. In quinta, quæ erat maxima, quæ et dicebatur regia, ipse princeps vallatus lectis ex omnibus militum milibus alacrique iuventute, coramque eo angelus, penes quem victoria, denso agmine circum- 10
septus. Sextam et septimam construxerunt Suavi, quibus præfuit Burghardus, cui nupserat filia fratris regis. In octava erant Boëmi electi milites mille, armis potius instructi quam fortuna; in qua et sarcinæ omnes ac in- 15
pedimenta quæque, quasi ipsa esset tutissima quæ esset novissima. Sed aliter res acta est ac arbitrabatur; nam Ungarii nichil cunctantes, Lech fluvium transierunt, circumeuntesque exercitum, extremam legio- 20
nem sagittis lacessere cœperunt, et inpetu cum ingenti vociferatione facto, aliis cæsis vel captis, sarcinis omnibus potiti, cæteros legionis illius armatos fugere compulerunt. Similiter septimam ac sextam aggressi, plurimis 25
ex eis fusis, in fugam verterunt. Rex autem cum intellexisset, bellum ex adverso esse et post tergum novissima agmina periclitari, misso duce cum quarta legione, captivos eripuit, prædam excussit, latrocinantiaque hostium ag- 30
mina proturbavit. Fusis latrocinantibus undique adversariorum agminibus, signis victricibus dux Conradus ad regem revertitur; mirumque in modum cunctantibus veteranis militibus, gloria victoriæ assuetis, cum novo mi- 35
lite et fere bellandi ignaro triumphum peregit.

45. Dum ea geruntur in Boioaria, varie pu-

gnatum est a præside Thiadrico [1]) adversus barbaros. Cum capere nisus esset quandam urbem illorum, usque introitum portæ persecutus est adversarios, cogens illos intra murum oppido potito et incenso, et omnibus quæ foras murum erant captis vel interfectis. Cum iam incendio extincto reverteretur, et paludem, quæ erat urbi adiacens, medietas militum transisset, Slavi videntes nostros in arto sitos ob difficultatem loci, nec copiam habere pugnandi nec locum adeo fugiendi, insequebantur a tergo revertentes clamore magno. Peremerunt ex eis ad quinquaginta viros, fœda fuga nostrorum facta.

46. Ingens interea pavor omnem Saxoniam trepidam pro rege et exercitu eius pro hac re adversa invasit. Terrebant nos præterea portenta inusitata. Templa denique plerisque in locis tempestate valida concussa visentibus et audientibus horrorem nimium incussere; utriusque sexus sacerdotes ictu fulminis interierunt, et alia multa illo tempore contigerunt dictu horrenda et propterea nobis prætereunda. Totum pondus proelii ex adverso iam adesse conspiciens rex, exhortandi gratia allocutus est socios hoc modo: *Opus esse nobis bonorum animorum in hac tanta necessitate, milites mei, vos ipsi videtis, qui hostem non longe sed coram positum toleratis. Hactenus enim inpigris manibus vestris ac armis semper invictis gloriose usus, extra solum et imperium meum ubique vici, et nunc in terra mea et regno meo terga vertam? Superamur scio multitudine, sed non virtute, sed non armis; maxima enim ex parte nudos illos armis omnibus penitus cognovimus, et quod maximi est nobis solatii, auxilio Dei. Illis est sola pro muro audatia, nobis spes et protectio divina. Pudeat iam nunc dominos pene totius Europæ inimicis manus dare. Melius bello, si finis adiacet, milites mei, gloriose moriamur, quam subiecti hostibus vitam serviliter ducamus, aut certe more malarum bestiarum strangulo deficiamus. Plura loquerer, milites mei, si nossem verbis virtutem vel audaciam animis vestris augeri. Modo melius gladiis quam linguis colloquium incipiamus!* Et his dictis, arrepto clipeo ac sacra lancea, ipse primus equum in hostes vertit, fortissimi militis ac optimi imperatoris officium gerens. Hostium audaciores primum resistere, deinde ut socios viderunt terga vertere, obstupefacti nostrisque intermixti, extinguuntur. Cæterorum vero alii, equis fatigatis, villas proximas intrant, circumfusique armatis, cum mœniis pariter coneremantur; alii flumen contiguum transnatantes, dum ripa ulterior ascendentes non sustinet, flumine obvolvuntur et pereunt. Eo die castra invasa, captivique omnes erepti; secundo die ac tertio a vicinis urbibus reliqua multitudo in tantum consumpta est, ut nullus aut rarus evaderet. Sed non adeo incruenta victoria fuit de tam sæva gente.

47. Conradus quippe dux fortiter pugnans, animi fervore solisque ardore, qui eo die nimius erat, accensus æstuat, vinclisque solutis, dum auram captat, vulnere sagittæ adverso gutturis defixæ cadit. Cuius corpus iuxta regis imperium honorifice collectum transportatur Wormatiam, ibique sepelitur vir omni virtute animi et corporis magnus atque famosus, cum fletu et planctu omnium Francorum.

---

[1]) Porówn. rozdz. 23. *praeses* zdaje się tu znaczyć tyle co *marchio;* w rozdz. 54 i 67 taksamo nazywa autor margrabiego Gerona, a w rozdz. 51 Henryka.

48. Tres duces gentis Ungariæ capti, ducique Heinrico præsentati, mala morte, ut digni erant, multati sunt: suspendio namque crepuerunt.

49. Triumpho celebri rex factus gloriosus, ab exercitu pater patriæ imperatorque appellatus est. Decretis proinde honoribus et dignis laudibus summæ divinitati per singulas ecclesias, et hoc idem sanctæ matri eius per nuntios demandans, cum tripudio ac summa lætitia Saxoniam victor reversus, a populo suo libentissime suscipitur; neque enim tanta victoria quisquam regum intra ducentos annos ante eum lætatus est. [Nam ipsi bello Ungarico aberant, Slavanico certamini reservati.]

50. Igitur, ut supra retulimus, cum deficeret in ratione reddenda contra suum patruum Wichmannus, intra palatium custoditur. Cum vero rex in Boioariam proficisci vellet,[1]) simulata infirmitate, ipse iter negavit; unde monitus ab imperatore, quia destitutus a patre et matre loco filiorum eum assumpserit liberaliterque educaverit, honore paterno promoverit, rogatque, ne ei molestiam inferret, cum alia plura gravaretur. Ad hæc nichil utile audiens imperator discessit, commendato eo Iboni comiti. Aliquantis diebus cum eo degens, petit post hæc [ut eum] venandi gratia silvam ire liceret. Ibi absconditos socios secum sumens, perrexit in patriam, et occupatis aliquibus urbibus, iuncto sibi Ecberhto, arma sumit contra imperatorem. Industria autem ducis Herimanni facile eos oppressit, trans Albiamque coëgit. Illi cum se sensissent duci resistere non posse, sociaverunt sibi duos subregulos barbarorum, Saxonibus iam olim infestos, Naconem et fratrem eius.

51. Ductus exercitus a duce, reperti sunt in urbe quæ dicitur Suithleiscranne;[1]) et pene erat, ut cum urbe caperentur, nisi clamore cuiusdam citarentur, et ad arma prosilirent; sæsis tamen ante portam urbis ad quadraginta armatis, cæsorumque spoliis potitus dux Herimannus discedit. Erant autem qui eum adiuvarant Heinricus præses cum fratre Sifrido, viri eminentes et fortes, domi militiaque optimi. Facta sunt autem hæc initio quadragesimalis ieiunii.

52. Barbari vero post proximum pascha irruunt in regionem, ducem habentes Wichmannum, ad facinus tantum, non ad imperium; nullam moram agens sed et ipse dux Herimannus, cum præsidio militari adest, vidensque exercitum hostium gravem, sibique parvas admodum belli copias affore, civili bello urgente, arbitratus est consultius differre certamen in dubiis rebus constitutis, multitudinique imperare, quæ maxima in unam urbem confluxerat, dum cæteris diffiderent, quoquo pacto possent, pacem expostularent. Quod tamen consilium milites aegre valde tulerunt, et maxime Sifridus, qui erat bellator acerrimus. Faciunt tamen cives Cocarescemiorum,[2]) ut dux imperarat, pacemque eo pacto obtinent;

[1]) Mówi tu autor o wyprawie przeciw Bawarom roku 954 przedsięwziętej, o której już w rozdziale 31 napomknął.

[1]) Coby to było za miasto, nie wiadomo; domyślają się tylko niektórzy że to jest miasto Schwedt.

[2]) I o położeniu tego miasta, nic pewnego nie wiemy; Pertz poznaje w niem brzmienie słowiańskie, a ztąd wnosi, że leżało gdzieś koło Elby, niedaleko Magdeburga, gdzie, jak powiada, wiele jest osad mających z tą nazwą niejakie podobieństwo.

quo liberi cum uxoribus et natis supra murum inermes ascenderent, conditione servili et omni suppellectili in medio urbis hostibus relicta. Cum intra urbem irruerent barbari, quidam illorum suum mancipium agnoscit in cuiusdam liberti uxore; quam cum rapere de manu viri niteretur, ictum pugni accipit, irritumque pactum ex parte Saxonum proclamitat; unde fit, ut omnes ad cædem verterentur, nullumque relinquerent, sed omnes perfectæ ætatis neci darent, matres cum natis captivos ducerent.

53. Quod scelus imperator ulcisci gestiens, victoria iam de Ungariis patrata, regiones barbarorum hostiliter intravit. Consultum de Saxonibus, qui cum Slavis conspiraverant; iudicatum est Wichmannum et Ecberhtum pro hostibus publicis habere oportere, cæteris vero parcere, si quidem remeare voluissent ad suos. Aderat et legatio barbarorum, tributa socios ex more velle persolvere nuntians; cæterum dominationem regionis velle tenere; hoc pacto pacem velle, alioquin pro libertate armis certare. Imperator ad hæc respondit, pacem quidem eis nequaquam negare, sed omnimodis dare non posse, nisi iniuriam perpetratam digno honore ac emendatione purgarent; omniaque vastando et incendendo per illas regiones duxit exercitum, donec tandem, castris positis super Raxam [1]) fluvium ad transmeandum paludibus difficillimum, ab hostibus circumfunditur. A tergo namque via arborum robore obstruitur, eademque armatorum manu vallatur; ex adverso fluvius fluvioque contigua palus, et cum ingenti exercitu Slavus, bellatores et ab opere et ab itinere prohibens. Vexatur autem et aliis incommodis exercitus, morbo pariter ac fame. Dum talia agerentur per plures dies, mittitur ad principem barbarorum, qui dicebatur Stoinef, Gero comes, quatinus imperatori se dedat, amicum per id adepturum, non hostem experturum.

54. Erant quippe in Gerone multæ artes bonæ, bellandi peritia, in rebus civilibus bona consilia, satis eloquentiæ, multum scientiæ, et qui prudentiam suam opere ostenderet quam ore; in adquirendo strenuitas, in dando largitas, et quod optimum erat, ad cultum divinum bonum studium. Igitur præses super paludem et flumen, cui palus adiacens erat, barbarum salutabat. Cui Slavus æqualia respondit. Ad quem præses: *Satis tibi esset, si bellum gereres contra unum nostrûm de servis domini mei, et non etiam contra dominum meum regem. Quis tibi exercitus, quæ arma, ut talia præsumas? Si aliqua vobis virtus adsit, si artes, si audatia, date nobis locum ad vos transeundi, sive nos vobis huc veniendi: et æquato loco, fortitudo appareat pugnatoris.* Slavus barbarico more frendens, et multa convicia evomens, irrisit Geronem imperatoremque et omnem exercitum, sciens eum multis molestiis aggravatum. Gero ad hæc commotus, ut erat animi ardentissimi: *Crastinus*, inquit, *dies declarabit, tu et populus tuus fortes viribus sitis, an non; cras enim nos vobiscum congredientes procul dubio videbitis.* Gero denique olim licet multis gestis insigniis clarus haberetur, iam tamen magnus ac celebris ubique prædicabatur, eo quod Slavos qui dicuntur Uchri cum magna gloria cepisset. Gero reversus in castra, retulit quæ audierat. Imperator vero de nocte consurgens, iubet sagittis et aliis machinis ad pugnam provocare,

[1]) Prawdopodobnie rzeka Rekenica, w meklenburskiem. Annalista Saxo zowie ją Taxa.

et quasi vi flumen paludemque transcendere velle. Slavi autem hesterna comminatione nichil aliud arbitrati, ad pugnam pariter conspiravere, iter totis viribus defendentes. At Gero cum amicis Ruanis[1]) miliario ferme uno a castris descendens, hoste ignorante, tres pontes celeriter construxit, et misso nuntio ad imperatorem, totum exercitum revocavit. Quo viso barbari, et ipsi obviare legionibus contendunt. Pedites barbarorum dum longiorem viam currunt, et certamen ineunt, fatigatione dissoluti, militibus citius cedunt; nec mora, dum fugæ præsidium quærunt, obtruncantur.

55. Stoinef autem colle eminenti cum equitibus eventum rei expectabat; socios inire fugam cernens, fugit et ipse, lucoque quodam cum duobus satellitibus repertus, a viro militari, cuius vocabulum erat Hosed, certamine fatigatus armisque nudatus, capite cæsus est.[2]) Satellitum alius vivus captus, imperatorique cum capite et spoliis reguli ab eodem milite præsentatus est. Ex hoc Hosed clarus et insignis habitus; merces tam famosi gesti donativum imperiale cum reditu viginti mansuum. Eo die castra hostium invasa, et multi mortales interfecti vel capti, cædesque in multam noctem protrahebatur. Postera luce caput subreguli in campo positum, circaque illud septingenti captivorum capite cæsi, eiusque consiliarius, oculis erutis, lingua est privatus, in medioque cadaverum inutilis relictus. Wichmannus vero et Ecberhtus scelerum conscii in Galliam profecti, ad Hugonem ducem fuga elapsi sunt.

56. Crebris victoriis imperator gloriosus factus atque famosus, multorum regum ac gentium timorem pariter et favorem promeruit; unde plurimos legatos suscipit, Romanorum scilicet et Græcorum Saracenorumque, per eosque diversi generis munera, vasa aurea et argentea, ærea quoque, et mira varietate operis distincti, vitrea vasa, eburnea etiam, et omni genere modificata, stramenta, balsamum et totius generis pigmenta, animalia Saxonibus antea invisa, leones et camelos, simias et struliones; omniumque circumquaque christianorum in illo res atque spes sitæ.

57. Liudulfus autem, imperatoris filius, cum fidem vult servare amicis, patria cessit, Italiamque cum eis adiit; quo agente annum fere totum, diem extremum obiit, toto Francorum imperio relinquens suo vulnere vulnus durum. Funus autem eius a militibus debito honore curatum, et ab Italia Mogontiæ corpus translatum, in basilica Albani martiris sepultum est, cum luctu et planctu multorum populorum. Reliquit post se filium patris vocabulo insignitum.

58. Litteræ autem obitus eius allatæ sunt imperatori, cum esset in militia, qua militavit contra Redarios; quapropter satis plurimum lacrimarum pro filii interitu fudit; de cætero, qui adhuc ordinavit imperium suum, rectori omnium Deo fideliter commisit.

59. Eodem tempore Wichmannus sciens Saxoniam bellatoribus vacuam, a Gallia profectus, Saxoniam occulte intravit, domum coniugemque revisit, inde se iterum alienigenis in-

---

[1]) t. j. Ranowie czyli Rugianie.

[2]) Roczniki sangaleńskie tak to zdarzenie pod r. 955 zapisały: Eodem anno Otto rex, et filius ejus Liutolf in festivitate sancti Galli pugnaverunt cum Abatarenis et Vulcis, Zcirizspanis et Tolensenis, et victoriam in eis sumpsit, occiso duce illorum, nomine Stoignavo, et fecit illos tributarios. Pertz SS. I. 79.

mersit. Ecberhtus vero interventu magni pontificis Brunonis in gratiam recipitur.

958 60. Ductus exercitus contra Wichmannum tertia vice[1]) vix obtinuit, ut in fide Geronis filique sui susciperetur, ipsique apud imperatorem obtinerent, quo patria coniugisque patrimonio cum gratia imperiali frueretur. Iussus sacramentum terribile dedit, se contra imperatorem imperatorisque regnum numquam aliquid inique consilio aut actu facturum. Ita fide data, in pace est dimissus, et bonis promissionibus ab imperatore erectus.

61. Peracta cæde barbarorum, eo anno prodigiosæ res apparuerunt, notæ scilicet crucis in vestimentis plurimorum. Quibus visis, plurimi salubri timore perculsi, adversa formidabant; idemque vitia multa ex parte emendaverunt. Fuerunt et qui lepras vestium interpretarentur, eo quod subsequens lepra multos mortales corrumperet. Sapientiores autem signum crucis salutem victoriamque præfigurasse prædicabant, quibus et nos fidelem assensum præbemus.

62. Eo tempore imperator et ipse ægrotare cœpit, sed meritis sanctorum, quibus fidele iugiter obsequium præbet, maximeque patrocinio incliti martiris Viti, cui aperuit os suum, de infirmitate convalescit, et mundo ut sol lucidissimus post tenebras ad omnem decorem et delicias condonatur.

63. Rebus igitur rite compositis per omnem Franciam Saxoniamque et vicinas circumquaque gentes, Romam statuens proficisci, Lon-
961 gobardiam perrexit. Ergo qualiter regem Lon-

[1]) Pierwszą wyprawę przeciw niemu robił Herman, r. 955 (rozdz. 54); drugą sam Otto, w tymże roku (rozdz. 55).

bardorum Bernharium duobus annis obsessum, cum coniuge et filiis captum, in exilium destinaverit, Romanos duobus prœliis vicerit, Romamque expugnaverit, duces Beneventorum 964
subiecerit, Græcos in Calabria Apuliaque superaverit, terra Saxonia venas argenti aperuerit, imperiumque cum filio quam magnifice dilataverit, nostræ tenuitatis non est edicere, sed ut initio historiæ prædixi, in tantum fideli devotione elaborasse sufficiat. Cæterum erga tuam claritatem serenitatemque, quam patris fratrisque celsitudo patriæ ad omnem honorem nobisque ad solatium reliquit, magna devotio opus humile magnificet. At finis civilis belli terminus sit libelli.

64. Enimvero donatus patriæ Wichmannus 963
æquanimiter se continuit, donec imperatoris adventum speravit. Cum autem eius reversio differretur, ad aquilonales partes se contulit, quasi cum rege Danorum Haraldo[1]) bellum ab integro machinaturus. At ille mandavit ei, si ducem necasset vel alium quemlibet principum, nosset sine dolo eum sibi sociare velle, aliter rem fraudulenter agitasse non dubitaret. Interea ab emptore prætereunte latrocinia eius produntur, sociorumque aliqui comprehensi, et tamquam contra publicam rem agentes, a duce dampnati, strangulo vitam perdiderunt; ipse autem cum fratre vix evasit.

65. Dani antiquitus erant christiani, sed nichilominus idolis ritu gentili servientes. Contigit autem altercationem super cultura deorum fieri in quodam convivio rege præsente, Danis affirmantibus, Christum quidem esse deum, sed alios eo fore maiores deos, quippe qui

[1]) t. j. z Haraldem, Blaatand, synem Gormona.

[2]) rozumie tu autor, jak się zdaje, Ekberta.

potiora mortalibus signa et prodigia per se ostenderent. Contra hæc clericus quidam, nunc vero religiosam vitam ducens, episcopus, nomine Poppa, unum verum Deum patrem cum filio unigenito domino nostro Iesu Christo et Spiritu sancto, simulacra vero dæmonia esse et non deos, testatus est. Haraldus autem rex, utpote qui velox traditur fore ad audiendum, tardus ad loquendum, interrogat, si hanc fidem per semet ipsum declarare velit. Ille incunctanter velle respondit. Rex vero custodire clericum usque in crastinum iubet. Mane facto ingentis ponderis ferrum igne succendi iubet, clericumque ob fidem catholicam candens ferrum portare iussit. Confessor Christi indubitanter ferrum rapit, tamdiuque deportat, quo ipse rex decernit; manum incolumem cunctis ostendit, fidem catholicam omnibus probabilem reddit. Ad hæc rex conversus, Christum deum solum colendum decrevit, idola respuenda subiectis gentibus imperat, Dei sacerdotibus et ministris honorem debitum deinde præstitit. Sed et hæc virtutibus merito patris tui adscribuntur, cuius industria in illis regionibus ecclesiæ sacerdotumque ordines in tantum fulsere.

66. Gero igitur comes non inmemor iuramenti, cum Wichmannum accusari vidisset reumque cognovisset, barbaris, a quibus eum assumpsit, restituit. Ab eis libenter susceptus, longius degentes barbaros crebris prœliis contrivit. Misacam regem, cuius potestates erant Slavi qui dicuntur Licicaviki,[1]) duabus vicibus superavit, fratremque[1]) ipsius interfecit, prædam magnam ab eo extorsit.

67. Eo quoque tempore Gero præses Sla- 963
vos qui dicuntur Lusiki potentissime vicit et ad ultimam servitutem coëgit,[2]) non sine sui tamen gravi vulnere nepotisque optimi viri casu, cæterûm quoque quam plurimorum nobilium virorum.

68. Erant duo subreguli Herimanno duci, inimicitiæ a patribus vicariæ relicti, alter vocabatur Selibur, alter Mistav. Selibur præerat Waaris,[3]) Mistav Abdritis. Dum invicem quam sæpe accusantur, victus tandem ratione Selibur, condempnatus est quindecim talentis argenti a duce. Eam dampnationem graviter ferens, arma sumere contra ducem cogitavit. Sed cum ei belli copiæ non sufficerent, missa legatione, postulat præsidium ab Wichmanno contra ducem. Ille nichil iocundius ducens, quam aliquam molestiam inferre posset patruo, cito cum sociis adest Slavo. Ut autem suscipitur in urbem Wichmannus, statim urbs obsidione vallatur ab inimico. Ductus quoque exercitus a duce urbem obsedit; interim, casu nescio an prudenti consilio, Wichmannus cum paucis urbem est egressus, quasi ad extrahenda sibi de Danis auxilia. Pauci dies in-

[1]) W tem zepsutem imieniu wydawcy niemieccy upatrują Lechitów; Lelewel poprawia je na Licicaniki, i objaśnia przez Łęczycanów. Polsk. śr. wiek. II. 125.

[1]) Było więc jeden brat naszego Mieczysława; drugiego, Cydebora, wymienił Thietmar II. 19. O trzech też synach ojca Mieczysławowego nadmienia w ogólnych słowach Gal: Semimizl parentum memoriam et genere, et dignitate triplicavit. Chron. I. 5.

[2]) Z tym podbojem Łużycanów łączy Thietmar (II. 9) zhołdowanie naszego Mieczysława: Gero orientalium marchio Lusici et Selpuli, Miseconem quoque cum sibi subiectis imperiali subdidit ditioni.

[3]) Podobno Wagrowie, we wschodniej części xięstwa holsztyńskiego zamieszkali, sąsiedzi Obotrytów.

tererant, dum victus bellatoribus et pabulum iumentis defecerat. Fuerunt etiam qui dicerent, Slavum speciem quidem belli gessisse, non verum bellum; incredibile omnimodis fore, hominem a puero bellis assuetum bellicas res tam male præparatas habuisse; sed id consilii machinatum ducem, ut quoquo pacto posset nepotem vinceret, ut saltem in patria salutem recuperaret, quam inter paganos penitus perdidisset. Fame itaque urbani ac fœtore pecorum aggravati, urbe egredi sunt coacti. Dux Slavum austerius alloquens, de perfidia et nequam eius actibus arguit; hocque ab eo responsi accepit: *Quid me*, inquit, *de perfidia arguis? Ecce, quos nec tu, nec dominus tuus imperator vincere potuistis, mea perfidia inermes assistunt.* Ad hæc dux conticuit, eum suæ ditionis regione privans, filio ipsius, quem antea obsidem accepit, omni ipsius potestate tradita. Milites Wichmanni variis pœnis afflixit, urbis prædam suis militibus donavit, simulacro Saturni[1]) ex ære fuso, quod ibi inter alia urbis spolia repperit, magnum spectaculum populo præbuit, victorque in patriam remeavit.

69. Audiens autem Wichmannus urbem captam sociosque oppressos, ad orientem versus iterum se paganis inmersit, egitque cum Slavis qui dicuntur Vuloini,[2]) quomodo Misacam, amicum imperatoris, bello lacesserent; quod eum minime latuit. Qui misit ad Bolizlavum regem Boëmiorum—gener enim ipsus erat — accepitque ab eo equitum duas acies. Cumque contra eum Wichmannus duxisset exercitum, pedites primum ei inmisit; cumque ex iussu ducis paulatim coram Wichmanno fugerent, a castris longius protrahitur, equitibus a tergo inmissis, signo fugientes ad reversionem hostium monet. Cum ex adverso et post tergum premeretur Wichmannus, fugam inire temptavit. A sociis igitur arguitur sceleris, quia ipse eos ad pugnam instigaverit, fidensque equo, cum necesse fuerit, fugam facile inierit. Coactus itaque equo cessit, pedestris cum sociis certamen iniit, eoque die viriliter pugnans armis defenditur. Ieiunio autem et longiori via, qua per totam noctam armatus incessit, mane cum paucis admodum aream cuiusdam iam fessus intravit. Optimates autem hostium cum eum repperissent, ex armis agnoscunt, quia vir eminens esset, interrogatusque ab eis quisnam esset, Wichmannum se fore, professus est. At illi arma deponere exhortati sunt; fidem deinde spondent, salvum eum domino suo præsentari, hocque apud ipsum obtinere, quatinus incolumen imperatori restituat. Ille licet in ultima necessitate sit constitutus, non inmemor pristinæ nobilitatis ac virtutis, dedignatus est talibus manum dare; petit tamen, ut Misacæ de eo adnuntient, illi velle arma deponere, illi manus dare. Dum ad Misacam ipsi pergunt, vulgus innumerabile eum circumdat, eumque acriter inpugnat. Ipse autem quamvis fessus, multis ex eis fusis, tandem gladium sumit, et potiori hostium cum his verbis tradidit: *Accipe*, inquit, *hunc gladium, et defer domino tuo quo pro signo victoriæ illum teneat, imperatorique amico transmittat, quo sciat aut hostem occisum irridere, vel certe propinquum deflere.* Et

wrześ. 22

967?

[1]) W glosach do słownika Mater verborum, Saturn nazwany jest Sytiwrat. Szaf. Aelt. Denkm. str. 224.

[2]) Są to Wilinowie, o których mówi Adam bremeński II. 10, i Helmold I. 2.

his dictis, conversus ad orientem, ut potuit, patria voce Dominum exoravit, animamque multis miseriis et incommodis repletam pietati Creatoris omnium effudit.[1]) Is finis Wichmanno, talisque omnibus fere, qui contra imperatorem arma sumpserunt [patrem tuum].[2])

CONTINUATIO.

968 70. Imperator itaque acceptis armis Wichmanni, de nece eius iam certus factus, scripsit epistolam ad duces et præfectos Saxoniæ in hunc modum: *Oddo divino nutu imperator augustus, Herimanno et Thiadrico ducibus cæterisque publicæ rei nostræ præfectis omnia amabilia. Deo volente, salus omniaque prospera plane succedunt. Cæterum nuntii Constantinopolitani regis, dignitate satis insignes, nos adeunt, pacem, ut intelleximus, admodum quærentes. Quoquo modo tamen res agatur, bello, Deo volente, nullo modo nos temptare audebunt. Apuliam et Calabriam provincias, quas hactenus tenuere, nisi conveniamus, dabunt. Si vero voluntati nostræ paruerint, ut præsenti æstate coniugem cum æquivoco nostro in Franciam dirigentes, per Fraxanetum ad destruendos Sarracenos, Deo comite, iter arripiemus, et sic ad vos, disponimus. Præterea volumus, ut si Redares, sicut audivimus, tantam stragem passi sunt 3) — scitis enim, quam sæpe fidem fregerint, quas iniurias attulerint, — nullam vobiscum pacem habeant. Unde hæc cum Herimanno duce ventilantes, totis viribus instate, ut in destructione eorum finem operi inponatis. Ipsi, si necesse fuerit, ad eos ibimus. Filius noster in nativitate Domini coronam a beato apostolico in imperii dignitatem suscepit. Scripta 15. Kal. Febr. in Campania iuxta Capuam.*

His litteris lectis in conventu populi, in loco qui dicitur Werla, coram principibus et frequentia plebis, visum est, pacem iam datam Redariis oportere stare, eo quod tunc bellum adversus Danos urgeret, et quia copiæ minus sufficerent ad duo bella pariter conficienda.

71. Græcorum itaque legatis imperator satis 969
credens, partem exercitus cum plerisque principalibus viris direxit ad condictum locum, quo eis secus sponsionem legatorum puella traderetur, et cum honore filio adduceretur. Græci vero ad artes paternas conversi — nam erant ab exordio fere mundi plurimarum gentium domini, et quos virtute nequibant, artibus superabant — subito super inprovisos et nichil adversi suspicantes irruunt, castra diripiunt, plures occidunt, plures capiunt, quos et Constantinopolim imperatori suo præsentant. Qui vero effugere poterant, reversi ad imperatorem, quæ acta sunt nuntiant.

72. At ille super his commotus, ad hoc dedecus diluendum cum gravi manu viros eminentes, domesticis et externis rebus iam sæpe claros factos, Gunthariun et Sifridum mittit in Calabriam. Græci autem præterita victoria elati et minus cauti, ceciderunt in manus eorum; ex quibus innumera multitudine cæsa, quos supererant capientes, obtruncatis naribus, novam Romam remeare permiserunt. Tributum in Calabria et Apulia a Græcis extorserunt, talique victoria illustres facti, et spoliis

[1]) Dzień śmierci tego, jak się zdaje, Wichmana wskazany jest, w Nekrologium Luneburskiem 22 września, w tych słowach: Wichmannus comes, et multi alii occisi, et Hoico occisus. Wedek. Not. III. str. 70.

[2]) Te słowa ma tylko rękopism A, który tu się kończy.

[3]) O tej z Redarami wojnie nikt nic nie doniósł.

hostium ditati, ad imperatorem reversi sunt.

73. Populus autem Constantinopolitanus audiens a suis male pugnatum, consurrexerunt adversus imperatorem suum, et machinatione coniugis propriæ cuiusdam militis insidiis occiderunt, locoque domini militem imperio designantes. Constitutus autem rex continuo captivos absolvit, puellam cum magno exercitu et claris muneribus ad imperatorem destinavit. Quam ipse statim filio tradidit, celebratisque magnifice nuptiis, omnem Italiam super hoc et Germaniam lætiores reddidit. Eo tempore, quo hæc intra Italiam gerebantur, summus pontifex Wilhelmus, vir sapiens et prudens, pius et cunctis affabilis, a patre sibi commendatum regebat Francorum imperium.

74. Cuius mater licet peregrina, nobili tamen erat genere procreata. Hic cum audisset, ægrotare cœpisse matrem imperatoris, miræ sanctitatis feminam, nomine Mahthildam, dumque eius expectat funus, proprio funere ipsius funus procedit. De cuius laude si aliquid dicere cupimus, deficimus, quia omne argumentum ingenioli nostri superat virtus tantæ feminæ. Quis enim digne possit explicare eius vigilantiam erga cultum divinum? Omnis nox omnibus modis et omni genere cellulam suam divinorum carminum melodia inplebat. Erat enim ei cellula ecclesiæ proxima, in qua modice requiescebat; de qua omnibus noctibus consurgens intrat ecclesiam, nichilominus cantoribus et cantricibus intra cellulam et pro foribus et in via triformiter constitutis, qui divinam clementiam laudarent atque benedicerent. Ipsa intra ecclesiam in vigiliis et orationibus perseverans, missarum sollempnia expectabat. Deinde infirmos ubicumque audivit in vicino visitavit, necessaria præbuit, deinde pauperibus manum porrexit, deinde hospites, qui semper aderant, cum omni largitate suscepit; neminem sine affatu blando dimisit, nullum fere sine munusculis vel necessariis adiumentis vacuum reliquit. Sæpe viatoribus, quos longius de cella prospexit, necessaria transmisit. Talia opera licet valde humiliter diebus ac noctibus exerceret, tamen nichil de honore regio minuebat, et sicut scriptum est, quamvis sederet tamquam regina circumstante populo, semper et ubique tamen erat mœrentium consolatrix. Domesticos omnes famulos et ancillas variis artibus, litteris quoque instituit: nam et ipsa litteras novit, quas post mortem regis lucide satis didicit. Ergo si omnes virtutes eius velim narrare, hora deficeret; facundia Homeri vel Maronis michi si adesset, non sufficeret.

75. Igitur plena dierum, plena omni honore, plena operibus bonis et elemosinis, cunctis divitiis regalibus distributis servis Dei et ancillis ac pauperibus, secundo Idus Martias animam Christo reddidit. Illo quoque tempore Bernhardus, ut ab omni populo prædicabatur suis temporibus sacerdotio dignissimus, diem funxit extremum. Piam famam super his nemo nos vituperet prodidisse, dum veri periculo non subcumbimus. Audivimus enim a quodam solitario, in spiritu nescio an manifesta visione, animam reginæ et episcopi infinita multitudine angelorum cum gloria ineffabili cœlos deferre vidisse. Igitur imperator audita morte matris et filii cæterorumque principalium virorum—nam et Gero, vir magnus et potens, iam antea defunctus est,— iudicavit ab expeditione Fraxaneti abstinere, et dispositis in Italia rebus,

patriam remeare. Pulsavit quoque fama eum, quasi plerique Saxonum rebellare voluissent;
972 quod quia inutile erat, nec relatione dignum arbitramur. Egressus est itaque de Italia cum magna gloria, capto rege Longobardorum, superatis Græcis victisque Sarracenis; cum victricibus alis Galliam ingressus est, inde Ger-
973 maniam transiturus, et proximum pascha loco celebri Quidilingaburg celebraturus, ubi diversarum gentium multitudo conveniens, restitutum patriæ cum filio cum magno gaudio celebrabant. Manens autem ibi decem et septem non amplius diebus, descendit inde, ascensionem Domini apud Mersburg celebraturus. Tristis autem illa loca perambulat, obitu optimi viri ducis Herimanni, qui prudentiæ ac iustitiæ miræque vigilantiæ in rebus civilibus et externis, cunctis retro mortalibus æternam reliquit memoriam. Post susceptos ab Africa legatos, eum regio honore et munere visitantes, secum fecit manere. Tertia autem feria ante pentecosten, locum devenit qui dicitur Miminlevu. Proxima nocta iuxta morem diluculo de lecto consurgens, nocturnis et matutinis laudibus intererat. Post hæc paulum requievit. Missarum deinde officiis celebratis, pauperibus iuxta morem manus porrexit, paululum gustavit, iterumque in lecto requievit. Cum autem hora esset, processit lætus et hilaris ad mensam resedit. Peracto ministerio, vespertinis laudibus interfuit. Peracto cantico euangelii, æstuari atque fatigari iam cœpit. Quod cum intellexissent principes circumstantes, sedili eum inposuerunt. Inclinantem autem caput, quasi iam defecisset, refocillaverunt, expetitoque sacramento divini corporis ac sanguinis et accepto, sine gemitu cum magna tranquilitate ultimum spiritum cum divinis officiis pietati Creatoris omnium tradidit. Transportatur inde in cubiculum; et cum esset iam sero, nuntiatur populo mors eius. Populus autem pro eius laude et gratiarum actione multa locutus, memoravit, eum paterna subiectos rexisse pietate, ab hostibus eos liberasse, superbos hostes Avares, Sarracenos, Danos, Slavos armis vicisse, Italiam subiugasse, delubra deorum in vicinis gentibus destruxisse, templa ministrorumque ordines constituisse; multaque alia bona invicem conferentes, regali funeri insistebant.

76. Mane autem iam facto, licet iam olim unctus esset in regem et a beato apostolico designatus in imperatorem, spei unicæ totius ecclesiæ, imperatoris filio, ut in initio certatim manus dabant, fidem pollicentes et operam suam contra omnes adversarios sacramentis militaribus confirmantes. Igitur ab integro ab omni populo electus in principem, transtulit corpus patris in civitatem, quam ipse magnifice construxit, vocabulo Magathaburg. Itaque defunctus est Nonis Maii, quarta feria ante pentecosten, imperator Romanorum, rex gentium, divinarum humanarumque rerum multa ac gloriosa sæculis relinquens monimenta.

EXPLICIT LIBER III. RERUM GESTARUM SAXONICARUM.

KRAKÓW PRZYŁĄCZON DO BISKUPSTWA PRAGSKIEGO.

973 — 1086.

W roku 973 dnia 25 marca był zjazd w Kwedlinburgu, na którym znajdował się Otto I cesarz, wraz z synem swoim, Ottonem II. Znajdował się tamże nasz Mieczysław I, i Bolesław II xiążę czeski. Między załatwianemi wtedy sprawami, jedna tyczyła się kościoła w Czechach i w Polsce. Czechy nie miały dotąd biskupa własnego, lecz podlegały biskupom regensburskim. Polska miała już od niejakiego czasu biskupem swoim Jordana, którego Otto I w porozumieniu z naszym Mieczysławem nowozałożonej przez siebie roku 968 metropolii magdeburskiej poddał; ale dyecezya tego biskupa w krakowskie nie siegała. Na prożby Ottonów skłonił się Wolfgang, biskup regensburski, ustąpić duchownych praw swoich do Czech za dane sobie od cesarza pewne włości. Uczynił to wbrew woli kapituły, i z taką gorliwością popierał założenie biskupstwa pragskiego iż sam przywilej układał (Pertz SS. III. 538). Został tedy biskupem pragskim Dethmar, mnich saski, a w obręb dyecezyi jego prócz samych Czech, zagarniono, nie bez przyzwolenia naszego Mieczysława, bardzo znaczną część Polski ówczesnej, mianowicie: Kraków z ziemiami swemi po źródła Bugu i Styru na wschód, a po rzekę Wag na południe. Roczniki polskie nadmieniają, że była to Dobrówka która i męża swego i brata do tego kroku znaglała (Traska, rkp. pod r. 974; por. Dług. Hist. II. 101. 102).

Przywilej ułożony przez Wolfganga, a przez Ottona I cesarza i Benedykta VI papieża potwierdzony, zaginął; ale jakiś odgłos jego przechował się w podobnemże nadaniu Henryka IV cesarza z roku 1086, któreto nadanie wraz z powodami jego przytacza Kozmas pragski w swojej kronice II. 37. Kładziemy tu je dosłownie, według wydania Koepkego umieszczonego w zbiorze percowskim.

Anno dominicæ incarnationis 1086 iubente et peragente Romanorum imperatore, tercio Heinrico augusto celebrata est sinodus magna in urbe Moguntia,[1]) ubi 4 archiepiscopi, et 12 præsules, quorum nomina post docebimus, simul cum abbatibus monasteriorum et ceteris fidelibus residentes, plurima decreta super statu sanctæ ecclesiæ scriptis roboraverunt. In quo conventu idem cæsar omnibus sui regni optimatibus, ducibus, marchionibus, satrapis et episcopis assentientibus et collaudantibus, ducem Boëmorum, Wratizlaum, tam Boëmiæ quam Poloniæ [2]) præfecit, et inponens capiti eius manu sua regalem circulum,

[1]) Synod ten nie trzeba mieszać z owym który biskupi Henryka cesarza roku 1085 w Moguncyi odprawili, jak to okazał Dobner do Hajka V. 515.

[2]) Począwszy od Bolesława Chrobrego któremu

iussit archiepiscopum Treverensem, nomine Egilbertum, ut eum in sede sua metropoli Praga in regem ungat,[1]) et diadem capiti eius inponat. In eodem concilio Pragensis præsul Gebeardus scripta suæ antiquæ quærimoniæ repræsentat de Moraviense episcopo Johanne supra memorato. Qui quamvis eodem anno iam ab hoc seculo migrarat,[2]) tamen valde præcavens in futurum prædictus præsul, et agens per amicos pulsat aures cæsaris, ne iterum in eodem loco alius subrogetur episcopus, replicat coram omnibus privilegium olim a sancto Adalberto episcopo, suo antecessore, confirmatum tam a papa Benedicto, quam a primo Ottone imperatore. Ad cuius iustam quærimoniam imperator motus precibus ducis Wratizlai, fratris eiusdem episcopi Gebeardi, et consilio archiepiscopi Maguntini Wezelonis, et aliorum bonorum qui iusticiæ favebant, novum antiquo fere eiusdem tenoris addit privilegium et signo imperiali confirmat, ut in sequentibus patebit. Cuius privilegii formam si huic operi nostro inseramus, non superfluum fore æstimamus; continet enim aut hunc, aut huiusmodi textum.

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis. Heinricus tercius divina favente clementia Romanorum imperator augustus. Regio nomini et imperatoriæ dignitati congruere novimus, ut ecclesiarum Dei utilitatibus ubique opitulantes, dampna vel iniurias earum quacumque necesse fuerit propulsemus. Quapropter universis Dei nostrique regni fidelibus, tam futuris quam præsentibus notum esse volumus, qualiter fidelis noster Pragensis episcopus Gebeardus sæpe confratribus suis et coëpiscopis, cæterisque principibus nostris, ac novissime nobis conquestus est, quod Pragensis episcopatus qui ab initio per totum Boëmiæ ac Moraviæ ducatum unus et integer constitutus, et tam a papa Benedicto quam a primo Ottone imperatore sic confirmatus est, postea antecessorum suorum consensu, sola dominantium potestate, subintronizato intra terminos eius novo episcopo, divisus esset et inminutus. Qui cum Magunciæ coram legatis apostolicæ sedis, præsentibus nobis, ac plerisque regni nostri optimatibus eandem querimoniam intulisset, ab archiepiscopis Wezlone Maguntino, Sigewino Coloniensi, Egilberto Trevirensi, Liemaro Bremensi, ab episcopis quoque Thiedrico Virdunensi, Chounrado Traiectensi, Oudalrico Ei-

---

Otto III cesarz godność królewską przyznał, królowie polscy byli uroczyście koronowani. Bolesław śmiały miał tę godność od Grzegorza VII, papieża, a w walce o inwestyturę którą papież ten toczył z cesarzem Henrykiem, był główną podporą Grzegorza, podczas kiedy xiążę czeski, Wratysław, wspierał cesarza. Po upadku Bolesława śmiałego i Grzegorza VII, przeniósł Henryk dostojność królów polskich na sprzymierzeńca i wiernego hołdownika swego Wratysława.

[1]) Okoliczność ta potwierdzona jest w nadaniu kościoła na Wyszehradzie roku 1088. W niem Wratysław spomniawszy Egilberta arcybiskupa trewirskiego, dodaje wyraźnie: a quo simul et unctionem regalis consecrationis accepi (Boczek Cod. dipl. I. str. 185). Mylne tedy jest to, co powiada mnich pegawski, że Wratysław kupiwszy godność królewską od Henryka za 4000 grzywien śrebra, był koronowany w Wirceburgu od biskupów: moguncklego, kostancyjskiego i wirceburskiego.

[2]) Umarł 25 listopada, jak świadczy dawny katalog biskupów ołomunieckich w Richtera Series epp. Olomuc. str. 11.

stetensi, Ottone Ratisponensi, cum ascensu laicorum, ducis Boëmorum, Wratizlai, et fratris eius Chounradi, ducis Friderici, ducis Lutoldi, palatini comitis Rapotonis, et omnium qui ibidem convenerant, primitiva illa parochia cum omni terminorum suorum ambitu Pragensi sedi est adiudicata. Termini autem eius occidentem versus hii sunt: Tugost qui tendit ad medium fluminis Chub,[1]) Zelza, Zedlica et Liusena[2]) et Dasena,[3]) Lutomerici, Lemuzi usque ad mediam silvam qua Boëmia liminatur. Deinde ad aquilonalem hii sunt termini: Psovane, Chrouuati[4]) et altera Chrowati, Slasane,[5]) Trebowane, Bobrane,[6]) Dedosane[7]) usque ad mediam silvam qua Milcianorum[8]) occurrunt termini. Inde ad orientem hos fluvios habet terminos: Bug scilicet et Ztir[9]) cum Cracoua civitate, provinciaque cui Vag[10]) nomen est, cum omnibus regionibus ad prædictam urbem pertinentibus, quæ Cracova est. Inde Ungarorum limitibus additis usque ad montes quibus nomen est Tritri,[11]) dilatata procedit. Deinde in ea parte quæ meridiem respicit, addita regione Moravia usque ad fluvium cui nomen est Wag, et ad mediam silvam cui nomen est Moure[12]) et eiusdem montis eadem parrochia tendit, qua Bavaria liminatur. Mediantibus itaque nobis et communi principum aspirante suffragio, factum est ut dux Boëmiæ Wratizlaus et frater eius Chounradus supradicto Pragensi episcopo, fratri suo, parochiam iudiciario ordine requisitam ex integro et reprofiterentur et redderent. Proinde nos rogatu eiusdem episcopi racionabiliter inducti, Pragensis episcopatus redintegrationem nostræ imperialis auctoritatis edicto illi et successoribus eius confirmamus et stabilimus, inviolabiliter decernentes, ne ulla posthac cuiuslibet conditionis persona, vel ulla societas hominum Pragensi ecclesiæ quicquam sui iuris in prænotatis terminis alienare præsumat. Cuius redintegrationis et confirmationis auctoritas ut omni ævo stabilis et inconvulsa permaneat, hanc cartam inde conscribi, quam, sicut infra apparet, manu pro-

[1]) Kamb rzeka. [2]) inne rękopisma mają Lucsane. [3]) inne rękopisma Dacane lub Daciane. [4]) w innym rękopismie Grvvati, mylnie. [5]) Szlązacy koło góry Soboty. [6]) nad rzeką Bobrem mieszkający. [7]) między Odrą a Bobrem. [8]) w Łużycach wyższych.

[9]) Jedna część źródeł Bugu ztyka się niemal ze źródłami Styru pod górą Podhorecką, gdzie niedaleko jest dawny zamek, Olesko. Szczegół ten dobrze był znany dawnym geografom i ciągle przez nich powtarzany. Tak mówi Długosz (Hist. I. 9): Quintus fluvius Bug cujus fons in palude in superiori parte castri et oppidi Olesko. A na str. 19 powiada: Item Styr cujus fons in palude circa Olesko in villa Jesionów; ostia in fluvio Prypeć non longe a Pińsko. Toż samo Sarnicki w dziele Descriptio veteris et novæ Poloniæ powiada: Olesko in monte editiori, ex quo flumen Bug et Stir oritur. E2. v.; a w drugiem miejscu (F3.) o rzece Styr spomniawszy mówi: Lustratores regii derivant Stir ex montibus ad Olesko, unde et Bug et alia complura flumina. Z tego widać jak niestosownie odnoszą niektórzy zagraniczni pisarze nazwę rzeki Ztir do Stryja wpadającego z prawej strony do Dniestru. Ob. Palacki G. v. B. str. 227. Dudik Tropp. z. Mähr. str. 254.

[10]) Tę krainę zowie Porfirogenneta *Βαγιβαρεια*; ob. str. 24 w. 5.

[11]) Podobnie zowie Kozmas nasze Tatry i w drugiem miejscu, mianowicie I. 55.

[12]) W innym rękopismie jest Md're (Mudre). Palacki (I. 227) i Szafarzyk (Star. str. 824) mniemali że to góra Matra; Dudik za Boczkiem dowodzi z dawnych dokumentów (Tropp. z. Mähr. str. 255) że to osada Modra czyli Modor nad Dunajem, na pograniczu Austryi. Por. Geogr. Edrys. u Jauberta II. str. 380.

pria laborantes, inpressione signi nostri iussimus insigniri. Data 3 Kalendas Maii, anno ab incarnatione Domini 1086, indictione 9, anno autem domini Heinrici regni quidem 32, imperii vero 3.

Signum domini Heinrici tercii augusti.

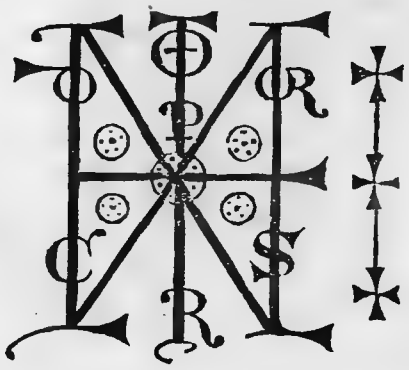

Romanorum imperatoris

quod ego vidi ipsum cæsarem suis manibus annotantem in privilegio Pragensis episcopatus.

DAROWIZNA GNIEZNA.

985—996.

Za Jana XV papieża, który wstąpił na stolicę apostolską w grudniu roku 985, a umarł 7 maja 996 (Baron. Ann. eccl. X. 874 — 924) pokazał się w Rzymie zapis mocą którego główną część Polski, mianowicie Gniezno ze wszystkiemi ziemiami, aż po Kraków, ojcu świętemu poddano. Dokument ten nie znachodzi się już więcej w Rzymie; ale miał go w wieku zeszłym Muratori, i w treściwym wyciągu przytoczył go w swem dziele (Antiquitates Ital. medii ævi V str. 831 bis). Alexander hr. Przezdziecki natrafiał tenże sam wyciąg w różnych rękopismach po bibliotekach włoskich z małemi odmianami. Dajemy tu ten pomnik według Muratorego, dołączając parę różnic z rękopismów, i nasze objaśnienia.

Item in alio tomo sub Johanne XV papa, Dagone [1]) judex, et Ote senatrix,[2]) et filii eorum [3]) Misica et Lambertus [4]) leguntur, beato Petro contulisse unam civitatem in integrum;

[1]) Imię Tagino czyli Dagano znane podówczas w Niemczech. Tak się zwał między innymi arcybiskup magdeburski: Dagano parthenopolitanæ urbis archipræsul (Pertz III. 94. 790 i dalsze)

[2]) Lelewel uważa (Polsk. wiek. śr. 1856. II. 72) że Dagon z Odą rozłączeni tu są dostojnością: on judex; ona senatrix. Jej dostojność jest wyższa. Judex znaczy w ogólności urzędnika dostojnego: si tibi, et iudicibus tuis placet, mówi Jan VIII papież w bulli swej r. 880 do Świętopełka morawskiego (Ginz. Col. legend. str. 62). Senatrix, mianowicie w Rzymie, pięknie mogło zastąpić miano małżonki xięcia; więcej nawet wydać się mogło, aniżeli ducis lub marchionis przez cesarstwo jej zmarłemu mężowi dawane.

[3]) Możnaby tu mniemać, iż to są synowie Dagona; ależ równie stosowne jest to wyrażenie i dla opiekuna przybranego tym dzieciom.

[4]) O synach Ody, drugiej żony naszego Mieczy-

quæ est Schinesghe,[1]) cum omnibus suis pertinentiis infra hos affines: sicuti incipit a primo latere longum mare fine Pruzze, usque in locum, qui dicitur Russe, et fines Russe extendente usque in Cracoa,[2]) et usque ad flumen Odere, recte in locum Alemuræ, et ab ipsa Alemura usque in terram Milzæ, et a fine Milzæ recte intra Odere, et exinde ducente juxta flumen Odera usque in prædictam civitatem Schinesghe.

---

sława, powiada Thietmar IV. 56. Hæc genuit viro suo tres filios: Miseconem, Suentepulcum et . . . . Trzecie imię w rękopismie wypuszczone, mogło być Lambert. Jakaś, bardzo poźna, bo dopiero z XVII wieku, ręka dopisała w tem miejscu: Bolizlaum. Domysł najnowszego wydawcy Thietmara (Pertz III str. 784) że tu miało być imię Włodoweja, syna Dobrówki, jest niedorzeczny.

[1]) Dżenazya zowie się Gniezno u geografa Edrysego (Jaubert II. 573, 581 i 589). Brzmienie to jest wielce zbliżone do tego jakie czytamy w tym zapisie. W rękopismie bibl. Albanich w Rzymie czyta Przezdziecki: Schinesne, a na boku dodatek: de provincia Polonorum. Podobnież w rękopismie pergaminowym bibl. watykańskiej, należącym niegdyś do Marcina V papieża, z domu *Colonna*, jest przy imieniu Schinesghe dodatek na boku: in Polania.

[2]) Mieczysław I umarł roku 992. Rodzeństwo miało się podzielić jego królestwem (Thietm. IV. 57). Trzy lata rządziło ono w zgodzie (Anon. u Dobn. do Hajka IV. 403); zaś około roku 995 wygnał Bolesław Chrobry macochę Odę i wszystkich braci, a sam objął rządy. Właśnie jakoś w początkach tej niezgody, kiedy chrobry syna swego, Mieczysława, z ogromnym wojskiem wysłał w pomoc Ottonowi III za Odrę, Bolesław czeski spadł niespodzianie i zdobył Kraków, który aż do roku 999 trzymał w swem posiadaniu (Kozmas I. 55. Dubravius VI. str. 42. Dobner do Hajka tamże; porówn. Ann. Hildesh. pod r. 995). Wtedyto, jak mniemam, mianowicie około roku 995, wygnana z Polski Oda, jakiegoś Dagona, niby opiekuna dzieciom przybrawszy, zrobiła zapis niniejszy: a że Kraków zajęty już był przez Bolesława czeskiego, a jak Dobner mniema, był udziałem Włodoweja, trzymającego z Czechami, więc granice w zapisie wytknięte sięgają tylko po Kraków: usque in Cracoa Dwa zdarzenia od wiarogodnych pisarzów napomknięte dozwalają wnosić jakie były skutki tego zapisu. Pierwsze z tych zdarzeń jest, że w Rzymie gotowano koronę dla Mieszka xięcia polskiego, a było to wtedy gdy nasz Mieszko I już od lat kilku nie żył. (Hartv. Vit. s. Steph. c. 9. Chron. Ung. Pol c. 5). Drugie zaś zdarzenie, że w roku 999 czyli 10 panowania Ottona III cesarza, dnia 25 maja, umarł Mieszko xiążę polski (Thietm. IV. 57; Długosz Hist. II. 124). Gdy nie podpada wątpliwości że Mieszko I umarł roku 992 (Annal. Hildesh. u Pertza III. 69) a dzień jego śmierci społeczesne nekrologia, mianowicie: *Calend. Merseb.* u Höfera str. 128; *Necrol. Mich. Bamberg.* u Schannata *Vind. lit.* str. 52, i *Necrol. Fuld.* u Leibnitza *SS. rer. brunsv.* II. 765, jednogłośnie pod 11 maja podają; oczywisty więc wypada ztąd wniosek, że data śmierci przez Thietmara i Długosza podana odnosić się musi do Mieszka innego. Zdaje się więc że w skutek zapisu zrobionego przez Odę, przygotowano koronę w Rzymie dla Mieszka, najstarszego jej syna, a gdy śmierć jego roku 999 przypadła zamysł ten zniweczyła, dano koronę, pierwotnie Mieszkowi polskiemu przeznaczoną, Stefanowi węgierskiemu który właśnie w tym czasie królestwo swoje papieżowi poddał. Bolesław zaś Chrobry starał się o nią u Ottona III cesarza z którym już od roku 995 w ścisłem przymierzu zostawał (Pertz VI. 518. Helm. I. c. 13).

LIST THIETPALDA DO Ś. WOJCIECHA.

ok. r. 996.

Z rękopismu spółczesnego który pochodził z klasztoru benedyktyńskiego w Tegernsee, wydał niegdyś ten list Bernard Pez w dziele: Thesaurus Anecdotorum, t. VI, str. 131. Aug. Vind. et Græcii 1729. Nie znalazłszy już więcej tego rękopismu w Bawaryi, mianowicie zaś w bogatych zbiorach biblioteki królewskiej w Monachium, dokąd największa część bibliotcki tegernseńskiej dostała się, daję tu list ten według wydania Pez'a.

Divini fluoris rore madenti, sanctæ Prissiensis ecclesiæ cathedræ præsidenti, Adalperto, unicæ sibi dilectionis episcopo, Thietpaldus, spiritu pauperum etsi extimus, aspersionem sanguinis Christi, et quicquid illud est, quod egregius prædicator cum Christo in Deo absconditum esse testatur.

Novi præsul venerande, nihil sanctitatem vestram philosophicæ compilationis a mei pauxillitate exigere; sed si qua in re sunt, simplici potius veritate cudere velle, minime recordans, quia *stullam fecit Deus sapientiam mundi hujus*,[1]) postquam exsiccavit fluvios Ethan. Præ dulcitudine enim decem chordarum Davidis, intromittensque Dei, quantum ex me, suis, pene oblitus sum totidem categoriarum Aristotelis. Quocirca elegi abjecta quasi et mediocria cui ad unguem *labra non maduere Pegaseo fonte*,[2]) Domino meo præsentare magis, quam, in quibus tantum inhonestius caderem, scrupulosius insudare. Si fatuus dicor remordens circuitum, gratias ago: et id quidem merito, dummodo refocillatum me fatear furfure Platonis, et te patrem cognoscam saciatum super ferculum Salomonis. Quid plura? Inprimis vos valere, et in omnibus prospere agere meum pro certo sciatis gaudere: qua, ut decet in Domino, ex vestræ commoditatis, vel, quod absit, ineptiæ, uteunque se habeat, cumulo meum commodum vel infortunium specto. De voluntaria vero servitutis meæ in vos qualitate quid opus est verbis, cum ultra omnem vestræ subjectionis clericum vel clientem juxta majorem rerum mearum facultatem me in omni loco (non) positis habere promptiorem simul et devotiorem.

[1]) 1 Paw. Korynt. 1, 20.

[2]) Porówn. Pers. sat 1. w. 1.

MĘCZEŃSTWO Ś. WOJCIECHA.

Śmierć męczeńska ś. Wojciecha, roku 997 przypadła, znalazła wielki rozgłos w świecie chrześciańskim, i bardzo wcześnie zajęły się skreśleniem jego żywotu znakomite pióra. Nim atoli obszerne, w wyższych duchownych celach podjęte, i wyrozumowane opisy jego po klasztorach się rozeszły, znajomi i wielbiciele cnot tego świętego, regułą ś. Benedykta z nim niegdyś połączeni, spisywali skwapliwie to co lub sami o nim pamiętali, lub od naocznych świadków zasłyszeli. W krótkich, dorywczych tych wizerunkach które po ukazaniu się Jana Kanaparza i Brunona prac w tym przedmiocie nierównie świetniejszych, szły coraz bardziej w zapomnienie, tkwi niekiedy, obok niedokładności skądinnąd, jeden lub drugi rys, wrażeniami spółczesnemi nacechowany, a dla badacza prawdy dziejowej nie obojętny, i wykrywają się okoliczności do zrozumienia ogółu wypadków nieodbicie potrzebne, a przez urzędowych spisywaczy pominione, lub nieznane im zupełnie.

Jednym z tego rodzaju wizerunków jest ten, który z dawnego, i samym niemal wypadkom spółczesnego rękopismu, tu poraz pierwszy drukiem ogłaszam. Znalazłem go roku 1857, przeglądając ciekawsze niektóre kodexy biblioteki królewskiej w Monachium. Rękopism ten, jak świadczy napis jego na pierwszej karcie, należał do sławnego klasztoru ś. Kwiryna w Tegernsee, którego niegdyś zakonnicy, benedyktyni, z polskimi benedyktynami w stosunkach ścisłych zostawali, i przechowywali w swych xięgach niejeden dokument ważny dla dziejów Polski. Jest on pergaminowy, mocno w deski skórą białą powleczone oprawny, i ma 304 liczbowanych stronic w formacie szesnastki. Oznaczony jest liczbą biblioteczną 897 kodexów tegernseńskich, a liczbą 18897 ogółu kodexów łacińskich monachijskiego zbioru. Zawiera żywoty i legendy świętych panien: Leoby, Kunegundy, Fortunaty i innych, a między temi od str. 289—300 męczeństwo ś. Wojciecha, a od str. 300—304 historyę o apostołowaniu w Prusiech ś. Brunona, przez Wiberta, towarzysza jego, skreśloną. Ta ostatnia przez bibliotekarza monachijskiego, Henryka Konrada Foeringera, uczonemu Pertzowi udzielona, znalazła miejsce w Pomnikach dziejowych niemieckich, podczas kiedy męczeństwo ś. Wojciecha nie ściągnęło dotąd niczyjej uwagi. Pismo obu tych artykułów równie jak i największej części rękopismu, nosi dobitne cechy wieku XI; dwa tylko żywoty mianowicie ś. Kunegundy i ś. Urszuli, umieszczone na str. 89—118 i 285—288 pisane są ręką z XIII lub XIV wieku i, jak się zdaje, oprawione zostały razem z dawniejszemi dopiero w wieku XV.

Co się tyczy autora opisu niniejszego męczeństwa, trudno oznaczyć kto on jest, i jakiej rodowości. Zdaje się że to mnich reguły ś. Benedykta, bo wstąpienie ś. Wojciecha do tego zakonu, i zakładanie przez niego klasztoru tejże reguły na górze żelaznej, z dobitnością podnosi. Niema dostatecznego powodu mniemać iżby był naszym rodakiem i pisał w Polsce, ale to zdaje się pewna że od rodaków naszych czerpał swe wiadomości. Kiedy Kanaparz brata i towarzysza ś. Wojciecha zowie tylko Gaudentym, a o drugim towarzyszu jego powiada iż się zwał Benedykt, autor nasz przeciwnie daje imiona krajowe wszystkim osobom. Brata ś. Wojciecha zowie Radymem, i dodaje wyraźnie że Gaudenty jest już przemienionym jego imieniem.[1] *Drugi towarzysz ś. Wojciecha zwał się według niego Bogusza a nie Benedykt. Obok imienia Adalberta które, jak ze słów autora wnosićby należało, miał od Adilbury, swej matki, wymienione jest i ojczyste imię jego, Wojciech. Xiążąt polskich Mieszka I i Bolesława zna nie tylko z imienia ale i z czynów które ze czcią spomina, a o ostatnim z nich mówi jak o spółczesnym i znanym powszechnie xięciu, żadnego objaśnienia iż to jest polski xiąże, nie dodając. Stała zamiana głoski* o *na* u *w imionach Bolesława i Boguszy:* Pulslaus, Bugussa, *może naprowadzać na myśl, że te imiona pochwytywał według wymowy wielkopolskiej, z okolic Gniezna, którego też nazwisko, według pisowni dawnej dość poprawnie wypisuje.*

Spomniawszy o przybyciu ś. Wojciecha do Polski, mówi o założeniu przez niego klasztoru na górze żelaznej, o zgromadzeniu tamże zakonników, i przełożeniu nad nimi Astryka, jakby to wszystko na ziemi polskiej się działo. Nic o stosunkach ś. Wojciecha z Astrykiem i Węgrami nie wie Kanaparz; ale dobrze z tą miejscowością obeznany Bruno (rozdz. 25) pojaśnia, że w Węgrzech była wtedy pani, która i mężem swoim, starym Gejzą, i królestwem całem rządziła, a z ś. Wojciechem i Astrykiem nad zaprowadzeniem u siebie wiary świętej pracowała. Była to piękna Adelaida, siostra Mieszka I, a ciotka chrobrego Bolesława. Dla nowonawróconych potrzebna była pewna wyrozumiałość. Zpod pierwocin ich wiary przeglądało gdzieniecо pogańskiego, i jakoś im w tej mierze pobłażano. Niecierpliwiło to biskupa. Cichaczem, niby sposobem ucieczki, wyniósł się ztamtąd ś. Wojciech, jak upewnia nasz autor,[2] *a z Brunona (rozdz. 23) dowiadujemy się, że pisał tajny list do Astryka, aby taksamo uciekł, jeśliby go królowa niepuszczała; czego ten jednak nie usłuchał.*

Pobieżnie, a w części i mylnie dotyka nasz bezimiennik dawniejszych przygód z życia ś. Wojciecha; ale godne zastanowienia jest to, co o ostatnich chwilach zawodu jego rozpowiada. Zna on rozmowy jego z towarzyszami i poganami miane w czasie swojej do Prus wyprawy, i takowe przytacza; opisuje szczegółowo jego ubior, jego najdrobniejsze czynności. W stroju biskupim, z xięgą Dawida pod pachą, i pastorałem w ręku stanął u bramy pogańskiego miasta mąż święty, a okoliczność ta składa się dobrze z tem co o nim, jakoby już pruskim biskupie, napomnął Thietpald (str. 150) i Bruno (rozdz. 4). Oznacza dzień w którym się

[1]) Radim, mutato nomine Gaudentius dictus. [2]) latenter, quasi fugam moliens.

to działo, a nawet godzinę; podaje liczbę pogoni która cofających się doganiała; opisuje nakoniec niektóre miejscowości tak żywo, iż zaledwie wątpić można, że słowa owe »perhibetur« »fertur« któremi autor zsyła się na swego opowiadacza, odnoszą się do świadka naocznego.

Czasu w którym pisał ściśle oznaczyć nie można. Niespomina nic wprawdzie o odwiedzinach grobu ś. Wojciecha przez cesarza Ottona III; gdy atoli o Radymie jako arcybiskupie gnieznieńskim nadmienia, widoczna jest że pisał to męczeństwo już po Ottona podróży. Jest tedy ono z wieku jedynastego, i jak się zdaje z pierwszych owego wieku lat, gdy autor jego ani o Kanaparzu ani o Brunonie, których dokładne o ś. Wojciechu pisma tak szybko po klasztorach się rozeszły, zgoła nic nie wie, i niejeden szczegół wbrew onym powagom całkiem odmiennie opisuje.

Jakkolwiek rękopism z którego je wydaję pochodzi z czasu dawnego, nie jest to jednak autograf, ale już odpis błędami pisarskiemi oszpecony. Pisarz nie umie odczytać nazwy niektórych miejscowości; opuszcza tu owdzie lub nieudolnie przekręca właściwy wyraz, a niekiedy przerzuca nawet wiersz który gdzieindziej należał. Zatrzymałem w texcie wszystkie takowe usterki, stosując się ściśle do rękopismu którego też podobiznę załączam, a tylko w przypiskach osobnych daję ich sprostowanie.

PASSIO SANCTI ADALPERTI MARTIRIS. [1])

1. Sanctus Adalpertus primis Sclauorum natalibus Slauuinihe patre et Adilbure [2]) matre editus, prahcticę uirtuti inherens, theoricęque desudans ascendendo succrescit, donec pubeda uix dum episcopale in Praga conscendit culmen. Sedis quoque suę ęcclesiam pastorali regimine, ut dignum erat, quinque annorum per curricula regens, intra semetipsum tam glorianter sese in populo haberi detestando, ac de hac gloria exui ambiens Romam pedetemptim aggressus est, ultra mare concupiscens exulari, sed ab apostolico retardatus est.

[1]) Nadpis dawniejszy farbą czerwoną, a pismem krągłem, czyli tak zwaną italiką starł się, i tylko bardzo lekki ślad jego pozostał; niniejszy dopisany jest gotyką, w wieku XV, jak to widzieć można w podobiznie.

[2]) Wiadomość tę ma tylko nasz autor. Kanaparz zachwala matkę Wojciecha z cnot, ale imienia jej nie podaje. Taksamo i Bruno w rękopismie najstarszym. Roczniki czeskie (Pertz III. 119) i polskie, tudzież Kozmas nazywają ją Strzeżysławą. Sławnik, ojciec licznej rodziny miał, jak wiadomo, więcej żon (Brun. Vita s. Adalb. rozdz. 1). Sam Bruno nazywa Gaudentego bratem Wojciecha po ojcu: Gaudentius ex parte patris caro et frater suus (tamże rozdz. 28) dając niejako do poznania że był on z innej matki, niż Wojciech. Powyższą tedy sprzeczność można pogodzić w ten sposób, że Wojciech był z matki Adilbury, prawdopodobnie niemki, której też imię nosił; inni zaś bracia ze Strzeżysławy, słowianki, którą późniejsi z matką rodzoną Wojciecha pomieszali. Kanaparz (rozdz. 3) i Thietmar (IV. 19) powiadają, że Adalbert, arcybiskup magdeburski, dał Wojciechowi swe imię przy bierzmowaniu.

Incolarum autem[1]) eiulatio, spem suam abesse condolens, Willigisum magantiensem archiepiscopum pro reditu patris sui interpellabant, uti auctoritate sua eum reuocaret.

2. Suscepta enimuero hac epistola vir domino plenus uoluntati suorum remeando satisfecit. Paulisper in aduentu suo eos demulcens, itemque eodem anno paucis secum sumptis Romam regrediens. Johanne papa consentiente in monasterio sancti Bonifacii monachico induitur habitu. [2]) Tribus tantummodo annis [3]) cum his moratus fratribus; Ottone igitur tertio imperatore urbis Romane excelsa menia ingrediente, inibi sanctum uirum inueniens, ut ad Saxoniam exiret multipliciter et humiliter exoratus est. Cesaris petitionem haud renuens, uoluntatem suam impleuit.

3. Saxonica tellure in breui recedens, in Polaniam regionem cursum direxit, et ad mestr f.[4]) locum diuertens, cœnobium ibi construxit, monachosque quamplures congregans Aschricumque abbatem eos ad regendum constituit, qui postea archiepiscopus ad Sobottin consecratus est; in quo loco aliquantisper moratus est. Post hec uidelicet sumpto baculo paucis se comitantibus latenter quasi fugam moliens[5]) Pruze se intulit regioni. Urbi quoque Cholinun appropinquans venerat in quoddam nemus ciuitati propinquum, satis uenustum in quo erat planities iocunda, eodemque die uigilia erat sancti Georgi martiris. [6]) Cespite hoc aprili considens, congressoribus suis Radim et Bugusse *conveniens mihi* inquid *uidetur, quatinus hoc gramine pulchro pernoctemus, et uespertinales nocturnalesque laudes rerum creatori suoque militi persoluamus, ac eo propiciante, orto sole, officiis missarum peractis ciuitatem, prout uenimus, ingrediamur.* Frater autem eius Radim, mutato nomine Gaudentius dictus, qui postea archiepiscopus effectus, *quid nobis agendum est* aiebat, *quum esuriendi inopia lassi sumus. — Obtice frater* presul infit, *noli contristari, deus prouidebit suos, uoluntas tua mox saturabitur domini prouidentia.* Officio uespertinali finito, ipse ab eis paulum recedens, siluaticos per campos uagando tantam attulit eis fungorum herbarumque copiam atque dulcedinem, uti uariorum ciborum superhabundantia se vesci, qui aderant, congauderent.

4. Lucifero excussa nocte assurgente astro, qui tunc erat canendus insegnis insistebat i-

---

[1]) Na górze drobniejszem, podobnejże ręki pismem dodano: «suorum p» pragensium?

[2]) Wstąpił on do zakonu jeszcze za pierwszem swojem do Rzymu przybyciem, roku 990.

[3]) Pięć lat zostawał w klasztorze, jak to między innemi widać nawet z samychże słów autora, który niżej powiada że dopiero za przybyciem do Rzymu Ottona III, jego prożbami skłoniony, udał się ś. Wojciech do Saxonii. Owo zaś przybycie Ottona do Rzymu przypadło około roku 995.

[4]) Zamiast «montis ferrei» Że to przez kopistę pomylone nazwisko tak czytać wypada, okazuje się z Hartwika żywotu ś. Stefana, gdzie powiedziano: Ascricus abbas cum suis honorifice susceptus, ad radicem montis ferrei cenobium sub titulo sancti patris Benedicti construxit. Endl. Mon. Arp. I str. 171. Porów. Dług. Hist. II. 121 i 124.

[5]) Autor, jak wyżej widzim, nie odróżnia Polski od Węgier, w których podówczas Adelaida, siostra naszego Mieczysława I, a ciotka Chrobrego rządziła. Z jejto dworu cichaczem wynosił się ś. Wojciech. Porównaj co mówi Bruno w rozdziale 23.

[6]) Porówn. Brunona tamże.

mno. Prius enim quam quintam oroscopos tangeret umbram, sacrum celebrabat officium, eoque finito, abstracta tantum casucula reliquo episcopalis uestimenti ornamento indutus, comitatu cum paruo urbem, que Cholinun uocatur, inpauidus adiit. Erat enim ante introitum porte illius profundum specus, longitudinis non paruæ, ita tenebrosum, quod is qui foris et intus erat, non uideri sed audiri ab altero potuit. Præsul uero uenerandus audacter accedens, ferulaque sua postes portæ, ut episcoporum mos est, pulsans: *aperi* infit, *ianitor! angelus regis gloriæ intraturus est; ipse rex dinoscitur uirtutum omnium! cuius freno et potestate regitur machina cœli et terræ.* Urbanus custos *quenquam intromitti noster mos non est* respondere fertur, *sed regrediens in eminenti, qui urbi præminet, te ostende cumulo, ut quis sis prius videaris: tunc demum primate iubente intrandi licentia haud tibi denegabitur.* Hæc dicenti athleta domini obœdiens in præmonstrata se videndum præsentauit altitudine.

5. Viso sancti domini vultu custodum unus terribiliter mirum alto clamore vociferauit, atque mox more irascibilium apum, quasi tumultuantis populi quicquid virorum ac mulierum inerat concurrere. Improbi quoque facto agmine unanimiter circumvallantes sanctum dei quis siue unde esset ammirati sunt. Unus uidelicet ex eis, cui antea cognitus erat, eum esse qui populum aquaria submersione pessumdaret, loquebatur, nosque simili modo perdere uenerat. Quid est uerbis morandum? non densior grando sata conterendo furit, quam armata lapidibus manus caput suum penitus conterrendo sæuit, nec furori nimio ante pepercit, quam mitram uillosam, qua pro pilleo usus est, penitus dilacerabat. Circumfusus proprio undique cruore, immobilis docendo perstitit, donec limphata gens lapidandi uiribus defecerat, et martirem sanctum ultimum claudere sperabat diem.

6. Weihtahe almus maioris triumphi gloriam sibi esse paratam agnoscens, regrediebatur memoriam defunctorum uigilias canendo celebrans orationes usque ad dicendas peruenit. Interdum eleuatis ad collum digitis stolam humeris applicauit. Bugussa uero subdiaconus suus retro respiciens, octo uiros post se properantes contemplauit, quod mox pio præsuli palam fecit. Ille molliter ridens ab inceptis non obticuit orationibus, subitoque in illum irruens ex illis unus, extensa dolatura capitali eum martirisauit sententia. Corpus truncatum corruit in terram, spiritus autem polorum intrauit gloriam. Asseclæ uidelicet eius in fugam conuersi, proximæ latibulis se seruandi causa dedere siluæ. Trucidatores nefandi eleuato capite fixere illud in altum sudem; reliquum corpus amni prope fluenti inmersere, inuidentes coruscantem populo lucere lucernam. Interea quoque dum hec agebantur, caput de sude oracula æternæ eructuabat uitæ. Ast ubi homines nefandi uelle suum in sanctum dei perfercere, notæ urbis claustro sese intulere. [1])

7. Viatoris cuiusdam, ut fertur, gressus semitam fluentis amnis quo hæc contingebant

[1]) Te dwa wiersze zdają się być niebacznie przez kopistę przerzucone, i należeć do tego co autor o towarzyszach ś. Wojciecha powiada: asseclæ videlicet eius in fugam conversi, proximæ latibulis se seruandi causa dedere siluæ; ast ubi homines nefandi velle suum in sanctum dei perfercere, notæ itd.

situs erat, qui caput fixum cernens de sude depositum sua abdidit in pera, Pulslaique ad ciuitatem, Chnazina uocitatam, concitato cucurrit tramite. Stansque coram principe rem sancti martiris omnem, sicut nouerat, ordinaliter exposuit, abstractoque de pera capite in medio manifestauit. Quidam procul dubio superimpositi sceleris reatu ferreo compede per crura inretitus, qui sequenti mane decollandus erat, contemplato sancti martiris capite, catena de cruribus dissilire gaudebat, qui per merita testis dei a proscripta liberatus est pena.[1]) Hoc primum perhibetur esse suum signum. Hanc insoliti uirtutem signi ammirantes, in quorum præsentia beati martiris passio peracta est, aduenere, ueroque testimonio, quc uiator retulit, confirmauere. Pulslavo quoque tantæ sanctitatis cupidus, pecunia sua uiatori data ipsum emit caput sanctum, ac misso magni thesauri pondere, nuntios suos cum discipulis sancti Adalberti ad redimendum reliquum corpus direxit.

8. Mira res et inaudibilis: sex dies corpus almum in flumine, cui inmerserant, requieuit; septimo autem die piscino more defluit ad ripam ubi inveniebatur; tribus uidelicet diebus caput in sude fixum ab aquila, ne ab ullo uolucrum tangeretur custoditum. Pulslauuo præfatus dum a præcuntibus sanctum cadauer uenire cognosceret, cum infinita se comitantum frequentia obuiam iens, condigno honore suam deportari fecit in urbem, ac in basilica, quam Misico, bonæ uir memoriæ, domino fabricauerat, reuerenter collocauit, ubi deo præstante assiduis uirtutum in dies floret signis.

[1]) Okoliczność ta potwierdzona jest przez bezimiennego autora kroniki klasztoru medyańskiego (Moyénmoutier) pisanej w pierwszej połowie XI wieku. Mówi on w rozdziale 19: Moris est quarundam provinciarum parricidas pœnitenciali ferro constrictos brachia vel cervices non ingressum in fines suorum, sed quaquaversum expetere iuvamina sanctorum, donec divinitus resolutum visibile ferrum indicia dederit, invisibile parricidii vinclum resolutum. Quidam itaque talium devenit monasterium, olim ferreis circulis constrictus utrumque brachium, quorum alter in Palona deciderat, apud reverendum beati martyris Adelberti sepulchrum, istic autem alter per sanctorum quos veneramur meritum itd. Pertz IV. 92.

1.) Rękop. perg. kr. bibl. w Monachium, Cl. 18897.

str. 289.

Passio sti Adalberti martiris

Scs ADALBERTVS PRIMIS scla
uorum natalib, slauuinhe pare
& adilbure matre editus. prabetqs
uirtutu inherens. theoricęq; deditus
ascendendo sue crescit donec pube
da uxedū episcopale unimqja ēscen
dit culmen. Sedis quoq; sue gectam
pastorali regimine undignū erat quinq;

Cadmestr[1].

cholinum

2.) Rękop. perg. Bielowskiego.

str. 37.

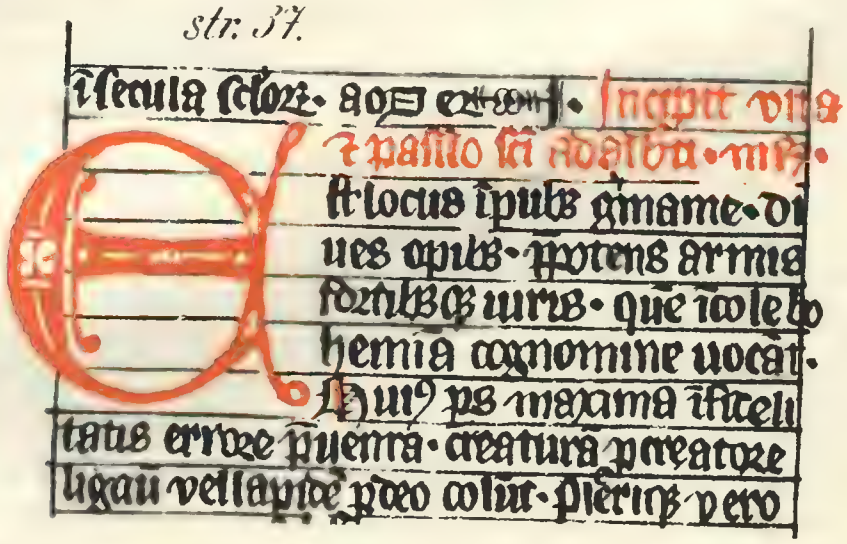

3.) Autograf z klasztoru w Brzewnowie, koło Pragi.

Ego adalbtus. primo stabilitatem mee conuersionem morum meorum & obedientiam regulam sci benedicti coram dō. & coram hiis scis eius & abbate augustino presente.

JANA KANAPARZA
ŻYWOT Ś. WOJCIECHA

opracował

ALEXANDER BATOWSKI.

Żywot niniejszy ma widoczne znamiona bardzo wysokiej starożytności tak, iż twierdzić można, że nie poźniej jak w lat kilka, a według uczonego Jerzego Henryka Pertza, nawet w dwa tylko lub najdalej trzy lata po śmierci ś. Wojciecha był napisany. Napisano go bezimiennie, ztąd o rzeczywistym autorze różne były domysły. W XVI i XVII wieku mniemano że autorem tego żywotu był sam Sylwester II papież, który od dnia 2 kwietnia, r. 999 do 12 maja 1003 siedział na apostolskiej stolicy. Powód do takowego mniemania dał Baroniusz który o tym papieżu pod rokiem 1003 liczbą 6 powiada: Hujus quoque Silvestri papæ nomine scriptam vidimus s. Adalberti martyris, pragensis episcopi, vitam, cujus est exordium: »Est locus in partibus Germaniæ.» Habetur ea in bibliotheca Casinensi. Za tem mniemaniem można było pójść tem łatwiej ile że Sylwester II był, jak wiadomo, jednym z najuczeńszych mężów swego wieku, i autorem kilku dzieł. Poszedł tedy za tem mniemaniem Henryk Sponde i Baldwin Junius, a nasz Abraham Bzowski na zdaniu ich, i na Antoniego z Neapolu, archiwisty kasyneńskiego poświadczeniu: że z oryginałem zgadza się, polegając, wydał w Rzymie roku 1629 ten żywot pód imieniem Sylwestra II papieża,[1]) Wytykają mu ten błąd Bollandyści, i mniemają że tylko z polecenia Sylwestra był ten żywot w Rzymie, przez bezimiennego mnicha, zakonu śś. Bonifacego i Alexego napisany.

Inni mniemali że autorem tego żywotu był Radym czyli Gaudenty, ś. Wojciecha brat i towarzysz, którego w roku 1000 arcybiskupem gnieznieńskim mianowano, i że go z polecenia naszego Bolesława Chrobrego napisał. Zdanie to objawił najpierw Jan Voigt w swojej historyi Prus, tom I str. 654, a przychylili się do niego Palacki w ocenieniu najdawniejszych kronikarzów czeskich str. 296, i Contzen w dziele: Geschichtschreiber der säschsischen Kaiserzeit

[1]) Tytuł rytowany tego rzadkiego dzieła mam w moim zbiorze rycin; opiewa on tak: Silvester II cæsius aquitanus Pont. Max. F. Abrahami Bzovii Poloni S. T. magistri Ord. prædicatorum. Adiuncta est vita S. Adalberti m. ab eodem Silvestro edita, studio eiusdem Bzouii auctori suo undicata, et notis illustrata.

str. 138. Nie podziela zdania tego Pertz z dwóch mianowicie przyczyn: najprzód, że w żywocie tym za nadto chlubne są wzmianki o Radymie, coby się ze skromnością jego, gdyby on sam miał być tego autorem, nie zgadzało; powtóre, że ostatnie chwile męczeństwa tego świętego, opowiadałby z większem uczuciem sam Radym, jako brat i towarzysz.

Te tedy mniemania, równie jak i dawniejsze Markwarda Frehera który żywot ten Kozmasowi pragskiemu przypisywał, odrzuciwszy uczony wydawca Pomników dziejowych niemieckich, utrzymuje, iż autorem jego jest Jan Kanaparz, mnich zakonu śś. Bonifacego i Alexego, w Rzymie mieszkający, a wypadkom tym spółczesny. Skazówki ku temu ma następujące. Autor mówiąc o ś. Bazylim (rozd. 15) i o ś. Benedykcie (rozd. 25), nazywa tak jednego jak i drugiego »nasz ojciec« z czego widać, że był mnichem tego zakonu. Powiada w rozdziale 20 że Leo opat klasztoru kochał ś. Wojciecha, powierzał mu w niebytności swojej władzę zastępczą nad zakonnikami, i zdanie o życiu i obyczajach jego tak opata tego jako i spółzakonników przytacza: Dicunt autem abba et fratres ejus de eo itd. Upewnia dalej że ś. Wojciech był najbieglejszy w filozofii świeckiej i że za takiego uważali go wszyscy zakonnicy (rozd. 5 i 12); nakoniec rozpowiada w rozdziale 29 o zaszłych w tym klasztorze takich zdarzeniach' o których tylko bardzo mało zakonników wiedziało.

Na tym właśnie ustępie z rozdziału 29 opiera Pertz głównie swoje mniemanie; mówi w nim autor o ś. Wojciechu kiedy tenże już już miał być od pogan zabity, te słowa: Haec dum in illa parte geruntur, ecce in monasterio, ubi ille talis nutritus fuerat, cuidam converso, Johanni Canaparío, talia Dominus per visum ostendit. E summo coelo velut volancia deorsum veniunt usque ad terram duo linteamina, alba sicut nix, et munda absque omni sorde et macula. Ambo sua honera, singulos siquidem viros de terra levant; ambo felicissimo cursu nubes et aurea sydera transnatant. Unius nomen extra ipsum qui hoc vidit, admodum paucissimi sciunt; alter vero erat, ut adhuc hodie ipse meminit, dominus Adalbertus, cui angelicus minister jam coelestis mensæ convivia præparavit. At pater Nilus ignotum est quid de eo videret; sed dulcibus scriptis eundem virum ita alloquitur: Scias, dulcissime fili, quia amicus noster, Adalbertus, ambulat cum spiritu sancto, et beatissimo fine præsentem vitam erit terminaturus.

Pertz robi w tem miejscu słuszną uwagę, że autor żywotu opowiada tu własne swoje objawienie, które miał w klasztorze tym, gdzie niegdyś Wojciech święty przebywał; miał je w chwili dopełnianego w Prusiech zabójstwa na tym świętym. Opowiada zaś to sposobem naśladowanym z objawienia ś. Jana (Evang. 19. 26. 35) mówiąc przez trzecią osobę, a siebie samego nazywa skromnie: »quidam conversus« podczas kiedy drudzy mówią o nim: »quidam nobilitate carnis præpollens et divitiis affluens, qui monachicum habitum, abrenuntians quæ sæculi sunt, suscepit: Johannes Canaparius (Miracula s. Alexii 2). Twierdzi dalej Pertz że autor pisał ten żywot z polecenia Ottona III cesarza, a na dowód tego przytacza następujące miejsce z bezimiennego autora przeniesienia zwłok śś. Abundego i Abundancyusza o ś. Woj-

ciechu: Interfecerunt eum, et ita bonus pastor per palmam martyrii migravit ad Dominum. Quo audito rex (Otto III) ardorem tanti martyris non ferens, cum senatu Romano et episcopis et clericis extra montes in Sclavoniam pergit, ad educendas Romam reliquias beati martyris Adelberti. Qui manus eius auferens, auro et gemmis mire exornavit, et ecclesiam nomine eius inter duos pontes fabricavit, et magnæ dignitati tradidit; necnon ortum eius, actus et passionem mira arte composuit, et in libello scribi fecit. Mabill. Acta SS. O. S. B. sæc. V. str. 873.

Do tego zdania uczonego wydawcy Pomników dziejowych niemieckich przychylając się, ogłaszamy żywot niniejszy pod imieniem Jana Kanaparza. O tym Janie rozpowiada bezimienny autor cudów ś. Alexego, że żyjąc w ścisłym stosunku z licznymi krewnymi swymi i przyjaciołmi, namówił był wielu, że do zakonu tegoż wstąpić przyrzekli; ale mało który z nich słowa dotrzymał. Z żywotu niniejszego widać że oczytany był nie tylko w pisarzach duchownych, ale i w klasykach łacińskich. Po śmierci Leona obrano go opatem tegoż klasztoru, opatem bowiem nazywa go Bruno w rozdziale 27. W roku 1002 dnia 8 marca z polecenia jego zrobiono odpis urzędowy darowizny Eufemiana, ojca ś. Alexego, z dawnego jej oryginału (Marini Papiri str. 126. 127). Umarł dnia 12 października roku 1004. Nagrobek jego przytacza Baroniusz i Felix Nerini w dziele swojem: O kościele i klasztorze śś. Bonifacego i Alexego, wydanem w Rzymie 1752 w 4, na str. 144. Opiewa on tak:

Christe Deus, rerum pulcherrime factor et auctor.
Suscipe me indignum, salus et omne bonum.
Obsecro, flagito, servus postulo, quæso Johannes.
Confiteor culpam, da clemens veniam.
Omne malum merui, cumulumque reatibus auxi,
Tardus ad omne bonum, promptus ad omne malum.
A capite usque pedes maculant membra omnia sordes;
Sed tu sancte Deus rex, miserere, pius.
Da in regione domum, sunt ubi castra virorum,
Auricomus ubi regnat aurea secula Christus.

Precor vos omnes qui hic post me venturi estis, pro me preces fundatis et propter karitatem quam violare non licet, nemo suum nec alienum cadaver super me mittat; quod si aliquis hoc presumpserit, sit maledictus atque in perpetuum anathemate constrictus.

Credo quod Redemptor meus vivit et in carne mea videbo Deum salvatorem meum.

Ab incarnatione domini nostri Jesu Christi anni sunt mille 4. Obiit mense Octobris die 12, indictione 3.

Co do czasu w którym Jan pisał żywot niniejszy, uważa słusznie Pertz że to było za życia Nila (rozd. 19 i 41) który umarł roku 1005, za Ottona III (rozd. 13 i 30) którego śmierć przypadła 24 stycznia 1002, i za Leona opata. Dalej uważa iż to musiało być już

po śmierci Grzegorza V papieża, przypadłej 5 lutego 999 roku, albowiem autor nie ważyłby się był za życia zganić jego porywczość, jak to robi w rozdziale 21. Z owej nakoniec okoliczności iż autor o odwiedzinach grobu ś. Wojciecha w Gnieznie przez Ottona III nic nie wspomniał, zawiązuje, iż pisał go jeszcze w ciągu roku 999. Ten ostatni wniosek jest najsłabszy, jak to czytelnik łatwo dostrzeże. Mógł bowiem autor nie wspomnieć o odwiedzinach chociaż już pisał po tem zdarzeniu, a to tembardziej że pisał w Rzymie, nie w Polsce. Mamy tego uderzający przykład w Męczeństwie ś. Wojciecha któreśmy wyżej umieścili. Bezimienny autor jego chociaż mówi o Polsce i Bolesławie Chrobrym, nie wspomniał jednak nic zgoła o Ottona III odwiedzinach, a mimo to udowodnioną jest rzeczą że później pisał. Sam nawet przytoczony przez Pertza bezimienny autor przeniesienia zwłok śś. Abundego i Abundancyusza, dość wyraźnie nadmienia, że Otto III już po odwiedzeniu grobu ś. Wojciecha i zabraniu z sobą relikwii żywot tego świętego pisać polecił. Oznaczając tedy ściślej czas w którym Jan pisał, to tylko możemy powiedzieć, że pisał przed rokiem 1002, w którym Otto III żyć przestał.

Dzieło to wkrótce po napisaniu rozeszło się po Włoszech i Niemczech. W kilka lat później układał z niego Bruno nowy żywot ś. Wojciecha. W XI wieku uległo trzeciemu przerobieniu w klasztorze kasyneńskim i w Niemczech, wtedyto użytkował z niego Leo ostyjski, bezimienny autor przeniesienia zwłok śś. Abundego i Abundancyusza, Kozmas pragski i inni. Odtąd coraz więcej przerabiań i naśladowań tego żywotu ukazywało się. Nasz kronikarz Gal na początku XII wieku kronikę swoją piszący, powołuje się (I. 6.) na legendę o ś. Wojciechu w której obszernie przybycie Ottona III do Polski opisane być miało, a której teraz nie znamy. Godną też spomnienia jest legenda o ś. Wojciechu którą umieścił Jan Długosz przy końcu żywotu ś. Stanisława, wydanego w Krakowie r. 1511. Nakoniec w drugiej połowie XVII wieku M. Bolelucki, Czech, kapłan pragski, skreślił obszernie żywot ś. Wojciecha zasilając się często pracą Kanaparza (którego niekiedy Campanarium, to jest, dzwonnikiem zowie) jak się o tem z porównania wielu miejsc dosłownie przywiedzionych przekonać można.

Sporządzając wzrorowe wydanie tego pomnika Pertz, miał do użytku swego rękopisma i wydania następujące:

1) Wolfenbitelski, pergaminowy w 4ce z wieku XI, w wielu jednak miejscach uszkodzony i popsuty.

2a) Sztutgardzki, pergaminowy w wielkiem foliu. W nim chociaż inne pisma są z XII wieku, żywot jednakże Wojciecha wpisany jest ręką z wieku XIII.

2b) Świętego krzyża w Austryi pergaminowy foliant z wieku XII.

2c) Wiedeński biblioteki cesarskiej między rękopismami hist. kośc. oznaczony liczbą 5, pergaminowy foliant z końca wieku XIII.

2d) Cwetelski w Austryi, pergaminowy foliant z wieku XIII.

3e) Windberskiego klasztoru nie sam rękopism wprawdzie, bo ten prawdopodobnie zaginął już; ale text jego przechowany u Kanizyusza Lect. Ant. V część II str. 332 i nast.

3a*) *Wydanie freherowskie i basnayskie tegoż textu, z objaśnieniami.*

3b) *Admontski, w Styryi, pergaminowy foliant z wieku XII.*

3bb) *Klauzenburski nr. 707 pergaminowy foliant, z wieku XII.*

3c) *Pragski, biblioteki metropolitalnej, foliant pergaminowy z wieku XIV.*

4a) *Admontski pergaminowy w wielkiem folio; w nim text pierwotny jest bardzo znacznie przerobiony co, jak wydawca mniema, stać się mogło z polecenia Sylwestra II papieża, albowiem zgodny jest z tym co następuje.*

4b) *Kasyneński nr. 145 na str. 209 i nast., pergaminowy foliant z wieku XI. Tento rękopism, jak Bzowski i katalog kodexów biblioteki kasyneńskiej przez Fryderyka i Placyda z Genui sporządzony świadczy, nosi imię Syxta II papieża. Zgadza on się w ogóle z rękopismem admontskim, ma jednakże niektóre i od niego i od właściwego, pierwotnego textu różnice. Z niego powstał*

4b*) *Kasyneński nr. 110, pergaminowy w wielkiem folio z XII wieku. Do tego rzędu zdaje się należeć*

4c) *Rękopism biblioteki Waliceliańskiej w Rzymie, pod znakiem G. N. 99.*

5) *Bruxelski królewskiej biblioteki nr. 9290, pergaminowy foliant z wieku XII.*

6) *Monachijski biblioteki królewskiej, pergaminowy foliant z wieku XIV; użytkował z niego wydawca Pomników niemieckich za pośrednictwem uczonego Föringera, i daje znak jego: B. 34 między regensburskiemi ś. Emerana kodexami. W roku 1857 oglądał ten rękopism mój przyjaciel, August Bielowski. Pokazywał mu go uprzejmie sam pomieniony bibliotekarz, Föringer. Foliant ten który dawniej stanowił tylko cząstkę większego, 212 kart obejmującego kodexu, oddzielony już jest od reszty, liczy bowiem tylko 61 kart, a ma liczbę 126 rękopismów regensburskich ś. Emerana; zaś 14126 ogółu rękopismów monachijskiego zbioru. Text w nim jest znacznie zmieniony: nie tylko słowa i wyrażenia pojedyncze, ale całkowite okresy zastąpione są innemi, skrócone w wielu miejscach lub rozszerzone. Do żywotu dołączone są i cuda ś. Wojciecha, które Pertz wydrukował.*

Z tych tedy szesnastu rękopismów i wydań użytkując, sporządził pomieniony wydawca Pomników niemieckich swoje wydanie, trzymając się textu znajdującego się w 1, 2 i 3 z nich; ze wszystkich zaś innych jedynie tylko główniejsze różnice przytaczając.

My mieliśmy do naszego użytku jeszcze jeden rękopism, Pertzowi nieznany, którego załączamy podobiznę, i takowy szczegółowo tu opisujemy. Jest on na pergaminie w Polsce, jak się dorozumiewamy, najpóźniej pod koniec XIV wieku pisany, bardzo starannie, cały jedną ręką, we dwie przedziałki, głoskami gockiemi wprawdzie, jednakże okrąglejszemi, zbliżonemi do italiki, jakie widzieć się dają w nadaniach polskich z wieku XIII i XIV. Skrócenia w nim są częste, a głoski większe farbami napuszczane. Zresztą cały text żywotu pisany jest jednym ciągiem, bez żadnych odstępów, chociaż takowe częste są w innych żywotach, znajdujących się w tymże rękopismie. Są niejakie skazówki z których wnosić można że pisano go w Kielcach

w klasztorze OO. Dominikanów. Stanowił niegdyś cząstkę daleko obszerniejszej xięgi; dziś liczy tylko 25 kart półarkuszowych a 49 stronic świeżo liczbowanych. Znajduje się na nich:

I. Str. 1 Żywot ś. Wacława.

II. Str. 12 Żywot ś. Stanisława, biskupa krakowskiego, przez Wincentego z Kielc około połowy XIII wieku napisany.

III. Str. 37—48 żywot ś. Wojciecha, przez Kanaparza. W tym ostatnim brakuje w końcu kilkanaście wierszów, które wydarte zostały z kartą ostatnią. Urywa się tedy text na słowach: et semper karissimo tan(dem perfruitur Christo).

W niniejszem wydaniu naszem wzięliśmy za podstawę wzorowe, z wielką starannością i znajomością rzeczy dokonane wydanie Pertza; a gdy w niem text pierwotny Kanaparza z najstarszych i najpoprawniejszych kodexów wydobyty i niejako ustalony już został, nie zdawało się nam rzeczą konieczną powtarzać tu cały zasob różnic i różniczek rękopismów późniejszych które miał pod ręką wydawca niemiecki, zwłaszcza że nie filologiczny, ale czysto dziejowy pożytek mamy na celu. Dajemy więc przy texcie głównym, u dołu, tylko waryanty znajdujące się w nieznanym dotąd uczonemu światu rękopismie polskim, który będąc własnością zacnego przyjaciela naszego, Augusta Bielowskiego, głoską B *oznaczamy. Dodamy jeszcze że, jeśli nas pozór nie zwodzi, rękopism nasz textem do wskazanego u Pertza pod liczbą 5^c^ najbardziej się zbliża. Z objaśnień nakoniec dajemy te tylko które nam się potrzebniejszemi wydały.*

INCIPIT VITA ET PASSIO SANCTI ADALBERTI MARTIRIS. *)

1. Est locus in partibus Germaniæ dives opibus, præpotens armis ferocibusque viris, quem incolæ Sclavoniam cognomine dicunt. Huius maxima pars infidelitatis errore præventa, creaturam pro creatore, lignum vel lapidem pro Deo colunt; plerique vero nomine tenus christiani, ritu gentilium vivunt; quibus causa periculi fit res salutis. Nonnulli tamen ex eadem gente et bene credunt et pro spe futuræ mercedis bona opera agunt. Igitur in illis finibus, ubi christianitatis religio pulcherrima floruit, erat vir Zlaunic nomine, potens in honore et divitiis, amore iustitiæ ac operibus misericordiæ perrarus civis; vir magnus inter cunctos eius terræ habitatores, auro et argento locupletissimus, inter delicias fidus custos divinæ legis, ambulans sollicite iuxta præcepta sacerdotum, carus toto populo, sed proprię amicus pauperum. Hic accepit uxorem dignam generis sui, et ipsam

*) Taki nadpis ma rękopism B, i zatrzymujemy go jako właściwszy. Incipit passio sancti Adalberti, martiris Christi. 1. Incipit vita et passio venerabilis viri Adalberti, Pragensis civitatis episcopi, qui in baptismate appellatus est Woithec, cuius martyrium celebratur IX Kal. Mai. — 5.

Przedziałka I, wiersz 5 ferocibusque» fortibusque — 4 Sclavoniam» bohemiam — dicunt» vocant — 7 nomine tenus» nominetenus — 8 ritu» *dodano* tamen — *Przedziałka II, wiersz* 2 ubi» vere — 3 erat vir Zlaunic» eratque v. Slaunich — 9 toto» toti — 10 proprię» *niema* — 11 et ipsam» *niema.*

honestis moribus plenam; quæ audiendo verba vitæ plus sitivit, et eadem operando famem non explevit; nec delectabatur matronarum pompis, nec auro lapidibusque preciosis, pro minimo ducens, quæ stulti maxima putant. Sancta erat moribus, sancta sermonibus, fortis ut dicunt in ieiunio, familiaris Deo in oratione; mater lugenti pupillo, peregrino et viduæ gratissima soror. Pro his ergo et his similibus, quas ambo egerant, virtutibus honoraverunt eos nobiles et divites et coluerunt maxime pauperum turba.

ok. 956 2. Itaque cum de tam prænobili coniugio sancta proles merito foret nascitura, inter magnanimos iuvenes quos procreaverant, natus est illis puer speciosior cunctis, cui post in sacri baptismatis lavacro datum est nomen Woytech. Iste quantus esset futurus cum ignoratum fuerit, parentes pepercerunt formæ eius, et præ nimia pulchritudine quam habuit destinaverunt eum seculo. Quicquid autem pius error, verum mala venia, parentum in hoc deliquid, mox culpæ proditor cœlestis iræ gladius correxit. Cerneres namque infantuli corpusculum subita magnitudine exercvisse, et præ nimia inflatione ventrem toto corpore maiorem; sic in horas maiore dolore addito, periculum mortis imminere cœpit. Turbantur parentes; decurrunt ubertim lacrimæ patris, et curvis unguibus lacerat ora pallida nutrix; stant mœsti fratres; sævit dolor inter viscera matris, nec vox nec animus nec color certa sede manent. Tandem sub ipsa morte confugiunt ad pium et misericordem Dominum, et quæ pro hominum necessitate plus omnibus sanctis succurrere solet, matrem Domini appellant. Inde veniunt ad templum cum magna humilitate ac deiectione cordis; ponentesque puerum supra altare sanctæ Mariæ, votum placabile voverunt cum Domino. His ita actis, aversa est indignatio Dei, et extenuato ventre puer pristinæ redditur pulchritudini.

3. Parentes vero, qui causa huius mali erant, pœnitentia ducti glorificaverunt Dominum, qui pro melioratione hominum iræ suæ flagella disponere novit. Puer autem proficiens ætate et sapientia, ubi tempus erat, christianis inbuitur litteris; nec egressus est domum patris, donec memoriter didicit psalterium. Proinde pro discendis liberalibus studiis misit eum pater ad archiepiscopum Adalbertum, qui ab eo, ok. 972 quod verbis docuit, moribus et vita nusquam recessit. Præerat autem idem sacræ urbi, quæ latine virginum civitas,[1]) græce Parthenopolis vocatur, urbs quondam nota populis, et una ex magnis urbibus, dum primus Otto sceptra

Przedz. I, wiersz 2 et eadem• eademque — 4 nec auro lapidibusque preciosis• nec lapidibus preciosis auroque omnia — 6 Sancta• Ornata — 7 ut dicunt• *niema* — 8 peregrino• *dod.* pia susceptrix — 9 et h'ɜ similibus• et famosis — 12 turba• turbe — 15 quos procreaverant• quas procreaverat — 17 sacri• sacro — 18 Woytech• Woicech, quod nomen sonat consolacio exercitus — 22 verum mala venia• vel m. veniant — deliquid• deliquit; *zawsze tak pisano w rękop. B.* — 24 corpusculum• *niema* — 27 sic in horas maiore• fitque i. h. maiori — *Przedz. II, wiersz* 3 inter• intra — 10 deiectione• delectacione — 15 eum• pro eo — ita• itaque — 18 novit• vovit — 19 ubi• ut — 21 Proinde• Deinde — 22 pater• *dod.* eius — 24 docuit• *dod.* et — 26 civitas, grece Parthenopolis vocatur• civitas vocatur, grece Parthenopolis.

[1]) Magdeburg.

regalia rexit; nunc autem pro peccatis [1]) se-
Virg. Aen. II. 23. miruta domus et malefida statio nautis. Ipso tempore erat magister scolarum Octricus quidam philosophus, sub quo turba iuvenum et librorum copia multa, nimis crescente studio, floruerunt. Ergo archiepiscopus ille puerum cum magna caritate suscipiens, dat sibi confirmationem sacrosancti crismatis, et suo nomine Adalbertum appellans tradidit scolis. Aderat sibi discenti spiritus semper individuus comes, et cucurrit divite vena ingenium, ratio et sensus.

4. Toto autem tempore scolaris studii non emulatus fuerat facientes iniquitatem, nec stetit in consilio eorum, quibus erant inutilis actus et puerilia negocia; sed mox ubi longius aliquid positus magister ei locum præbuit, occultis itineribus ad sanctorum martyrum domicilia confugit. Ibi secundum mensuram temporis orationum vota persolvens, rursum ante occursum magistri loco suo resedit. Noctibus quoque, ut opus suum bonum ab humanis laudibus occultaret, circuit pauperes, debiles et cæcos, quibus secundum modum miseriarum amica solamina præstat. Verum ne a bonæ operationis studio cessaret, pater et eius optima mater omnia sufficienter dederunt. Quin et magistro suo aurum et argentum et quæcumque oculis hominum dignissima erant offerentes, karo filio doctrinam magno precio emerunt. Ille vero indefesso cursu ad omne virtutum exercitium semet ipsum semper extendens, inter suos collegas pulcherrimus processit. Recessu magistri, quando cæteri inanibus ludis et loco laborem legendi sibi minuerunt, ille vero Davitici nectaris mella degustans, spiritali risu se solatur. Quando illi prandentes in angulis scolæ dulcia obsonia magistro furantur, ille furtivas orationes dominæ suæ [2]) mittens, angelicam dapem sibi mercatur.

5. Videamus nunc inter alias virtutes quas habuit, sanctæ simplicitatis quam ditissimus erat. Quadam die dum iret de scolis, unus qui erat socius itineris, prætereuntem puellam humo prostravit, et causa ludi cum desuper proiecit. Concurrunt scolares, et quidnam foret acturus, cum ingenti chachinno expectant. Ille vero quia vestitam virginem tetigit, o bona stultitia! iam se nupsisse verissime credidit. Inde erigens se de invisa virgine, dedit se bene simplex puer in amarissimas lamentationes, atque continuo imbre oculos humectans: *Heu me! nupseram* inquid, et criminis machinatorem digito monstrans: *Hic me nubere fecit!*

Przedr. I, wiersz 7 sibi• igitur — 10 sibi• *niema* — discenti• discendi — semper• *niema* — 11 cucurrit• currunt — ratio• oratio — 13 studii• studiis — 14 fuerat• fugerat — 15 inutilis• inutiles — 17 occultis• ac cultis — 23 amica solamina præstat• subsidia sollempnia prestitit — 27 Quin... oculis• Cum eciam aurum et argentum magistro suo et que oculis — *Przedr. II, wiersz* 2 dignissima• digressiva — 5 karo filio doctrinam• cari filii doctrina — magno precio• *niema* — 6 pulcherrimus• pulcherrime — 7 cæteri• cæteris — 8 minuerunt• minuunt — 9 vero• *niema* — mella• mollia — 10 solatur• consolatur — 11 scolæ• scolarum — 15 quam• qua — 20 acturus• facturus — 21 vero• autem — 22 verissime• *niema* — 23 invisa• *niema* — 25 humectans• humadidare — 27 monstrans• demonstrans.

[1]) Mówi to autor z powodu Gisilara biskupa merseburskiego który biskupstwo magdeburskie najechał. Ob. Pertz III. 694. [2]) Najświętszej pannie której był ofiarowany.

Hæc et his similia Deo plenus infantulus iam tunc agendo, multorum oculos in se defixit, mirantium eius acta ac dicentium: *Benedicens benedixit hunc puerum Deus, qui infra limina puericiæ adhuc positus, ad optima quæque sic arduus surgit. O ter quaterque beatus, si hæc humanitatis studia tota devotione adimpleverit, et arrepti operis cursum congruo exitu terminaverit!* Quibus vero cognitus erat pater et eius mirifica mater: *Non est mirum,* aiunt, *si tantus est de tantis parentibus ortus. Patris iustitia floret in eo, et maternæ pietatis imago in purpureo pectore vernat.* Quot annis studuit, incertum est; sed quia sæcularis philosophiæ sat scientissimus erat, novimus omnes. Quem Dominus, credo, ad hoc humanæ philosophiæ studere voluit, ut post divinæ sapientiæ montes faciliore gressu scandere posset; aut pocius sæculi amarâ parvulus potare debuit, ut post vir factus Dei dulcia avidiore animo hauriret.

6. Post hæc magister scolarum imperatoris servitio ascriptus, accessit in regiam curtem. 981 At archimandrita Adalbertus debitum naturæ persolvens, ex hoc pelago ad littora sempiternæ beatitudinis transvolarat. Alumnus autem ille patriam carosque propinquos revisens, sub sacræ civitatis Pragæ episcopo arma christianæ miliciæ militaturus assumpsit. Nec multo post cepit languor pessimus eundem episcopum, et detestabili fine clausura vitam venit ei ultima dies. Nam in extremo anhelitu, cum 982 tamen adhuc magna pars animæ superstes foret, astantibus, quorum ille adolescens unus erat, hanc fabellam ægra voce retulit: *Ei mihi!* Virg. Aen. II. 274. *qualis eram et quantum diversus ab illo qualem me nunc esse vellem! Ei me miserum! perdidi dies meos; iam pœnitentiæ fructus nusquam! Perii! Ubi nunc honor meus et inanes diviciæ? O caro putribilis et esca vermium, ubi nunc gloria et pulchritudo vanitatis tuæ? Decepisti me, decepisti, fallax sæculum, promittens mihi annosam ætatem, et ecce! insperatæ mortis gladio ut male interemisti animam meam! Sed meum scelus utcumque veniabile tamen erga pium Dominum foret, nisi quod commendatæ plebis scelera ad cumulum miseriarum accedunt. Voluptates enim et desideria eis pro lege erant; nec prohibui furentem, nec prohibere potui sponte pereuntem populum, qui adhuc hodie nil sciunt vel faciunt, extra quod digitus satanæ in eorum cordibus scripsit. Ve mihi, quia silui! Hoc est, quod dolet, et dolebit in æwum. Nam ecce! diræ mortis victima in infernum recta via proficiscar, ubi vermes mei non morientur, et ignis meus ardebit in æternum, et ultra!* Sic ait, et citius dicto Virg. I. 142. obdormivit; factusque est planctus magnus

---

Przedz. I, wiersz 1 his• *niema* — infantulus• *niema* — 6 si• sed — 7 adimpleverit• adimplevit — 8 terminaverit• terminavit — 12 purpureo• puereo — 13 studuit• studuerit — 14 sæcularis• secularí — sat• satis — 16 ad hoc• adhuc — 18 faciliore• faciliori — aut• sed — 19 debuit• potuit — 20 dulcia avidiore animo• dulciora avidiori præcepta animo — 22 in• ad — curtem• curiam — 25 transvolarat• transvolavit — 27 sacræ• sacro — episcopo• *dod.* primo nomine — arma christianæ miliciæ• *niema*— *Przedz. II. wiersz* 2 clausura• clausuram—5 quorum ille• coram illo—6 Ei• Heu—8 me• *niema* — Ei• Heu — 11 gloria et• *niema* — 14 ut male• *niema* — 16 ut cumque veniabile tamen• utrumque veniale — 17 nisi quod• ubi — 18 enim• *niema* — 20 sponte pereuntem• pereuntem sponte — 25 quia• quod — 25 proficiscar• proficiscor — 26 morientur• moriuntur — ardebit• *dod.* usque.

super eum. Timuerunt autem timore magno, sed præ omnibus adolescens Adalbertus, qui his diebus deliciosus miles erat. Nocte eadem sacco indutus cilicino et caput cano cinere respergens, singulas circuit æcclesias; pauperibus quoque quæ habuit large dispergens, se et causam suam precibus Domino commendavit. Ipsi autem episcopatus honorem iam tunc aliqui tacitis repromissionibus, nonnulli publico sermone promiserunt.

7. Post mortem vero episcopi non longe ab urbe Praga factus est conventus desolatæ plebis una cum principe illius terræ; et fit diligens inquisitio, quem pro illo ponerent. Responderunt autem omnes uno ore: *Et quis alius, nisi indigena noster Adalbertus, cuius actus, nobilitas, divicie ac vita cum honore concordant? Hic quo ipse gradiatur optime novit; hic etiam ducatum animarum prudenter amministrat.* Eodem die dominico, quando hæc electio facta est, quidam validissimo demone raptus fertur in æcclesia ubi sedes episcopalis est; et cœpit palam confiteri mala sua, quorum sibi conscius erat. Tunc convenerunt ministri dominicalis mensæ, orantes pro eo et sacris verbis inimicum persequentes. Exclamavit autem per os illius inpurissimus demon dicens: *Quid mihi ac vobis? venistis detrudere me de hoc habitaculo meo! Quid prodest iactare vos inania verba? Ego illum, qui sessurus est in ista sede, valde timeo; ubicumque eum video vel audio, non ausus sum stare.* Et continuo spumans demon murmura et horrisona verba ingeminat; et diris dentibus diu infrendens, ad ultimum exivit, homine sano. Die postero ante ortum solis venit nuncius dicens, quia heri domnus Adalbertus consensu publico electus est in episcopum. Concurrunt populus cum clero, glorificantes et gratias agentes Domino, quia volens nolensque nequam spiritus confessus est electionem illius.

8. Rediens interea de Sarracino bello, adiit 983
Veronam imperatorius apex, scilicet Otto secundus, cui fuit manus in prælio fortis, in parvo corpore maxima virtus; augustus melior bono patre et, ut fama meminit, per omnia cesar christissimus. Idem tunc victor et victus pro recolligendo milite huc venerat, volens ultum ire damna victoriæ, sed nesciens, quia mors eum proxima pulsat. Ad hunc ergo Sclavonica manus perrexit, ferens legationem de parte ducis, et obtulit electum episcopum, rogans eius manu popularem confirmari electionem. Non minus imperator eorum dignæ peticioni adquiescens, dat ei pastoralem virgam; et, cuius suffraganeus erat, Mogontino archipræsuli in episcopum direxit consecrandum. Consecratus ille festo amicorum domini

Przedz. I, wiersz 1 autem• *dod.* omnes — 2 sed• et — 3 deliciosus• *dod.* Christi — 4 sacco indutus cilicino• indutus sacco cilicio — cano• *niema* — respergens• spergens — 6 quoque• *niema* — 7 et causam• causamque — 8 autem• *dod.* pro — honorem• honore — 9 repromissionibus• promissionibus — 15 alius• alter — 17 concordant• concordantur — 19 amministrat• aministret — 21 raptus• arreptus — 22 æcclesia• ecclesiam — 24 convenerunt• venerunt — 28 detrudere• destruere — 29 meo. Quid• Sed quid — *Przedz. II, wiersz* 2 ubicumque• *dod.* enim — 4 murmura et horrisona verba• visiora muururans verba — 6 postero• postera — 9 populus• populi — 10 Domino• deo — volens nolensque• volens — 11 est• *dod.* per — 15 Sarracino• Sarraceno — 14 imperatorius• imperatoris — 20 quia• quod — 27 Moguntino• Maguntino.

nostri Iesu Christi, Petri et Pauli, multo comi-
czer. tatu equitat in dulcem patriam. Equus autem cuius tergo insederat, non more frementium equorum nec properis cursibus gradiebatur, neque auro et argento portat fulgentia frena; Sed in rusticum morem torta canape ora strictus, incessit ad arbitrium sedentis. Ventum est ad sanctam civitatem Pragam, ubi dux præcluus Wencezlaus quondam regnum tenuit, ac in Dei servitio vivere suum egregie perduxit; postea vero sub impii fratris ferro nobile martyrium consummans, manifestis inditiis ac ingentibus usque hodie miraculis sua merita probat. Ibi tum novus ille pontifex vincla pedum solvens, nudo pede intrat urbem; hinc humili et contrito corde orationis iura persolvens, magno gaudio civium episcopalem cathedram obsedit.

9. Erat autem cunctis diebus pontificatus episcopii sui pie ac fideliter serviens Domino, sed multo tempore ac inproficuo labore christianitatis normam exercens in populo. Res æcclesiasticas sub æqua divisione distribuit in quatuor partes: primam partem pro necessariis vel ornatibus æcclesiæ; secundam canonicorum commoditatibus asscripsit; tertiam vero in agmina pauperum proflua miseratione expendens, ultimæ partis summulam pro suis usibus servat. Præterea omni die festo plurimos pauperes elimosinarios ad misericordiæ opera vocat, quæ eis necessaria erant affluente copia ministrans. Item cotidianis diebus ter quaternos [1]) habere solitus erat, quos in apostolici nominis honorem dape et potu saciat. Raro autem extra festum aliquod vidit eum meridianus sol manducantem, et numquam media nox somno indulgentem. Stat lectus paleis plumis et ostro rigidus, die oculos hominum pascens; nocte vero aut habuit fratrem Gaudentium, aut cæcum natum, extra quos suo cubili amicissima familiaritate iunctos, et se tercium, nemo quartus recubuit in una domo. Ipsi vero nuda humus, vel lene cilitium, et lapis pro capitis sustentaculo, somnum dabant. Numquam saturo ventre ivit dormitum, et nondum expleto sopore, surgit ad solitæ orationis convivia. Corpus vero et corporis incentiva acerrimis attriverat ieiuniis, nec ulli umquam voluptati animum dare volebat. Parva quies oculis et nulla venia est defectis pedibus.

10. Lustraverat enim carcerem et carcere positos, quorum longa series et infinitum agmen erat. Nulli plus nota propria domus, quam sibi erat, quis, quo nomine et in qua parte cubaret infirmus, aut quot capita rediviva salus vitæ, quot fatalis hora mitteret leto. Quorum omnium post pia obsequia, si semi-

Przedz. I, wiersz 3 frementium» frequentium — 4 properis» prosperis — 6 torta canape ora» tota cambeora— 9 Wencezlaus» *dod.* predictus— 15 probat» probantur — 20 episcopii» temporis — Domino» Deo — 21 tempore... labore» ac inproficuo sed multo labore — 25 vel» et — secundam» *dod.* vero — 27 vero» *dod.* partem — 28 ultimæ» *dod.* vero — *Przedz. II, wiersz* 1 elemosinarios» *niema* — 6 saciat» saciavit — 8 somno» *niema* — 9 paleis» altis — 11 natum» alterum — 12 suo» sui — 14 Ipsi» Si — 15 sustentaculo» sustentacione — 16 ivit» iit — 18 convivia» concinna — 19 corporis incentiva» cordis incentina— 20 nec ulli umquam» et numquam ulli— 21 defectis» fessis— 25 et» in — 28 fatalis hora» foralis ora.

[1]) t. j. dwanaście.

nis tempus erat, ad campum decurrit, et sacione peracta unde viveret, propriis manibus se laborasse gaudebat. Hinc viator intrepidus aderat sacris ædibus; sæpius Domino precator inportunus cælestes fores pulsat: nunc longis genuflexibus orationem protrahit, nunc ægra suspiria cordis multo flumine rigat. De completorio usque ad primam non exiit sermo de ore eius, et ad instar monachicæ professionis nocturna silentia servat. Post primam pastoralibus causis studia sua impendit, audiens diligenter, quid cum prædato paupere peregrinus et vidua eiularent. Quando autem exteriore cura vacabat, usque ad missæ celebrationem Davidicis utitur colloquiis. Homini non locutus est verbum, quamdiu dominicæ mensæ infulatus astitit et supra sancta sanctorum immolat angelicum panem. Post aut opera manuum laborat, aut cum caris capellanis sacræ lectionis cibaria degustat. His ociis longum diem, talibus negotiis totam ducere noctem. Ili sibi mores, hoc studium, hæc erat meta vivendi.

Luc. Fars. II. 380

11. Post completorium cum solitis orationibus incubaret, quidam pauper, cui nil præter vitam et membra impius latro reliquit, miseris ululatibus templi ostia pulsat. Quo audito cum de erogatis opibus nulla superfuissent, cœpit curiosius excogitare, quid illi dare posset; et cum nihil aliud occurreret, ingressus cubile, quod solum habuit tulit inde sericum pulvinar, cui abstrahens sericum, plumas circumquaque per domum respersit, deinde ad iacentis mendici clamorem recurrens, inanem purpuram in rugas complicavit, et per coëuntium ianuarum foramina emittens, hoc fertili dono manum pauperis accumulavit. Cuius furti auctor cum lateret, cumque Myzl domus suæ camerarius hoc inter pueros asperius requirere vellet, prohibuit eum dicens: *Nequaquam inimicus homo hoc fecit, sed qui indigens erat, forsitan pro explenda necessitate assumpsit.*

12. Inter hæc sancta opera non desierat pluere prædicationis verba; nec sibi solum bonus, nec nisi cum pluribus cœlestium gaudiorum particeps esse voluit; singulis compassione proximus, et præ cunctis in contemplatione suspensus; sic alta petens, ut proximorum infirma non despiceret; sic infirmis proximorum congruens, ut alta petere non desisteret; sic discretionis artem servare novit, ut esset in eo et iuste consulens misericordia et pie sæviens disciplina. Ipsi autem contraria voluntate ad carnalem sensum lapsi, bonum pastorem sequi noluerunt. Novo quippe modo

---

Przedr. I, wiersz 1 campum decurrit» campos cucurrit — 3 se laborasse» elaborasse — 6 genuflexibus» genuum flexionibus — 8 sermo» verbum — 10 Post primam» Post hec — 15 colloquiis» alloquiis — 17 astitit» constitit — 18 aut» autem — 21 ducere» deducere solebat — 22 erat» *niema* — 26 ostia» hostia — 27 de erogatis» derogatis — *Przedr. II, wiersz* 1 curiosius» curiosus — 6 inanem» in arcem — 9 accumulavit» accummulat — 10 cumque Myzl» et Villitona — 11 camerarius» prepositus — hoc» *niema* — requirere» inquirere — 13 sed» vel — forsitan» forsan — 17 nec» sed — 18 voluit; singulis... sic discretionis» voluit; sic alta petens, ut proximorum infirma non despiceret, sic infirmis proximorum congruens, ut alta petere non desisteret. Singulis compassione proximorum et præ cunctis in contemplacione positus; sic discrecionis — 24 in eo» bonus — misericordia» misericordiam — 25 sæviens» servans — disciplina» disciplinam — 26 lapsi» relapsi.

cum essent cœlestibus bonis pasti, peccatorum fecibus explebantur. Ille spiritalibus adiutoriis caulas suas præmunire instat; illi destruere, quod fecit, diabolicis inpugnationibus festinant. Ille a captivitate dæmonum et viciorum populum liberare parat; illi eo arcius se in omni peccato obligare non cessant. Vidit ergo episcopus, quia divinis legibus adversum ire omnibus modis festinarunt; vidit, quod obdurato corde in Deum grandia quæque et nova scelera adimplere meditantur; vidit optimæ gubernationis frustrari lacertos, plus etiam obesse sibi quam populo prodesse. Deflet ergo peccatum, et amarissimo luctu prosequitur damna perditæ gentis. Ad ultimum cogitat, melius esse relinquere quam in cœco et sponte pereunte populo operam perdere. Quod maxime de tribus causis actum esse dicunt, qui huius rei ordinem ipso narrante comperierunt. Prima et velut principalis causa propter plures uxores unius viri; secunda propter detestanda coniugia clericorum; tertia propter captivos et mancipia christianorum, quos mercator Iudæus infelici auro emerat emptosque tot episcopus redimere non potuit. In somnis quoque apparuit ei Dominus, suscitans eum et de lento sopore surgere iubens. Inquid ille: *Quis es tu tam imperiosæ auctoritatis, vel cuius rei gratia quietem frangere iubes?* Respondit: *Ego sum Iesus Christus, qui venditus sum; et ecce iterum vendor Iudæis, et tu adhuc stertis.* Ille expergefactus, secum tacito corde pertractat, quidnam hæc visio vellet. Admovet solvendæ quæstiunculæ socium elegantem virum Williconem. Hic honore præposituræ præerat cæteris, hunc vir sanctissimus omnium consiliorum suorum participem fecit. Cui cum suam visionem exponeret, respondit in propria verba et cogitationes ille mitissimus heros: *Quando venduntur christiani Iudæis, hanc venditionem patitur ipse Christus, cuius nos corpus et membra, a quo movemur et sumus.*

13. Hæc sanctus episcopus æqua lance perpendens, et ab imo cordis longa suspiria trahens, amplius stare timuit; sicque consilio doloris accepto, venit Romam, et apostolicæ se- 989
dis pontificem,[1]) quid in tanto suo populique discrimine foret acturus, gemebundis questibus inquirit: *Commendatus*, inquid, *mihi grex audire me non vult, nec capit sermo meus in illis,* Joh. 8.37.
in quorum pectoribus dæmoniacæ servitutis imperia regnant; et ea regio est, ubi pro iusto virtus corporis, pro lege voluptas dominatur. Ad hæc apostolicus: *Fili*, inquid, *quia te sequi nolunt, fuge quod nocet. Operæ precium est enim, si cum aliis fructum agere non potes, vel te ipsum non perdas. Quare meo consilio arripe tibi ocia contemplationis, et sede inter eos, qui vitam quietam in studiis dulcibus et salubribus agunt.* Hac itaque velut divina responsione animatus cum ad futura sanctorum gaudia ardenti desiderio anhelaret, statuit secum natale

---

Przedz. I, wiersz 2 explebantur» implebantur — 10 in Deum» *dod.* credere — grandia» gaudia — 14 et» *niema* — 16 et» *niema* — sponte... operam» pereunte populo sponte operam — 19 comperierunt» comperiunt — 20 causa» *dod.* fuit — 24 emptosque» quia — *Przedz. II, wiersz* 2 Admovet» Admonet — 3 Williconem» Willitonem — 9 ipse» *niema* — 12 Hæc» Hoc — 17 questibus» questionibus — 23 inquid» inquit.

[1]) Jana XVI który siedział na stolicy od r. 985—996; por. niżej rozdz. 21.

solum notioresque populos derelinquere. Vult pro Domino peregre proficisci, atque velut sub alio sole inopem ducere senectam. Omnia dura et aspera pro dilecto Iesu dulcia sibi visa sunt; pro divite Christo angustam pauperiem pati, non tam labor quam ingens amor erat. Post hanc suæ mentis deliberationem argentum pauperibus large distribuens, episcopalem cameram evacuat.

989 990 14. Erat autem ipsis diebus Romæ imperatrix augusta Theophanu, mater eius qui modo regnat tercius et Deo iuvante maximus Otto; cui pia cura circa pauperes cum summatibus viris, et bene quærentibus Christum sincerissima dilectio fuit. Hæc comperto, quod gratia orationis exulans ille usque Hierosolimam pergere vellet, clam venire illum fecit, et argenti tantum, quantum iuvenis Gaudentius vix levare posset pro viatico accipere fecit. Quod eadem consequenti nocte pauperibus fideliter divisit, atque ab uno denario totum expendens, nil sibi retinuit. Deinde pueris remissis in patriam, mutat habitum, et asinum pro portandis oneribus mercatus, cum tribus numero fratribus socium iter assumpsit. Habens[1]) itaque animum Hierosolimis sepulcrum Domini visere, venit ad montem Casinum, in cuius cacumine monasterium sedet, quod in hoc loco primus construere cœpit beatissimus pater, monachorum flos et gloria, Benedictus; ibi quoque, ut Gregorii mellifluum os[2]) sonat, ultimam partem vitæ deguit, et veræ religionis exemplar omnibus, qui in Christo pie vivere volunt, digito conscripsit. Hic tum licet agnitus non fuisset, tamen Domino quod futurum erat providente, honorifice hospitio susceptus est. Post paucos autem dies cum iter cœptum agere vellet, accessit ad eum illius loci abbas,[3]) et cum ipso admodum inlustres viri, hæc consilia velut ab divina arce ferentes: *Viam*, inquiunt, *quam acquirendæ beatitudinis causa cepisti, longe est a recta via et ab illa quæ ducit ad vitam. Perplexitatibus quippe fugacis sæculi carere magni animi est; sed cotidie loca nova mutare minus laudabile est. Sicut enim hiberni maris inconstancia malum nautis, ita vagacio de loco in locum periculum suis sequacibus minatur. Stare autem loco et supernis usibus eo liberius perfrui, non nos sed præcepta maiorum virorumque forcium exempla tibi dicunt.* Quod consilium providus heros non secus quam divinitus datum accipiens, ibi finem laboris et errabundae vagationis ponere cogitavit.[4])

15. Hæc eo cogitante, frustratur eum Deus,

Przedz. I, wiersz 1 Vult• *dod.* autem — 2 velut• *niema* — 5 pauperiem• paupertatem — 7 deliberationem• desideracionem — 9 evacuat• evacuavit — 11 Theophanu• Stephani — modo regnat• tunc regnabat — 22 Denide• Deinque — 27 Casinum• Cassinum — *Przedz. II, wiersz* 2 monachorum• *niema* — 8 futurum• futurus — 10 vellet• *dod.* et — 12 ab• a — 18 enim• *niema* — 21 autem• ergo.

[1]) Por. Leona ostyjskiego *Chron. Casin.* II. rozdz. 17. [2]) Vita s. Benedicti rozdz. 8 i nast. [3]) Manso. [4]) W jednym z rękopismów klasztoru kasyneńskiego przechowała się homilia przez ś. Wojciecha na uroczystość ś. Alexego ułożona, i miana przez niego w Rzymie w klasztorze śś. Bonifacego i Alexego w czasie jego tamże pobytu. Nadpis jej taki: In natale S. Alexii confessoris. Lectio S. Evangelii secundum Matthæum. In illo tempore dixit Symon Petrus ad Jesum: Domine ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te; quid

volens dilecti hominis desideria aliquantulum dilatare, ut quanto nunc amara primum et labore parta, tanto post dulciora fuissent. Nam cum ibi monastica lege vivere vellet, cumque a minimo usque ad maximum omnes hoc libentissime vellent, repente attonitas terribile verbum transverberat aures: *Et bonum est*, inquiunt, *ut stes nobiscum. Hic monachicum induas habitum; hic Deo placiturum vivere ducas; nostras quoque ecclesias novo opere constructas, cum sis episcopus, sacrare petes.* Quo audito, ille heros iam dudum intra se turbatus, hæc ira dictante reddidit: *Utrum me hominem vel asinum putatis, ut cum amota filiorum cura episcopus esse desisterem, nunc sub nomine episcopi vestras domus consecrarem?* Nec mora, ivit deorsum per montis convexa, et quasi duorum dierum itinere acto, ad magnum virum Nilum[1]) perrexit, cuius nobile meritum in monastico ordine velud novus lucifer in ætherio axe refulget; sub quo etiam duce ac divinæ artis magistro discipulorum plurima manus Deo militarunt. Hi vero omnes propriis manibus victum quærentes, secundum regulam sancti patris nostri Basilii cœlestibus vestigiis innituntur. Hac fama ductus, aggreditur sanctum senem, et provolutis genibus diu profudit lacrimas, quærens ab illo responsa et amica solacia. Quem intuitus domnus abbas Nilus, cuius meriti in conspectu Domini viveret, iam in primo sermone cognovit; qui et usque hodie[2]) ita amore Christi ferventem non meminit se vidisse aliquem iuvenem. *Et recepissem te*, inquid, *dulcis nate, nisi hæc susceptio mihi meisque nocitura, tibi tamen minime esset profutura. Etenim ut iste habitus et barbæ pili testantur, non indigena sed homo Græcus sum. Terra autem quantulacumque est, quam ego et mei mecum incolunt, illorum,[3]) quos tu bene fugis, propria est. Si quod Deo volente nimis vellem, una nobiscum cohabitaveris, tollunt illi quæ sua sunt; ego cum caris filiis expellor totus, tu de incerta re plus incertus eris. Quin immo accipe patris consilium, et unde digressus es, repete urbem Romam. Quo cum angelo bono te ducente perveneris, domnum abbatem Leonem nobis amicissimum ex nostra omniumque persona salutes atque epistolam nostram feras in hæc verba: aut te apud se, quod plus volo, retineat, aut si ei difficile apparet, ad abbatem sancti Sabæ mea vice commendet.*

16. Hac spe confirmatus, regreditur ad sacratam arcem, urbium dominam et caput mundi Romam. Inde, cui monasterio abbas Leo præ-

Przedz. I, wiersz 3 parta• parata — 4 cumque• *niema* — 6 terribile• *dod.* eius — 8 monachicum• monasticum — 15 hominem... putatis• putatis hominem vesanum, an asinum — 16 domus consecrarem• domus vellim consecrare — ivit• ut — 20 ætherio• etheris — 22 Deo• Domini — 25 propriis• *niema* — 27 profudit• fudit — *Przedz. II, wiersz* 1 illo• ipso — et amica solacia• *niema* — 3 meriti• meritis — 6 se• *niema* — 8 minime• *niema* — 25 vice• voce — 25 sacratam• sacram — 27 abbas Leo præfuisset• cum fuisset abbas Leo.

ergo erit nobis; et reliqua. Część tej homilii wydrukowali Bollandyści: Acta SS. Julii 17. T. IV, str. 257. [1]) Byłoto w klasztorze ś. Michała niedaleko Baru we włości kapuańskiej gdzie ś. Nil między r. 978 — 994 zostawał. Por. Żywot ś. Nila: Acta SS. Sept. T. VII. str. 327, tudzież Guttulæ Hist. Casin. I, str. 120—126. [2]) Ś. Nil umarł r. 1005. [3]) t. j. zakonników z Monte Casino którym klasztor ś. Michała podlegał.

fuisset, [1]) diligenter inquirens, ad sanctorum limina Bonifacii et Alexii[2]) monstrante populo perductus est. Postquam ingressus est et cum abbate datur copia fandi, obtulit salutationem et litteras quas miserat abba Nilus. Quibus perlectis, ut ex longo usu spiritum probare doctus erat, priusquam recepisset illum, arguta arte cuncta explorat. Primum cœpit indignationem simulare; quis, qua mente præditus esset, averso vultu indagare, aspera et dura illi prædicens, cunctaque archana mentis eius sagaci ingenio perquirens. Justum vero ac tenacem propositi virum nec dira hominis responsio frangere valuit, nec venientia temptamina a semel arrepta voluntate revocare potuerunt. Abbas vero Leo ubi non solum avertere[3]) a suo proposito, sed etiam dira prædicando plus accendere poterat, accepturum se fore illum pollicetur. Statuit autem, domnum apostolicum cum humiliato antistite prius convenire, ut quicquid agendum foret, tanti patris sententia suorumque cardinalium consilia deliberarent. Post hæc rite peractis omnibus, qua die Dominus discipulorum suorum pedes lavit ac lintheo extersit, monachilem habitum sanctus ille episcopus accepit. Sabbato sancto, quando baptizati catecumini criminalibus vinclis solvuntur, soluta est et ipsi capite pendens cuculla. Hinc secundum regulæ morem fratrum numero addictus, quærendum angusto calle cœpit ardencius cupere Christum. Duo autem ex fratribus, qui cum eo erant, iam dudum videntes quia se monachum facere vellet, non bene relicto clipeo fugam dederunt. Solus vero Gaudentius exemplo constantis viri remanens, cum beato viro monachatum atque probabilem conversationem consecutus est; qui etiam sibi carne et spiritu duplex germanus, et ab infantia semper fidissimus comes adhesit.

Virg. Aen. I. 520

Hor. Od. III. 3.

17. Ipse vero omni obedientia ac humilitate ambulans inter fratres, contra bella temptan-

---

Przedz. I, wiersz 2 et Alexii» *niema* — 5 Nilus» *niema* — Quibus» illis — 9 præditus» predictus — 12 vero» *niema* — 13 dira» dura — 14 venientia temptamina» veniencium temptacionum imo — 16 avertere a suo» a veteri — 17 prædicando» predicacio — *Przedz. II, wiersz* 4 monachilem» monachalem — 6 vinclis» vinculis — 9 addictus» adiunctus — 11 autem» *niema* — 13 relicto» proiecto — 14 Gaudentius» *dod.* beato — 15 cum beato viro monachatum» cum monachicam — 17 et spiritu» et vivo spiritu.

[1]) W Brzewnowie, koło Pragi, w klasztorze ś. Małgorzaty pokazują na skrawku pergaminu, od starości bardzo już nadwątlonego, ślub zakonny ś. Wojciecha, własną jego ręką napisany, w tych słowach:

† Ego Adalbertus promitto stabilitatem meam, et conuersionem morum meorum, et obedienciam, secundum regulam sancti Benedicti, coram Domino et omnibus sanctis eius, et abbate Augustino presente.

Pan Wacław Hanka, od którego najpierw powziąłem wiadomość o tem, był tak łaskaw sporządzić podobiznę tego skrawku, i takową tu dla ciekawości załączam. Uderza tu jednak ta okoliczność, że opat w którego obecności składał przysięgę pomieniony Adalbert, zwał się Augustyn a nie Leo, jakby to ze słów powyższych Kanaparza wynikało. A. Biel.

[2]) Dziś s. Alessio na górze awentyńskiej, nad Tybrem. [3]) *zamiast:* non solum non avertere.

tium viciorum intrepidus tyro accingitur. In cogitationibus suis ad humilem confessionem semper confugiens, quassatæ mentis archana spiritalibus viris pandere non cessavit. Cessante vero temptationum imbre in novam messem virtutum floruit, ac post viciorum victoriam solito clarior ęluxit. Processit ergo ut lux splendens, et crevit usque ad perfectum diem. Obedientia, qua donavit eum suus abbas, huiuscemodi erat, ut coquinæ fratrum aquæ ministratorios usus humero apportaret, manibus quoque eorum lavandis simile obsequium ageret. Sic se cunctis fratribus servire lætatur. Nec moratur interea æmulus hostis, nunc aperto bello, nunc latentibus insidiis hominem Dei inpugnaturus. Et cum testacia vasa nunc aqua, aliquando vino plena portaret, prædictus hostis callido astu lapsus parat, ac ut confracta in partes spargerentur efficiens, sacri viri faciem ingenti rubore perfudit. Hæc dum multociens fierent, et ipse tot vicibus veniam prostrato corpore peteret, tandem ultor eius confusionis respexit ad hæc negotia Deus. Nam una dierum cum fratrum mensæ apportaturus foret merum, offenso pede corruit ipse super vas et vas «ingenti cecidit super marmora lapsu.« Audit a longe pater monasterii, cunctique fratres per ordinem, quomodo labitur ille heros, nescientes, quia hunc casum prosperrima adversitas comitaretur. Ita enim vas sanum et vini porcio non minuta reperitur, acsi nulla facta foret ruina. Item nobilis quædam femina [1]) monasterium hoc causa orationis ingreditur; et cum caritatem ibi facere iussa foret, iam septem annis panem se non gustasse profitetur. Ille vero hunc abstinentiæ morem pro infirmitate adhæsisse ei recognoscens, allato pane salutiferæ crucis signaculum inpressit, ac deinde prandenti matronæ eum apponens: *In nomine domini mei Iesu Christi, filia,* inquid, *manduca panem. Non licet tibi sanctam caritatem violare; pro eius enim amore hoc parum prandii accipere iussa es.* Ad hanc vocem credula mulier panis munera degustans, cum gratiarum actione regreditur in domum suam. Exhinc ergo communi cibo usa, rem novam sibi contigisse civibus narrat; ac glorificat vox omnium dominum Deum. Nec prætercundum est, qualiter cuiusdam Iohannis filiam, qui nunc Urbis præfectus esse dinoscitur,[2]) atrocissimus febrium dolor vexare cœpit. Quam cum homo Dei sacratissima sua manu tangeret, omnis languor corporis eius imperio abscessit.

18. Archiepiscopus vero Mogontinus beati præsulis gregem sine pastore ire conspiciens, 904

Przedz. I, wiersz 4 viris• viribus — 7 solito• subito — ęluxit• illuxit — ergo• eciam — 9 eum• *niema* — suus abbas• summus abbas cum — 14 lætatur• letabatur — 16 testacia• testea — 17 aqua, aliquando vino plena• aqua plena aliquando — 23 eius• cuius — 27 Audit• Audivit — *Przedz. II, wiersz* 2 prosperrima• prospera — 5 femina• mulier — hoc• *niema* — orationis• devocionis — 12 mei• nostri — 14 sanctam• *dod.* Christi — 15 parum prandii• prandii pabulum — 16 panis• *niema* — 21 Iohannis• hominis — 27 Mogontinus• Moguntinus — 28 ire• *niema.*

[1]) Konstancyą nazwana jest ta niewiasta w poemacie o ś. Wojciechu. [2]) Jan Glosa piastował ten urząd nawet po śmierci Leona opata, przypadłej roku 1002 dnia 8 marca. Ob. Marini Papiri str. 127.

misit legatos cum litteris, per quos domnum apostolicum de sancti viri reditu interpellat. Factaque est Romæ sinodus [1]) pro hac causa; et oritur utrimque litigium grande, ex una parte eorum qui monachum perdere timuerunt, ex alia eorum qui pastorem suum cum auctoritate quæsierunt. Cumque invicem pugnantibus sententiis utraque pars diu decertaret, tandem dubiam nunciorum primas vix promeruit victoriam. Hic ipse primas frater erat ducis, cuius terræ qui exigebatur episcopus præfuit. [2]) Tum apostolicus non tam voluntate quam iure Dei permotus talia respondit: *Reddimus quod iuste quærunt, quamvis de bono patre iam degenerassent filii, et dabimus eum hac lege: Si audierint eum, teneant cum Dei benedictione, faciantque sub eo fructum centuplum. Si autem a consueta iniquitate sua recedere nolunt, hic noster absque periculo sui capitis malorum consorcia declinet.* Hæc ubi dicta dedit, finita est sinodus; et soluto cœtu, redierunt quisque in domum suam. Abscedunt legati, monachis tristibus, et læto animo ac magna exultatione. Cumque emenso itinere Pragam venirent, eunt ei obviam omnis ætas et sexus, et quasi cum ingenti gaudio acceperunt eum. Dant manus ac promittunt omnia, velut qui de sua reversione opido gauderent, secundum eius præcepta priorem vitam plenissime emendare vellent.

19. Sed paulo post cepit eos ignava mollicies, et neglectis prædicationibus itur in omne nefas. Veterum quippe viciorum recordationibus præventi, in carnalem partem relabuntur, et pereunt labor pastoralis et diligens cura boni patris. Inter hæc luctuosum et miserabile crimen exoritur. Mulier cuiusdam nobilis cum clerico adulterasse publice arguitur. Quam cum more barbarico parentes dedecorati coniugis decapitare quærerent, fugit illa per celeres auras, donec voce et cursu usque ad optatum pervenerat episcopum. Volens autem de illorum manibus mulierem liberare, clausit eam in monasterio sanctimonialium, quod sub vocabulo et veneratione sancti Georgii consecratum, firmissimis mœnibus vallatur. Clavim vero æcclesiæ custodi fideliter commendat, credens, ut femina inter feminas solacia doloris et sub altaris defensione vitæ securitatem haberet. Crimen quoque in se referre voluit, ut se sceleris auctore magnum aliquid fieret: scilicet ut per pœnitentiæ fructus aut illam vitæ servaret, aut ambo simul iussi morerentur. Qua voluntate quia martyrii coronam exposcens erat,

---

Przedz. I, wiersz 3 est• *niema* — 11 qui• que — 12 Tum• tunc — non• *niema* — 15 iam• tam— 19 noster• *niema*—capitis malorum consorcia• corporis a malorum consorcio—21 soluto• solito— 26 quasi• *niema* — 27 omnia• *niema* — *Przedz. II, wiersz* 1 velut qui• velintque — gauderent• gaudere et — 3 vellent• *niema* — 9 patris• pastoris — et• *niema* — 15 pervenerat• perveniret — autem ... mulierem• autem illam mulierem de manibus illorum — 17 sanctimonialium• monialium — sub• *niema*—19 mœnibus• meniis—Clavim• Clavem—21 ut• quod—inter• *dod.* alias—et• *niema*— 25 per• pro — fructus• fructibus—26 Qua• Quia—27 quia• qua—coronam• corona—crat• *dod.* et.

[1]) Porównaj Żywot przez Brunona pisany. [2]) Chrystyan, syn Bolesława I, xięcia czeskiego, a brat Bolesława II; towarzysz jego był Radła, nauczyciel ś. Wojciecha, zwany też Anastazym i Astrykiem; o nim obacz Hartwika: Żywot ś. Stefana króla.

adimpleret utique quod voluit nisi eum prudenter domnus Willico prohiberet. Impia manus interea absconsæ mulieri ferrum necemque parans, armato milite episcopale forum irruperunt. Quærunt minis et contumacibus dictis episcopum, qui contra divinum fas et legalia iura adulteram defendere vellet. Quod ille divinæ contemplationis ocio vacans ubi aure percepit, cum velut divisæ noctis hora esset, dicto versu fregit silentia, et in quo clausus erat exivit de templo. Deinde qui secum erant fratribus pacis oscula libans: *Bene valete,* inquid, *et pro me misero ferte pia vota Christo!* Inde totus ardore martyrii flagrans, non tardiore desiderio et cursu quam qui fugit hostem, sponte venit in hostem; ac medium agmen intrepido gressu incedens: *Si me queritis,* inquid, *præsto sum.* Unus autem ex illis, cui cum bonis semper læva voluntas erat, omnium ore talia respondit: *Cassa spes martyrii te tenet et nobilis gloria leti. Errat pro certo hæc sanctitas, quæ nostrum vult fieri peccatum. Non implebitur tua voluntas, sed agitur aliquid, quod plus dolet; quia nisi hæc meretrix nobis citius reddatur, habemus fratres tuos, in quorum uxoribus prole et prædiis hoc malum ulciscamur.* Hæc dum furens Sclavus contra episcopum dilatravit, ecce corruptus auro proditor adest; qui excerpens eos clam ex agmine vocat, seque itineris ducem præbens, domum, in qua clausa erat, domusque custodem manifestat. Custos vero tentus ab illis, nunc minis, nunc amicis affatibus, ut illam in manus eorum redderet, diu probatur; ad ultimum mortis timore perterritus, non sic sibi creditam cruentis hostibus prodidit feminam. Rapitur infelix illa, frustra pressis altaribus, et sub manu coniugis capitalem iussa est subire sententiam. Quod cum ille, velut vir iustus, facere nollet, sub gladio vilis vernulæ truncata, pœnas male usi corporis capite exsolvit.

20. His atque horum maioribus popularis nequitiæ studiis cum sermo docentis episcopi contrairet, flet bonus pastor, quia in morbido grege signa salutis nulla inesse prospexit. Hinc pro spectandis sequentibus malis oculos claudere volens, dulcis Romæ mœnia revisit, et nave monasterii mutat pastoralia frena. Congaudent illo redeunte monasticæ plebis sacra collegia, ac sanctitatis suæ amore pariter et utilitate perfruntur. Dilexerunt eum omnes, sed præ omnibus abbas suus, qui et post se totis cohortibus fratrum præfecerat illum. [1]) Ille autem omni vilitate et extremitate contentus, quanto magnus erat, tanto se cunctis inferiorem præbuit; quanto spiritalibus divitiis dives, tanto in oculis hominum parvus pauper et despectus esse cupiverat. Dicunt autem abba et fratres eius de eo, quia in omni virtute ad unguem perfectus est, et extra martyrium

ok. 935

S. Ben. reg. c. 7.

Przedr. I, wiersz 1 quod• et — 2 domnus Willico• prepositus Willatona — manus• manu — 4 episcopale forum irrumperunt• episcopales fores erumpunt — 5 contumacibus• thematibus — 8 ocio• ocia — 9 esset• *niema* — 12 Bene• *niema* — valete• *dod.* tum — 13 et• *niema* — 15 tardiore• tardiori — 19 bonis• *dod.* minus — 21 te• *niema* — 23 agitur• augetur — 24 quia• et — 29 eos• erat — 30 domum• *dod.* qui — *Przedr. II, wiersz* 6 cruentis• cruentibus — 12 maioribus• maiorum — 18 nave• novi — 20 pariter• *niema* — 24 contentus• contemptus — 28 et• *niema* — 29 abba• abbas — eius• *niema.*

[1]) Może w roku 995 kiedy Leo wysłany był, jako poseł, do Tracyi.

vere sanctus erat. Sic de die in diem semper novus et se ipso robustior succrescens, ad divinæ contemplationis fastigia velut castissima turtur evolaverat. Volens autem Dominus ostendere servo suo, cuius meriti viveret in conspectu suo, monstrat ei per visum duos ordines in cœlo, unum purpureo, alterum niveo amictu, quibus sub diversa specię singulare meritum et propria merces; ambobus tamen esca et potus erat laus perpetua Creatoris. Et facta est vox ad eum dicens: *Inter utrosque est tibi locus, convivacio mensæ et aptissimus honor.* Cuius rei visionem abbati suo cum exponeret, non hoc de se, sed velut sanctissimus Paulus revelationis suæ mysteria de alio homine narrat: *Sic*, inquid, *huiusmodi hominem, cui Dominus per visum talia ostendit et hæc ipsa donaturum se promittit.*

I. Cor. 12.

996 21. Hoc ipso tempore iter agit Romam rex Francorum, Otto tercius, pulchri cæsaris pulcherrima proles. Decursis quippe puerilibus annis, cum iam velut prima lanugine barbæ floreret, tempus et virtus maior annis imperatoriam sibi exposcerant dignitatem. Roma autem cum caput mundi et urbium domina sit et vocetur, sola reges imperare facit; cumque principis sanctorum corpus suo sinu refoveat, merito principem terrarum ipsa constituere debet. Suus ipsis diebus pontifex acerrima febre correptus, corpus terræ animam cœlo, utraque in sua dimisit exordia. Rex autem Otto Alpium nives multo milite transmeans, iuxta sacram urbem Ravennam regalia castra metatus est. Ibi in eius occursum veniunt epistolæ cum nunciis, quas mittunt Romani proceres et senatorius ordo. Primo illius adventum, velut toto tempore paternæ mortis non visum, totis visceribus desiderare ac debita fidelitate pollicitantur exspectare; deinde in morte domni apostolici tam sibi quam illis non minimam invectam esse partem incommodorum annunciant, et quam pro eo ponerent, regalem exquirunt sententiam. Erat item in capella regis quidam clericus nomine Bruno, secularibus litteris egregie eruditus et ipse regio sanguine genus ferens; [1]) magnæ scilicet indolis, sed, quod minus bonum, multum fervidæ iuventutis. Hunc, quia regi placuit, a maioribus electum Magontinus archipræsul Willigisus et suus collega Hildebaldus episcopus adduxerunt Romam; proinde a Romanis honorifice acceptum ad hoc ordinati episcopi apostolico honore promulgarunt. Superveniens etiam rex Romano more egregię accipitur; deinde et magno gaudio omnium imperatorum attigit apicem. Lætantur cum primatibus minores civitatis; cum afflicto paupere exultant agmina viduarum, quia novus imparator dat iura populis, dat iura novus papa.

22. His temporibus christianissimus ille cæ-

Przedz. I, wiersz 1 semper• *niema* — 3 castissima• castissimus — 6 ei• sibi — 7 purpureo• purpureum — 9 ambobus• ambobus aūt — 14 hoc• *dod.* velut — 16 huiusmodi• huiuscemodi — 19 ipso• *dod.* in — 22 iam• *niema* — 24 exposcerant• exposcebat — 25 cum• *niema* — 30 cœlo• in celum — *Przedz. II, wiersz* 2 nives• *dod.* cum — 8 fidelitate• felicitate — 10 tam• *niema* — 17 sed• et — minus• nimis — 22 apostolico• apostoli — 26 attigit• attingit.

[1]) Syn xięcia Ottona, syna Konrada i Luidgardy córki Ottona I. Miejsce to źle zrozumiawszy Piotr Damiani (rozd. 27) odniósł te słowa do ś. Brunona arcybiskupa i męczennika.

sar, cui circa servos Dei maximum studium semper et diligens cura fuit, crebro alloquitur sanctum Adalbertum, et habebat eum sibi familiarem, audiens libenter, quæcunque sibi diceret. Archiepiscopus vero Willigisus veterem querimoniam canens, domnum apostolicum de sancti hominis reditu interpellat; congeminat vota cum votis, et ut reportaret illum, modis omnibus instat. In apostolica quoque sinodo canonum testimonia revolvens, coram omnibus se iusta petere clamat; peccatum esse, singulis æcclesiis maritatis, solam Pragam suo pastore viduari; iuste poscentibus benivolam aurem, viduæ ecclesiæ maritum suum præbere, libera mente postulans erat. Rursum ex itinere quo versus est ad patriam, continuis litteris hoc idem reiterare non cessat; nec dimisit prius, donec pollicitus est domnus apostolicus, facturum se esse quæ velet. Tristatus est autem homo Dei, quia relinquere cogitur monasterium. Præscierat enim, quia populum, cui pastoralem curam debuit, a via sua mala nemo flectere quisset. Sed tristem eius animum hoc valde solatur, quia si in commissis sibi animabus dignos fructus agere nequisset, extraneis et non baptizatis prædicator missus fuerat. Ergo multis lacrimis fratrum dulce monasterium linquens, cum summæ discrecionis viro Notherio episcopo [1]) ultra Alpes proficiscitur.

23. Cumque velut duorum prope mensium iter agerent, venerunt Magunciam, ubi regressus ab Italicis horis imperator commoratus est. Cum quo vir Dei mansit bonum tempus, quia valde familiarissimus sibi erat, et nocte pariter ac die velut dulcissimus cubicularius imperiali cameræ adhæsit. Hoc autem non sic, velut sæculi aliquo amore captus, sed quia dilexit ipsum, et dulcibus dictis ad amorem cœlestis patriæ accendere voluit. Nam die sive nocte, cum turba locum dedit, sanctis alloquiis aggreditur illum, docens, ne magnum putaret, se imperatorem esse; cogitaret, se hominem moriturum, cinerem ex pulcherrimo, putredinem et vermium escam esse futurum; viduis se exhibere maritum, pauperibus et pupillis monstrare se patrem; timere Deum ut iustum ac districtum iudicem, amare ut pium veniæ largitorem ac misericordiæ fontem; sollicite pensare, quam angusta via quæ ducit ad vitam, et quam perpauci, qui intrant per eam; bene agentibus esset per humilitatem socius, contra delinquentium vicia per zelum iustitiæ erectus. Ad hunc modum plura subnectens, monet carum filium, præsentis vitæ bona despicere, æternitatis electionem desiderare, mansura quæ- wrześ.

Przedz. I, wiersz 7 congeminat» connominat — 8 reportaret» reprobaret — 10 testimonia» testimonio — 14 aurem» *dod.* prebuit — 15 Rursum» Rursus — 17 hoc» homo — 23 nemo flectere» flectere nemini — 24 hoc» homo — *Przedz. II, wiersz* 4 Magunciam» Moguntiam — 6 quo» vero — 8 dulcissimus cubicularius» amicissimus cubitarius — imperiali» *dod.* curti vel — 10 sæculi aliquo» aliquo seculari — 16 ex pulcherrimo, putredinem» et putridum — 19 monstrare se» se exhibere — 22 ducit» *dod.* hominem — 24 agentibus esset» agentium esse — 28 æternitatis electionem» electionis eternitatem — mansura» mensuram.

[1]) lionskim.

rere, in rebus temporalibus et transitoriis fiduciam non habere. Cunctis, qui in regia domo erant, servitutem serviens, velut servus omnium, sic eorum vilissima quæque manibus tractat, et omni humilitate eorum servicia facit. Noctibus quoque cum carpserant somnum, calciamenta eorum componere cura fuit; ab ianitore usque ad principem regiæ domus omnium caligas aqua abluit, et purgatos sordibus eos suo loco restituit. Ad hunc modum plurima servicia egit in camera; quanto quæque vilissima erant, tanto libentius ea pro humilitate ministrat. Sed serviminis auctor diu incognitus latuit, donec quidam Wolpharius, imperialis minister et sibi dilectus cubicularius, sanctum prodidit furem.

24 Vidit quoque ibi somnium nocte una, quod huiusmodi erat. Putabat se fratris sui curtem adire, et media curte stare domum, cuius structura aspectu erat delectabilis, parietes et tecta nivei candoris; intus duo lecti, unus sibi, alter fratri suo deputatus erat: uterque scilicet, ut decuit, multum honoris gerens; sed lectulus suus omnem gloriam alterius longe præcellens, totus purpureo splendore et sericis ornamentis amictus, ad caput vero aurei staminis lintheo pulcherrime redimitus. Sursum vero in capite erat aureis litteris scriptum:

Munus hoc auctentum filia sponsa tibi.

Cuius visionis ordinem cum aliquibus narrando exponeret: *Vide,* inquiunt illi, *quia Christo domino secundante martyr eris futurus. Regis filia, quæ dat tibi regia dona, hoc est domina cœli, sacratissima virgo Maria.* Hoc audiens ille, factus est lætissimo animo; et ingressus cubiculum cordis, egit gratias sancto sanctorum angelorum domino et omnipotenti Christo. Hinc matrem gratiarum, quæ regis solio proxima sedet, prona cervice et gavisæ mentis iubilo adorat: *Gloria tibi,* inquiens, *virgo, maris stella, quæ me ut pia domina humillimum servum tuum respicere dignata es.*

25. Hac ipsa tempestate adiit Turoniam, quærens auxilio sanctum senem Martinum. Nec præteriit Floriacum, qui beatissimum corpus confessoris nostri [1]) et patris Benedicti suo gremio collocare meruit; ubi etiam, quis ille sit Domino,[2]) cæcorum visus, claudorum gressus, surdorum auditus et cœlestium miraculorum multa milia protestantur. Horum duorum karissimorum patrum sacris confabulationibus pastus, læto animo regreditur ad imperiale domicilium. Inde quid sibi menti foret, quæ volente Deo agere vellet, sub lucem proferens, cœpit cum dilecto cæsare familiarem extremum sermonem habere. Finita locutione, pacis oscula invicem libant, et amplius numquam sociandos non absque dolore

---

Przedz. I, wiersz 3 servitutem• servitute — 11 quanto quæque vilissima erant• quantoque erant vilissima — 12 ea• *niema* — humilitate• humanitate — 17 ibi• *dod.* per — 18 Putabat• Putavit — 19 media• in medio — 22 sibi• *dod.* et — 24 suus• simul — 25 sericis• sericeis — 26 vero• autem — 29 auctentum• autenticum — *Przedz. II, wiersz* 2 Vide• *niema* — 5 Hoc• *niema* — 8 et• *niema* — Christo• *dod.* deo — 14 Turoniam• Turonam — 17 nostri• *niema* — 22 patrum• fratrum — 28 libant• libera.

[1]) Z tych słów widać, że autor jest zakonnikiem reguły ś. Benedykta. [2]) Zamiast: apud Dominum, to jest: jak wielkie zasługi u Boga miał ś. Benedykt.

separant amplexus. Vir ergo sanctus eius caram vitam carissimo Iesu multum commendans, secundum placitum archipræsulis sui ad apostatricem gentem pergere cœpit. Sapuit ipse, quod consilio suo non obaudirent, sed ne inobediens esset, iussum iter adimplere maluit. Hoc etiam eius animo magnam spem tribuit, quia si non in filiis, in alienis et barbaris animarum lucra congregare potuit. Erant enim multæ nationes per circuitum, per quas aut sibi martyrium aut eis baptismi gratiam conferre potuit. Gens autem hæc sceleratissima, ad quam redire compulsus est, in odium sui nominis grande nefas peregerunt. Nam parentes suos, nobiles et præclaros viros, misero vulnere prosternunt; fratres fratrumque filios, masculum una cum insonte femina, omnes morte sævissima dampnarunt; civitates[1]) quoque eorum igne ac ferro devastantes, omnia eorum bona in captivitatem redegerunt. Unus autem ex suis fratribus,[2]) dum hæc mala domi geruntur cum Bolizlavo Palaniorum duce foras in expeditione imperatoris erat. Dux vero ille pro amore sancti fratris magnis promissis et amicis opibus eum solatur.

997 26. Ergo pro his sceleribus aditum sibi clausum esse putans ille sanctissimus heros, noluit frustrari adventum suum; sed declinavit ad præfatum ducem, quia sibi amicissimus erat, et si se recipere vellent, per eius missos explorare potuit. Quo facto, econtra illi magna indignatione remittunt ei iræ et furoris plena verba, dicentes: *Sumus peccatores, populus iniquitatis, gens duræ cervicis; tu sanctus, amicus Dei, verus Israhelita, et tibi omnia cum Domino. Tantum ac talem non portant cohabitationes et consortia iniquorum. Et tamen unde novum hoc genus, ut tociens repulsos, tociens abiectos non unius sed diversarum mentium requirat episcopus? Agnoscimus,* ingeminant, *quid sub colore pietatis mendosum tinniat hæc sanctitas. Nolumus eum; quia si veniet, non venit pro nostra salute, sed pro puniendis malis et iniuriis, quæ fratribus suis fecimus et fecisse iuvat. Non est qui recipiat eum, non est usque ad unum.* Hæc et his similia audiens beatus episcopus, tanto læticiæ risu exuberat, ut pene a solito rigore magnum aliquid excederet. *Disrupisti,* inquid, *vincula mea. Tibi immolo gloriam et sacrificium laudis, quia pastoralis curæ funes et vincula de meo collo ipsorum refutacio liberavit. Fateor me hodie, o bone Jesu, totum esse tuum; tibi, dominator virtutis æternæ, laus honor et gloria*

Przedz. I, wiersz 1 separant amplexus• amplexus separantur — ergo• autem — 16 prosternunt• prostraverunt — 19 igne ... eorum• *niema* — 22 Bolizlavo Palaniorum• Bolezlao Polonorum — *Przedz. II, wiersz* 2 adventum• aditum — 11 novum• *niema* — 13 episcopus• Christum — 14 quid• quod — 15 tinniat• timeat — Nolumus• Novimus — 16 veniet• venit — 17 iniuriis• invidiis — 18 suis• sui — est• *niema* — 20 beatus• illesus — 23 Tibi• Cur — 24 curæ• cura — 25 liberavit• rupit.

[1]) Lubic, miasto na ujściu rzeczki Cydliny do Elby. Ob. Annales Pragenses u Pertza SS. III. str. 119. Stało się to według tych roczników roku 995. Kozma pragski w poemacie wydrukowanym u Dobnera Mon. hist. Boem. II. 40 wymienia miasto Kurim, dzisiejsze Kaurzim; wydawca jednak mniema że to tylko wtręt poźniejszy. [2]) na imię Sobiebor.

Noluisti eos, qui te nolunt et qui a via veritatis in desiderio declinant.

27. Inde adversus diram barbariem prophanosque idolatrâs gladium prædicationis acuens et aptans, cum quibus primum, cum quibus postmodum dimicare oporteret, animo deliberare cœpit; utrum Liuticenses, quos christianorum præda miserorumque hominum dampna pascunt, an Pruzzorum fines adiret, quorum deus venter est et avaricia iuncta cum morte. Phil. 3. 19 Tandem alternanti pocior sentencia successit animo, ut quia hæc regio proxima et nota fuerat duci prædicto, Pruzziæ deos et idola iret debellaturus. Dux vero cognita voluntate eius, dat ei navem, et ipsam pro pace itineris tèrdeno milite armat. Ipse vero adiit primo urbem Gyddanyze,[1]) quam ducis latissima regna dirimentem maris confinia tangunt. Ibi divina misericordia adventum eius prosperante, baptizabantur hominum multæ catervæ. Ibi, missarum solempnia celebrans, Patri immolat Christum, cui non post multos illos dies se ipsum pro hostia fuerat oblaturus. Quicquid vero superfuit de eo, quod ipse et novi baptizati communicarunt, colligere iubet, et mundissimo panno involutum sibi servabat pro viatico deportandum.

28. Postera autem die salutatis omnibus inponitur carinæ et pelago, et tollitur ab eorum oculis, numquam postea videndus. Hinc nauticum iter velocissimo cursu peragens, post paucos marinum litus egreditur, et reversa est navis cum armato custode. Ipse autem pro præstitis beneficiis gratiam vectoribus et vectorum domino agens, remansit ibi cum geminis fratribus; quorum alter presbiter Benedictus, alter dilectus et a puero sibi comes, frater Gaudentius erat. Tunc magna fiducia Christum prædicantes, intrant parvam insulam, quæ curvo amne[2]) circumvecta, formam circuli adeuntibus monstrat. Venientes vero loci possessores, cum pugnis expulerunt eos. Et quidam, arrepto naviculæ remo, astitit episcopo propius, et ut forte psalmos in libro decantaverat, ingentem ictum inter scapulas dedit. Excussus manibus volat in diversa codex, et ipse extenso capite et membris iacet humo prostratus; sed exterius afflicto corpore quid pia mens intus ageret, risus cordis per vocis organum mox patefecit. *Gratias tibi*, inquid, *Domine, quia etsi amplius non erit, saltim vel unum ictum pro Crucifixo meo accipere merui.* Transiens vero in aliam partem fluminis,[3]) stetit ibi sabbato. Vespere autem facto, dominus villæ di-

---

Przedz. I, wiersz 2 desiderio» desideria mala — 5 Inde» *dod.* beatus Adalbertus episcopus toties a suis repudiatus, tandem — 6 postmodum» post — oporteret» optaret — 7 Liuticenses» Luthicenses — 9 Pruzzorum» Prutenorum — 11 alternanti» alternati — 13 idola» ydolatras — iret» *niema* — 15 navem» navim — 17 Gyddanyze» Gydanik — 18 Ibi» Ipse — 21 Patri» *dod.* ac domino Jesu — immolat» *niema* — Christum» Christo — 24 communicarunt» communicaverunt — 25 iubet» cito — et mundissimo ... viatico» *niema* — *Przedz. II, wiersz* 3 nauticum» nautium — 5 paucos» *dod.* dies — 6 autem» *niema* — 14 Venientes vero» Invenientes autem — 15 cum pugnis» *dod.* ex pugnis — 17 ut» *niema* — 23 inquid» *dod.* ago — 24 etsi» si — 25 Crucifixo» *dod.* domino — 26 in» per — 27 facto» *niema.*

[1]) Gdańsk. [2]) Voigt (Gesch. Preuss. I. 266 i nast.) mniema że to była rzeka Pregla.
[3]) Według Voigta do Sambii czyli Samlandii.

vinum heroa Adalbertum transduxit in villam. Congregat se undique inhers vulgus, et quid de illo foret acturus, furibunda voce et canino rictu exspectant. Tunc sanctus Adalbertus, quis et unde esset, vel ob quam causam illuc veniret, interrogatus, talia econtra miti voce respondit: *Sum nativitate Sclavus, nomine Adalbertus, professione monachus, ordine quondam episcopus, officio nunc vester apostolus. Causa nostri itineris est vestra salus, ut relinquentes simulacra surda et muta, agnoscatis Creatorem vestrum, qui solus, et extra quem alter deus non est; et ut credentes in nomine eius vitam habeatis, et in atriis inmarcescibilibus cœlestium gaudiorum præmia percipere mereamini.* Hæc Sanctus Adalbertus. Illi autem iam dudum indignantes et cum clamore blasphemiæ verba adversus eum proclamantes, mortem sibi minantur. Et extimplo terram baculis percutientes, fustes capiti eius apponunt, et infrendunt dire dentibus in eum:

Magnum sit tibi, inquiunt, *quod hucusque impune venisti; et sicut celer reditus spem vitæ, ita tibi parvæ moræ necis dampna creabunt. Nobis et toto huic regno, cuius nos fauces sumus, communis lex imperat et unus ordo vivendi; vos vero, qui estis alterius et ignotæ legis, nisi hac nocte discedatis, in crastinum decapitabimini.* Ipsa vero nocte in naviculam inponebantur et retro ducti manserunt quinque dies in quodam vico. [1])

29. Hæc dum in illa parte geruntur, ecce in monasterio, ubi ille talis nutritus fuerat, cuidam converso Johanni Canapario talia Dominus per visum ostendit. E summo cœlo velut volancia deorsum veniunt usque ad terram duo linteamina, alba sicut nix et munda absque omni sorde et macula. Ambo sua honera, singulos quidem viros, de terra levant; ambo felicissimo cursu nubes et aurea sydera transnatant. Unius nomen extra ipsum qui hæc vidit admodum paucissimi sciunt; alter vero erat, ut adhuc hodie ipse meminit, domnus Adalbertus, cui angelicus minister iam cœlestis mensæ convivia præparavit. At pater Nilus ignotum est quid de eo videret; sed dulcibus scriptis eundem virum ita alloquitur: *Scias dulcissime fili, quia amicus noster Adalbertus ambulat cum Spiritu sancto, et beatissimo fine præsentem vitam erit terminaturus.* Item fratri Gaudentio, quæ opere futura erant, nocturna quies textis ambagibus dixit. Expergefactus ergo, si vellet audire somnium suum, interrogat dilectum patrem. Respondit autem ipse: *Dic, si quid habes.*—*Vidi*, inquid, *in medio altaris calicem aureum, et hunc vino semiplenum; custos*

Przedz. I, wiersz 1 Adalbertum• *niema* — 2 inhers• iners — 4 rictu• ritu — 6 talia tali — miti• *niema* — 15 Hæc Sanctus Adalbertus• *niema* — 16 autem *dod.* ei — 18 minantur• minarunt — 19 Et• *niema* — 23 sicut• sic — 24 parvæ moræ• *niema* — 25 fauces• fautores — 28 decapitabimini• decapitamini — *Przedz. II, wiersz* 1 Ipsa vero• Ipse — in naviculam• navicule — 2 retro ducti• reducti — dies• *niema* — 4 in illa• illa — 6 Canapario• Campanario — 10 honera• onera — 11 felicissimo• velocissimo — 12 transnatant• transmeant — 16 cui• cuius — 17 At• Ac— 18 quid de• quod — 23 opere• opera — 26 Respondit• Respondente — ipse• ipso — 28 custos• gusta.

[1]) Pertz mniema że bylo to w okolicy miasta Piławy.

vero eius nemo erat. Me itaque volente bibere merum, opposuit se mihi minister altaris, et audacibus meis cœptis velut quadam imperiosa auctoritate contradixit, quia nec mihi nec alicui hominum hanc licentiam dare vellet, pro eo quod tibi in crastinum pro mistica refectione foret servatum. Hæc eo loquente, fugit somnus ab oculis, et occupat tremencia membra torpor ingens: *Deus*, inquit, *fili, prosperet hunc visum! Fallaci somnio neminem credere oportet.*

kwiec. 23. 30. Iam exsurgente purpureo die cœptum iter agunt, et Davitico carmine viam sibi adbreviant, et dulcis vitæ gaudium continuo appellant Christum. Inde nemora et feralia lustra linquentes, sole ascendente ad meridiem, campestria loca adierunt.[1]) Ibi fratre Gaudentio missam celebrante, sanctus ille monachus communicavit, et post sacram communionem pro alleviando labore itineris pauxillum obsonii accepit. Et dicto versu et sequenti psalmo, surgit de gramineo cospite, et quantum iactus est lapidis vel missus sagittæ progressus, loco resedit. Hic cepit eum somnus; et quia diutini itineris fessus erat, pleno cornu profudit eum sopori fera quies. Ad ultimum pausantibus cunctis, affuit paganicus furor, et irruerunt super eos impetu magno, et iniecerunt omnes in vincula. Sanctus vero Adalbertus stans contra Gaudentium et alium fratrem ligatum: *Fratres*, inquit, *nolite contristari! Scitis, quia hæc patimur pro nomine Domini, cuius virtus ultra omnes virtutes, pulchritudo supra omnes decores, potencia inenarrabilis, pietas singularis. Quid enim fortius; quid eo pulchrius, quam dulcem pro dulcissimo Iesu fundere vitam?* Prosilit e furibundo agmine igneus Sicco, et totis viribus ingens iaculum movens, transfixit eius penetralia cordis. Ipse enim sacerdos idolorum et dux coniuratæ cohortis, velut ex debito prima vulnera facit. Deinde concurrerunt omnes, et vulnera miscentes, iram exsaturant. Profluit purpureus sanguis per foramina utriusque lateris; ille oculis ac manibus stat orans in cœlum. Exiit rubeus amnis divite vena, et extractæ hastæ septem ingentia vulnera pandunt. Ille vinclis solutis extendit manus in modum crucis et suppliciter fusis precibus pro sua et persecutorum salute ad Dominum clamat. Sic illa sancta anima carcere suo evolat; sic nobile corpus protenta cruce terram occupat;

Przedz. I, wiersz 5 hanc• *niema* — 6 servatum• servandum — 12 adbreviant• abbreviant — 13 dulcis vitæ• divitis — 20 surgit• fugit — 23 Hic• *dod.* cum — diutini• diu tam labore — *Przedz. II, wiersz* 5 hæc• hoc — 6 Domini *dod.* Jesu. *W tem miejscu pisarz kodexu B. dokłada od siebie te słowa*: Et sic anno domini DCCCCXCIIII *(tak zamiast* DCCCCXCVII) sanctus Adalbertus pragensis episcopus a Prutenis martyrio coronatur, ut dicit Cronica Po(lonorum). *Dodatek ten jednak przemazany jest farbą czerwoną.* — 7 omnes• *niema* — 9 enim• eo — 13 Ipse ... facit• *niema* — 15 concurrerunt• currunt — 19 Exiit• Exit — amnis• sanguis — 22 precibus• *dod.* et — sua• se — et• *dod.* pro — 24 anima• *dod.* e.

[1]) Voigt w pomienionem dziele swojem na str. 660 i nast. mniema, że to był tak zwany bógaj, czyli miejsce bogom poświęcone, do którego pod karą śmierci nie wolno było wkraczać nikomu, prócz kapłanów. Według jego więc domysłu właściwym powodem zabicia ś. Wojciecha, miało być przekroczenie tego prawa.

sic quoque multo sanguine vitam fundens, beatis sedibus et semper carissimo tandem perfruitur Christo. O sanctum et beatissimum virum, cuius in vultu angelicus splendor, in corde semper Christus erat! O pium et omni honore dignissimum, qui crucem, quam voluntate semper et animo portavit, tunc etiam manibus et toto corpore complexus est! Accurunt undique armis dira barbaries, et nondum expleto furore, auferunt corpori nobile caput, et separant exsanguia membra. Corpus vero loco dimittentes, caput palo fixerunt; et læto clamore sua scelera laudantes, reversi sunt unusquisque ad proprias sedes.[1]) Passus est autem sanctus et gloriosissimus martyr Christi Adalbertus 9. kalendas Mai,[2]) imperante rerum domino Ottonum tercio pio et clarissimo cæsare, feria 6; scilicet ut qua die dominus Iesus Christus pro homine, eadem die homo ille pro Deo suo pateretur. Cui est misericordia in seculum, honor laus et imperium in secula seculorum. Amen.

Przedz. I, wiersz 2 tan(dem) *reszta w rękopismie B. wydarta.*

[1]) O kaplicy w miejscu tego męczeństwa, wzniesionej między rokiem 1422—1424 a roku 1669 zniszczonej, pisze Voigt w dziele pomienionem str. 663 i nast. [2]) 23 kwietnia.

BRUNONA

ŻYWOT Ś. WOJCIECHA.

Bruno należy do tych zacnych cudzoziemców, którzy z czystych, moralnych pobudek ojczyznę naszą ukochawszy, służyli jej przez ciąg życia słowem i czynem.

Urodził się w drugiej połowie X wieku, w mieście saskiem, Kwerfurcie, jak powiada bezimienny, magdeburski kronikarz (Meibom. II. 279.), z ojca Brunona i matki Idy która go nadewszystko kochała. Możny ich ród spowinowacony był z panującymi: od brata bowiem rodzonego naszego Brunona, imieniem Gewerharda, pochodził Lotaryusz III cesarz (Ob. Pertz VI. 658). Młody Bruno posłany był na nauki do Magdeburga gdzie właśnie pod one czasy założone było arcybiskupstwo przez Ottona I, a nad pięknym brzegiem Elby wznosił się kościół spaniały świętemu Maurycemu poświęcony. Był wtedy arcybiskupem magdeburskim Adalbert, nauczycielem w szkołach tamtejszych mistrz Geddo, a między uczniami jego znaleźli się jednocześnie Wojciech, Bruno i Thietmar; dwaj pierwsi wsławieni wkrótce jako apostołowie i święci, ostatni jako znakomity swojego czasu kronikarz. Rozpisując się on w dziele swojem o zdarzeniach spółczesnych, nadmienia z chlubą, że przyjaźń i pokrewieństwo łączyło go z Brunona ojcem; a o synu powiada, że ilekroć wychodził zrana do szkoły, zwykł był prosić domowników swoich o przebaczenie uraz. Kiedyśmy, mówi on, trawili czas na rozrywce, Bruno go na modlitwie przepędzał, a trud nad wczasy przenosząc, ćwiczył się coraz bardziej w cnotach, aż doskonałości dostąpił (Thietm. VI. 58). Został najpierw kanonikiem ś. Maurycego, a biegłość nadzwyczajna w naukach wyzwolonych, zwłaszcza w muzyce, robiła go bardzo przyjemnym w towarzystwie. Otto III cesarz zapragnął go mieć na swoim dworze. Udał się tam Bruno, i jak się zdaje, towarzyszył cesarzowi roku 996 w podróży jego do Rzymu.

Wkrótce jednak dwór i zabawy jego rzuciwszy, postanowił wieść ustronne, samotne życie, idąc w tem za przykładem ś. Wojciecha, tudzież za przykładem Leona, Jana i tylu innych znajomych swoich i towarzyszy. Pod przybranem imieniem Bonifacego wstąpił do zakonu, podobno ś. Alexego w Rzymie, jak się niektórzy nowsi pisarze domyślają, i tam czas jakiś zostawał. Opowiada Piotr Damiani, że gdy razu jednego znajdował się Bruno w kaplicy kró-

lewskiej, wzniesionej na cześć dawnego męczenniku, ś. Bonifacego, widok jej przejął go takiem wzruszeniem, iż zawołał: »I ja Bonifacego mam imię, czemuż nie miałbym być męczennikiem, i cierpieć dla Chrystusa?» (Vita. Romualdi c. 27.) Odtąd więc myśl zostania męczennikiem ciągle go zaprzątała. W roku 1001 przebywał wraz z opatem Romualdem to w Tyburze, to w Kasynie, to nakoniec w Pereju koło Raweny, wszędzie surowością życia zakonnego nad innych się odznaczając. Nie wiadomo jest, czy Bruno znał już pierwej Polskę i jej xiążąt. Przy owczesnym stosunku ścisłym z cesarzami naszego Mieczysława I i Bolesława chrobrego bardzo łatwo to być mogło Brunonowi, jako jednemu z dostojnych saskich paniąt. To atoli pewna, że w czasie przebywania swojego z Romualdem w Pereju, miał sposobność poznać się bliżej z Polakami.

Zostawał bowiem Bolesław chrobry w stosunkach z opatem Romualdem: jemuto poruczył wychowanie najmłodszego synka swojego, Bolesława, którego ten mąż święty do wdziania sukienki zakonnej nakłonił. Prosił nadto król polski iżby mu opat pomieniony nadesłał kilku ze swoich zakonników dla szczepienia wiary świętej w Polsce i sąsiednich z nią krajach. Jakoż dwaj z nich, Jan i Benedykt, skłonili się dobrowolnie do tej posługi i z pilnością uczyli się języka polskiego (Vita Romualdi c. 26). Wszystko to mogło utorować Brunonowi drogę do zabrania znajomości z naszym Bolesławem chrobrym. Niebawem zawiązała się między nim a królem polskim tak serdeczna przyjaźń, że około roku 1008 pisał Bruno do Henryka II cesarza: »jeśliby cię zaleciała wieść, że królowi polskiemu za wiele przywiązania i za wiele wierności okazuję, tedy wiedz że istotnie kocham go jak moją duszę, a więcej niż moje życie.»

Po przepędzeniu kilku lat w zakonie, gdy już z woli papieża i Henryka II cesarza miał być arcybiskupem dla ludów pogańskich mianowany, dawał rzadkie przykłady zaparcia się siebie i pokory chrześciańskiej. Opowiadał jeden z towarzyszów jego Piotrowi Damianowi, że z Raweny do Rzymu szedł Bruno całą drogę pieszo i boso, wyprzedzając wesoło orszak podróżny i psalmy Dawidowe spiewając (Vita Romuald. c. 26, 27). Obdarzony w Rzymie palium arcybiskupiem i godnością poselską zaszczycony, wracał znowu do Niemiec w zimno i mrozy z obnażonemi po kolana nogami. W Merseburgu zastał cesarza Henryka i Taginona arcybiskupa zajętych, ile się zdaje, podówczas przywróceniem biskupstwa tamże. Wziąwszy od Taginona poświęcenie na arcybiskupa, udał się do Polski, na dwór Bolesława chrobrego, który miał rozległe z swymi sąsiadami stosunki; za jego ile się zdaje radą i pośrednictwem zwiedził najpierw, około roku 1007 Węgry; ztamtąd udał się roku 1008 na Ruś i cały miesiąc bawił tamże, prawdopodobnie w Kijowie, na dworze Włodzimierza wielkiego. Xiąże ten dowiedziawszy się że Bruno ma zamiar udać się do Pieczyngów, jego sąsiadów, odradzał mu to wszelkiemi sposobami, gdy zaś nie zdołał go odwieść od jego przedsięwzięcia, dał mu od siebie polecenie zawarcia przymierza z Pieczyngami, i sam go z wojskiem przez dwa dni drogi aż do granicy państw swoich odprowadzał, zaklinając przy rozstaniu, iżby przez wzgląd na swój charakter poselski, i dla oszczędzenia hańby jakaby ztąd na państwo jego spłynęła, nie narażał młodzień-

czego życia swego na śmierć męczeńską. Przygody swoje w kraju Pieczyngów sam Bruno, w pomienionym do cesarza Henryka liście, tak opowiada. »Przez dwa dni szliśmy bez żadnej zgoła przeszkody, trzeciego dnia rano pochwycili nas Pieczyngowie, i w dniu tym byliśmy wszyscy trzy razy, to jest: rano, w południe i wieczór z pochylonemi głowami, z szyjami obnażonemi prowadzeni pod topór katowski. Przecież od śmierci niechybnej ocaleliśmy łaską cudowną Boga i ś. Piotra, naszego obrońcy. Była niedziela, gdy nas do wielkiej ordy przyprowadzono. Wyznaczono nam stanowisko i dozwolono żyć pokąd lud wszystek, przez rozesłanych gońców uwiadomiony, na obrady się nie zbierze. Owoż w drugą niedzielę ku wieczorowi wiodą nas w środek obradujących, smagają biczem i nas i nasze konie; tłum ludu niezliczony rzuca się na nas z iskrzącemi od wściekłości oczyma, wznosi wrzask przeraźliwy; tysiąc toporów, tysiąc mieczy nad głowami naszemi wyciągnionych grozi nam rozsiekaniem w kawałki. Tak nas trapiono do ciemnej nocy i na wszystkie strony szarpano, aż nakoniec starszyzna Pieczyngów, słowa nasze usłyszawszy, poznała w swojej mądrości, żeśmyto dla ich dobra do kraju tego przybyli, i wyrwała nas przemocą z rąk tłumu. Tak tedy wolę Boga cudownego i najznakomitszego Piotra apostoła spełniając bawiliśmy pięć miesięcy między tym ludem, zwiedziliśmy trzy części ich kraju, do czwartej nie wkraczaliśmy, ale lepsi z jej mieszkańców posłów do nas wysłali. Około trzydziestu dusz na wiarę chrześciańską nawróciwszy, za wskazaniem bożem, zawarliśmy z Pieczyngami pokój którego, jak mię oni upewniali, nikt prócz nas zawrzećby nie potrafił. Pokój ten, mówili, jest twojem dziełem. Jeśli będzie trwały, jak nam to przyrzekasz, wszyscy chętnie chrześcianami zostaniem. Lecz jeśli ów władca Rusi zachwieje się w dotrzymaniu swoich przyrzeczeń, natenczas nie o chrześciaństwie lecz tylko o wojnie myśleć będziemy. Z tą odpowiedzią przybyłem do władcy Rusi, a on czyniąc zadość żądaniom tym, przez wzgląd na chwałę boską, dał Pieczyngom w zakład syna swojego. Wyświęciłem na biskupa jednego z naszych xięży i posłałem go wraz z synem xięcia w ziemię Pieczyngów. Tak tedy na większą cześć i chwałę Boga, zbawiciela naszego, zasiana została nauka chrześciańska między najgorszem i najdzikszem jakie znajduje się na ziemi pogaństwem.«

Z Kijowa wrócił Bruno znowu na dwór Bolesława chrobrego, i wsparty od niego radą i środkami materyalnemi postanowił nawracać na wiarę chrześciańską Prusaków i Weletów, sąsiednich a nieprzyjaznych Polsce. Byłato ostania z apostolskich jego wypraw. Udał się do Prus na początku roku 1009 w 11 jak mówi rocznikarz kwedlinburski, a jak mówi Thietmar, w 12 roku kapłańskiego swego zawodu. Zrazu doznał niejakiej pomyślności. Zdziaławszy w obec króla Nethimera ten cud, jak mówi legenda, że w stroju biskupim wszedł między stosy ognia rozniecconego i zostawał tam cały i nietknięty tak długo dopokąd xięża siedm psalmów nie odspiewali, nawrócił króla tego i trzystu z jego orszaku. Nethimer jednakże miał brata który wraz z nim mieszkając żadną miarą ochrzcić się nie chciał. Obrażony uporem jego król, dopuścił się bratobójstwa, a to dało powód trzeciemu bratu który miał osobny swój udział, że szukał zemsty za to na Brunonie. Nie długo czekał na porę ku temu sposobną.

Przybył do niego sam Bruno z ośmnastu swymi towarzyszami w celu nawracania go. Natychmiast kazał on ich uwięzić; później lękając się iżby Nethimer w pomoc im nie pospieszył, i nie zmusił go do ich uwolnienia, kazał w obecności swojej ściąć Brunona ze wszystkimi jego towarzyszami. Łagodny jak baranek, powiada Thietmar, szedł Bruno na śmierć męczeńską, a kronikarz wirceburski dodaje, że mu pierwej ręce i nogi a potem głowę odcięto (Vita Romualdi c. 26, 27; Viperti Hist. de præd. Brun.; Chron. Wirzburg. ap. Pertz VI. 29). Działo się to w roku 1009 dnia 17 lutego.

Miał Bruno przy swych rozległych wiadomościach rzadki dar do pisania i wprawę niepospolitą. Nie wszystkie jednak pisma jego doszły do naszych czasów. Trithemius w dziele swojem o pisarzach kościelnych, rozdziale 536 nadmienia o komentarzu jego do xiąg Mojżeszowych, wypracowanym w dwoch częściach. Zdaje się że to była jedna z wcześniejszych Brunona prac. W czasie, ile się zdaje, pobytu swego w Polsce postanowił opisać dokładnie raz jeszcze żywot ś. Wojciecha, swego niegdyś towarzysza, w którego ślady wstępował. Za podstawę swej pracy wziął on żywot tego świętego skreślony przez Jana Kanaparza, ułożył ją atoli w całkiem nowy sposób, poprawiając w niektórych miejscach poprzednika swego, w innych znowu dodając szczegóły tamtemu nieznane, a gdzieniecо, jako mniej potrzebne, lub do zakresu swego niestosowne, opuszczając. Tak w tem jak i innych pismach swoich odznacza się bystrością sądu, głębokiem zamiłowaniem prawdy, i śmiałością w jej wynurzeniu. W wykładzie jest on zwięzły, kwiecisty; uderza często wyższym polotem myśli, niekiedy jednak treściwością zbytnią zawiły i nie łatwy do zrozumienia się staje. Wielu zdarzeń sam był świadkiem naocznym, w innych powołuje się na takichże naocznych świadków, mianowicie na Leona i Jana opatów, na innego znowu Leona biskupa dworu cesarskiego, nakoniec na Radłę czyli Astryka który był ś. Wojciecha nauczycielem niegdyś, a później przyjacielem i towarzyszem. Złożone więc w tem pismie Brunona wiadomości są arcywiarogodne, a dla nas wysoką mają wartość ztąd, że autor według wszelkiego podobieństwa w Polsce je pisząc, Polską i sąsiedztwem jej więcej zajął się niż poprzednik jego Kanaparz, miał zaś większą łatwość niż ktokolwiek wtajemniczenia się we wszystko co się Polski tyczyło, jako osobisty przyjaciel Chrobrego.

Innem pismem Brunona dla dziejów naszych niezmiernie ważnem jest list obszerny do Henryka II cesarza. Pisał go autor takoż w Polsce po powrocie swoim z Kijowa w roku 1008, lub też na samym początku 1009, przed wyprawą swoją do Prus. W nim równie śmiało jak zręcznie nagania postępowanie tego cesarza względem króla polskiego, i upomina go iżby przez sam wzgląd na sprawę chrześciaństwa starał się dobrocią pozyskać sobie Bolesława, a znajdzie w nim tak dzielnego i przyjaznego sobie sprzymierzeńca, jakiego miał poprzednik Henryka, Otto, w polskim Mieczysławie. Prześliczny ten i sprawy owczesne nie mało wyjaśniający list dajemy niżej w zupełności.

Co do żywotu ś. Wojciecha, napisanego przez Brunona, doszedł on nas w dwoch textach które się znacznie różnią od siebie. Jeden text jest obszerniejszy, w zastosowania moralne

szczególniej obfitujący; drugi text jest jakby skróceniem tamtego, ma jednakże ustęp jeden o pobycie ś. Wojciecha na Węgrzech, a drugi teologiczno moralny które się w tamtym nie znachodzą. Uczony Pertz mniema że obydwa texty pochodzą od samego Brunona, i obszerny zowie pierwszą, skrócony zaś text drugą, późniejszą redakcyą. Jakkolwiek rzecz się ma co do żywotu skróconego, czy on jest robotą samego Brunona, lub też kogoś późniejszego, to wszakże pewna że obszernego żywotu jest autorem sam Bruno, albowiem oprócz innych oznak widocznie na osobę jego wskazujących, natrafiamy w nim te same zdania i temiż samemi słowami wyrażone, które są w liście Brunonowym pisanym do Henryka II cesarza; niema ich zaś w owej, tak zwanej, drugiej redakcyi.

Krótszy żywot wydał najpierw Gotfryd Henschen w tak zwanym zbiorze Bollandystów. Wydał go z rękopismu pragskiego, pisanego w wieku XIV, a mającego w niektórych miejscach znaczne opuszczenia, w innych znowu wtręty późniejsze, jak np. co do imion rodziców ś. Wojciecha. Ułamkowo przedrukowali ztamtąd żywot ten w zbiorach swoich Mabillon i Basnage. W naszych czasach wydał go Pertz w Pomnikach dziejowych niemieckich z rękopismu admontskiego, pisanego w wieku XII na pergaminie, w czwartce. Błędy niektóre tego rękopismu poprawił wydawca za pomocą rękopismu pragskiego znanego mu tylko z wydania Henschena. Jest to zresztą wydanie wzorowe.

Żywot obszerniejszy raz tylko był dotąd wydany. Wydrukował go Suryus w wielkiem dziele swojem: De probatis Sanctorum vitis *w Kolonii roku 1618, z rękopismu dziś nieznanego, pozwalając sobie jednakże, jak sam wyznaje, poprawek jakie się w rękopismie nie znachodziły. Z wydania tego użytkował dawniej Henschen a teraz Pertz, dając z niego przypiski u dołu do żywotu krótszego. Do sprawdzenia zaś i sprostowania textu owego który ogłosił Suryus, nie mieli oni żadnego rękopismu.*

W czasie tegorocznego pobytu mego w Czechach zwiedziłem bogatą bibliotekę xięcia Metternicha w Königswart, i osobliwości jej przeglądając natrafiłem na ten obszerny żywot w rękopismie dawnym który tu krótko opiszę.

Jestto dwutomowy foliant pod znakiem 20. D. 22. w bibliotece umieszczony. Pisany nadzwyczaj starannie na pergaminie, w jednej kolumnie, z tytulikami kolorowemi i bardzo ozdobnemi początkowemi głoskami. W teraźniejszej, nowej swojej oprawie w półpergamin, ma wyciśnięty na grzbiecie napis: Legendæ Sanctorum. *Pismo w obu tomach mało się różni od siebie, nie zdaje się jednak być wszędzie jednejże ręki. Roku w którym go pisano niema nigdzie wyrażonego, wnoszę tylko ze znamion graficznych że jest z wieku XII lub XIII. Pochodzi z dawnego klasztoru benedyktyńskiego w Ochsenhausen, w królestwie wirtemberskiem, jak i większa część kodexów tej biblioteki. Zawiera na karcie pierwszej żywot ś. Gala, zaczynający się tak:* Incipit prefatio Walefridi abbatis, cenobii augensis, de vita sci Galli confessoris. Nisi me sanctarum auctoritas scripturarum *itd. Następują dalej, karta 38:* Passio s. Leudegardi epi. *k. 42 odwr.* Passio s. Luce evangeliste. *k. 45.* Vita s. Aurelii episcopi

41 Rękopis perg. bibl. w Königswart Nr 90. D. 22. k. 143.

Passio Sci Adelbe

TI EPI 7 Ō.

ASCITVR PVRPVREVS flos bormicus terris! ma
ior filꝰ exparentibꝰ magnis! aureū pomū persis
enobilibꝰ ramis. Pgredit pulcra facie. s; puer vo
spu swogtuhc puerulus! qđ nomen int pretanū so
nat ēsolatio exercit. Pat ei erat uir magn æ ppotens. substantia

List s. Brunona.

Rękopis perg. bibl. w Kassel Philol. Nr 4.

iro aedē pio henrico regi. B. hic quid nisi miser tantū. quicquid
regem decet. iuncta cernenti domino dō placet. Dubio pcul
sapiat religiosus rex. ē nemo uiuens sup terrā qui plus diligat unm
salutē scdm dm. 7 qui plus uelit omnē urm honorē. scdm scm mul
to labore plenū. Erat ui optime carus episcopus bruno. cūmorā
facere interra ungros dixit mihi uos o rex piam sollicitudinē circa
me habere. 7 valde nimis timere ne uellē perire. Quod utiq fe
cisse 7 facio. nisi phiberet qui adhuc phibet clemens ds. 7 senior ms
sanctissimus petrus. Reddat tibi ds meritū interra uuentiū. qua
egregius rector qui debes pene pcurare totū mundū. deme minimo
seruo tuo ne perirem dignatus es innomine dm habere banc no
bilē curā. Ors dō tu aun sis rex. scdm sapientiā quā tibi ds dedit.
studiū habes. ut sis bonus 7 catholicus rector. sis 7 qualē habere
necesse ē. sce ecte pui 7 chr strictus auriga. Simlit mos miseri.
qualescūq tam tui. ne hanc uitā inuanū consumamus. 7 nudi
muemanur in die mortis. quantū sola misdia sca spūs flat operari
laborare studiū mittimus. scdm illud optimi pauli. Non facio ani
mā meā pcionorē quā me. Ergo quantū ad me. mihil nisi malū
facio tantū. quantū ū ad dm ubi uult. cuius dicto facit omne bo
nū. Opera dī reuelare 7 confiteri honorificū ē. maxime uobis ta
cere ñ debeo. cuius sca psuasione epūs sū. qui desco petro euangelū
xpi gentib. porto. Certe dies 7 mensis iam cōpleuit integer annus.

k. 48 odwr. Passio s. Genesii. *k. 49.* Vita s. Otmari *itd. Brunona żywot ś. Wojciecha zajmuje w tomie I karty 145—156.*

Ten tedy rękopism, podający nam text Brunona w wielu miejscach poprawniej niż Suryus, i bez owych zmian jakie sobie ów wydawca robić pozwalał, wziąłem za podstawę wydania niniejszego, i oznaczam go głoską początkową K, załączając tu oraz jego podobiznę którą uprzejmej uczynności doktora Pawła Rath, bibliotekarza königswartskiego, zawdzięczam.

Błędy niektóre pisarskie lub drobne opuszczenia prostuję i uzupełniam zapomocą wydań Suryusa i Pertza, a różnice tak od ich, jako i od Henschena textu wykazuję u dołu, oznaczając początkowemi głoskami: S. H. P. kodexy na których się ci trzej wydawcy opierali.

Prócz waryantów właściwych, drobnem pismem u dołu umieszczonych, starałem się podać dokładnie różnicę obu redakcyj tego żywotu, i te ustępy które w pierwszej zgoła się nie znachodzą, wydrukowałem zaraz niżej głoskami większemi niźli waryanty, aby przez połączenie tym sposobem obu textów zrobić to wydanie dla dziejów użyteczniejsze.

Co do podziału stosownego, rozpatrywałem się w tej mierze u moich poprzedników. Inaczej oznacza pojedyncze rozdziały Suryus który, dziwnym jakimś przypadkiem, dwie liczby całkiem przeskoczył; inaczej znowu Henschen, a inaczej Pertz. Nie chciałem mnożyć tych niejednostajności. Gdy więc z powodu ustępu o Węgrzech który w żywocie dłuższym zgoła się nie znachodzi, podziału percowskiego w zupełności przyjąć nie mogłem, starałem się przynajmniej jak najwięcej zbliżyć do niego, aby piszącym ułatwić powoływanie, a czytelnikom znachodzenie miejsc odpowiednich w różnych wydaniach.

PASSIO SANCTI ADALBERTI EPISCOPI ET MARTYRIS.

1. Nascitur purpureus flos Boemicis terris, maior filius ex parentibus magnis; aureum pomum processit e nobilibus ramis; progreditur pulchra facie, sed pulchrior spiritu, Wogitihc puerulus, quod nomen interpretatum sonat: consolatio exercitus. Pater eius erat vir magnus et prepotens; substantia eius integra, possessio diffusa. Est ei mortalium felicitatum copia, sub se positorum hominum unda, familia multa perstrepens, argento et auro plena domus. Cum esset dominus terre, fuit tamen mediocris homo; oratio rara, sed habitaverat secum misericordia bona; neglecta castitas, et larga pauperum cura. Mater claro ex genere Sclavorum erat nobilissima, digna iugalis iuncta digno marito; marito videlicet qui tangit

Wiersz 1 Adalberti• Adelberti, *tak zawsze ma to imię rękopism K. — Przedz. I, wiersz* 2 Boemicis• Bohemicis *P.* — 4 processit• exivit *P.* — 5 spiritu• fide *P.* — Wogitihe• Voicechus *S*; Woitech *P.*—6 interpretatum• si interpreteris *S.*—7 consolatio exercitus• exercitus consolationem *S.*— eius• suus *P*; suus nomine Slawnitz *H.* — erat vir magnus et prepotens• magnus et præpotens erat *P.* — 9 diffusa. Est ei• diffusa est; cui *P.* — *Przedz. II, wiersz* 2 se• ipso *S.* — 6 secum• cum illo *S.* — 7 Mater• mater eius nomine Strziezislawa *H.* — claro• *niema K.* i *S.* — 8 Sclavorum• Bohemorum *S.* — nobilissima• n. caro *K.* — iugalis• coniunx *S.* — 9 tangit• contigit *S.*

reges linea sanguinis, quem longe lateque iura dantem hodie tremunt populi, Heinrico regi accessit proximus nepos. Femina, aiunt, casta moribus, plena elemosinis, fidem loquens operibus, nobilitati suę pulchrum responsum dedit. Sed discipula virtutis, bene fit rea custos fratris. Nam dum zelat zelo castitatis, dum fit familiarius famula orationis, dat viro occasionem peccandi non cum una, sed cum feminarum turba. Bonus pater, sed melior mater, optimus qui nascitur ex ipsis.

2. Lacte plenus interea parvulus homo febricitans, mortem vicinam parentibus minatur, fletum movet oculis videntium suos sidereos vultus. Pater fecit spissum gressum ad quem amat prę filiis filium, testatur crebris lacrimis, quantus vivat amor pueri in visceribus patris. Mors amara in foribus, ecce occurrit salus bene cogitantibus. Dixerunt ergo territi parentes tremula prece: *Non nobis Domine, non nobis vivat puer iste; sed clericus in Dei matris* [1]*) honore portet iugum tuum pulchra cervice.* Sic dicunt ponuntque super altare Virginis, et recessit in ictu oculi vis doloris; infantulus ad se redit sospes in omnibus membris. Bona angelorum imperatrix augusta, perpetua virgo, sic in se clamantium ad Deum portat hominum vota, dum negare nescit corde petentibus, dum de cęlo fert opem egris mortalibus, splendida stella maris.

Signasti iam servum, virgo Maria, tuum.

3. Qui cum intra plenilunium sensibilis puericię venisset, rudisque linguę meatus ad loquelam extenderet, primis elementis inficiendus, presbyterorum datur in manus. Tunc minister eius qui infantilibus cunis familiarius adhęsit, ut mos est humani ingenii, laborem fugiens parandis literis se comitem subtraxit. Propter quod arduum iter desperat, semel et secundo concita fuga ad dulces parentes perrexit. Quo facto pater infrendens diris ictibus et vitalibus plagis fugam correxit, et cum indignatione sequens, non ab re filium tradidit amare salubribus scolis. Nam aperuit Deus

---

Przedz. I, wiersz 2 tremunt populi• tremit populus, adeoque *S*; tremunt *P.* — 3 Femina• Femina eius ut *P.* — 4 fidem• fide *K.* — 6 bene• pene *H.* — custos fratris• castitatis *H.* — 7 zelat• fervet *S.* — familiarius• familiaris *H.* — 12 Lacte plenus interea parvulus homo• Int. l. pl. parv. *S.* — febricitans• febricitat *P.* — 14 oculis videntium suos• videntibus eius *S.* — 15 fecit spissum gressum ad quem amat• lento gradu adit suum. *S*; f. s. g. ad puerum q. a. *P.* — 16 filium• charum f. *S.* — lacrimis• lacrimarum stillis *P.* — 18 occurrit salus• occurrit, sed salus *S.* — 19 ergo• enim *P.* — 21 Dei matris honore• D. h. m. *P*; D. m. honorem *S.* — 22 Sic dicunt ponuntque• sic dum ponunt *P.* — *Przedz. II, wiersz* 1 super• sub *S.* — et• *niema P.* — 3 in• *niema P.* — Bona• Bona semper *P.* — 4 perpetua virgo• *niema P.* — in se clamantium• s. c. *P*; ad s. c. *H*; se invocantium *S.* — 6 de cęlo• cœlo *P.* — 9 iam *niema P.* — 11 rudisque• rudesque *S.* — 12 inficiendus• imbuendus *S.* — 13 Tunc ... cunis• Tunc quidam qui cunabulis pueri *P*; Tunc impulsus timore quodam, qui cunabulis pueri *H.* — 15 ut mos ... fugiens• arduum desperans iter *P.* — 16 parandis• comparandis *S.* — 17 Propter quod arduum iter desperat• Itaque et ille a. i. d. *S*; *niema P.* — semel et secundo• et semel atque iterum *S*; semelque et secundo *H.* — 18 parentes perrexit• sese parentes recipit *S.* — 19 Quo facto• Sed. *S*; quo scito *H.* — 22 amare salubribus• salutiferis *P.*

[1]) Bogarodzicy.

puero aurem cordis, et interiecto mensis spatio tanta gratia perfudit, ut exinde parvo seniori usque ad unguem philosophię, eius papas [1]) morum et magister sensuum foret.

4. Decursis itaque rudis infantię balbutientibus annis, Wogitihe Davitico nectare[2]) potatus, parvoque melle dulce canentis Gregorii[3]) pastus, ut partem suam comedat, ad septem panes sapientię portatur, traditur, inquam, ad ingenuam Parthenopolim, Theutonum novam metropolim liberalibus disciplinis imbuendus; quam urbem rex maximus, primus trium Ottonum, imperator augustus in magnum archipręsulatum erexit, et ut hodie cernere est, sancto Mauritio in fluminis Albis pulchro littore, pulcherrimam domum prope construxit.

1* Ecce prudens lector, in peccatis agnosce latens mysterium, si non gravat hoc dictum; ut in peccato David et in aliis solet erratibus bonum figurare vetus testamentum. Bis dum presbyter, dum fit pontifex unctus, bis dum ignorantia peccat puer unctus, homo mortuus[6]) quatuor dies[7]) unguento Salvatoris ad vitam suscitatur; baptizatus ter, dum fonte Christum Urbis episcopus tunc Adalbertus, ipse et primus, qui, quem suo nomine Adalbertum vocavit, bonę indolis puerum Wogitechum secundo crismate linivit. Hęc cum facta essent, non norunt, [4]) postea quando finito scolę duello domum redeunt, recordata est mater pueri, quia Pruzis episcopus gentium positus, cum idem Adalbertus per regnum patris iter ageret, deducit filium cum ungendis pueris ut tunc primo eum crismate episcopus liniret. 1*

5. Igitur ad frontem scolę hospes processit, ianuas timoris intrat, ubi plures epulas appositas cernere erat quas, prout cui venę in lęvo pectore saliunt,[5]) amena turba discipulorum avido ore carpebat. Scolis pręerat tunc Ohtricus quidam facundissimus, ętate illa quasi Cicero induit, dum mente monachum, dum sanguine martirem facit, summæ Trinitati invisibili Deo aptus servus præparatur: sumo baptisma ter factum, quaternam unctionem semel errantem, et colligam in sacrum septenarium — ubi vivit puer iste, a via currat — invenio hominem Deo plenum, septies Spiritu sancto infusum. P.

Przedz. I, wiersz 2 parvo» puer *S*; parendo *P.*—3 papas» papa *K.*—6 Wogitihe Davitico nectare» Voicechus Davidico n. *S.* i *H*; Davitico nectare Woiteh *P.* — 8 ad» et ad *P.* — 9 ad ingenuam Parthenopolim, Theutonum novam metropolim» ingenuæ Parthenopoli Th. novæ metropoli *S.* — 11 imbuendus» instituendus *S.*—12 Ottonum» Otto *P.*—13 imperator augustus» *niema H.*—15 sancto ... littore» in pulchro littore Albis fluminis sancto Mauricio *P*; suo Mauritio in fluminis Albis pulchro littore *S.* — *Przedz. II, wiersz* 1 episcopus tunc» tunc erat episcopus *P.* — ipse et» et ipse *P.* — 3 puerum Wogitechum secundo» puerulum Woicechum sancto *S*; puerum Woiteh secundo *P.* — 5 postea quando» posteaquam *S.* — 6 redeunt» rediit *S.* i *P.* — 7 Pruzis» Brutiis *S.* — 8 per» super. *P.* — 9 deducit» deductum *S.* i *P*; deductum fuisse *H.* — ungendis» unguendis *P.* — ui» *niema P.* — 10 eum *niema P.*—episcopus» *niema S.* i *P.*— liniret» liniretur *H.*— 12 appositas» *niema P.* — 13 cui» cuique *S.* i *P.* — 14 avido» *niema P.* — 15 carpebat» carpunt *P.* — Ohtricus» Athericus *S*; Octricus *P*; Ottricus *H.* — 16 Cicero unus» quidam Cicero *S.*

[1]) nauczyciel. [2]) psalmami. [3]) nauką moralną. [4]) Adalbert arcybiskup magdeburski i Wojciech. [5]) podobnie mówi Ruotger w żywocie Brunona arcyb. rozdz. 5. Cui in læva parte mamillæ nil saluit. Pertz IV. 256. [6]) t. j. Wojciech, nim został ochrzcony. [7]) jak Łazarz, po dniach czteru.

unus, cuius memoriale clarum usque nunc per omnem Saxoniam habetur; quem, quantus foret, discipulorum facies inspecta sine lingua sonat, et per vicinas urbes circumquaque diffusa sophia digito monstravit. Apponuntur pedagogus et herus legere, sicut consuetudo erat domi discere; adest puero divina gratia, currunt divite vena ingenium, sensus et ratio. Hoc autem asserunt mirabile in eo, si forte magister amoveret pedem, ut proprium est vagis puerorum animis, aliquando prodeunte ludo totum consumpserat diem. Cumque de lecta lectione nec verbum saperet, et bene iratus magister flagellare inchoaret: *Dimitte me,* inquit, *legam;* et dimissus, ut rem notam, optime legit. Dicunt etiam tribus linguis[1]) pro una locutum; cum scopę tergum verrunt, et ferientia flagella dolentem carnem frangunt. Auditoribus enim usus erat latialiter fari, nec ausus est quisquam coram magistro lingua barbara loqui. Unde admotis urentibus virgis, primum, *mi domine* garrit, iam cum increscit dolor qui legem non habet, eodem verbo nunc Saxo, nunc Sclavus misericordiam clamat.

6. Annos ter ternos in area studii palestram exercet ingenii; effodiens terrę cordis obrutos sensus contra ignorantię densam noctem prendidit scientię diem. Post capella regis magistrum tulit. Scola dixit: *Sat prata biberunt;*[2]) discipulorum divisa manus certas sedes domosque revisunt. Repatriat novo nomine Adalbertus, portans secum dulces sapientię liquores; dat caris parentibus visus filius gaudium magnum. Hoc toto tum tempore adeo lascivus, ut homo, incubat terrenis deliciis, vacat puerilibus iocis; querens cibum et potum, ut pecus incurvat vultum, nescit rectus cernere cęlum.

7. Moritur interea Boemię provincię episcopus; et si est, ut auditum, coram astantibus desperata voce testatur, quod ab nigris spiritibus immundis ad tartareum chaos incaute portatur. Prȩsens enim erat tunc Adalbertus, unus extrema videntium, et verba morientis aure audientium; quem ut ipse post abbati in

---

Przedz. I, wiersz 1 memoriale clarum• illustris memoria *S.*—nunc• in præsens *S.*—2 per omnem• intra *P.*—3 sine• sive *S.*—5 digito monstravit• ceu digito demonstrat *S*; digito monstrat *P.*—Apponuntur• apponunt. *H.* — 6 pedagogus• ad unum pedagogus *S.* — herus• herus ad unum *P.* — legere• legem — 7 adest• et adest *S.* — 8 currunt• et curunt *P.* — 10 amoveret• movisset *S.* — 12 prodeunte• pereunte *K.* i *H.* — 13 de lecta• de prælectione *S.* — 16 Dicunt• Dicitur *P.* — 17 locutum; cum• locutus; Domine mi: magistro clamasse, dum *P.*—18 ferientia• ferventia *P.*—19 usus• tunc usus *H.* — 20 latialiter• latine *S.*—21 Unde ... clamat• *niema P.* — *Przedz. II, wiersz* 3 area• arena *K.* i *H.* — 4 cordis• *niema P.* — obrutos• obtusos *S.* — 5 prendidit• pretendit *K.* — 6 Post• Postquam *S.* — regis• gregis *S.* — 9 Adalbertus• iam adolescens Ad. *P.* — 10 portans• portat. *P.* — 12 toto tum• toto *S*; totum *K.* — lascivus• lascivus erat *S.* i *P.* — 15 incurvat• curvat *P.* — rectus• rectius *K*; *niema P.* — 17 interea• *niema P.* — 18 si• sic *S*; sicut *P.* — est, ut auditum• est, ut audivimus *S*; *niema P.* — 19 testatur• testatus *S.* — quod• *niema P.* — 20 immundis• *niema P.* — incaute portatur• deportaretur *S.* — 21 enim• *niema S.* i *P.* — 23 aure• audire *P.*

[1]) czeskim, niemieckim i łacińskim. [2]) Virg. Ecl. 3. 111.

monasterio dixit, visionis illius magnus horror invasit, et ad primam salutem direxit. Exinde emendare mores, frena ponere animis, desideria carnis igne divini amoris excoquere cepit.

8. Conveniunt dux terre et maior populus, 983 et pro eligendo pastore varias sententias ducunt; omnes tamen ad ultimum manus levant, aëra clamoribus implent, non habere meliorem, nec alium oportere esse suum episcopum, quam indigenam Adalbertum, cuius nobilitas, divitie, alta sapientia et placabiles mores cum tanto honore concordarent. Ergo in hec verba levatur terre episcopus, mutata mente, pius Adalbertus. Hac ipsa die, ubi erat episcopium, audientibus multis, locutum est dæmonium, cum presbyteri sacris imprecationibus urgerent, ut exiens de homine possesso daret honorem Deo vivo: *Quid mihi molesti estis* inquit? *Ve satis est mihi! Amplius hic stare non possum, quia electus hodie est populo terre episcopus, quem valde timeo, christicola Adalbertus.* Sic ait, et quasi citius dicto cessit dæmon impudens Spiritui sancto, et ut flagello fugatus exivit homine sano. Cui rei homo, qui hora illa præsens erat, Willico quidam, bonus clericus et sapiens, visibile testimonium asse- 983 rebat, quod nos legimus, cum ad abbatem nostrum hoc scripto filius mandaverat. Ipsum episcopus Adalbertus sue ecclesie præpositum habuit; post super cordis arida flante Spiritu sancto, nobilem monachum mons Cassinus recepit.

9. Igitur electus episcopus auricomam Italiam vadit; quem obese clusę artas vias egressum prima civitas Verona recepit, que in fauce regni pulcre levat caput. Ibi cum pastorali virga investivit Otto secundus, qui tunc loco patris rapidis cruribus montem imperii scandit; sed non dextro omine, nec vivo maturove sapientie signo rem publicam rexit; et dum omne quod vult regem oportere sequi, non bene, putat, collectum orbem amisit, et quam patris terror peperit, pacem interfecit. Sensit Theutonum tellus patrem scilicet mortuum, nautam maris; sensit dormientem aurigam orbis, cum quo prospera Dei cucurrerunt, multa bona christiane religioni accreverunt. Migrans migravit Otto pius, Otto rigidus, fluxa gubernare doctus,[1]) cuius[2]) aurea tempora nunc gravi gemitu memorat, quando pressa malis sancta

---

Przedz. I, wiersz 6 eligendo• levando *II*; elevando *P.*—ducunt• dicunt *S.*—8 habere• haberi *S.*—9 alium oportere esse suum• a. o. e. summum *K*; similem, quem oportet esse *P.*—10 quam• sicut *P.*—11 sapientia• scientia *S.* i *P.*—14 erat episcopium• accepit episcopatum *II.*—15 multis• cunctis *P.*—16 cum• cum illum *II*; cum illud *P.* — sacris• *niema S.* — 17 urgerent• urgeretur *S*; urguerent *P.* — 18 mihi• *niema P.* — 21 terre• *niema P.* — 22 quasi• *niema P.* — cessit• *niema P.* — 23 sancto• sancto locum dedit. *II.* — 24 homine• ab homine *P.* — homo• *niema P.* — 25 bonus clericus et sapiens• bonus et clericus sapiens *S*; b. e. s. c. *P.*—*Przedz. II, wiersz* 2 quod nos• et nos *S*; nos et *P.*—3 scripto filius• scriptum filius *H*; scriptum folio *P.*—5 arida• aridam *S.*—9 vadit• petit *S.*—obese• obsessæ *S*; ob. *P. niema H.* — artas vias egressum• e. a. v. *P.* e. arctas v. *S.* — 10 recepit• suscepit *S.*—12 tunc• tum *S.* i *P.*—18 Sensit• Sensit hoc *P.*—19 patrem scilicet• *niema* S. *P.* i *II.* — 25 gemitu• cum gemitu *P.* — quando• cum *P.* — sancta• *niema P.*

[1]) hexametry zepsute. Ob. Pertz XVI. 153. [2]) Ob. Chron. Saxona pod r. 973.

ecclesia absque ulla requie hostes insurgere dolet. Duorumque oblita Ottonum, antiquum nominat: *Vere* inquiens *meus felix mundus erat Otto dum sceptra gerebat.*[1]) Ergo archimandrita Mogontinus, gravis homo, Willigisus Adalberto, cui Deus interiori gratia benedixit, venerabile caput oleo unxit, et in præsentia imperatoris ad sacerdotii altitudinem provexit.

10. Ea tempestate effera gens Luttizi pagani iugum christianitatis deponunt,[2]) et—quo errore adhuc laborant — post deos alienos erecto collo cucurrerunt, et, qui fugientes fugere nequeunt, christiani multi ceciderunt gladio. Tunc peccato Ottonis multa mala surrexere, maxima ubique et miserrima naufragia emerserunt, res publica turpitudines passa de solio descendit, christiana religio lacera iram Dei sensit. Actum est bellum cum Polanis, dux eorum Misico arte vicit,[3]) humiliata Theutonum magnanimitas terram lambit, Hodo pugnax marchio laceris vexillis terga vertit.
978 Alia hora, quem rex congregat optimus populus et, qualem postea videre non contigit, valde grandis exercitus, cum esset melius zelo pugnare cum paganis, sine reverentia fraterne christianitatis congrediuntur cum Karolinis Francis. Expectare non audent qui in viribus regni iratum imperatorem sciunt, non durantes virorum fortium cedunt hostes ad impetum fortissimum. Sed dum vino ventrique collum flectunt, regnante Ottonis infortunio, victores in turpem fugam desinunt. Ultimum 982
et lacrimabile bellum confecit cum nudis Saracenis, quorum dum ultra incredibilem modum numerus excrevit, cede cadauerum lassa dextera defecit, et bellantium heroum virtus fracta succubuit. Stratus ferro occidit flos patrie purpureus, decor flave Germanie, plurimum dilectus augusto cesari; qui cum stupentibus oculis nefas horret, tandem pudet quia mulierem audivit, tandem sero penitet, quia infantilia consilia secutus, sententias maiorum proiecit. Qui putas color queve facies talia cernenti erat? Que tibi, que magnanime iuvenis illa dies erat, quando in potestatem Sarracenam populum Dei traditum vidisti, et

---

Przedz. I, wiersz 2 Ottonum, antiquum• antiquum Ottonem — 3 erat• *niema K.* — 5 Mogontinus• Moguntinus *S*; Magontinus *P.* — 6 interiori• interiore *P.* — 7 oleo• *niema P.* — 8 sacerdotii• sacerdotum *P*; sacerdotis *H.* — 9 effera• effrena *S. P.* i H. — Luttizi• Luitizi *S*; Lutici *P.* — 10 quo• cum quo *P.* — 12 cucurrunt• currunt *P.* — 13 nequeunt• nequiverunt *S.* — 16 emerserunt• emersere *S.* — 17 lacera• lacereta *K.* — 18 Polanis• Polonis *S*; Polonianis *H.* — 19 Misico• Miesico *S*; Mesico *P.* — humiliata Theutonum magnanimitas• humiliatus Teutonum magnus animus *S*; humiliata Th. magna anima *P.* i *H.* — 20 Hodo• Otho *S.* i *H*; Otto *P.* — 21 vertit• convertit *P.* i *H.* — 22 Alia hora• Alio tempore *S.* — quem rex congregat• congregatus est *P.* — 23 qualem postea...impetum• exercitus grandis nimis valde congrediuntur cum Karolinis Francis; cedunt hostes non durantes virorum forcium impetum *P.* — *Przedz. II, wiersz* 8 collum• colla *P.* i H. — 11 incredibilem• credibilem *H*; innumerabilem *rkp. admontski.* — 14 succubuit• subcubuit *P.* — occidit• occubuit *S*; cecidit *P.* — 15 plurimum• plurimus *S.* — 16 cum• tum *S.* — 17 horret• exhorret *P.* — 20 Qui putas color• quis p. locorum *K.* — queve• quæ *P.* — 23 Sarracenam• Sarracenorum *S.* i *H.*

[1]) hexameter zepsuty. [2]) Ob. Thietm. III, 10. 11. [3]) Porównaj Thietm. II, 19.

sub pedibus paganorum christianum decus laceratum aspexisti? Vere ut quidam spiritu canens Domino ait:[1]) *Cum sis iustus iuste omnia disponis; eum quoque qui debet puniri recte condempnas.* Quodsi augendę christianitatis gratia non terrę causa cecidissent, tanti boni cum aliter nequeat homo natus ad laborem nisi mori debeat. Adeo sęvum vulnus doloris mater ecclesia pro nichilo curaret. Sed vę nostro miserabili ęvo! quia nemo rex studium habet ut convertat paganum, quasi Deus de cęlo iubeat. Diligunt honorem suum o Christe, non lucrum tuum. Post sanctum et imperatorem, magnum Constantinum, post optimum exemplar religionis Karolum, ut converterent paganos ad Christum nomen et rem glorię coram Deo et hominibus pauci acceperunt; et est eheu pro peccatis qui persequatur christianum[2]) et nullus prope dominus rerum qui ecclesiam intrare compellat paganum. Ergo rex puer, cernens caros ablatos, optimates occisos, nescius quo se vertat, irato Deo quo vadat, maximam filiam criminum, desperationem impegit. Illud post miseriam sequens, 983
quod poetarum quidam iacens in marmoreis hortis cantat:

Una salus victis nullam sperare salutem. Virg. Aen. II. 354.

emisso equo dedit se in mare. Nat sonipes; ubi lassus cessat. Ipse rex nandi peritus super undas diu natat, donec obvia navis Grecorum fessum levat, et extra spem carę coniugi et superstiti populo incolumem reddit. Erat[3]) ut accepimus vivida virtus in eo, fervida et effrena iuventus, manus prompta bello, sed rara unquam cum consilio. Multa bona fecit, sed quia ętas lubrica errare fecit, et plura præcipitatione peccavit. Prope semper perdidit diebus suis, ubi prelium cepit; extra Theutonum consuetudinem, pugnantibus eis, secutum est omne infortunium. Est cuius efficiens causa contra Dominum regis tacita offensa.

11. Retro sumit iter sanctus episcopus Adalbertus; venit in terram suam, pulchrę regens animam suam, et pascens bene optimis pascuis subditam plebem. Res episcopii in partes partitus, quatuor divisiones fecit; unam

---

Przedz. I, wiersz 4 debet» non debet *S.* i *p.* — 5 Quodsi augendę ... compellat paganum» *niema p.* i *II.*— 8 sęvum» secum *K.*— 9 curaret» putaret *P.*— 10 quia» *niema S.*—11 habet» adhibet *S.*— 13 Post» Per *K.*—et» *niema S.*—14 magnum» *niema S.*—post» per *K.*—optimum exemplar religionis Karolum» o. K. c. r. *S.*— 16 et rem gloriç» regale *S.*— 18 persequatur» persequebatur *S.*— 23 quo vadat» *niema S.*— maximam» in m.—*S.*— cirminum, desperationem» d. c. *p.*— *Przedz. II, wiersz* 1 impegit» incurrit *p.*—2 poetarum» *niema p.* i *II.*—6 lassus» l. est *p.* i *II.*—rex» *niema p.*—9 reddit» reddidit *p.*—12 rara» raro *p.* i II.—13 quia» *niema S. p.* i *II.*—15 diebus suis» dies suos *S*; *niema p.*—17 Est» *niema S* i *II.*—18 causa» c. est *S*; c. erat *II.*—Dominum» Deum *p.*—19 Adalbertus» *niema P.* i *II.* — 20 in terram ... Res» *niema S.* — regens» regit *P.* — 21 et» et post *P.* — 22 Res episcopii ... recepit» De rebus autem episcopii primam partem in agmina pauperum; secundam pro restauratione matris ecclesiæ; tertiam pro captivorum redemptione disposuit; quartam ipse cum suis cohærentibus ad necessarios sumptus recepit. *II; słowa*: in partes partitus quatuor divisiones fecit: unam clerus, alteram *opuszczone są w rękopismie admontskim.*

[1]) Sap. 12. 15. [2]) t. j. Henryk II, cesarz wojujący przeciw Bolesławowi Chrobremu. Obacz niżej list Brunona. [3]) Ob. Chr. Sax. pod r. 974.

clerus, alteram agmen pauperum suis usibus sumpsere; tertiam mater ecclesia pro captivorum redemptione et sua restauratione possedit; quartam ipse cum coherentibus sibi ad necessarios sumptus recepit. Cernere erat alium hominem, o qualem, o quantum mutatum ab illo, qui paulo ante post pulchra temporalia equorum cursu cucurrit, aut tota mente in terrenis actibus iacebat, vel in desideriis errare sine magistro doctus erat. Rediit ad se! recognovit propter quod Deus hominem fecit! mutavit amorem, correxit pedem! divina concupiscens et sola cælestia suspirans. Delicias ægre fert! divitias non vult. Aurum computat pro nullo, argentum pro luto, et quæcumque humana vanitas usque ad mortem amplectitur et amat, alta mente despexit. Horum vero quicquid est in pauperum usus et ornamenta ecclesiæ, ut dixi, et ad sola utilia convertere cura erat. Noluit regnum dare divitiis! intellexit se dominum ipsis secundum illud: *dilige denarium, sed parce dilige formam.* Seculum et eius pompam quam clericus tota mente quærebat, episcopus tota mente fugere cepit. Una cogitatio, unum studium erat, nichil concupiscere, nichil quærere præter Christum. Inter hæc o domine quam bonus et suavis spiritus tuus in omnibus! et utique non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei, cuius nunc spiritu compunctus laborare cepit episcopus. Wogitihe! in digito Dei facere et docere episcopalia potuit. Quid non potest omnipotens cum vult, cum meliora cogitat Deus? Vult neminem perire, immo suorum neminem patitur perire! pura bonitas, sana æternitas! una veritas, sola dulcedo! tota pulchritudo, secreta salus et beata præsentia! pulchra caritas, et cara æternitas et cara misericordia Deus. Quem loqui, quem suave sedulo meditari, o quam delectabile, felix et insatiabile! cuius lucis absentes radios nos vere miseri, nos vivæ gloriæ exules, nos mortui et cæci patienter sustinemus! utique quia quam suave et incomparabile bonum perdidimus, ad maiorem cumulum miseriæ merito ignoramus. Auribus nostris audivimus quam mirabilis in operibus sis maxime o Domine! o dulcedo, vita et panis angelorum! agnovimus te in misericordiis tuis, cuius risus et sacer ludus esse solet una hora vertere impium, et facere sanctum! sicut est: *Respexit Dominus Petrum,* et Matheum ex publicano quoque dedit apostolum, et ex lupo fecit optimum Paulum. Ita cuncta opera Dei valde bona, maxime misericordia et redemptio salutaris Dei! in cuius nunc virtute veteres pennas proiecit, et novos mores assumpsit cælicola Adalbertus, cui dum

---

Przedz. I, wiersz 5 Cernere erat ... in cuius nunc virtute» Quid non facit omnipotens Deus, mirabilis in operibus suis, maxime in misericordiis suis. Una nota vertit impium, facit sanctum, in cuius virtute *P.* — 10 Rediit» Redit *K.* — 11 propter quod» quamobrem *S.* — fecit» fecerit *S.* — 12 amorem» honorem *S.* — 14 computat pro nullo» ducit pro nihilo *S.* — 20 intellexit se dominum ipsis» intelligit se illarum non servum sed dominum esse *S.* — 21 secundum illud ... formam» *niema S.* — 28 et» *niema S.* — *Przedz. II, wiersz* 3 Wogitihe» Woicechus *S.* — 4 potest» facit *S.* — 5 Vult» qui vult *S.* — 7 veritas» veritatis *K.* — 11 quem suave» quam suave *S.* — 17 quam mirabilis» quem mirabile *S.* — 18 sis» suis *K.* — 23 et Matheum» *niema S.* — 25 opera» *niema S.* — maxime» *niema S.* — 27 et» *niema P.*

acerrimis ieiuniis longos soles ducere, macris vigiliis incentiva carnis domare, continuis genuum flexionibus veniam peccatorum impetrare, perdia et pernox cura erat. Quomodo sacra lectio in cordis palato sapiat, quantum psalmorum nobile carmen in oculis Dei valeat! hoc ipse aut nemo probavit. Sentiens sensit Deum propitium et, cuius oratio dat spiritum sanctum, intime gustat dulcem Salvatorem. Quantum ad exteriorem hominem, maiores labores plus districtum et austerum vivere nunc in episcopio quam post in monasterio habuit. Refugit non solum quod suave est, sed ipsi etiam nature necessaria negavit, incurrens bene memorie verbum:

O nimium felix cui parcus sufficit usus.

Contra varias voluntates et labia insurgentium vitiorum omni arte, omni studio virtutum occurit, donec desideriorum spinas velleret, terrenasque delectationes vinceret. Multa passus, proficuum et ingentem sudorem consumpsit. Mirantur fervorem suum omnes qui eum ante noverant, et qui prope latus vadunt, amatores carnales, rigidum vivere odio habent. Ita fame et siti non sine causa laborat! frigore nimio, vigiliis et hirsuta veste sine misericordia corpus affligit. Desiderium quippe eius in Deo erat, et postpositis cogitationibus malarum curarum, quas amor vanitatis habet, animam semper in manibus habuit, nullum volens habere inimicum, nisi inimicum. Debellat eius apertas, et cavet eius occultas nequitias! cui utique tot colaphos dedit, quot opera bona fecit. Calcat mundum sub pedibus, subiecit libero animo terre felicitates! habens spem celo, nec sensit transitorios labores. Semper aborsum fugiens, quo caro trahit, omni annisu festinans sursum quo spiritus vocat. Bene vixit, bene docuit; ab eo quod ore dixit nunquam opere recessit. Populus autem erat dure cervicis, servus libidinum factus; miscebantur cum cognatis, sine lege, cum uxoribus multis. Mancipia christiana perfidis et Judeis vendebant; dies festos confusa religione observant,

---

Przedz. I, wiersz 2 genuum flexionibus» genuflexionibus *S.* i *P.* — 4 perdia» perdiu» *S.*— et» *niema P.*—6 psalmorum nobile... probavit» oratio corde fusa in Deo valeat, experientia magistra didicit, cottidiano exercitio loquente cognovit *P.*—7 ipse» aut ipse *S.* — sensit» sentit *H.* — 8 cuius oratio dat spiritum sanctum» *niema P.* i *H.*—10 Quantum ... usus» *niema P.* i *H.*—maiores labores... habuit» districtiorem et austeriorem vivendi rationem nunc in episcopatu quam prius in monasterio habuit *S.*— 13 ipsi» ipsa *S.* — 14 incurrens» i. in illud *S.* — 17 Contra ... fugiens quo caro trahit» Contra luctas desideriorum, et labia insurgentium vitiorum omni studio omni arte virtutum occurrit, donec malas consuetudines vinceret, terrenasque dulcedines evelleret, multa passus, proficuas difficultates ingentesque labores consumpsit. Caro pugnat, anima laborat, Deus adiuvat, homo manus movet, angelus vires ministrat; demon et mundus loquatur sive taceat, nocere prevalet neuter; fervens et fremens aperta et occulta nequicia sævientes hostes debellat, calcans humanas felicitates, nec curans transitorios labores. Peius fugiens quo caro trahit *P. i z małemi odmianami H.* — varias» noxias *S.* — 19 velleret» evelleret *S.* — 22 suum» eius *S.* — *Przedz. II, wiersz* 2 vivere» vitæ genus *S.* — 10 nequitias» insidias *S.* i *P.* — 12 subiecit» subiicit *S.* i *P.* — 13 celo» in cœlo *S.* i *P.* — 15 aborsum» deorsum *S.* — 18 opere» ab opere *P.* — erat» *niema K.* i *S.* — 19 miscebantur» miscebatur *S.* i *P.*—20 sine» et sine *P.*—21 et» *niema S.* i *H.*—22 observant» observabant *S.* i *H.*

dies vero iciuniorum voluptatibus vacantes, omnino non curant. Ipsi clerici palam uxores ducunt, contradicentem episcopum iniquo odio oderunt, et sub quorum tutela quique fuerunt, contra ipsum maiores terre excitaverunt. Erat autem labor plurimus, contradictio crescens; et cum emergentia mala emendare non posset, ubi piscatio sua nichil cepit, sanctus episcopus locum dare necessarium duxit.

12. Itaque ad sanctam civitatem, ubi memoriale sanctum, ubi sepulchrum Domini est, pedester venire affectans, matrem martyrum, apostolorum domicilium, auream Romam intravit. Ibi tunc pulchrum luctum greca imperatrix augusta, que iam longos dies mortuum flevit, sepulti coniugis memoriam reparat, dulcem Ottonem elemosinis et orationibus celo commendat. Non enim diu supervixit Otto cesar, postquam rei publice talem errorem genuit, christianorum tot mortibus paganorum animos satiavit. Mira res. In tantis adversis illum circumfluentibus non resipiscit; quid contrarium ministro eterni imperatoris gesserit, quid pio Laurentio[1]) peccaverit, non recognoscit. Episcopatum, quem pater in sacrum honorem pretiosissimo martyri erexit ambitione suorum in peccatum ductus filius destruxit; non faciens ordinem, quasi qui aquam in mare fundit episcopatum deiecit, ut plenum deliciis archiepiscopatum ditaret. Tulit episcopum optimo Laurentio, posuit Parthenopoli archipræsulem nostro Mauritio; factum est contra ius in ecclesia Dei, donec adveniens novus rex et religiosissimus errorem correxit. Post tres Ottones Heinricus christianissimus ecce venit. Propter hoc peccatum velut pater, pugnante Laurentio, ubivis gentium victoriam fecit, ita filius leso Laurentio victoriam perdidit, diebus suis omnem confusionem recepit. Avertente faciem Deo, que sit tua virtus, o homo? specta nunc in homine uno! Quid prodest bellicus ardor? Quid valet virtus nec suo loco? Age fac cuncta cum consilio. Quorsum venis sapiens iniquo Deo; sicut scriptum est:[2]) *Non est consilium nec ratio contra Dominum.* Quapropter audiamus bonum consilium, quo dicitur: *Omnes vires et cogitatum tuum iacta in Dominum quia ipse te enutriet; spera in Domino, et ipse faciet.* Inspiciamus magne indolis virum, ex multo merito imperatorem augustum.

Przedz. I, wiersz 4 oderunt• oderant *II.*—quorum• *niema P.*—quique fuerunt• qui suorum *II.*—5 excitaverunt• concitaverunt *S*; excitabant *II.* — 7 emendare• superare *P.* — 13 intravit• venit *P.* — 14 tunc• tum *S* i H. — 15 mortuum• *niema S.* — 17 celo• *niema P.* — 18 Otto cesar• *niema P*; ille *II.* — 19 genuit• genuit, et *S.* — 21 animos satiavit• animas sociavit *P.* — 23 eterni• *niema P.* — gesserit• egerit *S.* i *II.* — 25 sacrum• suum *P.* — *Przedz. II, wiersz* 3 ordinem• ordinate, sed *II.* — 5 episcopum• *niema P.* — 7 nostro• sancto *P.* — contra ius• scandalum *P.* — 8 adveniens• *niema P.* — 9 et religiosissimus• *niema P.* — errorem• veterem e. *S.* i *II.* — 10 Heinricus• secundus Heinricus *P.* — 11 pater• patet *S*; *niema P.* — 12 pugnante• pugnanti *P.* — ubivis gentium• *niema K.* — 13 fecit• *niema K.* — ita filius ... perdidit• *niema S.* — 17 nec suo• sine suo *S*; nescia cedere *P.* — 19 sapiens iniquo• aspiciens irato et invito *II*; sapiens invito *S.* — Deo• a Deo *P.* — 21 quo dicitur• *niema P.* — 22 vires• curas *S.* — 23 quia• *niema P.* — Domino• cum *P.* — 25 ex multo merito• *niema P.*

[1]) patronowi biskupstwa merseburskiego. [2]) Prov. 21. 30. cf. Ps. 54. 23.

Eece dum peccat, et non emendat, plenus adversis, media vita moritur, iacet nunc inglorius, o! utinam et non reprobus, pulchrę virtutis alumnus! Prius vero quam moreretur ut ad pęnitentiam hominem stimularet, sicut est solus semper clemens Deus, talem visionem cuidam sapienti ostendit, quam ut auditam recolimus, infra notare non absurdum putamus. Nocte intempesta, quando altus sopor occupare solet homines, vidit ipsum de quo agimus regem Ottonem aureo solio sedentem, sub pedibus eius argenteum scabellum; episcoporum et astantium procerum circa ipsum prospexit seriem longam. Intravit autem decora facie ad instar ignis iuvenis, quem nivea vestis vestivit et purpurea stola in pectore cinxit. Nec stat, via vadit, argenteum scabellum de pedibus cęsaris cum indignatione subtraxit, et averso vultu ianuam petit. Quod ęgre ferens post illum cucurrit, tale somnium cernere qui meruit. *Queso* inquit *Domine mi dedecus ne facias; subpedaneum reddas, quisquis es qui tanta audes, obsecro, regem coram populo ne confundas.* Hęc magna potentis Laurentii aurea persona erat, sicut illi episcopo post agnoscere Deus concesserat. Qui dixit illi: *Immo, si meum dedecus non emendat, maiora faciam; subtracto scabello ipsum de solio deponam.* Huius visionis terrorem minasque exitiales cum cognovisset rex puer, facinus non correxit; sive amor hominis suasit, sive ira Dei iussit. Huic in parvo corpore melior virtus, magnus amor et fides suis, larga manus sine quærela cunctis, sapientia maior in annis, pia humanitas Dei servis, confessio et oratio bona regnum tenuerunt; sed heu pęna de statuendis episcopis, ut est humanum peccare, in pluribus periculose exercuit iocum iuventutis, et cum esset in pulchro usu super doctrina librorum, sola infelicitas bellorum victoriam tulit. In medio cursu, cum dulcissima vita et gratissima lux iuvenibus hęc est, non adiuvat honor regis, fit victima mortis; pulvis in pulverum redit. Videte quantum glorię cęsar reliquit! Sed peccatum quod vivens neglexit, mortuo marito emendare uxor superstes instabat; legatos mittit, elemosinas et orationes multorum, per quos propitium redemptorem appellaret, ut peccatorem regem ab incendio liberaret. Hęc tunc, ubi sanctum virum adesse cognovit Adalbertum nominatissimum episcopum, et Hierosolimam properare audivit, clam ad se vocat; oransque ut pro anima senioris oraret, massam argenteam obtulit ingentem. Ubi accepit 989

Przedz. I, wiersz 1 emendat• emendatur *H.* — 3 pulchrę• magnæ *P.* — 5 stimularet• *niema K.* — 8 notare• annotare *S.* — 11 Ottonem• *niema P.* — 13 astantium• adstantium *S.* — 14 prospexit• aspexit *P.* — 15 au instar• instar *S.* — iuvenis• i. incognitus *P.* — 16 et• *niema P.* — 17 de pedibus cęsaris• *niema P.* i *H.* — 18 subtraxit• subtrahit *S.* — 19 petit• petiit *H.* — 21 dedecus• dedecens *P.* — ne• non *H.* — 25 erat• orat *S.* — 26 qui dixit illi• *niema S. H.* i *P.* — Immo• Immo inquit *S. H.* i *P.* — *Przedz. II, wiersz* 1 ipsum de• ipso *S*; ipsum *P.* — 3 amor• stimulus *H.* — 4 iussit• ita i. *S. H.* i *P.* — Huic in parvo ... victoriam tulit• *niema P.* i *H.* — 7 in• *niema S.* — Dei servis• erga Dei servos *S.* — 9 heu pęna• hæc pecunia *S.* — 11 et• *niema S.* — 15 regis• regem *H.* — victima• victoria *K.* — 21 ut• *niema P.* — 22 tunc• tum *S.* i *P.* — 24 et• quem *H.* — 26 oraret• rogaret — massam argenteam obtulit ingentem• m. o. argenti i. *P.* — 27 Ubi accepit• Accipiens *P.*

vir Dei onus argenti, suo itineri aut necessitati parum providens, omnia secutura nocte pauperibus expendit.

13. Nec mora, magnam Romam egressus, ad sanctam civitatem Hierusalem præter spem imperfectum iter assumpsit. Nam ea via ductus montem Cassinum usque pervenit, ubi beatus Benedictus caram sedem posuit, et multos filios Christo generans, pulchram militiam pulcherrime finivit. Ibi abbatis et fratrum piis monitis castigatus, ne inutili vagatione vitam expenderet; loco staret; ita melius virtutum fructus congregaret. Deum vero propitium bene vivens omni loco inveniret, ut illud
Ps. 102 22. in psalmo: *In omni loco dominationis eius benedic anima mea Domino;* et rursum Hieronimi [1]) sententia bona: *Non Hierosolimis venisse, sed Hierosolimis bene vixisse laus sive salus est.* Animadvertit divinum animal habens oculos ante et retro, ita esse, ut dicunt, nec stetit in suis distinctionibus, dans locum salubribus consiliis. Legerat enim hoc periculum esse hominis, si non spiritualium maiorum adquiesceret consiliis. Nec mora montem festinus descendit, et quem in philosophia Christi perfectiorem discipulum invenit, patrem Nilum calida spe accensus petivit, sub quo parvulus factus iugum Christi ferre et obedientię aureas litteras parare satagebat. Amplexusque genua senis, in hoc firmus herebat. Non negat pater Nilus. *Ast*, inquit, *homo ego sum Grecus, melius conveniunt, cum quibus agas, monachi latini. Redeas Romam, nutricem sanctorum filiorum. Quere nobilem abbatem, amicum nostrum Leonem; dic me misisse te rudem discipulum ad talem magistrum. Hoc duce itineris prelia Dei pugnaturus securus incipe; ad servitutem Dei fortiter accede, sub hoc patrono contra adversantia cuncta anime ad Deum progredienti salvus enatabis. Et maiore flamma, que nunc in te ardet, accensus, excrescet cottidie in te Deus et Dei focus.*

14. Fecit ut homo Dei bonus dixit: ad sanctum Bonifacium monachilem vestem accepit; sub abbate quo diatim regula duce militavit. Pedem iunxit obedientię imperio, et tamquam ad epulas, ita ad complenda iussa festinus, et si quis quid præcepit, adeo letus quo plus vile erat, servitium omne libens facit; cuncta humilia diligenti studio in se format, ut ad si-

---

Przedz. I, wiersz 2 parum• nil *P.* — secutura• sequenti *S.* — 6 assumpsit• suscepit *S.* — 7 montem• *niema II*; ad m. *S.* — 8 beatus• sanctus *S.* — posuit• postremo posuit *S.* — 11 castigatus• hortabatur *II.* — 12 loco• sed l. *S*; in l. *P.* — 14 omni• in o. *S.* i *II.* — inveniret• credet *P.* — illud• dicitur *S.* — 16 Hieronimi• S. Hier. *S*; S. Jer. *P.* — 18 venisse• fuisse *II.* — laus sive salus• laudandum *S*; laudabile *P.* — 20 ita• probante munda discrecione, ita *P.* i *II.* — 21 nec stetit... Nec mora• *niema II.* — *Przedz. II, wiersz* 2 petivit• petiit *S.* — 7 conveniunt• c. tibi *P.* — 8 agas• hæc agas *P.* — 12 prelia• ad p. *S.* — pugnaturus• *niema S.* — securus• fortiter *P.* — 13 incipe• accede *S.* — fortiter• securus *H.* — 13 progredienti• progrediens *K.* — maiore• maiori *S.* — 17 cottidie in te Deus et• tibi cottidie *P*; quotidie in te Deus tuus *S.* — 18 bonus• bonum *K*; *niema P.* i *II.* — 19 monachilem• monachalem *II.* — 20 quo diatim• *nad* diatim *dodano w kodexie K, tą samą ręką*: id est assidue; *niema S*; quo dixit *P.* i *II.* — 21 et• *niema P.* — 22 complenda• complectenda *H.* — 23 adeo• eo magis *II.* — 25 in se format• se informat *H.*

[1]) W liście 13 do Paulina. *S.*

militudinem Dei propius scandat. Obliviscitur se episcopum, factus parvulus in medio fratrum. Coquinas purgans, ebdomadas intentissime procurat, scutellas lavat, et ad necessaria cuncta cocorum cursu pervolat. Manibus fratrum aquam de puteo ministrat, mane ad claustra, vespere, meridie ad mensam aquas humero apportat; ut enim vespere mane et meridie integrę congregationi serviret, talem obędientiam de abbate rogans accepit. Cogitationem tacitam in se regnare numquam permisit; quicquid accedens ad animum diabolus dixit, statim senioribus palam fecit. Acutissime autem interrogavit de scripturis sanctis, sedulo percunctatus de certantibus vitiorum, vel virtutum naturis. Sed ad hęc, quod ante nescivit, quærenti illi recte abbas respondit, ut ipse non semel ad nos dixit; unde luce clarius constat, quia inspiratio Dei erat, et gratia discipuli hęc erat. Jacit in domo animę suę fundamenta profundæ humilitatis; ex quatuor virtutibus instar crucis expressis: prudentia, iustitia, fortitudine, temperantia angulares lapides erexit, ex quibus durabiles parietes vivo saxo construxit, quos cavo ferro obędientię explanat, albo limo patientię munivit. De hinc quę duplo calamo texit divę caritatis aurea tecta superposuit. Templum Domini se fecit, regale cubile filio regis intra se præparavit. Orationum lectionumque studiis eo licentius incubuit, quo negotia præpedientis seculi nulla ad aurem venerant; nullę curę vel pericula regendarum animarum vexabant. Ex quo vel ex cuius ore nunquam contentio, nunquam venit amara murmuratio. Et cum abbas vehementissime eum increparet, occurrit benigna patientia, et semper flexa humiliatio. Erat lætus ad omne iniunctum opus, non solum maioribus sed etiam minoribus obędire paratus; quę est prima via virtutis ad summa tendentibus cœlicolis viris. Quinquennio pleno miles monasterio erat, dulcedine morum cunctis placens, altitudine virtutum longe antecellens. Si cui forte venit invidia suæ sanctitatis, hunc humilitate cito placabat. Proficiebat de die in diem, de virtute in virtu-

---

Przedz. I, wiersz 1 propius» promptus *S.* — 2 se» *niema P.* i *H.* — episcopum» ipsum *S.* — parvulus» parvus *P.* — 3 purgans» purgat S. *H.* i *P.* — intentissime» *nie wyraźnie K*; nitidissime *S.* — 4 ad necessaria cuncta cocorum cursu» ad cocorum n. cuncta cursu *K.* — 5 pervolat» volat *P.* — 6 aquam de puteo» aquarum usus *P.* — 7 meridie» et m. *S. H.* i *P.* — aquas» aquam *P.* — 8 enim» hoc *P.* — mane» *niema H.* — et meridie» *niema K.* — 9 serviret» servicium serviret *P.* i *H.* — 10 de» ab *P.* i *H.* — 15 certantibus vitiorum vel virtutum» vitiorum vel virtutum *S*; tractatibus vitiorum *H.* — 18 dixit» ait *P.* — 19 erat» *niema P.* i *H.* — 20 Jacit» Jactat *H.* — 21 ex quatuor .... munivit» quatuor vitrtutes instar crucis expressas: prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam a. l. e. ex q. d. p. v. s. c. q. c. f. o. explanavit, a. l. invictæ patientiæ m. *S*; facit ex q. v. i. crucis; expressit prudentiam, iusticiam, fortitudinem, temperantiam angulares lapides, ex quibus d. p. erexit ferro obedientiæ exequatos, calce patientiæ munitos *P.* — *Przedz. II, wiersz* 3 De» Dum *P.* — 4 quę» iis quæ *S.* — divę» divinæ *P.* — 7 licentius» diligentius *H.* — 8 incubuit» incubat *P.* — 9 venerant» veniebant *S.* — 10 Ex quo vel» *niema S.* i *P.* — 11 cuius» suo *P.* — 12 venit» profecta est *S.* — 13 increparet» vellet increpare *P*; sæpe increparet *H.* — 19 pleno» plenus *H.* — miles» m. Christi in *S.* — 22 placabat» placavit *P.*

tem. Processit in hospitio suo hospes Christus; tamquam in gradibus eburneis rex coronatus procedens processit, et usque ad perfectum diem crescere fecit.

994 15. Post populus terræ episcopum suum revocat; sancti viri papatem Radlam sapientem et — quia frater carnis domino terrę fuit — Christianum monachum[1]) virum eloquentem in hoc opus eligunt. Hi duo cum litteris metropolitani Romam veniunt, de reditu pastoris papam apellant, populo penitenti matrem suam requirunt. Promittunt ex ore populi errata corrigere, quę deliquerunt solvere, desinere a malis, studium dare bonis. Abcessus sancti viri contrarius erat domno papę; talem margaritam a suo corpore avellere, durum erat magnę Romę. Sed facta sinodo, ratio obtinuit, quia gens sua plenam satisfactionem pollicens vocat, dimissum gregem contra voluntatem repetat. Amborum, papę et abbatis, imperio parens, fracto suo libitu flens episcopus ad episcopium redit, pro cuius regimine virgam, pro pignore anulum dante apostolico accepit. Dominica die veniens venit domum, ad unam civitatem, ubi ipsa die mercatus erat magnus; quę visio non parum adduxit tristitię sancto viro. Ad eos vero qui se reportarunt, improperando sic ait: *Ecce vestra promissio bona: penitentes vestri nec feriantur hac die sacra!* Stetit tamen in episcopio suo, pascens macrum populum divino pabulo, et si vellent, potans salutari poculo. Primum novo adventu pastorem verentur, quasi vivi fideles matrem ecclesiam petunt, et parum repressa mala consuetudine, quasi cum christianis actibus Christum adorant. Verum nova religio cito dorsum vertit, antiqua consuetudo superiorem manum tenuit: spreto Deo carnalem populum caro traxit, delectata iniquitas desideriorum vias currere præcepit. Voluptas pro lege erat; cui servire regnare est, unum Dominum nolunt; ad ignominiam suam, ut multis dominis servitia agant, nectunt sibi funes peccatorum, quibus trahi valeant in ęternum exitium, quia discere nolunt, ubi sit sapientia, ubi sit vita, lumen oculorum et pax.

16. Accidit, ut solet humanis erroribus, ut quædam matrona ingenitam nobilitatem oblita, scortum faceret, et palam facto peccato, maritus vitam mulieris quæreret. Ipsa autem ad episcopum concita ala pedum confugit; quam in oratorio sancti Georgii retro altare abscondit, ut

Przedz. I, wiersz 2 in• *niema H.* — 5 Post• Postea *S.* — revocat• revocant *H.* — 6 Radlam• radium *S.* — sapientem et quia• qui *H.* — 7 quia frater carnis• qui fratre carior *S.* — domino terrę fuit• suo duci erat *P.* i *H.* — 8 Christianum• Chr. Zrah Kwas (Strahkwas) *H.* — 9 hoc• suum *P.* — 11 matrem suam• patrem suum *H.* — 12 requirunt• quærunt *P.* — 13 deliquerunt• fecerunt *P.* — 14 Abcessus• Abcessus vero *P*; Abscessus v. *H.* — 16 avellere• evellere *P.* i *H.* — 18 sua• suam *H.* — 19 contra voluntatem• *niema H.* — 21 episcopium• episcopatum *S.* — 23 pignore• cuius p. *P.* i *H.* — 24 domum• demum *H.* — 25 ubi ipsa• in qua eadem *P.* — *Przedz. II, wiersz* 1 reportarunt• reduxerunt *S;* portarunt, quasi *P.*—2 sic• *niema P.*—7 vivi• *niema H.*—10 dorsum vertit• deorsum venit *K.* i *S.*—12 spreto ... iniquitas• *niema K.*—14 præcepit• fecit *P.*—erat• erat [servire ei recusant] *dodaje Henschen.* — 15 regnare• regnum *P.* i *H.* — 19 sit vita• vita *P.* i *H.* — 23 faceret• se faceret *S.* i *H.* — 24 autem• vero *S.* — 25 confugit• efugit *K.* — quam• q. ille *S.*

[1]) Bolesława, ś. Wacława zabójcy, syna.

satisfactionem suaderet, et vitam servaret. Ecce adest ex improviso armata manus; et si non redderet moecham, ambobus episcopo et femine minantur gladium. Audivit sonitum armorum et minas verborum procaces, audivit episcopus letus, et si forte semper martirium optatum nunc miserante Deo inveniat, tacita cogitatione ruminat, dubio guadio exultat. Ah mala mens! et peior vox! Index venit, secretum prodidit, ubi latebat mulier digito monstravit. Quid prodest refugium ad sancta sanctorum? Quis curat regnante barbarismo fas christianum? Frangunt templum, prensis crinibus quam educunt, tremulam mulierem capite truncant. Crescunt culpæ, vetera scelera non cadunt, nova cottidie surgunt. Quicquid boni promiserunt, mentitos esse voce operum dicunt. Unde cogitans episcopus quod nec illis, nec sibi cassus labor profuisset, animæ vero suæ talis statio obesset, papati suo ait: *Scias certum, aut ubi sum ego venies, aut amplius me nunquam videbis.* Ipsi tamen erat labor magnus non præterire, quominus admoneret clerum et populum, secundum quod etas, discretio, 994
gradus et qualitas criminis postulavit; nec dabat somnum oculis, qua arte, qua virtute compescere posset nascentes errores, inquirens. Non tacendum, quod iuxta positis Ungris nunc nuntios suos misit, nunc se ipsum obtulit, [1]) quibus et ab errore parum mutatis umbram christianitatis impressit.

17. Ergo divus heros ascendit equos, dulcem Romam revisit, et quasi post pericula maris quassata navis occupat optatum portum, sic secretos monasterii sinus, ac caram requiem intrat; amplexus pulchram Rachel, obliviscitur laboriosam Liam, utitur sacris deliciis, esurientis anime pulchros ritus, orationum lectionumque perfruitur felicibus ferculis. Usus vero sibi maximus erat colloquia quærere spiritualium et seniorum, qui crebro illic pro caritate abbatis plures confluxerant: Græci inquam optimi veniunt, Latini similes militarunt. Superioribus quatuor pius Basilius, inferioribus quatuor magnus Benedictus dux sive rex erat. Inter quos medius incedens Deum sitiens Adal-

---

Przedz. I, wiersz 1 servaret» reservaret *p.* — 3 episcopo» et e. *S.* i *H.* — 5 verborum» verberum *H.* — audivit» *niema H.* — 8 dubio gaudio exultat» dubioque gaudio exspectat *p;* dubio gladio exultat *K.* — 9 et» ah *p.* — Index venit» Venit malivolus *p.* i *H.* — 10 latebat» lateret *S.* — 13 prensis... capite» mulierem tremulam prensis eductam crinibus capite *S;* apprensis crinibus educunt tremulam mulierem, quam capite *H.* — 16 surgunt» crescunt *K.* — 17 voce operum» o. voces *p;* voces o. *H.* — 21 Scias» Scio *K.* — ego» *niema S.* — venies» venias *K.* — 22 Ipsi tamen» Interim tamen ipsi *S.* — 25 prætерire» prætermittere *S.* — quominus» quoniam *K.* — *Przedz. II, wiersz* 1 secundum» *niema p.* — 2 postulavit» postularunt *p.* i *H.* — 3 oculis» oculis [donec inveniret] *dod. H.* — 4 inquirens» *niema K.* i *p.* — 5 Ungris» Hungaris *S;* Ungariis *p;* Ungaris *H.* — 7 et» etiam *H.* — errore» e. suo *p.* i *H.* — 9 divus» divinus *S.* i *p.* — 10 post» *niema S.* — 11 quassata» quassa» *S. H.* i *p.* — sic» hic *H.* — 12 ac» *niema S. H.* i *p.* — 13 obliviscitur» libenter o. *p.* i *H.* — 14 Liam» Lien *p.* — 15 ritus» pandit rictus *S. H.* i *p.* — 17 sibi » illi *S.* — colloquia» eloquia *p.* — spiritualium et seniorum» spiritualium bonorum *p.* — 18 crebro» porro *S.* — 19 confluxerant» confluxerunt *S.* — 20 veniunt» venerunt *S.* — 21 inferioribus quatuor» inferioribus *p.*

[1]) *Por.* Vita Steph. *u Pertza SS.* XI *str.* 231.

bertus, verba vitę sumit et gluttit; raptus in altum cum fratribus dulcius contemplatur Deum. O quantotiens obortis lacrimis memini dicentem, cum causa ædificationis aggressus essem Johannem abbatem: *Ubi sunt*, inquit, *margaritæ meæ? Ubi sunt dulces cibi animæ meæ?* Cum convenerunt sancti viri, pluebant ibi sermones Dei, accensę sententię mutuo cursant, arsit ignis super terram cordis, testatur præsentem Deum unda compunctionis. Hoc Gregorius abbas, hoc erat Nilus pater, hoc Johannes bonus et infirmus, hoc simplex Stratus et super terram angelus unus, hos ex Romę maioribus Dei sapiens Johannes, hoc silens Theodorus, hoc Johannes innocens, hoc simplex Leo, psalmorum amicus et semper prædicare paratus. Ad hęc quamvis soleant signa et prodigia ostendere non facere sanctum, animum piis moribus coluit ita quod ex parte et nos cognovimus Adalbertus signorum operarius adhuc in vita claruit. De quibus est illud, scilicet dum fratribus serviret, et offenso crure supra durum marmor satis valde cecidisset, quia vinum nescio, an aquam portavit testitudine, cum eo quod intus erat, illæsam servavit. Audierunt ex mensa fratres clarum sonum, quod nemo dubitavit fractum; mirantur omnes vas sanum. Solebat prius obędientiam facienti multotiens fragile vas frangi, et cum pro peccato negligentię veniam peteret, angelus superbię humilitatem eius ægrę ferens, ut pro nimia frequentia verecundiam ingereret, mala voluntate, ut testitudinem frangeret, adiuvit. Sed quia non cessavit obędientia, nec generavit fastidium maiorum tristitia, servo suo Deus solatium dedit in gravi ruina! et tunc illæsa testudo apparuit, et postea, puto, nunquam aliam fregit. Dicunt etiam laborantem oculis filiam, nescio cuius, cum manum imponeret, oratione sanasse. Alteri quoque cum monasterium causa orandi pro medela infirmitatis intraret, quem tribus annis sumere non potuit, sanctus panem pro benedictione obtulit! et primum insueto hoc cibo hęsit; sed qui aderant, quod vir Dei benedixit cum manducare suasissent, sumpta fiducia parum gustavit, et ex illa die, quem omnes possunt qui vivere volunt, sine invidia panem manducare cępit. Hunc episcopum nostro seculo indignum cum sine baculo iter agens Ravennam veniret, cur sine virga pastorali vir tantus incederet optime cautus Dei servus, proprium nomen Durans, interrogavit. Respondens memorię verbum ille homo, qui vere potuit loqui: *Vivit Deus, in cuius conspectu sto; facile est*, inquit *portare baculum; difficile reddere ratio-*

Przedz. I, wiersz 1 raptus in altum cum fratribus dulcius contemplatur Deum» r. i. a. contemplatur dulcius Deum *P;* raptusque in altum c. f. contemplatur dulcem Dominum *H.* — 4 aggressus essem» accessissem *S.* — 6 dulces» *niema H.* i *P.* — 7 Cum convenerunt» Dum conveniunt *P;* Cum convenirent *H.* — 9 super» supra *P.* — testatur» testabatur *H.* — 12 et infirmus» infirmus *H.* i *P.* — 13 Romę» ratione *S;* donis *H.* — 14 silens» similis *S.* — 17 Ad hęc quamvis .. futura parit dies» *niema P.* — 20 operarius» operator *S.* — 21 De» E *S.* — 23 valde» valide *S.* — 24 testitudine» testitudinem *S.* — *Przedz. II, wiersz* 5 ut frangeret» frangere *S.* — 21 nostro seculo indignum» quo dignum non fuit seculum nostrum *S.* — 24 proprium nomen» *niema S.* — 25 memorię» memorabile *S.* — 27 Deus» Deus, inquit *S.* — inquit» *niema S.* — 28 portare baculum» gestare pedum *S.* — difficile» sed difficile *S.*

nem, cum venerit in iudicio districtus iudex vivorum et mortuorum sive in vitam, sive in ignem æternum mittendorum. Hunc aliquando sanctimonialis fęmina, quę tempore adolescentię sat cognovit, factum episcopum, credo Parthenopoli vidit, cuius scola ad gloriam Dei talem alumnum nutrivit; et admirans, cur, quę dat licentior ętas, et a ioco et risum moventibus verbis ita episcopus iuvenis abstineret! ait sancto viro diversę mentis fęmina: *Alium Adalbertum video. Cur qui quondam eras pulcherrimę lætus homo! es nunc severus ut rigidus Cato? Nonne cum magister scolarum sapientiam docere venit ad nostrum cęnobium, nobiscum ludendo duxeras totum diem lætum?* Ille graviter suspirans proiecit verbum cordis: *Vere scias domina, quia quicquid feci talium iocando vobiscum, alto et acerbo vulnere delet animum meum.* Alia hora furibundo animo Ascherícus clericus suus contra sanctum virum arguendo, increpando, cum multa inutilia loqueretur ultra limitem rationis proterva contentione progressus, quasi quem amplius videre nollet, magna amaritudine dirimit. Arrepto itinere tota die ipse, et cum eo suus homo equitavit. Errare cęperunt, ut quam notam habebat sicut manum viam invenire non valens, ex pęna cognovisset quam grave peccatum contendendo contra episcopum deliquit; et ad vesperum noctis casso labore reversus in urbem, quicquid ira dictante propter humanitatem deliquit, pęnitere coram Deo toto corde cępit. Similiter vidua quędam occurens equitanti, cum nudę penurię aliquam consolationem quæreret, *Mecum hic nihil habeo* inquit! *cras veni ad civitatem, sumens a me tuę necessitati, quę dare valeo cum caritate* Cumque dimissa muliere cępto itineri insisteret, quem melior cogitatio tetigit vocans mulierem episcopus dixit: *Quis scit si usque mane vivamus? Hodie compleat acceptio datum! ne ego iudicium, illa sentiat damnum.* Et data cappa qua amictus erat, reliquit exemplum bonum. Opus non tardet nescientibus quid futura pariat dies.

18. Interea purpura natus Otto rex tertius, causa scandendi culmen imperii, ut mos est a magno Karolo regum Francorum, multo comitatu Romam intravit; optatum diu caput Latinę 996

Przedz. I, wiersz 1 in iudicio» ad iudicium, qui non erat *S.* — 3 mittendorum» *niema K.* — 5 cognovit, factum» cognoverat, sanctum *S.* — 8 ętas et» ætas *S.* — ioco» loco *K.* — 9 ita» adeo *S.* — 12 ut rigidus Cato» et instar Catonis cuiusdam rigidus *S.* — 14 docere» docturus *S.* — 16 Ille» At ille *S.* — 17 talium» eiusmodi *S.* — 18 acerbo» amare *K.* — delet» nunc afficit *S.* — 19 Alia hora» *niema S.* — Aschericus» Astricus *S.* — 20 suus» eius *S.* — 21 inutilia» i. furibundo animo *S.* — 24 magna» m. cum *S.* — dirimit» reliquit *S.* — Arrepto» Accepto *K*; arrepto autem *S.* — *Przedz. II, wiersz* 1 et cum eo suus homo equitavit» cum socio homine suo equitans S. — 2 cęperunt» cœpit *S.* — ut quam . . . . non valens» ut cum viam haud aliter atque manum suam sibi notam invenire non posset *S.* — 5 cognovisset» cognosceret *S.* — 5 contra episcopum deliquit et ad vesperum noctis» cum episcopo perpetrasset. Porro ad vesperam *S.* — 6 quicquid» quod *S.* — 7 propter humanitatem deliquit» ex humana infirmitate deliquisset *S.* — 14 quem melior cogitatio tetigit, vocans» meliore tactus cogitatione: voca *S.* — 16 vivamus» vivam *S.* — 19 Opus» ut opus *S.* — 21 Interea» Igitur *P.* — 22 a magno» magno *K.* — 23 regum» regi *K.*

996 terræ ostendit, quasi post Deum secunda iustitia veniat. Iniqui omnes tremunt, boni magno gaudio gaudent. Fecit propter quod venit; quem ipse in capellam suam tractum posuit, papa Gregorius cęsarem, benedixitque; populus maj 21 kyrie eleyson cęlsa voce canunt. Ascendit unctus cum corona imperii imperator augustus, gerens sydereos vultus, et bonę voluntatis plena præcordia ferens. Post hęc facta est synodus; et zelo iuris ductus Mogontitus archiepiscopus antiquam cantilenam cantat, et episcopum sanctum a quiete monasterii ad relictos greges abstrahere parat. Assentit papa Gregorius, et semel susceptum impune non posse dimittere gregem scripturarum voce testatur. *Sive velit, sive non velit, vir Dei eat*, sedentes episcopi inquiunt; *aliter vincula nectant anathematis!* At ille secretum petens ad papam ait: *Hostis quieti mcæ invidet, qui vos suo stimulo instigat, ut eo me redire compellatis, ubi animarum fructum non faciam, detrimenta autem mea immania sumam. Mitiga ęrumnam meam; defectui meo pone remedium; tristi abcessui meo da vel solatium unum. Si audiunt oves meæ quam clamo vocem, vivens morior cum eis; si non, pietas tua mihi succurrat, ut vel verba vitę eis spernentibus, cum licentiâ tua vadam ad exteras et incultas gentes quę nesciunt nomen Dei prædicare.* Acquievit libens voluntati hominis Dei papa Gregorius, ut erat satis bonus, quantum permisit vaga iuventus. Reliquit sanctus Adalbertus monasterium non sine magno planctu suo et fratrum, moleste ferens ruptam quietem; sed habens de albo martyrio spem vivam, de quo in suo pectore ardebat desiderium longum. Homo Dei ne timeas; habens causam vade securus; stella maris tuum iter præibit, et dux bonorum Petrus fidelissimus comes cohęrebit.

19. Igitur cum puero imperatore Alpium nubila tranans, causa orationis Turonum pedibus petit, ubi corpore iacens, beneficia præstat, qui nullo loco clamantibus se negat, baculus pauperum, dulcissima mater peccatorum, benignus

---

Przedz. I, wiersz 1 ostendit» ostendit se *S.* — secunda» altera *S.* — 4 ipse» ipsa *P.* — capella sua» in sacellum suum *S.* — papa» papam K. — 5 cęsarem benedixit» benedicere non cessavit *P;* c. benedixitque et *S.* — 6 canunt» cantavit *S.* — Ascendit» A. ille *S.* — 7 imperii» *niema K.* — 9 plena» bona *P.* — 10 et» *niema P.* i *H.* — ductus» tactus *K.* — Mogontinus» Magontinus *H.* — 11 et» *niema P.* i *H.* — 13 abstrahere parat» revocare instituit *S.* — 14 susceptum...testatur» susceptum gregem non posse impune eum dimittere scipturæ sententiis asseverat *S.* — 16 Sive velit, sive non velit» velit nolit *S*; sive vult sive non vult *P.* i *H.* — 17 vincula nectant» vinculis nectatur *S*; vincula anathematis nectunt *P;* vinculis a. nectimus *H.* — 18 ad papam» *niema P.* — 21 faciam» facio *K.* — 22 autem mea immania sumam» animæ meæ immania capiam *S*; autem mea in anima sumam *H.* i *P.* — *Przedz. II, wiersz* 1 abcessui» recessui *S.* i *H.* — 3 meæ» *niema H.* — vivens» vivo et *P.* i *H.* — 4 si non» sin minus *S.* — pietas tua... prædicare» cum licentia tua, apostolice bone, vadam ad eas quæ nesciunt nomen Domini exteras et incultas gentes *P.* — vel» *niema S.* — 7 Dei prædicare» Domini *S.* — 10 sanctus Adalbertus» *niema P.* — 12 albo» illo *S*; *niema H.* — 13 de quo» cuius *S*; quod *P.* i *H.* — 15 habens causam» hominis causa *S*; nullam habens c. *H.* — 16 præibit» antebit *S.* — 17 comes» iunctio *P;* comes itineris *H.* — 19 Turonum» Turones *S*; Turoniam *P.* i *H.* — pedibus petit» petit pedes *P.* — 21 clamantibus se» se rogantibus *S.*

Martinus et larga manu dare paratus. Parisium quoque pedester venit, ubi sanctus et pretiosissimus martyr ariopagita Dionisius fuso sanguine corpore requiescit, qui Athenis philosophię studuit, ubi quem Paulus prædicat, ignoto Deo ara posita erat; qui etiam evangelizandi responsa ad Gallos accepit, quando optimus Clemens Petri sedem tertius sedit, et dum paganis Christum ingereret, pulcherrimo martyrio vitam finivit. Cuius hoc inter cętera est gloriosum et mirabile, quia post necem religiosus truncus proprium caput manibus portavit, et sequens multitudo angelorum laudes Deo cecinerunt. Populo cęli semper gaudium est de triumpho terrę, unde et nunc exultans iubilat de carissimo Dionisio, et «gloria tibi Domine in excelsis« resultat, ad quem misericordię largum si quis peccator confugerit, nunquam sine misericordia recedit. Huic caput inclinans, ad Floriacum monachorum ingens cęnobium avido cursu volat, ubi corpore iacet et miraculis fulget magister mundo morientium, et tota mente cęlestia quærentium, re scilicet ac nomine Benedictus! vino et oleo infirmorum medicus pulcher, sub umbra alarum 996
pullorum Dei toto orbe inclita mater. Nec dimisit, ubi corpus discipuli quievit,[1]) ubi et primus monachorum gregem rexit, abbas Maurus, signo sanctitatis et miraculorum dulcedine magistro simillimus. Horum sacra domicilia, et si qua occurrunt simillia, quem desiderium æternorum afflavit, Adalbertus pede circumvolat, adiutores ad sua prælia vocat.

20 Hinc ad imperatorem redit, qui hominem Dei adeo dilexit; cuius morem nobilem novimus, quia omnes bonos eo plus amare studuit, quo quemque habita bonitas maiorem fecit. Cum quo aliquos dies commoratur, nec nocte nisi ante conspectum imperatoris iacere permissus est.1* Horis congruis semper de cęlestibus docuit regis pueros, et circapositos proceres suavissime admonuit, ne vel in parum infimis et terrenis cor figerent, et procul a regno Dei proiecti, pro parvo gaudio ęterna tormenta subirent. Noctibus quoque calceos dormientium clam raptos aqua abluit, discipulus humilitatis manibus suis lutum tulit, lotos restituit. Ibi nocte soporem parum molli lecto

1* Intellige quantum caritate sibi iunctus erat, quamvis puer et errans moribus, cæsar tamen benignus sine comparatione humanus Otto imperator augustus *P. i H.*

Przedz. I, wiersz 1 Parisium quoque pedester» Parisios quoque pedes *S.* — 2 sanctus» et s. *P.* — 3 sanguine» *niema K.* — 5 prædicat» prædicabat *S.* i *H.* — 7 ad Gallos» Gallis *S.* — optimus *niema P.* i *H.* — 8 sedem» sede *H.* — 11 et» *niema P.* i *H.* — 14 Populo ... Dionisio et» populus cœli ut ita dictur de triumpho terræ, exultans iubilat, de carissimo Dyonisio *P.* i *H.* — 19 recedit» vacuus r. *P.* i *H.* — Huic» Hinc *S.* — 23 cęlestia» Deum *H.* — 24 vino et ... inclita mater» parvulorum ubique dulcissima nutrix, sub umbra alarum infirmorum medicus bonus *P.* — *Przedz. II, wiersz* 1 pulcher» egregius *S.* — 3 primus» prius *K.* — 8 pede» pedes *P.* i *H.* — 9 adiutores» et a. *S.* — 11 adeo» *niema P.* — 13 quemque habita» unumquemque sua virtus et *S*; quemque *P.* — 14 quo» illo autem *S.* — aliquos» aliquot *S.* — 15 ante conspectum» sub conspectu *S.* — 17 circapositos» assistentes *S.*—18 ne vel .. figerent et» n. v. p. inf. e. t. animos affigerent ne *S*; ne dum in p. fidis miserisque diviciis c. f. *P*; ne in fidelibus m. d. c. f. ne *H.*—19 a regno Dei» a Deo *S.*—23 lotos» loco suo *P.*

[1]) Ś. Maura nad Loarą.

996 requiescens, vitę suę desiderabilem terminum aspexit, quamvis ipse non nosset quid sibi somnium vellet, donec tactus spiritu alienigena hoc revelavit. Putabat se videre in domo maioris fratris duos lectos bene præparatos: unus erat suus, alter erat fratribus destinatus. Pulcher ille et decorus, sed qui suus debuit esse, multo pulchrior refulsit, purpureus et floridus, et incomparabili ornamento vestitus. Erat autem in superiore parte panno capitali aureis litteris inscriptum:

Munus hoc donat tibi filia regis.

Quod somnium cum coram imperatore quibusdam familiaribus exponeret, cui vivax ingenium natura dedit, et facundia insignem fecit, Leo palatii episcopus, pulchrę alludens ait: *Homo tibi contrarius, cito invenies quod quæris, dono Virginis procul dubio martyr eris.* Nec minus quod vidit de lecto fratrum, partim ante se vidit, partim hoc anno esse completum, sic collige mecum.

21. Quinque fratres hubuit, omnium animas gladius pertransivit. Ex quibus maior frater in servitium imperatoris profectus paganorum expugnationes adiuvit, ubi et cum Bolizlavo Polanorum duce gratiam amicitię promeruit. Quærelas etiam imperatori fecit, quod dux Boemiorum Bolizlavus sine misericordia sibi suisque fratribus plura mala fecisset. Huius usque in adventum et seros reditus relicti domi quatuor fratres pacem impetrarunt; ex parte ducis securitatem et sacramenta acceperunt. Proh divinam humanamque fidem! Numquid non est catholicus melior pagano? Væ homini, cui in cordis vena malus dolus salit! Eheu nostra infelicia tempora! Sapientem vocamus cui fallere ingenium callet, cui in ore mel, in corde fel latet. Ecce iterum Judas, qui per pacem didicit facere bellum, promittit vitam, ut inferat mortem; dat Bolizlavus fidem, ut inopinato occidat fratrem. Nec longe quæras exemplum: in eadem linea sanguinis occidit frater suus sanctissimum Ventizlavum. Interea quis non deploret squallores miserię nostrę, quis non

---

Przedz. I, wiersz 2 quamvis ipse non nosset» nescius tamen ipse *P.* — 4 se videre» videre *H; niema P.* — 5 bene» *niema P.* i *H.* — 6 erat» erat fratri vel *P.* i *H.* — 7 ille» ille quidem *S.* — 8 pulchrior» elegantior» *S.* — refulsit» *niema P.* i *H.* — 9 vestitus» pretiose vestitus *S. P.* i *H.* — 10 parte» *niema S.* — 11 inscriptum» scriptum *P.* — 12 hoc» hoc autentum *P.* — 13 cum coram imperatore quibusdam» coram rege cum quibusdam *P.* i *H.* — 14 cui» quidam cui *P.* i *H.* — 15 facundia» præclara f. *S*; pulchra f. *P.* i *H.* — 17 Homo» Hoc *S.* — contrarius» *niema S.* — 20 se vidit» se *P.* i *H.* — 22 omnium» quorum o. *P.* i *H.* — *Przedz. II, wiersz* 1 in servitium» servitio *P.* i *H.* — 2 paganorum expugnationes adiuvit, ubi et» paganis expugnandis operam navavit ubi etiam *S.* — 3 Bolizlavo Polanorum» Bolezlavo Polanorum *P;* Boleslao Polonorum *S.* — 4 gratiam amicitię promeruit» amicitias iunxit *P.* i *H.* — Quærelas... mala fecisset» porro apud imperatorem quæstus est: ducem Boemorum Boleslaum sine misericordia se suosque fratres multis malis affecisse *S*; Quærelas imperatori fecit quod mala, quæ nulla promeruit, dux Boemiorum Bolezlavus sine misericordia sibi suisque fratribus plura ingessisset *P.* i *H.* — 9 ex» et ex *P.* — 13 Eheu» Heu *P.* — 14 fallere» ad fallendum *S.* — 16 iterum» *niema H.* — 19 fratrem» fratres *H.* — 21 sanctissimum Ventizlavum» s. Wenezlaum *P;* sanctum Venceslaum *S.* — 22 deploret» deplorat *K.*

exhorret cecum natum hominem nostrum? Dum nescit cavere minus, incurrit peccatum maius; dum vadit quo ceca voluntas ducit, nascitur peccatum de peccato! non habet finem, donec cadat unde non resurgat in delictum maximum! et fit misero modo, quia cum potest, non vult; ut dulce peccatum non valeat dimittere post, etiam cum vult. Ita et nunc aliud cogitans, aliud loquens pervenit ad homicidium, ut *vindica Domine sanguinem* vox clamet de terra ad celum. Homo complesti propheticum[1]) *apponens iniquitatem super iniquitatem!* expecta nunc illud evangelicum. *Sanguis qui effusus est super te et super filios tuos.* Itaque sacramento fidunt, liber populus per campum ambulat; non enim data fide bellum cogitat. Stat proximo periculo civitas secura. Ecce hostes ex improviso veniunt; armatus exercitus aperte bellum dicunt, et diffusa multitudine civitatem circumcingunt. Sexto die in vigilia pretiosi martyris 996
Ventizlavi bella incipiunt, nichilominus et sabbato certatim insistunt; honorare festum ignorant, quia dulcia scelera tanquam epulas amant. Nec iuvat quod urbani diem sanctum venerari petunt; contra quos forenses superbię verba iaculant: *Si* inquiunt *vester sanctus est Ventizlavus; noster utique est Bolizlavus.* Sed quamvis post caperent civitatem, penas dedit asperum verbum. Civium namque gladio die illa ceciderunt hostium multa capita, et omnes qui in illo consilio fuerunt, aut moriebantur, aut ceci et dispersi vivunt. Cessit civilibus bellis saucia civitas, miserabili exilio sunt familię dispersę, bona cuncta iacent in manu inimicorum. Inundat planctus mulierum; stupet mortua facies puerorum; geminatis dextris virorum stat silentium speculantium clericorum. Sancti viri fratres quatuor, strenui bello et nescii ce-

---

Przedz. I, wiersz 1 exhorret» exhorreat *S;* horreat *P.* — 2 minus, incurrit .. sacramento fidunt» peccatum currens, cadit in maiorem foveam; dum non vult quærere oculum ductorem, nascitur de peccato peccatum maximum. Ita et nunc o homo, dum nescis cavere periurium, incurre homicidium, nec antę desinas, — hoc dimitte ad tuam fidem — antequam impleas illud propheticum: *Appone iniquitatem super iniquitatem;* et mox sequatur illut evangelicum: *Sanguis qui effusus est, sit super te et super filios tuos.* Igitur sacramento fidunt quod christiani darent, quando christiani fratres christicolæ Adalberti pacem non putarent. *P.* i *H.* — 3 vadit» *niema S.* — 5 delictum maximum» delicto maximo *K.* — 7 ut» *niema P.* — 9 ut» et *S.* — 14 fidunt» fidit *S.* — 16 proximo» proxima *P.* i *H.* — 17 Ecce» Nam et ecce *P.* i *H.* — 18 armatus... dicunt, et» *niema P.* i *H.* — aperte bellum dicunt» apertum bellum indicit *S.* — 19 circumcingunt» circumcingit *S.* — *Przedz. II, wiersz* 1 Sexto die» Sexta die *S;* feria sexta *P.* — 2 Ventizlavi» Venceslai *S;* Venezlai *P.* — sabbato» ipso festo obpugnare *P.* i *H.* — 3 honorare... amant» *niema P.* — festum ignorant, quia» festum diem nesciunt qui *S.* — 5 sanctum» festum *P.* — venerari» *niema K;* observari *S.* — 7 iaculant» iaculantur *S;* iaculantes *P.* — 8 Sed» Et *H.* — 12 moriebantur» mortui quiescunt *P.* — 13 vivunt» male v. *S. P.* i *H.* — 14 saucia» pavida *H.* — exilio» excidio *K.* — sunt» *niema P.* — 15 dispersę» distractæ *P.* i *H.* — cuncta... inimicorum» in manibus inimicorum cuncta cesserunt *P.* — 17 geminatis dextris» comminantes dextras *S.* — 18 speculantium» spectantium *S.* — 19 fratres quatuor» quatuor *S.*

[1]) Ps. 68. 28 cf. Math. 23. 35.

dere loco, dum, de quo dixi, Radla clericus consilium dedit, parum valentia arma dimiserunt, et quam præliando pulchram mortem putarunt, confugiendo ad ecclesiam — ut est in humanis oculis — turpem acceperunt. Nam falsa data est spes vivendi; et dum exeuntes ecclesiam sponte in manus hostium vadunt, fefelit manus senioris, et in conspectu omnium pulchra corpora subierunt capitalem sententiam.

22. Hęc tunc scilicet fuerunt; sed quando digna indigni scribimus, nunc est mortuus gladio frater maximus. Completa autem est pii Adalberti visio tota, dum ante se bis duorum fratrum, post hoc anno maximi fratris[1]) mors est subsecuta; quorum mortibus mors sua quam præstantior foret, quorum lecto suus lectulus quam pulchrior emineret, omnis intelligit, qui ipsum causa Dei, illos causa seculi et defendendę vitę cecidisse cognoscit. Vidit etiam in monasterio et aliam visionem, quam non de se, sed quasi de aliquo alio reverentissimis viris exposuit. *Agnosco hominem, cui duos ordines in cęlo Deus arridens digito præmonstravit, unum purpurei splendoris, alterum ultra quam dici possit nivei candoris. Inter hos et illos, blanda vox ait, manet te locus et certa sedes.*

1004 wrześ.

23. Ergo quem suo labori adiutorem Deus præparavit, ducem Polanorum, 1* Bolizlavum, rerum dubius petit. Cuius auxilio nuntios suos miserat ad populum sibi commissum, et multocies contradicentem[2]) interrogans, si eum recipere vellent. Interim cum Bolizlavo nuntiorum adventum expectat. Qui cum redirent, plenam contumeliis legationem referunt. *Bene venias* inquiunt *episcopus ad non semel refutatam plebem. Mira res! Ad populum sponte venis, quem semper invitum vocare et necesse erat tenere. Scimus quę cogitas, o homo! Omnino nolumus, nec est tibi locus in populo tuo, qui vis vindicare occisos fratres vulnere magno.* Accipiens ille libellum repudii et superborum con-

1* Dei servorum matrem. *P.*

Przedz. I, wiersz 1 dixi, Radla clericus» diximus Radda c. *S.* — 3 præliando» prædicando *K.* — 5 turpem» t. fugam *H.* — 6 falsa» falso *H.* — est» *niema S.* — 7 manus» dextera *P.* i *H.* — 9 pulchra corpora subierunt» speciosa corpora excepere *S.* — 11 scilicet fuerunt; sed» ita gesta sunt; sed hoc tempore *S*; set *P.* — 12 nunc est mortuus gladio frater» n. e. m. feriente g. *P*; gladio occubuit etiam frater natu *S.* — 14 bis duorum» quatuor *S.* — 15 post» postea *S.* — 16 quam» quanto *S.* — 17 quorum lecto ... omnis» sicut et lectus eius illorum lectulo visus est elegantior nemo non *S.* — 21 et» *niema S.* — *Przedz. II, wiersz* 2 exposuit» ita e. *S.* i *H.* — 3 præmonstravit» demonstravit *S*; præmonstrat *P.* i *H.* — 10 miserat» misit *S.* — populum ... vellent» insolentem uxorem si vel stuprata amatoribus multis priorem maritum accipere vellet *P.* i *H.* — 11 eum» ipsum *S.* — 12 cum Bolizlavo» in hac regione cum duce *P.* i *H.* — 13 adventum» reditum *S.* — redirent» advenissent *S*; redeunt *H*; redirent, qualem episcopus amavit *P.* i *H.* — 14 referunt» reportarunt *S.* — 15 episcopus» Boemi *S*; indignantes episcopus *P.* — 16 plebem» mulierem *P.* — populum» uxorem *P.* — venis» venit *P.* — 17 necesse erat tenere» retinere necesse fuit *S.* — 18 quę cogitas» quid cogites *S.* — 20 fratres» f. tuos *S.* — 21 contumelias» contumeliis *P.* i *H.*

[1]) Sobiesława; ob. Thietm. VI. 9. [2]) Do Czechów.

tumelias, non minus lętus efficitur, quam homines, cum sicubi non sperant, lęta verba et horum oblationes accipiunt. *Disrupisti* inquit ille *Deus vincula mea! Hoc est quod exspectans exspectavi, desiderio desideravi. Ablatum est periculum meum. Qui respondet in faciem quia me non vult, quomodo possum regere gregem?*

1* Miserat his diebus ad Ungrorum seniorem magnum,[1]) inmo ad uxorem eius[2]) quæ totum regnum manu tenuit, virum et quæ erant viri ipsa regebat, qua duce erat christianitas cœpta, sed inmiscebatur cum paganismo polluta religio, et cœpit deterior esse barbarismo languidus et trepidus christianismus. Ad quam tunc per venientes illuc nuncios in hæc verba epistolam misit: *Papatem meum, si necessitas postulat et usus, tene; si non, propter Deum ad me mitte eum.* Ipsi vero clam cartam alia mente, alia sententia misit: *Si potes* inquit, *cum bona licentia, bene; si non, vel fuga fugiens, tempta venire ad eum, qui te desiderio concupiscit, Adalbertum tuum.* Ipse autem venire non potuit, et ut homo noluit; ut enim hodie audis eum dicentem, quem nunc, sicut sitiens aquam frigidam, totis visceribus flagrat et amat, ardua scandentem tunc semper fugiebat. Ipse tamen iam erat monachus, et ut dicunt, qui tunc temporis norunt, pulcher et bonus. Ex huius ore audisse me fateor unam rem, quam satis amo. Ipsum sanctum asserit loquentem: *Numquam aliquid feci propter vanam gloriam. Nam ut non pulset, hoc est ultra hominem. Utrumque tamen a me miserrimo omnium retro posuit pedem, a me minimo gentium longe fugit in exilium.* Memoriam vero viri sæpe pono, cuius relatione hæc scribo, quem servum martyris agnosci volo. *P.*

*Euge! non timeo revocantem amplius papam, nec tristia ferentem metropolitani inmitis epistolam. Qui antehac paganicis operibus in fugam vertunt, ecce palam verbis: »Nolumus te» dicunt. 1**

24. Igitur soluto fune liber episcopus, apprehendit circumfluentibus ulnis desiderium quod in corde ardebat, martyrium pulchrum,

---

Przedz. I, wiersz 1 lętus efficitur, quam» exhilaratur quam solent *S.* — 2 cum» *niema P.* — sicubi ... oblationes» præter spem lætum nuntium et honores sibi delatos *S.* — 3 Disrupisti ... Deus» Dirupisti inquit Domine *S.* — 6 meum» meum. Qua possim ratione illum pascere gregem *S.* — Qui» Quid *P.* — quia me ... gregem» nolle se me habere pastorem *S.* — 10 regnum manu» regnum viri manu *Il.* — virum» *niema Il.* — 21 eum» meum *P.* — 22 et» vel *Il.* — *Przedz. II, wiersz* 1 timeo» est quod timeam *S.* — 2 metropolitani» metropolitæ *P.* — 3 antehac» iam ante *S.* — in» *niema S.* — 4 verbis» *niema S.* — 6 ulnis» annis *K*; animis prosequi *S.* ulnis carum *P.* — 7 in corde ardebat» semper i. e. suo arsit *P.* i *Il.* — martyrium pulchrum» speciosi martyrii *S.*

[1]) *Do Gejsy I, zwanego także Jesse. Por. Hartwika Żyw. ś. Stef. rozdz. 6.* [2]) *Adelaidy, siostry naszego Mieczysława I, o której mówi węgierski kronikarz w rozdz. 3:* Jesse accepit uxorem de regione Polonia, de civitate Cracovia, sororem Meschonis ducis, nomine Ethelgidam. Hæc autem christiana erat, et literis imbuta, documentisque sanctis per Spiritum sanctum repleta. Hæc autem cœpit virum suum ad Christum convertere, et fidem catholicam tenere, et a cultura idolorum recedere, quem sœpissime blandis et melicis alloquens sermonibus Christum fecit cognoscere et ipsum unum Dominum credere, quam scriptum est: quia sanctificabitur vir per mulierem fidelem *itd. Por.* Thietm. VIII. 3. *i* Breve Chron. Silesiæ *u Stenzla* SS. I. *str.* 34.

997 apostolica ad hoc usus licentia. Duos socios, quos cogitat fortiores sacro bello, et aptiores portando evangelio, itineris comites sumpsit. Prius tamen, ut mater regula docet et viva verba patrum lingua monent, oratione fratrum voluntatem Dei exquisivit, et consilio fratrum quasi ferrea clamide munitus, agonem currere cepit. Dux itaque Bolizlavus diligebat eum. Quem monet ut se adiuvet; videns videat quomodo in terram Pruzorum navigio maris iter exponat, propter quærendas animas et scindere vomere Dei incultas gentes. Complet dux iussa spiritualis patris; quamvis ut secum staret divitem voluntatem haberet, verum occurrere sancto proposito non ausus erat. Est in parte regni civitas magna Gnezne, ubi sacro corpori placuit, ubi mille miraculis fulget, et si corde veniunt, recta petentibus salutes currunt. Ibi ergo, quia in via sua erat, cuius longo tempore silentium exercuit missam celebrat, sacras hostias oblaturus, viva mox hostia et ipse Christo futurus. Baptizat populum grandem nimis, inde nullas moras nectit, navem ascendit, quam ne prophanus quis tangere præsumat, dux sollicitus multo milite armaverat. Post non multos dies carina secante terga maris, Deum nescientibus illabuntur Pruzorum terris. Festinantes vero naute sanctum onus deponunt, et nocturno auxillio remeantes, securam fugam capiunt. Rapit iter homo Dei plenus, iacturus retia sua super horrisonum mare, si forte veniat, quod in mensa Dei comedere ponat, aut si nullum piscem capiat saltim in nomine filii Dei oblatum calicem bibat. Fervet in eo spes ardua pro Christo moriendi, et in viridi corde vivus ignis vim habet ardendi; tamquam in aureo altari accensa aromata flagrant et fumantia scandunt. Ergo miles Dei cum duobus sociis intraverat parvum locum, qui circumlabente unda fluminis imitatur insule vultum. Ibi aliquos dies steterunt; et fama volans paganorum auribus adduxit, habere se hospites ignoto habitu et inaudito cultu.

25. Primum ex improviso homines numero non plures parva nave veniunt; dant saltum ad

---

Przedz. I, wiersz 1 socios• fratres *P.* i *H.* — 2 cogitat ... et aptiores• putabat sacro bello futuros aptiores magisque idoneos *S.* — 3 portando evangelio• portare evangelium *P.* — sumpsit• delegit *S*; assumpsit *H.* — 6 voluntatem Dei exquisivit, et consilio fratrum• *niema K.* i *S.* — 7 agonem• ad agonem *S.* — 9 monet• rogat *S.* — 10 maris iter• se *S.* — 11 propter• ob *S.* — quærendas• quærere *P.* — scindere vomere Dei• vomere Dei proscindendas *S.* — 13 secum staret ... proposito• apud ipsum permaneret summopere optaret; sed retardare sanctum propositum *S.* — 14 verum• *niema H.* — 16 Gnezne• Gnesna *S*; Gnezan *P*; Gnezdem *H.* — ubi• u. nunc *P.* — 17 placuit• p. quiescere *S*; p. requiescere *P.* — 18 corde• ex corde *S.* — 21 hostia• *niema S.* — 22 Christo• *niema P.* — *Przedz. II, wiersz* 2 præsumat• audeat *P.* — 7 capiunt• capessunt *S.* — iter• ergo *S.* — 8 iacturus• missurus *S.* — 9 veniat• inveniat *P.* i *H.* — Dei• Deo *S.* — comedere ponat• comedendum reponat *P.* i *H*; edendum apponat *S.* — 11 in nomine• in nocte *H.* — Dei• *niema K.* — 13 habet• trahit *H.* — 16 intraverat• intravit *S.* — parvum• in p. quendam *S.* — 17 circumlabente• circumbibente *S.* — 18 aliquos dies steterunt• aliquot hæsere dies *S.* — 19 adduxit• invexit *S.* — 20 hospites• h. ex alio orbe *P.* i *H.* — 22 homines• *niema H.* — numero• *niema S.* — 23 ad• in *S.*

terras, barbarum nescio quid frendunt; magna ira fumant, et hospites quærunt. Ros regis,[1]) id est psalmi, ros mellis tum episcopo in ore fuerat: codex psalmorum ante se in gremio iacuit, in quo omnia verba oris Dei, in quo summa salutis et vita hominis certa manent et clausa sedent. Ad quem unus ex ipsis peiorum pessimus propius accessit nil boni loquens nodosa brachia alte extollit, et cum conto quo minavit navem celestia ruminantem episcopum inter scapulas fortissime percussit: *Si non abitis* inquit, *citius capite plectemini, vexati duris penis et mortibus multis.* Evolat e manibus volumen excussum; alia ex parte ipse humi stratus dat oscula viridi terre, mente extentus et corpore toto. Exterior corrumpitur homo, interior ad vitam novatur; per penetral cordis erupit vox letitie et salutis. *Benedictus,* inquit, *Deus, benedicta misericordia Dei! Si plus non accipiam pro Crucifixo meo, unum pretiosum ictum habeo!* Homo, putasne simplex plaga splendeat in dorso tuo? Aut pretium habeat super terram, talia libenter pati in memoriam 997
filii Dei vivi. Utique non sic margarita splendet in sterquilinio, non purpura regis in populo nec facies rose in terre gremio, adhuc nec aureus sol in celo, ut est in corde pulchro una percussio, quam habes letus glorie pro Christo tuo! Quid tunc? foras proiecti veniunt in mercatum, ubi confluxerat unda populorum. Circumstant subito celicolam virum longo agmine capita canum; pandunt cruentos rictus, interrogant unde esset? quid quæreret? quare venisset quem nemo vocavit? Lupi sanguinem sitiunt, minantur mortem quod ad eos portet vitam! Donec loquatur vix exspectant; horrent et derident; melius enim non sciunt; loqui iubent et capita movent. Accinxit vir lumbos, os aperuit, et quia multa audire nequeunt, breviter alloquitur: *De terra Polanorum, quam Bolizlavus proximus christiano dominio procurat, ad vos pro vestra salute venio; servus illius qui fecit celum et terram, mare et cuncta animantia. Venio vos tollere a manu diaboli et faucibus im-*

Przedz. I, wiersz 2 Ros• Res *S.* — regis• legis *H.* — id est psalmi• *niema S.* i *P.* — 3 episcopo• episcopi *S.* — 4 codex• librum *P.* i *H.* — se• illum *S.* — in gremio iacuit• i. g. iacebat *S*; sedens tenuit *P.* i *H.* — 6 summa salutis... sedent• vita hominis et summa salutis clausa consistunt *P.* i *H.*— manent• manet *S.*— 7 sedent• sedet *S.*— ipsis• eis *S*; istis *P.* — 8 propius• *niema P.* — nil boni loquens• dirum infremuit *P.* i *H.*—9 minavit• impulerat *S.*—10 ruminantem• meditantem *S.*— 12 duris• diris *P.* i *H.* — 13 multis• ingratis *S.* — 15 viridi• virenti *S*; luridæ *P.* — extentus• extenta *K.* — 17 penetral• penctralia *S.* i *H.* — 18 erupit• prorupit *P.* — 20 unum• saltim unum *P.* — 21 Homo• Homo Dei *S.* H. i *P.* — *Przedz. II, wiersz* 2 vivi• *niema S.* — margarita• margaritum *P.* i *H.* — splendet• *niema S. P.* i *H.* — 4 adhuc• adhuc vero *S.* — 5 sol• s. relucet *S.* — est• *niema S.* — pulchro una percussio• pio ictus unus *S.* — 6 quam habes... tuo• pro Christo hilariter exceptus *S.* — 7 Quid tunc?• Quid vero inde secutum est? *S.* — proiecti• eiecti *S.* — 11 unde• unde? quis *P.* i *H.* — 12 vocavit• vocarit *S.* — 13 minantur mortem• *niema K.*— portet• portaret *S.* — 16 et• *niema P.* — vir• ille ut vir *S.* — lumbos• l. suos *S.* — 17 breviter• b. eos *S.* — 19 proximus christiano dominio• p. Christo Domino *S*; princeps christianissimus Domino *P*; princeps Christianorum dominus *H.* — 22 a• e *S.* — immanis• dæmonis *K.*

[1]) Dawida.

997 *manis averni, ut cognoscatis creatorem vestrum et deponatis sacrilegos ritus, abrenuntiantes mortiferas vias cum inmunditiis cunctis, et ut loti balneo salutis, efficiamini Christiani in Christo, habentes in ipso remissionem peccatorum et regnum immortalium cęlorum.* Hęc sanctus; illi vero contra iam dudum dedignantes, cęlestia verba irrident, baculis terram percutiunt, aërem mugitibus implent, manus tamen non iniciunt, sed furorem dictant, et verba districtę severitatis ad aures hospitum mittunt. *Propter tales,* inquiunt, *homines nova non nascuntur animalia, vetera moriuntur. Exeuntes exite de finibus nostris; si citius non retro pedem ponitis, crudelibus pęnis afflicti, mala morte peribitis.* Illis vero, qui in ingressu regni positi bonos hospites eo loci dimiserunt mortem minantur; domum incendere, divisis rebus uxores et filios vendere, spumante ira pollicentur.

26. Videns athleta Christi nullum fructum animarum sequi, et desideratę mortis spem auferri, deiecit animum, et tristitia magna affectus, varios currarum ęstus in casto pectore versat; dixitque fratribus: *Pressi magnis adversis, quid consilii arripimus? Quo nos vertamur, nescio. Habitus corporum et horror vestium nostrarum, ut video, paganis animis non parum nocet; unde, si placet, vestimenta mutemus, cęsariem, pendentibus capillis crescere sinamus, tonsę barbę comas prodire non prohibeamus; forsan non agniti, melius habemus salutem operari; similes eorum effecti, familiarius cohabitamus alloquimur et convivimus; laborantes quoque manibus propriis victum quæramus ad instar apostolorum; absconsa mente revolvamus sensum psalmorum. Interea prosperante misericordia Salvatoris fit aliquid salutis ut dum hac arte et hac fraude, eos opinio deludit, evangelizandi occasio certa veniat ita ut inventarum animarum thesaurum magnum lucremur, aut dulcem vitam pro dulcissimo Christo fundentes, desiderata morte moriamur.* Ergo viso consilio meliora sperans,

Przedz. I, wiersz 2 mortiferas vias» mortiferis viis *S.* — 3 cum» et *S.* — et» *niema S.* — loti» abluti *S.* — 5 habentes» et habeatis *P.* — 6 cęlorum» seculorum *P.* — 7 vero» autem *P.* — contra» *niema S.* — dedignantes» indignantes *P.* i *H.* — 10 verba districtę severitatis» districtæ severitatis nuncium *P.* — 12 homines» *niema S*; homines terra nostra non dabit fructum, arbores non parturient *H*; h. t. n. n. d. f a. n. parturiunt *P.* — 13 exite» e. procul *P.* i *H.* — 14 retro pedem ponitis» retrofertis pedem *S*; retro ponitis pedes *P.* — 15 Illis» Illi *K.* i *S.* — 16 regni» *niema S.* — positi» positus *K.* i *S.* — 17 eo loci dimiserunt» e. l. dimisit *K*; eo loci esse permisit *S.* — minantur... pollicentur» domus inflammationem, bonorum direptionem, coniugis et liberorum distractionem spumante ira minantur *S.* — 21 desideratę» optatæ *S.* — *Przedz. II, wiersz* 1 et» *niema P.* — 3 adversis» difficultatibus *S.* — 4 arripimus» capiemus *S.* i *P.* — Quo» Equidem quo *S.* — nos» *niema P.* — 5 nescio» non video *S.* — nostrarum» *niema P.* — 6 video» sentio *S.* — 7 nocet» offensionis affert *S.* — cęsariem» clericam æqualem *S*; clericalia *P.* i *H.* — 8 crescere» surgere *P.* i *H.* — 9 comas» truncas c. *P.* i *H.* — non prohibeamus» permittamus *P.* — 10 habemus» poterimus *S.* — 11 similes eorum» si similes illorum *S.* — cohabitamus» eo habitamus *P.* — 12 laborantes» laborando — 14 sensum» censum *P.* — 16 Salvatoris» venientis Salvatoris *H.* — fit» fiet *S.* — salutis... deludit» hac arte ac fraude, ut opinio se fallat *P.* — 18 veniat» venit *P.* — ita ut inventarum animarum» Quid? quia pius et fidelis Deus a. i. *P.* — ut» aut *S.* — 19 lucremur» lucrabimur *S.* i *P.* — 21 moriamur» occumbemus *S*; morimur *P.*

conceptum męrorem gaudii gladio occidit, egressurus regionem malam, accensis animis movet gresus. — Ad ferocium quidem Luiticum idola surda predicationis equos flectere placuit, quorum linguam cognovit, et quos necdum visus, mutata veste et habitu fallere potuit. Hoc tunc ingenio hoc bono dolo cogitavit, ut Christo reperiret novum populum, aut longis desideriis ponere finem. Sed o venerabile caput, quid te fatigas implexis cogitationibus? Prope est, quod queris. Non necesse habes initiare longam viam; dabit tibi breviori via Deus, quod tanto tempore quæsisti, recto ore, mundo corde, animo toto. Ecce iuxta te pulchritudo tua, ecce in foribus cuius nescit homo pretium felix, et incomparabile martyrium, ut nostro etiam ævo Virginis ille filius, insperato faciet martyrem suum! O quam pulchre ridet cęlum, quando cum corona intrantem videt Sclavum!

27. Romę interea monasterio, quo sanctus iste philosophia Benedicti patris nutritus erat, divina revelatio hęc dicta dedit: Inter plures 997
visiones, quas rapta mente sępe levatus vidit et ita crucifixus mundo, Ioannes monachus et abbas, venerunt a cęlo usque ad terram descensu delectabili, aspectu pulchro, duo linteamina ut nix candida, absque ruga et macula. Unum ex eis accepit quem quęrere venit; posedit carum pignus et dulce onus; fruens fruitur suo Adalberto, intrat cęlum aureum tramite recto. Quem aliud linteum suo amplexu acciperet et ad Deum portaret, ab eius ore, fateor, numquam excutere potuimus, et ideo, sive hic sive alter sit, certa mente nescimus. Nec hoc nos fatigat, qui nostrum intercessorem in manibus habemus. Adalbertum, Domine, tuum sancta sanctorum intrasse, cognovimus, et amantes veneramur. Cum numquam sanguinem funderet, quę est prima beatitudo et passi Christi quędam similitudo, tamen alta morum humilitate et puro Dei amoris intuitu vere esset filius cęlorum, et qui numquam peccaverunt, frater angelorum.

Przedz. I, wiersz 1 occidit» confecit *S.* — 2 regionem malam» e regione mala» *S.* — 3 Luiticum» Luiticorum *S*; Luitizorum *P.* — 5 cognovit» callebat *S.* — 6 visus» visos *K*; *niema S.* — 7 Hoc» Hæc *P.* — 8 ut Christo reperiret» u. Ch. acquireret *S*; aut imperatoris filio reperire *P.* i *H.* — 9 ponere» imponeret *S.* — 12 habes» est *P.* i *H.* — initiare longam viam» longam suscipere profectionem *S.* — breviori via Deus» brevi itinere illud assequi *S.* — 13 tanto» tam multo *S.* — quæsisti» q. iecore fideli, amore humili *P.* i *H.* — 14 animo» et a. *P.* — 17 ævo» æ. angelis habeat similem bonus *P.* — 18 insperato... suum» quia i. te faciet martyrem suum *P.* — 19 corona» corona martyrii *S.* — 20 videt» vidit *K.* i *S.* — 21 monasterio» in m. *S.* — 22 philosophia» in ph. *S.*—*Przedz. II, wiersz* 1 revelatio hęc dicta dedit» huiusmodi revelatio facta est *S.* — 2 rapta mente sępe levatus vidit et ita» vidit rapta mente sæpe ad superna levatus, vidit et istam *S.* — 4 a» e *S.* — 5 pulchro» eleganti *S.*— 6 ut nix» instar nivis *S.*— ruga» ulla vel ruga, vel *S.*— 8 et» et accepit linteum *P.* i *H.* — 10 Quem» Quis *S.* — 11 acciperet» acceperit *S.* — portaret» portarit *S.* — 13 ideo» ideo ipsum pro secreto amore cœlestis patriæ alterum pondus esse cogitacione cogitamus *P.*— sive hic» s. autem h. *P.* — 14 fatigat» fatiget *P.* i *H.* — 17 et amantes veneramur» v. e. a. *P.* — Cum» Et licet *S.* — 18 prima» vera *S.* — 20 alta» *niema S.* — puro» puro ac intimo *S.* — amoris intuitu» amore *S.*

997 28. Hac hora pater Nilus ad monasterium eius per spirituales fratres hęc verba miserat, dicens: *Notum sit vestræ dilectissimæ fraternitati, quia amicus noster viam bonam habet; vere Adalbertus qui vere cum Spiritu sancto ambulavit.* Interea ipse Adalbertus in terra pagana cum sociis suis carpit iter secus littora maris; et fit repente collisio undarum, quasi se moveat aliqua ingens bestia maris, et ad aures gradientium fragor ille validus venit. Comites securi audiunt; medius senior atrocissime obstupuit, et velut pavida mulier consternatus exhorruit. Cui Gaudentius, ex parte patris caro et frater suus, subridens ait: *Pavit fortitudo tua audacissime miles. Si saliret super nos armata et ad bellum prompta manus, quid tunc ageres, qui nunc inania times?* Respondit: *Nos summus fragiles, tu fortis; nos imbecilles, tu potens; nos certe et minima timemus; sed eo melius Deus noster refugium et virtus, quo est maior inopia timentis et virium parva suppellex. Eo felicius, eo gloriosius diligam te, Domine virtus mea, quo sentiens meam infirmitatem, cognosco te meam virtutem.*

29. Vidit et idemGaudentius sequenti nocte somnium, quod ludentibus verbis irrisit pavescentem episcopum. Ingressus delectabile oratorium, cognovit paratum pontificem Adalbertum celebrasse missam. Commesto autem sacrificio, cum vestimenta plicarent, propius accessit ad cornu altaris, cuius in medio stat aureus calix; acclinat collum, os ponit, haurire de aureo calice parat. Volat cursu custos sacri altaris, et unde talia præsumat, insolentem Gaudentium severioribus dictis increpans: *Non licet*, ait, *fauces tuas de aureo calice sumere pocula vitę. Solus totum bibere debet, qui Christo immolato missam oratione legavit; tibi sicco palato nec gutta remanebit.* Mane facto, Gaudentius infit: *Audi senior meus, noctis somnium quod vidi. Expleta missa quam celebrasti in templo Dei, accessi potum sumere de aureo calice, qui stetit in medio altari; et prohibuit me minister altaris dicens: Alieno nequaquam licet; pon-*

Przedz. I, wiersz 1 monasterium eius per spirituales» monasterii illius spirituales *H;* monasterii illius spiritales *P.* — 2 fratres» *niema S.* — hęc» *niema P.* i *H.* — 3 dilectissimæ fraternitati» dulcissimæ f. *S*; dilectioni *P.* i *H.* — 5 qui vere» qui *S*; *niema P.* i *H.* — 6 Interea ipse Adalbertus» i. beatus Adalbertus *S*; Hæc in christiana; at *P.* i *H.* — 7 cum sociis suis carpit» tres homines carpunt *P.* i *H.* — 8 se» quid *P.* — 9 bestia» bellua *S.* — ad» *niema S.* — 10 venit» penetrat *S.* — 11 atrocissime» vehementissime *S.* — 15 saliret super» insiliret in *S.* — 16 bellum» cædem *S.* — tunc ageres» tum faceres *S.* — 17 inania times» inaniter formidas *S.* — Respondit» R. ille *S.* — 20 maior» *niema K.* — 21 timentis» mentis *S.* i *H.* — *Przedz. II, wiersz* 2 te» te esse *S. P.* i *H.* — 3 et idem Gaudentius» *niema P.* — 4 quod» quo S. i *H.* — 6 cognovit» advertit *S.* — Adalbertum» *niema P.* i *H.* — 9 stat» stetit *S.* — 10 ponit» apponit *S.* — 11 parat» conatur *S.* — Volat cursu» Advolat c. rapido *S.* — 14 ait» dedignans a. *P.* i *H.* — fauces tuas» faucibus tuis *S.* — 15 pocula» potum *S.* — Christo» pro Chr. *S.* — 16 missam» missa *S.* — legavit» levavit *H.* — tibi sicco» ubi sacro *P.* — 18 infit» inquit *S*; infit auribus *P.* i *H.* — 20 potum sumere» ut potum sumerem *S.* — 21 et prohibuit» Prohibuit *P.* i *H.*

tifex totum sumere debet! Respondit beatus Adalbertus passioni propinquus: *Mi frater, iubente Deo somnium tuum prospere vadat; peccans caro peccati donum Dei non impediat, misericordia Creatoris victoriam tollat.*

30. Igitur sexta feria Gaudentius, sancto viro duplex germanus, cum scandens sol tres horas complesset, missarum sollemnia in leto gramine celebrat. Post parum obsonii recumbentes accipiunt, ut in fortitudine cibi positum vigorem fessa membra resumerent, et viam longam sine labore reparati pedes citius minarent. Pulsa fama recreati surgunt et pergere incipiunt, et non longe ab eo loco, cibum ubi sumunt, invalescente lassitudine, caput ponunt, et vexata corpora somno indulgent. Dormitaverunt omnes et dormierunt: adest sonitus armorum, fulgurans hasta, sonans clypeus et gladius acutus. Cuius frater a Polanis occisus erat, zelo ductus barbarus venit; nec non cum quo, qui exultant in rebus pessimis, conspiravere penitentia ducti, quia eos prius dimiserunt, impetu tunc appropinquarunt. Nec mora equos dimittunt, volatili pedum fuga accurrunt, requiem hostium turbant, vincula iniciunt, tamquam latrones deberent, manus et brachia christianorum stringunt. Stupent fratres, et non suaviter expergefacti, insperato animo vincula et hostes agnoscunt. Nec minus qui semper hoc spectaculum omnibus votis desideriisque accensus quæsivit, nunc magnus Adalbertus timet; quasi homo amaræ mortis gustum exhorret, ultra quam solet consternata mens ignavia laborat; moritura caro colorem mutat, pavore vita tremula hebet. Nec miretur vel fractum defecisse sanctum, qui tot annis inter temptationis ventos inconvulsa arbor stetit; maxime nunc, quando propinquante termino palmam accipere debet. Nonne maior dominus, redemptio nostra, Christus propinquante passione sanguinem sudat, et qui potestatem ponendi et sumendi animam

Przedz. I, wiersz 1 beatus Adalbertus» filius mulieris *P.* i *H.* — 2 propinquus» propinguans *S.* — 3 prospere vadat» prosperos habeat progressus *S.* — 5 tollat» obtineat *S.* — 7 cum» cum iam *P.* i *H.* — 8 complesset» prope c. *S.* i *H.* — 9 parum» partem *P.* i *H.* — 10 in» *niema K.* — 11 resumerent» recuperarent *S.* — 12 sine» sibi *S.* — minarent» conficerent *S.* — 13 et pergere» iterare *P*; itinerare *H.* — 14 et» at *S.* — 15 sumunt» sumpserant *S.* i *H.* — caput... somno» capita deponunt, somnoque ob vexata corpora *S.* — 16 Dormitaverunt... dormierunt» Dum igitur dormitant et dormiunt omnes *S.* — 19 Cuius» Cuiusdam *S*; cui *P.* — 20 zelo ductus barbarus» is barbarus zelo incitatus *S.* — nec non... exultant» et cum illo alii qui exultarent *S.* — 21 conspiravere.... accurrunt» conspiraverant, ductique pœnitentia quod eos a se dimisissent impetu magno accurrunt, disilientesque ab equis cursu rapido in illos irruunt *S.* — *Przedz. II, wiersz* 2 tunc» impetu magno ydolatræ *P.* — 5 iniciunt... deberent» haud secus atque latronibus iniiciunt *S.* — 6 christianorum» *niema P.* — 7 non» n. valde *S.* — insperato animo» inopinantes *S.* — 8 agnoscunt» conspiciunt *S.* — 10 desideriisque accensus quæsivit» expetierat *S.* — 11 quasi» et velut *S.* — 12 exhorret» exhorruit *S.* — 13 ignavia» quadam ign. *S.* — 14 pavore... hebet» pavorem vitæ tremula habet *K;* pavor in mente tremula hebet *P.* — Nec miretur vel» Sed nemo miretur nonnihil *S.* — 15 sanctum» s. cogitet *P.* — 16 annis ... arbor» annis in tentationum ventos et tempestates ceu arbor incolvulsa *S*; annos in temptationum ventos inc. arb. *P.* i *H.* — 19 redemptio» redemptione *P*; redemptor noster *H.* — 20 passione» *niema P.*

habet, sequentibus discipulis tristem se asserit usque ad mortem? Si Deus trepidat, turpe est ut homo paveat, cum carnis mors prope accedit. Purgantur electi timore mortis, sine quibus non sunt a levibus peccatis, et, si qua vestigia remanent, criminum raris maculis. Vir bone, quid times? Cur inermi pavore tabescis? Deo tuum sanguinem fundis, quo fuso securum commeatum et liberum iter habes ad cœlum, sine occursu insultantium dæmonum, sine obiectione vel minima peccatorum. Martyribus certe non occurrit accusans satan, nec verbum opponit, procul fugiens, eo quod Salvatoris umbram imitantur; et sicut Dominus sine peccato propter nos mortuus est, ita et martyres, quamvis criminum rei, fuso sanguine propter Deum, omnino cunctis peccatis carebunt.

31. Ceteri sancti quamvis candidam et odoriferam vitam ante oculos Dei habuerint, de hoc seculo securi non recedunt, sed circa extremam horam infinita angustia laborant, nescientes utrum eorum munda vita ab eo iudicetur digna, cuius comparatione sunt inmunda omnia. Martyrio autem stat sua ratio restituta, et singularis gloria, quam accipere dono Dei promeruit rara avis terrarum, felix martyr infelicium Adalbertus nostrorum temporum. O quam beatum, o quam glorię plenum ita mori, ut non appareant ulla peccata, quoniam quę secundum fidem lavantur baptismo, extinguuntur in martyrio. Jam quanta dignitas, quanta

---

Przedz. I, wiersz 1 se» se esse *P.* i *H.* — 3 ut» si *S.* i *H.* — 4 electi timore mortis» tremore m. e. *P.* — 6 remanent» manserunt *H.* — 7 inermi» inerti *S.* i *P.* — 8 Deo ... comeatum» *niema K.* — Deo tuum» Deum tuum secutus *S.* — 10 dæmonum» *niema S.* — 11 minima» minimorum *H.* — 12 certe» certe non speraus *P.* — 13 opponit» *niema S.* — 16 rei» rei, quamvis pagani sine quibus non fuerunt *P.* — *Przedz. II, wiersz* 5 de hoc seculo securi» sine scrupulo de vase peccatorum *P.* i *H.* — sed» et *P.* i *H.* — 6 extremam horam» extrema *S.* — 7 eorum» et *P.* i *H.* — 9 restituta» res tuta *S*; et statuta est *H.* — 10 et» *niema P.* — dono» pro d. *S.* — 11 rara avis terrarum» *niema P.* i *H.* — 12 nostrorum temporum» temporum nostrorum. Licet tibi interrogare *quid Domino retribuam?* licet respondere: *calicem salutaris accipiam. Non est quod timeas, quia dirupisti, Domine vincula mea.* Est quod desideres, quia pretiosa in conspectu Domini est mors Sanctorum eius, cum nemo natus effugiat manum mortis *H.* i *P.* — 13 glorię plenum... sine tædio currunt» gloriosum ita mori ut non appareant peccata quæ lavantur in baptismo, extinguuntur in martyrio. Jam quanta dignitas, quanta securitas lætitiæ claudere in momento oculos quibus homines videbantur et mundus, et aperire statim eosdem ut Deus videatur ac Christus, pulchri operis pulcherrimus ipse! Ne timeas periculum eo quod est mors amara, mors anxia, nam si esset nulla mortis molestia canente mellifluo Gregorio, non esset tanta martyrum gloria. Tam feliciter migrandi o quanta velocitas. Terris repente subtraheris, ut in regnis cœlestibus reponaris. Indica nobis sub cœlo non esse pulcrius, non quicquam dulcius, quam pro dulcissimo Christo dulcem dare vitam. Harum sententiarum habemus te nunc testem clarum, qui hoc mundo positus morum virtutibus viruisti, et in his servata humilitate miraculis claruisti; nunc pro Christo mortuus, cœlesti beneficio et miraculorum dulcedine clarior imo clarissimus innotescis! Palam loqueris monstrans nimirum quam bene vivas, ad cuius mortua ossa tot salutes exeunt, tot pia digna prodigia coruscantia currunt *P.* i *H.*

securitas letitię? O quales opes et divitię claudere in momento oculos quibus homines videbantur et mundus, et aperire statim interiores ut videantur angeli et Deus cuius pulchrum est omne quod fecit, et pulcherrimus ipse. Nec erit iam ullum malum quia eo pervenitur, ubi adest omne bonum. Ubi quid nescit qui omnia scientem novit? Quid non habet, qui omnia habentem habet? Ubi quem non potest adiuvare miserum, cui est præmium Deus ostendens se ipsum? Harum sententiarum habemus te testem clarum qui, in hoc mundo positus, morum virtutibus viruisti, et in his servata humilitate mirabilius claruisti, nunc pro Christo mortuus celesti beneficio et miraculorum dulcedine clarior, immo clarissimus innotescis. Palam loqueris sub celo nil esse pulchrius, nil quicquam dulcius quam pro dulcissimo Jesu Christo dulcem dare vitam! et nunc monstras nimirum quam bene vivas, ad cuius mortua ossa tot salutes exeunt, tot signa misericordię sine tædio currunt.

32. Aiunt qui in illo agone fuerunt, nec unum verbum fecisse pallidus episcopus, nisi, quando ligatum ad montis supercilium ducunt, ubi septem lanceis pulchra viscera forant, ad illum, cuius tunc lancea primum debuit ictum et torvo aspectu occidendum martyrem loco statuit, hoc unum verbum: *Quid vis pater?* exili voce interrogans fatur. Habes, quod semper volebas, mori passus pro desiderato Christo, hac die felix victima functus, qua die Salvator pro te et pro mundo crucifixus, et ipse tunc sanans languidum, magnum totum hunc mundum, nunc vero te faciens martyrem suum. Nil timeas periculum eo quod est mors amara, mors anxia. Nam si esset nulla mortis molestia, canente melifluo Gregorio, non esset tanta martyrum gloria. Septem donis ditavit te Christus virtute multa, fluxit tibi gratia sancti Spiritus; nunc in eius honore septem lanceis confossus amplectere desiderabilem Christum. Quicquid peccasti in hoc tempore quod volvitur septem diebus expians et expurgans septem vulneribus, calca abyssum et terram sub pedibus; ultra omnem creaturam scandens apprehende dulcem creatorem. Beatus homo quem possedit gloria paradysi! quem accepit confessio et pulchritudo ante oculos Dei, ut sapiat ex sententia que solet dicere: *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ preparavit Deus diligentibus se.* Vocat te nunc cor contritum, vocat nostrorum temporum infinitus error! clamat tibi

1. Cor. 2. 9.

Przedz. I, wiersz 5 interiores• eosdem *K.* — 7 nescit• ignorat *S.* — 10 ostendens• o. illi *S.* — 13 in• *niema K.* — 17 loqueris• loquebaris *S.* — nil esse ... dulcius• nihil speciosius, nihil quicquam esse suavius *S* — 19 dare• ponere *S.* — et nunc monstras• monstrans *K.* — 20 vivas, ad cuius• et feliciter vivas, quando ad tua *S.* — 21 misericordię• *niema S.* — 23 in illo agone fuerunt• illi agoni interfuerunt *S.* — nec• quod n. *S.* — 24 fecisse pallidus• ediderit pallens *S.* — 25 ducunt• duxerunt *S.* — 26 pulchra• p. eius *S.* — 27 primum• *niema S.* — *Przedz. II, wiersz* 1 loco• in l. *S.* — 2 pater• *niema II.* — 3 Habes• Habes pater *II.* — 4 mori• morere *P.* — 5 functus• factus *H.* — 6 crucifixus, et• est crucifixus *P.* — 7 sanans• s. mundum *P.* — magnum totum hunc mundum, nunc vero• nunc vero magnum *P.* — 9 Nil• Ne *S.* — Nil ... gloria• *niema P.* i *II.* — 14 honore• honorem *S.* — 15 confossus• si vis *K*; conflxus *S.* — 16 Quicquid peccasti ... medere vulneribus• *niema P.* i *II.*

felicissime martyr nostrarum miseriarum magnus clamor. Tu cum purpureis proceribus in conspectu Dei delectatus, tu cum suavisonis angelorum vocibus inter sancta sanctorum epulatus! ne obliviscaris veros captivos, non sentientes in quanta tribulatione stamus. Tu qui multa potes ad regis curtem, fac nobis legem et iustitiam de iniquo odio tantorum hostium; quia et nunc cum Christo regnum tenens, necesse est satyricum illud plores:

Pers. 1. 1. *O curas hominum, o quantum est in rebus inane.*

Ad grandem miseriam necesse est magnum adiutorium. Veniat tecum non unus sanctus salus hominum quorum est ars! stet tecum orans angelorum sana pars! O amor qui regis omnia e cęlo respice miseras terras animo æquo, est quarum iniquitas maior hoc ævo. Fac quod fecisti terra factus propter pietatem, fuso sanguine propter nimiam caritatem. Dic tu ante omnes, dic ex quibus novus martyr enatasti, dic bone Adalberte: «melior Deus miserere nostrę lunę varios labores« Compesce estuantis avaritię in inmensum crescentes errores; qui meretricis pulchritudine amorem Dei maxime hoc ævo commutare volunt in amorem seculi, bonum dicentes, malum in fine ferentes. Promittunt delectare, et faciunt laborare! dicunt se adiuvare, et nesciunt nisi nocere. Cui convenit illud poetę:

Fistula dulce canit volucrem dum decipit auceps;

immo convenit illud evangelicum: *Quid prodest homini si universum mundum lucretur, animę vero suę detrimentum patiatur?*[1]) Quod flet in sacro eloquio qui securus sui de nostro periculo est timidus! qui stantes inter mille gladios nunquam dormientis diaboli, habentes et ingenitę naturę centum pericula, nutrimus adhuc avaritię sęvam pestem, ut res extra nos perdat intus nos. Eheu! inquit, in præsentium rerum voluptatibus positi, quo amplius concupita adquirimus, eo amplius ac multiplicius os patens avaritię in inmensum aperimus. Nescio monstri quid simile patimur? post expletionem voluptatum amplius esurimus, et adeptis carnalium rerum voluptatibus, sufficit nunquam dicimus. Hoc est commune malum omnium maxime hęc est miseria mei, et si sunt mei similium! qui toto spiritu alta cogitare debuimus, prope sola carnalia cogitamus. Si quid potes, immo quia potes, nostris medere vulneribus.

33. Primum dux et magister nefarię cohor-

Przedz. I, wiersz 6 stamus• versemur *S.* — 9 tenens• tenet *K.* — 10 plores• depromas *S.* — 13 necesse• necessarium *S.* — 14 non• *niema S.* — 15 tecum• mecum *S.* — 17 e• *niema S.* — æquo... ævo• benigno, in quibus hoc ævo magna grassatur iniquitas *S.* — 22 melior Deus• D. optime *S.* — 26 in• *niema S.* — *Przedz. II, wiersz* 2 se• *niema K.* — et... Cui• nonnisi nocere noverunt Quibus *S.* — 6 prodest homini• proficit homo *S* — 10 qui• quia *S.* — gladios• globos *S.* — 12 ingenitę• ingentia *K.* — 14 intus• interis *K.* — 16 ac multiplicius• *niema S.* — 18 monstri• miseri *S.* — patimur• patiamur *S.* — 20 voluptatibus.. dicimus• oblectamentis nunquam dicimus sufficit *S.* — 22 mei• mea *S.* — si• si qui *S.* — 25 mei• meorum *K* — toto spiritu alta cogitare• nonnisi spiritualia *S.* — 26 vulneribus• vulneribus. Sed ad rem. *S.* — 27 Primum ... perforat• Dux et magister nefariæ cohortis primum igneus Sikko forat *P.* i *H.*

[1]) Łuk. 9. 25.

tis ardenti furore igneus perforat penetralia cordis, post saliente malitia et currente manu ceteri scelus peragunt. Ut autem ostenderet clemens divinitas, quia soluta erant servo suo carcer seculi, compedes magne et peccatorum vincula cuncta, postquam sanctum corpus secarunt, nemine solvente ligature manuum se solverunt. Ipse vero amicam mortem amplexus, quam semper sequens dilexit, in modum crucis manus extendit. Cadens cadaver matrem terram occupat; anima sancta ad vitam feliciter intrat; admirans risum Dei et gaudia canentis celi. Reliquisti sub pedibus pulchrum hoc quod apparet; experire nunc quod intrinsecus latet; post fletus hominum transi in letum numerum angelorum, ubi te vident leti omnes sancti, maxime martyres Christi! Adhuc ultra angelum, martyr, ad martyrum regem ascende cum gloria, ad vivum Salvatorem, ad ipsum a cuius conspectu fugit celum et terra; loquere facie ad faciem, quasi homo ad amicum suum! Effugisti quid non amaritudinis? quid non habes dulcedinis? ubi sunt alte contemplationes interne refectionis, ubi est cibus et potus laus perpetua Creatoris.

34. Ipsa die dicunt, dum quidam presbyter missas faceret, sacras hostias iuxta ritum religionis offeret, revelans spiritus ad aures dixit, ut beati martyris Adalberti suffragia laboranti mundo imploret. Paret ille libens monitis divinis, et intra memoriam sanctorum martyrum Adalbertum vocat, ut pro nostris erroribus divine misericordie mactata hostia intercedat. Igitur impii viri duos fratres inmisericorditer ligatos secum portant, et sancti viri nobile caput a reliquo corpore dividunt, et sub fida custodia utramque partem custodiunt. Ne cogites religionem faciant, qui prophanare tantum sapiunt; a duce finitimo Bolizlavo grandem pecuniam accepturos se putant, ut res erat, quando reverentissimum corpus et caput, desiderabilem thesaurum vendunt. Vos fecistis vestram insaniam, sed ignorando o qualem genuistis beatitudinem! ut recordatur volendo vos convertere ad Christum salvatorem, dedistis ei nolendo immortalem di-

---

Przedz. I, wiersz 1 ardenti• *niema S.* — 2 saliente• salientem *K.* — currente• currentem *K.* — 4 quia• quam *S.* — erant• essent *S.* — 7 ligature... solverunt• ligatæ manus per se solutæ sunt *S.* — 8 Ipse• ipsam *P.* — 10 extendit• expandit *P.* i *H.* — 12 Dei• celi *K.* — 14 experire• expedire *H.* 16 letum• beatum *P.* — 18 angelum• angelos *H.* — martyrum• martirem *K.* — 19 vivum• omnium *S.* i *H.* — 22 quid non amaritudinis• quod amaritudinis habes *P.* i *H.* — 23 quid non habes• quod non *P.* i *H.* — *Przedz II, wiersz* 3 dum• cum *P.* i *H.* — 4 missas• missam *S.* — sacras• ... offeret• *niema P.* i *H*; et sacras *itd. S.* — 5 revelans• relevans *S.* — aures• aurem *P.* i *H.* — 7 imploret• imploraret *S.* — 9 pro• *niema S.* — 10 divine misericordie• apud divinam misericordiam *S.* — 11 fratres• f. eius *H.* — inmisericorditer• misericorditer *S.* — 12 portant• ducunt *S* — 13 reliquo• sancto *P.* — dividunt• separant, atque *S.* — 14 custodiunt• asservant *S.* — 15 cogites religionem faciant• putes religionis causa id eos facere *S.* — qui prophanare tantum• qui nonnisi p. *S.* — 17 putant• sperant *S.* — 19 vendunt• venderent *H.* — 20 Vos fecistis ... dignitatem• *niema P.* i *H*; Vos quidem fecistis pro vestra insania, sed o qualem imprudentes peperistis beatitudinem. Volenti illi vos convertere ad Christum salvatorem, vos nolentes conciliastis imm. dign. *S.*

gnitatem. Martyrizatus est autem pretiosissimus martyr, karissimus Adalbertus, qua die pius Georgius est saxo tritus. Bene autem una die, quia se petentibus ambo boni confulgent crebris miraculis, et presto sunt egris mortalibus. Ecce iterum boni et estis michi sæpe vocandi. Loquimini, orate ad Christum, ad cor cęli! surgat stella maris, beata Dei genitrix! iungat se angelus Michahel et propitius Petrus! sequatur et omnis sanctus! Propter Deum loquimini bonum de vivis miseris, bonum in conspectu principis; præstante domino Deo propter dilectum filium in Spiritu sancto, cui est gloria, hominum salus, regnum et imperium, sana pars angelorum, cum quo fuere et sunt et veniunt aurea regna immortalium seculorum.

AMEN.

Przedz. I, wiersz 1 Martyrizatus est autem» Passus est *S.* — pretiosissimus» pretiosus *P.* — 2 karisssimus» *niema S.* — 3 Georgius est saxo tritus» Georius est gladio percussus *P.* i *H.* — una» ambo u. *S.* — 4 ambo boni confulgent» a. b. fulgent *P;* uterque bonus affulget *S.* — 5 sunt» est *S* — egris» miseris *P.* — 6 boni» ambo boni *P.* — et estis... vocandi» iterumque et crebro mihi estis appellandi *S.* — 7 orate ad Christum» *niema S.* i *P.* — ad cor cęli» certe *P.* — 8 beata Dei genitrix» *niema S.* i *P.*—9 angelus Michahel et propitius» angelus bonus et p. *S;* æquus Petrus *P.*— *Przedz. II, wiersz* 1 et omnis sanctus» ad omnes sanctos *P.* — 2 bonum» *niema P.* — 5 hominum salus» salus, honor *P;* laus, honor *H.* — 6 pars» civitas *P.* — cum quo» cui *P.* — et» *niema P.* — 7 veniunt aurea regna» venient pulcra facie *P.* — immortalium» immortalia secula *P.*

LIST Ś. BRUNONA

DO HENRYKA II CESARZA.

ok. 1008.

W Kaselu, xięstwie heskiem, znajduje się w bibliotece elektoralnej rękopism pergaminowy w czwartce, w oddziale filologicznym pod liczbą 1 umieszczony. Zawiera żywot Donata i gramatyki różne bądź całkowite, bądź w ułamkach a to w takim porządku: 1) Vita Donati. 2) Ars prima Donati de partibus orationis &c. 3) Liber Donati de voce, litera &c. 4) Ars secunda Donati de partibus orationis. 5) Liber Donati de barbarismo. 6) Anonymi christiani fragmentum de declinatione et conjugatione. 7) Excerpta ex christiano scriptore: sententiæ morales de natura humana. 8) Mariani Capellæ Satiricon; liber tertius (de grammatica). *Po tym artykule, następuje na ostatniej półtrzecia karcie bez żadnego nadpisu list ś. Brunona do Henryka II, cesarza. Pismo jego, ile ze znamion graficznych wnieść można, jest z wieku XI lub XII, jak to już zauważał jeden z dawniejszych bibliotekarzy tamtejszych. Za pośrednictwem przyjaciela mego, Konstantego Wurzbacha, postarałem się o wierny odpis tego listu. Zrobił mi go sam bibliotekarz kaselski Dr K. Bernhardi, dodając i podobiznę którą tu załączam: z nich uskuteczniłem niniejsze wydanie.*

W roku 1716 Zacharyas Konrad Uffenbach, archeolog niemiecki, odpisał był sobie ten list z kodexu kaselskiego, a odpis ów znajduje się dziś w hamburskiej miejskiej bibliotece. Zrobiony był bardzo niedbale: niektóre bowiem słowa źle wyczytano, inne dowolnie zmieniono, powypuszczano nakoniec nietylko pojedyncze wyrazy lecz całe wiersze. Wzmianka najpierwsza, ile mi wiadomo, o tym pomniku ukazała się w drukowanym katalogu rękopismów Uffenbacha: Bibliotheca Uffenbachiana manuscripta. Hallæ Hermundurorum 1620 (part. post. *str. 1134). Alexander Hilferding, uczony Rosyanin, wydał go najpierw, w pismie:* Русская Бесѣда. *Moskwa 1856. Nauki str. 1 z mylnego Uffenbachowego odpisu, a przedrukowała Biblioteka Warszawska (1856 t. IV, str. 215). Poźniej Franciszek Miklosich umieszczając go w dziele:* Slavische Bibliothek. 2 Band. Wien *1858 str. 307 starał się o text poprawniejszy, i niektóre mylki zostały przez Dra Jaffé szczęśliwie sprostowane w jego wydaniu, znaczną jednak część ich nie poprawiono, i nie dodano owych opuszczeń których dopuścił się Uffenbach. Mógłbym tu o nich zamilczeć, ile że mój text biorę z kodexu kaselskiego. Gdy atoli przez kilkokrotne wydanie tego listu, a szczególniej przez poprawki Jaffego text dawniej ogłoszony nabrał już poniekąd pewnej powagi, zdało mi się rzeczą stosowną wytknąć u dołu jego różnice, aby ze względu na właściwe słowa oryginału nie zostawiać czytelnika w wątpliwości. Oznaczam je głoską U, a sam kodex kaselski, którego parę mylek pisarskich poprawiłem, głoską K.*

Viro æclesię pio, Henrico regi, B(runo) hic, quid nisi miser tantum? Quicquid regem decet et cuncta cernenti domino deo placet, dubio procul sapiat religiosus rex.

Est nemo vivens super terram qui plus diligat vestram salutem secundum deum, et qui plus velit omnem vestrum honorem secundum seculum multo labore plēnum. Frater vester optime carus, episcopus Bruno,[1]) cum moram facerem in terra Ungrorum, dixit mihi, vos o rex, piam sollicitudinem circa me habere, et valde nimis timere, ne vellem perire. Quod utique fecissem et facio, nisi prohiberet, qui adhuc prohibet, clemens deus et senior meus sanctissimus Petrus.

Reddat tibi deus meritum in terra viventium, quia egregius rex, tu qui debes pene procurare totum mundum, de me, minimo servo tuo, ne perirem, dignatus es in nomine domini habere hanc nobilem curam. Gratias deo! tu, cum sis rex secundum sapientiam, quam tibi deus dedit, studium habes, ut sis bonus et catholicus rector, sis etiam qualem habere necesse est, sanctę ęcclesię pius et districtus auriga. Similiter et nos, miseri qualescunque, tamen tui, ne hanc vitam in vanum consumamus et *nudi inveniamur*[2]) in die mortis, quantum sola misericordia sancti Spiritus flat, operari, laborare studium mittimus secundum illud optimi Pauli:[3]) *Non facio animam meam pretiosiorem quam me.* Ergo quantum ad me, nihil nisi malum facio tantum; quantum vero ad dominum, ubi vult, citius dicto facit omne bonum. Opera dei revelare et confiteri honorificum est; maxime vobis tacere non debeo, cuius sancta persuasione episcopus sum, qui de sancto Petro evangelium Christi gentibus porto.

Certe dies et menses iam complevit integer annus, quod ubi diu frustra sedimus, Ungros dimisimus, et ad omnium paganorum crudelissimos, Pezenegos, viam arripuimus.

Senior Ruzorum,[4]) magnus regno et divitiis, unum mensem retinuit me, et retinens contra voluntatem, quasi qui sponte me perdere voluissem, sategit mecum ne ad tam irrationabilem gentem ambularem, ubi nullum lucrum animarum, sed solam mortem et hanc etiam turpissimam invenirem. Jam cum non potuit, et de me indigno visio quędam eum terruit, duos dies cum exercitu duxit me ipse usque

---

Przedz. I, wiersz 8 Frater» Erat *U.* — *Przedz. II, wiersz* 17 Ruzorum» Rutorum *U.* — 18 unum» rerum *U.* — 22 hanc» tunc *U.*

[1]) Bruno brat rodzony Henryka II cesarza a właściwie króla, i Gizeli królowej węgierskiej, wystąpił roku 1003 w porozumieniu z naszym Bolesławem Chrobrym i margrabią Henrykiem szwajnfurtskim przeciw bratu swojemu, chcąc go pozbawić korony. Gdy sprawa Henryka II górę wzięła, Bruno szukał schronienia w Polsce i bawił czas jakiś na dworze Chrobrego. Ztąd udał się do Węgier, i za pośrednictwem króla Stefana, szwagra swojego, otrzymał od Henryka II roku 1004 przebaczenie, pod warunkiem, że wstąpi do stanu duchownego. Został więc xiędzem, a w roku 1007 biskupem augsburskim (Pertz III. 134. IV. 690 — 691). Z nim tedy widział się i rozmawiał ś. Bruno kwerfurtski w Węgrzech, zapewne na dworze króla Stefana. [2]) Paweł II do Kor. 5. 3. [3]) Dzieje Apost. 20. 24. [4]) Włodzimierz wielki.

ad regni sui terminum ultimum, quem propter vagum hostem firmissima et longissima sepe undique circumclausit. Salit de equo ad terram; me præeunte cum sociis, illo sequente cum maioribus suis egredimur portam. Stetit ipse in uno, nos stetimus in alio colle; amplexus manibus crucem Christi ferebam, cantans nobile carmen: *Petre, amas me? pasce oves meas!*[1]) Finito responsorio misit senior maiorem suum ad nos in hæc verba: *Duxi te, ubi mea desinit terra, inimicorum incipit. Propter deum rogo, ad meum dedecus ne perdas iuvenem vitam. Scio cras ante tertiam sine fructu, sine causa debes gustare amaram mortem.* Remisi: *Aperiat tibi deus paradisum, sicut nobis aperuisti viam ad paganos.*

Quid plura? nemine nocente duos dies ivimus; tertia die, quæ est sexta feria, tribus vicibus, mane, meridie, nona omnes ad occisionem flexa cervice ducebamur, qui totiens ab occurrentibus nobis hostibus, — sic dixit deus et dux noster Petrus — mirabili signo inlæsi exivimus. Dominica ad maiorem populum pervenimus et datum est spatium vivendi, donec per currentes nuntios universus populus congregaretur ad concilium. Ergo ad nonam alia die dominica vocamur ad concilium, flagellamur nos et equi; occurrunt vulgus innumerum cruentis oculis, et levaverunt clamorem horribilem; mille securibus, mille gladiis super nostram cervicem evaginatis in frusta nos concidere minantur; vexati sumus usque ad nostem, tracti in diversam partem, donec qui nos de manibus eorum bello rapuerunt, maiores terræ audita nostra sententia cognoverunt, ut sunt sapientes, quod propter bonum intravimus terram eorum. Ita sicut iussit mirabilis deus et pretiosissimus Petrus, quinque menses in eo populo stetimus, tres partes circuivimus, quartam non tetigimus, de qua meliorum nuntii ad nos venerunt. Circiter triginta animas christianitate facta, in digito dei fecimus pacem quam, ut illi dixerunt, nemo præter nos facere posset. *Hæc pax,* inquiunt, *per te facta est. Si firma erit, sicut doces, omnes libenter erimus christiani. Si ille senior Ruzorum fide titubaverit, debemus tantum intendere bello, non de christianitate.*

Hac ratione perveni ad seniorem Ruzorum qui satisfaciens propter deum dedit obsidem filium. Consecravimusque nos episcopum de nostris, quem simul cum filio possuit in terræ medium. Et facta est ad maiorem gloriam et laudem salvatoris dei christiana lex in pessimo et crudelissimo populo, qui sunt super terram, omnium paganorum.

Ego autem nunc flecto ad Pruzos, ubi qui præcessit, præcedere debet, qui illa omnia fecit et nunc facere debet, clemens deus et senior meus pretiosissimus Petrus. Audivi etiam de nigris Ungris ad quos, quæ nunquam frustra vadit, sancti Petri prima legatio venit, quamvis nostri — quod deus indulgeat — cum peccato magno aliquos cecarent; quod conversi

Przedz. I, wiersz 3 Salit• Sedit *K.* — 12 iuvenem• iuvenum *U.* — 18 quæ• qui *U.* — feria• Februarii *U.* — 21 deus• dominus *U.* — *Przedz. II, wiersz* 15 fide• in fide *U.* — 19 nos• nobis *U.* — 23 et crudelissimo• *opuscil U.* — 28 etiam• enim *U.* — 32 aliquos cecarent; quod• aliquo cecarentur qui *U.*

[1]) Jan 21. 17.

omnes facti sunt christiani. Hæc omnia sola gloria dei et optimi Petri; quantum ad me, nihil nisi peccatum, et hoc ipsum bonum perditum, nisi miserans deus propter se faciat, augeat et addat propter sanguinem sanctorum et specialius eorum, qui nostro ævo effusus super terram.

Mi senior, omnia bona fecisti ad meam causam. Deus tibi retribuat mercedem in resurrectione iustorum, maxime quia curam geris mei, ne pro errore iuventutis secularia agam et spiritualia deseram. Inde erat, quod me abeunte videbaris irasci. Inde etiam fuit, quod me et plura mea, digna risui, ad circumstantes heroas me absente irrisisti. Quæ tria, timorem, iram et derisum, nisi me diligeres, nunquam circa me haberes, et nisi tu bonus esses, certe nunquam, quod tibi in me malum videbatur, odio haberes. Dico pro consolatione: quantum vult sanctus deus misereri, pio Petro agente, nolo perire, qui cum sim in me turpis et malus, dono dei vellem esse bonus. Dico pro oratione: omnipotens et misericors deus et me corrigat antiquum peccatorem, vosque faciat de die in diem nunquam mortuo bono opere meliorem regem.

Si quis etiam hoc dixerit, quod huic seniori [1]) fidelitatem et maiorem amicitiam porto, hoc verum est; certe diligo eum ut animam meam, et plus quam vitam meam; sed quem nihil latet, pretiosum testem habeo communem deum, non contra gratiam vestram diligo eum; quia quo plus possum, ad vos volo convertere illum. Ut autem salva gratia regis ita loqui liceat: bonumne est persequi christianum et habere in amicitia populum paganum? *Quæ conventio Christi ad Belial?* [2]) quæ comparatio luci ad tenebras? quomodo conveniunt Zuarasiz [3]) diabolus, et dux sanctorum vester et noster Mauritius? qua fronte coëunt sacra lancea et, qui pascuntur humano sanguine, diabolica vexilla? Non credis peccatum, o rex, quando christianum caput, quod nefas est dictu, immolatur sub dæmonum vexillo? Nonne melius esset talem hominem habere fidelem, cuius auxilio et consilio tributum accipere et sacrum, christianissimum facere de populo pagano posses? O quam vellem non hostem, sed habere fidelem, de quo dico, seniorem BOLESZLAVVM! Respondebis forsitan: *volo.*

Ergo fac misericordiam, postpone crudelitatem; si vis habere fidelem, desine persequi; si vis habere militem, fac cum Bono ut delectet. Cavé, o rex, si vis omnia facere cum potestate, nunquam cum misericordia, quam amat ipse Bonus, ne forsitan irritetur qui te nunc adiuvat, JESUS. Nec contradicam regi; fiat sicut deus vult et tu vis. Nonne melius pugnare cum paganis propter Christianitatem, quam Christianis vim inferre propter secularem

---

Przedz I, wiersz 15 etiam• enim *U.* — 15 timorem• amorem U. — 18 quod• qui *U.* — 20 agente• cogente *K.* — 27 quod quia *U.* — *Przedz. II, wiersz* 2 non contra• nostrum, quod per *U.* — 4 gratia• cum venia *U.* — 7 ad• cum *U.* — 8 Zuarasiz• Zuarasi vel *U.* — 11 qui• que *U.* — 17 christianissimum• christianismum *U.* — populo• oppido *U.* — 19 Boleszlavvm• Bozeszlaum *U.*

[1]) Bolesławowi Chrobremu. [2]) Paweł II do Kor. 6. 15. [3]) Główne bożyszcze u pogańskich Weletów czyli Lutyków z którymi Henryk II spólnie Polskę wojował. Opis jego podaje Thietmar VI. 17, zowiąc je *Suarazici.*

honorem? Certe homo cogitat, deus ordinat. Nonne cum paganis et christianis hanc terram in viribus regni rex intravit?[1]) quid tum? sanctus Petrus, cuius tributarium se asserit, et sanctus martyr Adalbertus nonne protexerunt? Si adiuvare nollent, nunquam sancti, qui sanguinem fuderunt et sub divino terrore multa miracula faciunt, quinque martyres[2]) occisi in terra sua requiescerent. Mi here, non es rex mollis, quod nocet, sed iustus et districtus rector, quod placet: si tantum hoc addatur, ut etiam sis misericors, et non semper cum potestate, sed etiam cum misericordia populum tibi concilies et acceptabilem præpares. Videres plus beneficio quam bello populum adquirere, et qui nunc in tribus partibus, tunc nec in una parte bellum haberes.

Sed hoc quid ad nos? Videat hic in sua sapientia iusti et boni tenax rex, videant et in dando consilio optimus quisque episcopus, comes et dux. Quid ad meam, immo dei causam pertinet, unum dicam et alterum, quibus ultra non addam. Duo magna mala, quæ deus et pugnans Petrus in rudi paganismo cepere, nova ecclesia prope sentire debet. Primum, senior Bolezlavo, qui viribus animi et corporis consolari me ad convertendos Pruzos libentissime voluit, et nulli pecuniæ ad hoc parcere decrevit, ecce inpeditus bello, quod sapiens rex pro necessitate dedit, iuvare me in evangelio nec vacat, nec valet.

Rursum cum Liutici pagani sint et idola colant, non misit deus in cor regis hostes tales propter christianismum glorioso certamine debellare, quod est iubente evangelio compellere intrare. Nonne magnus honor magnaque salus regis esset, ut æcclesiam augeret et apostolicum nomen coram deo inveniret, hoc laborare ut baptizaretur paganus, pacemque donare adiuvantibus se ad hoc christianis?

Sed in hac parte pendet omne malum, qua nec rex fidem habet Bolezlavoni, nec ipse irato regi. Eheu nostra infelicia tempora![3]) Post sanctum imperatorem magnum Constantinum, post exemplar religionis optimum Karolum est nunc qui persequatur christianum[4]) nemo prope qui convertat paganum! Unde o rex, si dederis pacem christianis, pugnaturus propter

---

Przedz. I, wiersz 3 quid tum• quam tamen *U.* — 9 here• ere *K.* — 11 si• sed *U.* — 12 etiam• *opuścił U.* — 14 concilies et acceptabilem præpares. Videres plus beneficio quam bello populum• *op. U.* — 16 qui• quod *U.* — 17 haberes• habes *U.* — 18 hic• *op. U.* — 21 Quid• quod *U.* — 23 quæ• quam *K.* — *Przedz. II, wiersz* 2 Bolezlavo• Bolezlavus *U.* — 5 sapiens• sapientissimus *U.* — 16 se ad• sed *U.* — 19 Post• Per *K.* — 20 imperatorem• imperium *K.* — 21 post• per *K.*

[1]) Roku 1005. O wyprawie tej Henryka II do Polski i klęsce tamże poniesionej mówi rocznikarz kwedlinburski: *Interim ipse rex, ira permanente contra Bolizlavonem, reparato agmine Poloniam accellerans, fugientem insequitur, suam iniuriam quasi defensurus, sed proh dolor! multos perditurus. Bernhard et Isi, Thiedbern et Bernhard cum aliis occisi. Rex vero, quamvis dolens, assumpta non bona pace, cum lachrimabili revertitur exercitu.* Pertz SS. III. 79. Por. Thietm. VI. 16. [2]) Imiona ich: Benedykt, Mateusz, Jan, Izaak i Krystyn; zabici byli 12 listopada 1004 roku, a wiadomość o nich podaje Damiani: *Vita Romualdi c.* 28, i Kosmas pragski *Chron.* I. 38. [3]) Porównaj Brunona Żywot ś. Wojciecha rozd. 21, str. 208. [4]) Por. tamże rozd. 10, str. 195.

christianitatem cum paganis, placebit tibi in die novissimo, cum, omnibus dimissis, steteris in conspectu principis eo minori dolore et gaudio maiori, quo recordareris te maiora fecisse bona. Non est quod timeat rex, ne religionis homo, memor malorum, iungat se paganis. Tantum impossibilia nolite querere: aliter quomodo rex vult noster; hic Boleslavo vos securum facit, quia in æternum non debet dimittere, quin in expugnandis paganis semper debet vos diligentissime adiuvare et in omnibus libenter servire. O quanta bona et commoda in custodiendo christianismo et in convertendo paganismo concurrerent, si, sicut pater Mysico cum, qui mortuus est, imperatore, ita filius Bolezlavo cum vobis, qui sola spes orbis superstat, viveret nostro rege!

Inter hæc non lateat regem, quod episcopus noster quem cum egregio monacho, quem nostis, Rodberto ultra mare in evangelium Suigis transmiseram, quomodo venientes nuntii verissime dixerunt, ipsum seniorem Suigiorum cuius dudum uxor christiana erat,[1]) gratias deo! baptizavit. Cum quo mille homines et septem plebes eandem gratiam mox ut receperunt, quos ceteri indignati interficere quærebant; spem habentes iterum reverti omnes cum episcopo, ad tempus locum dederunt. De quorum habitu et reversione ad explorandum missi nuntii cum redunt, quæcumque docent, merito ad vos, veluti ad regem qui me perfecit in evangelio, servus vester certa mandare curabo.

Quid plura? scitote sub testimonio Christi: ubicunque possum, fidelissimus fautor sum vestræ parti. Et quamvis nesciam orare in conspectu domini, vel non desinam latrare, ut vos benedicat salutare dei, et in omni opere comitetur vos bona gratia nostri Petri. Vos vero quicquid in Liuticis et Pruzis convertendis consilii vel auxilii potestis dare, ut pium regem et spem orbis decet, nolite cessare, quia circa horum paganorum dura corda convertenda flante Spiritu sancto noster labor nunc debet accingi, omnisque opera et studium pugnante Petro indefesse consumi.

VALE, O REX! VIVE VERE DEO, MEMOR BONORUM OPERUM, MOREBE SENEX VIRTUTUM ET PLENUS DIERUM.

Przedz. I, wiersz 10 quin• cum *U.* — 14 si• cum si *U.* — Mysico• Myseco *U.* — 15 cum• cum eo *U.* — 19 noster quem• noster *U.* — 21 transmiseram• transmiserat *U.* — *Przedz. II, wiersz* 3 iterum• *op. U.* — 6 cum• non *U.* — 13 vel• verum *U.* — 15 nostri• *op. U.* — 16 consilii vel auxilii potestis• consilium et auxilium potestatis *U.*

[1]) Zdaje się że te słowa ściągają się do córki naszego Mieczysława I, którą brat jej, Bolesław Chrobry, wydał za Eryka króla szwedzkiego, zwanego zwycięzkim, *Segersälle*, zawarłszy z nim przymierze (Schol. Adam. brem. 25. Thietm. VII. 28). Nie podają jej imienia Thietmar i scholiasta Adama; Saxo Gramatyk zowie ją Syritą (Hist. Dan. X k. 95) Snorro Sturleson dumną Sygrydą, *Sigrid Storräda*. Była ona chrześcianką, i z nią też pierwsze promienie wiary Chrystusa do owych krain zawitały. Świadczy Adam bremeński że Eryk został ochrzcony, chociaż poźniej znowu wrócił do pogaństwa (Gest. Hamm. pont. II. 36. 37). Z nim miała syna, Olafa, który był gorliwym krzewicielem chrześciaństwa w Szwecyi. Owdowiawszy poszła za Swenna Widłobrodego, króla duńskiego, i była matką Kanuta I, znanego również z gorliwości około zaprowadzenia chrześciaństwa w swych krajach.

WIPERT O ŚMIERCI Ś. BRUNONA.

Legenda niniejsza znajduje się w rękopismie monachijskim pod znakiem bibliotecznym: Cl. *18897, który na str. 151 opisałem. Udzielona niegdyś w kopii przez bibliotekarza monachijskiego, Föringera, uczonemu Pertzowi, zamieszczona została przez tegoż ostatniego w przedmowie do żywotów ś. Wojciecha* Mon. Germ. SS. *IV. 579. W czasie bytności mojej w Monachium roku 1856 odpisałem ją sobie wiernie z oryginału, i według niego tu ją wydaję, ściśle się do kodexu stosując, a prostując tylko parę najwidoczniejszych mylek pisarskich które u dołu wykazuję.*

HYSTORIA DE PRÆDICATIONE EPISCOPI BRUNONIS CUM SUIS CAPELLANIS IN PRUSCIA, ET MARTIRIO EORUM. [1])

Cognoscat deo dilectus populus universus, quod ego Wipertus dei servorum servus, causa remissionis meorum peccatorum et domini mei sanctissimi et martiris Christi Brunonis episcopi iussione, mea omnia quæ habui contempsi mobilia et immobilia, et illum secutus fui in paganorum provincia, quæ nuncupatur Pruscia. Ille etiam pontifex et martir Christi Brunus dimisso episcopatu una cum grege sibi credito cum suis capellanis ambulavit Prusciam ad convertendas paganorum gentes in christianitate sanctissima! Quorum nomina hæc sunt: in primis dominus meus Brunus episcopus et martir Christi sanctissimus; nomina capellanorum qui cum eo ad martirium venerunt hæc sunt: Tiemicus, Aicus, Ilezichus, Apichus, novissime ego Wibertus. Quid plura? Quando patriam intravimus statim ante regem ducti fuimus. Episcopus vero cum suis capellanis præparatis celebravit missam, prædicando evangelica atque apostolorum dicta. Quæ omnia ut rex, Nethimer nomine, audivit, dixit: Nos deos habemus in quibus adoramus et confidimus. Verbis autem tuis obedire nolumus. Episcopus hoc audiens, illius regis adportare iussit simulacra, et illo præsente in ignem proiecit cum virtute maxima. Ignis vero accepit et devoravit illa denique simulacra. Rex autem

Przedz. I, wiersz 13 convertendas» convertenda *Kod.* — *Przedz. II, wiersz* 14 ignem» igne *Kod.*

[1] Nadpis ten dodany jest ręką z XV wieku.

turbatus dixit indignatione maxima: Accipite episcopum citissime et in ignem coram me proicite. Si illum ignis comburit et devorat, cognoscite quia illius est prædicatio vanissima; denique si est aliter, in illum deum credamus velociter. Tunc iussit rex ignem accendi validissimum, et in illum proici episcopum. Episcopus autem indutus vestimento episcopali suam sedem in ignem fecit portare, et in igne supra eandem tam diu sedit, quousque a capellanis septem psalmi fuerunt decantati. Rex vero hoc videns factum mirabile cum trecentis viris credidit deo velociter, et accepit baptismum penitentiæ. Dux postea illius terræ ad episcopum equitavit, virtute repletus diabolica, et illum episcopum cum capellanis fecit martirizare absque ulla quærimonia. Episcopi caput iussit abscidi, et capellanos omnes iussit suspendi,[1]) et meos oculos eruere fecit. Postea vero operante Christo visa sunt ibi signa sine numero et prodigia; nunc vero supra illorum corpora constructa sunt monasteria. Ex illo tempore pro deo peregrinando circuivi plurimas provincias, invocans sanctos sanctasque in christianorum auxilia. Quid multum dicam? omnium christianorum in karitate dei deposco auxilium, quod meæ vitæ fiat patrocinium vestrorum peccatorum et æternum remedium.

EXPLICIT[2])

Przedz. I, wiersz 10 ignem» igne *Kod.*

[1]) Odmienniej nieco opowiada to zdarzenie Damiani (Vita Romualdi c. 27.) Por. Thietm. VI. 58. [2]) Dodatek ręki, ile się zdaje, z XV wieku.

Z THIETMARA KRONIKI.

Thietmar syn Sygfryda i Kunegundy urodził się 25 lipca, roku 976. Miejscem urodzenia jego było, ile się zdaje, miasto saskie Halbersztad, nadmienia bowiem w dziele swojem że go biskup halbersztadzki, Hilliward, chrzcił i bierzmował (Chron. IV. 12). Dostojni i zamożni jego przodkowie spokrewnieni byli z najpierwszymi w Saxonii rodami. Ojciec szedł od hrabiów walbeckich, matka od hrabiów stadeńskich. Nie małemi też szczycili się zasługami w kraju, i w rozlicznych bądź przyjaznych, bądź nieprzyjaznych stosunkach z Polską i jej sąsiedztwem zostawali. Dwaj pradziadowie Thietmara, imieniem Luthery czyli Luthardy, polegli w sławnej bitwie którą roku 929 stoczył ze Słowianami Henryk I, pod Lunkini. O ojcu swoim sam rozpowiada, jak wyruszył z margrabią Hodonem przeciw naszemu Mieczysławowi I, i pod Cidini zbity był na głowę tak, że tylko dowódcy ratowali się ucieczką a najlepsze wojsko w pień zostało wycięte (Chron. II. 19). Około roku 988 był znowu ojciec jego jednym z tych których cesarzowa Teofania w pomoc naszemu Mieczysławowi przeciw Bolesławowi czeskiemu wysłała (Chron. IV. 9). Rozmaici krewni Thietmara, a między innymi synowce jego, Henryk i Sygfryd, dali szczególne dowody swojej dla xiążąt polskich przychylności. Sam też autor zetykał się niejednokrotnie z Polakami, których język rozumiał; a że te stosunki jego mogą pojaśnić nie jedno co się w kronice jego znajduje, więc obszerniej nieco o nich nadmienię.

O swej młodości rozpowiada że go ojciec zawiózł najpierw do Kwedlinburga i zostawił u ciotki swojej, Emnildy, która paraliżem tknięta długi czas chorowała. Ztamtąd dobrze już poduczonego polecił opatowi magdeburskiemu u ś. Jana, Rygdagowi, w którego szkole uczył się przez trzy lata. Nakoniec wyjednał mu że go w sam dzień wszystkich świętych roku 989 wpisano w poczet wikarych ś. Maurycego. Z tego powodu wyprawił wielką, dwa dni trwającą ucztę która, jak powiada, wszystkim się podobała (Chron. IV. 11). W roku następnym umarł mu ojciec, i babka Matylda. Śmierć pierwszego podaje on w sposób charakteryzujący owe czasy. Było to w Kolonii około roku 983 gdy razu jednego zasnąwszy, usłyszał głos: »Sygfrydzie obudź się! i pamiętaj to sobie że od dnia dzisiejszego za lat ośm umrzesz niezawodnie« Ten oznaczony dzień śmierci, dodaje autor, ciągle mu stawał przed oczyma, robił więc co tylko mógł aby go uprzedzić dobremi uczynkami (Chron. IV. 11). W roku 994 gdy jeszcze na naukach zostawał, trzej wujowie jego: Henryk, Udo i Sygfryd chcąc uskromić

łotrujących Normanów którzy ich włości pustoszyli, ponieśli wielką klęskę. Udo został ścięty; Henryk i Sygfryd z wielą innymi walecznymi zabrani do niewoli. Traktowano o wykupno i potrzebowano zakładników. Za Henryka poszedł w zakład syn jego; Sygfryd syna nie miał. Siostra jego, a matka autora, litując się nad bratem dawała w zakład jednego z swoich synów. Młodszy syn jej, Sygfryd, wymówił się od tego stanem zakonnym; padł więc wybór na Thietmara. Już opatrzywszy się w ubior świecki, jechał na zakładnika, gdy nadlatuje wieść że właśnie umknął z więzienia wuj Sygfryd, a Normanowie towarzyszów jego ucięciem uszu, nosa lub ręki ukarawszy, do domu napędzili. Odwiedził więc tylko krewnych swoich w Stade i Hersefeld, i do Magdeburga powrócił (Chron. IV. 16). Do puścizny po zmarłym ojcu należał i stryj autora, Luthar; od niego doznawał wraz z matką mnóstwo, ile się zdaje, przykrości w swojem sieroctwie, aż im przybył w pomoc cesarz roku 996 (Chron. IV. 11). W dwa lata później umarła mu matka; w dziale który bracia między sobą zrobili przypadła autorowi połowa włości które przodkowie jego, założyciele niegdyś klasztoru w Walbek, od zakonników prawem lennem dzierżyli. Zamiarem jego było zostać opatem tego bogatego klasztoru, a gdy w tem stawiał mu trudności stryj, przekupił go, dając mu za to włość jedną. Przyznaje się sam do tego świętokupstwa, żałuje za nie, i na pokajanie drugim do swojej xięgi zapisuje.

Opatem Walbeku był przez lat siedm, a zachował się nie zbyt bogobojnie. Proszony od swojej bratowej aby ją spaniale pochował, dopełnił tego w ten sposob, że kazał wyrzucić z trumny jednego z poprzedników swoich, opata Wiligiza, a złożyć tamże jej zwłoki. Był w trumnie opata i kielich złoty, ten wyjął i miał go sprzedać, a pieniądze rozdać ubogim: czego jednak nie dopełnił, jak sam ze skruchą wyznaje. Otoż, powiada, doznałem w mojej słabości jak ciężko przeciw Bogu zgrzeszyłem. Gdy bowiem dla zjednania sobie miłosierdzia bożego do Kolonii przybyłem, aż oto jednej nocy budzi mię ze snu krzyk niesłychany. Ocknąwszy się zapytałem: a kto tam? — Ja to jestem, ja Wiligizus, który z twojej winy po świecie teraz się błąkam (Chron. VI. 30). Mimo tak przykrych wrażeń, doznanych z tego powodu, niedopełnił jednak, jak sam wyznaje, pokuty którą do Altsztadu jadąc, pełnić sobie zamierzył (Chron. VI. 31). W Altsztadzie wyświęcił go Tagino arcybiskup na prezbitera. Było to dnia 21 grudnia roku, ile się zdaje, 1003. W cztery lata później gdy Henryk pokój Bolesławowi Chrobremu wypowiedziawszy puścił się do Polski, towarzyszył mu wraz z Taginonem i Thietmar, lecz doszedłszy tylko do Jutribok uznali za rzecz roztropniejszą wrócić ku domowi, a Bolesław tymczasem zajął powtórnie Łużyce, Sorawę i kraj Selpulów, nakoniec obległ Budyszyn i do poddania przymusił (Chron. VI. 24).

Po śmierci Wigberta biskupa merseburskiego gdy się Henryk II naradzał z Taginonem ktoby godnie zająć mógł osierociałe biskupstwo, rzekł mądry w radzie arcybiskup: Jest ci w naszym klasztorze kanonik, grafa Sygfryda syn, gorliwy w pełnieniu obowiązków i w obyczajach nie naganny. Na to król: Znam go; lecz on zważając na swój ród wysoki może wzgardzi tem, pnąc się do czegoś wyższego. A gdy Tagino z pochwałą jego obyczajów coraz bardziej

się szerzył, król miał uśmiechnąć się i rzec: Choć on u was za świątobliwego uchodzi, u nas jednak ma notę: widziałem bowiem razu jednego jak przed pierwszym dzwonkiem wymykał się z klasztoru (Vita Thietm. w wyd. Wagn. str. 268). Sam zaś tak to zdarzenie opisuje. Po Wigbercie, ja niegodny który to piszę z woli czcigodnego arcypasterza Taginona nastąpiłem. Gdy król w Palithi uroczystość bożego narodzenia obchodząc naradzał się z swym poufnikiem, Taginonem, komuby godnie biskupstwo merseburskie powierzone być mogło, ozwał się tenże: Jest ci w moim klasztorze kanonik, imieniem Thietmarus, którego i wy dobrze znacie; on jeśliby był przez was ku temu wezwany, przy pomocy boskiej odpowiedziałby godnie swemu powołaniu. Na to król: Gdyby tylko chciał przyjąć biskupstwo, znalazłby mię powolnym na wszystkie swoje potrzeby. Zaraz ztamtąd wysłano do mnie Fryderyka, mego synowca, aby w imieniu króla i arcybiskupa umiadomił mię o tem i do przyjęcia nakłaniał. Byłem natenczas w Magdeburgu, tam przyjąłem owo poselstwo i tak odrzekłem: Niech Bóg wszechmocny naszemu panu i ojcu łaskawemu za dobre słowo o mnie nagrodzi. Tegom ja zaiste nie godzien, i nie mogę jeszcze stanowczo na to przyzwolić, gdyż Bóg wszechmocny wybawić może z rąk śmierci biskupa jeszcze żyjącego; odmówić zaś nie śmiem, bojąc się abym z łaski jego nie wypadł. Prócz niego bowiem nie mam nikogo u któregobym albo sobie na tyle zasłużyć, albo czego więcej jeszcze spodziewać się mógł. Po śmierci biskupa, co mi Bóg przez namiestników swoich rozkaże, o ile życia starczyć będzie, chętnie wypełnię. Król w Frankfurcie bawiąc powziął wiadomość o śmierci biskupa i kazał odprawiać za niego exekwie. Wtedy też za poduszczeniem niektórych zaczął myśl ode mnie ku lepszemu zwracać: chciał bowiem to dostojeństwo oddać niejakiemu Ethelgerowi mężowi dobrze zasłużonemu. O czem dowiedziawszy się poufnik królewski, Tagino, najmocniej się temu sprzeciwił, i bezustannie za mną wstawiając się, wezwał mię nakoniec za zezwoleniem królewskiem przez przełożonego Gezona. Przybył do mojej wioski Retmerslewo gdzie zostawałem, a tejże nocy miałem widzenie: stał koło mego łóżka pastorał, a ktoś zapytał mię, mówiąc: chceszli być biskupem merseburskim? Na to odrzekłem: Jeśli Bóg zechce i arcybiskup który mi do siebie przyjść każe. On zaś dalej tak mówił: Strzeż się, bo ktokolwiek wzruszy mózg ś. Wawrzyńca, oszaleje. Na to ja: Niech mię strzeże zbawiciel ludzi, Chrystus, abym miał w tem lub czemkolwiek innem majestat boski obrażać, i odwracać od siebie łaskę świętych. Gdym się obudził, już z wielkiem zdumieniem mojem biały dzień w okna zaglądał, a oto ten o którym dopiero mówiłem, wchodzi do mnie, i oddawszy mi dwa listy, wzywa abym na dzień sobotni przybywał do stolicy. Pojechałem do Magdeburga, skąd z pozwoleniem przełożonego i braci w niedzielę kwietną wyruszywszy stanąłem trzeciego dnia po wielkanocy na miejscu. Arcybiskup acz spóźnieniem mojem obrażony, przyjął mię jednak łaskawie. Nazajutrz wezwawszy mię do siebie, pytał imieniem króla azalibym jakiej cząstki mego majątku nie zapisał kościołowi. Na to tak odpowiedziałem: Za waszym rozkazem tu przybyłem i w tej rzeczy nic pewnego stanowić nie chcę i nie mogę; jeżeli za dozwoleniem bożem a łaską królewską woli waszej, zawsze dla mnie przychylnej, zadość się stanie, cokolwiek tak

w tej okoliczności jako też i innych dla zbawienia duszy mojej i z obowiązku uczynić zdołam, z pobożnością wypełnię. Odpowiedź tę arcybiskup łaskawie przyjąwszy i pochwaliwszy, zaprowadził mię do kaplicy ś. Brunona gdzie król na niego oczekiwał. Wnet zaczął się gotować do mszy a mnie przy boku królewskim zostawił. Król ze zgodą przytomnych urząd pasterski mnie niegodnemu powierzając, dał mi pastorał, ja zaś na kolana padłszy składałem dzięki; kantor zaczął introitum: Venite benedicti patris mei, *a jednocześnie uderzono we wszystkie dzwony w większym kościele. Co lubo przypadkiem, nie z rozkazu jakiego i jakoby uznania godności mojej stało się, król jednak wziął to za dobrą wróżbę. Po uczcie spaniałej którą tamże czcigodny pasterz Bruno wyprawił, przybyliśmy w następną sobotę do Neuburga. Tam w niedzielę przewodnią przez tegoż arcybiskupa któremu kanonik nasz, Hilliward, i czterech biskupów posługiwało, zostałem w przytomności królewskiej dnia 24 kwietnia wyświęcony. Ztamtąd popłynęliśmy Dunajem do Regensburga» (Chron. VI. 27). Wkrótce udał się autor do Merseburga gdzie uroczyście przyjęty i wprowadzony był na biskupstwo przez Eryka biskupa hawelberskiego; opactwo zaś Walbeku oddał za zgodą zakonników bratu swemu, Wiligizowi.*

Na początku roku 1011 gdy Henryk czas jakiś w Merseburgu zabawiwszy udał się ztamtąd do miasta Lubusz, aby je na nowo obwarować i opatrzyć załogą, towarzyszył mu w tej podróży Thietmar. »Przybyliśmy tam, powiada, pod koniec stycznia i dni czternaście bawili. Po stronie północnej miasta jest gród o bramach 12, wałem tylko od reszty miasta oddzielony. Gdym się uważnie budowie tej przypatrował, poznałem za skazówką Lukana, że to jest wielka Rzymian warownia którą wzniósł Julius Cezar» (VI. 29).

W tymże jeszcze roku zapowiedział Henryk na dzień 25 lipca nową wyprawę do Polski. Przybył w oznaczonym dniu do obozu pod Zribenc i Thietmar. Ledwie atoli pomknionо się do Belegori, uznała starszyzna rzeczą niebezpieczną posuwać się dalej; poprzestano więc na umocnieniu granic margrabstwa. Thietmar już 3 sierpnia do Merseburga powróciwszy, zajmował się skrzętnie sprawami duchownemi. Wezwany od przełożonego magdeburskiego, Redinga, gdy dwa ołtarze w Magdeburgu poświęca, przerażony zostaje wieścią że Bolesław Chrobry zdobył Lubusz, warownię zburzył i zadał Niemcom klęskę ogromną (VI. 48. 49). Wraca więc czemprędzej do Merseburga gdzie się znajdowała cesarzowa, a z jej polecenia udaje się ku Mildzie i przybywa do Sehusun na dwór cesarza, który z wyprawy zachodniej powracał. W następnej wojnie z Polską roku 1015, gdy Mieczysław, Chrobrego syn, z wojskiem za Elbę wysłany zajął miasto Misnię, a zamek w którym margrabia Herman z załogą bronił się ścisnął i w dwoch miejscach podpalił tak, że pożar w niedostatku wody zaledwie miodem ugaszono, w posiłkach które cesarz zewsząd słał Hermanowi znajdował się i Thietmar, a pomoc ta nie była tą razą bez skutku (VII. 15). Te były autora z narodem naszym stosunki o których sam w dziele swojem spomina. Umarł dnia 1 grudnia, r. 1018 mając nie spełna lat 43. Pochowany w kościele merseburskim, gdzie do r. 1760 znajdował się nad zwłokami jego kamień z następującemi napisami: Nad głową, Reverendus Dn⁹ S. Ditmarus Eps. *Po bokach dwa wiersze:*

Quid sapiant, faciant, doceant, qui recta sequuntur,
Corde, manu, lingua Ditmari gesta loquuntur.
U spodu; Gratia Dei sum, quod sum. Cor. II. 15. 10.

Za jego czasów był między duchownymi zwyczaj zapisywania zdarzeń miejscowych. Spraw narodu dotykano w nich tylko przypadkowo, lub wtedy gdy takowe miały bliski związek z kościołem lub klasztorem. Thietmar zostawszy już biskupem merseburskim, postanowił pisać kronikę Merseburga, a właściwie swego biskupstwa. Pisał ją nie jednym ciągiem. Wykończywszy część jedną: dodawał poźniej różne zdarzenia, jak sam powiada, wtedy, gdy sława rącza coś nowego w pióro podała (VIII. 6.) nie trzymając się ściśle następstwa wypadków, lecz sposobem podróżnika z prostej ścieżki bądź dla przyjemności, bądź dla przygody jakowej zbaczając (IV. 55). Pisał aż do samej śmierci, zaciągając do swojej kroniki jeszcze to, co się w ostatnim roku życia i aż do niewielu tygodni przed zgonem jego wydarzyło. Są w niej ślady z których pisanie pojedynczych xiąg z pewnem prawdopodobieństwem bliżej oznaczyć można. Pierwszą, jak uważa Bethman, pod koniec 1012 roku ułożył. W tym jeszcze, jak się zdaje, roku pisał i dalsze aż niemal do 52 rozdziału xięgi szóstej. W roku 1014 zakończył szóstą; siódmą napisał dopiero w końcu 1017 lub na początku 1018 roku. Wreszcie jakby przeczuwając śmierć bliską napisał około kwietnia 1018 roku xięgi ósmej pierwszych rozdziałów siedm; ostatnie zaś rozdziały nie pierwej jak w miesiącu wrześniu, a w dwa miesiące poźniej umarł.

Był Thietmar przesądny i łatwowierny; jako Sas, niechętny Bawarom i Lotaryngom, a do Słowian szczególniej uprzedzony. Odstręczała go od nich i rodowość odmienna, i różnica wyobrażeń i obyczajów w których co tylko z niemieckim sposobem widzenia nie zgadzało się, już tem samem pogańskiem i barbarzyńskiem obwoływano. Wierzył w sny które miał za objawy przyszłości, i w duchy nieboszczyków błąkające się po ziemi, których zetknięcie się z żyjącymi zawsze coś złego zwiastowało. Żaden Sas znakomity, żaden opat, żadna xieni i xiądz żaden nie zeszedł z tego świata, żeby tego komuś ze znajomych pierwej nieba nie objawiły. Wieści tego rodzaju pochwytywał autor skwapliwie i z upodobaniem o nich rozpowiada. Zaraz w xiędze pierwszej z powodu wzmianki o Walislewo, które Słowianie niegdyś zdobyli i zburzyli, wpada na przedmiot sobie ulubiony; dzieje tedy Henryka I, który tę klęskę mścił, w kilku tylko wierszach zamknąwszy, i upewniwszy czytelnika że rzeczy wiarogodne rozpowiadać będzie, wysnuwa cały szereg na wpół strasznych, na wpół komicznych powiastek o duchach i szeroko się z niemi rozpisuje. Powiada więc jak proboszcz w Walislewo ze mszą ranną do kościoła idąc, zastał na cmentarzu kościelnym mnóstwo ludzi sobie nieznanych, którzy stojącemu u drzwi kościelnych nieznanemu xiędzu ofiary składali. Zrazu zląkł się i chciał uciekać, potem przeżegnawszy się i nabrawszy odwagi gdy się do zakrystyi przeciska, nawija mu się jego znajoma, którą niedawno pochowano, i objaśnia go że to są umarli, dla których nabożeństwo co tylko się odprawiło, a zarazem przepowiada mu śmierć bliską. To dawniejsze zdarzenie

naprowadza autora na podobneż, zaszłe świeżo w Magdeburgu, za którego wiarogodność również zaręcza, i przypomina sobie, że gdy zaraz nazajutrz opowiadał je siostrze Brygidzie, xieni klasztoru ś. Wawrzyńca a swojej krewnej, ona nie dziwiąc się temu bynajmniej, opowiedziała mu wypadek jeszcze ciekawszy, jak w Dewenteri umarli w nocy do kościoła przyszedłszy, spiącego tamże xiędza z łóżkiem wyrzucili, a drugiej znowu nocy zastawszy go tamże, zanieśli przed ołtarz i spalili. »Wielebym ci, mój synu! dodała w końcu, opowiedzieć mogła takich wypadków, gdyby mię nie dręczyła moja choroba.« Dalej opowiada autor podobne przygody zaszłe niedawno w jego własnej wsi, Retmerslewo, a których był świadkiem brat jego, Fryderyk, i domownicy; nakoniec uroczyście upewnia, że jednej nocy, z towarzyszem swoim czuwając, słyszał na własne uszy jak się umarli rozmawiali, a nazajutrz zmiarkował że to było przepowiednią pogrzebu jego synowicy, Matyldy, która mu bardzo sprzyjała. »To opowiadam, dodaje, głównie dla nauki Słowian, którzy mniemają iż ze śmiercią wszystko się kończy« (I. 7).

Niekiedy wzbija się nad przesądy. Tak spomniawszy o zaćmieniu słońca które się w roku 989 przytrafiło, ostrzega wszystkich chrześcian aby nie myśleli że to wid'my słońce zaczarowały, lub że je zjadły smoki; i wskazuje na to co w tej mierze mówi Makrobius (IV. 10).

Przygody duchowieństwa, kościołów i ich dobrodziejów, przeplecione powiastkami o duchach i przepowiadaniami, a zgęsta morałami utkane, zajmują bardzo wielką część tej kroniki, i stanowią niejako tło, na którem poważne, wysokiej wartości ustępy z dziejów rozsadzono. Widownią ich jest głównie Saxonia, a osnową czyny pięciu cesarzów z domu saskiego i ich stosunki z ościennymi. Przedstawienie ich nosi dobitne znamiona właściwego autorowi zapatrywania się, jego usposobień i charakteru. Thietmar od natury upośledzony, lichego zdrowia, najczęściej chorowito się na świat zapatruje, śród opowiadań najpoważniejszych rzuca zgęsta przycinkami i żółcią, a w malowidłach dosadza farb czarnych, pewną w tem roskosz upatrując. Sprośnym lubieżnikiem jest według niego Włodzimierz Wielki; wyrodkiem Wielki Bolesław; opojem i padalcem jadowitym brat jego, Włodowej; okrutnikiem Gejza; pomiotem jaszczurczym xiążęta duńscy Kanut i Harald; lisem w mnisiej kapicy opat Tuni; łgarzem wierutnym Stojgniew, Bolesława poseł; pijaczką owa piękna pani, Adelaida, siostra naszego Mieczysława, i zaraz znalazł się czyn na pogotowiu, że jadąc swoim zwyczajem konno, jak huzar, człowieka jakiegoś w gniewie wielkim zabiła: napędza ją więc do wrzeciona. Do tych obrazów, jakby hogartowskiej galeryi, dodał karykaturycznie swój własny wizerunek, i wygląda w nim szkaradnie. Oto, powiada, spojrzyj czytelniku na tę wielką osobę przed tobą, a obaczysz we mnie drobnego człowieczka, w lewy bok wykręconego, z gębą krzywą, wiecznie ciekącym wrzodem uszpeconą. Nos w dzieciństwie przetrącony robi mię śmiesznym; leczbym na to wszystko się nie użalał, gdyby wewnątrz mię tkwiło co zacnego. Atoli jestem lichy, opryskliwy, do dobrego nie skłonny, zazdrośny, sam śmiechu godny, lubiący wyśmiewać drugich; nikomu przebaczyć nie umiem; jestem obżartuch i obłudnik, skąpiec i oszczerca, i abym godnie obraz mój zakończył: gorszy niżeli wypowiedzieć, lub w jakikolwiek sposób oddać to mogę (Chron. IV. 51).

A w drugiem miejscu dodaje: «z nieczystego nasienia poczęty, tarzałem się w błocie jak niechlujny wieprz» (I. 10.) Kto tak siebie maluje, uważa słusznie Michał Wiszniewski, ten pewne drugich nie oszczędza.)*

*Jeżeli chętka podchwytywania słabej strony w wizerunkach ludzi znakomitych jest wydatnem autora znamieniem; z drugiej znowu strony nie można zaprzeczyć, że posiada on w wysokim stopniu śmiałość i prawdomowność, przymioty wielce popłacające u pisarza dziejów spółczesnych. Sam on i rodem i dostojnością znakomite stanowisko w społeczeństwie zajmując, brał udział w sprawach najważniejszych, znał je dokładnie, bo albo sam na nie patrzył, lub miał je sobie od najpierwszych osób które tam były udzielone; posiadał też potrzebne do ich należytego ocenienia wiadomości. Jakkolwiek daje się niekiedy postrzegać w jego dziele, że niektóre zdarzenia zamilcza lub urywkowo tylko o nich natrąca, a inne rozprowadza szeroko, wszelakoż wina w tem zdaje się być nie jego, lecz raczej tych źródeł z których czerpał swe wiadomości. Chęć bowiem mówienia prawdy jest w nim widocznie przeważająca, i chociaż w zdaniach swoich myli się, wypadków jednak samych nie przekręca. Niepodległe jego stanowisko sprawiało, że bez żadnej obawy osobom najwyżej położonym przyganiał, nie przebaczając nawet samemu Henrykowi. Powiada naprzykład bez ogródki, że Tagino arcybiskup któremu, jak wiemy, autor najwięcej był obowiązany, niedbale działał przeciw Bolesławowi Chrobremu, chociaż o zamysłach jego wcześnie był uwiadomiony (VI. 24). Wyrzuca panom niemieckim, że ujęci darami przez tego króla albo milczeli na obradach publicznych, albo wprost na korzyść jego głosowali; nie przepuszcza nawet własnym krewnym, wini ich o zdradę i powiada, że jakkolwiek radby zabrać głos w ich obronie, jednakże cześć dla prawdy tego mu nie dopuszcza. **)*

Łacina jego jest ciemna, wyrazy znane używane w niezwykłem znaczeniu, a wykład myśli niejasny i pogmatwany. Rzekłbyś, że mu wzorowa starożytność była nieznana; tymczasem przypatrzywszy się bliżej, widoczna jest, że zna pisarzów rzymskich, zwłaszcza poetów, z których bądź całe zdania i wiersze, bądź wyrażenia wplata niekiedy do swej powieści. Nad innych znany mu jest Horacy i Lukan, dalej Juwenal, Persyus, Wirgili, Owidy, Marcyalis, Terencyus, Ausonius, Stacyus; nakoniec z prozaików: Kato, Makrobius, i pisarze duchowni: Grzegorz i Augustyn.

---

*) *W piękny artykuł jego o Thietmarze (Hist. literat. Polsk. II. str. 17 — 50) wcisnęły się niektóre mylki. I tak, Thietmar Normanom w zakład nie był «oddany» jak to twierdzi autor na str. 18, bo do tego nie przyszło. Dary do kościoła merseburskiego*: tria dorsalia et urceum argenteum, *dał nie Chrobry, dla ujęcia sobie niby Thietmara, jak twierdzi W. na str. 27; ale Henryk cesarz. (VII. 48.) Wyprawa Chrobrego do Łużyc, podczas której Thietmar znajdował się wraz z Taginonem, przypadła nie w roku 1006 jak mówi tamże W., lecz później; itp.*

**) Libenter nepotem meum aliqua ex parte defenderem, si veritatem a cunctis honorandam polluere auderem V. 20.

Źródłem jego co do dziejów dawniejszych był Widukind, którego w pierwszych xięgach niekiedy dosłownie wypisuje. Miał też pod ręką inne bardzo ważne pisma i xięgi, jako to: roczniki kwedlinburskie; Routgera: żywot Brunona; Gerharda: żywot ś. Udalryka; kalendarz merseburski; wyrok synodu dortmundeńskiego; nadania kościołów: merseburskiego, magdeburskiego i walbeckiego; roczniki także, ile się zdaje, magdeburskie i halberstadzkie; nakoniec listy i inne jakieś pisma, których ślad przebija się najwyraźniej tam gdzie autor staranniejszą niż zwykle łaciną się tłumaczy, co postrzegać się daje szczególniej w opowiadaniu spraw włoskich. W znacznej części opowiada to co sam widział, lub co mu spółcześni znakomici mężowie opowiadali. Z nich jeden tylko Sewald powołany jest imiennie przy zdarzeniu dziejowem, inni zaledwie wyrazem ogólnym fama velox *natrąceni. Nierównie dokładniejszy w tej mierze jest autor przy opowiadaniu dziwów rozmaitych; tu prócz powoływań ogólnych* viri veraces *i tym podobnych, dokłada najczęściej ich imiona, i znachodzimy w szeregu takowych świadków: Huswarda, Walterda, Awikona, Mainswitha, Merkwarda, Gezona, Taginona arcybiskupa, i samego nawet Henryka.*

Thietmar jest dla nas wielkiej wagi pisarzem, od niego bowiem poczyna być historja polska opowiadana w takich rozmiarach, że ją z największym dla narodu pożytkiem traktować można. Przechował on oblicze narodu naszego jakim był w wieku X i na początku XI. Czyny trzech Ottonów i dwoch Henryków opowiadając, nie pominął naszego ludu i spółczesnych sobie xiążąt: Mieczysława i Bolesława wielkiego. Pierwszego znał za mało, miał bowiem wtedy zaledwie lat 16 gdy xiążę ten żyć przestał. Drugi był w pełni sił swoich i sławy, gdy autor, już jako dojrzały mąż, na widownię wystąpił. Właśnie w przeciągu tym, nim Thietmar wziął pióro do rąk i nim je złożył, szczęk oręża Chrobrego rozlegał się po całych Niemczech i Rusi. Jego zwycięskie ku Saxonii pochody dotykały nie jednokrotnie parafian merseburskich, i samego autora trwogą przerażały. O ile więc dla mniej znanego sobie, a cesarzom uległego Mieczysława pobłażliwym się być zdaje, o tyle niechętny i zawzięty jest przeciw Bolesławowi. Nienawistną ręką kreśli jego obraz; ze smutkiem zwycięstwa jego a z radością niepowodzenia zapisuje; nie tai ku niemu gniewu swego i raz wraz mu przygania. Gdy go nazywa «sprawcą klęsk wielu» i «naszym prześladowcą» można w tem widzieć tylko rozżalonego Sasa nad własnego kraju niedolą; atoli daje się on częstokroć porywać namiętności i do niesprawiedliwości się posuwa. Spomniawszy, że imię Bolesław «większą sławę» oznacza, uprzedza czytelnika, iżby nie myślał, że król ten na nie zasłużył, lecz że mu się przypadkiem, z zwyczaju narodowego dostało; i zgodnie też z tem upewnia w drugiem miejscu wyraźnie, że Bolesław jest daleko mniejszy od ojca. Gdzieindziej nazwał go nawet wyrodkiem i wszetecznikiem; gdy jednakże o czynach jego nie zamilcza, gdy nietylko główniejsze z nich, ale i podrzędniejsze z należytą dokładnością rozprowadza, wbrew tedy owym naganom, odsłonił mimowolnie przed okiem czytelnika całą głąb jego duszy, dał poznać jego moc woli, jego rozum polityczny, i sprawił, że wszystkie spółczesne autorowi charaktery, acz-

kolwiek z zamiłowaniem przezeń nakreślone, przy Bolesławie zbledniały. Jestto w całej tej kronice jedyna olbrzymia postać dziejowa, na którą autor niechcący rzucił największe światło; podczas gdy jego Henryk biega na próżno z Saxonii do Lotaryngii, z Lotaryngii do Włoch, na soborze frankfurckim czołga się przed biskupami, prosząc za swoim Bambergiem, i po kilkunastoletnich z całem wysileniem prowadzonych wojnach z Bolesławem niekorzystny pokój zawiera.

Los chciał, że wtedy właśnie, kiedy ostatnią rękę do kroniki swojej przykładał Thietmar, Bolesław zrobił do Kijowa wyprawę. Były z nim hufce z Niemiec, które ku domowi wróciwszy, co i jak się stało rozpowiadały; byli i umyślni wprost z Kijowa do Henryka II wysłańcy, i wcześnie na dworze jego dokładnie o wszystkiem wiedziano. Rozważając to Thietmar, uznał, że i o tem zamilczeć mu się nie godzi, zamyka więc opisem wyprawy Bolesława swe dzieło, jakby głównie sławie jego poświęcone. Jak zwykle, tak też i teraz czyni to nie bez smutku, ale prawdzie w niczem nie ubliża. Dotknąwszy więc tej żałośnej, jak ją nazwał, przygody: lugubre damnum, *rozpowiada, jak Bolesław rzekę, która dwa obozy dzieliła, raczo przebywszy, zniósł w walnej bitwie wojsko Jarosława tak, że już mu nigdzie oprzeć się nie zdołało; jak zdobył Kijów; jak go lud w kraju, a starszyzna i duchowieństwo w stolicy przyjmowało; jak rozesłał groźne i świetne poselstwa: do Konstantynopola, do Niemiec, do Nowogrodu; i kiedy późniejsi pobratymczy pisarze jakąś tam niechęć i jakoby niepowodzenia dla nas upatrują, spółczesny Thietmar, acz królowi polskiemu niechętny, ale czynów przekręcać nie lubiący, wyznaje, że Bolesław znalazł dla siebie przychylność u narodu, i wszystko według swej myśli urządziwszy, wesół wracał do domu. Jakby dla podniesienia jeszcze tego obrazu, dodał zaraz kilka słów o swoim Henryku, iż w równoczesnej do Burgundyi wyprawie nic nie wskórał, mnóstwo z swoich najwaleczniejszych utracił, a nie wiele nieprzyjaciołom swoim zaszkodził. (VIII. 17).*

Z tego wszystkiego widoczna jest, jak ważne miejsce między źródłami naszych dziejów zajmuje ta kronika; w niniejszych tedy Pomnikach dziejowych Polski pomijać jej nie mogliśmy. Gdy atoli nierównie większą częścią swoją należy ona do dziejów czysto niemieckich, i przez uczonych Niemców bardzo starannie wydana i objaśniona została, z tego więc względu poprzestaliśmy na umieszczeniu tu tych tylko z niej ustępów, które wprost do słowiańskich i polskich dziejów odnoszą się.

W dwoch tylko rękopismach przechowała się do naszych czasów ta kronika, mianowicie: 1. w drezdeńskim i 2. w bruxelskim. Pierwszy znajduje się w Dreznie w bibliotece królewskiej, gdzie go w roku 1856 oglądałem. Jest pergaminowy w czwartce, i ma dziś tylko 93 kart liczbowanych. Pisany jest ciągle, bez podziału na xięgi, chociaż o nich gdzie niegdzie w osnowie samej napomkniono. Brakuje w nim początku i kilkunastu kart ze środka; pierwsza bowiem zaczyna się słowami drugiego rozdziału xięgi pierwszej: nomine. Posteri autem Mesa, id est mediam regionis nuncupabant eam, vel a quadam virgine sic dicta. *Pismo jego jest z początku XI wieku, ręki nie jednej, ale poprawiane przez samego autora,*

a w jednej części, mianowicie ku końcowi, własnoręczne. Autograf ten jednak jest sam przez się nie bez mylek, a prócz tego uszkodzony przez późniejszego posiadacza, jak się zdaje, biskupa merseburskiego Wernhera, który w wielu miejscach, szczególniej sześciu pierwszych xiąg wyskrobywał słowa pierwotne textu i robił poprawki dowolne. Dodawał też różne uwagi po brzegach.

Bruxelski rękopism dawniej liczbą 5815 teraz 7513 oznaczony, jest pergaminowy w półarkusz, pisany na początku wieku XV. Nie jest on odpisem z drezdeńskiego autografu, ale z jakiejś przed rokiem 1139 zrobionej kopii, którą już Annalista Saxo znał i z niej do dzieła swego użytkował. Pertz mniema nawet, że ta kopia zrobiona być mogła z autografu, jeszcze w ostatnich miesiącach życia Thietmara, dla Sygfryda opata merseburskiego, któremu autor dzieło to swoje poświęcił, ale została później zmieniona dodatkami jakiegoś mnicha korbejskiego i innemi, a dodatki te weszły już do rękopismu bruxelskiego. Bądź jak bądź, to wszakże godna jest uwagi, że słowa, które w drezdeńskim autografie jeszcze między rokiem 1075 — 1101 czy przez samego Wernhera biskupa, czy przez kogoś innego wyskrobane i przemienione zostały, znajdują się nietknięte w rękopismie bruxelskim, równie jak u Annalisty Saxona. Ta okoliczność wskazuje na dawność tego textu, i tak z tego powodu, jako też ztąd, że jedynie z bruxelskiego rękopismu defektowy text autografu uzupełnić się daje, jest ten kodex nie małej ceny.

Po raz pierwszy wydał tę kronikę Reiner Reinekcyus w Frankfurcie, u Andrzeja Wechela, roku 1580 w półarkusz, podzieliwszy ją na siedm xiąg. Wydał ją z rękopismu drezdeńskiego, na którym się nie poznał, i żali się, że zadawszy sobie trudu nie mało, nigdzie nie mógł znaleźć autografu. Przedrukował ją też w roku 1600.

Poźniej Joachim Jan Maders wydał ją w Halmsztadzie roku 1667 w 4, podzieliwszy na ośm xiąg, zresztą szedł za Reinekcyusem.

Dopiero Gottlieb Wilhelm Leibnitz uzupełnił text drezdeński z rękopismu bruxelskiego, i wydał całą Thietmara kronikę roku 1707 w pierwszym tomie zbioru pisarzów brunświckich. Był on tego zdania, że rękopism bruxelski ważniejszy jest od drezdeńskiego.

W roku 1807 wydał ją Jan Augustyn Wagner w Norymberdze, w czwartce, dodawszy objaśnienia tak swoje, jako też Ursyna, Kinderlinga i Wedukinda. I on też za lekce sobie ważył rękopism drezdeński.

Nakoniec wydano kronikę tę najstaranniej, i z wielką znajomością rzeczy w dziele Monumenta Germaniæ historica, *mianowicie w III tomie pisarzów, roku 1839. Wydawcą jej głównym był Jan M. Lappenberg, atoli i inni uczeni niemieccy, jako to: Bethmann, Waitz, i sam Jerzy Henryk Pertz nieszczędzili starań swoich około tego wydania. Trzymali się najściślej rękopismu drezdeńskiego, a tylko miejsca w nim brakujące lub błędy najwidoczniejsze z bruxelskiego uzupełniali lub poprawiali. Za ich powagą szedłem po największej części w niniejszych wyciągach; wszakże rozpatrzywszy się sam w autografie drezdeńskim, mianowicie*

co do ustępów odnoszących się do dziejów Polski, ośmieliłem się w niektórych miejscach być innego zdania od wydawców niemieckich tak w czytaniu textu jako i objaśnieniach, a powody tego wyłożyłem w przypiskach.

THIETMARI CHRONICON

LIBER I.

1. [Mens est omnibus aliqua proficuitate cluentibus, in presenti et in futuro sibi proficere, commissasque sibi res, ut potis est vel sollers fiducia sinit, propagare viventique semper memoriæ commendare. Quocirca ego Thietmarus, non solum honoris, verum etiam nominis indignus episcopalis, Merseburgensis seriem civitatis olim longe lateque cluentem, nunc autem oblivionis senio caligantem fervens retegere, admodum vereor fumum ex fulgore inscicia producere, et ut imus faber infelici summa operis delicere. Sed suppetente cuiquam bona voluntate, et ut beatus fatetur Gregorius, Christo ad hoc asspirante, incipio, ac ignotæ eiusdem clementiæ, qualiter vel scriptura hæc vel etiam omnis prefatæ urbis summa concludatur, supplex committo.

2. Huius a primo fundamentum et cum terra superedificationem Romulea ex gente, quæ Julium Cæsarem Pompeii generum[1]) est huc olim secuta[2]) in omnibus potentem et utrisque viribus precluum, incepisse, lector diligens, accipe. Et quia tunc fuit hæc apta bellis, et in omnibus semper triumphalis, antiquo more Martis signata est] nomine. Posteri autem Mese, id est mediam regionis, nuncupabant eam, vel a quadam virgine sic dicta. Qui vero eiusdem principes, vel quæ eorundem fuerint virtutes, ante Christi incarnationem vel post, quia antiquorum sagaci memoria certum indagare nequeo, nec per scripta invenio, ne mendax inveniar prorsus omitto. Ab Heinrico sumatur exordium, qui predictæ civitatis adpertinentia multorum ius tunc respicientia univit, maioraque his multum sua virtute et industria subegit. Hic nobilissimo Ottonis et Hathui stemmate editus, ut arbor occulta exerevit a puero, et ut bonæ indolis gradatim enituit tiro, sicut flos in vere novo. Isque a patre suo in provintiam, quam nos teutonicę Deleminci vocamus, Sclavi autem Glomaci appellant, cum magno exercitu missus, devastata eadem multum atque incensa, victor rediit. Sed qualiter pagus iste nomine hoc signaretur, edicam. cf. Hor. Od. I. 12 45.

3. Glomuzi est fons, non plus ab Albi quam duo miliaria positus, qui unam de se paludem generans, mira, ut incolæ pro vero asserunt oculisque approbatum est a multis, sepe operatur. Cum bona pax est indigenis profutura, suumque hæc terra non mentitur fructum, idem tritico et avena ac glandine refertus, lætos vicinorum ad se crebro confluentium

[1]) Wiadomo, że Julius Cezar był teściem Pompeja, nie zięciem jak mówi autor. [2]) Z tych słów równie jak ze słów xięgi VI rozdziału 39 widzimy, że Thietmar wierzył w to mocno, iż Julius Cezar zakładał grody w naszych tu krajach, mianowicie: Merseburg i Lubusz. Było to mniemanie powszechnè w owych czasach, i znachodzim je też powtórzone w kronikach polskich Mierswy i Wincentego.

efficit animos. Quando autem sæva belli tempestas ingruerit, sanguine et cinere certum futuri exitus indicium premonstrat. Hunc omnis incola plus quam aecclesias, spe quamvis dubia, veneratur et timet. Et hæc provincia ab Albi usque in Caminizi fluvium porrecta, vocabulum ab eo trahit dirivatum. Sed non longe a predicto amne in pago Chutizi dicto, Arn, episcopus sanctæ Wirciburgensis æcclesiæ, ab expeditione Boemiorum reversus, et iuxta plateam in parte septentrionali, fixo super unum collem suimet tentorio, cum missam caneret, hostili circumvallatus agmine, premissisque omnibus per martirium suimet consociis, semet ipsum optulit Deo patri, 892 dominicæ incarnationis anno et temporibus Arnulfi inperatoris, cum oblationibus consecratis in sacrificium laudis, ubi hodie sepe accensa videntur luminaria; et sanctos Dei martires hos esse, nec Sclavi dubitant. Predictus antistes in diebus offitii suimet in urbe Wirciburgensi unum Domino templum, et in episcopatu suo ad instar eiusdem æcclesias 9 in 10 annis fecit. Et cum maximam harum is benediceret, et cum reliquiæ Christi martyris Kiliani,— qui de Scottis huc veniens, Christum Gozberto duci et Geilan uxori eius, cæterisque comprovincialibus primo predicavit, et instinctu secundæ Herodiadis cum sociis suimet Colomanno et Totmanno ibi martirizatus est,— circumferrentur: Dominus per eum 70 operatus est miracula, et magister coquorum hoc videns, suos sic hortatur discipulos: *Nollite*, inquiens, *tardare, sed quæ vobis sunt credita, diligenter et sine mora operamini. Dominus enim noster Kilianus inclita ex se nunc agit signa absque omni mora.* Quanto autem virtutis supra memoratus presul fuisset, stilo comprehendere nequaquam suffitio, sed hunc apud Deum magni esse meriti ex corde credo.

6. Fama novi regis (Heinrici) undiquessecus dispersa amicorum corda lætificat, rebellium- 5
que econtra mestificat, quia vir talis fuit, ut suos sciret sapienter tractare, inimicos autem callide viriliterque superare. Interea Tamno natus est; et mens regis ab amore uxoris decrescens, ob pulcritudinem et rem cuiusdam 10
virginis, nomine Mathildis, secreto flagravit. Iam iamque latentis animi fervor erupit; et iniusto se hactenus multum pecasse conubio, tandem professus, per affines legatosque suos filiam Theodrici et Reinildæ, ex Widukinni 15
regis tribu exortam, interpellat, ut sibi voluisset satisfacere. Et quia flexibilis est mulieris animus, et quia sciebat eum in cunctis eligantem, consensit, coniunctaque ei tam in divinis quam in humanis profuit. Quæ tres filios 20
congruo pariens in tempore, Ottonem, Heinricum et Brunonem, prospere educavit, doloremque partus tantæ stirpis dulcedine superavit. Et quoniam mihi sermo est de Ottone, non autumo opus esse, omnia patris sui gesta 25
singulatim discutere, cum et in filio appareat, quanta eius sit dignitas, et scriptis multorum vite eiusdem satis fulgeat claritas. Sed quædam intersero, quæ dictu maxime necessaria puto. Has regiones sibi fecit tributarias, Boe- 30
miam, Deleminci, Apodritas, Wilti, Hevellun et Redarios; qui statim rebelles aliosque ad hec concitantes, urbem Wallislevo oppugnant, destruunt et incendunt. Ad hoc vindicandum noster convenit exercitus, et Lunzini civitatem 35
obsidens, socios eorundem, eos defendere cupientes, invadit, et paucis effugentibus,

929 prostravit; urbem quoque prefatam acquisivit. Ex nostris autem duo abavi mei, uno nomine, quod Luitheri sonat, signati, milites optimi et genere clarissimi, decus et solamen patriæ, Nonas Septembris cum multis aliis oppeciere.

7. Ut nullus Christo fidelium de futura mortuorum resurrectione diffidat, sed ad beatæ immortalitalis gaudia anhelanter per sancta proficiscatur desideria, quædam, quæ in urbe Wallislevo post excidium eiusdem reedificata accidisse veraciter comperi, intimabo. In ipso orientis diei crepusculo solitus erat presbiter eiusdem ecclesiæ matutinam canere. Sed cum ad atrium defunctorum veniret, videns in eo magnam multitudinem oblationes offerentem sacerdoti coram templi foribus stanti, primo substitit, posteaque signo sanctæ crucis se muniens, per omnes hos, nec uno saltem agnito, oratorium trepidus adiit. Quem una noviter de hoc seculo egressa, et sibi bene nota, quid hic vellet, interrogat; edoctaque ab eo, quare venerit, hæc omnia ab his esse completa, parvumque temporis eundem victurum predixit. Quod vicinis post retulit, veraque hæc esse comprobavit. Meis temporibus in Magadaburg — sicut a veracibus accepi testibus, in ipsa tunc continue manens — in æcclesia mercatorum custodes eadem nocte vigilantes his quæ predixi convenientia visu et auditu percipientes, optimos civitatis adducunt. Qui cum longe ab atrio cadaverum adstarent, lucernas candelabris superpositas videre, duosque invitatorium canere matutinasque laudes ordinatim omnes persolvere pariter audiere; accedentes autem nihil omnino intellexere. Hoc ego cum subsequenti die nepti meæ, quæ Brigida dicebatur, cura regens pastorali monasterium sancti Laurentii, referrem, in infirmitate sui corporis laboranti, protinus ab ea, nequaquam hoc miranti, tale percepi responsum: *Tempore Baldrici presulis, qui octoginta annos vel plus Traiectensem regebat sedem, in loco, qui Deventeri dicitur, ecclesiam senio dirutam renovans benedixit ac presbitero suimet commendavit. Qui in una dierum valde diluculo ad eam pergens, vidit mortuos in ecclesia et atrio offerentes, atque audivit cantantes. Quod mox episcopo ut primum is retulit, iussus ab eo in ecclesia dormire, cum lecto, quo requievit, sequenti nocte a defunctis eiectus est. Ob hoc idem trepidus apud antistitem talia queritur. Is autem precepit ei, ut cum sanctorum reliquiis signatus, aqua sancta asspersus, suam custodire non desisteret ecclesiam. Qui jussa secutus domini, iterum dormire in ecclesia voluit; sed stimulati timoris casu sic iacendo evigilavit. Et ecce solita venientes hora, elevaverunt eum, coram altari eum ponentes, et in favillas tenues corpus igne resolventes. Hoc ubi presul audivit, penitentia ductus triduanum indixit ieiunium, ut et sibi animæque defuncti succurreret. Multa, fili, de his omnibus, ni infirmitas obstaret, dicere potuissem. Ut dies vivis, sic nox est concessa defunctis.* Non oportet plus sapere mortalem, quam, ut sanctus ammonet Paulus, ad sobrietatem. Sed quia duo vel tres ad unum sufficiunt testimonium, hæc quæ novellis nostris evenere temporibus scripsi, ut discat incredulus, vera esse prophetarum oracula, e quibus testatur unus: *Vivent,* inquiens, *mortui tui, Domine!* et alius: Surgent mortui, qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei et lætentur. Quandocumque a viventibus hæc audiuntur vel videntur, novum aliquid signat,

Rom 12. 3.

Jes. 26. 19. cf. Joh. 5. 28.

ut idoneum in multis approbat testimonium, cuius magnam partem scio, maiorem autem ignoro, sed veracibus testimoniis credo. Fui ego in mea curte Retmerslevo dicta, ubi 15 Kal. Januarii, 6 feria, in primo galli cantu magna lux ab æcclesia emicans, totum replevit atrium, sonitusque grunniencium more auditur inmensus. Quod meus frater Frithericus cum satellitibus meis cæterisque huc convenientibus aspecxit, et ille, qui coram me dormivit, capellanus audivit. Hoc crastino cum comperirem, si umquam prius ibi aliquid tale contigerit, interrogans, semel hiis similia accidisse ab antiquissimis percepi, et in hoc anno miserabiliter compleri videbam in obitu domnæ Liudgardis inclitæ, ex una parte neptis meæ ac ex alia nurus, et quod inter amicos precipuum est, familiarissimæ mihi, de qua in sequentibus edisseram enucleacius. Sepe mihi accidit, ut in nocte ligna incidi audirem, et semel defunctos pariter colloquentes ego et socius meus cæteris dormientibus manifeste percepi, et in his duobus signis crastino subsecuturum funus intellexi. Etsi ego fungar vice cotis, ferrum et non se exacuentis, tamen ne muti canis obprobrio noter, inlitteratis et maxime Sclavis, qui cum morte temporali omnia putant finiri, hæc loquor, certitudinem resurreccionis et pro qualitate meriti futuræ remunerationis firmiter indicens cunctis fidelibus. Tres namque sunt animæ, non equaliter incipientes nec simul finientes. Prima angelorum incorporeorum, quæ cum eis est sine inicio et termino. Secunda hominum, quæ cum eis sumit exordium, sed in fine non habens participium. Namque inmortalis est, et ut quidam gentiles opinantur, in futuro non habens hoc offitium, quod in hoc seculo. Tercia species est animæ pecudum ac volatilium, quæ cum corpore parem inicii finisque sortitur equalitatem. Unde sicut in lege Moysi a Domino data precipitur, ita verus christicola ab eorum sanguine nequaquam pollui canonica auctoritate proibetur. Multi enim sunt pauperes, qui hunc in usu commestionis habent, et se in hoc aliquid peccare ignorantes, sibi in hoc contradicentibus cunctis resistunt. Ergo tu homo, gloria et magno honore a Deo coronate et super omnia eiusdem opera constitute, da pre omnibus gratias altissimo, retribuens ei pro possibilitate tua, quæ tibi fecit miseratione sua. Et ego repetam longius aberrata.

Hor. Ep. II. 3. 304.

8. Rex autem Avares sepenumero insurgentes expulit. Et cum in uno dierum hos inpari congressu ledere temptaret, victus in urbem, quæ Bichni vocatur, fugit; ibique mortis periculum evadens, urbanos maiori gloria, quam hactenus haberent vel comprovinciales hodie teneant, et ad hæc muneribus dignis honorat. Quociescumque contra Deum et seniorem suimet dum vixit se umquam superbiendo erexit, tocies humiliata potestate sua se ad emendationem condignam inclinavit. Audivi, quod hic Romam causa orationis petens, plus pedibus quam equo laboraret, et a multis interrogatus cur sic ageret, culpam profiteretur.

9. Anno dominicæ incarnationis 931 imperator effectus est. Hic montem unum iuxta Albim positum, et arborum densitate tunc occupatum excoluit, ibi et urbem faciens, de rivo quodam, qui in septentrionali parte eiusdem fluit, nomen eidem Misni imposuit; quam, ut hodie in usu habetur, presidiis et inposicioni-

bus cæteris munit. Ex ea Milzenos suæ subactos dicioni censum persolvere coegit. Urbem quoque Liubusuam, de qua in posterum lacius disputaturus sum, diu possidens, urbanos in municiunculam infra eandem positam fugere, et se dedicios fieri compulit. Ex eo die, qua hæc tunc incendio iuste periit, usque ad nostra tempora habitatore caruit . . . .

LIBER II.

1. Omnes rei publicæ principes magnum reginæ Mathildis merorem lenire cupientes, Ottonem, filium eius, patris sui decreto ac peticione uno ore in regem sibi et dominum elegerunt, elevatis dextris conclamantes: *Vivat et valeat rex victor in eternum!* pariterque cum eo ad Aquasgrani proficiscuntur. Quo cum appropiarent, omnis senatus obviam perrexit, fidem cum subieccione promisit et ad sedem eum ducens usque inperialem, statuit eundem in loco priorum, in regem sibi conlaudans, ac Deo tunc gratias agens. Hunc Hillibertus, Mogantinæ cura cathedræ, cum licentia Wigfridi, sanctæ Coloniensis archipresulis, in cuius diocesi hoc fuit, et auxilio Treverensis benedixit, anno dominicæ incarnationis 936 in æcclesia sanctæ Mariæ semper virginis, quam cum omni diligentia magnus construxit Karolus. Confortatus in Deo tunc et in regno sceptriferorum maximus Otto, coniugem suam Editham, Ethmundi regis Anglorum filiam, bene timoratam, quam patre suo adhuc vivente duxerat, consecrari precepit. Huius prospera multa turbabant adversa. Nam Boemiorum ducem Ventizlavum Bolizlavus nefandus fratrem Deo ac regi perimens fidelem, restitit multo tempore audacter, et postea devictus est a rege viriliter; fratri suimet Heinrico, Bawariorum duci, ad serviendum traditus est. Avares quo- 938
que patri suimet quondam contrarii, sed diu pacificati, iterum insurgunt, celeriterque fugati redeunt. Discordia etiam inter concives consociosque oritur non minima, quæ Tammonem, regis et Liudgerdæ concitavit filium, eo quod legatio Sifridi comitis Merseburgensis, quam sibi idem vendecaverat, Geroni sit tradita marchioni, hereditasque materna sit ei prorsus ablata. Hunc rex in Eresburch obsedit, filiumque ab iniqua presumptione terroribus et blandiciis amovere curavit. Sed exercitus capta urbe ingressus, iuvenem prefatum usque in ecclesiam sancti Petri, ubi prius ab antiquis Irminsul colebatur, bello defatigatum depulit. Ad ultimum autem Maginzonis hasta de fenestra tyro perfosus a tergo, secus aram Jul. 28.
oppeciit; quem rex postea crudeli morte vindicaverat, secundo regni suimet anno.

6. Dum hæc aguntur [1]), ex parte Sclavorum bellum ingruit horridum, hortatu Vigmanni comitis et Ekberhti, ducatu autem Nacconis et Stoinnegui fratris eius. Quos Herimannus dux superare diffidens, regis petivit auxilium [2]). Hic ut erat inpiger, militia forti aquilonares invadit regiones [3]), malum sepissime,

[1]) W poprzednim rozdziale mówił autor o śmierci Henryka xięcia bawarskiego, przypadłej roku 955, i staraniach Otona około założenia biskupstwa w Magdeburgu. [2]) Widukind I. 50. 52. [3]) Tenże I. 53.

Jer. 1. 14. ut scriptura docet, pandentes; ibique Stoingneum, luco absconditum, fugientibusque sociis captum, decollari precepit[1]), confratres autem tanti sceleris auctores, Wigmannum, materteræ regis filium[2]), et Ekbertum fugavit. Liudulfus vero, regis filius, malorum depravatus consilio, rursum resistit, patriaque cedens, Italiam perrexit, ibique cum unum ferme annum esset, 8 Idus Septembris, pro dolor! obiit. Huius corpus a sociis eiusdem Magontiam delatum, lugubriter est in ecclesia Christi martyris Albani sepultum. De tam miserabili fama rex in expedicione, qua fuit adversus Redarios, supra modum turbatus, planxit filium ut Davit Absalon. Thietherdo Hillineshiemmensi antistite mortuo, Advinus Magadaburgensis æcclesiæ abbas successit.

8. Temporibus suis (Ottonis I) aureum illuxit seculum; apud nos inventa est prima vena argenti: devictus est quoque Wigmannus[3]). Apud Danos regnante tunc Haroldo, contempta christianitas sic per Popponem renovata est presbiterum. Arguebat enim idem et regem et populum, antecessorum cultura suorum deviantem, diis ac demonibus vacantem, unum affirmans in tribus personis Deum. Interrogatus autem a rege, si ignito voluisset dicta ferro comprobare, paratum se ad hoc esse, hilari respondit animo, crastinaque die ferrum ingentis ponderis benedictum ad locum a rege determinatum portavit, manumque securam inperterritus elevavit. Quo rex miraculo lætus admodum effectus, cum suis omnibus Christi iugo protinus humiliter se subdidit, in finemque fidelium more preceptis obtemperavit divinis[4]). Imperator autem hoc ut audivit, vocatum ad se venerabilem virum Popponem, si pugil Christi esset, interrogat, et sacerdotali honore sublimat.

9. Gero, orientalium marchio, Lusizi[5]) et Selpuli[6]), Miseconem quoque cum sibi subiectis imperiali subdidit dicioni[7]). Herimannus dux Seliburem et Mistui cum suis imperatori tributarios fecit[8]). Aequivocus imperatoris, iunior inquam Otto, quem peperit inclita mater Ethelheidis, in nativitate Domini Romæ imperator effectus est, patre iubente ac tunc in Campania iuxta Capuam commorante. Qui filio suimet uxorem ab imperatore Constantinopolitano desponsare desiderans, nuntiis eiusdem ob aliam ad se missis causam, suos fideliter commisit principes hanc legationem ferentes. Quos in ipso itinere Greci solita calliditate ex inproviso irruentes, alios occidunt, quosdam vero captos domino suimet augusto presentabant. Pauci autem ex his effugientes imperatori suo rei eventum aperiunt. Hic detrimentum suorum graviter ferens, milites optimos Gunterium ac Sigifridum tale facinus ad ulciscendum in Calabriam propere misit. Qui Danaos victoria priori elatos et sibi occurentes occiderunt, alios autem in fuga comprehensos obtruncant naribus, tributum a Grecis in Calabria et Apulia extorquentes, spoliisque di-

956 957

[1]) Widukind I. 55. [2]) Rocznikarz kwedlinburski ma pod rokiem 955 te same słowa o Ekbercie. Co do powinowactwa zaś por. Wedukind Not. II. str. 67. [3]) Widukind I. 64. [4]) Tenże III. 65. [5]) Tenże I. 67. [6]) Selpuli powiat nad rzeką Sprową. [7]) Widukind mówi tylko o podbiciu Łużyczan przez Gerona; skąd autor wiadomość o podbiciu Selpulów i naszego Mieczysława zaczerpnął? nie wiadomo. [8]) Widukind I. 68.

tati cum gaudio remeabant. Constantinopolitani autem funere suorum et captivitate tristes effecti, adversus dominum suum conspiravere, dolosæque imperatricis consilio per quendam militem perimerunt eundem, loco eius hunc designantes ad imperii tocius provisorem. Qui mox magnificis muneribus comitatuque egreio non virginem desideratam, sed neptem suam, Theophanu vocatam, imperatori nostro trans mare mittens, suos absolvit, amiciciamque optatam cesaris augusti promeruit. Fuere nonnulli qui hanc fieri coniunccionem apud imperatorem inpedire studerent, eandemque remitti consulerent. Quos idem non audivit, sed eandem dedit tunc filio suimet in uxorem, aridentibus cunctis Italiæ Germaniæque primatibus.

14. Imperator autem comperta lugubri matris et filii cæterorumque nece principum, gravi queritur merore invincibile totius rei publicæ damnum. Urguebat eum ad hoc timor mortis propinquæ, et quod Deo rebus promisit in ancxiis oportuno tunc complere studuit in tempore. Electum namque a cuncto sanctæ Halverstidensis æcclesiæ clero et populo Hilliwardum, tunc prepositum et a domno suimet Bernhardo ad hoc presignatum, Romam venire precepit. Cumque eodem, quod diu latebat, secretum mentis revolvit, scilicet facturum se in urbe Parthenopolita archiepiscopatum semper studuisse; ob spem remuneracionis æternæ defensionemque communis patriæ, seque ad omnia quæcumque umquam ab eo expetisset, promisit paratum, si consentiret sibi hoc perficere votum. Hic autem, ut erat sapiens, piæ conivebat peticioni; partemque parochiæ, quæ sita est inter Aram et Albim et Badam fluvios, et insuper viam, quæ Fritherici dicitur, Deo concessit sanctoque Mauricio ac inperatori. Insuper idem caritative rogatus a cesare augusto, dedit Deo sanctoque Laurentio parochiam iacentem inter fluvios Willerbizi et salsum mare et Salam ac Unstred et Helmana et foveam, quæ est iuxta Valeshusun. Tali munere inperator arridens, per manus suscepit eundem, curamque ei baculo commitens pastoralem: *Accipe*, infit, *precium patris tui*. Hunc enim, Ericum nomine, cum Baccone, Herimanno, Reinwardo, Wirino, Eserico ceterisque, qui in Quidilingeburg eundem tunc in pascha sollemni occidere conabantur, decollari precepit. Avum autem meum nomine Liutharium, eiusdem consilii participem, libenter perdere voluit; sed sibi familiarium devictus consilio principum, captum hunc misit tunc Bawariam ad comitem Bertoldum, comprehensis sibi omnibus suimet rebus ac late distributis, usque in annum integrum; tuncque gratiam regis et sua omnia cum magna pecunia et predio in Sonterslevo et in Vodenesvege iacenti acquisivit. Sed ceptum iter peragam. Imperator vocavit ad se Richarium Magadaburgensis ecclesiæ abbatem tercium, — nam Anno et Otwinus, tunc episcopi, præfuerunt ei — volens hunc dignitate sacerdotali decorare. Sed visa quadam epistola, quæ clanculum sibi deferebatur, omisit, Aethelbertumque Treverensem, professione monachum, sed Rusciæ prius ordinatum presulem, et hinc a gentilibus expulsum [1]), ad archiepiscopatus

[1]) O tym Adalbercie mówi Otto I w liście swoim z roku 968 tak: Adalbertum episcopum,

apicem, inclitum patrem et per omnia probatum, anno dominicæ incarnationis 970. 15 Kal. Novembris apostolica auctoritate promovit. Tunc misit eum ad sedem suam cum magno honore, præcipiens universis Saxoniæ principibus, ut proximum natale Domini cum eo essent. Archiepiscopus autem a clero et omni populo magnifice susceptus, in his festivis diebus consecravit Bosonem, Merseburgensis æcclesiæ pastorem primum, Burchardum, Misnensis eclesiæ provisorem primum, Hugonem, episcopum Citicensem primum, Havelbergensis æcclesiæ custodem primum, hiis Tudonem coaptavit, prius consecratum: omnes hos subieccionem sibi suisque promittentes successoribus, disposita singulis quibusque parochia speciali. Additus est his confratribus Brandeburgensis æcclesiæ primus pastor Thietmarus ante hoc unctus, et Jordan, episcopus Posnaniensis primus.

19. Interea Hodo, venerabilis marchio, Miseconem, inperatoris fidelem tributumque usque in Vurta fluvium solventem, exercitu petivit collecto. Ad cuius auxilium pater meus comes Sigifridus, tunc iuvenis necdumque coniugali sociatus amori, venit solum cum
24 suis, et in die sancti Johannis baptistæ adver-
cuer. sus eum pugnantes, primoque vincentes, a 972
fratre eiusdem Cideburo, exceptis tantum comitibus prefatis, omnes optimi milites interfecti oppecierunt in loco, qui vocatur Cidini [1]). Hac de fama miserabili inperator turbatus, de Italia nuncios misit, precipientes Hodoni atque Miseconi, si gratiam suimet habere voluissent, usque dum ipse veniens causam discuteret, in pace permanerent.

20. Post hæc subditis sibi cunctis hostium cuneis, arduam Alpium transcendit viam, Bawariam invisens regionem, ibique cunctis sapienter dispositis, recto itinere ad Magadaburgiensem pergens civitatem, palmas ibidem festivo duxit honore. Namque solebat in sollempnitatibus universis ad vesperam et ad matutinam atque ad missam cum processione episcoporum venerabili, deindeque cæterorum ordine clericorum cum crucibus sanctorumque reliquiis ac turribulis ad ecclesiam usque deduci. Hicque cum magno Dei timore, qui est principium sapientiæ, staret atque sederet, usque dum finita sunt universa, nil loquens nisi divinum, sed ad caminatam suimet cum luminaribus multis, comitatuque magno sacerdotum, ducum ac comitum remeabat. Pro remedio autem animæ suæ tradidit postera

---

Rugis olim prædicatorem destinatum et missum, archiepiscopum et metropolitanum tocius ultra Albiam et Salam Sclavorum gentis, modo ad Deum conversæ vel convertendæ, fieri decrevimus. Pertz Legg. I. str. 561. Część dawnych Moraw nazwano Rugią w nadaniu cesarza Ludwika z roku 906. Mon. Boic. XXVIII. II. 203. Wippo nazywa Słowaczyznę naddunajską w której Otto, brat naszego Mieczysława II panował (Sommersb. II. 26) raz Ruscyą, drugi raz Ruhhią (Pertz XI. 264), a rocznikrrz hildeshejmski Emeryka węgierskiego xięciem Ruzów, *dux Ruizorum* (Pertz III. 98). Dopełniacz Reginona (Pertz I. 624.) i Annalista Saxo (Pertz VI. 615.) odnoszą to posłannictwo Adalberta do Rusi kijowskiej i xiężny ruskiej Olgi czyli Heleny.

[1]) Wydawcy niemieccy mniemają, że miejscem tem mogło być teraźniejsze Zehden, nad Odrą. Por. Brunona Żywot ś. Woje. rozd. 10. przed. I, w. 18 — 21.

luce ineffabilia Deo munera, invictissimoque eius duci Mauricio, in prediis, in libris, cæteroque apparatu regio, confirmans omnia legitima advocatorum tradicioneque scripturarum, presentia et laude inperatricis et filii, atque sub omnium testimonio Christo fidelium. Dehinc ivit ad Quidilingeburg, proximum pascha divinis laudibus humanisque peragens gaudiis [1]). Huc confluebant inperatoris edictu Miseco atque Bolizlavo duces, et legati Græcorum, Beneventorum, Ungariorum, Bulgariorum, Danorum et Sclavorum[2]), cum omnibus regni totius primariis; consumatisque pacifice cunctis, ditati muneribus magnis, reversi sunt ad sua lætantes. Kalend. Aprilis Herimannus autem dux ibi tunc moriens, inperatoris gaudia turbavit. Huius corpus dum ad Liuniburg a filio suimet Bernhardo deferretur, contigit ibi Brunonem, Ferdensis ecclesiæ antistitem in proximo esse. Hic quia Herimannum, dum vixit, banno constrictum habuit, suppliciter rogatur a filio, ut et solucionem saltem defuncto inpenderet, et in æcclesia eundem sepeliri liceret. Sed is, quod postulat, nequaquam inpetrat.

23. Placet eciam mihi hoc adnectere, quod Boso, antecessor meus a prefato imperatore (Ottone I) constitutus, curam sibi commissam annum 1 et menses 10 ac 3 dies regens in patria obiit Bawaria Kalendas Novembris, sepultusque est in Merseburg, in æcclesia sancti Iohannis baptistæ coram summo altari. Qui in monasterio Christi martiris Emmerammi, quod extra urbem Ratisbonam in australi parte situm est, monachus conversacione nutritus est, et inde ad servicium cesaris assumptus, beneficium Citicensis æcclesiæ pro magni laboris sui debita remuneracione percepit, et iuxta predictam civitatem in quodam saltu, quod ipse construcxit ac suo nomine vocavit, templum Domino de lapidibus edificat consecrarique fecit. Beneficium autem omne, quod ad æcclesias in Merseburg et in Imenlevo positas, ac ad Thornburg et Kirberge pertinens fuit, antequam ordinaretur optinuit; et quia is in oriente innumeram Christo plebem predicacione assidua et baptismate vendicavit, inperatori placuit, eleccionemque de tribus constituendis episcopatibus ei dedit, Misnensis, Citicensis atque Merseburgensis. Pre hiis omnibus, eo quod pacifica erat, Merseburgensem ab augusto exposcens æcclesiam, quamdiu vixit, studiose eandem rexit. Hic ut sibi commissos eo facilius instrueret, Sclavonica scripserat verba, et eos kirieleison cantare rogavit, exponens eis huius utilitatem. Qui vecordes hoc in malum irrisorie mutabant Ukrivolsa[3]), quod nostra lingua dicitur: Aeleri stat in frutectum; dicentes: *Sic locutus est Boso*, cum ille aliter dixerit. Inperator huic paucas villas ad predictam urbem pertinentes et in pago Chutici positum quoddam castellum, quod Medeburu vocatur — interpretatur autem hoc: mel prohibe[4]); — concessit quoque ei filius suimet et æquivocus æcclesiam in Helpithi positam, quam pater eius in honore

[1]) Widukind I. 75. [2]) Por. roczniki hildesh. pod r. 973, u Pertza III. 62. [3]) W krzaku olsza. [4]) Thietmar miał tu na myśli wyrazy słowiańskie „miodu broń.“ To Medeburu, według objaśnienia Ursyna, ma być dzisiejsze Magdeborn koło Roety, niedaleko Lipska.

sanctæ Radegundis constructam, Bernhardum ipse presens dedicare precepit antistitem. Sed cum primus ecclesiæ pater nostræ, sicut predixi, expiraret, intercessione Annonis, episcopi Wormacensis, inperator Gisilero, moribus et natura nobili, episcopatum dedit. Hic consecratur in Magadaburg ab Athelberto archiantistite, Iunio mense.

LIBER III.

1. Tertius regni procurator nostri, Otto secundus, sit codicelli materies mei; qui iuvenis viribus corporis cluens eximiis, primo quæ sunt proterva sectatur, largitusque plurima pietatis opere, absque temperamento, matura fugit consilia; deindeque castigatus a multis, inposito sibi laudandæ virtutis freno, nobiliter in diebus suis conversatus est; sicut in sequentibus explanabo. Piæ genitricis suæ instinctu, cuius gubernaculo vigebat, Miminlevo, ubi pater suus obiit, iusto acquisivit concanbio, decimasque, quæ ad Herevesfeld pertinebant; et congregatis ibi monachis, liberam fecit abbaciam, datisque sibi rebus necessariis, apostolico confirmavit privilegio. Insuper licentiam archiepiscopum eligendi confratribus Deo famulantibus Magadaburg precepto inperiali presente archiepiscopo dedit Aethelberto, et cum uno libro, qui hodie ibidem est, in quo sua inperatricisque Theuphanu imago auro splendet formata, munus affirmavit. Quod gratia cæsaris et in presentia eius archiepiscopus, preparatus ad missam, cum perlecto euvangelio more solito optime predicasset, recitato coram precepto inperiali, quo eleccio continebatur, ostendit, eundemque, quicumque temerarius hoc umquam auderet infringere, terribili excommunicatione damnavit, cunctis prosequentibus *Amen! fiat! fiat!* consolidavit. Pauperem adhuc episcopatum Merseburgensem largiflua pietate respexit, et eius provisori Gisilero, quia hunc multum dilexerat, primo abbaciam in Palithi, dein Suencuam civitatem cum appertinentibus cunctis ad servitutem sancti Iohannis baptistæ tradidit, et quicquid Merserburgensis murus continet urbis, cum Iudeis et mercatoribus, ac moneta et foresto inter Salam ac Mildam fluvios et Siusuli atque Plisni pagos iacenti[1]), Chorin et Niriechua, Bucithi et Cothug ac Borintizi et Gunthorp permisit, ei hæc omnia scriptis manu propria conroboratis affirmans.

5. Anno vero dominicæ incarnationis 976° Heinricus, dux Bawariorum, honore et communione privatus, Boemiam fugit. Quem inperator ibidem valido petens exercitu cum duce Bolizlavo manentem, nil ibi prorsus in neutro horum profecit, sed magnam Bavariorum catervam, sibi ad auxilium huc venientem, et iuxta Pilisini urbem castra metatam, dolo cuiusdam militis Bolizlavi sic perdidit. Vespere facto, Bawarii se lavantes nulla custodum securitate fruuntur; et ecce hostis loricatus adveniens, nudos eosdem in tentoriis et in vi-

[1]) Wideburg w dziele *Res Misnenses* str. 85 przytacza nadanie na darowiznę tego lasu, datowane w Altstede 30 sierpnia 979. *Siusuli* powiat między rzeką Muldą a miastem Eilenburg. *Plisni* między rzekami Plesą i Elsterą.

rentibus pratis occurrentes prostravit, et cum omni preda lætus et incolomis revertitur. Inperator autem audita tantorum strage virorum, et quod nulla sibi via redeundi patuit, recto itinere ad civitatem suam, quæ Camma dicitur, venit, et in proximo anno prefatum ducem ad Pataviam confugientem subegit. In consequenti anno Heinricus dux et Ekbertus comes et Heinricus presul apud inperatorem accusati, Magadaburg capti sunt et exilio deputati longo.

9. Giselerus autem accepta ab imperatore licencia, Magadaburg 2 Kalendas Decembris, Thiedrico Metensis æcclesiæ episcopo comitante, venit. Fuit hic amicus cesaris et valde ei carus, unusque ex numero corruptorum, qui mille talenta auri atque argenti pro veritatis obumbracione ab archiepiscopo percepit. Cui quidam, cum ab eodem iussu imperatoris ad matutinam ioculariter benediceretur: *Saciet te*, inquid, *Deus in futuro, quem hic omnes non possumus auro.* Tunc omnia nostram prius æcclesiam respicientia divisa sunt miserabiliter, Sclavonicæ ritu familiæ, quæ accusata[1]) venundando dispergitur. Pars episcopatus nostri, quæ iacebat inter Salam et Elstram ac Mildam fluvios, et Plisni, Vedu et Tuchurini pagos, cum villis Passini et Piscini, Fritherico Citicensi datur episcopo. Wolcoldo autem, Misnensis æcclesiæ antistiti, pars illa conceditur cum adpertinentibus villis Wissepuig et Lostatawa, quæ ad Gutizi orientalem pertinet, ac fluviis Caminici Albique distinguitur; sibi autem retinuit 9 urbes, quarum sunt hæc nomina: Scudici, Cotug, Vurcin, Bigni, Hilburg, Dibni, Pauc, Liubanici et Gezerisca. Precepta, quæ munera regalia seu inperialia detinebant, aut igni comburebat, aut æcclesiæ suæ mutato nomine designari fecit. Mancipia et totum, quod Merseburg respicere debuit, ne umquam colligeretur, sponte dispergit; abbaciam ibi statuit, eidemque Ohtradum, venerabilem de sancto Iohanne monachum, prefecit. Postque Heimonem de eodem monasterio constituit.

10. Gentes, quæ suscepta christianitate regibus et inperatoribus tributarie serviebant, superbia Thiedrici ducis aggravatæ, presumpcione unanimi arma commoverant. Quod patri meo comiti Sigifrido, priusquam fieret, sic revelatum est. Vidit in somnis aerem nube densa contractum, et pre ammiracione, quid hoc esset, percontatus, audivit vocem talia proferentem: *Nunc illud compleri debet vaticinium:* Math. 5. 45. *Pluit Deus super iustos et iniustos.* Quod eciam 3 Kalendas Iulii scelus, percusso in Hawelberg presidio destructaque ibidem episcopali cathedra, primum exoritur. Transactis autem trium spaciis dierum, Sclavorum conspirata manus Brandeburgensem episcopatum, 30 annos[2]) ante Magadaburgensem constitutum, cum iam prima sonaretur, invasit, fugiente prius tercio antistite eiusdem Wolcmero, et defensore eius Thiedrico ac militibus ipsa die vix evadentibus. Clerus ibidem capitur, et Dodilo, eiusdem sedis antistes secundus, qui a suis strangulatus tres annos iacuit tunc sepultus, e tumulo eruitur, et integro adhuc eius corpore ac sacerdotali apparatu, ab avaris canibus predatur et iterum temere reponitur; omnis æcclesiæ thesaurus distrahitur, et san- 983?

[1]) *accusata*, jak uważa Kinderling, znaczy tu tyle co *damnata*. [2]) obliczenie mylne.

guis multorum miserabiliter effunditur. Vice Christi et piscatoris eiusdem venerabilis Petri varia demoniacæ heresis cultura deinceps veneratur, et flebilis hæc mutacio non solum a gentilibus, verum etiam a christianis extollitur.

11. Temporibus hiis ecclesia Citicensis a Boemiorum exercitu, Dedi duce, capta est et depredata, Hugone primo tunc episcopo hinc effugato. Posteaque monasterium sancti Laurencii martiris in urbe, quæ Calwo dicitur, situm desolantes, nostros sicuti fugaces cervos insequebantur; nostra etenim facinora nobis formidinem et his suggerebant validam mentem. Mistui, Abdritorum dux, Hômanburg, ubi sedes episcopalis quondam fuit, incendit atque vastavit. Quid vero ibi mirabilium Christus operaretur e celis, attendat religio tocius christianitatis. Venit de supernis sedibus aurea dextera, in medium collapsa incendium expansis digitis, et plena cunctis videntibus rediit. Hoc admiratur exercitus, hoc stupet Mistuwoi timoratus; et id mihi indicavit Avico, capellanus tunc eius, et spiritualis frater meus postea effectus. Sed ego cum eodem sic tractavi, reliquias sanctorum itinere in cœlum divinitus collatas abisse, hostesque terruisse atque fugasse. Post hæc Mystuwoi in amentiam versus in vinculis tenetur; et aqua benedicta inmersus: *Sanctus*, inquid, *me Laurentius incendit!* et antequam liberaretur, miserabiliter obiit. Desolatis tunc omnibus preda et incendio urbibus ac villis usque ad aquam, quæ Tongera vocatur, convenerunt e Sclavis peditum ac equitum plus quam 30 legiones, quæ sine aliqua lesione residua quæque suorum auxilio deorum tunc devastare non dubitarent, tubicinis precedentibus. Non latuit hoc nostros. Conveniunt episcopi Gisilerus et Hilliwardus cum marchione Thiedrico cæterisque comitibus, Ricdago, Hodone et Binizone, Fritherico, Dudone ac patre meo Sigifrido, aliisque compluribus; qui ut dies sabbati primo illuxit, missam omnes audiunt, corpus animamque cœlesti sacramento muniunt, hostesque obvios fiducialiter inrumpentes, paucis in unum collem effugientibus, prosternunt. Laudatur a victoribus in cunctis Deus mirabilis operibus, approbaturque veredicus Pauli[1]) doctoris sermo: *Non est prudentia neque fortitudo nec consilium adversus Dominum.* Derelicti sunt, qui prius Deum spernere presumpserunt, idolaque manufacta et prorsus inania creatori suo stulti preposuerunt. Appropiante tunc nocte, nostrisque a longe castrametantibus, hii, quos supra memoravi, furtim, pro dolor! evasere. Omnes autem nostri, exceptis tribus, crastino gaudentes remeabant, applaudantibus cunctis, quos obviam habuere vel domi invenere.

LIBER IV.

984 2. Inde egressus Heinricus, proximum pascha Quidilingeburg festivis peregit gaudiis. Quo magnus regni primatus colligitur, a quibusdam autem venire illo nolentibus ad omnia diligenter inquirenda nuntius mittitur. Hac in festivitate idem a suis publice rex appellatur laudibusque divinis attollitur. Huc Miseco et Mistui et Bolizlovo duces cum cæteris ineffabili-

[1]) Nie Paweł to mówi, lecz Salomon: Przypow. 21. 30.

bus confluebant, auxilium sibi deinceps ut regi et domino cum iuramentis affirmantes. Multi ex his fidem violare ob timorem Dei non presumentes, paululum evaserunt, et ad civitatem Hesleburg, quo consocii eorum adversus ducem iam palam conspirantes conveniebant, festinavere. Quorum hæc sunt nomina. Ex oriente hii comites cum Bernhardo duce et Thiedrico marchione, Ekkihardus, Biio, Esic, Bernwardus, comes, et clericus, Sifrith eiusque filius, Frithericus, et Ciazo confratres. Conprovincialium autem Thiedricus et Sibert confratres, Hoico, Ekkihardus, et Bezeco germani, Brunig, et sui, militesque sancti Martini iussu archipresulis Willigisi, quibus adherebat occidentalium maxima multitudo. Quod dux comperiens, suos magnis muneribus ditatos cum gratia dimisit; ipse autem cum valida manu ad perturbandam hanc coniurationem seu pacificandam ad Werlu properans, Popponem misit episcopum, ut adversantes sibi disiungere vel reconciliari temptaret. Qui cum cepto itinere persisteret, hostes congregatos iamque ducem petere paratos inveniens, vix pacem mutuam in loco, qui Seusun dicitur, ad condictum pepigit diem. Ad quam dux, Bawariam continuo proficiscens, cum venire aut noluisset, aut propter Heinricum ducem, qui tunc Bawariis atque Carentis prefuit munere prefati inperatoris, non potuisset, hostilis immanitas urbem comitis Ekberti, quæ Ala dicitur, possedit; destructisque protinus muris intrantes, Ethelheidam inperatoris filiam, quæ hic nutriebatur, cum pecunia ibi plurimum collecta rapiunt, gaudentesque redeunt.

3. Dux autem, conversis ad se omnibus Bawariorum episcopis comitibusque nonnullis, Francorum terminos his fretus sociis adiit, et 984
in pascuis ad Bisinstidi pertinentibus ad alloquendos regionis illius principes consedit. Magontinæ tunc provisor æcclesiæ Willigisus cum duce Conrado cæterisque optimatibus huc venit. Hos dux quibuscumque valuit modis sibi coniungere temptans, eosque a promissa regi suo cum sacramentis fide numquam vita comite recessuros unanimi eorum responso percipiens, coactus est futuri timore duelli cum iuramentis affirmare, ut 3 Kalendas Julii ad locum qui Rara vocatur, veniret, puerumque matri suæ illisque redderet. Tunc unusquisque remeavit ad sua, mente diversa pre gaudio atque tristicia.

4. Post hæc Heinricus Bolizlavum, ducem Boemiorum, in cunctis suimet necessitatibus semper paratum, cum suis adiit, honorificeque ab eo succeptus, cum exercitu eiusdem a finibus suis per Niseni et Deleminci pagos usque ad Mogelini ducitur. Deindeque cum nostris obviam sibi pergentibus ad Medeburun proficiscitur. Wagio vero, miles Bolizlavi ducis Boemiorum, qui Heinricum cum exercitu comitatur, cum ad Misni redeundo perveniret, cum habitatoribus eiusdem pauca locutus, Frithericum, Rigdagi marchionis tunc in Merseburg commorantis amicum et satellitem, ad æcclesiam extra urbem positam venire ac cum eo loqui per internuntium postulat. Hic, ut egreditur, porta post eum clauditur, et Ricdagus, eiusdem civitatis custos et inclitus miles, iuxta fluvium, qui Tribisa dicitur, ab hiis dolose occiditur. Urbs autem predicta, Bolizlavi mox presidio munita, eundem cito dominum et habitatorem succepit.

5. A quo Wolcoldus antistes vulgi instinctu

varii expellitur, et ad Willigisum archiantistitem veniens, benigne ab eodem succipitur. Hunc enim pro filio episcopus nutrit, et cum ad eoas ordinaretur regiones, secundo Ottoni, cui magisterio prefuit, diligenter vice sui habendum commendavit. Hoe semper iste in animo tenuit, ac maximo honore cognovit, et tunc adprime, cum sibi fuit necesse; et in Erpesfordi, quo ipse desideravit, procurari eundem sumopere iubet. Ibi diu conversatus, post
985 mortem Ricdagi marchionis incliti Ekkihardo succedente et Bolizlavo ad propria remeante, sedem propriam revisit. Posteaque Bolizlavi amiciciam firmiter acquirens, cum in Pragu cenam Domini celebraret, posteraque die, quæ est parasceue, cum memoriam divinæ passionis rite perageret, paralisi perculsus asportatur, et in hac infirmitate usque ad finem huius vitæ, quamvis ad tempus evalesceret, permansit. Sedebat 25 annos, 10 Kal. Septembris ex huius carnis ergastulo eductus. In huius vice Eid, nostræ congregationis frater, vir iustus et magne simplicitatis, ordinatur hortatu Gisileri archipresulis, de cuius inclita conversacione multa ad edificationem nostram utilia, cum tempus fuerit, narrabo, nunc inceptis persistens.

7. Celebrata est proxima paschalis sollemnitas in Quidelingeburg a rege, ubi quattuor ministrabant duces, Heinricus ad mensam, Conrad ad cameram, Hecil ad cellarium, 985
Bernhardus equis prefuit. Huc etiam Bolizlavus et Miseco cum suis conveniunt, omnibusque rite peractis, muneribus locupletati discesserunt. In diebus illis Miseco semet ipsum regi dedit, et cum muneribus aliis camelum ei presentavit, et duas expediciones cum eo fecit[1]). In primo anno regni eius antistes Hillinessemensis Adwinus Kalendis Decembris obiit, et Osdagus, eiusdem monasterii prepositus, successit. Quo sedente quinque annos et tunc exspirante, Gerdagus tunc cellerarius ordinatur. Et cum ille in 3 ordinationis suæ anno Romam causa orationis petens reverteretur, 7 Idus Decembris obiit, et corpus eiusdem per singula divisum membra in scriniis duobus ad monasterium suimet a consociis lugubriter delatum est. Hos antistites duos Gisilerus archipresul, casu ibidem adveniens, terræ commendavit. Tunc Bernwardus, magister regis, facta eleccione consecratur.

8. Multis bellorum asperitatibus Sclavos lacessere rex non desistit. Orientales quoque adversum se presumentes insurgere devicit. De occidentali parte quam plures arma sepius commoventes multosque depredantes, vi et arte is superare contendit. Puerilia non est opus numerare, longumque videtur, quæ pro prudentibus is effecerit consiliatoribus, enarrare. Cometa apparens damna in pestilenciis

[1]) Tu źródłem Thietmara jest rocznikarz kwedlinburski, który tak to opowiada: 985 Saxones Sclaviam invaserunt, quibus ad supplementum Misacho cum magno exercitu venit; qui totam terram illam incendiis et cædibus devastaverunt. A dalej: 986 Otto rex adhuc puerulus cum magno exercitu Saxonum perrexit in Sclaviam, ibique ad eum venit Misacho cum multitudine nimia, obtulitque ei unum camelum et alia xenia multa, se ipsum etiam subdidit potestati illius. Qui simul progredientes, devastaverunt totam terram illam incendiis et populationibus multis. Pertz III. 66 — 67.

subsequutura indixit. Inperator, iam factus vir, ut ait apostolus, evacuavit quæ erant parvuli; semperque Merseburgensis destruccionem æcclesiæ deflens, quomodo hæc renovaretur, sedula mentis intentione volvebat, et quamdiu in corpore vixit, hoc votum perficere studuit monitis piæ matris. Quæ talia, ut mihi Meinsvith post retulit, sicut ab ipsa percepit, in somnis vidit. Apparuit ei intempestæ noctis silentio sanctus Christi adleta Laurencius, dextero mutilatus brachio: *Cur*, inquiens, *quis sim, non interrogas?* Et illa: *Non audeo*, infit, *domine mi!* Ille autem prosequitur: *Ego sum*, dicens, et nomen innotuit. *Quod in me modo ipsa consideras, tuus effecit senior, eius persuasu seductus, cuius culpa electorum Christi magna multitudo discordat.* Post hæc nati suimet commisit fidei, seu vivente Gisilero seu moriente fieri potuisset, redintegrato episcopatu patris sui animam in novissimo die ad eternam requiem renovaret. Hæc, quamvis sexu fragilis, modestæ tamen fiduciæ, et quod in Grecia rarum est, egregiæ conversationis fuit, regnumque filii eius custodia servabat virili, demulcens in omnibus pios terrensque ac superans erectos. De fructu vero ventris sui decimas Deo obtulit, filias suas, primam ad Quidilingeburg Aethelheidam nomine, alteram ad Gonnesheim, quæ Sophia dicitur.

9. Eo tempore Miseco et Bolizlavus inter se dissonantes, multum sibi invicem nocuerunt[1]). Bolizlavus Liuticios suis parentibus et sibi semper fideles in auxilium sui invitat; Miseco autem predictæ imperatricis auditorium postulat. 990
Quæ cum tunc in Magadaburg fuisset, Gisilerum eiusdem archiepiscopum, comitesque hos, Ekkihardum, Esiconem, Binizonem, cum patre meo et eius equivoco[2]), Brunone ac Udone cæterisque compluribus eo misit. Qui vix cum 4 proficiscentes legionibus, ad pagum Selpuli dictum venerunt, ac iuxta unam paludem, supra quam pons longus porrigitur, consederunt. Et ecce, in noctis silentio unus ex sociis Willonis, qui pridie ad perspiciendum suimet predium precedens a Boemiis captus est, evadens, periculum imminens Binizoni primo indixit comiti. Tunc nostri eius ammonitione celeriter surgentes, se preparant, et in ipso iam venientis auroræ crepusculo missam audiunt, quidam stando, et alii super equos sedendo; et in ortu solis exeunt e castris, solliciti de eventu futuri certaminis. Tunc Bolizlavus cum suis venit turmatim 3 Idus Iulii, et utrimque nuncii mittuntur. Et ex parte Bolizlavi quidam miles, Slopan nomine, ad perspiciendum agmen nostrorum accessit, et reversus inde interrogatur a domino, qualis esset exercitus hic, si cum eodem potuisset pugnare, an non. Ortabantur enim hunc satellites sui, ut nullum de nostris vivum sineret abire. A quo sic ei redictum est: *Exercitus hic quantitate parvus, qualitate sua optimus et omnis est ferreus. Pugnare cum eo tibi potis est; sed si tibi hodie victoria evenit, sic prosterneris, ut fugiendo Miseconem inimicum te continuo persequentem vix aut nequaquam eva-*

[1]) Rocznikarz hildeshejmski, u Pertza III. 68, mówi pod rokiem 990: Misacho et Bolizlavo duces Sclavorum gravibus inimicitiis inter se conflixerunt. [2]) Sygfrydem hrabią stadeńskim.

das, et Saxones tibi hostem in perpetuum acquiras. Si autem victus fueris, finis est de temet ipso et de omni regno ad te pertinenti. Non enim remanet spes ulla resistendi inimico te undiquessecus vallanti. Talibus alloquiis furor illius sedatur, et pace facta principes nostros alloquitur, ut qui contra eum huc venirent, cum eo ad Miseconem pergere, et in restituendis suimet rebus se apud Miseconem adiuvare voluissent. Hoc laudabant nostri, et Gisilerus archipresul cum Ekkihardo, Esicone ac Binizone comitibus proficiscebatur cum eo, cæteris omnibus domum cum pace revertentibus. Advesperascente iam die hiis omnibus arma sumuntur, et mox cum iuramento firmatis redduntur. Venit Bolizlavus cum nostris ad Oderam; ad Miseconem nuncius mittitur, qui diceret, se in potestate sua auxiliatores suos habere. Si regnum sibi ablatum redderet, hos incolomes abire permitteret; sin autem, omnes perderet. Sed Miseco huic talibus respondit: Si voluisset rex suos acquirere salvos, aut ulcisci perditos, faceret; et si hoc non fieret, quod propter eos nil omnino perdere voluisset. Hoc Bolizlavus ut accepit, salvis omnibus nostris, quæcumque potuit ex locis circumiacentibus predatur ac incendit. Inde reversus urbem unam ....[1]) nomine possedit, et hanc cum domino eius, urbanis nil repugnantibus, acquisivit, eundemque Liuticis ad decollandum dedit. Nec mora, diis fautoribus hæc ostia ante urbem offertur, et de reversione ab omnibus tractatur. Tunc Bolizlavus, sciens nostros ex parte Liuticiorum incolumes non posse domum sine eo pervenire, crastino dimisit eos crepusculo, ut ammoniti fuerant, multum properantes. Quod ut predicti hostes comperierunt, pone sequi maxima electorum multitudine mox nitebantur. Quos Bolizlavus vix conpescuit talibus: *Vos, qui in meum huc venistis auxilium, videte ut hoc perficiatis bonum, quod incepistis, pro certo scientes, quod hos, quos in fidem succepi meam et in bona pace dimisi, vita superstite mea nullum hodie pacior perpeti malum. Non est nobis honor nec consilium, hactenus amicos familiares nos nunc effici manifestos hostes. Scio magnam inter vos esse inimiciciam; et hanc ulcisci eveniunt vobis tempora hiis multo apciora.* Hiis sedati eloquiis Liutici, duos ab eo detenti ibidem dies, et tunc invicem salutantes antiquumque fœdus renovantes, discesserunt. Et tunc illi infideles, qui nostros insequerentur, quia pauci erant, ducentos milites eligerunt. Quod nostris mox a quodam Hodonis satellite comitis intimatum est. Unde in ipsa accelerantes hora, Deo gratias! ad Magadaburg incolumes pervenerunt, hostibus se in vanum sic laborantibus.

12. Interea Atheldagus, archiepiscopus Bremensis, obiit, et Liævizo successit, qui papam Benedictum exulem a patria suimet, quæ sita est in confinio Alpium et Suevorum, huc secutus, erga Deum et regem ad hunc honorem promeruit venire. Sclavi iterum appetiti subduntur regi, renovatis iuxta Albim castellis, et in hieme aqua inundans et ventus ingens multum nocuit[2]). Aestas nimia frugibus et sæva mortalitas hominibus nimis nocuit[3]).

[1]) Miastem tem, którego nazwa tu opuszczona jest, jak mniema Ursyn, Niemcza, na Szląsku, w xięstwie Brzegskiem. Bezimienny mnich sazawski powiada pod rokiem 990: „Eodem anno Nemci perdita est.“ Pertz IX. str. 149. [2]) Rocznikarz kwedlinburski pod r. 987. [3]) Tenże pod r. 988.

Anno dominicæ incarnationis 991 Hilliwardus, sanctæ Halverstidensis æcclesiæ venerabilis antistes, qui me baptizavit atque confirmavit, templum Domini, quod ipse a fundamento edificans tunc ad unguem usque perduxit, 12 Kalendas Novembris [1]) dedicavit. Adfuit ibi tunc rex cum inperatrice Ethelgida et avia eius, abbatissa Mahtildis, et archiantistites hii: Willigisus, Gisilerus et Liewizo, cum suis confratribus 16. Festivitas autem erat eadem Christi confessoris Galli, in cuius monasterio predictus presul edoctus est, et ideo semper studuit in hac celebritate suum perficere desiderium, et tunc inerat 24tus ordinationis suæ annus. Hunc adiuvit in omnibus fidelis suimet capellanus Hildo, et prudentissime cuncta disposuit. Omnes Saxoniæ primates hic tunc convenientes caritative succipiuntur. Numquam fuit ante nec post, ut veraces affirmant, in divinis laudibus et in negociis secularibus omnia plenius cunctisque acceptius peracta. In sequenti anno in galli cantu primo lux ut dies ex aquilone effulsit, et unam sic manens horam, undique celo interim rubente, evanuit. Fuere nonulli, qui dicerent, eodem anno vidisse tres soles et lunas tres ac stellas invicem pugnasse. Et post hæc Ekbertus Treverensis archiepiscopus, cuius successor Liudulfus fuit, et Dodo Mirmigendensis, post quem Suitgerus ordinatus est, Erp quoque Ferdensis, cui Bernharius tunc ibi prepositus subponitur, obiere. Fames quoque valida nostras oppressit regiones. In tercio predictæ dedicationis anno avunculi mei a piratis capti sunt, ut in sequentibus patet. In quarto pestilencia cum fame et bello orientalibus ingruit, et rex Apodritos petit et Wiltios vastavit[2]). 995

15. Sed quia superius destruccionem Brandaburgensis æcclesiæ dixi, nunc qualiter ad tempus prefato subderetur regi, breviter explicabo. Fuit in nostra vicinitate quidam miles inclitus, Kiza nomine, qui a marchione Thiedrico aliter quam sibi placeret habitus est. Ob hoc, et quia facultas suæ nequaquam impietati suppeteret, ad hostes perrexit nostros; qui eundem in omnibus sibi nimis fidelem cognoscentes, supramemoratam urbem nobis sacius ad nocendum eidem commiserunt. Hic 991
postea nostris delinitus blandiciis, eam regiæ potestati cum semet ipso tradidit. Unde Liutici 993
nimio furore succensi, eum cum omnibus, quas habebant, catervis ilico petebant. Interea rex in Magathaburg fuit; et cum hoc comperiret, quos ibi tunc habebat, celeriter eo misit, Ekkihardum marchionem et tres avunculos meos cum Fritherico comite palatino et patruo meo. Et hii omnes eo cum suis venientes, interrupti sunt ab hostibus se acriter irrumpentibus; et una pars ex nostris in urbem venit, alia vero, quæ remansit, cesis militibus nonnullis, rediit. Tunc rex, collectis undiquessecus sociis, illo properat, et hostes nostri, magnam vim defensoribus urbis inferentes, cum ultimam legionem vidissent, cito

[1]) Myłka autora, zamiast *17 Kalendas N.* [2]) Rocznikarz kwedlinburski opowiada to pod rokiem 955: Rex quoque tertius Otto cum magno exercitu Apodritos et quasdam Wlotaborum terras invadens, incendiis et depredationibus plurimis vastavit, licet motum eorum nullo modo compresserit. Wyprawę tę robił cesarz w miesiącu wrześniu i październiku, jak to widać z jego nadań.

amotis fugierunt castris. Nostri autem in ereptione interius gaudentes kirieleison canunt, et advenientes unanimiter respondent. Munita urbe presidio, rex abiit, et eandem in sua potestate diu tenuit. Post hæc Kizo ad Quidilingaburg cum venerit, civitatem suam cum uxore et satellitibus suis perdidit; quæ omnia, urbe excepta, post recepit. Unus autem suimet miles Bolibut nomine, cuius consilio hoc totum, quamvis tunc absens esset, agebatur, ibidem dominabatur; et Kizo cum in his partibus post latenter nocere voluisset, optimus miles cum suis interfectus est.

[19. In prima estate Adelbertus, Boemiorum episcopus, qui nomen, quod Woytech sonat, in baptismate, aliud in confirmacione percepit ab archiepiscopo Parthenopolitano, in eadem urbe ab Ohtrico superius memorato litteris instructus, cum sibi commissos ab antiquæ pravitatis errore monitis divini precepti amovere nequivisset, omnes excommunicans, Romam ad excusandum se apud apostolicum venit, eiusque licentia sub districta Bonifacii abbatis regula humiliter multo tempore conversatus bono deguit exemplo. Postque cum permissu eiusdem patris Prucorum mentes a Christo alienas freno sanctæ predicationis edomare temptaret, cuspide perfossus, nono Kalendas Mai capitis abscisione optatum semper martirium solus ex suis percepit, absque omni gemitu, ut in ipsa nocte in sompnis ipse vidit, cunctisque fratribus predixit: *Putabam*, inquiens, *me missam celebrare, solumque communicare.* Sed nefandi sceleris auctores eum iam expirasse cernentes, ad augmentum sui sceleris divinæque ulcionis corpus pelago mersere beatum, caput sude conviciando figentes ac exultando redeuntes. Quod Bolizlavus, Miseconis filius, comperiens, data mox pecunia martiris mercatur incliti cum capite membra. Imperator autem Romæ certus de hac re effectus, condignas Deo supplex retulit odas, quod suis temporibus talem sibi per palmam martirii assumpsit famulum. Eo tempore Bernwardus, sanctæ Wirciburgensis ecclesiæ, iussu cesaris ad Greciam missus, in Achaia moritur cum maxima sociorum suorum caterva. Per quem quia plurima Deus faciat mirabilia, plures affirmant.

20. Imperator autem a Romania discedens, nostras regiones invisit, et accepta Sclavorum rebellione, Stoderaniam, quæ Hevellun dicitur, armato petens milite, incendio et magna depredacione vastavit, et victor Parthenopolim rediit. Ob hoc hostes nostri Bardengau turmatim aggressi, a nostris sunt devicti. In illo certamine Ramwardus, Mindensis episcopus, fuit, qui socios arrepta in manibus cruce sua sequentibus signiferis precessit, et ad hæc facienda potenter consolidavit. In illo die Gardulfus comes cum paucis occubuit, ex hostibus autem maxima multitudo; cæteri relicta preda fugierunt.

23. Revocemus ad memoriam, quod miserabiliter Gisilero archipresuli] incuria sui contigit damnum. Imperator ob defensionem patriæ Harnaburg civitatem opere muniens necessario, eam 4 ebdomadas ad tuendum huic commisit. Qui fraude ignota ad placitum a Sclavis vocatus, cum parva multitudine exiit. Alii namque precesserunt, et quosdam in urbe reliquit. Ecce autem unus e consociis eiusdem a silva erumpere hostes prodidit. Congredientibus vero tunc ex utraque parte militibus,

archiantistes, qui curru venit, equo fugit alato, ex suis mortem evadentibus paucis. Sclavi victores preda interfectorum 6 Nonas Iulii sine periculo pociuntur [1]), et archiepiscopum sic clabisse conqueruntur. Custodivit tamen, quamvis sic lugubriter mutilatus, urbem ad dictum diem Gisilerus, tristisque reversus, obviam habuit patruum meimet marchionem Liutharium, cuius curam civitas predicta tunc respiciebat; firmiterque ei eam commitens abiit. Accessit autem comes, et ut urbem vidit incendio fumigantem, archiepiscopum remeare per internuntium frustra petiit. Ipse autem ignem in duobus locis iam alte ascendentem extinguere temptans, cum nil omnino proficeret, portam hostibus patentem derelinquens, domum mestus revisit; et accusatus post apud inperatorem, inputatam sacramento purgavit culpam. Post 9 dies predictæ cedis mater mea, Cunigund nomine, tercia Idus Iulii in civitate Germeresleva expiravit.

28. Post hæc imperator Gisilerum archiepiscopum, eo quod duas teneret parochias, in sinodo accusans Romana, iudiciali eum sententia ab offitio suspendi ac per internuntios ab apostolico eundem illo vocari precepit. Qui tunc paralisi percussus, cum huc venire nequiret, Rotmannum misit clericum, qui iuramento, si aliter non crederetur, se excusaret. Datis tum induciis differtur, usque dum inperator cum comprovincialibus episcopis hoc discutere valuisset. Postea cesar, auditis mirabilibus, quæ per dilectum sibi martyrem Deus fecit Aethelbertum, orationis gratia eo pergere festinavit. Sed cum Ratisbonam veniret, a Gebehardo, eiusdem æcclesiæ antistite, magnifico honore susceptus est, comitantibus secum Ziazone tunc patricio et Robberto oblacionario cum cardinalibus. Nullus imperator maiori umquam gloria a Roma egreditur neque revertitur. Huic Gisilerus obviam pergens, graciam eius quamvis non firmam promeruit, et comitatur. Cesar autem ad Citicensem perveniens urbem, a secundo Hugone, eiusdem sedis provisori tercio, ut decuit imperatori, suscipitur. Deindeque recto itinere Misnensem tendens ad civitatem, a venerabili Egedo, huius æcclesiæ episcopo, et a marchione Ekkihardo, qui apud eum inter precipuos habebatur, honorabiliter accipitur. Decursis tunc Milcini terminis, huic ad Diedesisi pagum [2]) primo venienti Bolizlavus — qui maior laus non merito, sed more antiquo interpretatur — parato in loco, qui Ilua [3]) dicitur, suimet hospicio, multum hilaris occurrit. Qualiter autem cesar ab eodem tunc susciperetur, et per sua usque ad Gnesin deduceretur, dictu incredibile ac ineffabile est [4]). Videns a longe urbem desideratam, nudis pedibus suppliciter advenit, et ab episcopo eiusdem Ungero venerabiliter susceptus, æcclesiam introducitur, et ad Christi gratiam sibi inpetrandam martyris Christi intercessio profusis lacrimis invitatur. Nec mora, fecit ibi archiepiscopatum, ut spe- 1000

[1]) W nekrologium merseburskiem pod dniem 2 lipca, wyszczególnione są imiona wielu poległych. [2]) Powiat między rzekami Odrą, Bobrą i Kacbach. [3]) Teraz Halbau czyli Eilau nad Odrą. [4]) Rocznikarz kwedlinburski mówi: summo conamine a duce Sclavonico Bolizlavone susceptus, xeniis omnigeni census ubique terrarum studiosissime quæsiti obsequialiter donatur. Pertz III. 77.

ro legitime, sine consensu tamen prefati presulis, cuius diocesi omnis hæc regio subiecta est [1]); commitens eundem predicti martyris fratri Radimo, eidemque subiciens Reinbernum, Salsæ Cholbergiensis æcclesiæ episcopum, Popponem Cracuaensem, Johannem Wrotizlaensem, Vungero Posnaniensi excepto; factoque ibi altari, sanctas in eo honorifice condidit reliquias. Perfectis tunc omnibus, imperator a prefato duce magnis muneribus decoratur, et quod maxime sibi placuit, trecentis militibus loricatis. Hunc abeuntem Bolizlavus comitatu usque ad Magadaburg deducit egreio, ubi palmarum sollemnia celebre peracta sunt. Secunda feria archiepiscopus eiusdem loci imperatoris edictu priorem suscipere sedem rogatus, data internuntiis magna pecunia, inducias usque ad Quidilingeburg vix impetravit. Fit illuc magnus senatorum concursus; paschalia eciam ibi peraguntur gaudia; et habito in 2 feria sinodo, iterum Gisilerus vocatur. Hic infirmitate oppressus valida, a predicto excusatur Rotmanno, et in multis a Waltherdo tunc preposito defenditur. Indicitur huic concilium in Aquisgrani, quo ipse cum suis veniens, iterum ab archidiacono Romanæ sedis alloquitur. Qui sapienti consilio usus, generale sibi postulat dari concilium; sicque indiscussa dilata sunt hæc omnia, usque dum hæc Deus finire dignatus est nostris propicius temporibus.

29. Imperator antiquam Romanorum consuetudinem iam ex parte magna deletam suis cupiens renovare temporibus, multa faciebat, quæ diversi diverse sentiebant. Solus ad mensam quasi semicirculus factam loco cæteris eminenciori sedebat. Karoli cesaris ossa, ubi requiescerent, cum dubitaret, rupto clam pavimento, ubi ea esse putavit, fodere quousque hæc in solio inventa sunt regio, iussit. Crucem auream, quæ in collo eius pependit, cum vestimentorum parte adhuc imputribilium sumens [2]), cætera cum veneratione magna reposuit. Sed quid memorem singulos eiusdem accessus et recessus per omnes suimet episcopatus et comitatus? Cunctis apud Transalpinos bene dispositis, Romanum visitabat imperium, Romuleasque pervenit ad arces; ubi ab apostolico cæterisque coepiscopis magnis laudibus suscipitur.

32. Interim principes Saxoniæ, comperta senioris sui nece inmatura, ad Frasam curtem regiam, quam tunc Guncelinus comes ex parte inperatoris in benefitium tenuit, tristes conveniunt, Gisilerus archiepiscopus Magadaburgensis cum coepiscopis, Bernhardus dux, Liutharius et Ekkihardus ac Gero marchiones, cum optimatibus regni, de statu rei publice tractantes. Comes autem Liutharius ut perprimo persensit, Ekkihardum se velle exaltare super se, archiepiscopum predictum et meliorem procerum partem in secretum foras vocavit colloquium, hoc omnibus dans consilium, ut iuramento firmarent, se nullum sibi

[1]) Por. Rocznikarza hildeshejmskiego (u Pertza III. str. 92) i Żywociarza Meinwerka (tamże XI. str. 109) którzy mówią o zwołaniu synodu w Polsce i założeniu siedmiu biskupstw. [2]) Por. tegoż Rocznikarza hildeshejm. (u Pertza III. str. 92) i kwedlinburskiego (tamże 77). Ten ostatni nadmienia o darach Ottona w odwet naszemu Bolesławowi posłanych z Akwisgranu.

dominum vel regem communiter vel singulariter electuros ante constitutum in Werlo colloquium. Quod ab omnibus laudatum, excepto Ekkihardo, et collaudatum est. Hic se paululum a regni fastigio dilatum graviter ferens erupit: *O! Liuthari comes*, inquiens, *quid adversaris?* Et ille: *Num*, inquid, *currui tuo quartam deesse non sentis rotam?* Sic interrupta est electio, et fit vera antiquorum relacio, quod unius noctis intermissio fiat unius anni dilacio, et illa usque in finem vitæ huius prolongacio. Tempore predicti cesaris monasterium in Hilleslevo a Sclavis combustum est, eductis sanctimonialibus; et eodem die multi ex nostris sunt interfecti.

35. Et quia omne, quod in huius planicię operis asscribendum est, ordinatim ponere nequeo, in consequentibus sensim recolligere equidem non erubesco. Iterantis enim varia vicissitudine fruor, qui rectæ semitis ductum nunc ob asperitatem, interdum autem propter ignorantiam flexuosa callium varietate mutat. Unde Miseconis, Poleniorum incliti ducis et in superioribus libris ex magna parte signati, residuum explico factum. Hic a Boemia regione nobilem sibi uxorem senioris Bolizlavi duxerat sororem, quæ sicut sonuit in nomine, aparuit veraciter in re. Dobrawa enim Sclavonice dicebatur, quod Teutonico sermone Bona interpretatur. Namque hæc Christo fidelis dum coniugem suum vario gentilitatis errore implicitum esse perspiceret, sedula revolvit angustæ mentis deliberacione, qualiter hunc sibi sociaret in fide; omnimodis placare contendit, non propter triformem mundi huius nocivi appetitum, quin pocius propter futuræ mercedis laudabilem ac universis fidelibus nimis desiderabilem fructum. Hæc sponte sua fecit ad tempus male, ut postea diu operari valuisset bene. Namque in quadragesima, quæ coniunccionem predictam proxima sequebatur, cum a se abstinentia carnis et affliccione corporis sui decimacionem Deo acceptam offerre conaretur, dulci promissione a viro suimet propositum frangere rogatur. Illa autem ea racione consensit, ut alia vice ab eodem exaudiri facilius potuisset. Quidam dicunt, eam in una carnem manducasse quadragesima, alii vero tres. Audisti nunc, lector, delictum eius; modo considera fructum eligantem piæ voluntatis illius. Laboravit enim pro conversione coniugis sui, ac exaudita est a benignitate Conditoris sui, cuius infinita bonitate persecutor suimet studiosus resipuit, dum crebro dilectæ uxoris ortatu innatæ infidelitatis toxicum evomuit, et in sacro baptismate nevam originalem detersit. Et protinus caput suum et seniorem dilectum membra populi hactenus debilia subsequuntur, et nupciali veste recepta, inter cæteros Christi adoptivos numerantur. Iordan, primus eorum antistes, multum cum eis sudavit, dum eos ad supernæ cultum vineæ sedulus verbo et opere invitavit. Tunc congratulantur legitime coniugati, predictus mas et nobilis femina, illisque subdita omnis familia gaudet se in Christo nupsisse. Post hæc peperit bona mater filium longe sibi degenerem et multarum perniciem genitricum, quem fratris sui nomine Bolizlavi appellavit, hunc inquam, qui in eadem primo latentem maliciam aperuit, deindeque in viscera sevit, ut in sequentibus a me manifestum fit.

36. Sed cum mater eiusdem obiret [1]), pater eius unam sanctimonialem de monasterio, quod Calva dicitur, Thiedrici marchionis filiam, absque canonica auctoritate duxit. Oda fuit nomen eius, et magna erat presumptio illius. Spreverat enim sponsum cœlestem, preponens ei virum militarem, quod cunctis æcclesiæ rectoribus et maxime antistiti suimet venerabili Hilliwardo displicuit. Sed propter salutem patriæ et corroboracionem pacis necessariæ non venit hoc ad discidium, sed reconciliacionis continuæ remedium salubre. Namque ab ea Christi servitus omnis augebatur, captivorum multitudo ad patriam reducitur, vinctis catena solvitur, reisque carcer aperitur; et ut spero, ei magnitudo perpetrati facinoris a Deo remittitur, cum in ea tantæ pietatis dileccio cognoscitur. Legimus autem, quod is frustra Dominum placare studeat, qui inceptæ propositum nequiciæ omnino prorsus non abiciat. Hæc genuit viro suimet tres filios: Miseconem, Suentepulcum et .... [2]) cum magno honore ibi degens usque ad finem viri, accepta cum quibus fuit et proficua de quibus venit.

37. Sed anno dominicæ incarnacionis 992[3]), regni autem tercii Ottonis 10 et 8 Kalendas Iunii prefatus dux iam senex et febricitans ab exilio hoc ad patriam transit, relinquens regnum suimet plurimis dividendum, quod post

Przedz. I *wiersz* 7 militarem» mortalem scilicet *ręk. brux.* — *Przedz.* II *wiersz* 11 992» *tak w ręk. brux., i u Ann. Sox.; w ręk. drezd.* DCCCXCII. — 12 10 et 8 ... Iunii» *w ręk. drezd. jest to na dole dopisane; w ręk. brux.* octavo. — 14 patriam» p. cœlestem *Ann. Sax.*

[1]) Według Annalisty Saxona umarła Dobrówka roku 977 (Pertz VI. str. 633). [2]) U tegoż Ann. Saxona, równie jak w rękopismie drezdeńskim zostawiono tu próżne miejsce; atoli w tym ostatnim ręka z XVII wieku dopisała imię *Bolizlauum*. Najstosowniej wszakże możnaby uzupełnić to miejsce dodaniem imienia *Lambertus*, bo według Darowizny Gniezna, tak się zwał jeden z synów Ody. Obacz str. 148, przypisek 4. [3]) Potrójny błąd znajduje się tu w takzwanym autografie Thietmara: 1. co do roku śmierci Mieczysława; 2. co do dnia jego śmierci, i 3. co do roku panowania Ottona. Nie ulega wątpliwości, że Mieczysław I umarł roku 992. Pod tym rokiem zapisał śmierć jego rocznikarz hildeshejmski w tych słowach: *Misacho obiit, successitque ei filius illius Bolizlavo* (Pertz III. 69); tudzież nekrologium fuldajskie: *992 Misicho marchio comes et secularis* (Leibnitz SS. III. 765). I ten też rok 992 znajduje się w rękopismie Thietmara bruxelskim który, jako poprawniejszy w tem miejscu, wziąłem do textu. Wydawcy niemieccy odrzucili i rok rękopismu bruxelskiego, i pomylony rok autografu 892, a poprawili go sami na rok 999. Co się tyczy dnia śmierci Mieczysława I, tedy kalendarz merseburski u Höfera str. 128; nekrologium ś. Michała bamberskiego u Schannata *Vind. lit.* II str. 52, i nekrologium fuldajskie u Leibnitza w wyżej powołanem miejscu podają 11 lub 12 maja, a nie 25 jak Thietmar. Nakoniec wiadomo jest, że rok 992 nigdy nie mógł być nazwany dziesiątym panowania Ottona. Śmierć matki i opiekunki jego zapisał Thietmar (IV. 10) pod r. 990, według tej rachuby dziesięciolecie panowania samego Ottona przypadało w roku 999, i na tento rok wskazać mógł autor. Lecz w takim razie okazałoby się, że miał on przed sobą zapiski o śmierci dwoch Mieczysławów, i takowe pomieszał. Długosz bowiem, który śmierć Mieczysława I takoż pod rokiem 999 podaje, mówi, że sam czytał w jakimś roczniku, iż gdy Stefan

ea [4]) filius eiusdem Bolizlavus [5]), noverca et fratribus expulsa, excecatisque familiaribus suis Odilieno atque Pribuvoio, vulpina callidi-tate contraxit in unum. Hic ut tantum solus dominaretur, ius ac omne fas postposuit. Duxit hic Rigdagi marchionis filiam, postmodum dimittens eam; et tunc ab Ungaria sumpsit uxorem, de qua habuit filium, Besprim [6]) nomine, similiter expellens eam. Tercia fuit Emnildis, edita a venerabili seniore Dobremiro; quæ Christo fidelis ad omne bonum instabilem coniugis sui mentem declinavit, et immensa elemosinarum largitate et abstinentia utriusque maculas abluere non desistit. Peperit hæc duos filios, Miseconem et alium, quem dilecti senioris sui nomine, patris [7]), vocavit,

Przedz. I *wiersz* 1 et• et tribus *ręk. brux.* i *Ann. Sax.* — 2 expulsa• expulsis *ręk. brux.* i *Ann. Sax.* — 5 Pribuvoio• Pribwudio *Ann. Sax.* — *Przedz.* II *wiersz* 1 Emnildis• Erminildis *rkp. brux.* i *Ann. Sax.* — 8 patris• *niema ręk. brux.*; pater *Ann. Sax.*

król węgierski prosił papieża o koronę dla siebie, papież dowiedziawszy się o śmierci Mieczysława, xięcia polskiego, dla którego miał już nagotowaną koronę, oddał ją Stefanowi: *Habet autem nonnullorum assertio, quod summus pontifex non angelica visione permotus, sed certitudine qua doctus erat Miecislaum Poloniæ ducem obiisse, coronam illi non dederit, quod ego in Polonorum aliquibus annalibus memini me legisse.* Hist. Pol. II. 122. Działo się to pod koniec roku 999 albowiem 25 czerwca r. 1000 według Katony (Hist. Crit. I. 56) odbyła się już koronacya Stefana. A więc były roczniki, które pod rokiem 999 wskazywały śmierć polskiego Mieczysława, i na ten rok zdaje się wskazywać Thietmar słowami: *regni autem tercii Ottonis decimo.* Ale ta śmierć nie tyczy się naszego Mieczysława I, lecz prawdopodobnie Mieczysława, syna Ody, a przyrodniego brata Bolesława Chrobrego, który to Mieczysław około roku 995 razem z matką swoją poddał Polskę stolicy apostolskiej, za co mu też w Rzymie koronę przygotowano. Do niego też odnosić się może i dzień śmierci przez Thietmara wskazany. Obacz str. 149 przypisek 2. [4]) Bezimienny kronikarz, z rękopismu u Dobnera do Hajka IV str. 409 przytoczony, powiada: *Boleslaus cum fratribus regnavit tribus annis, dein solus.* [5]) Bolesław Chrobry. [6]) Tego Besprima nazywa Ottonem sam autor VIII. 1, tudzież Wippo u Pertza XI. 269. [7]) Wyraz *patris* napisany jest w rękopismie drezdeńskim przez skrócenie *patr̄*, to było powodem, że go niekiedy mylnie czytano, mniemając że ono znaczy *pater* nie *patris*. Takie czytanie mylne znachodzim już u Annalisty Saxona. Thietmar nazywa niejednokrotnie męża w stosunku do żony *senior;* tak mówi w xiędze VI rozd. 30: *Uxor sua (Liuthari) Mahtildis votum dilecti senioris sui* (męża swego) *perficere anhelavit.* Podobnież mówi tu o żonie Bolesława Chrobrego, Emnildzie: *quem (filium) dilecti senioris sui nomine, patris, vocavit;* to jest że ona nazwała syna imieniem swego ukochanego męża, a ojca dziecięcia: Bolesławem. Taki wykład zgodny jest i z rękopismem bruxelskim, w którym wyraz *patris* zgoła się nie znachodzi, i z napomknieniem Damianiego (*Vita Romualdi c.* 26. u Suryusa i Bollandystów) i innych, z których okazuje się, że syn Bolesława Chrobrego, oddany Romualdowi do zakonu, miał imię ojcowskie. Tego zdania jest nawet sam Pertz. W przedmowie do żywotów ś. Wojciecha powiada on wyraźnie: *Bolesclavi Poloniæ ducis filius, Bolesclavus* IV. 578. Atoli wydawcy Thietmara, Lappenberg i Waitz, czytają owo skrócenie *pater*, i idąc, jak się zdaje, za glo-

filias quoque tres, quarum una est abbatissa, secunda [1]) nupsit Hirimanno comiti [2]), tercia filio regis Wlodemiri, sicut dicturus sum.

38. Inperatoris autem predicti gratia et hortatu gener Heinrici, ducis Bawariorum, Waic[3]), in regno suimet episcopales cathedras faciens, coronam et benediccionem accepit. Nec sileo quoddam miraculum temporis prefati cesaris Romæ coelitus exortum ....

42. In diebus illis nupsit Mahtild sanctimonialis, filia Thiedrici marchionis, cuidam Sclawo, nomine Prebizlavo. Quæ post a Brennebrugensis iniusto provisore civitatis Bolibuto [4]) capta, in tantum constricta est, ut neque dominicam nativitatem nec aliam sollempnitatem vel ieiunio congruenti prevenire, vel festivis celebrare gaudiis potuisset. Ubi quendam puerum genuit, quem lugubriter educavit, posteaque tantæ solutionem miseriæ et abbaciam in Magadaburg indigna percepit. Cuius vir antea a confratribus geminis Ugione ac Ufficone 5 Kalendas Ianuarii occubuit. Huius frater, Liudulfus nomine, deposito clericatu arma sumens ultricia, multum nocuit nostris, captus autem a cesare, iterum restitutus est gradui pristino.

46. Regnante tertio Ottone, Albi, filius Guncelini, a satellite suo in quadam silva ob inutilem causam occisus est. Cuius comitatum cum beneficio iuxta Mildam iacenti Gisilerus archipresul accepit ....

LIBER V.

5. Quæ vero sit causa, quæ hos ad tale facinus perpetrandum persuaserit [5]), veraciter explicare nequeo. Quidam dicunt, Heinricum instinctu predicti comitis (Ekkihardi) ab imperatore flagellis cesum hæc sepius in eum meditatum fuisse. Alii autumant, sicut predixi, in Werlu ob contumeliam consororibus illatam, quia isti libenter his serviebant, ac per convivia minasque ab ipso sibi manifestatas, hæc eos incepisse. Hoc tantum scio, quod decus regni, solatium patriæ, spes commissis, terror inimicis, et per omnia perfectissimus foret [6]), si in humilitate solum persistere voluisset. Huius vitæ cursum quam probabiliter egit, qui apud dominum suimet beneficii maximam partem acquisivit in proprietatem! Milzientos a libertate inolita servitutis iugo constrinxit. Boemiorum ducem Bolizlavum, qui

---

Przedz. I *wiersz* 3 regis» regis Ruzorum *Ann. Sax.*

satorem z wieku XVII, który na brzegu rękopismu drezdeńskiego imiona: *Miseco*, *Dobremirus*, napisał, mniemają że Bolesław Chrobry dał synowi imię teścia swojego *(senioris sui)* Dobremira. Pertz III str. 885, index. [1]) Reginildą nazwana jest ona w nekrologium naumburskiem, i w liście biskupa naumburskiego, Ditricha, z roku 1249. Obacz Alex. Przezd. „Ślady Bolesławów“ str. 6. [2]) Synowi margrabi Ekkarda. [3]) Annalista Saxo dodaje: *rex Pannoniæ*. Jest to jak wiadomo, Stefan król węgierski, koronowany roku 1000. [4]) Por. IV. 15. [5]) Autor mówił w poprzednim rozdziale o zabiciu w Paliti Ekkiharda margrabiego Misnii, przez Sygfryda, Bennona, Udona i Henryka. [6]) zamiast *fuisset*.

cognominatur Rufus, ad militem sibi, aliumque [1]) ad amicum familiarem blandiciis ac minis adipiscitur. Super omnem Thuringiam communi totius populi electione ducatum promeruit. Comites vero orientales, paucis tantum exceptis, regnumque in spe habuit. Quæ omnia ad tam miserabilem hunc detraxere finem. Huius fama diu mox propagata domnam Suonehildam venire fecit obviam, filiique eius læticiam turbavit Herimanni. Is namque cum iussu patris Willehelmum comitem, senectute ac omni bonitate proficuum, ob vindicandam Widikindi et Herimanni necem a filio suimet eis inlatam, valida manu in Wimeri possideret, emeritumque senem in presentiam predicti comitis venire, et quicquid ipse ab eo exposceret implere, iuramento constringeret: accepta nece parentis inprovisa, cum matre celeriter occurrit, patrisque corpus ingenti luctu suscipiens, in urbe, quæ Geni dicitur, sepeliri fecit. Peracto autem tricesimo die, domna Suonehildis ad Misni proficiscitur cum filiis.

6. Interim Bolizlavus, Miseconis filius patri longe inferior, de morte lætatur comitis Ekkyhardi; moxque collecto exercitu, omnem Geronis marcham comitis, citra Albim iacentem [2]), deindeque premissis obsidibus Budusin civitatem cum omnibus appertinenciis comprehendens, statim Strielam urbem invasit, Misnenses pecunia corrumpere clam temptans. Qui novis semper gaudentes, in una dierum, cum presidii maximam multitudinem ob acquirendam equorum annonam exisse conperirent, portam, quæ orientem respicit, in ea parte, qua satellites habitant dicti sclavonice Vethenici [3]), Cukesburgiensi [4]) Guncelino ad hoc duce irruunt, Bececionemque, Herimanni comitis satellitem, primo occidentes, ad caminatam eiusdem omnes armati conveniunt, fenestram lapidibus impugnant grandibus, dominum urbis [5]), Ozerum nomine, sibi ad occidendum reddi vociferantes. Sed Thietmarus miles ex cubiculi sola municione: *Quare sic,* infit, *agitis? quis furor vos ita seduxit, ut obliti beneficiorum comitis Ekkihardi spontaneeque invitationis, sic assurgitis in perniciem filii? Si causam tanti facinoris seu publice seu clam cuiquam nostrum vultis aperire, commissi emendacionem vobis complacitam, futurique timoris vestrimet securitatem ex mei senioris nostrorumque omnium parte firmiter, qualitercumque vul-* 1003.

Przedz. II, *wiersz* 11 Cukesburgiensi» cukesburgiens. *oba rękopisma.*

[1]) To jest, naszego Bolesława Chrobrego. [2]) Rozumie tu autor Łużyce dolne, które spółczesni marchią wschodnią nazywają. [3]) Wetenicy lud słowiański, mieszkający po wschodniej stronie Elby. Spominany jest w dziejach już pod rokiem 811, mianowicie w *Chron. Moissiac.* u Pertza SS. I. 509. II. 259; tudzież u Geografa bawarskiego: prope illis (Linaa) resident quos vocant Bethenici. Obacz str. 10 w. 10. [4]) Szafarzyk i Ursyn czytają *Kukesburgenses*, mniemając, że nazwa ta jest tu tylko przetłumaczeniem słowiańskiej *Vethenici*, i znaczy wywiadowców lub stróżów zamku. *Starożitn.* str. 905. Ciukesburg było miejsce obronne w posiadłościach margrabiego Eggiharda, a poźniej syna jego Hermanna. Obacz nadanie Ottona III z roku 993 lipca 5, tudzież Henryka II z r. 1012 paźdz. 17, u Höfera *Zeitschrift* 534 i 161. I. [5]) Burgrabiego Misnii.

1002. *tis, promitto. Hunc quem in mortem vobis dari inclementer exposcitis, nobis viventibus non accipitis. Pauci sumus; aut communiter mori, aut incolumes urbe hac nos exire pro certo sciatis.* Tunc illi auditis sermonibus, his colloquuntur, abeundique licenciam hiis prestantes, ducem Bolizlavum per internuncios invitant, portisque eundem suscipiunt apertis; completurque, quod scriptum est: *Letantur, cum male*
Przyp. 2. 14. *fecerint, ac exultant in rebus pessimis;* et ite-
5. 4. rum: *Sunt principia eorum ut mel, et novissima quasi absinthium.* Hac elatus prosperitate Bolizlavus, omnes regionis illius terminos usque ad Elstram fluvium preoccupavit, presidiisque suimet munit. Congregantibus se tunc unanimiter ad hæc prohibenda nostris, dolosus ille legatum obviam misit, qui se protestaretur cum gratia Heinrici ducis ac licencia hæc incepisse; in nullo se incolis nociturum, et si quando is in regno vigeret, voluntati eiusdem in omnibus assensurum; sin autem, quod his tum placeret, libenter facturum. Hoc animadvertentes nostri, verbis credidere phaleratis [1]), et inhoneste, quasi ad dominum, ad eundem profecti, honorem innatum supplicatione et iniusta servitute mutabant. Quam inique comparandi sunt antecessores nostri et contemporales! Vivente egregio Hodone, pater istius Miseco domum, qua eum esse sciebat, crusinatus[2]) intrare, vel eo assurgente numquam presumpsit sedere. Deus indulgeat imperatori, quod tributarium faciens dominum, ad hoc umquam elevavit, ut oblita sui genitoris regula, semper sibi prepositos auderet in subiectionem paulatim detrahere, vilissimoque pecunie transeuntis inescatos amo in servitutis libertatisque detrimentum capere.

7. Alter autem Bolizlavus, Boemiorum provisor, cognomento Rufus, et impietatis auctor immensæ, antiquo more iam paululum refrenato, duci aspiravit Heinrico; qui inicio mensis Iunii cum primis Bawariorum et orientalium Francorum Wormatiam venit, causa Renum ibidem transeundi, Magontiaque benedicciones accipiendi. Quod prohibere Herimannus dux nititur; nullumque eis patefecit Reno favente ingressum. Dux autem Heinricus habito de hiis rebus cum suis consilio, simulato in Bawariam reditu transituque quasi desperato, ad urbem Larsem [3]), ubi sanctus requiescit Nazarius, venit. Deindeque ad Magontiam celeriter properando, Renum securus enavigat. Hic 8 Idus Iunii ibidem communi devotione in regem electus, a Willigiso, eiusdem sedis archiepiscopo, suffraganeorumque suimet auxilio accepta regali unccione, cunctis presentibus Deum collaudantibus, coronatur [4]). Francorum et Muselenensium primatus, regi manus tunc applicans, gratiam eiusdem meruit. Omnibus huc undique confluentibus in miliciam a rege susceptis, rursus Renum inundantem rex novus transiens, per orientalem Franciam sibi quam fidelem, Alemanniam invadere et cum depopulatione illius terræ ab

---

[1]) Z Terencyusa *Phorm.* III. 5. 15 *phaleratis dictis ducas me.* [2]) *crusinatus*, wyraz utworzony z polskiego: kruzyna; starosłowiańskie крѣзно, staroczeskie krzno. Według pojaśnienia *Mater verborum*, krizno znaczy: *chlamys, metruga, trabea* = rodzaj sukni wierzchniej. [3]) Teraźniejsze *Lorsch.* [4]) Roczn. kwedlinb. pod r. 1002.

inceptis Herimannum resistentem conatur avertere. Dux autem ut audivit sua a rege predata, nondum volens humiliari, sed pro dolor! contra dominum et regem exaltans se, caput ducatus sui Argentinam, que Strazburg dicitur, quia episcopus eiusdem urbis Wicelinus sibi resistere presumpserit, cum Conrado suimet genero, milite petit armato, murosque ascendens nil victis reliquid. Sed execrata Alemannorum turba ad rapiendum promptissima, inscio duce, maiorem ecclesiam sanctæ Dei genitricis intrepida intrans, omnem thesaurum diripit, et quod maximum erat facinus, igne domum Domini consumpsit. Si vere felix fuisset, primi ingressus acerbitate deterrita, numquam maiora aggredi presumeret. Nam antistitis militibus Reinwardo auctore infideliter repugnantibus, maxima hostium caterva irruens, proprio perfossa hastili corruit, vitamque hanc divina ultione miserabiliter finit. Hæc Herimannus insolabili questus merore, discescit, inultumque, quia defendit numerus, reliquid.

9. Ibi tum Willehelmus, Thuringiorum tunc potentissimus, obviam pergens, dominumque venientem cum magna gratulatione suscipiens, regis efficitur. Ibi tunc rex a prefato comite et a primis illius regionis conlaudatur in dominum, et ab omni populo rogatus, debitum his porcorum remisit censum. Inde Merseburg veniens, susceptus est ab Heimone abbate et a fideli suimet comite Esicone, qui urbem hanc et Alstidi ac Thornburg cum appertinenciis, vivente Ekkihardo hocque graviter ferente, viriliter usque in presentiam optati senioris servavit. Huc conveniunt archiepiscopi, Lievizo Bremensis et Gisilerus Magadaburhgensis cum cæteris confratribus, Rethario Patheburnensi, 1002.
Bernwardo Hillinesemensi, Arnulfo Halverstidensi, Ramwardo [Mindensi, Eidone] Misnensi, Bernhario Ferdensi, Hugone Citicensi; ducibus autem Bernhardo ac Bolizlavo, cum marchionibus Liuthario et Gerone ac palatino comite Fritherico, [aliisque quam pluribus tam episcopis quam comitibus, quorum nomina longum est ennarrare per singula. Hii omnes regem supplici devocione suscipiunt. Crastina itaque die, id est octavo Kalendas Agusti, czer. 24.
Bernhardus dux cum consensu omnium astante coram rege voluntatem plebis convenientis aperiens, omniumque necessitatem ac legem specialiter exponens, quid eis misericordiæ dictis promittere seu factis vellet impendere, diligenter inquirit. Talia quærebat, ac contra rex referebat: *Deo primum, deindeque vobis omnibus condignas grates persolvere nequaquam sufficio. Unde voluntatis meæ secretum vobis aperio, quod ex adiutorio efficaciter vobis omnibus impendere desidero. Notum etenim mihi est, quam fideliter vestris regibus semper ubique obaudientiam et solatium prestare studueritis. Et ideo vos magis in omnibus optime honorare, diligere et ad regni provectum nostramque salutem libet conservare. Et ut certi de hiis sitis, quomodo vobis placet, salvo honore regni, affirmo, quia non renuentibus nec contradicentibus vobis, sed potius quasi applaudentibus et huc me invitantibus, hac regali dignitate honoratus appareo. Legem igitur vestram non in aliquo corrumpere, sed vita comite malo clementer in omnibus adimplere, et vestræ rationabili voluntati, in quantum valeo, ubique animum adhibere.*

Taliter effatur rex, et vox una levatur.
Protinus astantis plebis, regi iubilantis
Laudes et grates super has tantas pietates.

1002. Bernhardus igitur dux, accepta in manibus sacra lancea, ex parte omnium regni curam illi fideliter committit.

Rursus tolluntur voces laudesque canuntur
Undique, Christe, bonis hiis pro tantis tibi donis.
Insuper et fletus fundunt pia pectora letos,
Inclita letare Mersburg, hiis congratulare,
Da iubilum Christo condignum sole sub isto.

Istum inquam solem, id est diem, venerabiliter cole, quo electus est in te, qui te repudiatam post hæc semper meditatus est provehere et ad priorem statum reducere. Benedictus sit Deus, qui se honorantes et ex corde diligentes exaltat ad horrorem et dedecus se execrantium. Finis venit luctus tui, quia salutaris auster amicam temperiem tibi afflavit. Non diu in servitute manebis, quia ad dominandum libere, o Syon, renovaberis. Sed amplius progrediamur.

10. Omnes qui priori imperatori serviverant, Liudgero solo remanente, regi manus complicant, fidele auxilium per sacramenta confirmant. Bolizlaus autem Misnensem urbem tantummodo innumerabili pecunia acquirere satagebat, et quia oportunitas regni non erat, apud regem optinere non valebat, vix impetrans, ut hæc fratri suo Guncelino [1]) daretur, redditis sibi Liudizi et Miltizieni regionibus. Hunc Heinricus comes, nepos meus, oppido diligens, quocumque modo potuit libenter et amicabiliter eum adiuvabat. Quem cum bene muneratum et cum licentia regis abeuntem comitaretur, concurrentem vidit armatam multitudinem, et, per Deum testor, absque regis consilio et conscientia adversus se insurgentem. Qui cum causam tanti tumultus investigare, et, ne plus damni oriretur, voluisset compescere, vix securus socium fracta exteriori porta educit. De sequentibus autem militibus nonnulli a comprimenti turba sunt predati, quidam autem admodum sauciati, mortem Bernhardi ducis auxilio evaserunt. Hi namque curiam regiam armati intrantes, et de hac exire iussi nolentes, culpa sua tale periculum merito sustinuerunt. Bolizlaus autem hoc factum esse dolo mali consilii autumans, gravi merore consumitur, regi, quod non promeruit, imputando. Salutato ergo Heinrico [2]), et si umquam indigeret auxilio suo firmiter promisso, patriam celeriter revisit. Cumque pervenisset ad Strelam urbem, protinus eam incendens, magnam multitudinem comprovincialium secum abduxit, nuncios quoque quosdam remittens, quoscumque potuit regi avertere contendit. Quod mox ad aures regis postquam pervenit, suos familiares caritative rogavit, ut archanas Sclavi insidias perquirerent, et si fieri posset, exploratores eius capere temptarent.

15. Interim Bohemiorum dux Bolizlavus, quia potestas consortis [3]) et successoris est semper pavida, laremirum fratrem eunuchizans, iunioremque Othelricum in termis suffocare cupiens, una cum matre eosdem patria expulit, solusque vice basilisci [3]) noxii regnans, populum ineffabiliter constrinxit. Qui pondus illati facinoris diutius ferre non valens, Wlodoweium, qui potestas exercitus interpretatur, a Polenia clam vocans, aspidem venenatam,

[1]) Guncelin był, jak się zdaje, przyrodnim bratem Bolesława Chrobrego. [2]) margrabię bawarskiego. [3]) Lukan I. 92, i IX. 726.

absque omni legis pietate suos tractantem, hunc in sedem basilisci illius, id est Bolizlavi, deiecto eo, consanguinitatis linea et pietatis affectu unanimiter electum collocavit. De quo rem unam incredibilem dico, sed non alicui christiano imitabilem, quod hic numquam sine potu unam horam perdurare valuerit. Sed Bolizlaus, quæ sola via fugæ patuit, ad Heinricum marchionem, qui proximus ei tunc fuerat, confugiens, propter illatas sibi iniurias ab eo captus est; postmodum, quia hospes eo advenerat, dimissus, ad equivocum suum amitæque filium, in sceleribus comparem, licet facultatibus disparem, vitæ dumtaxat amore perrexit. Iste autem potiori usus consilio, ad regem Ratisponæ adhuc commorantem proficiscens, cum humili subiectione et fideli promissione hunc in dominum elegit, et quæ postulavit ab eo in beneficium acquisivit, et habitus in omnibus caritative, revertitur cum bona pace.

18. Mortuo interea duce Wlodoweio, fratres predicti, una cum matre expulsi, a Boemensibus penitentia ductis revocantur. Quos Bolizlaus, Poleniorum rector, collecto undique exercitu petens, iterum expulit, equivocumque suum exulem pristinis honoribus prefecit, seque domum, latentibus insidiis suis alta mentis intentione, recepit. Sciebat enim nepotem suum se nimis vindicaturum in fautoribus suæ expulsionis, sperans se tunc meliori occasione forsan introducendum. Quod et ita accidit. Enimvero cum Bolizlaus Boemensis cerneret populum suum, execrando ritui deditum, in maxima securitate constitutum, impietatem suam ad confringenda fœdera pacis, quam sacramentis firmaverat, in tantum armavit, ut collectis in unam domum coram se cunctis optimatibus, primo generum suum, gladio in caput eius merso, ipse occideret, ceterosque inermes in ipsa sancta quadragesima, vir sanguinum et dolosus nec sibi concessos umquam dignus dimidiare dies [1]), cum suæ malitiæ fautoribus interficeret. Ob hoc residuus populus multum formidans ad Bolizlaum Polenum nuncios clanculum misit, qui perpetrati facinoris magnitudinem ederent et futuri timoris ereptionem ab eo poscerent. His libenter auditis, mox per legatum fidelem hunc ad colloquium cominus in arce quadam ad tractanda cum eo quædam necessaria communis utilitatis cum paucis ad se postulat venire. Huic iunior Bolizlaus ilico consentiens, ad condictum locum perrexit, caritativeque ab eo primo susceptus, in sequenti nocte erutis sibi oculis, ne umquam in suos tale quid perpetraret vel amplius ibidem regnare valuisset, ab eius familiaribus est prohibitus, exilioque longo deputatus est. In sequenti igitur die ad Pragam velociter properans, ab incolis semper de nova dominatione gaudentibus introducitur, communiterque in dominum laudatur. Accrescente igitur ibi seculari potentia, attollitur infrenatæ mentis multo maior solito contumacia. Hæc, lector, attendens scito, quod cuius animus in prosperis fit elatior, in adversis sepe erit humilior, quod non esse sapientis scriptura testatur. 1003.

19. Hæc omnia rex dictante fama compe-
riens, honesta gravitate animi patientis tulit,

[1]) Niegodzien żyć i połowy dni sobie dozwolonych.

1003. suis dumtaxat imputans peccatis, quicquid in regno suis temporibus incommoditatis accidit. Itaque quod oportunum tunc maxime sibi videbatur, dissimulatis omnibus, quæ eis acciderant, nuncios ad Bolizlaum misit, mandans ei, si terram nuper a se occupatam de sua gratia, ut ius antiquum poscit, retinere sibique in omnibus fideliter vellet servire, se eius voluntati in hiis assentire, sin alias, se armis illi velle contraire. Hanc legationem, etsi iustam et bene compositam, tamen Bolizlaus indigne suscipiens, futuram ultionem merito promeruit. Finita namque quadragesimali abstinen-
marc. 25. tia, sicut exorsus sum, festum paschale Quidilingaburg antecessorum suorum more honorabiliter rex celebravit [1]). Ibi tunc iniquam presumptionem Bolizlai et aspirationem Heinrici[2]) dissimulans, familiaribus suis, ut tantam festivitatem decebat, arrisit. Ibi etiam Ottonem ducem et Ernastum a prelio male pugnato revertentes regiis donis honorat, paternisque adminiculis consolatur. Nuncios quoque] Rederariorum et horum, qui Liutici dicuntur, misericorditer suscepit, hactenusque rebelles munerum dulcedine promissionumque iocunditate sedavit et de inimicis familiarissimos effecit.

20. Post hæc rogationum dies a Christi fidelibus iugiter colendas Merseburg celebrans, de aperta Bolizlavi ducis et Heinrici marchionis rebellione intimatum est. Proximum pen-
maj 16. tecostes festum in Halverstidi a rege celebratur. Post hæc ad Bawariam tendens; Heinricum auxilio Bolizlavi resitentem primo devincere, posteaque positas a longe insidias amovere conatur. Comperit etiam ad hoc, quod Ernastus ab eo nuper honoratus et domnus Bruno, frater suus [3]), cum eo iniuste conspiraverant, ignorantes quod scriptum est:

Virtus consilii expers mole ruit sua. Hor. III 4. 65.

Rex autem ob sedandam horum arrogantiam familiares suos undiquesecus colligens, intrante Augusto bona prefati comitis invadendo vastavit, eumque, ubicumque extra urbem potuit, invitum latitare compulit. Dicat aliquis, non ignorans causam tantæ presumptionis, necessario eum hoc fecisse; sublimioribus non congruere potestatibus, tam firmiter promissa cuiquam fideliter servienti subtrahere devotionemque ceterorum abalienare. Quibus reciproco: non ullam in hoc seculo esse dominationem, nisi a Deo; et qui se contra eum erigat, divinæ maiestatis offensam incurrat; subitaneam iniquæ mentis inflationem pacientiæ gubernaculo debere retrahi, et cum humili supplicatione consolationem expectare sibi veraciter profuturam; saciusque arbitror esse, alcius de die in diem ascendere, quam ruinam inexuperabilem subito incurrere. Libenter nepotem meum aliqua ex parte defenderem, si veritatem a cunctis fidelibus honorandam polluere auderem. Approbata sunt in multis antiquorum proverbia: inveterata populi facinora parere nova mali pudoris detri-

---

Przedz. 1, *wiersz* 22 Rederariorum» Redariorum *rękopis. brux.* Powraca tu przerwany text rękopismu drezdeńskiego.

[1]) Obacz rocznikarza kwedlinb. pod rokiem 1003, u Pertza III, 78. [2]) Margrabi bawarskiego. [3]) O Brunonie tym, poźniej biskupie augsburskim, obacz str. 224 przypisek 1.

menta. Namque patri regis genitor istius non ut miles, sed ut inimicus sepe resistit, imperatorumque partem, ut ipse testatus est, ob confirmatam sacramentis gratiam adiuvit. Similiter et iste usque in finem ultimi Ottonis ei fidelis erat, seniorique suo usque ad hæc infelicia strennue ministrabat tempora. Sed regi secreto mentis latebat repostum [1]) patris suique zelus infinitum. Spero autem, quod hoc omne pro amore Christi inultum semper relinqueret, si hunc tam crudeliter et cum cæteris sibi contrariis aperte sibi renitentem non cerneret. Heinricus marchio quamvis in hoc crimine solus culpabilis appareret, tamen absque consilio aliorum hoc primitus non aggreditur. Et quia pro magno dedecore in hoc seculo proditor habetur, maluit hoc conscientia gementi celare, quam sui damnum aliorum augere detrimentis; et ob hæc qui prius viriliter suam ab hoste defendere studuit patriam, tunc aperuit huic in rapinam mittiturque ei clam a Bolizlavo auxilium nihil sibi omnino proficuum.

21. Venienti autem tunc regi ad locum, qui Hatheresburgdi [2]) dicitur, omnem thesaurum suum se precedentem Maganus, comitis predicti miles, cum suis corripit, ac tum intra se dividentes, ad Amardelam [3]) civitatem letus revertitur. Quos rex pone insecutus possedit, compositisque bellorum instrumentis, eos vitam solum, reddita urbe et preda, fidis intercessoribus postulare compulit. Tunc destructa penitus eadem, divisaque inter suos Poleniorum multitudine, rex inde ad Crusni castellum [4]), in quo frater comitis Heinrici, Bucco nomine, dominam suam Gerbergam cum filiis custodire debebat, proficiscitur. Exercitum autem undiquesecus circumsedentem Heinricus comes cum suis exterius inpugnabat, quosdam vulnerans, aliosque incaute frumentum equis congregantes perimit. Quod ne amplius fieri potuisset, rex curiose previdit, positis militibus quadringentis, hostemque secretiora cuiusdam vallis petere loca coegit. Quem ibi castra metantem rustici unius incontinens lingua custodibus prodidit. Hii autem medii fervore diei illo latentibus tendentes insidiis, ut primum castra visis agnovere tentoriis, alta voce per kirieleison sotios convocantes, hostes, relictis ibidem omnibus suis, capto solum Ernasto, effugarunt. Reversi tunc idem ex magna parte tristes, effitiunt consodales admodum lætantes; presentatoque regi captivo, capitalis sententia a iudicibus decernitur, quæ Magontinæ archipresulis Willigisi intercessione supplici et quæ regi placuit redemptione amovetur. Tunc audita senioris sui fuga, Bucco comes gravi dolore concutitur, ac quid sibi tunc foret faciendum, socios consulit. A quibus diversa percepit responsa. Quidam dixerunt, ob fidem seniori suimet promissam ac ignaviam perpetuo eis inputandam mori malle, quam urbem cum tali pignore regi umquam dare; superstite adhuc seniore suo, auxilium semper sperare profuturum. Alii autem, qui plus sapiebant, aque torrenti et homini

1003.

---

[1]) Manet alta mente repostum. Virg. Aen. I. 26. [2]) Prawdopodobnie dzisiejsze Herspruch między Norymbergą i Ambergiem. [3]) Amerthal niedaleko Ambergu. [4]) Kreussen niżej Bajreut.

1003. potenti arduum esse testabantur resistere; devictos raro aut numquam promereri veniam; incolomes et nullo se tunc vulnere tardatos, cum domina suimet cæterisque bonis ac hospitibus abeundi licentiam apud regem imploraturos affirmabant. Horum, ut opinor, consilio custos eiusdem civitatis Bucco cum Ottone germano suimet dominæ loquitur, eiusque suffragiis urbem regiæ potestati tradidit; ipse autem cum omnibus sibi commissis securus abiit. Confestim civitas radicitus dirui a rege iubetur; set parcentibus huius rei auctoribus, magna ex parte cum ædificiis servatur.

22. Interim dum rex Heinrici comitis urbem, Crusni vocatam, possedit, Bolizlavus eum in aliquo ledere sumopere nisus, clam exercitum colligit, et per nuntios suimet Guncilinum fratrem ortatur, ut memor firmæ promissionis urbem Misnensem suæ redderet dicioni amiciciamque renovaret pristinam. Ille autem sciens, istius ingressu a gratia regis et a demonio tali se penitus exclusum fuisse, mandatis talibus respondet: *Omnia, quæ præter hæc a me expetis, frater, libenter impendo, et si umquam hæc faciendi oportunitas accidit, non recuso. Sunt mecum senioris mei satellites, qui talia non paciuntur; et si hæc publicatur, vita mea cum omnibus, quæ possideo, periclitatur.* Hac legatione accepta, Bolizlavus internuntios custodiri et legionem ad Albim properare iussit. Hic qualitatem vadorum secreto perquirens, mane facto ipse subsequitur, et ad Strelam civitatem, quia suæ dos erat filiæ [1]), demandat, ut nec sibi quicquam timerent, neque cum clamore illato convicinos de hac re certos efficerent. Nec mora, exercitus iussu ducis in quatuor dividitur et ad Cirin castellum [2]) vespere conveniri precipitur. Duæ autem phalanges premissæ, ne sui aliquam a marchione molestiam paterentur, providere studebant. Totus hic pagus, qui Zlomizi [3]) dicitur, optime tum excultus, in una hac die igne, gladio et habitatoris eductione flebiliter desolatur. Sed qualiter is, qui omnes crebro fallere solebat, a quibusdam, qui in Mogilina urbe [4]) sedebant, deluderetur, memorare libet. Hii cum a legione ad eos missa inpugnarentur: *Cur sic facitis?* inquiunt. *Vestrum seniorem optimum scimus, et hunc nostro preponere volumus. Tantum precedite, et nos cum familiis et possessionibus universis subsecuturos non dubitate.* Talia orantes, non amplius vexabant hostes, et seniori suo hos adventare pro certo nunciabant. Sed cum commilitones ad condictum sero confluere locum, hosque domi sedere dux cerneret, multum irascitur, et mendacibus sociis pœnas minatur. Postera luce, orto iam sole, preda innumerabilis premittitur, et magna pars hostium Albi inmergitur. Cæteri domum redeuntes inlesi, dividunt predam, seniori suo optima quæque assignantes. Non fuit minor captivorum numerus quam tria milia, et ut presentes affirmabant, multo amplius.

23. Heinricus vero comes se iam defecisse animadvertens, ad urbem Crana [5]) dictam pro-

---

[1]) Obacz wyżej IV. 37. [2]) Teraz osada *Zehren* niedaleko Misnii, powiada Ursyn; zamek już w dawnych czasach zburzony. [3]) *Glomuci* nazwał go autor wyżej I. 3. [4]) Teraz Mügeln koło Hubertsburga i Oszacu. [5]) Kronach, w Bawaryi.

perat, ibique Sifridum, filium comitis Sigifridi iuvenem, auxilio se expectantem collato inveniens, nec sibi neque huic ullam in rebellione spem in his partibus promisit. Tandem cum eo multa locutus, eandem incendit, seque ad Boemiæ tunc invasorem Bolizlavum cum domno Brunone residuisque fautoribus concessit. Sifridus vero, spe palam resistendi frustrata, non eos comitatur, set de futura commissi emendatione certus revertitur. Rex autem ad Cranam hostem insecutus fugientem, lenivit in hoc suimet animum, quod agnovit se inimicum in destruendis preoccupasse. Misit tunc Heinricum, Wirciburgensis episcopum, et Erkanbaldum, Fuldensis cœnobii abbatem, ut Suinvordi castellum incenderent atque diruerent. Quos adventantes Heinrici comitis inclita mater, Eila nomine, ut talibus decebat personis, suscipiens et salutans, ut precepta intellexit regalia, perturbatur, concitoque cursu ad æcclesiam properans, ibidem ignis concremationem prius sus- 1003.
tinere, quam hac comburente viva vellet exire, testatur. Unde senioris prefati, ob Christi amorem seculares postponendo timores, decretam mutabant sententiam; murosque urbis ac ædifitia solotenus frangentes, tristem matronam his mulcebant promissis, si quando cum gratia regis id fieri potuisset, hoc totum ex sua parte se renovaturos. Rex autem devastata omni comitis proprietate et cum beneficio late divisa, ad Bavanberg venit; ibique exercitu suo bona cum pace dimisso, nativitatem Dei genitricis sollempnibus celebravit gaudiis. Inde profectus ad silvam Spehteshart [1]) nuncupatam, laborem expeditionis delinivit suavitate venationis. Completa ibidem autumnali iocunditate, per Franciam transiit ad Saxoniam, indicens hiis proxima hieme suam ad Milzieni expeditionem [2]). Post hæc natale Domini in Palithi more priorum divinitus ac humanitus honorando peregit.

LIBER VI.

1. Post salutiferum intemeratæ virginis partum consummata millenarii linea numeri, et in quinto cardinalis ordinis loco, ac in eiusdem quartæ inicio ebdomadæ, in Februario mense, qui purgatorius dicitur, clarum mane illuxit seculo, et Heinricus, Dei gratia rex, antecessorum nevam suorum cupiens emundare sibique veniam promereri æternam, dispositis secundum suimet placitum ad hæc pertinentibus cunctis, perrexit ad domum suam, ubi se corporaliter semper solebat refi- 1004.
cere, ut ibi desiderato diu alimento paululum recrearetur in mente. Convocansque ad se omnes regni primates, dedit episcopatum sanctæ Merseburgensis æcclesiæ cuidam capellano suimet, nomine Wigberto, cum archiantistitis baculo Taginonis, cum quo ipse, quicquid antecessor suus iniuste de hac auferre presumsit æcclesia, renovationi eiusdem arridens reddidit, consentiente hoc Arnulfo pre-

[1]) Spessart. [2]) Rocznikarz kwedlinburski mówi: 1103 Heinricus rex Sclavos Milkianos hyemali tempore invasit, et cruenta cæde devastans sibi subiugavit. Pertz III. 78. Tę wyprawę opowiada Thietmar niżej (VI. 2.) pod rokiem 1004.

1004. sule, Eido quoque et Hilliwardo episcopis, quibus diocesis illa fuit divisa, ac omni populo applaudante. Ductus mox cum divina iubilatione ad sedem suam Wigbertus, eodem die ab archiepiscopo suimet Taginone, et a confratribus Hillerico et Wigone cum predictis coepiscopis consecratur.

2. Interim Bolizlavus suo furore et comitis Heinrici instinctu magnam vim Bawariis omnibusque concivibus suis intulit. Ob hanc causam rex indicta prius expeditione, Milzini fines hostiliter invasit, et ni superflua nivis effusio celeriter resoluta eum inpediret, omnis hæc regio habitatore vastata caruisset. Inde reversus, tristis Guncelino marchioni cæterisque patriæ defensoribus positis auxiliatur presidiis; ac tunc Merseburg veniens, fratrem suum fugisse ad Ungariorum regem[1]) veniæ gratia acquirendæ, Heinricum autem incepti multum penituisse, ab fidis intercessoribus ab eo missis comperit. Quorum et maxime percari suimet Taginonis et Bernhardi ducis supplicaciones etsi invitus suscipiens, prefato comiti suimet gratiam ea ratione indulsit, ut predium sibi suisque fautoribus et incolatum redderet, ipsum autem, quamdiu voluisset, in custodia detineret. Heinricus vero se nimis in omnibus culpabilem lacrimabiliter professus, more et habitu penitentis regi se tradidit, eiusque iussione ab archipresule predicto in castellum Ivicansten detruditur, diligenterque a suis militibus die noctuque servatur. Ibi tunc preter aliud bonum opus in una die psalterium cum 150 veniis cantavit.

3. Interea rex Italicæ haud inmemor iniuriæ, omnes suos fideles ad hanc ulciscendam hortatur, ac instanti quadragesima ipse eo cum armato milite destinavit pergere. A Merseburg tunc exiens, sancti Mauricii apud Deum intercessionem itinerisque prosperitatem Magadaburg peciit.[2]) Inde per Thuringiæ orientalisque fines Franciæ transiens, ad Ratisbonam venit; ibique habito regali placito, militi suimet generoque Heinrico 12 Kalendas Aprilis cum omnium laude presentium, eumque hasta signifera ducatum dedit.[3]) Dehinc Augustanam urbem itinere attingens, a Sigifrido antistite eius honorabiliter introducitur et habetur. Ibi tunc duas tantum noctes commoratus, reginæ diligenti salutatione licentiam dedit ad Saxoniam abeundi, dilectoque eam commisit Taginoni. Ipse autem cum exercitu progreditur usque ad locum qui Tinga[4]) dicitur. Ibi domnus Brono, frater eius, cum Ungaricis intercessoribus regi presentatur, et ab eo data sibi gratia misericorditer suscipitur. Equidem ab archiepiscopo Taginone rogatus, ad predictam civitatem veni, et cum eodem redii. Venimus ad saltum Geronis, ibique cum venerabili abbatissa Hathui palmas sollemniter

Przedz. II, *wiersz* 2, 3 *i* 4 Ibi .... cantavit• *dopisał autor swoją ręką.*

[1]) Stefana. [2]) W Magdeburgu był 24 lutego jak świadczy nadanie. [3]) Henryk, xięciem Bawaryi mianowany, był bratem Kunegundy, żony Henryka II. [4]) Teraz Tingau koło miasta Kempten. Thietmar znajdował się tam w czasie poświęcenia kościoła Panny Maryi dnia 19 marca, jak o tem wnosić się godzi z zapisku w kalendarzu merseburskim pod tym dniem.

peregimus; 4 feria ad Magadaburg regina veniens, cenam Domini et subsequentem dominicæ resurreccionis sollempnitatem ibidem celebravit.

8. Post hæc per Franciam orientalem iter faciens, Saxoniam, ut sepe professus est, securitatis ac tocius ubertatis quasi florigeram paradisi aulam, revisit. Ibi tunc diu reconditum zeli latitantis archanum ab simplici corde evomuit, et ad compescendam Bolizlavi arrogantis seviciam, omnibus in sua dicione Christo sibique fidelibus expeditionem Augusto iam mediante indixit[1]). Statuto igitur termino in Merseburg exercitus fit collectio ac in hostem tandem secreta promocio. Assimulato namque in Poleniam itinere, naves Boruz[2]) et Nisani glomerantur, ut ficta suorum benivolentia non fieret inimico circumeundi propalatio ulla. Interim magna inbrium effusio in transeundis fluminibus exercitui ineffabilis fit retardatio, et cum minime quis hoc conicere potuit, in Boemiam rex celeriter perrexit. Huius adventum leo rugiens cauda subsequenti impedire satagens, in silva, quæ Miriquidui[3]) dicitur, montem quendam cum sagittariis prorsus intercluso omni aditu firmat. Rex autem id comperiens, premissis clam loricatis militibus electis, hostibus invitis arduam irrupere viam, facilem subsequentibus parantes callem. Inter hæc Bolizlavo in una dierum cenante, unus ex nostris, capellanus Reinberni, presulis sui[4]), de adventu nostri exercitus loquitur, et ab eo mox auditus, quid diceret rogatur. Cui responsa referenti, tum id infit: 1004.
Si reperent ut ranæ, iam possent huc advenisse.
Et verum est hoc, ni asspiraret regem divina pietas, et hunc non inflaret superbie magnanimitas, non proveniret nobis tam subito victoriæ prosperitas. Adiuvit eciam regem exulis Iaremiri, qui firma pax interpretatur, comitatus, et adoptatus eiusdem adventus Boemiorum delinivit agmen. Horum consultu et vocatione regi introitus patefecit, et in ipsa regionis istius ianua unum castellum sua eidem sponte reddidit. Rex propter Bawarios nondum adventantes tardato paululum itinere, ad urbem Satzi dictam venit, et concives hos, portas sibi ilico aperientes et Polenos intus presidio positos occidentes, suimet cognovit amicos. Videns rex tantam stragem, commovetur, et superstites in una precepit æcclesia retrudi. Adest eciam, qui Bolizlavum a comprovincialibus esse interemptum pro certo referret. Letantur in Deo familiares regis, corruptique tristantur fautores adulterini ducis. Hii invicem mussantes ex iniusti cordis sui secretario hoc evomuere mendacium: si rex umquam in bona securitate consisteret, se tunc ad nihilum valere multaque ab eo pati contraria debere. Propter hoc latente igniculo sub cinere, in hoc itinere ac postea sepissime regi suo cunctorum hostem fidelium brutis peiores animalibus preposuerunt, ignorantes, quod ab eorum fraude vicarium suimet in terris Deus pater ingenitus, speculator desuper, liberaturus erat ę cœlis.

---

[1]) Por. Rocznik. kwedlinb. u Pertza III. 79. [2]) Boritz nad Elbą niedaleko od miasta Riesy. [3]) Miriquidui ma znaczyć czarny las; przesmyk w rudnych górach zwanych po niemiecku *Erzgebirge*. [4]) kolobrzegskiego; ob. IV. 28.

1004. 9. Tunc Iarimirus iussu regis cum optimis militibus ex nostris ac cum incolis sibi adherentibus ad capiendum seu occidendum serpentem venenosum Pragam premittitur. Quem preoccupantes nuncii prescriptorum, rem ordine pandunt Bolizlavo, de tali periculo prius securo. Hic legatione tali commonitus, clam se preparavit, et subsequenti nocte iam mediante, audiens in urbe proxima, quæ Wissegrodi dicitur, campanas cives ad bellum sonitu hortantes, cum prima legione exivit, et patriam fugiendo revisit. Quem Zebizlovo, frater Adthelberti presulis et Christi martyris, subsequutus, in ponte vulneratus oppetiit, et magnum hostibus gaudium, suis autem luctum ineffabilem reliquit. Crastina autem die Iaremirus adveniens, populis iura veniamque commissi poscentibus ante portam dedit, ilicoque intromissus, pristinis honoribus magna iocunditate inthronizatur, ac tunc depositis vilibus indumentis, preciosioribus ornatur. Huic ibi tum presentatur, quicquid unusquisque militum hosti fugitivo vel occiso spoliorum abstulit. Muneribus idem delectatus plurimis ad Wissegrodi introducitur, ibidemque in dominum exclamatur, regis indulgentiam et secum huc usque perseverantibus diu elaboratum promisit bravium. Confluit undiquesecus tam vulgi quam seniorum ineffabilis turba, ad gratiam novi ducis percipiendam, et ad prestolandum gloriosi regis accessum. Hic tandem adveniens, ab antistite Thieddego et a duce Iaremiro cum immenso cleri tociusque populi tripudio succipitur, et ad eclesiam sancti Georii deducitur. Cunctis mox dignitatibus a rege honoratur Iaremirus paternis, convocatis indigenis coram omnibus.

cf. Virg. Aen. III. 179.

11. Statutis tunc ibidem omnibus, Bawarios domum remisit. Ipse vero cum Boemiorum duce novo Milzienos, qui tum sibi fuere proximi, terminos per ineffabilem itineris difficultatem adiens, Budusin urbem possedit. Sed cum in una dierum unumquemque suimet fidelium ad expugnandam eandem incitaret, ab uno sagittariorum e propugnaculis, ni divina custodiretur providentia, vulnere inproviso lederetur. Quod illi, qui secus se stabat proximus, nocuit, et propositum inimici in alio peregit. Rex autem elevato ad Deum corde supplici, hunc laudat, qui solitam pietatis vigilantiam sibi inmerito revelavit. Urbs vero prefata, igne iam adportato, combusta iaceret, ni hoc Guncelini marchionis iussio infausta prohiberet. Vulnerantur invicem multi, et nonnulli perempti sunt. Ex nostris autem unus nobilis et genere et virili conversatione, Hemuza nomine, cum urbanos crebro certamine provocatos, pene usque ad muros insequeretur, molaris dimidio lapidis per galeatum caput prostratus, ab inimicis insultantibus in urbem mortuus trahitur. Huius cadaver Heinricus comes, frater meus, cuius is miles fuit, precio comparatum ad patriam reduxit. Alter vero, qui ob assiduum venationis exercicium indomitus Tommo vocabatur, dum in Sprewa flumine hostibus fortiter resistit, torrentum lubricatione lapidum corruit, optimaque diu protectus lorica, tardo tandem vulnere, pro dolor! oppeciit. Hunc unus ex suis satellitibus, ne aliquo deduceretur, cum prohibere temptaret, cuspide perfossus super eum corruit. Predicta belli asperitate iam pene devicta, iubente per nuntium suimet Bolizlavo, regiæ potestati urbs salvis defensoribus traditur pre-

sidisque novo munitur. Post hæc rex cum exercitu itinere ac inedia iam defatigato domum rediit, marchiones, ubicumque opus fuit, solitis adiuvans amminiculis.

12. Hic cum se in Merseburg optatæ quieti indulgeret, Esiconem venerandum comitem, longa infirmitate vexatum, vitam hanc in Liubizici finisse comperit. Huius corpus adveniens ipse suscepit, et honorifice sepeliri iuxta ecclesiam sancti Iohannis baptistæ in septentrionali parte precepit; pro cuius animæ remedio quoddam eiusdem predium Uppusun nominatum cum candelabris duobus argenteis altari sancto et confratribus ibidem Deo famulantibus dedit. Insuper Wigberto antistiti mercatores et Iudeos Apellas, ab Gisilero primitus acquisitos ac diu commutatos, reddidit. Comitatum super Merseburg et benefitium ad hunc pertinens Burchardo, et super quatuor urbes iuxta Mildam fluvium positas Thiedberno benefitium concessit. Omne autem predium sibi iuditio retinuit. Heinricum comitem a custodia absolutum cum gratia abire precepit.

14. Fresones rex navali exercitu adiens ab ceptis contumacibus desistere et magnum Liudgardæ sororis regine zelum placare coegit. Iussit etiam in palatio et in omnibus regni suimet comitatibus expeditionem ad Poleniam conventumque ad Liezca[1]) per bannum fieri. Convenit exercitus statuta hora, id est 17 Kalendas Septembris condicto loco. Et rex sanctæ Dei genitricis assumptionem Magadaburch celebrans, in ipso die post missam et caritatem expletam comitante regina Albiam trans- 1005.
navigans proficiscitur.

16. Ordinatis legionibus, rex inde progreditur, et regina celeriter reversa, optatum dilecti senioris sui in Saxonia sollicite prestolabatur adventum. Exercitum autem nostrum cum prosperitate ad locum, qui Dobraluh[2]) dicitur, in pago Luzici venientem, Heinricus et Iarimirus duces ad supplementum eiusdem cum suis properantes, lætificant, maioraque consilii et fortitudinis spe roborant. Hic ducibus corruptis et sua defendere cupientibus, per solitudines paludesque circumductus, admodum gravatur, et ne cito ad hostem ledendum perveniret, invida eorum malignitate tardatur. Inde provinciam Nice vocatam itinere attingentes, iuxta Sprewam fluvium castra metatus est. Hunc cum hostem ex latere abdito nocentem Thiebernus, miles egregius, comperiret, ob laudem sibi specialiter usurpandam optimos e consociis clanculum eligendo convocans, cum dolo intercipere temptat. Qui satis providus, ut sic melius sequentes lederet, inter lignorum condensitatem iacencium fugit, et sagittis, quibus maxime defenduntur, more solito remissis, primo hunc, posteaque Bernhardum, Isin et Bennonem, Arnulfi presulis inclitos satellites, cum aliis commilitonibus multis 8 Idus Septembris incautos pro- wrześ.
stravit[3]) et despoliavit. Ob hoc rex cum omni 6.
suimet comitatu dolore concutitur, et ob hoc Bolizlavus doluisse a nonnullis veracibus perhibetur. Post hæc Liuzici nostris pridie quam

[1]) Właściwie Liszka, teraz Leiskau między Magdeburgiem a Zerbstem. [2]) w Łużycach dolnych. [3]) W kalendarzu merseburskim pod 7 września zapisano: Esi laicus, Odo laicus cum aliis occisi sunt. Thiederic episcopus, Adala com., Benno laicus, Bernhaer .... h. V. (hora quinta). Por. rocznikarza kwedlinburskiego pod rokiem 1005, u Pertza III. 79.

1005. ad Oderam fluvium venirent, sotiantur, deos suimet precedentes subsequuti. Quamvis autem de hiis aliquid dicere perhorrescam, tamen ut scias, lector amate, vanam eorum superstitionem, inanioremque populi istius executionem, qui sint vel unde huc venerint, strictim enodabo.

17. Est urbs quædam in pago Riedirierun[1]) Riedegost[2]) nomine, tricornis, ac tres in se continens portas, quam undique silva ab incolis intacta et venerabilis circumdat magna. Duæ eiusdem portæ cunctis introeuntibus patent; tercia, quæ orientem respicit et minima est, tramitem ad mare iuxta positum et visu nimis horribile monstrat. In eadem est nil nisi fanum de ligno artifitiose compositum, quod pro basibus diversarum sustentatur cornibus bestiarum. Huius parietes variæ deorum dearumque imagines mirifice insculptæ, ut cernentibus videtur, exterius ornant; interius autem dii stant manu facti, singulis nominibus insculptis, galeis atque loricis terribiliter vestiti, quorum primus Zuarasici[3]) dicitur, et pre cæteris a cunctis gentilibus honoratur et colitur. Vexilla quoque eorum nisi ad expeditiones necessaria, et tunc per pedites, hinc nullatenus moventur. Ad hæc curiose tuenda ministri sunt specialiter ab indigenis constituti, qui cum huc idolis immolare seu iram eorundem placare conveniunt, sedent hii dumtaxat, cæteris asstantibus, et invicem clanculum mussantes, terram cum tremore infodiunt, quo sortibus emissis, rerum certitudinem dubiarum perquirant. Quibus finitis, cespite viridi eas operientes, equum, qui maximus inter alios habetur et ut sacer ab his veneratur, super fixas in terram duarum cuspides hastilium inter se transmissarum supplici obsequio ducunt, et premissis sortibus, quibus id exploravere prius, per hunc quasi divinum denuo auguriantur. Et si in duabus hiis rebus par omen apparet, factis completur; sin autem, a tristibus populis hoc prorsus omittitur. Testatur idem antiquitas errore delusa vario, si quando his seva longæ rebellionis assperitas immineat, ut e mari predicto aper magnus et candido dente e spumis lucescente exeat, seque in volutabro delectatum terribili quassatione multis ostendat.

18. Quot regiones sunt in his partibus, tot templa habentur, et simulacra demonum singula ab infidelibus coluntur, inter quæ civitas supramemorata principalem tenet monarchiam. Hanc ad bellum properantes salutant, illam prospere redeuntes muneribus debitis honorant, et quæ placabilis hostia diis offerri a ministris debeat, per sortes ac per equum, sicut prefatus sum, diligenter inquiritur. Hominum ac sanguine pecudum ineffabilis horum furor mitigatur. Hiis autem omnibus, qui communiter Liutici vocantur, dominus specialiter non presidet ullus. Unanimi consilio ad placitum suimet necessaria discucientes, in rebus efficiendis omnes concordant. Si quis vero ex

---

Przedz. 1, *wiersz* 8 Riedirierun» tak *w ręk. drezd.*; Rederivi *ręk. brux.*

[1]) O powiecie tym obacz Lisch'a rozprawę w *Jahrbücher des Vereins für Mecklenburg. Geschichte und Alterthumskunde* tom III. [2]) miasto zwane powszechnie Retrą, niedaleko od Prylwicy. Por. Adama brem. II. 10, i IV. 13. [3]) Por. str. 226, przedz. II wiersz 8.

comprovincialibus in placito hiis contradicit, fustibus verberatur, et si forinsecus palam resistit, aut omnia incendio et continua depredatione perdit, aut in eorum presentia pro qualitate sua pecuniæ persolvit quantitatem debitæ. Infideles ipsi et mutabiles ipsi, inmutabilitatem ac magnam exigunt ab aliis fidem. Pacem abraso crine supremo et cum gramine datisque affirmant dextris. Ad hanc autem perturbandam et facile pecunia corrumpuntur. Hii milites, quondam servi, nostrisque iniquitatibus tunc liberi, tali comitatu[1]) ad regem auxiliandum proficiscuntur. Eorum cum cultu consorcia, lector, fugias; divinarum mandata scripturarum auscultando adimple, et fidem, quam Athanasius profitebatur episcopus, discens memoriterque retinens, hæc, quæ supra memoravi, nil esse, probabis veraciter.

19. Inde mox inparibus ducibus inequales turmæ usque ad Oderam fluvium pervenientes, fixerunt tentoria iuxta amnem, qui Pober dicitur sclavonice, Castor latine. Quos Bolizlavus, munitis littoribus prefati fluminis, cum exercitu grandi in Crosno[2]) sedens, ullo modo transire prohibuit. Sed cum rex 7 dies ibidem moratus, naves atque pontes pararet, divinus respectus missis speculatoribus suis vadum ostendit optimum. Quem sex legiones in ipso diei crepusculo iussu regis intrantes, incolumes eo fruuntur. Quod eminus agnoscentes Bolizlavi custodes, triste nuncium ac incredibile seniori suimet celeriter detulerunt. Hic tandem per tres vel amplius legatos certus effectus, amotis propere castris, ipse cum suis, pluribus ibidem relictis rebus, fugit. Id rex cum suis caute considerans, Christo laudes cum clero et omni populo alta voce cecinit, et cum securitate flumen pertransiit. Hii autem qui precesserunt, ni Liuticios diu tardantes expectarent, hostes in tentoriis inprovisos opprimerent. Quos nostri alacriter insequuti, veluti fugaces cervos persequi cum non valerent, ad consocios revertuntur.

20. Profectus est inde rex, et usque ad abbaciam, quæ Mezerici[3]) dicitur, perveniens, annualem ibi Thebaidæ legionis festivitatem, qua maxima tunc veneracione potuit, complere studuit; et ne monasterium hoc ac absentium mansiones monachorum aliquam a suis paterctur molestiam, studuit prohibere. Dehinc hostem in nulla suimet urbium pernoctare presumentem, proxima queque vastando, prosequitur, et non longius quam duo miliaria ab urbe Posnani, rogatus a suis primatibus, consedit. Exercitus autem in colligendis frugibus cæterisque rebus necessariis divisus, magnum ab insidiantibus inimicis sustinuit damnum. Interim per fidos intercessores regis gratiam Bolizlavus peciit, et exaudiri mox promeruit. Tagino archiepiscopus cum aliis familiaribus regis ad civitatem predictam a Bolizlavo rogatus venit, et cum iuramentis ac emendacionibus condignis firma pacis fœdera apud eundem pepigit. Læti tunc revertuntur nostri, quia itineris longitudine et nimia fame cum intermixta belli asperitate magnum sufferebant laborem. wrzes. 22.

21. Post hæc rex in nostris partibus, cru-

---

[1]) To jest, ze swojemi bożyszczami. [2]) Krosno, miasto w Szląsku na pograniczu Łużyc dolnych. [3]) Międzyrzecz nad rzeką Obrą w poznańskiem.

tis tocius nequiciæ auctoribus, optatæ securitatis prospera solidare sumopere nititur, et Bruncionem[1]), inclitum satellitem, in Merseburch, e Sclavis autem optimos, Borisen et Nezemuisclen, cum cæteris fautoribus in Welereslevo[2]) laqueo suspendi precepit. Sepe cum Sclavis in Wiribeni[3]) iuxta Albim positam conventione habita, nolentibus seu volentibus hiis, necessaria regni suimet tractavit atque potenter finivit. Arnaburch prius devastatam ob defensionem patriæ renovavit, queque diu hinc iniuste ablata erant, restituit. Sinodali iudicio iniustas fieri nuptias, christianosque gentilibus venundari, presens ipse canonica et auctoritate apostolica prohibuit, Deique iusticiam spernentes spirituali mucrone interfici precepit.

1008? 24. Sed quia raro illucescit serenitas, quam non sequatur caliginosæ nubis obscuritas, regi pascha Ratisbone celebranti[4]) de Liuticis et ab hiis, qui a civitate magna Liuilni[5]) dicta missi fuerant, et a Iaremiro duce, Bolizlavum multa sibi contraria molyri cupientem asserebant, seque ad hæc perficienda verbis ac pecunia ab eodem introduci affirmabant. Intimabant quoque ei, si hunc amplius in pace et gratia suimet haberet, ut servitutem eorum firmiter non teneret. Hæc rex cum suis principibus caute considerans, diversaque ab hiis consilii responsa percipiens, iniquæ voluntati eorum in hoc consensit, quod generum suimet Hirimannum[6]) illo mittens, condicta pacis fœdera interdiceret. Quam legationem ab internuntiis Bolizlavus comperiens, prefatum comitem, quamvis ad se prius invitatum, non bene suscipit, et percepta ab eo narratione, in multis se excusat: *Sciat*, inquiens, *testis omnium Christus, quicquid deinceps facturus sum, id invitus implebo.* Post hæc collecto exercitu, pagum, qui Morezini[7]) dicitur, iuxta Magadaburch iacentem populatur, et fraternitatem, quam in Christo cum Parthenopolitanis prius coniunxerat, hostili assperitate disrupit. Inde ad urbem, quæ Zirwisti[8]) dicitur, veniens, urbanos terrore gravi et hortatu dulci devictos secum vehebat. Hoc totum nostri comperientes, tarde veniebant, ac morosius eos insequebantur. Horum primicerius fuit Tagino archiepiscopus; et hæc omnia prius sciens, non bene providebat. Fui hic equidem cum illo; et cum nos omnes ad locum, qui Iutriboc appellabatur, venissemus, visum est sapientissimis, non esse consilium, hostes tam parva multitudine persequendos, et reversi sumus. Bolizlavus autem Luzici, Zara[9]) et Selpuli denuo occupat, et non longe post Budusin civitatem presidio Hirimanni comitis munitam socer invidus possedit. Mittens autem nuncios

---

Przedz. I, *wiersz* 21 Liuilni. Luibni *rękop. brux.*

[1]) W nekrologium luneburskiem zapisano pod dniem 21 września: *Bruncio occizus.* [2]) teraz Wallersleben. [3]) O zjeździe w Wirbini czyli Werbnie obacz Helmolda I. 18. [4]) To co tu autor pod rok 1008 przenosić się zdaje, opowiada rocznikarz kwedlinburski pod rokiem 1007, i słuszniej, albowiem według rocznikarza hildesh. obchodził Henryk uroczystość wielkanocną roku 1008 w Merseburgu. [5]) Według Ursyna *Lubin*, w kraju Weletów, gdzie dziś *Stralsund.* [6]) Był on wtedy margrabią Milzanów czyli budyszyńskim, zaś od roku 1010 margrabią Misnii. [7]) Powiat między rzeką Elbą, Stremą, Hawelą i Notecią. [8]) Zerbst. [9]) Powiat w Łużycach dolnych i Szląsku około miasta Sorawy.

suimet, urbanos postulat, ut urbem hanc sine utrorumque labore sibi redderent, et nullam a seniore suo ereptionem sperarent. Fit pax mutua ad 7 dies. Iste parat impugnationes; hii per legatum suimet a domino et a principibus regni suppliciter auxilium poscunt, se alios 7 dies hosti resistere promittentes. Venit marchio Hirimannus ad Magadaburg, Walterdum tunc prepositum interpellans, omnesque specialiter per legatos evocat primates, quos multum hic tunc tardasse vehementer queritur, et tamen milites suos per internuncios solatur. Qui cum assidua Bolizlavi impugnatione laborarent, viriliterque diu resisterent, videntes nonnullos ex sociis eorum nutare, dominumque se ad liberandos non venisse: licentiam hinc exeundi cum omnibus, quæ habebant, apud ducem prefatum impetrantes, urbem ei reddiderunt, tristesque patriam repedabant.

26. Interim antecessor meus longa infirmitate detentus, diem sollicitus supremum prestolatur. Sed quædam de eo ante conclusionem ad memoriam eiusdem expedire mihi libet. Hic ex optimis Turingiæ australis parentibus originem, in Magadaburg autem ab Ohtrico disciplinæ regimen sumpsit. Hunc egregie educatum Gisilerus archiepiscopus sibi familiariter in servicium ascivit; et multo tempore secum habuit, beneficio singulari et archipresbiteratus officio demulcens. Novissime autem quædam ei iniquorum assidua susurracione subtrahens, mentem eius in tantum abalienavit, ut relictis omnibus suis, Heinrico regi, sicut prefatus sum, adhereret, optimeque ei placeret. Fuerat enim egreius et statura et facie, facundia et voce pulcherrima, sapiens in consilio, iocundus in concilio, ac largitatis inmensæ; unde divina visitatione et tali virtute sacerdotalis gradum ascendit. Qui in diebus sibi divinitus concessis hæc suæ acquisivit æcclesiæ: Sidegeshusun et Wiribeni, in Derlingun 9 mansos, ac in Daliwi 7, in Ninstidi 3. De sua vero proprietate concessit in Uppusun 7 mansos et saltum, qui Pulcher mons dicitur. De libris rebusque aliis divina respicientibus misteria multa contraxit. Non minus quam decem annos toxicata [Iesus potione, crebram passionem corporis et in mense Martio maximum sustinuit laborem. Si quid in eo suis vel alienis umquam occurrit contrarietatis, hoc stimulus effecit immensæ infirmitatis. Predicatione assidua commissos a vana superstitione erroris reduxit, lucumque Zutibure dictum, ab accolis ut Deum in omnibus honoratum et ab ævo antiquo numquam violatum, radicitus eruens, sancto martiri Romano in eo ecclesiam construxit; præter hanc tertiam et quartam in Magadaburg multasque alias ipse dedicavit. Si quid in eum varium vulgus et sepe mentiens garrivit, bonis incredibile satis esse persuadeo. Multi enim, cum alios culpant, ignorant, quoniam nemo sine crimine vivit. Hic venerabilis vir quinque annos in episcopatu et sex ebdomadas et dies quinque sedit. Flebiliter sepe peracta confessione, et ab episcopis Wigone et Herico in extremis eum visitantibus percepta remissione, nono Kal. Aprilis feria tertia in Merseburg de hac luce ad Christum, ut spero, felix migravit. Sepultus est, ubi unus electorum Christi, dux eius dum vixit et socius, per visum sibi prius monstravit.] 1008.

29. Rex dum hæc, quæ nunc longe pro-

1009. gressus aiebam, discutit, ad invadendam episcopalem cathedram iussu regis ego precedebam. Primoque ad curtem meam, sclavonice Malacin dictam, teutonice autem Egisvillam[1]), veni, et subsequenti luce iuxta Elstram fluvium et Iteri[2]) oppidum, cum convocatis æcclesiæ meimet famulis, ad consolandum presentes et ad vocandum absentes loquebar. Fugerat enim maxima horum multitudo suimet inconstantia et antecessoris mei infirmitate prevalida. Inde ad Merseburhg proficiscens, per Ericum antistitem[3]), a confratribus primo honorifice susceptus, inthronizabar. Dies dominica crastino illuxit, et ego peccatorum missam cantans, populos advenientes amonicionis egentes institui, et peccata confitentibus divina potestate, tamen infirmitate mea, resolvi. 2 feria rogationum dies incipiunt, et hinc ad Magadaburhg peticione archiantistitis mei pergens, 4 feria a spiritualibus meimet fratribus, non pro qualitate meriti, set pro quantitate amoris immensi, succipiebar. Ascensionis inclitum et regale misterium communi devotione pro nostra possibilitate peregimus.

33. Interim Daedi comes magnum dedecus in verbis et in operibus predicto nepoti meo inferens, excitavit malum, quod fore putavit oblitum. Consilio enim eius et auxilio urbs patris eius et nostra Walmerstidi[4]), slavonice autem Ustiure, eo quod Ara et Albis fluvii hic conveniunt, vocata, combusta est et depopulata. Commovit hoc omne animosum iuvenis egregii pectus, et cum hostem de civitate Tongeremuthi[5]) dicta, quia Tongera fluvius ibidem in Albiam cadit, equitare veraciter comperiret, fratrem meum Frithericum cum 20 tantum militibus armatis secum sumens, a sumitate unius campi ad Mosum villam pertingentis, qua eminus asspici potuit, viriliter aggreditur, et eundem, fugientibus mox plus quam 40 sociis, fortiter resistentem, cum Egilhardo suimet milite occidit, et post hoc iuste perdidit, quod prius pene inracionabiliter eius persuasu amisit.

34. Sed si te lectorem audire delectat, unde is fuerit, de tribu, quæ Buzici dicitur, et de patre Thiedrico originem duxisse accipies. Hic Rigdago marchioni, agnato suimet, ab infancia serviebat, et gemina cordis ac corporis virtute pollebat; et, ut predixi[6]), Boemios adversum nos insurgentes ad Citicensem perduxit æcclesiam. Ubi cum hiis vastando circumquaque perlustrans, ad ultimum captivam matrem suam, hostis, non filius, cum cætera adduxerat preda. Post hæc reconciliatus, regis efficitur tertii Ottonis, et in parvo tempore gratiam eius et familiaritatem promeruit. Interim Bio, comes Merseburgensis, in expeditione obiit, et Gisilerus archipresul huius comitatum, qui inter Wipperam et Salam et Saltam[7]) ac Villerbizi[8]) fluvios iacet, isto acquisivit. Insuper Zurbizi burgwardum, quem antecessores sui in benefitium possiderunt, sibi et confratri suimet Fritherico vendicavit. Insuper Thiedburgam, Thiedrici marchionis filiam, duxit, et ob hoc omne adeo intumuit,

---

[1]) Teraz Eisdorf w obwodzie Lützen. [2]) teraz Eitra. [3]) hawelberskiego. [4]) Wolmirstedt. [5]) Tangermünde. [6]) Obacz III. 10. [7]) Salza czyli Salzsee, jak objaśnia Ursyn. [8]) Wildenbach.

ut regi molestiam in oculto et multis offerret in aperto. Proximum natale Domini rex in Palethi celebravit, et ibidem Thiedrico, predicti comitis filio, comitatum ac omne beneficium iure et ortatu reginæ ac principum suimet dedit. Insuper marcam et quicquid Wirinzo ex parte regis tenuit, hoc totum Bernhardo comiti concessum est.

35. In diebus illis Thiędricus, Metensis episcopus, et dux Heinricus, frater eius[1]), cum cæteris conspiratoribus magnam regi et suis familiaribus molestiam inferens, sibi successoribusque suis inexsuperabile detrimentum promeruit[2]). Ecclesia namque una, quæ extra Metensem stabat civitatem, et congregatio ibidem serviens a Sclavis[3]) Deum non timentibus vastatur. Sed hoc damnum magna ex parte rex cum iuramentis et ex sua proprietate restituens, ne quid huic simile accidisset, cuncto exercitui cavere precepit. Vineas et edificia cum frumento cæterisque utilitatibus lesit. Vidi epistolam non longe post, ubi octingentorum numerus mancipiorum sancti Stephani inscriptus fuit, quæ propter famem et aliam necessitatem a patriis finibus egressa sunt absque conscientia prepositorum, exceptis omnibus, qui cum consensu eorum abierant. Sacius esset huic æcclesiæ, quod numquam natus fuisset homo ille. Describam quoque unum facinus eorum, quod in Adram lugubre peregerunt. Rex autem habuit concilium in Magontia civitate, et hii tunc interfuere. Et cum omnia ibidem secundum suimet placitum respondere non potuissent, reversi sunt irati, pace tamen ad tempus facta; et cum eos sequerentur nil mali sperantes Heimo Wirdunensis episcopus et dux[4]) Thiedricus, latentes insidias inproviso irruunt, et paucis effugentibus cum episcopis, interfecti sunt innumerabiles viri. Dux ille nimis vulneratus, et quia amicus eorum fuit, captus abducitur, et multos dies custoditur. Post hæc datis obsidibus solvitur, et a regis gratia ob hoc non movetur. Anno dominicæ incarnationis millesimo .... Bernhardus dux Corbeia obiit. 1011.

36. Interea Herimannus comes et Gunceli- 1009.
nus marchio invicem certantes, inusitato in hiis regionibus more conflixere. Namque Guncelinus Strelam civitatem a militibus Herimanni custoditam expugnare temptans, et nil proficiens, Rocholenzi urbem iuxta Mildam flumen positam et non bene provisam incendio consumere precepit. Insuper quicquid incommoditatis predicto comiti, quia semper patrui in fratrum filios seviunt, facere potuit, id nullatenus distulit. Herimannus et Ekkihardus confratres castellum quoddam iuxta Salam situm, quod Guncelinus unice sibi dilectum muris et presidio firmavit bonisque innumerabilibus replevit, ex improviso manu valida circumdantes expugnant, et divisa omni congerie, radicitus illud deiciunt ac incendio consumunt. Pervenit hoc ad aures regis, et confestim idem ad Merseburg hæc ad discutienda properavit[5]). Sed cum ibidem predictorum sententias comitum animadvertisset, culpam

[1]) Bracia cesarzowej Kunegundy. [2]) Por. Sigb. Gembl. pod r. 1009 u Pertza VI. 354. [3]) Nie przez Słowian, ale przez Normanów. Por. Alpert. I. 8. u Pertza IV. 704. [4]) Lotaryngii wyższej. [5]) Podobnie mówi i rocznikarz kwedlinb. pod rokiem 1009 u Pertza III. str. 80: Ibique (in Francia) peracta æstate, rediit in Saxoniam. Dnia 3 listopada był jeszcze w Wormacyi.

1009. omnem Guncelino imputat, quia se in multis prius sperneret et in illato sibi dedecore ultorem non expectaret. Adiecit autem, quod familias multorum sepe id sibi querentium Iudeis vendidit, et nec iussu suo has reddere, nec latrocinia multis a sua potestate nocentia umquam curavit compescere. Insuper questus est, maiorem apud Bolizlavum fratrem gratiam hactenus habuisse, quam ei deceret aut sibi placere deberet. Hii presentes erant, qui cum semet ipsis reum esse maiestatis accusare voluerunt. Inter tot lamentationes et eiusdem suorumque excusationes, principum communiter consilium a rege quæritur, et ab hiis diu hoc secrete volventibus, taliter respondetur: *Scimus hunc erga vos inexcusabilem non esse; et ut vestræ pietati se omni reluctatione remota tradat, nobis bonum videtur. Ammoneat vos misericors Deus, ut non qualitate suimet meriti, sed pro quantitate ineffabilis clementiæ vestrimet ad exemplum omnibus ad vos conversis, in eo faciatis.* Horum consultu rex asspirans, suscepit eundem et Arnulfo antistiti firmiter custodiendum tradidit, presidii continuatione ab hostibus Misni muniens, eamque ad tempus providendum Fritherico committens. Proxima vero messe, interventu reginæ et instinctu cari Taginonis, Herimanno comiti marcham dedit et consilio et laude principum eorundem.

37. Interea predictam urbem Brun comes, frater Guncelini, ordine vicis suæ custodiebat; et ecce priori die, quam Herimannus adventaret, magna Poleniorum caterva in primo diei crepusculo Albim transgressa, usque ad portam civitatis sibi promissæ silenter veniebat. Sed cum positis ibidem militibus facilis ei non pateret introitus, est reversa tristis, pro dolor! illesa, et nemini nocens. Huius rei ductores erant duo Wethenici ex suburbio, ut post revelatum est. Namque hii sanguine suo talem merito presumptionem persolvunt. Bolizlavus autem inter spem metumque sollicitus in Budusin hos expectabat, et ut adventare socios comperit, delusum se graviter portat. Post hæc Herimannus comes per regalem nuncium introducitur, ac debitoribus suis, quicquid in eum deliquerant, dextera hoc affirmante, ab eo remittitur. Rex autem, in hac estate et proxima hieme, consilio et virtute, pacificatis hostibus, contumeliam et dampnum a Bolizlavo sibi illatum crebra meditatione revolvit, et post pascha expedicionem suam atroci iussione indixit.

38. Fit conventus in Belegori, quod pulcher mons dicitur[1]), in Geronis predio marchionis. Tunc Bernhardus dux et Waltherdus prepositus gratia Bolizlavum convertendi precesserunt, ac nil ibi quod sibi placeret invenientes, reversi sunt. Venit etiam huc Iarimirus, Boemiorum dux inclitus et regi per omnia fidelis. Nec preterire possum, quod miserabile nimis predicto comiti ibidem accidit. Nos omnes — nec aliquem excipere valeo — vice amicorum hostes huic fuimus, exceptisque dumtaxat mancipiis, omnia consumpsimus, et quædam igne. Huius rei nec rex ultor seu defensor fuit. Inde ad Luzici pagum, in cuius fronte urbs quædam Iarina stat, a Gerone dicta marchione, qui magnus fuit et sic nuncupabatur.[1]) Ibi tunc capti sunt duo fratres ex

[1]) Belegori nad rzeką Elbą. [2]) *Gaehren*, jak objaśnia Ursyn, na pograniczu obwo-

provincia Hevellun et ex urbe Brandeburgensi, qui ad Bolizlavum causa eum contra regem vertendi venerunt, et inde digressi inciderunt palam laqueum, quem occulte tetenderunt. Hii de multis interrogati, et nihil de hiis omnibus volentes profiteri, in uno colle pariter suspendio periere. Infirmabatur tunc ibidem rex et sibi dilectus Tagino. Tunc principes augusto versant in pectore, quid deberet fieri de incepta expeditione. Tandem ab hiis inventum est, quod rex cum episcopis quibusdam et infirmiori multitudine rediret; Arnulfus autem et Meinwercus[1]) episcopi cum duce Iarimiro et marchionibus Gerone et Hirimanno cæterisque compluribus Cilensi[2]) et Diedesi vastarent. Sicque factum est[3]). Predicti seniores cum urbem Glogua dictam, ubi Bolizlavus ipse fuerat ac eos perspicere poterat, gregatim et loricati transirent, militum hæc a muris cernentium animos provocant, et hii ducem suimet, cur hoc pateretur, alloquentes, sibi eos temptandi licentiam poscunt. Quibus talia refert: *Exercitus, quem videtis multitudine parvum, virtute magnus est et e milibus cæteris electus. Hunc si aggrediar, sive vincam seu superabor, in posterum depressus sum. Regi possibile est, alium ilico exercitum congregare. Multo melius est, nos hoc modo pacienter ferre, et alias, si possit fieri, absque magno nostri detrimento hiis superbientibus nocere.* Sic insolens militum animus sedatur, et 1010.
in hoc itinere nulla eiusdem voluntas in nostris adversitatibus saciatur. Quamvis crebra imbrium inundatione nostri tardarentur, tamen late magnum hostibus damnum intulerunt. Tandem vastatis omnibus circumquaque iacentibus, Boemii ad sua, nostri autem per Milzienos fines læti ad Albim remeabant; premissis illico ad regem nunciis, se cum bona prosperitate venturos indicant. Hic Dei gratia iam bene convalescens, legationem istam et pone sequentes amicabiliter in Mersburg suscepit, et archiepiscopus Tagino de Strela prius a rege divisus, sanctam Thebeorum sollempnitatem in Magadaburg celebravit, et ad regem huc incolumis venit.

39. Tractatis tunc patriæ laborantis necessitatibus plurimis, rex iterum occidentales invisit regiones, et fluctivagos habitatorum animos sapientiæ freno edomans, natale Domini festiva iucunditate in Palithi celebravit.[4]) Tunc iterum sibi percaram Merseburg invisit, et firmata ibi ad 5 annos mutua pace, cum consilio paucorum urbem Liubusuam[5]) dictam edificare et confirmare precepit; de qua multi predixere venturum, quod in hoc anno, pro dolor! agnoscunt, non esse falsum. Ad hanc venimus in fine mensis Ianuarii, et ibidem 1011.
sanctæ Dei genitricis purificationem veneratione iusta peragentes, in 14 diebus opus in-

---

du łukawskiego i Łużyc dolnych. [1]) paderborneński. [2]) powiat koło miasta Niemczy, zowią go także *Silensis*. Por. niżej VII. 44. [3]) Rocznikarz kwedlinburski tak mówi o tej całej wyprawie: Eodem anno (1010) rex in expeditionem suas contrahens copias, Poloniam Sclavoniæ quæsiturus, sed quo velle ducebat minime perventurus, cum paucis media revertitur via, gravi ingruente ægritudine; cæteris, ut erant bello parati, plurima devastantibus loca multamque prædam secum reportantibus. Pertz III. 80. [4]) Por. rocznik. hildeshejmski u Pertza III. 93. [5]) Obacz wyżej I. 9.

1012. positum complevimus, et presidio urbem munientes, remeavimus. Iuxta hanc in parte aquilonari stat civitas, quam a predicta nil nisi una vallis dividit; et in hac 12 portæ sunt. Hanc cum diligenter lustrarem, opus Julii Cesaris et magnam Romanorum structuram, Lucano ammonente[1]), tractavi; hæc plus quam 10 milia hominum capere potuisset. Minor autem, quam tunc perfecimus, ab primo Heinrico rege usque ad hoc tempus vacua erat, et quam flebili miseria hæc cito corruerit, enumeratis, quæ inter hæc acciderant, explicabo.

43. Sonata iam prima Ericus antistes evigilat, et missam pro defunctis cantavit. Post euvangelium autem, ad quid rex eum hue mitteret, presentibus innotuit, et defuncto archipresule (Taginone), absolutionem nobiscum fecit, et ab omnibus fieri postulavit. Tertia enim tunc dies erat, qua sacerdos predictus obierat, quæ cum septima atque tricesima in uniuscuiusque fidelis exitu est memoriter ob misterium in se continens celebranda, id est ob fidem sanctæ trinitatis et septiformem spiritum. Ac dehinc corpus benedictum usque ad locum sepulchri carmine et planctu defertur, ac positum est occidentali parte in choro ante criptam, quam ipse fecit et consecravit, et in qua se, quamdiu vixit, coram altari rogavit sepeliri; ubi idem lacrimabiles sepe effudit orationes. Sed Waltherdus locum hunc, in quo nunc pausat, quia non erat dedicatus, animæ salubrem et introeuntibus cunctis conspicabilem dilecto suimet seniori providit. Sed quia beati omnes virtutibus suis cum Christo vivunt, et in hoc seculo scriptis, non est bonum, tanti patris inclitam conversacionem silentio tegere, sed veritatis luce omnibus proficuis innotescere, — erat hic iustus et timoratus ac miræ caritatis, largus et fidelis, castus ac mitis, prudens et stabilis, canonicus habitu, sed monachus in omni conversatione sua. Vicia in cunctis ob melioracionem aspere carpebat, bona quæque laudans. Non fuit apud modernos ullus pastor, qui confratribus suis familiarior esset. Hos amavit atque coram populis laudavit. In primo ordinationis suæ anno templum Domino edificare cepit. Presbiteris et diaconibus vestitum suimet 8 siclis, subdiaconibus autem et infantibus 4 adauxit. Nisi infirmitas obsisteret, omni die missam et psalterium cantavit; et quia ieiunare ob lassitudinem non potuit, elemosinarum multitudine redemit. In vigiliis supra modum laborat, et quia parum manducare ob infirmitatem dentium potuit, potu quamvis mediocri facile saciatur. Nobiles genere et moribus amavit, ignobiles autem non contempsit, sed in sua familiaritate non habuit. Cultores Christi dilexit, contemptores autem eius iusto persequitur odio. Omnia sibi divinitus commissa excoluit et lucrari contendit. Antequam divinum perageret misterium, severus fuit; et post omnibus hilaris arrisit, et persepe cum suis kirielison cantavit. Nequeo ex parte mea numerare, quantum pietatis munus mihi indigno studuisset impendere; hoc tantum scio, quod numquam illi digna remuneratione de hiis respondi. Obedientiam, quam eo suisque

[1]) Lukan w Farsalii VI, wiersz 29 — 65 mówi o warowniach koło Dirachium przez Juliusa Cezara wzniesionych. Ten to ustęp z Lukana miał tu zapewne w myśli Thietmar.

successoribus in examinacione promisi, minime adimplevi. Harnaburg et Frasam ac Pretini urbes cum curte una, quæ Eseconis fuit comitis, suæ acquisivit æcclesiæ. Apparatum episcopalem satis egreium et affluentem congregavit. 8 annos et menses 4 et 8 dies columna ecclesiæ sedebat, cadens, ut predixi, presentialiter; sed invisibili templo Domini translata manet perpetualiter. Eodem die Vungerus, Posnaniensis cenobii pastor, consacerdos suus et suffraganeus, 30 ordinationis suæ anno obiit. Nunc hæc dicta suffitiant, et de quo mihi nunc sermo est, amplius loquar.

44. Redingus ad regem veniens, legationem suam suppliciter profert; et quamvis ardue, tamen desiderata impetrans, per internuntium Walterdum, in exequiis dilecti senioris studiosum, etiam 20 talenta argenti Thiedrico, nepoti meo, in elemosinam excepto victu largientem, vocat. Et ego iussus venire proficiscebar cum eo, ac in sabbato Gronam sero venimus. Mox in presentiam regis venientes, misericorditer suscipiebamur, et pauca locutus rex, nos ad hospicium ire permisit. Castrametati enim tunc sumus extra urbem et iuxta locum, ubi modo sancti est æcclesia Alexandri. Crastino fuit dominica dies et festivitas Christi martyris Viti; et ego valde mane missam confratribus meis cantavi, et post hanc in urbem vocati ivimus usque ad caminatam regis; et ibi solus intromittitur Walterdus, et ibi usque ad terciam soli colloquebantur, et egressus tunc Walterdus anulum portat in manu sua, et ostendens nobis: *Ecce habetis*, inquid, *pignus subsecuturæ pietatis!* Et tunc 1012.
omnes nos in presentiam venientes, examinatione regis, ipso primitus eum laudante, predictum patrem elegimus, et optimi quique aspirabant; et mox a rege accepit baculum pastoralem. Post sacramentum regiæ potestati exhibitum introductus est ad æcclesiam, quam ibi a rege constructam antecessor suus benedixit, et laus Domino a presentibus canitur. Deinde regiam interpellabam pietatem, ut de æcclesiæ necessitatibus meæ aliquid loqui cum eo dignaretur; et ut ego postulabam, firmæ suimet commisit me fidei. Thiedricum quoque nepotem meum, ut ipse desideravit, rex per manus illi dedit. Et cum generos[1]) suimet tunc iterum exercitu petere voluisset, cum presentibus suimet principibus, qualiter Bolizlavus ab his invaderetur, tractavit. Hoc omne archiepiscopo noviter instituto et suas curtes in Saxonia positas commendavit. Eodem die omnes declinavimus unusquisque ad sua. In proximo autem sabbato archipresulem Walterdum Arnolfus presul iussu regis inthronizavit, et utrique honore ac magna iocunditate ibi suscepti sunt. Postera die unctus est Walterdus ab Eido, Misnensis æcclesiæ venerabili episcopo tertio, cum adiutorio suimet confratrum Wigonis, Hilliwardi ac Herici, et a me hiis multum inferiori. Adiuvit autem nos Arnulfus presul. 2 feria omnes nos cum caritate bona et munere magno abivimus. Fuerat enim vigilia sancti Iohannis baptistæ et tunc Redingus ab archiepiscopo constitutus est ad prepositum cum communi electione confra-

[1]) krewnych, braci żony, zowie tu tym wyrazem autor, jak uważa Ursyn.

1012. trum. In die sancto ad Montem cum solito honore is ductus, a me et a fratre meo Sigifrido succipitur. Ibi tunc missam cantans, populos primo instituit, et post ab abbate multum rogatus, ut ibi caritatem faceret, ob turbam si-
czer. bi adherentem omisit. Fuit in natali apostolo-
29. rum in sede sua, ac tunc commissos salubriter ammonuit.

45. Interim a Bolizlavi nunciis rogatus, Sciciani[1]) causa pacem faciendi venit, et ibidem magnifice succeptus, duas ibi tantum noctes mansit, ac nil ibidem proficiens, muneribus magnis revertitur. Affuit mox expeditionis indictæ statuta dies, id est 9 Kalendas Augusti; iuxta locum qui dicitur Zribenz convenimus, et sic sursum usque prope Belegori adcendimus. Tunc visum est principibus, non esse bonum, perfici iter nostrum, sed optimis marcham firmari presidiis. Et in consequenti nocte archiepiscopus capite nimis infirmatur; cumque ad eum mane venissem, diu eum in tentorio tardantem expectavi. Egressus tandem queritur mihi, se multum egrotasse. Promisit autem se ad reginam in Merseburg tunc manentem venturum, et ibi me allocuturum. Tunc ego abcessi, et ille prius recusans, tamen quia inventio Christi protomartiris tunc fuit et dominica dies, missam cantavit, pro dolor! ultimam. 5 feria ego ad Merseburg veniens, dum me cum confratribus meis ad adventum eius prepararem, audivi ab internuntiis, quod ille ad Ivicansten non bene valens curru veniret. Proxima die huc equitans, Bernwardum, Hillinissemmensis æcclesiæ episcopum causa benedictionis et quam bene sciebat, curationis gratia vocatum, ibidem repperi, et Frithericum comitem, cuius frater erat Dedi comes. Et cum introirem, sedebat archiepiscopus in solio, et me suscipiebat quam caritative, et suimet pedes tunc a tumore solito relaxatos intuetur, et dolet, quia, dum hii turgebant, venter levius habebat eius. Intimaverat is tunc mihi, si hoc periculum sanus evaderet, nullus amicorum mihi fidelior esse potuisset. Fui tunc ibidem usque ad vesperam, et tum invitus redii, quia crastino erat vigilia Christi adletæ Laurentii, cuius festivitas dominica instabat die. Qua cum ego populis venientibus pauca predicarem, communiter ab his pro infirmo archiantistite orationem fieri supplex postulavi. 3 feria ante primam ubi ille fuerat veniebam; et tunc hic erat Eid episcopus, multum pro eo in oratione continua laborans. Et cum caminatam, ubi ille pius iacuit, ingressus essem, nec loquentem audivi, nec bene cognoscentem hunc vidi. Advenere etiam eo vivente Arnulfus et Hilliwardus, cum Meinwerco et Erico, coepiscopi, omnes hunc pariter benedicentes et indulgentiam ei facientes. Ego autem peccator unxi eum oleo sanctificato in locis maxime dolentibus. Iarmirus quoque dux adfuit, quem frater suimet Othelricus et satelles, tocius debiti inmemor, in sacro sabbato dominicæ resurreccionis proximæ a regno Boemiorum expulit, et Bolizlavum, quem etsi amicum sibi consanguinitate, tamen pro hoste hactenus habuit in persecutione, fuga petere coegit. Hic quia archiepiscopum cunctis laborantibus nimis fidelem esse sciebat, spe-

[1]) Dziś *Seitsch*, niedaleko Głogowy.

rans eius incolumitatem, ad impetrandam regis gratiam intercessionem eius quærebat; et cum hunc iam defecisse videret, dexteræ eius se commiti et per eam nobis, lacrimis postulat profusis. Sed archipresul cum iam finis adesset, nescio quid videns ad levam, signo sanctæ crucis potenter dextera se munit, et aversus corpore et vultu, contraxit faciem quasi ploraturus, et mox remisit lætus. Hoc ego videns, ob tristiciam egressus sum, et interim presentes eundem videntes iam semianimem, a lecto protinus elevaverunt ac tapeto superposuerunt. Accensis tunc luminaribus vocabar, et iam stola indutum in agone laborantem vidi. Cuius pectori crux sancta fuit superposita; in manibus cinerem et subtus habebat cilicium, ut Eid episcopus monstrabat. Et cum sol die iam mediante declinaret, cum incenso sibi adhibito, 2 Idus Augusti transiit anima eius ad creatorem suum, unde erat, derelinquens quod non erat. Orantibus tunc cum lacrimis presentibus cunctis, ego infelix pro debito eosdem non adiuvi; et quod tunc mihi obviaret in animo, non possum cuiquam prodere; sed hoc tantum, Christi fideles, mecum orate, ut Dominus, cui nullum latet secretum, nec huic, neque mihi hoc inputet. Post hæc solutis visceribus et intra æclesiam atque caminatam sepultis, corpus preparatur et sancto altari presentatur. Ibi tum facta pro defunctis memoria, nos ibi cenavimus, et corpus eodem die usque ad Coniri prosequimur. In via plangens familia obviavit. Crastino cum ad villam iuxta montem sancti Iohannis sitam venissemus, clerus omnis flens 1012.
adfuit, et Iudeorum magna et, quorum erat pater, orphanorum multitudo conveniens, dolorem lamentando manifestat; et nos in ecclesia maiore cum funere intrantes amici cum hereditariis omnibus, elevatis cum luctu manibus, miserabiliter suscipiunt. Quis non tunc plangeret, cum talia videret? Querimonia autem omnis hæc novo non equabatur dampno.

48. Interim Bolizlavus de nece archipresulis certus, congregato exercitu, Libusuam, de qua predixi, peciit; et quia sciebat, ob effusionem Albis ex nostra parte nullum urbanis posse ad auxilium venire, castrametatus est ibi. Miles eius ad bellum hortatus accessit, et defensor ad modicum resistit. Magnam enim hanc urbem nil nisi mille homines tuebantur, cui vix ter totidem suppeterent. Bolizlavus ad prandium sedebat, et satellites suos iam victores urbem ingredi gaudens cernebat. Porta aperitur et multorum sanguis effunditur. Capiuntur ex hiis optimi Guncelinus ac Wiso, et eiusdem infelix custos Scih vulneratus. Is namque urbem, quamcumque umquam ad tuendam accepit, non ignavia sui, sed infortunio miserabili, semper amisit. Hii omnes ducti sunt in presentiam superbi triumphatoris, cuius edictu mox ad custodiendum abducti sunt. Ex sociis autem predicti ducis non minus quam quingenti ibidem remanserunt. Facta est vero hæc miserabilis cedes 13 Kalendas Septembris[1]). Divisa tunc in- sierp. 20.
mani preda ac urbe incensa, victrix turba cum seniore suo læta rediit.

[1]) W nekrologium merseburskiem zapisano pod dniem 20 sierpnia: *In Liubuzaua multi peremti sunt.*

1012. 49. Ab internuntiis festinantibus hæc regina in Merseburg tunc manens conperit. Ego autem prepositi dum ortatu Redingi duo altaria, unum, ubi archiepiscopus requiescit, et aliud sierp. 22. in septemtrionali eiusdem templi parte 11 Kalendas Septembris dedicarem indignus, in Magadaburg primitus id rescivi, et mox ad reginam velociter abii. Omnes nos conprovinciales iuxta Mildam sedere et ad adventum regis hæc omnia providere, ab ea iussi sumus. Interim rex ab expeditione occidentali revertitur, et Geronem suimet capellanum ponere in vacuum conatur. Huic presul Hericus occurens et legationem suam aperiens, non exauditur. Thiedricus nepos meus tunc ad Gronam vocatus venit, et a rege per manus succipitur, et wrześ. 21. in vice Geronis deinceps habetur. In natali sancti Mathei apostoli rex ad Sehusun venit; et ego accedebam, et cum iam tempus esset, ammonui hunc coram cunctis residentibus, ut aliquid de parrochia meimet cæterisque rebus iniuste ablatis ante constitucionem archipresulis cum eo voluisset tractare. Ibi me tunc firmæ suimet fidei commisit, ut cum iusticia aut alio salubri consilio hæc finirentur. Postera die rex ad Magadaburg veniens, in refectorio fratrum omnes nos convenire precepit. Ibi tunc regali peticione, et salva in posterum electione, Gero communiter eligitur; et in æcclesia se primitus altari tradens, et communionem fratrum 10 mansis acquirens, baculum a rege accepit pastoralem; et mox inthronizatus, ab Eido unctus est episcopo, nobis confratribus predictis eum adiuvantibus. Theberum festivitas martyrum a rege ibi celebre ducitur, et post hæc ab archiepiscopo magnificis muneribus idem cum suis omnibus honoratur. Inde hii ad Mersburg properantes diu ibi manebant, et procurationem regni cum summis tractabant. Erluvinus Camaracensis episcopus in hoc anno, ac Conradus et Herimannus puer, duces egreii, obierunt[1]). Quidam vero monachus infirmitate magna depressus, multa per visum sibi revelata vidit, quæ interim, dum ipse ea secum loquitur, a presentibus scriptis notata sunt, et pro maximo habentur miraculo[2]). Nati sunt autem in hiis diebus duo fratres cum dentibus, in ore similes aucæ, quorum alter dextri dimidium brachii, sicut ala aucæ, habebat; qui tercia die nativitatis suæ invicem videntes, civili dissensione moriuntur[3]). Quidam vero miles, cum bona sancti Clementis vi tolleret, et inde rectum facere nolluisset, in una dierum a muribus intra cubiculum inpugnantur ineffabilibus. Qui primo fuste arrepto eos prohibere temptans, posteaque evaginato eos aggressus gladio, et sic nil proficiens, arca quadam, ut ipse rogavit, ineluditur, ac in medium fune suspenditur; et cum exterius hæc plaga sedaret, hicque liber solvi debuisset, ab aliis usque ad mortem corrosus invenitur. Tunc cunctis presentibus et postea venientibus manifestum fit, quod hunc ira Dei, vindex predicti facinoris, sola consumpsit.

50. Interea Iaremirus, de quo predixi, regis gratiam suppliciter petens, pro misericordia et restitucione exilium ac custodiam Ethel-

---

[1]) Roczn. kwedl. pod r. 1012, u Pertza III. 80. [2]) Tenże tamże. [3]) Tamże lepiej: *civili consenau.*

bodi presulis, Ansfridi successoris episcopi, suscepit, qui in immensa cede Bawariorum, ad Bolizlavum sine regis ac sui licencia cum muneribus iter agencium, et trucidacione sibi commissorum, et non aliqua regis infidelitate, talem promeruit ulcionem. Nostri hoc audientes inimici irriserunt; nostri autem concives id ut sibi profuturum timuerunt. Et hiis liceat in semet ipsis hoc factum cognoscere, qui id consilium regi nostro umquam dedere. Post hæc Othelricus, frater eius, ad Merseburg a rege vocatus venit, et regnum, quod sibi iniuste prius usurpavit, gratuito munere suscepit. Eadem tempestate inundantes pluviæ ac se surgentes piratæ multum, pro dolor! nocuere[1]). In illo tempore inundante Danubio in Bawariis et stagnante Reno, ita ineffabilis populi ac pecoris, edificiorum quoque et silvarum tali inpetu erutarum multitudo periit, quod omnes harum habitatores parcium sua vel antecessorum memoria id numquam accidisse firmabant, hoc gementes ex variis criminibus suis tunc evenisse, et post hæc aliquid magnum timentes sibi esse venturum. Equidem longe digressus redeam.

51. Rex a Mersburg discedens, navigio ad Harneburg venit. Ibi cum Sclavis confluentibus plurima discuciens, pace vero ibi firmata, rediit, et omnium festa sanctorum in Helmanstidi celebravit; deindeque occidentales properat invisere regiones ....

54. Interea rex de Alstidi discedens, ubi epiphaniam Domini celebravit, et Bolizlavi nuntios pacem poscentes et confirmationem cum Misecone, eiusdem filio, fieri promittentes audivit, ad Merseburg venit, et ibidem predicti antistitis obitum comperit, et hunc queritur ob presentem fructum, gratulatur autem propter subsequentem interventum, recordationem eius sumopere faciens. Post hæc transit a nobis, et purificationem sanctæ Dei genitricis in Magadaburg celebravit. Et in ipsa die predictus Oddo, clericis comitantibus ac laicis, supplex venit, et regis gratiam, sicut prius, ad complecionem eleccionis per fidos intercessores postulat. Quos rex nullatenus audit, sed capellano suimet Unwano, cum laude advenientium, etsi non spontanea, episcopatum dedit; Oddonem per manus succipiens et promissa sibi pietate demulcens. Tunc iussu regis et presentia eiusdem a Gerone archipresule cum consensu et auxilio episcoporum Ekkihardi et Thurgati Unwan ungitur archiantistes. Et interpositis diebus paucis, Miseco, Bolizlavi filius, cum magnis veniens muneribus, regis efficitur et fidem cum sacramento firmat. Dehinc cum honore magno remittitur, et ut iterum veniret, delectatur. In hiis diebus tempestas magna post solis occasum contigit, ac omnes nos admodum turbavit. Diruit namque æcclesiam extra urbem positam, quæ de rubro facta est ligno, regnante primo Ottone. Incendium quoque plurima archipresulis bona consumpsit. Insuper regias pervenit ad aures, quod nepos meus Wirinharius cum Ekkihardo, Hirimanni marchionis fratre, ad Bolizlavum sine licencia pergeret, ibidemque multa gratiæ suimet contraria loqueretur, eiusque nuncios hic sepe in secreto haberet. Hoc omne rex graviter susci- 1013.

[1]) Roczn. kwedl. tamże.

1013. piens, utrosque in suam venire presentiam iussit. Id cum facere non auderent, comprehensis omnibus suimet bonis, ut regiæ potestati resisterent, diffamantur. Tandem nepos meus gratiam et incolatum cum predio suimet et auro comparavit. Alter vero longe post cum fideli interventu restituitur. Eodem anno Wonlef, heremita et verus Israhelita, 15 Kal. Aprilis obiit[1]).

55. In proxima quadragesima rex ad Werlu veniens, diu colica passione ibi infirmatur et multa per visionem sibi revelata sunt. Ad ultimum lacrimis et oracione multorum convalescens, quia in tam brevi intervallo ad predestinatum non valuit pervenire locum[2]), paschale festum cum Meinwerco sibi admodum familiari in Pathebrunnan digna veneracione peregit; pentecosten autem nobiscum. In cuius vigilia Bolizlavus cum securitate obsidum apud se relictorum venit, et optime suscipitur. In die sancto manibus applicatis miles efficitur, et post sacramenta regi ad æcclesiam ornato incedenti armiger habetur. In 2 feria regem magnis muneribus a se et a contectali sua oblatis placavit, deindeque regia largitate his meliora ac multa maiora cum benefitio diu desiderato suscepit, et obsides suos cum honore et læticia remisit. Post hæc vero Ruciam, nostris ad hoc auxiliantibus, petiit; et magna regionis illius parte vastata, cum commotio inter suos et hospites Pezineigos[3]) fieret, eosdem quamvis suimet fautores iussit interfici omnes.

kwiet. 5.

maj. 24.

56. In diebus illis Bronhag, abbas Vuldensis, deponitur, et succedente sibi Popone converso et tunc Laressemensi pastore, hoc monasterium, confratribus late discedentibus, a priori statu mutatur. In civitati Bernhardi ducis, Liunberg dicta, eodem anno aeris fit mira mutacio atque motio, et inmensus terræ hiatus. Hoc stupet accola et se prius numquam vidisse testatur. Rex autem ad occidentales pergens regiones, iter suum ad Longabardiam disposuit, et iterum ad nos repedavit; et inde 11 Kalendas Octobris discedens, per Bawariorum fines atque Swevorum usque ad locum, qui dicitur . . . ., properavit. Huc exercitus undique confluit, et bene adiuvantium voluntas patuit. Et hinc usque ad Romam rex sine omni scrupulo regina comitante venit. Ad supplementum huius itineris Bolizlavus antea invitatus nil asspiravit, et in bene promissis more solito mendax apparuit. Insuper antea domno papæ questus est per epistolæ portitorem, ut non liceret sibi propter latentes regis insidias, promissum principi apostolorum Petro persolvere censum. Tunc vero missis illo nuntiis tacite rimatur, qualiter rex in hiis partibus haberetur; quoscumque potuit ab eius gratia per hos amovere conatus. Tantus fuit huic respectus Dei, et sic piorum quesivit interventum, ac ita cluebat militis incliti firma fides, et de sacramentis terribilibus adeo curavit! Attende lector, quid inter tot flagicia is faciat. Cum se multum peccasse aut ipse sentit aut aliqua fideli castigatione perpendit, canones coram se poni, qualiterque id debeat emendari, ut quæ-

[1]) Roczn. kwedlinb. pod r. 1013 u Pertza III. 81. [2]) do Akwisgranu. Ob. Roczn. kwedlinb. [3]) Pieczyngi siedzieli na Wołoszczyznie dosięgając naszego Pokucia.

ratur, precipit, ac secundum hæc scripta mox scelus peractum purgare contendit. Maior tamen est ei consuetudo periculose delinquendi, quam in salutari penitentia permanendi.

57. Huius conpar et quasi collega Hardwigus, a Longabardis falso rex appellatus, adventum magni regis et potentiam exercitus doluit; et quia suis viribus huic ad nocendum diffidit, in castelli munitionem se protinus recepit, hoc solum ingemiscens, quod rex ad maiorem tunc vocatus accessit honorem. Post longam animi exestuantis deliberacionem legatos ad regem misit, qui comitatum quendam sibi dari peterent, et coronam suimet cum filiis ei redditurum veraciter promitterent. Hoc cum consilio quorundam acquiescens facere rex noluisset, ut in sequentibus enucleabo, ad magnum suis familiaribus provenire dampnum id postea persensit. Sed priusquam hæc aggrediar, quæ superius indiscussa oblivione preterii, prescriptis interponere conor.

58. Fuit quidam Brun nomine, contemporalis et conscolasticus meus, ex genere clarissimo editus, sed divina miseratione pre cæteris parentibus inter filios Dei electus. Hic ab Ida, venerabili matre sua, unice dilectus, magisterio Geddonis philosophi[1]) traditur, et omne quod habere debuit, cum habundancia suggeritur. Huius pater erat Brun[2]), senior egregius et per cuncta laudabilis, amicus mihi consanguinitate et omnibus erat proximus familiaritate. Filius autem eius et equivocus cum mane ad scolam ire debuisset, antequam ab hospicio exiret, veniam petiit, et ludentibus nobis in oratione is fuit. Ocio negocium preposuit, et sic fructificans ad maturitatem 997.
pervenit. A tercio desideratur Ottone et succipitur, quem non longe post deserens, solitariam quesivit vitam, et de opere suo vixit. Is vero post mortem gloriosissimi imperatoris, regnante tunc secundo Dei gratia Heinrico, ad Mersburg veniens, benediccionem cum licencia domni papæ episcopalem ab eo peciit, et eius iussione ab archiepiscopo Taginone consecracionem, et quod ipse detulit huc pallium ibidem suscepit. Dehinc ob lucrum animæ laborem subiit diversæ ac grandis viæ, castigans corpus inedia et crucians vigilia. Multa a Bolizlavo cæterisque divitibus bona suscepit[3]), quæ mox æcclesiis ac familiaribus suis et pauperibus, nil sibi retinendo, divisit. In duodecimo conversionis ac inclitæ conversationis suæ anno ad Pruciam pergens, steriles hos agros semine divino studuit fecundare; sed spinis pululantibus, horrida non potuit facile molliri. Tunc in confinio predictæ regionis et Rusciæ cum predicaret, primo ab incolis prohibetur, et plus euvangelizans capitur, deindeque amore Christi, qui æcclesiæ caput est, 16 Kal. Martii[4]) mitis ut agnus 1009.
decollatur cum sociis suimet 18. Corpora tot martirum insepulta iacuerunt, quoad Bolizlavus id comperiens eadem mercatur ac domui suæ futurum acquisivit solatium. Facta sunt autem hæc in tempore serenissimi regis Heinrici, quem Deus omnipotens triumpho tanti

---

[1]) Geddo, przełożony szkoły magdeburskiej; o nim mówi autor niżej VII. 25. [2]) O Brunonie tym, ojcu ś. Brunona, obacz Annalistę Saxona pod r. 1009 i 1106. [3]) Obacz str. 224. [4]) Roczn. kwedl. mówi pod r. 1009: 7 *Idus Martii.*

presulis honorificavit, et ut multum spero, salvavit. Pater autem predicti antistitis longe post infirmatus, et ut ipse mihi narravit, precepto filii, monachicum suscepit habitum, et 14 Kalendas Novembris in pace quievit[1]).

60. Illud etiam adnectendum est, qualiter
Luk. 16. 9. Othelricus, Boemiorum dux, mammona iniquitatis interpretatus, Bosionem inclitum suimet militem cæterosque complures interfici preceperit, eo quod hos fratrem adiuvare exulem a falsis murmuratoribus audierit, et omnes caute in hiis cladibus discerent, qualiter sibi in futurum precavere debuissent. Quod dominus in utroque testamento iubet observari firmiter, id in hiis regionibus compleri prohibet ambicio, ceca semper. Germanum enim, quem merito pre hiis diligere debuit, verebatur, et ne umquam ad se veniat, diligenter custodire conatur. Boemi regnante Zuetepulco duce quondam fuere principes nostri[2]). Huic a nostris parentibus quotannis solvitur census, et episcopos in sua regione Marierun[3]) dicta habuit; quod omne is et successores sui superbia tumidi perdiderunt, quia omnis humilitas, euvangelio teste, crescit et arrogantiæ sublimitas minoratur. Sine maximo timore in hiis nullus dominatur provinciis. Caritas pura gemit exclusa, quia regnat ibidem periurium cum fraude socia.

LIBER VII.

1014. 5. Inperator autem, transcensis Alpibus, cæterisque adiacentibus provinciis regendo decursis, natale Domini celebravit in Palithi. Et post hæc ad Merseburg veniens, Bolizlavi fidem et auxilium suis innotuit fidelibus, et ut ab eis ad excusationem aut indictæ rei emendationem is vocaretur, unanimes poscit. Interim nepos meus, comes Wirinharius, instinctu malesuasæ iuventutis et dolosarum machinamento mulierum cum paucis ad urbem
list. 7. Bichlingi vocatam dominica die venit, et domnam eiusdem Reinildam prius a se desideratam fraudatis custodibus rapuit invitam. Namque inperatori, ut nullo absque scientia et consilio suimet umquam sociaretur marito, hæc antea firmiter promisit; et ob hoc cum clamore et eiulatu deducitur. Hoc audientes cum clientibus satellites, armati conveniunt, et ex his unus, Vullerd nomine, vulnere diro tardatur. Sed una ex ancillis cum se pariter abduci rogaret, et iussu senioris sui hanc sumere Alvinus nobilis voluisset, vallatur undique, et nepotem meum iam tunc egressum revocat in auxilium. Hinc antequam ei succurreretur, pro dolor! oppetiit. Et dominus eius adveniens, infra clauditur, et ab uno servorum sauciatur; quem protinus lancea perfossum muro infixit, et cæteros, ut sibi propius accedere non auderent, terruit; et cum suos longe cum matrona iam exisse, sibi autem nullum evadendi locum patere vidisset, relicto protinus equo, se dimisit a muro, et a lapide sequenti admodum depressus, tristes vix pervenit ad socios. A quibus usque Wi ad

[1]) W kalendarzu merseburskim pod 18 października zapisano: *Brun conversus obiit.*
[2]) Por. str. 49. [3]) Morawia.

villici cesaris domum portatus, ibi cum paucis est demissus, et dominam cum magna festinatione avexerunt, nunc hic nunc illic cum ea latitantes, adventum domini solliciti prestolantes. Sed villicus iniquitatis hospitem infirmum inperatori mox prodidit, et eius mentem fecit nimis hilarem. Speravit enim, eum in suam venientem potestatem in exemplum aliis periturum, aut precio ineffabili ab hoc redempturum. Nox iam erat, et Bernhardus ac Guncelinus et Willehelmus comites cum suis militibus a cesare missi, ubi egrotus iacuit, veniebant; et hos adfuisse[1]) Wirinharius a suis presciens, sibi familiarem Willehelmum salutat, cæteris duobus indicens, si gladium elevare potuisset, quod numquam in eorum potestatem incolumis venire voluisset. Willehelmus vero eius vulnera ligans, et quod ad Merseburg, ut sibi iussum fuerat, venire nullo modo valuisset, intelligens, a suis fecit eum portari ad proximam villam Elerstidi[2]) dictam, ibique in domo nimis lapidibus firmata precepit custodiri, ipse cum suis ad inperatorem reversus. Eodem die nos ad presentiam cesaris vocati, quali presumptione suum nepos meus interruperit votum, ab eodem flebili lamentatione percepimus. Namque cum Brun a Milone inimico eius in domo propria, ubi omnibus est pax habenda, occideretur, idque ab omnibus indigenis inperatori lugubriter intimaretur, multum rogatus, ut suorum more antecessorum tam sceleratis hominibus predium cum incolatu prohiberet, idque sacramentis firmare ex sua parte iussisset, elevatis manibus omnipotenti Deo et cunctis presentibus illud se quamdiu viveret impleturum promisit. Et quia scimus, multo sacius esse, bonum non vovere Deo quam postea declinare, rogitemus eum, cui hæc dedit promissa, sicubi ea humanitatis gratia seu malo is fregerit ortatu, emendatione condigna resipiscat. Post inperatoriam lamentationem optimi quique dedere consilium, ut, comprehensis omnibus suimet bonis, domna revocaretur, et huius rei auctores aut capti presentarentur, aut fugientes usque ad mortem persecutionem paterentur; ipse autem comes superata infirmitate, si culpabilis efficeretur, capite privaretur; si autem hæc omnia cum consensu matronæ acta fuissent, optime uteretur sponsa. Frater meus comes Heinricus hæc ad implenda ilico mittitur, et ut ad Alstidi ad publicum venirent colloquium, iubetur. Illo tunc proficiscente, predicti comites advenerunt, et cesari quæ facta sunt nuntiaverunt. Postera die, id est in sancti festivitate Martini, Wirinharius pacienti animo adversa quæque sustinens hactenus, exspiravit, nullum hostibus lucrum, suis autem invincibile dampnum relinquens. Ob hoc rex tristatur, et Thiedricus hostis eius lacrimatur. Hoc ego comperiens, Thiedrico nepoti meo abeundi licentiam petii, et corpus amici per satellites meos de Miminlevo, ubi tunc abbacia fuerat, et Reinoldus eiusdem provisor egregius debita hoc procuraverat humanitate; ad Helpithi, ubi hoc expectabam, reduxi. Sed eodem iam tunc nimis fetente, exsolvi protinus viscera iussi, iuxta æcclesiam iubens sepeliri meam, et usque ad Wallibizi illud proseque-

[1]) lepiej *adesse.* [2]) Allerstaedt.

1014. bar, ponens ad levam dilectæ coniugis. Post 14 dies domna Swonehild, socrus eiusdem, list. morte subitanea 6 Kalendas Decembris obiit[1]). 26.

6. Interim cesar in Alstidi populis iura dabat, et ut presentes affirmabant, meis hæc amicis denegabat. Insula quæ Porei[2]) dicitur, quia prius comes Bernhardus predictum voluit occidere Wirinharium, per iniustos iudices sibi eam cesar precepit assignari. Hoc Wicmannus comes prohibet, et iniustum esse affirmat; omnes populi mussant et Christum Domini peccare occulte clamant. Ibi tunc stella multis in medio apparuit die. In octava sancti Andree Rigmannus presbiter, qui æclesiæ prefuit suæ 85 annos, in Christo obiit. grud. 25. Et inde exiens, natale dominicum in Palithi
1015. coluit, et in 4 feria ante pascha ad Mersburch venit. In cena Domini crisma in eius presentia indignus benedixi. In vigilia autem sanctæ kwiet. 6. resurrectionis, quæ tunc fuit 5 Idus Aprilis, Redbald abbas Wirdunensis obiit, et Hethen-
10. ricus, eiusdem cenobii prepositus eligitur. In die sancto archiepiscopus Gero missam cantavit; et interim Othelricus, Boemiorum dux, advenit, et dies hos sollemnes duximus admodum hilares. Interea Hirimannus marchio pascha duxit cum socero[3]), et inde vix solutus, ad imperatorem cum nuntio eiusdem Stoignewo diu exspectatus venit. Idem legatus mentiri semper solitus ad cesarem in occidentali parte, plus ad perturbandum, quam, ut simulaverat, ad pacificandum, ab instabili seniore suo missus est. Quem cum consociis suimet inperator suis familiaribus committens, generos suos gratiam eiusdem nudis pedibus quærentes misericorditer suscepit, et tunc demum nugigerulus ut hæc cerneret presentari iussit, et publice domino eius respondit. Hic cum alia, quam cesar preceperit, domi retulisset, cum prefato comite pacem firmare cupienti iussu ducis infausti remittitur, et in conspectu inperatoris et principum eius fallax et invicem disturbans esse convincitur. Tunc iterum Bolizlavus se ad excusandum, vel inobedientiam ad emendandum a cesare vocatus, in presentiam eius venire noluit, sed coram principibus suis hæc fieri postulavit. Sed quantam ei benignitatem imperator prius ostenderit, lector, attende!

7. Prefatus dux, mille artium scientia plenus, filium suimet Miseconem ad Othelricum, Boemiorum provisorem, misit, ut memores mutuæ consanguinitatis se invicem pacificarent et cunctis hostibus suis et maxime cesari pariter resisterent. Ille vero hoc omne in detrimentum sui esse compositum a veracibus accipiens, hunc comprehendit, ex consociis eius optimos quosque interficiens, ac cæteros una cum seniore capto Boemiam reduxit, ac in carcerem proiecit. Quod cum inperator comperiret, Thiedricum nepotem meum illuc misit, ut satellitem suum sibi redderet, et si de gratia suimet aliquid curaret, hunc nullatenus perderet. Cui hoc fertur dedisse responsum: *Senioris mei iussa in omnibus sequi tam posse quam velle, mihi admodum necesse est. Eripuit me nuper indignum omnipotens Deus de ore leonis, eiusque catulum in per-*

[1]) W kalendarzu merseburskim zapisano pod 26 listopada: *Suonehild cometissa obiit.* [2]) Wyspa na rzece Elbie niedaleko od Jerychowa i Gentinu. [3]) z Bolesławem Chrobrym.

niciem meam missum mihi tradidit. Et si hunc liberum abire permitto, certos hostes in patre et filio semper habeo; sin autem retineo, aliquem cum eo fructum me acquisiturum sperabo. Videat dominus meus de hiis omnibus, quid sibi placeat ac mihi aliquatenus proficiat, et hoc totum devotus inplebo. Sed cum Thiedricus cum hac legatione reverteretur, alius mox celeriter remittitur, qui eundem mitti rogaret, firmiterque ei preciperet, promittens ex parte cesaris omnem eius excludi sollicitudinem et bonam firmari pacem. Tunc Othelricus nolens volens captivum reddidit, et imperatorem multum placavit. Bolizlavus autem de erepcione filii supra modum gavisus, per internuntios suimet condignas cesari gratias egit; postulans, ut eum sibi ad honorem, inimicis autem suis ad dolorem remitteret et futuram utriusque remunerationem ipse veraciter agnosceret. Quod inperator tunc non posse fieri respondit, sed cum ad Merseburg veniret, cum communi principum consilio suorum voluntati suimet se tunc satisfacturum promisit. Hoc Bolizlavus ut audivit, non bene suscepit, qualiterque filium in suam redigeret potestatem, semper tacita mente et crebra legatione revolvit.

8. Ad condictum cesar ut venit locum, cunctos optimates, quid sibi de hac re esset faciendum, consuluit. E quibus Gero archiepiscopus loquitur primus: *Cum tempus fuit et cum vestro honore id fieri potuit, me ista hortantem non exaudistis. Nunc a vobis est mens Bolizlavi ob longam filii retentionem et custodiam aversa, et vereor, si hunc sine obsidibus* 1015. *aut aliis confirmationibus remittitis, ut in posterum fidelis servitii in ambobus careatis.* Talia loquentem maxima presentium turba consequitur et pars corrupta, id cum honore magno fieri non posse, ingeminat. Vicit pecunia consilium, et ut hoc Bolizlavo carius esset, in fidem suam, et cum omnibus quæ habebant, Miseconem hæc a cesare suscipiens reduxit, et promissa percepit, ammonens eundem et filium, ut memores Christi et firmæ Dei[1]), nullum cesari incommodum amplius inferrent, nec suos decipi paterentur amicos. Huic dulci ortatui fistulæ blandientis more ab hiis protinus respondetur, quod factis postmodum nullatenus completur. Quamvis enim hiis aut fides parva sit aut nulla, tamen hoc nobis inputant, quod ex parte cesaris et nostrorum is tam sero remittitur, qui in numero militum habebatur. Hoc eis erat semper in animo, et propterea se in presenciam cesaris non venire affirmabant. Et verum est, quod vox euangelica testatur, excusationem aliquam hunc querere, qui ab amico familiari meditatur discedere. Hæc inperator agnoscens, a nobis discessit, et proximos rogationum dies in Capungun[2]) fuit, quo ipse curtem suam de civitate Cassalun[3]) dicta transtulit; et ibi cum consilio sui archipresulis Heriberti predictam Hethenrico curam commendavit. Interim ecclesia incipitur nostra, presente archiepiscopo Geronc, cuius primos posui lapides in modum sanctæ crucis 15 Kalendas Iunii. Et tractatis ibidem[4]) rebus necessariis, in vigilia

Łuk. 14. 18.

[1]) t. j. przysięgi. [2]) *Kauffungen*, klasztor niedaleko od Kaselu, założony przez cesarzowę Kunegundę, jak objaśnia Ursyn. [3]) Kasel. [4]) t. j. w Kauffungen.

1015. pentecostes ad Immedeshusun[1]) venit, illic cum antistite Meinwerco hanc sanctam festive ducens sollempnitatem.

9. Illic Val, Corbensis abbas, prius ab cura suspensus, deponitur, et unus ex Larsemensi monasterio Druhtmer sine fratrum consensu predictorum assignatur. Quo ad sedem suam in hac venienti ebdomada, omnis congregatio exceptis 9 flens abiit, et ut Liudulfus abbas predixit, locum hunc pene vacuum non sponte reliquid. 1*

11. Ad supramemoratam sollempnitatem et ad predictum locum quidam rusticus de occiduis veniens partibus, novam imperatori legationem detulit, et hanc nullo nisi eo soli umquam aperire voluit, portans adhuc stimulum hunc, quo tunc pecus arans minavit, cum hoc ei coelitus per columbam iussum fuit. Et hic erat tantæ longitudinis, ut omnes, qui eum viderant, nimis ammirarentur. Ipse vero rediens, cunctis interrogantibus indicat iussu cesaris, se ad Aquasgrani post expedicionem venturum, et responsum ab eo ibidem accepturum. Et quia hanc admonicionem et crebro aliam innumerabilem inperator sprevit, vindictam sensit. In nativitate sancti Iohannis baptistæ, quæ tunc proxima erat, ad Gosleri cesar veniens, Ernasti ducatum nepti suæ et filio eius dedit; et inde ad Magathaburg proficiscens, interventum Christi militis Mauricii ad exsuperandam hostis Bolizlavi contumatiam suppliciter rogavit. Dehinc ad locum, qui Sclancisvordi[2]) vocatur, cum exercitu glomerato perrexit, et magnum comprovincialibus in Wisera, quæ dicitur Hocwar. Lotharius[3]) imperator venit cum orientalibus Francis in Sclaviam, et eorum regem Gestimulum occidit, ceterosque subegit et dedit ecclesie Corbeiensi, ipso anno dedicationis eius, ut cronica testatur. Insuper reges et principes et ceteri nobiles ipsum locum multis divitiis et prediis ditaverunt, et Romani pontifices magnis privilegiis et honoribus extulerunt. Hic requiescit inclitus martir Vitus, septennis puer, translatus eo de Francia per Warinum, eius loci primum abbatem, cuius martiris patrocinio Saxonia rerum suarum prosperitate in immensum excrevit. Situs est hic locus super fluvium Wiseram in episcopatu Paderbrunnensi.

1* *W rękopismie bruxelskim dodano*: Quia vero huius cenobii mencionem sepius feci, libet aliqua de eius inchoacione et rectoribus breviter dicere, quia unum ex antiquissimis est. Anno dominice incarnacionis octingentesimo vicesimo secundo Liudowicus imperator augustus, Karoli Magni filius, imperii sui anno decimo, per venerabilem Adelhardum, antique Corbeie abbatem, hoc cenobium fundavit, in memoriam, unde cepisset, Corbeia nova loco nomen imponens. Ipse tradidit eidem loco multa predia, scilicet Huxeri villam, Eresburg et Meppiam abbacias. Huius vero filius Liudwicus contulit nobile donum, abbaciam scilicet in Visbike, et decimas in episcopatu Asnebruggi cum decimalibus ecclesiis. Tradidit quoque piscacionem

[1]) Dziś *Immshausen*, między Mindą a Geismaryą. [2]) Miasto dziś nieznane, leżało, ile się zdaje, niedaleko *Torgau*. [3]) Roczn. kwedl. pod r. 844 u Pertza III. 46.

et marchioni eorum Geroni intulit [damnum]. 8 Idus Iulii fit nostra congregatio, et pro defensione debita habitatoribus hiis predatio magna. Postquam nostri Albim transierunt, inperatrix et ego cum illa ad Mersburg pergentes, cesaris adventum in his partibus expectavimus. Nostri autem ut ad pagum Lusici dictum venerunt, a presidio ex Ciani[1]) urbe egresso temptantur; quod agnoscentes magnam ex eo multitudinem occidunt, et Hericum, qui dicebatur Superbus, et qui ex nostra regione ob omicidium illo fugit, captum in vinculis cesari presentabant. Inde usque ad Oderam inperator profectus, ad locum, qui Crosna[2]) dicitur, optimos ab exercitu ad Miseconem ibi turmatim sedentem misit, ut eum de promissa sibi fide ammonerent, et ne propter eum ab inperatore sua perderent bona, cum dedicione sua preoccupare voluisset, unanimiter rogarent. Quibus is talibus respondit: *Agnosco me gratia cesaris ab inimici potestate ereptum ac vobis fidem promisisse; et eam libenter in omnibus adimplerem, si liber existerem. Nunc autem, ut ipsi scitis, sum mei patris dominio subditus, et quia ille hoc prohibet, et sui milites hic modo presentes talia fieri non paciuntur, invitus omitto. Patriam, quam queritis, meam, si possum, defendere usque ad adventum mei patris volo, et tunc eum ad gratiam cesaris et ad amorem vestrum inclinare cupio.* Hoc nostri audientes, regressi sunt, et hæc inperatori responsa detulerunt. Interim Bernhardus dux cum suis fautoribus, episcopis et comitibus, et profanorum turba Liuticiorum, ab aquilone Bolizlavum peciit, et hunc presentem, munita undiquessecus Odera, habuit. 1015.

12. Cesar autem in inventione Christi protomartiris Oderam transmêans, reluctantem Poleniorum multitudinem admodum prostravit, et nemo ex nostris nisi Hodo inclitus iuvenis cum Ekkrico et alio Guncelini comitis satellite cecidit.[3]) Hic cum Sigifrido, Hodonis filio marchionis, ab imperatore accusatus, eo quod Bolizlavo nimis familiaris actenus fuisset, eodem die viriliter se expurgant, et a suis Hodo longe digressus, cum hostes solus fugientes insequeretur, sagitta per caput inmissa primo oculum et post vitam perdidit istam. Sed cum Miseco eiusdem corpus cognosceret, quia eius apud nos fuerat custos et sodalis, multum flevit, et id bene procuratum ad exercitum misit. Eorum autem, qui ex parte hostili oppecierunt, non minor erat numerus quam sexcenti, predam relinquentes nostris ineffabilem. Hoc Bolizlavus, ubi tunc mansit; ab internuntiis festinantibus mox rescivit; et quamvis eo libenter pergere voluisset, tamen presentibus inimicis introitum patescere ausus non est. Quocumque nostri in navibus declinabant, illuc ipse cum suis equo sequebatur alato. Ad ultimum vero erectis celeriter velis, nostri per omnem unam navigabant diem, et inimicis eo tunc comitari non valentibus, litus optatum securi comprehendunt, et proxima incendunt loca. Quod cum eminus dux prefatus agnosceret, more sierp. 3. por. Ovid. Fast. III. 415.

[1]) Dziś *Zinnitz* w dolnych Łużycach. [2]) Krosna na ujściu rzeki Bobry do Odry. [3]) W kalendarzu merseburskim pod dniem 3 sierpnia zapisano: *Hodo et Ekkricus cum multis interfecti sunt.* Por. Roczn. kwedl. pod r. 1015, tudzież nekrologium luneburskie.

1015. solito fugit, et nostris fiduciam et locum nocendi invitus concessit. Dux vero Bernhardus cum suis imperatori ad auxilium, sicut ei prius iussum est, venire cum nequivisset, per pedites clam missos ei eventum rei et necessitatem inobedientiæ indicens, vastatis circumquaque iacentibus locis, domum rediit. Othelricus quoque, qui cum Bawariis ad cesarem venire debuit, ob multas causarum qualitates dimisit. Et quamvis hii imperatorem non comitarentur, tamen fidele servitium sua vicinitate ostendunt. Namque Othelricus quandam urbem magnam, Businc[1]) dictam, petiit, et in ea non minus quam mille viros absque mulieribus et liberis capiens, incendit eandem, et victor remeavit. Heinricus autem, Orientalium marchio, cum Bawariis, comperiens, Bolizlavi milites iuxta se predam fecisse, protinus insequitur, et ex hiis fortiter resistentibus octingentos occidit predamque omnem resolvit.

13. Interim Redingus, Magadaburgensis prepositus, Nonas Augusti in Christo obiit. Mense eodem et 14 Kalendas Septembris Eila, venerabilis cometissa obiit et in monasterio, quod ipsa construxit[2]), ab Everhardo antistite[3]) traditur sepulture. Sed antequam hæc omnia cesar comperiret, multum sollicitus, quamvis parvo uteretur exercitu, tamen potestative, quamdiu voluit, in hiis partibus fuit, et tunc reversus ad pagum, qui Diadesisi dicitur, venit in angusto, pro dolor! castrametatus loco, ubi nullus, excepto apum magistro, qui ibidem tunc interfectus est, sedit. Bolizlavus autem audiens, imperatorem aliam, quam intraret, viam hinc exiturum, iuxta Oderam omnimodis sua firmavit. Sed cum hunc iam abisse comperiret, magnam peditum multitudinem ad locum, ubi noster consedit exercitus, premisit, precipiens eis, si aliqua oportunitas sibi accidisset, huius saltem aliquam partem ledere temptaret. Insuper abbatem suum, Tuni nomine, simulata pace ad cæsarem misit, qui protinus ab eo explorator esse cognoscitur, et ibidem, quousque omnis pene exercitus, factis in precedenti nocte pontibus, paludem transcenderet preiacentem, detinetur. Tunc ille, monachus habitu, sed dolosa vulpis in actu, et ob hoc amatus a domino, rediit; et imperator Geroni archiepiscopo, et Geroni inclito marchioni, ac Burchardo comiti palatino, residuos commitens, progreditur, et ut se solito cautius circumspicerent, ortatur. Post hoc ab hostibus prope in silva latentibus magnus clamor ternis mugitibus attollitur, et mox nostrum agmen, sagittariis intermixtim currentibus, ab hiis appetitur. Quibus primo conflictu secundoque fortiter resistunt, et ex eis multos palantes occidunt. Sed fugientibus quibusdam ex nostris, confortati hostes glomerantur, et nostros iterum incurrentes dissipant, et separatos sagittis fallentibus perdunt. Gero autem archiepiscopus et Burchardus comes vulneratus vix evadentes, cesari hæc referebant. Liudulfus autem iuvenis cum paucis capitur, et Gero ac Folcmarus comites, cum 200 militibus optimis occisi, spoliati sunt[4]), quorum

[1]) Podobno miasto Budyszyn, o którem autor mówił już wyżej VI. 37. [2]) w Szwejnfurcie. [3]) bambergskiego. [4]) W kalendarzu merseburskim pod 1 września zapisano: *Gero*

nomina et animas Deus omnipotens misericorditer respiciat, et nos, quorum culpa hii tunc oppetiere, sibi per Christum reconciliet, et ne quid tale ulterius paciamur, clemens custodiat.

14. Imperator ut hoc triste nuncium audivit, ad tollenda interfectorum corpora redire voluit; set multorum tardatus consilio, id quasi invitus omisit, et Acidum antistitem, qui eis licentia infausti ducis sepulturam inpenderet et Geronis corpus marchionis inploraret, remisit. Venerabilis vero pater cesari voluntarie consentiens, concito cursu revertitur; et ut miserabilem aspexit stragem, flebiliter ingemuit et suppliciter pro hiis oravit. Hunc cum victores et tunc in preda solum morantes, eminus viderunt, de consequentibus timidi primo fugerunt, deindeque propius accedentem salutaverunt et sine omni offensione eum abire permittunt. Hic a Bolizlavo, multum de pernicie nostra gaudenti, quod postulat inpetrans, sine mora rediit, et corpora sociorum cum magno labore inimicis faventibus sepelivit. Funus autem predicti marchionis et socii eius Widredi usque ad Mysni fecit reduci. Hæc ibidem Hirimannus comes flebiliter suscipiens, et usque ad Novam urbem, ubi Gero, Agripinensis archiepiscopus, et Thietmarus marchio, frater eius, vitricus istius, pater autem interempti comitis, in honore Dei genitricis et sancti martyris Cypriani, regnante secundo Ottone, abbaciam construxerunt[1]), cum fratribus suis Guntterio ac Ekkihardo comitatur. Quæ Gero archiepiscopus tunc terræ 1015.
commendans, domnam Aethelheidam eiusque filium Thietmarum et merentes amicos ac milites solatur.

15. Interim cæsar cum suis ad Strelam urbem pervenit; et Miseconem cum exercitu subsequi sciens, Herimannum marchionem ad Mysnensis defensionem civitatis properare iubet. Ipse vero ad Merseburg recto tetendit itinere. Miseco autem a patre nefario instructus, ut primo nostros abisse divisos nullamque post se custodiam esse relictam sensit, Idibus Septembris Albim iuxta urbem predi- wrześ.
ctam[2]) cum 7 legionibus in ipsa transcendit 15.
aurora, quosdam circumquaque iacentia vastare, alios vero urbem precipiens inpugnare. Quod Weneinici[3]) conspicientes seque tueri posse desperantes, superpositæ civitatis munitionem, relictis pene omnibus suis, ascendunt. Ob hoc hostes admodum gavisi suburbium intrant relictum, et hoc ablatis rebus inventis incendunt, et superius castellum in duobus locis accensum infatigabiliter aggrediuntur. Hirimannus vero comes videns auxiliatores suos admodum paucos iam defecisse, Christi pietatem et eius incliti martyris Donati intercessionem sanctam prostratus postulans, mulieres ad succurrendum hortatur. Quæ propugnacula attingentes, lapidibus viros adiuvant, ignem inpositum, quia defecit aqua, medone extingunt, et Deo gratias! inimici furorem et audatiam minuunt. Hoc totum Miseco de monte iuxta posito cernens, socios ad-

et Wolcmarus comites cum sociis suimet 200 peremti sunt. Por. Roczn. kwedl. pod r. 1015.
[1]) Por. Chronogr. Saxona pod r. 971. [2]) Miśnię. [3]) Wyżej nazywał ich autor *Wethenici;* wydawcy niemieccy Thietmara mniemają, że wyraz ten jest identyczny ze słowiańskim *wojnik*, polskim *wojownik.*

1015. ventantes exspectat. Qui depopulantes, et ubi ignis inveniebatur omnia usque ad Ganam[1]) fluvium concremantes, sero lassis revertuntur equis, et ibi cum seniore suo cras ad urbem pugnaturi pernoctarent, ni Albim crescere viderent. Propter hoc exercitus nimis defatigatus cum securitate inopinata remeavit, et ducis sui cor anxium hac prosperitate relevavit. Imperator autem hæc ut audivit, quoscumque tunc colligere potuit, ad succurrendum suo marchioni propere mittit, et suburbium non longe post redintegrare precepit. Ad huius operis supplementum et custodiam Gero archiepiscopus et Arnulfus presul 8 Idus Octobris cum comitibus cæterisque compluribus conveniebant. Hiis omnibus ego longe inferior interfui. In 14 diebus incepta ad unguem nos perducentes, abivimus, committentes urbem Fritherico comiti ad 4 ebdomadas.

16. Gero archiantistes et ego, eiusdem comes, ad locum, qui Mucherini[2]) dicitur, veniebamus. Ibi tunc ego de promissis dulcibus eum ammonens, percepi ab eodem cum baculo eius, quem hodie teneo, parrochiam super has 4 urbes: Scudizi, Cotuh, Bichini et Vurcin, de residuis 5, Ilburg, Pauc, Dibni, Liubanizi et Geserisca, differens ac in posterum dicens relicturum, 8 Kalendas Novembris, presentibus hiis testibus: Heribaldo, Hepone, Ibone, Cristino atque Seberto. Eodem die ad urbem Curbici[3]) dictam venimus, ubi convenientibus archiantistitis militibus id manifestavi, quam misericorditer erga me senior suus egerit. Ibique de infirmitatæ venerabilis Fritherunæ comperivimus, ad cuius hospicium tunc nos fuimus; quæ, pro dolor, in sequenti die, id est 6 Kalendas Novembris, hominem exuit interiorem. Inde archiepiscopus ad Magadaburg profectus, omnium festivitatem sanctorum celebravit, et ego in Wallibici.

17. Interim Hardvigus, nomine tantum rex, perdita urbe Fercellensi, quam diu expulso Leone episcopo iniuste possedit, infirmatur, et radens barbam, monachus est effectus, terciaque Kalendas Novembris obiit, sepultus in monasterio. Imperator autem occidentales invisens regiones, quæ ibi tunc erant emendanda correxit.

18. Post hæc autem Eid, antistes egreius, a Polenia saltem cum muneribus magnis reversus, egrotare cepit, et in urbe Libzi vocata fidelem Christo animam 13 Kalendas Ianuarii reddidit.[5]) Et Hilliwardus Citicensis episcopus, ad huius procurationem vocatus, mox adfuit, et domum, qua vir sanctus abierat, optimis redolere odoribus introiens agnovit; et corpus eiusdem usque ad Misni prosequitur. Sepelivit illud coram altari, auxilio comitis Willehelmi, qui ordine suo eandem tunc custodivit civitatem. Sed quia superius promisi, me de eius vita in sequentibus dicturum, de magnis pauca loquar. Erat vir predictus nobilis genere, dives in prediis, sed paupertate spiritus hæc pro nihilo ducens. Ante benedictionem in Magadaburg cum cæteris confratribus regulariter ac multum lauda-

[1]) Rzekę tę zowią teraz Niemcy *die Jahne;* wpada ona do Elby pod miastem Riesą. [2]) Mokrehna wieś między *Torgau* i *Eilenburg.* [3]) teraz *Gerichshain.* [4]) *Zoerbig.* [5]) W kalendarzu merseburskim pod dniem 20 grudnia zapisano: *Aeid episcopus obiit.*

biliter vivens, et post in divinis gregibus lucrandis alcius insurgens, pro possibilitate sua apostolicam imitatus est vitam. Nulla umquam utitur camisia neque braca, nisi tunc, cum missam cantavit; quam idcirco sepius dimisit, quia se ad hoc indignum iudicavit. Hiemis asperitatem qualiter is umquam sustineret, multi ammirabantur. Crebro a suis pene desperatus, in stuba vix recreabatur; corpus suum nimis afflixit ieiuniis, plus nudis pedibus quam equo laborans. Cum sibi et sociis late vagantibus victum defecisse vel aliquid arduum occurrere videret, Deo gratias egit, et omnes hoc dicere iussit. In baptizando et predicatione continua et confirmatione non modo suæ utilis erat æclesiæ, sed aliis quam pluribus. De hiis quibus ipse cum suis vivere debebat rebus, sibi subtractis, pene ducentos æcclesiæ suimet acquivisit mansos. Crisma et clerum raro, templa autem Domini libenter consecravit, et tunc crebro sine missa. Oculi eius ob assiduam fletus nimii effusionem iam caligabant. Nobis contemporalibus suis ob crimen nostrum eius conversacio displicuit, et ei nostra. 23 annos et amplius labore ineffabili vivens, finem suum ante predixit, et ut numquam ad Misni ponceretur, multum rogavit. Id namque semper in mente ob timorem futuræ desolationis desideravit, ut ad locum Colidici dictum, ubi Christi magnus martyr corporaliter requiescit, et ipse mereretur tumulari. Sed comes Herimannus, sperans precibus eiusdem locum sibi a Deo paratum adiuvari, ut prefatus sum, ibidem fecit eum deponi.

21. Interim inperatrix, in nostris commorata provinciis, defensionem patriæ cum nostris principibus meditatur. Hostis autem noster 1016.
Bolizlavus inter hæc nil nostra lesit, sed sua munit, et certus de eventu cesaris effectus, lætatur et nimis extollitur. Namque multi, quibus hoc cognitum erat, veraciter asserebant, si cesar ad eum tunc turmatim veniret, timorem, quod eundem de nostris respiceret, restituere, et cum ad servitutem suam, pace tantum concessa, promptum et fidelem habere potuisset. Sed Burgundiorum rex, mollis et effeminatus, bona, quæ nepoti suimet promisit, impedire eorum instinctu voluit, quibus relaxato iusticiæ freno velud infelici vitulo per latum liberos currere placuit. Cum vero iterum ceptis presistere studuit, eorum conflacione et pessima reluctacione non potuit. Nullus enim, ut audio, qui sic presit in regno; nomen tantum et coronam habet, et episcopatus hiis dat, qui a principibus hiis eliguntur; ad suam vero utilitatem pauca tenens, ex inpensis antistitum vivit, et hos vel alios in aliquo extrinsecus laborantes eripere nequit. Unde hii manibus complicatis cunctis primatibus velud regi suo serviunt, et sic pace fruuntur. Ob hoc solum talis rector inter eos dominatur, ut eo liberius malignorum furor invicem vagetur, et ne lex nova alterius regis ibi adveniat, quæ inolitam consuetudinem rumpat. Willehelmus comes, de quo predixi, miles est regis in nomine et dominus in re; et in hiis partibus nullus vocatur comes, nisi is, qui ducis honorem possidet; et ne illius potestas in hac regione paulo minus minueretur, consilio et actu imperatoriæ maiestati, sicut predixi, reluctatur.

28. Sed quia nullus ad comprehendendas aquilonaris regionis varietates, quas natura

pre cæteris mirabiles ibidem operatur, et crudeles populi istius executiones sufficit, omitto et de geniminis viperarum, id est filiis Suenni persecutoris, pauca edissero. Hos peperit ei Miseconis filia ducis, soror Bolizlavi[1]) successoris eius et nati; quæ a viro suimet diu depulsa, non minimam cum cæteris perpessa est controversiam. Huius proles multum in omnibus patrissantes, dilecti genitoris corpus delatum flebiliter suscipiunt et tumulant, et quicquid dedecoris patri suimet ingeri ab Anglis propositum est, paratis navibus ulcisci studebant. Eorum facinora, quæ hiis intulere plurima, me quia latent, preteriens, illud stilo breviter aperio, quod mihi quidam[2]) pro veritate sibi cognitum intimavit. Aethelred, rex Anglorum, obiit anno dominicæ incarnationis
1016. 1016 et in mense Iulio predicti fratres Harald et Cnut, ac cum duce suimet Thurguto[3]) cumque 340 navibus egressi, urbem quandam nomine Lundunam, ubi regina, tristis nece viri suimet et defensoris, cum filiis Ethelsteno ac Ethmundo et duobus episcopis cæterisque primatibus presidio sedebat, circumdant, et naves singulas 80 viros habentes, per flumen, quod Timisi vocatur, ducentes, 6 menses eandem impugnant. Regina autem tunc bello defatigata assiduo nuntios misit, qui ab eis pacem peterent, et quid ab ea exposcerent, diligenter inquirerent. Respondetur protinus hiis ab inexplendis hostibus, si regina voluisset dare filios suos in mortem, seque cum 15 milibus argenti ponderibus, et episcopos cum 12 milibus et omnibus loricis, quarum milia 24 numerus incredibilis erat, redimere, et ad hæc speranda 300os obsides electos dare voluisset, sibi tantum sociisque suimet pacem cum vita adipisci potuisset; sin autem, omnes ter clamabant eos unâ gladio perituros. Venerabilis vero regina cum suis hac legatione admodum turbata, post longam estuantis animi deliberationem, se sic facturam spopondit, et id cum prenominatis militibus firmat. Interim confratres duo noctis silentio, in navicula promissum evadentes periculum, quoscumque poterant ad defensionem patriæ et ereptionem matris, hoste adhuc hoc ignorante, congregabant. Sed cum in una dierum Thurgut piratarum dux ad depopulandos fines proximos cum multitudine egrederetur, ex improviso hostibus occurens eos offendit; et ut eosdem eminus aspexit, socios exortans, viriliter hos adiit, et ceciderunt utrimque Aethmun et Thurgut cum maxima sociorum multitudine. Et nec hiis neque aliis ulla spes optatæ venit victoriæ; sed vulnerati sponte discescerunt, hoc solum gementes, quod sic fortuitis id accidit casibus. Nobis autem scriptura prohibet credere, fatum vel casum aliquid esse. Dani tunc, quamvis imbecilles, socias tamen naves visitant; et intelligentes, urbi solatium ab Aethelsteno superstite et Britannis venientibus afferri, truncatis obsidibus fugiunt. Et destruat eos atque disperdat protector in se sperantium Deus, ne umquam solito hiis vel aliis noceant fidelibus! In erep-

[1]) Córka ta Mieczysława naszego, a Bolesława Chrobrego siostra zwała się Syritą czyli Sygrydą. Obacz o niej na str. 228 przypisek 1. [2]) t. j. Sewald, jak to widać z rozdziału następnego. [3]) właściwie *Thurkil.*

tione civitatis illius gaudeamus, et in cætero lugeamus.

35. Anno dominicæ incarnationis 1017 Kalendis Ianuarii Gero archiepiscopus iussu imperatoris Bernhardum marchionem nudis pedibus emendationem sibi promittentem suscepit et æcclesiæ presentavit, solutis omnibus bannis ab eo inpositis. Imperator a Palithi, ubi celebravit natale Domini, exiens, in Alstidi epiphaniam Domini sollempniter peregit, et in sacra nocte eadem Frithericus comes, fidelis Christo et seniori suo, obiit in civitate sua Ilburg dicta. Hic quia sapiens erat et sibi finem huius vitæ iam appropinquare cernebat, predictam civitatem fratris suimet[1]) filio, nomine Thiedrico, ea racione dedit, ut cum laude sua, quia heres suimet fuit et aliter hoc legitime fieri non potuit, liceret sibi tribus suis filiabus predium omne, quod remansit, tradere. Huius comitatum et super Siusili pagum potestatem ille Thiedricus inperatoris munere post suscepit. Fit publicus principum in Alstidi conventus; inter Bernhardum marchionem et patrui meimet filios litigium cum emendatione sibi accepta et iuramento pacificatum est. Inter Thiedricum antistitem et Herimannum comitem inimiciciæ diu exortæ, et odium, quod erat inter Eggihardum et confratres, Udonis filios senioris, usque in tercias Octobris Kalendas ab imperatore sedatum est. Ibi etiam promisit Geroni archiepiscopo Bernhardus marchio 500 argenti talenta pro dampni recompensatione inlati. Optima quæque imperator ibi diu conversatus fecit. Fit pax inter Gevehardum et Willehelmum comites. 1017. Nuntii de Italia huc venientes gratulabundi ad sua redeunt. Iter imperatoris ad occidentem dispositum ob viæ asperitatem dilatum est. Imperator hoc, quod ex parte Bolizlavi rogatur, laudat, convenisse ad eum principes suos; et si quid boni vellet sibi exhibere, cum eorum consilio libenter acciperet. Mittuntur invicem nuntii, et induciæ ponuntur.

36. Cesar interim ad Merseburg veniens, certitudinem rei huius exspectabat. Ibi tunc multi latrones a gladiatoribus singulari certamine devicti, suspendio perierunt. Et archiepiscopi duo, Erkanbaldus[2]) et Gero, et Arnulfus antistes cum comitibus Sigifrido ac Bernhardo caterisque principibus iuxta Mildam fluvium quatuordecim dies sedebant, Bolizlavum per internuntios suimet ad Albim venire rogantes ad colloquium a se diu desideratum. Et hic tunc erat Sciciani[3]), et ut legationem audivit, se ob timorem hostium suimet illo venire dixit nullatenus audere. Et nuntii: *Quid si*, inquiunt, *seniores nostri ad nigram veniunt Elstram, quid facis?* Et ille: *Nec pontem hunc*, infit, *preterire volo.* Talibus dictis reversi sunt, dominisque hæc omnia intimabant suis. Imperator autem purificationem sanctæ Dei genitricis nobiscum celebrat. Post lut. 2. hanc episcopi et comites ob contemptum Bolizlavi se fallentis tristes adveniebant, et imperatoris mentem apertis legationibus incendunt. Ibi tunc de futura expeditione tractatur, et fidelis quisque ad hanc preparari monetur, et ut ullus intra nos et publicum hostem dein-

[1]) Tym bratem był *Dedo* o którym ob. VI. 33 i następne. [2]) moguncki. [3]) ob. VI. 45.

1017. ceps mitteretur nuntius vel susciperetur, firmiter ab augusto prohibetur, et quis hoc hactenus agere presumeret, diligenter inquiritur.

Iul. 9. 37. Dehinc imperator a nobis proficiscens, ad Magadaburg venit, magno ibidem susceptus honore. Postera luce, id est dominica die, quia septuagesima tunc instabat, carnem deposuit[1]). Et in 2 feria archiepiscopus capellam septemtrionalem benedixit, presente imperatore. In proxima autem die oritur commocio inter socios archiantistitis et Bernhardi marchionis, quæ sine periculo sedatur et episcopo honorifice finitur. Conveniunt ibidem fures iussu imperatoris, et a congredientibus devicti, laqueo traduntur. Multa salutem patriæ respicientia ibidem finiuntur. Inde Gunterius conversus causa Liuticios predicandi ivit[2]). Sed cum ego multa sepe questus sim imperatori de parte meimet parrochiæ ab æcclesia Misnensi iniuste ablata et scriptis restituta, cumque bona inde mihi profutura sperarem, aliter quam ratus sim hoc evenire cognoscebam. Namque in cathedra sancti Petri, quæ est 8 Kalendas Marcii, cum sederet imperator et presentes episcopi adessent Gero, Meinwercus, Wigo et Ericus et Eilwardus, surrexi et lamentationem meam feci. Tunc imperator et archiantistes, a quibus sperabam auxilium, iusserunt mihi, Deus scit invito, qui hiis resistere non presumpsi, ut parrochiam in orientali parte Mildæ fluminis iacentem, id est in burgwardis Bichni et Vurcin Eilwardo concederem, et quam ille in occidentali ripa tunc teneret, mihi hoc numquam desideranti relinqueret. Id concambium baculis firmavimus mutuis. Testificor coram Deo et omnibus sanctis eius, id quod residuum fuit, tunc nullo modo dereliqui. Iussit quoque imperator, ut villas tres, quæ sub predicto erant episcopo, Hirimannus marchio aut Misnensi æcclesiæ sacramento retineret aut mihi redderet.

41. Imperator autem audiens contectalem suam levius habere et votum Domino fecisse, grates Christo persolvit ex animo, et pentecosten in Wirthunu, quam primo sanctus Dei sacerdos Liudigerus suis construxit impensis, venerabiliter celebravit, abbate Hethenrico sibi pleniter ibidem servienti. Postera die, id est 4 Idus Iunii, Thieddegus, Pragensis antistes ac martiris Christi successor Aethelberti, viam universæ carnis fideliter adiit. Hic in nova educatus Corbeia, medicinali arte optime instructus est. Quem Bolizlavus senior ob inobedientiam Christi preconis paralisi percussus, licentia Thietmari abbatis vocavit, eiusque magisterio levius habere cepit. Sed lampas ardens Woitegus, cum ex huius mundi caligine, ut predixi[3]), subtraheretur, auxilio prefati ducis sedem suam is a tertio Ottone ad regendum suscepit; de qua post mortem Bolizlavi senioris ab equivoco eius et filio sepe expulsus, toties a marchione Ekkihardo reducitur, et magnas patitur iniurias. Hic hospites, ut sanctus iubet Gregorius, non solum ad se invitavit, sed etiam traxit, hoc maximum habens vitium, quod ob morbum sibi innocentem bibebat supra modum. Paraliticus enim erat, manuum tremore assiduo sine as-

---

[1]) pościć zaczął. [2]) Ob. żywot Guntera u Pertza XI. str. 276 — 279. i w *Act. Sanctor.* pod 9 paźdz., tudzież Ann. Sax. pod r. 1006 i 1008. [3]) Ob. IV. 11.

stantium auxilio presbiterorum missam canere non potuit; sicque usque ad finem languescens, bonis, ut spero, animam curabat medicaminibus.

42. Interea Mararenses Bolizlavi milites magnam Bawariorum catervam dolo circumvenientes incautam occidunt, dampnum, sibi ab eis illatum prius, ad partem haud exiguam ulciscentes. Cesar vero ad orientem tendens, inperatricem ad se in loco, qui Pathrebrunnun dicitur, venire iubet[1]). Inde ambo usque ad Magadaburg profecti, a Gerone archiepiscopo honorifice suscepti sunt. In sequenti vero nocte, id est dominica, et Nonas Iulii, tempestas ingruit horrida, homines cum pecoribus simul et ædificiis ac frugibus late consumens. Immensus quoque fragor silvas concutiens, vias omnes nimis occupabat. Postera die inperator cum coniuge et exercitu Albim transiens, ad Liesca[2]), curtem quondam Vigonis episcopi[3]) et tunc feris innumerabilibus inhabitatam venit, duasque ibibem noctes in castris sedens, tardantem turbam expectavit. Et post hæc regressa inperatrice cæterisque compluribus, ipse turmatim processit. Ipsa vero die Heinricus, quondam Bawariorum dux, a Bolizlavo, quo pacis firmandæ gratia perrexit, cum nunciis eiusdem rediit; quem inperator audita referentem, sua iterum legacione remisit, nilque ibi proficientem, ad dominam et sororem suam abire sinit.

44. Dum hæc aguntur, Miseco, Bolizlavi filius, Boemiam absencia Othelrici ducis sui minus solito repugnantem cum 10 legionibus invadens, duos dies predatur eandem, et cum innumerabili captivorum multitudine reversus, patrem gaudiis replevit inmensis. Cesar vero cum exercitu suo et Boemiorum atque Liuticiorum comitatu inmenso obvia quæque devastans, 5 Idus Augusti ad urbem Gloguam, ubi Bolizlavus cum suis eos prestolatur, sollicitus venit, et provocantem inter sagittarios latitantes hostem nostros persequi prohibuit. Inde electas ab exercitu valido 12 legiones ad urbem Nemzi[4]), eo quod a nostris olim sit condita, dictam premisit, quæ habitatoribus hiis venturum preoccuparent auxilium. Quibus castra metatis, hostes adventare rumor indixit; et in nocte tenebrosa ac in magna imbrium effusione hos ledere nequaquam valentes, quosdam effugarunt, nonnullosque civitatem intrare inviti paciebantur. Posita est autem hæc in pago Silensi, vocabulo hoc a quodam monte nimis excelso[5]) et grandi olim sibi indito, et hic ob qualitatem suam et quantitatem, cum execranda gentilitas ibi veneraretur, ab incolis omnibus nimis honorabatur. Inperator autem post tres dies ad eandem cum exercitu valido veniens, castris eandem undiquesseeus circumdari iubet, sperans sic omnem hosti suo claudere accessum. Sapiens eiusdem consilium et in omnibus bona voluntas mul- 1017.

[1]) Był już tam cesarz 10 czerwca, jak to widać z jego nadania. [2]) Por. IV. 14. O zjeździe tamże obacz żywot Meinwerka, rozd. 21, u Pertza XI. str. 115, tudzież nadanie cesarskie z r. 1017 lipca 10. [3]) Zdaje się jakoby Wigo żył jeszcze wtedy. Według nekrologium luneburskiego umarł 14 stycznia. Thietmar jednak pisał to już po jego śmierci. [4]) Niemcza nad rzeką Ślęzą, między *Reichenbach* a *Ohlau*. [5]) góra *Sobota*, po niemiecku *Zobtenberg*.

1017. tum ibi prodesset, si in efficiendis rebus auxiliantium sibi affectus hunc adiuvaret. Nunc autem per omnes custodias presidium urbi in noctis silentio advenerat magnum. Tunc omnigenorum species instrumentorum a nostris parari iubentur, et mox ex parte contraria hiis admodum similia videntur. Numquam audivi aliquos, qui meliori pacientia ac prudentiori consilio se umquam defendere niterentur. Ex parte gentili crucem sanctam erigebant, eiusdemque auxilio hos vinci sperabant. Si quid hiis prosperi accidit, numquam exclamabant, nec adversitatem aliquo gemitu ingravescente aperiebant. Interim Mararenses Boemiam ingressi, urbem quandam expugnant, et cum preda ingenti incolumes exibant. Quod cum marchio Heinricus hos petere cum exercitu conatus audiret, festinus insequitur; et occisis ex eorum numero plus quam mille viris, fugientibusque cæteris, captivitatem hanc omnem solutam domum remisit. Neque tacendum est, quod alii milites Bolizlavi urbem Belegori dictam 18 Kalendas Septembris aggressi, et bello eam inpugnantes diutino, Deo gratia! nil proficiebant. Liuticiorum autem magna multitudo, quæ domi fuerant, quandam civitatem prefati ducis petierunt. Ibique plus quam 100 socios perdentes, cum ingenti tristicia remeabant, posteaque eiusdem bona multum vastabant.

46. Interea perfectis omnibus instrumentis, cum iam ibi tres sederet ebdomadas cesar, ad urbem[1]) pugnare iussit, et hæc omnia iniecto a propugnaculis igne celeriter ardere vidit. Post hæc Othelricus cum suis urbem ascendere temptans, nil profecit. Tunc Liutici similia aggressi deiciuntur. Cesar autem videns exercitum infirmitate depressum, in urbe capienda in vanum laborare, iter suum nimis arduum ad Boemiam direxit; ibique ab eiusdem provinciæ iniusto duce Othelrico susceptus, decenti munere honoratur. Interim marchio Heinricus, amitæ meimet filius, longa egrotacione vexatus, 14 Kalendas Octobris, orientalium decus Francorum, obiit, et in septemtrionali parte monasterii in Suinvordi civitate sua positus, ab episcopis tribus, Heinrico, Evurhardo et venerabili Riculfo[2]), extra eclesiam, ut ipse peciit, iuxta ianuam sepultus est. Hoc cesar in Misni comperiens, multum doluit.

47. Bolizlavus vero in Wortizlava civitate eventum rei sollicitus expectans; cum imperatorem abisse urbemque suam incolomem stare audiret, lætatur in Domino militibusque congaudet in seculo. Pedites autem illius plus quam sexcenti Boemiam clanculum petentes, predamque sibi more solito inde sperantes, quem hostibus laqueum extendere, paucis excedentibus, incurrere. Sed Liutici redeuntes irati, dedecus deæ suimet illatum querunt. Nam hæc, in vexillis formata, a quodam Herimanni marchionis socio lapide uno traiecta est; et dum hoc ministri eius imperatori dolenter retulissent, ad emendationem 12 talenta perceperunt. Et cum iuxta Vurcin civitatem Mildam nimis effusam transire voluissent, deam cum egreio 50 militum comitatu alteram perdidere. Tam malo omine residui domum venientes, a servicio cæsaris se malo-

[1]) do Niemczy. [2]) wirceburskiego, bamberskiego i trycstyńskiego.

rum instinctu abalienare nituntur; sed habito post communi suimet placito, a prioribus suis convertuntur. Laborem istius itineris et commune detrimentum quis umquam valet explicare? Inexsuperabilis Boemiæ regionis introitus sed multo deterior eiusdem fuit exitus. Facta est hæc expedicio ad perniciem hostis; sed crimine nostro multum lesit victoribus nostris. Quod enim tunc in nobis non licuit inimicis, peractum est postea criminibus nostris. Defleam quoque, quod Bolizlavi satellites inter Albim et Mildam facinus perpetrabant. Namque hii iussu senioris sui velociter egressi, 13 Kalendas Octobris plus quam mille mancipia in hiis partibus sumpserunt, plurimaque incendio late consumentes, prospero itinere revertuntur.

48. Inperator autem Kalendis Octobris Mersburg venit, ibique Ekkihardum, Novæ civitatis abbatem, et huic 23 annos et 5 menses presidentem, Pragensi prefecit æcclesiæ, eundem 2 Nonas Octobris ab Erkaenbaldo archipresule consensu meo consecrari precipiens. Ibi tunc Bolizlavi nuncius Liudulfum iuvenem diu captivum remitti promisit, suosque milites apud nos firma detentos custodia pro eius liberatione relaxari peciit; et si aliquem imperatori nuncium de acquirenda eiusdem gratia mittere licuisset, diligenter inquirit. Assiduo principum suimet interventu cesar hiis omnibus assensum prebuit, et tunc primo comperit, Ruszorum regem, ut sibi per internuncium promisit suum, Bolizlavum peciisse, nilque ibi ad urbem possessam proficisse. Huius regnum prefatus dux postea cum exercitu invadens, generum suimet et fratrem eius diu expulsum inthronizavit et hilaris rediit. Imperator a nobis exiens, tria dedit dorsalia et urceum argenteum. Inde ad Alstidi venit, ibique omnium memoriam sanctorum digna veneratione celebravit, et tunc in eodem die Herdingus, Novæ civitatis ab imperatore ibidem constitutus abbas, a Gerone archiepiscopo consecratur. In sequenti dominica die, id est tercia Nonas Novembris, cesar quoddam predium Rogalici[1]) vocatum, quod tunc ab Hatholdo milite sibi placito acquisivit concambio, confratribus nostris in Merseburg Christo famulantibus dedit, et lucum quendam, ab Hagero, predicti senioris germano, 10 talentis argenti comparatum, eorundem utilitatibus accomodavit, preceptisque suimet firmari precepit. Tres quoque æcclesias in Libzi et in Olscuizi[2]) ac in Gusua positas mihi concessit[3]). In hoc vernali tempore[4]) idem aureum altare ad decus ecclesiæ fabricari iusserat nostræ, ad quod ego ex antiqui altaris nostri sumptu auri 6 libras dedi. Sed cum in predicta civitate cesar 3 ebdomadas et 4 dies sederet, dilectum sibi locum Bavenberg visitat, ubi tunc mense Decembri et in prima nocte, quæ cesaris adventum subsecuta est, Guncelinus in custodia diu tentus[5]) solvitur, catena de pedibus divina maiestate constrictis leniter cadente integraque permanente. Heinricum etiam, quondam Bawuariorum ducem et tunc 8 an- 1017.

[1]) teraz *Roeglitz*, niedaleko od *Schkeuditz*. [2]) teraz *Oelschau*, koło Lipska. [3]) Nadanie cesarza z dnia 3 listopada r. 1017, mocą którego robi dar dla kościoła w Gusua dziś *Geusa*, przechowało się do naszych czasów. [4]) t. j. tejże wiosny. [5]) Por. wyżej VI. 36.

nos et pene tot menses sua depositum culpa, pristinis imperator restituit honoribus die dominica; sicut ei firmatum est prius a Poppone, Treverensi archiepiscopo. Sed antequam huius conclusionem anni faciam, quædam in hoc dicenda interseram.

52. Amplius progrediar disputando, regisque Ruscorum Wlodemiri accionem iniquam perstringendo. Hic a Grecia ducens uxorem, Helenam nomine, tercio Ottoni desponsatam, sed ei fraudulenta calliditate subtractam[1]), christianitatis sanctæ fidem eius ortatu suscepit, quam iustis operibus non ornavit. Erat enim fornicator immensus et crudelis, magnamque vim Danais mollibus ingessit. Hic tres habens filios, uni eorum[2]) Bolizlavi ducis nostrique persecutoris filiam in matrimonium duxit, cum qua missus est a Polenis Reinbernus, presul Salsæ Cholbergiensis. Ille in pago Hassegun dicto natus liberalique scientia a prudentibus magistris educatus, gradum episcopalem ascendit, ut spero dignus. Quantum autem in cura sibi commissa laboraverit idem, non meæ sufficit scienciæ nec etiam facundiæ. Fana idolorum destruens incendit, et mare demonibus cultum, inmissis quatuor lapidibus sacro crismate perunctis, et aqua purgans benedicta, novam Domino omnipotenti propaginem in infructuosa arbore, id est in populo nimis insulso, sanctæ predicacionis plantacionem eduxit. Vigiliarum et abstinenciæ ac silencii assiduitate corpus suum affligens, cor ad speculum divinæ contemplacionis infixit. Quem predictus rex audiens, filium suimet, ortatu Bolizlavi tacito reluctaturum sibi, cepit cum eodem et uxore, et in singulari custodia claudit. In qua pater venerabilis, quod in aperto fieri non potuit, in secreto studiosus in divina laude peregit. Hic cum se lacrimis assiduæque oracionis ex corde contrito prolatæ hostia summo sacerdoti reconciliaret, ex arto corporis carcere solutus ad libertatem perennis gloriæ gaudens transiit. Prefati vero regis nomen potestas pacis iniuste interpretatur; quia non illa, quam aut impii invicem tenent vel habitatores huius mundi possident, quia semper nutat, pax vera dicitur, sed ille solus ea specialiter utitur, qui omnem animi suimet motum componens, regnum Dei pacienciæ vincentis angustia solacio promeretur. In coelesti securitate sedens episcopus ille, ridet viri minas iniusti, et castitate gemina potitur, ac fornicatoris illius ultrices flammas speculatur; quia nostro doctore Paulo teste, adulteros iudicat Deus. Bolizlavus autem hæc omnia comperiens, in quantum potuit vindicare non desistit. Post hæc rex ille plenus dierum obiit, integritatem hereditatis suæ duobus relinquens filiis, tercio adhuc in carcere posito, qui postea elapsus, coniuge ibidem relicta, ad socerum fugit. Rex predictus habuit lumbare venereum,

[1]) Myli się tu Thietmar. Otto III starał się o xiężniczkę carogrodzką w roku 995: *Johannes quoque Placentinus et Bernwardus Wirciburgensis, episcopi, Constantinopolim ex latere regis, ut sponsam illi inde peterent, directi sunt;* mówi Roczn. hildesh. u Pertza III. 91; Włodzimierz zaś ożenił się nie z Heleną, lecz z Anną siostrą Bazylego II i Konstantyna VIII, cesarzów, roku 988. Obacz Nestora latopis pod tym rokiem. [2]) Swiętopołkowi, o którym obacz niżej VIII. 16.

innatæ fragilitatis maius augmentum. Sed magister nostræ salutis Christus cum lumbos luxuriæ nocentis habundancia refertos precingi iuberet nostros, continenciam et non aliquod provocamen innotuit. Et quia de lucerna ardente a predicatoribus suis rex prefatus audivit, peccati maculam peracti assidua elemosinarum largitate detersit. Scriptum est enim: *Facite elemosinam, ac omnia sunt vobis munda.* Hic cum iam decrepitæ ætatis esset, regnumque diu haberet predictum, obiit, sepultus in Cuiewa[1]) civitate magna, et in ecclesia Christi martiris et papæ Clementis iuxta predictam coniugem suam, sarcofagis eorundem in medio templi palam stantibus. Cuius potestas inter filios dividitur, Christique eloquium in omnibus affirmatur. Namque vereor id subsequi, quod vox veritatis pronunciat conpleri; dicit enim: *Omne regnum in se ipsum divisum desolabitur* et cætera; quam ut mutare in hiis partibus velit Deus sentenciam, omnis christianitatis oret. Quia nunc paululum dechnavi, redeam, quæ in predicto evenerint anno, superius indiscussa, succincte aperiens. Łuk. 11. 17.

LIBER VIII.

1. Anno dominicæ incarnationis 1018 indiccione 2, anno autem domni Heinrici inperatoris augusti 16 inperii autem 4 circumcisio Domini et theophania in predicta civitate ab eodem venerabiliter colebatur. Ecelinus Longobardus quadrienni custodia 8 Kalendas Februarii solvitur. Posteaque iussu suo et assidua Bolizlavi ducis supplicacione in quadam urbe Budusin dicta a Gerone et Arnulfo episcopis et a comitibus Hirimanno atque Thiedrico pax sacramentis firmata est, et a Fritherico suimet camerario, 3 Kalendas Februarii, non ut decuit, set sicut tunc fieri potuit; electisque obsidibus acceptis, prefati seniores reversi sunt. Transactis autem 4 diebus, Oda, Ekkihardi marchionis[2]) filia, a Bolizlavo diu iam desiderata, et per filium suimet Ottonem tunc vocata, Cziczani[3]) venit; et quia tunc nox erat, multis luminaribus accensis, ab inmensa utriusque sexus multitudine suscepta est, ac nupsit duci predicto post septuagesimam absque canonica auctoritate, quæ vivebat hactenus sine matronali consuetudine, admodum digna tanto foedere. 1018.

2. In huius sponsi regno sunt multæ consuetudines variæ; et quamvis diræ, tamen sunt interdum laudabiles. Populus enim suus more bovis est pascendus et tardi ritu asini castigandus, et sine poena gravi non potest cum salute principis tractari. Si quis in hoc alienis abuti uxoribus vel sic fornicari presumit, hanc vindictæ subsequentis poenam protinus sentit. In pontem mercati is ductus, per follem testiculi clavo affigitur, et novacula

---

[1]) Kijów nazywa Kujawą (Couyaba) i Masudy, historyk arabski z wieku X. Ob. D'Ohsson de peuples du Caucase str. 89. [2]) margrabi misnijskiego czyli myszyńskiego. Była to już czwarta żona Bolesława, według tego, co mówi autor wyżej IV. 37. [3]) Ursyn domyśla się, że to będzie może terazniejsze *Zitzen* w dolnych Łużycach, obwodzie łukawskim.

1018. prope posita, hic moriendi sive de hiis absolvendi dura eleccio sibi datur. Et quicumque post septuagesimam carnem manducasse invenitur, abcisis dentibus graviter punitur. Lex namque divina in hiis regionibus noviter exorta, potestate tali melius quam ieiunio ab episcopis instituto corroboratur. Sunt etiam illi mores alii hiis multo inferiores, qui nec Deo placent nec indigenis nil nisi ad terrorem prosunt; quos in superioribus ex quadam parte comprehendi. Nec opus esse autumo, de hoc amplius disserere, cuius nomen et conversacio, si Deus omnipotens vellet, sacius nobis lateret. Omne hoc, quod pater suus et iste nobis in coniugio ac familiaritate magna copulati sunt, plus damni subsequentis quam boni precedentis attulit ac in futuro infert; quia etsi pace simulata nos ad tempus diligat, tamen per secretas temptacionum varietates nos a caritate mutua, a libertate innata deducere, et si quando tempus ei ac locus contigit, in perniciem apertam assurgere non desistit. In tempore patris sui, cum is iam gentilis esset, unaquæque mulier post viri exequias sui igne cremati decollata subsequitur. Et si qua meretrix inveniebatur, in genitali suo, turpi et poena miserabili, circumcidebatur, idque, si sic dici licet, preputium in foribus supenditur, ut intrantis oculus in hoc offendens, in futuris rebus eo magis sollicitus esset et prudens. Lex dominica huiusmodi precepit lapidari, et parentum nostrimet carnalium institutio tales ortatur decollari. Apud modernos autem, quia libertas peccandi plus iusto atque solito ubique dominatur, plus quam compressa ancillarum multitudo, quædam pars matronarum, cupidine veneria prurituі noxio subscalpente, marito vivente nunc mechatur. Et in hoc eis non sufficit, sed hunc per adulterum morti furtiva consilii inspiracione tradit, et post hæc, malum cæteris exemplum, eodem post publice sumpto, pro dolor! potestative abutitur. Legalis earundem senior abhominabilis repudiatur, et miles eiusdem ab hiis, ut Abo[1]) dulcis et Jason mitis preponitur. Hoc quia nunc poena gravis non ulciscitur, de die in diem pro consuetudine nova, ut vereor a multis excolitur. O vos sacerdotes Domini, viriliter assurgite, et hanc nuper exortam filicem, nulla re id inpediente, sepius acuto vomere radicitus extirpate. Vos quoque, laici, nolite talibus auxiliari. Liceat Christo coniugatis innocenter vivere, erutisque subplantatoribus hiis, indeficienti pudore in perpetuum gemere. Destruat illos adiutor noster Christus potenti spiritu sancti oris sui, nisi resipiscant, et disperget magna illustracione secundi adventus sui. Et nunc de hiis ista dixisse mihi sufficiat, quia de prefati ducis infortunio res quedam narranda restat.

3. Habuit hic quandam urbem in confinio regni suimet et Ungariorum sitam, cuius erat custos Procui senior, avunculus regis Pannonici, a suis sedibus ab eodem, ut modo, an-

---

Przedz. II *wiersz* 13, Abo» *tak popr. autor;* amabo *pisarz rękop. drezd.*; Absolon *rękop. brux.*

[1]) Thietmar miał tu na myśli Abrona, greka, którego lubieżne, zniewieściałe życie poszło w przysłowie. O nim spomina z Zenodota Erazm z Roterdamu: *Adagia* wyd. bazylejskie z r. 1533 str. 499.

tea expulsus. Qui cum uxorem suam a captivitate non posset absolvere, gratuitu nepotis sui, quamvis inimici, suscepit eam ex munere. Numquam audivi aliquem, qui tantum parceret victis; et ob hoc in civitate superius memorata, sicut in cæteris, sedulam Deus eidem concessit victoriam. Huius pater erat, Deuuix[1]) nomine, admodum crudelis et multos ob subitum furorem suum occidens. Qui cum christianus efficeretur, ad corroborandam hanc fidem contra reluctantes subditos sevit, et antiquum facinus zelo Dei exestuans abluit. Hic Deo omnipotenti variisque Deorum inlusionibus immolans, cum ab antistite suo ob hoc accusaretur, divitem se et ad hæc facienda satis potentem affirmavit. Uxor autem eius Beleknegini[2]), id est pulchra domina, sclavonice dicta, supra modum bibebat, et in equo more militis iter agens, quendam virum iracundiæ nimio fervore occidit. Manus hæc polluta fusum melius tangeret et mentem vesanam pacientia refrenaret.

4. In illo tempore Liutici in malo semper unanimes Mistizlavum seniorem, sibi in priori anno ad expedicionem inperatoriam[3]) nil auxiliantem, turmatim petunt, plurimamque regni suimet partem devastantes, uxorem suam et nurum effugare, ac semet ipsum intra Zuarinæ civitatis municionem cum militibus electis colligere cogunt. Deindeque malesuasa 1018.
suimet calliditate, per indigenas, Christo seniorique proprio rebelles, a paterna hereditate vix evadere hunc compellunt. Hæc abominabilis presumptio fit mense Februario, qui a gentilibus lustracione et muneris debiti exhibicione venerandus, ab infernali deo Plutone, qui Februus dicitur, hoc nomen accepit[4]). Tunc omnes æcclesiæ ad honorem et famulatum Christi in hiis partibus erectæ, incendiis et destruccionibus aliis cecidere, et quod miserabillimum fuit, imago Crucifixi truncata est, cultusque idolorum Deo prepositus erigitur, et mens populi istius, qui Abotriti et Wari[5]) vocantur, ut cor Faraonis ad hæc induratur. Libertatem sibi more Liuticio nota fraude vendicabant, sed cervicem suam suavi iugo Christi excussam oneroso diabolicæ dominacionis ponderi sua sponte subdiderant, meliori prius patre ac nobiliori domino in omnibus usi. Hanc debilitatem suam membra Christi defleant, et hoc capiti conquerantur suo, assidua voce mentis hoc in melius mutari poscentes, et ex parte sua, in quantum fieri possit, hæc perdurare non pacientes. Bernardus[6]) confrater Parthenopolitanus, et apostatæ istius gentis tunc episcopus, id ut primo comperit, non secularis suimet dampni sed pocius spiritualis inmenso dolore

---

[1]) Jerzy Waitz czyta Dewius, a mniema, że to był ojciec Prokuja. Ten jednakże Dewius jest nie kto inny jak tylko Gejza I, ojciec Stefana, albowiem i Gejzę II nazywano Dewią; tak mówi Wincenty kronikarz czeski: *Anno dominicæ incarnationis 1164 Ungari filium regis Deviae parvulum sibi regem constituunt.* Dobn. Mon. Boem. I. 73. [2]) Adelaida, siostra naszego Mieczysława I. [3]) Por. VII. 44. [4]) Makrob. *Saturnalia* I. 13. [5]) Wairy czyli Wagrowie, część Obotrytów najdalej na zachód posuniona; główne ich miasta: Starogród (Oldenburg) i Bukowiec. [6]) U Adama bremeńskiego nazwany on jest Benno II. 33.

1018. commotus, inperatori nostro id nunciare non desistit. Hac legacione audita, cesar graviter suspirat, sed de talibus respondere ad pasca differt[1]), ut cum prudenti consilio hoc annuletur, quod infausta conspiracione conglutinatur. Hoc votum et salutare secretum Deus omnipotens secundet. Nullius fidelis cor ob hanc infelicitatem in aliquam desperacionem veniat, vel diem iudicii appropinquare dicat, quia secundum veredici ammonicionem Pauli ante dissensionem et Antichristi execrabilem adventum non debet e talibus aliquis oriri sermo, nec inter christicolas subita venire commocio, cum eorundem unanimitas esse debeat in summis stabilitas. Nutet, in quantum velit, mortalis diversitas et morum eiusdem multiformis inequalitas. Omnis homo, flos agri, debet a matre ecclesia prius renasci in innocenciam salvatoris Christi; et tunc timenda est inprovisa inportunitas, cum ubique nunciatur pax firma ac tranquillitas. Et propter hoc semper amonemur, ut simus solliciti ac pervigiles, cum non valemus esse certi de futuris ac in nostra fragilitate durabiles. Nemo ultimæ diei adventum aut venire diffidat aut celeriter contingere exoptet, quia timendus est iustis, ac multo magis corrigibilibus cunctis.

8. Iste annus, quo hunc attitulavi librum, nativitatis meæ quadragesimus est primus, vel paulo amplius; in mense vero Aprili et 5 Kalendas Mai[2]) decimus ordinationis meæ introivit annus. Et pridie in suburbio Gnezni archiepiscopi illius æcclesia cum mansionibus cæteris comburitur. Et quia humana res omnis semper in dubio est, libet evomere antidotum illud periculosum, quod miser dudum absorbui, et nimis mihi hactenus id nocere persensi. In quadam curte mea Heslinge vocata, nocte una cum requiescerem, per somnum vidi turbam astare magnam, tunc de apposita mihi testa aliquid manducare cogentem; et ego hos persentiens esse inimicos, primitus contempsi, ad ultimum vero in nomine Dei patris me istud percipere respondi. Quod cum eis multum displiceret, et hæc invisa congregatio id aliter fieri non posse videret, quasi gemens laudabat, quia me prorsus perdere conveniebat; et nisi tunc dominicum nomen invocarem, sine perpetua salute manerem. Ex hac perceptione, ut mihi visum est, omnigenarum specie herbarum mixta, pessimarum varietates cogitationum sumpsi, quæ etsi me in divinis laudibus maxime turbent, tamen auxiliante Deo, quem hiis preposui, ad opus infaustum raro aut numquam me perduxerunt. Sufficit autem iniquæ eorum voluntati, quod aliquam putant in me portionem habere. Sic enim alio tempore iterum me signatum eminus hii vallantes: *Custodisti te*, inquiunt, *bene?* Et ego, me ita sperare, respondi; et subsequuntur: *Sed non sic erit in fine.* Illorum minas nec timeo, nec blandiciis credo, quia hæc cum auctoribus suis vanitas est. Commissi quantitatem mei admodum vereor, et veraciter id scio, quod talis fantasia, quamvis corporaliter appareat, per se hominibus non noceat,

[1]) W miesiącu marcu roku 1019, Benno biskup słowiański znajdował się razem z cesarzem. Ob. Pertza Legg. II. B. 173. [2]) Z tego co autor mówi wyżej VI. 27, widać że powinno tu być raczej 8 kal. Maii.

sed cum peccando faciem divinam a nobis avertimus, illorum vesanas manus nemini parcentes miseri incidimus, et ab hiis protinus absolvimur, cum aut ipsi convertimur, vel ab electis Dei visitatione crebra fovemur. Si quis vero compos sui meditatur in lege Dei, non hic a talibus appetitur, sed potius timetur, non a se, sed ex eius, quem is diligit, sancta potestate; quia custos est Deus omnium semet ex toto corde semper amancium. Ego peccator et fragilitati meæ per omnia conscius, quia summis consolationibus non innitor, quid mirum, si ab infimis quacior? Et hæc ideirco dixi, ut tu lector, mortalitate ac innata humanitate mihi consimilis, in hoc consensu me graviter peccasse scias, et amminiculis indeficientibus succurras. Heu mihi misero, qui in hoc seculo multos spiritualiter adiuvare debui, nec hiis prosum, nec me tueri possum! Unde autem predicta temptatio mihi evenerit, fidelibus tuis auribus infundo. Multis hominibus a predictorum vexacione hostium laborantibus subvenire studui, et propter hoc ad insidiandum mihi eosdem accendi vehementer, quamvis in malum proni sint semper. Spero autem in Deum omnipotentem, ut non ad consumendum me hiis tradat, sed post purgationem diram clementer eripiat.

10. Eadem tempestate æclesia mihi indigno commissa multum, mea id exigente culpa, sustinuit dampnum. Namque misericors et paciens Deus noluit amplius inultum relinqui, quod crebra sui castigacione nequivit prohiberi, percuciens eam in mansuetudine et non in furoris sui digna retribucione; ministros utiles sibi hæc perdidit, et facinus meum co- 1018.
tidie ingemiscit. In predicto etenim mense dedecus magnum eidem ac mihi inlatum est ab ibrida Aethelberto, qui curtem meam invadere eamque frangere servili collectione presumpsit. Quod vero hos ad hæc agenda inflammaverit, veraciter explicabo. Secundi Ottonis larga benignitas, cunctis pleniter arridens, quendam forestum, inter Salam et Mildam fluvios et Siusili ac Plisni pagos iacentem, nostræ concessit æcclesiæ, temporibus Gisileri antistitis et Gunterii marchionis. Post lugubrem vero nostræ sedis destruccionem, regnante tunc tercio Ottone, Ekkihardus marchio forestum ad locum Sumeringi dictum acquisivit, et cum eodem nostrum commutavit. Renovator autem nostræ tunc dignitatis, rex Heinricus, cum maxima parte appertinentium, presentibus cunctis optimatibus suis, et confratribus hiis Herimanno et Ekkihardo id defendere non valentibus, iudiciaria lege hunc restituit. Cumque hic in nostræ dominio æclesiæ plus quam duodecim annos staret, et hunc Hirimannus comes 60 mansis redimere ex mea potestate nullatenus valuisset, visum est ei, ut cum sibi et confratri super duorum proprietatem burgwardorum, Rochelinti ac Titibutziem[1]), imperatoriis vendicarent preceptis, sperans antiquiorem nostram confirmacionem diu esse abolitam. Quod cum mihi is aperiret, id nil proficere sensit. Namque in Magadaburg et in presentia imperatoris nostri precepta utrisque ostenduntur, et munera nostrimet in omnibus priora esse convincuntur. Tandem predictus comes, presente suimet

[1]) Według Ursyna powiat *Teitzig* między rochlickim i koldyckim.

1018. fratre ac id audiente, hæc fatur: *Quicquid hactenus in hiis fecimus, non ob temeritatem aliquam, sed quam habuisse speravimus iusticiam. Nunc autem id omittamus.* Non longe post Ekkihardus iuvenis, ac ideo inmaturus, in burgwardo suimet Rochelenzi dicto arduas munitiones ad capiendas ibidem feras instinctu Budizlavi militis sui parat. Hoc ego postea comperiens, pacienter tuli, et ne sic agere vellet, per internuncium meimet, fratrem eius postulavi. Herimanno quoque fratri suo hæc cito questus, nil in hiis omnibus profeci, sicque stetit usque post pascha. Et quia tunc aeris serenitas et viæ oportunitas conveniebant, et in has episcopatus mei partes numquam veni, placuit mihi illuc pergere, hactenusque ignota
maj. diligenter inquirere. Mense Maio 6 Nonas eius-
2. dem ac 6 feria ad Chorun[1]) veni, ibidemque populum confluentem confirmavi. Dehinc cum in ipso itinere predictum opus laqueis et retibus magnis firmatum viderem, obstupui ac quid inde facerem cogitavi. Tandem, quia hæc instrumenta nullatenus mecum vehere potui, ex hiis partem incidi protinus iussi, rectoque itinere ad Rochelinzi tendens, paucos illic confirmavi, et decimacionem iniuste mihi abstractam et forestum banno omnibus interdicens, hæc nostræ assignavi æcclesiæ, facta pace. Tunc redii ad curtem supramemoratam, ibidemque 7 dies cum manerem, audivi, quod milites Ekkihardi meis minarentur sociis. Ibi tunc cancellarius[2]) pernoctavit mecum, et a me hæc comperiens, bene respondit. Postea congregationes multæ mihi ad nocendum a predictis satellitibus factæ, a nostris custodibus ad tempus bonum præoccupatæ sunt. Interim nuncium meimet ad imperatorem Magontiam misi, pacemque eius supplex pecii. Quam cum Ekkihardus ex sua parte promitteret, et frater suus diu a me desideratus a Polenia veniens, dextera manu sua pacifica promitteret, uterque hanc non bene servavit. Namque homines 6 flagellati ac depilati cum edificiis turpiter mutilatis approbant, qualiter tanti seniores ab aliis precaveri debeant. Satellites eorum more solito in me non modo exarsere, verum etiam aliis melioribus nocuere. Archiepiscopum etenim Geronem in Wirbini et Sifridum comitem in Nicici[3]) pecierunt, et in quantum eis placuit, abstulerunt.

15. Iste annus nova nuncupacione terræ mocio vel magna contricio ex rei veritate apellari potest. Ineffabilis enim tribulacio mundo instabili exortata habitatores eius undique turbavit, cuius partem predixi, et tunc quæ preterieram alte gemitu tracto explicam. Balderici presulis et Cameracensis episcopi milites poene omnes predicta oppecierunt in insula, et in proximis tribus provinciis non supererat una domus, ubi saltem non deesset habitator unus. Post tempora Caroli in una die vel anno aliquid in hiis regionibus tale non accidit, sicut vetustas asserit. Quomodo umquam ceciderunt tales viri absque dampno hostili? Sed nullus id miratur, qui hoc rite meditatur, quia is nil potest pugnare, quem

---

[1]) Dziś *Kohren* miasteczko koło *Rochlitz*. [2]) Günther, Hermana i Ekarda margrabiów brat, był kanclerzem cesarskim od r. 1008 — 1024, poźniej arcybiskupem salcburskim. [3]) Ursyn upatruje ślad tego miejsca w wiosce *Nischwiz*.

culpa sui gravis vindicta Dei nititur deprimere. Hic inexuperabilis casus postea cito obliviscatur; quia Godefridi ducis auxilio Athelboldus antistes cum Thiedrico hoste reconciliatur; et hoc venit non ex voluntate sua, sed ex necessitate summa. Non erat enim istius regionis ullus prepotens defensor, si amplius insurgeret inimicus acrior. Si damnum hoc ex consensu divino factum est, quis potest ulcisci? sin autem, quis vindicatore insanabilior illo? Nunc ut sanctus abba Columbanus in morte magni inperatoris Caroli fecit, ita nos stringamus lacrimas precesque fundamus proficuas.

16. Nec tacendum est, quod in Ruscia contigit lugubre damnum. Bolizlavus namque cum grandi exercitu peciit, multumque ei nostro famine nocuit. Mense etenim Iulio et 11 Kalendas Augusti predictus dux ad quendam fluvium[1]) veniens, ibidem exercitum suimet castrametari pontesque necessarios parare iubet. Iuxta quem rex Ruscorum[2]) cum suis sedens, futurum duelli invicem condicti eventum sollicitus expectabat. Interim Poleniorum provocacione hostis presens ad bellum excitatur et ab amne, quem tuebatur, exinopinata prosperitate fugatur. Ex hoc rumore Bolizlavus extollitur, et consocios parari et accelerare rogans, fluvium, etsi laboriose, velociter transcendit. Inimica autem acies contra turmatim ordinata, patriam defendere suam frustra nititur. Namque in primo conflictu cedit, ac numquam postea fortiter resistit. Ibi tum cesa est innumera multitudo fugiencium et parva victorum. Hericus miles inclitus[3]) ex nostris oppetiit, quem inperator noster in vinculis diu retinuit. Ex illa die Bolizlavus optata prosperitate inimicos palantes insequitur, et ab incolis omnibus suscipitur multisque muneribus honoratur. Interea quedam civitas, fratri suo[4]) tunc obediens, a Iarizlavo vi capitur, et habitator eiusdem abducitur. Urbs autem Kitava[5]) nimis valida ab hostibus Pedeneis[6]) ortatu Bolizlavi crebra inpugnacione concutitur et incendio gravi minoratur. Defensa est autem ab suis habitatoribus, sed celeriter patuit extraneis viribus; namque a rege suo in fugam verso relicta, 19 Kalendas Septembris Bolizlavum, et quem diu amiserat, Zentepulcum seniorem suum, cuius gratia et nostrorum timore omnis hec regio conversa est, suscepit. Archiepiscopus civitatis illius cum reliquiis sanctorum et ceteris ornatibus diversis hos advenientes honoravit in sancte monasterio Sofhiæ, quod in priori anno miserabiliter casu accidente combustum est. Ibi fuit noverca regis predicti, uxor, et 9 sorores eiusdem, quarum unam[7]) prius ab eo desideratam antiquus fornicator Bolizlavus, oblita contectali sua, iniuste duxerat. Ineffabilis ibi pecunia ei ostenditur, cuius magna pars hospitibus suis ac fautoribus distribuitur, quedam vero ad patriam mittitur. Fuerant in auxilio predicti ducis ex parte nostra trecenti, et ex Ungariis quingenti, ex Petineis autem mille viri. Omnes hii tunc domum remittebantur, cum indigenas adventare, fideles sibi apparere, senior prefatus letabatur. In magna

1018.

sierp. 14.

---

[1]) Bug. [2]) Jarosław wielki. [3]) Por. wyżej VII. 11. [4]) Bolesława zięciowi a bratu Jarosława, Świętopełkowi. [5]) Kijów, na str. 311 nazwany *Cuiewa*. [6]) Pieczyngów. [7]) Predysławę.

1018. hac civitate, que istius regni caput est, plus quam quadringente habentur eclesiæ et mercatus 8, populi autem ignota manus, quæ sicut omnis hæc provincia ex fugitivorum robore servorum huc undique confluencium, et maxime ex velocibus Danis, multum se nocentibus Pecinegis hactenus resistebat et alios vincebat. Hac elatus prosperitate Bolizlavus, archiepiscopum predictæ[1]) ad Iarizlavum misit, qui ab eo filiam suimet reduci peteret, et uxorem suam cum noverca et consororibus reddi promitteret. Post hæc dilectum abbatem suum Tuni ad nostrum inperatorem cum magnis muneribus misit, ut suam amplius gratiam et auxilium acquireret, et se cuncta sibi placencia facturum indicaret. Ad Greciam quoque sibi proximam nuncios misit, qui eiusdem imperatori bona, si vellet fidelis amicus haberi, promitterent; sin autem, hostem firmissimum ac invincibilem fieri intimarent. Inter hæc omnia omnipotens Deus assistat medius, et quid sibi sit placitum et nobis proficuum, clementer ostendat. In diebus illis Udo comes, nepos meus, Hirmanum, coequalem sibi tam in nobilitate quam in potestate, cepit, et invitum in suam municionem duxit. Ob hoc vereor aliquam filicem periculosam oriri, quæ vix aut nullatenus possit eradicari.

17. De imperatore nostro nunc sermo mihi oriatur, qui de invisa expedicione[2]) reversus, nil de promissis percepit, sed parum sibi renitentibus nocuit. Huius miles egreius atque fidelis, dux Thiedricus[3]), cum ab eo separatus domum pergere voluisset, a quodam seniore, Stephano nomine, cesaris atque suimet, ut patuit, inimico, locis impugnatur abditis; et cum iam victor existeret, milite in predam cadente, iterum initur, et pro dolor! superatus, cum paucis effugit. Hæc fuit ei in talibus secunda temptacio; et faciat Deus, ut non eveniat illi tercia periclitacio. Inperator noster cum de his omnibus efficeretur certus, unum in Suevia regione colloquium de re publica habuit, et mox per Renum sollicitus descendit. Namque cooperatores eius et regni suimet columne maxima parte, pro dolor! ceciderе, sibique grave pondus occultum fidei simulatores occultis resistere insidiis per extraneos nituntur, ut non liceat ei libertate congruenti inperare, eorumque iniustam temeritatem in aliquo minorare.

[1]) rozumie się *ecclesiæ*. [2]) t. j. z Burgundyi. [3]) wyższej Lotaryngii.

NAGROBEK BOLESŁAWA CHROBREGO.

1025 — 1034.

Jeszcze na początku wieku XV widziano nagrobek ten w kościele katedralnym poznańskim wyryty in lapide marmoreo. *Uważano go już wtedy za pomnik dawny i wiarogodny, a Jerzy Merkil, pisarz miejski poznański, powołał się nań w urzędowem świadectwie (Lites et res gestæ Crucif. II. 145). W roku 1490 Stanisław Streczaka, benedyktyn tyniecki, pisząc tak zwane* Gesta Romanorum, *przy wzmiance o czynach Bolesława Chrobrego wypisał ten nagrobek. Później przerabiano kilkakrotnie pomnik grobowy Chrobrego w katedrze poznańskiej znajdujący się, przy czem i napis jego ulegał niejakim zmianom. Nie wiemy wszystkich tych zmian; wiadomo tylko z wizyty katedry poznańskiej przez Wojciecha Tolibowskiego, biskupa odbytej, że w roku 1660 widać było na grobowcu osobę króla wyrzeźbioną na kamieniu, a po brzegach tego kamienia napis wyryty we dwa rzędy. Odnawiała i przemieniała grobowiec kapituła poznańska kolejno w latach 1664, 1744 i 1766, zdobiąc go w różne godła, aż nakoniec zniszczony on został, ile się zdaje, w pożarze tej katedry roku 1772. Napis jego oglądał w drugiej połowie XVI wieku Stanisław Sarnicki i przytoczył z niego parę wierszy (Annal. Polon. VI. 5). Podali go zaś całkowicie w XVII i XVIII wieku: Stanisław Łubieński (Series episcop. Ploc. Crac. 1642 str. 34), Starowolski (Monum. Sarm. Crac. 1655 str. 447), Tolibowski Wojciech w pomienionej wizycie, z opuszczeniem jednak dwoch wierszy; Krysztof Hartknoch (Respublica Polonica Frankf. et Lips. 1687 str. 39), Mikołaj Załaszowski (Jus regni Poloniæ. Posn. 1700 — 1701 tom I. str. 607) i Stanisław Patelski (Memoriale Epitaphiorum Posn. 1762. D 5). Odpisy ich zresztą nie wiele się różnią od siebie, a co do materyału pomnika, powiada Załaszowski, że był z białego, prostego kamienia, a Patelski że z kamienia ciosowego wyrobiony.*

Wydaję ten nagrobek według Stanisława Streczaki kodexu tynieckiego, z którego odpisał mi go z największą dokładnością roku 1847 Jan Szlachtowski. Kodex ten spłonął w pożarze biblioteki uniwersytetskiej lwowskiej roku 1848. Był papierowy, w czwartce, znacznej objętości. Zawierał kilka różnych dzieł, których karty były osobno liczbowane, w takim porządku: 1) Speculum regulæ sanctissimi patris nostri Benedicti. *2)* Viridarium presbiterorum. *3)* Stella clericorum. *4)* Sermones. *5)* Gesta Romanorum. *W tem ostatniem dziełku które było całe jedną i tąsamą ręką z XV wieku pisane, znajdował się ustęp o Bolesławie Chro-*

brym; w nim na karcie 14 stronicy odwrotnej, po słowach: Vixit autem Boleslaus sexaginta annis in regno suo ut p(o)n(i)t(ur) in epitaphio, *dano nadpis głoskami większemi:* Epitaphium Chabri Boleslai, *i przytoczono ten nagrobek. Same zaś* Gesta *zakończono na karcie 67 temi słowami:* Et sic est finis istius boni operis, scilicet Gesta Romanorum. Finitum per **Stani** præponendo, **slav** his adjungendo, ultimum **s** fini dando, quæ scripsi his nomen pando. **Stre** jungendo, **cza** ponendo, **k** et **a** finiendo, cognomen vobis pando, Deum verum colendo. Sub annis domini *MCCCC* nonagesimo; *i t. d. Myłki niektóre pisarskie sprostowałem z odpisu Łubieńskiego, a różnice wykazuję u dołu, oznaczając głoską* T *rękopism tyniecki, zaś głoskami Ł i Z, Łubieńskiego i Załaszowskiego odpisy.*

EPITAPHIUM CHABRI BOLESLAI.

HIC IACET IN TUMBA — PRINCEPS, GENEROSA COLUMBA.
CHABRI TU ES DICTUS, — SIS IN ÆVUM BENEDICTUS.
FONTE SACRO LOTUS, — SERVUS DOMINI PUTA TOTUS,
PRÆCIDENS COMAM — SEPTENII TEMPORE, ROMAM.[1])
TU POSSEDISTI — VELUT VERUS ATHLETA CHRISTI
REGNUM SCLAVORUM, — GOTHORUM[2]) SIVE POLONORUM.
CÆSAR PRÆCELLENS — A TE DUCALIA PELLENS
PLURIMA SIBI — DONA, QUÆ PLACUERE TIBI,
HINC[3]) DETULISTI, — QUIA DIVITIAS HABUISTI.
INCLYTE DUX, LAUS — TIBI, STRENUE BOLESLAE!
PERFIDO[4]) PATRE — NATUS ES, SED CREDULA MATRE;
VICISTI TERRAS — FACIENS BELLUM QUOD GUERRAVERAS,[5])
OB FAMAMQUE BONAM — TIBI CONTULIT OTTO CORONAM,
PROPTER LUCTAMEN[6]). — SIT TIBI SALUS. AMEN.[7])

Przedz. II, *wiersz* 1 generosa• gloriosa *Ł;* veneranda *Z.* — *Przedz.* I, *wiersz* 3 sacro lotus• suo lotus sacro *T.* — *Przedz.* II, *wiersz* 5 verus• *niema Ł i Z.* — *Przedz.* II, *wiersz* 6 sive• seu *Ł i Z.* — *Przedz.* I, *wiersz* 8 sibi• *opuścił Streczaka, i dodał potem swoją ręką nad wyrazem* dona. *Miara wiersza wskazuje, że pierwotnie przed* dona *stać musiało.* — *Przedz.* I, *wiersz* 9 Hinc• Huic *Ł i Z.* — *Przedz.* I, *wiersz* 10 laus Tibi• tibi laus *T. Ł i Z* — *Przedz.* II, *wiersz* 10 strenue• serenissime *Ł i Z.* — *Przedz.* II, *wiersz* 11 Natus es• Tu es *T;* natus *Ł i Z.* — *Przedz.* II, *wiersz* 12 quod guerraveras• quoque guerras *Ł i Z.* — *Przedz.* I, *wiersz* 13 famamque• famam *Ł i Z.*

OBJAŚNIENIA

do nagrobku Bolesława Chrobrego.

[1]) Był zwyczaj u xiążąt chrześciańskich posyłać ucięte włosy swoje do Rzymu na znak uległości stolicy apostolskiej. Tak powiada Anastazy bibliotekarz o Bogorysie xięciu bołgarskim: *In tantum autem pietas crevit principis et abundabat circa beatum Petrum venerationis affectu, ut quadam die manu propria capillos suos apprehenderet, et contemplantibus cunctis se Romanis missis* (legatis) *tradiderit, dicens: Omnes primates et cuncti populi Vulgarorum terræ cognoscant, ab hodierno die me servum fore post Deum beati Petri et ejus vicarii. Mansi Coll. Concil.* XVI str. 11. Włosy Bolesława Chrobrego, jak mówi autor nagrobku, słano do Rzymu w jego siedmiolecciu, a trzeba uważać że siedmiolecie to przypadało właśnie w roku 973, w którym założono biskupstwo pragskie i granice jego przez znaczną część Polski, mianowicie przez ziemie krakowskie aż po źródła Bugu i Styru rozciągniono, biskupem zaś mianowano Detmara. Wszystko to, jak roczniki polskie i Długosz upewniają, stało się za naleganiem Dobrówki: *Ecclesia pragensis primo cœpit habere episcopum ex ammonitione Dobrowcæ. Ann. Thraskæ ms. ad ann.* 974. cf. Dług. Hist. II. 101 — 102. Prawdopodobnie tedy przez tegoż Detmara posłano włosy młodego Bolesława papieżowi.

[2]) Pisarze chrześciańscy Hieronim, Orozyus i inni nazywają Gotami starożytnych Getów ilirskich którzy, jak wiadomo, nic spólnego ze skandynawskim ludem Gotów nie mieli. W tem to, jak się zdaje, znaczeniu użył imienia Gotów autor nagrobku, rozumiejąc tu owych mieszkańców Iliryku, których także Miersua i Wincenty uważali za naszych przodków i dziejami ich kroniki polskie rozpoczynają.

[3]) Rocznikarz kwedlinburski mówi: *Otto summo conamine a duce slavonico Bolizlavone susceptus, xeniis omnigeni census ubique terrarum studiosissime quæsiti obsequialiter donatur.* Pertz III. 77. Zwożono więc z różnych stron Polski dary do Gniezna, i na to wskazuje w nagrobku wyraz *hinc* świadczący, że je i z Poznania zabierano.

[4]) Spółcześni cudzoziemcy uważali naszego Mieczysława I poniekąd jeszcze za poganina. Thietm. IV. 35. Matylda w liście swoim do Mieczysława II powiada, że pierwiastkiem i źródłem religii chrześciańskiej w Polsce był ojciec jego, to jest, Bolesław Chrobry. Zgodnie z nimi wyraża się o Mieczysławie I, jakoby poganinie, autor nagrobku, i nic w tem nie ma dziwnego, gdy podobneż zdanie powtórzone jest nawet kilkakrotnie w dziełach Długosza Hist. II. 173 — 174. Catal. Archiepp. Gnesn. ms. Ossol. nr. 619 p. 31.

[5]) Słowa *quod guerraveras* (od *guerrare* wojnę wypowiadać, oznajmiać) w rękopismie tynieckim skrócone i nieco zamazane, nie bez trudności odczytałem. Autor podnosi tę okoliczność, że Bolesław wojnę wypowiadał, tylko bowiem tego rodzaju wojna, *bellum guerratum*, czyli *guerra guerrata*, jak ją podówczas nazywano, mogła być zaszczytna; gdy przeciwnie wojnę niewypowiedzianą, *bellum furtivum*, potępiano słusznie, jako rodzaj rozboju.

[6]) Do objaśnienia wyrazów *propter luctamen* służy wiadomość następująca: *Bolizlaus, rex christianissimus, cum Ottone tertio confœderatus, omnem vi Sclavaniam subiecit, et Ruziam* (Rugiam) *et Pruzzos, a quibus passus est sanctus Adalbertus, cuius reliquias tunc Bolizlaus transtulit in Poloniam;* mówi spółczesny scholiasta Adama bremeńskiego, u Pertza VII. 318. Tożsamo Helmold Chron. Slav. I. 15. *Eodem tempore Boleslaus christianissimus rex, confœderatus cum Ottone III omnem Slaviam, quæ est ultra Oderam, tributis subiecit.*

[7]) Przed nagrobkiem samym powiada Streczaka: *Vixit autem Boleslaus sexaginta annis, ut ponitur in epitaphio.* Z tych słów zdawałoby się, że oprócz wierszów nagrobkowych wyryty był tamże wiek Bolesława Chrobrego, który przepisywacze nagrobku opuścili. Lelewel w dziełku: Grobowy napis Bolesława; Poznań 1857 str. 33 mniema, że wiek ten wyrażony był sposobem chronostychu, czyli głoskami większemi ostatniego wiersza, które razem zliczone czyniły ilość 58, bo według ścisłego obliczenia tyle tylko lat żył Bolesław. Wszakże wypada tu zrobić uwagę, że właśnie w drugiej połowie ostatniego wiersza niedostaje dwoch zgłosek do zwykłej miary; jeśli więc przypuścimy, że dwuzgłoskowy wyraz został tu uroniony przez prędkie przepisywanie, natenczas mogłaby się znaleść w tym wierszu i owa dwójka brakująca dziś do krągłej liczby 60, którą widział Streczaka. Zdaniem tedy Lelewela wiersz ostatni był na pierwotnym nagrobku tak wypisany:

SIT TIBI SALVS.

List Matyldy.

Rękop. perg. bibl. w Berlinie przy kośc. ś. Jadwigi.

...ów Purchard w Cedinie

LIST MATYLDY DO MIECZYSŁAWA II.

około r. 1027.

Matylda, córka Herimanna xięcia Swewów, składała w darze naszemu Mieczysławowi II około roku 1027 xiążkę liturgiczną: Ordo Romanorum, *znaną dziś pod imieniem* Pseudo-Alcuin. *Z tego powodu napisała do niego ten list poświętny, w którym tłumaczy się ze swego zamiaru, a zarazem podaje ciekawe i ważne dla dziejów szczegóły o Mieczysławie. Wpisany został ten list na początku xięgi, a po nim bezpośrednio umieszczony wizerunek dawczyni samej i obdarzonego, jak je ówczesna ręka zakonnego artysty nakreślić zdołała, z takowym u góry dwuwierszem:*

Hunc librum regi, Mahthilt donat, Misegoni,
Quam genuit clarus Sueuorum dux Herimannus.

Rękopism ten, dziś 83 kart pergaminowych w 4ce liczący, znajdował się w bibliotece opactwa Cystersów w Neuenzell *w Łużycach dolnych, nad Odrą, gdzie go w pierwszej połowie zeszłego wieku widział, i użytkował z niego Jan Krysztof Pesler. Później dostał się wraz z innemi xięgami do biblioteki kościoła ś. Jadwigi w Berlinie. Wydał go najprzód Edward hr. Raczyński w dziele swojem: Wspomnienia Wielkopolski; Poznań 1842 t. I. str. 7, załączywszy oraz rycinę; i w tymże jeszcze roku wydał go znowu bardzo starannie Filip Antoni Dethier w Berlinie z podobizną i swojemi postrzeżeniami, pod napisem:* Epistola inedita Mathildis. *Od owego czasu zatracił się gdzieś ów rękopism, i gdym w roku 1857 zwiedzał bibliotecznkę berlińską przy kościele ś. Jadwigi, już go tam nie było. Wydaję więc tu ten list według Dethiera.*

Domno M(isegoni) virtutis veræ cultori verissimo, regique invictissimo, M(ahthildis) suppremum in Christo gaudium, ac felicem super hoste triumphum.

Quoniam tibi divina gratia regium nomen pariter et honorem concessit, arteque regnandi ad id necessaria honestissime ditavit, felici inceptu, ut audivi, ipsi divinitati regni tui primitias devoto pectore consecrasti. Quis enim prædecessorum tuorum tantas erexit æcclesias? Quis in laudem dei totidem coadunavit linguas? cum in propria et in latina deum digne venerari posses, in hoc tibi non satis, grecam superaddere maluisti. Hæc et huiusmodi studia te, si in finem perseveraveris, beatissimum prædicant, teque non adeo humano quam divino iudicio electum, ad regendum populum sanctum dei veracissime testan-

tur, qui in judicio providus, in bonitate conspicuus, in universa morum honestate præclarus haberis; viduis ut vir, orphanis ut pater, egenis et pauperibus incorruptus defensor ab omnibus comprobaris, non considerando personam pauperis, vel venerando vultum potentis; sed libra iustitiæ quæ proponuntur cuncta examinas, Christi procul dubio militem cum beato Sebastiano, sub regalis vestitus cultu ducis absconditum. Deo tantum ut restituas animas diabolica fraude deceptas, qui talentum tibi commissum reportare centuplicatum vehementer anhelas, auditurus beatam vocem qua dicitur: *Euge serve bone et fidelis,* et cætera. Paternis nempe exemplis ammonitus totus pene versaris in cœlestibus, qui in illa mundi parte, quam regis, quasi quidam fons et origo sanctæ catholicæ et apostolicæ extitit fidei[1]). Nam quos sancti prædicatores corrigere non poterant verbo, ille insecutus est ferro, compellens ad cænam dominicam barbaras ac ferocissimas nationes[2]).

Mat. 25. 23.

Hunc autem librum ideo tibi direxi, ne quid in divinis officiis incognitum foret tuæ regiæ dignitati, sciens te spiritali prærogativa præditum, procul dubio habere acceptum. In quo quid significent varietates, quæ per diversa tempora in eisdem recoluntur officiis, curiosus lector facile reperiet. Deus omnipotens, cuius constitutione regali diademate coronatus es[3]), ipse tibi spacium vitæ palmamque victoriæ largiendo, cunctis efficiat hostibus fortiorem. Ad velle vale.

RYXY ZAPIS
KOŚCIOŁOWI KOLOŃSKIEMU Ś. URSZULI
1030 — 1035.

Przed sto kilkadziesiąt laty wydał go Aubert Miraeus w dziele swojem: Opera diplomatica; Bruxellis *1723 tom II. str. 1131, z historyi ś. Urszuli. Wydaję go tu według Miraeusa.*[4])

In memoriam et laudem sanctissimæ et individuæ trinitatis, omniumque sanctorum dei. Quamplurimi dei fidelium ecclesiis dedicari se de suis rebus a deo collatis sibi, et præstitis effecerunt; hoc autem vel ob amorem futurorum bonorum, seu metum infernalium tormentorum, quibus condigne remunerandi, prout gesserunt, sive bonum sive malum, cum venerit qui venturus est, actus cujuscumque nostrum. Quod ego Richeza sæpe animo volvens, et mutua confabulatione cum amicis meis disserens, insuper animata a domino

[1]) Por. str. 320 w. 11, *perfido patre natus.* [2]) Por. str. 322 przyp. 6. [3]) O koronacyi Mieczysława II por. Roczn. kwedl. pod r. 1025, hildesh. pod 1028 (u Pertza III. 90. 97). [4]) Miraeus taki daje mu nadgłówek: *Richeza regina Poloniæ, regno extorris se ipsam tradit in ancillam ecclesiæ S. Ursulæ Coloniæ (quæ nunc collegiata nobilium Canonicarum) circa annum 1030.*

archiepiscopo Piligrimo, cum essem ingenua, deliberavi esse ancilla, et sub tributo. Quia vero post pusillum facillime quocumque casu obliviscimur, quod hodie factum fuerat, manuscripto petii fieri memoriale, quatenus sic sit manifestum tam futuris, quam presentibus Christi fidelibus, quomodo vel quo facta sim sub tributo.

Ego enim Richeza, alicujus cupida cum essem patrocinii ab insurgentibus in me, archiepiscopum Piligrimum advocatum feci in omnibus, nullo excepto exclusove, donans me in urbe Colonia ad sanctas virgines, ea professione, videlicet, quatenus singulis annis persolverem duas denariatas ceræ, et ut mei posteri sint ejusdem conditionis.

Post obitum etiam id statui, ut videretur (*redderetur?*) ad altare supradictarum virginum mea pretiosa vestis, seu meorum successorum, videlicet quæ fuerit elaborata nendo vel texendo, nec deinceps sumus ulli conditioni subditi, sed nostri sumus liberi arbitrii.

Ad meam traditionem testes idonei præsentes fuerunt, quorum subscripta tenentur nomina. Archiepiscopus Piligrimus. Comes Cathelo frater ejus. Idelolphus Præpositus.

Z DAMIANIEGO ŻYWOTU Ś. ROMUALDA.

około r. 1040.

Święty Romuald, syn Sergiusa, pochodził z rodu xiążęcego, a rodził się w Rawenie. Wstąpił w młodym wieku do zakonu benedyktyńskiego w Klasc koło Raweny; lecz sposób życia ówczesny tych zakonników wydał mu się za wygodny. Po trzech więc latach udał się na puszczę, i żył samotnie, bogobojnie, a nadzwyczaj surowo. Jako mąż uznanej powszechnie świątobliwości założył w ciągu długiego życia swego bardzo wiele klasztorów, i wychował mnóstwo uczniów dając im surowszą, przez siebie praktykowaną, regułę i nazwę Kamedułów. Jednym z tych uczniów jego był ś. Bruno, apostoł Prus; drugim Bolesław, naszego Bolesława Chrobrego syn najmłodszy. Oddał go był ojciec na wychowanie Romualdowi, a ten skłonił go do wdziania sukienki zakonnej, którą wszakże poźniej złożył po otrzymanym już stopniu dyakona. Sprowadzał też Chrobry od ś. Romualda zakonników do Polski, i za ich pośrednictwem porozumiewał się z Rzymem, ztąd nie jest dla nas obojętne to, co tego świętego męża tyczy się. Rok jego urodzenia niewiadomy; umarł zaś roku 1027 w wieku bardzo podeszłym. W niewiele lat po jego śmierci, mianowicie około roku 1040, rodak jego i naśladowca, Piotr Damiani, znany poźniej jako kardynał i biskup ostyjski, a wtedy jeszcze w klasztorze ś. Wincentego blisko przesmyku alpejskiego zwanego Petra pertusa *zostając, skreślił jego żywot. Powiada on we wstępie:* Ecce enim tria iam fere lustra transacta sunt, ex quo beatus Romualdus deposito carnis honere, ad æthera regna migravit; et nemo adhuc ex huiusmodi sapientibus extitit, qui de tot mirabilis vitæ eius præconiis pauca saltim

historico stilo digereret, et avidissimæ devotioni fidelium satisfaciens, ad communem utilitatem recitanda legivo sanctæ ecclesiæ traderet. *To tedy dało mu powód, że sam się wziął do opisania jego żywotu. Jak dalece zaś jest prawdomowny, a przeto zasługujący na wiarę, to widzieć można z następujących jego słów:* Nonnuli enim Deo se deferre existimant, si in extollendis sanctorum virtutibus mendacium fingant. Hi nimirum ignorantes Deum nostro non egere mendacio, relicta veritate, quæ ipse est, falsitatis ei putant se placere posse commento. Quos bene Jeremias redarguit dicens: Docuerunt linguas suas loqui mendacium: ut inique agerent, laboraverunt *itd.*

Jer. 9. 5.

Z tego żywotu daję tu kilka ustępów odnoszących się do dziejów Polski i sąsiednich Węgier. Daję takowe według wydania Jerzego Waitza (w zbiorze percowskim IV. str. 846 — 854) który miał pod ręką kodex pergaminowy paryski (Kolbert. 284) z wieku XIV, tudzież hejdelberski pergaminowy z XIII wieku, nakoniec wydanie Konstantyna Kaetana. Mimo to jednak uczułem potrzebę, powołać w jednem miejscu wydanie żywotu tego najpierwsze, Suryusa, i wskazać niektóre różnice rękopismów paryskiego i hejdelberskiego, które głoskami początkowemi P. *i* H. *oznaczam.*

26. Romualdus igitur cum eo, quem prædiximus, Tammo, et cum Bonifatio[1]) viro clarissimo, quem nunc felicissimum martirem se habere Russiana[2]) gloriatur ecclesia, et cum aliis conversis Teutonibus, a Tiburis opido ad monasterium sancti Benedicti, quod in Cassino constitutum est monte, devenit. Ibi nempe graviter infirmatus est, set cito ex divina misericordia convaluit. Habebat autem equum satis egregium, quem sibi Busclavi[3]) Sclavonici regis filius dederat, factus ab eo monachus. Hunc vir sanctus humilitatis studio permutavit, et lucroso concambio asinum laudabilis negotiator accepit. Nimio quippe Redemptoris nostri desiderio, qui asellæ tergo consederat, vir venerabilis hoc ipsum animal libentius equitabat. Cum his igitur omnibus superius nominatis Romualdus ad Pereum[4]), ubi dudum habitaverat, rediit. Ibi denique his et aliis multis fratribus aggregatis et per

Przedz. I, *wiersz* 4 Russiana• Rusiana H. — *Przedz.* I, *wiersz* 10 Busclavi• bluscavi P; Boleslavinus *Suryus.*

[1]) Brunonem, który miał drugie imię, Bonifacy; obacz wyżej str. 184. [2]) Wyraźnie *Russiana* albo *Rusiana*, jak ma rękopism hejdelberski, zdawałoby się wskazywać na Rugię, którą wtedy Ruzyą nazywano; a jednak, o ile wiemy, Bruno był głównie apostołem Prus. [3]) Suryus ma tu *Boleslavinus*, to jest, imię Chrobrego syna, który jak to z Thietmara (str. 263) widzieliśmy, nosił imię ojcowskie. Imię syna znachodził w tem miejscu takoż Hieronim z Pragi, mówi on bowiem w swoim żywocie Romualda (VIII. 45): *Habebat autem pater sanctus equum satis egregium, quem sibi Briscam Charvaciæ et Bulgariæ regis filius, factus ab eo monachus dederat.* Że naszego Bolesława zrobił xięciem bołgarskim, to rzecz inną; ale w imieniu, aczkolwiek przekręconem, dopatrywał syna nie ojca. [4]) koło Raweny.

cellas singulas constitutis, tanto fervore heremiticæ conversationis rigorem et in se et in aliis tenuit, ut illorum vita omnibus, ad quos fama eorumdem pervenire poterat, mirabilis haberetur. Quis enim non obstupesceret, quis non immutationem divinæ dexteræ prædicaret, cum vidisset prius homines sericis, immo deauratis vestibus indutos, crebris obsequentium cuneis constipatos, omnium delitiarum affluentiis assuetos, nunc eos cerneret, uno birro contentos, inclusos, discaltiatos, incultos, et tanta abstinentiæ ariditate contritos? Faciebant autem omnes opera manuum, alii scilicet cochlearia, alii nebant, alii retia nectebant.

27. Quorum tamen omnium vitam beati Bonifatii conversatio longius transcendebat. Hic denique regis fuerat consanguineus et ita carus, ut rex illum non alio vocaret nomine nisi anima mea.[1]) Erat autem adprime liberalium artium doctrinis instructus, maximeque in modulationis musicæ studiis approbatus. Hic itaque cum in capella regia moraretur, videns ecclesiam antiqui martiris Bonifatii, mox exemplo sui æquivoci ad martirii desiderium provocatus, ait: *Et ego Bonifatius vocor; cur ergo etiam ipse Christi martir esse non debeo?* Deinde quoque iam monachus factus, tanta se abstinentiæ frugalitate constrinxit, ut sæpe dominicis diebus et quinta tantum feria per ebdomadam manducaret. Nonnumquam vero si urticarum vel etiam veprium cerneret densitatem, illuc se proiciens volutabat. Ex quo cum quidam frater aliquando eum corriperet, dicens: *Ypocrita, quare hoc ad captandos popularis auræ rumores coram omnibus facis?* nihil aliud respondit: *Tui sint confessores, mei sint martires.* Cum vero post diuturnam heremiticæ conversationis vitam ad prædicandum iam ire disponeret, Romam primitus pergere studuit, et ab apostolica sede consecrationem archiepiscopatus accepit. Retulit michi quidam senex monachus, qui eum illuc comitatus de Ravennæ finibus fuerat, quia in toto illo itinere vir venerabilis cum omnibus quidem qui eum sequebantur pedester ibat, set ipse iugiter psallens, et ceteros longe præcedens, nudis semper pedibus incedebat. Pro labore quidem itineris cotidie comedebat, set per singulos dies de medio pane et aqua vivens, in diebus festis, ignoto videlicet omni liquamine, cotidiano victui poma quælibet vel herbarum radices addebat. Postquam autem consecratus est, cotidie observabat et monasticum pariter et canonicum in celebrandis horarum offitiis ordinem. Cum vero iam ultramontanos peteret fines, equo quidem vehebatur, set venerabilis pontifex, sicut dicitur, nudis cruribus semper et plantis adeo intolerabilem frigidissimæ regionis tolerabat algorem, ut volens descendere vix pedem ab subhærente ferro disiungeret, nisi aqua prius calida subveniret. Ad gentiles autem postremo perveniens, cum tanta cœpit fervidi pectoris constantia prædicare, ut iam nullus ambigeret, quia vir sanctus martirium flagitaret. Illi vero timentes, ne, sicut post martirium beati Adelberti, coruscantibus miraculorum signis, Sclavonicæ gentis plerique conversi 1001. 1009.

[1]) W tem miejscu miał autor widocznie w myśli innego Brunona, który został papieżem pod imieniem Grzegorza V.

1009. sunt, ipsis quoque similiter eveniret; longo tempore a beato viro manus artifitiosa malitia reprimunt, et cupidissimo mori, nolentes eum occidere, crudeliter parcunt. Cumque ad regem Russorum vir venerabilis pervenisset, et constanti animo prædicationi vehementer insisteret, videns eum rex squalidis vestimentis indutum, nudis pedibus incedentem, opinatus est, quia vir sanctus talia non religionis causa proferret, set idcirco potius ut pecunias congregaret. Promisit ergo sibi, quia, si ab huiusmodi vanitate recederet, ipse paupertatem eius largissima divitiarum liberalitate ditaret. Bonifatius itaque mox ad hospitium sine mora revertitur, pretiosissimis pontificalibus ornamentis decenter induitur, et sic ad regis palatium denuo præsentatur. Rex autem videns eum tam decoris vestibus adornatum, ait: *Nunc scimus, quia te ad vanam doctrinam non paupertatis inopia, sed veritatis impulit ignorantia. Veruntamen si vis vera credi quæ asseris, erigantur duæ excelsæ lignorum catastæ, brevissimo a se interstitio separatæ; et igne subposito cum vaporatæ fuerint, ita ut utriusque struis unus ignis esse videatur, tu transi per medium. Quod si læsus ex aliqua parte fueris, ipsis te penitus consumendum ignibus tradimus. Sin autem, quod credi non potest, sanus evaseris, omnes nos Deo tuo absque ulla difficultate credemus.* Cumque hoc fœdus non solum Bonifatio set et cunctis qui aderant gentilibus placuisset, Bonifatius ita vestitus velut missarum sollempnia celebraturus, prius cum sanctificata aqua et incenso thure undique perlustrans ignem, deinde stridentes flammarum globos ingressus, ita exivit illæsus, ut nec minimus capitis eius capillus videretur exustus. Tunc rex et ceteri, qui huic spectaculo interfuerant, catervatim se ad pedes beati viri proiciunt, indulgentiam lacrimabiliter petunt, baptizari se instantissima supplicatione deposcunt.[1]) Cœpit itaque tanta gentium multitudo ad baptisma confluere, ut vir sanctus ad spatiosum quendam lacum pergeret et in ipsa aquarum habundantia populum baptizaret. Decrevit autem rex, ut regnum relinquens filio, ipse, quamdiu viveret, se a Bonifatio nullatenus separaret. Frater autem regis cum ipso pariter habitans, dum nollet credere, absente Bonifatio ab ipso rege peremptus est. Alius vero frater, qui iam a regis erat cohabitatione divisus, mox ut ad eum vir venerabilis venit, audire eius verba noluit; set de conversione fratris nimia adversus eum ira succensus, continuo comprehendit; deinde timens, ne, si vivum teneret, rex eum de manibus eius eriperet, in sua præsentia, circumstante non parva hominum multitudine, decollari præcepit. Statim vero et ipse cæcatus est, et tantus eum cum omnibus qui adstabant stupor oppressit, ut nec loqui nec sentire nec aliquod humanitatis offitium agere aliquatenus potuissent, set cuncti velut lapides rigidi et immobiles permanerent. Rex autem hoc audiens, nimio dolore perculsus, omnino deliberat non solum fratrem occidere, set et cunctos, qui sibi tanti reatus fautores extiterant, gladiis trucidare. Set cum illic protinus advenisset, et corpore martiris adhuc in medio posito, fratrem simul cum reliquis ho-

[1]) Porównaj to z opowiadaniem Wiperta str. 229.

minibus sine sensu et motu stupefactos adstare conspiceret, hoc sibi cum suis omnibus placuit, ut prius pro eis oratio fieret, si forsitan illis divina misericordia sensum, quem amiserant, reformaret; deinde si acquiescerent credere, indulto crimine viverent; sin autem, omnes ultoribus gladiis interirent. Cum igitur et ab ipso rege et a ceteris christianis diutius fuisset oratum, non solum prior sensus stupefactis hominibus redditur, set insuper consilium quoque flagitandæ veræ salutis augetur. Nam continuo poenitentiam sui criminis flebiliter expetunt, baptismi sacramenta cum magna alacritate suscipiunt; super corpus quoque beatissimi martiris ecclesiam construunt. Verumtamen ego, si de hoc mirabili viro cuncta, quæ dici veraciter possunt, virtutum dona referre temptarem, deficeret forsitan lingua, non deficiente materia. Dum igitur Bonifatii virtus proprio indigeat stilo, idcirco tamen illum cum aliis Romualdi discipulis summotenus hic memorare curamus, ut ex eorum laude, quam magnus vir gloriosus magister eorum fuerit, demonstremus; quatinus dum celsitudo clientium auribus fidelium insonat, quam excelsus doctor eorum fuerit, ex scola quam tenuit innotescat.

28. Interea Romualdo in Pereo adhuc habitante[1]), Busclavus rex preces imperatori direxit, ut sibi spiritales viros mitteret, qui regni sui gentem ad fidem vocarent. Mox Romualdum imperator aggreditur, et concedi sibi de suis monachis, qui illuc destinari utiliter valeant, deprecatur. Ille vero nulli suorum hoc præcipere velut ex prælationis auctoritate voluit, sed in eorum voto ponens, sive manendi, sive abeundi omnibus optionem dedit. Ignorabat enim ex tam metuendo negotio voluntatem Dei; et ideo non illud suo, sed fratrum potius abitrio committebat. Interrogante igitur eos rege et humiliter obsecrante, tantum duo solummodo ex omnibus inventi sunt, qui se ultro ad eundem promptos offerunt. Quorum unus Iohannes, Benedictus alter vocabatur. Hi itaque ad Busclavum euntes, in heremo prius, eo sustentante, manere cœperunt; et ut prædicare postmodum possent, Sclavonicam linguam laboriose discere studuerunt. Septimo vero anno, cum iam loquelam terræ plene cognoscerent, unum ad Romanam urbem monachum mittunt, et per eum summæ sedis antistiti prædicandi licentiam petunt. Iniungunt etiam, ut nuntius ille aliquos secum de beati Romualdi fratribus duceret, qui heremiticæ conversationis edocti, cum eis simul in Sclavorum partibus habitarent. Busclavus autem volens coronam sui regni ex Romana auctoritate suscipere, prædictos venerabiles viros cœpit obnixa supplicatione deposcere, ut ipsi plurima eius dona papæ deferrent et coronam sibi a sede apostolica reportarent. Qui regiæ petitioni assensum penitus denegantes, dixerunt: *Nos in sacro ordine positi sumus, tractare nobis secularia negotia minime licet;* et ita relinquentes regem, ad cellam reversi sunt. Quidam vero regis agnoscentes consilium, set quid sancti viri responderint ignorantes, copiosum auri

1001.

1008?

[1]) Opuścił Romuald klasztor ten w końcu 1001 lub na początku 1002 roku; porównaj rozdział 30.

pondus, quod mittendum apostolico fuerat, secum eos detulisse ad cellulam opinati sunt. Deinde inter se conventione pacta condicunt, ut noctu heremum latenter ingressi et monachos interficerent, et pecuniam asportarent. Quos cum beati viri temptantes irrumpere persensissent, adventus eorum causam protinus agnoscentes, confessionem inter se facere et sanctæ crucis se cœpere vexillo munire. Erant autem ibi duo pueri, eorum obsequio ex aula regia deputati; qui, prout vires dabant, stare pro sanctis et furibus resistere nisi sunt. Fures vero reperto tandem aditu irruentes, extractis gladiis omnes pariter occiderunt. Tunc thesaurum anxie perquirentes, et eversis omnibus nichil invenientes, ut tanti reatus crimen obtegerent, et humana suspitio non armis set flammis potius quod factum fuerat deputaret, cellam incendere et ipsa conati sunt martirum cadavera conflagrare. Set admoti ignes, amissis naturæ viribus, nil omnino consumere ullis hominum studiis potuerunt. Ita enim eos ipsa etiam parietum materies repellebat, acsi pro lignis durissimi silices essent. Frustrati itaque fures in fugam se conferre nituntur; set et hoc illis ex divina providentia denegatur. Tota siquidem nocte per fruteta nemorum, per latitudinem saltuum, per opaca silvarum, viam anxiati sunt quærere, quam tamen nullatenus valuerunt errabundis vestigiis invenire. Set neque pugiones in vaginas recondere, arefactis brachiis, potuerunt. Ubi vero sanctorum iacebant corpora, copiosum lumen usque in diem splendescere et dulcissima angelicæ cantilenæ non desiit suavitas resonare. Adveniente autem die, quod factum fuerat, regem latere non potuit. Qui ilico ad heremum cum numerosa populi multitudine festinavit; et ne fures evaderent, facta corona hominum, totam silvam undique circumcinxit. Qui tandem reperti sunt manifesti criminis rei, et ad gladios suos adhuc ex divina ultione ligati. Rex autem, quid de eis faceret, habita consideratione deliberans, hoc postremo decrevit, ut nequaquam eos, sicut merebantur, occidi præciperet, set ferreis catenis vinctos ad sepulcra martirum destinaret; quatinus aut ibi usque ad obitum in vinculis miserabiliter viverent, aut si sanctis martiribus aliter videretur, ipsi eos sua misericordia liberarent. Qui cum ad sanctorum tumulum fuissent ex præcepto regis attracti, mox ineffabili divinitatis omnipotentia fractis sunt nexibus absoluti. Deinde facta super corpora sanctorum basilica, innumerabilia non solum tunc, sed et nunc ibi fiunt ex divina virtute prodigia.[1])

29. Imperator autem Heinricus Busclavi consilium non ignorans, undique vias custodiri præceperat, ut, si Busclavus Romam nuntios mitteret, in eius ilico manibus devenirent. Monachus ergo, qui nuper missus a sanctis martiribus fuerat, demum captus est et mox carcerali custodiæ mancipatus. Nocte vero illum angelus Domini in carcere visitavit, et consummatos esse eos, quorum legatione fungebatur, innotuit. Statimque aperto divinitus carcere, præparatum sibi esse navigium in fluvio, quem transiturus erat, asseruit; quo

[1]) Porównaj list ś. Brunona do Henryka str. 227 przedz. I, wiersz 5 — 9.

festinans monachus, angelicæ promissionis fidem veram esse probavit.

30. Dum moraretur autem Romualdus adhuc in Pereo, imperator Otto monasterium ibi ad honorem sancti Adelberti, eo suggerente, construxit. Cui contigua Classensis cœnobii prædia contulit, et ea sibi ex fiscali possessione in Firmensis monarchiæ partibus recompensavit. Abbate ergo illic ex Romualdi discipulis constituto et fratribus aggregatis, cœpit eos Romualdus sub magna tenere custodia, et docebat eos sub regulari vivere disciplina. Præcepit etiam abbati, ut in heremum secedens, per totam ebdomadam in cella consisteret, diebus vero dominicis fratres ad monasterium veniens visitaret. Qui sancti viri iussa contempnens, cœpit seculariter vivere, et pede operis semel exorbitante, a rectitudinis tramite iam longius declinare. Videns ergo Romualdus, quod secundum suæ voluntatis ardorem ibi laborare non posset, regem protinus adiit, et acceptæ promissionis exactor, ut rex monachus fieret, insistere vehementius cœpit. At ille facturum se quidem quod exigebatur asseruit, si tamen prius Romam, quæ sibi rebellabat, impeteret, et ea devicta, Ravennam cum victoria remearet, Cui Romualdus: *Si Romam*, inquit, *ieris, Ravennam ulterius non videbis.* Et apertissime illi mortem propinquam esse denuntians, quia eum revocare non potuit, procul dubio de eius certus interitu, dum rex Romam properat, Romualdus navim ascendens, ad civitatem Parentium transfretat. Rex itaque secundum beati viri prophetiam vix a Roma reverti incipiens, mox languore correptus, apud Paternum defunctus est. 1002.

39. Interea Romualdus audiens, quia vir beatissimus Bonifatius martirium suscepisset, nimio desiderii igne succensus, ut pro Christo sanguinem funderet, Ungariam mox ire disposuit. Interim tamen dum in ipsa intentione persisteret, brevi tempore tria constituit monasteria, unum videlicet in valle de Castro[1]), ubi nunc sanctissimum corpus eius est conditum, aliud prope Isinum[2]) fluvium, tertium iuxta oppidum condidit Esculanum[3]). Deinde licentia ab apostolica sede suscepta, et duobus de suis discipulis in archiepiscopos consecratis, cum viginti quatuor fratribus iter arripuit. Tantus enim ardor moriendi pro Christo in omnibus æstuabat, quod vir sanctus ad tale negocium cum paucis ire difficile poterat. Euntes ergo cum iam ipsis Pannoniarum finibus interessent, repente Romualdus languore correptus, ulterius ire non potuit. Cumque diutius pateretur, si quando redire disponeret, protinus ex ægritudine convalescebat; sin autem ire ultra temptaret, tota eius facies protinus intumescebat. Cibos quoque iam retinere stomacho languescente non poterat. Advocatis itaque fratribus ait: *Perpendo*, inquit, *nequaquam divinæ voluntatis esse iudicium, ut ultra progrediar. Veruntamen quia intentionis vestræ desiderium non ignoro, neminem vestrûm redire compello. Multi nempe etiam ante nos totis nisibus studuerunt ad martirii culmen attingere; set quia divina providentia* 1010.

[1]) *Vallis de Castro* w marchii ankońskiej, włość należąca podówczas do władców kameryńskich, o których mówił autor wyżej, w rozd. 35. [2]) Esino. [3]) Ascoli.

aliter sensit, in suo gradu coacti sunt remanere. Licet ergo vobis omnibus martirium defuturum esse non ambigo, qui tamen ire, qui mecum redire voluerint, uniuscuiusque relinquatur arbitrio. Quindecim igitur Ungariam prodeuntibus, duobus alibi iam dimissis, vix septem cum magistro discipuli remanserunt. Euntium autem quidam flagellantur, venduntur plures, dominos subeunt; ad martirium tamen, sicut vir sanctus prædixerat, non pertingunt. Romualdus autem, converso quodam nobilissimo viro, Adelberonis videlicet ducis consanguineo, qui postea monachus factus in sancta usque ad mortem conversatione permansit, aliisque Teutonicis, ad monasterium, quod in Urbis veteris regione construxerat, rediit. Notandum itaque est, quia sanctus vir nequaquam velut levitate usus falli inaniter potuit, qui secundum intentionem quidem suam martirium subiit, iuxta divinum vero consilium pro salute eorum missus est quos convertit. In prædicto igitur monasterio multa persecutionis scandala passus est. Volebat enim, abbatem, ut revera monachum, extremitatem diligere, secularia ex desiderio non tractare, res monasterii pro vana gloria non expendere, fratrum usibus necessaria ministrare. Quæ omnia dum ille surda aure contempnit, Romualdus locum cum suis discipulis deserens, non longe a castro prædii in virtute Rainerii, qui postmodum Tusciæ marchio factus est, habitavit.

RYXY NADANIE

DLA KLASZTORU W BRUNWILER.

roku 1054.

Umieścili je niegdyś w zbiorze pisarzów dawnych Martene *i* Durand *(Veterum Scriptorum collectio Parisiis 1724, tom I, str. 424); niedawno zaś* T. Józ. Lacomblet *w dziele:* Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins *itd. Elberfeld 1846, tom* I, *str.* 121). *Treść tego nadania jest niemal zupełnie obca naszym dziejom, umieszczam je wszelakoż dla uzupełnienia tego, co tej królowej polskiej tyczy się. W wydaniu zresztą niniejszem trzymałem się ściśle Lacombleta, który podał text poprawniejszy.*

† In nomine sanctæ et individuę Trinitatis. Notum esse volo tam præsentibus quam futuris, quia ego Richeza regina, postquam frater meus beatæ memoriæ Otto dux medietatem Brunwilrensis prædii, quæ annuente fratre nostro, Herimanno archiepiscopo iam in usus nostros transierat, pro anima sua et pro parentum nostrorum ibidem pausantium ęterna memoria Deo sanctoque Nicolao reconsignavit. Pro illo paulo post defuncto, aliqua etiam de meo huic cartulę indita, monasterio illi statui addere, velle habens bona adhuc ampliora, si vita comes fuerit, conferre, quia illic locum sepulturæ męę iuxta matrem meam elegi[1]) Deo volente. Ansfridum videlicet clericum meum cum XIIII mansis ad Luttenrode cum mancipiis suis, et cum quatuor carradis Scozwines ad Clottono, et insuper fratrem eius Ernost, cum beneficio quod habet Dreise, id est II mansis et mancipiis suis. Ruotpertum capellanum meum et Embrichonem ministrum meum cum beneficiis suis, quæ post mortem eorum deputavi ęcclesię. Amborum vero assidua petitione devicta voluntati eorum assensum præbui, et ab hac eos donatione absolvi, ac pro eorum commutatione alios subnotatos cum beneficiis suis ibidem reconsignavi, Wolfhardum scilicet cum suo, et eo quod dedit Adelgerus filiæ suæ uxori eius, plus II mansis; Huozonem fratrem eius cum dimidia. Vinconem ad Geldesdorf cum duobus mansis, et tertia de Sellande, et molendino I, Wendecham ad Aldendorp cum manso uno, Wipertum cum dimidia, Ecelinum ad Vurmeresdorp cum III, Eccelinum ad Mecchetenheim cum dimidia, Ruotpertum et Azewif ad

[1]) Wbrew temu życzeniu pochował ją Anno, arcybiskup koloński, w Kolonii, w kościele P. Maryi, i dobrami jej dowolnie rozrządził. Obacz niżej Mnicha brunwilerskiego rozdział 22.

IIII denariatas cere, Milonem clericum cum III parte ecclesiæ Ruboldisrode, Vulfere cum possessione sua. Ea autem ratione dedi eos, ut ipsi et omnis successio eorum solvant singulis annis duas denariatas ceræ ad ecclesiam ipsam. Beneficia vero quæ habent ut post mortem eorum non ad filios aut filias, sed in censum redacta, statim in usus Deo illic servientium transeant, hoc modo, ut per singulos annos in anniversariis nostris de fratrum plena refectione nostra augmentetur memoria, et ut per circulum anni saltem sollemnibus diebus ex ipso eorum exhibeatur cæna. Qui ergo ex hiis aliquid commodaverit vel in usus alios quam statui transtulerit, ex elemosina mea, peccatum grande se contraxisse noverit, quæ causa cum ad defensores æcclesiæ pervenerit, forte Deo volente irrita erit, et ipse perpetuæ maledictioni subiacebit. Subnecto quoque quoniam iam dictus minister meus Embricho post aliquot annos pœnitentia ductus, possessionis suæ quæ Geldesdorp dicitur, quam ipse et uxor eius Doverauva me donante propriam habebant, post mortem eorum sanctum Nikolaum heredem esse instituerunt, et a Tegenone abbate aliam ad Budelinchove utramque præcario iure habendam quamdiu vixerint susceperunt, et mansum unum ad Bebpinhove solventem quinque solidos, et duos castratos gallos, et modium tritici in anniversariis suis singulis annis, ad refectionem fratrum addiderunt. Possessiunculam etiam Ottinge dictam, quæ data est pro anima Henrici comitis filii fratris mei Liudolfi subiungo, monens ut ex ea fiat memoria caritatis et elemosinę in eius anniversario. Mansum quoque unum et decem iugera ad Misteleberge quæ Ruotgerus advocatus minister patris mei pro anima sua dedit, et XV iugera cum mansiuncula I, solventia XXIV den. ad Haperscozze, quæ uxor eius Wazela addidit, partemque terræ ad Bacherendorp, quam Thimo de Oweskirike communem sancto Nicolao et sancto Heriberto obtulit pro anima sua. Cuius medietatem Eppo de Aldendorp ab Abbate Ellone præstari impetravit sibi quamdiu viveret habendam, nulli autem heredum suorum post mortem suam reliquendam. Litterulis hiis adicio, ut eorum omni tempore non negligatur commemoratio. Quæ ne posteros lateant, hanc cartulam sigillo nostro insignitam fieri iussi, et testibus subscriptis corroboratam fore censui, Heinrico comite palatino, Ruotgero advocato, Gerhardo comite, Gozwino, Storkero, Siccone comite, Ruodperto capellano, Embrichone, Epponc.

Data VII idus Septembris anno ab incarnatione Domini Mill. LIIII, indictione VII, regnante Heinrico tertio Romanorum imperatore augusto.

MNICH BRUNWILERSKI

O ZAŁOŻENIU KLASZTORU W BRUNWILER.

1076 — 1079.

Klasztor w Brunwiler, niedaleko Kolonii, założony był przez rodziców królowej Ryxy: Ezona wojewodę reńskiego i Matyldę, córkę Ottona II cesarza, a siostrę Ottona III, około roku 1028. Po ich śmierci, dzieci ich mianowicie: Herman syn, poźniej arcybiskup koloński, i córki Ryxa i Teofania unieważniły rodzicielską fundacyę, i dobra fundacyjne przyznane im zostały wyrokiem Henryka III cesarza, jako ich własność. Niebawem oddali je oni dobrowolnie na powrot klasztorowi, a Ryxa dodała jeszcze inne swoje dobra w czasie poźniejszym, ztąd też uważali ją słusznie ci zakonnicy za spółzałożycielkę klasztoru, i imię jej w poczet błogosławionych, a nawet świętych liczyli (Acta SS. Maj. V. str. 60 — 62).

W czterdzieści kilka lat po założeniu klasztoru, a w kilkanaście po śmierci Ryxy, jeden z mnichów brunwilerskich postanowił skreślić niejako dzieje tego, podówczas cudami słynącego klasztoru, starając się przedewszystkiem uwiecznić w nich pamięć świetnego rodu jego założycieli i dobrodziejów. To dało mu powód, że mówi po kilkakrotnie o Ryxie, podając wiadomości niektóre, jakie się gdzieindziej nie znachodzą. Źródłem jego były opowiadania ludzi starych, tak świeckich jak i zakonników, którzy nie tylko naszą Ryxę, ale i rodziców jej, Ezona i Matyldę pamiętali; były nagrobki kościelne, klasztorne nadania i tym podobne. Znajdował się on, ile się zdaje, osobiście w Brunwiler przy powtórnem poświęceniu klasztoru przez arcybiskupa Annona, roku 1061 (rozd. 22) a dzieło swoje pisał najpodobniej między 1076 a 1079 rokiem (rozd. 16). Co się zaś tyczy oczytania jego i erudycyi, dostrzega w w nim Koepke ślad niejaki znajomości kroniki Herimanna reichenauskiego (rozd. 17) a oraz Sallustego (rozd. 2). Domyśla się nakoniec z wyrażeń niektórych prologu, że autor dzieła swego nie dokończył.

Ponieważ dzieje nasze z czasów Ryxy bardzo są zaciemnione i w źródła ubogie, a to co tu w tej mierze przydatnego dla nich znachodzi się, rozrzucone jest w kilku miejscach i nie łatwe do zebrania tak, iżby związek opowiadania należycie rozpoznać można; zdało mi się więc rzeczą stosowną umieścić tu całkowicie to nieobszerne dziełko, dla dokładniejszego rozpatrzenia się w miejscach pomienionych, chociaż nierównie większa część jego tyczy się dziejów niemieckich.

Po raz pierwszy wydał je niegdyś Papebroch w żywotach świętych (Acta Sanctor. Maj. V. *str. 48) pod napisem*: De venerabilibus comitibus palatinis, Erenfrido seu Ezone et Mathilde eorumque filia beata Richeza, regina Poloniæ, fundatoribus monasterii Brawille-

rensis prope Coloniam. *Wydał je według rękopismu brunwilerskiego, którego odpis dosłowny udzielił mu Jan Gamans. Później przedrukował je Leibnitz w pierwszym tomie pisarzów brunświckich (Hanower, 1707 str. 313) dając mu nadpis:* De venerabilibus &c. narratio a monacho brunwillerensi conscripta. *Nakoniec Rudolf Koepke sporządził nowe jego wydanie, w tomie XIIym zbioru percowskiego pod napisem:* Brunwillarensis monasterii fundatio. *Użytkował on z oba wydań poprzednich, a prócz tego miał odpis z bruxelskiego rękopismu 8568, przez Bethmana zrobiony. Rękopism ten jest wprawdzie pożny, bo dopiero z XVII wieku, ale przepisany był z kodexu kolońskiego, starszego o 200 lat, i dostarczył wydawcy niektórych poprawek.*

Szedłem we wszystkiem za tem ostatniem wydaniem, odrzucając tylko cuda i inne dodatki pożniejszego interpolatora, prócz niewielu, które dla dziejów polskich przydatne mi się wydały; natomiast daję w przypiskach obszerniejsze wyciągi z nadań odnoszących się do Rykzy.

1. Fundator monasterii sancti Nicolai in Bruwilre erat præclarissimus dominus Herenfridus, comes palatinus, qui post Ezo nominatus est, cum gloriosissima coniuge sua Mathilde, filia potentissimi Magni Ottonis[1]), nati de Saxonia. Quod autem Herenfridus primum, sed Ezo postmodum est apellatus, hocque nomine insignior habebatur, præcedentium gratia patrum imbutus est: quibus mutatis semper nominibus virtus maior meritumque divinitus est insignitum. Cuius cum sacri Deoque frequenti miraculorum illustratione dicati loci memoriam litteris, et per eas posteris mandare curassemus, placuit nobis eisdem prius inserere, quæ viro a pueritia vitæ institutio, quanta in militari virtute strenua actionis perfectio, quamque perfecta ad ultimum in christiana religione fuisset devotio. His etenim et ceteris perpaucis hoc eodem in codice commemoratis, ordo signorum congruum acceptat locum, ut veritatem historiæ habens fundamentum, spirituale præcellens ædificium sui latius fulgoris prætexat ornamentum.

2. Multi cum legunt vel audiunt fortium facta virorum, ad eorum imitationem accenduntur, sed si vitam moresque religiosorum, Deo scilicet devotorum hominum inspexerint, multo in his salubrius quid agere, quid vitare, qua discretione mentis cuncta perpendere debeant, instruuntur. Ut enim se res habet, pleraque illorum tantum in viribus suis confidentium facta cum vita depereunt, quia dum domum suam, quæ est suæ opus fortitudinis, super arenam labentis humanæ laudis construunt, semet ipsos, ut ita dicam, ad impulsum miseri mortalis lapsus destruunt. Sed enim hi fortes in Deo facti, suæ considerantes cursum naturæ, quod scilicet vita hominis, qui vapor est ad modicum parens, demum exterminabitur, eo proficere deliberant, ubi pro mortalibus æterni fiant, ideoque in his profectuum conatibus, ut ipsius verbis Domini

[1]) Autor, jak się zdaje, użył tu wyrazu *filia* w znaczeniu *nepte*; niżej bowiem, w rozdziale 3 wie on dobrze, że Otto I był dziadem tej Matyldy, nie ojcem, i trudno przypuścić, iżby ją tu mieszał z Matyldą córką Ottona I, xienią kwedlinburskiego klasztoru.

loquar, domum suam supra petram ædificant, quam nec ventorum, id est demonum illusiones, nec fluctuum, nequam videlicet hominum, inundationes diruant. Nam etsi quid rei publicæ vel curæ domesticæ inservientes fortiter gesserunt, non hoc ad suam, sed illius virtutem et laudem referunt, qui illud Davidicum[1]) concinunt: *Fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem.*

3. Fuit itaque præclarissimi generis Ezo comes palatinus, qui tum propria virtutum actione, tum etiam gloriosissimæ coniugis suæ Mathildis pia ac Deo devota religione venerandus semperque prædicandus, manifesta suorum reliquit indicia gestorum, in quibus nulli sit ambiguum, eum consortium tantorum, de quibus paucis prælibatum est, adeptum esse virorum. Denique totius Galliæ[2]) principum cum esset corporis elegantia venustissimus, mentis industria prudentissimus, animi magnanimitate fortissimus, ad disponenda negotia tam privata quam publica discretissimus, regalis palatii apicem iure paterni sanguinis strenuissime gubernando, eo profecit honoris, ut suam semper gloriam pluris quam accepisset, efficeret decoris. Nam ut altius rerum primordia inchoantes, in similitudinem amnis a fonte decurrentis usque ad certum narrationis limitem derivemus, mox ubi primum adolevit, nullis se corrumpendum puerilis ineptiæ lusibus dedit, sed ut esset tam validus corpore, quam erat animi virtute. Etsi præ nobilitate, qua summe præditus fuerat, vestium aureo fulgebat nitore, plus tamen equitatu, venatu atque quolibet militari corporis motu desidiosa proterens otia, valitudine armorum delectabatur et fulgore, quatinus inimicis terrori et amicis esset amori. Nullum est virtutis exercitium, quod per invidiam ignaviæ non execretur vitium; et quidem ignavia se virtuti per livoris æmulationem inimicam ostendit, et eius tamen timore percussa tabescit. Quoniam omnis virtus ad alta se subrigens, in suis se indificienter augescit, ideoque memorabilem hunc virum quanto secum altius sustulit, tanto fama clariorem universis Romani regni principibus extulit. Nec mirum, si multis sui temporis potentibus viris, tametsi divitiis præclare pollentibus, potentior esse poterat atque præstantior, qui omnibus procul dubio claruit uxoris generositate liberorumque honestate fortunatior. Quod enim ingenium, quæ lingua, quæ facundia tantam explicabit Romanorum gloriam, quanta excrevit terra marique Ottonum temporibus augustorum? Quorum prædicta Mathildis, clarissima scilicet femina, primum habuit avum, alterum patrem, germanum alterum.

4. Verum quales successus superna disponente clementia sortiretur ille vir illustrissimus ad conducendum sibi eiusdem feminæ tam excellentis matrimonium venerabile, hinc sumatur exordium, quo nullum lætius hac dumtaxat in serie audiri poterit eulogium. Siquidem imperatrix[3]), in disponendis Galliæ Germaniæque negotiis viri prudentissimi domini Ezonis semper intenta consilio, cuius numquam ad hæc decenter perficienda vacabat auxilio, in Aquisgrani palatio interim moratur cum filio, qui inter reliqua admirandæ

[1]) Psalm. 117. 14. [2]) Lotaryngii. [3]) Teofania, zmarła roku 991.

in eo sagacitatis indicia, adeo peritus effulsit in constituendo sive dissolvendo flexuoso alearum scemate[1]), ut neminem crederet fore, qui in hac arte prævaleret adversum se. Quadam ergo die dominum comitem palatinum compellat, quatinus secum ad tabulam alearum a regione sedeat ordinemque disponat, pariterque iocosam congressionis stropham promoveat. Ea vero altrinsecus proposita conditio est, ut cui per tres continuas vices victoria proveniret, alterius potiretur rebus, optimis etiam, quibus vellet. Pariter igitur considunt, ludo confligunt, dominus Ezo, invocato sanctæ Trinitatis auxilio, ter victor extat. Deinde, tametsi impetrare desperaret, quod divinitate procul dubio inspirante diu optaverat, sororem eius sibi ab ipso dari in coniugem postulat. Cernens ille ludum ad seria processisse, simulque ex consultu eorum, qui interfuerant, tractans eam rem ex Dei nutu provenisse, non esse regii honoris, si mendax fieret suæ sponsionis, ipsum etiam apud avum, apud patrem, postremo apud semet ipsum plurimum potuisse, propositæ conditionis fidem manus in manum confirmat impositione, quatinus iuxta apostolum castum connubium et thorum immaculatum cum sua servaret sorore. Palatinus comes collectis suorum copiis Asinde[2]) properat, venerabilem puellam edicto regis ad præsentiam vocat; fratre iubente, matre volente, eam suam fore sponsam enuntiat. Amita vero eius pertinaciter obsistit[3]), sed sive eius potestate, sive regia maiestate territa cedit. Mathildis sponsalium more annulo subarratur, in Bruwilre prædio comitis palatini nuptiæ parantur, atque in ambobus a sacerdotibus Christi patriarcharum benedictionibus completis, eundem ad locum non tam velociter quam lætanter festinatur. Nam lætitia, quæ tunc secularium more agebatur, Christi ecclesiæque ibi fore copulam in spiritualium conversatione protestabatur, iuxta illud apostoli, *quia non prius quod spirituale sed quod animale, deinde quod spirituale est*, et alio in loco, ad constituendum sponsi et sponsæ, Christi et ecclesiæ, cœlestem thalamum, trahens a veteri testamento viri et mulieris exemplum: *Propter hoc*, inquit, *relinquet homo patrem et matrem, adhærens uxori suæ, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo et in ecclesia.*

5. Præterea ubi ad supradictum locum ventum est, fertur quod memorabilis Ezo ramusculum arboris eiusdem terræ involutum cespite acceperit, et cum eodem Brunwilrense prædium et alia proprii iuris plura eidem suæ venerabili sponsæ in dotem tradiderit. Ubi mox illa, nullam retractionis morulam perpessa, sed ecclesiolam sancti Medardi, quæ inibi antiquitus constructa fuerat, ingressa, Christo Deo Salvatori nostro simulque sanctis eius, et quorum in suis præsentia reliquiis adcrat, et his etiam quos specialiter honorificare devoverat, eamdem dotem suam sollempni traditione condonavit, idemque ramusculus, in boni testimonium facti longa viroris gratia

[1]) Podanie to o grze w szachy jest bajeczne. [2]) Essen. [3]) Matylda, xieni klasztoru kwedlinburskiego, zmarła 999 roku. Thietmar IV. 38 opowiada tę rzecz nieco odmienniej.

iocundus permansit. Nuptialis interim apparatus, festiva procuratur celebratio, proceres togatos splendidioris ambit amictus accuratio, pauperes victus recreat, indumentum consolatur; et quo semet ipsam liberalitas excedens plus singulis suffragatur, eo laudabilior ab omnibus prædicatur. Apud omnes ergo gaudium ingens exortum est, quia felicissimi illius proventu connubii multis postmodum gaudere et lætari divinitus provisum est. Siquidem legitimo humanæ procreationis tempore exacto, nati sunt eis filii tres: Hermannus, Otto, Ludolphus; filiæ septem: Richza, Adelheit, Ida, Mathild, Theophanu, Heylewig, Sophia, quibus talem tantamque gloriam gratia divina contulit, ut memoriam eorum et apud Deum et apud homines immortalem esse nulli dubium sit. Nam et ipse numerus — septem enim et tria decem sunt — cum pro eo quod ceterorum infra se omnium summam concludat, perfectissimus atque ex decalogo legis idem sit sacratissimus, indicio est, venerabiles eorum parentes non solum in dilectione Dei et proximi sacratos, sed et, quantum cura secularis eos non impedierat, in omni observantia mandatorum Dei fuisse perfectos. Alio etiam modo et ipsa 7 et 3 quæ 10 constituunt, magnorum in se sacramentorum plenitudinem exprimunt, sive propter vitæ præsentis tempus, quod septem diebus volvitur, sive propter septiformem sancti Spiritus gratiam, quæ prophetica lectione septempliciter distinguitur, seu etiam propter sanctissimam Trinitatem, qua ad fidem imbuimur. Nam ambo in hac vita constituti, et eadem gratia sancti Spiritus adiuti, fidem suam bonis in se vixisse operibus luce clarius præmonstraverunt, non solum sese videntibus, verum etiam post se futuris cunctis fidelibus.

6. Ludolphus, maior natu, quod erat animo acerrimus et corpore robustissimus militarique prorsus virtuti aptissimus, præter parentum glorias et divitias comitatum seu præfecturam adeptus est, scilicet ut ingruente bellicosi discriminis articulo Coloniensis archiepiscopi legionis signifer, id est primipilarius, esset. Hic filiam Ottonis comitis de Sudveno[1]) nomine Mathildem in coniugem accipiens, duos æque per omnia sibi simillimos ex ea generavit filios, Heinricum videlicet et Cunonem; quorum alter suam post mortem[2]) eius comitatum, alter vero Bavariæ 1031.
meruit ducatum[3]); verum a vita excessit uterque sine ulla stirpis successione[4]). Sed Cunonis interitus hæc causa extitit, quod contempta imperatoris Heinrici[5]) filia, quam uxorem accipere debuerat, et ob hoc sui ducatus honore depulsus, sed propere Ungaris amici- 1053.
tia coniunctus est. Horum etenim auxilio moliebatur eum non solum bello pulsare, sed et regno privare si posset. Quod tale tantumque facinus frustra conatus est; nam veneno, quod coquus suus per immissionem imperatoris pro pactione pecuniæ prandio eius immiscuerat,

[1]) Zutfen, hrabstwo nad rzeką Isselą. [2]) Ludolf umarł r. 1031, jak to obaczy czytelnik niżej, w rozdziale 15. [3]) Według Hermana reichenauskiego nastąpiło to w roku 1049. [4]) O Henryku spomina Ryxa w swojem nadaniu, roku 1054: *Possessiunculam etiam Ottinge dictam, quæ data est pro anima Heinrici comitis, filii fratris mei Liudolfi, subiungo* itd., patrz str. 334. w. 24. [5]) Henryka trzeciego.

extinctus est[1]). Cui imperator non solum pecuniam non dedit, sed et pro magno munere, ne se deinceps videre præsumeret, concessit. Dux autem ibidem est tumulatus, sed per Coloniensem archiepiscopum Annonem post aliquot annos Coloniam translatus, atque in ecclesia sanctæ Mariæ ad Gradus est humatus. Porro Adelheit in Nivella monasterio, Theophanu in Asinde[2]), Heylewig in Nussia, Mathilt in Didinckkirica atque Vilica[3]), Ida in monasterio sanctæ Mariæ Coloniæ, Sophia similiter in monasterio sanctæ Mariæ Moguntiæ atque Gandersheim sanctimonialibus feminis sunt prælatæ loco regiminis. Quarum fere singulæ, et pro cœlestis vitæ conversatione et pro Christi amore, in semet ipsis habita corporis ac Spiritus sanctificatione, ácsi viventes in carne, suis in locis pro virtutum etiam operatione summo frequentantur honore. E quibus Theophanu, virum se moribus agens, Asindense monasterium cum universis eius officiis, iam partim vetustate collapsis, ab ipsis fundamentis novo erigens opere, mirabiliter amplificavit; unde et ibidem eius memoria semper in benedictione erit[4]).

7. Post hoc gloriosissimus heros pari nobilissimæ suæ coniugis voto tractat, quonam in loco oratorium servis Dei congrua divinas excubias agentibus habitacula construat. Cuius voti propositum, sibi divinitus insitum, ut ratum inveniat consilium, sanctissimi viri Romani pontificis Iohannis præsentiam, ambo Romam profecti, expetunt; commissa, quæ vel domesticis occupati curis, vel publicis regni negotiis obnoxii nullatenus vitare prævaluerant, per confessionem aperiunt. Quibus idem papa post absolutionem cum pretiosissimis sanctorum Dei reliquiis cruciculam donat auream, propter consummandam in eis apostolicam benedictionem, simul sua eis iniungens auctoritate, quatinus, ut voverant Deo, in propria hereditate monachorum in-

[1]) Według Ekkeharda umarł w Węgrzech roku 1055. [2]) roku 1039 według Roczn. hildesheimskiego. [3]) Dedikirchen koło Bonny i Wilig. [4]) Papebroch uwiadamia, że interpolator wtrącił w tem miejscu cały rozdział, w którym znajduje się też kilka słów o Polsce. Żałować przychodzi, że nie wydrukował go dosłownie, a dziś nieznany już jest ów interpolatora rękopism; powtarzam więc treść tego rozdziału za Papebrochem: *Hic interposuerat interpolator caput integrum, quo narratur, quod Otto III Heriberto Coloniensi commiserit insignia imperii, ad sororis maritum Erenfridum deferenda; quæ cum intercepisset Henricus, regnum integro anno vacavit; cumque insuper jura palatini idem Henricus invaderet, hic contra eum arma sumpserit, adjunctis sibi Lotharingis, qui Henrico obedientiam præstandam pro decennio suspenderint. Interim acta Moguntiæ causa cum pro Henrico judicaretur, discessisse Erenfridum, stativaque fixisse in Odernheym; ubi cum invadens Theodericus Mosellanorum dux, proelio victus captusque sit cum tanta suorum strage, ut in proverbium res abierit, soleantque amicis optare, ne in Odernheym unquam veniant. Tandem pacem eo pacto initam, ut Henricus Erenfrido insulam s. Suiberti, Duysbourg et Salavelt cederet: deinde interventu Henrici Miseconi Polono junctam Richezam, Palatini filiam.* Dodaje tu uwagę Papebroch, na co w części zgadza się i Koepke, że wiadomości interpolatora mylne są, i odsyła do tego co mówi w tej mierze Thietmar i Lambert szafnaburski.

stituant collegium, quorum et arctioris vitæ conversatio, et iugis die ac nocte ad Deum profusa oratio, sibi plenum etiam cœlestis vitæ posset conferre remedium.

8. Reversis autem ad patriam, quantum reverentiæ, quantum honoris et gloriæ ubique adventantibus impenderetur, postremo quam lætis suorum animis quamque festivis occursibus susciperentur, satius est tacita id opinione æstimari, quam quibus non valeas verbis iuxta modum æstimationis effari. Igitur ille sedulus explorat, ubinam locorum, quæ propriæ possessionis essent, placitum Deo in fundando sanctæ religionis cœnobio suum expleat votum. Duysburg[1]) præcipue seu insulam sancti Swiberti[2]) diiudicans ad hoc aptissimam esse, seu propter Reni fluenta, seu propter maximæ amoenitatis locis in ipsis iocunda quædam oblectamenta. Nam bene ad collocanda in Duysburg fundamenta desiderium eius proveniret, si uxor tenacioris animi ipsi non obstitisset, Bruwilre omnibus anteponens locis, propter revelatam sibi quamdam visionem gloriæ cœlestis. Erat enim sollemnis ei consuetudo numquam e vicino loci illius iter facere, quin secedens de via in ecclesiolam sancti Medardi, orationi solito prolixius insisteret aut psalmodiæ. Unde contigit ut quadam die, et itineris labore et solis ardore æstuans, expletis in sacri ambitus ædicula consuetæ devotionis suæ precibus, refrigerandi se gratia, sub umbra arboris sicomori, quam Teutonici mulbom appellant, quæ e regione stabat, supra cespitis amœni thorum accumberet, et parum dormitans somni caperet. Cum ecce — ut sibi visum est — aperto desuper cœlo globus lucis ipso sole splendidior, super eumdem Deo placitum locum descendit, tanta eum claritate perfundens, ut omnem circum adiacentem regionem iocundam atque coruscam in magna sui admiratione efficeret. Hac visione venerabilis heros cognita, moxque omni ambiguitate postposita, unum idque simile cum ipsa animo volvebat, nullo scilicet in loco consultius divinæ mansionis habitaculum fundari quam in eodem, quem et paterni laboris instantia, iam dudum densissimo arboribus nemore cum tribulis et vepribus radicitus extirpato, pro bestiis, quarum prius tuta ibi lustra fuerant, incolis hominibus habitabilem fecerat, et religiosissimæ suæ coniugis visione cœlestibus ad hoc esse notatum indiciis noverat. Et quoniam per semet ipsum qualiter id foret inchoandum minus discernebat, abbatis Popponis, apud quem tunc temporis religio maxime monachica cum regulari discretione vigebat, patris scilicet monasteriorum sanctorum confessorum Christi Maximini et Remacli, consilium atque solatium per allegationem archipontificis domini Piligrini[3]) expetebat. Qui, ut semper paratus erat piis obedire precatibus, septem fratres vita religiosos, doctrina simul et actione probos, ad hoc opus, non secus ac ab ipso didicerant, instituendum ei mittebat.

9. Annus dom. inc. 1024 iam hinc instabat, et defuncto apud Bavenberg episcopium suum imperatore Heinrico, imperium Conra- 1024. Kwiet. 14.

[1]) Na ujściu rzeki Rury do Renu. [2]) Kaiserwerth. [3]) Piligrin był arcybiskupem kolońskim od r. 1021 — 1036.

dus agebat; cum illi, accepta paterna benedictione atque fraterna, venerunt ad prædictum locum 18 Kal. Maii, feria simul et hora diei tertia, ut annunciarent in Sion nomen Domini, in conveniendo populos in unum, ut servirent Domino, quibus ipse in suo nomine diceret congregatis: *Bonas facite vias vestras et studia vestra, et habitabo vobiscum in loco isto in sempiternum.* Igitur omnia, quorum gratia eo venerant, certatim accelerant. Fundamenta monasterii non in eo tamen loco, quo ecclesiola supra dicta erat, sed ad eius aquilonalem partem, 18 fere passibus longius ab eo locantur, ea de causa præsertim, quod cuiusdam infantis defuncti corpus, dum terræ ibi fuisset humatum, toties egesta humo, tumuli sit quiete privatum. Dum ergo remotiori loco fundantes monasterium pro sepultura mortuorum soliciti sunt, inter ipsa læta sanctæ operationis exordia, ipsius ornatissimæ virtutum operatricis Mathildis Deoque devotissimæ matronæ tristi morte turbati sunt. Quæ quidem quam diu sano et incolumi valuit corpore, præter solicitam intentissimamque secretæ orationis atque elemosynarum operam, præter hoc etiam, quod in servis Dei monachis cum Martha Iesum excepit in domum suam Bruwilrensem gaudens, circa quorum frequens erat ministerium; nec minus præter hoc, quod cum Maria sedulo lectionibus sacris, velut ipsius Domini verbis intendens, integrum quotidie decantabat psalterium; nullius unquam septimanæ sabbatum, quo tantum balneo uti liceret, præteriit, quin aliquem de turba inopum, sibi secretius adductum, calidis per se ipsam aquis perfundens sordes ablueret, crines comeret, indutumque vestibus seu novis seu non multum vetustis, consolatum abire permitteret. Qua de re contigit etiam, ut mundissimarum ex huiusmodi operibus manuum eius facta in aqua ablutione, aliqui cæcitate prædampnati ægris orbibus suis remedium videndi inferrent, qui hoc eius merita posse indubia fide crederent. Ad quarum testimonia virtutum quædam Adelburg ad nostra usque duraverat tempora, iam veterana, quæ solebat nobis referre, quia cum cæca fuisset ab infantia, in adolescentiæ perveniens ætatulam, eo quo prædiximus modo diu optatam commeruit lucis videre gloriam. Eamdem etiam sanitatis gratiam in Tonaburg castro[1]) ab ipsa quædam cæca coram sancta cruce, ipsius nimirum — ut indubitanter credi potest — crucifixi Domini medicabili dextra adiuvante, consecuta est, propter quod eadem crux sancta ad venerationem sui maiorem, per se ipsam Brunwilre honorifice translata est. Quid plura? omnem curam omnibus subinferens ministravit in fide sua virtutem, scientiam, abstinentiam, patientiam, pietatem, amorem fraternum atque caritatem, ut per bona opera certam suam vocationem faciens, introitum sibi pararet in æternum regnum gloriæ Christi Iesu.

Jer. 7. 3.

10. Instabat iam annus post eum quem superius commemoravimus proximus, incarnationis scilicet Domini 1025, cum Hezelinus comes, cognationis[2]) imo impendendæ venerationis atque munificentiæ gratia, illam Acheze[3]) ad suum accersitam convivium, omni,

[1]) Tomberg. [2]) Był bratem Ezona, jak świadczy Piligrin w swojem nadaniu. [3]) teraz *Esch.*

quo potest, honorificat obsequio. Quam non minus, ut credi fas est, Christus interim cœleste vocatam ad convivium lætificare disponit in gaudio perenniter cum vultu suo, simulque consortium suarum, Saræ, Sefforæ atque Elizabeth, honorificare contubernio. Nam expleto convivii gaudio, levi mox inprimis corripitur febricula, cuius per singulos dies acrius ingravescente molestia, septimo tandem post eum diem, quo ægra decubuit, accepto salutis viatico, reliquit suos lugentes et flentes, quia de hac convalle lacrimarum transivit ad contubernales suas, in vera perpetuæ beatitudinis vita sine fine gaudentes. Cuius transitum in Aquisgrani palatio propere cognito — nam ibi tunc comes palatinus erat, occupatus cum totius Lotharingiæ maiorum colloquio — assumptis eis secum, quorum alii se dominam, nonnulli decus et imperii gloriam amisisse dolerent, gemerent et plangerent, velocius pervenit ad conthoralis suæ corporis exanimi pignus venerabile. Quibus cervices suas feretro subiicientibus, aliis ex sacro ordine psallentibus, aliis lampades et cereos præferentibus ad Bruwilrense transfertur oppidulum, poniturque extenso desuper tentorio infra monasterialis ambitus medium. Tota Coloniensium turba, ultimum eius funeri officium redditura, cum venerabili suo archiepiscopo Piligrino eo convenit, tribusque diebus ac noctibus continuis, ad eius exequias, qui tantæ dolor fœminæ atque amissio exigebat, cum psalmis et vigiliis missarum sacramenta explevit. Donec demum quarto die ab archiepiscopo, infra ipsum tentorium, altare in honorem sanctæ Mariæ consecratum est, ante quod eius corpus venerabiliter humatum est, et epitaphium supra eam huiusmodi scriptum est:

Otto avus, Otto pater fuerant huic, Ottoque frater,
Sub quos Roma potens subdidit omne nocens.
Hæc huius tecti structrix, dux femina facti,
Mathildt nobilibus suscipit inde genus.
Arcitenens[1]) ipsam quarto sub lumine fixam
Transtulit ad vitam, luris in arce sitam.
Cui quod debemus quia non implere valemus,
Tu fer solamen, Christe redemptor. Amen.

11. Decubuerat autem in eadem præfata Archtese villa, qua et ipsa, eademque febris molestia quidam miles eius, nomine Harnic, qui post ipsam quidem die sequenti defunctus est, sed ante ipsam primus sepulturæ quietem ante fores adhuc rudis ædificii sortitus est. list. 8. Attamen venerabilis heros tanto instabat inchoato operi studio, ut quinto anno ad integrum perfecto eodem monasterio, dedicationem eius supradictus antistes 6 Idus Novembris consummaret, atque iuxta morem prædia, quæ liberorum suorum permissione pius ipse sacrati loci fundator et auctor præcipuis Christi confessoribus, sancto videlicet Nicolao atque Medardo, delegaverat, quæque liberis relicta, ab eis postmodum absque heredum posteritate libera fore speraverat, banno suo rata in perpetuum confirmaret[2]). Hiis ita, non secus ac abba Poppo reverendissimus voluit, patratis, ipse aliorum cura monasteriorum 1028. list. 8.

[1]) Strzelec, to jest listopad 4. Koepke przytacza nekrologium ś. Maxymina, w którem powiedziano: *3 Non. Mathildis palatina;* por. roczn. brunwilerski, u Pertza XVI. 725.
[2]) Nadanie Ezona dla klasztoru brunwilerskiego z 1028 roku umieścił Lacomblet w Urkundenbuch str. 103.

occupatus, providit a suis electum fratribus proprium eidem loco abbatem, moribus religiosum, verbo vero et opere divino atque humano per omnia insignem et probum, nomine Ellonem, cui euangelica quidem villicatio ab ipso domino Ezone commissa est, et sic ad curam accepti regiminis agendam anno
1050. dom. inc. 1050 benedictione præfati archipræsulis ordinatus est. Huius igitur abbatis et fratrum, quorum, exceptis minoribus, qui ad eorum disciplinæ formam instituebantur, 16 erant, religiosam conversationem atque ferventissimam omnimodis in divinis cultibus devotionem adeo amplectebatur et diligebat, ut sub serica veste atque aureo baltheo conversatus, moribus ipse potius quam habitu monachus esse putaretur.

12. Unde etiam contigit ut quadam vice sui militis cuiusdam, qui monachis libenter detrahebat, oblocutione satis procaci offenderetur. Nocte ergo sequenti, quæ sollempnis erat, ubi signum ad explendas laudes divinas sonat, iubet eumdem, quod ante non solebat, accensa lampade ad ecclesiam se cum lumine sequentem præcedere, atque ibidem, donec perageretur, subsistere. Iussa facit, et ut ventum est ad hoc, ut dominica oratio sub silentio diceretur, æstimans omnia esse finita, volebat accensa, ut advenerat, lampade, sed sine nutu imperantis non audebat, quoquam recedere; arctabatur etenim, sola subsistens in camisia, nimio gelidissimæ noctis frigore. Fecit ergo secunda vice et tertia similiter, cuius angustias ad correctionem eius pius et prudens heros se scire dissimulans, nusquam declinavit, sed semper sollempnibus, usque quoad integrum decantaretur, hymnis et suis ut solebat placitis nimium Deo precationibus intentus, fixus eodem loco permansit. Ita ille correctus artificiose potius quam aspera increpantis invectione, cœpit dominum suum assidue et vehementer compellere, nihil sibi reliqui dimittere, se suaque omnia simul Dei servis monachis dedere, solos illos sua etiam sententia esse contestans, quamvis euangelicæ nescius doctrinæ, qui eum hic deficientem in æterna deberent tabernacula recipere.

13. Neque hoc prætereundum est, quod ex eius fidei virtute miraculum factum est; *opera enim quæ ego facio*, dicit Dominus, *qui credit in me, et ipse faciet*, a cuius verbis neuter sexus, nulla conditio aut professio, et — ut pace virginum viduarumque dixerim — nec etiam coniugatus aliquis excludi potest. Contigit enim ut villicus eius, Rudolphus nomine, in eiusdem Brunwilrensis prædii agro nonnisi purum tritici semen seminaret; messis vero tempore perparum quidem tritici, per totum autem siliginis sementem atque in execrabile lolium versum, id ipsum, ad eius præceptum in horrea recondendum, admissa falce meteret, quod a suis excussum paleis, exaratis eiusdem iterum terræ sulcis recommendaret. Factum est ergo ut præcepit, et in cuius nomine omnia credenti prosperantur, sequentis anni messe, non siliginem aut lolium, sed purissimi tritici sementem recepit. Non hoc solummodo ipsius Rudolphi, sed omnium senum illius regionis accolarum certa narratione nobis relatum est. Nec mirum si ante suæ finem vitæ alienus in se ipso non fuit a fidei virtute, qui florens adhuc primæva iuvenilis

ætatis lanugine, sancti Udalrici[1]) episcopi, propterea quod eius erat consanguineus, familiari miraculorum ipsius frequenter est iocundatus dulcedine. *Cum sancto*, inquit psalmista, *sanctus eris, et cum electo electus eris.* Contigit enim quadam vice beatum virum instante Christi nativitate, Ottonis Magni imperatoris cum reliquo episcoporum conventu iter ad curiam in ipsa hyemis asperitate fecisse, cui per quandam silvam ire fuit necesse. Verum illi, ut evenire solet, equitanti ramusculus arboris obiectus impedimentum itineris intulit, quem avulsum dextra, psalmorum et orationum sacro semper frequens murmure, secum in via tulit; qui mox sanctæ manus suæ calore, velut æstivo solis adanimatus fervore, gemmis turgentibus expansisque foliis virentibus effloruit. Quod cum, egregio iuvene secum familiarius commeante, stupefactus ipse cerneret, volens latere quod evenit, ramusculum abiecit, quem ipse protinus equo dissiliens collegit. Sed ut ei vanum favorem vulgi nullum excitaret ex virtute miraculi, a sancto pontifice mandatum accepit, quod et omni quoad vixit tempore observavit, semperque pignus amabile conspicuo virore iocundum ac desiderabile secretius apud se servatum habuit. Nam postea huius præcipue miraculi gratia Hermannus archiepiscopus, venerandi patris eiusdem filius, in sancta Coloniensi ecclesia sancti confessoris Christi sollempnizare instituit festa.

14. Ut vero ad maturiores eius actus stylum reflectamus, post obitum religiosissimæ coniugis suæ cum iam decimus annus instaret[2]), maximo suorum — ut semper — comitatu stipatus, ad suam provinciam Salaveld profectus, et prolixiore ibidem tempore commoratus et infirmatus, 80 prope annos ætatis habens, congruo suæ fidei, spei et operationi fine defunctus, et vere beatis, qui in Domino moriuntur, in illa, qua nemo moritur, vita, spiritu coniunctus est. Corpus vero eius ad dilectum sibi locum, quem, ut verus Abraham patriarcha, non ab indigenis terræ, sed a Christo et sanctis eius datis rebus suis in sepulturam emerat, delatum, et ab archiepiscopo supradicto iuxta corpus consortis suæ devotissimæ Deo Mathildis sepultum est, et hoc epitaphium super ipsum descriptum est: 1034.

Nomen Erenfridi tribuat super æthera scribi,
Nomine pro cuius structa stat ista domus.
Ad quod eum factum coniux carissima tractum
Flexit, et haec obiit; liquit, et hic subiit.
Cuius fœcundi dederint cum pignora lumbi,
Subtraxit natis quod daret hic monachis.
Quem sub bis senis Gemini misere Kalendis, maj.
Qua fovet ille domo, qui Deus est et homo. 21.

15. Ludolphus solus filiorum eius tribus ante transitum eius annis in ipso Brunwilrensi 1031.

[1]) Udalryk umarł roku 973; Ezo zaś rodził się około 954 roku. [2]) W rocznikach brunwilerskich (u Pertza XVI. 725) zapisano: *1025 Domina nostra Mathild, pro dolor, obiit;* a dalej troche: *1034 Hic Erenfridus comes palatinus moritur.* Rocznikarz hildeshejmski zaś powiada pod tymże rokiem: *Hezo palatinus comes a sua concubina nomine Thietburga veneni poculo, ut fertur, defraudatus, periit flebiliter mortuus, et ad Augustam transportatus et in ecclesia sancti Oudalrici est sepultus 16 Kal. Junii.* Pertz III. 99.

1031. oppido, cuius advocationem primus post patrem habuit, relinquens eam filio suo Cunoni, defunctus, et ibidem est conditus; iuxta quem et Henricus filius eius situs est. Otto igitur filius eius, qui erat aspectu venustus, statura procerus, affatu iucundus, patriis rebus et honore dignus hæres substitutus est. Et non multo post etiam frater eius Hermannus, Piligrino archiepiscopo transmigrante, Conrado adhuc imperante, sanctæ Coloniæ archipontificatum gratia Dei et electione totius cleri atque favore universi populi adeptus est.

16. Eodem tempore Richeza regina, facto inter se et regem coniugem suum divortio, per odium et instigationem cuiusdam suæ pellicis, cum ei iam peperisset Gazimerum, cuius generosa posteritas divitiis et potestate nobiliter insignis permanet usque hodie[1]), veste mutata, paucis se fugam clanculo agentem adiuvantibus, utpote fastus eius intolerabiles simul et barbaros Sclavorum pertæsa ritus, venit ad imperatorem Conradum in Saxoniam, a quo et venerabiliter ipsa suscepta est, et ipse nihilominus gloriosis ipsius xeniis magnifice honorificatus est. Accepit namque ab ipsa duarum ipsius regisque sui coniugis coronarum insignia[2]), concessitque ei eadem in suo, sicut in regno proprio, quoad viveret, auctoritate potiri semper eademque gloria, congrua plane sibi reddita vicissitudine; cuius totum venit ex munere, quicquid suum extra limitem Romanum imperium magnificentiæ eius ad sese contraxit in tempore. Nam patrata mox super Polonos expeditione[3]), triumphatoque sub tributo Misechone cum tota Sclavorum gente, victoriæ trophæum duplici quoque sub corona sortitus est[4]). Sed hae in brevi functus sicque defunctus est, et Henrico filio eius summam rerum agere concessum

---

[1]) Słowa: *cuius* (Gazimeri) *generosa posteritas divitiis et potestate nobiliter insignis permanet usque hodie*, zdają się wskazywać widocznie na naszego Bolesława Śmiałego, mianowicie na czasy jego świetności. Pisał więc to autor między rokiem 1076 — 1079, jak słusznie uważa Koepke. [2]) Koronę tedy męża swojego i swoją oddała cesarzowi Ryxa, a to nie koniecznie sprzeciwia się opowiadaniu rocznikarza hildeshejmskiego i Wipona, według których Otto czyli Bezbraim odesłał cesarzowi koronę: mogła bowiem to być korona Bolesława Chrobrego. [3]) Wyprawę tę tak opowiada Rocznikarz hildeshejmski: *1031 ind. 14. Imperator cum parvo Saxonum exercitu Sclavos autumnali tempore invasit, et Mysachonem diu sibi resistentem regionem Lusizi cum aliquot urbibus et præda, quæ prioribus annis in Saxonia facta est, restituere pacemque iuramento firmare coegit. Qui Mysecho post mensis tantum spatium a fratre suo Bezbriemo subita invasione proturbatus, et ad Oudalricum in Beheim fugere est compulsus. Sed idem Bezbrimo imperatori coronam cum aliis regalibus, quæ sibi frater eius iniuste usurpaverat, transmisit, ac semet humili mandamine per legatos suos imperatori subditurum promisit* (Pertz III. 98). [4]) Dla objaśnienia tych zdarzeń daję tu odnoszące się do nich dwa ustępy z spółczesnego Wipona: *Vita Chuonradi imperatoris cap. 9. Eodem anno (1025) quem supra notavimus Bolizlaus Sclavigena, dux Bolanorum, insignia regalia et regium nomen in iniuriam regis Chuonradi sibi aptavit, cuius temeritatem cito mors exinanivit. Filius autem eius Misico similiter rebellis, fratrem suum Ottonem, quoniam regis*

est. Qui eum regnare cœpisset, exorta contra eum Godefridi ducis[1]) atque Baldewini comitis[2]) invidia, ad excitandum plurimis perniciosissimum mortalibus tumultum, multa quidem passus est adversa: quæ quamvis eum difficultate, supradicto tamen archipræsule Hermanno et fratre eius Ottone comite palatino, quos præ omnibus sui semper laboris et gloriæ consortes habuit, laboriosissime secum decertantibus, simul et eum gloriosissime in omnibus adiuvantibus, superavit universa. Siquidem imperatori comitis palatini non solum fidem, sed et virtutem sibi summopere appetendam fore ea res maxime suadebat, quæ et tunc recens erat, et magnam ubique viro laudem circumferebat.

17. Fuit in saltu Sclavorum, qui ob densitatem nemoris umbrosam iuxta linguam eorum

partibus favebat, in Ruzziam (lub *Ruhhiam) provinciam pepulit. Qualiter vero eiusdem Misiconis protervitatem et cuiusdam Uodalrici ducis Bohemiæ perfidiam rex Chuonradus postea compesceret, in loco suo dicam (Pertz XI. 264). Cap. 29 .. Sed dum Odo consul hæc in Burgundia faceret, Chuonradus imperator in Sclavonia cum armis fuerat. Quid ibi ageret, vel qualiter postea Odonem repulisset de Burgundia, consequenter dicam. Supra dictus Bolizlaus dux Bolanorum mortuus, reliquit duos filios, Misiconem et Ottonem. Misico dum fratrem suum Ottonem persequeretur, expulerat eum in Ruzziam. Dum ibi aliquantum tempus miserabiliter viveret, cœpit rogare gratiam imperatoris Chuonradi, ut ipso impetrante et iuvante restitueretur patriæ suæ. Quod dum imperator facere vellet, decrevit ut ipse cum copiis ex una parte, ex altera frater Otto Misiconem aggrederentur. Hunc impetum Misico ferre non valens, fugit in Bohemiam ad Uodalricum ducem, cui tunc temporis imperator iratus fuerat. Sed ille, ut sic placaret imperatorem, voluit sibi reddere Misiconem; quod pactum sceleratum renuit cæsar, dicens se nolle inimicum emere ab inimico. Otto restitutus patriæ et dux factus a cæsare, dum post aliquod tempus minus caute ageret, a quodam familiari suo clam interfectus est. Tunc Misico omnibus modis quærebat gratiam imperatricis Giselæ et reliquorum principum, ut mereretur redire ad gratiam imperatoris. Cæsar misericordia motus, dedit sibi veniam, et divisa provincia Bolanorum in tres partes, Misiconem fecit tetrarcham, reliquas duas duobus aliis commendavit; sic imminuta potestate, minor facta est temeritas. Defuncto Misicone Gazmerus, filius eius, fideliter serviebat huc usque imperatoribus nostris. (Pertz XI. 269).* Do ściślejszego oznaczenia czasu, i sprostowania tego co tu Wipo o pojednaniu się Mieczysława z cesarzem napomknął, służy wybornie następujący ustęp Rocznikarza hildesheimskiego: *1032 ind. 15. Chounradus imperator natale Domini Gosleri, pascha vero Seliganstad celebravit. Hoc anno Bezbriem ob inmanissimam tirannidis suæ sevitiam a suis, et etiam non sine fratrum suorum machinatione, interfectus est. Sed Miseko statim domum rediit; qui cognoscens sibi propter inmoderatam sui insolentiam, quam prioribus annis exercuit, omnia quæ perpessus est, merito evenisse, legatos suos ad imperatorem destinavit, tempusque semet præsentandi condigneque satisfaciendi postulavit. Et postmodum imperatore consentiente Mersburg venit, et semet Non. Iulii in imperatoriam potestatem, coronæ scilicet ac tocius regalis ornamenti oblitus, humiliter dedit. Quem imperator clementius, quam ipse opinaretur, suscepit, eique et eius patrueli cuidam Thiedrico regnum, quod ipse solus ante possederat, divisit; quod ipse tamen postea solus iterum sibi usurpavit (Pertz III. 98).*

[1]) Lotaryngii. [2]) Baldwina V hrabiego Flandryi.

Levia[1]) dicitur, quique ob immensæ latitudinis et longitudinis vastam solitudinem infinitam ursorum nutrit multitudinem, ursus quidam naturali rabie ceteris sævior et crudelior, et ipsa etiam enormi corporis mole maior ultra quam credi possit et immanior. Huius tanta rabies erat, ut non solum venatus cervorum raptusque damularum atque aliarum conculcatio bestiolarum ad mitigandam immanem sui ventris ingluviem non sufficeret, quin etiam sub clara luce diei ferali ausu ad nullorum pavidus occursus venatorum, horrida rictibus ora trahens, in patentes e vicinitate regiones e cubili suo potenter emergeret, et valida iumentorum et fortia boum corpora, sive adiuncta carpento sive subiugata aratro invaderet, suffocaret, voraret. Compulsa ergo tota gens illa est a tali suarum rerum, immo vitæ suæ execrabili vastatore, aut illum, si prævalerent, omnes quoque modo pariter insequentes suis a finibus exturbare sive necare; aut, si id agere non possent, alio sub cœlo quieta suisque commoda usibus habitacula quærere. Afflictis suis rabida peste rebus tandem, quamvis sero, remedium id solum fore explorant, si dominum palatinum comitem ad hoc humili precatu flectere queant, quo se communi hosti, victoriam a Domini procul dubio dextera et virtute percepturus propria, opponat; nam suimet ipsius provinciam Salaveld maxime devastaverat. Quod imploraverant ocius actu consequuntur; ascenso equo, atque emissario comitante licisca, quod est genus canum iubis inflexis villosum atque fortissimum, venatum aggreditur, ceterisque venatoribus cum tubis raucisonis circa spissiora saltus loca occupatis, bestia immanis, quidnam circa se agatur exploratura, egreditur, et solum e vicino cernens adesse, emisso horrendo satis micatu simulque erectis in altum brachiis, cum plantis minacibus eum aggreditur; cuius mox primus impetus, licisca gravi aurem eius morsu lacerante, impeditur. Nam ut est iniuriæ natura impatiens, dum ad eum versa planta cum asperis unguibus se ulcisci nititur, abscisa protinus eadem, venabulum in medio occipitis excipiens, ad terram eliditur. Paratis post hoc, ut par erat, carnibus eius in escam, lætum convivium instauratum est; corium vero eius 15 pedum longitudinis spatium habuisse probatum est. Sunt qui dicant, quod non provectioris, sed recentioris ætatis tempore has theatrico dignas spectaculo monomachice patraverat palaestras; quod eo vicinius laudi est, quo constat quod tenuis ætas tale quid agendi suam virtutem non habet. Imperator autem maioris volens dignitatis gloria virum extollere, accepta ab eo insula sancti Swiberti atque Duysburg, munificentiæ gratia Suevorum ei committit ducatum[2]), Henrico, patrui[3]) eius filio, ad palatii officium substituto, quid traditum sibi duca-

[1]) Zwany także *Louvia;* o nim jest wzmianka w rocznikach kwedlinburskich: *Theodoricus victoribus tradidit Saxonibus omnem terram Thuringorum, excepta quam Louvia et Hœrtz sylvœ concludunt* (Pertz III. 32). [2]) Działo się to w Goslar, jak o tem doniosł w kronice swojej Herman reichenauski, u Pertza V. 125: *1045 Otto palatinus comes paschali ebdomada dux Alamanniæ apud Goslare a rege constituitur.* [3]) Hezelina hrabiego, jak uważa Koepke, powołując się na nadanie Henryka III z roku 1051, u Böhmera 1618.

tum, omnium fere mortalium favorabili erga eum habita dilectione, gloriose gubernans, tertio proh dolor! eiusdem ducatus anno 7 Idus Septembris immatura morte in Tonaburg castro diem clausit extremum.

18. Ea tempestate imperator expeditionem supra Flandrenses acturus, sanctæ Mariæ festum celebravit apud Xanctum[1]), ubi pius Hermannus archipræsul exhortationem instanti periculo congruam ad plebem faciens, universosque admonens, quatenus a superna clementia pro concinnanda regni pace imperatori filium dari secum implorarent, cognita per nuntium morte fratris, flebili voce finem allocutionis fecit, et omnes ad lamenta perturbatos incitavit. Expletis autem missarum sollempniis, iuxta frequentem omnium et ipsius imperatoris petitionem, quod prope nec ad momentum eius solatio carere poterant, retentus est, et episcopus Tullensis Bruno, qui ex virtute animi vel fidei Leo[2]) appellatus, papa Romanus postea factus est, ad tumulandum fratrem eius Brunwilre missus est. Quo devote quæ vel iussus vel postulatus fuerat expletus adveniens — erat enim iste vir ipso corporis statu vultuque terribilis simul et amabilis, verbo etiam et opere ad ædificationem corporis Christi mirabiliter insignis — omnia, quæ tristibus exequiis usus ecclesiasticus sancivit, pro requie ipsius reverenter et competenter explevit, sicque eum venerabiliter iuxta suorum ossa parentum sepelivit. 1*

19. Qua die soror eius Richza ita etiam deplanxit eum, ut ipsa prope moreretur. Omnem ornatum suum, lunulas et torques et monilia et inaures et gemmas et vittas, omnia aut auro textilia aut penitus aurea in divinos convertenda cultus principali altari imponit, acceptoque a sancto pontifice sacro velamine caput obnubit, sibique sepulturam iuxta fratrem fore disponit, suorumque fidem super hoc, quod id ipsum superstites ipsi fideliter compleant, exposcit. Qua de re abbas Ello, ipsius permagno confisus auxilio, vetus monasterium funditus destruxit, et aliud validioribus fundamentis ambitiosius construendo novo opere inchoans[3]), imperfectum reliquit. Iam ante ecclesiola sancti Medardi destructa, eius altare submotum sine læsione infra ambitum prioris monasterii transferre voluit, sed non valuit, nam penitus confractum est. Et quia locus sacratus, cui prius inerat, quadam im- 1048. czer. 30.

1* *Interpolator dodaje:* Sed exuviæ eius deinde ad ecclesiam translatæ sunt et iuxta latus altaris sancti Joannis Baptistæ in elevato sepulcro collocatæ. Epitaphium sepulcro tale appensum:

Virgineum sidus dum septem terminat Idus,
Admonet huc veniens ut legat ista gemens,
Heu! ruit Ottonum flos regum magnificorum,
Imperiale quibus cessit in orbe decus.
Flos hic eorumdem tulit Otto nomine nomen,
Cui Mathild mater, cui fuit Ezo pater.
Dux qui Suevorum, moriens fit planctus eorum:
Sed vi morte, Deus, hunc repara melius.

[1]) Dnia 7 września, roku 1047 wydał Henryk III dyplom: *Troiae quod et Sanctum dicitur;* jak uważa Koepke, powołując się na Böhmera Reg. nr. 1570. [2]) Leo IX, od roku 1049. [3]) W rocznikach brunwilerskich (u Pertza XVI. 725) zapisano pod rokiem 1048: „hic iacta sunt fundamenta nostri monasterii 2 Kal. Iulii.“

munditia contaminatus est, divino verbere, putredine scilicet unius cruris, graviter tactus est; alias autem præter hanc causam, in omnibus felix et prospere agens, ex hac luce subtractus est, et a successore suo Tegonone, qui iam pridem ordinatus fuerat, honorifice
1053. sepultus est. Verum quid pius Hermannus archiepiscopus pietatis aut potius tutelæ eidem loco præviderit, si quis scire desiderat, apostolici papæ Leonis epistolam legat, et contra eam agentes, neque divinas neque humanas leges iustitiæ cultui commendantes, sed contemnentes expavescat, nostrique temporis miserias, totis visceribus ad Deum conversus, defleat. Exemplar vero huius hoc est:

1052. maj. 7. 20. *Leo episcopus servus servorum Dei Hermanno sanctæ Coloniensis ecclesiæ venerabili archiepiscopo, ac per eum suis successoribus illuc canonice intrantibus in perpetuum. Convenit apostolico moderamini pia pollentibus religione assensum præbere pietatis, ut et nobis proficiat ad æternam beatitudinem, et ecclesiis ad perpetuam defensionem. Quia nuntius tuus Romam veniens, fili carissime, sollicitavit nos precum suarum nimietate, ut per apostolicæ defensionis paginam confirmaremus ecclesiæ tuæ abbatiam sitam in Brunwilre, sicut præceptum carissimi filii nostri imperatoris Henrici videtur continere. Inclinati igitur tuis iustis precibus confirmamus et corroboramus tuæ ecclesiæ prædictum monasterium nostra apostolica auctoritate, ut habeat et possideat cum omni sua integritate, et quod habet modo et quicquid acquirere poterit in futuro, secundum diffinitionem, qua diffinitum est ante præsentiam filii nostri serenissimi imperatoris, statuens apostolica censura, ut nullus imperator, rex, archiepiscopus, dux, marchio, comes, vicecomes, vel quilibet cuiusdam potestatis exactor molestare vel infringere audeat, sed sicut a te est constitutum, permaneat. Si quis autem contra hanc defensatricem paginam venire temptaverit, nostri anathematis iaculo perfossus ad vitam numquam surgere mereatur; qui vero custodierit immaculatam, nostram benedictionem habeat cumulatam.* [1]) Siquidem Henricus imperator, sicut hæc carta testatur,

---

[1]) *W dziele: Acta acad. Theodoro-Pal. III, 152 wydrukowana jest ta bula z autografu, a czas jej tak oznaczony:* Data Non. Mai. per manum Friderici diaconi s. Rom. æccles. bibliothecarii et cancellarii vice domini Herimanni archicancellarii et Coloniensis archiepiscopi anno domini Leonis noni papæ 4 ind. 5. *Tak Ryxa, jak i brat jej i siostra nie od razu przychylili się do zatwierdzenia fundacyi rodzicielskiej. Ciekawe w tej mierze szczegóły przechowały się w nadaniu Henryka III cesarza datowanem w Kanfingen 17 lipca 1051. Mówi on w niem:* Notum esse volumus cunctis presentibus quam futuris qualiter Erenfridus, beate memoriæ comes palatinus, una cum coniuge sua domna Mathilde abbatiam in loco qui vocatur Brunwilare construxerunt. Quam secundum quod a domino fuit eis inspiratum, compositam et ordinatam posuerunt sub mundiburdio beati Petri Coloniæ, ut monasterium illud in perpetuum cum universis appendiciis suis liberum sub tutela beati principis apostolorum ab omni potestate permaneret intactum. Postea defunctis supradictis principibus filii eorum, Herimannus scilicet carissimus noster sanctæ coloniensis æcclesiæ venerabilis ac pius archiepiscopus, nec non sorores eius domna Richeza Bolemiæ quondam regina, ac Theophanu asnidensis monasterii abbatissa; hi inquam parentum suorum successores edo-

iuxta prædicti pontificis votum eumdem iam sua auctoritate et privilegio confirmaverat locum. Ubi cognita prioris et nostræ ætatis distantia, facile discernitur, in quam periculosa devenimus tempora, cum a statu suo Deo placita et hominibus commoda immutata sunt omnia. Nam sicut ait Veritas: *Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum.*

21. Anno etenim dom. inc. 1056 defuncto pio archipræsule Hermanno, successit ei in episcopatum vir venerabilis Anno, qui quamvis sanctæ religionis approbatus cultor fuisset, interdum tamen proprii plus arbitratus quam iustitiæ cultus tenax, eidem loco nihil pietatis impendebat aut affectus. Quod sentiens Richeza regina, habito prudentum apud se consilio, ratum duxit esse pontificem beneficiis placare, veniensque ad eum in insulam sancti Swiberti, commorantem cum imperatore, Sancto Petro Saleveld et Coburg[1]), Sancto

---

cti ab legis peritis irritari posse traditionem illam, supradictum monasterium cum omnibus eo pertinentibus in hereditarium sibi ius legibus postularunt. Quibus loco et tempore concessis, domnus Herimannus archiepiscopus cum advocato suo Rutgero, nec non domna Richeza cum advocato suo Gerhardo in Paderbrunnon, domna quoque Theophanu in Goselare in meam venerunt prȩsentiam, legem ut supradiximus in advocatum domus s. Petri Cristianum, legem de prędicto postulantes monasterio. Quibus in mea prȩsentia placito indicto, legibus discussis, filii parentum suorum hereditatem principum obtinuere iudicio. Sed mox timore et amore dei commoniti pro se suorumque parentum in gremio eiusdem æcclesiæ sepultorum eterna memoria eandem hereditatem prȩfatum scilicet monasterium cum locis subter notatis et universis ad hoc pertinentibus, id est Lovenich, Vremirstorp, Kuningistorp, Danswilre, Glessene, Kyrtorp, Sentere, Manstede, Ichindorp, Slenderhagen cum omnibus appendiciis suis, hoc est utriusque sexus mancipiis, areis, edificiis, terris cultis et incultis, viis et inviis, pratis, pascuis, silvis, venationibus, aquis, aquarum decursibus, molis, molendinis, piscationibus, exitibus et reditibus, quȩsitis et inquirendis, cum omni utilitate que ullo modo inde provenire poterit, deo sanctoque Nykolao in Brunwilre, in manus abbatis ac fratrum ibidem deo servientium, in nostra prȩsentia cum omni integritate, libera ac perpetua donatione tradiderunt. Proprietatem vero dicti monasterii cunctarumque possessionum ad hoc pertinentium, beato Petro Colonie in manus Cristiani advocati pari voto et consensu tradiderunt, ea scilicet ratione, ut tam ipse domnus Herimannus, venerabilis sanctæ Coloniensis ecclesiæ ac pius archiepiscopus, quam omnes sui in perpetuum successores eiusdem abbatie defensores atque tutores existerent *itd. Lacomblet Urkundenbuch str. 114.*

[1]) *O tym zapisie Ryxy mówi sam Anno w nadaniu swojem datowanem w Salafeld dnia 25 czerwca 1057 roku tak:* Inde occasione data dominam Richezam reginam super quibusdam prediis Salavelt videlicet et Koburk, quatenus de hiis precariam consentiens ea sancto Petro Colonie traderet, convenimus. Quod cum in aditu primo parum ad votum responderet, voluntas dei fuit, ut non longo post tempore quod querebamus prosperum ac felicem haberet exitum. Unde notum esse volumus cunctis tam futuris quam presentibus domini dei et sancti Petri fidelibus, qualiter Starkhare quidam vir ingenuus et Comes, miles ipsius regine, precepto atque peticione domine sue Salaveldon castellum cum universis ad hoc pertinentibus terris ac silvis, forestis atque piscationibus, pratis, pascuis, familiis, et

Nicolao vero Cloteno per manum mundibordis sui, Henrici comitis palatini[1]), de placito sibi ad vitam usu fructuario sub sollempni dedit traditione. Ubi mox archiantistes eodem animi voto eademque sententia, qua Sancto Petro et sibi Saleveld et Coburg, Cloteno Sancto Nicolao et abbati Tegenoni, qui præsens erat, ut ipse imperator, sub divo hoc agi, iustum fore dicebat, banno suo, terribili sub anathemate dampnatis invasoribus earumdem rerum, perpetuo possidenda confirmabat. Super quo etiam piæ actionis negotio ipsius reginæ privilegii carta descripta est, quæ in redargutionem impiorum, quibus iustitia poena est, adhuc usque eam legere volentibus, apud sacri cultores loci servata est.

22. Anno autem post hoc 1061, cum iam perfectum esset in Brunwilre monasterium, idem reverendissimus archipræsul Anno, quod sui erat officii expleturus, cum Egilberto Min-

---

quidquid ipsa in Orla proprietatis habere visa est, exeeptis servientibus, sancto Petro Colonie ad usum archiepiscopi (*per manus*) Christiani advocati tradidit iure perpetuo possidendum. Eo videlicet tenore, ut ipsius predii ususfructum domina regina usque in finem vite sue teneat, ea quoque ratione ac firmissimo interdicto, ne unquam aliquis archiepiscoporum per concambiam vel cuiquam in beneficium dando, Salavelt vel ad hoc pertinentia ab dominicato suo faciat aliena; nisi forte quantum nos cum eiusdem regine consilio pro anima nostra nec non ipsius suorumque parentum per monasteria Colonie distribuendum ex ipso statuerimus. Sed et decimam vestimentorum sive cuiusque generis pannorum nec non et lodicum, mellis quoque et cere in usum monachorum in Brunwilere regina disposuit; *itd. Lacomblet Urkundenbuch str. 123.*

[1]) *Włość* Cloteno *nad rzeką Moselą dana już była przez Ryxę w roku 1051 klasztorowi brunwilerskiemu. Nadanie jej potwierdził Henryk III cesarz dnia 20 sierpnia 1051. Znajduje się w dziele Acta acad. Pal. III 144, gdzie je wydrukowano według oryginału uszkodzonego troche, który już zaginął, a świeżo wydał je Lacomblet zkądinnąd, dołączywszy znaczniejsze różnice, i swoje nad niem postrzeżenia. Dosłownie opiewa ono u niego tak:* In nomine sanctę et individuę trinitatis. Heinricus divina favente clementia, romanorum imperator augustus. Si locis deo dicatis quibus beneficia non conferimus saltem ab aliis fidelibus christi tradita confirmaverimus, divinitus nos procul dubio remunerari confidemus. Quapropter fidelium nostrorum tam presentium scilicet quam futurorum magnitudo comperiat, qualiter quedam domina venerabilis *Richeza* nomine regina quondam Polemiæ predium suum quod in curte sua *Clottono* aliisque locis subternotatis, id est *Cheuenich. Elre*, *Brembe*, *Asche*, *Massenbreith*, *Weruvis*, *Cavelach*, *Wilre*, *Pulecho*, *Chugomo*, *Chundedo*, *Meirle*, et *Rile*, *Aenchriche*, *Lucenrode*, *Dreise* et *Ottinge*, cum mansis et mancipiis, pratis, vineis, aquis, aquarumque decursibus, quęsitis et inquirendis, exitibus et reditibus, et cum omnibus appendiciis suis, pro remedio animę suę fratrisque sui beatę memoriæ *Ottonis* ducis aliorumque parentorum suorum ad monasterium sancti Nykolai *Brunvilare* contradidit, terminum etiam et bannum eiusdem predii sicut ipsa prius habuit a fluvio *andrida* usque ad fluvium *Elza*, ita constituit, ut nullus ibi aliquam potestatem habeat, nisi abbas eiusdem loci et villicus eius quem constituat. Quasdam etiam arpennas id est vineas, quibusdam servientibus suis beneficiaverat, id est *Ruoperto* preposito duas, Werinhero de *Salevelt* duas,

densi episcopo eo veniens, et sub veneratione sanctorum confessorum Christi pariterque pontificum Nicolai atque Medardi, eiusdem monasterii dedicationem 3 Kalendas Novembris consummavit, et ita ut erat sacerdotalibus indumentis infulatus — Iesum testor! — Cloteno specialiter et reliqua generaliter prædia sacro illi collata loco, banno suo secunda iam vice confirmavit. Constructum est etiam ex eiusdem gloriosissimæ feminæ atque reginæ

Sigebodoni de *Odendorf* duas, *Sigefrido* pincernę tres, Epponi de *Aldendorph* duas, et camerad iuxta dominicam curtem, *Adelberto* fratri Winboldi duas, Embrichoni de *Geldestorp* duas, *Ansfrido* clerico suo XIIII mansos cum mancipiis suis ad *lucenrode*, et vinum quod dicitur *Scozwin* in clotteno, Ernestoni fratri suo duos mansos cum mancipiis in *dreise*, *Wolfherum* etiam tradidit illuc cum sua possessione, ea videlicet conditione, ut quamdiu vivant, ęcclesiæ bona, sive beneficia habeant, post mortem vero illorum nullus heredum suorum quicquam de hiis sibi quasi iure hereditario vendicet aut possideat, sed in ius et dominium s. Nykolai et abbatis ipsius ac fratrum sibi servientium redeant, ut quod abbas utilius sibi ac fratribus inde iudicaverit faciat atque disponat. Omnes etiam quos dedit s. Nykolao, ita tradidit, ut nullus extraneas, nisi forte liberas, vel ex potestate s. Petri colonię vel s. Nykolai ducat uxores. Si autem alienas uxores acceperint, filii eorum iterum accipiant uxores ex potestate s. Nykolai, quod si non fecerint, omnis hereditas eorum, et universa quæ possident, ad s. Nikolai cedant monasterium, et nullus heredum suorum in hiis quicquam habeat. Abbas vero *corimedem* suam accipiat sine iusticia advocati et scabinorum ubicumque ei vacare contigerit, sive in brunwilare, sive in cloteno. Eadem vero rogante abbas predicti monasterii idem ei prędium permisit in beneficium, postquam ipse illud in suum redegerat dominium, cui statim curtem *caneda* et familiam V libras ibi solventem, quod fuit *ellonis* beneficium ad *Gewere* tradidit, et VI arpennas Clottono quę fuerunt *Sicconis* comitis beneficium, et duas mansiunculas quas *Wicelinus* habuit et in quibus habitavit. Tradidit etiam castrum suum *Chuochomo Heinrico* palatino comiti filio patrui sui ea scilicet conditione, ut quamdiu viveret, super ipsum prędium Clotono defensor et advocatus existeret, post obitum vero suum is ipse heredibus careret, proximus heres dominę Richezę reginæ advocatiam super eadem bona haberet, si vero et ipsi heredes defuerint, coloniensis archiepiscopus eandem advocatiam tribuat cuicumque abbas et fratres petierint. Sicconi vero comiti qui eandem advocatiam a palatino comite prędicta regina Richeza petente suscepit tale servitium tribus tantum temporibus anni sibique succedentibus advocatis constituit, scilicet ut ad unum quodque placitum detur modius unus tritici et unus siliginis, et solidi, V pro carne aut porci, vel oves solidos, V valentes, et tantum vini detur, quantum ad istud servitium conveniat, modii, V avenę, id est ad duo placita modii, X avenę, in natali vero s. Iohannis baptistę in prato quod vocatur *summunt* pabulum ei detur in gramine et nichil amplius. Si autem abbas in autumno illuc cum advocaverit, prandium ei det, et XXX denarios aut pannum qui tantum valeat, duas hircinas pelles, vel XX denarios et ceram XX denariorum et nichil amplius per totum anni circulum. Ad quod debitum pertinet Camerad inferius villam. At si villicus vel de ędificiis vel de agricultura placitum ibidem habuerit nullam inde partem, vel iusticiam querat advocatus. Hanc autem traditionem per manum nostram imperialem cum moneta et mercatu et theloneo, et sine

sumptibus monasterium per Adelberonem Wirtzeburgensem episcopum, in loco ubi sancti Kiliani sociorumque eius sacrum erat martyrium, utpote cuius episcopium ex eius numerosa familiarium clientela, cum omnibus quæ ad oppidum Salzo pertinent, cum regia prorsus munificentia adauctum est.* Verum non multo post, anno scilicet dom. inc. 1063, 12 Kalendas Aprilis[1]), apud Saleveld ipsa defuncta est. Corpus vero eius religioso tantæque feminæ exequiarum congruo apparatu Coloniæ delatum est, et archipontifice insistente, ibidem in ecclesia sanctæ Mariæ, quæ est ad Gradus, humatum est[2]). Hacque ex

* *Interpolator dodaje:* Fecit etiam ipsa construi venerandissima regina capellam in pago Clottenensi pro commodo suo, ut cum ibidem moram traheret, absque tumultu populi missas ad nutum celebrari faceret, quas devotissime audire posset. Quæ capella, ut in antiquissimis litteris habetur, vocatur reclusorium dominarum, ideo quia, quum ibidem missa celebrabatur, ipsa cum pedissequis suis ac reliqua familia intus existens, claudi mandabat capellam, ne a tumultu ullo turbari posset. Tandem beata Richeza, post-

---

aliqua exactione thelonei, et prato quod vocatur preith, et per manum Heinrici palatini comitis sub cuius tunc mundiburdio manebat, in presentia *Annonis* venerandi coloniensis archiepiscopi, multorumque principum regni fecit, quam abbas eiusdem monasterii *Tegeno* et Sicco prefatus comes et advocatus ibidem susceperunt, nostram imperialem flagitantes clementiam, ut eadem bona s. Nykolao confirmaremus, et ut navibus et bonis abbatis et fratrum et familię de Clotono et *Mesenich*, per alveum reni sive mosellæ quocienscunque necessitas poposcerit, liberum ascensum et descensum, sine exactione thelonei traderemus, quorum petitioni annuentes, cartam hanc inde conscribi, et sigillo nostro iussimus insigniri.

Signum domni *Heinrici* tercii regis invictissimi secundi Romanorum imperatoris augusti. *Winiterius* vice *Bardonis* archicancellarii recognovit. Data XIII Kal. Septembris anno dominicę incarnationis, Mill. LI. indictione IIII. anno domni Heinrici tercii regis, secundi imperatoris, ordinationis XXIIII, regni vero XIII, imperii V. Actum in insula s. Suitperti *Werde* in domino feliciter amen. Cuius rei testes sunt hii: Anno archiepiscopus, Luzo prepositus, Rupertus prepositus, Heinricus comes palatinus, Sicco comes, Gerardus, Berengerus, Gozwinus, Starchri, Ruothgerus, Embrico, Eppo, Winboldus, Ansfridus, Heimo, Ansfridus. *Lacomblet, Urkundenbuch str. 117 i 118.*

[1]) *W rocznikach brunwilerskich (u Pertza II. 216) zapisano:* 1063 obiit Richeza regina 7 Kal. Aprilis. *Gelenius podaje jej nagrobek, w tych słowach:* Anno dom. inc. 1057. 2 Idus Aprilis Richeza regina ab Annone secundo sedis huius venerabili archiepiscopo atque præsentis ecclesiæ fundatore, cum ingenti totius cleri et populi frequentia honorifice sepulta est, et per ipsum inducta pontificem duobus ornatissimis prædiis sancto Petro collatis Non. Aprilis obiit. [2]) *Ryxa rozporządziła ostatnią wolą swoją (obacz str. 333 wiersz 14) aby zwłoki jej złożono w Brunwiler obok zwłok jej matki; wbrew temu rozporządzeniu postąpił arcybiskup kolońśki Anno, i złożył je w Kolonii w nowozałożonym przez siebie kościele Panny Maryi* ad Gradus. *Oderwał też i włość Kloteno od fundacyi brunwilerskiej, a przyłączył do dóbr pomienionego kościoła kolońskiego, z czego w nadaniu swojem z dnia 29 lipca 1075 ro-*

occasione, contra fas iusque divinum, excepto quinque librarum censu, sacer Brunwilrensis locus non solum confundatricis suæ corpore, sed et Cloteno privatus est. Super qua re, in uno temerato omni æquitatis iure, et industria abbatis et fratrum formata in persona sancti Nicolai epistola sibique in præsentia[1]) reliquorum episcoporum iussu correptus est[2]).

quam beato Petro eiusque ædi metropolitanæ Coloniæ coram Annone secundo archiepiscopo dedisset Salevelt, Koburg et Orla cum omnibus appertinentiis, cetera vero omnia se concernentia et corpus suum cum omni supellectile et mobilibus Sancto Nicolao in Braweiler legasset, vitamque sanctissimam instar sanctimonialis duxisset, mortis debitum et ipsa solvit anno 1063, 12 Kal. April. Cuius corpus cum cimeliis, aliter quam disposuerat ipsa, immo et quam S. Anno iuratus promiserat, idem archiepiscopus violenter detineri iussit, et in suo noviter constructo monasterio ad Gradus sanctæ Mariæ Coloniæ sepeliri conversis divitiis eius reliquis ad dotationem Siburgensis monasterii et prefati Coloniensis sanctæ Mariæ ad Gradus, haud dubie per consilia malorum suasorum ad hoc inductus.

23. Operæ pretium est, ut a maioribus nobis traditum est, commemorare, unde idem sacer locus iam olim nominatus fuit Brunwilre, qualiterque ibidem vera rerum investigatione repertum sit, quod sancti Medardi sacrum eidem loco inesset memoriale. Erat in diebus Hermanni comitis palatini**, patris memorabilis scilicet Herenfridi, qui, velut Abraham patri-

** *Interpolator dodaje:* Generosissimus heros Hermannus, comes palatinus, cognomento Pusillus, non mediocris reputationis inter magnates illustrissimi imperatoris primi Ottonis,

---

ku tak się tłumaczy: Ego per precariam a domna Richeza regina et coheredibus eius acquisivi Meikkedenheim, Diemunderode, Assela, Clotteno, et ecclesiam matricem in Trutmonia cum decania eadem Bruche quod Sigehardus cancellarius mihi dederat, et decimationem in Saxonia, quam ad vestitum fratrum destinavimus. Ne quem vero moveat quod iniuriose Clotteno monachis in Brunwilere abstulerimus, volumus cunctis innotescere quod pactum ipsa nobiscum fecerit, et nos postea cum monachis fecerimus. Ipsa quidem vivens monachis dederat Kanada quod solvit 5 libras, in qua re voluntas eius plurimum valet; mihi vero reliquum dedit, ut in quocunque monasterio sepeliretur, eius monasterii prefatum predium esset. Sed cum ab abbate loci illius et palatino comite sepius inquietaremur pro nummo abrenuntiationis monachis dedimus 8 arpennas vinearum in Clotteno et 4 in Sigenel, et calicem aureum et gemmatum, qui Luzoni decano pro 30 marchis oppignoratus fuerat. Predium vero Clotteno canonicis sancte Marię, ut ipsa petierat, tradidimus; *itd. Lacomblet, Urkundenbuch str. 143. Mimo to trwał długi czas między mnichami brunwilerskimi, a kolońskimi kanonikami spór o Kloteno, aż go zakończył Herman III arcybiskup koloński roku 1090, przyznawszy Kloteno mnichom brunwilerskim. Lacomblet tamże str. 157. Żywociarz jednak Wolfhelma opata brunwilerskiego, Konrad, który przytacza ciekawy list Grzegorza VII papieża w tej sprawie, nadmienia w rozdziale 16 (u Pertza XII, 188) jakoby Kloteno odebrane było przez mnichów kolońskich za czasów tego opata, między r. 1076 — 1079.* [1]) *Zdaje się, że tu wypuszczono słowo* tradita *albo* recitata. [2]) *t. j. Anno, arcybiskup koloński.*

archa, nomine mutato Ezo appellatus est, vir quidam in vico, qui Mannestede[1]) dicitur, copiosum habens in sua possessione peculium. Casu contigit ut die quadam scrofa prægnans a silva, cuius minabatur ad pascua, cum reliquo grege porcorum non esset domum reversa, quia ad eiciendos fœtus secretiora sibi nemoris eligerat loca. Nihil ergo ipse aliud quam quod evenerat arbitratus, accepta secum bipenne, lucum abscisis remotisque vepribus, quasi viam faciens, secretius quam soleret, intrat, et ecce! ædiculam, ex ligno satis curiose constructam, lateribusque studiose ab infusione imbrium defensam aspectat. Explorat itaque aditum, tectum non sine admiratione novitatis ingreditur, altare, utpote in ecclesia, more consueto constitutum aspicit, suemque simul domesticam sibi a crepidine altaris cum decem porcorum capitibus occursantem lætus suscepit. Post hoc submoto lapide superiori, sancti Medardi et aliorum venerandas sanctorum Dei reliquias, cum carta in fasciculum compositas, a fossa altaris eicit, et secum illas auferendo præposito Indensis monasterii[2]), qui ex more eas in partes sæpius venire consueverat, ostendit. Qui inspecta carta et cognita admiranda rei novitate — erat enim cognatus comitis palatini, ipsique ab hoc familiaris et notus — ad eum velociter properat, et quam inspexerat, ex ordine boni eventus, salutem illi lætanter annuntiat. Ille insperatum lætique ominis nuntium gratanter audiens, rusticum eundem, cui nomen erat Brun, ocius accersiit, cartam cum reliquiis inquisitam et exhibitam reverenter excepit, et hanc illi causam esse inscriptam cognoscit. Huius sacræ fundator ædiculæ et auctor, Bruno nomine, germanum habens vocabulo Berechonem, vir potens et nobilis, non procul hinc in silva, quæ ex sui magnitudine Vela dicitur, constructa tutissima degebat in munitione. Quam quidem tyrannus, Heymo nomine, subita invadens incursione, interfecto eiusdem fratre Berechone cum reliquis fere omnibus, hunc cum paucis præsidio fugæ vitam servantibus, suis a finibus extorrem fecit et in Franciam ire coegit. Qui Suessionis civitatem adiens, et flebilem suæ calamitatis historiam coram omnibus pietatis affectum habentibus edicens, sancti Medardi reliquias ad constituendam in eius honore ecclesiam petiit et impetravit, cuius indubium ad revincendum hostem meritum et patrocinium sibi adesse speravit. Ad votum omnia, suffragante illi pio salutis suæ protectore, prosperantur, ecclesiola fundatur et dedicatur. Verum huius dedicationis auctor quis esset, incertum adhuc usque manet, quoniam aviditate rustici, qui maxime pecuniam esse sperabat quod invenerat, fragile ceræ signum confractum est,

cui in negotiis regni ac præliorum periculis tam auxilio quam consilio fidelissime adstitit: et præsertim in prælio contra efferam Ungarorum gentem commisso, ubi hostilem pugnando aciem fortissime attrivit. Hic et diversis in locis plura dominia cum amplis possessionibus habuit, et Brunweilerensem locum primum hominibus habitabilem fieri procuravit, duos autem filios ex Helywiga uxore genuit, videlicet Erenfridum et Ezelinum.

[1]) Mansdorf niedaleko Brunwiler. [2]) ś. Kornela.

sicque auctoris persona et nomen absconditum est. Verum tamen supradictus, ut fertur, acephala[1]) a multis eatenus timore periculi devitatus, postmodum a præfato Brunone impetitus occiditur; et quamvis eius munitio triumphato hoste destruitur, idem locus tamen usque hodie Heymenburg dicitur. Fuerunt propere metropolitano episcopo Warino[2]) comperta, quæ fuerant comiti palatino iam cognita; altare reparatur, ecclesia instructis ex lapide parietibus innovata ab eodem archipontifice dedicatur, sacroque illi loco, congruentibus sibi veteris ecclesiæ et antiqui auctoris et novi eiusdem inventoris nominibus, Brunwilre nomen aptatur.

[1]) Heimo, rozbójnik, nie uznający głowy, czyli zwierzchności nad sobą. [2]) biskup koloński między rokiem 975 — 985.

BREWE BENEDYKTA IX PAPIEŻA

DO AARONA ARCYBISKUPA KRAKOWSKIEGO

około r. 1046.

O dwoch arcybiskupstwach w Polsce za Bolesława Chrobrego mamy ślad wyraźny w kronice Gala (I. 11. 16.) i w kronice Wincentego syna Kadłuba (wyd. warsz. str. 92). Jedno z nich było w Gnieźnie, drugie w Krakowie. O tem ostatniem nic bliższego nie wiemy. Tymczasem u niektórych dawnych pisarzów przytoczone jest breve *Benedykta IX papieża, mocą którego Aaron opat tyniecki za czasów Kazimierza I mianowany jest arcybiskupem w dyecezyi krakowskiej. Znachodzi się ono w żywocie ś. Stanisława skreślonem przez Wincentego z Kielc około połowy wieku XIII, któryto żywot w rękopismie pergaminowym z XIV wieku posiadam. Drugi odpis jest w kodexie papierowym w czwartce, z wieku XV należącym do Tytusa hr. Działyńskiego, a zawierającym głównie najstarsze pomniki polskiego prawodawstwa. Znajduje się tam na karcie 172 w osobnym artykuliku mającym nadpis:* De archiepiscopatu Cracoviensi. *Trzeci nakoniec odpis przytacza Długosz w żywotach biskupów krakowskich (rękop. bibl. Oss. nr. 620 karta 8) i w wydaniu lipskiem Hist. Pol. III. 231; w rękopismie jednakże biblioteki Ossolińskich dzieła tego nr. 108, cały ten ustęp nie znachodzi się.*

Wydaję go tu według Wincentego z Kielc, dołączając u spodu różnice z kodexu Działyńskiego i z pomienionego kodexu biblioteki Ossolińskich Vitæ episcoporum Cracoviensium *Długosza; oznaczam zaś te rękopisma początkowemi ich właścicielów głoskami* B. D. O.

Eodem tempore, anno domini 1046 Aaron, monachus Tinciensis postulatur in episcopum Cracoviensem. Qui assumptus, et ad petitionem regis Casimiri per eundem papam Benedictum Coloniæ consecratus, et privilegio archiepiscopatus insignitur. Forma autem pontificationis eius talis in Cronicis invenitur.

«Pro reverentia principis Apostolorum, sub cujus velamento te staturum constituisti, et pro amore regis Casimiri qui et Karoli vestri

Przedz. II, *wiersz* 3 reverentia» r. beati Petri *O.* — *w.* 5 Casimiri ... domini» C. q. e. Karuli v. d. *D.*; Caroli alias Casimiri domini vestri *O.*

domini, ejusque conjugis Mariæ, eorumque filii Boleslai, totiusque regni vestri, statuimus, stabilimus, dicamus, benedicimus in perpetuum archiepiscopatum circa civitatem Cracoviensem, ubi hactenus erat episcopatus, cui etiam subiicimus omnes omnium episcopatuum parochias, quæ in toto regno Poloniæ sunt, ut archiepiscopali iure omnibus præsideat. Tibi quoque, archiepiscope, concedimus pallium diebus sollempnibus deferendum.»

BOLESŁAWA ŚMIAŁEGO
NADANIE DLA KLASZTORU W MOGILNIE
roku 1065.

O założeniu klasztoru Benedyktynów w Mogilnie przez Bolesława Śmiałego donosi Długosz, który miał pod ręką nadanie tego klasztoru i przytoczył z niego ustępy (Hist. Pol. III. 258). W Bydgoszczy znalazł się transumpt tego nadania, na pergaminie, pochodzący z archiwum klasztoru mogileńkiego. Wydał go W. A. Maciejowski w dodatku do tomu VI Historyi prawodawstw słowiańskich (Warszawa 1858 str. 386). Nie wątpi on, że klasztor ten miał istotnie od Bolesława Śmiałego nadanie, i że oryginał jego mógł niegdyś czytać Długosz; z powodu jednak różnic między przytoczeniami Długoszowemi a słowami transumptu bydgoskiego, nadewszystko zaś z powodu daty zatwierdzenia Mieczysławowego, nie zdaje mu się, iżby to miał być dyplom ten sam.

W roku 1851 dozwolił mi uprzejmie xiądz biskup Ludwik Łętowski przejrzeć u siebie niektóre rękopisma biblioteki kapitulnej krakowskiej, a między innemi kilka sporych tomów, w formacie półarkuszowym, zawierających nadania różne w wierzytelnych odpisach. W dwutomowym zbiorze uskutecznionym z polecenia Andrzeja Trzebickiego, biskupa, w wieku XVII jest na stronicy 289 tomu drugiego dyplom ten przytoczony w całości, i zatwierdzony przez Mieczysława starego i Władysława Jagełłę; zaś na stronicy 286 tegoż tomu jest nadanie Kazimierza wielkiego datowane w Sądomierzu roku 1363 w niedzielę przewodnią, którem król ten zatwierdza dyplom Bolesława Śmiałego i Mieczysława przez xiędza Paulina opata klaszto-

Przedz. I, *wiersz* 2 totiusque» et pro honore totius. *O.* — *w* 3 benedicimus» et b. *O.* — *w.* 4 archiepiscopatum . . . subiicimus» in ecclesia et civitate Cracoviensi esse archiepiscopatum et metropolim cui subiicimus. *O.* — *w.* 4 circa» apud *D.* — *w.* 5 ubi» quæ *D.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 episcopatuum . . . ut archiepiscopali» e. qui in toto regno Poloniae sunt parochias, ut a. *O.* — *w.* 2 Poloniae» Polonico *D.* — *w.* 3 iure» more *B. i O.* — omnibus» universis *D.* — *w.* 4 archiepiscope» archiepiscopo *D.*; et successoribus tuis pallium de corpore beati Petri sumptum. *O.* — *w.* 4 concedimus pallium» concedimus *O.* — *w.* 5 sollempnibus» s. a iure institutis *O.*

ru mogileńkiego sobie przedłożony, dosłownie go jednak nieprzytaczając. Inny znowu odpis dyplomu Bolesława Śmiałego, z kapitulnym krakowskim zupełnie zgodny, znalazłem w dawnym rękopismie udzielonym mi do przejrzenia przez B. Waliszkiewicza, antykwarza krakowskiego.

Wydając tu ten dyplom trzymałem się głównie rękopismów krakowskich, bo te, prócz drobnych zmian w pisaniu imion miejscowych, zgodne są z Długoszowemi przytoczeniami; różnice zaś główniejsze, po największej części z wydania Maciejowskiego dobrane, wykazuję u dołu, dołączając oraz parę przypisków.

* In nominæ sanctæ et individuæ Trinitatis Amen. Animaduertat hoc testimonium veritas omnis ecclesia religionis, quod ego Boleslaus exempla fidelium secutus, quatenus cum defecero recipi merear in thabernaculis iustorum contuli de omnibus ad me pertinentibus ecclesiæ Mogilnensi sancti Joannis Euangelistæ: Transitus omnes per Vislam de Camen usque ad mare, transitus Manchiæ in Wyzna et in Maczno, et per totam Mazouiam nonum forum, nonum denarium, nonum porcum, nonum poledrum, nonum piscem sum largitus. Quod ne quis ulterius vetitum faciat, authoritate omnipotentis Dei sit prohibitus. Et hæc sunt nomina castrorum: Grudomsch, Zakrocym, Syrosch cum medio teloneo per fluuium Bug, Rypin, Scochin, Seprch, Nowyn, Radecz, Oszelsch, Zyrendzo, Czechonow, Skolpno, Grebesko, Nasilsko, Wiszogrod, Plocch, Dobrzyn, Włodysław, Prypust, Plon· In Lasin decem marcas, in Zbucymier septem marcas, in Wolborz quatuor marcas. In Zarnow duas marcas et dimidiam, in Rospir septem marcas. Hæc sunt nomina villarum quas contulimus cum

Przedz. I, *wiersz* 4 quatenus· quaternus *M.* — *w.* 8 Camen· Kamien *M.* — *w.* 9 Manchiae· Narvae *M.* — et· *niema M.* — *w.* 10 Maczno· Makow *M.* — *Przedz.* II, *w.* 1 ulterius vetitum· alterius irritum *M.* — *w.* 2 sit· est *M.* — *w.* 3 Grudomsch· Grudziądz. *Dług.*; Sandomirz *M.* — *w.* 4 Syrosch· Syrock *M.* — *w.* 5 Scochin· Stetin *Dług.*; Steklin *M.* — *w.* 5 Seprch· Sepich *Dług.*; Sierpc *M.* — Nowyn, Radecz· Nowe, Radzim *Dług*; Nowy Raciąż *M.* — *w.* 6 Oschelsch· Osielsk *M.* — Zyrendzo· Zwendzic *rkp. I Dług.*; Zyreniczko *M.* — Czechonow· Ciechanów *M.* — Skolpno· Stopsko *Dług.*; Stolpsko seu Pultusko *M.* — *w* 7 Grebesko· *tak ma Dług. i M.*; Biebresto *K.* — Wiszogrod· Wyszogród *M.* — Plocch· Plock *M.* — *w.* 8 Plon· Flowst, *Dług.*; Plonsk *M* — *w* 8 In Lasyn· Mllanczyn *K.* — *w.* 9 Zbucymier· Zbutymir *M.* — 10 In Wolborz quatuor marcas· *tak Dług. i M.*; *opuścił K.* — Zarnow· Sarnow. — *w.* 11 et dimidiam· dimidium *M.* — Rospir· Rosprza *Dług*; Kolpis *M.* — Haec· Haec autem *M.*

* *Zatwierdzenie tego nadania przez Jagełłę i Mieczysława opiewa tak:* In nomine domini Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Vladislaus Dei gratia rex Poloniæ, nec non terrarum Cracouiæ, Sendomiriæ, Syradiæ, Lanciciæ, Cuiaviæ, Lituaniæ princeps supremus, Pomeraniæ Russiæque dominus et heres. Significamus universis præsentibus et futuris quibus expedit præsentium notitiam habituris. Quomodo pro parte venerabilis et religiosi Nicolai Abbatis monasterii Mogilnensis nobis oblata petitio continebat, quatenus literam tenoris subsequentis, omni prorsus suspicionis vitio carentem, de innata nostræ celsitudinis clementia, confirmare, ratificare, approbare et innovare dignaremur. Cuius quidem literæ

omni libertate et iure supradictæ ecclesiæ sancti Joannis Euangelistæ in Mogilna: Czerwiensch, Chrenow, Bolmo, Welerych, Kossowo, Cromnow, Golumbino ecclesiæ sancti Laurentii in Ploczch. Item in Bydtko ecclesiæ sancti Joannis Baptistæ cum ipsa villa prænotata, foro, tabernis, targowe et cum omni libertate; ecclesiæ sancti Joannis in Wladislaw in culmine nonum forum cum tabernario Klestichano, Czechre, Dalachowo, Opatowo, Woiucyno, Salucino, Maczowo, Lubeschewo cum medio lacu, Radzence cum fluuio ex utraque ripa, Kamosil per medium Olsche, Bystryca, Zabno, Chlebsko, Gidne, Wieczanowo, Lezno, Szczeglino, Domanino, Schubino, Bogdanowo, Scybersko, Czycharowo. Ecclesia sancti Jacobi in Mogilna quam fundavit Zbyluth miles, addens eidem ecclesiæ hereditatem Bogusino cum consensu amicorum suorum. Item aliam ecclesiam in honorem sancti Cle-

---

Przedz. I, *wiersz* 1 supradictae ecclesiae» sæpedictae *K.* — *w.* 2 Czerwiensch» Cyrwensk *M.* — *w* 3 Chrenow» Chrzanow *Dług.*; Czechow *K.* — Bolmo» Bolimo *M.* — Welerych» Weleryk *M.* — Kossowo» Kossow *Dług.*; Joszowo *K.* — *w.* 4 Cromnow» Krennow *Dług.*; Kromnow *M.* — *w.* 5 Ploczch» Płock *M.* — Bydtko» Bielsko *M.* — *w.* 7 tabernis» tabernio *M.* — *w.* 8 ecclesiae» ecclesiastica *K.* — *w.* 9 Klestichano» Kleszczany *M.* — *w.* 10 Czechre» Czechrz *M.* — Opatowo» Opatkowice *M.* — Woiucyno» Woicino *M.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 Salucino» Falęcino *M.* — Maczowo» Macevo *M.* — Lubeschewo» Lubecewo *M.* — *w.* 2 Radzence» Radence *M.* — *w.* 3 Kamosil» Czarnotul *M.* — Olsche» Olsze *M.* — *w.* 4 Chlebsko» Chapsko *M.* — Gidne» Wszedzien *M.* — Wieczanowo» Wiecanowo *M.* — Lezno» Leszno *M.* — *w.* 5 Szczeglino» Szczeglina *M.* — Schubino» Szubino *M.* — *w.* 6 Scybersko» Szczebersko *M.* — Czycharowo» Kucharowo *M.* — sancti» et *M.* — *w.* 7 Zbyluth» Sbylut *M.* — *w* 9 Bogusino» nomine B. *M.* — cum consensu amicorum suorum» *niema M.* — *w.* 10 sancti» beati *M.*

tenor sequitur et est talis, in hæc verba: In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti Amen. Mieszko Dei gratia dux Polonorum universis catholicæ fidei zelatoribus tam præsentibus quam futuris præsentem paginam inspecturis salutem in Domino Jesu Christo. Quomodo ab humana facilius labuntur memoria quæ nec scripto nec voce testium perennantur, ideo necesse est ut res dignæ memoria et legitimæ actu in scripto redig(entur) quo canescens seu labescens antiquitas valeat successu temporis ad memoriam revocare. Et licet omnibus Christi fidelibus prodesse teneamur, præcipue tamen pium, salubre et honestum est, claustra et domos religiosas construere et defensare, necnon cum summa deuotionis diligentia promovere. Notum itaque volumus esse universis Christi fidelibus tam præsentibus quam futuris. Quia nos ducti vera pietate, iustitia et charitate ad præces et monita domini Mongosii abbatis totiusque conventus ecclesiæ sancti Joannis Euangelistæ in Mogilna requisitis et inspectis privilegiis eiusdem ecclesiæ Mogilnen(sis) in tempore iam dicti abbatis Mongosii invenimus a prædecessoribus nostris et etiam quibusdam militibus subscriptas donationes seu collationes sæpe dictæ ecclesiæ sancti Joannis deuotas salubriter et collatas talibus quoque scriptis memoriæ commendatas. *Po przytoczeniu w tem miejscu dyplomu Bolesławowego tak rzecz zakończono:* Nos igitur Mesco Dei gratia dux Polonorum munera salubria et donationes pias a nostris progenitoribus et antecessoribus Deo dicas omni diligentia potius augeri quam imminui uel immutari cupientes, præmissis et prænominatis reuerenti et benignissimo

mentis miles Magnus Dobrogostius addens eidem ecclesiæ hæreditatem Padniewo, cum consensu amicorum suorum ædificauit. Item Paulus et Zemma fratres dederunt duas villas Lysiecz et Rypin. Item Odolan dedit Sokołowo. Item Andreas Gocymowo. Item ego Boleslaus adiiciens prædictis, notum esse volo concambium villarum quod feci cum Mogilnensi abbate Mongosio: villam enim Radzigłow ab ipso accepi et homini meo Manzlan petenti contuli, pro qua villam Kryte cum medio lacu et fluuio per medium eidem abbati et ecclesiæ Mogilnensi tradidi; sed quia hæc recompensatio sufficiens esse non videbatur, sortem Curani cum eodem Curano et filiis eius addidi, et in nomine virtutis Jesu Christi confirmaui. Item hæc sunt nomina seruorum asscriptitiorum quos eidem contuli ecclesiæ cum omni iure: Wygay cum tota consanguinitate sua, Radek, Gulenta cum cognatione sua, Zamsth, Radith cum

Przedz. I, *wiersz* 4 Zemma» *tak ma i Długosz w rękop. Oss. nr. 108*; Zerna *M* — Lysiecz» Lizaic *M.* — *w.* 5 Rypin» Rypnik *M.* — *w.* 6 Gocymowo» Gocanowo *M* — *w.* 9 Mongosio» Mengosio *M.* — enim Radzigłow» etiam Ramglow *M.* — *w.* 10 Manzlan» Naslan *M* — *Przedz.* II, *w.* 5 eius» suis *M.* — *w.* 8 Wygay» Wygnan *M.* — *w.* 9 Gulenta» sulenta. *M.* — *w.* 10 Zamsth» Zavist *M.* — Radith» Radig *M.*

animo annuen(tes) ad laudem omnipotentis Dei et honorem sancti Joannis Euangelistæ, ut hæ donationes et collationes ab omnibus successoribus inuiolabiliter et sub anathematis uinculo observentur, præsens instrumentum nostri sigilli munimine duximus roborandum. Actum et datum anno Domini Millesimo Centesimo Tertio*, Nonas Septembris in Krussuicza. Praesentibus Domino Petro praeposito Mazouiensi, Vonero *(tak!)* Boro sacerdotibus, Degnone comite, Zbiluto comite et multis aliis tam clericis quam laicis fidedignis et honestis. Nos itaque Vladislaus eadem gratia supradictas donationes, oblationes et concessiones ratas et gratas habentes, in omnibus suis punctis, conditionibus, articulis, confirmamus, approbamus, ratificamus et innouamus, deuotionisque et pietatis nostrorum antecessorum vestigia sequentes, ex gratia nostra speciali dictum monasterium Mogilnense cum suis inhabitatoribus incolisque praedictarum villarum superius descriptarum et donatarum libertamus a teloneis, angariis et praeangariis et ab omnibus pœnis siue culpis et ab uniuersis exactionibus, praestationibus et solutionibus, et ab omni iugo tributariae seruitutis, quocunque vocabulo censetur a castrorum nostrorum firmatione vel de nouo aedificatione, nec tenentur ire ad aliquam expeditionem, praeter quod gens aliena hostiliter intrauerit terram nostram, aliis tamen iuribus nostris regalibus nobis debitis et consuetis in omnibus semper saluis, decernentes ipsas donationes antecessorum nostrorum, oblationes, concessiones in omnibus punctis et singulis conditionibus, clausulis, articulis et sententiis robur obtinere perpetuae firmitatis. Cui ratificationi, innouationi et approbationi sigillum nostrae maiestatis est appensum. Actum et datum in castro nostro Cracoviensi feria tertia ipso die sanctae Catharinae

* Rok ten jest oczywiście mylny, wszakże myłka ta powstała prawdopodobnie ze złego odczytania daty prawdziwej, która według sposobów, jakiemi w owych czasach wyrażone lata znachodzim, mogła być tak napisana MIICI. Co jeśli przypuścimy, natenczas bardzo łatwo stać się mogło, że przepisywacz przerzucił głoski liczbowe, i zamiast *millesimo ducentesimo primo*, wyczytał *millesimo centesimo tertio.*

cognatione sua, Wolys, Zabor, Radek, Zandan, Doman, Domanicze, Syla, Mezul, Sulim cum fratre suo, Mezda cum cognatione sua, Malsa cum fratribus, Bodes cum fratre suo, Kalik, Gulmur, Milon, Wezan cum filiis, Poznomir, Czechon, Bolen, Gulen cum fratre suo, Cyrnek, Scyza, Zelistrig, Targossa, Gromisch, Zdema cum fratre suo, Pozar, Golandin, Cudis, Bunen, Rybon cum fratre, Wnimier, Zabos, Radost, Zemier, Zyra, Wytosth cum fratre suo, Ruzanka, Scepan, Gulmir, Wiscan, Damazul cum fratribus suis, Medamur cum filiis suis, Bogdan, Michał, Stanecz cum fratre suo Rados. Item homicidia tam inter duos ascriptitios quam inter duos liberos, vel ex una parte liberi et ex alia parte ascriptitii villarum supradictæ domus per totum eidem ecclesiæ cedant. Ne ergo hæc mea liberalis et salubris donatio ad honorem omnipotentis Dei et sancti Joannis Euangelistæ ex intimo affectu collata, aliqua temeritate infringatur, sed ut a me et a meis posteris inuiolabiliter obseruetur, præsentem literam præcepi mei sigilli munimine et subscriptione testium confirmari. Actum et datum anno incarnationis dominicæ Milesimo Sexagesimo Quinto. Tertio Idus Aprilis in Płoczk. Præsentibus venerabili patre Alexandro Plocensis ecclesiæ episcopo, principe militiæ Wezborio, Joanne Cancelario, procuratore Troiano, Wizna, Joanne Canonico Plocensis ecclesiæ, Waltero eiusdem ecclesiæ Canonico et aliis quamplurimis fide dignis et honestis.

Przedz. I, *wiersz* 1 Zabor» Zabes *M.* — *w.* 2 Domanicze» Domamir *M.* — Syla» Sida *M.* — Mezul» Nesut *M.* — *w.* 3 Mezda» Dolnasir cum fratre suo. Nesela *M.* — *w.* 4 Malsa» Molsa *M.* — Bodes» Godes *M.* — *w.* 5 Kalik, Gulmur» Calik, Sulimir *M* — Poznomir» Pozrimir *M.* — *w.* 6 Czechon» Cerbon *M.* — Bolen» Belin *M.* — Gulen» Sulen *M.* — *w.* 7 suo» suo. Nerud cum fratre suo; Throsda cum fratre suo; Sulidas cum filiis suis; Bezow cum fratre suo; Budis, Rowen, Rybesz cum fratre suo, Unimir, Zabor, Radost, Zemir, Zyra, Vilost cum fratre suo *M.* — Zelistrig» Selistrig *M.* — *w.* 9 Cudis, Bunen, Rybon cum fratre, Wnimier, Zabos, Radost, Zemier, Zyra, Wytosth cum fratre suo» *niema tu M.* — *w.* 11 Ruzanka» Rucanca *M.* — Scepan» Stepan *M.* — Gulmir» Sulimir *M.* — *w.* 12 Wiscan» Wizcan *M.* — Damazul» Domasul *M.* — Medamur» Nedamir *M.* — *w.* 13 suis, Bogdan» Sedam cum filiis; Pribislan cum filiis. Boulan *M.* — Stanecz» Stanu *M.* — *w.* 16 alia parte» altera *M.* — *Przedz.* II, *wiersz* 12 Wezborio» Werboris *M.*

virginis et martyris anno Dni Millesimo Quadringentesimo secundo. Praesentibus iis nobilibus et strenuis viris: Joanne de Tanczyn castellano Cracoviensi, Joanne de Tarnow Sandomiriensi, Joanne Lygęza Lanciciensi, Jacobo de Koniecpole Siradiensi Palatinis. Chrisostomo de Ostrow Sendomiriensi, Christino de Turzeglowy Sandecensi Castellanis, aliisque quam plurimis fide dignis et honestis. Per manus venerandi patris Dni Nicolai episcopi ecclesiae Vladislaviensis.

LIST WRATYSŁAWA

XIĘCIA CZESKIEGO

DO BOLESŁAWA ŚMIAŁEGO.

ok. r. 1074.

Z rękopismu biblioteki regensburskiej ś. Emerana wydał niegdyś Bernard Pez w dziele: Codex diplomatico-historico-epistolaris Aug. Vind. et Græcii *1729 tom I, str. 295, list ten wraz z kilką innemi, które niżej umieszczam; a przedrukowali go poźniej Gelazy Dobner w komentarzu do Hajka* Annales Bohemor. Pragæ *1763 — 1782 tom V, str. 527, i Antoni Boczek w dziele:* Codex dipl. et epist. Moraviæ, Olomucii *1836 tom I, str. 177. Uznawszy ważność tych pomników dla dziejów Polski, starałem się odszukać ich oryginał, zwłaszcza że niektóre czytania Peza wydały mi się podejrzane. W tym celu zrobiłem roku 1856 podróż do Bawaryi, a chociaż niemało kodexów z biblioteki niegdyś ś. Emerana regensburskiego pochodzących przepatrzyłem, na ów jednakże z którego Pez użytkował, natrafić nie powiodło mi się. Wydaję więc tu je według Peza, dołączając niektóre objaśnienia i powody, dla których różnię się w zdaniu od pierwszego wydawcy.*

Glorioso Boloniorum regi (B)O(LESLAO) tam venerando, quam desiderabili W(RATISLA-US [1]) gratia dei, quod est, dilectionem, quam pater unanimi filio, et orationis juge sacrificium cum intima devotione et servitio.

Si cardo rerum vestrarum sub pacis et tranquillitatis versatur jucunditate, nec malignantium improbitas obnubilat animi vestri serenitatem aliqua læsione, gaudemus cum amicis vestris omnibus, et si quid veri de nobis possumus promittere, specialiter etiam præ omnibus. Significatum est autem nobis per legationis vestræ dulcedinem, quasi Dominus noster Imperator comutasse videatur erga vos affectum animi sui et qualitatem, nec ea serenitate vos arrideat ejus clementia, ut possitis sperare de eo consuetæ gratiæ et saluti viciniora. Hoc equidem ecce coram Deo nec scimus, nec ullo modo persentire possumus. Sed illud sub Christi testimonio liquido confirmamus: quia paucos aut nullum habet in imperio quem majori respiciat gratia et dilectionis privilegio. Unde monemus vestram dilectionem, ut et vos parem ei referatis fidei et veritatis vicissitudinem, apud Deum et homines debitam conservetis ei perseverantiæ stabilitatem.

Quod autem invitastis nos ad sollemne charitatis vestræ tripudium, attulit nobis cum summa gratiarum actione exultationem et gaudium. Sed non sunt ea tranquillitatis tempora, ut vel velint vel possint carere nostri re-

gni negotia. Si vero visitaverit nos in pacis lenitate Oriens ex alto, cum omni devotione veniemus ad vos sub obtentu vestri honoris, et Dei servitio.

Relatum est etiam nobis, quia colloquium habueritis cum seductoribus illis Saxonum non episcopis, sed vere apostatis[2]), qui simulata pace conditionis conantur infigere aculeum duræ deceptionis. Monemus itaque diligentiam[3]) vestram, ne in promissione eorum aliquam habeatis certitudinis fiduciam: quia summa amentia est, in eorum verbis spem habere, quorum perfidia tociens deceptus sis[4]).

Audivimus quoque, quia inter vos et fratrem vestrum episcopum[5]) sit aliqua dissensionis macula: et quantum jocunditatis priorum legatio, tantum tristitiæ attulit nobis hujus amaritudinis infamia. Rogamus et obsecramus in domino Jesu, ut divino terrore et nostra ammonitione sopiatur inter vos omne dissensionis scandalum, donec nos sequestra pace aliquod devotionis et studii adhibemus consilium. Faciat et perficiat in vobis Deus cepta sua, adaugeat et cumulet in vobis dona sua. Neque enim hoc perficere magnum est omnipotenti dexteræ, quæ supra quam petimus, aut intelligimus, potens est et facere.

OBJAŚNIENIA.

[1]) Pez daje mu taki nadpis: *Vratislai regis Bohemiæ epistola ad Vladislaum, seu Oladislaum regem Poloniæ: monet ut Cæsari fidem prestet, Saxonum episcopis ne fidat, fratri episcopo concordet &c.* I tożsamo powtórzyli za nim Dobner i Boczek. Każdy atoli obeznany bliżej z dziejami Polski przekona się łatwo, że to jest list do naszego Bolesława Śmiałego, nie do Władysława. Treść jego mówi za tem najwidoczniej. Imię króla polskiego, równie jak i czeskiego oznaczone było w rękopismie, według zwyczaju ówczesnego, tylko głoską początkową. Pez widział w niej Ꝺ, a mniema, że powinno było być Ꝑ, i czyta *Vladislaus*. Wszakże podobniejsza, że owe mniemane Ꝺ, było raczej głoską Ꝑ, lub że prócz głoski Ꝺ znajdowała się pierwotnie w rękopismie i głoska Ꝑ przed niem, zatarta poźniej lub opuszczona w przepisywaniu. Jakkolwiek zresztą rzecz się z tem miała, to jednak nie podpada wątpliwości, że list niniejszy pisany był do Bolesława Śmiałego.

[2]) Biskupów tych, naczelników powstania saskiego przeciw Henrykowi IV w roku 1073 wymienia poszczególnie Lambert hersefeldski (u Pertza V. 196) mówiąc: *Erant in ea coniuratione principes isti: Wezel Magadaburgensis archiepiscopus, Buco Halberstatensis episcopus, Hecel Hildenesheimensis episcopus, Wernheri Merseburgensis episcopus, Eilbertus Mindensis episcopus* itd.

[3]) Może *dilectionem?*

[4]) Z tych słów można oznaczyć bliżej czas w którym list ten pisano: było to już po owej zapowiedzianej przez Henryka IV wojnie przeciw Polakom roku 1073 (Lambert u Pertza V. 196) której się Sasi sprzeciwili, a przed wojną toczoną roku 1075.

[5]) Stanisławem biskupem krakowskim. Wiadomo jest bowiem z kroniki Dubrawskiego, że między tym biskupem a Wratysławem czeskim było porozumienie i jednomyślność przeciw Bolesławowi. Nadmieniwszy kronikarz ten o zabiciu ś. Stanisława dodaje: *quanquam et Vratislaus et uxor ipsius Suatava, quæ Boleslai soror erat, invitare illum (Boleslaum) ad meliorem frugem non destiterint.* Dubrav. Hist. Boh. Hanover. 1602 str. 63. Co do stosunków ś. Stanisława z niektórymi biskupami polskimi, wymienia je Długosz. I tak w żywotach biskupów wrocławskich (u Sommersb. II. 181) mówi o Piotrze biskupie: *licet sedulo litteris beati Stanislai Cracoviensis episcopi admoneretur, metu tirannidis regiæ se continuit.* Podobnie też mówi w żywotach gnieznieńskich arcybiskupów o Piotrze gnieźnieńskim: *Huic Petro archiepiscopo cum vir sanctus Stanislaus primas reprehendi in Boleslaum partes relinquisset, et ille metu tyrannidis agredi illum non auderet* itd. *Vitæ Archiepp. Gnesn.* rękop. bibl. Ossol. nr. 619, karta 44. Por. Gala kronikę I. 27. Słowa listu powyższego: *fratrem vestrum* w znaczeniu chrześciańskiem użyte, wziął sławny Dobner w swym komentarzu do Hajka, tom V. str. 528 w znaczeniu pokrewieństwa cieleśnego, i biedzi się, odgadując, coby to był za brat królewski, biskup. Domyśla się w końcu, że to był Lambert biskup krakowski; złajawszy tedy Długosza, który biskupa tego z domu szlacheckiego Habdanków wywodzi, robi go bratem królewskim. Co do czasu pisania tego listu, oznacza go z domysłu tylko Dobner rokiem 1086, zaś Boczek 1087.

LIST GRZEGORZA VII PAPIEŻA

DO BOLESŁAWA ŚMIAŁEGO

roku 1075.

Zbiór listów tego sławnego papieża, czyli tak zwane Registrum *jego na jedynaście xiąg podzielone doznało znacznego uszkodzenia, cała bowiem dziesiąta xięga została zniszczona. Te co ocalały ogłosili różnemi czasy wydawcy koncyliów i dekretów papieskich, jak Filip Labbe i Gabryel Cossart w dziele:* Sacrosancta Concilia; Parisiis *1671 — 1672; Jan Harduin:* Collectio regia maxima Conciliorum; Paris. *1715; Mikołaj Coleti:* Sacrosancta concilia; Venet. *1728; nakoniec Jan Dominik Mansi w dziele:* Sacrorum Conciliorum Collectio; Venetiis *1759 — 1798, w tomie 20 na str. 60 i dalszych. W nich przechował się list niniejszy do naszego Bolesława Śmiałego, wykrywający ścisłe między nim a papieżem stosunki, i dozwalający wnosić, że było więcej takich listów. Daję go tu za Mansim dołączając kilka objaśnień.*

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, Boleslao duci Polonorum, salutem et apostolicam benedictionem.

Quoniam honor, qui ministris et dispensatoribus exhibetur, ad reverentiam dominorum propriam attinere dignoscitur, procul dubio gratanter et cum multa dilectione ministrantium labor officiaque suscipiuntur, ab his dico qui prælatorum personas et auctoritatem ex corde diligere comprobantur. In hoc autem cognoscimus, quod excellentia vestra beatum Petrum apostolorum principem sinceris affectibus diligit, et ad reverentiam ejus ardenti spiritu dilatatur, quoniam gratuita devotione vestris eum oblationibus honorantes, debitorem vobis fieri desiderastis, et, sicut in domino confidimus, promeruistis[1]). Unde et nos, qui illius servi dicimur et esse cupimus, vestræ caritati in Christo connexi sumus, et curam ministerii, ad quod sub obedientia apostolici principatus occulta Dei dispensatio nos licet indignos ordinavit atque constituit, in ea parte, qua vobis necessarium et honestum fore cognoverimus, tanto solicitius vobis impartiri cupimus, quanto fidem et caritatem vestram et in obediendo promptiorem, et in promerendo devotiorem intelligimus. Verum quia Christianæ religionis ordo et provida dispensatio ab his permaxime post Deum pendet, qui dominici gregis pastores et rectores esse videntur, illud nobis primo attendendum est, quod episcopi terræ vestræ non habentes certum metropolitanæ sedis locum, nec sub aliquo positi magisterio, huc et illuc pro sua quis-

que ordinatione vagantes, ultra regulas et decreta sanctorum patrum liberi sunt et absoluti. Deinde vero quod inter tantam hominum multitudinem adeo pauci sunt episcopi[2]), et amplæ singulorum parochiæ, ut in subjectis plebibus curam episcopalis officii nullatenus exequi aut rite administrare valeant. Pro his igitur et aliis causis, quas hic scribere omisimus, hos legatos ad vos direximus, quatenus vobiscum pertractatis negotiis, quæ ad ecclesiasticam curam et ædificationem corporis Christi (quod est fidelium congregatio) pertinere videntur, quæ emendanda sunt, aut ipsi juxta sanctorum patrum statuta diffiniant, aut nobis diffinienda referant[3]). Eos itaque sicut nos audite, memores quod in missione discipulorum per evangelium veritas dicat: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit.* Et ut fructuosus apud vos cursus fatigationis eorum fiat, propter reverentiam apostolicæ legationis qua funguntur, consiliis et benigno favore juvate. De cætero admonemus vos et exhortamur in domino, ut diem ultimum vitæ vestræ, quem ignoratis quando veniat, et terrorem futuri judicii semper coram oculis habentes, commissam vobis potestatem solicita et Deo placita administratione gerere studeatis; præparantes vobis divitias in operibus bonis, et thesaurizantes firmum et immobile fundamentum, ut vitam æternam possideatis. Scire enim debetis quoniam supernus arbiter quæ vobis commisit irrequisita non relinquet: cui tanto districtius responsuri estis, quanto ampliora sunt jura et judiciorum moderamina quæ tenetis. Deus autem omnipotens, cujus majestas est super omnes principatus et regna, dirigat cor et actus vestros ad omne opus bonum in omni prudentia et exercitatione virtutum: quatenus, expleto cursu hujus lubricæ et cito perituræ lucis, beatorum Petri et Pauli apostolorum principum meritis et intercessionibus ad veram et sempiternam gloriam pervenire mereamini: detque vobis devicta per Jesum Christum dominum nostrum inimicorum vestrorum superbia pacis et tranquillitatis gaudia, ut ex donis quoque præsentibus cognoscatis futura quanto sint desiderio appetenda. Quæ nimirum si vos delectant, inter omnia servanda vobis est caritas, quam (quod inviti dicimus) in pecunia quam regi Russorum abstulistis, violasse videmini. Quapropter condolentes vobis, multum vos rogamus et admonemus, ut pro amore Dei et sancti Petri quidquid sibi a vobis vel vestris ablatum est restitui faciatis[4]): non ignorantes quoniam qui aliorum bona injuste auferunt, nisi emendaverint si emendare poterint, nullatenus in regno Christi et Dei partem habere credendi sunt. Hoc autem a vobis eadem caritate, qua dicimus, pro salute animæ vestræ recipi concupiscimus. Data Romæ septimo* Kalendas Maji, indictione decima tertia.

Luk. 10. 16.

* XII.

OBJASNIENIA

DO LISTU GRZEGORZA VII PAPIEŻA.

[1]) Walka o inwestyturę, która się wówczas między rzymskoniemieckim cesarstwem a stolicą apostolską rozwijała, skłaniała Grzegorza VII do nastawania jak najmocniej na niezawisłość od Henryka IV cesarza królestw sąsiednich i do szukania sobie sprzymierzeńców. W tej mierze wchodził zupełnie w myśl jego Bolesław i wspierał go najsilniej. Nie chciał on znać się do żadnej uległości względem cesarstwa, i to mu przeciwnicy jego za główny grzech poczytywali: *Boleslaus in tantam superbiam est erectus propter rerum habundanciam et terrarum, quod nollet imperio subjacere, sed a se ipso ab omnibus rex vocari.* Chron. Princ. u Stenzla Scriptores rer. Sil. I. 62. por. Lamberti hersef. Annal. u Pertza V. 255. Do Salomona, króla węgierskiego, pisał między innemi roku 1074 Grzegorz: *A majoribus patriæ tuæ cognoscere potes, regnum Hungariæ sanctæ Romanæ ecclesiæ proprium, est a rege Stephano olim beato Petro cum omni jure et potestate sua oblatum et devote traditum. Tu tamen in cæteris quoque a regia virtute et moribus longe discedens, jus et honorem sancti Petri, quantum ad te, imminuisti et alienasti, dum ejus regnum a rege, Teutonicum in beneficium, sicut audivimus, suscepisti.* A dalej grozi mu: *te non aliter gratiam beati Petri aut nostram benevolentiam habiturum, nec sine apostolica animadversione diu regnaturum* (scias) *nisi sceptrum regni quod tenes, correcto errore tuo, apostolicæ, non regiæ, majestatis beneficium recognoscas (Registr. Lib. II. ep. 13).* Tym upomnieniom i groźbie nie okazał się dość powolnym Salomon. Bolesław Śmiały wyprawia się nań, ztrąca go z tronu, a sadza na jego miejscu Gejzę. Wtedy, mianowicie na początku roku 1075, odzywa się Grzegorz do Gejzy w te słowa: *Notum autem tibi esse credimus, regnum Hungariæ sicut et alia nobilissima regna in propriæ libertatis statu debere esse, et nulli regi alterius regni subjici, nisi sanctæ et universali matri, Romanæ ecclesiæ, quæ subjectos non habet ut servos, sed ut filios suscipit universos. Quod quia consanguineus tuus (Salomon) a rege Teutonico non a Romano pontifice usurpative obtinuit, dominium eius, ut credimus, divinum judicium impedivit (Lib. II. ep. 63).* Dobitniej jeszcze tłumaczy to Gejzie w liście następnym (II. 70) mówiąc: *Nobis cura est, et cordi pia solicitudo inhæret, quatenus inter te et consanguineum tuum, Salomonem regem, faciamus pacem si possumus; ut justitia utrinque servata sufficiat unicuique quod suum est, terminum justitiæ non transeat, metam bonæ consuetudinis non excedat, sicque fiat in pace nobilissimum regnum Hungariae, quod hactenus per se principaliter viguit, ut rex ibi non regulus fiat. Verum ubi contempto nobili dominio beati Petri apostolorum principis, cujus regnum esse prudentiam tuam latere non credimus, rex subdidit se Teutonico regi, et reguli nomen obtinuit. Dominus autem injuriam suo illatam principi praevidens, potestatem regni suo ad te judicio transtulit;* itd. Uformowała się tedy niebawem liga, w której stał po jednej stronie Grzegorz VII papież, opierając się głównie na naszym Bolesławie, na królu węgierskim, i na Sasach z ich nowoobranym królem Rudolfem; z drugiej zaś strony stał przeciw niemu Henryk IV opierając się na czeskim Wratysławie. Te szczegóły uwzględnić trzeba należycie, aby pojąć we właściwem świetle to co podówczas w Polsce się działo. Na początku

roku 1080 pisze Grzegorz VII do Wratysława czeskiego list, zaczynając go w te słowa: *Gregorius episcopus, servus servorum Dei, Vratislao Bohemorum duci salutem et apostolicam benedictionem! Hujusmodi salutationis nostrae consuetudinem, silicet apostolicae benedictionis, eam tibi mittentes, non sine haesitatione modo servavimus, propterea quod videris excommunicatis ipse communicare. Neque enim hoc tibi relinquitur vel dicere vel cogitare: Meum non est alienam vitam vel mores in spiritualibus exquirere sive distringere. Procul dubio namque tantorum reus existis, quantorum vias ab interitus praecipitio poteras volens reflectere* itd. Z tego widać, jak był przeciw niemu usposobiony. Prożbie nakoniec xięcia tego o zaprowadzenie w Czechach słowiańskiej liturgii, wprost odmówił (Libr. VII. ep. 11).

[2]) Temu niedostatkowi biskupów wkrótce jakoś zaradzono, zaraz bowiem w następnym 1076 roku, kiedy nasz Bolesław w sam dzień bożego narodzenia uroczystość koronacyjną odbywał, wkładało mu na głowę koronę 15 biskupów, jak świadczy spółczesny Lambert hersefeldski. Mówi on: *Dux Polenorum, qui per multos iam annos regibus Teutonicis tributarius fuerat, cuiusque regnum iam olim Teutonicorum virtute subactum atque in provinciam redactum fuerat, repente in superbiam elatus, propterea quod principes Teutonicos cerneret domesticis seditionibus occupatos, nequaquam ad inferenda exteris gentibus arma vacare, regiam dignitatem regiumque nomen sibi usurpavit, diadema imposuit, atque ipso die natalis Domini a 15 episcopis in regem est consecratus* itd. Pertz V. 255.

[3]) Niewiadomo czy ten, lub też może inny Grzegorza VII list, który nas niedoszedł, miał przed oczyma Długosz, kiedy w żywotach biskupów płockich powiada: *Cumque idem pontifex (Gregorius VII) videret Poloniam altero orbatam archiepiscopo, hoc nomine literas suas ad Boleslaum direxisse, eumque de restituendo archiepiscopatu Cracoviensi monuisse, cum eodem tempore et eodem pontifice Gnesnensis ecclesia Petrum archiepiscopum haberet.* Series epp. Plocens. Crac. 1642. str. 33. Wydawca tych żywotów, Stanisław Łubieński, robi przy słowach *ad Boleslaum* domysł niepotem, mówiąc: *crediderim potius Vladislaum Hermanum, successorem Boleslai, a se regno ejecti.* Wiadomo jest przecie, że Władysław Herman trzymał z Klemensem III antipapieżem, a nie z Grzegorzem, jak to czytelnik obaczy niżej z jego listu pisanego za Wratysławem czeskim.

[4]) Izasław czyli, jak go papież nazywa, Dymitr wygnany z Kijowa roku 1067 przywrócony był na tron, w roku następnym, przez Bolesława Śmiałego. W podobnym wypadku przodek jego, Bolesław Chrobry, zajął był sobie oderwane niegdyś od Polski grody czerwieńskie. Nie uczynił tego Bolesław Śmiały; pomoc jego była bezinteresowna. Ale Izasław naraził sobie lud i duchowieństwo niesłownością swoją i okrucieństwem. W Kijowie nazywano go katem, z czego bracia jego Świętosław i Wsewłod korzystali. Zmuszony przez nich do ustąpienia z Kijowa w miesiącu marcu roku 1073, kazał otworzyć swoje skarby, i z dumą rzekł: tem znajdę sprzymierzeńcow (Nestor pod r. 1073). Doświadczenie okazało, że za wiele władzy im przypisywał. Przybył do Polski roku 1073 i zapewne nie omieszkał ujmować sobie wszystkich darami. Bolesław w obec ciążącej nad nim wielkiej walki z cesarstwem nie mógł przedsiębrać wyprawy do Kijowa, wydał jednak wojnę braciom Izasława, i zdobył Przemyśl po długiem oblężeniu. Gdy atoli ciż bracia nie tylko ustąpili mu grody czerwieńskie ale i pomoc przeciw Henrykowi IV, i przyjaźń swoją ofiarowali, zezwolił na zawarcie pokoju we Włodzimierzu roku 1074 (Pouczen. Monom. u Nest. pod r. 1096) zająwszy się wyłącznie sprawami niemieckiemi. Izasław z dworu Bolesława

przeniósł się wprost do obozu przeciwnego; w styczniu roku 1075 pokazał się w Moguncyi na dworze cesarza Henryka; złożył mu skarby ogromne (*inœstimabiles divitias*) w naczyniach złotych i śrebrnych, w materyach nadzwyczaj drogich, a ten słał do Kijowa Burcharda, który wrócił w miesiącu czerwcu z bogatszemi jeszcze dla cesarza upominkami, nic dla Izasława nie zrobiwszy (Lambert u Pertza V. 219 i 230). Jednocześnie z pobytem w Niemczech Izasława, pokazuje się w Rzymie syn jego, Świętopołk, wystawia przed papieżem ojca swojego jakoby stolicy apostolskiej wielce przychylnego, i skargę przed nim na skarby jakoweś w Polsce utracone rozwodzi. Byłyli to dobrowolnie rozdane upominki, lub przytrzymanie jakowejś cząstki owych bogactw, które do Henryka wywoził? nie wiemy. Otwarcie i z godnością upomina w tem Grzegorz VII przyjaznego sobie Bolesława, lecz z listu jego pisanego do Izasława widoczna, że mu sprawę tę jednostronnie przedstawiono. Natrącone w nim jakoweś tajemne xięciu temu polecenia, i przebijająca się otucha jakoby uzyskania od niego bądź świętopietrza; bądź pomocy przeciw Henrykowi IV, okazują, że Grzegorz ani z biegiem właściwym wypadków na Rusi, ani z stosunkami Izasława do cesarza niemieckiego i do braci swoich należycie obznajomiony nie był. Oto jest całkowity list jego do Izasława. „Gregorius episcopus, servus servorum Dei, Demetrio regi Russorum et reginæ uxori ejus, salutem et apostolicam benedictionem! Filius vester limina apostolorum visitans ad nos venit, et quod regnum illud dono sancti Petri per manus nostras vellet obtinere, eidem beato Petro apostolorum principi debita fidelitate exhibita, devotis precibus postulavit, indubitanter asseverans illam suam petitionem vestro consensu ratam fore ac stabilem, si apostolicæ auctoritatis gratia ac munimine donaretur. Cujus votis et petitionibus, quia iusta videbantur, tum ex consensu vestro, tum ex devotione poscentis, tandem assensum præbuimus, et regni vestri gubernacula sibi ex parte beati Petri tradidimus, ea videlicet intentione atque desiderio caritatis, ut beatus Petrus vos et regnum vestrum, omniaque vestra bona, sua apud Deum intercessione custodiat, et cum omni pace, honore quoque et gloria idem regnum usque in finem vitæ vestræ tenere vos faciat, et hujus militiæ finito cursu impetret vobis apud supernum regem gloriam sempiternam. Quinetiam nos paratissimos esse noverit vestræ nobilitatis serenitas, ut ad quæcumque iusta negotia hujus sedis auctoritatem pro sua necessitate petierit, procul dubio continuo petitionum suarum consequetur effectum. Præterea ut hæc et alia multa quæ litteris non continentur cordibus vestris arctius infigantur, misimus hos nuntios nostros, quorum unus vester notus est et fidus amicus, qui et ea quæ in litteris sunt diligenter vobis exponent, et quæ minus sunt viva voce explebunt. Quibus pro reverentia beati Petri, cujus legati sunt, vos mites et affabiles præbeatis et quidquid vobis dixerint, ex parte nostra patienter audiatis, atque indubitanter credatis; et quæ ibi ex auctoritate apostolicæ sedis negotia tractare voluerint et statuere, nullorum malo ingenio turbare permittatis, sed potius eos sincera caritate favendo juvetis. Omnipotens Deus mentes vestras illuminet, atque per temporalia bona faciat vos transire ad gloriam sempiternam. Data Romæ XV Kalendas Maii, indictione decimatertia.“ (Registr. Lib. II ep. 74).

LIST LAMBERTA

BISKUPA KRAKOWSKIEGO

DO WRATYSŁAWA.

1079 — 1082.

Ogłosił go niegdyś Pez w dziele pomienionem: Codex dipl. hist. epist. Aug. Vind. et Græcii *1729, tom I str. 293 z rękopismu biblioteki ś. Emerana regensburskiego, mniemając, że biskup krakowski zwał się Władysław. Tę jedną mylkę sprostowawszy, wydaję go tu zresztą wiernie według Peza.*

Gloriosi nominis, vitæ quoque non inglorioris regi Boëmiæ, L(ampertus[1]) Cracoviensis episcopus, summi regis gratiam, et ab ipso vitam, salutem atque victoriam.

Etenim Domini est terra et plenitudo ejus: etenim Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium. Singulis terris, singulis regnis reges et dominos præfecit in judicium: quorum quidam sanæ mentis in judicio regnant et justitia, quidam vero in mentis elatione et in rapina[2]). Sed quia tua, Domine Rex, nil aliud exercet vigilantia, nisi subjectorum vocetur providentia, quia judicas pauperes Domini in judicio, calumniatorem quemlibet humiliand[illegible] non est princeps, non est potens, cujus non obtineas favores et gratiam, cujus vota et supplicationes non procedant ad impetranda tibi ejusdem rei perseverantiam. Quarum supplicationum fiducia animatus a te, rex, ut tuus me obtinere quiddam non magnum optavi, nil quidem mihi, sed tibi, nil meis meritis confidens, sed tuæ, rex benignissime, liberalitati. Hoc enim anno tua gratia nostram legationem prospere direxisti ad Archiepiscopum Coloniensem[3]), indeque rede(u)ntem ad nos cum nostra, legationem ipsius, ipso deprecante, eadem tua gratia remisisti non minus prospere. Nunc autem utri-

[1]) Tak czytam imię to, i tak też czytał je już przedemną Dobner w komentarzu do Hajka V. 528. Mniemanie Peza, jakoby głoska *L.* znaczyła *Ladislaus* nie stosowne jest dlatego, bo biskupa tego imienia w Polsce nie było.

[2]) Te słowa zdają się wskazywać dość widocznie na żyjącego, i może nawet panującego jeszcze Bolesława Śmiałego.

[3]) Tym arcybiskupem kolońskim (między rokiem 1079 — 1089) był Sigewin, znany stronnik Henryka IV cesarza, a wróg Grzegorza VII papieża, który też odjął arcybiskupstwu kolońskiemu jego przywileje.

usque causa, immo utriusque prece, Rex benigne, rogaris, istis legatis conductum dare, et ut de me sileam, Archiepiscopi tantæ dignitatis, tam illustris vitæ viri causa, quia potes, et Regem decet, dirigas via prosperata[4]).

---

[4]) Pośrednictwo Wratysława czeskiego między Polską a Niemcami, natrącone jest jeszcze w jednym liście u Peza, w dziele pomienionem, na str. 291. List ten, jak mniema Boczek (Cod. diplom. Moraviæ I. 184) pisany był około roku 1089 przez jakoweś bractwo ś. Jakuba (zakonu Szkotów w Regensburgu) do Wratysława. Proszą oni w nim między innemi tego króla aby raczył polecić niejakiemu panu Albinowi przeprowadzić szczęśliwie posłańca ich do Polski i na powrót. Daję go tu w całości:

Christianae pacis amatori clarissimo W(ratislao) humillima fraternitas, sub levi jugo Christi infra Ecclesiam sancti Jacobi militans, propriam, ac devotam orationem, simulque aeterni regni participationem.

Cupientes per Christi vestigia incedere, cujus vinculis vocatione nostra obligati sumus, cujusque praecepta sequentes etiam orare pro inimicis conamur, quae tamen, teste Deo, maxime pro vobis solventes die noctuque pro corporis vestri sanitate, atque stabilitate regni vestri, et maxime incolumitate animae, Deo Omnipotenti supplicare nitimur.

Dilectum vero filium vestrum, qui nuper peregrinosam vitam justo Dei judicio transmutavit in aeternam, quomodo illum a paterna caritate vestra, quae inter vos apud Deum in sempiternum servabitur, separare possumus? Unde pro certo vos scire cupimus, quicquid orationibus, vigiliis, Missarum sollemnitatibus, elemosynarum largitione, et pauperum cura, omnibusque, quibus humana fragilitas Creatorem suum potest placere, ad perpetuam salutem sibi partim nobiscum omni tempore implorare. Super haec vero ad suae aeternae felicitatis augmentum ex intimo cordis nostri affectu centum Missarum sollemnia privatim celebrari, totidemque Psalteriorum modulationes fieri in Conventu nostro constituimus, ita quoque, ut Deo catervulam nostram incolumem, indivisamque servante, ante diem natalis Domini haec vota expleamus.

Quia igitur Omnipotens Deus nostram paupertatem multociens per vos respexit, in quo etiam post Deum omnis spes, et salus nostra est posita: qua de spe modo confortati aures tantae sublimitatis obnixis precibus titillare praesumimus, quatenus thesaurum vestrae largitatis levigando nostram necessitatem aperiatis, pii redemptoris memoriam tenendo, qui ait: Quod uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis. *Valete, et super Christi pauperes, quibus hoc anno omnia necessaria hujus vitae omnino desunt, misericorditer respicite. Quid plura? Omnem misericordiam et gratiam in vobis speramus. Per ipsam deprecamur vos, ut per Domnum Albinum, fidelem vestrum regali vestro praecepto pacifice nostrum nuntium in Poleniam deducere, et reducere dignemini.*

LIST WŁADYSŁAWA HERMANA
DO KLEMENSA III ANTIPAPIEŻA, ZA WRATYSŁAWEM.

ok. 1087.

Z rękopismu biblioteki ś. Emerana regensburskiego wydał go Pez w dziele: Codex diplomatico-historico-epistolaris, Aug. Vind. et Graecii *1729 tom I str. 288, a przedrukował Dobner w komentarzu do Hajka* Ann. Boh. *V. str. 507. Z Peza biorę text, a w przypiskach wykładam powody, dla których różnię się w zdaniu co do tego listu od wydawców jego dawniejszych.*

Domno venerabili C(lementi) ac vere sanctissimo primæ sedis antistiti, W(ladislaus[1]) id, quod est gratia Dei, debitam ut summo sacerdoti subjectionem, et sedulam, ut tanto patri, devotionem.

Altissimus ille Deorum Dominus, qui cœlestis militiæ ordines ita disposuit, ut alter alteri præemineat, et ad obsequium conditoris minor dignitas majori pareat, ipse in ecclesia sua ita distinxit cœlos suos, opera digitorum suorum, ut sicut stella differt ab stella in claritate, ita alter alterum præcedat excellentiæ dignitate. Hanc autem graduum officiorumque diversitatem ita ad unam reducit concordiam unitas charitatis, ut, sicut in sanctis Angelis, ita et hic non sit invidia imparis claritatis. Quia ergo idem altissimus, vos mi reverende pater, constituit in hac arce prælationis ut vice magni illius Petri sitis caput totius ecclesiasticæ potestatis, jure se vobis inferior omnis ordo submittit, merito membrorum articulata connexio vobis, ut capiti obedit. Unde noverit excellentia vestra, quam intimo affectu nos respicimus sanctissimum apostolatum vestrum: et peculiari reverentia, et ut vestræ sanctitatis auctoritas inter seculi turbines incolumi tranquillitate componatur, cottidianam Deo orationum et supplicationum offerimus instantiam.

[1]) Pez daje mu taki nadpis: *Wratislai regis Bohemiae epistola ad Clementem Antipapam, quem placare satagit duci Poloniae, cui Clemens ob assumptam regiam coronam iratus erat.* Podziela to zdanie Dobner i mniema znachodzić w tym liście dowód najwidoczniejszy, że nasz Władysław Herman był królem istotnym, nie xięciem. Ściślejsze jednak rozważenie treści tego listu i porównanie napomknionych w nim okoliczności z wypadkami ówczesnemi przekona każdego, że list ten pisany był przez naszego Władysława za Wratysławem czeskim.

Significavit autem nobis rex Boloniorum[2]), ut ita dicamus salva vestri reverentia, immo humiliter implorat familiari devotione, quia offendisset vestræ serenitatis clementiam magis hac sola nominis simplicitate, quam alicujus importunitatis conscientia. Et quia sperat nostræ humilitatis sedulitatem speciali respectu erga vos profuturam sibi et utilem, desiderio desiderat nos pro eo porrigere dignam satisfactionis excusationem. Intimamus itaque paternitati vestræ de eodem supplici vestro, nostro filiolo, quia quidquid in hac re factum est, ex præcepto filii vestri domni imperatoris, et totius regni consensu et astipulatione definitum est[3]). Nec immerito. Quis enim in præsenti tribulatione se opposuit tot et tantis periculis pro imperiali incolumitate, pro regni sublimitate, pro singulari vestræ apostolicæ sedis reverentia et stabilitate?[4]) Omnis ordo, omnis dignitas, omnis denique religio inimicorum pedibus attrita fuisset, nisi ejus fideli ac fiduciali constantia in omnibus, et præ omnibus viriliter restitisset. Pater sancte, hoc cogitate, id adtendite, et in hoc concordant omnia judicia, quia si copia suppeteret, ipsum fore dignissimum ampliori honore et gratia. Non ergo loquatur dominus noster contra servum suum durius vel aspere, quia utilis est ipse

---

[2]) Wratysław miał tytuł króla polskiego istotnie, i takowy mógł tu położyć nasz Władysław; być jednakże mogło, że w tem oto miejscu nazwan on był *rex Bohemorum* i źle to słowo odczytano.

[3]) Pod koniec kwietnia roku 1086, na synodzie w Moguncyi, dał Henryk IV cesarz polecenie Egilbertowi arcybiskupowi tryerskiemu ukoronować w Pradze Wratysława, wynagradzając go tem za wierną pomoc dawaną sobie przeciw Grzegorzowi VII. Dnia 15 czerwca tegoż roku wypełnił to polecenie Egilbert, i Wratysław wraz z żoną swoją Swatawą ukoronowany został w Pradze uroczyście, jako król polski zarazem i czeski (Cosmas II. 39. u Pertza IX. str. 93). Czyn ten naruszał prawa papieskie. W podobnem zupełnie zdarzeniu pisał Bonifacy VIII papież dnia 10 czerwca 1302 roku do Wacława czeskiego: „Ignorare te nolumus, quod cum in prædictis tuis literis te regem non solum Bohemiæ sed etiam Poloniæ duxeris describendum, causa nobis exinde magnæ turbationis advenit, dum auctoritate propria, temeritate non modica, non vocatus a Domino tamquam Aaron, sed apostolica sede, matre omnium et magistra contempta, ad quam provinciæ Poloniæ pertinere noscuntur, regium in ipsa Polonia nomen usurpes.“ Bullarium Dominic. II str. 65. Taksamo obrażonym czuł się teraz Klemens III, a nikt stosowniej i skuteczniej nie mógł wystąpić jako pośrednik między Klemensem a xięciem czeskim, nad naszego Władysława, któremu właściwie korona polska należała. Do tej więc koronacyi Wratysława na króla polskiego, z woli Henryka IV cesarza uskutecznionej, odnoszą się widocznie słowa powyższe.

[4]) Wymienione tu zasługi króla, mianowicie: że narażał się na tak liczne i tak wielkie niebezpieczeństwa *pro imperiali incolumitate, pro regni sublimitate, pro singulari vestrae apostolicae sedis reverentia et stabilitate*, a więc za Henryka IV cesarza i za Klemensa antipapieża, zasługi te mówię tylko do Wratysława czeskiego stosować się mogą, i śmiesznym staje się Dobner, kiedy w tem miejscu robi domysł, że Władysław Herman mógł na przekorę starszemu bratu swemu, Bolesławowi Śmiałemu, słać posiłki jakoweś dla Henryka IV, i takowe ukrywały się pod imieniem wojsk czeskich. Ob. Hagec. Ann. Boh. V. 509.

Deo et ecclesiæ, nec non domno imperatori ac vestræ excellentiæ. Imploramus igitur vestram benivolentiam, ut hujus rei negotium in nostram deponatis diligentiam.[5]) Quia ecce coram Deo utilem, et obedientem vobis, et ecclesiæ vestræ habebitis eum in omni vestri beneplacito. Qui vos prævenit in benedictione dulcedinis, ponat super vos coronam æternæ beatitudinis!

SPISY DAWNE

SKARBCA I BIBLIOTEKI KAPITULNEJ KRAKOWSKIEJ.

W bibliotece kapitulnej krakowskiej, której część znaczną roku 1851 przeglądnąłem, jest między innemi rękopism pergaminowy o 249 kartach półarkuszowych, oznaczony na pierwszej karcie liczbą dawną CCVII od oprawiacza na wpół przeciętą. Zawiera najprzód Decreta Romanorum pontificum, *a dalej pisma niektóre rozmaitych ojców kościelnych, mianowicie: Izydora, Augustyna, Grzegorza, Hieronima i Bedy. Na ostatniej 249 karcie postrzegłem dwa ciekawe spisy rzeczy w skarbcu kapitulnym znajdujących się, w pierwszych latach XII wieku zrobione. Zwróciłem na nie uwagę xiędza Ludwika Łętowskiego, z którego łaski oglądałem te xięgi, a świątły biskup uznawszy ważność zapisków tych, nie omieszkał zrobić z nich użytek w dziele swojem: Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich; Kraków 1852 tom I str. 48 i 54. Umieszczam je tu wiernie według rękopismu, a w przypiskach dodaję dla porównania dwa inne spisy podobne z czasów nieco poźniejszych, które w innych rękopismach tejże biblioteki natrafiłem; dołączam też podobiznę główniejszych z nich.*

I.

r. 1101.

Anno d(omi)nice incarnationis MCI indictione VIIII defuncto reuerentissimo presule ac bonę memorię Lamberto, datus est episcopatus uenerabili uiro Cazlao ab inuictissimo duce polonorum Wladizlao[1]). Quibus complacuit ut ornamenta ęcclesię inscripta haberentur, idcirco ne quis clericorum uel custodum posset aliquid subtrahere. Inuenta sunt autem in ęrario: LXXXIIII pallia, XXIIII cappe, Casulę XXVII, Calices XVIII, quatuor au-

[5]) Władysław, jako ten do którego korona polska istotnie należała, mógł słusznie powiedzieć: *hujus rei negotium in nostram deponatis diligentiam.* Przeciwnie w ustach Wratysława byłyby te słowa niestosowne.

[1]) Dosłownie powtarza to w Żywotach biskupów krakowskich Długosz, który, jak

Spisy dawne
skarbca i biblioteki katedr: krakowskiej.

a) Rękop. perg. bibl. kapit. krak. № CCXIII.
k. 249.

Anno dñice incarnationis .M. C. I. Inductione .VIII. defuncto reue
rentissimo presule acbonę memorię lamberto. datus est epatus uene
rabili uiro Cazlao abinuictissimo duce poloniq wladizlao. Quib
cõplacuit ut ornamenta ęcclę inscripta haberent. Idcirco nequis
clericq uel custodiũ possit aliqđ subtrahere. Inuenta sẽ autẽ inęrario.
LXXXIII. pallia. XXIII. cappe. Casulę XXVII. Calices. XVIII. quatuq aurei
cẽti argentei. Cruces. octo. III exhis aurei. III. argentee. Dalmaticę. VI.
Subtilia. XII. Candelabra. X. urnę duę argenteę. Turibula. VI. Plenaria. III.

k. 249.'

Bibliotheca. Moralia iob. Ilici supleuticiũ. Isidori ethimologiarũ. Sermones
abaduentu dñi usq; adquadragesimã. Omeliq. Ordinales. III. Benedictionale. II.
Epłę pauli. Boeti de cõsolatione. Itacii thebaidos duplex. Salustii. Terencius.
Duo psli Dialogi gregorii. Psalt̃a. III. Ouidii de ponto. Dialectica. Arator.
Regulę gramaticę. Leges longobardę. Leges longobardici. Quinq. lectio
nales. antifonariũ. Nocturnales. II. Missalia. II. Gradualia. II. Capitular
Breuiariũ. Tabulę VIII. ante altaria. Quatuor cortinę. Octo dorsalia

rei, ceteri argentei. Cruces octo, IIII ex his auree, IIII argentee. Dalmaticę VI. Subtilia XIII. Candelabra X. Urnę duę argenteę. Turibula VI. Plenaria III.

II.

r. 1110.

Anno dominicę incarnationis MCX, defuncto reuerentissimo præsule Balduino, successit in locum eius uenerabilis pontifex Maurus. Cui complacuit ut ecclesiasticę res inscriptę haberentur. Inuente sunt autem in ęrario sancti Uencezlai: Casulæ XXVII, octo ex his cum aurifrasiis. Cappe XXV. Pallia CIIII. Subtilia XIIII. Dalmaticę VII. Calices XVIII, sex ex eis de auro, duodecim deaurati. Candelabra X argentea. Thuribula V argentea, I de cupro deauratum. Tres urcei argentei cum pelui argentea. Corona aurea. Duę coronę argenteę pendentes. Plenaria II auro tecta, III argento tecta. Una tabula aurea, II argenteę. Scriniola IIII argento tecta cum reliquiis, unum cornеum et unum ligneum. Cruces III aureę, VII argenteę, cupreę III. Manutergia V. Pedes argentei II ad cruces, cuprei II. Duo oua strucionis. Vasculum argento paratum ad uinum defferendum, aliud ad corpus Domini, et fistula argentea. Tria cornua argento clausa. Uexillum auro paratum. Tapetia VII.

Bibliotheca: Moralia Job. Isicius super Leuiticum. Isidorus Ethimologiarum. Sermones ab aduentu Domini usque ad quadragesimam. Omelię. Ordinales IIII. Benedictionales III. Epistolę Pauli. Boecius de consolacione. Stacius Thebaidos duplex. Salustius. Terencius. Duo Persii. Dialogus Gregorii. Psalteria IIII. Ouidius de Ponto. Dialectica. Arator. Regulę Gramaticę. Leges Longobardorum. Leges Longobardici. Quinque Lectionares. Antifonarium. Nocturnales III. Missalia II. Gradualia III. Capitular(e). Breuiarium. Tabulæ VIIII ante altaria. Quatuor cortinę. Octo dorsalia[2]).

Superadditę sunt autem infra notatę res iam episcopante supra dicto præsule Mauro: Wogizlaus[3]) dedit duo sacerdotalia indumenta plena, et unum pallium. Cistebor unum pallium. Cadrich casulam I. Michahel[4]) sacerdotale uestimentum plenum. Milei sacerdotale uestimentum plenum. Doezdoua plenarium I[5]).

---

widać, miał przed oczyma rękopism kapitulny. Oto są jego słowa: *Anno dominicæ incarnationis 1101 indictione nona, defuncto reverendissimo præsule ac bonae memoriæ Lamperto, datus episcopatus cracoviensis venerabili viro Ceslawo ab invictissimo duce Polonorum Wladislao, quem ut reor Guallo episcopus Beluacensis apostolicæ sedis cum potestate legati de latere legatus, Poloniam veniens, deposuit, et qui Balduinum habuit successorem.* Rękop. Oss. nr. 620 k. 14 odwr. Znał ten spis i Starowolski. Ob. *Vit. Ant. Crac.* str. 31.

[2]) Wyżej, przed słowem *Bibliotheca* położony odsyłacz, i po skończonym katalogu bibliotecznym dodano ręką nie o wiele późniejszą, z takimże odsyłaczem, resztę skarbca jak następuje. [3]) Prawdopodobnie ten sam Wojsław, którego Paprocki zowie Bolesława Krzywoustego ochmistrzem. Herb. Rycerst. str. 14. [4]) Może ów doradca Krzywoustego, o którym Gal II. 28 mówi, zowiąc go *Magnus Michael.* [5]) W rękopismie pergaminowym tejże bi-

blioteki kapitulnej krakowskiej, pisanym bardzo ozdobnie, w formacie półarkuszowym, a zawierającym *Breviarium Bernardi prepositi Papiensis*, znajduje się na karcie pierwszej, stronicy odwrotnej, następujący spis skarbca kapitulnego.

III.

r. 1252.

Anno dominice incarnacionis 1252 quinque calices numerati sunt, et sextus aureus in herario ecclesie kathedralis sancti Wenceslai, quorum primus continet marcam et septem scotos. Secundus duas marcas argenti. Tercius duas marcas et fertonem; quartus vero cum pede retorto, continet tres marcas; quintus continet tres marcas et tres fertones. Aureus vero calix continet tres marcas auri, minus tribus scotis. Item septimus qui est in altari pro officio cottidiano, continet marcam et octo scotos. Et hoc factum est 5 kalendas Nouembris in die Symonis et Jude.

Inny znowu spis samej biblioteki, bez daty wyraźnej, ale ile z pisma wnosić mogę, nie więcej jak o 50 lat poźniejszy od powyższego, znajduje się w rękopismie tejże biblioteki pergaminowym, formatu ćwiartkowego, mającym nadpis: *Leviticus beati Wencezlai.* Jest on tam na karcie pierwszej, stronicy odwrotnej, a brzmi dosłownie tak:

IV.

ok. 1300.

Leuiticus. Genesis. Job cum Lamentationibus. Psalterium. Apostolus. Medietas alterius Psalterii. Decem libri moralium. Sententie magistri Hugonis cum Ysidoro. Sermones magistri Petri. Duo uolumina sermonum magistri Hengrammi. Alii sermones cum reparatione lapse[1]). Registrum Gregorii[2]) cum miraculis Karoli. Gemma ecclesiæ. Orosius. Sermones uocati speculum ecclesiæ. Summa Gratiani. Epistolæ Yuonis. Origines super cantica canticorum. Epistole Pauli ad Senecam. Miracula sancti Thome. Cronica Polonorum cum libro de uia iherosolim(i)tana et epistola Alexandri[3]). Excerpta Augustini et diuersorum patrum. Augustinus de uerbo Domini: qui dixerit fratri suo fatue; cum epistola Villelmi et epistola Johannis. Liber Augustini de libero arbitrio. Liber Gerboldi de uirtute regum. Psalterium cum urso[4]). Matheus cum epistola de purgatorio igne. Alter Ysidorus cum libro Iuliani episcopi dictus Prognosticon. Quæstiones Orosii ad Augustinum. Apocalipsis. Scolastica historia[5]).

---

[1]) Tak w rękopismie, zamiast *lapsus*. Będzie to prawdopodobnie dzieło Jana Złotoustego: *De reparatione lapsi hominis.* Por. Pezii Thesaur. Anecd. T. III część 3 str. 617. [2]) Listy Grzegorza VII papieża. Dziś niema ich w bibliotece kapitulnej. Z tegoto rękopismu mógł Długosz (*Series epp. Ploc. Crac.* 1642 str. 33) przytaczać list, który dziś w uszkodzonym watykańskim kodexie nie znachodzi się. Ob. str. 367 i 370 przyp. 3. [3]) Kodex, w którymby się kronika polska obok podróży jerozolimskiej i listu Alexandrowego znajdowała, jest dziś zgoła nie znany. [4]) *cum uerso?* z tłumaczeniem, niby tak zwany Psałterz Małgorzaty. [5]) To ostatnie dzieło dopisała ręka nieco poźniejsza.

b/ Rękop. perg. bibl. kapit. krak. XV. 91.

k. 1.

Cantic. Genesis. Job cū lamentationib? Psalteriū Apte. Medicina alteri
plalterij y Decē lib moraliū. Sentētie magist hugonis. cū ysidoro.
Sermones magist pet. Duo uolumina sermonū magist hengrammi.
Alij sermones ē recreatione lapso Registī ggorij ē miracūs karoli. Gemma
eccle. Orosij. Sermones uocati Spectu eccle. Sūma gtiam. Epte yuonis
Origenes sup cantica cant. Epistole pauli ad senecā. Miracla sci thome.
Cronica post cū lib Iuta theosolimitana. y epta alexand. Ex cepta
augtini y duisorū patr. Aug. lib dni q dixit frat suo fratue. cū
epta. vellelmi y epta johis. Lib aug. Libro arbito. Lib gerboldi
Iutute reg. Psalteriū cū urso. Mathe cū epta Purgatorio igne.
Alt ysidori ē lib uliani epi dicti Prognosticon. Questiones orosij ad aug.
Apocalipsi. Scolastica historia.

Galla kronika.

A/ Rękop. perg. bibl. ordyn. Zamojskich.

k. 20.

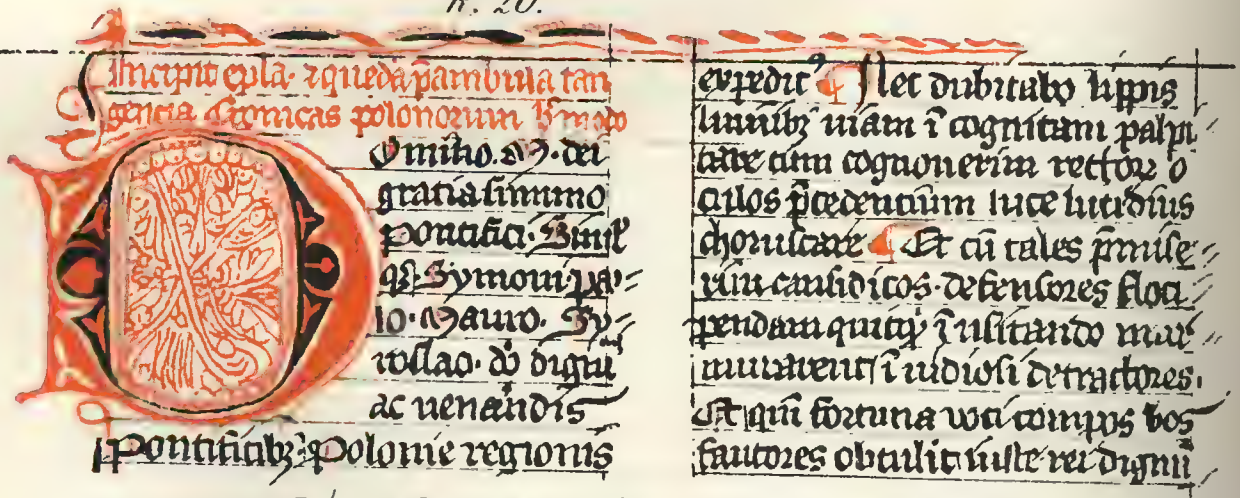

Incipit epla. rqueda pambula tan
gentia Cronicas polonorum Primo
Omino. ay. dei
gratia summo
pontifici. Simul
q. Symoni pa-
lo. Mauro. Sy-
rollao. dō digni
ac uenerandis
pontifibz polonie regionis

evpedit. Set dubitabo lippis
luminibz uiam i cognitam palpi
tare cum cognomerim rectos o
culos precedentium luce lutidius
choruscare. Et cū tales premise
rim calidicos detensores floc
pendam quicq i ultitando mur
murantem i udiosi detractores.
Et qui fortuna uia comitus bos
fautores obtulit iuste rei dignū

B/ Rękop. x.x. Czartoryskich. XV. 1310.

str. 242.

Omino. ay. dei gra
summo pontifici Si-
mul q Symoni pa-
lo Mauro Sizo
slao. doo dignis ac
venerandis pontifibus polonie
regionis nec no iam coopera-

GALLA KRONIKA.

Wszystko niemal, co tu aż dotąd z pomników większych umieściliśmy, pisane było przez cudzoziemców, za granicami Polski, i dziejów jej po większej części nawiasowo tylko dotykało. Przystępujemy teraz do pomników tych, które pisane były przez krajowców, miały głównie i wyłącznie dzieje ojczyste na celu, a pisarze ich byli to lub nasi rodacy, lub duchowo z nami spokrewnieni, i uważali kraj ten za swoją ojczyznę.

Kronikarstwo polskie przechodziło rozmaite koleje. Jak u innych narodów tak też i u nas było ono wyłącznie niemal w ręku duchownych. Mamy pomniki znakomite, w których przechowuje się chlubne świadectwo, jak duchowieństwo polskie odpowiadało godnie wysokiemu stanowisku swemu w narodzie: zaradzając ono wszelkim jego potrzebom, wywiązywało się sumiennie i umiejętnie z swego zadania, i łączyło obowiązki duchowne z czysto obywatelskiemi obowiązkami. Były atoli i takie czasy, w których pierwsze nad ostatniemi przemagały, a bezstronny i umiejętny pogląd na przeszłość narodu ćmiony był innego rodzaju względami. Szkodliwa taka dla dziejów ojczystych dążność rozwinęła się znacznie w wieku XIII, a wpływ jej był tem zgubniejszy że nie ograniczył się na twory które wiek ten wydał, ale sięgnął zarazem w twory dawniejsze, i takowe były po części tłumione, lub w przepisywaniu zmianom niemałym ulegały.

Jest rzeczą niewątpliwą, że już w X i XI wieku spisywano u nas roczniki. Gdy atoli najstarsze ich, jakie dziś znamy, odpisy nie sięgają wyżej jak w drugą połowę wieku XIII, zmącenie przeto i przeinaczenie textu pierwotnego jest tak wielkie, że ich dziś we właściwy czas odnieść, i za twór czysty XI lub XII wieku uważać nie podobna. Równie też jest rzeczą pewną, że już w wieku XI mieliśmy kronikarzów. Takim był Mierswa, o którym nie tylko przechowało się z dawnych czasów podanie, ale doszła nas nawet i jego praca; że atoli doszła nas w późnych, bo dopiero z XV wieku, odpisach, uległa więc znacznym szczerbom i wtrętom, i podać jej w tem oto miejscu, w czystości swojej nie możemy. Nie wiele brakowało, że takiemuż losowi nie uległa tak zwana Galla kronika.

W czasach dawniejszych, aż do połowy wieku XVIII przechowywało się u nas podanie tylko o tej kronice. Z którego atoli czasu pochodziła, i co w sobie właściwie obejmowała,

tego dokładnie nie wiedziano. Dopiero w roku 1749 Adam Stanisław Grabowski, biskup warmiński, powierzył rękopism jej w XV wicku przepisywany a przechowujący się podówczas w bibliotece hejlsberskiej uczonemu Gotfrydowi Lengnichowi z poleceniem, iżby go wydał, co tenże w owymże jeszcze roku uskutecznił w Gdańsku, nazwawszy jej autora Marcinem Gallem. Text jej skażony był mocno ustępami z legendy powstałej w drugiej połowie wieku XIII. W kilkadziesiąt lat później udało się Tadeuszowi Czackiemu wykryć kroniki tej rękopism inny, mający wprawdzie takoż uszkodzenia, ale tak lekkie, iż nie trudno było text właściwy Galla ze skaz oczyścić. Dokonał tego chlubnie Jan Wincenty Bandtkie, wydając roku 1824 w Warszawie kronikę tę z polecenia Towarzystwa Przyjaciół Nauk warszawskiego. Dał on jej nadpis taki sam jak Lengnich: Martini Galli Chronicon. *Po raz tedy pierwszy wtedy dowiedział się dokładnie naród o swoim w początku XII wieku piszącym kronikarzu, i dzieło jego we właściwej formie rozglądał. Nakoniec w roku 1847 wykryto rękopism kronikarza tego nierównie jeszcze cenniejszy w Warszawie, w bibliotece ordynackiej Zamojskich. Przechowywał on się dawnemi czasy u możnej rodziny Łaskich, i żadnej skazie nie uległ.*

Tym sposobem sprawdzony i ustalony został text pierwotny tej kroniki; stanowi ona u nas nader rzadki wyjątek pod tym względem, że dozwala przejrzeć po za wiek XIII, i rozpoznać w zupełnej swojej czystości stosunki i wyobrażenia narodu, jakie były na początku wieku XII; nią tedy szereg pomników swojskich rozpoczynamy.

O autorze jej ledwie co wiemy nad to, co sam o sobie w dziele swojem napomknął. Był mnichem zakonu ś. Idziego, który pod koniec wieku jedynastego do Polski sprowadzony, szerzył się u nas coraz bardziej w latach następnych. Względy u xiążąt polskich zjednał zakonowi temu przypadek. Troszczącemu się bezpotomnością swoją Władysławowi Hermanowi, podał radę Franko, kruszwicki czyli, jak w owych czasach nazywano, polski biskup[1]*, aby posłał wota do grobu ś. Idziego, doświadczonego w tej mierze patrona, którego zakon kwitnie w Prowansyi, niedaleko ujścia Rodanu. Usłuchał rady jego Władysław: wysłał do* Saint Gilles *Piotra, kapelana żony swojej, Judyty, wraz z kilku innymi; złożyli oni w jego imieniu bogate dary, a xiężna niebawem mu syna powiła.*

Wdzięcznym okazał się xiążę polski za cud doznany: powstawały w Polsce kościoły i zakłady kosztowne na cześć tego świętego, widziano je wkrótce w Krakowie, w Kłodawie, w Łęczycy, w Krobii[2]*); były też w Kcynie, w Zborowie, w Gebułtowie i w Czernielowie*[3]*), a xięża ci nie mało względów od Władysława doznawszy, starali się zapewnić sobie wcześnie wpływ na jego syna. Jeden tedy z zakonników ś. Idziego, który, ile się zdaje, był oraz młodego króla kapelanem, radą i pomocą prałatów polskich wsparty, postanowił i dawne zasługi zakonu swego odświeżyć w pamięci narodu, i położyć nowe, spisując dzieje Polski, a szczególniej czyny mężnego i żądzą sławy pałającego Bolesława.*

---

[1]) I. 30. [2]) *Rękopism Sędziwoja z Czechła str. 36.* [3]) *Miechowity* Chron. Pol. *str. 54, wyd. z r. 1521.*

Kto był rodem ten zakonnik? o tem z własnych jego słów nie można powziąć nic stanowczego. Jan Wincenty Bandtkie zestawił z kroniki jego miejsca, któremi starał się udowodnić, że był Polakiem[1]*). Semlerowi zdawało się dostrzegać w wyrażeniach naszego kronikarza dowody, że był Niemcem*[2]*); Jerzy Samuel Bandtkie utrzymywał, że był Niemcem zareńskim*[3]*); Lengnich*[4]*) i Lelewel*[5]*) że był Francuzem, nakoniec wydawcy najnowsi tej kroniki w zbiorze percowskim, na inne znowu miejsca kroniki tej wskazując, za Włocha go poczytują*[6]*). Wszystkie te ustępy i wyrażenia, któremi autor o sobie napomyka, należycie rozważywszy, przychodzim do przekonania, że był on wprawdzie cudzoziemiec rodem, ale posiadał język polski, uważał Polskę za drugą swoją ojczyznę*[7]*), i w tem to znaczeniu uznaje się sam za Polaka, gdy na przykład między innemi powiada, że Bolesław Chrobry mścił na Rusi zniewagę r o d u n a s z e g o*[8]*).*

Rozważmy teraz bliżej jego imię. Długosz spomniawszy o Leszku, który roku 805 zginął w Czechach wojując przeciw synowi Karola wielkiego, powołał się na pisarza którego zowie Martinus Gallicus. *To dało powód Lengnichowi równie jak i Bandtkiemu, że naszego kronikarza Marcinem zowią. Gdy atoli ustęp o zabiciu Leszka, przez Długosza przytoczony*[9]*) w kronice tej zgoła się nie znachodzi i znachodzić się w niej nie mógł, bo takowa w opisie dziejów krajowych w czasy Karola wielkiego nie sięga; słusznie tedy wątpić można, iżby to był ten sam kronikarz, i bezpieczniej jest trzymać się tej tylko nazwy, jaką wprost pisarzowi temu od najdawniejszych czasów dawano. W tej mierze mamy skazówki następujące:*

W rękopismie szamotulskim jego kroniki był na początku napis dawnej ręki taki: Gallus hanc historiam scripsit, monachus ut opinor aliquis, ut ex proemiis coniicere licet, qui Boleslai tertii tempore vixit. *A w końcu dzieła dodano:* hucusque Gallus. *Zgodnie z tem nazywają kronikarza tego samem tylko imieniem* Gallus *dawni pisarze nasi: Kromer*[10]*), Sarnicki*[11]*), Herburt*[12]*). Jak tedy z jednej strony nie widzim potrzeby dodawać do nazwy tej wątpliwe imię* Martinus, *tak też z drugiej strony nie zdaje się nam rzeczą słuszną odrzucać zarazem samą nazwę* Gallus, *robiąc kronikarza tego bezimiennym, jak to uczynili wydawcy najnowsi jego kroniki w zbiorze percowskim. Pozostanie on tedy dla nas Gallem, bo nazwa ta wiąże się ściśle z dziełem jego, a tu zastanowim się pokrótce nad tem, co ona właściwie oznaczała. Można ją sobie tłumaczyć trojako: albo jest to nazwa rodowości autora, i oznacza Francuza; albo imię chrzesne jego które z łacińska brzmi* Gallus, *po polsku zaś Gaweł; albo nakoniec jest to nazwa ogólna, zakonu ś. Gawła, którego członkiem był nasz kronikarz.*

Autor zapisku owego na kodexie szamotulskim, co dwukrotnie kronikarza naszego Gallem nazwał, odniósł się do samejże kroniki. Pierwsze tedy z powyższych mniemań, miano-

---

[1]) Mart. Galli Chron. Præf *str. 19 i dalsze.* [2]) Acta Soc. Jabl. Lipsiæ *1782* tom II *str. 46.* [3]) *Dzieje król. Pol. Wrocław 1820 tom I, str. 545.* [4]) *W przedmowie do wydania Gdańskiego str. 3.* [5]) *Polsk. śr. wiek. Poznań 1851, tom IV, str. 408.* [6]) *Pertz SS. IX. str. 419.* [7]) II epist. [8]) Quatenus hoc facto n o s t r i g e n e r i s injuria vindicetur. I. 7. [9]) *Hist. Pol. I. 68.* [10]) Polonia Col. *1589 str. 46.* [11]) Ann. Pol. *str. 62, wyd. z r. 1587.* [12]) Hist. Pol. Vinc. Kadl. præf. *b. 4. wyd. Dobrom.*

wicie, że Gallus *oznacza tu Francuza, jest już dlatego nie prawdopodobne, iż autor nigdzie się nie wynurzył w kronice o właściwej swej rodowości. Niemógłby tedy ani autor zapisku, ani Kromer, Sarnicki i Herburt twierdzić tak stanowczo, że autorem jej jest* Gallus, *jeśliby nazwa ta oznaczać miała jego rodowość. Mniemaniu znowu jakoby to było imię chrzesne kronikarza, zdaje się sprzeciwiać ta okoliczność, że Herburt nazwawszy go* Gallus, *dodaje* anonymus, *a Paprocki wprost anonimem go zowie*[1]*. Nakoniec co do trzeciego mniemania, gdy nie ulega żadnej wątpliwości, że kronikarz ten był mnichem zakonu ś. Idziego, który to zakon, według świadectwa kronikarza szląskiego, zakonem ś. Gawła w Polsce nazywano*[2]*, tedy mniemanie to że autor nasz nazwany jest Gallem, to jest, mnichem ś. Gawła, ma za sobą najwięcej podobieństwa. Popiera jeszcze mniemanie to ta okoliczność, że nasz kronikarz obeznany jest wielce z xięgami klasztoru sangalleńskiego i z nich, jak to wnet obaczym, wziął formę dla swej kroniki.*

Pomocnikiem jego i spółautorem tej kroniki był Michał kanclerz[3]*. Okoliczność ta godna jest tem większej uwagi, że pojaśnia nam nie jedno, coby inaczej trudne było do wytłumaczenia w tem dziele. Michał kanclerz jest rodowity Polak, stanu duchownego, ale nie zakonnik. U Bolesława Krzywoustego używa on nie małej powagi, towarzyszy jego wyprawom, i śród boju podaje mu rady zbawienne. Nasz kronikarz zowie go* Magnus[4]*, sławi jego pobożność i mądrość, wymienia z uwielbieniem radę, którą tenże podał xięciu w czasie daremnego ubijania się o Kołobrzeg*[5]*, a gdy kilkokrotnie napomyka, iż ten albo ów czyn mędrcowie polscy chwalili lub naganiali, nie podobna jest niewidzieć między mędrcami tymi, może nawet na ich czele, owego Michała, którego wiadomościami co do spraw publicznych autor zasilał się. Jest to kanclerz kapituły kruszwickiej, pomocnikiem bowiem polskiego czyli kruszwickiego biskupa zowie go sam autor*[6]*. Jak dalece pomocnik taki był mu na rękę, i w czem właściwie pomoc jego zależała, łatwo zmiarkować. Gall ma wprawę pisarską, ma wczas do pisania jako zakonnik, ale mu zbywać mogło na dokładnej znajomości Polski, na znajomości dawnych jej dziejów, a i spółczesne sprawy publiczne trudniej było wszechstronnie obejrzeć zza krat zakonnych. Z pokorą mnicha przyznaje on się do swej niewiadomości; powiada, że zasięgał rady od tych, którzy z przedmiotem tym dokładniej są obznajomieni*[7]*, «anibym się poważył kruchą łódką puszczać na toń niezbrodzoną wypadków, nic pozyskawszy sobie przychylności życzliwych opiekunów i pomocy biegłych sterników*[8]*». Opiekunami tymi byli biskupi polscy, którym dzieło swe przypisuje; pomoc zaś istotną w pracy miał od Michała kanclerza, którego wyłącznie zowie dzieła tego spółtwórcą, i jego a oraz biskupa polskiego w szcze-*

---

[1]) *Herby Rycerstwa Pol. Krakow 1584 pod napisem o Orle* ** *4.* [2]) Chronica Polonorum *u Stenzla* SS. Rer. Sil. I. 12. *Upewniał mię świadomy dziejów zakonów polskich śp. xiądz Ignacy Chodynicki, że zakonników ś. Idziego zwano w Polsce do pożnych jeszcze czasów Gawłami.* [3]) I. praef. [4]) II. 28. [5]) II. 28. [6]) II epist. [7]) Neque cœptum iter bene cognitum habuimus, sed per illos qui noverunt paulatim inquirimus II epil ; por. I. epist. [8]) II epist.

gólności jako mędrców wysławia[1]). Onto prawdopodobnie, jako świadomy dobrze rozmaitych przygod narodu, wytknął dziełu jego pewien kres[2]), on podawał źródła, które Gall pilnie wertował, nakoniec zasycał go przy każdej xiędze tak obfitą powieścią ustną, że tenże pisać nie nastarczał, a wyznając że powtarza ze słuchu[3]), robi często uwagę, iż wie nierównie więcej czynów tego lub owego króla, ale je dla pospiechu pomija[4]).

Taką pomoc zewnątrz miał nasz kronikarz; nadaje ona dziełu jego poniekąd cechę urzędowości, bo owe obszerne i wielostronne opisy wypraw Krzywoustego, w których dzień a niekiedy nawet godzina rozpoczęcia lub ukończenia bitwy są podane[5]); owe napomknienia stosunków z ościennemi państwami, owe narady i zdania pojedyńczych osób przy ważniejszych wypadkach, pochodzą od męża wtajemniczonego w bieg spraw publicznych i niepospolitą w nich rolę grającego, mianowicie od Michała. Obaczmy teraz co nasz mnich miał z siebie, i jakieto były wiadomości, które sobie w Polsce czytaniem przyswoił.

Naukę ceni wysoko, i oddaje jej cześć bez względu na to czy ją w przyjacielu lub nieprzyjacielu dostrzeże. Wie że zpomiędzy spółcześnie panujących żaden naukowem wykształceniem nie zrównał Kolomanowi węgierskiemu[6]) przyjacielowi Krzywoustego; a o Zbigniewie, mimo słusznego oburzenia na jego postępki, nie zamilcza, że to był xiąże nad podziw mądry, i nie tylko swoje, ale i brata swojego mowy uczonością przystrajał[7]). Sam też Gall posiada niepospolitą na swój wiek naukę. Pominąwszy erudycyę biblijną, której ślady są w jego dziele widoczne[8]), nie lenił się w przyswojeniu sobie wiadomości z xiąg świeckich. Tak zwane dzieje barbarów, z obszernych xiąg Pompeja Troga przez Justyna w skróceniu podane, rozczytywał z uwagą i przechwala się, że dzieci cały nie wystarczyłby na to, gdyby chciał same tylko imiona znanych sobie barbarzyńskich królów wyliczać[9]). Zna okolicznie przygody wojny trojańskiej[10]), bądź z wzorowych dzieł pisarzów starożytnych, bądź z podrobionego Daresa frygijskiego. Zna dokładnie dzieła Sallustego[11]) i powiada, że jego xiędze jugurtyńskiej zrównaćby mógł objętością opis zupełny czynów Sieciecha[12]). Z pisarzów nowożytnych nie tajne mu jest to, co podali annaliści i kronikarze sascy o naszym Mieczysławie II[13]) a bliższą znajomość zdaje się mieć żywotu ś. Deoderyka przez Sygberta gemblackiego między 1050 — 1060 r. napisanego[14]), tudzież dzieła Adama bremeńskiego: Gesta Hammaburgensis Ecclesiæ Pontificum, wraz z spółczesnym ich komentatorem[15]). Dobitniej jednakże nad to wypiętnowała się w nim znajomość xiąg klasztoru sangalleńskiego które, jak się zdaje, z Helwecyi rozchodziły się i po innych klasztorach tejże reguły. Zna tedy nasz kronikarz żywot najstarszy świętego Gawła w VIII wieku przez bezimiennego rymowaną łaciną napisany[16]), i cuda przy tym żywocie dopełniane przez Gozberta dyakona[17]). Zdaje się też znać dzieło: Casus s. Galli, które pod koniec IX wieku napisał Ratpert, a Ekkehard IV i inni dopełniali. Zna leoniny,

[1]) II epist. [2]) I epist. [3]) I. 8. [4]) I. epist. I. 22. 23. [5]) II. 2. 3. III. 1. 6. [6]) II. 29. [7]) II. 16. [8]) I. 16. II epil. III. epist. [9]) III epist. [10]) *tamże*. [11]) I. 9. 10. 12. 27. II. 16. III. epist. III. 8. [12]) II. 16. [13]) I. 17. [14]) I. 8. II. 29. III. epist. [15]) I. prohem. I. 3. [16]) III. epist. III. 1. 25. [17]) I. 1. 2.

jakie mnisi sangalleńscy za popędem Notkera na cześć ś. Gawła i ś. Otmara układali, a których próbkę zostawił nam pomieniony Ekkehard[1]*). Te i tym podobne pomniki stanowiły podstawę zakonnego wykształcenia Galla naszego; napojony i przesiąkły wzorami temi mnich wniósł w polskie kronikarstwo formę odrębną, jakiej przed nim nie było, i jakiej nikt po nim nie naśladował: opowiada dzieje Polski jak opowiadał ów bezimienny z VIII wieku żywociarz czyny świętego Gawła, rubaszną swoją łacinę rymami i asonancami zaplatając, a powieść swoją urozmaica leoninami, jak autorowie przygód sangalleńskiego klasztoru Ratpert i Ekkehard. Na ostatek rymowane epilogi, któremi przedmowę każdej z trzech xiąg kroniki swojej zamyka, a z których pierwszy poświęcony jest uczczeniu ś. Idziego, jest jakby tylko dalszym ciągiem owych lukubracyj, jakie niegdyś Notker Labeo mnichom sangalleńskim zadawał.*

Następujące atoli źródła wprost do dziejów Polski odnoszące się, czerpał niewątpliwie na miejscu za pomocą pomienionego kanclerza, jak to już ukazuje sama tych źródeł natura. Zna tedy Gall traktat przez Bolesława Chrobrego z Ottonem III zawarty, a przez Sylwestra II papieża potwierdzony[2]*), zna listy królów polskich: Władysława Hermana*[3]*) i Bolesława Krzywoustego, tudzież Henryka cesarza do Bolesława*[4]*); nie tajne mu są ani powody, jakie przedkładał Baldwin Paschalisowi II papieżowi, celem uzyskania przyzwolenia jego na związek Bolesława ze Zbisławą swą krewną*[5]*), ani bliskie jakieś stosunki Judyty żony Władysława Hermana z Sieciechem*[6]*), ani ustna Krzywoustego z Kolomanem węgierskim umowa, o której w całej Polsce ledwie kto wiedział*[7]*), i o której milczą wszystkie roczniki. Nakoniec co się tyczy xiąg, ma on pod ręką jakiś rodzaj wykazu poborów wojskowych za Bolesława Chrobrego, i powiedziawszy ile Poznań, Gniezno, Władysław i Gdecz dostarczały piechoty lub jazdy, daje do zrozumienia, że mógłby podać takież daty z całej rozległej Polski, gdyby się nie obawiał unudzić tem czytelnika*[8]*). Ma roczniki polskie z których widocznie użytkuje*[9]*); ma legendę o ś. Wojciechu, w której opisane było męczeństwo tego świętego i odwidziny grobowca jego w Gnieźnie przez Ottona III cesarza*[10]*). Prócz tych źródeł pisemnych, opowiada też to co od spółczesnych słyszał, lub czego sam był świadkiem naocznym, jak na przykład pielgrzymkę Bolesława Krzywoustego do grobu ś. Stefana w Węgrzech i do ś. Idziego, w której według wszelkiego podobieństwa towarzyszył xięciu temu, jako jego kapelan*[11]*).*

Wielkie zaiste były to zasoby i ułatwienia do skreślenia dokładniejszego niż przedtem dziejów Polski; użył ich Gall zręcznie do swego celu, którego na włos z oczu nie spuszczał; nie z takim wszakże jakby to być mogło i jakbyśmy sobie dziś życzyli, dla całkowitej historyi polskiej pożytkiem. We wstępie dzieła powtarza dwukrotnie, że zamierza opisać czyny Bolesława Krzywoustego, a przez wzgląd na niego podać oraz niektóre sprawy jego przodków[12]*). Nie zamilczał też o głównej do tego przedsięwzięcia pobudce: robi to dlatego szczególniej, że Bolesław z łaski bożej, za wstawieniem się ś. Idziego narodzon, z jego też pomocą, jak wie-*

[1]) *u Pertza II. 55 — 58.* [2]) I. 6. [3]) I. 30. [4]) III. 2. [5]) II 23. [6]) II. 4. 17. [7]) III. 25. por. II. 29. [8]) I. 7. [9]) I. 6. 7. 17. [10]) I. 6. [11]) III. 25. [12]) I. prohem.

rzymy, szczęśliwy jest zawsze i zwycięzki[1]). *Jakoż iskrzącą myślą z której wychodzi, i zkąd promienie na całe dzieło rozprowadza, jest cudowne Bolesława na prośby mnichów ś. Idziego poczęcie. Pięciu biskupom i Michałowi kanclerzowi poświęca pierwszą swą xięgę: bo wy, powiada, byliście świadkami cudu, i patrzycie na świetne czyny narodzonego*[2]). *Następuje rymowany epilog, którego treścią jest dość szczegółowy opis tegoż cudu. Pierwsza znowu xięga zamyka się obszernym, dwurozdziałowym opisem tychże cudownych narodzin, a jeszcze i na początku drugiej xięgi napomknionо, że Bolesław narodził się w dzień ś. Szczepana, a matka jego wnet po połogu umarła.*

Główny tedy zamiar opisywania czynów Bolesława Krzywoustego, oraz wstręt do czasów bałwochwalskich nie dozwalały mu zagłębiać się w naszą przeszłość, a jeśli z czasów dawniejszych co rozpowiada, czyni to, jak sam wyznaje, z pospiechem, mnóstwo wypadków opuszczając. Dzieje a właściwiej podania o Grakach, Leszkach i Popielach pomija, nie żeby ich nie uznawał i miał za bajki, lecz że wychodzi z zasady powszechnie niemal przez mnichów ówczesnych przyjętej, a zformułowanej przez Adama bremeńskiego, który powiada: inutile videtur eorum acta scrutari, qui non crediderunt[3]), *powtarza ją też nasz Gall mówiąc:* quos error et idolatria defedavit memorare negligamus[4]). *Znał więc te dzieje albo raczej podania, znał jako nie jedną lub dwiema generacyami od wieku swego oddalone, ale jako przestarzałe już, i z pamięci narodu wygluzowane:* quorum memoriam oblivio vetustatis abolevit; *przytoczył z nich ustęp o Piaście i o Popielu, a przytoczył tak, że gdy słowa jego z tem co przed nim Mierswa, a po nim Wincenty rozpowiada porównywamy, dostrzegamy w nich ślady pospiechu i zmian dowolnych od tego, co przestarzałe podanie głosiło. Dotknął on owego podania jedynie z powodów genealogicznych, mianowicie aby świetny ród bohatyra swego, Bolesława, wykazać. Przodkowie Krzywoustego od Mieczysława I począwszy mieli oczywiście stolicę swoją w Gnieźnie, a podanie zwało ich ród piastowskim, i wiodło od czasu upadku Popielów których siedziby nie oznaczało. Gall miejsca w podaniu nieoznaczone, oznaczył, czasy odległe od siebie zbliżył i z późniejszemi powiązał: poraz pierwszy tedy wyrzekł głosem nieledwie urzędowym że Popiel w Gnieznie miał swą stolicę, i że tu gdzieś odbywały się postrzyżyny syna Piastowego, Semowita. Tego w podaniu dawnem, u Mierswy i Wincentego w zupełności przechowanem, nie tylko nie znajdujemy, ale przeciwnie wyczerpujemy z nich przeświadczenie, iż podanie to do miejsc i czasów zupełnie innych odnosiło się*[5]). *Od Piasta przemyka się szybko ku Mieczysławowi nasz Gall, wyraźnie tylko cel genealogiczny ścigając. Chociaż atoli tylko po kilka słów rzucił o Semowicie, Leszku i Semisławie, widać z nich jednak że wiedział dobrze co to są za xiążęta, i tem bardziej użalać się możem w tem miejscu na jego małomowność*[6]). *Czasy Bolesława Chrobrego zajęły mocniej jego uwagę: z nich wydobywa wzory dla swego bohatyra, Krzywoustego, którego dzieckiem Marsa nazywa*[7]),

[1]) I. prohem. [2]) I. epist. [3]) Gesta I. 63 u Pertza VII. 303. [4]) Chron. I. 3. [5]) Biel. Wstęp kryt. str. 401 — 415. [6]) Tamże str. 506. [7]) II. 3.

i mozolnie pojedyncze rysy po rozmaitych xięgach rozrzucone wyszukując[1]*, nakreśla wielostronny i nader cenny obraz stanu Polski za tego króla*[2]*. O Mieczysławie II i Kazimierzu znowu pobieżnie tylko gdzieniecо natrąca, chociaż ich panowania obfite były w wypadki. Dodawał później nieco ze zdarzeń w pierwszej redakcyi dzieła swego opuszczonych, oświadczając wyraźnie że zna nierównie więcej czynów króla tego, ale zamilcza o nich z przyczyny pospiechu*[3]*. Jeszcze usilność wyszukiwania wzorów do naśladowania dla swego bohatyra skłania go podnieść niektóre szczegóły z domowego życia Bolesława Śmiałego, i zajrzeć nieco troskliwiej w charakter tego króla*[4]*; wszystko inne począwszy od Mieczysława I aż do narodzin Krzywoustego pokrótce opowiedziawszy, zamknął swą pierwszą xięgę cudem ś. Idziego. W dalszych dwoch xięgach już się głównie swoim bohatyrem zaprząta, kilka tylko początkowych rozdziałów xięgi drugiej*[5] *pamięci ojca jego poświęciwszy. W tych dwoch ostatnich xięgach jest główna zasługa Galla, tu on jest nieocenionym pisarzem, umiejącym zajrzeć w najważniejsze szczegóły publicznego i domowego życia narodu, które z mniejszym od Wincentego artyzmem i krasomowstwem, ale z nierównie większem przejęciem się obowiązkami historyka nakreśla.*

Skromny wreszcie ten mnich, zrobiwszy wszystko co wziętość jego zakonu podnieść mogło w narodzie, zamilcza zupełnie swe imię; chce aby dzieło jego, jakiekolwiekby miało zalety, znane było tylko pod imieniem prałatów polskich, którym je poświęca, zastrzegając jedynie klasztorowi swemu względy królewskie i materyalny pożytek o który się kilkakrotnie przymawia. Czuje on że historya podnosi sławę xiążąt i narodu, ale nie kładzie tego za cel historyi. Wie że ona powinna być mistrzynią rządzących, i kasze się na to aby xiążęta mogli znaleść wzory dla siebie w jego kronice. Pojmuje, że jako malarz obok farb jasnych nie zaniedbuje dodać cień dla zchwycenia prawdy, tak też prawda jest celem historyi: ją głównie ściga i z tem wyraźnie się oświadcza[6]*. Dlatego biskup Stanisław podpadł tu ściśle historycznemu sądowi; dlatego zbrodzień stanu Skarbimir znalazł tu należyte uznanie swych zasług, a i o samym królu, dla którego te xięgi były pisane, powiedziano tu acz w tonie usprawiedliwiającym zawsze jednak dobitnie że popełnił zbrodnię względem brata swego Zbigniewa*[7]*. Tak wykonawszy swe dzieło autor, pociesza się tą myślą, że chociażby takowe wysokiemu powołaniu historyi nie odpowiedziało, da przecież innym materyał do głębszego i dowodniejszego dziejów Polski traktowania. Jakoż kronika jego jest dziś jednym z najpiękniejszych pomników, na jakie w ogólności wiek XII w całej Europie zdobył się.*

Dotychczas znane są tylko trzy rękopisma tej kroniki, mianowicie:

I. Rękopism pergaminowy biblioteki ordynackiej Zamojskich. Jest to mały foliant o 97 liczbowanych kartach, na ktorych rozmaite dzieła w tym porządku po sobie następują: k. 1 do 20 Incipit prologus et liber de uita, statu, conuersacione atque morte potentissimi regis Alexandri. *Początek:* Egypciorum gentem in matematica. *Koniec:* Roma caput mundi

[1]) I. 15. [2]) I. 6 — 16. [3]) I. 22. [4]) I. 22 — 28. [5]) 1 — 8. [6]) II. 31. [7]) III. 25.

regis orbis serua rotundi. Explicit uita Alexandri. *Karta 20 — 54* Incipit epistola et quedam preambula tangencia Cronicas Polonorum. *Do tej to kroniki odnosi się napis dawnej ręki na okładce pierwszej kodexu:* Cronica vetus Polonie. *Jest to kronika Galla, cała jedną i tą samą ręką we dwie przedziałki jak i reszta artykułów pisana, chociaż inkaust co kilka kart zmienia się i jest to bledszy to czarniejszy. Ozdoby pisma są częste i staranne. Karta 55* Vita s. Stanislai; *jest to żywot ten sam który wydrukował Wincenty Bandtkie przy kronice Galla. Po żywocie czytamy:* Incipiunt miracula. De Lombardo 1mo *itd., cudów tych nie wydrukował Bandtkie; na karcie zaś 74 odwrotnej:* Expliciunt dicta fratris Vincencij de ordine fratrum predicatorum. *U dołu tejże jeszcze stronicy:* Incipiunt annales a primo christiano duce Meschone Polonorum et uxore sua famosa, nomine Dobrawca christiana. *Kończy się ten rocznik na karcie 89 stronicy odwrotnej, opisem zdobycia Lwowa przez Kazimierza wielkiego roku 1340 po którym dodano:* Traska etiam fuit ibidem. *Karta 90 — 96* Incipit Cronica Ungarorum iuneta et mixta cum Cronicis Polonorum. *Te są główne przedmioty w tym kodexie, wszystkie jedną ręką w drugiej połowie XIV wieku spisane. Po każdym z nich są zapiski drobne innej ręki z samego końca wieku XV i z początku XVI. Text Galla jest w tym rękopismie najzupełniejszy. Porównałem go w Warszawie roku 1848 z wydaniem Bandtkiego i różnice wszystkie starannie wypisałem; zdjąłem też podobiznę z pierwszej jego stronicy.*

II. Rękopism Sandka czyli Sędziwoja z Czechła, jest papierowy foliant o 945 stronicach, liczbowanych ręką Łukasza Gołębiowskiego (liczba 25 dwa razy powtarza się) pisany w końcu wieku XV; znajduje się obecnie w Paryżu w bibliotece xięcia Adama Czartoryskiego. Ma na pierwszej karcie napis z XV wieku: Cronica Polonorum et alia que dicitur flores temporum de summis pontificibus et imperatoribus, in fine inventarium omnium ornatuum et librorum ecclesiæ Gneznensis, ex dono fratris Santconis pro monasterio beati Egidij Clodaviensi. *Galla kronika zajmuje w nim str. 242 — 307 we dwie przedziałki pisane. Text rękopismu tego tak jest do poprzedniego podobny, nawet w miejscach popsutych i niektórych błędach pisarskich, że zdaje się iż albo oba jednego i tego samego oryginału są odpisami, albo odpisami z różnych wprawdzie kodexów, które jednakże spólne miały źródło. Podobiznę wierną wszystkich tych kart w xięgę osobną oprawnych posiada Zakład narodowy imienia Ossolińskich.*

III. Rękopism hejlsberski. Foliant papierowy o 279 stronicach liczbowanych ręką niedawną. Pisany ozdobnie we dwie przedziałki roku 1426 jak mniemał Lengnich, a według Bandtkiego roku 1471. Początkowa głoska O w słowie Ortum *kroniki Mierswy, wyrobiona jest starannie, złocistą i błękitną farbą. Na dalszych kartach pozostawiano gęsto białe miejsca tak na głoski początkowe rozdziałów pojedyńczych jako też, ile się zdaje, na dopiski i objaśnienia. Na dolnym brzegu karty pierwszej umieszczono ten napis głoskami złocistemi:* Liber magnifici domi Petri de Schamotuli Castellani et Capitanei Poznanien. *1471. Bandtkie*

bierze ten rok za czas pisania kodexu tego, chociaż on właściwie czas posiadania go przez Piotra z Szamotuł oznacza. Zawiera ten rękopism: a) Kronikę Mierswy, z dopełnieniem jej zaczerpnionem z kroniki Wincentego a doprowadzonem do roku 1198 mianowicie do osadzenia Romana na xięstwie halickiem przez Leszka białego; po którem to dopełnieniu dołączono krótką wiadomość o Wincentym. b) Rocznik benedyktyński od r. 899 — 1378. c) Kronikę Galla. d) Rocznik bezimiennego, obejmujący zdarzenia z lat 1330 — 1424. Nie wiadomo jakim sposobem dostał się rękopism ten do biblioteki w Heilsbergu, zkąd go też heilsberskim nazywają. Około połowy zeszłego wieku Adam Stanisław Grabowski, biskup warmiński, polecił Gotfrydowi Lengnichowi ogłosić go drukiem, co też dokonał tenże w Gdańsku roku 1749. Sam rękopism darował Grabowski roku 1760 Józefowi Andrzejowi Załuskiemu, od którego przeszedł do biblioteki królewskiej Stanisława Augusta, a później do biblioteki xięcia Adama Czartoryskiego w Puławach. Użytkował z niego jeszcze Jan Wincenty Bandtkie przy wydaniu swojem kroniki Galla; nakoniec w roku 1831 podczas zabrania jednej części biblioteki puławskiej przez Rosyan zaginął, i dotąd go nie odszukano. Text jego znany jest z wydań Lenynicha i Bandtkiego.

Jest ten text dla nas wielkiej wagi; rozpatrując się bowiem w nim przekonywamy się, że odpisywany był z bardzo starych i dobrych kodexów, ale odpisywacz źle zrozumianą gorliwością o religię powodowany, wplatał tu owdzie legendy o świętych, do czasów nierównie poźniejszych należące, dla nadania im większej powagi. W szczególności co do Galla, usunąwszy na stronę wtręty o ś. Stanisławie, postrzegamy tu ślady wyraźne pierwszej redakcyi tej kroniki. Możemy to twierdzić tem śmielej, ile że autor nadmienia sam iż nie był zrazu obznajomiony dostatecznie ze zdarzeniami, ale powoli się o nich dowiadywał, i dodawał poźniej to co opuścił: neque cœptum iter bene cognitum habuimus, sed per illos qui noverunt paulatim inquisivimus. Et addamus si quid nimis ignoranter diximus (II. epilog).

Najprzód tedy postrzegamy znaczną różnicę w formie samej textu, podanego nam w rękopismie hejlsberskim. Wiele bowiem rozdziałów zaczyna się tu chronologią, która też i w ciągu opowiadania ważny wzgląd dla pisarza stanowi. Tak w xiędze pierwszej rozdział 5 poczyna autor od słów: Anno domini 965 Mieszko ducatum adeptus, *Rozdział 7.* Nam anno 1018 contra regem Ruthenorum viriliter dimicavit (Boleslaus). *Rozdział 22.* Mortuus est Casimirus anno domini 1058 cui successit Boleslaus filius eius in regnum, filius inquam primogenitus vir largus et bellicosus qui sua satis gesta gestis prædecessorum coequavit *itd. Jest to forma rocznikarska, mniej odpowiednia wyższemu zadaniu kronikarzów właściwych, do jakich należał nasz Gall, którzy zdarzenia dziejowe, ze względu przyczyn i skutków do siebie należące, ciągłą osnową wyłuszczać starali się, bez względu na następstwo lat. Dlatego w rękopismie ordynackim Zamojskich i w rękopismie Sędziwoja rozdziały powyższe poczynają się sposobem czysto opowiadawczym, mianowicie rozdział 5.* At Mesco ducatum adeptus; *rozdział 7* Igitur inprimis inserendum est seriei quam gloriose et magnifice suam iniuriam de

rege Ruthenorum vindicavit; *rozdział 22.* Hiis igitur Kazimiri gestis memorabilibus prælibatis, aliisque compluribus sub silentio præ festinantia reservatis, vitæ terminum finienti, finem terminemus et scribenti *itd. Z tejże samej przyczyny znachodzimy w tych rękopismach w rozdziale 6 i 26 powypuszczane lata które w rękopismie hejlsberskim w tych właśnie miejscach znajdują się, a samo opowiadanie więcej zaokrąglone. To tedy wahanie się między rocznikarską a kronikarską formą w rękopismie hejlsberskim, a stanowczość w obraniu drugiej którą w rękopismie Zamojskim i Sędziwoja widzimy, zdaje się wskazywać dość wyraźnie, iż tamto jest wcześniejsza, to zaś poźniejsza redakcya Galla kroniki.*

W xiędze drugiej rozdział 9ty o pacholęctwie Bolesława Krzywoustego, i 20ty zawierający przepowiednię o nim jest według wszelkiego podobieństwa poźniejszem rozszerzeniem textu, i dlatego też oba te rozdziały nie znajdowały się w rękopismie hejlsberskim. Dodając autor poźniej rozdział 9 musiał też zarazem zmienić w rozdziale następnym pierwotne wyrażenie pueri Boleslai; *jakoż w rękopismach Sędziwoja i Zamojskim znachodzim w miejscu tem prosty zaimek* eius.

Najwidoczniejszy jednak ślad podwójnej redakcyi Galla kroniki przechował się w xiędze drugiej, przypisanej Pawłowi biskupowi kruszwickiemu, który roku 1110 żyć przestał. Skarbimir wojewoda krakowski, wierny towarzysz wypraw Bolesława Krzywoustego, i bez wątpienia jeden z pierwszych wojowników swojego czasu popadł u króla tego w podejrzenie, jakoby chciał sięgać po koronę, zaco zchwytany został i ukarany oślepieniem (Dług. Hist. Pol. IV. 409). Stało się to według roczników Sędziwoja z Czechła roku 1113, zaś według Długosza dopiero w roku 1117. Według textu hejlsberskiego Gall nic nie mówi o Skarbimirze. Tymczasem w texcie podanym nam w rękopismach Zamojskim i Sędziwoja znachodzim dwa rozdziały 30 i 31 poświęcone wyłącznie Skarbimirowi z tym jednakże dodatkiem, który namacalnie wskazywać się zdaje na przygodę z lat 1113 — 1117: Hoc non ideo de Scarbimiro recitamus, ut eum in aliquo suo domino conferamus; sed ut veritatem historiæ teneamus. *Nie mógł tej okoliczności wiedzieć Gall w roku 1110 w którym xięgę drugą kroniki swojej Pawłowi biskupowi kruszwickiemu przypisywał, i dlatego niema o niej wzmianki w rękopismie hejlsberskim; że zaś jest ona w rękopismach Zamojskim i Sędziwoja, wypada więc z tego wniosek oczywisty, iż rękopisma te podają nam text redakcyi poźniejszej, która dopiero po roku 1113 lub nawet 1117 była układana.*

Trzecia nakoniec xięga według rękopismu hejlsberskiego kończyła się rozdziałem 15 i tu też dawną już ręką dołożono słowa: hucusque Gallus; *to zaś co od tego rozdziału począwszy w rękopismach Zamojskim i Sędziwoja znachodzim, dodał autor poźniej, po roku 1113 lub 1117, odrzuciwszy słowa:* quia Cæsar cum satis copiosa confusione ad propria remeavit, *dla snadniejszego związania opowiedzianych zdarzeń z dalszemi dziejami. Obszerniej o tem mówiłem w moim Wstępie krytycznym do dziejów Polski str. 44.*

Chociaż od czasu jak w Polsce ukazała się kronika Wincentego, syna Kadłuba, kronika

Galla szła w zaniedbanie, i coraz rzadszą stawała się, znali ją jednak rozmaici pisarze, i albo powoływali się na nią wyraźnie, albo też ustępy z niej niekiedy od słowa do słowa przytaczali. W XIV wieku znali ją i wypisywali Jan Szlązak i bezimienny autor tak zwanej Chronica principum Poloniæ, *wydrukowani u Sommersberga* Sil. rer. Script. Lipsiæ *1729 tom I. str. 1 i 15, i u Stenzla* Script. rer. Sil. *we Wrocławiu 1835 tom I. str. 1 i 38. W XV wieku znał ją Jan Długosz*[1]*, w XVI Marcin Kromer, Bartłomiej Paprocki i inni, a Szczęsny Herburt na początku wieku XVII zamierzał ją nawet drukiem ogłosić*[2]*. Szkoda wielka, że zamiaru swego nie przywiódł do skutku.*

Pierwsze tedy wydanie jej uskutecznił dopiero Gotfryd Lengnich z rękopismu heilsberskiego, pod napisem: Vincentius Kadlubko et Martinus Gallus scriptores historiæ Polonæ vetustissimi cum duobus anonymis ex ms. bibliothecæ episcopalis heilsbergensis editi Gedani 1749. *Przedrukował je Wawrzyniec Mitzler w dziele:* Historiarum Poloniæ et magni ducatus Lithvaniæ Scriptorum Collectio magna. Varsaviæ 1769 *w tomie III str. 42 — 76*

Następnie Jan Wincenty Bandtkie z polecenia Towarzystwa Przyjaciół Nauk warszawskiego wydał ją krytycznie z dwoch rękopismów: heilsberskiego i Sandka, pod napisem: Martini Galli Chronicon. Varsaviæ *1824.*

Nakoniec Jan Szlachtowski doktor filozofii i były kustos biblioteki Ossolińskich we Lwowie sporządził nowe, krytyczne wydanie jej, umieszczając je w zbiorze percowskim: Monumenta Germaniæ historica tom. XI, Scriptorum *IX str. 418 — 478. Praca jego we Lwowie dokonana uległa niejakim zmianom w Berlinie, gdzie R. Koepke i sam J. H. Pertz niektóre uwagi swoje pododawali. Do tego wydania udzieliłem mu odmianek czyli waryantów zebranych przezemnie z rękopismu pergaminowego biblioteki ordynackiej Zamojskich, tudzież niektórych moich postrzeżeń nad tym rękopismem, i jego podobizny.*

Tento pergaminowy biblioteki ordynackiej Zamojskich rękopism, który roku 1848 w Warszawie rozpatrywałem, tudzież rękopism Sędziwoja z Czechła który przez długi czas miałem u siebie, były mi w wydaniu niniejszem we wielu względach główną podstawą, stosując się wszakże do nich, uwzględniałem też z powyższych powodów więcej niż moi poprzednicy text rękopismu hejlsberskiego, znany mi z wydań Lengnicha, Bandtkiego i z rękopismiennych Łukasza Gołębiowskiego wypisów, udzielonych mi przez czcigodnego Lelewela. Rękopisma te oznaczam głoskami początkowemi Z. S. H.

Co do pisowni trzymałem się tej zasady co i wydawcy hanowerscy, i proste e *tudzież* ci *w wyrazach* sentencie, amicicie *i tym podobnych zmieniałem na* æ *i* ti *według lepszej łaciny, która w wieku Galla była dość powszechną.*

---

[1]) Hist. Pol. I. 9. II. 191. 193 itd. [2]) Hist. Pol. Vincent. Kadl Dobr. 1612 præf.

GALLI CHRONICON.[1]

INCIPIT EPISTOLA ET QUAEDAM PRAEAMBULA TANGENTIA CRONICAS POLONORUM HOC MODO.

Domino M(artino[2]*) Dei gratia summo pontifici, simulque Symoni, Paulo, Mauro, Syroslao*[3]*), Deo dignis ac venerandis pontificibus Poloniae regionis, nec non etiam cooperatori suo, venerabili cancellario Michaeli, cœptique laboris opifici, subsequentis scriptor opusculi supra montem Syon Domini sanctorum gregi commisso vigilanti studio speculari, ac de virtute in virtutem gradiendo Deum deorum facie ad faciem contemplari*[4]*).*

Ni vestra auctoritate suffultus, patres prœtitulati, vestraque opitulatione fretus fierem, meis viribus in vanum tanti ponderis onus subirem,

---

Przedziałka I, *wiersz* 1 Incipit .... hoc modo» *niema H* i *S.* — 5 simulque» simul *H.* — *Przed.* II, *wiersz* 2 supra.... commisso» supra montem spondiam sancti Gregori misso *H.*

[1]) Tytuł ten dodałem.

[2]) Głoska *M.* oznacza tu Marcina arcybiskupa gnieznieńskiego, jak to już uważał Lengnich w przedmowie do wydania gdańskiego.

[3]) Biskupi tu wymienieni siedzieli na swoich stolicach w porządku następującym:

Marcin arcybiskup gnieznieński r. 1092 † 1118 (Długosz Cat. archiepp. ms. 619 k. 45.)
Szymon biskup płocki . . . r. 1108 † 1129 (Łubieński Series epp. str. 64.)
Paweł biskup kujawski . . . r. 1098 † 1110 (Dług. Cat. epp. ms. 619 k. 101*).
Maur biskup krakowski . . . r. 1109 † 1118 (Dług. Cat. epp. ms. 619 k. 9.)
Żyrosław biskup wrocławski r. 1100 † 1120 (Dług. Chron. epp. Vrat. ed. Lipf. str. 10.)

Z tego widać że Gall poświęcał im swoją xięgę między wstąpieniem Maura na biskupstwo krakowskie roku 1109 a przed śmiercią Pawła biskupa kujawskiego roku 1110, a zatem najpodobniej na początku roku 1110.

[4]) Mnich sangalleński Berno, poźniej opat w Reichenau, piszący około roku 1014, zaczyna dziełko swoje *De consona tonorum diversitate* temiż słowami: *Berno gratia Dei Abba, dilectissimis in Christo filiis Purchardo et Kerungo de virtute in virtutem diatim proficere, ut Deum Deorum in Sion valeant conspicere. Pezii Cod. diplom. I. 196.*

*) W dziele Damalewicza: *Vitae Vladislaviensium episcoporum Crac.* 1642 str. 105 podany rok śmierci Pawła 1111, jest błędem widocznym. Mówi bowiem sam autor że w roku 1198 był już Paweł biskupem, i że tylko 12 lat siedział na stolicy, musiał więc umrzeć roku 1110 a nie 1111, jakoż w tym ostatnim roku siedział już na stolicy Baldwin, jego następca.

et cum fragili lembo periculose tantam æquoris immensitatem introirem; sed securus nauta poterit in navicula residens per undas sævientis freti navigare, qui nauclerum habet peritum, qui scit eam certam ventorum et syderum moderamine gubernare. Nec maluissem quoquomodo tantæ caribdis naufragium evitare, ni libuisset vestræ karitati meam naviculam vestri remigii gubernaculis sublevare; nec de tanta silvarum densitate ignarus viæ potuissem exire, ni vestræ benignitati placuisset certas mihi metas interius aperire. Tantorum ergo rectorum aminiculis insignitus portum subibo securus, ventorum turbinibus expeditus; nec dubitabo lippis luminibus viam incognitam palpitare, cum cognoverim rectorum oculos præcedentium luce lucidius choruscare. Et cum tales præmiserim causidicos defensores, flocipendam, quidquid musitando murmurarent invidiosi detractores. Et quoniam fortuna voti compos vos fautores obtulerit iustæ rei, dignum duxi tantos viros inserere quasi cronica seriei. Vestro namque tempore virtutisque precibus pretiosis illustravit Deus Poloniam Bolezlavi tertii gestis memorialibus et famosis. Et cum multa et magnifica vobis gesta prætermittam degentibus, quædam tamen suggerere subsequenter posteriorum memoriæ non dimittam; sed ad præsens vos uno ore, una laude unanimiter unanimes unanimus, et quos indissolubile caritatis vinculum annectit, nostris quoque præconiis adnectamus. Dignum est enim, ut rerum etiam gestis insiterant prænotari, quos divina gratia facit donis carismatum ipsis principibus principari, cibi quorum dispensatione subditorum quod capacitatibus cœlestis alimoniæ fidelibus erogatur, eorundem patrocinii nostræ

Przedz. I, *wiersz* 1 fragili limbo periculose• *tak miał i S, lecz poprawił*: f. limbo p.; lembo periculose fragili *H.* — tantam• tanta *H i S.* — 5 eam• ea *H.* — certam• cecitas *Z*; *tak miał i S. lecz poprawił* certas — 12 ergo• igitur *H.* — insignitus• insignius *S. i Z.* — 14 lippis luminibus viam incognitam palpitare• laxis lmbg (luminibus) ing. palpitare *H*; laxis velis viam ingredi *wyd. Gd* — 17 causidicos• causidicus *H* — 18 musitando• in usitando *Z.*; *tak miał i S. lecz później poprawił. Lelewel mniema że trzeba czytać* usitato, *rozumie się* modo *lub* more — *Przedz.* II, *wiersz* 4 cronica seriei• cronicam seriri *lub* scriri *H.* — 6 famosis• fauosis *Z.*; *tak miał i S. ale poprawił.* — 8 tamen• tij *H*; tn *Z. i S.* — 9 subsequenter• subsequentium *H.* — dimittam• obmittam *H.* — 10 una laude• *niema H.* — 12 nostris• vestris *H.* — 13 adnectamus• annectam *H.* — Dignum.... tueatur• *W ten sposób jako tako daje się naprawić to zepsute miejsce. Wyraz* donis *położony tu jest tylko z domysłu Pertza, w rękopismach bowiem jest* de hijs. *Całe to miejsce tak opiewa w rękopismach*: Dignum est enim ut rerum etiam gestis instilarunt prænotari, quos divina gratia facit de hys carismatum ipsis principibus principari, tibi quorum dispensatione subditorum quod apacitatibus cœlestis alimonis fideles erogatur, eorundem patrocinii nostræ pusillanimitatis opusculum suffragio tueatur. *Z. Tak samo ma S, z tą tylko różnicą że przy wyrazie* gestis *dodano na brzegu*: vestras dignaciones prenotemus; *zresztą zamiast* instilarunt *ma* instilarim *z przemazaną zgłoską* in; *zamiast* alimonis *ma* alimoniis; *a zamiast* patrociniis *ma* patrocinii. *Nakoniec rękopism H według Bandtkiego tak ma to miejsce*: Dignum est enim ut rerum etiam gestis institeram prænotari, quos divina gratia facit de hijs carismatum ipsis principibus principari tibi quorum dispensatione subditorum quod apicibus cœlestis alimoniæ fidelibus erogatur, eorundem patrocinii nostræ pusillanimitatis opusculum tueatur.

pusillanimitatis opusculum suffragio tueatur. Nam quos Deus ordinavit tanto privilegio dignitatis hominibus ceteris præminere, oportet eosdem studiosius singulorum utilitatibus et necessitatibus prævidere. Igitur ne viles personæ videamur vanitatis fimbrias dilatare, codicellum non nostro decrevimus, sed vestris nominibus titulare. Quocirca laudem huius operis et honorem huius patriæ principibus ascribamus, nostrum vero laborem laborisque talionem vestræ discretionis arbitrio fiducialiter committamus. Spiritus sancti gratia, quæ vos dominici gregis pastores ordinavit, tale suggerat consilium vestræ menti, quatenus princeps digna det munera promerenti, unde vobis honor, sibique gloria proferenti. Semper gaudete, nobis operique favete.

EXPLICIT EPISTOLA.

INCIPIT EPILOGUS.

Bolezlavus dux inclitus,
Dei dono progenitus,
hic per preces Egidii
sumpsit causam exordii.
Qualiter istud fuerit,
si Deus hic annuerit,
possumus vobis dicere,
si placeat addiscere.
Relatum est parentibus
successore carentibus,
conflent auri congeriem
in humanam effigiem,
Quam mittant sancto propere,
fiat ut eis prospere,
votumque Deo voveant,
atque firmam spem habeant.
Aurum ilico funditur,
effigies efficitur,
quam pro futuro filio
sancto mittunt Egidio.
Aurum, argentum, pallia,
donaque mittunt alia,
vestes sacras et aureum
calicem sat ydoneum.
Nec mora, missi properant
per terras quas non noverant;
prætereuntes Galliam
pervenerunt Provinciam.
Missi munera proferunt,
monachi grates referunt;
causam narrant itineris
et qualitatem operis.
Tunc monachi continuo
ieiunavere triduo;
et dum agunt ieiunium,
mater concepit filium;
Et pro vero pronuntiant,
quod missi sic inveniant.
Monachi rem recipiunt,
missi redire cupiunt,

Przedz I, *wiersz* 4 singulorum» cæterorum *H.* — 5 viles» viliter *H* — 8 honorem» honore *H.* — 15 sibique» in *H.* — 18 Explicit epistola Incipit» Sequitur *H.* — 20 epilogus» epilogum *Z i H.* — *W tem miejscu ma Z dopisane na boku farbą czerwoną te słowa:* Prologus tertii libri. — 21 dux» rex *H.* — 23 hic» *niema H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 conflent» *tak miał i S, ale poprawił na* conflant. — 2 humanam» humana *Z i H.* — 3 propere» pape *H.* — 4 Fiat.... prospere» Ut eis fiat pro spe *H.* — 21 causam» cassam *S.* — 23 continuo» convivio *Z*; *tak miał i S, ale później poprawił.* — 24 ieiunavere» ieiunare *Z i H.* — 27 pro vero» pro *S.* pro puero *H.* — 28 inveniant» fuerant *H.*

Transeuntes Burgundiam
remearunt Poloniam.
Ergo gravem inveniunt
ducissam quando veniunt.
Sic puer ille nascitur,
qui Bolezlavus dicitur,
quem Wladislaus genuit
dux, sicut Deus voluit.
Genitrix Iudith nomine,
fatali forsan omine —
Iudith salutavit populum
per Holofernis iugulum —
Ista peperit filium,
triumphatorem hostium,
de cuius gestis scribere
iam tempus est insistere.

INCIPIUNT CRONICÆ ET GESTA DUCUM SIVE PRINCIPUM POLONORUM.

Primo prohemium.

Quoniam orbis terrarum in universitate spatiosa a regibus ac ducibus plurimis plurima memoria digna geruntur, quæ fastidiosa negligentia philosophorum, forsitan inopia, silentio conteguntur, operæ pretium duximus quasdam res gestas Polonicorum principum, gratia cuiusdam gloriosissimi ducis ac victoriosissimi nomine Bolezlavi, stilo puerili potius exarare, quam ex toto posterorum memoriæ nihil notabile reservare; ob hoc etiam maxime, quod Dei dono precibusque sancti Egidii natus fuit, per quem, ut credimus, bene fortunatus semperque victoriosus extitit. Sed quia regio Polonorum ab itineribus peregrinorum est remota, et nisi transeuntibus in Rusiam pro mercimonio paucis nota[1]), si breviter inde disseratur, nulli videatur absurdum, et si pro parte describendo totum inducatur, nemo reputet onerosum. Igitur ab aquilone Polonia septemtrionalis pars est Sclavoniæ, quæ habet ab oriente Rusiam, ab austro Ungariam, a subsolano Moraviam et Bohemiam, ab occidente Daciam et Saxoniam collaterales. Ad mare autem septemtrionale vel anphitrionale tres habet affines barbarorum gentilium ferocissimas nationes, Selenciam[2]), Pomeranam et Pruziam, contra quas regiones Polonorum dux assidue pugnat, ut eas ad fidem convertat; sed nec gladio prædicationis cor eorum a perfidia potuit revocari, nec gladio iugulationis eorum penitus vipperalis progenies aboleri. Sæpe tamen principes eorum a

Przedz. I, *wiersz* 8 sicut• sic *II.* — 11 Judith• Angelum Judith *S zapewne zamiast* iugulum *J.* — 12 Holofernis• Holoferni *S.* — iugulum• *niema S* — 13 Ista• Ita *S.* — 18 cronicæ• *tak miał i S; ale poprawił na* cronica. — Incipiunt.... primo• *niema II.* — 23 digna• *niema Z i S.* — geruntur• gerunt *II.* — 24 philosophorum• plurimorum *II.* — *Przedz.* II, *wiersz* 2 puerili• *niema H, lecz miejsce próżne zostawiono.* — 4 notabile• mutabile *Z. S i II.* — 6 ut• uô *Z; niema S.* — 10 Rusiam• Russiam *ma zawsze II.* — 11 disseratur• deseratur *Z i S*; desja *H.* — 12 pro parte describendo• d. pro p *II.* — 14 Sclavoniæ• *tak miał i S, ale poprawił na* Slavoniæ. — 18 vel anphitrionale• *niema II.* — 20 Pomeranam• Pomoraniam *II.* — 21 Pruziam• Prusiam *S*; Russiam *II.* — 24 nec• nisi *S.*

[1]) Całkiem przeciwnie mówi o Polsce Edrysi u Jauberta Geogr. Paris 1840 II. 380 i 389. [2]) Girtler w *Index lect. Univ. Crac.* z roku 1823 okazuje że pod Selencyą rozumiał autor krainę Weletów czyli Lutyków, u żywociarza ś. Ottona nazwaną *Lenticia.*

duce Poloniensi prœlio superati, ad baptismum confugerunt; itemque collectis viribus fidem christianam abnegantes, contra christianos bellum denuo paraverunt. Sunt etiam ultra eos et infra brachia amphitrionis aliæ barbaræ gentilium nationes et insulæ inhabitabiles, ubi perpetua nix est et glacies. Igitur terra Sclavonica ad aquilonem hiis regionibus suis partialiter divisuris sive constituturis existens, a Sarmaticis qui et Getæ vocantur in Daciam et Saxoniam terminatur, a Tracia autem per Ungariam, Hunis qui et Ungari dicuntur quondam occupatam, descendendo per Carinthiam in Bayariam diffinitur; ad austrum vero iuxta mare mediterraneum ab Eppyro derivando per Dalmaciam, Crovaciam et Hystriam finibus maris Adriatici terminata, ubi Venecia et Aquileia consistit, ab Hytalia sequestratur. Quæ regio, quamvis multum sit nemorosa, auro tamen et argento, pane et carne, pisce et melle satis est copiosa, et in hoc plurimum aliis præferenda, quod cum a tot supra dictis gentibus et christianis et gentilibus sit vallata, et a cunctis insimul et a singulis multotiens impugnata, nunquam tamen ab ullo fuit penitus subiugata; patria ubi aer salubris, ager fertilis[1]), silva melliflua, aqua piscosa, milites bellicosi, rustici laboriosi, equi durabiles, boves arabiles, vaccæ lactosæ, oves lanosæ. Sed ne digressionem nimium prolixam fecisse videamur, ad intentionis nostræ propositum revertamur. Est autem intentio nostra de Polonia et de duce principaliter Bolezlao describere, eiusque gratia quædam gesta prædecessorum digna memoria recitare. Nunc ergo sic ordiri materiam incipiamus, ut per radicem ad ramum arboris ascendamus. Qualiter ergo ducatus honor generationi huic acciderit, subsequens ordo narrationis intimabit.

LIBER PRIMUS.

1. *De duce Popelone dicto*[2]) *Chosisco.*

Erat namque in civitate Gneznensi, quæ nidus interpretatur Sclavonice, dux nomine Popel, duos filios habens, qui more gentilitatis ad eorum tonsuram grande convivium præ-

---

Przedz. I, *wiersz* 1 Poloniensi» Polonie *H.* — 7 perpetua» perpetue *H.* — 9 divisuris sive constituturis» divisivis sive constitutivis *S i H.* — 10 Daciam» Duciam *S.* — 11 terminatur» terminantur *Z i S.* — 12 Hunis» huius *Z i S.* — Hunis .... occupatam» *niema H.* — 13 quondam» condam *S.* — Carinthiam et Bavariam» Chorinthiam et Bavariem *H.* — 16 Crovaciam et Hystriam» Scrouaciam e. Histriam *Z*; Stromaciam et Istriam *H.* — 17 Adriatici» Atriatici *Z*; *tak miał pierwotnie i S, ale poprawił* — Venecia et Aquilea» Venacia et Aquilegia *H.* — 20 et argento» argento *Z i S.* — et carne» carne *H.* — 21 et melle» melle *H.* — 22 quod cum» quæ etiam cum *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 3 patria *niema H.* — 4 ager» terra *H.* — 10 principaliter Bolezlao» Boleslao principaliter *H.* — 12 prædecessorum» prædecessoris *S.* — memoria» memoriæ *H.* — 15 generationi» *tak ma wyraźnie Z i S;* cognationi *Bandtkie i Lengnich.* — 16 intimabit» intimaverit *H.* — 18 Liber primus» *niema Z. S i H* — 19 1.» Capitulum primum *Z i S*; *niema H.* — dicto» dcs *Z*; dctus *S*; *Bandtkie domyśla się że powinno być* deductus *albo* ductus. — Chosisco» Choszysto *H.* — 21 sclavonice» *tak miał pierwotnie i S, ale poprawił na* slavonice.

[1]) Sall. Jug. 17. [2]) Pertz czyta *dictus* i objaśnia że to znaczy tyle co *laudatus* lub *benedictus.*

paravit, ubi plurimos suorum procerum et amicorum invitavit. Contigit autem ex occulto Dei consilio duos illuc hospites advenisse, qui non solum ad convivium non invitati, verum etiam a civitatis introitu cum iniuria sunt redacti. Qui statim civium illorum inhumanitatem abhorrentes et in suburbium descendentes, ante domunculam aratoris prædicti ducis pro filiis convivium facientis forte fortuna devenerunt. Ille vero bonæ conpassionis pauperculus hospites illos ad suam domunculam invitavit, suamque paupertatem eis benignissime præsentavit. At illi pauperis invitationi gratanter inclinantes et hospitalitatis tugurium subeuntes: *Bene*, inquiunt, *nos advenisse gaudeatis, et in nostro adventu bonorum copiam, et de sobole honorem et gloriam habeatis.*

2. *De Pazt filio Chosischonis.*

Erant enim hospitii domestici Pazt filius Chossistconis et uxor eius Repca vocabulo nuncupati, qui cum magno cordis affectu pro posse suo hospitum necessitati ministrare sathagebant, eorumque prudentiam intuentes, secretum si quid erat cum eorum consilio perficere disponebant. Cumque de more resistentes colloquerentur de plurimis, et peregrini an ibi potus aliquid habeatur inquirerent, arator hospitalis respondit: *Est*, inquit, *michi vasculum cervisiæ fermentatæ, quam pro cæsarie filii quem habeo unici tondenda præparavi, sed quid prodest hoc tantillum? Si libeat ebibatis.* Decreverat enim rusticus ille pauper, quando dominus suus dux pro filiis convivium præpararet — nam in alio tempore præ nimia paupertate non posset — aliquid obsonii pro suo tondendo parvulo præparare, et quosdam amicorum et pauperum, non ad prandium, sed ad gentaculum invitare, qui etiam porcellum nutriebat, quem ad illud servitium reservabat. Mira dicturus sum, sed quis valet Dei magnalia cogitare? vel quis audet de divinis beneficiis disputare? qui temporaliter pauperis humilitatem aliquotiens exaltat, et hospitalitatem etiam gentilium remunerare non recusat. Imperant igitur eum hospites securi cervisiam propinari, quam bene noverant potissando non deficere sed augeri; usque adeo

---

Przedz. I, *wiersz* 1 præparavit• præparabat *Z i S.* — 4 non invitati• invit. *mają wszystkie rękopisma.* — 6 inhumanitatem• inhumanitate *H.* — 11 illos• praedictos *H* — suam• propriam *H.* — 13 illi• ille *H.* — invitationi• invitationem *H.* — 17 honorem• hor. *miał pierwotnie S, ale poprawiacz dał znaczek i napisał na brzegu* honoris. — 19 2• Capitulum 2 *S*; Capitulum *na brzegu minią Z.* — Pazt• Past *S.* — filio• et f. *H.* — Chosischonis• Choszyszkonis *H*; eohosfiscionis Chron. Princ. *u Sommersb. I. 16* — 20 hospitii• hospitio *H.* — domestici• domesticii *S.* — Pazt• Pazto *S, z wyskrobaną głoską* o — 21 Chossistconis• Chosisstconis *S*; Choszisztconis *H.* — Repca• Repta *S.* — 22 nuncupati• nuncupata *miał S, lecz poprawił* — 24 eorumque• qui eorum *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 quid• quod *H.* — 2 de more resistentes• d. m. rescientes *H*; ad mensam residentes Chron. Princ *u Sommersb I. 16*; resident s ad mensam *u Stenzla SS I. 45.* — 4 aliquid• *niema H* — 7 tondenda• tondendam *Z S i H*; — 12 obsonii• obsonti *Z*; obsenti *S.* — 19 pauperis• pauperum *Z i S* — temporaliter. . exaltat• pauperis humilitatem temperat aliquotnes *H.* — 23 eum• em *Z*; *tak miał i S, ale poprawiacz przekreślił.* — hospites• hospitas *miał S, ale poprawił na* hospitibus. — 23 potissando• prtisando *S*; potisando *H.*

enim crevisse fertur cervisia, donec vasa mutuata replerentur omnia et quæ ducis convivantis invenere vacua. Præcipiunt et porcellum supradictum occidi, unde decem situlæ, Sclavonice *cebri*, mirabile dictu, memorantur adimpleri. Visis igitur Pazt et Repca miraculis quæ fiebant, aliquid magni præsagii de puero sentiebant, iamque ducem et convivas invitare cogitabant, sed non audebant, nisi prius peregrinos hoc inquirant. Quid moramur? consilio itaque hospitum et exhortatione dominus eorum dux et convivæ omnes ipsius ab agricola Pazt invitantur, neque rustico suo dux invitatus condescendere dedignatur. Nondum enim ducatus Poloniæ erat tantus, neque princeps orbis tanto fastu superbiæ tumescebat, nec tot cuneis clientelæ stipatus, ita magnifice procedebat. Inito de more convivio, et habundanter omnibus apparatis, hospites illi puerum totonderunt, eique Semovith vocabulum ex præsagio futurorum[1]) indiderunt.

3. *De duce Semovithaii qui dicitur Semovith filio Pazt.*

Hiis itaque peractis puer Semovith, filius Pazt Chossistconis viribus et ætate crevit, et de die in diem in augmentum proficere probitatis incepit, eotenus quod rex regum et dux ducum eum Poloniæ ducem concorditer ordinavit, et de regno Pumpil cum sobole radicitus extirpavit. Narrant etiam seniores antiqui, quod iste Pumpil a regno expulsus, tantam a muribus persecutionem patiebatur, quod ob hoc a suis consequentibus in insulam transportatus, et ab illis feris pessimis illuc transnatantibus in turre lignea tamdiu sit defensus, donec præ fœtore pestiferæ multitudinis interemptæ ab omnibus derelictus, morte turpissima, monstris corrodentibus exspiravit. Sed istorum gesta quorum memoriam oblivio vetustatis abolevit, et quos error et ydolatria defœdavit, memorare negligamus, et ad ea recitanda, quæ fidelis recordatio meminit, istos succincte nominando transeamus. Semovith vero principatum adeptus, non voluptuose vel inepte iuventutem suam exercuit, sed usu laboris et militiæ, probitatis famam et honoris gloriam acquisivit, atque sui principatus fines ulterius quam aliquis antea dilatavit. Cuius loco decedentis Lestik filius eius

Przedz. I, *wiersz* 6 Repca• Repta *S i H.* — 7 praesagii• *w H może być czytane* i praestigii. — 12 ipsius *niema H.* — 14 invitatus condescendere dedignatur• c. d. invitatus *H* — 18 procedebat• procedebant *Z i S* — Inito• puto *H.* — 23 3• *niema Z i H*; capitolum *S.* — Semovithaii• Samovithay *Z; niema H.* — qui dicitur• *te słowa miał i S, ale przemazał; niema ich H* — 24 filio Pazt• *niema H.* — *Przedz* II, *wiersz* 1 Chossistconis• Chossisconis *S*; Choszysconis *H.* — et de• de *H.* — 3 incepit• cepit *H.* — 4 ducum• *niema H.* — 5 Pumpil• *tak miał i S, lecz poprawił na* Popiel. — 7 iste• istem *Z i S.* — Pumpil• *tak miał i S, lecz poprawił na* Popiel; Popel *H.* — a, de *H.* — 8 tantam• tanto *H.* — 9 consequentibus• persequentibus *H.* — 20 non• *niema w tem miejscu S i H, ale je kł.dą przy* exercuit. — 24 antea• ante ea *H.* — 23 Cu'us .... subintravit• Cui successit mortuo Lesthko filius eius pro eo *H. W tem miejscu mają Z i S na brzegu tytułk napisany*: De duce Lestcone.

[1]) Por. Legendę o ś. Władysławie u Endlichera: *Rer. Hung. Mon. Arpadiana. Sangalli* 1848 str. 236.

subintravit, qui paternæ probitati et audaciæ gestis sese militaribus adæquavit[1]). Lestik quoque morienti Semimizl eius genitus successit, qui parentum memoriam et genere et dignitate triplicavit.

4. *De cæcitate Meschonis filii Zemimizl ducis.*

Hic autem Semimizl magnum et memorandum Meschonem progenuit, qui primus nomine vocatus alio, septem annis a nativitate cæcus fuit. Septimo vero recurrente nativitatis eius anniversario, pater pueri, more solito convocata comitum aliorumque suorum principum concione, copiosam epulationem et sollempnem celebrabat, et tantum inter epulas præ cæcitate pueri, quasi doloris et verecundiæ memor, latenter ab imo pectore suspirabat. Aliis equidem exultantibus et palmis ex consuetudine plaudentibus, lætitia alia aliam cumulavit, quæ visum recepisse cæcum puerum indicavit. At pater nulli nuntianti hoc credidit, donec mater de convivio exurgens ad puerum introivit, quæ patri nodum ambiguitatis amputavit, cunctisque residentibus videntem puerum pronuntiavit. Tunc demum cunctis lætitia plena fuit, cum puer illos quos nunquam viderat recognovit, suæque cæcitatis ignominiam in gaudium inextricabile commutavit. Tunc Semimizl dux seniores et discretiores qui aderant subtiliter sciscitatur, si quid prodigii per cæcitatem et illuminationem pueri designatur. Ipsi vero per cæcitatem Poloniam sic antea fuisse quasi cæcam indicabant, sed de cetero per Meschonem illuminandam et exaltandam super nationes contiguas prophetisabant. Quia et ita se habuit, et aliter tum interpretari potuit. Vere Polonia cæca prius erat, quæ nec culturam veri Dei nec doctrinam fidei cognoscebat, sed per Meschonem illuminatum est et ipsa illuminata, quod eo credente Polonica gens de morte infidelitatis est exempta. Ordine enim competenti Deus omnipotens visum primus Meschoni corporalem restituit, et postea spiritalem adhibuit, ut per visibilia ad invisibilium agnitionem penetraret, et per rerum notitiam ad artificis omnipotentiam suspicaret. Sed cur rota[2]) currum præcurrit? Semimizl autem senio confectus extremum vale mundo fecit.

Przedz. I, *wiersz* 2 adaequavit» coequavit *H.* — Lestik» Lesthkoni *H. Taksamo i w tem miejscu mają Z i H na brzegu dopisany tytułik*: De duce Zemimisl. — 3 Semimizl» Szemimisl *H.* — 4 et dignitate» dignitate *H* — 5 triplicavit» 8plicavit *H.* — 6 4» *niema we wszystkich rękopismach, i dalsze rozdziały już są nieliczbowane.* — Meschonis» Mechconis *S;* Mieszkonis *H.* — filii» filio *Z i S.* — Zemimizl» Zemomisl *H.* — 8 Meschonem» Mieszconem *H.* — 9 alio» illo *H.* — 12 suorum» *niema H.* — 14 tantum» tamen *Z i H.* — 15 verecundiae» vere quotidie *H.* — 16 imo» uno *miał S, ale przemazano i poprawiono dopisując na brzegu* intimo. — 20 indicavit» *tak według Pertza być powinno; rękopisma mają* invitavit. — nulli» illi *H.* — 22 nodum» nondum vulnus» *H.* — 23 residentibus» resistentibus *S.* — *Przedz* II, *wiersz* 5 aderant» adherent *S.* — 11 prophetisabant» prophetabant *S.* — 15 illuminata» est *dodaje tu niepotrzebnie poprawiacz S.* — 17 Ordine» Cum *napisał był przed tym wyrazem Z, ale wyskrobał* — 19 postea» et praeterea *dodaje tu S.* — 22 Sed» d'r *S. które to skrócenie można czytać* dicitur. — 23 praecurrit» *tak poprawia Pertz*; praecurritur, *bez pyłajnika, Z S i H.* — 24 vale» postmodum *dod. H.*

[1]) Sall. Jug. 4. [2]) t. j. dlaczego opowiadanie kolej zdarzeń wyprzedza?

5. *Quomodo Mesco recepit Dobrowcam sibi in uxorem.*

At Mesco ducatum adeptus, ingenium animi cœpit et vires corporis exercere, ac nationes per circuitum bello sæpius attemptare. Adhuc tum in tanto gentilitatis errore involvebatur, quod sua consuetudine septem uxoribus abutebatur. Postremo unam christianissimam de Bohemia Dubrovcam nomine in matrimonium requisivit[1]). At illa ni pravam consuetudinem illam dimittat, seseque fieri christianum promittat, sibi nubere recusavit. Eo ergo collaudante, se usum illius paganismi dimissurum et fidei christianæ sacramenta suscepturum, illa domina cum magno secularis et ecclesiasticæ religionis apparatu Poloniam introivit, necdum tamen thoro sese maritali fœderaviť, donec ille paulatim consuetudinem christianitatis et religionem ecclesiastici ordinis diligenter contemplans, errori gentilium abnegavit seque gremio matris ecclesiæ counivit.

6. *De primo Bolezlavo qui dicebatur Gloriosus seu Chabri.*

Primus ergo Polonorum dux Mescho per fidelem uxorem ad baptismi gratiam pervenit, cui ad laudem et gloriam satis habundanter sufficit, quod suo tempore et per eum oriens ex alto regnum Poloniæ visitavit. De hac namque benedicta femina gloriosum Bolezlavum generavit, qui post ipsius obitum[2]) regnum viriliter gubernavit, et in tantam Deo favente virtutem et potentiam excrevit, quod, ut sic eloquar, sua probitate totam Poloniam deauravit. Quis enim eius gesta fortia vel certamina contra populos circumquaque commissa digne valeat enarrare, nedum etiam scriptis memorialibus commendare? Numquid non ipse Moraviam et Bohemiam subiugavit, et in Praga ducalem sedem obtinuit, suisque eam suffraganeis deputavit[3])? Numquid non ipse Hungaros frequentius in certamine superavit, totamque terram eorum usque Danubium suo dominio mancipavit[4])? Indomitos vero Saxo-

---

Przedz. I, *wiersz* 1 Mesco› Mescho *S.* — sibi *niema S.* — quomodo .... uxorem› *niema H* — 3 At Mesco› Anno domini DCCCCLXV Mieszko *H.* — 4 corporis› *niema H.* — 6 tum› cum *Z i S;* tamen *H.* — involvebatur› volvebatur *H.* — 7 consuetudine› *na tej stronicy u dołu dodaje Z te słowa miniq*: Anno Domini DCCCCLXV uxorem acccepit. — 8 Postremo› Postremum *S.* — 9 Dubrovcam .... requisivit› Dambrowcam nomine requisivit, filiam ducis Bohemiae *H* — 12 sibi› quoque *dod. H.* — 13 usum› ipsum *H* — 14 et› sed *H* — 22 counivit› comunivit *Z*; seque .... conunivit *niema H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 De primo .... Chabri› *niema S i H.* — 3 Primus ergo .... generavit› Anno domini DCCCCLXVII de hac benedicta femina Dambrowka gloriosus dux Boleslaus generatur *H* — 7 De hac› *w tem miejscu dopisano na brzegu w Z miniq*: Natus est DCCCCLXVII. — 9 ipsius› patris *H.* — 15 valeat› valuit *H.* — 16 memorialibus› memoralibus *H.* — non› *niema H.* — 17 et Bohemiam› et Behemiam *dodał na brzegu S.*

[1]) Por. Thietm. IV. 35. w wydaniu niniejszem str. 261, i Kozmy prag. I. 27. [2]) Ob. str. 262 przedz. 2, wiersz 11. [3]) Por. Kozmy Chron. I. 37. Roczn. kwedl. u Pertza III. 79 i Thietm. VI. 9. w nin. wyd. str. 276. [4]) Porównaj z tem słowa kroniki Węgierskopolskiej w rozd. 7. *Termini Polonorum ad litus Danubii ad civitatem Strigoniensem terminabantur. Dein in Agriensem civitatem ibant, in fluvium qui Tisia nominatur cedentes,*

nes tanta virtute edomuit, quod in flumine Salæ in medio terræ eorum meta ferrea fines Poloniæ terminavit[1]). Quid ergo est necesse victorias et triumphos de gentibus incredulis nominatim recitasse, quas constat eum quasi sub pedibus conculcasse? ipse namque Selenciam, Pomoraniam et Prusiam usque adeo vel in perfidia resistentes contrivit vel conversas in fide solidavit, quod ecclesias ibi magnificas et episcopos per apostolicum, ymmo apostolicus per eum ordinavit. Ipse etiam beatum Adalbertum in longa peregrinatione et a sua rebelli gente Bohemica multas iniurias perpessum, ad se venientem cum magna veneratione suscepit, eiusque prædicationibus et institutionibus fideliter obedivit. Sanctus vero martir igne caritatis et zelo prædicationis accensus, ut aliquantulum iam in Polonia fidem pullulasse et sanctam ecclesiam excrevisse conspexit, intrepidus Prusiam intravit, ibique martirio suum agonem consummavit. Postea vero corpus ipsius ab ipsis Prusis Bolezlavus auri pondere comparavit, et in Gnezna metropoli condigno honore collocavit[2]). Illud quoque memoriæ commendandum æstimamus, quod tempore ipsius Otto Rufus[3]) imperator ad sanctum Adalbertum orationis ac reconciliationis gratia simulque gloriosi Bolezlawi cognoscendi fama introivit, sicut in libro de passione martiris potest propensius inveniri[4]). Quem Bolezlavus sic honorifice et magnifice suscepit[5]), ut regem imperatorem Romanum ac tantum hospitem suscipere decens fuit. Nam miracula mirifica Bolezlavus in adventu imperatoris præpandit inprimis acies militum multimodas, deinde principum in planitie spatiosa quasi choros ordinavit, singulasque separatim acies diversitas indumento-

---

Przedz. I, *wiersz* 1 Saxones tanta virtute» t. v. Saxones *Z i S.* — quod» qui *Z i S.* — 5 nominatim» nominali *H.* — constat» est constans *Z i S.* — 10 magnificas» multas *Z i S.* — 15 praedicationibus et institutionibus fideliter» p. f. e. i. *Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 2 consumávit» consionavit (consignavit ?) *H.* — 4 Gnezna» Gnesnensi *Z i S.* — 5 collocavit» sepelivit *H* — 6 memoriae» dignum *dod. H.* — 7 ipsius» anno videlicet Domini M. *dod. H* — 12 Bolezlavus» Bolezlavi *Z i S.* — 15 Bolezlavus.... acies» Bolezlavi imperatoris adventu acies inprimis *Z i S.* — 18 singulasque» singulas quoque *H.* — 19 separatim» separatum *H.*

regyrabant iuxta fluvium qui Cepla nuncupatur, usque ad castrum Galis, ibique inter Ungaros, Ruthenos et Polonos finem dabant. Por. Boguf. u Sommersb. II. 26. Skazówkę niejaką na czas w którym Bolesław Chrobry wojował z Węgrami podaje *Thomas Mart. Schordach de Olavia* w wypisach swoich: *Acta quaedam notatu digna* (rękop. Archiw. królewieck. Nr. 18 f. 2.) w tych słowach: *Anno regnorum eius (Boleslai) quarto (995 ?) Hungaros vicit.* [1]) W kilku rocznikach polskich znajdujemy tę wiadomość dosłownie: *Boleslaus magnus subiugavit Ungaros et Saxones et in flumine Salava meta ferrea Poloniae fines terminavit.* Rękop. Ottob. bibl. Watyk. str. 209 i nast. Tożsamo ma pod r. 967 rocznik Traski. Jest więc wszelki powód do mniemania, że Gall wypisywał tu dawne jakieś roczniki, lata ich tylko opuszczając. [2]) *Passio S. Adalb.* rozd. 7 i 8 w nin. wyd. str. 155 i 156. Brun. Żyw. ś. Wojciecha 34 str. 222. [3]) Właściwie Otto III. [4]) Xięga ta nieznana jest dziś. [5]) Por. Roczn. kwedl. pod r. 1000, u Pertza III. str. 77.

rum discolor variavit. Et non quælibet erat ibi vilis varietas ornamenti, sed quidquid potest usquam gentium pretiosius reperiri, quippe Bolezlavi tempore quique milites et quæque feminæ curiales palliis pro lineis vestibus vel laneis utebantur, nec pelles quantumlibet pretiosæ, licet novæ fuerint, in eius curia sine pallio et aurifrisio portabantur. Aurum enim eius tempore commune quasi argentum ab omnibus habebatur, argentum vero vile quasi pro stramine tenebatur. Cuius gloriam et potentiam et divitias imperator Romanus considerans, admirando dixit: *Per coronam imperii mei, maiora sunt quæ video, quam fama percepi;* suorumque consultu magnatum coram omnibus adiecit: *Non est dignum tantum ac virum talem, sicut unum de principibus, ducem aut comitem nominari, sed in regale solium glorianter redimitum dyademate sublimari.* Et accipiens imperiale dyadema capitis sui, capiti Bolezlavi in amicitiæ fœdus imposuit, et pro vexillo triumphali clavum ei de cruce Domini cum lancea sancti Mauricii dono dedit, pro quibus illi Bolezlavus sancti Adalberti brachium redonavit. Et tanta sunt illa die dilectione couniti, quod imperator eum fratrem et cooperatorem imperii constituit, et populi Romani amicum et socium appellavit. Insuper etiam in ecclesiasticis honoribus quidquid ad imperium pertinebat in regno Polonorum, vel in aliis superatis ab eo vel superandis regionibus barbarorum, suæ suorumque potestati concessit, cuius pactionis decretum papa Silvester sanctæ Romanæ ecclesiæ privilegio confirmavit. Igitur Bolezlavus in regem ab imperatore tam gloriose sublimatus, inditam sibi liberalitatem exercuit[1]), cum tribus suæ coronationis diebus convivium regaliter et imperialiter celebravit, singulisque diebus vasa omnia et supellectilia transmutavit, aliaque diversa multoque pretiosiora præsentavit. Finito namque convivio, pincernas et dapiferos vasa aurea et argentea, nulla enim lignea ib habebantur, cyphos videlicet et cuppas, lances et scultellas et cornua de mensis omnibus trium dierum congregare præcepit, et imperatori pro honore, non pro principali munere præsentavit. A camerariis vero pallia extensa et cortinas, tapetia, strata, mantilia, manutergia, et quæcumque servitio præsentata fuerunt, iussit similiter congregare et in cameram imperatoris comportare. Insuper etiam

---

Przedz. I, *wiersz* 2 vilis› *niema H.* — 8 pallio› pellio *H.* — 10 habebatur› *pod wyrazem tym kropki położył S, jakby był zbyteczny.* — quasi› qua *H.* — 14 mei› *niema S.* — 15 suorumque› suorum *H.* — 16 ac virum talem› virum ac civem *H.* — 22 triumphali› triumphas *H.* — 26 couniti› cog'ti *Z i S*; 99'ti *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 constituit› instituit *H.* — 5 honoribus› hominibus *H.* — 7 Silvester› Rex Boleslaus fuit tempore Silvestris papæ *dod na brzegu S.* — 11 exercuit› exeruit *S.* — 12 coronationis› consecrationis *Z i S.* — 19 scultellas› scutellas *S.* — 20 congregare› congregari *H.* — 23 et cortinas› cortinias *H.* — 25 congregare› congregari *H.* — 26 comportare› comportari *H.* — insuper etiam› super *H.*

[1]) W roczniku Traski czytamy te słowa dokładniej: *1002 Sanctum Adalbertum imperator Otto Rufus tertius visitavit, et Boleslaum nimio desiderio vidit. Iste Boleslaus ab imperatore praedicto in regem sublimatus, inditam sibi libertatem exercuit* itd.

alia plura dedit vasa, scilicet aurea et argentea diversi operis, pallia vero diversi coloris, ornamenta generis ignoti, lapides pretiosos et huiusmodi tot et tanta præsentavit, quod imperator tanta munera pro miraculo reputavit. Singulos vero principes eius ita magnifice muneravit, quod eos ex amicis amicissimos[1]) acquisivit. Sed quis dinumerare poterit qualia et quanta nobilioribus dona dedit, cum nec unus quidem inquilinus de tanta multitudine sine munere non recessit. Imperator autem lætus magnis cum muneribus ad propria remeavit, Bolezlavus vero regnans in hostes iram veterem renovavit.

7. *Quomodo terram potenter Bolezlavus Russiæ intravit.*

Igitur inprimis inserendum est seriei, quam gloriose et magnifice suam iniuriam de rege Ruthenorum vindicavit, qui sibi sororem dare suam in matrimonium denegavit[2]). Quod Bolezlavus rex indigne ferens cum ingenti fortitudine Ruthenorum regnum invasit, eosque primum armis resistere conantes, non ausos committere, sicut ventus pulverem, ante suam faciem profugavit. Nec statim cum hostili more civitates capiendo vel pecuniam congregando suum iter retardavit, sed ad Chyou caput regni, ut arcem regni simul et regem caperet, properavit. At Ruthenorum rex[3]) simplicitate gentis illius in navicula tunc forte cum hamo piscabatur, cum Bolezlavum adesse regem ex insperato nuntiant. Quod ille vix credere potuit, sed tandem aliis et aliis sibi nuntiantibus, certificatus exhorruit. Tunc demum pollicem simul et indicem ori porrigens, hamumque sputo more piscatorem liniens, in ignominiam suæ gentis proverbium protulisse fertur: *Quia Bolezlavus huic arti non studuit, sed arma militaria baiulare consuevit, idcirco Deus ad manum eius tradere civitatem istam regnumque Ruthenorum et divitias destinavit.* Hæc dixit, nec plura prosecutus, fugam arripuit. At Bolezlavus, nullo sibi resistente civitatem magnam et opulentam ingrediens, et evaginato gladio in aurea porta percutiens, risu satis iocoso suis admirantibus, cur hoc fecisset, enodavit. *Sicut*, inquit, *in hac hora aurea*

Przedz. I, *wiersz* 2 vero» *niema H.* — 4 et huiusmodi» *niema H.* — 7 amicis» limitis *lub* limicis *mylnie H.* — 9 nobilioribus» maioribus *H.* — 16 Russiæ» Rusiæ *S.* — Quomodo .... intravit» *niema H.* — 18 Igitur.... vindicavit» Nam anno domini MXVIII contra regem Ruthenorum viriliter dimicavit *H.* — 22 cum ingenti» in magna *H.* — 24 non ausos committere» sed non ausos *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 4 Chyou» th'you *S*; Kyow *H.* — 6 properavit *niema H.* — 7 navicula» navi culati *H.* — 8 cum Bol.» cui Bol. *H.* — 10 tandem» tamen *H.* — 12 simul» suum *S i H w ułamku na str. 93.* — 15 huic» huius *H.* — 16 baiulare» *tak ma H w ułamku str. 44 wyd. gd.*; baiolare *Z i S.* — 23 admirantibus» ammirantibus *H.* — 24 hora *niema S.*

[1]) Sall. Jug. 10. [2]) Por. Thietm. Chron. VIII 16. *Ibi* (w Kijowie) *fuit noverca regis* (*Jaroslai*), *uxor*, *et 9 sorores eiusdem*, *quorum unam*, *prius ab eo desideratam*, *antiquus fornicator Bolizlavus*, *oblita contectorali sua*, *iniuste duxerat.* Zwała się ona Peredsława (Nestor pod r. 1018). Myli się Koepke wskazując w tem oto miejscu na zaślubiny córki Bolesława Chrobrego ze Świętopełkiem synem Włodzimierza (Pertz SS. IX. 429 przyp. 72). [3]) Jarosław wielki syn Włodzimierza w.

porta civitatis ab isto ense percutitur, sic in nocte sequenti soror regis ignavissimi mihi dari prohibita corrumpetur; nec tamen Bolezlavo thoro maritali sed concubinali singulari vice tantum coniungetur, quatenus hoc facto nostri generis iniuria vindicetur, et Ruthenis ad dedecus et ad ignominiam imputetur. Sic dixit, dictaque factis complevit. Igitur rex Bolezlavus urbe ditissima regnoque Ruthenorum potentissimo decem mensibus potitus, inde pecuniam in Poloniam transmittendo nunquam extitit otiosus; undecimo vero mense, quia regna quamplurima tenebat, et puerum ad regnandum Meschonem adhuc idoneum non videbat, loco sui quodam ibi Rutheno sui generis in dominium constituto[1]), cum thezauro residuo Poloniam remeabat. Illum itaque cum ingenti gaudio et pecunia remeantem, iamque Poloniæ finibus propinquantem, rex fugitivus collectis viribus ducum Ruthenorum cum Plaucis[2]) et Pincinakitis a tergo subsequitur, et ad fluvium Bugam committere certus de victoria conabatur. Arbitrabatur namque Polonos more hominum de tanta victoria præda gloriantes, unumquemque domum suam propinquare, utpote triumphatores terræ suæ finibus propinquantes, et tamdiu extra patriam sine filiis et uxoribus immorantes. Nec illud sine ratione cogitabat, quia magna pars iam Polonorum exercitus rege nesciente defluxerat. At rex Bolezlavus videns suos milites paucos esse, hostes vero quasi centies tantum fere, non sicut ignavus et timidus, sed ut audax et providus, suos milites sic affatur. *Non est opus probos et expertos diu milites cohortari, nec triumphum sese nobis offerentem retardari, sed est tempus vires corporis animique virtutem exercendi. Nam quid prodest tot et tantas prius victorias habuisse, vel quid prodest tanta regna nostro dominio subiugasse tantasque divitias aliorum cumulasse, si forte nunc subactos nos contingat hæc et nostra perdidisse? Sed de Dei misericordia vestraque probitate comperta confido, quod si viriliter in certamine resistatis, si more solito fortiter invadatis, si iactantias et promissiones in prædis dividendis et in conviviis meis habitas ad memoriam reducatis, hodie victores finem laboris continui facietis, et insuper famam perpetuam ac triumphalem victoriam acquiretis. Sin vero victi, quod non credo, fueritis, cum sitis domini, servi Ruthenorum et vos et filii vestri eritis, et insuper pœnas pro illatis iniuriis*

Przedz. I, *wiersz* 8 ditissima» etc. *dod. H. w ułamku.* — 10 potitus» *poprawia Pertz; rękopisma mają* quibus. — 9 regnoque Ruthenorum potentissimo .... remeabat» *niema H w pomienionym ułamku; w samym zaś texcie (wyd. gd. str. 62) zamiast:* Tunc demum pollicem .... remeabat» Tunc Boleslaus civitatem magnam et opulentam, nullo scilicet resistente ingrediens, gladio in auream portam percussit. Cumque civitate potentissima regnaque Ruthenorum potirent, cum magno thezauro in Poloniam remeabat. — 17 Illum itaque» At illum *H.* — 18 gaudio» gladio *H.* — et pecunia» ad propria *H.* — iamque .... propinquantem» *niema H.* — 20 cum Plaucis et Pincinakitis» *tak poprawiam;* c. P. e. Pincinatiris *Z i S; niema H.* — 23 arbitrabatur namque .... defluxerat *niema H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 6 centies» centias *miał S; lecz poprawiono* cencies — tantum» tum *Z i S.* — 9 cohortari» coartari *miał S, lecz poprawił* — 25 vos et» vos *Z.* — 26 illatis» pillatis *Z i S mylnie.*

[1]) Świętopełka, zięcia swojego. [2]) Połowców wtedy jeszcze nie znano. Ob. II. 19. przyp.

turpissime rependetis. Hæc et hiis similia rege Bolezlao proloquente, omnes sui milites hastas suas unanimiter protulerunt, seque cum triumpho malle quam cum præda domum turpiter intrare responderunt. Tunc vero rex Bolezlavus suorum unumquemque nominatim exhortans, in hostes confertissimos sicut leo sitiens penetravit. Nec est nostræ facultatis recitare, quantas strages sibi resistentium ibi fecit, neque quisquam valet hostium peremptorum milia certo numero computare, quos constabat ad prœlium sine numero convenisse, paucosque superstites fuga lapsos evasisse. Asserebant namque plurimi pro certo, qui post multos dies pro amicis vel propinquis inveniendis ad locum certaminis de longinquis regionibus veniebant, tantam ibi cruoris effusionem fuisse, quod nullus poterat nisi per sanguinem vel super cadavera per totam planitiem ambulare, totumque Bugam fluvium plus cruoris speciem quam fluminis retinere. Ex eo enim tempore Rusia Poloniæ vectigalis diu fuit.

8. *De magnificentia et potentia Bolezlavi Gloriosi.*

Plura itaque sunt et maiora gesta Bolezlavi, quam a nobis possint describi, vel etiam nudis sermonibus enarrari. Nam quis arithmeticus satis certo numero ferratas eius acies valeat computare, nedum etiam describendo victorias et triumphos tantæ multitudinis recitare? De Poznan namque mille trecenti loricati milites cum quatuor millibus clipeatorum militum, de Gneznen mille quingenti loricati et quinque milia clipeatorum, de Wladislau casto octingenti loricati et duo millia clipeatorum, de Gdech[1]) trecenti loricati et duo millia clipeatorum; hii omnes fortissimi et ad bella doctissimi magni Bolezlavi tempore procedebant. De aliis vero civitatibus et castellis et nobis longus et infinitus labor est enarrare, et vobis forsitan fastidiosum fuerit hoc audire[2]). Sed ut vobis fastidium numerandi prætermittam, numerum vobis sine numero multitudinis anteponam. Plures namque habebat rex Bolezlaus milites loricatos, quam habeat

Przedz. 1, *wiersz* 4 domum turpiter» t. d. *S.* — 7 At rex Boleslaus videns suos milites paucos ... in» At rex B. v. m. s. p. esse, hostes vero quasi cencies tantum fere, suos milites confortans et de Dei misericordia confidens. — confertissimos» *tak poprawił Bandtkie*; confortissimos *mają rękop.* — 9 strages .... fecit» hostium ibi stravit *H.* — 10 hostium peremptorum .... evasisse» p. hostium quanta millia ibi ceciderint enarrare *H. słowo* enarrare *zdaje się być nawet inną ręką dodane.* — 18 sanguinem» cruorem *H.* — 20 totumque» totum. — *Przedz.* II, *wiersz* 2 gloriosi» regis *H.* — 4 etiam» iam *S; niema H.* — 5 arithmeticus» arthimeticus *Z*; arthimaticus *miał S; ale poprawiacz głoskę* a *w* e *przemienił;* arismeticus *H.* — 9 Poznan» *W tem miejscu S ma dodany napis na brzegu*: De magna populatione Gnezn. et Pozn. civitatum. — 11 Gneznen» Gnezna *H.* — 12 Wladislau» Wladislaw *H.* — 14 Gdech» *można czytać i* Gdeth *w Z i S. Dawna wprawdzie ale zawsze późniejsza już ręka zmazała* Gdech *a położyła na brzegu* Gdansk *w S.* — 16 doctissimi» de .. ssimi *H.* — magni» *niema H.* — 17 aliis» *niema Z i niemiał S, ale dołożono tą samą ręką na brzegu.* — 18 et nobis» nobis *H.* — 23 habeat» habebat *miał S, lecz głoskę* b *podkreślono jako niepotrzebną.*

[1]) Gdecz, teraz Giecz w poznańskiem, między Wrześnią, Środą a Kostrzynem, zburzony przez Czechów rokn 1039. Kozm. *Chron.* II. 2. [2]) Adalboldi Vit. Heinr. II imp. 2.

nostro tempore tota Polonia clipeatos; tempore Bolezlavi totidem fere in Polonia milites habebantur, quot homines cuiusque generis nostro tempore continentur.

9. *De virtute et nobilitate Gloriosi Bolezlavi.*

Hæc erat Bolezlavi regis magnificentia militaris, nec inferior ei erat virtus obedientiæ spiritualis. Episcopos quippe suosque capellanos in tanta veneratione retinebat, quod eis astantibus sedere non præsumebat, nec eos aliter quam dominos appellabat, Deum vero summa pietate colebat, sanctam ecclesiam exaltabat, eamque donis regalibus adornabat. Habebat etiam præterea quoddam iustitiæ magnum et humilitatis insigne, quod si quando rusticus pauper vel muliercula quælibet de quovis duce videlicet vel comite quereretur, quamvis esset magnis negotiis occupatus, multisque cuneis et magnatum et militum constipatus, non prius se de loco dimovebat, donec causam ex ordine conquerentis auscultaret, et pro illo de quo querebatur camerarium transmandaret; interim vero ipsum conquerentem alicui fideli suo commendabat, qui eum procuraret sibique causam adversario adveniente suggereret, et sic rusticum quasi pater filium admonebat, ne absentem sine causa accusaret, et ne iniuste conquerendo iram quam alteri conflabat sibimet ipsi cumularet. Nec accusatus citissime vocatus venire differebat, nec diem a rege constitutum qualibet occasione præteribat. Adveniente vero principe, pro quo missum fuerat, non se illi maligne commotum ostendebat, sed alacri eum et affabili vultu recipiens, ad mensam invitabat, neque ea die, sed sequenti vel tertia causam discutiebat. Sicque diligenter rem pauperis ut alicuius magni principis pertractabat. O magna discretio magnaque perfectio Bolezlavi! qui personam in iudicio non servabat, qui populum tanta iustitia gubernabat, qui honorem ecclesiæ ac statum terræ in summo culmine retinebat. Iustitia nimirum et æquitate ad hanc Bolezlavus gloriam et dignitatem ascendit, quibus virtutibus initio potentia Romanorum et imperium excrevit[1]). Tanta virtute, tanta potentia tantaque victoria regem Bolezlavum Deus omnipotens decoravit, quantam eius bonitatem et iustitiam erga se ipsum et homines recognovit, tanta gloria Bolezlavum, tanta rerum copia tantaque lætitia sequebatur, quantam eius probitas et liberalitas merebatur.

Przedr. I, *wiersz* 1 nostro› iuxta *H.* — 2 fere in Polonia› in Polonia fere *Z.* — 7 regis› *niema H.* — 9 spiritualis› späl *H.* — 14 adornabat› adorabat *Z.* — 18 videlicet› *niema H.* — 20 et militum› militum *S.* — 21 dimovebat› demovebat *H.* — *Przedr.* II, *wiersz* 7 maligne› maligno *Z i S.* — 12 pertractabat› hæc est iustitia et equitas Boleslai *dodaje w tem miejscu H, opuszczając resztę tego rozdziału.* — 17 nimirum› *rękopisma mają* in mirum, *mylnie.* — equitate› *słowa*: iustitia nimirum et equitate, *zmienił poprawiacz tak*: iustitiam in mirum modum et equitatem diligebat *S* — 19 initio› *tak poprawiam*; *rękopisma mają* nuncio, *mylnie.*

[1]) Sall. Cat. 9. por. 52.

10. *De prœlio Bolezlai cum Ruthenis.*

Sed ista memorare subsequenti pagina differamus, et quoddam eius prœlium novitate facti satis memorabile[1]) referamus, ex cuius rei consideratione humilitatem superbiæ præferamus. Contigit namque uno eodemque tempore Bolezlavum regem Rusiam, Ruthenorum vero regem Poloniam, utroque de altero nesciente, hostiliter introisse, eosque super fluvium alterum in alterius termino regionis, interposito flumine, castra militiæ posuisse. Cumque nuntiatum esset Ruthenorum regi, Bolezlavum ultra iam fluvium transivisse, inque sui regni confinio cum exercitu consedisse, existimans rex insulsus se quasi feram in rethibus cum sua multitudine conclusisse, proverbium ei magnæ superbiæ capiti suo retorquendum dicitur mandavisse: *Noverit se Bolezlaus tanquam suem in volutabro canibus meis et venatoribus circumclusum.* Ad hæc rex Poloniæ remandavit: *Bene,* inquit, *suem in volutabro nominasti, quia in sanguine venatoris canumque tuorum, id est ducum et militum, pedes equorum meorum inficiam, et terram tuam et civitates ceu ferus singularis depascam.* Hiis verbis utrimque renuntiatis, die sequenti solempnitas imminebat, quam rex Bolezlavus celebraturus, in diem certum bellum committere differebat. Eo namque die animalia innumerabilia mactabantur, quæ sequenti solempnitate ad mensam regis, cum omnibus suis principibus comessuri, more solito parabantur. Omnibus itaque cocis, inquilinis, apparitoribus, parasitis exercitus ad animalium carnes et exta purganda super ripam fluminis congregatis, ex altera ripa Ruthenorum clientes et armigeri clamosis vocibus insultabant, eosque probrosis iniuriis ad iracundiam lacessebant. Illi vero nihil iniuriæ e contrario respondebant, sed intestinorum sordes et inutilia contra eorum oculos pro iniuria iaciebant. Cumque Rutheni magis eos magisque contumeliis incitarent, et sagittis etiam acrius infestarent, canibus quos tenebant avibusque omissis, cum armis militum in meridiana[2]) dormientium fluvio transnatato, Bolezlavi parasitorum exercitus[3]) super tanta Ruthenorum multitudine triumphavit. Bolezlavus itaque rex

---

Przedz. I, *wiersz* 1 De prœlio» Item d. pr. *H.* — 2 Sed ista .... memorabile» quoddam autem factum memoriæ dignum *H.* — 6 Contigit» contingit *S.* — 8 regem» *niema H.* — altero» alio *H.* — 14 confinio» confinie *H.* — 15 feram» prædam *H.* — 21 Poloniæ» Polonicus *Z i S.* — inquit» inquam *Z*; inq. *H.* — 22 sanguine» sanguinem *S.* — venatoris canumque» canum et venatorum *H.* — 23 militum» tuorum *dod. H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 ceu» *tak poprawia Pertz*; cum *mają rękopisma.* — ferus singularis» feris singularibus *H.* — 2 verbis» veris *Z mylnie.* — solempnitas imminebat, quam» solemne imminebat, quod *H.* — 4 celebraturus» celebraturis *S.* — certum» tertium *H*; in diem certum *powtarza dwa razy S.* — 8 comessuri» pro comestione *H.* — 9 apparitoribus» apparitor. *S.* — 17 pro iniuria iaciebant» proiiciebant *H.* — 20 canibus» *S. miał* omnibus, *przemazawszy to poprawiacz napisał na brzegu* canibus. — quos» *tak poprawia Pertz; rękopisma mają* quæ. — 21 omissis» *tak poprawia Pertz;* comissis *mają rękopisma.* — meridiana» meridie *H.*

[1]) Sall. Cat. 4. [2]) rozumie się *hora.* [3]) gawiedź obozowa, ciurowie.

et exercitus totus clamore simul et strepitu armorum excitatus, quidnam hoc esset sciscitantes, cognita rei causa, facta ex industria dubitantes, cum ordinatis aciebus in hostes undique fugientes irruerunt; sicque parasiti nec gloriam victoriæ soli, nec sanguinum noxam soli habuerunt. Tanta vero fuit ibi militum flumen transeuntium multitudo, quod non aqua videbatur ab inferioribus, sed quædam itineris siccitudo. Hoc autem tantillum dixisse de bellis eius sufficiat[1]), quatenus eius vitæ recordatio ab auditoribus imitata proficiat.

11. *De dispositione ecclesiarum in Polonia et virtute Bolezlavi.*

Igitur rex Bolezlaus erga divinum cultum in ecclesiis construendis et episcopatibus ordinandis beneficiisque conferendis ita devotissimus existebat, quod suo tempore Polonia duos metropolitanos cum suis suffraganeis continebat. Quibus ipse per omnia et in omnibus ita benivolus et obediens existebat, quod, si forte aliquis principum contra quemlibet clericorum vel pontificum litigii causam inchoabat, vel si quidquam de rebus ecclesiasticis usurpabat, ipse cunctis manu silentium indicebat, et sicut patronus et advocatus pontificum causam et ecclesiæ defendebat. Gentes vero barbarorum in circuitu quas vincebat non ad tributum pecuniæ persolvendum, sed ad veræ religionis incrementum coercebat. Insuper etiam ecclesias ibi de proprio construebat, et episcopos honorifice clericosque canonice cum rebus necessariis apud incredulos ordinavit. Talibus ergo virtutibus, iustitia et æquitate, timore scilicet et dilectione, rex Bolezlavus præcellebat, talique discretione regnum remque publicam procurabat. Virtutibus siquidem multis ac probibatibus longe lateque Bolezlavus emicuit, tribus tamen virtutibus, iustitia, æquitate, pietate specialiter ad tantum culmen magnitudinis ascendit. Iustitia, quia sine respectu personæ causam in iudicio discernebat, æquitate, quia principes et populum cum discretione diligebat, pietate, quia Christum eiusque sponsam modis omnibus honorabat. Et quia iustitiam exercebat et omnes æquanimiter diligebat, et matrem ecclesiam virosque ecclesiasticos exaltabat, sanctæ matris ecclesiæ precibus eiusque prælatorum intercessionibus cornu eius in gloria Dominus exaltabat, et in cunctis semper bene semperque prospere procedebat. Et cum sic esset Bolezlavus religiosus in divinis, multum tamen apparebat gloriosus in humanis.

12. *Quomodo Bolezlavus per suas terras sine læsione pauperum transiebat.*

Eius namque tempore non solum comites, verum etiam quique nobiles torques aureas

Przedz I, *wiersz* 2 excitatus› exercitus *S. mylnie.* — 3 facta› factam *S; niema H.* — 4 dubitantes› cogitantes *H.* — 6 sanguinum› sanguinem *Z i S. mylnie.* — 8 multitudo› *dod. Lengnich*; *rękop. nie mają.* — 12 proficiat› prof. *H.* — 14 ecclesiarum› equitatis *H.* — 16 Bolezlaus› Boleslaus *zawsze H.* — erga divinum cultum› *niema H.* — 18 devotissimus› devotissimis *S.* — 23 aliquis› *niema Z i S.* — aliquis principum contra› c. p. a. *H.* — quemlibet› quelibet *S.* — 24 clericorum vel pontificum› amicorum et presbiterorum *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 2 construebat› construebant *H.* — 4 incredulos ordinavit› eosdem ordinabat *H.* — 6 scilicet› videlicet *H.* — 10 tamen› vero *S.* — 18 omnes› omnis *H.*

[1]) Sigeb. Gembl. Vita Deoderici episc. Metten. 23.

inmensi ponderis baiulabant, tanta superfluitate pecuniæ redundabant. Mulieres vero curiales coronis aureis, monilibus, murenulis, brachialibus, aurifrisiis et gemmis ita onustæ procedebant, quod ni sustentarentur ab aliis, pondus metalli sustinere non valebant. Talem etiam gratiam ei Deus contulerat, et ita visu desiderabilis cunctis erat, quod, si forte quemlibet a conspectu suo pro culpa veniali momentaneo removebat, quamvis ille rerum suique libertate frueretur, donec benivolentiæ eius ac conspectui redderetur, non se vivere sed mori, nec esse liberum sed trusum carceri reputabat. Suos quoque rusticos non ut dominus in angariam coercebat, sed ut pius pater quiete eos vivere permittebat. Ubi enim suas stationes suumque servitium determinatum habebat, nec libenter in tentoriis sicut Numida[1]), vel in campis, sed in civitatibus et castris frequenter habitabat. Et quotiens de civitate stationem in aliam transferebat, aliis in confinio dimissis, alios vastandiones et villicos commutabat. Nec quisquam eo transeunte viator vel operator boves vel oves abscondebat, sed ei prætereunti pauper et dives arridebat, eumque cernere tota patria properabat.

13. *De virtute et pietate uxoris Bolezlavi Gloriosi.*

Duces vero suosque comites ac principes acsi fratres vel filios diligebat, eosque salva reverentia, sicut sapiens Dominus, honorabat. Conquerentibus enim super illis inconsulte non credebat, contra[2]) lege condempnatos iudicium misericordia temperabat[3]). Sæpe namque uxor eius regina, prudens mulier et discreta, plures pro culpa morti deditos de manibus lictorum erripuit, et ab imminenti mortis periculo liberavit, eosque in carcere, quandoque rege nesciente, quandoque vero dissimulante, sub custodia vitæ misericorditer reservavit. Habebat autem rex amicos duodecim consiliarios, cum quibus eorumque uxoribus cum curis et consiliis expeditum convivari multotiens et cœnare delectabatur, et cum eis regni familiarius et consilii misteria pertractabat. Quibus epulantibus pariter et exultantibus, et inter alias locutiones in memoriam, ex occasione forte generis, illorum dampnatorum incidentibus, rex Bolezlavus illorum morti bonitate parentum condolebat, seque præcepisse eos perimi pœnitebat. Tunc regina venerabilis pium pectus regis blanda manu demulcens, sciscitabatur ab eo, si cărum ei

Przedz. I, *wiersz* 1 baiulabant› baiolabant *Z i S.* — 10 momentaneo› et momentanea *H.* — 12 ac› et *H.* — 13 esse› se *H.* — 14 Suos quoque› suosque *H.* — 17 determinatum› determinari *Z*; *tak miał i S, ale poprawił.* — 19 Numida› domo *H.* — et› vel in *H.* — 23 commutabat› commutavit *H.* — 24 vel oves› et o. *H* — 25 et› vel *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 De virtute .... Gloriosi› *niema H.* — 6 illis› illos *S.* — 7 lege› *tak czytał Lengnich i Bandtkie tak czytać radzi;* legem *moją rękopisma.* — 8 iudicium› cum *dodaje tu H.* — 10 plures› multos *H.* — 16 consiliarios› consiliatores *miał S, ale poprawił.* — eorumque› et eorum *H.* — 17 curis et consiliis› omnibus curis et consiliis expeditis *H.* — 23 pœnitebat› permitebat *S.* — 26 blanda› *niema H.*

[1]) Sall. Jug. 18. [2]) tyle co *erga* jak uważa Pertz. [3]) Chron. Princ. Pol. (u Stenzla I. 52) tak to miejsce oddaje: *Contra legem damnatos, cum hoc intelligeret, liberavit.* Por. *Vita s. Ladislai* u Endlichera. Monum. Arpad. I. 238.

fieret, si quis eos sanctus a morte forsitan suscitaret. Cui rex respondebat, se nichil tam pretiosum possidere, quod non daret, si quis eos posset ad vitam de funere revocare, eorumque progeniem ab infamiæ macula liberare. Hæc audiens regina sapiens et fidelis, pii furti se ream et consciam accusabat, et cum amicis duodecim et uxoribus eorum ad pedes regis pro sui dampnatorumque venia prosternebat. Quam rex benigne complexans, cum osculo de terra manibus sublevabat, eiusque fidele furtum, immo pietatis opera collaudabat. Eadem ergo hora pro captivis illis, per mulieris prudentiam vitæ reservatis, cum equis plurimis mittebatur, et euntibus redeundi terminus ponebatur. Tunc vero lætitia multiplex illis residentibus accrescebat, cum regina regis honorem ac regni utilitatem sic sapienter observabat, et rex eam cum amicorum consilio de suis petitionibus audiebat. Illi autem, pro quibus missum fuerat, venientes, non statim regi sed reginæ præsentabantur, qui ab ea verbis asperis et lenibus castigati, ad regis balneum ducebantur. Quos rex Bolezlavus, sicut pater filios, secum balniantes corrigebat eorumque progeniem memorando collaudabat. *Vos*, inquit, *tanta, vos, tali prosapia exortos, talia committere non decebat.* Aetate quidem provectiores verbis tantum tam per se quam per alios castigabat, in minoribus vero verbera cum verbis adhibebat. Sicque paterne commonitos ac indumentis regalibus adornatos, datis muneribus collatisque honoribus, ire domum cum gaudio dimittebat. Talem ergo sese rex Bolezlaus erga populum et principes exhibebat, sic sapienter et timeri et amari se a cunctis sibi subditis faciebat.

14. *De magnalitate mensæ et largitate Boleslai.*

Mensam vero suam sic ordinate, sic honorifice retinebat, quod omni die privato 40 mensas principales, exceptis minoribus, erigi faciebat, et nichil tamen de alienis, sed de propriis in hiis omnibus expendebat. Habebat etiam aucupes et venatores omnium fere nationum, qui suis artibus capiebant omne genus volatilium et ferarum, de quibus singulis, tam quadrupedibus quam pennatis, cottidie singula apponebantur fercula suis mensis.

15. *De dispositione castrorum et civitatum sui regni per Bolezlaum.*

Solebat quoque magnus Bolezlavus, in finibus regionum ab hostibus conservandis multotiens occupatus, suis villicis ac vicedominis, quid de indumentis in festis annualibus præ-

---

Przedz. I, *wiersz* 1 forsitan» *niema S.* — 2 respondebat» respondit *H.* — tam» *niema H.* — 5 progeniem» progenie *S.* — 6 regina» *niema H.* — 8 cum» etiam *miał S, lecz poprawił.* — 13 collaudabat» commendabat *H.* — ergo» igitur *H.* — 22 venientes» *niema H.* — 23 ea» eo *H.* — lenibus» levibus *S.* — 25 balniantes» balneantes *Z i S.* — 28 talia» tali *Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 quidem» vero *H.* — 2 in» *niema H.* — 3 minoribus» moribus *S.* — 5 collatisque» muneribus *dodaje Z i S.* — 6 dimittebat» permittebat *H.* — 7 ergo» igitur *Z i H.* — 9 subditis» subiectis *H.* — 11 magnalitate» magnitudine *H.* — 13 privato» *niema H.* — 15 tamen» *dołożył na brzegu S.* — 20 cottidie» *niema H.* — 26 regionum» reg' *H.* — conservandis» observandis *H.* — 27 vicedominis» vicedinis *H.* — 28 annualibus» animalibus *S i H.*

paratis, quidve de cibis et potibus in singulis civitatibus fieret, interrogantibus, proverbium posteris in exemplum commemorare, sic inquiens: *Satius et honestius est hic michi gallinæ pullum ab inimicis conservare, quam in illis vel illis civitatibus desidiose convivanti insultantibus michi meis hostibus locum dare. Nam pullum perdere, per virtutem, non pullum reputo, sed castrum vel amittere civitatem.* Et advocans de suis familiaribus quos volebat, singulos singulis civitatibus vel castellis deputabat, qui loco sui castellanis et civitatibus convivia celebrarent, ac indumenta aliaque dona regalia, quæ rex dare consueverat, suis fidelibus præsentarent. Talibus dictis et factis admirabantur universi prudentiam et ingenium tanti viri, conferentes ad invicem: *Hic est vere pater patriæ, hic defensor, hic est dominus, non alienæ pecuniæ dissipator, sed honestus rei publicæ dispensator, qui dampnum rustici violenter ab hostibus illatum castello reputat vel civitati perditæ conferendum.* Quid multis moramur? Si singula facta vel dicta magni Bolezlavi memoranda carptim voluerimus scriptitare, quasi si stilo laboremus guttatim pelagus exsiccare. Sed quid nocet otiosis lectoribus hoc audire, quod vix potest cum labore historiographus invenire?

16. *De morte Bolezlai Gloriosi lamentabili.*

Cum igitur tot et tantis rex Bolezlavus divitiis probisque militibus, ut dictum est, plus quam rex alius abundaret, querebatur tamen semper, quod solis militibus indigeret. Et quicumque probus hospes apud eum in militia probabatur, non miles ille sed regis filius vocabatur; et si quandoque, ut assolet, eorum aliquem infelicem in equis vel in aliis audiebat, infinita dando ei circumstantibus alludebat: *Si possem sic hunc probum militem a morte divitiis liberare, sicut possum eius infortunium et paupertatem mea copia superare, ipsam mortem avidam divitiis onerarem, ut hunc florem tam audacem in militia reservarem.* Quocirca talem ac tantum virum successores debent virtutibus imitari, ut valeant ad tantam gloriam et potentiam sublimari. Qui cupit post vitam acquirere tantam famam, acquirat dum vivit in virtutibus tantam palmam. Si quis captat Boleslao memoriali titulo comparari, elaboret suam vitam eius vitæ venerabili conformari. Tunc erit virtus in gestis militaribus collau-

Przedz. I, *wiersz* 3 inquiens» inquirens *H.* — 7 Nam pullum.... suis» nam pullum reputo sed castrum vel amittere civitatem et vocans de suis *H*, *mylnie.* — 11 deputabat» preferebat *H.* — 12 celebrarent» prepararent *H.* — 13 indumenta» indomita *H.* — 16 et ingenium» ingenium et *S.* — tanti» talis *H.* — 18 hic est dominus» *niema H.* — 23 memoranda» *niema H.* — 24 carptim» cartim *mają wszystkie rękopisma.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 vix» vir *S*, *mylnie.* — potest» *niema H.* — 4 lamentabili» lauli *S*; De morte.... lamentabili *niema H.* — 6 probisque» atque *H.* — 7 abundaret» habundaret *S.* — querebatur» querebat *Z i S.* — 9 quicumque» quid'quam *S; lecz z ostatnich głosek pierwsza do połowy druga całkiem zmazana.* — 12 aliquem» quemlibet» *Z i S.* — 17 onerarem» honerarem *Z;* honorarem *S.* — florem» talem *Z i S.* — 18 reservarem» conservarem *H.* — 19 successores debent» debent successores *H.* — 22 vivit» ipse *dod. H.* — 24 comparari» aparari *Z i S.* — 25 vitæ» vita *S.* — 26 erit» autem *H.* — in gestis militaribus collaudanda» gestis est collauda *H.*

danda, cum fuerit vita militis honestis moribus adornata. Hæc erat magni Bolezlavi gloria memoranda, talis virtus recitetur posteriorum memoriæ imitanda. Non enim in vacuum Deus illi gratiam super gratiam cumulavit, nec sic eum sine causa tot regibus ac ducibus antefecit, sed quia Deum in omnibus et super omnia diligebat, et quoniam erga suos, sicut pater erga filios, caritatis visceribus affluebat. Unde cuncti, sed specialiter quos venerabatur archiepiscopi, episcopi, abbates, monachi, presbiteri sedulo eum suis precibus Domino commendabant; duces vero, comites aliique proceres hunc semper victorem, hunc sibi fore superstitem exoptabant. Gloriosus itaque Bolezlavus felicem vitam laudabili fine concludens, cum sciret se debitum carnis universæ completurum, tum omnibus suis ad se principibus et amicis undique congregatis, de regni gubernatione et statu secretius ordinavit, eisque multa post se mala futura voce prophetica nuntiavit. *O utinam, fratres mei,* inquit, *quos delicate tanquam mater filios enutrivi, quæ positus in agone nascitura video, vobis in prospera convertantur, et utinamque ignem seditionis accendentes Deum et hominem vereantur! Heu! heu! iam quasi per speculum in ænigmate video*[1]) *regalem prosapiam exulantem et oberrantem, et hostibus, quos sub pedibus conculcavi, misericorditer supplicantem. Video etiam de longinquo de lumbis meis procedere quasi carbunculum emicantem, qui gladii mei capulo connexus, suo splendore Poloniam totam efficiet relucentem*[2]). Tunc vero luctus et mœror ibi astan-

Przedz. I, *wiersz* 1 fuerit» fuit *H.* — militis» multis *S i H.* — 3 recitetur» ut *dod. S*; recitatur *H.* — 6 sic» si *Z i S.* — 10 sed» et *S i H.* — 11 archiepiscopi, episcopi» e. a. *Z i S.* — 12 presbiteri» clerici *Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 completurum» completorum *S.* — tum»cum *S i H.* — 5 nuntiavit» pronunciavit *H.* — fratres» *niema H, lecz miejsce próżne zostawiono.* — 6 enutrivi» innutrivi *H* — 7 nascitura» noscitura *Z. S i H.* — 8 utinamque» tutinamque *Z. S i H.* — seditionis accendentes» seditiones accedentes *H.* — 9 hominem» homines *H.* — 11 regalem prosapiam» regem talem pro sapientia *H.* — exulantem» exultantem *S i H.* — 16 efficiet» efficit *Z i S.*

[1]) Paweł do Kor. XIII. 12. [2]) Paprocki miał pod ręką odmienny nieco rękopism kroniki Galla, którego anonimem zowie, i tak podaje cały ten ustęp od słów: *tum omnibus suis .... relucentem» Tum omnibus suis principibus et amicis suis ad se undique congregatis, eis multa mala futura voce prophetica nunciavit in enigmate: Heu, heu, iam quam per speculum video prolem et prosapiam meam exulem fore de regno hoc et supplicem hostibus meis infestissimis, quos ego domueram, video regnum in multa variaque frusta scindi, video quantum hic sanguinis fundetur, tam interno quam externo hoste, idque iusto Dei iudicio permittendum, cultumque eius divinum negligendum, in varia schismata scindentur, luxum et mollitiem amabunt, huiusque solius regni angor et solicitudo spiritum meum consumit, nisi me altior spes refficeret. Video enim propitiationem divinam, post longa tempora prolem meam non derelicturam, ecce vir exibit de lumbis meis qui pristinam gloriam regno suo restituet, dispersa congregabit, superbiam hostilem humiliabit, et quicumque calcitraturus est contra regnum hoc, capulo gladii mei conteretur.* Herb. Ryc. Pol. str. 16 niel.

tium et hoc audientium cordis viscera penetravit, et præ dolore nimio mentes omnium stupor vehemens occupavit. Cumque paulisper dolore compresso Bolezlavum inquirerent, quanto tempore funus ipsius habitu cultuque lugubri celebrarent, voce veridica respondit: *Nec mensibus nec annis doloris terminum vobis pono, sed quicumque me cognovit meamque gratiam acquisivit, memor mei die nocteque me plorabit. Et non solum qui me noverunt meamque benivolentiam habuerunt, me plorabunt, sed etiam eorum filii filiique filiorum Boleslavi regis obitum narrantibus aliis condolebunt.* Bolezlavo ergo rege de mundana conversatione descendente[1]), ætas aurea in plumbeam est conversa. Polonia prius regina, auro radiante cum gemmis coronata, sedet in pulvere viduitatis[2]) vestibus involuta, in luctum cythara, plausus in mœrorem, gaudium in suspiria convertuntur. Illo nimirum anno continuo nullus in Polonia convivium publice celebravit, nullus nobilis vir vel femina vestimentis se solempnibus adornavit, nullus plausus, nullus cytharæ sonus audiebatur in thabernis, nulla cantilena puellaris, nulla vox lætitiæ resonabat in plateis. Hoc per annum est a cunctis universaliter observatum, sed viris nobilibus et feminis plorare Bolezlavum est cum vitæ termino terminatum. Rege itaque Bolezlawo inter homines exeunte, pax et lætitia rerumque copia videntur simul de Polonia commeasse. Hactenus Bolezlavi magni laudibus termini metam inponamus, eiusque funus aliquantulum carmine lugubri lugeamus.

De morte Bolezlavi carmina.

Omnis ætas, omnis sexus, omnis ordo currite!
Bolezlavi regis funus condolentes cernite,
Atque mortem tanti viri simul mecum plangite!

Heu! heu! Bolezlave, ubi tua gloria?
Ubi virtus, ubi decus, ubi rerum copia?
Satis restat ad plorandum, væ michi Polonia!

Przedz. I, *wiersz* 4 dolore compresso» dolorem et presso *Z. S i H.* — 7 terminum» *niema S.* 9 nocteque» cottidie *Z i S.* — 11 me plorabunt» *niema H.* — 14 ergo» igitur *H.* — 15 aurea» aureas *Z*; *tak miał i S, ale poprawił.* — plumbeam» plumbeas *S.* — 17 sedet» sedens *S i H.* *Przedz.* II, *wiersz* 1 plausus» *tak Lengnich poprawił; rękopisma mają* pallium. — 2 gaudium» organum *Z i S.* — 3 continuo *niema H.* — 5 vestimentis se» se vestibus *H.* — 8 resonabat» audiebatur *H.* — 23 Heu! heu!» Eheu, heu, *H.* — 24 decus» decor *H.*

[1]) Umarł Bolesław Chrobry 3 kwietnia 1025 jak to podaje *Calendarium Cracoviense ms.* str. 52 i Długosz Hist. II. 177. Kozma pragski (*Chron.* I. 40) mówi że umarł 17 czerwca; datę tę uważam za mylną. [2]) Jerem. Tren. I. 1.

Sustentate me cadentem præ dolore, comites,
Viduatæ michi, quæso, condolete milites[1]),
Desolati respondete: *Heu nobis!* hospites!

Quantus dolor, quantus luctus erat pontificibus!
Nullus vigor, nullus sensus, nulla mens in ducibus.
Heu! heu! capellanis, heu ipsis omnibus!

Vos qui torques portabatis in signum militiæ,
Et qui vestes mutabatis regales cottidie,
Simul omnes resonate: *Væ, væ nobis hodie!*

Vos matronæ, quæ coronas gestabatis aureas,
Et quæ vestes habebatis totas aurifriseas,
His exutæ, vestiatis lugubres et laneas.

Heu! heu! Boleslave, cur nos pater deseris?
Deus talem virum umquam mori cur permiseris?
Cur non prius nobis unam simul mortem dederis?

Tota terra desolatur, tali rege vidua,
Sicut suo possessore facta domus vacua,
Tua morte lugens, mœrens, nutans et ambigua.

Tanti viri funus mecum, omnis homo, recole,
Dives, pauper, miles, clerus, insuper agricolæ,
Latinorum et Slavorum[2]) quotquot estis incolæ!

Et tu, lector bonæ mentis hæc quicumque legeris,
Quæso, motus pietate, lacrimas effuderis,
Multum eris inhumanus, nisi mecum fleveris.

Wiersz 3 respondete› videte *H.* — 6 ipsis› sibi *Z i S*; ergo *Paprocki.* — 11 totas aurifriseas› aureas *H.* — 12 His› E his *H.* — 15 nobis› *niema H.* — dederis› dedis *H.* — 16 tali› *niema H.* — 18 nutans› mutans *Z. S i Paprocki.* — 21 Slavorum› Sclavorum *H.*; Sectarum *Paprocki.* — 22 hæc› *niema H.* — quicumque› quidque *S.* — 24 nisi› si non *H.*

[1]) *Adimite quæso mihi condolere milites;* tak ma ten wiersz Paprocki. Herb. Ryc. str. 15. [2]) Polacy za czasów Galla byli dwojakiego obrządku: jedni łacińskiego, drudzy słowiańskiego, i według tego dzieli ich autor na łacinników i słowian.

17. *De successione Meschonis secundi Bolezlaydes Gloriosi.*

Postquam ergo magnus Bolezlavus de mundo decessit, secundus Mescho, filius eius, in regnum successit, qui iam videlicet vivente patre sororem tertii Ottonis imperatoris[1]) uxorem acceperat, de qua Kazimirum, id est Karolum, restauratorem Poloniæ procrearat[2]). Hic vero Mescho miles probus fuit, multaque gesta militaria, quæ longum est dicere, perpetravit[3]). Hic etiam propter patris invidiam vicinis omnibus extitit odiosus, nec, sicut pater eius, vita vel moribus vel divitiis copiosus. Dicitur etiam a Bohemis in colloquio per traditionem captus, et genitalia, ne gignere posset, corrigiis astrictus, quia rex Bolezlavus pater eius similem eis iniuriam fecerat, quum eorum ducem[4]) suumque avunculum excecaverat. Qui de captione quidem exivit, sed uxorem ulterius non cognovit. Sed de Meschone sileamus, et ad Kazimirum restauratorem Poloniæ descendamus.

18. *De successione et deiectione Kazimiri post mortem patris.*

Mortuo igitur Mescone, qui post obitum regis Bolezlavi parum vixit, Kazimirus cum matre imperiali puer parvulus remansit. Quæ cum libere filium educaret, et pro modo femineo regnum honorifice gubernaret, traditores eam de regno propter invidiam eiecerunt, puerumque suum secum in regno quasi deceptionis obumbraculum tenuerunt. Qui cum esset adultus ætate et regnare cœpisset, malitiosi veriti, ne matris iniuriam vindicaret, in eum insurrexerunt eumque in Ungariam secedere coegerunt. Eo namque tempore sanctus Stephanus Ungariam gubernabat, eamque tunc primum ad fidem minis et blanditiis convertebat, qui cum Bohemis, Polonorum infestissimis inimicis, pacem et amicitiam retinebat, nec eum liberum, quoadusque vixit, gratia dimittebat[5]). Quo de hac vita migrante, Petrus Veneticus Ungariæ regnum recepit, qui ecclesiam sancti Petri de Bazoario[6]) inchoavit,

Przedz. I, *wiersz* 1 secundi Bolezlaydes Gloriosi» filii Bolezlavi *S.* De successione .... Gloriosi» *niema H.* — 3 Postquam ergo .... Mescho» Anno domini MXXV post mortem Boleslai Mieszko *H.* — 5 videlicet» *niema Z i H.* — 8 procrearat» procrearet *S.* — 9 Mescho» Meszko *H.* — 11 propter» per *H.* — 13 vita» MXXV *dodano na brzegu dawną i może tą samą ręką.* — 14 Bohemis» Bohemicis *Z i S.* — 17 fecerat» faceret *S*; fecit *H.* — quum» inde *H.* — 20 Sed» *niema H.* — 22 descendamus» Mieszko enim, ut alibi legitur, in amenciam cecidit, et mortuus est eodem anno quo et pater *dodaje H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 De successione .... patris» *niema H.* — 4 regis» patris *H.* — 5 parvulus remansit» r. p. *S.* — 6 libere filium» licet puerum *H.* — 8 propter» per *H.* — 15 tunc primum» provinciam *H.* — 16 blanditiis» blanditus *S.* — 17 Bohemis» Bohemicis *Z i S.* — 22 Bazoario» Bazcario *H.*

[1]) Ryxę, córkę Ezona, wojewody reńskiego, z Matyldy siostry Ottona III zrodzoną; ob. str. 346 nin. dz. [2]) Ob. str. 358 i 346 nin. dz. [3]) Te czyny bohatyrskie Mieczysława opisuje rocznikarz hildeshejmski u Pertza III. str. 97. i Annalista Saxo tamże VI. 677 — 678. [4]) Bolesława III roku 1003 (Kozm. I. 34). O zchwytaniu i okaleczeniu Mieszka przez czeskiego Bolesława nikt nic nie wie, prócz naszego autora. [5]) *gratia dimittebat*, rozumie się *Bohemorum gratia:* dla przypodobania się Czechom, nie puszczał go od siebie. [6]) Borsod w żupaństwie borsodskiem.

quam nullus rex ad modum inchoationis usque hodie consummavit. Hic Petrus etiam rogatus a Bohemis, ne Kazimirum dimitteret, si cum eis amicitiam ab antecessoribus receptam retinere vellet, voce regali respondisse fertur: *Si lex antiqua diffinierit, quod Ungarorum rex Bohemorum ducis carcerarius fuerit, faciam quæ rogatis.* Et sic Bohemorum legationi cum indignatione respondens, eorumque amicitiam vel inimicitiam parvipendens, datis Kazimiro 100 equis totidemque militibus, qui eum secuti fuerant, armis et vestibus præparatis eum honorifice dimisit, nec iter ei, quocumque vellet ire, denegavit. Kazimirus vero gratanter iter arripiens, ac in regionem festinanter Theutonicorum perveniens, apud matrem et imperatorem[1]) quanto tempore nescio fuerit conversatus, sed in actu militari miles audacissimus extitit comprobatus. Sed paulisper eum cum matre requiescere permittamus, et ad desolationem et devastationem Poloniæ redeamus.

19. *De rehabitione regni Poloniæ per Kazimirum, qui fuit monachus*[2]).

Interea reges et duces in circuitu Poloniam quisque de parte sua conculcabat, suoque dominio civitates quisque castellaque contigua vel applicabat vel vincendo terræ coæquabat. Et cum tantam iniuriam et calamitatem ab extraneis Polonia pateretur, absurdius tamen adhuc et abhominabilius a propriis habitatoribus vexabatur. Nam in dominos servi, contra nobiles liberati, se ipsos in dominium extulerunt, aliis in servitio versa vice detentis, aliis peremptis uxores eorum incestuose honoresque sceleratissime rapuerunt. Insuper etiam a fide catholica deviantes, quod sine voce lacrimabili dicere non valemus, adversus episcopos et sacerdotes Dei seditionem ince-

Przedz. I, *wiersz* 1 rex» *niema H.* — 5 Bohemis» Bohemicis *H.* — 7 Bohemorum» Bohemicorum *Z i S.* — 14 vero» igitur *H.* — 15 regionem» terram *H.* — Theutonicorum» Theutunicorum *S i H.* — 19 extitit» fueret *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 redeamus» *w tem miejscu H wtrąca rozdział X. z żywotu ś. Stanisława.* — 4 Poloniæ *niema H.* — 9 terræ» *niema Z i S.* — 11 tamen» tum *S.*

[1]) Henryka III. [2]) Słowa: *qui fuit monachus* znajdują się we wszystkich rękopismach. Nie mniemam iżby to był koniecznie wtręt. Dwoch Kazimierzów panowało w Polsce po Mieczysławie: jeden Bolesław-Kazimierz, syn Bolesława Chrobrego, od roku 1034 — 1038; drugi Kazimierz, syn Mieczysława II i Ryxy, od r. 1039 — 1058. Tosamość imienia i bliskie następstwo po sobie tych xiążąt sprawiły, że pomieszano ich czyny i wzięto obu za jedną osobę. Dopełniacz Mierswy mówił już: *De Casimiro series historiæ texitur modo diverso* (w wyd. warsz. Wincentego kroniki I. str. 107, w wyd. gdańsk. str. 13) nie umiejąc rozróżnić tych xiążąt. Błąd ten mógł też popełnić i Gall, mówi on tylko o jednym Kazimierzu, dlatego dodaje w nadpisie: *qui fuit monachus*, a chociaż w texcie jedynie czyny syna Mieczysławowego wymienia, znachodzim jednak w rękopismie perg. Zamojskich przy wzmiance o śmierci tego xięcia, w rozdziale 22 na brzegu słowa: *obiit Kazimirus MXXXVIII*, dołożone tą samą ręką, która tytuliki i text pisała. Jest to rok śmierci syna Chrobrego, Bolesława-Kazimierza, co był istotnie mnichem. Obacz artykuł: „Synowie Chrobrego“ w Pismie zbiorowem Ohryzki. Petersburg 1859 tom I. str. 20 i dalsze.

perunt, eorumque quosdam gladio quasi dignius peremerunt, quosdam vero quasi morte dignos viliori lapidibus obruerunt[1]). Ad extremum autem tam ab extraneis quam ab indigenis ad tantam Polonia desolationem est redacta, quod ex toto pæne divitiis et hominibus est exacta. Eo tempore Bohemi Gneznen et Poznan destruxerunt, sanctique corpus Adalberti abstulerunt[2]). Illi vero qui de manibus hostium evadebant, vel qui suorum seditionem devitabant, ultra fluvium Wysla in Mazoviam fugiebant, et tam diu civitates prædictæ in solitudine permanserunt, quod in ecclesia sancti Adalberti martiris sanctique Petri apostoli sua feræ cubilia posuerunt. Quæ plaga creditur eo toti terræ communiter evenisse, quod Gaudentius, sancti Adalberti frater et successor, occasione qua nescio, dicitur eam anathemate percussisse. Hæc autem dixisse de Poloniæ destructione sufficiat, et eis qui dominis naturalibus fidem non servaverunt ad correctionem proficiat. Kazimirus ergo apud Theutonicos aliquantulum conversatus magnamque famam ibi militaris gloriæ consecutus, Poloniam se redire disposuit, illudque matri secretius indicavit. Quem cum mater dehortaretur, ne ad gentem perfidam et nondum bene christianam rediret, sed hereditatem maternam pacifice possideret, et cum etiam imperator eum remanere secum rogaret, eique ducatum satis magnificum dare vellet, proverbialiter utpote homo literatus respondit: *Nulla hereditas avunculorum*[3]) *vel materna iustius vel honestius possidebitur quam paterna.* Et assumptis secum militibus 500, Poloniæ fines introivit[4]), ulteriusque progrediens, castrum quoddam a suis sibi redditum acquisivit, de quo paulatim tam virtute quam ingenio totam Poloniam a Pomoranis et Bohemis aliisque finitimis nationibus occupatam liberavit, eam-

Przedz. I, *wiersz* 1 dignius› dignos *H.* — 2 vero› non *H.* — 3 viliori› *niema H.* — extremum› vero *dodaje tu niepotrzebnie H.*; *i S miał tu to słowo ale przemazał.* — 4 indigenis› indignis *S.* — 5 Polonia› Poloniam *H.* — 7 Gneznen et Poznan› Gneznam et Poznaniam *H.* — 11 fluvium› flumen *H.* — 12 fugiebant› fugebant *Z.* — prædictæ› illæ *H.* — 13 permanserunt› permanebant *H.* — 16 eo› *niema H.* — 17 et› *niema Z.* — *Przedz.* II, *wiersz* 2 ergo› igitur *S.* — 3 Theutonicos› Theutunicos *S.* — conversatus› conservatus *S.* — 14 Kazimirus ergo . . . paterna› *niema H.* — Et› Rex Casimirus igitur *H.* — 15 500› sexcentis *H.* — 18 tam virtute quam ingenio› virtute cum ingenio *Z i S.* — 19 Pomoranis› Pomonis *S.* — Bohemis› Bohemicis *Z i S.* — finitimis nationibus› finitivis gentibus *Z i S.*

[1]) Porównaj z tem co mówi Nestor pod rokiem 1030: „Tegoż czasu umarł Bolesław wielki w Polsce, i było w ziemi polskiej zaburzenie, powstawszy lud zabijał biskupów i xięży i panów swoich, i była rzeź.“ Co do zabijania biskupów w Polsce uważać też trzeba, że najstarszy rocznik pergaminowy wawelski ma zapisaną właśnie pod rokiem 1030 śmierć dwoch na raz biskupów: *MXXX Romanus et Lambertus episcopi obierunt, (ms. p. 10)* a nikt zgoła nie wie, coby to byli za biskupi. [2]) Rocznik wawelski ma te słowa: *MXXXVIII Corpus S. Adalberti translatum est.* Por. Kozmy *Chron.* II. 2. [3]) Herimanna, arcybiskupa kolońskiego i Ottona xięcia Sweów, braci rodzonych Ryxy, jak słusznie uważa Koepke. [4]) Por. Annalistę Saxona pod r. 1039.

que suo dominio mancipavit. Postea vero de Rusia nobilem cum magnis divitiis uxorem[1]) accepit, de qua filios quatuor únamque filiam regi Bohemiæ desponsandam generavit. Nomina autem filiorum eius hæc sunt: Bolezlavus, Wladislaus, Mescho et Otto. Sed de Kazimiro quid egerit primitus pertractando finiamus, et postea de filiis, quis eorum primus, quisve posterius regnaverit ordinabilius edicamus.

20. *De prœlio comitis Meczzlavi cum Mazovitis.*

Igitur eliberata patria et expugnata, profugatisque gentibus exterorum, non minor Kazimiro restabat hostilis profugatio suæ gentis suorumque iure proprio subditorum. Erat namque quidam Meczzlaus nomine, pincerna patris sui Meschonis et minister; post mortem ipsius Mazoviæ gentis sua persuasione princeps existebat et signifer. Erat enim eo tempore Mazovia Polonis illuc antea fugientibus, ut dictum, in tantum populosa, quod agricolis rura, animalibus pascua, habitatoribus loca erant spatiosa. Unde Meczzlaus in audacia suæ militiæ confisus, immo ambitione pernitiosæ cupiditatis excecatus, nisus est obtinere per præsumptionis audaciam, quod sibi non cedebat per ius aliquod vel naturam. Inde etiam in tantum superbiæ fastum conscenderat, quod obedire Kazimiro rennuebat, insuper etiam ei armis et insidiis resistebat[2]). At Kazimirus indignans servum patris ac suum Mazoviam violenter obtinere, sibique grave dampnum existimans et periculum, ni se vindicet, imminere, collecta pauca quidem numero manu bellatorum, sed assueta bellis, armis con-

---

Przedz. I, *wiersz* 2 uxorem» *na brzegu dodał S.* — 5 eius hæc» quæ *H.* — 6 Mescho» Meszco *H.* — 8 primus» primitus *H.* — 9 quisve» quis vero *H.* — regnaverit» regnavit *H.* — edicamus» educamus *S.* — 12 Meczzlavi cum Mazovitis» Meschonis cum Mazovitis *S;* De prœlio... Mazovitis» *niema H.* — 13 eliberata» deliberata *Z. S i H.* — 17 Meczzlaus» Mesth Metzslaus *miał S, ale pierwsze przemazał.* — *Przedz.* II, *wiersz* 3 antea» ante ea *S*; *niema H.* — 4 ut dictum» *niema H.* — 6 Meczzlaus» Meczlavus *Z.* — 7 ambitione pernitiosæ cupiditatis» ambitiose cupiditate *H.* — 8 est» *niema S.* — 9 cedebat» competebat *H.* — 10 naturam» iustitiam *H.* — 11 in» et *H.* — 12 rennuebat» et *dod. Z i H.* — 13 ei» *niema H.* — 14 ac» et *H.* — 15 sibique» sibi *H.* — 16 et periculum» *niema H.* — ni se» vi se *miał S*; *dawna jednak, chociaż późniejsza ręka dod. na brzegu z odsyłaczem* nisi, *czyta się więc* nisi vi se. — 18 bellatorum» armatorum *H.* — assueta» asseveta *H.*

[1]) Kazimierz miał dwie żony. O pierwszej mówi Bogufał u Sommersberga II. 26: *duxit uxorem filiam Romani, principis Russiæ, filii Odonis* (Bezbraima-Ottona, starszego brata Mieczysławowego) *nomine Dobronegam.* Druga była Marya, siostra Jarosława, wielkiego xięcia kijowskiego, poślubiona według latopisców ruskich w roku 1043, i o niej mówi tu nasz Gall. Te dwie żony pomieszali pisarze poźniejsi, mianowicie Długosz, mniemając, że imię Dobronega dano jej z powodu przejścia na obrządek łaciński (Hist. III. 218). Wszakże Benedykt IX papież w swojem *Breve* zowie ją tylko Maryą. Obacz w nin. dz. str. 359 przedz. I, wiersz 1. [2]) Sofijski wremennik mówi pod rokiem 1043: W te czasy Mojsław wyrządzał krzywdy Kazimierzowi (Połn. Sobr. V. 138).

gressus, Meczslawo perempto, victoriam et pacem totamque patriam triumphaliter est adeptus[1]). Ibi namque tanta cædes Mazovitarum facta fuisse memoratur, sicut adhuc locus certaminis et præcipitium ripæ fluminis protestatur. Ipse etiam ibi Kazimirus ense cædendo nimis extitit fatigatus, brachia totumque pectus et faciem effuso sanguine cruentatus, et in tantum fugientes hostes solus est persecutus, quod mori debuit, a suis omnibus non adiutus; sed quidam, non de nobilium genere, sed de gregariis militibus nobiliter opem tulit morituro, quod bene Kazimirus sibi restituit in futuro, nam et civitatem ei contulit, et eum dignitate inter nobiliores extulit. In illo enim certamine 30 acies ordinatas Masovienses habuerunt, Kazimirus vero vix tres acies bellatorum plenas habebat, quoniam, ut dictum est, tota Polonia pæne deserta iacebat.

21. *De prælio Kazimiri cum Pomoranis.*

Hoc itaque prælio memorabiliter superato, Pomoranorum exercitui in auxilium Meczzlao venienti, Kazimirus cum paucis indubitanter obviam properavit. Nuntiatum namque prius illud ei fuerat; ipsosque in auxilium inimicis advenire præsciebat. Unde prudenter disposuit singulariter prius cum Mazoviensibus diffinire, postea facilius cum Pomoranis campum certaminis introire. Illa enim vice Pomorani quatuor legiones militum in arma ducebant, Kazimiri vero milites nec unam dimidiam adimplebant. Sed quid tamen? Cum perventum esset ad locum certaminis, Kazimirus, ut vir eloquens et peritus, in hunc modum suos milites cohortabatur: *Ecce dies expectata primitus! Ecce finis de labore penitus! Superatis tot falsis christicolis, iam securi pugnate cum discolis. Multitudo non facit victoriam, sed cui Deus donavit suam gratiam. Mementote virtutis preteritæ et labori vestro finem ponite.*

Hiis dictis, cum adiutorio Dei prœlium introivit magnamque victoriam acquisivit. Dicitur quoque sanctam ecclesiam affectu magno pietatis honorasse, sed præcipue monachos sanctarumque monialium congregationes aug-

Przedz. I, *wiersz* 1 Meczslawo» Meczlawo *S.* — 2 totamque» tantamque *S* — patriam» provinciam *H.* — 3 Mazovitarum» Mazovitorum *Z i S.* — 7 nimis» minis *H.* — 11 quidam» quidem *Z i S.* si quid *H.* — 15 eum» cum *H* — 18 habebat» habebant *Z i S.* — 19 Polonia *niema H.* — iacebat» *H dodaje tu te słowa*: Iste interfecit S. Stanislaum Cracoviensem episcopum, valde venerabilem virum. — 21 21» *Cały ten rozdział i początek następnego nie znajduje się w H.* — 23 Meczzlao» Meczlao *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 2 properavit» propetravit *miał S, ale poprawił* properat. — 15 pugnate» pugnare *Z i S.*

[1]) Szukał Kazimierz przeciw Masławowi pomocy u Jarosława, z którym spowinowacił się, biorąc nie tylko siostrę jego Maryę za żonę, ale oraz siostrę swoją za syna jego Izasława wydając. Jarosław tedy robił aż trzy wyprawy do Mazowsza, jak o tem Nestor, a dokładniej jeszcze Sofijski wremennik rozpowiada. Według nich odesłał Kazimierz Jarosławowi zabranych niegdyś przez ojca swojego jeńców 800 prócz żon i dzieci, Jarosław zaś po dwoch daremnych, ile się zdaje, wyprawach do Mazowsza, zrobił nakoniec jeszcze jedną, o której Sofijski wremennik tak mówi: Lata 6555 (1047) szedł Jarosław po raz trzeci na Mazowszany, i zwyciężył ich, i xięcia ich Mojsława ubił, i ziemię tę podbiwszy, oddał Kazimierzowi (Połn. Sobr. V. 138; por. I. 67).

mentasse, qui monasterio parvulus a parentibus est oblatus, ibi sacris litteris liberaliter eruditus.

22. *De successione secundi Boleslay dicti Largi, Kazimirides.*

Hiis igitur Kazimiri gestis memorabilibus prælibatis, aliisque compluribus sub silentio præ festinantia reservatis, vitæ terminum finienti, finem terminemus et scribenti. Postquam itaque extremum vale Kazimirus mundo fecit, Bolezlavus eius primogenitus, vir largus et bellicosus, Polonorum regnum rexit. Qui sua satis gesta gestis prædecessorum coæquavit, nisi quod quædam eum ambitionis vel vanitatis superfluitas agitavit. Nam cum in principio sui regiminis et Polonis et Pomoranis imperaret, eorumque multitudinem ad castrum Gradec[1]) obsidendum innumerabilem congregaret, suæ contumaciæ negligentia non solum castrum non habuit, verum etiam Bohemorum insidias vix evasit, ac Pomoranorum dominium sic amisit. Sed non est mirum aliquantulum per ignorantiam oberrare, si contigerit postea per sapientiam quæ neglecta fuerint emendare.

23. *De conventione Bolezlavi cum duce Ruthenorum.*

Non est igitur dignum probitatem multimodam et liberalitatem Bolezlavi secundi regis silentio præterire, sed pauca de multis in exemplum regni gubernatoribus aperire. Igitur rex Bolezlavus secundus audax fuit miles et strennuus, hospitum susceptor benignus, datorque largorum largissimus. Ipse quoque, sicut primus Bolezlavus magnus, Ruthenorum regni caput, urbem Kyyewo præcipuam r. 1068. hostiliter intravit, ictumque sui ensis in porta aurea signum memoriæ dereliquit. Ibi etiam quendam sui generis Ruthenum, cui pertinebat regnum, in sede regali constituit[2]), cunctosque sibi rebelles a potestate destituit. O pompa gloriæ temporalis! O audacia fiduciæ militaris! O maiestas regiæ potestatis! Rogatus itaque Bolezlavus largus a rege quem fe-

---

Przedz. I, *wiersz* 1 qui» quoniam *S.* — 5 De successione .... Kazimirides» *cały ten nadpis dodany na brzegu przez poprawiacza w S; niema go H.* — 10 scribenti» *W tem miejscu dodane minią na brzegu w Z*: Obiit Kazimirus MXXXVIII. *Słowa te wyjęte są z dawnych roczników i odnoszą się do śmierci Bolesława, najmłodszego syna Chrobrego, którego też i Kazimierzem zwano. Obacz Ohryzki, pismo zbiorowe T. I. str. 28.* — 12 Bolezlavus» iste occidit Stanislaum *dod. Z na brzegu.* — 14 Hiis igitur .... coequavit» Mortuus est Kazimirus anno domini MLVIII, cui successit Bolezlaus filius eius in regnum, filius inquam primogenitus, vir largus et bellicosus, qui sua satis gesta gestis prædecessorum coequavit *H.* — 19 Gradec» Gradek *H.* — 20 congregaret» *niema S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 oberrare» oberrasse *H.* — 3 emendare» emendasse etc. *H.* — 7 igitur» *niema H.* — 8 liberalitatem» libertatem *S i H.* — secundi» *niema H.* — 13 largorum» *niema H.* — 15 Kyyewo» Kygow *Z;* Kyow *S.* — 17 dereliquit» reliquit *S.* — 18 pertinebat regnum» permittebat regimen *Z i S.*

[1]) Zwany dziś z niemiecka *Grätz*, koło Opawy. Palacki *G. B.* I. 299. Zdobywał go B. roku 1060. [2]) Izasława, najstarszego syna Jarosławowego.

cerat, ut obviam ad se veniret sibique pacis osculum ob reverentiam suæ gentis exhiberet, Polonus quidem hoc annuit, sed Ruthenus dedit quod voluit. Computatis namque Largi Bolezlavi passibus equinis de statione ad locum conventionis, totidem auri marcas Ruthenus posuit. Nec tamen equo descendens, sed barbam eius subridendo divellens, osculum ei satis pretiosum exhibuit.

24. *De delusione Bohemorum contra Bolezlaum Largum.*

Contigit eodem tempore Bohemorum ducem[1]) cum tota suorum virtute militum Polo-
r. 1069. niam introisse, eumque transactis silvarum condensis, in quadam planitie satis apta certamini consedisse. Quo audito, Bolezlavus impiger hostibus obviam properavit, eosque properans, transgyrando viam qua venerant obsidens, interclusit. Et quia plurima pars diei præterierat, suosque properando fatigaverat, sequenti die se venturum ad prœlium per legatos Bohemis intimavit, eosque ibidem residere nec se diutius fatigare magnis precibus exoravit. *Antea quidem exeuntes*, inquit, *de silva, sicut lupi capta præda famelici, silvarum latebras, absente pastore, impune solebatis penetrare, modo vero, præsente cum venabulis venatore canibusque post vestigia dissolutis, non fuga nec insidiis, sed virtute poteritis detensa retiacula devitare.* At contra Bohemorum dux versuta calliditate Bolezlavo remandavit, indignum esse tantum regem ad inferiorem declinare, *sed die crastina, si filius est Kazimiri, sit paratus ibidem Bohemorum servitium expectare.* Bolezlaus vero, ut se filium ostenderet Kazimiri, ibi stando Bohemorum fallaciæ satisfecit. Sed die iam postera mediante, Polonorum castra ab exploratoribus nuntiatur, quod a Bohemis nocte præcedenti fuga, non prœlium ineatur. In eadem hora Bolezlavus delusum se dolens, acriter eos per Moraviam fugientes persequitur, captisque pluribus ac peremptis, quia sic evaserant, sibimetipsi dedignando revertitur. Adnectendum est etiam rationem, quæ causa fere totum de Polonia loricarum usum abolevit, quas antiquitus magni Bolezlavi regis exercitus ingenti studio frequentavit.

25. *De victoria Bolezlavi Largi contra Pomoranos.*

Contigit namque Pomoranos ex subito Poloniam invasisse[2]), regemque Bolezlavum ab

Przedz. I, *wiersz* 5 equinis› equis *S i H.* — 7 equo› de equo *H.* — 9 exhibuit› exibuit *Z.* — 24 nec› non *S.* — 25 exeuntes› *powtarzają dwa razy Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 4 Antea quidem .... devitare› *niema H.* — 5 At contra .... remandavit› Sed contra Bohemorum versuta calliditate Boleslao remandavit *H.* — 12 nuntiatur› nuntiantur *H.* — 15 se› sic *H.* — 16 persequitur› sequitur *H.* — 18 Adnectendum› Advertendum *S. Na brzegu przy wierszu tym położona gwiazdka.* — 19 rationem› romani *H. u ydawcy hanowerscy poprawiają* narrationi. — quæ› q. *Z;* que *S i H.* — 24 Largi› *niema H.*

[1]) Wratysław II. [2]) Ta wyprawa Pomorzanów do Polski zajść musiała w samym początku roku 1075, albowiem w kwietniu lub maju tegoż roku jest już między Weletami i Polakami z jednej, a Sasami z drugiej strony przymierze przeciw Henrykowi IV i sprzymierzeńcom jego Duńczykom i Obodrytom. Lambert Hersf. *Ann.* u Pertza SS. V. 224.

illis remotum partibus hoc audisse. Qui cupiens animo ferventi de manu gentilium patriam liberare, collecto nondum exercitu, debuit antecedens inconsulte nimium properare. Cumque ventum esset ad fluvium, ultra quem turmæ gentilium residebant, non ponte requisito vel vado loricati milites et armati sed profundo gurgiti se credebant. Pluribus itaque loricatorum ibi præsumptuose submersis, loricas reliqui superstites abiecerunt, transmeatoque flumine[1]), quamvis dampnose, victoriam habuerunt. Ex eo tempore loricis Polonia dissuevit, et sic expeditior hostem quisque invasit, tutiorque flumen obiectum sine pondere ferri transmeavit.

26. *De liberalitate et largitate Bolezlavi, et de quodam paupere clerico.*

Item unum memorabile secundi Bolezlavi factum liberalitatis eximiæ non celabo, sed ad imitationis exemplum successoribus intimabo. In civitate Cracoviensi quadam die Largus Bolezlavus ante palatium in curia residebat, ibique tributa Ruthenorum aliorumque vectigalium in tapetis strata prospectabat. Contigit ibidem clericum quendam pauperem et extraneum affuisse tantique thezauri magnitudinem perspexisse. Qui cum admiratione tantæ pecuniæ illuc oculis inhiaret, suamque miseriam cogitaret, cum ingenti gemitu suspiravit. Bolezlavus autem rex, ut erat ferus, audiens hominem miserabiliter gemivisse, et existimans aliquem camerarios percussisse, iratus sciscitatur, qui fuerit ausus sic gemere, vel quis præsumpserit ibi quempiam verberare. Tunc ille miser clericus tremefactus, maluisset nunquam pecuniam se vidisse, quam ea de causa regis curiam introisse.

Sed cur miser clericelle latitas? Cur indicare, gemivisse te, dubitas? Gemitus iste totam tristitiam conculcabit, suspirium istud magnam tibi lætitiam generabit.

Noli, large rex, noli miserum clericellum præ timore diutius anchelare, sed festina tuo thezauro eius humeros onerare. Igitur interrogatus a rege clericus, quid cogitasset cum sic lacrimabiliter suspirasset, cum tremore respondit: *Domine rex, meam miseriam meamque paupertatem, vestram gloriam vestramque maiestatem considerans, felicitatem infortunio dispariliter comparando, præ doloris magnitudine suspiravi.* Tunc rex largus ait: *Si propter inopiam suspirasti, Boleslavum regem paupertatis solatium invenisti. Accede itaque ad pecu-*

Przedr. I, *wiersz* 1 partibus» *dwa razy ma S.* — 8 itaque» namque *S.* — 12 Ex eo» eodem *S.* — 17 liberalitate» libertate *H.* — et» *niema Z i S.* — 19 memorabile secundi Bolezlavi factum» memoriale factum Bolcslai et *H.* — 27 affuisse» affluisse *S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 1 perspexisse» prospexisse *S i H.* — admiratione» et animi ratione *S*; ammiratione *Z.* — 2 illuc» ibidem *H.* — inhiaret» iniaret *Z;* miaret *S*, in hire't *H.* — 5 gemivisse» ingemuisse *H.* — 7 fuerit» fuit *H.* — 8 præsumpserit» præsumpsit *H.* — 13 gemivisse» gemuisse *H.* — dubitas» *niema H* — 14 istud» illud *H.* — 16 rex, noli» rex, *H.* — 18 onerare» honerare *Z i S.* — 24 dispariliter» disparaliter *H.*

[1]) Byłato rzeka Sar w Brandeburgii, jak to widać ze słów Bogufała: „*fugientes in Sarum fluvium insecutus.*“ Sommersb. II. 27.

niam quam miraris, et sit tuum quantumque uno onere tollere conaris. Et accedens ille pauperculus, auro et argento cappam suam tantum implevit, quod ex nimio pondere rupta fuit, et eadem pecunia visum cepit. Tunc rex largus de collo suo pallium extraxit, illudque clerico pauperi pro sacco pecuniæ porrexit, eumque iuvans melioribus oneravit. In tantum enim clericum auro et argento rex largus oneravit, quod sibi collum dissolvi clericus, si plus poneret, exclamavit.

Rex fama vivit, pauper ditatus obivit.

27. *De exilio Bolezlavi Largi in Ungariam.*

Ipse quoque Salomonem regem de Ungaria suis viribus effugavit, et in sede Wladislaum, sicut eminentem corpore sic affluentem pietate, collocavit[1]). Qui Wladislaus ab infantia nutritus in Polonia fuerat, et quasi moribus et vita Polonus factus fuerat. Dicunt talem nunquam regem Ungaria habuisse, neque terram iam post eum fructuosam sic fuisse. Qualiter autem rex Bolezlavus de Polonia sit eiectus, longum existit enarrare, sed hoc dicere licet, quod non debuit christianus in christianos peccatum quodlibet corporaliter vindicare. Illud enim multum sibi nocuit, cum peccato peccatum adhibuit, cum pro traditione pontificem truncationi membrorum adhibuit. Neque enim traditorem episcopum[2]) excusamus, neque regem vindicantem sic se turpiter commendamus, sed hoc in medio deferamus[3]), et ut in Ungaria receptus fuerit disseramus.

Przedz. I, *wiersz* 2 onere› honere *Z i S.* — tollere› *tak poprawia Lengnich;* plus *rękopisma.* — 5 et eadem pecunia visum cepit› *niema H.* — 9 clericum› clerico *S.* — 12 pauper ditatus obivit› d. p. obivit *Z i S;* dives factus recessit. *Chron. Princ. Polon. u Stenzla SS. I. 61.* — 14 27› *Tego i następnego rozdziału niema H; ma jednakże w innem miejscu ułamek z nich, w wydaniu gdańskiem na str. 32 umieszczony; tu zaś wtrącone są ustępy z żywotu ś. Stanisława i z żywotu ś Stefana, które w wydaniu Bandtkiego znajdują się w rozdziałach 10, 11, 14, 15, 16 i 22.* — 17 sicut› sic *Z. S i H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 2 et› etiam *S.* — 9 christianos› christianum *S.* — 11 peccato peccatum› peccatum peccato *S.* — 13 episcopum› *tak ma wyraźnie Z, i tak miał S, mianowicie:* Epm; *lecz później jakaś pobożna ręka podskrobała głoskę* m *robiąc z niej* i, *aby się zdawało, że autor chciał powiedzieć* traditorem episcopi. *Bandtkie słusznie uważa, że pierwotny poprawiacz rękopismu tego nigdzie nie skrobał lecz piórem przemazywał; należy więc ta skrobanina do późnych czasów.*

[1]) Władysław I został królem węgierskim dopiero roku 1077. Katona *Hist. Crit. reg. Hung.* II. 389. cf. 394. [2]) Obacz list Wratysława czeskiego do Bolesława Śmiałego, w niniejszem dziele str. 364 — 365 przypisek 5. Tadeusz Czacki znał, jak się zdaje, wszystkie te świadectwa które w przypisku owym wskazałem, i rozważywszy je przyszedł do pewnych wyników. Twierdzenie jego, że biskup Stanisław porozumiewał się z Czechami, jest słuszne co do istoty, pomylił on się w tem tylko, że ufając zanadto swojej pamięci powiedział, jakoby to wszystko znajdowało się wyraźnie w kronice Galla. Obacz przyp. do Narusz. Hist. nar. Polsk. wyd. Mostowsk. II. str. 477. Gall wyznaje zresztą i niżej, w rozdziale 29, że królowi krzywda się stała. Obacz tamże przyp. 3. [3]) Sall. Cat. 19.

28. *De susceptione Bolezlavi per Wladislavum regem Ungariæ.*

Cum audisset Wladislaus Bolezlavum advenire, partim gaudet[1]) ex amico, partim restat locus iræ[2]); partim ex recepto quidem fratre gaudet[3]) et amico, sed deferre Wladislavo fato dolet[4]) inimico. Non eum recipit, velut extraneum vel hospitem vel par parem recipere quisque solet, sed quasi miles principem vel dux regem vel rex imperatorem recipere iure debet. Bolezlavus Wladislavum suum regem appellabat, Wladislaus se per eum regem cognoscebat. In Bolezlavo tamen unum ascribendum est vanitati, quod eius pristinæ multum obfuit probitati; nam cum regnum alienum fugitivus introiret, cumque nullus rusticorum fugitivo obediret, obviam ire Bolezlavo Wladislavus, ut vir humilis, properabat, eumque propinquantem eminus equo descendens ob reverentiam expectabat. At contra Bolezlavus humilitatem regis mansueti non respexit, sed in pestiferæ fastum superbiæ cor erexit. *Hunc*, inquit, *alumpnum in Polonia educavi, hunc regem in Ungaria collocavi. Non decet eum me ut æqualem venerari, sed equo sedentem ut quemlibet de principibus osculari.* Quod intendens Wladislavus aliquantulum ægre tulit, et ab itinere declinavit, ei tamen servitium per totam terram fieri satis magnifice commendavit. Postea vero concorditer et amicabiliter inter se sicut fratres convenerunt. Ungari tamen illud altius et profundius in corde notaverunt, unde magnam sibi Ungarorum invidiam cumulavit, indeque citius extrema dies eum, ut aiunt, occupavit.

29. *De filio eiusdem Bolezlavi Mescone tertio.*

Habuit autem unum filium rex Bolezlavus nomine Meschonem, qui maioribus non esset inferior probitate, ni Parcarum invidia puero vitale filum interrumperet pubescenti iam ætate. Illum enim puerum rex Ungarorum Wladislavus mortuo patre nutriebat, eumque loco filii parentis gratia diligebat. Ipse nimirum pu-

---

Przedz. I, *wiersz* 3 cum» enim *dod. H w ułamku str. 94.* — Wladislaus» rex Ungariæ *dod. H tamże.* — 4 partim» *niema H.* — 7 fato» *Z i S mają* fco, *co można czytać* facto *lub* fato; *to ostatnie zdaje mi się prawdopodobniejsze.* — partim ex recepto.... inimico» *niema H.* — 11 Non eum.... debet» Hunc enim Wladislaum Boleslaus, pulso propriis viribus rege Salomone de Ungaria, in sede regali collocavit *H, w ułamku str. 94.* — Bolezlavus» igitur *dod. H* — 12 appellabat» appellat *S.* — 13 regem» esse *dodaje Pertz.* — tamen unum» cn nrm *S. Bandtkie radzi czytać* enim nostro. — 17 fugitivo» fugitivus *Z i S.* — 18 Bolezlavo» Wladislawo *S, mylnie.* — 22 pestiferæ fastum» fastum inaniæ *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 3 eum» *niema S.* — 5 osculari» osclari *S.* — Quod» Qui *S.* — 11 magnam» *w tem miejscu Z i S mają na brzegu dopisek minią*: Obiit Boleslaus largus MLXXXI. — 12 indeque» iamque *H w ułamku str. 94.* — 13 citius extrema dies» extrema dies citius *H tamże.* — occupavit» Obiit autem miserabiliter anno Dni MLXXXI *dodaje H.* — 15 eiusdem» *niema H.* — Mescone» Mesconis *Z i S*; Mieszkone *H.* — tertio» III *Z i S.* — 16 unum filium rex Bolezlavus» Boleslaus rex sceleratissimus unum filium *H.* — 17 Meschonem» Mieszkonem *H.* — 19 qui maioribus.... ætate» *niema H.* — 20 enim» *niema H.* — 21 eumque» eum *H.*

[1]) Władysław. [2]) Bolesławowi. [3]) Władysław. [4]) Bolesław.

er coætaneos omnes et Ungaros et Polonos honestis moribus et pulcritudine superabat, omniumque mentes in se futuri spe dominii signis evidentibus provocabat; unde placuit patruo suo Władislavo[1]) duci puerum in Poloniam sinistro alite revocare, eumque Ruthena puella[2]) fatis invidentibus uxorare. Uxoratus ergo adolescens imberbis et formosus sic morose, sic sapienter se habebat, sic antiquum morem antecessorum gerebat, quod affectu mirabili toti patriæ complacebat. Sed fortuna rebus secundis mortalium inimica in dolorem gaudium commutavit, et spem probitatis et florem ætat's amputavit. Aiunt enim quosdam æmulos, timentes ne patris iniuriam[3]) vindicaret, veneno puerum bonæ indolis peremisse[4]), quosdam vero qui cum eo biberunt vix mortis periculum evasisse. Mortuo autem puero Meschone, tota Polonia sic lugebat, sicut mater unici mortem filii. Nec illi solummodo quibus notus erat, lamentabantur, verum etiam illi qui nunquam eum viderant lamentando feretrum mortui sequebantur. Rustici quippe aratra, pastores peccora deserebant, artifices studia, operatores opera præ dolore Meschonis postponebant; parvi quoque pueri et puellæ, servi insuper et ancillæ, Meschonis exequias lacrimis et suspiriis celebrabant. Ad extremum misera mater, cum in urna puer plorandus conderetur, una hora, quasi mortua, sine vitali spiritu tenebatur, vixque post exequias ab episcopis ventilabris et aqua frigida suscitabatur. Nullius enim regis vel principis exitium apud etiam barbaras nationes tam diutino mœrore legitur conclamatum, nec exequiæ tethrarcharum magnificorum ita lugubres celebrabantur, nec anniversarium cæsaris ita fuerit cantu lugubri celebratum. Sed de mœstitia pueri sepulti sileamus, et ad lætitiam regnaturi pueri veniamus.

Przeźr. I, *wiersz* 3 omniumque» virtutes *dodał S, ale oznaczył kropkami u spodu, jako błąd.* — 5 puerum» *niema H.* — 6 eumque» cumque *H.* — 7 fatis» satis *H.* — 8 ergo» igitur *H.* — 9 se» *niema Z i S.* — 19 Meschone» Mescone *S i H.* — 20 mater» vixit *dodał S, lecz kropkami u dołu oznaczył jako błąd.* — *Przedz.* II, *wiersz* 2 viderant» noverant *H.* — 5 opera *niema H.* — 6 Meschonis» Mesconis *S i H.* — 10 conderetur» poneretur *H.* — 13 suscitabatur» suscitatur *Z i S.* — 14 vel» et *H.* — 16 nec exequiæ» *dwa razy te słowa położył S, lecz zmazał drugi raz.* — tethrarcharum» tetharcharum *S;* thetharchar. *H.* — magnificorum» magnificum *Z i S.* — 17 celebrabantur» celebrantur *Z i S.* — 18 nec anniversarium . . celebratum *niema H.* — 19 de mœstitia» mœstitiam *H.* — 20 pueri» *niema H.*

[1]) Bogufał mówi: *filius quoque eius (Boleslai) ad propria per patruos revocatus.* Somm. II. 28. Miało to być roku 1087. [2]) Imię jej Eudoxya, jak powiada Długosz, która miała prawa jakieś do ziem czerwieńskich, mówi on bowiem: „*Cui (Miecislao) terræ ex jure consortis nuper ductæ et paterno et materno jure debebantur.*“ Hist. IV. 316. Miałażby to być siostra owych Rościsławiczów, którzy właśnie ziemie te zagarnęli po Mieczysława śmierci, i za nią mścili się na Polakach (Nestor pod rokiem 1093 i 1097)? [3]) Porównaj rozdz. 27 przyp. 2. [4]) Rocznikarz wawelski mówi: *1089 Mesko regis Boleslai filius obiit* (Rękop. str. 11).

30. *De uxoratione Wladyslavi, patris tertii Boleslavi.*

Mortuo itaque rege Bolezlavo, aliisque fratribus defunctis, Wladislavus dux solus regnavit, qui filiam Wratislavi Bohemici regis nomine Iuditham uxorem accepit, quæ filium ei tertium Bolezlavum peperit, de quo nostra intentio titulavit, ut tractatio quæ sequitur intimabit. Nunc vero, quia succincte per arborem a radice derivando transivimus, ad inserendum cathalogo ramum pomiferum et stilum et animum applicemus. Erant enim futuri pueri parentes adhuc carentes sobole, ieiuniis et orationi instantes, largas pauperibus eleemosinas facientes, quatenus omnipotens Deus, qui steriles matres facit in filiis lætantes, qui baptistam contulit Zachariæ, et vulvam aperuit Saræ, ut in semine Abrahæ benediceret omnes gentes, talem filium daret eis heredem, qui Deum timeret, sanctam ecclesiam exaltaret, iustitiam exerceret, ad honorem Dei et salutem populi regimen Poloniæ detineret. Hæc incessanter illis agentibus, accessit ad eos Franco[1]) Poloniensis episcopus consilium salutare donans, eis sic inquiens: *Si quæ dixero vobis devotissime compleatis, vestrum desiderium procul dubio fiet vobis.* Illi vero libentissime de tali causa pontificem audientes, atque magna se facturos spe sobolis promittentes, rem dicere quantocitius exorabant. Ad hæc præsul: *Est*, inquit, *quidam sanctus in Galliæ finibus contra austrum iuxta Massiliam, ubi Rodanus intrat mare — terra Provincia, et sanctus Egidius nominatur*[2]*) — qui tanti meriti apud Deum existit, quod omnis qui in eo devotionem suam ponit et memoriam eius agit, si quid ab eo petierit, indubitanter obtinebit. Ad modum ergo pueri imaginem auream fabricate, regalia munera præparate, eaque sancto Egidio mittere festinate.* Nec mora, puerilis imago cum ca-

---

Przedz. I, *wiersz* 3 itaque› *niema H.* — 5 Bohemici› Bohemiæ *H.* — 6 filium› *niema S.* — 11 cathalogo› cathelogo *S.* — 14 orationi› oracionis *Z i S.* — 18 ut› *niema S.* — 20 exaltaret, iustitiam exerceret› *niema H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 2 regimen› regnum *S i H.* — 6 compleatis› compleveritis *H.* — 10 quantocitius› quantocius *H.* — 13 terra› certa *H.* — 15 devotionem suam ponit› habet devocionem *H.* — 16 si quid› quicquid *H.*

[1]) Franka biskupa polskiego czyli kruszwickiego, nikt prócz naszego autora nie spomina. Gdy atoli w dziele Długosza: *Catalogus episcoporum Vladislaviensium seu Crusvicensium* okazuje się w tym czasie jakaś przerwa, albowiem po biskupie Andrzeju zmarłym roku 1081, dopiero w roku 1087 nastąpił Baptysta (Rękop. bibl. Oss. Nr. 619 str. 100 — 101); z drugiej strony zaś wiadomo, że około tegoż czasu, z powodu antypapieża Klemensa III, którego nasz Władysław uznawał, stolica apostolska zrzucała w Polsce biskupów i imiona ich nawet zamilczano (Gall. II. 29) a Długosz *(Hist. IV. 354)* domyślał się tylko o Czesławie biskupie krakowskim, że on do owych przez Urbana II złożonych biskupów należał (por. w nin. dz. str. 376 przyp. 1); być tedy mogło, iż jednym z takich biskupów był i Franko. [2]) *Saint-Gilles* miasteczko francuskie w Langwedocyi, 5 mil od *Arles*, sławne klasztorem i kościołem na cześć ś. Idziego wystawionym i od niego mające swoje nazwisko. Jan Szlązak autor *Chronicon Polonorum* pisanej w wieku XIV, a wydanej w Stenzla *Script. Rer. Siles.* I. 12. zowie ten klasztor klasztorem ś. Gawła: *monasterium sancti Galli.*

lice de auro purissimo fabricatur, aurum, argentum, pallia, sacræ vestes præparantur, quæ per legatos fideles[1]) in Provinciam cum
1085. huiusmodi litteris deferrentur:

Epistola Wladislai ad sanctum Egidium et ad monachos.

Wladislaus, Dei gratia dux Poloniæ, et Iuditha, legitima coniux eius, O(diloni[2]) venerabili abbati sancti Egidii cunctisque fratribus humillimæ devotionis obsequium. Audita fama, quod sanctus Egidius prærogativæ pietatis præmineat dignitate, et quod promptus sit adiutor, sibi data divinitus potestate, pro spe sobolis munera sibi nostræ devotionis offerimus, vestrasque sanctas orationes in auxilium nostræ petitionis humiliter imploramus.

31. *De ieiuniis et orationibus pro nativitate tertii Bolezlavi.*

Perlectis itaque litteris et muneribus receptis, abbas et fratres mittenti munera retulerunt, et triduanum ieiunium cum letaniis et orationibus peregerunt, divinæ maiestatis omnipotentiam obsecrantes, quatenus devotionem fidelium præsentialiter sibi tanta mittentium multoque plura voventium adimpleret, unde gloriam sui nominis apud gentes incognitas exaltaret, atque famam Egidii sui famuli longe lateque dilataret[3]). Euge, serve Dei, caput huius materiei, perfice servorum quæ poscunt vota tuorum! pro puero puerum, pro falso perfice verum; confice carnalem, retinens tibi materialem. Quid plura? Necdum

---

Przedz. I, *wiersz* 3 in Provinciam» *niema H.* — 5 sanctum Egidium et» *tak miał i S, ale ktoś później wyskrobał ostatnie głoski, chcąc zrobić* sancti Egidii, *wyskrobał też i* et. — 7 Poloniæ» Poloniensis *Z i S.* — 8 O(diloni)» *niema S i H.* — 9 Egidii» Egidio *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 31» Capitulum *Z i S*; *niema H.* — nativitate» *wyrazu tego przez skrócenie napisanego u S*, nti *nie zrozumiał poprawiacz, zmazał go więc, a napisał* donationi *po imieniu* Bolezlavi. — 2 Bolezlavi» *w tem miejscu dopisuje* Capitulum *H.* — 4 munera» *Semler w Act. Jabl. z r. 1772 tom II. str. 55 mniema, że tu wypuszczone jest słowo* sua *lub* gratias; *odnosi on bowiem* munera *do rodziców nie do mnichów.* — 8 mittentium» miptencium *H.* — 9 adimpleret» adimplent *H.* — 11 atque» et *H.* — 12 dilataret» exdilataret *miał Z, lecz później przemazano* ex; exdilataret *S.* — 13 materiei» materie *H.*

[1]) Jeden z tych posłów zwał się Piotr, a był kapelanem królowej Judyty, żony Władysława Hermana, jak świadczy Kozmas pragski *Chron.* II. 36. Długosz zowie go kanonikiem krakowskim. *Hist.* I. 305. [2]) Odilo ten, którego imię głoską początkową oznaczone tylko w rękopismie pergaminowym Zamojskich przechowało się, był wtedy opatem klasztoru ś. Idziego, jak o tem donosi Mabillon w *Annales Bened.* V. 128. [3]) Władysław Herman wywdzięczając się za łaskę doznaną, mianowicie że mu się narodził syn, pobudował mnóstwo kościołów na cześć ś. Idziego. W rękopismie Sędziwoja z Czechła na str. 36 z powodu wzmianki o Władysławie w kronice Bogufały, znajduje się na brzegu następujący dopisek z wieku XV: *Iste Wladislaus in honorem beati Egidii dotavit et fundavit ecclesiam parochialem in Clodava, ecclesiam collegiatam in honorem beati Egidii in Cracovia, aliam collegiatam in Lancicia, parochialem in Crobya et alias plures in honorem beati Egidii confessoris, ad cuius preces habuit filium.* Miechowita zaś w kronice swojej na str. 54 (wyd. z r. 1521) spomina, że były też kościoły na cześć ś. Idziego w Kcynie, w Zborowie,

ieiunium a monachis in Provincia complebatur, et iam mater in Polonia de concepto filio lætabatur. Nondum inde legati discedebant, et iam monachi dominam eorum concepisse prædicebant. Unde missi domum citius et alacrius remeantes, et præsagium monachorum certum esse probantes, de concepto filio fiunt læti, sed de voto lætiores erunt facti.

EXPLICIT PRIMUS LIBER.

LIBER SECUNDUS.

Incipit epistola.

Domino Paulo, Dei gratia Poloniensi reverendæ discretionis episcopo, suoque cooperatori immittendæ religionis Michaeli cancellario, modici dispensator obsonii paternæ venerationis ac debitæ servitutis obsequium.

Meditanti mihi de plurimis, iniecit se vestræ recordatio largissimæ caritatis vestræque fama longe lateque diffusa vobis collatæ divinitus sapientiæ ac humanitus probitatis. Sed quia plerumque capax mentis intentio concipit, quæ tarda loquendi facultas non exprimit, bonæ voluntatis intentio sufficiat pro loquela. Nam cum facit quis quod potest, tunc iniuste fit querela. Verumptamen ne tantorum virorum gloriam, tamque religiosorum memoriam prælatorum silentio præterire videamur, eorum laudibus insistendo quasi guttam de fonticulo comportare Tyberinis gurgitibus imitamur. Licet enim quod perfectum est non possit naturaliter augmentari, ratio tamen non prohibet illud scriptis laudumque præconiis venerari. Nec indecens in picturis aliquis iudicatur, si speciosis coloribus pro varietate operis niger color misceatur. In mensa quoque regum sæpe quoddam vile præsentatur edulium, quo deliciarum propellatur cottidianarum fastidium. Insuper etiam formica, cum sit camelo quantitate corporis animal inæquale, opus tamen suum exercet studiose, suis viribus coæquale. Quarum exemplo rerum inductus, balbutientis more pueritia verba formare conor, in laudem virorum per se laudabilium adhibita sine laude, vel in præconium Israhelitarum veraciter sine fraude; quorum vita laudabilis, doctrina perspicabilis, mores imitabiles, prædicatio salutaris, quorum sapientia, bicipite philosophiæ monte[1]) derivata, condensa silvarum Poloniæ sic sagaciter illustrant, ne prius triticeum fidei semen in terram humani cordis incultam spargant, donec

---

Przedz. I, *wiersz* 8 de› pro *H.* — erunt facti› sunt effecti *H.* — 11 Liber secundus› *dodał Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 14 suoque› suo quoque *H.* — immittendæ› imitende *S*; imitande *H.* — 18 iniecit› *niema H, lecz tylko miejsce próżne zostawiono.* — 19 caritatis› karitatis *Z.* — 21 humanitus› humatus *S.* — probitatis› pietatis *H.* — 22 tarda› tarde *S.* — 23 facultas› facultate *Z i S.* — 25 potest› petunt *H.* — tunc› *niema H.* — iniuste› iuste *mają rękopisma, mylnie.* — *Przedz.* II, *wiersz* 5 Licet enim› *dwa razy powtórzył S.* — 9 speciosis› pretiosis *H.* — varietate› verietate *S.* — 10 operis› magni *dodał S, ale oznaczył u dołu kropkami, jako niepotrzebne.* — misceatur› insereatur *Z i S.* — 15 suis› *niema H.* — 22 quorum› *tu S dodał powtórnie* vita laudabil. *ale kropkami odznaczył.*

w Gebułtowie i w Czernielowie. Około tegoż czasu założył Władysław I, król węgierski, na cześć ś. Idziego opactwo reguły ś. Benedykta w Węgrzech w żupaństwie Semigeńskiem. Ob. *Bel. Math. Compend. Hung. geographicum; Posonii* 1777 str. 178.

[1]) *Persii Prol.*

inde spinas et tribulos verbi divini ligonibus radicitus exponant, similes existentes homini patri familias, scienti de thesauro proferre nova et vetera, vel Samaritano, vulnerati plagas alliganti vinumque desuper et oleum infundenti; qui triticum quoque conservis fideliter distribuunt ad mensuram, et talentum non abscondunt, sed dividunt ad usuram. Sed cur mutus fari nititur de facundis, vel ingenii puer parvi cur implicat se tam profundis? Parcat tamen ignorantiæ, parcat et benivolentiæ, magni patres, vestræ discretio sanctitatis, nec perpendat, quid vel quantumlibet sui laboris offert, sed quid captat nostræ desiderium facultatis[1]*). Nam cum potenti pauper amicus quantumlibet sui laboris minimum amministrat, non donum sed dantis affectum perpendens, illud recipere magno pro munere non recusat. Igitur opusculum, almi patres, stilo nostræ pusillanimitatis ad laudem principum et patriæ nostræ pueriliter exaratum suscipiat et commendet excellens auctoritas et benivolentia vestræ mentis, quatenus Deus omnipotens bonorum temporalium et æternorum vos amplificet incrementis.*

Explicit epistola. Incipit epilogus.

Nobis astate, nobis hoc opus recitate!
Per vos, si vultis, opus est laudabile multis.
Non est mirum, a labore si parum quievimus,
Tempus erat quiescendi, tot terras transivimus,
Neque coptum iter bene cognitum habuimus,
Sed per illos qui noverunt paulatim inquirimus.
Exurgamus iam de sompno[2]), nam satis dormivimus,
Vel unius iam diei viam inquisivimus;
Hac expleta de futura satis cogitabimus.
Duce Deo prosequamur quod interposuimus,
Persolvamus quod frequenter supra titulavimus,
Et addamus si quid nimis ignoranter diximus.

INCIPIT SECUNDUS LIBER.

1. *Tertii Bolezlavi primo de nativitate.*

1085. Natus igitur puer Bolezlavus in die festo sancti Stephani regis fuit[3]), mater eius vero subsequenter infirmata, nocte dominicæ nativitatis occubuit. Quæ mulier in pauperes et

Przedz. 1, *wiersz* 2 existentes» existunt *H.* — homini» hominum *Z i H.* — 4 vulnerati» vulnerato *H.* — 5 desuper et oleum» Dei super e. o. *H*; et oleum desuper *S.* — 6 fideliter» *niema H.* — 7 absconduntˇ» abscondit *S.* — 9 vel ingenii.... profundis» *niema H.* — 12 quantumlibet» *jeszcze raz* libet *dodał S, przez omyłkę.* — *Przedz.* II, *wiersz* 9 commendet excellens» commendat extollens *H.* — 15 epilogus» epilogum *Z i S.* — 16 Non est mirum.... quiescendi» N. e. a labore si parum etc. *H.* — 22 de» a *H.* — 23 quod» qui *Z. S i H.* — 25 nimis» minus *S.* — 27 primo de nativitate» *niema H.*

[1]) *Sigeb. Gembl. Vit. Deodor. Epist.* u Pertza IV. 463. [2]) *Paul. ad Rom.* 13. 11. [3]) Świętego Stefana króla przypadało 20 sierpnia; zaś Stefana męczennika 26 grudnia.

captivos ante diem præcipue sui obitus opera pietatis exercebat, et multos christianos de servitute Iudeorum suis facultatibus redimebat. Illa mortua, Wladizlavus dux, quia homo gravis ægerque pedibus erat, et ætate parvulum habebat, sororem[1]) imperatoris tertii Henrici, uxorem prius Salemonis Ungariæ regis, in matrimonium desponsavit, de qua nullum filium sed tres filias procreavit, una quarum in Rusia viro nupsit, altera vero suum sacro velamine caput texit, tertiam vero suæ gentis quidam sibi counivit[2]). Sed ne tanti pueri parentem nudo sermone transeamus, aliquo eum ornamento militiæ vestiamus. Igitur Polonorum dux Wladizlavus Romanorum imperatori maritali connubio counitus, de Pomoranis, succurrentibus suis, castrum eorum obsidendo triumphavit[3]), eorumque contumaciam suis sub pedibus conculcando annulavit, eiusque victoriæ gaudium Dei genitricis assumptio generavit. Quibus victis, civitates eorum et municipia infra terram et circa maritima violenter occupavit, suosque vastaldiones et comites in locis principalibus et munitioribus ordinavit. Et quia perfidiæ paganorum omnino voluit insurgendi fiduciam amputare, suosmet prælatos iussit nominato die in hora constituta omnes in meditullio regni munitiones concremare. Quod ita factum fuit. Nec sic tamen gens rebellis edomari potuit. Nam quos Setheus eis præfecerat, qui tunc militiæ princeps erat, partim pro eorum noxa peremerunt, nobiliores vero, discretius et honestius se habentes, vix amicorum assensu fugerunt.

2. *De bello cum Pomeranis.*

At Wladislavus dux, illatæ suis iniuriæ reminiscens, cum forti manu terram eorum ante quadragesimam introivit, ibique ieiunii plurimum adimplevit. Expleta itaque ibi ieiunii parte quam plurima, Stetin, urbem terræ populosiorem et opulentiorem, ex improviso in- 1091 marc. 2.

Przedr. I, *wiersz* 5 ægerque» debilisque *H.* — parvulum» *to jest* parvulum filium; *rękopisma mają* parvulus, *mylnie.* — 7 in matrimonium» *niema H.* — 9 procreavit» generavit *H.* — 10 altera» una *Z i S.* — 11 tertiam vero» unam autem *Z i S;* tertia *H.* — 19 conculcando» *niema Z i H.* — 20 Dei» *niema H.* — *Przedr.* II, *wiersz* 1 circa» *dodał poprawiacz w S; niema H.* — 3 principalibus» principalioribus *H.* — 7 regni» terræ *H.* — 8 ita» sic *H.* — fuit» est *H.* — 9 Setheus» Szeczecheus *H.* — 10 præfecerat» preferebat *H.* — 11 erat» *niema H.* — 13 assensu» consensu *H.* — fugerunt» fugaverunt *H.* — 15 De bello cum Pomeranis» *nadpis dodany przez Bandtkiego; niema go w rękopismach tylko miejsce próżne.* — 16 illatæ» intale *S.* — 20 Stetin» summi *Z i S: niema H. Pertz robiąc tę poprawkę, uważa że wyraz* summi *i* Stetin *w skróceniu napisane, bardzo podobne są do siebie.* — urbem» *niema Z i S.* — populosiorem» populo priorem *H; niema S.*

Kozma pragski powiada: że Judyta dnia 23 grudnia roku 1085 urodziła Bolesława, a 25 grudnia umarła. *Chron.* II. 36. Podanie jego jest wiarogodniejsze.

[1]) na imię Judytę. Ob. *Registr. Greg. VII. lib. II.* 44. [2]) Świętopełk xiążę pomorski, o którym sam autor niżej w xiędze III rozdziale 26 mówi, że był *genere propinguus* Bolesława Krzywoustego. [3]) Rocznikarz wawelski (rękop. str. 11) zapisał to zdarzenie pod rokiem 1091: *Wladizlaus cognominatus Hermannus, dux uicit Pomoranos ad Rechen.* Taksamo ma rocznik Sandka w rękopismie puławskoparyskim str. 15.

travit, indeque prædam inmensam et captivos innumerabiles congregavit. Cumque iam cum sua præda nichil dubitans remearet, iamque securus sui regni finibus propinquaret, Pomorani subito subsequentes eum super fluvium Nacla[1]) invaserunt, bellumque cum eo pridie kwiet. 5. palmarum cruentum et luctuosum partibus utrisque commiserunt. Illud enim prœlium hora quasi diei tertia est inceptum, vespertino vero crepusculo difinitum. Pomorani tandem pro munitione noctis caliginem induerunt, Poloni vero campum victoriæ Drzu[2]) vocabulo tenuerunt. In dubio enim pependit, utrum christianorum lues an paganorum ibi extiterit. Quod flagellum Deus, ut credimus, omnipotens in transgressoribus observantiæ quadragesimalis ad correctionem exercuit, sicut quibusdam postea de ipso liberatis periculo revelavit. Et quia luctuosa et dampnosa, sicut dictum est, victoria multis erat; diesque dokwiet. 13. minicæ resurrectionis imminebat, vicit ratio redeundi consilium dantium persequendi.

3. *Obsidio castri Nakiel.*

Itemque de Bohemia tribus aciebus in auxilium evocatis, Pomoraniam invadit Wladislavus circa sancti solempnia Michaelis. Ibique castrum Nakyel[3]) obsidentibus inaudita mirabilia contingebant, quæ singulis eos noctibus armatos et quasi in hostes pugnaturos terroribus agitabant. Cumque talem delusionem diutius paterentur, et quidnam illud esset vehementius mirarentur, una nocte pavore solito concitati, longius a castris exeuntes, nocturnas umbras quasi palpitantes, delusi hostium vicissitudine, sequebantur; interim vero oppidani properanter de propugnaculis descenderunt, eorumque machinas partemque stationis combusserunt. Itaque Poloni cum se nichil profecisse nec se bellum invenisse conspicerent, et cum magna pars exercitus, præsertimque Bohemi, victualia non haberent, incassum labore consumpto redierunt. Sicque Pomorani contra Poloniam paulatim in superbia sunt erecti, per puerum Martis, quem cha-

---

Przedz. I, *wiersz* 1 indeque» ibique *H.* — 6 Nacla» *imię to podaje wyraźnie Chron. Princ. Polon. u Stenzla SS. Rer. Sil. I. 64*; *zna je i Długosz*; *rękopisma Z i S mają mylnie* unda, *zaś* quendam *H.* — 7 palmarum» palmas *Z i S.* — et luctuosum» inluctuosum *S.* — 9 diei» die *Z i S.* — 10 difinitum» est disruptum *H.* — tandem» tamen *H.* — 12 Drzu» Drzy *H.* — 14 lues» vires *H.* — ibi» ubi *S.* — extiterit» extiterint *H.* — 15 Quod» Quis *S.* — 16 quadragesimalis» XLme *H.* — 17 exercuit» exeruit *S.* — 21 resurrectionis» reseruacionis *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 Obsidio.... Nakiel» *nadpis Bandtkiego*; *rękopisma nie mają go.* — 2 Bohemia» Bohemis *H.* — 4 in auxilium.... Michaelis» inacubilium evocatis W. circa s. sollempnia Michaelis *H* — 5 castrum» *niema H.* — Nakyel» Nakel *S.* — 7 in» *niema S.* — 11 castris» castro *H.* — 11 nocturnas umbras quasi palpitantes» nocturnas quasi umbras papitantes *H.* — 12 delusi» *niema H.* — 13 interim» iterum *S.* — 14 properanter» properantes *Z.* — de» *niema H.* — propugnaculis» propugnaculum *H.* — 17 profecisse» fecisse *H.* — 19 haberent» habuerunt *S.* — 20 redierunt» reduerunt *H.* — 21 superbia» superbiam *H.* — 22 Martis» matris *S.*

[1]) Tak tu nazwana rzeka Noteć. Ob. F. W. Bartholda *Gesch. von Rüg. u. Pom.* I. 428. [2]) Może Drezdenko, po niemiecku *Driesen.* [3]) Nakło nad rzeką Notecią.

lamo pingimus, extirpandi. Sed ne lætam exenterare materiam videamur, malorum invidiam potius quam detractionis infamiam patiamur. Nec absurdum ullatenus ulli discreto videatur, si in hac historia cum legitimo concubinæ filius inducatur. Nam in historia principali duo filii Abrahæ memorantur, sed ab invicem a patre pro discordia separantur, ambo quidem de patriarchæ semine procreati, sed non ambo iure patrimonii coæquati.

4. *De Zbigneo rebelli.*

Igitur Zbignevus, a Wladislavo duce de concubina progenitus, in Cracoviensi civitate adultus iam ætate litteris datus fuit, eumque noverca sua in Saxoniam docendum monasterio monialium transmandavit. Eo tempore Setheus palatinus comes, vir sapiens, nobilis et formosus erat, sed avaritia excecatus, multa crudelia et inportabilia exercebat. Alios scilicet vili occasione transvendebat, alios de patria propellebat, ignobiles vero nobilibus præponebat. Unde multi sua sponte, non coacti, fugiebant, quia idem sese pati sine culpa metuebant. Sed qui prius fugitivi, per diversa vagabantur, Brethizlavi ducis consilio in Bohemia congregantur. Sicque Bohemorum callidítate quosdam pretio conduxerunt, qui Zbigneum furtim de claustro monialium extraxerunt. Recepto ergo Zbigneo, in Bohemia fugitivi legationem in hæc verba comiti mittunt nomine Magno Wrotislavensi: *Nos quidem, comes Magne, quoquomodo Zethei contumelias in exilio positi toleramus, sed tibi, Magne, cui nomen ducatus est plus dedecori quam honori, lacrimabiliter condolemus, cum laborem honoris, nec honorem habeas, cum pristaldis*[1]) *Zethei dominari non audeas; sed si iugum servitutis de cervice volueris excutere, festina puerum quem habemus in clipeum defensionis recipere.* Et hoc totum dux Bohemicus suggerebat, qui libenter discordiam inter Polonos seminabat. Hoc audito Magnus diu inprimis hæsitavit, sed communicato consilio maioribus et laudato, verbis eorum eum recipiens acquievit. Pro quo facto Wladislavus, pater eius, contristatur, sed Zetheus cum regina multo magis conturbatur. Igitur legatum Magno Wratislaviensisque magnatibus regionis transmiserunt, sciscitantes, quid hoc esset, quod Zbignevum cum fugitivis sine patris imperio recepissent, si rebelles existere vel obedire sibi vellent.

Przedz. I, *wiersz* 4 discreto» discrecio *S.* — 7 ab» ad *Z i H.* — 12 De Zbigneo rebelli» *dodał Bandtkie; rękopisma nie mają tego nadpisu.* — 13 Igitur» *niema H.* — Zbignevus» Zbigeuus *S.* — 15 litteris» lectis *S.* — eumque» cumque *H.* — 18 Setheus» Stephanus *S*; Szeczeus *H.* — vir» *dodają tu* quidam *Z*; quidem *H.* — 22 vero» *niema H.* — præponebat» præferebat *H.* — 23 multi» multa *H.* — 24 sese» *drugie* se *dodał poprawiacz w S.* — 26 Brethizlavi» Brzeczslai *H.* — *Przedz* II, *wiersz* 1 Sicque» ideoque *H.* — 2 Zbigneum» Sbigneum *S.* — 3 claustro» monasterio *H.* — 4 ergo» *niema H.* — 5 legationem» letagacionem *S.* — 6 Magno» Quorum *H.* — 7 Magne» *niema H.* — 9 dedecori» *tak ma Chron. Princ. Pol. u Stenzla str. 65*; decori *Z. S i H.* — lacrimabiliter» lacrimabilitus *S.* — 11 nec» non *H.* — Zethei» Zetheus *Z. S i H.* — 21 sed» et *S.* — 22 legatum» legato *H.* — Wratislaviensisque» Wratislao *H.* — 23 magnatibus» magnatibusque *H.* — 24 Zbignevum» Sbigneum *S i H.* — 26 si» sed *Z. S i H.* — vellent» vellet *H.*

[1]) woźnymi.

Ad hæc Wratislavienses unanimiter responderunt, non se patriam Bohemicis vel alienis nationibus tradidisse, sed domini ducis filium suosque fugitivos recepisse, seseque vel domino duci legitimoque filio suo Bolezlavo in omnibus et per omnia fideliter obedire, sed Setheo suisque malis operibus modis omnibus contraire. Populus autem legatum lapidare volebat, quia Sethei partes falsis ambagibus defendebat. Unde multum Wladislavus indignatus, et Setheus ira nimis inflammatus,
1003. Wladislavum Ungariæ regem et Brethislavum Bohemiæ ducem in auxilium sibi contra Wrathislavienses mandaverunt, unde plus dedecoris et dampni quam honoris et proficui habuerunt[1]). Nam Setheum rex Wladislavus vinctum secum in Ungariam transportasset, ni pro salute cum parvulo Bolezlavo transfugisset. Cumque nichil virtute contra Wrathislavienses potuissent proficere, quia sui contra suos bellum gerere noluissent, pacem invitus cum filio pater fecit, eumque tunc primum suum filium appellavit. Reversus interim de Polonia, quo fugerat Setheus, maiores inter eos callide promissis et muneribus attemptabat, eosque paulatim in partem inflectebat. Ad extremum vero pluribus inflexis cum exercitu dux Wladislavus ad urbem Wratislaviensem accedebat, iamque castra sibi reddita per circuitum obtinebat; Zbigneus vero videns sibi proceres intus et extra defecisse, durum intelligens se contra stimulum calcitrasse, vulgi fidei vitæque suæ diffidens, de nocte fugit, fugiensque castrum Crusviez, militibus opulentum, ab oppidanis receptus introivit.

5. *De castro Cruszwic expugnato et deleto.*

At pater dolens eum impune sic evasisse, Crusvicienses eumque contra se ipsum recepisse, cum eodem exercitu Zbignevum fugientem prosequitur, totisque viribus Crusviciense castrum aggreditur. Zbignevus vero convocata multitudine paganorum, habensque septem acies Crusviciensium, exiens de castro cum patre dimicavit, sed iustus iudex inter patrem et filium iudicavit. Ibi namque bellum plus quam civile[2]) factum fuit, ubi filius adversus patrem, et frater contra fratrem arma nefanda tulit. Ibi, spero, miser Zbignevus paterna maledictione quod futurum erat promeruit; ibi vero Deus omnipotens Wladislavo duci misericordiam tantam fecit, quod innumerabilem

---

Przedz. I, *wiersz* 1 unanimiter› *niema H.* — 2 vel› et *H.* — 3 nationibus› *niema H.* — 4 seseque› seque *H.* — 5 suo› eius *H.* — 8 legatum› *S przez omyłkę dodał* obedire, *lecz zmazał później.* — 9 volebat› *niema H.* — 10 multum Wladislavus› nimis Wlad. *H.* — 12 Brethislavum› Brzeczslaum *H.* — 13 contra› in *H.* — 14 plus› *niema H.* — 16 Setheum› Zecheum› *H.* — rex Wladislavus› *niema H.* — 17 transportasset› *niema H.* — 18 pro› *niema S.* — 19 nichil› non vel *H.* — 21 invitus› intus *S.* — 23 de Polonia› de loco *Chron. Princ. Polon. u Stenzla str. 66.* — 26 eosque› eos *Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 3 accedebat› accedat *H.* — iamque› iam *H.* — 5 durum› dirum *S.* — 8 Crusviez› Cruszwicz *zawsze tak pisze H.* — 11 De castro.... deleto› *Bandtkie daje ten nadpis; w rękopismach Z i S jest tylko próżne miejsce, a H nie ma i tego.* — 14 fugientem› fugiens *H.* — 16 convocata› commixta *H.* — 19 patrem› pace *S i H.*

[1]) Por. Kozmy pragskiego *Chron.* III. 1. [2]) Lukana Fars. I. 1.

de hostibus multitudinem interfecit, et de suis sibi paucissimos mors ademit. Tantum enim humani cruoris sparsum fuit, tantumque cadaverum in lacum castello contiguum corruit, quod ex eo tempore piscem illius aquæ comedere quisque bonus christianus exhorruit. Sicque Crusvicz, divitiis prius et militibus opulentum, ad instar pæne desolationis est redactum. Igitur Zbigneus in castrum fugiens cum paucissimis liberatus, utrum vitam perdat an membrorum aliquod est incertus. At pater iuventutis stultitiam non ulciscens, ne paganis dubitans vel alienis gentibus adhæreret, unde magis periculum immineret, pro vitæ memorumque salute quæsita fide concessa, secum illum in Mazoviam transportavit, eumque carcere in castro Sethei aliquanto tempore maceravit. Postea vero in consecratione Gneznensis ecclesiæ interventu episcoporum et principum eum advocavit, eorumque precibus gratiam quam perdiderat acquisivit.

6. *Miraculum de sancto Adalberto.*

Et quoniam ecclesiæ mentio Gneznensis in hoc fieri forte contigit, non est dignum præterire miraculum[1]), quod in vigilia dedicationis pretiosus martir Adalbertus et paganis et christianis ostenderit. Accidit autem eadem nocte, in quoddam castrum Polonorum quosdam traditores eiusdem castri Pomoranos sursum funibus recepisse, eosque receptos in propugnaculis diem crastinum ad oppidanorum perniciem expectasse. Sed ille qui semper vigilat, nunquam dormitabit, oppidanos dormientes sui militis Adalberti vigilantia custodivit, et paganos in insidiis christianorum vigilantes armorum terror spiritualium agitavit. Apparuit namque quidam super album equum Pomoranis armatus, qui gladio eos extracto territabat, eosque per gradus et solium castri præcipites agitabat. Sicque procul dubio castellani, clamoribus paganorum et tumultibus excitati, defensione gloriosi martiris Adalberti ab imminenti sunt mortis periculo liberati. Hæc ad præsens de sancto dixisse sufficiat, et ad intervallum superius nostræ stilus intentionis incipiat.

7. *De divisione regni inter utrumque filium.*

Igitur Gneznensi basilica consecrata, et Zbignevo gratia patris impetrata, Wladislavus dux ambobus filiis suum exercitum commendavit,

---

Przedz. I, *wiersz* 4 in lacum› *niema H.* — 7 prius› primum *H.* — 10 paucissimis› est *dod. H.* — utrum› *niema Z i S.* — 13 unde› *tak poprawia Bandtkie;* unum *mają rękopisma.* — 15 concessa› concesse *H.* — 19 et› ad *S.* — 20 eorumque precibus› et in conspectu eorum *H.* — 23 Miraculum de sancto Adalberto› *tak ma H; Z i S nie mają tego nadpisu.* — 24 quoniam› quia *H.* — 25 forte› *na brzegu dodał S.* — in hoc.... contigit› hic facta est *H.* — 26 quod› *niema H* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 et paganis› et a paganis *H.* — et chr.› et a chr. *H.* — 5 funibus› finibus *H.* — 6 propugnaculis› crastinum *H.* — oppidanorum› oppidanarum *Z i S.* — 7 Sed› At *H.* — 10 in› *niema Z i S.* — christianorum› Christi *H.* — 11 vigilantes armorum terror› *niema H.* — 12 Apparuit› aperuit *S.* — 15 agitabat› agitavit *H.* — 19 sufficiat› sufficit *Z i S.* — 20 ad intervallum› ab intervallo *H.* — 21 incipiat› incipiatur *H.* — 23 De divisione.... filium› *tak ma H; Z i S nie mają tego nadpisu.* — 24 Gneznensi› Gneznensis *Z i S.* — basilica› ecclesia *H.*

[1]) Sall. Jug. 79.

et in Pomoraniam eos in expeditionem delegavit. Illi autem abeuntes, et quale nescio concilium capientes, inperfecto negotio ex itinere redierunt. Unde pater nescio quid suspicans, confestim inter eos regnum divisit, sed de manu tamen sua sedes regni principales non dimisit. Sed quid in divisione cuique contigerit, enumerare nobis imminet onerosum, neque multum hoc audire vobis fuerit fructuosum.

8. *Ulterior huius divisionis dispositio.*

Interrogatus autem pater a principibus, quis eorum excellentius emineret in legationibus mittendis et suscipiendis, in exercitu convocando et conducendo, et in tanti regni dispensatione multimoda, sic respondisse fertur: *Meum quidem est, ut hominis senis et infirmi, regnum inter eos dividere, ac de præsentibus iudicare; sed alterum alteri prærogare, vel probitatem et sapientiam eis dare, non est meæ facultatis, sed divinæ potestatis. Hoc autem unum cordis mei desiderium vobis possum aperire, quod discretiori ac probiori in terræ defensione et hostium inpugnatione volo vos omnes post mortem meam unanimiter obedire. Interim vero, sicut divisum eis regnum, partem suam quisque retineat. Post obitum quidem meum Zbigneus cum hoc quod habet Mazoviam simul habeat, Bolezlavus vero, legitimus filius meus, in Wratislaw et in Cracovia et in Sandomir sedes regni principales obtineat. Ad extremum autem, si ambo probi non fuerint, vel si forte discordiam habuerint, ille qui externis nationibus adhæserit et eas in regni destructionem induxerit, privatus regno, patrimonii iure careat; ille vero solium regni lege perhenni possideat, qui honori terræ melius et utilitati provideat.* Facta autem, ut dictum est, regni divisione, habitaque patris luculenta satis oratione, puerorum quisque suam regni portionem visitavit, eorum vero pater semper in sua Mazovia libentius habitavit.

9. *De ætate puerili Boleslai.*

Interim ne sit alicui aliquatenus admirandum, si quid scripserimus de Bolezlavi puericia memorandum. Non enim, sicut assolet plerumque lascivia puerilis, ludos inanes sectabatur, sed imitari strennuos actus ac militares, in qua puer poterat, nitebatur. Et quamvis sit puerorum nobilium in canibus et in volucribus delectari, plus tamen solebat Bolezlavus adhuc puerulus in militia gratulari.

Przedz. I, *wiersz* 1 et› *niema S.* — 9 Sed quid.... fuerit fructuosum› *niema H.* — 12 Ulterior. .. dispositio› *dodaje Bandtkie; Z i S tego nadpisu nie mają, zostawiają jednak próżne miejsce; H opowiada bez przerwy.* — 15 mittendis› immitendis *S.* — 20 prærogare› prerogans *H.* — 22 potestatis› voluntatis *H.* — 27 partem› potestatem *Z.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 quisque› unusquisque *H.* — 2 habeat› habebit *H.* — 4 Wratislaw› Wratislavia *H.* — Sandomir› Sudomir *S.* — 5 obtineat› obtinebit *H.* — 7 externis› exterius *S.* — 11 Ad extremum autem.... utilitati provideat› *niema H.* — Facta› Effecta *S.* — 12 ut dictum est› hac *H.* — 13 habitaque patris.... oratione› *niema H.* — puerorum quisque› quisque puerorum *H.* — 14 portionem› partem *H.* — eorum vero› eorumque *H.* — 18 De ætate puerili Boleslai› *nadpis ten dodał Bandtkie; rękopisma Z i S nie mają go; cały ten rozdział nie znajduje się w H.* — 19 aliquatenus› aliquaneus *S.*

Nondum enim equum ascendere vel descendere suis viribus prævalebat, et iam invito patre, vel aliquotiens nesciente, super hostes in expeditionem dux militiæ præcedebat.

10. *Zeczech et Boleslaus Moraviam vastaverunt.*

Nunc vero quoddam eius initium puerilis militiæ depingamus, et sic paulatim de minoribus ad maiora transcendamus. Sicut notum est, dux Wladislavus, senio gravis et ætate, Setheio palatino comiti suum exercitum committebat, eumque pugnaturum vel terras hostium vastaturum delegabat. Unde cum esset Moraviam invasurus, ivit cum eo puerulus solo nomine pugnaturus. Illa vice partem Moraviæ maximam destruxerunt, indeque prædam multam et captivos adduxerunt, ac sine belli discrimine vel itineris redierunt.

11. *Bolezlavus puer interfecit aprum.*

Multa possem de audacia huius pueri scriptitare, nisi tempus iam instaret ad summam operis properare. Tamen quoddam in occulto non permittam latitare, cum sit dignum ad exemplum probitatis rutilare. Quadam vice puer Martis ad gentaculum in silva residens, aprum immanem transeuntem ac densitatem silvæ subeuntem vidit, quem statim de mensa surgens, assumpto venabulo subsecutus, sine comite vel cane præsumptuosus invasit. Cumque feræ silvestri propinquasset, et iam ictum in eius gutture vibrare voluisset, ex adverso quidam miles eius occurrit, qui vibratum ictum retinuit, et venabulum ei auferre voluit. Tum vero Boleslavus ira, immo audacia stimulatus, geminum duellum mirabiliter, humanum scilicet et ferinum, singulariter superavit. Nam et illi venabulum abstulit, et aprum occidit. Ille vero miles postea cur hoc fecerit requisitus, se nescivisse quid egerit est professus, et ob hoc tamen est ab eius gratia longo tempore sequestratus. Ille vero puer inde rediit fatigatus, et vix tamen vires obtinuit ventilatus.

12. *Bolezlavus ursum interfecit.*

Aliud quoque factum eius puerile huic simile non tacebo, quamvis noverim, quia æmulis non per omnia complacebo. Idem puer cum paucis in silva deambulans, in eminentiori loco forte constitit, ac deorsum huc illucque contemplans, ursum ingentem cum ursa colludentem prospexit. Quo viso, statim aliis prohibitis in planitiem descendit, ac solus et intrepidus equo sedens cruentas feras adivit, ursumque contra se conversum brachiis erectis venabulo perforavit. Quod factum satis fuit illic astantibus ammirandum, et non videntibus pro tanta audacia pueri recitandum.

Przedz. I, *wiersz* 2 iam› etiam *Z.* — 6 Zeczech .... vastaverunt› *nadpis dodał Lengnich; rękopisma nie mają go.* — 7 eius› pueri Boleslai *H.* — 11 Setheio› Zachero *H.* — exercitum› exercicium *S.* — 14 Moraviam› Moriam *S.* — 17 adduxerunt› abduxerunt *H.* — 20 Bolezlavus .... aprum› *nadpis dodał Lengnich; rękopisma nie mają go.* — 23 Tamen› Cum *S.* — 26 gentaculum› genticulum *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 5 Tum› Cum *H.* — 14 vires› *niema H.* — ventilatus› etc. *dodaje H.* — 16 Bolezlavus .... interfecit› *dodał Bandtkie; rękopisma nie mają tego nadpisu.* — 18 æmulis› exaulis *S.* — 19 quamvis noverim .... complacebo› *niema H.* — Idem› namque *dod. H.* — 23 colludentem› colludere *S i H.* — 25 feras› bestias *H.*

13. *Bolezlavus in hosticum procurrit.*

Interea Boleslavus, martialis puer, viribus et ætate crescebat, nec, ut assolet ætas puerilis, luxui vel vanitatibus intendebat, sed ubicumque hostes prædas agere sentiebat, illuc impiger cum coævis iuvenibus properabat, et plerumque furtim cum paucis terram hostium introibat, villisque combustis captivos et prædam adducebat. Iam enim ducatum Wratislaviensem, puer ætate, senex probitate retinebat, necdum tamen militare gaudium attingebat. Unde quia spes in eo iuvenis bonæ indolis pullulabat, iamque magnum in eo gloriæ signum militaris apparebat, omnes eum principes diligebant, quia futurum in eo magnum aliquid perpendebant.

14. *Bolezlavus Pomoranos oppugnat.*

Idem vero puerulus, Martis prole progenitus, quadam vice super Pomoraniam equitavit, ubi iam evidentius famam sui nominis propalavit. Namque castrum Mezyriecze[1]) tantis viribus obsedit, tantoque impetu assultavit, quod paucis diebus oppidanos deditionem facere coartavit. Ibi quoque dapifer Woyslavus in vertice tale signum audaciæ comparavit, quo vix eum extractis ossibus operatio sagax medici liberavit.

15. *Quomodo bellum gesserit in Pomorania.*

Inde regressus quieti militum aliquantulum indulsit, eosque statim illuc puer laboriosus reduxit. Qui regionem barbarorum subiugare concupiscens, prædas agere prius vel incendia facere non conatur, sed eorum munitiones vel civitates obtinere vel destruere meditatur. Igitur gressu concito quoddam nobile satis ac forte castrum obsessurus invasit, quod tamen eius primum impetum non evasit, unde prædam multam et captivos egit, bellatores vero sententiæ bellicæ redegit. Et quo magis armari debuit, eo sibi maiorem invidiam cumulavit et inimicorum insidias ad suum interitum provocavit.

Przedz. I, *wiersz* 1 Bolezlavus .... procurrit» *dodał Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 3 ætas» estas *S.* — 6 cœvis» coæquævis *Z*; coæquanis *S.* — 7 plerumque» plerum *S.* — 11 militare» militarem *Z i S.* — 13 pullulabat» pullulavit *H.* — magnum» *niema II.* — 18 Bolezlavus .... oppugnat» *dodał Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 19 Martis» in artis *S*, *mylnie.* — 22 Mezyriecze» Mezyrtecze *Z*; Meczirzieczye *S.* Medzyrzecz *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 tantoque impetu assultavit» *niema II.* — 2 quod» in *dodał II.* — oppidanos deditionem facere coartavit» oppidanos ad deditionem compulit *H.* — 6 Ibi quoque .... liberavit» *niema H.* — 8 Quomodo .... in Pomorania» *dodał Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 14 Inde regressus .... meditatur» *niema II.* — 15 Igitur gressu concito quoddam» Aliud quoque *H.* — ac» et *H.* — 16 castrum» gradu concito *dodał w tem miejscu II.* — 19 redegit» redagit *Z.* — 21 Et quo magis . provocavit» *niema H.*

[1]) Międzyrzecz na Pomorzu, por. Wincentego kronikę I. str. 168 i Długosza Hist. IV. 330. Tak rozumiem to miejsce z Kanngiesserem i Bartholdem *Gesch. von Pomm. u. Rüg.* I. str. 430. Koepkemu zdaje się, że tu mowa o Międzyrzeczu w Poznańskiem, zwanym dziś z niemiecka: *Meseriz.*

16. *Machinationes Zethei.*

Interea namque Zetheus multas, ut ferunt, ipsis pueris insidias prætendebat, ac paternum animum ab affectu filiorum multis machinationibus avertebat. In castellis etiam puerorum partibus deputatis aut sui generis aut inferioris, quibus dominarentur, comites vel pristaldos præponebat, eosque pueris inobedientes existere versuta calliditate commovebat. Ambobus siquidem fratribus infestus insidiator existebat, sed magis tamen Bolezlavum legitimum et acrem animo, post patrem regnaturum, suo infortunio metuebat. Ipsi vero fratres iusiurando se coniunxerant et inter se signum fecerant, quod, si Zetheus eorum alteri machinaretur insidias, alter alteri subvenire cum totis viribus suis nullius moræ pateretur inducias. Contigit autem, nescio vel calliditate vel rei veritate, ducem Wladislavum Bolezlavo puero mandavisse, se Bohemos in Poloniam introituros, prædam facturos ab exploratoribus audivisse, quapropter oporteret eum ad locum citissime determinatum properare, et comites sui ducatus, quos Zetheus præfecerat et in quibus puer nullatenus confidebat, in auxilium advocare. Puer vero paternis iussionibus credulus, ad locum constitutum cum suis collateralibus festinus nihilque dubitans incedebat, sed cum eo tamen comes Woyslavus, cui erat commissus, non pergebat. Unde unus ad alium invicem susurrantes, utpote signum traditionis suspicantes: *Non es*, inquientes, *sine causa periculi, quod pater tuus te præcepit ad locum solitudinis ambulare, et insidiantes vitæ tuæ Zethei familiares et amicos illuc in auxilium advocare. Scimus enim et certi sumus, quia Zetheus totam progeniem teque maxime nititur, ut heredem regni, modis omnibus abolere, solusque totam sub manu sua captam Poloniam retinere, insuper etiam Woyslavus comes, cui commissi sumus, qui propinquus est Zetheo, nobiscum procul dubio advenisset, ni machinamentum aliquod nobis fieri cognovisset. Unde necesse est, citissime nos consilium aliquod invenire, quo possimus istud periculum nobis imminens præterire.* His dictis puer Bolezlavus vehementissime metuebat, totusque sudore manantibus affluebat. Accepto itaque convenienti satis consilio, secundum ingenium puerile velocitus ad Zbignevum, ut ad se cum suis quantocitius in auxilium properaret, cum signo constituto transmiserunt, ipsique statim ad urbem Wratislaviensem, ne præoccuparetur ab insidiatoribus æmuli redierunt. Regressus ergo puer Boleslavus, inprimis maiores et seniores civitatis, deinde totum populum in concionem advocavit, eisque, quas a Zetheio patiebatur insidias ex ordine sicut puer cum lacrymis enarravit. Illis e contra præ pietate pueri lacrimantibus, et iram indignationis in

---

Przedr. I, *wiersz* 1 Machinationes Zethei» *nadpis dodany przez Bandtkiego, nie mają go rękopisma Z i S, zaś II cały ten rozdział opuszcza.* — 14 coniunxerant» coniunxarint *S.* — 15 fecerant» facerint *S.* — 21 introituros» introaturos *Z.* — 27 collateralibus» collateribus *S.* — 28 festinus» festinans *II* — *Przedr.* II, *wiersz* 7 teque» te *S.* — 10 insuper» et insuper *S.* — 13 ni» in *Z.* — 25 Wratislaviensem» *S zamylił się tu i wpisał*: dolore cordis intrinsecus tacta paulisper convenit, erumpensque statim; *przemazał jednak te słowa, bo one niżej, nie tu należą.* — 25 ergo» igitur *S.* — 26 civitatis» civitates *Z i S.*

Zetheum absentem verbis ignominiosis iactantibus, Zbignevus cum paucis, nondum collecta multitudine, properando adveniens, orationem fratris, ut litteratus et maior ætate, rethorice coloravit, ac populum tumultuantem ad fidelitatem fratris et contrarietatem Zethei luculenta oratione sequenti vehementer animavit: *Ni vestræ fidei*[1]*, cives, stabilitas inviolabilis nostris antecessoribus nobisque, licet parvulis, nota fuisset et experta, nequaquam puerilis ætatis imbecillitas, tantis calamitatibus attentata, totque factionibus inimicorum agitata, totam refugii spem in vobis et consilii posuisset. Sed notum constat exteris nationibus et propinquis, vos multa perpessos pro insidiis vitæ nostræ machinationibus ab hiis, qui successionem nostri generis nituntur penitus abolere, dominorumque naturalium hereditatem ordine præpostero distorquere. Quapropter, quia senio iam confectus genitor noster et infirmitate, sibi nobisque vel patriæ minus prævalet prævidere, necessarium est, nos in nostro fretos præsidio gaudiis ambitiosorum vel maleficiis interire, vel in exilium fugientes fines Poloniæ transilire; unde vestrum dignemini nobis animum aperire, si manere liceat vel de patria nos exire.* Ad hæc multitudo tota Wratislaviensium, dolore cordis intrinsecus tacta, paulisper conquievit, erumpensque statim in vocem, intentionem mente conceptam unanimiter cum affectu pietatis aperuit: *Nos quidem*, inquientes, *fidem servare volumus domino nostro naturali, patri vestro, dum vixerit, nec eius soboli deficiemus, quamdiu nobis status vitalis affuerit. Igitur de nobis nullam diffidentiam habetote, sed exercitu congregato, ad curiam patris armati properate, ibique salvâ reverentia paterna, vestram iniuriam vindicate.* Quæ dum adhuc dicebantur, et iureiurando a civibus firmabantur, Woyslavus comes, qui puerum Bolezlavum nutriebat, de servitio suo veniebat, et quæ fiebant ignorabat. Qui suspectus proditionis ob Zethei consanguinitatem est habitus, et civitatem introire rebusque pueri providere prohibitus. Illo autem satisfactionem proferente, se, si quid controversiæ contigerit, nescivisse, satisfacere volentem eosque subsequentem nequaquam pueri tunc temporis receperunt, sed obviam patri collecta multitudine processerunt. Igitur dux Wladislavus eiusque filii in loco qui dicitur Zarnowyecz[2], sciunctis filiis a patre, cum exercitibus consederunt, ibique diutius inter se legationibus altercantes, vix tandem consiliis procerum minisque iuvenum Zetheum dimittere senem pueri coegerunt. Aiunt etiam patrem ibi filiis iurasse, nunquam se deinceps eum ad honorem pristinum revocare. Ad castrum itaque sui nominis Zetheo fugiente, ad patrem

---

Przedr. I, *wiersz* 1 verbis› urbem *Z i S.* — 2 nondum› non cum *S.* — 3 properando› properantes *S.* — 5 ac› at *Z i S.* — 7 oratione› *tak poprawiam*; luculentam rationem *Z i S.* — 15 nostræ› vestre *Z i S.* — 22 fretos› freti *Z i S* — 28 conquievit› convenit *Z i S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 3 vixerit› vixit *Z i S.* — 18 temporis› tempus *S.* — 21 Zarnowyecz› Sarnowiecz *Z*; Czarnowyecz *można też czytać w S.* — 24 tandem› tantundem *S.*

[1]) Sall. Cat. 20. [2]) Żarnowiec ten, jak uważa Szlachtowski, jest nad rzeką Notecią; nie Czarników, jak mniemał Stenzel w *SS. rer. Siles.* I. 68 przyp. 1.

fratres humiliter inermes et pacifici perrexerunt, eique non ut domini, sed ut milites vel servi suum obsequium pronis mentibus et cervicibus obtulerunt. Sicque pater et filii cunctique proceres couniti, Zetheum fugientem ad castellum quod fecerat cum toto exercitu sunt secuti. Quem dum persequi et extra terram expellere conarentur, ipse dux noctu, cum lectulo suo requiescere putaretur, nemine suorum conscio, cum tribus exceptis familiaribus exercitum latenter exiens, ad Zetheum ex altera parte Wyslae fluminis cum navicula transmeavit. Unde cuncti proceres indignati asserebant, quod deserere filios totque principes cum exercitu non est sapientis sed consilium delirantis, statimque facto consilio decreverunt, quatenus Bolezlavus Sudomir[1]) et Cracow, sedes regni principales et proximas occuparet, easque fidelitate recepta in dominium possideret, Zbignevus autem contra Mazoviam properaret, et urbem Plocensem illamque plagam contiguam obtineret. Bolezlavus quidem sedes prædictas occupavit et tenuit, Zbignevus vero, præventus a patre, suum cœptum explicare non potuit. Sed quid tam diu finalem causam Zethei factionis prolongamus? Si labores singulos in dissensione Zethei describamus, gesta Zethei procul dubio lugurtino volumini coæquamus. Et ne tamen insulsi vel desidiosi videamur, cœptum iter adhuc aliquantulum gradiamur. Item alio tempore pueri principes et exercitum asciverunt, et contra Plocensem urbem ex altera parte Wyslae fluminis castra militiæ posuerunt, ubi etiam Martinus archiepiscopus, senex fidelis, magno labore magnaque cautela iram et discordiam inter patrem et filios mitigavit. Ibi quoque dux Wladislavus, ut aiunt, iureiurando se Zetheum retenturum nunquam amplius confirmavit. Tunc Bolezlavus patri sedes occupatas restituit, nec pater cum filiis pactionem factam obtinuit. Ad extremum interim senem pueri coegerunt, quod Zetheum de Polonia propellendo suum desiderium impleverunt[2]). Qualiter autem hoc contigerit vel qualiter de exilio redierit, prolixum et tædiosum est edocere, sed hoc dixisse sufficiat, quod postea non sibi licuit ullum dominium exercere.

17. *De propugnaculo Pomoranorum sua sponte destructo.*

Hactenus de Zetheo et regina dixisse sufficiat, nunc vero penna temperata de puero Marti dedito coeptæ studium intentionis proficiat. Hiis ita peractis, ecce, nunciatum est eis Pomoranos exivisse, eosque contra Zutok[3]),

---

Przedz. I, *wiersz* 11 exiens» exre eriens *S.* — 14 quod» quia *S i H.* — 16 consilio» *niema Z, S i H; lecz ma Chron. Princ. Pol. str. 68.* — 21 Mazoviam» Morauiam *S.* — 27 dissensione» dispensiones *Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 lugurtino» i gurtino *Z.* — 15 quod» quia *S.* — 16 propellendo» propellando *Z i S.* — 19 quod» quia *S.* — 23 De propugnaculo .... destructo» *dodaje Bandtkie; rękopisma nie mają tego nadpisu.* — 26 Marti» Marci *S.* — cœptæ» *tak, ile się zdaje, być powinno; rękopisma mają* cepto. — Hactenus de Zetheo .... proficiat» *niema H.*

[1]) Sandomierz. [2]) t. j. synowie osiągnęli cel swoich życzeń. [3]) Santok nad rzeką Wartą, między Drezdenkiem a Landsbergiem.

regni custodiam et clavem, castrum oppositum erexisse. Erat enim castrum novum ita altum et ita proximum christianis, quod ea quæ dicebantur et fiebant in Zutok et audiri et videri bene poterant a paganis. Igitur Zbignevus, quum ætate maior erat, partemque regni Pomoranis patrique proximam retinebat, cum exercitu patris atque suo contra Pomoranos sine fratre parvulo properavit, minusque tum laudis maior cum multis antecedens, quam frater iunior cum paucis subsequens acquisivit. Nam maior illuc properans, neque castrum illud novum viriliter assultavit, nec hostes cum tanta multitudine in prœlium irritavit, sed timens inde magis quam timendus, ut aiunt, ad propria remeavit. At puer Bolezlavus, Martis filius, fratre maiore discedente ut advenit, quamvis nondum cinctus gladio, plus præcipiens quam frater maior tenens gladium ibi fecit. Nam et pontem invadendo castellanis abstulit, et in portam prosequendo suos enses intulit. Hoc initium militiæ Bolezlavi magnum futuræ probitatis indicium extitit christianis, magnumque signum suæ destructionis, magnum terrorem intulit ipsis etiam Pomoranis. Zbigneo autem cum multitudine venienti nihilque virile facienti insultantes ignaviam ascribebant, Bolezlavum vero cum paucis postea venientem, et audacter suos hostes usque ad portas invadentem, lupi filium appellabant, *Zbigneus*, inquientes, *debet ut clericus ecclesiam gubernare, istum vero decet puerulum, ut apparet, strennuis actibus militare.* Sicque iunior frater cum paucis paulatim incedens, plus honoris et laudis acquisivit quam maior, qui cum magno impetu et cum magna multitudine properavit. Videntes ergo pagani puerum, quia paucos habebat, revertentem, metuentes interitum, si cum multis redierit, imminentem, castellum suum quod fecerant ipsimet destruxerunt, cassoque labore securitatis latibula petierunt.

18. *De balteo militari Bolezlavo a patre deviclis Pomoranis oblato.*

Videns ergo Wladizlavus, quia puer ætate florebat gestisque militaribus præpollebat, cunctisque regni sapientibus complacebat, eum accingi gladio in assumptione sanctæ Mariæ disposuit, apparatumque magnificum in civitate Plocensi præparavit[1]). Iam enim ætate et infirmitate continua senescebat, et in

Przedz. I, *wiersz* 1 et clavem› *niema H;* et clavum *Z i S.* — castrum› *niema H.* — 5 Erat enim .... a paganis› *niema H.* — 6 quum› quoniam *S.* — Igitur Zbigneus .... erat› Zbigneus autem quoniam natu maior erat *H.* — 8 patris atque suo› suo patrisque *H.* — 11 cum› est *Z i S.* — 12 properans› proparens *S.* — 15 inde› illic *H.* — 16 ut aiunt› *niema H.* — 20 pontem› po oe *H.* — 24 magnum futuræ .... suæ destructionis› *niema H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 venienti› veniente *Z, S i H.* — 4 portas› portam *H.* — 7 strennuis› strenuus *Z.* — 11 ergo› igitur *H.* — 19 De balteo .... oblato› *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają* — 23 eum› eumque *S.*

[1]) Pasowanie Bolesława Krzywoustego na rycerza, odróżnić trzeba od owej godności, którą według Kozmy nadać mu miał wuj jego, Wratysław czeski. Mieczem rycerskim przepasał Bolesława ojciec jego, Władysław Herman. Działo się to w Płocku dnia 15 sierpnia, w którym roku? nie wiemy; mając jednak wzgląd na to, że roku 1093 pojednał się nasz

illo puero successionis fiduciam expectabat. Dum se cuncti præpararent et ad festum properarent, nuntiatum est Pomoranos Zantok castrum obsedisse, nec audebat quisquam eis de principibus contraire. Igitur invito patre multisque prohibentibus puer Martis illuc irruens de Pomoranis triumphavit, sicque rediens armiger victor, a patre gladio præcinctus, cum ingenti tripudio solempnitatem celebravit. Neque solus illa die balteo militari cinctus fuit, sed ob amorem et honorem filii multis pater coætaneis arma dedit.

19. *De Plaucis*[1]) *devictis.*

Bolezlawo itaque milite noviter constituto, in Plaucis Deus revelavit, quanta per eum operari debeat in futuro. Contigit namque noviter eo militari balteo præcincto, Plaucos in unum innumerabiles convenisse, seseque more solito per Poloniam discursuros, in partes seiunctos tres vel quatuor ab invicem remotius, Wyslam fluvium nocturno tempore natavisse. Qui sequentis diei diluculo cursu rapido discurrentes, et prædam innumerabilem capientes, onerati spoliis circa vesperam ultra

Przedz. I, *wiersz* 3 Zantok» Zutok *Z i S.* — 4 audebat» audiebat *Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 De Plaucis devictis» *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 2 itaque» igitur *H.* — 5 in unum» convenire *dodał mylnie S, ale kropkami u dołu naznaczył* — 7 partes» parte *Z. S i H.* — 8 seiunctos» seiunctas *Z.* — 10 sequentis» sequenties *H.* — diei» *niema Z i S.* — rapido» velocius *dodaje H.*

Władysław Herman ze szwagrem swoim Wratysławem czeskim, i synowi swojemu oddawszy w posiadanie Kładzko, zalecił iżby był uległym wujowi *(Cosm. Chron. III. 1)* możemy oznaczyć ogólnie, iż to pasowanie było między 1093 — 1099 rokiem. W tym zaś ostatnim roku, jak powiada pomieniony Kozma pragski, Wratysław wezwał siostrzeńca swego, Bolesława, do siebie, i robiąc go dnia 25 grudnia na uczcie wyprawionej w mieście Satec swoim miecznikiem *(ensifer)*, ustąpił mu 100 grzywien śrebra i 10 grzywien złota z owej dani, którą według umowy Władysław Herman za Szląsk corocznie płacić mu zobowiązał się. Pomieszanie tych dwoch różnych obrzędów stało się powodem myłek rozmaitych. Naruszewicz przypuszcza, że Krzywousty pasowany był na rycerza dwukrotnie: najpierw przez wuja, potem przez ojca. Hipolit Kownacki domyśla się, że Wratysław czeski pasował na rycerza nie Bolesława Krzywoustego lecz brata jego Zbigniewa; że tedy Kozma pragski popełnił błąd co do imienia; a na domysł ten zgadza się Bandtkie (wyd. Gall. str. 173) i Stenzel *(SS. rer. Sil.* I. 69 przyp. 5).

[1]) Połowcy ukazali się po raz pierwszy na Rusi dopiero roku 1061, jak to widzieć można pod tymże rokiem u Nestora. Tymczasem w opisie bitwy Bolesława Chrobrego z Jarosławem, wielkim xięciem kijowskim, napomknął nasz Gall I. 7, jakoby tam i Połowcy z Pieczyngami się znajdowali. Mógł wprawdzie Gall, za którego czasów imię Połowców było już bardzo głośne, popełnić w pospiechu ten anachronizm; ztemwszystkiem zważając że słowa *cum Plaucis et Pincinakitis* w rękopismie hejlsberskim Galla zgoła się nie znachodzą, i że dawni wypisywacze Galla kroniki, mianowicie Jan Szlązak, bezimienny autor *Chronicæ Principum Polonorum*, a nadewszystko Wincenty, Kadłuba syn, nic o Połowcach w tem miejscu nie spominają; wypada więc wyrazy owe uważać za wtręt, którym pierwotny text Galla został skażony.

retro fluvium redierunt, ibique securi ac fatigati nocturnæ quietis tuguria posuerunt, sed non ita securi quieverunt, sicut antiquitus consueverunt. Namque Deus, christianorum conservator suæque vigiliæ vindicator, paucorum fidelium audaciam in multorum perniciem paganorum suscitavit, quibus irruentibus dominicæ diei in gloria suæ potentiæ brachio triumphavit[1]). Ex eo tempore Plauci adeo sunt stupefacti, quod regnante Bolezlavo[2]) videre Poloniam non sunt ausi.

20. *Prophetia de Bolezlavo.*

Contigit quoque quoddam a quodam fieri verbum in militaris consilio cinctionis, quod dignum est inseri nostræ titulo mentionis. *Domine dux*, inquit ille quidam, *Wladislave, pius Deus hodie regnum Poloniæ visitavit, tuamque senectutem et infirmitatem totamque patriam per hunc hodie factum militem exaltavit. Beata mater, quæ talem puerum educavit! Usque modo Polonia fuit ab hostibus conculcata, sed per hunc puerulum erit ut antiquitus restaurata.* Ad hæc verba omnes qui aderant stupuerunt, et ut sileret pro reverentia ducis innuerunt. Nos tamen non credimus hoc verbum de vanitate processisse, sed prophetiæ spiritu advenisse, quia iam in factis eius puerilibus comprobatur, quod Polonia quandoque per eum in statu pristino restauratur.

Przedz. I, *wiersz* 1 ac› atque *H.* — 2 quietis› quieti *H.* — 4 consueverunt› sueverunt *Z i S.* — Namque› Nam *H.* — 8 dominicæ diei in gloria› dominicæ diem gloria *S*; in gloria diei dominicæ *H.* — 13 Prophetia de Bolezlavo› *dod. Bandtkie; Z i S nie mają nadpisu, a H całego rozdziału tego.* — 13 verbum› vm *mają rękopisma; skrócenie to, jak uważa Bandtkie, może należałoby czytać* proverbium, *bo tak autor zwykle nazywa przytaczane zdania.* — *Przedz.* II, *wiersz* 8 per hunc› istum *Z i S.*

[1]) Nestor mówi pod rokiem 1092: „Tego lata wojowali Polskę Połowcy z Wasylkiem Rościsławiczem.“ Mniemam, że to jest ta sama wojna z Połowcami, w której nasz Bolesław Krzywousty odznaczył się: albowiem Długosz opisując ją, wymienia też Ruś jako spółuczestników. Co do czasu tego zdarzenia, nie można wprawdzie trzymać się ściśle roku podanego przez Nestora, bo chronologia jego najczęściej różni się nieco od tej, jaką podają pisarze łacińscy; gdy atoli Gall upewnia, że to po pasowaniu Bolesława Krzywoustego na rycerza stało się, mamy już w tem skazówkę, że pasowanie to znacznie jakoś rok 1099 wyprzedziło. [2]) Z tych słów wnoszą niektórzy, że Gall pisał już po śmierci Bolesława Krzywoustego, przypadłej, jak wiadomo, roku 1139. Że jednak wyrażeniu *regnante Boleslavo* tak rozciągłego znaczenia nadawać nie można, mamy tego najwidoczniejszy dowód w tem, iż autor sam xięgę tę Pawłowi biskupowi kruszwickiemu, w roku 1110 zmarłemu poświęcił; pisał ją więc nie poźniej jak przed końcem tego roku, gdy jeszcze nasz Bolesław zaledwie lat kilka panował. Wyprawa ta jedna z najwcześniejszych Krzywoustego, zaszła za ojca jego Władysława Hermana, który po niej panował jeszcze dość długo; mamy więc powód mniemać, że Gall powiedział tu był *regnante Wladislao* to jest: że aż do końca panowania Władysława Hermana Połowcy Polski najeżdżać nie ważyli się; a w rękopismach które nas doszły, popełniono mylkę w imieniu, kładąc *Boleslao*, zamiast *Wladislao*, podobnie jak tegoż samego rodzaju mylkę widzimy na str. 423 w przedz. I, wierszu 18, gdzie zamiast *Boleslavo*, rękopism Sędziwoja imię *Wladislavo* podaje.

21. *De morte Wladislavi.*

Sed ad præsens se puer aliquantulum a labore reficiat, dum ducem Wladislavum, pium et mansuetum virum, in pace nostra penna sepeliat. Dux ergo Wladislavus pristinæ seditionis reminiscens, quum Zetheum de Polonia profugavit, quamvis ætate debilis et infirmitate fuerit, nullum tamen in curia sua palatinum vel palatini vicarium præfecit, omnia namque per se ipsum vel suo consilio sagaciter ordinabat, vel cuilibet comiti, cuius provinciam visitabat, curiæ responsionem et sollicitudinem commendabat. Et sic per se patriam sine palatino comite rexit, donec spiritus eius corporea mole solutus, ad locum debitæ mansionis perrexit. Mortuus est ergo dux Wladislavus ætate plenus et infirmitate longa detentus[1]), cuius exequias quinque diebus in urbe Plocensi cum capellanis celebrando, Martinus archiepiscopus expectando filios sepelire non est ausus. Advenientes autem ambo fratres adhuc insepulto patre, magnum inter se pæne de divisione thezaurorum et regni discidium habuerunt, sed divina gratia inspirante, et archiepiscopo sene fideli mediante, præceptum viventis in præsentia mortui tenuerunt. Wladislao ergo duce in ecclesia Plocensi honorifice satis ac magnifice tumulato, thezaurorumque patris inter filios regnoque Poloniæ vivente patre facta divisione designato, sortem uterque suæ divisionis habuit. Bolezlavus tamen legitimus duas sedes regni principales partemque terræ populosiorem obtinuit. Puer autem Bolezlavus adepta parte patrimonii, militibus et consilio confortatus, cœpit animi virtutem viresque corporis exercere, cœpitque fama simul et ætate iuvenis bonæ indolis adolescere.

22. *Bolezlavus expugnavit Albam urbem regiam.*

Novus ergo miles nova bella incipit renovare, hostesque suos cogitat acrius et frequentius provocare. Convocata itaque multitudine bellatorum, cum paucis electis penetravit meditullium patriæ paganorum. Cumque ad urbem regiam et egregiam Albam[2]) nomine pervenisset, neque partem tertiam sui exercitus habuisset, equo descendens, nullum instrumentum expugnandi vel machinamentum adaptavit, sed violenter ac mirabiliter urbem opulentam et populosam die qua venerat expugnavit. Dicunt etiam quidam eum primum invasisse, eumque primum propugnacula conscendisse. Ex quo facto terribilis per nimium

---

Prz ds. I, *wiersz* 1 De morte Wladislai› *dod. Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 2 aliquantulum› Bolezlavus *H.* — 15 pristinæ seditionis.... eius› *niema H.* — 16 perrexit› æternaliter permansurus *dod. H.* — ergo dux Wladislaus› autem *H.* — 17 et› et in *H.* — 25 de divisione thezaurorum› de divisione thesauro *H*; divisionem thezaurorum *Z i S.* — 25 et› et in *S.* — sene› et *dod. H.* — 27 ergo› igitur *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 2 inter filios› *niema H.* — regnoque› ac regno *H.* — 11 adolescere› adolere *Z. S i H.* — 15 Bolezlaus expugnavit.... regiam› *dod. Bandtkie*; *rękopisma nie mają* — 14 ergo› igitur *S i H.* — miles nova bella› nova bella miles *Z i S.* — 15 et› ac *a nad tem* et *S.*

[1]) Umarł roku 1102. Por. Kozmy *Chron.* III. 16. [2]) Białogród, ile się zdaje, dzisiejszy Belgrad nad rzeką Persantą.

extitit Pomoranis, suisque laudabilis et amabilis omnibus christianis. De civitate autem prædam innumerabilem asportavit, munitionem vero planiciei coæquavit.

23. *De nuptiis Bolezlavi.*

Sed prætermissis pluribus suo loco retractandis, de nuptiis referamus eiusque donis Bolezlavi magni regis muneribus comparandis. Qualiter hoc autem a Paschali papa
1102. secundo concessum fuerit, quod nuptias initas de consanguinitate licuerit, Balduinus Cracoviensis episcopus, ab eodem papa Romæ consecratus, fidei ruditatem et patriæ necessitatem intimavit, sicque Romanæ sedis auctoritas, ut fertur, hoc coniugium misericorditer, non canonice nec usualiter, sed singulariter collaudavit[1]). Nos autem de peccato tractare vel iustitia materiam non habemus, sed res gestas regum decumque Poloniæ sermone tenui recitamus. Octo siquidem diebus ante nuptias totidemque post nuptiarum octavas belliger Bolezlavus dare munera non quievit, aliis scilicet renones et pelles palliis coopertas et aurifrisiis delimbatas, principibus pallia, vasa aurea et argentea, aliis civitates et castella, aliis villas et prædia.

24. *Insidiæ Zbignei incitantis hostes.*

Interea Zbignevus frater eius, qui vocatus ad nuptias fratris venire refutavit, cum Pomoranis et Bohemis amicitias fœderavit, et dum nuptiæ fierent, ut ferunt, intrare Poloniam Bohemos animavit. Qui Bohemi per provinciam Wratislaviensem discurrentes, et prædas captivosque colligentes et incendia facientes, pluribus annis dampnum illi regioni nocuum intulerunt[2]). Quo audito impiger Bolezlavus, licet magis de violata fraternitate quam de regni populatione doluerit, misit tamen legationem fratri, cur hoc sibi fecerit, vel in quibus eum offenderit. Zbignevus contra se tale quid nescivisse respondebat, seque innoxium talis flagitii quibusdam circumlocutionibus asserebat. Cumque Bolezlavus assidue cum hostibus et Bohemis et Pomoranis dimicaret, suæque divisionis portionem ab invasoribus viriliter expugnaret, Zbignevus fratri suo laboranti nec invitatus auxilium impendebat, insuper etiam cum hostibus fratris occulte fœdus et amicitiam coniungebat, et pecuniam illis pro militibus in subsidium transmittebat. Et cum frequenter eum belliger Bolezlavus et legatis et colloquiis conveniret, fraterna caritate commovendo ne familiarita-

---

Przedz. I, *wiersz* 3 innumerabilem asportavit› mirabilem apportavit *H.* — 4 coæquavit› etc. *dod. H.* — 6 De nuptiis Bolezlavi› *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 8 donis› dictis *H.* — 11 initas› istas *H.* — 12 Balduinus› Baldui9 *H.* — 16 coniugium› convivium *H.* — 21 recitamus› recitemus *H.* — 22 nuptiarum› nupcias *H.* — 25 delimbatas› delibutas *H.* — 27 et prædia› prædia *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 Insidiæ . . . . hostes› *dod. Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 4 Bohemis› Bohe *S.* — 24 in› et *H.*

[1]) Żoną Bolesława Krzywoustego była Zbisława, córka Świętopełka wielkiego xięcia kijowskiego, urodzonego z siostry Kazimierza I. Zaślubiny jej odbyły się według Nestora (Poln. Sobr. I. 118) dnia 16 listopada 1102. [2]) Kozmas *Chron.* I. 1.

tem et amicitiam cum hostibus paternæ hereditatis palam vel clanculo iniret, unde magnum regno Poloniæ discidium eveniret, ille e contra sapienter et pacifice respondebat, et sic fratris iram et principum invidiam temperabat. Sed de hoc plenius in alio loco subsequenter disseramus, et interim gestis Bolezlavi militaribus alludamus.

25. *Poloni vastaverunt Moraviam.*

Igitur belliger Bolezlavus iniuriæ Bohemorum vindicator tres acies militum in Moraviam transmisit, qui in ipsa ebdomada dominicæ resurrectionis euntes, et prædam et incendia facientes dignam pæne suis factis recompensationem invenerunt, quia tantæ solempnitatis reverentiam infregerunt. Nam Swatopolc dux Moraviensis cum acri militum acie persecutus est eos cum redirent, et abstulisset eis prædam, ut aiunt, ni cum ea pedites anteirent. Videntes autem Poloni Moravienses ad bellum præparatos fiducialiter propinquare, non cogitant in fuga sed in armis suam fiduciam collocare. Igitur utrinque bellum acerrimum inchoatur, quod non sine dampno gravissimo partibus singulis terminatur. In primo namque conflictu Suatopolc dux Moraviensis, sicut aper molossis indagatus, scilicet undique curvo dente percutiens, alios perimit, aliis viscera fundit, nec prius gradum figit vel facere dampnum desistit, donec venator anhelus cum alia turba canum suis laborantibus occurrit — sic primum Suatopolc Polonos onustos præda circumflexo tramite præcidens pæne triumphaliter oppressisset, ni militaris acies totis viribus glomerata, iram instantis pariter et audaciam repressisset. Tunc quidem tinnitus de galeis percussis per concava montium condensaque silvarum resonant, ignis scintillæ de ferro per aera micant, hastæ clipeis collisæ crepant, pectora scinduntur, manus et cervices corporaque truncata per campum palpitant. Ibi campus martialis, ibi fortuna ludit. Ad extremum adeo sunt utrinque fatigati et in dampno peremptorum militum coæquati, quod nec Moravienses lætam victoriam habuerunt, nec Poloni notam infamiæ incurrerunt. Ibi quoque Zelislavus comes manum qua clypeo corpus tegebat amisit, quam amissam statim viriliter abscisorem interimens vindicavit. Dux vero Bolezlavus ob honorem sibi pro carnea manum auream restauravit.

26. *Ipse Bolezlavus Moraviam devastat.*

Item ipse Moraviam intravit, sed cunctis rusticis audita fama in munitionibus cum præ-

---

Przedz. I, *wiersz* 5 iram *niema H.* — 6 plenius› plenarius *Z i S.* — 10 Poloni .... Moraviam› *niema Z i S.* — 13 dominicæ› dominica *H.* — 15 dignam› *niema H.* — pæne suis factis› sue pene factam *H.* — 17 quia tantæ.... infregerunt› *niema H.* — Swatopolc dux Moraviensis› Swacopole d. M. *S*; Swanthopol dux Moraviæ *H.* — 19 abstulisset› abstulisse *Z. S i H.* — 21 Moravienses› Moravos *H.* — 27 Svatopolc dux Moraviensis› Swantopole d. M. *S;* Swanthopol dux Moraviæ *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 6 præcidens› præcedens *S.* — 7 totis› totque *H.* — 9 tinnitus› tignitus *Z i S.* — 10 concava› concova *S*; cava *H.* — 11 resonant› velut *dod S.* — 18 Moravienses› Moravi *H.* — 20 comes› *niema H.* — qua› contra *H.* — 26 Ipse Bolezlavus.... devastat› *dod. Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 27 ipse› Bolezlavus *dod. H.* — 28 in› et *Z; niema S.*

da receptis, licet Bohemis et Moraviensibus congregatis, incendio maiori quam alio dampno ibi facto, tamen inpugnatus remeavit, in quo facto tamen difficultate rei perpensa non parvam gloriam acquisivit. Nam de parte Poloniæ Moravia arduitate montium ac densitate silvarum adeo est obstrusa, quod et pacificis viatoribus ac peditibus expeditis periculosa videntur ac per nimium onerosa. Ipsi etiam Moravienses adventum eius longe ante præscientes, non sunt ausi cum eo prœlium campestre committere, nec in itineris difficultate saltim insidiis intranti vel exeunti resistere.

27. *Legatus pontificis maximi.*

Eo itaque de Moravia satis glorianter redeunte, Romanæ sedis legatus, Walo nomine Belvacensis episcopus, Poloniam advenit, qui cum virtute Bolezlavi, zelo iustitiæ tantum canonicæ districtionis rigorem exercuit, quod duos episcopos ibi nullo vel prece vel pretio subveniente deposuit[1]). Sedis itaque Romanæ legato reverenter honorato, concilioque canonice celebrato, missus apostolica data benedictione Romam rediit, belliger vero Bolezlavus hostes suos impugnaturus adiit.

28. *De expeditione in urbem Colobreg[2]) facta.*

Igitur in Glogou exercitu convocato, nullum peditem sed milites tantum electos equosque præcipuos duxit secum, nec eundo per deserta die noctuque labori vel esuriei continuis quinque diebus sufficienter indulsit. Sexta die tandem sextaque feria communicati sunt eucharistia, refecti pariter victu corporeo, Cholbreg veniunt ductu sidereo. Præcedenti nocte Bolezlavus officium fieri sanctæ Mariæ constituit, quod postea usu pro devotione retinuit. Die sabbato, aurora lucescente, ad urbem Cholbreg propinquantes, fluviumque proximum sine ponte vel vado, ne præscirentur a paganis, cum periculo transeuntes, agminibus ordinatis, aciebusque retro duabus in subsidio collocatis, ne forte Pomorani hoc præscirent eosque incautos adirent, urbem opulentam divitiis munitamque præsidiis unanimiter invadere concupiscunt. Tunc quidam comes ad Bolezlavum accessit, datoque consilio reticendo cum derisione recessit. At Bolezlavus suos breviter adhortatur, unde quisque satis ad audaciam provocatur. *Ni vestram*, inquit, *milites, expertam probitatem et audaciam habuissem, nequaquam retro tantam meo-*

Przedz. I, *wiersz* 1 Moraviensibus› Moravis *H.* — 4 tamen› cum *S;* in *H.* — 8 ac› et *H.* — peditibus› pedibus *Z i S* — 10 Moravienses› Moravi *H.* — 11 prœlium campestre› prœlio campestri *Z i S.* — 12 difficultate saltim› *niema H.* — 13 insidiis› saltem *dodaje tu H.* — 15 27› *począwszy od tego rozdziału, aż do 33 nie znajduje się nic zgoła w rękopismie H.* — Legatus pontificis maximi› *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 18 Belvacensis› Beluacensis *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 De expeditione .... facta› *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 10 fieri sanctæ Mariæ› s. M. fieri *S.* — 11 constituit› instituit *S.* — 17 Pomorani hoc› hoc Pomorani *S.* — 22 At› Ad *Z i S.* — 26 meorum› *niema S.*

[1]) W roczniku wawelskim (rękop. str. 11) czytamy: *Anno 1104 Gualo episcopus Beluacensis sedis apostolicæ legatus intravit Poloniam, Urbano II sedi apostolicæ præsidente, et duos episcopos deposuit.* Por. Dług. Hist. IV. 354. [2]) Kołobrzeg na Pomorzu.

rum multitudinem dimisissem, nec cum paucis usque ad maritima pervenissem. Nunc vero de nostris auxilium non speramus, hostes retro, fuga longa, si de fuga cogitamus, in Deo tantum et in armis iam securi confidamus. Hiis dictis, ad urbem potius volare quam currere videbantur. Quidam tantum prædam, quidam urbem capere meditantur. Et si cuncti sicut quidam unanimiter invasissent, illa die procul dubio gloriosam Pomoranorum urbem et præcipuam habuissent; sed copia divitiarum prædaque suburbii militum audaciam excecavit, sicque fortuna civitatem suam a Polonis liberavit. Pauci tantum probi milites gloriam divitiis præferentes, emissis lanceis, pontem extractis gladiis transierunt portamque civitatis intraverunt, sed a civium multitudine coarctati, vix tandem retrocedere sunt coacti. Ipse dux etiam Pomoranus illis advenientibus intus erat, timensque totum exercitum advenire, per aliam portam effugerat. At Bolezlavus impiger, non in uno loco consistebat, sed officium suum probi militis ac strenui ducis exercebat; suis videlicet laborantibus occurrebat, simulque nocitura vel profutura providebat. Interea alii aliam portam et alii aliam invadebant, alii captivos ligabant, alii marinas divitias colligebant, alii pueros et puellas educebant. Igitur Bolezlavus milites suos, quamvis tota die fatigatos assultando, vix tandem eos circa vesperem revocare potuit commorando. Militibus itaque revocatis ac suburbio spoliato, recessit inde Bolezlavus magni Michaelis consilio extra muros, omni prius ædificio concremato. Ex quo facto natio tota barbarorum concussa vehementer exhorruit, famaque Bolezlavi longe lateque dilatata procrebuit. Unde etiam in proverbium cantilena componitur, ubi satis illa probitas et audacia convenienter extollitur in hæc verba: 1107.

Pisces salsos et fœtentes apportabant alii,
Palpitantes et recentes nunc apportant filii.
Civitates invadebant patres nostri primitus,
Hii procellas non verentur neque maris sonitus.
Agitabant patres nostri cervos, apros, capreas,
Hii venantur monstra maris et opes æquoreas.

29. *De nova in Pomoranos expeditione et colloquio cum Collomano habito.*

Labore tanto militibus ex itinere fatigatis, et iam aliquantula quiete concessa recreatis, ad expeditionem Bolezlavus cohortes iterum revocavit, et Pomoranos ad bellum denuo provocavit. Huius vero expeditionis Swatobor eius consanguineus[1]) causam excitavit, cuius progenies nunquam fidelitatem Polonis dominis observavit. Erat enim ipse Swatobor in Pomorania carceratus, et a quibusdam a regno suo traditoribus subplantatus. Impiger enim Bolezlavus suum cupiens consanguineum liberare, terram Pomoranorum meditatur

Przedz. I, *wiersz* 28 De nova .... habito» *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — *Przedz.* II, *wiersz* 29 Swatobor» Swantobor *S.*

[1]) Ob. str. 429 przyp. 2.

totis viribus expugnare. Sed Pomorani metuentes audaciam Bolezlavi, callidum consilium inierunt, namque sibi consanguineum reddiderunt, et sic eius iram et impetum intolle-
1107. randum evaserunt. Inde rediens Bolezlavus cum rege Ungarorum Colomanno, super reges universos suo tempore degentes litterali scientia erudito[1]), diem et locum colloquii collocavit, ad quem rex Ungarorum venire, timens insidias, dubitavit. Erat enim Almus, Ungarorum dux, tunc temporis de Ungaria profugatus[2]), et a duce Bolezlavo hospitalitatis gratia sustentatus. Postea tamen aliis inter se legationibus transmandatis, insimul convenerunt, et invicem discesserunt, perpetuis fraternitatibus et amicitiis confirmatis.

30. *De expeditione Scarbimiri in Pomoranos.*

Interea Scarbimirus comes Poloniæ palatinus cum suis commilitonibus Pomoraniam introivit, ubi non parvam gloriam Polonis acquisivit, hostibusque suis dampnum et contumeliam dereliquit. Qui castellorum vel civitatum nominari voluit expugnator, quam villarum multarum scilicet vel armentorum deprædator. Igitur audaci violentia unum castellum expugnavit, unde quibusdam vero captivatis eductaque præda, totum radicitus concremavit.

31. *Bitom castrum expugnatum.*

Alia vice similiter aliud castrum nomine Bitom[3]) expugnavit, unde non minus laudis et utilitatis quam ex alio reportavit. Nam inde prædam multam et captivos expulit, et locum illum ad instar desolationis retulit. Sed hoc non ideo de Scarbimiro recitamus, ut eum in aliquo suo domino conferamus, sed ut veritatem historiæ teneamus.

32. *Fœdus cum Zbigneo initum et subsequens traditio.*

Belliger itaque Bolezlavus, postquam de colloquio Ungarorum est reversus, cum Zbigneo fratre suo colloquium aliud ordinavit, ubi simul ambo fratres in hæc verba alter alteri coniuravit, quod alter scilicet non sine altero de pace vel bello cum hostibus conveniret, nec ullum fœdus alter sine altero cum aliquibus communiret, et quod alter alteri super hostes et in omnibus necessariis subveniret. Hiis itaque confirmatis, sub eodem iuramento diem et locum ubi cum exercitibus convenirent indixerunt, et sic a colloquio discesserunt. Inpiger autem Bolezlavus cum paucis ad locum venire determinatum in die nominato, fidem servaturus, festinavit, Zbignevus vero, non solum fidem et iusiurandum non veniendo violavit, verum etiam fratris

---

Przedz. I, *wiersz* 3 reddiderunt» redderunt *S.* — 12 a duce Bolezlavo» ad ducem Bolezlavum *Z i S.* — 18 De expeditione .... in Pomoranos» *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 23 Qui» Quod *Z.* — 26 audaci» audacti *Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 Bitom .... expugnatum» *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 6 illum» eum *S.* — 12 Fœdus cum .... traditio» *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.*

[1]) *Sigeb. Gembl. Vita Deod.* u Pertza II. 463. [2]) Almus według Turocza I. 48 i II. 68 (wyd. Brun. z r. 1488) syn Gejzy I czyli Lamperta. [3]) Bytom z niemiecka *Beuten*, koło Głogowy.

exercitum ad se declinantem ab itinere revocavit. Unde pæne regno Poloniæ tale debuit dampnum et dedecus evenire, quod nec Zbignevus potuisset nec alius postea subvenire. Nunc, qualiter Deo iuvante Bolezlavus illud periculum evitaverit, subsequens statim pagina propalabit.

53. *Bolezlavus in Pomoranorum insidias cadit.*

Sorte quidam nobilis in confinio terræ ecclesiam construxit, ad cuius consecrationem Bolezlavum ducem adhuc satis puerum cum suis iuvenibus invitavit. Expleta est itaque consecratio spiritalis, et subsequenter adhibita desponsatio maritalis. Sed utrum Deo displicuerit cum divinis nuptiis carnales celebrari, facile potest per discrimina quæ sæpius inde contingunt comprobari; sæpe namque cernimus, ubi simul ecclesiæ consecratio ac nuptialis desponsatio fiunt, seditiones et homicidia comitari, unde constat, quia nec bonum est nec honestum talem consuetudinem imitari. Nec istud dicimus tamen, ut nuptias condempnemus, sed ut singula suis locis suisque temporibus reservemus. Cuius rei manifestum indicium in consecratione Rudensis ecclesiæ[1]) Deus omnipotens revelavit, nam et homicidium ibi, et unum de ministris ad insaniam redactum constat evenisse, et ipsos etiam desponsatos infelici connubio, sicut notum est, convenisse, nec anniversarium desponsationis implevisse. Sed de miraculis sileamus, nostramque materiam teneamus. Igitur belliger Bolezlavus, convivio vel potationi militiam vel venationem anteponens, senioribus cum tota multitudine in convivio derelictis, paucis comitantibus silvas venaturus adivit, sed contrarius venatoribus obviavit. Pomorani namque per Poloniam discurrentes, prædas et captivos agebant et incendia faciebant. At Bolezlavus belliger, sicut leo caudæ stimulis, iracundia concitatus, nec principes nec exercitum expectavit, sed sicut leæna raptis catulis sitibunda sanguinis deprædatores eorum, et cursores in ore gladii momentaneo dissipavit. Cumque magis eos magisque persequi et patriæ dampnum ulcisci niteretur, incidit inscius in insidias, ubi dampnum irrecuperabile patietur. Ipse tamen, licet paucos, 80 scilicet inter pueros et iuvenes, habuisset, illi vero tria milia, non fugam petivit, nec tantam multitudinem dubitavit, sed prima vice cum sua parva acie tantam hostium congeriem penetravit. Mira dicturus sum multisque forsitan incredibilia, utrum præsumptioni vel audaciæ nescio si fuerint asscribenda; cum suos pæne perdidisset, aliis interemptis, aliis dispersis, se quinto solummodo remansisset, hostes con- 1107.

Przedz. I, *wiersz* 9 35» *liczbę tę minią ma Z; niema S.* — Bolezlavus .... cadit» *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — *Przedz.* II, *wiersz* 6 venationem» venationi *Z.* — 8 contrarius» contrarium *H.* — 14 leæna» lenena *Z.* — 16 in ore» more *rękopisma, mylnie.* — 22 petivit» petiunt *Z i S.* — 25 dubitavit» dubitant *Z i S.*

[1]) Ruda, wieś bardzo dawna, nad rzeką Wartą. Od niej miała swoją nazwę rudzka ziemia, która poźniej od miasta Wielunia nazwaną została wieluńską. Ob. Balińskiego i Lip. Starożytna Polska I. 243.

1107. fertissimos vice secunda transforavit, cumque ternario regirare voluisset, quidam de suis, viscera equi sui per terram cadere cernens, exclamavit: *Noli*, inquit, *domine, noli iterum prœlium introire! Parce tibi, parce patriæ, equum ascende meum, melius est hic me mori, quam te ipsum Poloniæ salutem interire.* Hoc audito, vix, equo cadente, consilio militis acquievit, et sic tandem aliquantulum a campo certaminis declinavit. Videnque se multum attenuatum, nec Scarbimirum, militiæ principem, residuis interesse, iam recuperare victoriam desperavit. Erat enim Scarbimirus seorsum alibi gravi vulnere sauciatus, et quod nec siccis oculis est dicendum, dextro lumine mutilatus. Illi autem qui in convivio residebant, audito quod contigerat, exurgentes, subsidio suis laborantibus properabant. Advenientes vero Bolezlavum invenerunt cum paucis admodum 30, non tamen de loco certaminis fugientem, sed paulatim hostium fugientium vestigia subsequentem. Sed nec hostes subsistendo pugnandi copiam dabant, nec nostri fatigati eos amplius infestabant. Erant enim pagani de tanta audacia iuvenis stupefacti, quod plus laudabant eum tam parva manu talia præsumpsisse sicque mordaciter institisse, quam se ipsos tanto mortis dispendio tristem victoriam habuisse. *Quis*, inquientes, *puer iste erit, si enim diu vixerit? et si plures secum habuerit, quis ei bello resistere poterit?* Sicque pagani de dampno præsenti conquerentes, simulque timore probitatis expertæ murmurantes, plus onerati tristitia quam præda, redierunt. De suis vero Bolezlavo sequenti die plurimi solatio iam magis quam auxilio occurrerunt. Advenientes autem illuc proceres dolorem de dampno tantæ nobilitatis habuerunt, et Bolezlavum de audacia tantæ præsumptionis reverenter increpuerunt. Filius vero Martis Bolezlavus non solum aurem correctoribus non adhibuit, nec se talia præsumpsisse pœnituit, sed per eos se iuvandum et de hostibus vindicandum sub testatione fidelitatis ammonuit. Ibi vero Bolezlavus tot ictus super loricam habuit et galeam lanceis gladiisque sustinuit, quod caro eius trita multis diebus testimonium læsionis exhibuit. Inde quoque de sua iuventute minus aliquantulum tam glorianter perempta condoluit, quia tantam stragem hostium sibi pro lucro proposuit. Etenim pro uno de peremptis vel sauciatis Bolezlavi, de Pomoranis poterant plures mortui computari.

34. *Bolezlavus Bohemos profugavit et Pomoranos subiugavit.*

Hoc eventu Bolezlavus cum eodem exercitu de Pomoranis se vindicare disposuit, iamque cœpta via, Bohemos in Poloniam exire fama prœcurrens innotuit. Tum vero Bolezlavus in dubio magno pependit, utrum prius de recenti contumelia se debeat continuo vindicare, an ab invasoribus suam patriam liberare. Tandem sicut Machabeorum imitator, diviso exercitu, et patriæ defensor extitit et iniuriæ vindicator. Nam partem exercitus in Pomora-

---

Przedz. I, *wiersz* 2 regirare› *tak ma Chron. Princ. Pol. u Stenzla SS. I. 73;* regnare *Z i S.* — 26 talia› *dwa razy powtarza Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 onerati› honerati *Z i S.* — 3 magis› *niema S.* — 16 minus› nimis *S.* — 22 Bolezlavus .... subiugavit› *nadpis ten ma H; Z i S nie mają.* — 29 continuo› *nie ma Z i S.*

niam delegavit, quæ deprædando et comburendo satis eos turpiter conculcavit; ipse vero cum expeditis militibus Bohemis obviam properavit, eosque de silvis exituros diutius expectavit, sed eos audita fama Bolezlavi timor animi revocavit.

35. *Zbigneus fovet contra fratrem animum inimicum.*

Non solum autem exterorum discordia vel bellum hostium Bolezlavum aggravabat, verum etiam seditio civilis, immo fraterna invidia modis omnibus infestabat. Eo namque bello superiori aliquantulum inclinato plus gaudebat Zbignevus, quam eo victoria multotiens exaltato. Cuius rei manifestum indicium apparebat, cum a paganis de victoria pro signo munuscula capiebat, et legatis magna pro parvis munera rependebat. Et si Poloniam deprædantes de sorte Bolezlavi captivos adducebant, statim eos venundandos ad barbarorum insulas transportabant; si quid vero, vel prædam vel homines, ignoranter de parte Zbignevi capiebant, illud sine pretio vel dilatione remittebant. Unde cuncti Poloniæ sapientes indignati, ad odium Zbignevi ex amicitia sunt redacti, sic ad invicem inquientes, de tali consilium capientes: *Usque modo patriæ nostræ discidium et detrimentum vel negligentes vel dissimulantes per nimium sustinuimus patienter, nunc vero hostes latentes manifestos, et insidias occultas detectas cernimus evidenter. Scimus enim et certi sumus, quia frequenter Zbignevus Bolezlavo nobis præsentibus hoc iuravit, unde non semel vel tertio, sed multotiens peieravit. Quoniam nec cum amicis fratris amicitiam retinebat, nec cum inimicis inimicitiam exercebat, immo per contrarium hostium fratris amicus et amicorum inimicus existebat. Nec vero solum fidem promissam violare, vel iuratum auxilium non præstare, verum etiam, si fratrem ire super hostes sentiebat, ex altera parte Poloniam intrare hostes alios incitabat, et sic eum a proposito revocabat.* Qui satis puerile consilium et nociturum audiebat, cum propter paucorum odium totam patriam offendebat, ac paternam hereditatem conculcandam hostibus exponebat. Et quoniam Zbignevus malo consilio subgerente neque fidem fratri neque iusiurandum observabat, nec honorem patriæ nec paternam hereditatem defendebat, neque dampnum vel detrimentum imminens perpendebat, heu! cecidit inde gravius unde voluit exaltari, et unde non poterit amplius a suis male consultoribus relevari. Unde posteri sibi caveant vel præsentes, ne sint in regno pares socii dissidentes.

36. *De Zbignevi hostilitate erupta.*

Bolezlavus autem hæc omnia soli Domino commendabat, iniuriamque fraternam adhuc

---

Przedz. I, *wiersz* 1 et› *niema S i H.* — 8 Zbigneus .... inimicum› *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 29 et› vel *H.* — vel dissimulantes› et d. *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 nunc› sic *H.* — 4 hoc› hac *H.* — unde› verum *S.* — 5 sed› vel *H.* — 6 nec› et sic *H.* — 7 inimicitiam› inimicicias *H.* — 9 Nec› et *Z i S;* ideo *H.* — 13 a› *niema H.* — 15 propter› per *H.* — 16 ac› hac *Z;* hanc *H.* — paternam› paterna *Z.* — 17 hostibus› hostium *S.* — 21 neque› nec *S.* — 23 voluit› noluit *Z. S i H.* — unde› verum *S.* — 24 consultoribus› ultoribus *H.* — 26 dissidentes› diffidentes *H.* — 28 De Zbignevi .... erupta› *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 30 adhuc› ad hoc *H.*

æquanimiter tollerabat, semperque laboriosus Poloniam, sicut leo rugiens, metuendus circumibat. Cui forte fuit interim nuntiatum Kosle[1]) castrum in confinio Bohemorum a se ipso, tamen non ab hostibus, concrematum. Qui reputans, aliquem per traditionem hoc fecisse, dubitansque Bohemos ad illud muniendum properare, illuc statim cum paucissimis transvolavit, ibique laborem propriis manibus inchoavit. Iam enim tantum tamque diu huc illucque cursitando suos ita fatigatos reddiderat, quod tam subito revocare iniuriosum visum erat. Tamen et suos ad auxilium advocavit, et fratrem per nuntios satis idoneos invitavit, eique verba subsequentia delegavit: *Quoniam quidem, frater,* inquit, *cum sis maior ætate parque beneficio regnique divisione, me solum iuniorem laborem totum subire permittis, nec te de bellis vel regni consiliis intromittis, aut totam regni curam ac sollicitudinem, sicut maior esse vis, obtineas, aut legitimo mihi, licet ætate minori, onus terræ sufferenti totumque laborem patienti, si non prosis, saltem non noceas. Quodsi curam istam susceperis, et in vera fraternitate persisteris, quocumque me pro communi consilio vel utilitate regni vocaveris, me promtum ibi cooperatorem habueris. Aut si forte quiete vivere quam laborem tantum subire malueris, mihi totum committe, et sic Deo propitio tutus eris.* Ad hæc Zbignevus convenientem nequaquam responsionem remandavit, sed legatos pæne vinculis et carceri mancipavit. Iam enim totum suum exercitum fratrem invasurus collegerat, simulque Pomoranos ac Bohemos ad eum de Polonia propellendum adsciverat. At Bolezlavus castro munito, horum inscius in loco vocabulo lapis[2]) residebat, ibique iacens more solito vicinius et rumores et legationes audiebat, ac velocius ex inproviso suis hostibus occurrebat. Legati tandem vix amicorum subsidio liberati, ad Bolezlavum nuntiantes quæ viderunt et audierunt sunt reversi. Quo audito, Bolezlavus an resistat, an desistat diu dubitans hæsitavit, sed reversus ad cor suum, quanto citius suum exercitum aggregavit, et ad regem Ruthenorum Ungarorumque pro auxilio delegavit. Sed si per se vel per ipsos nihil agere potuisset, ipsum regnum et spem regni expectando perdidisset.

37. *Fœdus cum Bohemis ictum et fuga Zbignevi.*

Igitur belliger Bolezlavus tribus exercitibus circumdatus, quos primus expectet vel in quos irruat, meditatur, sicut leo vel aper Mo-

---

Przedz. I, *wiersz* 2 circumibat› circuibat *S i H.* — 10 tamque› tandem *H.* — 11 cursitando› cursitans *H.* — 17 regnique› regni *H.* — 20 ac› aut *S i H.* — sicut› sic *H.* — 21 obtineas› *niema H.* — 22 totumque› totum *H.* — 23 patienti› obtinere *H.* — 25 fraternitate› caritate *H.* — 27 habueris› obtinebis *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 subire› suscipere *H.* — 4 sed› *niema S.* — 5 carceri› carcere *S.* — 8 propellendum› propellandum *S* — adsciverat› acciverat *H.* — 10 lapis› lapide *Z i S.* — 12 ac› et *H.* — 17 dubitans› dubiecionis *H.* — 18 quanto citius› quantocius *H.* — 19 Ungarorumque› Ungarorum *H.* — 21 vel› vi *S.* — 22 perdidisset› etc. *dod. H.* — 24 Fœdus.... Zbignevi› *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.*

[1]) Kozły, dziś z niemiecka *Cosel*, nad Odrą. Por. Stenzla *SS. rer. Sil.* I. 74 przyp. 4.
[2]) Kamień czyli tak zwany Kamin w Prusiech zachodnich.

lossis canibus indagatus, latratibus canum tubisque venatorum ad iracundiam provocatur. Sed omnes tantum Bolezlavum metuebant, quod eo stante medio, ad locum terminatum convenire non audebant. Interim autem Zbignevi litteræ captæ cum nuntiis sunt allatæ, quibus multæ traditiones et insidiæ sunt prolatæ. Quibus lectis, quibusque sapiens admiratur, totusque populus pro periculo lamentatur. Ad extremum vero Bolezlavus sapienter satis ac convenienter pro tempore pacem cum Bohemis fœderavit, ac exercitu concitato Zbignevum eliminare disposuit. Zbignevus vero non fratris adventum, eadem facturus, vel bellum commissurus exspectavit, nec castris securus nec civitatibus retardavit, sed fugiens velut cervus Wyslam fluvium transnatavit.

38. *Zbignevus rediit in gratiam fratris.*

At Bolezlavus festinanter Kalis[1]) adveniens, ibi quosdam fideles Zbignevi sibi resistentes inveniens, paucis diebus et illud castrum obtinuit, et accepta legatione, suum comitem in Gnezdensi civitate constituit. Inde progrediens in Spicimir[2]), senem fidelem[3]) inclusit, quem audita fama suæ sedis redditæ vix exclusit, quo secum assumpto ad Lucic[4]) sedem translatam properavit, ibique vetus castellum contra Mazoviam reparavit. Tunc primum Ruthenorum auxilium et Ungarorum commeavit. Tum vero Zbignevus in desperationem est redactus, ac Iaroslawo duce Rutheno simulque Balduino Cracoviensi episcopo mediantibus, ante fratrem satisfacturus et obediturus est adductus. Tunc primum inferiorem se fratre reputavit, tunc iterum se nunquam fratri fore contrarium, sed in cunctis obediturum, et castrum Galli[5]) destructurum coram omnibus abiuravit. Tunc a fratre Mazoviam retinere sicut miles, non ut dominus impetravit. Pacificatis itaque fratribus, Ruthenorum exercitus et Ungarorum ad propria remeavit, Bolezlavus vero per Poloniam, quocumque sibi placuit, ambulavit.

39. *Zbignevi perfidia erga fratrem.*

Rursus hiemali tempore Pomoraniam invasuri Poloni congregantur, ut facilius munitiones congelatis palludibus capiantur. Tunc quoque Bolezlavus Zbignevi perfidiam est expertus, quia in hiis omnibus periurus manifeste 1107. 1108.

Przedr. I, *wiersz* 3 tantum› *tak poprawiam*; *rękopisma moją* tamen. — 6 nuntiis› micis *S.* — 8 quibusque› quilibet qui *S*; quisque *H.* — 11 ac› et *H.* — 12 Zbignevum› *niema Z i S.* — 15 exspectavit› *tak Chron. Princ. Pol. u Stenzla SS. I. 75*; ex *Z i S.* — 19 Zbignevus .... fratris› *dod. Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 20 Kalis› *tak Chron. Princ. Pol. str. 75*; satis *Z. S i H.* — 24 Gnezdensi› Gneznensi *H.* — 25 Spicimir› Spiczimir *H.* — inclusit› conclusit *H.* — *Przedr.* II, *wiersz* 2 assumpto› assumpsit *Z i S.* — Lucic› lucie *H.* — 5 ibique› ubique *S.* — 4 Tunc› Tum *Z i S.* — 7 Iaroslawo duce› Yaroslamo d. *Z*; acarozlao duci *H.* — 18 ambulavit› etc. *dod. H.* — 20 Zbignevi.... erga fratrem› *nadpis ten ma H*; *Z i S nie mają.* — 25 quia in hiis› Zbigneus namque in *H.*

[1]) Kalisz. [2]) Spicymierz w województwie sieradzkiem nad rzeką Wartą. [3]) Arcybiskup gnieźnieński, któremu autor między innymi kronikę swoją poświęcił. Wymienia on go kilkakrotnie po imieniu z tymże samym epitetem: *Martinus archiepiscopus, senex fidelis* II. 16. Taksamo II. 21 i 43. [4]) Łęczyca nad Bzurą. [5]) Teraźniejszy Golin nad rzeką Wartą.

1108. quæ iuraverat est repertus. Qui prope castrum, quod Gallus fecerat, non destruxit, nec in fratris auxilium invitatus, unam solam aciem vel instruxit. Dux vero septentrionalis conturbatus aliquantulum ex hac arte, suum tamen non dimisit propositum, cor habens in Domino, non in fratre. Igitur sicut draco flammivomus solo flatu vicina comburrens, non combusta flexa cauda percutiens, terras transvolat nociturus, sic Bolezlavus Pomoraniam impetit, ferro rebelles, igne munitiones destructurus. Sed quid eundo per terram vel transeundo egerit obmittamus, sed in medio terræ civitatem Albam obsidendam adeamus. Adveniens itaque Bolezlavus ad urbem, quæ quasi centrum terræ medium reputatur, castra ponit, instrumenta parat, quibus levius et minori periculo capiatur. Quibus partibus assidue armis et ingeniis laboravit, quod paucis diebus urbem cives reddere coartavit. Qua recepta, suos ibi milites collocavit, signoque dato, motisque castris, ad maritima properavit. Cumque iam ad urbem Cholbreg declinaret, et castrum mari proximum expugnare priusquam ad urbem accederet cogitaret, ecce, cives et oppidanos pronis cervicibus obviam Bolezlavo procedentes, semet ipsos et fidem et servitium proferentes. Ipse quoque dux Pomoranorum adveniens Bolezlavo inclinavit, eiusque, residens equo, se servitio et militiæ deputavit. Quinque enim Bolezlavus ebdomadis expectando bellum vel quærendo per Pomoraniam equitavit, ac totum pæne regnum illud sine prœlio subiugavit. Talibus ergo Bolezlavus præconiorum titulis est laudandus, talibusque bellorum ac victoriarum triumphis coronandus.

40. *Filius nascitur.*

Sed cum isto gaudio de victoria triumphali exortum est maius gaudium, orto sibi filio progenie de regali[1]). Puer autem ætate crescat, probitate proficiat, probis moribus augeatur, de patre autem nobis sufficiat, si cœpta materia teneatur.

41. *Zbignevus victus iterum.*

Videns igitur Bolezlavus, quod frater in omnibus et promissis et iuramentis fidei nullius existebat, et quoniam toti terræ noxius et obnoxius existebat, eum de toto regno Poloniæ profugavit, sibique resistentes et castel-

Przedz. I, *wiersz* 1 Qui prope› *niema H.* — 2 quod› *na górze dopisał S.* — Gallus› Callus *Z i S.* — 4 vel› non *H.* — septentrionalis› septemconalis *H.* — 5 tamen non dimisit› habens *H.* — 7 in fratre› inferre *Z.* — 8 solo› suo *H.* — 9 combusta› combuste *H.* — 11 ferro› fratre *S.* — 12 per› *niema S.* — 13 transeundo egerit› redeundo fecerit *H.* — 14 obsidendam› condendo *H.* — 16 terræ medium› et medio *H.* — 17 levius› leviori *H.* — 23 Cholbreg› Gologum *H.* — 24 expugnare› expugnaret *H.* — 25 accederet› accedere *Z, S i H.* — 26 oppidanos› oppidani *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 4 se› *niema Z i S.* — 5 deputavit› debutauit *Z.* — enim Bolezlavus› B. e. *S i H.* — 10 ac› et *H.* — 13 Filius nascitur› *dod. Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 18 nobis› *niema H.* — 21 Zbignevus.... iterum› *dod. Bondtkie*; *rękopisma nie mają.* — 22 igitur› autem *H.* — in omnibus et› moribus *H.* — 23 iuramentis› iuratis *H.* — nullius› nullus *H.* — 24 quoniam› quod *H.* — 26 sibique› sibi *H.*

[1]) Władysław II.

lum in terræ confinio defendentes cum auxilio Ruthenorum et Ungarorum expugnavit. Sicque dominium Zbignevi malis consiliariis est finitum, totumque regnum Poloniæ sub Bolezlavi dominio counitum. Et cum ista brumali tempore peregisse multis sufficeret ad laborem, Bolezlavus tamen nihil grave reputat, ubi regni proficuum augmentari noverit vel honorem.

42. *Saxones navigio venerunt in Prussiam.*

Igitur in Prusiam, terram satis barbaram, est ingressus, unde cum præda multa, factis incendiis pluribusque captivis, quærens bellum nec inveniens est reversus. Sed cum forte contigerit regionem istam in mentionem incidisse, non est inconveniens aliquid ex relatione maiorum addidisse. Tempore namque Karoli Magni, Francorum regis, cum Saxonia sibi rebellis existeret, nec dominationis iugum nec fidei christianæ susciperet, populus iste cum navibus de Saxonia transmeavit, et regionem istam et regionis nomen occupavit. Adhuc ita sine rege, sine lege persistunt, nec a prima perfidia vel ferocitate desistunt. Terra enim illa lacubus et palludibus est adeo communita, quod non esset vel castellis vel civitatibus sic munita, unde non potuit adhuc ab aliquo subiugari, quia nullus valuit cum exercitu tot lacubus et palludibus transportari.

43. *Miraculum de Pomoranis.*

Nunc autem Pruzos cum brutis animalibus relinquamus, et quandam relationem relationis capacibus, immo Dei miraculum referamus. Contigit forte Pomoranos de Pomorania prosilisse, eosque more solito prædam capturos per Poloniam discurrisse. Quibus dispersis et discurrentibus per diversa, cunctisque mala facientibus et perversa, quidam tamen eorum ad maiora scelera proruperunt, qui metropolitanum ipsum et sanctam ecclesiam invaserunt. Igitur Martinus archiepiscopus Gneznensis, senex fidelis, Spicimir in ecclesia sua confessionem cum sacerdote missam auditurus faciebat, suamque viam insellatis iam equis alias iturus disponebat. Sicque procul dubio simul omnes ibidem aut fuissent iugulati, aut pariter dominus sicut servus captivitatis vinculis mancipati, nisi quidam de ministris foris astantibus, armis eorum recognitis ad ecclesiæ ianuam properaret, iamque presentes adesse Pomoranos exclamaret. Tum vero præsul, sacerdos, archidiaconus tremefacti, de

---

Przedz. I, *wiersz* 1 castellum in terræ› castellum intrare *Z*; castrum *H.* — 11 Saxones.. . in Prussiam› *nadpis ten ma H*; *Z i S nie mają.* — 14 pluribusque› pluribus *H.* — 15 cum› tamen *H.* — 16 regionem istam in mentionem› mentionem regionem istam in memoriam *H.* — 18 addidisse› addisse *H.* — 23 regionis› regione *S.* — 25 vel› nec *S.* — 26 lacubus› lacis *Z*; satis *S.* — communita› counita *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 adhuc› *niema H.* — 2 valuit› potuit *H.* — 3 lacubus› lacis *Z i S.* — 5 Miraculum de Pomoranis› *nadpis ten ma H; Z i S nie mają.* — 6 Pruzos› prusos *H.* — 7 et› *niema H.* — 8 capacibus› capacem *H.* — 9 forte› namque *H.* — 10 more› *niema H.* — capturos› captivos *S.* — 13 quidam› quibus *Z. S i H.* — 17 Spicimir› Spiczimir *S i H.* — 19 insellatis› insallatis *S.* — 21 aut fuissent› pariter f. *H.* — 22 captivitatis› fuissent *dod. H.* — 26 exclamaret› *niema H.* — Tum› Tunc *H.*

vita temporali iam desperare sunt coacti, quid consilii caperent, vel quid agerent, vel quo fugerent. Arma nulla, clientes pauci, hostes in ianuis, et quod periculosius videbatur, ecclesia lignea ad comburrendum eos paratior habebatur. Tandem archidiaconus per ostium exiens, per solarium coopertum ad equos ire volebat, et sic evadere se putabat. Sed salutem deserens et salutem quærens, a salute deviavit, quia Pomoranis illuc irruentibus obviavit. Quo capto, pagani putantes archiepiscopum esse, gavisi sunt vehementer, quem positum in vehiculo non ligant, non verberant, sed custodiunt, venerantur. Interim autem archiepiscopus Deo se votis et precibus commendavit, seque crucis sacro signaculo consignavit, nec, ubi iuvenis dubitaret, illuc scandere senex tremulus dubitavit. Mirabile dictu, vires, quas ætas senilis denegavit, periculum mortis timorque subitaneus ministravit. Presbiter vero sicut erat paratus, se post altarium reclinavit, et sic uterque præsul et sacerdos Deo iuvante manus hostium evitavit. Nam paganos in ecclesiam irrumpentes ita maiestas divina excecavit, quod nullus eorum vel sursus ascendere vel post altare respicere ad memoriam revocavit. Qui tamen archiepiscopi altaria viatica ecclesiæque reliquias abstulerunt, statimque cum eis et cum archidiacono quem ceperunt abierunt. Sed Deus omnipotens sicut præsulem, sacerdotem et ecclesiam liberavit, sic reliquias postea totumque sanctuarium incontaminatum et inviolatum archiepiscopo restauravit. Quicumque enim paganorum reliquias vel sacras vestes vel vasa sanctuarii possidebat, vel caducus cum morbus vel insania terribilis agitabat; unde Dei magnificentia tremefacti, captivo archidiacono cuncta reddere sunt coacti. Ipse quoque sanus et incolumis archidiaconus de Pomorania remeavit, sicque suis omnibus restauratis, archiepiscopus Deum mirabilem in hiis operibus collaudavit. Ex ea die Pomorani paulatim incipiunt annullari, nec ita sunt ausi postea per Poloniam evagari.

44. *Pomoranorum baptisatio.*

Igitur impiger Bolezlavus iterum Pomoraniam est ingressus, et castellum obsessurus Carnkou[1]) magnis viribus est aggressus; machinis diversi generis præparatis, turribusque castellana munitione præeminentioribus elevatis, armis tamdiu ac instrumentis oppidum impugnavit, donec illud facta deditione suo

---

Przedz. I, *wiersz* 2 caperent» caperentur *Z i S* — agerent» agerentur *Z i S.* — vel» aut *H.* — 3 fugerent» fugerentur *Z i S.* — 10 quia» sed *H.* — 14 verberant» carcerant *H.* — custodiunt, venerantur» *niema H.* — 17 consignavit» asignavit *H.* — ubi» enim *Z i S;* ibi *H.* — 18 dubitavit» dubitaverit *Z i S.* — 19 senilis» semel *H.* — 21 Presbiter vero» postquam id *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 viatica» vitica *H.* — 3 abierunt» adierunt *H.* — 4 sicut» *tak poprawia Perlz;* sic *mają rękop.* — 8 sacras» *niema H.* — 12 archidiacono» archiepiscopo *H.* — 14 restauratis» restitutis *H.* — 16 hiis» suis *H.* — 17 annullari» admirari *H.* — 18 evagari» etc. *dod. H.* — 20 44» *od tego rozdziału aż do 47 włącznie niema H.* — Pomoranorum baptisatio» *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 24 turribusque» turribus *S.* — 26 ac» ab *Z i S.*

[1]) Czarnków, nad rzeką Notecią.

dominio mancipavit. Insuper etiam ad fidem multos ab infidelitate revocavit, ipsumque dominum castelli de fonte baptismatis elevavit. Audientes autem hoc pagani ipseque dominus paganorum, sic facile videlicet corruisse contumaciam Charncorum, ipse dux Bolezlawo primus omnium inclinavit, sed eorum neuter longo tempore confidelitatem observavit. Nam postea baptizatus ille Bolezlavi filius spiritalis traditiones fecit multimodas, dignas sententiæ capitalis. Sed ista suo loco recitanda præsentialiter silentio contegamus, donec imperatorem de Ungaria, Bolezlavum vero de Bohemia reducamus, et si qua prius fieri contigerit inducamus.

45. *Bellum cum Moravis gestum.*

Nunc autem de Pomoranis ad Bohemos convertamur, ne diutius circa idem immorantes pigritari videamur. Igitur Bolezlavo in terræ custodia persistente, et honori patriæ totis viribus insistente, contigit forte Moravienses advenire, volentes castrum Kosle Polonis nescientibus prævenire. Tunc quoque Bolezlavus quosdam probos milites ad Ratibor, si possibile sit, capiendum misit, ipse tamen propterea vel venari vel quiescere non dimisit. Illi vero probi milites abeuntes, et certamen cum Moraviensibus ineuntes, ibi probi quidam de Polonis in prœlio corruerunt, socii tamen eorum et victoriæ campum et castellum habuerunt. Sic sunt in prœlio Moravienses interempti, et sic illi de castello ignorantes interrepti. Interrea Henricus imperator quartus Ungariam introivit, ubi parum utilitatis vel honoris acquisivit[1]). Nos autem de gestis imperatorum vel Ungarorum ad præsens non tractamus, sed hæc commemorando Bolezlavi fidem et audaciam prædicamus. 1108. wrześ.

46. *Bellum Bohemis illatum.*

Erat enim inter regem Ungarorum Colmannum et ducem Poloniæ Bolezlavum coniuratum, quod si regnum alterius imperator introiret, alter eorum interim Bohemiam præpediret. Quando ergo cæsar Ungariam introivit, Bolezlavus quoque, fidem servans, in medio silvarum prœlio commisso, victor Bohemiam propedivit, ubi tribus diebus et noctibus comburrendo tres castellanias unumque suburbium dissipavit, et sic cito pro Pomoranis per traditionem sua castra capientibus remeavit.

47. *Pomorani rebelles.*

Iam eo absente Pomorani Uscze[2]), Bolezlavi castrum, obsederunt, et illud Poloni Pomoranis iam Gnevomir per traditionem suggerentem reddiderunt. Erat enim iste Gnevomir de castello Charncou, quod Bolezlavus expugnavit, et quem ipse de fonte baptismatis elevavit, et ceteris interemptis, vitæ reservavit, et

---

Przedz. I, *wiersz* 5 contumaciam» contumacium *Z i S.* — 17 Bellum cum .... gestum» *dod. Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 25 Ratibor» Rathibor *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 5 interrepti» interempti *Z.* — 10 Bellum .... illatum» *dod. Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 19 castellanias» castellanuas *mają rękopisma.* — 24 Pomorani rebelles» *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 28 reddiderunt» tradiderunt *S.*

[1]) Kozmas *Chron.* III. 22. [2]) Uście nad rzeką Notecią.

in ipso castello dominum collocavit. Hic vero perfidus, periurus, immemor beneficii, perverso consilio castrum reddere consulit castellanis, mentiendo Bolezlavum superatum a Bohemis et iam redditum Alemannis. Exercitu itaque tam laborioso itinere tamque periculoso de Bohemia redeunte, nec sibi nec viris fatigatis nec equis macillentis pepercit, nec die noctuque requievit, donec illuc festinans cum paucis quos de multis eligere potuit et si non aliud fecit — se velle iniuriam vindicare saltim innotuit — eumque sanum et non superatum apparuit. Nullus enim se contra eum ad bellum præparavit, nullus enim vel redeunti pugnaturus obviavit, et sic nec dampnum faciens nec recipiens remeavit.

48. *Bolezlavus Pomoranos rebelles capto castro Velun castigat.*

Interim aliquantulum equis et militibus recreatis, in Pomoraniam redire parat Bolezlavus, iterum ad bellum cohortibus instauratis. Hostium ergo terram ingrediens, non prædas sequitur vel armenta, sed castrum Velun[1]) obsidens machinas præparat ac diversi generis instrumenta. At contra castellani, vitæ diffidentes, solummodo in armis confidentes, propugnacula relevant, destructa reparant, sudes præoccupatas et lapides sursum elevant, obstruere portas festinant. Machinis itaque præparatis et universis adarmatis, Poloni castrum undique viriliter invadunt, Pomorani vero non minus defendunt. Poloni pro iustitia et victoria sic acriter insistebant, Pomorani pro naturali perfidia et pro salute defendenda resistebant. Poloni gloriam appetebant, Pomorani libertatem defendebant[2]). Ad extremum tamen Pomorani continuis laboribus et vigiliis fatigati, se non posse tantis resistere viribus meditantes, de primo fastu superbiæ descendentes, sese castellumque, recepta Bolezlavi ciroteca pro pignore, reddiderunt. At Poloni tot labores, tot mortes, tot asperas hiemes, tot traditiones et insidias memorantes, omnes occidunt, nulli parcentes, nec ipsum etiam Bolezlavum hoc prohibentem audientes. Sicque paulatim rebelles et contumaces Pomorani per Bolezlavum destruuntur, sicut iure perfidi destrui debent. Castellum vero Bolezlavus melius ad retinendum affirmavit, eoque munito necessariis, suos ibi milites collocavit.

Przedr. I, *wiersz* 19 Bolezlavus .... castigat› *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 20 Interim› Iterum *S i H, który w tem miejscu ciągnie dalej swoje opowiadanie.* — aliquantulum equis et militibus recreatis› igitur Bolezlavus *H.* — 21 Pomoraniam› Pomaraniam *H.* — 21 Bolezlavus, iterum› *niema H.* — 23 ergo› *niema H.* — 23 ac diversi generis› et diversorum generum *H.* — *Przedr.* II, *wiersz* 1 solummodo› solum *H.* — 5 universis› universibus *Z i S.* — 6 invadunt› oppugnant *H.* — 10 Poloni pro .... resistebant› *niema H.* — 11 Poloni gloriam .... defendebant› *niema S.* — Ad extremum tamen› Igitur *H.* — 12 continuis› *niema H.* — 14 meditantes› meditari *Z. S i H.* — 16 ciroteca› cyrotheca *H.* — reddiderunt› tradiderunt *H.* — 17 tot labores› *niema H.* — 23 debent› solent *S.* — 24 affirmavit, eoque› firmavit eo quoque *H.*

[1]) Wieleń z niemiecka *Filehne* nad Notecią. [2]) Sall. Jug. 94.

49. *Sexcenti Pomorani in Mazovia sunt perempti.*

Sequenti tamen æstate congregati transierunt in Mazoviam prædam capere Pomorani. Sed sicut sibi Mazovienses prædam facere sunt conati, sic ab ipsis Mazoviensibus præda fieri sunt coacti. Ipsi nempe per Mazoviam cursitantes, prædam et captivos congregantes et ædificia concremantes, iam securi cum præda stabant nec de bello dubitabant. Et ecce, comes nomine Magnus, qui tunc Mazoviam regebat, cum Mazoviensibus, paucis quidem numero, probitate vero numerosis, contra plures et innumerabiles paganos horribile prœlium intravit, ubi Deus suam omnipotentiam revelavit; namque de paganis ibi plus quam 600 aiunt interisse, prædamque totam illis et captivos Mazovienses abstulisse, residuos quoque vel capi non est dubium vel fugisse. Quippe Symon, illius regionis præsul, oves suas lupinis morsibus laceratas luctuosis vocibus cum suis clericis, infulis indutus sacerdotalibus, sequebatur, et quod armis sibi materialibus non licebat, hoc armis perficere spiritualibus et orationibus nitebatur. Et sicut antiquitus filii Israel Amalechitas orationibus Moysis devicerunt[1]) ita vero Mazovienses de Pomoranis victoriam sui pontificis adiuti precibus habuerunt. Sequenti etiam die duæ mulieres fraga per devia legentes, uno milite Pomoranorum invento novam victoriam retulerunt, quem armis exutum, religatis post tergum manibus in præsentia comitis et pontificis adduxerunt. 1109.

50. *Bohemorum et Zbignevi clades.*

Zbignevi quoque milites cum Bohemis per regionem Zlesiensem deprædantes et concremantes, simili infortunio ab ipsis affinibus superati, quidam vero capti, quidam gladio iugulati. Hiis autem minoribus prætaxatis, aliquantisper quiescamus, ut contextum de maioribus librum tertium adeamus.

EXPLICIT SECUNDUS LIBER, INCIPIT TERTIUS LIBER.

LIBER TERTIUS.

Incipit epistola tertii libri.

Capellanis ducalibus venerandis aliisque bonis clericis per Poloniam memorandis præsentis auctor opusculi, sic bona temporalia prœterire, ut liceat expedite de caducis ad permanentia

---

Przedz. I, *wiersz* 2 Sexcenti.... sunt perempti» *nadpis ten ma H; Z i S nie mają* — 4 Mazoviam» Maiozoviam *S.* — 6 sic ab» de *H.* — 7 Ipsi nempe» namque *S i H.* — 9 concremantes» concrementes *H.* — 11 qui tunc Mazoviam regebat» *niema H.* — 13 vero» atque viribus *H.* — numerosis» numerosos *Z i S mylnie.* — 15 intravit» introivit *H.* — 16 namque» nam *H.* — 20 regionis» religionis *Z i S.* — 22 sacerdotalibus» pontificalibus *H.* — 25 nitebatur» satagebat *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 Moysis» Moysi *Z. S i H.* — vero» nunc *H.* — 2 pontificis» antistitis *H.* — 10 Bohemorum.... clades» *dod. Lengnich i Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 12 regionem» religionem *H mylnie.* — Zlesiensem» Zleznensem *Z i S.* — 13 affinibus» af *H.* — 14 gladio iugulati» iugulantes gladio *Z i S.* — 21 Liber tertius» *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 22 Incipit epistola tertii libri» et primo prologus *H, które to słowa są w jednym ciągu z poprzednią xięgą.* — 23 aliisque» aliis *H.*

[1]) Exod. c. 16 v. 8 — 13.

transilire. Primum omnium vos scire volo, fratres carissimi, quia tantum opus non ideo cœpi, ut per hoc fimbrias meæ pusillanimitatis dilatarem, nec ut patriam vel parentes meos exul[1] *apud vos et peregrinus exaltarem, sed ut aliquem fructum mei laboris ad locum meæ professionis reportarem. Item aliud vestræ discretioni manifesto, quia non ut me quasi ceteris præferendo vel quasi facundiorem in sermone referendo hunc laborem suscepi, sed ut otium evitarem, et dictandi consuetudinem conservarem, et ne frustra panem Polonicum manducarem*[2]*. Insuper etiam copiosa bellorum materia ad præsumendum onus viribus inæquale meam ignorantiam excitavit, ipsiusque Bolezlavi belligeri ducis probitas ac magnanimitas audendi fiduciam ministravit. Quocirca non mea sed vestra percipite, non fabrum sed aurum perpendite, non vasa sed vinum ebibite. Et si forsan in hoc opere verborum nuditatem accusatis, ex hiis saltem materiam tractandi profundius et argumentosius habeatis. Quodsi reges Polonos vel duces fastis indignos annualibus iudicatis, regnum Poloniæ procul dubio quibuslibet incultis barbarorum nationibus addicatis. Et si forte proponitis me talem talisque vitæ indignum talia præsumpsisse, respondebo, bella regum atque ducum, non evangelium me scripsisse. Nunquam enim fama vel militia Romanorum vel Gallorum sic celeberrima per mundum haberetur, nisi scriptorum testimoniis memoriæ posterorum et imitationi servaretur. Maxima quoque Troia quamvis destructa iacebat et deserta, æternæ tamen memoriæ poetarum titulis est inserta. Muri coæquati, turres destructæ iacent, loca spatiosa et amœna habitatore carent, in palatiis regum et principum lustra ferarum et cubilia secreta latent, Troiæ tamen Pergama ubique terrarum scriptura clamante prædicantur, Hector et Priamus plus in pulvere quam in regni solio recitantur. Quid de Alexandro Magno, quid de Antiocho, quid de Medorum atque Persarum regibus, quid de tyrannis barbarorum memorarem? quorum si solum nomina recitarem, opus hodiernum in diem crastinum prolongarem*[3]*. Horum tamen fama interim natorum præconiis immortalis, quorum vita non est perpetua sed pennalis. Nam sicuti sancti viri bonis operibus et miraculis celebrantur, ita mundani reges et principes bellis triumphalibus et victoriis sublimantur; et sicut vitas sanctorum et passiones religiosum est in ecclesiis prædicare, ita gloriosum est in scolis vel in palatiis regum ac ducum triumphos vel victorias recitare; et sicut vitæ sanctorum vel passiones ad religionem mentes*

Przedz. I, *wiersz* 4 meos *niema S.* — 5 peregrinus› peregrinos *S.* — sed ut› in vobis *dod. H.* — 8 quia› quod *H.* — ceteris› ceteros *H.* — 15 belligeri› *niema H.* — 16 audendi› arridendi *S*; audiendi *H.* — 17 vestra› vestram *Z.* — 20 saltem› saltim *Z i H.* — 21 profundius› *niema H* — 22 annualibus› ialibus *S i H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 fama› fame *H.* — 2 sic› si *Z i S; niema H.* — 4 et› *niema H.* — 5 Troia› troya *H.* — 7 coæquati› quoequati *Z.* — 10 Troiæ› troye *H.* — Pergama› pargama *S.* — 11 prædicantur› predicatur *S i H.* — 12 in regni solio recitantur› regni solio recitatur *H.* — 14 atque› et *H.* — 16 solum› tantum *H.* — 17 crastinum› crastinam *H.* — 18 interim natorum› interim natu *S*; unum natum *Z i H.* — 20 pennalis› penalis *Z. S i H.* — sicuti› *dod. Lengnich; rękop. nie moją.* — sancti› su *S i H.* — 26 vel› et *H.*

[1]) Sall. Jug. 14. [2]) II. Paul. ad Thess. 3. 8. [3]) *Vita S. Galli* u Pertza SS. II. 15 i 21.

fidelium instruunt in ecclesiis prædicatæ, ita militiæ vel victoriæ regum atque ducum ad virtutem militum animos accendunt in scolis vel capitoliis recitatæ. Sicut enim pastores ecclesiæ fructum animarum quærere debent spiritualem, sic defensores honorem patriæ famamque dilatare student et gloriam temporalem. Oportet enim Dei ministros in hiis quæ Dei sunt Deo spiritualiter obedire, et in hiis quæ sunt cæsaris honorem et servitium mundi principibus exhibere. Quid enim mirum, si viri triumphatores et incliti famam et gloriam appetunt ex virtute, cum etiam Cleopatra, Cartaginis regina, imperium Romanum avida laudis, transferre voluit virili audacia, non naturali sive feminea probitate. Et si femina quærens imperium, navali prælio superata, morte terribili semet ipsam perimere maluit quam servire, quid est mirum si patriam vel hereditatem paternam defendentes vel illatam iniuriam persequentes, in bello famosa non venenosa morte magis appetunt interire, quam ignominiose suis obnoxiis obedire? Constat ergo ex hiis superius approbatis rebus gestis Polonorum principum in vacuum non recitatis, constat quoque vestro iudicio confirmandum, vero præsens opus interprete recitandum. Insuper illud causa Dei causaque Poloniæ prouideat, vestræ discretio probitatis, ne mercedem tanti laboris impediat vel odium vel occasio meæ cuiuslibet vanitatis. Nam si bonum et utile meum opus honori patriæ a sapientibus iudicatur, indignum est et inconveniens, si consilio quorundam artifici merces operis auferatur[1]*).*

Explicit epistola. Incipit epilogus.

Deo vero laus et honor, regnum, virtus, gloria,
Pomorana subiugatur cuius sub potentia,
Bolezlavo triumphanti salus et victoria.
Ad honorem Iesu Christi referamus omnia,
Qui gubernat totum mundum sua sapientia;
Non hæc fecit vis humana, sed neque militia.
Bolezlavus obsidebat castrum antiquissimum,
Viris, armis et naturæ situ munitissimum,
Et ad dampnum sui regni periculosissimum.
Pomorani venientes obsessis succurrere,
In incautos obsessores properant irruere,
Sed inani spe decepti sunt acti corruere.

Przedz. I, *wiersz* 1 instruunt› instruuntur *Z i S.* — 2 vel victoriæ› *niema H.* — 3 capitoliis› capitolis *S;* palaciis *H.* — 4 ecclesiæ› ecclesiarum *H.* — 13 Cartaginis› karthaginis *H.* — 14 avida› avidia *H.* — virili› viri *S.* — 15 audacia› auda *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 3 venenosa› venosa *S.* — 4 morte› *niema S i H.* — 7 non› *dod. Bandtkie; rękop. nie mają.* — 8 vero› *niema H.* — 9 opus› vero *dod. H.* — 10 prouideat› providebit *H.* — 17 epistola› prologus *H.* — epilogus› epilogum *Z i S.* — 20 Bolezlavo› Nam Bolezlavus *S.* — salus› sal' *S.* — victoria› victo *S* — 25 et› *niema Z. S i H.* — 28 In› *niema Z. S i H.* — 29 decepti› recepti *S.*

[1]) *Vita S. Galli*, u Pertza SS. II. 9.

Per opaca deviando cuncti fere pedites,
Fugiendi ne spem ponant in caballis milites,
Ex occulto per ignotos emersere tramites.
Bolezlavus dux armatus cum paucis militibus,
Scarbimirus palatinus cum collateralibus,
Septingenti conflixère cum triginta milibus.
Namque nocte præcedente fecerant excubias,
Et audito quod venirent, miserant insidias;
Sic habebat dux transmissas huc et illuc copias.
Illi vero recurvati ordinaverunt prœlium,
Hastis suis circumquaque plectentes ericium[1]),
Nec procedunt catervatim, sed stant per circinnium.
Bolezlavus dux de tali causa satis callidus,
Transgirando vertit eos usquequaque providus,
Ut vir audax, bellicosus atque laudis avidus.
Scarbimirus ex adverso se confert in medios,
Et hortatur et confortat ad pugnandum socios:
Tales, inquit, *Pomorani, non sensistis gladios!*
Sed quid plura? terga vertunt Pomorani prœlio,
Neque fuit super illos tanta cædes alio,
Septem castra conquisivit dux de belli præmio.
In hiis collaudemus Deum et sanctum Laurentium, sierp. 10.
Die cuius sacrosancto factum est hoc prœlium,
Inde sibi fiat ibi dignum ædificium.
Tam præclara Bolezlavi descripta victoria,
Assignetur cum augusto pax et amicitia,
Confirmetur, sicut decet, fraterna concordia.
Qua de causa partes, constat, imperator venerat.
Quanto fastu, qua virtute regnum hoc intraverat!

Wiersz 1 opaca» opaga *Z i S.* — fere» fore *Z. S i H.* — 2 caballis» cabellis *S.* — 6 triginta» XXIXta *H.* — 9 copias *niema H.* — 10 ordinaverunt» ordinavere *H.* — prœlium» copias *dod. tu H.* — 11 suis» sunt *Z. S i H.* — plectentes» prolectentes *S.* — ericium» yricium *Z i S.* — 12 procedunt» precedunt *H.* — circinnium» cyntinnium *Z;* cyncinnium *S i H.* — 13 tali» illis *H.* — callidus» callidis *H.* — 20 Neque fuit .... alio» Nec fuit tanta cedes super illos alio *H.* — 22 hiis» ergo *dod. H.* — sanctum *niema H.* — 23 factum est hoc prœlium» commissum est prelium *H.* — 28 partes, constat» *tak mają rękopisma; Lengnich z Bandtkiem poprawiają:* per quas partes.

[1]) W ściśnionem kole, dzidy nadstawiwszy, jeżem stanęli.

Quos deponi; quos præponi iamiam disposuerat!
Sed quid valet contra Deum virtus vel consilium?
Sine cuius nutu nil fit, nec movetur folium,
Qui convertit in convalles, si vult, iuga montium.
Bolezlavus stat in regno magnus dux et dominus,
Et paratus est ad bellum sicut leo cominus,
Qui resistit, superatur, sive fugit protinus.
Bohemienses, quid tardatis colla vestra subdere?
Cum cernatis ipsum regem Bolezlavo cedere,
Ut sciatis, vos non posse viribus resistere.
Non est hostis tanto duci congredi qui valeat,
Et qui parem profiteri sese palam audeat,
Nec vicinus qui cum eo de pace non gaudeat.
Nam in hostes triumphator existit mirificus,
Erga cunctos cum honore dator est munificus.
Ungarorum rex per eum consistit pacificus.
Non est tempus quanta fecit enarrandi singula,
Quæ noverunt qui senserunt carceres et vincula.
Nos ad laudes, non ad fraudes damus hæc munuscula.

INCIPIT TERTIUS LIBER DE GESTIS BOLEZLAVI TERTII.

1. *Victoria de Pomoranis.*

Multis et innumerabilibus Bolezlavi tertii gestis militaribus memorandis intitulandum præcipue, qualiter sancti Laurentii die contigerit Pomoranis, utque repressa sit ira cæsaris, et ut impetuosis obstitum fuerit Alemannis. Quoddam namque castrum nomine Nakel in confinio Poloniæ ac Pomoraniæ paludibus et opere firmum constat, ad quod capiendum dux belliger cum exercitu suo sedens, armis et machinis laborabat. Cumque oppidani non posse tantæ multitudini resistere se vidissent, et cum tamen a suis auxilium principibus exspectassent, inducias quæsierunt, diemque certum indiderunt, infra quem, si sui eos non iuvarent, in potestatem hostium et oppidum et se darent. Induciæ quidem eos assultandi conceduntur, sed apparatus tamen expugnandi minime differuntur. Interim oppidanorum nuntii Pomoranorum exercitum convenerunt, eisque pactionem suorum factam cum hostibus retulerunt. Tunc vero Pomorani, audita lega-

Przedz. I, *wiersz* 1 iamiam› iam *H.* — 8 Bohemienses› Bohemenses *S i H.* — 10 Ut› hic *H.* — 15 munificus› mirificus *H.* — 18 quæ› qui *Z i S.* — 19 hæc› hic *Z i S.* — 20 Incipit.... tertii› *niema H.* — 22 Victoria de Pomoranis› *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 27 obstitum› ostentum *H.* — 29 ac› a *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 25 potestatem› potestate *H.* — 26 eos assultandi› assultandi eis *H.*

tione stupefacti, coniurant insimul pro patria vel se mori vel victoriam de Polonis adipisci. Dimissis igitur equis, ut adæquato periculo fiducia cunctis et audacia maior esset, nullam viam vel semitam gradientes, sed ferarum lustra condensaque silvarum irrumpentes, non
1100. sierp. 10. in die statuto sed in sancti Laurentii sacrosancto quasi sorices de latibulis emerserunt, indicioque suo non humana sed manu divina perierunt[1]). Gloriosus Deus in sanctis suis[2]), venerabilis enim dies sancti Laurentii martiris existebat, et in illa hora christianorum concio de missarum solempniis exibat, et ecce, subito barbarorum exercitus ibi cominus imminebat. *Versus:*

Martir Laurenti,
Populo succurre merenti!

Quid nunc facient christiani? Quo se vertentur? Exercitus hostium improvisus, acies ordinandi non est tempus, ipsi pauci, hostes multi, fuga tarda nunquam placita Bolezlavo. *Versus:* Martir Laurenti,

Populo vim tolle ferenti!

Igitur militibus quotquot erant in duobus tantum agminibus ordinatis, alterum agmen rexit ipse belliger Bolezlavus, alterum vero eius signifer Scarbimirus. Nam ceteræ multitudinis alii pabulum equorum, alii victualia quæritabant, alii vero vias et tramites et adventum hostium observabant. Nec mora Bolezlavus impiger educit agmina, sic verbis paucissimis commonendo: *Vestra probitas et imminentis periculi necessitas amorque patriæ magis quam oratio mea vos, invictissimi iuvenes, exhortentur. Hodie Deo favente sanctoque Laurentio deprecante Pomoranorum idolatria ac militaris superbia nostris ensibus conteretur.* Nec plura locutus, cœpit hostes in circuitu transgirare, quia sic in terra hastas suas versis cuspidibus in hostes affixerant, seseque simul constipaverant, quod nullus poterat ad eos virtute nisi cum ingenio penetrare. Erant enim, ut dictum est superius, pedites fere cuncti, nec ad prœlium more christianorum ordinati, sed sicut lupi insidiantes ovibus, in terra poplitibus recurvati. Dumque magis impiger Bolezlavus circumquaque volitare videretur quam currere, transversis in eum hostibus, Scarbimirus intrandi locum inveniens, ex adverso non differt in cuneos diutius confertissimos penetrare. Penetratis itaque barbaris ac vallatis, acriter imprimis resistunt, sed coacti tandem fugam petunt. De christianis ibi quidam probi milites cadunt, paganorum vero de 40 milli-

---

Przedz. I, *wiersz* 1 insimul› vel se *dod. tu H.* — 2 vel se› *niema H.* — de Polonis› contra Polonos *H.* — 4 et› atque *H.* — 6 condensaque› et condensa *H.* — 7 sacrosancto› die *dod. H.* — 9 indicioque suo› inditusque sunt *Z i S*; totaliterque *H.* — 11 martiris› *niema H.* — 12 concio› conscio *Z i S mylnie.* — 15 Versus› v' *Z i S*; *niema H.* — 18 Quid nunc facient› Quid plura, quid faciant *H.* — vertentur› vertant *H.* — 20 est› *niema H.* — 22 versus› v' *Z i S*; *niema H.* — 27 Nam ceteræ multitudinis› N. c. multitudini *Z i S*; ceterum multitudini *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 pabulum› babulum *Z.* — 2 et tramites› intramites *S.* — 3 hostium› *niema Z i S.* — 7 mea› uia *S.* — 13 seseque› sese *S.* — 18 terra› terram *H.* — poplitibus› boblitibus *Z*; poblicibus *S.* — 25 differt› differet *S.* — 25 acriter› acritus *S.* — 26 quidam› *niema H.*

[1]) *Terent. Eun.* V. 7. 23. [2]) *Vita S. Galli* u Pertza SS. II. 15.

bus decem millia vix evadunt. Testor Deum, ope cuius, sanctumque Laurentium, prece cuius facta fuerit ista cædes, admirabantur qui aderant, quomodo tam subito a militibus minus mille peracta fuerit tanta strages. Dicuntur enim ipsi Pomorani certo numero computasse de suis ibi 27 millia corruisse, quod in paludibus interessent, nec illi quidem sic evadere potuissent. Oppidani vero videntes se totam spem amisisse, nec auxilium aliunde vel a quolibet exspectare, civitatem vita donata reddiderunt. Audientes autem hæc de sex aliis castellis oppidani, consilium itidem inierunt, se ipsos videlicet munitionesque tradiderunt.

2. *Epistola imperatoris ad regem Bolezlavum.*

Dum hæc aguntur, Henricus imperator quartus Romæ nondum coronatus, secundo quidem anno coronandus[1]) cum verbis huiuscemodi Bolezlavo legationem præmisit, cum exercitu violenti Poloniam invasurus: *Indignum est enim imperatori legibusque Romanis inhibitum, fines hostis præsertimque sui militis prius hostiliter introire, quam eum sciscitari de pace, si voluerit obedire, vel de bello, si restiterit, ut se præmuniret. Quapropter aut oportet te fratrem tuum in regni medietatem recipere, mihique 500 marcas annuatim tributarias vel totidem milites in expeditionem dare, vel mecum, si vales, ense Polonorum regnum dividere.* Ad hæc Bolezlavus dux septentrionalis respondit: *Si pecuniam nostram vel Polonos milites pro tributo requiris, si libertatem nostram non defendimus, pro feminis nos habeamus, non pro viris. Hominem vero seditiosum recipere, vel unicum cum eo regnum dividere, non me coget ullius violentia potestatis, nisi meorum commune consilium et arbitrium meæ propriæ voluntatis. Quodsi bonitate, non ferocitate pecuniam vel milites in auxilium Romanæ ecclesiæ postulasses, non minus auxilii vel consilii forsan apud nos quam tui antecessores apud nostros impetrasses. Ergo provideas cui minaris, bellum invenies, si bellaris.* 1109.

3. *Belli cum Henrico initium.*

Ex qua responsione cæsar pernimium ad iracundiam provocatus, talia mente concipit, talemque viam incipit, unde non exibit, neque redibit, nisi se ipso suoque dampno quam maximo castigatus. Zbigneus quoque cæsarem iratum ex hoc multo magis incitabat, quia paucos de Polonia sibi resistere promittebat. Insuper etiam Bohemi, vivere prædis et rapinis assueti, cæsarem Poloniam intrare anima-

---

Przedz. I, *wiersz* 5 fuerit› fuit *H.* — 4 quomodo› quoque *H.* — 5 peracta fuerit› peracti fuit *H.* — 9 totam› sic *dod. H.* — 13 oppidani› quidam ibidem *H.* — consilium itidem› *niema H.* — 18 Dum hæc aguntur› Cum hec ita gerentur *H.* — 23 enim› *niema H.* — 24 inhibitum› prohibitum *H.* — 25 prius› *niema H.* — 26 restiterit› resisterit *S.* — 27 præmuniret› premunire *S*; valeat premunire *H.* — 28 medietatem› medietate *S i H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 7 habeamus› habeas *H.* — 9 unicum› unum *H.* — 15 impetrasses› impetrares *S i H.* — 17 bellaris› bellatis *S.* — 19 Belli.... initium› *dod. Bandtkie*; *rękopisma nie zostawiają tu nawet miejsca próżnego na nadpis.* — 22 unde› unu *Z S i H.* — 24 maximo› maxime *H.*

[1]) Roku 1111.

1109. bant, quia se scire vias et tramites per silvas Poloniæ iactitabant. Cæsar ergo talibus monitis et consiliis superandi Poloniam in spem ductus, ingrediens, Bytomque perveniens, in hiis omnibus est seductus. Namque castrum Bytom sic armatum sicque munitum aspexit, quod Zbigneum iratus cum verbis indignationis respexit. *Zbigneve*, cæsar inquit, *sic te Poloni pro domino recognoscunt? sic fratrem relinquere, tuumque dominium sic deposcunt?* Cumque castrum Bytom munitione situque naturæ et aquarum circuitione inexpugnabile cum aciebus ordinatis præterire voluisset, quidam de suis famosi milites ad castrum declinaverunt, volentes in Polonia suam militiam comprobare viresque Polonorum et audaciam experiri. At contra castellani portis apertis et extractis ensibus exierunt, nec multitudinem tam diversarum gentium nec impetum Alemannorum nec præsentiam cæsaris metuentes, sed in frontibus eius audacter ac viriliter resistentes. Quod considerans imperator, vehementer est miratus, homines scilicet nudos contra clipeatos, vel clipeatos contra loricatos nudis ensibus decertare, et tam alacriter ad pugnam velut ad epulas properare. Tunc quasi suorum præsumptioni militum indignans, suos balistarios et sagittarios illuc misit, quorum terrore castellani saltim sic cederent et in castrum sese reciperent. At Poloni pila vel sagittas quæ undique volitabant quasi nivem vel guttas pluviæ computabant. Ibi vero cæsar primum Polonorum audaciam comprobavit, quia suos inde cunctos non incolumes revocavit. Nunc autem paulisper cæsarem spatiari per silvas Poloniæ permittamus, donec draconem flammivomum de Pomorania reducamus.

4. *Bolezlavus parat bellum.*

Igitur impiger Bolezlavus in Pomorania superato prœlio supradicto, septemque castellis acquisitis, audito pro certo, quod cæsar Poloniam introisset, viris et equis obsessione diutina fatigatis, quibusdam militum interemptis, quibusdam etiam sauciatis, aliisque domum cum eis dimissis, cum quibus potuit equitavit, et obstruere transitus et vada fluminis Odræ modis omnibus commendavit. Obstrusa sunt itaque loca quæcumque poterant vel sicco flumine transvadari, vel si qua poterant ab ipsis incolis occulta forsitan attemptari. Quosdam etiam probos milites ad Glogow et ad fluminis transitus observandos præmisit, qui cæsari tam diu resisterent, donec ipso succurrente super ripam fluminis aut omnino

---

Przedz. I, *wiersz* 2 iactitabant› *tak poprawił Pertz*; *rękopisma mają* incitabant. — 3 superandi› superatus *H.* — 5 seductus› reductus *S.* — 6 Namque castrum.... aspexit, quod› *opuszcza w tem miejscu H, i daje niżej.* — 7 Zbigneum› Zbigneumque cesar *H.* — 8 respexit› quod castrum Bytom sic armatum sic munitum aspexit *dodaje w tem miejscu H.* — inquit› Zbignee *powtarza H.* — 9 fratrem› tuum *dodaje H.* — 11 situque› sinuque *Z i S.* — 15 Poloniam› Poloniam *S i H.* 16 comprobare› comprobari *Z.* — 21 eius› eis *Z i H.* — 25 scilicet› *niema H.* — 24 vel clipeatos› *niema H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 2 et in.... reciperent› *niema H.* — 3 quæ *niema H.* — 6 suos inde cunctos non incolumes revocavit› cunctos suos inde non revocavit incolumes *H.* — 12 Bolezlavus parat bellum› *dod. Bandtkie; niema Z. S i H.* — 21 commendavit› demandavit *H.* — 25 ad› *niema S.* — 26 ad› *niema S.*

victoriam obtinerent, aut saltim eum ibi detinendo exercitum vel auxilium expectarent. Ibi vero Bolezlavus, non longe remotus a Glogow, cum exercitu parvo stabat, neque mirum, quia suos diutissime fatigaverat. Ibi rumores et legationes audiebat, ibi suum exercitum exspectabat, inde exploratores huc illucque transmittebat, inde camerarios pro suis et pro Ruthenis et Pannonicis delegabat.

5. *Obsidio Glogoviæ.*

Cæsar autem iter faciens, non sursum sive deorsum vada temptando declinavit, sed iuxta civitatem Glogow, cum impetu per locum inæstimabilem, nullo ibi transitum præsciente, nulloque ibi resistente, cum densis agminibus et armatis, non præparatis civibus, transvadavit[1]), per illum locum, nunquam castellanis dubitantibus, nec sperantibus dubitandum. Erat enim sancti Bartholomæi apostoli dies festus[2]), quando cæsar fluvium transiebat, et tunc totus civitatis populus divinum officium audiebat. Unde constat, quia securus et sine periculo pertransivit, prædamque multam et homines et etiam tentoria circa oppidum acquisivit. Eorum quoque plurimi, qui castrum defendere venerant, et extra castrum in tentoriis residebant, a cæsare castrum sunt intrare prohibiti, quidam ibi subito retenti, quidam vero fuga subveniente liberati. Quorum unus Bolezlavo fugiens obviavit, qui cuncta 1109. quæ contigerant enarravit. Tunc vero Bolezlavus non sicut lepus formidolosus evanuit, sed suos sicut miles animosus ammonuit: *O fortissimi milites*, inquiens, *in multis mecum bellis et expeditionibus fatigati, nunc quoque mecum estote pro libertate Poloniæ vel mori vel vivere præparati. Ego quidem iam cum tam parva manu prælium libens contra cæsarem inirem, si scirem pro certo, quod etiam ibi me moriente, discrimen patriæ diffinirem. Sed quoniam ad unum de nostris restant de hostibus plus quam centum, hic est honestius resistendum, quam illuc cum paucis eundo præsumptuose moriendum; hic enim nobis resistentibus, eisque transitum prohibentibus satis pro victoria reputabitur.* Hæc dixit, et rivulum super quem stabat arboribus cæsis obstruere cœpit.

6. *Induciæ Glogoviensium.*

Interim vero cæsar a Glogoviensibus obsides tali conditione sub iureiurando recepit, quod si pacem vel aliquam pactionem infra spatium quinque dierum missa legatione cives efficerent, reddita responsione vel pace composita vel prohibita cives tamen suos obsides rehaberent. Et hoc utique per ingenium factum fuit. Ob hoc utique cæsar obsides cum iuramento recepit, quia per eos civitatem licet cum periurio consequi se reputavit. Ob hoc

---

Przedr. I, *wiersz* 4 neque› nec *S.* — 5 fatigaverat› fatigaret *Z i S;* fatigarat *H.* — 11 Obsidio Glogoviæ› *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 14 inæstimabilem› inestiabile *S.* — 15 transitum› faciente vel *dod. H.* — 28 cesare› in *dod. H.* — 29 retenti› detenti *H.* — 30 fuga› fugam *H.* — subvenientes› subvenienti *S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 8 præparati› preparate *S.* — cum› *niema H.* — 20 Induciæ Glogoviensium› *dod. Bandtkie; rękop. nie mają.* — 22 tali› cum *dod. H.* — recepit› accepit *H.* — 25 vel› cum *dod. H.*

[1]) Kozma *Chron.* III. 27. [2]) 24 sierpnia 1109.

1109. etiam Glogovienses illos obsides posuerunt, quia loca civitatis interim vetustate consumpta munierunt.

7. *Inducię rumpuntur.*

At Bolezlavus audita legatione de datis obsidibus indignatus, crucem civibus, si propter ipsos castrum reddiderint, est minatus, adiciens, esse melius et honestius et cives et obsides gladio pro patria morituros, quam facta deditione vitam inhonestam redimentes, alienis gentibus servituros. Recepta responsione, cives Bolezlavum pacem sic fieri nolle referunt, obsidesque suos, sicut iuraverant, requirunt. Ad hæc cæsar respondit: *Obsides quidem si mihi castrum reddideritis, non tenebo, sed si rebelles fueritis, et vos et obsides iugulabo.* Contra castellani: *Tu quidem in obsidibus et periurium poteris et homicidium perpetrare, sed per ipsos quod requiris scias te nullatenus impetrare.*

8. *Oppugnatio castri Glogoviensis.*

His dictis, cæsar instrumenta fieri, arma capi, legiones dividi, civitatem vallari, signiferos tubis canere præcepit, et urbem undique ferro, flamma, machinis expugnare cœpit. Econtra cives se ipsos per portas et turres dividunt, propugnacula muniunt, instrumenta parant, lapides et aquam super portas et turres comportant. Tunc imperator, civium animos pietate filiorum et amicorum existimans posse flecti, præcepit nobiliores ex obsidibus ipsius civitatis et filium comitis super machinas colligari, sic reputans, sibi sine sanguine civitatem aperiri. At castellani non plus filiis vel propinquis quam Bohemis vel Alemannis parcebant, sed eos abscedere a muro lapidibus et armis coercebant. Videns autem imperator, quod tali nunquam ingenio civitatem superaret, nec unquam a proposito civium animos revocaret, viribus et armis obtinere nititur, quod ingenio denegatur. Igitur undique castrum appetitur, et utrimque clamor ingens attollitur. Theutonici castrum impetunt, Poloni se defendunt, undique tormenta moles emittunt, balistæ crepant, iacula sagittæ per aera volant, clipei perforantur, loricæ penetrantur, galeæ conquassantur, mortui corruunt, vulnerati cedunt, eorum loco sani succedunt. Theutonici balistas intorquebant; Poloni tormenta cum balistis; Theutonici sagittas; Poloni iacula cum sagittis; Theutonici fundas cum lapidibus rotabant; Poloni lapides molares cum sudibus præacutis[1]); Theutonici trabibus protecti murum

---

Przedz. I, *wiersz* 1 etiam› *niema H.* — 5 Inducię rumpuntur› *dod. Bandtkie; rękop. nie mają.* — 7 propter› per *H.* — 9 esse› esset *H.* — 12 responsione› reversione *H.* — 18 castellani› castellum *Z i S.* — 20 per› *niema Z i H; w S. tąż ręką na brzegu dopisano.* — 23 Oppugnatio .... Glogoviensis› *dod. Bandtkie; rękop. nie mają.* — 28 Econtra› contra *Z.* — se› si *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 5 posse› *niema H.* — obsidibus› oppidibus *S.* — 6 et› *niema Z. S i H.* — 11 et› vel *H.* — 16 utrimque› inter utrosque *H.* — 17 Theutonici› Thetonici *Z i S.* — 19 iacula› tela et *H.* — 21 penetrantur› perpenetrantur *H.* — conquassantur› quassantur *S.* — 28 trabibus› tractibus *Z i S.*

[1]) Sall. Cat. 56.

subire temptabant; Poloni vero ignem comburentem aquamque ferventem illis pro balneo temperabant; Theutonici arietes ferreos turribus subducebant; Poloni vero rotas calibe stellatas desuperius evolvebant; Theutonici scalis erectis superius ascendebant, Poloni cum uncis affixos ferreis eos in aera suspendebant.

9. *Vulnera et cadavera Allemanni pro tributo auferunt.*

Interea Bolezlavus die nocteque non cessabat, sed quoscunque de castris exeuntes pro victualibus agitabat, frequenter etiam ipsius castra cæsaris territabat, modo huc modo illuc prædatoribus vel combustoribus insidiando cursitabat. Talibus ergo modis cæsar multisque diebus civitatem nitebatur capere, nec aliud quam carnem humanam suorum cottidie recentem lucrabatur. Cottidie namque viri nobiles ibi perimebantur, qui visceribus extractis, sale vel aromatibus conditi in Bavariam ab imperatore vel in Saxoniam portandi, pro tributo Poloniæ curribus onustis servabantur.

10. *Terror panicus Allemanorum de capite et cauda lacessitorum.* 1109.

Cumque vidisset cæsar, quia nec armis nec minis nec muneribus nec promissis cives flectere, nec diutius ibi stando quidquam proficere potuisset, inito consilio contra Wratislaviensem urbem castra movit, ubi quoque vires Bolezlavi et ingenium recognovit. Nam quocumque cæsar se vertebat, vel ubicunque castra vel stationes faciebat, Bolezlavus quoque, quamquam posterius, incedebat, semperque vicinus stationi cæsaris persistebat. Cumque cæsar iter faciens sua castra dimovebat, Bolezlavus quoque comes itineris existebat, et si quisquam de ordinibus exibat, redeundi statim memoriam amittebat, et si quamquam plures, victualia vel pabulum equorum quærentes, freti multitudine, longius a castris procedebant, inter eos et exercitum Bolezlavus se statim opponebat, et sic prædam cupientes ipsi quoque Bolezlavi præda fiebant. Unde tantum ac talem exercitum ad tantum pavorem redegerat, quod etiam ipsos Bohemos, naturaliter raptores, vel sua manducare vel ieiunare coegerat. Nullus enim exire de castris au-

---

Przedz. I, *wiersz* 1 subire temptabant› subreptabant *S.* — 2 illis› ipsis *H.* — 4 calibe› caliberetas *H.* — 5 desuperius› *niema H.* — 11 Vulnera .... auferunt› *dodaje Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 13 nocteque› noctuque *Z i S.* — 14 quoscumque› qnque *S i H.* — 20 cottidie› *niema H.* — 23 Bavariam ab imperatore› Boiariam ad imperatorem *H.* — 24 vel in› *niema S i H.* — 25 Poloniæ› Polonis *S i H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 2 Terror .... lacessitorum› *dodaje Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 3 nec armis› non a. *H.* — 5 proficere› ibi perficere *powtarza H.* — 7 ubi› ibi *H.* — 12 persistebat› presistebat *H.* — 13 quisquam› quiscumque *S.* — exibat› exiebat *S i H.* — 17 pabulum› babulum *S.* — 20 cupientes› capientes *miał S, ale ta sama lub spółczesna ręka dopisała na brzegu* cupientes. — 21 fiebant› faciebant *Z i S mylnie.* — 22 ac› et *H.* — 24 sua› bo *dodał tu S, ale kropkami u góry odznaczył; Bandtkie czyta* bona — 25 audebat› audiebat *Z i S.*

1109. debat, nullus armiger herbam colligere, nullus etiam ad ventrem purgandum ire ultra constitutas custodum acies præsumebat. Die nocteque Bolezlavus timebatur, ab omnibus in memoria habebatur, *Bolezlavus non dormiens* vocabatur. Si silvula, si frutectum erat, *Cave tibi, ibi latitat!* clamabatur. Non erat locus ubi non putaretur Bolezlavus. Taliter eos assidue fatigabat, quandoque de capite, quandoque de cauda sicut lupus aliquos rapiebat, quandoque vero a lateribus insistebat. Sicque milites armati cottidie procedebant, et assidue Bolezlavum quasi præsentem exspectabant. In nocte quoque cuncti loricati dormiebant, vel in stationibus resistebant, alii vigilias faciebant, alii castrum nocte continua circuibant, alii: *Vigilate, cavete, custodite!* clamabant, alii cantilenas de Bolezlavi probitate decantabant hoc modo:

11. *Cantilena Allemanorum in laudem Bolezlavi.*

Bolezlave, Bolezlave, dux gloriosissime,
Tu defendis terram tuam quam studiosissime,
Tu non dormis, nec permittis nos dormire paululum,
Nec per diem, nec per noctem, nec per diluculum.
Et cum nos te putaremus de terra propellere,
Tu nos tenes ita quasi conclusos in carcere.
Talis princeps debet regnum atque terram regere,
Qui cum paucis tot et tantos ita scit corrigere.
Quid, si forte suos omnes simul congregaverit,
Nunquam cæsar sibi bello resistere poterit.
Talem virum condeceret regnum et imperium;
Qui cum paucis sic domabat tot catervas hostium;
Et cum nondum recreatus sit de Pomorania,
Sic per eum fatigatur nostra contumacia;
Et cum illi cum triumpho sit eundum obviam,
Nos e contra cogitamus expugnare patriam.
Ipse quidem cum paganis bella gerit licita,
Sed nos contra christianos gerimus illicita,
Unde Deus est cum eo faciens victoriam,
Nobis vero iuste reddit illatam iniuriam.

Przedz. I, *wiersz* 2 ire› *niema H.* — 3 nocteque› noctuque *Z i S.* — 5 non› enim *S.* — 6 erat› *niema H.* — 10 quandoque› aliquando *H.* — *Przedz.* II, *wiersz* 6 castrum› castra *H.* — 7 cavete› *niema H.* — 8 decantabant› cantabant *H.* — 9 modo› etc. *dodaje H.* — 12 Cantilena .... Bolezlavi› *dodaje Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 16 nec per diluculum› neque p. d. *H.* — 17 putaremus› putemus *H.* — 21 Quid› Qui *H.* — 28 Nos› Nec *H.* — 32 illatam› inlatam *Z i S.*

12. *Imperator pacem implorare coactus.*

Quidam vero viri nobiles et discreti hæc audientes, mirabantur inter se referentes: *Nisi Deus hunc hominem adiuvaret, nunquam tantam de paganis victoriam ei daret, neque nobis ita viriliter contra staret. Et ni Deus eum ita potentialiter exaltaret, nunquam eum noster populus sic laudaret.* Sed Deus secreto forsan consilio hæc agebat, qui laudes cæsaris ad Bolezlavum transferebat, vox enim populi semper solet voci dominicæ convenire. Unum constat, Dei voluntati populum cantantem obedire. Cæsari vero cantilena populi displicebat, eamque cantari sæpissime prohibebat, sed eo magis ad tantam procacitatem populum permovebat. Cæsar vero exemplis et operibus recognoscens, quia frustra laborando populum affligebat, nec divinæ voluntati resistere valebat, aliud secretius cogitavit, et aliud se facturum simulavit. Perpendebat utique, quia tantus populus sine præda diutius vivere nequibat, et quia Bolezlavus eos assidue sicut leo rugiens circuibat. Equi moriebantur, viri vigiliis, labore, fame cruciabantur, silvæ condensæ, paludes tenaces, muscæ pungentes, sagittæ acute, rustici mordaces compleri propositum non sinebant. Unde se Cracow simulans ire velle, legatos de pace Bolezlavo misit, et pecuniam, non tantum nec tam superbe sicut prius quæsierat, in hæc verba: 1109.

13. *Epistola cæsaris ad regem Polonicum.*

Cæsar Bolezlavo duci Poloniæ gratiam et salutem. Tua probitate comperta, meorum principum consiliis acquiesco, et 300 marcas recipiens, hinc pacifice remeabo. Hoc mihi satis sufficit ad honorem, si pacem simul habuerimus et amorem; sin autem hoc tibi non placuerit approbare, in sede cito Cracoviensi me poteris exspectare.

14. *Rescriptum ad cæsarem.*

Ad hæc dux septentrionalis remandavit cæsari: *Bolezlavus dux Polonorum pacem quidem vult, sed non in spe denariorum. Vestræ quidem cæsareæ potestatis ire consistit vel redire, sed apud me tamen pro timore vel conditione nec ullum poteris vilem obulum invenire. Malo enim ad honorem regnum Poloniæ salva libertate perdere, quam semper pacifice cum infamia retinere.*

15. *Cæsar rediens, ac pro tributo cadavera portans.*

Hiis auditis cæsar urbem Wratislaviensem adivit, ubi nichil nisi de vivis mortuos acqui-

---

Przedz. I, *wiersz* 1 Imperator.... coactus» *dod. Bandtkie*; *rękopisma nie mają.* — 3 referentes» dicentes *H.* — 9 hæc» hoc *H.* — laudes» laudem *S.* — 14 cantari» cantanti *Z i S.* — 15 populum permovebat» populi permovebat *Z*; populi procommovebat *H*; populi pro commovebat (pro eo commovebat?) *S.* — 19 et aliud se facturum simulavit» et ad sci fctur simulatur *H.* — 20 utique» itaque *H.* — 21 diutius» *niema H.* — 22 eos» *niema H.* — 27 sinebant» sinebat *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 3 verba» etc. *dod. H.* — 5 Epistola.... Polonicum» Bo. *dod. H.* — 10 simul» *niema H.* — 11 non» *niema Z i S.* — 12 placuerit.... exspectare» placuerit, me poteris cicius ex tare *H.* — 14 Rescriptum ad cesarem» *niema H.* — 15 Ad hæc» Ad hoc Boleslaus *H.* — 17 vult» *dodaje Lengnich i Bandtkie*; *rękop. nie mają.* — 20 ullum» unum quidem *H.* — vilem» *niema H.* — 21 regnum Poloniæ» regni Polonie *S i H.* — salva libertate» libertatem *H.* — 25 Cæsar rediens.... portans» *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.*

1109. sivit. Cumque diutius ire se Cracow simulando, huc illucque circa fluvium circumviaret, et Bolezlavo sic terrorem incutere eiusque animum revocare cogitaret, Bolezlavus ideo nichil omnino diffidebat, nec aliud legatis quam superius respondebat. Videns ergo cæsar diu stando sibi potius dampnum et dedecus quam honorem vel proficuum imminere, disposuit pro tributo nichil portans nisi cadavera se redire. Unde quia prius superbe magnam pecuniam requisivit, ad extremum pauca quærens, neque denarium acquisivit. Et quoniam superbe libertatem antiquam Poloniæ subigere cogitavit, iustus Iudex illud consilium fatuavit, et iniuriam in Swathopole consiliarium et illam et aliam vindicavit.

16. *De morte Swantopolc.*

Et quia forte Swatopole ad memoriam revocamus, operæ pretium est, ut aliquid de vita et morte ipsius ad correctionem aliorum inducamus. Igitur Swathopole dux Moraviensis hereditarius prius extitit, postea vero ducatum Bohemiæ Borivoy, suo domino, plenus ambitione subplantavit, genere quidem nobilis, natura ferox, militia strennuus, sed modicæ fidei et ingenio versutus. Huius enim consilio cæsar Poloniam intravit, qui Bolezlawo non semel sed frequenter iuraverat, qui se cum Bolezlavo unum scutum coniunxerat, qui virtute Bolezlavi et auxilio regnum Bohemicum acquisierat. Numquamne Bolezlavus pro Swatopole Pragæ ponendo cum rege Ungarorum Colummanno Moraviam intravit, silvas Bohemiæ rege redeunte penetravit? Utique fecit! Nec sic inde remearet, nisi Boruwoii castrum Kamencz[1]) pro pactione sibi daret. Insuper etiam Bolezlavus de Bohemia multos ad ipsum iam fugientes præoccupaturos gratiam, ipsum ducem fore sperantes, et retinebat et pascebat, quia Svatopole parvam terram parvasque divitias tunc habebat. E contra Svatopole Bolezlavo iuravit, quia si dux Bohemorum quocunque modo vel quocunque ingenio quandoque fieret, semper fidus eius amicus unumque scutum utriusque persisteret, castra de confinio regni vel Bolezlavo redderet vel omnino destrueret. Sed ducatum adeptus, nec fidem tenuit iurata violando, nec Deum timuit homicidia perpetrando. Unde Deus ad exemplum aliorum sibi dignam pro factis recompensationem exhibuit, cum securus, inermis, in mula residens in medio suorum, ab uno vili milite venabulo perforatus

Przedz. I, *wiersz* 2 circumviaret» circinnaret *H.* — 3 terrorem» timorem *H.* — eiusque» et eius *H.* — 4 ideo» imo *H.* — 8 vel» et *H.* — 12 neque» nec *S.* — 15 quoniam» quia *H.* — 17 et iniuriam .... vindicavit» quia cesar cum satis copiosa confusione ad propria remeavit *H. Temi słowami kończy się kronika Galla w rękopismie hejlsberskim, a przepisywacz dodał tu od siebie:* Iste Boleslaus cognominatus est Krzywousty, qui post bellum quod habuit cum Henrico cesare, postea cum Bohemis, Pomoranis et Ruthenis multa bella prospere gessit, atque gloriosus triumphavit. — 23 hereditarius» hereditaree *Z i S.* — 24 Borivoy» Borivou *Z.* — domino» dominio *Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 5 Numquamne» *tak poprawił Pertz;* Nunq'o non *Z i S.* — 6 ponendo» *Bandtkie źle czytał* promovendo *lub* provehendo. — 9 Boruwoii» Boriwoij *S.*

[1]) Kamenc czyli Kamieniec, twierdza w roku 1096 przez Brzetysława II czeskiego nad rzeką Nisą zbudowana, o milę od Frankensztajnu. Ob. Stenzla *SS. rer. Sil.* I 70 i 85.

occubuit, nec ullus suorum ad eum vindicandum manus adhibuit[1]). Taliter cæsar de Polonia rediens triumphavit, videlicet luctum pro gaudio, mortuorum cadavera pro tributo memorialiter reportavit. Bolezlavus vero dux Polonorum parum præsentem, sed minus absentem procul dubio formidavit.

17. *De Bohemis.*

Igitur post tantum laborem dux septentrionalis aliquantulum recreatus, super Bohemos equitare non diutius est retardatus. Cogitabat enim et suam iniuriam de Bohemis vindicare et suum amicum Borivoy in sede subplantata restaurare. Dum autem iter faciens in medio silvarum cum Bohemis obviantibus prœlio commisso victoriam obtineret, iamque pars exercitus in campis Bohemiæ resideret, Borivoy a Bohemis iam receptus, grates Bolezlavo pro fide tanta retulit et labore, et sic impiger Bolezlavus dupplici de Bohemia cum honore rediit. Sed quid rediens egerit audiamus, ut exemplo probitatis tantæ fructum aliquem capiamus.

18. *De Pomoranis.*

Non enim statim exercitum tanto itinere fatigatum ire domum permisit, nec ipsemet in deliciis vel in conviviis asperitate hiemis irruente requievit, sed terram Pomoranorum cum electis de exercitu militibus requisivit. Quamdiu ibi steterit, vel quantam per terram incendia vel prædas fecerit, non est opus per singula scriptitando demorari, sed summam rei nobis ad maiora festinantibus sufficiat explanari. Illa namque vice Bolezlavus in Pomorania tria castella cepit, quibus combustis et coæquatis, solummodo prædam et captivos excepit. Postea vero sine bello Bolezlavus aliquantulum repausavit, suasque civitates interim, ubi cæsar fuerat, inexpugnabiliter præparavit. 1109.

19. *De Bohemis et Polonis.*

Cum autem Bolezlavus civitatem Glogow muniens ibi cum exercitu resideret, milites Zbignevi cum Bohemis deprædari per Poloniam exierunt; qui statim Bolezlavo nesciente, ipsius loci marchionibus congregatis, sicut mures de latibulis exeuntes, ibidem capti vel mortui remanserunt, exceptis paucis, qui silvæ, latronum amicæ, subsidium petierunt.

20. *De fraude Bohemorum.*

Paulo superius memini me dixisse, Bohemos in sede supplantata Borivoy ducem recepisse, ideoque de Bohemia Bolezlavum ita subito redivisse. Sed quia fides Bohemica volubilis est sicut rota, qualiter prius Borivoy expellendo traditorie deceperunt, taliterque eum iterum decepturi traditorie receperunt. Nam brevi tempore non solum honore caruit

---

Przedr. I, *wiersz* 7 formidavit» *tak poprawił Pertz;* dubitavit *Z i S.* — 12 retardatus» *tak poprawił Pertz;* recreatus *Z i S.* — 26 De Pomoranis» *niema S.* — 29 irruente» irruerit *S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 26 ideoque» ideo *S.* —, 27 redivisse» *na brzegu dodaje Z mānią* No(ta). — 30 taliterque eum iterum .... receperunt» *słowa te opuścił S; lecz ma je Z, i Chron Princ Pol. u Stenzla SS. I. str. 86.*

[1]) Dnia 5 czerwca 1109. Ob. *Necrol. Podlažic.* u Dudika *Forschung.* str. 228 i 414.

1110. a fratre medio[1]) subplantatus, verum etiam acquirendi facultatem amisit, ab imperatore captivatus. Tertium quoque fratrem habebat[2]), ætate quidem minorem, probitate vero non inferiorem, quem dux Bolezlavus in fidelitate fratris persistentem in Polonia retinebat, eique calumpniandi maioris fratris honorem et auxilium impendebat.

21. *De bello et victoria contra Bohemos.*

Inde belliger Bolezlavus, collecta multitudine militari, novam viam aperuit in Bohemiam, quo potest Hanibali facto mirabili comparari. Nam sicut ille Romam impugnaturus per montem Iovis primus viam fecit, ita Bolezlavus per locum horribilem, intemptatum prius, Bohemiam invasurus penetravit. Ille montem unum laboriose transeundo tantam famam et memoriam acquisivit, Bolezlavus vero non unum sed plures nubiferos quasi suppinus ascendit. Ille solummodo cavando montem, coæquando scopulos laborabat, iste truncos et saxa volvendo, montes ascendendo arduos, per silvas tenebrosas iter aperiendo, in paludibus profundis pontes faciendo non cessabat. Tanto itaque labore Bolezlavus pro iustitia Borivoi et amicitia tribus diebus et noctibus iter faciens, fatigatus, tale quid in Bohemia fecit, unde semper erit triumphali memoria recordatus. Postquam tandem Bolezlavus tanto discrimine Bohemiam est ingressus, non statim prædam faciens ut Bohemi de Polonia, quasi lupus rapiens est regressus, immo vexillis erectis, tubis canentibus, agminibus ordinatis, timpanis resonantibus, paulatim per campos Bohemiæ patentes bellum quærens et non inveniens incedebat, nec prædam nec incendia prius quam finem bello fieri cupiebat. Interim Bohemi per turmas aliquotiens apparebant, sed statim Polonis irruentibus cursu perpetue fugiebant. De castellis quoque contiguis multi milites exiebant, qui Polonis irruentibus redeuntes occasionem suburbia comburendi faciebant. Frater vero Borivoi minimus, quem prædixi, prædas capi, incendia fieri, terram destrui Bolezlavo supplicans prohibebat[3]), quia regnum acquirere sine bello puerili simplicitate verbis traditorum sine victoriis se credebat. Cumque iam die quarto bellum exspectans Bolezlavus ad pugnam recto tramite properaret, fluvioque cuidam, non magno quidem sed difficili transitu, propinquaret, ex altera parte fluminis exercitu congregato dux Bohemorum residebat, qui Bolezlavum ibi, non ausus alibi, difficultate loci confisus, transitum prohibiturus exspectabat. At Bolezlavus repertis hostibus quos quærebat, quasi leo visa præda septis conclusa stomachabatur, quia pugnandi copiam non habebat. Nam sicut Poloni modo sursum modo deorsum transire reputabant ex altera parte fluminis, ita Bohemi contra stabant. Erat enim fluvius, Bohemis qui cum eo erant mentientibus, paludosus, tantæ multi-

Przedz. I, *wiersz* 4 minorem» Sobieslaum nomine *dodano na brzegu w Z, ręką późniejszą.* — 17 prius» primus *S.* — 22 scopulos» scapulos *S. mylnie.* — 24 arduos» arduas *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 18 quarto» IIIIto *S.* — 32 mentientibus» mcientes *mają rękopisma.*

[1]) Władysława. Kozma *Chron.* III, 30 i dalsze. [2]) Sobiesława. [3]) Porównaj Kozmy *Chron.* III. 35.

tudini nullo resistente periculosus. Videns autem Bolezlavus, quod sic agens tempus in vacuum expendebat, et quod dies sole in occasum vergente declinabat, electionem audaciæ militaris duci Bohemico proponit, videlicet, aut Bolezlavus sibi locum dabit ut transeat, vel illuc transibit si dux Bohemicus loco cedat, asserens etiam, occupandi causa sedem se Bohemicam non venisse, sed more solito iustitiam fugitivorum causamque miserorum, sicut quondam sibi fecerat, defendendam suscepisse. Quapropter aut suum fratrem in sorte hereditatis paternæ pacifice revocaret, aut iustus iudex omnium inter eos prælio campestri veram iustitiam declararet. Ad hæc dux Bohemicus respondit: *Fratrem quidem meum libens recipere, si tuum receperis, sum paratus; sed cum eo regnum dividere, nisi consilio cæsaris, non sum ausus. Si vero voluntatem vel facultatem habuissem vobiscum cominus confligendi, non vestram licentiam exspectarem, cum longam habuerim prius licentiam transeundi.*

22. *De vastatione terræ Bohemicæ per Polonos.*

Videns autem Bolezlavus, quia dux Bohemicus in his responsionibus quas mandaret nullam certam rationem nisi verba solummodo nuda daret, crepusculo diei, tempore requiei castrum movit, nec ab illius ripa fluminis ad Labe flumen descendendo se removit. Ibi vero iuxta Labe fluvium illum fluviolum[1]) sine obstaculo pertransivit, et festinans ibi bellum ubi dimiserat requisivit. Cum autem ad Bohemorum stationes perveniret, nec aliud de ipsis quam vestigia reperiret, convocatis senioribus consilium inivit, ubi satis quid salubrius et honestius esse videbatur cum ratione diffinivit. Quidam enim de senioribus aiebant: *Tribus diebus satis sufficit per virtutem in terra hostium nos stetisse, nec bellum illis omnibus congregatis et præsentibus invenisse.* Iterum alii dicebant: *Iudicia Dei vera sunt et hominibus occulta. Bene processimus usque modo, sed si diutius immoramur, in dubio pendet, quo se verterint ista fata.* E contra Bolezlavus et iuvenes seniorum consilia postponebant, et ire Pragam ut inantea collaudabant. Et vere vicisset seniorum consilia consilium iuvenile, nisi panis defecisset, qui plus potest quam possit facere ius civile. Collaudato vix itaque consilio Bolezlavus redeundi, redeundo comburendi dedit licentiam et prædandi. Ipse vero semper ordinatis cohortibus incedebat, plerumque cum extremis agminibus pro subsidio subsistebat. Habebat etiam acies militum ordinatas, qui combustoribus et prædatoribus anteirent, et a Bohemis supervenientibus prævideren. Cumque tam prudenter tamque sagaciter exercitum duxisset ac reduxisset, et ad silvarum introitum sexta feria iam stationem posuisset, vigilias crebriores fieri, paratiores esse, unamquamque legionem, si tumultus forte fieret, in sua statione persistere præcepit. Eadem nocte Bolezlavo post matutinas orationibus persistente, forte quidam 1110.

Przedz. I, *wiersz* 14 inter eos» *tak poprawił Pertz*; interesse *Z i S.* — 22 longam» longa *Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 3 reperiret» reperivit *Z i S.* — 13 immoramur» minoramus *Z.*

[1]) Cydlinę.

1110. horror universam stationem occupavit, et clamorem subitaneum per totum exercitum excitavit. Tum quæque provincia quam cohors armata, sicut constitutum fuerat, in sua statione perstitit, suum locum defensura; acies vero curialis curialiter armata circa Bolezlavum astitit, ibi victura vel ibidem moritura. At Bolezlavus, audito clamore populi, statim iuvenum multitudine circumstantium coronatus, ascendit in locum locuturus aliquantulum altiorem, ibique sua locutione probis auxit audaciam, timidis horrorem ademit pariter et timorem sic exorsus:

23. *De audacia Bolezlavi et providentia.*

O iuventus inclita moribus et natura, mecum semper erudita bello, mecum assueta labore, securi sustinete, pariter exspectate læti diem hodiernum, qui nos triumphali coronabit honore. Hactenus Bohemi sicut monstra marina vel silvatica de gregibus nostris aliquid rapuisse et cum eo per silvas aufugisse Polonis insultabant et pro militia reputabant. Vos vero iam die septimo terram eorum circuistis, villas et suburbia combussistis, eorum ducem et exercitum congregatum vidistis, bellum quæsistis nec invenire potuistis. Quippe autem hodie, Bohemi si bellum non commiserint, aut si commiserint, hodie Deo iuvante Poloni suas iniurias vindicabunt. Et cum prælium inieritis, memores estote prædarum, captivorum, incendiorum, memores estote puellarum raptarum, uxorum et matronarum, memores estote quotiens vos irritaverunt, memores estote quotiens ipsi fugientes vos insequentes fatigaverunt. Ergo sustinete modicum, fratres et milites gloriosi, estote fortes in bello, iuvenes mei lætabundi. Hodierna dies vobis conferet quod semper optastis, hodierna dies dolorem delebit quem tanto tempore comportastis. Iam aurora paret, cito dies illa gloriosa exardebit, quæ traditionem et infidelitatem Bohemorum revelabit, et præsumptionem et superbiam eorum conculcabit, et quæ nostras et parentum iniurias vindicabit; dies inquam, dies illa, dies semper in Polonia recolenda, dies illa, dies magna et amara semper Bohemis et horrenda, dies illa, dies Polonis gloriosa, dies illa, dies Bohemis odiosa; dies inquam omnium tripudio lætabunda, qua frontes Bohemorum humo tenus inclinabit, in qua Deus omnipotens cornu humilitatis nostræ dextera suæ magnitudinis exaltabit. Hac oratione completa, missa generalis per omnem stationem celebratur, sermo divinus suis parochianis ab episcopis prædicatur, populus universus sacrosancta communione confirmatur. Quibus rite peractis, cum ordinatis agminibus more solito de stationibus exierunt, et sic paulatim ad silvarum introitum pervenerunt. Cum autem ad silvas tanta multitudo pervenisset, neque loci notitiam neque viæ vestigium habuisset, unusquisque sibi viam per devia faciebat, et sic signa vel ordinem retinere iam nequiebat. Obstrusam enim viam qua venerant et omnes alias audiebant, et ideo

---

Przedz I, *wiersz* 1 horror› in *dod. Z i S.* — 3 quæque› quoque *Z i S.* — 4 sua› visa *Z i S.* — 6 curialiter› curiales *Z i S.* — 15 providentia› prudencia *S.* — 16 iuventus› *dod. Bandtkie; rękopisma nie mają.* — 28 hodie› *ma dwa razy S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 vos› *niema S.* — 8 exardebit› exarebit *Z i S.* — 17 humo tenus› humo remis *Z i S. mylnie.* — 18 in› *niema S.* — 19 suæ› sua *S.* — Hac› A hac *S.* — 31 iam› tam *S.*

per viam aliam, non capacem tantæ multitudinis, rediebant. Dux vero Bolezlavus retro de latere dextro cum acie curiali subsistebat, totumque suum exercitum sicut pastor egregius præmittebat. Comes quoque Scarbimirus ex altero latere in silva tenui Bolezlavo latitabat, ibique Bohemos, si forte sequerentur, in insidiis exspectabat. Gneznensis enim acies patrono Poloniæ dedicata, cum quibusdam palatinis aliisque militibus animosis in planitie quadam parva dominum subsistentem exspectabat, quæ planities silvas maiores a minori silva præstante dividebat. Cumque Bolezlavus ex obliquo suum exercitum per silvam tenuem sequeretur, videns suos et a suis visus, hostes reputavit suos, a suis etiam hostis similiter æstimatus, sed propius invicem accedentes et arma subtilius contemplantes, signa Polonica cognoverunt, et sic a pæne cœpto scelere desierunt. Interim Bohemi quasi iam certi de victoria, non ordinati ut prius cathervatim, sed unus ante alium, properabant, quia Polonos in silva iam receptos, ad prœlium irrevocabiles, inordinatos, latitantes, dispersos, se capere sicut lepores reputabant. At belliger Bolezlavus, visis hostibus iam vicinis, exclamavit: *Iuvenes, feriendi nostrum sit initium, noster quoque finis!* Hoc dicto, statim venabulo primum in acie dextrario suppinavit, et cum eo simul Dirsek pincerna potum alteri mortiferum propinavit[1]). Tum vero iuventus Polonica certatim irruunt, lanceis prius bellum inferunt, quibus expletis enses exerunt, clipei paucos de Bohemis accedentes ibi clepunt, loricæ pondus non subsidium illis reddunt, galeæ honorem ibi capitibus non salutem acquirunt. Ibi ferro ferrum acuitur, ibi miles audax cognoscitur, ibi virtus virtute vincitur. Corpora strata iacent, sudore vultus et pectora madent, sanguine rivi manant, iuvenes Poloni clamant: *Sic est virtus approbanda viris, sic fama quædam, non prædam furtim rapiendo silvamque petendo rapidorum more luporum.* Ibi fulgens loricatorum acies Bohemorum et Theutonicorum, quæ prima fuit, prima corruit, gravata pondere, non adiuta. Adhuc tamen dux Bohemorum vice secunda, tertia, iam flore militiæ prostrata iacente, suum dampnum catervas retorquens vindicare nitebatur, semperque suorum congeries corruentium augebatur. Scarbimirus quoque cum acie palatina, silva dividente, cum aliis Bohemorum agminibus dimicabat, ita quod Bolezlavus de Scarbimiro vel Scarbimirus de Bolezlavo penitus ubi staret vel si prœlium ageret ignorabat. Ex utra parte Mars suas vires exerceat, fortuna ludit, rota Bohemorum eversatur, a Parcis fila Bohemorum secantur, Cerberus ora vorantia laxat, portitor Acheronti navigando laborat, Proserpina ridet, Furiæ viperinas illis vestes explicant, Eumenides balnea sulfurea parant, Pluto iubet Ciclopes dignas fabricare coronas militibus merito venerandis, dentibus anguinis linguis nec non draconinis. Quid multis moramur? Videntes Bohemi suam causam divino iudicio 1110.

Przedr. I, *wiersz* 11 subsistentem› subsistantem *S.* — 21 ut› *niema Z i S.* — 24 latitantes› *niema S.* — 32 Tum› Cum *S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 26 secantur› occantur *Z i S.* — 28 viperinas› cuperinas *S.*

[1]) Kozma *Chron.* III. 36.

1110. non placere, et Polonorum audaciam cum iustitia prævalere, suorum ibi meliorum acie prostrata catervatim, divisi fugam arripiunt, nec eos fugere Poloni statim percipiunt, sed fugam simulare credunt. Convallis enim media quædam et silva Bohemos adiuvabat, quæ fugam eorum vel insidias occultabat. Ideo dux Polonorum Bolezlavus milites impetuosos præsumptuose persequi prohibebat, quia cautelam Bohemorum et insidias dubitabat. Comperta tandem Poloni vera fuga Bohemorum, insequentes statim, laxant suorum habenas equorum. Ergo potiti Poloni victoria triumphali, redeundi Poloniam iter inceptum differunt, suos sauciatos in Bohemia redeuntes secum ferunt, septem tribus adiectis denarium profectionis numerum impleverunt. Ad hoc enim detrimentum et dedecus bellica gens Bohemorum traditorum factionibus est redacta, quod pæne militibus probis et nobilioribus, Polonorum conculcata sub pedibus, est exacta. Ibi quoque cum Bohemis Zbigneus interfuit, cui fugisse similiter quam ibi stetisse plus profuit. Poloni vero de Bohemia cum ingenti tripudio remeantes, omnipotenti Deo grates rependunt æternales, et Bolezlavo triumphanti laudes referunt triumphales.

24. *De vastatione terræ Prusiæ per Polonos.*

Item impiger Bolezlavus hiemali tempore non quasi desidiosus in otio requievit, sed Prussiam terram aquiloni contiguam, gelu constrictam introivit, cum etiam Romani principes in barbaris nationibus debellantes, in præparatis munitionibus hiemarent, neque tota hieme militarent. Illuc enim introiens, glacie lacuum et paludum pro ponte utebatur, quia nullus aditus alius in illam patriam nisi lacubus et paludibus invenitur. Qui cum lacus et paludes pertransisset et in terram habitabilem pervenisset, non in uno loco resedit, non castella, non civitates, quia ibi nulla, sibi obsedit, quippe situ loci et naturalis positio regionis per insulas lacubus et paludibus est munita, et per sortes hereditarias ruricolis et habitatoribus dispartita. Igitur belliger Bolezlavus per illam barbaram nationem passim discurrens, prædam immensam cepit, viros et mulieres, pueros et puellas, servos et ancillas innumerabiles captivavit, ædificia villasque multas concremavit, cum quibus omnibus in Poloniam sine prœlio remeavit, quod prœlium tum invenire plus his omnibus exoptavit.

25. *De concordia Zbignei falsa cum Bolezlavo.*

Hostibus itaque Bolezlavus, sicut dictum est, refrenatis, ducem Bohemicum coegit fratrem minimum, quem supra diximus, in hereditatis sortem recipere, quibusdam civitatibus[1]) sibi datis. Quo facto Zbigneus Bolezlavo suo fratri legationem misit, misericorditer supplicando, quatinus aliquam particulam he-

---

Przedr. I, *wiersz* 4 percipiunt› precipiunt *S.* — 16 septem tribus› superioribus *Z i S.* — 17 profectionis› perfectionis *Z i S.* — 20 nobilioribus› nobilibus *S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 7 alius› illius *S.* — in illam patriam› nullam pat'am *S;* nullam patam *Z.* — lacubus› lacis *Z i S.* — 13 lacubus› lacis *Z i S.* — 17 immensam› in mensam *S.* — 22 tum› cum *S.*

[1]) Miasto Satec z okolicą; ob. Kozmy *Chron.* III. 37.

reditatis paternæ, sicut dux Bohemorum suo fratri, sibi quoque concederet ea conditione, quod nullatenus in aliquibus illi coæquaret, sed sicut miles domino semper et in omnibus obediret. Nam eum nec per cæsarem nec per Bohemos nec per Pomoranos se posse vincere confidebat, sed quod viribus et armis obtinere non poterat, humilitate saltim et fraterna caritate præsumebat. Verba quidem satis bona et pacifica videbantur, sed aliud promptum in lingua forsan, et aliud clausum in pectore tenebatur. Sed hæc dicenda suo loco differamus, et Bolezlavi responsionem audiamus. Audita fama fratris tam humillima supplicatione, Bolezlavus a periuriis tot transactis, ab iniuriis tot illatis ab alienis gentibus in Poloniam introductis, ignoscendo suum animum mitigavit, et Zbignevum cum verbis huiuscemodi conditionis in Poloniam revocavit, videlicet, si verbis suæ legationis mens humilis concordaret, et si se pro milite non pro domino reputaret, nec ullam superbiam deinceps nec ullum dominium ostentaret, fraterna caritate quædam castella sibi daret, et si veram humilitatem in eo veramque caritatem prospiceret, semper eum in melius cottidie promoveret; sin vero contumaciam illam antiquam, in corde discordiam occultaret, melius esset, apertam discordiam quam itcrum novam seditionem in Poloniam reportaret. At Zbignevus stultorum consiliis acquiescens, promissæ subiectionis et humilitatis minime recordatus, ad Bolezlavum non humiliter sed arroganter est ingressus, nec sicut 1111.
homo longo tam exilio castigatus, tantisque laboribus et miseriis fatigatus, immo sicut dominus cum ense præcedente, cum simphonia musicorum tympanis et cytaris modulantium præcinente, non serviturum sed regnaturum designabat, non se sub fratre militaturum sed super fratrem imperaturum prætendebat. Quod quidam sapientes in partem aliam quam Zbigneus forsan cogitaverat noverunt, et consilium Bolezlavo tale suggesserunt, quod se statim credidisse pœnituit, semperque se fecisse pœnitebit, talibus videlicet verbis mentem humanam accendentes: *Hic homo tantis calamitatibus contritus, tam longo exilio detrusus, aditu primo cum tanto fastu superbiæ, de singulis adhuc incertus ingreditur; quid faciet in futuro, si sibi potestas aliqua de regno Poloniæ concedatur?* Aliud quoque maius et periculosius asserentes, quod ipse videlicet Zbigneus quemlibet cuiusque generis, divitem sive pauperem, iam repertum et constitutum haberet, qui Bolezlavum oportuno sibi loco considerato vel cultello vel alio quolibet ferramento confoderet, quem homicidam ipse, si tunc mortis periculum evitaret, honoris magni culmine sicut unum de principibus exaltaret. Sed nos magis credimus ab ipsis malis consiliatoribus hoc fuisse machinatum, quam unquam ab ipso Zbigneo satis humili satisque simplici tale facinus cogitatum. Ideoque minus mirandum, iuvenem ætate florentem, in imperio consistentem, iracundia stimulante, sapientum

Przedr. I, *wiersz* 3 nullatenus› null'a *Z i S.* — 5 eum› enim *Z i S.* — 24 caritate› nec predam *dodaje Z; ma i S. oba te niepotrzebne wyrazy, a z nich tylko drugi przemazał.* — 26 cottidie› die cottidie *Z i S.* — 29 apertam discordiam› aperte discordia *Z i S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 3 laboribus et miseriis› miseriis et laboribus *S.*

1111. quoque consilio suggerente, quodlibet facinus perpetrare, quo mortis periculum evitaret et securus a cunctis insidiis imperaret. Nullus tamen credat illud peccatum in spiritu fuisse perpetratum sed ex præsumptione, non ex deliberatione sed ex occasione propagatum. Si enim Zbigneus humiliter et sapienter adveniret, sicut homo misericordiam petiturus, non sicut dominus, quasi vanitatis fascibus regnaturus, nec ipse in dampnum irrecuperabile corruisset, nec alios in crimen lamentabile[1]) posuisset. Quid ergo? Accusamus Zbigneum et excusamus Bolezlavum? Nequaquam. Sed minus est peccatum ira præcipitationis ex occasione data perpetrare, quam illud faciendum ipsa deliberatione pertractare. Nos vero nec peccato deliberationis pœnitentiam denegamus, sed in pœnitentia tamen personam, ætatem, opportunitatem perpendamus. Non enim convenit post malum irrecuperabiliter perpetratum malum peius evenire, sed illi qui sanari potest decet medicum discretionis medicamine subvenire. Quapropter, quia quod factum est, in altera parte non potest in statum pristinum restaurari, oportet partem infirmam, medicinæ capacem, in statu dignitatis vigilanti studio discretionis conservari. Unde constat infirmo corpori aliter corporali subsidio ministrari, et infirmum spiritali medicamine sustentari. Sed qui Bolezlavum in hoc, quod tale quid egerit, accusamus, in hoc tamen, quod digne pœnituerit et satis humiliaverit, collaudamus. Vidimus enim talem virum, tantum principem, tam deliciosum iuvenem primam karinam[2]) ieiunantem, assidue cinere et cilicio humi provolutum, lacrimosis suspiriis irrigatum, ab humano consortio et colloquio separatum, humum pro mensa, herbam pro mantili, panem acrem pro deliciis, aquam pro nectare reputantem. Præterea pontifices, abbates, presbiteri missis et iciuniis eum quisque pro suis viribus adiuvabant, et in omni solempnitate præcipua vel in ecclesiarum consecrationibus aliquid sibi de pœnitentia canonica auctoritate relaxabant. Insuper ipse missas cottidie pro peccatis, pro defunctis celebrari, psalteriaque cantari faciebat, et in pascendis et vestiendis pauperibus magnæ caritatis solatium impendebat. Et quod maius hiis omnibus et præcipuum in pœnitentia reputatur, auctoritate dominica fratri suo satisfaciens, concessa venia concordatur. Unum quoque Bolezlavus fructum pœnitentiæ satis dignum...., quod po-

Przedz. I, *wiersz* 4 in spiritu› *tak poprawił Pertz, co znaczyć ma tyle jak* in ira, animi impetu; *rękopisma mają* in spe. — 6 propagatum› peragatum *S.* — 8 misericordiam› misericordia *Z i S.* — 16 ipsa deliberatione› ipse deliberacionis *Z i S.* — 26 partem› artem *S.* — 27 vigilanti› *tak poprawił Pertz;* vigilandi *Z*; iugulandi *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 9 provolutum› pervolutum *S.* — 12 acrem› acrum *S.* — 20 psalteriaque› psaltariaque *S.* — 21 vestiendis› vescendis *Z i S.* — 24 reputatur› deputatur *miał S, ale poprawił.* — 27 dignum› *opuszczone słowo* ostendit *lub podobne.*

[1]) Bliżej o tej zbrodni nadmienia Kozma pragski *Chron.* III. 34. Władysław czeski mówi u niego do swoich doradców: *Nequaquam assimilor duci Poloniensi, Bolezlao, qui fratrem suum Sbigneu sub fidei sacramentis advocavit dolis, et eum tertia die privavit oculis.* Mówi to pod rokiem 1110 w miesiącu lipcu; zdawałoby się więc, że w tymto roku Zbigniew był oślepiony. [2]) Wielki post.

test reputari de tanto principe cunctis pœnitentibus quasi signum. Nam cum ipse non ducatum sed regnum magnificum gubernaret, ac de diversis et christianorum et paganorum nationibus hostium dubitaret, semet ipsum regnumque suum servandum divinæ potentiæ commendavit, et iter peregrinationis ad sanctum Egidium[1]) sanctumque regem Stephanum[2]) occasione colloquii, paucissimis hoc rescientibus, summa devotione consummavit. Omnibus quippe diebus illius quadragesimæ sola contentus panis et aquæ refectione ieiunaret, nisi tanti laboris occasione discretio præsulum et abbatum missis et orationibus illud ieiunium caritatis obsequio violaret. Singulis quoque diebus ab hospitio tamdiu pedibus quandoque nudis cum episcopis et capellanis incedebat, donec horas perpetuæ virginis dieique canonicas septemque psalmos cum letania pœnitentiales adimplebat, et plerumque cursum psalterii post defunctorum vigilias adiungebat. In pedibus etiam pauperum abluendis, in elemosinis faciendis ita devotus et studiosus per totam viam illius peregrinationis existebat, quod nullus indigens ab eo misericordiam quærens sine misericordia recedebat. Ad quemcumque locum episcopalem vel abbatiam vel præposituram dux septentrionalis veniebat, episcopus ipsius loci vel abbas vel præpositus et ipse rex Ungarorum Columannus[3]) aliquotiens obviam Bolezlavo cum ordinata processione procedebat. Ipse autem Bolezlavus ubique semper aliquid per ecclesias offerebat, sed in illis locis principalibus nonnisi aurum et pallia proferebat. Et sic religiose per totam Ungariam ab episcopis et abbatibus et præpositis recipiebatur, ita munifice sibi corporale servitium ab ipsis cum summa diligentia parabatur, et ipsos ipse donabat, et ipse ab ipsis donabatur. Ubique tum eum ministri regis et servitium sequebatur, et ubi Bolezlavus diligentius vel negligentius reciperetur, notificandum regi a suis familiaribus notabatur. Et quicunque diligentius eum et honestius recipere videbatur, amicus esse regis vel gratiam inde consequi sine dubio dicebatur. Cum tali devotione spiritali talique veneratione temporali Bolezlavus de sua peregrinatione remeavit, neque tamen in regnum suum rediens vitam pœnitentis habitumque peregrinationis abnegavit, sed ad sepulcrum usque beati martiris Adalberti, pascha Domini celebraturus, cum eodem peregrinationis proposito perduravit. Et sicut cot- 1111. 1113. kwiet. 13.

Przedz. I, *wiersz* 11 illius quadragesimæ» illis quadragesima *Chron. Princ. Pol. mylnie.* — *Przedz.* II, *wiersz* 10 præpositis» prepositibus *S.* — 21 talique» de *dodał przez omyłkę S, lecz kropkami oznaczył.* — 25 pascha» pacha *S, mylnie.* — 27 proposito» preposito *S.*

[1]) Do Szimegu na Węgrzech, gdzie Władysław I król węgierski, poprzednik Kolomana, założył w roku 1091 opactwo ś. Idziego i takowe poddał pod władzę opata w *Saint-Gilles.* Feier *Cod. dipl.* I. str. 468. [2]) Do Białogrodu *(Stuhl-Weissenburg)* na Węgrzech, gdzie złożone były relikwie ś. Stefana króla, w kościele Panny Maryi, przez niego niegdyś założonym. Hartwik *Vita s. Steph.* rozd. 21. [3]) Koloman wstąpił na tron węgierski roku 1095 a umarł 4 lutego 1114; w tym tedy czasie, mianowicie zaś między 1110 a 1114 rokiem, przypadła pomieniona pielgrzymka Krzywoustego.

1113. tidie propius ad locum sancti martiris accedebat, tanto devotius cum lacrimis et orationibus nudis pedibus incedebat. Cum autem ad urbem et sepulchrum sancti martiris pervenisset, quantas elemosinas in pauperibus erogavit! quanta per ecclesiam et in altaribus ornamenta præsentavit! Opus aureum existit operationis argumentum, quod fecit Bolezlavus reliquiis sancti martiris in suæ devotionis et pœnitentiæ testamentum. In illo namque feretro auri purissimi 80 marcæ continentur, exceptis perlis gemmisque pretiosis, quæ minoris quam aurum pretii non videntur. In episcopis vero suis, in principibus, in capellanis, in militibus, in muneribus ita magnifice et munifice pascha sanctum illud gloriosissimum celebravit, quod singulos maiorum et pæne minorum pretiosis vestibus adornavit. De canonicis autem beati martiris, de custodibus ecclesiæ vel ministris, vel de civibus ipsius civitatis ita liberaliter ordinavit, quod omnes, nullo prætermisso, vel vestibus vel equis vel aliis muneribus, unumquemque pro qualitate dignitatis et ordinis, honoravit. Hac itaque peregrinatione tam religiosa devotione completa, non ideo tamen est obsessio, facta prius[1]), de cordis nostri memoria sic deleta, nec debet quisquam illud præposterum ordinem reputare, quod, si fuerit intersertum, poterit cœptæ narrationis totam seriem perturbare.

26. *Pomorani tradiderunt castrum Nakel Polonis.*

Igitur castrum Nakel, ubi prœlium illud fuisse maximum superius memoratur, et unde dampnum semper Polonis laborque continuus generatur, Bolezlavus cuidam Pomorano genere sibi propinquo, Suatopolc vocabulo, concesserat cum aliis castellis pluribus sub tali fidelitatis conditione retinere, quod nunquam deberet ei suum servitium vel castella causa pro qualibet prohibere; sed postea nunquam iuratam sibi fidelitatem retinuit, neque veniens unquam promissam servitutem exhibuit, nec venientibus portas castellorum aperuit, immo, sicut perfidus hostis et traditor, viribus et armis sua seseque prohibuit. Unde Bolezlavus dux septentrionalis ad iracundiam concitatus, convocatis bellatorum cohortibus castrum Nakel fortissimum obsedit[2]), suam vindicare contumeliam meditatus. Ibique de festo sancti Michaelis ad nativitatem usque dominicam sedens, et in bello contra castrum cottidie studiosus incedens, laborem suum in vanum penitus expendebat, quia humidum per locum, aquosum et paludosum, machinas et instrumenta ducere non sinebat. Insuper castellum erat et viris et rebus necessariis sic

Przedr. I, *wiersz* 6 altaribus› alteribus *S.* — 7 existit operationis› extitit comperacionis *S.* — 9 in› et *S.* — 19 canonicis› canoniciis *Z.* — *Przedr.* II, *wiersz* 14 neque veniens unquam promissam› *tak poprawił Pertz; rękopisma moją* neque venientibus neque promissam. — 21 Nakel› Nakyel *S.*

[1]) Z tych słów widać, że to co autor w następnym rozdziale opowiada, zaszło jeszcze przed pielgrzymką Bolesława do Węgier. Dlatego też Giesebrecht *Wend. Gesch.* II. 168 odnosi pielgrzymkę do roku 1113, wojnę zaś przeciw Pomorzanom do 1111 i 1112. Roeplowi I. 263 zdawało się, że wojna ta była w roku 1118. [2]) 29 września, r. 1111.

firmatum, quod non esset armis vel necessitate rei cuiuslibet per annum continuum expugnatum. Ipse quoque Bolezlavus, cum ibi fuerit sagittatus, ad se vindicandum est maioris iræ stimulis agitatus. Unde Suatopolc pacem semper vel pactum aliquod per amicos et familiares Bolezlavi requirebat, et pecuniam illi magnam cum obsidibus offerebat. Quibus rebus perpensis, Bolezlavus obsessionem dimisit, redeundi suamque contumeliam vindicandi tempus idoneum expectando remeavit, partemque pecuniæ secum obsidemque filium ipsius primogenitum asportavit. Item anno sequenti, cum ipse Suatopolc neque fidem datam neque pactionem factam observaret, neque de periculo filii cogitaret, nec ad colloquium cum Bolezlavo constitutum venire vel causam excusationis mittere procuraret, suum Bolezlavus exercitum congregavit, hostemque perfidum aliquantulum in virga ferrea, sed non plenarie, visitavit. Qui cum ad confinium Pomoraniæ pervenisset, ubi quilibet princeps alius cum tota multitudine timuisset, exercitu relicto cum electis militibus inantea properavit, et castellum Wysegrad impetuose capere, castellanis non præmeditantibus nec præmunitis, cogitavit[1]). Ubi vero ventum est ad fluvium, qui iunctus Wislæ flumini, castellum illud in angulo situm fluviorum ab eis ex altera parte dividebat, alii fluvium illum cursim, alius ante alium transnatabant, alii vero Mazoviensium per Wislam fluvium navigio veniebant. Sicque contigit ignoranter in bello dampnum fieri plus civile, quam octo diebus expugnando castrum illud assultu fuerat ex hostili. Exercitu tamen toto circa castrum congregato, iamque diversorum instrumentorum apparatu oppidi expugnandi præparato, oppidani pertinacem in hostes obstinaciam Bolezlavi metuentes, recepta fide deditionem fecerunt, sicque manus Bolezlavi mortemque evaserunt. Illud vero castrum Bolezlavus octo diebus acquisivit, octoque diebus aliis sibi retinendum ibi residens præmunivit; ibi derelictis præsidiis, inde progrediens, obsidione castrum aliud circumivit. Illud namque castrum cum maiori labore prolixiorique dilatione Bolezlavus expugnavit, quia plures et fortiores ibi pugnatores locumque munitiorem assultu bellico exprobavit. Paratis igitur a Polonis instrumentis ac machinationibus expugnandi, Pomorani similiter instrumenta modis omnibus repugnandi fecerunt; Poloni foveas æquant, terram lignaque comportant, quo levius ac planius ad castrum cum turribus ligneis accedant; Pomorani contra lardum lignaque picea parant, quibus paulatim congeriem illam comburant. Tribus enim castellani vicibus instrumenta omnia de muro descendentes furtive combus- 1113.

Przedz. I, *wiersz* 13 asportavit» idem *dodał S. przez omyłkę, lecz zmazał później.* — 28 Wislæ» Wysle *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 cursim» cursum *Z i S.* — 2 Mazoviensium» *ztąd począwszy aż do słów:* congeriem illam comburant *drobniejsze pismo w S.* — 10 fide» fidem *S.* — 16 castrum» illud *dod. S, lecz kropkami oznaczył.* — aliud» cremavit *dodał Z, lecz jako niepotrzebne oznaczył kropkami; ma je i S, ale bez kropek.* — circumivit» circuivit *S.* — 21 fecerunt» *Chron. Princ. Pol. u Stenzla SS. I. 91; Z i S nie mają.*

[1]) O tym Wyszogrodzie ob. Roepla *Gesch. Pol.* I. str. 671.

1112. serunt, tribusque vicibus iterum illa Poloni construxerunt. Ita nempe turres ligneæ Bolezlavi castello vicinæ stabant, quod castellani de propugnaculis cum eis armis et ignibus repugnabant. Si quandoque Poloni castellum armis, igne, lapidibus stratis impetebant, castellani similiter modis omnibus vicem contrariam repugnabant. De Polonis multos castellani sagittis et lapidibus vulnerabant; de castellanis vero Poloni plures cottidie perimebant. Erant enim pagani de morte securi, si virtute bellica caperentur, et ideo malebant, ut cum fama se defendentes quam collum extendentes cum ignavia morerentur. Interdum tamen cum Bolezlavo pactum facere castrumque reddere cogitabant, interdum inducias petentes, vel auxilium expectantes illud consilium differebant. Interea Poloni nunquam otiosi, nunquam desidiosi, tot laboribus et vigiliis fatigati desistebant, sed castrum capere vel insidiis insistebant. Pomorani vero talem Bolezlavi mentem et intentionem cognoscebant, quod nullatenus evadere manus ipsius nisi castro reddito prævalebant, et ex hoc maxime diffidebant, quia de Suatopolc suo domino nullum auxilium expectabant. Unde pro tempore consilium partibus utrisque satis idoneum inierunt, castellum videlicet fide recepta tradiderunt, ipsique sani cum suis omnibus, incolumes, quo sibi libuit, abierunt.

Przedz. I, *wiersz* 2 nempe› namque *S.* — 6 stratis› statis *lub* scacis *S;* satis *Z.* — 9 sagittis› *na to słowo wskazuje text Chron. Princ. Pol. u Stenzla SS. I. 91;* satis *ma Z i S.* — 11 securi› secum *Z i S.* — 12 ideo› ide *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 interdum› interim *Z i S.*

Rękop. petersb. publ. bibl. A. Q. IV. № 98.

str. 18.

de pr̃o rege Ladislao.

Regnum hũgarie. ecclesiam contractat ad bt̃m regem Ladislaũ
genus ꝓgn̄a Caboñ regem ꝫ Cumanã hungarorũ vbi hñs
ꝙ in fine mãssa hungarie in pannoniam ꝑtes ꝑuenit
fuit vsq̃ad ꝫ Zelcuen Cuq Kthoron qui genuit tres filios
scz Brizan miroslauum et alũ Ladislaum Brizan ꝙ
mit sñm regẽ Stephanum Myrozl et Vanzol et obijt ꝑ
ecclesiam vltorius ꝙ regnauit Kesla reliquit regẽ sñm
Stephanum Ladislaũ duos genuit tres filios. Andream Bela
et Leuenike qui ꝑ̃t̃ mortẽ dicti regnum hungarie in Polo
niã vbi Bela in Longlas etatem ꝙ regẽ Polonie deru
runcauit Alemanum filiam magnã de reg. Polonie
filiã suã duxit vbi Bela in gnatã q̃ ipsa genuit
in Polonia duos filios scz Brizam et Ladislaum
et in Hungariã venit. s. Lempartus Cui ꝙ Hungã
gratanter ꝙ regẽ Polonã Alemanus nolens introducere regi
mos hẽdis regni s. Andree Bele relicte. nec nõ
ꝙ dependens ꝙ gesta et vitã ipsius venit regnare Hungarie
mutte res ꝑ. suum ffilium Brũt alias vigre dolor Demũ

Kronika Węgiersko-polska.

A) Rękop. perg. bibl. ordyn. Zamojskich.

k. 90.

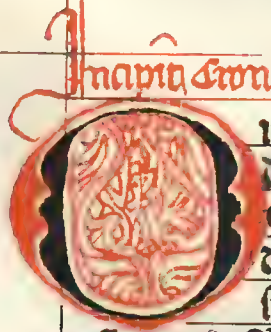

Incipit Cronica Vngarorũ Iuncta et
inme mixta cũ Cronicis Po
latinis Incipit Iuncta
optimũ Tomme Scepki
dnum ꝓtan̄ de Iur
sum ꝑ. descendens a
ꝑe Unnimiñ Duc ꝑis datum
optimũ post passionem Tgloriam

filium Tiens cont̃ Luthuuã anes
nouit. ꝙs statim oppssit Tomme
rã inuasauit Qui ub. subiectis. ꝙ
nam ubi sñs Brandan requiescat.
ituit. Tsue potencie subpeditauit
Inde uo datam ꝑ gdiens. c ꝑis. con
fluctum huit. quib. ega utentibus
multos occidit. reliquos sue dñio

B.) Rękop. z. r. Czartoryskich № 1316.

str. 349.

nobilium Thrasska etiam sunt
ibidem Incipit Vngarorũ
uncta et mixta cũ Tomas polo.
norum Tuta sñi Stephani
mme datum optimũ et ome
dnũ ꝑsens descriptum est

KRONIKA
WĘGIERSKO - POLSKA

opracował

STANISŁAW PILAT.

Naród węgierski od swojego nad Cisę przybycia zostawał z Polską w rozlicznych, częstokroć nie tylko przyjaznych ale nawet najściślejszych stosunkach. Pominąwszy co już o stosunkach tych Konstanty Porfirogennet[1]) i Chasdaj Ibn Szaprut[2]) napomykają, spomniemy tu tylko, że pierwsze promienie wiary Chrystusa zaniosła na dwór węgierski xiężniczka polska, Adelaida, siostra naszego Mieczysława I a żona Gejzy; że jedni z pierwszych zakonników którzy, żywotem świątobliwym wsławieni, krzewili wiarę chrześciańską między Węgrami, byli Andrzej i Benedykt, rodem Polacy[3]), a dziwnem zrządzeniem opatrzności stało się, że nawet korona, która skroń Stefana I króla węgierskiego ozdobiła, zrobiona była pierwotnie dla Polski[4]).

Tych ścisłych z narodem węgierskim stosunków zostały liczne ślady w naszem piśmiennictwie, i oto jeden z tego rodzaju pomników tu ogłaszamy.

W wieku XI prawa do których stolica apostolska poczuwała się, ostro się starły z mniemanemi prawami cesarstwa niemieckiego. W wywiązanej z tego powodu między Grzegorzem VII papieżem a Henrykiem IV walce o tak zwaną inwestyturę, papież nie przestawał upominać królów sąsiednich, że ich władza od Boga pochodzi, i prócz niego żadnemu z ziemskich mocarzów ulegać nie powinni. Miał ten papież zupełnie sobie powolnym Bolesława Śmiałego, króla polskiego, i przez niego wpływał na Węgry. Rządził tam Salomon król, sprzymierzeniec Henryka. Wyprawił się na niego Bolesław roku 1074 i wyzuwszy go z królestwa, wyniósł Gejzę I na tron a papież pospieszył uwieńczyć go koroną. Po krótkiem panowaniu Gejzy wstąpił na tron węgierski brat jego, Władysław I, który się w Polsce wychował[5]), a w Bolesławie czcił swego dobroczyńcę. W ciągu tedy panowania obu tych królów stały Węgry wraz z Polską i Chorwatami przy Grzegorzu VII i silnie go wspierały. Przygo-

[1]) *W niniejszem dziele str. 24 wiersz 17.* [2]) *str. 62 wiersz 212 i przypisek 6 na str. 81.* [3]) Stephani regis Ungariæ Vita major, *rozdz. 7 u Pertza* SS. *XI.* 252. [4]) *Hartwik* Vita S. Stephani *rozd. 9.* [5]) Wladislaus ab infantia nutritus in Polonia fuerat, et quasi moribus et vita Polonus factus fuerat. *Gall. I. 27; porównaj rozdział 14 kroniki Węgiersko-polskiej.*

da naszego Bolesława a wkrótce śmierć jego, przypadła w roku 1081 na ziemi węgierskiej, zwichnęła w podwalinach ową potęgę i Rzym przyprawiła o klęski.

W miarę jak się szczęście na stronę Henryka IV przechylało, dobywał Rzym ostatnich sił dla ratowania swej sprawy, krzepiąc na duchu tych sprzymierzeńców, jacy mu jeszcze pozostali. Obok szczęku oręża nie szczędzono wpływów duchownych. W Węgrzech rozpoczęły się pamiętne kanonizacye. W roku 1083 podniesiono z wielką uroczystością kości Stefana I króla i apostoła węgierskiego przed 40 laty zmarłego, a oraz kości syna jego, Emeryka, i biskupa Gerarda[1]*. Uroczystość ta wywołała potrzebę spisywania ich żywotów i cudów. Jakoż niezwłocznie ukazał się żywot ś. Stefana przez bezimiennego skreślony, a znany dziś pod imieniem Legendy mniejszej. Wkrótce i niemal jednocześnie napisana została tak zwana Legenda większa, a zaledwie kilka lat upłynęło, kreślił Hartwik, podobno biskup regensburski, z polecenia Kolomana króla węgierskiego (1095 — 1114) jeszcze raz obszerny Stefana I żywot i cuda.*

W tych trzech utworach odbił się dość wyraźnie duch wieku i potrzeby, które je wywołały. Przeprowadzono w nich zwięźlej lub też obszerniej jedną i tę samą myśl zasadniczą: starano się okazać, jak to na Węgrów w bałwochwalstwie grubym pogrążonych, Bóg łaskę swoją za pośrednictwem Rzymu spuściwszy, oświecił ich w poznaniu prawdziwej wiary, i dobrodziejstwa swoje przez tenże Rzym zlewać na nich nie przestaje.

Tę myśl zasadniczą i tenże sam charakter nosi i pomnik ten który tu wydajemy, mający w oryginale nadpis: Cronica Ungarorum iuncta et mixta cum Cronicis Polonorum, et vita sancti Stephani.

Są zresztą te utwory tak dalece podobne do siebie, że jeżeli każden z nich miał innego autora (która to okoliczność należycie dotąd wyjaśniona nie jest) tedy, według wyobrażeń dzisiejszych, uważać je można za plagiaty. Autor Legendy większej wypisuje dosłownie Legendę mniejszą, rozszerzając opowiadanie poprzednika swojego i nowe ustępy dodając. Hartwik znowu, po swojej do Kolomana króla przedmowie, zaczyna słowami Legendy większej, rozszerza ją tu owdzie, wcielając zresztą całą jej osnowę w swe dzieło. Autor nakoniec Węgiersko-polskiej kroniki z żywotem ś. Stefana połączonej wypisuje dosłownie Hartwika, w niektórych miejscach go rozszerzając i dodając nowe z dziejów ustępy.

Podobieństwo jakie między Legendą większą a Hartwikiem zachodzi, dało powód uczonemu ich wydawcy, Wattenbachowi, do następującego twierdzenia. Mniema on, że poważny Hartwik zapewne nie dopuściłby się tak widocznego plagiatu, ale że raczej jest on sam autorem tak jednego żywotu jak i drugiego. Że zaś obwinianie go o plagiatorstwo tym sposobem jeszcze nie ustałoby, albowiem tak zwana Legenda większa, której on według Wattenbacha ma

---

[1]) Anno 1083 in carcere missus (Salomon); et dominus rex Stephanus et Henricus filius eius et Gerardus episcopus reuelantur, et Salomon rex fugit. Ann. Poson. *u Endlichera* SS. *I. 56.*

być autorem, zawiera ustępy z Legendy mniejszej, twierdzi więc, iż ta mniejsza Legenda pierwotnie nie miała nic spólnego z większą Legendą, i że dopiero poźniej ustępami z tej drugiej interpolowana została.

Na takowemże podobieństwie między Hartwika żywotem ś. Stefana a kroniką węgiersko-polską opierając się niegdyś nasz Hipolit Kownacki, przyznał równie autorstwo tej ostatniej Hartwikowi, i tak był pewny swego twierdzenia, że nie wahał się przedmowę Hartwika do Kolomana napisaną a umieszczoną na początku żywotu ś. Stefana, przyczepić na początku tej kroniki, chociaż jej rękopisma nie mają. Uczynił to Kownacki w dobrej wierze, tłumacząc się z tego w przedmowie; tymczasem Stef. Wład. Endlicher, który podobno po polsku nie umiał, umieścił w swoim przedruku węgiersko-polskiej kroniki przedmowę Hartwika na początku tak jakby ona w rękopismach się znajdowała. Ten sam błąd podziela i Wattenbach, jak to widzieć można w przedmowie jego u Pertza SS. XI str. 224.

Co do nas, z podobieństwa textu nie ważymy się robić tak śmiałego wniosku o tosamości autorstwa, bo ono mogło też mieć inną przyczynę; anibyśmy sobie zadawali pracę uchylać starannie wszelkie pozory plagiatorstwa z któregokolwiek ówczesnego autora, bo wiemy z doświadczenia, że i najpoważniejsi z nich powszechnie się go prawie dopuszczali, a raczej nie poczytywali oni tego za występek, mając użytek praktyczny dzieła a nie sławę autorską na celu. Przykład tego mamy w Żywocie ś. Wojciecha pisanym przez ś. Brunona i tylu innych tak legendycznych jako i dziejowych płodach ówczesnych, które noszą widoczne ślady podobnegoż plagiatorstwa. Jeśli atoli jaki pewniejszy wniosek zawiązać można z podobieństwa rozważanych tu utworów, tedy niezawodnie co do czasu w którym je układano. Jakoż kiedy widzimy że kronika węgiersko-polska, kreślona w tym samym duchu i z tąż samą myślą zasadniczą co i powyższe legendy, w takim zostaje stosunku do dzieła Hartwika, jak toż dzieło do Legendy większej; że autor jej zabiera z Hartwika spore ustępy, a rzecz całą panowaniem Władysława I zmarłego w roku 1095 zamyka, wnosimy że ten autor był bliski wiekiem Hartwikowi, i nie bez przyczyny wpisywano go w rękopismach polskich przy Gallu, bo ten był jemu spółczesny.

Kronikarstwo węgierskie, jak je dziś znamy, zaczyna się w czasach dość poźnych. Gwido z Kolumny, czyli tak zwany bezimienny notaryusz Beli, i Szymon Keza, którzy za najstarszych kronikarzów węgierskich uchodzą, pisali dopiero w drugiej połowie wieku XIII. Są jednakże ślady że Węgrowie mieli więcej kronik niż te, które dziś znamy, a niektóre z nich sięgały czasów nierównie dawniejszych. Wymienim tu główniejsze ku temu skazówki.

Nasz Marcin Bielski powołał się w dziele swojem na jakąś kronikę węgierską i przytoczył z niej początkowe ustępy. Na próżno szukalibyśmy dziś zkąd one są wyjęte, albowiem kronika taka zgoła się teraz nie znachodzi. Ciekawa ona była już dlatego, że jej autor zdarzenia z dziejów starożytnych opowiadając, zdradza znajomość pisarzów dziś zatraconych. Oto są słowa Bielskiego:

«Węgrzy swoje przodki w swej kronice kładą w Pannonicj, od Bannona[1]), który był z rodu Sema, syna Noego, od Mezee potomków a z synów Aramei. Ten tedy Bannon z przodków swych którzy byli rozesłani od Noego na wszytki części świata, panował z swymi potomki w tym kraju nad Dunajem, a od swego[2]) imienia zwano po grecku Peonia. Potym łacinnicy wezwali Pannonia[3]); było od potopu świata 155 lat.

Potem lata 1769 od potopu Daryus, Hidaspów syn, zajrzał Pannonom wolności, posłał na nie Megabiza, hetmana swego, który je przyniewolił służyć, wszakże się z tego wyłamali.

Lata od potopu 1932 Amintas, macedoński król, zebrał na nie wojsko, ale porażon od nich, gdzie im musiał dani dawać, a w zakładzie syna Filipa dał. Ty bitwy chciał się pomścić Pe(r)dykas, ale jest przemożon, i sam w więzienie wszedł[4]).

Lata od potopu 1946 Bardilus xiążę z Pannoniej zhardział był z swej fortuny, ciagnął do Macedoniej z wojskiem, gdzie tam nalazł Filipa z gotowemi ufy; porażon od Filipa.

Potym lata Alexandra wielkiego panowania La(n)garus z Pannoniej, aby się zasłużył Alexandrowi wielkiemu, posłał mu na pomoc ludzi przeciw Daryusowi, Arsamowemu synowi. Tamże od Alexandra wielkiej wolności nabyli; gdzie potym Sylla rzymski chciał je ku posłuszeństwu przyciągnąć; przemożon od nich[5]).

Poty(m) węgierska ziemia[6]) wolność miała»[7]). —

W rękopismie Kuropatnickiego znajdującym się niegdyś w Polsce, dziś w Petersburgu w imperatorskiej publicznej bibliotece, pod znakiem IV. 98 między kodexami łacińskiemi, jest ciekawy ułamek o Władysławie I królu węgierskim, wyjęty takoż z jakiejś kroniki węgierskiej, teraz nie znanej. Ułamek ten wpisany tam jest ręką z wieku XV, a że zawiera wiadomość o tym królu nieco obszerniejszą niż węgiersko-polska kronika, i takową poniekąd uzupełnia, więc zamieszczamy tu dosłowny text jego z oryginału, a oraz i podobiznę.

DE SANCTO REGE LADISLAO.

Regnum Hungarie legitime commeabat ad beatum regem Ladislaum potius quam Salomonem regem; scimus per Croynicam Hungarorum ubi habetur, quod in secundo ingressu Hungarorum in Pannoniam primus princeps fuit Harpad, secundus Zotham, tertius Thoxon qui genuit tres filios scilicet: Geyzan, Mychlemum et caluum Ladislaum.

---

[1]) *Pannonios u Appiana, syn Autaryosa* Illyr. 2. [2]) *jego.* [3]) *Obacz* Itinerarium Alexandri *w wydaniu Karola Müllera, obok Arryana* Paris. *1846 str. 161.* [4]) *Wyprawę Perdykasa króla macedońskiego przeciw Ilirom opisywał sławny Antipater, jak świadczy Suidas pod słowem* Ἀντίπατρος, *ale dzieło pomienione Antipatra zaginęło, i nic o wyprawie tej nie wiemy. Węgierski tedy kronikarz miał tu pod ręką pisarza zaginionego.* [5]) *I ta też wiadomość o klęsce Sylli zaczerpnięta jest z pisarza zaginionego. Że jest prawdziwa przekonać się o tem można ze słów Appiana* (Illyr. c. 14. cf. De bello Mithr. c. 55), *ale Appian nie wymienia nazwiska Sylli, lecz tylko imię* Cornelius, *a krytycy nie wiedzą, do którego właściwie wodza rzymskiego odnieść je mają* [6]) *Pannonia starożytna.* [7]) *Bielskiego Kronika świata, wydanie z roku 1564, list 296.*

Geyza genuit sanctum regem Stephanum, Mychl et Vanzul, qui obiit per effosionem oculorum per reginam Gesla, consortem regis sancti Stephani. Ladislaus vero genuit tres filios scilicet: Andream, Belam et Leventem, qui propter metum dicte regine profugerunt in Poloniam, ubi Bela in singulari certamine pro rege Polonie devicit quendam Alemannum statura magnum; ideo rex Polonie filiam suam tradidit ipsi Bele in coniugium, de qua genuit in Polonia duos filios, scilicet Geyzam et Ladislaum, et in Hungaria unum, scilicet Lumpartum. Cumque Hungari gravarentur per regem Petrum Alemanum eo actu introduxerunt legitimos heredes regni, scilicet Andream, Belam et Leventem tali inter se dispositione prehabita: ut unus quousque viveret regnaret. Post eius mortem, etiamsi successorem haberet, alius regnare debet, deinde tertius, et sic inter trium fratrum generatione maneret regimen. Primo igitur Andreas albus, qui maior erat natu, regnavit, qui genuit Salomonem, quem contra iuramentum suum et initum fedus adhuc in cunis coronavit, Bela metu mortis consentiente. Levente vero in infidelitate obiit. Et sic regnum legitime ad Geysam et sanctum regem Ladislaum erat devolutum. Verumtamen annis multis fidelissime servierunt Salomoni; sed ipse volens eos iniuste occidere, fugerunt in Poloniam, et inde copioso exercitu congregato expulerunt Salomonem[1]), et su- 1074.
per eo Geysa, frater beati Ladislai, tribus annis regnavit, ipse autem XIX annis, tandem Colomanus filius Geyse XVIII annis[2]).

Konstanty Świdziński posiadał w bibliotece swojej rękopism, w którym znajdowała się podobnież nieznana dziś kronika węgierska. Wyimki z niej wydrukował niegdyś Hipolit Kownacki, upatrując w nich jakoby wstęp do niniejszej węgiersko-polskiej kroniki. Pragnęliśmy usilnie odszukać ten Świdzińskiego rękopism i rozpatrzyć się w nim, bo wiadomość o nim przez Kownackiego podana jest niedostateczną. Daremnie jednakże zgłaszaliśmy się o to do zawiadowców Świdzińskiego biblioteki; upewniono nas, że rękopism taki dziś tamże nie znachodzi się; nie zostało nam tedy nic innego, jak powtórzyć tu text pomienionych wyimków za Kownackim.

Recessus Hungarorum de Scythia ulteriori seu Moscovia causa fuit paucitas et sterilitas terræ, quia fames semper urgebat terram eorum, frigusque excesivum illius regionis.

Ingressus autem illorum in Pannoniam fuit per Russiam et Tartariam, ex quibus exercitum suum augmentaverant.

Primo tamen ingressi prostrati fuerunt per Slavos; secundario vero ex eo, quod Gothi illis prebuerant succursum, et partem Slavoniæ, quam etiam occupaverant sub Slavis, illis dimiserant, triumpho contra Slavos potiuntur.

Et ibi Buda dux Hungarorum fuit interfectus, et Sicambria desolatur, et civitas in alio loco situatur et nominatur a nomine principis Buda, quoniam Buda fuit princeps

[1]) *Mamy tu wyraźne świadectwo o wyprawie Bolesława Śmiałego przeciw Salomonowi węgierskiemu, o której kronikarze węgierscy zamilczeli.* [2]) *Rękop. Kurop. str. 18.*

Hungarorum, qui multa prœlia cum Slavis pro Pannoniis faciebat, et prœlium fuit factum ubi est hodie civitas Hungwar.

Frater vero suus in Alemania bella conficiebat, dictus Hoynel Hunus, a quo civitas dicitur Hungwar; hodie vero ex eodem nomine Hungari appellantur.

Et licet esset tacendum, tamen ne veritas gestorum obnubilaretur Magerones hoc est Hungari totam suam potentiam a Polonis habebant et extrahebant, et robore illorum semper pugnarunt: hodie enim et adhuc in linguagio Hungarico Poloni dicuntur *Langel* id est milites stipendiarii, militares, pugnatores optimi.

Prædicti ergo Sicamberiam hoc est hodie antiquam Budam fundaverunt. Fuit enim magna civitas et tribus annis in eadem stativa faciebant, et ex illa situm terrarum aliarum explorabant.

Primo tamen pes eorum terram ipsam calcavit, et non aliorum, quam hucusque inhabitant.

Cerva autem una ipsos Hungaros in Pannoniam conducebat, qui semper illius vestigia fuerunt secuti, et non quievit donec in Pannoniis.

Fertur tamen quod primus ingressus eorum in Pannonias est causa venationis, ubi terram considerantes esse bonam, remeantes adduxerunt totam eorum multitudinem et ingressi sunt eas.

Est tamen una opinio, quod Hungari non permanebunt in Pannonia sicut nec Turci in terris christianorum quas violenter possiderunt.

Hungari seu Juhri de terra Scythiæ septentrionalissima juxta Oceanum septentrionalem a Moscova civitate Moscorum ad orientem et septentrionem quinquentis milliaribus magnis germanicis distante, de Juhra terra conscenderunt et venerunt per terram planam ad meridiem in Pannonias ubi nunc resident; sed iam christianissimi, qui olim pagani atrocissimi et crudelissimi ferocissimique fuere.

Sub Dipoldo[1]) principe Slavorum Hungari Pannonias receperunt, et per duo milliaria a Sicamboria hoc est ab antiqua Buda primo campestraliter castrametati situantur.

Anno Domini 965. Huni christianitatis sunt agressi nomen[2]).

Nakoniec ta oto kronika węgiersko-polska którą tu wydajemy, w rękopismach polskich przechowana, zdradza widocznie wiek dawniejszy, niż czasy Gwidona z Kolumny i Kezy.

Obejrzyjmy bliżej nieco jej charakterystykę. Autor zaczyna od Atyli, bo podanie które też poźniejsi pisarze, Gwido i Keza, powtarzają, głosiło acz mylnie, że Węgrowie są dawnych Hunów potomkami. Od Atyli tedy zacząwszy prowadzi go przez Bałtyk i Ren prosto do Kolonii. Miejsce to sławne relikwiami ś. Urszuli daje mu powód do powtórzenia legendy o za-

[1]) Suentiboldo? [2]) *Kron. węg. str. III — VI.*

biciu jedynastu tysięcy dziewic. Atyla idzie dalej, i na Rzym uderzyć zamyśla. Pojawia mu się we śnie anioł i rozkazuje w imię Chrystusa, aby się nie ważył uderzać na tę stolicę, w której zwłoki apostołów jego spoczywają, a zwrócił się raczej na Słowaków i Chorwatów, którzy chrześciańskiego króla swego, Kazimierza, zdradziecko ubili. Jeśli tego dopełni, obiecuje mu, że potomek jego (Stefan) koroną przez Rzym uwieńczony zostanie; co też Atyla uskutecznia.

W tenże sam sposób postępuje autor dalej w swojem opowiadaniu, mieszając zdarzenia dziejowe z legendami. Powiedział Hartwik że od owego zięcia który pierwszy na czele Węgrów wkroczył do Panonii, był Gejza czwartym z kolei. Zgodnie z nim a odmiennie od autora Legendy większej, który Gejzę piątym już mieni, wyłuszcza nasz autor szczegółowo, co tamten ogólnie nadmienił, i powiada: że wtórym po Atyli xiążęciem był Kolumen, trzecim Bela, a Gejza czwartym, i o tamtych ogólnie tylko nadmieniwszy, rozwodzi się szczegółowo nad tym ostatnim, bo to jest ojciec świętego Stefana. Powiada tedy, że Gejza pojął za żonę Adelaidę, siostrę xiążęcia polskiego Mieczysława, która go do przyjęcia wiary świętej nakłoniła. A gdy się tenże wykorzenieniem bałwochwalstwa zaprzątał, pojawił mu się anioł w postaci młodzieńca, przepowiadając narodzenie syna i przybycie ś. Wojciecha; Adelaidzie zaś objawia się święty Stefan pierwszy męczennik z podobnąż przepowiednią, nakazując, iżby mającemu narodzić się synowi dała imię Stefana. Uczyniła tak Adelaida, a dziecię ochrzcił święty Wojciech.

Najobszerniej rozwiódł się autor o samym Stefanie, którego już w nadpisie jako główny przedmiot dzieła swego wymienił. Opowiadanie jego w wielu miejscach nie tylko treścią ale tosamością słów zgodne jest z Hartwikiem, niekiedy jednakże zupełniejszy jest nasz autor w mowach i wyłuszczeniu ważnych zdarzeń dziejowych, tak iżby się zdawało, że czerpał nie u Hartwika ale w obfitszem jakiemś, zarazem jemu i Hartwikowi spólnem źródle. Ta uwaga nasuwa się bacznemu czytelnikowi już i przy opowiadaniu niektórych szczegółów o Gejzie. Opowiedziawszy nakoniec śmierć Stefana i ogólnie kilkoma słowami tylko o cudach jego napomknąwszy, rozstaje się raz na zawsze z Hartwikiem, i kiedy tamten do podniesienia zwłok ś. Stefana i cudów jakie z tego powodu działy się, przystępuje; autor nasz przeciwnie opowiada pokrótce przygody główniejsze Węgier a po części i Polski pod królami następnymi aż do Władysława I, któremu pokazuje się we śnie ś. Stefan król, i każe mu w swoje ślady wstępować. Pochwałą więc tego pobożnego króla rzecz całą zamyka.

Widzimy ztąd, że cała ta kronika pisana jest pod wrażeniami wywołanemi kanonizacyą ś. Stefana i nosi raczej legendyczny niżli dziejowy charakter. Autor jej który i Władysława I węgierskiego i naszego Bolesława Śmiałego w nader korzystnem świetle wystawia, nie spomina nic o tem, co poźniej zaszło tak w Węgrzech jako i Polsce; zdaje się nie wiedzieć zgoła o wygnaniu i śmierci naszego Bolesława, a tem mniej o tej opinii, która go jako okrutnika i rozpustnika potępiła. W tem mamy niejakie skazówki na czasy, w których to pisał. Przypa-

dają one dobrze do wieku naszego Galla, ale poźniej nieco, w kilka dziesiątków lat, byłoby już anachronizmem takie o Bolesławie Śmiałym wyobrażenie, a zwłaszcza u pisarza duchownego.

Przybywa do tego i ta jeszcze okoliczność, że kronika niniejsza wypisywana i powoływana była u nas w dawnych już czasach. Roczniki czysto polskie opowiadały po prostu, że koronę przeznaczoną dla xięcia polskiego, Mieszka, dał papież Stefanowi węgierskiemu dlatego, ponieważ się dowiedział iż Mieszko umarł; a Długosz który te roczniki czytał, dodaje że pojawienie się anioła we śnie papieżowi wymyślone zostało przez Węgrów (Histor. II. 122). Owoż ten wymysł węgierski pokazuje się w znanych nam dziś pomnikach polskich dość dawno. A najprzód nadmienia o nim rocznikarz wawelski mówiąc: papa monitus angelica visione, coronam quam preparaverat Mesconi, nuncio Astrico regis Ungarie dedit *(rękop. str. 4). Pochwytuje tę wiadomość i rocznikarz łysogórski:* papa vero monitus visione angelica nocturnali, coronam quam preparaverat Meskoni predicto, tradidit et donavit dicto Astrico episcopo, nuncio pro rege Stephano coronando *(rękop. Jana z Niegłoszowa karta 20). Skąd zaś wiadomość tę pomienieni pisarze nasi wyjmowali, czy z Hartwika Żywotu ś. Stefana, czy też z niniejszej węgiersko-polskiej kroniki? o tem uwiadamia nas rocznikarz trzeci, tak zwany Traska, który powiada:* sed cur fuerit (corona) non data Polonis, in Cronica plenius habetur *(rękop. Sandka str. 327). Widocznie więc z kroniki nie z Hartwika żywotu czerpali tę wiadomość nasi rocznikarze. Wiek ich nie da się wprawdzie ściśle oznaczyć, mniemamy wszelako, że tę część roczników polskich, która o zdarzeniu tem mówi, możnaby prawdopodobnie odnieść w drugą połowę wieku XII. Wypisuje też kronikę węgiersko-polską Wincenty z Kielc w żywocie ś. Stanisława pisanym, jak wiadomo, około roku 1254, i bezimienny rocznikarz polski z tegoż czasu, wydany w Miklosicha* Slavische Bibliothek *II. str. 141.*

Jak o wieku tak i o osobie autora schwycić możem z textu kroniki niektóre acz ogólniejsze rysy. Jest to widocznie mnich, pilny w spisywaniu legend, a tak gorliwy w oficyów odmawianiu, że to przeszło w jego naturę. Kronika wydawała mu się brewiarzem, a pojedyńcze jej rozdziały duchownemi lekcyami po których machinalnie dodawał: Tu autem Domine miserere nostri[1]). *Ta też gorliwość religijna wpłynęła dobitnie na polityczne i narodowe jego wyobrażenia. Ze wszystkiego okazuje się, że jest rodem Słowianin. Nie lubi Węgrów: są oni dla niego* gens ignota[2]), indomita[3]), gens ferox[4]); *ale że pierwsi chrześciańscy ich królowie wielką cześć dla stolicy apostolskiej okazali, wielbi ich i z zamiłowaniem dzieje ich opowiada. Przeciwnie ma się rzecz ze Słowianami. Autor raz poraz zdradza swój pociąg do nich. Podnosi on zaraz na początku tę okoliczność, że łaska boża stała się udziałem Węgrów nie w ich ojczyznie, lecz na ziemi słowiańskiej[5]). Łagodny też charakter Słowianek wpłynął więcej niż same chrześciaństwo na skruszenie niepohamowanej Węgrów dzikości. Według naszego autora już sam Atyla pojął słowiankę za żonę, i rozkazał swym wojownikom aby się ze sło-*

[1]) *rozd. 1. 2. 3.* [2]) *rozd. 6.* [3]) *rozd. 4 i 6.* [4]) *rozd 2 i 6.* [5]) non in propria regione, sed in aliena, quæ Sclavonia nominatur. Præf.

wiankami żenili. Syn jego, Kolumen, pojął znowu Chorwatkę, a Gejza krakowiankę za żonę, o czem autor nie bez upodobania nadmienia. Zna on wyśmienicie Słowaczyznę i Polskę, sam nad Dunajem gdzieś mieszka[1]*, i granice Polski po Dunaj, Cisę i Teplę rozciągające się z dokładnością opisuje*[2]*. Mimo atoli sympatyi swojej dla Słowian oburza się na nich ilekroć wydadzą mu się niedość powolnymi dla Rzymu. Kiedy Stefan węgierski starał się o koronę u Sylwestra II papieża, xiążąt polskich waśń śmiertelna rozdzielała. Syn Ody, Mieszko, ujął sobie Rzym i już już celów swoich dopinał; Bolesław Chrobry, syn Dobrówki, starał się o koronę u Ottona III. To daje powód naszemu autorowi, że o koronie przez papieża dla Mieszka polskiego przygotowanej a danej węgierskiemu Stefanowi rozpowiadając, kładzie w usta anioła który się papieżowi we śnie ukazał, słowa oburzenia przeciw władcy polskiemu i szerzej się nad tem niźli Hartwik rozwodzi. Że atoli wtedy, kiedy autor to pisał, Rzym zostawał już w zupełnie innym do króla polskiego stosunku, bowiem Bolesław Śmiały i koronę od papieża otrzymał, i tak sam jako też przez wpływy swoje na Węgrów sprawę Rzymu przeciw Henrykowi podpierał, daje więc autor w końcu aniołowi owemu w usta słowa pociechy dla Polaków, obiecując królowi ich koronę i wyraźnie na Bolesława Śmiałego wskazując*[3]*. Te są ogólne rysy do wieku i osoby autora odnoszące się, które dość wydatnie z dzieła jego wyglądają.*

Bliższych skazówek tak na oznaczenie osoby autora jako i czasu w którym pisał, nie mamy; a do tych ogólnych któreśmy wymienili, winniśmy dodać, że jakkolwiek uznajemy tę kronikę za utwor XII wieku, wszelakoż nie chcemy twierdzić, iż text jej w zupełności czysto nas doszedł; przeciwnie w jednem lub drugiem miejscu może się znachodzić wtręt pośniejszy bądź co do wyrażenia, bądź co do treści, którego to wtrętu, aczkolwiek się domyślać możemy, sprostować go jednak dla braku dawniejszych rękopismów nie jesteśmy w stanie.

Dla tej to przyczyny oględnie tylko i z ostrożnością użytkować należy z tej kroniki. Wiadomo jest że w owych wiekach, z powodu utrudnionych komunikacyj, i najważniejsze w kraju zdarzenia nie łatwo dochodziły do wiadomości powszechnej w nagiej swej prawdzie, i spółcześni mętne niekiedy mieli o nich wyobrażenie; a co do naszego autora, mogły być jeszcze ku temu szczególne jakieś powody. Widoczna jest naprzykład, że to co w Węgrzech po śmierci Stefana przez lat 16 działo się, jest mu nie znane tak, iż mimowolnie nasuwa się domysł, azali okrucieństwa których się wdowa po królu Stefanie pozostała względem pasierbów swoich dopuszczała i samego też autora do opuszczenia kraju nie skłoniły. Z powrotem dopiero wygnanych xiążąt węgierskich do ojczyzny nabierają i wiadomości autora naszego więcej prawdopodobieństwa; co się zaś tyczy podanych przez niego rodowodów, pozwolimy sobie zrobić uwagę, że jakkolwiek stają one w sprzeczności z tem co inni kronikarze podają, i zapewne w jednym lub drugim szczególe nie są bez mylek, wszelako znachodzą się w nich tu owdzie jedyne w swoim rodzaju skazówki do sprostowania błędów, których się tamci

[1]) *W rozdziale 12 powiada, że król węgierski Aba zastąpił Henrykowi* ex ista parte civitatis Strigoniensis. [2]) *rozd. 7.* [3]) *rozd. 6.*

dopuścili. Stanowi więc ta kronika ważne do znanych dotąd źródeł dziejowych węgierskich uzupełnienie; a z dziejów Polski wyłuszcza takoż niektóre wypadki gdzieindziej pominione zupełnie, lub tylko niedokładnie napomknięte.

Dotąd znane są tylko dwa rękopisma w których znachodzi się ta kronika, mianowicie:

I. Rękopism pergaminowy biblioteki ordynackiej Zamojskich, pisany w drugiej połowie wieku XIV, o którym wiadomość bliższą podaliśmy na stronicy 386 niniejszego dzieła. Kronika węgierska zajmuje w nim karty 90 — 96, pisana starannie i ozdobnie, równie jak poprzednie części tego kodexu. Mimo atoli zalet graficznych, widoczna jednak jest, że do samego textu zagarniono już tu niektóre wtręty. W tym względzie ma nad nim niezaprzeczoną wyższość następny:

II. Rękopism Sandka czyli Sędziwoja z Czechła, pisany wyraźnie ale bez ozdób na papierze, w wieku XV. W nim zajmuje kronika ta stronice 349 — 359. Poprzedzają ją tak w jednym jak i drugim rękopismie inne pomniki w następstwie takiem: Kronika Galla, Żywot ś. Stanisława, Roczniki Traski.

Pierwszy, ile nam wiadomo, zwrócił bliższą uwagę na tę kronikę Joachim Lelewel. Było to w Łucku roku 1811. Rozpatrując on rękopism Sandka, udzielony sobie z xiążnicy Porytckiej, przepisał z niego bardzo znaczną część pomników a między innemi całą węgiersko-polską kronikę. Odpis jego, który właśnie mamy pod ręką, zrobiony na prędce i niezkolacyonowany należycie, dostał się był w ręce Hipolita Kownackiego, a ten do znajdujących się w nim niektórych opuszczeń i mylek nowe mylki dodawszy, ogłosił go drukiem z kilką innemi zabytkami, pod napisem: Kronika węgierska na początku wieku XII; kronika czeska na początku wieku XI w łacińskim języku pisane, z tłómaczeniem na polski język; tudzież ziemiopismo Bedy wieku VIII; list popa Jana wieku XIII z rękopismów różnych bibliotek. W Warszawie 1823. To wydanie przedrukował dosłownie Stefan Władysław Endlicher w dziele: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Pars I. Scriptores. Sangalli 1848. *Do błędów Kownackiego dodał on jeszcze ten, iż przedmowę Hartwika z Żywotu ś. Stefana wyjętą, o której wydawca warszawski czytelnika należycie ostrzegł, bez żadnego ostrzeżenia do kroniki przyłączył. Z tych tedy dwoch wydań znany jest dotąd publiczności ten pomnik.*

Do wydania niniejszego użyliśmy obu rękopismów, i pierwszy z nich głoską Z, drugi głoską S oznaczamy. Korzystaliśmy też i z ustępu przytoczonego w Wincentym z Kielc, którego Żywot ś. Stanisława w rękopismie pergaminowym z wieku XIV mamy przed sobą. Na takiej tedy podstawie staraliśmy się text właściwy ułożyć z wszelką dokładnością, ukazując u dołu ich odmianki, i podobiznę samychże rękopismów dołączając. Trudniejsze miejsca objaśnione są w przypiskach.

INCIPIT CRONICA UNGARORUM IUNCTA ET MIXTA CUM CRONICIS POLONORUM, ET VITA SANCTI STEPHANI.

PRÆFATIO AUTORIS.

Omne datum optimum, et omne donum perfectum de sursum est descendens a patre luminum[1]). Huius patris datum optimum, post passionem et gloriosam resurectionem et ascensionem domini nostri Iesu Christi in omnes regiones large proveniens, qui omnes homines vult salvos fieri ad origentalem Ungarorum regionem usque diffusum est, quos Iesus Christus, qui est Deus omnipotens, non in propria regione, in aliena, quæ Sclavonia nominatur, post multos labores et ærumpnas ad fidem catholicam mirabili sua providentia vocare dignatus est.

1. *Aquila rex primus Hungariæ.*

Cum autem rex eorum, qui Aquila proprio nomine nuncupabatur, esset locupletatus argento et auro et gemmis pretiosis, hominumque et animalium, volucrum et bestiarum silvestrium maxima multitudine ita, ut deliciæ mundi ex omni parte ei affluerent, exaltatum est et elevatum cor eius, et decrevit in animo suo, ut omnia regna terrarum, et omnes nationes confringeret, et suo imperio subiugaret. Exiit edictum ab ipso, ut omnes nationes, super quas timor eius erat, ad bellum validum parati et armati congregarentur, quæ, cum convenissent, et innumerabiles campos operuissent, elegit C. acies de viris probissimis et ad bella promtissimis, a nemine consilium disquirens, ne quis sibi ob pigritiam vel amore possessionum, vel dolore uxoris aut puerorum suorum dissuaderet, sed cum probitate corporis sui et cordis constantia consilium iniens, contra Lituuam[2]) acies movit, quos statim oppressit, et omnem terram vastavit; quibus subiectis Scotiam, ubi sanctus Brandanus requiescit[3]), intravit, et suæ potentiæ suppeditavit. Inde vero Daciam ingrediens, cum ipsis conflictum habuit, quibus terga vertentibus multos occidit, reliquos suæ

Wiersz 1 Cronica» *niema S.* — *Przedz.* I, *wiersz* 3 Præfatio autoris» *nadpis ten dodałem*; *rękop. go nie mają.* — 18 1» *niema Z i S; równie też i dalsze rozdziały liczbowane nie są.* — Aquila .... Hungariæ» *nadpis ten na brzegu ma S*; *niema go Z.* — *Przedz.* II, *wiersz* 9 quæ» qui *S*; q' *Z.* — 11 probissimis» pronissimis *S.* — 15 ob pigritiam» oppigritiam *S.* — 16 corporis sui et cordis» cordis sui et cordis *S.* — 17 Lituuam» Litwam *S.* — 19 Scotiam» Scociam *Z i S.*

[1]) List ś. Jakuba rozd. I. w. 17. Porównaj Hartwika *Vita s. Steph.* rozd. 1.

[2]) Litwę spomina Nestor już pod rokiem 1040 twierdząc, że Jarosław w tym roku wyprawę robił na nią (Połn. Sobr. I. str. 66). Mówi też i Szymon Keza w rozdziale 3 swojej kroniki o podbijaniu Litwinów przez Atylę. Mógł tedy znać Litwę i nasz autor; ztemwszystkiem mniemam, że imię to tylko przez mylkę powstało. Obacz przypisek następny.

[3]) Hunowie z pierwszej ojczyzny swojej wyruszywszy, przebywali najprzód *Itil*, to jest, rzekę Don, i weszli do Skityi. Z tej ostatniej nazwy powstała widocznie *Scotia* jak ją dziś w rękopismach znachodzim, do której ś. Brandana przyczepiono; a nazwa *Itil* przekręcona została na Litwę.

dominationi subdidit. Congregatis autem carinis in Dacia, mare ascendit, et ubi fluvius, qui Rhenus dicitur, mare intrat, per Rhenum erectis remis Theutoniam ingressus est, ad Coloniam civitatem egregiam veniens tentoria fixit. Tu autem ....[4]).

2. *De occisione XI virginum millium.*

Mox illi contra occurrunt XI millia sanctarum virginum, visitatis liminibus sanctorum apostolorum Petri et Pauli de Roma venientium: quas, cum vidissent, perterriti sunt custodes, et celeriter nuntiant regi, quia nondum eos aliquis perturbaverat, postquam Allmaniam intraverat. Rex et acies, subito territi, contra virgines Christi exierunt, et eas cædere cœperunt. Cum autem fere omnes cæsæ fuissent, et rex ipse ad virginem christianam Ursulam appropinquasset, et eam intuitus fuisset, et, quod virgo, non vir esset, cognovisset, dixit ad eam: *O, si ad nostram regiam magnificentiam tam tua nobilis virginitas nuntium direxisset, et nobis tuum gloriosum adventum significasset, nunquam nostrorum militum ferocitas tuas acies occidisset: unde quia hoc per ignorantiam factum est, noli de tuis collegis tristari, sed magis consolare, quia mihi copulaberis, et regina omnium regnorum eris.* Cui respondens beata Ursula dixit: *Inique canis ferox et audax! ego regi cœlorum copulata sum; te autem, qui ut draco iniquus voras christianos, ut diabolum despicio.* Quod cum vituperatum coram exercitu suo se cognovisset, rex iratus vehementer decollari eam præcepit cum reliquis virginibus suis. Una autem, cui nomen erat Cordula, inter funera viva latitabat. Cum autem media nox esset, descendit Iesus Christus cum luce clara et angelis canentibus, et deportavit animam sanctæ Ursulæ et animas sanctarum virginum ad regna cœlorum. Quod, cum vidisset sancta Cordula, lacrimari cœpit amarissime, quod sodales suas dereliquisset: mane autem facto statim surrexit, et per funera deambulare cœpit, quod cum vidisset quidam paganus, gladio caput eius amputavit. Tu autem ....

3. *De victoria Atylæ regis.*

Movit autem de Colonia tentoria sua in Austriam[5]), et ibi pugnavit cum rege Theutoniæ: quo devicto Apuliam ingressus est: ibi cum Francigenis et Normandis pugnam habuit, et eos devincens suæ magnitudini subiugavit. Post hæc montes pertransiens, Lombardiam planam terram inveniens, civitatibus multis repletam, muris ornatam, turribus altissimis decoratam, terram vastavit, muros dissipavit, turres confregit, pro iniquitate autem tali plaga Dei appellatus est. Totum autem mundum peragrare volens, et romanum imperium sibi

Przedr. I, *wiersz* 1 carinis» karinis *S.* — 3 Rhenus» Renus *S.* — Rhenum» Renum *S.* — 6 Tu autem» *niema S*; Tu a' *Z*; *później jednak przemazano te słowa minią.* — 10 virginum» v' *Z i S.* — 18 christianam» x⁹ *S.* — 20 non» et non *S.* — 24 nostrorum» meorum *S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 1 voras» vorans *Z.* — 2 Quod» qui *S.* — 19 in» ad *S* — 24 Post hæc» Post hoc *Z.*

[4]) *Tu autem Domine miserere nostri.* Formułka z brewiarza którą nasz autor zwykle zamyka pojedyńcze rozdziały, jak to i niżej obaczym.

[5]) Zapewne miało być *Austrasiam.*

usurpare cupiens Romam exercitum suum movit, et armatus feroci animo procedebat. Cui in prima statione nocturni sui, cum in cubiculo dormiret per visum angelus sanctus apparuit dicens: *Præcepit tibi dominus Deus Iesus Christus, ut cum ferocitate tua civitatem sanctam Romam, ubi apostolorum meorum corpora requiescunt, nec introeas, nec attemptare audeas; sed revertere et meum electum regem Casimirum, qui in Sclavoniæ et Chrwatiæ partibus toto cordis ac mentis affectu fideliter in sæculo servivit, in eis, qui ipsum tradendo turpiter occiderunt*[6], *ulciscere, quia dixerunt: nunquam rex erit super nos, sed nos ipsi regnabimus; generationem autem tuam post te in humilitate Romam visitare et coronam perpetuam habere faciam.* Hiis dictis discessit angelus.

Cum autem mane factum esset, rex movit exercitus suos in civitatem quæ Venetia vocatur, et inde progrediens venit supra litus maris ibique civitatem novam ædificavit, eamque ad honorem nominis sui et ad memoriam posterorum Aquileiam nominavit, unde ab Aquila rege Hungarorum nomen sumpsit. Movit autem inde se et exercitus suos, et pertransivit Alpes Carinthiæ, et venit in terminos Chrvatiæ et Sclavoniæ inter fluvios Savam et Dravam: ibique occurrerunt ei principes Chrwatiæ et Sclavoniæ, et direxerunt acies, et refulsit sol in clypeos aureos, et resplenduerunt montes ab eis[7]) et fecerunt conflictum magnum octo diebus; tradidit autem eos Deus in manus Aquilæ regis propter regem eorum Casimirum, quem tradiderunt, et turpiter occiderunt: cæsi sunt autem Sclavi et Chrvati; alii fugerunt, alii in captivitatem ducti sunt.

Cum autem post victoriam fluvium, qui Drava dicitur, pertransisset et vidisset terram planam atque fructiferam et post XXV annorum curriculum ab egressu terræ suæ, orientalis Hungariæ computasset, et post tantorum bellorum victorias se debilitatum præsensisset, quid agere deberet, cogitare cœpit, utrum in terram propriam rediret, vel istam occupatam possideret. Unde cum multos dies in cogitatione et tristitia duceret rex, hoc ei bonum visum est consilium, si uxores Sclavas et Chrvatas copularent, ita terram in pace et quiete possideret. Quod cum retulisset exercitui suo, placuit omnibus consilium. Perambulabat autem terram, et delectabatur in ea, quia terra promissionis, tanquam terra israelitico populo erat. Missis autem nuntiis suis accepit a principe Sclavorum filiam de tribu eadem, et copulavit sibi eam in uxorem: similiter et exercitus eius de eadem tribu uxoribus copulatus est. Pertransiens autem Danubium invenit terram planam et campestrem,

---

Przedz. I, *wiersz* 4 dormiret› dormitaret *Z.* — visum› visionem *S.* — 5 apparuit› *niema S.* — 9 revertere› reverte *Z.* — 20 supra› super *S.* — 23 nominavit› Aquileya constructa est ab Aquila rege; *dodaje tu na brzegu tą samą ręką S.* — 26 Carinthiæ› Carintie *S.* — 29 et Sclavoniæ› Sclavonie *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 resplenduerunt› resplenderunt *Z.* — 5 tradiderunt› tradiderant *S.* — occiderunt› occiderant *S.* — 7 fugerunt› fugierunt *S.* — 15 rediret› redire *S.* — 19 copularent› copularet *Z.* — 21 omnibus› omnibus hominibus *Z.* — 24 erat› *niema Z i S.*

[6]) O tem nikt nic nie wie prócz naszego autora.

[7]) Machab. I. 6. wiersz 39.

herbisque superfluis virentem, pastoribus et pecudibus, seu iumentis et poledris indomitis plenam: nam in terra hac solummodo pastores et aratores morabantur, rex vero Sclavoniæ et Chrvatiæ circa mare delectabatur in civitate quæ Sipleth dicitur, quam sanctus Paulus apostolus ad fidem christianam convertit, et ipsam episcopalem cathedram V annis tenuit[8]), deinde, ordinato episcopo, Romam petiit.

Post hæc autem movit se, et pertransivit fluvium qui Thisa dicitur, ibique planitiorem et spatiosiorem terram invenit, in qua magis delectare cœpit. Tunc advocato omni exercitu suo, ad laudem et gloriam exercitus sui, Ungariam eam appellavit, distribuitque principibus et baronibus terram, conferens eis magnas possesiones et decrevit hoc omnium consensu, ut, si uxor eius multos pareret filios, primogenitus regnaret super omnes.

Post hæc autem uxor eius peperit filium, cui imposuit nomen Columan[9]), qui accepit uxorem de Chrvatia. Cum autem senuisset Aquila famosus victor terrarum, congregatis cunctis principibus et magnatibus terræ, tradidit regnum in manus filii sui Columanni, et mortuus est.

Post mortem autem patris sui uxor Columanni genuit filium qui vocatus fuit Bela. Iste autem, mortuo patre, regressus est in civitatem suam Aquileiam, et ibi accepit uxorem græcam de Constantinopolitano imperio. Inde autem movens se venit in terram suam Sclavoniam, quam atavus suus Ungariam appellavit. Ibique uxor sua concepit et peperit filium, quem vocavit Iesse, qui accepit uxorem de regione Polonia de civitate Cracovia, sororem Meschonis ducis, nomine Athleitam[10]).

Hæc autem christiana erat, et literis imbuta, documentisque sanctis per spiritum san-

---

Przedr. I, *wiersz* 3 solummodo› solum *Z.* — 5 delectabatur› delectabantur *S.* — 12 Thisa› Chrsa *S.* — 20 omnes› *Z miał tu pierwotnie* terram, *którytо wyraz przemazał, a napisał* omnes. — *Przedr.* II, *wiersz* 6 manus› manu *Z.* — 14 atavus› attavus *Z.* — 16 qui› cui *S.* — 17 regione› *S dodaje tu na brzegu*: Athleytha ducissa Crac. convertit primo ad fidem regem Hungarie, suum maritum. — 18 Athleitam› Athleytam *S.*

[8]) *Ab Jerusalem per circuitum usque ad Illiricum repleveram evangelium Christi*, mówi sam Paweł w liście do Rzymian XV. 19. Opowiadanie więc przez niego słowa bożego w Dalmacyi jest rzeczą niewątpliwą; ale pięcioletnie biskupienie jego w Spolecie, wymyśliła pobożna gorliwość chrześcian tamtejszych.

[9]) Węgrowie w końcu IX wieku nad Cisą usadowiwszy się, rozpuszczali straszne zagony do Niemiec, do Hamburga, do Włoch, i za Ren do Bazylei, nim ich Otto I w bitwie nad Lechem roku 946 ztoczonej, powściągnął. Z tego co nasz autor rozpowiada tu o Atyli i jego potomstwie, który to Atyla, według niego trzema tylko pokoleniami oddzielony jest od Gejzy, ojca Stefanowego, widać że jak Hunów z Węgrami tak też Atylę z Arpadem węgierskim pomieszał.

[10]) Porównaj Brunona Żywot ś. Wojciecha rozd. 22, w dziele niniejszem str. 211; tudzież Thietmara Kronikę VIII. 3, w nin. dz. str. 313; nakoniec *Breve Chronicon Silesiæ* (u Stenzla SS. I. 34) w której tak powiedziano: *Iste Mesco habuit sororem, nomine Adil-*

ctum repleta. Hæc autem cœpit virum suum ad Christum convertere, et fidem catholicam tenere, et a cultura idolorum recedere, quem sæpissime blandis et melicis alloquens sermonibus, Christum fecit cognoscere et ipsum verum Deum credere, quoniam scriptum est: *quia sanctificabitur vir per mulierem fidelem.* Appropinquante[11]) spiritualis fulgore chrismatis, cunctis christianis ducatum suum intrare volentibus hospitalitatis et securitatis gratiam voluit exhibere. Clericis et monachis potestatem concessit ante præsentiam suam veniendi et sibi loquendi. Quid plura?[12]) adest tempus cœlitus dispositum. Credidit ipse cum familiaribus suis, et baptisatus est in nomine Jesu Christi. Tu autem....

4. *De primo Christiano Iesse.*

Cum nimium esset sollicitus ritibus sacrilegis destruendis et episcopatibus ad profectum ecclesiæ statuendis, mirabili visione consolatus est eum Dominus. Lucescente aurora, astitit ante eum iuvenis delectabilis aspectu, qui dixit ei: *Pax tibi Iesse, christiane Deo dilecte! iubeo te de sollicitudine tua fore securum, ubi tibi concessum est, quod meditaris. De te filius nasciturus egredietur, cui hæc omnia disponenda, divinæ providentiæ consilio, commendabit Dominus. Hic est unus ex regibus electis a Domino, coronam vitæ sæcularis commutaturus æterna. Verumtamen virum spirituali legatione tibi transmittendum honorificabiliter suscipito, venerabiliter habeto, exhortationibus eius cordis fidelius assensum præbeto.*

Expergefactus[13]) princeps, visione stupidus, post secum, post cum Christi fidelibus suis pertractans, Deo gratias humiliter egit. Et ecce nuntiatur ei beatum Adalbertum, pontificem Bohemiæ adventurum propter conversionem ipsius. Oritur lætitia novis Christi militibus. Dux obviam tironi Christi procedit, honorabiliterque suscipit. Igitur fit ubique congregatio gentis indomitæ per sanctum episcopum Adalbertum, fiunt exhortationes continuæ, convertuntur et baptisantur alumpni patriæ, statuuntur multis locis ecclesiæ.

Propterea uxorem eius Athleidam, iam propinquantem partui, tali visione voluit divina gratia consolari. Apparuit namque ei beatus protomartyr Stephanus, levitico habitu orna-

---

Przedr. I, *wiersz* 2 ad› *niema S.* — catholicam› katholicam *Z.* — 4 melicis› mellicis *S.* — 6 quoniam› Qm *Z;* quum *S.* — 7 quia› Q' *Z.* — 8 chrismatis› karismatis *S.* — 22 eum› Cum *Z i S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 17 honorabiliterque› honorabiliter *S.* — 22 Athleidam› Adleidam *S, na brzegu jednak dopisał* Athleidam. — 24 ei› illi *Z.*

heidem, quam Jesse rex Ungarie accepit in uxorem, que cum esset christiana, virum suum Iesse convertit ad fidem Christi. Ista post visionem per beatum Stephanum prothomartirem sibi revelatam concepit et genuit Stephanum regem Ungarie, anno domini 975. Tosamo, prawie bez żadnej odmiany, czytamy w roczniku polskim pisanym w połowie wieku XIII, a wydanym u Miklosicha *Slav. Bibliothek*, w tomie II str. 141.

[11]) Hartwik *Vita s. Steph.* rozd. 2 i 3.

[12]) Tenże rozd. 3.

[13]) Tenże rozd. 4.

tus, in visionibus, qui eam alloqui taliter cœpit: *Confide in Domino, mulier Athleidis, et certa esto, quod filium paries, cui primogenito corona debetur et regnum. Meum quoque nomen illi imponas.* Cui cum admirans mulier responderet: *Quis es Domine? vel quo nomine nuncuparis?* — *Ego sum*, inquit Stephanus, *protomartyr, qui primus pro Christi nomine martyrium pertuli.* Quo dicto disparuit.

Nascitur[14]) interea a Deo prædictus filius[15]) principi, quem, antequam in utero conciperetur, Dominus novit, et cui, antequam nasceretur, protomartyr Stephanus nomen suum indidit. Hunc Deo dilectus Adalbertus episcopus chrismali baptismate, secundum credulitatis suæ virtutem intinxit, et ei nomen Stephanus imposuit. Crevit infans diligenti nutritus educatu, quem transacta pueritia, convocatis pater suis Ungariæ primatibus, post se regnaturum populo præfecit.

5. *De corona postulanda regi Ungarorum.*

Post hæc Iesse, plenus dierum, anno do-
997. minicæ incarnationis nongentesimo nonagesimo VII, seculi nequam ærumnas[16]) deserens, cœlesti invitatur gaudio.

Unde habito consilio cum episcopis et principibus terræ, quarto[17]) post obitum patris anno, divina commovente clementia, Astricum præsulem ad limina sanctorum apostolorum misit, ut a successore sancti Petri, principis apostolorum, domino apostolico postularet, quo novellæ christianitati exortæ in partibus Hungariæ largam benedictionem porrigeret, regio etiam dignaretur ipsum diademate coronare.

Eodem forte tempore Mescho, Polonorum dux, christianam roborare cum suis amplexatus fidem, missis ad romanæ sedis antistitem, Leonem nomine[18]), nuntiis, apostolica fulciri benedictione ac regio postulaverat diademate coronari. Ad quem accedens præsul Lambertus[19]) civitatis Cracoviæ, humiliter petitionem porrexit, dicens: *Supplicat Sanctitati Vestræ, pater sancte, Mescho, dux Polonorum, ut eum vestra pia dextra benedicens, regio dignaretur diademate coronare.*

Cuius petitioni annuens papa coronam

Przedr. I, *wiersz* 3 quod› q' *Z* — 4 Meum quoque› Meumque *S.* — 5 cum› tum *Z.* — responderet› respondet *S* — 15 chrismali› crismali *S* — 17 imposuit› inposuit *S.* — 23 Post hæc› Post hoc *Z.* — Iesse› *niema S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 1 nequam› nequaquam *S.* — 4 obitum patris› patris obitum *S.* — 5 clementia› gratia clementia *S.* — Astricum› Astriqum *Z.* — 9 quo› quod *S.* — 13 Mescho› Meschco *S.* — 21 Mescho› Meschco *Z.*

[14]) Hartwik rozd. 5.

[15]) Według Szymona Kezy urodził się Stefan roku 967; według Turocza roku 969; a *Breve Chron. Pol.* u Stenzla I. 36 i rocznik polski w pomienionem dziele Miklosicha wydany podają rok urodzenia jego 975.

[16]) Hartwik tamże.

[17]) Hartwik rozd. 9.

[18]) Leon VIII papież siedział na stolicy apostolskiej od 963 — 965 roku.

[19]) Lambert I według Długosza siedział na biskupstwie krakowskiem od 996 — 1014 roku. *Catal. epp. Crac.* rękop. bibl. Oss. Nr 619 karta 2. Thietmar jednak (IV. 28) na-

egregii operis parari iam fecerat, quam illic cum benedictione et regni gloria mittere decreverat. Sed quia novit Dominus, qui sibi sint in futurum dilecti, idcirco præscius sanctum electum suum Stephanum hac temporali statuerat feliciter insignire corona, postmodum felicius eum decoraturus æterna, sicut avo eius, Aquilæ, per angelum sanctum suum promiserat: *quia de semine tuo egredietur, qui Romam in humilitate visitabit.*

6. *Quare et quomodo corona Polonis non fuit data.*

Præfixa[20]) itaque die, qua corona miro opere præparata Meschoni Polonorum mittenda erat, nocte, quæ præcedebat, Papæ per

Przedz. 1, *wiersz* 5 hac» ac *S.*

zywa ówczesnego biskupa krakowskiego Poponem, nie Lambertem. Nie wchodząc w wiarogodność podania Długoszowego, zwracamy uwagę czytelnika na okoliczność następującą. Wincenty z Kielc autor z połowy XIII wieku przytacza powyższy ustęp z kroniki niniejszej tak: „Invenimus enim in descriptionibus annalium Polonorum et in vita beati Stephani regis Ungarorum quod dux Mescho, factus christianus, ad dominum papam Leonem sollempnes nuncios misit, et ab eo sibi dari coronam regni Poloniæ humiliter postulavit. Cumque summus pontifex suæ petitioni benignum assensum præberet, et corona iam opere miro fabricata foret, ecce ex Ungaria eodem tempore missi veniunt legati Romam, petentes, suum dominum Stephanum regio diademate insigniri. Cumque in crastino nuntiis Poloniæ corona dari debuisset, ut voti compotes ad dominum ducem Poloniæ læti redirent; eadem nocte angelus domino papæ Leoni per visionem apparuit, et duci Poloniæ coronam dari prohibuit; sed Stephano, duci Ungariæ, fore tradendam censuit. Quare autem illi dedit et isti prohibuit, in hiisdem habetur cronicis: *Hæc*, inquit, *gens magis diligit iniustitiam quam iustitiam, magis silvarum densitatem et ferarum venationem, quam camporum planitiem et frugum ubertatem, magis diligit canes, quam homines, vel pauperum oppressiones, quam divinas leges etc.*, quæ ibi ab angelo insinuantur. Per eundem tamen angelum bona spes a Domino de restauratione regni Poloniæ promittitur, eo quod ibidem legitur: *Verum tamen in fine dierum illius miserebor et gloria regni viam illustrabo.* Deus enim præscius futurorum, peccata vindicans parentum in tertiam et quartam generationem filiorum, ipse solus novit, quando debet misereri genti Polonorum et restaurare ruinas eorum, ideo usque ad ista tempora omnia insignia regalia, coronam videlicet sceptrum et lanceam in armario Cracoviensis ecclesiæ, quæ est urbs et sedes regia, ut superius memoravimus, adhuc servatur recondita, usque dum ille veniat qui vocatus est a Deo tamquam Aaron, cui sunt hæc reposita". *Vita s. Stanislai*, rękop. perg. str. 23. Z tego widzimy, że kiedy Wincenty wypisywał ten ustęp z niniejszej kroniki, nie było tam, ile się zdaje, wzmianki o Lambercie biskupie; imię więc jego jest tu prawdopodobnie wtrętem pożniejszym. Widzimy też dalej, że w ustępie tym były słowa: *usque ad tertiam et quartam generationem*, tak jak je ma rękopism Sędziwoja; zmiana tedy znachodząca się dziś w rękopismie ordynackim Zamojskich: *ad quartam et quintam generationem* jest oczywiście interpolacyą pożniejszą zrobioną przez kogoś, co niechciał iżby słowa te do Bolesława Śmiałego stosować się mogły.

[20]) Hartwik tamże.

visum angelus, Christi nuntius, adstitit, cui dixit: *Crastina die, hora prima, ignotæ gentis stirpis orientalis Ungariæ nuntios ad te venturos esse cognoveris qui, suæ gentilitatis abiecta ferocitate, humiliter prostrati, suo duci Stephano coronam a te regiam cum benedictionis apostolicæ munere flagitabunt; coronam ergo, quam præparare fecisti Meschoni duci Polonorum, Ungarorum duci, prout petent nuntii eius cures sine concertatione largiri, sibique eam cum regni gloria pro vitæ suæ meritis scito deberi. Illi autem, cui postulata fuerat, non erit data, quia generatio de ipso exibit, quæ plus delectabitur in silvis crescendis, quam in vineis; plus in tribulis crescendis et herbis superfluis, quam frugibus et frumentis speciosis; plus feras silvarum, quam oves et boves camporum, plus canes quam homines, plus iniquitatem quam iustitiam, plus traditionem quam concordiam, plus tyrannidem quam caritatem; eruntque quasi belluæ vorantes homines et bestias et quasi genimina viperarum rodentes cor terræ suæ: obliviscentes Domini creatoris sui, confidentes in stulta potentia sua*[21]*, et non credentes dictis prophetiarum sanctarum. Quia ego dominus Deus fortis, ulciscens in tertiam et quartam generationem*[22]*, et affligentes me affligam, nec pertransibit apud me malum impunitum et bonum irremuneratum. Post hoc generationi eorum sequenti me miserens, miserebor et eam exaltabo, et corona regni coronabo. Modo vero fac, ut dixi.* Et statim discessit angelus sanctus ab eo[23].

Przedr. I, *wiersz* 5 ducis domino *Z.* — 7 quam» ipsam *Z.* — 10 concertatione» contristatione, concertatione *S.* — 14 in vineis» vineis *Z.* — 15 herbis» herbuis *Z.* — *Przedr.* II, *wiersz* 4 caritatem» *opuszczono* amabunt. — 6 Dominis» Domni *S.* — 10 in tertiam et quartam» *tak ma te słowa rękopism Sędziwoja i Wincenty z Kielc;* in quartam et quintam *Z.* — 13 Post hoc» Post hc *Z.* — generationi» generatione *Z.* — 14 miserebor» miserabor *S.*

[21]) Ściąga się to, według wszelkiego podobieństwa, do Bolesława Chrobrego, któremu ojciec zostawił królestwo, aby niem spólnie z resztą rodziny rządził. Po trzech jednakże leciech wygnał on macochę Odę z jej synami, Odilena i Pribuwoja ich zwolenników oślepił, a z Ottonem III zaprzyjaźniwszy się, potężnie i niezawiśle rządził.

[22]) Widocznie wskazał tu autor na Bolesława Śmiałego: nazwał on bowiem xięcia polskiego, dla którego koronę przygotowano, wujem Stefana, a prócz tego w rozdziale 5tym wskazał na Leona VIII papieża (963 — 965) jako spółczesnego temu xięciu: myślał więc o naszym Mieczysławie I. W piątym zaś pokoleniu od Mieczysława był Bolesław Śmiały, o nim tedy mówi autor: Post hoc generationi eorum sequenti me miserens itd.

[23]) Ważny szczegół do objaśnienia tego zdarzenia podaje Długosz Hist. II. 122. Opowiedziawszy on je, dodaje: „Habet autem nonnullorum assertio, quod summus pontifex non angelica visione permotus, sed certitudine, quia doctus erat, Miecslaum Poloniæ ducem obiisse, coronam illi non dederit; quod et ego in Polonorum aliquibus annalibus memini me legisse; sed aparitionem angelicam ab Hungaris, quo coronæ missio eis a Benedicto papa facta foret celebrior, confictam et somniatam esse." Było więc po prostu zapisano w rocznikach polskich, że śmierć Mieszka polskiego spowodowała papieża do dania korony dla niego przygotowanej Stefanowi węgierskiemu. Działo się to około roku 1000, a co to był za Mieszko, xiążę polski, którego śmierć w owe czasy przypadła, obacz to na str. 149 w przyp. 2.

Iuxta[24]) ergo huius visionis modum, præscripta sequente die hora prima, præsul Strigoniensis ecclesiæ, Astricus nomine, ad papam pervenit, qui officium iniunctum sibi proderet, exequens, sancti ducis Ungarorum ordine gesta referens, ab apostolica sede, quæ supra diximus, insignia postulavit. Quibus auditis valde gavisus romanæ sedis pontifex, coronam, prout fuerat postulata, benigne crucem insuper ferendam, regi, velut in signum apostolatus misit, benedictionis ergo apostolicæ literas, quæ cum corona et cruce simul privilegiatæ erant, excommunicationis nodo roboravit.

Mox præsul Ungarorum, Astricus, ut fidelis nuntius ab apostolica sede accepta benedictione, a cardinalibus et curialibus romanæ curiæ petita licentia, lætus et exultans Ungariam veloci cursu properavit.

Crastina autem die venit Polonorum præsul Lambertus, coronam et benedictionem duci suo Meschoni, quæ eo die dari pollicita fuerat, humiliter se summi pontificis pedibus provolvens, memoriæ reduxit. Cui respondit papa dicens: *Venit nuntius cognati domini tui, ducis Ungariæ, et subripuit benedictionem avunculi sui*[25]). Cum autem hæc præsul audiret, eiulans cum clamore cœpit deprecari sanctum papam dicens: *Numquid solam tamen habes benedictionem pater! domino meo, obsecro, ut benedices!* Cui respondens sanctus pater dixit: *Pœnitentiam agite de peccatis vestris! quia etsi dominus Iesus Christus offensus est vobis ad præsens; in posterum restituet vos gratiæ suæ pariter cum corona temporali et æterna.* His auditis nuntius submisso vultu in terram turbavit se ipsum. Quem cum intuitus fuisset papa, et eum turbatum fuisse coniecisset, ne desperaret, sic eum consolatur: *Non dubitet tua religio de Dei misericordia, nec putet a vobis Deum omnino recessisse, et vestram christianam gentem oblivioni dedisse, si nepotem ducis tui, Stephanum, in regem gentis Ungarorum, quæ ferox et indomita est, christianitas coronare, et diademate honorare, per angelum sanctum suum mihi in visione præcepit. Vobis autem ad honorem et gloriam fecit Dominus, quod per matrem suam, quæ soror est principis Polonorum domini tui, ad fidem christianam virum suum, ducem Hungarorum Iesse cum exercitu suo, prudentissima allocutione convertitur, et filium suum sub protectione sanctorum apostolorum Petri et Pauli posuit. Ne ergo inter avunculum et nepotem, inter exercitum Polonorum et Ungarorum invidiæ et odii fomes oriretur, et dominus Deus in causa sit, statuimus, et con-*

Przedz. I, *wiersz* 3 ecclesiæ› civitatis *S.* — Astricus› Astriqus *Z.* — 5 sancti› facta *S.* — 6 ab apostolica› apostolica *Z i S.* — 10 ferendam› ferenda *Z i S.* — 12 literas› litteris *Z.* — 19 cursu› *niema S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 3 benedices› benediceas *S.* — 4 etsi› et *S.* — 9 intuitus fuisset› intuisset *S.* — 14 oblivioni dedisse, si nepotem› ob *S.* — 15 gentis› genti *Z i S.* — Ungarorum› Hungarorum *S.* — 19 quod› quia *Z.* — 21 domini tui, ad fidem christianam virum› *niema S.* — 23 et› *niema S.* — 24 protectione› protectionem *S.* — 28 sit› est *Z i S.*

[24]) Hartwik tamże.

[25]) Wujem Stefana I węgierskiego króla był nasz Mieczysław I, atoli umarł on już 11 maja roku 992. Ob. str. 262 przyp. 1.

firmamus, excommunicationi et indignationi sanctorum apostolorum Petri et Pauli subdimus eos, qui primo insurrexerint sive Poloni in Ungaros, sive Ungari in Polonos, donec in devotione ecclesiæ et fide pura christiana perstiterint. Hoc autem confirmato et corroborato privilegio, nuntius Polonorum ad regem Ungarorum Stephanum pervenire cupiens, invenit nuntium Ungarorum in Venetiis civitate, quæ supra mare posita est, ibique miraculose convenerunt, et gratulabantur colloquentes sibi, quia iste coronam et diadematis gloriam, Polonorum vero nuntius pacis et amicitiæ confirmationem portabat.

Cum autem essent ad unum diem prope Albam civitatem, nuntium ante se præmiserunt, et adventum suum felicem regi nuntiaverunt. Quibus rex obviam cum episcopis et clericis populisque multis congregatis exiit, eosque gloriose et honorifice suscepit. Cum vero ab oratione surrexissent, coram omni populo, quomodo Deus miraculose cum eis operatus esset, enarraverunt ad laudem et gloriam nominis sui. Ungarorum autem nuntius diadema regni coronamque auro et lapidibus pretiosis fabricatam, crucemque pro sceptro ante ferendam in modum apostolatus pariterque cum confirmatione privilegiorum obtulit. Polonorum vero pacis et amicitiæ confirmationem iussu apostolico porrexit: cuius confirmationi rex coram omnibus consentiens ad memoriam posterorum eam in scripto redigi præcepit. Post hæc autem sanctæ Dei genitricis semperque virginis Mariæ incipitur officium: *Salve sancta parens enixa puerpera regem;* infra missam vero rex oleo sacro inungitur et consecratur[26]). Post missam vero osculum pacis omnibus præbet, alii vero manum sacram et annulum sacrum salutant, et benedictionem ab ipso recipiunt. Quo finito præsul cum clero, milites cum populo kyrieeleison cum laudibus congruis proclamant, Deum omnipotentem et sanctos apostolos Petrum et Paulum benedicunt, quod sanctus et Deo dilectus Stephanus ex unctione sacri crismatis perunctus diademate regalis dignitatis feliciter coronatus est. Post hæc autem regiam aulam introivit, epulis discumbunt, et sic cum gaudio et lætitia lætum duxerunt diem.

7. *De congressione regis Ungariæ cum Poloniæ rege.*

Post acceptum regalis excellentiæ signum beatissimus vir Dei Stephanus, Ungarorum rex, episcopales ecclesias amplians, regaliter disposuit, crucibusque et vasis aliisque supellectilibus ad ministerium Dei pertinentibus, secundum quod unicuique opus erat, sufficienter decoravit.

Tribus vero post coronationis suæ mensibus elapsis, accedens ad ipsum Lambertus præsul civitatis Cracoviæ licentiam petiit atque de corroboratione pacis et amicitiæ ad memoriam reduxit; cum quo sine mora præ-

Przedz. I, *wiersz* 11 gratulabantur› congratulabantur *Z.* — 14 portabat› portavit *S.* — 19 exiit› obviam exiit *Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 9 præsul› præsules *Z.* — kyrie-eleison› kyriel' *Z.* — 28 suæ› *w rękopismach zdaje się tu być opuszczony wyraz* sollemnitatem. — 32 cum quo› cumque *Z.*

[26]) Dnia 25 czerwca 1000 roku. Katona *Hist. Crit. reg.* I. str. 56.

sulem Strigoniæ, Astricum, et principem militiæ, Albam nomine, ad avunculum suum Meschonem ducem Poloniæ transmisit, rogans ipsum, ut cum magnatibus suis in terminis Poloniæ et Ungariæ conveniret. Qui congregato omni exercitu suo, ad regem ante Strigonium[27]) venit, ibique in terminis Poloniæ et Ungariæ tentoria sua fixit; nam termini Polonorum ad litus Danubii ad civitatem Strigoniensem terminabantur, dein in Agriensem civitatem[28]) ibant, demum in fluvium qui Tizia nominatur, cedentes, regyrabant iuxta fluvium, qui Cepla nuncupatur[29]), usque ad castrum Galis[30]), ibique inter Ungaros, Ruthenos et Polonos finem dabant[31]).

Crastina autem die, orto iam sole convenerunt simul, et osculum pacis acceperunt, simulque complexis manibus ad cathedralem ecclesiam Strigoniensem, quæ tunc in honorem sancti martyris Adalberti, Polonorum et Ungarorum apostoli novo opere fabricabatur, pervenerunt; summo vero pontifice ad officium missæ induto cum ministris sacri altaris aliisque, pontificalibus cappis et infulis ornatis, ut stellis in cœlo nitentibus fulgebant, regeque Stephano ornatu sacro vestito, et diademate regio coronato, ut sole inter stellas præfulgenti, post sacram processionem gradienti, super omnem populum ab humero et sursum eminenti. Facta autem processione verbum Dei prædicant, privilegia sanctæ romanæ curiæ aperiunt, audiente omni populo distincte legunt, utrique populo pacem et amicitiam corroboratam edicunt. Placuit omnibus, et iuramento propriis manibus confirmaverunt. Post officium sanctæ Trinitatis incipitur: *benedicta sit sancta Trinitas;* hostia vero sacra pro rege et principe et pro cuncto populo per præsulem Astricum offertur, pace accepta, missa finita, ad tentoria sua redeunt, ibique in gaudio et lætitia, epulis et potibus, in chordis et organis, in tympanis et choris, in cytharis et phialis lætos VIII duxerunt dies.

His itaque feliciter completis omnis Polonorum exercitus, a maiori usque ad minorem, muneribus replentur, duci vero dona offerun-

---

Przedz. I, *wiersz* 1 Astricum» Astriqum *S.* — 3 transmisit» *opuszczone tu imię* Stephanus *w obu rękopismach.* — 10 dein» demum *S.* — in Agriensem» magriensem *S.* — 11 demum» *niema Z.* — 18 complexis» complexu *Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 cappis» campis *Z.* — 5 præfulgenti» prefulgente *S*; perfulgenti *Z.* — 12 et» ei *S.* — 15 sacra» sancta *Z.* — 19 chordis» cordis *Z i S.* — 20 phialis» fialis *Z.*

[27]) Strygoń czyli Gran, miasto na lewym brzegu Dunaju.

[28]) Agrya, Jager, z niemiecka *Eger*, miasto nad rzeką tegoż imienia.

[29]) Topla rzeka w Saroszskiem i Zemplińskiem żupaństwie.

[30]) Ten *Galis* albo jak niżej wypisano *Salis*, jest to widocznie gród jakiś u źródeł rzeki Topli, na granicy węgierskiej położony i zupełnie różny od Halicza nad Dniestrem. Porównaj przyp. 32.

[31]) O granicach Polski ponad Dunaj rozciągających się, mówi też Bogufał u Sommersb. II. 25 i 26, tudzież Edrysi, który wymienia Cisę między polskiemi rzekami. *Jaubert Geogr.* II. 390.

tur. Post hæc separantur: dux Polonorum in castrum Salis[32]) porrexit; rex vero Ungarorum in Albam, civitatem suam dilectam properavit.

Erat[33]) interea rex idem fidelis in omnibus actibus suis, Deo perfecte deditus per votum et oblationem semet ipsum cum regno suo, sub tutela perpetuæ Virginis Dei genitricis Mariæ precibus assiduis offerens, cuius gloria et honor tam celebris inter Ungaros habetur. Et ut maiorem ipsius defensionis misericordiam consequi valeret, in ipsa regalis sedis civitate, quæ Alba nuncupatur, sub laude et titulo genitricis Dei, famosam et grandem ecclesiam opere mirifico construere cœpit: qua perfecta, in consecratione ipsius ecclesiæ ipsam suæ regalis magnitudinis reservavit, talique eam libertate corroboravit, ut nullus archiepiscoporum vel episcoporum in ea cuiusque iurisdictionem habebat; deinde canonicis, qui eam ad honorem Dei genitricis officiarent, præbendas largas statuit. Construxit[34]) autem, in ipso initio conversionis suæ, in civitate Ierosolimitana cœnobium monachorum, quod ad victum cottidianum prædiis et vineis locupletavit. Aliud quoque monasterium in urbe romana, prope sancti Petri ecclesiam ad honorem sancti protomartyris Stephani, construxit, ibique XII canonicos locavit, et eos prædiis et vineis ditavit. Domos vero hospitales pro peregrinis recipiendis ædificavit et bene muravit.

Merito ergo in toto mundo famosum adeptus est nomen apostoli, quia etsi ipse evangelizandi non assumpsit officium, prædicator tamen et magister eximius, populis solatium præbens, extitit. Quadam vero nocte monitu divino, nemine sciente, solus ad ecclesiam venit, seque prosternens orationem pro regno suo ad Dominum fudit, cumque ibi languentem pauperem, febre depressum ingemiscere et clamare audiret, veste qua erat indutus pauperem operuit, mox illi manum imponens ab infirmitate curavit, divinaque virtus et gratia in vita sua demonstrari voluit. Quippe quoties alicuius hominis infirmitas auribus suis intimata fuit, missa sibi pro medicina quam tunc in præsenti poterat habere, particula panis vel pomi, redolenti mandatum, ut sanus surgeret, transmisit et Dei propitiatione verbum ipsius comitante, statim sospitatem recepit.

8. *De visione quadam regis Ungariæ, et victoria contra imperatorem.*

Quadam[35]) igitur nocte per revelationem quandam expergefactus, veredarium quem-

---

Przedz. I, *wiersz* 26 romana› ronana *S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 6 apostoli› apostolici *S.* — evangelizandi› evangelisandi *Z.* — 9 præbens› presens *S.* — 11 orationem› orationi *S.* — 20 particula› particulam *Z i S.* — 21 redolenti› redolentis *S.* — 27 veredarium› veredanum *Z i S.*

[32]) *Salis* nazwany tu ten sam gród, który wyżej *Galis* nazwano. Być może, iż pierwsze czytanie jest błędne, albowiem *castrum Salis* nie *Galis* spomina także Gwido z Kolumny, czyli tak zwany bezimienny notaryusz Beli, w rozd. 17. Hipolit Kownacki mniemał, że to będzie Sarosz, gród położony o pół mili od Preszowa nad rzeką Torysą.

[33]) Hartwik rozd. 12; por. Legendy większej rozd. 11.

[34]) Hartwik rozd. 13.

[35]) Hartwik rozd. 15.

dam intra diem et noctem ad Albam transsylvanam[36]) præcepit festinare, et omnes in rure manentes ad munitas civitates, quam citissime posset, congregare, prædixit enim: superventuros christianorum hostes, scilicet, qui tunc Ungaris imminebant, Bessos[37]) pro censu possessiones eorum deprædaturos. Vix nuntius mandata regis complevit, et ecce paganorum inopinata calamitas, incendiis et rapinis[38]); tota devastata est per ultionem Dei. Unde meritis beati viri manifestum est hoc, ut omnes qui eum invadere vellent, Deum, qui protector eius est, timerent.

Post hæc vero Conradum imperatorem manu forti terminos Ungariæ invadere nuntiant. Contra quem rex, consilium habens episcoporum et principum, ad tuendam patriam armatos totius Ungariæ convenire fecit: prius tamen recolens, se nihil sine Christi suffragio posse, manus et cor levans ad æthera, dominæ suæ perpetuæ Virgini Mariæ suas iniurias commendans talem prorupit in vocem: *si placet tibi Domina, imperatrix cæli et terræ, tuæ partem hæreditatis ab inimicis devastari, et novellam plantationem christianitatis abolere,* 1030 *committo dispositioni tuæ et voluntati.* His dictis, quasi consolatus ab ea fiducialiter contra hostem ibat ad prœlium, recordatus autem verborum Alexandri regis, qui dixerat: *stare pro patria patriis titulis et honori invigilare decet* animum confortavit. Altera vero die, Dei miserante gratia, nuntius ab imperatore venit, qui eius reditum nuntiavit[39]).

Regredientibus adversariis vir Dei se per preces beatæ Virginis liberatum intelligens, Christo, suæque Matri gloriosæ flexis genibus ad cœlum extensis manibus gratias egit, eamque procuratricem sui regni a Domino postulavit, ibique votum obtulit. Imperator vero suorum tam repentina perterritus defectione, sciscitans ab eis, qualiter contigisset, quod perterriti omnes fugissent, et quod per proprium nuntium regressionem suam nuntiassent, et per magnum pudorem suæ potentiæ imposuissent, voluntatem Dei et regis sanctitatem esse cognoverunt.

Idem[40]) quoque rex sanctus, solicitudine regalium dispositionum occupatus, tempus

---

Przedr. I, *wiersz* 3 munitas» iniunctas *Z i S mylnie.* — 4 posset» posse *Z i S.* — 5 scilicet, qui» *tak poprawiam;* feliciusque *mają rękopisma.* — 6 imminebant, Bessos» mittebat Byssos *Z i S.* — 18 totius» *niema S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 6 patriis» patrie *S.* — 19 suam» *niema S.*

[36]) Do Białogrodu siedmiogrodzkiego, czyli Karlsburga.

[37]) Besami lub Bisenami nazywani są powszechnie w węgierskich źródłach Pieczyngowie.

[38]) Tu widocznie jest text uszkodzony, a samo zdarzenie daje się objaśnić z Legendy mniejszej rozdziału 7, gdzie jest nierównie dokładniej opowiedziane niżeli u Hartwika.

[39]) Zdarzenie to Wippo w żywocie Konrada cesarza opowiada tak: *Imperator Chuonradus cum grandi exercitu super Ungarios venit. Rex autem Stephanus minime sufficiens adversus imperatorem, orationibus et ieiuniis in universo regno suo indictis, præsidium Domini tantummodo flagitabat. Imperator tam munitum regnum fluviis et silvis intrare non valens, multis tamen prædationibus, incendiis circa terminos regni, iniuriam suam satis ulciscens, reversus est, volens tempore oportuniori cœpta sua peragere* itd. Pertz SS. XI. 268, Porównaj VI. 677. III. 97, i I. 83.

[40]) Hartwik rozd. 16.

diurnum colloquiis et consiliis transiens, per noctis silentium vigiliis et orationibus instare, contemplationi vacare, lacrymas fundere, Deum alloqui non cessabat, iustique iudicis moderationem super cottidianas iudiciorum discussiones misericorditer descendere flagitabat.

9. *De votis orationibus regis, et de morte filii eius Henrici.*

Nocte[41]) igitur quadam, cum æstatis tempore in campestribus fixis tentoriis starent, ceteris sopori deditis, surgens a lecto Deum deprecabatur pro sua et populi ignorantia. Quum diutius orationi insisteret, papilio super eum extensus a terra levatus tam diu cœpit pendere aëre, donec vir Dei a contemplatione spiritum relaxavit et ab oratione; quod cuidam bonæ vitæ est manifestatum. Quem rex sanctus arcana sui consilii nosse sancti, per spiritum sanctum edoctus, ad se vocavit, blandis prius sermonibus, quid vidisset, sciscitabatur, post ne cui diceret, donec ipse viveret imperavit.

In[42]) beato quoque rege constat illud impletum: *quam per multas tribulationes oportet intrare regnum Dei.* Multis modis correctioni divinæ succubuit: tribus annis in infirmitate continua laboravit, permissionem in se ipso, sicut in beato Job, iudicis æterni per secreti consilii examinationem in filiorum suorum obitu sensit imminere verbera, quos in ipsis infantiæ suæ gradibus, teneros quos dedit, abstulit. De quorum morte mœstitiam obortam genitor, propter amorem superstitis bonæ indolis pueri, Henrici, solatio compescuit: quem, quasi iam unicum caro diligens affectu, precibus Christo commendans, et eius genitrici Virgini perpetuæ commendavit. Hunc sibi superstitem, hunc regni hæredem votis omnibus desideravit. Quem Dominus Jesus Christus non in terrestri regno disposuit laborando imperare, sed deposita inanis corruptibilis machina corporis, in cœlesti regno cum angelis triumphare. Mox decidens in gravem infirmitatem Henricus nobilis dux Sclavoniæ VIII diebus languit, nona vero die, hora IX emisit spiritum[43]), quem sancti angeli 1031
in suum consortium susceperunt. Uxor vero eius, quæ inviolata cum ipso permansit, VII die, in die dominica migravit ad Dominum. O gloriosæ virgines Christi! quæ virginitatem

---

Przedz. I, *wiersz* 15 Quum› Quem *Z i S.* — 18 relaxavit› relevavit *S.* — 20 arcana› archana *Z i S.* — nosse› esse *Z i S.* — *Przedz.* II, *wiersz* 17 imperare› impetrare *S.* — 25 Dominum› Deum *Z.*

[41]) Hartwik rozd. 16.

[42]) Hartwik rozd. 18.

[43]) Tego xięcia zowie spółczesny rocznikarz hildesheimski xięciem Ruzyi, t. j. Słowaczyzny, i zgon jego pod r. 1031 tak opowiada: *Heinricus, Stephani regis filius, dux Ruizorum, in venatione ab apro discisus, periit flebiliter mortuus.* Pertz SS. III. 98. Polskie roczniki na Łysej górze czyli Świętokrzyskiej spisywane podają nawet miejsce polowania i niektóre inne, dość ciekawe o tym xięciu szczegóły. Oto ich słowa: *Iste vero (Stephanus) genuit filium, dictum Emirich. Et post decem annos contraxit amicitias cum Mescone, rege Polono-*

suam Christo in tantum dedicaverunt, ut etiam in morte non separentur.

10. *De successione Albæ in regnum post mortem patris.*

Videns[44]) autem beatus Stephanus sine spe posteritatis se derelictum, ut unicum filium suum Henricum sepultum, pietatis affectu doluit super filio suo multis diebus, vix umquam ad risum labia movit, sed semper sic apparens, ac si ante tribunal Christi staret. In orationibus oculis eius præsentiam conspiciens, Christum in ore, Christum in corde, Christum in cunctis actibus se gestare demonstravit. Tandem per misericordiam Dei dignus centuplicari retributionis bravio, expectabat consolationem Iesu Christi, ut parvulum videret sibi filium nasciturum. Mox uxor concepit et peperit filium, quem vocavit Leventha; post hoc concepit et peperit alium, cui imposuit nomen Petrus. Tertio vero anno concepit et peperit filium, cui nomen Bela[45]). Transactis vero post partum filiorum sex mensibus, uxor sancti Stephani, regina Ungariæ mortua est: qui habito consilio principum accepit uxorem de Theutonia, sororem regis Almaniæ, cum qua intravit minor frater, nomine Henricus.

Post copulationem vero uxoris X° mense in visione apparuit angelus in albis vestibus dicens: *veni, dilecte mi, rex Stephane, ad me, quia tempus est, ut post labores seculi requiescas in gaudio paradisi.* Evigilans autem advocat episcopum et ei visionem edicit; eadem vero die, hora IX tactus febre[46]) debilitatus est, et decidit in lectum. Et cum sibi transitus diem imminere cognovisset, accersitis episcopis et principibus, et comitibus et primis palatii sui iuvenibus, de Christi vocatione exultans, indicavit eis dissolutionem sui cor-

---

Przedr. I, *wiersz* 7 derelictum, ut» solum esse et *Z.* — 19 Leventha» Leventa *S.*

rum. Itaque Emrichus duxit filiam Meśconis quasi compulsus vi per patrem et per nobiles terræ. Qui veniens Gneznam et Poznaniam cum uxore virgine, virgo mansit usque ad mortem per votum per ipsos emissum; tandem eundo de Polonia Ungariam e converso cum rege Mescone venerunt in Kelciam causa venationis cervorum; qui crastina die instinctu spiritus sancti et visione angelica personaliter veniens ad Calvum montem donavit sanctam crucem quam in pectore deferebat, ecclesiæ et fratribus sancti Benedicti. Rękop. Działyńskiego karta 360.

[44]) Hartwik tamże.

[45]) Że Stefan I miał kilku synów mówi to i Szymon Keza w rozd. 2 swojej kroniki: *Rex Stephanus plures quidem filios genuit.* Była jednak wątpliwość, czyimi właściwie synami byli wymienieni tu przez naszego autora xiążęta. Keza powiedziawszy w rozd. 2, że byli synami Władysława Łysego: *convocatis ad se Andrea, Bela et Leventa filiis Zarladislai;* dodaje w rozdziale 3: *quidam autem istos fratres ex duce Wazul progenitos assuerant, ex quadam virgine de genere Tatun* itd. Ta druga wiadomość dałaby się pogodzić z twierdzeniem naszego autora w ten tylko sposób, jeślibyśmy przypuścili, że imię *Wasul* powstało tu z mylnego czytania *Waic*, którem to ostatniem imieniem nazywa Stefana Thietmar. *Chron.* IV. 38.

[46]) Hartwik rozd. 21.

1038 poris imminere. Post hæc tractavit cum eis de alumno filiorum suorum, et commisit eos in manus episcoporum et Kaul comitis sub sacramento. Deinde de uxore et regno, quis post ipsum terram regeret, et novellam plantationem non exsiccaret, sed christianis plantaret. Consentientibus omnibus Albam nomine[47]) inter se maiorem et rectorem elegerunt. Deinde paterne monuit illos catholicam fidem observare, quam acceperant, amare iustitiam, vincula supernæ caritatis diligere, et caritati operam dare, humilitatis studio invigilare, præ omnibus vero novellæ plantationis christianitatis custodiam adhibere. His dictis, manus et oculos levans ad cœlum, sic orabat: *regina cœli et terræ! imperatrix et coadiutrix inclita! tuo patrocinio sanctam ecclesiam cum episcopis et clero, regnum cum principibus et populis, sub alis tuæ protectionis relinquo.* Quibus dictis oleo infirmorum corpus suum inungi petiit; post unctionem *Credo* cantat; dein *Pater Noster*; quibus ultimum benedicens, manibus extensis sursum dixit: *in manus tuas* sierp. 15. *domine Iesu Christe commendo animam meam.*

11. *De morte et planctu regis Stephani et miraculis.*

Instabat autem solemnitas, sanctæ Dei genitricis assumtio gloriosa, ad quam omnes solito more in Albam civitatem confluxerunt, et tentoriis campos operuerunt. Planxerunt autem eum omnes populi Hungariæ, simul in unum dives et pauper, episcopi cum clero cantu lamentabili animam eius commendabant, atque fabricato marmoreo novo monumento reconditur, in quo nondum quisquam positus fuerat.

Quidam autem episcopus græcorum sanctæ conversionis, in ipsa transitus sui hora audivit animam sancti Stephani in cœlum deferentem per angelorum choros et laudantes dominum Iesum Christum. Qui statim nuntium in Ungariam ad Albam civitatem transmisit et ita sicut audivit et vidit sanctus episcopus nuntius eius invenit, literis autem de obitu eius a capitulo acceptis ad dominum suum in Græciam remeavit.

Sæpe harmoniæ supra sepulchrum eius audiebantur angelorum, sæpe lampades ardentes in aëre videbantur, multorum vero pueri, qui in infirmitate sua eius liminibus devovebantur, mox ut perveniebant curabantur, auxiliante domino nostro Iesu Christo. Sex mensibus vero post obitum sancti viri expletis Alba regnum Hungariæ regere cœpit.

Przedr. I, *wiersz* 3 in manus episcoporum› in manibus eorum *S.* — 4 sacramento› sacrimento *S.* — quis› quod *S.* — 5 terram› certam *S.* — 6 plantaret› placeret *S.* — 17 inclita› inclina *Z i S.* — 20 petiit› *S miał* percepit *ale poprawił na* petiit — 26 miraculis› miraculo *Z.* — 27 solemnitas› solempnitas *S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 2 confluxerunt› confluxerant *Z i S.* — 3 operuerunt› operuerant *Z i S.* — 5 dives› duces *S.* — pauper› pauperes *Z.* — 6 lamentabili› lamentali *Z.* — commendabant› commendant *Z.* — 15 ad› in *S.* — 20 harmoniæ› armonie *Z i S.* — supra› super *Z i S.* — sepulchrum› sepulcrum *S.* — 23 in› *niema S.*

47) Powszechnie zowią tego xięcia *Aba*, a rocznikarz hildesheimski (u Pertza III. 104) zowie go *Ovo.*

12. *De fraude reginæ contra Albam regem, maritum suum.*

Elapso autem regiminis sui anno, regina invidiæ et odii fomitem contra principem Albam, quod ipse regimine dignior esset, quam dux Henricus, germanus reginæ, contraxit: quæ, ut vipera repleta veneno malitiæ, dolere cœpit, quod nullum puerum parere potuit. Cogitare cœpit et secum volvere, quomodo fratri suo, duci Henrico, regnum Ungariæ perpetuo possidendum traderet, et suæ potentiæ usurparet; filios regis Stephani, quos Kaul princeps fovebat in flumen proiceret, et vitam eorum morti daret, et memoriam eorum deleret. Advocato autem fratre suo, edixit ei in secreto loco cogitationem et dispositionem, utrum consentiret, interrogavit. Quo annuente, consuluit ei, ut Almaniam intraret, et cum exercitu valido rediret, et valida manu Ungariam intraret, et suo imperio subiugaret. Quod permittente divina voluntate, intravit dux Henricus manu forti Ungariam, et obviavit ei Alba rex ex ista parte civitatis Strigoniensis, et bellum magnum ortum est, et occiderunt vulnerati multi, et victoriam obtinuit dux Henricus. Et rex Alba et Kaul terga verterunt[48]), et acceptis filiis regis tribus: Leventa, Bela et Petro fugerunt[49]) in Poloniam ad aviam suam, ducissam magnam totius Poloniæ, nomine Dambrovcam[50]), nam ipsa etiam tunc in viduitate permanendo filium suum Boleslaum fovebat, qui XVIII annorum erat adolescens robustissimus, atque ad pugnandum fortissimus et promptissimus, qui orphanos nobiles et teneros caro diligens affectu, et eorum alumnos nobiles Albam et Kaul deliciose servabat, et ut in nullo molestarentur, sed omnia ad libitum eorum præberentur præcipiebat. Morati sunt autem filii regis Ungariæ in hospitalitate in Polonia XVI annis. Henricus vero regnabat in Ungaria, et eos opprimebat, et omnia bona eorum vastabat, alia calumniose auferebat, rodebatque terram cum perfidis Hungaris, qui eius collaterales erant, nobilem vero genealogiam Ungarorum deprædabatur, et ad nihilum redigebat, episcopos cum clero despectui habebat.

13. *Quomodo reversi sunt veri hæredes Ungariam, scilicet fratres supradicti.*

Hac tyrannide percepta Alba et Kaul alumni puerorum, qui iam adolescentes erant,

Przedr. II, *wiersz* 2 fugerunt› fugierunt *Z i S.* — 5 Boleslaum› Boleslauum *S.* — 8 promptissimus› promtissimus *S.* — 11 et ut in nullo .... præcipiebat› *niema Z.* — 23 alumni› alumpni *S.*

[48]) Wiadomość którą tu nasz autor podaje, że Aba uszedł, potwierdza spółczesny rocznikarz hildeshejmski: *Heinricus Ovonem cum uxore et filiis cognatisque, quibus locus evadendi erat, effugabat* (Pertz III. str. 104); podczas gdy Szymon Keza (*Gesta Hung.* rozd. 2) rocznikarz augsburski (u Pertza III. str. 126) i inni podają mylną wieść, jakoby Aba poległ w tej bitwie.

[49]) Zamiast Piotra wymienia Szymon Keza (*Gest. Hung.* c. 3) i Turocz (II. c. 38) Andrzeja między Stefanowymi synami. Tymczasem Lambert herscfeldski (u Pertza V. str. 161) nazywa Belę krewnym tylko Andrzeja, nie bratem; a Katona *Hist. Crit. reg.* II. str. 130 przytacza dyplom, w którym tenże Andrzej nazywa bratem swoim jakiegoś Adalberta.

[50]) Marya, żona Kazimierza mnichem zwanego, była według naszego autora babką

habito consilio et Dei inspirante gratia, pariterque cum pueris, ubi ducissa cum filio suo Boleslauvo, baronibusque Seczecho cum fratribus colloquentibus, et de ipsorum pupillitate tractantibus sedebant, ad ipsos introeunt, et genu flexo ante ducem et matrem eius cœperunt deprecari, ut potentia sua et auxilio eos ad terram suam Ungariam reduceret, et in suo regno locaret, ut per hoc factum apud Deum meritum inveniret, et famosum nomen victoriæ apud iacentes terras acquireret. Quorum petitioni consentiens dux ingemuit: commota sunt quippe omnia viscera eius super cognatis suis, motusque pietate dixit: *accingemini et estote viri fortes, constantes et robusti, quum melius est nobis mori in bello iusto, quam videre exhæreditatos cognatos nostros.* Et consenserunt omnes huic sermoni. Filii regis vero cum alumpnis, inclinato capite, ad stationes suas porrexerunt. Dux autem cum palatino suo, Sethecho nomine, advocatis ministerialibus suis bellum ingens indixit.

Cum autem fuisset congregatus exercitus ingens et fortis, tacite procedebant pedites et sagitarii in ante, filii vero regis cum duce Boleslauuo, accepta ab avia sua licentia, cum magno eiulatu, osculo pacis tradito, post exercitum procedunt. Cum autem essent prope civitatem quæ dicitur Pecsth, ibi occurrit eis dux Henricus, et congressi sunt, et ceciderunt vulnerati multi, et Alba interfectus est iuxta paludem, qui est in medio camporum prope Pesth, unde usque in hodiernum diem appellatur palus Albæ regis. Crastina autem die Henricus, rex Ungarorum, movit exercitus suos contra Boleslauum et filios regis, et terga vertit, et persecuti sunt eum, et investigatus est inter montes prope civitatem Strigoniensem, et interfectus est. Regina vero audita morte fratris præ nimia tristitia subitanea morte mortua est.

Post conflictum vero, congregatis dux Boleslaus episcopis et magnatibus Ungariæ, descendit in civitatem Regiam Albam, et coronavit filium regis Stephani Leventam regio diademate[51]); Petrum vero et Belam duces constituit. Hiis itaque peractis secessit in terminos suos in castrum Salis, et ibi delectabatur in venationibus.

Post sex menses nuntiant sibi Levantam iam mortuum. His auditis cœpit lacrimari amarissime, et veloci cursu civitatem Albam pervenit, et congregatis episcopis et magnatibus terræ, noluit coronare Belam, maiorem fra-

---

Przedz. I, *wiersz* 3 Boleslauvo› Bolezlavo *Z.* — Seczecho› Sececho *Z.* — 9 factum› sanctum *S.* — 14 accingemini› accingimini *S.* — 16 quum› quam *Z i S.* — 21 Sethecho› Sechecho *Z.* — 25 Boleslauuo› Bolezlao *Z.* — *Przedz.* II, *wiersz* 2 Pecsth› Petsch *Z.* — 3 eis› ei *Z i S.* — 5 qui› que *S.* — 6 Pesth› Petsch *Z.* — 9 Boleslauum› Bolezlaum *Z.* — regis› eius *S*, *mylnie.* — 20 itaque› ita *Z.* — 25 nuntiant› nuntiavit *S.*

synów Stefana I. Mogła ona być córką Przemysławy, Włodzimierza wielkiego córki, która wyszła za xięcia węgierskiego Michała, brata Gejzy.

[51]) Mówi i Turocz, że Lewenta był królem: *Putabat enim (Andreas) eadem simplicitate, dedisse coronam filio suo, sicut sibi Lewenta dederat. Chron.* II. rozd. 44.

trem, sed ipse contra omnium voluntatem elegit Petrum, iuniorem fratrem, in regem[52]), quia miro eum diligebat affectu. Quo coronato dux recessit in Carinthiam, et ibi metas posuit[53]). Erat enim timor eius super omnia montana Carinthiæ et Alemaniæ et Austriæ, quia per Austriam cum victoria Poloniam reversus est in civitatem Cracoviam.

Post duos autem annos nuntiatur ei mors Petri regis Ungariæ. Qui veloci cursu venit in Strigonium, et accepto Bela in Albam civitatem pervenerunt, et ei regium diadema imposuit, orantes Dominum cum lacrymis, ut eum faciat regnare in annos plurimos, ut ornetur a Deo filiis et filiabus: cui accepit uxorem de romano imperio[54]). Post nuptias vero dux per Rusiam Poloniam ingressus est.

Post discessum vero principis Poloniæ de Ungaria uxor regis Belæ peperit filium, cui imposuit nomen Albertus; alium quoque genuit, quem vocavit nomine Iesse; tertium vero peperit, et vocavit eum Columman; quartum vero peperit et imposuit ei nomen Salomon; quintum vero peperit, et vocavit eum Ladi-

---

Przedr. I, *wiersz* 4 Carinthiam» Karinthiam *zawsze tak pisze Z.* — 10 Ungariæ» Hungariæ *S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 2 ut» et *S.* — 12 Ladislaum» Ladyslaum, hic vero Deo dedicatus erat; *dodaje Z.*

[52]) Wyżej nadmieniliśmy, że podanie naszego autora o Piotrze, jednym z synów Stefanowych, ma za sobą więcej prawdopodobieństwa, niżli podanie Szymona Kezy i Turocza, którzy w miejscu jego Andrzeja wymieniają (Ob. str. 511 przyp. 49). Tu wskazujemy na dalszy ślad prawdziwości tego podania. Między panującymi około tych czasów na Węgrzech xiążętami, okazuje się istotnie dwoch Piotrów. Wiadomo bowiem, że Piotr I, król węgierski, w roku 1046 przez Węgrów zchwytany i oślepiony, wkrótce zginął (Katona *Hist. Crit. Reg.* I. str. 688). Drugiego Piotra króla węgierskiego zna Kozma pragski. Mówi on, że Judyta, wdowa po Brzetysławie czeskim, zmarłym roku 1055, przez syna swego Spitygniewa wygnana, dla okazania wzgardy swej synowi i wszystkim Czechom, oddała rękę Piotrowi królowi węgierskiemu: *ad contumeliam eius et omnium Bohemorum nupserat Petro, regi Hungarorum. Chron.* II. c. 17. Oczywista, że nie był to Piotr I, bo tamten zginął jeszcze za życia Brzetysława; ale Piotr drugi, o którym doniósł nasz autor, a dawny rocznikarz wawelski podał nawet rok śmierci tego xięcia w tych słowach: *anno MLX Petrus rex Hungariæ obiit* (Rękop. str. 10).

[53]) Tosamo powiedziano o Bolesławie Śmiałym w rocznikach Traski, że rozszerzył państwo swoje *usque ad montes Karinthie.* Rękop. Sędziwoja str. 328.

[54]) Szymon Keza mówi przeciwnie: *Andreas, Bela et Leventa de Boemia in Poloniam transeuntes, a Misca* (byłto raczej Kazimierz mnichem zwany) *Polonorum duce amicabiliter sunt recepti, ubi Bela Pomoraniæ ducem duello devincens, filia Miske sibi datur in uxorem. Gesta Hunn.* rozd. 3. Turocz *Chron.* II. 38, opisując okoliczności, pod jakiemi Bela ożenił się z xiężniczką polską, mówi: *Cum igitur Misca dux, et filii eius horrerent duellum assumere impositum* itd. Synowie Kazimierza, Bolesław i Władysław Herman byli jeszcze dziećmi około roku 1050, kiedy to się działo, i pojedynkować się nie mogli; wyręczył tedy ich Bela i otrzymał rękę ich siostry.

slaum[55]). Hunc autem dux Rusiæ Misciz-laus[56]) de civitate Galicz[57]) in adoptivum filium accepit, et ei cum filia sua, eo quod unicam haberet et filio careret, Galiciæ regnum[58]) perpetuo possidendum tradidit, et iuramento corroboravit.

His ita, sicut Deus disposuit, peractis nuptiis Ladislai, pater rex Bela decidit in lectum, et mortuus est. Post hæc eligitur Albertus, senior filius, in regem, et coronatur. Quo regnante duo fratres, Columman et Iesse mortui sunt. Ipse vero V anno sine liberis mortuus est.

Remansit autem dux Ladislaus in Galicia; Salomon vero frater eius Sclavoniam regebat. Habito vero consilio episcopi cum principibus, Dei disponente clementia, Rusiæ civitatem Galiciam properaverunt, et beatum principem Ladislaum in regem Ungariæ acceperunt atque in Albam civitatem regiam properaverunt, et

Przedz. I, *wiersz* 1 Rusiæ» Russie *S.* — 2 Galicz» Kalicz *S.* — 5 possidendum» possidendi *Z.* — 10 regem» regno *S.* — coronatur» coronatus *Z i S.*

[55]) Bela miał dwoch synów: Gejzę, którego chrześciańskie imię było Adalbert lub Lambert, i Władysława. Miał też trzy córki, z których pierwsza wyszła za Udalryka xiążęcia chorątańskiego, druga za Zwonimira chorwackiego, a trzecia za Ottona morawskiego. Z tych pięciorga dzieci powstał, jak się zdaje, u naszego autora błąd o pięciu synach Beli. Porównaj Turocza II. 42, u Schwandtnera I. 108, i Katony *Hist. Crit. Reg. Hung.* II. 200.

[56]) Ten *Miscizlaus* jest według wszelkiego podobieństwa jednym z owych xiążąt polskich, którzy na Słowaczyznie czyli Rusi węgierskiej panując, zwani byli niekiedy xiążętami ruskimi, jak Otto syn, i Roman wnuk Bolesława Chrobrego u Bogufała (Sommersb. II. 26). Świadczy też Gall, że Władysław węgierski od dzieciństwa w Polsce był wychowywany: *qui Wladislaus ab infantia nutritus in Polonia fuerat, et quasi moribus et vita Polonus factus fuerat.* Chron II. 27. W żaden zaś sposób nie może to być Mścisław, syn Izasława kijowskiego, xiąże warago-ruski, bo ten umarł już w roku 1069 zostawiwszy syna Rościsława (Nestor w Poln. Sobr. I. str. 75).

[57]) Jestto prawdopodobnie dzisiejszy *Halics* czyli *Gacs*, miasto nad rzeką Tugar, w północnej stronie dzisiejszych Węgier, która to okolica, jak sam kronikarz niniejszy wyznaje, stanowiła niegdyś część Polski. Geograf arabski, Edrysi, piszący około połowy wieku XII zna w Polsce dwa Halicze, które głoską początkową rozróżnia, pisząc jeden przez *Ghain*, drugi przez *Gim*. Ten ostatni ze swoją krainą *(pays)* leży według niego widocznie gdzieś w okolicach dzisiejszych Węgier, bo zaraz obok niego spomina on Cisę jako rzekę pograniczną Polski, a wie że owym ziemiom, aczkolwiek część Polski stanowiącym, także nazwę Rusi dawano. *Geogr.* II. str. 390. Porównaj też str. 404, gdzie autor ten mówi o dwoch Rusiach.

[58]) Ów Halicz słowacki ze swoją krainą podniesiony był do znaczenia królestwa. Edrysi zna go jeszcze jako należący do Polski. Przeszedł potem do rąk Węgrów, i od niego to poczęli królowie ich przybierać do swoich tytułów: *rex Galitiæ.* Świadczy Bogufał, że jeszcze Bolesław Krzywousty, córkę swoją (Judytę) za królewica węgierskiego wydawszy, dał jej w posagu ziemię spizką, a małżonek jej mianowany został królem Halicyi. W zepsutym texcie jego u Sommersberga II. str. 36 pomylone jest i imię xięcia i ziemi,

in regem coronaverunt, Salomone fratre eius in eum consentiente, divinum officium sonoris organis decoraverunt, et sic in Dei laudibus totum diem deduxerunt.

Quem sanctus rex per visum visitavit et sua vestigia eum sequi percepit. Erat enim rex piissimus, in consilio providus, in commisso sibi grege providus et fidelis, in interventu strenuus, in universa morum honestate præclarus; hunc milites acsi patrem venerabantur, hunc carissimo diligebant affectu. Amen dicant omnia.

Przedr. I, *wiersz* 2 in» *niema S.* — 3 laudibus» laudem *S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 2 in» et in *S.* — 3 carissimo» karissimo *Z.* — Amen .... omnia» *niema Z.*

którą król węgierski synowej swojej za wiano przeznaczył. Xięciem tym był Borys, syn Kolomana, króla węgierskiego, jak to widzim z Ottona frysingeńskiego. *Gest. Frid.* I *imp.* I. 30. Jakoż starszy syn tego Kolomana węgierskiego, Stefan II, przyszedłszy na tron węgierski po ojcu i brata swego Borysa wygnawszy, dokłada do tytułów swoich: *rex Galliciæ*, jak to widzieć można w nadaniu jego z roku 1124, u Fejera *Cod. dipl. Hung.* II. str. 67. Jest to najdawniejszy znany dotąd dokument, w którym tytuł ten u króla węgierskiego znachodzimy. Działo się to wtedy, kiedy jeszcze o naszym naddniestrzańskim Haliczu, jako stolicy xięstwa, zgoła nie słychać. Dopiero w sto lat później, Andrzej II węgierski król wmieszawszy się w sprawy Halicza naddniestrzańskiego, stanowiącego wtedy z xięstwem włodzimierskiem jedno ciało polityczne, począł się uważać niejako za zwierzchnika tych ziem, i w tytule też jego znachodzim po raz pierwszy dołożone: *Galiciæ Lodomeriæque rex* (Fejer Cod. dipl. III. vol. I. str. 31), któremto ostatniem imieniem *Lodomeriæque* nazwano wtedy Halicz naddniestrzański, jako część xięstwa włodzimierskiego.

NADANIA BOLESŁAWÓW

CHROBREGO I KRZYWOUSTEGO,

przez Idziego, legata papieskiego potwierdzone.

Oryginał tego dyplomu znajdował się w Tyńcu jeszcze za Szczygielskiego, który go w dziele swojem Tinecia, *w Krakowie roku 1668 wydanem, drukiem ogłosił, wymieniając nawet szafkę i liczbę, pod którą dokument ten przechowywano w archiwum tynieckiem. Dziś znamy go tylko z jego dzieła i z dwoch odpisów.*

W roku 1845 pozwolił mi Włodzimierz hr. Dzieduszycki, podówczas jeszcze mój uczeń, swego zbiorku dyplomów do przejrzenia. Uderzył mię między nimi transumpt powyższego dyplomu, z powodu różnic, które w nim od textu w Szczygielskim zamieszczonego postrzegłem. Przepisałem go sobie najwierniej dla naukowego użytku. Okoliczności były tego rodzaju, że go żadną miarą we Lwowie ogłaszać nie mogłem; dałem go więc Władysławowi Sławińskiemu, który w korespondencyi z wydawcami kodexu dyplomatycznego w Warszawie zostawał, aby go im udzielił. Przesłał on go tamże na ręce Wacława Alexandra Maciejowskiego, a ten nie omieszkał go wydrukować, co dało powód do uczonych o tym dyplomie sporów, które dotąd nie są stanowczo rozstrzygnione. Tymczasem wykrył się inny, ciekawy odpis tegoż dyplomu. Znalazł go p. Alexander Batowski w rękopismie z r. 1634 pod tytułem: Rescriptorum, Bullarum, Privilegiorum &c. monasterii Tynecensis &c. pars II. *obecnie podobno w magistracie miasta Skawiny znajdującym się, i mnie łaskawie udzielił. Z odpisu tego widoczna, że pierwotnego nadania tego zmiany są wcześniejsze od Szczygielskiego, znajdowały się bowiem już w roku 1634, na lat trzydzieści kilka przed ogłoszeniem dzieła jego* Tinecia.

W wydaniu niniejszem trzymałem się urzędowego transuntu z roku 1275, jako najwięcej zasługującego na wiarę; odmianki zaś tynieckiego odpisu i błędy Szczygielskiego wykazuję u dołu, odznaczając pierwsze głoską R, *drugie głoską* S.

* In nomine patris et filii et spiritus Sancti. Omnes fideles christianos qui dei ac proximi | dilectionem habere noscuntur sanctam ac venerabilem christi Ecclesiam fideli reuerencia

Przedr. I, *wiersz* 2 ac» et *R i S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 2 christi Ecclesiam» E. ch. *R.*

* *Zatwierdzenie tego nadania przez Bolesława Wstydliwego opiewa tak:* In nomine Domini nostri Jezu Christi Amen. † Cum inter opera Karitatis minimum non existat vitam

condecet augere, et monasteriorum quieti summa cum deuocione tam in temporalibus quam in spiritualibus prouidere, ne religiosorum uirorum quies aliqua interueniente controuersia disturbata eterne dulcedinis suauitatem degustare et sancte deuocioni, prout saluti eorum expedit, insistere nequeant. Quapropter ego Egydius Thusculanus Episcopus, sancte Romane Ecclesie et Domini Kalyxti Pape per Hungaricum et Polonicum Regnum legatus sancte Tinciensi Ecclesie consenciente gloriosissimo polonorum Duce Bolezlao et filio eius Wladizlao et Episcopo Cracouiensi Radosto quidquid eadem Ecclesia in prediis et foris Thabernis et macellis presentibus et futuris et quod polonico more pomochne dicitur, siue omnem censum quali uel quocunque modo wlgariter nuncupetur, et duodecim marcas argenti pro occiso homine soluendas, si inter homines Ecclesie Tinciensis quod absit euenerit, que omnia eidem Ecclesie a Bolezlao Rege et Juditha Regina concessa esse prefatus Dux testabatur et a se et a omnibus auis proauis suis reuerenter custodita testabatur, apostolica Autoritate decretali concessione firmamus quidquid habet et tenet, uel futuro tempore iuste acquisierit. Id est Thiciensem uillam cum transitu nauali et una taberna, secunda vltra fluuium cum voto ducis duodecim marcarum argenti et tribus poledris

---

Przedr. I, *wiersz* 3 in› *niema R.* — 5 eterne› et ne *R.* — 9 Ecclesie› e. Cardinalis *S.* — 10 Hungaricum et Polonicum Regnum› Ungariam et Poloniam *R i S.* — 13 eius› *niema R i S.* — 15 Thabernis› et th. *R.* — presentibus et futuris› *niema R i S.* — *Przedr.* II, *wiersz* 1 pomochne› pomozne *R.* — 2 siue omnem .... nuncupetur› *niema R.* — 4 marcas argenti› marcis *R.* — occiso homine soluendas› occisione h. solvendis *R.* — 5 Tinciensis› *niema R.* — 6 Bolezlao› Wladislao *S.* — 7 Juditha› Judith *R.* — 9 proauis› et p. *R.* proavisque *S.*

religiosam eligentibus et gerentibus pium et benignum facere presidium et prestare, ne forte cuiuslibet temeritatis incursus aut eos a sue devocionis proposito revocet, aut uigorem quod absit sacre religionis contingat infringere seu turbare. Nos Bolezlaus dei gracia Dux Cracouie et Sandomirie cum nostra carissima coniuge domina Kynga ob reverenciam omnipotentis dei et Ecclesie sancte, ac in remissionem nostrorum peccaminum animarumque nostrarum salutem, nichilominus eciam propter seruicia vtilia venerabilis in Christo patris domini Cosme, divina miseracione Abbatis Tynciensis et Canonici cracouiensis, nobis et nostre terre impensa fideliter et frequenter paci tranquillitati et vtilitati virorum religiosorum fratrum conuentus eiusdem domini Abbatis Tynciensis uolentes benigna sollicitudine prouidere, privilegia donacionum et libertatum datarum tam uillarum quam ascripticiorum eorundem et aliarum rerum a glorioso rege Bolezlao, excellenti quoque Regina domina Juditha Regni Polonie, necnon postmodum ab illustribus Ducibus Bolezlao et Wladislao filio suo dominantibus in Polonia, duximus renouanda et que minus lucide dicta fuerant declaranda et eciam confirmanda, ne caligo vetustatis et rubigo antiquitatis priuilegiorum datorum Tynciensi Monasterio inposterum possent aliquod preiudicium generare. Quarum donacionum et libertatum confirmacionem, factam per uenerabilem patrem dominum Egydium Tusculanum Episcopum felicis recordacionis, de verbo ad verbum presentibus inseruimus sub hac forma. *Po przytoczeniu w tem miejscu powyższego dyplomu, tak rzecz zakończono:* Quapropter

singulis annis et omnibus ministris curie Regis competentibus cum omni castellatura ab omnium impedimento defensis, tam pistoribus, Lagenariis, quam Cocis et Camerariis, piscatoribus et pecorariis et omni constancia muniuit; villam Lantyki cum ascripticijs, villam Kasow cum ascripticiis, villam Cysow cum Smardonibus sub una circuicione; Woycouo cum piscatoribus Ninec, Priuit artifex Lagenarum et doliorum, Prandnyk, cum una taberna cuius heredes Mars et Ratey tres scotos soluentes. Que uille ab omni sunt pensione Ducis immunes. Duo macella in Cracouia. In Sydina quatuor Surouice et due taberne et Zamar de unaquaque sartagine et dedina. Chorouice villa, Radessow villa cum mellificio et uenacione. In Bytom Thargoue due taberne. In Sewor nonum Thargoue una taberna, unum macellum, Sceclech, Grussow. Ad magnum salem quatuor thargoue et quatuor taberne et pecine et qualibet septimana tres alueos et quartum sredne et septem pro lignis. Labscicia et cum Coyanow et sale et seruo Zului et fratribus eius. Regina Juditha contulit Thinciensi Ecclesie Kxegnyci cum taberna et seruis Sokol et filijs eius: Nedamir et Miluij, Zgliza. In Dolani Kamerarij Moris, Tuor, Petrus cognominatus Zbrobadlo, Damian in litore Wisle camerarii. In Kargow Sulek, pistor. In Pouozow Zira cum fratribus Tukow heredes

Przedz. I, *wiersz* 5 constancia› consistentia *S.* — 6 muniuit› munitis *S.* — Lantyki› Lintki *R.* — cum ascripticijs villam Kasow› aliam Caszew *R.* — 7 cum ascripticiis villam Cysow› aliam Sylow sub una circuitione *R*; c. a. v. Czulow *S.* — 8 cum Smardonibus sub una circuitione› *niema R.* — 9 Ninec› Stinet *R*, Nimec *S.* — 10 Prandnyk› Prutnit *R.* Piątnik *S.* — 11 Ratey› Radei *R.* — 13 Cracouia› Krakow *R.* — 14 Sydina› Sidzina *S.* — 15 de› et de *R.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 Radessow villa› Radyszow *R.* Radziessow *S.* — 3 Sewor› Siewior *S.* — 4 Sceclech› Steklecz *R. i S.* — Grussow› Gruszow *R.* — 6 pecine› petine *R i S.* — 7 sredne› scredne *R.* — Labscicia› Labstitia *R.* — 8 Coyanow› Colanow *R.* — 9 Juditha› Judith *R.* — Thinciensi Ecclesie› e. Th. *R.* — 10 Kxegnyci› Knegnizy *R.* — 11 Sokol› Zokol *R.* — Zgliza› Zylza *S.* — 12 In Dolani› et Dolan *R.* — 13 Zbrobadlo› Zrobadlo *R i S.* — 14 Sulek› Zulet *R.* — 15 Tukow› Tuchow *R i S.*

nos predecessorum nostrorum vestigijs inherentes, prefatum Monasterium et conuentum speciali deuocione et gracia prosequendo, libertates, exempciones, donaciones et immunitates vniuersas et singulas memoratas indultas et concessas a glorioso Rege et Regina nec non Ducibus prefatis, de grato et communi consensu pariter et assensu ac unanimi uoto venerabilis patris, domini Pauli Episcopi Cracouiensis et nostrorum Baronum, videlicet: Warsonis Castellani, Neustup Palatini cracouiensium, Janussij Palatini, Myrozlai Castellani Sandomiriensium, Sassini Castellani Wizliciensis, Scarbimiri Castellani de Wogijnich, Nicolai Castellani de Beyech et aliorum omnium Castellanorum et Judicum existencium in Ducatu Cracouiensi et Sandomiriensi perpetua sanccione presenti decreto inuiolabiliter confirmamus, statuentes perpetuo, ut quemadmodum a predecessoribus nostris proauis, auis et parentibus nostris dicte uille cum pertinencijs suis et eciam ville que nunc locate sunt uel locari debent in territoriis earundem cum omnibus ascripticijs suis presentibus et futuris et tributis eorundem Monasterii Thinciensis quiete et pacifice retroactis temporibus extiterunt, rema-

Medwed, Rzech, Mych, Woyan, Zdanouici uilla Pozrogis Miley, Brestrik Paleta, Vnochouici villa Vnoch, Graza, Carbella, Zbor, Bezdochouici villa Vnic, Gostentá, Suepetnici, uilla Nenomysl, Crothouici villa Croth, Varga, Zutoth, Mlodos, Wisetrop. Sebna villa Graza, Gnevan. Doborin villa, Revesa, Mlota, Dobrostá. Simolno villa Syrokijna, Negrod. Pouozow villa Neguz, Veuoz, Rodesa. Cecouici villa Gnevani et Granzonis, Malchina, Vnemisl, Sdiui, Tharnow, Pilzno, Mislossouici Zdebne, Neroda, Nedosa, Repoch, Lubé, Ucolici, Fabri. In Dunauiz domine Judithe homines Radesa, Nemoy, Zduta, Radech. Vnesici villa Zdimir, Drogota, Zgles, Lezceka, Teseta, Vsezul. Zobalici villa: Miley, Ztron, Borsa. Cleteti villa: Ztroy, Piuona, Crazika, Vnes, Crassek, Negan, Zgbon, Brestek, Billa, Banz, Rados. Hij omnes homines cum villis in Knegnych pertinentes Ecclesie Thinciensi tributum et Strozam cum pomochne soluunt. Opathouech quod Rex Bolezlaus cum foro et ta-

Przedz. I, *wiersz* 1 Medwed, Rzech› Medweth, Rsech *R.* — 2 Pozrogis› Poztois *R.* — Brestrik› Brzestryk *S.* — 3 Graza› Granza *R.* — Carbella› Carbella, Chorela *R.* — Zbor› Zbor, Chorela *S.* — Bezdochouici› Bezdechowici *R.* Bezdechowice *S.* — 5 Nenomysl› Nowomysl *S.* — Crothouici› Chrochovici *R.* — 6 Zutoth› Zuloth *R.* — Sebna villa Graza› Sebnia villa Granza *R.* — 7 Doborin› Dęboszyn *S.* — Mlota› Mloka *R i S.* — 8 Simolno› Smilno *R.* — 9 Neguz› Nekisz *R.* — Veuoz› Wewow *R.* — 10 Gnevani et Granzonis› Gnewan et Stranchonis *R.* — Malchina› Malichina *R.* — 11 Sdiui› Sdun *R*; Zdywi *S.* — Tharnow› Tarnowek *S.* — Mislossouici› Mislozouiti *R.* — Zdebne› Zdebul *R.* — *Przedz.* II, *wiersz* 1 Repoch› Repoth *R.* — 2 Judithe› Judith *R.* — 3 Zduta› Zeluta *R.* — Radech› Radeth *R.* — 4 Zdimir› Zelunir *R.* Zdzimier *S.* — Zgles› Zydes *S.* — Lezceka› Lesteta *R.* — 5 Borsa› Bozsa *R*; Rosa *S.* — 6 Cleteti villa: Ztroi› Clecetí villa Stoy *R.* — Crazika› Crasica *R.* — 7 Zgbon› Zglon *R.* — Billa› villa *R i S.* — 8 Hij› Hic *R.* — Knegnych› Ksegnicy *R.* — 9 Ecclesie Thinciensi tributum et Strozam cum pomochne soluunt› *niema R*; *w tem miejscu zaś tak on jak i Szczygielski dodaje*: curiam sepiunt dominorum suorum cum plantis in longitudine octo ulnarum duas domos quolibet anno faciunt quatuordecim ulnarum, quilibet ipsorum quinque capecias (capecia *R.*) metere et ad horreum deducere, et quilibet quinque currus feni falcare (fabare *R.*) et adducere (ducere *R.*) singulis annis tenetur, currus in Tinecíam (Tinciam *R.*) ducere quociescunque opus fuerit, decimas triturare et ad claustrum deducere quolibet anno tenetur, quatuor diebus omni anno arare et erpicare, ubi vicinior curia fuerit, item de qualibet curia quolibet anno urna (una u. *R.*) mellis et quatuor asperioli monasterio supra dicto (scripto *R.*) cedent de ipsis hominibus. Et si quis ipsorum in furto deprehensus fuerit tres urnas mellis pro poena solvit (solvet *R.*), si in poena sex marcarum manserit urnam mellis solvet. Statio prima Abbati apud ipsos, secunda præposito, tertia Tribuno, quarta Tributario. Item (Item Strosam pomocne solvunt domui Thinciensi et *R.*) quidquid (q. aliud *R.*) ijsdem (iisdem *R.*) præcipitur laborant. — 10 Opathouech› Opatowiz *R.*

neant stabiles et inuiolabiles perseuerent, a nobis et a nostris successoribus in suo robore firmitateque perpetua durature. Si quis uero ascripticiorum dictarum uillarum et aliorum ibidem habitancium pro re aliqua, maleficio seu confrahctu vel alia qualicunque iniuria ad nostram siue Castellanorum seu Palatinorum aut Judicum predictorum aut ad quorumcunque officialium presenciam citatus fuerit, non respondeat nec proinde aliquam penam reci-

berna et transitu nauali et uoto duodecim marcarum singulis annis et duabus tabernis in Wisla ecclesie Thinciensi contulit cum hominibus Rac, Chrust, Branco, Duran. Harum uillarum decimas et omnium que religiosis viris collate sunt rogatu ducis Bolezlai Radostus Episcopus eidem Ecclesie contulit. Thinciense uero Monasterium omnimodo liberum esse, apostolica auctoritate decernimus saluo tamen honore et reuerencia Cracouiensis Ecclesie ac domini Radosti suorumque successorum scilicet: vt nullus Dux Episcopus Marchio Comes Vicecomes, nulla persona magna uel parua Ecclesiam Thinciensem molestare vel de predijs et decimis Ecclesie aliquid subtrahere presumat. † quisquis autem huius nostre pagine extiterit violator vel de Ecclesie rebus aliquo conamine quidpiam auferre uoluerit, a liminibus sancte Ecclesie et omnium fidelium Christianorum consorcio separatus ac viuifico corpore et sanguine domini nostri Jesu Christi segregatus, iram omnipotentis dei et maledictionem omnium sanctorum incurrat et sit anathema Maranatha et cum Iuda traditore in die iudicii portionem accipiat. Qui custodierit et die ecclesiam non molestauerit benedictio quam promisit Deus diligentibus se in eum descendat et cum fidelibus omnibus uitam eternam possideat. Amen. Acta sunt hec Anno Incarnacionis domini M° C° V° Indictione XIII epacta III, sub Bolezlao Duce, in Ciuitate Cracouiensi, annuente ipso Duce et Episcopo Radosto, coram hijs testibus: Scarbimiro Woyzlao Poztigo Andrea Sulek cum filio Martino Brandota Dungor.

Przedr. I, *wiersz* 2 Wisla› Wislica *R.* — 4 Rac, Chrust, Branco› Rak, Chrost, Branco *R.* — 5 religiosis‹ a religiosis *R.* — 8 Monasterium› cœnobium *R.* — 17 extiterit violator‹ v. e. *R.* — *Przedr.* II, *wiersz* 5 omnium sanctorum› s. o. *R.* — 12 M. C. V.› millesimo centesimo quinto *R.* — 16 Sulek› Zulek *R.* — Brandota› Brondota *R* — 17 Dungor› Dinigor *R.*

piat sed coram Judice Monasterij Thinciensis contra ipsos si quis aliquid questionis acceptare voluerit, suam Justiciam prosequatur. Ne autem ausu temerario et iniquo hanc confirmacionem et declaracionem predictarum villarum ascripticiorum necnon libertatum eorundem quispiam attemptet infringere in posterum et presumat, ipsam sigillis nostro et Karissime Coniugis nostre superius nominate duximus roborandum, quisquis autem omnium premissorum in fauorem et quietem religionis sacratissime concessorum uel in quocunque eorum violator extiterit seu transgressor, iram omnipotentis dei et Electorum suorum incurrat, super hoc racionem grauissimam in die iudicij redditurus et cum maledictis et iniquis in Gehenna recipiat porcionem. Actum publice in Chorcyn Anno Domini M. CC. LXX. V. In die Sancte Lucie Indictione III. Epacta XXII. presentibus prefatis domino Paulo Episcopo Castellanis, Palathinis et Judicibus et consencientibus vt superius est expressum. Necnon presente domino Procopio nostro Cancellario per cuius manus presens pagina est donata, et alijs quam multis.

A) Rękopism pierg. Ławrentiego.

k. 1.

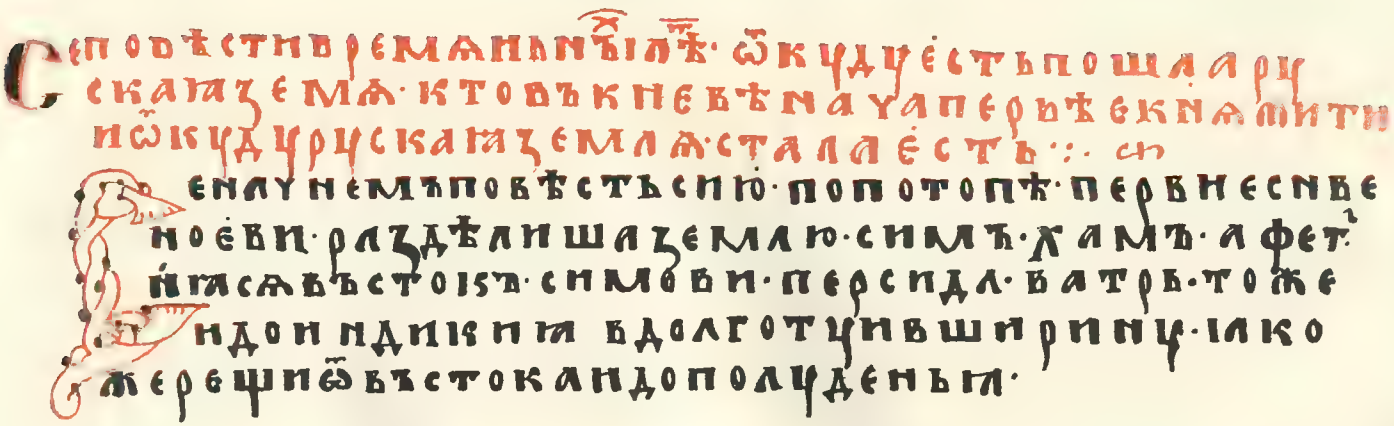

Сеповѣсти временныхъ лѣтъ. Ѡкуду есть пошла Русь
сказаѣ мѫ. кто въ Кневѣ нача пръвѣе княжити
и Ѡкуду Руска земля стала есть ::. Сн
Енлу не мъ повѣсть сию. по потопѣ. первие сыне
ное ви. раздѣлиша землю. симъ. хамъ. афет.
и тако въстоисъ симове ви. персидъ. ватръ. тоже
индои пдикипи вдолготуивши рипц. ико
мереши въстокандополуденьи.

B) Rękopism Hipacki.

k. 32.

в лѣто. ѳ. ѱ. чг ::

Идеволодимиръ на баалъ
гарѣи. с тадобрынею ѹю
мъ своимъ ваодьмахъ. л
торисѣи бѹрегомъ приве
де на ико нехъ. и тако по
вѣди волгарѣи.

k. 98.

в лѣ. ѯ. х. ѳі. в летиѣ
володимеру въ сръче и пдала
гла тиебратусвоемусто полку
поиумаѣ то на потаныи на
весну. сто полкъ мепо вѣда
дружинисвоеи рѣшо валади
меру.

LATOPIS NESTORA.

I. JAK SIĘ NA NIEGO ZAPATRUJĄ?

W zapatrywaniu się na ten latopis wychodzą zwykle uczeni ze stanowiska dwojakiego. Jedni są tego zdania, że dzieło to Nestorowe doszło nas uszkodzone wprawdzie tu owdzie przez przepisywaczy, nie tak jednakże iżby je nie można oczyścić z wtrętów znaczniejszych, i za pomocą krytyki odbudować ile tyle text jego pierwotny. Drudzy mniemają przeciwnie, że właściwy latopis Nestora zaginął i prawdopodobnie nigdy już nam znany nie będzie, a to co pod imieniem jego posiadamy, jest zlepkiem częścią z Nestora częścią też z innych xiąg udziałanym przez pożnych kompilatorów. Pierwsze z pomienionych zdań ożywiało Schlözera w pisaniu obszernych swoich nad Nestorem komentarzów, a ma i teraz między uczonymi silnych zwolenników; z drugiem wystąpił przed trzydziestą i kilką laty Ignacy Daniłowicz[1]*, a podniosła je świeżo komisya archeograficzna petersburska i w swojem latopisu tego wydaniu do niego się zastosowała. Aby osądzić które z tych zdań ma za sobą więcej prawdopodobieństwa lub też dowodów rzeczywistych, zajrzyjmy przedewszystkiem w szczegóły życia autora.*

II. CO SAM NESTOR O SOBIE, LUB DRUDZY O NIM PODAJĄ?

Wiadomości o autorze tym zasięgamy z dwoch źródeł: z samego latopisu, i z Pateryku czyli żywotów śś. ojców peczerskich, które w jednej cząstce napisane były przez Nestora, a zawierają w dopełnieniach swoich krótki jego żywot a raczej pochwałę. Jeśli szczegóły w tej ostatniej napomknione porównamy uważnie z wydatniejszemi miejscami latopisu, dostrzeżemy w nich zgodność zupełną: następujące więc z jego życia wypadki możemy liczyć do pewniejszych.

Nestor urodził się roku 1056, najpodobniej w Kijowie. W owych czasach nabierali tam coraz większej wziętości zakonnicy peczerscy, zwani tak od pieczar, w których pierwiastkowie mieszkając odznaczali się chrześciańskiemi cnotami. Wkrótce założono nad pieczarami temi

[1] *Latopisiec Litwy. Wilno 1827, str. 19.*

monastyr, a igumen Teodozy, za którego liczba zakonników od 20 do 100 urosła, urządził go według ustawy klasztoru studyjskiego w Carogrodzie, i ustawę tę przyjęły później wszystkie klasztory na Rusi. Cnotliwy Teodozy przyjmował mile tych, co w chęci wstąpienia do zakonu do niego się zgłaszali. «Ku niemu też, mówi kronikarz, przyszedłem i ja, ubogi i niegodny sługa, i przyjął mię mającego lat 17»). Niebawem umarł Teodozy, a Nestor po odbytym nowicyacie, już za igumeństwa Stefana, postrzyżony był i wyświęcony na dyakona.

Skoro cerkiew Bogarodzicy, rozpoczęta niegdyś przez Teodozego, ukończona została, postanowili zakonnicy wykopać zwłoki jego, które dotąd w pieczarze spoczywały, i tu je pochować. Nestor otrzymał polecenie zająć się ich wykopaniem. Opowiada to w swym latopisie w ten sposób: «Gdy się zbliżało święto wniebowzięcia Bogarodzicy, trzy dni naprzód rozkazał igumen kopać gdzie leżą relikwie Teodozego, ojca naszego; ja grzeszny byłem tego świadkiem naocznym, a co opowiem, nie powziąłem tego ze słuchu, lecz sam byłem przewodcą. Przyszedłszy do mnie igumen, rzekł: pójdźwa do pieczary ku Teodozemu; i nic nikomu nie mówiąc, poszliśmy z igumenem, rozglądając się kędy kopać, i miejsce obok wnijścia oznaczając. Rzekł zaś do mnie igumen: nikomu z braci nie powiadaj, niechaj o tem nikt nie wie; lecz weź sobie kogo chcesz, aby ci pomógł. Przygotowałem w tym dniu rydle do kopania, a we wtorek zmrokiem wziąłem z sobą drugiego brata, i gdy nikt o tem nie wiedział, przyszedłem do pieczary, a przespiewawszy psalmy, zacząłem kopać. Utrudziwszy się dałem rydel bratu. Kopaliśmy do północy; utrudziliśmy się, i nie mogąc się dokopać jąłem się smucić, myśląc że kopiemy na stronie. Znowu wziąłem rydel, zacząłem żwawo kopać, a towarzysz mój odpoczywał przed pieczarą. I rzekł mi: uderzyli w dzwon; a w tej chwili trafiłem na relikwie, i mówiącemu do mnie: uderzyli w dzwon, jam odpowiedział: dokopałem się. Gdym się zaś dokopał, przejął mię strach i zacząłem wołać: hospody pomyłuj! *Tejże chwili siedzieli w monastyrze dwaj bracia, patrzyli ku pieczarze śledząc, kiedy igumen nieść będzie pokryjomu relikwie; ci za uderzeniem w dzwon ujrzeli trzy słupy jako tęcze promienne, które wzniosłszy się przyszły nad cerkiew, gdzie miał być złożon Teodozy. Tegoż czasu Stefan, który był po nim igumenem, a podówczas biskupem włodzimierskim, widział ze swego monastyru, przez pole, łunę wielką nad pieczarą. Mniemając że niosą Teodozego, było mu bowiem obwieszczono dniem przed tem, żałował iż bez niego przenoszą; wsiadł więc na koń i jechał szybko wziąwszy z sobą Klemensa, który był na jego miejscu igumenem. I puścili się w drogę widząc łunę wielką, a zbliżywszy się, widzieli mnóstwo świec nad pieczarą, a przyszedłszy do pieczary nie widzieli nic. I weszli w głąb pieczary, i zastali nas siedzących u relikwij jego. Owoż gdy się ich dokopałem, słałem do igumena: przyjdź niech go wyjmiem. Igumen przyszedł z dwoma braćmi Rozkopałem szeroko, i oglądaliśmy relikwie: członki jego nie rozsypały*

---

[1]) K' nemuže i az pridoch, chudyj i nedostojnyj rab, i prijęt mę, let mi sąszcziu 17 ot rożenija mojego. *Poln. Sobr.* I 69. *Przy słowach* i az dodano Nestor *tą samą ręką na brzegu, w Zborniku rękopiśmiennym z XV wieku, należącym niegdyś do carowej Katarzyny, a przechowywanym w jednem z archiwów moskiewskich.*

się, i włosy na głowie były przylepły. I wziąwszy je na mantyę, wynieśliśmy i położyli przed pieczarą. Nazajutrz zgromadzili się biskupi: Efrem perejasławski, Stefan włodzimierski, Jan czernigowski, Marcin juryewski, i igumeny ze wszystkich monastyrów z zakonnikami przyszli, i ludzie prawowierni, i relikwie Teodozego z tymianem i ze świecami wziąwszy i przyniosłszy, położyli w cerkwi jego, w przedsieniu, po prawej stronie, miesiąca sierpnia dnia 14 we czwartek, o pierwszej godzinie dnia, indykta 14 roku. I dzień ten uroczyście święcono» [1]).

Wielbiciel gorący Teodozego, Nestor, nie pominął też późniejszych zjawisk, jakie nad grobem tego świętego widziano, i pod rokiem 1110 czytamy: «Tegoż lata było znamię w monastyrze peczerskim dnia 11 miesiąca lutego. Zjawił się słup ognisty od ziemi do niebios, i błyskawica rozjaśniła wszystką ziemię; o pierwszej godzinie w nocy zagrzmiały niebiosa i wszyscy ludzie widzieli: słup stał najpierw nad refektarzem i krzyża było nie widno, a postawszy trochę, postąpił ku cerkwi i stanął nad grobem Teodozego, potem wzniósł się w górę kierując się ku wschodowi, potem znikł. Nie był to zaś ognisty słup, jeno zjawienie anielskie: anioł bowiem zwykł się pojawiać albo słupem ognistym albo płomieniem, gdyż mówi Dawid: «tworząc anioły, swoje duchy i sługi swoje, ogień płonący.» I posyłani bywają rozkazem bożym, dokąd chce władca i twórca ich. I przychodzi anioł w miejsca błogie i domy modlitwy, i tu tyle tylko z istoty swojej widzieć daje, ile możliwa jest widzieć człowiekowi. Istoty bowiem anielskiej człowiek oglądać nie może, jakoż i Mojżesz wielki nie mógł widzieć postaci anioła, lecz tylko wiódł go słup obłoczysty we dnie, a w nocy ognisty. Przecież nie słup był przewodnikiem ich, jeno anioł, który w dzień i w noc przed nimi postępował. Tak też i to zjawisko wskazało na owo, co miało nastąpić, i nastąpiło: albowiem drugiego lata nie aniołże to był wodzem na cudzoziemców i wrogów? jak powiedziano: «anioł pójdzie przed tobą»; i znowu: «niech będzie z tobą anioł twój itd.» [2])

Pod rokiem 1074 rozwodzi się autor nad cnotami pierwszych zakonników peczerskich, a mówiąc o cudach które działał za życia swego ś. Iząak, żyjący jeszcze za igumeństwa Stefana, dodaje: «i wiele innych cudów jego rozpowiadano, a niektórych byłem sam świadkiem» [3]).

W czasie napadu Połowców na Kijów roku 1096, złupiony też był przez nich monastyr peczerski. Kilku zakonników ubito; Nestor z innymi braćmi ratował się ucieczką. Przygodę tę rozpowiada obszernie w swym latopisie: «I przyszli do monastyru peczerskiego Połowcy, gdyśmy w celach odpoczywali po jutrzni, i krzyknęli około monastyru, i zatknęli dwa proporce swoje przed bramą klasztorną. Pobiegliśmy poza monastyr, a drudzy na strych uciekli; bezbożni zaś synowie Izmaelowi wyrąbali bramę klasztorną, i rzucili się na cele wyrębując drzwi, i cokolwiek w celach znaleźli zabierając. Potem zapalili dom święty władczyni naszej, Bogarodzicy, i przyszli do cerkwi i zapalili drzwi które są od południa, i drugie

[1]) Poln. Sobr. *I. 90.*

[2]) *Tamże I. 121.*

[3]) *Tamże I. 84.*

które są od północy. Wszedłszy w przedsień, u grobu Teodozego brali obrazy, palili drzwi i uragali Bogu i wierze naszej. Kilku braci naszych zabili orężem bezbożni synowie Izmaelowi, wypuszczeni na karę chrześcian. Wyszli oni z pustyni jatrebskiej, która jest między wschodem a północą, wyszło zaś ich pokoleń cztery: Turkómany, Pieczyngi, Torki i Połowcy.» Tu zapuszczając się w coraz bałamutniejsze wywody, przytacza szczegół następujący:

«Opowiem com słyszał, jest temu lat cztery. Powiadał mi Jureta Rogowicz, Nowogrodzanin, mówiąc: Posłałem pachołka mego w Peczerę, do ludu dań dającego Nowogrodowi. I przyszedłszy pachołek mój do nich, szedł ztamtąd w Jugrę; Jugra zaś jest naród obcy, i mieszka z Samojedami w stronach północnych. Jugrowie więc mówili memu pachołkowi: dziwne znaleźliśmy cudo, o jakiem przed tem nie słyszano; oto już trzeci rok, jak się to dzieje. Są góry, przytykające do odnogi morskiej, które wysokością swoją niebios sięgają; w górach tych krzyk wielki i gwar, sieką górę, chcąc się wysiec, a w tej górze wycięte małe okienko, i tędy mówią, a nie można ich mowy rozumieć; ale wskazują na żelazo, i ręką kiwają żelaza prosząc; a jeśli im kto da żelazo, albo nóż, albo siekierę, dają skórę za to. Jest zaś droga w te góry niedostępna z powodu przepaści, śniegów i lasów, przeto z naszych nikt do nich nie chodzi, bo są opodal na północy. — Na to (mówi Nestor) odrzekłem Juręcie: To są ludy zaklęte przez Alexandra macedońskiego; o nich Metody patarski tak mówi: «I wyszedł Alexander do wschodnich krajów, nad morze, do miejsca rzeczonego słonecznem, i widział tu ludy nieczyste z plemienia Jafetowego: jadły wszelkie kały i komary i muchy i koty i gady, a umarłych nie grzebły, i jadły ludzkie zronienia i wszelkie bydlę nieczyste. To widząc Alexander bał się, że gdy się rozmnożą, pokalają ziemię; i wygnał ich w północne krainy, w góry wysokie. I na rozkaz boży obsiadły ich góry północne, zostawiwszy przedziału tylko na łokci dwanaście. I tu uczyniła się miedziana brama i zamazała się sunklitem[1]), i choć zechcą ją zniszczyć za pomocą ognia, ztopić jej nie zdołają: jest bowiem własność sunklitu taka, że go ani ogień nie spali, ani żelazo go się nie imie. Atoli pod koniec świata wyjdzie tych ośm pokoleń z pustyni jatrebskiej, za niemi i te obrzydliwe ludy które są w górach północnych, wyjdą z rozkazu bożego»[2]).

Nakoniec pod rokiem 1106 zaciągnął kronikarz śmierć Jana Wyszetycza 90 letniego starca, pochowanego dnia 24 czerwca w cerkwi peczerskiej, gdzie też złożone były zwłoki żony jego, Maryi, zmarłej przed laty 15, jednocześnie z przeniesieniem zwłok Teodozego. Spomniawszy pochwalnie o życiu tego starca, dodaje: «od niego też i ja mnogo słów słyszałem, i wpisałem je w latopis ten»[3]).

---

[1]) *Raczej* sunchitem, *jak objaśnia Miklosich; sunchit bowiem, po grecku ἀσύγχυτον jest pewien rodzaj maści.*

[2]) Poln. Sobr. *I. 99 — 107.*

[3]) Ot negoże i az mnoga słowesa słyszach, jeże i wpisach w letopisanii sem. *Poln Sobr. I. 120.*

Te okoliczności z życia swojego podaje sam kronikarz; dają one zarazem niejakie wyobrażenie o sposobie jego opowiadania, o stopniu umysłowej jego uprawy, a poniekąd nawet i o jego źródłach. Wszystkie te okoliczności, jak widzim, wiążą się ściśle z monastyrem peczerskim, i tem śmielej możemy twierdzić, że je pisał sam Nestor, bo przypadają właśnie w te lata, w których on był zakonnikiem peczerskim, a jak z jednej strony nie spomina nikt o żadnym monastyru tego zakonniku, ktoryby był zarazem i latopiścem[1]*), tak z drugiej strony autorstwo Nestora zatwierdzone jest tak rękopismami latopisu tego, jako i świadectwem Polikarpa i Paterykiem peczerskim. Na tych tedy ustępach można poniekąd oprzeć się w rozpoznawaniu pracy Nestora, i według znamion ich rozsądzać co właściwie z pióra jego wypłynęło, a co jest odgłosem dawniejszych źródeł jego, lub też pracą jego dopełniaczy.*

III. KIEDY PISAŁ? I KIEDY ŻYĆ PRZESTAŁ?

Pisał Nestor żywot Borysa i Gleba, tudzież żywoty pierwszych ojców zakonnych peczerskich: Antoniego i Teodozego, jak są o tem dość dawne napomknienia, którym wiarę dać można. W żywotach tych, jakkolwiek one w lichym stanie nas doszły, jest dużo z latopisem podobieństwa, a nawet tożsamości. Mogła to być jedna z pierwszych prac jego, którą wcześnie ukończył. Co do samego latopisu, pracy większych rozmiarów, czas w którym Nestor pisać go zaczął, daje się ściśle oznaczyć. Powiada o nim żywociarz jego w Pateryku: «I nażył się do woli, trudniąc się latopisarstwem i pomnąc na wieczność; i tak podeszłym wiekiem swoim dobrze usłużył Stwórcy, do którego po latach starości, nażywszy się do woli, przeniósł się na wieczność»[2]*). Ważność tych słów do oznaczenia wieku Nestorowego uznał już Schlözer; w wykładzie ich jednak zaszło dziwne jakieś nieporozumienie. Wyrażenie oryginału* leta dowolna *i* leta wremenna, dowolna *oznacza widocznie wiek bardzo długi. W takiem a nie innem znaczeniu znachodzim raz po raz użyte te wyrazy w xięgach słowiańskich, spółczesnych temu żywotowi*[3]*), i tak też rozumieli je samiż Rosyanie*[4]*); tymczasem Schlözer wytłumaczył je sobie na* ziemliches Alter, *i zawiązał, że Nestor zaczął pisać swój latopis około roku 1100 a po roku 1116 żyć przestał*[5]*).*

Jeśliby w tej mierze mogła jeszcze zachodzić jakowa wątpliwość, że Nestor w dość po-

---

[1]) Drugago peczerskago letopisca nie znajem; *mówi Karam. Ist. II. przyp. 213.*

[2]) Poźiweże leta dowolna, trużdaję sę w dielech letopisanija, i leta wiecznaja pominaję. I tako dobrie ugodi tworcu letom, k nemuże po letiech wremennych dowolnych prestawi sę na wiecznost'. *Pateryk Peczerski wyd. Kijow. z r. 1661 k. 275.*

[3]) *Tak powiada żywociarz Jowa skitskiego*: Sej ubo prepodobnyj otec nasz w bohatstwie dowolni suszcze (*w wielkie bogactwa opływając*). Żitije i żiżń &c. *rękop. str. 115; a w drugiem miejscu:* prijasza ja s welikoju lubowiju i uczredisza ja dowolno (*i hojnie go ugościwszy*) *str. 118.*

[4]) *Tatyszczew* Ist. Ross. *Moskwa 1764 tom I str. 52.*

[5]) Nestor. Russ. Ann. *I. str. 9 i 85.*

znym wieku zaczął pisać swój latopis, rozstrzyga ją własne jego wyznanie. Przystępując on bowiem do właściwego latopisu, kładzie najprzód chronologię obliczoną od Adama, i kończy ją temi słowami: «Owoż od śmierci Świętosława do śmierci Jarosława (upłynęło) lat 85, a od śmierci Jarosława do śmierci Świętopełka lat 60; lecz wróćmy do początku»[1] *itd.*

Jarosław umarł, jak wiadomo, dnia 19 lutego 1054 roku, a Świętopełk umarł dnia 16 kwietnia roku 1113. Zaczął więc Nestor pisać latopis swój nie wcześniej, jak w ciągu jeszcze 1113 roku, lub na początku roku 1114, za panowania w Kijowie Włodzimierza zwanego Monomachem, a w 57 lub 58 roku życia swojego[2]*. Napróżno usiłował Schlözer powyższe słowa Nestora podać w podejrzenie, jakoby one były wtrętem*[3]*; żaden rękopism, żadna nawet uboczna okoliczność, nie wspiera jego mniemania. Przeciwnie pod rokiem 1107 rozpowiada Nestor o Świętopełku w sposób taki, w jaki rozpowiadać się zwykło o człowieku, który już nie żyje. Mówi bowiem: «Miał Świętopełk ten zwyczaj, że ilekroć szedł na wojnę lub indziej, pokłonił się najpierw u grobu Teodozego i wziąwszy błogosławieństwo igumena, jaki tu był, szedł dopiero w drogę swą»*[4]*. Chciawszy więc podać w podejrzenie o nieautentyczność ową chronologię, trzebaby zarazem wtrętem nazwać i ten oto ustęp, którego nie miał w podejrzeniu nawet sam Schlözer.*

W podeszłym tedy wieku do pisania latopisu zabrawszy się, mógł go już skończyć w kilka lat; mamy wszakże niejakie napomknienia, że to jego zatrudnienie nierównie dłużej się przeciągało. Zaczął on pisać z wstąpieniem na tron Włodzimierza Monomacha, a pod rokiem 1097 tak o nim rozpowiada: «Włodzimierz bowiem był bardzo ludzki, lubił metropolitów, biskupów i igumenów, zakonników zaś nadewszystko miłował, i gdy ku niemu przychodzili, karmił ich i poił, jako matka dzieci swe; a gdy kogo widział podpiłym albo w jakiej zdrożności, nie potępiał go, lecz w dobry sposób przed oczy mu to przedkładał»[5]*. Czytając tę charakterystykę tego xięcia, nasuwa się mimowolnie, że ona już po śmierci jego, roku 1125 przypadłej, była kreślona. O śmierci autora samego wiadomości szczegółowej nie mamy. Tatyszczew mówi wprawdzie że Nestor żył lat 90, gdy atoli źródła z którego wiadomość swoją zaczerpnął nie podaje, pozostaje nam tylko ogólne owo w Pateryku napomknienie o bardzo długim wieku Nestora, z którego wnosić możemy, że żył przynajmniej lat 80, umarł więc prawdopodobnie około roku 1136.*

---

[1]) Poln. Sobr. *I. 8.*

[2]) *Tegoż zdania są nowsi badacze dziejów rosyjskich, mianowicie Pogodin w dziełku:* Nestor, ist. krit. razsuždenije. *Moskwa 1839 str. 59; i Kubarew, który powiada:* Letopiś Nestorowa, kak dołžno połagat', naczata byt' pisana nie rańsze 1113 goda. *Rusk. ist. Sbornik. Moskwa 1842* kn. *4 str. 432.*

[3]) Nestor. Russ. Ann. *II. 146.*

[4]) Tak bo obyczaj imiejasze Swętopołk: koli idiasze na wojną ili inamo, noli pokłoniw sę u groba Teodosiewa, i modlitwą wzem u igumena tu sąszczago, toże idiasze na pąt swoj. *Poln. Sobr. I. 120.*

[5]) Poln. Sobr. *I. 112.*

IV. OBEJRZENIE RĘKOPISMÓW NESTORA.

Latopis Nestora przechował się w bardzo wielu odpisach, ale dość poźnych. Jedne z nich zawierają opowiadanie obszerne, a język ich nosi wszelkie znamiona dawności; inne w opowiadaniu takichże samych rozmiarów jak tamte, mają wszakże mniejsze lub większe przymieszki języka nowszego; nakoniec jeszcze inne zawierają latopis skrócony. Według tych oznak komisya archeograficzna petersburska, która 53 różnych rękopismów dzieła tego ma do swego użytku, rozdzieliła ich czworako: na text stary, średni, nowy i text skrócony.

Stary, obszerny text przechował się we czterech rękopismach, mianowicie: w Ławrentowym, hipackim, troickim i Radziwiłłowskim. Rozpatrując znamiona każdego z nich, kładziemy na przedniem miejscu:

A) RĘKOPISM HIPACKI. *Jest to foliant pisany drobnym ustawem czyli frakturą, we dwie przedziałki, na papierze bawełnianym, jakiego zwykle na wschodzie w miejscu pergaminu używano, i liczy dziś 306 kart. Za interpunkcye służy w nim zwykle kropka u góry wyrazu, w środku linij lub też u dołu położona. Samo pismo zdradza wiek XIV lub XV jak utrzymują wydawcy petersburscy; chociaż niektórzy uczeni rosyjscy nierównie wyższy wiek mu przyznawali*[1]*). Drobne przerwy pisma w środku stronicy lub u dołu dają się postrzegać w kilku miejscach, mianowicie na kartach 96, 116 — 117, 121 — 122, 140 — 142 i 146; atoli trzy wielkie odstępy, po półtora stronicy białej wynoszące, znajdują się na kartach 72, 102 i 211, i wskazują wyraźnie, że każdą z tych części inna ręka pisała. Pismo od karty 103 — 196 wydaje się najdawniejszem, gdy jednakże papier jest w całej tej xiędze jeden i ten sam, więc owa różnica pisma pochodzić może ztąd tylko, iż część tę pisał człowiek bardziej wiekowy. Wszystkie zresztą znamiona zewnętrzne okazują, że rękopism ten jest jednym z najstarszych, jakkolwiek roku w którymby był pisany, nigdzie nie wyrażono. Choćby atoli było udowodniono, co wszakże udowodnionem nie jest, że rękopism niniejszy jest o kilka lub kilkanaście lat poźniejszy od Ławrentowego, toć i w takim razie wypadałoby dać mu przed innymi pierwszeństwo, a to ze względu na znamiona wewnętrzne. Zawiera bowiem text poprawniejszy, wyrażenia w wielu miejscach wiekowi Nestorowemu właściwsze, nie znajduje się w nim* Pouczenije *Monomacha, które Ławrenty w najniewłaściwszem miejscu do textu Nestorowego zagarnął. Mogło ono wprawdzie znachodzić się już wtedy, gdy Nestor żył i pisał, jak to widać z tego cośmy wyżej o wieku jego powiedzieli; ale nigdy nie mogło być uważane za utwor jego, a tem bardziej w tak niestosownem miejscu do dzieła jego przyczepiane. Nakoniec nadaje mu ogromną wyższość nad innymi rękopismami ta okoliczność, że sam text, który nam podaje Ławrenty, okazuje się w dalszym ciągu swoim skróceniem tylko rękopismu hipackiego, jak to samiż wydawcy petersburscy przyznają*[2]*).*

---

[1]) *Arcybyszew* Powiestw. o Ross. *I. 16.*

[2]) Poln. Sobr. *II. str. VIII.*

Znajduje się dziś w cesarskiej petersburskiej Akademii Nauk, która go w swej bibliotece pod liczbą 6 przechowuje. Oprawa jego jest dawna, w deski, a pod pierwszą z nich oraz na białej karcie następnej czytać można w trzech miejscach te słowa, skreślone skoropisem wieku XVII: Sija kniha Ipatckoho monastyria słuhi Tichona Ondrijewa, syna Miżujewa. *Dalej znowu:* Kniha Ipatckoho starca Tarasija. *Zaś na stronicy odwrotnej:* Kniha Ipatckoho monastyria letopisec o kniażenii. *Z czego widać, że rękopism ten należał do monastyru ś. Hipacego, i ztąd go zowią hipackim. Na karcie tytułowej wypisane są minią imiona xiążąt kijowskich, począwszy od Askolda i Dira, aż do opanowania Kijowa przez Batego.*

Obejmuje rękopism ten trzy oddzielne części, różne od siebie tak układem swoim jako i treścią. Pierwsza z nich jest właściwym Nestora textem, przerwą półtorej stronicy białej od następnego dzieła oddzielonym. Druga jest latopisem kijowskim, poczynającym się tam gdzie Nestor przestał, a doprowadzonym do roku 200. Treścią jego są dzieje głównie Kijowa, tudzież sąsiednich, mniej lub więcej uległych mu ruskich xięstw. Nakoniec część trzecia stanowi oddzielny, dobitnie od innych różniący się latopis wołyński czyli halicki. Nadpis jaki mu daje odpisywacz hipacki, każe się domyślać, że dzieło to poczynało się pierwotnie wstąpieniem na tron Romana, który najpierw przez Kazimierza Sprawiedliwego, wuja swego, potym przez swego brata wujecznego, Leszka białego, w Haliczu na xięstwo wyniesiony, skupił niebawem w swym ręku taką potęgę, że zlany w jedno polityczne ciało pod jego władzą Włodzimierz wołyński z Haliczem, zaćmił wielkie xięstwo kijowskie. Dla tego to xięcia jest bezimienny a znakomity autor dzieła tego ze szczególnem uwielbieniem, jak to widać zaraz z nadpisu, który na początku tej części rękopismu kładzie: Naczało kniażenija welikago kniazia Romana, samoderżca bywsza wsei Russkoi zemli, kniazia Galiczkogo. *W texcie jednak znachodzim tu tylko zdarzenia zaszłe już po śmierci Romana, i takowe doprowadza autor aż do roku 1292, mając głównie na oku to, co w xięstwie wołyńsko-halickiem działo się.*

B) RĘKOPISM ŁAWRENTEGO *jest pergaminowy kwartant o 173 kartach. Pisany z początku do karty 40 ustawem czyli frakturą średniej wielkości, bez przedziałek. Na karcie 40 stronicy odwrotnej w wierszu 9 zmienia się pismo w półustaw nie bardzo wyraźny, innej jak się zdaje ręki, rozkłada się na karcie 41 we dwie przedziałki i ciągnie to bledszem to znów mocniejszem czernidłem z niewielkiemi zmianami do końca. W trzech miejscach, mianowicie na karcie 157, 161 stronicy odwrotnej w wierszu 9 i na karcie 167 wraca znowu pismo większe różnych, jak się zdaje, rąk. Ławrenty bowiem używał, jak widać, pomocników, dając im karty niektóre do odpisywania, aby prędzej ukończyć; sam zaś pisał tymczasem dalej od nowej karty zaczynając. A że pomocnicy jego ściślej niż on pisali, został więc na każdej z owych trzech kart u dołu biały pergamin, na którym tylko wyraz przenieść się mający dołożono. Jest zresztą ten kodex znacznie uszkodzony, w trzech bowiem miejscach, mianowicie: po karcie 9, 169 i 170 są kilkoćwiartkowe przerwy textu. Pismo w ogólności porządne i ozdobne; tytuliki i lata z miesiącami i dniami napuszczane są minią; za interpunkcye służy kropka*

w górze wyrazu, w środku linij lub u dołu. Na pierwszej karcie zpod czernidła i plam zielonkowatych przegląda następujący napis z końca XVI wieku lub początku XVII: Kniga Rożestwenskowo manastyria Wołodimerskogo, *a text zaczyna się na stronicy odwrotnej.*

Dzieje dociągnione są w tym rękopismie do roku 1305 i zamknięte wiadomostką o tuczy wielkiej przypadłej w dzień ś. Agapity, w ciągu której piorun uderzył w cerkiew ś. Teodora i spalił ją. Tu po niewielkim odstępie dodał przepisywacz minią te słowa:

Radujetsia kupeć prikup stworiw, i kormczij w otiszije pristaw, i strannik w otecz'stwo swoje priszed, takoże radujetsia i kniżnyj spisatel, doszed końca knigam; takoże i az chudyj, nedostojnyj i mnogogriesznyj rab bożij Ławrentej mnich. Naczał jesm pisati knigi sija, głagołemyi letopiseć, miesiaca Genwaria w 14, na pamiat' światych oteć naszich awwad, w Sinai i w Raifie izbienych, kniaziu welikomu Dmitriju Kostiantinowicziu, a po błagosłoweniju świaszczennago jepiskopa Dionisija, i konczał jesm miesiaca Marta w 20 na pamiat' światych oteć naszich, iże w manastyri światago Sawy izbienych ot Sracin, w leto 6885 (1377) pri błagowiernom i christolubiwom kniazi welikom Dmitrii Kostiantinowiczi i pri jepiskopie naszem christolubiwiem świaszczennom Diosije (Dionisije) Suździalskom i Nowgorodskom i Gorodskom. I nynie, gospoda otci i bratija! oże sia gdie budu opisał, ili perepisał, ili nedopisał: cztite isprawliwaja Boga dielia, a ne kłenite, zancże knigy wetszany, a um mołod ne doszeł, słyszite Pawła apostoła głagoluszcza: ne kłenite, no błagosłowite. A so wsiemi nami chrystiany Chrystos Bog nasz, syn Boga żywago, jemuże sława i derżawa i czest' i pokłanianije so otcem i s preswiatym duchom, i nynia i prisno w wieki amiń.

Przechowuje się dziś ten rękopism w cesarskiej publicznej bibliotece petersburskiej.

C) RĘKOPISM RADZIWIŁŁOWSKI. *Foliant papierowy, pisany półustawem na Litwie, w wieku XV lub w początku XVI, z mnóstwem rysunków niezgrabnych. Jeden z nich przedstawia mnicha z brodą (niby Nestora) siedzącego przed pulpitem i xięgę piszącego. Tuż obok widać monastyr. Z napisów znajdujących się w tym rękopismie okazuje się, że go niegdyś posiadał Stanisław Zenowicz, i podarował xięciu Radziwiłłowi. Ten znowu w roku 1668 darował go do biblioteki królewieckiej. Na przylepionym jarliku czyli dyplomie tatarskim widać herb wielkiego xięstwa litewskiego z następującym napisem:* a celsissimo principe dno Boguslao Radziwilio Bibliothecæ, quæ Regiomonti est, electorali legato donata, anno 1671. *W roku 1716 Piotr wielki widząc rękopism ten, kazał go sobie przepisać, a w roku 1761 nabył sam oryginał i oddał na własność petersburskiej akademii Nauk, gdzie go r. 1857 oglądałem; stoi w bibliotece pod liczbą 5. Brakuje w nim niektórych kart, wszystkich liczy dziś 251, z nich wiele w oprawie poprzerzucanych. Prócz latopisu znajdują się tu na kartach ostatnich, od 246 począwszy, wyimki z Pałomnika czyli Pielgrzymki igumena Daniły, tudzież z pism Doroteja turskiego i Epifaniego: «O śś. 12 apostołach» i «O prorokach i prorokiniach.» Text latopisu, tylko do roku 1206 tu doprowadzony, jest stary wprawdzie i dobry, ale oszpecony błędami pisarskimi.*

D) RĘKOPISM TROICKI I. *Jest pergaminowy kwartant o 261 kartach, pisany półustawem w wieku XV. Text jego zgodny jest z radziwiłłowskim, a obejmuje dzieje aż do roku 1419. Przechowuje się w bibliotece Troicko-sergiewskiej ławry pod liczbą* $^{5}_{182}$.

E) RĘKOPISM CHLEBNIKOWSKI, *nazwany tak od niedawnego posiadacza swego, Piotra Chlebnikowa, nowszy jest wprawdzie i podlejszy, nie bez użytku jednak dla samego nawet textu Nestorowego. Jest to foliant o 386 kartach, pisany na lśniącym papierze w wieku XVI. Należał w XVII wieku do znanego w piśmiennictwie polskiem Sylwestra Kossowa, metropolity kijowskiego, którego podpis, ile się zdaje własnoręczny, wraz z niektórymi tejże ręki zapiskami w języku polskim, znachodzi się na karcie 211. Różni się on pisownią nowszą i niektóremi zmianami od textu hipackiego, zdaje się jednak być niedbałym tylko odpisem bądź z hipackiego, bądź z jakiegoś podobnego mu rękopismu, wyjąwszy bowiem jeden ustęp pod rokiem 1288, który ze źródła nieznanego tu wpisano, jest z nim zresztą dość zgodny. Niezważał atoli odpisywacz jego na przerwy textu w hipackim rękopismie białemi miejscami odznaczone i wszystko razem połączył. Jest dziś własnością cesarskiej publicznej biblioteki petersburskiej i przechowuje się w niej pod liczbą 40.*

Z rękopismów, które nowy text zawierają, zasługuje tu na wzmiankę Nikonowski. Ma on wprawdzie widoczne niekiedy wymysły, z powodu których z wielką tylko ostrożnością użyć go można, z tem wszystkiem ma niekiedy i ważne szczegóły, które w nim jedynie od zatraty ocalały.

Z oddziału nakoniec rękopismów skróconych okazał się najgodniejszym uwagi Perejasławsko-suzdalski, ogłoszony drukiem przez Michała xięcia Oboleńskiego w Moskwie roku 1851. Jest on z wieku XIII jak utrzymuje wydawca, a czytając go uważnie, zdaje się, jakoby skróciciel ten miał pod ręką text w niektórych miejscach obszerniejszy nieco od znanego z dochowanych podziśdzień rękopismów.

V. NESTORA OD DOPEŁNIACZÓW JEGO ŹLE ODDZIELAJĄ.

W rękopismie ławrentowym jest po zdarzeniach z roku 1110 taki zapisek:

Igumen Seliwestr swętago Michaiła napisach knigy si letopiseć, nadiejęsę ot Boga miłosť prijęti, pri knęzi Wołodimerie, knężaszczіu jemu Kijewie, a mnie w to wremę igumenęszczіu u swętago Michaiła, w 6624 (1116), indikta 9 leta, a iże cztet' knigy siję, to bądi mi w mołitwach[1]).

Aczkolwiek zapisek ten jest właściwie z roku 1116 nie z 1110, na nim jednakże opierając się wydawcy dotychczasowi Nestora, urywają text jego z rokiem 1110, twierdząc, że to, co w latach następnych znachodzi się po rękopismach, już do Nestora nie należy.

Ależ co do treści tego zapisku zachodzą różne wątpliwości. Tatyszczew bowiem przytacza

[1]) Poln. Sobr. *I.* 123.

go z dwoch rękopismów: Golicynowego i Wołyńskiego, a w nich ma on zupełnie inne znaczenie, opiewa bowiem tak:

Togoż godu (1110) fewralia 11 dnia w 1 czasu noszczi widieno było znamenie w peczerskom monastyrie. S naczała był grom i mołnia, potom jawił sia stołb ognennyj ot zemli do nebesi, i oswietił monastyr', jaże s welikim użasom wsi widieli; i az mnogogriesznyj Silwestr, igumen monastyria światago Michaiła widiew, napisał w knigi siej letopisania, nadiejasia miłost' prijat' ot Gospoda, pri władienii welikago kniazia Władimira, mnie bo togda bywszu igumenom światago Michaiła[1]).

Z tego okazuje się, że Sylwester powiada tylko, iż i on widział cud nad grobem ś. Teodozego, i w xięgę go wpisał, za co łaski u Boga dostąpić spodziewa się. I trzeba wyznać, że takie znaczenie zapisku tego ma za sobą więcej prawdopodobieństwa, widocznie bowiem łaska Boga, której się zapisywacz spodziewa, wiąże się bardziej z przyznaniem cudu, niżli z przepisywaniem świeckiej kroniki. Dodaje wszakże Tatyszczew w przypisku[2]), że w niektórych rękopismach imię Sylwestra nie było tu wyrażone.

Większa jeszcze wątpliwość powstaje ztąd, że Tatyszczew przytacza dalej pod rokiem 1116 z innego znowu rękopismu zapisek Sylwestra, w którym tenże mówi, iż przepisywał «xięgę, którą po grecku zowią Chronograf, *a po rusku* Wremennik *za xięcia Włodzimierza Monomacha[3])» itd.*

Chronografy czyli Wremenniki jestto osobny rodzaj xiąg, tłumaczonych już w wieku X z greckiego na język bołgarski i różnymi dopiskami przeplatanych. Uwijały się one na Rusi już w wieku XI, i jeden takowy Chronograf miał pod ręką Nestor, wypisując zeń tłumaczony ustęp z Bizantyńca, Malalesa, jak to okazał Michał xiążę Oboleński[4]). Swoje zaś dzieło nazywa Nestor Latopisem nie Wremennikiem.

Słusznie tedy można wątpić, czy Sylwester wpisywał pierwotnie wzmiankę swoją o cudzie do latopisu Nestorowego, lub też raczej do Chronografa czyli Wremennika?

Cożkolwiek bądź, zawsze jednak jest rzeczą widoczną, że to była uboczna jakaś wiadomostka, prawdopodobnie na brzegu rękopismu pierwotnie zapisana a niebacznie potym wciągana do textu, raz pod rok 1110, drugi raz pod 1116. Rękopism hipacki i chlebnikowski zgoła jej nie mają, nie można więc na niej opierać tak ważnego wniosku, jakim jest ten: iż Nestor z rokiem 1110 latopis swój zakończył; zwłaszcza że się twierdzeniu temu inne ważne powody wbrew sprzeciwiają. Powody te są.

---

[1]) Tatiszcz. *Ist. Ross. II 206.*

[2]) *Tamże str. 456 przyp. 350.*

[3]) Se az mnogogriesznyj inok Silwestr, igumen światago Michaiła, napisach knigu siju imianujemuju greczeskij Chronograf, russkijże Wremiannik, pri derżawnom welikom kniazie Władimirie Wsewołodiczie imenowannom Monomachie, i pri mitropolitie Nikiforie wseja russkija zemli; wsia że sija pisach lubwi radi Gospoda Boga, *itd. Tat. II. 218.*

[4]) Letopiś Perejasławsko-suzdalskaja. *Moskwa 1851, str. XVIII.*

Przytoczyliśmy już wyżej ustępy z latopisu, w których autor, zakonnik monastyru peczerskiego, tak swoje jako i tegoż monastyru przygody rozpowiada. Z nich mógł czytelnik powziąć niektóre charakterystyczne rysy jego zapatrywania się na wypadki i sposobu ich przedstawiania. Spomniał on o słupie ognistym widzianym przy odkopywaniu relikwij Teodozego, który to ustęp niewątpliwie Nestorowi przyznano. Pod rokiem zaś 1110 rozwiódł się znowu szeroko z opisem słupa ognistego, który nad grobem Teodozego widziano, i za pomocą ojców świętych i biblii tłumaczy, że w taki sposób pojawiać się zwykli aniołowie, których Bóg niekiedy w pomoc ludziom posyła. Po opisie tym dodaje wyraźnie, że cud ten był przepowiednią zdarzenia, które poźniej, drugiego lata przypadło, to jest, wyprawy na Połowców. Słowa jego są: «Tak też zjawiskiem niniejszem wskazano na to co miało nastąpić, i nastąpiło: albowiem drugiego lata nie aniołże to był wodzem na innoplemieńców i wrogów?» itd.[1]).

Wyprawę tę na Połowców przez xiążąt ruskich Włodzimierza, Świętopełka, Jarosława i innych uskutecznioną, ma w rękopismie swoim Ławrenty w krótkości opisaną pod rokiem 1112, a obszerniej ma ją pod rokiem 1111 rękopism hipacki. Mówi tu autor między innemi: «I posłał pan Bóg anioła w pomoc ruskim xiążętom, i zwarły się półki połowieckie z ruskimi półkami, i padali przed półkami Włodzimierzowymi Połowcy, bici przez aniołów niewidomych... pobito ich, i w niewolę zabrano». Ten opis podobny już sam z siebie do powyższego, i tylko rozwinięciem dalszym rzuconej tam myśli będący, zamyka autor wyraźnem powołaniem się na słowa swoje pod rokiem 1110 powiedziane: «Owoż zjawisko to, jak powiedziałem, widziano w monastyrze peczerskim: stał słup ognisty nad refektarzem i postąpił nad cerkiew»[2]) *itd.*

Nie ulega więc wątpliwości, że oba opisy, tak ten co pod rokiem 1110 jako i co pod 1111 — 1112 w latopisie tym znajdują się, wypłynęły z jednego pióra, i przyznawszy pierwszy z nich Nestorowi, nie podobna nie przyznać mu i drugiego.

VI. DO KTÓREGO ROKU DOCIĄGNĄŁ NESTOR SWÓJ LATOPIS?

Z tego co się dotąd powiedziało, wynika, że chcąc być konsekwentnym w oddzielaniu pierwszego latopisu od poźniejszych dopełnień, nie można wskazywać koniec pracy Nestora pod rokiem 1110, albowiem to, co po tym roku następuje, jednorodne jest z opisami poprzednimi. Z drugiej znowu strony, wzmianki o Sylwestrze są za nadto wątpliwej natury, iżby się można na nich opierać, przyznając mu w tem oto miejscu udział jaki w tej pracy, jak to chciał Schlözer; zwłaszcza że już sam stosunek tego igumena monastyru widubyckiego, do peczerskiego monastyru, i zajmowanie się jego tem, co w nocnej porze nad grobem Teodozego się działo, byłoby dla nas zagadkowe. Pisał tedy Nestor tak zdarzenia pod rokiem 1110 jako też i pod latami 1111 — 1112 w latopisie znajdujące się; na którymże go roku zakończył?

[1]) Poln. Sobr. *I.* 121.

[2]) *Tamże II.* 5.

Aby to pytanie rozwiązać, wypada rozważyć należycie własne słowa jego, i porównać ze skazówkami rękopismu hipackiego.

Obliczając on zaraz na początku latopisu chronologię, wytknął sobie okres dziejów ruskich, od wstąpienia na tron carogrodzki Michała, aż do śmierci Świętopełka kijowskiego, przypadłej jak wiadomo roku 1113, i mówi wyraźnie, że zacząwszy od początku będzie w porządnem następstwie opowiadał co się działo w tym przeciągu lat[1]*. Do słów jego tu powiedzianych, przypadają dobrze skazówki rękopismu hipackiego. Ma on po opisaniu wstąpienia na tron kijowski Włodzimierza Monomacha w roku 1113 odstęp półtora stronicy białej, a to co dalej w tym rękopismie czytamy, pisane już jest inną ręką, i tak co do treści swej jako i co do sposobu wykładu różni się znacznie od poprzedzającego.*

Przytoczyć tu wypada jeszcze jedną okoliczność. Mam pod ręką rękopism kirylicki, pisany pod sam koniec XVII wieku w monastyrze mężyhorskim, za Kijowem. Posiadał go dawniej, i podobno nawet pisał swoją ręką niejaki Ilia Koszczakowski, mnich i ustawnik owego monastyru, różne to mężyhorskie to kijowskie kroniki i roczniki przepisując. Na pierwszem miejscu jest tu tak zwana Krojnika russkaja; *w niej piszący po wstępie ogólnym z różnych autorów zkompilowanym, przystępuje na stronicy 9 do opowiadania dziejów Rusi za Nestorem, z którego dosłownie zdarzenia główniejsze porządkiem lat w krótkości wypisuje. Doszedłszy do Włodzimierza Monomacha, i ledwie nieco tylko o wstąpieniu jego na tron w Kijowie nadmieniwszy, urywa na stronicy 39 swoje opowiadanie i pisze farbą czerwoną:* Tut letopisca 33 let ne masz, i jak skończiłsia car Władimer Monomach, i chto po nem siedił na carstwie w Kijewie. *I skacze do opowiadania zdarzeń z roku 1146 i następnych.*

Jest więc i tu skazówka, że najstarszy latopis ruski kończył się wstąpieniem na tron Włodzimierza Monomacha. Jak tedy zaczął pisać roku 1113 swój latopis Nestor, tak też i na tym roku zakończył.

VII. ROZTRZĄŚNIENIE ZARZUTÓW PRZECIW AUTENTYCZNOŚCI LATOPISU.

Petersburska archeograficzna komisya podaje powody, dla których latopisu tego za właściwe dzieło Nestora nie uznaje, w tych słowach:

a) *Że pomieniony latopis nie doszedł nas ani w jednym rękopismie osobno, lecz tylko z dopełnieniami; nie masz nawet dostatecznych świadectw, że osobne latopisy znajdowały się, a imię Nestora niewspomniane jest w rękopismie Ławrentego i wielu innych.*

b) *Że ustęp w którym niejaki Wasyl pod rokiem 1097 rozpowiada, iż posłany był od xięcia Igorowicza Dawida do Wasylka Rościsławicza* (Poln. Sobr. *I. 112*), *oczywiście nie od Nestora pochodzi.*

[1]) No my na prežneje wozwratim sę, skažem szto sę udieję leta si, jakoże preže poczali biachom perwoje leto Michaiłom, a po rędu położim czisła. *Poln. Sobr. I. 8.*

c) *Że to samo powiedzieć można o dziwotworze ułowionym w Sietomli, odnodze Dniepru* (Poln. Sobr. *I. 17), i o niektórych innych w tym latopisie ustępach.*

Co do pierwszego: jest to los zwykły kronikarzów u wszystkich niemal narodów, że przepisywacze dzieła ich uzupełniali zdarzeniami późniejszemi; gdy bowiem przepisywano je głównie dla tego, aby się z nich dziejów nauczyć, tedy każdy wolał w nich mieć zupełniejszy obraz dziejów, niż mniej zupełny. Ta jednakże okoliczność nie daje sama z siebie dostatecznego powodu do zaprzeczenia dziełu autentyczności, bo właśnie należy to do zadań krytyki, iżby umiała w każdem dziele rozłączać to, co z niem później w jakibądź sposób połączone zostało; a co do Nestora, mamy ku temu i wewnętrzne i zewnętrzne skazówki, jak to w poprzednim rozdziale wykazaliśmy.

Co do imienia Nestora, znajdowało się ono w trzech rękopismach Tatyszczewowych, mianowicie: w Raskolniczym, który był na pergaminie pisany bardzo dawnem pismem a kończył się rokiem 1197; w Golicynowym rękopismie i w Josyfowskim[1]*). Dziś jeszcze znachodzi się imię Nestora w rękopismie perejasławsko-suzdalskim, który ogłosił drukiem Michał xiążę Oboleński. Jest ono tam taż samą ręką, co text pisała, na brzegu dodane. Znachodzi się też to imię w rękopismie chlebnikowskim, a we wszystkich dawnych rękopismach prócz ławrentowego, wyrażono zaraz na początku, że latopis ten pisał czarnoryziec Teodozowego peczerskiego monastyru. Nestora też jako kronikarza spominają rozmaici pisarze, mianowicie: na początku XIII wieku Polikarp*[2]*); bezimienny autor żywota jego w Pateryku, z XVI jak się zdaje wieku; na początku wieku XVII Sylwester Kossów; na początku XVIII wieku Lew Kiszka, biskup włodzimierski, który jego latopis skrócony na język polski przełożył, i inni.*

Co do zarzutu, że ustępy takie jak ten, w którym niejaki Wasyl o poselstwie swojem do xięcia Wasylka Rościsławicza rozpowiada pod rokiem 1097, tudzież ustęp o dziwotworze ułowionym w Sietomli pod rokiem 1064 itp., widocznie nie do Nestora należą; robimy uwagę, że zdarzało się to nieraz, iż jeden lub drugi kronikarz dawniejsze zdarzenie przez świadka naocznego podane powtarzając, zatrzymywał co do joty jego wyrażenie, dla zjednania opisowi temu większej wiary. Natrafiamy to szczególniej u pisarzów wschodnich, jak np. w dziełach Massudego historyka i u Edrysego geografa; lecz i u pisarzów zachodnich, europejskich, nie braknie takowego przykładu. Wskażemy tu tylko na sławną wizyę kronikarza polskiego, Bogufała. Powiedział on: Ego Boguphalus, episcopus Poznaniensis audivi, licet pecator *itd.; a Baszko, kustosz poznański w kilkadziesiąt lat później dzieje polskie spisując, powtarza to od słowa do słowa, nie dając od siebie najmniejszego przy ustępie tym ostrzeżenia.*

Wszystkie te okoliczności rozważywszy, jesteśmy tego przekonania, że jakkolwiek w texcie latopisu niniejszego może się w jednem lub drugiem miejscu znachodzić wtręt jaki, na co

[1]) *Tatyszcz. Ist. Ross. I. 61.*

[2]) Jakoże błażennyj Nester w letopiście napisa. *Rękopism biblioteki synodalnej moskiewskiej pod l. 945 s. 75. Obacz też dziełko Pogodina:* Nestor *str. 67 i 69.*

przy ustępach pojedynczych pilną baczność zwracać nie zaniedbamy, wszelako nie ma dostatecznego powodu, dla któregobyśmy autorstwo jego Nestorowi zaprzeczali.

VIII. ŹRÓDŁA NESTORA; ZALETY I WADY JEGO LATOPISU.

Nie ma wątpliwości, że przed Nestorem znajdowały się na Rusi rozmaite zapiski cerkiewne, odnoszące się do dziejów: było to konieczną następnością chrześciaństwa, które Ruś już od lat stu przeszło wyznawała. Zapiski takowe znajdowały się po cerkwiach i monastyrach nie tylko w Kijowie samym, ale i po innych znakomitych miastach, a były różnorodne, jak różnorodne były żywioły, z których potęga Rusi w X i XI wieku wyrabiała się. Zza morza od Skandynawii wędrowni Waregowie zostawiali po sobie pogłoski o szlakach, którędy Europę najeżdżając jarzmili ludy, a dobroduszniejszym wmawiali, że byli do tych krajów usilnie zapraszani[1]*. Z Carogrodu przybywały z wyższem duchowieństwem oryginalne piśmiennictwa bizanckiego zabytki, w których, acz w omglonym połysku, przebijało się światło starożytnego Rzymu i Grecyi. Nie wiemy wprawdzie jak dalece już wtedy samiż rodowici krajowcy korzystali z oryginalnych xiąg greckich, to wszakże możemy przyjąć za rzecz pewną, że się takowe na Rusi znajdowały. Bołgarowie nakoniec i Morawcy, co o półtora wieku wcześniej chrześcianami zostawszy, już nieco w sobie naukę swoich mistrzów przetrawili, przynosili na Ruś jako nauczyciele ludu xiegi duchowne i latopisy, w których prócz wiadomości bizanckich, przełożonych na język słowiański, znajdowały się rodzime naddunajskie o Słowianach podania. Do tych zaczęto przyczepiać zdarzenia główniejsze, zaszłe na Rusi.*

Dotąd powiodło się wykryć dwoch tylko Bizantyńców, których kroniki bądź całkowicie, bądź w większej części przełożone na język słowiański w Bołgaryi, przywiezione były do Rusi i służyły za źródło Nestorowi. Pierwszy z nich jest Jan Maleles czyli Malala, chronograf antyocheński, żyjący pod koniec wieku IX; drugi Jerzy zwany grzesznym, ὁ ἁμαρτωλός, archimandryta, żyjący takoż w wieku IX. Obaj należą do pośledniejszych bizantyńskich pisarzy; kroniki ich chude co do zdarzeń dziejowych, przepełnione są bajkami i dziwactwami, co też im właśnie w oczach ówczesnych czytelników więcej powabu nadawało. Być może, że tak kronika Malali jako i Hamartola za czasów Nestora w osobnym całkowitym przekładzie słowiańskim na Rusi obiegała; podobniejsza wszakże, że znano je raczej z tak zwanych Palejów, stanowiących pewien rodzaj encyklopedyj, w których dzieje biblijne i ustępy z pisma świętego xięgami całkowitemi z tych kronikarzy, tudzież wypisami z dzieł Józefa Flawiusa i innych

---

[1]) Terram latam et spatiosam et omnium rerum copia refertam vestræ mandant ditioni parere (miseri Breti); quidquid imponitis servitii libenter sustinemus. Ut autem viderunt principes exercitus terram latam ac fertilem, et incolarum manus ad bellandum pigras. *Widuk. I. 8. u Pertza SS. III. 419.* Zemla nasza welika i obiłna, a nareda w nej niet, da pojdiete knężit i wołodieti nami. *Nest. w Poln. Sobr. I. 8.*

przeplatano. Ciekawy opis jednej takiej Palei podał niedawno Michał xiążę Oboleński we wstępie swoim do latopiśca perejasławsko-suzdalskiego[1]*). Z niego dowiadujemy się, że niejaki Grzegorz, prezbiter i mnich bołgarski, na początku X wieku, za panowania w Bołgaryi xięcia Simeona syna Borysowego, przekładał na język słowiański kronikę Malali, a znajdujący się u Nestora ustęp o zburzeniu wieży babilońskiej, jest co do słowa wyjęty z tego przekładu.*

Oprócz tych kronikarzy miał Nestor pod ręką i inne źródła pismienne, nie małej wagi. Znane mu były umowy xiążąt ruskich: Olega, Igora i Świętosława z cesarzami bizanckimi zawierane. Liche jakieś, niedołężne tłumaczenie ich słowiańskie, a text popsuty i wypaczony przegląda dziś z jego latopisu, odbijając w rażący sposób od reszty osnowy. Miał żywot ś. Metodego pisany, jak się zdaje, przez jednego z uczniów jego w państwie morawskiem; miał pisma niektóre Metodego z Patary, na którego wyraźnie się powołał; miał nakoniec legendy różne i nauki duchowne. Z tych źródeł układając Nestor swe dzieło, nie starał się zacierać ślady swych poprzedników, zsyła się na niektórych imiennie, a w innych zatrzymuje najwierniej ich wyrażenia tak, że i dziś nie trudno jest rozpoznać ich słowa. Przegląda więc z jego xięgi w zupełności i owa nauka biblijna, którą mnich jakiś dawał Włodzimierzowi wielkiemu; i ów Wasyl, co go xiążę Dawid włodzimierski słał do oślepionego Wasylka trembowelskiego; i ów opisywacz potworu niewodem wyciągnionego z odnogi Dnieprowej, Sietomli. Nakoniec stoją nienaruszone w latopisie jego liczne odsyłania się do sego dnie i do nynie *przy wypadkach niekiedy znacznym przeciągiem czasu od wieku jego oddzielonych.*

Takich to różnorodnych źródeł pismiennych i podań ustnych był głównem ogniskiem w owym wieku Kijów, a w nim szczególniej monastyr peczerski. Pieczary jego były niegdyś przytuliskiem Waregów, pierwszych chrześcian na Rusi, po których zwano niektóre z nich waregskiemi i znajdowano w nich kościelne naczynia z łacińskimi napisami[2]*), bo owi Waregowie wyznawali obrządek zachodni. Monastyr ten, którego pierwsi założyciele niejednokrotnie odwidzali Carogród, przyjmował ustawy swoje od mnichów greckich, a liczył w zgromadzeniu swojem rodowitych Bołgarów, których xięgi ojczyste nie tylko treścią swoją ale i językiem służyły za wzór Rusi pismiennej. Ta tedy różnorodność, która się podówczas tak w życiu jak i podaniach Rusi objawiała, zalatuje nas niekiedy nawet w swej surowiznie z obszernego i cennego latopisu Nestora.*

Zaczyna on niedorzecznym podziałem ziemi między synów Noego, który podaje w treści za Jerzym Hamartolem, w dawnych już czasach przełożonym na język słowiański; tu w steku innion rozmaitych krain i wysp, które mniemanym działem dostać się miały Jafetowi, znachodzim po Epirze położone ogólne imię kraju, Ilurik, *z dołączonem takiemże ogólnem imieniem narodu,* Słowiene, *które ani w greckim, ani w przełożonym na język słowiański Hamartolu nie znajduje się. Jest to tylko jakoby głosu, która wszakże dawno już przed Nestorem znaj-*

[1]) Letopiś Perejasławsko-suzdalskaja. *Moskwa 1851 str. IX.*

[2]) *Polikarp w Pateryku, rkp. bibl. uniw. lwowsk. str. 451.*

dować się mogła w xięgach morawskich i bołgarskich. Podobne objaśnienie widzieć można w jednym z dawnych kodexów Cicerona De Officiis, *gdzie przy wzmiance o Bargylosie czyli Bardylu, pierwszym królu ilirskim, dodaje niewiadomy pisarz i objaśniacz tego kodexu, Polak zapewne, nad wyrazem* illyrius *te słowa:* id est, slavonius[1]). *Po ogólnem imieniu kraju i narodu Iliro-Słowian następują szczegółowe imiona krain tamecznych:* Łuchitija, Ańdriakija, ańdriatińskaja pączina. *Gdyby te imiona nie znajdowały się w takiemże samem następstwie już w oryginale greckim, możnaby w tem mieć dowód, że Nestor wskazuje wybrzeża nadadryackie jako najpierwszą ludów słowiańskich siedzibę, z której poźniej nad Dunaj byli ztrąceni; tak atoli jak jest, nie można powziąć w tej mierze nic pewnego z jego latopisu, chociaż najwyraźniej pokazuje się to z kronik polskich. Na rzece Tygr, między Midyą a Babilonem płynącej, powieść Hamartola urwawszy, wpada w opis geograficzny europejskiej północy, zaczerpniony ile się zdaje z podania waregskiego[2]), góry karpackie podobnie jak Jordanes[3]) górami kaukazkiemi nazywając. Znowu na chwilę do plemion Jafetowych zawróciwszy, zestawia dwa imiona:* Wołchwa-Rimlane[4]) *jakby należące do siebie, podobnie jak* Ilurik-Słowiene, *i spieszy do wieży babilońskiej na Senar polu za dni Nektana i Falega wzniesionej, którą za Janem Malalą, a właściwie za bołgarskim tłumaczem jego, Grzegorzem mnichem, opisuje. Tu powiedziawszy o pomieszaniu języków i wynikłej ztąd nowej wędrówce Semowych, Chamowych i Jafetowych plemion, dodaje z niewiadomego źródła, że jednym ze siedmdziesięciu i dwu narodów, na które wówczas ród ludzki podzielon został, był naród słowiański od Jafeta idący; przytacza też jego starożytne nazwisko, które w znanych dziś rękopismach brzmi:* Norici, Norci, Narci, Inorci *itp. Czy zechce kto, na powadze Dobrowskiego i Szafarzyka opierając się, widzieć w imieniu tem zmyloną tylko nazwę* Ilurci; *czy będzie podsłuchiwać w jego odmiankach imię rzuconych ponad adryacką odnogę Antarów czyli Adryotów, zwanych u Pliniusa Taryotami; czy nakoniec przyjmie inny jeszcze wykład, który jest zdaniem naszem najwłaściwszy, i powie po prostu, że Nestor wymienił tu jeden ze starożytnych ludów Peonii zwany Norykami, Νωρικοί, u Klemensa alexandryjskiego[5]) i u Euzebiego z Cezarei, a którego to ludu siedlisko w Peonii wskazuje także Stefan z Bizantu; zawsze jest to wiadomość nieskończenie*

---

[1]) *Rękopism bibl. ord. Zamojskich pod liczbą 466 fol. 153 str. odwr.*

[2]) Nestor, en écrivant sa chronique au commencement du douzième siècle, la fit précéder d'une table ethnographique. Il m' est dévenu possible de constater que les renseignements de ce genre qu'il donne sur le nord, l'ouest et le sud de l'Europe d'alors, sont dus aux pirates ou marchands normands, ou à leurs descendants. *E. Kunik, Bulletin hist-philol. de l' Académie de S. Petersbourg VII. 71.*

[3]) *Get. c. 7.*

[4]) Rimlane *nie znachodzi się zgoła w dwoch starych kodexach: radziwiłłowskim i troickim, co znowu naprowadza na domysł, że imię to powstało tu tylko z glosy, tak jak wyżej imię* Słowiene.

[5]) Quin etiam Noropes, est autem gens Peoniæ (ἔθνος ἐστι Παιονικὸν) nunc autem appellantur Norica (Νωρικοὶ) aes elaborarunt, et primi ferrum purgarunt. *Stromat. l. 16. Porów.* Eusebii Cæs. Præparat. evang. *X. 2, tudzież* Steph. Byzant. De urbb. *wyd. Amst. z r. 1678 fol. 502.*

ważna, i wzięta w związku z rozpołożeniem Słowian po Iliryku, okazuje się identyczną z wiadomościami, które innym sposobem i szczegółowo rozpowiadają kronikarze polscy: Mierswa i Wincenty. Ztąd przechodzi autor do podania morawskobołgarskiego: powiada że Słowianie po mnogich latach osiedli wzdłuż Dunaju, gdzie dziś są Węgry i Bołgarya, a gdy ich tu Włosi[1]) czyli Rzymianie przygnietli, rozpoczęli wędrówkę swoją na północ, i zajęli przestrzeń od Karpat i Dniestru, aż do Bałtyku i jeziora Ilmeru. Oto jest najcenniejsze z podań, jakie Nestor w swoim wstępie umieścił; uważane samo w sobie nie prowadzi ono do szczególnych wyników, jak tego mamy dowód w komentarzu Schlözera; jest też ono w pierwszej swej części niedokładne, a w drugiej ani pod względem czasu, ani pod względem wypadków dziejowych nie oznaczone ściśle; skoro je atoli dodamy do ustępów tych, które Mierswa i Wincenty bądź z kroniki lęchickiej, bądź z Pompeja Troga poprzytaczali, zaokragla się z nimi w wyborną całość, i niedozwala wątpić, że czy sam Nestor, czy też pierwszy podawca tej wiadomości rozumiał tu podboje Rzymian, którzy począwszy od Augusta Oktawiana, mianowicie od roku 33 przed Chrystusem, posuwając się coraz głębiej w kraje naddunajskie i w nich panowanie swoje utwierdzając, zmusili do ustąpienia ztamtąd naddunajską, ilirodacką ludność, aż ją ostatecznie oręż Trajana roku 106 po Chrystusie przerzucił za Karpaty.

Rozsadziwszy autor plemiona słowiańskie na północy, podnosi zpomiędzy nich nadewszystko Polanów, do których opisu szczegółowego po kilkakrotnie rozpędzając się, porywany jest raz wraz w inną stronę, ledwie tylko słów kilka o nich powiedziawszy. Mówi więc najpierw o szlakach wodnych za podaniem waregskiem, i po dwakroć o komunikacyi między Skandynawią a Rzymem spominając, zdaje się niewiedzieć, że ta komunikacya była nie morska, ale pół lądowa, pół wodna. Wzmianka o ujściu Dnieprowem naprowadza go na legendę o ś. Andrzeju: rozpowiada więc, jak tenże Dnieprem od Chersonu przybywszy, błogosławił góry kijowskie i przepowiadał uczniom, że tu stanie kiedyś gród wielki, i mnóstwo cerkwi na chwałę bożą się wzniesie, a dziwem dla niego były łaźnie północniejszych Słowian, o których w Rzymie nie mógł się narozpowiadać. W dalszym ustępie zabawił autor dłużej nieco przy Polanach i wbrew swojemu natręceniu gdzieindziej, jakoby imię to dostało się im od pól w których siedzieli[2]), jak Derewlanom od drzew czyli od lasów; powiada tu, i niżej jeszcze powtarza, że właśnie u tych Polan były wielkie bory i lasy, i że oni w lasach siedząc trudnili się łowiectwem: «bylić to (mówi) ludzie mądrzy i zmyślni: od nich są Polanie w Kijowie po dziś dzień». Z tych słów, jak w ogólności z owego zamiłowania, z jakiem o Polanach rozpowiada, upośledzając resztę ich pobratymców, można słusznie zawiązać, że sam pochodził z ich rodu.

---

[1]) *Włochami nazywali Słowianie od najdawniejszych czasów Italię i jej mieszkańców; tej nazwy użył już żywociarz ś. Metodego (rozd. 5), który Nestorowi służył za źródło. Stryjkowski bitwę Maryusza rzymskiego opisując, nie używa wyrazu Rzymianie, lecz Włosi.* Kron. wyd. Malin I. 33.

[2]) Poln. Sobr. *I. 10.*

Po napomknięciu o gościnie xiążęcia Kija w Carogrodzie, po wyliczeniu plemion słowiańskich i obcych na Rusi, daje w krótkim a wielce pogmatwanym ustępie jakoweś wyrywki o najściach Bołgarów czyli Hunów, Węgrów białych (Kozarów) i Węgrów czarnych; przeskakuje do podania dawniejszego, powziętego u Słowian zachodnich, i rozpowiada, jak Dulebów (pod któremto imieniem Czesi znani są Masudemu[1]) Obrowie niegdyś uciskali, a kończy przechodem popod Kijów Węgrów; któreto wiadomości ani dokładnością ani dowodnością twierdzeń nie zalecają się, i mogą poniekąd służyć za skazówkę, że sam Nestor mętne miał wyobrażenie o tych wypadkach, zapisując po części bez wyboru, co gdzie natrafił. Znowu od Polan zacząwszy, opowiada jak plemiona lęchickie, Wętycze i Radymicze, pod swoimi naczelnikami Wętkiem i Radymem z Polski na Ruś przesiedlili się, a powtórzywszy raz jeszcze rozpołożenie ludów słowiańskich na północy, nakreśla obraz ich obyczajów chlubny dla Polan, a dla ich braci aż do przesady naganny. Tu przypomina mu się Jerzy[2]) grzeszny, którego po raz pierwszy i ostatni imiennie nazwawszy, przytacza spory ustęp z jego kroniki o rozmaitych obyczajach u różnych narodów. Jeszcze zabawia go przez chwilę powiastka rodzima o zhołdowaniu Polan kijowskich przez Kozarów, o ich obosiecznych mieczach, którym zwycięzcy dziwiąc się i takowe z jednosiecznemi szablami swemi porównywając, wyciągali złą wróżbę dla siebie na przyszłość, i zamyka uwagą, powtórzoną za kimś dawniejszym, że co oni przeczuwali, to się ziściło: dotąd bowiem panuje Ruś (Polanie dawniejsi) nad Kozarami[3]).

Taki jest wstęp tego latopisu, drobny co do objętości, ważny co do treści, różnorodny w szczegółach, a w ich złożeniu bezładny i połamany, gdzie zpomiędzy ladajakich wiadomości biblijnokosmograficznych, których źródło dokładnie jest przez autora wskazane, przeglądają ciekawe i nieskończenie ważne ułamki wiadomości ojczystych, których źródło zupełnie zamilczane. Zbiegły się tu i stanęły przy sobie cząstkowe wieści o rodzie Słowian z epok różnych i bardzo od siebie odległych: jedne z czasów Grecyi i Rzymu kwitnącego, drugie z późniejszych pochrystusowych wieków, terminologią niedość właściwą oddane, które czy autor tak znalazł? czy sam w ten sposób ułożył? czy tu owdzie skrócił? czy ubogacił własnym dopiskiem? czy nakoniec w przeświadczeniu swojem każdą z nich do właściwych czasów odnosił? można się wprawdzie domyślać, ale zaręczyć ani na jedną ani na drugą stronę nie można.

---

[1]) D' Ohsson Des Peuples du Caucase *str. 87.*

[2]) *Zamiast imienia* Georgij, *ma kodex perejesławsko-suzdalski imię* Grigorij. *W innem miejscu jest w tymże kodexie wzmianka o Grzegorzu mnichu, który xięgi królów tłumaczył na język słowiański. Nakoniec w Polei, jak o tem już wyżej nadmieniliśmy, powiedziano: że niejaki Grzegorz, prezbiter mnich, przy zięciu Simeonie w Bołgaryi kronikę Malali na język słowiański tłumaczył. Wszystkie te wzmianki zestawiwszy xiążę Oboleński, twierdzi, że one odnoszą się do jednej i tej samej osoby; że tłumacz Malali na język bołgarski w wieku X był oraz tłumaczem xięgi królów i kroniki Jerzego Hamartola, że tedy Nestor powołał się w tem oto miejscu nie na oryginał grecki Jerzego, ale na słowiańskiego tłumacza jego, Grzegorza.* Let. Perej.-suzd. *str. VI.*

[3]) *Kozarowie znikli z widowni politycznej w Europie już w wieku XI.*

Jest podobieństwo, że te najdawniejsze, po części naddunajskie jeszcze i zachodniosłowiańskie podania, w opowiadaniu bezchronologicznem, sposobem na zachodzie Europy zwyczajnym tu wyłożone, wyprzedziły znacznie czasy Nestora, i od niego tylko z lekką może tu owdzie zmianą i dodatkiem niejakim zostały powtórzone. Mówi za tem szczególniej ta okoliczność, iż są rękopisma, w których ta część od latopisu samego oddzielona, załączona bywa pod koniec xiąg, niekiedy z nadpisem osobnym, jakby sama dla siebie całość stanowiła[1]).

Latopis właściwy zaczyna chronologią, i zaraz w pierwszej dacie, wstąpieniu na tron bizantyński cesarza Michała III, myli się o lat 10, jak to już postrzegł dawny tłumacz jego na język polski, Lew Kiszka[2]), *i wziął ztąd pochop do cofnięcia całej Nestorowej chronologii w tył o lat tyleż. Wniosek jego byłby zupełnie słuszny wtedy, gdyby można okazać, że Nestor posługiwał się wszędzie źródłami jednego i tegoż samego rodzaju. Gdy atoli nie ulega wątpliwości, że Nestor czerpał ze źródeł różnorodnych, i niektóre wiadomości podawał wprost od siebie, inne dosłownie za drugimi powtarzał, więc jest rzeczą widoczną, że poprawiając w ten sposób cały jego latopis, można w nim i tak już mylną w wielu miejscach chronologię, daleko gorzej jeszcze powikłać.*

Pierwsze z zapisanych w nim zdarzeń tyczy się właśnie Bołgarów, jakby na skazówkę kto najpierw głos zabierał w Rusi pismiennej. Za obcemi występują tu zdarzenia swojskie, za suchemi datami rozwija się powoli powieść dostatnia i ożywiona. Początkowe o Rusi zapiski są nadzwyczaj ważne; nie bez trwogi kreślił je pierwszy zapisywacz, a ciszej jeszcze i trwożliwiej powtarzali poźniejsi, gdzieniecо całkiem zatłumiając. Czyn główniejszy tylko kładzie Nestor; uzupełnić go wszystkiemi okolicznościami i rodzaj czynu zcharakteryzować, nazywając rzecz po imieniu właściwem, to przechodziło, jak się zdaje, jego możliwość. Widać atoli w piszącym wydatną ku szlachetnemu przewagę: zpod zamilczeń, a gdzieniegdzie i upiększeń bajecznych, wszędzie niemal u niego wyłamuje się na wierzch szorstkie oblicze prawdy, domagając się o swoje prawa w historyi. Waregowie trapią najazdami Słowian; ci przeganiają ich za morze. Wkrótce wraz z swoimi sąsiadami czudzkimi uderzają radę, i pobrzeża któremi najezdnicy zapędzali się do Nowogrodu, obsadzone są najemnymi zaciągami skandynawskich Rusów, którzy jakby kolonie jakie ze wszystkimi rodami swymi tu przybywają; przewodniczą im ich właśni naczelnicy, trzej bracia, mianowicie: najstarszy, Ruryk, w Ładodze, Sineus w Białemjeziorze, w Izborsku Truwor. Jakiego rodzaju była między przybyłcami tymi a narodem umowa, i jaki stosunek ich do stołecznego Nowogrodu, nie wiemy; widać tylko,

---

[1]) *W rękopismie Nestora nabytym przezemnie po Janie Ławrowskim, kanoniku przemyskim, znajduje się dopiero po latopisie, na 87 arkuszu, część powyższego wstępu zaczynająca się od słów:* Słowieńsku języku żiwąszczu na Dunaje. *W rękopismie zaś mężyhorskim, o którym wyżej spomniałem, zawierającym takoż skrócenie Nestora, umieszczony jest ten wstęp po rocznikach różnych na str. 127 jako rzecz osobna, z następującym nadpisem miną:* Wywod narodu Sławeńskomu i Ruskomu.

[2]) *W nowszych czasach wytknął tę mylkę Arcybyszew* Powiestw. o Ross. *I. 12. przyp. a*

że i inni jacyś skandynawcy, różnego od Rusi szczepu, jeszcze się po słowiańszczyznie uwijają. Naraz zachodzi zmiana ogromna. Słychać o jakiemś zaburzeniu i jakoby powstaniu w Nowogrodzie[1]*). Zawiązuje się walka, której szczegóły wątpliwościami są osłonione, a widoczny i niezaprzeczony jeden tylko główny wypadek. Oto Ruryk, którego obaj bracia właśnie jakoś podtenczas żyć przestają, jest panem Nowogrodu, a społeczność na całej tej przestrzeni otrzymuje miano nie od narodowego imienia Słowian lub którychkolwiek krajowców, lecz od przybylca Ruryka i jego towarzyszów, i odtąd Rusią ją zwać poczynają.*

Jeden ze skandynawców, imieniem Dir, obcy plemieniowi Ruryka, zmierzając niby ku Carogrodowi, porozumiewa się z naddnieprzańskimi Polanami, którzy mieli niegdyś xiążąt ze swego rodu, a po wygaśnięciu ich, od niejakiego już czasu sąsiednim Kozarom lekką jakąś dań opłacali. W skutek tego porozumienia zawładnął Polską[2]*), i nie bez chwały nią rządził. W kwitnącym stanie znajdowała się za rządów jego uprawa roli, wzrastały tameczne miasta, a targowiska ich były gromadnie od kupców wschodnich uczęszczane. Miał też i liczne wojska w pogotowiu, a głoszono na wschodzie, że był najpotężniejszym z królów słowiańskich*[3]*). Zalatuje nas wieść, że się ku niemu jakowiś wychodźcy czy wywołańcy z Nowogrodu garnęli*[4]*), a to mogło przyspieszyć tylko podbój tych ziem przez plemię Rurykowe, które też istotnie po niejakim czasie, Dira podstępem zgładziwszy, opanowało ten kraj i stolicę Rusi z Nowogrodu do Kijowa przeniosło.*

Po tych zdarzeniach, o których ledwie kilka słów tylko zaleciało nas skądinąd, postępuje Nestor dalej koleją lat, mieszając niekiedy do zdarzeń prawdziwych wątpliwe wieści zachwycone ze słuchu lub przywidzenia; oraz rozmaite nauki duchowne, legendy, cuda itp., a wszystko to, aż do zdarzeń na które sam patrzał, raz obszerniej, raz krócej sposobem rocznikarskim opowiadając. Wielu opisów nie tylko styl, ale i język i treść sama okazuje widocznie, że ani w jednym czasie, ani z jednego pióra pierwiastkowo wyszły, zebrał je starannie i zestawił na sposób mozaiki Nestor, ubogaciwszy własnemi swemi wiadomościami. We wstępie do żywotu Teodozego nazwał on się prostym nieukiem[5]*); z wyznania tego można część jedną*

---

[1]) Togoże leta (864) oskorbisza sia Nowgorodcy, głagoluszcze jako byti nam rabom, i mnogo zła wsiaczeski postradati ot Riurika i ot roda jego. Togoże leta ubi Riurik Wadima chrabrago, i inych mnogich izbi Nowgorodcew, sowietnikow jego. *Rękopism Nikona l. 16.*

[2]) I naczęsta władieti polskoją zemleją. *Poln. Sobr. l. 9.*

[3]) De tous les roi sclabes le plus puissant est le roi Dir; il a de grandes villes, un pays bien cultivé, beaucoup de troupes. Les marchands mahométans fréquentent sa capitale. *Masudy u D'Ohssona* Des Peuples du Caucase *str. 88.*

[4]) Togoże leta (867) izbieżasza ot Riurika iz Nowagoroda w Kijew mnogo Nowogorodckich mużej. *Rękop. Nikona l. 17.*

[5]) Az grubyj i nerazumiczen, k' simże jako i ne biech uczen nikojejżdo chytrosti. *Pateryk rkp. str. 57.* Da ne zazrite grubosti mojej. *Tamże str. 58. O metropolicie Janie mówi autor przeciwnie:* Byst'że Joan mąż chytr knigam i uczeniju. *Poln. Sobr. l. 89.*

odliczyć na karb mnichowskiej pokory; mimo to jednak zostanie w tem i część prawdy. Jakoż jest podobniejsza, że ani po grecku, ani po skandynawsku[1]) *nie umiał, a to, co za przeciwnem zdaniem przemawiaćby się zdawało, należy raczej do jego poprzedników, i tylko przez niego zostało powtórzone. Posiadał atoli w wysokim stopniu sumienność i pracowitość, i te to zalety mogły być w znacznej części powodem, że imię jego, jako kronikarza, zagłuszyło wszystkie inne, i samo jedno z tamtych wieków wypłynęło. Z nim doszedł nas obraz przygód całej Rusi, i stosunków jej do narodów ościennych, a zarazem obraz przygód peczerskiego monastyru, jednego z najznakomitszych. Rozpatrując się w tym latopisie, widzimy nie tylko czynności i moralne wizerunki xiążąt, ale poznajemy i naród, jego zwyczaje i początki ustaw, jego przesądy i obyczaje, w których światło nauki Chrystusa łamie się z ostatkami pogaństwa; podsłuchujemy przysłowia ludu i odgadujemy, jak w rozmaitych sprawach publicznych brał chętniej udział, lub też był biernem tylko narzędziem swych władców.*

IX. JĘZYK NESTORA.

Miał Nestor pod ręką xięgi, z których jedne były w Morawach pisane, drugie tłumaczone na język słowiański w Bołgaryi za xięcia Simeona na początku wieku X, i takowe wiernie wypisywał, jak się o tem i dziś jeszcze przekonać można. Język więc jego jest starosłowiański, który był wtedy jedynym pismiennym tak nad Dunajem, jako też na Słowaczyźnie i w Rusi, atoli zachodzi w nim ważna jedna różnica. Nestor był samoukiem, posiadał on ten język nie z gramatyki ale z praktyki, o ile go z czytania xiąg, lub rozmowy z zakonnikami światlejszymi mógł się nauczyć; żyjąc zaś na Rusi, w Kijowie, i mając jako zakonnik ustawiczne z ludem swoim stosunki, przejmował mimo woli swojej i wiedzy do xiąg ludowe wyrażenia, co też pewną odrębną cechę językowi jego nadawało. Mowa więc jego nie jest czysto starosłowiańska, lecz przechodowa, trzymająca środek między starosłowiańską a staroruską. Chcemy tu bliżej oznaczyć niektóre główniejsze jej znamiona.

A najprzód zwracamy uwagę na to, że już sam materyał językowy Nestora różni się nie mało od starosłowiańskiego. Ma on bowiem dość znaczny zasób wyrazów kształtem swoim i znaczeniem odmiennych, pochodzenia greckiego, skandynawskiego lub tureckiego, używanych niegdyś w języku ludowym kijowskim, a dziś znanych zaledwie pod Karpatami lub w głębi Polski; nadaremnie zaś szukalibyśmy ich w języku starosłowiańskim. Wyrazy te są: **ать** *niech,* **баня** *bania, w znaczeniu kopuły,* **волокъ** *włok,* **внѣ** *zewnątrz,* **дужъ** *silny,* **жерело** *uście,* **ключь** *klucz, w znaczeniu kilku wsi,* **колодникъ** *jeniec,* **колодязь** *studnia,* **кононь** *koń,* **корста** *trumna,* **крнити** *kupić,* **коутни** *kucya,* **лапотникъ** *chodzący w łapciach,* **лиманъ** *zatoka*

---

[1]) «Obcy» zowie się po skandynawsku oskylld, taki przymiotnik dodawała do imienia Dira skandynawska Ruś. Nierozumieli tego Słowianie, i u Nestora zrobiło się z jednego dwoch xiążąt, z których jeden nazywa się Oskold a drugi Dir.

morska, лихъ *zły*, лишє *tylko*, лошадь *koń*, лѣпшии *lepszy*, навь *upior*, носадъ *rodzaj łodzi*, одрина *chlew*, охабити *opuścić*, повѣтъ *powiat*, попысѣти *pobledn*ąć, прѣ *żagiel*, ропать *bożnica*, рѣнь *ryń (żwir)*, скоморохъ *niedźwiednik*, сѫдъ *przystań, zatoka*, сѫстѫгъ *tułow łodzi*, таль *zakładnik*, терємъ *pokój*, тивоунъ *ciwun*, товаръ *oboz*, цѣжь *zacier*, уѣръ *czér itp. Prócz tego używał on pewnych właściwych sobie lokucyj, jak np.* поустити на воропъ = *harce wyprawiać*, въѕѣти на щиты = *wziąć szturmem*, въ тъ унии = *wtenczas*, ащєли *jeżeli nie, itp.*

Co się tyczy głosek, tedy wiedzieć trzeba że Nestor używał w pismie zamiast samogłosek о *i* є, *półsamogłosek* ъ *i* ь, *bo te były podówczas spólne wszystkim Słowianom, a i dziś jeszcze słyszeć można ich brzmienie w wymowie goralów tak polskich, jako też słowackich i ruskich.*

Jakkolwiek szedł w ogólności za wzorami języka starosłowiańskiego, odstępował jednak często od nich, ulegając wpływowi powiatowszczyzny, dodawał więc samogłoski о *lub* є *przy spółgłoskach płynnych i pisał:* берєгъ, берєжѣти, городъ, ѕолоты, Перємышль, Терєбовль, хоробры, *zamiast* брѣгъ, брѣжѣти, градъ, ѕлаты, Прѣмышль, Трѣбовль, храбръ.

Często też używał samogłoski о *zamiast* а *np.:* Орѣи, полата, робичичь, розно; *zamiast* Арѣи, палата, рабичищь, разно.

Podobnież używał samogłoski о *zamiast* ѭ *i* є: одва, ожє, озєро, оли, собѣ, тобѣ; *powinno zaś być:* ѭдва, ѭжє, ѭзєро, ѭли, ѭжє, сєбѣ, тєбѣ.

Głoska ы *brzmiała w ówczesnej wymowie jak* ои. *Widać to ze sposobu pisania wyrazów następujących:* воиноу, моиѣ, строи, строиша; *zamiast:* ыноу, ыиѣ, стрыи, стрыиша.

Używał Nestor w pismie głosek а *i* ѫ *zwanych teraz* ja *i* jus; *widzimy bowiem i dziś jeszcze obie te głoski w rękopismie perejasławsko-suzdalskim, a były one też w starych rękopismach, które widział i posiadał niegdyś Tatyszczew*[1]). *Są to samogłoski nosowe, odpowiadające dzisiejszym polskim* ę *i* ą. *Aby się o nosowem ich brzmieniu przekonać, dość jest porównać następujące imiona, jak je Grecy i Łacinnicy a jak je Słowianie ówcześni kiryliką pisali. Imiona skandynawskie Asmundr, Blundr, Wermundr, sund pisali Słowianie* Асмѫдъ, Блѫдъ, Вермѫдъ, сѫдъ. *Βαραγγοι Kedrena, pisali* Варязи, *Antes i Inaunxes Jordanesa,* Вятичи, Ятвязи; *Γαλίνδαι Ptolomeja* Голядь; *Forojulenses bezimiennego Benedyktyna*[2]) Корлязи; *Lingones Tomasza spoletańskiego,* Лахы; *Λενζανῆνοι Porfirogenety* Лутичє; *Carantani Pawła Dyakona,* Хорутанє; *Ούγγροὶ Szymona Logotety* Угры; *Unlizi geografa bawarskiego* Лучичи *itd. Wszędzie tedy gdzie Grecy i Łacinnicy głoski nosowe kładli w imionach, zastępowali je Słowianie w pismie swojem głoskami* а *i* ѫ. *Nie można też wątpić i o tem, że w wymawianiu na Rusi tych głosek* а *i* ѫ *słychać było brzmienie nosowe, widzimy bowiem imiona xiążąt ruskich, z którymi tak cesarze bizantyńscy jak i niemieccy w bezpośrednich sto-*

[1]) *Ms. Moszkowa*, «drewniago pisma, s jusami» itd. *Ist. Ross. I. 60*
[2]) *U Pertza SS. III. 202.*

sunkach zostawali: **Сватославъ**, **Сватополкъ**, **Изаславъ** *pisane* Σφεντοσθλάβος *przez Kedrena, Zentepulcus przez Thietmara,* Ζητισθλάβος (Ἰζητσθλάβος) *przez Jana Skilitzesa. Tak było w wieku X i XI, jak to można okazać licznymi dowodami. Czy atoli głoski te* ѧ *i* ѫ *wymawiano na Rusi nosowo i na początku wieku XII, kiedy pisał Nestor; lub też czy brzmienie ich nosowe już się było wtedy zatarło, a pozostały tylko w pismie kształty tych brzmień, które po prostu jak* a *lub* u *wymawiano? w tej mierze zdania są podzielone. Co do nas, nie zdaje nam się prawdopodobna, iżby zmiana ta w tak krótkim czasie nastąpiła. Zresztą jeśli nastąpiła, należałoby zmianę tę jako fakt udowodnić pierwej, nimby się na niej oprzeć można. Atoli nie tylko nie widzimy tego, coby za tą zmianą mówiło, ale przeciwnie znachodzim oto, że i spółczesny Nestorowi Jan Skilitzes, Grek, pisze imię słowiańskie* **Изаславъ** *przez głoskę nosową, jakeśmy to wyżej przytoczyli. A gdyby potrzeba było na to dowodniejszego jeszcze świadectwa, tedy przypomniemy tu słowa samegoż Nestora, który tak powiada:* Sim bo perwoje prełożeni knigy Morawie, jaże prozwa sę gramota słowienskaja, jaże gramota jest w Rusi i w Bołgariech dunajskich[1]). *Otoż mówi on wyraźnie, że ten sam język słowiański, na który biblię w Morawii przełożono jest (za jego czasów) na Rusi, równie jak u Bołgarów dunajskich. Jak się zaś rzecz miała w języku owym z głoskami* ja *i* jus, *posłuchajmy najwłaściwszego w tej mierze sędziego Alexandra Chrystoforowicza Wostokowa Mówi on:* Bukwy ѫ i ѧ i dwojegłasnyja ich naczertanija ѫѫ i ѧѧ w kirillowskoj azbukie pierwonaczalno imieli zwuk polskich ą, ę, ją, ję; i sliedowatelno zwuki sii sochraniwszijesia nynie tolko w polskom, da jeszcza w jazykie luneburgskich Sławian (sm. Dobrowskago Slovanka I, 12 i II, 220) suszczestwowali i w tom driewnem Sławiańskom, nakotoryj perełożena Biblia[2]). *Dodajmy do tego, że brzmienia nosowe tak w mało-jako i w wielkoruskim języku w części jeszcze podziśdzień przechowały się, a to w wyrazach następujących, mianowicie w języku ludowym wielkoruskim mówią:* вентеръ *więcierz,* гумбодъ *gębal,* мантусъ *miętus,* сдонжить *zcieńczyć; w języku zaś małoruskim, mianowicie u górali obwodu stanisławowskiego i stryjskiego mówią:* breńkaty *zamiast* briacaty, kłancaty *zamiast* kłacaty, krankaty *zam.* kriakaty, mentoszyty *zam.* miatoszyty, pantli *zam.* patli *(kudły),* płyntaty *zam.* płutaty, szantaty sia *zam.* szataty sia, trumbeta *zam.* truba *itp.*

Z tych tedy powodów godzi się wnosić, że w języku Nestora głoski ѧ *i* ѫ *brzmiały nosowo, jak polskie* ę *i* ą, *i tak je też oddajemy, ilekroć przytaczamy text jego głoskami łacińskiemi. Przytaczamy go zaś tu głoskami łacińskiemi, aby go zrobić dostępniejszym dla tych, co kiryliki nie czytają, i uniknąć dodawania tłumaczeń każdego przytoczenia.*

Głoskę г *wymawiano za jego czasów twardo, jak* g *łacińskie, nie jak* h, *imię bowiem Faleg pisane jest w przypadku 2gim* **Фалека**, *równie jak wyraz swojski* **кдъ**, *który stale w rękopismach najstarszych przez* к *pisany znachodzim, podczas gdy późniejsi piszą go przez* г.

[1]) Poln. Sobr. *I. 11.* [2]) *A. Chr. Wostokowa* Razsużdenije o Sławiańskom jazykie §. 6, *w dziele* Uczenyja Zapiski wtorago otd. imp. Akademii Nauk. *II. wyp. I. str. 8.*

Zgodnie też z twardą wymową głoski г *widzimy, iż ją zatrzymywano we wszystkich imionach obcych tak greckich, jako też łacińskich i skandynawskich. Czytamy więc w latopisie:* Комагени, Єгоупьтъ, Гадиръ, Фрогия, Гиѳона, Пафлагония, Галатия, Тигръ, Ѯѣминголл, Сетьголл, Гѣты, Англичане, Фрагове, Грѣкы, Варягы, Георгии, Гилие, Блъгаре, Ингельдъ, каганъ *itd. Ślad twardej wymowy głoski* г *na Rusi, pozostał w języku ludowym Rusi karpackiej, gdzie dotąd jeszcze wymawiają:* briazg – briask, bryzgaty, czugla – czuha, drebezg, driug, drygaty, gabaty – habaty, gancz, ganyty – hanyty, gemba – huba, gedz, gerega, glag – hłeczyk, gospodar' – hospodar', gotur *(głuszec)*, gowity – howity, gruń – hruń, gryndżoły, gudz, gunia – hunia, guzdraty, haczuga, hadiuga, łegszyj – łehkij, łygaty – łykaty, magura, mizga, mogułyty, mozog, prugaty – pruhaty, regonity, rizga, sagan, strogij, szwargotaty – szwarhotity, tengij – tuhyj, warga, zgarda *itp.*

Głoskę h *opuszczał Nestor według wzorów greckich, i pisał* Иродъ *zamiast* Herodes; Ираклии *zamiast* Heraclius, Андриинъ *zamiast* Hadrianus.

Głoskę щ (шт) *zamieniał często na* ч, *i pisał* вѣчь, ночь, печь, тчин, *zamiast* вѣщь, нощь, пещь, тщи.

Z głosek жд *odrzucał drugą Nestor i pisał:* вожь, Дрогобоужь, жажа, межю, *zamiast* вождь, Дрогобоуждь, жаждa, междоу.

Co do przypadkowania i czasowania zauważamy tu tylko, że przypadek 2gi liczby pojedyńczej przymiotników całkowitych (genit. concret.) *w rodzaju męskim i nijakim nierzadko kończy się u Nestora na* ого, *np.* Берестового, ирътвого, оковьского, печерьского; *zamiast* Берестовлго, ирътвлго, оковьскаго, печерьскаго. *Zaś aoryst II 3ciej osoby liczby pojedyńczej kończy się na* шеть, *a liczby mnogiej na* хѫть, *np.* водишеть, възвратишеть, приносишеть, събывашѐть, събѣдишеть; вѣбиваахѫть, изимаахѫть, побѣжаахѫть, привлечаахѫть, съвазываахѫть.

X. WYDANIA.

Pierwszy raz wydano Nestora latopis w Petersburgu roku 1767 w 4. Wydrukowano tam błędny text radziwiłowskiego i nikonowego rękopismu. Oba te wydania ledwie ze względu bibliograficznego zasługują na wzmiankę, i są dziś bez żadnego użytku. Wydania mniej lub więcej krytyczne są:

Нестор. Russische Annalen in ihrer Slavonischen Grundsprache verglichen, übersetzt und erklärt von August Ludwig Schlözer – Göttingen. Theil 1 — 5. 1802 — 1809. 8. *Sięga tylko do początku panowania Włodzimierza wielkiego. Text układał tu wydawca z wielu rękopismów, ale że te były podlejsze, a najlepszych w części nie znał, więc oczyszczenie z wtrętów i niejako odbudowanie pierwotnego latopisu, przy ówczesnej zwłaszcza lichej znajomości języków starosłowiańskiego i staroruskiego dość nieszczęśliwie wypadło, i pełne jest hipotez, którym późniejsze odkrycia fałsz zadały. Poszukiwania jednak jego co do początkowych dziejów*

Rusi stanowiły w swoim czasie epokę, jakkolwiek dziś nie wielki z nich odnieść można pożytek. Schlözer z jednej strony zanadto dla Nestora, z drugiej przeciw wszystkiemu, co Nestorem nie jest, uprzedzony, wynurza się z największą żółcią o źródłach i pisarzach polskich, chociaż spokojne rozpatrzenie się w nich do lepszego pojaśnienia samegoż textu Nestorowego nie małoby mu było pomogło. Tak zarzuty jak i pochwały jego trącą nierzadko przesadą; mimo to jednak jest w jego komentarzach ogrom wiadomości, i są niektóre z wielu względów wyborne objaśnienia.

Лѣтопись Несторова по древнѣйшему списку инока Лаврентія, изданіе Профессора Тимковскаго прерывающеся 1019 годомъ. Москва 1824, 4. *Wydawca zamierzył sobie jedynie wydrukować rękopism Ławrentego, nie starając się bynajmniej uzupełnić przerwy textu z wycięcia wielu kart w tym rękopismie pochodzące. W przypiskach u dołu robi niektóre drobne poprawki według rękopismów innych, dokładnie ich jednakże nie oznaczając. Śmierć przeszkodziła mu posunąć pracę swoją dalej nad rok 1019; dał więc z textu mało co więcej niż Schlözer, a bez jego trafnych objaśnień.*

Полное собраніе русскихъ лѣтописей, изданное по высочайшему повелѣнію археографическою коммиссіею. Томъ первый I. II. Лаврентіевская и Троицкая лѣтописи. Санктъ-Петербургъ 1846, 4. *Komisya archeograficzna pod kierownictwem Berednikowa przystąpiła do wydania Nestora z największymi zasobami, bo ze zbiorem wszystkich rękopismów, jakie z całego państwa rosyjskiego zgromadzono. Wyszła ona z tej zasady, że właściwy text Nestora zaginął, ale mnich Ławrenty miał go jeszcze pod ręką w wieku XIV i w odpisie swoim szedł głównie za nim, dodawał wszakże niejedno i z innych xiąg. Trzymano się więc głównie rękopismu Ławrentowego, i text jego na zapisku Sylwestra pod rokiem 1110 urwano; znajdujące się atoli w środku latopisu przerwy uzupełniono z rękopismów innych, a z najstarszych wykazano u dołu wszystkie odmianki. Postępowanie takie jest dość konsekwentne, bo uznawszy raz, iż text właściwy Nestora zaginął, nie ma się co troszczeć o ścisłe jego oddzielanie, i tem bardziej trzymać się wypadało Ławrentego. Co do wykonania, widać na kartach początkowych skrupulatność w zestawianiu odmianek, a w texcie zatrzymywano nawet widoczne błędy Ławrentego; dalej jednak coraz się więcej zaniedbywano i postępowano niekiedy wbrew przyjętej zasadzie. W samej Rosyi dał się słyszeć głos dość surowej nagany o tem wydaniu[1]). Dotkliwym niedostatkiem jego jest, że nie dano nawet przy głównych zdarzeniach najmniejszych objaśnień historycznych i żadnego w końcu indexu. Jest to jednakże pierwsze zupełne wydanie Nestora, dokonane z pewną krytyką. Wydawcy położyli niemałą zasługę już przez to, że obznajomili świat uczony z całym zasobem rękopismów, do których z trudnością zaledwie mógł zajrzeć jeden lub drugi podróżnik, i położyli niejako podwalinę do wszechstronnego przypatrzenia się i pojaśnienia pracy Nestora.*

---

[1]) Żurnał ministerstwa narodnogo proświeszczenija. *Vol. 98. II. 68.*

Chronica Nestoris, textum Russico-slovenicum edidit Fr. Miklosich. Vindobonæ 1860. 8. *Wydawca pogląda na Nestora z innego stanowiska, niż petersburska komisya. Uznaje on latopis za dzieło istotne Nestora z wyjątkiem paru tylko ustępów. Ztemwszystkiem idzie za Ławrentym, bierze do textu Nestorowego i* Pouczenije (Duchownaja) *i* Posłanije *Monomachowe, a urywa text na roku 1110, równie jak komisya petersburska. Trudno jest dopatrzyć w tem jakowej konsekwencyi; ale brak jej jest jeszcze widoczniejszy w dalszem postępowaniu. Miklosich twierdzi, na co się zupełnie zgadzamy, że Nestor nie widział różnicy między językiem starosłowiańskim a tym, którym sam pisał*[1]. *Twierdzenie to swoje opiera na słowach Nestora:* słowienesk język i ruskij odin[2]. *My opieramy je właściwie na słowach, któreśmy już wyżej przytoczyli, mianowicie:* sim bo perwoje prełożeny knigy Morawie, jaże prozwa sę gramota słowienskaja, jaże gramota jest w Rusi i w Bołgariech dunajskich. *Z tych bowiem słów niewątpliwa jest, że Nestor język pismienny w Rusi za jeden i tensam z językiem starosłowiańskim uznawał, a więc i sam pisał językiem starosłowiańskim. Przyznawszy tę prawdę wydawca wiedeński, pozwala sobie robić następujące zmiany.*

Powiedzieliśmy wyżej, że rękopisma Nestora najstarsze były z jusami, jak to dziś jeszcze widzim w rękopismie perejasławsko-suzdalskim. Chociaż atoli późniejsze odpisy zamieniały ѫ *na proste* у, *zatrzymywały jednak drugą nosową głoskę* ѧ *i ciągle ją od głoski* ѫ *odróżniały, a odróżnianie to uznał za słuszne i właściwe niepospolity znawca słowiańszczyzny, Szafarzyk (Starož. 992). Miklosich nie tylko odrzucił* jus, *ale także pomieszał głoski* ѫ *i* ѧ, *tę ostatnią ciągle na* ѫ *zamieniając, bo «brzmienia nosowe dawno już przed czasami Nestorowemi na Rusi się zatarły»*[3]; *powiada Mikl., ale dowodu na to nie daje. Druga zmiana którą Mikl. robić sobie pozwala jest, że zastępuje po większej części tak zwane półsamogłoski* ъ *i* ь *samogłoskami* о *i* е, *bo mu się zdaje, że «brzmień takich na Rusi za czasów Nestora nie tylko nie było, ale i być nie mogło»*[4]. *Tymczasem my i dziś jeszcze słyszymy te brzmienia w wymowie ludu małoruskiego, mianowicie gorali naszych z obwodu kołomyjskiego i stanisławowskiego, i chcielibyśmy wiedzieć dla czego to, kiedy dziś nawet są, dawniej ich zgoła być nie mogło; zwłaszcza, że Nestor starosłowiańskim językiem pisać starał się, a tak tej prawdy, jak i znajdowania się półsamogłoskowych brzmień w języku starosłowiańskim, sam Mikl. nie zaprzecza.*

Jeszcze jedna wielka wada jest w tem wydaniu. Miklosich pozwala sobie przerabiać niejako Nestora, dodając nietylko wyrazy pojedyńcze, ale całkowite zdania, które się w żadnym rękо-

---

[1]) Lingua, qua Nestor scripsit, ei a paleoslovenica non videtur differe. *Proleg. VII.*

[2]) *Całkowite to miejsce opiewa tak:* A słowienesk język i ruski odin, ot Waręg bo prozwaszę sę Russiją, a perwieje bieszę Słowiene. *Z których to ostatnich słów widać, że Nestor nie o języku, ale o narodzie tu mówi.*

[3]) Sono nasali apud Russos plura secula ante eius (Nestoris) ætatem sublato. *Proleg. VIII.*

[4]) Quum non dubitemus Russos, hæc longe ante Nestoris ætatem enunciasse, uti hodie enuncient, neque aliter enunciare potuisse. *Ibid.*

pismie nie znachodzą; wyrzucać w jednych miejscach spojniki, a w drugich je dodawać itp. Takie rażące zmiany widzim szczególniej w arkuszach początkowych, dalej pomiarkował się wydawca, i już na nie nie natrafiamy. Wszystko to mówi na niekorzyść wydania. Winniśmy atoli podnieść tu i zaletną jego stronę. A najprzód, co do powierzchowności, widzimy tu nie graždańskie, ale piękne pismo kirylskie, za którego stosownością do wydania pomników najdawniejszych przemawiał już w Rosyi Michał xiążę Oboleński, i sam tak parę kronik ruskich drukował. Nie małą też zaletę ma to wydanie ztąd, że Mikl. słowa różne, przez nieuwagę przepisywaczy w jedno pościągane i zostawione tak przez wydawców dawniejszych, w wielu miejscach bardzo szczęśliwie porozłączał, przezco text zyskał na jasności.

LATOPIS NESTORA. *Stary text mnicha Ławrentego z XIV wieku. Oddział pierwszy. Część przez Schlözera krytycznie wypracowaną przepolszczył Julian Kotkowski. Kijów 1860. 8. str. XXIV. 271. Jest to tylko drobna część pracy, zakreślonej przez wydawcę na większe rozmiary, a która dopiero po zupełnem ukazaniu się należycie oceniona być może. Text pierwotny Nestora głoskami łacińskiemi drukowany, doprowadzony tu jest do roku 980. W przedmowie do czytelnika zdaje sprawę wydawca z swoich zasobów. Następnie podaje krótki życiorys Nestora. Ma on o nim zdanie w niektórych względach różniące się bardzo od zdania innych, i takowe stara się poprzeć rozumowaniami; wyznać atoli potrzeba, że wnioski jego które z dat pewnych wyciąga, ścisłością się nie zalecają. Ze słów na przykład Nestora pod rokiem 1096 z powodu napadu Połowców na monastyr peczerski powiedzianych: «gdyśmy z bracią odpoczywali po celach» zawiązuje, że Nestor «zapisać to musiał niezwłocznie»; a okoliczność że w legendzie o zabiciu Borysa i Gleba (która, jak wiadomo, do najwcześniejszych prac Nestora należy) niema wzmianki o przeniesieniu zwłok tych męczenników, daje wydawcy pochop do wniosku, że Nestor «przed upływem 1115 roku żyć przestał.»*

Jakkolwiek wydania, któreśmy tu wyliczyli, do rozpowszechnienia i bliższego poznania latopisu Nestora bardzo wiele się przyczyniły, zostaje jednak nierównie więcej jeszcze do zrobienia, nim takowy z wtrętów oczyszczony należycie i wszechstronnie pojaśniony zostanie. Nie schlebiamy sobie bynajmniej, iżbyśmy tego dopięli, chcieliśmy wszakże i z naszej strony przydać parę cegiełek do tej budowy, która tylko stopniowo, długoletniemi usiłowaniami wielu, doprowadzona być może do kresu pożądanego. Bodźcem w tej pracy były nam głównie dzieje Polski, dla których co do pierwszego ich okresu Nestor jest źródłem niesłychanej wagi. Uznawano to u nas od czasów najdawniejszych, i z latopisu tego najwcześniej robiono w Polsce użytek. W podeszłym już wieku uczył się azbuki Jan Długosz, aby mógł z tego źródła korzystać. Wypisy z Nestora w nim znajdujące się, są właśnie nie bez użytku przy krytycznem rozpatrywaniu textu w rękopismach, jakie dziś znamy. Korzystali też z latopisu tego Bielski Marcin i Maciej Stryjkowski. Nie wymieniali oni autora po imieniu, bo takowe, jakeśmy wyżej widzieli, w największej części rękopismów zgoła nie znajdowało się, i ledwie wyjątkowo w jednym lub drugim było napomknione; nazwał go wszakże imiennie Lew Kiszka, w przekładzie

swoim na język polski skróconego latopisu, wraz z dopełnieniem jego po rok 1200 sięgającem, czyli z tak zwanym latopisem kijowskim, który to przekład w jednym z rękopismów biblioteki Jana Ławrowskiego przed laty kilkunastą przezemnie odszukany, w odpisie wiernym posiadam.

Wydanie niniejsze uskuteczniam z p. Janem Wagilewiczem, znawcą niepospolitym języków słowiańskich, który jak przy innych pomnikach nie odmawiał mi przyjacielskiej swojej pomocy, tak też niósł mi ją głównie przy Nestorze. Wszystkie pytania ważniejsze do tego pomnika odnoszące się, roztrząsaliśmy spólnie i pewne prawidła w postępowaniu około tego wydania wytykali; zgodziliśmy się na zasady następujące.

Za podstawę wydania wzięliśmy rękopism Hipacki, do pomocy zaś w prostowaniu myłek jego służył nam głównie rękopism Ławrentego, a tylko rzadko używaliśmy innych, mianowicie: Radziwiłowskiego, Troickiego I, Chlebnikowskiego i Perejasławskiego. Oznaczamy zaś je głoskami początkowemi: H. Ł. R. T. Ch. i P.

W drukowaniu textu odróżniliśmy pisownię od samegoż języka i jego właściwości. W pisowni robiliśmy niektóre zmiany, w rzeczach zaś samego języka dotyczących trzymaliśmy się ściśle kodexów. Pisaliśmy tedy wszędzie półsamogłoski ъ *i* ь, *które w rękopismach często są przez samogłoski* о *i* е *zastąpione; pisali nosowe* а, ѧ, ѫ *i* ѭ, *tudzież dwugłoskę* ы, *które w rękopismach oddane są częstokroć przez* а, ѧ, ѵ, ю *i* оу; *z czego, jak mniemamy, usprawiedliwiliśmy się dostatecznie w rozdziale IX. Zachowaliśmy zaś ściśle według rękopismów tak zwane pełnogłosie, czyli dodawanie samogłosek* о *lub* е *przy spółgłoskach płynnych* л *i* р, *z odpowiednią zmianą* а *na* о, *zaś* ъ *na* е; *w tem bowiem właśnie widzimy znamię ruszczenia, którem się język Nestora od czystego starosłowiańskiego odróżnił. Że takowa właściwość języka była istotnie na Rusi w czasach Nestora, mamy na to dowód tak w Słowie o półku Igorowym, jako też i w analogii języka polskiego, w którego pomnikach z XII wieku i początku XIII, często natrafia się takie samogłosek przy spółgłoskach płynnych dodawanie. I tak znachodzimy np. w dyplomach pisanych w Polsce w wieku XII i XIII* Wologost *zamiast* Wolgost, Wolodizlaus *zam.* Wladizlaus, Solathkeuiz *zam.* Slathkeuiz, Merezina *zam.* Mrzezina *lub* Mrzeza; Soramtzt *(srom)*, Polociz *(Płock)*; serenitz *(śron)*, cerebche *(źrebie)*; Serem *(Śrem)*; Pogołow *(Pogłów)*: Syroda *(Środa)* itp. *Dalej zatrzymywaliśmy według rękopismów używanie* о *zamiast* а, е *lub* ѥ; ѵ *zam.* ѱ; ѫ *zam.* ѫа. *Na ostatek zatrzymywaliśmy końcówkę* ого *zam.* аго, *w przypadku 2gim przymiotników całkowitych* (adj. concret.); *w czasownikach zaś końcówkę* шстъ *i* хѫтъ *zam.* шс *i* хѫ *w aoryście* II.

Inne mniejszej wagi właściwości języka staroruskiego tu pomijamy.

СЄ ПОВѢСТИ ВРѢМЕНЬНЫХЪ ЛѢТЪ, УРѢНОРИЗЬЦА ѲСОДОСИЄВА МОНАСТЫРЯ ПЄЧЄРЬСКАГО: ОТЪ КѢДОУ ЄСТЬ ПОШЛА РОУСЬСКАЯ ЗЄМЛЯ, КТО ВЪ КЪІЄВѢ НАЧА ПРѢВѢЄ КЪНАЖИТИ, И ОТЪ КѢДОУ РОУСЬСКАЯ ЗЄМЛЯ СТАЛА ЄСТЬ.

1. Се оубо нача повѣсть сиѭ. По потопѣ трие сынове Ноєви раздѣлиша зємлѭ, Симъ, Хамъ, Афетъ. И ѩ са въстокъ Симови: Персида, Бактръ доже и до Индикиѩ въ длъготѫ, и въ ширинѫ и до Нирокоурии, ѩкоже рєци отъ въстока и до полоудьниѩ, и Соурии и Мидиѩ и Ефратъ рѣка, Вавилонъ, Коръдоуи, Асоурине, Месопотамиѩ, Арабиѩ старѣишиѩ, Єлоуиисъ, Индиѩ, Арабиѩ сильныѩ, Коули(соурии), Комагѣни, Финикиѩ вьсѧ. Хамови же ѩ са полоудьныѩ страны: Єгоупетъ, Єѳиопиѩ приležащиѩ къ Индѣмъ, дроугаѩ же Єѳиопиѩ, изъ неѭже исходитъ рѣка єѳиопьскаѩ Урьныѩ, тєкѫщи на въстокъ, Онил, Ливиѩ приležащи до Коурииниѩ, Мавританиѩ, Соурьти, Ливиѩ дроугаѩ, Ноумидиѩ, Масоурии, Мавританиѩ противоу сѫщи Гадирѣ; сѫщыѩ же къ въстокъѭ имать Киликиѩ, Памѣфилиѩ, Писидиѩ, Мисиѩ, Лоукаониѩ, Фроугиѩ, Кавалиѩ, Ликиѩ, Кирниѩ, Лоудиѩ, Мисиѩ дроугѣѩ, Троадоу, Солидоу, Виѳиниѩ, старѣѩ Фроугиѩ; и островы ѩкыѩ имать: Сардиниѩ, Критъ, Коупръ и рѣкѫ Гиѳоиѭ, зовомыѭ Нилъ. Афетоу же ина са полоуночныѩ страны

OTO POWIEŚCI DAWNYCH LAT, ZAKONNIKA MONASTYRU TEODOZOWEGO PECZERSKIEGO: SKĄD PRZYSZŁA RUŚ, KTO W KIJOWIE POCZĄŁ NAJPIERW PANOWAĆ, I JAK DAWNE JEST RUSKIE PAŃSTWO.

1. Owoż zaczniemy powieść tę. Po potopie trzej synowie Noego rozdzielili ziemię, Sem, Cham, Jafet. I przypadł wschód Semowi: Persya, Baktrya, aż do Indyi w dłuż i szerz i do Rinokurury, to jest: od wschodu aż do południa; i Syrya i Medya i Eufrat rzeka, Babilon, Karduene, Asyryanie, Mezopotamia, Arabia stara, Elimais, Indya, Arabia słynna, Celesyrya, Komagene i wszystka Fenicya. Chamowi zaś przypadły południowe kraje: Egipt, Etyopia przyległa Indom, toż druga Etyopia z której wypływa rzeka etyopska, czerwona, ciekąca na wschód; Tebaida, Libia przyległa Cyrenie, Marmarya, Syrt, Libia druga, Numidya, Masyrya, Maurytania przeciwległa Kadyxowi. Z położonych zaś ku wschodowi, ma Cylicyę, Pamfilię, Pisydyę, Myzyę, Likaonię, Frygię, Kabalię, Licyę, Karyę, Lidyę, Myzyę drugą, Troadę, Eolidę, Bitynię, starą Frygię. Ma też i wyspy: Sardynię, Kretę, Cypr i rzekę Gihon przezwaną Nilem. Jafetowi zaś przypadły północne kraje i zachodnie: Medya, Albania, Armenia mała i wielka, Kapadocya, Paflagonia, Galacya, Kolchida, Bosfor, Meotyda, Derris, Sarma-

Wiersz 1 **Се повѣсти»** tak ma Ł; **лѣтописець рускїи съ богомъ почнѣмь, отче благослови. Повѣсть** H. — 2 **урѣноризьца .... печерьскаго»** niema Ł; **Нестера урѣноризьца** Ch. — 4 **земля»** tak ma Ł; **земля** H. — **кто .... нача»** tak ma Ł; **и кто въ нем почалъ** H. — 5 **и отъ кѣдоу .... земля** niema H.

и западнѣмъ: Мидия, Албания, Арѣмения иллия и великая, Каппадокия, Пафлагония, Галатия, Колѣхисъ, Боспоръ, Меоти, Деревѣ, Сарѣматѣ, Таврикыи, Скоуѳия, Оркыни, Македония, Далматия, Молоси, Ѳесалия, Локрия, Пелопия, иже и Пелепоннисъ нарѣчеться, Аркадия, Епирония, Илюрикъ, Словѣне, Лоухития, Анъдрианъскыи пѫтиа; пишть же и островы: Кританию, Сикилию, Евию, Родоу, Хиоу, Лѣзвоу, Коуѳиранъ, Закоуноу, Кефалинию, Иѳакию, Керкоуръ, часть асийскѣмъ странѣ, нарицаемѣи Ионию, и рѣкѫ Тигръ, текѫщюю межю Мидѣ и Вавилономь.

До понѣтьскаго моря, на полоуночьныа странѣ, Доунаи, Дѣнѣстръ и кавкасийскыа горы, рекъше жгорьскы, и отъ тѣхъ доже и до Дѣнѣпра, и проуаы рѣкы: Десна, Припеть, Дѣвина, Вѣлѣхов, Вѣлга, иже идеть из вѣстокъ, въ уаст Симовоу. Въ Афетовѣ же уасти сѣдить Роусь, Уюдь и вьси языци: Мерѣ, Моурома, Вѣсь, Мордѣа, Заволоуьскаа Уюдь, Пермь, Печера, Ямь, Югра, Литва, Земигола, Курониа, Летыгола, Ливь. Лахове же и Проуси, Уюдь присѣдать къ морю варѣжьскомоу. По семоу же морю сѣдать Варязи сѣмо къ вѣстоку до предѣла Симова, по томоуже морю сѣдать къ западоу до земля англѣйскыа и до волошьскы. Афетово же колѣно и то: Варязи, Свеи, Оурмане, Готе, Роусь, Англѣне, Галичане, Волѣхва, Римляне, Немцы, Коръ-

ci, Tauryanie, Scytya, Trakowie, Macedonia, Dalmacya, Molosy, Tesalia, Lokrya, Pelenia która i Peloponezem się zowie, Arkadya, Epir, Iliryk, Słowianie, Lichnitya, Adryacya, adryacka odnoga. Ma też i wyspy: Brytanię, Sycylię, Eubeę, Rodos, Chios, Lesbos, Cyterę, Zacynt, Cefalonię, Itakę, Korcyrę, część azyackiej strony nazwaną Jonia, i rzekę Tygr ciekącą między Medyą a Babilonem.

Do ponckiego morza ku północy się biorąc: Dunaj, Dniestr i góry kaukazkie to jest węgierskie, a z tamtąd aż do Dniepru; toż inne rzeki: Desna, Prypeć, Dźwina, Wołchow, Wołga płynąca na wschód w dział Semowy. W Jafetowym zaś dziale siedzą: Ruś, Czudy i te narody: Mera, Muroma, Weś, Mordwa, Czudy zawołockie, Perm', Peczera, Jam', Jugra, Litwa, Zemigoła, Kuronowie, Letygoła, Liwońcy. Lęchowie zaś i Prusy i Czudowie przytykają do morza waręgskiego. Na tem zaś morzu siedzą Waręgowie tędy ku wschodowi, aż do dzielnicy Semowej; nad temże morzem siedzą na zachód do ziemi angielskiej i włoskiej. Jafetowe bowiem i to pokolenie: Waręgi, Szwedzi, Normanowie, Gotowie, Ruś, Anglowie, Galicyanie, Włosi, Rzymianie, Niemcy, Fryaulanie, Wenetowie, Frankowie i inni; sie-

Wiersz 22 сѣдить» сѣдать tak ma Ł. — 34 Колѣхва» волохове H., Ch.

лазн, Венедици, Фрагове и прочии; присидать отъ запада къ полоудьнию, и съседать са съ племенемь Хамовъмь.

2. Симъ же и Хамъ и Афетъ, раздѣливъше земль жребии иставъше, оурокъ положиша не преступати никомоуже въ жребии братьнъ, живяхѫ кѫждо въ своемь участи. Бѣсть ѩзыкъ единъ, и оумноживъшьимъ са человѣкъмъ на земли, помъисаниша съзъдати стлъпъ до небесе, въ дьни Нектана и Фалека. И събраша са на мѣстѣ Сенаръ поли, зъдати стлъпъ до небесе и градъ около него Вавилонъ. И съдяша стлъпъ тъ за четыре десати лѣтъ, несъвръшенъ бѣсть. И сниде господь Богъ видѣти градъ и стлъпъ, и рече господь: се, родъ единъ и ѩзыкъ единъ; и съмѣси Богъ ѩзыкы, и раздѣли на седмь десать и дъва ѩзыка, и разсѣя и по вьсеи земли. По размѣшении же ѩзыкъ Богъ вѣтрьмь великъмъ разроуши стлъпъ, и есть останькъ его межи Асюра и Вавилона, и есть въ высотѣ и въ широтѣ локъть пати тысящь и четыре сътъ и трии десать и трии, и въ лѣта многа хранимъ останькъ. По разроушении же стлъпа и по раздѣлении ѩзыкъ приыша сыновѣ Симови въстоуньныя страны, а Хамови сыновѣ полоудьньныя страны, Афетови же приыша западъ и полоуночьныя страны. Отъ сихъ же седьми десать и дъвою ѩзыкоу бѣсть ѩзыкъ словѣньскъ, отъ племени Афетова, нарицаемыи Норьци, иже сѫть Словѣне.

dzą oni od zachodu ku południowi, a zetykają się z plemieniem Chamowem.

2. Sem zaś, Cham i Jafet rozdzieliwszy ziemię, i losy rzuciwszy, postanowili aby żaden nie przekraczał działu bratniego, a każdy żył w swoim dziale. Był jeden język; a gdy ludzie rozmnożyli się na ziemi, postanowili zbudować wieżę wysoką aż do niebios, za czasów Nektana i Falega. I zebrali się na miejscu Senar polu budować wieżę sięgającą do niebios, a w koło niej gród Babilon; i budowali wieżę tę lat 40 i nie ukończyli jej. I zstąpił pan Bóg obaczyć gród i wieżę i rzekł: oto ród jeden i jeden język. I pomięszał Bóg języki, i rozdielił na 72 narody, rozpraszając ich po wszystkiej ziemi. Po zmieszaniu języków Bóg wiatrem wielkim zburzył wieżę, i jest szczątek jej między Asyryą a Babilonem, mający wzwyż łokci 5433 i tyleż w szerz. Szczątek ten przechowuje się w poźne lata. Po zburzeniu wieży i po rozdzieleniu narodów zajęli synowie Semowi wschodnie kraje, a synowie Chamowi kraje południowe; Jafetowi zaś zajęli zachód i kraje północne. Od tych siedmdziesięciu i dwu narodów był naród słowiański, z Jafetowego plemienia, Norycy, którzy są Słowianie.

Wiersz 5 оурокъ положиша» ma tylko rękop. Polietyka 3 u Schlözera Nest. II. 63 przytoczony; te wszakże słowa są tu nieodbicie potrzebne. — 33 нарицаемыи Норьци» нарицаси Норици P; Нарци Ł; нарицаемыи иновѣрци R.

3. По многѣхъ же врѣменѣхъ сѣли сѫть Словѣни по Доунаєви, кѣдѣ єсть нынѣ жгорьска земля и блъгарьска. Отъ тѣхъ Словѣнъ разидоша ся по земли, и прозъваша ся именъı своими, кѣдѣ сѣдъше на которѣмь мѣстѣ, ако пришьдъше сѣдоша на рѣцѣ имѣномь Морава, и прозъваша ся Морава, а дроузии Чєси нарекоша ся, а сє ти же Словѣни: Хръвате бѣлии и Сръбь и Хорѫтане. Колъхъмъ бо пришьдъшьмъ на Словѣнъı на доунаискъıя, сѣдъшимъ въ нихъ и насилиѫщимъ имъ, Словѣни же ови пришьдъше сѣдоша на Вислѣ, и прозъваша ся Лѧхове, а отъ тѣхъ Лѧховъ прозъваша ся Полѧне, Лѧхове дроузии Лоутичи, нии Мазовшане, нии Поморѧне. Тако же и ти же Словѣне пришьдъше сѣдоша по Дънѣпроу, и нарекоша ся Полѧне, а дроузии Дєрєвлѧне, зане сѣдоша въ лѣсѣхъ; а дроузии сѣдоша межю Припѣтиѭ и Двиноу, и нарекоша ся Дрѣговичи; нии сѣдоша на Двинѣ, и нарекоша ся Полочане, рѣчькъı ради, иже вътєчєть въ Двинѫ, имєномь Полота, отъ сєя прозъваша ся Полочане. Словѣнии же сѣдоша около єзєра Ильмєря, прозъваша ся своимь имєномь, и сѣдѣлаша градъ, и нарекоша и Новъ городъ. А дроузии сѣдоша по Десьнѣ и по Семи, по Соулѣ, и нарекоша ся Сѣвєръ. Тако разиде ся словѣньскыи изъıкъ; тѣмьже и прозъва ся словѣньскаа грамота.

4. Полѧнѣмъ живѫщимъ особѣ по горамъ симъ, бѣ путь изъ Варягъ въ Грѣкъı и изъ Грѣкъ по Дънѣпроу, и верхъ Дънѣ-

3. Po mnogich zaś latach siedli byli Słowianie nad Dunajem, gdzie dziś ziemia węgierska i bołgarska. Od tych Słowian rozeszli się po ziemi i przezwali się mianami swojemi, gdzie siedli na jakiem miejscu. I tak przyszedłszy, siedli nad rzeką zwaną Morawa, i nazwali się Morawianami, a drudzy Czechami się nazwali, a ci, takoż Słowianie, Chorwatami białymi, Serbami i Chorątanami. Gdy bowiem Włosi naszli Słowian dunajskich, i usadowiwszy się między nimi ciemiężyli ich, Słowianie owi przyszedłszy siedli nad Wisłą i przezwali się Lęchami, a od tych Lęchów przezwali się jedni Polanami, drudzy Lęchowie Łutyczami, inni Mazowszanami, inni Pomorzanami. Taksamo i ciżsami Słowianie przyszedłszy siedli nad Dnieprem i nazwali się Polanami, a drudzy Drewlanami, przeto że siedli w lasach; a drudzy siedli między Prypecią i Dźwiną i nazwali się Dregowiczami, inni zaś od rzeczki, która wpada do Dźwiny a zowie się Połota, przezwali się Połoczanami. Słowianie zaś osiedli koło jeziora Ilmeru, przezwali się swojem mianem, i założyli gród i nazwali go Nowogrodem; a drudzy osiedli nad Desną i nad Semą i nad Sułą, i nazwali się Siewierzanami. Tak rozeszedł się naród słowiański, a od niego i pismo nazwano słowiańskiem.

4. Gdy Polanie żyli z osobna po górach tych, był szlak z Waręgów do Grecyi, a z Grecyi Dnieprem; u wierzchowiny Dniepru

Wiersz 19 Дєрєвлѧне» Дрѣвлѧне L.

пра волокъ до Ловоти, по Ловоти вънити въ Ильмерь озеро великое, изъ негоже озера потечеть Вълховъ, и вътечеть въ озеро великое Нево, того озера вънидеть оустие въ море варяжьское, и по томоу морю ити доже и до Рима, а отъ Рима прити по томоуже морю къ Цесарю городоу, а отъ Цесаря города прити въ Понътъ море, въ неже вътечеть Дънепръ рѣка. Дънепръ бо теченть изъ оковьского леса, и потечеть на полъ дьне, а Двина изъ тогоже леса потечеть, и идеть на полоуночие, и вънидеть въ море варяжьское. Изъ тогоже леса потече Волга на въстокъ, и вътечеть семи десать жерелъ въ море хвалисьское. Тѣмьже изъ Роуси можеть ити по Вълзѣ въ Болгары и Хвалисы, на въстокъ доити въ жребии Симовъ, а по Двине въ Варягы, изъ Варягъ до Рима, отъ Рима до племени Хамова. А Дънепръ вътечеть въ понътьское море тремя жерелы, иже море словеть роусьское, по немоуже оучилъ святыи Онъдрѣи, братъ Петровъ, якоже рѣша.

5. Онъдрѣю оучащю въ Синопии, и пришьдъшю емоу въ Коръсоунь, оувѣдѣ, яко изъ Коръсоуня близъ оустие дънѣпрьское, въсхотѣ поити въ Римъ, и приде въ оустие дънѣпрьское, отъ толѣ поиде по Дънѣпроу горѣ, и по приключаю божию приде и ста подъ горами на березѣ. Зѣ оутра въставъ и рече къ сущимъ съ нимь оученикомъ: видите ли горы сия? яко на сихъ горахъ въсияеть благодать божия, имать градъ

był włok do Łowoty; Łowotą wejdziesz w wielkie jezioro ilmerskie, z którego Wołchow wypływa i wpada w wielkie jezioro Newo; jezioro to ma swój odpływ w morze waręgskie, a tem morzem zajdziesz do Rzymu, a z Rzymu przyjdziesz tem morzem do Carogrodu, a z Carogrodu przyjdziesz w ponckie morze, w które Dniepr rzeka wpada. Dniepr zaś wypływa z okowskiego lasu, a płynie na południe; z tegoż lasu wypływa Dźwina, a płynie na północ i wpada w morze waręgskie; z tegoż lasu wypływa i Wołga na wschód i wpada siedmiudziesięcią uściami w morze chwaliskie. Przeto z Rusi możesz iść Wołgą w Bołgaryę i w Chwalisy, i zajść na wschód aż w dział Semów; a Dźwiną do Waręgów; od Waręgów do Rzymu, a z Rzymu do plemienia Chamowego. A Dniepr wpada trzema uściami w ponckie morze, które zowią ruskiem. W tych stronach, jak powiadają, uczył święty Andrzej, brat Piotrów.

5. A gdy Andrzej w Synopie nauczał i do Chersonu przyszedł, dowiedział się, że niedaleko Chersonu jest uście dnieprowe; i zapragnął pójść do Rzymu i przyszedł w uście dnieprowe, ztamtąd udał się Dnieprem wzgórę, i przyszedł zrządzeniem bożem i stanął pod górami na brzegu. Nazajutrz wstawszy rzekł do towarzyszących mu uczniów: widzicieli góry te? owoż na tych górach zajaśnieje łaska boża, stanie tu wielki gród

Wiersz 10 оковьского» оковьскаго Ł., коковьского H. — 26 оувѣдѣ» оувиде H. Ł. R. T.; оувѣда P. — 30 божию» jest tylko w H. dodane między wierszami. — 33 ли» niema H.

великъ бѣти, и црькъви многы Богъ въздвигнѫти имать. Възьдъ на горы сиѣ благословивъ я, поставивъ крьстъ, и помоливъ са Богоу, и сълѣзъ съ горы сеѣ, идѣже послѣже бысть Кыевъ, и понде по Дънѣпроу горѣ. И приде въ Словѣны, идѣже нынѣ Новъ городъ, и видѣ тоу людии сѫщая, како ѥсть обычаи имъ, и како са мыѭть, хвощѫть, и оудиви са имъ. Иде въ Варягы, и приде въ Римъ, исповѣда, ѥлико злоучи и ѥлико видѣ, и рече имъ: дивьно видѣхъ словѣньскыѫ зємлѭ идѫщю ми сѣмо; видѣхъ бани дрѣвяны, и прѣжьгѫть я вельми, и съвлѣкѫть са, и бѫдѫть нази, и облѣѭть са квасъмь оусиньскымь, и възьмѫть на са прѫтие младоѥ, биѭть са сами, и того са добиѭть, одва възлѣзѫть ле живи, и облѣѭть са водоѭ стоуденоѭ, тако ожиѭть. И то творѧть по вьсѧ дьни, не мѫчими никымьже, нъ сами са мѫчѧть, и то творѧть мытвѫ собѣ, а не мѫчениѥ. И слъішавъше дивлѭхѫ са. Онъдрѣи же бывъ въ Римѣ приде въ Синопиѭ.

6. Полѣномъ же живѫщимъ особѣ, и володѣѭщимъ родъı своими, ѥже и до сеѣ братиѥ бѣхѫ Поляне, и живѣхѫ къждо съ своимь родъмь и на своихъ мѣстѣхъ, владѣѭще къждо родъмь своимь, бѣша трии братиѥ, единомоу имя Кыи, а дроугомоу Щекъ, а третиемоу Хоривъ, сестра ихъ Лыбедь. И сѣдѣше Кыи на горѣ, кѣдѣ нынѣ оувозъ Боричевъ, а Щекъ сѣдѣше на горѣ, кѣдѣ нынѣ зъветь са Щековица,

i mnogie cerkwie wzniesie Bóg. Wstąpił na góry te, błogosławił je, postawił krzyż i pomodliwszy się Bogu, opuścił góry te, na których później stanął Kijów. I poszedł Dnieprem wzgórę i przybył w Słowiany, gdzie dziś Nowogród, i widział lud tamtejszy i jego obyczaj, jak się myje i chwoszcze, i zdziwiło go to. I poszedł do Waręgów i przyszedł do Rzymu i opowiadał jako nauczał i co widział, dodając: widziałem dziwo w ziemi słowiańskiej, idąc tu widziałem łaźnie drewniane, w których napaliwszy mocno rozbierają się ludzie do naga, i oblewają się ługiem garbarskim, i biorą pręcia młodego i biją się niem sami, i tak się obiją, iż ledwo żywi wyłażą, i oblawszy się zimną wodą, znów orzeźwieją. Tak czynią codzień, niemęczeni od nikogo, jeno sami się męczą, zowiąc to kąpielą a nie męczarnią. A ci co to słyszeli dziwili się. Andrzej zaś zabawiwszy w Rzymie, wrócił do Synopy.

6. Gdy Polanie zosobna żyjąc władali swymi rodami (bowiem aż do tych braci byli tu Polanie i żyli każdy z swoim rodem i w swoich siedliskach, władając swymi rodami) było trzech braci, jednemu na imię Kij, drugiemu Szczek, a trzeciemu Choryw; siostra ich zwała się Łybeď. Kij osiadł na górze, gdzie dziś wąwoz Boryczew, a Szczek osiadł na górze, którą dziś zowią Szczekowica, a Choryw na trzeciej górze, nazwanej

Wiersz 15 квасъмь оусиньскымь] мытнаѭ Н. R. T. — 16 прѫтие младоѥ] вѣники Н. Ch., вѣтвие, вѣтви R. T. — 17 биѭть са сами] плъѭѭть хвостати са Н. Ch., и плъѭѭть са бити R. T.

а Хоривъ на третиѣмъ горѣ, отъ негоже прозъвася са Хоривица. И сътворища городъкъ въ има брата своего старѣишаго, и нарекоша и Кыевъ. Бѣше около града лѣсъ и боръ великъ, и бяхѫ ловяще звѣрь, бяхѫть бо мѫжи мѫдри и съмыслѣни, нарицахѫ са Полѣне, отъ нихъже сѫть Полѣне Кыевѣ и до сего дьне. Ини же, не съвѣдѫще рекоша, яко Кый есть перевозьникъ былъ, оу Кыева бо бѣше перевозъ тъгда съ оноа стороны Дънѣпра, тѣмь глаголахѫ: на перевозъ на Кыевъ; аще бо бы былъ перевозьникъ Кый, то не бы ходилъ Цѣсарю городоу, ни съ Кыи кънажаше въ родѣ своемь. Приходивъшю имоу къ цѣсарю, не съвѣмы, къ тѣмо о сѣмь вѣмы, якоже сказоуѫть, яко велика оусть приялъ отъ цѣсаря, котораго не вѣмъ, и при которѣмь приходивъ цѣсарь. Идѫщю же имоу онамь пѫтемь къ Доунаеви, възлюби мѣсто, и сѣрѣби градъкъ мали, хотѣше сѣсти съ родомь своимь, и не дашя имоу тоу бѫдъ живѣщи, иже и до нынѣ нарицаѫть Доунайци городище Кыевець. Кыеви же пришьдъшю въ свои градъ Кыевъ, тоу живота свои сконьча. И брата его Щекъ и Хоривъ, и сестра ихъ Лыбедь тоу сконьчаста са.

od niego Chorywica, I założyli gród na cześć swojego najstarszego brata, i nazwali go Kijowem. Był około grodu las i bór wielki i łowieniem zwierza zajmowano się, bylić tu bowiem mężowie mądrzy i zmyślni, nazywali się Polanie, od nichto są Polanie w Kijowie podziśdzień. Inni, nieświadomi, mówią że Kij był przewoźnikiem; bowiem w Kijowie był wówczas przewóz z tamtej strony Dniepru, ztąd też mawiano: na przewóz do Kijowa! Lecz gdyby Kij był przewoźnikiem, toby nie chodził do Carogrodu; ale Kij ten panował w rodzie swoim, i gdy przybył do cesarza, nie wiemy którego, powiadają tylko, że z wielką czcią przyjął go ów niewiadomy nam cesarz, do którego przychodził. Wracając zaś przyszedł nad Dunaj i polubił miejsce i założył gródek mały, chcąc tu osiąść z rodem swym, i nie dopuścili tego sąsiedzi; owoż i podziśdzień naddunajanie zowią to grodzisko Kijowiec. Kij zaś przyszedłszy w swój gród, Kijów, zakończył tu żywot swój, a i brat jego Szczek i Choryw i siostra ich Łybeď tu pomarli.

7. И по сихъ братиихъ почаша дрьжати родъ ихъ къняжение въ Полѣхъ, а въ Деревѣхъ свое, а Дрѣговичи свое, а Словѣне свое въ Новѣ городѣ, а дроугое на Полотѣ, иже Полоучане, отъ нихъ же и Кривичи, иже сѣдять на верьхъ Вългы и на верьхъ Двины и на верьхъ Дънѣпра, нхъже

7. A po tych braciach poczęli panować u Polan xiążęta z ich rodu, Drewlanie mieli xiążąt swoich, a Dregowicze swoich, a Słowianie swoich w Nowogrodzie, i znowu innych na Połocie mieli Połoczanie. Za nimi są Krywicze, którzy siedzą u wierzchowiny Wołgi, u wierzchowiny Dźwiny i u wierz-

Wiersz 1 отъ негоже» отъ нихдоу же тулнie II. — 20 опать» за са R. T.

градъ есть Смольньскъ, тъдѣ ко сѣдать Кривичи, таже Сѣверъ. Отъ нихъ на Бѣлѣ озерѣ сѣдать Весь, а на ростовьскѣмь озерѣ Мери, а на Клещинѣ озерѣ Мери же. По Оцѣ рѣцѣ, къдѣ потечеть въ Волгу, Моуромa, языкъ свои, и Черемиси, свои языкъ, Мордва, свои языкъ. Се бо тъкъмо словѣньскъ языкъ въ Роуси: Поляне, Дерѣвляне, Новъгородьци, Полочане, Дрѣговичи, Сѣверъ, Боужане, ѥже сѣдать по Боугоу, послѣже Волъинѣне. А се сѫть инии языци, иже дань дають Роуси: Чюдь, Весь, Мери, Моуромa, Черемись, Морѣдва, Пермь, Печера, Ямь, Литва, Земиголa, Корсь, Норѣка, Либь. Си сѫть свои языкъ имѫще, отъ колѣна Афетова, иже живѫть въ странахъ полоуночьныихъ.

8. Словѣньскоу же языкоу, якоже рекохомъ, живѫщю по Доунаи, придоша отъ Скоуѳь, рекъше отъ Козаръ, рекомии Блъгаре, сѣдоша по Доунавьи, наснавьници Словѣньмъ бъша. По сихъ придоша Оугре бѣлии, наслѣдиша земль словѣньскѫ, прогънавше Волъхы, иже бѣша прѣже приняли земль словѣньскѫ. Си бо Оугри поуяша бъти при Ираклии цѣсари, иже ходиша на Хоздроа цѣсаря перьскаго. Въ си же врѣмена бъша и Обърѣ, иже воюваша на цѣсаря Ираклиа, и мало его не яша. Си же Обърѣ воюваахѫ на Словѣны, и приимоуша Доулѣбы, сѫщая Словѣны, и насилие творяхѫ женамъ доулѣбьскъмъ. Аще поѣхати хѣдяше Обърнинoу, не дадяше въпрагy коchowiny Dniepru, a grodem ich jest Smoleńsk, tędy bowiem siedzą Krywicze. Koło nich Siewierzanie. Za nimi na Białemjeziorze siedzą Wesy, a na rostowskiem jeziorze Meranie i takoż Meranie na jeziorze kleszczyńskiem. Nad rzeką Oką, gdzie ta do Wołgi wpada, Muromcy naród osobny, a Czeremisy takoż osobny, osobny też i Mordwini. Bowiem te są tylko słowiańskie narody w Rusi: Polanie, Drewlanie, Nowogrodzanie, Połoczanie, Dregowiczanie, Siewierzanie, Bużanie siedzący nad Bugiem, a w końcu Wołynianie. A te są narody obce, które płacą dań Rusi: Czudowie, Wesy, Meranie, Muromcy, Czeremisy, Mordwini, Permianie, Peczercy, Jamianie, Litwini, Zimigołcy, Kuronowie, Norowianie, Liwońcy. Ci mają swój język, są plemienią Jafetowego, a żyją w stronach północnych.

8. Gdy naród słowiański, jako rzekliśmy, żył nad Dunajem, przyszli ze Scytyi, mianowicie od Kozarów tak zwani Bołgarowie, siedli nad Dunajem i ciemiężyli Słowian. Potem przyszli Węgrowie biali i zajęli ziemię słowiańską wygnawszy Włochów, którzy przedtem opanowali byli ziemię słowiańską. Ci bowiem Węgrzy pojawili się za cesarza Herakliusa, który robił wyprawę na Chosroesa króla perskiego. W tychże czasach byli i Obrowie, robili wyprawę na cesarza Herakliusa, i mało go nie pojmali. Ci Obrowie wojowali Słowian, podbili Dulebów, którzy są Słowianami, i niewiastom dulebskim gwałty wyrządzali. Jeśli Obrzyn miał jechać, nie kazał wprzęgać do telegi ani konia ani

Wiersz 3 ростовьскъмь» Ростовѣ H. R. T.

ни, ни коля, въ вельше въпрагн три ли четыри ли пать ли женъ въ телѣгы и повезти Обърина; тако имяхѫ Дѫлѣбы. Бѣша бо Объре тѣлъмь велнци и оумъмь гърди, и Богъ потрѣби и, помроша вьси, и не оста са ни еднии Обърин; есть притъча въ Роусн и до сего дьне: погыбоша яко Объре, нѫже несть ни племени ни наслѣдька. По сихъ же придоша Печенѣзи, и пакы идоша Оугри уранни мимо Кыевъ, послѣже при Ользѣ.

9. Полномъ же живущимъ о себѣ, якоже рекохомъ, суще отъ рода словеньска, и нарекоша са Поляне, а Деревляне отъ Словенъ же, а нарекоша са Дрѣвляне. Радимичи бо и Вятичи отъ Ляховъ: бяста бо дъва брата въ Лясѣхъ, Радимъ, а другыи Вятько, и пришьдъша сѣдоста Радимъ на Съжи, прозъвашя са Радимичи, а Вятько сѣде съ родомь своимь по Оцѣ, отъ негоже прозъвашя са Вятичи. И живяхѫ въ миры Поляне, и Деревляне, и Сѣверъ, и Радимичи, и Вятичи и Хръвате. Дѫлѣбы же живяхѫ по Боугоу, кѣдѣ нынѣ Волыняне, а Улучи и Тиверьци сѣдяхѫ по Боугоу и по Дънѣстроу, и присѣдяхѫ къ Дунаеви, и бѣ множьство ихъ, сѣдяхѫ бо по Боугоу и по Дънѣстроу оли до мори; сѫть градъы ихъ и до сего дьне; да то са зъваахѫ отъ Грькъ Великаа Скоуѳь.

10. Имяхѫ бо обычан свои и законъ отьць своихъ, и прѣданья, къждо свои норовъ. Поляне бо своихъ отьць обычан имяхѫ кротькъ и тихъ, и стыдѣнье къ

wołu, jeno kazał zaprządz trzy, cztery lub pięć niewiast, aby wiozły Obrzyna. Takto ciemiężyli Dulebów. A byli Obrowie wzrostem wielcy a hardzi umem, i Bóg zniszczył ich: pomarli wszyscy i ani jeden Obrzyn nie został. Jest na Rusi i podziśdzień przysłowie: zginęli jako Obry, po których nie masz ani plemiennika ani dziedzica. Po nich przyszli Pieczyngi, a potem na końcu szli Węgrowie czarni mimo Kijów, za Olega.

9. Polanie żyjący zosobna, jakośmy rzekli, byli rodu słowiańskiego, a imię ich było Polanie; a Drewlanie szli także od Słowian, a imię ich było Drewlanie; zaś Radymicze i Wętycze od Lęchów. Było bowiem dwoch braci w Lęsiech, jeden Radym a drugi Wętko, i przyszedłszy osiedli Radym nad Sożą, od niego przezwali się Radymiczami, a Wętko osiadł z rodem swoim nad Oką, i od niego przezwali się Wętyczami. I żyli w zgodzie Polanie i Drewlanie, Siewierzanie i Radymicze i Wętycze i Chorwatowie. Dulebowie żyli nad Bugiem, gdzie dziś Wołynianie, a Onlicze i Tywercy siedzieli nad Bohem i nad Dniestrem, przytykając aż do Dunaju: było ich mnóstwo; siedzieli ponad Boh i ponad Dniestr aż do morza; są grody ich podziśdzień. A to się zwała u Greków Scytya wielka.

10. Mieli zaś zwyczaje swoje i prawa ojców swoich i podania, i każdy szczep swój obyczaj. Polanie tedy mieli zwyczaje ojców swoich proste i skromne: wstydliwość wobec

Wiersz 12 о себѣ» особѣ Ł. — 13 сѫще» сѫщии H. — 25 Жлнун» tak ma P, i H. niżej.

снѣхамъ своимъ, и къ сестрамъ, къ матерьмъ и къ родителемъ своимъ, и снѣхы къ свекровамъ своимъ и къ деверьмъ, велико стыдѣние имѣхѫ; брачьныи обычаи имяхѫ, не хожаше женихъ по невѣсту, нъ приводяхѫ вечеръ, а заутра приношахѫ по нѣи, что въдаяше. А Дрѣвляне живяхѫ звѣрьскымь образомь, живуще скотьскы: оубиваахѫ дроугъ дроугъ, ядуще всѣ нечисто, и браценим оу нихъ не бываше, нъ оумыкаваахѫ оу водꙑ дѣвицѧ. И Радимичи, и Вятичи и Сѣверъ одинъ обычаи имяхѫ: живяхѫ въ лѣсѣхъ якоже вьсякыи звѣрь, ядуще всѣ нечисто, срамословие въ нихъ предъ отьци и предъ снѣхами; браци не бываахѫ въ нихъ, нъ игрища между селы. Съходяхѫ са на игрища, на плясаниѥ, и на вьсѧ бѣсовьскаа пѣсни, и тоу оумыкаахѫ женꙑ собѣ, съ неюже кто съвѣщаше са; имяхѫ же по двѣ и по три женꙑ. Аще кто оумряше, творяхѫ тризнꙋ надъ нимь, и по семь творяхѫ кладу велику, и възложаахѫть на кладу мрътвеца, и сожьгаахѫ, и по семь събравъше кости вложаахѫ въ съсудъ малъ, и поставяахѫ на столпѣ на пѫтехъ; иже творять Вятичи и нынѣ. Си же обычаи творяхѫ и Кривичи, прочии погании, не вѣдуще закона божиа, нъ творяще сами собѣ законъ.

11. Глаголеть Георгии въ летописьцѣ: ибо коемоуждо языкоу овѣмъ исписанъ законъ есть, дроугѣмъ же обычаи, зане безаконьнъмъ отьчьствиемь мьнять са. Отъ нихъ же прьвии Сирии, живущии на

swoich synowic i sióstr i matek i ojców swoich; a synowe w obec świekrów i dziewierzów wielką miały wstydliwość. Stadła u nich bywały we zwyczaju; oblubieniec nie chadzał sam po narzeczoną, jeno przyprowadzano mu ją wieczorem, a nazajutrz przynoszono jej wiano. Zaś Drewlanie żyli po zwierzęcemu, jak bydlęta; zabijał jeden drugiego, jedli wszystko nieczyste, stadeł u nich nie bywało, jeno porywali dziewice u wody. I Radymicze i Wętycze i Siewierzanie jednakie mieli zwyczaje, żyli po lasach jak wszelki zwierz, jedli wszystko nieczyste, nie znali skromności w obec ojców i synowic. Stadeł u nich nie bywało, jeno igrzyska między siołami. Zchadzali się na igrzyska, na plący, i spiewali różne pieśni biesowskie. Tu porywali żony sobie, z któremi się już wprzódy umówili, a mieli po dwie i trzy żony. A gdy kto umarł, wyprawiali mu tryznę, potym ułożyli stos wielki, położyli umarłego na stos i spalili. Zebrawszy potem kości, włożyli je w naczynie małe i postawili na słup przy drogach. Tak robią i dziś Wętyczanie. Taksamo robili Krywicze i inni poganie nieznający boskich przykazań, jeno sami sobie przykazanie stanowiący.

11. Powiada Jerzy w latopisie: wzdy każdy naród ma albo prawa pisane, lub zwyczaje, które u niemających prawa pisanego uważane są za ojcowiznę. Z nich najprzód Serowie na końcu ziemi żyjący mają ojczy-

Wiersz 23 i 24 кладу» кладу Ł. R. T.

коньць земля, законъ имѣть отьць своихъ обычаи: не любодѣяти, ни прѣлюбодѣяти, ни красти, ни клеветати, ни оубити, ни злодѣяти весьма отъиждь. Законъ же и Оукѣрнимъ глаголеми Врахмане и Островьници, иже отъ прадѣдъ показанимь (и) благоустимь, мясъ не ѣдѣще, ни вина пиѣще, ни блѣда творяще, никакоже злобы творяще, страха ради многа (божиа). Ибо имъ тако прилежащимъ къ нимъ Индѣмъ оубиинстводѣица скврѣмотворящии, гнѣвливии паче естьства, къ вънѣтренѣишним же странѣ ихъ человѣкъ ѣдяще, и странствоующихъ оубивахъ, паче же ѣдать яко пьси. Истеръ же законъ Халдѣомъ и Вавилонянъмъ: матери поимати, съ братьими ли чадьі блѣдъ дѣяти, и оубивати, вьсякое бо студное дѣяние яко (добро)дѣтель имѣять сѧ дѣяще, любо ище далеуе странѣі своеі бѣжать. Инъ же законъ Гинѣмъ: женьі оу нихъ орють, и хоромьі зижать, мужьскаа дѣла творать, къ любьі творать елико хотять, не въздрьжимьі отъ мужии своихъ отъиждь, ни зазрать; въ нихъ же сать и хоробрьіа женьі ловити звѣрь крѣпъкьіи, владѣють же женьі мужи своими и добліють ими. Въ Британии же иногда мужи съ единою женою сьпать, такоже и иногьіа женьі съ единѣмь мужьмь похотьствоуть, безаконьіа (яко) законъ отьць творать не завистьно ни въздрьжанно. Амазониане же мужи не имѣть, въ акьі скотъ бесловесьнъіи единою лѣтьіи къ ешьнѣмь дьньіи озем-

ste zwyczaje za prawo: nie cudzołożyć, nie wszetecznić, nie kraść, nie obmawiać, nie zabijać, zgoła nic złego nie czynić. Prawo zaś Baktryan, zwanych Brachmanami i wyspiarzami, które im pradziadowie pod błogosławieństwem przekazali, jest: mięsa nie jadać ni wina nie pijać, nie wszetecznić, ni żadnej złości nie czynić, dla wielkiej bojaźni bożej; zaś ich sąsiedzi Indowie są zabójcy, plugawcy, gniewliwi nad wszelkie pojęcie, a ci co w głębi kraju mieszkają są ludożerey, zabijają podróżnych i jedzą się na wzajem jako psy. Jest u Chaldeów i u Babilonów pewne prawo: żenić się z matkami, z bratankami wszetecznić i zabijać; wszelki podobny bezwstyd popełniając uważają go za cnotę, chociaż się daleko od ojczyzny znachodzą. Inne znów prawo mają Gelejowie: niewiasty u nich orzą, budują domy i robią męskie roboty; za to też wolno im wszetecznić ile chcą, mężowie im tego nie wzbraniają i nie zajrzą. Są albowiem u nich niewiasty waleczne, na łowach mężnie się ze zwierzem potykają, rządzą swoimi mężami i są panami ich. W Brytanii spi z jedną niewiastą wielu mężów, i jeden mąż z wielą niewiastami spółkuje, a to występne prawo ojczysto bez zazdrości i przeszkody wykonywają. Amazonki mężów nie mają, jeno jako bezmowe bydlęta raz w rok, na wiosnę, kiedy ich chuć napadnie, udają się na spółkowanie do mężczyzn z krajów sąsiednich, a porę tę uważają poniekąd za uroczystość i wielkie święto. Skoro zajdą

Wiersz 22 хороиьі зижать» зижать храмьі Ł. R. T. — 23 хотать» tak ma Amart.; we wszystkich kodexach хощеть mylnie. — 25 и хоробрьіа» храбрьіи Ł. — 34 единою» къ единою źle we wszystkich kodexach.

стѣнѣ кѫдѫть, и съѣстаѫть са съ окрьстиѣыни цхъ ыжжи; ико нѣкотороѥ имъ тръжьство и велико прazдьноство врѣма тѣмь мьнать: отъ нихъ zаѵылъшинъ въ урѣвѣ 5 ыкъı разѣгнѫть са отъ сѫдоу кьса; въ врѣма же хотѫщиимъ родити, ащѥ родить са отроуа, погоубать, ащѥ дѣвоуьскъ полъ, то въzдожть приѧжьнѣ, въспитаѫть. Ихоже сѥ и при насъ нѣнѣ Половьци законъ 10 дрьжать отьць сконхъ: кръвь проливати, а хвалѧщѥ са о сьмь, ядѫщѥ мрьтвьчинѫ и вьсѣ нечистотѫ, хомякъı и соуслъı, поимаѫть имоуѣхи своихъ, ытръви, и има обычаи отьць сконхъ (творать). Ми же хрьстиѧнѥ ѥлико zемль, ижѥ вѣроуѫть въ святѫѭ Троицѫ, въ ѥдино крьщенииѥ, въ ѥдинѫ вѣрѫ, законъ имамъı ѥдинъ, ѥлико въ Христа крьстихомъ са, и въ Христа облѣкохомъ са.

12. По сихъ же лѣтѣхъ, по съмьрти братиа сея бѣша обидили Дерѣвлѧнъı, инѣми окольнъıми, и наидоша на Коzаре сѣдѧщıа на горахъ сихъ въ лѣсѣхъ, и рѣша Коzари: платитѥ нам дань. Съдоумѣвъше же Полѧнѥ и въдаша отъ дъıма мьчь; и несоша Коzаре къ кънаzю своиѥмоу и къ старѣишинамъ, и рѣша имъ: сѥ налѣzохомъ дань новѫ. Они же рѣша имъ: отъ кѫдоу? Они же рѣша: въ лѣсѣ на горахъ надъ рѣкоѭ дънѣпрьскоѭ. Они же рѣша: ѹьто сѫть вѣдали? они же показаша мьчь. Рѣша старьци коzарьстии: ѥ добра дань, кънаже! мъı са донскъıхомъ оружиемъ одноу странъı, рекъше саблями, а сихъ оружиѥ

w ciąż, rozbiegają się wszystkie ztamtąd: a gdy do połogu przyjdzie, natenczas jeśli się urodzi chłopiec, zabijają go, jeśli zaś dziewka, żywią i starannie wychowują. Podobnież sąsiadujący z nami Połowcy zachowują i dziś prawa ojców swoich: krew przelewać jest u nich chwałą, jedzą zdechlinę i wszelką nieczystość: chomiki i susły; pojmują za żony macochy swoje i jątrwie, i inne zwyczaje ojczyste zachowują. My zaś chrześcianie, ilekolwiek jest ziem w których wierzą w trójcę świętą, jeden chrzest i jedną wiarę wyznają, mamy zakon jeden, jako w Chrystusie ochrzciliśmy się i w Chrystusa się przyoblekli.

12. Po tych zaś latach, po śmierci braci tej krzywdzili Polanów Drewlanie i inni sąsiedzi, i naszli ich Kozarowie gdy właśnie na tych górach i w lasach tych siedzieli, i rzekli Kozarowie: płaćcie nam dań! Naradziwszy się Polanie, dali od dyma miecz. I nieśli Kozarowie do xięcia swojego i do starszyzny, mówiąc: oto znaleźliśmy dań nową. Zapytano ich: skąd? Oni zaś rzekli: z owych lesistych gór nad rzeką dnieprską. Zapytano ich znowu: co wam dali? Oni zaś pokazali miecz. I rzekli starcy kozarscy: xiążę! niedobra to dań! my osiągnęliśmy dań orężem o jednem ostrzu, zwanym szablą, a ich oręż obosieczny, zwany miecz. Im

Wiersz 1 окрьстиѣыни цхъ ыжжи» окрьстиѣыхъ ибо ыжжи mylnie we wszystkich kod.; poprawiono z Amart. — 4 тѣмь» тѣ H. — 21 Дерѣвлѧнъı» Дрѣвлѧни L. Дерѣвляни T. — 23 сихъ» niema H. — 33 одноу страны» одною стороною L.

обоюдоу остро, рекъше мьун: си имать имати дань на насъ и на инехъ странахъ. Се же събысть са вьсе, не отъ своея воля рькоша, нъ отъ божия изволения; мко и при фараонѣ цесари югоупьтьстѣмь, егда приведоша Моисия предъ фараона, и рькоша старьци фараони: сь хоуеть съмирити область югоупьтьскоу. Якоже и бысть, погыбоша Югоупьтяне отъ Моисия, а прьвѣе бяша работающе имъ. Тако и си, прьвѣе владѣша, а послѣже сами имѣти владѣють; якоже бысть, володѣють бо Козары роуськыми кънязи и до дьньшняго дьне.

852 13. Въ лѣто ,ѕтѳ., индикта пать на десатаго наоуьнъшю Михаилоу цесарьствовати, нача са прозывати роуська земля. О сьмь бо оувѣдахомъ, мко при сьмь цесари приходиша Роуси на Цесарь городъ, якоже пишеть са въ лѣтописании грѣчьстѣмь. Тѣмьже отъ сего почьнемъ, и числа положимъ.

Мко отъ Адама до потопа лѣтъ ,вссн.,

А отъ потопа до Авраама лѣтъ ,а. и пв.

А отъ Авраама до исхожения Моисиева лѣтъ ,ѳа.

А отъ исхожения Моисиева до Давыда лѣтъ х. и а.

А отъ Давыда и отъ начала цесарьства Соломоня до плѣнения Иероусалимля лѣтъ ,ѳмн.

А отъ плѣнения до Алеѯандра лѣтъ тнѳ.

А отъ Алеѯандра до рожьства Христова лѣтъ ,ѳлг.

kiedyś i my i inne kraje dań płacić będą. I wszystko to się ziściło: bo nie z siebie to rzekli, jeno z bożego natchnienia. Podobnie za Faraona, króla egipskiego, gdy Mojżesza przed Faraona przyprowadzono, rzekła Faraonowi starszyzna: ten upokorzy Egipt. I tak się stało: zgubił Mojżesz egipcyan, a pierwej Lyli (Izraelici) niewolnikami ich. Tak też i ci wprzód panowali, a teraz nad nimi panują. I tak się stało: panują nad Kozarami xiążęta rusey aż po dziś dzień.

13. Lata 6360 indykta 15, gdy zaczął panować Michał, zaczęto nazywać kraj ten ruską ziemią. O tem zaś dowiedzieliśmy się ztąd, iż za tego cesarza napadła Ruś na Carogród, jak piszą letniki greckie. Tem tedy zaczniem i liczbę położym. Owoż:

Od Adama do potopu lat 2242.

A od potopu do Abrahama lat 1082.

A od Abrahama do wychodztwa Mojżeszowego lat 430.

A od wychodztwa Mojżeszowego do Dawida lat 601.

A od Dawida i początku państwa Salomonowego do niewoli babilońskiej lat 448.

A od niewoli do Alexandra lat 318.

A od Alexandra do narodzenia Chrystusa lat 333.

Wiersz 7 рькоша старьци фараони» рѣша старѣшина фараона Ł. — 28 отъ» до H. mylnie. — 29 Иероусалимля» Иероусалимова H. T.

А отъ Христова рожьства до Костянтина лѣтъ тнѳ.

Отъ Костянтина же до Михаила сего лѣтъ фнѳ.

А отъ прьваго лѣта Михаилова до прьваго лѣта Ольгова, роуськаго кънязя, лѣтъ ко.

А отъ прьваго лѣта Ольгова, понеле́же сѣдѣ въ Кыевѣ, до прьваго лѣта Игорева лѣтъ аа.

А отъ прьваго лѣта Игорева до прьваго лѣта Святославля лѣтъ аг.

А отъ прьваго лѣта Святославля до прьваго лѣта Ропълъча лѣтъ ки.

А Ропълъкъ къняжи лѣтъ осмь, а Володимеръ къняжи лѣтъ тридесать седмь, а Ярославъ къняжи лѣтъ четыредесать; тъмьже отъ съмьрти Святославля до съмьрти Ярославля лѣтъ осмьдесать пать.

А отъ съмьрти Ярославля до съмьрти Святопълъча лѣтъ шестьдесать.

Нъ имы на предаждащее възвратимъ ся, скажемъ, што ся оудѣя въ лѣта сн; ихоже прѣже поуахом кыхонъ прьвое лѣто Михаилъмь, и по радоу положимъ оуисла.

14. Въ лѣто ϛstϡa., въ лѣто ϛstϡb., въ лѣто ϛstϡg., въ лѣто ϛstϡd., въ лѣто ϛstϡe., въ лѣто ϛstϡs. Михаилъ цесарь изиде съ вои брегъмь и моремь на Блъгары. Блъгаре же оувиндевъше, не могоша стати противоу, крьстити ся проснша, и покорити ся Грькъмъ. Цесарь же крьсти кънязя ихъ и боляры вьсѣ, и миръ сътвори съ Блъгары.

Въ лѣто ϛstϡz. идоша Варязи, приходяще изъ заморья, на Оуюди, и на Сло-

A od narodzenia Chrystusa do Konstantyna lat 318. 852 — 59

Od Konstantyna zaś do tegoż Michała lat 542.

A od pierwszego roku Michała do pierwszego roku Olega, xięcia ruskiego, lat 29.

A od pierwszego roku Olega, gdy osiadł w Kijowie, do pierwszego roku Igora lat 31.

A od pierwszego roku Igora do pierwszego roku Świętosława lat 33.

A od pierwszego roku Świętosława do pierwszego roku Jaropełka lat 28.

A Jaropełk panował lat 8. A Włodzimierz lat 37. Jarosław zaś lat 40. Przeto od śmierci Świętosława do śmierci Jarosława lat 85.

A od śmierci Jarosława do śmierci Świętopełka lat 60.

Ale wrócimy do poprzedniego, i powiemy co się działo w latach tych, jak już wyżej zaczęliśmy pierwszy rok Michałem, a po kolei położym liczby.

14. Lata 6361; lata 6362; lata 6363; lata 6364; lata 6365; lata 6366. Michał cesarz wyprawił się z wojskiem ziemią i morzem na Bołgary: Bołgarowie zaś ujrzawszy, że się im oprzeć nie mogą, prosili o chrzest i poddali się Grekom. I cesarz ochrzcił xięcia ich i wszystkich bojarów, i zawarł pokój z Bołgarami.

Lata 6367. Waregowie zza morza przychodząc, brali dań od Czudów i od Sło-

Wiersz 5 Михаилова» Михаил сего H. — 20 Святопълъча» Ропълъча H. mylnie. — 25 Михаилъмь» Михаил H.

859 — 62 кънєхъ, и на Мєрѧхъ, и на Кьсєхъ, и на Кривичєхъ; а Козарє имахѫ на Полѧнєхъ, и на Сѣвєрѣхъ и на Вятичєхъ, имахѫ по бѣлѣ и вєвєрицѣ отъ дыма.

15. Въ лѣто ϛѕїѳ., въ лѣто ϛѕїѯ., въ лѣто ϛѕѳ. изгнаша Варягы за море, и не даша имъ дани, и почаша сами въ собѣ володѣти, и не бѣ въ нихъ правьды, и въста родъ на родъ, быша въ нихъ оусобица, и воєвати почаша сами на ся. Рѣша сами въ себѣ: поищемъ собѣ къназя, иже бы володѣлъ нами, и рядилъ по ряду, по правду. Идоша за море къ Варягомъ, къ Роусь; сице бо ся зваахѫ тии Варязи, Роусь, яко се друзии зовѫтъ ся Свеє, друзии же Оурмане, Аньгляне, инии Готе, тако и си. Рѣша Роуси Чюдь, Словѣни, и Кривичи и Вьсь: земля наша велика и обилна, а наряда въ ней нѣтъ; да поидѣте къняжить и володѣть нами. И избраша ся трие братиа съ родъı своими, поаша по собѣ вьсю Роусь, и придоша къ Словѣномъ прьвѣе, и сърѣбиша городъ Ладогѫ, и сѣде старѣишии въ Ладозѣ Рюрикъ, а другыи Синеоусъ на Бѣлоозерѣ, а третии въ Изборьстѣ Труворъ. И отъ тѣхъ Варягъ прозвѣ ся роуськая земля, Новъгородьци, ти сѫть людие Новъгородьци, отъ рода варяжьска, прѣже бо бѣша Словѣни. По двою же лѣтоу Синеоусъ оумре и братъ его Труворъ; и прия Рюрикъ власть вьсю одинъ, и пришьдъ къ Илмерю, и сърѣби городъ надъ Вѣховомь, и прозваша и Новъ городъ, и сѣде тоу

wian, od Merów i od Wesów i Krywiczów; a Kozarowie brali od Polan i od Siewierzan i od Wętyczów: brali po popielicy i wywiórce od dyma.

15. Lata 6368; lata 6369; lata 6370 wygnali Waręgów za morze i nie dali im dani; i poczęli sami się rządzić i nie było u nich sprawiedliwości: i powstał ród przeciw rodowi, były zwady, i poczęli wojować sami z sobą. Powiedzieli sobie: poszukamy xięcia, któryby władał nami i rządził według porządku i prawa. Szli za morze ku Waręgom ku Rusi: bowiem tak się zwali ci Waręgowie Rusią, jako się drudzy zowią Szwedami, inni Normanami, Anglanami a inni Gotami; takoż i ci się zwali. Rzekli Rusi Czudowie, Słowianie, Krywicze i Wesowie: ziemia nasza wielka jest i obfita, a ładu w niej niema: pójdźcie więc rządzić i władać nami. I wybrali się trzej bracia z rody swoimi, wzięli z sobą wszystką Ruś i przyszli do Słowian najprzód i obwarowali gród Ładogę, i siadł Ruryk najstarszy w Ładodze, a drugi Sineus w Białemjeziorze, a trzeci Truwor w Izborsku. Od tych Waręgów Nowogrodzanie przezwani zostali Rusią, i są dziś ludzie Nowogrodzcy rodu waręgskiego, a pierwej byli Słowianami. Po dwoch zaś latach umarł Sineus i brat jego Truwor, i objął Ruryk sam wszystką ziemię, i przyszedłszy nad Ilmer, obwarował gród nad Wołchowem i nazwał go Nowogród, i osiadł w nim jako xiążę, i rozdawał dostojnikom swoim włości i grody: owemu

Wiersz 1 Вьсєхъ, на Кривичєхъ tak ma P.; wszystkie inne вьсѣхъ кривичѣхъ. — 4 вѣвєрицѣ H. dodaje тако. — 14 сице бо ся зваахѫ тии Варязи» сице бо зъваахѫть тии Варягы H. — 17 Роуси» Роусь H., Ł. — 30 Новъгородьци.... Словѣни niema H.

кънажа, и раздая мужьмъ своимъ волости и городы рѣбити, овомоу Полтьскъ, овомоу Ростовъ, дроугомоу Бѣлоозеро: и по тѣмъ городъмъ сѫть находьници Варязи, а прьвии насельници въ Новѣ городѣ Словѣне, и въ Полотьстѣ Кривичи, въ Ростовѣ Мерѧне, въ Бѣлѣозерѣ Вьсь, въ Моуромѣ Моурома. И тѣми вьсѣми обладаше Рюрикъ. И бяста оу него дъва мужа, не племени его, ни болярина; и та испросиста са къ Цесарю городоу съ родъмь своимь, и поидоста по Дънѣпроу. И идоуче мимо и оузрѣста на горѣ градъкъ, и въспрашаста рекоуче: чии сь городъ? они же рѣша: бяла сѫть трие братиа, Кыи, Щекъ, Хоривъ, иже съдѣлаша городъ сь, и изгыбоша, и мы сѣдимъ, родъ ихъ, платяче дань Козарѣмъ. Осколдъ же и Диръ остаста въ градѣ семь, и многы Варягы съвъкоуписта, и начаста владѣти польскоу землею, Рюрикоу же княжащю въ Новѣ городѣ.

16. Къ лѣто ,ѕтол., къ лѣто ,ѕток., къ лѣто ,ѕтог., къ лѣто ,ѕтод. иде Осколдъ и Диръ на Грѣкы, и прииде въ устьіе на десатоие лѣто Михаила цесаря. Цесарю же отъшьдъшю на Агарины, и дошьдъшю имоу Урѣнъіа рѣкы, вѣсть епархъ посла къ немоу, яко Роусь на Цесарь городъ идеть, и коротн са цесарь. Си же възмогъ сѣдоу въшьдъше, много оубийство хрьстианъмъ сътвориша, и къ дъвою сътъ корабль Цесарь городъ остжиша. Цесарь же идя къ градъ възиде, съ патриархъмь съ Фотиемь (приде) къ сѫщеи прькъви святѣи

Połock, owemu Rostow, drugiemu zaś Białejezioro. A w tych grodach Waręgi są przybysze, zaś pierwsi osadnicy są w Nowogrodzie Słowianie, w Połocku Krywicze, w Rostowie Meranie, w Białemjeziorze Wesy, w Muromie Muromcy. I wszystkimi tymi zawładnął Ruryk. I byli u niego dwaj mężowie, ani plemiennicy jego ani bojarowie, i wyprosili się u niego do Carogrodu wraz z rodem swym. I poszli Dnieprem, i idąc pomimo ujrzeli na górze gródek, i pytali się mówiąc: czyj to gródek? Odpowiedziano im: Byli trzej bracia: Kij, Szczek, Choryw, ci zbudowali gródek ten i pomarli; a my, ród ich, siedzim tu, płacąc dań Kozarom. Owoż Oskold i Dir zostali w grodzie tym, i zgromadzili mnóstwo Waręgów i poczęli władać Polską, podczas gdy Ruryk w Nowogrodzie panował. 862 — 66

16. Lata 6371; lata 6372; lata 6373; lata 6374. Szedł Oskold i Dir na Greki, i przyszedł w czternasty rok panowania cesarza Michała. Cesarz zaś wyprawił się był na Agaranów i gdy doszedł do czarnej rzeki, posłał k'niemu wieść eparch, że Ruś idzie na Carogród; i wrócił się cesarz. Ci tymczasem wpłynąwszy w ciaśninę, ubili mnóstwo chrześcian i oblegli Carogród w dwieście korabi. Cesarz zaś z trudnością do miasta się dostał, i z patryarchą Focyusem poszedł do cerkwi świętej Bogarodzicy w Blachernie, tam całą noc modlitwę odpra-

Wiersz 10 ни» нъ H. R. T; и P.— 27 и дошьдъшю tak ma P; дошьдъшю же H. Ł. R. T.

866 — 82 богородици Влахернѣ, кьсиж ноць молитвж сътвориша, тажє божьствьныж сватыя богородица ризж съ пѣсньми изнесьше въ рѣкж омоуниша; тишинѣ сжщи, морю оукротившю ся, абие боуря въста съ вѣтрьмь, и валнамъ великамъ въставъшимъ засобь безбожьныихъ Роуси корабля съмате, и къ берегоу приверьже, и изби ихъ, ако мало отъ нихъ таковыя бѣды избѣгнѫти, въ свои си възвратиша ся.

17. Въ лѣто ϛѕтоє., въ лѣто ϛѕтоѕ., поча цѣсарьствовати Василии.

Въ лѣто ϛѕтоз., крьщена късть вьсѣ земля блъгарьскаа.

Въ лѣто ϛѕтон., въ лѣто ϛѕтоѳ., въ лѣто ϛѕтп., въ лѣто ϛѕтпа., въ лѣто ϛѕтпв., въ лѣто ϛѕтпг., въ лѣто ϛѕтпд., въ лѣто ϛѕтпє., въ лѣто ϛѕтпѕ., въ лѣто ϛѕтпз., оумрьшю Рюрикови предасть кънажение свое Ольгови, отъ рода емоу сжщю, вѣдакъ емоу сънъ свои на рѫцѣ Игоря, бѣше бо молодъ вельми.

18. Въ лѣто ϛѕтпи., въ лѣто ϛѕтпѳ., въ лѣто ϛѕту., поиде Ольгъ, поимъ воя многы, Варагы, Чюдь, Словѣны, Мерю, Весь, Кривичи, и приде къ Смольньскоу къ Кривичи, и приа градъ, и посади мжжь свои; отъ тѫдоу поиде къ низъ, и възя Любечь, и пришьдъ посади мжжь свои. И приде къ горамъ къ кыевьскыимъ, и оувѣдѣ Ольгъ, ако Осколдъ и Диръ кънажита, похорони воя въ лодиихъ, а дроугыя на зади оставн, а самъ приде носа Игоря дѣтьска.

wiali; potem boską świętej Bogarodzicy suknię z pieśniami wynieśli i w wodę umoczyli. Cisza była i morze gładkie; nagle powstała burza z wiatrem i fale wielkie wraz się podniosłszy, zmieszały korabie bezbożnej Rusi, rzuciły o brzeg i rozbiły je, tak że mało ich z tej klęski ocalało i do dom wróciło.

17. Lata 6375; lata 6376. Zaczął panować Bazyli.

Lata 6377. Ochrzcona była wszystka Bólgarya.

Lata 6378; lata 6379; lata 6380; lata 6381; lata 6382; lata 6383; lata 6384; lata 6385; lata 6386; lata 6387. Umarł Ruryk oddawszy rząd państwa Olegowi, który był z rodu jego, oddał mu też w opiekę syna swego Igora, był bowiem bardzo młody.

18. Lata 6388; lata 6389; lata 6390. Wyprawił się Oleg zebrawszy mnóstwo wojska z Waregów, Czudów, Słowian, Merów, Wesów i Krywiczów, i przyszedł do Smoleńska na Krywiczów, i wziął gród i osadził swymi ludźmi. Ztąd poszedł w dół i wziął Lubecz i osadził swymi ludźmi. Przyszedłszy Oleg ku górom kijowskim, ujrzał że Oskold i Dir tu panują: ukrył więc wojsko w łodziach, a drugie w tyle zostawił, sam zaś przyszedł niosąc młodego Igora.

Wiersz 1 Влахернѣ» Влахернѣхъ H. — 6 великимъ» великыимъ H. — 9 избѣгнѫти» избыти H. R. T. — 26 и приде.... къ Кривичи» niema H. — къ Кривичи» съ Кривичи wszystkie kod. mylnie. — 29 И приде tak ma P.; w kodexach придоста. — 33 дѣтьска» молода H.

И приплоу подъ Угорьскоие, похороньнъ коя своя, и посла къ Осколдоу и Дирови, глаголя: яко гостие есмы, идемъ къ Грькы отъ Ольга и отъ Игоря кънажиця; да придета къ нама, къ родоу своемоу. Осколдъ же и Диръ придоста, и выскакоша вьси проуни изъ лодья, и рече Ольгъ Осколдоу и Дирови: вы нейста кънязя, ни рода кънажа, нъ азъ есмь родоу кънажа, – вынесоша Игоря, – и сь есть сынъ Рюриковъ. И оубиша Осколда и Дира, несоша на горы, и погребоша и на горе, иже са нынѣ зъветь Угорьскоие, къдѣ нынѣ Ольминъ дворъ: на тъи могыле поставиша божьницю святаго Николы; а Дирова могыла за святоиж Ириноиж. И седе Ольгъ кънажа въ Кыевѣ, и рече Ольгъ: се бѫди мати градъмъ роускыимъ. Кѣша оу него Словѣни и Карязи и проуни, прозъвяша са Роусиж. Сь же Ольгъ нача городы ставити, и оустави дани Словѣньмъ, Кривичемъ и Мери; и оустави Карягъмъ дань дати отъ Новa города гривьнъ три съта, на лѣто, мира дѣля, иже до съмрьти Ярослава дашя Карягъмъ.

19. Въ лѣто ,ѕтуа., поча Ольгъ воюкати Дерѣвляны, и примоучивъ и поча на нихъ дань имати по чрънѣ коунѣ.

Въ лѣто ,ѕтув., иде Ольгъ на Сѣверяны, и побѣди Сѣверяны, и възложи на нихъ дань лягъкы, и не дасть имъ Козарѣмъ дани платити, рькъ: азъ имъ противьнъ, а вамъ не хемоу.

I podstąpiwszy pod węgierskie pochował wojsko swoje i posłał ku Oskoldowi i Dirowi mówiąc: Goście jesteśmy, idziemy do Grecyi od Olega i xiążęcia Igora, syna Rurykowego; przyjdźcie więc ku nam, ku rodowi swemu. Oskold więc i Dir przyszli, w tem wyskakuje z łodzi wszystko wojsko, a Oleg rzekł do Oskolda i Dira: «wy nie jesteście xiążętami, ani z rodu xiążęcego; jam jest z rodu xiążęcego», wyniesiono Igora. «a oto Ruryka syn!» I zabito Oskolda i Dira. Zaniesiono ich na górę, i pogrzebano na górze tej, którą dziś zowią węgierskie, gdzie teraz jest Olmin dwór. Na tej mogile zbudowano cerkiew świętego Mikołaja; a Dirowa mogiła za świętą Ireną. I siadł Oleg na xięstwo w Kijowie, i rzekł: to będzie mać ruskim grodom. Byli u niego Słowianie i Waręgowie i inni i nazwali się Rusią. Ten zaś Oleg począł stawiać grody, i nałożył dań na Słowiany, Krywicze i Mery, i postanowił dawać dań Waręgom z Nowogrodu grzywien 300 co rok dla pokoju, i dawano ją Waręgom do śmierci Jarosława. 882 – 84

19. Lata 6391 począł Oleg wojować Drewlanów, i podbiwszy ich brał od nich dań po czarnej kunie.

Lata 6392 szedł na Siewierzanów; zwyciężył ich i nałożył na nich dań lekką. I nie kazał im dawać dani Kozarom, mówiąc: ja im przeciwny, a wam bynajmniej.

Wiersz 1 приплоу» пристжпль H. — 12 и погребоша и на горѣ» niema H. — 13 къдѣ нынѣ niema H. — 14 Ольминъ» Ольгинъ P. — 30 Сѣверяны» Сѣверы i Сѣверъ H. mylnie. — 32 платити» дати H.

884 — 98 Въ лѣто ҁ ѕтѵг., посла Ольгъ къ Радимичемъ, рька: комоу дань даете? Они же рѣша: Козаромъ. И рече имъ Ольгъ: не дайте Козаромъ, нъ мънѣ дайте. И вѣдаша Ольгови по щьлягоу, якоже и Козаромъ даяхѫ. И бѣ обладаѧ Ольгъ Полѧнъı, и Деревлѧнъı, и Сѣверѧнъı, и Радимичи, и съ Хлънѹ и Тиверьцѹ имяше рать.

Въ лѣто ҁ ѕтѵд., въ лѣто ҁ ѕтѵе., Леонъ цесарьствова, сынъ Василиевъ, иже Львъ прозъва са, и братъ его Алеѯандръ, иже цесарьствоваста лѣтъ дъвадесатъı и шесть.

Въ лѣто ҁ ѕтѵѕ., въ лѣто ҁ ѕтѵζ., въ лѣто ҁ ѕтѵн., въ лѣто ҁ ѕтѵѳ., въ лѣто ҁ ѕѵ., въ лѣто ҁ ѕѵа., въ лѣто ҁ ѕѵв., въ лѣто ҁ ѕѵг., въ лѣто ҁ ѕѵд., въ лѣто ҁ ѕѵе., въ лѣто ҁ ѕѵѕ., идоша Хлгри имо Кыевъ горою, иже са зъветъ имя Хлгорьскоую, пришьдъше къ Дънѣпроу, и сташа нѣжами, бѣша бо ходяще яко и Половци. Пришьдъ отъ въстока и оустръмиша са черезъ горъı велиıъı, иже прозъваша са горъı хлгорьскъıя, и почаша воевати на живущаıъı тоу Волъхъı и Словѣнъı. Сѣдяхѫ бо тоу прѣже Словѣни, и Волъхве переıша земль словѣньскъıя. По сихъ же Хлгри прогнаша Волъхъı, и наследиша земль тѣ, и сѣдоша съ Словѣнъı, покоривъше ıъ подъ ся; отъ тогѡ прозъва са земля хлгорьска. И начаша воевати Хлгри на Грѣкъı, и поплѣниша земль фракыьскъıя и македоньскъıя доже и до Селоуня. Начаша воевати на Моравѫ и на Чехъı. Бѣ бо единъ языкъ словѣньскъ, Словѣни, иже сѣдяхѫ по Доунаеви, ихъже при-

Lata 6393 posłał Oleg do Radymiczów, mówiąc: komu dajecie dań? Oni rzekli: Kozarom. I rzekł im Oleg: nie dajcie Kozarom, jeno mnie dajcie; i dali Olegowi po szelągu, jako i Kozarom dawali. I zawładnął Oleg Polanami i Drewlanami, Siewierzanami i Radymiczami, a z Onliczami i Tywercami wojnę miał.

Lata 6394; lata 6395. Był cesarzem Leon syn Bazylego, który przezwał się Lwem, i brat jego Alexander, i panowali lat 26.

Lata 6396; lata 6397; lata 6398; lata 6399; lata 6400; lata 6401; lata 6402; lata 6403; lata 6404; lata 6405; lata 6406. Szli Węgrowie mimo Kijów górą, która zowie się dziś węgierskie; przyszedłszy nad Dniepr rozbili namioty; chadzali bowiem, jako dziś Połowcy. Przyszedłszy od wschodu, przeprawili się przez góry wielkie, które przezwano węgierskiemi, i poczęli wojować z żyjącymi tu Włochami i Słowianami. Siedzieli tu bowiem pierwej Słowianie a Włosi podbili ziemię słowiańską; potem zaś Węgrzy Włochów wygnawszy i zagarnąwszy tę ziemię, siedzieli ze Słowianami podbiwszy ich sobie: odtąd nazwano ją ziemią węgierską. I poczęli Węgrowie wojować Greków, i spustoszyli ziemię tracką i macedońską aż do Tesaloniki. Poczęli wojować Morawę i Czechy. Byli bowiem jednym narodem słowiańskim: Słowianie którzy siedzieli nad Dunajem i których Węgrzy podbili, i Morawianie, Czesi i Lęchowie i Polanie zwani dziś

Wiersz 6 Полѧнъı, и Деревлѧнъı, и Сѣверѧнъı» Деревлѧнъı, Полѧнн H. Ch., Полѧнн и Деревлѧнъı и Сѣверѧнъı R. T. — 23 Волъхъı и Словѣне» niema H. — 25 словѣньскъıя» волıньскъıя H. mylnie. — 33 Бѣ бо» Бѣ H. Ł. R. T.

ишѧ Жгри, и Морава, Чесн, и Лѧхове и Полѧне, иже нынѣ зовомыѧ Роусь. Сиѣ бо прьвое прѣложенъı кънигъı Моравѣ, иже прозъвѧ сѧ грамота словѣньскыѧ, иже грамота ѥсть къ Роусн и къ Блъгарѣхъ доунаискъıхъ.

Rusią. Dla nich to bowiem przełożono najpierw w Morawie xięgi, które to pismo nazwane zostało słowiańskiem, a które jest w Rusi i u Bołgarów dunajskich. 898

20. Словѣнъıмъ жнвѫщъıмъ крьщенъıмъ и кънаѕъıмъ нхъ, Ростнславѣ и Свѧтополъкъ и Кыцълъ послаша къ цѣсарю Михаилоу, глаголюще: ѕемля нашѧ крьщена, а нѣсть оу насъ оучитела, иже бъı нъı наказалъ и пооучилъ насъ и протълъковалъ свѧтъıѧ кънигъı; не разоумѣемъ ни грѣчьскоу ызъıкоу, ни латиньскоу, они бо нъı онако оучатъ, а они бо нъı и онако, тѣмь же не разоумѣемъ кънижьнаго образа, ни снлъı нхъ: да послѣте нъı оучителѧ, иже нъı можеть съказати кънижныѧ словѣсѧ и разоумъ нхъ. Сѐ слъıшавъ цѣсарь Михаилъ, и съзъва философъı вьсѧ, и сказа нмъ рѣчи вьсѧ словѣньскъıхъ кънаѕъ. И рѣша философи: ѥсть мужь къ Селоуни, именьмь Лвъ, сжть оу него сънове разоумивѣ ызъıкоу словѣньскоу, хытра два сына оу него философа. Сѐ слъıшавъ цѣсарь посла по ня къ Селоуни къ Львови, глаголя: посли къ намъ къ скорѣ сына свом, Меѳодна и Костантина. Сѐ слъıшавъ Лвъ, къ скорѣ посла ѧ, и придоста къ цѣсареви, и рече нма: сѐ присланѧ сѧ къ нъıнѣ словѣньскыѧ ѕемлѧ, просѧщи оучителѧ сѣ, иже бъı могълъ нмъ протълъковати свѧтъıѧ кънигъı; сего бо желѧютъ. Оуслъıшена бъıста цѣсарьмь, и послаша ѧ къ словѣнь-

20. Gdy Słowianie byli ochrzceni a xiążętami ich Rościsław i Świętopełk i Kocel, posłali do cesarza Michała, mówiąc: ziemia nasza ochrzcona, a nie mamy nauczyciela, któryby nam kazał i uczył nas, i wyłożył nam xięgi święte. Nie rozumiemy ani greckiego ani łacińskiego języka; ci nas uczą tak, a owi inaczej, dlatego nie pojmujemy mądrości xiąg i siły ich. Owoż przyszlijcie nam nauczycieli, którzyby nam umieli wyłożyć słowa xiąg i ich znaczenie. Słysząc to cesarz Michał, wezwał wszystkich filozofów i powiedział im wszystko, co mu xiążęta słowiańscy oznajmili. I rzekli filozofowie: Jest w Tesalonice mąż imieniem Lew; są u niego synowie języka słowiańskiego dobrze świadomi, dwaj synowie jego biegli w naukach, filozofowie. Słysząc to cesarz, posłał po nich do Tesaloniki do Lwa, mówiąc: przyszlej mi rychło syny swoje Metodego i Konstantyna. Słysząc to Lew rychło posłał mu ich; i przyszli do cesarza, i rzekł im: Oto przysłali do mnie Słowianie prosząc o nauczyciela, któryby im wyłożył xięgi święte; takie jest ich żądanie. Nakłonił ich ku temu cesarz, i posłał ich w ziemię słowiańską ku Rościsławowi i Świętopełkowi i Kocelowi. A gdy przyszli zaczęli układać głoski

Wiersz 11 нъı наказалъ и пооучилъ насъ» насъ оучилъ и казалъ H. — 16 образа» разоума H.

863 скыж земльх къ Ростиславоу, и Сватопълкоу, и Къцьлови. Сиыа же пришьдъшема имаста съставлькати писмена азъбоуковьна словѣньскъı, и прѣложиста апостолъ и евангелиѥ. Рады бъıша Словѣни, ико слъıшаша велиıа божиа своимь ıазъıкъıь. По сьıи же прѣложиста псалтъıрь и октоихъ и проча кънигъı. Нѣци же начаша хоулити словѣньскъıа кънигъı, глаголюще: ико не достоить никоторомоуже ıазъıкоу пѣти боукъвь своихъ, разѣ Еврѣи, и Грькъ, и Латинъ, по Пилатовоу писанию, иже на крьстѣ господьни написа. Се же слъıшавъ папежь римьскъıи похоули тѣхъ, иже рѣпьцѭть на кънигъı словѣньскъıа, рекъı: да ся испълнить кънижьноє слово, ико въсхвалять Бога вьси ıазъıци; дроугоє же: вьси възглаголють ıазъıкъı разоумьныими великыих божиих, ıкоже дасть имъ святъıи Доухъ отвѣщевати; да ащє къто хоулить словѣньскыи грамотѣ, да бждеть отълоучень отъ црькъве, доньдеже ся исправить; ти бо сѫть влъци, а не овьца, иже достоить отъ плода познати, и хранити ся ихъ; въı же чада божиа послоушанте оучениа, и не отръıните наказанииа црькъвьнаго, ıкоже въı наказалъ Меѳодии, оучитель вашь.

Костантинъ же възвративъ ся въспять, и иде оучить блъгарьскаго ıазъıка, а Меѳодии оста въ Моравѣ. По сьıи же Къцьлъ кънязь постави Меѳодиа епископа въ Пх(но)ии на столѣ скатаго Анъдроника апостола, ѥдиного отъ седьмьдесать, оученика

azbuki słowiańskiej, i przełożyli apostoł i ewanielie. Radowali się Słowianie słysząc wielmożności boskie swoim językiem. Potem przełożyli psałterz i ośmiogłośnik i inne xięgi. Niektórzy zaś poczęli ganić xięgi słowiańskie, mówiąc: nie godzi się mieć pisma swego żadnemu narodowi prócz Hebrejów i Greków i Łacinników, według słów Piłatowych, które na krzyżu pańskim napisał. Słysząc to papież rzymski zganił tych, którzy szemrali na xięgi słowiańskie, mówiąc: «niech się spełnią słowa pisma świętego: sławcie Boga wszyscy językowie; a w drugiem miejscu: wszyscy poczęli głosić językami rozlicznymi wielmożności boskie, jako im duch święty wymawiać dawał. A jeśli kto zgani słowiańskie pismo, niech będzie od kościoła wyłączon, pokąd się nie poprawi. Tacy bowiem są to wilcy a nie owce, z owoców ich poznacie je, i strzeżcie się ich. Wy zaś dzieci boże słuchajcie nauczania i nie odstępujcie od przykazań cerkiewnych, jak wam je wyłożył Metody, nauczyciel wasz.»

Konstantyn zaś wrócił się nazad i poszedł nauczać naród bołgarski, a Metody został w Morawie. Potym xiążę Kocel ustanowił Metodego biskupem w Panonii na stolicy ś. Andronika apostoła jednego z 70, ucznia ś. apostoła Pawła. Metody zaś posadził dwoch

Żyw. Met. 6.

Żyw. Met. 8.

Wiersz 21 да бждеть .... исправить» да бждѫть отълоучени отъ црькъве, доньдеже исправать са H.; да бждеть отвръженъ отъ црькъве, доньдеже исправить са P.

сватаго апостола Павьла. Меѳодии же посади два попа кръзописьца зѣло, и преложи вьсѣ кънигы испѣшь отъ грѣчьска языка въ словѣньскъ шестиѥ мѣсяць, пачѣвъ отъ марта мѣсяца до двоу десатоу и шестиѥ дьнь октомбра мѣсяца; окончавъ же достоиѥ хвалѣ и славѣ Богоу въздасть, дѣющемоу тако благодать епископоу Меѳодию, настольникоу Анъдроникову. Тѣмь же словѣньскоу языкоу оучитель есть Анъдроникъ апостолъ: въ Моравѣ бо ходилъ. И апостолъ Павьлъ оучилъ тоу: тоу бо есть Илюрикъ, кого же доходилъ апостолъ Павьлъ; тоу бо бѣша Словѣни прѣже при Павьлѣ. Тѣмь же словѣньскоу языкоу оучитель есть Павьлъ, отъ негоже языка и мы есмы, Роусь; тѣмь же и намъ Роусн оучитель есть Павьлъ апостолъ, понеже оучилъ есть языкъ словѣньскъ, и поставилъ есть епископа и наместьника по себѣ Анъдроника словѣньскоу языкоу: а словѣньскъ языкъ и роуськыи одинъ, отъ Варагъ бо прозвашася Роусиѣ, а прьвѣе бѣша Словѣне; ляхе и Полѣне зъвахѣ ся, въ словѣньскыи рѣчь бѣ: Полѣни же прозъвашася, зане же въ поли сѣдяхѣ; языкъ словѣньскыи бѣ имъ єдинъ.

21. Въ лѣто ,sʏz., въ лѣто ,sʏn., въ лѣто ,sʏѳ., въ лѣто ,sʏi. Леонъ цесарь нача Ѫгры на Блъгары, Ѫгре же нашьдъше вьсѣ зѣлѣ блъгарьскыѣ плѣноукѣ: Семеонъ же оувѣдавъ на Ѫгры възвратн ся, Ѫгри противоу поидоша, и побѣдиша Блъгары, яко одва Семеонъ въ Дерьстьръ оубѣжа.

xięży, skoropiśców wielkich, i przełożyli wszystkie xięgi w zupełności z greckiego języka na słowiański w sześciu miesiącach, począwszy od miesiąca marca do 26 miesiąca października. Ukończywszy zaś, złożył należną cześć i sławę Bogu, który tak pobłogosławił biskupowi Metodemu, Andronikowemu następcy. Dlatego też Andronik apostoł jest nauczycielem narodu słowiańskiego: bo do Moraw chodził. Takoż i apostoł Paweł tu nauczał: tu bowiem jest Iliryk do którego apostoł Paweł dochodził; tu byli przedtem Słowianie za czasów Pawła. Dla tego też Paweł jest nauczycielem narodu słowiańskiego, od którego to narodu jesteśmy i my, Ruś: więc i naszym, Rusi nauczycielem, jest Paweł apostoł, ponieważ on naród słowiański nauczał, i zostawił biskupem i następcą po sobie Andronika słowiańskiemu narodowi. Słowiański zaś naród a ruski jeden jest, od Waręgów bowiem przezwali się Rusią, a pierwej zwali się Słowianami; a chociaż i Polanami zwali się, toć mówili po słowiańsku; zwali się zaś Polanami, ponieważ w polach siedzieli, język słowiański był im spólny. 902

21. Lata 6407, lata 6408, lata 6409, lata 6410, Leon cesarz najął Węgrów przeciw Bołgarom; Węgry zaś najazd zrobiwszy, wszystką ziemię bołgarską spustoszyli; gdy się o tem dowiedział Simeon, zwrócił się ku Węgrom; Węgrowie spotkawszy się z nim, Bołgarów zwyciężyli tak, że Simeon zaledwie zdołał się schronić do Sylistryi.

Wiersz 12 ходилъ» доходилъ H. — 15 прѣже при Павьлѣ» tak ma P., w innych прѣвѣе. — 34 Дерьстьръ» Дестръ P.

903 — 7 Къ лѣто ,ѕѵл. Игорьскиꙋ къзрастѣшю и хожаше по Ользѣ, и слоꙋшаше его. И приведоша емоу женꙋ отъ Пльскова, именьмь Ольгꙋ.

Къ лѣто ,ѕѵв., къ лѣто ,ѕѵг., къ лѣто ,ѕѵд., къ лѣто ,ѕѵе., иде Ольгъ на Грькы, Игоря оставивъ Кыевѣ. Поим же множьство Вꙑрагъ, и Словѣнъ, и Оугы, и Кривичи, и Мерꙋ, и Поляны, и Северъ, и Деревляны, и Радимичи, и Хрѣваты, и Доулѣбы, и Тиверьци, иже сѫть тлъковины: си вьси зъвахѫть ся великыи Скоуфь. И съ сими вьсѣми поиде Ольгъ на конѣхъ и въ корабльхъ, и бѣ числомь корабли два тысяща, и приде къ Цесарю городоу. И Грьци зълъкоша сѫдъ, а городъ затвориша. И вылѣзе Ольгъ на берегъ, и повелѣ коемь изколоути корабля на берегъ, и поконеца около города, и много оубиньство сътвори Грькомъ, и полаты многы разбиша, и церькъви пожьгоша, а ихъ же ихъха полонѣникы, овѣхъ посѣкахѫ, дроугыи же мꙋчахѫ, ини же растрѣляхѫ, а дроугыи въ морѣ вмѣтаахѫ, и ина многа зълы творяхѫ Роусь Грькомъ, елико же ратьнии творать. И повелѣ Ольгъ коемь своимь колеса издѣлати и въставити корабля на колеса: и бывъшю покосьноу ветроу въсодиша пра съ поля, и идоша къ городоу. Видѣвъше же Грьци оубоишася сѧ, и рѣкоша вьсѣлѣше къ Ольгови: не могоубимь городъ, ничимъ сѧ по дань, якоже хощеши. И стави Ольгъ воя. И вынесоша емоу брашьна и вино, и не прия его, бѣ

Lata 6411 gdy Igor dorósł, chodził za Olegiem i słuchał go; przywiedziono mu żonę ze Pskowa imieniem Olgę.

Lata 6412; lata 6413; lata 6414; lata 6415 wyprawił się Oleg na Greki, Igora zostawiwszy w Kijowie; wziął z sobą mnóstwo Waręgów i Słowian i Czudów i Krywiczów i Merę i Polanów i Siewierzanów i Drewlanów i Radymiczów i Chorwatów i Dulebów i Tywerców, o którycheśmy mówili: ci wszyscy zwali się wielką Skityą. Z tymi wszystkimi szedł Oleg konno i w korabiach, i było wszystkich korabi 2000. I przyszedł pod Carogród, a Grecy zamknęli ciaśninę i gród zaparli. I wysiadł Oleg na brzeg i kazał wojsku wyciągnąć na brzeg korabie, i w około grodu pustosząc, mnóstwo Greków ubito, mnóstwo pałaców zburzono, a kościoły popalono; pojmanych zaś jeńców jednych pościnano, drugich brano na męki, innych rozstrzeliwano, innych w morzu topiono, i wiele innych szkód Ruś Grekom wyrządziła, jak to zwykle bywa na wojnie. I kazał Oleg wojsku swemu robić koła i na koła wsadzać korabie. A gdy był dogodny wiatr, rozpięto żagle i z pola podstąpiono pod gród. Ujrzawszy to Grecy polękli się i wysłali do Olega mówiąc: nie niszcz grodu, damy ci dań jaką zechcesz. I wstrzymał Oleg wojsko, i wynieśli mu żywność i wino, i nie przyjął je, bo zaprawne były trucizną. I ulękli się Grecy i rzekli: to nie Oleg, jeno święty Dymitr posłan na nas od

Wiersz 11 иже сѫть тлъковины] иже сѫть тлъковинъı H. L. R. T.; иже сѫть тлъкованъıи ma kodex Woskreseński i Ałatyrski.

бо оустроено съ отрокомъ. И оукоша са Грьци, и рькоша: цесть се Олгъ, ѩ скатьи Дѣмитрии, посланъ ѩ ѩзы отъ Бога. И заповѣда Олгъ дань дати на два тысяща корабли по двѣ на десате гривьнѣ на уложѣка, и къ кораблю по четырѣдесать ижь. И ыша са Грьци по се, и поуташа Грьци мира просити, да бы не коюкалъ грьцьскѣмь земьлм. Олгъ же мало отстижникъ отъ города нача миръ творити съ цесарема грьцьскѣма, съ Леономь и съ Алексѣндромь, посла къ нима къ городъ кърла Фарлофа, Вермѣда, Роуалда и Стемида, глаголя: имѣте ми са по дань. И рькоша Грьци: чего хочете, и дамы ти. И заповѣда имъ Олгъ дати коемъ на два тысяща корабли по двѣ на десате гривьнѣ на ключь, и по тѣмь дати оуклады на роуськыя городы, прьвое на Кыекъ, тоже на Урьнѣговъ, и на Перемышлль, и на Полотьскъ, и на Ростовъ, и на Любечь и на проуыя городы; по тѣхъ бо городѣхъ сѣдѣхж кънази подъ Олгъмь сжще.

Да приходять Роусь, сѣльбьное имѣють, ково хотять, и иже придѣть гостие, да имѣють мѣсачиноу на шесть мѣсяць, хлѣбъ, и вино, и мясо, и рыбы, и овощь; и да творять имь мовь, ково хотять; и поидѣуи же Роусь домови, да имѣють оу цесара нашего на пѣть брашьно, и якоря, и оужа, и пра, и ково надобѣ.

И ыша са Грьци, и рькоша цесари и боларьство вьсе: аще придѣть Роусь безъ коупли, да не възмѣмѣть мѣсачинѣ; да

Boga. I rozkazał Oleg dawać dań na 2000 korabiów, po 12 grzywien na człeka, a w korabiu każdym było człeka 40. I jeli się tego Grecy, i poczęli prosić o pokój, aby greckiego państwa nie pustoszył. Oleg zaś odstąpiwszy trochę od grodu, począł układać się o pokój z cesarzami greckimi Leonem i Alexandrem. Posłał ku nim do miasta jarła Farłofa, Wermąda, Ruława i Stemida, mówiąc: wybierajcie dań dla mnie; i rzekli Grecy: co zechcesz damy ci. I kazał Oleg złożyć sobie dań na 2000 korabiów po 12 grzywien na klucz, a potem dać układy na grody ruskie, najpierw na Kijów, potem na Czernichów i na Perejesław i na Połock i na Rostów i na Lubecz i na inne grody, po tych bowiem grodach siedzieli xiążęta podwładni Olegowi. 907

Niechaj przychodzi Ruś, i bierze poselskie ile chce; gdy zaś przyjdą goście, niechaj biorą miesięczne na 6 miesięcy, chleb i wino i mięso i ryby i owoce, i niech mają kąpiel ilekroć zechcą. Gdy Ruś ku domowi iść będzie, da jej wasz cesarz na drogę żywność, i kotwice i liny i żagle i cokolwiek im będzie potrzebne.

I jeli się tego Grecy i rzekli cesarzowie i bojarowie wszyscy: Jeśli przyjdzie Ruś bez towarów, miesięcznego brać nie będą;

Wiersz 13 Вермѣда tak ma P. — 18 оуклады] оуглады H. R. T. — 26 хлѣбъ] и хлѣбъ H. L. R. T. — 29 домови] за са R. T.

907 ⁊апрєтитъ кънязь словѣнь сѣонѣ приходящимъ Роусн сѣдє, да не творать пакости въ селѣхъ въ странѣ нашєи; приходящи Роусь да витаютъ оу святаго Мамы, и послеть цєсарьство наше, да испишютъ имена ихъ, и тъгда възмютъ мѣсачьноую свою гостию, прьвоую отъ города Кыєва и пакы отъ Чрьнигова, и Переѣславля и прочии городи; и да въходать въ городъ одьнъми вороты съ цєсарєвымь мужьмь безъ оружия мужь патьдесать; и да творать коупль, якоже имъ надобѣ, не платячє мыта ни въ чьнь же.

Цєсарь же Леонъ съ Алєѯандрьмь миръ сътвориста съ Олъгъмь нъше са по дань и ротѣ ⁊аходивъше межи собою, цѣловавъше сами крьстъ, а Олъга водиша и мужи єго на ротѣ по роусьскомоу ⁊акону, кляша са оружиємь своимь и Пероунъмь богъмь своимь, и Волосъмь, скотиимь богъмь, и оутвердиша миръ. И рєчє Олъгъ: исшиите пра павлочиты Роусн, а Словѣнъмъ кропиницы. И бысть тако. И повѣсн щитъ свон въ кратѣхъ, показоующе побѣдж. И пондє отъ Цєсариа города. И въспяша Роусь пра павлочитыа, а Словѣнє кропиницы, и раздра ихъ вѣтръ, и рѣкоша Словѣнє: нынъ са сткомъ ластиныхъ, недани сжть Словѣнъмъ пра кропиницѣхъ. И придє Олъгъ къ Кыєвоу, неса ⁊олото, и павлокы, и овощи, и вина, и всѣко оу⁊ороунє. И прозъваша Олъга вѣщии, бяхж бо людиє погани и невѣголоси.

Къ лѣто ⁊ѕѵѕі., въ лѣто ⁊ѕѵ⁊і., въ лѣто

przychodzącej tu Rusi xiążę słowem swojem zakaże, iżby żadnej szkody po siołach w kraju naszym nie robiła. Przychodząca Ruś zatrzyma się u ś. Mamy, a cesarstwo nasze poszle aby spisać imiona ich, i wtedy wezmą miesięczne swoje najpierw z grodu Kijowa, potem z Czernichowa, i Perejęsławia i z innych grodów. Mają zaś wchodzić do grodu jedną bramą, z przystawą cesarskim, bez oręża, po 50 człeka, i zajmować się kupią według swej potrzeby, nie płacąc żadnego cła.

Cesarz tedy Leon i Alexander zawarłszy pokój z Olegiem, przystali na dań i przysięgą się zobowiązywali: sami całowali krzyż, a Olega i ludzi jego wezwali do przysięgi: ci według zakonu ruskiego klęli się na miecze swoje i na Peruna boga swego i na Wołosa boga bydła, i utwierdzono pokój. I rzekł Oleg: zszyjcie żagle pawołoczne dla Rusi a pokrzywiane dla Słowian, i było tak. I zawiesił szczyt swój w bramie na znak zwycięstwa, i odszedł z Carogrodu. I rozpięła żagle pawołoczne Ruś, a Słowianie pokrzywiane, i rozdarł je wiatr. I rzekli Słowianie: weźmy się do swoich zgrzebnych, bo pokrzywiane żagle nie dla nas. I przyszedł Oleg do Kijowa, niosąc złoto i pawołoki i owoce i wina i wszelkie tkaniny; i przezwano Olega wieszczym: bo ludzie byli poganie i prostaki.

Lata 6416; lata 6417; lata 6418; lata

Wiersz 3 къ странѣ» и къ странѣ H. — 7 гостию niema H. Ł. R i T. — 23 повѣси щитъ свон» повѣсиша щиты своа H. Ł.

ѯѵнг., къ лѣто ѯѵѳг., ѩви са звѣзда велика на западѣ коньнинъмь образъмь.

22. Къ лѣто ѯѵк., посла Ольгъ мужа своя построитъ мира и положитъ рядъ межи Грѣкы и Роусиж; и посла глаголя рабьно дроужаго съвѣщанина, бывшаго при тѣхъ же цѣсарѣхъ, Льва и Алєѯандра.

Мы отъ рода роуськаго, карлы: Инъгелдъ, Фарлофъ, Вермждъ, Роулавъ; гоудьі: Роуалдъ, Карнъ, Фрелафъ, Рюаръ, Актєвоу, Троуанъ, Лидоулъ, Фостъ, Стемидъ, иже послани отъ Ольга, великаго кънязя роуськаго, и отъ кьсѣхъ, иже сѫть подъ ржкоіж его, свѣтлыихъ и великыихъ кънязь и его великыихъ болиръ, къ вамъ Львови, и Алєѯандроу и Костянтиноу, великымъ о Бозѣ самодръжцемъ, цѣсарьмъ грѣуьскымъ, на оудръжание, и на извѣщение отъ многыихъ лѣтъ межю хрьстианы и Роусиж бывъшаіж любъвь, по хотѣнию нашихъ кънязь и по поколѣнию, и отъ всѣхъ иже сѫть подъ ржкоіж его сѫщихъ Роуси. Наша свѣтлость болѣ нѣхъ, хотящихъ же о Бозѣ оудрьжати и извѣстити такыіж любъвь, бывъшюіж межю хрьстианы и Роусиж, многаждьі право сѫдихомъ по тѣуимъ простословєсьнѣ, (нъ) и писмянѣмь и клятвоіж тврьдоіж, кашѣ са оружиемь своимь, такыіж любъвь извѣстити и оутврьдити по кѣрѣ и по законоу нашемоу. Сѫть, ако поиежде мы са пиали о божѣи кѣрѣ и любъви, главьі таковыи: по прьвомоу оубо словоу да оумирим са съ вами Грѣкы, да любимъ дроугъ

6419. Ukazała się gwiazda wielka na zachodzie w kształcie kopii. 911 — 12

22. Lata 6420. Posłał Oleg ludzi swoich dla zawarcia pokoju i ułożenia warunków między Grekami a Rusią, i zalecił im trzymać się umowy dawniejszej, zawartej z cesarzami Lwem i Alexandrem.

My od rodu ruskiego jarły: Inegeld, Farłow, Wermąd, Rulaw; gudy: Ruałd, Karn, Freław, Riuar, Aktewu, Truan, Lidul, Fost, Stemid od Olega wielkiego xięcia ruskiego i od wszystkich, którzy są pod nim, światłych i wielkich xiążąt i jego wielkich bojarów, posłani do was, Lwa i Alexandra i Konstantyna, wielkich w Bogu samodzierżców, cesarzów greckich, dla utrzymania i oznajmienia długoletniej między chrześcianami a Rusią zachowanej przyjaźni, z woli naszych wielkich xiążąt i według ich rozkazu; i od wszystkiej Rusi, która pod ich władzą zostaje. Nasza światłość pragnąc więcej niż inni utrzymania przy boskiej pomocy i oznajmienia przyjaźni między chrześcianami a Rusią, nie jednokrotnie już uznawaliśmy za rzecz słuszną, nie tylko prostą umową obwieścić ją, ale i pismem i przysięgą mocną, na oręż swój zaklinając się, według wiary i zakonu naszego utwierdzić. Są zaś umowy, którąśmy według Boga i wiary naszej zawarli, artykuły takowe. Pierwsze słowo: Przymierzym się z wami Grecy, aby się wzajem kochać z całej duszy i woli, i niedopuścim, o ile to tylko w mocy naszej będzie, aby który z podwładnych nam

Wiersz 4 рядъ» рады H. Ł. — 11 Стемидъ» Стемиръ H. — 14 свѣтлыихъ и великыихъ кънязь и его великыихъ болиръ R. T., inne mają tylko свѣтлыихъ болиръ. 27 простословєсьнѣ poprawiamy zamiast простословєсьнъ.

912 дроугꙋ отъ кьсеи доуша и изволенииа, и не въдадныи, ꙗко ваше изволение, быти отъ сихъ подъ ржкоиа нашихъ кънаꙁь светлыихъ никакомоꙋ же съблаꙁноꙋ или вине, иъ потъщныи ся, ꙗко по сиѣ на съхранение проꙋихъ и вьсегда лѣтъ съ вами Грькы исповѣданиемь и написаниемь съ клатькоиа изѣщрениаь любъвь непрѣкратьнь и непостижимь. Тако же и вы Грьци, да храните такь же любъвь къ кънаꙁьныи же светаыи нашиихъ роꙋсьскыихъ и къ вьсеиъ, иже сѣть подъ ржкоиа светаго кънаꙁа нашего, несъблаꙁьниь и непрѣложьниь вьсегда и къ вьси лѣта. А о головахъ, иже ся каюуить прокаꙁи, оурадныи ся сице:

Да ꙗко аще бѫдеть покаꙁанин аверьнын, да имѣѭть вѣрноие о тѣхъ авление; а ꙗкоꙋ же наоуѣѭть не имти вѣры, да кленеть ся уасть та, иже ищеть не имтиь вѣры; да егда кленеть ся по вѣрѣ своеи, бѫдеть каꙁнь, акоже имить ся съгрѣшение о сьмь. Аще кто оубиеть хрьстианин Роꙋсинъ, или хрьстианинъ Роꙋсина, да оумреть, идѣже аще сътворить оубиство; аще ли оубѣжить сътворивъш оубиство, аще есть имовитъ, да уасть его, си рѣуь иже его бѫдеть по ꙁаконоꙋ, да въꙁьметь ближнии оубиенаго, а и жена оубивъшаго да имѣеть, толиѣмь же прибѫдеть по ꙁаконоꙋ; аще ли есть не имовитъ сътворивъш оубон и оубѣжавъ, да дрьжить ся тажа, доньдеже обращеть ся, ако да оумреть. Аще ли оударить имъмь, или биеть кыѣмь любо съсѫдъмь, ꙁа то оудаświatłych xiążąt popełnił przeciw wam jakową lekkość lub wykroczenie; lecz starać się będziem, ile tylko w siłach naszych, zachować na dalsze lata i na zawsze z wami Grecy nieobłudną i niezachwianą przyjaźń umówioną, spisaną i stwierdzoną przysięgą. Również i wy Grecy zachowajcie takąż przyjaźń dla światłych xiążąt naszych ruskich i dla wszystkich, którzy władzy naszego światłego xięcia podlegają, nieskażoną i niezachwianą zawsze i po wszystkie czasy. A co do artykułów tyczących się przestępstwa, stanowimy tak:

Jeśli okażą się jawne poszlaki przestępstwa, powinny być wierne o takowych doniesienia, a gdy im wiary nie dadzą, niechaj przysięgnie ta strona która zaprzecza, i skoro według wiary swojej przysięgę złoży, nastąpi kara odpowiednia przekroczeniu. Jeżeli Rusin ubije chrześcianina lub chrześcianin Rusina, niech zginie tam, gdzie popełnił zabójstwo. Jeśli zaś ucieknie popełniwszy zabójstwo, a jest majętny, tedy część majątku która mu prawnie należy, weźmie bliski zabitego, a i żona zabójcy niech ma to co jej prawnie należy. Jeśli zaś sprawca zabójstwa jest niemajętny i ucieknie, niech trwa pozew aż go znajdą, a wtedy niech zginie. Jeśli kto kogo uderzy mieczem lub też jakiembądź naczyniem obije, za to uderzenie czy obicie zapłaci 5 liter srebra według zakonu ruskiego; a jeśli niemajętny

Wiersz 19 кленеть ся» не кленеть ся H. Ł. — 31 оубон» оубиство Ł.

ренiе или бiенiе да вѣдасть литръ пять сребра по покономоу роуськомоу; аще ли бѫдеть не имовитъ тако сътворивъшь, да вѣдасть, колико можеть, и да сънметь съ себе и тъи самъим прътъи своа, въ нюже ходить, а о проуѣ да ротѣ ходить своюю вѣроѭ, яко никакоже имоумоу помощи ѥмоу, да прѣбываеть тажа отъ толѣ невъзискаема о сьмь. Аще оукрадеть Роусинъ ѹто любо оу хрьстианина, или какъи хрьстианинъ оу Роусина, и ятъ бѫдеть въ тъмь часѣ тать, егда татьбѫ сътворить, отъ погоубившаго ѹто любо, аще приготовить са татьбѫ творити, и оубиенъ бѫдеть, да не възметь са съмрьть его ни отъ хрьстианъ, ни отъ Роуси; нъ паче оубо да къзьметь свою, юже бѫдеть погоубилъ. Аще вѣдасть рѫкѫ оукрадъи, да ятъ бѫдеть тъмь же, оу него же бѫдеть оукрадено, и съвазанъ бѫдеть, и отдасть то, юже сѫ сътворитъ, и сътворить трьи о сьмь. Аще ли къто, или Роусинъ хрьстианиноу, или хрьстианинъ Роусиноу имѫщенiе образъмь искоусъ творити, и наснанiе имѣ къзьметь ѹто любо дроужьие, да въспатить трьи. Аще въскръжеся лодиа бѫдеть вѣтрьмь великъмь на земли ююжи, и обращѫть са тамо иже отъ насъ Роуси, да аще къто идеть съмлѣдѣти лодиѫ съ роухълмь своимь и отъсълати пакъи на землѭ хрьстианьскѫ, да прокодимъ ѭ сквозѣ въсако страшьно мѣсто, доньдеже придеть въ бестрашьно мѣсто: аще ли таковам ло-

zrobi to, tedy da co może, i zdejmie z siebie nawet te suknie w których chodzi, a oprócz tego przysięgnie według swojej wiary, że niema nikogo, coby mu w tem dopomógł, a wtedy pozew o to ustaje. Jeżeli ukradnie co Rusin u chrześcianina, lub chrześcianin u Rusina, i zchwytany będzie złodziej na gorącym uczynku przez okradzionego, jeśli się przygotuje kradzież popełniając i zabity zostanie: śmierć jego nie będzie poszukiwana ani od chrześcian ani od Rusi, a nadto odbierze swoje ten co stratę poniósł. Jeśli złodziej odda się w ręce, niech będzie ujęty przez okradzionego i związany; ma on oddać to co ukradł i w trójnasób więcej. Jeśli kto czy to Rusin do chrześcianina czy chrześcianin do Rusina pod pozorem szukania rzeczy zginionej wejdzie, i rzecz jaką przemocą i jawnie weźmie, w trójnasób za nią zapłaci. Jeśli wiatr wielki wyrzuci łódź na brzeg cudzy, a znajdować się tam będzie kto z nas, Rusi, i przyjdzie kto zaopatrzyć łódź ładugą swoją, aby ją potem odesłać w ziemię chrześciańską, mamy ją przeprowadzić przez wszelkie miejsca niebespieczne, dopokąd nie stanie w miejscu bezpiecznem. Jeżeli takowa łódź bądź przez burzę bądź przez przeszkody ziemskie zatrzymana, nie może dobić do swoich miejsc, my Ruś damy pomoc majtkom tej łodzi i doprowadzim ich z kupią w całości, gdy się to wydarzy blisko ziemi greckiej. Jeżeli zaś wydarzy się łodzi takowa prze-

912

Wiersz 1 бiенiе» оубiенiе H. Ł. — 6 ходить» ходать H. Ł. — 21 трьи» трижды H. Ł. — 25 къзьметь» или къзьметь H. Ł. — дроужьие» дроужиние H. Ł.

912 дни ли отъ бояръ и боронении земьнаго боронныя, не можеть възбороняти са въ свои си места, съпотроужаемъ са гребьцьмъ тои лодьи мы Роусь, и допроваднимъ съ коупасемь ихъ по здорову, ти аще клоуять са близъ земля грѣуьскыя; аще ли клоуять са тако же проказа лодии близъ земля роусьскыя, да проводнимъ ихъ въ роусьскомь земли, и да продлять роухло тоя лодьи, аще ѣсто можеть продати са отъ лодьи, въволоуними ими мы Роусь; да иегда ходныхъ въ Грькы или съ коупле-мь, или въ съльбѣ къ цесареви вашемоу, да поустими и съ ѣстими проданое роухло лодьи ихъ. Аще ли клоуять са комоу отъ тоя лодьи въ нен оубиено быти, или биено быти отъ насъ Роуси, или възати ѣсто любо, да повинь-ни бѫдѫть то сътворьшии прѣжде реченомь епитимиею о тѣхъ. Аще полонѣникъ обою страноу дрьжимъ есть или отъ Роуси, или отъ Грькъ, проданъ въ ина страна, а иже обращеть са или Роусинъ или Грѣунинъ, да искоупать и възвратать искоупленое лице въ свои страна, и възьмѫть цѣна его коупльна, или вземѣнять са въ коуплю на дьнь усмадньнаи цѣны. Такоже аще отъ рати кто бѫдеть отъ тѣхъ Грькъ, такоже да възвратять са въ свои страна, и отъдана бѫдеть цѣна его, якоже речено есть, якоже есть коуплю. Иегда же требоуеть на воина ити, иегда же потрѣба

szkoda blisko ziemi ruskiej, mamy ją przeprowadzić w ziemię ruską: niech przedają ładugę łodzi tej, i cokolwiek jest w niej do sprzedania, my Ruś mamy im z łodzi wywlec, a gdy pójdziem w Greki bądź z kupią, bądź w poselstwie do waszego cesarza, oddamy ze czcią przedaną ładugę łodzi ich. Jeśliby się zaś zdarzyło, że kto w łodzi tej zabity został, albo pobity od nas Rusi, lub że mu co zabrano, tedy ci co to popełnili powinni być ukarani karą wyżej rzeczoną. Jeśli obie strony mają jeńców bądź z Rusi, bądź z Greków przedanych w obcy kraj, a znajdzie się Rusin lub Greczyn, niech wykupi i wróci osobę wykupioną w swój kraj, ci zaś co kupili odbiorą cenę jej, lub wliczy się w cenę kupna każdodzienna robota. Podobnież jeśli kto na wojnie jeńcem dostanie się do Greków, niech będzie puszczon w swoją ziemię, a oddana być ma cena jego, jako się rzekło, według wartości. Jeśli cesarz będzie iść na wojnę, kiedy robicie wyprawę, a Ruś zechce uczcić cesarza waszego, ile ich kiedykolwiek przyjdzie i u cesarza waszego pozostać zechce, niech im to wolno będzie. Jeńcy ruscy ilekroć przyprowadzeniby byli do Rusi zkądkolwiek i sprzedawani chrześcianom, również i chrześciańscy jeńcy ilekroć przyprowadzeniby byli zkądkolwiek w Ruś, zostaną wolni za okupem 20 złotników i do Grecyi powrócą. O tem jeśli służebnik ruski zostanie ukra-

---

Wiersz 1 ли» и H. или Ch. w R. T. opuszczono. — 4 тоя» со тоя H. — 7 лодии близъ земля роусьскыя tak ma Sofijski wremennik; лодии роусьстѣи H. Ł. R. T. — 24 искоупать» не коупать we wszystkich kodexach mylnie. — 26 възмѣнить са» ьмнить са mylnie we wszystkich kodexach. — 27 дьнь» длнь H. Ł. Ch. T. — 28 отъ» да отъ H.

творите, и си хотать поуьстити цесарм нашего, да аще въ кое крема елико их придеть, и хотать остати са оу цесарм вашего, своюж волеж да бждть. О Роуси о полонєньнєх иногаждъı отъ коюа оубо странъı пришьдъшимъ въ Роусь и продаюъıмъı въ хрьстиаıнъı, ище же и о хрьстиаıнєхъ полоньıнъıхъ иногаждъı отъ коюм любо странъı приходащимъ въ Роусь, се продаюми бъıваıть по два десате золота, и да придть въ Грькъı. О тъıм аще оукраденъ бждеть челядиинъ роуськъıи, или оускоуить, или по нжи проданъ бждеть, и жалокати науьнжть Роусь, да покажеть са таковое отъ челядина, да нжть и въ Роусь; нъ и гостие погоубиша челядинъ, и жалоужть, да ищжть и, обретаюе да нжть е; аще ли къто нскоушенм сего не дасть сътворити, мстьникъ да погоубить правьдж своиж. О работаижщихъ въ Грьцехъ Роуси оу хрьстианьского цесара, аще къто оумреть, не оуградивъ своего имънм, ци и сконхъ не имать, да възвратить са имъние къ малъıмъ блиижкмъ въ Роусь; аще ли сътворить ображение, таковъıи възъıметь оуражоное его, коюо бждеть писалъ наслдити имънние, да наслдить е отъ възимаижщихъ коупли Роуси отъ разиуьıхъ ходащихъ въ Грькъı и оудалъжаижщихъ. Аще зходи възвратить са въ (Грькъı изъ) Роуси, да жалоужть Роусь хрьстианьскоюо цесарьствоу, и итъ бждеть таковъıи, и възвращенъ бж-

dziony, albo ucieknie, albo z potrzeby 912
sprzedany będzie, a uskarży się na to Ruś, i służebnik przyzna to, niech go odbiorą w Ruś. Takoż jeżeli kupcom zniknie służebnik i uskarżą się, niech go szukają, a znalazłszy odbiorą. Jeśliby kto takowego poszukiwania robić nie dozwolił, naczelnik miejscowy będzie za to odpowiedzialny. Jeśli kto z Rusi w Grecyi, u cesarza chrześciańskiego usługujący umrze, nie rozporządziwszy swoim majątkiem, a krewnych przy sobie niema, majątek oddany zostanie dalszym krewnym jego w Rusi; gdy zaś zostawi rozporządzenie, majątek jego weźmie ten komu go dziedzictwem zapisał; otrzyma go zaś od Rusi zajmującej się handlem i chodzącej za różnemi sprawunkami do Grecyi. Jeśli złoczyńca z Rusi do Grecyi ucieknie, a Ruś zaniesie skargę do chrześciańskiego cesarstwa, niech będzie zchwytany i oddany przeciw woli na Ruś. To zaś wszystko obowiązana jest nawzajem Ruś czynić dla Greków, gdziekolwiekby się coś podobnego wydarzyło. Na większe tedy utwierdzenie między wami chrześcianami a Rusią zawartego pokoju, takowy na dwoch kartach przez Iwana napisany, a przez cesarza waszego własnoręcznie podpisany i przed krzyżem świętym i świętą nierozdzielną trójcą jedynego prawdziwego Boga naszego obwieszczony i dany naszym posłom. My zaś przysięgliśmy cesarzowi waszemu z woli bożej nad wami panującemu, według prawa

Wiersz 3 остати» оставити H. — 5 полонєньнєн« полонєньи H. Ł. отполонєни R. T. — 7 о хрьстиаıнєхъ» отъ хрьстиаıнъ H. — 13 оускоуить» въскоуить H. Ł. — 25 ображение» обращение H. — 28 отъ» о H. — 31 въ Грькъı изъ Роуси» Роусь we wszystkich kodexach mylnie.

912 дєть и нє хотѧи къ Роусь. Си же кьсм да ткорать Роусь Грѣкъмъ, идѣже ащє клюунть са таково. Иа оутвръжєниє же нєподвижнѣє бъіти мєжи вами хрьстиѧнъі и Роусиж, бъівъшии миръ сътворихомъ Иліовъімь писаниємь на двою хартию цѣсаря вашєго и своєиж рѫкоиж прѣдълежащимь уѣстиѧмь крьстъмъ и сватоиж єдиносыщьноиж Троицеиж єдиного истиньнаго Бога вашєго извѣсти и дасть нашимъ сълъмъ: мъі же клахомъ са къ цѣсарю вашємоу иже отъ Бога сыщє ако божиє зѣданиє по законоу и по поконоу ѩзъіка нашєго, нє прѣстѫпити ни намъ ни иномоу отъ странъі нашеа отъ оустављенъіхъ главъ мира и любъве. И таково написаниє дахомъ цѣсарьства вашєго иа оутвръжєниє обоємоу прѣбъівати таковомоу съвѣщанию, на оутвръжєниє и извѣщєниє мєжи нами бъівающаго мира. Мѣсаца септимбря въ въторыиж недѣлиж индикта пать на десатаго, въ лѣто сѣзданиа мироу ϛѱѳ.

23. Цѣсарь же Леонъ сълъі роусьскъіи поуьстивъ дарьми, золотъмь, и паволоками, и фофоудиами, и приставн къ нимъ мѫжа своа показати имъ прикъвнаиж красотиж, и полаты златъіа, и въ нихъ сыщаа богатьства, злато много, и паволокъі, и камєнию драгоую, и страсти господьниа вѣньць и гвоздиє и хламидж багрианиж и мощи сватъіхъ; оучащє ѩ къ вѣрѣ своєи и показоующє имъ истиньнаиж вѣрѫ; и тако отъпоусти ѩ къ своиж земли съ уѣстиж великоиж. Посланни же Ольгъмь сълъі при-

i ustawy narodu naszego, że nie naruszym sami, i nikomu z naszych naruszyć nie dozwolim tych umówionych artykułów pokoju i przyjaźni. I takowe pismo daliśmy cesarstwu waszemu na utwierdzenie obustronne tego postanowienia, na utwierdzenie i obwieszczenie zawartego między nami pokoju; miesiąca września w drugą niedzielę, indykta 15go, roku od stworzenia świata 6420.

23. Cesarz zaś Leon uczcił posłów ruskich darami, złotem i pawołokami i szatami, i przydał im mężów swoich, aby im pokazali pięknoty cerkiewne i pałace złote i znajdujące się w nich bogactwa, złoto mnogie i pawołoki i drogie kamienie i mękę bożą: koronę i gwoździe, płaszcz purpurowy i relikwie świętych, ucząc ich wiary swojej i prawdziwą wiarę im pokazując, i tak odprawił ich do swej ziemi z wielką czcią. Wysłani tedy od Olega posłowie wrócili do Olega i rozpowiadali co od obydwoch

Wiersz 3 нєподвижнѣє» нєподвижєниє H. Ł. — 9 єдиного» єдино H. — 16 главъ» главоловъ H. — 20 въ въторыиж .... десатаго tak przeczytał Miklosich Nest. 203.

дошя къ Ольгови, и повѣдаша ѥмоу рѣчи
обою цѣсарю, како сътвориша миръ и оу-
радъ положиша межю грѣчьскоѭ зѣмлеѭ
и роуськоѭ, и клатвы не прѣстѫпати
ни Грѣкомъ ни Роуси. И живяше Ольгъ
миръ имѣя къ вьсѣмъ странамъ, княжа
въ Кыевѣ. И приспѣ осень, и помяноу
Ольгъ конь свои, иже бѣ поставилъ кръ-
мити, не късѣда нань. Бѣ бо прѣже къпро-
шалъ влъховъ и коудесьникъ: отъ чего ми
есть оумрѣти? и рече ѥмоу одинъ коудесь-
никъ: княже, конь, егоже любиши и ѣз-
диши на немь, отъ того ти оумрѣти. Ольгъ
же приимъ въ оумѣ си, рече: николиже
късадѫ на конь, ни вижѫ его болѣ того.
И повелѣ крѣмити и, и не водити его къ
ѥмоу, и прѣбывъ нѣколико лѣтъ не дѣя
его, дондеже и на Грѣкы иде. И приш-
дъшю ѥмоу Кыеву и прѣбысть четыре ле-
та, на пятоѥ лѣто помяноу конь свои, отъ
егоже бѣхѫ рекли влъхви оумрѣти Оль-
гови; и призва старѣишиноу конюхъмъ,
рекъ: къдѣ есть конь мои, егоже бѣхъ
поставилъ крѣмити и блюсти его? онъ же
рече: оумрѣлъ есть. Ольгъ же посмѣя ся
и оукори коудесьника рекъ: то ть не пра-
во мълвѣлъ влъхви, въ вьсе то лъжа есть,
конь оумрѣлъ, а и живъ. И повелѣ осѣ-
длати конь: ать вижѫ кости его. И при-
ѣха на место, идеже бѣхѫ лежаще кости
его голы и лѣбъ голъ, и съѣзъ съ коня,
посмѣя ся рекъ: отъ сего ли лѣба съмрьть
имѣ къзѣти? И въстѫпи ногоѭ на лѣбъ,
и вънидѣ змиа изъ него и оукоусиѫ и въ ногѫ,

cesarzów słyszeli, jak zawarli pokój, jakie 912
warunki między Grecyą a Rusią ułożyli i za-
przysięgli, że ich ani Grecy ani Ruś nie
naruszy. I żył Oleg w pokoju ze wszystki-
mi sąsiadami, a stolicę miał w Kijowie.
I nadeszła jesień, i przypomniał sobie Oleg
konia swego, którego kazał karmić, a nigdy
nań nie wsiadał. Albowiem gdy niegdyś za-
pytał był czarnoksiężników i wróżbitów: od
czego mi zginąć przyjdzie? rzekł mu jeden
wróżbit: «xiążę, koń twój którego lubisz
i jeździsz na nim, będzie przyczyną twej
śmierci!» Oleg zastanowiwszy się nad tem,
pomyślał sobie: nigdy go nie dosiądę, i wię-
cej widzieć go nie chcę. Kazał go tedy kar-
mić a nie przyprowadzać do siebie. I upły-
nęło kilka lat a nie używał go, aż poszedł
na Greki. I gdy do Kijowa powrócił, minęły
cztery lata, a w piątym roku przypomniał
sobie swego konia, od którego według prze-
powiedni czarnoksiężników umrzeć miał Oleg.
I wezwał do siebie nadkoniuszego mówiąc:
gdzie jest mój koń, któregom kazał karmić
i mieć o nim staranie? On zaś rzekł: zdechł.
Oleg więc rozśmiawszy się, szydził z wróżbi-
ta mówiąc: wierzże tu czarnoksiężnikom;
wszystko jest kłamstwem! koń zdechł, a jam
żyw. I kazał sobie konia osiodłać: «niech
widzę jego kości!» I przyjechał na miejsce
ono, gdzie leżały jego kości nagie i łeb
nagi. I zsiadłszy z konia rozśmiał się mó-
wiąc: od tegoż to łba mnie zginąć? I wstą-
pił nogą na łeb, i wypełzła z niego żmija
i w nogę go ukąsiła: od tego rozchoro-

Wiersz 5 Грѣкомъ» Грѣцьмъ H. Ł. R. T. — 15 на конь» нань R. T. P. — 21 влъхви» влъсти H. Ł., влъхви T. — 29 лѣтъ» дѣтъ H. Ł; то R; да P.

912 и съ того разболѣвъ ся оумре. И плакаша ся по немь вьси людие плачемь великъмь, и несоша и погребоша и на горѣ, нюже глаголеть ся Щековица: есть же могыла его до сего дьни, словеть могыла Ольгова. И бѣшть вьсѣхъ лѣтъ его княжения три десате и три.

24. Се же не дивьно есть, яко отъ влъхования събываеть ся чародѣйство, нюже бѣсть въ цесарьство Доместианово: нѣкыи влъхвъ, именемь Аполоний Тианинъ, зълыихъ бише, мьствоуя и твора вьсѣдоу въ городѣхъ и въ селѣхъ бѣсовьскыи чюдеса; отъ Рима бо пришьдъ въ Византию оумоленъ бѣсть отъ живущихъ тоу, сътвори ти сиа: отъгнавъ множьство зълии и скорѣпии изъ града, яко не вредити ся человѣкомъ отъ нихъ; мрость коньскыя обоуздавъ, егда съхождаа ся болие. Такоже и въ Антиохию пришьдъ, и оумоленъ бывъ отъ нихъ; томимыихъ бо Антиохиискыихъ отъ скорѣпии и отъ комаровъ, сътвори скорѣпии нѣдимъ, и погребе и въ земли, и малъ стлъпъ мраморинъ постави надъ нимь, и повелѣ трьсть дрьжати человѣкомъ и ходити по городоу и зъвати трьстью трасомомъ: безъ комара градъ. Тако нщезоша изъ града комари и скорѣпии. Испроснии же нѣкы о лежащемь на градѣ трясѣ, въздѣхни, съпися на дъщери сиа: оувы тебѣ окаанъиа городе, яко потрысеши ся много, одрьжимъ бывши огнемь,

wawszy się umarł. I płakał po nim wszystek lud płaczem wielkim, i nieśli go i pogrzebali na górze, która się zowie Szczekowica; jest mogiła jego po dziś dzień, zowią ją mogiłą Olegową. I było wszystkiego panowania jego lat 33.

24. Nie dziwna to, że się przepowiednie czarnoxiężników wypełniają. Wszakże za panowania Domicyanowego był niejaki czarnoxiężnik, imieniem Apoloni tyanejski; znano go; chodził po grodach i siołach, wszędzie cuda biesowskie czyniąc. Z Rzymu przyszedł on do Bizancyum; uproszon od mieszkańców tamecznych, uczynił to: wygnał z grodu mnóstwo żmij i niedźwiadków tak, że ludziom więcej nie szkodziły; zhukane konie obłaskawiał na schadzkach możnowładców. Przyszedł też i do Antyochii uproszon od nich; dręczonym tedy przez niedźwiadki i komary antyochianom zdziałał niedźwiadka miedzianego, i zakopał go w ziemię, i mały słup marmurowy postawił nad nim, i kazał ludziom z trzciną w ręku po grodzie chodzić, i trzciną potrząsając mówić: bez komara gród! I tak znikły z grodu komary i niedźwiadki. Zapytany też o niepokojące gród trzęsienia, westchnął i napisał na deszczułkach te słowa: Biada ci grodzie nieszczęsny! doznasz mnogo wstrząśnień, a pochłoną cię płomienie, i opłakiwać będzie przybrzeżny Orontes. O nim to

Wiersz 8 не дивьно» дивьно H. Ł. — 10 Доместианово» Домеськтианово H. — 11 Аполоний Тианинъ» Аполонитианинъ i tym podobne bałamuctwa we wszystkich kodexach. — 14 чюдеса» чюдеса твори H. — 28 града» гробѣ H. — 30 трясѣ» трясъ, we wszystkich kodexach mylnie.

оплуеть же та и при вересѣ сын Орентии. О мьнь же и великыи Анастасии Божия города реуе: Апологию же доже и до нын на инѣхъ мѣстѣхъ съѣвываить са сътворенья стоущим, ова на отъвращение животъныихъ усткороногъныихъ и птицамъ могущимъ крѣдити уловѣкы, дроугам же на въздрьжание строуимъ реуьнымъ несъдрьжимо текущимъ, въ ним нѣкыи на таѣние и врѣдъ уловѣкъмъ сѫщи, на побѣжение стоить. Не тъуиж бо за живота его таки и таковам сътвориша бѣсове его ради, ны и по съмрьти его прѣбывающе оу гроба его зимлении творихѫ къ ним его, а на прельщение оканьнымъ уловѣкъмъ, болыим крадомъным на таковам отъ диавола. Къто оубо ыто реуеть о (иже отъ Манефона) творащихъ влъшьвьнъыхъ дѣлехъ? ако то таковъии горазда бъисть влъшьвьнъыим прельщениемь, ако къшоу зазряще видъии Апологию, ако не истокоу на са философьскыи хытрость имѣща. Подобашеть бо ешоу, реуе, ыкоже и азъ словъныи тъуиж творити, ыже хотыше, и не съвръшенъно творити повелѣнам отъ него. Та же вьсм ослабленъемь божиемь и творением бѣсовьскъмь бываіжть, таковъии вещьии искоушати са нашеи прѣславьнъыа вѣры, аще тврьда есть и искрь прѣбываіщи Господеви, ни не ѣзыкома врагъныи ыъуытьнъыихъ ради уюдесъ и сотонинѣ дѣлъ, творимъыихъ отъ рабъ и слоугъ зълобѣ двою.

i wielki Anastazy z bożego grodu mówi: 912
czarodziejstwa przez Apoloniego zdziałane, w niektórych miejscach podziśdzień jeszcze są skuteczne, jedne na odpędzenie czworonogów lub latawców szkodzić ludziom mogących, drugie na wstrzymywanie niesfornego biegu rzek, jeszcze inne na zapobieżenie wyniszczeniu i innym ludzkim szkodom. Nie tylko bowiem za żywota jego te i tym podobne rzeczy robili przez niego biesowie, lecz i po śmierci jego przybywający u jego grobu czynią to w imię jego dla złudzenia ludzi nieszczęśliwych, wielce pochopnych do takiego dyabelstwa. Cożby kto powiedział o czynach czarnoxięskich (Manetona), który tak dalece celował w matactwie czarnoxięskiem, że ustawicznie naśmiewał się z Apoloniego, iż istotnej mądrości filozoficznej nie posiadał; należało mu bowiem, powiada, samem słowem, tak jak ja, czynić co chciał, nie zaś praktykami wykonywać to co zamyślał. Wszystko to zaś dzieje się z dopuszczenia bożego i mocą biesowską; takowemi rzeczami próbuje się nasza przesławna wiara, azali silna jest i żarliwie obstająca przy Panu, a nie podająca się wrogom gwoli cudów złudliwych i dzieł szatańskich, które spełniają niewolnicy i słudzy złości podwójnej. A jeszcze imieniem pańskiem przepowiadali niektórzy: jako Balaam i Saul i Kaifas, i biesów precz wyganiali, jako Juda i synowie Skewa, albowiem i przez nie-

---

Wiersz 1 оплуеть» онлъуеть mylnie we wszystkich kodexach, poprawiono z Amart. — 5 животъныихъ усткороногъныихъ» poprawiono według Amart.; усткороногъ H. — 17 иже отъ Манефона z Amart. — 19 горазда» горазнъ H. Ł. — 21 Апологию» tak Amart.; Апологии H. Ł., — не истокоу» не истокстс H. неистокыстъенъ Ł. неистокъ R. — 23 реуе z Amart., we wszystkich kodexach реци.

912 — 15 Ѥщє же и҃ъ нѣсѣмь Господьнѣмь пророѹьствоваша мѣцни, ако Валаамъ, и Слоѹлъ и Канєфа, и бѣсъ пакы изгнаша, ако Ююда и сѣновє Скєвови. Оубо и на недостоиныѣ благодать дѣйствоѹєть иногаждьі, да ѥтєрьі свидѣтельствоѹѥть, нбо Валаамъ ѹюжь бѣ обоихъ, житиа изъіскьна и вѣры, и҃ъ обаче свидѣтельствова къ нѣмь благодать нѣкъ ради съмотрѣниа. И фарѡнъ таковъіи бѣ, и҃ъ и томоу бѫдѫщиа прѣдпоказа. И Навоѹходоносоръ законопрѣстѫпьнъ, и҃ъ и семоу пакы по иноѕѣхъ сѫщаа послѣди же родѣхъ отъкрьі; тѣмь ѥвлѥниа, ако иноѕи прѣкостьни нижє оумъ, прѣдобразъіи Христовъіи знамениа творать иноѭ къзнь на прѣльсть ѹловѣкъіи нєразоумѣѭщиихъ добраго, ѥкожє бъість Симонъ ѥзъхъ и Менандръ и ини. Таковъіхъ ради по истинѣ рєчє: нє ѹюдесъі прѣльщати.

25. Къ лѣто ҁѕѵа., поча кънажити Игоръ по Ользѣ. Къ сє же врѣмя поча цѣсарьствовати Костинтинъ, сънъ Леонтовъ, зать Романовъ. И Дєревлѣнє зъратиша са отъ Игоря по Ольговѣ съмьрти.

Къ лѣто ҁѕѵѳ., иде Игорь на Дрєвлѣнъі, и побѣдивъ възложи на ня дань больша Ольговъі. Къ тоже лѣто придє Семеонъ бъіларскъіи на Цѣсарь градъ, и сътворивъ миръ иде къ своѥ сн.

Къ лѣто ҁѕѵг. придоша Пєчєнѣзи прьвоє на роѹсьскоѭ зємлѭ, и сътворивъшє

godnych łaska działa częstokroć, aby drugim dać świadectwo. Boć i Balaam daleki był od obojga, od życia dobrego i wiary, a jednak objawiła się w nim łaska, aby nad drugimi okazać opiekę. Takiż był i Faraon, a i jemu przyszłość ukazano. I Nabuchodonozor przestępcą zakonu był, a jednak i jemu odsłonił to co nastąpić miało po wielu pokoleniach. Skąd widoczna, że wielu, acz przeciwnych umysłem, pod pozorem Chrystusa dokonywa cudów inną jakąś sztuką na obałamucenie ludzi nieświadomych dobrego; takim był Simon czarnoxiężnik i Menander i inni, z powodu których słusznie powiedziano: nie dajcie się uwodzić cudami.

25. Lata 6421. Począł panować Igor po Olegu. Tegoż czasu wstąpił na cesarstwo Konstantyn syn Leontego, zięć Romana; a Drewlanie wystąpili do wojny przeciw Igorowi po śmierci Olega.

Lata 6422. Szedł Igor na Drewlanów, i zwyciężywszy ich nałożył na nich dań większą niż Oleg. Tegoż lata przyszedł Simeon bółgarski pod Carogrod, i pokój zawarłszy, wrócił do swego kraju.

Lata 6423 przyszli Pieczyngowie po raz pierwszy na Ruś, i zawarłszy pokój z Igo-

---

Wiersz 5 благодать дѣйствоѹѥть» z Amart.; we wszystkich kodexach mylnie благодатьствоѹѥть. — 7 изъіскьна» tylko w R. T. — 10 бѫдѫщиа прѣдпоказа» прѣдбѫдѫщиа показа H. L. — 13 родѣхъ» z Amart.; we wszystkich kodexach mylnie. — 15 знамениа творать» z Amart.; we wszystkich kodexach mylnie знаменьать. — 24 зъратиша са» затвориша са R. T., открьгоша са P.

миръ съ Игоремь идоша къ Дунаю. Въ сь же времена приде Семеонъ плѣнивъ Ѳракиж, Гърци же послаша по Печенѣгы, Печенѣгомъ же пришьдъшимъ и хотящимъ на Семеона, раскарися са гръцьскыя воеводы. Видевъше Печенѣзи, яко сами на ся рать имѣть отидоша въ своя сы, а Блъгаре съ Грькы сѣстяпишя са, и посѣкени бышя Грьци. Семеонъ же прия градъ Одрѣнъ, иже прьвое Орестовъ городъ нарицаше са, сына Агамемнонова, иже прьвое въ трехъ рѣкахъ кѫпавъ са недугъ изъгы, тоу сего ради градъ въ свое има нарече, послѣди же Анъдрианъ кесарь обновивъ и въ свое има нарече Анъдрианъ, мы же зовемъ Одрѣнъмь градъмь.

Въ лѣто ϛѱкд., въ лѣто ϛсѱкс., въ лѣто ϛѱкѕ., въ лѣто ϛѱкз., въ лѣто ϛѱки., поставленъ Романъ цѣсарьмь въ Грьцѣхъ. Игорь же воеваше на Печенѣгы.

Въ лѣто ϛѱкѳ., въ лѣто ϛѱл., въ лѣто ϛѱла., въ лѣто ϛѱлв., въ лѣто ϛѱлг., въ лѣто ϛѱлд., въ лѣто ϛѱлѣ., въ лѣто ϛѱлѕ., въ лѣто ϛѱлз., приде Семеонъ на Цѣсарь градъ, и поплѣни Ѳракиж и Македониж, и приде къ Цѣсарю градоу въ снат въ великѣ, въ гръдости; и сътворн миръ съ Романъмь цѣсарьмь, и възвратн са въ свои сн.

Въ лѣто ϛѱлн., въ лѣто ϛѱлѳ., въ лѣто ϛѱм., въ лѣто ϛѱма., въ лѣто ϛѱмв., прьвое придоша Жгри на Цѣсарь градъ, и плѣнивъше вьсѣ Ѳракиж; Романъ же сътвори миръ съ Жгрьі.

26. Въ лѣто ϛѱмг., въ лѣто ϛѱмд.,

rem poszli ku Dunajowi. Tegoż czasu przyszedł Simeon pustosząc Tracyę, Grecy zaś posłali po Pieczyngów; Pieczyngowie przyszedłszy chcieli na Simeona uderzyć; alić kłótnia powstała między greckimi wodzami. Widząc Pieczyngowie, że oni sami z sobą zwadę mają, odeszli do dom; a Bólgarowie uderzyli na Greków i wycięli ich. Simeon tedy zdobył Odryen, który pierwej zwał się grodem Oresta, syna Agamemnonowego, co niegdyś w trzech rzekach skąpawszy się choroby pozbył i tu na tę pamiątkę gród od swego imienia nazwał. Na ostatek Adryan cesarz odnowił go i nazwał od swego imienia Adryanem, my zaś zowiem Odryenem grodem. 915 — 37

Lata 6424; lata 6425; lata 6426; lata 6427; lata 6428 został Roman cesarzem w Grecyi. Igor zaś wojował Pieczyngów.

Lata 6429; lata 6430; lata 6431; lata 6432; lata 6433; lata 6434; lata 6435; lata 6436; lata 6437. Przyszedł Simeon na Carogród, i spustoszył Tracyę i Macedonię i podstąpił pod Carogród w sile wielkiej, w hardości, i zawarł pokój z Romanem cesarzem i wrócił w swój kraj.

Lata 6438; lata 6439; lata 6440; lata 6441; lata 6442, po raz pierwszy przyszli Węgrowie na Carogród, i spustoszyli wszystką Tracyę. Roman zaś zawarł pokój z Węgrami.

Lata 6443; lata 6444; lata 6445; lata

Wiersz 7 рѣтъ» рать H. Ł. — 11 Агамемнонив» Агамемнонъ we wszystkich kodexach mylnie. — 16 Одрѣнъмь» Онъдрѣнъмь H. Ł.

941 въ лѣто ѯsyмє., въ лѣто ѯsyмs., въ лѣто ѯsyмz., въ лѣто ѯsyмн., въ лѣто ѯsyмѳ., иде Игорь на Грѣкы, ако послаша Блъгаре вѣсть къ цѣсарю, ако идѫть Роусь на Цѣсарь градъ, скедини десать тысящь. Иже пондоша, и приплоуша, и поухаша воювати виѳиньскыя страны, и плѣновахѫ по Поньтоу до Ираклия и до пафлагоньскы земля, и вьсѣ страня никоиндиискыѫ пополониша и сѫдъ вьсь пожьгоша; ихъ же имъше, о-вѣхъ растинахѫ, дроугыя акы страль поставлиѭще и стрѣлахѫ въ ня, изнимахѫть, опакы рѫцѣ съвазываахѫть, гвозди желѣзны по срѣдѣ главы вбиваахѫть ихъ, много же скатыхъ ирькъкии огневи придаша, манастыря и села пожьгоша, и имѣнии не мало обою страноу възыша. По тыи же пришьдъшимъ воюмъ отъ въстока, Памъфилъ доместикъ съ четырьми десаты тысящь, Фока же патрикии съ Македоны, Ѳеодоръ же стратилать съ Ѳракы, съ ними же и сановьници болмрьстии, обидоша Роусь около. Съвѣщаша Роусь, изидоша противоу въоружникъше са на Грѣкы, и брани межю ними бывъши зълѣ, одва одолѣша Грѣци; Роусь же възвратиша са къ дроужинѣ своюи къ вечероу, на ноуь вълѣзъше въ лодыя отъбѣгоша. Ѳеофанъ же оусрѣте и въ олдехъ съ огньмь, и поущати нача тржкыи огнь на лодыя роуськыя, и бысть видѣти страшьно оудо. Роусь же видѫщи пламень въимтахѫ са въ водѫ морьскѫю, хотѫще оубрести, и тако проуни възвратиша

6446; lata 6447; lata 6448; lata 6449. Szedł Igor na Greki, Bółgarowie zaś donieśli cesarzowi, że Ruś ciągnie na Carogród w 10 tysięcy łodzi. I wyruszywszy przypłynęli i poczęli pustoszyć Bitynię, i pustoszyli wybrzeża Pontu do Heraklei i do Paflagonii, i wszystek kraj nikomedyjski spustoszyli, i spalili w zatoce wszystkie budowle. Z jeńców zabranych jednych ścinali, drugich stawiali na cel i strzelali w nich, zchwyciwszy ich wiązali ręce w tył i wbijali im gwoździe żelazne w głowy; mnóstwo kościołów świętych wydali na pastwę płomieni, monastyry i sioła popalili, i dostatków nie mało z obojej strony morza zabrali. Potem gdy ze wschodu wojsko nadciągnęło, Pamfil domestyk w 40 tysięcy, Fokas patrycyus z Macedonami, zaś Teodor hetman z Trakami, a z nimi i inni wysocy dostojnicy, otoczyli Ruś w około. Ruś naradziwszy się, wyszła zbrojno przeciw Grekom, i była między nimi bitwa zacięta, ledwie że zwyciężyli Grecy; Ruś tedy wróciwszy się wieczorem ku swojej drużynie, nocą wsiadła na łodzie i uciekła. Teofan zaś zabiegł im w okrętach z ogniem i zaczął puszczać rurami ogień na łodzie ruskie, i było straszne widowisko. Ruś zaś ujrzawszy płomień rzucała się w morze chcąc je przepłynąć, i tak reszta wróciła ku domowi. Owoż gdy przyszli do swego kraju, rozpowiadał każdy swoim o tem co zaszło, i o ogniu okrętowym. «Jak błyskawica, mówili, która jest na niebiosach,

Wiersz 8 пафлагоньскы» фофлаганьскы H. — 11 страны» сторожи H. — 12 и стрѣлахѫ... съкаꙁываахѫть» стрѣлами растрѣлиха, и изламлиахѫ опакы рѫцѣ съвазавъше H. — 15 манастыря... пожьгоша niema H. — 18 Памъфилъ доместикъ poprawiono z Hamart.; we wszystkich kodexach mylnie.

ся въ свои сн. Тѣмь же пришьдъшимъ въ
землѭ своѭ, и повѣдаху къждо своимъ о
бывъшимь и о олиднѣмь огни: якоже имъ-
ноу, рсуе, иже на небесѣхъ, Грѣци имѧть
оу собе, и сим поущающе жьжаху насъ,
сего ради не одолѣхомъ имъ. Игорь же
пришьдъ нача съвъкоупляти воя многы,
и посла по Варягы за море, взѣа ихъ на
Грькы, пакы хота пойти на ня.

Въ лѣто ,sqii. Семеонъ иде на Хрѣваты,
и побѣженъ бысть Хрѣваты, и оумре, оста-
вивъ Петра вънаѕи, сына своего, Блъгарѣмъ
кънажити.

Въ сеѭже лѣто роди ся Святославъ оу
Игоря.

27. Въ лѣто ,sqiх., пакы придоша Ѫгри
на Цѣсарь градъ, имъ сътворивъше съ
Ромѣнъмь възвратиша въ свои сн.

Въ лѣто ,sqiк. Игорь же съкокоупивъ
воя многы, Варягы, Роусь и Полѣны,
Словѣны и Кривичи и Тиверцѣ, и Пече-
нѣгы нача и тали оу нихъ поимъ, поиде
на Грькы въ лодиихъ и на коних, хота
мьстити себе. Се слышашѣше Корѣсоуньци
посласта къ Романоу, глаголюще: се идѣть
Роусь, покрыли сѫть море корабли. Такоже
и Блъгаре посласта вѣсть, глаголюще: идѣть
Роусь, и наяли сѫть къ собѣ Печенѣгы.
Се слышавъ цѣсарь посла къ Игорю лѫчьшѣ
боляры, моля и глаголя: не ходи, нъ въз-
зьми дань, ѣже ималъ Ольгъ, придамъ и
ище къ тои дани. Такоже и къ Печенѣгомъ
посла паволокы и злато много. Игорь же
дошьдъ Доуная съзъва дружинѫ, и нача

taki ogień mają Grecy u siebie, i puszcza- 941
jąc ją na nas palili nas, przetośmy im nie — 44
podołali.» Igor zaś przyszedłszy począł zbie-
rać wielkie wojsko, i posłał po Waręgów
za morze, wabiąc ich na Greków, na których
powtórnie iść zamierzał.

Lata 6450; Simeon szedł na Chorwatów
i pobili go Chorwaci, i umarł, zostawiwszy
Piotra, syna swojego, xięciem bółgarskim.

Tegoż lata urodził się Igorowi Świętosław.

Lata 6451. Znowu przyszli Węgrowie na
Carogród; zawarłszy pokój z Romanem, wró-
cili do swego kraju.

Lata 6452; Igor zebrał mnogie wojsko:
Waręgów, Ruś i Polanów, Słowian, Krywiczan
i Tywerców, i najął Pieczyngów, i wziąwszy
od nich zakładników, poszedł na Greki w ło-
dziach i na koniach, chcąc się zemścić. Usły-
szawszy o tem Chersońcy, posłali do Ro-
mana, mówiąc: «Oto idzie Ruś; pokryli
morze korabiami.» Toż i Bółgarowie posłali
z doniesieniem, mówiąc: «Idzie Ruś i na-
jęła sobie Pieczyngów.» To słysząc cesarz,
posłał do Igora dostojników znakomitszych
prosząc i mówiąc: «Nie idź, jeno weź dań ja-
ką brał Oleg, przydam i więcej do tej da-
ni.» Posłał także i do Pieczyngów pawołoki
i złota wiele. Igor zaś do Dunaju doszedłszy,
zwołał drużynę i począł radzić się opowia-

Wiersz 5 поущающе» поущающа H. Ł. — 8 ихъ» и H. — 16 Ѫгри niema H. — 22 оу» въ H. — 33 посла» послаша H.

944 — 45 доумати, повѣда имъ рѣчь цѣсарекоу. Рѣша же дроужина Игореви: да аще сице глаголеть цѣсарь, то чьто хочемъ болѣ того, не бившще са имати злато, и сребро и паволокы? кто кто вѣсть, кто одолѣеть, мы ли, оны ли? ли съ морьскы кто съвѣтоуеть? се бо не по земли ходимъ, нъ по глѣбинѣ морьстѣи, обьма съмрьть всѣмъ. Послоуша ихъ Игорь, и повелѣ Печенѣгомъ воиѣвати блъгарьска земля, а сама въздыма оу Грькъ злато и паволокы на вьсю воиу и въздрати са въспать, и поиде къ Кыеькоу въ своем си.

Въ лѣто 6453., приела Романъ, и Костянтинъ и Стефанъ съла къ Игореви построити миръ перьвого. Игорь же глаголя съ ними о мирѣ. Посла Игорь мужа своя въ Романоу, Романъ же съзва боляры и сановьникы. Приведоша роуськыя съла, и велѣша глаголати, писати обоихъ рѣчи на хартіи, равьно дроугаго съвѣщанья, бывъшаго при цѣсари Романѣ, и Костянтинѣ и Стефанѣ хрестолюбивыихъ владыкахъ.

Мы отъ рода роуськаго съла и гостіе: Иворъ, съла Игорева, великаго кънязя роуськаго, и обьчни съла: Кожюфастъ, Свантославль, сына Игорева; Искоусеви, Ольгы кънагыни; Слоуды, Игореве, нетин Игореве; Оудыбъ Володиславль; Канидаръ, Передъславинъ; Шихъберн Сфандры, жены Оульбы; Прастѣнъ, Тоурдокъ; Либи, Арфастовъ; Гриив, Сфирькокъ; Полстѣнъ, Икотинь, нетин Игореве; Карлы, Тоудькокъ,

dając jej co rzekł cesarz. Rzekła drużyna Igora: jeśli tak mówi cesarz, to czegoż nam więcej trzebą, jak bez bitwy wziąć złoto, srebro i pawołoki? Ktoż to wie, kto zwycięży, czy my, czy oni? ktoż sojusz zawarł z morzem? gdyż oto nie po ziemi chodzim, lecz jesteśmy na głębinie morskiej; śmierć czeka wszystkich.» Usłuchał jej Igor i rozkazał Pieczyngom pustoszyć Bółgaryę, sam zaś wziął u Greków złoto i pawołoki na wszystkie wojsko, i wrócił nazad i przyszedł do dom, do Kijowa.

Lata 6453. Roman i Konstanty i Stefan przysłali posłów do Igora dla odnowienia pokoju dawniejszego. Igor więc umawiał się z nimi o pokój. Posłał Igor mężów swoich do Romana; Roman zaś wezwał możnych i dostojników. Wprowadzono posłów ruskich i kazano mówić i spisywać obustronne umowy na papierze, zgodnie z dawniejszą umową zawartą za cesarza Romana i Konstantyna i Stefana, chrystolubnych władców.

My od rodu ruskiego posły i goście: Iwor poseł Igora wielkiego xięcia ruskiego, i zwyczajni posłowie: Wujefast Świętosława syna Igorowego, Iskusewi xiężnej Olgi, Słudy Igorow, siostrzeniec Igorów, Uleb Władysławow, Kanicar Predysławy, Szychbern, Sfandry żony Ulebowej, Prastien Turdow, Libi Arfastow, Grim Sfirkow, Prastien Jakunow, siostrzeniec Igorów, Kary Tudkow, Karszew, Turdow, Egri Ewliskow, Woist Ikow,

---

Wiersz 20 писати» писати H. R. T. — 23 владыкахъ» владыкъ, we wszystkich kodexach mylnie. — 30 Сфиндры» Сфандръ mylnie we wszystkich kodexach. — 31 Тоурдокъ» Тоурдоуки mylnie we wszystkich kodexach.

Каршевъ, Тоурдовъ; Сгри, Свинсковъ; Констъ, Иковъ; Истръ, Жминьдовъ; Прастинъ, Берновъ; Автагъ, Гоунаревъ; Шибридъ, Алданинь; Колъ, Клековъ; Стенги Етоновъ; Сфирька, Алвадъ, Гоудовъ; Фоурди, Тоуадовъ; Моуторъ, Жтинь; Коупець, Адоунь; Адоулбъ, Ингивладъ, Оульбъ, Фроутань; Гомолъ, Коуци, Емигъ, Тоурьбидъ, Фоурьстинь; Броуны, Роалдъ, Гоунастръ, Фрастинь; Инъгелдъ, Тоурьберинъ, и дроугыи Тоурьберинъ; Оульбъ, Тоурьбинь; Моны, Роуалдъ, Свинь; Стиръ, Алданинь; Тилии, Апоубъкаръ, Свенъ, Коузьлевъ; и Синько Корнуть; послании отъ Игоря, великаго кънязя роуськаго, и отъ вьсѣм кънажии и отъ вьсѣхъ людии роуськыихъ земль. И отъ тѣхъ заповѣдано обновити ветъхыи миръ, ненавидащаго добра и вражьдолюбьца диявола разорити, отъ многъ лѣтъ и оутвьрдити любовь исжю Грькы и Роусиж; и великыи къназь нашь Игорь, и кънази, и болире его и людие вьси роуськыи послаша ны къ Романоу, и Костянтиноу, и къ Стефаноу, къ великымъ цѣсарьмъ грьуськымъ, сътворити любовь съ самѣми цѣсари, съ вьсѣмь болиарьствомь, и съ вьсѣми людьми грьуськыими на вьсѣ лета, доньдеже сиіють сльньце и вьсь миръ стоить. И иже помыслить отъ страны роуськыя разроушити такж любовь, и елико нхъ крьщенье приняли сжть, да приимать мьсть отъ Бога вьседрьжителя, осжженье на по-

Istr Jamindow, Prastien Bernow, Jawtiag Gunarow, Szibrid Aldanow, Kol Klekow, Stengi Etonow, Sfirka, Alwad Gudow, Furdy Tuadow, Mutor Ontinow, Kupec Adunow, Adulb, Ingiwlad, Uleb Frutanow; Gomol, Kuci, Emig, Turbid, Furstienow; Bruny, Roald, Gunastr, Frastienow; Ingeld, Turbern, i drugi Turbern; Uleb Turbenow, Mony, Ruald Swienow; Stir Aldanow, Tilej, Apubkar, Swien Wuzlewow i Sinko Borycz; posłani od Igora wielkiego xięcia ruskiego, i od wszystkich xięstw i od wszystkich ludzi ruskiej ziemi, którzy polecili nam dawny pokój odnowić, i dyabła nienawistnego dobru a lubiącego niezgodę zniszczyć, i dawną przyjaźń między Grekami a Rusią utwierdzić. Wielki xiążę nasz Igor, i xiążęta i bojarowie jego i wszyscy ludzie ruscy posłali nas do Romana i Konstantyna i Stefana, wielkich cesarzów greckich, dla zawiązania przyjaźni z cesarzami samymi, ze wszystkimi dostojnikami, i ze wszystkimi ludźmi greckimi po wszystkie czasy, pokąd świeci słońce i świat wszystek stoi. Ktokolwiek ze strony Rusi zechce naruszyć tę przyjaźń, wszyscy ci co chrzest przyjęli niech doznają zemsty od Boga wszechmogącego, i niech będą osądzeni na zgubę w tem życiu i przyszłem, a ilu ich jest niechrzconych, niech nie mają pomocy od Boga, ani od Peruna, niech tarcze własne nie ochronią ich, i mieczami własnymi niech będą posiekani, niech giną od własnych strzał i

945

Wiersz 1 Свинсковъ» Срінсковъ H. — 1 Констъ Иковъ» Констовъ Иковъ H., Конковъ Ł. — 3 Автагъ» Аткагъ H. R. T. — 5 Фоурди Тоуадовъ» Фоудри Тоульбовъ H. Фоудри Тоуадовъ Ł. — 7 Адоулбъ» Адолбъ H. R. T. — 7 Ингивладъ» Ангивладъ H. — 8 Тоурьбидъ» Тоурьбридъ H. — 14 Корнуть» Кирнуь H. — 21 и кънази niema H. — 30 крьщенье» сващенье H. R. T.

945 гыбель въ сни вѣкъ и къ бѫдѫщимъ; и єланко ихъ єсть не крьщєно, да нє имѫть помощи отъ Бога, ни отъ Перуна, да не оущитать са щитъı своими, и да посѣчєни бѫдѫть мьчи своими, отъ стрѣлъ и отъ иного оружия своєго, и да бѫдѫть рабъı въ сни вѣкъ и въ бѫдѫщии. А великъıи кънязь роуськъıи и болярє єго да посълѫть на то въ Грѣкъı къ великъıмъ цѣсарьмъ грѣчьскъıмъ корабля, єланко хотять, съ сълъı и гостьми, якоже имъ оуставлєно єсть. Ношахѫ сълн пєчати златъı, а гостиє сребрєнъı; имѣи же оувѣдѣлъ єсть кънязь вашь посълати грамотъı къ цѣсарьствоу вашємоу; иже посълѫщи бъıвѫть отъ нихъ сълн и гостиє, да приносать грамотѫ пишѫщє сиє: яко послахъ корабль сєланко; и отъ тѣхъ да оувѣмъı и мъı, оже съ мирьмь приходать; аще ли безъ грамотъı придѫть, и предани бѫдѫть намъ, да дрьжимъ и хранимъ, доньдеже къзвѣстимъ кънязю вашємоу; аще ли ржкѫ не дадать, и противать са, да оубиєни бѫдѫть, да не изищєть са съмрьть ихъ отъ кънязи вашего; аще ли оубѣжавъше въ Роусь придѫть, мъı напишємъ къ кънязю вашємоу, яко имъ любо, тако сътворать. Аще придѫть Роусь безъ коупли, да не възмѫть мѣсачьна. Да запрєтить кънязь сълъıмъ своимъ и приходящимъ Роуси сьдє, да не творать бєщиниı въ селѣхъ, ни въ странѣ нашєи. И приходящимъ имъ, да витаѫть оу святаго Мамъı, да послєть цѣсарьство наше, да испишєть имєна ихъ, тогда възъ-

od innego swego oręża, niech będą niewolnikami w tem życiu i w przyszłem. Wielki xiążę ruski i bojarowie jego mogą posyłać do Grecyi ku wielkim cesarzom greckim korabi ile chcą z posłami i gośćmi. Było umówiono, że posłowie mają mieć pieczęcie złote, a goście srebrne, teraz zaś oznajmił wasz xiążę, iż posyłać będzie pismo do cesarstwa naszego. Jeśli słani będą od niego posły i goście, mają przynosić pismo w którem wyrażono będzie, ile korabi posłał. I od nich dowiemy się, że z mirem przychodzą. Jeśli zaś bez pisma przyjdą, oddani będą nam, abyśmy ich zatrzymali i chronili, aż dopokąd xiążę wasz uwiadomion o tem nie będzie. Gdyby się zaś poddać nam nie chcieli i bronili się, zostaną ubici a śmierć ich od waszego xięcia poszukiwana nie będzie; jeśli zaś uciekną i przyjdą w Ruś, my napiszem do xięcia waszego, a on postąpi z nimi jak mu się podoba. Jeśli Ruś przyjdzie bez kupi, nie będą pobierać miesięcznego. Xiążę zakaże posłom swoim i przychodzącej tu Rusi, aby nie robiła żadnych zbytków w siołach i w kraju naszym. A gdy nadejdą, zatrzymają się u ś. Mamy; i poszlem od cesarstwa naszego, aby spisać ich imiona. Natenczas wezmą swoje miesięczne: posłowie poselskie, a goście miesięczne, najpierw od grodu Kijowa, potem od Czernichowa i Perejesławia, i z innych grodów. Wchodzić zaś mają do grodu jedną bramą, z przystawem cesarskim, bez oręża, po 50 ludzi, i zajmować się kupią według po-

Wiersz 7 и въ бѫдѫщии» бѫдѫщии w kodexach mylnie. — 29 сълъıмъ» словомъ H. R. T.

имѣть мѣсачьноє своє, сѣли сѣлѣбьноє, а гостиє мѣсачьноє, прьвоє отъ города Кыєва, паки изъ Чрънигова и Переяславля и прочии городы. Да въходать въ городъ одиними воротьı съ цѣсарєвымь имжьıмь безъ оружиа, имжь пать десать, и да творать коупль, якоже имъ надобѣ, паки да исходать; и имжь цѣсарьства нашего да хранить ı; да аще къто отъ Роусн или отъ Грѣкъ сътворить крино, да оправлиѣть то. Въходаще же Роусь въ градъ да не имѣжть власти коупити паволокъ аниє по пать десать золотьникъ, и отъ тѣхъ паволокъ аще къто крьнеть, да показываѣть цѣсарєвоу имжю, и тъ ı запечатаѣть, и дасть имъ. И отходаще Роусь отъ сждоу възимаѣть отъ насъ, иже надобѣ, брашьно на пать, и иже надобѣ лодиимъ, якоже оустановлено иесть прьвоє, и да възвращаѣть са съ съпасаниємь въ страиь своь; да не имѣжть власти зимовати оу святаго Мамьı. Аще оускоуить челядинъ отъ Роусн, по не же придать въ страиь цѣсарьства нашего, и отъ святаго Мамьı аще бждеть и обращеть са, да поимать и; аще ли не обращеть са, да на ротѣ ждать наши хрьстиане Роусь по вѣрѣ ихъ, а нехрьстиане по законоу своємоу, ти тъгда възимаѣть отъ насъ цѣиь своь, якоже оустановлено иесть прѣже, двѣ паволокѣ за челядинъ. Аще ли къто отъ людии цѣсарьства нашего, ли отъ города нашего, или отъ инѣхъ

trzeby i powracać. A przystaw cesarstwa na- 945
szego będzie ich ochraniał, i jeśliby kto, czyto z Rusi czy z Greków, dopuścił się krzywdy, ma ją naprawić. Ruś do miasta wchodząc nie może kupować pawołoki więcej jak za 50 złotników, a tę pawołokę kto kupi ma pokazać przystawowi cesarskiemu, ten zaś zapieczętuje ją i odda mu. A odchodząca ztąd Ruś otrzyma od nas żywności na drogę, co potrzeba, i cokolwiek potrzeba będzie łodziom, jak to dawniej ustanowiono; ma zaś powracać szczęśliwie do swego kraju, a zimować jej u ś. Mamy nie wolno. Jeśli służebnik z Rusi ucieknie, i przyjdą poń w strony cesarstwa naszego, i od ś. Mamy jeśli się znajdzie, niech go zchwytają, gdy się zaś nie znajdzie, wtedy nasza Ruś chrześciańska wykona przysięgę według swej wiary, a niechrześcianie według swego zakonu, a natenczas wezmą cenę swoją która jest dawniej ustanowiona, dwie pawołoki za służebnika. Jeśli z ludzi cesarstwa naszego czy to ze stolicy naszej, czy z innych grodów ucieknie służebnik nasz do was i przyniesie co, zwrócicie go nam nazad, a gdy to co z sobą uniósł, znajdzie się w całości, otrzymacie za niego dwa złotniki za przytrzymanie. Jeśli Rusin który pokusi się wziąć co u ludzi cesarstwa naszego, ten co to uczynił, ukaran będzie wielce, bowiem za to co wziął, zapłaci sowito. A jeśli to uczyni Greczyn Rusinowi,

---

Wiersz 10 **сътворить**» **сътвори** mylnie we wszystkich kodexach. — 11 **не имѣжть власти**» **не творать пакости** H. R. T. — 14 **крьнеть**» **коупить** H. R. T. — 16 **Роусь**» **Роуси** w kodexach mylnie. — 31 **нашего**» **вашего** mylnie w kodexach. — 32 **города**» **рода** H. R. T.

945 городъ оускоуить уелиднин нашъ къ вамъ, и принесеть уьто, да възвратать и опать а иже уьто принесъ бждеть, вьсе цѣло, и да възьметь отъ него золотьника два имѣуьнаго. Аще ли кто покоусить са отъ Роуси възати уьто отъ людии цесарьства нашего, иже то сътворить, покажиенъ бждеть велыи; аще ли възмъ бждеть, да заплатить сагоубо; и аще сътворить тоже Грѣунинъ Роусиноу, да приметь тж же казнь, ико же прьлъ есть и онъ; аще ли клюунть са оукрасти Роусиноу отъ Грькъ уьто, или Грѣуниоу отъ Роуси, достоино есть, да възвратить е не тъуиж иедино, нъ и цѣнж его: аще оукраденое обрящеть са продаемо, да вьдасть и цѣнж его сагоубо, и тъ покажьненъ бждеть по законоу грѣуьскомоу, по оуставоу и по законоу роуськомоу. Ецико хрьстинин отъ власти нашеа плѣнена приведать Роусь, то аще бждеть оуношя или дѣвици добра, да вьдадать златьника десать, и понмать и; аще ли есть средовнуь, да вьдасть золотьникъ осьмь, и понмать и; аще ли бждеть старъ или дѣтищь, да вьдасть златьникъ пать. Аще ли обрящать Роусь работлѣщее оу Грькъ, аще ли сать плѣньници, да искоуплать и Роусь по десать златьникъ: аще ли коупилъ и бждеть Грѣуниъ, подъ хрьстьиь достонть ецоу, да възьметь цѣнж своиж, ецикоже дълъ бждеть на тыи. А о коръсоуньстѣи странѣ, ецикоже есть городовъ иа тон уасти, да не имать власти кънази роуськстии, да воюють на тѣхъ странахъ, и та страна не покарметь са вамъ. Тъгда, аще

odbierze takąż karę, jaką tamten odebrał. Jeśli się zdarzy Rusinowi ukraść co u Greków lub Grekowi u Rusi, słuszna jest iżby zwrócono nietylko rzecz samą, ale i cenę jej; jeśli rzecz ukradziona ukaże się sprzedaną, zapłaci cenę jej sowitą, i ukaran będzie według zakonu greckiego, i według ustawy i zakonu ruskiego. Jeśli Ruś przyprowadzi chrześcijańskich jeńców z naszego kraju, tedy jeśli będzie mołojec lub dziewka dorosła, niech dadzą po złotników 10 a odbiorą ich; jeśli średniego wieku ludzie, niech dadzą po 8 złotników a odbiorą ich; jeśli zaś będzie starzec lub dziecko, niech dadzą po 5 złotników. Jeśli znajdą się u Greków w służbie Rusini którzy zabrani byli w niewolę, wykupi ich Ruś po 10 złotników; jeśli ich Greczyn kupił, i zaprzysięgnie to, należy mu zwrócić cenę którą dał za nich. A w chersońskiej krainie, ile jest grodów w tych stronach, niechaj nie mają władzy xiążęta ruscy i nie pustoszą tych stron, i ta kraina niema wam ulegać. Wtedy jeśli xiążę ruski zażąda od nas wojska na wojnę: damy mu ile będzie potrzebował. A co do tego, jeśli Ruś znajdzie okręt grecki gdziekolwiek przez burzę wyrzucony, nie powinna go pokrzywdzać; jeśli zaś kto wezmie co z niego, lub zabierze człowicka w niewolę, lub zabije go, będzie osądzon według zakonu ruskiego i greckiego. Jeżeli Ruś znajdzie Chersońców ryby łowiących w uściu Dnieprowem, niech im żadnej krzywdy nie wyrządza. Nie wolno też Rusi zimować w uściu Dnieprowem w

Wiersz 7 пашего» вашего mylnie w kodexach.

проснть вон оу насъ кънязь роуськъıн, да воюють, да дамъı имоу, ılико имоу бждеть трѣбѣ. И о тъıнь, ащe обращжть Роусь коуварж гръуьскж въıврьженоу ıи коıнь любо мѣстѣ, да не прѣобидать ıих; ащe ли отъ ıих възъıщеть къто уьто, ли уловѣка поработнть, или оубıеть, да бждеть повиньıнъ зконоу роуськоу и гръуьскоу. Ащe обращжть Роусь Коръсоуньıнъı ръıбъı ловаща въ оустıи Дънѣпра, да не творать ıимъ зла никакоже, и да не ıмѣжть власти Роусь зимовати въ оустıи Дънѣпра, Бѣлобережи, ни оу святаго Сѳерıа, ıъ ıгда придеть осень, да ждть въ домъı своı въ Роусь. А о сихъ, ıже то приходать урънıи Блъгаре, воюжть въ странѣ коръсоуньıстѣи, и ıелıимъ кънажю роуськоıоу, да ıхъ не поущаıть плакостнтъ странъ тъи. Или ащe клоунть са проказа пѣкака отъ Грькъ, сщııхъ подъ власти цѣсарьства нашего, да не ıмате власти казнити ıх, ъ повелѣнıемь цѣсарьства нашего, да прııмѣть, ıкоже бждеть сътворıхъ. Ащe оубıеть хрьстıанıнъ Роусııа, или Роусıнъ хрьстıанına, да дрьжıмъ бждеть сътворıвъıи оубııство отъ ближьııхъ оубıеııаго, да оубıжть ı; ащe ли оускоунть сътворıвъıи оубон, и оубѣжıть, ащe бждеть ıловıтъ, да възъмжть ıмѣıııе ıего ближьıııı оубıеııаго; ащe ли ıесть ıенловıтъ сътворıвъıи оубııство, и оускоунть, да ıщжть ıго, доньдже обращѣть са; ащe ли обращѣть са, да оубıенъ бждеть. Или

Białobereżu, ani u ś. Eterego, lecz gdy 945
przyjdzie jesień, ma wrócić do domów swoich, w Ruś. A co do Bółgarów czarnych, którzy przychodzą pustoszyć krainę chersońską, żądamy od xięcia ruskiego, aby im nie dozwalał szkody wyrządzać w tej krainie. Jeżeli się zdarzy iż zbrodnia jakowa popełniona zostanie ze strony Greków zostających pod władzą cesarstwa naszego, nie macie prawa karać ich, lecz z rozkazu cesarstwa naszego ukaran będzie każdy jak zawinił. Jeśli chrześcianin zabije Rusina lub Rusin chrześcianina, tedy zabójca przytrzyman będzie przez krewnych zabitego, i ci go zabiją. Jeżeli zabójca ucieknie a jest majętny, majątek jego zabiorą bliźni zabitego; jeśli zaś zabójca jest niemajętny a ucieknie, niech go szukają aż póki nie znajdą, a gdy go znajdą, niech będzie zabity. Jeśli uderzy mieczem lub kopiją lub jakimbądź naczyniem Rusin Greczyna lub Greczyn Rusina, za to wykroczenie zapłaci srebra liter 5 według zakonu ruskiego; jeśli jest niemajętny, niech da ile może, a nawet i suknie w których chodzi zdjąć z niego; na ostatek niech złoży przysięgę według swej wiary, że nic niema, a wtedy puszczon będzie. Jeśli cesarstwo nasze potrzebować będzie od was wojska na nieprzyjacioł naszych, napiszemy do waszego wielkiego xięcia, a ten ma je nam przysłać ile chcemy, a ztąd poznają inne kraje jaką przyjaźń mają Grecy z Rusią. Wszystkie tedy te artykuły napi-

Wiersz 2 да дамъı» дамъı H., да дамъ Ł. — 3 трѣбѣ» и да воюють dodaje H. R. T. — 8 Ащe» И ащe H. R. T. — 13 Сѳерıа» Ельферıа w kodexach mylnie. — 18 плакостнть... тъи» и плакостнть сторонѣ ıего H. — 25 ıли... хрьстıанıнъ niema H. — да» и да w kodexach mylnie. — 32 ащe ли обращѣть са niema H.

945 аще оударить кыуыць, или копіемь, или кацѣмь любо сѧсѣдъмь Роусинъ Грѣуина или Грѣуинъ Роусина, да того дѣлом грѣха ѕаплатить сребра литръ пать по ѕаконоу роуськоноу; аще ли есть неимовитъ, да како можеть, къ толико же продлиъ бѫдеть, ико да и прѣтъı, къ инхже ходить, да и тъı съ него съимати, а о процѣ да ни ротѫ ходить по своюи вѣрѣ, ико не имѣи инуьтоже, ти тако поущенъ бѫдеть. Аще ли хотѣти инуьиеть наше цѣсарьство отъ васъ кои на противнаціи са нами, да пишѫть къ великоноу кънаѕю нашеноу, и послеть къ нами, еликоже хоуеть: и отъ толѣ оувѣдать инъı страны, какѫ любъвь имѣѭть Грѣци съ Роусиѭ. Мъı же съвѣщаниѥ всѣе написахомъ на двою харътню, и юдина харътиа есть оу цѣсарьства нашего, на иеиже есть крьстъ и имена наша написана, а на дроугои сѣли наши и гостиѥ наши. А отъходаче съ слъıь цѣсарьства нашего да допроводать къ великоноу кънаѕю роуськоноу Игореви и къ людьıь его, и ти приимъıше харътиѫ на ротѫ идѫть, хранити истиѫ, ико мъı съвѣщахомъ, написахомъ харътиѫ сиѫ, на неиже сѫть имена наша написана. Мъı же, елико насъ крьстиан са есмъı, клахомъ са црькъвиѫ святаго Ильиа въ съборнѣи црькъви и предълежащиимь уьстьнъıмъ крьстъıь и харътиѫ сеѫ, хранити всѣе, иже есть написано на ней, не прѣстѫпати отъ того инуьтоже: а иже прѣстѫпить се отъ страны нашеѧ, ли кънаѕь ли инъ къто, ли крьщенъ или неsaliśmy na dwoch kartach, i jedna karta jest u cesarstwa naszego, na niej jest krzyż i imiona nasze napisane, a na drugiej posłowie wasi i wasi goście. A odchodzący z posłem cesarstwa naszego mają wprowadzić go do wielkiego xięcia ruskiego Igora i do jego ludzi, którzy przyjąwszy kartę poprzysięgną, że zachowają rzetelnie wszystko cośmy uradzili i napisali na tej karcie, na której imiona nasze są położone. My zaś, ile nas jest chrzconych kleliśmy się na cerkiew ś. Eliasza w sobornej cerkwi, i na krzyż święty przed nami będący, i na tę kartę, zachować wszystko to co na niej napisano, i w niczem od tego nie odstąpić; a kto- kolwiek by z naszej strony odstąpił, czy to xiążę, czy kto inny, czy chrzcony czy niechrzcony, niech nie dozna pomocy od Boga, i niech będzie niewolnikiem w tem życiu i w przyszłem, i niech będzie własnym orężem zakłuty. A Ruś niechrzcona ma złożyć tarcze swoje i miecze swoje nagie, naramniki swoje i inne oręże, i poprzysiądz, że wszystko co na tej karcie napisano, będzie od Igora i od bojarów wszystkich i od wszystkich ludzi ruskiego kraju zachowane po wszystkie czasy i zawsze. Jeśli zaś kto z xiążąt lub ludzi ruskich czy to chrześcianin czy niechrześcianin przekroczy to co jest napisane na karcie tej, niech zginie od swego oręża, niech będzie przeklęty od Boga i od Peruna, jako złamał swoją przysięgę. Szczęść więc Boże: niech wielki xiążę Igor zachowa w całości przyjaźń prawą, i niech

Wiersz 16 съвѣщаниѥ» съвѣщаниемь w kodexach mylnie. — 17 написахомъ» положимъ II., положихомъ Ch.

крьщенъ, да не имать помощи отъ Бога, и да бѫдеть рабъ въ сии вѣкъ и бѫдѫщии, и да заколенъ бѫдеть своимь оружиемь; а не крьщеная Роусь полагаѭть щиты своими и мьча своа нагы, оброжа своа и прочиа оружиа, да кленѫть са о вьсѣхъ, иже сѫть написана на харътии сеи, хранити отъ Игоря и отъ вьсѣхъ болиръ, и отъ вьсѣхъ людии отъ страны роуськыя въ прочаа лѣта и вьсегда: аще ли же къто отъ кънязь или отъ людии роуськыихъ, ли хрьстиинъ, ли нехрьстиинъ, прѣстѫпить се, иже ѥсть писано на харътии сеи, бѫдеть достоинъ своимь оружиемь оумрѣти, и да бѫдеть клатъ отъ Бога и отъ Пероуна, иако прѣстѫпи свож клатвѫ: да обаче бѫдеть добрѣ, Игорь великыи кънязь, да хранить си любъвь правѫ, да не разроушить са, доньдеже слъньце сиѥть, и вьсь миръ стоить, въ иъшѣшьнаа вѣкы и въ бѫдѫщаа.

takowa nienaruszona będzie, pokąd słońce świeci i wszystek świat stoi, w wiek teraźniejszy i w przyszłe. 945

Послании же съли Игорьмь придоша къ Игореви съ съла гръуьскыими, повѣдаша вьсѣ рѣчи цѣсаря Романа. Игорь же призва съла гръуьскыа, и рече имъ: имѣѥте, ичто въ наказалъ цѣсарь. И рѣша съли цѣсарьски: се, посла ны цѣсарь, радъ ѥсть миром, хощеть миръ имѣти съ кънязьмь роуськымь и любъвь; твои съли водиша сѫть цѣсаря наша роте, и насъ послаша роте водити тебе и мѫжь твоихъ. Обѣща са Игорь сице сътворити. Зь оутра призва Игорь съла, и приде на хълмъ, кѫдѣ стоаше Пероунъ, и покладоша оружиа своа, и щиты и золото, и ходи Игорь роте и

Posłowie tedy Igorowi przyszli do Igora z posłami greckimi, opowiadając wszystko co mówił cesarz Roman. Igor zaś przyzwawszy posłów greckich, rzekł im: Mówcie co wam polecił cesarz. I rzekli posłowie cesarscy: Oto posłał nas cesarz, rad jest z miru, chce z xięciem ruskim mieć mir i przyjaźń. Twoi posłowie odebrali od cesarzów naszych przysięgę, a nas przysłano, abyśmy przysięgę od ciebie i dostojników twoich odebrali. Obiecał Igor że to uczyni. Nazajutrz przywołał Igor posłów, i wyszedł na pagórek gdzie stał Perun: złożyli oręże swoje i tarcze i złoto, i złożył Igor przy-

Wiersz 1 имать» имѣть w kodexach mylnie. — 12 нехрьстиимъ» не крьщенъи H,

945 мужи его, елико погинѣхъ Роуси; а хрьстиянѣ Роусь водиша роте въ црькъвь святаго Ильи, иже есть надъ роуусьскыимь коньць Пасыньчѣ бесѣды и Козарѣ, се бо бѣ съборьная црькъвь, иноземци бо бѣша Варязи хрьстиани. Игорь же оутвьрдивъ миръ съ Грькы отпоусти сълы, одаривъ скорою, и челядиною и воскъмь, и отпоусти и. Сли же придоша къ цесареви, и повѣдаша вься рѣчи Игоревы и любовь яже къ Грькомъ.

28. Игорь же нача княжити въ Кыевѣ, миръ имѣя къ вьсѣмъ странамъ. И приспѣ осень, нача мыслити на Дерѣвляны, хотя примыслити большюю дань.

Въ лѣто ,ѕсцг., въ сеже лѣто рекоша дроужина Игореви: отроци Свѣналжи изодѣли са сѣть оружиемь и портъı, а мы нази; поиди, княже, съ нами въ дань, да и ты добоудеши, и мы. Послоуша ихъ Игорь, и иде въ Дерѣва въ дань; и примысливше къ прьвѣи дани, насильствоваше имъ и мужи его. И възвратився дань поиде въ градъ свои. Идоущю же имоу въспять, размысливъ рече дроужинѣ своеи: идѣте съ данию домови, а я възвращю са, похожю и ещѣ. Поусти дроужину свою домови, съ малою же дроужиною възвратн са, желая больша имѣния. Слышавъше же Дерѣвляне, яко опать идеть, съдоумивше съ княземь своимь Малъмь и рекоша: аще са къвадить вълкъ въ овьца, то вынесть по единои вьсе стадо, аще не оубиють его; тако и

sięgę i dostojnicy jego, ile było Rusi pogańskiej; a chrześciańska Ruś składała przysięgę w cerkwi ś. Eliasza, która jest nad ruczajem, w końcu Pasyńczej biesiady i Kozary: to bowiem była cerkiew soborna, gdyż wielu Waregów było chrześcianami. Gdy tedy Igor pokój z Grekami utwierdził, mając odprawić posłów, obdarzył ich skórami, niewolnikami i woskiem, i odprawił. Posłowie zaś do cesarza przyszedłszy opowiadali wszystko co mówił Igor i przyjaźń jaką ma dla Greków.

28. Igor tedy począwszy panować w Kijowie miał mir ze wszystkimi krajami. A gdy nadeszła jesień, począł przemyśliwać o Drewlanach chcąc wyłudzić od nich większą dań.

Lata 6453. Tegoż lata rzekła drużyna Igorowi: młodzy Swienaldowi w oręże i suknie się przyodziali; a my nadzy. Pójdź xiążę z nami po dań, to i ty ją zdobędziesz i my. Usłuchawszy ich Igor szedł w Derewy po dań, i dawnej dani zażądawszy wyrządzał im gwałty sam i jego ludzie; wziął dań i poszedł w gród swój. Wracając ku domowi rozmyślił się i rzekł do swojej drużyny: idźcie z danią do dom, a ja wrócę się i jeszcze jej poszukam. Odprawiwszy do dom swoją drużynę, z małą jej cząstką wrócił się, żądając więcej dostatków. Gdy Drewlanie usłyszeli że znowu wraca, naradzili się z swoim xiążęciem Małem i rzekli: gdy się wnęci wilk do owiec, to wyniesie po jednej całe stado, jeśli go nie ubiją. Tak też i ten; jeśli go nie zabijem, to wszystkich nas wy-

Wiersz 19 Свѣналжи Свѣнделжи H. — 25 възвивъ възъма H. R. T.

сь, аще не оубиемъ его, то вьсѣ ны погоубить. Посласа къ немоу, глаголюще: по что идеши опать? понимахъ вси вьсѣ дань. И не послоуша ихъ Игорь, и къшьдъше изъ града Искоростеня протикоу Деревляне оубиша Игоря и дружиноу его, бѣ бо ихъ мало. И погребенъ бысть Игорь, есть могыла его оу Искоростеня града въ Деревѣхъ и до сего дьне.

29. Ольга же бяше въ Кыевѣ съ сыномъь своимь съ дѣтьскымь Святославомь, и кръмильць бѣ его Асмоудъ, воевода бѣ Свѣналдъ, тъже отьць Мьстишинъ. Рѣша же Деревляне: се, кънязя оубихомъ роускаго, поимемъ жену его Ольгу за кънязь свои Малъ, и Святослава, и сътворимъ ему, якоже хощемъ. И посласа Деревляне лоучьшая мужа, числомь два десатн, въ лодии къ Ользѣ, и приспаша подъ Боричьскымь въ лодии; бѣ бо тогда вода текоуща къ горы кыевьскыи, и на подолии не сѣдяхоу людие, въ на горѣ, градъ же бѣ Кыевъ, идеже есть нынѣ дворъ Городятинъ и Никифоровъ, а дворъ кънажь бяше въ городѣ, идеже есть нынѣ дворъ Воротиславль и Оудинъ, а перевѣсище бѣ вънѣ града, и бѣ вънѣ града дворъ дроугыи, идеже есть дворъ Демьстиковъ; за святоу богородицю надъ горою дворъ теремьнын, бѣ бо тоу теремъ каменъ. И повѣдаша Ользѣ, яко Деревляне придоша, и къзва я Ольга къ собѣ, и рече имъ: добри гостие придоша. И рѣша Деревляне: придохомъ, кънагыне. И рече имъ Ольга:

gubi. Posłali ku niemu mówiąc: «poco wra- 945
casz? wszakżeśmy ci dań wszystką oddali.» I nie słuchał ich Igor. I wyszedłszy z grodu Iskorostena Drewlanie zabili Igora i drużynę jego, bo było jej mało. I pogrzebano Igora; jest mogiła jego u grodu Iskorostena w Derewiech, podziśdzień.

29. Olga zaś była w Kijowie z synem swoim, z dzieckiem Świętosławem, i piastunem jego był Asmąd, a wojewodą Swienald, ojciec Mestysza. I rzekli Drewlanie: «xięcia ruskiego ubiliśmy, żonę jego, Olgę, wydamy za xięcia naszego, Mała; a Świętosława weźmiem i zrobim z nim co chcemy.» I posłali Drewlanie mężów przedniejszych w liczbie 20, w łodzi do Olgi, i przybyli w łodzi pod Boryczew; albowiem wtedy woda płynęła popod góry kijowskie, a na Padole nie mieszkali ludzie, jeno na górze; gród zaś Kijów był tam gdzie dziś jest dwór Gordętyna i Nicefora, a dwór xiążęcy był w grodzie gdzie dziś dwór Wrotysława i Cziudyna, a przewieś była za grodem. Był też za grodem dwór drugi, gdzie jest dwór demestyka; za ś. Bogarodzicą na górze dwór teremny, był tu bowiem kamienny terem. I powiedziano Oldze, że Drewlanie przybyli; i wezwała ich Olga do siebie, i rzekła im: «witajcie mili goście!» I rzekli Drewlanie: Przyszliśmy xiężno! I rzekła im Olga: «Mówcie, co was tu przyprowadza?» Rzekli Drewlanie: Posłali nas Dre-

Wiersz 12 Свѣналдъ» Свиндельдъ H., Свѣнельдъ Ł. — 27 и бѣ вънѣ града дворъ дроугыи идеже есть» и бѣ дворъ теремьнын и дроугыи H. — 28 Демьстиковъ» Деместниковъ H. R. T. — 29 дворъ теремьнын niema H.

945 да глаголете, чьто ради придосте сѣмо. Рѣша же Деревляне: послалъ ны деревьскыя земля, рекуще сице: мужа твоего оубихомъ, бяше бо мужь твои яко вълкъ въсхыщая и грабя, а наши кънязи добри сѫть, иже распасли сѫть деревьскыя земля, да поиди за кънязь нашь за Малъ; бѣ бо имя кѣмоу Малъ, кънязю деревьскоу. Рече же имъ Ольга: люба ми есть рѣчь ваша, оуже мънѣ мужа своего не крѣснити, нъ хощю вы почьтити на оутрия предъ людьми своими, а нынѣ идѣте въ лодьи свои, и лязѣте въ лодьи веселящеся са, азъ оутро посълю по вы, вы же рѣчете: не ездимъ на коних, ни пѣши идемъ, нъ понесете ны въ лодьи, и възнесѫть вы въ лодьи. И отпоусти я въ лодьи. Ольга же повелѣ ископати яму велику и глубоку на дворѣ теремьстѣмь къмъ града. А за оутра Ольга, сѣдящи въ теремѣ, посла по гости, и придоша къ нимъ глаголяще: зоветь вы Ольга на чьсть велику. Они же рѣша: не ездимъ на коних, ни на возѣхъ, ни пѣши идемъ, понесете ны въ лодьи. Рѣша же Кыяне: нямъ неволя, кънязь нашь оубиенъ, а кънагыни наша хоче за вашь кънязь. И понесоша я въ лодьи. Они же сѣдяхѫ въ перегъбѣхъ въ великыихъ сѫстягахъ грѣдяще са. И приносоша я на дворъ къ Ользѣ, несъше вьрьнижа я въ яму и съ лодьиею. Приникъши Ольга, и рече имъ: добра ли вы чьсть? Они же рѣша: поуши ны Игоревы съмьрть. И повелѣ засыпати я живы, и посъшаша я. Пославъши Ольга къ Деревляномъ, рече имъ: да аще ма

wlanie mówiąc: męża twego ubiliśmy, bowiem mąż twój był jako wilk łaknący łupów i grabieży, a nasi xiążęta dobrzy są, uszczęśliwiają ziemię derewską, oddaj więc rękę xięciu naszemu, Małowi. Było bowiem imię derewskiego xięcia Mał. Rzekła im Olga: Miłe mi jest co powiadacie; już ja męża mojego nie wskrzeszę, was zaś chcę jutro uczcić wobec moich ludzi, a teraz idźcie do swojej łodzi; spoczywajcie sobie w łodzi z całą spaniałością, a gdy jutro poszlę po was, to powiedźcie: nie pojedziem konno, ni pójdziem piechotą, jeno nieście nas w łodzi. I w łodzi was przyniosą. I odprawiła ich do łodzi. I kazała Olga wykopać jamę wielką i głęboką na dziedzińcu teremnym, za grodem. Nazajutrz Olga w teremie siedząc, posłała po gości. I przyszli do nich, mówiąc: prosi was Olga na cześć wielką. Oni zaś rzekli: nie pojedziem konno, ani na wozach, ani piechotą nie pójdziem; zanieście nas w łodzi. Rzekli Kijowianie: «nam niewola; xiążę nasz zabit, a xiężna nasza chce iść za waszego xiążęcia.» I ponieśli ich w łodzi. Oni zaś siedzieli w przegubach, wspaniale i hardo; i przyniesiono ich na dwór Olgi; niosąc wrzucono ich z łodzią w jamę. Schyliwszy się Olga rzekła im: dobra wam ta cześć? Oni rzekli: gorsza niż śmierć Igora! I kazała ich żywcem zasypać; i zasypano ich. Posławszy Olga do Drewlan rzekła im: jeśli mię szczerze zapraszacie, to przyszlijcie znakomitych mężów, iżbym z wielką czcią za waszego xięcia wyszła, inaczej nie puszczą mię Kijowianie.

Wiersz 28 въ перегъбѣхъ» перегребѣхъ H. — сѫстягахъ» сѫстогахъ H. R. T. P.

просите право, то пришлите мужа нарочиты, да въ велицѣ чьсти придѫ за вашь кънязь, иже не поустать мене людіе къ-
ижстити. Се слышавъше Деревлине избраша 5 лучьшіа мужа, иже дрьжахѫ деревьскѫ зеилѭ, и послаша по нѭ. Деревлиномъ же пришьдъшимъ, повелѣ Ольга ловьницѫ сътворити, рькѫщи сице: изъимъвъше са придѣте къ мънѣ. Они же пережьгоша ловь-
10 ницѫ, и вълѣзоша Деревлине, мыташа са мыти; и запрѣша о нихъ двьри, и повелѣ зажещи и отъ двьрии, тоу изгорѣша вьси. И посла къ Деревлиномъ рькѫщи сице: се, оуже идѫ къ вамъ, да пристроите медъı
15 многы оу города, идеже оубисте мужа моего, да поплачѫ са надъ гробомь его, и сътворѭ тризнѫ мужю своемоу. Они же то слышавъше съвезоша медъı многы зѣло, възкарища. Ольга же поемъше мало
20 дроужиноу, лъгко идѫщи придѣ къ гробоу его, плака са по мужи своемь, и повелѣ людьмъ своимъ съсоути могыла велика, ако съсъноша, и повелѣ тризнѫ творити. По сьмь седоша Деревлине пити, и повелѣ
25 Ольга отрокомъ своимъ слоужити предъ ними. Рѣша Деревлине къ Ользѣ: къдѣ сѫть дроужа наша, ихъже послахомъ по та? Она же рече: идѫть по мънѣ съ дроужиноу мужа моего. Ако оупиша са Деревлине,
30 повелѣ отрокомъ своимъ пити на на, а сама отиде проч, и по тьмь повелѣ отрокомъ сѣщи ѭ. И исѣкоша ихъ пать тысящь; а Ольга възкрати са Кыеву, и пристрои воиѭ на прокъ ихъ.

Słysząc to Drewlanie, wybrali znakomitych 945
mężów którzy ziemią derewską rządzili, i posłali po nią. Przybyłym Drewlanom kazała Olga zrobić kąpiel mówiąc tak: skąpawszy się przyjdźcie do mnie. Napalono w łaźni, i wszedłszy Drewlanie poczęli się myć. I zaparto drzwi za nimi i kazano podpalić łaźnię ode drzwi: tak zgorzeli wszyscy. I posłała do Drewlanów mówiąc: Oto już idę ku wam, przygotujcie wiele miodu koło grodu gdzie ubiliście męża mojego; chcę popłakać na jego grobie, i wyprawić tryznę mężowi mojemu. Oni to usłyszawszy, zwiezli wielkie mnóstwo miodu i zwarzyli. Olga zaś wziąwszy z sobą niewielką drużynę, szła powoli i przybyła do grobu jego, płakała po mężu swoim, i rozkazała ludziom swoim sypać wielką mogiłę; gdy usypali kazała tryznę wyprawić. Zasiedli Drewlanie do picia, a Olga rozkazała ludziom swoim aby im usługiwali. Rzekli Drewlanie do Olgi: gdzie są druhowie nasi którycheśmy po ciebie posłali? Ona rzekła: idą za mną z drużyną męża mojego. A gdy się Drewlanie popili, kazała ludziom swoim aby pili na nich, a sama odeszła precz; a potem rozkazała ludziom swoim, aby ich wycinali. I wycięli ich 5 tysięcy; a Olga wróciła do Kijowa i przygotowała wojsko na resztę ich.

Wiersz 5 иже дрьжахѫ» идеже дрьжать H. — 11 двьри» ловьницѫ H., истопъкѫ Ł.

946 30. Начало кънажения Святославля. Въ лѣто 6454. Ольга съ сыномъ своимъ Святославомъ събра воя многы и храбры, и иде на деревьскѫ землѭ. Изидоша Деревляне противоу, съныѣшеся са обѣма пълкома на съкоупь, соупѭ копиемь Святославъ на Деревляны, и копие лѣтѣ сквозѣ оуши коневи, оудари въ ногѫ коневи, бѣ бо дѣтьскъ. И рече Свѣнальдъ и Асмѫдъ: кънязь оуже поималъ, потягнемъ дроужино по кънязѣ. И победиша Деревляны, Деревляне же побѣгоша и затвориша са въ градѣхъ своихъ. Ольга же оустрыи са съ сыномъ своимь на Искоростѣнь градъ, яко тоу быхѫ оубили мужа ея, и ста около града съ сыноумь своимь, а Деревляне затвориша са въ градѣ; и боряхѫ са крѣпъко изъ града, вѣдѣхѫ бо, яко сами оубили кънязя, и на ѹто са предати. И стоя Ольга лѣто, не можаше възяти града, и оумыисли сице, посла къ градоу, рькоуи: ѹто хоуете досѣдѣти? а вси гради ваши предаша са мънѣ, и план са по дань, и дѣлаютъ нивы свои и земля свою, а вы хоуете измрѣти гладомь, не имоуе са по дань. Деревляне же рекоша: рады са быхомъ план по дань, нъ хощеши мьстити мужа своего; рече же имъ Ольга: яко азъ мьстила оуже обиду мужа своего, когда придоша Кыевоу, второе, и третие иже когда творихъ тризнѫ мужеви своемоу, а оуже не хощѫ мьстити, нъ хощѫ дань имати по малѣ, съимирикъ-

30. Początek panowania Świętosława. Lata 6454, Olga z synem swoim Świętosławem zebrawszy wojsko wielkie i waleczne, szła na Drewlany. Wyszli na przeciw Drewlanie, i gdy oba wojska w gotowości do boju stanęły, rzucił kopię Świętosław na Drewlany, a kopija przez uszy koniowi przeleciawszy w nogi konia uderzyła, był bowiem dzieckiem. I rzekli Swienald i Asmąd: xiąże już począł bój, nuże drużyno za xiążęciem! I zwyciężyli Drewlanów; Drewlanie zaś uciekli i zaparli się w grodach swoich. Olga uderzyła z synem swoim na gród Iskorosten, bo tu ubito męża jej. I podstąpiła pod gród; a Drewlanie zamknęli się w grodzie i bronili się z grodu potężnie, wiedzieli bowiem że sami xięcia ubili, i co ich czeka gdyby się poddali. I stała Olga przez lato, nie mogąc dobyć grodu, i umyśliła tak: posłała do grodu mówiąc: Po co się opieracie? oto wszystkie grody wasze poddały się mnie, i płacą dań, i uprawiają niwy swoje i ziemie swoje; a wy do dani nie skłaniając się, chcecież wymrzeć głodem? Drewlanie zaś rzekli: radzibyśmy skłonili się do dani, ależ ty chcesz mścić męża swojego. I rzekła im Olga: jużem zemściła krzywdę męża mojego, gdyście przyszli do Kijowa po raz wtory, i po raz trzeci, kiedym tryznę mężowi mojemu sprawiała. Nie chcę się już mścić więcej, jeno chcę od was mieć dań małą; i pokój z wami za-

Wiersz 5 съныѣшеся са» съныѣшимъ са H., и съныѣшимъ са R. T. mylnie. — 6 съкоупь» коупь H. — 8 бо» вельми dodaje H. — 9 Свѣнальдъ» Свѣнгельдъ H., Свѣнельдъ Ł. — 30 творихъ» творяхѫть H., творихъ Ch., сътворихомъ R., сътворихъ T.

ши са съ вами пондж опать. Рекоша же Дерєвлине: чьто хощеши оу насъ? рады даємъ медъмь и скорож. Она же рєчє имъ: нынѣ оу васъ мѣсть медоу, ни скоры; нъ мало оу васъ прошж: дайте ми отъ двора по три голѫби, да по три воробьи, аз бо не хощж тажькы дани възложити, якоже мѫжь мои, нъ сего оу васъ прошж мала, въ бо єсте изнємогли въ осадѣ, да вѣдайте мы сє малою. Дерєвлине же рады бывъше и събраша отъ двора по три голѫби и по три воробьи, и послаша къ Ользѣ съ поклономь. Ольга же рєчє имъ: сє, оуже са єсте покорили мънѣ и моємоу дѣтяти, а идѣте въ градъ, а я за оутра отъстѫпиж отъ града, и пондж въ свои градъ. Дерєвлине же рады бывъше вънидоша въ градъ, и повѣдаша людьмъ, и обрадовашася людиє въ градѣ. Ольга же раздала воємъ по голѫби комоужьдо, а дроугымъ по воробьи, и повелѣ къ коємоужьдо голѫби и къ воробьємъ привазывати ужь, обертывающе въ платъкы мала, нитьком перевазывающе къ вьсѣмъ голѫбьємъ и воробьємъ; и повелѣ Ольга, яко съмрькє са, поустити голѫби и воробьи воємъ своимъ. Голѫби же и воробьєвє полетѣша въ гнѣзда своя ови въ голѫбьникы, врабьєвє же подъ острѣхы, и тако възгорѣхж са голѫбьници, ово клѣти, ово вежа, ово ли одрины; и не бѣ двора, идѣже не горяше, и не бѣ льзѣ гасити, вьси бо двори възгорѣша са. И побѣгоша людиє изъ града, и повелѣ

warłszy pójdę precz. Rzekli zaś Drewlanie: 946
czego chcesz od nas? Chętnie damy miód i skóry. Ona zaś rzekła im: Teraz niema u was miodu ani skór, otoż o małą rzecz was proszę: dajcie mi po trzy gołębie i po trzy wróble z dwora; niechcę ja bowiem nakładać na was dani ciężkiej, jaką nakładał mąż mój; tej tylko odrobiny od was proszę, boście zubożeli w oblężeniu; tę małą tylko dań mi dajcie. Drewlanie uradowani zebrali od dwora po trzy gołębie i po trzy wróble, i posłali Oldze z pokłonem. Olga zaś rzekła im: Ponieważ oto jużeście się mnie i dziecku memu upokorzyli, wracajcie w gród, a ja jutro odstąpię od grodu i pójdę do dom. Drewlanie uradowani wrócili do grodu, opowiedzieli to ludowi i lud w grodzie radował się. Olga zaś rozdała wszystkim wojakom, jednym po gołębiu a drugim po wróblu, i kazała każdemu gołębiowi i wróblowi przywiązywać nitką czér obwinięty w płatki małe; i stało się tak wszystkim gołębiom i wróblom; a gdy się zmierzchło, kazała Olga wojakom swoim puścić gołębie i wróble. Gołębie więc i wróble poleciały w gniazda swoje: owe do gołębników, wróble zaś w ostrzeszki. I tak zapaliły się tu gołębniki, owdzie klecie, tam namioty, owdzie stajnie, i nie było dworu w którymby nie gorzało; i niepodobna było gasić, wszystkie bowiem dwory zajęły się. I uciekali ludzie z grodu, a Olga kazała wojsku swemu chwytać ich. Tak wzięła gród

---

Wiersz 1 опать» проуь R. T. — 21 голѫби» голѫбьєви H. — 23 перевазывающе» повєрзывающе L., перевазывающи R. — 30 ово клѣти... и одрины» отъ нихъ клѣти и одрины H.

946 — 55 Ольга воємъ своимъ имати ѥ, ико въѕѣ градъ и пожьже и; старѣшинѣ града ижьже и проулъ люди овыхъ изби, а дроугыѣ работѣ предасть ижьдѣ своимъ, а прокъ ихъ остави платити дань. И възложи на ня дань тажьку: двѣ ѹасти дани идета Кыѥвоу, а третиѣ Вышегородоу къ Ользѣ, бѣ бо Вышегородъ градъ Ольжинъ. И иде Ольга по деревьстѣи земли съ сыномь своимь и съ дроужиною, оуставляющи оуставы и оуроки; сѫть становища ѥя и ловища. И придѥ въ градъ свои Кыѥвъ съ сыномь своимь Святославомь, и пребывъши лѣто ѥдино.

Въ лѣто ϛѱиѳ., иде Ольга Новоу городоу, и оустави по Мьстѣ погосты и дани, и по Лжѣ погосты, оброкы и дани; ловища ѥя сѫть по всеи земли, ѕнамѣна и мѣста и погосты, а сани ѥя стоять въ Пльсковѣ и до сего дне, и по Дънѣпроу перевѣсища и по Деснѣ, и ѥсть село ѥя Ольжичи и до селѣ. И израдивъши възврати ся къ сыноу своемоу Кыѥвоу, и пребываше съ нимъ въ любъви.

31. Въ лѣто ϛѱмѕ., въ лѣто ϛѱиѕ., въ лѣто ϛѱиз., въ лѣто ϛѱии., въ лѣто ϛѱиѳ., въ лѣто ϛѱѯ. въ лѣто ϛѱѯа., въ лѣто ϛѱѯв., въ лѣто ϛѱѯг., иде Ольга въ Грькы, и придѥ Цѣсарю городоу. Бѣ тъгда цѣсарь имѣяѣ Костянтинъ сынъ Леоновъ, и придѥ къ немоу Ольга, и видѣвъ ю добру сущю зѣло лицьмь и съмыслью, оудививъ ся цѣсарь разоумоу ѥя, бесѣдова къ нѣи, и рѣѥ ѥи: подобна ѥси цѣсарьствовати въ градѣ сьмь съ нами. Она же разоумѣвъши i spaliła go, starszyznę grodową spaliła, z ludu pospolitego jednych pozabijała, drugich oddała w niewolę dostojnikom swoim, a reszcie kazała płacić dań. I nałożyła na nich dań ciężką; dwie części dani szły do Kijowa, a trzecia do Wyszogrodu dla Olgi; był bowiem Wyszogród grodem Olgi. I objeżdżała Olga derewską ziemię z synem swoim i z drużyną, stanowiąc prawa i daniny; są jej stanowiska i łowiska. I przyszła w gród swój Kijów z synem swoim Świętosławem, i przez lato jedno bawiła.

Lata 6455, szła Olga do Nowogrodu i ustanowiła nad Mstą pogosty i danie, a nad Łagą pogosty, obroki i danie; łowiska jej są po całym kraju, znamiona i miasta i pogosty, i sanie jej stoją w Pskowie po dziś dzień, a przewiesie na Dnieprze i na Desnie; i jest sioło jej, Olżyce, aż dotąd. I urządziwszy to wróciła do syna swego do Kijowa w miłości macierzyńskiej z nim przebywając.

Lata 6456; lata 6457; lata 6458; lata 6459; lata 6460; lata 6461; lata 6462; lata 6463, szła Olga w Greki, i przyszła do Carogrodu. Był wtedy cesarz imieniem Konstantyn, syn Leona; i przyszła do niego Olga; i widząc ją że jest bardzo piękna licem i roztropna, podziwiał cesarz jej rozum, rozmawiał z nią i rzekł: godna jesteś panować z nami w grodzie tym. Ona to zrozumiawszy rzekła cesarzowi: Jam poganka, jeśli mię chcesz ochrzcić, to ochrzcij mię

Wiersz 16 погосты» повосты H. R. T. — 18 погосты» повосты H. R. T.

рече къ цѣсарю: азъ погана єсмь, да аще ма хощеши крьстити, то крьсти ма самъ; аще ли, то не крьщѫ ся. И крьсти ѭ цѣсарь съ патриархъмь. Просвѣщена же бывъши радоваше ся дѫшею и тѣлъмь, и поѫчи ѭ патриархъ о вѣрѣ, и рече ѥи: благословена ты въ женахъ рѫсьскыихъ, яко възлюби свѣтъ, а тьмѫ остави; благословити та нижть сѣновє рѫсьстии въ послѣдьнии родъ вноукъ твоихъ. И заповѣда ѥи о прькъвнѣмь оуставѣ, о молитвѣ, и о постѣ, о милостъıни и въздрьжании тѣла чиста; она же поклонивъши главѫ стоıше якъı гѫба напълнєıа, вънимаѭщи оученıа; поклонивъши ся патриархоу глаголаше: молитвами твоıми, владъıко, да съхранена бѫдѫ отъ сѣти непримѫдьнъıı. Къ же речено ıма ѥи въ крьщении Олена, ıкоже и древьнаа цѣсарица, мати великаго Костантина. Благослови ѭ патриархъ, и отпоусти ѭ. И по крьщении възъва ѭ цѣсарь, и рече ѥи: хощѫ та поıти собѣ женѫ. Она же рече: како хощеши ма поıти, крьстивъ ма самъ и нарекъ ма дъщерıѫ? а въ хрьстıанехъ того нѣсть закона, а ты самъ вѣси. И рече цѣсарь: перекльıкала ма єси, Ольга. И дасть ѥи даръı ıногъı, злато и сребро, пьволокъı и съсѫдъı разънъıнъı, и отпоусти ѭ, нарекъ ѭ дъщерıѫ собѣ. Она же хотѧщи домови придє къ патриархоу, благословенıа просѧщи ма домъ, и рече ѥмоу: людиє мои погани и сънъ мои, да бъı ма Богъ съблюлъ отъ вьсѣкого зъла. И рече патриархъ: ѹдо

sam; jeśli nie, to nie ochrzcę się. I ochrzcił 953
ją cesarz z patryarchą. Oświecona bywszy radowała się duszą i ciałem, i nauczając ją patryarcha w wierze, rzekł jej: błogosławionaś ty między niewiastami ruskiemi, boś polubiła światło a ćmę rzuciłaś; błogosławić cię będą synowie ruscy w ostatnie rody wnuków twoich. I dawał jej nauki o prawie kościelnem, o modlitwie, o poście, o jałmużnie i o zachowaniu ciała w czystości; ona zaś skłoniwszy głowę stała, i jako gąbka wodę wciągająca, przyjmowała nauki; ukłoniła się potem patryarsze mówiąc: modlitwami twymi władyko niechaj ochroniona będę od sideł nieprzyjacielskich. I dano jej na chrzcie imię Heleny, jako i dawnej cesarzowej matce Konstantyna wielkiego. Pobłogosławił ją patryarcha i odprawił. Po ochrzceniu wezwał ją cesarz i rzekł jej: Chcę cię pojąć za małżonkę. Ona zaś rzekła: Jako? chcesz się żenić ze mną? a wszakże chrzciłeś mię sam i nazwałeś córką swoją? a u chrześcian jest to przeciw prawu, ty wiesz sam. I rzekł jej cesarz: Olgo! tyś mię w pole wywiodła. I dał jej dary mnogie, złoto i srebro, pawołoki i naczynia rozliczne i odprawił ją, nazwawszy ją swoją córką. Ona zaś ku domowi się zabierając przyszła do patryarchy prosząc o błogosławieństwo dla swego domu, i rzekła mu: Ludzie moi są poganie i syn mój, oby mię Bóg strzegł od wszystkiego złego. I rzekł jej patryarcha: Dziecię wierne! w Chrystusie ochrzciłaś się i w Chrystusa przyoblekła,

---

Wiersz 4 патриархъмь tak ma P. inne kodexa патрєархъмь; — 7 въ женахъ рѫсьскыихъ» въ рѫсьскыихъ кънагехъ H.

955 вѣрьною въ Христа крьстила са иси, и въ Христа облѣче са, Христосъ нилть съхранити та, якоже съхрани Еноха въ прьвыя родъı, и по тѣмь Ноа въ ковчезѣ, Аврама отъ Авимелеха, Лота отъ Содомлянъ, Моисия отъ фараона, Давыда отъ Саула, три отрокы отъ пещи, Данила отъ звѣрии, тако и та избавить отъ непрiязни и отъ сѣти его. Благослови ѭ патрiархъ, и иде съ миромь въ свою землю, и придѣ Кыеву. Се же бысть, якоже при Соломонѣ придѣ цесарица еѳiопьскыя къ Соломону, слышати хотящи прѣмудрости Соломоня, и многу мудрость виде и знамения; такоже и си блаженая Ольга искаше добрыя мудрости божия; нъ она человѣчьскы, а си божия: нищии бо мудрости обращають, прѣмудрость на исходищихъ поеть са, на пѣтехъ же дрьзновенiе водить, на краихъ же стенъ забралiныхъ проповѣдаеть са, въ вратѣхъ же градьныихъ дрьзающи глаголеть. Ялико бо лѣтъ неълобивии дрьжать са по правьдѣ, не постыдать са.[1]) Си бо отъ вѣзраста блаженая Ольга искаше мудрости, ѣто есть лучє всего въ свѣтѣ сьмь, налѣзе бисеръ многоцѣньнъıи, иже есть Христосъ. Рече бо Соломонъ: желанiе благовѣрьныихъ наслаждаеть[2]) доушю, и: приложи срьдьце твое въ разоумъı;[3]) азъ любящыя ма люблю, и нищии мене обращають ма.[4]) Господь рече: приходящаго къ мънѣ не иждену вънъ.[5]) Си же Ольга придѣ Кыеву, якоже рькохомъ, и присла къ нен цесарь грѣчьскыи, глаголя:

Chrystus niech cię zachowa, jak zachował Enocha w pierwszych pokoleniach, a potem Noego w arce, Abrahama od Abimelecha, Lota od Sodomian, Mojżesza od Faraona, Dawida od Saula, trzech młodzianów w piecu ognistym, Daniela od zwierzów, tak i ciebie wybawi od nieprzyjaciela i sideł jego. Pobłogosławił ją patryarcha, i szła z pokojem w swoją ziemię i przyszła do Kijowa. Było to tak, jak za czasów Salomona: przyszła królowa etyopska do Salomona, chcąc słyszeć mądrość Salomonową; i widziała mnogą mądrość i znamiona. Tak też i ta błogosławiona Olga szukała dobrej mądrości bożej; tamta światowej, a ta bożej. Szukający mądrości znajdą ją. Mądrość przed domy opowiada, na ulicach swój głos wypuszcza, w główniejszych gromadach woła, w bramach miejskich wydaje słowa swe, mówiąc: Dokądże maluczcy miłować będziecie dzieciństwo? Ta bowiem błogosławiona Olga szukała od dzieciństwa w świecie tym mądrości, która lepsza jest nadewszystko, znalazła perłę drogocenną, którą jest Chrystus. Rzekł bowiem Salomon: Żądza wypełniona słodka jest duszy, i: nakłoń serce twoje ku poznaniu mądrości; ja miłuję tych co mię miłują, a którzy mię szukają, znajdą mię. Pan rzekł: przychodzącego do mnie nie odpędzę precz. Ta tedy Olga, gdy jak mówiliśmy, do Kijowa wróciła, przysłał do niej cesarz grecki mówiąc: Obdarzyłem cię hojnie, ty bowiem mówiłaś mi: Gdy wrócę

Wiersz 14 видѣ» видѣти H. — 23 не постыдать са niema H. Ł. R. T., poprawiono z Притч. Солом. I. 22. — 24 Ольга» Олена H.

[1]) Salom. Przyp. I, 20—22. [2]) Tamże XIII. 20. [3]) Tamże II, 12. [4]) Tamże VIII, 17. [5]) Ewang. Jan. VI, 37.

мко много дарихъ та, тъи бо глаголаше къ мънѣ, яко аще възвращѫ са въ Роусь, многъı даръı присълѫ ти, ѹсѣкдь, воскъ и скорѫ, и воıı многъı въ помощь; отъвѣщавъши Ольга рече къ сълъмь: аще тъı, рьци, такоже постоиши оу мене въ Поуганѣ, якоже азъ въ сѫдоу, то тъгда ти дамь. И отъпоусти сълъı, си рекъши. Живяше же Ольга съ сънъмь своимь Святославъмь, и оучашеть и мати крьстити са, и не брѣжаше того, ни въ оуши въıимаше, нъ аще къто хотяше волею крьстити са, не браняхѫ, нъ ржахѫ са томоу; невѣрьнъıихъ бо вѣра хрьстианьскаа оурод'ьство ѥсть, не съıъıсляшя бо, ни разоумѣшя въ тъıхъ ходящихъ, и не вѣдать славъı господьна, одобелѣша бо срьдьца ихъ, оушиа тажько слъıшати, очиа видѣти. Рече бо Соломонъ: дѣла неѹстивъıхъ далече отъ разоума, понеже звахъ къı, и не послоушасте мене, простроихъ словеса, и не въıимасте, нъ отметасте моа съвѣтъı, моихъ же обличениı не въıимасте, къзненавидѣша бо прѣмоудрость, а страха господьня не изволиша, ни хотяхѫ (моихъ) въıимати съвѣтъ, подражахѫ же моа обличениа.[1]) Якоже Ольга часто глаголашеть: азъ, сыноу мои, Бога познахъ, и радоуѫ са; аще и тъı познаешьи, радовати са поуьнеши. Онъ же не въıимаше того, глаголя: како азъ хоуѫ инъ законъ прияти єдиномоу? а дроужина семоу смѣяти са начьняхѫ. Она

w Ruś, przyszlę ci mnogie dary, niewolników, wosk i skóry, i wojsko mnogie ku pomocy. Odpowiadając Olga rzekła posłom: Powiedźcie cesarzowi: Jeśli ty tak długo stać będziesz u mnie w Poczajnie, jak długom ja stała w cieśninie, wtedy ci dam. To powiedziawszy posłów odprawiła. Mieszkała Olga z synem swoim Świętosławem, i namawiała go do chrztu, lecz on nie zważał na to, i słyszeć o tem nie chciał; a gdy kto chciał dobrowolnie ochrzcić się, nie wzbraniał mu, jeno szydził z niego. U niewiernych bowiem wiara chrześciańska głupstwem jest, bowiem nie czują i nie pojmują chodzący w ciemnościach, i nie widzą sławy pańskiej; zatwardziały bowiem ich serca, uszom ich ciężko słyszeć, a widzieć oczom ich. Mówi bowiem Salomon: Czyny bezbożnych dalekie są od rozumu; wołałem na was a nie słuchaliście mnie, ostrzegałem słowami a nie pojmowaliście mnie i odrzucali rady moje, nagany moje puszczaliście pomimo; znienawidzili bowiem mądrość a bojaźń boską nie przyjęli, nie chcieli słuchać moich rad, a moje upominania wyszydzali. Owoż Olga często mówiła: Ja synu mój poznałam Boga i raduję się; gdybyś ty go poznał, radowałbyś się. On zaś nie zważał na to, mówiąc: Jako? ja sam miałbym przyjmować inną wiarę? wszakże drużyna moja śmiałaby się ze mnie. Ona zaś rzekła mu: Gdy ty się ochrzcisz, wszyscy uczynią to samo. On

955

Wiersz 16 вѣдать» видѣша H. — 19 дѣла» дѣлатель H. дѣлателя Ł. R. T., poprawiono z Прит. Солом. — 21 въıимасте» разоумѣсте H. — 29 познаешьи» познаеши Бога H. R. T.

[1]) Przyp. I. 24, 25, 29, 30.

955 — 64 же рече ємоу: аще тъі кръстишн са, въсн имать тъже съторити. Онъ же не послоу-ша матере, творяше коровъі поганьскъіи, не вѣдъіи, аще къто матере не послоушаеть, въ бѣдѣ въпадаеть; якоже рече: аще къто отьца ли матерь не послоушаеть, съмрьтню да оумреть.[1] Сь же къ томоу гнѣваше са на матерь; Соломонъ бо рече: казаи ѯълъіи пріемлеть собѣ досаженіе, обличаи нечьстиваго порѣчеть собѣ, обличеніи бо нечьстивъіи ѡзлобіе сѧть; не обличаи ѯълъіхъ, да не възненавидать тебе.[2] Иъ обаче любяше Ольга съіна своего Святослава, рькущи: воля божіа да бѫдеть, аще Богъ хощеть помиловати рода моего и земля роуськъіи, да въложить имъ на срьдце обратити са къ Богоу, якоже и мънѣ Богъ даровь. И се рекъши моляше са ѯа съіна и ѯа людн по въсѧ нощи и дьни, крѣпящи съіна своего до мѫжьства его и до възраста его.

32. Въ лѣто ϛѵ҃ѯд., въ лѣто ϛѵ҃ѯе., въ лѣто ϛѵ҃ѯѕ., въ лѣто ϛѵ҃ѯѯ., въ лѣто ϛѵ҃ѯз., въ лѣто ϛѵ҃ѯѳ., въ лѣто ϛѵ҃о., въ лѣто ϛѵ҃оа., въ лѣто ϛѵ҃ов., кънязю Святославоу възрастшю и възмѫжавъшю, нача вои съвъіоупляти многъі и храбрън, бѣ бо и самъ хоробръ и лъгъкъ, ходя акъі пардоусъ, конінъі многъі твориіше, возъ бо по собѣ не возяше, ни котьла, ни мясъ вара, нъ по тънькоу изрѣзавъ конина ли, звѣрина ли, или говадина на жглѣхъ испекъ ядяше, ни шатра имяше, нъ подъкладъ постъілаше и сѣдло въ головахъ; такоже и прочии вои

jednak nie słuchał matki, i trwał w obyczajach pogańskich, nie wiedząc że kto matki nie słucha, w biedę wpadnie; jako powiedziano: Kto nie słucha ojca lub matki niech śmiercią zginie. I dlatego to gniewał się na matkę. Mówi zaś Salomon: Uczący złego ściąga na siebie hańbę; karcący bezbożnika odnosi zelżywość. Karcenie bowiem bezbożników rodzi urazę; nie karć złych, nie będziesz nienawidzony. Mimo to Olga kochała syna swojego, Świętosława, i mówiła: niech się dzieje wola boża! Jeśli Bóg zmiłuje się nad rodem moim i ludem ruskim, natchnie ich serca i nawrócą się ku Bogu, jakoż i mnie natchnął Bóg. I to rzekłszy modliła się za syna i za lud po wszystkie nocy i dnie; syna zaś wychowywała aż wyrósł i zmężniał.

32. Lata 6464; lata 6465; lata 6466; lata 6467; lata 6468; lata 6469; lata 6470; lata 6471; lata 6472. Gdy xiążę Świętosław wyrósł i zmężniał począł gromadzić wojska mnogie i chrobre, był bowiem i sam chrobry i lekki, chodząc jako ryś toczył mnogie wojny; woza ani kotła z sobą nie brał, ni mięs nie warzył, jeno cienki zraz bądź koniny, bądź zwierzyny lub wołowiny na węglach upiekłszy, jadał; ani namiotu nie miał, jeno derhę podścielał, a siodło pod głowę brał. Tacy też byli wszyscy jego wojownicy. Posyłał po krajach mówiąc: chcę

[1]) Porówn. Exod. XXI, 17. [2]) Przyp. IX. 7, 8.

его вьси бихж. Посылаше къ стрыимъ, глаголя: хоуіж ил въı нтн. И иде на Окж рѣкж, и на Влъгж, и иллѣзе Катиун, и рече Катиуьмъ: комоу дань даете. Они же рѣша: Козарѣмъ по цьлагоу отъ рала дакмъ.

Въ лѣто ,sүог., иде Святославъ на Козары. Слышавъше же Козары изидоша противоу съ кънязьмь своимь каганъмь, и състжпиша ся бити, и бывъши брани одолѣ Святославъ Козарѣмъ, и градъ ихъ Бѣлж вежж възя. Исъı победи и Касогъı, и придѣ къ Кыєвоу.

Въ лѣто ,sүод., Катиун победи Святославъ, и дань на нихъ възложи.

Въ лѣто ,sүое., иде Святославъ на Доунан на Блъгаръı. Бивъшьмъ ся обоимъ одолѣ Святославъ Блъгарѣмъ, и възя городъ осмь десать по Доунаєви, сѣде кънажа тоу въ Переславьци, имыа дань на Грьцѣхъ.

33. Въ лѣто ,sүоs. придоша Печенѣзи на роуськж зелиж прьвоє, а Святославъ бише въ Переславьци, и затвори ся Ольга съ внoукъı своими въ городѣ, Ярополъкомь, и Ольгомь и Володимѣромь, въ градѣ Кыєвѣ. И остжпиша Печенѣзи городъ въ силѣ тажьцѣ, безчисльно иножьство около града, и не бѣ льзѣ изъ града выѣсти, ни вѣсти послати; изнемогахж же людие гладомь и водоіж. Събрахъше ся людие оноіа страны Дънѣпра въ лодиихъ, объ оніж странж стоихж, и не бѣ льзѣ вънити въ Кыєвъ ни єдиномоу ихъ, ни изъ града къ оніимъ. Въстжжиша людие въ градѣ

na was iść. I szedł nad rzekę Okę, i nad Wołgę, i naszedł Wętyczów i rzekł im: Komu dajecie dań? Oni zaś rzekli: Kozarom po szelągu dajem od radła. 964 — 68

Lata 6473 szedł Świętosław na Kozarów. Usłyszawszy o tem Kozarowie wyszli na przeciw z kaganem, xięciem swoim, i spotkawszy się zwyciężył Kozarów w bitwie Świętosław, i gród ich Białowieżę zdobył. Jasów zwyciężył i Kasogów, i wrócił do Kijowa.

Lata 6474 zwyciężył Świętosław Wętyczów i dań na nich nałożył.

Lata 6475 szedł Świętosław nad Dunaj na Bółgarów. Spotkawszy się z nimi zwyciężył Świętosław Bółgarów, i wziął grodów naddunajskich 80, i siadł tu panując w Perejesławcu, i brał od Greków dań.

33. Lata 6476. Przyszli Pieczyngowie po raz pierwszy na Ruś, a Świętosław był w Perejesławcu, i zamknęła się w grodzie Olga z wnukami swoimi: Jaropełkiem, Olegiem, i Włodzimierzem, w grodzie Kijowie. I oblegli gród Pieczyngowie w sile przeważnej; niezliczone mnóstwo około grodu; nie podobna było z grodu wyjść, ni wieści o sobie dać; wycieńczeni byli ludzie głodem i pragnieniem. Zebrawszy się ludzie z tamtej strony Dniepru w łodziach, stali po tamtej stronie i nie podobna było przyjść do Kijowa ani jednemu z nich, ni też z grodu do nich. Zasmucili się ludzie w grodzie i

---

Wiersz 23 Переславьци» въ Переславьци H. R. T.

968 и рѣша: не ли кого, иже бы могалъ на ону страну донти, и рєун имъ: аще не пристанете оутро подъ городъ, предати са имамы Печенѣгъмъ. И рєун єдинъ отрокъ: азъ прєнда. И рѣша: иди. Онъ же изиде изъ града съ оуздоу, и ристаше сквозѣ Печенѣгы глаголя: не видѣ ли коня никъто же? бѣ бо оумѣя печенѣжьскы, и мьнѣахѫ и своєго. Яко приближи са къ рѣцѣ, съвръгъ прѣты соуи са въ Дънѣпръ, и побрєдє; видѣвъше же Печенѣзи оустрьпиша са на нь стрѣлѫще его, и не могоша ємоу ничьтоже съткорити. Они же видѣвъше съ оноу страны, и приѣхаша въ лодьи противоу ємоу, и възьша и въ лодьи, и приѣзоша и къ дроужинѣ; и рєун имъ: аще не подъстанете за оутра рано подъ городъ, предати са имать людие Печенѣгъмъ. Рєун же воєвода ихъ, имянемь Прѣтичь: подъстанемъ за оутра въ лодьихъ, и попадъше кънагыни и кънажичя оумьлемъ на сиѫ страну; аще ли сего не съткоримъ, погоубити ны имать Святославъ. Яко бысть за оутра, въсѣдъше въ лодьи противоу свѣтоу въстрѣбиша велыми трѫбами, и людие въ градѣ каликнѫша, Печенѣзи же мьнѣша кънази пришьдъша, и побѣгоша разьно отъ града; и изиде Ольга съ вноукы и съ людьми къ лодиямъ. Видѣвъ же се кънязь печенѣжьскыи въздрѫти са єдинъ къ воєводѣ Прѣтичю, и рєун: къто се иде? И рєун ємоу: людие оноа страны. И рєун кънязь печенѣжьскыи: а

mówili: Niemali kogo coby mógł na oną stronę pójść i powiedzieć im: jeśli nie przystąpicie jutro pod gród, poddamy się Pieczyngom? I rzekł jeden mołojec: ja pójdę! I powiedzieli: idź! On tedy wyszedł z grodu z uzdą, i bieżąc pomiędzy Pieczyngi wołał: «nie widział li nikt z was konia?» umiał bowiem język pieczyngski, i myśleli że swój. Zbliżywszy się do rzeki, zrzucił odzież, skoczył w Dniepr i płynął; widząc to Pieczyngowie pomknęli się ku niemu i strzały nań wypuścili, ale mu nic zrobić nie mogli. Owi zaś ze strony przeciwnej, ujrzawszy go, podjechali łodzią ku niemu, i wziąwszy go na łódź przywieźli ku drużynie. I rzekł im: «jeśli jutro rano nie podstąpicie pod gród, podda się lud Pieczyngom.» Wojewoda zaś ich, imieniem Prietycz, rzekł: «Podstąpim jutro w łodziach, i pochwyciwszy xiężnę i xiążątka, umkniem na tę stronę. Jeśli tego nie zrobim, potracić nas każe Świętosław.» Nazajutrz skoro świt, wsiadłszy w łodzie mocno w trąby zatrąbili, a lud z grodu wydał okrzyki, Pieczyngowie zaś mniemając że xiążę przybył, rozbiegli się w różne strony od grodu; i wyszła Olga z wnukami i ludźmi ku łodziom. Widząc to xiążę pieczyngski zwrócił się sam do wojewody Prietycza i rzekł: kto to przyszedł? I odrzekł mu: ludzie z tamtej strony. I rzekł xiążę pieczyngski: a ty jesteśli xiążęciem? On zaś rzekł: jestem jego wojewodą i przyszedłem jako przednia straż, a za mną idzie

---

Wiersz 2 и рєун имъ niema H. — 5 азъ прєнда... иди» азъ могѫ прѣнти. Горожане же ради бывъше рькоша отрокоу: аще можеши како ити. H. Ch. — 6 ристаше» хожаше H. — 22 страну» страну и люди H.

тъı кънazъ ли ecи? Онъ же рече: азъ
ecмь мaжь его, и пришьлъ ecмь въ сторожехъ, и по мънѣ идеть вои съ кънazьмь, безъ числа множьство. Се же рече, гроза
5 имъ. Рече же кънazь печенѣжьскъıи къ Претичю: бaди ми дроугъ. Онъ же рече: тако бaди. И подаста рaкоу имежю собою, и въдаста печенѣжьскъıи кънazь Претичю конь, сaблю, стрѣлъı; онъ же даста имоу
10 брoня, щитъ, мечь. Отстaпиша Печенѣзи отъ градa, и не бѣше лзѣ коня напонти, на Лъıбeди Печенѣзи. И послaша Кıяне къ Святославоу, глaголюще: тъı, кънaже, ищeщи чюжея землıı прeши и блюдеши, a своея
15 ся охaбивъ, малѣ бо насъ не възяша Печенѣзи матерь твою и дѣти твоя; аще не придеши, ни оборониши насъ, да пaкъı къ въземлють, аще ти не жаль отъıнъı своея, ни матере, старъı сущa, и дѣтии твоихъ? То слъıшавъ Святославъ въ бръзѣ
20 въсѣде на коня съ дроужиною своею, и приде Кıеву, целова матерь свою и дѣти свои, и съжaли ся о бъıвъшемъ отъ Печенѣгъ, и събра воıа, и прогна Печенѣгъı въ полe, и бъıсть миръ.

z xięciem wojska moc niezliczona. To zaś rzekł grożąc im. Rzekł zaś xiążę pieczyngski Prietyczowi: bądź mi przyjacielem! A on mu na to: niech tak będzie! I podali sobie ręce. Dał xiążę pieczyngski konia, szablę, strzały Prietyczowi; ten zaś dał jemu: zbroję, tarczę, miecz. Odstąpili Pieczyngowie od grodu; i niepodobna było konia napoić, bo na Łybedi stali Pieczyngowie. I posłali Kijowianie do Świętosława, mówiąc: Xiążę! ty cudzej ziemi szukasz i strzeżesz, a swoją tracisz, albowiem Pieczyngowie omal nie wzięli nas, i matkę twoją, i dzieci twoje. Jeśli nie przyjdziesz i nas nie obronisz, toć jeszcze nas zabiorą. Nie żalże ci ojczyzny twojej, i matki starej i dzieci? To słysząc Świętosław, wsiadł czem prędzej na koń z swoją drużyną i przybył do Kijowa, całował matkę swoją i dzieci swoje litując się tego co od Pieczyngów doznali; i zebrał wojsko i odpędził w stepy Pieczyngów, i był pokój. 968 — 69

34. Въ лѣто ,sʏoz., рече Святославъ къ матери своеи и къ боларъıмъ своимъ: нелюбо ми ecть въ Кıевѣ бъıти, хощю жити въ Перeяславьци на Дoунaи, яко то
30 ecть срeда земли моеи, яко тоу вьси благa съходять ся: отъ Грькъ злато, паволокы, вина, окощиве розьноличьныя, изъ Угръ же, изъ Чeхъ сребро и комони, изъ Роуси же скора и воскъ, медъ и челядь.

34. Lata 6477 rzekł Świętosław do matki swojej i do bojarów: Nie miło mi jest w Kijowie; chcę żyć w Perejesławcu nad Dunajem, tam bowiem jest środek moich ziem, wszystkie dostatki schodzą się tam: z Grecyi złoto, pawołoki, wina, owoce rozliczne; a z Czech, z Węgier srebro i konie, a z Rusi skóry, wosk, miód i służba. Rzekła mu matka: Widzisz żem chora, kędyż chcesz

Wiersz 4 безъ числа» безчисленое H. — 15 охабивъ» лишивъ H. — 28 бъıти» жити H. — 29 на» въ H. L.

969 Рече ѥмоу мати: кидиши ли ко кольмь сѫщь; камо хощеши отъ мене ити? Бѣ бо разболѣла са оуже. Рече же ѥмоу: погребъ ма иди же, камо же хощеши. По трехъ днехъ оумре Ольга. И плака са по нен сынъ ѥя, и вноуци ѥя, и людие вьси плачемь великъмь. Несоша и погребоша ѥ на мѣстѣ. И бѣ заповѣдала Ольга не творити тризны надъ собомь; бѣ бо имѣяи презвутера, сь похорони блаженѫю Ольгѫ. Си бѣсть предътекѫщиа крьстианьстѣи земли акы деница предъ слънцемь и акы зора предъ свѣтомь, си бо сиаше акы лоуна въ ночи, тако и си въ невѣрьныихъ уловѣцѣхъ свѣтяшеся, акы бисѣръ въ кали; кали бо беша грѣхомь, неомъвени крьщениемь скатомь. Си бо омыласа кѫпѣлиѫ скатоѫ, и съвлѣче са грѣховьныа одежа ветъхаго уловѣка Адама, и въ новыи Адамъ облѣче са, иже есть Христосъ. Мы же рьцемъ къ нен: радоуи са, роуськыа земля познанию къ Богоу, начатъкъ примиренью бъıхомъ. Си прьвое вънде въ цесарьство небесьное отъ Роуси, сиѫ бо хвалять роуськыи сынове акы начальницѫ, ибо по съмрьти молише Бога за Роусь, правьдныихъ бо доуша не оумираеть,[1]) якоже рече Соломонъ: похваленоу правьдьноу въскеселять са людие,[2]) безъсъмрьтие бо есть памать его,[3]) яко отъ Бога познаваеть са и отъ уловѣкъ. Сиѫ бо вьси уловѣци прославляють, видяще лежащѫ въ тѣхъ ли многа лѣта; рече бо пророкъ: proiść odemnie? Już się bowiem była rozchorowała. Rzekła mu więc: Pogrzeb mię i idź kędy chcesz. Po trzech dniach umarła Olga. I płakał po niej syn jej i jej wnuki i wszystek lud płaczem wielkim. Nieśli ją i pogrzebali na miejscu. Zakazała była Olga aby jej tryzny nie wyprawiali, albowiem miała kapłana; ten pochował błogosławioną Olgę. Ona przodkowała chrześciańskiej Rusi jak zorza słońcu, a jutrzenka świtowi. Jak bowiem jaśnieje xiężyc śród nocy, tak i ona śród ludu niewiernego jaśniała. Była jako perła śród kału, w kale grzechów bowiem był lud chrztem świętym nie obmyty. Ona zaś obmyła się kąpielą świętą i zwlekła z siebie grzeszną odzież starego człowieka, Adama, a oblekła nowego Adama, którym jest Chrystus. My zaś rzekniem do niej: Raduj się z poznania Boga, bowiem byłaś początkiem przymierzenia się Rusi z nim. Ta pierwsza z Rusi weszła w królestwo niebieskie, ją bowiem chwalą ruscy synowie jako naczelnicę, ponieważ po śmierci modliła się do Boga za Ruś. Dusze zaś sprawiedliwych nie umierają; jako rzekł Salomon: Pochwałą sprawiedliwego radują się ludzie, pamięć bowiem jego jest nieśmiertelna; trwa ona u Boga i u ludzi. Tę wysławiają wszyscy ludzie, widząc zwłoki jej przez innogie lata zachowane; rzekł bowiem prorok: Rozsławiających mię rozsławię. O takowych też powiedział Dawid: W wiecznej pamiątce będzie sprawiedliwy, posłuchu zle-

Wiersz 21 роуськыа земля» роуськое H. Ł. — 31 Сиѫ» Сс we wszystkich kodexach mylnie. — 33 на» за H. R. T.

[1]) Porówn. Mądr. III, 1. [2]) Porówn. Przyp. XXIX, 2. [3]) Porówn. Mądr. III. 4.

славляжщыя ма прославлѧ.[1] О сихъ бо Давыдъ глаголяше: въ памать вѣчьнѣ правьдьникъ бѫдеть, отъ слоухи зълы не оубоить са, готово срьдьце его оупъвати на Господа, оутвьрди са срьдьце его, и не подвижеть са.[2] Соломонъ бо рече: правьдьници въ вѣкы живѫть, и отъ Господа мьздꙋ имъ есть и строение отъ вышняго, сего ради приимѫть цѣсарьствие красотѣ и вѣньць доброте отъ рѫкы господьня, яко десьницею покрыеть и, и мышицею ѕащитить и.[3] Ѕащитилъ бо есть сию блаженꙋю Ольгꙋ отъ противьника и сопостата дияволя.

35. Къ лѣто ϛѕѵон. Святославъ посади Ярополка въ Кыевѣ, а Ольга въ Деревѣхъ. Въ се же врѣмя придоша людие новъгородьстии, просяще кънязя собѣ: аще не пойдете къ намъ, то налѣземъ кънязи собѣ. И рече къ нимъ Святославъ: абы кто къ вамъ шьлъ. И отъпрѣ са Ярополкъ и Ольгъ, и рече Добрыня: просите Володимера. Володимеръ бо бѣ отъ Малꙋши, ключьницѣ Ольжины, сестра же бѣ Добрыни, отьць же бѣ имъ Малъкъ Любечанинъ, бѣ Добрыня оубо Володимерꙋ. И рѣша Новъгородьци Святославꙋ: вьдаи нъ Володимера. Онъ же рече имъ: ото въ есть. И поиша Новъгородьци Володимера къ собѣ, и идѣ Володимеръ съ Добрынею, оуемь своимь, Новꙋ городꙋ, а Святославъ Переяславьцю.

36. Въ лѣто ϛѕѵоф. приде Святославъ въ Переяславьць, и ѕатворишя са Бъгаре въ градѣ. И изѣзжоша Бъгаре на сѣчь про-

go nie ulęknie się; serce jego gotowe ufać w Panu; umocnione jest jego serce i nie zachwieje się. Salomon zaś rzekł: Sprawiedliwi wiecznie żyją, i u Pana jest im nagroda i ozdoba u najwyższego, dlatego królestwo pięknoty posiądą i przypadnie im wieniec dobroci z rąk pańskich, jako prawicą pokryje ich, i ramiony zasłoni ich. Zasłonił bowiem tę błogosławioną Olgę od przeciwnika i wroga dyabła. 969 — 71

35. Lata 6478 Świętosław posadził Jaropełka w Kijowie, a Olega w Derewiech. Tegoż czasu przyszli ludzie nowogrodzcy prosząc o xiążęcia dla siebie: jeśli do nas nie pójdziecie, to znajdziem sobie xiążęcia. I rzekł im Świętosław: niech tam pójdzie który do was. I niechciał iść Jaropełk ni Oleg. I rzekł Dobrynia: proście o Włodzimierza. Włodzimierz bowiem był od Małuszy, powiernicy Olżynej a siostry Dobryni; ojcem ich był Małko, Lubeczanin; Dobrynia był wujem Włodzimierza. I rzekli Nowogrodzanie Świętosławowi: daj nam Włodzimierza; on zaś rzekł im: oto go macie! I wzięli sobie Nowogrodzanie Włodzimierza, i szedł Włodzimierz z Dobrynią wujem swoim do Nowogrodu, a Świętosław do Perejesławca.

36. Lata 6479 przyszedł Świętosław do Perejesławca, i zamknęli się Bółgarowie w grodzie. I wystąpili Bółgarowie do bitwy

Wiersz 12 ѕащитить» покрыеть H. — 23 ключница» ключунца Ł. R. T. — 28 Онъ же... есть niema H. — 33 Переяславьць» Переяславью H.

[1]) Porówn. Przyp. XXVIII, 12. [2]) Psal. CXI, 7—8. [3]) Mądr. V, 16—17.

971 тивоу Сватославоу, и бысть сѣча велика, и одолѣ Блъгаре, и рече Сватославъ воемъ своимъ: оуже нашъ сѣдѣ пасти, потягнѣмъ мужьскы, братие и дроужино; и къ вечероу одолѣ Сватославъ, и възя градъ копиемь, рька: се городъ мои. И посла къ Грькъмъ, глаголя: хоуж на вы ити и възяти градъ вашь, яко и сии. И реша Грьци: мы неджи противоу вамъ стати, нъ възьми дань на насъ и на дроужинѣ своиѣ, и повѣжьтѣ ны, колико васъ, да вѣдамы по числоу на главы. Се же реша Грьци, льстяче подъ Роусь. Сѣть бо Грьци льстивы и до сего дьне. И рече имъ Сватославъ: есть насъ два десяти тысящь; и приче десять тысящь, бѣ бо Роуси десять тысящь толико. И приспроиша Грьци сѣто тысящь на Сватослава, и не даша дани. И поиде Сватославъ на Грькы, и изидоша противоу Роуси. Видѣвъше же Роусь оубоишася са зѣло множьства вои, и рече Сватославъ: оуже нашъ нѣкамо са дѣти, волеи и неволеи стати противоу; да не посрамимъ земля роуськыя, нъ лажемъ костьми тоу, мьртви бо срама не имамъ; аще ли побѣгнемъ, срамъ имамъ; не имамъ оубѣгнѫти, нъ станемъ крѣпько, азъ же предъ вами поидѫ; аще моя глава ляжеть, то промыслите о собѣ. И реша вои: идеже глава твоя ляжеть, тоу и главы наша сложимъ. И испѣчюнша са Роусь и Грьци противоу, и сразиста са плъка, и остѫпиша Грьци Роусь, и бысть сѣча велика, и одолѣ Сватославъ, и бѣжаша Грьци, и

przeciw Świętosławowi, i była bitwa wielka i zwyciężyli Bółgarowie. I rzekł Świętosław do swoich wojowników: już nam tu poledz! uderzmy mężnie bracia i drużyno! i pod wieczór zwyciężył Świętosław, i zdobył szturmem gród, mówiąc: to gród mój. I posłał do Greków mówiąc: chcę iść na was, i wziąć gród wasz, jak wziąłem ten. I rzekli Grecy: oprzeć się wam nie zdołamy, ależ weź od nas dań na siebie i na swoją drużynę; powiedźcie nam, ile was jest, abyśmy dali według liczby na głowę. To rzekli Grecy podstęp robiąc pod Rusią. Są bowiem Grecy chytrzy podziśdzień. I rzekł im Świętosław: Jest nas 20 tysięcy! A dodał 10 tysięcy, było bowiem tylko 10 tysięcy Rusi. I przygotowali Grecy 100 tysięcy na Świętosława a dani nie dali. I poszedł Świętosław na Greki, i wyszli naprzeciw Rusi. Ujrzawszy ich Ruś bardzo się wielkości wojsk ulękła. I rzekł Świętosław: już nam cofnąć się nie podobna; radzi nie radzi stanąć musim do bitwy; nie zróbmyż zakały Rusi; złóżmy tu nasze kości, martwi bowiem hańby nie doznamy; jeśli ucieknicm zhańbim się. Nie uciekajmyż, jeno stańmy krzepko, ja pójdę przed wami; jeśli głowa moja padnie, myślcie o sobie. I rzekli wojownicy: gdzie twoja głowa padnie, tam i my nasze położym. I uszykowała się Ruś i Grecy do bitwy, i spotkały się półki, i otoczyli Grecy Ruś, i była bitwa wielka, i zwyciężył Świętosław, a Grecy pierzchnęli. I poszedł Świętosław do stolicy pustosząc i gro-

Wiersz 14 льстивы» мждри H. — 25 мрьтви... имамъ» мрьтвыи бо сорома не имаѣть H. — 26 срамъ имамъ» то срамъ намъ H.

понде Сватославъ къ градоу, воюя и градъı разѣбивая, якоже стоять и до дьнешьняго дьне поусти. И съзъва цѣсарь болиръı своя въ полатѣ, и рече имъ: ѹьто сътворимъ? яко не можемъ противоу емоу стати. И рѣша емоу болире: посли къ немоу даръı, искоусимъ и, любьзнивъ ли есть златоу ли паволокамъ. И посла къ немоу злато и паволокъı, и мужа мъдра, и рькоша емоу: гладяи възора и лица его и съмъıсла его. Онъ же въземъ даръı приде къ Сватославоу. Повѣдаша Сватославоу, яко придоша Грьци съ покономъ, и рече: въведѣте и семо. Придоша и поклонишя са емоу, положиша прѣдъ нимь злато и паволокъı; и рече Сватославъ, проуь зря, отрокъмъ своимъ: похоронитє. Отроци же Сватославли възъмъıшьше похоронишя, посли же цѣсареви възвратишя са къ цѣсарєви. И съзъва цѣсарь болиръı, рѣша же послании: яко придохомъ къ немоу, и въдахомъ даръı, и не зрѣ на ня, и повелѣ съхоронити. И рече єдинъ: искоуси и ещє, посла емоу оружиє. Онъ же послоушьша его, и посласта емоу мьчь и ино оружиє, и принесоша къ немоу. Онъ же приимъ, нача хвалити и любити, и цѣловати цѣсаря. Придоша опать къ цѣсарю, и повѣдаша емоу вьсе бъıвъшаяся, и рѣша болире: лютъ сь мужь хощєть бъıти, яко имѣния не брѣжеть, а оружиє имѣеть; ни са по дань. И посла цѣсарь, глагола сице: не ходи къ градоу, въземи дань, иже хощеши. Зане имѣяше бо бѣ не дошьлъ Цѣсаря града. И въдаша емоу дань; имашеть же и за оубиенъıя,

dy burząc; jakoż stoją one puste podziśdzień. 971
I wezwał cesarz starszyznę swoją do pałacu, i rzekł im: co mamy robić? oprzeć mu się nie możem. I rzekła mu starszyzna: poszlij mu dary; spróbujemy czy ma upodobanie w złocie i pawołokach? I posłał mu złoto i pawołoki i męża mądrego i powiedział mu: badaj spojrzenia i lica jego i myśl jego. On zaś zabrawszy dary przyszedł do Świętosława. Powiedziano Świętosławowi, że przyszli Grecy z pokłonem, i rzekł: wprowadźcie ich tu. Przyszedłszy i pokłoniwszy się jemu położyli przed nim złoto i pawołoki, a Świętosław nie spojrzawszy na nie, rzekł do służebników swoich: schowajcie! Służebnicy zaś Świętosława wziąwszy, schowali je, a posłowie cesarscy wrócili do cesarza. I zwołał cesarz starszyznę, posłowie zaś rzekli: Gdyśmy przyszli ku niemu i dary złożyli, ani spojrzał na nie, tylko kazał je schować. I rzekł jeden, spróbuj jeszcze i poszlij mu oręże. On zaś posłuchał jego, i posłał mu miecz i inną broń, i przyniesiono mu je. On zaś wziąwszy je począł chwalić i lubować sobie w nich, i dziękować cesarzowi. Przyszli znowu do cesarza i powiadali mu wszystko jak było. I rzekła starszyzna: Srogi to człowiek, nie dba o dostatki, a oręż bierze; przystań na dań. I posłał cesarz mówiąc tak: Nie idź do stolicy, weź dań jaką chcesz. Już bowiem był nie daleko od Carogrodu. I dano mu dań; miał ją zaś i za zabitych, mówiąc że to ród jego weźmie. Wziął zaś i dary mnogie i wrócił do Perejesławca z wielką sławą. Widząc zaś małą

Wiersz 13 и рече» рече H. — 23 ещє» єдиною и ещє H.

971 глагола: яко родъ его възметь. Възми же и дары многы, и възвратися въ Переяславець съ похвалою великою.[1]) Видевъ же мало дроужины своея рече къ собѣ: иждо яко прельстивъше избиють дроужину мою и мене. Беша бо многи погыбли их плъкоу. И рече: пондю въ Роусь, приведю болѣ дроужины. И посла сълы къ цесареви въ Дерестеръ, бѣ бо тоу цесарь, рькы сице: хоуть имѣти миръ съ тобою тврьдъ и любовь. Се же слышавъ цесарь радъ бысть, и посла къ немоу дары больша прьвыхъ. Святославъ же прия дары, и нача доумати съ дроужиною своею, рькы сице: аще не сътворимъ мира съ цесарьмь, а оувѣсть цесарь, яко мало насъ есть, пришьдъше остапять ны въ градѣ, а роуськаа земля далече есть, а Печенѣзи съ нами ратьми, а къто ны поможеть? Нъ сътворимъ миръ съ цесарьмь, се бо ны са подають дани, и то бяхомъ довольно имѣли; аще ли поуьчить не оуправлѧти дани, да изъ нова изъ Роуси, съвъкоупивъше коя многаа прьвыхъ, пондемъ Цесарю городоу. Люба бысть рѣчь си дроужинѣ, и послаша лепышаа мужа къ цесареви, и придоша въ Дерестеръ, и повѣдаша цесареви. Цесарь же на оутрия призва я, и рече цесарь: да глаголють сълы роуськыстии. Они же рѣша: тако глаголеть кънязь нашь: хоуть имѣти любовь съ цесарьмь грѣцьскымь съвръшенѣ проузѣ всѣ лѣта. Цесарь же радъ бысть, и повелѣ письцю писати вься рѣчи Святославля на харътиѣ. Нача глаго-

drużynę swoją rzekł sam do siebie: jeśli chytrze postąpią zabiją drużynę moją i mnie. Wielu bowiem na wyprawie zginęło. I rzekł, pójdę w Ruś i sprowadzę więcej drużyny. i wysłał posłów do cesarza, do Sylistryi (był bowiem w Sylistryi cesarz) mówiąc tak: Chcę mieć z tobą przymierze trwałe i przyjaźń. To słysząc cesarz rad był, i posłał mu dary większe niż pierwej. Świętosław zaś przyjął dary i począł naradzać się z swoją drużyną, mówiąc tak: Jeśli pokoju nie zawrzem z cesarzem, a dowie się cesarz jak mało nas jest, przyjdzie i obłęże nas w grodzie, a ruska ziemia daleko, a Pieczyngowie z nami w wojnie, a kto nam pomoże? Zróbmy tedy pokój z cesarzem, wszakże przyrzekli nam dań, na tem poprzestańmy; a jeśliby dawać dani nie chcieli, tedy znowu z Rusi wojsko większe niż pierwej zebrawszy, pójdziem na Carogrod. Mowa ta podobała się drużynie, i posłano wybrańszych mężów do cesarza, i przyszli do Sylistryi i powiadali cesarzowi. Cesarz zaś kazał im przyjść nazajutrz, i rzekł im: Niech mówią posłowie ruscy. Oni zaś rzekli: tak mówi xiążę nasz: Chcę być w ścisłej przyjaźni z cesarzem greckim przez wszystkie następne lata. Cesarz zaś rad był, i kazał pisarzowi pisać na papierze wszystko to co mówił Świętosław. Począł to wszystko opowiadać posel, a pisarz począł pisać. I mówił tak:

Wiersz 34 Нача глаголати сълъ. И начаша глаголати послы H.

[1]) W tem miejscu coś opuszczono w rękopismach.

хати съ вьсѣм рѣхи, и нача письць писати. Глаголя сице.

Равьно дроугаго съвѣщанья, къимѣшаго при Святославѣ, великѣмь кънязѣ роусьстѣмь, и при Свѣналдѣ, писано при Ѳеофилѣ синькелѣ къ Иваноу, нарицаѣмомоу Цѣмьскыю, цѣсарю грѣчьскомоу, въ Дерьстрѣ, мѣсяца июлия, индикта четыре на десатаго, въ лѣто ,ѕчоѳ. Азъ Святославъ, кънязь роусьскыи, якоже клахъ са, и оутвержаю на съвѣщании сьмь ротѣ своѣ: хощю имѣти миръ и съвръшенѣ любовь съ вьсякѣмь великѣмь цѣсарьмь грѣчьскыимь, съ Василиемь и Костянтинѣмь, съ богодъхновенѣмии цѣсари и съ вьсѣми людьми вашимь, и иже сѫть подъ мѣноѣ Роусь, болгаре и прочии, до конъца вѣка; яко никогоже помышляю на страноу вашоу, ни събираю вои, ни языка иного приведѫ на страноу вашоу, и елико есть подъ властию грѣчьскоѣ, ни на власть коръсоуньскоую, и елико есть городовъ ихъ, ни на страноу българьскоу: да аще имъ къто помыслить на страноу вашоу, да и азъ бѫдѫ противьнъ емоу, и борю са съ нимь. Якоже клахъ са къ цѣсарѣмъ грѣчьскыимъ и съ мѣноѣ болгаре и Роусь вьси, да съхранимъ прави съвѣщания: аще ли отъ тѣхъ сихъ прѣже реченыихъ не съхранихъ азъ же и съ мѣноѣ и подъ мѣноѣ, да имѣю клатвѫ отъ бога, въ егоже вѣроую, въ Пероуна и въ Волоса, скотия бога, и да

965

Zgodnie z dawniejszą umową między Świętosławem wielkim xięciem ruskim i Swienaldem, a Janem zwanym Cymiskes cesarzem greckim, przez Teofila sinkela spisaną w Sylistryi miesiąca lipca, indykta czternastego, lata 6479. Ja Swiętosław xiążę ruski, kląłem się i niniejszą umowę zatwierdzam przysięgą swoją: chcę mieć pokój i przyjaźń trwałą z każdym wielkim cesarzem greckim, z Bazylim i Konstantynem, natchnionymi od Boga cesarzami, i z wszystkimi ludźmi waszymi; ile jest podemną Rusi, bojarów i innych, po wszystkie czasy. Nigdy nie targnę się na wasz kraj, ni zbierać wojska nie będę, ni narodu obcego naprowadzać na kraj wasz, i na tych, którzy są pod władzą grecką, ani na kraj chersoński i ile jest grodów jego, ni na kraj bółgarski. A jeśli kto inny targnie się na kraj wasz, tedy i ja wystąpię przeciw niemu i będę walczył z nim. Jako więc przysięgałem cesarzom greckim a ze mną bojarowie i wszystka Ruś, tak też strzedz będą słusznych zobowiązań. Jeśli zaś tego, cośmy wyżej powiedzieli nie dotrzymamy, natenczas ja i ci co są ze mną i podemną niech będziem przeklęci od boga, w którego wierzym, Peruna, i Wołosa boga bydła, niech będziem żółci jako złoto, niech będziem własnym orężem posiekani na śmierć.

Wiersz 5 Свѣналдѣ» Свѣнѣгельдѣ H. — 6 къ» и къ źle we wszystkich kodexach. — 13 вьсякыимъ» вьсякымъ и we wszystkich kodexach mylnie. — 19 кои» людии H. — 25 борю» бию H.

971 — 73 бѫдемъ ѕолоти якоже и ѕолото се, и своимь оружиемь да искѹени бѫдемъ, да оумремъ. Се же имѣите въ истинѫ, якоже сътворихомъ имѣнѣ къ вамъ, написахомъ на харатии сихъ, и своими печатьми ѕапечатахомъ.

Сътворивъ же миръ Святославъ съ Грѣкы поиде въ лодиихъ къ порогомъ. И рече имоу воевода отець Свѣналдъ: поиди, кънѧже, на коних около, стоять бо Печенѣзи въ порозѣхъ. И не послоуша его, поиде въ лодиихъ. И послаша Переяславьци къ Печенѣгомъ глаголѧще: се идеть Святославъ въ Роусь, въземъ имѣние много оу Грѣкъ и полонъ бещисленъ, съ малѣмь дроужиною. Слышавъше же се Печенѣзи, застѫпиша порогы. И приде Святославъ къ порогомъ, и не бѣ лзѣ пройти порогъ. И ста ѕимовати въ Бѣлобережии, и не бѣ оу него брашьна оуже, и бѣ глады велиии, яко по полоу гривьнѣ глава коняя. И ѕимова Святославъ тоу. Весне же приспѣвъши

Въ лѣто ϛѯп. поиде Святославъ въ порогы, и нападе на нь Коурѣя, кънязь печенѣжьскыи, и оубиша Святослава, възмьша главѫ его, и въ лобѣ его сѣдѣлиша чашѫ, оковавъше лобъ его ѕолотомь, и пиахѫ изъ него. Свѣналдъ же приде Кыневоу къ Иропълкоу. И вьсѣхъ лѣтъ кънажения Святославля лѣтъ два десять и осмь.

37. Въ лѣто ϛѯпа. нача кънажити Иропълкъ.

To zaś miejcie za rzecz istotną, cośmy dziś z wami umówili i napisali na kartach tych i pieczęciami swojemi przypieczętowali.

Zawarłszy pokój z Grekami Świętosław poszedł w łodziach ku progom. I rzekł mu wojewoda ojcowski, Swienald: pójdź xiążę konno na około, bowiem Pieczyngowie stoją w progach. I nie usłuchawszy go szedł w łodziach. I posłali Perejesławcy do Pieczyngów mówiąc: Oto wraca Świętosław w Ruś wziąwszy dostatków mnogo od Greków i plon niezliczony, a małą ma drużynę. Usłyszawszy to Pieczyngowie zastąpili od progów. I przyszedł do progów Świętosław i niepodobna było przejść progów. I począł zimować w Białobereżu, i zabrakło mu już żywności, i był głód wielki, głowę końską po pół grzywny płacono. I zimował tu Świętosław. Skoro nastała wiosna

Lata 6480 poszedł Świętosław ku progom. I napadł nań Kurya, xiążę pieczyngski, i zabili Świętosława, odcięli mu głowę i ze łba jego udziałali czaszę, złotem łeb jego okowawszy, i pijali z niej. Swienald zaś przyszedł do Kijowa ku Jaropełkowi. I było wszystkiego panowania Świętosławowego lat 28.

37. Lata 6481 począł panować Jaropełk.

Wiersz 1 ѕолоти tak w H. R. i T., czy nie жлъти? w Ł. колоти. — 4 сътворихомъ» сътворихъ и написахъ H. — 9 Свѣналдъ» Искѣнгельдъ H., Свѣнделъ Ł. — 23 приспѣвъши» приспѣвъши поиде Святославъ въ порогы H. — 24 поиде» приде H. — 29 изъ него» въ нѣмь H., по нѣмь Ł.

Въ лѣто ,ѕцв., въ лѣто ,ѕцг., ловы дѣяшю Свѣнальдную, нѣсѣмь Лѣтоу, ишьдъ бо изъ Кыєва гна по звѣри въ лѣсѣ. И оуздрѣ и Ольгъ, и рєчє: къто сь єсть? и рѣша ємоу: Свѣнальдиуь. И зазѣхавъ оубн и; бѣ бо ловы дѣя Ольгъ. И о тѣмь бѣсть иежю има ненависть, Пропѣлкоу на Ольга; и глаголаше всегда Пропѣлкоу Свѣнальдъ: поиди на братъ свои, и приниєши власть єго; хота отъмьстити съиоу своємоу.

Въ лѣто ,ѕцд., въ лѣто ,ѕцє., поиде Пропѣлкъ на Ольга, брата своєго, на деревьска зємля, и изиде противоу єго Ольгъ, и ополчиста са, и ративъшема са плъкома, побѣди Пропѣлкъ Ольга. Побѣгъшю же Ольгоу съ коии своими въ градъ рекомъи Вржии, бишє уерезъ гроблѣ мостъ къ вратъмъ градьнѣимъ, тѣсьнаєє са дроугъ дроугъ пьхаху въ гроблѣ, и съпьхиша Ольга съ мостоу въ дѣбрь, падаху людиє мнози съ моста, и оудавиша коии уловѣи. И въшьдъ Пропѣлкъ въ градъ Ольговъ приа власть єго. И посла искать брата своєго, искавъше єго не обрѣтоша: и рєчє єдинъ Дєревлянинъ: азъ видѣхъ, яко вчєра съпьхиша и съ мостоу. И посла Пропѣлкъ искать брата, и влачиша троупиє изъ гроблѣ отъ оутра и до полоу дьнє, и налѣзоша исиоди Ольга подъ троупиємъ, вънесоша и, и положиша и на ковьрѣ. И придє Пропѣлкъ надъ онь, плака са, и рєчє Свѣнальдоу: вижь, иже ты сего

Lata 6482; lata 6483 polował Swienaldycz, 975
imieniem Łąt. Wyszedłszy z Kijowa ścigał — 77
zwierza w lesie. I ujrzał go Oleg i pytał: kto to jest? I powiedzieli mu, Swienaldycz. I zajechawszy, zabił go, albowiem Oleg łowy wyprawiał. I ztąd była między Jaropełkiem a Olegiem nienawiść; i mawiał zawsze Jaropełkowi Swienald, chcąc się zemścić za syna: pójdź na swego brata i zagarnij włość jego.

Lata 6484; lata 6485 poszedł Jaropełk na brata swojego, Olega, w ziemię Derewską; i wyszedł przeciw niemu Oleg; uszykowali wojska, i bitwę stoczywszy zwyciężył Jaropełk Olega. Uciekał zaś Oleg z wojskiem swojem w gród, zwany Wrączy, a był na grobli most przy bramie grodzkiej; cisnęli się przez groblę jeden drugiego popychając; i zepchnęli Olega z mostu w dębrzę; mnóstwo ludzi z mostu spadło i konie ludzi podusili. I wszedłszy Jaropełk w gród Olegów, zajął włość jego. I posłał szukać brata swego; szukając nie znaleźli go; i rzekł jeden Drewlanin: widziałem jak go wczora zepchnęli z mostu. I posłał Jaropełk szukać brata, i wleczono trupów z rowu od rana do południa, i znaleziono Olega na spodzie pod trupami; przyniesiono go i położono na kobiercu. I przyszedł nadeń Jaropełk i płakał; i rzekł do Swienalda: patrz, oto tego chciałeś. I pochowano Olega na miejscu, pod grodem Wrączym; i jest mogiła

---

Wiersz 2 Свѣнальдную» Свѣнгельдную H. — 5 Свѣнальдиуь» Скѣнгельдиуь H. — 9 братъ свои» брата своєго H. — 10 єго» єдинъ H. — 15 ративъшема» сразивъшеся H. R. T. — 20 пьхаху къ гроблѣ niema H. — 22 коии» и коии и H. R. T.

977 — 80 хотише. И погребоша Ольга на мѣстѣ оу города Вржего; и есть могыла его и до сего дьне оу Вржего. И прия власть его Пропѣлъкъ. Оу Пропѣлъка же жена Грькыни бѣ, и бяше была урьинцемь, бѣ бо привелъ отьць его Святославъ, и вѣда ю за Пропѣлъка красоты ради лица ея. Слышавъ же се Володимеръ въ Новѣ городѣ, яко Пропѣлъкъ оуби Ольга, оубоявъ са бѣжа за море, а Пропѣлъкъ посадьникы своя посади въ Новѣ городѣ, и бѣ володѣя единъ въ Роуси.

38. Въ лѣто ϛѕпѕ., въ лѣто ϛѕпз., въ лѣто ϛѕпи., приде Володимеръ съ Варягы Новоу городоу, и рече посадьникомъ Пропѣлъчимъ: идѣте къ братоу моемоу, и рыцѣте емоу: Володимеръ идеть на та, пристрѣляи са противоу битъ са. И сѣде въ Новѣ городѣ. И посла къ Рогъволъдоу Полотьскоу, глаголя: хоуж пояти дъщерь твою собѣ женѣ. Онъ же рече дъщери своеи: хоучеши ли за Володимера? Она же рече: не хоуж розоути робичича Володимера, въ Пропѣлъка хоуж. Бѣ бо Рогъволъдъ пришьлъ изъ заморя, имяше волость свою въ Полотьстѣ, а Тоуръ Тоурове, отъ негоже и Тоуровьци прозъвяша са. И придоша отроци Володимерови, и повѣдяша емоу вься рѣчь Рогънѣдина, дъщери Рогъволожѣ, княжа полотьскаго. Володимеръ же събра вои многы, Варягы и Словѣни, Уюдь и Кривичи, и поиде на Рогъволъда. Въ се же врѣмя хотяше Рогънѣдь вести за Пропѣлъка: и приде Володимеръ на Полотьскъ, и оубн

jego pod Wrączym podziśdzień. I zajął włość jego Jaropełk. Miał zaś Jaropełk żonę greczynkę; była ona zakonnicą, albowiem przywiódł ją był ojciec jego, Świętosław, i wydał za Jaropełka z powodu jej piękności. Usłyszawszy zaś Włodzimierz w Nowogrodzie, że Jaropełk zabił Olega, zląkł się i uciekł za morze; a Jaropełk posadził w Nowogrodzie swoich posadników, i sam jeden w Rusi panował.

Lata 6486; lata 6487; lata 6488 przyszedł Włodzimierz z Waręgami do Nowogrodu i rzekł posadnikom Jaropełkowym: idźcie do brata mego, i powiedźcie mu: Włodzimierz idzie na ciebie, przygotuj się do bitwy. I siadł w Nowogrodzie. I posłał ku Rogwołdowi, do Połocka mówiąc: chcę pojąć córkę twoją za żonę. On zaś zapytał córki swojej: chceszli pójść za Włodzimierza? Ona zaś rzekła: nie chcę rozzuć Włodzimierza, syna służebnicy; Jaropełka chcę. Rogwołd zaś przyszedł był zza morza, i miał włość swoją w Połocku, a Tur w Turowie, od niego zaś i Turowcy nazwali się. I przyszli słudzy Włodzimierzowi i powiedzieli mu wszystko co mówiła Rognieda, córka Rogwołda księcia połockiego. Włodzimierz tedy zebrał wojsko mnogie: Waręgów i Słowian, Czudów i Krywiczów, i poszedł na Rogwołda. W tymże czasie chciano wieść Rogniedę Jaropełkowi. I przyszedł Włodzimierz do Połocka i zabił Rogwołda i dwoch synów

Wiersz 17 идеть» иде we wszystkich kodexach mylnie. — 23 робичича» кривичина P. — 24 пришьлъ» персшьлъ H. — 29 дъщери» дъчери H., дъщерь Ł.

Рогъволъда и сына его два, и дъчерь его Рогънѣдь пои женѣ, и поиде на Ярополъка. И приде Володимеръ Кыєвоу съ вои многы, и не може Ярополъкъ стати
5 противоу, и затвори са Ярополъкъ Кыєвѣ съ людьми своими и съ Блъдъмь воєводож; стоише Володимеръ обрѣвъ са на Дорогожичи, межю Дорогожичьмь и Капичьмь, и єсть ровъ и до сего дьне. Ко-
10 лодимеръ же посла къ Блъдоу, воєводѣ Ярополъчю, съ лестиѫ глаголя: поприми ми; аще оубиѫ брата моєго, имѣти ти начьноу къ отьца мѣсто, и многа ѹсть възъмеши отъ мене; не азъ бо почалъ братиѫ бити,
15 нъ онъ; азъ же того оубоявъ са, придохъ на нь. И рєчє Блъдъ къ посланыимъ Володимерлимъ: азъ бъдѫ тобѣ въ срьдьцє и въ приазнь. О зълаа ласть человѣьска, ижоже Давъідъ глаголєть: идыи хлѣбъ мои
20 възвеличилъ єсть на ма ласть.[1]) Сь оубо ажковаше на къназа своєго лестиѫ. И паки: ѩзъікъі своими лестиха са, сѫди имъ, Боже, да отъпадѫть отъ мъіслии своихъ, по множьствоу нечьстиа ихъ изрѣиии ѩ,
25 ижо прогнѣваша та, Господи.[2]) И паки тъ же рєчє Давъідъ: мѫжи кръви лестивъі не прѣполовлать дьнии своихъ.[3]) Сє єсть съвѣтъ зълъ, иже съвѣщаѫть на кръвопролитиє; то сѫть нєистовии, ижє приємъше отъ
30 къназа или отъ господина своєго ѹсть, ли дары, ти мъіслать о главѣ къназа своєго на погоублениє, горьше сѫть бѣсовъ

jego, a córkę jego Rogniedę pojął za żonę, 980
i poszedł na Jaropełka. I przyszedł Włodzimierz do Kijowa z mnogiem wojskiem, i nie mógł mu sprostać Jaropełk, i zamknął się w Kijowie z ludźmi swoimi i z Błądem, wojewodą. Włodzimierz stanąwszy na Dorogożyczu, okopał się między Dorogożyczem a Kapiczem, i jest rów podziśdzień. Posłał zaś Włodzimierz do Błąda, wojewody Jaropełkowego, mówiąc podstępnie: Sprzyjaj mi; jeśli ubiję brata mego, wezmę cię w miejsce ojca, i będziesz u mnie w wielkiem poważaniu. Nie jam to począł braci zabijać, jeno on; ja zaś ulękłszy się tego, zrobiłem nań wyprawę. I rzekł Błąd przez posły Włodzimierzowe: Z serca sprzyjać ci będę. O przeklęta chytrości ludzka! jako mówi Dawid: Który jadał mój chleb, wielki uczynił podemną podstęp. Ten bowiem robił podstęp pod xięciem swoim. I znowu: Języki swymi zdradliwie poczynali; osądź ich Boże. Niechaj odpadną od myśli swoich; wedle mnóstwa niezbożności ich wypędź je, bo cię rozgniewali Panie. I znowu mówi taksamo Dawid: Mężowie krwawi i zdradliwi nie dojdą do połowicy dni swoich. Zła to jest rada, która zaleca przelew krwi, są to szaleńcy co przyjąwszy od xięcia lub pana swojego cześć lub dary, myślą o zgubie xięcia swojego; takowi gorsi są od biesów. Tak też i Błąd przedał xięcia swojego, mnogą cześć od niego przyjąwszy: on to przy-

---

Wiersz 5 противоу» противоу Володимера H. — 6 воєводож» милостьникъмь P. — 13 възъмеши tak ma P., възъмешь H. Ł. R. T. — 17 тобѣ... въ приазнь» ти въ приазнь H. — 22 лестиха са» лъіиха са H. Ł. R. T.

[1]) Psal. XL, 10. [2]) Tamże V, 11. [3]) Tamże LIV, 24.

980 таковии, якоже Блъдъ предя кънязи своего приимъ отъ него ѹсти многы: сь бо бысть повиньникъ крѣви тои. Сь бо Блъдъ ѯатворн ся съ Ропълъкынь, льста имоу, слыше къ Володимероу часто, вельа имоу пристѫпати къ граду бронить, а сим мысля оубити Ропълъка, гражаны же не бѣ льзѣ оубити его. Блъдъ же не възмогъ, како бы погоубити и, ѯмысли льстиж, вельа имоу не изълазити на брань изъ града. И рече же Блъдъ Ропълъкоу: Кыяне слѫть ся къ Володимероу, глаголѫще: пристѫпи къ граду бронить, яко предълыи ти Ропълъка: побѣгни изъ града. И послоуша его Ропълъкъ, изъбѣгъ предъ нимь изъ града, ѯатворн ся въ градѣ Родьни на оустии Рьси, а Володимеръ вънидѣ въ Кыекъ, и осѣдѫж Ропълъка къ Родьни, и бѣ глады великъ въ нимь, есть притъча и до сего дьне: бѣда яко въ Родьни. И рече Блъдъ Ропълъкоу: видиши, колико вои оу братъ твоего, нимъ ихъ не переборотн: твори миръ съ братъмь своимь. Льста подъ нимь се рече. И рече Ропълъкъ: такъ бѫди. И посла Блъдъ къ Володимероу, сице глаголя: яко събысть ся мысль тком, яко приведѫ къ тобѣ Ропълъка, и пристрои оубити и. Володимеръ же то слышавъ, вышьдъ въ дворъ терємьнын отьнь, о немь же прѣже сказахомъ, сѣдѣ тоу съ дроужиною своею. И рече Блъдъ Ропълъкоу: поиди къ братоу своемоу, и рьци имоу: ѹто ми ни въдаси, то изъ приимѫ. Поп-

czyną tej krwi. Ten bowiem Błąd zamknął się z Jaropełkiem, schlebiał mu, a do Włodzimierza często posyłał każąc mu przypuszczać szturm do grodu. Sam on chciał zabić Jaropełka; lecz niepodobna mu było zabić go w obec mieszczan. Owoż Błąd nie mogąc go zabić, uknował podstęp, radząc mu nie występować z grodu do bitwy. I rzekł Błąd Jaropełkowi: Kijowianie zsyłają się z Włodzimierzem, mówiąc: przypuszczaj do grodu szturm, a wydamy ci Jaropełka. Ucieknij z grodu. I usłuchał go Jaropełk, uciekł przed nim z grodu, i zamknął się w grodzie Rodni, na uściu Rosi; a Włodzimierz wszedł do Kijowa. I obległ Jaropełka w Rodni, i był głód wielki w niej; jest przysłowie po dziś dzień: bieda jak w Rodni! I rzekł Błąd Jaropełkowi: widzisz jak liczne wojsko u brata twego; nie pokonamy go; zawrzej pokój z bratem swoim. Mówił zaś to podstępnie. I rzekł Jaropełk: niech będzie tak. I posłał Błąd do Włodzimierza mówiąc: oto spełnił się twój zamysł, przyprowadzę ci Jaropełka, przygotuj się zabić go. Włodzimierz zaś to usłyszawszy wszedł do ojcowskiego teremnego dwora, o którym pierwej mówiliśmy, i siadł tu z swoją drużyną. I rzekł Błąd Jaropełkowi: pójdź ku bratu swojemu, i powiedz mu: cokolwiek mi dasz, to przyjmę. Szedł tedy Jaropełk, a Warężko mu rzekł: nie idź xiążę! ubiją cię; biegnij do Pieczyngów i przywiedź wojsko. I nie usłuchał go. I przyszedł Jaropełk

---

Wiersz 4 льста имоу niema H. — 15 изъбѣгъ... града» и бѣжи изъ града, и пришьдъ H., изъбѣгъ предъ нимъ Ł. — 16 Родьни» Родѣнѣ H. — оустии» оусть H. Ł. R. T. — 30 съ» съ вои H. R. T.

дс же Ироплъкъ, рєчє же ємоу Каражько: не ходи, кънаже, оубиѭть та, повѣгши къ Печенѣгы, и приведеши вои. И не послоуша его. И придє Ироплъкъ къ Колодимєроу; мко полѣзє къ двьри, и подъимста и два Карага мьчьина подъ пазоухъ. Кождъ же затвори двьри, и не да по ньмь вънити своимъ. И тако оубиенъ бысть Ироплъкъ. Каражько же видѣвъ, мко оубиенъ бысть Ироплъкъ, бѣжа съ двора къ Печенѣгы, и много коєка съ Печенѣгы на Колодимєра, и одва приѣха и, заходивъ къ ємоу ротѣ. Колодимєръ же заложе женѫ братьнѫ Грѣкыню, и бѣ непразьдьна, отъ нєя же роди са Святополъкъ; отъ грѣховьнаго бо корени зълъ плодъ бываѥть: понєже бѣ была мати его урьяницѣ, а вътороє, Колодимєръ заложе ѭ не по бракоу, прѣлюбодѣяницѣ бысть оубо; тѣмь и отьць его не любяшє, бѣ бо отъ двою отьцю, отъ Ироплъка и отъ Колодимєра. По сьмь рѣша Каражи Колодимєроу: сь градъ нашь, и мы пришли и, да хоусимъ имати окоупъ на нихъ, по двѣ гривьнѣ отъ человѣка. И рєчє имъ Колодимєръ: пожьдѣтє, да же вы коуны съберѫть, за мѣсяць. Жьдаша за мѣсяць, и не дасть имъ. И рѣша Каражи: съльстилъ єсн нами, да покажи ны пѫть въ Грѣкы. Онъ же рєчє имъ: идѣтє. И избра отъ нихъ мужа добры, съмыслены и храбры, и раздала имъ грады, проуни же идоша Цѣсарю градоу къ Грѣкы. И посла прѣдъ ними съла, глаголя сицє цѣсарю: се, идѫть къ тобѣ Каражи, не моуи

do Włodzimierza; wchodzącego we drzwi 980
podnieśli dwaj Waręgowie mieczami pod pachy. Błąd zaś zamknął drzwi i niedozwolił nikomu ze swoich za nim wejść. I tak ubity był Jaropełk. Warężko zaś widząc że Jaropełka ubito, biegł z dwora do Pieczyngów, i z Pieczyngami przeciw Włodzimierzowi często wojował; i ledwie ujął go sobie, poprzysiągłszy mu. Włodzimierz zaś zaległ żonę bratnią, greczynkę, a była ona w ciąży; z niej urodził się Świętopełk. Z grzesznego zaś korzenia bywa zły płód: bowiem i matka jego była zakonnicą, i Włodzimierz nie poślubiwszy jej spółkował z nią: był zatem bękart. Dlatego i ojciec go nie lubił, był bowiem od dwoch ojców: od Jaropełka i od Włodzimierza. Potem rzekli Waręgowie Włodzimierzowi: ten gród jest nasz; myśmy go zdobyli, chcemy więc brać z niego okup, po dwie grzywny od człeka. I rzekł im Włodzimierz: Poczekajcie miesiąc, aż dla was kuny zbiorą. Czekali miesiąc, i niedał im. I rzekli Waręgowie: Oszukałeś nas; pokażże nam drogę do Grecyi. On zaś im rzekł: idźcie! I wybrał z pomiędzy nich mężów dobrych, rostropnych i chrobrych i rozdał im grody; reszta zaś poszła do Carogrodu, w Greki. I posłał przed nimi posłów do cesarza mówiąc: Oto idą do ciebie Waręgowie, nie trzymaj ich w grodzie, albowiem broić będą jak i tu broili; lecz porozsyłaj ich w różne strony i nie puść tu ani jednego. I począł panować Włodzimierz sam jeden w Kijowie. I postawił na wzgó-

---

Wiersz 15 роди са Святополъкъ» роди Святополъка H. R. T. — 32 къ Грѣкы niema H. R. T.

980 ихъ дрьжати къ градѣ, они, то сътворать ти ѕло къ градѣ, мко и сьдѣ, нъ ростоуи и разъно, а семо не поуцыи ни единого. И нача кънажити Володимеръ къ Кыевѣ единъ. И постави коумиры на хълмоу вънѣ двора терємьнаго: Перуна дрѣвяна и глава его сребрена, а ѫсъ златъ, и Хърса, Дажьбога и Стрибога и Симарогла и Мокошь. Жьрахѫ имъ нарицающе и богы, приношахѫ сыны свои и дъщери, и жьрахѫ бѣсомъ, оскверьнихѫ земля требами своими, и осквьрни са кръвьми земля роуська и хълмъ тъ. Нъ прѣблагыи Богъ не хоть съмрьти грѣшьникъмъ, на томь хълмѣ вънѣ црькы ѥсть святаго Василия, множе послѣди съкажемъ. Мы же на прѣдьнее къзвратимъ са. Володимеръ же посади Добрыня, оуа своего, къ Новѣ городѣ. И пришьдъ Добрыня Новоу городоу постави Пероуна коумиръ надъ рѣкоѭ Волховъмь, и жьрахѫ емоу людие новъгородьстии акы богоу. Бѣ же Володимеръ повѣжемъ похотиѭ женьскоѭ, и бѣша емоу водыма: Рогнѣдь, ѥже посади на Лыбеди, идѣже нынѣ стоить село Прѣдъславино, отъ неѭже роди четыри сыны: Изъяслава, Мьстислава, Ярослава, Всеволода, и двѣ дъщери; отъ Грькыня Святополка; отъ Чехыня Вышеслава; а отъ другыѭ: Святослава, Мьстислава и Станислава; а отъ Блъгарына Бориса и Глѣба; а наложьниць къ оу него три съта Вышегородѣ, а три съта къ Бѣлѣ городѣ, а двѣ съте на Берестовѣ

rzu zewnątrz dwora teremnego bałwany: Peruna drewnianego, głowa jego srebrna, a wąs złoty; i Chorsę, Dażboga i Stryboga, i Smarogla i Mokosza. Składano im żertwy mianując ich bogami; przywożono syny swoje, i córy swoje na żertwy biesom; plugawili ziemię ofiarami swoimi i zbroczyła się krwią ziemia ruska i wzgórze to. Lecz Bóg najłaskawszy nie chciał śmierci grzeszników; na tem wzgórzu jest teraz cerkiew ś. Bazylego, o której niżej powiemy. Owoż wrócim do poprzedniego. Włodzimierz tedy posadził Dobrynię, wuja swojego, w Nowogrodzie. I przyszedłszy Dobrynia do Nowogrodu postawił Peruna bałwan nad rzeką Wołchowem; składali mu Nowogrodzanie żertwy jako bogu. Był zaś Włodzimierz zwyciężony chucią żeńską, i była jego żoną ślubną Rognieda, którą osadził na Łybedi, gdzie teraz jest siołko Predsławino; miał z niej czterech synów: Izęsława, Mścisława, Jarosława, Wsewłoda, i dwie córki; z Greczynki miał Świętopełka, z Czeszki Wyszesława, a z drugiej Świętosława, Mścisława i Stanisława, a z Bółgarki Borysa i Gleba. A nałożnic miał 300 w Wyszegrodzie, a 300 w Białogrodzie, a 200 na Berestowie w siołku, które i teraz Berestowem zowią. I był nie syty wszeteczeństwa, sprowadzał sobie mężatki i gwałcił dziewice, był bowiem lubieżnik jako Salomon. Powiada zaś Grzegorz mnich w xiędze królów o Salomonie, że miał żon 700, a nałożnic 300.

Wiersz 1 они» ини H. — 8 Съмарогли» Семаргла P., Симарьгла Ł., Семарьгла H. R. T. — 10 и дъщери niema H. — 12 кръвьми» трѣбами ихъ H. — 15 црькы црькъвь H. Ł. R. T. — 27 дъщери» дъчери H. Ł. R. T.

въ сѣньци, иже зовѫть и нынѣ Керестоюе. И вѣ не съть влжда, приходя къ сѣбѣ мѫжьскы жены и дѣвица растлѣя, бѣ бо женолюбьць якоже и Соломонъ. Реуе бо кънига цѣсарьскам, Григорнемь мънихъмь о Соломонѣ, яко нѣ женъ седмь съть, а наложниць три съта. Мѫдръ же бѣ, а на коньць погыбе; сь же бѣ невѣгласъ, а на коньць обрѣте спасенне. Велии Господь и велия крѣпость его, и разѹмоу его нѣсть уисла.[1]) Зъло бо есть женьскам прѣльсть, якоже реуе Соломонъ, поклнвъ са, о женахъ: не вънмли зълѣ женѣ, медъ бо капле отъ оустьноу ея, жены любодѣица, въ врѣма наслажлѣть твон грътань, послѣди же горькые жълъчи обращеши, прилѣплѫщи са ѣи вънидеть въ адъ съмрътнѫ; на пѫти бо животьнѣмь не находить, блждьщам же теченнм ея, неблагоразѹмьна.[2]) Се же реуе Соломонъ о прѣлюбодѣицахъ; о добрѣхъ же женахъ реуе: дражьши есть камениа многоцѣньна, радоуѣть са о ней мѫжь ея, дѣеть бо мѫжеви своюмоу блго вьсе житие, обрѣтъши клъня и льнъ творить благопотрѣбьнам рѫкама своима; бѣсть яко корабль коупль дѣѫщи, изъ далеуе събирлѣть сѣбѣ богатьство, и къстаѣть изъ нощи, и длѣть брашьно домоу и дѣла рабьнмъ; видѣвъши сътяжанне коуповьше, отъ дѣлъ рѫкоу своею насадить тяжанне; прѣпоясавъши крѣпько чресла своа, и оутвьрди мышьцю скою на дѣло, и вкоуси, Mądry był, a w końcu popadł w zgubę; ten zaś był prostak, a w końcu uzyskał zbawienie. Wielki Pan i wielka jego moc, a mądrości jego nie masz liczby. Złem bowiem jest poneta żeńska, jakoż Salomon pokutujący rzekł o niewiastach: Nie słuchaj złej niewiasty, miód bowiem kapie z ust wszetecznicy, przez chwilę nasładza twoją krtań, potem zaś staje się więcej gorzki niźli żółć; ten który przylgnie do niej, wnijdzie do piekła na śmierć; po drodze bowiem żywota nie chodzi, błędne zaś są jej kroki i nieroztropne. To tedy rzekł Salomon o wszetecznicach; o dobrych zaś niewiastach rzekł: Cenniejsza jest od drogiego kamienia, raduje się nią mąż jej, sprawia bowiem mężowi swemu błogiem całe życie. Znalazłszy wełnę i len robi rzeczy potrzebne rękami swojemi; podobna jest okrętowi, który daleko za kupią udając się zbiera bogactwo. Wstaje ze świtem i daje żywność domowi a robotę służebnicom. Widząc rolę kupiła ją; z pracy rąk swoich nasadziła winnicę. Przepasała mocą biodra swoje, i wzmocniła ramiona swoje do pracy. Doświadczyła jako dobra jest skrzętność; nie zgaśnie przez noc całą kaganiec jej. Ręce swoje ściągnęła do rzeczy pożytecznych, a palce jej ujęły wrzeciono. Ręce swoje otworzyła ubogim a dostatek daje nędznemu. Nie troska się jej mąż o dom swój, gdziekolwiek będzie, wszyscy jej domownicy będą odzia-

Wiersz 4 Реуе бо... женъ tak ma P., w H. Ł. R. T. tylko: бѣ бо, реуе, оу Соломона женъ. — 13 кънимаи» кънимѧтн H. — 14 оустноу» оустъ H. Ł. R. T. — 17 вънидеть къ адъ съмрътнѫ» tak ma P. съмрътнѫ къ адъ H.

[1]) Porówn. Psal. CXLIV, 3. [2]) Przyp. V, 8—6.

980 — 83 имо добро есть дѣлати, и не оутасаѥть светиньникъ ѥго вьсѣ нощь; рѫцѣ свои простираѥть на полезнаа, локъть свои оутвьрьждаѥть на кретено, рѫцѣ свои отверзаѥть оубогыимъ, плодъ же простре инѣмоу; не печеть са мѫжь ѥго о домоу своѥмь, егда кѣде бѫдеть, вьси свои ѥго одѣни бѫдѫть, сѫгоубѣ одѣнии сътворить мѫжеви своѥмоу, оурьвлѥна и багрина собѣ одѣнии; възорьнъ бываѥть въ вратѣхъ мѫжь ѥго, вънегда аще садеть на съньмищи съ старьци и съжителѣ земла, опоньі сътвори и отъдасть къ коупли, оуста же свои отверзе съмѣсльно, въ унѣ мазвить мѫзыкыньскоимь, къ крѣпость и лѣпотѫ облѣче са, милостыня же ѥго въздвигоша ѹада ѥго и обогатиша, и мѫжь ѥго похвали ѥ; жена бо разоумьлива благословена ѥсть, боязнь бо господьнѫ да похвалить; даднте ѥи отъ плода оустьноу ѥго, да хвалать въ вратѣхъ мѫжа ѥго.[1])

Въ лѣто ,ѕѵпѳ. иде Володимеръ къ Лахомъ, и зая грады ихъ, Пръмышль, Чрьвень и инъі грады, иже сѫть и до сего дьне подъ Роусью. Въ сьмь же лѣтѣ и Ятвязи победи, и възложи на ня дань отъ плоугъ, якоже и отець его имаше.

Въ лѣто ,ѕѵѵ. заратиша са Ятвязи, и иде на на Володимеръ, и победи ѧ въторое.

39. Въ лѣто ,ѕѵѵа. иде Володимеръ на Ятъвагы, и победи Ятъвагы, и възы

ni. Podwójne odzienie udziałała mężowi swojemu; bisior i szarłat odzienie jej. Znaczny jej mąż we wrotach, zwłaszcza gdy zasiądzie na radzie ze starcami, spółobywatelami ziemi. Opony urobiła i przedała, usta swoje otwiera dowcipnie, w czas mówi językiem swym. W moc i wdzięk przyodziała się, jałmużny zaś jej podniosły dzieci jej i zbogaciły, i mąż jej pochwalił ją. Bo niewiasta rostropna błogosławioną jest, bojaźń pańską niech chwali, dajcie jej z owocu ust jej, niech chwalą we wrotach męża jej.

Lata 6489 szedł Włodzimierz do Polaków, i zajął grody ich: Przemyśl, Czerwień i inne grody, które są i po dziś dzień pod Rusią. Tegoż lata i Wętyczów zwyciężył i nałożył na nich dań od pługa, jaką i ojciec jego brał.

Lata 6490 podnieśli wojnę Wętycze, i szedł na nich Włodzimierz i zwyciężył ich powtórnie.

39. Lata 6491 szedł Włodzimierz na Jadźwingi, i zwyciężył Jadźwingów i zajął

Wiersz 7 вьсн... бѫдѫть niema H. — 11 съ старьци» мѫжь ѥго R. T. — 23 Пръмышль» tak ma P., we wszystkich kodexach Перемышль. — 31 W H. na boku przypisano: О оубиѥнии хрьстиаинина Ивана и сына его. — 32 и победи Ятъвагы niema H.

[1]) Przyp. XXXI, 10—32.

ꙁемлѭ ихъ. И придѣ Кыєвоу, и творѧше трѣбꙋ коумирѣмъ съ людьми своими. И рѣша старьци и боларе: мєтємъ жрѣбии на отрока и дѣвицѭ: на негоже падєть, того ꙁарѣжємъ богꙋмъ. Бѣше Варагъ єдинъ, и бѣ дворъ его, идѣже єсть црькъвь сватыа богородица, ѭже съꙁда Володимєръ; бѣ же Варагъ тъ пришьлъ изъ Грькъ, дрьжаше въ тайнѣ вѣрѫ хрьстианьскѫ. И бѣ оу него сынъ красьнъ лицьмь и доушєѭ. Ихъ сего паде жрѣбии по ꙁависти дияволи, не трьпѣшєть бо дияволъ, власть имѣ надъ вьсѣми, и сь бѣшєть имоу акы трьнъ въ срьдьци, тъщашє са потрѣбити окаяньи, и злоустии люди. Рѣша пришьдъше послании къ немоу: ако паде жрѣбии на сынъ твои, изволиша бо и бози собѣ: да сътворимъ трѣбꙋ богꙋмъ. И рєчє Варагъ: не сѫть то бози, нъ дрєво, дьньсь єсть, а оутро изгниють; не ѣдать бо, ни пиѭть, ни глаголють, нъ сѫть дѣлани ржани въ дерєвѣ сокирою и ножьмь, а Богъ єсть єдинъ, имоуже слоужать Грьци и кланѣѭть са, иже сътвори небо и ꙁемлѭ, ꙁвѣздꙋ и лоунѫ и слъньце и чловѣка, далъ єсть имоу жити на ꙁемли; а си бози чьто сѫдѣлаша? сами дѣлани сѫть; не дамъ сына своєго бѣсомъ. Они же шьдъше повѣдаша людьмъ. Они же въꙁмъше оружиє поидоша на нь, и разъиша дворъ около его; онъ же стоѧше на сѣнєхъ съ сꙋномь своимь. Рѣша имоу: къдан сына своєго, да къдимъ и богомъ. Онъ же рєчє: аще сѫть бози, то єдиного собє посѣѭть бога, да ѣсть сынъ мои, а въı усмоу перє-

ziemię ich. I szedł do Kijowa i bałwanom żertwy czynił z ludźmi swoimi; i rzekli starcy i bojarowie: rzućmy los na mołojca i dziewkę, na kogo padnie, tego bogom zarzeżem. Był pewien Waręg; miał dom gdzie jest cerkiew Bogarodzicy przez Włodzimierza wystawiona; Waręg ten przyszedł z Grecyi, wyznawał potajemnie religię chrześciańską, a był u niego syn piękny licem i duszą. Na niego padł los przez zawiść dyabła. Niecierpiał bowiem go dyabeł, mający władzę nad wszystkimi, był on mu cierniem w sercu. Starał się go zniszczyć przeklęty, i poduszczył ludzi. Wysłani tedy ku niemu przyszedłszy rzekli: Los padł na syna twojego; bogowie go sobie wybrali, niech więc zrobim żertwę bogom. I rzekł Waręg: nie są to bogowie, jeno drzewo, dziś jest, a jutro zgnije; nie jedzą oni, ani nie piją, nie mówią, jeno ręka wyciosała je z drzewa siekierą i nożem; a Bóg jest jedyny, któremu służą Grecy i pokłon oddają; on stworzył niebiosa i ziemię, gwiazdy i xiężyc i słońce i człowieka i dozwolił mu żyć na ziemi. A ci bogowie co zdziałali? sami są zdziałani! Nie dam syna swojego biesom. Oni zaś poszli i powiedzieli ludziom. Ci wziąwszy oręż poszli nań, i otoczyli dwór jego w około, on zaś stanął w sieniach z synem swoim. Rzekli mu: wydaj syna swojego, niech oddamy go bogom. On zaś rzekł: jeśli są bogami, tedy poszlą jednego boga z pomiędzy siebie, i wezmą syna mojego, a wy czemu ich uprzedzacie? I krzyknąwszy, wyrąbali ściany i pozabijali ich; i

983

Wiersz 6 єсть» бѣ H. — 35 перєтрѣбоуєтє» перєтєрєбоуєтє H., потрѣбоуѭтє. Ł.

983 — 84 трѣбуете имъ? И кликнѫша, и посѣкоша сѣни подъ ними, и тако побиша и, и не съвѣсть никътоже, къдѣ положиша и. Бѣхѫ бо тъгда уловѣци невѣгласи и погани; дияволъ радовяше са семоу, не вѣдѣи, яко близ погыбель хотяше быти имоу. Тако бо тъщяше са погоубити родъ хрьстияньскыи, иъ прогонивъ бяше хрьстьи учьстивъше и въ онѣхъ странѣхъ; сдѣ же и мышяше са оканьнъи: яко сдѣ ми ѥсть жилище, сдѣ бо не сѫть апостоли оучили, ни пророци пророкали. Не вѣдѣи пророка глаголѧща: и нарекѫ не люди моя, люди моя;[1] о апостолѣхъ бо реуе: въ вьсѭ земль изидоша вѣщания ихъ, и въ коньць вьселеньнъиа глаголи ихъ.[2] Аще и тѣлесь апостоли не сѫть сдѣ были, иъ оученик ихъ акы трѫбы гласать по вьселеньнѣи въ языцѣхъ, имь же оученикомь побѣдивъшемъ противьнаго врага, попирающе ногы подъ ногы; такоже попрасть и сны отьчьника, приемъше вѣньць небесьнъи съ сватыми иже оученики и правьдьникы.

40. Въ лѣто ҁѹѵк. иде Володимеръ на Радимичи. Бѣ бо оу него воевода Кльчии Хвостъ, и посла Володимеръ передъ собоѭ Кльчия Хвоста; сретѣ и на рѣцѣ Пѣщанѣ, и победи Радимичь Кльчии Хвостъ; тъи и Роусь кодять са Радимичьмъ, глаголѧще: Пѣщанъци кльчия хвоста бѣгаѭть. Бяхѫ же Радимичи отъ рода Лѣховъ, пришедъше, тоу са вьсѣдоша; и платять дань Роусн: повозъ везѫть и до сего дьне.

nikt nie wie gdzie ich pochowano. Byli bowiem wtedy ludzie prostacy i poganie; dyabeł radował się z tego, nie wiedząc że tak rychło miała nastąpić jego zguba. Starał się on wytępić ród chrześciański, lecz odpędzony był krzyżem świętym i z tych stron; myślał zaś sobie przeklęty: owoż tu jest moje siedlisko, tu bowiem ani apostołowie nie nauczali, ani prorokowali prorocy. Nie wiedząc, że prorok rzekł: i nazwę ludzi, nie moich, moimi ludźmi. O apostołach zaś rzekł: po wszystkiej ziemi rozeszły się opowiadania ich i do kończyn świata słowa ich. Jakkolwiek apostołowie nie byli tu ciałem, przecież nauki ich brzmią jak trąby w całym świecie po cerkwiach, i naukami ich zwyciężamy przeciwnego wroga deptając go nogami; jak podeptali go i ci ojczyce przyjąwszy wieniec niebieski ze świętymi męczennikami i sprawiedliwymi.

40. Lata 6492 szedł Włodzimierz na Radymiczów. Był zaś u niego wojewoda Wilczy chwost, i posłał go Włodzimierz przed sobą; na rzece Pieszczanie spotkał i zwyciężył Radymiczów Wilczy chwost. Przeto Ruś naśmiewa się z Radymiczów, mówiąc; Pieszczańcy przed wilczym chwostem uciekają. Byli zaś Radymicze z rodu Lęchów, przyszedłszy tu osiedli, i płacą dań Rusi: powóz wiozą podziśdzień.

Wiersz 9 онѣхъ» нихъ H., инѣхъ R. T. — 14 люди моя niema H.
[1]) Ozeas II, 23. [2]) Paweł do Rzym. IX, 25.

Въ лѣто ϛsyг. иде Колодимеръ на Бѣлгары съ Добрынеѭ съ оуемь своимъ въ лодиихъ, а Торѣкы берегомь приведе на коних, и победи Бѣлгары. Рече Добрыня Колодимерогу: съглядахъ колодиикъ, и сѫть вьси въ сапозѣхъ; сихъ дани намъ не дати, пондевѣ искать лапотьиикокъ. И сътвори миръ Колодимеръ съ Бѣлгары, и ротѣ ѕаходиша межю собѣ, и рѣша Бѣлгаре: тохи не бѫдеть межю нами мира, оли камень наоучиеть плавати, а хмель грѧзнѫти. И приде Колодимеръ Кыекогу.

Въ лѣто ϛsyд. Придоша Бѣлгары вѣры Кохъмичѣ, глаголѭще: ако ты кънязь иесн мѫдръ и съмыслыиъ, не вѣси ѕакона, нъ вѣроуи въ ѕаконъ нашь и поклони са Кохѣмитогу. И рече Колодимеръ: кака иесть вѣра ваша? Они же рѣша: вѣроуемъ Богу, а Бохъмитъ нъı оучить, глаголѧ: обрѣѕати жды танитьıа и свинииъı не исти, вина не пити, а по съмрьти съ женами похоть творити блаждьнѫ: дасть Бохъмитъ коиогждо по семи десать женъ красьнъıхъ, избереть единѫ красиѫ, и вьсѣхъ красотѫ въѕложить на единѫ, та бѫдеть имоу жена; сьдѣ же, рече, достоить блаждъ творити вьсакъ, иъ сьи свѣтъ аще бѫдеть кто оубогъ, то и тамо; аще ли богатъ иесть сьдѣ, то и тамо; и ина инога льсть, ихже не лѣзѣ пьсати срама ради. Колодимеръ же слоушаше ихъ, бѣ бо самъ люба женъı и блажение иногое, послоушаше сладько, нъ се имоу бѣ нелюбо, обрѣзание ждовъ, и о неядении мясъ свинихъ,

Lata 6493 szedł Włodzimierz na Bólgarów z Dobrynią wujem swoim w łodziach, a Torków brzegiem przyprowadził konno, i zwyciężył Bólgarów. Rzekł Dobrynia Włodzimierzowi: oglądałem jeńców, wszyscy są w butach; ci dani nam nie dadzą; pójdźmy szukać łapciarzy. I zawarł pokój Włodzimierz z Bólgarami, i obustronnie go zaprzysiegano, i rzekli Bólgarowie: Wtedy zerwany będzie pokój między nami, kiedy kamień pływać pocznie a chmiel grzęznąć. I wrócił Włodzimierz do Kijowa. 983 — 80

Lata 6494 przyszli Bólgarowie wiary mahometańskiej, mówiąc: Oto xiążę jesteś mądry i rostropny, a nie znasz zakonu. Przyjm zakon nasz i oddaj pokłon Mahometowi. I rzekł Włodzimierz: jaka jest wiara wasza? Oni zaś rzekli: Wierzymy w Boga, a Mahomet nas naucza obrzezać członki wstydliwe, i świniny nie jeść, wina nie pić, a po śmierci wszetecznić z niewiastami. Da Mahomet każdemu 70 pięknych niewiast; wybierze jednę piękną, i pięknoty wszystkich na nią przeniesie, ta będzie mu żoną. A i tu wolno dopuszczać się, powiada, wszelkiego wszeteczeństwa. Kto na tym świecie ubogi jest, będzie nim i na tamtym, a kto tu jest bogaty, będzie nim i tam; i inne mnogie chytrostki, które wstyd jest wypisywać. Włodzimierz zaś słuchał ich, albowiem sam lubił niewiasty i mnogie wszeteczeństwa; słuchał ich z upodobaniem, było mu tylko nie miłe obrzezanie członków i nie jadanie świniny; a o piciu wręcz od-

---

Wiersz 13 W H. na boku przypisano: О прихожении Бѣлгаръ о вѣрѣ къ Колодимерогу. — 30 пьсати» писати H. R. T.

986 а о питии отъимдь, рькл: Роуси ѥсть весєлиѥ пити, не можемъ бєзъ того бъіти. По тъмь же придоша Нѣмьци отъ Рима, глаголюще: придохомъ посланиии отъ папєжа. И рѣша имоу: рєкъ ти тако папєжь: земли твоѥ ако и земли нашѣ, а вѣра ваша, не ако вѣра нашѣ, вѣра бо нашѣ свѣтъ ѥсть, кланиємъ са Богоу, иже сътворилъ нєбо и землю, звѣздъі, мѣсяць и вьсєко дъіхание, а бози ваши дрєво сѫть. Володимєръ же рєчє: кака заповѣдь ваша? Они же рѣша: пощєние по силѣ, аще къто пиѥть или ѥсть, то вьсє въ славѫ божиѭ, рєчє оучитель нашь Павелъ.[1]) Рєчє же Володимєръ Нѣмьцьмъ: идѣте опать, ако отьци нашѣ сего не приѥли сѫть. Се слъішавъше Жидове козарьстии придоша, рекъше: слъішахомъ, ако приходиша Българе и хрьстиане, оучаще та къждо ихъ вѣрѣ своѥи; хрьстиане бо вѣроуѭть, ѥгоже мъі разпахомъ, а мъі вѣроуѥмъ ѥдиномоу Богоу Авраамовоу, Исаковоу, Иаковлю. И рєчє Володимєръ: уьто ѥсть законъ ваш? Они же рѣша: обрѣзати са, свинини не ѥсти, ни зайчины, сѫботѫ хранити. Онъ же рєчє: то къдѣ ѥсть земля ваша? Они же рѣша: въ Иєроусалимѣ. Онъ же рєчє: то тамо ли ѥсть и нынѣ? Они же рѣша: разгнѣвал са Богъ на отьци наши, и растоуи мъі по странамъ грѣхъ ради нашихъ, и прѣдана бъість земля наша хрьстианомъ. Онъ же рєчє: то како въі инѣхъ оучитє, сами отвръжєни отъ Бога и растоуєни? аще въі

powiedział: picie jest Rusi wesele, bez tego się obejść nie możem. Potem zaś przyszli Niemcy z Rzymu, mówiąc: Przyszliśmy posłani od papieża. I rzekli mu: Papież tak ci kazał powiedzieć: Ziemia twoja jako i ziemia nasza; a wiara wasza nie jest jak nasza. Wiara bowiem nasza jest światłem; kłaniamy się Bogu, który stworzył niebo i ziemię, gwiazdy, xiężyc i wszelkie stworzenie; a bogowie wasi są drzewem. Włodzimierz zaś rzekł: jakie jest wasze przykazanie? Oni zaś rzekli: poszczenie według sił; czy kto pije, czy je, wszystko to dla chwały bożej; mówi nauczyciel nasz, Paweł. Rzekł więc Włodzimierz Niemcom: Idźcie precz; ojcowie bowiem nasi tego nie przyjęli. Słysząc to żydowie kozarscy, przyszli mówiąc: Słyszeliśmy iż przychodzili Bółgarowie i chrześcianie ucząc cię jedni i drudzy wiary swojej. Owoż chrześcianie wierzą w tego któregośmy ukrzyżowali; my zaś wierzym w jedynego Boga Abrahama, Izaaka, Jakuba. I rzekł Włodzimierz: Jakie jest wasze przykazanie? Oni zaś rzekli: Obrzezać się, nie jeść świniny ani zajęczyny, sobotę święcić. On zaś rzekł: A gdzież jest ziemia wasza? Oni zaś rzekli: w Jerozolimie. On zaś rzekł: czy tam jesteście i teraz? Oni zaś rzekli: Rozgniewał się Bóg na ojców naszych i rozprószył nas po świecie za grzechy nasze, i oddana została ziemia nasza chrześcianom. On zaś rzekł: A jakoż wy drugich nauczacie sami odtrąceni będąc od

Wiersz 3 W H. na boku przypisano: О нѣмьцѣхъ прихожении о вѣрѣ къ Володимєроу. — 15 опать» за са R. T. — 16 W H. na boku przypisano: О жидовьскѣмь прихожении. — 33 и растоуєни niema H.

[1]) 1. Kor. X, 31.

Богъ любилъ васъ и законъ вашь, то не бысте растоуени по тоужимъ земламъ, иди нимъ то же мысанте зло пришти. По сьмь же присламша Грьци къ Колодимиероу философа, глаголюще сице: слышахомъ, ико приходили сжть Блъгаре, оуучще та пришти вѣрѫ своѭ, ихъ же вѣра осквьнилть небо и земль, ише сжть проклати плуе вьсѣхъ уловѣкъ, оуподобьше са Содоноу и Гомороу, на ня же поусти Господь каменье горащее, и потопи ы, и погрязоша, ико и сихъ ожидлить дьнь погыбели ихъ, иди придеть Богъ сждить земли, и погоубить вьсѣ творащыа беззаконьи и скверьны дѣющыа; си бо оумывлють оходы своа, полившыше са водоѭ, въ ртъ къливлють, и по брадѣ мажть са, нарѣуще Кохъмита, такоже и жены ихъ творать тѫ же скверьнѫ и ино поуще, отъ съвъкоупленьи мужьска въкоушлють. Си слышавъ Колодимеръ плюнѫ на землѭ, рькъ: нечисто ксть дѣло. Рече же философъ: слышахомъ же и се, ико приходиша отъ Рима пооучить васъ къ вѣрѣ своеи, ихъ же вѣра съ нами мало разврашена, слоужать бо опрѣсьнъкы, рекъше оплатъкы, ихъ же Богъ не прѣда, нъ покелѣ хлѣбъмь слоужити, и прѣда апостолъмъ, принемъ хлѣбъ и рькъ: приимѣте и идите, се ксть тѣло моѥ, ломимоѥ за кы; такоже и чашѭ приемъ рече: пиите отъ нея вьси, се ксть кръвь моа новаго завѣта ише за васъ изълива-

Boga i rozprószeni? jeśliby Bóg kochał was i wasz zakon, tobyście nie byli rozprószeni po cudzych krajach; czy chcecie aby i nas to złe spotkało? Potem Grecy do Włodzimierza przysłali filozofa mówiąc tak: Słyszeliśmy że przychodzili Bółgarowie, namawiając cię przyjąć ich wiarę; wiara zaś ich obmierzła jest niebu i ziemi; są oni przeklęci więcej niż którykolwiek naród, stawszy się podobnymi Sodomie i Gomorze, na które spuścił Pan kamienie gorejące i zatopił je, i utonęły. Tak i na nich czeka dzień zatraty ich, gdy przyjdzie Bóg sądzić ziemię i wytraci wszystkich, co czynili bezprawia i plugastwa. Ci bowiem omywają odchody swoje, polawszy się wodą w gębę wlewają i po brodzie mażą się, spominając Mahometa. Takoż i niewiasty ich czynią te i gorsze jeszcze plugastwa od połączenia męskiego kosztując. Gdy to usłyszał Włodzimierz, splunął na ziemię, mówiąc: To szkaradzieństwo! Rzekł zaś filozof: Słyszeliśmy i o tem że przychodzili z Rzymu nauczać was swojej wiary; wiara zaś ich nie wiele się różni od naszej: w służbie bożej używają przaśników czyli opłatków, których Bóg nie dał, lecz kazał służyć chlebem, i dał go apostołom; wziąwszy chleb rzekł: przyjmcie i jedzcie, oto jest ciało moje łamane za was. Taksamo i czaszę wziąwszy, rzekł: pijcie z niej wszyscy, oto jest krew moja nowego zakonu, przelana za was i za wielu gwoli od-

986

Wiersz 1 и законъ вашь» niema H. — 4 w H. na boku dopisano: О вѣрѣ хрьстиньстѣи. — 20 мужьска» мужьска и женьска Ł. R. T. — 23 Рима» Нѣмци dopisano na boku w H. — 29 приимѣте и идите tylko w P. — 31 пиите отъ нея вьси tylko w P. — 32 ише за васъ... грѣховъ w P.

986 кмлм и ѯа многы въ оставлѣнїе грѣховъ.[1]) Сн же того не творатъ, сѣть не исправлѧи вѣры. Рече же Володимеръ: придоша къ мънѣ Жидове, глаголѧще: ако Нѣмьци и Грѣци вѣроуѭтъ, егѡ же мы распахомъ. Философъ же рече: въ истинѫ въ того вѣроуемъ, тѣхъ бо пророци прорицахѫ, ако Богоу родити ся, а дроугїи, распятоу бъıти и погребеноу а въ третїи дьнь въскрѣснѫти и на небеса вѣзѣти: они же тъı пророкъı изѣимахѫ, дроугъı прѣтирахѫ. Ѥгда же съвѣсть ся прорѣченїе сихъ, сънѣде на ѕемлѭ, и роспатїе прıе, и въскрѣсъ на небеса вѣзѣде. Сихъ же ожидаше покаанїа ѯа четъıри десатн и шесть лѣтъ, и не покаашѧ ся, о посла на ня Римлѧнъı, градъı ихъ разбиша, а самѣхъ растоуиша по странамъ, и работаѭтъ въ странахъ. Рече же Володимеръ: то чьто ради сънѣде Богъ на ѕемлѭ, и страсть така прıа? Отъвѣщавъ же философъ рече: аще хощеши послоушати, да сказѫ ти изъ начала, чьсо ради сънѣде Богъ на ѕемлѭ. Володимеръ же рече: послоушаѭ радъ. И нача философъ глаголати сице: въ началѣ сътвори Богъ небо и ѕемлѭ въ пръвъıи дьнь. И въ вътораıи дьнь сътвори тврьдь, ıже ѥсть по срѣдѣ водъı; сего же дьне раздѣлишя ся водъı, полъ ихъ вѣзѣде надъ тврьдь, а полъ ихъ подъ тврьдь. А въ третїи дьнь сътвори море, и рѣкъı, и истоуьникъı и сѣмена. Въ четвертъıи дьнь сълньце

puszczenia grzechów. Ci zaś tego nie czynią i uchybiają wierze. Rzekł zaś Włodzimierz: Przyszli do mnie Żydowie, mówiąc: Oto Niemcy i Grecy wierzą w tego, którego śmy ukrzyżowali. Filozof zaś rzekł: Prawda że w tego wierzym, albowiem to prorocy przepowiedzieli, że Bóg narodzi się; a drudzy, że będzie ukrzyżowan i pogrzebion, trzeciego zaś dnia zmartwychwstanie i wstąpi na niebiosa. Oni zaś tych proroków zabijali, a drugich prześladowali. A gdy czas ich przepowiedni nastąpił, przyszedł na świat i dał się ukrzyżować, i zmartwychwstawszy na niebiosa wstąpił. Na ich zaś pokajanie się czekał lat 46, i nie pokajali się. I posłał na nich Rzymian: grody ich zburzyli, a samych rozprószyli po świecie i służą obcym. Rzekł zaś Włodzimierz: A dla czegoż zstąpił Bóg na ziemię i mękę taką poniósł? Filozof zaś na to odpowiadając rzekł: Jeśli zechcesz posłuchać, powiem ci od początku dlaczego Bóg zstąpił na ziemię. Włodzimierz zaś rzekł: posłucham rad; a filozof począł tak mówić: Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię, dnia pierwszego. A drugiego dnia stworzył utwierdzenie, które jest pośród wód; tegoż dnia rozdzieliły się wody: połowa ich nad utwierdzenie, a połowa pod utwierdzenie poszła. A trzeciego zaś dnia stworzył morze i rzeki i źródła i nasiona. Czwartego dnia słońce i xiężyc i gwiazdy, i przyozdobił Bóg niebo. Widząc

Wiersz 14 Сихъ же... покаанїа tak P., w H. А сихъ же ожидаше покаанїа, w L. на сихъ же ожидаше покаанїа, w R. T. жда на сихъ же покаанїа. — 22 да скажѫ ти niema H. — 23 чьсо» чьто H. R. T. — 25 начало» началѣ непрьва H.

[1]) Mat. XXVI, 26—28; 1 Kor. XI, 24—25.

и лоуна и звѣздѣ, и оукрасн Богъ небо. Видѣвъ же прьвъын отъ ангелъ, старѣишинѣ чиноу ангельскоу, помъисли въ себѣ рекъ: сънидѣ на земль, и прѣнмь земль, и бѫдѫ подобьнъ Богоу, и поставлѫ прѣстолъ свои на облацѣхъ сѣверьскъıхъ.[1] И тоу лвиѣ съверьже и съ небесе, и по нмь съпадоша, иже бѣша подъ нимь, чинъ десатын. Бѣ же нма противьникоу Сотонинъ, въ негоже мѣсто поставн старѣишинѣ Михаила: Сотона же, грѣшивъ помъисла своего, и отпадъ славъı прьвъıа, нарече́ть са противьникъ Богоу. По сьмь же въ пятын дьнь съткори Богъ китъı и рыбъı, гадъı и пътица пернатъıа. Въ шестын же дьнь съткори Богъ звѣри и скотъı и гадъı земьнъıа, съткори же и чловѣка. Въ семын же дьнь почи Богъ отъ дѣлъ своихъ, иже ѥсть сѫбота. И насади Богъ рай на къстоцѣ въ Едемѣ, въведе тоу чловѣка, егоже създа, и заповѣда емоу отъ древа высокого ѥсти, отъ древа же единого не ѥсти, иже ѥсть разоумѣти доброу и злоу. И бѣ Адамъ въ рай, видѣше Бога и славѣше, ѥда ангели славѣхѫ Бога и онъ съ нимн. И въложи Богъ на Адама сънъ, и оусъпе Адамъ, и възя Богъ единo ребро оу Адама, съткори емоу женѫ, и приведе ѭ въ рай къ Адамоу, и рече Адамъ: се, кость отъ костн моеѥ, и плъть отъ плътн[2] моеѥ; сн нарече́ са женѫ. И нарече́ Адамъ скотъıм и пътицамъ имена, звѣрьıм и гадъıм, а самъıа ангелъ повѣда имена. И покорн Богъ Адамоу звѣри и скотъı, и обвадаше въсѣ-

zaś to pierwszy z aniołów, naczelnik chóru anielskiego, pomyślał sobie i rzekł: znijdę na ziemię, i zawładnę ziemią, i będę podobien Bogu i tron mój na obłokach północnych postawię. I oto natychmiast strącił go Bóg z niebios, a po nim spadli ci co byli pod nim, chór dziesiąty. Było zaś imię temu przeciwnikowi Sotonael, w którego miejscu postawił najstarszym Michała. Szatan tedy zgrzeszywszy zamysłem swoim i utraciwszy sławę pierwotną nazywa się przeciwnikiem Boga. Potem zaś, piątego dnia stworzył Bóg wieloryby i ryby, gady i ptactwa pierzaste. Szóstego dnia stworzył Bóg zwierzęta i bydło i gady ziemskie, stworzył też i człowieka. Siódmego zaś dnia spoczął Bóg po pracy, a była to sobota. I zasadził Bóg raj na wschodzie, w Edenie; wprowadził tu człowieka, którego stworzył, i pozwolił mu jeść z wszelkiego drzewa, tylko z jednego drzewa nie pozwolił jeść, to jest: rozumieć dobre i złe. I był Adam w raju, widywał Boga i chwalił, gdy aniołowie chwalili Boga i on z nimi. I spuścił Bóg sen na Adama, i zasnął Adam; i wyjął Bóg jedno żebro u Adama, stworzył mu żonę, i przywiódł Adamowi do raju. I rzekł Adam: to kość z kości moich i ciało z ciała mojego, ta nazwie się żoną. I dał Adam imiona bydłu i ptakom, zwierzom i gadom, a samym anioł imiona dał. I poddał Bóg Adamowi zwierza i bydło, i zawładnął wszystkiemi, i słuchały go. Widząc zaś dyabeł jak Bóg człowieka uczcił, pozazdrościł mu, i

Wiersz 7 съпадоша» падоша H. Ł. R. T. — 15 Въ шестын... Богъ niema H.
[1]) Porówn. Jezaj. XIV, 13, 14. [2]) Genes. II, 23.

986 ми, и послоушахѫ его. Видѣвъ же дияволь, ико поуѣти Богъ ѩловѣкы, възавидѣвъ имоу, прѣобрази са къ ѕмиѭ, и приде къ Ювѣѕѣ, и рече ѥи: по ѣто не ѥсти отъ дрѣва, сѫщаго по срѣдѣ раи? и рече жена къ ѕмии: рече Богъ: не имамы ѥсти, аще ли, да оумрета съмрѣтиѭ. И рече ѕмиа къ женѣ: съмрѣтиѭ не оумрета, вѣдѣше бо Богъ, ико въ онь же дьнь ѥсти отъ него, отвержета са оуи ѥмоу, и бѫдета ико и Богъ, разоумѣвающа добро и ѕло. И виде жена, ико добро дрѣво къ ѣдь, и възѣлѣпи съѣсть, и вѣдасть мѫжю своѥмоу, и ѣста, и отвержоста са оуи ѥма, и разоумѣста, ико нага ѥста, и сѣшиста листвиѥмь съшокъвѣнѣмь прѣпоисаниѥ.[1]) И рече Богъ: проклята ѕемлѧ въ дѣлѣхъ твоихъ, и въ печалѣхъ ѥси вьсѣ дьни живота твоѥго.[2]) И рече господь Богъ: ѥгда ико прострета рѫкоу, и възмета отъ дрѣва животьнаго, и живета къ вѣкы.[3]) И изгѣна господь Богъ Адама изъ раи. И сѣде прямо раи, плакѧ са и дѣлаѧ земль. И порадова са сотона о проклатии ѕемлѧ. Се на ѥы прьвоѥ падениѥ и горкыи отвѣтъ, отъпадениѥ ангельскаго житиа. Роди Адамъ Каина и Авела: бѣ Каинъ ратаи, а Авель пастоухъ. И несе Каинъ отъ плодъ земли къ Богоу, и не прия Богъ даровъ ѥго; Авель же принесе отъ агньць прьвеньць, и прия Богъ дары Авелевы. Сотона же вълѣзе къ Каина, и пострѣкаше Каина оубити Авела. И рече Каинъ къ Авелю: изидевѣ на поле, ико

przemienił się w węża, i przyszedł do Ewy, i rzekł jej: Czemu nie jecie z drzewa, które jest w środku raju? Rzekła wężowi niewiasta: rozkazał Bóg: nie będziecie jeść, a jeśli zjecie, pomrzecie. I rzekł wąż niewieście: nie pomrzecie; wie albowiem Bóg, że tego dnia, którego zjecie z tego drzewa, oczy wasze otworzą się i będziecie jako Bóg, znający dobre i złe. I widziała niewiasta jako dobre drzewo jest do jedzenia, i wziąwszy *owoc* zjadła, i podała mężowi swojemu i jedli; i otworzyły się oczy im, i poznali, że są nadzy, i zszyli liście figowe w przepaski. I rzekł Bóg: przeklęta ziemia w dziełach twoich, i w smutku jeść będziesz po wszystkie dni żywota twego. I rzekł pan Bóg: jeżeliby wyciągnęli rękę i wzięli z drzewa żywota, żyliby na wieki. I wygnał pan Bóg Adama z raju. I siadł naprzeciw raju płacząc i uprawiając ziemię. I uradował się szatan przekleństwem ziemi. Oto ich pierwszy upadek i gorzka pokuta, utrata życia anielskiego. Zrodził Adam Kaina i Abla: Kain był rolnik, a Abel pastuch. I ofiarował Kain płody ziemskie Bogu, i nie przyjął Bóg darów jego; Abel zaś przyniósł jagnięta pierworodne, i przyjął Bóg dary Abla. Szatan zaś wlazł w Kaina i poduszczał go do zabicia Abla. I rzekł Kain do Abla: wyjdźmy w pole. Gdy wyszli, powstał Kain i chciał zabić go, i nie umiał go zabić; i rzekł mu szatan: weź kamień i uderz go. Wziąwszy kamień zabił go. I rzekł Bóg do Kaina:

Wiersz 2 възавидѣвъ» позавидѣвъ H. R. T. — 6 аще ли» оли H., алн Ł. — 25 отъпадение» отпадения H.

[1]) Genes. III, 4—7. [2]) Tamże III, 17. [3]) Tamże III, 22.

нѫдоста, вѣста Каинъ, и хотѣше оубити и, и не оумѣяше, како оубити и, и рече емоу сотона: вѣзьми камень, и оударн и. Вѣзьмъ камень оуби и. И рече Богъ Каиноу: кѣдѣ ѥсть братъ твои? Онъ же рече: ѥда стражь ѥсмь братоу моѥмоу? И рече Богъ: кръвь брата твоѥго вѣпиѥть къ мънѣ,[1] бѫдеши стена и трасъи са до живота своѥго. Адамъ же и Ева плакѫща са бѣста, и дияволъ радоваше са, рька: се, ѥгоже Богъ поуьти, азъ сътворихъ емоу отъпасти Бога, и се, пънѣ плачь емоу плачѫ. И плакаста са по Авели лѣтъ три десати, и не съгни тѣло ѥго. И не оумѣста ѥго погрести, и повелѣниѥмь божиѥмь пътеньца два прилѣтѣста, ѥдинъ ею оумре, ѥдинъ же ископа ямѫ, и вложи оумрьшаго, и погрѣбе и. Видѣвъша же се Адамъ и Ева ископаста ямѫ, и вложиста Авели, и погребоста съ плачьмь. Бывъ же Адамъ лѣтъ двою сътоу и три десать роди Сѳа и двѣ дъщери, и пои ѥдиѫ Каинъ, а дроугѫю Сѳъ, и отъ того чловѣци расплодиша са, и оумножиша са по земли. И не познаша сътворьшаго и, испълниша са бѫда, и высокого скаредиа, и оубииства, и зависти, живѫщѫ скотьскы чловѣци. Бѣ Ноѥ ѥдинъ правьдьнъ въ родѣ сьвь, и роди три сыны: Сима, Хама, Афета. И рече Богъ: не пиать доухъ моихъ пребывати въ чловѣцѣхъ сихъ, зане плъть сѫть.[2] И рече: да потрѣблѫ ѥгоже сътворихъ, отъ чловѣка до скота. И рече господь Богъ

gdzie jest brat twój? On zaś rzekł: alboż 986
ja stróż jestem mego brata? I rzekł Bóg: krew brata twego woła ku mnie, będziesz jęczał i drżał przez ciąg żywota swego. Adam zaś i Ewa płakali, a dyabeł radował się, mówiąc: oto Bóg go uczcił, a ja zrobiłem że odpadł od Boga i teraz płakać musi. I płakali po Ablu lat 30, i ciało jego nie zgniło. I nie umieli go pogrzebać, i z rozkazu bożego przyleciały dwa ptaki, jeden z nich zdechł, drugi zaś wykopał jamę, i włożył zdechłego i zagrzebał go. Widząc to Adam i Ewa wykopali jamę, i włożyli Abla i płacząc pogrzebali go. Adam zaś mając lat 230 zrodził Seta i dwie córki, i ożenił się z jedną Kain, z drugą Set, i od tych rozplenił się ród ludzki i rozmnożył po ziemi. I zapoznawszy stwórcy swego, dopuszczali się wszeteczeństwa i wszelkiej szkarady, i zabójstwa, i zawiści, i żyli po bydlęcemu ludzie. Był Noe jedyny prawy człowiek w rodzie tym, i zrodził synów trzech: Sema, Chama, Jafeta. I rzekł Bóg: nie będzie duch mój przebywał między ludźmi tymi, bowiem ciałem są. I rzekł: zniszczę to co stworzyłem, od człowieka do bydlęcia. I rzekł pan Bóg Noemu: zbuduj arkę długości łokci 300, a szerokości 50, a wysokości 30 łokci. W Egipcie bowiem sążeń łokciem zowią. Budując zaś arkę przez lat sto, opowiadał Noe, że będzie potop, i śmiano się z niego. Gdy arkę zbudował, rzekł Bóg Noemu: Wejdź ty z żoną swoją i z synami

---

Wiersz 2 како niema H. — 31 сихъ... сѫть ma tylko P. — 32 потрѣблѫ L., we wszystkich kodexach dodano чловѣка.

[1]) Genes. IV, 9, 10. [2]) Tamże VI, 3.

986 Ноєвн: сътвори ковъчегъ въ длъготѣ локъть трин сътъ, а въ ширинѣ пять десять, а въздѣлие трин десять локъть, въ Єгоуптѣ бо локътьмь сажень зовѣть. Дѣлмєноу же ковъчегоу за сто лѣтъ, и повѣдаше Ноѣ, яко бъіти потопоу, и посмѣхаш са ємоу. Єгда съдѣлал ковъчегъ, и рєчє Господь Ноєви: вълѣзи ты и жєна твоя и сънове твои и сноха твоя, въведи къ собѣ по двоємоу отъ вьсѣхъ скотъ, и отъ вьсѣхъ пътиць, и отъ вьсѣхъ гадъ. И въведе Ноѣ, якоже заповѣда ємоу Богъ. Напеде Богъ потопъ на земль, потопе вьсяка плъть, и ковъчегъ плаваше на водѣ. Єгда же посаче вода, изълѣзе Ноѣ и сынове его и жена его и женъі сыновъ его: отъ сихъ расплодиша са языцѣ. И бъіша языцѣ многи и єдиноглаголиві, и рѣша дроугъ къ дроугоу: съзижемъ стлъпъ до небесє. Начаша зъдати, и бѣ старѣишина Немродъ. И рєчє Богъ: се оумножиша са языцѣ, и помыслиш ихъ соуетьнии. И сънидє Богъ, и разыѣси ызъікъі на седмь десять и два ызъіка. Адамовъ же бъістъ ызъікъ не отъимать оу Євера; тъ бо єдинъ не приложи са къ безоумию ихъ, рекъ сице: аще бъі языкъмъ Богъ рекъ на небо стлъпъ дѣлати, то повелѣлъ бъі самъ Богъ словомь, яко же сътвори небесса, землю, морє, вьсяка видимаа и невидимаа. Сего ради того ызъікъ не прѣмѣни са; отъ сего сѣмѣ Єврѣи. На седмь десять и єдинъ ызъікъ раздѣлиша са, и разидоша са по странамъ, и къждо

swoimi i z synowemi, weź sobie po parze wszelkich bydląt i ptaków wszelkich i wszelkich gadów. I wziął Noe jako mu Bóg przykazał. Spuścił Bóg potop na ziemię, zatopił wszelkie ciało, a arka pływała po wodzie. A gdy osiąkła woda, wyszedł Noe i synowie jego, i żona jego i żony synów jego; od nich rozplenił się ród ludzki. I byli ludzie mnodzy i jednojęzyczni, i rzekł jeden drugiemu: zbudujmy wieżę do niebios. Zaczęli budować, a był naczelnikiem Nemrod. I rzekł Bóg: oto rozmnożyli się ludzie, i zamysły ich próżne są. I zstąpił Bóg i rozdzielił języki na 72 języków. Adamów zaś język nie był odjęty Hebrejowi, on bowiem jeden nie przyczynił się do szaleństwa ich, mówiąc tak: Jeśliby Bóg miał rzec ludziom, iżby wieżę do niebios budowali, to sam byłby ją stworzył słowem, jak stworzył niebiosa, ziemię, morza, wszystko widome i niewidome. Dlatego język jego przemieniony nie został. Od niego są Hebreje. Na 71 narodów rozdzielili się, i rozeszli się po krajach, i każdy przyjął obyczaj osobny, według nauki dyabelskiej owi gajom, owi źródłom, owi rzekom żertwy składali, i nie poznali Boga. Od Adama zaś aż do potopu lat 2242, a od potopu do rozdzielenia narodów lat 529. Potem zaś dyabeł w większy obłęd wtrącił ludzi, i poczęli bałwany robić owi drewniane, owi miedziane, a drudzy marmurowe, a inni złote i srebrne; kłaniali się im, i przywodzili syny swoje i córy

Wiersz 10 и отъ... пътиць и отъ вскхъ niema H. — 12 якоже» яже Ł. — 16 женъі... языцѣи tak P., we wszystkich kodexach mylnie: жена его: отъ сихъ расплоди са земля. — 25 Євера» Лисра H. Ł. R. T.

свои нравъ приаша; по диаволю оученню они роженіемь, они кладазьмъ, они рѣкамъ жьрахѫ, и не познаша Бога. Отъ Адама же и до потопа лѣтъ два тысяща дві сътѣ четыри десать два, а отъ потопа до раздѣленія языкъ лѣтъ пать сътъ два десать десять. Но сь же диаволъ въ больше прельщение вькрьже человѣкы, и начаша коумиры творити, они дрѣвяны, они медяны, а дроузии мраморяны, а инъи златы и сребрены; кланяхѫ са нимъ, и прикожахѫ сыны своя и дъщери, и жаахѫ прѣдъ ними, и бѣ въсь земля осквьрнена. Начальникъ же бѣше коумироткорению Сероухъ, творяше бо коумиры въ имена мьртвыхъ человѣкъ, овѣмъ бывшимъ цѣсарьмъ, дроугымъ храбрымъ и влъхвѣмъ, и женамъ прелюбодѣицамъ. Сь же Сероухъ роди Одроу, Одра же роди три сыны: Аврама, и Надора и Арана. Одра же творише коумиры, навыкъ оу отьца своего. Авраамъ же пришьдь въ оумъ, възрѣ на небо, оукрашено слѣньцьмь и мѣсяцьмь и звѣздами, и рече: въ истинѫ, тъ есть Богъ, иже сътвори небо и землѭ, а отьць мои прельщаеть человѣкы. И рече Авраамъ: искоушѭ богы отьца своего. И рече: отьче, чьто прельщаеши человѣкы, творя коумиры дрѣвяны? тъ есть Богъ, иже сътвори небо и землѭ. Приимъ Авраамъ огнь зажьже идолы въ храминѣ. Видѣвъ же Аранъ, братъ Авраамовъ, рьвьноуя по идолѣхъ, хотѣ оумыати идолъ, и самъ съгорѣ тоу Аранъ, и

i zarzynali przed nimi, i była splugawiona wszystka ziemia. Był zaś naczelnikiem bałwochwalstwa Seruch, działał bowiem bałwany na cześć ludziom zmarłym: jednych byłym cesarzom, drugich bohatyrom i czarnoxiężnikom i niewiastom wszetecznym. Ten zaś Seruch zrodził Tarę, Tara zaś zrodził synów trzech: Abrahama, i Nachora i Arana. Tara tedy tworzył bałwany nawykłszy u ojca swojego. Abraham zaś przyszedłszy do poznania, spojrzał na niebo ozdobione słońcem i xiężycem i gwiazdami, i rzekł: zaiste to jest Bóg który stworzył niebo i ziemię; a ojciec mój w błąd ludzi wprowadza. I rzekł Abraham: doświadczę bogów ojca mojego. I rzekł: ojcze po co w błąd wprowadzasz ludzi tworząc bogi drewniane? to jest Bóg, co stworzył niebo i ziemię. Wziąwszy Abraham ognia zażegł bałwany w budynku. Widząc zaś Aran, brat Abrahama, uniósł się gorliwością i chciał wynieść bałwany, i sam zgorzał i umarł przed ojcem. Pierwej zaś nie umierał syn przed ojcem, jeno ojciec przed synem; a od niego począwszy zaczęli umierać przed ojcami synowie. Upodobał sobie Bóg Abrahama, i rzekł mu: Wyjdź z domu ojca swojego w ziemię którą ci pokażę, i rozmnożę cię w naród wielki, błogosławić ci będą pokolenia ziemskie. I zrobił Abraham jako mu kazał Bóg. I wziął Abraham synowca swego Lota; był mu bowiem Lot szwagrem i synowcem, albowiem Abraham pojął córkę brata swego, Arana, 986

Wiersz 2 они кладазьмъ, они» кладезьмъ и H. Ł. R. T. — 10 мраморяны» мороморяны H. — 14 же» бо H. Ł. R. T. — 22 оукрашено... звѣздами» niema H., и видѣ звѣзды и небо Ł. R. T. — 25 сътвори» сътворилъ H. Ł. R. T.

986 оумрє прѣдъ отьцьмь: прѣдъ снмъ бо нє бѣ оумирлъ сынъ прѣдъ отьцьмь, нъ отьць прѣдъ сыномъ, отъ сєго научиша оумирати сыновє прѣдъ отьцьмь. Възлюби Богъ Аврама, и рєчє Богъ Авраму: изиди изъ домоу отьца своєго въ зємлю, въ нюже ти покажю, и сътворю та въ языкъ вєликъ, благословлю та колѣна зємьная. И сътвори Авраамъ, якоже заповѣда емоу Богъ. И поя Авраамъ сыновьца своєго Лота, бѣ бо емоу Лотъ шюринъ и сыновьць, бѣ бо Авраамъ поялъ братьнюю дъщерь Арановь, Сарю, и придє въ зємлю хананѣиску къ дубоу высокоу, и рєчє Богъ къ Авраму: сѣмени твоємоу дамъ зємлю сию.[1]) И поклони ся Авраамъ Богоу. Авраамъ же бяшє лѣтъ сѣдьмьдесять и пяти, єгда изиде отъ Харана. Бѣ же Сара нєплодьі, бѣшєи нєплодьскыимь. Рєчє Сара Авраму: вълязи къ робѣ моєи. И поємъши Сара Агарь въдасть ю южю своємоу. И вълязє Авраамъ къ Агари: зачатъ и родн сына Агарь, и прозъва и Авраамъ Измаилъмь. Авраамъ бѣ лѣтъ осьмьдесять и шєсти, єгда родн ся Измаилъ. По сьмь же зачьнъши Сара родн сына, и нарєчє има емоу Исакъ. И повелѣ Богъ Авраамоу обрѣзати отроча, и обрѣза и въ осьмьин дьнь. Възлюби Богъ Авраама и плема єго, и нарєчє и въ люди себѣ, и отължи и отъ языкъ, нарєкъ и люди своя. Сємоу же Исакоу възмогъшю, Авраамоу же живъшю лѣтъ съто и сѣдьмьдесять и пять, и оумрє, и погребєнъ бысть. Исакоу же бывъшю лѣтъ

Sarę; i przyszedł w ziemię kananejską pod dąb wysoki; i rzekł Bóg Abrahamowi: potomstwu twojemu dam ziemię tę. I pokłonił się Bogu Abraham. Miał zaś Abraham lat 75 gdy wyszedł z Charanu. A Sara była niepłodna; bolejąc nad niepłodnością rzekła Sara Abrahamowi: wejdź do niewolnicy mojej. I wziąwszy Sara Agarę dała ją mężowi swojemu. I gdy się złączył Abraham z Agarą, poczęła i urodziła syna, i nazwał go Abraham Izmaelem. Miał Abraham lat 86 gdy się narodził Izmael. Potem zaś poczęła Sara, zrodziła syna i dała mu imię Izaak. I kazał Bóg Abrahamowi aby obrzezał chłopca, i obrzezał go ósmego dnia. Ukochał Bóg Abrahama i jego plemię, i nazwał je swoim ludem, i oddzielił ich od pogan, nazwał swoim narodem. A gdy tenże Izaak dorósł, Abraham mając lat 175 umarł i był pogrzebany. Izaak zaś mając lat 60 zrodził synów dwoch: Ezaua i Jakuba. Ezau zaś był zły, a Jakub sprawiedliwy. Ten zaś Jakub służył u wuja swojego starając się o młodszą córkę jego lat siedm, i nie dał mu jej Laban, wuj jego, mówiąc: pojmij starszą. I dał mu Lię, starszą, a o drugą rzekł mu: służ drugie siedm lat. On zaś służył drugie siedm lat za Rachelę, i pojął sobie dwie siostry za żony, z których zrodził ośmiu synów: Rubena, Simeona, Lewiego, Judę, Isachara i Zabulona, Józefa i Beniamina, a ze służebnic dwoch: Dana, Neftalima, Gada i Asera: i od tych rozplenili się Żydowie. Jakub zaś mając lat 130

Wiersz 17 и пяти niema H. — 21 вълязє» вълязъ H. Ł. R. T., mylnie.

[1]) Genes. XV, 7.

шести десать и роди два сына, Исава и Иакова: Исавъ же бысть ловкавъ, а Иковъ правьдьнъ. Сь же Иковъ работа оу оуи своего изъ дъщере его изъ меньшыя летъ седмь, и не дасть имоу ею Лаванъ, оуи его, рекъ: старѣишимъ поими. И въдасть имоу Лиѫ, старѣишюю, а изъ дроугыя рекъ имоу: дроугою работаи седмь летъ. Онъ же работа дроугою седмь летъ изъ Рахили, и поя собѣ двѣ сестреници, отъ нею же роди осмь сыновъ: Роувима, Семеона, Левьгиѫ, Июдѫ, Исахара и Завоулона, Иосифа и Вениамина, и отъ работу двою: Дана, Нефталима, Гада и Асира; и отъ сихъ расплодиша са Жидове. Иковъ же сѣиде въ Егоупьтъ, сын летъ сѣта и три десать, съ родъмь своимь, уисалъмь шести десать и пати доушь. Поживе же въ Егоупьтѣ летъ седмь на десате, и оусъпе, и поработиша племи его за устыри сѣта летъ. По сихъ же летѣхъ въсмогоша людие жидовьстии, и оумножиша са, и насилиихѫ имъ Егоупьтяне работоѫ. Въ си же времена роди са Моисии въ Жидѣхъ, и рѣша власки егоупьстии цесарю, яко родилъ са есть детиць въ Жидѣхъ, иже хощеть погоубити Егоупьтъ. Тоу абие повелѣ цесарь ражищяти са дети жидовьскыя въметати въ рѣкѫ. Мати же Моисиева, оубоявъши са сего гоубления, възьмъши младеньць въложи въ кробиницѫ, и несъши постави въ лозѣ. Въ се же времена сиде дъщи фараонова Оерьмоуѳи кѫпать са, ки-

poszedł do Egiptu z rodem swoim liczącym 65 dusz. Żył zaś w Egipcie lat 17 i umarł; i było w niewoli plemię jego lat 400. Po tych zaś latach wzmógł się lud żydowski, a gdy się rozmnożył ciemiężyli go Egipcyanie robotami. W tych zaś czasach rodził się między żydami Mojżesz; i rzekli czarnoxiężnicy egipscy królowi: oto narodziło się między żydami dziecię które ma zgubić Egipt. Król rozkazał natychmiast rodzące się dzieci żydowskie rzucać w rzekę. Matka zaś Mojżeszowa bojąc się straty dziecięcia, wzięła je, włożyła w króbkę, zaniosła i postawiła w łęgu. W tymże czasie wyszła córa faraonowa, Termuta, kąpać się; widząc dziecię płaczące, wzięła je i ochroniła, dała mu imię Mojżesz i wykarmiła. Dziecię było piękne, i gdy miało lat cztery przywiodła je córa faraonowa do ojca swojego. Widząc zaś Mojżesza Faraon, polubił dziecię, a Mojżesz chwytając za szyję króla, koronę z głowy mu strącił i zdeptał ją. Widząc to czarnoxiężnik, rzekł królowi: królu stracić to dziecię, jeśli je bowiem nie stracisz, zgubi ono wszystek Egipt. I nie usłuchał go król, lecz kazał przeciwnie, iżby więcej dzieci żydowskich nie tracono. Gdy Mojżesz dorósł, miał wielkie znaczenie na dworze Faraona; a gdy inny król nastąpił, zazdrościli mu możnowładzcy. Mojżesz tedy zabiwszy Egipcyanina, który Hebreja krzywdził, uciekł z Egiptu, i przyszedł do ziemi madyańskiej. Chodząc po puszczy nauczył się

986

Wiersz 3 правьдьнъ» правьднвъ H. — 5 Лаванъ» Лава H. Ł. R. — 12 Завоулона» Заоулона H. Ł. R. T., Заклона P. — 30 гоубленнм» погоубленнм H. — 33 Оерьмоуѳи, we wszystkich kodexach mylnie Ферьмоуфи.

886 дѣ отрока плачюще, възми ѥ, и поиладѣ, и нарече има ѥмоу Монсии, и възрѣзи. Бѣсть отрока красьно, и бѣсть лѣтъ четыре, и приведе и дъщи фараони къ отцю своѥмоу. Видѣвъ же Монсии фараонъ нача любити отрока, Монсии же хождаше са за шима цѣсареважь, сърони вѣньць съ главы цѣсаревы, и попра и. Видѣвъ же каѣхъ и рече цѣсареви: о цѣсарю, погоуби отрока сѥ, аще ли не погоубиши и, имать погоубити вѣсь Єгоупьтъ. И не послоуша ѥго цѣсарь, нъ нача повелѣ не гоубити дѣтии жидовьскыихъ. Монсиѥви же възмогъшю бѣсть великъ въ домоу фараони: бывъшю цѣсареви иномоу възавидѣша ѥмоу болире. Монсии же оубивъ Єгоупьтянина, обидящаго Єврѣина, бѣжа изъ Єгоупта, и приде въ ѕемлю мадиамьскоу, и ходя по поустыни и глаголя са отъ ангела Гавриила о бытии вьсего мира и о прьвѣмь чловѣцѣ, иже сѫть бъıли по нѣмь и по потопѣ, и о съмѣшении языкъ, аще къто колико лѣтъ бѣше бъıлъ, ѕвѣздьноѥ хожденіе и число, ѕемльнъ мѣрѫ и вьсѣкѫ мѫдрость. По сѣмь же глаголя са ѥмоу Богъ въ кѫпинѣ огньнѣ, и рече ѥмоу: видѣхъ видѫ людии моихъ въ Єгоупьтѣ,[1]) и низълѣзохъ изъıти и отъ рѫкъı єгоупьтскъı, изъвести и отъ ѕемля тоѧ; тъı же иди къ фараоноу, цѣсарю єгоупьтскоу, и речеши ѥмоу: испоусти Израиля, да три дьни положать трѣбъ Богоу:[2]) аще не послоушаѥтъ тебе цѣсарь єгоупьтьскыи, побиѭ и вьсѣми чюдесъı моими.

od anioła Gabryela o stworzeniu świata wszystkiego, o pierwszym człowieku, co było po nim i po potopie, i o pomieszaniu języków, kto ile lat żył, gwiazd biegu i liczby, miary ziemskiej i wszelkiej mądrości. Potem zaś zjawił mu się Bóg w krzaku ognistym, i rzekł mu: Widziałem nędzę ludu mojego w Egipcie, i zstąpiłem aby go wyrwać z rąk egipskich, i wyprowadzić z ziemi tej; ty zaś pójdź do Faraona, króla egipskiego, i powiedz mu: Wypuść Izraela na trzy dni aby złożyli ofiarę Bogu. Jeśli nie usłucha cię król egipski, ukarzę go wszystkimi cudami moimi. Gdy przyszedł Mojżesz nie usłuchał go Faraon, i spuścił Bóg dziesięć plag na Faraona: pierwsza, rzeki krwawe; druga, żaby; trzecia, mszyce; czwarta, psie muchy; piąta, mór na bydło; szósta, pryszcze pickące; siódma, grad; ósma, szarańcza; dziewiąta, ciemność trzechdniowa; dziesiąta, mór na ludzi. Dziesięć zaś plag spuszczono na nich dlatego, albowiem przez dziesięć miesięcy dzieci żydowskie topili. A gdy był mór w Egipcie, rzekł Faraon Mojżeszowi i Aronowi bratu jego: odejdźcie co prędzej. Mojżesz zaś zebrawszy lud żydowski wyszedł z ziemi egipskiej. I wiódł go Pan drogą przez puszczę ku Czerwonemu morzu, idąc przed nim słupem ognistym w noc, a w dzień obłokiem. Słysząc zaś Faraon że lud ucieka, pognał za nim i przyparł go ku morzu. Widząc to lud żydowski wyrzekał na Mojżesza mówiąc: Po

---

Wiersz 1 отрока] отрока H. Ł. R. T. — 10 погоубиши и] погоубишь H. Ł. R. T. — 12 гоубити] погоубити H. Ł. R. T. — 16 обидящаго Єврѣина] niema H.

[1]) Exod. III, 7. [2]) Tamże III, 18.

Пришьдъшю Моисиєви не послоуша фараонъ, и попоусти Богъ десать казнии на фараона; прьвам, рѣкы въ кръвь; вторам, жабы; третиа, мъшицѣ; четвертам, песиа моухы; пятам, съмрьть на скотъ; шестам, прыщеве горѧщиа; седьмам, градъ; осьмиа, пражи; девятам, тьма три дьни; десатам, моръ въ уловѣщѣхъ. Сего же ради десать казнии бысть на инхъ, ако десать мѣсяць топиша дѣти жидовьскы. Огда же бысть моръ въ Єгоупьтѣ; рече фараонъ Моисиєви и братоу его Ароноу: отидѣта въ скорѣ. Моисиа же събравъ люди жидовьскыа, поиде отъ земля єгоупьтскы. И веде ихъ Господь пятьмь по поустыни къ чрьленомоу морю, и прѣдиде предъ ними ноцию стлъпъ огньнъ, а къ дьню облакъ. Сѣтшавъ же фараонъ, ако бѣжать людие, погьна по инхъ, и притисна ихъ къ морю. Видѣвъше же людие жидовьстии къзъпиша на Моисиа рькуще: по ѣто изведе насъ на съмрьть? и къзъпи Моисиа къ Богоу; и рече Господь: ѣто въпиеши къ мънѣ? оудари жьзлъмь въ море. Сътворн Моисиа тако, и растѧпи са вода на двое, и вънидоша сынове Изранлеви въ море. Видѣвъ же фараонъ погьна по инхъ, сынове же Изранлеви прѣидоша по соухоу; ако излѣзоша на брѣгъ, и състѧпи са море о фараонѣ и о конхъ его. И къзлюби Богъ Изранла. И идоша отъ моря три дьни по поустыни, и придоша въ Мереиъ: бѣ тоу вода горька, и въздропташа людие на

co nas wywiódł na śmierć? I wołał Mojżesz 986
ku Bogu, i rzekł Bóg: Czemu wołasz ku mnie? Uderz laską morze. Zrobił tak Mojżesz, i rozstąpiła się woda na dwoje i weszli w morze synowie Izraela. Widząc to Faraon pognał za nimi. Synowie tedy izraelscy przeszli po suchu; gdy wyszli na brzeg zwarło się morze nad Faraonem i wojskiem jego. I upodobał sobie Bóg Izraela. I szli od morza trzy dni po puszczy i przyszli w Meren; była tu woda gorzka, i szemrał lud przeciw Bogu, i pokazał im Pan drzewo, i włożył je Mojżesz w wodę, i osłodziły się wody. Potem zaś znowu szemrali przeciw Mojżeszowi i Aronowi, mówiąc: Lepiej nam było w Egipcie, gdzieśmy jadali mięsa, cebuli i chleba do sytu. I rzekł Pan do Mojżesza: Słyszałem sarkanie synów Izraela. I dał im mannę jeść. Potem zaś dał im zakon na górze Synai. Gdy Mojżesz poszedł na górę ku Bogu, oni ulawszy głowę cielca pokłonili się jako Bogu; wyciął więc ich trzy tysiące Mojżesz. I potem znowu szemrali przeciw Mojżeszowi i Aronowi, że nie było wody. I rzekł Pan Mojżeszowi: uderz laską skałę. Rzekł: a jeśli z tej skały woda nie pociecze? I rozgniewał się Pan na Mojżesza, że nie uwielbił Pana: dla tego więc i dla szemrania ich nie wszedł do ziemi obiecanej, jeno wywiódł go na górę wamską i pokazał mu ziemię obiecaną, i umarł Mojżesz tu na górze. I objął władzę Jozue Nawow: ten przyszedł do ziemi obiecanej i

---

Wiersz 6 прыщеве горѧщиа» прыщеве горьци H., прыщеве горщии Ł., прыщие горѧщиа P. — 8 моръ къ уловѣщѣхъ» съмрьть на прѣсѣщыи P. — 32 Мереиъ» Мерроу H., Мѣроу P.

986 Бога, и показа имъ Господь древо, и въложи Моисии въ водѫ, и осладиша са водъı. По сьмь же пакъı въздропташа на Моисия и на Арона, рекѫще: лѫче нъı бѣше въ Єгоупьтѣ, идѣже идяхомъ мяса, лѣкъ и хлѣбъı до сътн. И рече Господь къ Моисиєви: сълышахъ гѫгнанніе сыновъ Изранлевъ. И вѣдасть имъ манна ясти. По сьмь же дасть имъ законъ на горѣ синаистѣи. Моисиєви къшьдъшю на горѫ къ Богоу они съхнивъше телоуѫ главѫ поклонишя са пакъı Богоу, ихъ же Моисии исѣче три тысѫщѫ. И по сьмь пакъı въздропташа на Моисия и Арона, иже не бъıсть водъı. И рече Господь къ Моисиєви: оудари жезломь въ камень; рекъ: изъ сего камени иегда не испоустить водъı? И разгнѣва са Господь на Моисия, яко не възвелнчи Господа, и не въниде въ земль обѣтованьıѫ сего ради, роптанья онѣхъ ради; и възведе и на горѫ ливьскѫ, и показа иемоу земль обѣтованьıѫ, и оумре Моисии тоу на горѣ. И прия власть Исоусъ Навьгинъ: сь приде въ земль обѣтованьıѫ, и изби хананѣиско плеия, и въсели въ нихъ место сынъı Изранлевъı. Оумершю же Исоусоу бъıсть сѫдия въ него место Июда, и нихъ сѫдии бъıсть устырие на десате, при нихъ же завъıвъше Бога, изведъшаго ıı изъ Єгоупьта, начаша слоужити бѣсомъ. И разгнѣвавъ са Богъ предаишеть ıı иноплеменьникомъ на расхыщение: иегда са начинахѫ каяти, и помиловаіпеть ихъ; иегда избавишеть ихъ, пакъı оукланяхѫть са ıı на бѣсослоужение.

zniszczył plemię kananejskie, a w miejscu jego osiedlił syny Izraela. Gdy umarł Jozue był w jego miejscu sędzią Juda, i innych sędziów było czternastu. Za nich zapomnieli o Bogu, który ich wywiódł z Egiptu, i poczęli służyć biesom. I rozgniewawszy się Bóg oddawał ich innoplemieńcom na rozszarpanie; gdy poczęli kajać się, litował się nad nimi; gdy ich wybawiał, znowu się skłaniali do służby biesowskiej. Po nich zaś był sędzią Heli kapłan, a po nim Samuel prorok. I rzekli ludzie Samuelowi, daj nam króla. I rozgniewał się Pan na Izraela i postanowił nad nim królem Saula. Owoż Saul nie chciał chodzić w zakonie pańskim, i obrał Pan Dawida, i postanowił go królem nad Izraelem, i uczynił zadość Dawid Bogu. Temu Dawidowi przyrzekł Bóg, że z plemienia jego Bóg się narodzi. Najpierw począwszy przepowiadać o wcieleniu bożem, rzekł: z żywota przed jutrzenką rodziłem cię. Ten zaś lat 40 prorokując, umarł. A po nim królował i prorokował syn jego Salomon, który zbudował kościół Bogu, i nazwał go świętym świętych. I był mądry, wszakże w końcu pobłądził. Po Salomonie królował syn jego Roboam, za niego rozdzieliło się królestwo na dwoje: żydowskie w Jerozolimie jedno, a drugie w Samaryi. W Samaryi zaś królował Jeroboam, Salomonow sługa, który zdziałał dwie krowy złote, jedną w Betelu na pagórku, a drugą w Endanie, mówiąc: Oto bogowie twoi Izraelu! I oddawali im pokłon ludzie, a Boga

---

Wiersz 5 лѫкъ... сыти» тоукъ и хлѣбъ до сытости H. — 7 гѫгнанніе» хоулѧнніе H. — 32 начинахѫ tak ma R., начьнѧть H. — 33 иегда... ихъ niema H.

По сихъ же сѣдяше Илии жрѣць, и по семь Самоилъ пророкъ. И рѣша людие Самоилоу: поставь намъ цѣсаря.[1] И разгнѣва са Господь на Изранля, и поставн надъ нимь цѣсаря Саула. Тауе Сауалъ не изволи ходити въ заветѣ господьни, и избра Господь Давыда, и поставн цѣсаря надъ Изранлемь, и оугоди Давыдъ Богоу. Семоу Давыдоу кля са Богъ, яко отъ племене него родити са Богоу. Прьвое нача пророуьствовати о въплащенни божии, рекъ: изъ урѣка прѣже деньница родихъ тя.[2] Сь же пророуьствова лѣтъ четыри десате, и оумре. И по немь цѣсарьствова и пророуьствова сынъ его, Соломонъ, иже въздради прькъвь Богоу, и нарече ю святам святыхъ. И бысть мудръ, въ на конець поплазе са; цѣсарьствавъ лѣтъ четыри десать и оумре. По Соломонѣ же цѣсарьствова сынъ его Роволмъ: при семь раздѣли са цѣсарьство на двое, иудовьско въ Иероусалимѣ едино, а дроугое въ Самарии. Въ Самарии же цѣсарьствова Иеровоамъ, холопъ Соломонь, иже сътвори два кравѣ злате, поставн единѣ въ Ветилѣ на хлѣмѣ, а дроугѣи въ Сньданѣ, рекъ: се, бога твои, Изранлю.[3] И клаияхъ са людие, а Бога забыша. Тауе и въ Иероусалимѣ начаша забывати Бога, и поклонити са Ваалоу, рекъше ратьноу богоу, иже есть Арѣи, и забыша Бога отець своихъ. И нача Богъ посълати къ нимъ пророкы; пророци же начаша облнчати я о безаконии ихъ и слоужении коумирьскъ;

zapomnieli. Także i w Jerozolimie zaczęto 986
zapominać Boga i pokłon oddawać Baalowi, to jest bogu wojny, którym jest Ares; a boga ojców swoich zapomnieli. I począł Bóg posyłać ku nim proroków, prorocy zaś poczęli karcić ich za bezbożność i służenie bałwanom; oni zaś za karcenie poczęli proroków zabijać. Rozgniewał się Bóg na Izraela i rzekł: Odrzucę od siebie, wezwę inne ludy które słuchać mię będą; jeśli zgrzeszą, nie będę pamiętał nieprawości ich. I począł zsyłać proroków, mówiąc im: przepowiadajcie o odrzuceniu Żydów i o przyzwaniu obcych. Najpierw zaś począł prorokować Ozeas mówiąc: Ustanie królestwo domu izraelowego, złamię łuk Izraelów, i nie chcę litować się więcej nad domem izraelowym, lecz odrzuciwszy wyrzeknę się go, mówi Pan; i będą tułaczami między narody. Jeremiasz zaś rzekł: Choćby stanął Samuel i Mojżesz nie zlituję się nad nimi. Znowu tenże Jeremiasz rzekł: tak mówi Pan: Otom ja przysiągł na imię moje wielkie, że nie będzie więcej wzywane imię moje ustami judajskiemi. Ezechiel zaś rzekł: tak mówi Bóg Adonaj: Rozproszę wszystkie ostatki twoje na wszystkie wiatry, albowiem świątynie moje splugawiliście wszelkiemi obrzydliwościami swojemi; ja też cię odrzucę i nie zlituję się więcej nad tobą. Malachias zaś rzekł: tak mówi Pan: Już nie mam upodobania w was, ponieważ od wschodu

---

Wiersz 1 сѣдяше» слоужаше H., соужаше P. — 21 Самарии» Соурии H., mylnie. — 24 въ Сньданѣ, tak we wszystkich kodexach zam. въ Данѣ, obacz III. Król. XII, 29.

[1]) I. Król. VIII, 6. [2]) Psalm. XC, 3. [3]) III. Król. XII, 28.

988 они же научаша пророкы избивати, обличающимь отъ нихъ. Разгнѣва са Богъ на Изранль, и рече: отрыимь отъ себе, призъвахъ инѣи людн, иже мене послоушаютъ: аще съгрѣшатъ, и не помнимь беззаконня ихъ. И наука посылати пророкы, глаголя имъ: проповѣдите о отвержении жидовьстѣ и о призъваннн странъ. Прьвое же наука пророчьствовати Осни, глаголя: престанимь цесарьство домоу Изранлева, съкроушимь лакъ Изранлевъ, и не приложимь помиловати пакы домоу Изранлева, нъ отметаимь отвержа са ихъ, глаголеть Господь, и бѫдѫть бѫдѫще въ изъщехъ.[1]) Иереминн же рече: аще станеть Самоилъ и Моисни, не помилоуимь ихъ. Пакы тъ же Иереминь рече: тако глаголеть Господь, се кладъ са нименьмь моимь великъмь, ащє бѫдеть имя мое именоуемо отъ селъ къдѣ въ оустехъ нюдескыхъ.[2]) Иезекиилъ же рече: тако глаголеть Господь Адонан: раснѣмь въ кысы останъкы ваша въ кысы ветры, за не сватаи мои осквернивсте кысѣми негодованнн своимн, азъ же та отрыимь, и не имамъ та помиловати пакы.[3]) Малахия же рече: тако глаголеть Господь: оуже несть ми хотѣнния въ васъ, понеже отъ въстока и до запада имя мое прослави са въ изъщехъ, на кысикъмь мѣстѣ приносить са кадило имени моемоу и жрьтва чиста, зане велнє имя мое въ изъщехъ: сего ради дамь васъ на попосъ и на пришьствие въ кысы изъикы.[4])

аż do zachodu rozsławiło się imię moje w narodach, na każdem miejscu wznosi się imieniowi memu kadzidło i ofiara czysta, albowiem imię moje u narodów wielkie jest, dlatego podam was we wzgardę i tułactwo wszystkim narodom. Wielki zaś Izajas rzekł: tak mówi Pan: Wyciągnę rękę moją na cię, zniweczę cię i rozproszę cię i nie przywrócę więcej. I znowu mówi tenże: Znienawidziłem uroczystości wasze, i nowia miesięcy waszych, sobot waszych nie przyjmę. Amos zaś prorok rzekł: słyszcie słowo pańskie: Ześlę na was płacz, dom Izraela padnie, i nie powstanie więcej. Malachias zaś rzekł: tak mówi Pan: Rzucę na was klątwę, przeklnę błogosławieństwo wasze, zniszczę, i między wami nie będzie. I wielu prorokowało o odrzuceniu ich. Tym zaś prorokom rozkazał Bóg przepowiadać o przyzwaniu innych narodów w miejsce ich. Począł wołać Izajas mówiąc tak: Oto zakon odemnie wynijdzie i sąd mój na światłość narodom, przybliży się rychło sprawiedliwość moja, wzejdzie jako światło zbawienie moje, i w ramię moje ufają narody. Jeremias zaś rzekł: Postanowię nowe przymierze z domem judzkim, włożę zakon w ich sumienie, i wypiszę w sercu ich, będę im Bogiem, a oni ludem mi. Izajas zaś rzekł: Stare rzeczy minęły a nowe wam zwiastuję, pierwej nim się staną niech będą jawne wam. Spiewajcie Bogu pieśń nową; służącym mi objawi się imię

Wiersz 21 Адонан w kodexach mylnie Адаиан. — 22 каша» твоя H. — 23 своимн» твоимн H. Ł. — 30 моемоу» моего H.

[1]) Ozeas I, 4—6 i IX, 17. [2]) Jerem. XV, 1 i XLIV, 26. [3]) Ezechiel V, 10—11. [4]) Malach. I, 10—11 i II, 9.

Исаиа же великыи рече: тако глаголеть Господь: простру рукы своя на ты, истыкаю ты, и расѣю ты, якы не приведу ты. И паки тъ же рече: възненавидѣхъ праздьникы ваша, и мѣсяць вашихъ, сѣботъ вашихъ не пріемлю.[1] Амосъ же пророкъ рече: слышите слово господьне: азъ пріемлю на вы плачь, домъ Израилевъ паде са, и не приложи въстати.[2] Малахиа же рече: тако глаголеть Господь: пошлю на вы клятвѫ, и прокленѫ благословенье ваше, разорю, и не бѫдеть въ васъ.[3] И много пророчьствоваша о отверьженьи ихъ. Сихъ же пророкъмъ повелѣ Богъ пророчьствовати о призваньи инѣхъ странъ въ ихъ мѣсто. Паче зѣкати Исаиа, тако глаголя: яко законъ отъ мене изыдеть, и сѫдъ мои свѣтъ странамъ, приближаеть са скоро правьда моя, изыдеть (яко свѣтъ спасенье мое) и на мышьцю мою страны оупѣваять.[4] Иереміа же рече: тако глаголеть Господь: положю домоу Июдиноу завѣтъ новъ, дабы законъ въ разоумѣньи ихъ, и на срьдьца ихъ напишю, бѫдю имъ въ Богъ, а ти бѫдѫть мънѣ въ людь.[5] Исаиа же рече: ветъхаа мимо идоша, а новаа възвѣщаю, прежде възвѣщанья якоже бысть вамъ, поите Богоу пѣснь нову, работающимъ ми прозъветь са имя мое, еже благословить са въ вьсеи земли, домъ мои, домъ молитвы прозъветь са вьсѣмъ языкомъ.[6] Тъ же Исаиа глаголеть: отъкрыеть Господь мышьцю свою святую предъ вьсѣми

nowe, które będzie błogosławione we wszys- 986
tkiej ziemi; dom mój domem modlitwy nazwan będzie wszystkim narodom. Tenże Izajas mówi: Ukaże Pan ramię swoje święte wszystkim narodom, i ujrzą wszystkie kończyny ziemi zbawienie od Boga naszego. Dawid: Chwalcie Pana wszystkie narody, i chwalcie go wszyscy ludzie. Gdy Bóg nowe ludy tak ukochał, rzekł im, że znijdzie do nich sam, stanie się człowiekiem, ciałem, będzie cierpieć za winę Adamową. I poczęli prorokować o wcieleniu bożem, najpierw Dawid, mówiąc: rzekł Pan Panu memu: Siądź po prawicy mojej, aż położę nieprzyjacioły twoje podnóżem nóg twoich. I znowu: rzekł Pan ku mnie: Tyś jest synem moim, jam cię dziś zrodził. Izajas zaś rzekł: Nie poseł, nie zwiastun, jeno sam Bóg przyszedł zbawić nas. I znowu: Oto narodziło się nam dziecię którego państwo na ramieniu jego, i nazowią imię jego wielka rada aniołów, wielka władza jego, a pokoju jego nie ma końca. I znowu: Oto dziewica pocznie w żywocie, i urodzi syna, i nazwą imię jego Emanuel. Micheas zaś rzekł: Ty Betlejemie domie Efratów, maluczki jesteś między tysiącami judzkimi, z ciebie jednak wynijdzie mi, który będzie starszy między xiążętami w Izraelu, wyjście jego od dni wieczności, przeto rozproszy je aż do czasu którego rodząca porodzi, a ostatek braci jego wróci się do synów Izraelowych. Jeremias zaś rzekł: Oto

---

Wiersz 6 сѣботъ вашихъ niema H.

[1]) Jezaj. I, 25, 13—14. [2]) Amos II, 5. [3]) Malach. II, 2. [4]) Jezaj. LI, 4—5. [5]) Jerem. XXXI, 31—34. [6]) Jezaj. XLII, 9—10, i LVI, 5, 7.

986 языкы, и оузрять вьси конци земли съпасение отъ Бога нашего.[1] Давыдъ: хвалите Господа вьси языци, и похвалите его вьси людие.[2] Тако Богоу възлюбившю покыи люди рекъ имъ съмити въ инмъ самъ, имти са человѣкомъ плътиѭ, и пострадати за Адамово прѣстоупление. И начаша пророуьствовати о вѣплощении божии. Прьвое Давыдъ, глаголя: рече Господь Господеви моемоу: сяди о десьнюю мене, дондеже положю врагы твоя подъножие ногама твоима.[3] И пакы: рече Господь къ мьне: сынъ мои ѥси ты, азъ днесь родихъ та.[4] Исаиа же рече: ни сѣкъ, ни вѣстьникъ, нъ самъ Богъ пришьдъ съпасеть ны.[5] И пакы: ако дѣтищь родить са нама, исмоу же бысть начало на рамѣ его, и прозъветь са има его велика съвѣта ангелъ, велика власть его, и мироу его нѣсть конца.[6] И пакы: се дѣвица въ жтровѣ зачьнеть, и родить сына, и прозъвать има емоу Еммануила.[7] Михѣи же рече: ты Вифлеоме, доме Ефрантовъ, мала ѥси бѣти въ тысящахъ Иудовыхъ, изъ тебе бо ми изидеть старѣишина, бѣти въ кънязехъ въ Израили, исходъ его отъ дьний вѣка; сего ради дасть са до времене раждающихъ, родить, и прочии отъ братья его обратать са на сыны Израилевы.[8] Иеремия же рече: сь Богъ нашь, и не въмѣнить са ины къ немоу; изоврѣте вьсѣкъ пѫть каждо-

Bóg nasz, i nie będzie porównan inny z nim, on wynalazł wszystkie drogi umiejętności, dał Jakubowi słudze swemu, potem zaś zjawił się na ziemi i żył z ludźmi. I znowu: Człowiek jest; kto zgadnie jako Bóg jest? jako człowiek umiera. Zacharyas zaś rzekł: Nie posłuchali syna mojego, i nie usłucham ich; mówi Pan. Ozeas rzekł: tako mówi Pan: Ciało moje z nich. Przepowiadali zaś i męki jego mówiąc, jako rzekł Izajas: Biada duszy ich, ponieważ radę złą uradzili, mówiąc: związmy sprawiedliwego. I znowu tenże rzekł: Ja się nie sprzeciwiam, ani mówię na przeciw, grzbiet mój nastawiłem na rany, a twarz moją na policzkowanie, i lica mego nie odwróciłem od obelgi plwania. Jeremias zaś rzekł: przyjdźmy, włóżmy drzewo w chleb jego, zgładźmy go z ziemi żyjących. Mojżesz zaś rzekł o jego ukrzyżowaniu: obaczcie żywot wasz wiszący przed oczyma waszemi. I Dawid rzekł: Czemu wzburzyły się narody? Izajas zaś rzekł: Jako jagnię na zabicie wiedzion będzie. Ezdras zaś rzekł: Błogosławion Bóg: ręce swoje rozpostarłszy zbawił Jeruzalem. I o zmartwychwstaniu jego mówili. Dawid: Wstań Boże, sądź ziemię, bowiem ty odziedziczysz wszystkie kraje. I znowu: Wstał jako ze snu Pan. Znowu: Niech powstanie Bóg i rozproszą się nieprzyjacioły jego. I znowu: Powstań panie Boże mój, niech się wznie-

Wiersz 16 родить са» роди са H. R. T. — 17 начало» власть Ch. — 23 мала» не могах H. R. T., не могши Ł., mylnie.

[1]) Jezaj. LII, 10. [2]) Psal. CXVI, 1. [3]) Tamże CIX, 1. [4]) Tamże II, 7. [5]) Porówn. Jezaj. XXXV, 4. [6]) Tamże IX, 6—7. [7]) Tamże VII, 14. [8]) Mich. V, 2—3.

ствх, дасть Имковоу отрокоу своемоу; по сихъ же ихи са на земли, и съ улокѣкъı ножнке. И пакъı: улокѣкъ есть, къто оукѣсть, ако Богъ есть? ако улокѣкъ оуминяєть. Захарии же реуе: не послоушаша сына моего, и не оуслъıшиx ихъ, глаголеть Господь.[1] Осии реуе: тако глаголеть Господь: плъть мои отъ нихъ.[2] Пророкоша же и страсти его, реκшіе, якоже реуе Исаиа: о лютѣ доуши ихъ, понеже съвѣтъ злъ съвѣщаша, рькшіе: съвлажемъ праведника.[3] И пакъı тъ же реуе: тако глаголеть Господь: азъ не сопротивлю са, ни глаголю противоу, хрьбътъ мои дахъ на ранъı и ланиτѣ мои на злоушение, и лица своего не отвратихъ отъ стъıдѣниа заплеваниа.[4] Иереміа же реуе: придѣте, възложимъ древо въ хлѣбъ его, истребимъ отъ землъı живоτъ его.[5] Моисии же реуе о распатии его: оузрите жизнь вашю виса-щю предъ оумома вашима.[6] И Давидъ реуе: вскиа шаташа са язъıци?[7] Исаиа же реуе: ако овьца на заколение ведеть бъıсть.[8] Сдра же реуе: благословенъ Богъ, рекше распостеръ свои съпасе Иероусалимъı. И о въскрѣсении его рькоша, Давидъ: въстани, Боже, суди земли, ако ты наслѣдиши къ всѣхъ странахъ.[9] И пакъı: въста ако съпиа, Господь.[10] Пакъı: да къскрѣснеть Богъ, и разидать са врази его.[11] И пакъı:

sie ręka twoja. Izajas zaś rzekł: mieszkający 966
w krainie cieniu śmierci światłość zajaśniejo nad wami. Zacharyas zaś: ty też we krwi przymierza twojego wypuściłeś więźnie twoje z dołu, w którym nie masz wody. Wiele prorokowano o nim, co wszystko się spełniło.

Wiersz 3 Przytoczony text Pisma ś. jest nie Jeremiasza, lecz Barucha III, 26—38. — 7 Осии» Иосии, we wszystkich kodexach mylnie. — 13 са» ии противлю са dodano w H. — 14 хрьбътъ мои» плещи мои H. P. — 16 отъ... заплеваниа niema H. — 28 И пакъı... Господь niema H.

[1]) Zachar. VII, 13. [2]) Ozeas IX, 12. [3]) Jezaj. III, 9—10. [4]) Tenże L, 5—6. [5]) Jerem. XI, 19. [6]) Deuter. XXVIII, 66. [7]) Psal. II, 1. [8]) Jezaj. LIII, 7. [9]) Psalm LXXXI, 8. [10]) Tamże LXXVII, 65. [11]) Tamże LXVII, 1.

986 въскрѣсии, господи Боже мои, да и възмесеть са ржка твоя.[1]) Исаиа же реуе: съходящии въ страиж и сѣнь съмрьтьнѣиж, свѣтъ въсиялть на вы.[2]) Захариа же: и ты въ крьви завѣта твоего испоустилъ ecи жьникы свои отъ рова, не имѣща водъı.[3]) Много пророуьствоваша о нымь, иже събъıсть са вьсе.

Реуе же Володимеръ: то въ коие врѣма събъıсть са, и было ли се есть? еда ли топрьво хощеть бъıти се?

Философ же отвѣщавъ реуе имоу: яко оуже прѣже събъıсть са вьсе, егда Богъ въпялти са, якоже прѣже рекохъ, Жидъı пророкы избивающиимъ, цѣсарьıмъ ихъ законы престающиимъ, предасть и въ расхыщение, и въ плѣнъ ведени бъıша въ Асоуриискъ грѣхъ ихъ ради, и работаша тамо лѣтъ седмь десать. И по сьмь възкратиша са въ земиж своиж, и не бѣ оу нихъ цѣсаря, нъ архиереи обладаху ими до Ирода иноплеменьника, иже облада ими. Въ сего же власть, въ лѣто пать тысящьноие и пать сътьноие, посланъ бъıсть Гавриилъ въ Назареѳъ къ дѣвици Марии, отъ колѣна Давъıдова, рещи ей: радоуи са, обрадованая, Господь съ тобоиж.[4]) И отъ слова сего зачатъ Слово божие въ жтробѣ, и породи сына, нареуе има имоу Исоусъ. И се влъсви придоша отъ въстока, глаголище: къдѣ есть рожии са цѣсарь жидовьскъ? видѣхомъ бо звѣздѣ его на въстоцѣ, и придохомъ поклонити са имоу? Оуслъıшавъ же се цѣсарь Иродъ, съıмате са и вьсь

Rzekł zaś Włodzimierz: W którychże to czasach spełniło się? czy to się stało już? czy ma dopiero stać się?

Filozof zaś odpowiadając, rzekł mu: że to wszystko już pierwej stało się, gdy Bóg wcielił się; że pierwej, jakośmy wyżej rzekli, gdy żydzi proroków zabijali, a królowie ich zakon przekraczali, oddał ich w rozszarpanie, i w niewolę byli zabrani do Asyryi z powodu grzechów ich, i służyli tam lat 70. Potem zaś wrócili się w swoją ziemię, i nie było u nich królów tylko kapłani rządzili nimi aż do Heroda cudzoziemca, który nad nimi panował. Za jego rządów, lata 5500 posłany Gabryel do Nazaretu do panny Maryi z pokolenia Dawidowego, rzekł jej: Bądź pozdrowiona, łaskiś pełna, Pan z tobą. I od słowa tego poczęło się Słowo boże w żywocie, i urodziwszy syna dała mu imię Jezus. I oto przyszli mędrce ze wschodu mówiąc: Gdzie jest narodzony król żydowski? widzieliśmy bowiem gwiazdę jego na wschodzie, i przyszliśmy pokłonić mu się. Gdy to usłyszał król Herod zafrasował się i wszystka Jerozolima z nim. Wezwał biegłych w zakonie i starców z ludu pytając ich: Gdzie

Wiersz 6 рова» рѣка we wszystkich kodexach mylnie. — пророуьствоваша» пророуьствова H. — 12 събъıсть са... якоже tylko w P.

[1]) Psalm. IX, 33. [2]) Jezaj. IX, 2. [3]) Zachar. IX, 11. [4]) Łuk. I, 28.

Нѣроусалимъ съ нимь:[1] призъвавъ къиижьникъı и старьци людьскъıа въпрошаше ихъ: къдѣ Христосъ раждаѣть са? Они же рѣша имоу: въ Виѳлеомѣ июдѣистѣмь. Продъ же се слъıшавъ, посла рекъ: избиите младеньца сѫщıа до двоу лѣтоу. Они же шьдъше избиша младеньць четъıре на десате тъıсаща. Марıа же оубомкъши са съкръı отроуа, Иосифъ же съ Марıиѭ, поıмъ отроуа, бѣжа въ Єгоупътъ, и бъıсть тоу до оумрътвıа Продова. Въ Єгоупътѣ же иви са ангелъ Иосифоу, глаголя: къставъ поıми отроуа и матерь его, иди въ земльѭ Изранлескѫ.[2] Пришьдъшю же имоу въсели са въ Назарефъ. Възрастъшю же имоу и бъıвъшю лѣтъ трıи десать наука оуѫдеса творити и проповѣдати цѣсарьство небесьноѥ, и избра два на десате, ıаже оучєникъı собѣ ıарече, и наука оуѫдеса велика творити, мрътвъıа въскрѣшати, прокажемъıа оучıщати, хромъıа ходити, слѣпъıмъ прозрѣнıе творити, и ина многа оуѫдеса велика, ıакоже бъıша пророци прорекли о ньıмь глаголѫще: тъ недѫгъı наша исцѣли, и болѣзни подъıх.[3] И крьсти са въ Иордани отъ Ивана, показа новъıмъ людьıмъ обновленıе. Крьстивъшю же са имоу, и се отверзоша са небеса, и Доухъ съходѫщь зракъıмь голѫбинъıмь на нь, и глась глаголя: сь есть съıнъ мои възлюбленъıи, о ньıмь же благоизволıхъ.[4] Посъıлаше оучєникъı своıа проповѣдати цѣсарьство небесьноѥ, покаıанıе въ оставленıе грѣховъ. Хота

się ma narodzić Chrystus? Oni zaś rzekli 986
mu, w Betlejem judzkiem. Herod zaś to usłyszawszy posłał, mówiąc: zabijajcie chłopięta mające do dwoch lat. Oni tedy poszedłszy zabili 14 tysięcy chłopiąt. Marya zaś zląkłszy się, ukryła dziecię; Józef zaś z Maryą dziecię wziąwszy uciekli do Egiptu, i byli tu aż do śmierci Heroda. W Egipcie zaś ukazał się anioł Józefowi, mówiąc: Wstawszy, weź dziecię i matkę jego i idź do ziemi izraelskiej. Tak więc przyszedł, i osiadł w Nazarecie. Gdy zaś podrósł i miał lat 30, począł cuda robić i przepowiadać królestwo niebieskie, i wybrał dwunastu których nazwał swymi uczniami. I począł robić cuda wielkie: martwych wskrzeszać, trędowatych oczyszczać, chromym chód prosty, ślepym wzrok przywracać, i inne mnogie cuda wielkie działać, jak to prorocy o nim byli przepowiedzieli, mówiąc: ten choroby nasze uleczył i boleści znosił, i chrzcił się w Jordanie przez Jana, pokazując nowym ludziom odrodzenie. A gdy się chrzcił, oto otwarły się niebiosa, i duch unosił się w postaci gołębia nad nim, i dał się słyszeć głos: To jest syn mój ulubiony, w którym sobie upodobałem. Posyłał uczniów swoich przepowiadać królestwo niebieskie, nakłaniać do skruchy za grzechy. Chcąc spełnić proroctwo, począł przepowiadać: jako podobało się synowi człowieczemu być umęczonym, ukrzyżowanym i trzeciego dnia zmartwychwstać. Gdy w kościele nauczał,

---

Wiersz 20 въскрѣшати» въкрѣшати, we wszystkich kodexach mylnie. — 24 исцѣли» ицѣли H. Ł. P.

[1]) Mat. II, 1—5. [2]) Tamże II, 20. [3]) Jezaj. LIII, 4. [4]) Mat. III, 17.

996 вспѣмнити пророчьство и наука проповѣдати, ико подобаѥть сыноу чловѣчьскоюоу пострадати, распатоу быти и къ третиі дьнь въскрѣснѫти. Оучахѫ же имоу къ црькъвьи архиѥрѣи и кънижьници испѣмниша са здѣнсти, искахѫ оубити и, и имъше и ведоша къ игемоноу Пилатоу. Пилатъ же испытавъ, ико безъ винъı прѣдаша и, хотѣ поустити и; они же рѣша имоу: аще сего поустиши, не имаши быти дроугъ кесареви.[1] Пилатъ же повелѣ, да и распѫнѫть. Они же поимъше Исоуса ведоша на мѣсто краниско, распаша и тоу. Бѣсть тьма по вьсеи земли отъ шестаго часа до деватаго, и при деватѣмь часѣ испоустн доухъ Исоусъ, црькъвьнаа здѣпона раздра са на двоѥ, мрьтвии въсташа мнозн, имъ же повелѣ къ рай ити. Съимъше и съ крьста положиша и къ гробѣ, и печатьми здпечатѣша гробъ люди жидовьстии, стража поставиша, рькъше: ѣда оукрадѫть и поѫтъ оученици его. Онъ же въ третиі дьнь въскрѣсе. Ики са оученикъмъ въскрѣсъ изъ мрьтвъıхъ, рекъ имъ: идѣте въ вьсѧ ѧзъıкъı, и иоучите вьсѧ ѧзъıкъı крьстаще въ има Отьца и Сына и свѧтаго Доуха.[2] Прѣбысть съ ними четъıри десати дьнии, имѣнии са имъ по въскрьсении. Сгда испѣмни са четъıри десати дьнии, повелѣ имъ ити на горѫ маслиньскѫю, и тоу ики са имъ, благословивъ и и рече имъ: садѣте въ градѣ Иероусалимѣ дондеже послѫ обѣтованиѥ отьца моего на въı.[3] И се рекъ възношаше

arcykapłanie i biegli w zakonie przejąwszy się zawiścią starali się zabić go, i pojmawszy prowadzili go do wielkorządcy Piłata. Piłat zaś wybadawszy że bez winy był pojman, chciał go puścić; oni zaś rzekli mu: jeśli go puścisz nie jesteś przyjacielem cesarza. Piłat tedy kazał aby go ukrzyżowano. Oni zaś pojmawszy Jezusa, wiedli go na miejsce Golgotę, ukrzyżowali go tu. Było zaćmienie na całej ziemi od godziny szóstej do dziewiątej i o godzinie dziewiątej oddał ducha Jezus, zasłona kościelna rozdarła się na dwoje, wielu zmartwychwstało i kazano im pójść do raju. Zdjąwszy go z krzyża położyli w grobie i pieczęćmi zapieczętowali grób ludzie żydowscy, i stróżów postawili mówiąc: aby go w nocy nie ukradli uczniowie jego. On zaś trzeciego dnia zmartwychwstał. Zmartwychwstawszy ukazał się uczniom, mówiąc im: Idźcie do wszystkich narodów, i nauczajcie wszystkie kraje chrzcąc: w imię ojca i syna i świętego ducha. Przebywał z nimi czterdzieści dni, ukazując się im po zmartwychwstaniu. Gdy czterdzieści dni minęło, kazał im iść na górę oliwną, i tu ukazał się im, i błogosławiąc ich rzekł im: Zostańcie w mieście Jerozolimie, dopokąd nie ześlę obietnicę ojca mojego wam. I to rzekłszy wzniósł się ku niebiosom. Oni zaś pokłonili się mu, i wrócili do Jerozolimy, i byli zawsze w kościele. Gdy upłynęło pięćdziesiąt dni, zstąpił Duch święty na apostołów. Przyjąwszy dar Ducha ś. rozeszli się

Wiersz 5 архиѥрѣи... здѣнсти» архиѥрѣи испѣмниша са здѣнсти и кънижьници H. — 8 и» niema H. — 18 ити» быти H. P. — 33 моего на въı» моего H. Ł. R. T.

[1]) Jan. XIX, 12. [2]) Mat. XXVIII, 19. [3]) Łuk. XXIV, 49.

ся на небо. Они же поклонишя ся имоу, и възвратиша ся въ Иерусалимъ, и вяхж въ домоу въ горѣи. Иегда оконьчаша ся дьнии пать десать, съниде Доухъ скатыи на апостолы. Приимъше обѣтованиие скатаго Доуха разидоша ся по вьселенѣи, оучаще и крьстаще водоу.

Рече же Володимеръ къ философоу: чьто ради отъ женѣ роди ся, и на дрѣвѣ распать ся, и водоу крьсти ся?

Философъ же рече имоу: сего ради, понеже исъ прьва родъ чловѣчьскыи женоу съгрѣши, дияволъ прельсти Евъгоу Адама, и отъпаде рая, тако же и Богъ отъ ивстие сътвори дияволоу, женоу прьвѣе побѣжение бысть дияволоу, женоу бо прьвоу*) испаде Адамъ изъ рая; отъ женѣ же въплътивъ ся Богъ повелѣ въ рай вънити вѣрьныимъ. А иже на дрѣвѣ распатоу быти, сего ради, яко отъ дрѣва въкоушь, и испаде породѣ, Богъ же на дрѣвѣ страсть прия, да дрѣвьмь дияволъ побѣженъ бѫдеть, и отъ дрѣва животьнаго приимать правьдьнии. А иже водоу обновлениие, понеже при Ное оумножившьимъ ся грѣхъмъ къ чловѣцѣхъ наведе Богъ потопъ на земли, и потопи чловѣкы водоу, сего ради рече Богъ: понеже погоубихъ водоу чловѣкы грѣхъ ихъ ради, нынѣ же паки водоу оуимоу грѣхы чловѣкъмъ, обновленьемь водоу; ибо жидовьскыи родъ въ мори оучистиша ся отъ егоупътьскаго злаго нрава, понеже вода

po wszystkiej ziemi ucząc i chrzcąc wodą. 988

Rzekł zaś Włodzimierz do filozofa: Dlaczego narodził się z niewiasty, i na drzewie był ukrzyżowan, i wodą ochrzcił się?

Filozof zaś rzekł mu: Dlatego, ponieważ na początku ród ludzki przez niewiastę zgrzeszył, dyabeł oszukał przez Ewę Adama i tenże raj utracił; owoż i Bóg uczynił odwet dyablu: niewiastą najpierw zwyciężon został dyabeł, bowiem przez niewiastę Adam utracił raj, od niewiasty wcielony Bóg kazał wiernym do raju wnijść. A na drzewie ukrzyżowan był dla tego, albowiem z drzewa owoc zjadłszy, utracił raj. Bóg zaś na drzewie mękę przyjął, aby drzewem dyabeł był zwyciężony i przez drzewo życiodawcze zbawionymi byli sprawiedliwi. Wodą zaś odrodził, ponieważ za Noego gdy się grzechów ludzkich namnożyło, spuścił Bóg potop na ziemię, i potopił ludzi wodą. Owoż rzekł Bóg: ponieważ pogubiłem wodą ludzi dla ich grzechów, teraz więc znowu wodą oczyszczę grzechy ludzkie, odradzając ich wodą; gdyż ród żydowski w morzu oczyścił się od złych obyczajów egipskich, ponieważ z początku była najpierw woda, powiedziano bowiem: duch boży unosił się nad powierz-

---

Wiersz 1 И се... Они же» И егда възношаше ся на небо, оученикы H. — 2 и възвратиша са» възвратиша ся H. Ł. R. T.

*) Tu w H. kartki są wydarte.

986 нъ начала бѣсть прьвоє, рєчє бо, доухъ божии ношашє са врьхоу водъı;[1] иже бо и нъıнѣ крьстать са водоѭ и доухъмь. Проображениє бѣсть прьвоє водоѭ, ѩкоже Гедеонъ прообразн по сьмь. Ѭгда придє къ немоу ангелъ, вєла немоу нти на Мадиниинъ, онъ же ископоушлъı рєчє къ Богоу, положивъ роуно на гоумнѣ:[2] аще бѫдеть по вьсєи зємли роса а на роунѣ соуш. И бѣсть тако. Сє же прообразн, ѩко иностранъıнн бѣша прѣжє соуш, а Жидовє роуно, послѣ же на странахъ роса, иже єсть свѧтоє крьщєниє, а на Жидєхъ соуш. И пророцн проповѣдаша, ѩко водоѭ обновлєниє бѫдеть. Апостолъıмъ же оучащъıмъ по вьсєлєнєи вѣровати Богоу, нхъже оучениє мъı Грѣцъı перенхомъ, вьсєлєнаи вѣроують оученню нхъ. Поставнлъ же єсть Богъ єдинъ дьнь, въ онь же хощєть сѫдити, пришьдъ съ нєбєсъ, живъıмъ и мртвъıмъ, и въздати комоужьдо по дѣлъıмъ єго, правьдьнъıмъ цѣсарство нєбєсьноє и красотѫ неизрєчєнѫ, весєлиє безъ конца, и не оумирати въ вѣкъı; грѣшьнікъıмъ мѫка огньна и урьвь неоусъıпаѭщь, и мѫцѣ не бѫдеть конца. Сна же бѫдѫть мѫченнка, нже не вѣроують господоу нашємоу Исоусоу Христоу: мѫчнмъ бѫдеть въ огни, нже са не крьстить.

И сє рєкъ покнза Володнмєроу запонѫ, на нєи же бѣ нанисано сѫдище господьне,

chnią wód; owoż i teraz chrzcą się wodą i duchem. Pierwsze przeobrażenie było wodą, jakoż Gedeon zastosował je tak. Gdy przyszedł do niego anioł każąc mu iść na Madyanitów, on zaś doświadczając, rozścielił runo po gumnie i rzekł do Boga: jeśli będzie po wszystkiej ziemi rosa, a sucho na runie. I było tak. To zaś miało znaczyć, że obce narody byli pierwej suszą, a Żydzi runem, potem zaś u obcych była rosa, to jest chrzest święty, a u Żydów susza. I prorocy przepowiadali, że wodą odrodzenie nastąpi. Gdy zaś apostołowie nauczali po świecie wiary bożej, którą to naukę i my Grecy przyjęliśmy: świat wszystek wierzy według nauki ich. Postanowił zaś Bóg dzień jeden, w którym przyszedłszy z niebios sądzić będzie żywych i umarłych, i oddawać każdemu według uczynków jego, sprawiedliwym królestwo niebieskie i pięknotę niewymowną, radość bez końca i żywot wieczny; grzesznikom mękę ognistą, zgryzoty nieustanne, a mękom nie będzie końca. Takich mąk doznawać będą ci, którzy nie wierzą w Jezusa Chrystusa pana naszego. Goreć będzie w ogniu ten, kto się nie ochrzci.

A to mówiąc, pokazał Włodzimierzowi zasłonę, na której był wymalowany sąd

---

Wiersz 3 Проображеннє» Прѣображенне H. R. T., Прображенне Ł. — 5 прообразн» прѣобразн w kodexach, mylnie. — 8 положивъ» въложивъ H. Ł., положнъ R. T. — 15 обновлєниє» обновленъ H. Ł. R. T. — 25 неоусъıпаѭщь» неоусълпаин H. Ł. R., неоусъıпаємъıн Ch. — 28 мѫнмъ бѫдеть» мѫнми бѫдѫть w kodexach, mylnie.

[1]) Genes. I, 2. [2]) Porówn. Sędz. VI, 37 i nast.

показъваше имоу о десѧщѣмъ правьдьнѣмъ
въ весели придиджа въ рай, а о шюіѣмъ
грѣшьникъ идоуща въ мѫкѫ. Володимеръ
же въдъхнѫвъ рече: добро сиѭ о десѧщѣ-
мъ, горе же сиѭ о шюіѣмъ. Онъ же рече:
аще хощеши о десѧщѣмъ съ правьдьнѣми
стати, то крьсти ся. Володимеръ же по-
ложи на срьдьци своемь, рекъ: пождѫ и
ще мало! хотя испытати о вьсѣхъ вѣрахъ.
Володимеръ же семоу дары многы въдавъ
отпоусти и съ оустѫ великоѭ.

41. Въ лѣто ,sꙋѵ. съзва Володимеръ
болѩры своѧ и старьца градьскѣѧ, и ре-
че имъ: се придоша къ мѣнѣ Блъгаре,
рькоуще: приими ѕаконъ нашь. По сихъ же
приходиша Нѣмьци, и ти хвалиша ѕаконъ
свои. По сихъ приходиша Жидове. Се же
послѣже придоша Грьци, хоулѧще вьсѧ
ѕаконы, свои же хвалѧще, и много гла-
голюша съказающе отъ начала мироу, о
бытии вьсего мира; сѫть же хытро съка-
ѕающе, и оудобно слышати ихъ, любо
комоуждо слоушати ихъ, и дроугыи светъ
повѣдаѭть быти. Да аще къто, дѣе, въ
нашь вѣрѫ стѫпить, то пакы оумеръ въста-
неть, и не оумрѣти имоу къ вѣкоу; аще
ли въ нь ѕаконъ стѫпить, то на онѣмь
свѣтѣ въ огни горѣти. Да оубо оума при-
дасте? оубо отвѣщаисте? И рѣша болѩре и
старьци: вѣси, кънаже, яко своего никъ-
тоже не хоулить, нъ хвалить; аще хощеши
испытати горазьдо, то имаши оу себе мѫ-
жи, пославъ испытаи когождо ихъ слоужьбѫ,

pański; pokazał mu po prawicy sprawiedli- 986
wych, wesoło idących w raj; a po lewicy —87
grzeszników, idących na męki. Włodzimierz
zaś westchnąwszy rzekł: Błogo tym po pra-
wicy, biada tym po lewicy. On zaś rzekł: Jeśli
chcesz po prawicy ze sprawiedliwymi stanąć,
to się ochrzcij. Włodzimierz zaś wziąwszy to
do serca, rzekł: zaczekam jeszcze trochę!
chciał bowiem zbadać wszystkie wiary. I da-
wszy jemu dary mnogie Włodzimierz, od-
prawił go ze czcią wielką.

41. Lata 6495 wezwał Włodzimierz bo-
jarów swoich i starszyznę miejską i rzekł
im: Oto przyszli do mnie Bółgarowie mó-
wiąc: przyjm zakon nasz. Potem zaś przy-
chodzili Niemcy, a ci chwalili zakon swój.
Po tych przychodzili Żydowie. A oto na
ostatku przyszli Grecy ganiąc wszystkie za-
kony, swój zaś chwaląc, i wiele mówili opo-
wiadając o stworzeniu świata, o dziejach
całego świata; a dowcipnie mówią, aż cu-
dno i lubo jest każdemu słuchać ich; i mó-
wią, że drugi jest świat. Owoż powiada:
kto wiarę naszą przyjmie, to chociaż umrze,
wstanie znowu, a nie umrze na wieki; jeśli
zaś inny zakon przyjmie, to na tamtym
świecie w ogniu goreć będzie. Jakież wa-
sze zdanie? co mówicie na to? I rzekli bo-
jarowie i starszyzna: Wiedz xiążę! że nikt
swojego nie gani, jeno chwali; jeśli chcesz
zbadać należycie, toć masz u siebie mężów,
posławszy wybadaj każdego z nich nabożeń-
stwo, i jak służą Bogu. I podobała się ta

Wiersz 2 a tylko w P. — 22 оудобно» сладко P. — 24 дѣе» дѣють H. Ł., день R., дни T. — 25 въстанеть» станеть H. Ł. R. T., въстати P.

987 и како слоужить Богоу. И бысть люба рѣчь къназю и всѣмъ людьмъ; избраша мужа мѫдры*) и съмыслены, числомь десять, и рѣша имъ: идѣте прьвое къ Блъгары, и испытайте вѣрѫ ихъ и слоужьбѫ. Они же идоша, и пришьдъше видѣша скверьнаа дѣла ихъ и каяние въ ропатѣ; придоша къ зѣмлямъ своимъ. И рече имъ Володимеръ: идѣте пакы въ Нѣмьци, съглядайте такоже, и отъ тѫдѣ идѣте къ Грькы. Они же придоша въ Нѣмьци, и съгледавъше црькъвьныя слоужьбы ихъ, придоша Цесарю городоу, и къиидоша къ цесарю. Цесарь же испыта, коихъ ради винъ придоша; они же съповѣдаша емоу вься бывъшаа. Се слышавъ цесарь, радъ бысть и чьсть велику сътвори имъ въ тъ же дьнь. На оутрия посла къ патриархоу, глаголя сице: придоша Роусь, пытающе вѣры нашеа; да пристрои црькъвь и крилосъ, и сама приимии са въ святительскыя ризы, да видать славу Бога нашего. Се слышавъ патриархъ повелѣ съзвати крилосъ, по обычаю сътвориша праздьникъ, и кадила въжгоша, пѣния пакы съставиша. И иде и цесарь съ ними къ црькъви, и поставиша и на пространьнѣ мьстѣ, показоующе красоту црькъвьнѫю, пѣния и слоужьбы архиерейскы, и пристоиние дияконъ, съказоующе имъ слоужение Бога своего. Они же къ изоумѣнии бывъше, оудививше са, похвалиша слоужьбу ихъ. И призъваша и цемowa xięciu i wszystkim ludziom; wybrano mężów mądrych i rostropnych w liczbie dziesięciu, i powiedziano im: Pójdźcie najpierw do Bółgarów i zbadajcie wiarę ich i nabożeństwo. Oni zaś szli, i przyszedłszy widzieli plugawe czynności ich, i kłanianie w meczecie, i wrócili do ziemi swojej. I rzekł im Włodzimierz: Idźcie znowu do Niemiec, i rozpatrzcie się taksamo, a ztamtąd idźcie w Greki. Oni zaś poszedłszy do Niemiec i oglądnąwszy kościelną służbę ich, poszli do Carogrodu, i przyszli do cesarza. Cesarz tedy zapytał co ich tu przyprowadza, oni zaś opowiedzieli mu wszystko co zaszło. Słysząc to cesarz, rad był, i wielką im cześć wyrządził tegoż dnia. Nazajutrz posłał do patryarchy, mówiąc tak: Przyszła Ruś, pytając o wiarę naszą; przyrządź cerkiew i kryłos i sam przywdziej suknie patryarsze, niech widzą chwałę Boga naszego. To słysząc patryarcha kazał zwołać kryłos; według zwyczaju świętkowali uroczystość i kadzidła pozapalali, chóry spiewały pienia. I szedł z nimi do kościoła cesarz, i ustawili ich w miejscu przestronnem pojaśniając im pięknoty kościelne, pienia i służbę arcykapłańską, obrzędy dyakonów, służenie Bogu swojemu im pokazując. Oni zaś zdumiawszy się, podziwiali i chwalili nabożeństwo ich. I wezwawszy ich cesarzowie Bazyli i Konstanty, rzekli im; idźcie w ziemię waszą; i odprawili ich z darami wielkimi i

---

Wiersz 11 црькъвьныя слоужьбы] црькъвь и слоужьбы H. — 16 бысть] бывъ H. Ł. R. T. — 18 патриархоу] патрѣархоу H. Ł. R. T. — 20 приимии са] пристрои са P. — 22 патриархъ] патрѣархъ H. Ł. R. T. — 25 лѣкы] и лѣкы H. Ł. R. T. — 29 и пристоиние] пристоиние H. Ł. R. T.

*) Potąd brakuje w H.

сарм Василии и Костянтинъ, рѣста имъ: идѣте въ землю вашю; и отпоустиша ѥ съ дары велики и съ честию. Они же придоша въ землю свою, и съзва кънязь болыре свои и старыя. Рече Володимеръ: се, придоша послании нами мужи, да слышимъ отъ нихъ бывъшее. И рече: скажите предъ дружиною, что сходисте и видѣсте? Они же рѣша: яко ходихомъ прьвое въ Българы, смотрихомъ, како са кланяють въ храминѣ, рекъше въ ропати: стоище безъ пояса поклонивъ са, седеть, и гледить семо и онамо яко бѣсенъ, и нѣсть веселия въ нихъ, нъ печаль и смрадъ великъ; нѣсть добръ законъ ихъ. И придохомъ въ Нѣмьци, и видѣхомъ въ храмѣ слоужьбы творяща, а красоты не видѣхомъ ни коеяже. И придохомъ же въ Грькы, и ведоша ны, идѣже слоужать Богоу своемоу, и не съвѣмы, ни небесѣ ли ѥсмы были, ани на земли; нѣсть бо на земли такого вида, ани красоты такыя, и недоумѣемъ бо сказати, тъкмо то вѣмы, яко отъиждь Богъ съ человѣкы пребываеть, и есть слоужба ихъ паче всѣхъ странъ. Мы оубо не можемъ забыти красоты тоя, всякъ бо человѣкъ аще прѣже вкоусить сладка, посльди горести не можеть приати, тако и мы не имамы сьде жити. Отвѣщавъше же болыре рѣша: аще бы нихъ законъ грѣчьскын, то не бы баба твоя приала Ольга, иже бѣ мждрѣиша

ze czcią. Oni tedy gdy przyszli w ziemię 987
swoją, wezwał xiążę bojarów swoich i starszyznę. Rzekł Włodzimierz: oto przyszli posłani przez nas mężowie, słuchajmy od nich, co się dowiedzieli. I rzekł do nich: powiedzcie przed drużyną gdzieście byli i co widzieli? Oni zaś rzekli: Byliśmy najpierw w Bółgarach, patrzaliśmy jak się kłaniają w bożnicy, to jest w meczecie: stojąc bez pasa, ukłoni się i siądzie, i ogląda się sam i tam jak opętany; i nie masz wesela u nich, jeno smutek i smród wielki. Nie dobry jest zakon ich. I przyszliśmy do Niemiec, i widzieliśmy w kościele służby odprawiających a piękności żadnej nie widzieliśmy. I przyszliśmy w Greki, i wiedli nas gdzie służą Bogu swojemu, i nie wiedzieliśmy w niebiosachli jesteśmy, czy na ziemi. Nie masz bowiem na ziemi takiego widowiska i takiej piękności, i nie jesteśmy w stanie wypowiedzieć tego, tylko to wiemy, że tam jedynie Bóg między ludźmi przebywa, a służba ich cudniejsza niż w innych krajach. My też nie zapomnieni nigdy piękności tej, każdy bowiem człowiek gdy pierwej skosztuje słodyczy, to poźniej goryczy znieść nie może, tak i my nie możem tu żyć. Odpowiadając zaś bojarowie, rzekli: Jeśliby zakon grecki był zły, toby go nie była przyjęła babka twoja Olga, która była mędrsza od wszystkich ludzi. Odpowiadając zaś Włodzimierz, rzekł: gdzie

---

Wiersz 8 что сходисте и видѣсте tylko P. — 10 Българы» Брьгарѣ H. — 16 въ храмѣ слоужьбы» слоужьбы H., въ храмѣхъ многы слоужьбы Ł. — 20 небесѣ» небѣ H. Ł. R. T. — 24 отъиждь» отиждь H., онъдѣ Ł. — 30 рѣша» рекъше H. Ł. R. T. — 32 Ольга» Ольга крьщение H. — мждрѣиша» мждрѣиши H. Ł. R. T., мждрѣе P.

987 вьсѣхъ уловѣкъ. Отвѣщавъ же Володимеръ
— 88 рече: то кѣдѣ крьщение приимемъ? Они
же рекоша: кѣдѣ ти любо. И минѫвъшю
лѣтоу,

42. Въ лѣто ¢sys. иде Володимеръ съ
вои на Корьсоунь, градъ грѣчьскыи, и
затворишя ся Корсоуняне въ градѣ. И ста
Володимеръ объ онъ полъ города въ ли-
шении, въ далѣ града стрѣлиця единого.
И борѧхѫ ся крѣпко горожане съ нимъ.
Володимеръ же обстоя градъ, и изнемо-
гахѫ въ градѣ людие, и рече Володимеръ
къ гражанъмъ: аще ся не въдасте, нимъ
стоити за три лѣта. Они же не послоушаша
того. Володимеръ же изрѧди воя своя, и
повелѣ присѣпѫ сыпати къ градоу. Сихъ
же сыпѫщихъ Корьсоуняне подъкопавъше
стѣнѫ градьскоую, крадяхѫ сыпленѣмоую
прьсть, и ношахѫ къ собѣ въ градъ, сы-
плюще по срѣдѣ града; воини же присы-
пахѫ болѣ, а Володимеръ стояше. И се
мужь Корьсоуняninъ стрѣли, именьмь Ана-
стасъ, написавъ сице на стрѣлѣ: кладязи,
иже сѫть за тобою отъ въстока, изъ то-
го вода идеть по трубѣ, копавъше прѣ-
ните. Володимеръ же се слышавъ, въздрѣвъ
на небо рече: аще ся събѫдеть се, нимъ
крьстити ся. И тоу абие повелѣ копати
прѣкъı трубамъ, и прѣкыша водѫ. И людие
изнемогоша водноу жажею и предаша
ся. Въниде Володимеръ въ градъ и дроу-

więc przyjmiemy chrzest? Oni zaś rzekli: gdzie ci się podoba. A gdy rok minął,

Lata 6496 szedł Włodzimierz z wojskiem na Cherson gród grecki. I zamknęli się Chersońcy w grodzie. I stał Włodzimierz z tamtej strony grodu w zatoce, na strzelenie z łuku od grodu. I bili się potężnie mieszczanie z nim. Włodzimierz zaś opasał gród, i wycieńczyli się w grodzie ludzie; i rzekł Włodzimierz mieszczanom: jeśli się nie poddacie, stać tu będę lat trzy. Oni zaś nie słuchali tego. Włodzimierz tedy uszykował wojsko swoje, i kazał sypać przyspę pod grodem. Gdy ją sypali, Chersońcy podkopawszy mur miejski, kradli sypaną ziemię i nosili w gród, sypiąc na środku groda; wojownicy raz wraz dosypywali, a Włodzimierz stał. I oto mąż chersoński, imieniem Anastazy, strzelił, napisawszy na strzale tak: Studnie są za tobą od wschodu, z nich woda płynie rurami, przekopawszy je, wodę odetnijcie. Włodzimierz zaś słysząc to, spojrzał ku niebu i rzekł: jeśli się to spełni, ochrzcę się. I kazał natychmiast kopać w poprzek rur, i odcięli wodę. I ludzie wycieńczeni pragnieniem poddali się. Wszedł Włodzimierz w gród i drużyna jego; i posłał Włodzimierz do cesarzów Bazylego i Konstantyna, mówiąc tak: Oto gród

Wiersz 10 нимъ» нимн H. — 11 и изнемогахѫ» изнемогахѫ H. Ł. R. T. — 16 присѣпѫ... градоу» пристѫпити къ градоу R. T., застѫпити къ градоу Ł., coś tu zostało opuszczone, albowiem P. ma: и приполсти воиско къ градоу, и присѣпѫ соути къ градоу. — 18 крадяхѫ» краджще H. Ł. R. T. — 25 прѣните» перените водѫ H. — 29 И людие tak P., Людие H. Ł. R. T.

жина его, и посла Володимеръ къ цѣсаремъ Василію и Костянтину глаголя сице: се, градъ ваю славьнъıи възıхъ; слъıшю же се, ако сестра имата дѣвоу, да аще имъ не въдаста за ма, сътворю градоу вашемоу, ꙗкоже и семоу сътворихъ. И слъıшавъша цѣсаря бъıста печална, посласта весть, сице глаголюща: не достоитъ крьстианъıмъ за поганъıа посагати и дати; аще са крьстиши, то приимеши се и цѣсарьство небесное, и съ нами єдиноверьникъ бѫдеши; аще ли сего не хощеши сътворити, не можемъ дати сестръı своеѩ за та. И се слъıшавъ Володимеръ рече посланъıмъ отъ цѣсарю: глаголѣте цѣсареви тако: ако азъ крьщю са, ако испътахъ прѣже сихъ дьнии законъ вашь, и есть ми любъ, и вѣра ваша и слоужение, иже ми повѣдаша послании наши мѫжи. И се слъıшавъша цѣсаря рада бъıста, и оумолиста сестра свою, именемъ Анна, и посласта къ Володимерoу, глаголюща: крьсти са, и тъгда послемъ сестра свою къ тобѣ. Рече же Володимеръ: да пришьдъше съ сестрою вашею крьстать ма. И послоушавъша цѣсаря посласта сестра свою, сановьникъı нѣкъıи и презвоутеръı. Она же не хотѣше ити; ако въ полонъ въ поганъıа, рече, идѫ, лжѫ бъı ми сѣдѣ оумрѣти. И рѣста ѩи брата: иегда како обратитъ Богъ тобою роуськъıи земль въ покаание, а

wasz sławny zdobyłem; słyszę zaś że macie 988
siostrę, dziewoję, jeśli jej za mnie nie wydacie, postąpię z waszą stolicą tak jak z tym grodem. I usłyszawszy to cesarzowie zasmucili się, posłali z oznajmieniem mówiąc tak: Nie przystoi chrześcianom z poganami swatać się i żenić; jeśli się ochrzcisz to otrzymasz to i królestwo niebieskie, i będziesz z nami jednej wiary; jeśli zaś tego uczynić nie zechcesz, nie możem wydać siostry swojej za ciebie. I to usłyszawszy Włodzimierz rzekł posłom cesarskim: Powiedźcie cesarzom tak, że ja się ochrzcę; dowiadywałem się już pierwej o zakonie waszym, i podobał mi się, i wiara wasza i służba, którą mi opisywali wysłani od nas mężowie. I usłyszawszy to cesarze radowali się, i uprosili siostrę swoją, imieniem Annę, i posłali do Włodzimierza, mówiąc: Ochrzcij się, a wtedy siostrę swoją poszlem ci. Rzekł zaś Włodzimierz: niech przyjdą tu z siostrą waszą i ochrzcą mię. I usłuchawszy cesarzowie, posłali siostrę swoją, kilku dostojników i kapłanów. Ona zaś nie chciała iść. Jak w niewolę pogańską, mówiła, idę, lżejby mi było tu umrzeć. I rzekli jej bracia: Owo Bóg skłoni naród ruski do pokuty, a greckie państwo wybawi od srogiej wojny; widzisz oto jak wiele złego wyrządziła Ruś Grekom, i teraz to samo wyrządzi, jeśli nie pójdziesz. I ledwie ją przymu-

---

Wiersz 1 цѣсареви» цѣсареви H. Ł., сѣсарю P. — 5 вѣдаста» вѣдасте H. P. — 6 слъıшавъша» слъıшаста H. Ł. R. T — 8 крьстианъıмъ» хрьстианъıмъ H. Ł. R. T., христианъıмъ P. — 18 слоужение» оучение H. Ł. R. T. — 27 презвоутеръı» прозвоутеръı H. Ł. R. T., прозвитеръı P., mylnie. — 29 лжѫ» лжи H. Ł. R. T., лжуши P., mylnie.

988 грѣѣскыѩ ѕемлѩ избавитѣ отъ лютыѩ рати; видиши ли колико ѕла сътворища Роусь Грѣкѣѣ? и нынѣ, аще не идеши, тоже имать сътворити намъ. И одва ѥ приведоша. Она же сѣдѣши къ кѫзарѫ цѣловавѣши братиѩ и жѩкы своѩ, съ плачемь понде чрезъ море. Ако приде къ Коръсоуню, и изѣѕоша Коръсоуняне съ поклономь, и вѣведоша ѩ въ градъ, и посадиша ѩ къ полатѣ. Но божию же строению къ сѣ врѣмя разболѣ са Володимеръ очима, и не видяше ничьтоже, тѫжаше велыми, и не домыслышеть са, чьто сътворити. И посла къ немоу цѣсарица рькѫще: аще хощеши изъбыти болѣзни сеѩ, то въ скорѣ крьсти са; аще ли, то не имаши изъбыти недѫга сего. Сѣ слышавъ Володимеръ рече: аще сѣ вѫдеть истина, то по истинѣ великъ Богъ вѫдеть християньскъ. И повелѣ крьстити са. Епископъ же коръсоуньскыѩ съ попы цѣсаричины огласивъ крьсти Володимера; ако въложи рѫкѫ нань, абие прозрѣ. Видевъ же сѣ Володимеръ напрасьное исцѣлениѥ, и прослави Бога, рекъ: топрьво оувѣдихъ Бога истиньнаго. Сѣ же видевъше дроужина его, иноѕи крьстишя са. Крьстисѧ же са въ црькы святаго Василия, и есть црькы та стоѩщи въ Коръсоунѣ градѣ на местѣ по средѣ града, идеже трѣѕъ дѣлають Коръсоуняне, полата же Володимерля въскраи црькъве стоить и до сего дьне, а цѣсаричина полата за олъ-

sili. Ona zaś na okręt wsiadając całowała braci swoich i synowców, i z płaczem puściła się przez morze. Gdy przybyła do Chersonu, wyszli Chersońcy z pokłonem i wprowadzili ją do grodu, i posadzili w pałacu. Z bożego zaś dopuszczenia zachorował pod on ezas Włodzimierz na oczy, i nic widząc nic, tęsknił bardzo i nie wiedział co czynić. I posłała do niego cesarzówna mówiąc: Jeśli chcesz pozbyć się bolu tego, to ochrzcij się natychmiast; jeśli nie, to nie pozbędziesz się choroby tej. Słysząc to Włodzimierz, rzekł: Gdy to się sprawdzi, to zaiste wielki jest Bóg chrześciański. I kazał się chrzcić. Biskup więc chersoński z kapłanami cesarzówny nauczywszy, chrzcił Włodzimierza; jak tylko położył nań rękę, natychmiast przejrzał. Widząc Włodzimierz tak nagłe uzdrowienie, sławił Boga mówiąc: Dopiero poznałem Boga prawdziwego. Gdy zaś to widziała drużyna jego, wielu ochrzciło się. Chrzcił się zaś w cerkwi ś. Bazylego, a cerkiew ta znajduje się w Chersonie w środku grodu, w miejscu gdzie targi odbywają Chersońcy; pałac zaś Włodzimierza stoi wedle cerkwi podziśdzień, cesarzówny zaś pałac za ołtarzem. Po chrzcie poprowadził cesarzównę do ślubu. Mylnie zaś o tem uwiadomieni powiadają, jakoby się chrzcił w Kijowie; inni znowu mówią że w Wasilewie, a jeszcze inni inaczej rozpowiadają. Ochrzconemu w Chersonie Włodzimierzowi

---

Wiersz 5 кѫзарѫ» кѫбарѫ w kodexach, mylnie. — 6 братиѩ и tylko P. — 13 домыслышеть са» домыслыше са H. — 16 аще ли» аще ли ни H. P. — 17 недѫга niema H. Ł. — 25 топрьво» то прьвое H. — 27 црькы» црькъви H. R. T. P. — святаго Василия» святыя Софии. H.

тарьмь. По крьщении же приведе цесарица
и браученіе. Се же не съвѣдѫще право
глаголѭть, ако крьстихъ са есть въ Кыевѣ; и ини же реша: въ Василевѣ; дроу-
зии же инако съказоуѭть. Крьщеноу же
Володимероу въ Корьсоуни, предаша имоу
вѣрѫ крьстиньскѫ, рекѫще сице: да не
прельстять тебе нѣции отъ еретикъ, нъ вѣ-
роуи сице глаголя: вѣроуѭ въ единого Бо-
га Отьца, вьседрьжителя, творьца небоу и
земли — и до конца вѣрѫ сиѫ. И пакы
вѣроуи въ единого Бога Отьца нерожена,
и единого сына рожена, въ единѣ свя-
тыи Доухъ исходящь, три собьства съвър-
шена, мыслена, раздѣлимыма умомь и
собьствомь, а не божьствомь; раздѣлимть
бо са нераздѣльно и съвъкоупимть са
неразмѣсно. Отьць бо Богъ присно сын
пребываѥть въ отьчьстве, нерожень, безна-
чальнъ, начало и вина вьсѣмъ, единѣмь
нерожениемь старѣи сын Сыноу и Доухо-
ви, отъ него же рождѥть са Сынъ прѣже
вьсѣхъ вѣкъ, исходить же Доухъ святыи
безъ крѣмене и безъ тѣла; въ коупѣ Отьць,
въ коупѣ Сынъ, въ коупѣ Доухъ святыи
есть. Сынъ подобосѫщьнъ и безначальнъ
Отьцю, рожениемьтъчиѫ разьствоуѫ Отьцю
и Доухоу. Доухъ есть прѣсватыи, Отьцю и
Сыноу подобосѫщьнъ и присносѫщьнъ. Отъ-
цю бо отьчьство, Сыноу же сыновьство сва-
томоу же Доухоу исхожение. Ни Отьць бо
въ Сынъ, ни въ Доухъ прѣстѫпаѥть, ни

udzielali wiarę chrześciańską tak mówiąc: Nie 988
daj się uwieść jakowym heretykom, jeno wierz
tak, mówiąc: Wierzę w jedynego Boga ojca,
wszystkodzierżcę, stworzyciela nieba i ziemi —
i do końca to Wierzę. A potem, wierz w
jedynego Boga ojca nie zrodzonego, i je-
dynego syna zrodzonego, w jedynego du-
cha ś. pochodzącego, trzy osoby doskonałe,
myślące, rozdzielne liczbą i osobą, a nie
bóstwem: rozdziela się bowiem nie rozdziel-
nie i łączy się nie mieszając się. Ojciec tedy
Bóg, zawsze istniejący, przebywa w ojco-
stwie niezrodzony, bez początku, początek
i przyczyna wszystkiego, samem niezrodze-
niem starszy od syna i ducha, z niego zaś
urodził się syn przed wszystkimi wiekami;
pochodzi też duch ś. bez czasu i bez ciała.
Spólnie ojciec, spólnie syn, spólnie duch
święty jest. Syn który jest istotą bezpocząt-
kowemu ojcu podobien, urodzeniem tylko
różni się od ojca i ducha. Duch jest naj-
świętszy, istotą podobien ojcu i synowi, i
zawsze istniejący. Ojcu ojcostwo, synowi
synostwo, a duchowi pochodzenie. - Ani
bowiem ojciec w syna lub ducha przecho-
dzi, ni syn w ojca lub ducha; ani duch w
syna lub ojca, bo niezmienne są ich wła-
ściwości. Nie trzej bogowie; jeden Bóg, al-
bowiem jedyne bóstwo w trzech osobach.
Wolą bowiem ojca i ducha dla zbawienia
swego stworzenia wyszedłszy z ojcowskiego
łona, które nigdy nie opuścił, w dziewicze

Wiersz 2 браученіе» обраученіе H. R. T. — 5 съказоуѭть» съказоуѫще w kodexach, mylnie. — 12 вѣроуи» вѣроуѭ H. Ł. R. T. — 16 раздѣлимть бо са нераздѣльно z kodexu Woskres., w H. tylko раздѣльна. — 18 неразмѣсно» раздѣльно H. — Богъ» Богъ Отьць w kodexach, mylnie. — 21 нерожениемь» рожениемь H., mylnie.

988 Сынъ въ Отьць и въ Доухъ, ни Доухъ въ Сынъ ни въ Отьць: неподвижьна бо сконстьнии. Не трие бозѣ, иединъ Богъ, понеже иедино божьство въ трехъ лицахъ. Хотѣниемь же Отьца и Доуха, своих сѣпхсти тварь, отьуьскыхъ ндръ, нхъ же не отстанн, сышьдъ и въ дѣвичьскоую ложе прѣчистоую, акы божие сѣма, въшьдъ, плътъ сдоушевьнж, словесьнж же и оумьнж, не прѣже бывъшж, приимъ, иднде Богъ въпаъщенъ, родивъ са неизрѣчѣньнѣ, и дѣвъство мати съхранн нетлѣньно; не съмѣтенни, ни размѣшенни, ни измѣненна пострадавъ, нъ прѣбывъ иже бѣ, бысть, иже не бѣ, приимъ рабын зракъ истинож, а не мьуьтанием, вьсиуьскы, разве грѣха, намъ подобьнъ бывъ, волеж бо роди са, волеж възалкя, волеж въжада, волеж трооуди са, волеж оустрашн са, волеж оумре, истиноя а не мьуьтанием, вьса иестьственыя неоклеветаны страсти уловѣуьства. Распатъ же са, съмрьти вькоуси безгрѣшнъ, въскрѣсъ въ своюи плъти, не видѣвъшн истлѣнна на небеса възиде, и сѣде о десьнжи Отьца, придеть же пакы съ славоя сѫдити живымъ и мьртвымъ, якоже възиде съ своеж плътиж, тако и съидеть. Къ снмъ иедино крьщенне исповѣдан водоя и доухъмь, пристжпан къ прѣчистымъ тайнамъ, вѣроун въ истинно тѣло и кръвь, приемлн

łoże przeczyste jako boże siemię wszedł; ciało ożywione, mowne i umne, nie będące pierwej, przyjął, i wyszedł Bóg wcielony, urodziwszy się cudownie, dziewictwo matki nie naruszone zostawiając. Ani złączeniem, ani rozdziałem, ani przemianą nic nie postradał, jeno został czem był, był czem nie był, przywdział postać sługi rzeczywistością a nie marzeniem, podobien nam we wszystkiem prócz grzechu. Wolą bowiem narodził się, wolą pragnął, wolą żądał, wolą pracował, wolą lękał się, wolą umarł, rzeczewiście a nie marzeniem: wszystko to istotne, niepodejrzane cierpienia człowieczeństwa. Ukrzyżować dał się, śmierć poniósł niewinnie, zmartwychwstał w swojem ciele, i bez psucia się ciała na niebiosa wstąpił, i siadł po prawicy ojca, a przyjdzie znowu z chwałą sądzić żywych i umarłych; jak wstąpił z ciałem swojem, tak też znijdzie. Prócz tego jedyny chrzest wyznawaj wodą i duchem, przystępuj do najświętszego sakramentu, wierz w prawdziwe ciało i krew, przyjm tradycye kościelne i pokłoń się czestnym obrazom; pokłoń się drzewu czestnemu krzyża, i wszelkiemu krzyżowi, świętym relikwiom i świętym naczyniom. Wierz też i w siedm soborów, z których pierwszy był w Nicei, trzysta ośmnaście ojców świętych którzy wyklęli Aryusza

---

Wiersz 1 въ Отьць и въ Доухъ» въ Отьца и въ Доуха w kodexach, mylnie. — 11 родивъ са» роднвын са H. — 14 бысть, иже не бѣ niema H. — 17 подобьнъ» подобнын H. Ł. R. T. — 20 иестьственыя» съврышена H. — 23 видѣвъши, w H. zepsuto. — 28 исповѣдан» исповѣдаж H. Ł. R. T., mylnie. — 29 пристжпан» пристжпаж H. Ł. R. T. — вѣроун» вѣроя H. Ł. R. T. — 30 къ истинно» въ истина H. Ł. R. T., mylnie. — приемлн tak ma P., w kodexach приемлж, mylnie.

цркъвнаꙗ прѣданиꙗ, и кланиꙗ са ѹстьнѣмъ иконамъ, кланиꙗ са дрѣвоу ѹстьномоу крьстоу, и кьсикомоу крьстоу, сватѣмъ моущьмъ и сватѣмъ съсѣдѣмъ. Вѣроуи же и семи съборъ сватѣихъ отьць; ихъ же есть цркъвьи въ Никеи трии сътъ и осьми на десате, иже проклаша Ариа, и проповѣдаша вѣрѫ непороуьнѫ и правѫ. Къторѣи съборъ въ Костинтинѣ градѣ сватѣихъ отьць сѣта и пати десать, иже проклаша Мкедониа доухоборьца, и проповѣдаша Троицѫ єдиносѫщьнѫ. Трѣтии же съборъ въ Єфесѣ сватѣихъ отьць двою сѣтоу на Несториа, єгоже проклѣнѣше, проповѣдаша сватѫѭ богородицѫ. Ѵєтвертъи съборъ въ Халкедонѣ сватѣихъ отьць шести сътъ и трии десать, на Ѥвтиха и Диоскора, єюже проклаша сватии отьци, изгласивъше съвръшена Бога и съвръшена члов҃ка господа нашего Исоуса Христа. Патъи съборъ въ Цѣсари градѣ сватѣихъ отьць сѣта и шести десать и пати на Оригенова прѣданиа и на Евагриа, ихъ же проклаша сватии отьци. Шестъи съборъ въ Цѣсари градѣ, сватѣихъ отьць сѣта и седми десать на Сергиа и Коура, ихъ же проклаша сватии отьци. Седмъи съборъ въ Никеи сватѣихъ отьць трии сътъ и пати десать, проклаша, иже са не поклонать иконамъ. Не приимаи же оучениа отъ Латинъ, ихъ же оучениѥ разкращено; вѣлѣзъше бо въ цркъвь не поклонать са иконамъ, но стоꙗ поклонить

i ogłosili wiarę nieskalaną i prawą. Drugi sobór w Carogrodzie, sto piędziesiąt ojców świętych, którzy wyklęli Macedoniusza duchoborcę i ogłosili trójcę jedynoistą. Trzeci sobor w Efezie, świętych ojców dwieście, na Nestoryusza, którego wykląwszy ogłosili świętą Bogarodzicę. Czwarty zaś sobor w Chalcedonie, świętych ojców sześćset trzydzieści na Eutichiusza i Dyoskora których wyklęli święci ojcowie ogłosiwszy prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem pana naszego Jezusa Chrystusa. Piąty sobor w Carogrodzie, ojców świętych sto sześćdziesiąt i pięć, na podania Oryginesa i na Ewagra, których wyklęli ojcowie święci. Szósty sobor w Carogrodzie, ojców świętych sto siedmdziesiąt na Sergiusza i Cyra, których ojcowie święci wyklęli. Siódmy sobor w Nicei, ojców świętych trzystu pięćdziesięciu wyklęli tych, co się nie kłaniają obrazom. Nie przyjmuj więc nauki od łacinników których nauka błędna, bowiem wszedłszy do kościoła nie kłaniają się obrazom, jeno stojąc, skłoni się, i skłoniwszy się napisze krzyż na ziemi, i całuje, a podniosłszy się, stanie na nim nogami; leżąc tedy całuje, a wstawszy depce. Tego bowiem apostołowie nie przekazali, jeno przekazali krzyż postawiony całować, i obrazy przekazali: Łukasz bowiem ewanielista najpierwej namalowawszy posłał do Rzymu, jako mówi Bazyli: obraz wyraża pierwszy kształt. Dalej zowią oni 988

Wiersz 1 кланиаи са» tak ma P., w kodexach mylnie кланимъ са. — 2 кланиаи са, tak poprawiam. — 3 крьстоу» и крьстоу H., mylnie. — 7 i 11 и tylko P. — 17 Ѥвтиха» Ѥвтоуха H. Ł., Евтиха R. T. — 22 Оригенова» Єригенова H. Ł. R., Аригенова P. — 26 Коура» Кира R. T, P. — проклаша» проповѣдаша H., mylnie.

988 ся, и поклонивъ ся напишеть крьстъ на земли и цѣлують, въставъ простъ станеть на нѣмь ногама, да легъ цѣлують, а въставъ попирають. Сего бо апостоли не прѣдаша, прѣдали бо сѫть апостоли крьстъ поставленъ цѣловать, и иконы прѣдаша. Лоука бо евангелистъ прьвое написавъ посла въ Рим, якоже глаголеть Василии: икона на прьвии образъ приходить. Пакы же и земля глаголѭть матерь; да аще имъ есть земля мати, то отьць нымъ есть небо, искони бо сътвори Богъ небо, таже землѭ. То како глаголѭть: отьче нашь, иже есн на небесн. Аще ли по сихъ разоумоу земля есть мати, то по ѣто плюете на матерь своѭ, да семо лѣзете, и пакы оскверьнисте? Сего же прѣже Римляне не творихѫ, нъ исправлихѫ на кьсѣхъ съборѣхъ, съходяще ся отъ Рима и отъ кьсѣхъ прѣстолъ; на прьвѣмь бо съборѣ, иже на Арии въ Никеи, отъ Рима Силвестръ посла епископы и презвоутеры, отъ Алеѯандрии Аѳанасии, отъ Цесаря града Митрофанъ посла епископы отъ себе; тако исправлихѫ вѣрѫ. На вторѣмь же съборѣ отъ Рима Дамасъ, а отъ Алеѯандрии Тимоѳеи, отъ Антиохии Мелетии, а отъ Иероусалима Коурилъ, и Григории богословець. На третиимь же съборѣ Келестинъ римскыи, Коурилъ алеѯандрьскыи, ziemię matką; wszak jeśli ziemia jest im matką, to ojcem im jest niebo; na początku bowiem stworzył Bóg niebo i ziemię. Dlaczegoż mówią: Ojcze nasz któryś jest w niebie? Jeśli tedy w ich rozumieniu ziemia jest matką, to dlaczegoż plujecie na matkę swoją? więc raz ją całujecie, a potem kalacie. Tego przedtem Rzymianie nie robili, jeno radzili na wszystkich soborach, schodząc się z Rzymu i ze wszystkich stolic. Owoż na pierwszy sobor, na Aryusza w Nicei, z Rzymu posłał Sylwester biskupów i kapłanów; z Alexandryi Atanazy, z Carogrodu Mitrofan posłał biskupów od siebie: tak naprawiali wiarę. Na wtóry zaś sobor z Rzymu Damazy, z Alexandryi Tymotej, z Antyochii Melecy, z Jerozolimy Cyryl i Grzegorz bogosłowiec. Na trzeci sobor Celestyn rzymski, Cyryl alexandryjski, Juwenal jerozolimski. Na czwarty zaś sobor Leoncyus rzymski, Anatoli carogrodzki, Juwenal jerozolimski. Na piąty sobor Wigili rzymski, Eutichius carogrodzki, Apolinary alexandryjski, Domin antyochijski. Na szósty sobor z Rzymu Agaton, Jerzy carogrodzki, Teofan antyochijski, z Alexandryi Piotr mnich. Na siódmy sobor Adryan z Rzymu, Tarasy z Carogrodu, Politian alexandryjski, Teodoryt antyochijski, Elias jerozolimski. Ci więc wszyscy ze swoimi biskupami schodząc się

Wiersz 2 въставъ... ногама» и въстанеть простъ ногама на нѣмь H. — 8 Римъ» инръ H. — икона... образъ» Како на прьвыи образъ икона H. — 13 То како» Тако H. Ł. R. — 17 и пакы оскверьнисте?» а семо ѣ оскверьните? H. — 21 Силвестръ» Селивестръ H. R. T. P., Силевестръ Ł. — 23 Аѳанасии tak P. i T., Оѳанасии. H. — 27 а отъ Иероусалима tak P., иероусалимьскыи Ł., w innych kodexach zepsuto. — 28 и tylko P.

Оученіи іерусалимьскын. Иі четвертыи же съборъ Аѳонтии римьскын, Анатолии цѣсаріградьскын, Оученіи іерусалимьскын. Иі пятыи съборъ римьскын Кигилии, Свтихии Цѣсариграда, Аполинарии алеѯандрьскын, Домнъ антіохиискын. Иі шестыи съборъ отъ Рима Агаѳонъ, Георгии Цѣсариі города, Ѳеофанъ антіохиискын, отъ Алеѯандріа Петръ иными. Иі седмыи съборъ Анъдриан отъ Рима, Тарасии Цѣсариі града, Пофитиин алеѯандрьскын, Ѳеодорит антіохиискын, Иіна іерусалимьскын. И си вьси съ своими єпископы съходяще са исправиіахѫ вѣрѫ. По седмыи же съборъ Петръ гѫгинвын съ инѣми шьдъ въ Римъ, и прѣстолъ въсхытивъ, и разврати вѣрѫ, отвръгъ са отъ прѣстола іерусалимьска, и алеѯандрьска, Цѣсариі града и антіохиискаго. Възмятиша Италиѭ вьсю, сѣющіе оученіе свое разьно, тѣмьже дрьжать не въ одно оглашеніе вѣрѫ, нъ разьно: они бо попове єдиноѭ женоѭ оженивъ са слоужать, а дроугии до сеи женъ поимыіуи слоужать, ини же иногы разьно дрьжать, ихъ же блюди са оученіи. Прощаіѫть же грѣхы на дароу, іеже єсть зълѣіе вьсего. Богъ да съхранить та кыіаже отъ сего.

43. Володимеръ же по сыи поемъ цѣсариѭ и Анастаса и попы корьсоуньскы,

naprawowali wiarę. Po siódmym zaś soborze Piotr Gagliwy z innymi wszedłszy do Rzymu, opanował stolicę, i wiarę zepsuł; oderwał się od stolicy jerozolimskiej i alexandryjskiej, carogrodzkiej i antyochijskiej. Ci zakłócili wszystką Italię, szerząc różne swoje nauki, dlatego dzierżą nie jednakie wyznanie wiary lecz różne, albowiem owi xięża służą jedną żonę pojąwszy, a drudzy do siedmiu żon pojmując służą, inni zaś różnią się w wielu rzeczach: ich nauki się strzeż. Rozgrzeszają zaś za odpustem, a to jest gorsza od wszystkiego. Od tego xiążę niech cię Bóg chroni. 988

43. Włodzimierz zaś potem wziąwszy cesarzównę i Anastazego i kapłanów cher-

---

Wiersz 1 Оученіи іерусалимьскын niema H. — 2 Анатолии» Анаталии H. Ł. — цѣсариградьскын tak P. w kodexach Цѣсариі града. — 4 Кигилии» Клигии w kodexach, mylnie. — Свтихии» Свтоухи H. R. T., Свтоухи Ł. — 5 алеѯандрьскын» олеѯандрьскын H. Ł. R. T. — 6 Домнъ» Домиинъ w kodexach, mylnie. — 11 Ѳеодоритъ» Ѳеодоръ H. R. T., mylnie. — 13 съ» сии P., niema H. R. T. — 14 исправиіахѫ» и правиіахѫ H. — седмыи» сыи H. Ł. R. T. — 17 іерусалимьска» ироусалимьска H. Ł. R. T. — 18 алеѯандрьска» олеѯандрьскаго H. Ł. R. T. — антіохиискаго» антіохиискаго w kodexach, mylnie. — 21 i 24 разьно» раздио H. — 29 Анастаса» Настаса H. Ł.

988 съ мощьми святаго Климента и Фивы, оученика его, поима съсуды церъковьныя, и иконы на благословение себѣ. Постави же церъковь въ Корсуни святаго Иоана предътечю, на горѣ, иже съсыпаша срѣдѣ града; крадуще присыпь, иже церкы стоить и до сего дьне. Въза же ида медяны дѣ кумиры, и четыри коня медяны, иже и нынѣ стоять за святою богородицею, якоже не вѣдуще мьнять ѥ мраморяны сущя. Въдасть же за вѣно Грѣкомъ Корсунь опять цесарина дѣла, а самъ приде Кыеву. Яко приде, повелѣ кумиры испроврѣщи, ови исѣчи, а другыя огневи предати, Перуна же повелѣ приказати коневи къ хвосту и влещи съ горы по Борычеву на ручаи, два на десате мужа приставиша бити жезлиемь, се же не яко древу чюющю, нъ на поругание бѣсу, иже прельщаше сими образы человѣкы, да възмьздие прииметь отъ человѣкъ; велии еси, Господи, чюдна дѣла твоя,[1]) вчера чьтими отъ человѣкъ, а дьнесь поруганьми. Влекому же ему по ручаю къ Днѣпру плакахуся его невѣрьнии людие, еще бо не бяхуть приели святаго крещения. И привлекъше въринуша и въ Днѣпръ. И приставивъ Володимеръ, рекъ: аще къдѣ пристанеть, и въ отрѣвайте его отъ берега, доньдеже пороги пройдеть, то тъгда охвайте са его. Они же повелѣнаа сътвориша. Яко поустиша и, пронде сквозѣ пороги, sońskich z relikwiami świętego Klemensa i Teba jego ucznia, zabrał naczynia cerkiewne i obrazy dla swego błogosławieństwa. Zbudował zaś w Chersonie cerkiew ś. Jana chrzciciela, na górze, którą usypali śród grodu kradąc przyspę, a ta cerkiew stoi podziśdzień. Idąc zaś wziął dwa posągi miedziane, i miedziane cztery konie które i teraz stoją za świętą Bogarodzicą, a nieświadomym zdają się być marmurowe. Za wiano zaś cesarzówny oddał Cherson Grekom na powrót, a sam przyszedł do Kijowa. Gdy przyszedł, kazał bałwany wywracać: owe porąbać, a drugie w ogień rzucić; Peruna zaś kazał przywiązać koniowi do ogona i wlec z góry przez Boryczewo do ruczaju; dwunastu chłopów przystawił aby go bili kijami, a to nie jakoby drzewo czucie miało, lecz dla urągowiska biesowi, który oszukiwał tą postacią ludzi, niech więc ma od nich odpłatę. Wielki jesteś Panie! dziwne sprawy twoje: wczora czczony od ludzi, a dziś urągany. Gdy wlokli go ruczajem do Dniepru, płakali za nim ludzie niewierni, albowiem chrztu świętego jeszcze byli nie przyjęli. I przywlokłszy wrzucili go w Dniepr. A przystawom rzekł Włodzimierz: jeśli gdzie stanie, to odtrącajcie go od brzegu dopokąd progów nie minie; wtedy zaś porzucicie go. Oni tedy rozkazy spełnili. Gdy go puścili, przepłynął przez progi a wiatr wyrzucił go na ryń, i od tego nazwano ryń Perunową,

---

Wiersz 2 и» tylko P. — 6 церкы» церъкви H. R. T. — 10 мьнать ѥ» мьнать са H. Ł. R. T. — 17 пристави tak P., w kodexach приставити. — 29 и въ отрѣвайте» въ, то отрѣвайте H. Ł. R. T. — 30 то niema H., и R. T.

[1]) Psalm 144, 3.

изврьже и ветръ на рѣнь, и отъ толѣ прослоу Пероуна рѣнь, иноже и до сего дьне словеть. По сьмь же Володимеръ посла по вьсемоу градоу, глаголя: аще не обращеть ся кто за оутра на рѣцѣ, богатъ ли, ли оубогъ, или нищь, или работьнъ, противьнъ мънѣ да бѫдеть. Се слышавъше людие съ радостиж идяхж, радоуѫще ся и глаголѫще: аще бы се не добро было, не бы сего кънязь и болярѣ приняли. На оутрии же изиде Володимеръ съ попы цесарициными и съ коръсоуньскъыми на Дънѣпръ, и сьшьдѣ ся безъ числа людии; вълѣзоша въ водж, и стояхж они до шии, а дроузи до прьсии, младии же отъ берега, дроузии же младенъца дрьжаще, съкрьшении же бродяхж, попове же стоѫще молитвъı творяхж. И бысть сь вѣдѣти радость на небеси и на земли, толико доушь съпасаемъıхъ, а дияволъ стена глаголаше: оувы мънѣ, яко отъ сѣда прогонимъ есмь, сьдѣ бо мьнихъ жилище имѣти, яко сьдѣ не сѫть оученици апостольска, ни сѫть вѣдѫще Бога, нъ веселятъ ся о слоужьбѣ ихъ, иже слоужахж мънѣ.*) И се оуже побѣжаемъ есмь отъ невѣгласа сего, а не отъ апостолъ, ни отъ мжченикъ, не имамь оуже цесарьствовати въ странахъ сихъ. Крьстивъшимъ же ся людьıмъ идоша къждо въ домъı своя. Володимеръ же радъ бъıвъ, яко позна Бога и людие его, въздрѣвъ на небо рече: Боже, сътворивъıи небо и

i tak po dziśdzień ją zowią. Potem zaś Włodzimierz posłał po wszystkim grodzie, mówiąc: ktokolwiek jutro nie przyjdzie nad rzekę, czy bogaty, czy ubogi, czy biedny, czy wyrobnik, popadnie u mnie w niełaskę. Słysząc to ludzie szli z radością, ciesząc się i mówiąc: gdyby to dobra sprawa nie była, tedyby xiążę i bojarowie nie byli jej przyjęli. Nazajutrz tedy wyszedł Włodzimierz z kapłanami cesarzówny i chersońskimi nad Dniepr, i zeszło się ludzi bez liku, wlezli w wodę i stali owi po szyję, a drudzy po piersi, młodsi zaś z brzegu, drudzy dzieci trzymając, dorośli zaś brnęli, a kapłani stojąc odprawiali modlitwy. I była radość na niebie i na ziemi, widzieć tylu dusz zbawionych; dyabeł zaś stękając mówił: biada mi! oto jestem ztąd wygnany; tu wszakże mniemałem mieć siedlisko, ponieważ tu apostołowie nie uczyli, i nie wiedziano tu o Bogu; tylkom się weselił służbą ich którą mnie służyli. A oto już zwyciężon jestem przez tego prostaka, nie przez apostołów, ani męczenników; nie będę już panować w kraju tym. Gdy się ludzie ochrzcili, rozeszli się każdy do domu swego. Włodzimierz zaś uradowany, że i sam poznał Boga i ludzie jego, spojrzał ku niebu i rzekł: Boże, stworzycielu nieba i ziemi spojrzyj na ten nowy lud, i daj mu panie poznać cię prawdziwego Boga, jak cię poznali kraje chrześciańskie, utwierdź w nim wiarę prawą i

---

Wiersz 1 и отъ толѣ... словеть» иже и до сего дьни словеть Пероуня рѣнь H. — 3 посла w H. dodano послъı своя. — 16 младенъца» младии Ł. — 24 веселятъ ся» веселяхж ся H. T.; mylnie. — 25 И се оуже» Иже се (и се) H. R. T. — 32 Боже w H. R. T. dodano великъıи.

*) Porówn. str. 626.

988 зѣмлѣ, призри на новыя люди сия, и даждь имъ, господи, оувѣдѣти тобѣ, истиннаго Бога, якоже оувѣдѣша странѣ христианьскыя, и оутверьди вѣрѫ въ нихъ правѫ и несъвратьнѫ, и мьнѣ помозѣ, господи, на сѫпротивьнаго врага, да, надѣя са на тя и на твоѭ дрьжавѫ, побѣжѣ къзни его. И се рекъ повелѣ рѣзати црькъви, и поставляти по мѣстъмъ, идѣже стоѧхѫ комири: и поставивъ црькъвь святаго Василия на хълмѣ, идѣже стояше комиръ Перуня и прочихъ, идѣже творяхѫ требы къняжь и людие. И нача ставити по градъмъ црькъви и попы, и людие на крьщение приводити по всѣмъ градъмъ и селъмъ. Посла бо нача понимати оу нарочитыя уади дѣти, и дати на оученье книжьное, матере же уадъ сихъ плаках са по нихъ, ищѣ бо не бяхѫ са оутверьдили вѣроѭ, нъ яко по мертвыих плаках са. Сим же раздавшимъ на оученье книгамъ, събысть са пророчьство на роусьстѣи зѣмли, глаголющее: въ они дьни оусльшать глуси словеса книжьная, и ясьнъ бѫдеть языкъ гагинивыхъ.[1]) Си бо не бѣша прѣди слышали словесе книжьнаго, нъ по божию строению и по милости своеи помилова Богъ, якоже рече пророкъ: помилоуѭ, егоже аще хощѫ.[2]) Помилова бо ны яко бывъше бытии и обновлениюмь доуха, по изволению божию, а не по нашихъ дѣлъмъ. Благословенъ господь Исоусъ Христосъ, иже възлюби новыя люди, роуськыя зѣмлѣ, просвѣти и крьщениюмь святымь. Тѣмь же

niewzruszoną, a mnie pomóż panie przeciw nieprzyjaznemu wrogowi, niech ufny w ciebie i w państwo twoje pokonam jego chytrości. To rzekłszy kazał budować cerkwie, stawiając je w tych miejscach gdzie stały bałwany. I zbudował cerkiew ś. Bazylego na wzgórzu, gdzie stał bałwan Peruna i inne, gdzie żertwy czynił xiążę i lud. I począł stawiać po grodach cerkwie i kapłanów stanowić, i ludzi skłaniać do chrztu po wszystkich grodach i wsiach. Posyłając począł brać u znakomitszych ludzi dzieci i dawać na uczenie xiążkowe. Matki zaś dzieci tych płakały za niemi, albowiem jeszcze nie utwierdziły się w wierze, przeto jako po umarłych płakały. Tem zaś oddawaniem na nauki spełniło się na Rusi proroctwo które mówi: w on czas usłyszą głusi słowa xiąg, i język gągliwych jasny będzie. Ci bowiem nie słyszeli pierwej słów pisma świętego, przecież bożem zrządzeniem i łaską swoją ulitował się Bóg, jako mówi prorok: zlituję się nad kim będę chciał. Zlitował się bowiem nad nami kąpielą odrodzenia i odnowieniem ducha z dozwolenia bożego a nie dla naszych zasług, błogosławiony pan, Jezus Chrystus, który podobał sobie w nowych ludziach, Rusi, oświecił ich chrztem świętym. Przeto i my padamy przed nim mówiąc: Panie Jezu Chryste! coż ci damy za wszystko cośmy grzeszni od ciebie odebrali? Nie zdołamy odpowiednio darom twoim obdarzyć cię godnie; wielki bowiem jesteś i dziwne sprawy twoje, wielmożności

[1]) Jezaj. XIX, 18. [2]) Exod. XXXIII, 19.

и мы припадаемъ къ немоу, глаголюще: господи Исоусе Христе, ѣто ти въздалъ о вьсѣхъ, иже въздасть намъ, грѣшьнымъ сущимъ. Не доуюѣемъ противоу дарѣмъ твоимъ въздаяниих въздати, велии бо есн и чюдьна дѣла твоа, великоую твоемоу нѣсть конца, родъ и родъ въсхвалить дѣла твоа.[1] Рекъ же съ Давидъмь: придѣте, въздадоуемъ са Господеви, въскликнемъ Богоу и съпасоу нашемоу, вариымъ лице его къ исповѣданин, исповѣдающе са немоу, яко благъ, яко въ вѣкы милость его, яко изъяалъ насъ есть отъ врагъ нашихъ,[2] рекъше отъ идолъ соуетьныхъ. И пакы рьцемъ съ Давыдъмь: въспоите Господеви пѣснь нову, въспоите Господеви вьсѧ земьля, въспоите Господеви, благословите ime его, благовѣстите дьнь отъ дьне съпасение его, извѣстите въ изъщѣхъ славѫ его, къ вьсѣхъ людехъ чюдеса его; яко велии Господь и хвальнъ зѣло, и великоую его нѣсть конца.[3] Колика ти радость! не единъ, ни два съпасаета са. Рече бо Господь, яко радость бываеть на небеси о единомь грѣшьнице кающемь са;[4] се же не единъ, ни два, нъ безчисльноие множьство къ Богоу пристѫпиша, святымь крьщениемь просвѣщени. Якоже и пророкъ рече: съскроплѫ ва въ водѫ чиста, и оучистите са и отъ идолъ вашихъ и отъ грѣхъ вашихъ.[5] Пакы дроугыи пророкъ

twojej niemasz końca, z pokolenia w po- 988
kolenie chwalić będą dzieła twoje. Powiem tedy z Dawidem: przyjdźcie, rozradujem się w Panu, wykrzykniem Bogu i zbawicielowi naszemu, uwielbim osobę jego wyznaniem, wyznając mu jako dobry jest, jako wieczna jest miłość jego, jako zbawił nas od nieprzyjaciół naszych, to jest od bałwanów marnych. I znowu rzekniem z Dawidem: spiewajcie Panu pieśń nową, zaspiewajcie Panu wszystkie narody, spiewajcie Panu, błogosławcie imię jego, przepowiadajcie z dnia na dzień zbawienie jego, rozgłaszajcie między narodami sławę jego, między wszystkimi ludźmi cuda jego, jako wielki Pan i chwalon bardzo, a wielmożności jego niemasz końca. Jakże wielka radość! nie jeden, nie dwaj zbawieni zostali. Rzekł bowiem Pan: jakaż radość bywa w niebiosach z jednego grzesznika pokutującego; a oto nie jeden ni dwaj, jeno niezliczone mnóstwo nawróciło się do Boga, chrztem świętym oświecone. Jakoż i prorok mówi: skropię was wodą czystą, i oczyścicie się i od bałwanów waszych i waszych grzechów. Drugi zaś prorok rzekł: kto jako Bóg odpuszcza grzechy i przebacza przestępstwa? bowiem kocha się w miłosierdziu, on wróci do nas i zlituje się nad nami, i pogrąży grzechy nasze w głębinę. Owoż Paweł mówi: bracia! którzykolwiek w Jezusie Chry-

---

Wiersz 5 **въздаяниих** niema H. R. T. — 7 **родъ... въсхвалить**» **въ роды въ родъ въсхвалимъ** H. — 8 **Рекъ же**» **Рекъше** H. R. T. — 11 **исповѣданин**» **испокѣданиемь** H. — 14 **идолъ соуетьныхъ**» **идолослоужитель** H. R. T. — 23 **съпасаета са**» **съпасаете са** H. R. T.

[1]) Psalm CXLIV, 3, 4. [2]) Tamże XCIV, 1, 2; i CXXXV, 1, 24. [3]) Tamże XCV, 1—4, i CXLIV, 3. [4]) Mat. 15, 10. [5]) Ezech. XXXVI, 25.

988 рєує: кѣто ꙗко Богъ отъѥмлѧ грѣхы и прѣстѫплꙗ неправєдꙑ? ꙗко хотѧи милостивъ єсть; тъ обратитъ и оущєдритъ нꙑ, и погрѫзитъ грѣхы наша въ глꙋбинѣ.[1] Ꙗко Павлъ глаголєть: братиѥ, ꙗкоже насъ крьсти сѧ въ Исоуса Христа, въ съмьрьти его крьстихомъ сѧ и погрєбохомъ сѧ оубо съ нимъ крьщєниѥмь въ съмьрьть; да ꙗкоже въста Христосъ отъ мьртвꙑихъ съ славоѭ отьчєѭ, такоже и мꙑ въ обновлєнии житиꙗ пондємъ.[2] И пакы: ветьхаѧ минѫшѧ, и сє бъишѧ новаѧ; нынѣ приближи сѧ нашъ съпасєниѥ, нощь оусъпє, а дьнь приближи сѧ;[3] нꙑнѣ же приведєнꙑ обрѣтохомъ вѣроѭ кънѧзꙗ нашего Володимєра благодѣть снѣ, нꙑнѣ же хваленꙑ сѧ и стонꙑ; нынѣ же свободикъше сѧ отъ грѣха, поработивъше сѧ Господєви, нꙑнѣ плодъ вашь въ свѧщєниѥ.[4] Тѣмь же дльжьни єсмꙑ работати Господєви, радоуѧщє сѧ имоу; рєує бо Давꙑдъ: работанте Господєви съ страхъмь, и радоунте сѧ имоу съ трепєтъмь.[5] Мꙑ же възꙑнимъ къ господоу Богоу нашемоу, глаголѭщє: благословєнъ Господь, ижє не дасть насъ въ ловитвѫ зѫбъмъ ихъ; сѣть съкроушисѧ, и мꙑ изъбавлєни бꙑхомъ отъ прѣльсти дивволѣ. И погыбє памѧть его съ шюмъмь, и Господь въ вѣкы прѣбꙑваѥть, хваленꙑ отъ роусьскꙑихъ сꙑновъ, пѣваємъ къ Троици; а демони проклинаємьи отъ благовѣрьнꙑихъ мѫжь и отъ говѣинꙑихъ жєнъ, ижє приꙗли

stusie jesteśmy ochrzceni, w śmierci jego ochrzceni i pogrzebani jesteśmy z nim w śmierć przez chrzest, aby jako Chrystus wstał z martwych przez chwałę ojcowską, tak i my żebyśmy w nowości żywota chodzili. A dalej: stare rzeczy minęły, a oto nastały nowe. Teraz przybliżyło się nam zbawienie; noc minęła a zbliżył się dzień; w nim przez wiarę xięcia naszego, Włodzimierza, uzyskaliśmy łaskę tę, którą chlubim się i stoim; teraz zaś wyzwoliwszy się od grzechu, a stawszy się sługami pańskimi, macie wasz owoc, poświęcenie. Przeto obowiązani jesteśmy służyć Panu, radując się w nim, rzekł bowiem Dawid: służcie Panu w bojaźni, a radujcie się w nim ze drżeniem. My zaś zawołajmy do pana Boga naszego, mówiąc: błogosławiony Pan, który nie da nas na połów zębom ich; sieć potargana i my wybawieniśmy od chytrości dyabelskiej. I zginęła pamięć jego z szumem, a Pan na wieki przebywa, chwalon od ruskich synów, sławion w trójcy; a demony przeklinani od prawowiernych mężów i niewiast pobożnych, którzy przyjęli chrzest i pokutę dla odpuszczenia grzechów, nowi ludzie chrześciańscy, wybrani przez Boga. Włodzimierz oświecony sam i synowie jego i lud jego. Miał bowiem synów dwunastu: Wyszesława, Izęsława, Jarosława, Świętopełka, Wszewłoda, Świętosława, Mścisława, Borysa, Gleba, Stanisława, Po-

---

Wiersz 6 крьсти сѧ» крьстити сѧ H. — 10 такоже tak Ch., w innych kodexach ꙗкоже, mylnie.

[1]) Mich VII, 18—19. [2]) Rzym. VI, 3—7. [3]) Paweł II, Kor. V, 17, i Rzym. XIII, 12; Tamże V, 2. [4]) Tenże Rzym. V, 20. [5]) Psalm. II, 11.

сѫть крьщение и покаание къ отъпоущение грѣховъ, новии людие хрьстианьсти, избраии Богъмь, Володимеръ просвѣщенъ самъ и сыновє его и земли его. Бѣ бо оу него сыновъ два на десате: Къшеславъ, Изаславъ, Ярославъ, Святополъкъ, Всеволодъ, Святославъ, Мьстиславъ, Борисъ, Глѣбъ, Станиславъ, Позвиздъ, Сѫдиславъ. И посади Къшеслава въ Новѣ городѣ, а Изаслава Полотьстѣ, а Святополъка Торопѣ, а Ярослава Ростовѣ; оумершю же старѣишемоу Къшеславоу Новѣ городѣ, посади Ярослава Новѣ городѣ, а Борися Ростовѣ, а Глѣба Мороиѣ, Святослава Деревѣхъ, Всеволода Володимери, Мьстислава Тмоуторокани. И рєче Володимеръ: се не добро, иесть мало городовъ около Кыева. И мяа ставити городы по Десьнѣ, и по Остри, и по Трьбежеви, и по Соулѣ и по Стьгнѣ, и поя изрѣбати мужа лоучьшыа отъ Словѣнъ, и отъ Кривичь, и отъ Чюди, и отъ Вятичь, и отъ сихъ насели градъı. Бѣ бо рать отъ Печенѣгъ, и бѣ воюя са съ ними и одоляа имъ.

44. Въ лѣто ,ѕѱѵѕ., въ лѣто ,ѕѱѵн., въ лѣто ,ѕѱѵѳ., по сьмь же Володимеръ живяше въ законѣ хрьстианьстѣ. Помысли съзъдати црькъвь каменьнѫю прѣсватыа богородица, и посласъ приведе мастеры отъ Грькъ, наоученью зъдати. Яко съконьча зижа, оукраси ю иконами, и поржи ю Анастасоу Коръсоуняниноу, и поя коръ-

zwizda, Sądysława. I posadził Wyszesława 988
w Nowogrodzie, a Izesława w Połocku, a —91
Świętopełka w Turowie, a Jarosława w Rostowie; gdy zaś najstarszy Wyszesław w Nowogrodzie umarł, posadził Jarosława w Nowogrodzie, a Borysa w Rostowie, a Gleba w Muromie, Świętosława w Derewiech, Wszewłoda we Włodzimierzu, Mścisława w Tmutorakani. I rzekł Włodzimierz: oto nie dobrze jest, że mało grodów około Kijowa. I począł stawiać grody nad Desną i nad Ostrą i nad Trabeżem i nad Sułą, i nad Stagną, i począł wybierać mężów dzielnych ze Słowian i z Krzywiczów i z Czudów i z Wętyczów, i zaludnił nimi grody. Była zaś wojna z Pieczyngami, i wojował z nimi, i zwyciężał ich.

44. Lata 6497; lata 6498; lata 6499; potem zaś żył Włodzimierz w zakonie chrześciańskim. Zamyślił zbudować cerkiew kamienną najświętszej Bogarodzicy; i posławszy sprowadził majstrów z Grecyi, i zaczął budować. Gdy skończył mur, ozdobił ją obrazami i poruczył Anastazemu chersońcowi, i kapłanów chersońskich przeznaczył do

---

Wiersz 6 Ярославъ, Святополъкъ» Святополъкъ и Ироплъкъ II., mylnie. — 10 Полотьстѣ» Полотьскоу II. Ł. R. T. — 12 посади» и посади H., посадиша Ł. R. T. — 19 Остри tak P., Оустрьи II., Костри Ł. — Трьбежеви» Трьбежоу P., Трьбешеви II. R. T. — 28 каменьнѫю» каменѫю II. — 32 Анастасоу» Настасоу H. Ł. P.

991 — 95 соуньскыя приставн сложити въ нен, вѣдавъ тоу вьсе, иже бѣ възалъ въ Корьсоуни, иконы, съсѫды црькъвныя и крьстъ.

Въ лѣто ѕѳф., Володимеръ заложи градъ Бѣлъ городъ, и нарѧбн въ нь отъ инѣхъ городовъ, и много людии съведе въ нь, бѣ бо люба градъ ось.

45. Въ лѣто ѕѳфа., иде Володимеръ на Хръвѣты. Пришьдъшю бо ємоу съ воиньı хръвѣтьскыя, се Печенѣзи придоша, по онои сторонѣ отъ Соулы; Володимеръ же поиде противоу нымъ, и срѣте ı на Трьбежи на бродѣ, кѣдѣ нынѣ Переıславль. И ста Володимеръ на сеи сторонѣ, а Печенѣзи на онои, и не смѣхѫ си на онѫ страиѫ, ни онн на сиѫ страиѫ. И приѣха кънязь печенѣжьскын къ рѣцѣ, възва Володимера, и рече ємоу: въıпоусти тъı свои мѫжь, а ı свои, да ся боретa; да аще твои мѫжь оударить моиь, да не воюемъ ся за три лѣта, аще ли нашь мѫжь оударить вашиь, да воюемъ за три лѣта. И разидоста ся разьно. Володимеръ же приде въ товарьı, посла бирича по токарьмъ глаголя: нѣтоу ли такого мѫжа, иже бъı ся ıмъ съ Печенѣжинъıь брати ся? и не обрѣте ся никъдѣже. За оутра приѣхаша Печенѣзи, и свои мѫжь приведоша, а оу нашихъ не бъıсть. И поча тѫжити Володимеръ, сам по вьсѣмъ воııмъ. И приде єдинъ старъ мѫжь къ къназю, и рече ємоу:

służby w niej, oddawszy tu wszystko co zabrał w Chersonie: obrazy, naczynia cerkiewne i krzyże.

Lata 6500 Włodzimierz założył miasto Białogród, i zaludnił je z innych grodów, i mnóstwo ludzi sprowadził doń, lubił bowiem gród ten.

45. Lata 6501 szedł Włodzimierz na Chorwatów. A gdy przyszedł z wojny chorwackiej, oto Pieczyngowie przyszli z onej strony od Suli; Włodzimierz zaś poszedł naprzeciw nich, i spotkał ich nad Trąbeżem na brodzie, gdzie dziś Perejęsław. I stał Włodzimierz na tej stronie, a Pieczyngi na tamtej; i nie śmieli ci na tamtą stronę, ani tamci na tę przejść. I przyjechał xiążę pieczyngski nad rzekę, wezwał Włodzimierza, i rzekł mu: wyszlij ty swojego człeka, a ja mojego, niech się dużają; jeśli twój człek przemoże mojego, natenczas przez trzy lata wojować z sobą nie będziem; jeśli nasz człek zwalczy twojego, natenczas wojować będziem przez trzy lata. I rozeszli się w strony przeciwne. Włodzimierz zaś przyszedł do obozu, rozesłał woźnych po obozie, mówiąc: niemaszli tu takiego człeka, coby zechciał dużać się z Pieczyngiem? I nie znalazł się nigdzie. Nazajutrz przyjechali Pieczyngowie i człowieka swojego przywiedli, a u naszych nie było. I począł się smucić Włodzimierz szląc po

---

Wiersz 6 Бѣлъ городъ» Градъ Бѣлъ» H. — 10 Хръвѣты» Ховрѣты H. — 13 ı» и H. Ł. R. T., ихъ P. — 16 сиѣхѫ» сиѣдхѫ H. R. T. — 18 рѣцѣ» рѣкѣ H. Ł. R. T., mylnie. — 21 воюемъ ся» воюемъ Ł. R. T., воюѫ P. — 24 И разидоста ся разьно niema H. — 29 а оу нашихъ tak R. T., а нашихъ H.

кънаже, есть оу мене единъ сынъ мьньшии дома, а съ четырьми есмь вышьлъ, а онъ дома, отъ дѣтьства си своего нѣсть кто нынъ оударилъ; единоже бо ми скращю
5 ся на нь и ономоу мьнящю оусиниѥ, разгнѣвавъ ся на ма претъраже черевн рькама. Кънязь же се слышавъ радъ бысть, посла по нь брьзо. И привѣдоша и къ кънязю, и кънязь повѣда емоу борьбѫ. Сь же рече: кънаже, не вѣмъ, могѫ ли съ о нь, и
10 да искоусите ма; нѣтоу ли быка велика и сильна? И налѣзоша быкъ велик и сильнъ, и повелѣ раздражити быка: възложиша на нь желѣза горѧча, и быка поустиша, и побѣже быкъ мимо и, и похвати быка рькоѫ за бокъ, и вынма кожѫ съ масы, елико емоу рькы зѧ. И рече емоу Володимеръ: можеши ся съ нимь бороти. И на оутрии придоша Печенѣзи, и поѧша зъвати:
20 нѣ ли мужа? се нашь доспѣлъ. Володимеръ же повелѣ тои нощи облѣщи ся въ оружиѥ, и пристоупиша тоу обои. Въпоустиша Печенѣзи мужь свои, бѣ же превеликъ зѣло и страшьнъ; и въстоупи мужь Володимерь,
25 и оузрѣ и Печенѣжинъ, и посмѣ ся, бѣ бо середьнии тѣлъмь. И размѣривъше межи обѣма плъкома, поустиша и къ собѣ, и ѣста ся, поѧста ся крѣпъко дрьжати. И оудавн Печенѣжина къ роукоу до съмрьтн, и оударн нь о зємлю. И кликнѫша
30 Роусь, а Печенѣзи побѣгоша, и Роусь по-

wszystkiem wojsku. I przyszedł jeden stary 993
człowiek do xięcia i rzekł mu: xiążę! mam ja syna najmłodszego w domu, z czterma tu wyszedłem, a on w domu pozostał. Od dzieciństwa jego nikt go nie przemógł. Pewnego razu gdym na niego swarzył, a on miął skórę, rozgniewawszy się na mnie, skórę w kawałki podarł rękami. Xiążę zaś to słysząc rad był, i posłał poń natychmiast. I przywiedli go do xięcia, a xiążę powiedział mu o pojedynku. On zaś rzekł: xiążę! nie wiem czy podołam mu; chciejcie mię spróbować. Nie maszli tu byka wielkiego i silnego? I znaleźli byka wielkiego i silnego, i kazał rozdroczyć byka; położyli nań żelaza rozpalone i byka puścili, i pobiegł byk mimo niego, i uchwycił byka ręką za bok i wyrwał mu skórę z mięsem ile ręką zajął. I rzekł mu Włodzimierz: możesz się z nim dużać. Nazajutrz przyszli Pieczyngowie i poczęli wyzywać: nie macie człeka? Oto nasz przybył! Włodzimierz kazał tej nocy przywdziać zbroję, i wystąpili obaj do walki. Wypuścili Pieczyngowie swojego człeka, był zaś nadzwyczaj wielki i straszny; i wystąpił człek Włodzimierzów, a Pieczyng ujrzawszy go rozśmiał się, był bowiem średniego wzrostu. I rozmierzywszy przestrzeń między oboma wojskami puścili ich ku sobie; i pochwyciwszy się, mocno się wzajem dzierżeli, i zdusił na śmierć w

---

Wiersz 4 скращю ся на нь» скращю H. R. — 6 черевн» чрѣво R., черевь T., черевникъ P. — 9 борьбѫ tak ma P., w kodexach вѣсти бывъша. — 10 о нь» него H. P. — 11 быка» вола H. P. tak i niżej. — 20 нѣ ли мужа» вѣльможа H. mylnie, мѣстьли мужа R. T. — 22 и пристоупиша тоу обои niema H. — 25 оузрѣ и» възрѣвъ H. — 28 поуаста... дрьжати niema H. — 30 кликнѫша» къскликоша H.

993 — 96 гнаша по нихъ сѣкуще, и прогнаша и. Володимеръ же радъ бывъ заложи городъ на бродѣ томь, и нарече и Переяславль, за не перея слава отрокъ тъ. Володимеръ же великыи мужьскыи сътвори того и отьця его. Володимеръ же възвратися въ Кыевъ съ побѣдою и съ славою великою.

Въ лѣто ,sфв., въ лѣто ,sфг., въ лѣто ,sфд., Володимеръ, видѣвъ црькъвь съврѣшену, вышьдъ въ ню, и помоли ся Богоу, глаголя: господи Боже, призри съ небесе, и вижь, и посѣти винограда своего, и съкрыи, иже насади десьница твоя, новыя люди си, имъ же обратилъ еси срьдьце въ разоумъ, познати тебе, Бога истиньного, и призри на црькъвь твою си, иже съзьдахъ недостоинъыи рабъ твои, въ имя рожьшиыя ти матере приснодѣвыя Марыя богородица: и аще кто помолить ся въ црькъви сеи, то оуслъши молитвы, и отпоусти вься грѣхы его молитвы ради пречистыя богородица. И помолившю ся емоу, рекъ сице: се дамь црькъви сеи, святѣи богородици, отъ имѣния моего, и отъ градъ моихъ десятоую часть. И положи написавъ клятвоу въ црькъви сеи, рекъ: аще кто сего посѧдить, да бѫдеть проклятъ. И вьдасть десятиноу Анастасоу Корьсоуньскоу, и сътвори праздьникъ великъ въ тъ дьнь болиарыимъ и старыимъ градьскыимъ, и оубогыимъ раздая имѣние много. По сихъ же придоша

reku Pieczynga, i rzucił nim o ziem; i krzyknęła Ruś a Pieczyngi uciekli. Ruś zaś puściła się w pogoń za nimi siekąc, i odpędziła ich. Włodzimierz tedy uradowany założył gród na brodzie tym i nazwał go Perejesławiem, ponieważ przejął sławę mołojec ten. Włodzimierz zaś zrobił go wielkim dostojnikiem i jego ojca. I wrócił Włodzimierz do Kijowa ze zwycięztwem i sławą wielką.

Lata 6502; lata 6503; lata 6504 Włodzimierz widząc cerkiew skończoną wszedł do niej i pomodlił się Bogu, mówiąc: panie Boże! spojrzyj z niebios i widz, i nawiedź winnicę swoją, i dokończ co zasadziła prawica twoja, niech ci ludzie nowi, których serca w rozum rozwinąłeś, poznają ciebie Boga prawdziwego. Spojrzyj na cerkiew twoją, którąć zbudowałem, niegodny sługa twój, w imię rodzącej cię matki, najczystszej dziewicy Maryi, bogarodzicy; i jeśli kto pomodli się w cerkwi toj, wysłuchaj modlitwę i odpuść wszystkie grzechy jego, za przyczynieniem się najczystszej bogarodzicy. I pomodliwszy się rzekł tak: oto daję cerkwi tej świętej bogarodzicy z mienia mego i z grodów moich dziesiątą część. I napisawszy położył klątwę w cerkwi tej, mówiąc: jeśli kto to naruszy, niech będzie przeklęty. I dał dziesięcinę Anastazemu chersońcowi, i wyprawił wielką ucztę w ten dzień bojarom i starszyźnie miejskiej, i ubogim rozdał wiele mienia. Potem zaś przyszli Pieczyngowie pod Wasilew, i wyszedł na-

---

Wiersz 4 перея... отрокъ тъ» переяславль отрокъ H., отрокоу томоу имя переяславъ P., mylnie. — 21 и аще» аже H. Ł.

Печенѣзи къ Василеву, и Володимеръ съ
малою дроужиною изиде противоу, и състижпевъшимъ ся, и не могъ сътрьпѣти противоу подъбѣгъ ста подъ мостъмь, одва оукры ся противныихъ. И тъгда обѣщя ся Володимеръ поставити црькъвь въ Василевѣ святаго прѣображенья, бѣ бо въ тъ дьнь прѣображенье господьне, егда сн бысть сѣхъ. Избѣвъ же Володимеръ сего, поставн црькъвь, и сътвори праздьникъ великъ, кара три съта перевараъ медоу, и съзываше болиры свои и посадьникы, старѣшинъı по вьсѣмъ градъмъ и люди многы, и раздаа оубогымъ три съта гривенъ. Праздьноваъ кънаязь дьнии осмь и възвращаѣть ся Кыеву на оуспенье святыа богородица, и тоу пакы сътвараше праздьникъ свѣтлъ, съзываа бещисльноие множьство народа. Вида же люди хрьстияне сжща, радоваше ся доушеи и тѣлъмь, и тако по кыи лѣта твораше. Бѣ бо любыа словесы кънижьныа, слъıша бо иединоу евангелье ублюмо: блажени милостивии, ако ти помилованы бѫдѫть.[1] И пакы: продайте имѣнья ваша, и дадите нищимъ.[2] И пакы: не съкрываите собѣ съкровища на земли, идеже тлѣа тлѣть и татие подъкопываѫть; нъ съкрываите собѣ съкровища на небесѣхъ, идеже ни тлѣа тлѣть, ни татие крадѫть.[3] И Давыда глаголюща: блаженъ мужь милоуя и даа.[4] Соломона же слъıша глаголюща: въдаи нищемоу

przeciw nim z małą drużyną Włodzimierz, 996
i gdy się spotkali, nie mogąc sprostać im uciekł, i stanął pod mostem, ledwie że się skrył przed nieprzyjacielem. I wtedy ślubował Włodzimierz postawić w Wasilewie cerkiew przemienienia pańskiego, albowiem było w ten dzień przemienienie pańskie, gdy zaszła ta bitwa. Ocalawszy tedy Włodzimierz postawił cerkiew, i wyprawił wielką ucztę, trzysta warek miodu nasyciwszy; i wezwał bojarów swoich i posadników, starszyznę ze wszystkich grodów i ludzi mnóstwo, i rozdał ubogim trzysta grzywien. Ucztował xiążę dni ośm i wrócił do Kijowa w dzień wniebowstąpienia bogarodzicy, i tu znowu wyprawił ucztę świetną, wezwawszy narodu bez liku. Widząc zaś ludzi w wierze chrześciańskiej, radował się duszą i ciałem, i wyprawiał uczty co roku. Lubił zaś pismo święte, słyszał bowiem pewnego razu ewangelię czytaną: błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią! I znowu: przedajcie majętności wasze i dajcie biednym. I znowu: nie chowajcie sobie skarbów na ziemi, gdzie je zgnilizna psuje, i kradną złodzieje; jeno zbierajcie sobie skarby w niebiesiech, gdzie ich ani zgnilizna nie zepsuje, ani złodzieje nie skradną. I Dawida mówiącego: błogosławiony mąż, który miłuje i daje. Słyszał takoż i Salomona, mówiącego: dający ubogiemu, Bogu pożycza. To słysząc kazał wszystkim biednym

---

Wierzz 3 сътрьпѣти] сътрьпѣти Володимеръ H. R. T. — 4 подъбѣгъ ста подъ] побѣгоста по H. — 7 къ тъ... господьне] праздьникъ прѣображенью господьню въ тъ дьнь H. — 10 сътвори] твораше H.

[1]) Mat. 5, 7. [2]) Tenże. 19, 21. [3]) Tenże 6, 19. [4]) Porówn. Psalm 40, 2.

996 Богоу въ ѕланыѣ дасть.[1]) Сн слышавъ повелѣ вьсякомоу нищемоу и оубогомоу приходити на дворъ княжь и възимати вьсакъ потрѣбѣ, питиѣ и идениѣ, и отъ скотьницъ коумыни. Оустрои же и се, рекъ: яко немощьнии и больнии не могѫть доити двора моего; повелѣ пристрои коля, въскладаше хлѣбы, мяса, рыбы, овощь разьноличьныи, медъ въ бъчькахъ, а въ дроугыхъ квасъ, возити по градъмъ въпрашаѭще: кѣдѣ больнъ и нищь, не могы ходити? тѣмъ раздаваѣ на потрѣбѣ. Се же паки творяше людьмъ своимъ по вьсѣ недѣлы, оуставн по вьсѣ дьни на дворѣ въ гридьници пиръ творити и приходити боляромъ, и гридьмъ, и сътьскыимъ, и десатьскыимъ и нароучитъмъ мѫжьмъ при князѣ и безъ княза, бываше на обѣдѣ тъмь мноожьство мясъ отъ скота и отъ звѣрины, паче по изобилию отъ вьсего. Егда же подъпиѭхѫть са, наоучаахѫть ропытати на княза, глаголѭще: зълло ѥсть нашимъ головамъ; да намъ ѥсти деревяныими лъжицами, а не сребрянъыми. Се слышавъ Володимеръ повелѣ исковати лъжица сребрены, ѥсти дроужинѣ, рекъ сице: яко сребръмь и златъмь не имамь надѣѭти дроужинъ, а дроужиною надѣѭ сребро и злато, якоже дѣдъ мои и отьць мои доиска са дроужиною злата и сребра. Бѣ бо Володимеръ люба дроужина, съ ними доумы о строеньи земльнѣмь, и о ратехъ и оуставѣ

i ubogim przychodzić na dwór xiążęcy i brać wszystko co potrzeba: napój i jadło i ze skarbu kuny. Dał zaś i takie rozporządzenie, mówiąc: oto słabi i cierpiący nie mogą dojść do dworu mojego; kazał więc przyrządzić wozy, i nakładłszy chleba, mięsa, ryb, owoców różnych, miodu w beczkach, a w drugich kwasu, wozić po grodach, wypytując, gdzie jest chory i biedny nie mogący chodzić; takim rozdawali co potrzeba. Nadto każdego tygodnia czynił ludziom swoim tak: kazał codzień we dworze na świetlicy wyprawiać ucztę, przychodzić bojarom i dworzanom i setnikom i dziesiętnikom i znakomitym mężom, przy xięciu i bez xięcia; bywało na obiedzie tym mnóstwo mięs bydlęcych i zwierzyny, było podostatkiem wszystkiego. Gdy już sobie podpili, zaczynali szemrać na xięcia mówiąc: zle nam się dzieje! jadamy łyżkami drewnianemi a nie srebrnemi. To słysząc Włodzimierz, kazał ukować łyżki srebrne drużynie do jedzenia, mówiąc tak: srebrem i złotem nie znajdę drużyny; a drużyną znajdę srebro i złoto, jakoż dziad mój i ojciec mój znaleźli drużyną złoto i srebro. Lubił bowiem Włodzimierz drużynę, z nią naradzał się o urządzeniu kraju i o wojnach, i o ustawie krajowej. I żył z xiążętami sąsiednimi w pokoju: z Bolesławem polskim i ze Stefanem węgierskim, i z Udalrykiem czeskim, i był mir między nimi i przyjaźń. Żył zaś

Wiersz 11 нищь» нищии H. — 17 десатьскыимъ» десатьникъмъ H. — 21 наоучаахѫть» и наоучах H. R. T. — 22 княза» князь Ł.

[1]) Przyp. 19, 17.

ꙁемльнѣмь. И бѣ жила съ кънази окольними миромь, съ Колеславѣмь лядьскѣмь, и съ Стефанѣмь жгорьскѣмь, и съ Андрихѣмь уешьскѣмь, и бѣ миръ межю ними и любы. Живяше же Колодимеръ въ страсѣ божии. И оумножишя ся разбоѥ, и рѣша епископи Колодимерови: се оумножишя ся разбойници, по ѹто не казниши ихъ? Онъ же рече имъ: боюсь ся грѣха. Они же рѣша емоу: ты поставленъ еси отъ Бога на казнь злѣмъ а добрѣмъ на милованиѥ; достоить ти казнити разбойника, въ съ испытѣмь. Колодимеръ же отвръгъ вирѣ наша казнити разбойникы. И рѣша епископи и старьци: рать многа, а ѥже вира, то на оружии и на коних бѫди. И рече Колодимеръ: тако бѫди. И живяше Колодимеръ по оустроѥнию отню и дѣдню.

Włodzimierz w bojaźni bożej. A gdy się namnożyło rozbojów, rzekli biskupi Włodzimierzowi: oto namnożyło się rozbójników, czemu ich nie karzesz? On zaś rzekł im: boję się grzechu. Oni tedy rzekli mu: tyś postawion od Boga, abyś złym karę a dobrym łaskę wymierzał; należy ci karać rozbójnika, ale po śledztwie. Włodzimierz tedy usunąwszy opłaty począł karać rozbójniki. I rzekli biskupi i starszyzna: wojny są mnogie, jeśli opłata, to na oręż i na konie niech będzie. I rzekł Włodzimierz: niech będzie tak! I postępował Włodzimierz według urządzeń ojca i dziada. 996 — 97

46. Къ лѣто ,ѕѳс., Колодимероу же шьдъшю Новоу городоу по вьрховѣнѣмь коня на Печенѣгы; бѣ бо рать велика безъ перестани. Въ се же врѣма оувѣдѣвша Печенѣзи, яко къназа нѣтоу, придоша и сташа около Бѣла города. И не дадяхѫ вылѣзти изъ города, и бѣсть гладъ великъ въ городѣ, и не бѣ льзѣ Колодимероу помоуи, и не бѣ льзѣ ионти емоу, и ѥще бо ся бѣяхѫть не събрали къ немоу вои, Печенѣзѣ же множьство много. И оудалѣжи ся остоя въ городѣ, и бѣ гладъ великъ, и сътвориша вѣче въ городѣ, и рѣша: се оуже хоуемъ помрѣти отъ глада, а отъ къназа

46. Lata 6505 Włodzimierz szedł do Nowogrodu po konnicę na Pieczyngów, albowiem trwała bez ustanku wielka wojna; natenczas Pieczyngowie dowiedziawszy się że xięcia niema, przyszli i stanęli koło Białogrodu. I nie dali wyjść z grodu, i był głód wielki w grodzie, i niepodobna było pomódz Włodzimierzowi, ani też on nie mógł przyjść, jeszcze bowiem nie zebrało się było około niego wojsko, a Pieczyngów było wielkie mnóstwo. I przeciągnęło się oblężenie grodu, i był głód wielki, i zebrali się na wiece w grodzie, i rzekli: oto już mamy zginąć z głodu, a od xięcia po-

---

Wiersz 1 и оуставѣ ꙁемльнѣмь niema H. — 3 Андрихѣмь» Андроникъмь H. R. T. — 6 рѣша епископи» рече епископъ H. — 13 испытѣмь» испытаниемь H. R. T. — 20 вьрховѣныя» вьрхѣныя H. — 22 перестани» перестала H. — 29 оудалѣжи ся... городѣ» оудалѣжиша ся остоя къ градѣ люди H., mylnie. — 32 помрѣти» померети H. Ł. R., tak i niżej.

997 помоуи нѣтоу, да лѫче ли ны помрѣти? вѣдадимъ ся Печенѣгомъ, да кого живать кого ли оумьртвать; оуже помираемъ отъ глада. И тако съвѣтъ сътвориша. Бѣ же единъ старьць не былъ на вѣчи томь, и въпраша: чьто ради сътвориша вѣче людие? и людие повѣдаша емоу, мко оутро хотать ся людие предати Печенѣгомъ. Се слышавъ посла по старѣшинѣ градьскыи, и рече имъ: слышахъ, мко хочете ся передати Печенѣгомъ. Они же рѣша: не сътрьпать людие глада. И рече имъ: послоушанте мене, не переданте ся за три дьни, а и вы чьто вамъ сътворите. Они же ради обѣщаша ся послоушати. И рече имъ: съберѣте лче и по гръсти овьса, или пшеница ли отржбъ. Они же шьдъше ради сѣяшася. И повелѣ же имъ сътворити цѣжь, въ ньньже варать кысѣль, и повелѣ ископати колодязь, и въставити тамо кадь, и налияти цѣжа кадь. И повелѣ дроугыи колодязь ископати и въставити тамо дроугаѩ кадь. И повелѣ искати медоу. Они же шьдъше къзьша медоу лжкъно, бѣ бо погребено въ кънажи медоушти. И повелѣ росытити вельми и вълияти въ кадь въ дроузѣмь колодязи. Оутро же повелѣ послати по Печенѣгы. И горожане рѣша, шьдъше къ Печенѣгомъ: поимѣте къ собѣ талъ нашь, а вы пондѣте до десяти мужь въ градъ, да видите, чьто ся дѣеть въ градѣ нашьмь. Печенѣзи же ради бывъше, мьнѧще, мко предати ся хотать, послаша оу

mocy nie mamy; azaliżto lepsza z głodu umrzeć? poddajmyż się Pieczyngom, oni jednych zostawią przy życiu, a drugich zabiją, wszak i tak z głodu giniemy. I tak na radzie postanowili. A był pewien starzec który się na wiecu tem nie znajdował, i pytał co też na wiecu uradzono? a ludzie powiedzieli mu, że jutro mają się poddać Pieczyngom. To usłyszawszy posłał do starszyzny miejskiej i rzekł im: słyszałem, że chcecie się poddać Pieczyngom. Oni zaś rzekli: nie zniosą ludzie głodu. I rzekł im: posłuchajcie mię, wstrzymajcie poddanie się przez trzy dni, a zróbcie to co wam każę. Oni zaś radzi przyrzekli słuchać go. I rzekł im: zbierzcie choć po garści owsa, lub pszenicy, lub otrębów. Oni zaś z ochotą poszli i zebrali. Kazał więc im zrobić ciecz na której kisiel robią, i kazał wykopać studnię i wstawić tam kadź, i nalać w kadź cieczy. I kazał wykopać drugą studnię, i wstawić tam drugą kadź. I kazał poszukać miodu; oni zaś poszedłszy, przynieśli łąkno miodu który schowany był w xiążęcej piwnicy. I kazał go bardzo rozsycić i wlać do kadzi w drugiej studni. Nazajutrz kazał posłać po Pieczyngów. I mieszczanie przyszli do Pieczyngów, mówiąc: weźcie sobie naszych zakładników a niech dziesięciu waszych ludzi przyjdzie do grodu, aby widzieli co się dzieje w grodzie naszym. Pieczyngowie tedy radzi byli, mniemając że się chcą poddać, wzięli ich zakładników a

---

Wiersz 1 помрѣти tak ma T. — 16 лче и niema H. R. T. — 25 росытити w H. dodano водѫ. — 26 въ дроузѣмь колодязи и въ дроузѣмь колодязи тако H. — 33 послаша... талъ niema H.

нихъ тали, а сами изъбраша лѫчьшіа мѫжа, и послаша къ градъ, да разгладаѭть въ городѣ, что са дѣѥть. И придоша въ городъ, и рѣкоша имъ людіе: почто гоубити себе? коли можете перестояти насъ? аще стоите за десать лѣтъ, что можете сътворити намъ? имѣемъ бо крѣмѧ отъ земля: аще ли не вѣроуете, да оузрите своима оучима. И приведоша и къ кладязю, идеже цѣжь, и поурьпоша ведрьмь, и лиіаша въ латъкы, и варяхѫ предъ ними. И мко съварища кысѣль, и поимъше придоша съ ними къ дроугомоу кладязю, и поурьпоша сыты, и поуаша мясти сами прьвоѥ, по тѣмь же Печенѣзи. И оудиівиша са, и рѣкоша: не имѫть вѣры наши кънязи, аще не издать сами. Людіе же налиіаша кръчагѫ цѣжа и сыты отъ колодязя, вѣдаша Печенѣгомъ. Они же пришьдъше повѣдаша вьсѣ кыѣшаа. И варища кысѣль, миша кънязи печенѣжьстіи и подиівиша са. И поимъше тали своа и онѣхъ поустиѣше, въсташа отъ града, къ своѥ си идоша.

47. Въ лѣто ϛsфs., въ лѣто ϛsфz., въ лѣто ϛsфи., приставн са Малъфрида. Въ се же лѣто прѣставн са Рогънѣдь, мати Ярославля.

Въ лѣто ϛsфѳ., прѣставн са Изаславъ, отьць Брачнславль, сынъ Володимерь.

Въ лѣто ϛsфі., въ лѣто ϛsфіа., прѣставн са Вьсеславъ, сынъ Изаславль, вноукъ Володимерь.

Въ лѣто ϛsфві., въ лѣто ϛsфгі., въ лѣто ϛsфді., въ лѣто ϛsфєі., принесени святіи въ святыѣ богородицѣ.

sami wybrali mężów znaczniejszych i posłali w gród, aby oglądnęli co się w grodzie dzieje. I przyszli w gród, i rzekli im ludzie: poco sami siebie gubicie? kiedyż możecie nas zmusić do poddania? choćbyście stali tu dziesięć lat, coż nam możecie zrobić? oto mamy żywność z ziemi, jeśli nie wierzycie to obaczcie na własne oczy. I przyprowadzili ich do studni w której ciecz była, i zaczerpnęli wiadrem, i nalali w kotły i w obec nich warzyli. I zrobiwszy kisiel przyszli z nimi do drugiej studni i zaczerpnęli syty, i poczęli jeść najpierw sami, potem zaś Pieczyngi. I zdumieli się i rzekli: xiążęta nasi nie dadzą temu wiary, jeśli sami nie skosztują. Ludzie zaś nalawszy korczak cieczy i syty ze studzien, dali Pieczyngom. Oni tedy przyszedłszy opowiadali wszystko jak było. I xiążęta pieczyngscy wzięli i zwarzyli kisiel i dziwili się. I odebrawszy zakładników swoich, a ich puściwszy, odstąpili od grodu i poszli w swój kraj. 997 1007

47. Lata 6506; lata 6507; lata 6508 umarła Malfryda. Tegoż lata umarła Rognieda, matka Jarosława.

Lata 6509 umarł Izęsław, ojciec Bręczysława, syn Włodzimierza.

Lata 6510; lata 6511 umarł Wszesław, syn Izęsława, wnuk Włodzimierza.

Lata 6512; lata 6513; lata 6514; lata 6515 przeniesiono świętych do cerkwi bogarodzicy.

Wiersz 1 мѫжа w H. dodano къ градъ.

1010 — 15

Къ лѣто ,sфsı., къ лѣто ,sфѕı., къ лѣто ,sфзı., къ лѣто ,sфиı., къ лѣто ,sфѳı., престави ся цѣсарица Володимера Анна.

Къ лѣто ,sфк., къ лѣто ,sфка., къ лѣто ,sфкв. Ярославъ сѣдящю къ Новѣ городѣ и оурокъмь даящю Кыеву двѣ тысячи гривьнѣ отъ года до года, а тысячѣ Новѣ городѣ гридьмъ раздаяхѫ, а тако даяхѫ вьси посадьници новогородьстии. А Ярославъ поча сего не дати Кыеву. И рече Володимеръ: трѣбите пѫть, и мостите мостъ; хотѣшеть бо на Ярослава ити, на сына своего, въ разболѣ ся.

Къ лѣто ,sфкг., хотящю Володимерю ити на Ярослава, Ярославъ же посълавъ за море приведе Варягы, боя ся отьца своего. Нъ Богъ не дасть дияволу радости. Володимерю бо разболѣвъшю ся въ се же врѣма ѣшше оу него Борисъ; Печенѣгъмь идѫщьмъ на Роусь посла противу имъ Бориса, самъ бо болѣше вельми, въ нем же болѣсти и скончя ся мѣсяца июлия въ пѧтьи на десате дьнь. Оумре же Володимеръ кънязь на Берестовѣмь, и потаишя и, въ бо Святопълъкъ Кыевѣ. Ночи же между клѣтьми пронышѣвъше помостъ, обертѣвъше въ ковьръ, и жьи съвѣсиша на земль, възложьше и на сани, везъше поставиша и въ святѣи богородици, въ цркъви, ю же бѣ съзъдалъ самъ. Се же оувѣдѣвъше людие, безъ умѣла съниидоша ся и плакаша ся по немь, болѣе яко зъ-

Lata 6516; lata 6517; lata 6518; lata 6519 umarła cesarzówna, Włodzimierzowa Anna.

Lata 6520; lata 6521; lata 6522 gdy Jarosław był w Nowogrodzie, płacił dani do Kijowa 2000 grzywien co roku, a tysiąc w Nowogrodzie dworzanom rozdawał. Tak dawali wszyscy posadnicy nowogrodzcy; Jarosław zaś tego poprzestał dawać do Kijowa. I rzekł Włodzimierz: trzebcie drogi i mośćcie mosty! Chciał bowiem iść na Jarosława, syna swojego; alić rozchorował się.

Lata 6523 gdy Włodzimierz chciał iść na Jarosława, Jarosław posławszy za morze przywiódł Waręgów, bojąc się ojca swojego. Lecz Bóg nie dozwolił dyabłu radości. Gdy zaś Włodzimierz rozchorował się, był natenczas u niego Borys. Szli na Ruś Pieczyngi; przeciw Pieczyngom więc posłał Borysa, sam bardzo chory będąc; w tej chorobie i umarł miesiąca lipca 15 dnia. Umarł zaś Włodzimierz xiążę na Berestowem, i tajono śmierć jego, albowiem był w Kijowie Świętopełk. Nocą zaś między ścianami wyjęli pomost, obwinęli w kobierzec *ciało* i na linach spuścili na ziemię, postawiwszy je na sanie wieźli i złożyli w cerkwi świętej bogarodzicy, którą sam pobudował. Gdy się o tem ludzie dowiedzieli, zeszło się ich bez liku i opłakiwali go: bojarowie jako obrońcę kraju, ubodzy jako swego żywiciela;

Wiersz 3 Володимера» Володимерия H. Ł. R. T. — 8 гридьмь» гривьнѣ H. — даяхѫ» даха H., даяхѫ R., даваха T. — 11 мостите мостъ» мосты мостите H. — 26 обертѣвъше въ ковьръ» въ ковьръ опратаѣше H. R. T.

стѫпьника ихъ ѕемли, оубоѕни акы кръститела, и въложиша и въ корстѣ мраморнѣ съпратавъше тѣло его съ плачемь, блаженаго кънаѕа. Сь есть новыи Костянтинъ великого Рима, иже крьстивъ са самъ и люди своа: тако и сь сътвори, подобьно имоу. Аще бо бѣ и прѣже въ поганьствѣ на скврьнѣѭ похоть жеслма, нъ послѣже приложа къ покаанию, якоже апостолъ вѣщаѥть: идѣже оумножи са грѣхъ, тоу изобильствоуѥть благодать.[1]) Аще бо прѣже въ невѣжьствѣ ѥтера бѣша съгрѣшенна, послѣди же расыпаша са покаанием и милостыньми. Якоже глаголеть: въ нѣмь та ѕастанѫ, къ тѣмь ти и сѫдѫ.[2]) Якоже пророкъ глаголеть: живъ аѕъ Адонаи Господь, якоже не хощѫ съмрьти грѣшьника, нъ якоже обратити са имоу отъ пѫти своего и живоу быти, обращенниемь обрати са отъ пѫти своего ѕълаго.[3]) Многи бо правьдьни творѧще са и по правьдѣ живѫще, къ съмрьти съвращаѥть са правьдьнаго пѫти, и погыбаѭть, а дроугыи разбращено прѣбываѭть, а къ съмрьти въспоминаѭть са, и покаанием добрѣмь оучистать грѣхы, якоже пророкъ глаголеть: правьдьнъи не въѕможе съпасти са въ дьнь грѣха его. Егда реку правьдьномоу: живъ бѫдеши, съи же оуповаѥть правьдоѭ своѥѭ ти сътворить безаконие, вьсѣ правьда его не въспомянеть са въ неправьдѣ его, ѭ же

i włożyli go w trunę marmurową, pochowali z płaczem ciało jego, błogosławionego xiążęcia. On jest nowy Konstantyn wielkiego Rzymu, który ochrzcił się sam i ludy swe. Podobnież i on uczynił. Chociaż bowiem pierwej poganinem bywszy obrzydłą chucią pałał, wszelako później skłonił się do skruchy, jak powiada apostoł: gdzie się rozmnoży grzech, tam przebywa obficie i łaska. Jeśli bowiem pierwej w niewiadomości zostając niekiedy grzeszył, później jednakże odznaczył się skruchą i jałmużnami. Jak powiedziano: jakim cię zastanę, takim i osądzę. Zaś jak mówi prorok: żyw jestem Adonaj Pan, i nie chcę grzesznika śmierci, jeno aby się nawrócił z drogi swojej i żył. Nawróceniem nawróćcie się z drogi swojej złej. Mnodzy bowiem sprawiedliwymi będąc i żyjąc według prawa bożego, zwracają się z drogi prawej ku śmierci i giną; a drudzy niesprawiedliwie żyjąc opamiętywają się przed śmiercią i skruchą należytą oczyszczają się z grzechów, jak mówi prorok: sprawiedliwy nie może dostąpić zbawienia w dzień grzechu swego. Gdy rzekę sprawiedliwemu: żyw będziesz, zaufawszy on w swej sprawiedliwości popełni nieprawość; wszystka sprawiedliwość jego zapomniana będzie w nieprawości jego, którą popełnił, i w niej umrze. Gdy rzekę bezbożnemu: zginiesz na wieki, nawróci on się z drogi swej, i czynić bę- 1015

Wiersz 1 акы» акы ѕастѫпьника H. Ł. — 2 въ корстѣ мраморнѣ» въ гробѣ мраморнѣи H., въ раки мороморнѣ R. T. — 5 крьстивъ са .. сътвори» крьстивъ са люди своа самъ, и тако сии сътвориша H. mylnie. — 16 Адонаи» Адамаи H. Ł. R. T., mylnie. — 21 творѧще са tak Ch., w kodexach творѧще. — 25 оучистать» оучистить H. — 28 реку» реку H., tak i niżej.

[1]) Paweł do Rzym. V, 20. [2]) Przyp. XI, 7. [3]) Ezech. XXXIII, 11.

1015 сътвори и въ мен оумрет; и егда рекж неучьствомоу: съмрьтиж оумрешн, ти обратить са отъ пжть своего, и сътворить сждъ и правьдж, и ѯаным отдасть, и въсхыщение възвратить, вьсн грѣсн его, ѩ же съгрѣшнлъ есть, не помнятъ са, ако сждъ и правьдж сътворилъ есть, и жнвъ бждет въ нихъ. Комоуждо клсъ сждж по пжти его, доме Изранлевъ.[1]) Сън же оумеръ въ исповѣданнн добрѣмь, покаяниемь расъпа грѣхы своя, милостынмн, нже есть паче вьсего добрѣе; милостынн бо хощж, рече, а не жрьтвъ. Милостынн бо есть вьсего лжче и вышe, възводащи до самого небесн прѣдъ Богъ, ако же ангелъ Корнилиевн рече: молитвы твоя и милостыня твоя възндоша въ память прѣдъ Богомь.[2]) Дивно же есть се колнко добра сътворилъ роусьстѣи ѯемли, крьстивъ ѩ. Мы же, хрьстнане сще, и въздаемъ поучьстнм противоу оного въздалнию. Аще бо онъ не крьстилъ бы насъ, то нынѣ былн быхомъ въ прѣльсти дньколи, ако же и прародителн нашн погынжша. Да аще быхомъ имѣлн потъщанне и мольбы приносилн Богоу ѯа нь въ дань прѣставленнн его, и вида бы Богъ тъщанне наше къ немоу, прославилъ бы н; намъ бо достоить ѯа нь Бога молнти, понеже тѣмь Бога познахомъ. Но дажь ти Господь по срьдьцю твоемоу, и вьсн прошенна твоя неплънн, его же желаше цѣсарьства небесьнаго, дажь ти Господь вѣнець съ правьдьнымн, въ пищи ранстѣи веселне,

dzie sąd i sprawiedliwość, i odda zastaw i grabież wróci, wszystkie grzechy jego które popełnił pójdą w niepamięć, skoro sąd i sprawiedliwość uczynił i żyć będzie w nich. Każdego z was według drogi jego sądzę, domie Izraelów. Ten zaś umarł w wyznaniu dobrem, pokutą zgładził grzechy swoje, jałmużnami, które lepsze są nade wszystko; powiedziano bowiem: jałmużny chcę a nie ofiary. Jałmużna bowiem jest nade wszystko lepsza i wyższa, wprowadza do samych niebios, przed Boga, jako rzekł anioł Kornelemu: modlitwy twoje i jałmużny twoje spomnione są przed Bogiem. Zdumiewać się zaś trzeba, ile dobrego zdziałał Rusi ochrzciwszy ją. My tedy, chrześcianami zostawszy, oddajmyż mu cześć należną za dar któryśmy otrzymali. Jeśliby bowiem on nie ochrzcił nas, to teraz bylibyśmy w dyabelskich sidłach, w których pradziadowie nasi poginęli. Gdybyśmy mieli staranie o nim i modlitwy zanosili do Boga zań w dzień jego śmierci, widząc Bóg staranność naszą oń, uwielbiłby go; nam tedy należy modlić się za nim do Boga, bowiem przezeń Bogaśmy poznali. Owoż daj ci Panie według serca twego, i wszystkie prośby twoje spełń, królestwo niebieskie, któregoś pragnął, daj ci Panie, koronę ze sprawiedliwymi, pokarm rajski, wesele, uczestnictwo z Abrahamem i z innymi patryarchami; jako Salomon rzekł: gdy umrze mąż sprawiedliwy, nadzieja nie zaginie. Tego więc mają w pamięci ruscy ludzie, spominając chrzest święty;

Wiersz 12 милостынн» милости H. — 13 рече niema H.
[1]) Ezech. XXXIII, 12—16, 20. [2]) Dziej. apost. X, 31.

ликъствованиѥ съ Авраамъмь и съ прочими патрьмархы; якоже Соломонъ рече: оумерѣшю мужю правьдьноу не погыбаѥть оупѣваниѥ.[1] Сего бо въ память дрьжать роуськыстии людиѥ, помьнѧщиѥ святоуѭ крьщениѥ, и прославлюють Бога въ молитвахъ и въ пѣснехъ и въ ѱалъмѣхъ, поющиѥ Господеви, новии людиѥ, просвѣщени святъмь доухъмь, ѧжиѥ надежа великаго Бога и съпаса нашего Исоуса Христа, въздати комоуждо противоу троудъмъ, неизрѣченьнѫѭ радость, ѥже бѫди оулѫжити всѣмъ хрьстиѧнъмъ.

Святополъкъ же сѣде Кыевѣ по отьци своѥмь, и съзъва Кыяны, и нача дѣлити имъ имѣниѥ; они же приниахѫ, и не бѣ срьдьце ихъ съ имь, яко братиѭ ихъ бѣша съ Борисъмь. Борисоу же възвративъшю ся съ вои, не обрѣтъшю Печенѣгъ, вѣсть придѥ къ немоу: отьць ти оумьрлъ. И плака ся по отьци вельми, любимъ бо бѣ отьцемь своимь паче вьсѣхъ, и ста на Альтѣ пришьдъ. Рѣша же емоу дроужина отьняя: се, дроужина оу тобе отьня и вои; поиди, сади Кыевѣ на столѣ отьни. Онъ же рече: не бѫди мьнѣ въздѣти рѫкы на брата своѥго старѣишаго, аще и отьць ми оумре, то сь ми бѫди въ отьца мѣсто. И се слышавъше вои разидоша ся отъ него, Борисъ же стояше съ отрокы своими. Святополъкъ же исплъненъ ся бѣзакониѥ, Каиновъ съмыслъ приимъ, посылаѥ къ Борисоу глаголѧше: яко съ тобоѭ хоуѭ любовь имѣти, и къ отьню придамъ ти.

wysławiają Boga w modlitwach i w pieśniach 1015
i w psalmach, spiewając Panu, nowi ludzie, oświeceni duchem świętym, mając nadzieję w wielkim Bogu i zbawicielu naszym Jezusie Chrystusie, że każdemu według uczynków sprawi niewymowną radość, która niech będzie udziałem wszystkich chrześcian.

Świętopełk tedy siadł w Kijowie po ojcu swoim, i wezwał Kijowian, i począł rozdawać im mienie; oni zaś przyjmowali je, ale serca do niego nie mieli, bowiem z Borysem byli bracia ich. Gdy zaś Borys z wojskiem powrócił, nie spotkawszy Pieczyngów, przyszła doń wieść: ojciec ci umarł. I płakał bardzo po ojcu, lubiony bowiem był nade wszystkich od swego ojca, i przyszedłszy stał na Alcie. Rzekła mu zaś drużyna ojcowska: oto masz z sobą ojcowską drużynę i wojsko, pójdź, siądź w Kijowie na stolcu ojcowskim. On zaś rzekł: nie podniosę ręki mojej na starszego mego brata; bo choć mi umarł ojciec, to on mi będzie w miejscu ojca. I usłyszawszy to wojsko, rozeszło się od niego, Borys tedy został ze swymi mołojcami. Świętopełk zaś przepełniony nieprawością powziął zamysł Kainów, posłał ku Borysowi mówiąc: oto chcę być z tobą w przyjaźni, i do miana ojczystego

---

Wiersz 13 Святополъкъ. О оубиѥнии Борисове. С. Ł.; w H. na dole dopisano: оубиѥниѥ святыхъ новоявленныхъ мученикъ Бориса и Глѣба. — 18 вои. вонны H.

[1]) Porówn. Przyp. XI, 7.

1015 Алъста подъ нимъ, ꙗко бы и погоубити. Святопълкъ же придє ноуниⷦ Вышегородоу, отаи призъва Пѧтьшю и вышегородьскыя боляре, и рєчє имь: приимєте ли ми вьсємь срьдьцьмь? Рєчє же Пѧтьша съ Вышегородьци: можемъ головы своѧ положити за та. Онъ же рєчє имъ: нє повѣдѫє никомоуже, шьдъше оубиите брата моєго Борисѣ. Они же въ скорѣ обѣщаша сѧ ємоу сє сътворити. О сихъвыхъ бо Соломонъ рєчє: скори сѫть пролити кръвь бєзъ правьды, ти бо обьщаѭть сѧ кръви, събираѭть собѣ зълыи, сихъ пѫть сѫть съноньствующиⷦ бєзакониє, неуьстиємь бо своⷦ доушⷦ ємлѭть.[1]) Посланни же придоша на Алъту ноуниⷦ, и подъстѫпиша ближе, и сѣшаша блаженаго Борисѣ поюща заоутрєнюⷦ; бѣ бо ємоу вѣсть оуже: ꙗко хотѧть та погоубити. И въставъ нача пѣти, глаголѧ: Господи, ѹмъто сѧ оумножиша сътѫжаѭщиихъ мънѣ? мнози въстаѭть на мѧ.[2]) И пакы: ꙗко стрѣлы твоѧ оуязвиша въ мънѣ, ꙗко азъ на рамы готовъ, и болѣзнь моя прѣдъ мъноⷦ єсть.[3]) И пакы глаголаше: Господи, оуслыши молитвѫ моюⷦ, и нє въниди въ сѫдъ съ рабомь своимь, ꙗко нє оправьдить сѧ прѣдъ тобоⷦ вьсякъ живыи, ꙗко погна врагъ доушⷦ моюⷦ.[4]) И коньчавъ єѯѧѳалъмы, оукѣдѣвъ ꙗко посланни сѫть гоубитъ ѥго, нача пѣти ѯѳалътырь, глаголѧ: ꙗко обидоша мѧ

dodam ci. A działał podstępnie chcąc go zgładzić. Świętopełk tedy przyszedł nocą do Wyszogrodu, wezwał potajemnie Pątszę i wyszogrodzkich bojarców, i rzekł im: sprzyjacie mi z całego serca? Rzekł tedy Pątsza z Wyszogrodzanami: gotowiśmy głowy nasze położyć za ciebie. On zaś rzekł im: nikomu nic nie mówiąc, pójdźcie, ubijcie brata mego, Borysa. Oni zaś przyrzekli mu natychmiast to uczynić. O takich to Salomon rzekł: kwapią się aby krew przelali w nieprawości; oni przeciw krwi swojej zasadzają się, zbierają sobie złe, ich droga kończy się nieprawością, duszę swoją w bezbożności pogrążają. Posłańcy zaś przyszli nocą nad Altę, i podstąpili bliżej, i słyszeli błogosławionego Borysa spiewającego jutrznię, już go bowiem doszła wieść: oto chcą cię zabić. I wstawszy począł spiewać, mówiąc: Panie przecz się rozmnożyli trapiący mię? wielu powstaje na mnie. I znowu: oto strzały twoje utkwiły we mnie, bowiem gotów jestem na rany, i boleść moja przede mną jest. I znowu mówił: Panie! usłysz modlitwę moją i nie wchodź w sąd ze sługą twoim, albowiem nie usprawiedliwi się przed tobą żaden żyjący, albowiem prześladował wróg duszę moją. I skończywszy sześciopsalm ujrzał posłańców którzy go zabić mieli, począł spiewać psałterz mówiąc: otoczyli mię cielcy tuczni i

---

Wiersz 6 съ Вышегородьци niema H. — положити» съ Вышегородьци положити H. — 12 ти бо .. зълыи» събираѭть собѣ зълыи, ти бо обьщаѭть сѧ кръви H. R. T. — 16 Алъта» Льто Ł, niema H. — 18 бѣ бо ємоу вѣсть оуже» повѣдаша ємоу H. R. T.

[1]) Przyp. I, 16—19. [2]) Psalm. III, 1. [3]) Tamże XXXVII, 3 i 18. [4]) Tamże CXLII, 1—3.

оуньци тоуѵьнн, и съборъ ѕълобникъıхъ осѣдє мѧ, господи, Боже мои, на тѧ оупѣвахъ, и съпаси мѧ, и отъ вьсѣхъ гонащихъ избави мѧ.[1] По сьмь же начѧ канонъ пѣти. Таѵє конъчавъ ѕлоутрєнь помолн сѧ глаголѧ, зрѧ на иконь, на образъ владѣıюнъ, глаголѧ сице: господи, Исоусє Христє, иже силь образъмь мвн сѧ на ѕємли съпасєнїѧ ради нашєго, изволивъ своєю волєю пригвоздити на крьстѣ рѫцѣ свои и приниѧ страсть грѣхъ ради нашихъ, тако и мєнє съподоби прияти страсть. Сє же не отъ противьнъıхъ принимань, нъ отъ брата своєго, и не сътвори имоу, Господи, въ сьмь грѣхъ. И помоливъшю сѧ имоу въѕлєже на одрѣ своємь. И сє, нападоша акъı ѕвѣрїє дикии около шатьра, и насоунжша и копии, и прободоша Борисѧ, и слоугоу иго, падъша на нь, прободоша съ нимь, бѣ бо сь любимъ Борисъмь. Бѣше отрокъ сь родомь Жгринъ нимєньмь Георгии, игоже любѣше по великоу Борисъ, бѣ бо възложилъ на нь гривьнь ѕлатъ велик, въ нєи же прѣдъстоѧше прѣдъ нимь, изѣша же и инъı отроки Борисовъı многъı. Георгиєви же семоу не могоуще въ брѣзѣ съняти гривьнъı съ шиıа, оусѣкоша главь иго, и тако съняша гривьнь тѫ, а главь откръгъше проуь. Тѣмь же послѣже не обрѣтоша тѣла иго въ троупинн. Борисѧ же оубивъше окаяннн, оувертѣвъше въ шатьръ, възложивъше на колѧ, повѣзоша и, и ище дъıшѧщю имоу.

zbór złośników obległ mię. Panie Boże mój w tobie ufałem, zbaw mię, i od wszystkich prześladowców obroń mię. Potem zaś począł kanon spiewać. Dalej skończywszy jutrznię modlił się, patrząc na obraz, na wizerunek pański, mówił tak: Panie Jezu Chryste, który w tej postaci zjawiłeś się na ziemi dla zbawienia naszego, i dałeś dobrowolnie przybić gwoździami na krzyżu ręce swoje, cierpiąc mękę za grzechy nasze, daj i mnie mękę ponieść. Oto przyjmuję ją nie od przeciwników, lecz od brata mojego, i nie bierz mu Panie tego za grzech. I skończywszy modły układł się na łożu swem. A oto napadli jako zwierza dzikie wokoło namiotu i uderzywszy kopiją przebili Borysa; sługa zaś jego padłszy nań przebity został wraz z nim, lubił go bowiem Borys. Był ten młodzieniec rodem Węgrzyn, na imię Jerzy, a Borys bardzo go kochał, zawiesił mu był wielką grzywnę złotą i w niej przed nim stał. Zabili zaś i wielu innych Borysowych młojców, a Jerzemu nie mogąc prędko grzywny z szyi zdjąć, głowę ucięli, i tak grzywnę zdjąwszy głowę rzucili precz. Dlatego poźniej ciała jego między trupami nie znaleziono. Borysa zaś zabiwszy przeklęci, zawineli w namiot, położyli na wóz i powieźli jeszcze dyszącego. Gdy się o tem dowiedział przeklęty Świętopełk, że jeszcze dyszy, posłał dwoch Waręgów, aby go dobili. Oni zaś przyszedłszy i ujrzawszy że jeszcze żyw jest, jeden z nich dobył 1015

Wiersz 5 Таѵє... ѕлоутрєнь» Тако въ ѕлоутрьнь H. mylnic. — 16 нападоша» на мѧ dodaje H. — 24 велик niema H. — 30 иго tak P., сего H. Ł. R. T.

[1]) Psalm VII, 1 i XXI, 13, 17.

1015 Оувѣдѣвъ же се окаанѣнъ Святополкъ, ако іщѣ дышеть, посла два Варяга приконьчати его. Онѣма же пришьдшема и видѣвшема, ако и іщѣ живъ есть, единъ ею изъвлѣкъ мьчь, проньзе и къ срьдцю. И тако съконьча се блаженъи Борисъ, вѣнець приимъ отъ Христа Бога съ правьдьныими, прильчи са съ пророкы и апостолы, съ лики мчченичьскыими въдворися са, Авраамоу на лонѣ почивъ, вида неизрѣченыя радость, въспѣвая съ ангелы и весели са съ лики святыхъ. И положивша тѣло его, принесъше отъи Вышегородоу, въ црькъви святаго Василия. Окаании же си оубиици придоша къ Святополкоу, акы хвалѧ имѫще, безаконьници. Сѫть же имена сихъ законопрестѫпникъ: Пѫтьша и Талець, Словичь, Лашько, отець же ихъ сотона. Сици бо слоужы бѣси бывають, бѣси бо на злоую посылаемии бывають, ангели на благоую посылаемии. Ангелъ бо человѣкоу зьла не сътворѧеть, нъ благоую мыслить имоу всегда, паче же христианьмъ помагаеть и застѫпаеть отъ съпротивьнаго врага, а бѣси на злоую всегда ловать, завидѫще имоу, понеже видять человѣка Богомъ почьтена, и завидѫще имоу, на зло съвѣми скоръ сѫть. Рече бо: кто идеть прельстить Ахава? И рече бѣсъ: се азъ идѫ.[1]) Зълъ бо человѣкъ, тѣмь са не злоую, не хоужи есть бѣса, бѣси бо Бога боять са, а зълъ человѣкъ ни Бога боить

miecza i pchnął go pod serce. I tak zginął błogosławiony Borys, przyjąwszy ze sprawiedliwymi wieniec od Chrystusa pana, złączył się z prorokami i apostołami, w chórach męczenników umieszczony, na łonie Abrahamowym spoczął, widząc radość niewymowną, spiewając z aniołami i weseląc się z chórami świętych. I położyli ciało jego, przyniosłszy tajemnie do Wyszogrodu, w cerkwi ś. Bazylego. Przeklęci zaś zabójcy ci przyszli do Świętopełka jakby coś chwalebnego zrobili, bezbożnicy! Imiona zaś tych zbrodniarzy są: Pątsza i Talec, Jełowicz, Lęszko, ojciec zaś ich szatan. Takimi bowiem sługami bywają biesy, gdyż biesy na złe posyłani bywają a aniołowie na dobre. Anioł bowiem nie czyni złego człowiekowi, jeno zawsze o dobru jego myśli, pomaga on owszem chrześcianom i zasłania ich od przeciwnego wroga; zaś biesy zawsze na złe poduszczają, zazdroszcząc mu, ponieważ widzą człowieka uczczonym od Boga, i zazdroszcząc mu skorzy są, gdy się ich na złe posyła. Rzekł bowiem Pan: kto zwiedzie Achaba? I rzekł bies: oto ja idę. Zły zaś człowiek na złe się puszczając gorszy jest biesa, biesy bowiem Boga się boją, a zły człowiek Boga się nie boi, ni człowieka się nie wstydzi; biesy bowiem boją się krzyża pańskiego, a człowiek zły i krzyża się nie boi. Dlatego mówi Dawid: jeśli po prawdzie sprawiedliwość mówicie, sprawiedli-

---

Wiersz 1 Оувѣдѣвъ» Оувѣдѣвъше H. Ł. T. — 2 приконьчати» приконьчати H. R. T. — 23 паче» паки H. — помагаеть и застѫпаеть» помагаѫть и застѫпаѫть we wszystkich kodexach, mylnie. — 31 хоужи» горши R. T.

[1]) Porówn. II. Kronik XVIII, 19, 20.

ся, ни человѣка ся стыдить; вѣси бо крьсти ся боить господьня, а человѣкъ зълъ ни крьста ся боить. Тъмь же и Давыдъ глаголаше: аще къ истинѣ оубо право глаголете, право сѫдите сынове человѣчьстии; ибо къ срьдьци дѣлаете безаконие, на земли неправьдѫ рѫкы ваша съплетаѭть; оутюжени бѣша грѣшьници отъ ложьсьнъ, заблаждиша отъ утробы, глаголаша лъжѫ, яростъ ихъ по образоу змиинoу.[1])

Святополкъ же окаанъин помыслн въ собѣ, рекъ: се оубихъ Бориса, како бы оубити Глѣба? и приимъ помыслъ Каиновъ, съ льстиѭ посла къ Глѣбоу, глаголя сице: поиди къ брату, отець та зоветь, нездравитъ бо вельми. Глѣбъ же къ братоу късѣдъ на коня, съ малоѭ дроужиноѭ поиде; бѣ бо послоушьливъ отьцю. И пришьдъшю имоу на Влъгѫ, на поли потъче ся конь въ ровъ, и наломи имоу ногѫ мало. И приде Смольньскоу, и поиде отъ Смольньска, яко зрѣмо, и ста на Смядинѣ въ корабли. Въ се же врѣма пришьла бѣ весть къ Ярославоу отъ Передъславы о отьни сьмьрти, и посла Ярославъ къ Глѣбоу, глаголя: не ходи, отець ти оумьрлъ, а братъ ти оубиенъ отъ Святополка. Се слышавъ Глѣбъ въсплакася вельми съ слезами, плаче ся по отьци, паче же по братѣ, и нача молити ся съ слезами, глаголя: оувы мънѣ, Господи, лѫче бы ми оумрѣти съ братомь, нежели жити на светѣ семь; аще бо бѣхъ, брате мои, видѣлъ лице твое

wie sądźcie synowie człowieczy, albowiem 1015
w sercu działacie nieprawości, na ziemi ręce wasze plotą niesprawiedliwości, odłączyli się grzesznicy od urodzenia, pobłądzili od żywota, mówili kłamstwo, jad mają na podobieństwo zmii.

Świętopełk zaś przeklęty pomyślawszy w sobie, rzekł: oto zabiłem Borysa; jakby to zabić Gleba? i powziął zamysł Kainów, podstępnie posłał do Gleba, mówiąc tak: pójdź co prędzej, ojciec wzywa cię, bo bardzo chory. Gleb tedy prędko wsiadłszy na koń, z małą drużyną poszedł, był bowiem ojcu posłuszny. I gdy przyszedł nad Wołgę, na polu potknął się koń w rowie, i przygniótł mu nieco nogę. I przybył do Smoleńska, i wyszedł ze Smoleńska o stajanie, i stanął na Śmiadynie w korabiu. Wonczas przyszła była wieść do Jarosława od Predysławy o śmierci ojcowskiej. I posłał Jarosław ku Glebowi mówiąc: nie idź, ojciec ci umarł, a brat zabit od Świętopełka. To słysząc Gleb zawodził bardzo ze łzami, płacząc po ojcu, a więcej jeszcze po bracie, i począł modlić się ze łzami, mówiąc: biada mi, Panie! lepiejby mi umrzeć z bratem, niżeli żyć na świecie tym. O gdybym był, bracie mój, widział twarz twoją anielską, umarłbym był z tobą; teraz zaś pocoż zo-

---

Wiersz 20 ровъ» рѣкѣ H. L. R. T. — 24 Передъславы tak niżej, w kodexach Передъславъ. — 32 сынъ» сынъ прельстьнемь H.

[1]) Psalm. LVII, 1—5.

1015 ангельскоѥ, оумрѣлъ бѣихъ съ тобоѭ: нѣинѣ же ѹѣто рады остахъ са азъ єдинъ? кѣдѣ сѫть словєса твоѧ, и же глаголл къ мънѣ, братє мои любимѣи? нѣинѣ оуже не оусльшиѭ тихаго твоѥго наказанїа. Да ащє єси полѫбилъ дрѣзновєнїє оу Бога, моли са о мънѣ, да и азъ бѣихъ тѫ же страсть прилъ, лѫѕє бы ни съ тобоѭ оумрѣти, нежє ли въ свѣтѣ сѣмь прѣльстьнѣмь жити. И сицє ємоу молящю са съ слѣзами, сє въ нєзапоу придоша посланни отъ Свѧтопълка на погоублєнїє Глѣба, и тоу абиє посланни ѣша корабль Глѣбовъ, и обнажиша оружїє. Отроци Глѣбови оуѣѣша. Окаанѣи же посланѣи Горисєръ повєлѣ въ брѣзѣ зарѣзати Глѣба; поваръ же Глѣбовъ, нарицаемыи Торчинъ, вѣѣзъ ножь, зарѣза Глѣба. Акъı агнѧ непороуно принесє са на жрьтвѫ Богови, въ воню благоуханїа, жрьтва словєсьнаа, и прия вѣнць, вѣшьдъ въ нєбєсьнѣѣ обитєли, и оуздрѣ желаємаго брата своѥго, и радоваше са съ нимь нєизрєчєноѭ радостиѭ, ѩ же оуѧѫиста братолюбиѥмь своимь. Сє коль добро и коль красно ѥсть жити братиѭ въ коупѣ.[1]) Окаанни же къзвратиша са въспать, ѩкоже рєчє Давыдъ: да възвратать са грѣшьници въ адъ.[2]) И пакъı: оружїє изъвлѣкоша грѣшьници, напрагоша лѫкъı своѧ истрѣлити нища и оубога, заклати правыѭ срьдьчьмь, и оружїє ихъ вънидє въ срьдьца ихъ, и лѫци ихъ съкроушать са; ако грѣшьници погыбнѫть, исчєзаѭщє ако

stałem sam jeden? gdzie są słowa twoje, któreś mówił do mnie bracie mój kochany! teraz już nie usłyszę łagodnego twego napominania. Jeśliś odebrał nagrodę od Boga, módl się za mną, niech i ja tę mękę poniosę, lepiejby mi było z tobą umrzeć, niżli żyć w tym świecie obłudnym. I gdy się tak modlił ze łzami, a oto nagle przyszli nasłani od Świętopełka, aby zabić Gleba, i tu natychmiast ci nasłańcy jęli korab Glebów i dobyli oręży. Młojcy Glebowi struchleli. Przeklęty zaś nasłaniec Gorasier kazał czemprędzej zarzezać Gleba, a kucharz Glebów na imię Torczyn, wziąwszy nóż zarzezał go. Jako jagnię niewinne dał się na ofiarę Bogu, na wdzięczną wonność, ofiara słowna, i wieniec przyjął; wszedłszy w przebytki niebieskie, ujrzał upragnionego brata swojego i radował się z nim niewymowną radością, którą im miłość braterska zjednała. O jako dobrze, i jako pięknie, gdy bracia żyją społem. Przeklęci zaś wrócili nazad, jako rzekł Dawid: grzesznicy niech wrócą do piekła. I znowu: miecza dobyli grzesznicy, naciągnęli łuki swoje, aby porazili biednego i ubogiego, i przebijali ludzi prawego serca, niech miecz ich wnijdzie w serca ich, a łuki ich niech się złamią, niech grzesznicy poginą i znikną jako dym. Gdy tedy przyszli, powiedzieli Świętopełkowi: oto spełniliśmy to, coś kazał; on usłyszawszy to uniosł się pychą serca, nie wiedząc co mówi Dawid: przecz się chlubisz ze złości, moca-

Wiersz 2 остахъ са» остахъ II. Ł. — 12 Глѣба» Глѣбоу H. Ł. — 25 братиѭ» братома H. Ł.

[1]) Psalm CXXXIII, 1. [2]) Tamże IX, 18.

дъныъ погыбнжть.[1]) Онѣмъ же пришьдъшимъ, и повѣдаша Святополъкоу: ако сътворихомъ повелѣниа тобож. Онъ же се слышавъ възнесе са срьдьце его болыма, не вѣдыи Давыда глаголюща: ѹто са хвалиши о ѕлобѣ, сильныи? безаконие весь дьнь оумысли языкъ твои, ако бритва изострена сътворивъ есть лесть; възлюбивъ еси ѕлобж паче благостыня, неправьдж неже глаголати правьдж; възлюбивъ еси весь глаголы потопныа, языкъ лестивъ; сего ради Богъ разроушить та до конца, и въстрьгнеть та отъ села твоего, и корень твои отъ земля живущихъ.[2]) Ижже и Соломонъ рече: азъ вашеи погыбели посмѣю са, порадоуж же са, егда градеть на вы пагоубы; тѣмь же сънѣдять своего пжти плоды, и своѣа неѹсти насытать са.[3])

Гльбоу же оубиеноу быхѹшю, и повръженоу на брѣзѣ межи двѣма кладома, по сьмь же възьмъше везоша и, и положиша и оу брата своего Бориса въ црькъви святаго Василиа. И съвъкоупльшася тѣлома, паче же доушама, оу кладязѣ весѣхъ цесарь пребывающа въ радости безконьчьнѣи, въ свѣтѣ неизрѣченѣмь, подающа цѣльбныа дары роусьстѣи земли и инѣмъ приходящимъ страньныимъ съ вѣроиж дающа исцѣлениѣ, хромыимъ ходити, слѣпыимъ прозрѣние, болящимъ цѣльбы, окованыимъ разрѣшение, тьмьницамъ отъвръзение, печалныимъ оу-

rzu! nieprawość myśli cały dzień język twój, jako brzytwa ostra czyniąc zdradę; umiłowałeś złość nad dobroć, nieprawość raczej mówisz niż sprawiedliwość. Umiłowałeś wszystkie słowa wzgardliwe, język zdradliwy, przeto cię Bóg zniszczy do końca, i wyrwie cię z przebytku twojego i wykorzeni cię z ziemi żyjących. Jakoż i Salomon rzekł: ja też śmiać się będę w waszem zatraceniu, i radować się, gdy przyjdzie na was zginienie. Przeto jeść będą owoce swoich dróg i hańbą swoją nasycą się. 1015

Gleb tedy został ubity i rzucony na brzegu między dwoma kłodami; potem zaś wzięli go i złożyli koło brata jego Borysa w cerkwi ś. Bazylego. I złączeni ciałami a bardziej jeszcze duszami, u władcy wszystkich mocarzów przebywając w radości nieskończonej, w światłości niewymownej, podając dary zbawienne Rusi i tym co z innych krajów z wiarą przychodzą, dajecie leki, chromym chód, ślepym wzrok, chorym uzdrowienie, okutym rozkowanie, otwieracie ciemnice, niesiecie stroskanym pociechę, napastowanym wybawienie i jesteście oręż-

Wiersz 4 възнесе са» и възвесели са H. — 6 весь дьнь niema H. — 23 црькъви» црькъве H. Ł. R. T. — 27 цѣльбныа» исцѣлениа H. — 29 вѣроиж» правоиж вѣроиж H.

[1]) Psalm XXXVII, 14, 15, 19, 20. [2]) Tamże LI, 3, 7. [3]) Przyp. I, 26 i 31.

1015 тѣхъ, напастьмъ изъбавленіе, и єсть ѯастѣлникъ роуськъстѣи ѯемли и свѣтильникъ сіяѭщи вьноу и молѧщи ся къ влдцѣ о своихъ людехъ. Тѣмь же и мы длъжьни єсмы хвалити достойно страстотрьпца Христова, молѧще ся прѣлежьно къ нима, рекѫще: радоуита ся страстотрьпца Христова, ѯастѣлника роуськъскъıм ѯемлѧ, и же иѣленіе подаѥта приходѧщимъ къ вамъ вѣроѭ и любъвиѭ; радоуита ся небесьнаа жителіе, къ пѧти ангела бъıста, єдиномъıсльнаа слоѫжителіе, врьста єдинообразъна, сватъıмъ єдинодоушьна, тѣмь страждѫщимъ вьсѣмъ иѣленіе подаѥта; радоуита ся Борисе и Глѣбе богомждраа, ако потока тоуита отъ кладѧзи водъı живоносънъıа, иѣленіа истѣкаѭть вѣрънъıмъ людьмъ на иѣленіе; радоуита ся, лжьваго ѯмиа попрадъша, лоуча свѣтозарьна явиста ся, ако свѣтиѣ озарѭща вьсю ѯемлю роуськоую, вьсегда тъмж отъгонаща, явлѧща ся вѣроѭ неоуклонъноѭ; радоуита ся недрѣмльноое око сътяжадъша, доуша на съвръшеніе божиихъ сватъıхъ ѯаповѣдии приниѭше къ срьдьци своемь, блаженіа; радоуита ся брата, въ коупѣ въ мѣстѣхъ ѯлатозарьнъıхъ, къ селѣхъ небесьнъıхъ, къ славѣ неоувадаѭщи, єи же по достоиноую съподобиста ся; радоуита ся божиимъ свѣтлостьми явѣ облистаема, вьсего мира обьходита, бѣсъı отъгонаща, недѫгъı иѣлѧща, свѣтильника прѣдобрама, ѯастѣлника теплаа, сѫща съ Богъмь, божьствь-

downikami Rusi, i świecznikami jaśniejącymi nieustannie, i modlicie się do władcy za swój naród. Przetoż i my winniśmy chwalić godnie męczenników Chrystusowych, modlić się gorliwie do nich, mówiąc: radujcie się męczennicy Chrystusowi, orędownicy Rusi, którzy leki podajecie przychodzącym ku wam z wiarą i miłością; radujcie się mieszkańcy niebiescy, w ciele aniołamiście byli, jednomyślni słudzy, równiennicy jednokształtni, jednoduszni z świętymi, przeto wszystkim cierpiącym leki podajecie; radujcie się Borysie i Glebie mądrości boskiej pełni, jako potoki sączycie ze źródła życionośne wody, któremi na wiernych ludzi uzdrawiające leki spływają; radujcie się, smoka złego zdeptawszy, zjawiliście się promieniami jasnemi jako pochodnie oświecające wszystką ziemię ruską, rozpędzający wszelką ciemnotę, zjawiliście się w wierze niezachwianej; radujcie się, którzyście się stali okiem niedrzymiącem, sercem boskiemi świętemi przykazaniami przejętem, duszami błogosławionemi do ich spełnienia; radujcie się bracia społem w miejscach roskosznych, w przebytkach niebieskich, w sławie nie więdnącej, którą według zasług dostąpiliście; radujcie się światłością boską jasno opromienieni, obchodzicie wszystek lud, biesów odganiając, choroby lecząc, świeczniki arcydobre, orędownicy gorliwi, przebywający z Bogiem, bożymi promieniami zawsze płonący, dzielni męczennicy, oświecający dusze wiernych lu-

---

Wiersz 5 хвалити» хранити H. R. T. — 8 и же» иже H. — 9 вамъ» вамъ H. Ł. — 18 лжьваго... попрадъша niema H. R. T. — 33 божьствьнами» блаженіи H. R. T.

ными лоучами разжизаемыа къномоу, доблыми страстьникы, доуша просвѣщающи вѣрьныхъ людьи; възкысилъ бо есть ваю свѣтоносьныи любы небесьныи, тѣмь красьныихъ всѣхъ наслѣдовасть въ небесьнѣмь житии, славѣ, и райскыи пищѣ и свѣтъ разоумьныи красьныя радости; радоуита са, ако вьси напаающи срѣдьци, горести и болѣзни отъгонающа, страсти злыя ицѣлающа, напльнии кръвьныими скатыими оурьнивъша благодатиѣ, славьнаи, тоу же красьно носаща, съ Христомь цѣсарьствоуета вьсегда, молаща са за новыи люди хрьстиньскыи и сѣродьникы своа, земли бо роуськаа благословен са ваю кръвиѣ, и мощьнии положенимь въ црькъви доухыи божьствьныи просвѣщаета, въ нен же съ мученикы ако мученика за люди своа молита са; радоуита са црькъкы свѣтозарьноие слъньце сѣтажавъша, въсходъ вьсегда просвѣщаеть въ страдании ваю въ славѣ мученика; радоуита са свѣтлаѣ звѣздѣ за оутра въсходащии. Въ христолюбивыа страстотрьпьца и заступьника наша, покорита погапыи подъ ноз къняз нашимъ, молаща са къ владыцѣ Богоу нашемоу мирьно пребывати въ съгласоучасии и въ здравии, избавляюща отъ оусобьныихъ рати и отъ прельщьства дьяволи, съподобита же и насъ, пожщихъ и почитающихъ ваю ѣстьное тръжьство, въ вьса вѣкы до скончьания.

dzi. Przez was bowiem wzniosła się świa- 1045
tłonośna miłość niebieska, przeto odziedziczyliście wszystkie pięknoty w życiu niebieskiem: sławę i pokarm rajski, światło rozumu, wdzięczną radość; radujcie się jako napawający wszystkie serca, gorycze i boleści odpędzający, męczarnie okrutne kojący, kroplami krwi świętej ubarwieni purpurą, którąście się tu ozdobili, sławni, z Chrystusem królujecie zawsze, modlicie się za nowymi chrześciańskimi ludźmi a swymi rodakami, ziemia bowiem ruska ubłogosławiona jest waszą krwią i złożeniem relikwij w cerkwi, którą duchem bosko oświecacie, w której z męczennikami jako męczennicy za lud swój modlicie się; radujcie się, cerkwi światłopromienne słońce uzyskawszy, wschód zawsze przyświeca mękom, na sławę waszą, męczennicy! radujcie się jasne gwiazdy rankiem wschodzące. Owoż chrystolubni męczennicy i orędownicy nasi poddajcie pogan pod nogi xiążętom naszym, módlcie się do władcy Boga naszego, aby spokojnie przebywali w zgodzie i zdrowiu; chrońcie ich od domowych wojen i chytrości dyabelskich; dozwólcie też i nam spiewającym i czczącym was obchodzić świetną uroczystość po wszystkie wieki, do śmierci.

Wiersz 18 радоуита са» радоуѣть са H., радоуета са R. T., mylnie. — 20 сѣтажавъша» сѣтажавъшн H. R. T., mylnie. — 21 ваю въ славѣ» въ славѣ ваю H. Ł. — мученика» мученикъмъ H. R. T. mylnie. — 22 свѣтлаѣ» свѣтлаѣн H. Ł. R. T. mylnie.

1015 48. Сватопълкъ же окаанын и зълын оубн Сватослава, пославъ къ горѣ жгорьстѣи, бѣжащю емоу въ Жгры, и нача помышлати, ако избивъ вьсѣ братиѣ своѣ, и приимъ власть роуськоую единъ, помысливъ высокооумиемь своимъ, не вѣдын, ако Богъ даѣть власть, емоу же хощеть, поставлѣеть бо цѣсаря и къназѣ вышнын, емоуже хощеть дасть. Аще бо кто земли оуправить са предъ Богомь, поставлѣеть ѣи цѣсаря или къназя правьдна, любащя сѫдъ и правьдѫ, и властелѣ оустраѣеть и сѫдиѣ правящаго сѫдъ. Аще бо кънази правьдни бываѣть на земли, то многа отъдлѣть са съгрѣшенна; аще ли зълн и лѫкавн бываѣть, то большюе зъло наводить Богъ на земліѣ тѣ, понеже то глава есть земли; тако бо Исаня реуе: съгрѣшнша отъ главы и до ногоу,[1]) иже есть отъ цѣсаря и до простыхъ людин. Лютѣ бо гроздоу томоу, въ немь же кънязь оуинъ,[2]) любнт вино пити съ гѫслыи и съ младыми съвѣтьникы. Сиковыи бо Богъ даѣть за грѣхы, а старыи и мѫдрыи отиѣеть, якоже Исаня глаголеть: отиѣеть Господь отъ Иероусалима крѣпость, и крѣпъкаго, исполина, и оловѣка храбра, и сѫдиѣ и пророка, и съмѣрена старьца, и дивьна съвѣтьника, и мѫдра хытрьца, разоумьна послоушьника; поставлѣ оуношѣ къназа ими, и рѫгателн обладаѣща ими.[3]) Сватополъкъ же окаанын нача кънажити Кыевѣ, съзъвавъ люди нача дати овѣмъ кръзна, а дроугымъ коунами, раздая множь-

48. Świętopełk zaś przeklęty i zły zabił Świętosława, posławszy w góry węgierskie, gdy do Węgier uciekał; i myślał sobie: oto pozabijam wszystkich braci swoich, i sam jeden całą Ruś posiędę; tak myślał w wyniosłości swojej, nie wiedząc, że Bóg daje państwo komu chce, stawia bowiem królów i xiążąt Najwyższy, komu chce daje. Jeśli tedy który naród ukorzy się przed Bogiem, daje mu króla lub xięcia sprawiedliwego, lubiącego sąd i sprawiedliwość, i ustanawia pana i sędziego sprawującego sąd. Gdy bowiem xiążęta są sprawiedliwi na ziemi, to wiele grzechów się przebacza; gdy zaś są xiążęta zli i obłudni, to wiele złego naprowadza Bóg na kraj ten, ponieważ to jest głowa kraju; tak bowiem rzekł Jezajas: zgrzeszyli od głowy aż do nóg: to jest od króla aż do ludu prostego. Biada bowiem grodowi temu, którego xiążę młody jest, lubiący wino pić przy gęślach, z młodymi doradcami. Takich bowiem daje Bóg za grzechy, a starych i mądrych odbiera, jak mówi Jezajas: odejmie Pan z Jerozolimy siłę i silnego, olbrzyma i męża walecznego, i sędziego, i proroka, i pokornego starca, i wybornego rajcę, i dowcipnego rzemieślnika, i roztropnego posłusznika; a postawię nad nimi xięcia młodego, co władając urągać będzie im. Świętopełk tedy przeklęty począwszy panować w Kijowie wezwał lud i począł rozdawać owym szuby a drugim kuny, i mnóstwo bogactw ojcowskich rozdał. Jarosław zaś nie wiedział o śmierci ojco-

[1]) Jezaj. I, 6. [2]) Kaznodz. X, 16. [3]) Jezaj. III, 1—4.

ство отьча богатьства. Ярославу же неведящю отьни съмрьти Варязи бяхѫ многи оу Ярослава, и насилие творяхѫ Новъгородьцьмъ и женамъ ихъ. Въставъше Новъгородьци избиша Варягы въ дворѣ Поромони, и разгнѣва са Ярославъ, и шьдъ на Рокомъ сѣдѣ въ дворѣ, пославъ къ Новъгородьцьмъ, рече: оужѣ мънѣ сихъ не крѣсити. И позъва къ собѣ нарочитъыя мужа, иже бяхѫ исѣкли Варягы, и обльстивъ ѩ исѣче. Въ тѫ же нощь приде емоу вѣсть изъ Кыева отъ сестры его Передъславы: отьць ти оумрьлъ, а Святополъкъ сѣдить Кыевѣ, оубивъ Бориса а на Глѣба посла, а блюди са его по великоу. Се слъышавъ Ярославъ печаленъ бысть по отьци, и по братоу, и о дроужинѣ. Зань оутра же събравъ избытъкъ Новъгородьць Ярославъ рече: о любимаи моя дроужина, ѩ же вчерa изъбихъ, а нынѣ бъяшa надобѣ. И оутрѣ слъзъ, и рече имъ на вѣчи: отьць мои оумрьлъ, а Святополъкъ сѣдить Кыевѣ, избивъ братиѭ своѭ. И рѣша Новъгородьци: аще, къняже, братиа наша исѣчена сѫть, можемъ по тобѣ бороти. И събра Ярославъ Варягъ тысящѭ, а проунѣ вои четырн десать тысящь, и поиде на Святополъка, нарекъ Бога, рекъ: не я почахъ избивати братиѭ, нъ онъ: да бѫдеть отъмьстьникъ Богъ кръве братиа моеа, за не безъ винъı проли кръвь Борисовоу и Глѣбовоу правьдьною. Сда и мънѣ сице же сътво-

wskiej: a miał wiele Waręgów u siebie, i wyrządzali gwałty Nowogrodzanom i żonom ich. Powstawszy Nowogrodzanie pobili Waręgów w dworze Poromoni, i rozgniewał się Jarosław poszedłszy na Rokom, siadł w dworze i posłał do Nowogrodzan mówiąc: już mnie tych nie wskrzesić. I wezwał ku sobie mężów znakomitych którzy byli wycięli Waręgów, i oszukawszy ich, pozabijał. Tejże nocy przyszła doń wieść z Kijowa od siostry jego Predysławy: ojciec ci umarł, a Świętopełk siadł w Kijowie ubiwszy Borysa, na Gleba zaś posłał; strzeż się go bardzo. To usłyszawszy Jarosław, smutny był po ojcu i po bracie i po drużynie. Nazajutrz zaś zebrawszy resztę Nowogrodzan Jarosław rzekł: O moja kochana drużyno! wczora cię pozabijałem, a dziś byłabyś mi potrzebną. I otarł łzy i rzekł im na wiecu: ojciec mi umarł, a Świętopełk siedzi w Kijowie zabijając swoich braci. I rzekli Nowogrodzanie: xiążę! chociaż bracia nasi są pozabijani, możem jednak walczyć za ciebie. I zebrał Jarosław Waręgów tysiąc, a innego wojska czterdzieści tysięcy i poszedł na Świętopełka; wezwawszy Boga, rzekł: nie jam począł zabijać braci, jeno on; niech będzie Bóg mścicielem krwi braci moich; bowiem niewinnie przelał krew sprawiedliwych Borysa i Gleba. Jeśli i ze mną tak postąpić zechce, niech się dzieje wola twoja Panie; według sprawiedliwości niech się skończy

1015

Wiersz 1 отьча богатьства ma tylko Ch. — 4 и женамъ ихъ niema H. R. T. — 5 въ дворѣ Поромони» въ дворѣ Поони H., z poprawką въ дворѣхъ проихъ, mylnie. — 10 обльстивъ ѩ исѣче» и обльсти ѩ сице H., a na boku dodano исѣче ихъ д. — 14 оубивъ... посла» пославъ оуби Бориса и Глѣба H.

1015 рить? нъ сѣди ми, Господи, по правьдѣ
— 16 да съконьчаетъ са зълоба грѣшьнаго. И пондѣ на Святополъка. Слъшавъ же се Святополъкъ, надѣа Ярослава, пристрои безъ числа вои, Роусь и Печенѣгъ, и изиде противоу Любьчю, объ онъ полъ Дънѣпра, а Ярославъ объ сь.

49. Въ лѣто ,sфкд. приде Ярославъ на Святополъка, и сташа противоу обѣ полъ Дънѣпра, и не смѣяхѫ ни си на онѣхъ напти, ни тии на сихъ, и стояша мѣсяца три противоу собѣ. И воєвода нача Святополъчь, ѣзда въздѣ берегъ, оукарати Новъгородьца, глагола: чьто придосте съ хромъцемь симь, а къи плътьници сѣще? а приставныхъ къи хоромъ рѫбити нашихъ. Се слъшавъше Новъгородьци рѣша Ярославоу: яко за оутра прѣвезѣмъ са на ѭхъ, аще къто не пондеть съ нами, сами его потънемъ. Бѣ бо оуже въ заморозъ. Святополъкъ стояше межи двѣма озерома, и вьсь ноць пиѭ бѣ съ дроужиною своєю. Ярославъ же за оутра испълънивъ дроужина своѭ противоу святоу перевезе са. И въсѣдъше на брѣгъ отърѣшиша лодиа отъ берега, и пондоша противоу собѣ, и състѫпиша са на мѣстѣ. Бъисть сѣча зъла, и не бѣ лъзѣ озерѣмь Печенѣгѣмъ помагати. И притиснѫша Святополъка съ дроужиною въ озеро, и въстѫпиша на ледъ, и оболомн са съ нима ледъ, и одолѣвати нача Ярославъ. Видѣвъ же Святополъкъ, побѣже, и одоле Ярославъ, Святополъкъ же бѣжа въ Лахы. Ярославъ же сѣде Кыевѣ на столѣ отьнѣ. [И бъı

złość grzesznika. I poszedł na Świętopełka. Gdy Świętopełk usłyszał że Jarosław nań idzie, zebrał niezliczone wojsko z Rusi i Pieczyngów i wyszedł naprzeciw do Lubeczа z tamtej strony Dniepru, a Jarosław z tej.

Lata 6524 przyszedł Jarosław na Świętopełka i stali naprzeciw siebie po obu stronach Dniepru, i nie śmieli ni ci na owych natrzeć, ni owi na tych, i stali naprzeciw siebie trzy miesiące. I wojewoda Świętopełków wzdłuż brzegów jeżdżąc począł szydzić z Nowogrodzan, mówiąc: pocoście przyszli z tym kuternogą wy spławnicy? każemy wam stawiać nasze budynki. To słysząc Nowogrodzanie rzekli Jarosławowi: oto jutro przeprawimy się na nich, a kto z nami nie pójdzie, sami go porąbiem. Była już bowiem zamroź. Świętopełk stał między dwoma jeziorami, a całą noc pił z drużyną swą. Jarosław zaś nazajutrz uszykowawszy drużynę swoją, ze świtem przeprawił się. I wysiadłszy na brzeg odtrącili łodzie od brzegu, i poszli przeciw sobie i spotkali się natychmiast. Był bój straszny, i nie podobna było Pieczyngom pomagać przez jezioro. I przyparli Świętopełka z drużyną do jeziora, i wstąpili na lód, i załamał się z nimi lód, i począł zwyciężać Jarosław. Widząc to Świętopełk, uciekł; i zwyciężył Jarosław. Świętopełk zaś uciekł do Polski, a Jarosław siadł w Kijowie na stolcu ojcowskim. I miał wtedy Jarosław lat 28.

Wiersz 9 сѣяхѫ» сѣяхѫ H. — 25 състѫпиша са» съѣкоупиѣъше са H. R. T., mylnie. — 27 Святополъка съ дроужиною» Святополъча коа H.

тъгда Ярославъ лѣтъ двою десатоу и осми.

Въ лѣто ,ѕфке. Ярославъ иде въ Кыевъ, и погорѣша црькъви.

50. Въ лѣто ,ѕфкз. поиде Болеславъ съ Святополъкъмь на Ярослава съ Лахы. Ярославъ же съвъкоупивъ Роусь, и Варягы, и Словѣны, поиде противоу Болеславоу и Святополъкоу, приде Волыню, и сташа обѣ полъ рѣкы Боугъ. Нѣкъ оу Ярослава кръминьць и воєвода именьмь Бѫды, нача оукарѧти Болеслава глаголы: да ѹто ти, пропоремъ трѣскоѭ ѹрѣво твоє тлъстоє. Бѣ бо Болеславъ великъ и тѧжькъ, мко и на кони не могы сѣдѣти, нъ вмѣше съмысльнъ. И рече Болеславъ къ дроужинѣ своєи: аще въı сего оукора не жаль, аꙗъ единъ погыбнѫ. Въсѣдъ на конь въбреде въ рѣкѫ, и по ньмь вои его: Ярославъ же не оутагнѫ неплъıнти сѧ, и повѣди Болеславъ Ярослава. Ярославъ же оубѣжа съ четъıрьми мѫжи Новоу городоу, Болеславъ же въниде въ Кыевъ съ Святополъкъмь. И рече Болеславъ: разведѣте дроужинѫ моѭ по городъмъ на крѣмъ. И бысть тако. Ярославоу же прибѣгъшю Новоу городоу, и хотѣвше бѣжати за море, и посадьникъ Коснятинъ, сынъ Добрънь, съ Новъгородьци расѣкоша лодьı Ярославлы, рекѫще: можемъ сѧ ещѐ бити съ Болеславъмь и съ Святополъкъмь. Начаша скотъ събирати, отъ мѫжа по четърн коунъı, а отъ старостъ по десать гривьнъ, а отъ болиръ по осмь на десате гривьнъ. И при-

1016 — 18

Lata 6525 Jarosław przybył do Kijowa, i pogorzały cerkwie.

50. Lata 6526 poszedł Bolesław ze Świętopełkiem na Jarosława z Polakami. Jarosław zaś zebrawszy Ruś i Waręgów i Słowian poszedł naprzeciw Bolesława i Świętopełka, i przyszedł ku Wołyniowi, i stali po obu stronach rzeki Bugu. A był u Jarosława piastun i wojewoda imieniem Bądy, począł łżyć Bolesława, mówiąc: po co ty tu? oto oszczepem przeporzem brzuch twój tłusty. Był bowiem Bolesław wielki i ciężki, że ledwie na koniu mógł usiedzieć, ale bystrego umysłu. I rzekł Bolesław do swej drużyny: jeśli wam nie wstyd tej obelgi, to ja polegnę sam. Wsiadł na koń, puścił się w bród przez rzekę a za nim wojsko jego. Jarosław zaś nie uścignął uszykować się, i zwyciężył Bolesław Jarosława. Jarosław tedy uciekł samoczwart do Nowogrodu, a Bolesław wszedł do Kijowa ze Świętopełkiem. I rzekł Bolesław: rozprowadźcie drużynę moją po grodach na leże. I stało się tak. Jarosław zaś do Nowogrodu przybiegłszy chciał uciekać za morze, lecz posadnik Kośniatyn, syn Dobryni, z Nowogrodzanami porąbali łodzie Jarosławowe mówiąc: możem się jeszcze bić z Bolesławem i Świętopełkiem. Poczęli wybierać pieniądze: po cztery kuny od męża, a od starostów po dziesięć grzywien, a od bojarów po grzywien ośmnaście. I sprowa-

---

Wiersz 1 двою... осми» осмь на десати H. R. T. — 9 Волыню» Колыню H. — 11 Бѫды» Бѫдынъ H. R. T. — 21 мѫжи» человѣкы H. — 27 Коснятинъ» Костинтинъ H. — 29 бити» бити сѧ H. — 33 осмь на десатѣ» осмь десать H. R. T.

1018—19 ведоша Варягы, въдаша имъ скотъ, и съвъкоупи Ярославъ воя многы. Болеславъ же бѣ Кыевѣ сѣдя, безоумьнъи же Святополъкъ рече: ѥлико же Ляховъ по городъмъ, избивѣите и. И избиша Ляхы. Болеславъ же побѣже изъ Кыева, възъма имѣние и болиры Ярославля и сестрѣ его, и Анастаса приставн десятиньнаго къ имѣнию, бѣ бо са ѥмоу вѣровалъ лъстию, и людии множьство веде съ собоѭ, и городы урѣвеньскыя зѧла собѣ, и прнде въ своѭ землѭ. Святополъкъ же нача кънажити Кыевѣ, и понде Ярославъ на Святополъка, победи Ярославъ Святополъка, и бѣжа Святополъкъ въ Печенѣгы.

51. Въ лѣто ѕфкѯ. прнде Святополъкъ съ Печенѣгы въ силѣ тажьцѣ, и Ярославъ събра множьство вон, и изнде противоу ѥмоу на Алтѭ. Ярославъ ста на мѣстѣ, идѣже оубиша Борнса. Въздѣвъ рѫцѣ на небо рече: кръвь брата моего вѣпиѥть къ тобѣ, владыко, мьсти отъ кръве правьдьнаго сего, ѩкоже мьстилъ ѥси кръве Авелевы, положивъ на Каинѣ стенанне и трасение, тако положи и на сыи. Помоливъ са и рекъ: брата моѥ, аще ѥста отъ сѭдоу телъмъ отъшьла, нъ молитвоѭ помозѣта ми на противьнаго сего оубиицѭ и грѣдаго. И се ѥмоу рекъшю пондоша противоу собѣ, и покрыша поле алътьскоѥ обон отъ множьства вон. Бѣ же пятъкъ тъгда, въсходящю слънцю, и състѧпиша са обон, бысть сѣча зѣла, ѩка же не бъ-

dzili Waręgów, dawszy im pieniądze; i zebrał Jarosław mnogie wojsko. Bolesław zaś siedział w Kijowie; a głupi Świętopełk rzekł: ile tylko jest Polaków po grodach, zabijajcie. I pobili Polaków. Bolesław tedy uciekł z Kijowa, zabrawszy dostatki i bojarów Jarosławowych i siostry jego, a Anastazego dziesiętnego przystawił do skarbów, albowiem pochlebstwem ufność jego pozyskał; i mnóstwo ludzi prowadził z sobą, i zajął dla siebie grody czerwieńskie, i przyszedł w swój kraj. Świętopełk zaś począł panować w Kijowie. I poszedł Jarosław na Świętopełka, i zwyciężył Jarosław Świętopełka, i uciekł Świętopełk do Pieczyngów.

51. Lata 6527 przyszedł Świętopełk z Pieczyngami, w sile potężnej, a Jarosław zebrał mnóstwo wojska i wyszedł przeciw niemu nad Altę. Jarosław stał na miejscu, w którem ubili Borysa. Wzniosłszy ręce ku niebu, rzekł: krew brata mego woła ku tobie Panie, zemścij krew tego sprawiedliwego, jakoś zemścił krew Abla zesławszy na Kaina jęki i drżenie, tak też i na tego zeszlij. Pomodliwszy się rzekł: bracia moi! chociaż nie ciałem tu jesteście, to modlitwą pomożcie mi przeciw temu przeciwnikowi, zabójcy i pyszałkowi. I to rzekłszy poszli przeciw sobie, i pokryło się pole altskie mnóstwem obojego wojska. Było to w piątek o wschodzie słońca, i spotkali się obaj, był bój okropny, jakiego nie widano w Rusi. Chwytając się rękami rąbali się, i trzykro-

Wiersz 7 Анастаса tak wyżej, w kodexach mylnie Настаса. — 10 съ собоѭ» съ боѭ H. — 18 изнде» възнде H. Ł. — 30 алътьскоѥ» ладьскоѥ H. летьскоѥ Ł. R. T. — 32 състѧпиша са» съвъкоупиша са H.

ла въ Роуси. И за рѫкы имѣѭче сѣхаѫ са, и сѣстѫпиша са трижды, мко по оудолиѣмъ крѣви тещи. Къ вечероу же одолѣ Ярославъ, а Святополкъ бѣжа. И бѣжащю имоу нападе на нь бѣсъ, и разслабѣша кости его, не можаше сѣдѣти на кони, и несяхѫть и на носилѣхъ, принесоша и къ Берестию, бѣгаѫще съ нимь. Онъ же глаголаше: побѣгнѣте съ мною, женѫть по насъ. Отроци же его въсылаахѫ противоу: иде кто женеть по немь? и не бѣ никого же въ слѣдъ гонащаго, и бѣжахѫ съ нимъ. Онъ же въ немощи лежа, въскопивъ са глаголаше: оно женѫть, побѣгнѣте. Не можаше трѣпѣти на единѣмь мѣстѣ, и пробѣжа ладьскѫю землю, гонимъ божиимь гнѣвомь, прибѣжа въ поустиню межю Лахы и Чехы, тоу испроврьже зълѣ животь свои. Егоже по правьдѣ, мко неправьдьна, сѫдоу нашьдъшю на нь, по отъшьствии сего свѣта приыша мѫкы окаяного: показоваше имѣ посланыи пагоубьнаа рана, въ съмрьть неисцѣлостивьно въгна, и по съмрьти вѣчьно мѫчимъ есть съвазанъ. Есть же могыла его въ поустыни и до сего дьне, исходить же отъ неа смрадъ зълъ. Се же Богъ показа на наказание княземъ роуськыимъ, да аще сии ищще сице же сътворать, се слышавъше, тѫ же казнь приимѫть, нъ и больши сеа, понеже вѣдѫще бывъшеіе сътворать такоіе же зъло братооубиство. Седмь бо мѣстии прия Каинъ, оубивъ Авеля, а Ламехъ седмь

tnie bój odnawiali, aż wądołami krew płynęła. Pod wieczór zaś zwyciężył Jarosław, a Świętopełk uciekł. I gdy uciekał napadł go bies, i strętwiały kości jego, nie mógł siedzieć na koniu, i niesiono go na noszach, przyniesiono do Brześcia uchodząc z nim. On zaś wołał: uciekajcie ze mną! gonią za nami! Pachołcy tedy jego wysyłali za się, czy kto goni za nim? I nie było nikogo coby ich gonił; i uciekali z nim. On zaś leżał w niemocy, i zerwawszy się mówił: oto gonią, uciekajcie! Nie mógł wytrwać na miejscu, i przebiegł Polskę ścigany bożym gniewem; i przybiegł w pustynię między Polską a Czechami, tu skończył zle żywot swój. Na niego zaiste, jako niesprawiedliwego padł sąd boży, po zejściu z tego świata spotkały go męki potępieńca, co jawnie ukazał zgubny raz który nielitościwie o śmierć go przyprawił; i po śmierci na wieczne męki skazan jest. Jest zaś mogiła jego w pustyni po dziś dzień, i wychodzi z niej szkaradny smród. To zaś zesłał Bóg na przestrogę xiążętom ruskim, jeśliby oni jeszcze kiedy coś podobnego czynili, niech pamiętają, że odbiorą karę tę, i większą od tej, ponieważ wiedząc co się stało, popełnili takież szkaradne bratobójstwo. Siedmioraką bowiem zemstę poniósł Kain zabiwszy Abla, a Lamech siedmdziesięcioraką, ponieważ Kain nie wiedział że go spotka zemsta od Boga, a Lamech wiedząc o karze która prarodzica jego spotkała, popełnił zabójstwo.

Wiersz 1 сѣхаѫ са» сѣщахѫ са H. Ł. R. T. — 10 въсылаахѫ противоу» слаахѫ за са R. — 18 Лахы и Чехы» Уахы и Лахы H. — 21 окаяного» сего окаяного Святополка H. — 31 сътворать» сътворити H.

1019 — 22 десать, понеже бѣ Каинъ не вѣдынъ мьщенина приняти отъ Бога, а Ламехъ, вѣдынъ кажь, бѣкъши на прародителю его, сътвори оубиньство. Рече бо Ламехъ къ своима женама: мажа оубихъ въ врѣдъ мьнѣ и оуношю въ кажь мьнѣ; тьнь же, рече, седмь десать мьстии на мьнѣ, понеже, рече, вѣдыи створихъ.[1]) Сь Ламехъ оуби два брата Енохова, и пои собѣ жены ею: сь же Святополкъ, новыи Авимелехъ, иже са бѣ роднлъ отъ прелюбодѣиния, иже изби братиа своа, сыны Гедеоновы. Тако и сь бѣисть. Ярославъ же пришьдъ сѣде Кыевѣ, оутръ пота съ дроужиною своею, показавъ побѣдж и троудъ великъ.

Въ лѣто ,ѕфкѳ. роди са оу Ярослава сынъ, и нарече има емоу Володимеръ.

Въ лѣто ,ѕфкѳ. прнде Брачиславъ, сынъ Изаславль, внукъ Володимерь, на Новъ городъ, а зла Новъ городъ, и поима имножьство Новогородьць, и имѣние ихъ, понде Полотьскоу опать. И пришьдъшю емоу къ Сждомири рѣцѣ, и Ярославъ изиде изъ Кыева, въ седмыи день постиже и тоу, и побѣди Ярославъ Брачислава, и Новогородьца короти Новоу городоу, а Брачиславъ бѣжа Полотьскоу.

52. Въ лѣто ,ѕфл. прнде Ярославъ къ Берестию. Въ сн же времена Мьстиславоу сущю въ Тмуторакани понде на Касогы. Слышавъ же се князь касожьскыи Редедя изиде противоу емоу, и ставъшема обѣма пълкома противоу собѣ, и рече Редедя къ Мьстиславоу: чьто ради гоубимъ

Rzekł bowiem Lamech do swoich żon: mężа ubiłem na szkodę moją, a młodzieńca na ranę moją; przeto, rzekł, siedmdziesięcioraka zemsta mię spotkała, ponieważ wiedząc uczyniłem to. Ów Lamech ubił dwoch braci Enochowych, i pojął żony ich; ten zaś Świętopełk, nowy Abimelech, który się rodził z cudzołoztwa, który zabił braci swoich, syny Gedeonowe, był takiż sam. Jarosław tedy przyszedłszy, siadł w Kijowie, otarł pot z drużyną swoją, zwycięztwo i trud wielki poniosłszy.

Lata 6528 narodził się u Jarosława syn, i dano mu imię Włodzimierz.

Lata 6529 przyszedł Bręczysław syn Izasławow, wnuk Włodzimierzow na Nowogród, i zajął Nowogród; i zabrawszy mnóstwo Nowógrodzan i mienie ich, poszedł do Połocka napowrót. A gdy przyszedł nad rzekę Sądomir, Jarosław wyszedłszy z Kijowa siódmego dnia doścignął go tu; i zwyciężył Jarosław Bręczysława, i Nowogrodzan odesłał do Nowogrodu, a Bręczysław uciekł do Połocka.

52. Lata 6530 przyszedł Jarosław do Brześcia. W tychże czasach Mścisław który był w Tmutorakaniu poszedł na Kasogów. Słysząc zaś o tem xiążę kasogski, Rededia, wyszedł przeciw niemu; gdy tedy oba wojska stały naprzeciw siebie, rzekł Rededia Mścisławowi: poco mamy sobie gubić wzajem

Wiersz 10 Авимелехъ] Ламехъ H. R. T. — 23 Сждомири] Сждимри H.
[1]) Genes. IV, 23—24.

дроужинѫ между собою? изъ съмиремъ сама боротъ са: да аще одолѣеши ты, то възмеши имѣние мое и женѫ мою, и дѣти мои, и землю мою; аще ли азъ одолѣю, то възьми твое вьсе. И рече Мьстиславъ: тако бѫди. И рече Редедя къ Мьстиславоу: не оружиемь са биемъ, изъ борьбою. И ста са бороти крѣпько, и на дълзѣ борющема са има нача изнемагати Мьстиславъ; бѣ бо великъ и сильнъ Редедя. И рече Мьстиславъ: о пръчистая богородице, помози ми, аще бо одолѣю семоу, съзижю црькъвь къ има твое. И се рекъ оударн нимь о землю, и изиманъ ножь, оударн и къ гръганъ ножьмь, и тоу бысть зарѣзанъ Редедя; шьдъ къ землѣ его възя вьсе имѣние его, женѫ его и дѣти его, и дань възложи на Касогы. И пришьдъ Тмоуторокаию създа црькъвь святыя богородица, и създа ю, и же стоить и до сего дьне Тмоуторокани.

Въ лѣто ,ѕфла. поиде Мьстиславъ на Ярослава съ Козары и съ Касогы.

53. Въ лѣто ,ѕфлв. Ярославоу сущю Новѣ городѣ приде Мьстиславъ изъ Тмоуторокана Кыеву, и не приаша его Кыяне. Онъ же шьдъ сѣде на столѣ Чрьниговѣ, Ярославоу сущю Новѣ городѣ тогда. Въ се же лѣто въсташа вълъсви въ Соуждали, изъбиваѫ старыя оудь по диаволю наоучению и бѣсованию, глаголюще: яко си дрьжать гобино. И бѣ мятежь великъ и голодъ по вьсеи тои странѣ; идоша по Влъзѣ вьси людие въ Блъгары, и привезоша жито, и тако ожиша. Слышавъ же

drużynę? oto wystąpmy sami do boju: jeśli ty zwyciężysz, to zabierzesz mienie moje i żonę moją i dzieci moje, i kraj mój; jeśli zaś ja zwyciężę, to zabiorę twoje wszystko. I rzekł Mścisław: niech tak będzie! I rzekł Rededia do Mścisława: nie orężem się bijmy, jeno dużajmy się. I jęli dużać się krzepko, i dużając się długo, począł słabieć Mścisław, był bowiem Rededia wielki i silny. I rzekł Mścisław: o przeczysta Bogarodzico! pomóż mi, jeśli go zwyciężę, zbuduję cerkiew na cześć twoją. I to rzekłszy uderzył nim o ziem, dobył noża i uderzył go nożem w krtań; i tu zarzezan był Rededia. Poszedł w ziemię jego, zabrał wszystko jego mienie, żonę jego, i dzieci jego, i dań nałożył na Kasogów. I przyszedłszy do Tmutorokania założył cerkiew świętej Bogarodzicy, i zbudował ją, stoi ona i podziśdzień w Tmutorokaniu. 1022 — 24

Lata 6531 poszedł Mścisław na Jarosława z Kozarami i z Kasogami.

53. Lata 6532 gdy Jarosław był w Nowogrodzie, przyszedł Mścisław z Tmutorakania do Kijowa, i nie przyjęli go Kijowianie. On tedy poszedł i siadł na stolcu w Czernigowie, a Jarosław wtedy w Nowogrodzie był. Tegoż lata zjawili się czarnoxiężnicy w Suzdalu, zabijając starych ludzi według dyabelskiej nauki i opętania mówiąc: oto ci dzierżą urodzaj. I był rozruch wielki i głód w całej tej okolicy; szli Wołgą wszyscy ludzie ku Bołgarom i przywieźli zboże, i tak odżywili się. Słysząc zaś Jarosław o czarno-

Wiersz 2 сама niema H. — 3 и дѣти мои niema H. — 10 и сильнъ niema H.

1024 Ярославъ вѣхвъı сн, приде Соуздалю, изнмавъ вѣхвъı растоуи, а дроугъıмъ показни, рекъ сице: Богъ наводитъ по грѣхъмъ на кыжьдо земль гладъмь, или моромъ, ли ведръмь ли ноиь казнью, а человѣкъ не вѣсть ничьтоже. И възвративъ са Ярославъ приде Новоу городоу, и посла за море по Варагъı. И приде Акоунъ съ Варагъı. И бѣ Акоунъ слѣпъ, хоуда бѣ оу него золотъмь истъкана; и приде къ Ярославоу. Иде Ярославъ съ Акоунъмь на Мьстислава, Мьстиславъ же слъıшавъ изиде противоу имъ къ Листъвеноу. Мьстиславъ же съ вечера испълъıвъ дроужиноу, и поставн Сѣверъ въ чело противоу Варагъмъ, а самъ ста съ дроужиною своею по крълома. И бъıвъши ноши бъıсть тъıма, и млъниа, и громъ, и дъждь. Рече Мьстиславъ дроужинѣ своен: поидемъ на ня. И поиде Мьстиславъ и Ярославъ противоу собѣ. И състъпи са чело, Сѣверъ съ Варагъı, и троудиша са Варязи сѣкоуще Сѣверъ, и по сълъ настъпи Мьстиславъ съ дроужиною своею, и нача сѣчи Варагъı, и бъıсть сѣча силъна, ако посѣтъıше млъниа, блещашеть са оружье, и бѣ гроза велика и сѣча силъна и страшьна. Видѣвъ же Ярославъ, ако побѣжаемъ есть, побѣже съ Акоунъмь, кънязьıь варажьскъıмь. И Акоунъ тоу отъбѣже хоудъı златъıа. Ярославъ же приде Новоу городоу, а Акоунъ иде за море. Мьстиславъ же о свѣтѣ за оутра видѣвъ лежащъıа сѣчены отъ своихъ Сѣверъ и Варагъı Ярославля и рече:

xiężnikach tych, przyszedł do Suzdala, czarnoxiężników pochwytawszy uwięził, a drugich ukarał mówiąc tak: Bóg zsyła za grzechy na każdy kraj głód, albo mór, albo posuchę, lub inną karę, a człowiek nie wie nic. I wróciwszy się Jarosław przyszedł do Nowogrodu, i posłał [illegible] morze po Waręgów. I przyszedł Akun z Waręgami. A był Akun ślepy, miał zawiązkę ze złota tkaną, i przyszedł do Jarosława. Szedł Jarosław z Akunem na Mścisława; Mścisław usłyszawszy o tem, wyszedł przeciw nim ku Listwenowi. Mścisław zaś z wieczora drużynę uszykowawszy postawił Siewierzanów w środku przeciw Waręgom, sam zaś z drużyną swoją na skrzydłach stanął. Gdy noc nadeszła, było ciemno i błyskawica i grzmoty i deszcz. Rzekł Mścisław drużynie swojej: uderzmy na nich. I poszli Mścisław i Jarosław przeciw sobie. I starli się w środku Siewierzanie z Waręgami, i zmęczyli się Waręgi rąbiąc Siewierzan, a potem uderzył Mścisław z drużyną swoją, i począł rąbać Waręgów; i był bój zacięty, śród błyskawic rzucały odblask oręże, i była burza wielka i bój zacięty i straszny. Widząc zaś Jarosław że jest zwyciężon, uciekł z Akunem xięciem waręgskim, a Akun odbiegł tu złotą zawiązkę. Jarosław tedy przyszedł do Nowogrodu, Akun zaś poszedł za morze. Nazajutrz rano Mścisław oglądając ciała porąbanych swoich Siewierzan i Waręgów Jarosławowych, rzekł: kogoż to nie uraduje,

---

Wiersz 1 сн» тъı H., w Ł. R. T. niema. — 17 и млъниа, и громъ» и громове, и млъниа H. — 20 собѣ niema H. — Сѣверъ съ Варагъı» Варязѣ съ Сѣверъмь H.

кѣто семоу не радъ? се лежить Сѣверининъ, а се Варягъ; а дроужина свом цѣла. И посла Мьстиславъ по Ярослава, глаголя: сѣди ты на столѣ въ своемь Кыевѣ, ты 5 еси старѣишии братъ, а мѣнѣ бѫди сь стороны. И не смѣяше Ярославъ ити въ Кыевъ, доньдеже съмирista ся. И сѣдяше Мьстиславъ Урьниговѣ, а Ярославъ Новѣ городѣ, и бяхѫ сѣдяще Кыевѣ иижи 10 Ярославли.

Въ тъи же лѣтѣ роди са оу Ярослава дроугыи сынъ, и нарече има имоу Изяславъ.

Въ лѣто ,sфлг., въ лѣто ,sфлд. Ярославъ съвъкоупивъ воя многы, и приде Кыевоу, и сътвори миръ съ братъмь своимь Мьстиславъмь оу Городьна. И раздѣлista по Дънѣпръ роуськыѫ землѭ: Ярославъ прия сиѭ сторонѫ, а Мьстиславъ онѫ. И наѫсta жити мирьно и въ братолюбьствѣ, и оусta оусобица и мятежь, и бысть тишина велика въ земли.

Въ лѣто ,sфлє. роди са третии сынъ Ярославоу, и нарече има имоу Святославъ.

Въ лѣто ,sфлѕ. знамение ави са на небесѣ, ако видѣти вьсѣм земли.

Въ лѣто ,sфлз. мирьно бысть.

Въ лѣто ,sфли. Ярославъ Белзъ възмалъ. И роди са Ярославоу четвертыи сынъ, и нарече има имоу Всеволодъ. Сыи же лѣтѣ иде Ярославъ на Оюдь, и победи ѭ, и постави градъ Юрьевъ. Въ сѣ же врѣма оумре Колеславъ великыи въ Лясѣхъ. И бысть

oto leży Siewierzanin, a oto Wareg; a dru- 1024
żyna moja cała. I posłał Mścisław po Jaro- — 30
sława, mówiąc: siedź ty na stolcu swoim w Kijowie, bowiem ty jesteś starszy brat, a moja będzie ta strona. I nie śmiał Jarosław iść do Kijowa, pokąd się nie pojednali. I siedział Mścisław w Czernigowie, Jarosław w Nowogrodzie, a w Kijowie siedzieli dostojnicy Jarosławowi.

Tegoż lata rodził się u Jarosława drugi syn, i dano mu imię Izęsław.

Lata 6533; lata 6534 Jarosław zebrał mnogie wojsko, i przyszedł do Kijowa, i zawarł pokój z bratem swoim Mścisławem w Gorodcu. I rozdzielono po Dniepr ruską ziemię: Jarosław objął tę stronę, a Mścisław tamtą. I poczęli żyć w zgodzie kochając się jak bracia, i ustała wojna domowa i zaburzenie, i była wielka cisza w kraju.

Lata 6535 urodził się trzeci syn Jarosławowi, i dał mu imię Świętosław.

Lata 6536 znamię na niebie ukazało się, i widne było we wszystkiej ziemi.

Lata 6537 pokój był.

Lata 6538 Jarosław Bełz wziął. I rodził się Jarosławowi czwarty syn, i dał mu imię Wszewłod. Tegoż lata szedł Jarosław na Czudy, i zwyciężył ich, i założył gród Juryew. Tegoż czasu umarł Bolesław wielki w Polsce. I było zaburzenie wielkie w zie-

---

Wiersz 6 сѣмѭ» сѣмѭ H. R. T. — 26 знамение .. земли niema H. — 28 мирьно бысть w H. dodano лѣто. — 29 Белзъ» Кѣлзъ H. Ł., Белзы H. T.

1030 — 36 матежь великъ въ земли ладьстѣ: въстаѫше людие изѣбиша епископы, и попы и болѣры свои, и бысть въ нихъ матежь.

Въ лѣто ,sфл҃ѳ. Ярославъ и Мьстиславъ събраста вои многы, идоста на Лахы, и зяста грады чрьвеньскыя опать, и поконѣста ладьскыя земля, и многы Лахы приведоста, и раздѣлиста ѥ, и посади Ярославъ свои по Ръси, и сѫть до сего дьне.

Въ лѣто ,sфл҃а. Ярославъ поча ставити городы по Ръси.

Въ лѣто ,sфл҃в. Мьстиславинъ Евстафии оумре.

54. Въ лѣто ,sфл҃г., въ лѣто ,sфл҃д., Мьстиславъ изиде на ловы, разболѣ са, и оумре. И положиша и въ црькъви оу святаго Съпаса, ѥ҆же бѣ самъ заложилъ, бѣ бо въздано ѥмоу при нѣмь възвѣше, яко на кони стоеще рѫкоѫ досяѫ. Бѣ же Мьстиславъ дебелъ тѣлѣмь, чрьленъ лицьмь, великыма оумьма, храбръ на рати, щедростивъ, любяше дроужиноу по великоу, имѣнии не щадяше, ни питии, ни ѣденьи браняше. По сѣмь же прея власть его вьсь Ярославъ, и бысть единовластьць роусьстѣи земли. Иде Ярославъ Новоу городоу, и посади сына своего Володимера Новѣ городѣ, епископа поставивъ Жидята. И въ се врѣмя роди са Ярославоу сынъ, нарекоша имя ѥмоу Вячеславъ. Ярославоу же сѫщю Новѣ городѣ вѣсть приде ѥмоу, яко Печенѣзи остоупили Кыевъ. Ярославъ събра вои многы, Варягы

miach Polskich powstawszy ludzie pozabijali biskupów i kapłanów i panów swoich, i było u nich zaburzenie.

Lata 6539 Jarosław i Mścisław zebrali mnogie wojsko, szli do Polski, i zajęli na powrót grody czerwieńskie, i spustoszyli Polskę, i mnóstwo jeńców polskich przywiedli, i rozdzielili ich, i osadził Jarosław swoich nad Rosią, i są po dziś dzień.

Lata 6540 Jarosław począł stawiać grody nad Rosią.

Lata 6541 Mścisławicz Eustachy umarł.

54. Lata 6542; lata 6543; lata 6544 Mścisław poszedłszy na łowy rozchorował się i umarł. I pochowano go w cerkwi świętego Spasa, którą sam założył; przy nim wzniesiono ją tak wysoko, jak na koniu stanąwszy ręką sięgnąć można. Był zaś Mścisław duży ciałem, rumiany licem, wielkich oczu, chrobry na wojnie, miłosierny, drużynę bardzo lubił, nie szczędził dla niej ani mienia, ani napojów, ani jadła jej nie wzbraniał. Po nim zabrał kraj wszystek Jarosław i był jedynowładcą Rusi. Szedł Jarosław do Nowogrodu, i posadził syna swojego, Włodzimierza, w Nowogrodzie, biskupem mianował Żydętę. I tegoż czasu urodził się Jarosławowi syn, dali mu imię Więcesław. Gdy Jarosław był w Nowogrodzie, przyszła doń wieść, że Pieczyngowie Kijów obsaczyli. Jarosław zebrał wojsko mnogie, Waręgów i Słowian, i przyszedł

Wiersz 19 заложилъ» съзѣдалъ H. — 33 остоупили» обѣсѣ стоупть H.

и Словѣнъı, приде Кıєвоу, и вънпде въ городъ свои. И бѣ Печенѣгъ безъ числа. Ярославъ вıстѫпи изъ града, и испѧъпи дроужинѫ, постави Варагъı по срѣдѣ, а на правѣи сторонѣ Кıяне, а на лѣвѣмъ крълѣ Новъгородьци. Сташа прѣдъ городъıмь. Печенѣзи пристѫпати начаша, и сѣстѫпиша ся на мѣстѣ, идѣже стоитъ нъıнѣ святаа Софиа, митрополиа роуськаа: бѣ бо тъгда поле вънѣ града. И бıсть сѣча зѣла, и одва одолѣ къ вечероу Ярославъ. И побѣгоша Печенѣзи разъно, и не вѣдѧхѫ ся камо бѣжати, они бѣгаѫще тонѫхѫ въ Ситомли, ини же въ инѣхъ рѣкахъ, а прокъ ихъ прибѣгоша и до сего дьне. Къ се же лѣто въсади Ярославъ Сѫдислава въ порѫбъ, брата своего, Пльсковѣ, оклеветана къ немоу.

55. Въ лѣто ,sфиѕ. зало͡жи Ярославъ городъ великıи Кıевъ, оу него же града сѫтъ златаа врата. Зало͡жи же и црькъвь святъıа Софиа, прѣмѫдрость божиѫ, митрополиѫ; и по сьмь црькъвь на золотъıхъ воротѣхъ каменѫ, святъıа богородица благовѣщенıе. Сии же прѣмѫдръıи кънязь Ярославъ того дѣла сътвори благовѣщенıе на вратѣхъ, да (бѫдѣ)ть вьсегда радость градоу томоу святъıмь благовѣщенıемь господьнимь, и молитвож святъıа богородица и архангела Гавриила. По сьмь святаго Георгиа манастъıрь и святъıа Иринъı. И при сьмь нача вѣра хрьстиньскаа плодити ся въ Роуси, и раширѧти, и чрьноризьци почаша множити ся, и манастъıku Kijowu i wszedł w gród swój. I była 1036 — 37
Pieczyngów niezliczona moc. Jarosław wystąpił z grodu, i uszykował drużynę, i postawił Waręgów we środku, a po prawej stronie Kijowian a na lewem skrzydle Nowogrodzan. Stali przed grodem. Pieczyngi zaczęli następować, i spotkali się na miejscu, gdzie stoi teraz ś. Sofia, metropolia ruska, było bowiem wtedy pole za grodem. I był bój zacięty, i ledwie ku wieczorowi zwyciężył Jarosław. I pierzchnęli Pieczyngi w różne strony, i nie wiedzieli dokąd uciekać: owi uciekając tonęli w Sitomli, inni zaś w innych rzekach, a reszta ich gdzie uciekła niewiadomo podziśdzień. Tegoż lata wsadził Jarosław Sądysława, brata swego, do ciemnicy w Pskowie, bo go przed nim obmówiono.

55. Lata 6545 założył Jarosław gród wielki w Kijowie, w którym to grodzie są złote wrota. Założył zaś i cerkiew ś. Sofii, mądrości boskiej, metropolię; a potem cerkiew w złotych wrotach kamienną, zwiastowania najświętszej Bogarodzicy. Mądry zaś xiążę Jarosław dlatego założył we wrotach zwiastowanie, aby gród ten zawsze radował się uroczystością zwiastowania pańskiego, i modlitwą świętej Bogarodzicy i archanioła Gabryela. Potem monastyr ś. Jerzego i ś. Ireny. I przy nim poczęła wiara chrześciańska wzrastać w Rusi i rozszerzać się, i zakonnicy poczęli mnożyć się, i monastyry zakładać. I lubił Jarosław ustawy cerkiewne, kapłanów lubił bardzo, a zwła-

---

Wiersz 14 рѣкахъ, w H. dodano: и тако погибоша. — 17 оклеветана] оклеветанъ we wszystkich kodexach, mylnie.

1037 рекѣ починахѫ быти. И бѣ Ꙗрославъ люба прѣкъвьнъıмь оуставы, попы любяше по великоу, изъ лиха же урьноризьца, и книгамъ прилежа, и почитаıе и часто въ ночи и въ дьне. И събра письца многы, и прекладаше отъ Грькъ на словѣньскъıи ıзыкъ и письма, и съписаша книгы многы, и сънискы, ıмиı же пооучаще ся вѣрьнии людиѥ, наслажлıть ся оученıа божьствьнаго гласа: ако же бо се нѣкъто землю разореть, дроугыи же насѣıть, иниı же пожинаıть, и ıдать пиıѫ бескѫдьнѫ, тако и сь: отьць бо сего Володимеръ землю възора и оумакъıн, рекъше крьщенıемь просвѣтивъ, сь же Ꙗрославъ, сынъ Володимеръ, насıмь книжьнъıмıи словесы срьдьца вѣрьнъıхъ людии, а мъı пожинаıемъ, оученıе прıимаıще книжьное. Великa бо бываıть польза отъ оученıа книжьного, книгамıи бо кажемь и оученıи есмъı паки покаанию, мѫдрость бо обрѣтаıемъ и въздржанıе отъ словесъ книжьнъıхъ, се бо сıть рѣкъı напаıваıѫ вселенѫ, се сıть исходища мѫдрости, книгамъ бо есть неıзмѣренаа глъбина, сıми бо въ печали оутѣшаıемь есмъı, си сıть оузда въздрьжанию. Мѫдрость бо велика есть, якоже и Соломонъ хвалы ıѫ глаголаше: азъ, прѣмѫдрость, въселıхъ съвѣтъ, разоумъ и съııсълъ, азъ прızъвахъ страхъ господьнь; мои съвѣтъı, моа мѫдрость, моє оутвьржениє, моа крѣпость; мънои цѣсарıе цѣсарьствоуıть, и сильнии пишıть правьдѫ, мънои велıможи величаıть ся,

szcza zakonników; i do xiąg przykładał się i czytał je często w noc i we dnie. I zebrał mnogich pisarzów i przekładał z greckiego na słowiański język i pismo, i spisali wiele xiąg; i zdziałał, że wierni ludzie rozczytując się w nich, budują się nauką bożego głosu. Jako bowiem kiedy kto ziemię zorze, a drugi zasieje, inni zaś zeżną, i mają żywność nie skąpą, tak i ten: ojciec bowiem jego Włodzimierz ziemię zorał, i spulchnił, to jest, chrztem oświecił, ten Jarosław, syn Włodzimierzow, słowami pisma świętego zasiał serca wiernych, a my żniemy, naukę xiążkową przyjmując. Wielki bowiem bywa pożytek z nauki xiążkowej, xięgi budują nas i wskazują drogę do skruchy, mądrość bowiem znachodzim i wstrzemięźliwość w słowach xiąg, są to rzeki napawające świat wszystek, są to źródła mądrości, w xięgach bowiem jest głąb niezmierzona, one w smutku są pociechą, wędzidłem wstrzemięźliwości. Mądrość albowiem wielką rzeczą jest, jakoż i Salomon zachwala ją, mówiąc: ja mądrość zaszczepiłam radę, roztropność i zmysł, jam przyzwała bojaźń pańską; moje rady, moja mądrość, moje utwierdzenie, moja moc; mną królowie królują i mocarze prawa piszą; mną wielmożą się możnowładcy, i ciemiężcy ziemie dzierżą; ja lubiących mię lubię, szukający mię znajdą łaskę. Jeśli bowiem w xięgach należycie poszukasz mądrości, to znajdziesz dla duszy swojej wielki pożytek; kto zaś xięgi często czyta, ten rozmawia z Bogiem

Wiersz 13 тако и сь» да и се H. — 14 възора» разора U. R. — 32 моа крѣпость niema U.

и мжунтеан дрьжать земль; азъ любмцихъ ма люблю, цнжцни мене обращить благодать.[1] Аще бо поищеши въ кънигахъ мждрости прилежьно, то обращеши великаю пользу души своеи, иже бо кънигы часто чьтеть, тъ бесѣдуеть съ Богъмь, или святыми мжи; почитаа пророуьскыя бесѣды и еуангельскаа оученьа и апостольскаа, житиа святыхъ отець, въспрнемлеть души великаю пользу. Ярославъ же сь, якоже рекохомъ, любивъ бѣ кънигамъ, многы написавъ положи въ церькви святѣи Софии, ю же създа самъ, оукрасн ю иконами многоцѣньнъими, златъмь и сребрьмь и съсѣды церькъвьнъими, въ нен же обычьнаа пѣсни Богу въздають въ годы обычьныя. И нызы церькви ставляше по градъмъ и по мѣстъмъ, поставляа попы и даа имъ отъ имѣнна своего оурокъ, веля имъ оучити людн, и приходити часто къ церькъвамъ; попови бо часто достоить оучити людни, понеже то имъ есть поржчено Богъмь. И оумножишя са прозкоутери и людие хрьстианьстии, радовашеся Ярославъ, видя множьство церькъвии и люди хрьстианы зѣло, а врагъ сѣтоваше, побѣжаемъ новыми людьми хрьстианьскыми.

Въ лѣто ,sфмs. Ярославъ иде на Литвагы.

Въ лѣто ,sфмz, священа бысть церькы святыа богородица, ю же създа Володимеръ, отець Ярославль, митрополитъмь Феопемптъмь.

lub z mężami świętymi; czytając proroków rozmowy, i nauki ewangelijne i apostolskie, żywoty świętych ojców, odniesie dla duszy wielki pożytek. Ten tedy Jarosław, jakośmy rzekli lubił xięgi, mnóstwo napisawszy złożył w cerkwi ś. Sofii, którą założył sam, ozdobił ją obrazami drogocennymi, złotem i srebrem i cerkiewnemi naczyniami; w niej też spiewają zwykłe pieśni Bogu w święta przypadające. I inne cerkwie zakładał po grodach i po miastach, ustanawiał kapłanów i dawał im płacę ze skarbu swojego, każąc im uczyć ludzi i przychodzić często do cerkwi; kapłanowi bowiem należy często uczyć ludzi, ponieważ to mu poruczone od Boga. A gdy się kapłanów i ludzi chrześciańskich namnożyło, radował się Jarosław widząc mnóstwo cerkwi i bardzo wiele ludzi chrześciańskich, a wróg smucił się zwyciężony od nowych chrześciańskich ludzi. 1037 — 39

Lata 6546 Jarosław szedł na Jaćwingów.

Lata 6547 cerkiew ś. Bogarodzicy, którą zbudował Włodzimierz, ojciec Jarosława, poświęcona była przez Teopempta metropolitę.

Wiersz 30 церькы» церькъви H. R. T. — 33 Феопемптъмь» Феопентъмь H. R. T. Феопомтъмь Ł., mylnie.

[1]) Przyp. VIII, 12, 14—17.

1040 — 43 Къ лѣто ,ѕфин., Ярославъ иде на Литвѫ.

Къ лѣто ,ѕфкѳ., иде Ярославъ на Мазовѣшаны къ лодиѭхъ.

Къ лѣто ,ѕфи., иде Володимеръ, сынъ Ярославль, на Ямь, и побѣди ѥ. И помроша кони оу ѭх Володимерь, яко и ѥще дышѫщиѭхъ конѥмъ сѣдирахѫ кѫзы съ нихъ; томникъ бо бѣ моръ въ коних.

56. Къ лѣто ,ѕфиѳ., посла Ярославъ сына своего Володимера на Грѣкы, и вѣда ѥмоу коня многы, а воєводьство поржи Вышата, отцю Кіевоу. И пондѳ Володимеръ на Цѣсарь градъ въ лодиѭхъ, и придоша къ Доуиаи, и отъ Доуиая пондоша къ Цѣсарю градоу: и бысть боуря велика, и разби корабля Роуси, и нѣкажь корабль разби вѣтръ, и кѫзы кѣняхѫ въ корабль Иванъ Творимирицъ, воєвода Ярославль. Прочии же коні Володимери вывръжени бѣша на брѣгъ, числѣ шесть тысящь. И хотѣвѳ поити въ Роусь, и не иде съ ними никъто же отъ дроужины кѣнажа. И рєчѳ Вышата: азъ пондѫ съ ними. И вьсѣде изъ короубля къ нимъ, рекъ: аще живъ бѫдѫ, то съ ними; аще погыну, то съ дроужиною. И пондоша, хотѣвѳ къ Роусь. И бысть вѣсть Грѣкомъ, яко идѣло море Роусь: и посла цѣсарь, именемь Мономахъ, по Роуси олюдіи чєтыри на десате. Володимеръ же видѣвъ съ дроужиною, яко идѫть по нихъ, въспѣтивъ са изыи олюдіи грѣчьскыи; и възвратн са въ Роусь сѣдѣвъше са въ корабля

Lata 6548 szedł Jarosław na Litwę.

Lata 6549 szedł Jarosław w łodziach na Mazowszany.

Lata 6550 szedł Włodzimierz syn Jarosławow na Jam, i zwyciężył ich. I pozdychały konie w wojsku Włodzimierzowem; jakoż i z dyszących jeszcze koni zdzierano skórę, tak wielki był mór na konie.

56. Lata 6551. Posłał Jarosław syna swojego Włodzimierza na Greków, i dał mu wojsko mnogie, a wojewodą mianował Wyszętę, ojca Janowego. I poszedł Włodzimierz na Carogród w łodziach, i przyszli do Dunaju, a od Dunaju poszli ku Carogrodowi: i była burza wielka i rozbiła korabie Rusi, i xiążęcy korab rozbił wiatr, i wziął xięcia w korab Iwan Tworymirycz, wojewoda Jarosławow. Reszta zaś wojska Włodzimierzowego wyrzucona była na brzeg w liczbie sześć tysięcy i chciała iść w Ruś, a nie szedł z nią nikt z drużyny xiążęcej. I rzekł Wyszęta: ja pójdę z nimi. I wysiadłszy z korabia do nich, rzekł: jeśli będę żyw to z nimi; jeśli zginę to z drużyną. I poszli zmierzając ku Rusi. I przyszła do Greków wieść że Ruś burza rozbiła, i posłał cesarz imieniem Monomach, czterdzieści okrętów za Rusią. Włodzimierz zaś z drużyną widząc że gonią za nimi, wrócił się i zbił okręty greckie i wsiadłszy w okręty swoje wrócił do Rusi. Wyszętę zaś z wyrzuconymi na brzeg wzięli w niewolę i przywiedli do Carogrodu, i mnóstwo Rusi oślepiono. Po

---

Wiersz 5 побѣди» побѣдивъ H. Ł. R. T. — 17 кѫзы» кѫзаша H., Ch. — 18 Творимирицъ» Творимирича H., Ch. — воєвода Ярославль» воєводы Ярославли H. Ł. — 28 посла» пославъ H. Ł. T.

свои. Къшатѫ же ѥма съ изврьженъıми на брѣгъ, и приведоша ѩ Цѣсарю градоу, и слѣпиша Роуси много. По трехъ же лѣтѣхъ мироу бъıкъшю поуцѣнъ бъıсть Къшата къ Роусь къ Ярославоу. Къ снѣе врѣмена вѣдасть Ярославъ сестрѫ своѭ за Казимира, и вѣдасть Казимиръ за нѣно людии осмь сътъ, ѥже бѣ полониль Болеславъ, побѣдивъ Ярослава.

Къ лѣто ,sфиѳ., къıгребоша два кънаѕа, Ироплъка и Олга, сънма Свѧтославля, и крьстиша кости ю, и положиша ѩ въ црькъви свѧтъıѩ богородица. Къ сѣ же лѣто оумре Брячислав, сънъ Изѧславль, вноукъ Володимерь, отьць Вчеслава, и Вчеславъ, сънъ его, сѣде на столѣ его, его же роди мати отъ влъховица. Матери бо родивъши его бъıсть ѥмоу кѫкьно на главѣ его, рекоша же влъсви матери его: сѣ кѫкьно, навѣжи на нь, да носить ѥ до живота своѥго. Ѩже носить Вчеславъ и до сего дьне на собѣ: сего ради немилостивъ ѥсть на кръвопролитиѥ.

Къ лѣто ,sфиг., заложи Володимеръ свѧтъıѩ Софиѭ Новѣ городѣ.

Къ лѣто ,sфид. Къ сѣ лѣто бъıсть тишина велика.

Къ лѣто ,sфиѥ., Ярославъ иде на Мазовъшанъı, и победи ѩ, и кънаѕи ихъ оубн Мьстислава, и покори ѩ Казимироу.

Къ лѣто ,sфиѕ., къ лѣто ,sфиз., къ лѣто ,sфии., престави сѧ кънагъıни Ярославля февраля въ десатъıи.

trzech zaś latach gdy pokój zawarto, puszczony był Wyszęta w Ruś do Jarosława. W tych czasach wydał Jarosław siostrę swoją za Kazimierza, i dał Kazimierz za wiano ośm set ludzi, których jeńcami zabrał był Bolesław zwyciężywszy Jarosława. 1043 — 50

Lata 6552 wykopano dwoch xiążąt, Jaropełka i Olega, synów Świętosławowych, i ochrzcono kości ich i pochowano w cerkwi ś. bogarodzicy. Tegoż lata umarł Bręczysław syn Izęsławow, wnuk Włodzimierzow, ojciec Wszesławow, a siadł na jego stolcu syn jego, Wszesław, ktorego rodziła matka przez czary. Gdy go bowiem matka urodziła, miał ranę na głowie; rzekli zaś czarnoxiężnicy matce jego: oto rana, zawiąż ją, niech ją nosi przez całe życie. Owoż nosi ją Wszesław i podziśdzień na sobie, dlatego nieczuły jest na rozlew krwi.

Lata 6553 założył Włodzimierz świętą Sofię w Nowogrodzie.

Lata 6554. Tego lata była cisza wielka.

Lata 6555 Jarosław szedł na Mazowszany, i zwyciężył ich, i zabił xięcia ich Mojsława, i upokorzył ich Kazimierzowi.

Lata 6556; lata 6557; lata 6558 umarła xiężna Jarosławowa 10 lutego.

Wiersz 10 къıгребоша... Олга» къıгребена бъıста два кънаѕа Ироплъкъ и Олгъ H. Ch. — 18 кѫкьно» кѫка H. — 20 кѫкьно» кѫкьно на главѣ его H. Ch. 21 носить» носнаъ H., носи R. T. — 22 до сего» до съмрътного H. Ch.

1051 57. Въ лѣто ,sфнѳ., постави Ярославъ Иларіона митрополитъмь Роуси въ святѣи Софіи, събравъ єпископы. И се да сказѣмъ, оучто ради прозъвася са пещерьскыи манастырь. Боголюбивомоу кънязю Ярославоу любящю Берестовоє и црькъвь тоу сущю святыхъ апостолъ и попы многы набъдащю, въ нихъ же бѣ прєзвоутєръ, именьмь Иларіонъ, мужь благъ, кънижьнъ и постьникъ, хожаше съ Берестового на Дънѣпръ, на хлъмъ, къдѣ нынѣ ветъхыи манастырь пещерьскыи, тоу молитвѣ творяше, бѣ бо тоу лѣсъ великъ. Ископа пещерьку малу, двоусажьну, и приходя съ Берестового отъпѣваше часы, и молящє са тоу Богоу въ таинѣ. По сьмь же Богъ кънязю въложи въ срьдьцє, и постави и митрополитъмь въ святѣи Софіи, а си пещерька тако оста. И не по многъхъ днѣхъ бѣ нѣкыи человѣкъ мирьскыи именьмь Антипа, отъ града Любьча. И въложи семоу Богъ въ срьдьцє въ странѣ ити. Онъ же оустрьмивъ са въ святѣи Горѣ, и видѣ манастыря сущаа тоу, и обьходивъ, и възлюби урьнъуьскыи образъ, и придє въ єдинъ манастырь отъ сущихъ тоу манастырєвъ, и оумоли игоумена того, да бы на нь въложилъ образъ иноушьскыи. Онъ же послоушавъ єго, постриже и, нарекъ имяємоу Антонии, наказавъ єго и шоучивъ урьнъуьскомоу образоу, и рєчєємоу: иди въ Роусь опать, и бѫди благословєнныє отъ святыя Горы, яко отъ тебє многи урьнъци

57. Lata 6559 ustanowił Jarosław Hilaryona metropolitą Rusi przy ś. Sofii, zebrawszy biskupów. A oto powiemy dlaczego nazwan został monastyr peczerski. Bogolubny xiążę Jarosław lubił Berestowo i cerkiew tu znajdującą się świętych apostołów, i kapłanów mnogich zebrał, między którymi był kapłan imieniem Hilaryon, mąż zacny, uczony i postnik; chadzał z Berestowa nad Dniepr, na wzgórze, gdzie teraz stary monastyr peczerski, tu odprawiał modlitwę, był tu bowiem las wielki. I wykopał pieczarkę małą, dwusążniową, i przychodząc z Berestowa odspiewywał godzinki, i modlił się Bogu w skrytości. Potem zaś natchnął Bóg serce xięcia, i zrobił go metropolitą u ś. Sofii, a ta pieczarka tak została. Po niejakim czasie był pewien człowiek świecki z grodu Lubecza, imieniem Antypa. I włożył mu Bóg w serce udać się w podróż. On tedy przyszedł do świętej góry, i widział monastyry tu będące i przypatrywał się im i polubił stan zakonny; i przyszedłszy do jednego ze znajdujących się tu monastyrów prosił igumena jego, aby go oblekł w szatę zakonną. On tedy prośby wysłuchawszy, postrzygł go i dał mu imię Antoni; oświecił go i nauczył zakonnego życia, i rzekł mu: idź nazad w Ruś a z tobą błogosławieństwo ś. góry: od ciebie bowiem mnodzy zakonnicy powstaną. Pobłogosławił go, i odprawił, mówiąc mu: idź w pokoju. Antoni zaś przyszedł do Ki-

---

Wiersz 9 Иларіонъ» Ларіона w kodexach, mylnie. — 20 мирьскыи... Антипа tak ma P., именьмь мирьскыимь H. Ł., мирѣскыи R. T. — 21 въложи» възложи w kodexach, mylnie. — 24 и обьходивъ niema H.

бъıти нижть; благословн н, н отпоусти
его, рскъ имоу: нди съ миромь. Антоний
же приде Кыєвоу, н мыслише, къдѣ бъı
жити, н ходи по манастъıрьıмъ, н не възлюби,
Богоу не хотащю; н поча ходити по дьбрьıмъ
н по горамъ, ища къдѣ бъı имоу Богъ
показалъ; н приде на хлъıмъ, идѣ же бѣ
Иларионъ ископалъ пєчєрькж, н възлюби
мѣсто сє, н вьсєли са въ нє. Н нача мо-
лити са Богоу съ слъзами, глаголя: Госпо-
ди, оутвьрьди ма въ мѣстѣ сьмь, н да
бждєть на мѣстѣ сьмь благословєнию свя-
тъıя Горъı, н моєго игоумєна, иже ма
постригъ. Н поча жити тоу, моля Бога,
ядъıи хлѣбъ соухъ, н того вєчєрь дьнь,
н водъı въ мѣрж въкоушлъı, копая пєчєрж,
н нє да собѣ оупокоя ни дьнь, ни нощь,
въ трудєхъ прѣбъıвая, въ бдѣнии н въ
молитвахъ. Но сьмь же оувѣдѣша добрии
уловѣци, н приходяхж къ немоу, приносащє
же имъ иже на потрѣбж бѣ, н прослоу якоже
великъıи Антоний: приходащє къ немоу
просяхж оу него благословєния. Но сьмь
же прѣставльшю са великомоу къназю Ї-
рославоу прия власть сънъ его Изаславъ,
н сѣдє Кыєвѣ. Антоний же прославленъ
бъıсть въ роусьстѣи зємли: Изаславъ же
оувѣдѣвъ житиє его, приде съ дроужиною
своєжж, проса оу него благословєния н
молитвъı. Н оувѣданъ бъıсть вьсѣми вели-
къıи Антоний и ѣтимъ: н нача приходити
къ немоу братия, и нача приимати
и постригати ѣ: и събра са братии къ не-
моу числамъ два на десате. Ископаша пе-

jowa, i namyślał się gdzieby żyć? i cho- 1051
dził po monastyrach, i nie podobał sobie;
tak chciał Bóg. I począł chodzić po debrzach
i po górach, szukając gdzieby mu wskazał
Bóg, i przyszedł na wzgórze gdzie był Hi-
laryon wykopał pieczarkę, i polubił miejsce
to, i osiadł w niem. I począł modlić się
do Boga ze łzami, mówiąc: Panie utwierdź
mię w miejscu tem, i niech będzie na
miejscu tem błogosławieństwo świętej góry
i igumena mojego, który mię postrzygł. I po-
czął tu żyć modląc się Bogu, jedząc chleb
suchy na cały dzień i wody miernie pijąc;
kopał pieczarę bez odpoczynku, dzień i noc
w trudach, czuwaniu i modlitwach przeby-
wając. Potem zaś dobrzy ludzie dowiedzia-
wszy się, przychodzili ku niemu, przyno-
sząc mu co było potrzeba, i zasłynął jako
wielki Antoni. Przychodzący ku niemu pro-
sili go o błogosławieństwo. Potem zaś gdy
umarł wielki xiążę Jarosław, objął rządy
syn jego Izęsław i siadł w Kijowie. Antoni
zaś słynął w Rusi. Izęsław tedy dowiedzia-
wszy się o jego życiu przyszedł z drużyną
swoją prosząc go o błogosławieństwo i mo-
dlitwy. I znan był wszystkim wielki Antoni
i czczon. I poczęli przychodzić ku niemu
bracia, i począł przyjmować ich i postrzy-
gać: i zebrało się około niego braci w licz-
bie dwunastu. I wykopali pieczarę wielką i
cerkiew i cele, które są podziśdzień w pie-
czarze pod starym monastyrem. Zgromadzo-
nym zaś braciom rzekł Antoni: oto bracia
Bóg was zgromadził i macie świętej góry

Wiersz 17 да» дада H., дадє Ch. — оупокоя» покоя H. — 21 на потрѣбж бѣ» на потребж H., потребнаа R. T. — прослоу якоже» прослоу же и H.

1051 уєрѫ великѫ, и црькъвь, и келиѭ, ѩ же сѫть и до сего дьне въ пєуєрѣ подъ ветъхыимь манастырьмь. Съвъкоупльшѧ же братиѭ, рєує имъ Антонии: се Богъ васъ братиѭ съвъкоупи, и отъ благословенииѧ єсте святыѧ Горы, мьнѣ же мнѣ постриже игоуменъ святыѧ Горы, и мьнѣ васъ постригалъ: да бѫди благословенье на васъ, прьво отъ Бога, а второѥ отъ святыѧ Горы. И се рекъ имъ: живѣте о собѣ, и поставивъ въ игоуменѣ, а самъ хотѣ въ онѫ горѫ итти одинъ, якоже и прѣжє бѣхъ обыкалъ, оуѥдинивъ ся, жити. И поставивъ имъ игоуменъмь Варлаама, а самъ идє въ горѫ, и ископа пєуєрѫ, ѩ же єсть подъ новъмь манастырьмь, въ нєи же съконьча животъ свои, живъ въ добродѣтєли, не въихода изъ пєуєры лѣтъ ѵєтъıри десать миколиже инъıможе, въ нєи же лежать мощи єго и до сего дьне. Братиѧ же и игоуменъ живѣахѫ въ пєуєрѣ. И оумноживъшимъ ся братии въ пєуєрѣ, и не могѫщимъ имъ въмѣстити ся въ пєуєрѫ, и помъıсліша поставити въне пєуєры манастырь. И придє игоуменъ и братиѧ къ Антонию, и рєкоша имоу: отьчє, оумножило ся братиѧ, и не можемъ ся въмѣстити въ пєуєрѫ: да бъı Богъ повелѣлъ и твоѧ молитка, да бъıхомъ поставили црькъвицѭ малѫ въне пєуєры. И повелѣ имъ Антонии. Они же поклониша ся имоу, и поставиша црькъвицѭ малѫ надъ пєщєроѫ въ имя святыѧ богородица оусъпєниє. И имя Богъ оумно-

błogosławieństwo z którem świętogórski igumen mnie, a ja was postrzygłem, niech więc będzie z wami błogosławieństwo najprzód od Boga, a powtóre od świętej góry. I to rzekł im: żyjcie osobno, postanowię wam igumena, a sam jeden chcę w oną górę pójść, jakoż pierwej już nawykłem w samotności żyć. I postanowił im igumenem Barłaama, a sam szedł w górę, i wykopał pieczarę która jest pod nowym monastyrem, w niej też zakończył żywot swój, żyjąc cnotliwie, przez lat czterdzieści nigdy i nigdzie nie wychodząc z pieczary, w której też relikwie jego leżą podziśdzień. Bracia zaś i igumen żyli w pieczarze. A gdy rozmnożyło się braci w pieczarze i zmieścić się w niej nie mogli, umyślili postawić zewnątrz pieczary monastyr. I przyszedł igumen i bracia do Antoniego, i rzekli mu: ojcze! rozmnożyło się braci i nie możemy zmieścić się w pieczarze; gdyby łaska Boga i twoja modlitwa, tobyśmy postawili cerkiew małą zewnątrz pieczary. I kazał im Antoni. Oni zaś pokłoniwszy się mu, zbudowali cerkiew małą nad pieczarą, na cześć wniebowzięcia świętej bogarodzicy. I począł Bóg mnożyć zakonników za modlitwami ś. bogarodzicy. I złożyli radę bracia z igumenem chcąc budować monastyr. I szli bracia ku Antoniemu i rzekli: ojcze! bracią rozmnażają się, i chcielibyśmy postawić monastyr. Antoni zaś uradowany rzekł: błogosławion niech będzie Bóg we wszystkiem, a modli-

Wiersz 6 ньıи же» иже H. R. T. mylnie. — 12 онѫ» иньıѫ H. — итти» сѣсти H. R. T. — 13 жити niema H. Ł. — 18 ѵєтъıри десать» w H. dodano не исходя изъ пєуєры.

жати уреноризъця молитвами святыя богородица. И съвѣтъ сътвориша братия съ игоуменъмъ поставити манастырь. И идоша братия къ Антонию, и рѣша: отъче, братия оумножажть ся, и хотѣли бъихомъ поставити манастырь. Антоний же радъ бывъ рече: благословенъ Богъ о васъмъ, и молитва святыя богородица и сщихъ отець, иже въ святѣи Горѣ, да бждеть съ вами. И се рекъ посла єдиного отъ братия къ Изяславоу кънязю рекя тако: кънаже мои, се Богъ оумножаєть братиѣ, а мѣстьце мало: да бы ны далъ гораѣ тѣ, и же есть надъ пещерою. Изяславъ же слышавъ и радъ бысть, посла мужь свои, и вда имъ гораѣ тѣ. Игоуменъ же и братия заложиша црькъвь велику, и манастырь богородица сталпнѣмь, келия поставиша многы, црькъвь съвръшиша и иконами оукрасиша. И отъ тоѣ поуаша зъвати пещерьскыи манастырь, имь же бѣша жили уреньци прѣже въ пещерѣ; а отъ того прозъвѣ ся пещерьскыи манастырь. Есть же манастырь пещерьскыи отъ благословенна святыя Горы пошелъ. Манастырѣи же съвръшеноу, игоуменьство дръжащю Варламоу, Изяславъ же постави манастырь святаго Дмитрия, и изведе Варлама на игоуменьство къ святомоу Дмитрию, хотя сътворити къ сему манастырю, надѣя ся богатьствъ. Многи бо манастыри отъ пещеръ, и отъ боларъ и отъ богатьства поставлени, нъ не сѫть тако, како сѫть поставлени слъзами, поущениемь, молитвоѣ, бдениемь.

twa ś. bogarodzicy i ojców którzy są u 1051
świętej góry niech będzie z wami. I to rzekłszy, posłał jednego z braci do Izesława xięcia, mówiąc tak: xiążę mój! oto Bóg rozmnaża braci, a miejsce małe, racz nam dać górę tę, co jest nad pieczarą. Izesław zaś to usłyszawszy, rad był, posłał ludzi swoich, i dał im górę tę. Igumen tedy i bracia założyli cerkiew wielką, i monastyr ogrodzili ostrokołem, cel wiele pobudowali, cerkiew dokończyli i ozdobili obrazami, i odtąd poczęli zwać peczerski monastyr, ponieważ zakonnicy pierwej w pieczarze żyli, a od tego monastyr peczerskim przezwał się. Monastyr tedy peczerski błogosławieństwem ś. góry począł się. Gdy zaś monastyr był ukończon a igumeństwo dzierzył Barłaam, Izesław postawił monastyr ś. Dymitra i przeniósł Barłaama na igumeństwo ku ś. Dymitrowi chcąc zrobić świetniejszym ten monastyr, ufny w bogactwo. Mnogie bowiem monastyry powstały od królów, od bojarów i z bogactw, wszelako nie są one takie jak te, co powstały łzami, postem, modlitwą, czuwaniem. Antoni bowiem nie miał złota, ni srebra, a dokonał tego łzami i postem, jako mówiłem. Gdy tedy Barłaam poszedł do ś. Dymitra, bracia radę złożywszy, szli do starca Antoniego i rzekli: ustanów nam igumena. On zaś rzekł im: kogo chcecie? Oni zaś rzekli: kogo chce Bóg i ty. I rzekł im: kto między wami większy od Teodozego? posłuszny, skromny, cichy; niech ten będzie

---

Wiersz 3 И идоша... рѣша» И рѣша братия къ игоуменоу къ Антонию Н. — 7 рече» рѣче Н. — 20 поуаша» поуаша зъвати Н.

1051 Антонин бо не имѣ злата, ни сребра, нъ сѣтажа слъзамн и поученнемь, якоже глаголахъ. Кыяномоу же шьдъшю къ святомоу Дмитрию, съвѣтъ сътворьше братнѣ идоша къ старцю Антонию и рекоша: поставн намъ игоумена. Онъ же рече нмъ: кого хощете? Они же рѣша: кого хощеть Богъ и ты. И рече нмъ: къто болнн въ васъ, якоже Ѳеодосни, послоушанъѣн, кротъкън, съмѣренън, да сь бѫдеть вамъ игоумень. Братнѣ же ради бывъше поклонишя са старцю, и поставнша Ѳеодосна игоумена, братни сѫщен унсълъ дванадесать. Ѳеодосиевн же прнемъшю нноастырь поуа нмѣти въздрьжанне, и велико поученне, и молитвы съ слъзамн, и съвъкоупнти нуа многы чрънорнзьца, и съвъкоупн братна унсълъ съто. И нуа искати правнла чрънорьскаго, и обрѣте са тъгда Михаилъ чрънець нноастырь стоудинскаго, иже бѣ пришьлъ нзъ Грькъ съ нитрополитьнь Георгнемь, и нуа оу него искати оустава чрьнець стоудинскнхъ, и обрѣтъ оу него и съписа, и оустави въ нноастырн своемь, како пѣти нѣкнма нноастырьскыа, и поклонъ какъ дрьжати, и успѣнна поунтати, и стоанне въ црькъви, и весь радъ црькъвънън, на трапезѣ сѣданне и уьто нсти въ кыа дьни, вьсе съ оустановленнемь. Ѳеодосни вьсе то прнобрѣтъ прѣдасть нноастырю своемоу: отъ того же нноастырн перенша вьсн нноастырьске оуставъ. Тѣмь же поуьтенъ есть нноастырь печерьскън стл-

waszym igumenem. Bracia zaś uradowani, pokłonili się starcu i ustanowili Teodozego igumenem nad braćmi, których było w liczbie dwudziestu. Teodozy tedy monastyrem zawładnąwszy, począł zaprowadzać wstrzemięźliwość i ścisłe posty i modlenie ze łzami; i począł zgromadzać mnogich zakonników, i zebrał braci w liczbie stu. I począł szukać prawidła zakonnego, i znalazł się wtedy Michał, zakonnik monastyru studyjskiego, który był przyszedł z Grecyi z metropolitą Jerzym, i począł u niego szukać ustawy zakonników studyjskich, i znalazł u niego, i spisał i zaprowadził w monastyrze swoim: jak spiewać pienia zakonne, i pokłony jak bić, i czytać lekcye, i stać w cerkwi, i wszystek porządek cerkiewny, siadanie w refektarzu, i co jadać w które dni, wszystko według ustawy. Teodozy wszystko to znalazłszy, nadał monastyrowi swojemu: od tego monastyru przejęły wszystkie monastyry ustawę. Dlatego monastyr peczerski ma sławę najstarszego i najznakomitszego między wszystkimi. Teodozy tedy zostawał w monastyrze, i wiódł żywot cnotliwy według prawideł zakonnych, i przyjmował wszelkich przychodzących ku niemu. Do niego też i ja przyszedłem, ubogi i niegodny sługa i przyjął mię, mającego lat 17 od urodzenia mego. To zaś napisałem i położyłem w którym roku począł być monastyr, i dlaczego peczerskim się zowie. A o życiu Teodozego potem powiemy.

Wiersz 9 **якоже**» **акъ** есть H., **акъ же** Ł. — 25 **поклонъ**» **поклонъ** H. Ł. — 28 **трапезѣ**» **трапезѣ**, w kodexach mylnie. — 32 **оустав** w H. dodano: **по вьсѣмъ нноастырѣмъ**.

рѣн вьсѣхъ, и ѹьстию болѣ вьсѣхъ. Осодосиѥви же живѫщю въ манастъıри, и правѫщю добродѣтельноѥ житиѥ и ѹрьньуьскоѥ правило, и приниманщю вьсѣкого приходящаго къ немоу. Къ немоу же и азъ придохъ хоудъın и недостоинъıи рабъ, и приятъ ма, лѣтъ ми сѫщю седми на десѧте отъ рожениа моего. Се же написахъ и положихъ въ коіѥ лѣто поуалъ бъıти манастъırь, и ѹьто ради ѯвѣсть са печерьскъıи. А о Осодосиевѣ житии пакъı сказжемъ.

1051 — 54

Къ лѣто ѯѳѯ., прѣстави са Колоднмеръ, сънъ Ярославль старѣшиин, Новѣ городѣ, и положенъ бъıсть въ святѣи Софии, иж же бѣ самъ съѯъдалъ.

Lata 6560 umarł Włodzimierz, najstarszy syn Jarosława, w Nowogrodzie, i pochowano go u ś. Sofii którą sam zbudował.

Къ лѣто ѯѳѯа., оу Вьсеволода роди са сънъ, и нарече има имоу Колоднмеръ, отъ цесарица грѣуьскъıна.

Lata 6561 Wszewłodowi urodził się syn z cesarzównej greckiej, i dał mu imię Włodzimierz.

58. Къ лѣто ѯѳѯв., прѣставн са великъıи къıязь роуськъıи Ярославъ. И ище живоу сѫщю имоу нарадн сънъı своıа, рекъ имъ: се азъ отъıхожю светл сего, сънове мои, имѣите межи собоѭ любъвь, понеже къı есте братиа иднного отьца и матере. Да аще бѫдете къ любъви межю собою, Богъ бѫдеть къ васъ, и покорить къı противъныа подъ къı, и бѫдете мирно живѫще; аще ли бѫдете исплнстьно живѫще, въ расприхъ которяще са, и сами погъıбнете, и земля отьць своихъ и дѣдъ погоубите, иже налѣзоша троудъıнь своимь великъıмь. Нъ пребъıваите мирьно, послоушающе братъ брата. Се же поручаю

58. Lata 6562 umarł wielki xiążę ruski Jarosław. A za życia jeszcze rozporządził synami swoimi mówiąc im: oto ja zchodzę z tego świata, synowie moi, kochajcie się wzajemnie, ponieważ jesteście braćmi jednegoż ojca i matki. Jeśli się wzajem kochać będziecie, Bóg będzie z wami, i przeciwników waszych podda wam, i będziecie w pokoju żyć. Jeśli zaś w nienawiści żyć będziecie, w zwadach kłócąc się, to i sami zginiecie, i ziemię ojców waszych i dziadów utracicie, którą wielkim trudem swoim nabyli. Owoż zostawajcie w pokoju słuchając brat brata. A oto stolec mój w Kijowie poruczam Izęsławowi najstarszemu

Wiersz 18 и нарече има имоу niema H. — 19 грѣуьскъıа› грѣуькоѥ H., грѣкъıни Ł. R. — 30 расприхъ› прихъ R. T.

1054 — 55 въ собѣ мѣсто столъ старѣишемоу сыноу моемоу и братоу вашемоу Изяславоу, Кыевъ, сего послоушанте, ихоже послоушасте мене, да тъ вы бѫдеть въ мене мѣсто; а Святославоу даю Чрънигов, а Всеволодоу Переяславль, а Игорю Володимерь, а Вячеславоу Смольньскъ. И тако раздѣли имъ градъı, заповѣдавъ имъ не преступати предѣла братьня, ни згонити, рекъ Изяславоу: аще кто хощеть обидѣти брата своего, то ты помагаи, егоже обидѫть. И тако оурядн сынъı своя пребъıвати въ любъви. Самомоу же болнноу сѫщю, и пришьдъшю Кышегородоу, разболѣ са вельми, Изяславоу тъгда въ Тоуровѣ княжащю, а Святославоу Володимери, Всеволодоу же тъгда сѫщю оу отьца, въ бо любнмъ отьцьмь паче всѣх братиа, егоже имяше присно оу собе. Ярославоу же присѣ коньць житию, и предасть доушю свою февраля въ два десатъı, въ сѫботѫ прьвъıя недѣлы поста въ святаго Ѳеодора дьнь. Всеволодъ же съпрата тѣло отьца своего, възложьше на сани везоша и Кыевоу, попове пожще обычьнъıма пѣсни, плакаша са по нѣмь людие; принесъше положиша и въ рацѣ мраморнѣи въ церькъви святъıя Софиа, и плака са по нѣмь Всеволодъ и людие вьси. Живе же вьсѣхъ лѣтъ Ярославъ седмь десать и шесть.

59. Начало княженна Изяславля Кыевѣ. Въ лѣто ,sφѯг. пришьдъ Изяславъ сѣде Кыевѣ, Святославъ Чрънигове, Всеволодъ

synowi mojemu a bratu waszemu, jego słuchajcie, jakoście mnie słuchali, on będzie wam w mojem miejscu; Świętosławowi zaś daje Czernigów, a Wszewłodowi Perejesław, a Igorowi Włodzimierz, a Więceslawowi Smoleńsk. I tak rozdzielił między nich grody, zakazując im iżby działów bratnich nie przekraczali, i nie wyganiali się; rzekł Izesławowi: jeśli który zechce skrzywdzić brata swego, to ty pomagaj temu którego krzywdzą. I tak zalecił, aby synowie jego wzajem się kochali. Sam zaś słabym będąc, gdy przybył do Wyszogrodu rozchorował się bardzo; Izesław panował wtedy w Turowie, a Świętosław we Włodzimierzu, Wszewłod zaś u ojca wtedy był, kochał go bowiem ojciec więcej niż wszystkich braci, i zawsze go miał przy sobie. Jarosław tedy zakończył żywot, oddając ducha swojego 20 lutego w sobotę, pierwszego tygodnia postu, w dzień ś. Teodora. Wszewłod zaś ciało ojca swojego wziąwszy, włożył na sanie i wiózł do Kijowa; gdy kapłani zwykłe pieśni spiewali, płakali po nim ludzie. Przywiozłszy złożono je w trumnie marmurowej, w cerkwi ś. Sofii, i płakał po nim Wszewłod i ludzie wszyscy. Żył zaś Jarosław wszystkiego lat 76.

59. Początek panowania Izesławowego w Kijowie. Lata 6563 Izesław przyszedłszy siadł w Kijowie, Świętosław w Czernigowie,

---

Wiersz 6 a Игорю Володимерь tylko T. — 19 присно niema H., вьсегда Ch. — 22 Ѳеодора» Ѳедора H.

Переславли, Игорь Володимери, Вячеславъ Смольньстѣ. Въ се же лѣто иде Всеволодъ на Торкы зимѣ къ Воиню, и побѣди Торкы. Въ сьнь же лѣтѣ приходи Блоушь съ Половьци, и сътвори Всеволодъ миръ съ ними, и възвратиша са въспять, отьиждоу же пришьли.

Къ лѣто ,sφϗд., въ лѣто ,sφϗе., прѣставн са Вячеславъ, сынъ Ярославль, Смольньстѣ, и посадиша Игорм Смольньстѣ, изъ Володимерм къведъше.

Къ лѣто ,sφϗs., побѣди Изаславъ Голядь.

Къ лѣто ,sφϗz., Изаславъ, Святославъ и Всеволодъ късадиша стрыя своего Сѫдислава, изъ поржба, сѣдѣ бо лѣтъ двѣ десати и четыри, заводивъше крьстоу; и бысть урьнъцьмь.

Къ лѣто ,sφϗи., прѣставн са Игорь, сынъ Ярославль. Въ сьнь же лѣтѣ Изаславъ, и Святославъ, и Всеволодъ и Вячеславъ, съвъкоупивъше вои бещисльнъı, поидоша на коньхъ и въ лодьихъ, бещисльно множьство, на Торкы. Се слъıшавъше Торци оубоиша са, пробѣгоша и до сего дьне, и помроша бѣгаюи, божиемь гнѣвомь гонимн, они отъ зимы, друзии же глади, ини же морьмь и сѫдьмь божиемь. Тако Богъ избави хрьстианы отъ поганъıхъ.

Къ лѣто ,sφϗо. придоша Половьци прьвое на роуськыѫ земль воюкатъ: Всеволодъ же изиде противоу нимъ мѣсяца февралм въ вторъıи дьнь. И бивъшимъ са нимъ побѣдиша Всеволода, и воювавъше отидоша. Се же бысть прьвое зло на

Wszewłod w Perejęsławiu, Igor we Włodzimierzu, Więcesław w Smoleńsku. Tegoż lata szedł Wszewłod zimą ku Woinowi na Torków, i zwyciężył Torków. Tegoż lata przychodził Błusz z Połowcami, i zawarł Wszewłod pokój z nimi, i wrócili się nazad zkąd przyszli. 1055—61

Lata 6564; lata 6565 umarł Więcesław syn Jarosławow w Smoleńsku, i posadzili Igora w Smoleńsku z Włodzimierza go przeniosłszy.

Lata 6566 Izęsław zwyciężył Golędy.

Lata 6567 Izęsław, Świętosław i Wszewłod uwolnili stryja swego Sądysława z ciemnicy w której siedział lat 24, odebrawszy od niego przysięgę; i został zakonnikiem.

Lata 6568 umarł Igor, syn Jarosławow. Tegoż lata Izęsław i Świętosław i Wszewłod i Wszesław zebrawszy wojsko niezliczone, poszli konno i w łodziach w liczbie niezmiernej na Torków. To usłyszawszy Torcy przelękli się i znikli podziśdzień; i pomarli uciekając gniewem bożym ścigani, owi od zimna, drudzy od głodu, inni zaś od moru i dopuszczenia bożego. Tak wybawił Bóg chrześcian od pogan.

Lata 6569 przyszli Połowcy poraz pierwszy wojować Ruś; Wszewłod zaś wyszedł naprzeciw nim w miesiącu lutym, wtórego dnia. I bitwę stoczywszy zwyciężyli Wszewłoda, spustoszyli kraj i odeszli. To tedy była pierwsza klęska Rusi od po-

---

Wiersz 6 въспать.. пришьли» въ своя сѣ H. — 14 Сѫдислава ma tylko Ch.

1061 роуськыжь зємлѣ отъ поганыхъ и безбожь-
— 65 ныхъ врагъ. Кыстъ же кънязь ихъ Со-
калъ.

Къ лѣто ,sфо., къ лѣто ,sфоа., Сѫдиславъ прѣставн ся, Ярославль братъ, и погребоша и въ црькъви святаго Георгия. Къ се же лѣто Новѣ городѣ иде Вѣховъ къспать дьнии пать: се же ѕнаменіе не добро бысть, на четвертоє бо лѣто пожьже Всеславъ градъ.

60. Къ лѣто ,sфов., бѣжа Ростиславъ Тмоуторакыню, сынъ Володимерь, вноукъ Яро[illegible], и съ нимь бѣжа Поре[illegible] и Вы-шата, сынъ Остромирь, воєводы новогородьского, и пришьдъ вѣгна Глѣба изъ Тмоуторакыни, а самъ сѣде къ него мѣсто.

Къ лѣто ,sфог., иде Сватославъ на Ростиславля къ Тмоуторакыню, Ростиславъ же отъстѫпи проуь изъ града, не оубоивъ ся его, ни не хота противоу стрыєви своємоу оружиа въздати. Сватославъ же пришьдъ Тмоуторакыню посади сына своєго плакы Глѣба, възврати ся къ свои сн. Ростиславъ же пришьдъ плакы вѣгна Глѣба, и приде Глѣбъ къ отцю своємоу, Ростиславъ же сѣде Тмоуторакыни. Къ се же лѣто Всеславъ рать поуалъ. Къ сн же врѣмена бысть ѕнаменіе на западѣ, звѣзда прѣвелика, лоуча имѣщи якы кръвавы, въсходящи съ вечера по заходѣ слънчѣнѣмь, и прѣбысть за седмь дьнии. Се же проявленіе не на добро: по сьмь бо бѣша оусобица многы и нашьствіе поганыхъ на

gańskich i bezbożnych wrogów. Był zaś xięciem ich Sokał.

Lata 6570; lata 6571 umarł Sądysław, brat Jarosławow, i pochowali go w cerkwi ś. Jerzego. Tegoż lata w Nowogrodzie Wołchow płynął wstecz przez dni pięć, a był to znak niedobry, czwartego bowiem lata Wszesław spalił gród.

60. Lata 6572 biegł do Tmutorakania Rościsław, syn Włodzimierzow, wnuk Jaro[illegible]wow, a z nim biegł Porej i Wy[illegible]zeta, [illegible] Ostromira wojewody nowogrodzkiego, i przyszedłszy wygnał Gleba z Tmutorakania, a sam siadł w jego miejscu.

Lata 6573 szedł Świętosław na Rościsława do Tmutorakania, Rościsław zaś ustąpił precz z grodu, nie żeby go się uląkł, lecz nie chciał przeciw stryjowi swemu dobywać oręża. Świętosław tedy przyszedłszy do Tmutorakania, posadził znowu syna swojego Gleba, i wrócił do domu. Rościsław zaś przyszedłszy znowu wygnał Gleba, i przyszedł Gleb do ojca swojego, a Rościsław siadł w Tmutorakaniu. Tegoż lata Wszesław rozpoczął wojnę. W tychże czasach było znamię na zachodzie, gwiazda ogromna, mająca promienie jakoby krwawe, wschodziła wieczorem po zachodzie słońca, i była przez siedm dni. To zaś wróżyło nie dobre, potem bowiem były mnogie wojny domowe, i napady pogan na ruską zie-

Wiersz 9 пожьже... градъ» погорѣ весь городъ H. — 34 многы» много w kodexach, mylnie.

роуськыхъ земляхъ; си бо звѣзда бѣ лкъı кръвава, промавляющи кръвопролитиѥ. Къ си же врѣменѣхъ бъıсть дѣтищь вькрьженъ въ Сѣтомль, сего же дѣтища въıволокоша ръıболове въ неводѣ, иего же позоровахомъ до вечера, и пакъı вькрьгоша и къ водѣ; бѣшеть бо лице: на лици имоу срамьнии ждове, иного не льзѣ казати срама ради. Предъ симъ же врѣменьмь и слъньце прѣмиии са, и не бъıсть свѣтло, къ лкъı мѣсяць бъıсть, иего же невѣгласи глаголютъ съѣдаѥмоу сущю. Се же бъıвають сиа знамениа не на добро, мъı бо по семоу разоумѣѥмъ, ыкоже древле при Антиосѣ въ Иероусалимѣ клюун са къ нощи по вьсемоу градоу за четъıри десати дьнии мѣтати са на въздоусѣ на коних рищющимъ въ оружии, златъı имѣщимъ одежа, и пълкъı обмавляющимъ, и оружиемь двизающимъ са; се же проявлише нахожение Антиохово на Иероусалимъ. По сьмь же при Иронѣ цесари въ тъмь же Иероусалимѣ късиа звѣзда на образъ копиинъıи надъ градъмь: се же проявлише нахожение рати отъ Римлянъ. И пакъı сице же бъıсть при Оустиниане цесари: звѣзда късиа на западѣ, испоущающи лоуча, ѥ же прозъıваахѫ влистальницѧ, и бъıсть блистающи дьнии два десати, по сьмь же бъıсть звѣздамъ течениѥ съ вечера до оутрия, ыко мьнити вьсемъ, ыко падаютъ звѣздъı, и пакъı слъньце безъ лоуча сиаше: се же проявлише крамолъı, неджи,

mię; ta bowiem gwiazda krwawo promieniąc, znamionowała rozlew krwi. W tychże czasach było wrzucone dziecko w Sietomlę; to zaś dziecko wywlokli rybacy niewodem, i oglądaliśmy je do wieczora, i znowu wrzucili je w wodę; było zaś takie: na licu miało wstydliwe członki, resztę niepodobna opowiedzieć, dla wstydu. Przed tym zaś czasem i słońce się mieniło, i nie było światłe, jeno jakoby xiężyc; o tem zaś powiadają prostacy, jakoby było zjadane. Takie zaś znaki bywają nie na dobre, my bowiem tak rozumiemy, że niegdyś za Antyocha zdarzyło się nagle w Jerozolimie, iż przez czterdzieści dni ukazywały się nad całym grodem na obłokach jeźdcy zbrojni harcujący, złociste odzienie mając; i hufce ukazywały się orężmi wywijające, to zaś wróżyło najazd Antyocha na Jerozolimę. A potem, za Nerona cesarza, w tejże Jerozolimie ukazała się gwiazda w kształcie kopii nad miastem, która wróżyła najście wojsk rzymskich. I znowu było tak za Justyniana cesarza: ukazała się gwiazda na zachodzie rozsypująca promienie, zwano ją błyskalnicą, i błyskała dwadzieścia dni, potem zaś było bieżenie gwiazd od wieczora aż do rana, i zdawało się wszystkim, że gwiazdy padają, a słońce bez promieni świeciło: to zaś znamionowało zaburzenia, choroby, i pomor na ludzi. Znowu zaś za panowania cesarza Maurycego stało się to: niewiasta urodziła dziecię bez oczu i bez

1065

Wiersz 3 дѣтищь вькрьженъ» дѣтище вькрьжено H. — 4 въ Сѣтомль» въ Сѣтомлѣ H. — сего» иего H. R. T. — 12 сиа» сица Ł., сице R. — 14 разоумѣѥмъ» разоумѣхомъ H. — 21 Антиохово» Антиохово нашьствие H. R. T.

1065 — 66 человѣкъмь оумрѣтвиѥ бѣше. Пакы же при Маврикии цѣсари бѣсть сице: жена дѣтищь роди безъ очию и безъ рѫкоу, въ урѣсѣхъ бѣ ѥмоу рыбии хвостъ приросъ; и пьсъ роди са шестоногъ; въ Африкии же два дѣтища родиста са, ѥдинъ о четырехъ ногахъ, а дроугыи о двою главоу. По сьмь же бѣсть при Костянтинѣ, иконоборьци, сынѣ Леоновѣ: тсуѥниѥ звѣздьноѥ бѣсть на небѣ, оторвахѫ бо са на зѣмлѭ, ако видѣщимъ мьнѣти коньчинѫ; тъгда же въздоухъ възѣлѣ са по великоу; въ Соурии же бѣсть тржсъ великъ, зѣмли расѣдъшю са три поприщь, изиде дивьно изъ зѣмля, мьска, человѣчьскыимь гласъмь глаголѭщи и проповѣдаѭщи напитиѥ языка, ѥ же и бѣсть: наидоша бо Сарацини на палестиньскѫѭ зѣмлѭ. Знамениа бо въ небесѣ, или звѣздахъ, или слъньци, или пътицахъ, или ѥтерѣмь унѣмь ѥ благо бываѭть; въ знамениа сицѣ на зълъо бываѭть, или промысление рати, или глади, или съмрьть проявляѭть.

61. Въ лѣто ,ѕфоѳ., Ростиславоу сѣдящю Тмоуторокании и ѥмлѭщю дань оу Касогъ и въ инѣхъ странахъ; сего же оубоявъше са Грѣци послаша съ льстиѫ Котопяна. Ономоу же пришьдъшю къ Ростиславоу и въкѣрнѣвшю са ѥмоу оутѣшѣть и Ростиславъ. Ѥдинож же пиѭщю Ростиславоу съ дроужиноѭ, рече Котопанъ: кънѧже, хоуѳ на та пити. Ономоу же рекъшю: пии; онъ же испивъ полокниѫ оуши, а полокниѫ дасть кънязю пити, дотиснивъ са

rąk, w trzosłach mu przyrósł ogon rybi; i pies urodził się sześcionogi. W Afryce zaś urodziło się dwoje dzieci; jedno o czterech nogach, drugie o dwu głowach. Potem zaś za Konstantyna, obrazoburzcy syna Leonowego, było na niebiosach bieżenie gwiazd, odrywały się bowiem ku ziemi, że widzom zdawał się koniec świata; wtedy też i ruch wielki był w powietrzu. W Syryi zaś było wielkie wstrząśnienie, ziemia rozpadła się na trzy staje, i wyszło dziwo z ziemi, muł głosem ludzkim mówiący, i przepowiadający najazd pogan; tak się też stało: najechali bowiem Saraceni Palestynę. Znaki bowiem na niebiosach, lub gwiazdach, lub słońcu, albo przez ptactwo albo czem innem nie dobre wróżą, jeno znaki te złe wróżą: wojnę, głód lub śmierć przepowiadając.

61. Lata 6574 kiedy Rościsław siedział w Tmutorakaniu i brał dań od Kasogów i z innych krajów, Grecy zląkłszy się go, posłali podstępnie Kotopana. On tedy przyszedłszy do Rościsława, zyskał jego zaufanie, i miał cześć dla niego Rościsław. Jednego zaś razu gdy Rościsław pił z drużyną, rzekł Kotopan: xiążę! chcę pić do ciebie; on zaś rzekł: pij. On tedy pół czaszy wypiwszy, drugą połowę dał xięciu pić palcem o czaszę pocisnąwszy, a miał za

Wiersz 9 сынѣ» сына w kodexach, mylnie.

пальцьмь въ ушима, бѣ бо имѣя подъ ногътьмь растворение съмьртноє, и вѣдасть кънязю, оурекъ съмьрть до осми дьнии. Ономоу же испивъшю, Котопанъ же пришьдъ Корсоуню повѣдаше, яко въ сии дьнь оумреть Ростиславъ, якоже и бысть. Сего же Котопана побиша камениемь коръсоуньстии людиє. Бѣ же Ростиславъ мужь добръ на рать, възрастьмь же лѣпъ и красьнъ лицьмь и милостивъ оубогымъ. И оумре мѣсяца февраля въ третии дьнь. И тамо положенъ бысть въ церкви святыя богородица.

62. Въ лѣто ,ѕфоє., зарати ся Вьсеславъ, сынъ Брачиславль, полотьскыи, и зая Новъ городъ. Прославиви же трие, Изяславъ, Святославъ, Вьсеволодъ, съкъкоупивъше вои, идоша на Вьсеслава, зимѣ сущи велицѣ. И придоша къ Мѣньскоу, и Мѣнимє затвориша ся въ градѣ. Си же братиа възяша Мѣньскъ, и исѣкоша мужа, а жены и дѣти вѣдаша на цѣты, и пондоша къ Немѣзѣ. И Вьсеславъ поиде противоу. И съвъкоупиша ся обои на Немѣзѣ мѣсяца марта въ третии дьнь, и бише снѣгъ велик, пондоша противоу собѣ. И бысть сѣча зѣла, и мнози падоша, и одолѣша Изяславъ, Святославъ, Вьсеволодъ; Вьсеславъ же бѣжа. По сьи же мѣсяца июния въ десатыи дьнь, Изяславъ, Святославъ и Вьсеволодъ, цѣловавъше крьстъ устьнии къ Вьсеславоу, рекъше имоу: приди къ намъ, яко не сътворихъ ти зѣла. Онъ же надѣявъ ся цѣлованию крь-

paznokciem przyprawę śmiertelną, i dał xięciu, 1066 —67
śmierć w ośmiu dniach naznaczając. Gdy to wypił, Kotopan do Korsunia przyszedłszy, powiadał, że tego a tego dnia umrze Rościsław; i tak się stało. Tego zaś Kotopana ukamienowali ludzie korsuńscy. Był zaś Rościsław mąż dzielny w boju, wzrostu pięknego, krasny licem, dla ubogich miłosierny, a umarł w miesiącu lutym, trzeciego dnia; i tam go pochowano, w cerkwi bogarodzicy.

62. Lata 6575 rozpoczął wojnę Wszesław, syn Bręczysława, połocki, i zajął Nowogród. Trzej zaś Jarosławicze: Izęsław, Świętosław, Wszewłod skupiwszy wojska poszli na Wszesława, śród tęgiej zimy. I przyszli pod Mińsk, a Mińszczanie zaparli się w grodzie. Ci zaś bracia Mińsk zdobywszy, mężów wycięli, a niewiasty i dzieci zabrali w niewolę, i poszli ku Nemizie. I Wszesław poszedł przeciw nim. I spotkały się oba wojska nad Nemigą, miesiąca marca dnia 3go, a był śnieg wielki, poszli przeciw sobie. I była bitwa okrutna, i mnóstwo padło, i zwyciężyli Izęsław, Świętosław, Wszewłod; a Wszesław uciekł. Potem zaś w miesiącu czerwcu dnia 10 Izęsław, Świętosław i Wszewłod całowali krzyż czestny Wszesławowi, mówiąc: przyjdź do nas, nie zrobim ci nic złego. On zaś zaufawszy przysiędze przepłynął w łodzi Dniepr. Wchodzącego do namiotu zchwytał Izęsław złamawszy przy-

Wiersz 11 тамо» тако H. — 22 вѣдаша» вѣзяша H.

1067 ста переѣха къ лодии уѣзъ Дънѣпръ. — 68 Изяславоу же къ шатьрѣ придиждю, и тако яша Всеслава на Рѣши оу Смольньска, преступивъше крьстъ. Изяславъ же приведъ Всеслава Кыєвоу, всади и къ поряѣ съ двѣма сыньсома.

63. Къ лѣто 6584., придоша иноплеменьници на роуськыя земля, Половьци мнози, Изяславъ же и Святославъ и Всеволодъ изидоша противоу имъ на Альтѣ. И бывъшю ноци пондоша противоу собѣ; грѣхъ же ради нашихъ попоусти Богъ на ны поганыя, и побѣгоша роуськыя князя, и побѣдиша Половьци. Наводить бо Богъ по гнѣвоу своємоу иноплеменьникы на земля, и тако съкроушенъным ным къспоминають ся къ Богоу, оусобьныя же рати бываєть отъ съвѣщания дияволя. Богъ бо не хощеть зла человѣкъмъ, нъ блага, а дияволъ радоуєть ся злобоу, оубиньствоу и кръвопролитию, въздвизая сварѣ и зависти, братоненавидѣние, клеветы. Земли же съгрѣшивъшю которѣи любо казнить Богъ съмрьтиѣ, ли гладъмь, ли наведенъемь поганыхъ, ли ведрьмь, ли гаснинцѣ, ли инѣми казньми, аще ли покаивъше ся, бѫдемъ, въ нь же ны Богъ велить, жити; глаголеть бо пророкъ нам: обратите ся къ мънѣ въсѣмь срьдьцьмь вашимь, постъмь и плачемь.[1]) Да аще сице сътворимъ, въсѣхъ грѣхъ прощени бѫдемъ: нъ мы на зълоє възкра-

sięgę: i tak był jęty Wszesław nad Orszą koło Smoleńska. Izęsław tedy Wszesława do Kijowa przywiodłszy, wsadził z dwoma synkami do ciemnicy.

63. Lata 6576 przyszli innoplemieńcy na Ruś, mnodzy Połowcy; Izęsław zaś i Świętosław i Wszewłod wyszli naprzeciw nim nad Altę. I gdy noc była poszli naprzeciw siebie; za grzechy nasze dopuścił Bóg na nas pogan, i xiążęta ruscy uciekli a Połowcy zwyciężyli. Naprowadza bowiem Bóg według gniewu swego innoplemieńców na kraj, aby ci skruszywszy się nawrócili się do Boga, wojna zaś domowa bywa z poduszczenia dyabelskiego. Bóg bowiem nie chce zła ludzi jeno dobra, a dyabeł raduje się złem, zabójstwem i przelewem krwi, pobudzając swary i zawiście, nienawiść bratnią, potwarze. Jeśli zaś którykolwiek naród zgrzeszy, karze Bóg śmiercią, albo głodem, albo napadem pogan, albo suszą, albo gąsienicą albo innemi karami, a jeśli się pokajamy, to będziem żyć tak, jak nam Bóg dozwoli; mówi nam bowiem przez proroka: nawróćcie się ku mnie całem sercem waszem, postem i płaczem. Jeśli tak uczynimy, wszelki grzech odpuszczony nam będzie; lecz my wracamy się do złego, jako świnia w kale grzechów zawsze tarzając się i tak zostajemy. Dlatego przez proroka mówi nam: zro-

Wiersz 6 двѣма» двѣнма H. — 10 Альтѣ» Альтѫ H. Ł., Алто Ch., Ольто R. T. — 11 пондоша» подидоша Ł. — 13 побѣгоша .. Половьци» побѣгоша Половьци H. mylnie. — 25 ведрьмь» вредьмъ H. R. T. — 28 жити» быти H. R. T.

[1]) Joel II, 12.

цѧѣмъ сѧ, акъı свинии въ калѣ грѣховьнѣмь присьно кламіще сѧ, и тако прѣбъıваѣмъ. Тѣмь же пророкъмь намъ глаголеть: разоумѣхъ, рече, ако жестокъ ѣси, и шии желѣзна твоа[1]; того ради оудрьжахъ отъ васъ дъждь, предѣлъ ѥдинъ одъждохъ, а дроугаго не одъждохъ, исъше, и поразихъ въı зноѥмь и разлиуьнъıимь казньıи: то и тако не обратисте сѧ къ мънѣ[2]. Сего ради винограды ваша и смокъвиѥ ваше, нивъı и дѫбравъı ваша истръхъ, глаголеть Господь, и ѫлобъ вашихъ не могохъ истрьти; послахъ на въı разлиуьнъıа болѣзни и съмрьти тѫжькъıа, и на скотъı казнь своѫ послахъ: то и тоу не обратисте сѧ, нъ рьсте: мѫжаниъı сѧ. До колѣ не насъıтисте сѧ ѫлобъ вашихъ? въı бо оуклониисте сѧ отъ пѫти моѥго, глаголеть Господь, и съблазниисте иногъı; сего ради бѫдѫ съвѣдѣтель скоръ на противьнъıа и на прелюбодѣица, и на кленѫщаıа сѧ именьмь моимь въ лъжѫ и на лишаѫщаıа мьздъı наимьника, насильствоуѫщаıа сироте и кьдовици и на оуклоняѫщаıа сѫдъ кривъ. Но уьто не въздрьжисте сѧ въ грѣсѣхъ вашихъ, нъ оуклониисте ѕаконъı моа, и не съхранисте ихъ? обратите сѧ къ мънѣ, и обращѫ сѧ къıи, глаголеть Господь,[3] и азъ отверьзѫ вамъ хлѣбъı небесьнъıа, и отъвращѫ отъ васъ гнѣвъ моа, доньдеже вьсе обилоуѥть вамъ, и не имѫть изнесоуще виногради ваши, ни нивъı. Нъ въı отѫмасте на ма

zumiałem, rzekł, jako twardy jesteś i szyja 1068
twoja żelazna, dlatego wstrzymałem wam deszcz, dział jeden zwilżyłem, a drugiego nie zwilżyłem, zesechł i poraziłem was skwarem i rozlicznemi karami, a i tak nie nawróciliście się ku mnie, dlatego winnice wasze i figi wasze, niwy i dąbrowy wasze starłem, mówi Pan, a złości waszych wyplenić nie mogłem. Zesłałem na was rozliczne boleści i śmierci ciężkie, i na bydło karę swoją posłałem: a i wtedy nie nawróciliście się, jenoście rzekli: krzepmy się. Kiedyż więc nasycicie się złości waszych? wy bowiem zboczyliście z drogi mojej, mówi Pan; i wielu zgorszyliście, przeto będę świadkiem skorym na przeciwnych mi i wszeteczników, i na wzywających fałszywie imienia mojego, i na zatrzymujących zapłaty najemnikowi, na ciemiężących sieroty i wdowy i na wykręcających sąd obłudnie. Czemu nie powściągnęliście się w grzechach waszych, lecz wykroczyliście przeciw moim zakonom, a nie zachowaliście ich? Nawróćcie się ku mnie, a ja nawrócę się k'wam, mówi Pan; i otworzę wam upusty niebieskie i odwrócę od was gniew mój, aż będziecie obfitować we wszystko, i nie będą pustoszeć winogrady wasze i niwy. Lecz wy bluźniliście mi słowami waszemi, mówiąc: próżny, kto służy Bogu! Przeto ustami czczą mię, a serce ich dalekie jest ode mnie, mówi Pan. Dlatego o co prosim, nie otrzymujemy:

Wiersz 5 желѣзна» желѣзнавыи H. R. T. — 29 отверьзѫ» отверьгѫ H., отверьхѫ R., mylnie. — 30 отъвращѫ» въздращѫ H. R. T.

[1]) Porówn. Exod. XXXII, 9. [2]) Amos IV, 7, 8. [3]) Porówn. Ezech. XVIII, 33.

1068 словеса ваша, глаголюще: соуетьнъ работаимъ Богоу. Тѣмь же оустъı уьтжть ма, а срьдьце ихъ далеуе отъстонть менє[1]), глаголеть Господь. Сего ради, ихъ же просимъ, не оулажимъ: бждеть бо, реуе, егда призоветє ма, азъ же не послоушаю васъ[2]); възпиетє менє злъи, и не обращетє; не въсхотѣша бо ходити по пѧтьмъ моимъ, да того ради затворитьсѧ небо, ово ли злъ отъвєрзаєть сѧ, градъ въ дъжда мѣсто поускаи, ово ли сланоу плодъı оузнаемыи, и земли зноюмь томи, нашихъ ради грѣхъ. Аще ли сѧ покаемъ отъ злобъ нашихъ, то акъı уадъмъ своимъ дасть намъ вьсѣ прошении, и одъждить намъ дъждь ранъ и поздьнъ, и напльнать сѧ гоумна наша пьшеница, проимжть сѧ тоуна винъныи и масльныи, и въздамъ вамъ за лѣта, ихъ же поиаша пржи, и хрястове и гъсѣница. Сила моа великаа, ѭ же послахъ на въı, глаголеть Господь вьседрьжитель. Си слъıшавще въстагнѣмъ сѧ на добро, възпиетє сѧда, избавитє обидимаго, на поклепиие придѣмъ, не въздающе зла за зло, ни клеветъı за клевету, мъ любъвиѭ прилѣпимъ сѧ господѣ нашемь Богъ, постъмь и ръıданиемь, слъзами омъıвающе вьсѣ прѣгрѣшениа, не словъмь нарицающе сѧ хрьстиани, а поганскъı живюще. Се бо не поганьскъı ли живемъ, аще въ сърацъıмъ вѣроующе? Аще бо къто оусъращеть урьноризьца, то възвращаєть сѧ, ли ждиць, ли свиниѭ. То не поганьскъı ли се есть? stanie się bowiem, rzekł, że gdy mnie wezwiecie, ja nie usłucham was; szukać mię będziecie zli, a nie znajdziecie; nie chcieli bowiem chodzić po drogach moich; niech przeto zamknie się niebo, lub na złe otwiera się, grad zamiast deszczu puszczając, albo mrozem urodzaje warząc, i ziemię spieką psując dla naszych grzechów. Jeśli zaś kajać się będziem złości naszych, to jako dzieciom swoim da nam wszystko o co poprosim, i zrosi nam deszcz rany i pożny, i napełnią się gumna nasze pszenicą, obfitować będą winnice i oliwiarnie, i nagrodzę wam za lata, w których zjadła wam plon szarańcza, chrząszcze i gąsienice. Siła moja wielka którą posłałem na was, mówi Pan, wszystkodzierzca. To słysząc weźmy się do dobrego, szukajcie sądu, ratujcie krzywdzonego, czyńmy pokutę, nie oddając złem za złe, ani obmową za obmowę, lecz miłością przywiążmy się do pana Boga naszego, postem i płaczem, łzami obmywając wszystkie grzechy, nie słowem nazywając się chrześcianami, a po pogańsku żyjąc. Oto bowiem nie po pogańskuli żyjemy, gdy wierzymy w spotkanie? Jeśli bowiem kto spotka zakonnika, to wraca się jak przed odyńcem lub świnią. Nie jestżeto po pogańsku? Wszak to dyabelska nauka dzierżyć się tego przesądu. Drudzy zaś wierzą w kichanie, które bywa zdrowe na głowę. Tymi to dyabeł podchodzi i drugimi zwyczajami, wszelkiemi chytrościami odwo-

---

Wiersz 32 нан» ни Ł.

[1]) Jezaj. XXIX, 13. [2]) Przyp. I, 28.

Се бо по дияволю наоученню кобь сниж дрьжать; дроужин же къиханию вероують, иже бываеть на здравие главѣ. Въ сними дияволъ льстить и дроугыми нравы, вьскуьскыми льстьми превабльшя ны отъ Бога, тржбами и скоморохы, гжсльми и роусалии. Видимъ бо игрища оутолоуена и людии иножьство на нихъ, ако оупихати науьжть дроугъ дроуга, позоры дѣющие отъ бѣса замышленаго дѣла: а црькъви стоять, егда же бываеть годъ молитвы, мало ихъ обретаеть са въ црькъви. Да сего ради казни приемлемъ отъ Бога вьсакыскым и нахожение ратьныхъ, по божию повелению приемлемъ казнь грѣхъ ради нашихъ. Мы же на предълежащее възратимъ са.

Изаславоу же съ Всеволодъмь Кыевоу пришьдъшю, а Святославоу Чрьниговоу, людие кыевьстии прибѣгоша Кыевоу, и сътворища вѣче на тръговищи, и рѣша, пославъше са къ кънязю: се, Половьци расоули са по земли, дай, кънаже, оружие и коня, и ище бимъ са съ ними. Изаславъ же сего не послоуша. И поуаша людие говорити на воеводж на Коснячька, идоша на горж съ вѣча, и придоша на дворъ Коснячьковъ, и не обретъше его, сташа оу двора Брачиславля, и рѣша: пондѣмъ, висадимъ дроужинж изъ погреба. И раздѣлиша са на двое: половина ихъ иде къ погребоу, а половина ихъ иде по мостоу: си же придоша на къняжь дворъ. Изаславоу же сѣдящю на сѣнехъ съ дроужиною своею, начаша прѣти са съ

dząc nas od Boga: trąbami i skomorochami, 1068
gęślami i rusaliami. Widzim bowiem miejsca igrzysk wydeptane, i mnóstwo ludzi na nich, jak się pcha jeden przez drugiego na widowiska od dyabłów wymyślone, a cerkwie stoją puste; gdy się nabożeństwo odprawia, mało kto znachodzi się w cerkwi. Owoż dlatego spotykają nas od Boga kary wszelakie, i najazdy wojenne z bożego rozkazu dosięgają nas, jako kara za grzechy nasze. My zaś wrócim do naszego przedmiotu.

Gdy Izęsław z Wszesławem wrócił do Kijowa, a Świętosław do Czernigowa, ludzie kijowscy do Kijowa zbiegłszy wiece na targowicy złożyli, i posłali do xięcia mówiąc: oto Połowcy rozsypali się po kraju, daj nam xiążę oręż i konie, a jeszcze będziem się bić z nimi. Izęsław zaś tego nie usłuchał. I poczęli ludzie wygadywać na wojewodę Kośniaczka, poszli z wieca na górę i przyszli na dwór Kośniaczkow, a nie zastawszy go, stanęli u dwora Breczysławowego i rzekli: pójdziem wyswobodzić drużynę z więzienia. I rozdzielili się na dwoje: połowa ich poszła ku więzieniu, a połowa szła na most, i przyszła na dwor xiążęcy. Izęsław zaś siedział z drużyną swoją w przedsieniu. Stojąc na dole poczęli spierać się z xiążęciem. Gdy xiążę z okienka

---

Wiersz 29 дроужинж] дроужинж своиж Ł.

1068 кънязь, стоящє долѣ. Кънязю же изъ оконьця зрящю и дроужинѣ стоящи оу кънязя, рєчє Тоукы, братъ Уюдинь, Изяславоу: видиши, кънаже, людиє въздыхли, послы, ать Вьсєслава блюдѣть. И сє ємоу глаголящю, дроугыи половина людии придє отъ погреба, отъкорнѣвъше погребъ, и рєкоша дроужина кънязю: сє зло єсть, послы къ Вьсєславоу, ать призвавъше льстиж изъ окъньцю проньжѣть и мьчьмь. И не послоуша сего кънязь. Людиє же кликнѣша, и идоша къ поражєоу Вьсєславлю. Изяславъ же сє видѣвъ, съ Вьсєволодъмь побѣгоста съ двора, людиє же въсѣкоша Вьсєслава изъ поражбы въ пятыи на десатє дьнь сентєбря, и поставиша и срѣдѣ двора кънажа, дворъ же кънажь разграбиша, вєщисльно множьство злата и сребра, коунами и скорою. Изяславъ же бѣжа въ Лахы. По сьи же Половьцыи воюющимъ по зємли роусьстѣи, Святославоу сущю Урьниговѣ, и Половьцыи воюющимъ около Урьнигова, Святославъ же събравъ дроужинъı нѣколико изиде на ня къ Сновьскоу. И оузрѣша Половьци идяща коня, пристроиша са протикоу. И видѣвъ Святославъ множьство ихъ, и рєчє дроужинѣ своєи: потягнѣмъ, оужє нашъ не льзѣ како са дѣти. И оудариша въ коня, одолѣ Святославъ въ трєхъ тысаусахъ, а Половьць въ двѣ на десатє тысаусь, и тако изби и, а дроузи потопоша въ Сновѣ, а кънязи ихъ яша рѫкама, въ прьвыи дьнь ноємбря. И въздрати са съ побѣдоиж въ градъ свои

poglądał, a drużyna przy nim stała, rzekł do Izęsława Tuki, brat Czudyna: widzisz xiążę rozjątrzenie ludu, poszlij niech strzegą Wszesława. Gdy to mówił, druga połowa ludzi od więzienia nadeszła, więzienie otwarłszy. I rzekła drużyna xięciu: oto źle się dzieje; poszlij do Wszesława, niech go chytrze zwabią do okienka i mieczem przebiją. I nie usłuchał tego xiążę. Ludzie zaś krzyknąwszy poszli do ciemnicy Wszesławowej. Izęsław zaś to widząc uciekł z dwora z Wszewłodem; a lud wyrąbał Wszesława z ciemnicy 15 września i posadzili go pośród dwora xiążęcego, dwór zaś xiążęcy złupili, niezliczone mnóstwo złota i srebra, kun i skór. Izęsław zaś uciekł do Polski. Potem zaś Połowcy Ruś pustoszyli a Świętosław był w Czernigowie. Gdy zaś Połowcy pustoszyli około Czernigowa, Świętosław zebrał trochę drużyny i poszedł na nich ku Snowsku. I ujrzawszy Połowcy wojsko idące przygotowali się na nie. I widząc Świętosław mnóstwo ich, rzekł do swojej drużyny: uderzmy, już nam nigdzie podziać się nie podobna. I spiąwszy konie zwyciężył Świętosław w trzy tysiące, a Połowców było dwanaście tysięcy; i tak jednych pozabijał, a drudzy w Snowie potonęli, xięcia zaś ich wzięto jeńcem dnia 1 listopada. I wrócił ze zwycięztwem w gród swój Czernigów Świętosław. Wszesław zaś siedział w Kijowie. Oto Bóg okazał siłę krzyża, ponieważ Izęsław całował krzyż, a pojmał go, dlatego naprowadził Bóg pogan; tego

---

Wiersz 19 скороиж» скарои H. i Ch. — 23 дроужинъı нѣколико» дроужинѫ и нѣколико ихъ H.

Урьиговъ, Скатославъ. Вьсеславъ же сѣде Кыевѣ. Се же Богъ имѣ сиѧ крьстьнѩ, понеже Изъславъ цѣловавъ крьстъ, и ѩ и, тѣмь же наведе Богъ погыбъшѩ, сего же имѣ избави крьстъ ыстиныи. Къ дьнь бо въздвиженьи Вьсеславъ въздъхнѫвъ рече: о крьсте ыстиныи, понеже къ тобѣ вѣровахъ, избави ма отъ рока сего. Богъ же показа сиѧ крьстьнѩ на показаниѥ земли роуськыѣ, да не прѣстѫпаѭть ыстьнаго крьста, цѣловавъше его: аще ли прѣстѫпить къто, то и сьдѣ приниметь казнь и на придѫщиимъ вѣцѣ казнь вѣчьнѫ. Понеже велика ѥсть сиа крьстьная, крьстьнь бо побѣженъı бываѭть силы бѣсовьскыѣ, крьстьмъ бо Господь кыазьıмъ пособить въ бранехъ, крьстьнь ограженъ вѣрьныи человѣци побѣжаѭть сѫпостаты противьныѣ, крьстьнь бо въ скорѣ избавляѥть отъ напастии, призъıкаѭщѣ его съ вѣрою, иныѣтоже ся боить бѣсъ тъкъмо крьста, аще бо бываѭть отъ бѣсъ мъıтьıании, знамьнавъше аще крьстьнь, прогонныи бываѭть. Вьсеславъ же сѣде Кыевѣ мѣсѧць седмь.

64. Къ лѣто ,sфоѯ. Поиде Изъславъ съ Колеславъıмь на Вьсеслава, Вьсеславъ же поиде противоу, и приде Бѣлоу городоу Вьсеславъ. И бъıвъши ночи оутаивъ ся Кыанъ бѣжа изъ Бѣла города Полотьскоу. Ѯа оутра же видѣвъше людиѥ кыазя бѣжавъша въздратиша ся Кыевоу, и сътвориша вѣче, послаша ся къ Святославоу и къ Вьсеволодоу, глаголѭще: мъı оуже зъло сътворьıли ѥсмъı, кыазя своѥго прогнавъше, а се ведеть на мъı ладьскыѣ земль,

zaś widocznie zbawił krzyż czestny: albowiem w dzień podniesienia krzyża Wszesław westchnąwszy rzekł: o krzyżu czestny, ponieważ w ciebie wierzyłem, wybaw mię z rowu tego. Bóg zaś pokazał moc krzyżową dla okazania Rusi, aby raz krzyż czestny całując, przysięgi nie łamała; bowiem gdy ją kto złamie, to i tu karę odniesie, i w życiu przyszłem skazan będzie na karę wieczną. Ponieważ wielka jest moc krzyża, krzyżem bowiem zwyciężone bywają siły biesowskie, krzyżem też pomaga Pan xiążętom zwyciężać na wojnach; krzyżem uzbrojeni wierni ludzie zwyciężają przeciwnych wrogów; krzyż też rychło wybawia od napaści wzywających go z wiarą, niczego się biesy nie boją, jeno krzyża; jeśli biesy nagabywają, znakiem krzyża na twarzy położonym bywają odpędzeni. Wszesław tedy siedział w Kijowiem miesięcy siedm. 1068 —69

64. Lata 6577 poszedł Izęsław z Bolesławem na Wszesława. Wszesław zaś poszedł naprzeciw; i przyszedł do Białogrodu Wszesław. Gdy noc nadeszła, zamiar swój przed Kijowianami ukrywszy, zbiegł z Białogrodu do Połocka. Nazajutrz ludzie obaczywszy że xiążę uciekł, wrócili do Kijowa, i wiece złożywszy posłali do Świętosława i Wszewłoda, mówiąc: oto zleśmy zrobili wygnawszy xięcia swojego, a teraz wiedzie na nas Polaków; pójdźcie więc w gród ojca

Wiersz 8 рока» рѣка we wszystkich kodexach. — 12 придѫщиимъ» прѣдѫщиимъ H. — 19 призъıкаѭщѣ» призъıкаѭщимъ H. Ł.

1069—70 а пондѣта въ градъ отьца своєго: аще ли не хоуєта, то нашъ невольи, зажьгъше городъ свои, стѧпита въ грѣуьскѫ зємлѭ. И рєчє имъ Сватославъ: въ послѣвѣ къ братоу своємоу, аще пондєть на вы съ Лахы гоубити васъ, то въ противоу ємоу ратиѭ, не дадимъ бо погоубити града отьца своєго: аще ли хощєть съ миромь, то въ шлѣ придєть дроужинѣ. И оутѣшиста Кыѧне. Сватославъ же и Всєволодъ посласта къ Изаславоу, глаголѭщє: Всєслава ти бѣжалъ, а не води Лаховъ Кыєвоу, противьна бо ти нѣтоу; аще ли хощеши гнѣвъмь ити, и погоубити градъ, то вѣси, яко нама жаль отьнѣ стола. То слышавъ Изаславъ, оставн Лахы и пондє съ Болеславомь, шлѣ Лаховъ поняъ. Посла же прѣдъ собоѭ сына своєго Мьстислава Кыєвоу. И пришьдъ Мьстиславъ исѣчє Кыяны, иже бѣша высѣкли Всєслава, уиславъ седмь десять ѫдь, а дроугыя ослѣпиша, дроугыя безъ вины погоубн, не испытавъ. Изаславоу же ндѭщю къ градоу изидоша людиє противоу съ поклономь, и пришша кънази свои Кыяне, и сѣде Изаславъ на столѣ своємь мѣсяца маа въ вторыи дьнь. И распоуѭа Лахы на покрыт; избиваѭ Лахы отан. Въздрати са въ Лахы Болеславъ въ зємлѭ своѭ. Изаславъ же възгна трѣгъ на горѫ, и прогна Всєслава изъ Полотьска, посади сына своєго Мьстислава Полотьстѣ: онъ же въ скорѣ оумре тоу, и посади въ него мѣсто брата єго Святополка, Всєславоу же бѣжавъшю.

Къ лѣто ,ѕфон., роди са оу Всєволода

swojego; jeśli nie zechcecie, to nam nie zostaje nic, jak spalić gród swój i pójść do Grecyi. I rzekł im Świętosław: poszlem do brata swojego, jeśli pójdzie na was z Polakami aby was wytępić, to wystąpim przeciw niemu do wojny, nie damy bowiem niszczyć grodu ojca swojego; jeśli zaś zechce pokoju, to niech wejdzie z małą drużyną. I ucieszyli się Kijowianie. Świętosław tedy i Wszewłod posłali do Izęsława mówiąc: Wszesław uciekł przed tobą, nie prowadź Polaków do Kijowa, przeciwnika bowiem nie masz; jeśli zaś zechcesz w gniewie trwać i niszczyć gród, to wiedz że nam żal ojcowskiego stolca. Słysząc to Izęsław zostawił wojsko polskie, sam zaś z Bolesławem i niewielą Polakami poszedł. Posłał zaś przed sobą do Kijowa syna swojego, Mścisława. I przyszedłszy Mścisław wyciął Kijowian tych którzy Wszesława wyrąbali, w liczbie 70 głów, a drugich oślepił; drugich potracił niewinnie, bez śledztwa. Gdy zaś Izęsław wchodził do grodu, wyszli naprzeciw niemu ludzie z pokłonem, i przyjęli Kijowianie xięcia swojego. I siadł Izęsław na stolcu swoim miesiąca maja, dnia 2. I rozłożył Polaków po leżach; zabijano Polaków tajemnie, i wrócił Bolesław do Polski, w ziemię swoją. Izęsław zaś przeniósł targowicę na górę; i Wszesława z Połocka wygnał, posadziwszy syna swego Mścisława w Połocku, a ten wkrótce umarł tu: i posadził w jego miejscu brata jego, Świętopełka, a Wszesław uciekł.

Lata 6578 urodził się Wszewłodowi syn,

Wiersz 35 Всєволода» Всєслава H. Ch., mylnie.

сынъ, и нарекоша (и) имєньмь Ростиславъ. Въ сє же лѣто заложена бысть црькы святаго Михаила въ монастырн на Выдобыун.

65. Въ лѣто ,sфоѳ., воюваша Половьци оу Ростовьци и оу Неятина. Въ сє же лѣто въгна Всєславъ Святополъка изъ Полотьска. Въ сє же лѣто побѣди Яропълъкъ Всєслава оу Голотнуьска. Въ сн врѣмена придє влъхвъ, прѣльщєнъ бѣсъмь; пришьдъ бо Кыєвоу глаголаше сицє: явнлн ли ся єсть пать богъ, глаголящє сицє: повѣдан людьмъ: яко на пать лѣтъ Дънѣпроу потєчи въспять и зємлямъ прѣстѫпнти на нна мѣста, яко стати грѣчьстѣи зємли на роусьстѣи, а роусьстѣи на грѣчьстѣи, и прочимъ зємлямъ нзмѣнити ся. Сго же невѣгласи послоушахѫ, вѣрьнии же насмѣхахѫ ся, глаголящє имоу: бѣсъ тобоѭ играєть на пагоубѫ тобѣ. Єже и бысть имоу: въ єдинѫ бо ночь бысть безъ вѣсти. Бѣси бо подътъкъше на зъло въводать, по сьмь же насмиваѭщи ся; въръинѫша и въ пропасть съмрьтьнѫю, плоуниъше глаголати. Якоже сє съказаемъ бѣсовьскоє плоущєниє и дѣиство. Бывъши бо єдиноѭ скѫдости въ ростовьстѣи области, въстаста два влъхва отъ Ярославля, глаголящи: мьи вѣ съвѣвѣ, къто обилиє дрьжить. И пондоста по Влъзѣ. Кѣдѣ придоста въ погостъ, тоу же нарицаста жоуьшам женъı, глаголящи: яко си жито дрьжить, а си медъ, а си рыбы, а си ско-

i dano mu imię Rościsław. Tegoż lata założona była cerkiew ś. Michała w monastyrze na Wydobyczy. 1070 — 71

65. Lata 6579 wojowali Połowcy koło Rostowca i koło Nejętyna. Tegoż lata wygnał Wszesław Świętopełka z Połocka. Tegoż lata zwyciężył Jaropełk Wszesława pod Gołotyczeskiem. W owych czasach przyszedł czarnoxiężnik, poduszczony biesem; przyszedłszy bowiem do Kijowa mówił tak: pojawiło mi się pięciu bogów i tak mówili: opowiadaj ludziom, że przez lat pięć Dniepr będzie płynął wstecz i kraje przechodzić będą na inne miejsca, owoż grecka ziemia przejdzie na Ruś, a Ruska ziemia na Grecyę, i inne kraje zmienią się. Prostacy tedy słuchali go, wierni zaś naśmiewali się mówiąc mu: bies stroi sobie igrzysko z ciebie, dla zguby twej. I tak też stało się z nim, jednej bowiem nocy znikł bez wieści. Biesy bowiem podbudziwszy, do złego wiodą, a potem naśmiewają się; wtrącili go w przepaść śmiertelną, nauczywszy go tak mówić. Owoż opowiemy takie biesowskie poduszczenie i sprawę. Gdy razu jednego był niedostatek w rostowskiej włości, zjawili się dwaj czarnoxiężnicy od Jarosławia, mówiąc: oto my wiemy kto urodzaj dzierży. I poszli ponad Wołgę; gdzie przyszli do powiatu wymienili znakomitsze niewiasty mówiąc: oto ta zboże dzierży, a ta miód, a ta ryby, a ta skórę. I przyprowadzali do

Wiersz 6 Ростовьци» Растовьци H. Ł. R. T. — 29 съвѣвѣ» съвѣмы H. T. — 30 придоста» приджун H., приджть Ł., mylnie. — 31 нарицаста» маусста H. Ch., нарицахѫ Ł., нарекаста R. T., mylnie.

1071 рж. И привожахѫ къ нимъ сестры своѧ, матере и жены своѧ, они же въ мѫжѣхъ прорѣзавъша за плеуы вынимаста любо жито, любо рыбѫ, или вѣверицѫ, и оубивашѐта многы жены, имѣнье ихъ отимашѐта собѣ. И придоста на Бѣлоозеро, и бѣ оу нею людии инѣхъ три сѫта. Въ се же время приключи са притн отъ Святослава дань имѧщю Кыеви, сыноу Вышатиноу, повѣдаша имоу Бѣлоозерьци, яко два коудесьника избила оуже многы жены по Влъзѣ и по Шексне, и пришьла иста сѣмо. Ин же испытавъ, уни иста сырьда, и оувѣдевъ, яко своего кънязи, пославъ къ нимъ, иже около ею сѧть, рече нимъ: выдаите влъхва та сѣмо, яко сырьда иста моего кънязи. Они же сего не послоушаша. Ин же понде самъ безъ оружиа. И реша имоу отроци его: не ходи безъ оружиа, осоромать та. Онъ же повелѣ възѧти оружье отрокомъ, и бѣста два на десате отрока съ нимь. И понде къ нимъ къ лѣсоу. Они же сташа, исплънивѐше са противоу. Кыеви же идущю съ топорьцьмь, въстѫпиша отъ нихъ трие мужи, придоша къ Кыеви, рекуще имоу: вида идеши на съмрьть; не ходи. Оному повелѣвъшю бити и, къ проунымъ же понде. Они же соуимша са на на, иединъ грѣшн са Кыи топоръмь, Ин же оборота топоръ, оударн и тылиемь, повелѣ отрокомъ сѣуи и. Они же бѣжаша въ лѣсъ. Оубиша же тоу попа Кыева. Ин же въшьдъ въ градъ къ Бѣлоозерьцьмъ, рече нимъ:

nich siostry swoje, matki i żony swoje, oni zaś niby to z pleców przekrojonych wyjmowali albo żyto, albo rybę, albo wywiórkę; i zabili wiele niewiast, a mienie ich zabrali sobie. I przyszli na Białejezioro, i było z nimi innych ludzi trzystu. Tegoż czasu zdarzyło się, że przyszedł od Świętosława Jan syn Wyszęty wybierać dań. Powiedzieli mu Białojezierey, że dwaj czarodzicje zabili już mnóstwo niewiast nad Wołgą i nad Szeksną i przyszli tu. Jan tedy badał, czyimi są smerdami; a dowiedziawszy się, że jego xięcia, posłał do tych którzy koło nich byli, mówiąc im: wydajcie tu czarnoxiężników tych, bowiem to są smerdowie mojego xięcia. Oni zaś tego nie usłuchali. Jan tedy poszedł sam bez oręża. I rzekli mu jego pachołcy: nie idź bez oręża, osromoca cię. On tedy kazał wziąć oręż pachołkom, i było dwunastu pachołków z nim. I poszedł do nich w las; oni zaś stanęli uszykowani przeciw niemu. Gdy tedy Jan szedł z toporkiem, wystąpiło trzech mężów z pomiędzy nich, i przyszło ku Janowi, mówiąc mu: oto widocznie idziesz na śmierć, nie idź. On kazał ich bić, i pomknął się ku drugim. Gdy zaś na nich natarli, jeden z nich zamachnął się na Jana toporem, Jan zaś topor obróciwszy uderzył go tyłem i rozkazał pachołkom rąbać ich. Oni tedy uciekli w las. Ubili zaś tu kapłana Janowego; Jan zaś wszedłszy w gród Białojezierców, rzekł im: jeśli nie zchwytacie tych czarnoxiężników, to i za rok od was nie pójdę.

Wiersz 3 прорѣзавъша» прорѣзавъше w kodexach mylnie.

аще не имете вѣхвоу сею, не ндж отъ васъ и за лѣто. Бѣгооузерьци же шьдъше яша и, и приведоша и къ немоу. И рече има: оубо ради погоубиста толико оловѣкъ? Онѣма же рекъшема: яко ти дрьжать гобиж; да аще истребиве сиъ, бждеть обилие: аще ли хощеши, то передъ тобож вънесемъ жито, ли рыбж, ли ино оубо. Инъ же рече: по истинѣ лъжета! сътворилъ Богъ оловѣка отъ земьлы, съставлень костьми и жилами отъ кръве, иесть въ немь иноубоже, и не весть иноубоже, нъ тъкмо единъ Богъ весть. Она же рекоста: въ вѣвѣ, како есть оловѣкъ сътворень. Онъ же рече: како? Она же рекоста: Богъ мывъ са въ мовьници и въспотивъ са, отеръ са вѣхътьмь, и връже съ небесе на земліж, и распрѣ са сотона съ Богъмь, комоу въ немь сътворити оловѣка, и сътворн диаволъ оловѣка, а Богъ доушіж въ нь вложи: тѣмь же аще оумрьть оловѣкъ, въ земліж идеть тѣло, а доуша къ Богоу. Рече има Инъ: по истинѣ прельстилъ вас есть диаволъ! коемоу Богоу вѣроуета? Она же рекоста: антихристоу. Онъ же рече има: то къдѣ есть? Она же рекоста: сѣдить въ безъдъньѣ. Рече има Инъ: то кыи есть Богъ, сѣдяи въ безъдъньѣ? тъ есть бѣсъ, а Богъ есть на небеси, сѣдя на прѣстолѣ, славимъ отъ ангелъ, иже предъстоять немоу съ страхъмь, не могще на нь зрѣти. А сии бо отъ ангелъ съвръженъ бѣсть, егo же въ галголста антихристъ,

Białojeziercy tedy poszli, pochwytali ich, i przywiedli do niego. I rzekł im: zacoście potracili tylu ludzi? Oni zaś rzekli: oto ci dzierżą urodzaj, gdy więc ich wyplenimy będzie obfitość. Jeśli zechcesz, to w twojej obecności wyjmiemy zboże, albo ryby, albo co innego. Jan zaś rzekł: zaiste łżecie! Bóg stworzył człowieka z ziemi; składa się z kości i z żył krwistych, niema w nim nic, i nic on nie wie, tylko jeden Bóg wie. Oni zaś rzekli: my wiemy jako człowiek został stworzony. On zaś rzekł: jako? Oni zaś rzekli: Bóg umywał się w łaźni, i spociwszy się, otarł się wiechciem i rzucił go z niebios na ziemię, i spierał się szatan z Bogiem, kto we wiechciu ma stworzyć człowieka? I stworzył człowieka dyabeł, a Bóg duszę w niego włożył: dlatego gdy człowiek umrze, ciało jego idzie w ziemię, a dusza ku Bogu. Rzekł im Jan: zaiste opętał was dyabeł! w jakiego Boga wierzycie? Oni zaś rzekli: w antychrysta. On zaś rzekł im: a gdzież on? Oni zaś rzekli: siedzi w bezdeni. Rzekł im Jan: jakiż to Bóg siedzi w bezdeni? to bies jest, a Bóg jest na niebiosach, siedzi na tronie, sławiony od aniołów, którzy mu ze strachem usługują nie mogąc spojrzeć nań. A ten zaś z pomiędzy aniołów ztracon był, którego antychrystem nazywacie; za hardość swoją stracon był z niebios, i jest w bezdeni, jak to sami powiadacie, czekając aż przyjdzie Bóg z niebios, tego antychrysta skrę-

1071

Wiersz 9 лъжета tak w Ch., w H. лъжете, w Ł. лъжа то. — 14 въ вѣвѣ tak w Ł., въ два вѣдаиеве H., иы вѣдаиемъ R. T. — 22 тѣло niema H. — 23 ваю» васъ w kodexach mylnie. — 33 антихристъ» антихриста H. R. T.

1071 за величаніе его низвръженъ бысть съ небесе, и есть въ безъдьнѣ, якоже то въ глаголеть, жьды, егда придеть Богъ съ небесе, сего имъ антихриста съважеть жзыки, и посадить и въ огни вѣчьнѣмь съ слоугами его, и иже къ немоу вѣроують. Вама же и сьдѣ мжка прияти отъ мене, и по съмрьти тамо. Онѣма же рекъшема: нама бозѣ повѣдають, не можеши нама сътворити ничьтоже. Онъ же рече има: аъжать вама бозѣ. Она же рекоста: нама предстати предъ Святославъмь, а ты не можеши сътворити ничьтоже. Инъ же повелѣ бити ѧ, и потрѣгати брадѣ ею. Сима же тепенома и брадѣ ею потрѣганѣ роскѣпъмь, рече има Инъ: чьто вама бозѣ глаголють? Онѣма же рекъшема: стати нама предъ Святославъмь; повелѣ Инъ възложити рожьль къ оуста има и привязати ѧ къ оупряжоу. И поусти предъ собоѭ въ лодии, и самъ по нихъ иде. Сташа на оустии Шексиы, и рече има Инъ: чьто вама бозѣ глаголють? Она же рѣста: сиіе нама бозѣ глаголють: не бѣти нама живома отъ тобе. И рече има Инъ: то ти вама право глаголють бозѣ. Она же рекоста: къ аіе каю поустиши, много ти добра бѫдеть: аіе ли каю погоубиши, многѫ печаль приимеши и зъло. Онъ же рече има: аіе каю поущѫ, то зъло ми бѫдеть отъ Бога; аіе ли каю погоублѫ, то мьзда ми бѫдеть. И рече Инъ повозьникъмъ: ци

puje więzami i wrzuci go w ogień wieczny wraz z sługami jego i tymi co weń wierzą. Wy zaś i tu ode mnie, i tam po śmierci mękom podpadniecie. Oni zaś rzekli: nam bogowie powiadają: nic nam zrobić nie możesz. On zaś rzekł im: bogowie wasi łżą. Oni zaś rzekli: nam stanąć przed Świętosławem; a ty nie możesz nam nic zrobić. Jan zaś kazał ich bić i targać za brody. Gdy ich bito i za brody targano roszczepem, rzekł im Jan: co wam bogowie mówią? Oni zaś rzekli: stanąć nam przed Świętosławem. I kazał Jan włożyć im powąz w usta i przywiązać do uprzęży. I wysłał ich przed sobą w łodzi, a sam za nimi szedł. Gdy stanęli na uściu Szeksny, rzekł im Jan: co wam bogowie mówią? Oni zaś rzekli: mówią nam bogowie tak, że nas żywych nie puścisz. I rzekł im Jan: toć wam prawdę mówią bogowie. Oni zaś rzekli: przecież jeśli nas puścisz, doznasz wiele dobrego, jeśli zaś nas potracisz, doświadczysz wiele smutku i złego. On zaś rzekł im: jeśli was puszczę, to mię kara spotka od Boga, a jeśli was potracę, to będę miał nagrodę. I rzekł Jan wioślarzom: czy któremu z was zabili ci kogo z rodzeństwa? Oni zaś rzekli: mnie matkę, drugiemu siostrę, innemu krewnego. On zaś rzekł im: mścijcie się za swoich. Oni tedy pochwyciwszy, ubili ich, i na drzewie powiesili: spotkała więc ich zemsta od Boga we-

---

Wiersz 15 тепеноma» битыма H., биѣмъмъ R. T. — 16 роскѣпъмь» проскѣпъмь H. Ł. — 20 оупряжоу» оупрягъмъ H. R. T. — къ лодии tak ma R. T., лодии H. — 24 живома» живъмъ H. R. T., mylnie. — 25 вама» вамъ H. Ł. — 27 каю» насъ H.

комоу васъ къто роднъ оубиенъ отъ сею? Они же рѣша: мънѣ мати, дроугомоу сестра, иномоу роднъ. Онъ же рече имъ: мьстите своихъ. Они же помьъше оубиша и, и повѣсиша и на дрѣвѣ, отъмьстие приниъша отъ Бога по правьдѣ. Инегн же идущю домови, въ дроугыи нощь медвѣдь възлѣзъ, оугрызъ ею и сънѣде коудесьникоу. И тако погыбиста злоучениемь бѣсовьскъимь, нѣмь вѣдящя и гадающя, а своеи пагоубы не вѣдящя. Аще ли бъста вѣдала, то не бъста пришьла на место се, идѣже мтоща има быти: аще ли мта бъста, то по ѣто глаголаста: не оумрѣти наша; ономоу мъслящю оубити и? нъ се ѥсть бѣсовьское злоучение, бѣси бо не вѣдать мъсли человѣчьскъимь, нъ въглагольть помъслъ въ человѣка, таинъı не съвѣдящие. Богъ ѥдинъ вѣсть помъшленим человѣчьскъим, бѣси же не съвѣдають ничьтоже, сѫть бо немощьни и хоудн възоромь. Ако и се съкажемъ о възорѣ ихъ, и о мраченни ихъ. Къ сн бо лѣта приключи са нѣкоемоу Новъгородьцю притн въ Оюдь, и придѣ къ коудесьникоу, хотя калъховании отъ него. Онъ же по обычаю своемоу нача призъıвати бѣсъı въ храминѣ своѣ. Новъгородьцю же сѣдящю на порозѣ тоа же храминъı, въ сторонѣ коудесьникъ лежаше оцѣпъ, и шибе нмъ бѣсъ. Коудесьникъ же въставъ рече Новъгородьцю: бозн наши не смѣють притн, нѣчьто имаши на собѣ, иего же боють са. Онъ же помнивъ на собѣ крьстъ, и отъшьдъ повѣси кромѣ

dług sprawiedliwości. Gdy zaś Jan wracał 1071
ku domowi, drugiej nocy wylazł niedźwiedź, odgryzł czarodziejów i zjadł ich. I tak poginęli, poduszczeniem biesowskiem, o innych wiedząc i wróżąc im, a swojej zguby nie wiedząc. Gdyby ją byli wiedzieli, toby nie przyszli byli w to miejsce, w którem ich zchwytano. A gdy byli zchwytani, dlaczegoż mówili: nie zginiemy, kiedy ich zabić zamyślał? Owoż taka to jest nauka biesowska. Biesy bowiem myśli ludzkich nie wiedzą, jeno poddają myśl człowiekowi, tajemnic nieświadomi. Bóg jeden wie myśli ludzkie; biesy zaś nie wiedzą nic, są bowiem niemocni i niepokaźni z wejrzenia. Jeszcze i to powiemy o powierzchowności ich, i o gusłach. Tychże lat zdarzyło się pewnemu Nowogrodcowi pójść w Czudy; i przyszedł do czarodzieja żądając, aby mu wróżył; on zaś zwyczajem swoim zaczął przyzywać biesów do swojej chaty. Nowogrodziec siedział na progu tejże chaty, czarodziej zaś na stronie leżał, i tłukł nim bies. Czarodziej wstał i rzekł do Nowogrodca: bogowie nasi nie śmieją przyjść, bowiem masz coś na sobie, czego się boją. On tedy przypomniawszy że ma na sobie krzyż, odszedł i powiesił go za tą chatą. Ów zaś począł na nowo przyzywać biesów; biesy tedy rzuciwszy nim, powiadali po co przyszedł. Potem zaś począł go pytać, dlaczego boją się tego, którego nosim na sobie krzyż? On zaś rzekł: to jest znamię niebieskiego Boga, którego bogowie nasi boją się. On

Wiersz 7 домови» домовь H. — 23 сн бо лѣта tak ma R. T., сн бо времена къ лѣта сн H. i Ł. — 32 притн» въинти H.

1071 храминѣ тои. Онъ же нача изъ нова прнзъıкати вѣсы. Бѣси же метахъше нмъ поведаша, ѹто ради пришьлъ ѥсть. По сьць же поча прашати ѥго: ѹто ради боѥть са ѥго, ѥго же носнмъ на собѣ крьстъ? Онъ же реѹе: то ѥсть зналенне небесьнаго Бога, ѥго же нашн бозн боѥть са. Онъ же реѹе: то кацн сѫть бозн вашн? кѣдѣ живѫть? Онъ же реѹе: бозн нашн живѫть въ бездъднахъ, сѫть же образъмь ѹрѣнн, крълатн, хвостъı нмѫще, въсходатъ же н подъ небо, слоѹшѫще вашнхъ боговъ, вашн бо бозн на небесн сѫть. Ащѥ кто оумрьѥть отъ вашнхъ людни, то възноснмъ ѥсть на небо; ащѥ ли отъ нашнхъ оумнраѥть, то носѧтъ къ нашнмъ богъмъ къ бездъдънѫ. Нкоже н ѥсть, грѣшьнцн бо въ адѣ сѫть, жьдѫще мѫкъı вѣчьнъıя, а правьдьнцн въ небесьнѣмь цѣсарьствнн н жнлнцн въдвориѫть са съ ангелъı. Снца тн ѥсть бѣсовьскаа снла, н лѣпота н немощь, тѣмь же прельщаѫть ѹловѣкъı, велѫще нмъ глаголатн вндѣнна, мелѫще са нмъ, несъврьшенъıмъ вѣроѫ, мелѫще са въ сънѣ, нндѫ въ мъıслн, н тако влъхвоѹѫть наоѹченнѥмь днаволнмь. Паче же женамн бѣсовьскам влъхованна бъıваѫть, нскони бо бѣсъ женѫ прельсти, сн же мѫжа, тако же въ вьсн родъı много влъхвоѹѫть женъı ѹродѧнствъмь н отравоѫ н ннѣнн бѣсовьскъıмн кѫзнмн; мъ н мѫжн прельщенн бъıваѫть отъ бѣсовъ невѣрьнни, нко сѥ въ прьвъıя родъı, при апостолѣхъ бо бѣсть

zaś rzekł: to jacyż są bogowie wasi? gdzie mieszkają? On zaś rzekł: bogowie nasi żyją w bezdeniach, są zaś z wejrzenia czarni, skrzydlaci, ogoniaści, wznoszą się zaś i pod niebiosa słuchając waszych bogów, albowiem wasi bogowie na niebiosach są. Gdy kto umrze z waszych ludzi, to wznosi się do nieba, gdy zaś z naszych umiera, to go niosą do naszych bogów w bezdeń. Tak też i jest; grzesznicy bowiem w piekle są, oczekując na mękę wieczystą, a sprawiedliwi w królestwie niebieskiem i przebytku obcują z aniołami. Takaćto jest biesowska siła, i pięknota i niemoc, dlatego zwodzą ludzi, każąc im mówić widzenia, zjawiając się słabym w wierze, zjawiając się we śnie, innym w marzeniu, i tak czarują nauczeniem dyabelskiem. Najwięcej zaś przez niewiasty biesowskie czary dzieją się, na początku bowiem bies skusił niewiastę, ona zaś męża, tak też przez wszystkie pokolenia niewiasty wiele czarują to czarnoxięstwem, to trucizną, to innemi biesowskiemi sidłami; ale i mężczyzni niewierni bywają oszukani od biesów, jak to było w pierwszych wiekach, za apostołów, bowiem był Simon czarnoxiężnik, który czarami sprawiał że psy głosem człowieczym gadały, i sam przemieniał się to w starca, to w młodziana, nawet i drugiego przemieniał w inną postać, czynił to za pomocą kuglarstwa. Janni i Mamwry czarnoxięstwem cuda działali przeciw Mojżeszowi, ale wnet Mojżeszowi sprostać nie

Wiersz 5 крьстъ» крьста Ł. R. T. — 8 то кацн... кѣдѣ живѫть? niema H. — 23 несъврьшенъıмъ» несъврьшеноѫ H. — 28 сн» жена H. — тако... много» таковъıн родъ много H. Ch., mylnie. — 29 вьсн» вьсн Ł. R., н вьсн T. — 33 прьвъıя родъı» прьвъıн родъ H.

Симонъ влъхвъ, иже творише влъшьствъмь пьсъмъ глаголати уловѣуьскы, и самъ прѣмѣняшеть са, ово старъ, ово молодъ, ово ли и много прѣмѣняше въ много образъ, въ мъуьтании сице твориш. Нинии и Мамврии влъшьвенниемь уюдеса твориштета противоу Моисиѣви, нъ въ скорѣ не възмогоста противоу Моисиѣви. Нъ и Коуиопъ творише мъуьтание бѣсовьско, ако и по водамъ ходити, ина мъуьтанина творише, бѣсъмъ льстимъ, на пагоубѣ собѣ и инѣмъ. Сиць бѣ влъхвъ въсталъ при Глѣбѣ Новѣ городѣ, глаголашеть бо людьмъ, творя са акы богъ, многы прѣльсти, мало не весь городъ, глаголашеть бо: ако всѣе вѣдаю; и хоуды вѣрѫ хрьстиманьскѫю, глаголашеть бо: ако перендѫ по Влъховоу предъ всѣми. И бысть матежь въ градѣ, и вьси ышла имоу вѣрѫ, и хотяхѫ погоубити епископа, епископъ же възъмъ крьстъ и облѣкъ са въ ризы, ста, рекъ: иже хощеть вѣрѫ имѣти влъхвоу, тъ да идеть за нь; аще ли вѣроуеть къто, тъ къ крьстоу да идеть. И раздѣлиша са на двоѥ, кънязь бо Глѣбъ и дроужина его идоша и сташа оу епископа, а людие вьси идоша за влъхва. И бысть матежь велик межи ими. Глѣбъ же възъмъ топоръ подъ скоутъ, приде къ влъхвоу, и рече имоу: то вѣси ли, ульто оутро хощеть быти, ульто ли до вечера? Онъ же рече: вѣсѣ вѣдаю. И рече Глѣбъ: то вѣси ли, ульто хощеть быти дьньсь? Онъ же рече:

mogli. Lecz i Kunop czynił kuglarstwa bie- 1071
sowskie, nawet i po wodach chodził, i inne kuglarstwa czynił chytrością biesowską na zgubę swoją i drugich. Tak też zjawił się był czarnoxiężnik za Gleba w Nowogrodzie; mówił bowiem ludziom i sam się miał za Boga; oszukał wielu, ledwie nie wszystek gród; powiadał bowiem: wiem wszystko; wierze chrześciańskiej bluźniąc mówił tak: oto przejdę po Wołchowie w obec wszystkich. I było w grodzie zaburzenie, i wszyscy w niego uwierzyli, i chcieli zabić biskupa; biskup zaś wziąwszy krzyż i przywdziawszy suknię świąteczną stanął i rzekł: kto wierzy czarnoxiężnikowi niech idzie za nim, a kto ma wiarę, niech idzie do krzyża. I rozdzielili się na dwoje, xiążę bowiem Gleb i drużyna jego poszła i stanęła przy biskupie, a lud wszystek poszedł za czarnoxiężnikiem. I było między nimi wielkie zaburzenie. Gleb zaś wziąwszy topor pod suknię, przyszedł do czarnoxiężnika i rzekł mu: czy wiesz, co jutro ma się stać, a co dziś do wieczora? On zaś rzekł: wiem wszystko. I rzekł Gleb: więc wiesz, co się dziś stać ma? On zaś rzekł: zdziałam cuda wielkie. Gleb zaś topor wyjąwszy rozciął go, i padł nie żywy, a ludzie rozeszli się. On zaś zginął ciałem i duszą, oddawszy się dyablu.

Wiersz 6 Мамврии] Zамврии H. — твориштета] твориштеть H., mylnie. — 8 противоу Моисиѣви niema H. — 12 Сиць] Сицѣ H. R. T. — 13 твора са] творишеть бо са H. — 14 богъ] богъмь H. — 19 хотяхѫ погоубити] хота побѣдити H., — 23 къто... крьстоу] къто крьстоу H. — 27 възъмъ] възьма H. Ł.

1071 — 72 ююдеса всанка сътворѣ. Глѣбъ же взѣвъ топоръ, раста и, и паде мрътвъ, и людие разидоша са. Онъ же погыбе тѣлъмь и доушеѭ, предавъ са дѣяволоу.

66. Въ лѣто ,ѕфп., принесоша святая страстотрьпца Корися и Глѣба. Съвъкоупивъше са Ярославичи, Изаславъ, Святославъ, Всеволодъ, митрополитъ же, (иже) тъгда бѣ, Георгии, епископъ Петръ переяславьскъмь, Михаилъ юрьевьскъмь, Ѳеодосии же игоуменъ печерьскъмь, Софроний святаго Михаила игоуменъ, Герианъ игоуменъ святаго Спаса, Никола игоуменъ переяславьскъмь, и вьси игоумени, и сътворъше праздьникъ, праздьноваша свѣтло, прѣложиша и въ новѣѭ црькъвь, ѭ же създа Изаславъ, и же стоить и нъıнѣ. И възъıмъше прьвоѭ Бориса въ дрѣвяне раце, Изаславъ, Святославъ, Всеволодъ, възъıмъше на плещи свои, понесоша, предидѫщимъ урьядникомъ, свѣщи дрьжаще въ рѫкахъ, и по нихъ диякони съ кадилы, и по сьмь презвоутеры, и по нихъ епископи съ митрополитъмь, и по нихъ рако несѫще идяхоу. И принесъше въ новѣѭ црькъвь, отъверзоша рако, испълни са благоухания црькъı, коня благы; видѣвъше же се, прославиша Бога. И митрополита оужасъ обиде, бѣше бо не твьрдо вѣроу къ нима; и падъ нима просяще прощения. Цѣловавъше мощи его, въложиша и въ рако каменъ. По сьмь же възъмъше Глѣба въ раце каменъ, въставиша на сани, и ıдъше за

66. Lata 6580 przynieśli świętych męczenników Borysa i Gleba. Zebrawszy się Jarosławicze: Izęsław, Świętosław, Wszewłod, tudzież metropolita który wtenczas był, Jerzy, biskupi: Piotr perejęsławski, Michał juryewski, takoż Teodozy igumen peczerski, Sofroni igumen ś. Michała, German igumen ś. Spasa, Mikołaj igumen perejęsławski, i wszyscy igumenowie, i wyprawili praźnik, i uroczyście go święcili; złożyli ich w nowej cerkwi założonej przez Izęsława, która stoi podziśdzień. I najpierw Borysa w trumnie drewnianej Izęsław, Świętosław, Wszewłod, wziąwszy na plecy swoje, ponieśli: przodem szli zakonnicy ze świecami w ręku, a za nimi dyakonowie z kadzielnicami, a potem kapłani, a po nich biskupi z metropolitą, po nich zaś szli niosąc trumnę. I przyniosłszy w nową cerkiew, otworzyli trumnę, i napełniła się wonnością cerkiew, wonią przedziwną; widząc zaś to wysławiano Boga. A metropolitę strach ogarnął, albowiem niemiał mocnej wiary w nich, i padł na twarz prosząc o przebaczenie. Ucałowawszy relikwie jego, włożyli je w trumnę kamienną. Potem zaś wziąwszy Gleba w trumnie kamiennej, włożyli na sanie, i ująwszy za sznury wieźli go. Gdy już byli we drzwiach, stanęła trumna i dalej nie

---

Wiersz 14 сътворъше... свѣтло» сътворивъше праздьникъ свѣтълъ H. — 20 плещи» рамѣ Ł. R. T. — 23 презвоутеры» пръсвитеры H. Ł. R. T. — 24 нихъ.. идяхоу» сихъ съ рако идяхѫ Ł. R. T.

жда вєдоша и; ико бѣша въ дьверєхъ, ста рька и нє нде. И повєлѣша народоу къзъвати: Господи помилоуи; и повєдоша и. И положиша и мєсяца маи въ вторъıи дань. И отъıѣвъше литоургиѫ, обѣдаша братиа си вьси на коупь, къждо съ боляры своими, съ любъвиѫ великоѫ. И бѣ тъгда дрьжа Вышегородъ Уюдинъ, а црьквь Лазарь. По сьмь же разидоша са въ свои си.

67. Въ лѣто ,ѕфпа, въздвиже дияволъ котора къ братии сей Ярославличихъ. Бывъши распри межи ними, бъıста съ себе Святославъ съ Всєволодъмь на Изяслава. Изиде Изяславъ изъ Кыєва, Святославъ же и Всєволодъ вънидоста въ Кыєвъ, мєсяца марта два десате и втораго, и сѣдоста на столѣ на Берестовѣмь, прєстѫпивъша заповѣдь отьнѫ. Святославъ же въ начало въıганию братью, желѧ большиа власти; Всєволода бо прельсти, глаголя: ико Изяславъ сватить са съ Всєславлимь, мысля на нію; да ащє него не варивѣ, имать нію прогнати. И тако възостри Всєволода на Изяслава. Изяславъ же иде въ Лахы съ имѣниемь многъıмь, и съ женоѫ, оупѣвъıи богатьствиѫ многъıмь, глаголя: ико сиѫ имѣѭ коя. Ижє вьсе възмиша Лахове оу него, показавъше имоу пѫть отъ себе. А Святославъ сѣде Кыєвѣ, прогнавъ брата своєго; прєстѫпивъ заповѣдь отьнѫ, паче же божиѫ. Великъ бо єсть грѣхъ прєстѫпати заповѣдь отьца

poszła. I kazano ludowi wołać: Panie zmiłuj się! i powieźli ją. I położyli ich miesiąca maja wtórego dnia. I odspiewawszy liturgię obiadowali wszyscy ci bracia razem, każdy ze swoimi bojarami, w wielkiej miłości. A dzierżał wonczas Wyszegród Czudyn, cerkiew zaś Łazarz. Potem zaś rozeszli się ku domowi. 1073 — 73

67. Lata 6581 wzbudził dyabeł zwadę między tymi braćmi Jarosławiczami. Gdy powstał spór między nimi, był Świętosław z Wszewłodem przeciw Izęsławowi. Opuścił Kijów Izęsław, a Świętosław z Wszewłodem weszli do Kijowa miesiąca marca 22, i siedli na stolcu na Berestowem, przestąpiwszy przykazanie ojcowskie. Początkiem zaś wygnania braterskiego był Świętosław, pragnąc większej włości; Wszewłoda zaś podszedł mówiąc: oto Izęsław swaci się z Wszesławem godząc na nas, jeśli go nie uprzedzim, to nas wypędzi. I tak rozjątrzył Wszewłoda na Izęsława. Izęsław zaś poszedł do Polski z mieniem mnogiem i z żoną; ufny w bogactwa mnogie, rzekł: oto tem znajdę wojsko. Wszystko to od niego zabrawszy Polacy, pokazali mu drogę od siebie. A Świętosław siadł w Kijowie brata swojego wygnawszy, przestąpiwszy ojcowskie a bardziej jeszcze boskie przykazanie. Wielki bowiem jest grzech przestąpić przykazanie ojca swojego: oto najpierw przestąpili synowie Cha-

---

Wiersz 1 жда» вжда H. — 2 не иде» не пондѫшю H. R. T. — 4 къ въторъıи» къ два десатъıи H., въторъıи Ł. — 9 Лазарь» Лазорь H. Ł. R. T. — 22 сватить са» въстаıють H., сватаıють са Ch. R. T. — 24 нію» на Ł., насъ H. Ch. R. T.

1073 своего; нбо нсъ прьва прѣстжпиша сѣмо-
—74 ве Хамови на зсилж Сѳѳова, а по четыре
сѣтл лѣтъ отъмьщение приша отъ Бога;
отъ племене бо Сѳѳова сжть Евреи, иже
избивъше хананѣиско племя, въсприяша
свои жрѣбии и своѭ зсилѭ. Пакы прѣстѫ-
пи Исавъ заповѣдь отьца своего, и при-
и оубиство: не добро бо есть прѣстѫпати
прѣдѣла чюжего. Въ се же лѣто осно-
вана бысть црькы печерьскаа Святославѣмь
кънязьмь, сѣнъмь Ярославлимь, игоѹме-
нѣмь Ѳеодосиемь и епископѣмь Михаилъмь,
митрополитоѹ Георгию тъгда сѫщю въ Гръ-
цѣхъ, Святославоѹ Кыевѣ сѣдящю.

68. Въ лѣто ,sфпв., Ѳеодосии, игоѹменъ
печерьскыи, прѣстави сѧ. Сказаемъ же о
оусъпении его мало. Ѳеодосии бо обычаи
имѣаше, приходящю постьномоѹ врѣмени,
въ недѣлѭ мясьнѫю, вечеръ, по обычаю
цѣловавъ братиѭ вьсѣ, и пооучивъ ихъ,
како проводити постьноие врѣма, въ мо-
литвахъ ношьныхъ и дневьныхъ, блюсти
сѧ отъ помыслъ скверьныхъ, отъ бѣсовь-
скаго насѣлиния. Бѣси бо, рече, насѣваѭть
ѹрьнорязьцьмъ помышлением, похотѣнии
лжкава, въжагѫщие ими помыслы, и тѣми
врѣжѫщимъ бываѭть ихъ молитвы: да при-
ходѫщиа таковыа мысли въздрани̇ти зна-
мениемь хрьстьнъскыимь, глаголѫще сице:
господи Исоусе Христе, Боже нашь, по-
милоуи насъ, амин. И къ сиъ въздрьжа-
ние имѣти отъ многаго брашьна, въ ядении
бо мнозѣ и питии безмѣрнѣ въздрастаѭть

mowi w dział Setów, a po czterystu la-
tach zemścił to na nich Bóg, gdyż od ple-
mienia Setowego są Hebreje, którzy plemię
kananejskie zniszczywszy, odzyskali swój dział
i swoją ziemię. Potem przestąpił przykaza-
nie ojca swojego Ezau, i został zabity: nie
dobrze bowiem jest przestępować w dział
cudzy. Tegoż lata założona była cerkiew
peczerska przez xięcia Świętosława syna Ja-
rosławowego, przez Igumena Teodozego i
biskupa Michała; metropolita Jerzy był wtedy
w Grecyi, a Świętosław w Kijowie pano-
wał.

68. Lata 6582 umarł Teodozy igumen
peczerski. Powiemy tedy nieco o jego śmierci.
Owoż Teodozy miał zwyczaj, gdy czas po-
stu nadchodził, w niedzielę maślną, wie-
czorem według zwyczaju braci wszystkich
ucałowawszy, nauczać, jak spędzać mają
czas postu: w modlitwach nocnych i dzien-
nych, strzedz się myśli nieczystych, i po-
kusy biesowskiej. Biesy bowiem, mówił,
podsuwają zakonnikom myśli i chuci złe,
rozpalają ich wyobraźnię, czem przeszka-
dzani bywają w modlitwach. Gdy takie my-
śli nadchodzą, odganiać je trzeba znakiem
krzyża, mówiąc tak: panie Jezu Chryste
Boże nasz, zmiłuj się nad nami, amen.
A prócz tego trzeba się wstrzymywać od
mnogiego jadła, z jedzenia bowiem mno-
giego i bezmiernego picia rodzą się myśli
złe; a gdy myśli złe wzrosną, powstaje grzech;

Wiersz 10 црькы» црькъвь H. R. T. — 25 помышлениа niema H. — 26 имъ tak ma Соф. кр. I, 170, wszystkie inne mylnie имоу. — 33 въздрастаѭть» въздрастаѭть H. R. T.

помъисли лжкавии, помъислъмъ же въздрастьшимъ сътварѣютъ са грѣхъ. Тѣмь же, рєує, противите са бѣсовьскомоу дѣнствоу и пронърьствоу ихъ, блюсти са отъ лѣности и отъ многаго съна, бодроу бъıти на пѣнию црькъвьноую, и на прѣданиа отьуьскаа и поучитанна кънижьнаа, паче же имѣти въ оустѣхъ ѯалтърь Давъıдовъ подобаѥть урьнорнзъцьмъ. Снмъ бо прогонити бѣсовьскоіе оунънние, паче же вьсего имѣти любъвь къ себѣ къ мьньшимъ, и къ старѣшимъ покорение и послоушание, старѣшимъ же къ мьньшимъ любъвь и накаѯание, и образъ бъıкати собоіѫ въздрьжанiемъ и бъдѣнiемь, хоженiемь съмиренънмь, тако накаѯъıвати мьньша и оутѣшати и, и тако проводити постъ. Глаголеть бо сиіе: ико Богъ далъ ѥсть намъ четъıре десатьнице дьнии сиѫ на оуницение доуши; се бо ѥсть десатина даіема отъ лѣта Богоу: дьнии бо ѥсть отъ года до года три съта и шесть десать и пать, а отъ сихъ дьнии десатъıи дьнь въздати Богови десатниѫ, иже ѥсть пость четъıредесатъıи, къ ıа же дьни оунстивъши са доуши праздьноуютъ свѣтло на въскрѣсение господьне, веселящи са о Бозѣ. Постьноіе бо врѣма оуницаѥть оумъ уловѣкоу. Пощение бо нсь прьва проображено бъıсть Адамоу прьвоіе, не въкоушати отъ древа ѥдиного; постивъ бо са Моисии дьнии четъıри десати съподоби са прияти ѯаконъ на горѣ синаистѣи, и видѣвъ сла-

przeto mówił, sprzeciwiając się biesowskiemu działaniu i złości, należy zakonnikowi strzedz się lenistwa i spania długiego, skorym być do pienia cerkiewnego, i do podań ojców i czytania xiąg, a nade wszystko mieć na ustach psałterz Dawidów. Tem bowiem odgania się biesowska ospałość; nade wszystko zaś należy mieć miłość ku sobie ku mniejszym, a dla starszych pokorę i posłuszeństwo; starszym zaś dla mniejszych miłość i naukę, i dawać z siebie wzór wstrzemięźliwości, i czuwania, obchodzenia się łagodnego; i tak niech nauczają młodszych i pocieszają. Tak więc należy spędzać post. Mówi bowiem tak: oto Bóg dał nam tych 40 dni na oczyszczenie duszy, to bowiem jest dziesięcina dawana corocznie Bogu, gdyż od roku do roku jest trzysta sześćdziesiąt pięć dni, a od tych dni dziesiąty dzień dawać Bogu na dziesięcinę, to jest post czterdziestodniowy. Przez te zaś dnie dusza oczyściwszy się, świętkuje uroczyście zmartwychwstanie pańskie, weseląc się w Bogu. Czas bowiem postu oczyszcza umysł człowieka. Post bowiem pierwszy na początku naznaczon był Adamowi: nie jeść z jednego drzewa. A i Mojżesz dni 40 poszcząc: stał się godnym przyjąć zakon na górze synajskiej, i widział sławę bożą. Postem Samuela matka urodziła. Niniwitanie poszcząc gniew boży przejednali. Daniel postem stał się godnym wielkich objawień; Eliasz poszcząc wzięty został do niebios 1074

Wiersz 1 въздрастшимъ» възрастшимъ H. R. T. — 4 пронърьствоу» пронърьства H. Ł. R. T., mylnie. — 8 ѯалтърь» ѯаломъ H. — 13 старѣшимъ же» къ старѣшимъ же и H. T. — 21 лѣта» тѣла H. Ł.

1074 ѧ божиѧ; постъмь Самоила мати роди; постиѧшѧ сѧ Иннегрнтиане гнѣва божиѧ ижѣѣша; постиѣ сѧ Даниилъ киѳѣниѣ великаа сѣнодобѣ сѧ; постиѣ сѧ Илиа на небо ѣѣѣтъ ѣысть къ пищѣ породьнѣи; постиѧшѧ сѧ трие отроци оугасиша силѣ огньнѣѣ; постиѣ сѧ и Господь четъирн десатн дьнии нашъ показаѣ постьное врѣмѧ; постъмь апостоли искорениша бѣсовьское оученіе; постъмь ѣѣиша сѧ отьци нашн ѧкы свѣтнла къ мирѣ, иже сиѣжѣть и по съмрьтн, показавъше троудъı великъıѣ и ѣъздрьжаніе, ако се великъıи Антоніи, и Ѳеѳнмнн, и Сава и прочни отьци, ихъ же мы порькьноуемъ, братіе. И сице иоучивъ братіе, и целовавъ вьсѣ но ѣѣсни, и тако ѣзидѣше ѣзъ монастъıря, ѣѣзнмъı мало ковриѣькъ; ѣѣшьдъ къ пещерѣ и затворѣше двьри пещерѣ, и засъıпаше прьстиѣ, и не глаголаше ниномоу же; аще ли бадѣше нѣжьное орждіе, то оконьцьмь мало бесѣдоваше къ сѣботѣ ли въ недѣлѣ, а въ нѣъı дьни прѣбъıваше въ постѣ и въ молитвахъ, ѣъздрьжа сѧ крѣпько. И приходѣше въ манастъıрь въ пятъкъ на каноуни Лазаревъ; въ сни бо дьнь конъчаѣть сѧ пость четъıре десатъ дьнии, начинаѣмъ отъ прьваго понедѣльника наставъшин Ѳеодорова недѣли, конъчаваѣть же сѧ въ пятъкъ Лазаревъ: а страстьнѣи недѣли оустановѣна ѣсть постити сѧ страсти ради господьня. Ѳеодосиѣки же пришьдъшю, по обѣıкоу целова братіе, и праздьнова съ ними недѣлѣ цветьнѣѣ, и дошьдъ велика

przy pokarmie rajskim. Poszcząc trzej młodziankowie ugasili siłę ogniową. Pościł i Pan dni czterdzieści, nam pokazując czas postu. Postem apostołowie wykorzenili biesowską naukę. Postem stali się ojcowie nasi świecznikami światu, które świecą i po śmierci, dawszy z siebie przykład pracy wielkiej i wstrzemięźliwości, jako Antoni wielki, i Eutymi, i Sawa i inni ojcowie, których my bracia naśladujemy. I tak nauczywszy braci, całował wszystkich po kolei, a potem wychodził z monastyru, biorąc trochę placków; wszedłszy do pieczary zamykał drzwi pieczary i ziemią zasypywał, i nic do nikogo nie mawiał; a gdy zaszła potrzeba konieczna, to przez okienko mówił trochę w sobotę lub niedzielę, a inne dnie surowo w poście i modlitwach trawił. I przychodził do monastyru w piątek w wilię Łazarzową, w ten bowiem dzień kończy się post czterdziestodniowy, zaczynając się od pierwszego poniedziałku, który po niedzieli ś. Teodora następuje, a kończąc się w piątek Łazarzowy; a wielki tydzień postanowiono jest pościć dla męki pańskiej. Teodozy tedy przyszedłszy, zwyczajem swoim całował braci, i świętkował z nimi niedzielę kwietną, a gdy przyszedł wielki dzień zmartwychwstania pańskiego, świętkował go uroczyście według zwyczaju, i wpadł w niemoc. Zasłabłszy tedy chorował pięć dni, potem wieczorem kazał się wynieść na dwór; bracia zaś wziąwszy go na sanie postawili na przeciw cerkwi; on zaś kazał wezwać

Wiersz 4 Илиа» Илиа акы H. Ł. — 18 къзнмаа мало» къзьма малъ H. — 27 начинаѣмъ» начинаѣть сѧ H. — 28 наставъшин» наставъшии H.

дьнѣ въскрьсенїи господьнѣ по обычаю праздьнова свѣтло, въпадѣ въ болѣзнь. Разболѣвъшю бо ся емоу и болѣвшю дьнии пать, по сьмь бывъшю всеуероу повелѣ изнести ся на дворъ: братїи же въздвигше и на сани, поставиша и предъ црькъвь. Онъ же повелѣ звати братїю всѣ. Братїи же оударивъше въ било и събрашя ся вьси. Онъ же рече имъ: братїе моя, и отьци мои, и чада моя, се азъ отъхожю отъ васъ, якоже мьни ми Господь къ постьное врѣмя, въ пеуерѣ сжщю ми, изити отъ свѣта сего. Вы же кого хощете игоуменъмь поставити собѣ? да и азъ благословенїе подамъ вьсѣмъ емоу. Они же рекоша: ты ecи нашь вьсѣмъ отьць, да егo же изволивши самъ, тъ нашь бѫди отьць и игоуменъ, и послоушаемъ его ако и тебе. Отьць же нашь Ѳеодосии рече: шьдъше кромѣ мене нарьцѣте, егo же хощете, кромѣ двою братоу, Николы и Игнатя, въ проунѣхъ кого хощете, отъ старѣшихъ и до мьньшихъ. Они послоушавъше его отъстѫпиша мало къ црькъви, съдоумлаъше, посласта братя два, глаголюще сице: егo же изволить Богъ, и твоя оустьная молитва, егo же тобѣ любо, того нарьцѣ. Ѳеодосии же рече имъ: да ще отъ мене хощете игоумена приати, то азъ сътворѭ вамъ не по своемоу изволенїю, нъ по божию строенїю. И нарече имъ Никона прѣзвоутера. Братїи же не любо бысть, глаголюще: ако не съдѣ есть постригъ ся; бѣ бо Никонъ пришьлъ съ Летьца съ братъмь своимь Павьлъмь. И послуша вра-

wszystkich braci, a bracia uderzyli w dzwon 1074
i wszyscy się zebrali. On tedy rzekł im: bracia moi, i ojcowie moi, i dzieci moje! oto ja odchodzę od was; objawił mi to Bóg w czasie postu, gdym był w pieczarze, że mam zejść z tego świata; wy zaś kogo chcecie ustanowić igumenem nad sobą? niechbym i ja dał mu błogosławieństwo. Oni zaś rzekli: ty jesteś ojcem nas wszystkich, kogo więc sam wybierzesz, ten nam będzie ojcem i igumenem, i słuchać go będziem tak jak ciebie. Ojciec zaś nasz Teodozy rzekł: odejdźcie ode mnie i naradźcie się kogo chcecie; prócz dwoch braci: Mikołaja i Ignacego, a z reszty kogo chcecie, od starszych do młodszych. Oni usłuchawszy go, odstąpili trochę ku cerkwi. Naradziwszy się posłali dwoch braci mówiąc tak: kogo wybierze Bóg i twoja czestna modlitwa, kogo sobie podobasz, tego wymień. Teodozy zaś rzekł im: jeśli ode mnie chcecie przyjąć igumena, to ja dam go wam nie według mojej woli, jeno z bożego zrządzenia; i wymienił im Jakuba kapłana. Brućiom zaś było to niemiło, i mówili: że on nie tu postrzygł się, ponieważ Jakub przyszedł był z Letca z bratem swoim Pawłem. I poczęli bracia prosić o Stefana demestnika, który był wtedy uczniem Teodozego, mówiąc: oto ten wzrósł pod ręką twoją i tobie służył, jego nam daj. Rzekł zaś im Teodozy: oto ja według bożego rozkazu mianowałem wam Jakuba, wy zaś wolą swoją ustanowić chcecie. I usłuchawszy ich dał im Stefana, aby był ich igumenem, i

Wiersz 6 сани» санехъ H. R. T. — 24 отъстѫпиша» отъстѫпивъше H. Ł.

1074 тиꙗ проснти Стефана деместьника, сѫщꙗ тъгда оуꙋенника Ѳеодосиѣва, глаголѧще: ꙗко сьсь възрослъ ѥсть подь рѫкоѭ твоиѭ, и оу тобе послоужилъ ѥсть; сего ꙗзы вѣдаи. Реꙋе же имъ Ѳеодосии: се азъ, по божию повелению, нарекохъ бѣхъ Никова; се же вы своѭ волѭ сътворити хощете. И послоушавъ ихъ, предасть имъ Стефана, да бѫдеть имъ игоꙋменъ; и благословн Стефана, и реꙋе имоу: чадо, се предаѭ ти манастырь, блюди съ опасениемь его, и ѩже оустроихъ въ слоужбахъ, то дрьжи; преданиꙗ манастырьскаꙗ и оустава не изъмениꙗи, ꙗ твори вьсѧ по законоу и по ꙋставоу манастырьскоу. И по сьмь възлъже и братиꙗ, несоша въ келиѭ и положиша на одрѣ. И шестомоу дьни наставъшю, больноу сѫщю вельми, приде къ немоу Сватославъ съ сꙑномь своимь Глѣбомь; и сѣдящема има оу него, реꙋе имоу Ѳеодосии: се отъхожѫ свѣта сего, и се предаѭ ти манастырь на съблюдение, егда бѫдеть ꙗко сматение въ немь; и се порѫчаѭ игоꙋменьство Стефаноу, не дан его въ обидѫ. Кънязь же цѣловавъ его, и обѣщꙗ ся пещи са манастырьмь, и иде отъ него. Семоу же дьни пришьдъшю, изънемогающю Ѳеодосиѣви, призва Стефана и братиѭ, и маꙗ имъ глаголати сице: аще по моемь отъшьствии свѣта сего, аще бѫдѫ Богоу оугодилъ и прилъ ма бѫдеть Богъ, то по моемь отъшьствии манастырь са маꙋиеть строити и прибꙑвати въ немь: то вѣжьте ꙗко прилъ ма ѥсть Богъ; аще ли по моемь животѣ, оскѫдѣвати маꙋиеть

błogosławił Stefana, mówiąc mu: dziecię, oto oddaję ci monastyr, czuwaj nad nim starannie, i co urządziłem w służbach, to zachowaj; podań monastyru i ustawy nie zmieniaj, jeno czyń wszystko według zakonu i porządku monastyrskiego. A potem bracia wziąwszy go nieśli do celi, i położyli na łóżko. A gdy szósty dzień nastał, a on bardzo był chory, przyszedł do niego Świętosław z synem swoim Glebem, i gdy siedzieli u niego, rzekł im Teodozy: oto schodzę ze świata tego, i oddaję ci ten monastyr w opiekę, jeśli w nim będzie jakie zamieszanie; igumeństwo zaś poruczam Stefanowi, nie dopuść iżby mu się krzywda działa. Xiążę zaś ucałował go i przyrzekł opiekować się monastyrem, i poszedł od niego. A gdy siódmy dzień nastał, Teodozy coraz w większą niemoc wpadając, wezwał Stefana i braci, i począł tak do nich mówić: oto po mojem zejściu ze świata tego, jeślim zadość uczynił Bogu i przyjmie Bóg mię, to po mojem zejściu monastyr pocznie się wznosić i coraz więcej zapełniać; owoż wiedźcie że przyjął mię Bóg; jeśli zaś po mojej śmierci ubywać pocznie w monastyrze zakonników i dochodów monastyrskich, tedy macie wiedzieć, żem Bogu zadość nie uczynił. A gdy to mówił, płakali bracia, mówiąc: ojcze módl się za nami do Boga, wiemy bowiem że Bóg pracą twoją nie wzgardzi. I przesiedzieli bracia noc tę u niego, a gdy nastał dzień ósmy, w drugą sobotę po wielkanocy, drugiej godziny dnia oddał duszę w ręce Boga, miesiąca maja,

Wiersz 7 своѭ волѭ] своѥѭ волѥѭ H.

манастырь урьноризъци и потребими манастырьскыми; то вѣдяще бѫдете, ако не оугодихъ есмь Богоу. И се емоу глаголящю, плакахѫ са братиа, глаголяще: отьче: моли са за ны къ Богоу; вѣмы бо, ако Богъ троуда твоего не презрить. И пресѣдащи братиа ноць тѫ оу него, и настакъшю дьни осмомоу, къ вторѫѭ сѫботѫ по пасцѣ, къ часъ вторыи дьне предасть доушѭ въ рѫцѣ божии, месяца мая въ третии дьнь, индикта въ прьвоѥ на десатоѥ лѣто. Плакаша са по немь братиа. Бѣ же Ѳеодосии заповѣдалъ положити са въ пештерѣ, идеже показа троудъı многъı, рекъ сице: въ ноць похороните тѣло моѥ. Ако же и сътвориша. Вечероу бо приспѣвъшю, братиа възмъше тѣло его и положиша и въ пештерѣ, проводивъше съ пѣсньми, съ свѣщами устьно, на хвалѫ Богоу господоу нашемоу Исоусоу Христоу, Стефаноу же придрьжащю манастырь и блаженоѥ стадо, иже бѣ съкъкоупилъ Ѳеодосии. Такъı урьноризъци ако светилл въ Роуси сиѭть. Ови бо бихѫ постьници крѣпъци, ови же на бдѣние, ови ихъ клањание колѣньноѥ, ови на поущение урѣзъ дьнь и урѣзъ два дьни, ови же ядяхѫ хлѣбъ съ водоѭ, ини зелие варено, дроужии сыро; къ любъви пребъıваѭще, меньшии покарѫѭще са старѣшимъ, и не смѣѭще предъ ними глаголати, нъ вьсе съ покорениемь и съ послоушанниемь великъıмь; тако же и старѣшии имяхѫ любовь къ меньшимъ, нака-

trzeciego dnia, indykta 11 roku. I płakali 1074
po nim bracia. Kazał zaś Teodozy, aby go pochowano w pieczarze w której niemało prac podejmował, mówiąc tak: w nocy pochowacie ciało moje. I tak też zrobili: gdy bowiem wieczór nastał, bracia wziąwszy ciało jego, położyli w pieczarze; prowadzili zaś je z pieśniami, ze świecami, ze czcią na chwałę Boga naszego Jezusa Chrystusa, a Stefan zawiadował monastyrem i błogosławioną trzodą, którą zebrał był Teodozy. Tacy zakonnicy jako świeczniki Rusi przyświecają: owi bowiem byli postnicy surowi, owi zaś do czuwania, owi do klękania, owi do postów całodziennych lub dwudniowych, owi żyli tylko chlebem i wodą, inni jarzyną gotowaną a drudzy surową; w miłości przebywając, młodsi korząc się przed starszymi i nieśmiejąc w obec nich mówić, jeno zawsze z pokorą i wielkiem posłuszeństwem; także i starsi byli z miłością dla młodszych, i nauczali ich pocieszając jako dziatwę kochaną. Jeśli który brat wpadł w jakie przewinienie, pocieszali go i karę jednego brata rozdzielali między siebie trzej lub czterej z wielkiej miłości, taka bowiem miłość panowała między tymi braćmi, i wstrzemięźliwości wielka. Jeśli brat który wychodził precz z monastyru, wszyscy bracia bardzo się tem smucili, i posyłając za nim, przyprowadzali go *napowrót* do monastyru; szli wszyscy do igumena kłaniając się, i prosili igumena, i przyjmowali brata z radością do monastyru. Tacy to byli miłośnicy

Wiersz 24 къ Роуси сиѭть» къ роуськои зелли сиихѫ H. — 25 крѣпъци niema H. — 29 сыро niema H.

1074 ѯахѫ оутѣшающе ꙗко ѹада възлюбленым. Аще которыи братъ въ ѥтеро прѣгрѣшение въпадаше, оутѣшахѫ, и епитимиѭ ѥдиного брата раздѣлихѫ трие ли четырие, за великѫѭ любъвь, такова бо бѣше любъı въ братии тои, въздрьжание велико. Аще братъ ѥтеръ къмъ идѣше изъ манастъıрı, вьси братиа имахѫ о тъмь печаль великѫ, посъıлающе по ѭ приводяхѫ брата къ манастъıрю; шьдъше вьси кланяхѫ са игоуменоу, и молеахѫ игоумена, и приимахѫ брата въ манастъıрь съ радостиѭ. Таци бо бѣша любъвьници, и въздрьжьници и постьници; отъ нихъ же памѣтиѭ нѣколико мужь ѹдивıихъ. Ꙗко се прьвыи Дамианъ презвоутеръ: бѣше тако постьникъ и въздржьникъ, ꙗко развѣ хлѣба и водъı ести ѥмоу до съмрьти своеѥ. Аще къто коли приносяше дѣтиць больнъ, канѣмь любо недѫгъıмь одрьжимъ къ манастъıрь, ли съвръшенъ ѹловѣкъ, канѣмь любо недѫгъıмь одрьжимъ, приходяше къ манастъıрь къ блаженомоу Ѳеодосиѭ, повелѣваше семоу Дамианоу молитвѫ сътворити надъ болыщимъ, и абиѥ сътворяше молитвѫ, и маслъıмь святъıмь помазаше, и абиѥ исцѣлѣваахѫ приходящии къ немоу. Ѥдиноѭ же ѥмоу разболѣвъшю са и конець приати, лежащю ѥмоу къ болѣсти, приде ангелъ къ немоу въ образѣ Ѳеодосиевѣ, дароуѧ ѥмоу цѣсарьство небесьноѥ за троудъı ѥго. По сьмь же приде Ѳеодосии съ братиеѭ, и сѣдоша оу него, онемоу же изъимающю въздѣхъ на игоуi wstrzemięźliwcy i postnicy; z pomiędzy nich spomnę niektórych mężów przedziwnych. Owoż pierwszy Damian, kapłan, był taki postnik i wstrzemięźliwiec, że tylko o chlebie i wodzie żył do śmierci swojej. Jeśli kto dziecię chore na jakąkolwiek słabość przynosił do monastyru, lub gdy człowiek dorosły popadłszy w jakąbądź słabość przychodził w monastyr ku błogosławionemu Teodozemu, kazał on temu Damianowi odprawić modlitwę nad chorym, a wnet po odprawieniu modlitwy i świętym olejem pomazaniu, przychodzący ku niemu byli uzdrowieni. Jednego razu gdy się rozchorował i miał już umrzeć, do leżącego w niemocy przyszedł anioł w postaci Teodozego obiecując mu królestwo niebieskie za prace jego. Potem zaś przyszedł Teodozy z braćmi i usiedli przy nim, on zaś dogorywając spojrzał na igumena i rzekł: nie zapominaj igumenie o tem, coś mi tej nocy obiecał. I domyślał się wielki Teodozy, iż on miał widzenie, i rzekł mu: bracie Damianie, co ci obiecałem, toć i będzie. On zaś zamknąwszy oczy oddał ducha w ręce boże; igumen zaś i bracia pochowali ciało jego. Takiż był i drugi brat, imieniem Jeremi, który chrzest Rusi pamiętał; temu udzielon był od Boga dar przepowiadania rzeczy przyszłych: i gdy widział że kto co zamyśla, karcił go tajemnie, i nauczał strzedz się od dyabła. Jeśli który brat zamyślał wyjść z monastyru a on go ujrzał, przyszedł ku niemu, skarcił myśl

---

Wiersz 2 ѥтеро... въпадаше» вѣпадеть въ коѥ любо съгрѣшение H. — 11 молеахѫ» оумолать H. — 13 и постьници niema H. — 15 Ꙗко се niema H. — 19 одрьжимъ we wszystkich kodexach dodano принесяхѫ. — 21 одрьжимъ niema H.

мена рече: не забывай, игоумене, иже ли
кси кому съ обѣщалъ. И разоумѣ великыи
Осодосии, яко видѣнье видѣ, и рече ємоу:
брате Дамиане, иже ти ксмь обѣщалъ,
то ти бѫди. Онъ же съмѣживъ очи прѣдасть доухъ къ ржцѣ божии: игоуменъ же
и братиа похорониша тѣло его. Тако же бѣ
и дроугыи братъ, имѣньи Иєремиа, иже
помьнише крьщенье земля роуськыя. Се-
моу бѣ даръ даровань отъ Бога: проповѣдаше прѣди бѫдѫщая, и лице кого видѣше
въ помышленьи, обливаше и въ тайнѣ, и
наказаше блюсти ся отъ дьяволя; лице ко-
торыи братъ оумышляше нѣи изъ мана-
стыря, и оузрѣше и, пришьдъ къ немоу
обливаше мысль его, и оутѣшаше брата;
лице комоу ино рече, ли добро, ли зъло,
съкъпваше ся старыє слово. Бѣ же и
дроугыи братъ имѣньи Матѣѣи; бѣ про-
зорливъ. Ѥдиножь бо ємоу стоящю въ црькъви на мѣстѣ своємь, възведъ оци свои
позрѣ по братии, иже стоѧть пожще по
обѣма странама, видѣ обѣходяща бѣса, въ
образѣ Ляха, въ лоудѣ, и носяща въ при-
полѣ цѣтъкы, иже глаголеть ся лѣпъкъ;
и обѣходя подьлѣ братиѫ, възимаа изъ
лона цѣтъкъ, крьжаше на кого любо: лице
прильнѣше комоу цѣтъкъ пожщихъ отъ
братиа, и тъ мало постомкъ, и разслабленъ
оумъмь, виниѫ сътворь какѫ любо нездѣше
изъ црькъви, шьдъ къ келиѫ и оусѣнѣше,
и не възвратишеть ся въ црькъвь до от-
пѣтия; лице ли крьжаше на дроугаго, и не

jego i pocieszał brata. Jeśli komu powiedział 1074
czy co dobrego czy złego, spełniało się
starca słowo. Był zaś i drugi brat, imieniem
Mateusz, ten był jasnowidzący. Jednego razu
gdy stał w cerkwi na miejscu swojem, pod-
niosłszy oczy swoje i spojrzawszy po bra-
ciach, którzy po obu stronach stojąc
spiewali, widział jak bies, na sposób Po-
laka podwiązany, nosił w pole kwiatki,
które zowią lepkami; i obchodząc bra-
ci wyjmował z zanadrza kwiatek i rzucał
na którego z nich; jeśli kwiatek przylgnął
do którego ze spiewających braci, ten nie-
długo stojąc, osłabion na umyśle, popełni-
wszy mylkę jaką, wychodził z cerkwi, szedł
do celi i zasypiał, aż do ukończenia pieni
do cerkwi nie wracając; jeśli zaś na kogo
rzucił, a kwiatek nie przylgnął do niego,
ten stał mocno, spiewając, aż pokąd jutrzni
nie odspiewano, a wtedy dopiero szedł do
celi swojej. To zaś widząc starzec opowia-
dał braciom swoim. Potem zaś widział to:
według zwyczaju gdy starzec ten wysłuchał
jutrzni, a bracia jutrznię odspiewawszy, przed
świtem szli do cel swoich, starzec ten wy-
chodził z cerkwi na ostatku. Jednego razu
gdy szedł, siadł odpocząć pod dzwonem,
bo cela jego była opodal cerkwi; widział,
oto jako tłum szedł od bramy; wzniosłszy
oczy swoje ujrzał jednego jadącego na świni
a drudzy szli około niego. I rzekł im sta-
rzec: kędy idziecie? i rzekł bies na świni
siedzący: po Michała Tołbekowicza. Starzec

Wiersz 3 видѣ» видѣлъ H. Ł. — 8 Иєремиа» Иєремєи H. — 10 проповѣдаше прѣди» провидѣ H. — 19 братъ» старыць Ł. R. T. — 25 цѣтъкы» цѣтъкъ H. — 28 прильнѣше» прильпѣше H. — 31 оусѣнѣше» съпаше H. R. T.

1074 приѧ[ше] къ немоу цѣтъкъ, стоуше крѣпъкъ въ пѣнии, доньдеже отъпоѥть оутренюю, и тъгда изидяше къ келиѥ своѥ. Се же видѣ старьць повѣдаше братии своѥи. Пакы же видѣ старьць се: по обыкноу бо семоу старцю отъстоумѣшю оутренюю, братиѧ отъпѣвъше злоутренюю прѣдъ зорями идоша по келиѧмъ своимъ, сь же старьць послѣ исхожаше изъ прькъви: идущю же немоу ѥдиноѥ сѣдѥ опоуньклъ подъ билъмь, бѣ бо келиѧ его подалѣ прькъве, видѣ се, ако тълпа понде отъ воротъ, възведъ оуи свои видѣ ѥдиного сѣдяща на свинии, а дроугъиѧ текоуща около его. И рече имъ старьць: камо идете? И рече сѣда на свинии бѣсъ: по Михаила по Толъбековиѧ. Старьць же зимѣ са крьстьнъимь зимѣнюемь, и приде въ келиѧ своѥ. Ако бъисть свѣтъ, и разоумѣ старьць, и рече келейникоу: иди, въспроси, ѥсть ли Михаль въ келии. И рѣша немоу: ако давѣ въскоуилъ ѥсть врѣзъ стѣпиѥ по злоутрени. И повѣда старьць видѣниѥ се игоуменоу и братии. Иде сьнь бо старьци Ѳеодосии прѣстави са, и бъисть Стефанъ игоуменъ и по Стефанѣ Никонъ, семоу и ѥще сущю старцю. Ѥдиноѥ немоу стоящю на оутрени, възведъ оуи свои, хотя видѣти игоумена Никона, и видѣ осьла стоѧща на игоуменѣ мѣстѣ, и разоумѣ, ако не въстаалъ ѥсть игоуменъ. Тако же и ина многа видѣниа провиде старьць, и поуи въ старости добрѣ въ лѣтѣ сьмь. Ако се бъисть дроугъиѧ урьнориземь, имѣньмь Исакии, ако же и ѥще сущю немоу въ

zaś przeżegnał się znakiem krzyża i poszedł do swojej celi. Gdy zaświtało, starzec dorozumiawszy się, rzekł do fórtyana: pójdź spytaj czy jest Michał w celi? I powiedzieli mu; już dawno, zaraz po jutrzni skoczył przez ostrokoł. I opowiedział starzec widzenie to igumenowi i braciom. Za tego starca umarł Teodozy, i był igumenem Stefan, po Stefanię Nikon jeszcze za tegoż starca. Pewnego razu gdy był na jutrzni, podniosłszy oczy swoje chcąc widzieć igumena Nikona, ujrzał osła stojącego w miejscu igumena, i domyślał się że jeszcze nie wstał igumen. Podobnie też i wiele innych widzeń miał starzec ten, i umarł w poźnej starości w tym monastyrze. Owoż był zakonnik, imieniem Izaak; ten gdy w świecie jeszcze był, i żył po świecku, opływał w bogactwa, był bowiem kupcem, rodem z Toropca; postanowił zostać zakonnikiem i rozdał mienie swoje potrzebnym i monastyrom i szedł do wielkiego Antoniego w pieczarę, prosząc aby go zrobił zakonnikiem. I przyjął go Antoni, włożył nań suknię zakonną i dał mu imię Izaak, po światowemu bowiem zwał się Czarny. Ten Izaak obrał życie surowe, oblekł się bowiem we włosiennicę, i kazał sobie kupić kozła, i zdjąć z niego miechem skórę i wdział ją na włosiennicę, i obeschła na nim surowa skóra, i zamknął się w pieczarze w jednej ulicy w celce małej, na cztery łokcie, i tu bez przestanku modlił się Bogu ze łzami; była zaś pożywieniem jego jedna proskura na cały dzień; wody pił miernie; a przynosił mu je wielki An-

Wiersz 12 ако» се акъ H. R. T. — 17 Толъбековиѧ» Толбоковиѧ H. R. T.

миръ, въ житии мирьстѣмь, и богатоу
ємоу, бѣ бо коупець, родомь То-
ропьчанинъ, и помысли быти мънихъ, и
раздавь имѣние свое трѣбоующимъ и ма-
настырьмъ, и иде къ великомоу Антонию
въ пещеру, моля ся емоу, да бы и сътво-
рилъ уреноризьцьскыи, и приятъ и Антонии,
възложи на нь прѣты уреньскыя, на-
рекъ има емоу Исакии, бѣ бо има емоу
мирьское Уръвь. Се же Исакии въсъприя-
тъ житие крѣпъко, обѣтує бо ся въ власе-
ницѣ, и повелѣ коупити себѣ козьмъ и
одрѣти мѣшькѣмь козьмъ, и възвлѣче и на
власеницѣ, и осъше около него кожа съ-
ра, и затворн ся въ пещерѣ въ единои
оуличи въ келиици имѣ яко четыре лакъть,
и тоу молящеся всѣмъ прѣстании Бога съ слъ-
зами: бѣ же мдь его проскоура едина, и
та же вередъ день, водоу въ мѣрѣ пияше.
Приносящеть же емоу великыи Антонии,
и подаваше емоу окъньцьмь, яко ся въпѣ-
стящеся ржка; тако приниаше ищѣ. И то-
го сътвори лѣтъ седмь, на светъ не въ-
лазя, ни на ребрѣхъ не лежа, нъ сѣдя,
мало приниаше сна. И единоѣ, по обы-
таю наставъшю вечероу, поча клапати,
ся, пѣ жалмы, они до полоунощиа; яко
троудишеть ся, сѣдяше на сѣдалѣ своемь.
Единоѣ же емоу сѣдящю по обычаю, и
свѣщѣ оугасникъшю, къненапоу светъ въсия,
яко отъ слъньца, въ пещерѣ, яко зракъ
къниязь уловѣкоу, и поидоста два оуно-
ша къ немоу красьна, и блиста ся лице
ниа яко слъньце, и глаголяста къ немоу:

toni i podawał okienkiem, w którem się ręka zmieścić mogła; tak otrzymywał żywność. I to czynił przez lat siedm na świat nie wychodząc, ani na żebrach nie leżał, jeno siedział, mało snu używając. Jednego razu według zwyczaju gdy wieczór nastał, począł kłaniać się spiewając psalmy aż do północy, a gdy się strudził siadł na siadle swojem. Pewnego zaś razu gdy według zwyczaju siedział świecę zgasiwszy, nagle zabłysła jasność w pieczarze jakby od słońca, aż wzrok ćmiła człowiekowi, i przyszli ku niemu dwaj młodzianie piękni, lica ich jako słońce jaśniały, i mówili mu: Izaaku! my jesteśmy aniołowie, a oto idzie ku tobie Chrystus z aniołami. I wstał Izaak widząc tłum i lica ich od słońca jaśniejsze; a jeden pośród nich którego lice nade wszystkich jaśniało, i mówili mu: Izaaku oto Chrystus, upadnij i pokłoń się mu. On zaś sprawy biesowskiej nie znając, i zapomniawszy przeżegnać się, powstał i pokłonił się jako Chrystusowi biesowskiej sprawie. Biesy zaś krzyknęli mówiąc: nasz jesteś już Izaaku! Zaprowadzili do celki i posadzili go, i poczęli sadowić się około niego: pełna ich była celka i ulica peczerska. I rzekł jeden z biesów rzeczony Chrystus: weźcie sopiałki, bębny i gęśle i zagrajcie niech nam Izaak popląsa; i uderzyli w bębny i sopiałki i gęśle, i poczęli stroić z niego igrzysko, i zmęczywszy go zostawili ledwie żywego i odeszli naurągawszy mu. Nazajutrz gdy zaświtało, i był czas pożywienia się chle-

1074

Wiersz 31 отъ слъньца» отъ слъньца възсия L., слъньце H. — зракъ» зракъмь H. — 32 оуноша» оуноши we wszystkich kodexach mylnie.

1074 Исакиѥ, къ ѥсѣ ангела, и се идеть къ тобѣ Христосъ съ ангелы. И въставъ Исакии, видѣ тлѣпѫ, и лица ихъ паче слънца, и ѥдинъ по срѣдѣ ихъ, и снмха отъ лица ѥго паче всѣхъ, и глаголаста ѥмоу: Исакиѥ, то ти Христосъ! падъ, поклони са ѥмоу. Онъ же не разоумѣ бѣсовьскаго дѣнства, ни имати прѣкрьстити са, въстѫпивъ поклони са, акы Христоу, бѣсовьскоу дѣнствоу; бѣси же кликнѫша и рѣша: нашь ѥси, Исакиѥ, оуже. Къведъше и въ келиицѫ и посадиша и, и начаша садити са около ѥго, и бѣсть пълна келии ихъ и оулица пещерьскаа. И рече ѥдинъ отъ бѣсовъ, глаголемыи Христосъ: въземѣте сопѣли, бѫбьны и гѫсли, и оударивше, ать ны Исакии съплышеть. И оудариша въ сопѣли, въ гѫсли и въ бѫбьны, начаша нимъ играти, и оутомивъше и оставиша и оле жива сѫщи, и отидоша, поржавѣвше са ѥмоу. Заоутра же бывъшю свѣтоу и приспѣвъшю въкоушанию хлѣба, приде Антонии по обычаю къ окъныцѫ, и глагола: благослови отьче Исакиѥ. И не бысть гласа ни послоушания; и многажды глагола Антонии, и не бысть ответа. И рече Антонии: се, оуже преставилъ са ѥсть. И посла въ манастырь по Ѳеодосиа и по братиѫ. И отъкопавъше, кѣдѣ бѣ загражено оустиѥ, пришьдъше възяша и, мрьтва мьняще, вынесъше положиша и предъ пещерою, и оузрѣша, яко живъ ѥсть, и рече игоумень Ѳеодосии: яко се имать быти отъ бѣсовьскаго дѣнства. И положиша

bem, przyszedł według zwyczaju Antoni do okienka i rzekł: błogosław ojcze Izaaku! I nie było głosu ani posłuchu. I wielokrotnie wołał Antoni, i niebyło odpowiedzi. I rzekł Antoni: oto już umarł. I posłał do monastyru po Teodozego i po braci. I odkopawszy wchód który był zasypany, przyszli i wzięli go, mniemając że martwy, wynieśli i położyli przed pieczarą, i ujrzeli że jest żyw. I rzekł igumen Teodozy: owo to sprawa biesowska. I położyli go na łóżko. Posługiwał około niego Antoni. W owym czasie zdarzyło się, że Izęsław wrócił z Polski; począł gniewać się Izęsław na Antoniego za Wszesława, a Świętosław w nocy przysławszy, wziął Antoniego do Czernigowa. Antoni zaś do Czernigowa przyszedłszy upodobał sobie góry Boldyny, wykopał pieczarę i tu osiadł. Jest tu monastyr ś. bogarodzicy na boldynnych górach po dziś dzień. Teodozy zaś dowiedziawszy się, że Antoni poszedł do Czernigowa, poszedłszy z braćmi wziął Izaaka i przyniósł go do swojej celi, i posługiwał około niego, był bowiem osłabion na ciele i umyśle tak, że się nie mógł na drugi bok obrócić, ani wstać, ani siedzieć, jeno leżał na jeden bok, mocząc pod siebie; często i robactwo wylęgało się pod biodrami jego z moczu. Teodozy tedy sam swojemi rękami obmywał i przebierał go. Pielęgnował go tak przez dwa lata; a było to osobliwością i dziwem, że przez dwa lata leżąc ni chleba, ni wody, ni innego pokarmu, ni owocu nie kosztował, ani je-

Wiersz 8 **въстѫпивъ** tak ma R. T., **въстѫпа** и H. Ł. — 17 **Исакии**» **Исакиѥ** H. — 20 **оле**» и **иле** H. — **и отидоша... ѥмоу** niema R. T.

и на одрѣ. Слоужаше около него Антоний. Въ то же врѣмя приключи са притн Изаславоу изъ Лаховъ; нача гнѣвати са Изаславъ на Антония изъ Кыесслава, и прислав Святославъ, въ ноуь пои Антония Урьиговоу. Антоний же пришьдъ къ Урьиговоу, възлюби Блъдиныі горы, ископавъ пещерж, тоу са въсѣли. Ѥсть тоу манастырь святыа богородица, на Блъдиныихъ горахъ, и до сего дьне. Ѳеодосии же, оувѣдавъ, ако Антоний шьлъ Урьиговоу, шьдъ съ братиѥж въсѣ Исакиа, и приниесе и къ собѣ въ келиж, и слоужаше около него; бѣ бо раслабленъ тѣлъмь и оумъмь, ако не моущи немоу обратити са на дроугыж страиж, ни въстати, ни сѣдѣти, нъ лежаше на ѥдиноп сторонѣ, подъ са полнваше, многаждъі и урьвиѥ къиигахж са подъ бедроу немоу съ моуенна. Ѳеодосии же самъ своима ржкама омъіваше и сътрапашеть и. Ѯа двѣ лѣтѣ сътвори сѣ около него. Сѣ же бъість оудьно и дивьно: ако ѯа двѣ лѣтѣ лежа сии ни хлѣба въкоусн, ни водъі, ни отъ какого брашьна, ни овоща, ни шѯъікъмь проглагола, нъ нѣмъ и глоухъ лежа ѯа двѣ лѣтѣ. Ѳеодосии же молиаше Бога ѯа нь, и молитвж творяше надъ нимъ дьнь и ноць, доньдеже на тростиѥ лѣто проглагола, и слъіша и на ногъі нача въставати акъі младеньць и нача ходити. И не брѣжаше въ црькъвь ходити, нежеж прьвлѣчахѫть и къ црькъви. И тако по малоу

zykiem przemówił, lecz niemy i głuchy leżał przez dwa lata. Teodozy zaś modlił się zań do Boga, i odczytywał nad nim modlitwy dzień i noc, aż trzeciego lata przemówił, i słyszał, i na nogi wstawać począł jako dziecko, i począł chodzić. I zaniedbywał chodzić do cerkwi, chyba go siłą do cerkwi przywlekli. I tak powoli nauczyli go. A potem nauczył się chodzić do refektarza, i sadzali go osobno od braci, kładli przed nim chleb, i nie brał go, aż mu do rąk włożono. Teodozy zaś rzekł: połóżcie chleb przed nim, a nie wkładajcie mu do rąk, niech sam je. I cały tydzień nie jadł. I powoli oglądał się za chlebem do jedzenia, tak się nauczył jeść. I tak wybawił go Teodozy od zasadzki dyabelskiej i ponęty. Izaak tedy trwał w ufności i wstrzemięźliwości. Gdy zaś Teodozy umarł, a Stefan nastał w jego miejscu, rzekł Izaak: oto jużeś mię był podszedł dyable siedzącego na samotnem miejscu, a teraz nie chcę się już zamykać w pieczarze, lecz zwyciężę cię chodząc po monastyrze. I oblekł się we włosiennicę, a na włosiennicę świtę zgrzebną *wdział*, i począł robić niedorzeczności; pomagać począł kucharzom, warząc dla braci. A na jutrznię chodząc przede wszystkimi, zachowywał się poważnie i spokojnie. Gdy zaś zima nadeszła i mrozy wielkie, stał w obuwiu dziurawem, że aż nogi do kamieni przymarzały, i nieruszył nóg, dopokąd jutrzni nie od-

1074

Wiersz 7 Блъдиныі горы» Блъдинѫ горѫ H. R. T. — 10 сего дьне» сиѫ дьнии H., сего мѣста Ł. — 20 сътрапашеть» съпрататиеть Ł., опрать ваше R. T. — 21 двѣ лѣтѣ» два лѣта w kodexach, mylnie. — 26 двѣ лѣтѣ» два лѣта H. R. T., mylnie.

1074 наоучиша и. И по сьмь наоучи са на трапезьницѣ ходити, и посажаахѫ и кромѣ братиѣ, положаахѫ предъ нимъ хлѣбъ, и не късьмаше его, ольми възложити бѣдяше въ рѫцѣ имоу. Ѳеодосии же рече: положѣте хлѣбъ предъ нимъ, а не въкладанте въ роуцѣ имоу, ать самъ есть. И не брѣже ѫ недѣлѣ исти. И по малоу огладавъ са въкоушаше хлѣба, тако наоучи са исти. И тако изъвакн (и) Ѳеодосии отъ къзни дияволя, и отъ прельсти. Исакии же въсприатъ дрьзновениѥ и въздрьжание пакы жестоко. Ѳеодосию же пристаявшю са и Стефаноу въ его место бывъшю, Исакии же рече: се, оуже прельстихъ ма еси бѣлъ, дияволе, сѣдаща на единѣмь местѣ: а оуже не имамь са затворити въ пещерѣ, ни имамь та побѣдити хода въ манастырь. И облѣче са въ власяницѣ, и на власяницѣ сѣвнѫ вотолиѫ, и нача оурод ьство творити, и помагати поуа поварѣмъ, кара на братиѣ. И на заоутреѥ хода прѣже вьсѣхъ, стояше крѣпько и неподвижно: егда же приспѣяше зима и мразн люти, стояше въ прабошьнихъ въ протъпътанихъ, яко примрьзяшета ноузѣ его къ каменн, и не двизаше ногама, доньдеже отъпоихѫ заоутреня. И по заоутренн идяше въ поварьницѣ, и приготоваше огнь, водѫ, дрѣва, и придяхѫ и проухи поварн отъ братиѣ. Единъ же поваръ таможе бѣ именьмь Исакии, и рече посин-

spiewali. A po jutrzni szedł do kuchni, i przysposabiał ogień, wodę i drwa, i przychodziła reszta kucharzy od braci. Był zaś jeden kucharz takoż imieniem Izaak, rzekł naśmiewając się Izakowi: owoć tam siedzi gawron czarny, pójdz i złapaj go. On zaś pokłoniwszy mu się do ziemi, poszedł i złapał gawrona, i przyniósł mu wobec wszystkich kucharzów; i nastraszyli się, opowiadali igumenowi i braciom. I poczęli bracią poważać go, on zaś nie chcąc sławy ludzkiej, począł błaznować i psikusy wyrabiać, to igumenowi, to braciom, to ludziom świeckim, a niektórzy razy mu zadawali. I począł chodzić po świecie udając się takoż za błazna. Osiedlił się w pieczarze, w której dawniej był, już bowiem Antoni umarł; i zebrał około siebie młodzieńców i odział ich w suknie zakonne, za co odbierał razy to od igumena Nikona, to od rodziców owych dzieci. Wszystko to jednak znosił, i cierpiał razy i nagość, zimno w dzień i w noc. Jednej zaś nocy zapalił w piecu w izdebce pieczary; rozegrzany piec, ponieważ był spróchniały, zajął się i począł buchać płomień; nie mając czem zatkać pieca stanął bosemi nogami na płomieniu, i zlazł aż wtedy, gdy ogień w piecu wygorzał. I innych mnogo rzeczy powiadano o nim, a niektórych byłem sam świadkiem. I tak wziąwszy przewagę nad siłami bieso-wskiemi, jako nad muchami, za nic miał stra-

---

Wiersz 2 посажаахѫ» посажашеть H. Ł., mylnie. — 15 бѣлъ niema H. R. T. — 22 кара» карити H. R. T. — 25 къ прабошьнихъ протъпътанихъ» въ прабошьнихъ, въ чересихъ въ протоптанихъ H. Ł., въ жтлихъ ботехъ R. T. — 26 примрьзяшета» примрьзяше H. — 27 двизаше» двигяше H. R.

хаш са Исакию: оно ти сѣдиш врѣмъ урѣмъи, иди, ими и. Онъ же, поклонивъ са имоу до ѕемлѣ, шьдъ и корона, и принесе имоу прѣдъ вьсѣми повары, и оужасоша са, повѣдаша игоумиоу и братии. И начаша братиа уьстити и. Онъ же не хота славы уловѣуьскыя, нача оуродьствовати, пакостити нача око игоумиоу, ово братии, ово инрьскымъ уловѣкымъ, да дроуѕи ранъı имоу дѣлаху. И поча по инроу ходити, тако же оуродъмь са твора. Въсѣли са въ пеуерь, въ нем же прѣже бѣлъ, оуже бо Антонии прѣставилъ са, и съвъкоупи къ собѣ оумъıхъ, и въскладаше на ня прѣтъı урьıуьскыя, да ово отъ игоумена Никона приимаше ранъı, ово отъ родителъ тѣхъ дѣтьскыихъ. Сьсь же то вьсе трьпѣше, приимаше ранъı, и наготѣ, стоудень дьнь и ношь. Въ иедином бо ношь въжьгъ печь къ истъбѣ пещеръı, ако разгорѣ са печь, бѣ бо жтла, и нача палати пламень жтиѕнами: ономоу же не унъıь ѕаложити, въстѣпль ногама босъıма ста на пламени, доньдеже изгорѣ печь, излѣѕе. И ина инога повѣдаху о немь, а дроугомоу и самовидьць бъıхъ. И тако въѕа победѣ на бѣсовьскыя силъı, ако моухъ ни въ уьто же имѣше страшенни ихъ, и мъıслъıниа ихъ; глаголашеть бо къ имъ: ліце бо ма бѣсте прьвоие прѣльстили въ пеуерѣ, понеже не вѣдѣхъ къѕниь вашихъ и лжьıвьства: нъıнѣ же имамь господа Исоуса Христа и Бога моего и молитвѣ отьца

chy i mary ich; mawiał bowiem im: cho- 1074
ciażeście mię pierwej w pieczarze podeszli, ponieważ sideł waszych i złości nie znałem, teraz jednak mając pana Jezusa Chrystusa i Boga mojego, i Teodozego ojca naszego modlitwę, mam nadzieję w Chrystusie, że was zwyciężę. Częstokroć bowiem biesy zbytki mu wyrabiali i mówili mu: nasz jesteś! i oddałeś pokłon naszemu władcy i nam; on zaś odpowiadał: waszym władcą jest antychryst, a wy biesami jesteście; i żegnał twarz swoją znakiem krzyża, a tak znikali. Niekiedy zaś znowu przychodzili ku niemu w nocy strasząc go marami, niby lud mnogi z motykami i ryskalami mówiąc: rozkopiem tę pieczarę a tego tu zagrzebiem; inni zaś wołali: uciekaj Izaaku! chcą cię zagrzebać. On zaś im odpowiadał: gdybyście ludźmi byli, tobyście chodzili w dzień, alić jesteście ćmy i w ćmach chodzicie, i ćma was ogarnęła. I żegnał się znakiem krzyża, a oni znikali. Innym razem straszyli go postacią niedźwiedzią, niekiedy zaś drapieżnym zwierzem, niekiedy wołem, niekiedy zmije pełzały ku niemu, niekiedy żaby, myszy i wszelki gad. I nie mogli mu nic uczynić, i rzekli: Izaaku zwyciężyłeś nas. On zaś rzekł: owo i wy pierwej mnie zwyciężyliście w postaci Chrystusa i anielskiej, którycheście niegodni; a teraz dopiero we właściwej jawicie się postaci: zwierza, bydlęcia, zmij i płazów, tacy bowiem i sami jesteście, brzydkimi będąc i

---

Wiersz 10 да дроуѕи ранъı» дроуѕи дары H., и дроуѕи ранъı R. T. — 15 на ня» на нь, we wszystkich kodexach, mylnie. — 26 самовидьць бъıхъ» самовидьци бъıхомъ H. R. T.

1074 нашего Ѳеодосиѧ, надѣѩ ся на Христа, нѣмь побѣдити бѣс. Многаждꙑ бо бѣси пакости дѣяхѫ емоу, и глаголахѫ: нашь есь, и поклонилъ ся есь нашемоу старѣшинѣ и намъ. Онъ же глаголаше: кашь старѣшина антихристъ есть, а вꙑ бѣси есте; и знамѣнаше лице свое крьстнъмь образъмь. И тако ищезнѫхѫ. Овогда же пакꙑ въ нощи прихожахѫ къ немоу, страхъ емоу творяче въ мъглѣ, ако се многъ народъ съ мотыками и съ лъскари, глаголѩще: раскопаемъ пещерѫ сиѭ, и сего загребемъ сьдѣ; нии же глаголахѫ: бѣжи, Исакие, хотять тѧ загрести. Онъ же глаголаше къ нимъ: аще бъисте человѣци вꙑли, то въ дьне бꙑ есте ходили; а вꙑ есте тьма, и въ тьмѣ ходите, и тьма вꙑ имать. И знамена ся крьстьнъмь знамениемь, они же ищезнѫхѫ. А дроугогоун во страшахѫть и въ образѣ медвѣжи, овогда же лютъмь звѣрьмь, ово волъмь, ово змиѩ полозѣхѫ къ немоу, ово ли жабꙑ, мъмин и въсякъ гадъ. Немогоша немоу нищьтоже сътворити, и рѣша немоу: Исакие, побѣдилъ есь насъ. Онъ же рече: ако же и вꙑ прьвѣе мене побѣдили есте въ образѣ Исоусъ Христовѣ и въ ангельстѣмь, недостоини сще того видѣнии; нъ се, по истинѣ топрьво имѣете ся въ образѣ звѣринѣмь и скотиемь, и змиѩмь и гадъмь, ащи же и сами есте, скверьни, зълн въ видѣнии. И абие погꙑбоша бѣси отъ него. И отъ тогѣ не бꙑсть немоу пакости отъ бѣсовъ. Ако же самъ повѣдаша се: ако

złymi w istocie. I natychmiast znikli biesowie od niego, i więcej zbytków od biesów nie doznawał. Jakoż powiadał sam: oto przez trzy lata miałem wojnę tę. Potem począł żyć surowiej, zachowywać wstrzemięźliwość, post, czuwanie, i tak żyjąc zakończył żywot swój. I rozchorował się w pieczarze, i niesiono go chorego do monastyru, gdzie do ósmego dnia spoczął w Panu. Igumen zaś Iwan i bracia poczcili ciało jego i pochowali je. Tacy to byli zakonnicy monastyru Teodozowego, którzy i po śmierci jako świeczniki jaśnieją i modlą się do Boga za braćmi tu będącymi, i za braćmi świeckimi, i za przynoszącymi dary do monastyru, w którym i podziśdzień cnotliwe życie wiodą wszyscy spólnie, w pieniu, w modlitwach i posłuszeństwie na sławę Bogu wszechmocnemu, i Teodozego modlitwami chronieni, któremu sława na wieki. Amen.

Wiersz 7 и знамѣнаше... образъмь» и прѣкрьсти ся H. — 12 раскопаемъ» раскопаемъ H. — 29 топрьво имѣете ся» то прьвое имѣете ся H.

се бѣсть ми за три лѣта брань сн. По тѣмь поуа жити крѣпль и въздрьжанне имѣти, пощенне, бъдѣнне; и тако живѫщю немоу сконьуа житне свое. И разъболѣ са въ пеуерѣ, и несоша и больна къ манастырь, и до осьмаго дьне о Господи сконьуа са. Игоуменъ же Иванъ и братна съпратавъше тѣло его и погребоша и. Таци ти бѣша урьноризьци Ѳеодосиева манастыря, нже сиюѫть и по съмрьти яко светила, и молять Бога за сьдѣ сѫщюѫ братню и за мирьскюѫ братню, и за приносящая въ манастырь, въ немь же и до нынѣ добродѣтельное житне живѫть, обыче вьси въ коупѣ, въ пѣнии и въ молитвахъ и послоушании, на сладь Богоу вьсемогѫщемоу и Ѳеодосиевами молитвами съхраюдаемн, немоу же слава въ вѣкы. Амин.[1])

69. Къ лѣто ,sфиг., начата бысть церкы пеуерьскаа надъ основанисмь Стефанъмь игоуменъмь, нѫ основанна бо Ѳеодосни поча, а на основании Стефанѣ поча, и коньчана бысть на третне лѣто, мѣсяца июлна, къ прьвѣи дьнь. Къ се же лѣто придоша сълн нѫ Нѣмець къ Святославоу, Святославъ же ведяуа са показа нма богатьство свое, они же видевъще бещисльное множьство, злато, и сребро и паволокы, рѣша: се, ни къ ѣто же есть, се бо лежить мрътво, сего сѫть къметне лѫшше, нежи бо са донесѫть и больна сего. Сице са похвали Иезекин, цесарь июденскъ, къ съланю цесарю ассоурнискоу,

69. Lata 6583 zaczęta była cerkiew peczerska od podwały przez Stefana igumena; do podwały bowiem zbudował ją Teodozy, a od podwały począł Stefan, i skończona była trzeciego lata w miesiącu lipcu pierwszego dnia. Tegoż lata przybyli posłowie z Niemiec do Świętosława, Świętosław zaś wielmożąc się ukazał im swoje bogactwo; oni zaś widząc niezliczone mnóstwo, złoto i srebro i pawołoki rzekli: to niczem nie jest, bo leży martwe, lepsi od tego są kmiecie, mężowie bowiem znajdą i większe niż te *bogactwa*. Podobnie chwalił się Ezechiasz król judzki przed posłami króla asyryjskiego, którego wszystko *bogactwo* wzięte było do

1074 — 75

Wiersz 24 въ прьвѣи» въ прьвѣи на десатыи L. R. T. — 25 сълн» посълѣ посълы H. R. T. — 30 къметне» съметне H., mylnie. — 33 слъмъ tak ma T., посълѣмъ H.

[1]) W H. następuje tu półtora stronicy przerwy.

1075 — 78 Іего же вьсѣ възѧта бѣша въ Вавилонъ; тако и по сего съмрьти вьсе имѣнье расыпа ся разьно.

Въ лѣто ,sфпд., ходи Володимеръ, сынъ Вьсеволожь, и Ольгъ, сынъ Святославль, Лахъмъ въ помоуь на Уехы. Сего же лѣта прѣстави ся Святославъ, сынъ Ярославль, мѣсяца декабря два десать седьмаго, отъ рѣзанья желъве, и положенъ Урьиговѣ оу святаго Съпаса; и сѣде по нѣмь Вьсеволодъ на столѣ, мѣсяца генвара въ пръвыи дьнь. Въ се же лѣто роди ся оу Володимера сынъ Мьстиславъ, виоукъ Вьсеволожь.

Въ лѣто ,sфпе., поиде Изяславъ съ Лахы, Вьсеволодъ же поиде противоу емоу. И сѣде Борисъ Урьиговѣ мѣсяца маа четвертыи дьнь. И бысть кънаженьи іего осмь дьнии, и бѣжа Тьмоуторакаию къ Романови. Вьсеволодъ же възиде противоу братоу Изяславоу на Волъинь, и сътворista миръ. И пришьдъ Изяславъ сѣде Кыевѣ мѣсяца июлиа патыи на десатыи дьнь; Ольгъ же, сынъ Святославль, бѣ оу Вьсеволода Урьиговѣ.

70. Въ лѣто ,sфпѕ. Бѣже Ольгъ, сынъ Святославль, Тьмоуторакаию отъ Вьсеволода мѣсяца априлиа въ десатыи дьнь. Въ се же лѣто оубиенъ бысть Глѣбъ, сынъ Святославль, въ Заволочьи. Бѣ же Глѣбъ милостивъ на оубогыѣ, и страньнолюбивъ, тъщанье имѣя къ црькъвамъ, теплъ на вѣрѫ и кротъкъ, възорьмь красьнъ: іего же тѣло положено бысть Урьиговѣ за

Babilonu; tak też i po śmierci tego wszystko mienie rozeszło się na wsze strony.

Lata 6584 chodził Włodzimierz, syn Wszewłoda, i Oleg, syn Świętosława, Polakom na pomoc przeciw Czechom. Tegoż lata umarł Świętosław, syn Jarosławow, miesiąca grudnia 27, od wyrzezania bolączki, i pochowano go w Czernigowie u ś. Spasa; i siadł po nim Wszewłod na stolcu miesiąca stycznia dnia 1. Tegoż lata narodził się Włodzimierzowi syn Mścisław, wnuk Wszewłodow.

Lata 6585 poszedł Izęsław z Polakami, Wszewłod zaś poszedł naprzeciw niemu. I siadł Borys w Czernigowie miesiąca maja czwartego dnia; i panował ośm dni, i uciekł do Tmutorakania ku Romanowi. Wszewłod zaś wyszedł przeciw bratu Izęsławowi na Wołyń i zawarli pokój. I przyszedłszy Izęsław siadł w Kijowie miesiąca lipca 15 dnia. Oleg zaś syn Świętosławow był u Wszewłoda w Czernigowie.

70. Lata 6586 zbiegł Oleg syn Świętosława do Tmutorakania od Wszewłoda, miesiąca kwietnia dnia 10. Tegoż lata zabity był Gleb, syn Świętosława w Zawołoczu. Był zaś Gleb miłosierny na ubogich, przychylny obcym, miał staranie o cerkwiach, gorliwość w wierze, był łagodny, piękny licem. Ciało jego pochowano w Czernigowie za Spasem, miesiąca lipca dnia 23. Gdy

---

Wiersz 17 H. И бывъшоу Вьсеволодоу И.

Сѣпасѣмь мѣсаца июлиѧ два десать третиѧ дьнь. Сѣдящю Сватополъкоу къ юго мѣсто Новѣ городѣ, сѣноу Изаславлю, Пропълъкоу сѣдящю Кѣшегородѣ, а Колоднмероу сѣдящю Смольньстѣ, приведе Ольгъ и Борисъ погапъıа на роуськıѧ ѯемлѣ, и пондоста на Кьсеволода съ Половьци. Кьсеволодъ же изиде противоу нма на Сѣжицѣ, и побѣдпша Половьци Роусь, и мпозп оубпепи бѣша тоу: оубпенъ бысть Иванъ Жпрославнуь и Тоукъı, Уюдинъ братъ, Порѣи и нпи мпозп мѣсаца августа къ два десатъıи патъıи. Ольгъ же и Борисъ придоста Урьпиговоу, мьнящѣ одолѣвъшѣ, а ѯемлѣ роуськстѣи много ѯло сътворъшѣ, пролиашѣ крькь хрьстиапьскѣ, ıеıже крьве къѯицѣть Богъ отъ рѫкоу ıею, и ответъ дати нма ѯа погыбъııа доуша хрьстиапьскъı. Кьсеволодъ же придѣ къ братоу своемоу Изаславоу Кıевоу. Цѣловѣъшѧ ся и сѣдоста. Кьсеволодъ же исповѣда вьсѧ бывъшаѧ. И реуѣ ıемоу Изаславъ: братѣ, не тѫжи, видпши ли, колпко ся мıѣ съклаюуи ѯла: прькоıе, не къıгпала ли мепе, и имѣпиѣ моıе разграбпша? и пакъı, кѫжиж вппѫ въторѫж сътворплъ бѣхъ, не изъгпаста ли къ мепе брата ском? не бѫдплъ ли бѣхъ по уоужпмъ ѯемлямъ, пмѣпии лишенъ бъıхъ, не сътворпхъ ѯла пиьтоже? а пъıпѣ, братѣ, не тѫжпвѣ; аще бѫдеть нама прпчастпе къ роуськстѣи ѯемли, то обѣма; аще лишена бѫдевѣ, то оба;

w Nowogrodzie siedział w jego miejscu 1078
Świętopełk, syn Izesławow, w Wyszogrodzie
Jaropełk, a Włodzimierz w Smoleńsku, Oleg
i Borys przyprowadzili pogan na ruską ziemię, i poszli na Wszewłoda z Połowcami.
Wszewłod zaś wyszedł naprzeciw nich nad
Sożycę, i zwyciężyli Połowcy Ruś, i mnóstwo ich tu zabili: zabity był Iwan Żyrosławicz i Tuki, brat Czudyna, Porej i wielu
innych, miesiąca sierpnia 25. Oleg zaś i Borys weszli do Czernigowa jako zwycięzcy,
i wiele złego zrobili Rusi przelawszy krew
chrześciańską, którejto krwi poszuka Bóg
na nich i odpowiedzą mu za stracenie dusz
chrześciańskich. Wszewłod zaś przyszedł
ku bratu swemu Izęsławowi do Kijowa;
ucałowali się i usiedli, a Wszewłod opowiedział wszystko co zaszło. I rzekł mu Izęsław: bracie nie smuć się, widziszli ile
złego ja doznałem? a najpierw czyż nie
wygnali mię? i mienie moje rozszarpali;
a potem, chociaż powtórnie nic nie zawiniłem, nie wygnaliżeście mię, bracia moi?
nie tułałemże się po cudzych krajach? zabrano mi mienie, chociaż nic złego nie
uczyniłem; a dziś bracie nie smućmy się,
jeśli mieć nam udział w ruskiej ziemi, to
obydwom; jeśli go utracić, to obydwom;
ja położę głowę swoją za ciebie. A to rzekłszy ucieszył Wszewłoda, i kazał zbierać
wojsko od małego aż do wielkiego. I poszedł Izęsław z Jaropełkiem synem swoim,

---

Wiersz 5 Смольньстѣ» Смольньскѣ w kodexach, mylnie. — 12 и нпи» нпи H., нпи R. — 15 роуськстѣи» роуськıѧ w kodexach, mylnie. — сътворъшѣ» сътворивъшиıъ H. — 27 къ» къı H., mylnie. — 31 нама» намъ H. Ł. R. — роуськстѣи» роуськıѧ w kodexach, mylnie.

1078 ѧ҃ъ съложи главѫ свою за та. И се рекъ, оутѣши Всеволода, и повелѣ събирати вои отъ мала до велика. И поиде Изяславъ съ Ѡполѣѥмь, сыномь своимь, а Всеволодъ съ Володимеромь, сыномь своимь, и поидоша къ Чрънигову, и Чръниговьци затворишя са въ градѣ. Ольгъ же и Борисъ не бѣшета въ Чръниговѣ. Чръниговьцемъ же не отворающимъ са приступиша къ градоу. Володимеръ же приступи къ вратомъ къстоупънѣмъ, и отъ Стрѣженина отъма врата, и възѣша градъ окольнии, и пожьгоша огньмь, людьмъ же въбѣгъшимъ въ дѣтиньнии градъ. Изяславъ же и Всеволодъ слышаста яко идеть Ольгъ и Борисъ противоу, Изяславъ же и Всеволодъ оуряживъше поидоста отъ града противоу Ольгови. Рече же Ольгъ къ Борисови: не ходивѣ противоу, не можевѣ стати противоу четырьмъ кънязьмь; нъ послювѣ съ молъбою къ стрыѥма своима. И рече имоу Борисъ: ты готова зри, яко имъ противьнъ цѣсарь; похвалився са вельми, не вѣдыи, яко Богъ гърдымъ противить са, съмѣренъимъ даеть благодать: да не хвалить са сильнъии силою своѥю. И поидоста противоу, и въѣхъшимъ имъ на шестѣ оу села на Нѣжатинѣ ниве, и състѫпивъшимъ са обоима, бысть сѣча зѣла: прьвое оубиша Бориса, сына Вячеславля, похвалившаго са вельми; Изяславоу же стоящю къ пѣшцѣхъ, и внезапоу приѣхавъ иденъ оударн и копиемь за плеча: тако оубиенъ бысть Изяславъ, сынъ Ярославль. i Wszewłod z Włodzimierzem synem swoim, i poszli ku Czernigowu, a Czernigowcy zamknęli się w grodzie. Oleg zaś i Borys nie byli w Czernigowie. Gdy Czernigowcy nie otwierali, podstąpili pod gród. Włodzimierz podstąpił pod bramę wschodnią od Streżeni, zdobył bramę, i zajęli miasto i spalili je, a ludzie schronili się do zamku. Izęsław zaś i Wszewłod usłyszawszy że Oleg z Borysem nadciąga przeciw nim, uprzedzili ich i od grodu wyruszyli przeciw Olegowi. Rzekł zaś Oleg do Borysa: nie idźmy przeciw nim, czterem xiążętom sprostać nie zdołamy, lecz poszlijmy z prośbą do stryjów swoich. I rzekł mu Borys: ty patrz na gotowe, ja stanę przeciw wszystkim. Chełpiąc się wielce, nie wiedział, że Bóg hardym sprzeciwia się, a daje łaskę pokornym, aby silny z siły swojej nie chełpił się. I poszli przeciw sobie, i spotkali się na miejscu u sioła Nieżatynna niwa, i gdy obie strony na się natarły, była bitwa zacięta. Najpierw zabili Borysa, syna Więcesławowego, chełpiącego się wielce; Izęsław zaś stał między piechotą, a pewien znienacka podjechawszy ugodził go kopiją w plecy, tak był zabity Izęsław syn Jarosławow. A gdy się bitwa przeciągnęła, zbiegł Oleg w małej drużynie, i ledwie uciekł, udając się do Tmutorakania. Zabity był xiąże Izęsław miesiąca października 5 dnia, i wziąwszy ciało jego, przywieźli je w łodzi i postawili naprzeciw Gorodca: wyszedł naprzeciw niemu wszystek gród kijowski, i

---

Wiersz 27 оу села niema H. — 28 **състѫпивъшимъ са** » **съвъкоупивъшимъ са** H., mylnie. — 32 **пѣшьцѣхъ** » **пѣшьсцѣхъ** H.

Продлъженѣ бѣкѣшіи сѣуи, побѣже Ольгъ
къ малѣ дроужинѣ, и одка оутєчє; бѣжа
Тьмоуторакыню. Оубиєнъ бѣсть кънязь
Изаславъ мєсяца октѣбря въ трєтии дьнь,
и къзьмъше тѣло єго привєзоша и къ ло-
дни, и поставиша протиноу Городьцю: изи-
дє протиноу ємоу кысь городъ Кыєвъ, и
къзложивъше тѣло єго на сани повєзоша
и, съ пѣснѣми попове и урьмориѕьци по-
несоша и къ градъ, и не бѣ льзѣ слышати
пѣниа къ плачи, велиѣ кѣпан, плака
бо ся по ньмь кысь градъ Кыєвъ. Ироплъкъ
же идяше по ньмь, плачи ся съ дроужи-
ною своєю: отьчє, отьчє мои, чьто єси
пожилъ бєзъ печали на свѣтѣ сьи, многы
напасти приимъ отъ людии и отъ братиа
своєа? сє же погыбє не отъ брата, нъ
за брата своєго положи главѣ свою. И при-
несъше положиша тѣло єго въ црькъви
святыа богородиця, къложивъше и къ ра-
цѣ мрамориѣ. Бѣ же Изаславъ мажь въ-
зорьнь красьмъ и тѣлѣнь великъ, исчъло-
вѣкъ правѣнь, кривьды не имѣлъ, люба
правьдѣ; клюкъ же въ ньнь не бѣ, ни
лести, нъ простъ оумѣнь, не къздаа зѣла
за зѣло. Колико бо ємоу сътвориша Кы-
ѣне: самого въигнаша, а домъ єго разгра-
биша, и невъздѣ протиноу томоу зѣла;
аще ли къто дѣсть къ: сѣуьць нсѣує; то
не сь то сътворн, нъ сынъ єго. Паки же
брата єго прогнаста и, и ходи по ѣюжен
земли, блжда. И сѣдащю ємоу паки на

włożywszy ciało jego na sanie powieźli je, 1078
kapłani i zakonnicy spiewając prowadzili je
w gród, i niepodobna było słyszeć pienia
śród płaczu i łkania wielkiego, płakał bo-
wiem po nim wszystek gród kijowski. Ja-
ropełk zaś idąc za nim zawodził ze swoją
drużyną: ojcze, ojcze mój! nie żyłeś bez
utrapień na świecie tym, wiele napaści do-
znawszy od ludzi i od braci swych, a oto
zginąłeś nie od brata, lecz za brata swojego
głowę swoją kładąc. I przyniosłszy położyli
ciało jego w cerkwi ś. bogarodzicy, i zło-
żyli je w trumnie marmurowej. Był zaś Izę-
sław mąż piękny licem, wzrostem wielki,
obyczajów nienagannych, krzywdy nie na-
widził, miłował sprawiedliwość, nie było
w nim ani obłudy, ani chytrości, lecz był
dobroduszny i złem za złe nie oddawał.
Ileż to dopuścili się przeciw niemu Kijowia-
nie! samego wygnali i złupili dom jego,
i nic oddawał im za to złem. Jeśli zaś wam
kto powie: kat ten wyciął; to nie on to
uczynił, jeno syn jego. Potem znowu bracia
go wygnali, i chodził po obcej ziemi tuła-
jąc się; a gdy siadł znowu na stolcu swo-
im i przyszedł doń zwyciężony Wszewłod,
nie rzekł mu: ile ja od was ucierpiałem!
nie oddał mu złem za złe, lecz go pocie-
szył mówiąc: wszakżeś ty bracie mój oka-
zał miłość ku mnie, wprowadziwszy mię na
stolec mój i nazwawszy mię starszym swo-
im; otoż ja puszczam w niepamięć urazę

Wiersz 1 Продлъженѣ tak ma R. T., Продлъжемнѣ H. — 11 кѣпан niema R. T. 20 рацѣ» камени и dod. H. — 22 великъ» великъмь H. — 29 сѣуьць нсѣує» Кыѣне изсѣкли, которыи же высадили Всеслава изъ поржа H. — 29 то не... сынъ єго» то сь того не сътворѣ, ни сынъ єго H., mylnie.

1078 столѣ своемь, Всеволодоу пришьдъшю побѣженоу къ немоу, не рече немоу: колико отъ вою пряхъ; не въдасть зълѣ за зъло, нъ оутѣши, рекъ: нѣлыи же ты, брате мои, показа къ мънѣ любъвь, въведе ма на столъ мои, и нарекъ ма старѣишиньствоу собѣ: се, азъ не помьнѣ зълобы прьвыя, ты ми иесн братъ, а и тобѣ, и положи главѣ своѣ за та. Иже и бысть. Не рече бо немоу: колико зъла сътвориста мънѣ, а се мънѣ тобѣ са прикыоуи; не рече: се, кромѣ мене; нъ на са перем печаль братьнѣ, показаа любовь великѣ, съвръшаа апостола, глаголюща: оутѣшаите печальныя. По истинѣ, аще что сътворихъ есть въ свѣтѣ сьмь, ктеро съгрѣшение, отъдасть са немоу, за не же положи главѣ своѣ за брата своего, не желаа большаа ѣсти, ни имѣниа хота большаа, нъ за братьнѣ обиду. О сиковыихъ бо Господь рече: да къто положить доушѣ своѣ за дроугы своя.[1]) Соломонъ же рече: братиа въ бѣдахъ пособьна бываить, любъ бо есть въше вьсего.[2]) Якоже Иоанъ глаголеть: Богъ любъ есть, пребываи въ любъви въ Бозѣ пребываеть, и Богъ въ ньмь пребываеть; о сьмь съвръшаеть са любъ, да достоиние имам въ дьнь сѫдьныи, да якоже онъ есть, и мы есмы въ инрѣ сьмь; боязнь нѣсть въ любъви, нъ съвръшена любъ вънъ изметаеть боязнь, яко боязнь мѫчение имать, боаи же са нѣсть съвръшенъ въ любъви; аще къто речеть: люблѭ Бога, а брата своего ненавиждь, dawniejszą; tyś moim bratem a ja twoim, i położę głowę moją za ciebie. I tak się stało. Nie rzekł mu zaś: ileście to złego zrobili mnie, a oto teraz tobie się to zdarzyło; nie rzekł mu: oto mnie się to nie tyczy; lecz podzielił smutek bratni, okazał mu miłość wielką spełniając słowa apostoła: pocieszajcie zasmuconych. Zaprawdę jeśli się dopuścił w świecie tym jakowego przewinienia, to naprawił to, albowiem położył głowę swoją za brata swojego, nie za większą cześć ani mienie większe, jeno za krzywdę bratnią. O takowych bowiem rzekł Pan: niech kto położy duszę swoją za swoich przyjaciół. Salomon zaś rzekł: bracia w biedzie pomocnikami bywają, miłość bowiem jest od wszystkiego silniejsza. Podobnie mówi Jan: Bóg jest miłością; a kto przebywa w miłości, w Bogu przebywa, i Bóg przebywa w nim. Tak dokonywa się miłość, abyśmy mieli w dniu ostatecznym dziedzictwo, abyśmy byli na świecie takimi jakim on jest. W miłości nie masz bojaźni; doskonała miłość precz bojaźń odgania, albowiem bojaźń udręczenie przynosi, bojący się nie jest doskonały w miłości. Jeśli kto rzeknie: kocham Boga, a brata swego nie nawidzi, kłamcą jest; nie kochając bowiem brata swego którego widzi, jako może kochać Boga którego nie widzi. Od niego mamy to przykazanie: kochając Boga, kochaj brata swojego. W miłości bowiem wszystko doskonałem się staje; przez miłość i grzechy gładzone bywają;

Wiersz 19 ѣсти» ѣсть R. T., ѣасти H. — 23 бываить» бываите H. R. T.

[1]) Jan XV, 13. [2]) Pieśń VIII, 6.

лъжь есть; не любимъ бо брата своего, его же видить, Бога, его же не видить, како можеть любити? сию заповѣдь имамы отъ него, да любяи Бога любить брата своего. Въ любъви бо вьсе съвръшаеть ся: любъве ради и грѣси расыпають ся, любъве бо ради сънидѣ Господь на землю, и распать ся за ны грѣшьныя, къзьнъ грѣхы наша, пригвоздн на крьстъ, давъ намъ крьстъ свои на прогнанье неистивсти бѣсовъскыя; любъве ради мученици проліяша кръви своя; любъве же ради сии кънязь пролія кръвь свою за брата своего, съвръшивъ заповѣдь господьню.

dla miłości bowiem Pan zstąpił na ziemię i ukrzyżowan był za nas grzesznych, wziąwszy grzechy nasze, przybity został na krzyżu, i dał nam krzyż swój na pomoc i na odpędzenie nienawiści biesowskiej; dla miłości męczennicy przelewali krew swoją, dla miłości też przelał ten xiążę krew swoją, za brata swojego, spełniając pańskie przykazanie. 1078 — 80

Нача кънажити Вьсеволожа въ Кыевѣ. Вьсеволодъ же сѣдѣ Кыевѣ на столѣ отьця своего и брата своего, переимь власть роуськыя вься. И посади сына своего Володимера Урьниговѣ, а Пропълъкы Володимери, придавъ имоу Тоуровъ.

Początek panowania Wszewłodowego w Kijowie. Wszewłod tedy siadł w Kijowie na stolcu ojca swojego i brata swojego, owładnąwszy wszystką Ruś. I posadził syna swojego Włodzimierza w Czernigowie, a Jaropełka we Włodzimierzu, przydawszy mu Turow.

71. Къ лѣто ,sфпз., приде Романъ съ Половьци къ Коиню. Вьсеволодъ же стя оу Переяславли и сътвори миръ съ Половьци, и възвратн ся Романъ въспять, и оубиша и Половьци мѣсяца августа вторыи день. Сѣть кости его и до селѣ тамо лежаще, сына Святославля, вноука Ярославля. А Ольга имъше Козаре потоуиша и за море Цѣсарю градоу. Вьсеволодъ же посади посадьника Ратибора Тмоуторакани.

71. Lata 6587 przyszedł Roman z Połowcami pod Woin. Wszewłod zaś stał u Perejesławia i zawarł pokój z Połowcami i wrócił się Roman nazad, i zabili go Połowcy miesiąca sierpnia 2 dnia; i leżą tam dotąd kości jego, syna Świętosławowego a Jarosławowego wnuka. Olega zaś jąwszy Kozarowie wywieźli za morze ku Carogrodowi. Wszewłod zaś posadził posadnika Ratybora w Tmutorakaniu.

Въ лѣто ,sфпи., здратиша ся Торци переславьстии на Роуськ, Вьсеволодъ же посла на ны сына своего Володимера. Володимеръ же шьдъ победи Торкы.

Lata 6588 rozpoczęli wojnę Torcy perejesławscy przeciw Rusi, Wszewłod zaś posłał na nich syna swojego, Włodzimierza: owoż Włodzimierz poszedłszy zwyciężył Torków.

Wiersz 10 на» на помоуь и H. R. T. — 24 въспать» въспать бывъшю имоу H. Ł. — 34 Торкы» Торокы H., Търкы Ł.

1081 — 85 Въ лѣто ,sфпѳ., бѣжа Игоревичь Давыдъ съ Володарьмь Ростиславичьмь, мѣсяца маа въ осмь на десятьи дьнь; и придоста Тьмоутораканю, и ыста Ратибора, и сѣдоста Тьмоуторакани.

Въ лѣто ,sфу., Осень оумре, половьскыи кънязь.

Въ лѣто ,sфух., приде Ольгъ изъ Грькъ Тьмоутораканю, и ы Давыда и Володаря Ростиславича, и сѣде Тьмоуторакани. Исѣче Козары, иже бѣша съвѣтьници на оубиение брата его и на самого, а Давыда и Володаря поусти.

Въ лѣто ,sфув., приходи Иропълкъ къ Всеволодоу на великъ дьнь. Въ се же врѣмя выбѣгоста Ростиславича два отъ Иропълка, и пришьдъше прогнаста Иропълка. И посла Всеволодъ Володимера, сына своего, и въгна Ростиславича, и посади Иропълка Володимери. Въ се лѣто Давыдъ зла грѣьникы въ Олешни, и зла оу нихъ имѣние. Всеволодъ же пославъ, приведе и, и въда имоу Дороговоужь.

Въ лѣто ,sфуг., Иропълкъ же хотяшеити на Всеволода, послоушавъ зълыихъ съвѣтьникъ. Се оувѣда Всеволодъ, посла противоу имоу сына своего Володимера, Иропълкъ же оставивъ матерь свою и дроужину Лѧхыстѣ, бѣжа въ Лѧхы. Володимероу же пришьдшю Лѧхыскоу и въдаша ся Лѧхомъ. Володимеръ же посади Давыда

Lata 6589 biegł Dawid Igorowicz z Wołodarem Rościsławiczem miesiąca maja dnia 18, i przyszedłszy do Tmutorakania, pojmali Rotybora i siedli w Tmutorakaniu.

Lata 6590 umarł Osień xiążę połowiecki.

Lata 6591 przyszedł Oleg z Grecyi do Tmutorakania, i pojmał Dawida i Wołodara Rościsławiczów i siadł w Tmutorakaniu; wyciął Kozarów którzy byli doradcami w zabiciu brata jego, i przeciw niemu, a Dawida i Wołodara puścił.

Lata 6592 przychodził Jaropełk do Wszewłoda na wielkanoc. Tegoż czasu zbiegli dwaj Rościsławicze od Jaropełka, i przyszedłszy wygnali Jaropełka. I posłał Wszewłod Włodzimierza, syna swego, i wygnał Rościsławiczów i posadził Jaropełka we Włodzimierzu. Tegoż lata Dawid pojmał Greczynów w Oleszy i mienie ich zabrał. Wszewłod zaś posławszy, sprowadził go i dał mu Drohobuż.

Lata 6593 Jaropełk chciał iść na Wszewłoda usłuchawszy złych doradców. Wszewłod dowiedziawszy się o tem, posłał przeciw niemu syna swojego, Włodzimierza, a Jaropełk matkę swoją i drużynę w Łącku zostawiwszy uciekł do Polski. Owoż Włodzimierz przyszedł pod Łąck, a Łączanie poddali się; Włodzimierz tedy Dawida we

---

Wiersz 17 и пришьдше... Иропълка niema H. — 24 Иропълкъ... послоушавъ» Иропълкоу хотящю (ити) их Всеволода, послоушавъшю имоу H. R. T. — 31 Володимеръ же .. Володимери» Володимероу же посадивъшю Давыда въ Володимери H.

Володимеря въ Ярополча мѣсто, а матерь Ярополчю, и женѫ его, и дроужинѫ его приведе Кыєвоу, и имѣнье възѧ его.

Въ лѣто ,sфуд. Всєволодъ заложи црькъвь святаго Аньдрѣа при Иванѣ прѣподобьнѣмь митрополитѣ. Сътвори оу црькъви тѣи манастырь, въ немь же постриже ся дъщи его дѣвоѭ, имѣньмь Анька. Сия же Анька съвъкоупивъши чрьноризъца иногы, прѣбываше съ ними по манастырьскомоу оустроєнию.

72. Въ лѣто ,sфує., придє Ярополкъ изъ Ляховъ, и сътвори миръ съ Володимеромь, и идє Володимеръ въспять Оурьгиговоу; Ярополкъ же сѣдє Володимери. И пересѣдѣвъ мало дьни идє Звєнигородоу, и не дошьдъшю имоу града, и прободєнъ бысть отъ проклятаго Нєрадьца, отъ дїавола наоучєнїа и отъ зълыихъ оловѣкъ. Кънязю Ярополкоу лежащю на санєхъ, а онъ съ коня саблєѭ прободе и, мѣсяца ноємбрїа въ два десатыи къторыи дьнь; и тъгда въздвигнѫкъ ся Ярополкъ, вытръгнѫ изъ себє саблѭ и въсъпи великъимъ гласъмь: охъ, тъ то ма вороже погоуби. Бѣжа Нєрадьць проклатыи Перемышлю къ Рюрикови, и Ярополка възѧмъше отроци на конь передъ ся Радъко, Вонкыня, инии иногы, несоша и Володимерю и отъ тѫдоу Кыєвоу. Изиде противоу имоу балговѣрьнъıи кънязь Всєволодъ съ своима сынома, съ Володимеромь и Ростиславомь, и вьси боляре, и блаженъıи митрополитъ Иоанъ съ чрьноризъıми и съ прєзвоутеры, и вьси

Włodzimierza na miejscu Jaropełka posadził, żonę jego i drużynę jego przywiódł do Kijowa, a mienie jego zabrał. 1085 — 87

Lata 6594 Wszewłod założył cerkiew ś. Andrzeja za przewielebnego metropolity Iwana; pobudował przy tej cerkwi monastyr, w którym postrzygła się córka jego, dziewoja, imieniem Janka. Ta Janka zebrawszy wiele zakonnic mieszkała z niemi według prawideł zakonnych.

72. Lata 6595 przyszedł Jaropełk z Polski, i zawarł pokój z Włodzimierzem, i poszedł nazad do Czernigowa Włodzimierz, Jaropełk zaś siadł we Włodzimierzu. I po niewielu dniach jechał do Dźwinogrodu i gdy jeszcze do grodu nie dojechał, przebił go przeklęty Neręd ec z poduszczenia dyabelskiego i złych ludzi. Xiążę Jaropełk leżał na saniach, a on z konia szablą przebił go, miesiąca października dnia 22; owoż podniósł się Jaropełk, wyrwał z siebie szablę i krzyknął wielkim głosem: och! zabił mię ten oto wróg. Przeklęty Neręd ec uciekł do Przemyśla ku Rurykowi, a Jaropełka wziąwszy na koń przed siebie pachołcy: Radko, Wojkina i wielu innych, wiezli do Włodzimierza a ztamtąd do Kijowa. Wyszedł naprzeciw niemu prawowierny xiążę Wszewłod ze swoimi synami, z Włodzimierzem i Rościsławem, i wszyscy bojarowie i błogosławiony metropolita Jan z zakonnikami i kapłanami, i wszyscy Kijowianie bardzo nad nim płakali, z psalmami i pieśniami pro-

---

Wiersz 20 санєхъ» санкахъ H. — 21 и» и H., его Ch. — 29 иногы» отроци H. R. T. — 34 прєзвоутеры» проскоутеры w kodexach, mylnie.

1087 — 88 Къпиѥ великъ плачь сътвориша надъ нимъ, съ ѯалъмы и пѣсьньми проводиша и до манастыря святаго Дьмитреѩ, съпратѣвъше тѣло ѥго, съ ѹстнѣмь положиша и въ рацѣ мраморинѣ оу црькъви святаго апостола Петра, ѩ же къ сѣмъ наоучи ѯдати прѣжь, мѣсяци декабри въ патъин дьнь. Многы вѣдъ прия, всѧ вины изъгонимъ отъ братиа своѥѩ, обидимъ, разъграбленъ, на коньць и съмрьть горькы прият, въ вѣчьнѣи жизни и покою съподоби сѧ. Такъ бо бѣше блаженъи съ кънѧзь Ироплъкъ, кротъкъ, съмѣрьнъ, братолюбивъ и нищелюбьць, дѣсатина дая отъ всѣхъ скотъ своихъ святѣи Богородици и отъ жита, по всѣ лѣта, и молѣше Бога всегда, глаголя: господи, Боже мои, Исоусъ Христе, приими молитвѣ моѩ, и даж ми съмрьть, ѩкоже дѣлы братома моима, Борисоу и Глѣбоу, отъ ѹюжю ражоу, да омыѭ грѣхы вьсѣ своѥѩ кръвиѭ, изъбѣжѧ соуѥтьнаго сего свѣта и мятежа, сѣти вражиѭ. Ѩго же прошениѣ не лиши ѥго благыи Богъ: въсприя благаѧ она, ихъ же око не видѣ, ни оухо слыша, ни на срьдьце человѣкоу не възиде, ѩже оуготова Богъ любѧщимъ ѥго.[1]) Къ сѣ же лѣто ходи Вьсеволодъ къ Перемѣшлю.

Къ лѣто ,ѩфѵѕ., Свѧщена бысть црькъви святаго Михаила манастыри Вьсеволожа митрополитомь Иоанъмь и епископы Лоукожь и Исаиемь, а игоуменьство тъгда дрьжащю того манастыря Лазореви. Тъмь

wadzili go do monastyru ś. Dymitra, wziąwszy ciało jego złożyli je ze czcią w trumnie marmurowej w cerkwi ś. apostoła Piotra, którą począł sam dawniej budować, miesiąca grudnia dnia 5. Niemało biedy zaznał, niewinnie od braci swoich wygnany, krzywdzony, złupiony, nakoniec i śmierć gorzką poniosłszy, na wieczny żywot i pokój zasłużył. Był bowiem błogosławiony ten xiążę Jaropełk skromny i łagodny, miłował braci i ubogich, dziesięcinę coroku dawał do świętej bogarodzicy ze wszystkiego bydła swego i ze zboża, i zawsze zanosił modły do Boga, mówiąc: panie Boże mój, Jezu Chryste, przyjmij modlitwę moją, i daj mi śmierć taką jaką dałeś dwom braciom moim Borysowi i Glebowi z cudzej ręki, niechaj krwią wszystkie grzechy moje obmyję i ujdę marności tego świata, kłopotu i sideł nieprzyjacielskich. Prośby jego nie odrzucił łaskawy Bóg, zrobił go uczestnikiem owych dóbr jakich oko nie widziało i ucho nie słyszało, ani serce ludzkie nie zaznało, a które Bóg przygotował tym, co go miłują. Tegoż lata chodził Wszewłod ku Przemyślowi.

Lata 6596. Poświęcona była cerkiew ś. Michała, monastyru Wszewłodowego, przez metropolitę Jana i biskupów Łukasza i Izaję, i był natenczas igumenem monastyru tego Łazar. Tegoż lata szedł Świętopełk z Nowo-

---

Wiersz 3 Дьмитреѩ Дмитреѩ w kodexach, mylnie. — 5 мраморинѣ niema H. R. T. — 6 прѣжь niema H. R. T. — 12 сѣ ma tylko Ł.

[1]) Pawła 1 Kor. II, 9.

же лѣтѣ иде Святополкъ изъ Кыева города Тоуровоу на кънажение. Къ се же лѣто оумре Никонъ печерьскыи игоуменъ. Къ се же лѣто възыша Болгаре Моуромъ.

73. Въ лѣто ,sфуз. Священа бысть црькъви печерьскыя святыя богородица манастыря Ѳеодосиева Иоанъмь митрополитомь и Лоукожь бѣлогородьскымь епископомь, и Исаиемь епископомь ростовьскымь и Иванъмь чернигoвьскымь епископомь и Антониемь гюрьговьскымь, при благовѣрномь кънази Всеволодѣ дрьжавоноу роуськыя земля и чадома его Володимѣра и Ростиславѣ, воєводьство дрьжащю кыевьскыя тысяща Кыеви, игоуменьство дрьжащю Иоанноу. Къ се же лѣто престави ся Иоанъ митрополитъ: бысть же Иоанъ мужь хытръ книгамъ и оучению, милостивъ оубогыимъ и вдовицамъ, ласкавъ же къ высокоу богатоу и оубогоу, съмѣрьнъ же и кротъкъ, милъливъ, рѣчистъ же книгами святыими, оутѣшаа печалныя; и сякого не бысть прѣже къ Роуси, ни по немь не бѫдеть такыи. Къ сеже лѣто иде Мѣнька къ Грькы, дѣци Всеволожа, реченаа прѣже.

Къ лѣто ,sфун., Приведе Мѣнька митрополита Иоана скопьчина, его же видѣвше людие кыи рекоша: се наконь принесъ; отъ года бо до года прѣбыкъ оумре. Бѣ же съ мужь не книжьнъ, нъ оумъмь простъ и просторѣкъ. Въ се же лѣто священа бысть црькы святаго Михаила переяславьскаго Ефремъмь митрополитомь тыа црькы, и

grodu do Turowa na xięstwo. Tegoż lata 1088 umarł Nikon igumen peczerski. Tegoż lata wzięli Murom Bółgarowie. — 90

73. Lata 6597 poświęcona była cerkiew peczerska ś. bogarodzicy, monastyru Teodozowego, przez metropolitę Jana i Łukasza biskupa białogrodzkiego, i Izaję biskupa rostowskiego, i Iwana czernigowskiego biskupa, i Antoniego juryewskiego, za panowania w Rusi prawowiernego xięcia Wszewłoda i dzieci jego Włodzimierza i Rościsława, wojewodą kijowskiego tysiącznikowstwa był natenczas Jan, a Iwan dzierżył igumeństwo. Tegoż lata umarł Jan metropolita; był zaś Jan biegły w xięgach i naukach, miłosierny dla ubogich i wdów, uprzejmy dla każdego tak bogatego jako i ubogiego, pokorny i łagodny, milczący a wymowny gdy stroskanych z xiąg świętych pocieszał, i takiego nie było pierwej w Rusi, i po nim więcej nie będzie. Tegoż lata szła do Grecyi Janka, córa Wszewłodowa, wspomniana wyżej.

Lata 6598 Janka przywiodła metropolitę Jana, rzezańca, którego ludzie gdy obaczyli, wszyscy rzekli: oto upior przyszedł; rok jeden przeżywszy, umarł. Był to zaś mąż nie uczony, ale prostoduszny i prawdomowny. Tegoż lata poświęcona była cerkiew ś. Michała perejesławska przez Efrema tejże cerkwi metropolitę, który jej dodał spaniałości;

Wiersz 11 гюрьговьскыимъ» H. dodaje: игоуменъмь. — 19 ласкавъ» ласковъ w kodexach, mylnie. — 20 съмѣрьнъ же» H. dodaje оумъмь. — 25 реченаа» нарѣченая H. Ł. — 28 наконь не» мертвець H.

1090 — 91 же бѣ съѕѣдалъ великѫ сѫщѫ; бѣ бо прѣже въ Переѩславли митрополиа, и пристроивъ къ нѣи велику сътвори, оукрасивъ ю вѣсѣкоѭ красотоѭ, црькъвьныими съсѫдъı. Сь бо Ефремъ бѣ скопьць, вѣсокъ тѣлъмь. Бѣ бо тъгда много ѕѣданиа въздвиже, доконьчавъ црькъвь святаго Михаила, ѕаложи црькъвь на коротѣхъ городьныихъ въ има святаго мѫченика Ѳеодора, и по сьмь святаго Андрѣа оу црькъве оу воротъ и городъ каменъ и строениѥ банноѥ каменo, сего же не бъıсть прѣже въ Роусн, и оукрасн городъ переѩславьскъıи ѕѣданиı црькъвьныими и проуными ѕѣданиı.

74. Къ лѣто ,sфѵѳ. Игоуменъ Иоанъ и урьнорнѕьци съвѣтъ сътворьше, рѣша: не добро ѥсть лежати отьцю нашемоу Ѳеодосиѥви кромѣ манастъıря црькъве своеѩ, понеже тъ ѥсть основалъ црькъвь, и урьнорнѕьца съвъкоупилъ. Съвѣтъ сътворьше повелѣша оустрои̯ти мѣсто, идеже положити мощи его. И приспѣвьшю праздьникоу оусъпенıя богородица трeмн дьньıи повелѣ игоуменъ роушити, къдѣ лежать мощи его, отьца нашего Ѳеодосиа, его же повелѣнию къıхъ азъ грѣшьныи прьвоѥ самовидьць, ѥже сѣкажѫ, не слоухъıхъ бо слъıшавъ, нъ самъ о собѣ начальникъ; пришьдъшю бо игоуменоу къ мънѣ и рекъшю ми: пондевъ въ нечерѫ къ Ѳеодосиѥви; азъ же пришьдъ и съ игоуменъıмь, не съвѣдѫщю никомоу же, разъгладавъша кждѣ копати, и назнамениавъша мѣсто къдѣ

była bowiem pierwej w Perejęsławiu metropolia, a przybudowawszy do niej część, zrobił ją wielką, upiększył ją wszelką pięknotą, naczyniami cerkiewnemi. Ten zaś Efrem był rzczaniec, wzrostem wysoki; wzniósł tedy wiele budowli, dokończył cerkiew ś. Michała, założył cerkiew w bramie grodzkiej na cześć ś. męczennika Teodora, a potem ś. Andrzeja przy cerkwi w bramie, i obwiódł ją murem, i zbudował banię kamienną, czego pierwej w Rusi nie było; i upiększył gród perejęsławski budowlami cerkiewnemi i innemi budowlami.

74. Lata 6599 igumen Jan i zakonnicy złożyli radę mówiąc: nie dobrze jest, że ojciec nasz Teodozy leży za monastyrem cerkwi swojej, on to bowiem założył cerkiew i zakonników zgromadził. Złożywszy radę rozkazali przyrządzić miejsce w któremby położyć relikwie jego. Gdy nadchodziło święto wniebowstąpienia bogarodzicy, trzema dniami *wprzód* rozkazał igumen kopać, gdzie leżą relikwie jego, ojca naszego Teodozego, a woli jego byłem ja grzeszny najpierwej świadkiem, i co opowiem nie powziąłem tego ze słuchu, lecz sam *jako* przewodca w tem, *mówię* o sobie. Przyszedłszy do mnie igumen, rzekł mi: pójdźmy w pieczarę ku Teodozemu. Jam tedy przyszedł z igumenem, a nikt o tem nie wiedział, i rozglądaliśmy kędy kopać, i naznaczyli miejsce kopania kromia wnijścia. Rzekł zaś do mnie igu-

---

Wiersz 5 Ефремъ» Ефремъ въ сн лѣта H. R. T. — 6 Бѣ.. тъгда niema H. R. T. — ѕѣданиже... црькъвь» ѕѣдавиже въ црькъви H. — 8 въ има niema H. R. T. — 9 мѫченика niema H. R. T. — 28 собѣ» сьмь Ł. R. T.

копати, кромѣ оустнѣ. Рече же къ нѣмѣ игоуменъ: не моги повѣдати никомоу же отъ братіи, да не оувѣсть никъто же, нъ понѣи, его же хощеши, да ти помо-
5 жеть. Азъ же пристроихъ сѣмь дьни рогалья, ими же копати; и въ вътороникъ вечеръ въ сумерокъ поихъ съ собоѭ дроугаго брата, не вѣдящю никомоу же придохъ въ пещерѫ, и отъпѣвъ псалмы поухъ
10 копати. И вътроудивъ са вѣдахъ дроугомоу кратоу копати, копахомъ до полоуночиѣ, троудихомъ са, и не могоуче са докопати, начухъ тѫжити, яко дѣла како на странѫ копаемъ. Азъ же възѣмъ рогалиѭ начухъ ко-
15 пати рамено, и дроугоу моемоу опочивающю передъ пещероѭ; и рече ми: оударища въ било; и азъ въ тъ чинъ прокопахъ на мощи Ѳеодосиѣвы, оному глаголющю къ нѣмѣ: оударища въ било; нѣмъ
20 же рекшю: прокопахъ оуже. Егда же прокопахъ, объдрьжашеть ма оужасть, и начухъ звати: Господи, помилоуи. О сь чинъ же сѣдаста два брата въ манастыри, яко игоуменъ оутиивъ са нѣ съ кѣими
25 принесеть его отаи, къ пещерѣ христа; егда оударища въ било, видѣста три стлъпы, яко дъгы харьны, и стоикъше придоша надъ врьхъ црькъве, идѣже положенъ бысть Ѳеодосии. Въ се же врѣмя вида Сте-
30 фанъ, иже бысть въ него мѣсто игоуменъ, въ се же врѣма бысть епископъ, сѣдѣ въ своемь манастырѣ урѣзъ поле харь велиѭ надъ пещероѭ, мьнѣвъ яко несѫть Ѳеодосиа, бѣ бо ему възвѣщено прѣже

men: nie powiadaj nikomu z braci, niechaj 1091
o tem nikt nie wie, jeno weź kogo chcesz, aby ci pomógł. Przygotowałem tego dnia rydle do kopania, a we wtorek w wieczór o zmroku wziąłem z sobą drugiego brata; gdy nikt o tem nie wiedział, przyszliśmy do pieczary i odspiewawszy psalmy począłem kopać. I utrudziwszy się dałem kopać drugiemu bratu, kopaliśmy do północy; utrudziliśmy się, i nie mogąc się dokopać jąłem się smucić że snać kopiemy na stronie. Wziąwszy znow rydel począłem kopać silnie, a towarzysz mój odpoczywał przed pieczarą; i rzekł mi: uderzyli w dzwon; a w tej chwili trafiłem na relikwie Teodozego, i mówiącemu do mnie: uderzyli w dzwon, jam odpowiedział: dokopałem się już. Gdym się zaś dokopał, przejął mię strach, i począłem wołać: panie zmiłuj się! Tejże chwili siedzieli w monastyrze dwaj bracia, patrzyli ku pieczarze *śledząc* kiedy igumen z niektórymi nieść będzie pokryjomu relikwie; ci za uderzeniem w dzwon widzieli trzy słupy jako tęcze jasne, które przyszły i stanęły nad cerkwią, gdzie miał być złożon Teodozy. Tegoż czasu Stefan, który był po nim igumenem a podówczas biskupem, widział ze swego monastyru przez pole blask wielki nad pieczarą. Mniemając że niosą Teodozego, było mu bowiem obwieszczono dniem przedtem, żałował że bez niego przenoszą go; siadł więc na koń i jechał szybko wziąwszy z sobą Klemensa, którego igumenem ustanowił po sobie, i obaj jadąc widzieli blask wielki;

Wiersz 11 копати niema H. — 17 въ тъ чинъ» въ тотъ часъ H. — 22 О сь чинъ же» въ тъ же часъ H. — 24 нѣ съ кѣими» нѣ съ кѣмъ H. R. T.

1091 дьнь единь, и съждавъ сѧ, ако безъ него преносать и, въсѣдъ на конь въбрьзѣ поѣха, поимъ съ собоѭ Климента, его же игоуменъ поставн по собѣ, и ндѣста, въ собѣ ндѣста здрѣ велика; ако придоста близъ, ндѣста свѣща многы надъ пещерою, и придоста къ пещерѣ, и не ндѣста ничьтоже, и придоста дьноу къ пещерѣ, имъ сѣдящымъ оу мощии его. Егда бо прокопахъ, послахъ къ игоуменоу: приди, да вынѣмъ и. Игоуменъ жо придѣ съ двѣма братома. Прокопахъ вельми, и вълѣзохъ, и ндѣхомъ мощи его лежащѧ, въ съставѣ не росыпали сѧ бѣша, и власы главьнии притасклы бѣхѫ. Възложѣше и на плантиѭ и възьмьше на рамо и вынесоша и предъ пещерѫ. На дроугыи же дьнь совъкоупишѧ сѧ епископи, Ефремъ переѧславъскыи, Стефанъ володимерьскыи, Иоанъ чрьниговьскыи, Маринъ гюргевьскыи, игоумени отъ вьсѣхъ манастырєвъ съ чрьноризьци придоша, и людие благовѣрьнии, и възяша мощи Ѳеодосиевы съ тьмиѭмъ и съ свѣщами, и принесъше положиша и въ црькъве своеи иноу, въ притворѣ на десьнеи странѣ, мѣсяца авгоуста въ четыре на десяты дьнь, въ четвергъ, въ часъ прьвыи дьне, индикта четыре на десятаго лѣта. Празьдноваша свѣтло въ тъ дьнь. Се же повѣмъ мало нѣчьто, иже сѧ сѣбысть пророчьствие Ѳеодосиево: игоуменьство бо Ѳеодосию дръжащю въ животѣ своемь, пасѫщю стадо поржчьное имоу

a zbliżywszy się widzieli mnóstwo świec nad pieczarą, a przyszedłszy ku pieczarze nie widzieli nic, i weszli do pieczary, gdzieśmy u relikwij jego siedzieli. Gdy tedy je odkopałem, słałem do igumena: przyjdź, niech go wyjmiem. Igumen więc przyszedł z dwoma braćmi. Rozkopałem szeroko i wlazłem, i oglądaliśmy relikwie jego leżące: członki jego nie rozsypały się były, a włosy na głowie przylepły. I złożywszy je na mantyę i na ramię wziąwszy, wynieśliśmy je przed pieczarę. Nazajutrz zgromadzili się biskupi: Efrem perejęsławski, Stefan włodzimierski, Iwan czernigowski, Maryn juryewski; i igumenowie ze wszystkich monastyrów z zakonnikami przyszli, i ludzie prawowierni, i relikwie Teodozego, z tymianem i ze świecami wzięli, a przyniosłszy położyli w cerkwi jego, w kruchcie po prawej stronie, miesiąca sierpnia dnia 14, we czwartek o pierwszej godzinie dnia, indykta 14 roku. I dzień ten uroczyście święcono. A teraz powiem nieco jako się spełniło przepowiedzenie Teodozego. Gdy jeszcze żył i dzierżał igumeństwo Teodozy pasąc trzodę poruczoną sobie od Boga, miał pieczę o duszach nietylko samych zakonników, ale i świeckich, iżby były zbawione, szczególniej zaś o duchownych synach swoich, pocieszając i karząc przychodzących do siebie; innym zaś razem sam przychodził do domu ich i dawał im błogosławieństwo. Jednego razu przyszedłszy w dom Janow do Jana i żony

Wiersz 2 преносать» приносать H. — 3 Климента» Климанта H. — 4 ндѣста» ндѣта въ собѣ H. — 11 съ» къ H. — 16 плантиѭ tak R. T., варанитиѭ H., варимантиѭ Ł. — рамо niema H.

Богъмь, уръноризъца, не тъкмо бо сн
иднихъ, нъ и инрьскъими пеуаше са доу-
шами, како къиша спасли са, нуе же
о доуховьнъихъ съинехъ своихъ, оутѣшнлъ
и наказаи приходащихъ къ немоу, дроугонун
къ доиъ нхъ прихода, и блгословеніе
нимъ подавлъ. Єдиноіж бо немоу пришьдъшю
къ доиъ Анекъ къ Анеки и къ женѣ его
Марни, Осодосин бо бѣ люба и, занеже
живяста по заповѣди господьни, и къ
любъки межи собоіж пребываста: єдиноіж
же немоу пришьдъшю къ нима, и оуслышеть
и о инлостъини къ оубогънмъ, о цесрь-
ствии небесьнѣмь, иже приати правьд-
никъмъ, а грѣшьникъмъ мжкъ, о съмрьт-
нѣмь часѣ. И се немоу галголющю, и о по-
ложеніи тѣла къ гробѣ нма, реуе немоу
Анезма: къто вѣсть, кѣдѣ сн ма положать?
Реуе же нн Осодосин: по истинѣ, идеже
лягъ азъ, тоу и ты положена бждеши. Се
же събъисть са: игоуменоу же бо прѣставль-
шю са прѣже осмь на десати лѣтъ, се съ-
бъисть са. Въ се бо лѣто прѣстави са Анезма,
нисньнь Марни, мѣсаца авгоуста, шесть
на десатын дьнь, и пришьдъше уръноризъци,
пѣвъше обънуьнъма пѣсни, и принесъше и
положиша и къ црькъви сватыа богоро-
дица противоу гробоу Осодоснѣвоу на лѣ-
вон странѣ. Осодосин бо положенъ бъисть
въ четыре на десатын, а сн въ шесть
на десатын дьнь. Се же събъисть са про-
реченіе блаженаго отьца нашего Осодосна,
добраго пастоуха, иже насиіе словесьнъма

jego Maryi, lubił ich bowiem Teodozy, po- 1091
nieważ żyli według przykazań pańskich i w
miłości ku sobie zostawali; owoż przyszedł-
szy raz do nich, nauczał ich o dawaniu
jałmużny ubogim, o królestwie niebieskiem
które dostąpią sprawiedliwi, o męce grze-
szników, o godzinie śmierci. Gdy więc o
tem i o pochowaniu w grobie ciał ich mó-
wił, rzekła mu Janowa: kto wie, gdzie mię
pochowają. Rzekł zaś jej Teodozy: zaprawdę,
gdzie ja lęgnę, tam i ty pochowana będziesz.
To też spełniło się; gdy bowiem po ośm-
nastu latach igumen umarł, spełniło się to,
ponieważ tegoż lata umarła Janowa, na imię
Marya, miesiąca sierpnia dnia 16, i przyszli
zakonnicy spiewając zwykłe pieśni, przy-
nieśli ją i położyli w cerkwi ś. bogarodzicy
na przeciw grobu Teodozego, po lewej stro-
nie. Teodozy tedy pochowany był 14go a
ona 16go dnia. Tak spełniła się przepo-
wiednia błogosławionego ojca naszego Teo-
dozego, dobrego pasterza, który pasł owce
rozumne nie obłudnie, z łagodnością i ro-
stropnością, strzegąc je i czuwając nad nie-
mi, modląc się za poruczoną sobie trzodę
i za ludzi chrześciańskich, za Ruś. Owoż i
po odejściu twojem ze świata tego modlisz
się za ludzi wiernych, za swoich uczniów,
którzy na trumnę twoją patrząc rozpamięty-
wają nauki twoje i twoją wstrzemięźliwość,
i Boga wysławiają. Ja zaś grzeszny sługa i
uczeń twój nie wiem, jak mam godnie po-
chwalić żywot twój i wstrzemięźliwość, rze-

Wiersz 4 о доуховьнъихъ... своихъ» о съпехъ своихъ доушевьнъихъ H. — 10 въ любъви... пребываста» въ любъви живяста H. R. T. — 17 немоу» нма H. mylnie. — 18 сн niema H. — 30 десатын» дьнь dodaje H.

1091 овца неленемѣрно, съ кротостиѫ и съ расъмотрениемь, баюда ихъ и бѣда за ня, моля са за поржѹеное емоу стадо и за люди хрьстиньскыя, за земль роусьскѫю, иже и по отъшьствии твоемъ отъ сея жизни молиши са за люди вѣрьныя и за свои оученикы, иже въздрѣжѫще на рак твои поминаѭть оученье твое и въздрѣжание твое, прославляѭть Бога. Аз же грѣшьнын твои рабъ и ученикъ не дооумѣѫ, уныь похвалити добраго твоего жития и въздрѣжания; нъ се реку мало неуто: радоуи са, отьче нашь и наставьниче Ѳеодосие, мирьскыя плъти отъринувъ, мъчание възлюбивъ, Богоу послоужилъ есн въ тишинѣ, въ мѣншьстьи житии, вьсако собѣ принесение божьствное принесъ есн, поценениемь превъзидеши са, плътьскыихъ страстии и сластии възненавидевъ, и мирьскѫю красоть и желание века сего отърѣнувъ вследоуя стопамъ высокомъсльнѣмъ отьцемъ рьвьноуя мъчаниемь, възвышыя са съмѣрениемь и оукрашыя са, въ словесѣхъ кънижьныихъ веселоуя са. Радоуи са, оукрѣпль са надежеѫ вѣчьныихъ благъ приимъ, оумрьтвивъ плътьскѫю похоть, истоуьникъ безаконию и матежь, преподобне, бесовьскыихъ къзнии избѣгъ и отъ сѣти его, съ правьдьныими, отьче, поуилъ есн, въсприиемъ противоу троудъмъ своимъ възмьздие, отьцемъ наслѣдьникъ бывъ, послѣдовавъ оученью ихъ,

kuę więc tych kilka słów: raduj się ojcze nasz i nauczycielu Teodozy! światowej wrzawy wyrzekłszy się, umiłowawszy milczenie, służyłeś Bogu w cichości, w życiu zakonnem, wszelkie sobie dary boskie zjednałeś, postem wzniosłeś się, cielesne namiętności i rozkosze znienawidziłeś; pięknoty światowe i pożądliwości doczesne odrzuciwszy, wstępowałeś w ślady górnomyślnych ojców, spólzawodnik ich, w milczeniu wznosiłeś się i piękniałeś pokorą, nauką xiążkową weseliłeś się. Raduj się, przewielebny! ukrzepiony nadzieją dostąpiłeś dobra wiecznego, umartwiwszy chuć cielesną, zródło występków i niepokojów, biesowskich zasadzek i sideł uniknąwszy, spocząłeś ojcze ze sprawiedliwymi, otrzymawszy za trudy swoje nagrodę, byłeś naśladowcą ojców, postępując według ich nauki, obyczaju, wstrzemięźliwości ich, i prawidło ich wykonywałeś. Nadewszystko zaś szedł torem wielkiego Teodozego, obyczajem i żywotem i wstrzemięźliwością, z nim spółubiegając, naśladował jego zwyczaje, z czynu do czynu coraz doskonalszego postępując i zwykłe modły do Boga zasyłając, w woń wdzięczną zanosząc kadzidło modlitw, tymian pachnący, zwyciężywszy światową chuć i światodzierżcę xięcia świata tego, przeciwnika dyabła zdeptawszy i zasadzki jego, zwycięzcą okazał się, dawszy odpór strzałom jego i hardym zamysłom sprzeciwiwszy się, ukrze-

---

Wiersz 2 бѣда за ня] бѣдѣниемъ H. R. T. — 5 отъшьствии... молиши са] ошьствии его моля са H., mylnie. — 16 въ тишинѣ niema H. — 18 поценениемь превъзидеши са] посѣщениемь преоузъвысивъ са H. — 24 въ словесѣхъ... веселоуя са niema H.

и правоу ихъ, къздрьжанию ихъ, и правило ихъ права; паче же рьвьноваше великомоу Ѳеодосию нравъмь и житиемь, и къздрьжанию рьвьноуя, послѣдьствоуя обычаю его, и приходя отъ дѣла къ дѣло оуныше и обычьнъıа молъбы Богоу въздаа, къ коиж благооуханиа приноса кадило молитвьноюе, тъıмиаъ благовоньнъıи, побѣдивъ мирьскаж похоть и мирodрьжьца къназа вѣка сего, сѫпротивьника поправъ диавола, и его къзни побѣдьникъ иви са, протиьнъıмъ его стрѣламъ и грѣдъıмъ помъıслъмъ ставъ сѫпротивьно, оукрѣпивъ са оружиемь крьстьнъıмь, и вѣроиж непобѣдимоиж, божиеиж помощиж. Моли са за ма, отъче чьстьнъıи, изъбавленоу бъıти отъ сѣти непримѫьнены, и отъ протиьника врага съблюди ма твоими молитвами.

Тегоż lata było znamię w słońcu, jakby miało zginąć, i mało się z niego ostało, było jako xiężyc w drugą godzinę dnia, miesiąca maja dnia 21. Tegoż lata polował Wszewłod na zwierza za Wyszogrodem; gdy rozstawiono sieci a ludzie krzyknęli, spadł z niebios bardzo wielki smok; przelękli się wszyscy ludzie. Tegoż czasu stęknęła ziemia, i wielu to słyszało. Tegoż lata zjawił się w Rostowie czarnoxiężnik, który wkrótce zginął.

1091 — 92

Въ се же лѣто бъıсть знамение въ слъньци, ако погыбнѫти имоу, и мало са его оста, акъı мѣсяць бъıсть, въ часъ въторъı дьне, мѣсяца маа два десати пръвъıи дьнь. Въ се же лѣто Вьсеволодоу ловъı деѭщю звѣринъı за Вышегородъıмь, заметавъшимъ тенета, и людьıмъ кликнѫвъшимъ, съпаде пръвелик знии съ небесе, оужасоша са вьси людие. Въ се же врѣмя земля стѫкнѫ, ако мнозн слъıшаша. Въ се же лѣто влъхвъ иви са Ростовѣ, иже въ скорѣ погыбе.

75. Въ лѣто ,sx., предивно бъıсть чюдо Полотьстѣ, въ мъıтании въ ночи бъıваше тътънъ, стонаше по оулици, ако человѣци

75. Lata 6600 przedziwne cudo było w Połocku: zdawało się słyszeć w nocy tętęt i stękanie na ulicy, biesowie jako ludzie

pił się orężem krzyża i wiarą niezachwianą: pomocą bożą. Módl się za mną ojcze zacny, abym zbawion był od sideł nieprzyjacielskich, i od wroga przeciwnego ochroń mię twojemi modlitwami.

Wiersz 20 ако... и» погыбе H. — 23 лѣто tak R. T., лѣто бъıсть H. Ł. — 32 Полотьстѣ» оу Полотьскѣ H. — въ мъıтании» въ мъıтѣ и ночи H., въ мъıтѣ ны Ł. — бъıваше» бъıвъши H. — 33 по оулици» полоуночи H.

1092 рящіе бѣсн: ліе кто выхѣзяше изъ хоромины, хотя видѣти, абие оумазвенъ бяше невидимо отъ бѣсовъ, и съ того оумираху, и не смяху изъѣзжати изъ хорома. По сыи же начаше въ дьне являтн ся на коних, и не бѣ ихъ видѣти самѣхъ, нъ конь ихъ видѣти копыта: и тако оумазваху люди плътьскыя и ихъ область. Тѣмь и уловѣци глаголяхѫ: ако плавие биять Полоуяне. Се же знамение поча быти отъ Дрютьска. Въ си же времена бысть знамение въ небеси, ако кржгъ бысть по средѣ неба превелнкъ. Въ се же лѣто ведро бяше, ако изъгараше земля, и многи борове въсгораху са сами и болота. Многа знамения бываху по земль. И рать велика бяше отъ Половець и отъ въсѣдоу: възяша три грады: Песоуинъ, Преволокѫ и Ирилѣкъ; и многа села воюваша по обѣма странама. Въ се же лѣто воюваша Половьци Лахы съ Василькыиь Ростиславичь. Въ се же лѣто оумре Рюрикъ, сынъ Ростиславль. Въ си же времена многи уловѣци оумираху разлнчьными недѫгы, инъже глаголяхѫ продажіе корсты: ако продахомъ корсты отъ Филипова дне до масопоуста седмь тысящь. Се же бысть за грѣхы наша, ако оумножиша са грѣси наши и неправьды. Се же наведе на ны Богъ, веля нанъ нѣкто покаяние и къстагнѫти са отъ грѣха и отъ зависти и отъ прочихъ злыихъ дѣлъ непрязньныихъ.

76. Въ лѣто ,6ѳоа., индикта прьвоие лѣто пре-

uganiali, gdy kto z chaty wychodził, chcąc widzieć, natychmiast ranion był niewidomie od biesów, i z tego umierali, i nie śmieli wychodzić z chat. Potem zaś poczęli we dnie pojawiać się na koniach, i nie było widać ich samych, jeno kopyta koni ich widziano, i tak ranili ludzi w Połocku i okolicy. Przeto ludzie mówili: oto upiory Połoczan zabijają. To zaś zjawisko poczęło się od Drucka. W tychże czasach było znamię na niebiosach: koło było pośród nieba bardzo wielkie. Tegoż lata była posucha, że aż rozgorzała ziemia i mnóstwo borów samych od siebie wypaliło się i bagien. Wiele znamion było po kraju, i wojna wielka była od Połowców i zewsząd; wzięli trzy grody: Piasoczyn, Przewłokę i Przyłęk, i mnóstwo sioł pustoszyli po obu stronach *Dniepru*. Tegoż lata Połowcy z Wasylkiem Rościsławiczem wojowali Polskę. Tegoż lata umarł Ruryk syn Rościsławow. W tychże czasach mnóstwo ludzi marło na różne choroby, i powiadali ci co przedawali trumny: oto od dnia Filipowego do mięsopustu przedaliśmy siedm tysięcy trumien. To zaś było z powodu grzechów naszych, ponieważ rozmnożyli się grzechy nasze i nieprawości. To więc dopuścił na nas Bóg chcąc, abyśmy się pokajali i powściągnęli od grzechów i od zazdrości i od innych uczynków złych i nieprzyjaznych.

76. Lata 6601 indykta pierwszego roku umarł

Wiersz 1 бѣсн» бѣси по оуланци H. — 8 ихъ» ихъ H. Ł. — 18 Преволокѫ и tak P., niema H. — 19 по обѣма страмама niema H. — 25 продажіе корсты» продажиныхъ крьстъ H. — 26 корсты niema H.

ставн са великын кънязь Всеволодъ, сынъ Ярославль, внукъ Володимеръ, мѣсяца априлия въ трин на десятын день, а погребенъ бысть четыре на десятын день, недѣли сущи тогда страстнѣи, и днии сущю четверъгоу, къ ни же положенъ бысть къ гробѣ въ церкви цркъви святыя Софиа. Сии бо благовѣрныи кънязь Всеволодъ бѣ изъ млада боголюбивъ, люба правьдѣ, набѣда оубогыя, въздая чьсть епископъмъ и прѣзвоутерьмъ, изъ лиха же любяше урьнорязьца, подаяше требование имъ, бѣ же и самъ въздрьжа са отъ пианьства и отъ похоти: тѣмь любимъ бѣ отцьмь своимь, ако глаголати отцю къ немоу: сыноу мои, благо тобѣ, ако слышиш о тобѣ кротость, и радоуй са, ако ты покоиши старость мою. Аще ти подасть Богъ приати власть стола моего по братии своихъ съ правьдою, а не съ насиланиемь, то егда Богъ отведеть та отъ житиа сего, то тоу лажеши, идѣже азъ, оу гроба моего, понеже любиш та паче братиа твоихъ. Се же съвысть са отьца его, якоже глаголалъ бѣ, семоу приимъшю послѣже вьсеа братиа столъ отьца своего по съмьрти брата своего. Сь же Кыевѣ кънажа, бяшя имоу печали большии паче неже сѣдящю имоу къ Переяславли; сѣдящю бо имоу Кыевѣ печаль высть имоу оть сыновець своихъ, ако начаша имоу съпѣжати, хота власти, овъ сеа, овъ же дроугыя; сь же съмириа ихъ, раздаваше волости имъ. Въ сихъ печалѣхъ късташа и недѣзи имоу, приспѣвъ-

wielki xiążę Wszewłod, syn Jarosławow, wnuk 1093
Włodzimierzow, miesiąca kwietnia dnia 13, a pochowan był dnia 14, było to w wielkim tygodniu we czwartek; złożon zaś był w grobie w wielkiej cerkwi ś. Sofii. Ten bowiem prawowierny xiążę Wszewłod był bogobojny od młodu, lubił sprawiedliwość, wspierał ubogich, oddawał cześć biskupom i kapłanom, a nadewszystko lubił zakonników i dawał im co potrzeba. Był zaś i sam powściągliwy od pijaństwa i od chuci, przeto kochał go ojciec jego i mawiał mu: synu mój, błogo ci! oto słyszę o skromności twojej, i raduję się, że jesteś pociechą mojej starości. Gdy ci dozwoli Bóg objąć władzę stolca mojego po braciach swoich według prawa, a nie przemocą, to gdy Bóg zbierze cię z tego świata, natenczas tu spoczniesz gdzie ja, przy grobie moim, ponieważ nade wszystkich braci twoich kocham cię. Owoż stało się według słów ojca jego, gdy nakoniec po wszystkich braciach swoich, po śmierci brata swego stolec ojcowski owładnął. Gdy tedy w Kijowie panował, miał zgryzot daleko więcej niż gdy był w Perejesławiu; panując bowiem w Kijowie miał zgryzoty z powodu synowców swoich, którzy poczęli u niego napierać się włości, ten tej, ów zaś drugiej; on zaś uspakajając ich rozdawał im włości. W tych zgryzotach przyszły na niego i choroby, przyłączyła się i starość ku temu. I począł podobać sobie w towarzystwie młodych i radę z nimi składał; ci zaś poczęli

---

Wiersz 9 **боголюбивъ** niema H. — 27 **Сь же**» **Сѣде** H. R. T. — 33 **волости**» **волостѣ** w kodexach, mylnie. — **печалѣхъ**» **печали** H., **печаль** Ł., mylnie.

1093 ше старость къ сниъ. И нача любити съ-
ѣтъ съткора съ нии: сн же начаша зводити н, негодовати дроу-
жины своеѣ правѣдъ, и людьи не до-
ходити княжия правѣдъ, начаша тиоуни
грабити, людни продавати, семоу не вѣ-
дущю въ болѣзнехъ сонхъ. Разболѣвъщю
са ѣмоу велии посла по сына своего
Володимера Урьниговоу. Пришьдъшю Воло-
димероу, видѣвъ и больна велии сущя, и
плакавъ са. Присѣдащю Володимероу и
Ростиславоу, сыноу его иьиьшемоу, пришьдъ-
шю же уасоу, преставн са тихо и кротъ-
ко, и приложн са къ отьцьи своимъ,
княживъ лѣтъ пать на десати Кыевѣ, а
въ Переыславли лѣто, а въ Урьниговѣ лѣ-
то. Володимеръ же плакавъ са съ Рости-
славъмь, братъмь своимь, съпратаста тѣло
его; и събраша са епископи, и игоумени
и урьнорищьци, и попове, и боляре и про-
стии людие, възъмъше тѣло его, съ
обыуьиъшии пѣсньии положиша и къ ска-
тѣи Софии, ижоже рекохомъ прѣже. Воло-
димеръ же нача разиышлати, реки: ще
садж на столѣ отьца своего, то имам
рать съ Святополъкъмь възяти, ако то
есть столъ отьца его прѣже бълъ. И раз-
мысливъ посла по Святополъка Тоуровоу,
а самъ иде Урьниговоу, а Ростиславъ Пе-
реславлю. И миижъшю великоу дьни,
прѣшьдъши праздьнѣи недѣли въ дьнь ли-
тиаскъı мѣсяца априма къ два десати
четвертыи дьнь;

Начало княжения Святополъча Кыевѣ

zawodzić go, co najpierw dało powód do nieukontentowania drużyny jego, a ludzie nie mieli sprawiedliwości od xięcia: tywunowie poczęli grabić, przedawać ludzi; on zaś w dolegliwościach swoich nie wiedział o tem. Gdy się bardzo rozchorował, posłał po syna swego, Włodzimierza, do Czernigowa. Przybywszy Włodzimierz, widząc go bardzo chorym, płakał. Siedzieli przy nim Włodzimierz i Rościsław, syn jego młodszy, a gdy nadeszła godzina, umarł cicho i spokojnie, i połączył się z ojcami swoimi panując lat 15 w Kijowie, rok w Perejęsławiu, a w Czernigowie rok. Włodzimierz zaś z Rościsławem bratem swoim płacząc, pochowali ciało jego; i zebrali się biskupi, i igumenowie, i zakonnicy, i kapłani, i bojarowie i prosty lud; wziąwszy ciało jego ze zwykłemi pieśniami, złożyli je u ś. Sofii, jak powiedzieliśmy pierwej. Włodzimierz zaś począł rozmyślać mówiąc: jeśli na stolcu ojca mego usiądę, toć będę miał wojnę ze Świętopełkiem, bowiem był to pierwej stolec ojca jego. I namyśliwszy się posłał po Świętopełka do Turowa, a sam szedł do Czernigowa, Rościsław zaś do Perejęsławia. I gdy minęła wielkanoc, a po niej przyszła biała niedziela w dzień antypaschy miesiąca kwietnia dnia 24,

(Początek panowania Świętopełkowego w

Wiersz 4 доходити» хотѣти H., mylnie. — 27 его прѣже» моего переже H., mylnie. — 34 княжении Святополъча Кыевѣ» Святополъча Кыевѣ княжении H.

прнде Святополкъ Кыєвоу. Изндоша противоу емоу Кыяне съ поклономь, и прияша и съ радостиж; сѣде на столѣ отьця своєго и стрыя своєго. Къ се врѣма поидоша Половьци на роуськыѭ зємлю, слышашѣше яко оумерлъ єсть Всєволодъ, посълаша съли къ Святополкоу о мирѣ. Святополкъ же, не съдоумлкъ са большеж дроужиноѭ отьнеж и стрыя своєго, нъ съвѣтъ сътвори съ прншьдъшими съ нимь, изнмавъ съли вѣсяжа ѣ въ погребъ. Слышавъше же се Половьци, поуаша воєвати. И придоша Половьци многи, и остяпиша Торъуьскыи градъ. Святополкъ же поусти съли половьцьскыѣ, хотя мира. И не въсхотѣша Половьци мира, и поустиша са по зємли воюѭще. Святополкъ же поуа събирати воя, хотя на ня. И рѣша емоу мжжи съмъисльнии: не коуши са противоу нимъ, яко мало имаши воя. Онъ же рече: имамь отрокъ своихъ осмь сътъ, иже могѫть противоу нимъ стати. Иноуша же дроужни несъмъисльнии глаголюще: поиди, княже. Съмъисльнии же глаголаху: аще бъı пристроилъ ихъ осмь тысящь, не лихо ти єсть; наша зємля оскждѣла єсть отъ рати и отъ продажь. Нъ посли са къ братоу своємоу Володимероу, дабъı ти помогль. Святополкъ же послоушавъ ихъ посла къ Володимероу, дабъı помогль емоу. Володимеръ же събра воя своя, и посла по Ростислава, брата своєго, Перемышлю, вельı емоу помагати Святополкоу. Володимероу же пришьдъшю Кыєвоу, съвъкоуписта са оу скатаго Ми-

Kijowie) przyszedł Świętopełk do Kijowa. 1093
Wyszli naprzeciw niemu Kijowianie z pokłonem, i przyjęli go z radością. Siadł na stolcu ojca swojego i swojego stryja. Tegoż czasu przyszli Połowcy na Ruś, słyszawszy że umarł Wszewłod; posłali posłów do Świętopełka o pokój. Świętopełk zaś nie naradziwszy się z większą drużyną ojca i stryja swego, jeno z tymi co z nim przyszli, radę złożywszy, zchwytał posłów i wsadził ich do więzienia. Gdy to usłyszeli Połowcy, poczęli wojować. I przyszło Połowców mnóstwo i oblegli gród Torczesk. Świętopełk zaś puścił posłów połowieckich chcąc pokoju. I nie chcieli pokoju Połowcy i rozpuścili zagony po kraju łupiężąc. Świętopełk tedy począł zbierać wojsko chcąc na nich *iść*. I rzekli mu mężowie roztropni: nie kuś się o nich, mało masz wojska. On zaś rzekł: mam swoich mołojców ośm set, którzy mogą się z nimi zmierzyć. Poczęli zaś drudzy nieroztropni mówić: xiążę pójdź! Roztropni zaś mówili: gdybyś przygotował ośm tysięcy, nie źleby było; nasza ziemia zubożała wojną i przedażą *ludzi;* ale poszlij do brata swego Włodzimierza, aby ci pomógł. Świętopełk zaś usłuchawszy ich posłał do Włodzimierza, aby mu pomógł. Owoż Włodzimierz zebrał swoje wojsko i posłał po Rościsława, brata swojego, do Perejęsławia, każąc mu, aby pomógł Świętopełkowi. Gdy zaś Włodzimierz przyszedł do Kijowa, zebrali się u ś. Michała, i wszczęli między sobą spory i zwady, a pojednawszy się krzyż między sobą

Wiersz 7 i 11 съли» посълы H. — 14 поусти... хота» слышавъ Половьци, посъла проса H. R. T

1093 хаша, и къзыста межи собоѭ распра и которы, и оуладѣвъша са цѣлокаста крьстъ межи собоѭ. Половьцыи воюѭщиимъ по земли, и рѣша имъ мужи съмыслѣнии: по что вѣ распра имата межи собоѭ, а погании гоубать земль роуськоѭ: послѣди са оуладита, а нынѣ пондита противоу погании любо съ миромь, любо ратиѭ. Колоднмеръ хотяше мира, Святопълкъ же хотяше рати. И пондѣ Святопълкъ, и Колоднмеръ и Ростиславъ къ Треполю. Придоша къ Стѣгнѣ. Святопълкъ же, и Колоднмеръ и Ростиславъ съзъваша дроужиноу своѭ на съвѣтъ, хотяче постѫпити черезъ рѣкѫ; и начаша доумати. Глаголяше Колоднмеръ: яко сьдѣ стоимъ черезъ рѣкѫ въ грозѣ сен, съткорнимъ миръ съ нимн. И пристоухъ съвѣтоу семоу съмыслѣнии мужи, Мнъ и проуни. Кыяне же не въсхотѣша съвѣта, нъ рекоша: хочемъ са бити, постѫпимъ на онѫ сторонѫ рѣкы. Къзлюбиша съвѣтъ ось, и придоша Стѣгнѫ рѣкѫ, бѣ бо наводнила са вельми тъгда. Святопълкъ же, и Колоднмеръ и Ростиславъ, исъпълъниѣше са, пондоша, и идяше на десьнѣи сторонѣ Святопълкъ, на шюи Колоднмеръ, по срѣдѣ же бѣ Ростиславъ. Мнюѣше Треполь, прондоша валъ. И се Половьци идяхѫ противоу, и стрѣльци прѣдъ ними. Нашимъ же ставъшимъ межи валома, поставиша стягы своя, и изидоша стрѣльци изъ вало, и Половьци пришьдъше къ валоки, поставиша стягы своя, и налягоша крьком на Святопълка, и възломиша плъкъ

calowali. Gdy Połowcy kraj pustoszyli, rzekli ludzie rostropni: czemu spieracie się między sobą, a poganie niszczą Ruś; później się rozprawicie, a teraz pójdźcie naprzeciw pogan bądź pokojem, bądź wojną. Włodzimierz chciał pokoju, Świętopełk zaś chciał wojny. I poszedł Świętopełk i Włodzimierz i Rościsław ku Trepolowi. Przyszli nad Stągnę. Świętopełk tedy i Włodzimierz i Rościsław wezwali drużynę swoją na radę, chcąc przeprawić się przez rzekę; i poczęli radzić. Włodzimierz rzekł: oto stojąc tu w takiej grozie przed rzeką zawrzyjmy pokój z nimi. I przystali na tę radę ludzie rostropni: Jan i inni. Kijowianie zaś odrzucili radę, i rzekli: chcemy się bić! przeprawmy się na tamtą stronę rzeki. Podobała się rada ta i przeszli przez rzekę Stągnę, była zaś bardzo wtedy wezbrała. Świętopełk tedy, i Włodzimierz i Rościsław uszykowawszy się poszli; i szedł po prawej stronie Świętopełk, po lewej Włodzimierz, we środku zaś był Rościsław. Minąwszy Trepol przeszli wał, a oto Połowcy szli naprzeciw, przed nimi zaś strzelcy. Nasi tedy stanąwszy między wałami zatknęli swoje chorągwie, a gdy strzelcy zeszli z wału, przyszli Połowcy ku wałowi i zatknęli swoje chorągwie, i uderzyli najpierw na Świętopełka i pułk jego przełamali. Świętopełk stał krzepko, a ludzie, nie mogąc wytrzymać natarcia wojsk, uciekli, na ostatku uciekł i Świętopełk. Potem uderzyli na Włodzimierza, i był zaciety bój. Uciekł i Włodzimierz z Rości-

Wiersz 5 къ» въ w kodexach, mylnie. — 7 оуладита» съмирита H. — 29 стрѣльци» стрѣльци противоу H. R. T.

ıего. Сватопълкъ же стояше крѣпъко, и побѣгоша людіе, не сътрьпѣвъше ратьныхъ противѣнии, и послѣже побѣже Сватопълкъ. По тъмь настѫпиша на Колоднмера, и бысть брань люта. Побѣже и Колоднмеръ съ Ростиславъмь и вон ıего. Прибѣгоша къ рѣцѣ Стѫгнѣ, и въбредѣ Колоднмеръ съ Ростиславъмь, нача оутапати Ростиславъ прѣдъ оуными Колоднмеричи, и хотѣ похватити брата своıего, и мало не кътонѫ сам. И оутопе Ростиславъ съмъ Кьсеволожь. Колоднмеръ перебредъ рѣкѫ съ малою дроужиною, иноıи же падоша отъ плъка ıего, и болшре ıего тоу падоша, и перешьдъ на онѫ сторонѫ Дънѣпра плака са по братѣ своıемь и по дроужинѣ своıен, и иде Урьниговоу пеѣшьнъ ѕѣло. Сватопълкъ же въбѣже въ Треполь, и ѕатворн са тоу, и бѣ тоу до вечера, и на тѫ ноць приде Кънєвоу. Половьци же видѣвъше се, поустиша са по ѕемли воюıуе, а дроуѕни въѕвратиша са къ Торуьскомоу. Сн же са ѕълоба съкаıун въ дань въѕнесении господа нашего Исоуса Христа, мѣсаца маıа въ два десати шестын. Ростиславъ же искавъше обрѣтоша въ рѣцѣ, въѕьмъше принесоша и Кънєвоу, и плака са по ньмь мати ıего, и вси людіе пожалиша сн по ньмь по великоу оуности ıего ради. И събраша са епископи, и попове и урьнорнѕьци, пѣсни обычьнъıа пѣвъше положиша и въ црькъви святыа Софиа оу отьца своıего. Половьцьмъ же осѣдащимъ Торуьскын, про-

sławem i wojsko jego. Przybiegli nad rzekę 1093
Stągnę i puścił się wpław Włodzimierz z Rościsławem. Począł tonąć Rościsław w oczach Włodzimierzowych, ten chcąc brata swojego ratować, omal sam nie utonął. I utonął Rościsław syn Wszewłodów. Włodzimierz przepłynął rzekę z małą drużyną, wiele bowiem z pułku jego poległo, i polegli tu jego bojarowie. I przeprawiwszy się na oną stronę Dniepru płakał za bratem swoim, i za swoją drużyną, i szedł do Czernigowa bardzo smutny. Świętopełk zaś uciekł do Trepola i zamknął się tu, i był tu do wieczora, a na noc przybył do Kijowa. Połowcy zaś widząc to rozpuścili zagony swoje po kraju, a drudzy wrócili się ku Torczeskowi. Zdarzyło się zaś to nieszczęście w dzień wniebowstąpienia pana naszego Jezusa Chrystusa, miesiąca maja 26. Rościsława zaś szukając, znaleźli w rzece; wziąwszy, przynieśli go do Kijowa, i płakała po nim matka jego, i wszyscy ludzie bardzo go żałowali z powodu jego młodości. I zebrali się biskupi i kapłani i zakonnicy; pieśni zwykłe spiewając, położyli go w cerkwi ś. Sofii obok jego ojca. Połowcom zaś oblęgającym Torczesk, stawili opór Torczanie, i dzielnie z grodu broniąc się, zabijali mnóstwo przeciwników. Poczęli zaś ściskać gród Połowcy i odjęli mu wodę i poczęli oblężeni upadać na siłach od pragnienia i głodu. I przysłali Torczanie do Świętopełka mówiąc: jeśli nie przyszlesz żywności, poddamy się. Święto-

Wiersz 4 По... настѫпиша» И нахагоша H. R. T. — 9 Колоднмерични» Колоднмеровъıа H. R. T. — 22 Торуьскомоу» Торцьскомоу H. Ł. R. T. — 28 пожалиша сн» плакаша H. — 33 Торуьскын tak R. T., Торцьскын H. Ł.

1093 тивающимъ же са Торкъмъ и крѣпъко борѧщимъ са изъ града, оубиваху многы отъ противьныихъ. Половци же начаша налегати, и отимаху воду, и изнемогати начаша людие въ градѣ водьною жажею и голодъмь. И присласта Торци къ Святополъкоу, глаголюще: аще не пришлеши брашьна, предати са имамы. Святополъкъ же посла имъ, и не бѣ льзѣ въкрасти са въ градъ множьствомь вон ратьныихъ. Стояше около града недѣль девать, и раздѣлиста са на двое; едини сташа оу града, рать борѧще, а дроужина поидоста Кыевоу, поустиста на воропъ межи Кыевъ и Вышегородъ. Святополъкъ же вынде на Желань, и поидоста противоу собѣ обои, и състигнуста са, и оукрѣпи са брань. Побѣгоста наши предъ иноплеменьникы, падаху изъкони предъ враги нашими, и многи погыбоста, и бѣяста ирьтки наче неже оу Треполи. Святополъкъ же приде Кыевоу самъ третин, а Половци възвратиста са къ Торуьскоиоу. Бѣяста же си зълаа месяца иоуліа въ два десяти третин. На оутрия же въ два десяти четвертын, въ святоую мученикоу Бориса и Глѣба, бысть плачь великъ въ городѣ, а не радость, грѣхъ ради нашихъ великыхъ, за оумноженіе безаконіи нашихъ. Се Богъ на ны наповсти поганыя, не ако милоуя ихъ, нъ насъ казня, да быхомъ са къстагнали отъ зълыхъ дѣлъ. Сими казнить ны нахожениемь поганыхъ, се бо есть батогъ божии, да неган къстагнжѣше са въспомянемъ са отъ зълаго пѫти своего. Сего

pełk tedy posłał im, ale niepodobna było przekraść się do grodu z powodu mnóstwa wojska nieprzyjacielskiego. Stali pod grodem dziewięć tygodni, i rozdzielili się na dwoje: jedni zostali pod grodem bijąc się, a drudzy poszli ku Kijowu podjazdy między Kijowem a Wyszogrodem rozpuszczając. Świętopełk zaś wyszedł do Żełani; i poszły obie strony przeciw sobie, i spotkali się, i była walka zacięta. Uciekli nasi przed innoplemieńcami, padali ranni przed wrogami naszymi, i mnóstwo zginęło, i było poległych więcej niż u Trepola. Świętopełk zaś wszedł samotrzeć do Kijowa, a Połowcy wrócili pod Torczesk. A była ta klęska miesiąca lipca 23. Nazajutrz zaś 24go w uroczystość męczenników Borysa i Gleba był płacz wielki w grodzie a nie radość, z powodu ciężkich naszych grzechów, i zagęszczonych naszych nieprawości. Oto Bóg na nas dopuścił pogan, nie jakoby ich miłował, lecz dla ukarania nas, abyśmy się powściągnęli od złych uczynków. Dlatego karze nas najazdami pogan, bowiem oni są biczem bożym, abyśmy się kiedyś powściągnęli i nawrócili z drogi swojej złej. Dlatego w święta zsyła na nas Bóg udręczenie, jak się stało tego lata: na wniebowstąpienie pańskie pierwsze nieszczęście które było pod Trepolem, drugie zaś w święto Borysa i Gleba, które jest nowem świętem u Rusi. Przeto mówi prorok: obrócę święta wasze w płacz, a pieśni wasze w narzekanie. Powstał bowiem płacz wielki w ziemi

Wiersz 9 множьствомь» множьство H. — 27 а не радость niema H. R. T. — 33 негли къстагнжѣше са» нѣколи съпрнкѣше са H. R. T.

ради въ праздьникъ Богъ намъ наводитъ сѣтованиѥ, ако же са сътвори въ сѥ лѣто прьвоѥ зъло на възнесениѥ господьне, ѥже оу Треполя; вътороѥ же въ праздьникъ Бориса и Глѣба, ѥже ѥсть праздьникъ новъгородьскъıя земля. Сего ради пророкъ глаголаше: Прѣложѫ праздьникъı ваша въ плачь и пѣсни ваша въ рыданиѥ.[1] Сътвори бо са плачь великъ въ земли нашеи, опоустѣша села наша и городи наши, бѣхомъ бѣгаѭщи предъ врагъı нашими. Ако же пророкъ глаголаше: Падете предъ врагъı вашими, поженѫть въı ненаказаниии васъ, а побѣгнете, никомоу же не женѫщю по васъ; съкроушѫ рганиѥ гордъıня вашеѧ, и бѫдеть въ тъщетѫ крѣпость ваша, оубиѥть въı приходни мьчь, бѫдеть земля ваша поуста, и дворн ваши поусти бѫдѫтъ,[2] ако въı хоудн ѥстѥ и лѫкавн, и лзъ пондѫ къ вамъ простиѫ лѫкавоѫ; тако глаголеть господь Богъ Изранлевъ. Ако лѫкавни сѣноѥ Изманлеви пожигахѫ села и гоумьна, и многъı црькъви зъпалиша огньмь; да неуюдить са никътоже о сьмь: идѣже иножьство грѣховъ, тоу видѣниѫ всѣкого показаниѥ. Сего ради въсѣлсниа предаста са, сего ради гнѣвъ простре са, сего ради земля мѫсна бъıсть: ови кедѫть са полонени, дроузни посѣкаеми бъıваѭть, дроузни на мьсть дасни бъıваѭть, горькѫѭ съмрьть пріемлѫще, дроузни трьпеуѫть, зрѫще оубиваемъıхъ, дроузни гладъмь оумориваеми и кодьноѫ жажею: ѥдино прѣщениѥ, ѥдина казнь, многовѣщьнъıя нижnaszej, opustoszały sioła nasze i grody na- 1093
sze, uciekaliśmy przed wrogami naszymi. Takoż mówi prorok: padniecie przed wrogami waszymi, pożeną was nienawidzący was, i uciekać będziecie chociaż nikt za wami gonić nie będzie; skruszę uraganie hardości waszej, i będzie marną siła wasza, zabije was miecz przychodni, pusta będzie ziemia wasza i dwory wasze opustoszeją, bowiem jesteście nikczemni i złośliwi, i ja też w zapalczywości gniewu pójdę na was; tak mówi pan Bóg Izraela. Owoż złośliwi synowie Izmaelowi popalili sioła i gumna i mnóstwo cerkwi spalili ogniem; niech się nikt temu nie dziwi, gdzie bowiem mnóstwo grzechów, tam pojawiają się wszelkie kary. Dlatego wszystek świat poddał się, dlatego gniew się rozpostarł, dlatego kraj był utrapiony: owych wiodą do niewoli, drudzy bywają ścinani; inni wydani na zemstę, śmierć okrutną ponoszą; drudzy drżą patrząc na zabijanych, drudzy z głodu i pragnienia umierają. Powszechna trwoga, powszechna kara, długoletnie rany poniosłszy, rozliczne smutki i męki straszne: owi związani i nogami kopani, i na mrozie trzymani i naigrawani. A to najstraszniejsza i najdziwniejsza, że na chrześciański ród spadła ta groza i zamieszanie, rozszerzyła się niedola. Sprawiedliwa i słuszna jest, że tak karani jesteśmy, że za taką wiarę karani jesteśmy; zasłużyliśmy być wydani w ręce narodowi obcemu i najbezbożniejszemu w całym świecie. Mówmy w głos; sprawiedliwy

Wiersz 34 многовѣщьнъıя] многовѣно H., mylnie.
[1]) Amos VIII, 10. [2]) Levit. XVI, 17, 19, 20, 33.

1093 ще раны, разлиуьнъша печали и страшьны мжкы, ови важеми и патами пьхаеми и на морозѣ дрьжими и оукарѣеми. И се пристранѣе и страшьнѣе, яко на хрьстиньстѣ родѣ страхъ и колебаниѥ, бѣда оупространи са. Правьдьно и достойно ѥсть тако да накажемъ са; тако вѣрж имемъ, кажемы ѥсмы. Подобаше намъ предаимъ быти въ рѫкы языкоу страньноу и беззаконьнѣишю вьсеа земля.[1] Рьцемъ велегласьно: правьдьнъ ѥси, Господи, и правн сѫды твои.[2] Рьцемъ по оноиоу разбонникоу: мы достойна мжде сѣдѣахомъ, приахомъ.[3] Рьцемъ и съ Новъмь: яко Господеви любо бысть, тако и бысть; бѫди има господьне благословено въ вѣкы.[4] Да нахожениемь погапыхъ и мжчими ими Владыка позрѣемъ, ѥго же мы прогнѣвахомъ; прославлени бывъше не прославихомъ; поуьтени бывъше не поуьтохомъ; освативъше са, не разоумѣхомъ; коуплени бывъше, не поработахомъ; породивъше са, не яко отьца постыдихомъ са. Съгрѣшихомъ, и казними ѥсмы; яко ѥ сътворихомъ, тако и стражемъ: городи вьси опоустѣша и села; прѣдѣмъ поля, идѣже пасоми бѣша стада конь, овьца и волове, вьсе тыре нынѣ видимъ, нивы поростъше стоать, звѣрьмъ жилища бъіша. Въ облъе надѣемъ са на милость божиа; казнить бо ны добрѣ благыи Владыка, не по беззаконию нашемоу сътвори намъ, ни по грѣхъмъ нашимъ въздасть намъ. Тако подобаѥть благомоу Владыцѣ

jesteś panie i sprawiedliwe sądy twoje! Mówmy z onym rozbójnikiem: stało się nam słusznie, jakeśmy czynili, taką zapłatę odbieramy. Mówmy z Jobem: jako się Panu podobało, tak się stało; bądź błogosławione imię pańskie na wieki. Owoż napadnięci od pogan i przez nich dręczeni, poznajemy władcę któregośmy rozgniewali: chwaleni bywszy, nie chwaliliśmy, uczczeni bywszy nie uczciliśmy, poświęceni bywszy, nie rozumieliśmy tego, odkupieni bywszy, nie pełniliśmy służby, odrodzeni bywszy, ojca niejako wstydziliśmy się. Zgrzeszyliśmy i karani jesteśmy; jakośmy czynili tak też i cierpiem: grody wszystkie i sioła opustoszały; przejdźmy polami na których pasły się stada koni, owiec i wołów, wszystkie teraz puste widzim, niwy chwastami zarosłe stały się siedliskiem zwierza. Wszelakoż pokładamy nadzieję w miłosierdziu bożem, albowiem dobry, łaskawy władca karze nas; nie według nieprawości naszej uczynił nam, ani nie oddał nam według grzechów naszych. Tak się podobało dobremu władcy karać nas, za mnóstwo grzechów. Tak Pan uczynił nam: stworzył, upadłych podniósł, Adamowe przekroczenie wybaczył, kąpielą nieskazitelności obdarzył, i krew swoją za nas wylał. Gdy zaś widział nas w nieprawości zostających, dopuścił na nas teraźniejszą wojnę i utrapienie, abyśmy chcąc niechcąc w przyszłem życiu wszelkiego miłosierdzia dostąpili; dusza bowiem tu karana,

---

Wiersz 9 беззаконѣишю» беззаконьноу (н) мжкаьнѣишю паче H. Ch. — 19 прьславихомъ... бывше niema H. — 25 и села niema H.

[1]) Daniel III, 31—32. [2]) Psalm CXVIII, 137. [3]) Łuk. XXIII, 41. [4]) Job. I, 21.

казати мъı по множьствоу грѣховъ. Тако Господь сътвори намъ: съзъда, падъшаıа въстави, Адамле прѣстѫплениѥ прости, баниѫ нетлѣнıа дарова, и своѫ кръвь за мъı изъıа. Iкоже мъı видѣ неправо прѣбъıваѭща, нанесе намъ сѫщѫ рать и скръбь, да хотѧще и не хотѧще въсıко въ бѫдѫщıи вѣкъ обращемъ ıмлость: доуша бо, зьдѣ казнıма въсıко, ıмлость въ бѫдѫщıи вѣкъ обращеть и льготѫ отъ ıжкъ, не мьстıть бо Господь двъıи о тъмь. О неиздрѣуьмьномоу уловѣколюбıю, ıкоже видѣ мъı неволѣѫ къ немоу обращаѭща ся; о тъıмıи любъве, ıже къ намъ, поıеже хотѧще оуклонıхомъ ся отъ заповѣдıи его. Се оуже не хотѧще трьпимъ съ ıжѫ, и понеже неволѣѫ, се оуже волѣѫ. Кѫдѣ бо бѣ тъгда оу насъ оуıмѣнıе? ıмнѣ же въсıа пълна сѫть сълъз; кѫдѣ бѣ оу насъ въздъıханıе? ıмнѣ же плачь по въсѣмъ оулıцамъ оуıножи ся изъбıенъıхъ ради, ıа же изъбıша безаконьıнı. Половьцı воıевъша ıного, и възвратıша съ къ Торчьскомоу, и изнемогоша людıе въ градѣ гладъмь, и прѣдаша ся ратьнъıмъ. Половьцı же, прııмъше градъ, запалıша и огньıмь, люди раздѣлıша и ведоша въ вежа къ срьдобольıмъ своıмъ и сродьııкъıмъ своıмъ. Iного родоу хрьстıаньскоу стражѫщıю: печальнı, ıжуıнı, зıлоѫ оцѣпѧıемı, въ алъуı, и въ жажı и въ бѣдѣ описневѣше лıцı, поурънѣвъше тѣлесы, незнаемоѫ страноѫ, ıазъıкъмь

w przyszłem życiu znajdzie wszelkie miło- 1093
sierdzie i ulgę w mękach, albowiem nie mści się dwa razy za jedno Pan. O niewymowna miłości człowieczeństwa, która widzieć chce nas nawracających się mimowoli ku sobie! o miryado miłości ku nam! ponieważ chcąc przekroczyliśmy jego przykazania, a oto już niechcąc cierpiemy, przymusem, mimowolnie za dobrowolne. Gdzież bowiem była u nas wtedy skrucha? a teraz wszystko jest pełne łez. Gdzie było u nas wzdychanie? a oto teraz po wszystkich ulicach rozszerzył się płacz za pobitymi, których zabili bezbożnicy. Połowcy popustoszyli wiele, i wrócili pod Torczesk, i osłabli ludzie w grodzie głodem, i poddali się dobywającym, Połowcy zaś wziąwszy gród spalili go ogniem, ludzi rozdzielili, i wiedli do swoich koszów, do swoich krewnych, i swoich pobratymów. Mnóstwo ludu chrześciańskiego cierpiało: smutni, dręczeni, od zimna skrzepli, w głodzie i pragnieniu i biedzie, z wybladłemi licami, ciałami zczerniałemi, językiem spalonym, nadzy i bosi szli w obce kraje, nogi mając cierniami pokłóte; ze łzami opowiadali jeden drugiemu, mówiąc: jam z tego grodu, a drudzy: jam z tej wsi. Tak to wypytywali się ze łzami, o rodzie swoim powiadając i wzdychając, oczy wznosząc do niebios do najwyższego, któremu świadome tajemnice. Niechaj się nikt nie ośmiela mówić, że nas

---

Wiersz 1 мъı» не we wszystkich kodexach, mylnie. — 2 съзъда niema H. — 3 въстави» въставить w kodexach, mylnie. — 15 оуклонихомъ ся» оуклонити ся H. — 29 печальнı niema H. — 30 оцѣпѧıемı» и оцѣпѧıемı H. — 31 описневѣше» описневъши T., поблѣдѣвъше H.

1093 — 94 вспѣлѣвъшь нази ходяще и боси, ногы имѣюще съѣоденѣ тьрниемь; съ слъзами отвѣщеваахѫ дроугъ къ дроугоу, глаголюще: азъ бѣхъ сего города; и дроугыи: азъ сего села; тако съѣъспрашахѫ са съ слъзами, родъ свои повѣдающе и въздъишюе, оуи въздодяще на небо къ въишнемоу, съвѣдѫщемоу тайнам. Да никътоже дръзнеть рещи: яко ненавидимъ Богъмь есмы; да не бѫдеть, кого бо тако Богъ любить, якоже ны възлюбилъ есть? кого тако поуьтилъ есть, якоже ны прославилъ есть, и възнесълъ? никогоже. Ны же паче всѣхъ ярость своѭ въздвиже на ны, яко паче всѣхъ поуьтени бъихъмо, горѣе всѣхъ съдѣвшихъ грѣхы: яко же паче всѣхъ просвѣщени бъивъше, владъıѫщиѭ волѭ вѣдѫще и прѣзрѣвъше въ лѣпотѫ, паче инѣхъ казими есмы. Се бо азъ грѣшьнъıи и много и часто Бога прогнѣвахъ, и часто съгрѣшахъ по всѣ дьни; но по милости своеи Господи съпаси ны.

Въ се же лѣто прѣставн са Ростиславъ, сынъ Мьстиславль, вноукъ Изаславль, мѣсяцѣ октомвря въ пръвыи дьнь; а погребенъ бысть ноемвря въ шестыи на десяти дьнь въ прькъви святыа богородица десатиньıа.

77. Въ лѣто ,sxв., сътвори миръ съ Половци Святопълкъ. И поя себѣ женѫ дъщерь Тоугоркань, къназа половецьскаго. Тъмь же лѣтъ прнде Олегъ съ Половци изъ Тьмоуторакани Урьниговоу: Володимеръ

Bóg nienawidzi, bowiem nie masz kogoby Bóg tak miłował, jak umiłował nas; kogoż tak uczcił jak nas rozsławił i wzniósł? nikogo. Dlatego więc większy gniew swój obrócił na nas, ponieważ uczczeni byliśmy więcej niż wszyscy, większe od wszystkich grzechyśmy popełnili, gdyż będąc nadewszystkich oświeceni i wolę władcy znając, wzgardziliśmy nią, dla poprawy więcej niż inni karani jesteśmy. Owoż i ja grzeszny, i wielce i często Boga gniewam, i często grzeszę po wszystkie dnie, ty zaś Panie według miłosierdzia swego zbaw nas.

Tegoż lata umarł Rościsław syn Mścisławow, wnuk Izęsławow, miesiąca października pierwszego dnia, a pogrzebion był dnia 16 listopada w cerkwi ś. bogarodzicy dziesięcinnej.

77. Lata 6602 Świętopełk zawarł pokój z Połowcami. I pojął sobie za żonę córę Tugorkana, xięcia połowieckiego. Tegoż lata przyszedł Oleg z Połowcami z Tmutorakania do Czernigowa, a Włodzimierz zamknął

Wiersz 5 азъ» изъ H. — 6 въздъишюе niema H. — 10 да не бѫдеть niema H. — 15 яко... грѣхы niema H. — 22 но... ны mają tylko R. T.

же затвори са въ градѣ. Ольгъ же приде къ градоу, и пожьже около града, и манастыря пожьже. Володимеръ же сътвори миръ съ Ольгънь, и иде изъ града на столъ отьнъ Переяславлю, а Ольгъ въниде въ градъ отьца своего. Половьци же начаша воевати около Чрънигова, Ольгови не въздрамлюю, въ бо самъ повелѣлъ имъ воевати. Се оуже третиє наведе Ольгъ погань на землю роускоую, его же грѣха да бы и Богъ простилъ, занеже много хрьстиянъ изъгоублено бысть, а дроузии полонени и растохени по земляиъ. Въ се же лѣто придоша прѣзи на роускоую землю, мѣсяца августа въ шестыи на десати, поѣдоша всѣкоу траву и много жита: и не въ сего слъишано къ днемъ прьвыихъ къ земли роускыѣ, иже видѣста оци наши за грѣхы наша. Въ се же лѣто прѣставн са епископъ володимерьскъıи Стефанъ мѣсяца априлиа въ два десати седьмыи день, въ часъ шестыи нощи, бывъ прѣже игоуменъ печерьскомоу манастырю.

78. Къ лѣто (6603), идоша Половьци на Грькы съ Деогеневичьмь, воеваша по грьчьскоую землю: и цесарь ıа Деогеневича, и повелѣ и слѣпити. Въ то же лѣто придоша Половьци, Итларь а Китанъ, къ Володимероу на миръ. Приде Итларь въ градъ Переяславль, а Китанъ ста шежи полома съ вон; и въда Володимеръ Китанови сына своего Святослава оу талъ, а Итларь бысть въ градѣ съ лоучшеи дроужиною. Въ то же врѣма ближе пришьлъ Славата

się w grodzie. Oleg zaś przyszedł pod gród 1094 — 95
i zażegł w około grodu, i monastyry popalił. Włodzimierz tedy zawarł pokój z Olegiem i poszedł z grodu na stołec ojczysty do Perejesławia, a Oleg wszedł w gród ojca swojego. Połowcy zaś poczęli łupieżyć około Czernigowa, i nie bronił im Oleg, sam bowiem pozwolił im łupieżyć. Oto już poraz trzeci naprowadził Oleg pogan na ruską ziemię, który to grzech oby mu Bóg przebaczył, ponieważ mnóstwo chrześcian wygubiono, a drudzy poszli w niewolę i rozesłani po krajach *obcych*. Tegoż lata przyszła szarańcza na ruską ziemię miesiąca sierpnia 16, pojadła wszelką trawę i mnóstwo zboża, a nie było o tem słychać dawniej w ruskiej ziemi, cośmy widzieli oczyma naszemi za grzechy nasze. Tegoż lata umarł biskup włodzimierski, Stefan, miesiąca kwietnia 27 dnia o godzinie 6 w nocy; był pierwej igumenem monastyru peczerskiego.

78. Lata 6603 szli Połowcy na Greków z Dewgenewiczem, pustoszyli grecką ziemię, a cesarz zchwytał Dewgenewicza i kazał go oślepić. Tegoż lata przyszli Połowcy Itlar i Kitan do Włodzimierza, zawrzeć pokój. Przyszedł Itlar do grodu Perejesławia, a Kitan stał między wałami z wojskiem. I dał Włodzimierz Kitanowi syna swego Świętosława w zakład, a Itlar był w grodzie z przebraną drużyną. Tegoż czasu przyszedł był Sławęta z Kijowa ku Włodzi-

---

Wiersz 25 по грьчьстѣи земли» на Грькы H. R. T. — 27 повелѣ и слѣпити» слѣпи H.

1095 изъ Кыєва къ Володимєроу отъ Святопълка на нѣкоє орѫдиє, и начаша доумати Ратиборова чадь съ къназемь Володимєрьмь о погоублєнии Итларєвѣ чади. Володимєроу же не хотящю сего сътворити, глаголѭщю имоу: како сє могѫ сътворити, ротѣ съ ними ходивъ? отъвѣщавъше же дроужина, рекоша Володимєроу: кънаже, нѣтоу ти въ тъмь грѣха, привелъ ти и Богъ въ рѫцѣ твои, имоу они вьсегда къ тобѣ ходаѵє ротѣ гоубать земль роусьскыѫ, и кръвь хрьстиньскѫ проливаѭть безъ перестани. И послоуша ихъ Володимєръ, и въ тѫ ночь посла Володимєръ Славата съ нѣколикоѭ дроужиноѭ и съ Торкы мєжи валы; въкрадъше прьвоє Святослава, по тъмь оубиша Кытана, и дроужинѫ єго изѣкоша, вечєроу сѫщю тъгда сѫботьноумоу, а Итларєви въ тѫ ночь лєжащю на сѣньници оу Ратибора съ дроужиноѭ своєѭ и не вѣдаѵє, ѣто са надъ Кытанѣмь сътворь. На оутрии же въ недѣлѭ, злоутрєнѣ сѫщи годинѣ, простроп Ратиборъ отрокы въ оружии, истъбѫ приставн истопити имъ. И присла Володимєръ отрока своєго Биндюка по Итларєвѫ чадь, и рєчє Биндюкъ Итларєви: зоветь вы къназь Володимєръ, рекъ тако: оборѫжьше са и въ тепль истъбѣ злоутрокавъше оу Ратибора, придѣте къ мънѣ. И рєчє Итларь: тако бѫди. Ако вълѣзоша въ истъбѫ, и запроша и. Възлѣзъше на истъбѫ прокопаша имь врьхъ, и тако Олвегъ Ратиборичь, възьмъ лѫкъ свои и наложивъ стрѣлѫ, оударн Итларя подъ

mierzowi od Świętopełka w pewnej sprawie. I poczęła radzić Ratyborowa czeladź z xięciem Włodzimierzem o wygubieniu Itlarowej czeladzi. Włodzimierz zaś niechciał tego uczynić mówiąc: jakże mógłbym to uczynić, kiedym chodził z nimi do przysięgi? Odpowiadając drużyna rzekła Włodzimierzowi: xiążę! niema tu w tem grzechu, przywiódł ci ich Bóg w twoje ręce; czemuż oni zawsze ci przysięgają, a niszczą ruską ziemię, i krew chrześciańską przelewają bez ustanku? I usłuchał ich Włodzimierz, i tejże nocy posłał Włodzimierz Sławętę z kilką drużyny i z Torkami między wały; wykradłszy najpierw Świętosława, potem zabili Kitana, i drużynę jego pozabijali; było to w sobotę w wieczór, a Itlar tej nocy leżał z drużyną swoją na przedsieniu u Ratybora, i nie wiedział, co się z Kitanem stało. Nazajutrz zaś w niedzielę, gdy był czas jutrzni, uzbroił Ratybor mołojców w oręż, i kazał im w izbie zapalić. I przysłał Włodzimierz pachołka swego Biajdiuka po Itlarową czeladź, i rzekł Biajdiuk Itlarowi: wzywa was xiążę Włodzimierz, mówiąc tak: obuwszy się i w ciepłej izbie u Ratybora pośniadawszy przyjedźcie do mnie. I rzekł Itlar: niech tak będzie. Gdy weszli do izby, zaparto ich. Wylazłszy na strych zrobili otwór w powale, a wtedy Olbeg Ratyborycz wziął łuk swój, i strzałę nałożywszy uderzył Itlara pod serce, i wszystką drużynę jego wystrzelano. I tak zle skończył żywot swój Itlar ze swoją drużyną w niedzielę serną, w pier-

Wiersz 20 съ .. своєѭ niema H. — 32 ими врьхъ» и врьхъ Ł., истъбѫ H. — 33 Ольбегъ» Єльбехъ H.

срьдьце: и дроужиноу его вьсь пострѣлиша. И тако зълѣ испровьже животъ свои Итларь съ дроужиною своею въ недѣлю сыропоустьную, въ часъ прьвыи дьне, мѣсяца февраля въ два десяти четвертыи дьнь. Святополкъ же и Володимеръ посласта къ Ольгови, велѣста емоу поити на Половьця съ собоу. Ольгъ же обѣщавъ са съ нима, и пошьдъ, не иде съ нима въ пять иднѣ. Святополкъ же и Володимеръ идоста на вежа, и възяста вежа, полонивша скоты и кона, вельбѫды и челядь, и приведоста и въ землю свою. И начаста гнѣвъ имѣти на Ольга, яко не шьдъшю емоу съ нима на поганыя. И посласта Святополкъ и Володимеръ къ Ольгови, глаголюща сице: се, ты не шьлъ еси съ нама на поганыя, нъ погоубили сѫть земля роускыя; а се то тобе есть Итларевичь, любо оубии, любо и дан нама, тъ есть ворогъ нама и рооускыстѣи земли. Ольгъ же сего не послоуша, и бысть межи ними ненависть. Въ се же лѣто придоша Половьци къ Гюргевоу, и стояша около его лѣто вьсе, и мало не възяша его. Святополкъ же оуимри и. Половьци же придоша за Рѣсь, Гюргевьци же въбѣгоша, и идоша Кыевоу. Святополкъ же повелѣ ржбити городъ на Китьгевьскѣмь хълмоу, въ свое има нарекъ Святополъчь городъ, и повеле епископоу Марину съ Гюргевьци сѣсти тоу и Засаковцьмъ и проунимъ отъ инѣхъ градъ; а Гюргевъ зажьгоша Половьци

wszą godzinę dnia, miesiąca lutego, 24 dnia. 1095
Świętopełk tedy i Włodzimierz posłali do Olega każąc mu iść z sobą na Połowców. Oleg zaś obiecał się *pójść* z nimi, i poszedł, alić nie jedną z nimi drogą szedł. Owoż Świętopełk i Włodzimierz szli na kosz i wzięli kosz, zajęli bydło i konie, wielbłądy i czeladź, i przyprowadzili do ziemi swej. I poczęli gniewać się na Olega, że nie szedł z nimi na pogan. I posłali ku Olegowi Świętopełk i Włodzimierz, mówiąc tak: otoś ty nie szedł z nami na pogan, którzy zniszczyli ruską ziemię, a masz u siebie Itlarewicza; albo go ubij, albo go nam daj, bowiem to wróg nasz i ruskiej ziemi. Oleg zaś tego nie usłuchał, i była między nimi nienawiść. Tegoż lata przyszli Połowcy pod Juryew, i stali pod nim całe lato, i mało go nie zdobyli. Świętopełk zaś skłonił ich do pokoju. Połowcy tedy poszli za Roś, a Juryewcy wybiegli i poszli do Kijowa. Świętopełk zaś kazał zakładać gród na wzgórzu wytyczewskiem, od swego imienia nazwał go grodem Świętopełka i kazał osiąść tu biskupowi Marynowi z Juryewcami, i Zasakowcom i innym z innych grodów, a Juryew opróżniony spalili Połowcy. Pod koniec lata tego szedł Dawid Świętosławicz z Nowogrodu do Smoleńska. Nowogrodcy zaś szli do Rostowa po Mścisława Włodymiryczа; wziąwszy go wiedli do Nowogrodu, a Dawidowi rzekli: nie przychodź k' nam. Poszedłszy Dawid wrócił do Smoleńska, i siadł

Wiersz 1 пострѣлиша tak ma Ch., прострѣлиша H., нзбиша Ł. R. T. — 5 мѣсяца... дьнь niema H. — 11 и възяста вежа niema H. — 15 посласта» посъла w kodexach, mylnie. — 17 глаголюща» глаголѭще H. R. T. — 32 отъ инѣхъ градъ» о нихъ H., отъ нихъ Ch., отъ нинхъ R. T.

1095 — 96 тъщь. Сего же лѣта исходяща иде Давыдъ Святославичь изъ Нова города Смольньскоу; Новогородьци же идоша Ростовоу по Мьстислава Володимирича, поимъше ведоша и Новоу городоу, а Давыдови рекоша: не ходи къ нимъ. Пошьдъ Давыдъ вороти са Смольньскоу, и сѣде Смольньстѣ опать, а Мьстиславъ Новѣ городѣ сѣде. Въ се же время приде Изяславъ, сынъ Володимерь, изъ Коурьска къ Моуромоу; прияша и Моуромьци, и посадьника из Ольгова. Въ се же лѣто придоша пражи мѣсяца авгоуста къ два десатѣ осмѣи, и покрыша землѭ, и бѣ видѣти страшьно: и идяхѫ къ полоуночьнѣимъ странамъ, ядяще траваѫ и просъ.

79. Въ лѣто ϛхд. Святополъкъ и Володимеръ посласта къ Ольгови, глаголяща сице: поиди Кыевоу, ать порадъ положимъ о роускыѣи земли предъ епископы и предъ игоумены, и предъ мужи отець нашихъ и предъ горожаны, да бъихомъ оборонили роускоуѭ землѭ отъ поганыихъ. Ольгъ же въсприиимъ съмыслъ боуи и словеса величавы, рече сице: мѣсть мене лѣпо сѣдити епископоу, ли игоуменъимъ, ли смьрдъимъ. И не въсхотѣ ити къ братоу своиимъ, послоушавъ злыихъ съвѣтьникъ. Святополъкъ же и Володимеръ рекоста къ немоу: да се ты ни на поганыя идеши, ни на доуѭ къ нама, то ты зло мысливши на ню, и поганъимъ помагати хоуеши, а Богъ промежи нами бѫдеть. Святополъкъ же и Володимеръ поидоста на Ольга Урьw Smoleńsku napowrót, a Mścisław siadł w Nowogrodzie. Tego zaś czasu przyszedł Izęsław syn Włodzimierzów z Kurska do Muroma, przyjęli go Muromianie, a posadnika Olgowego jął. Tegoż lata przyszła szarańcza, miesiąca sierpnia 28, i pokryła ziemię aż strach było patrzeć, i szła w strony północne zjadając trawę i prosa.

79. Lata 6604 Świętopełk i Włodzimierz posłali do Olega mówiąc tak: przyjdź do Kijowa, niech zrobim porządek z ruską ziemią w obec biskupów i igumenów i dostojników ojców naszych, i mieszczan, abyśmy obronili ruską ziemię od pogan. Oleg zaś powziął myśl głupią i słowami hardemi rzekł tak: nie przyzwoita jest, iżby mię sądzili biskup lub igumeny lub smerdy; i nie chciał przyjść do braci swoich, usłuchawszy doradców złych. Świętopełk zaś i Włodzimierz rzekli mu: oto ty ani nie idziesz na pogan z nami, ani na radę do nas, więc zamyślasz coś złego na nas i poganom pomagać chcesz, niechaj więc Bóg między nami będzie. Świętopełk tedy i Włodzimierz poszli na Olega ku Czernigowu, Oleg zaś uciekł z Czernigowa miesiąca maja dnia 3 w sobotę. Świę-

Wiersz 2 Смольньскоу» къ Смольньскоу H. R. T. — 19 сице» сиця, w kodexach mylnie. — порадъ положимъ» радъ оуѵнимъ H. — 26 ли игоуменъимъ» и урьнъцьмъ H. — 31 то» тотъ и H.

миговоу, Ольгъ же въбѣже изъ Урьниговл, мѣсаца маа въ третии дьнь, въ сѣботѫ. Святополкъ же и Володимеръ гнаста по нѣмь, Ольгъ же въбѣже въ Стародѣбъ, и затворн са тоу. Святополкъ же и Володимеръ остѫписта и въ градѣ, бимѫть са изъ города крѣпъко, и сн пристѫпаху къ граду, и изъвени бываху мнози отъ обоихъ; и бысть межи ними брань люта, и стояша около града дьнии три десать и три, и изнемогаху людие въ градѣ. И въиде Ольгъ изъ града, хота мира, и вѣдаста емоу миръ, рекъше сице: иди къ братоу своемоу Давыдови, и придета Кыеву на столъ отьць нашихъ и дѣдъ нашихъ, яко то есть старѣишии градъ въ земли въ всеи, Кыевъ, и тоу то достоить съняти са и порадъ положити. Ольгъ же обѣщя са се сътворити, и на сьнь целовяша крьстъ. Въ се же врѣмя приде Боняк съ Половьци къ Кыеву въ недѣлѭ отъ вечера, и повоева около Кыева, и пожьже на Берестовѣмь дворъ къняжь. Въ се же врѣмя воева Коурм съ Половьци оу Переяславля, и Оустие пожже мѣсаца маа два десати четвертыи дьнь. Ольгъ же въиде изъ Стародѣба, и приде Смольньскоу, и не приѭша его Смольняне, и иде къ Рязаню; Святополкъ же и Володимеръ поидоста въ свои сн. Сего же мѣсаца приде Тоугоркань, тьсть Святополчь, къ Переяславлю, мѣсаца маа три десати прьваго, и ста около града, а Переяславьци затворишя са въ градѣ. Святополкъ же и Володимеръ поидоста на нь по сен стороне Дънѣпра, и придоста къ Заржеву, переброднста са, и не поуютиша ихъ Половьци, Богоу съхранышю ихъ, и

topełk tedy i Włodzimierz gnali za nim. 1096
Oleg zaś uciekł do Starodęba, i zaparł się tu. Świętopełk zaś i Włodzimierz oblegli go w grodzie. Bili się z grodu krzepko, a ci przypuszczali szturm, i było mnóstwo rannych z obojej strony, i był między nimi zacięty bój. I stali około grodu dni 33, i poczęli słabnąć ludzie w grodzie. I wyszedł Oleg z grodu chcąc pokoju, i zezwolili na pokój mówiąc tak: idź do brata swego, Dawida, i przyjdźcie do Kijowa gdzie stolec ojców naszych i naszych dziadów, wszak to najstarszy gród w całym kraju, Kijow, tu należy nam zebrać się i zrobić porządek. Oleg więc obiecał to uczynić i na to całowali krzyż. Tegoż czasu przyszedł Boniak z Połowcami pod Kijów w niedzielę ku wieczorowi i popustoszył około Kijowa; i spalił na Berestowem xiążęcy dwór. W tymże czasie pustoszył Kurya z Połowcami u Perejęsławia, i spalił Uście, miesiąca maja 24 dnia. Oleg zaś wyszedł z Starodęba i przyszedł pod Smoleńsk, i nie przyjęli go Smoleńszczanie, i szedł ku Riazaniu; Świętopełk zaś i Włodzimierz poszli do dom. Tegoż miesiąca przyszedł Tugorkan, teść Świętopełkow, ku Perejęsławiu, miesiąca maja 31, i stał około grodu, a Perejęsławcy zamknęli się w grodzie. Świętopełk zaś i Włodzimierz poszli nań tą stroną Dniepru, i przyszli do Zarębu, przeprawili się, od Połowców nie postrzeżeni, ochraniał ich bowiem Bóg, i uszykowawszy się poszli pod gród. Mieszczanie ujrzawszy ich radzi byli i wyszli ku nim, a Połowcy stali po onej stronie Trąbieży uszykowawszy się. Świętopełk zaś i Włodzimierz przebrnęli Trąbież ku Połow-

1096 испълъчивъша са пондоста къ градоу. Гражане же оузрѣвъше, рады бъша, и изидоша къ нимъ, а Половьци стояхѫ на оной сторонѣ Трѫбежа, испълъчивъше са. Святопълкъ же и Володимеръ въведоста въ Трѫбежь къ Половьцьмъ, Володимеръ же хотѣ нарадити пълкъ, они же не послоушаша, нъ оударища въ коня къ противьнъимъ; се видѣвъше Половьци оустрьмиша са на бѣгъ, а наши погнаша въ слѣдъ ратьнъихъ, сѣкѫще противьнъия. И сѣдѣ Господь въ тъ дьнь съпасение велико, мѣсяца июлия въ девяти на десятын дьнь, побѣжени бъша иноплеменьници, и кънази ихъ оубиша Тоугоркана и сына его и инъı къназа; мнози вразѣ наша тоу падоша. На заоутрие же наѣзоша Тоугоркана мрьтвого, и възя и Святопълкъ, акъı тъсть своего и врага, привезъше и Кыеву погребоша и на Берестовѣмь на могылѣ межю пѫтьмь идѫщимь на Берестово, и дроугимь въ манастырь идѫще. И въ два десятын того же мѣсяца, въ пятъкъ, въ часъ прьвын дьне приде въторое Бонякъ безбожьнын, шелоудивын, отанъ, хыщьникъ, къ Кыеву въ нездапоу, и мало въ градъ не въгнаша Половьци, и зажьгоша болонье около града, и оувратиша са на манастыра, и пожьгоша манастырь Стефаньв, и дереви, и Германьв. И придоша въ манастырь печерьскын, нашъ сѫщимъ по келиямъ, почивающимъ по заоутрени, и климяша

com, Włodzimierz tedy chciał uszykować drużynę, oni zaś nie usłuchali go, jeno konie *spiąwszy* uderzyli na przeciwników, co widząc Połowcy pierzchnęli, a nasi gnali w ślad za wrogami i siekli ich. I zdziałał Pan dnia tego wielkie zbawienie, miesiąca lipca 19 dnia zwyciężeni byli innoplemieńcy, i xięcia ich Tugorkana ubili i syna jego, i innych xiążąt; mnóstwo wrogów naszych tu padło. Nazajutrz zaś znaleziono Tugorkana zabitego, i wziął go Świętopełk jako tescia swego i wroga; przywiozłszy do Kijowa, pogrzebali go na Berestowem w mogile między drogą idącą na Berestowo, a drugą do monastyru idąc. Zaś 20go tegoż miesiąca w piątek o pierwszej godzinie dnia, Boniak bezbożny, parszywy, łupieżca, powtórnie przyszedł kryjomo i niespodzianie pod Kijow, i mało w gród nie wjechali Połowcy, i zapalili błonie około grodu, i zwrócili się na monastyry i zapalili Stefanow monastyr, i sioła i Germaniecz. I przyszli pod monastyr peczerski, gdyśmy byli w celach po jutrzni odpoczywając; i krzyknęli około monastyru i zatknęli dwie chorągwie przed wrotami monastyrskiemi, podczas gdy z nas jedni uciekali tyłem monastyru, a drudzy na strych się chronili. Bezbożni zaś synowie Izmaelowi wyrąbawszy wrota monastyru, rzucili się na cele wyrębując drzwi i wynosząc co w celi znaleźli. Potem zapalili dom świętej władczyni naszej, boga-

Wiersz 6 Володимеръ... пълкъ» и нача Володимеръ хотѣти порадити дроужинѣ H., и хотѣ Володимеръ порадити дроужинѣ R. T. — 16 кънази... падоша» и къназь ихъ Тоугоркань оубиенъ бысть, и сынъ его, и ини кънази мнози (тоу) падоша H. Ch. R. T. — 27 болонье» по пьскоу H. R. T. — 32 климяша» канкоша H.

около манастиря, и поставиша стага два предъ врата манастъирьскыимь, имъ же бежащимъ задъмь манастъиря, а дроугыимъ възбегъшимъ на полатъі. Безбожьнии же сыновє Измаилеви късѣкоша врата манастъирю, и оустрьмиша са по келиимъ, късѣкающе двьрі, и износяхж, ащє ѣто обрѣтахж въ келии. По сыимь въжьгоша домъ сватъіа владъічица нашеа богородица, и придоша къ црькъви, и зажгоша двьрі, иже къ оугоу стороньнъіа, и которыі же къ сѣвероу, вълѣзъше въ притворъ оу гроба Ѳеодосиѣва, имаще иконъі, зажгяхж двьрі, и оукаряхж Бога и законъ нашь. Богъ же трьпяше, ащє бо не съконяли са бяхж грѣси ихъ и безакониа ихъ; тѣмь же глаголяхж: къдѣ ѥсть Богъ ихъ? да поможеть имъ и избавить ѥ отъ насъ; и ина словеса хоульная глаголяхж на сватъіа иконъі, насмихающе са, не вѣдяще, ако Богъ казнить рабъі своа напастьіи и ратьіми, да имать са ако злато искоушено въ грънилѣ. Хрьстиньскъіи бо многъіи скрѣбьіи и печалъіи вънити въ цѣсарьство небесьное, а сихъ погинъшихъ ражитєлъіи на сьмь свѣтѣ приимъшимъ веселиѣ и пространьство, а на онѣмь свѣтѣ приимать мжка съ дымомъ и огнь вѣчьнъіи. Тъгда же зажьгоша дворъ красьнъіи, єго же поставилъ благовѣрьнъіи кънязь Вьсеволодъ на хълмоу, иже ѥсть надъ Вьідобъічь. То вьсе окаяннии Половьци зажьгоша огньмь. Тѣмь же и мъі, послѣдоующе пророкоу Давъідоу, глаголемъ: Господи, Боже мои, положи и

rodzicy, i przyszli do cerkwi i zapalili drzwi 1096
boczne od południa i drugie od północy, i wszedłszy do kruchty, gdzie grób Teodozego, brali obrazy, zapalali drzwi, i bluźnili Bogu i zakonowi naszemu. Bóg zaś cierpiał *to*, albowiem nie skończyły się były grzechy ich i nieprawości ich; przeto mówili: gdzie jest Bóg ich? niech pomoże im i wybawi ich od nas. I inne słowa bluźniercze mówili z obrazów naśmiewając się, a nie wiedząc że Bóg karze sługi swoje napaśćmi i wojnami, aby się okazali jako złoto wyprobowane w piecu. Chrześcianie bowiem przez wiele cierpień i smutków wnijdą do królestwa niebieskiego, a ci poganie, naigrawacze, mają na tym świecie wesele i rozpostarcie, a na onym świecie pójdą na męki z dyablem, i na ogień wieczysty. Wtedy też zapalili dwór krasny, założony przez prawowiernego xięcia Wszewłoda na wzgórzu, które jest na Wydobyczy. Wszystko to przeklęci Połowcy ogniem zniszczyli. Przeto więc i my naśladując proroka Dawida, mówimy: Panie Boże mój! połóż ich jako koło; jako ogień przed obliczem wiatru, który pali dąbrowy, tak też pożeniesz ich burzą twoją, napełnij twarze ich sromotą. Oto bowiem splugawili i spalili dom twój święty, i monastyr matki twej i trupy sług twoich. Zabili bowiem kilku z braci naszych orężem bezbożni synowie Izmaelowi, wypuszczeni na karę chrześcian. Oddzielili się bowiem ci z pustyni jatrebskiej między wschodem a północą. Oddzieliły się zaś ich

Wiersz 13 имаще» възъмъше H. R. T.

1096 ꙗко коло, ꙗко огнь прѣдъ лицьмь вѣтроу, иже попалитъ дъбравы, тако пожени ихъ и боурѣи твоими, испълни лица ихъ досажениа.[1]) Се бо осквьрниша и пожьгоша святыи домъ твои, и манастырь матере твоеи, и троупиѥ рабъ твоихъ. Оубиша бо нѣколико отъ братиа нашеа оружиѥмь безбожьнии сынове Измаилевы; поущени во ихъ казнь хрьстианьскыа. Ищьли бо сѫть си отъ поустыина етриньскыа, межю къстокъмь и сѣверъмь. Ищьли же сѫть ихъ колѣнъ четыре: Торкъмени, и Печенѣзи, Торци, Половьци. Меѳодии же свѣдѣтельствоуѥть о нихъ, ꙗко осмь колѣнъ пробѣгли сѫть, когда исѣче и Гедеонъ, да осмь ихъ бѣжа въ поустыню, а четыре исѣче. Дроугыи же глаголѭть сыны Амоновы. Се же ѥсть тако, сынове бо Моавли Хвалиси, а сынове Амоновы Блъгаре, а Сарацини отъ Измаила творять ся Сарини, и прозъваша имена собѣ Саракыне, рекъше: Сарины ѥсмы. Тѣмь же Хвалиси и Блъгаре сѫть отъ дъщерю Лотовоу, иже зачаста отъ отьца своего; тѣмь же неуисто ѥсть плема ихъ; и Измаилъ роди два на десати сыновъ, отъ нихъ же сѫть Торкъмени, и Печенѣзи, и Торци, и Коуманѣ, рекъше Половьци, иже исходять отъ поустыина. И по сихъ осмь колѣнъ къ конуноу вѣка изидѭть, заклепении въ горѣ Алеѯандрѣи македоньскыи неуистыа языкы.

80. Се же хощѫ сказати, и же слышахъ прежде сихъ четыре лѣтъ, и же съ-

cztery pokolenia: Torkmeny i Pieczyngi, Torcy, Połowcy. Metody zaś świadczy o nich, że ośm pokoleń uciekło. Gdy ich rozbił Gedeon, ośmioro *pokoleń* ich uciekło w pustynię, a cztery wyciął. Drudzy zaś mówią *że są* synowie Amonowi. Alić tak nie jest, bowiem synowie Moabowi Chwalisowie, a synowie Amonowi Bołgarowie, a Saraceni wywodzą się przez Izmaela od Sary, i dali sobie imię Sarakiny, to jest Sary jesteśmy. Przeto tedy Chwalisy i Bołgarowie są od cór Lotowych, które poczęły od ojca swojego, dlatego jest ich plemię nieczyste. A Izmael zrodził synów dwunastu, od nich są Torkmeny, i Pieczyngi, i Torki, i Kumany, to jest Połowcy, którzy wychodzą z pustyni. A po tych ośmiu pokoleniach pod koniec świata wyjdą zamurowane w górze przez Alexandra macedońskiego ludy nieczyste.

80. Otoż chcę opowiedzieć, com słyszał przed czterma laty. Powiadał mi tedy Ju-

---

Wiersz 9 **Ищьли»** Ищли H. R. T. — 11 **Ищли же»** Ищло жь H. — 20 **Сарацини»** Сраꙗни w kodexach, mylnie. — 27 **Коуманѣ, рекъше** ma tylko Ł. — 30 **заклепении»** заклепхии H.

[1]) Psalm. LXXXII, 14—17.

каза ми Гюрата Роговичь Новгородьць, глаголя сице: яко посълахъ отрокъ свои въ Печеру, люди, ихже сѫть дань дающе Новугороду. И пришьдъшю отроку моему къ нимъ и отъ тѣдъ иде въ Ѭгру. Ѭгра же людие есть языкъ немъ и съсѣдать са съ Самоѣдиж на полуночьныихъ странахъ. Ѭгра же рекоша отроку моему: дивно находимъ мы оудо ново, его же несмы слышали преже сихъ лѣтъ; се же нынѣ третие лѣто поча быти: сѫть горы ѯандуче въ морьскоу мори, имъ же высота яко до небесе, и въ горахъ тѣхъ клинъ великъ и говоръ, и сѣкоуть горы, хотяще просѣчи са; и въ горѣ тѣи просѣчено окончце мало, и тѣдѣ глѣвать, и есть не разоумѣти языкоу ихъ, нъ кажоуть на железо и помахоуть рѫкоѫ, просяще железа; и аще къто дасть имъ железо, или ножь, или сѣкыру, и они дають скороѫ противоу. Есть же пѫть до горъ тѣхъ не проходимъ пропастьми, снѣгомь и лѣсомь; тѣмь же не доходимъ ихъ выегда; есть же и подалъ на полуночии. Мине же рекъшю къ Гюрате: си сѫть людие ѯаключени Алеѯандъромь македоньскымь цесарьмь. Якоже сказаеть о нихъ Меѳодии патарискыи: Алеѯандъръ цесарь македоньскыи вьзиде на въстоуньныя страны до моря на реуемоие сѫщее место, и виде тоу уловѣкы нечистыя отъ племене Афетова; ихъ же нечистоту видѣвъ: ядуще скверноу выскоу, комары и моухы, котъкы, змиа, и мертвьць не погребаху, нъ ядуще и женьскыя изъ-

ryęta Rogowicz, Nowogrodzanin, mówiąc 1096
tak. Owo posłałem pachołka mojego w Peczerę, który to lud daje dań Nowogrodowi. I przyszedłszy pachołek mój do nich, szedł ztamtąd w Jągrę. Jągra jest naród obcy, a ztyka się z Samojedami w stronach północnych. Jągrowie tedy rzekli mojemu pachołkowi. Dziwne znachodzim cudo nowe, o któremeśmy przed tem nie słyszeli: właśnie już trzeci rok jak się poczęło: są góry opasujące odnogę morską, a pod niebiosa wyniosłe; w górach tych wielki krzyk i gwar, rąbią górę chcąc się wyrąbać, a w górze tej przerąbane okienko małe, i tędy mówią, lecz języka ich rozumieć nie można, jeno wskazują na żelazo, i ręką kiwają żelaza prosząc. A gdy im kto da żelazo, albo nóż, albo siekierę, to oni dają skórę w zamian. Jest zaś do gór tych droga niedostępna z powodu przepaści, śniegów i lasów, przeto nigdy do nich nie dochodzim; jest to bowiem i daleko na północy. Jam zaś Jurecie rzekł: to są ludy zamurowane przez Alexandra króla macedońskiego. Mówi bowiem o nich Metody patarski: Alexander król macedoński przyszedł do krajów wschodnich nad morze, do miejsca zwanego słonecznem, i widział tu ludzi nieczystych z plemienia Jafetowego; i widział ich nieczystość: jadali wszelakie plugastwa, komary i muchy, koty, żmije, a umarłych nie grzebli jeno jedli i żeńskie zronienia i wszelkie bydle nieczyste. To widząc Alexander obawiał się, że gdy się rozmnożą, zaplugawią ziemię. I zagnał

Wiersz 5 Ѭгра» Ѭгра H. R. T. — 17 на niema H. R. T. — 20 сѣкыра» сокыра H. — 29 на реуемоие» нарицемоие w kodexach, mylnie.

1096 врагы, и скоты вьсы нечистыя. То видевъ Алексиндръ оубоя са, еда како оумножать са и осквьрнать землю, и загна ихъ на полоуночьныя страны въ горы высокыя; и Богоу повелевъшю, състжпиша са о нихъ горы полоуночьныя, тъкмо не стжпиша са о нихъ горы на два на десать локъть. И тоу сътвориша са врата медяна и помазаша са соуникантьмь, и аще хотять възати и, не възмогжть, ни огньмь могжть и жещи. Вещь бо соуникантова сила есть: ни огнь можеть възещи его, ни железо его пръсть. Въ послѣдьныя же дьни по сихъ изиджть осмь колѣнъ отъ поустыня стрибьскыя, изиджть и си съквьрьнии языкы, ыже сжть въ горахъ полоуночьныхъ, по повелѣнию божию. Нъ мы на предьняя възвратныя са, якоже бѣхомъ прѣже глаголали.

81. Ольгови обѣщавьшю са ити къ братоу своемоу Давыдови Смольньскоу, и прити съ братьмь своимь Кыевоу, и обърадъ положити: и не въсхоте сего Ольгъ сътворити, нъ пришьдъ Смольньскоу и поимъ вои, поиде къ Моуромоу, въ Моуромѣ тъгда сѣщю Изяславоу Володимерию. Бысть же весть Изяславоу, яко Ольгъ идеть къ Моуромоу, посъла Изяславъ по вои Соуздалю, и Ростовоу, и по Бѣлоозерьци, и събра вои многы. И посъла Ольгъ съгы своя къ Изяславоу, глаголя: иди въ волость отьця своего Ростовоу, а то есть волость отьця моего; да хоуть тоу седа порадъ положити съ отьцьмь твоимь; се бо ма въгналь

ich w kraje północne, w góry wysokie; i na rozkaz boży obstąpiły ich wkoło góry północne, tylko 12 łokci miejsca zostawiając. I tu uczyniły się wrota miedziane, i zamazały się sunklitem, i jeśli zechcą wziąć je, nie zdobędą, ani ich ogniem zażedz nie zdołają. Jest bowiem własność sunklitu taka, że go ani ogień nie spali, ani żelazo go się nie imie; atoli pod koniec świata wyjdzie tych ośm pokoleń z pustyni jatrebskiej, i te plugawe narody, które są w górach północnych, wyjdą z rozkazu bożego. Ale wrócim do rzeczy poprzednich, o którycheśmy pierwej mówili.

81. Oleg *jakkolwiek* przyrzekł pójść ku bratu swemu Dawidowi do Smoleńska, i przyjść z bratem swoim do Kijowa dla ustanowienia porządku, niechciał jednak tego uczynić, jeno przyszedł do Smoleńska i wojsko zebrawszy poszedł na Murom, a w Muromie siedział wtedy Izęsław Włodymirycz. Gdy powziął wieść Izęsław, że Oleg idzie na Murom, posłał po wojsko do Suzdala, Rostowa, i po Białojezierców, i zebrał wojska mnóstwo. I posłał Oleg posły swoje do Izęsława mówiąc: idź do Rostowa, włości ojca swojego, a to jest włość mojego ojca, chcę tu siąść i porządek zrobić z twoim ojcem, on bowiem z grodu ojca mojego

Wiersz 8 тоу сътвориша са» сътвориша H. — помазаша са» помазаша H. — 26 Володимерию... Изяславоу niema H.

изъ города отьця моего; или ты ми зьдѣ нехощеши хлѣба своего же вѣдати? И не послоуша Изаславъ словесъ сихъ, надѣя са на множьство вон. Ольгъ же надѣя са на правьдѣ своѣ: яко правъ бѣ въ сьмь, и поиде къ градоу съ вон. Изаславъ же исплъун са предъ градъмь на поли. Ольгъ же поиде къ немоу пѣшъкъмь, и състѫпиша са обон, бѣсть брань люта: и оубиша Изаслава, сына Володимера, внока Всеволожа, мѣсяца септебря въ шестъин дьнь; прочии же вон побѣгоша, овии чересъ лѣсъ, дроузии въ городъ. Ольгъ же вѣиде въ городъ, и прияша и горожане, Изаслава же вѣзьмъше, положиша и въ манастыри святаго Спаса, а отъ тѫдоу перенесоша и Новоу городоу, и положиша и оу святыя Софыя на лѣвѣи сторонѣ. Ольгъ же по приятии града, изъзя Ростовьци, и Бѣлоозерьци, и Соузьдальци, искова, и оустрыи са на Соузьдаль. И пришьдъ Соузьдалю; и Соузьдальци даша са немоу. Ольгъ же оимривъ городъ, овъı изъıа, а дроугъıа растоуи, и имѣнии ихъ вѣзъı. Иде Ростовоу; и Ростовьци вѣдаша са немоу. И перея всѣ земль моуромьскѣ и ростовьскѣ, и посажа посадьникъı по городъмъ, и дани поча брати. И посла къ немоу Мьстиславъ сълъ свои изъ Нова города, глаголя: иди изъ Соузьдаля опать Моуромоу, а въ чюжеи волости не сѣди,

wygnał mię, a ty nie chceszli mi tu chleba 1096
swojego dać? I nie usłuchał Izesław słów tych, ufając w mnóstwo wojska; Oleg zaś ufał w prawo swoje, miał bowiem w tem słuszność. I poszedł z wojskiem na gród; a Izesław uszykował się przed grodem na polu. Oleg tedy poszedł na niego z wojskiem i starli się obaj, był srogi bój, i zabili Izesława syna Włodzimierzowego, Wszewłodowego wnuka, miesiąca września szóstego dnia. Reszta zaś wojska rozbiegła się jedni w las, drudzy do grodu; owoż Oleg do grodu wszedł, i przyjęli go mieszczanie. Izesława zaś wziąwszy położyli w monastyrze ś. Spasa, a ztamtąd przywieźli go do Nowogrodu i położyli u ś. Sofii po lewej stronie. Oleg tedy po zdobyciu grodu pojmał Rostowców i Białojezierców i Suzdalców, i okował *ich* i uderzył na Suzdal. I gdy przyszedł pod Suzdal, Suzdalcy mu się poddali. Oleg więc uspokoiwszy gród, jednych pojmał, drugich wygnał, a mienie ich zabrał. Poszedł do Rostowa, i Rostowcy mu się poddali, i zajął wszystką ziemię muromską i rostowską, i posadził posadników po grodach, i dani począł brać. I posłał do niego posłów swoich Mścisław z Nowogrodu, mówiąc: pójdź z Suzdala nazad do Muromu, a w cudzej włości nie siedź, ja zaś z drużyną swoją zaniosę prośbę do ojca mojego i pogodzę cię z ojcem moim;

Wiersz 8 **състѫпиша са**» **състѫпиша и съимаша са** H. R. T. — 10 **Володимера внока** ma tylko Ł. — 13 **Ольгъ... городъ** niema H. — 21 **Соузьдаль**» **Соуждаль** tak i niżej w kod.exach, mylnie. — 26 **перея**» **Переяславьцѣ** H. mylnie. — 29 **сълъ**» **посълъ** H.

1096 и азъ пошлю молитъ са съ дроужиною своею къ отцю своемоу, и съмирю та съ нимъ; аще и брата моего оубилъ, то есть не дивьно, въ ратехъ бо и цесари и инии погыбаютъ. Ольгъ же не въсхотѣ сего послоушати, нъ паче помышляше и Новъ городъ перяти. И посла Ольгъ Ярослава, брата своего, въ сторожѣ, а самъ стояше на поли оу Ростова. Мьстиславъ же съдоумавъ съ Новъгородьци, и послаша Добрыню Рагоуиловиця передъ собою къ сторожѣ. Добрыня же пръвое изыма данникы. Оувѣдавъ же Ярославъ се, яко изыма данникы, Ярославъ же стояше на Медьвѣдици въ сторожихъ, и побѣже тои ноци, и прибѣже къ Ольгови, и повѣда емоу, яко идеть Мьстиславъ. Придѣ же вѣсть къ Ольгови, яко стороженѣ его изыманъ. И поиде къ Ростовоу, а Мьстиславъ же приде на Волгу, и повѣдаша емоу, яко Ольгъ оузъвратилъ са есть къ Ростовоу; и Мьстиславъ поиде по нимь. Ольгъ же приде къ Соуздалю, и слышавъ, яко идеть по нимь Мьстиславъ, Ольгъ же повелѣ зажьщи Соуздаль городъ, тъкмо оста са дворъ манастырьскъ печерьскаго монастыря и црькы, и же тамо есть святаго Дмитриа, и же бѣ далъ Ефремъ и съ селы. Ольгъ же побѣже къ Моуромоу, а Мьстиславъ приде Соуздалю, и сѣда тоу посылаше къ Ольгови, мира проса, глаголя: азъ есмь винен тебѣ, съли са къ отцю моемоу, а дроужинѣ, ю же еси заялъ, воротн; а азъ тебѣ въ вьсемь послоушаю. Ольгъ же посла къ немоу съ льстию хотя мира, Мьстиславъ же ими въры льсти, и распоусти дроужину по селомъ. И наста Феодорова

a chociaż brata mego zabiłeś, nic w tem dziwnego nie jest, w wojnach bowiem i króle i mężе padają. Oleg zaś nie chciał tego słuchać, jeno począł przemyślać jakby i Nowogród opanować. I posłał Oleg Jarosława brata swojego ze strażą przednią, a sam stał na polu u Rostowa. Mścisław zaś złożył radę z Nowogrodzanami, i posłali Dobrynię Ragujłowicza przed sobą w przedniej straży, a Dobrynia zchwytał najpierw poborców dani. Dowiedziawszy się Jarosław o tem że *Dobrynia* pojmał danników, (stał zaś *wtedy* Jarosław na Medwedzicy w przedniej straży) uciekł tejże nocy i przybiegł ku Olegowi powiadając mu, że Mścisław nadciąga. Przyszła wieść do Olega że straż jego zchwytana. I poszedł do Rostowa, a Mścisław przyszedł nad Wołgę, i powiedziano mu że Oleg wrócił się ku Rostowu, poszedł więc Mścisław za nim. Oleg tedy przyszedł do Suzdala, a usłyszawszy że Mścisław za nim się puścił, rozkazał spalić gród Suzdal; ostał się tylko dwór monastyru peczerskiego i cerkiew, co tam jest ś. Dymitra, którą dał był Efrem z siołami. Oleg zaś uciekł do Muromu, a Mścisław przyszedł do Suzdala, i siadłszy tu posłał do Olega prosząc o pokój i mówiąc: jam jest młodszy od ciebie, poszlij do ojca mojego, a drużynę którąś zabrał, wróć, ja ci będę we wszystkiem posłuszny. Oleg zaś posłał do niego podstępnie, chcąc pokoju, a Mścisław uwierzył podstępowi i rozpuścił drużynę po siołach. I nastał tydzień Teodorowego postu, i przyszła sobota Teodorowa, i gdy Mścisław przy obiedzie siedział, przyszła doń wieść, że Oleg nad Klazmą blisko

недѣли поста и приспѣ Ѳеодорова сѫбота, а Мьстиславоу сѣдящю на обѣдѣ, приде емоу вѣсть, яко Ольгъ на Клязмѣ; бѣ бо бѣ пришьлъ безъ вѣсти. Мьстиславъ бо имъ емоу вѣрѫ, не постави сторожовъ. Нъ Богъ вѣсть изъбавляти человѣкы благоуьстникы свои отъ льсти. Ольгъ же оустановивъ са на Клязмѣ, мня яко оубоя са его Мьстиславъ побѣгнеть; къ Мьстиславоу же събрашя са дроужина въ тъи дьнь и въ дроугыи, Новгородьци, и Ростовьци, и Бѣлоозерьци. Мьстиславъ же ста прѣдъ градъмь, исплъунъ дроужинѫ. И не постѫпи ни Ольгъ на Мьстислава, ни Мьстиславъ на Ольга, и стояста противоу собѣ четыре дьни. И приде Мьстиславоу вѣсть: яко послалъ ти отьць брата Яучеслава съ Половьци. И приде Яучеславъ къ четвергъ по Ѳеодоровѣ недѣли поста. И въ пятъкъ приде Ольгъ, исплъунъ са, къ городоу, а Мьстиславъ понде противоу емоу съ Новъгородьци и съ Ростовьци. И въдасть Мьстиславъ стягъ Володимерь Половьчиноу, именьмь Коуноуи, и въдавъ емоу пѣшьци, и постави и на правѣмь крылѣ, и ѯаведъ Коуноуи пѣшьци, напа стягъ Володимерь. И оуѯрѣ Ольгъ стягъ Володимерь, и оубоя са, и оужасъ нападе на нь и на воя его. И пондоша къ боеви противоу собѣ, Ольгъ противоу Мьстиславоу, а Ярославъ понде противоу Яучеславоу. Мьстиславъ же перешедъ пожаръ съ

jest przyszedłszy bez wieści. Mścisław bo- 1096
wiem zawierzywszy mu nie postawił czat. Ale Bóg umie wybawiać ludzi swoich prawowiernych od podstępu. Oleg zaś usadowił się nad Klazmą, mniemając, że Mścisław zląkłszy się go ucieknie. Aliści do Mścisława przybyła drużyna tego i następnego dnia: Nowogrodzanie i Rostowcy i Białojezierey; Mścisław zaś stał przed grodem uszykowawszy drużynę. I nie natarł ni Oleg na Mścisława, ni Mścisław na Olega, i stali naprzeciw siebie cztery dni. I przyszła do Mścisława wieść: oto posłał ci ojciec brata Więcesława z Połowcami. I przyszedł Więcesław we czwartek po tygodniu Teodorowego postu, a w piątek przyszedł Oleg uszykowawszy się pod gród. I poszedł przeciw niemu Mścisław z Nowogrodzanami i Rostowcami. I dał Mścisław chorągiew Włodzimierzową Połowczynowi imieniem Kunuj, i dał mu piechotę, i postawił go na prawem skrzydle. I natarł Kunuj piechotą chorągiew Włodzimierzową rozpiąwszy, a Oleg chorągiew Włodzimierzową ujrzawszy, zląkł się, i popłoch padł nań i na wojsko jego. I poszli naprzeciw sobie do boju, Oleg przeciw Mścisławowi, a Jarosław poszedł przeciw Więcesławowi. Mścisław zaś gdy pogorzelisko z Nowogrodzanami minął, Nowogrodzanie zsiedli z koni i spotkali się nad Kołaczycą, i był potężny bój. I począł zwyciężać Mścisław. A Oleg widząc że cho-

---

Wiersz 1 недѣли w H. dodano nad wierszem a. — 6 изъбавляти» изъбавити H. — 22 и съ Ростовьци ma tylko Ł. — 24 Коуноуи» Коумяноу H. — 26 ѯаведъ... пѣшьци ma tylko Ł. — 30 Мьстиславоу... противоу niema H. — 32 пожаръ» пежаръ H.

1096 — 97 Новъгородьци, и съсѣдоша съ конец Новъгородьци, и състѫпиша ся на Коммунѣ; и бысть брань крѣпька, и нача одлати Мьстиславъ. И видѣ Ольгъ, яко понде стагъ Володимерь, нача заходити въ тылъ его, и оубоявъ ся побѣже Ольгъ, и одоле Мьстиславъ. Ольгъ же прибѣже къ Моуромоу, и затвори Ярослава Моурома, а самъ иде Рязаню. Мьстиславъ приде Моуромоу, и сътвори миръ съ Моуромьци, и поя свою людь Ростовьци и Соуздальци, и понде къ Рязаню по Ользѣ. Ольгъ же въбѣже изъ Рязани, а Мьстиславъ пришьдъ сътвори миръ съ Рязаньци, и поя людь свою, ихже бѣ затворилъ Ольгъ. И посла къ Ольгови, глаголя: не бѣгай никаможе, нъ пошли ся къ братии своеи съ молъбою, не лишать та роуськыя земля; и азъ пошлю къ отцю молитъ ся о тобѣ. Ольгъ же обѣщя ся тако сътворити. Мьстиславъ же възвративъ ся въспять Соуздалю, отъ тѫдоу понде Новоу городоу къ свои градъ, молитвами прѣподобьнаго епископа Никѣты. Се же бысть исходящю лѣтоу ,sxd., индикта четвертаго на полы.

82. Въ лѣто ,sxe. придоша Святополкъ, Володимерь, Давыдъ Игоревичь, и Василько Ростиславичь, и Давыдъ Святославичь, и братъ его Ольгъ, и съняша ся Любьчи на оустроение мира, и глаголаше къ собѣ рекуще: по что губимъ роуськоую землю, сами на ся котору имуще? а Половьци землю нашю несѫть розно, и рады сѫть, оже межю нами рать; да нынѣ отъ сего

rągiew Włodzimierzowa naprzód postępuje; począł zachodzić ją z tyłu, i uląkłszy się uciekł Oleg, i zwyciężył Mścisław. Oleg tedy przybiegł do Muromu i zamknął w Muromie Jarosława, a sam poszedł do Riazania. Mścisław przyszedł pod Murom i zawarł pokój z Muromianami, i zabrał swoich ludzi Rostowców i Suzdalców, i poszedł do Riazania za Olegiem. Oleg tedy uciekł z Riazania, a Mścisław przyszedłszy zawarł z Riazańcami pokój i zabrał ludzi swoich, których uwięził był Oleg. I posłał do Olega mówiąc: nie uciekaj nikędy, jeno poszlij do swoich braci z prośbą, a nie pozbawią cię ruskiej ziemi, i ja poszlę do ojca prosząc za tobą. Oleg zaś przyrzekł to uczynić. Mścisław tedy wrócił się nazad do Suzdala, ztamtąd poszedł do swego miasta Nowogrodu, za modlitwami przewielebnego biskupa Nicety. A było to pod koniec roku 6604 indykta czwartego, w połowie.

Lata 6605 przyszli Świętopełk, Włodzimierz, Dawid Igorowicz i Wasylko Rościsławicz, i Dawid Świętosławicz, i brat jego Oleg, i zebrali się w Lubeczu dla ubezpieczenia pokoju, i powiadali sobie mówiąc: poco niszczymy ruską ziemię sami między sobą zwady wszczynając, a Połowcy znoszą nas różnymi sposobami, i radzi są że z sobą wojujem. Odtąd więc złączmy się ser-

Wiersz 1 и съсѣдоша... Новъгородьци ma tylko R. T. — 22 понде» приде H. R. T. — 29 Любьчи» Любьци H., Любичи Ł.

имемъ ся въ единно срѣдьце и блюдемъ роуськѣи земли, къждо да дрьжить отьчину свою: Святополкъ Кыевъ Изяславль, Володимеръ Всеволожь, Давыдъ и Олегъ и Ярославъ Святославль; и имъ же роздалъ Всеволодъ городы: Давыдоу Володимеръ, Ростиславичема Перемышль Володареви, Теребовль Василькови. И на тѣмь цѣловаша крьстъ: да аще къто отъ селъ на кого въстанеть, то на того бѣдемъ вьси и крьстъ чьстьнъи. Рекоша вьси: да бѣдеть на нь крьстъ чьстьнъи и вьси земли роуськыи; и цѣловавьше ся пондоша къ свои си. И прѣде Святополкъ съ Давыдомь Кыевоу, и ради бѣша людие вьси; нъ тъкмо дяволъ печальнъ бѣше о любъви сеи. И вълѣзе сотона въ срѣдьце нѣкоторѣмъ мужемъ, и поуаша глаголати къ Давыдови Игоревичю, рекуще сице: яко Володимеръ съложилъ ся есть съ Василькомь на Святополка и на та. Давыдъ же имь вѣрж лъживѣмъ словесомъ, нача мълвити на Василька глаголя: къто есть оубилъ брата твоего Ярополка? а нынѣ мыслить на ма и на та, и съложилъ ся есть съ Володимеромь; да промышлиши о своеи головѣ. Святополкъ же съмате ся оумомь, река: еда се право бѣдеть, или лъжа. Не вѣдѣ, и рече Святополкъ къ Давыдови: да аще право мълвиши, Богъ ти бѣди послоухъ; да аще ли зависти мълвиши, Богъ бѣдеть за тебь. Святополкъ же съжали си по братѣ своемь и о собѣ, нача помышлѣти, еда се право бѣдеть? и ма

cem w jedno i chrońmy ruskiej ziemi, niech 1097
każdy dzierży swoją ojcowiznę: Świętopełk Kijów po Izęsławie, Włodzimierz *Perejęsław* po Wszewłodzie; Dawid i Oleg i Jarosław *Czernigów* po Świętosławie, a ci te grody co im rozdał Wszewłod: Dawidowi Włodzimierz; Rościsławiczom: Przemyśl Wołodarowi, Trębowlę Wasylkowi. I na to całowali krzyż: jeśli kto odtąd przeciw komu będzie, to przeciw niemu będziem my wszyscy, i krzyż czestny. I rzekli wszyscy: niech będzie przeciw niemu krzyż czestny i wszystka Ruś. I ucałowawszy się do dom odeszli. I przyszedł Świętopełk z Dawidem do Kijowa, i radowali się wszyscy ludzie, jeno dyabeł smucił się z miłości tej. I wlazł szatan w serce niektórym mężom, i poczęli powiadać Dawidowi Igorowiczowi, mówiąc tak: oto Włodzimierz spiknął się z Wasylkiem na Świętopełka i na ciebie. Dawid zaś dawszy wiarę kłamliwym słowom, począł wygadywać na Wasylka, mówiąc: kto zabił brata twego Jaropełka, a teraz godzi na mnie i na ciebie, i spiknął się z Włodzimierzem: strzeż więc głowy swej. Świętopełk zaś zmieszał się i rzekł: czy też to prawda czy kłamstwo? Nie wiedząc zaś rzekł Świętopełk do Dawida: jeśli prawdę mówisz, niech ci Bóg będzie świadkiem; a jeśli mówisz z zawiści, ujmie się Bóg za nim. Świętopełk tedy użalił się nad bratem swoim i nad sobą i począł myśleć: anuż to prawda będzie? I dał wiarę Dawidowi. I podszedł Dawid Świętopełka, który począł

Wiersz 5 Святославль» Святославъ H. Ł., Святославли Ch., mylnie. — 31 мълвиши» мълвишь w kodexach, mylnie.

1097 кыя Давыдови, и прельсти Давыдъ Святополъкъ, и начаста думати о Василькѣ. А Василько сего не вѣдяше и Володимеръ. И нача Давыдъ глаголати: аще не имемъ Василька, то ни тобѣ княжениа Кыевѣ, ни мънѣ въ Володимери. И послоуша его Святополъкъ. И приде Василько въ четвертыи понеделникъ, и перекезе са на Выдобычь, и иде поклонитъ са къ святому Михаилоу къ манастырь, и оужина тоу, а товары свои постави на Роудици. Вечероу же бывшю приде къ товаромъ своимъ. И на оутрии же бывшю, присъла Святополъкъ, реки: не ходи отъ именинъ моихъ. Василько же отъпрѣ са, реки: не могъ ждати; иеда видеть рать дома. И присъла къ немоу Давыдъ: не ходи, брате, не ослоушан са брата старѣишаго, пондевѣ оба. И не въсхоте Василько сътворити тако, ни послоушати ею. И рече Давыдъ Святополъкоу: видиши ли, не помьнить тебе, хода въ твоюю ржноу; аще ли отидеть въ своѭ волость, самъ оувриши, аще ти не займеть градъ твоихъ Тоурова и Пиньска, и прочихъ градъ твоихъ, да помянеши мене; и приъзвавъ и нъима и имъ, и дажь его мънѣ. И послоуша его Святополъкъ, и посъла по Василька, глагола: да аще не хочеши ждати до именинъ моихъ, да приде нъима, целоуеши ма, и посѣдимъ въси съ Давыдъмь. Василько же обѣща са при-

myśleć o Wasylku. A nie wiedział o tem ani Wasylko, ani Włodzimierz. I począł Dawid mówić: jeśli nie pojmiem Wasylka, to ani tobie panować w Kijowie, ani mnie we Włodzimierzu. I usłuchał jego Świętopełk. I przyszedł Wasylko czwartego listopada i przewiózł się na Wydobycz, i poszedł w monastyr pokłon uderzyć ś. Michałowi, i podwieczorkował tu, a namioty swoje rozbił na Rudycy. Gdy wieczór nastał poszedł w tabor swój. Nazajutrz rano przysłał Świętopełk mówiąc: nie odjeżdżaj przed memi imieninami. Wasylko zaś odparł mówiąc: nie mogę czekać, bowiem mam wojnę w domu. I przysłał doń Dawid: nie odjeżdżaj bracie! nie wymawiaj się bratu starszemu, pojedziem obaj. I nie chciał Wasylko uczynić tak, ani usłuchać ich. I rzekł Dawid Świętopełkowi: oto widzisz, lekce cię waży, chociaż jest w twoim ręku; niechno odjedzie w swoją włość, sam obaczysz, czy ci nie zajmie twoich grodów Turowa i Pińska, i innych grodów twoich, i spomniesz moje słowa. Owoż przyzwiej teraz, zchwyć i daj go mnie. I usłuchał go Świętopełk, i posłał po Wasylka, mówiąc: kiedy już niechcesz zaczekać do imienin moich, to przyjdź teraz, ucałujesz mnie i razem z Dawidem zabawimy. Wasylko tedy obiecał przyjść, nie wiedząc że Dawid robi podstęp pod nim. Owoż Wasylko wsiadłszy na koń je-

---

Wiersz 2 Василькѣ» Василькѣ w kodexach, mylnie — 19 послоушати» послоушаѥть H., mylnie. — 25 помянеши» помянешь w kodexach, mylnie. — 26 въ... имѣ» въ пръзъвавъ и нъима ним и дан его H., по пръзъвавъ Кыимъ и имь и дажь мнѣ Ł., въ пръзъвавъ его нъимѣ, и ним и, и дан его. Ch. R. T. — 28 хощеши» хощешь w kodexach, mylnie.

тн, не вѣдѣнъ льстн, ѩ же ковашє на нь Давъідъ. Василько же въсѣдъ на конь поѣха, и оустрѣте и отрокъ его, и повѣда емоу глаголы: не ходи, къмаже, хотать та
5 ѩтн. И не послоуша его помъішлыа, како ма хотать ѩтн, а оно мъне цѣловавьше крьстъ, рекъше: аще къто на кого бѫдеть, то на того бѫдеть крьстъ и мъı вьси. И помъісливъ сн, прѣкрьстн са, рекъ: волн
10 господнн да бѫдеть. И прнѣха въ малѣ дроужинѣ на къмажь дворъ; и вълѣзе протнвоу его Святоплъкъ, и ндоша къ нстьбькѣ, и прндѣ Давъідъ, и сѣдоша. И нача глаголати Святоплъкъ: останн са на святокъ.
15 И рече Василько: не могѫ остатн, брате; оуже есмь повелѣлъ товаромъ понти переди. Давъідъ же сѣдяше ѩкъı нѣмъ, и рече Святоплъкъ: да ѕлоутрокан, брате. И обѣща са Василько ѕлоутракати. И рече
20 Святоплъкъ: посѣдѣта въı сѣдѣ, а мѫжъ ндѫ, наражѫ. И лѣзе вънъ, а Давъідъ съ Василькъмъ сѣдоста. И нача Василько глаголати къ Давъідови, и не бѣ въ Давъідѣ гласа ни послоушанна; бѣ бо оужасъ са
25 и льсть нмѣıа въ срьдьцн. И посѣдѣвъ Давъідъ мало, рече: къдѣ есть братъ? Они же рѣша емоу: стонть на сѣнехъ. И въставъ Давъідъ, рече: ѫзъ ндѫ по нь; а тъı, брате, посѣди. И въставъ Давъідъ,
30 лѣзе вънъ. И ако въıстѫпн Давъідъ, и ѕапроша Василька въ патьін новомьбрьа, и оковаша и въ двоѩ оковъı, и приставнша къ немоу сторожа на ноць. На оутрнѩ же

chał, i spotkał go jego pachołek i rzekł 1097
mu mówiąc: nie idź xiążę, chcą cię jąć. I nie usłuchał go myśląc *sobie:* jako mieliby mię jąć? wszakże mi krzyż całowali mówiąc: jeśli który będzie przeciw któremu, to przeciw niemu będzie krzyż i my wszyscy. I to pomyślawszy przeżegnał się i rzekł: dziej się wola pańska. I przyjechał w małej drużynie na dwór xiążęcy, i wyszedł przeciw niemu Świętopełk i weszli do izby, i przyszedł Dawid i siedli. I począł mówić Świętopełk: zostań na imieniny. I rzekł Wasylko: nie mogę zostać bracie! dałem już rozkaz taborowi iść naprzód. Dawid zaś siedział jako niemy. I rzekł Świętopełk: to pośniadaj bracie. I obiecał śniadać Wasylko. I rzekł Świętopełk: posiedźcie wy tu, a ja pójdę i przyrządzę. I wyszedł precz, a Dawid z Wasylkiem zostali. I począł Wasylko do Dawida mówić, i nie było u Dawida głosu ani słuchu; zląkł się bowiem i podstęp knował w sercu. I posiedziawszy Dawid trochę, rzekł: gdzie jest brat? Oni zaś powiedzieli mu: stoi w sieniach. I wstawszy Dawid rzekł: pójdę poń, a ty bracie siedź. I wstawszy Dawid, wyszedł; a jak tylko wyszedł Dawid, zamknęli Wasylka 5 listopada, i zakuli go w kajdany podwójne i straż mu na noc przystawili. Nazajutrz zaś wezwał Świętopełk bojarów i kijowianów, i opowiedział im to, co mu Dawid powiedział: oto brata ci zabił, a na ciebie zmówił się z Włodzimierzem, i chcą cię zabić, a grody

---

Wiersz 6 а оно... цѣловавьше» оногѣда цѣловали H. R. T. — 12 истьбькѣ» гридьницѣ dodano jako poprawkę w H. — 13 сѣдоша» къ истьбьцѣ dodano i zmazano w H. — 18 да ѕлоутрокан» ѕавтрокан H. R. T.

1097 Святополкъ съзъва боляръ и Кыянъ, и повѣда имъ, иже бѣ имоу повѣдалъ Давыдъ: мко брата ти оубилъ, а на та съвѣталъ са съ Володимеромь, и хотять та оубити, и градъ твои зяти. И рѣша боляре и людие: тобѣ, княже, достоить блюсти головы своея; да аще есть право мльвилъ Давыдъ, да приметь Василько казнь; аще ли не право глаголя Давыдъ, да приметь мьсть отъ Бога, и отъвѣтаеть предъ Богомь. И оувѣдѣша игоумени, и начаша молити са о Васильцѣ Святополкоу; и рече имъ Святополкъ: ото Давыдъ. Оувѣдѣвъ же Давыдъ, мыслиша поострити на ослѣпление: аще ли сего не сътвориши, и поустиши и, то ни тобѣ княжити, ни мънѣ. Святополкъ же хотяше поустити и, нъ Давыдъ не хотяше, блюдя са его. И на тоу ночь ведоша и Звенигородоу, иже градъ малъ оу Кыева мко десать врьстъ въ далъ, и привезоша и на колѣхъ, окована сжща, съсадиша и съ колъ, и ведоша и въ истьбьку малу. И сѣдящю имоу, оузрѣ Василько Торчина остраща ножь, и разоумѣ, мко хотять и слѣпити, въпи къ Богоу плачьмь великъмь и стенаниемь. И се вълезоша послании Святополчимь и Давыдовь, Съновидъ Изеславичь конюхъ Святополчь, и Дьмитръ конюхъ Давыдовъ, и почаста простирати ковьръ, и прострьша мяста Василька и хотяща и повѣрзи; и бориметь са съ ними крѣпько, и не можаста его повѣрзи. И се вълезъше дроузии, повръ-

twoje zająć. I rzekli bojarowie i ludzie: tobie xiążę należy strzedz głowy swej; jeśli prawdę mówił Dawid, to niech Wasylko odbierze karę, jeśli zaś nieprawdę mówił Dawid, niech dozna zemsty od Boga i niech Bogu *za to* odpowie. I dowiedzieli się igumenowie i poczęli prosić za Wasylkiem Świętopełka, a Świętopełk im rzekł: oto Dawid. Dowiedziawszy się Dawid począł nastawać na oślepienie: jeśli tego nie uczynisz i puścisz go, to ani tobie panować ni mnie. Świętopełk zaś chciał go puścić, lecz Dawid nie chciał strzegąc się go. I tejże nocy wywieźli go do Dźwinogrodu, jest to gród mały o 10 wiorst od Kijowa odległy; i przywieźli go na wozie zakutego, zsadzili z wozu i wprowadzili do małej izdebki. A gdy Wasylko siedział, ujrzał Torczyna ostrzącego nóż, i dorozumiawszy się, że go chcą oślepić, wołał ku Bogu z płaczem wielkim i jękiem. I oto weszli posłani od Świętopełka i Dawida: Snowid Izeczewicz, koniuch Świętopełków, i Dymitr, koniuch Dawidów, i poczęli rozścielać kobierzec, a rozścieliwszy jęli Wasylka, chcąc go obalić, i krzepko dużał się z nimi, i obalić go nie mogli. A oto weszli drudzy i obalili go i związali, a zdjąwszy deskę z pieca położyli mu na piersi. I siedli po obu końcach Snowid Izeczewicz i Dymitr, i udzierżyć go nie mogli. I przystąpili inni dwaj, i zdjęli drugą deskę z pieca, i siedli i przycisnęli go tak silnie że

---

Wiersz 12 Васильцѣ» Василькѣ w kodexach, mylnie. — 15 сътвориши, и поустиши» сътвориши и поустиши w kodexach, mylnie. — 18 блюда» блюда w kodexach, mylnie. — 19 Звенигородоу» Бѣлоугородоу Ł. R. T.

гоша и, и съвазаша и, и сънимъше дъскж съ печи, и возложиша на прьси его. И сѣдоста оба полы Съновидъ Изечевичь и Дьмитръ, и не можаста его оудрьжати. И приступиста има два, и сънаста дроугыж дъскж съ печи, и сѣдоста, и оудавиша и рамено, яко прьсьмъ троскотати. И приступи Торчинъ имѣнемь Берендѣ, овчюхъ Святоплъчь, дрьжа ножь, и хота оувертѣти ножь въ око, и грѣши ока, и перерѣза емоу лице, и есть рана та Василью и нынѣ; и по сьи же оувертѣ и въ око, и изя зѣницю, и по сьи въ дроугое око оувертѣ ножь, и изя дроугыж зѣницю. И тъи часъ бысть яко и мьртвъ. И възьыше и на ковръ, възложиша на кола яко мьртва, повезоша и Володимерю. И бысть везомоу емоу, сташа съ нимъ перешьдъше мостъ Въздвижьскъи, на търговици, и съволокоша съ него сороуькж кръвавж сжщж, и вѣдаша попадии опрати, попадиа же оправъши възложи на нь, онѣмь обѣдоужинь; и плакати са нача попадиа, яко мьртвоу сжщю оному. И оузбоудн и плаць, и рече: къдѣ се есмь. Они же рекоша емоу: Въздвиженьи въ градѣ. И въпроси водъı, они же даша емоу, и испи водъı, и въстжпи въ нь доуша, и оупомина са, и пощюпа сороуькъı, и рече: чемоу есте съняли съ мене? да бъıхъ въ тъи сороуьцѣ съмрьть приялъ, и сталъ прѣдъ Богъмь

aż piersi trzeszczały. I przystąpił Torczyn, 1097
imieniem Berendy, owcarz Świętopełków, trzymając nóż i chcąc w oko uderzyć, i chybił oko i przeciął mu twarz; i ma ranę tę Wasylko i teraz. A potem wraził mu nóż w oko i wyjął źrenicę, a potem w drugie oko, i wyjął drugą źrenicę, a wtenczas był jako martwy *Wasylko*. I wziąwszy go z kobiercem włożyli na wóz jako martwego, i powieźli do Włodzimierza. A gdy go wieźli, stanęli z nim minąwszy most wozdwiżeński na targowicy, i zwlekli z niego koszulę, bowiem była skrwawiona, i dali popadi wyprać; popadia zaś wyprawszy włożyła na niego, podczas gdy oni obiadowali. I poczęła płakać popadia widząc go martwym. I ocucił go płacz jej, i rzekł: gdzie jestem? Oni zaś rzekli mu: w grodzie Wozdwiżeni. I prosił wody, oni zaś dali mu. I napił się wody, i wstąpił w niego duch; opamiętał się, i koszulę pomacawszy rzekł: czemuście zdjęli *ją* ze mnie? niechbym umarł i stanął przed Bogiem w tej krwawej koszuli. Gdy zaś obiad zjedli, pojechali z nim prędko na wozie po drodze grudziastej, bowiem był wtedy miesiąc grudzień, to jest nowember, i przybyli z nim do Włodzimierza w szósty dzień. Przybył zaś z nim i Dawid, jakby zwierza jakiego upolowawszy, i osadził go w dworze Wakiejowym, i przystawił 30 mężów straży i dwoch pachołków xiążęcych:

Wiersz 7 рамено niema H. — 9 оувертѣти ножь» оударити Ł. — 11 и есть... нынѣ» и бываше знати рана тѫ на лици ему H. — 12 и въ око» емоу ножь въ зѣницю H. R. T. — 17 бысть везомоу емоу» пришьдъше H. — 21 опрати» спрати H. — 26 Въздвиженьи» Възвѣщени z poprawką оу звѣщенних H., Въздвиженѣ Ch., Възвищени Ł., Въздвиженьи R. T. — 30 сороуьцѣ» сороуькѣ w kodexach, mylnie.

1097 въ кръвавѣ сорочьцѣ. Онѣмъ же обѣдавъшимъ, пондоша съ нимъ въ скорѣ на конѣхъ и по грязѣ пѫти, бѣ бо тъгда мѣсяць грудень, рекъше ноябрь. И придоша съ нимъ Володимерю въ шестый день. Прѣде же и Давыдъ по нимъ, яко звѣрь оуловѣ. И послѣдиша и въ дворѣ Вакѣевѣ, и приставиша три десять мужь стрегуи, и два отрока княжа Оуллина и Кольчю. Володимеръ же слышавъ, яко ятъ бысть Василко и слѣпленъ, оужасе са, и въсплакавъ и рече: сего не бывало есть въ роуськѣи земли, ни при дѣдѣхъ нашихъ, ни при отьцихъ нашихъ, сякого зъла. И тоу абие посла къ Давыдоу и къ Ольгови Святославичема, глаголя: пондѣта къ Городьцю, да поправимъ сего зъла, иже са сътвори се въ роуськѣи земли, и въ насъ въ братии, оже въверьже въ ны ножь; да аще сего не правимъ, то большее зъло въстанеть въ насъ, и начьнеть братъ брата зъкалати, и погыбнеть земля роуськаа, и врази наши Половьци пришьдъше въземѣть земль роуськыя. Се слышавъ Давыдъ и Ольгъ, печална быста велми, и плакаста са рекъша: яко сего не было въ родѣ нашемь. И тоу абие събравъша воя, придоста къ Володимероу. Володимероу же съ вои стоящю въ Бороу; Володимеръ же, и Давыдъ и Ольгъ послаша мужа своя, глаголюще къ Святополкоу: чьто се зъло сътворилъ есн въ роуськѣи земли, и въверглъ есн ножь въ ны? чемоу есн слѣпилъ

Ulana i Kolczę. Włodzimierz gdy usłyszał że Wasylko zchwytan i oślepion, zląkł się, zapłakał i rzekł: takiego zła nie bywało w Rusi ani za dziadów naszych, ani za naszych ojców. I natychmiast posłał do Dawida i Olega Świętosławiczów, mówiąc: pójdźcie ku Gorodcu! naprawimy to złe które się stało u nas w Rusi i między nami braćmi: jakby nóż w nas utopiono. Jeśli tego nie naprawim, to powstanie większe złe u nas, i pocznie brat brata zarzynać, i wyginie Ruś, a wrogi nasze Połowcy przyjdą i ziemię ruską zagarną. To słysząc Dawid i Oleg zasmucili się bardzo i zapłakali mówiąc: tego w rodzie naszym nie bywało. I natychmiast wojsko zebrawszy przyszli do Włodzimierza. Włodzimierz zaś z wojskiem stał u Boru. Posłał tedy Włodzimierz i Dawid i Oleg męże swoje do Świętopełka mówiąc: coż za szkaradę popełniłeś w ruskiej ziemi! jakbyś nóż utopił w nas; zacoś oślepił brata swego? jeśli ci co zawinił, oskarżyć go było przed nami, a przekonawszy go mogłeś go ukarać. A teraz wyjaw jego winę, dla której tak postąpiłeś z nim. I rzekł Świętopełk: powiadał mi Dawid Igorowicz, oto Wasylko brata Jaropełka ci zabił, i chce zabić ciebie a zagarnąć włość twoją, Turów i Pińsk i Brześć i Pogorynę; i poprzysięgli sobie z Włodzimierzem, że Włodzimierz siędzie w Kijowie, a Wasylko we Włodzimierzu. Ja musiałem strzedz swojej głowy, i nie ja ale Dawid oślepił go i wziął

Wiersz 1 сорочьцѣ» сорочищѣ H. — Онѣмъ же обѣдавъшимъ niema H. R. T. — 6 по нимъ... оуловѣ» съ нимъ, акы никакъ оуловъ оуловѣ Ł., съ нимъ, акы нѣкакыи звѣрь оуловѣ R. T. по нимъ, яко звѣрь оуловилъ H.

братъ свои? аще ти бъ вина как бъяхъ на нь, обинуахъ бъ и предъ нами, и оупрѣвъ бъ и сътворихъ ѥмоу; а нынѣ как вина до него, оже ѥмоу се сътворихъ ѥси. И рече Святополкъ: ако повѣда ми Давыдъ Игоревичь, ако Василько брата ти оубихъ Ироплъка, и тебе хоуеть оубити, и зѣлати волость твою Тоуровъ и Пиньскъ и Керестиѥ и Погорыню, и заходилъ ротѣ съ Володимерьмь, ако сѣсти Володимероу Кыевѣ, а Василькови Володимери; а неволи ми своюю головы блюсти, и не ихъ его слѣпилъ, ни Давыдъ, и вель и къ собѣ. И рѣша мужи Володимери, и Давыдови и Ольгови: извѣта о сыль не имѣи, ако Давыдъ ѥсть слѣпилъ и; не въ Давыдовѣ городѣ ѥсть, ни слѣпленъ, нъ въ твоемь градѣ ѥсть и слѣпленъ. И се имъ глаголющимъ, разидоша ся разьно. На оутрия же хотящю Володимерю, и Давыдови и Ольгови уредъ Днѣпръ на Святополка, Святополкъ же хотѣ побѣгнѣти ихъ Кыева; не даша ѥмоу Кыяне, нъ посълаша Вьсеволожюю кънагыню и митрополита Никола къ Володимероу, глаголюще: молимъ ся, княже, тобѣ и братома твоима, не можете погоубити роускыя земля; аще бо възьмете рать межю собою, погыбнѣ имать радовати ся и възьмать земля наша, ѥже бѣша сътажали отьци ваши и дѣди ваши, троудьмь великыимь и хоробрьствьмь; побарюще по роускыѣи земли, нъи земля приискиваахъ, а вы хоуете погоубити земля роускоую. Вьсеволожии же

z sobą. I rzekli mężowie Włodzimierzowi i Dawidowi i Olegowi: nie wymawiaj się tem; że Dawid go oślepił; nie w Dawidowym grodzie zchwytan był i oślepion, lecz w twoim. I to rzekłszy rozeszli się. Nazajutrz zaś chcieli przeprawiać się przez Dniepr na Świętopełka, a Świętopełk chciał z Kijowa uciekać. Nie dopuścili tego Kijowianie, jeno posłali Wszewłodowę i metropolitę Mikołaja do Włodzimierza, mówiąc: «błagamy xiążę ciebie i twoich braci, nie gubcie ziemi ruskiej, jeśli bowiem poczniecie wojnę między sobą, poganie radować się będą i zajmą ziemię naszą którą nabyli ojcowie wasi i dziadowie wasi; z trudem wielkim i męztwem walcząc po ruskiej ziemi, innych ziem przymnażali, a wy chcecie zgubić ruską ziemię.» Wszewłodowa zaś i metropolita przyszli do Włodzimierza i błagali go i przedłożyli prośbę Kijowian, aby zawrzeć pokój, i ochraniać ruską ziemię a z poganami wojować. To słysząc Włodzimierz, rozpłakał się i rzekł: zaiste ojcowie nasi i dziadowie nasi ochraniali ziemię ruską, a my chcemy ją zgubić. I przychylił się do prośby xiężnej; czcił ją jako matkę z powodu ojca swojego, bowiem był od ojca bardzo kochany, i tak za żywota jak i po śmierci w niczem przeciwko woli jego nie wykraczał; dla tego więc usłuchał jej jako matki, i metropolity, czcił bowiem stan duchowny, i nie odrzucał prośby jego. Włodzimierz bowiem był taki ludzki, lubił metropolitów i biskupów, nadewszystko zaś lubił stan zakonny, gdy przychodzili ku

1097

Wiersz 3 как... него» ако вина его Ł. R. T.

1097 кънагинн и митрополитъ придоста къ Володимерoу, и молиста са немоу, и повѣдаста мольбѫ Кыянъ, яко сътворити миръ, и блюсти землѣ роусьскые, и брань имѣти съ погании. Се слышавъ Володимеръ, расплакавъ са и рече: по истине отьци наши и дѣди наши съблюли землѣ роусьскѫю, а мы хочемъ погоубити. И прѣклонн са на мольбѫ кънагининѫ, ятѫшеть ѭ акы матерь, отьця ради своего, бѣ бо любимъ отьцю своемоу по великоу, и въ животѣ и по съмрьти не ослоушя са его ни въ чьмь же; тѣмь же и послоуша ѥя акы матере, и митрополита, тако же ятѫше санъ святителъскыи, не прѣслоуша мольбы его. Володимеръ бо такъ бѣше любезѣнивъ; любѣвь имѣя къ митрополитѣмъ, и къ епископѣмъ и къ игоуменѣмъ, паче же и мьнишьскыи унъ люба, и урьиьци люба, приходящѣ къ немоу напиташе и напаяше, акы мати дѣти свои; аще кого видѣше ли шюбьна, ли въ коемь зазорѣ, не осѫждаше, нъ вьси на любѣвь прѣкладаше и оутѣшаше. Нъ мы на прѣже реченьное възвратимъ са. Кънагини же бывъши оу Володимера, приде Кыевоу, и повѣда вьсѣ рѣчи Святопълкоу и Кыянѣмъ, яко миръ бѫдеть. И начаша межи собоѭ мужа слати, и оуклонишя са на сьнь, яко рѣша Святопълкоу: яко се Давыдова съколота; то ради ты, Святопълче, на Давыда, либо ими, либо прожени и. Святопълкъ же имъ са по се, и цѣло-

niemu karmił ich i poił jako matka dzieci swe; a gdy kogo widział podpiłym lub w jakiej zdrożności, nie potępiał go, jeno z dobrocią upominał. Lecz my wrócim do poprzedniego. Xiężna bywszy u Włodzimierza, przyszła do Kijowa, i powiedziała Świętopełkowi i Kijowianom, że pokój będzie. I poczęli między sobą słać mężów i zawarli pokój według tego co rzekli Świętopełkowi: jeślić to sprawka Dawida, to idź ty Świętopełku na Dawida, i albo go poimaj, albo go wyżeń. Świętopełk zaś jął się tego; i ucałowawszy krzyż między sobą, pokój zawarli. Gdy zaś Wasylko był we Włodzimierzu na wspomnionem miejscu, a zbliżał się wielki post, byłem tu we Włodzimierzu i ja. Jednej nocy przysłał po mnie xiążę Dawid. I przyszedłem ku niemu; siedziała w około niego drużyna; posadził mię i rzekł: oto mówił Wasylko tej nocy do Ulana i Kolczy rzekłszy tak: słyszę że idzie Włodzimierz i Świętopełk na Dawida. Gdyby mię Dawid usłuchał, tobym posłał swoich mężów do Włodzimierza, aby się wrócił; skoroby więc ci obaczyli się z nim i rozmówili, zaniechałby wyprawy. Owoż Wasylu, szlę cię, idź do Wasylka imiennika swego z tymi pachołkami, i powiedz mu tak: jeśli zechcesz posłać męże swoje i wróci się Włodzimierz, to dam ci gród który chcesz, Wsewołoż lub Szepol lub Peremyl. Jam tedy poszedł do Wasylka, i powiedział mu wszystko co mówił Dawid. On zaś rzekł: «tego nie mówi-

---

Wiersz 18 и къ игоуменѣмъ niema H. — 19 и урьиьци люба niema H. — 20 урьиьци... немоу» мьнишьскыи унъ люба, и страньныя и ницыя R. T. — 25 прѣжереченьное» прѣдьнее R. T., свое L.

ваша кръстъ межю собоѭ, миръ сътворьше. Василькови же сѣдшю Володимери, на прѣжереченѣмь мѣстѣ, и мко приближи са постъ великъш, и мѣнѣ тоу сѣдшю Володимери, въ единѣ нощь присла по ма кънязь Давыдъ. И придохъ къ немоу, и сѣдохъ около его дроужина, и послаше ма и рече ми: се малѣвилъ Василько си ноун къ Оуланови и Кольун рекъ тако: се слышѣ, оже идеть Володимеръ и Святополъкъ на Давыда; да же бы мене Давыдъ послоушалъ, да быхъ послалъ мужь свои къ Володимероу: воротн са, вѣдѣ бо са съ нимъ; уто малѣвилъ, и не пондеть.[1]) Да се, Василю, шлю ти, иди къ Василькови, тезю своемоу, съ сима отроклыма, и малѣви емоу тако: оже хощеши посълати мужь свои и воротить са Володимеръ, то вѣдамъ ти, которын ти городъ любъ, любо Кыеволожь, любо Шеполь, любо Перемиль. Азъ же идохъ къ Василькови, и повѣдахъ емоу вьса рѣчи Давыдовы. Онъ же рече: сего ксшь не малѣвилъ, нъ надѣи са на Богъ, пошлю къ Володимероу, да бъюша не пролиялн мене ради кръвс; нъ семоу ми дивно, дасть ми городъ свои, а мои Теребовль, моя власть, пожьдавъши и мнѣ. Якоже и бысть; въ скорѣ бо прия власть свою. Мнѣ же рече: иди къ Давыдови, и рьци емоу: пришлн ми Коулыѣм, азъ его пошлю къ Володимероу. И не послоушя его Давыдъ, и посла ма пакы, река: нѣтоу Коулыѣм.

lem; jednakże mam nadzieję w Bogu; po- 1097
szlę do Włodzimierza, aby nie przelewano krwi z mojej przyczyny. Dziwno mi wszakże że Włodzimierz daje mi gród swój; przecież moja Trębowla, moja włość i teraz i potem.» Tak też się stało, rychło bowiem odzyskał swoją włość. Mnie zaś rzekł: idź do Dawida i powiedz mu niech mi przyszle Kulmieja, ja do Włodzimierza go poszlę. I nie usłuchał go Dawid, jeno posłał mię znowu mówiąc: niemasz Kulmieja. I rzekł mi Wasylko: siądź trochę; i kazał słudze swojemu odejść precz, i siadł ze mną i począł mi mówić: oto słyszę że Dawid chce mię wydać Polakom; niedośćże jeszcze nasycił się mojej krwi, i chce sycić się jeszcze więcej wydając mię im? ja Polakom wiele złego wyrządziłem i wyrządzić jeszcze zamierzałem, mszcząc się za Ruś. Jeśli mię wyda Polakom, śmierci nie lękam się; lecz ci powiadam prawdę: Bóg dopuścił to na mnie za moją hardość. Gdy przyszła do mnie wieść, że idą ku mnie Berendeje i Pieczyngowie i Torki, pomyślałem sobie: gdy nadejdą Berendeje i Pieczyngowie i Torki, rzeknę bratu memu Wołodarowi i Dawidowi: dajcie mi młodszą swoją drużynę, a sami pijcie i weselcie się. I myślałem: zimą i latem wtargnę do Polski, podbiję ją, i zemszczę się za Ruś; a potem chciałem najechać Bołgarów dunajskich i przesiedlić ich w swój kraj; a potem chciałem prosić się u Świętopełka i Włodzimierza iść na Po-

---

Wiersz 12 воротн са» воротить са Ł., и воротн са Ch. — 13 малѣвилъ» малѣвилъ Ch. R. T. — 15 тезю своемоу» niema H. R. T. — 25 крѣве» крѣви H. Ł. R. T., mylnie.

[1]) Tu, zdaje się, text został uszkodzony.

1097 И рєчє ми Кыснлько: посѣди мало; и повелѣ слоужѣ своємоу нти къ нимъ, и сѣдє съ мьноіж, и нлуа ми глаголати: се слышіж, оже ма хоуєть дати Лахъмъ Давыдъ; то се мало са насытихъ кръве моєя, а се хоуєть болѣ насытити са, оже ма въдасть нмъ; азъ бо Лахъмъ много зъла творихъ, и ѥщє ѥсмь хотѣлъ сътворити и мьстити роуськъѣи зємли; и ліцє ма въдасть Лахъмъ, не боіж са съмрьти, нъ сє повѣдаіж ти: по истинѣ ако на ма Богъ наведє за моє възвышєниє, ако придє ми вѣсть, ако идѫть къ мънѣ Берєндичи, и Печєнѣзи, и Торци, и рєкохъ къ оумъ своємь: оже ли ѣждать Берєндичи и Печєнѣзи и Торци, рекѫ братоу своємоу Володарєви и Давыдови: дайта ли дроужиноу своіж молодьшіж, а сама пиита и весєлита са; и помыслихъ: на зємлиж ладьскіж пастѫпліж ли зліж и на лѣто, и възьиж зємліж ладьскіж, и мьціж роуськіж зємліж; и по сьмь хотѣлъ ѥсмь переяти Блъгарьі доунаискыя, и посадити на оу собє; и по сьмь хотяхъ просити са оу Свѧтополъка и оу Володимєра нти на Половьци, и пондѫ, рѣхъ, на Половьца, да любо налѣзѫ собѣ славѫ, а любо голова своіж сложіж за роуськіж зємліж. А ниоє помышлєниє въ срьдьци моємь не бъіло ни на Свѧтополъка, ни на Давыда; и сє кленѫ са Богъмь и его пришьствиємь, ако не помыслихъ ѥсмь зъла братоу своємоу ни въ ymь же, но за моє възнесєниє, иже пондоша Берєндичи къ мънѣ, и възвєсєли са срьдьцє моє, и

łowców; rzekłbym: pójdę na Połowców i albo sławę sobie pozyskam, albo głowę moją położę za Ruś. Innego zachcenia w sercu mojem nie miałem ani przeciw Świętopełkowi ani Dawidowi; i oto klnę się na Boga i jego sąd ostateczny, iż nie zamierzałem nic złego zgoła przeciw braci mojej; lecz za moją hardość, żem na wieść o przyjściu Berendejów zbyt rozradował się sercem a umem wyniósł, poniżył i upokorzył mię Bóg. Potem zaś gdy nadchodziła wielkanoc poszedł Dawid chcąc zagarnąć włość Wasylkową, i spotkał się z nim Wołodar, brat Wasylków u Buska, i nie śmiał Dawid przyjąć bitwy z Wołodarem bratem Wasylkowym, i zamknął się w Busku, a Wołodar obległ gród Busk. I począł Wołodar mówić: Oto zle zrobiłeś a nie kajasz się tego. Przecież opamiętaj się ile to złego nabroiłeś. Dawid zaś począł składać winę na Świętopełka, mówiąc: alboż ja to zrobiłem? i czy w moim grodzie? ja sam byłem w strachu, azali mnie nie imą i nie zrobią tak ze mną. Musiałem przystać na to co uradzili, bowiem byłem w ich ręku. I rzekł Wołodar: Bóg to wie; a teraz wypuść brata mojego i zawrę z tobą pokój. I rad był Dawid, posłał po Wasylka i przywiodłszy go oddał Wołodarowi, i zawarli pokój i rozeszli się. I siadł Wasylko w Trębowli a Dawid wrócił do Włodzimierza. Gdy zaś nastała wiosna przyszedł Wołodar i Wasylko na Dawida, i przyszli pod Wsewołoż, a Dawid zamknął się we Włodzimierzu. Oni zaś około Wsewołoża

Wiersz 33 възнесєниє» оузнесєниє H., высокооумиє Ch. — 34 възвєсєли са» оузвєсєлы са H.

възвелнун са оумъ мон, и инзложи на Богъ и съмѣрн. По сьмь приходящю великоу дьни, понде Давъидъ, хота пересѣти Василькововоу волость; и оусърѣте и Володарь, братъ Васильковъ, оу Боужьска, и не сѣ Давъидъ стати противоу Василькововоу братоу Володареви, и затворн са въ Боужьстѣ, и остѫпи градъ Боужьскъ Володарь. И нача Володарь глаголѣти: по ѣсто зло сътворнкъ и не каѥши са ѥго? да оуже помнин са, колико ѥсн зълл сътворилъ. Давъидъ же нача на Святополъка нзвѣтъ творити, глаголя: ци и се сътворилъ, ци ли въ моѥмь городѣ? азъ и самъ боялъ са, ліре бѣша и менѣ не дали и сътворнли такоже; невольа ли бѣло пристати съвѣтоу нхъ, ходящю въ ржадхъ нхъ. И рече Володарь: Богъ съвѣдѣтель томоу; а нынѣ поусти братъ мои, и сътворіѫ съ тобоѫ миръ. И радъ бывъ Давъидъ, посла по Василька, и приведъ и дасть Володарю, и сътворн са миръ, и разндоста са. И сѣде Василько Теребовли, а Давъидъ прнде Володимерю. И настѫпьшн весне, прнде Володарь и Василько на Давъида, и прндоста къ Выдеволожю, а Давъидъ затворн са Володимери. Онѣма же ставшима около Выдеволожа, и възяста копиемь градъ и зажьгоста огньмь. И выбѣгоша людне огня, и повелѣ Василько всѣхъ всѣ, и сътворн мьщенне на людехъ неповиньныхъ, и пролнма кръвь неповиньна. По сьмь же прндоста къ Володимерю, и затворн са Давъидъ въ Володимери, и сн объстѫписта градъ, и посълстояц, zdobyli szturmem gród i ogniem za- 1097
żegli. I uciekali ludzie z ognia, a Wasylko kazał wszystkich w pień wyciąć, i wywarł zemstę na ludziach niewinnych i krew niewinną przelał. Potem zaś przyszli pod Włodzimierz. I zamknął się Dawid we Włodzimierzu, a ci otoczyli gród i posłali do Włodzimierzan mówiąc: nie przyszliśmy na gród wasz ani na was, jeno po wrogów naszych Turaka, Łazara i Wasyla, ci bowiem namówili Dawida, a Dawid ich usłuchawszy zdziałał to złe. Otoż jeśli się chcecie bić za nich, jesteśmy gotowi; jeśli zaś nie, to wydajcie naszych wrogów. Mieszczanie zaś to usłyszawszy, zwołali wiece, i rzekli Dawidowi: wydaj męże te, nie bijem się za nich, a za ciebie możem się bić; jeśli nie, to otworzym wrota grodu, a ty sam myśl o sobie. I zmuszon był do wydania ich. I rzekł Dawid: niema ich tu. Posłał ich bowiem do Łącka. Gdy zaś do Łącka poszli, Turak uciekł do Kijowa, a Łazar i Wasyl do Turyska wrócili. A gdy usłyszeli ludzie że są w Turysku, krzyczeli na Dawida mówiąc: wydaj kogo chcą, jeśli nie, to się poddamy. Dawid zaś posławszy przywiódł Wasyla i Łazara i wydał ich. I zawarli pokój w niedzielę, a nazajutrz do dnia powiesili Wasyla i Łazara, a Wasylkowicze rozstrzeliwali ich strzałami i od grodu odstąpili. Była to druga zemsta *Wasylkowa* której wywierać nie godziło się, niechby Bóg mścicielem był. Zdać było na Boga zemstę swoją, jako mówi prorok: i oddam

---

Wiersz 1 възвелнун са» възвесѣи са II. — 7 Боужьстѣ» Боужьскѣ w kodexach, mylnie. — остѫпи... Володарь» Володарь остѫпи и въ городѣ Ł. R. T.

1097 ста къ Коходыерьцыимъ глаголюща: въ не приидоховѣ на градъ вашь, ни на васъ, нъ на ворогы своя, Тоурпка, и на Лазаря и на Касиа, ти бо сѫть наимъвшии Давыда, и тѣхъ есть послоушалъ Давыдъ, и сътворихъ се ѕло; да аще хощете за сихъ бити ся, да се мы готови; аще ли, то въидите врагы наша. Гражане же се слышавъ, съзъвалша вѣче, и рѣша Давыдови людие на вѣче: въидан мужа сиа, не биемъ ся за сихъ, а за та бити ся можемъ, а не за нихъ; аще ли, то откорныъ врата градоу, а сиъ проимышлии о собѣ. И неволи бысть въидати и. И рече Давыдъ: нѣтоу ихъ сѫдѣ; бѣ бо и послалъ до Ляуьска. Онѣмъ же пошьдъшимъ Ляуьскоу, Тоурпкъ бѣжа Кыевоу, а Лазарь и Касиль воротиста ся Тоурпискоу. И слышаша людие, яко Тоурписте сѫть, кликнюша людие их Давыда и рекоша: въидан, кого ти хотать; аще ли, то предаемы ся. Давыдъ же пославъ, приведе Касиа и Лазаря, и въдасть и; и сотвориша миръ въ недѣли. А за оутра въ понедѣльникъ по ѕорнихъ повѣсиша Касиа и Лазаря, и растрѣляша стрѣлами Касильковиуи, и ндоша отъ града. Се же второе мьщение сътвори, иего же не бише лѣпо сътворити, дабы Богъ отъмьстьникъ быхъ, и въложити было на Бога отъмьщение свое. Якоже рече пророкъ: и въздамъ мьсть врагомъ, и ненавидящимъ ма въздамъ, яко кръвь сыновъ своихъ мьщаеть и мьститъ, и вздасть мьсть

zemstę wrogom i nienawidzącym mię. Owo krew synów swoich odemszcza i mści. I odda zemstę wrogom i nienawidzącym go. A gdy owi od grodu odeszli; zdjęto i pogrzebano ich.

Wierz 11 а не за нихъ tak ma R., а за сихъ не биемъ ся H., а не за сихъ T. — 19 Тоурпистѣ» Тоурпискѣ w kodexach, mylnie.

врагъмъ[1]) и ненавидящимъ его. Снимъ же отъ града отъшьдъшимъ, сею же съньмъше погребоша и.

Святополъкоу же обѣщавьшю са прогнати Давъıда, понде къ Берестию къ Лахъмъ. Се слъıшавъ Давъıдъ, иде въ Лахъı къ Володиславоу, ища помощи. Лахове же обѣщаша са немоу помагати, и возъıша оу него злата пать десать гривьнъ, рекъще немоу: поиди съ нами Берестию, яко се вѣдить нъı Святополъкъ ни съньıнъ, и тоу оумирихъ та съ Святополъкъıмь; и послоушавъ ихъ Давъıдъ, иде Берестию съ Володиславъıмь. И ста Святополъкъ въ градѣ, а Лахове на Боузѣ, и съноси са реуьми Святополъкъ съ Лахъı, и въдаста имъ даръı великъı на Давъıда. И рече Володиславъ Давъıдови: не послоушаѥть мене Святополъкъ; да иди опать. И приде Давъıдъ Володимерю и Святополъкъ съвѣтъ сътвори съ Лахъı, понде къ Пиньскоу, посълавъ по вои, и приде Дорогобоужю, и дожьда тоу вои своихъ, и понде на Давъıда къ граду, и Давъıдъ зътворн са въ градѣ, яко помощи въ Ласѣхъ. Бѣша бо немоу рекли: яко аще придѫть на та роуськъıи кънази, то нъı ти бѫдемъ помощьници. И съзъгаша немоу, немлѫще злато оу Давъıда и оу Святополъка. Святополъкъ же остжпи градъ, а Давъıдъ въ градѣ. И стоя Святополъкъ около града седмь недель; и поча Давъıдъ молити са: поусти ма изъ града; Святополъкъ же обѣщя са

1097

Świętopełk zaś obiecawszy wygnać Dawida, poszedł ku Brześciowi do Polaków. Gdy to usłyszał Dawid, szedł do Polski do Władysława szukając pomocy. Polacy tedy obiecali mu pomagać, i wzięli u niego złota 50 grzywien, mówiąc mu: pójdź z nami do Brześcia, bowiem Świętopełk zaprasza nas na zjazd; i tu pogodzim cię ze Świętopełkiem. I usłuchawszy ich Dawid poszedł ku Brześciowi z Władysławem. I stał Świętopełk w grodzie a Polacy nad Bugiem. I porozumiewał się Świętopełk z Polakami i dał im dary wielkie na Dawida. I rzekł Władysław Dawidowi: nie usłuchał mię Świętopełk, wracaj do dom. I przyszedł Dawid do Włodzimierza, a Świętopełk naradziwszy się z Polakami szedł ku Pińskowi i posłał po wojsko. I przyszedł do Dorogobuża i zaczekał tu na wojsko swoje i poszedł na Dawida pod gród, a Dawid zamknął się w grodzie spodziewając się pomocy od Polaków, Rzekli mu bowiem: jeżeli przyjdą na cię ruscy xiążęta, my będziem twymi pomocnikami. I okłamali go wziąwszy złoto od Dawida i od Świętopełka. Świętopełk zaś otoczył gród i stał około grodu siedm tygodni. I począł Dawid prosić się: puść mię z grodu. Świętopełk zaś przyrzekł mu to, i całowali krzyż między sobą, i wyszedł Dawid z grodu i przyszedł do Czerwienia.

Wiersz 25 Ласѣхъ» Лаховъ H.

[1]) Deut. XXXII, 13.

1097 ємоу, и цѣловаста крьстъ межи собоѭ, и изиде Давъıдъ изъ града, и приде въ Урьвень. А Святополкъ въниде въ градъ въ великыѭ сѫботѫ, а Давъıдъ бѣжа въ Лахы. Святополкъ же прогнавъ Давъıда, нача доумати на Володаря и на Василька, глаголѧ: ико се ѥсть волость отьца шьего и брата. И поиде на ня. Се слъıшавъ Володарь и Василько, поидоста противоу, възъıмъше крьстъ, ѥго же бѣ цѣловалъ къ ниѭ на съıь: ико на Давъıда пришьлъ ѥсьмь, а съ вами хоуѭ ıмѣти ıиръ и любъвь. И прѣстѫпи Святополкъ крьстъ, надѣıа са на ıножьство вон. И състѫписта са на поли на Рожьнии, исъплъıнѣвъшимъ са обоıмъ. И Василько възвъıсн крьстъ, глаголѧ: ико сего ѥсн цѣловалъ, се прьвѣѥ възалъ ѥсн зракъ оуноıю моıею, а се нъıнѣ хоцѣшн възати доушѭ моѭ; да бѫди межи нами крьстъ сь уьстьнъıи. И поидоша обон противоу собѣ къ боıевн, и състѫпиша плъцн, и ıиозн уловѣцн благовѣрьıнн видѣша крьстъ надъ Васильковъı вон, възвъıшь са вельıи. Брани же велиѭ бъıвъшн и ıиозѣıъ падаѭщııъ отъ обоıо плъкоу, и видѣвъ Святополкъ, ико люта брань, и побѣже, и прибѣже Володимерю. Володарь же и Василько побѣдивъша, ста ста тоу, рекѫща: довлѣıеть нама на межи своıи стати. И не идоста никаможе. Святополкъ же прибѣже Володимерю, и съ ниѭ съıа ıего два, и Ироплъıка два, и Святоша съıъ Давъıдовъ Святославича, Świętopełk zaś wszedł do grodu w wielką sobotę, a Dawid uciekł do Polski. Świętopełk tedy przegnawszy Dawida począł godzić na Wołodara i Wasylka mówiąc: oto jest włość ojca mojego i brata. I poszedł na nich. Gdy to Wołodar i Wasylko usłyszeli, wyszli przeciw niemu wziąwszy krzyż który on z nimi całował, *mówiąc:* oto na Dawida przyszedłem, a z wami chcę mieć pokój i przyjaźń. I złamał przysięgę Świętopełk ufając w mnogie wojska. I spotkali się na polu Rożni, i gdy z obu stron na siebie uderzyli, Wasylko wzniósł krzyż mówiąc: oto krzyż który całowałeś, wydarłeś mi pierwej już oczy, a teraz chcesz duszę mi moją wydrzeć, niech między nami rozstrzyga ten krzyż czestny. I poszli bojem ku sobie, i uderzyli na się pułki, i mnodzy ludzie prawowierni widzieli krzyż nad wojskiem Wasylkowem wysoko wznoszący się. Była tedy wielka bitwa i mnóstwo z obojej strony padało, i widział Świętopełk że bój zacięty i uciekł i przybiegł do Włodzimierza. Wołodar zaś i Wasylko zwyciężywszy stanęli tu mówiąc: dość nam na miedzy swojej stać. I dalej nie postąpili. Świętopełk tedy przybiegł do Włodzimierza, a z nim dwaj jego synowie i dwaj Jaropełkowicze, i Świętosza syn Dawida Świętosławicza i reszta drużyny. Owoż Świętopełk posadził we Włodzimierzu Mścisława syna swojego którego miał z nałożnicy, a Jarosława posłał w Węgry, wabiąc Węgrów na Woło-

---

Wiersz 2 Урьвень» Урьинь H., mylnie. — 8 Володарь» Святополкъ H., mylnie. — 10 ѥго же... Давъıда miejsce to pobałamucone w H. — 13 крьстъ niema H.

и проуим дроужина. Святополъкъ же посади сына своего въ Володимери Мьстислава, иже бѣ имоу отъ наложьница, а Ярослава посъла въ Угры, вабы Угры на Володари, а сама иде Кыневоу. Ярославъ же, сынъ Святополъчь, приде съ Угры, и король Коломанъ, и два епископа, и сташа около Перемъишлам по Вягроу, а Володарь затворн ся въ градѣ. Давыдъ бо въ тъ унинъ пришьдъ изъ Лаховъ, и посади женъ свои оу Володари, а сама иде къ Половьци. И оусътрѣте и Бонякъ, и воротн ся Давыдъ, и поидоста на Угры. Идущема же има, сташа ноуьлѣгоу, и ако бысть полоуноши, и въставъ Бонякъ отъѣха отъ рати, и поча бити влъчьскы, и влъкъ отъвы ся имоу, и нахаша влъци бити иногы. Бонякъ же пришьдъ, повѣда Давыдови; ако побѣда ны есть на Угры. И на оутрии Бонякъ испълъчи вои свои, и бысть Давыдовъ вон сѣто, а оу самого три сѣта; и раздѣли на три пълкы, и поиде къ Угрьмъ. И поусти на воропъ Алтоунопоу въ пять десать уади, а Давыда поставн поди стагъи, а сама раздѣли ся на два пълка, по пять десать на стороны. Угри же испълъниша ся на застѣпы, бѣ бо Угръ инсъчь сѣто тысящь. Алтоунопа же пригна къ пьвоиоу застѣпоу, и стрѣливъше побѣгнѣша предъ Угры, Угри же погнаша по нихъ. Ако бѣжаще иинѣша Боняка, и Бонякъ погнаше сѣка въ тылъ,

dara, a sam szedł do Kijowa. Jarosław tedy 1097
syn Świętopełka przyszedł z Węgrami, z nim król Koloman i dwaj biskupi, i stali koło Przemyśla nad Wiarem, a Wołodar zamknął się w grodzie. Dawid zaś podówczas z Polski przyszedłszy, zostawił żonę swoją u Wołodara, a sam szedł do Połowców; i spotkał go Boniak i wrócił się Dawid, i poszli na Węgrów. Gdy zaś szli, stanęli na nocleg, a gdy była północ, wstał Boniak i odjechał od wojska i począł wyć po wilczemu, a wilk odezwał się mu, i poczęło wyć mnóstwo wilków. Boniak tedy przyjechawszy powiedział Dawidowi: zwyciężymy jutro Węgrów. Nazajutrz Boniak uszykował wojsko swoje, i miał Dawid 100 wojowników, on zaś 300, i rozdzielił na trzy pułki i poszedł przeciw Węgrom. I puścił przodem Altunopę z 50 człeka, a Dawida postawił przy chorągwi, sam zaś rozdzielił się na dwie części po 50 człeka na skrzydła. Węgry zaś uszykowali się na zastępy, była bowiem ilość Węgrów sto tysięcy. Altunopa tedy nadbieżał pod pierwszy zastęp, i strzeliwszy cofnął się przed Węgrami, Węgrzy zaś pognali za nim i biegąc minęli Boniaka. Boniak tedy uderzył z tyłu siekąc, a Altunopa wrócił się znowu i nie dopuścił Węgrom wrócić się. I tak wielkie mnóstwa ich zabili. Boniak zaś rozdzielił się na trzy pułki i bili Węgrów jak piłkę, jak sokół zbija kawki. I uciekali Węgrzy, i mnóstwo ich

---

Wiersz 7 епископа» пискоупа H., пископа Ł. — 19 Угры» зхоутра Ł. R. T. dodają. — 23 Алтоунопа» Алтоунапа w kodexach, mylnie. — 24 уади niema H. — 26 пълка» частн Ł. R. T. — 31 Ако... погнаше» мьнѣхж Боняка бѣжащя, а Бонякъ гнаше Ц. — въ тылъ» оу плещи H.

1097 а Латоуноиа възвратишеть са въспать, и не допоустихѫ Ѭгъръ опать, и тако иноѫщиѫ изъбивъше ы. Коняк же раздѣли са на три плъкы, и събиша Ѭгры акы въ имуь, ико се соколъ събиваѥть галиѫ. И побѣгоша Ѭгри, и иноѕи исътопоша въ Ѥигроу, а дроуѕии въ Сяноу. И бѣжаще възлѣ Сянъ оу горѫ, и съпихахѫ дроуг дроуга, и гнаша по нихъ два дьни, сѣкѫще. Тоу же оубиша и епископа ихъ Коуплина, и отъ болиръ иногы; глаголахѫ бо, ико погыбло ихъ оубиѥно ѵетыре десать тысящь. Ярославъ же бѣжа на Лахы, и приде Берестию, а Давыдъ заиинъ сѫтѣнскоу Урьвенъ, приде въиезапоу и зая Володимерьца, а Мьстиславъ затворн са въ градѣ съ дроужиноѫ, оуже бѣша оу него Берестиане, Пинѧне, Выгошевьци. И стх Давыдъ, остѫпивъ градъ, и часто пристѫпаше. Ѥдиноѫ постѫпиша къ граду подъ вежами, онѣмъ же бивъшимъ са съ града, и стрѣливаѫщимъ иежи собоѫ, идяхѫ стрѣлы акы дъжгь; Мьстиславоу же хотащю стрѣлити, въиезапоу оудареиъ бысть подъ пазоухѫ стрѣлоѫ на заборолѣхъ сквозѣ дъскѫ съкважьнеѭ, и съвѣдоша и. И на тѫ ноць оумре, и таиша и три дьни, и въ ѵетвертыи дьнь повѣдаша на вѣчи. И рѣша людие: се, кыазь оубиѥиъ; да аще са въдаимы, Святополъкъ погоубить ны вьса. И посълаша къ Святополъкоу, глаголя: се, сыиъ твои оубиѥиъ, а мы изъиемагаемъ

utonęło we Wiarze, a drudzy w Sanie, i biegąc ponad San w górę ztrącali jeden drugiego, i ścigano ich dwa dni, siekąc. Tu więc zabili i biskupa ich Kupana i wielu bojarów, mówiono zaś że ich 40 tysięcy zginęło. Jarosław zaś biegł do Polski i przyszedł do Brześcia, a Dawid zająwszy pograniczny Czerwień, przyszedł znienacka i zajął Włodzimierz; Mścisław zaś zamknął się w grodzie z załogą, byli bowiem u niego Brześcianie, Pińszczanie. Wygoszewcy. I stał Dawid otoczywszy gród, i częste szturmy przypuszczał. Jednego razu podstąpił pod gród pod wieże, oni zaś bili się z grodu i strzelali między sobą; strzały padały jako deszcz; Mścisław zaś gdy na wałach do strzelania się zamierzył, nagle przez szczelinę deski ugodzon został strzałą pod pachę, i sprowadzili go i tej nocy umarł, i taili *śmierć* jego przez trzy dni a czwartego dnia powiedzieli na wiecu. I rzekli ludzie: oto xiążę zabity, więc jeśli się poddamy, Świętopełk potraci nas wszystkich. I posłali do Świętopełka mówiąc: oto syn twój zabity, a my wycienczeni głodem; jeśli tedy nie przyjdziesz, chcą się ludzie poddać, niemogąc głodu znieść. Świętopełk posłał Pątętę, wojewodę swego, Pątęta zaś z wojskiem przyszedłszy do Łącka do Świętoszy syna Dawidowego, zastał tu mężów Dawidowych u Świętoszy, składał bowiem Świętosza przysięgę Dawidowi: jeśli pójdzie na ciebie Świę-

Wiersz 3 изъбивъше ы» оубивъшы събиша ы къ имуь Ł. R. T. — 10 епископа» пискупа w kodexach, mylnie. — 18 Выгошевьци» Вышегородьци poprawiono w H. — 20 постѫпиша» поустиша H., mylnie. — 23 дъжгь» дъжгь H., mylnie. — 25 сквозѣ дъскѫ niema H.

гладъмь; да аще не придеши, хотать са людиѥ прѣдати, не могоуще гладъ трьпѣти. Святополкъ посла Пѫтата, воєводѫ своєго. Пѫтата же съ вои пришьдъ къ Лѫцьскоу къ Святошю, сыноу Давъідовоу; и тоу бѣхѫ лѫжи Давидовы оу Святошѣ, Заходилъ бо бѣ ротѣ Святоша къ Давъідови: аще пондеть из тѣ Святополкъ, то повѣлъ ти. И не сътвори сего Святошь, изъ изыиа лѫжи Давъідовы, а сиъ понде на Давъіда. И приде Святошь и Пѫтата августа въ пятыи дьнь, Давъідовыихъ воиъ облежащихъ градъ, въ полоудьнии Давъідови съпящю, и нападоша на ня, и поуяша сѣуи; и горожане скоуиша съ града, и поуяша сѣуи коиа Давъідови, и побѣже Давъідъ и Мьстиславъ, сыновьць его. Святошь же и Пѫтата приыста градъ, и посадиста посадьника Святополъча Василиа; и приде Святошь Лѫцьскоу, а Пѫтата Кыевоу. Давъідъ побѣже въ Половьци, и оусърѣте и Коиякъ, и понде Давъідъ и Коиякъ на Святошѧ Лѫцьскоу, и остѫпиша Святошѧ въ градѣ, и сътвориша миръ. И изиде Святошь изъ града, и приде къ отьцю своиемоу Урьиговоу, а Давъідъ перея Лѫцьскъ. И отъ тѫдоу приде Володимерю; посадьникъ же Василь въбѣже изъ города, а Давъідъ перея Володимеръ и сѣде въ ньмь. А на вътороє лѣто сѫньмъ сътвориша кънази Святополъкъ, Володимеръ, Давъідъ и Ольгъ, привабиша Давъіда Игоревиа, и не дашя иемоу Володимеря, ни дашя иемоу Дорогобоужь, къ ньмь же и

topełk, to doniosę ci. I nie uczynił tego 1097
Świętosza, lecz zchwytał mężów Dawidowych a sam na Dawida poszedł. I przyszedł Świętosza i Pątęta w piąty dzień sierpnia. Gdy wojsko Dawidowe oblegało gród, a Dawid w południe spał, napadli nań i poczęli siec; a mieszczanie wypadli z grodu i poczęli siec wojsko Dawidowe; i uciekł Dawid i Mścisław synowiec jego. Świętosza zaś i Pątęta zajęli gród i posadzili posadnika Świętopełkowego, Wasyla, i przyszedł Świętosza do Łącka a Pątęta do Kijowa. Dawid uciekł do Połowców i spotkał go Boniak; i poszedł Dawid i Boniak na Świętoszę ku Łąckowi, i oblegli w grodzie Świętoszę i zawarli pokój. I wyszedł Świętosza z grodu i przyszedł ku ojcu swemu do Czernigowa, a Dawid zajął Łąck, a z tamtąd przyszedł pod Włodzimierz; posadnik tedy Wasyl uciekł z grodu, a Dawid zajął Włodzimierz i siadł w nim. Na drugi zaś rok zjazd uczynili xiążęta Świętopełk, Włodzimierz, Dawid i Oleg, zwabili Dawida Igorowicza, i nie dali mu Włodzimierza jeno dali mu Dorogobuż, w którym i umarł, a Świętopełk zajął Włodzimierz i posadził w nim syna swojego Jarosława.

Wiersz 6 Давъідовы» Давъідови H. Ł. — 22 Коиякъ» Половьци dodaje H.

1097 — 100 оуыре. А Святополкъ перея Володимеръ, и посади къ нимь сына своего Ярослава.

Въ лѣто ,ѕхѕ., Приде Володимеръ, и Давыдъ, и Ольгъ на Святополка, и стяша оу Городьця, и сътвориша миръ, якоже и въ прѣжнее лѣто сказахъ. Въ се же лѣто заложи Володимеръ црькъвь каменъ святыя богородица Переяславли, на княжѣ дворѣ. Того же лѣта заложи Володимеръ Мономахъ городъ на Остри.

Въ лѣто ,ѕхѕ., Изиде Святополкъ на Давыда къ Володимерю, и прогна Давыда въ Лахы. Въ се же лѣто бысть знамение надъ Володимеремь, мѣсяца априля: два кржга, а въ нею лкы слънце, и до шестаго часа, а ночь лкы три стязи свѣтле, оли до зорь. Въ се же лѣто побиени Угри оу Перемышля. Въ се же лѣто оубиенъ Мьстиславъ, сынъ Святополъчь, въ Володимери, мѣсяца июния въ два на десятын дьнь.

Въ лѣто ,ѕхи., Изиде Мьстиславъ отъ Давыда на море, мѣсяца июния въ десятын. Того же лѣта братия сътвориша миръ межи собою, Святополкъ, Володимеръ, Давыдъ, Ольгъ, въ Оувѣтичихъ, мѣсяца августа, въ четыре на десятын дьнь. Того же мѣсяца въ три десятын, тыи же мѣстѣ, братия вьси съимаша ся, Святополкъ, Володимеръ, Давыдъ, Ольгъ, и приде къ нимъ Игоревичь Давыдъ, и рече къ нимъ: на что ма есте призвали? осе есмь; комоу до мене обида? И отъвѣщя емоу Володимеръ: ты еси присълалъ къ

Lata 6606 przyszedł Włodzimierz i Dawid i Oleg na Świętopełka i stali u Gorodca, i zawarli pokój. Tegoż lata założył Włodzimierz cerkiew kamienną świętej Bogarodzicy w Perejęsławiu na xiążęcym dworze. Tegoż lata założył Włodzimierz Monomach gród na Ostrze.

Lata 6607 szedł Świętopełk na Dawida ku Włodzimierzowi, i wygnał Dawida do Polski. Tegoż lata było znamię nad Włodzimierzem w miesiącu kwietniu: dwa koła, a w nich jakoby słońce do 6 godziny; a w nocy jakoby trzy światłe chorągwie aż do świtu. Tegoż lata pobito Węgrów pod Przemyślem. Tegoż lata zabity Mścisław syn Świętopełków we Włodzimierzu, miesiąca czerwca dnia 12.

Lata 6608 wyszedł Mścisław od Dawida na morze, miesiąca czerwca dnia 10. Tegoż lata bracia zawarli pokój między sobą: Świętopełk, Włodzimierz, Dawid, Oleg, w Uwietyczach miesiąca sierpnia w 14 dzień, a 30go tegoż miesiąca w mieście tem zebrali się bracia: Świętopełk, Włodzimierz, Dawid, Oleg. I przyszedł ku nim Dawid Igorowicz i rzekł im: pocoście mię wezwali? otoż jestem. Komu krzywda ode mnie? I odrzekł mu Włodzimierz: tyś przysłał do nas *mówiąc:* chcę bracia przyjść do was i użalić się mojej krzywdy: otoż przyszedłeś i

---

Wiersz 5 якоже... сказахъ niema H. — 10 Остри» Въстри H., mylnie. — 22 Въ лѣто ,ѕхи niema H. — 30 Давыдъ niema H.

намъ, реки: хощи, братиѥ, прити къ нами и пожаловати ся своѥю обидою; да се ѥси пришьлъ, и сѣдиши съ братиѥмь своѥмь на одиномь ковре: и усмоу не жалоуѥши ся, до кого ти насъ обида? И не отъвѣщя Давыдъ ничьтоже. И сташа вьси братиѥ на коних; и ста Святополкъ съ своѥю дроужиною, а Давыдъ и Ольгъ съ своѥю, разьно, кромѣ собе, а Давыдъ Игоревичь сѣдяше опроуь, и не припоустиха ѥго къ собѣ, нъ особѣ доумаха о Давыдѣ. И съдоумавъше посласта къ Давыдоу мужа своя, Святополкъ Пѧтатѫ, Володимеръ Орогости и Ратибора, Давыдъ и Ольгъ Торчина. Послании же придоша къ Давыдови и рекоста ѥмоу: се ти глаголють братиа: не хощемъ ти дати стола володимерьскаго, зане въверглъ ѥси ножь въ ны, ѥго же не было въ роуськѣи земли; да се мы тебе не имемъ, ни ничого ти зълѣ не сътворимъ, нъ се ти даемъ, шьдъ сѣди въ Божьскѣмь въ Остроузѣ; а Дѣбьнь и Чрьторыискъ, то ти даѥть Святополкъ, а се ти даѥть Володимеръ двѣ сѣтѣ гривьнъ, а Давыдъ и Ольгъ двѣ сѣтѣ гривьнъ. И тъгда посласта съла своя къ Володарѣви и къ Василькови: поими брата своѥго Василька къ собѣ, и бѫди ему ѥдина власть Перемышль; да аще любо, да сѣдита; аще ли, да поусти Василька семо, ать и крьминъ сѣдѣ; а

siedzisz z bracią na jednym kobiercu; czemuż nie żalisz się, od kogo ci krzywda? I nie odrzekł Dawid nic. I siedzieli wszyscy bracia na koniach, i siedział Świętopełk ze swoją drużyną, a Dawid i Oleg ze swoją oddzielnie jeden od drugiego; a Dawid Igorowicz siedział osobno, i nie przypuszczali go do siebie, jeno na osobności radzili o Dawidzie. I uradziwszy posłali do Dawida męże swe: Świętopełk Pątętę, Włodzimierz Orogosta i Ratybora, Dawid i Oleg Torczyna. Posłani zaś przybywszy do Dawida rzekli mu: oto mówią ci bracia: nie chcem ci dać stolca Włodzimirskiego, ponieważ utkwiłeś nóż w nas, czego w ruskiej ziemi nie bywało; przecież my ciebie nie imiem, ani ci nic złego nie zrobim, ale dajem ci to: pójdź i siądź w buskiem w Ostrogu, a Dębno i Czartorysk daje ci Świętopełk, a oto Włodzimierz daje ci 200 grzywien, a Dawid i Oleg 200 grzywien. A potem posłali posły swe do Wołodara i Wasylka: weź brata swego Wasylka do siebie, a Przemyśl niech będzie jedyna wasza włość. Mieszkajcie razem jeśli wam się podoba; jeśli nie, to puść Wasylka tu, a my go żywić będziem, a chłopów naszych i smerdów wydajcie. I nie usłuchał tego Wołodar ni Wasylko. A Dawid siadł w buskiem, potem zaś dał Świętopełk Dawidowi Dorogobuż, i

1100

Wiersz 1 пожаловати ся» пожаловати H. R. T. — 3 сѣдиши» сѣдишь w kodexach, mylnie. — 5 насъ niema H. — 10 опроуь» кромѣ Ł. R. T. — 11 нъ» и H. — 13 Орогости и niema H. — 19 роуськѣи» роуськѣи w kodedach, mylnie. — 21 Божьскѣмь» Боужьскѣмь Ł. — 28 влю» ва z poprawką влыѣ H. — ѥдина власть niema H. — 29 аще» усли ва H. — 30 ать и» ать и H., да ѥго Ł., да ти R. T.

1100 — 101 холопъı наша въıдатъ, и сирьдъı. И не послоуша сего Володарь, ни Василько. А Давъıдъ сѣде Божьскъмь, и по сьмь вѣдасть Святополъкъ Давъıдови Дороговоужь, въ нъмь же оумре; а Володимерь вѣда съıновн своємоу Ярославоу.

84. Къ ѯѫѳ. Прѣставн са Всеслявъ, полотьскъıн къназь, мѣсаца априлиа въ четъıре на десатъıн дьнь, въ девятъıн часъ дьне, въ срѣдѫ. Въ то же лѣто ѯърати са Ярославъ Ропълъчичь Берестии, и иде ш нь Святополъкъ, и ѯаста и въ градѣ, и ємъ и, и окова и приведе и Кыєвоу. И моли са о нъмь митрополитъ и игоумени, и оумолиша Святополъка, и заводиша и оу рако оу святою Борнса и Глѣба, и съняша съ него оковъı и поустиша и. Тъмь же лѣтъ съвъкоупиша са вьсн братиа, Святополъкъ, Володимеръ, и Давъıдъ, и Олегъ, Ярославъ братъ ею, на Золотьıи; и присълаша Половьци сълы отъ вьсѣхъ къназии къ вьсѣм братиа, просаще мира. И рѣша имъ роусьскъıи кънази: да ащє хощете мира, да съвъкоупнмъ са оу Сакова. И посъласа Половьца, и съняша са оу Сакова, и сътвориша миръ съ Половьци, и поима тали межи собоѭ, мѣсаца семтимбри въ пать на десатъıн дьнь, и разѯдоша са разно. Въ сѣ же лѣто Володимеръ ѯаложи црькъвь оу Смольньстѣ святъıа Богородица каменѭ епископиѭ.

w nim umarł; Włodzimierz zaś dał synowi swemu Jarosławowi.

84. Lata 6609 umarł Wszesław xiążę połocki, miesiąca kwietnia dnia 14, o 9 godzinie dnia, we środę. Tegoż lata poważnił się Jarosław Jaropełkowicz z Brześcia, poszedł nań Świętopełk i obsaczył go w grodzie i pojmał go i okuł i przywiódł do Kijowa. I prosili za nim metropolita i igumenowie, i uprosili Świętopełka, i przyprowadzili go przed trumny Borysa i Gleba, i zdjęli z niego okowy i puścili go. Tegoż lata zgromadzili się wszyscy bracia: Świętopełk, Włodzimierz i Dawid i Oleg, i Jarosław brat ich na Zołotczy, i przysłali Połowcy posłów od wszystkich xiążąt do wszystkich braci prosząc o pokój. I rzekli im ruscy xiążęta: jeśli chcecie pokoju to zjedźmy się u Sakowa. I posłali Połowcy, i zebrali się u Sakowa; i zawarli pokój z Połowcami, i wzięli zakładników między sobą, miesiąca września dnia 15. Tegoż lata Włodzimierz założył cerkiew kamienną, biskupią, ś. Bogarodzicy, w Smoleńsku.

Wiersz 3 Божьскъмь» Божьскѣмъ H. Ł. R. T., mylnie. — 10 ѯърати са» ѯатворн са H. — 12 ѯаста» ѯастѫпи H. — 20 братъ ею» съ братиєѭ H., mylnie. — 28 и разѯдоша са разьно niema H. — 30 Смольньстѣ» Смольньскѣ w kodexach, mylnie. — 31 епископиѭ» епископоуиѭ H.

Въ лѣто ,ѕхн. Въбѣжѣ Ярославъ Ярополъчичь изъ Кыєва, мѣсяца октября въ пр-
вын. Того же мѣсяца на исходѣ, прѣльстивъ Ярославъ Святополъчичь Ярослава Ярополъ-
чича, и ѣтъ и на Ноурѣ, и приведе и къ отьцю Святополкоу, и оковаша и. Тьмь же лѣтѣ, мѣсяца декабря въ два десатын, придє Мьстиславъ, сынъ Володимерь, съ Новъгородьци; бѣ бо Святополъкъ съ Воло-
димеромь радъ имѣлъ, ико Новоу городоу бытн Святополъчю. И посадити сынъ свои въ нимь, а Володимероу посадити сынъ свои Володимери; и придє Мьстиславъ Кыєкоу, и сѣдоша въ истьбицѣ, и рѣша ижи Володимери: се присѣлалъ Володимеръ сына своєго, да се сѣдать Новъгородьци; да поємьше сына твоєго и ждать Новоу городоу, а Мьстиславъ да идеть Володимерю. И рѣша Новъгородьци Святополъкоу: се мы, кънаже, присъланн къ тобѣ, и рекли ны тако: не хоуемъ Святополъка, ни сына его; аще ли двѣ главѣ имѣеть сынъ твои, то пошли и; сего ны далъ Всєволодъ, и въскръмилн есмы собѣ кънази, а ты есн шьлъ отъ насъ. И Святополъкъ же многа пряжь имѣвъ съ нимн, онѣмъ же не въсхотѣвъшимъ, поимьше Мьстислава пондоша Новоу городоу. Въ то же лѣто бъістъ знамєнне на небесн, мѣсяца генваря въ два десать девятын дьнь, по трн дьни: акы пожарьнаа зари отъ въстока и оуга и запада и сѣвера, и бъістъ тако свѣтъ въсю ночь, акы отъ лоуны паны свѣтящь ся. Въ то же лѣто бъістъ знамєнне въ лоунѣ,

Lata 6610 uciekł z Kijowa Jarosław Ja- 1102
ropełkowicz miesiąca października 1go. Tegoż miesiąca ku końcowi podszedł Jarosław Świętopełkowicz Jarosława Jaropełkowicza, i pojmał go nad Nurem i przywiódł do ojca Świętopełka, i okowali go. Tegoż lata miesiąca października 20go przyszedł Mścisław syn Włodzimierzów z Nowogrodzanami, miał bowiem Świętopełk z Włodzimierzem układ, że Nowogród weźmie Świętopełk i syna swego tam osadzi, a Włodzimierz posadzi syna swego we Włodzimierzu. I przyszedł do Kijowa Mścisław i usiadł w izbie; i rzekli mężowie Włodzimierzowi: oto Włodzimierz przysłał syna swojego, a oto siedzą Nowogrodzanie, niech wezmą syna twojego i idą do Nowogrodu, a Mścisław niech idzie do Włodzimierza. I rzekli Nowogrodzanie Świętopełkowi: otośmy xiążę przysłani do ciebie; powiedziano nam tak: nie chcemy Świętopełka ni syna jego; jeśliby syn twój dwie głowy miał, to poszlij go. Tego nam dał Wszewłod i wychowaliśmy sobie xiążęcia, a tyś poszedł od nas. I miał Świętopełk długi spór z nimi, a ponieważ nie chcieli *przystać*, wzięli Mścisława i poszli do Nowogrodu. Tegoż lata było znamię na niebiosach miesiąca stycznia 29 dnia, przez trzy dni, jakby łuna od wschodu i południa i zachodu i północy, i było przez całą noc takie światło jakby od xiężyca w pełni świecącego. Tegoż lata było znamię na xiężycu, miesiąca lutego, 5go dnia. Tegoż miesiąca dnia 7go było znamię w słońcu, ogrodziło

Wiersz 7 декабря» октября H. — 12 въ нимь... свои niema H. — 24 кънаже» къназа H.

1102 — 3 мѣсяца февраля въ пятын дьнь. Того же мѣсяца въ седьмын дьнь бысть знамениѥ въ слънци: огородно са бяше слънце: въ трн дъгы, и бяша дроугын дъгы хрьбетъı къ собѣ. И сим видяще знаменнм благовѣрьнии человѣци съ въздыханиѥмь молѧхѫ са къ Богоу и съ слъзами, да бы Богъ обратилъ знамѣниа сиа на добро; знамѣниа бо бываѭть ова на зло, ова ли на добро. На придящеѥ лѣто въложи Богъ мысль добрѫ въ роуськыя кънаѕа, оумыслиша дрьзнѫти на Половьца, и понти въ земль ихъ. Ѩже и бысть; якоже съкажемъ после же въ пришьдьшеѥ лѣто. Въ сѣ же лѣто преставн са Ярославъ Ропаѣунъь, мѣсяца августа въ прьвын на десатын дьнь. Въ сѣ же лѣто ведена бысть дьщи Святопълъча Събъславля въ Лахы за Болеслава, мѣсяца ноемвря въ шесть на десатын дьнь. Въ то же лѣто родн са оу Володимера сынъ Андрѣн.

85. Въ лѣто ѕхаı. Богъ въложи въ срьдьце кънаѕьмъ роуськыимъ мысль благѫ, Святопълъкоу и Володимероу, и съпаста са доумати на Долобьстѣ, и сѣде Святопълъкъ съ своеѭ дроужинеѭ, а Володимеръ съ своеѭ въ единѣмь шатърѣ. И поѣша доумати и глаголати дроужина Святопълъча: яко не годьно нынѣ весьмѣ воеватн, хоуемъ погоубити смрьдъı, и ролиѭ ихъ. И рече Володимеръ: дивно ми, дроужино, оже лошади кто жалоуѥть, юѭ же оретъ кто; а сего оумоу не расмотрите, оже то наѣ- się było słońce trzema tęczami i były drugie tęcze grzbietami ku sobie; i widząc te znamiona prawowierni ludzie modlili się do Boga ze wzdychaniem i ze łzami, aby Bóg obrócił znamiona te na dobro. Znamiona bowiem bywają jedne na złe a drugie na dobre. Na przyszłe lato włożył Bóg myśl dobrą w xiążąt ruskich, i postanowili wojować Połowców i pójść w ziemię ich. Tak też i było, jak to potem pod następnym rokiem opowiemy. Tegoż lata umarł Jarosław Jaropełkowicz miesiąca sierpnia dnia 11go. Tegoż lata prowadzona była córa Świętopełkowa Zbysława do Polski za Bolesława, miesiąca listopada dnia 16. Tegoż lata narodził się Włodzimierzowi syn Andrzej.

85. Lata 6611 Bóg włożył w serce myśl dobrą xiążętom ruskim Świętopełkowi i Włodzimierzowi, i zeszli się nad Dołobskiem do narady. I siadł Świętopełk ze swoją drużyną, a Włodzimierz ze swoją w jednym namiocie. I poczęła radzić i mówić drużyna Świętopełkowa: oto nie pora na wiosnę wojować, pogubim smerdów i zasiewów nie będzie. I rzekł Włodzimierz: dziwno mi, drużyno; oto żałujecie koni którymi orą, a czemużto nie pomyślicie, że jak tylko smerd orać pocznie, wpadnie Połowczyn, przeszyje

Wiersz 8 сиа» сн w kodexach, mylnie. — 10 придящеѥ» прѣндящеѥ H. — 25 Долобьстѣ» Долобьскѣ w kodexach, mylnie. — 29 годьно» керема H. — 31 мн» ма H.

иметь ратн сирьдъ, и пришьлъ Половьчинъ ударить и стрѣлою, а кобылу его поиметь, а въ село его вшьдъ иметь жену его, и дѣти его, и вьсе его имѣние? то лошади жаль, а самого не жаль ли? И не могоша противоу имоу отъвѣщати дружина Святополъча; и рече Святополъкъ: брате, се мужъ готовъ оуже. И въста Святополъкъ; и рече имоу Володимеръ: то ти, брате, велико добро сътвориши земли роуськѣи. И посласта къ Ольгови и Давъидови, глаголюща: поидита на Половьця, да любо бѣдемъ живи, любо мьртви. И послоуша Давъидъ, а Ольгъ не въсхоте сего, вниз рекъ: не съдравьлю. Володимеръ же целовавъ брата своего, и поиде Переяславлю, а Святополъкъ по нѣмь, и Давъидъ Святославичь, и Давъидъ Вьсеславичь, и Мьстиславъ Игоревъ вноукъ, Вячеславъ Ропалъчинь, Ропалъкъ Володимерич. И поидоша на коних и въ лодиихъ, и придоша ниже порогъ, и сташа въ протолъчех и въ Хортичьстѣи островѣ. И въсѣдоша на кона, и пѣшьци изъ лодей въсѣдавъше идоша въ полѣ четыре дьни, и придоша на соутинь. Половьци же слышавъше, ико идеть Роуси, събраша са безъ числа и начаша доумати. И рече Оурусоба: проснмъ мира оу Роуси, ико крѣпько нимъть бити са съ нами; мы бо много зълъ сътворихомъ роуськѣи земли. И рѣша оуньшии Оурусобѣ: аще ты боишн са Роуси, въ

go strzałą a konia jego weźmie, i wtargnąwszy do wsi zabierze żonę jego i dzieci jego i wszystko jego mienie? toć wam żal konia, a samego nie żal? I nie mogła nic odrzec drużyna Świętopełkowa. I rzekł Świętopełk: oto jam bracie gotów już! I wstał Świętopełk. I rzekł mu Włodzimierz: toć bracie uczynisz Rusi wielkie dobrodziejstwo. I posłali do Olega i Dawida mówiąc: pójdźcie na Połowców; albo będziem żyć albo polegniem. I usłuchał Dawid, a Oleg nie chciał tego, i wymawiając się rzekł: nie zdrów jestem. Włodzimierz zaś ucałował brata swojego i poszedł ku Perejęsławiu, a za nim Świętopełk, i Dawid Świętosławicz i Dawid Wszesławicz, i Mścisław wnuk Igorowy, Więcesław Jaropełkowicz, Jaropełk Włodymirowicz. I poszli na koniach i w łodziach, i przyszli niżej progów, i stali na mieliznach na chortyckim ostrowie. I wsiedli na koń, a piesi z łodzi wysiadłszy szli polem 4 dni, i przyszli na granicę. Połowcy zaś usłyszawszy że idzie Ruś, zebrali się w niezliczonem mnóstwie i poczęli radzić. I rzekł Urusoba: prośmy Rusi o pokój, gdyż krzepko będą się z nami bić, bośmy wiele złego wyrządzili ziemi ruskiej. I rzekli młodsi Urusobie: jeśli ty Rusi boisz się, to my się jej nie boim, tych bowiem rozbiwszy pójdziem w ziemię ich, i zdobędziem ich grody, a kto ich od nas wybawi? Ruscy zaś xiążęta i wszystko wojsko modliło się do

1103

Wiersz 5 лошади... жаль ли?» лошади его жалуешь, а самого чему не жалуешь? H. — 11 роуськѣи» роуськѣи w kodexach, mylnie. — 32 Оурусобѣ» Орособѣ w kodexach, mylnie.

1103 мы са не бонмъ; сны бо изъбнкъше, пондемъ въ земль нхъ и прнимемъ градъı нхъ, и къто нзбавнть ı отъ насъ? Роуськън же къназн и вон вьсн молнхать Бога, и обетъı въздахж Богоу и пречистен его матере, овъ коутнемь, овъ же милостънемь оубогымъ, нини же манастърьмъ требованнм. И сице молнщнмъ са, пондоша Половцн, и посълаша предъ собож въ сторожь Алтоунопж, нже словмше въ нихъ мжьствьмъ. Тако же роуськън къназн посълаша сторожа своя. И оустерегоша роуськъıя стороженье Алтоунопж, и объстжпнвъше н, и оубнша Алтоунопж и сжщаа съ нимъ: нн еднн же изъбъı отъ нихъ, нъ вьса нзъбнша. И пондоша плъцн половьтстни акъı борове, и не бе перезрнти нхъ. И Роусь пондоша противоу нмъ. И Богъ великън къложи оужасть велнкж къ Половьца, и страхъ нападс на ны и трепетъ отъ лнца роуськъıхъ вон, и дрьмахж сами, и коньмъ нхъ не бе съпѣха въ ногахъ. Роусь же съ весельемь на конехъ, и пѣшн потекоша къ нимъ. Половьцн же видевъше оустрьмленне роуськое на ся, не достжпнвъше бо побѣгоша предъ роуськъıмн къназн; нашн же погнаша, сѣкжща ı. Въ четвертън дьнь апрнля мѣсаца н велнко съпасенне сътвори Богъ въ тъ дьнь благовѣрнънмъ къназьмъ роуськъıмъ н вьснмъ хрьстнанъмъ, а на врагы наша дасть победж велнкж. И оубнша тж въ плъ-

Boga i ofiary czyniło Bogu i przeczystej matce jego, ten kucyą, ów zaś jałmużną ubogim a inni darami do monastyrów. I gdy tak modlili się, wyruszyli Połowcy i posłali przed sobą w przedniej straży Altunopę który słynął u nich z męstwa. Xiążęta ruscy posłali takoż przednią straż swoją, i spotkała ruska straż Altunopę i obskoczyła go i zabiła Altunopę i tych co byli z nim, i ani jeden nie uciekł, jeno wszystkich pozabijano. I nadciągnęły pułki połowieckie, jako bory, że i okiem objąć ich nie możono, i poszła Ruś przeciw nim. I Bóg wielki włożył w Połowców wielkie przerażenie, i strach napadł ich i drżenie przed obliczem ruskich wojsk, szli ospale a konie ich szybkości w nogach nie miały; Ruś zaś tak konna jako i piesza ochoczo się ku nim pomknęła. Połowcy tedy widząc natarczywość Rusi przeciw sobie, nie spotkawszy się jeszcze pierzchnęli przed ruskimi xiążętami, a nasi pognali ich i siekli. Dnia 4go miesiąca kwietnia Bóg wielkie uczynił zbawienie prawowiernym xiążętom ruskim i wszystkim chrześcianom, a na wrogów naszych zesłał wielką klęskę. I zabili tu w bitwie 20 xiążąt: Urusobę, Koczya, Arsłanopę, Kunama, Asupa, Kurtyka, Czenegrepę, Surbara i innnych xiążąt ich, a Bełduzia poimali. Potem zaś usiedli bracia zwyciężywszy wrogów swoich, przyprowadzili Bełduzia do Świętopełka, i począł Bełduź dawać za siebie złoto i sre-

Wiersz 3 ы» и w kodexach, mylnie. — 13 роуськъıя стороженье niema H. — 14 Алтоунопж» Олтоунопж w kodexach, mylnie. — 19 оужасть» въжалость H., mylnie.

коу кънази два десать: Оуроусобѣ, Кыуни, Аръсланопѣ, Коуманы, Асоуи, Коуртъка, Усиегрепѣ, Соурьбари и проуни кънази ихъ, а Белдоузи яша. Но сыи же сѣдоша братиа, побѣдивъше врагы своя. Приведоша Белдоузи къ Святополъкоу, и нача Белдоузь дати на собѣ злато и сребро, и коня и скотъ; Святополъкъ же посла и къ Володимероу. И пришьдъшю емоу, нача въпрашати его Володимеръ: тъ кѣдѣ, яла въ рота? многаждъі бо ходивъше ротѣ, боюваете роуськыѣ земли; то усемоу тъі не казаше сыновъ своихъ и родоу своего, не прѣстѫпати ротъі, нъ проливаете кръвь хрьстияньскѣ? да се бѫди кръвь твоя на главѣ твоеи. И повелѣ оубити и, и тако расѣкоша и на ждъі. И по сыи съяша са братиа вьси, и рече Володимеръ: сь дьнь, иже сътвори Господь, възрадоуиемъ са и възвеселимъ са въ нь;[1]) яко Господь изъбавилъ нъі есть отъ врагъ нашихъ, и покори врагъі наша, и съкроуши главъі зминиевъіа, и далъ есть Господь брашьно ихъ намъ. Вземша бо тъгда скотъі, и овьца, и коня, и вельбѫдъі, и вежа съ добытъкъіи и съ челядиѣ, и зяша Печенѣгъі и Торкъі съ вежами. И придоша въ Роусь съ полономь великъіи и съ славоѣ и съ побѣдоѣ великоѣ оу своиа си. Сыи же лѣтѣ придоша

bro i konie i bydło, Świętopełk zaś posłał 1103
go do Włodzimierza. A gdy przyszedł pytał go Włodzimierz: oto snadź spadła na was kara za krzywoprzysięztwo, albowiem wielekroć przysięgaliście, a mimo to wojowaliście ruską ziemią. Czemużeś nie uczył synów swoich i ród swój nie łamać przysięgi? lecz przelewaliście krew chrześciańską; owoż niech będzie krew twoja na głowie twej. I rozkazał zabić go, i tak rozsiekali go w kawały. A potem zebrali się wszyscy bracia i rzekł Włodzimierz: oto dzień od Pana nam dany, abyśmy się rozradowali i rozweselili w nim. Pan bowiem wybawił nas od wrogów naszych, i upokorzył naszych wrogów, skruszył iby zmij a żywność ich oddał ludziom ruskim. Wzięli bowiem wtedy bydło i owce i konie i wielbłądy i namioty z dobytkiem i z czeladzią, i zajęli Pieczyngów i Torków z namiotami. I przyszli w Ruś z plonem wielkim i ze sławą i ze zwycięztwem wielkiem do domu. Tegoż lata przyszła szarańcza pierwszego dnia sierpnia. Tegoż miesiąca dnia 18 szedł Świętopełk i zbudował gród Juryew, który spalili byli Połowcy. Tegoż lata bił się Jarosław z Mordwą miesiąca marca 4go dnia, i zwyciężony był Jarosław.

Wiersz 2 Аръсланопѣ» Ярославопѣ H. R. T., Аръсланапѣ Ł. — Коуманы» Коумана Ł. — Коуртъка» Коуртка Ł. — 4 Белдоузи» Белдюзи Ł., Белдоуза H., Вельдоузи R. T. — 10 нача въпрашати» оупроси H., и въпроси R. T. — 13 казаше» оучилъ H. R. T. — 14 проливаете» проливаете H., проливаша Ch., проливашеть Ł., проливали есть R., прол. есте T. — 19 сь» се H., сии R. — 26 вельбѫдъі» вельблѫдъі w kodexach, mylnie.

[1]) Psalm CVII, 24.

1103 —4 пражи, августа къ прьвыи дьнь. Того же мѣсяца къ осмь на десатыи дьнь иде Сватопълкъ и съжже городъ Гюрьгевъ, иего же бѣша пожьгли Половьци. Того же лѣта би са Ярославъ съ Мордвою, мѣсяца марта въ четвертыи дьнь, и побѣженъ бысть Ярославъ.

86. Въ лѣто ,sxvi. Ведена дьци Володарева за цѣсаревичь за Алѣксинич, Цѣсарю городоу, мѣсяца июлия въ два десатыи. Въ тъи же лѣтъ ведена Передъславна, дьци Сватоплъча, въ Угры, за королевичь, августа въ два десате прьвыи дьнь. Тъи же лѣтъ приде митрополитъ Никифоръ въ Роусь, мѣсяца декабря въ шестыи дьнь. Того же мѣсяца престави са Кыеславъ Ярополъчичь, въ три на десатыи дьнь. Того же мѣсяца къ осмь на десатыи Никифоръ митрополитъ на столѣ посаженъ. Сего же лѣта исходяща, посъла Сватоплъкъ Пътяту на Мѣньскъ, а Володимеръ посъла сына своего Ярополъка, а Ольгъ сам иде на Глѣба, поимъше Давыда Всеславича; и не оусъпѣша ничьтоже, и възвратиша са опять. И роди са оу Сватопълча сынъ, и нарекоша има емоу Брачиславъ. Въ се же лѣто бысть знамение: стояше слъньце въ кржзѣ, а по срѣдѣ кржга крьстъ, а по срѣдѣ крьста слъньце, а вънѣ кржга оба полы два слъньця, а надъ слъньцьмь кромѣ кржга джга, рогома на сѣверъ; тако же знамение и въ лоунѣ тъмь же образъмь, мѣсяца февраля въ четвертыи, и патыи и

86. Lata 6612 prowadzono córę Wołodarową za cesarzewica, syna Alexego, do Carogrodu, miesiąca lipca dnia 20. Tegoż lata prowadzono Predsławę córę Świętopełkową do Węgier za królewica, w sierpniu 21 dnia. Tegoż lata przyszedł metropolita Niceforna Ruś, miesiąca grudnia 6 dnia. Tegoż miesiąca umarł Więcesław Jaropełkowicz dnia 13. Tegoż miesiąca dnia 18 metropolita Nicefor na stolicy posadzon. Pod koniec tegoż lata posłał Świętopełk Pątętę na Mińsk, a Włodzimierz syna swego Jaropełka, a Oleg sam szedł na Gleba wziąwszy Dawida Wszesławicza, i nie nie zdziaławszy wrócili nazad. I narodził się syn Włodzimierzowi i dano mu imię Bręczysław. Tegoż lata było znamię: słońce stało w kole, a w środku koła krzyż, a w środku krzyża słońce, a zewnątrz koła po obu stronach dwa słońca, a nad słońcem poza koło tęcza, rogami na północ. Takież znamię było i w xiężycu, tymże samym sposobem, miesiąca lutego dnia 4go, 5go i 6go w dzień *na słońcu* przez trzy dni, a nocą na xiężycu przez trzy nocy.

Wiersz 3 Гюрьгевъ» Гоурьговъ H. — 9 Алѣксинич» Олѣксинич w kodexach, mylnie. — 11 Передъслава» Передъслава w kodexach, mylnie. — 16 Того же мѣсяца» Въ тъмь же лѣтѣ H., mylnie. — 17 Того же... десатыи niema H.

шестын дьнь, въ дьне по три дьни, а въ ночи въ лоуне по три ночи.

Въ лѣто ,sxri., оуѣяли са врьхъ святаго Аньдрѣя. Въ се же лѣто поставн митрополитъ епископа Амфилохия Володимерю, мѣсяца авгоуста въ два десатын седьмын дьнь. Тъмь же лѣтѣ поставн Лазаря въ Переяславли, ноември въ два на десатын. Тъмь же лѣтѣ поставн Миня Полотьскоу, декабри въ три на десатын дьнь. Тъмь же лѣтѣ явн са звѣзда съ хвостъмь, на западѣ, и стоя мѣсяць. Того же лѣта пришьдъ Боняк зимѣ на Зарьбѣ, и победи Торкы и Берендѣя.

Въ лѣто ,sxdi., Воюваша Половьци около Зарѣчьска, и посъла по нихъ Святоплъкъ Ляя Вышатича и брата его Пѣтата, и Иванъка Захаричя Козарина, и оугониша Половьца до Доуная, полонъ отыша, а Половьца исѣкоша. Въ се же лѣто прѣставн са Янъ, старьць добрын, живъ лѣтъ деват десать, въ старости мистите; живъ по законоу божню, не хоуѣьшин бѣ прьвыхъ правьдьникъ. Отъ него же и азъ мнози словеса слышахъ, и же въписахъ въ летопись. Бѣ бо мѣжь благъ, и кротъкъ, и съмѣрьнъ, отъгрѣбая са въсякыя вещи. Его же гробъ есть въ печерьскѣмь монастыри, въ притворѣ, идеже лежить тѣло его положено мѣсяца июня въ два десать четвертын. Въ се же лѣто постриже са Супраѣня, Кысеколожа дьци, мѣсяца декабря въ шестын. Въ то же лѣто при-

1164
—6

Lata 6613 zawalił się wierzch u ś. Andrzeja. Metropolita postanowił Amfilocha biskupem we Włodzimierzu, miesiąca sierpnia dnia 27. Tegoż lata postanowił Łazarza w Perejęsławiu listopada 12. Tegoż lata postanowił Minę w Połocku dnia 13 grudnia. Tegoż lata ukazała się gwiazda z ogonem na zachodzie, i stała miesiąc. Tegoż lata przyszedł Boniak zimą na Zarębie i pobił Torków i Berendejów.

Lata 6614 wojowali Połowcy około Zarieczska i posłał na nich Świętopełk Jana Wyszętycza i brata jego Pątętę i Iwana Zacharycza, Kozaryna, i dognali Połowców nad Dunajem, zdobycz odebrali, a Połowców wysiekli. Tegoż lata umarł Jan, starzec dobry, przeżywszy lat 90, w sędziwej starości. Żyjąc według zakonu bożego dorównał pierwszym sprawiedliwym; od niego i ja mnogo słów słyszałem i wpisałem je w latopis. Był to bowiem mąż zacny i łagodny i skromny, wstrzemięźliwy we wszelkiej rzeczy. Jest i grobowiec jego w peczerskim monastyrze, w kruchcie w której ciało jego złożono miesiąca czerwca dnia 24. Tegoż lata postrzygła się Eupraxya, córa Wszewłodowa, miesiąca grudnia dnia 6. Tegoż lata przybiegł Zbygniew do Świętopełka. Tegoż lata było zaćmienie słońca w sier-

---

Wiersz 2 ночи» поун H., ночь Ł. — 5 Амфилохия» Анфилохия H., Амфилофия R. — 7 Переяславли» Переяславль w kodexach, mylnie. — 32 Супраѣня» Супразн w kodexach, mylnie. — 33 Въ то же... Святоплъкоу niema H.

1106 — 7 бѣже Изъбъигнѣвъ къ Святополъкоу. Того же лѣта помраѵенїе бъисть въ сѣньцѣ, августа. Въ то же лѣто постриже са Святославъ, сынъ Давъıдовъ, вноукъ Святославль, мѣсяца февраля въ седмь на десатъıн дьнь. Тъıмь же лѣтѣ побѣдиша Зъıмегола Всеславичь, вьсѣ братиѣ, и дроужинъı оубиша девать тъıсящь.

87. Въ лѣто ѵ҃ѕхеі., индикта, кржгъ лоунъı четвертоє лѣто, а сѣньчнаго кржга осмоє лѣто. Въ се же лѣто престави са Володимерича кънагинн, мѣсяца маа въ седмъıн дьнь. Того же мѣсяца воєва Боняк и зла кона оу Переıславля. Тъıмь же лѣтѣ прнде Боняк, и Шароуканъ старъıн, и нни кънази мнози, и сташа около Лоубьня. Святополъкъ же, и Володимеръ, и Ольгъ, Святославъ, Мьстиславъ, Ярославъ, Изроплъкъ идоша на Половьца къ Лоубьноу, и въ шестъıн часъ дьне бродиша са рѣзъ Соулѣ, и клнкоша на на. Половьци же оужасоша са, отъ страха не възмогоша ни стага поставити; нъ побѣгоша хватающе конн, а дроужнн пѣши побѣгоша. Наши же поıаша сѣун, женищи ıа, а дроугъıя ржкамн нмати, и гнаша ноли до Хорола. Оубиша же Таза, Бонякова брата, а Соугра ıша и брата его, а Шароуканъ едьва оутече. Отъбѣгоша же товара своего, иже възаша роуськъıн вон, мѣсяца августа въ два на десатъıн, и възвратиша са въ свом сн съ побѣдоиь велнкоиь. Святополъкъ же прнде на заоутреню въ пеүерьскъıн мapniu. Tegoż lata postrzygł się Świętosław syn Dawidów, wnuk Świętosławów, miesiąca lutego dnia 17. Tegoż lata Semigolcy zwyciężyli Wszesławiczów wszystkich braci, i drużyny 9 tysięcy zabili. 5

87. Lata 6615 indykta, w 4 lato cyklu xiężycowego a w 8 lato słonecznego. Tegoż lata umarła xiężna Włodzimierzowa w miesiącu maju dnia 7. Tegoż miesiąca wojował Boniak i zajął konie u Perejęsławia. Tegoż lata przyszedł Boniak i Szarukan stary i inni mnodzy xiążęta, i stali około Łubna; Świętopełk zaś i Włodzimierz i Oleg, Świętosław, Mścisław, Więcesław, Jaropełk szli na Połowców ku Łubnu, i w 6tą godzinę dnia przeszli w bród Sułę i krzyknęli na nich. Połowcy zaś przerażeni, ze strachu i sztandaru rozwinąć nie zdołali, jeno uciekali konie chwytając, a drudzy pieszo uciekali; nasi zaś poczęli siec goniąc ich, a drugich rękami imali, i gnali aż do Chorola. Zabili tedy Taza brata Boniakowego, a Sugra i brata jego pojmali, Szarukan zaś ledwie uciekł. I odbiegli taboru swego, który wzięło ruskie wojsko miesiąca sierpnia dnia 12; i wrócili do dom z wielkiem zwycięztwem. Świętopełk tedy przyszedł do monastyru peczerskiego w dzień wniebowzięcia ś. Bogarodzicy na jutrznię, a bracia całowali go z wielką radością, że wrogowie nasi zwy-

Wiersz 1 Того же лѣта... кржга niema H. — 24 а дроужин... прнде niema H., i miejsce próżne zostawione.

настырь, на оусѣпение святыя богородица, и братиа цѣловаша и съ радостиⷯ велиⷦ, ако врази наша побѣжены быша молитвами святыя богородица и великаго отьца нашего Ѳеодосиа. Такъ бо нѣкыше обычаи Святополкъ: коли идяше на воиⷯ, или инамо, въ ли поклонивъ са оу гроба Ѳеодосиева и молитвⷯ възьмъ оу игоумена тоу сѫщаго, то же идяше въ пѫть свои. Въ то же лѣто прѣстависѧ княгини, Святополъча мати, мѣсяца генваря въ четвертыи дьнь. Тъи же лѣтѣ, мѣсяца того же, иде Колодиперъ, и Давыдъ, и Ольгъ къ Ляхѣ и дроугомоу Ляхѣ, и сътвориша миръ; и поя Колодиперъ за Гюрьгиа Ляпиниⷯ дьщерь, Осеневⷯ виоукⷯ, а Ольгъ поя за сына Ляпиниⷯ дьщерь, Гиргеневⷯ виоукⷯ, мѣсяца генваря два на десатыи дьнь. А февраля пятаго трасе са земля передъ зорями въ нощи.

88. Въ лѣто ,sxsi., заложена бысть црькы святаго Михаила, золотоврьха, Святополъкыимь къняземь, въ прывыи на десате июлиа мѣсяца. И коньчаша трапезьниⷯ печерьскаго манастыря, при Ѳеоктистѣ игоумени, иⷯ же заложи повелѣниемь Глѣбовымь, иже и сѣтажа. Въ се же лѣто вода бысть велика въ Дънѣпрѣ, и въ Десьнѣ, и въ Припетѣ. Того же лѣта въложи Богъ въ срьдьце Ѳеоктистоу, игоу-

ciężeni byli modlitwami ś. Bogarodzicy i ś. 1107 — 8
ojca naszego Teodozego. Taki bowiem zwyczaj miał Świętopełk: gdy szedł na wojnę lub indziej pokłonił się najpierw u grobu Teodozego i błogosławieństwo wziął od igumena jaki tu był, a wtedy szedł w drogę swą. Tegoż lata umarła xiężna matka Świętopełkowa miesiąca stycznia 4go dnia. Tegoż lata i miesiąca tego szedł Włodzimierz i Dawid i Oleg ku Ajepie i drugiemu Ajepie i zawarli pokój; i pojął Włodzimierz dla Jerzego Ajepową córę, wnukę Osenową, a Oleg pojął dla syna Ajepową córę, wnukę Girgenową, miesiąca stycznia 12 dnia, a 5go lutego było trzęsienie ziemi przed świtem w nocy.

88. Lata 6616 założona była cerkiew ś. Michała, złotowierzcha, przez xięcia Świętopełka dnia 11 miesiąca lipca, i konczyli refektarz w monastyrze peczerskim za Teoktysta igumena, który go założył z rokazu Gleba i nakładem jego. Tegoż lata woda wielce wezbrała w Dnieprze i w Desnie i w Prypeci. Tegoż lata włożył Bóg w serce Teoktystowi igumenowi peczerskiemu, i począł przedkładać xięciu Świętopełkowi,

---

Wiersz 7 или» оли H. R. T. — 15 Гюрьгиа» Гюрьга R. T., Гергиа H., Юргы Ł. — 17 за сына... Гиргеневⷯ w H. pomylone. — 19 А февраля... нощи» мѣсяца въ пѧть на десатыи дьнь трасе земля передъ лаздрыми H., mylnie. — 24 трапезьниⷯ» трапезьниⷯ w kodexach, mylnie. — 25 Ѳеоктистѣ» Ѳектистѣ H., Ѳеоклистѣ Ł. — 30 Ѳеоктистоу... печерьскомоу» архимандритоу игоуменоу печерьскомоу H.

1108 — 10 мѣноу печерьскоиоу, ндуа възвѣщати кънадю Святопълкоу, дабы вѣписалъ Ѳеодосиѧ въ синодикъ, Богоу тако изволивъшоу; Святопълкъ же радъ бысть, обѣщя ся сътворити се, и се вѣдый житиѥ его: и ндуа Святопълкъ оузъвѣщати житиѥ Ѳеодосиево, и вслѣ и писати въ синодикъ, ѥже сътвори митрополитъ, вѣписа его въ синодикъ. Повелѣ же митрополитъ по вьсѣмъ епископиѧмъ вѣписати Ѳеодосиѧ въ синодикъ; вьси же епископи съ радостиѭ вѣписаша, и поминаѭть его въ вьсѣхъ съборѣхъ. Въ се же лѣто прѣставн ся Катерниа, Вьсеволожа дъщи, мѣсяца июлиа въ два десать четвертыи. Въ се же лѣто конъчаша врьхъ святыѧ богородица влахерны на Кловѣ, заложенъи Стефанъмь епископъмь, бывъшюю емоу прѣже игоуменъмь печерьскаго манастыра.

Въ лѣто ,sxzi., прѣставн ся Скпраѯиа, дъщи Вьсеволожа, мѣсяца июлиа, въ деватыи дьнь, и положена бысть въ печерьскъмь манастырѣ оу дьверии, ѥже къ оугоу; и въсыпаша надъ неѭ гробьница, ндѣже лежить тѣло ея. Въ то же лѣто, мѣсяца декабря въ въторыи дьнь, Дьмитръ Изворовичь възя всѣ половьчьскъıа оу Дону, тысящь всѣ възя посланъи Володимерь кънадь.

89. Въ лѣто ,sxvii. Идоша весьнѣ на Половьца Святопълкъ, и Володимеръ, Давыдъ; и дошьдъше Воини и воротиша ся. Того же лѣта пришьдъше Половьци Воини,

iżby wpisał Teodozego w synodyk. Tak się Bogu podobało. I rad był Świętopełk, przyrzekł to uczynić, skoro się rozpatrzy w żywocie jego. I zaczął Świętopełk wywiadywać się o żywocie Teodozowym i rozkazał wpisać go w synodyk; uczynił to metropolita, i wpisali go w synodyk. Rozkazał tedy metropolita po wszystkich biskupstwach wpisać Teodozego w synodyk; i wpisali z radością wszyscy biskupi, i spominają go we wszystkich katedrach. Tegoż lata umarła Katarzyna, córa Wszewłodowa, miesiąca lipca dnia 24. Tegoż lata ukończono wierzch ś. Bogarodzicy Włacherny, na Kłowie, założonej przez biskupa Stefana, który przedtem był igumenem peczerskim.

Lata 6617 umarła Eupraxya, córa Wszewłodowa miesiąca lipca dnia 9, i pochowana była w monastyrze peczerskim u drzwi, które są od południa. I pobudowano nad nią grobowiec, w którym leży ciało jej. Tegoż lata miesiąca grudnia, dnia 2go Dymitr Iworowicz wziął namioty połowieckie nad Donem; tysiąc namiotów wziął, posłany przez Włodzimierza.

89. Lata 6618 szli z wiosną na Połowców Świętopełk, Włodzimierz i Dawid, i doszedłszy do Woinia wrócili się. Tegoż lata Połowcy przyszedłszy do Woinia, wrócili się.

Wiersz 1 възвѣщати кънадю... вѣписалъ» поиѫжати Ѳеоктистъ Святопълка кънадя вѣписати H. — 3 синодикъ» синаникъ H. — 9 епископиѧмъ» епископиѧмъ H. — 13 Катерина» Юриа H., z śladem opuszczonej zgłoski. — 20 Скпраѯиа» Скпраѯи w kodexach, mylnie. — 27 посъланъıи» посъланн w kodexie, mylnie.

воротишя ся. Того же лѣта пришьдъше Половьци, воюваша около Переяславля по селѣмъ. Того же лѣта възъяша Половьци, идъши назадъ, много селъ. Тъмь же лѣтъ бысть знамение въ печерьстѣмь монастырѣ, въ пръвыи на десятыи дьнь февраля мѣсяца: яви ся стълпъ огненъ отъ земля до небесе, а млъниа осветиша весь миръ, и въ небесе погрѣмѣ въ часъ пръвыи нощи; и весь миръ виде. Сь же стълпъ пръвѣе ста на трапезьници каменѣи, яко не видѣти бысть крьста, и постоявъ мало състѣпи на црькъвь и ста надъ гробъмь Ѳеодосиевъмь, и по тъмь стѣпи на врьхъ, яко къ въстокоу лицьмь, и по тъмь не видимъ бысть. Се же бише не огньнъи стълпъ, нъ видъ ангельскъ. Ангелъ бо сице являють ся, ово стълпъмь огньнъмь, ово же пламенемь. Якоже рече Давыдъ: творя ангелы своя доухы и слоугы своя огнь палящь.[1]) И съмѣни сѧть повелѣниемь божиимь, яко же хощеть владыка вьсѣхъ творець ангелъмъ и человѣкъмъ. Ангелъ бо приходить къде благая места и молитвеныя домове, и тоу показоуѣть нѣкыто мало виденьа своего, ово бо огнемь, ово стълпъмь, ово инакъмь виденьемь, яко моцьно зрѣти имъ. Не моцьно бо зрѣти человѣкъмь естьства ангельскаго, яко и Моисеи великъи не възможе видѣти ангельскаго естьства; водимѣть бо и въ дьнь стълпъ облачьнъ, а въ нощи стълпъ огненъ;[2])

Tegoż lata Połowcy przyszedłszy wojowali około Perejęsławia po siołach. Tegoż lata Połowcy do domu idąc wzięli mnogo sió1. Tegoż lata było znamię w monastyrze peczerskim miesiąca lutego 11 dnia: ukazał się słup ognisty od ziemi do niebios, a błyskawice oświeciły wszystką ziemię, na niebie zagrzmiało zaś o pierwszej godzinie nocy, i widział to lud wszystek. Słup ten stał najpierw nad refektarzem kamiennym, aż krzyża nie było widać, a postawszy trochę, postąpił na cerkiew i stał nad grobem Teodozowym; potem zaś postąpił na wierzch jakoby licem do wschodu, a potem został niewidomy. Nie był to wszakże słup ognisty, jeno pojaw anielski: anioł bowiem tak się pojawia, albo słupem ognistym, albo płomieniem, jako rzekł Dawid: tworząc anioły, swoje duchy i sługi swoje, ogień palący się. Posyłani zaś bywają rozkazem bożym, dokąd chce władca i twórca ich. Anioł bowiem przychodzi w błogosławione miejsca i domy modlitwy, i tu ukazuje trochę tylko swej postaci bądź ogniem, bądź słupem, bądź innem zjawiskiem, o ile ją widzieć możliwa *człowiekowi;* postaci bowiem anielskiej widzieć człowiek nie może, jakoż i wielki Mojżesz nie mógł widzieć istoty anielskiej, wiódł go bowiem słup obłoczysty w dzień, a w nocy słup ognisty. Przecież nie słup wiódł ich, jeno anioł szedł przed nimi w nocy i w dzień. Owoż i to

1110

Wiersz 16 бише» бѣше w kodexach, mylnie. — 21 пламѧ» пламинъ H. — 29 яко» яце H. — 30 Моисеи» Моси w kodexach, mylnie. — 32 стълпъ» стълбъ w kodexach, mylnie.

[1]) Psalm CIII, 4. [2]) Exod. XIII, 21.

1110 то се не стълпъ водяше нхъ, нъ ангелъ идяше прѣдъ нимн въ ноцн и въ дьне. Тако и се явленне нѣкотороє показъваше, ємоу же бѣ бытн, ѥже и бысть: на второє бо лѣто не се ли ангелъ вожь бысть на иноплеменьникъı и спостатъı, якоже реуе: ангелъ прѣдъ тобоѭ прѣдидеть;[1] и пакъı: ангелъ твон бѫди съ тобоѭ. Якоже пророкъ Давыдъ глаголеть: яко ангелъмъ своимъ ѯаповѣсть о тебѣ съхранитъ тя.[2] Яко же пишеть премѫдрън Єпифанин: къ коѥн же тварн ангелъ приставленъ: ангелъ облакъмъ и мьглямъ, и снѣгоу, и градоу, и мразоу, ангелъ гласъмъ и громъмъ, ангелъ зимъı и зноѥви, и осени и весьнъı и лѣта, вьсемоу доухоу творн ѥго на ѯемли, и танимъıм безъдънъı, и сѫть съкровенъı подъ ѯемлеѭ, и прѣнсподьнин тъıı, и сѫщи въ безъдънахъ, бывъшнм дрѣвле врьхоу ѯемлъı, отъ нея же тъıı, вечеръ и ноць, и свѣтъ и дьнь, къ вьсѣмъ тварьмъ ангели приставленн. Тако же ангелъ приставленъ къ которон оубо ѯемли, да съблюдяѭть кѫжьдо ѯемлѭ, аще сѫть и погани. Аще божин гнѣвъ бѫдеть на кѫ оубо ѯемлѭ, повелѣваѭ ангелоу томоу их кѫ оубо ѯемлѭ бранѭ нти; то онон ѯемли ангелъ не въспротивнть са повелѣнню божню. Яко и се бяше и на ıъı навелъ Богъ, грѣхъ ради нашихъ, иноплеменьникъı поганъıм, и побѣжаѭть ıъı повелѣннемь божнимь: онн бо бяхѫ водимн ангелъмь, по повелѣнню божю. Аще ли

zjawisko ukazywało co się stać miało i stało się, albowiem na drugi rok nie anioł że to był wodzem na innoplemieńców i wrogów? jako powiedziano: anioł przed tobą idzie; i znowu: anioł twój będzie z tobą. Jakoż Dawid prorok mówi: aniołom swoim poleci strzedz ciebie. Takoż pisze wielce mądry Epifani: każdemu stworzeniu przydany *jest* anioł; anioł obłokom i mgłom i śniegowi i gradowi i mrozowi, anioł głosom i gromom, anioł zimie i skwarowi, i jesieni i wiośnie i latu, wszelkiemu duchowi stworzenia jego na ziemi, i tajnej otchłani, i są skryci pod ziemią i w ćmach podziemnych i w otchłaniach znajdują się, którzy byli dawniej na wierzchu ziemi, od których zmrok, wieczór i noc, i światło i dzień; wszystkim stworzeniom przydani są aniołowie. Tak też anioł przydany jest każdej krainie, aby strzegli każdą krainę chociażby byli i poganami. Jeśli bowiem gniew boży będzie przeciw którejkolwiek krainie, każą aniołowi temu na którąkolwiek krainę wojną iść; a wtedy anioł krainy tej nie sprzeciwi się rozkazowi bożemu. Jakoż tak było; i na nas nawiódł Bóg z powodu grzechów naszych innoplemieńców pogańskich i zwyciężali nas z rozkazu bożego, albowiem wiedzeni byli z rozkazu bożego przez anioła. Jeśli kto rzeknie, że niemasz aniołów u pogan, niech słucha jako Alexander macedoński wojsko na Daryusza zebrawszy i wyprawiwszy się, i zwyciężywszy ziemię wszys-

---

Wiersz 10 съхранитъ» съ хранить w kodexach, mylnie.
[1]) Exod. XXIII, 23. [2]) Psalm XC, 11.

къто рєчєть: ико ангєла нєсть оу погинъшихъ, да слъішить, ико Алєѯандъроу цикидоньскоиоу опхъунєвъшю на Дарыа, и пошьдъшю иноу, и побѣдивъшю земліѫ вьсѫ отъ въстокъ и до запада, и поби земліѫ єгоупьтьскѫю, и поби Арамл, и придє въ островы морьскъіи. И врати лицє своє къзити въ Иєроусалимъ, побѣдити Жидъі, занєжє бяхѫ мирьни съ Дарисємь, и поидє съ вьсимн вои єго, и ста на токарици и поун. И присъпѣ ноць, и лежа на ложи своємь по срѣдѣ шатьра; отъвръзъ оуи свои, и видѣ мужа стоѫща надъ нимь, и мьчь нагъ въ рѫцѣ єго, и облнчиє мьча єго ико мълнии, и запраже мьчємь своимь на главѫ цѣсаревѫ. И оужасє са цѣсарь вельии, и рєчє: господи, не оубии мене! И рєчє иноу ангелъ: посъла ма Богъ оумлти цѣсара великыа прѣдъ тобоѫ и люди миоги, азъ же хожѫ прѣдъ тобоѫ, помогаѫ ти; а нъінѣ вѣдан, ико оумрьши, понєже помъісліхъ єси къзити въ Иєроусалимъ, хъло сътворити єрѣємъ божиимъ и къ людьмъ єго. И рєчє цѣсарь: молѫ та, о господи, отъпоусти нъінѣ грѣхъ раба твоєго; аче не любо ти, а вороуѫ са домоу моємоу. И рєчє ангелъ: не бои са, иди пѫтьмь твоимь къ Иєрусалимоу, и оузрнши тоу въ Иєроусалимѣ мужа въ облнчиє моє, бръзо пади на лици своємь и поклони са мужю тоиоу, и вьсє, иже рєчєть къ тобѣ, сътвори, не прѣстѫпи рѣчи

tką, od wschodu aż do zachodu podbił 1110
Egipt, i podbił Arama, i przyszedł w ostrowy morskie, i obrócił lice swoje wziąć Jerozolimę, zwyciężyć Żydów, ponieważ z Daryuszem w pokoju zostawali; i poszedł ze wszystkiem wojskiem swojem i stał obozem i spoczywał. I nastąpiła noc, i leżał na łożu swojem śród namiotu. I otworzywszy oczy swoje, widział męża stojącego nad sobą a miecz nagi w ręku jego, a oblicze miecza jego jako błyskawice; i zamierzył się mieczem swoim na głowę królewską. A król przeląkł się wielce i rzekł: Panie nie zabijaj mię. I rzekł mu anioł: posłał mię Bóg upokorzyć króla wielkiego przed tobą i ludy mnogie, ja tedy chodząc przed tobą pomagam ci; a teraz wiedz, że umrzesz, ponieważ umyśliłeś zdobyć Jerozolimę, krzywdę wyrządzić kapłanom bożym i ludowi jego. I rzekł król: błagam cię Panie! odpuść teraz grzech sługi twego, jeśli ci to nie podoba się, to wrócę ku domowi memu. I rzecze anioł: nie bój się, idź drogą swoją do Jerozolimy, i ujrzysz tu w Jerozolimie męża na podobieństwo moje; prędko upadnij na twarz swoją i pokłoń się mężowi temu, i wszystko co ci powie uczyń, a przestrog jego nie przestąp, bowiem w on dzień, w którym przestąpisz jego przestrogi, umrzesz. I powstawszy król szedł do Jerozolimy, a przyszedłszy pytał kapłanów: idąli na Daryusza? I pokazali mu xięgi Danielą

Wiersz 2 Алєѯандъроу» Олєѯандъроу H. — 13 видѣ» види H. — 15 мълнии» молонии H. — 17 господи tak P., niema H., Ch. — оубии» бии H. — 21 оумрьши» оумерєши H., mylnie. — 29 Иєроусалимѣ» Иєроусалиыи H., mylnie. — въ облнчиє моє» въ облнчєніе моєи H., въ облнчєнии моємь Ch.

1110 — 11

ємоу; въ нь же дьнь прѣставиши рѣчь
его, и оумрьши, и въставъ цѣсарь, иде
въ Иероусалимъ, и пришьдъ, въспроси
срѣвъ: иде ли на Дария? И показаша
ємоу кънигы Даниля пророка, и рекоша
ємоу: ты еси козълъ, а онъ овьнъ, и по-
бѣдиши и възмеши цѣсарьство его. Се
оубо не ангелъ ли вожаше Алеѯандра? не
поганъ ли побѣжаше, и вьси Елини кои-
мирослоужебьници? Тако и си погании по-
поущени грѣхъ ради нашихъ. Се же вѣдомо
бѫди, яко въ хрьстияняхъ не ѥдинъ ан-
гелъ, нъ ѥлико крьстишя ся, паче же къ
благовѣрьнымъ кънязьмъ нашимъ. Нъ про-
тивоу божию повелѣнию не могѫть проти-
вити ся, нъ молять Бога прилѣжьно за
хрьстияньскыя людн. Яко же и бысть:
молитвами святыя богородица и святыхъ
ангелъ оумилосрьди ся Богъ, и посъла ан-
гелы въ помощь роуськымъ кънязьмъ на
поганыя. Яко же рече къ Моисиевн: се
ангелъ мои пръдн пондеть прѣдъ лицьмъ
твоимь;[1]) яко же рекохомъ прѣже. Зна-
менне се бысть мѣсяца февраля въ пьрвын
на десатѣ дьнь, исходящю семоу лѣтоу
осмь на десатоу.

90. Въ лѣто ,ѕхѳі., вложи Богъ Володи-
мероу въ срьдьце, и нача глаголати братоу
своємоу Святопълкоу, поижжая его на
поганыя, на весьнѫ. Святопълкъ же по-
вѣда дроужинѣ своѥи рѣчь Володимерѫ.
Они же рекоша: не врѣмя нынѣ погоубити

proroka, i rzekli mu: ty jesteś kozieł a on baran, i pobijesz go, i weźmiesz królestwo jego. Owoż nie aniołli wiódł Alexandra? nie podbijałże on pogan i wszystkich Helenów bałwochwalców? Takoż i ci poganie dopuszczeni z powodu grzechów naszych. To też niech będzie wiadomo, że przy chrześcianach nie jeden anioł, lecz tyle ilu się ochrzciło, osobliwie zaś przy prawowiernych xiążętach naszych. Atoli rozkazom bożym nie mogą się sprzeciwiać, jeno błagają Boga usilnie za chrześciańskich ludzi. Tak też i było: modlitwami świętej Bogarodzicy i świętych aniołów zmiłował się Bóg i posłał aniołów w pomoc ruskim xiążętom na pogan; jako rzekł i Mojżeszowi: oto anioł mój pójdzie przed obliczem twojem, jako już pierwej powiedzieliśmy. Znamię to było miesiąca lutego 11go dnia, gdy się kończył ten rok 18.

90. Lata 6619 włożył Bóg Włodzimierzowi w serce, i począł mówić bratu swojemu Świętopełkowi pobudzając go przeciw poganom na wiosnę. Świętopełk zaś powiedział drużynie swojej rzecz Włodzimierzową. Oni zaś rzekli: nie pora teraz, pogu-

---

Wiersz 7 и tak P., niema H., Ch. — 8 Алеѯандра» Олеѯандъра. — 12 не niema H. — 25 исходящю» исходяще H., mylnie. — 31 дроужинѣ» дроужини H. Ch., mylnie. — 32 врѣмя» времия H.

[1]) Exod. XXXII, 34.

сьрьдъı отъ рольı. И посла Святополкъ къ Володимерю, глаголя: да бıховѣ са съмолѧ, и о тѣмь подоумали бıхомъ съ дроужиною. Посълании же придоша къ Володимероу и повѣдаша вьсь рѣчь Святополчюю. И придѣ Володимеръ, и сърѣтоста са на Долобьстѣ и сѣдоша въ единѣмь шатърѣ Святополкъ съ своею дроужиною, а Володимерь съ своею дроужиною. И бывъшю молчанию, и рече Володимеръ: брате! ты еси старѣи; поуьни глаголати, како бıхомъ промıслили о роускои земли. И рече Святополкъ: брате! ты поуьни. И рече Володимеръ: како ихъ хоую молвити, а ти ма хотать молвити твоя дроужина и моя, рекуще: хощеть погоубити сьрьдъı и ольı сьрьдьскıе? нъ се дивно ми, брате, оже сьрьдовъ жалоуете и ихъ коний, а сего не помıсльшюще, оже на весьнѣ наченеть сьрьдъ тъı орати лошадию тою, и прıехавъ Половчинъ оударить сьрьда стрѣлою и поиметь лошадь тѣ, и жоноу его и дѣти его, и гоумьно его зажьжеть; то о сьмь чему не мıсльте? И рекоша вьси дроужина: право въ истинѣ тако есть! И рече Святополкъ: се азъ, брате, готовъ есмь съ тобою. И посласта къ Давıдови Святославоу, веляста емоу съ собою. И въста Володимеръ и Святополкъ, и цѣловаста са, и пондоста на Половъци, Святополкъ съ сьıномь, Ярославъ и Володимеръ съ сьıномь, и Давıдъ съ сьıномь; възложевъше надежю на Богоу, и на прѣчистоую

bić smerdów od roli. I posłał Świętopełk 1111
do Włodzimierza mówiąc: dobrzeby było zjechać się i naradzić o tem z drużyną. Posłani tedy przyszli do Włodzimierza i powiadali wszystką rzecz Świętopełkową. I przyszedł Włodzimierz i spotkali się na Dołobsku, i siedli w jednym namiocie: Świętopełk ze swoją drużyną a Włodzimierz ze swoją drużyną. I gdy było milczenie rzekł Włodzimierz: bracie ty jesteś starszy, pocznij mówić, jakby to nam obmyśleć o ruskiej ziemi. I rzekł Świętopełk: bracie ty pocznij. I rzekł Włodzimierz: gdy ja mówić będę, zarzuci mi twoja i moja drużyna mówiąc: chce pogubić smerdy i rolę smerdów. Ależ to mi dziwno bracie, że żal wam smerdów i ich koni, a o tem nie myślicie że oto na wiosnę pocznie ten smerd orać koniem tym, i wpadnie Połowczyn, przeszyje smerda strzałą i weźmie tego konia, i żonę smerda i dzieci jego, i gumno jego zapali; czemu więc o tem nie myślicie? I rzekła wszystka drużyna: zaiste prawda to jest. I rzekł Świętopełk: oto ja bracie gotów jestem z tobą. I posłali do Dawida Świętosławicza każąc mu z sobą. I wstał Włodzimierz i Świętopełk, i ucałowali się, i poszli na Połowców: Świętopełk z synem, Jarosław i Włodzimierz z synami, i Dawid z synem, położywszy nadzieję w Bogu i w przeczystej jego matce i świętych aniołach jego. I poszli w drugą niedzielę postu, a w piątek byli nad Sułą, w sobotę poszli i byli nad

---

Wiersz 2 бıховѣ» бıхомъ H., бıхови Ch. — 7 Долобьстѣ» Долобьскѣ H. Ch., mylnie. — 9 дроужиною niema H. — 16 хощеть» хощемъ Ch. — 18 i 19 оже» иже Ch. — 31 сьномъ» своимъ dodaje Ch.

1111 матерь его и на святыя ангелы его. И пондоша въ вторыѭ недѣлѭ поста, а въ пятъкъ быша на Соулѣ; въ сѫботѫ пондоша и быша на Хоролѣ, и тоу и сани поиѣташа. А въ недѣлѭ пондоша, въ нѭ же крьстъ цѣлоують, и придоша на Псьлъ, и отъ тѫдѣ сташа на рѣцѣ Голътѣ, и тоу пождаша и вои, и отъ тѫдоу дондоша Кърьскля, тоу же за оутра въ срѣдѫ крьстъ цѣловаша и възложиша вьсѫ своѭ надежѭ на крьстъ съ многыми слъзами. И отъ тѫдѣ прѣндоша многы рѣкы въ шестѫю недѣлѭ поста и приндоша къ Дономи къ вторынкъ. И оболинувъша ся въ брона, и плъкы изърадиша и пондоша къ градоу Шароуканю; и кънязь Колиндиверъ приставн попы своѭ, ѣдѫи прѣдъ плъкъмь, пѣти тропхры и конъдакы крьста уьстиаго, и каноунъ святыя богородица. Поѣхаша къ градоу вечероу сѫщю, а въ недѣлѭ въндоша изъ города, и поклониша ся кънязьмъ роуськымъ, и въиесоша рыбы и вино; и переиежаша ночь тоу. И за оутра, въ срѣдѫ, пондоша къ Соугровоу, и пришьдъше зажьгоша и, а въ четвергъ пондоша съ Дона, а въ пятьницѫ, за оутра, иѣсаца марта, въ два десатн четвертыи дьнь, събраша ся Половьци, израдиша плъкы своя и пондоша къ боиѣви. Кънязи же нашн възложиша надежѭ своѭ на Бога, и рекоша: оубо съмрьть намъ съдѣ, да станемъ крѣпъко! И цѣловаша ся дроугъ дроугы, и възведъше оун своа на небо, призъваахѫ

Chorołem, tu i sanie porzucili; a poszli w niedzielę w której krzyż całują, i przyszli nad Psoł, a ztamtąd stanęli nad rzeką Gołtą, i tu czekali na wojsko, a odtąd doszli do Worskli; tu zaś nazajutrz, we środę, krzyż ucałowali i wszelką swoją nadzieję w krzyżu z mnogiemi łzami złożyli; i odtąd przeszli wiele rzek w szóstą niedzielę postu, a we wtorek przyszli nad Don. I przywdziawszy zbroje i pułki uszykowawszy, poszli pod gród Szarukań, a xiążę Włodzimierz przystawił popy swoje, aby przed pułkiem jadąc spiewali tropary i kondaki krzyża świętego, i kanon ś. Bogarodzicy. Podjechali pod gród wieczorem, a w niedzielę wyszli z grodu i pokłonili się xiążętom ruskim, i wynieśli ryby i wino; i wypoczęli przez noc tu. Nazajutrz zaś, we środę, poszli ku Sugrowi, i przyszedłszy zapalili go; a we czwartek poszli od Donu, a w piątek rano, miesiąca marca dnia 24, zebrali się Połowcy, uszykowali pułki swoje i wydali bitwę. Xiążęta zaś nasi nadzieję swoją w Bogu położyli i rzekli: oto nam poledz tu, stańmyż krzepko! I całowali jeden drugiego; i wzniosłszy oczy ku niebu wzywali najwyższego Boga. I gdy było spotkanie i bój krzepki, Bóg najwyższy spojrzał na innoplemieńce z gniewem, padali przed chrześcianami. I tak zwyciężeni byli innoplemieńcy i padło mnóstwo wrogów, naszych przeciwników, od ruskich xiążąt i wojska nad potokiem Degeja, i pomógł Bóg ruskim xiążętom. I oddano

Wiersz 8 тѫдоу дондоша» тѫдоу ндоша H. — 9 оутра» вътра H. — 10 крьстъ» хрьстъ H. — 11 надежѭ» надеждѭ Ch. — 12 прѣндоша» приндоша H. — 17 попы» плъкы H. Ch., mylnie. — 23 оутра» вътра H. — 33 възведъше» и пошедъше Ch.

Бога къшьнаго. И бъıвъшю же състжпоу и брани крѣпъцѣ, Богъ къшьнии въздѣ на иноплеменьникы съ гнѣвъмь, падахж прѣдъ хрьстианы: и тако побѣженъı бъıша иноплеменьници. И падоша мнози врази наши сжпостати прѣдъ роуськъıим кънази и вон на потоцѣ Дегтѣм, и поможе Богъ роуськъıм кънази. И въздаша хвалж Богоу въ тъ дьнь, и за оутра сжботѣ наставъшѣ, праздьноваша Лазарево въскрьсение и благовѣщение дьнь, и похвалившѣ Бога проводиша сжботж, и въ недѣлж придоша. Наставъшю же понедѣльникоу страстьнъıя недѣли пакы иноплеменьници събраша плъкъı своя многоє множьство, и въıстжпиша ако борове великии и тъıмами тъıı, и остжпиша плъкъı роуськъıя. И посла господь Богъ ангела въ помощь роуськъıм кънази: и пондоша половьцьстии пѣши и пѣши роуськъıи, и сражиша са прьвоє съ пълкъıм и трѣскж акъı громъ сражившѣшима улома, и брань бъıсть люта межи ними, и падахж обои. И постжпи Володимеръ съ плъкъı своими, и Давъıдъ съ плъкъı своими, и възрѣвъше Половьци въдаша плѣщи свои на бѣгъ; и падахж Половьци прѣдъ плъкъıмь Володимеровъıмь, невидимо бнемь ангелъıмъ, ако-се видѣхж мнози уловѣщи, и главъı летѣхж не видимо стинаемъı на земли. И побиша ıх въ понедѣльникъ страстьнъıи мѣсяца марта въ два десати седмъıи день, избиени бъıша иноплеменьници многоє множьство, на рѣцѣ Салъıницѣ, и спасе Богъ люди своя. Сва-

chwałę Bogu tego dnia, a nazajutrz gdy 1111
nastała sobota, obchodzono uroczystość wskrzeszenia Łazarza i dzień zwiastowania, i oddając chwałę Bogu spędzili sobotę, a w niedzielę przyszli. Gdy zaś nastał poniedziałek wielkiego tygodnia, znowu innoplemieńcy zebrali pułki swoje w wielkiem mnóstwie, i wystąpili jako bory wielkie, i krociami obstąpili pułki ruskie. I posłał Pan anioła w pomoc ruskim xiążętom, i poszli połowieckie pułki i pułki ruskie, i w pierwszem spotkaniu wojsk od starcia się szeregów rozległ się trzask jakby gromu, i była bitwa zacięta między nimi, i padali z obu stron. I nastąpił Włodzimierz z swoimi pułkami a Dawid z swoimi, i ujrzawszy ich Połowcy podali tył i uciekli, i padali Połowcy przed pułkiem Włodzimierzowym, bici od niewidomego anioła, jak to widziało wiele ludzi, i głowy niewidomo ścinane leciały na ziemię. I pobito ich w poniedziałek wielkotygodniowy, miesiąca marca 27 dnia; pobito innoplemieńców wielkie mnóstwo nad rzeką Salnicą i zbawił Bóg lud swój. Świętopełk zaś i Włodzimierz i Dawid wychwalali Boga, który dał takie zwycięztwo nad poganami, i wzięli plon mnogi i wszelkie bogactwo i bydło i konie i owce, i jeńców mnóstwo rękami pojmali. I pytali się jeńców mówiąc: czemu was taka siła i wielkie mnóstwo, a niemogliście się oprzeć lecz zaraz uciekaliście? oni zaś odpowiadali, mówiąc: jak mogliśmy bić się z wami, kiedy drudzy nad wami jeździli z orężem jasnym i strasznym,

---

Wiersz 25 съ плъкъı своими niema H. — 34 Салъıницѣ» Сольıницѣ Ch.

1111 топлѣкъ же, и Колодиперъ и Давыдъ, прославиша Бога, давъшаго имъ побѣдѫ такѫ на поганыя; и възяша полона много, и всякого богатьства много, и скоты, и коня, и овцѣ, и колодьниковъ много изъимаша ржании. И въспросиша колодьникъ, глаголѭще: како васъ толика сила и многою множьство, не могосте ся противити, и въ скорѣ побѣгосте? Си же отъвѣщевахѫ, глаголѭще: како можемъ бити ся съ вами? а дроужина ѣздяхѫ врьхоу васъ въ оружии свѣтлѣ и страшьнѣ, иже помагахѫ вамъ. Токъмо се сѫть не ангели ли, отъ Бога посълани помагатъ хрьстияньмъ. Се бо ангелъ въложи въ срьдьце Колодипероу пооучити братиѭ своиѭ на иноплеменникы, роуськыи кънязи. Се бо, якоже рекохомъ, видѣние видѣша въ печерьскыѭ манастырѣ, иже стояше стлпъ огьненъ на трапезьници, тлже прѣстѫпи на врькъвь, и отъ тѫда къ Городьцю. Тоу бо бяше Колодиперъ въ Радосынѣ, и тъгда се ангелъ въложи Колодипероу въ срьдьце, наоу понѫжати, якоже рекохомъ. Тѣмь же достойно похвалити ангелы, яко же Иоанъ Златооустыи рече: нбо ти творѧ безпрестално пѣснь, инокостивоу имоу быти и тихоу человѣкъмъ. Ангели бо, глаголѭ, имоуть поборьникы на противьныя силы воюѭщимъ, имъ же есть архангелъ Михаилъ, нбо съ дияволъмь тѣла ради Моисѣева противѣ ся, на кънязь же перьскыи скоi pomagali wam. Otoż to są anioły od Boga posłane na pomoc chrześcianom. Aniołto bowiem włożył w serce Włodzimierzowi że zachęcił braci swoich, xiążąt ruskich, na inoplemieńców; to bowiem zjawienie widziano jak powiedzieliśmy w monastyrze peczerskim, które stało słupem ognistym nad refektarzem, a potem postąpiło nad cerkiew a ztąd ku Gorodcowi, tu bowiem był Włodzimierz w Radosynie, i wtedyto gdy anioł włożył mu w serce, począł pobudzać, jakośmy rzekli. Dlatego słuszna jest wychwalać aniołów jako Jan Złotousty rzekł, albowiem oni Stwórcy bezustannie piejąc czynią go miłosiernym i łaskawym dla ludzi. Aniołowie bowiem powiadam, są nasi obrońcy walczący z nieprzyjaznemi siłami. Między nimi jest archanioł Michał, który z dyabłem walczył o ciało Mojzeszowe; a z xięciem perskim za wolność ludu potykał się; z rozkazu bożego rozdzielił wszystkie stworzenia, i starszyznę narodów nauczał. Dlatego jednemu opiekę nad Persami poruczył, a Michałowi rozkazał obrzezanych ludzi strzedz, i wytknąć granice ich nie w gniewie nieprzebłaganej zapalczywości, lecz słowem łagodnie wyrzeczonem. Owoż perski zmuszał żydów do służebnictw, a ten do swobody ich prowadził, i usilnie modlitwę do Boga zanosił mówiąc: Panie wszechdzierzco, kiedyż zmiłujesz się nad Jerozolimą i nad grodami judzkimi, którymi już

Wiersz 4 и всякого... много niema H. — 12 страшьнѣ» страшьни H. — 13 не ангели ли» ангели H. — 16 Колодипероу» Мамамахоу dodaje H. — 19 манастырѣ» манастыри w kodexach, mylnie. — 20 трапезьници» трпезьници w kodexach, mylnie. — прѣстѫпи» прѣстѫпѣ H. — 26 Златооустыи» Златоустъ Ch.

водъı ради людьскъıя противıм са, повелѣнїемь божїимь, вьсѣ тварь раздѣлити и языкъı старѣшинъı наставлъıшїе. Сиıъ же нѣкоего Перснимъ прозрѣти оправдя, Михаила же сѣнмъ обрѣзанъıмъ людьıмъ съхранити повелѣ, съставити же прѣдѣлъı ихъ прогнѣвлиниемь непрогнѣвлиъıя мрости, мъ отъ блаженаго нѣкоего неизреченьнаго слова, семоу же работати Иудеѣмъ Персимъ ждущю, семоу же на свободѫ изводѧщю, и прилѣжьно къ Богоу молитвѫ приносящимъ, глаголюще: Господи вьседрьжителю! до колѣ не помилоуеши Иероусалима и градъ иудовъıхъ, ихъ же прѣзрѣ сеиь десатьноие лѣто. Его же видѣниемь и Даниль летящее лице его ако видъ млъниı рещи, оуи его ако свѣщи, и мъıшьıи его и голеии ако видъ мѣди блещаще са, и гласъ слова его ако гласъ иногаго народа. Отъ ихъ есть осьла отвращлъı, и Валама отъ неуистого влъшьвления праздьнотворьıи. Отъ ихъ же и мьıь изведѣ противоу Исоусоу Навгиноу, помощи семоу на противьııъıя образъıь повелѣвлъı. Отъ ихъ есть сто и осмь десать тысащь асоуриискиихъ единоѫ ноштиѫ поразь, и сиъ варварьскъıи сиѣси сиирьтиѫ. Отъ ихъ же есть, иже пророка Амвакоума въздоухъмь принесъ скоуеиниемь до пророка Даниля, по средѣ же львъ прѣпита и. Таковии же оубо и тацни из врагъı изищь-

siedmdziesiąte lato pogardzasz. Jego też widział Daniel: policzki jego migotały jak błyskawice, jak świece oczy jego, a muszkuły i golenie jego błyszczące jak miedź, a głos słowa jego jak głos mnogiego ludu. Z nich jest i ten który osła odwrócił, a Balama od nieczystego czarodziejstwa powstrzymał. Z nich jest i ów co z mieczem dobytym stanął w obec Jezusa Nawowego *oznajmując* że ma rozkaz pomagać mu przeciw nieprzyjaciołom. Z nich jest i ten co 180 tysięcy Asyrów jednej nocy zabił, i sen barbarzyńców zamienił w śmierć. Z nich jest i ten który Habakuka proroka wskok przeniósł powietrzem do proroka Daniela, i pośród lwów nakarmił go. Ci to więc i tacy wrogów zwyciężają. Takim był bogokrasy Rafał, który jednej ryby wyciął wnętrzności, i opętaną dziewczynę wyleczył, i ślepemu starcowi dał widzieć słońce. Azaliż niesą godni czci wielkiej ochraniając nasze życie? Nie tylko bowiem aniołowie otrzymali rozkaz być obrońcami ludów, jak powiedziano: gdy najwyższy rozdzielał narody, rozsadził syny Adamowe, położył granice narodom według liczby aniołów; lecz i każdy z ludzi wiernych otrzymał anioła. Gdy bowiem dziewczyna Rodi powiedziała apostołom, że przede drzwiami stoi Piotr uciekłszy przed obliczem Heroda, powiedzieli niemający wiary: anioł jego jest. Świadczy to i sam Pan mówiąc: 1111

Wiersz 3 старѣшинъı» старишинъı H. — 14 иудовъıхъ» Иудовъ Ch. — 15 видѣниемь» видинием H. — 17 млъниı» молънинъıи H., mylnie. — 23 Навгиноу» Иоугиноу H. — 25 асоуриискиихъ» соурiськиихъ w kodexach, mylnie. — 26 поразь» поразихъ H. — 27 варварьскъıи» варварьскъıхъ H. — 28 Амвакоума» Аввакоума Ch. — 29 скоуеиниемь» сконьуинием H.

1111 ствоуѭть. Тако же ѥсть и боголѣпьнъıи Рафанаѣ, отъ ѥдинъıѧ ръıбъı оуръзѧ жтрьникъı, вѣсьноуѫщіѫ ся отроковицѫ изѧѣми, и слѣпа старьца слъıшьца видѣти сътвори ісоу. Оубо не великъıхъ ли ѹстни достоини сѫть, нашѫ жизнь хранѧще? Не тъкмо бо хранителіе ꙗзъıкъıмъ повелѣни бъıша ангели, ако же речено бъıсть: егда раздѣлѧше вышнии ꙗзъıкъı, ихъ же разсѣѧ съıнъı Адамовъı, постави предѣлъı ꙗзъıкъıмъ по числоу ангелъ божиихъ;[1]) нъ и вѣрьнъıихъ уловѣкъıмъ коиоужьдо доста ся ангелъ. Ико отроковицѧ Родн изъглаголавъши апостолъ предъ двьрьми стоѭщю Петроу, Иродова лица изъбѣгъшю, глаголахѫ не имѫщи вѣръı: ангелъ его ѥсть. Съвидѣтелъствоуѥть же и самъ Господь, глаголѧ: видите и не радите ѥдиного отъ малъıхъ сихъ; глаголѭ бо вамъ, ако ангели ихъ виждать лице въıноу отьца моего, сѫща на небесѣхъ.[2]) Ищє же и коиижьдо црькъви хранителя ангела приставн Христосъ, ако же отъкръıваѥть Иоанноу, глаголѧ: рьци ангелоу сѫщемоу въ црькъви сиоуреньстѣ: видѣхъ твоѭ пищетъ и скрѣбь, нъ богатъ ѥси.[3]) Добро изъвѣстно оубо ѥсть любящимъ насъ ангелъıмъ, ако насъ ради къ Владъıцѣ молѧщимъ ся, ибо слоужебнии доуси сѫть, ако же и апостолъ глаголѥть: въ слоужение съланы хотѧщимъ ради наслѣдити съпасение.[4]) Ихъ же и поборьникъı,

strzeżcie się i nie pogardzajcie jednym z tych małych, powiadam bowiem wam, że aniołowie ich widzą zawsze oblicze ojca mojego, który jest w niebiosach. Nadto i każdemu kościołowi Chrystus dał anioła stróża, jak to objawił Janowi, mówiąc: rzeknij aniołowi, który jest nad kościołem smyrneńskim: widziałem twoje ubóstwo i niedolę, lecz bogaty jesteś. Wiadomo jest bowiem dobrze, że aniołowie nas kochający za nami do władcy modlą się; bowiem służebnymi duchami są, jak apostoł mówi: na posługi posyłani bywają dla tych, którzy mają odziedziczyć zbawienie. Są też oni zastępcami, jak i teraz słyszałeś Daniela, który widział Anioła Michała w czasach zagniewania przeciw Persom *występującego;* Pers bowiem zmuszał lud do służebnictwa, jakośmy powiedzieli; a ten starał się jeńców wyswobodzić. I zwyciężył Michał przeciwnika, bo żydowie Eufrat przeszedłszy od niego potem otrzymali siedlisko, i gród i kościoł zbudowali. Powiada takoż wielki Epifani: każdemu narodowi przydany jest anioł, a w piśmie *świętem* do Daniela powiedziano: anioł władca Helenów, i Michał władca Żydów. Powiedziano też: i ustanowił ustawę według liczby aniołów. Takoż znowu Hipolit pojaśniając Daniela, mówi: lata 3go Cyrusa króla, ja Daniel płakałem 3 tygodnie, w pierwszym miesiącu uspokoiłem się, modląc

---

Wiersz 3 вѣсьноуѫщіѫ ся» вѣсьноуѫщіе ся H. — 4 слъıшьца» слъıшьцы H. — 7 хранителіе» хранителя H. — 13 Родн» Ради H. Ch., mylnie. — 15 изъбѣгъшю» изъбѣгъ H., изъбѣгъ Ch. — 17 самъ» сиыъ H. Ch., mylnie. — 20 сѫща» сѫщю w kodexach, mylnie. — 24 сиоуреньстѣ» исиоуреньстѣ H. Ch., mylnie. — 31 поборьникъı» и съборникъı dodaje H.

[1]) Deuter. XXXII, 8. [2]) Mat. XVIII, 10. [3]) Jan Objaw. II, 8, 9. [4]) Paweł. Hebr. I, 14.

ꙗко же и ѥдинъ слꙑшалъ ѥсн Данила како
въводи архангела Михаила Персꙑмъ, въ
ꙋасъ прогнѣванна, нашеꙗ ради свобо-
ды. Се бо людемъ работати Персꙑмъ иж-
жаше, ꙗко же реꙗно бꙑсть, сь же раꙁдрѣ-
шити плѣньнꙑꙗ тѣщаше сѧ. И одолѣсть
Михаилъ противьнꙑкоꙋ, ибо Ефратъ Жи-
дове прѣшьдъше, отъ него пакꙑ селенне
пришла, и градъ и црькъвь съꙁъдаша.
Тако же и великꙑн Епифанни вѣща: ко-
емоꙋждо ꙗꙁꙑкоꙋ ангелъ приставльѥнъ, и
съписа́нне къ Даниловꙋ глаголa: ангелъ
властелн Елинъꙑмъ и Михаила властелн
Нюдеѥнъ; глаголеть же: и поставн оꙋ-
ставн по числоꙋ ангелъ. И се пакꙑ
ꙗко же Ипполитъ тлъкоꙋѥть Данила: въ
лѣто третѥѥ Коꙋра цѣсарꙗ, ꙗꙁъ Данилъ
плаках сѧ трн недѣлн, прѣваго же мѣсяца
съмирнхъ сѧ, моля Бога дьнни два десатн
и ѥдинъ, проса отъ него отъкровенна
таннꙑ; и оꙋслꙑшавъ отьць поꙋстн слово
твоѥ, кажа хотащѥѥ бꙑтн нмъ; и бꙑсть
на велицѣ лѣпо бнщеть тоꙋ сѧ мнтн, идѣже
хотнше и грѣхꙑ отъпоꙋщатн; и въꙁведъ
оун свон, видѣхъ, и се ꙗжь одѣнмъ въ
бꙑгърь. Прьвꙑн реꙗѥ видѣнием, ꙗкꙑ Га-
врнлъ ангелъ лета; сьдѣ же не тако, нъ
видъ самого Господа, видъ же не съкрꙑ-
шена ꙋлокѣка, нъ образꙑмь ꙋлокѣкꙑмъ
мѧлнщна сѧ, ꙗко же глаголеть: и се ꙗжь
одѣнмъ въ пьстро, и лядвнм его прѣпоя-

się do Boga 21 dni, prosiłem u niego od- 1111
krycia tajemnic. I usłyszawszy ojciec wy-
puścił słowo swoje zwiastując co miało na-
stąpić, i było wielkiej piękności to co miało
nastąpić, gdzie też i grzechy miały być odpu-
szczone. I podniosłszy oczy swoje widzia-
łem, a oto mąż odziany w purpurę, pier-
wszem zjawieniem rzekł jakoby leciał anioł
Gabryel, tu zaś nie tak, lecz jest zjawienie
samego Pana, zjawienie niezupełnie czło-
wieka, lecz w postaci człowieczej pojawia-
jącego się, jak powiedziano: i oto mąż
odziany w pstrociznę, a lędźwie jego opa-
sane złotem czystem, a ciało jego jako
Tarsys, a lica jego jako błyskawice, a oczy
jego jako świece ogniste, a muszkuły jego
i plecy podobne do miedzi czystej, a głos
jego jako ludu mnogiego. I padłem na zie-
mię, a oto jął mię ręką jakoby człowiek, i
wraz postawił mię na kolana, i rzekł do
mnie: nie bój się Danielu! wieszli dla czego
przyszedłem do ciebie? oto walczyć chcę
z xięciem perskim. Lecz ci powiadam co
napisano w pismie prawdy, niemasz nikogo
coby się mnie w tem opierał, prócz Michała
xięcia waszego. Jego bowiem zostawiłem tu.
Od tego zaś dnia jął się modlić przed Bo-
giem twoim; wysłuchał modlitwę twoją, i
puszczon jestem do walki z xięciem perskim.
Była pewna rada nie puszczać ludzi; skoro
zaś modlitwa twoja skończona, sprzeciwiłem

Wiersz 2 **въводи**» **въвъди** H., mylnie. — 5 **раꙁдрѣшити**» **раꙁдрншити** H., **раꙁрѣ-шити** Ch. — 7 **Ефратъ**» **Єфратъ** w kodexach, mylnie. — 8 **прѣшьдъше**» **пришьдъше** H., **прѣведъше** Ch. — 12 **ангелъ**» **властелн Персъмъ** и dodaje Ch. — 16 **Ипполитъ**» **глаголеть** dodaje H. — 26 **Прьвꙑн**» **Прьвꙑмь** Ch. — **ꙗкꙑ**» **ꙗкꙑ** H. Ch., mylnie.

1111 сама златъмь чистъмь, и тѣло его акъı Θарсисъ, и лице емоу акъı млъниа, и оуи емоу акъı свѣщи огьненъıа, и мъıшьıи емоу и плещи подобьıи мѣди чисте, и гласъ его акъı народа многа.[1]) И падохъ на землѭ, и се ı ма акъı рѫка реуи человѣкоу, и ище въстави ма на колѣноу, и рече къ мънѣ: не бои са, Данıле! вѣси, ıьто ради придохъ къ тобѣ? брань хоуıѫ сътворити съ къназемь перьскъıмь. Нъ повѣдаѭ ти писаниѥ, къ писании истьıньıмь, и нѣсть никого же праща са о сьıх съ мноѭ, разѣ Михаила къназа вашего. Того бо оставıхъ тоу. Отъ него же бо дьıне оустрьıи са молити предъ Богъмь твоимь, оуслъıша молитвѣ твоѭ, и поущенъ есмь азъ брань сътворити съ къназемь перьскъıмь; съвѣтъ нѣкоторъıи бъıсть не отъпоустити люди, да скоро оубо бѫдеть молитва твоа съвръшена, противıхъ са емоу и оставıхъ тоу Михаила къназа вашего. Къто есть Михаилъ, разѣ ангела предълнаго людьмъ, ако и къ Моисиеви глаголеть: не имамъ съ вами ити на пѫть, зане же сѫть людие жестокоѭ къıемъ;[2]) нъ ангелъ мои идеть съ вами. Ако же и се, съ божиѥѭ помощиѭ, молитвами сватъıа богородица и сватъıхъ ангелъ, възвратиша са роусьстии кънази къ своим сн, съ славоѭ великоѭ, къ своимъ людьмъ; и къ вьсимъ странамъ дальнъıмъ, рекѫще къ Грѣкъıмъ, и Ѫгрѣмъ, и Лахъıмъ, и Чехъıмъ, доньдеже и до Рима пронде, на славѫ Богоу, вьсегда и нъıни

się mu, i zostawiłem tu Michała xięcia waszego. Ktoż jest Michał jeśli nie anioł przydany ludziom? jako i do Mojżesza powiada: nie pójdę z wami w drogę, ponieważ jesteście ludźmi twardego karku; lecz anioł mój idzie z wami. Owoż i teraz z pomocą bożą za modlitwami ś. Bogarodzicy i świętych aniołów, wrócili xiążęta ruscy do dom ze sławą wielką, rozchodzącą się u swego narodu i po wszystkich krajach dalekich, mianowicie do Greków i Węgrów i Polaków i Czechów i aż do Rzymu na sławę Bogu zawsze i ninie i teraz i na wieki Amen. Tegoż lata umarła xiężna Wszewłodowa, miesiąca października 7 dnia, i pochowana była w monastyrze u ś. Andrzeja. Tegoż lata umarł Jan biskup czernigowski miesiąca listopada dnia 23.

Wiersz 12 нѣсть» нъı H. — 18 нѣкоторъıи» никоторъıи H. — отъпоустити» отъпоусти H., mylnie.

[1]) Dan. X, 5—6. [2]) Exod. XXXIII, 3.

и присно въ вѣки, аминь. Того же лѣта прѣставн са кънагъинн Всеволожа мѣсяца октября въ седмъин дьнь, и положена бъисть оу святаго Аньдрея въ манастирн. Того же лѣта прѣставн са Иоанъ епископъ Чрънговьскъін, мѣсяца ноября въ два десати третнн.

1111 — 12

91. Въ лѣто ,sxk. Ярославъ ходн на Ятвязн, сынъ Святопълъчь, и побѣдн ы; и пришьдъ съ воинъı посълa Новоу городоу и поя Мьстиславлѫ дъщерь собѣ женѣ, Володимерѫ внoукѫ, мѣсяцa маа въ два на десатъін, и приведена бъисть нюнна въ два десати деватъін. Того же лѣта ведоша Володимерьнѫ Єѳимиѫ въ Оугры за короля. Того же лѣта прѣставн са Давъıдъ Игорєвичь, мѣсяцa маа въ два десати патъін, и положено бъисть тѣло его, въ два десати деватъін, въ црькъвн святъıя богородица Влахернѣ на Кловѣ. Тъıи же лѣтѣ прѣставн са Анъка, дъщи Всеволожа, сестра Володимера, мѣсяца ноября въ третнн дьнь, положена бъисть въ црькъвн святаго Аньдрея, ѭ же бѣ съзъдалъ отьць ея; тоу бо са бѣ и постригла оу црькъвн тъıя; дѣвоѭ сѫщи. Исходящю же семоу лѣтоу поставнша Ѳеоктиста епископъıь Чрънговоу, игоумена печерьскаго, мѣсяца генвара въ два на десатъін дьнь, а посаженъ на столѣ въ девати на десатъін; и радъ бѣ къназь Давъıдъ и кънагъинн, бѣ бо ея отьць доуховьнъін, и болярє и вьсн людиє радовахѫ са, бѣ бо прѣдъ нимъ епи-

91. Lata 6620 Jarosław syn Świętopełkow chodził na Jadźwingów i zwyciężył ich; i przyszedłszy z wojny posłał do Nowogrodu, i pojął sobie za żonę córę Mścisławową, Włodzimierzową wnukę, miesiąca maja dnia 12; a przywiedziona była dnia 29 czerwca. Tegoż lata prowadzono Eufemię Włodzimierzównę do Węgier za króla. Tegoż lata umarł Dawid Igorowicz miesiąca maja dnia 25, i pochowane było ciało jego 29 w cerkwi ś. Bogarodzicy włacherneńskiej na Kłowie. Tegoż lata umarła Janka córa Wszewłodowa, siostra Włodzimierzowa, miesiąca listopada dnia 3; pochowana była w cerkwi ś. Andrzeja, którą zbudował był ojciec jej, tu bowiem i postrzygła się była w cerkwi tej panną będąc. Pod koniec tego lata ustanowiono biskupem czernichowskim Teoktysta, igumena peczerskiego, miesiąca stycznia dnia 12, a posadzon na stolicy 19. I rad był xiążę Dawid i xiężna, był bowiem jej ojcem duchownym; radowali się i bojarowie i ludzie wszyscy, albowiem przed nim był biskup chorowity i niemogący służby odprawiać, i leżał w chorobie lat 25. Owoż xiążę i lud pragnęli służby biskupiej i ra-

---

Wiersz 8 ,sxk» индикта dodaje H. — 9 Ятвязн» Ятвязѣ H., mylnie. — 15 Єѳимиѫ» Оѳимиѫ H. — 23 въ» оу H. — 27 поставнша» и поставнша H. — 32 болярє» боярє H. Ch., mylnie.

1112 — 13 скопъ больнъ и не могъ слоужити, и лежа въ болѣсти лѣтъ два десяти пять, тѣмь же кънязь и людіе жадахѫ епископъ слоужьбѣ и радовахѫ ся славяще Бога. Семоу же тако бывъшю и братіи сѣдѣщи безъ игоумена, съвъкоупивъшимъ ся братіи вьсѣи, и нарекоша собѣ игоумена Прохора попина, и възвѣстиша митрополитоу и кънязю Свѧтополъкоу о ньмь, и повелѣ кънязь митрополитоу поставити его съ радостиѫ, и поставленъ бысть недѣлѣ мясьныѧ въ четвергъ, мѣсяца февраля въ девятыи дьнь; и тако вънидоша въ постъ братіа и съ игоумены.

92. Въ лѣто ,ѕхка., бысть знаменіе видѣти въ слъньци въ прьвыи часъ дьне, бысть вьсѣмъ людьмъ, оста ся слъньца мало, акъı мѣсяца долонъ рогома, мѣсяца марта въ девяти на десятыи дьнь, а лоуны въ девятыи кржгъ. Се же бываѭть знаменіа не на добро. Бываѭть знаменіа въ слъньци, и въ лоунѣ или звѣздахъ не по вьсеи земли; иъ въ которои любо земли аще бѫдеть знаменіе, то та земля и видить, а ина земля не видить. Тако се древле, въ дьни Антіоховы, въıша знаменіа въ Иероусалимѣ, каюи ся мьчѧти ся на въздоусѣ на коньхъ рыщѧще въ оружіи, и оружіемь дрьзаніе. То се бысть въ Иероусалимѣ тъкмо, а по иньıмъ земльıмъ не бысть сего. Ако же и бысть знаменіе въ слъньцѣ, прославіше Свѧтополъчѧ съмрьть: по сьмь бо приспѣ праздьникъ пасхы, и

dowali się Boga chwaląc. Gdy tak się stało a bracia byli bez igumena, zgromadzili się bracia wszyscy i obrali sobie igumenem Prochora kapłana, i uwiadomili metropolitę i xięcia Świętopełka o tem, i rozkazał xiążę z radością metropolicie ustanowić go *igumenem*, i ustanowion był w tygodniu mięsopustnym we czwartek, miesiąca lutego, dnia 9. I tak rozpoczęli bracia post z igumenem.

92. Lata 6621 było znamię w słońcu o 1 godzinie dnia, widome było wszystkim ludziom: została cząstka słońca jakby xiężyc w dół rogami, miesiąca marca dnia 19, a xiężyca 9 cyklu. Takie zaś znamiona bywają nie na dobre; bywają znamiona w słońcu i w xiężycu lub w gwiazdach nie na wszystkiej ziemi, jeno w którejkolwiek krainie znamię jest, to ta kraina je widzi, a inna kraina nie widzi. Tak było niegdyś za czasów Antyocha, były znamiona w Jerozolimie, zdarzyło się że się zjawiali w powietrzu na koniach uganiający orężnicy, i orężem migali. To tedy było tylko w Jerozolimie, a w innych krajach tego nie było. Owoż tedy znamię w słońcu zwiastowało śmierć Świętopełkową: gdyż potem nastąpiła uroczystość wielkanocna i świętkowano *ją*, po uroczystości rozchorował się xiążę i umarł, xiążę

Wiersz 10 его niema H. — 19 лоуны... кржгъ» лоуны въ девятыи к. H., а кржгъ лоуны въ девятыи Ch. — 27 въздоусѣ» въздоуси H. Ch., въздоусѣхъ E. — 31 Ако же и бысть» Акожь бысть H. — 33 праздьникъ» празьникъ H. Ch., mylnie.

праздьноваша, и по праздьници разболѣ
ся кънязь, а престави ся благовѣрьнъи
кънязь Михаилъ, зъвемъи Святополъкъ,
мѣсяца априля въ шести на десатъи дьнь,
за Вышегородьмь, и привезоша и въ ло-
дии Кыевоу, и съпратавъше тѣло его, и
въложиша на сани, и плакаша ся по нѣмь бо-
лярѣ и дроужина его вьси, пѣвъше надъ нимъ
обычьнъıя пѣсни, и положиша въ црькъви
святаго Михаила, ю же бѣ самъ съзъдалъ;
кънагиня же его много раздѣли богатьство
монастърьмъ и попъмъ и оубогъмъ, ико
дивити ся вьсѣмъ человѣкъмъ, ико такъıя
милостъıни никъто же можеть сътворити.
На оутриа же, въ семи на десатъи дьнь,
съвѣтъ сътвориша Кыине, посълаша къ
Володимероу, глаголюще: поиди, кънаже,
на столъ отьнь и дѣдьнь. Се слъıшавъ
Володимеръ, плака ся вельми и не поиде,
жали ся по братѣ. Кыине же разграбиша
дворъ Пѣтатинъ тысауьского, и идоша на
Жиды, и разграбиша ıх. И посълаша пакъı
Кыине къ Володимероу, глаголюще: поиди,
кънаже, Кыевоу; аще ли не поидеши, то
вѣси, ико много зъло въздвигнеть ся, то
ти не Пѣтатинъ дворъ, ни съцьскъıхъ, нъ
и Жиды грабити, и пакъı ти поидѣть на
ıтрьвь твою и на болѣры и на манастъı-
ра; и бѣдеши ответъ имѣлъ, кънаже, оже
ти манастъıра разграбать. Се же слъıшавъ
Володимеръ поиде въ Кыевъ.

93. Начало кънаженья Володимера, сына

prawowierny, Michał, zwany Świętopełkiem, 1113
miesiąca kwietnia dnia 16, za Wyszogrodem
i przywieziono go w łodzi do Kijowa, i
ubrawszy ciało jego i na sanie włożywszy,
płakali po nim bojarowie i wszystka jego
drużyna, piejąc nad nim pieśni zwykłe.
I złożyli go w cerkwi ś. Michała, którą był
sam założył. Xiężna zaś jego mnogo bogactw
rozdzieliła między monastyry i kapłanów i
ubogich, że się wszyscy ludzie dziwowali,
bowiem takiej jałmużny nikt dawać nie był
wstanie. Nazajutrz zaś dnia 17 złożyli radę
Kijowianie, posłali do Włodzimierza mówiąc:
pójdź xiążę na stolec ojcowski i dziado-
wski. To słysząc Włodzimierz rozpłakał się
bardzo i nie poszedł, smucąc się po bracie.
Kijowianie zaś złupili dwór Pątęty tysiącznika,
rzucili się na Żydów i złupili ich. I posłali
znowu Kijowianie do Włodzimierza, mówiąc:
pójdź xiążę do Kijowa; jeśli nie pójdziesz
to wiedz, że wiele złego stanie się. Toć już
nie Pątęty dwór ni setników, lecz i Żydów
rabują, a potem rzucą się na jątrew twoją
i na bojary i na monastyry, i zdasz rachu-
nek xiążę, jeśli monastyry złupią. To sły-
sząc Włodzimierz poszedł do Kijowa.

93. Początek panowania Włodzimierza, syna

Wiersz 1 праздьноваша» празьноваша H. Ch. — 7 болѣре» боре H. Ch., mylnie. — 14 милостъıни» милости H. — 20 жали ся» жалы ся Ch. — 21 и идоша» идоша H. — 25 въздвигнеть ся» оуздвигнеть ся H. — 28 болѣры» боры H. Ch., mylnie. — 29 оже» иже Ch.

1113 Кьсеволожа. Володимеръ Мономахъ сѣде Кыєвѣ, въ недѣдѭ, оусърѣтоша же и митрополитъ съ єпископы и съ вьсѣмь Кыяне, съ оустѣмь великоѭ, сѣде на столѣ отьця своєго, и дѣдъ своихъ, и вьси людиѥ рады бяшѧ, и матежь оуспе. Слышавъше же Половьци съмрьть Святопълъжѧ, и съвъкоупивъше сѧ, и придоша къ Кыроу; Володимеръ же, съвъкоупивъ сыны своѧ и сыновьца, иде къ Кыроу, и съвъкоупи сѧ съ Ольгъмъ, Половьци же бѣжаша. Того же лѣта посади сына своєго Святослава въ Переѧславлѣ, а Вячеслава оу Смольньстѣ. Въ сь же лѣто прѣстави сѧ игоуменьнѣ Лазарева манастъыря, свята житиѥмь, мѣсяца сентября, въ устъыре на десатъын дьнь, живъши лѣтъ шесть десать въ урьнъуьствѣ, а отъ рожениѧ деваносто лѣтъ и два. Въ сь же лѣто поѧ Володимеръ за сына своєго Романа Володаревнѫ, мѣсяца сентября въ прьвъын на десатъын дьнь. Въ сь же лѣто Мьстиславъ заложи црькъвь каменъ святаго Николы на къняжѣ дворѣ оу търговища Новѣ городѣ. Того же лѣта посади сына своєго Ироплъка въ Переѧславлѣ. Тъмь же лѣтѣ поставиша єпископа Данила Гюргевоу, а Бѣлогородоу Никитѫ.

Wszewłodowego. Włodzimierz Monomach siadł w Kijowie w niedzielę, wyszli zaś naprzeciw niemu metropolita Nicefor z biskupami i ze wszystkimi Kijowianami ze czcią wielką. Siadł na stolcu ojca swojego i dziadów swoich, a wszyscy ludzie radzi byli, i rozruch uspokoił się. Usłyszawszy Połowcy o śmierci Świętopełkowej zebrali się i przyszli do Wyru. Włodzimierz zaś zebrawszy synów swoich i synowców szedł ku Wyrowi, i złączył się z Olegiem a Połowcy uciekli. Tegoż lata posadził syna swojego Świętosława w Perejęsławiu, a Więcesława w Smoleńsku. Tegoż lata umarła igumena monastyru Łazarowego, świątobliwa żywotem, miesiąca września dnia 14, żywszy lat 60 w zakonie, a od urodzenia lat 92. Tegoż lata pojął Włodzimierz za Romana syna swojego, Wołodarównę, miesiąca września dnia 11. Tegoż lata Mścisław założył cerkiew kamienną ś. Mikołaja na xiążęcym dworze, na targowicy w Nowogrodzie. Tegoż lata posadził syna swojego Jaropełka w Perejęsławiu. Tegoż lata ustanowił biskupem Danilę w Juryewie, a w Białogrodzie Mykitę.

Wiersz 6 оуспе» вѣспе H. — 7 Половьци» Половьцѣ H. Ch., mylnie. — 8 Кыроу» Кыръ H. — 15 Лазарева» Лазорева H. Ch., mylnie. — 23 каменъ» каминъ H. Ch. — 27 Гюргевоу» Гоургевоу H. Ch., mylnie.

OBJAŚNIENIA DO NESTORA.

Stronica 550, wiersz 3. **отъ кждоу иесть пошла роуськая земля.** Wyrażenie *ruśskaja zemlia*, tak często przez Nestora używane w znaczeniu rodu ruskiego lub państwa, przeciągnięte jest żywcem z wyrazu germańskiego *Russland*, *Rugiland*, i świadczy, że język skandynawskich Rusów, którego pierwiastki germańskie w nazwach progów dnieprowych u Konstantyna Porfirogenety przytoczonych, i indziej znachodzimy, nie był bez wpływu na język Nestora. Przeszło to wyrażenie tak przeciwne duchowi języka słowiańskiego i do późniejszych Nestora dopełniaczy.

Str. 550, w. 8. **по потопѣ трие сыновє... межю Мидъı и Вавилономь.** Cały ten ustęp wzięty jest prawdopodobnie z kroniki Jerzego Hamartola, która już za króla Simeona, na początku wieku Xgo przełożona była w Bółgaryi na język słowiański. W oryginale greckim opiewa on tak:

Μετὰ γοῦν τὴν σύγχυσιν καὶ τὸν τοῦ πύργου διάλυσιν μεταστέλλονται οἱ γ̄ υἱοὶ τοῦ Νῶε πάντας τοὺς ἐξ αὐτῶν γενομένους, καὶ διδόασιν αὐτοῖς ἔγγραφον τῶν τόπων τὴν κατανέμησιν, ὅπερ ἐκ τοῦ πατρὸς Νῶε παρειλήφασι, καὶ λαγχάνουσιν ἑκάστῳ καὶ ταῖς ἑκάστου φυλαῖς καὶ πατριαῖς τόπον καὶ κλίματα καὶ χώρας καὶ νήσους καὶ ποταμοὺς κατὰ τὴν ὑποκειμένην ἔκθεσιν.

Po pomieszaniu *języków* i po zburzeniu wieży przyzywają do siebie trzej synowie Noego wszystkie potomki swoje, i dają im spisanie miejsc na osiedlenie, które od ojca otrzymali, i przydzielają każdemu i każdego pokoleniom a rodom miejsce i strefę i kraje i wyspy i rzeki podług niniejszego rozkładu.

IV. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΗΣ ΓΗΣ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΟΥ.

Καὶ κατακληροῦται τῷ μὲν πρωτοτόκῳ υἱῷ Νῶε Σὴμ ἀπὸ Περσίδος καὶ Βάκτρων ἕως Ἰνδικῆς καὶ Ῥινοκουρούρων τὰ πρὸς ἀνατολήν· τῷ δὲ Χὰμ ἀπὸ Ῥινοκουρούρων ἕως

IV. O PODZIALE ZIEMI.

I dostaje się w dziale pierworodnemu synowi Noego, Semowi, od Persyi i Baktrów do Indyi i Rinokururów to co leży na wschód. Chamowi zaś od Rinokururów do

Γαδείρων τὰ πρὸς νῶτον· τῷ δὲ Ἰάφεθ ἀπὸ Μηδίας ἕως Γαδείρων τὰ πρὸς βορρᾶν. Αἱ δὲ λαχοῦσαι χῶραι τῷ μὲν Σὴμ εἰσὶν αὗται· Περσὶς, Βακτριανὴ, Ὑρκανία, Βαβυλωνία, Κόρδυνα, Ἀσσυρία, Μεσοποταμία, Ἀραβία ἡ ἀρχαία, Ἐλυμαὶς, Ἰνδικὴ, Ἀραβία ἡ εὐδαίμων, Κοιλησυρία, Κομμαγήνη καὶ Φοινίκη πᾶσα καὶ ποταμὸς Εὐφράτης.

Τῷ δὲ Χὰμ Αἴγυπτος, Αἰθιοπία ἡ βλέπουσα κατ' Ἰνδοὺς, ἑτέρα Αἰθιοπία, ὅθεν ἐκπορεύεται ὁ ποταμὸς τῶν Αἰθιόπων, Ἐρυθρὰ βλέπουσα κατὰ ἀνατολὰς, Θηβαὶς, Λιβύη ἡ παρεκτείνουσα μέχρι Κυρήνης, Μαρμαρὶς, Σύρτις, Λιβύη ἄλλη, Νουμιδία, Μασσυρὶς, Μαυριτανία ἡ κατέναντι Γαδείρων. Ἐν δὲ τοῖς κατὰ βορρᾶν τὰ παραθαλάσσια ἔχει, Κιλικίαν, Παμφυλίαν, Πισσιδίαν, Μυσίαν, Λυκαονίαν, Φρυγίαν, Καβαλίαν, Λυκίαν, Καρίαν, Λυδίαν, Βιθυνίαν, τὴν ἀρχαίαν Φρυγίαν· καὶ νήσους πάλιν ἔχει, Σαρδινίαν, Κρήτην, Κύπρον καὶ ποταμὸν τὸν καὶ Νεῖλον καλούμενον.

Τῷ δὲ Ἰάφεθ Μηδία, Ἀλβανία, Ἀρμενία μικρὰ καὶ μεγάλη, Καππαδοκία, Παφλαγονία, Γαλατία, Κολχὶς, Βόσπορος, Μαιῶτις, Δερβὶς, Σαρματὶς, Ταυριανὶς, Μολοσσὴ, Θεσσαλία, Λοκρὶς, Βοιωτία, Αἰτωλία, Ἀττικὴ, Ἀχαΐα, Πελλήνη, ἡ καλουμένη Πελοπόννησος, Ἀρκαδία, Ἤπειρῶτις, Ἰλλυρὶς, Λυχνῖτις, Ἀδριακὴ, ἐξ ἧς τὸ Ἀδριακὸν πέλαγος. Ἔχει καὶ νήσους, Βρετανίαν, Σικελίαν, Εὔβοιαν, Ῥόδον, Χῖον, Λέσβον, Κυθήρην, Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν, Ἰθάκην, Κόρκυραν, καὶ μέρος τι τῆς Ἀσίας, τὴν καλουμένην Ἰωνίαν, καὶ ποταμὸν Τίγριν, τὸν διορίζοντα μεταξὺ Μηδίας καὶ Βαβυλωνίας.

Gadeirów okolica ku południu leżąca. Jafetowi zaś od Medyi do Gadeirów okolica ku północy. Przypadłe zaś kraje Semowi są te: Persya, Baktryana, Hirkania, Babilonia, Kordyna, Asyrya, Mezopotamia, Arabia stara, Elimaida, Indya, Arabia szczęśliwa, Celesyrya, Komagene i Fenicya wszystka i rzeka Eufrat.

A Chamowi Egipt, Etyopia zwrócona ku Indom, druga Etyopia, z której wypływa rzeka etyopska, czerwona, płynąca na wschód, Tebaida, Libia druga, Numidya, Masyrida, Maurytania naprzeciwko Gadeirów. A w części północnej obejmuje nadbrzeże morskie: Cylicyę, Pamfilię, Pisydyę, Myzyę, Likaonię, Frygię, Kabalię, Licyę, Karyę, Lidyę, Bitynię, starą Frygię; obejmuje i wyspy: Sardynię, Kretę, Cypr i rzekę nazwaną Nilem.

A Jafetowi Medya, Albania, Armenia mała i wielka, Kapadocya, Paflagonia, Galacya, Kolchis, Bosfor, Meotis, Derbis, Sarmacya, Taurya, Molosy, Tesalia, Lokrya, Beocya, Etolia, Atyka, Achaja, Pelene, tak zwany Peloponez, Arkadya, Epir, Ilirya, Lichnitya, Adryacya od której morze adryackie. Obejmuje *dział ten* i wyspy: Brytanię, Sycylię, Eubeę, Rodos, Chios, Lesbos, Cyterę, Zakint, Cefalonię, Itakę, Korcyrę i pewną część Azyi, tak zwaną Jonię, i rzekę Tygr rozgraniczającą Medyę a Babilonię.

Georg. Hamart. Chron. c. III. et IV., wyd. Muralta, str. 39—40.

Str. 551, w. 17. **кавькасинскыя горы**. Starożytni twierdzili, że góry kaukazkie ciągną się nieprzerwanem pasmem w jednej stronie przez małą Azyę aż ku Indom; w drugiej stronie zaś ku Dunajowi i przez Iliryk w głąb Europy. Natrąca o tem Ammian Marcelin, u którego kraina górzysta w Dacyi nazwana jest Kaukalandyą *Rer. Gest. XXXI. 4;* opisuje Jordanes *Get.* 7., i bizantyniec Prokop *Bell. Got.* IV. 3. Takie wyobrażenie zabłąkało się, jak widzim, i do Nestora, ztąd nasze Karpaty nazwane są u niego górami kaukazkiemi.

Str. 551, w. 23. **Роусь**. Ruś uważa sam Nestor za osobny szczep skandynawski.

Str. 551, w. 23. **Уюдь**. Czudami zowie tu autor mieszkańców Estonii. U Jordanesa są to Thiudi *Get.* 23., zaś u Adama bremeńskiego Scuti. *Gest. Hamb. eccl. Pont.* III. 14.

Str. 551, w. 23. **Мєрь**. Zna ten lud czudzki Jordanes i zowie go Merens. *Get.* 23; zaś Adam bremenski Mirri *Gest. Hamb.* III. 14.

Str. 551, w. 24. **Моуромь**. Takoż lud czudzki, u Aitikosa Murrini *Cosmogr.* II. 29.

Str. 551, w. 24. **Вьсь** lud czudzki, u Jordanesa nazwany Vasina *Get.* 23., u Adama bremenskiego Wizzi. *Gest. Hamb.* III. 14.

Str. 551, w. 24. **Моръдва** takoż lud czudzki, u Jordanesa Mordens *Get.* 23.

Str. 551, w. 25. **Пермь** lud czudzki, u Jordanesa Beormas. *Get.* 23.

Str. 551, w. 25. **Печєра** lud czudzki, nikomu więcej nieznany.

Str. 551, w. 25. **Ямь** lud czudzki, u Stef. z Bizantu *De urbb.* Ἴαμοι g. v.; zaś u Adama bremeńskiego Lami. *Gest. Hamb.* III. 14.

Str. 551, w. 25. **Югра**, w liście Józefa króla chazarskiego czytamy Agijor. Obacz str. 71 w dziele niniejszem. Carmoly czyta Ugor, Ungri lub Hangri i wskazuje na Węgrów czyli Madyarów *Itin. de la Terre-Sainte.* Bruxelles 1847, str. 49 i 95.

Str. 551, w. 26. **Зимиголл** u Henryka Łotwaka Semigalli *Origg. Livoniæ* wyd. Grubera, str. 39.

Str. 551, w. 26. **Кръсь** u Adama bremeńskiego Chori. *Gest. Hamb. III. 16.*

Str. 551, w. 26. **Сѣтьголл** jest to mylka zamiast **Лѣтьголл** i tak ją w tłumaczeniu poprawiamy. Henryk Łotwak zowie lud ten Lethgallen *Origg. Liv.* wyd. Grubera str. 63.

Str. 551, w. 26. **Либь** lud czudzki w Inflantach, zwanych od niego Liwonią.

Str. 551, w. 33. **Гѣте**. Gotami zwano w dawnych czasach Danów; obacz Torfæus *Ser. Dyn. et Reg. Daniæ.* Hafniæ 1702, str. 803 i nast.

Str. 551, w. 34. **Галичане**. Galicyą nazywali część chrześciańską Hiszpanii Arabowie, a od nich i inne narody zwłaszcza północne. Obacz Kondego Dzieje panowania Maurów w Hiszpanii.

Str. 551, w. 34. **Волъхва.** Są to Włosi czyli mieszkańcy Italii, którem to imieniem Słowianie i starożytnych Rzymian obejmowali. Obacz str. 538 przypisek 1, w dziele niniejszem.

Str. 551, w. 34. **Корълязи** właściwie powinno być **Форълязи** to jest Forlęzi, tak zwani u pisarzów łacińskich Forojulienses. Przepisywacze Nestora przemienili **Ф** na **К**.

Str. 552, w. 1. **Фрагове**, to jest Fręgowe, są widocznie Frankowie. Podobnie zowie ich Prokop, *Φράγγοι*, *Bell. Got.* III. 23.

Str. 552, w. 15. **И сънидє господь Богъ... хранивъ останъкъ.** Cały ten ustęp znajduje się dosłownie w przekładzie słowiańskim chronografa bizantyńskiego Malali, uskutecznionym na początku Xgo wieku w Bółgaryi przez mnicha Grzegorza, a przytoczonym przez xięcia K. M. Oboleńskiego, we wstępie do Latopisca perejęsławsko-suzdalskiego, Moskwa 1851, na stronnicy XVIII. Oto są jego słowa: **И сниде Господь Богъ видѣти града и стлъпа... и рєчє Господь Богъ: сє родъ єдинъ и ꙗзыкъ єдинъ, и сѣѧ Богъ ꙗзыкы и раздѣли ѧ на 70 и 2 ꙗзыка. По разыѣшєнии же ꙗзыкъ Богъ вѣтрѣмь великымь раздроушн стлъпъ, и єсть останъкъ єго промєжи Асира и Вавилона, єсть въ высотѫ и въ широтѫ 5400 и 33 лакъть, въ лѣта многа хранивъ останъкъ єго.** Z tych słów z latopisem naszego kronikarza porównanych, przekonać się można dowodnie, że Nestor pisał językiem tym samym, którym za czasów Simeona pisali Słowianie xięgi swoje w Bółgaryi, i tylko niedostateczna jego znajomość skłonić go mogła, że tu lub owdzie użył powiatowszczyzny kijowskiej, lub wyrażenia skandynawskiego.

Str. 552, w. 32. **нарицаємии Норьци иже сѫть Словѣнє.** Noropy czyli Norykowie lud peoński. O nim powiada Klemens alexandryjski: Quin etiam Noropes, est autem gens Peoniæ (*ἔθνος ἐστι Παιονικὸν*) nunc autem appellantur Norica (*Νορικοι*) aes elaborarunt, et primi ferrum purgarunt. *Stromat.* I. 16. Porównaj Eusebii Pamph. Cæsar. *Præparat. evang.* X. 2., tudzież Stephan. Byzant. *De urbb.* pod słowem *Νωρἀκος*. Jeśli uwzględnim tę okoliczność, że Peonów zwali Rzymianie Pannonami (Appian *Illyr.* c. 14), tedy powyższa wiadomość Nestora o Norykach peońskich jako przodkach Słowian, zgodna jest z tem co mówi Bogufał: Scribitur in vetustissimis codicibus quod Pannonia sit mater et origo omnium Slavonicarum nationum. *Chron. Pol.* u Sommersb. II. 19.

Str. 553, w. 1. **сѣли сѫть Словѣни по Дунаєви, кѫдѣ єсть нынѣ Угорьска ꙁємля и Блъгарьска.** Nad Dunajem wskazują też dawną siedzibę Słowian kronikarze polscy Mierzwa i Wincenty, oznaczając nawet dokładnie czas w którym ją zajęli. Było to na 400 przeszło lat przed Chrystusem, a prawie na lat 100 przed Alexandrem macedońskim, kiedy wódz a później król ilirski, Bardylis, toczył wojny wielkie z Galami. W skutek zawartej z nimi umowy: Gallis itaque cessit Getia usque ad Danubium; istorum vero hinc usque Parthiam, istinc usque Bulgariam, illinc usque Carinthiam crevit accessio. *Vincent. Chron.* w Biel. Wstępie kryt. str. 238. *Miersuæ Chron.* tamże str. 239 i nast. Wytknięte tu granice obejmowały Iliryę za panowania Bardyla; w czasach Nestora rozciągało się tamtędy państwo węgierskie, i słusznie mówi on „kdie jest nynie Agorska zemlia.“ Atoli wie on jeszcze, że i Bółgarską ziemię Słowianie zajmowali. Bółgarya za czasów Simeona, na

początku wieku X, obejmowała tak zwane *Zagorie* t. j. część dawnej Tracyi, i Macedonię aż po jezioro ochrydzkie czyli lichnickie, zaś z lewej strony Dunaju Dacyę; za Nestora czasów była pod władzą cesarzów bizantyńskich. Widzimy więc ze słów powyższych, że Nestor uważał starożytnych Ilirów i Traków za przodków Słowian, podobnie jak ich uważają kronikarze polscy Mierzwa i Wincenty.

Str. 553, w. 9. **Хорвате бѣлии.** Spomniał ich i Porfirogeneta, mówiąc: *ἡ μεγάλη Χρωβατία καὶ ἡ ἄσπρη ἐπονομαζομένη.* Ob. str. 29, w. 35, w dz. nin.

Str. 553, w. 10. **Хорѫтане.** Bezimienny w dziele *De conversione Bag. et Carant.* c. 3 zowie ich *Quarantani*, u Pertza SS. XI. str. 7. Paweł Dyakon zowie kraj ich Carantanum. *De gest. Longob.* V. 22.

Str. 553, w. 10. **Волъхъмъ бо нашьдъшимъ на Словѣны на доунаискыи, сѣдъшимъ въ нихъ и насилиѭщимъ имъ.** Rzymianie rozpoczęli wojnę podbojową nad Dunajem w roku 33 przed Chrystusem, a ukończyli ją dopiero podbojem Dacyi za Trajana, roku 106 po Chrystusie. Na te to wypadki wskazuje Nestor powyższemi ogólnemi słowami. Polscy kronikarze Mierzwa i Wincenty zapuszczają się tu w szczegóły, i opowiadają walki długoletnie Trakoilirów z Rzymianami, nie według rzymskich lub greckich pisarzów, lecz według podań jakie w X, XI i XII wieku o tych wypadkach między Słowianami krążyły, a którym to podaniom u Słowian dało główny popęd dźwignienie państwa morawskiego pod Rościsławem i Świętopełkiem, i apostolstwo Kiryła i Metodego, przybyłych z Macedonii. Obacz Biel. Wstęp kryt. str. 357—442 i przypisek 14 na str. 119 w dz. nin.

Str. 553, w. 13. **прозъваша са Ляхове, а отъ тѣхъ Ляховъ прозъваша са Поляне.** Imię Lęchów zna Tomasz archidyakon spoletański, żyjący w wieku XII; mówi on: Venerunt de partibus Poloniæ, qui Lingones appellantur. *Hist. Sal.* c. 7. u Schwandtnera SS. III. str. 541. Jeden z dawnych roczników polskich dotąd niedrukowanych, podaje także imię Lęchów jako wcześniejsze od Polanów imienia: Poloni, qui prius vocabantur Lachowye, dum essent pagani. *Rękop. Sędziwoja z Czechła*, str. 14. Że imię to pisano pierwotnie przez głoskę nosową, to nietylko z Nestora i Tomasza spoletańskiego, ale nawet poniekąd i z kronik polskich Mierzwy i Wincentego widoczna: znachodzim bowiem w ich rękopismach niejednokrotnie zamiast Lechitæ, Lichitæ z laseczką nad głoską *i* która wyrzucone u góry *n* oznaczała. Upowszechnione poźniej brzmienie tego imienia Lechitæ, Lechi, Lachowie, jest już z powodów samej eufonii przyjemniejsze dla ucha, jednakże pozwalamy sobie wyjątkowo zatrzymać w przekładzie naszym brzmienie pierwotne, tak w imieniu tem, jako i w imionach Waręgi, Jągra, Izęsław, Łąck itp., idzie nam bowiem i pod tym względem o zbliżenie się jak największe do oryginału Nestora.

Str. 553, w. 15. **Лоутичи.** Jest to imię dawane ludowi temu przez Niemców i Skandynawców, jak np. przez Saxona Grammatyka XIX, str. 162; sami zaś oni zwali się Wilcy lub Weletabi. Poświadcza to wyraźnie Adam bremeński mówiąc: qui ab illis Wilzi, a nobis dicuntur Leutici. *Gest. Hamb.* III. 21. u Pertza SS. VII. 344. Tak nazywa ich nawet i Geograf bawarski, dodając, że kraj ich dzieli się na cztery prowincye i mają 95

miast; obacz str. 10 w dz. nin.; znał ich więc bardzo dobrze. Z tego widzim, że Nestor trzymał się tu germańskiej czyli skandynawskiej nomenklatury.

Str. 553, w. 19. **Деревлине, зане сѣдоша въ лѣсѣхъ.** Wywód niekoniecznie prawdziwy, znachodzim bowiem imię ludu *Δερβανοὶ* już w Iliryi. *Apian. Illyr.* c. 28.

Str. 553, w. 21. **Дрѣговичи.** Porfirogeneta zowie ich *Δρουγουβιται.* Obacz str. 20, wiersz 21, w dz. nin.

Str. 553, w. 25. **Словѣни же сѣдоша около езера Ильмеря.** Szafarzyk mniema, że to są Ptolomejowi *Σουοβηνοὶ* mieszkający w Scytyi koło Alanów. *Geogr.* VI. 14.

Str. 554, w. 10. **Дънѣпръ бо течеть изъ оковьского лѣса.** Dziś zowie się las ten wołkońskim; nazwisko jego tu wymienione przypomina lud *Ἄχιβοι*, który Ptolomej *Geogr.* III. 5. w tamtych stronach wymienia.

Str. 554, w. 14. **Влъга... вътечеть семѝ десать жерелъ.** Tak mówi i Mojżesz choreński: In quibus est flumen Ethel quod septuaginta alveos habet. *Geogr. arm.* c. 61.

Str. 554, w. 17. **по Влъзѣ въ Блъгары** t. j. do Bółgaryi nad rzeką Kamą leżącej; o której obacz dzieło *Historia Miscella* u Muratorego SS. I. 138.; tudzież Hammer-Purgstall *Geschichte der goldenen Horde.* Pest 1840, str. 7 i dalsze.

Str. 554, w. 17. **Хвалисъ.** Jest to według wszelkiego podobieństwa ten sam lud, który opisuje Kinnamos *Hist.* III. 8.; zowie on go *Χαλισσῶι*, Chalisii.

Str. 554, w. 20. **Дънѣпръ вътечеть... тремя жерелы.** Dniepr wpada, jak wiadomo, jednem tylko uściem w morze czarne; wszystkie jednakże rękopisma Nestora, nawet owe które miał Tatyszczew, mówią wyraźnie o trzech uściach. Wyjątek od nich stanowi rękopism Ławrętego, ależ wyrażenie jego „wteczeť w ponet'skoje more żerełom“ trąci pleonazmem, i zdaje się jakoby było tylko poprawką mędrkującego przepisywacza; woleliśmy tedy zatrzymać trema żereły.

Str. 554, w. 22. **по немоуже оучилъ святыи Оньдрѣи.** O apostołowaniu ś. Andrzeja w Scytyi mówią Hippolit, Origines, i inni; Obacz Bayera *Origines Russ.* in Comment. Acad. Petrop. VIII, str. 390 i nast. Wszelakoż odnosi się to do małej Scytyi, a nie do okolic leżących u górnego Dniepru.

Str. 556, w. 34. **Кривичи.** Tak ich zowie i Porfirogeneta: *Κριβιτζοὶ*; są to według wszelkiego podobieństwa potomkowie trackich Krowizów *Κροβιζοὶ*, których siedziby wskazuje w Dacyi Strabo *Geogr.* VIII. 318. Porównaj Pliniusa *Hist. Nat.* VII. 25. 12.

Str. 557, w. 15. **Норъвѣ.** Prawdopodobnie są to potomkowie starożytnych Newrów *Νευροὶ*, których Herodot znał u źródeł Dniestru *Hist.* IV. 22., za Pliniusa zaś byli już nad źródła Dniepru czyli Borystenu przetrąceni. *Hist. Nat.* IV. 26. 10.

Str. 557, w. 22. **Блъгаре.** Przyjście Bółgarów nad Dunaj przypadło między 660—688 r. po Chr. Opisują je bizantyńcy Teofan str. 299, Anastazy str. 114 i inni.

Str. 557, w. 24. **Угре бѣлии... прогънавше Волъхы.** Są to Hunowie zwani takoż białymi. Za Atyli wygnali oni Rzymian z Panonii.

Str. 557, w. 32. **Объре... приимуша Дулѣбы.** Co tu autor o Obrach powiada, zgodne jest z powieścią Fredegara *Chron.* c. 48, a tyczy się uciemiężeń awarskich dokonywanych na Czechach, których Dulebami zowie Massudy u D' Ohssona *Des peuples du Caucase* str. 87. Godna uwagi, że Nestor pisze **Объре**, a nie **Оваре** jak czytamy to imię w Słowie o półku Igorowym; świadczy to bowiem, że Nestor zaczerpnął wiadomość swoją ze źródeł zachodnich.

Str. 558, w. 9. **Печенѣзи** szczep turecki. Jedna z hord jego zwała się Bedźnak (*Hammer Purgst. Gesch. d. G. O.* s. 25.) i od niej dostało się imię to całemu szczepowi. Porfirogeneta zowie ich *Πατζινακῖται* (obacz str. 40 w dz. nin.); źródła węgierskie *Biseni.*

Str. 558, w. 10. **Угри уръсии** są to dzisiejsi Węgrowie, o których przybyciu nad Dunaj mówi najdokładniej Porfirogeneta w dziele: O zarządzie państwa rozd. 38. Ob. str. 43 dz. nin. Zowie on ich Turkami.

Str. 558, w. 16. **Вятичи** są to potomkowie Antów, o których pisze Jordanes *Get.* c. 5 i Prokop *Bell. Got.* III. 14. 40 itd.

Str. 558, w. 16. **бяста бо дъва брата въ Лясѣхъ.** Należało by może tłumaczyć: Było bowiem dwoch braci w Polsce; woleliśmy jednak zatrzymać w tem miejscu wyraz oryginału „w Lęsiech" bo zdarzenie to, jak nam się zdaje, sięga w czasy tak wysokie, że w nich imienia Polski jeszcze nie znano.

Str. 558, w. 23. **Дулѣбы же живяхѫ по Бугоу.** Z tych słów możnaby wnosić, że granice państwa Samonowego sięgały po Bug.

Str. 558, w. 24. **кѣдѣ нынѣ Волынѣне.** Wołynianie tak zwani od grodu dawnego Wołynia, leżącego na lewym brzegu Bugu nad rzeką Huczwią, który był ich stolicą. Od niego otrzymała też cała ta kraina dzisiejszą nazwę swoją.

Str. 558, w. 25. **Улучи.** Geograf bawarski zowie ich Unlizi, i dodaje, że to jest lud mnogi mający 318 miast. Obacz str. 10 dz. nin. Porfirogeneta zowie ich *Οὐλτῖνοι* str. 42 dz. nin.

Str. 559, w. 17. **Съхожахѫ ся на игрищих.** Porównaj z tem co mówi Kozmas o podobnych obrzędach w Czechach. Bracizlaus omnes magos, ariolos et sortilegos extrusit regni sui e medio, similiter et lucos sive arbores, quas in multis locis colebat vulgus ignobile extirpavit et igne cremavit. Item et superstitiosas institutiones quas villani adhuc semipagani in pentecosten tertia sive quarta feria observabant, offerentes libamina super fontes mactabant victimas et demonibus immolabant, item sepulturas quæ fiebant in silvis et in campis, atque scenas quas ex gentili ritu faciebant in biviis et in triviis, quasi ob animarum pausationem, item et jocos profanos, quos super mortuos suos, inanes cientes manes ac induti faciem larvis bachando exercebant itd. *Chron. III. 1.*

Str. 559, w. 31. **Гамголеть Георгии въ лѣтописьцѣ**, to jest Grzegorz Hamartol. Porównaj co w tej mierze na str. 559 w przypisku drugim powiedzieliśmy. W każdym razie jest rzeczą prawdopodobniejszą, że Nestor znał kronikę Hamartola tylko z przekładu jej słowiańskiego. W oryginale greckim opiewa ten ustęp tak:

Ἀμέλει γέ τοι καὶ ὁ μέγας Καισάρειος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, διαφόρων ἐθνῶν καὶ ἠθῶν καὶ τρόπων καὶ νόμων ἐξήγησιν ποιούμενος σύντομον, τοιάδε φησίν· «ἐν γὰρ ἑκάστῃ χώρᾳ καὶ ἔθνεσιν, ἐν τοῖς μὲν ἔγγραφος [νόμος] ἐστίν, ἐν τοῖς δὲ ἡ συνήθεια. Νόμος γὰρ ἀνόμοις [τὰ] πάτρια δοκεῖ.»

Dobitnie też wielki Cezaryos brat wielkiego Grzegorza teologa w krótkiem swojem opisaniu obyczajów, charakteru i praw różnych narodów powiada, co następuje. W każdym kraju i u każdego ludu albo jest prawo pisane, albo zwyczajowe. Dla narodów bowiem niemających prawa pisanego, zakonem jest obyczaj ojców.

XXI. ΠΕΡΙ ΣΗΡΩΝ.

«Ὥνπερ πρῶτοι Σῆρες, οἱ, τὸ ἄκρον τῆς γῆς οἰκοῦντες, νόμον ἔχουσι τὸ πατρῷον ἔθος, μὴ πορνεύειν καὶ μοιχεύειν, ἢ κλέπτειν, ἢ λοιδορεῖν, ἢ φονεύειν καὶ κακουργεῖν τὸ σύνολον.»

XXI. O SERACH.

Z takich to najprzód Serowie na końcu ziemi żyjący, za prawo sobie mają ojczysty obyczaj, nie cudzołożyć ani wszetecznić, nie kraść ani złorzeczyć, nie zabijać ani w ogólności złego nie czynić.

XXII. ΠΕΡΙ ΒΑΚΤΡΩΝ.

«Νόμος δὲ παρὰ Βακτριανοῖς ἤτοι Βραχμάναις [καὶ νησιώταις] ἡ ἐκ προγόνων παιδεία [τε καὶ εὐσέβεια], μὴ κρεωφαγεῖν καὶ οἰνοποτεῖν, ἢ λαγνεύειν, ἢ παντοίαν κακίαν διαπράττεσθαι, διὰ πολὺν φόβον θεοῦ καὶ πίστιν, καί τοι γε τῶν παρακειμένων αὐτοῖς μιαιφονούντων καὶ αἰσχροπραγούντων ἐμμανῶς τε καὶ ὑπερφυῶς. Ἐν δὲ τοῖς ἐσωτέροις μέρεσι τούτων ἀνθρωποβοροῦντες μάλιστα καὶ κατεσθίοντες ἀλλήλους ὡς οἱ κύνες.»

XXII. O BAKTRACH.

Prawem zaś u Baktryan czyli Brachmanów i wyspiarzy jest karność i bogobojność od przodków im przekazana: mięsa nie jadać i wina nie pijać, nie wszetecznić i żadnej złości nie czynić, dla wielkiej bojaźni bożej i wiary, chociaż sąsiedzi ich są zapamiętałymi mordercami i złoczyńcami nad wszelkie pojęcie. A ci co w głębi kraju mieszkają, są ludożercami, i jedzą się nawzajem jak psy.

XXIII. ΠΕΡΙ ΧΑΛΔΑΙΩΝ.

«Ἕτερος νόμος Χαλδαίοις τε καὶ Βαβυλωνίοις, μητρογαμεῖν καὶ ἀδελφοτεκνοφθορεῖν καὶ μιαιφονεῖν καὶ πᾶσαν θεομισῆ πρᾶξιν

XXIII. O CHALDEACH.

Inne jest prawo u Chaldeów i Babilonów, żenić się z matkami i z bratankami wszetecznić i zabijać, i wszelkiej sprawy Bogu

ὡς ἀρετὴν ἀποτελεῖν, κἂν πόῤῥω τῆς χώρας αὐτῶν γένωνται. Ἄλλος παρὰ Γηλαίοις νόμος, γυναῖκα οἰκοδομεῖν καὶ γεωργεῖν καὶ τὰ ἀνδρῶν ἔργα πράττειν, ἀλλὰ καὶ πορνεύειν, ὡς ἂν βούλωνται, μὴ κωλυόμεναι παντελῶς ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἢ ζηλούμεναι, αἳ ὑπάρχουσαι πολεμικώταται καὶ θηρῶσαι τὰ μὴ λιαν ἰσχυρότερα τῶν θηρίων. Ἄρχουσι δὲ καὶ τῶν ἰδίων ἀνδρῶν καὶ κυριεύουσιν.»

obrzydłej dopuszczać się, za cnotę to sobie mając, chociaż się daleko od kraju swego znachodzą. Inne znowu prawo mają Gelajowie: niewiasty u nich domy budują i rolę uprawiają, i odrabiają męskie roboty; ale też i wszeteczną ile im się podoba, gdyż im mężowie tego nie bronią ani zazdroszczą. Są one bardzo waleczne i polują na te ze zwierząt, które nie zanadto są silne. A rządzą też swoimi mężami i panują im.

XXIV. ΠΕΡΙ ΒΡΕΤΑΝΩΝ.

«Ἐν δὲ Βρεττανίᾳ πλεῖστον ἄνδρες μιᾷ συγκαθεύδουσι γυναικὶ, καὶ πολλαὶ γυναῖκες ἑταιρίζονται ἀνδρί.» καὶ τὸ παράνομον ὡς νόμον καλὸν καὶ πατρῷον πράττουσι ἀζήλωτον καὶ ἀκώλυτον.

XXIV. O BRETANACH.

A w Bretanii spi z jedną niewiastą bardzo wielu mężów, i wiele niewiast z jednym mężem spółkuje. I to bezprawie popełniają jako prawo piękne i ojczyste bez zazdrości i przeszkody.

XXV. ΠΕΡΙ ΑΜΑΖΟΝΩΝ.

Ἀμάζονες δὲ ἄνδρας οὐκ ἔχουσιν, ἀλλ' ὡς τὰ ἄλογα ζῶα ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ περὶ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν ὑπερόριοι γίνονται, καὶ μιγνύμεναι τοῖς γειτνιῶσιν ἀνδράσιν ὡς πανήγυρίν τινα καὶ [μεγάλην] ἑορτὴν τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἡγοῦνται, ἐξ ὧν [καὶ] κατὰ γαστρὸς συλλαβοῦσαι πάλιν δρομοῦσιν οἴκαδε πᾶσαι. Τῷ δὲ καιρῷ τῆς ἀποκυήσεως τὸ μὲν ἄῤῥεν φονεύουσι, τὸ δὲ θῆλυ ζωογονοῦσι καὶ ἐπιμελῶς ἐκτρέφουσι.

XXV. O AMAZONKACH.

Amazonki zaś mężów nie mają, lecz jak bezrozumne zwierzęta raz w rok, około pory wiosennej, idą za granicę i spółkują z mężami krajów ościennych, mając czas ten sobie za wielką jakąś uroczystość i święto. Kiedy już przez nich są zapłodnione w żywocie swoim, biegną na powrót do dom wszystkie. A w czasie połogu męskie potomstwo zabijają, żeńskie zaś zostawiają przy życiu i troskliwie wychowują.

Chron. Hamartoli wyd. Muralta str. 26.

Str. 561, w. 22. **и нападоша и Козаре.** Kozarowie czyli Chazarowie lud uralski zostający pod xiążętami ze szczepu tureckiego. Onito, według wszelkiego podobieństwa, już w drugim po Chrystusie wicku, stanowili naród potężny między Donem a Wołgą ponad morze kaspijskie, które też od nich chazarskiem nazywano. W piątym po Chrystusie wieku wszystkie ich pokolenia prócz jednego ulegały władzy Hunów; w następnych atoli wiekach wznieśli się podbojami do nadzwyczajnej potęgi, opanowali Krym i inne

wybrzeża czarnego morza, zhołdowali nawet Polanów kijowskich, jak się o tem z powyższych słów Nestora dowiadujemy, tudzież Radymiczów, Wętyczów i Siewierzanów. Król chazarski Bulan za powodem niejakiego Izaaka Singara, przyjął wyznanie Mojżeszowe, w czem go też możni naśladowali. Mimo to jednak tak on jak i jego następcy odznaczali się łagodnością w rządach i zostawiali poddanym swoim zupełną wolność sumienia. Tak chrześcijanie jako też mahometanie i żydzi używali w Chazaryi jednakich praw. Około roku 858 sam panujący zażądał nauczycieli chrześciańskich z Konstantynopola, z którego cesarzami Chazarowie zwykle w stosunkach przyjaznych zostawali; w skutek tego posłany tam był i nauczał Konstantyn i brat jego Metody, poźniejsi apostołowie Słowian morawskich i innych. Obacz Żywot Metodego rozd. 4. str. 99. w dz. nin.

Str. 562, w. 12. **володѣшѧ бо Козарє... до дньшнѣго дьнє.** Kozarowie zniknęli z widowni dziejów europejskich już na początku XI wieku. Ostatnia wzmianka o nich u Nestora jest pod rokiem 1023, a widzim ich wtedy w stosunku uległości do Mścisława chrobrego Włodymirowicza, xięcia tmutorokańskiego; widocznie więc słowa powyższe należą do zapisywacza wcześniejszego, za którym powtórzył je wiernie Nestor.

Str. 562, w. 15. **Въ лѣто ,ѕтѕ... нахѡмъшю Михаилѹ цѣсарьствовати.** Michał III cesarz bizantyński począł panować wraz z matką już w styczniu roku 842; sam zaś dopiero roku 856. Obacz Muralta *Essai de Chronographie Byzantine.* Petersbourg 1855, str. 425. W każdym więc razie pomylił się tu Nestor w chronologii.

Str. 563, w. 20. **до съмрьти Свѧтопълъка лѣтъ шестьдесѧть.** Ściśle licząc upłynęło od śmierci Jarosława do śmierci Świętopełka nie spełna lat 60, albowiem Jarosław umarł 19 lutego 1054 roku, a Świętopełk 16 kwietnia 1113; autor kładzie tu liczbę okrągłą. Ale właśnie z tych słów przekonywamy się, że Nestor zaczął pisać swój latopis nie wcześniej jak dopiero roku 1113, po śmierci Świętosława.

Str. 564, w. 18. **ѕємлѧ наша велика и обилна.** Niemal temi samemi słowami przemawiają u Widukinda Brytanowie do swoich najezdców, Anglosasów. Terram latam et spatiosam et omnium rerum copia refertam vestræ mandant ditioni parere miseri Bretti; quidquid imponitis servitii libenter sustinemus. Ut autem viderunt principes exercitus terram latam et fertilem et incolarum manus ad bellandum pigras itd. *Chron.* I. 8 u Pertza SS. III. 419.

Str. 564, w. 24. **сѣдє старѣишии въ Ладозѣ Рюрикъ.** W starych rękopismach mianowicie hipackim, radziwiłłowskim i troickim, jest tu wyraźnie Ładoga. Ławręty zostawił na to imię miejsce próżne w swym rękopismie, a dopiero w poźniejszych kodexach, zawierających tak zwany średni text kroniki Nestorowej, zamieniono Ładogę na Nowogród.

Str. 564, w. 26. **а третии въ Изборьстѣ Трѹворъ.** Müller zauważał z bystrością, że tym przyzwanym ze Skandynawii trzem braciom oddano grody pograniczne, a ztąd trafnie zawiązał, że wezwani byli oni pierwiastkowo do strzeżenia granic przed najazdami. To samo mówi Schlözer. *Russ. Ann.* I. str. 173.

Str. 564, w. 29. **прѣже бо бѣша Словѣнн.** Rękopism Nestora patryarszy czyli nikonowski ma tu jeszcze taką wiadomość:

Въ лѣто 6372 оубѣнъ бысть отъ Болгаръ Осколдовъ сынъ. Тогоже лѣта оскорбившася Новгородьци, глаголюще: ѥко быти нымъ рабомъ, и много зла всячески пострадати отъ Рюрика и отъ рода ѥго. Тогоже лѣта оубн Рюрикъ Вадима храбраго, и нныхъ многихъ изби Новогородцевъ съвѣтниковъ ѥго.

Lata 6372 zabity był przez Bółgarów syn Oskolda. Tegoż lata wyrzekali Nowogrodzanie mówiąc: azaliż mamy być sługami i wszelakie złe znosić od Ruryka i rodu jego? Tegoż lata zabił Ruryk Wadyma chrobrego, i innych mnogich Nowogrodzan, doradców jego, pozabijał.

Poln. Sobr. IX, str. 9.

Str. 564, w. 33. **и сѫржи городъ** t. j. obwarował gród; podczas kiedy wyżej str. 553, w. 27 powiedział autor o Nowogrodu założeniu **сѣдѣяшя градъ**. Niema więc w tem żadnej sprzeczności.

Str. 565, w. 1. **и раздая мужьмъ своимъ волости и городы.** Zaprowadzał więc w państwie stosunek feudalny, czyli niemiecki raczej niż skandynawski.

Str. 565, w. 9. **бяста оу ѥго дъва мужа.** O Dirze ma Nestor mętne wyobrażenie. Z własnych jego słów widać, że tak zwani u niego Oskold i Dir byli **не ѩзычѧ ѥго**, t. j. nie z rodu Rurykowego, ale obcy. W języku skandynawskim „obcy“ zowie się *oskylld*. Z imienia więc jednego i tego samego xiążęcia zrobił Nestor dwoch, nazywając jednego Oskoldem, drugiego Direm. Okazuje się takoż z tej powieści Nestorowej, że za czasów Ruryka błąkali się po Rusi innego jeszcze szczepu Skandynawcy i władzę sobie nad Słowianami przywłaszczali.

Str. 565, w. 10. **испросиста сѧ̃ къ Цѣсарю городоу съ родъмъ своимь.** Był więc jakiś rodzaj umowy między nimi.

Str. 565, w. 18. **Диръ остаста сѧ въ градѣ семь.** Dira znali Arabowie, którzy na targowiska do Kijowa uczęszczali. Opowiadanie ich zatwierdza w zupełności to co Nestor o Polanach kijowskich rozpowiada. Oto są słowa Massudego. De tous les rois sclabes le plus puissant est le roi Dir: il a de grandes villes, un pays bien cultivé, beaucoup de troupes. Les marchands mahométans fréquentent sa capitale. Masudy który żył w pierwszej połowie wieku X nie mówi to od siebie, ale pisarza dawniejszego, spółczesnego Dirowi, zwyczajem powszechnym u Arabów, wypisuje dosłownie. Obacz dzieło D' Ohssona: *Des peuples du Caucase* Paris 1828, str. 88. Mylnie więc twierdził Schlözer, jakoby Kijów za przyjścia tamże Olega był lichą mieściną, niezdolną żadnej obrony. *Russ. Ann.* III. 68.

Str. 565, w. 20. **наѧста кладѣти польскоѥ ѕемлѣѥ.** Wyrażenie „polskoją zemleją“ równie jak i niżej znowu „bołgarskoją zemleją“ użyte w znaczeniu społeczności lub państwa, trąci także skandynawszczyzną, tłumaczymy więc je przez Polskę i Bołgaryę.

Str. 565, w. 26. **Цѣсарю же отъшьдъшю на Агарины.** Opis tej wyprawy zaczerpnął autor prawdopodobnie także, w części przynajmniej, z dawnego przekładu Hamartola na język słowiański. W oryginale greckim opiewa on tak:

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν κυταλιπὼν ἐν τῇ πόλει (ταύτην φυλάττειν) Ὠορύφαν ὕπαρχον (ὄντα), ὅστις, οὔπω τοῦ βασιλέως μηδὲν ἐξ ὧν ἐμελέτα καὶ κατὰ νοῦν εἶχεν ἐργασαμένου, τὴν τῶν ἀθέων Ῥὼς ἐμήνυσεν ἄφιξιν, γεγηνεμένου ἤδη κατὰ τὸν Μαυροπόταμον. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς καὶ τῆς ἐρχομένης μετεσχέθη ὁδοῦ καὶ δι' ἣν ταύτην ἀφῆκεν, οὐδὲν βασιλικὸν καὶ γενναῖον εἰργάσατο. — Οἱ δὲ Ῥῶς φθάσαντες ἔνδον τοῦ Ἱεροῦ γενέσθαι, πολὺν εἰργάσαντο φόνον χριστιανῶν καὶ ἀθῶον αἷμα ἐξέχεον· ὑπῆρχον δὲ πλοῖα σ', ἃ περιεκύκλωσαν τὴν πόλιν (καὶ πολὺν φόβον τοῖς ἔνδοθεν ἐνεποίησαν). Ὁ δὲ βασιλεὺς καταλαβὼν μόλις ἴσχυσε διεπερᾶσαι, καὶ δὴ σὺν τῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς τοῦ θεοῦ μητρὸς παρεγένοντο κἀκεῖ τὸ θεῖον ἐξιλεοῦντο καὶ ἐυμενίζοντο· εἶτα μετ' ὑμνῳδίας τὸ ἅγιον τῆς θεοτόκου ἐξαγαγόντες ὠμοφόριον, τῇ θαλάσσῃ ἄκρως προσέβαψαν· καὶ νηνεμίας οὔσης, εὐθὺς ἀνέμων ἐπιφορὰ καὶ, τῆς θαλάσσης ἠρεμούσης, κυμάτων ἐπαναστάσεις ἀλλεπάλληλοι ἐγένοντο, καὶ τὰ τῶν ἀθέων Ῥὼς πλοῖα κατεάγησαν, ὀλίγων ἐκπεφευγότων τὸν κίνδυνον.

Georg. Hamartoli Chron. str. 736—7.

A król podjął wyprawę na Agarenów zostawiwszy w stolicy, ażeby jej strzegł, Oryfasa hiparcha, który kiedy król jeszcze z tego co zamierzał i postanowił, niczego nie dokazał, doniósł mu o wtargnięciu bezbożnych Rosów; a był król wtedy nad rzeką Mauropotamos. Owoż król i od dalszej drogi został powstrzyman i zamiaru swego zaniechał nic królewskiego i szlachetnego nie dokazawszy. Rosowie zaś pierwej od niego do grodu świętego wszedłszy, wielką rzeź chrześcian wyrządzili, i bezkarnie krew przelewali. Było zaś korabi 200 które otoczyły miasto i wielkiego strachu nabawiły mieszkańców. Król tedy spotkawszy się, zaledwie się zdołał przeprawić. I wtedy z patryarchą Focyosem do cerkwi Bogarodzicy na Blachernach udali się i tam Boga przebłagali i uprosili. Natenczas tedy śród spiewania pieśni obraz ś. Bogarodzicy na barkach wynieśli i zlekka go w morze zanurzyli. A mimo że była cisza, natychmiast wiatry zerwały się, i chociaż morze było spokojne, bałwany poczęły pędzić jeden za drugim. Wskutek czego bezbożnych Rosów korabie porozbijały się tak, iż tylko mało który uszedł niebezpieczeństwa.

W tem miejscu rękopism patryarszy czyli nikonowski ma jeszcze zapisane następujące zdarzenia:

Въ лѣто 6375 возвратишя ся Аскольдъ и Диръ отъ Цареграда въ малѣ дроужинѣ,

Lata 6375 wrócili Oskold i Dir z Carogrodu w małej drużynie, i był w Kijowie

и бысть въ Кыєвѣ плачь велiи. Тогоже лѣта бысть въ Кыєвѣ гладъ велiи. Тогоже лѣта избiша множество Печенѣгъ Осколдъ и Диръ. Тогоже лѣта избѣжаша отъ Рюрика изъ Новагорода въ Кыєвъ много Новогородцкыхъ мужен.

wielki płacz. Tegoż lata był wielki głód w Kijowie. Tegoż lata Oskold i Dir pobili mnóstwo Pieczyngów w Kijowie. Tegoż lata mnóstwo mężów nowogrodzkich uciekło od Ruryka do Kijowa.

Poln. Sobr. IX, str. 9.

Str. 566, w. 19. оумрьшю Рюрикови. O Ruryku, jego pochodzeniu, jego rodzeństwie, jego walkach i śmierci porobił bardzo rozległe wnioski Fr. C. H. Kruse w dziele Chronicon Nortmannorum etc. Hamburgi et Gothæ 1851, str. 99—450. Są to jednak same tylko domysły.

Str. 568, w. 33. Бѣ бо єдинъ изыкъ словѣньскъ... доунаискыхъ. Jakie prawdopodobnie źródło miał tu pod ręką Nestor, powiedzieliśmy we wstępie do żywotu Metodego. Obacz str. 90—91 w dz. nin.

Str. 570, w. 8. Нѣцiи же наyаша хоyлити... написа. Cały ten ustęp wyjął autor niemal dosłownie z żywotu Metodego, mianowicie z rozdziału 6. Obacz str. 87, w dz. nin.

Str. 570, w. 16. да са испълнитъ... отъвѣщевати. To samo czytamy w żywocie Metodego rozd. 6.

Str. 570, w. 20. Аще кто хоyлить... оyчитель вашъ. To samo w żywocie Metodego tamże.

Str. 570, w. 33. Анъдроника апостола. O Androniku mówi sam Paweł: Salutate Andronicum et Juniam, cognatos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo. *Ep. ad Rom.* XVI. 7.

Str. 571, w. 1. Меѳодiи же посади... Меѳодiю. To samo dosłownie jest w żywocie Metodego w rozd. 15.

Str. 571, w. 12. И апостолъ Павьлъ оyчилъ тоy. Sam Paweł powiada: Ab Jerusalem per circuitum usque ad Illyricum repleveram evangelium Christi. *Ep. ad Rom.* XV. 19. O Pawle, jako apostole Słowian mówią też wyraźnie i kronikarze polscy Mierzwa i Wincenty. Obacz Biel. Wstęp krytyczny str. 408. Porównaj takoż co z tego powodu powiedzieliśmy na str. 120, w dz. nin.

Str. 571, w. 14. тоy бо бѣша Словѣни прѣже при Павьлѣ. Ostatnie trzy słowa zachował nam wyraźnie rękopism perejasławsko-suzdalski. Mamy w nich dowód najwidoczniej-

szy, że Nestor Trakoilirów uważał za przodków Słowian, cośmy i z innych ustępów latopisu jego wykazali. Obacz przypisek na str. 838. Zgodne z twierdzeniem tem Nestora są słowa Jana X papieża w liście do Tomisława xięcia chorwackiego i Michała xięcia zachlumskiego: Quis enim ambigit Sclavinorum regna in primitiis apostolorum et universalis ecclesiæ esse commemorata, cum a cunabulis escam prædicationis apostolicæ ecclesiæ perceperant cum lacte fidei. *Farlati Illyr. sacra* III. 95.

Str. 571, w. 26. **ѧнѣѥ въ поли сѣдѧхѫ.** I ten wywód imienia Polanów od pól nie ze wszystkiem jest prawdziwy, sam bowiem autor powtarza kilkakrotnie o Polanach kijowskich, że siedzieli w borach i trudnili się łowiectwem (obacz rozd. 6 i 12 str. 556 i 561 w dz. nin.), musiała więc być dawniejsza jakaś przyczyna takowego ich nazwania. Podobną nazwę ludu znachodzimy już w Iliryi.

Str. 572, w. 11. **ѥѭе сѫть тълковины: сн вьси ꙁъвахѫть са великыи Скоꙋь.** Scytya i Scytowie, imię u pisarzów starożytnych niedość określone i bałamutne, stało się autorowi powodem niewinnej myłki, którą nowsi jego wykładacze w ogromny błąd przetwarzają. Nestor mówiąc w rozdziele 9, na str. 558 o rozmaitych ludach słowiańskich na północy osiadłych, dodał wiadomostkę archaistyczną, że cała ta przestrzeń przez nich zamieszkana zwała się u Greków wielką Scytyą. Słowa jego są: „I żyli w zgodzie Polanie i Drewlanie, Siewierzanie i Radymicze i Wętycze i Chrowatowie. Dulebowie żyli nad Bugiem, gdzie dziś Wołynianie, a Onlicze i Tywercy siedzieli nad Bohem i nad Dniestrem przytykając aż do Dunaju: było ich mnóstwo; siedzieli ponad Boh i ponad Dniestr aż do morza; są grody ich podziśdzień. A to się zwała u Greków wielka Scytya.“ Tymczasem wiadomo że pisarze bizantyńscy, którzy Rusi pośrednio lub bezpośrednio za źródło dziejów służyli, do wyrazu Scytyi i Scytów wcale inne znaczenie przywiązują. Są to u nich wyrazy częstokroć jednoznaczne z Rusią i z Rusami. Pierwsze najazdy Rusi na Carogród i państwo bizantyńskie nazwane są u nich nie inaczej jak tylko Scytów najazdami. Dopełniacz Porfirogenety i Kedren i Zonaras zowią Rusów *Ἔθνος Σκυθικὸν*, a Nicetas po prostu *τῶν Σκυθῶν ἔθνος.* Tak samo Lew Dyakon opisując napad Świętosława na państwo bizantyńskie zowie tak jego jako też jego wojsko Scytami. *Hist.* VI. 10 i dalsze. Gdy takie wyrażenie o wielkim najezdzie scytyjskim na Carogród, za Olega na początku X wieku dokonanym, do latopisca słowiańskiego doleciało, wytłumaczył on je sobie tak, jakoby wszystkie ludy Scytyę wielką zamieszkujące były na tej wyprawie. Wylicza więc po imieniu te ludy z całą szczerotą, a dla pewności, azali jednego lub drugiego z tych imion nie przepomniał, zsyła się wyraźnie na ustęp powyższy mówiąc: że ludy te już są przez niego wymienione **ѥѭе сѫть тълковины**, i że je wszystkie nazwą Scytyi wielkiej obejmowano **сн вьси ꙁъвахѫть са великыи Скоꙋь.** Z tych ostatnich słów jest widoczna, że autor cały szereg tych ludów, które w rozdziale 9 wymienił, chciał mieć tu powtórzony, i jeżeli dziś imię Wętyczów znachodzi się w rękopismach radziwiłowskim, troickim, patryarszym itd., a w niektórych go nie znachodzim, wnieść raczej wypada, że ono w tych ostatnich zostało przypadkiem, przez niedbałość przepisywacza uronione; niżli żebyśmy mieli tamte o wtręt posądzać, albowiem myśl autora w owych słowach jest jasna. Dla sprostowania zaś myłki jego co do samego zdarzenia dość jest przypomnieć tu, jakie to ludy

zhołdował sobie Oleg. Oto mało co wyżej na str. 568 powiada sam autor, że Oleg miał władzę tylko „nad Polanami i Drewlanami, Siewierzanami i Radymiczami; a z Onliczami i Tywercami wojnę miał.“ Wojna ta była bardzo uporczywa, a skończyła się dopiero za panowania Igora w roku 914, jak się o tem dowiadujemy z zapisku w rękopismie patryarszym przechowanego. *Poln. Sobr.* IX str. 26. O zhołdowaniu innych szczepów słowiańskich przez Olega, a nawet o jakiejbądź wyprawie na nich nie ma nigdzie najmniejszej wzmianki, więc ulegać mu one nie mogły, zaś o Wętyczach mamy nawet wyraźne świadectwo, że ich dopiero Świętosław syn Igora w r. 966 zhołdował. Niniejszy tedy ustęp Nestorowej kroniki nie ma żadnej podstawy i nie można, na wymienieniu w nim imion ludów opierając się, robić wniosków o jakiejkolwiek ich uległości. Karamzyn nie dał należytej baczności na te szczegóły, i z tego że z Olegiem w wyprawie na Carogród znajdować się mieli Chorwatowie, zrobił domysł, jakoby miasta Czerwień i Przemyśl już niegdyś Oleg zawojował. *Hist.* I. rozd. 9. Mniej jeszcze zastanawiali się nad tem jego następcy, i co u Karamzyna jest tylko błahym domysłem, to Szafarzyk, Kruse i inni już jakoby rzecz pewną powtarzają.

Str. 572, w. 15. **и приде къ Цѣсарю городоу.** Z pisarzów bizantyńskich nie wiemy nic o tej wyprawie Rusi na Carogród, bowiem jest tu właśnie przerwa w ich dziejach. Ztąd i traktat Olega z cesarzami Leonem i Alexandrem niedołężnie z języka greckiego tłumaczony a wielce uszkodzony, jak go dziś w latopisie Nestora znachodzim, nie podobna jest prostować lub uzupełniać z bizantyńców.

Str. 575, w. 8. **Мы отъ рода роуськаго, карлы... гоуды.** Karły i gudy jak to już trafnie zauważał Arcybyszew *Powiestw. o Ross.* I str. 52 przyp. I i II, nie są imionami osób, ale pewną godność oznaczają. Powiada on że karl w języku szwedzkim oznacza męża, a mężami bojarów nazywano. Co do nas, zdaje nam się, że karły jest myłka pisarska zamiast jarły; szwedzkie *jarl*, angielskie *eärl* oznacza rodzaj godności, i tak też poprawiliśmy w polskiem tłumaczeniu. Jarlami według Möllera (*Teutsch-Schwed. Wörterb. Greifswald* 1790) zwano najpierw w Szwecyi xiążąt z rodu królewskiego; poźniej *jarl* był to najpierwszy urzędnik państwa, niby wice-król, stojący na czele rządu, wydający wyroki i wojskiem dowodzący, jeśli król był stary, nieudolny lnb przeszkodzony czem. Dla tego trzecią część dochodów państwa jarlowie pobierali. Nazwa *gudy* według Arcybyszewa, od szwedzkiego wyrazu *Gods* lub niemieckiego *Gut* ma oznaczać pewną obywatelską godność, zamożniejszych ziemianów.

Str. 581, w. 7. **и помяну Ольгъ конь свои.** Tu znowu opowiada nam autor skandynawską bajkę o koniu Oerwar Odda, Faxie, którą to bajkę do Olega przystosował. Król Oerwar Odde syn Grima, miał konia który się zwał Fax. O nim napomknąwszy autor sagi islandzkiej, (*Saga af Oervar Oddi*) że wrócił po 300 latach do swej ojczyzny, Norwegii, tak dalej rzecz prowadzi: quin, ait, invisimus tumulum, ubi equum, Faxium, immersum paludi sepelivimus. Quo cum venisset, nihil jam periculi, inquit, a vaticinio fatidicæ, mihi mortem Faxio interfectore interminatæ restabit. Exaruit inter cætera palus, nec vestigia tumuli supererant. Jacebat nudum, sed valde putre caput equi, quo viso, equine caput

agnoscitis? inquit; circumstantes ita videri affirmarunt. Imo et hoc Faxii est, ajebat, hastaque dum versaret, nutabat. Interea lacerta capite equino erumpens, talo tenus eum pungebat, unde irulenta tabe totum corpus intumuit.

Schloezer z którego ten urywek przytaczamy, posuwa do tego stopnia swoje uprzedzenie, że chociaż ta bajka z innemi podaniami skandynawskiemi u Nestora zupełnie licuje, woli on ją jednak uważać za wtręt zaleciały na Ruś od polskich, jak powiada, bajarzy, niżeli przyznać Nestorowi. *Russ. Annal.* III. 346.

Str. 582, w. 8. **Се же не дивьно ѥсть... чюдесы прѣльщати.** Co w tym rozdziale autor opowiada, wyjął to jak się zdaje z kroniki Hamartola tłumaczonej niegdyś w Bółgaryi na język słowiański, jak to już wyżej nadmieniliśmy. W oryginale greckim opiewa on tak:

CXXXII. ΠΕΡΙ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΤΟΥ ΤΥΑΝΕΩΣ.

Καὶ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεὺς (ἐγνωρίζετο περιπολῶν καὶ πανταχοῦ ποιῶν εἰς τὰς πόλεις καὶ χώρας δαιμονικὰ ἀποτελέσματα)· ἀπὸ Ῥώμης (δὲ) ἐλθὼν πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐντοπίων, ἐποίησε ταῦτα, φυγαδεύσας τὸ πλῆθος τῶν ὄφεων καὶ σκορπίων ἐκ τῆς πόλεως, ὥστε μὴ ἀδικεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τῶν ἵππων τὴν ἀταξίαν χαλινώσας ἐν ταῖς συνελεύσεσι τῶν ἀρχόντων. Ὡσαύτως (δὲ) καὶ εἰς Ἀντιόχειαν παραγενόμενος ἐποίησε — τυραννούμενοι γὰρ οἱ Ἀντιοχεῖς ὑπὸ τῶν σκορπίων καὶ (τῶν) κωνώπων — ποιήσας χαλκοῦν σκορπίον καὶ χώσας αὐτὸν ἐν τῇ γῇ καὶ μικρὸν ἐπιστήσας ἐπάνω κίονα, προσέταξε καλάμους βαστάζειν τὸν λαὸν καὶ περιερχομένους κράζειν τοὺς καλάμους ἐπισείοντας· «ἀκώνωπα τῇ πόλει»· καὶ οὕτως ἐξηφανίσθησαν ἐκ τῆς πόλεως οἵτε σκορπίοι καὶ οἱ κώνωπες. Αἰτηθεὶς δὲ καὶ περὶ τῶν σεισμῶν τῶν ἐπικειμένων τῇ πόλει καὶ στενάξας ἔγραψεν ἐν διπτύχῳ ταῦτα. «Οὐαί σοι, τάλαινα πόλις, ὅτι σεισμοῖσι πολλοῖς καὶ πυρσοῖς κατενεχθείης· κλαύσεται

CXXXII. O APOLONIM TYANEJSKIM.

I Apoloni z Tyany znany był z wędrówek swoich i dzieł cudownych, które czynił wszędzie po miastach i krajach. Z Rzymu przyszedłszy do Bizancyum, przyzwany przez tamtejszych krajowców, uczynił to: wypłoszył z miasta mnóstwo żmij i niedźwiadków, tak, iż ludziom już potem nie szkodziły, i zhukane konie poskramiał na schadzkach władców. Również postąpił sobie i do Antyochii przybywszy, dręczeni bowiem byli Antyochianie przez niedźwiadki i komary; zrobił tedy miedzianego niedźwiadka i zakopał go w ziemi, i postawił nad nim mały słup, i kazał ludowi z trzcinami w ręku obchodzić i wołać, potrząsając trzcinami: ani komara w grodzie! I tak znikły z miasta niedźwiadki i komary. Proszony zaś i względem trzęsienia ziemi, które miasto często niepokoiło, westchnąwszy napisał na deszczułkach to: Biada tobie, miasto nieszczęsne, że dla częstego trzęsienia ziemi i pożarów podupadasz, opłakiwać cię będzie i nadbrzeżny Orontes! O nim to i

δέ σε καὶ ὁ παρ' αἰγιαλοῖς Ὀρόντης». Περὶ οὗ μέντοι καὶ ὁ μέγας Ἀναστάσιος θεουπόλεώς φησιν· «Ἀπολλωνίου μέχρι νῦν ἔν τισι τόποις ἐνεργοῦσι τὰ ἀποτελέσματα ἱστάμενα, τὰ μὲν εἰς ἀποτροπὴν ζῴων τετραπόδων καὶ πετεινῶν βλάπτειν δυναμένων ἀνθρώπους, τὰ δὲ εἰς ἐποχὴν ῥευμάτων ποταμῶν ἀτάκτως φερομένων, καὶ ἄλλα εἰς ἕτερα (τινὰ) ἐπὶ φθορᾷ καὶ βλάβῃ ἀνθρώπων ὑπάρχοντα ἀποτρόπαια ἵστανται. Καὶ (γοῦν) οὐ μόνον ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ταῦτα καὶ τὰ ὅμοια εἰργάσαντο οἱ δαίμονες δι' αὐτοῦ, ἀλλά γε καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ παραμένοντες τῷ μνήματι αὐτοῦ, σημεῖά τινα ἐπετέλεσαν ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ πρὸς ἀπάτην τῶν ἐλεεινῶν ἀνθρώπων τῶν εὐκόλως ὑποκλεπτομένων εἰς τὰ τοιαῦτα ὑπὸ τοῦ διαβόλου.

wielki Anastazy z grodu bożego mówi: «Cuda przez Apoloniego zdziałane aż do dziś dnia w niektórych miejscach są skuteczne; jedne na odpędzenie zwierząt czworonożnych lub skrzydlatych ludziom szkodzić mogących, drugie na powstrzymanie prądu rzek niesfornie toczącego się, i inne jeszcze sposoby zostały po nim na niejedno, co jest na szkodę i zgubę ludzką. I to nie tylko za żywota jego dokonywały demony tych i tym podobnych rzeczy przez niego, ale nawet i po jego śmierci, u jego grobowca czyniły znaki pewne w imię jego dla złudzenia ludzi biednych, łatwo się do takich spraw uwieść dających przez dyabła.

CXXXIII. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΑΝΕΘΩΝΟΣ ΜΑΓΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΑΓΙΚΩΝ ΑΥΤΟΥ ΕΡΓΩΝ.

Τί ἄν τις εἴποι περὶ τῶν κατὰ Νέρωνος μαγικῶν ἔργων; ὃς τοιοῦτος ἄκρος γέγονε τῇ μαγικῇ ἀπάτῃ, ὅτι ἀεὶ ἔσκωπτε προδήλως τὸν Ἀπολλώνιον ὡς μὴ ἀκριβῆ τὴν κατ' αὐτοὺς φιλοσοφικὴν ἐμπειρίαν ἐσχηκότα, ἔδει γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ὥσπερ ἐγὼ, λόγῳ μόνῳ ποιεῖν ἅπερ ἐβούλετο, καὶ μὴ ἀποτελέσμασιν ἐπιτρέπειν τὰ παρ' αὐτοῦ πραττόμενα. Ταῦτα δὲ πάντα συγχωρήσει τοῦ θεοῦ καὶ ἐνεργείᾳ (τῶν) δαιμόνων γίνονται πρὸς τὸ διὰ τῶν τοιούτων πραγμάτων δοκιμάζεσθαι τὴν ἡμετέραν ὀρθόδοξον πίστιν, εἰ ἑδραία ἐστὶ καὶ παγία προσμένουσα τῷ Κυρίῳ, μὴ ὑποσυρομένη διὰ τοῦ ἐχθροῦ ὑπὸ τῶν φαντασιωδῶν

CXXXIII. O MANETONIE CZARNOXIĘŻNIKU I CZYNACH JEGO CZARNOXIĘSKICH.

Cożby kto powiedział o czynach czarnoxięskich Nerona[1])? który tak dalece celował w matactwie czarnoxięskiem, że zawsze szydził publicznie z Apoloniego, jakoby ten niedokładnie posiadał tę wedle nich filozoficzną biegłość. Trzeba mu bowiem było, mawiał, słowem samem, tak jak ja, dokonywać czego chciał, nie zaś praktykom powierzać to, co się działo przez niego. Wszystko to zaś z dopuszczenia bożego i biesowską mocą dzieje się, ażeby się wypróbowała przez sprawy takie niewzruszona wiara nasza, azali silna jest i mocno trzymająca się Pana, a nie poddająca się wro-

[1]) Zamiast Nerona, mają Manctona rękopisma inne.

τεράτων καὶ σατανικῶν ἔργων τῶν πραττομένων ὑπὸ τῶν δούλων καὶ ὑπηρετῶν τῆς κακίας. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου προεφήτευσάν τινες, ὡς Βαλαὰμ, Σαοὺλ καὶ Καιάφας, καὶ δαιμόνια πάλιν ἐξέβαλον, ὡς Ἰούδας καὶ οἱ υἱοὶ Σκεύα. Οὐκοῦν καὶ εἰς ἀναξίους ἡ χάρις ἐνεργεῖ πολλάκις, ἵνα ἑτέρους εὐεργετήσῃ· καὶ γὰρ Βαλαὰμ ἀμφοτέρων ἀλλότριος ἦν, βίου ἀρίστου καὶ πίστεως· ἀλλ' ὅμως ἐνήργησεν εἰς αὐτὸν ἡ χάρις διὰ τὴν ἑτέρων οἰκονομίαν. Καὶ Φαραὼ τοιοῦτος ἦν· ἀλλὰ κἀκείνῳ τὰ μέλλοντα προέδειξε. Καὶ ὁ Ναβουχοδονόσορ παρανομώτερος· ἀλλά γε καὶ τούτῳ (πάλιν) τὰ (μέλλοντα πολλῷ) ὕστερον μετὰ πολλὰς γενεὰς γενήσεσθαι, ἀπεκάλυψεν· ὅθεν δῆλον, ὅτι πολλοὶ τῶν ἐναντίον ἐχόντων φρόνημα, ἐπὶ τῷ προσχήματι τοῦ Χριστοῦ τεράστια ποιοῦσιν ἑτέρᾳ τέχνῃ τινὶ πρὸς ἀπάτην ἀνθρώπων ἀπειροκάλων· οἷος ἐγένετο Σίμων ὁ μάγος καὶ Μένανδρος μετ' ἐκεῖνον καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι, δι' οὓς εἰκότως ἔφη μὴ θαύμασιν ἀπατᾶσθαι προσήκειν, μήτε μὴν ἐπαγγελίᾳ ψιλῇ, δοκιμάζειν δὲ τῶν λεγομένων τὴν ἀλήθειαν.

gowi naszemu z powodów cudów złudliwych i dzieł szatańskich, które się dzieją przez sługi i orędowniki niegodziwości. A wszakci to nawet imię Pana naszego przepowiadali niektórzy, jako Balaam, Saul i Ceafas, i biesów precz wyganiali, jak Judas i synowie Skevasa. Azatem i w niegodnych jest skuteczną częstokroć łaska, ażeby dobrodziejstwo wyświadczyć drugim. Boć i Balaam daleki był od obojga, od życia dobrego i wiary. A jednak działała w nim łaska dla zbawienia drugich. I Faraon był także takim, a jednak i jemu ukazano przyszłość. I Nabuchodonozor dosyć też łamał zakony, a jednak i jemu odsłoniono to, co o wiele później, po wielu dopiero pokoleniach przyjść miało. Zkąd widoczna, że wielu takich, co myśl temu przeciwną mają, pod pozorem Chrystusa dokonywa cudów przez inną jakąś sztukę dla obałamucenia ludzi nieświadomych dobrego. Jakim naprzykład był Simeon czarnoxiężnik i Menander po nim i inni podobni, z powodu których słusznie jest powiedziano, że nie przystoi dawać się łudzić cudom ani też zapowiedzeniom gołym, lecz sprawdzać trzeba słów istotę.

Str. 584, w. 17. **якоже бѣ Симонъ влъхвъ и Менандръ.** Simon czarnoxiężnik, mąż uczony, zostawszy chrześcianinem, kupował od apostołów dary ducha ś. Wykluczony był za to z grona wiernych. Od niego świętokupstwo zowią dotąd simonią. On też pierwszy odszczepiwszy się od wiary Chrystusa, szerzył naukę gnostyczną, i dał początek herezyom. Menander uczeń jego rodem z Kaparaty, był jednym z najznakomitszych gnostyków, i założycielem w Antyochii sekty Menandryanów, którzy za nieśmiertelnych się mieli.

Str. 585, w. 10. **Одрѣнъ, иже пръвоє Орєстокъ городъ нарицаше.** Wiadomość ta znachodzi się dziś u Aeliusa Lamprydego, który w żywocie Antonina Heliogabala rozdziale VII powiada: Orestem quidem ferunt non unum simulacrum Dianæ, nec uno in loco posuisse, sed multa in multis. Posteaquam se apud Tria flumina, circa Hebrum ex responso

purificavit, etiam Orestam condidit civitatem, quam sæpe cruentari hominum sanguine necesse est. Et Orestam quidem urbem Hadrianus suo nomine vindicari jussit, eo tempore, quo furore coeperat laborare itd. Skąd wiadomość ta przyszła do Nestora? nie wiadomo; ze słów jednak **мы же зовемъ Одрѣномъ градъмъ** wnosić można, że autor nasz wziął ją od Bółgarów.

Str. 586, w. 33. **сего ради не одолѣхомъ имъ.** Klęski tej zadanej Rusi mamy opis przez spółczesnego Luidpranda, dziwnie zgodny we wielu szczegółach z opisem Nestora. Oto są jego słowa:

Gens quædam est sub aquilonis parte constituta, quam a qualitate corporis Græci vocant *Ῥούσιος*, Rusios, nos vero a positione loci nominamus Nordmannos. Lingua quippe Teutonum nord aquilo, man autem dicitur homo; unde et Nordmannos aquilonares homines dicere possumus. Huius denique gentis rex vocabulo Inger erat; qui collectis mille et eo amplius navibus Constantinopolim venit. Quod Romanos imperator ut audivit, quoniam navalem suum exercitum directum contra Saracenos et ad insularum custodiam habuit, estuari cogitationibus coepit. Cumque cogitationibus non paucis insomnes noctes duceret, et Inger cuncta mari vicina diriperet, nuntiatum est Romano, 15 semifracta se habere chelandia, quae populus ob vetustatem sola reliquerat. Quod ut audivit, *τοὺς καλαφάτας*, tus kalafatas, hoc est navium compositores, ad se venire praecepit, quibus et ait: Properantes sine dilatione, ea quae remanserant, chelandia præparate. Sed et argumentum, quo ignis proicitur, non in prora solum, verum etiam in puppi, insuper in utrisque lateribus ponite. Compositis itaque secundum iussionem suam chelandiis, sapientissimos in eis viros collocat, atque ut regi Ingero occurrant denuntiat. Profecti denique, cum in pelago eos positos rex Inger aspiceret, ut vivos illos caperet, exercitui suo praecepit, et non occideret. Denique miserator et misericors Dominus, qui se colentes, se adorantes, se deprecantes, non solum protegere sed et victoria voluit honorare, ventis tunc placidum reddidit mare. Secus enim ob ignis emissionem Graecis esset incommodum. Igitur in Rusorum medio positi, ignem circumcirca proiciunt. Quod dum Rusi conspiciunt, e novibus confestim sese in mare proiciunt, eliguntque potius undis submergi quam igne cremari. Alii tum loricis et galeis onerati numquam visuri, ima pelagi petunt; nonnulli vero nantes, inter ipsos maris fluctus uruntur, nullusque illa die evasit, qui fuga sese ad terram non liberavit. Rusorum etenim naves ob parvitatem sui, ubi aquae minimum est transeunt, quod Graecorum chelandia ob profunditatem sui facere nequeunt. Inger ingenti cum confusione postmodum ad propria est reversus. Graeci vero victoria potiti, vivos secum multos ducentes, Constantinopolim regressi sunt leti. Quos omnes Romanos, in præsentia regis Hugonis nuntii, vitrici scilicet mei, decollare præcepit. *Antapod.* V. rozd. 15. u Pertza SS. III, str. 331. Spomina też o tej klęsce Igora Lew Dyakon *Hist.* VI. rozd. 10.

Str. 587, w. 10. **Семеонъ идє на Хрѣваты.** Wiadomość ta wyjęta z pisarzów bizantyńskich, u których zapisana jest temiż niemal słowami; chronologia tylko u Nestora pomylona, albowiem Simeon umarł już dnia 27 maja roku 927 a nie 942, jak to okazał Assemani. Jerzy Kedren tak ją opowiada. Majo mense, indictione XV Simeon Bulgarorum

princeps in Chrobatos duxit: ab ipsisque in angustiis montium prælio victus, omnem suum amisit exercitum. *Hist. Comp.* II, str. 625 wyd. Par.

Str. 589, w. 3. **Ивтагъ** u Tatyszczewa **Истор. росс. II. str. 29 Астагъ.**

Str. 589, w. 13. **Апоубъкларъ... Синъко Корнчь** zamiast tych dwoch imion ma Tatyszczew II str. 30 **Аспубрли... сынъ Коробнчь.** Wyszczególniamy tu te trzy imiona, bowiem ta forma jaką im daje Tatyszczew, zwłaszcza w dwoch pierwszych podobniejsza się zdaje do skandynawskiej, i może być prawdziwą. Inne atoli imiona u autora tego są prawie wszystkie pomyłone.

Str. 593, w. 13. **Бѣлобережи, ни оу святаго Сѳерни.** Miejsce, któreby się Białobereże nazywało, nieznane jest dziś na uściu Dniepru. Schlözer za Peyssonelem domyślał się, że pod tym wyrazem ma się rozumieć sama rzeka Dniestr, na której uściu leży Białogród czyli Akerman. Znachodził on nawet na dawnej jakiejś mapie wybrzeże Dniestru nazwane *litus album. Russ. Ann.* IV. str. 83. Porfirogeneta w opisie progów dnieprowych spomina Białą rzekę *πόταμος ἄσπρος* i wyspę ś. Eteryosa. Obacz str. 19, w dz. nin.

Str. 593, w. 16. **уръвнн Българе.** Spomina o nich dwukrotnie Porfirogeneta w dziele: O zarządzie państwa, mianowicie w rozd. 10: „Bółgarya, którą czarną nazywają, może wojnę toczyć z Chazarami.“ Widać więc że w ich sąsiedztwie leżała. Podobnie mówi tenże autor w rozd. 32. Z Dniepru rzeki najeżdżają Rusowie, czarną Bółgaryę, Chazaryę i Syryę. Porównaj str. 82 przyp. 8 w dz. nin.

Str. 597, w. 5. **Дерєвлине оубнша Игорл.** Bliższe szczegóły o śmierci Igora podaje bizantyniec spółczesny Lew Dyakon. W historyi jego xiędze VI rozd. 10 mówi cesarz Jan Cymiskes przez posłów do Świętosława te słowa. Nec te oblitum existimo cladis patris tui Ingoris, qui cum juratas pactiones pro nihilo putans ingenti apparatu magnaque lintrium vi infesta navigatione petiisset reginam urbium, ipse domesticæ cladis nuntius factus ægre cum naviculis decem ad Cimerium Bosporum est reversus. Præterea luctuosum ejus interitum, cum bello Germanis (*τοὺς Γερμανοὺς* zamiast *τοὺς Δερβλανοὺς*) illato, ab ipsis captus est, ad arborumque truncus alligatus in duas partes discerptus.

Str. 597, w. 30. **бѣ бо тоу терємъ каменъ.** Terem w starosł. **трѣмъ**, w staropols. trem lub trzem znaczy górnicę czyli pokój piątrowy, przeznaczony zwykle dla niewiast. Częsta jego wzmianka w dawnych pomnikach i pieśniach ludu daje niejaką skazówkę na rodzaj architektury ulubiony w naszym kraju. Porówn. greckie *τέρεμνον* i *τέραμνον*.

Str. 598, w. 28. **въ великыхъ сѫстѧгахъ.** Wypuściliśmy te wyrazy w polskiem tłumaczeniu, nie będąc pewnymi co one znaczą. Zdaje nam się wszakże że **сѫстѧги** są to po prostu nasze wstęgi, któremi tak sami dziewosłębowie jako i łódź ich gęsto była ozdobiona, podobnie jak to widzieć można dziś jeszcze u Słowaków, gdzie w czasie swadźby i wesela tak konie jako i ludzie gęsto upstrzone są wstęgami. Możnaby więc w wierszu 25 i 26 tak poprawić text polski: „Oni zaś w przegubach, wstęgami suto ozdobieni, hardo siedzieli.“

Str. 601, w. 26. **Голѫби же и воробиѥѕ полетѣша къ гнѣздѡ своѥ... вьси бо дворн къзгорѣша са.**

Znowu tu pochwycił autor bajeczkę skandynawską i do Olgi ją zastosował. Głośny jest ten podstęp w kronikach normandzkich, którego użyć miał Gurmund zdobywając z Saxonami gród Cyrecestryę (Chichestre) w Brytanii, spaliwszy go za pomocą wróblów. Nawet sama nazwa grodu brytańskiego przypomina brzmieniem swojem Iskorosten. Podobnegoż podstępu używał takoż Harald duński w Sycylii i inni. Obacz Kruse *Chron. Nordm.* str. 171 i 445.

Str. 601, w. 30. **ово вѣжа.** Wieża zwykle u Nestora znaczy namiot, i takeśmy przełożyli wyraz ten i w tem miejscu. Podobniejsza jednak że Nestor użył tu tego wyrazu w znaczeniu polskiej wieży czyli baszty; tak więc poprawić tu wypada polskie tłumaczenie.

Str. 603, w. 22. **хощѣ та пояти собѣ женѣ.** Cały ten romans cesarza Konstantego z Olgą jest, jak słusznie uważa Schlözer, niezgrabnym wymysłem mnichów, xiężna ta bowiem miała już wtedy około 70 lat. O pobycie jej w Konstantynopolu donosi sam ten cesarz w dziele swojem: O ceremoniach dworu bizantyńskiego II. 15.

Str. 607, w. 11. **градъ ихъ, Бѣлѫ вѣжѫ къзы.** Białawieża jest tłumaczenie słowiańskie nazwy kozarskiej *Sarkil.* Tak właściwie nazywała się stolica ich nad Wołgą leżąca.

Str. 607, w. 12. **Ясы побѣдн, и Касогы.** Jasy szczep sarmacki, dzisiejsi Osetyńce w górach kaukazkich; sami zowią się Irońcami. Kasogi czyli Kasechi, górale kaukazcy, zwani dziś Czerkiesami.

Str. 617, w. 18. **Кржунн**, dziś miasto Owrucz na Wołyniu.

Str. 622, w. 8. **Дажбога... и Съмарогла.** Dażbog był bogiem słońca według latopisu kijowskiego. *Poln. Sobr.* II str. 5. **Съмарогъ** a właściwie **Сѣкарогъ** bóg ognia według owegoż latopisu. *Poln. Sobr.* tamże.

Str. 622, w. 22. **Бѣ же Володимеръ побѣженъ похотнѫ женьскоѫ.** Temiż samemi barwami maluje Włodzimierza spółczesny Thietmar. *Chron.* VII. 52. Obacz str. 310 w dz. nin.

Str. 628, w. 3. **Нѣмьци отъ Рима.** Niemcami, jak widzim, zwał autor wszystko co mówiło językiem słowianinowi niezrozumiałym a mieszkało na zachodzie Europy. Podobnież wyraża się lud nasz podziśdzień.

Str. 661, w. 18. **Петръ гѫгиевъин.** Zdaje się że autor rozumie tu Piotra, który był biskupem w Pawii i kanclerzem Ottona II. Obrany papieżem po śmierci Benedykta VIII

w roku 984 przybrał imię Jana XIV. Siedział na stolicy tylko rok jeden i kilka miesięcy. Bonifacy VII antypapież, który przed nim uciekając schronił się był do Carogrodu, wróciwszy ztamtąd zrzucił go ze stolicy, wtrącił do więzienia a w końcu kazał go powiesić.

Str. 668, w. 9. **къ лѣто ѯѳл.** (993 po Chr.) **иде Володимеръ на Хръваты.** Zdaje się, że to była wyprawa zrobiona wprost do Polski. Zaraz po śmierci Mieczysława I przypadłej w maju roku 992 były jakoweś nieporozumienia o Słowaczyznę, i rocznikarz hildeshejmski mówi: Bolizlavo vero Misachonis filius, per se ipsum ad dominum regem (Ottonem II) venire nequaquam valens, imminebat quippe illi grande contra Ruscianos bellum; suos sibi satis fideliter milites in ministerium regis direxerat. Ci Rusciani, są to Słowacy czyli Chorwatowie. Była wtedy tylko obawa wojny, ale wojny samej nie było, wybuchła ona dopiero około roku 994 gdy Bolesław Chrobry macochę swoją Odę i jej dzieci wyganiał. Czas ten oznacza bezimienny kronikarz u Dobnera do Hajka IV str. 409 przytoczony, który powiada: Boleslaus cum fratribus regnavit tribus annis, dein solus. Otoż podczas tego wyganiania był rozruch w Polsce jak to widać ze słów Thietmara, który mówi, że Mieczysław I umierając: reliquit regnum suum plurimis dividendum, quod postea filius ejusdem Bolizlavus noverca et fratribus expulsa, excecatisque familiaribus suis Odilieno et Pribuvoio, vulpina calliditate contraxit in unum. *Chron.* IV. 37. W tych domowych między dziećmi Mieczysława zajściach wziął, jak mniemamy, udział sąsiad ich Włodzimierz, który już od roku 981 Czerwień i Przemyśl na Polakach zdobyty trzymał. Dubrawski nadmienia o zawarciu wtedy przymierza z Włodzimierzem przez Bolesława. *Historia Bohemica.* Hanoviæ 1602 str. 42.

Str. 670, w. 3. **и нарѣче и Переѩславль.** Dziwnie się tu autor powikłał. Pod rokiem 907 wyprawę Olega na Carogród opisując powiedział, że xiążę ten kazał sobie składać dań między innemi i na gród Perejęsław (obacz str. 573, w. 20 w dz. nin.), tu zaś dowiadujemy się dopiero o założeniu tego grodu. Snadź jedno z tych zdarzeń wypisał już gotowe zkądsiś, i o niem zapomniał; drugie zaś sam opowiada.

Str. 673, w. 1. **И бѣ жена съ княжи окольничим... и съ Ондрѣхъмь чешьскъимь.** Imię czeskiego xięcia jest tu widocznie pomylone; ma to być Udalryk, który panował w Czechach od roku 1012—1037, ale z Rusią bezpośrednio nie sąsiadował, albowiem zdobycze Czechów w czasach ich najświetniejszych za Bolesława II, sięgały tylko po góry Tatry: quos ego dilatavi usque ad montes, qui sunt ultra Krakow nomine Tritri. *Cosmæ Chron.* I. 33. Bolesław Chrobry panował od roku 992—1025, zaś Stefan węgierski od r. 999—1038.

Str. 676, w. 22. **и сконьча ся мѣсяца июлия въ 15 дьнь.** Rok śmierci Włodzimierza podaje zgodnie z Nestorem rocznik pergaminowy wawelski w tych słowach: MXV. Wladimir dux Ruthenorum obiit. *Rękop.* str. 9.

Str. 691, w. 5. **понде Болеславъ съ Святополъкъмь на Ярослава.** Porównaj z tem opis spółczesny Thietmara tej wyprawy VII. 16. str. 317 w dz. nin.; tudzież Gala I. 10 str. 406 tamże.

Str. 696, w. 8. **И прнде Акоунъ съ Карагы.** Akun czyli Jakób Anund, syn Olafa Skotkonunga, szwagier Jarosława, był królem szwedzkim od r. 1014—1051.

Str. 697, w. 33. **Къ се же врѣма оумре Болеславъ великыи въ Ласѣхъ.** Bolesław wielki umarł 3 kwietnia 1025; autor nie oznacza tu ściśle roku, lecz mówi tylko „w tymże czasie.“ Rok na początku ustępu tego położony (1030) ściąga się raczej do rzezi przez autora tu opisanej, która istotnie wtedy nastąpiła. Porównaj co o niej mówi Gal. *Chron.* I. 19. tudzież *Annal. hildesh.* pod rokiem 1032 u Pertza SS. III. 98.

Str. 703, w. 6. **вѣдасть Ярославъ сестрѫ свою за Казимира.** Ta siostra Jarosława zwała się Marya, jak się o tem dowiadujemy z rocznika Benedyktyńskiego: Qui (Kazimirus) duxit ex Russia uxorem nomine Mariam, ex qua produxit (genuit) quatuor filios: Boleslaum, Wladislaum, Mieszkonem et Ottonem. *Rękop. królewiecki* w Arch. prus. N. 352 i wyd. gdańskie kroniki Wincentego i Gala str. 35. Porównaj brewe Benedykta IX papieża w dz. nin. str. 359.

Str. 703, w. 30. **оубн Мьсислава.** Xięcia tego zowie Gal Mieczysławem i powiada, że go Kazimierz w bitwie zabił. *Chron.* I. 20 str. 417 w dz. nin.

Str. 704, w. 23. **въ святѣи горѣ**, t. j. na górę Athos, koło Tesaloniki.

Str. 706, w. 17. **не выхода изъ пещеры лѣтъ устыри десать.** Tatyszczew znachodził w starych swoich kodexach, że Antoni przebywał w pieczarze swojej tylko lat ośm. *Istor. Ross.* II. str. 429. Zgadza się to z wiadomością od samegoż Nestora niżej podaną, mianowicie, że Izęsław rozgniewany był mocno na Antoniego z powodu Wszesława. Zapobiegając skutkom gniewu tego, zabrał Świętosław, brat xięcia, do Czernigowa Antoniego, gdzie na Bołdynnej górze pod miastem założył on sobie monastyr. Tam też prawdopodobnie i umarł, a znachodzenie się zwłok jego w pieczarach kijowskich jest baśnią. Rękopisma Nestorowe które dziś znamy, są więc co do tego szczegółu pobałamucone.

Str. 710, w. 29. **Живе же вьсѣхъ лѣтъ Ярославъ седмь десать и шесть.** Z tego obliczenia Nestorowego pokazuje się, że Jarosław nie był synem Rogniedy, albowiem z nią ożenił się ten xiążę w roku 980, zaś urodziny Jarosława przypadły w roku 978. Nadto myli się on zowiąc prócz niego także Mścisława i Wszewłoda synami Rogniedy, albowiem z dopełniacza Nestorowego w kodexie radziwiłowskim (*Poln. Sobr.* I. 131) dowiadujemy się, że Rognieda miała tylko jednego syna Izęsława.

Str. 711, w. 4. **прихожи Кыоуш съ Половьци.** Połowcy szczep turecki. Sami zwali się Kumanami, znano ich także pod nazwą Uzów i Oguzów. W średniowiecznej łacinie *Flavi;* u Gala *Plauci.* Ob. Hammera *Gesch. d. G. O.* str. 18.

Str. 711, w. 12. **побѣди Изяславъ Голядь.** Golędowie ci mieszkali według Arcybyszewa *Powiestw. o Rossyi* I. str. 99 nad rzeką Protwą, w obwodach możajskim i gżackim.

Str. 719, w. 2. **дроужни же кыханию вѣроують** itd. O zabobonach tu napomkniętych znajdujemy ciekawe szczegóły w kazaniach Kiryła biskupa turowskiego. Mówi on między innemi: **Вѣроують въ стрѣуьныѫ, въ уєхъ, въ полазъ и въ птичин гран, ворожаѫ, и иже басни баѫть и въ гѫсли гѫдѫть.** To jest: wierzą w spotkanie, w kichanie, w połaz, w ptasi głos, wróżbę i w tych co baśnie bają i na gęślach gędą. Kałajdowicz **Памати. россиниск. словєсн.** XII **вѣка. Москва** 1821 str. 95. Przesądy te są dotąd między naszym ludem; połaźnikiem nazywa on pierwszego gościa przychodzącego w pierwszy dzień bożego narodzenia; przynosi taki gość w dom, jak mniemają, szczęście albo nieszczęście na cały rok.

Str. 722, w. 25. **и сѣде Изаславъ на столѣ своємъ.** Wprowadzenie Izęsława na powrót do Kijowa i osadzenie go na stolicy przez Bolesława Śmiałego opisuje Gal I. 23. Ipse quoque sicut primus Boleslavus Magnus Ruthenorum regni caput, urbem Kygow præcipuam hostiliter intravit. Ibi etiam quendam sui generis Ruthenum, cui permittebat regimen in sede regali constituit, cunctosque sibi rebelles a potestate destituit.

Str. 747, w. 25. **придоша съли из Нѣмець къ Святославоу.** O tem poselstwie pisze spółczesny Lambert hersefeldski pod rokiem 1075 tak: Paucis post diebus Mogontiam venit (rex Henricus) ibique occurrit ei Ruzenorum rex Demetrius nomine, deferens ei inæstimabiles divicias in vasis aureis et argenteis et vestibus valde preciosis, petiitque, ut auxilio sibi foret contra fratrem suum, qui se per vim regno expulisset et regnum tirannica immanitate occupasset. Missus est protinus a rege Burchardus, Treverensis ecclesiæ præpositus, agere cum illo de iniuriis quas fratri intulerat, et commonere, ut regno, quod iniuste invasisset, ultro decederet; alioquin auctoritatem et arma Teutonici regni propediem experturum fore. Is legationi huic propterea oportunus videbatur, quod ille ad quem mittebatur sororem eius in coniugio habebat, et ipse hac de causa apud regem, ne quid in illum interim gravius decerneretur, summis precibus obtinuerat. Ruzenorum rex Dedi marchioni Saxonico, cuius ductu eo advenerat, a rege commissus est servandus, donec legati reverterentur. *Pertz* SS. V. str. 219. Dalej zaś pod tymże rokiem powiada: Rex, dimisso exercitu, concitus Wormaciam venit. Nec multo post Burchardus præpositus Treverensis ecclesiæ, qui ad regem Ruzenorum legatione regia functus ierat, reversus est, tantum regi deferens auri et argenti et vestium preciosarum, ut nulla retro memoria tantum regno Teutonico uno tempore illatum referatur. Qua regem mercede ad hoc tantum redimere volebat rex Ruzenorum, ut fratri suo, quem regno expulerat, adversum se non præberet auxilium. Quod certe gratis etiam impetrare potuisset, quia intestinis ac domesticis bellis occupatus, ad externa tamque remotis gentibus inferenda bella nullo modo vacabat. Per se magno muneri magnum addidit precium temporis oportunitas. Nam ingentibus recentis belli expensis ærarium regis exhaustum fuerat, et miles vehementer instabat, nuper exactæ militiæ præmium efflagitans, cui nisi ad votum regia largitione satisfecisset, haut dubie constabat, quod eum ad reliquam negocii partem, quæ profecto maior restare timebatur, minus devotum habiturus esset. *Pertz* str. 230 tamże.

Str. 748, w. 4. **ходи Володимеръ и Ольгъ Лахъмъ въ помоць на Уєхы.** O tej wyprawie do Czech z Bolesławem Śmiałym spomina sam Włodzimierz Monomach w swojej

Nauce, jak to czytelnik niżej obaczy; tu zaś dowiadujemy się, że był z nim i Oleg, syn Świętosława.

Str. 764, w. 20. **възвлша Половьци Лахы съ Василькъмъ.** Jest to prawdopodobnie ten sam najazd na Polskę, który opisuje Gal II. 19. Obacz w dz. niu. str. 442 przypisek 1.

Str. 766, w. 15. **кънаживъ лѣтъ пать на десать Кыевѣ** i. t. d. Autor tu się pomylił. Pod rokiem 1054 powiedział, że Jarosław umierając dał synowi swemu Wszewłodowi rządy w Perejęsławiu; zaś pod rokiem 1073 powiedział, że Świętosław wygnawszy Izęsława z Kijowa, dał Wszewłodowi Czernigów; według tego więc panował Wszewłod w Perejęsławiu lat 19, a w Czernigowie 13 lat.

Str. 773, w. 31. **описнѣвше лицѣ.** Wyraz *opisniety* jest dotąd używany u górali karpackich, i znaczy zblednąć z powodu głodu, skwaru lub znużenia.

Str. 783, w. 6. **съсѣдать са съ Самоѣдиѣ.** Samojedy lud zinąd nieznany; sami oni zowią się Chasowo, co znaczy w ich języku ludzie; lub Nenec, człowiek. Samojedami nazwali ich Czudowie, w których języku imię to mieszkańców okolic bagnistych oznacza. Obacz Szafarzyka *Slov. starož.* str. 245.

Str. 784, w. 15. **изнѣдѣть и си съкерьнии ызыкы... божию.** Ten ustęp wyjęty z Metodego patarskiego, słowiańskiego jak się zdaje przekładu. W oryginale opiewa on tak:

Οὗτος (Ἀλέξανδρος) κατελθὼν εἰς τὴν ἑῴαν ἀπέκτεινε Δάρειον τὸν Μήδην, καὶ κατεκυρίευσε χωρῶν πολλῶν καὶ πόλεων, καὶ περιενόστει τὴν γῆν, καὶ κατήχθη ἕως τῆς θαλάσσης τῆς ἐπονομαζομένης Ἡλίου Χώρας, ἔνθα καὶ ἑώρακεν ἔθνη ἀκάθαρτα καὶ δυσειδῆ· εἰσὶν δὲ ἐκ τῶν υἱῶν Ἰάφεθ ἀπόγονοι, ὧν τὴν ἀκαθαρσίαν θεασάμενος ἐμυσάχθη, ἤσθιον γὰρ ἅπαντες αὐτῶν καθαροειδῶς μυσαρά τε καὶ κίβδηλα, κύνας, μύας καὶ ὄφεις, κάτας, ἀμβλώματα, ἐκτρώματα, ἔμβρυα μήπω τελείως ἀπαρτισθέντα ἤ τινα τῆς διαπλάσεως ἀποσώζοντα χαρακτῆρα, καὶ ταῦτα οὐ μόνον κτηνῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶν εἶδος θηρίων ἀκαθάρτων, τοὺς δὲ νεκροὺς οὐκ ἔθαπτον, ἀλλ' ἤσθιον αὐτούς. ταῦτα Ἀλέξανδρος ἰδὼν γινόμενα ὑπ' αὐτῶν τὰ μυσαρὰ καὶ ἀθέμιτα, δεδιὼς, μή ποτε μιάνωσι πᾶσαν τὴν γῆν, ἐδεήθη τοῦ

Ten (Alexander) wtargnąwszy na Wschód, zabił Daryusza perskiego i owładnął wiele krajów i miast, i obszedł ziemię, i dotarł aż do morza nazwanego krainą słońca, gdzie ujrzał ludy niechlujne i straszne. Są one z pokolenia synów Jafeta. Tych niechlujstwo zobaczywszy, wzdrygnął się; jedli bowiem wszyscy oni, jakby coś czystego, same bezeceństwa i szkaradności: psy, myszy i zmije, koty, płody poronione i przedwczesne, zarody niezupełnie jeszcze dojrzałe, i tym podobne brudy, i to nietylko od bydląt, ale i od wszelkiego rodzaju zwierząt nieczystych. Trupów zaś nie grzebali wcale, lecz pożerali je. Widząc tedy Alexander, że takie bezeceństwa i niegodziwości przez nich się działy, zląkł się, ażeby kiedy całej ziemi nie pokalali; wezwawszy więc Boga na pomoc,

θεοῦ περὶ αὐτοῦ, καὶ προστάξας συνήγαγεν ἅπαντας αὐτοὺς τε καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ πάσας τὰς παρεμβολὰς αὐτῶν, καὶ ἐξαγαγὼν αὐτοὺς ἐκ τῆς ἠῴας γῆς κατεδίωξεν ὀπίσω αὐτῶν, ἕως οὗ εἰσήχθησαν ἐν τοῖς πέρασι τοῦ βορρᾶ, καὶ οὔκ ἐστιν οὔτε εἴσοδος οὔτε ἔξοδος ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν, δι' ἧς πρὸς αὐτοὺς περάσαι καὶ εἰσελθεῖν. αὐθις οὖν παρεκάλεσε τὸν θεὸν Ἀλέξανδρος, καὶ ἐπήκουσεν αὐτοῦ τῆς δεήσεως, καὶ προσέταξε κύριος ὁ θεὸς τοῖς δύο ὄρεσιν, οἷς ἐστι προσηγορία οἱ Μαζοὶ τοῦ Βορρᾶ, καὶ ἐπλησίασαν ἀλλήλοις ἄχρι πηχῶν δύο καὶ δέκα, καὶ κατεσκεύασε πύλας χαλκᾶς, καὶ ἐπέχρισεν αὐτὰς ἀσύγχυτον, ἵνα, ἐὰν βούλωνται ἀνοῖξαι αὐτὰς ἐν σιδήρῳ, μὴ δύνανται, ἢ διαλῦσαι αὐτὰς πυρὶ, μὴ ἰσχύσουσιν, ἀλλ' αὐτίκα τὸ πῦρ ὑπ' αὐτοῦ σβέννυται· τοιαύτη γὰρ ἡ φύσις τοῦ ἀσυγχύτου ἐστὶν, ὅτι οὔτε σιδήρου ὑφίσταται κατάλυσιν, οὔτε πυρὸς διάλυσιν, πάσας γὰρ τὰς τῶν δεισιδαιμόνων ἐπινοίας ἐώλους καὶ κενὰς ἀπεργάζεται. ταῦτα τοίνυν τὰ ἐναγῆ τε καὶ κίβδηλα καὶ μυσαρώτατα ἔθνη πάσαις ταῖς μαγικαῖς κακοτεχνίαις κέχρηνται, καὶ ἐν τούτοις αὐτῶν τὴν ὑπαρὰν καὶ ἀπάνθρωπον, μᾶλλον δὲ λέγειν μισόθεον κατήργησε δυναστείαν, ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μήτε πυρὶ, μήτε σιδήρῳ ἤ τινι ἑτέρᾳ ἐπινοίᾳ τὰς τοιαύτας ἀναμοχλεῦσαι πύλας καὶ ἀποδρᾶσαι. ἐν δὲ τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς κατὰ τὴν τοῦ Ἰεζεκιὴλ προφητείαν τὴν λέγουσαν· ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς συντελείας τοῦ κόσμου ἐξελεύσεται Γὼγ καὶ Μαγὼγ εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ, ἃ εἰσιν ἔθνη καὶ βασιλεῖς, οὓς καθεῖρξεν Ἀλέξανδρος ἐν τοῖς πέρασι τοῦ βορρᾶ κ. τ. λ.

Mikl. Chron Nest. str. 186.

kazał im się wszystkim zgromadzić, mężom i niewiastom i dzieciom ich, i wszystkiemu co tylko do nich należało; i wyprowadził ich ze ziemi wschodniej, a zapędził w tylne strony, aż stanęli u krańców Boreasza. I nie ma ani wnijścia ani też wyjścia, od wschodu aż do zachodu, przez któreby do nich przedrzeć się i dojść było można. Znowu więc potem westchnął Alexander do Boga, i ten wysłuchał prośbę jego. I rozkazał pan Bóg dwom górom, które się zowią piersi Boreasza, a one zbliżyły się do siebie na łokci 12, i umieścił tam bramy spiżowe, i pomazał je asynchitem, ażeby ani rozewrzeć ich za pomocą żelaza nie mogli, ani też zniszczyć ich ogniem nie potrafili, gdyż natychmiast ogień od niego gaśnie. Taka bowiem jest właściwość asynchitu, że ani nie podlega zniszczeniu przez żelazo, ani przez ogień; gdyż wszystkie zamysły biesów bezsilnymi i daremnymi czyni. Wszystkie tedy te przeklęte i niechlujne i najszkaradniejsze ludy zajmują się czarnoxięzkiemi sztukami; i tak udaremnił ich paskudną i nieludzką a raczej powiedzieć należy znienawidzoną Bogu potęgę; w skutek czego one bram tych ani ogniem zniszczyć nie mogą, ani też żelazem lub jakim innym fortelem podważyć i z nich się wymknąć. A na końcu czasów, według proroctwa Ezechiela, które powiada: w ostatnim dniu skończenia świata wyjdzie Gog i Magog do ziemi Izraela, którymi są ludy i króle, których zamknął Alexander w krańcach Boreasza i t. d.

Str. 797, w. 14. Да се, Васильо, шлеть та. Kto jest ten Wasyl., zdania o tem są różne. Mniemanie moje w tej mierze wyłożyłem obszernie we Wstępie krytycznym do dziejów Polski str. 65. P. Jan Wagilewicz mniema przeciwnie, że Wasyl było chrzestne imię samegoż Nestora.

Str. 804, w. 11. глаголяхѫ бо яко погыбло ихъ оубиено четыре десать тысящь. Cały opis tej bitwy skreślony tu jest według błahej jakiejś i przesadzonej wieści. Długosz miał co do tego zdarzenia lepsze jakieś źródło pod ręką, a może tylko Nestora kodex poprawniejszy, niż są dzisiejsze. Powiada on: Colomanus dux incolumis evasit; quatuor millia Ungarorum eo die, quatuor aliis fugientibus cæsa referuntur. *Hist. Pol.* IV. 329.

Str. 810, w. 17. Въ се же лѣто вѣдена бысть дъщи Святопълъча Събъславѣ въ Лахы за Болеслава. Świętopełk, teść Bolesława Krzywoustego, był synem Izęsława i Rychezy córki Mieczysława II, a ciotki Władysława Hermana. Świadectwo o tem znajduje się w Sofijskim Wremenniku, gdzie powiedziano o Kazimierzu: Sejże Kazimir dast' sestru swoju za Izęsława, syna Jarosławla. *Poln. Sobr.* V. str. 138. Zachodziło więc bliskie pokrewieństwo między Bolesławem Krzywoustym a Zbysławą, i musiano udawać się aż do Rzymu o pozwolenie. Mówi więc z tego powodu Gal II. 23.: Qualiter hoc autem a Paschali papa secundo concessum fuerit, quod nuptias initas de consanguineitate licuerit, Balduinus Cracoviensis episcopus, ab eodem papa Romæ consecratus, fidei ruditatem et patriæ necessitatem intimavit, itd. Obacz str. 444 w dz. nin.

Str. 822, w. 7. Се оубо не ангелъ ли вожаше Алеѯандъра? Wejście Alexandra wielkiego do Jerozolimy opisuje Józef Flawius tak: Alexander vero expugnata Gaza ad Hierosolymitarum urbem ascendere contendit. At hoc audito pontifex Jaddus in angustia erat atque metu, sollicitus quonam pacto Macedonibus obviam iret, irato rege propter superiorem contumaciam. Itaque indictis populo supplicationibus, et cum eis rem divinam Deo faciens, orat ut gentem tueri et ab impendentibus periculis liberare velit. Quum autem post sacrificium obdormivisset, monuit eum in somnis Deus, ut bono esset animo, utque coronata urbe portas apperirent, et alii in albis vestibus, ipse vero cum sacerdotibus ad præscriptum legis ornatus obviam irent, nil mali sibi metuentes, providente Deo. Igitur excitatus ex somno et ipse magnopere gaudebat et indicato cunctis eo oraculo, factisque omnibus quæ ei in somnis mandata fuerant, regis adventum præstolabatur.

5. Atque ubi eum non procul abesse ab urbe intellexit, prodit una cum sacerdotibus et civili turba, venerabili et diverso ab aliis gentibus occursu, in quendam locum qui Sapha dicitur: hoc autem nomen, si Græce interpretemur, speculam significat; inde enim et Hierosolyma atque templum conspiciebatur. Quumque Phoenices et Chaldæi qui sequebantur fore putarent (quæ verisimile erat regem præ iracundia ipsis permissurum esse) ut urbem diriperent et pontificem excarnificarent, accidit ut res contra se haberent. Alexander enim procul adhuc conspicatus multitudinem in albis vestibus et sacerdotes præcedentes in byssinis tunicis, et pontificem in hyacintina veste et auro distincta, atque tiaram in capite gerentem, et auream in ea laminam, in qua Dei nomen inscriptum erat, solus accessit et nomen veneratus est, priorque pontificem salutavit. Judæis autem omnibus una voce Alexandrum salutantibus et in orbem cingentibus, reges quidem Syriæ reliquique obstupuerunt,

et regem mentis impotem esse sunt suspicati: Parmenione vero solo eum aggresso et percontato qui factum sit ut omnibus eum adorantibus, ipse Judæorum pontificem adoravit: „non hunc, inqui, adoravit, sed Deum cujus ille summo sacerdotio decoratus est. Hunc enim secundum quietem vidi in hoc habitu, quum essem in Dio in Macedonia, ac cogitantem me apud me ipsum, quonam pacto potiri possem Asia, hortatus est ne cunctarer, sed confidenter trajicerem: sese enim exercitui meo præiturum, mihique Persarum imperium traditurum. Itaque quum alium nullum in tali veste viderim, et nunc conspicatus hunc, et illius in quiete visi et cohortationis recordatus sim, puto me, divino missu facta expeditione, Dario superiorem fore, et Persarum potestatem aboliturum, atque omnia quæ mihi sunt in animo successura.“ Haec loquutus ad Parmenionem, dataque pontifici dextra, sacerdotibus eum cursu comitantibus, in urbem venit; et in templum ascendit, ac Deo ad sacerdotis præscriptum sacrificavit, ipsumque pontificem et sacerdotes magnifice honoravit. Ostensoque ei Danielis libro in quo fore significabat ut Græcorum quidam Persarum imperium aboleret, ille se eum esse qui significaretur existimans tunc quidem laetatus multitudinem dimisit; postridie vero ejus diei eos advocat quæque ipsi velint dona postulare jubet. Pontifice autem petente ut liceret patriis uti legibus utque septimo quovis anno tributis essent immunes, omnia concessit. Quumque illi ab eo petiissent, ut et eos qui Babylone et in Media erant Judæos legibus suis uti sineret libenter promisit facturum quæ postularent. Quum vero ad hoc diceret multitudini si qui secum militare vellent, ea lege ut patrios mores tenerent et secundum eos viverent, se paratum esse eos assumere, multi lubenti animo in eam expeditionem dederunt nomina. *Antiq. Jud.* XI. 4—5.

Str. 831, w. 14. **Того же лѣта ведоша Володимерьнж Сѵѳиниж въ Угры за короля**, to jest za Kolomana. O tych zaślubinach mówi Turocz II. 41 pod rokiem 1112: Rex secundam duxit uxorem de Ruscia. U Schwandtn. I. str. 137.

MONOMACHA NAUKA I LIST.

Włodzimierz zwany Monomachem, syn Wszewłoda, urodził się roku 1053. Otrzymał od ojca w roku 1093 xięstwo czernichowskie, z którego jednak niebawem ustąpić musiał przed Olegiem i poprzestać jedynie na dzielnicy ojcowskiej Perejęsławiu. Po śmierci Świętopełka wielkiego xięcia kijowskiego, Kijowianie powołali na tron Włodzimierza, jako najgodniejszego z ówczesnych xiążąt, panował więc jako wielki xiążę kijowski od 1113 do 1125 roku w którym umarł. Czując się bliskim śmierci ułożył tę Naukę która jest rodzajem testamentu; w niej po uwagach moralnych opowiada przygody swojego życia i wyprawy wojenne do różnych krajów przedsiębrane. Między temi ostatniemi są niektóre tyczące się Polski, a nigdzie więcej nie spomniane, dlatego też można je słusznie uważać za uzupełnienie podanych przez Nestora wiadomości. Ważny takoż jest ten pomnik ztąd, że daje nam wierny obraz życia domowego na Rusi, w XI i XII wieku.

Przechowała się ta Nauka w jedynym tylko rękopismie Ławrętego, który ją wciągnął do Nestorowego latopisu pod rok 1096. W takiem połączeniu wydrukowali ją wydawcy petersburscy Nestora; my uznaliśmy za stosowniejsze oddzielić ją, jako rzecz obcą Nestorowi.

Do nauki przyłączony jest w tymże rękopismie list tegoż Włodzimierza Monomacha pisany roku 1096 do Olega xięcia czernichowskiego. I ten więc list tu drukujemy.

Co do języka obu tych pomników jest on prostszy nierównie niż język Nestora, widać że to pisze mąż który nie parał się piórem, ztąd w swoich sposobach mówienia i zwrotach zbliża się więcej do mowy potocznej, ludowej, jaka wówczas była na Rusi. Błędy niektóre jakkolwiek są widoczne nie byliśmy w stanie poprawić, albowiem jak to już nadmieniliśmy pomniki te w jedynym tylko rękopismie przechowały się; zaś co do pisowni zastosowaliśmy i do tych pomników zasady przyjęte przez nas przy wydaniu Nestora.

ПООУЧЕНИЄ.

Азъ худъıи дѣдъ своимь Прославъмь благословленъıмь, славнъıмь, нарєчєнъмь въ крьщєнии Василии, роусьскъıмь имєньмь Володимєръ, отьцьıмь възлюбленъıмь и матєрнмь своєю Мьномахии[1] . . .

волость ихъ отънмемъ; иже ли не пондеши съ нами, то мы собѣ бѫдемъ, а ты собѣ. И рѣхъ: аще бы ся и гнѣваете, не могѫ бы и ити, ни креста переступити. И отъградивъ ихъ, възьмъ далътырь въ печали, разъгнѫхъ ихъ, и то ми ся вѣна: въскѫю печалуешин доуше? въскѫю съмѫщаешин ма? и проухи. И потъмь събрахъ словьца сиа любая, и съкладохъ по радоу, и написахъ: аще бы послѣдьнима не люба, а передьнима приимайте. Въскѫю печална еси доуше моа? въскѫю съмѫщаешин ма? оупѣва на Бога, яко исъповѣмъ ся имоу.[1]) Не ревьноуи лъкавьноуѫщимъ, ни завиди творящимъ безаконие. Зане лъкавьноуѫщии потрѣбать ся, трьпящии же Господа, ти объладаѭть земльмь. И ище мало и не бѫдеть грѣшьника; възищеть места своего, и не обрящеть. Кротъции же наслѣдать землѭ, наслаждать ся на множьствѣ мира. Назираеть грѣшьнъи правьдьнаго, и поскрегуеть на нь зѫбы своими, Господь же посмѣеть ся имоу, и прозрить, яко придеть дьнь его. Оружия изъвлѣкоша грѣшьници, напряже лъкъ свои истрѣлати нища и оубога, заклати правыа срьдьцьмь. Оружие ихъ вънидеть въ срьдьца ихъ, а лъци ихъ съкроушать ся. Лоуче есть праведнику малоие, паче богатьства грѣшьныихъ многа. Яко мышьца грѣшьныихъ съкроушить ся, оутвръжаеть же правьдъныа Господь. Яко се грѣшьници погыбнѫть; правьдныа же милоуа и даеть. Яко благословѧщии его наслѣдать

niem Rościsławiczów i włość ich zabierzem; jeśli zaś z nami nie pójdziesz, to my będziem sami i ty sam. I rzekłem: choćbyście się gniewali, nie mogę z wami iść i łamać przysięgi. I odprawiwszy ich wziąłem psałterz w smutku, otworzyłem go i nawinęło mi się to: przecz bolejesz duszo? przecz niepokoisz mię? i tak dalej. A potem zebrałem lube te słówka i złożyłem według porządku, i napisałem. Jeśli ostatnie niemiłe wam będą, to przyjmcie poprzednie. Przecz bolejesz duszo moja? przecz niepokoisz mię? ufałem w Bogu i jemu wyspowiadam się. Nie naśladuj złych i nie zazdrość czyniącym bezprawie, albowiem źli zostaną wytępieni, a cierpiący dla Pana zawładną ziemią. I za maluczko a nie będzie grzesznika, będą szukać miejsca jego a nie znajdą. Łagodni zaś odziedziczą ziemię i radować się będą w obfitości pokoju. Będzie poglądał grzeszny na sprawiedliwego, i zgrzytać będzie nań zębami swoimi. Pan zaś śmiać się z niego będzie i oznaczy kiedy przyjdzie dzień jego. Oręża dobyli grzesznicy, napięli łuki swoje, aby strzelać biednego i ubogiego, przebijać prawych sercem. Oręż ich przeszyje ich serca, a łuki ich skruszą się. Lepsze jest ubóstwo sprawiedliwego, niżli grzeszników bogactwa mnogie. Jakoż muszkuły grzesznych skruszą się, a sprawiedliwego Pan utwierdzi. Oto grzesznicy zginą, a sprawiedliwych miłuje i daje im. Oto błogosławiący go odziedziczą ziemię, a przeklinający go zostaną wytępieni. Pan sto-

[1]) Psalm XLI, 12.

ꙁемлѭ, кленѫщии же его потрѣбать ся. Отъ Господа стопы человѣкоу исправать ся; егда ся падеть и не разбиеть ся, яко Господь подиемлеть рѫкѫ его. Оуныхъ бѣхъ и состарѣхъ ся, и не видѣхъ правьдьника оставлена, ни сѣмени его просяща хлѣба. Весь дьнь милоуеть и възаимъ даеть правьдьнии, и племя его благословено бѫдеть. Оуклони ся отъ ꙁла, сътвори добро, взыщи мира, и пожени и живи въ вѣкы вѣкъ.[1] Вънегда стати человѣкомъ, оубо живы пожьрали ны быша; вънегда прогнѣвати ся ярости его на ны, оубо вода бы ны потопила. Помилоуи ма, Боже, яко попра ма человѣкъ; весь дьнь боря ся сътѫжи ми. Попраша ма врази моа, яко мнози борѫщи ся съ мьноѭ свышше.[2] Възвеселить ся правьдьникъ, и егда видить мьсть, рѫцѣ свои оумиеть въ крьви грѣшьникъ. И рече оубо человѣкъ: аще есть плодъ правьдьника, и есть Богъ сѫдя ꙁемли.[3] Изыми ма отъ врагъ моихъ, Боже, и отъ въстаѫщихъ на ма отими ма. Избави ма отъ творящихъ безаконие, и отъ мужа крьвь съпасе ма; яко се оуловиша доушѭ мою.[4] И яко гнѣвъ въ ярости его, и животъ въ воли его; вечеръ въдворить ся плачь, а зоутра радость. Яко лоучши милость твоа плуе животъ моего, и оустьне мои похвалять тя. Яко благословлѭ тя въ животѣ моемь, и о имени твоемь въздѣю рѫцѣ мои.[5] Покры ма отъ съньма лукавааго, и отъ множьpy ludzkie prostuje. Niekiedy padnie, a nie rozbije się, albowiem Bóg podejmie go pod rękę. Byłem młody i zestarzałem się, a nie widziałem sprawiedliwego opuszczonym, ani potomstwo jego proszącem chleba. Po wszelkie dni kocha i wzajem daje sprawiedliwy, a plemię jego błogosławione będzie. Uchyl się od złego, czyń dobrze, szukaj pokoju i staraj się i żyj w wieki wieka. Gdyby powstali ludzie, toby nas żywcem pożarli; jeśliby rozgniewała się na nas jego zapalczywość, wodaby nas zatopiła. Zmiłuj się nademną Boże, oto prześladował mię człowiek, cały dzień walcząc znękał mię. Prześladowali mię nieprzyjaciele moi, wielu było walczących przeciw mnie. Rozraduje się sprawiedliwy, i gdy obaczy zemstę, ręce swoje umyje we krwi grzesznika. I rzekł tedy człowiek: azali jest potomek sprawiedliwego i azali jest Bóg sędzią ziemi? Ochroń mię od nieprzyjaciół moich Boże, i od powstających przeciw mnie wybaw mię. Zbaw mię od czyniących bezprawie, i od męża krwi wyrwij mię. Oto ułowili duszę moją i oto gniew w zapalczywości jego a żywot w woli jego. Wieczorem powstanie płacz a nazajutrz radość; owoż lepsza łaska twoja niżeli żywot mój, i wargi moje chwalić cię będą. Owoż błogosławię cię w życiu mojem i dla imienia twego wznoszę ręce moje. Ukryj mię przed zborem złych i przed mnóstwem czyniących nieprawość. Radujcie się wszyscy prawego serca; błogosławię Pana

[1]) Psalm XXXVI, 1, 9—17; 19, 21—27. [2]) Tamże LV, 1—2. [3]) Tamże LVII, 11—12. [4]) Tamże LVIII, 1—4. [5]) Tamże LXXI, 4—5.

стка дѣлающихъ неправьдж.[1] Възвеселите са вьси правьдънии срьдьцьмь. Благословлж Господа на вьсако врѣмя, вънноу хвала его,[2] и проуам. Ижоже Василии оучаше, събравъ тоу оуношм, доуша чисты, нескврьны, тѣлесн хоудоу, кротькж бесѣдж и въ мѣрж слово господьне, ѣди, питню безъ пьяница велика быти; при старыихъ ѣлъзати, прѣмждрыихъ слоушати, старѣшимъ покарити са, съ тоуньнъмн и мьньшимн любъвь имѣти; безъ лжкы бесѣдоующе, а иного разоумѣти, не скърѣповати словесь, ни хоудити бесѣдоу, не обило смѣяти са, срамити са старѣшихъ, къ женамъ нелѣпыимъ не бесѣдовати, долоу очи имѣти, а доушж горѣ, прѣбѣгати не стрѣкати; оучитъ легъкыихъ власти ни въ кжж не имѣти, ижс отъ въсѣхъ чьсть. Аще ли къто васъ можеть нѣмъ оуслѣти, отъ Бога мьздоу да ймать и вѣчьныихъ благъ наслаждть са. О владычице богородице, отыми отъ оубогаго срьдьца моего гръдость и боуесть, да не къзношж са соуетоу мира сего въ поустошьнѣмь сьмь житии. Ѣзоучи са, вѣрьнъи оукоусе, быти благоучьстьно дѣлатель; ѣзоучи са, по ѣвангельскомоу слокесн, очима оупражненне, ѣзыкоу оудрьжание, оумоу съмѣрение, тѣлоу порабощение, гнѣкоу погоубление, помъслъ чистъ имѣти. Понажжа са на добрам дѣла, Господа ради, лишаемъ не мьсти, ненавидимъ любо гонимъ трьпи, хоудымъ моли, оумрьтви грѣхъ. Изъбавѣте обидима, сждѣте сиротѣ, оправьдите вдо-

каждego czasu, zawsze chwała jego, i tam dalej. Oto Bazyli zebrawszy tu młodzieńców, dusze czyste, niepokalanych ciał, nauczał mówić mało, łagodnie i w czas słowo pańskie; jeść i pić bez wielkiego gwaru, przy starych milczeć, mądrych słuchać, starszym korzyć się, równych i mniejszych kochać, bez chytrości rozmawiać, a wiele wiedzieć; nie unosić się słowem, nie bluźnić w rozmowie, w głos nie śmiać się, sromać się przed starszymi, z kobietami lada jakiemi nie rozmawiać, oczy w dół spuszczać a duszę wznosić, idąc nie skakać. Uczy nie lekceważyć sobie władzy, której należy cześć od wszystkich. Jeśli kto z was może usłużyć innym, niech się spodziewa od Boga nagrody i wiecznej szczęśliwości. O władczyni Bogarodzico! odejm od ubogiego serca mego hardość i głupotę, abym się nie wynosił próżnością świata tego w marnem tem życiu. Naucz się wierny człowieku być uczciwym pracownikiem, naucz się według słów ewangelijnych oczy swoje mieć na wodzy, język swój powściągać, rozum upokarzać, ciało poskramiać, gniew wytępiać, myśli czyste mieć, imać się dobrych uczynków dla Pana; opuszczony nie mścij się, nienawidzony lub prześladowany cierp, karcony proś, umorz grzech; wybawcie krzywdzonego, sądźcie słusznie sierotę, wymierzajcie sprawiedliwość wdowie. Przyjdźcie i rozpierajmy się, mówi Pan; jeśli będą grzechy wasze jako szarłat, jako śnieg ubielę je. Zabłyśnie wiosna postu i kwiat pokuty, oczy-

[1]) Psalm LXIII, 3. [2]) Tamże XXXIII, 2.

вдовицѣ. Придѣте, да съѣдемъ са, глаголеть Господь; аще бѫдѫть грѣси ваши ако оброщени, ако снѣгъ оубѣлѧ ѭ,[1]) и прочее. Въснѣмъ вєсьна постьнам, и цвѣтъ покаанию. Оунстимъ собѣ, братиа, отъ вьсѣкѣа крѣви плътьскѣа и дѫшевьнѣа, свѣтодавцю вѣпиѭще рьцѣмъ: слава тобѣ, чловѣколюбьче. По истинѣ, дѣти моа, разѫмѣнтє, како ти єсть чловѣколюбьць Богъ милостивъ и прѣмилостивъ. Мы чловѣци грѣшьнии сѫще и съмрьтьнии, то оже нѣкто зло сътворить, то хощемъ и пожрьти и кръвь его прольяти вскорѣ; а Господь нашь, владѣа и животъмь и съмрьтиѭ, съгрѣшенна наша вьше главъ нашеа трьпить, и пакы и до живота нашего ако отьць чадо своє люба, бья, и пакы приѧлѫть є къ собѣ. Такоже и Господь нашь показалъ нѣ єсть на врагы побѣдѫ тремь дѣлы добрѣмь иззѣбнти его и побѣдити его: покаанисмь, слезами и милостынеѭ. Да то вы, дѣти моа, не тажька заповѣдь божиа, оже тѣми дѣлы тремь изгѣбыти грѣховъ своихъ и цѣсарьствиа не лишити са. А Бога дѣла не лѣнѣтє са, молѭ вы са, не забываитє трехъ дѣлъ тѣхъ; не бо сѫть тажька; ни одиноужство, ни чрѣвоужство, ни голодъ, ако нини добрии трьпять, нъ малымъ дѣломь оулазити милость божиѭ. Ужто єсть чловѣкъ, ако помьниши и?[2]) Велии єси, Господи, и чюдна дѣла твоа; никакъ же разѫмъ чловѣчьскъ не можєть исповѣдати чюдесъ твоихъ. И пакы реземъ: Велии єси, Господи ścim siebie bracia od wszelkiej krwi cielesnej i duchowej, światłodawcy piejąc rzekniem: sława tobie człowiekolubco. Zaiste dzieci moje wiedźcie jakim człowiekolubcą jest Bóg łaskawy i nader łaskawy. My ludzie grzeszni będąc i śmiertelni, gdy nam kto co złego uczyni, chcielibyśmy go pożreć i krew jego przelać jak najrychlej; a Pan nasz, władając życiem i śmiercią, grzechy nasze choćby nad głowę naszą sięgały, cierpi, a potem do końca życia naszego, jako ojciec dziecko swoje kochając, bijąc, zawsze jednak k' sobie przygarnia. Tak też i Pan nasz wskazał nam sposób zwyciężania wrogów trzema dobrymi uczynkami, pokonania i zwyciężenia ich: pokutą, łzami i jałmużną. Otoż dzieci moje nietrudne przykazanie boże, jeśli tymi trzema uczynkami możem zbyć się grzechów i królestwa nie utracić; a dla Boga nie leńcie się, proszę was, nie zapominajcie tych trzech uczynków, bo trudne nie są: ni samotność, ni życie zakonne, ni głód, co wszystko niektórzy dobrzy znoszą; lecz tym małym uczynkiem można łaski bożej dostąpić. Coż jest człowiek iż nań pamiętasz? wielki jesteś Panie i dziwne sprawy twoje; żaden rozum ludzki niemoże wypowiedzieć dziwów twoich. I znowu rzekniem: wielki jesteś Panie i dziwne sprawy twoje, i błogosławione i chwalone imię twoje na wieki po wszystkiej ziemi. Ktoż nie będzie chwalił siły twojej, i twoich dziwów wielkich i dobroci widomych na tym świecie? jak niebo urządzone, jak

[1]) Jezaj. I, 18. [2]) Psalm VIII, 6.

дн, и оудна дѣла твоа, и благословено и хвално има твое въ вѣкы по вьсеи земли. Иже кто не похвалить, ни прославиѥть силы твоеа и твоихъ великыхъ оудесъ и доброть, оустроѥныхъ на сьмь свѣтѣ: како небо оустроено, како ли слъньце, како ли лоуна, како ли звѣздъı, и тьма и свѣтъ, и земли на водахъ положена, Господи, твоимь промъıслъмь! звѣрие розьноличьнии, и пътица и рыбъı, оукрашено твоимь промъıслъмь, Господи! И семоу оудоу дивоуемъ са, како отъ прьсти съзъдавъ человѣка, како образи розьноличьнии въ человѣчьскыхъ лицихъ, ище и вьсь миръ съвъкоупитъ, не вьси въ одинъ образъ, нъ кын же сконь лиць образъмь, по божии мъдрости. И семоу са подивоуемъ, како пътица небесьнъıа изъ ирии идѫть, и прьвѣе наши рѫце, и не ставать са на одинои земли, нъ и сильнъıа и хоудъıа идѫть по вьсѣмъ землямъ, божиемь повелѣниемь, да напълнать са лѣси и поля. Вьсе же то далъ (есть) Богъ на оугодие человѣкомь, на сънѣдь, на веселие. Велика, Господи, милость твоа на насъ, иже та оугодиа сътворилъ еси человѣка дѣла грѣшьна. И тъı же пътица небесьнъıа оумъждрены тобоѫ, Господи, егда повелиши, то въспоѫть и человѣкъı веселять тобе; и егда же не повелиши имъ, изъıкъ же имѣѫще онѣмѣѫть. А благословенъ еси, Господи, и хваленъ зѣло. Вьсемка оудеса и тъı доброты сътворикъ и съдѣлавъ, да иже не хвалить тебе, Господи, и не вѣроуѥть вьсемь срьдьцьмь и вьсеѭ доушеѭ въ има Отьца и Сына и светаго Доуха, да бѫдеть проклятъ. Си словеса прочитаѫ-

słońce, jak xiężyc, jak gwiazdy i ciemność i światło, i ziemia na wodach położona, Panie! twoją opatrznością; zwierzęta rozliczne i ptactwo i ryby upiększone twoją opatrznością Panie! i dziwujem się cudowi temu, jak z ziemi człowiek stworzony, jaka rozliczność typów w ludzkich twarzach, choćbyś cały świat zgromadził nie masz typów jednakich, lecz każda twarz ma swój typ według bożej mądrości. I to podziwiamy jak ptactwo niebieskie ciągnie z południa... i nie zatrzymuje się w jednym kraju, lecz tak mocne jak słabe rozchodzi się po wszystkich ziemiach z bożego rozkazu, i napełnia lasy i pola. Wszystko to dał Bóg dla wygody ludziom, na jadło, na uciechę. Wielka łaska twoja dla nas Panie! który te wygodę uczyniłeś dla człowieka grzesznego A te ptaki niebieskie nauczone od ciebie Panie: gdy każesz, to zaspiewają a ludzie weselą się w tobie; a gdy nie każesz, acz mają język, zaniemieją. Błogosławion jesteś i chwalon bardzo Panie! któryś wszelkie dziwy i dobrodziejstwa te stworzył i zdziałał; ktoby więc nie chwalił cię Panie i nie wierzył całem sercem i całą duszą w imię ojca i syna i świętego ducha, niech będzie przeklęty. Te boskie słówka odczytując dzieci moje, pochwalcie Boga który nam dał swoją łaskę, i tę z lichego nierozumu mego naukę; posłuchajcie mię, jeśli nie przyjmiecie wszystkiego toć połowę. Jeśli Bóg zmiękczy serca wasze i zalejecie się łzami w grzechach waszych mówiąc: jako zmiłowałeś się nad wszetecznicą i rozbójnikiem i celnikiem, tak i nad nami grzesznymi zmiłuj się. A w cerkwi i

ує, дѣти мои, божьственнѣмь, похвалѣте Бога, давъшаго вамъ милость свою, и се отъ худаго моего безоуміа наказаніе, послоушанте мене, аще не вьсего приимете, то половиноу. Аще въ Богъ оумилъуить срьдьце, и слъзы своа испоустите о грѣсѣхъ своихъ, рекоуще: ако же блъдницѣ, и разбоиника и мытаря помиловалъ ѥси, тако и насъ грѣшьныихъ помилоуи. И въ црькъви то дѣите и ложа са. Не грѣшѣте ни одинъ же ноуь, аще можете, поклонite са до земли, или въ са науьчить не моуи, а трижды; а того не забываите, не лѣните са, тѣмь бо ноуьнѣмь поклономь и пѣниемь человѣкъ побѣждаѥть диявола, и ѹбо въ дьнь съгрѣшить, а тѣмь человѣкъ изъбываѥть. Аще и на кони ѣздаує не бъдеть ни съ кѣмъ орождиа; аще инѣхъ молитвъ не оумѣете глаголати, а Господи помилоуи, гъвѣте безъ престани въ тайнѣ. Та бо ѥсть молитва вьсѣхъ лѣпьши, нежели мьисльнти безлѣпицѣ. Вьсего же паче оубогыихъ не забываите, въ ѥлико могоуще по силѣ крѣпѣте, и придавайте сиротѣ, и вдовицѣ оправьдѣте сами, а не въдавайте сильнѣмъ погоубити человѣка. Ни правъ, ни крива не оубивайте, ни повелѣвайте оубити ѥго; аще бъдеть повинень съмрьти, а доуша не погоубляите никакыа же хрьстияни. Рѣчь мальаує и лихо и добро, не клените са Богомь, ни хрьстѣте са, нѣтоу бо ти ноужа никоюма же. Аще ли въ бъдете крьстъ цѣловати къ братиѣ, или къ комоу, или оуправивъши срьдьце свое, на немь же можете оустояти, то же цѣлоуите, и цѣлованье блюдѣте, да не престанѣни погоубѣте доуша своюма. Епископъ, и попъ

legając czyńcie to, nie grzeszcie ani jednej nocy, kłaniajcie się do ziemi, chybabyście nie mogli, a to trzykrotnie. I tego nie zapominajcie, nie leńcie się, przez te bowiem nocne pokłony i pienia człowiek zwycięża dyabła, a co w dzień zgrzeszy, tem zgładzi. Jeśli konno jadąc, nie będziecie mieć z kim do czynienia, a nie umiecie innych modlitw odmawiać, to wołajcie bez przestanku: Panie zmiłuj się! ta bowiem modlitwa jest daleko lepsza, niżeli myśl niedorzeczna. Nadewszystko zaś ubogich nie zapominajcie, lecz ile możecie, według zasobu żywcie, wspierajcie sierotę, wdowie wymierzajcie sprawiedliwość sami, i nie dopuszczajcie silniejszym gnębić człowieka. Ani prawego ani nieprawego nie zabijajcie ni zabijać go nie każcie. Jeśli zasłuży na śmierć, nie gubcie duszy żadnego chrześcianina. Mówiąc czy źle czy dobrze, nie klnijcie się Bogiem, nie żegnajcie się, bo nie masz w tem żadnej potrzeby. Jeśli będziecie przysięgać braciom lub komu bądź, wtedy zbadawszy serce swoje, azali możecie obstać, przysięgajcie, a przysięgi dotrzymujcie, abyście złamaniem jej nie zgubili duszy swojej. Od biskupów, kapłanów i igumenów w miłości przyjmujcie błogosławieństwo i nie unikajcie ich, lecz według sił kochajcie ich i dbajcie o nich, abyście za ich modlitwą błogosławieństwo boże odnieśli. Nadewszystko nie miejcie hardości w sercu i umyśle, lecz mówmy: śmiertelni jesteśmy, dziś żywi jutro w grobie. To wszystko coś nam dał nie nasze, lecz twoje; poruczyłeś nam na krótki czas. A w ziemię *mienia* nie zakopujcie, bo to jest

и игоуменъı съ любъвнiж възимаите отъ нихъ благословенiе, и не оустрaнiаите сa отъ нихъ, и по снaх любете и набъдете, дa приимете отъ нихъ молитвж отъ Бога. Паче всего гъдости не имеите въ срьдьци и оустe, нъ рьцемъ: съмьртни есмъı, дьньсь живи, a зaоутрa въ гробе; се все, ичто нъı еси въдалъ, не наше, нъ твое, поржихъ нъ еси на мало дьнии. И въ земли не хоронете, то нъı есть велик грехъ. Старъıм ичти ако отьцa, a молодъıм ако братиж. Въ домоу своемь не лeнете сa, нъ все видете; не зрете на тиоуна, ни на отрокa, дa не посмeють сa приходящии къ вамъ, и домоу вашемоу, ни обeдоу вашемоу. Ид коним въишьдъ, не лeнете сa, не зрете на воеводъı, ни питию ни ядению не лагодете, ни спанию; и сторожa сами наряживайте, и ноуь отъ всeдоу нарадивъше около вои то же лaзете, a рано въстанете; a оружиa не съимайте съ себе, въборзе не розъглядавъше, лeноущимии въимeзимоу бо оуловекъ погыбаеть. Лъжe блюди сa, и пианьства и блжда, въ тъмь бо доуша погыбаеть и тело. Кaда же ходяще пътьмь по своимъ земляимъ, не дайте пакости дeяти отрокъıм, ни своимъ ни оужнъıм, ни въ селехъ, ни въ житехъ; дa не кляти васъ начьнoть. Кaда же пондете, идeже станете, напоите, накръмете оуньıшa; и болe же ичтете гость, отъ кaдоу же къ вамъ придеть, или простъ, или добръ, или съл, аще не мо-

wielki grzech. Starych czcij jak ojca, a młodych jak braci. W domu swoim nie leńcie się, lecz wszystkiego doglądajcie. Nie spuszczajcie się na ciwuna ani na pachołka, aby się nie śmiali przychodnie z was i z domu waszego i z obiadu waszego. Na wojnę wyszedłszy nie leńcie się, nie spuszczajcie na wojewodów; w piciu, jedzeniu i spaniu nie dogadzajcie sobie, a czaty sami rozstawiajcie, i w nocy gdy obejrzycie dokoła wojsko, wtedy legajcie; a rano wstawajcie zbroi ze siebie nie zdejmując, człowiek bowiem rychło nie spostrzegłszy się, nagle przez lenistwo ginie. Kłamstwa strzeż się, i pijaństwa i wszeteczeństwa, bo przez to dusza ginie i ciało. W podróży kędy przechodzicie swoim krajem, nie dajcie zbytku czynić pachołkom ani swoim, ani obcym, ni we wsiach ni w zbożach, aby was nie przeklinano. Którędy pójdziecie i gdzie staniecie napójcie, nakarmcie znużonego, a przedewszystkiem uczcijcie gościa skądkolwiek do was przyjdzie, bądź prosty, bądź urodzony, bądź poseł, jeśli nie możecie darem, to jadłem i napojem, ci bowiem podróżując rozsławiają człowieka po wszystkich ziemiach bądź dobrze bądź źle. Chorego odwidzajcie, do umarłego idźcie, bo wszyscy śmiertelni jesteśmy, a człowieka nie mijajcie nie powitawszy; dobre słowo mu dajcie. Żonę swoją kochajcie, lecz nie dajcie im nad sobą władzy, a co jest koroną wszystkiego: bojaźń bożą miejcie nade-

---

Wiersz 7 гробе» гробъ w rękop. — 8 ичто нъı» ичестнъı w rękop. — 31 оуньıшa» оуненна w rękop.

жете даромь, брашьномь и питиемь; ти бо многоходаун прослають человѣка по всѣмъ земламъ, либо добромь, либо злымь. Больнаго присѣтите, надъ мертвьцемь идете, яко вьси мертвии есмы; и человѣка не минете не привѣтавше, добро слово емоу дадете. Жены своѣ любете, но не дайте имъ надъ собоѣ власти. Се же въ коньць всѣмоу, страхъ божии имѣйте въше всего. Аще забываете всего, а часто прочитайте; и имъ будеть безъ сорома, и вамъ будеть добро. Его же оумѣюун, того не забывайте доброго, а его же не оумѣюун, а тому са оучите. Якоже бо отьць мои, дома сѣдя, изоумѣяше пять мужикъ. Въ томь бо чьсть есть отъ инѣхъ земль. Лѣность бо всѣмоу мати, иже оумѣеть, то забудеть, а его же не оумѣють, а тому са не оучить; добрѣ же творяще, не можете са лѣнити ни на что же доброе. Прьвое къ церкви. Да не застанеть васъ сълньце на постели. Тако бо отьць мои дѣяшеть блаженыи и вьси добрии мужи съвершенн. Злоутренюю отъдавъше Богови хвалу, и по томь сълньцю възходящю, и оузрѣвъше сълньце, и прослави ту Бога съ радостиѫ, и рече: просвѣти оуи мои, Христе Боже, иже далъ ми есн свѣтъ твои красьныи; и ище, Господи, приложи ми лѣто къ лѣтоу, да прокъ грѣховъ своихъ покаяѣ са, оправьдивъ животъ, тако похвалю Бога. И сѣдъше доумати съ дроужиноѫ, или людн оправляти, или на ловъ ѣхати, или поѣздити, или легун спати;

wszystko. Jeśli zapominacie rychło wszystko, to często *naukę tę* odczytujcie, a będzie mnie bez sromu, a wam z pożytkiem. A co umiecie dobrego, tego nie zapominajcie; czego zaś nie umiecie, tego się uczcie. Owo ojciec mój doma siedząc umiał pięć języków, z tego bowiem cześć jest w cudzych krajach. Lenistwo bowiem wszystkiego jest matką: co umie to zapomni, a czego nie umie, tego się nie uczy; dobrze zaś postępując nie powinniście się lenić do niczego dobrego. Najpierw co cerkwi się tyczy; niech słońce nie zastanie was w pościeli, tak bowiem czynił świętej pamięci ojciec mój i wszyscy mężowie doskonali. Ranną chwałę oddawszy Bogu, a potem słońcu wschodzącemu, gdy słońce ujrzał, chwalił Boga z radością i mówił: oświeć oczy moje Chryste Boże, jako dałeś mi światło twoje piękne; a dalej: Panie przyłóż mi rok do roku, abym ostatek grzechów swoich odpokutowawszy, usprawiedliwił żywot. I tak chwałę oddam Bogu. I siadłszy z drużyną radził, lub ludziom sprawiedliwość wymierzał, lub na łowy jechał, lub na przejazdkę, lub legał spać. Spanie zaś w południe przeznaczone jest od Boga, albowiem po pracy spoczywa i zwierz i ptactwo i ludzie. A oto powiadam wam, dzieci moje, trudy swe, które podejmowałem przez lat trzynaście podróże odbywając i łowy. Najpierw szedłem przez Wętycze do Rostowa; posłał mię ojciec, a sam szedł do Kurska. A potem dwa razy do Smoleńska ze Stawkiem

Wiersz 28 иже» и w rękop.

спанніе ѥсть отъ Бога присѫжено полоудьне, отъ уина бо поуиваѥть и звѣрь, и пьтиця и уловѣця. А се къ повѣдаю, дѣти мои, троудъ свои, оже са ѥсмь троужалъ пѫти дѣь и лоукы три на десать лѣтъ. Прьвоіе къ Ростовоу идохъ, съквозѣ Катиуа, посла ма отьць, а самъ иде Коурьскоу; и пакы вътороіе къ Смольньскоу съ Ставъкомь Скоръдатиуьмь, тъи пакы и отиде къ Керестню съ Изаславъмь, а мене посъла Смольньскоу; то изъ Смольньска идохъ Колоднмерю. Тоы же зимы то и посъласта Керестню брата на головьнѣ, иде бѣхѫ пожьгли; то и тоу блюдъ городъ тѣхъ. Та идохъ Переяславлю отьцю, а по велицѣ дьни изъ Переяславля та Колоднмерю на сѫтенскоу мира творитъ съ Лахы.[1]) Отъ тѫда пакы на лѣто Колоднмерю опать. Та посъла ма Святославъ къ Лахы:[2]) ходихъ за Глоговы до уешьскаго лѣса, ходихъ къ земли ихъ четыре мѣсяци; и къ то же лѣто и дѣти са роди старѣишеіе новъгородьскоіе. Та отъ тѫда Тоуровоу, а на весьнѫ та Переяславлю, тоже Тоуровоу. И Святославъ оумре, и изъ пакы Смольньскоу, а изъ Смольньска тъи же зимѣ та къ Новоу городоу, на весьнѫ Глѣбови къ помоуь;[3]) а на лѣто съ отьцьмь подъ Плътьскъ, а на дроугѫ зимѫ съ Святопълкъмь подъ Плътьскъ; ожьгоша Плътьскъ. Онъ иде Новоу городоу, а я съ

Skordętyczem, ten zaś odszedł do Brześcia z Izęsławem, a mnie do Smoleńska posłał. Ze Smoleńska szedłem do Włodzimierza. Tejże zimy posłali brata do Brześcia na pogorzelisko, gdzie byli spalili, i tu strzegłem grodów tych. Potem szedłem do Perejęsławia do ojca, a po wielkanocy z Perejęsławia znowu do Włodzimierza na granicy pokój zawierać z Polakami. Ztamtąd zaś na lato do Włodzimierza znowu. Posłał mię tedy Świętosław do Polski, chodziłem za Głogów do czeskiego lasa, chodziłem w kraju ich cztery miesiące; i tegoż lata syn mi się urodził najstarszy, nowogrodzki; a ztamtąd do Turowa, na wiosnę zaś do Perejęsławia i znowu do Turowa. I umarł Świętosław, ja znowu do Smoleńska, a ze Smoleńska tejże zimy do Nowogrodu, na wiosnę w pomoc Glebowi, a na lato z ojcem pod Połock, zaś na drugą zimę pod Połock ze Świętopełkiem; przedmieścia Połocka spalono, on poszedł do Nowogrodu, a ja z Połowcami do Oderska wojując, i do Czernigowa. I znowu ze Smoleńska ku ojcu do Czernigowa. przyszedłem; i przyszedł Oleg z Włodzimierza wygnany, i wezwaliśmy go do siebie na obiad z ojcem w Czernigowie na Krasny dwór, i dałem ojcu 300 grzywien złota. I znowu ze Smoleńska przyszedłszy, przeszedłem przez wojska połowieckie bijąc się do Perejęsławia,

[1]) O zawarciu tego pokoju wiedział Długosz i mówi o nim pod rokiem 1074. Nazywa on xięcia włodzimierskiego wyraźnie Jerzym, według rękopismu bibl. Ossol. Nr. 108, str. 147, nie zaś Grzegorzem jak mylnie w wydaniu lipskiem wydrukowano. Monomach zowie ówczesnego xięcia włodzimierskiego Olegiem; być może iż Jerzy było jego imię chrzestne. [2]) Porównaj co mówi o tem Nestor w wyd. nin. str. 748 w. 4 i nast. Byłoto według niego w 1076 roku. [3]) Porówn. str. 748, w. 28 i nast.

Половьци на Одрьскъ, воюю; та Урьиговоу. И пакы и(зъ) Смольньска къ отцю придохъ Урьиговоу. И Ольгъ приде изъ Колодняря къведенъ, и въздахъ и къ совѣ на обѣдъ съ отцьмь въ Урьиговѣ, на красьнѣмь дворѣ, и вѣдахъ отцю три сѣта гривьнъ золота. И пакы и(зъ) Смольньска же пришьдъ, и пондохъ съкокъ половьчьскыи кон, бяхъ са до Переяславля, и отця изѣзохъ съ пакоу пришьдше. То и пакы ходихомъ тѣмь же лѣтѣ съ отцьмь и съ Изяславьмь бихъ са Урьиговоу съ Борисъмь, и повѣдихомъ Бориса и Ольга.[1]) И пакы идохомъ Переяславлю, и стахомъ къ Оброкѣ. И Вьсеславъ Смольньскъ ожьже, и изъ къседъ съ Урьиговьци о двою коню, и не застахомъ въ Смольньстѣ; тѣмь же пѣтьмь по Вьсеславѣ ножьгъ земль и поконѣлъ до Лжьмыля и до Логожьска, та на Дрютьскъ воюю, та Урьиговоу. А на тѣ зимы поконѣлиша Половьци Стародѣбъ весь, и азъ шьдъ съ Урьиговьци и съ Половьци, на Десьнѣ изимахомъ кънязи Асадоука и Саоука, и дроужинѣ ихъ изъбиша; и на заоутрьнѣе за Новъгымь городъмь разъгнахомъ сильныи кон Белкатгина, а се имуи и полонъ весь отяхомъ. А въ Кытуи ходихомъ по двѣ зимѣ, на Ходотѣ и на сына его, и къ Корьднѣ ходихъ прьвѣи зимѣ. И пакы по Изяславицѣхъ за Микоулинъ, и не постигохомъ ихъ. И на тоу весьнѣ къ Мроплъкоу съкъкоупльшть са на Бродѣ.

i spotkałem ojca wracającego z wyprawy. Owoż znowu chodziliśmy tegoż lata z ojcem i z Izęsławem do Czernigowa bić się z Borysem, i zwyciężyliśmy Borysa i Olega. I znowu szliśmy do Perejęsławia i staliśmy w Obrowie, a Wszesław spalił przedmieścia Smoleńskie i puściłem się o dwoch koniach z Czernigowcami i nie zastaliśmy *go* w Smoleńsku, owo w też tropy za Wszesławem spaliłem i spustoszyłem kraj do Łąkomla, i do Łogożeska ku Druckowi spustoszyłem, a ztamtąd do Czernigowa. A tejże zimy Połowcy Starodąb wszystek spustoszyli, a jam szedł z Czernigowcami i z Połowcami, na Deśnie pojmałem xiążąt Asaduka i Sauka, i drużynę ich wyciąłem, nazajutrz zaś za Nowogrodem rozbiliśmy silne wojska Bełkatgina, broń i plon wszystek im odebrawszy. A do Wętyczów chodziliśmy przez dwie zimy na Chodotę i na syna jego, i ku Kordnu chodziłem pierwszej zimy i znowu za Izęsławiczami za Mikulin, i nie dognałem ich; zaś tejże wiosny do Jaropełka, kupiliśmy się w Brodach. Tegoż lata goniłem Połowców za Chorol, którzy wzięli byli Goroszyn. A tejże jesieni szliśmy z Czernigowcami i z Połowcami z Czytejewiczami pod Mińsk, ubieżeliśmy gród niezostawiwszy w nim ni służebnika, ni bydlęcia. Tejże zimy szliśmy łączyć się z Jaropełkiem w Brodach, i bardzośmy się zaprzyjaźnili. Zaś na wiosnę posadził mię ojciec w Perejęsławiu przed bracią, i cho-

Wiersz 18 Смольньстѣ» Смольньскѣ w rękop.

[1]) Porówn. str. 751, w. 1 i nast.

Тъмь же лѣтѣ гонихомъ по Половцихъ за Хороль, иже Горошинъ възяша. И на тѣ осень идохомъ съ Урьиговци, и съ Половци, съ Унтѣкинн, къ Мѣньскоу; изѣхахомъ городъ и не оставихомъ оу него ни челядинъ, ни скотинъ. На тѣ зимѣ идохомъ къ Иропълъкоу съвокоупити са на Бродъı, и любъвь велику сътворихомъ.[1] И на весьнѣ посади на отъць къ Персъславли передъ братиею, и ходихомъ за Соупон; и ѣдъши къ Прилѣкоу городоу, и сърѣтоша мъı внезапоу половъıьскъıя къняѕи осмь тъıсяшь, и хотѣхомъ съ ними рати бити са, нъ оружие бихомъ оусъланн на передъ на повозѣхъ, и въиндохомъ къ городъ; толико Семьци ваша одиного живого, ти сирьдъ нѣколико, а наши онѣхъ болѣ изъбиша и изимаша, и не смѣша ни коня поити въ рожь, и бѣжаша на Соулѣ тъıм ноуи. И за оутра, на госпожинъ дьнь, идохомъ къ Бѣлѣ вежи, и Богъ мъı поможе и святаа богородица! изъбиша девять сътъ Половець, и два къняѕи аша Багоубарсова брата Асиня и Сакѕи, и два мѣжа толико оутекоста. И по тъмь на Святославля гонихомъ по Половцихъ, и по тъмь на Торъıьскъıи городъ, и по тъмь на Гюргевъ по Половцихъ. И пакъı на тъıи же сторонѣ оу Красьна Половци победихомъ. И по тъмь съ Ростиславъмь же оу Карина вежа възяхомъ. И по тъмь ходивъ Володимерю, пакъı Иропълка посадихъ, и Иропълъкъ оумре.[2] И пакъı по отьни сърьтн и по Святопълъцѣ на Соулѣ бившше са съ Половци, дziliśmy za Supoj; a jadąc do grodu Przyłęki spotkali nas niespodzianie połowieccy xiążęta w ośm tysięcy, i radzibyśmy byli z nimi bić się, lecz wysłaliśmy byli broń przodem na wozach, i weszliśmy do grodu, tylko jeden Semiec żywcem był pojman, także kilku smerdów; a nasi więcej ich ubili i pojmali; i nie śmieli nawet brać koni, jeno uciekali ku Suli tej nocy. Nazajutrz zaś w dzień Bogarodzicy szliśmy ku Białej wieży, i pomógł nam Bóg i święta Bogarodzica, wycięliśmy 900 Połowców i pojmali dwoch xiążąt: Asinia Bagubarsowego brata i Sakzia, a tylko dwoch ludzi uciekło. A potem ku Świętosławlowi goniliśmy za Połowcami, a potem ku grodu Torczesku, a potem ku Juryewu za Połowcami. I znowu po tej stronie u Krasnego zwyciężyliśmy Połowców, a potem zaś z Rościławem pod Warynem kosz wzięliśmy. A potem chodziłem do Włodzimierza, posadziłem na powrót Jaropełka, i Jaropełk umarł. I znowu po śmierci ojca i Świętopełka biliśmy się z Połowcami nad Sułą do wieczora, biliśmy się pod Chalepem, a potem zawarliśmy pokój z Tugorkanem i z innymi xiążętami połowieckimi, a z ludzi Glebowych zebraliśmy wszystką swoją drużynę. A potem napadł mię w Czernigowie Oleg z Połowcami, i biła się z nim drużyna moja przez ośm dni o małą groblę i do ostroga nie wpuściła ich. Litując się chrześciańskich dusz i płonących siół i monastyrów, rzekłem: «niech się nie chwalą poganie» i da-

[1]) Porówn. str. 754, w. 18 i nast. [2]) Porówn. str. 755, w. 20 i nast.

ловьци до вечера, бѣхомъ оу Халепа, и по тѣмъ миръ сътворихомъ съ Тоугоркы-мы и съ инѣми кънази половѣцкыми.[1] И оу Глѣбови уради поихомъ дроужиною своєю вьсю. И по тѣмь Ольгъ на ны прнде съ половѣцкою землею къ Урьмингову, и бишя са дроужина моя съ нимь осмь дьнии о кыи гребли, и не въдадѣте нимь въ острогъ. Съжалихъ сн хрьстиняихъ дѣушь и сехъ горацихъ и манастырь, и рѣхъ: не хвалити са поганымъ; и въдахъ братоу отьца своєго мѣсто, а самъ ндохъ на отьца своєго мѣсто Переяславлю.[2] И въиндохомъ на святаго Борнса дьнь изъ Урьмингова, и ѣхахомъ сѣкозѣ пѣшьцы половѣцкыя не въ сѣто дроужинѣ и съ дѣтьми и съ женами; и обѣзджахѣ са на насъ акы вълци стоыще и отъ перевоза и съ горъ, Богъ и святын Борисъ не да нимъ мене въ корысть, невъреженн доидохомъ Переяславлю. И сѣдѣвъ въ Переяславли три лѣта и три зимы и съ дроужиною своєю, и многы бѣды прнихомъ отъ рати и отъ голода. И ндохомъ на вон нхъ за Римовъ, и Богъ нъı поможе, изъбнша ı, а дроугыя понмаша. И пакы Итларева уадь изъбнша,[3] и вежа нхъ възяхомъ, шьдъше за Голътавъıь. И Стародѣбоу ндохомъ на Ольгу, зане са бѣше приложилъ къ Половцьıмъ.[4] И на Богъ ндохомъ съ Святопълъкомь на Бонлка за Рось. И Смольньскоу ндохомъ, съ Давыдомь съмирнвъше са. Пакы ндохомъ дроугою съ Коронице. Тъгда

lem bratu miasto mojego ojca, a sam poszedłem w miasto ojca mojego Perejęsław. I wyszedłem z Czernigowa w dzień ś. Borysa i jechałem z dziećmi i żonami pośród pułków połowieckich ledwie w sto drużyny, i oblizywali się na nas jak wilcy stojąc i u przewozu i po górach, a Bóg i święty Borys nie dał mię im na łup; bez szkody doszliśmy do Perejęsławia. I siedziałem w Perejęsławiu przez trzy lata i trzy zimy ze swoją drużyną i wiele biedy zaznałem od wojny i od głodu. I szedłem na wojsko ich za Rymów, i Bóg nam pomógł, wyciąłem jednych a drugich pojmałem; i znowu ludzi Itlarowych zbiliśmy, i kosz wzięliśmy poszedłszy za Gołtawem. Ze Starodęba szliśmy na Olega, bo trzymał z Połowcami, i nad Boh szliśmy ze Świętopełkiem na Boniaka za Roś; i szliśmy do Smoleńska pogodziwszy się z Dawidem. Znowu szliśmy po raz wtóry z Woronicy; wtenczas i Torkowie przyszli do mnie a z Połowców i Czytejewicze, szliśmy przeciw nim nad Sułę. A potem znowu szliśmy do Rostowa na zimę; a po trzeciej zimie chodziłem do Smoleńska, a oto dziś idę do Rostowa. I znowu ze Świętopełkiem goniliśmy za Boniakiem, lecz tylko około 80 ubiliśmy, bo nie uścignęliśmy ich; a potem goniliśmy za Boniakiem za Roś, i nie dognaliśmy go. I na zimę szedłem do Smoleńska, a ze Smoleńska po wielkanocy wyszedłem. I umarła matka Jerzego. Na lato przyszedłszy do Perejęsławia, zebrałem bra-

[1]) Porówn. str. 714, w. 30 i nast. [2]) Porówn. str. 775, w. 3 i nast. [3]) Porówn. str. 775, w. 30 i nast. [4]) Porówn. str. 779, w. 4 i nast.

же и Торци придоша къ мънѣ, изъ Половець и Ятѣвязинъ, идохомъ противоу имъ на Соулѣ. И по тѣмь пакы идохомъ къ Ростовоу на зимѣ, и по три зимы ходихомъ Смольньскоу. И се изиѣ идѣ Ростовоу. И пакы съ Святополъкомь гонихомъ по Боняцѣ, въ ли седмьдесать ли оубиша, и не постигохомъ ихъ. И по тѣмь по Боняцѣ же гонихомъ за Рось, и не постигохомъ его. И на зимѣ Смольньскоу идохъ, и(зъ) Смольньска по великѣ дьни выидохъ. И Гюргева мати оумре. Переяславлю пришьдъ на лѣто, събрахъ братию. И Бонякъ приде съ всѣми Половьци къ Съпатинюю, идохомъ за ня изъ Переяславля за Соулѣ; и Богъ ны поможе, и пълкы ихъ победихомъ, и князи изимахомъ лѣпшая.[1] И по рожьствѣ сътворихомъ миръ съ Лѣпою, и поняхъ оу него дъщерь,[2] идохомъ Смольньскоу. И по тѣмь идохъ Ростовоу. Пришьдъ изъ Ростова, пакы идохъ на Половьци на Оуроусобѣ съ Святополъкомь, и Богъ ны поможе.[3] И по тѣмь пакы на Боняка къ Лоуцьскоу,[4] и Богъ ны поможе. И по тѣмь ходихомъ къ Конноу съ Святополъкомь.[5] И по тѣмь пакы на Донъ идохомъ съ Святополъкомь и съ Давыдомь, и Богъ ны поможе.[6] И къ Въркви бихѫ пришьлъ Лѣпа и Бонякъ, хотѣша къзати ны. Къ Ромноу идохъ съ Ольгомь и съ дѣтьми на нь, и они оутекъше бѣжаша. И по тѣмь

cią, a Boniak przyszedł ze wszystkimi Połowcami pod Śniętyn, szliśmy za nim z Perejęsławia za Sułę, i pomógł nam Bóg i zwyciężyliśmy pułki ich, i pojmaliśmy xiążęta przedniejsze, a po bożem narodzeniu zawarliśmy pokój z Ajepą, i pojąwszy córkę jego, szliśmy do Smoleńska; a potem szedłem do Rostowa. Wróciwszy z Rostowa szedłem znowu na Połowców, na Urubę, ze Świętopełkiem, i pomógł nam Bóg; a potem znowu na Boniaka ku Łubnu, i pomógł nam Bóg. A potem szliśmy pod Woin ze Świętopełkiem; i potem znowu nad Don szliśmy ze Świętopełkiem i z Dawidem i Bóg nam pomógł. I przyszli byli Ajepa i Boniak pod Wyr chcąc go zdobyć, a ja z Olegiem i z dziećmi szedłem na nich pod Romen, a oni obaczywszy się uciekli. A potem chodziliśmy pod Mińsk na Gleba, który nam był ludzi zabrał, i Bóg nam pomógł i dopięliśmy swego zamiaru. A potem chodziliśmy pod Włodzimierz na Jarosława, niemogąc znieść złości jego. A z Czernigowa do Kijowa co tchu jechałem ku ojcu, jadąc cały dzień do nieszporów. A wszystkich podróży 83 wielkich, zaś reszty mniejszych nie pamiętam. A przymierzy 20 bez jednego zawarłem przy ojcu i bez ojca z połowieckimi xiążętami, dającymi mnóstwo bydła i mnóstwo szat swoich. I wypuściłem z kajdan przedniejszych xiążąt połowieckich tyle:

Wiersz 4 ходихомъ» ходихохъ w rękop. — 7 седмьдесать ли» оли w rękop. — 14 Съпатиню» Кспатиню w rękop. — 15 на» не w rękop. — 18 Лѣпоу» Лпоу w rękop. — 22 Оуроусобѣ» Оуроубѣ w rękop. — 25 къ» къ w rękop.

[1]) Porówn. str. 786, w. 16 i nast. [2]) Porówn. str. 817, w. 15. [3]) Porówn. str. 816, w. 28 i nast. [4]) Porówn. str. 816, w. 19. [5]) Porówn. str. 818, w. 30. [6]) Porówn. str. 824, w. 26 i nast.

къ Мѣньскоу ходихомъ на Глѣбл, оже ны бѣше люди зажгли; и Богъ ны поможе, и сътворихомъ свою мышльною. И по тѣмъ ходихомъ къ Володимерю на Ярославьци, не трьпяче зълобъ его. А изъ Урьнигова до Кыева не стигнѣ ѣздихъ къ отьцю, дьньсь есмь переѣздилъ до вечерни. А вьсѣхъ пятии осьмьдесать и три великыхъ, а прокл не исъпомънѣ мьньшихъ. И инровъ есмь сътворилъ съ половьчьскыими кънязи безъ одного два десать, и при отьци и кромѣ отьца, а для скота много и многы прътъі свои. И поустилъ есмь половьчьскыхъ кънязь лѣпшихъ изъ оковъ толико: Шароукания два брата, Багоубарсовы три, Окьунины братии четыре, а вьсѣхъ лѣпшихъ кънязии нихъ сто. А самы кънязи Богъ живы въ рѫцѣ дава: Коксоусь съ сыномь, Акланъ Коурьчевичь, тарѣвьскыи кънязь Азгоулоуи, и нихъ кьметии молодыихъ пать на десати; то тѣхъ живы ведъ, нѣкъ, кьметахъ въ тѣ реуькы въ Сальницѣ, и по чередамъ изъбиено не съ два сътѣ въ то врѣмя лѣпшихъ. А се троужахъ са ловы дѣя: поне же сѣдохъ въ Урьнигове, а изъ Урьнигова вышьдъ и до .... лѣта по сътоу оуганивалъ (есмь) и нынъ дарыимъ, вьсѣмъ силоу, кромѣ иного лова, кромѣ тоурова, иже съ отьцьмь ловилъ есмь вьсякъ звѣрь. А се въ Урьнигове дѣлалъ есмь, коня дикыхъ своима рѫкама съвазалъ есмь въ пятахъ десать и двадесать живыхъ коня. А кромѣ того

Szarukaniowych dwoch braci, Bagubarsowych trzech, Owczynych braci czterech, a innych xiążąt przedniejszych razem 100. A samych żywych xiążąt w ręce mi Bóg dawał: Kuksusia z synem, Akłana Burczewicza, tarewskiego xięcia Azguluja i innych kmieci młodych 15. Tych wiodłem żywych, i pościnawszy rzuciłem w tę rzeczkę Salnicę. A po kolei zabito tego czasu około 200 przedniejszych. A oto trudy moje na łowach: odkąd siedziałem w Czernigowie: z Czernigowa wyszedłszy i do .... lata po sto uganiałem wszystkiemi siłami i rozdarowywałem prócz innego polowania, prócz łowów na tury z ojcem moim wyprawianych, łowiłem wszelki zwierz. A oto co działałem w Czernigowie: konie dzikie swojemi rękami wiązałem w pęta, 10 do 20 koni żywych oprócz tych koni dzikich, których nad Rowem jeżdżąc swojemi rękami imałem. Tury dwa nosiły mię z koniem na rogach; jeleń mię jeden bodł; a dwa łosie, jeden nogami mię deptał, a drugi rogami bodł; dzik miecz mi z biodra oderwał; niedźwiedź mi u kolana podkład ukąsił; zwierz rozjadły skoczył mi na biodro i koń mię rzucił; a Bóg ochronił mię od szkody. I z konia często spadałem, dwakroć głowę sobie rozbiłem, i ręce i nogi sobie uszkodziłem, w młodości mojej narażałem się niechroniąc żywota swego, ni głowy swojej nieszczędząc. Co miał czynić pachołek mój, jam to czynił, na wojnie i na łowach noc i dzień na skwa-

---

Wiersz 23 Сальницѣ и» Славлии w rękop. — 27 до, tu na środku kartki jest dziureczka, text więc uszkodzony.

иже по Ровѣ ѣздя, ималъ есмь своима ржкама ти же коня дикыя. Тоуры ма два метала (сжть) на розѣ и съ конемь, олень ма однимъ болъ (есть) а два лоси, однимъ ногама топталъ, а дроугыи рогома болъ, вепрь ми на бедрѣ мьчь отялъ, медвѣдь ми оу колѣна подъклада оукоусилъ, лютыи звѣръ скоуилъ къ мънѣ на бедры, и конь съ мъною поврьже; и Богъ не вражеих ма съблюде. И съ коня много падахъ, головж си розбихъ дважды, и ржцѣ и ногѣ свои вередихъ, въ оуности своеи вередихъ, не блюда живота своего, ни щада головы своея. Иже было творити отрокоу моемоу, то самъ есмь сътворилъ дѣла, на воине и на ловѣхъ, моуь и дьнь, на зною и на зимѣ, не дая собѣ оупокои. На посадьникы не зря, ни на бирыча, самъ творилъ (есмь), ыто было надобѣ, весь нарадъ и въ домоу своемь, то и творилъ есмь. И въ ловьихъ ловьии нарадъ самъ есмь дрьжалъ, и въ конюсѣхъ, и о соколѣхъ и о истребѣхъ. То же и хоудаго смрьда и оубогыя вдовица не далъ есмь сильнымъ обидѣти, и црькъвьнаго нарада и слоужьбы самъ есмь призиралъ. Да не зазрите ми, дѣти мои, ни нимъ, къто проучъ, не хвалю бо са ни дрьзости своея, ни хвалю Бога и прославлюю милость его, иже ма грѣшьнаго и хоудаго селико лѣтъ съблюдъ отъ тѣхъ уасъ съмрьтьныихъ, и не леность ма въ ылъ сътворилъ хоудаго на весь дѣла человѣьскыя потребьна. Да сия грамотица проучитаюи, потъснѣте са

rach i na zimnie niedając sobie odpoczynku, niespuszczając się na posadników ani na woźnych, czyniłem sam co trzeba było, wszystek zarząd w domu swoim sam pełniłem, i na łowach myśliwski zarząd sam dzierzyłem i co do koni i co do sokołów i jastrzębi. Takoż i smerda lichego, i ubogie wdowy krzywdzić możnym nie dopuściłem i cerkiewnego porządku i służby sam dozierałem. A nie zajrzyjcie mi dzieci moje lub ktokolwiek inny czytający to; nie chwalę ja się z śmiałości swojej, lecz chwalę Boga i wysławiam łaskę jego, który mię grzesznego i biednego przez tyle lat ochraniał od tych przygód śmiertelnych, i który mię biednego stworzył nieleniwym do wszelkich spraw człowiekowi potrzebnych. Odczytując to pismo zagrzewajcie się do wszelkich dobrych uczynków, sławiąc Boga i świętych jego. Śmierci bowiem, dzieci, nie bójcie się, ani na wojnie, ani od zwierza, jeno mężnie bierzcie się do dzieła, które wam Bóg poda. Oto ja od wojny, i od zwierza i od wody i od konia ocalałem, to i was nikt nie może uszkodzić ani zabić, jeśli od Boga rozkazano nie będzie; a jeśli *komu* od Boga *przeznaczona* będzie śmierć, to ani ojciec, ani matka, ani bracia odwrócić jej nie zdołają. Acz dobra jest chronić się; boska jednak ochrona lepsza jest od człowieczej.

Wiersz 13 блюда» блюда w rękop. — 21 есмь» есмь w rękop.

на вьсѣ дѣла добрая славяще Бога съ святыимь его. Съмрьти бо са, дѣти, не боимѣ, ни (отъ) рати, ни отъ звѣри, въ мужьское дѣло творѣте, како въ Богъ подасть. Оже бо мужъ отъ рати, и отъ звѣри, и отъ водѣ, и отъ коня съпадаа са; то никъто же васъ не можеть вредити са и оубити, поне же не бждеть отъ Бога повелѣно; а иже отъ Бога бждеть съмрьть, то ни отьць, ни мати, ни братиа не могѫть отъяти. Въ аче добро есть блюсти, божие блюдение лѣпѣе есть человѣчьскаго.

ПОСЛАНІЄ.

О многострастьнѣи и неуадьнѣи азъ, много борѣшн са срѣдьцемь, и одолѣвъши доушѣ срѣдьцю моемоу, зане тѣньнѣ сѫщи, помъишлаахъ, како стати предъ страшьнѣимъ сѫдиемь, каанна и съмѣрениа не приимьшнмъ межю собою. Мнѣвить бо, иже Бога любить, а брата своего не любить, лъжь есть.[1]) И пакъ: аще не отъпоустите прѣгрѣшении братоу, ни вамъ отъпоустить отьць ваш небесьнѣи.[2]) Пророкъ глаголеть: не ревноуи лукавьноующимъ, ни завиди творащимъ безаконие.[3]) Ѹто[4]) есть добро и красно, братиа въ коупѣ! Въ вьсѣ дньволе наоученне. То бо бѣаи

LIST DO OLEGA.*)

O wielcem udręczony i smutny! długo walczyłem z sercem i dusza zwycięztwo nad sercem odniosła, gdy ułomnym będąc pomyślałem jak stanąć przed strasznym sędzią, niekajawszy się i niepojednawszy pomiędzy sobą. Mówi bowiem: kto Boga miłuje, a nie miłuje brata swego, kłamcą jest. I znowu: jeśli bratu winy nie odpuścicie, nie odpuści i wam ojciec niebieski. Prorok mówi: nie naśladuj złych, ani zazdrość czyniącym bezprawie; o jako jest dobra i piękna gdy bracia w zgodzie! Ależ wszystko dyabelska nauka. Byłyć bowiem wojny i za mądrych dziadów naszych, za dobrych i

---

Wiersz 4 творѣте» творите w rękop. — 11 аче» оуче lub оуе w rękop.

*) Treść tego listu tyczy się wojny Olega z Mścisławem najstarszym synem Monomacha, którą opisał Nestor w rozdziale 81, w wyd. nin. str. 784 i nast. Powód zaś pisania zawiera się tamże na str. 788 w tych słowach: „I posłał (Mścisław) do Olega mówiąc: nie uciekaj nikędy, jeno poszlij do swoich braci z prośbą, a nie pozbawią cię ruskiej ziemi, i ja poszlę do ojca prosząc za tobą. Oleg zaś przyrzekł to uczynić.“

[1]) Jan Ew. IV, 20. [2]) Mat. VI, 15. [3]) Psalm XXXVI, 1. [4]) Wydawcy petersburscy Nestora w *Poln. Sobr.* I str. 105, naznaczają początek listu dopiero od tego słowa.

рати при оумьныхъ дѣдехъ нашихъ, при добрыхъ и при блаженыихъ отьцихъ нашихъ. Дияволъ бо не хоуе(ть) добра родоу человѣцьскомоу, съкажаѥть ны. Да се ти написахъ, ѩзе приѭди на сынъ твои, его же ѥси хрьстилъ, иже то сѣдить блѩзъ тобе; приславъ (ѥсть) къ мьнѣ ижѣ свои и грамотѫ, реча: ладимъ са и съмѣримъ, са; а братьѭю моѥмоу сѫдъ пришьлъ (ѥсть), а къ ѥмоу не бѫдемъ мьстьника, мъ възложимъ на Бога; а станѫть си прѣдъ Богомь; а роуськыѣ земля не погоубимъ. И азъ видѣхъ съмѣрениѥ сына своѥго, съжалихъ си и Бога оустрашихъ са, рекохъ: онъ къ оуности своѥи, и къ безоумьи сице съмѣриѥть са, на Бога оукладаѥть; азъ человѣкъ грѣшьнъ ѥсмь паче вьсѣхъ человѣкъ. Послоушахъ сына своѥго, написахъ ти грамотѫ: аще ѭ приимеши съ добрѣмь ли съ поржганиѥмь, свою же оузрѭ на твоѥмь писаньи. Сими бо словесы карихъ та передн, его же поухахъ отъ тебе съмѣрѥниѥмь и покаяниѥмь, хотя отъ Бога вестѣхыихъ своихъ грѣховъ. Господь бо нашь не человѣкъ ѥсть, нъ Богъ вьсѣи вьселенѣ, иже хощеть, въ мьгновеньи ока вьсѣмъ сътворити хощеть, то самъ прѣтрьпѣ хоулѥниѥ, и оплеваниѥ и оударѥниѥ, и на съмрьть въда са, животѣмь владѣи и съмрьтиѭ; а мъі чьто ѥсмъі человѣци грѣшьни? ли сь дьнь живи, а оутро мрьтви, дьнь въ славѣ и чьсти, а за оутра въ гробѣ и безъ памяти, ни събранье наше

błogosławionych ojców naszych; dyabeł bowiem niechcąc dobra rodu ludzkiego, zwadza nas. A to ci napisałem, ponieważ skłonił mię syn twój, którego do chrztu trzymałeś, a siedzi blisko ciebie; przysłał do mnie męże swe i pismo mówiąc: róbmy ład i godźmy się; brat mój zginął, a my nie bądźmy jego mścicielami, lecz zdajmy to na Boga, a ci staną przed Bogiem; Rusi zaś nie gubmy. A ja widząc pokorę syna swojego, rozrzewniłem się, i Boga uląkłszy się rzekłem: on w młodości swojej i w swojej płochości tak się upokarza i zdaje na Boga; ja zaś jestem człowiekiem więcej grzesznym niż wszyscy ludzie. Usłuchawszy syna swojego napisałem ci list: czy go przyjmiesz dobrze czy z urąganiem, ujrzę to z twego odpisu. Temi bowiem słowami uprzedziłem cię, oczekując odpowiedzi twojej w pokorze i pokajaniu, choćby przebóg dla starych moich grzechów. Oto Pan nasz nie człowiekiem jest, lecz Bogiem świata wszystkiego, jeśli zechce, to w mgnieniu oka wszystko stworzy, przecież sam cierpiał urąganie i plwanie i bicie, i oddał się na śmierć władca życia i śmierci; a my cóż jesteśmy? grzeszni ludzie, ten dzień żywi, jutro martwi; dzień w sławie i czci, a nazajutrz w grobie i niepamięci, zbiory nasze inni rozdzielą. Patrz, bracie, ojcowie nasi co wzięli i co im *przyszło* z przysięgi? *to jest ich* co uczynili dla dusz swoich. Obyś był temi słowami, posławszy do mnie pierwej bracie!

Wiersz 1 дѣдехъ» дѣтехъ w rękop. — 7 мажь свои» мажьство w rękop. — 31 сь» си w rękop.

разъдѣлять. Зри, брате, отьця ли-
ю, ѹто възаста, или ѹнымъ ѹма по ротѣ? нъ тъкмо
оже ѥста сътворилъ доуши свои. Ѩ да
сими словесы, послѣшѥ ѥше нрсди,
брате, къ мънѣ кърити ѥсѥ. Ѩгдаже оу-
биша дѣта моѥ и твоѥ прѣдъ тобоѭ, и
бѣше тебѣ оузрѣвъше крькы ѥго и тѣло,
оуважившю ако цвѣтоу новоу процвѣтъшю,
ѥкоже агньцю зъколѥноу, и рѣши ѥше,
стоѩще надъ ѥимъ, къникнѫвъ помыслы
доуши своѥи: оувы мънѣ! ѹто сътво-
рихъ? и ножьдивъ ѥго безоуміа, свѣта
сего мьѹтьнаго крывости ради налѣзохъ
грѣхъ собѣ, отьцю и матери слъзы; и
рѣши ѥше Давыдьскы: аз зилѭ грѣхъ
мои, прѣдъ мноѭ ѥсть вынеу.[1]) Не крькѣ
дѣлъ пролитиа, помазьника божиа Давыдъ
прѣлюбодѣиниѥ сътвори, посыпа главѫ
своѭ и плака са горько въ тъ часъ: отъда
ѥмоу съгрѣшениа ѥго Богъ. А къ Богоу
ѥше покаити са, и къ мънѣ ѥше грь-
мотѫ оутѣшьнѭѭ, а сѣноха моѭ посълати
къ мънѣ, зане ѥсть въ ѥи ни зъла, ни
добра, да бъихъ обоуимъ оплакалъ нѫжа
ѥю и они скатьбы ѥю, въ ѥсѣнии ѥсто.
Не видѣхъ бо ѥю прькѣѥ радости, ни
вѣньчании ѥю, за грѣхы своа. А Бога
дѣлъ поусти ѫ къ мънѣ въ брѣзѣ съ прь-
вѣмь словѣмь, да не съ ѥеѭ коньчавъ
слъзы посажѫ на ѥсть, и садеть акы
гълица на соусѣ дрѣвѣ, желѣѭи, а азъ
оутѣшѫ са о Бозѣ. Тѣмь бо пѧтыи шьли
(сѫть) дѣдъ и отьци наши. Сѫдъ отъ Бо-
га ѥмоу пришелъ (ѥсть), не отъ тебе.

mnie uprzedził. A gdy zabili dziecko moje i twoje przed tobą, a tyś obaczył krew jego i zwłoki, jak kwiat młody odkwitły, zwiędły, jako jagnię zarznięte, stojąc nad niem i w głąb duszy swojej wniknąwszy, rzec ci było: biada mi! coż uczyniłem? nieuwzględniając jego głupoty, z przyczyny niesprawiedliwości tego marnego świata znalazłem sobie grzech, ojcu i matce łzy; i rzec ci było z Dawidem: znam grzech mój, stoi on zawsze przedemną. Nie dla krwi przelewu, lecz dopuściwszy się nierządu pomazaniec boży Dawid, posypał głowę swoją *popiołem* i gorzko płakał wówczas; i odpuścił mu Bóg grzech jego. Było ukorzyć się przed Bogiem, a do mnie pismo pocieszające, i synowę przysłać było do mnie, boć nie jest w niej nic złego ni dobrego; niechbym przygarnąwszy ją, męża jej i swadźbę zamiast pieśni opłakał. Nie widziałem bowiem pierwszej ich radości ni ślubu ich dla grzechów moich. Owoż dla Boga puść ją do mnie prędko, skoro to przeczytasz, niech z nią skończywszy płacz, dam jej siedzibę; i siędzie jako synogarlica na suchem drzewie, tęschniąc, a ja pociechę znajdę w Bogu. Tą bowiem drogą szedł dziad i ojcowie nasi; śmierć padła mu od Boga i od ciebie. Gdybyś był wtedy uczynił swoją wolę i Murom odzyskał, a Rostowa nie zabierał i posłał do mnie, tobyśmy się byli co do tego porozumieli; lecz miarkuj sam, czy mnie wypadało posyłać do ciebie, czy tobie do mnie? Otoż gdyś kazał dziecku «zsyłaj

Wiersz 1 i 5 брате» братъ w rękop.— 33 дѣдъ и отьци наши» дѣти отьци нашихъ w ręk.— 34 не» а w rękop.

[1]) Psalm L, 5.

Аще бы тъгда своиж колж сътворилъ, и Моуромъ налѣзлъ, а Ростока бы не заималъ, а посълалъ къ мънѣ, отъ сѣда са бъіхомъ оуладнали; мъ самъ разоумѣи, мънѣ ли бъі посълати къ тебѣ достоино, ли ли тобѣ къ мънѣ? да же ѥси велѣлъ дѣтати: сълан са къ отьцю. Дѣсать и ѥсмь посълалъ. Дивьно ли, оже лжѣ оумрѣлъ (ѥсть) въ налъкоу ти? лѣпьша сѫть изъмрьли и родъі нашн. Да не къінскикати было ужѣго, ни ысне къ соромъ, ни къ пеуалъ къѵѣсти. Наоучиша бо и паробьци, да бъіша собѣ налѣзли, мъ оноиоу налѣзоша зъло. Да же плъкъиешн клати са Богоу, и мънѣ добро срѣдьце сътворишн: посълалъ съмъ свон, или поиа, и грамотж плнишн съ правьдоиж; то и волость възъмешн съ добръімь, и наю срѣдьце обратишн къ собѣ, и лѣпьше бѫдемъ мко и прѣжь; нѣсмь ти корожьбитъ, ни мьстьникъ. Не хотѣхъ бо кръвѣ твоѥі кидѣти оу Стародѣба; мъ не дан ли Богъ кръвѣ отъ рѫкоу твоѥю кидѣти, ни отъ повелѣнна своѥго, ни котораго же брата. Аще ли лъжѫ, а Богъ ма вѣдаѥть и крьстъ ѵьстьнлн; оли то бѫдѫ грѣхъ сътворилъ. Оже на та шьдъ къ Урьиговоу, поглмъіхъ дѣли: ли того са каж, да то мъзъкъімь братнн пожаловахъ, и пакъі ѥ повѣдахъ, зане ѵлокѣкъ ѥсмь. Аще ти добро, да съ тѣмь; ли ти лихоѥ, да то ти сѣдить сънъ твон хрьстьнъін съ малъімъ братъмь своимь, хлѣбъ ѣдѫчи дѣдинъ; а тъі сѣдиши къ своѥмь. А о сѥ са ради. Ли хоуеши тоую

się z ojcem», dziesiąć razy posyłałem. Dziwnażto że na wyprawie zginął mąż, wszak i lepsze rody nasze poginęły. Nie trzeba było nastawać na cudze i mię na wstyd i na smutek narażać; nauczyli się bowiem i parobcy, byle sami korzyść odnieśli to drugiemu krzywdę wyrządzą. Gdy przed Bogiem kajać się poczniesz, to i memu sercu ulgę przyniesiesz: poszlij posła swego czyli popa i napisz pismo z prawdą, to i włość weźmiesz w dobry sposób, i nasze serca ku sobie nakłonisz, i lepsi będziem niż pierwej; nie jestem ci wrogiem ni mścicielem. Wszak nie chciałem krwi twojej u Starodęba, i nie daj mi Boże widzieć krwi z ręki twojej ani z rozkazu mego ni którego brata. Jeśli kłamię, to Bóg mię widzi i krzyż czestny, skoro dopuszczę się grzechu. A żem szedł na cię pod Czernigów z powodu pogan, kaję się tego i w rozmowie z braćmi tego żałowałem, a i potem powtarzałem, bom człowiek. Jeśli ci dobrze, zostań przytem, jeśli źle toć siedzi u ciebie syn twój chrzestny z małym bratem swoim, chleb dziadowski jedząc, a ty siedzisz we swojem, a o to się układaj; jeśli chcesz ich zabić, otoć są; ja bowiem nie chcę licha, jeno chcę dobra braci i ziemi ruskiej. A jeśli chcesz użyć przemocy, to dawaliśmy u Starodęba tobie ojczyznę twoją. Ale Bóg świadkiem tego, z bratem twoim godziliśmy się, a nie mogliśmy się zgodzić bez ciebie, i nic złego nie zrobiliśmy, aniśmy rzekli: szlij ku bratu póki się nie uporządku-

Wiersz 17 възъмешн» възъмешь w rękop.

оубити, то ти ѥста, понеѯе не хоуѫ и лиха, ѫ добра хоуѫ братии и роуськѣи ѯемли. А ѥго же то и хощеши наслániсь, тако вѣдаѭа оу Стародѣба и шлкоуслаюуа по тебѣ отьиниѫ твоѫ.[1]) Али Богъ послоухъ томоу, съ братъмь твоимь радиаи са ѥскѣ, а не поможеть радити са бѐзъ тебе, и не сътвориаи ѥскѣ лиха инуьтоже, ни рекаи ѥскѣ: съли ѫ братоу, доидеже оуладиыъ са. Ожеи къто касъ не хоуеть добра, ни мира хрьстианьскъ, а не бѫди ѥмоу отъ Бога мира оуздѣти на онъмь свѣтѣ доуша ѥго. Не по ѫжи ти шлъблѫ, ни бѣда ни которам, по Коѯѣ самъ оуслъишиши; ѫ доуша ми свои аѫтъши кьсего свѣта сего, на страшьнѣи при бѐзъ сѫперьпикъ облануѫ са. и проуѐѥ.

jemy. Owoż kto z was nie chce dobra ni pokoju dla chrześcian, niechaj nie da pokoju duszy jego na tamtym świecie Bóg. Nie mówię ci tego z przymusu, i żadna bieda mię nie dociska, samo sumienie ci to powie; jedynie dusza moja droższa mi jest nade wszystko w tym świecie; na sąd ostateczny bez powoda obliczam się; i tak dalej.

Wiersz 2 роуськѣи» роуськѣи w rękop. — 14 оуслъишиши» оуслъишишь w rękop. — 16 бѐзъ» бе w rękop.

[1]) Text w tem miejscu widocznie uszkodzony, poprawia Miklosich z domysłu w ten sposób: тако ѣ дѣлаа оу Стародоуба, шлаа сѧ дѣюща. itd. *Chron.* Nest. str. 158. Co znaczy: tak i my u Starodęba do łaskawości skłaniając się, dawaliśmy ci ojczyznę twoją.

MYŁKI RĘKOPISMÓW NESTORA.

Rękopism hipacki który za podstawę wydania niniejszego wzięliśmy, ma dość liczne opuszczenia i błędy; uzupełnialiśmy pierwsze a drugie prostowali według innych rękopismów. Wyznajemy wszakże, że wiele jeszcze miejsc zostało takich, o których nie wątpimy że są błędne, do sprostowania ich jednak nie czuliśmy się upoważnionymi, albowiem waryanty z innych rękopismów, o ile ich wydanie petersburskie poszczególniło, nie dały nam ku temu żadnej podstawy. Woleliśmy więc w takich razach zastosować się ściśle do rękopismu hipackiego, niż pozwolić sobie jakichkolwiek dowolności. Wykaz tego rodzaju błędów może być korzystny w robotach przyszłych około oczyszczenia textu Nestorowego, i dlatego tu go podajemy.

Stronica 551, wiersz 23, zamiast **вьси** powinno być **си**; w. 26 zamiast **Сѣтьгола** powinno być **Лѣтьгола**; str. 556, wiersz 18, po słowie **приялъ** brakuje **есть**; str. 558, w. 17, po **Ласѣхъ** brakuje **єдинъ**; str. 561, w. 21, po słowie **бѣша** brakuje **Полѣне**; str. 562, w. 10, po słowie **бѣша** brakuje **Єврсѣ**; str. 569, w. 30, po słowie **присълал** brakuje **есть**; str. 570, w. 27, po słowie **наказалъ** brakuje **есть**; str. 573, w. 13, zamiast **карал** powinno być **нарал**; str. 575, w. 8, zamiast **карлы** powinno być **нарлы**; w. 9, zamiast **гоудъ** powinno być **бѣдъ**; w. 21, zamiast **нашихъ кънязь** powinno być **нашего кънязя**; str. 579, w. 10, zamiast **золота** powinno być **золотъника**; w. 17, zamiast **обрѣтаємоѥ** powinno być **обрѣтаємии**; str. 589, w. 19, zamiast **много** powinno być **многыхъ**; str. 591, w. 23, zamiast **не** powinno być **нь**; str. 595, w. 26, po słowie **казалъ** brakuje **есть**; str. 605, w. 18, zamiast **Олена** powinno być **Єлена**; str. 616, w. 31, zamiast **лѣтъ** powinno być **бысть**; str. 619, w. 14, zamiast **поуалъ** powinno być **поуахъ**; str. 622, w. 23, zamiast **бѣша єдиоу водиша** powinno być **бысть єдиоу водиша**; str. 625, w. 24, po słowie **сътворилъ** brakuje **есть**; str. 628, w. 5, po słowie **рекълъ ти** brakuje **есть**; w. 8, zamiast **сътворилъ** powinno być **сътвори**; w. 28, zamiast **есть** powinno być **есте**; str. 629, w. 1, po słowie **любилъ** brakuje **вѣше**; str. 657, w. 8, zamiast **рекълъ** powinno być **рекъ**; str. 652, w. 32, zamiast **приѧъкаша** powinno być **приѧъкаста**; str. 678, w. 19, zamiast **сътворилъ** powinno być **сътвори**; str. 686, w. 23, i str. 687, w. 2, zamiast **доуша** powinno być **доуха**; str. 689, w. 13 i 22, po słowie **оумрълъ** brakuje **есть**; str. 692, w. 33, po słowie **бѣла** brakuje **есть**; str. 705, w. 14,

zamiast **постригъ** powinno być **постриже**; str. 722, w. 12, po słowie **бѣжалъ** i str. 724 w. 11 po **избилъ** brakuje **есть**; str. 732, w. 2, zamiast **Снѳокѫ** powinno być **Снюкѫ**; tamże w. 4, zamiast **Снѳока** powinno być **Снюка**; str. 743, w. 11, po słowie **шьлъ** i str. 776, w. 9, po **привелъ** brakuje **есть**; str. 781, w. 29, zamiast **поставилъ** powinno być **поставки**; str. 784, w. 34, po słowie **выгнилъ** brakuje **есть**; str. 786 w. 3, po słowie **оубилъ** brakuje **еси**; str. 787, w. 17, po słowach **послалъ ти** brakuje **есть**; str. 789, w. 4, po **Володимеръ** brakuje **Переяславль**; w. 5, po **Ярославъ** brakuje **Урьниговъ**; str. 792, w. 3, po słowie **оубилъ** i w. 4, po **са** brakuje **есть**; str. 794, w. 26, zamiast **было** powinno być **бысть**; str. 795, w. 7, po słowie **оубилъ** i w. 9, po **заходилъ** brakuje **есть**; w. 13, po **сѣлилъ** brakuje **есмь**, tamże po **велъ** brakuje **есть**; str. 797, w. 8, po słowie **плъвилъ** brakuje **есть**; tamże w. 9, zamiast **рекълъ** powinno być **рекъ**; str. 798, w. 5, po **са насытилъ** brakuje **есть**; w. 29, zamiast **было** powinno być **бысть**; str. 799, w. 13, po słowie **сътворилъ** brakuje **есмь**; tamże w. 14, po słowach **боялъ са** brakuje **есмь**; tamże w. 16, zamiast **было** powinno być **бысть**; str. 807, w. 18, zamiast **было** powinno być **бысть**; str. 809, w. 15, po słowie **прислалъ** brakuje **есть**; tamże w. 20, po **рекли** brakuje **сѫть**; tamże w. 23, po słowie **далъ** brakuje **есть**; str. 810, w. 32, i str. 811, w. 5, zamiast **лошади** powinno być **кобылы**; str. 813, w. 11, po słowie **ыла** brakuje **есть**; str. 822, w. 6, po **потлъчѣши** brakuje **и**; str. 825, w. 20, zamiast **лошадиѭ** powinno być **кобылоѭ**, tamże w. 22, zamiast **лошадь** powinno być **кобылѫ**.

SPROSTOWANIA I UZUPEŁNIENIA.

Str. 9 wiersz 120, przedziałka 1, *zamiast* Thonne hrädha here, *popraw* Thonne Hrädha here.

Tamże przedziałka 2, *zamiast* Lecz szybkie wojska, *popraw* Lecz Hred(gotów wojska.

Zresztą zwracamy tu uwagę żeśmy poszli za wykładem Riego; Conybeare bowiem młodszy tłumaczy «wistla wudu» przez brzmiący puklerz.

Str. 41 wiersz 16, *zamiast* półwyspów *popraw* prowincyj. W całym tym artykule wyraz «półwysep» należy taksamo poprawić, *θέμα* bowiem w średniowiecznej greczyznie i łacinie oznacza krainę w której wojsko ma swoje stanowisko. Ob. *Glossar. Carol du Fresne.*

Str.	54	wiersz	19	*zamiast*	imi,	*popraw*	swoimi
«	68	«	420	«	mamiać	«	mawiać
«	79	«	6	«	wiersz 97	«	wiersz 102
«	«	«	9	«	wiersz 104	«	wiersz 109
«	«	«	12	«	wiersz 105	«	wiersz 110
«	80	«	21	«	wiersz 154	«	wiersz 159
«	«	«	34	«	wiersz 206	«	wiersz 212
«	81	«	1	«	Obbjaśnienia	«	Objaśnienia
«	92	«	12	«	**и инѫокъ**	«	**и инѫковъ**
«	115	«	22	«	archimandryda	«	archimandryta
«	«	«	27	«	**єпископъ**	«	**епископъ**
«	120	«	17	«	Conc. Coll. XVI. 61	«	Conc. Coll. XVI 6

« 140 przedz. 1 wiersz 32 *zamiast* potestates *popraw* potestatis

« 148 « 1 w przypisku 2 w. 3 *zamiast* dostojość *popraw* dostojność

« 149 « 2 wiersz 25 po 11 dodaj «lub 12»

« 150 « 1 « 12 *zamiast* stullam *popraw* stultam

« 151 « 14 « 1857 « 1856

« 153 przedz. 1 wiersz 2 Slauuinihe patre et Adilburc. W. Giesebrecht czyta Slavvinihe patre et Adilburc. Może lepiej.

Str. 161 wiersz 19 *zamiast* 1857 *popraw* 1856
« 176 « 1 « JNAA « JANA
« 184 « 12 « jednocześnie « aczkolwiek nie jednocześnie
« 189 przedz. 1 wiersz 5 *zamiast* Wogitihe *popraw* Wogitihe
« 190 « 2 « 15 « adhęsit « adhesit
« 195 w waryantach wiersz 3 słowa: «Post» «Per» obydwa razy przekreślić, albowiem rękopism königswartski ma tu wyraźnie «Post sanctum» i «post optimum».
« 196 przedz. 2 wiersz 3 *zamiast* Wogitihe *popraw* Wogitihe.
« 199 « 1 « 1 *po słowie* «peccat» flagellatur *dodaje* rękop. K.
« « « 2 « 2 *zamiast* «terrorem» terrores ma rękop. K.
« 201 « 2 « 3 po «limo» *dodaj* invictę
« « « « « 19 po «miles» « in
« 202 « 1 « 11 *zamiast* penitenti *popraw* pęnitenti
« 205 w waryantach wiersz 4 *zamiast* amare K. *popraw* amaro K.
« 208 przedz. 1 wiersz 22 *zamiast* hubuit *popraw* habuit
« 210 « 1 « 7 « ecclesiam « ęcclesiam
« 211 « 1 « 3 « «horum» honorum ma rękop. K., i to czytanie jest widocznie lepsze.
« « przedz. 1 wiersz 14 *zamiast* trepidus *popraw* tepidus
« 221 « 2 « 21 « recordatur « recordetur
« 223 wiersz 22 *zamiast* 1620 *popraw* 1720
« 280 w przypisku wiersz 1 *zamiast* occizus *popraw* occisus
« 317 « « 1 « VII. 11 « VII. 12
« 329 przedz. 2 wiersz 15 na brzegu *zamiast* 1008? *popraw* 1004
« 356 wiersz 6 *zamiast* z oba *popraw* z obu
« 381 « 9 słowa: «gdy na przykład..... zniewagę rodu naszego» przekreślić, albowiem słowa te mówi nie sam Gal, ale Bolesław.
« 388 wiersz 24 *zamiast* inquisivimus *popraw* inquirimus
« 389 « 21 *zamiast słów* «nic nie mówi o Skarbimirze» *popraw* «mówi chlubnie o Skarbimirze II 33. bez żadnego wszakże zawarowania się.»
« 393 w waryantach, wiersz 3 *zamiast* «i H» *popraw* «i S»
« 423 przedz. 2 wiersz 13 do słowa «occupavit» dodaj przypisek u dołu: «Umarł roku 1081 na karbunkuł: ulcere pessimo, jak mówi Bogufał u Sommersb. II. str. 28.
« 425 w przypisku wiersz ostatni, *zamiast* monasterium *popraw* conventum
« 528 wiersz 12 z góry: 200 *popraw* 1200

Str. 529 wiersz 7 z dołu: 1761 *popraw* 1719

« 543 « 1 z góry: po słowie «lepszy» *dodaj:* лоудд suknia; мѣсто w znaczeniu miasta

« « wiersz 2 z góry: chlew *popraw* szopa, a повѣтъ powiat *przekreśl*

« 547 « 17 « ꙋ « оу

« « « 14 z dołu: po «obwodu» *dodaj* stryjskiego

« 550 przedz. 1 wiersz 11: Индкнии *popraw* Индкнии

« « « « « 23: Коурнинн « Коурнинн

« 553 « 2 « 8: takoż Słowianie Chorwatami białymi, Serbami i Chorątanami *popraw:* takoż są Słowianie Chorwatowie biali, Serbowie i Chorątanie

« « przedz. 1 wiersz 30: Тако разнде са словѣньскын изꙑкъ. O tem wychodztwie Słowian z nad Dunaju nad Wisłę i Dniepr, jak mówi Nestor, a właściwie mówiąc o wychodztwie Trakoilirów do Scytyi i Germanii w pierwszym i drugim wieku po Chrystusie, mamy następujące skazówki. A najprzód godne są uwagi słowa Turocza: Hanc regionem (Pannoniam) plurimæ nationes incoluisse feruntur et semper potentior superveniens generatio, agri fertilitate allecta, infirmiorem aut expellebat nationem, aut subdebat. Nam et Dacorum populus certam ejusdem regionis partem olim inhabitasse, tandem non sine turbatione secessisse, et relicto pingui Pannoniæ tellure, maritima loca Norvegiæ proxima occupasse, et sibi ibidem perpetuam fecisse sedem perhibetur. *Chron. Hung.* I. 11. Spomniani tu Dakowie, są to Nestorowi Słowianie, a zgodnie ze słowami Turocza mówi i Guido raweński: Ad frontem ejusdem Albis Dacia minor dicitur. *Cosmogr.* I. 11. Na to wychodztwo zdaje się wskazywać i Snorro Sturleson chociaż tylko ogólnemi słowami: Per id tempus Romanorum imperatores arma sua per orbem longe lateque circumferentes, cunctas nationes sub jugum misere, quo fiebat ut possesiones suas multi domini desererent. *Heimskringla Yuglinga Saga* c. 5. Starsze atoli i dowodniejsze skazówki o wychodztwie ludów trakoilirskich do Scytyi i Germanii znachodzim u Stefana z Bizantu i na tablicach Peutingera. Pierwszy bowiem o spółczesnych sobie Scytach powiada, że są ludem trackim: Scythæ, gens Thraciæ; vocabantur vero prius Nomæi. *De Urbb.* str. 609; a na tablicach Peutingera (segm. 5—8) wykazane są w następujący sposób siedziby ludów trakoilirskich w Scytyi: Sarmatæ vagi. Venadi Sarmatæ. Alpes Blastarnicæ. Dacpetoporiani. Piti. Getæ. Dagæ. Roxolani Sarmatæ. Widoczna tedy, że kiedy Scytowie Herodotowi, lud najpodobniej szczepu

mongolskiego (Niebuhr, Kl. h. Schr. 361) niegdyś przez Massagetów ku Europie nagnany, (Herodot. IV. 11—12) tu częścią wygasł częścią ku dawnej ojczyźnie swojej na wschód powrócił, (Plin. Hist. Nat. IV. 26. 10) co około czasów narodzenia Chrystusa stało się, posunęły się w siedziby jego znad Dunaju ludy trakoilirskie, które Nestor wprost Słowianami nazywa, a ze świadectwem jego stoi w ścisłym związku świadectwo naszego Bogufała który mówi: Scribitur in vetustissimis codicibus, quod Pannonia sit mater et origo omnium Slavonicarum nationum. *Chron.* u Sommersb. II. 19.

Str. 554 przedz. 1 wiersz 23: Онъдрѣи *popraw* Анъдрѣи
« « « « « 25: Онъдрѣю « Анъдрѣю
« 555 « « « 23: Онъдрѣи « Анъдрѣи
« 557 « « « 15: Корсъ « Кръсъ
« 558 « « « 19: Съжиж « Съжинъ
« 560 « « « 20: Гинѣнъ « Гинискъ
« 566 « 2 « 27 i 29: osadził swymi ludźmi *popraw* postanowił swojego rządcę
« 569 przedz. 2 wiersz 14: mądrości *popraw* znaczenia
« « « « « 15: nauczycieli « nauczyciela
« « « « « 16: umieli « umiał
« 572 « 1 « 10: po Радшинуи *dodaj* Катиуи; też w przekładzie polskim po Radymicze *dodaj* Wętycze
« 574 przedz. 1 wiersz 28: ствонъ лъстинлъ *popraw* своимъ тълстинлъ
« 575 « « « 9: гоудъ. Wyraz ten powstał według naszego przekonania z mylnego odczytania гвдъ *zamiast* вждъ bądy. Bondami nazywano w Skandynawii chłopów czyli rodzaj wolnych mieszkańców mających grunt i rolę, według Möllera *Tysk och svensk samt svensk och tysk Ordbok* III, str. 210. Tacy chłopi są dotąd w Anglii, mianowicie w prowincyi Nortumberlandyi.
« 580 przedz. 1 wiersz 22: съдании *popraw* съданиих
« 587 « « « 29: лжъиа « лжъиіал
« « « « « 34: дрожинъ « дрожиниж
« 589 « « « 13: Синъко « Синъко
« « « « « 30: крьщенис « крьщенис
« 593 « « « 4: коуварж гр. къкрьжсноу *popraw* кжварж гр. къкрьженъ
« 595 « « « 20: въ иинѣшиьиал.... вждящал. Tatyszczew *Istor.* II, str. 34, znalazł za temi słowy w jednym kodexie datę tego traktatu:

„Лѣта ҁsn҃г., индикта а҃., априлиа к҃., въ третиѭ сединѭ по пасхѣ.“ Według Sreznіewskiego *Sled. głagol. w pamiat. X. wiek.* Извѣст. VII, Вып. 3, str. 349, zaszła myłka w tej dacie, z powodu nieuważnego odczytania głagolicy, i powinien być rok ҁsn҃д (945).

Str. 598 przedz. 1 wiersz 11: оутрыа *popraw* оутріа

« « « 2 « 25: *zamiast* siedzieli... hardo *popraw* w przegubach, wstęgami suto ozdobieni hardo siedzieli.

« 601 przedz. 2 wiersz 29: namioty *popraw* wieże; stajnie *popraw* szopy

« 605 « « « 15: widzą « wiedzą

« 606 « 1 « 2: тъже « то же

« « « « « 16: ҁсила « ҁсіла

« 608 « « « 12: стрѣлѧщіе « стрѣлиѧщіе

« 611 « 2 « 7: dobroci « cnoty

« 615 « 1 « 11: къҁсыъ « къҁыыъ

« 615 « « « 8: индикта... ҁs҃ов. Data ta widocznie pomylona, gdyż klęska Świętosława według źródeł bizantyńskich wydarzyła się w r. 6480 (972), indykta 15go przy końcu lipca. Sreznіewski *Sled. głagol. w pamiat. X. wiek.* Извѣст VII, Вып. 3, str. 344, czyta według znaków liczbowych głagolicy: индикта въ а҃і, въ лѣто ҁsn҃-іѕ, to jest indykta 14go, lata 6480go.

« « przedz. 1 wiersz 13: късиѳъыь. Sreznіewski *Sled. głagol. w pamiat. X. wiek.* Извѣст. VII, Вып. 3, str. 346, късиѳъыь poprawia według głagolicy na Иѳиѫъыь, twierdząc, że jest tu mowa o cesarzu Janie Cymiskim. O czem jednak wątpimy.

« « przedz. 2 wiersz 25: będą *popraw* będziem

« 616 « « « 13: Исцѣнѣгъыъ « Исусѣнѣгъыъ

« 618 « « « 25: po; służebnicy, *dodaj* lecz

« 619 « « « 17: przeklęta *popraw* niegodziwa

« 620 « 1 « 24: такъ « тако

« 621 « 2 « 26: dobrych « urodzonych

« 622 « « « 7: oflarami « ofiarami

« 628 « « « 35: odtrąceni « odrzuceni

« 631 « 1 « 34: обадлше « обладлше

« 632 « 2 « 22: pokuta « odpowiedź

« 640 « « « 26: po słowie «pobładził» *dodaj* panował lat 40 i umarł

« 646 « « « 31: zafrasował *popraw* zmieszał

« 652 « 1 « 32: прозъкаша « прозъваша

Str. 653 przedz. 2 wiersz 29: zły *popraw* lichy

« 663 « 1 « 2: Пероуни рѣнь. Wyraz рѣнь, ryń, *porówn.* łac. arena. alb. rane, w znaczeniu drobnych rzecznych kamieni, *das Gerölle*, znany jest na Podolu i Podgórzu. W innych okolicach Polski używają go w formie nieco zmienionej: rum.

« « przedz. 1 wiersz 18: вѣдѣти *popraw* видѣти

« 664 « « « 5: оувидѣша « оувѣдѣша

« 678 « « « 24: прародители « прародители

« 679 « 2 « 22: na Ałcie « nad Ałtą

« 681 « « « 23: mołojców « pachołków

« 684 « « « 11: mołojcy « pachołcy

« 693 « 1 « 4: Ярославъ « Ярославъ

« 696 « 2 « 9: zawiązkę « suknię. Wyraz лоуда, skand. lodi amiculum hirsutum, lacerna, dotąd jest używany w znaczeniu sukni u Hucułów. Tak go też pojmował Kosow *Pateryk.* str. 70: «Ujrzał nieprzyjaciela dusznego w odzienie krótkie ubranego.»

« 702 przedz. 2 wiersz 27: czterdzieści *popraw* czternaście

« 704 « « « 8: zacny « dobry

« 705 « « « 25: modlitwy « modlitwę

« 721 « « « 6: «raz» *przekreśl*

« 723 « 1 « 6: имѧи *popraw* имѧло

« 724 « « « 2: матере « матери

« 728 « 2 « 7: wznosi się « wzniesiony bywa

« 729 « « « 21: suknię « połę

« 735 « « « 1: dzwon « klepadło

« 739 « « « 8: na sposób Polaka podwiązany *popraw* zpolska ubrany w sukni

« « przedz. 2 wiersz 27: dzwonem *popraw* klepadłem

« 744 « « « 32: nad muchami « muchy

« 747 « 1 « 4: сконьуа « съконьуа

« 755 « 2 « 1: Włodzimierza « Włodzimierzu

« 759 « « « 14 i 16: dzwon « klepadło

« 760 « 1 « 11: жо « же

« 776 « « « 27: рекъ « рекъ

« 777 « « « 18: погоубнѧи « погоубнѧи

« « « « « 19: ѫо « оу

« 780 « « « 7: послоушаша « послоушашѧ

Str. 781 przedz. 1 wiersz 10: ѯаж гоша *popraw* ѯажьгоша
« 785 « « « 19: изъзиша « изиша
« 786 « « « 20: Волгж « Ваъгж
« 794 « « « 4: гроудєнь « гроудьиь
« 801 « « « 25: помощи « помощи
« 804 « « « 15: Урьвєнъ « Урьвєиь
« 808 « « « 31: бвгородица « богородица
« 814 « 2 « 22: Włodzimierzowi « Świętopełkowi
« 815 « « « 33: Въ то же лѣто приѣжє Изъѣъигнѣкъ къ Святопълкоу. Długosz *Hist.* IV, str. 360, podaje bliższe szczegóły o ucieczce Zbygniewa do Kijowa, niewątpliwie z pełniejszego textu Nestora: «Zbigneus interim frater naturalis Boleslai Poloniæ ducis, a facie ejusdem fratris sui Boleslai propter fraudes et dolos in eum commissos, fugiens ad Suantopelkonem ducem Russiæ Kiow perve.it, sperans se per illum veluti Boleslai socerum gratiam Boleslai inventurum. Ubi aliquanto tempore commoratus ad preces Suantopelki venia illi a Boleslao duce concessa est.»
« 816 przedz. 1 wiersz 24: конн *popraw* коня
« « « « « 26: полн « пъ ли
« 824 « « « 14: оболнувѣша « оболоувѣша
« 834 « « « 2: ро ипторолитъ *dodaj* Никифоръ.
« 876 « « « 31: Рось *popraw* Ръсь.

UKAZICIEL.

IMIONA GRECKIE I SŁOWIAŃSKIE UPORZĄDKOWANE TU WEDŁUG ABECADŁA ŁACIŃSKIEGO, HEBRAJSKIE ODNIESIONE DO POLSKIEGO PRZEKŁADU.

A.

Aaron arcybiskup krak. str. 358.

Аранъ patryarcha str. 655.

Ароиъ arcykapłan str. 93, 639, 640.

al – Abasi ród str. 61.

al – Abasi – Ki kalif tamże.

Abd – al – Melech tamże.

Abd – al – Rahman I (heszemini) kalif hiszp. str. tamże.

Adb – al – Rahman II kalif. hiszp. tamże.

Adb – al Rahman III kalif. hiszp. str. 61, 70.

Abdritæ, Abodriti, Apodriti, Apodritæ, str. 140, 242, 257, 313, Afdrëde, Apdrëde 13, 14. Nordabtrezi 10.

Ablavius str. 2.

Abraham, Авраамъ, Аврамъ str. 94, 96, 345, 355, 425, 451, 562, 604, 628, 655, 656, 679, 682.

Abro str. 312.

Absalon str. 246.

Achaia str. 258.

Ахавъ str. 682.

Ἄγγελων str. 34.

Acheron str. 477.

Acheze, Archtese str. 342, 343.

Adalberhtus syn Berengara str. 128.

Adalberhtus str. 130.

Adalbertus archim. str. 165.

Adalbertus, Aethelbertus arcyb. magdeb. str. 163,164, 191, 247, 248, 250.

S. Adalbertus, Adalpertus, Adelbertus, Adthelbertus, Aethelbertus str. 146, 153, 156, 164, 166, 177, 181—185, 191—195, 199, 203—207, 210, 211, 215—218, 220—222, 227, 258, 259, 276, 306, 327, 331, 400, 401, 416, 433, 481, 499, 500, 503. Weihtahe, Wogitihe, Wogitihe, Wogitechus, Woitegus, Woitihe, Woitihe, Woytech str. 155, 163, 189, 191, 196, 258, 306. Вънтехъ str. 90, 91.

Адамъ str. 562, 610, 631–633, 635, 649, 733.

Adelbero xiąże str. 332.

Adelbero biskup wirceb. str. 334.

Adelburg str. 342.

Adilbure, Adilbure matka ś. Wojciecha, str. 153.

Adelgerus str. 333.

Adelhardus str. 298.

Adelheit córka Ezona str. 339, 340.
Aethelhaida córka Ottona II str. 253, 255.
Aethelheida żona Gerona str. 301.
Adilheida ob. Ethleida.
Adra str. 285.
Адоуиъ str. 589.
Адоуибъ tamże.
Advinus, Adwinus str. 246, 251.
Aeidus ob. Egedus.
Ἀειφάῳ str. 17.
Aesti ob. Esti.
Aethelbertus str. 315.
Aethelred str. 304.
Aethelstenus, Ethelstenus tamże.
Aethmun, Ethmund tamże.
Aetla obacz Atyla.
Äfeldan (Haweli) str. 13.
Афетъ str. 550, 552, 633.
Africa Африкия str. 144, 714.
Агамемнонъ str. 585
Агарь str. 636.
Агарянъ str. 563.
Агаѳонъ papież str. 97, 661.
Agazziri obacz Chazarowie.
Agriensis civitas str. 505.
Agijor str. 71.
Aharon str. 76.
Aicus str. 229.
Аисп Осеновичь str. 817.
Аисп Гиргеневичь tamże.
Аисн str. 877.
Аиппия дъщерь 817.
Αἰθερίος св. Сосрпи str. 19, 593.
Акалиъ Коурьусевичь str. 878.
Акоуиъ str. 696.
Актекоу str. 575.
Ala str. 253.
Ἀλανία str. 42.
Alaricus str. 2.
Alba (Białogród) miasto na Pomorzu str. 443, 454.
Alba (Białogród) miasto w Węgrzech str. 504—507, 509—513.
Albani str. 1.
Albania Алъбания str. 1, 551.
S. Albani ecclesia str. 138, 246.
Albertus (Gejza I) król węgierski str. 513, 514.
Albi syn Guncelina str. 264.
Albia, Albis, Älfe, rzeka str. 13, 14, 136, 191, 241, 242, 244, 247, 251, 256, 265, 272, 277, 280, 282, 285, 289, 299, 301, 302, 305, 307, 309.
Алдань str. 589.
Aldendorp str. 333.
Alevih str. 6.
Alemanni, Allemani str. 267, 458, 463, 466, 468, 469, 470.
Alemannia, Allemania str. 266, 490, 496, 509, 511, 513.
Alemannus str. 489.
Alemura str. 149.
Alexander Wielki, Алеѯиъдръ str. 2, 5, 378, 460, 488, 507, 562, 782—784, 821, 822.
Alexandri epistola str. 378.
Alexander cesarz biz. str. 568, 573—575.
Alexander biskup płocki str. 363.
Алеѯиъдрия str. 660, 661.
Алеѯиинъ str. 814.
S. Alexii monasterium str. 172.
Almus str. 448.
Ἀλογοβότους str. 33.

Alpes str. 10, 12, 176, 177, 206, 248, 256 294,497.
Alstidi str. 267, 291, 295, 296, 305, 309.
Алта str. 679, 680, 692, 716.
Алтоунопа str. 803, 804, 812.
Алкадъ str. 589.
Alvinus str. 294.
Ἄλβοῖνον str. 26.
Алникъ Olimp str. 99.
Amalechitæ str. 459.
Amali str. 2.
Amardela str. 271.
Амазонкие str. 560.
Амбакоуцъ str. 827.
Амфилохии str. 815.
Amintas II król maced. str. 488.
Amodhingi str. 8.
Амосъ str. 645.
Amram str. 67.
Анастасъ коръсоуминнинъ str. 654, 661, 667, 670, 692.
Анастасии великын, *ὁ μέγας Ἀναστάσιος* str. 583, 851.
Анатолїй, Анатолии str. 97, 661.
al-Andalus, Andaluzya, część maurytańska Hiszpanii str. 58, 59.
Äneni str. 7.
Angle, Angli, Ongle, Англиие str. 5, 6, 13, 245, 304, 551, 564.
Andreas str. 362.
Andreas Albus, syn Władysława Łysego str. 489.
S. Andreas, св. Аньдрѣи str. 296, 554.
Св. Аньдрѣи ꙗрькокъ, str. 555, 758, 815, манастꙑрь str. 755, 851.
Аньдрѣи Włodymirowicz str. 810.
Андрихъ (Udalryk) xiążę czeski str. 673.
Андриякия str. 551.
Андриинъ papież str. 102, 661.
Андриинъ cesarz str. 585.
Андриинь, Одрѣнъ градъ tamże.
Св. Андроникъ str. 105, 570, 571,
Анна cesarzówna bizant. str. 655, 676.
Anno arcyb. koloń. str. 540, 551, 552, 555.
Anno biskup magd. str. 247.
Anno biskup wormac. str. 250.
Ansfridus biskup merseb. str. 291.
Ansfridus kapelan Ryxy str. 553.
Antes str. 1, 2.
Антохъ, Antiochus str. 460, 715, 852.
Антохия str. 582, 660, 850.
Антохиисе str. 582, 850.
Ἀντίβαρις str. 21, 25.
Антиил obacz Антонии igum. pecz.
Антонии igum. pecz. str. 704—708, 734, 741—743, 745.
Антонии biskup juryewski str. 757.
Apellas str. 277.
Apichus str. 229.
Аполинарии str. 661.
Аполонии Тианиинъ *Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεὺς* str. 582, 583, 850.
Apostolus xięga str. 378.
Apulia str. 139, 142, 492.
Aquasgranum obacz Aquisgranum.
Aquæ str. 128.
Aquila obacz Atyla.
Aquileia str. 395, 497, 498.
Aquisgranum, Aquasgranum str. 245, 260, 298, 337, 343.
Ara rzeka str. 247, 282.
Аравия сльнаа str. 550.

Аравия старѣишая str. 550.
Аравъ str. 821.
Аравъ str. 635.
Araxes str. 1.
Ardil str. 73.
Ἀρέντα str. 40.
Ἀρεντανοί str. 39, 40.
Арѣфастовъ str. 588.
Argentina str. 267.
Арѣи (Ares) bóg wojny str. 641.
Арии (Aryusz) str. 96, 659, 660.
Аркадия str. 551.
Armenia, Арѣмения str. 68, 551.
Arn biskup wirceb. str. 242.
Arnaburch str. 280.
Arnulfus, syn Arnulfa xięcia bawarskiego str. 130, 133.
Arnulfus biskup halberst. str. 267, 273, 277, 284, 285, 288, 302, 305, 311.
Arnulfus cesarz str. 242.
Ἁρπαδής, Harpad str. 44, 45, 47—49, 488.
Arsan str. 77.
Арсланопа str. 813.
Aschericus str. 205.
Asia str. 1, 2.
Asinde str. 338, 340.
Аснпь xiążę połowiecki str. 875.
Аснръ str. 637.
Асижъ str. 597, 600.
Asnebruggum str. 298.
Ἀσπάλαθος str. 22, 27.
Ἄσπρος rzeka str. 19.
Асоуинъ str. 813.
Асюръ str. 552.
Асоурия str. 646.
Асоурияне str. 550.
Astricus, Aschricus (Anastasius) str. 154, 500, 502, 503, 505. Radla str. 202, 209.
Aszkanazy (Niemcy) str. 62.
Ataulfus str. 2.
Ἀτήλ Ἐτέλ (Wołga) str. 40, 47, 76.
Ἀτελκούζου kraina str. 44, 47.
S. Athanasius, св. Аѳанасіи str. 279, 660.
Athelboldus, Adelboldus, Ethelbodus str. 290, 317.
Atheldagus str. 256.
Athenæ str. 207.
Athleida, Athleita, Athleidis, Beleknegini, córka Semomysła str. 211, 313, 498—500.
Attorozi str. 11.
Aturezani tamże.
Atyla, Aquila, Aetla str. 5, 9, 495—498, 501.
Augustana urbs str. 124, 128, 274.
S. Augustinus str. 378.
S. Augustini libri str. 378.
Aulziagiri str. 2, 15.
Austria str. 296, 513.
Ἀβάρεις, Ἄβαρες, Avares, str. 22, 24, 26, 27, 31, 37, 39, 40, 131, 144.
Avares (właściwie Węgry) str. 244, 245.
Avico str. 252.
Авимелехъ str. 604, 694.
Авиронъ str. 107.
Azewif str. 333.
Азгалоун str. 898.

Ą.

Жгри obacz Ungari.
Жлнун obacz Unlizi.

B.

Bab-al-Abuab str. 68, 76.
Babilon, Вавилонъ str. 78, 550—552, 748.

Вавилоняне str. 560.
Bacco str. 247.
Bacherendorp str. 334.
Bada str. 247.
Baegdhuare ob. Bavari.
Bagdad str. 77.
Багоуварсъ str. 875.
Багоуварсовн братъı str. 878.
Βαίανος χαγάνος str. 3, 4.
Balamber str. 3.
Baldericus biskup kamerac. str. 316.
Baldewinus komes flandr. str. 347.
Baldricus biskup trajekt. str. 243.
Balduinus biskup krak. str. 444, 453.
Baningi str. 5.
Bannon (Pannonios) str. 488.
Barden str. 68.
Bardingau str. 258.
Bardilus król ilirski str. 488.
Barsan str. 68.
Βάρτζω str. 26.
Bartholomæus apost. str. 467.
Basa str. 76.
S. Basilius, св. Василии str. 171, 203, 660, 867.
Св. Василия црькъı str. 622, 656, 664, 682, 685.
Василии latopisiec str. 797.
Василии I cesarz bizant. str. 568.
Василии II cesarz biz. str. 615.
Василии posadnik str. 805.
Васильь bojar str. 880.
Bavanberg, Bavenberg str. 273, 309, 341.
Bavaria, Bawaria str. 147, 247—249, 253, 266, 270, 398, 469.
Bavarii, Bawarii, Baegdhuare str. 11, 13, 250, 253, 266, 274—276, 291, 292, 300, 307, 309.
Бѣдъı str. 691.
Beadecan str. 9.
Bebpinhove str. 334.
Becca str. 5, 9.
Bececio str. 265.
Behemi obacz Bohemi.
Beheimare str. 10.
Beire str. 11.
Bela I król węgierski str. 489, 509, 511—514.
Bela syn Kolomana str. 498.
Βελαγράδα, Βελιγράδα (Belgrad) str. 47, 48.
Βελάη str. 37.
Белдоуzь str. 813.
Belegori str. 284, 288, 308.
Beleknegini obacz Athleida.
Belin str. 363.
Βελίτζειν str. 29.
Βελόγραδον miasto w Chorwacyi str. 29, 31.
Βελοχρωβάτοι, Ἄσπροι Χρωβάτοι obacz Chrwati.
Бѣлzъ str. 697.
Beme obacz Bohemi.
S. Benedictus str. 170, 178, 200, 203, 207, 215, 326.
Benedictus VI papież str. 146, 256.
Benedictus IX papież str. 358.
Benedictus, kapłan, towarzysz ś. Wojciecha str. 180.
Benedykt, jeden z pięciu męczenników polskich str. 227.
Beneventi str. 139, 249.
Benjamin król Chazarów str. 76.
Беняминъ patryarcha str. 637.
Benno str. 277.
Berdaa str. 65.

Berecho str. 356.
Берендн Торунинъ str. 792, 793.
Берендѣн, Берендичн str. 798, 815.
Берестиие str. 804.
Берестиє, Берестии str. 693, 795, 801, 804, 808.
Берестово, Берестовоє str. 622, 625, 679, 704, 731, 779, 780.
Bernardus biskup obotr. str. 313.
Bernhardus, syn Herimana, xiążę saski str. 247, 249, 250, 253, 254, 260, 267, 268, 274, 283.
Bernhardus syn Bernharda xiążę saski str. 284, 292, 295, 296.
Bernhardus margrabia str. 299, 305, 306.
Bernhardus szeregowiec str. 277.
Bernhardus kapłan str. 145.
Bernharius, Berengarius, król Longob. str. 127.
Bernharius biskup ferdeński str. 257, 267.
Bernwardus biskup hildesh. str. 254, 288.
Bernwardus biskup wirceb. str. 258.
Bertoldus str. 247.
Besprim, Otto syn najstarszy Bolesława Chrobrego str. 263, 311.
Bessi ob. Pezenegi.
Besunzane str. 11.
Bethenici str. 10.
Bezeco str. 253.
Bezow str. 363.
Бнндюкъ str. 776.
Bichini, Bichni, Bigni str. 244, 251, 302.
Bichlingi str. 294.
Бѣла вѣжа, Sarkil, stolica Chazarów str. 77, 607.
Бѣлаєжа miasto na Rusi str. 875.
Бѣлъ городъ, Бѣлогородъ str. 622, 668, 675, 721, 834.
Бѣлоберєжиє str. 593, 616.
Бѣлоозєрьци str. 724, 725, 784, 785, 787.
Бѣлоозєро str. 564, 565, 581, 724.
Biertanicum bellum str. 129.
Biio, Bio str. 253, 282.
Billing str. 6.
Binizo str. 252, 255, 256.
Bisinstidum str. 253.
Bitom ob. Bytom.
Bizal str. 71.
Блждъ str. 619—621.
Blecingi str. 11.
Блоушь str. 711.
Bobrane str. 147.
Бохъмитъ (Machomet) str. 627, 629.
Bodes str. 365.
Boecius xięga str. 377.
Boemenses, Boemi, Boemia, obacz Bohemenses, Bohemi, Bohemia.
Boemicæ terræ str. 189.
Bogdan str. 363.
Bogdanowo str. 361.
Bogussa, Bogusse, kapłan, towarzysz ś. Wojciecha str. 154, 155.
Bogusino str. 361.
Bohemienses, Boemienses str. 269, 468.
Bohemi, Boëmi, Boëmii, Beme, Behemi str. 12, 13, 134, 141, 242, 245, 252, 255, 258, 264, 275, 276, 282, 284, 285, 288, 294, 296, 304, 414—416, 419, 420, 430, 431, 437, 444—446, 450—453, 457—459, 465, 468, 469, 472—479.

Bohemia, Boëmia str. 192, 242, 250, 261, 273, 275, 296, 307—309, 394, 399, 417, 430—432, 457, 458, 473, 474, 478, 499.
Boia str. 11.
Boiarii obacz Boioarii.
Βόϊκι str. 30.
Boioaria str. 130, 131, 134, 136.
Boioarii str. 130, 131, 134.
Блъдинъı горъı str. 745.
Bolen str. 563.
Boleslaus, Boleslavus, Bolizlavo, Pulslavo, Bolizlaus I, **Болеславъ** Wielki, Chrobry, król polski str. 156, 179, 208, 210, 212, 213, 221, 226, 227, 228, 259—261, 263, 265—277, 279—281, 284, 285, 287, 288, 291, 292—294, 296—301, 303—311, 317, 318, 320, 399—414, 419, 673, 691, 692, 697, 703.
Boleslaus II, Busclavus, Boleslavinus, Chrobrego syn najmłodszy str. 263, 326, 329, 330.
Boleslaus III, **Болеславъ** Śmiały, str. 359, 362, 364, 367, 372, 417, 419—423, 511, 512.
Boleslaus IV **Болеславъ** Krzywousty str. 392—395, 425, 426, 428, 432, 434—458, 460—484.
Boleslaus, Bolezlavo, Bolizlavus I xiążę czeski str. 127, 141, 208, 245.
Boleslaus II xiążę czeski 127, 202, 208, 209, 210, 249, 250, 252, 254—256, 261.
Boleslaus III xiążę czeski str. 264, 266, 268, 269.
Bolibut str. 258, 264.
Bolimo, Bolmo str. 361.
Βόνα rzeka str. 37.
Βόνα gród tamże.
Бонякъ str. 779, 780, 803—805, 815, 816, 876, 877.
S. Bonifacius str. 154, 172, 200.
Bonifacius męczennik ob. S. Bruno.
Bonifacius opat rzymski str. 258.
Booz str 3.
Боръ str. 794.
Βόρεας str. 32.
Борнуєкъ str. 555, 597, 662.
Borintzi str. 250.
Борисъ xiążę bółgarski str. 563.
Βορίσης, *Βορώσης* xiążę bółgarski str. 29, 42.
Ск. Борисъ xiążę rostowski str. 622, 667, 676, 679—683, 685, 686, 689, 692, 750, 756, 770, 771, 808, 876.
Борисъ Węczesławicz, syn xięcia smoleńskiego str. 748—750.
Borises, wielmoża słowiański str. 280.
Borivoy str. 472—474.
Boruz str. 275.
Borystenis str. 1.
Bosio str. 294.
Boso str. 248, 249.
Βόσσνα str. 36.
Bosporus, **Боспоръ**, *Βόσπορος* str. 1, 42, 551.
Boulan str. 563.
Bovo str. 126.
Bovonce str. 2.
Божии городъ str. 583.
Божьскъıи str. 808.
Божьскъıи Острогъ str. 807.
Βράγος str. 53, 54.
S. Brandanus str. 495.

Брауиславъ Izęsławicz str. 694, 705.
Брауиславъ Świętopełkowicz str. 814.
Brenneburgensis civitas, Brandeburgensis str. 264, 285.
Breóca str. 6.
Brethizlavus str. 431, 432.
Brigida str. 243.
Britanni str. 304.
Bryttania, Вританния str. 12, 13, 551.
Броды str. 873.
Brondingi str. 6.
Bronhag str. 292.
Bruncio str. 280.
Brunig str. 295.
Brun, syn cesarza Ottona I str. 128.
Brun str. 295.
Brun, Bruno wieśniak str. 356, 357.
Brun, ojciec ś. Brunona męczennika str. 293.
S. Bruno, Bonifacius, męczennik str. 224, 229, 293, 326—331.
Bruno syn xięcia Ottona str. 176.
Bruno komes str. 255.
Bruno syn Guntera str. 253, 284.
Bruno, Brono biskup aug. str. 224, 270, 274.
Bruno xiążę, syn Henryka I str. 242.
Bruno biskup ferdeński str. 249.
Bruno biskup tuleń. (Leo IX papież) str. 139, 349.
Brunwilre str. 336, 338, 341, 342, 349, 350, 352, 355, 357.
Bubegenæ str. 2.
Bucco, Buco, Buggo (Burchardus) biskup halberst. 271, 272, 365.
Bucithi str. 250.
Buda xiążę węgierski str. 489.
Buda miasto str. 490.
Budelinchove str. 334.
Budis str. 363.
Budusin (Budyszyn) str. 265, 276, 280, 284, 311.
Bug, Buga, Боугъ rzeka str. 147, 360, 403, 404, 557, 691, 801.
Боугъ, Vagosola, Boh rzeka str. 1, 558.
Boῦγα xiężniczka wielkochrobacka str. 24.
Bulan król Chazarów str. 71, 72.
Bulgar str. 71.
Βουλγαρία Pulgaraland str. 13, 20, 26, 29, 31—36, 42.
Bulgari, Bulgarii, Vulgarii, *Βούλγαροι*, Блъгары, Vizunbeire (biali Bółgarowie) str. 2, 10, 11, 20, 26, 29, 31—36, 42, 249, 554, 563, 571, 607, 627, 652, 653, 798; чрънии Блъгаре str. 593, 854.
Bunen str. 363.
Burchardus biskup misn. str. 248.
Burchardus komes str. 277, 300.
Burghardus xiążę szwabski str. 134.
Боурчевичъ ob. Акланъ.
Burgendaland, Burgundia str. 11, 393.
Burgendan, Burgendi, Burgundi str. 5, 7, 14, 303.
Busani, Боужане str. 10, 557.
Боужьскъ str. 799.
Busclavus, Boleslavinus ob. Boleslaus II król polski.
Businc str. 300.
Buzici str. 282.
Bydtko (Bielsko) str. 361.
Bystryca str. 361.
Bytom, Bitom str. 448, 466.

C.

Cadrich str. 377.

Calabria str. 139, 142, 246.
Călic str. 6.
Callipo str. 1.
Calva, Calvo str. 252, 262.
Camen, Kamieniec mazowiecki str. 360.
Camin (Kamin) miasto pomorskie str. 452.
Cameraca str. 126.
Caminiza, Caminicus str. 242, 251.
Camma str. 251.
Campania str. 142, 246.
Capua str. 142, 246.
Capungun str. 297.
Carenti, Хорватане str. 253, 553.
Carinthia, Carendre str. 13, 393, 497, 513.
Carnkou, Charnkou str. 456, 457.
Charnci, Czarnkowianie str. 457.
Carolus obacz Karolus.
Cartago str. 461.
Casimirus król Slawonii i Chorwacyi str. 497.
Casimirus ob. Kazimirus.
Cassalun str. 297.
Casinus, Cassinus mons str. 170, 193, 200, 326.
Caspium mare str. 1.
Castor str. 279.
Castrum str. 352.
Cathelus str. 325.
Cato str. 203.
Caucasus mons, Кавькаснискыи горы str. 1, 551.
Caziri str. 11.
Cazlaus, Cesław biskup krakowski str. 376.
Cepla, Tepla rzeka str. 505.
Cerberus str. 477.
Chaldeje, Халдѣи str. 66, 560.
Халепъ str. 876.
Халкедонъ str. 97, 659.
Хлмъ str. 550, 552, 633, 732.
Chanoka str. 76.
Char str. 127.
Харлонъ str. 656.
Χαροβόη str. 41, 42.
Chasdaj str. 50, 70.
Chazar str. 71.
Χαζαρία str. 42—44.
Chazarowie, *Χαζάροι*, al-Chazar, Козары Agazziri str. 2, 40, 43, 45, 46, 63, 64, 67, 71, 99, 557, 561, 564, 563, 567, 568, 596, 607, 695, 753, 754.
Cherson, *Χερσῶν*, Корьсоуиь str. 1, 2, 18, 42, 554, 654, 656, 657, 662, 668, 715.
Χερσωνῖται, Корьсоуиане str. 18, 595, 654, 656.
Χιδμάς, *Χιγγλούς* str. 43.
Хнона str. 551.
Χλεβένα, *Χλεβίανα* str. 25, 26, 29.
Chlebsko (Chabsko) str. 361.
Chnazina ob. Gnesin.
Cholinum str. 154, 155.
Chorasan str. 63.
Chorin str. 250.
Chorun str. 316.
Χλούμ góra str. 57.
Χλοῦμος miasto, tamże.
Χόαρα str. 40.
Χοπόν str. 41.
Хоривъ str. 553, 556, 565.
Хоривица str. 556.
Хоролъ str. 816, 824, 875.
Хръсъ str. 622.
Хрътиуии островъ str. 811.
Chrwatia, Crowacia, *Χρωβατία* str. 24—30, 32, 33, 35, 36, 39, 395, 497, 498,

μεγάλη Χρωβατία, Ἄσπρη Χρωβατία str. 29, 30.
Chrwati, Chrouati, Chrowati **Хрѣвате, Хрѣваты** *Χρωβάτοι* str. 21, 24—29, 35, 36, 39, 48, 50, 147, 497, 553, 558, 572, 587, 668, *Βελοχρωβάτοι, Ἄσπροι Χρωβάτοι* str. 26, 29, 30.
Χρωβάτος str. 24.
Chosisco, Chosischo, Chossistco str. 395—397.
Хоҳдрон str. 554.
Chozirozi str. 11.
Chrenow str. 361.
Christianus biskup pragski str. 174, 192.
Christianus (Strachkwas) str. 202.
Chub str. 147.
Chuonradus ob. Conradus.
Chutici str. 242, 249.
Хвалиси str. 557, 782.
Chyou ob. Kyow.
Ciani str. 299.
Ciazo str. 253.
Cideburus syn Semomysła str. 248.
Cidinum str. 248.
Цѣсарь градъ, Цѣсарь городъ ob. **Костинтинъ градъ**, *Κωνσταντινοπόλις*.
Cinna str. 151.
Cirin str. 272.
S. Cirulus, **Кирилъ, Костинтинъ философъ** apostoł słowiański str. 89, 90, 97, 100, 103, 104, 569, 570.
Cistebor str. 577.
Citicensis urbs str. 259, ecclesia 282.
Classense coenobium str. 331.
S. Clemens, **Св. Клисентъ** str. 103, 104, 207, 290, 311, 361, 662.
Clemens III antypapież str. 374.
Клисентъ biskup str. 760.
Cleopatra str. 461.
Cloteno str. 352, 353, 355.
Clottonum str. 353.
Cnut str. 304.
Coburg str. 351, 352.
Cocarescemii str. 136.
Coldæ str. 2
Colidici str. 303.
Colonia str. 325, 340, 346, 354, 358, 496, 504, 505, 511, 513.
S. Colomannus męczennik str. 242.
Columanus, syn mniemany Atyli str. 498.
Colomannus, Colmannus, **Колоиманъ** syn Gejzy I, str. 447, 448, 457, 472, 480, 489, 498, 803.
Columman syn Beli III str. 513, 514.
Colobreg, Cholberg str. 446, 454.
S. Columbanus str. 317.
Coniri str. 289.
Conradus syn Eberharda str. 129.
Conradus xiążę lotaryński str. 126—130, 132, 133, frank. 134, 135.
Chounradus xiążę morawski str. 147.
Conradus xiążę Alemanów str. 253, 254.
Conradus zięć Wicelina str. 267.
Conradus I cesarz str. 341, 346, 507.
Constantinus Magnus, *Κωνσταντίνος*, **Костинтинъ Великии** str. 48, 96, 195, 227, 563, 603, 677.
Костинтинъ IV, str. 97.
Костинтинъ V, **Иконоборца** str. 714.
Костинтинъ VII, str. 575, 584, 588, 589, 602.
Костинтинъ IX str. 615, 653, 655.
Костинтинъ X, **Мономахъ** str. 702.
Constantinopolitani str. 143, 247.
Corbeia antiqua str. 283, 298, 306.

Corbeia nova str. 126.
S. Cordula str. 496.
Cosmas kronikarz czeski str. 148.
Cothug, Cotug str. 250, 251.
Cracow, Cracovia, Cracoviensis civitas, Крковъ str. 92, 147, 149, 421, 431, 434, 459, 471, 472, 498, 500, 504, 513.
Crana str. 272, 273.
Crëacaland, Crëaci ob. Græcia, Græci.
Cristinus, Krystyn jeden z pięciu męczenników polskich str. 227.
Cristinus str. 302.
Cromno str. 361.
Crosna, Crosno str. 279, 299.
Crusni zamek str. 271, miasto 272.
Cruszwic str. 452, 455.
Crusvicienses tamże.
Cudis str. 365.
Cuiewa ob. Kyow.
Cukesburgenses str. 265.
Cunigund str. 259.
Cuno str. 339, 346.
Curbici str. 302.
Cvënland str. 14.
Cwensae str. 12.
S. Cyprianus str. 301.
Cyrnek str. 365.
Czechon str. 363.
Czechonow str. 360.
Czechow str. 361.
Czechre str. 361.
Чехы, Чеси str. 90, 553, 568, 569, 609, 695, 748, 850.
Чехыни str. 622.
Ченегрепа str. 813.
Урьниговъ, Τζερνιγώγα str. 16, 573, 574, 591, 695, 697, 710, 719, 720, 721, 743, 748—750, 753, 755, 766, 769, 774, 775, 778, 779, 805, 851, 878, 883.
Урьниговци str. 750, 875.
Чересинь str. 557.
Урьина рѣка str. 550.
Урѣина рѣка str. 565.
Урѣнь str. 741.
Чрьксинь str. 624, 802, 804.
Czerwiensch, Cyrwensk str. 361.
Чрьторъинскъ str. 807.
Cziczani str. 311.
Читѣювци str. 875, 877.
Чюдь str. 551, 557, 563, 564, 566, 572, 597, 618, 667, 697, 727, 731.
Чюдинъ str. 720, 731, 749.
Czycharowo str. 361.

D.

Dacia, Datia str. 1, 13.
Dacia (Dania) str. 394, 395, 495, 496.
Dadanus str. 129.
Dadosesani, Dedosane, Diadesici, Diedesi str. 11, 147, 259, 285, 300.
Dagano, Dagone str. 148.
Dalachowo str. 361.
Δαλέν Δαλενὸν str. 25, 26.
Daliwi str. 281.
Dalmacia, Дльмятия, *Δαλματία, Δελματία* str. 21—24, 26, 28, 31, 39, 395, 551.
Длисъ str. 660.
Длиниинъ str. 738, 739.
Dambrovca str. 511.
Dan, Данъ str. 68, 637.
Danai ob. Græci.

Danais, Донъ, Itil str. 12, 495, 818, 824, 877.
Danapris, *Δάναπρις*, Днѣпръ str. 1, 16, 19, 20, 42, 551, 553—556, 558, 565, 568, 595, 602, 607, 608, 662, 663, 690, 697, 704, 716, 723, 769, 779, 817.
Danaster, Днѣстръ str. 1, 551, 558.
Dani, Danai, Deani, Dena, Deni str. 6, 7, 10, 13, 139, 140, 142, 144, 246, 249, 318.
Daniel, Данилъ prorok str. 57, 78, 603, 754, 822, 827, 829, 830.
Данилъ biskup juryewski str. 834.
Danubius, *Δανούβιος*, *Δάνουβις*, *Ἴστρος*, Ister, Доунав, Donua, Donov, str. 1, 10, 12, 13, 19—23, 31, 40, 48, 71, 133, 291. 399, 488, 497, 505, 551, 555, 556—558, 568, 585, 587, 607, 609, 702, 815.
Daryus I Hisdaspów str. 488.
Daryus III Kodoman, Дарѣи str. 488, 821, 822.
Dasena, Decane, Daciane str. 147.
Datan str. 108.
S. Davides, Dawid, Давыдъ str. 58, 95, 190, 213, 246, 562, 604, 611, 619, 641, 644, 645, 665, 666, 671, 683—685, 733, 781, 820, 830.
Davidis Psalterium str. 378.
Давыдъ Igorowicz str. 754, 788—792, 794—796, 798—808, 831.
Давыдъ Świętosławicz str. 778, 779, 784, 788, 789, 794, 803—808, 811, 817, 818, 823, 825, 826, 831, 876.
Давыдъ Wszesławicz str. 811, 814.
Дажьбогъ str. 622.
Дѣвьнь str. 807.
Dedo, Dedi str. 252, 282, 288.
Δεκάτεροι str. 25.
Deleminci, kraina str. 255.
Deleminci, Dalamenseni, Glomi, Glomaci, lud str. 6, 7, 13, 241, 244.
Demetrius, (Izęsław wielki xiążę kijowski) str. 568.
Демьстниковъ str. 597.
Denemarca str. 11.
Deuuix, Devius, Gejza syn Toxy str. 515.
Деръстръ str. 571, 614, 615.
Деревы str. 551, 596, 597, 611, 667.
Деревляне, *Δερβλενίνοι* str. 42, 553, 556—559, 561, 567, 568, 572, 584, 596—601, 617.
Derlingun str. 281.
Десьна str. 551, 555, 602, 667, 817.
Δεσνίχ str. 56.
Δεστινίκον, *Δοστινίκη* str. 53, 56.
Девгенекнъ str. 775.
Deventerum str. 245.
Dibni str. 251, 302.
Didinckkirica (Dedikirchen) str. 340.
Св. Димитрии, Дмитрея str. 110, 573.
Св. Димитрия cerkiew w Suzdalu str. 786, monastyr w Kijowie str. 707, 708, 756.
Дмитръ Iworowicz str. 818.
Дмитръ koniuch str. 792, 793.
Διόκλητα kraina str. 25, 39.
Διόκλητα gród str. 39.
Διοκλητιανός cesarz str. 22, 27, 36, 39.
S. Dionisius str. 126, 207.
Дноскоръ str. 659.
Dipoldus (Centiboldus?) xiążę słowiański str. 490.
Dir, Диръ str. 555—557, 845.

Δνβράχιον str. 21, 25, 31, 35.
Διτζίκη ob. Wisla.
Διτζίνα str. 20.
Dobrawa, Dobrowca, córka Bolesława czeskiego, żona Mieszka I str. 261, 399.
Dobraluh str. 277.
Dobremirus, teść Bolesława Chrobrego str. 263.
Δοβρισνίκ str. 37.
Dobrogostus str. 362.
Добрынм, syn Małka str. 611, 622, 627, 691.
Добрынм Рагоуиловичь str. 786.
Dobrzyn str. 360.
Dodilus str. 251.
Dodo str. 257.
Doezdoua str. 377.
Doman str. 363.
Domanicze (Domamir) tamże.
Domanino str. 361.
Domazul str. 363.
Домьнъ str. 661.
S. Donatus str. 301.
Дорогобоужь str. 754, 801, 805, 808.
Дорогожичь str. 619.
Doveraua str. 33.
Drava str. 497.
Дрьговичи, *Δρογγουβίται* str. 20, 553, 556, 557.
Dreise str. 333.
Δρεσνεήκ str. 36.
Дрютьскъ str. 764.
Druhtmer str. 298.
Drzu, zamek str. 430.
Доулѣбы str. 557, 558, 572.
Доуманцн str. 536.
Durans str. 204.
Duysburg str. 340, 341, 348.
Дъвина str. 551, 553, 554, 556.

E.

Eald-Sëaxan str. 14.
Eástfrancan str. 12.
Eástgotan str. 9.
Eastland str. 12.
Eâstthyringi str. 8.
Ebrei, **Ієврен**, **Ієврѣіс** str. 8, 102, 570, 634, 732.
Ієврѣминъ str. 638.
Eberhardus, Everhardus, Evurhardus str. 300, 308.
Ecelinus, Longobardus str. 311.
Ecelinus str. 333.
Edid, Editha str. 126, 245.
Єфесъ str. 659.
Єфратъ str. 550.
Єфремъ metropolita str. 754, 758, 760.
Єфремъ biskup suzdalski str. 786.
Egedus, Eido, Eidus biskup misn. str. 251, 259, 267, 274, 287—290, 301, 302.
S. Egidius str. 393, 394, 425, 426, 481.
Egilbertus, Ekbertus arcyb. trewir. str. 146, 257.
Egilbertus, Eilbertus biskup mind. str. 352, 365.
Egilhardus wojak str. 282.
Eggihardus str. 305.
Egisvilla str. 282.
Єгипетъ, **Єгоупетъ**, **Єгоупьтъ** str. 95, 550, 634, 637—640, 647.
Egyptii, **Єгуптиие Ієгоуптиие** str. 8, 95, 562, 637, 638.
Eila str. 273, 300.

Ekbertus, Eckberhtus komes str. 129—131, 136, 158, 139, 245, 246, 251, 253.
Ekkihardus komes str. 253, 255, 256, 264, 265.
Ekkihardus margrabia misn. str. 254, 257, 259—261, 265, 267, 306, 311.
Ekkihardus II syn Ekkiharda marg. misn. str. 283, 301, 315, 316.
Ekkihardus biskup szlesw. str. 291.
Ekkihardus biskup pragski str. 309.
Eleazar str. 70.
Elerstidi str. 295.
Єлини (Helenowie) str. 822, 829; obacz Græci.
Єлисѣи str. 96.
Ἐλισσός str. 25.
S. Elizabeth str. 343.
Ἐλχένιος str. 25.
Ello opat brunwil. str. 334, 344, 349.
Єловнуь str. 682.
Elstra str. 251, 266, 282, 303.
Emericus ob. Henricus.
Embricho, Embrichus str. 333, 334.
Єлоуцанскъ str. 550.
Єнигъ str. 589.
Emnildis, Erminildis, córka Dobremira, żona Bolesława Chrobrego str. 263.
Ἤμοτα str. 25.
Єньдинъ str. 641.
Enisa str. 11.
S. Emmeranus str. 249.
Єнохъ str. 94, 604, 694.
Єолнда str. 550.
Eovi str. 6.
Eovland str. 11.
Св. Єпифании str. 820, 829.
Eppo de Aldendorp str. 334.
Eptaradici str. 11.
Eppyrus Ипиронъ str. 395, 551.
Erenfridus, Herenfridus ob. Ezzo.
Eresburg, Eresburch str. 245, 298.
Ericus, Hericus Segorsälle, król szwedzki, szwagier Chrobrego str. 228.
Ericus Sas, ojciec Hilliwarda str. 247.
Ericus, Hericus, biskup Hawelb. str. 281, 282, 286—288, 306.
Erkanbaldus opat fuld. arcyb. mogunc. str. 273, 305, 309.
Erlavinus str. 290.
Ermanaricus, Eormanric, str. 2, 5, 8, 11.
Ernastus, syn Liutpolda, xiążę alem. str. 270, 271.
Ernastus II xiążę alem. str. 298.
Ernustus str. 131.
Erp str. 257.
Erpesfordum str. 254.
Ἐρτήμ str. 41.
Eruli, Heruli str. 2.
Esculanum str. 331.
Esericus str. 247.
Esico, Eisico, Eseco comes merseb. str. 253, 255, 256, 267, 277, 287.
Ἐσσουπῆ str. 17.
Esti, Aesti, Estun, Osti str. 2, 11, 14.
Estmere str. 12.
Ethelgida, żona Ottona I str. 246, 257.
Ethmundus król ang. str. 245.
Etniel str. 68.
Єѳопиа str. 550.
Єтоновъ str. 589.
Etta (Lettowie?) str. 2.
Ἠτζβουλία str. 35.
Єуфратъ str. 829.

Сѵпраѯнм Wszewłodówna str. 815, 815.
Europa str. 135.
Свтнхнн str. 97, 659, 661.
Св. Сѵѳнмнн str. 734.
Сѵѳнмнм Włodzimirzówna, żona Kolomana I. str. 851.
Сѵлгрнн str. 659.
Свнм (Eubea) str. 551.
Свлнсковъ str. 589.
Ξέλεχ str. 49.
Ezelinus str. 356.
Сѯдра str. 675.
Ezra str. 58.
Ezzo, Erenfriedus, Herenfriedus str. 336, 337, 338, 340, 344, 345, 349, 356.

F.

Фллекъ str. 552.
Φαλῆς str. 49.
Φαλμέρης str. 38.
Φαλίτζις str. 49.
Falster str. 11.
Φάρα, Φάρος wyspa str. 26, 40.
Фарлофъ str. 573, 575.
Fercellensis urbs str. 302.
Filip II król maced. str. 488.
Fini, Finni str. 6, 7.
Фннскнм str. 550.
Св. Фнкъ str. 662.
Flandrenses str. 349.
Floriacum str. 178, 207.
Folcmarus str. 300.
Фока str. 586.
Forsderen str. 11.
Фостъ str. 575.
Фотнн str. 565.
Fraganeo str. 11.
Franci, Φράγγοι, Фрагове str. 24, 28, 30, 48, 130, 134, 135, 138, 143, 205, 253, 266, 298, 308, 435, 552.
Francia Φραγγία str. 21, 24—26, 28, 30, 127, 128, 131, 133, 139, 142, 273—275, 298, 356.
Francigeni str. 496.
Franco biskup polski (kujawski) str. 425.
Frasa str. 260, 287.
Fraxanetum str. 142, 143.
Фрелафъ str. 575.
Frëodheric str. 9.
Fresiti str. 11.
Fresones str. 277.
Fridericus xiążę saski str. 147.
Frithericus brat Thietmara str. 211, 282.
Frithericus biskup citic. str. 251.
Frithericus palatyn reński str. 252, 253, 257.
Frithericus komes, brat Deda str. 302, 305,
Frithericus podkomorzy Henryka II str. 311.
Frithérici via str. 247.
Fridesleri str. 129, 133.
Frisland str. 13.
Frisi str. 7, 13.
Фроѵгнм str. 550, старам str. 589.
Фроѵтанъ str. 589.
Фоѵрдн tamże.
Фоѵрьстѣнъ tamże.

G.

Гадъ str. 637.
Гадиръ str. 550.
Галатнм str. 551.
Galicia słowacka str. 514,

Galicz, gród na Słowaczyznie, str. 514.
Галичане (hiszpańscy) str. 551.
Galis ob. Salis.
Galli str. 207, 460.
Gallia str. 124, 126, 131, 138, 144, 337, 395, 425.
Galli castrum str. 455.
Gallus str. 257, 451.
Γαλουμαῖται str. 37.
Gana str. 302.
Gandersheim str. 340.
Gaudentius arcyb. gniezn. brat ś. Wojciecha str. 167, 170, 172, 180—182, 216, 217, 416. Radim str. 151, 260.
Св. Гавриль str. 638, 646, 699, 829.
Gdech str. 404.
Gebalimy (Białochrobatowie?) str. 62, 65, 66.
Geberich str. 2.
Gebhardo biskup ratisb. str. 259.
Gebhardus, Gebeardus bisk. prag. str. 146, 147.
Geddo str. 295.
Гедеонъ str. 650, 694, 782.
Γεῖχ str. 40.
Geilan str. 242.
Γελανδοί str. 17.
Geldesdorf, Geldesdorp str. 333, 334.
Gemma ecclesiæ, xięga str. 378.
Γεράχ str. 46.
Geni str. 265.
Georgia str. 76.
S. Georgius, св. Георгии str. 154, 174, 202, 222, 276, 699, 712.
Георгии Hamartol, latopisiec bizant. str. 559.
Георгии patryarcha carogr. str. 661.
Георгии Węgrzyn str. 681.
Георгии metrop. 708, 750, 732.
Gepidæ str. 1.
Gerberga str. 271
Gerboldus str. 378.
Gerboldi liber tamże.
Gerdagus str. 254.
Gerhardus str. 334.
Германъ igum. ś. Spasa str. 730.
Германьчь str. 780.
Germani str. 1, 194. ob. Niemcy.
Germania str. 1, 12, 127, 144, 162, 247, 337.
Germeresleva str. 259.
Gero margrabia wschodni str. 133, 137—140, 143, 245, 246, 260, 265, 284, 300, 301.
Gero arcyb koloń. str. 300, 301.
Gero arcyb. magd. str. 290, 291, 296, 297, 302, 305—307, 309, 311, 346.
Geronis saltus (Gernrode) str. 274, prædium 284.
Geserisca (Jezeriska) miasto str. 302.
Gesla str. 488, 489.
Gestimulus królik słowiański str. 298.
Getæ str. 395.
Gevehardus komes str. 305.
Γιαζής str. 41.
Γιαζιχοπόν str. 42.
Gidne (Wszedzien) str. 361.
Гиона str. 550.
Гиняе str. 560.
Gisilerus, Gisilharius biskup merseb. arcyb. magdeb. str. 250, 252, 254—260, 264, 267, 277, 281, 282, 315.
Глѣбъ Włodymirowicz str. 622, 667, 683—686, 689; святыи Глѣбъ 730, 756, 770, 771, 808.

Глѣбъ Świętosławicz str. 712, 729, 736, 748, 814 817.
Глѣбъ Wszesławicz str. 878.
Глѣбова уѣдь str. 876.
Glogow, Glogua str. 285, 307, 446, 466, 473.
Glogovienses str. 467, 468.
Glomaci, Glommi, ob. Deleminci.
Glomuzi fons str. 241.
Glopeani str. 10.
Gnesin, Gnezna, Gnezne, Chnazina, Schinesne, Dżenazya str. 149, 156, 212, 259, 314, 400, 404, 416.
Gneznensis, Gnezdensis civitas str. 393, 455.
Gnevomir str. 437.
Gocymowo (Gocanowo) str. 362.
Godefridus str. 317, 347.
Golandin str. 365.
Голядь str. 711.
Golensizi str. 11.
Голотнуьскъ str. 725.
Голъта rzeka str. 824.
Глътакъ str. 876.
Goltes str. 2.
Golumbino str. 361.
Гомолъ str. 589.
Гомора str. 629.
Γοϊνίκος str. 32, 33.
Gonnesheim str. 255.
Горадъ str. 110.
Гормсѣръ str. 684.
Гръдата str. 597.
Городьць str. 697, 751, 794, 806, 826.
Gosleri str. 298.
Гѣте str. 551, 564.
Gothi str. 2, 5, 489.
Gothi (Poloni) str. 320.
Gothland str. 11.
Gozbertus str. 242.
Gozwinus str. 334.
Gradec str. 419.
Γράδεται str. 39.
Gratiani liber str. 378.
Gratianus tamże.
Grebsko (Bibresto) str. 360.
Græci, Greci, Crëaci, Грьци, Грькы, str. 1, 2, 6, 7, 100, 102, 139, 142, 144, 193, 203, 246, 249, 553, 558, 563, 565, 567, 568, 570, 572, 573, 575, 576, 578, 580, 581, 585—592, 594, 596, 602, 607, 609, 612, 613, 616, 621, 628—630, 652, 655, 656, 662, 667, 681, 700, 702, 708, 714, 732, 754, 757, 775, 850. Danai 246, 310, ob. Єлинн.
Græcia str. 12, 255, 258, 310, 318, 510.
Gregorius I papież str. 170, 191.
S. Gregorius, *ὁ ἅγιος Γρηγόριος* str. 18, 241, 219, 377.
Ὁ ἅγιος Γρηγόριος wyspa str. 19.
Gregorius V papież str. 176, 206.
Gregorius VII papież str. 367, 378.
Gregorii Registrum, xięga str. 378.
Gregorius opat str. 204.
Григорин teolog str. 97, 660.
Григорин patryarcha carogr. 661.
Гринъ str. 588.
Grona str. 287, 290.
Gromisch str. 365.
Grudomsch (Grudziąż) str. 360.
Гюрьгевъ, Юрискъ str. 697, 777, 814, 834, 873.
Гюрьгин Włodymirowicz str. 817.

Гюрьгевьци str. 777.
Gulen (Sulen) str. 363.
Gulenta (Sulenta) str. 362.
Gulmir (Sulimir) str. 363.
Гоуларевъ str. 589.
Guncelinus syn Guntera, margrabia misn. powinowaty Chrobrego, str. 264, 265, 268, 272, 274, 276, 283, 284, 309.
Guncelinus komes str. 295, 299.
Guncelinus wojak str. 289.
Guntharius, Gunterius margr. misn. str. 142, 246, 315.
Gunterius komes, syn Eggiharda str. 301.
Gunterius mnich str. 306.
Gunthorp str. 250.
Гоурата Rogowicz str. 783.
Gusna str. 309.
Gutizi str. 251.
Γουτζηκὰ str. 25.
Gyddanyzc (Gdańsk) str. 180.
Γύλα str. 41, 42.
Γύρα str. 20.

H.

Hagerus str. 309.
Hakem, kalif hiszp. str. 61.
Hangryn ob. Ungari.
Halverstidi str. 270.
Hannibal str. 474.
Haperscozze str. 334.
Haraldus I król duński str. 139, 140.
Haraldus II syn Swena str. 216, 301.
Hardwigus str. 295, 302.
Harnaburg str. 258, 287, 291.
Harnic str. 243.
Hassegun str. 310.
Haszem, kalif. hiszp. str. 61.
Haszam, syn Abd-al-Melecha tamże.
Hatheresburgdum str. 271.
Hatholdus str. 309.
Hathui str. 274.
Hathuus str. 241.
Hawelberg str. 251.
Hecel biskup hildesh. str. 363.
Haedum (Szlezwig) str. 11.
Heimo biskup wirduń. str. 283.
Heimo opat merseb. str. 267, 351.
Heimo rozbójnik str. 336, 337.
Hele str. 2.
Helena (Anna) żona Włodzimierza Wielkiego str. 310.
Ἑλισσόν str. 25.
Ἑλκόνιον tamże.
Helmana str. 247.
Helmanstidi str. 291.
Helpithi str. 249, 295.
Helywig, żona Hermana palat. reń. str. 356.
Ἑμνήκος str. 35.
Hemuza str. 276.
Hengrammi magistri Sermones str. 378.
Heinricus I król niem. str. 130, 190, 241, 242, 286.
Heinricus, syn Henryka I kr. niem. xiążę bawarski str. 128, 129, 132—134, 136, 242, 245, 250—254.
Henricus, Hecil, syn xięcia Henryka, xiążę bawarski str. 254, 266, 270.
Heinricus I cesarz str. 198, 264, 275, 281, 295, 309, 311, 315, 340, 341, 224, 227, 228, 330, 340.
Heinricus II cesarz str. 350.
Heinricus III cesarz str. 364, 145, 146, 148, 375, 429.

Heinricus IV cesarz str. 457, 465—469, 471.
Heinricus syn Bertolda margr. bawar. str. 268, 269—271, 308.
Heinricus, xiążę bawar. brat Kunegundy cesarzowej str. 277, 307.
Heinricus syn Ottona I str. 128.
Heinricus komes str. 268, 271—274, 276, 277, 334, 339, 346.
Heinricus, biskup petaw. str. 251.
Heinricus, biskup wircb. str. 273, 308.
Henricus, syn Ludolfa palat. reń. str. 334, 339, 346.
Heinricus, Ezelinus, syn Hermana a brat Ezona str. 348, 356.
Henricus (Emericus) xiążę węgierski str. 508, 509.
Henricus (Petrus I) król węgierski str. 509, 511.
Henricus (Andreas I) król węgierski str. 512.
Helywig str. 356.
Hepo str. 302.
Ἡράκλεια, **Ираклия** str. 4, 5, 586.
Ἡράκλεος, **Ираклій**, syn Konstantyna Herakl. cesarz biz. str. 26—28, 30, 31, 36, 37, 39, 40, 557.
Herdingus str. 309.
Hereveisfeld str. 250.
Heribaldus str. 302.
S. Heribertus str. 334.
Heribertus arcyb. koloń. str. 297, 340.
Hericus, zwany Pysznym str. 299.
Hericus wojownik str. 317.
Herimannus, syn Ekkeharda, margrabia misn. str. 264, 283, 284, 301, 308.
Herimannus palatyn reń. ojciec Ezona str. 355.
Herimannus xiążę saski str. 130, 131, 136, 140, 142, 144, 245, 246, 249.
Herimannus, syn Udona, xiążę alem. str. 266, 267.
Herimannus komes str. 265, 267, 280, 301, 303, 311, 318.
Herimannus syn Gebeharda, komes frank., xiążę alem. str. 127.
Herimannus margrabia łużycki, zięć Chrobrego, str. 280, 281, 283, 284, 291, 296, 301, 306, 311, 316.
Herimannus xiążę str. 290.
Herimanus, Hermanus arcyb. kol. str. 333, 339, 345, 347, 349—351.
Herimannus, jeden ze spiskowych str. 247,
Herodias str. 242.
Hesleburg str. 255.
Heslinge str. 314.
Hethenricus str. 296, 297, 306.
Hevellun, Haefeldan, kraina Hawelów str. 14, 242, 258, 285.
Hehfeldi, Haweli str. 10.
Heylewig str. 339, 340.
Hezichus str. 229.
Hiberia str. 1.
S. Hieronimus str. 200.
Hierosolima, Hierusalem, Jerozolima, **Іерусалимъ** str. 64, 78, 170, 199, 200, 628, 645, 647—649, 660, 688, 713, 821, 822, 827, 832.
Hilburg str. 251.
Hildebaldus str. 176.
Hildo str. 257.
Hillericus str. 274.
Hilleslevum str. 261.

Hillibertus str. 245.
Hilliwardus biskup halberst. str. 247, 252, 257, 262, 274, 287, 288.
Hilliwardus biskup citic. str. 302.
Hiskia, król Chazarów str. 76.
Hlutowicus ob. Ludovicus.
Hyster, Ister, ob. Danubius.
Hystria ob. Istria.
Hytalia ob. Italia.
Hocwar str. 298.
Hodo, margrabia str. 194, 248, 252, 256, 266, 299.
Hodo wojownik str. 299.
Hoico str. 255.
Holofernes str. 394.
Homanburg str. 252.
Homerus str. 143.
Horiti str. 13, ob. Chrwati.
Ὅρμος str. 39.
Horsadal str. 132.
Hosed, wojak str. 138.
Hoynel Hunus, brat xięcia Budy str. 490.
Hreadgodhi, Hrädha-heri str. 7, 9.
Hugo xiążę frank., syn króla Rotberta str. 126, 138.
Hugo, król włoski, syn Berty str. 128.
Hugo, biskup citic. str. 248, 252, 259, 267.
Hugonis magistri sententiæ, xięga str. 378.
Hungari, Hungaria, Hungwar, ob. Ungari, Ungaria, Ungwar.
Huni, Humni str. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 395, 490.
Hunnimundus str. 3.
Hunugari str. 2.
Huozo str. 333.
Huxeri str. 298.

I.

Jaik str. 76.
Jakób rabbi str. 70.
Наковъ patryarcha str. 95, 628, 635, 637, 645, 736.
S. Jacobi, kościoł w Mogilnie str. 361.
Якоунъ str. 588.
Ямь str. 551, 557, 702.
Яминьдовъ str. 589.
Янъ Wyszętycz wojewoda str. 702, 724—727, 757, 761, 768, 815.
Янъка Wszewłodówna str. 755, 757, 831.
Яннин czarnoxiężnik str. 729.
Jaremirus, Jarimirus xiążę czeski, brat Bolesława III str. 268, 275—277, 280, 284, 285, 288, 289.
Jaromir biskup pragski, syn xięcia Brzetysława I str. 147.
Ярополкъ Świętosławicz str. 563, 607, 611, 616—621, 703.
Ярополкъ Izęsławicz str. 749—751, 753—755, 795, 875.
Ярополкъ Włodymirowicz str. 811, 816, 834.
Ярополкокнуа str. 802.
Ярославъ Włodymirowicz str. 563, 567, 622, 667, 676, 683, 689—705, 709, 710, 864.
Ярославъ Świętosławicz str. 786, 788, 789, 808, 814, 823.
Ярославъ Jaropełkowicz str. 809, 808, 810.
Jaroslaus, Ярославъ Świętopełkowicz str. 455, 803, 804, 806, 808, 809, 831, 878.
Ярославль miasto str. 723.
Jason str. 312.

Ѩсы str. 607.
Ѩтъваги, Ѩтъваzи Inaxungi, Inaunxes, (Jadźwingi) str. 2, 624, 701, 831.
Ἰαβδιερτίμ str. 42.
Ѩвтагъ (Астагъ) str. 589.
Ѩгра, Juhri str. 551, 490, 783.
Ibo str. 302.
Ida, córka Herimana str. 127.
Ida, matka ś. Brunona str. 293.
Ida, córka Ezona, mniszka str. 339.
Idelophus str. 325.
Ѩдемъ str. 631.
Ἰελεχ str. 49.
Ѩморин (Оморин I.) papież str. 97.
Ижданъ str. 647.
Ижеміи prorok str. 642—645.
Ижеміи zakonnik peczerski str. 739.
Ижроколмъ str. 641.
Ἴης wyspa str. 40.
Jesse str. 58.
Jesse, Gejza, xiążę węgierski str. 211, 488, 499, 500, 503.
Jesse, Gejza, syn Beli I str. 489, 513, 514.
Ѩвга (Ewa) str. 632, 633.
Ижзикии, Ezechiasz król judzki str. 747.
Ижзикиилъ, Ezechiel prorok str. 642.
Игнатъ str. 735.
Игорь Rurykowicz, Ἴγγωρ, Inger str. 16, 563, 566, 567, 572, 584—589, 594—597, 853.
Игорь Jarosławicz str. 710, 711.
Иковъ str. 580.
Иларионъ str. 704, 705.
Ilburg str. 302, 305.
Ilfing str. 12.
Св. Илии prorok str. 96, 661.
Св. Илии, cerkiew w Kijowie str. 594, 596.
Илия patryarcha jerozolimski str. 661.
Илии, Heli, kapłan str. 641.
Ἰλλυρικὸν, Илюрикъ str. 24, 551, 571, 836.
Ильмерь str. 553, 554, 564.
Ilua, rzeka str. 259.
Imenlevo str. 249.
Immed str. 131.
Индѣ str. 560.
Индии, Индикии str. 550.
Ингельдъ str. 575, 589.
Ингивладъ str. 589.
S. Joannes, св. Иоанъ, apostoł str. 360, 361, 363, 752, 828.
Joannis Apocalipsis, xięga str. 578.
Joannis epistola tamże.
S. Joannes, св. Иоанъ chrzciciel str. 248—251, 277, 298, 349, 647.
Св. Иоана cerkiew w Chersonie str. 662.
Joannes Chrysostomus, Иоанъ Ζлатоустыи, str. 378, 826.
Joannis Chrys. liber de reparatione lapsi hominis str. 378.
Joannes, Jan, jeden z pięciu męczenników polskich str. 227.
Иоанъ, Иванъ, metropolita str. 755—757.
Joannes, biskup morawski str. 146.
Иоанъ, Иванъ, biskup czernigowski str. 757, 760, 831.
Иоанъ igumen pecz. str. 758.
Иоанъ ob. Иванъ.
Joannes kanclerz str. 363.
Joannes, kanonik płocki tamże.
Johannes XV papież str. 148, 154, 340.
Johannes, biskup wrocławski str. 260.
Johannes Canaparius str. 181.
Johannes opat str. 204.
Johannes Glosa str. 173.
Johannes bonus str. 204.

Johannes innocens tamże.
Johannes sapiens tamże.
S. Job, св. Новъ str. 95, 377, 378, 508.
Job cum Lamentationibus, xięga str. 378.
Jordan, biskup poznański str. 248.
Иосифъ patryarcha str. 95, 637, 647.
Józef, król Chazarów str. 64, 76.
Józef rabbi str. 60.
Józef mar str. 65, 66.
Ἰοσὴ str. 57.
Jozue, Исоусъ Навгинъ str. 95, 640, 827.
Ἰησοῦς str. 41.
Св. Иполитъ str. 829.
Св. Ирина str. 699.
Иродъ str. 646, 647.
Isaacus, Izaak, jeden z pięciu męczenników polskich str. 227.
Исаакъ patryarcha str. 95, 628, 636.
Izaak syn Ezry str. 58, 70.
Izaak, syn Chanoka, król Chazarów str. 76.
Izaak mar str. 64.
Исахаръ str. 637.
Исаия prorok str. 643—646, 688.
Исаия biskup rostowski str. 756, 757.
Исаакии zakonnik str. 740—746.
Исавъ (Esau) str. 637, 732.
Isicius, xięga str. 377.
Isidorus, xięga str. 377, 378.
Isinus str. 331.
Isis str. 277.
Искоростѣнь str. 597, 600.
Искоусски str. 588.
Israel, Izrael, Изранлъ str. 58, 65, 69, 74, 75, 78, 459, 638—642, 644.
Israhelitæ str. 427.
Истръ str. 589.
Ἴστρια, Hystria str. 21, 26, 395.
Ἴστρος ob. Danubius.
Итакия str. 551.
Italia, Hytalia, Италия str. 117, 143, 144, 193, 246—248, 305, 661.
Iteri str. 252.
Италь str. 775—777.
Италѣва чадь str. 776, 777.
Италѣвинъ str. 777.
Июда patryarcha str. 637.
Июда sędzia str. 640.
Juda rabbi str. 60.
Judas apostol str. 208.
Judæi, Июдеѣ, Июдѣѣ str. 197, 277, 284, 827, 829.
Judith, wdowa Manassa str. 394.
Judith, córka Wratysława czeskiego, żona Władysława I, str. 394, 425, 426.
Juditha, wdowa po Salomonie węgierskim, druga żona Władysława str. 429.
Juliani episc. Prognosticon, xięga str. 378.
Julius Cæsar str. 241, 286.
Юриѣвъ ob. Гюргевъ.
Иоустинъ cesarz str. 97.
Ἰουστινιάς str. 49.
Jutriboc str. 280.
Иванъ I, Cymiskes, cesarz biz. str. 615.
Иванъ Tworymirowicz str. 702.
Иванъ Żyrosławicz str. 749.
Иванъ igumen pecz. str. 747.
Иванъ ob. Иоанъ.
Иванъко Zacharycz str. 815.
Ivicasten str. 288.
Iuo str. 378.
Иворъ str. 588.
Izmael, Измаилъ str. 77, 636, 782.
Izmaelici, Измаилѣви сынове str. 73, 59, 781, 782.

Изборьскъ str. 564.
Изаславъ syn Włodzimierza I str. 622, 667, 675, 703.
Изаславъ syn Jarosława str. 697, 705, 707, 710, 711, 715, 716, 719—722, 730, 731, 743, 748—751, ob. Demetrius.
Изаславъ, syn Włodzimierza Monomacha str. 778, 784, 785, 881—883.

K.

Κάγγαρ str. 43, 44.
Καϊδούμ str. 41.
Каинфа str. 584.
Каинъ str. 632, 653, 692—694.
Καλή str. 49.
Kalik str. 363.
Kalis, Kalisz miasto str. 453, 455.
Камалии str. 550.
Kamosil (Czarnotuł) str. 361.
Kanaan str. 74.
Καναλή str. 38, 39.
Καναλῖται str. 31, 37.
Каниздръ str. 588.
Каппадокия str. 551.
Капичь str. 619.
Καρή str. 46.
Карии str. 550.
Карнъ str. 575.
Karolus Magnus str. 195, 205, 227, 245, 260, 298, 316, 317, 455.
Karoli miracula, xięga str. 378.
Karoli regnum str. 126.
Karolini Franci str. 194.
Король, Karolomannus, syn Ludwika II cesarza str. 105, 106, 116.
Karolus ob. Kazimirus.
Карь str. 588.
Каршевъ str. 589.
Κασή str. 46.
Касогы str. 607, 694, 695, 714.
Κάτερα str. 36.
Катерина Wszewłodówna str. 818.
Kaul str. 510, 511.
Κάβαροι str. 46, 47.
Kazimirus, Karolus, Казимиръ, syn Mestka II str. 358, 414—420, 703.
Кефалония str. 551.
Келестинъ I. papież str. 97, 660.
Kenaz str. 68.
Керькоура (Korfu) str. 551.
Κούρκουρα, *Κούρκρα*, *Κίκερ* str. 26, 40.
S. Kilianus, męczennik str. 242, 354.
Киликия str. 550.
Kirberge str. 249.
Kiza, Kizo str. 257, 258.
Κλαβώκα str. 29.
Климгыа str. 787.
Клековъ str. 589.
Klestichanum str. 361.
Клещино jezioro str. 557.
Κλονίμηρος str. 32, 33.
Ковъ str. 818, 831.
Κλουκάς str. 24.
Κνήνος str. 35.
Кѣцылъ, xiążę morawski str. 102, 103, 105, 569, 570.
Κοτζίλις, xiążę Franków str. 25.
Кѣуяи str. 813.
Коксоусь str. 878.
Колъ str. 589.
Колдуния str. 788.
Колъхисъ str. 551.
Колъуа str. 794, 797.

Колоусоурии str. 550.
Комагене str. 550.
Κωνοπάς str. 20.
Костинтинъ градъ, *Κωνσταντινοπόλις*, Konstantyna, Цѣсарь градъ, Цѣсарь городъ str. 16, 59, 60, 62—64, 70, 554, 556, 563, 565, 572, 574, 584—587, 602, 614, 615, 621, 652, 659—661, 702, 703, 753, 814.
Kordowa str. 59, 60, 64.
Коръдоуиа str. 550.
Коръхази (форъхази) str. 551.
Κορί str. 29.
Св. Корнелии str. 678.
Кърсь str. 551, 557.
Коръсоуньци str. 587.
Κοσέντζης str. 24.
Kosle str. 452, 457.
Космакъкъ str. 719.
Космитинъ str. 691.
Kossowo str. 361.
Κώστας str. 41.
Котопанъ str. 714, 715.
Κραΐνα str. 37.
Κράριος str. 18.
Κρασημέρης str. 28, 29.
Красьно str. 875.
Κρίσος str. 48.
Критъ (Kreta wyspa) str. 550.
Kryte, wieś str. 362.
Κρίβασα str. 25.
Кривичи, *Κριβιταινοί*, *Κριβίτζαι* str. 16, 20, 556, 557, 559, 564—567, 572, 587, 618, 667.
Κοναρτζιτζούρ str. 42.
Κούελ str. 41.
Коуци str. 589.
Коульмѣи str. 797.
Κουλπέη str. 41.
Коуманє ob. Plauci.
Коуманъ str. 813.
Коуиопъ str. 729.
Коуиоуи str. 787.
Коупанъ str. 804.
Коупьць str. 589.
Коуръ str. 659, 829.
Коупръ str. 550.
Коурца str. 616, 779.
Коурилъ, patryarcha jerozolimski str. 660.
Коурилъ, Кирилъ patryarcha alexandryjski str. 97, 660.
Коурияиа str. 550.
Κουρκούτας str. 41.
Коурьскъ str. 778.
Κουρτυγέρματος str. 46.
Коурътыкъ str. 813.
Коуфирана str. 551.
Κουβοῦ, str. 45.
Κουζού str. 47.
Киръ str. 97.
Кын str. 555, 556, 565.
Кыиане str. 609, 620, 679, 695, 699, 722, 767, 792, 795, 796, 833.
Куоw, Куyewo, *Κίαβος*, *Κιοάβα*, *Σαμβάτας*, Chyou, Chue, Cuiewa, Kitawa, Кыекъ str. 16, 20, 317, 402, 419, 555, 556, 558, 563, 567, 568, 572—574, 581, 588, 591, 596, 597, 600, 602, 604, 607, 609, 616, 617, 619, 620, 622, 625, 627, 657, 667, 670, 671, 676, 679, 688—692, 694, 695, 697—699, 705, 710, 716, 719, 721—725, 731, 748, 749, 751, 753, 755, 765—770, 776—780, 784, 789, 790, 792, 795,

800, 803, 805, 808, 809, 833, 834, 878.
Кыкевыць str. 556.
Кытанъ str. 775, 776.

L.

Labe (Elba) str. 475; ob. Albis.
Ladislaus Łysy, syn Toxy, xiążę węgierski str. 488, 489.
S. Ladislaus, syn Beli str. 488, 489, 513—515.
Ладога str. 564.
Laeland str. 11.
Λαβίνιτζα str. 40.
Lambertus, syn Ody, drugiej żony Mestka I, str. 148, 262.
Lumpartus (Gejza) syn Beli, str. 489.
Lambertus I, biskup krakowski str. 500, 504.
Lambert II, biskup krakowski str. 372, 376.
Ламехъ str. 693, 694.
Langaland str. 11.
Langarus, król Peonii str. 488.
Lars str. 266.
Lasin (Mlanczyn) str. 560.
Λάστοβον str. 40.
Latini, Латины str. 102, 203, 413, 570, 659.
S. Laurentius str. 198, 199, 243, 247, 252, 254, 288, 361, 462—465.
Лаванъ str. 637.
Св. Лазаръ str. 734.
Лазаръ, biskup perejęsławski str. 815.
Лазаръ, igumen str. 756.
Лазаръ, kapłan str. 731.
Лазаръ, bojar str. 800.
Лѧга str. 602.
Лѧтане, *Λενζανῆνοι*, *Λενζενίνοι* str. 16, 42, 754.
Лѧтьскъ str. 617, 754, 800, 805.
Λεάντι str. 18.
Λεβεδίας, wojewoda węgierski str. 43, 44.
Λεβεδία, kraina str. 43.
Lech, rzeka str. 134.
Lemuzi str. 147.
Lendizi str. 11.
Λέων, Леонтин VI Mądry, cesarz bizant. str. 33, 47, 568, 571, 573—575, 580, 584.
Левъ I Wielki, papież str. 97.
Leo VIII, papież str. 500.
Leo IX, papież str. 349, 350.
Leo, biskup dworu str. 208.
Leo, biskup fercel. str. 302.
Leo, opat rzymski str. 171, 172, 175.
Leo, mnich str. 204.
Левъ, ojciec Kiryła i Metodego str. 569.
Леонтин, papież str. 661.
Λεοντιχ str. 36.
Lestik, syn Semowita str. 397, 398.
Летьць str. 735.
Leventha, Levens, xiążę węgierski str. 489, 509, 511, 512.
Левыгин str. 657.
Levia, Louia, saltus Sclavorum str. 348.
Lezno, Leszno str. 361.
Лѧхы, Langel, Lingones ob. Polani.
Лѧшько str. 682.
Lia, Лиа, żona Jakuba patr. str. 205, 637.
Либь (Liwońcy) str. 551, 557.
Либи, poseł str. 588.
Libzi, Lipsk str. 302, 309.
Licicaviki (Łęczycanie?) str. 140.
Liemarus arcyb. brem. str. 146.

Liesca, Liezca str. 277, 307.
Liewizo, Liaevizo, arcyb. brem. str. 256, 257, 267.
Лѣзкова str. 551.
Линки str. 550.
Linaa str. 10.
Листъвенъ str. 696.
Lituua, Litwa, Литва str. 495, 551, 557, 702.
Λίτζα str. 25.
Лиѵки str. 550; дроуган tamże.
Liubanizi str. 251, 302.
Любыць, *Τελιούτζα* str. 16, 566, 575, 690, 704, 788.
Liubizici str. 277.
Liubusua, Lubusz str. 245, 286, 289.
Liudgarda siostra cesarzowej Kunegundy str. 277.
Liudgardis, żona margrabiego Werinhara str. 244.
Luidgerdis, żona Henryka I króla niem. str. 245.
Liudi str. 11.
Liudgerus, wojak str. 265.
Liudigerus str. 306.
Liudizi kraina, ob. Liutici.
Liudulfus, biskup trewir. str. 257.
Liudolfus, syn Ottona I str. 158, 246, 247.
Liudolf, syn Ezona, brat Ryxy str. 334.
Liudulfus, brat Prebysława str. 264.
Liudulfus, opat korbejski str. 298.
Liudulfus komes str. 300, 309.
Liudowicus, Liudwicus cesarz, syn Karola W. str. 298.
Liuilni, miasto (Lubin?) str. 280.
Liunberg, Luiniburg str. 249, 292.
Λιούντιναϛ, syn Arpada str. 47.
Liuthárius, syn Liuthariusa, dziad Thietmara str. 243, 247.
Liuthárius, syn poprzedniego, margrabia str. 259, 260, 261, 267.
Liutici, Liuzici, Liudizi, Liuticenses, Лоуѵтичи str. 180, 194, 213, 227, 228, 255—257, 268, 270, 277—280, 299, 306—308, 312, 553. Wilti, Wiltii, Weletabi 13, 242, 257.
Λόβελος str. 24.
Локрии str. 551.
Longobardi, Longabardi, Longbëardi str. 6, 139, 144, 292, 293.
Longobardia str. 127, 139, 292, 496.
Λοντοδόχλα str. 39.
Lostatawa str. 251.
Lotharii str. 129.
Lotharingi str. 340.
Lotharingia str. 313.
Lotharius I cesarz str. 298.
Лотъ str. 604, 636.
Локовь str. 554.
Lubeschewo str. 361.
Lucanus str. 286.
Lucic (Łęczyca) str. 455.
Lucolane str. 11.
Лоуѣьнъ str. 816, 877.
Лоухнтии str. 551.
Ludolphus, syn Ezona palat. reń. str. 339, 345.
Лоудии str. 550.
Ludovicus, Hludvicus IV król francuski str. 126, 127.
Lugdunum str. 126, 127.
Luisena str. 147.
Св. Лоукꙗ, *ὁ ἁγιὸς Λούκας* str. 40, 660.

Лоука, kiskup białogrodzki str. 756, 757.
Лоукаонии str. 550.
Λουζάβετε str. 39.
Lunsici, Luzici, Lusiki (Łużyczanie) str. 11, 140, 216, 277, 280, 284, 299.
Lunzini, Lunkini miasto str. 242.
Lupiglaa str. 11.
Lutoldus str. 147.
Lutomerici str. 147.
Luttenrode str. 333.
Лъковъ str. 92.
Лъбедь str. 555, 556, 609, 622.
Lysiecz str. 362.

M.

Macedonia, Македонии str. 488, 551, 585.
Македонии (Macedoniusz) str. 97, 659.
Македоны str. 586.
Machabei str. 450, Маккавѣи xięgi Machabejów 110.
Maczno (Maków) str. 360.
Maczowo str. 361.
Мадьяниие (Madyanici) str. 650.
Maeotis, Меоти str. 1, 2, 551.
Maganus str. 271.
Magadaburg, Magadaburch, Magathaburg, Magadaburgiensis civitas, virginum civitas str. 144, 165, 243, 248, 250, 251, 255—257, 260, 264, 274, 275, 277, 280—282, 285, 290, 291, 298, 302, 306, 307, 315; Parthenopolis str. 191, 198, 205, 247, 258.
Mägdhaland ob. Mazowia.
Magerones ob. Ungari.
Maginzo str. 245.
Magnus, wielkorządca wrocławski str. 431, 459.
Mahtild, żona Prebysława str. 264.
Μαΐτζας str. 41.
Mainwercus str. 131.
Макарии str. 97.
Малъ str. 596—598.
Малахии str. 642, 643.
Малкъ str. 611.
Малъфридъ str. 675.
Μαλοζεάται str. 40.
Malsa (Molsa) str. 363.
Малоуша, jałmużnica Olgi str. 611.
Св. Мана str. 574, 590, 591.
Manchia (Narva) str. 360.
Манеѳонъ, *Μανεθώ* str. 585, 851.
Mannestede str. 356.
Manzlan (Naslan) str. 362.
Marahenses ob. Moravi.
Maria, żona Kazimierza I str. 359, 703.
Мария, żona Jana Wyszęty str. 761.
Marierun ob. Moravia.
Мариинъ, biskup juryewski str. 760, 761.
Маркианъ, cesarz biz. str. 97.
Μαρμαής str. 34, 35.
Мартьяарии str. 550.
Mars, bóg wojny str. 241, 477.
Martis filius, Bolesław Krzywousty str. 430, 435, 436, 439—441, 450.
Μαρτῖνος str. 28.
S. Martinus str. 178, 207.
S. Martini uroczystość str. 295.
Martinus, arcybiskup gniezn. str. 391, 443, 455.
Massilia str. 425.

Мacoγpии str. 550.
Mathildis, żona Henryka I ptasznika str. 143, 242, 245, 247.
Mathildis, córka Ottona I, xieni kwedl. str. 257, 338, 340.
Mathildis, córka Ottona II, żona Ezona palat. reńsk. str. 336—338, 342, 343, 345, 349.
Mathildis, córka Herimana xięcia Swewów str. 325.
Mathildis, córka Ottona komesa, żona Ludolfa str. 339.
Mathild, córka Ezona, mniszka str. 339.
S. Matthæus, apostoł str. 196, 290.
Matthæus cum epistola de purgatorio igne, xięga str. 378.
Matthæus, jeden z pięciu męczenników polskich str. 227.
Матъфѣи, zakonnik peczerski str. 739.
Мамврии, czarnoxiężnik str. 729.
Μαυρίκιος, Мавриκии cesarz biz. str. 4, 5, 714.
Мавритании str. 550.
S. Mauritius str. 191, 198, 226, 247, 249, 274, 298, 400.
Maurus, biskup krak. str. 377, 391.
Maurus, opat str. 207.
Μαζάροι str. 40.
Mazovia, Mägdhaland str. 13, 360, 416, 417, 433, 434, 439, 453, 459.
Mazovienses, Мазовъшане str. 418, 459, 483, 553, 702, 703.
S. Maximinus str. 341.
Mecchetenheim str. 333.
Meczzlavus, Metzslaus, Mieczysław, Моислакъ (Masław) xiążę mazowiecki str. 317, 318, 703.
Mestko I, Mesteho, Mescho, Mesco, Mesico, Mysico, Miseco, Misaca, syn Semowita xiążę polski str. 140, 141, 156, 194, 228, 246, 248, 249, 252, 254—256, 258, 261, 262, 265, 266, 304, 320, 398, 399, 498.
Mestko, Miescho, Mesico, syn Ody, brat przyrodni Chrobrego str. 148, 262, 263, 500—503, 505.
Mestko II, Mescho, Miseco, Misego, syn Chrobrego, król polski str. 265, 291, 296, 297, 299, 301, 307, 323, 340, 346, 403, 414.
Mestko III, Mescho, Mesco, syn Bolesława Śmiałego, xiążę polski str. 423, 424.
Medaj, syn Haszema str. 61.
Medamur (Nedamir) str. 363.
S. Medardi kościołek str. 338, 341, 345, 349; monastyr str. 353, relikwie 355, 356.
Medeburu, Medeburun str. 249, 253.
Medi, Мидъ str. 460, 551.
Мидии str. 550, 551.
Медьведѣпа str. 786.
Megabiz str. 488.
Μεγέρη str. 46.
Μεγυρέτους str. 36.
Meinsvith str. 255.
Meinwercus, biskup paderbr. str. 285, 288, 292, 298, 306.
Meir str. 60.
Мелхыседекъ str. 97.
Μέλετα, *Μελίτη* str. 26, 40.
Мелстии str. 660.
Меландръ, *Μέλανδρος* str. 584, 852.
Menachem, król Chazarów str. 76.

Menase, syn Zebuluna, król Chazarów, str. 76.
Menase, syn Hiskiasa, król Chazarów, str. 76.
Meore str. 11.
Meppia str. 298.
Merehani ob. Moravi.
Merens, Мерп, Мерпне str. 2, 551, 557, 564—567, 572.
Мерепъ str. 639.
Mersburg, Merseburg, Mersburch str. 144, 249, 251, 267, 268, 270, 274, 275, 277, 280—283, 285, 288, 290, 291, 293, 295—297, 299, 301, 305, 309.
Mese, dawne miano Merseburga, str. 241.
Μεσημβρία str. 20.
Мєсопотамия str. 550.
Mestr f. (Mons ferreus) str. 154.
Metensis civitas str. 283.
S. Metodius, Metudius, Св. Меѳодпи apostoł słowiański str. 89, 93, 98, 100—103, 106, 107, 569—571.
Меѳодпи patarski str. 782, 783.
Mezda str. 363.
Mezee str. 488.
Mezerici, Międzyrzecz, opactwo dawne w Poznańskiem nad rzeką Obrą str. 279.
Mezyriecze, gród na Pomorzu str. 436.
Mezul str. 363.
Μιχαὴλ, xiążę bólgarski str. 29, 32, 33, ob. *Βορίσης*.
Μιχαὴλ, syn Wusewuca, xiążę zachlumski str. 33, 37.
Михаилъ III cesarz bizant. str. 90, 100, 103, 562, 563, 565, 569.
S. Michael, св. Михаилъ str. 222, 430, 482, 631, 826, 827, 829, 830.
Св. Михаила monastyr w Kijowie str. 730, 767, 790; cerkiew w Kijowie 723, 756, 817, 833; w Perejęsławiu 757, 758.
Михаилъ, Świętopełk Izęsławicz str. 833; ob. Святополкъ.
Михаилъ, biskup juryewski str. 730, 732.
Михаилъ, zakonnik monastyru studyjskiego str. 708.
Михаль Тольбєковичь str. 740.
Michahel, Michael str. 377; cancellarius 391, 427; magnus 447.
Michał str. 363.
Mychl, syn Gejzy, xiążę węgierski str. 489.
Mychlem, syn Toxy str. 488.
Михѣи, prorok str. 644.
Мѣнимє str. 715.
Мѣньскъ str. 715, 814, 875, 878.
Milciani, Milcini, Milzeni, Milzane, Milcienti, lud str. 11, 147, 245, 259, 264, 268, 273, 274, 276, 285.
Milza, Miltizieni, kraina str. 149, 268.
Milda, rzeka str. 250, 251, 264, 277, 283, 290, 305, 308, 309, 315.
Milei str. 377.
Milo, zabójca Bruna str. 295.
Milo, kapłan str. 334.
Milon str. 363.
Miloxi str. 10.
Μιλινίσκα ob. Smoleńsk.
Miminlevo str. 144, 250, 295.
Мина biskup str. 815.
Мисни str. 550, дроугам tamże.
Misni, Mysni, Misnensis urbs, civitas str. 244, 253, 259, 265, 268, 272, 284, 301—303, 308.
Misnenses str. 265.
Mistaw, królik Obodrytów str. 140.

Misteleberge str. 334.
Mistui, Mistuwoi, Mysłuwoi, xiążę Obodrytów str. 246, 252.
Misczlaus, xiążę słowacki str. 514.
Mistiz'aus, xiążę lutycki str. 313.
Мьстиславъ, syn Włodzimierza I i Rogniedy, Chrobrym zwany str. 622, 667, 694—698.
Мьстиславъ, syn Włodzimierza I i czeszki str. 622.
Мьстиславъ, syn Izęsława str. 722.
Мьстиславъ, syn Monomacha str. 748, 778, 785—788, 809, 816, 831, 834.
Мьстиславъ, syn Świętopełka str. 803, 804, 806.
Мьстиславъ, synowiec Dawida Igorowicza str. 805, 806, 811.
Мьста str. 602.
Мьстишь str. 597.
Miriquidui sylva str. 275.
Mirmycion str. 1.
Μιροσθλάβος, xiążę serbski str. 29.
Митрофанъ str. 660.
Mizraim (Egipt) str. 62.
Mogelini, Mogilina str. 253, 272.
Mogilna str. 361.
Mogontia, Moguntia, Magontia, Magontina str. 128—131, 133, 137, 138, 145, 146, 177, 246, 266, 271, 283, 316 340.
Mohamed, syn Abd-al-Rahmana II str. 61.
Моиславъ ob. Meczzlaus.
Мокошь str. 622.
Μοκρισκία str. 37.
Μοκρόν str. 25, 26, 40.
Молоси str. 551.
Molossi canes str. 452.
Mongosius opat mogilski str. 362.
Mons (S. Johannis) str. 288.
Монъ str. 589.
Мономахии, ob. **Володимеръ** Wszewłodowicz.
Moure, Modra str. 147.
Moyses, **Моисии** str. 95, 68, 244, 459, 562, 601, 637—640, 642, 645, 729, 733, 819, 822, 850.
Moravia, *Μοραβία*, **Морава**, Maroaro, Marierun str. 13, 21, 45, 48, 49, 90, 100, 101, 147, 294, 394, 399, 420, 435, 445, 446, 472, 551, 553, 568—571; *μεγάλη Μοραβία* str. 21, 48.
Moravi, Moravienses, **Моравлине**, Marabenses, Merehani, Marharii str. 10, 106, 307, 308, 445, 446, 457.
Moralium libri decem, xięga str. 378.
Mordens, *Μορδία*, **Моръдва** str. 2, 42, 557, 814.
Μορίσης, rzeka str. 48.
Morezini, Morizani str. 10, 280.
Moscovia, Moscova str. 489, 490.
Moschi str. 490.
Mosellani str. 310.
Mosum str. 282.
Μουχλώ, xiążę chrobacki str. 24.
Mucherino str. 302.
Μουνδράγα str. 47.
Μουντιμήρος, xiążę serbski str. 32, 33.
Моуромъ, gród str. 667, 757, 778, 784—786, 788, 885.
Моуромa, **Моуромцн**, lud str. 551, 557, 565, 778, 788.
Mursianus, Musianus lacus str. 1.
Muselenenses str. 266.
Моуторъ str. 589.
Myzl str. 168.

N.

Нахоръ str. 635.

Naco, Nacco, xiążę słowiański str. 136, 245.

Nacla, Noteć, rzeka str. 430.

Nakel, Nakło, gród str. 430, 463, 482.

Ναπρεζή str. 18.

Nasilsko str. 360.

Natan str. 60, 64.

Navego str. 2.

Навоуходоносоръ str. 584.

Назарєѳъ str. 646, 647.

Nazarius str. 266.

Νεισίτ str. 17.

Немтинъ str. 725.

Нефталимъ str. 657.

Νίκη str. 46.

Никтанъ str. 552.

Немѣга str. 715.

Νεμογάρδα ob. **Новъгородъ**.

Nemzi, Niemzi, Niemcza, gród str. 256, 307.

Нерадьць str. 755.

Neriuani ob. **Норъка**.

Неронъ str. 715.

Nerud str. 363.

Несторин str. 97, 659.

Nethimer, str. 229, 230.

Неко str. 554.

Невродъ (Nemrod) str. 654.

Nezemuiscles, (Niezamysł) str. 280.

Nicephorus II ces. bizant. str. 247.

Nicici str. 316.

S. Nicolai, **св. Николы** klasztor w Brunwilre str. 333, 334, 336, 343, 352, 353, 355; cerkiew w Kijowie str. 567; w Nowogrodzie 834.

Никола VIII, papież str. 101.

Никола, metropolita str. 795, 834.

Никола, igumen perejęsławski str. 730.

Никола, zakonnik peczerski str. 735.

Niemcy, **Нѣмьци** str. 70, 100, 551, 628, 630, 651—655, 747, ob. Germani, Theutoni.

нѣжатина нива str. 750.

Никєа str. 96, 659, 660.

Никифоръ, metropolita str. 814.

Никифора dwór w Kijowie str. 597.

Никита, biskup nowogrodzki str. 788.

Никита, biskup białogrodzki str. 834.

Никонъ, igumen peczerski str. 740, 745, 757.

Нилъ, rzeka str. 550.

S. Nilus str. 171, 172, 181, 200, 204, 216,

Νίνα str. 25.

Ninstide str. 281.

Niriechua str. 250.

Нрокоурнн, *Προκουράτοι* str. 550, 835.

Nisani, Niseni str. 253, 275.

Nissi, syn Menasego, król Chazarów str. 76.

Nivella str. 340.

Nizibin, miasto str. 64.

Noe, **Ной** str. 94, 488, 550, 604, 633, 634, 749.

Νόνα str. 25, 29.

Норьци, *Νώρικοι*, Norica str. 552, 838.

Normandi, Nordhmen, **Оурмане** str. 14, 496, 551, 564.

Nortabtrezi ob. Abdritæ.

Норъка, Neriuani str. 10, 557.

Notherius str. 177.

Nova urbs w Czechach str. 127.

Nova urbs w Bawaryi str. 133.

Nova urbs, Niunburg, w Saxonii str. 301.

Новъгородъ, *Νεμογάρδα* str. 16, 553, 555, 556, 564, 565, 567, 602, 611, 618, 622, 667, 673, 676, 691, 694—698, 705, 709, 712, 715, 729, 757, 778, 783, 785, 786, 788, 809, 831, 834.
новъгородьци str. 557, 564, 611, 689—691, 694, 699, 727, 778, 786—788, 809.
Novietunensis civitas, Noviedunum str. 1.
Nowyn str. 360.
Νογγράδε str. 39.
Numida str. 408.
Ноуиндим str. 550.
Nussia str. 340.
Ноуръ, rzeka str. 809.

O.

Obadya, wnuk Bulana, król Chazarów str. 75.
Обре, Uwar (Awarowie) str. 71, 557, 558; ob. *Ἄβαροι*.
Обринъ str. 557, 558.
Octricus ob. Ohtricus.
Oda, Ote, druga żona Mestka I str. 148, 262, 311.
Oddo ob. Otto.
Odera, Odra rzeka str. 149, 256, 278, 279, 299, 300, 466.
Odernheym str. 340.
Odilienus str. 263.
Odilo, opat klasztoru ś. Idziego w Saint-Giles str. 426.
Odolan str. 362.
Одрѣнъ градъ ob. **Андрианъ**.
Ohtradus str. 251.
Ohtricus, Octricus str. 164, 191, 258, 281.
Ока, rzeka str. 557, 558, 607.
Оковьскии лѣсъ str. 554.
Ольбегъ Ratyborycz str. 776.
Olbia str. 1.
Ольгъ, opiekun Igora Rurykowicza str. 558, 563, 566—568, 572—575, 580—582, 584, 587.
Ольгъ, syn Świętosława Igorowicza str. 607, 608, 611, 617, 618, 703.
Ольгъ, syn Świętosława Jarosławicza str. 748—751, 753, 754, 774, 775, 777—779, 784—789, 794, 795, 805—807, 811, 814, 816, 817, 834, 873, 874, 876, 877, 880—884.
Ольга, Олена, żona Świętosława str. 572, 588, 597—606, 610, 611, 653.
Олена (Helena) str. 603.
Олешие str. 754.
Ольминъ dwór str. 567.
Olsche str. 361.
Olscuizi str. 309.
Ольжичи str. 602.
Оноргии ob. **Юноргии**.
Opatowo str. 361.
Opolini str. 11.
Орестокъ городъ str. 585.
Орентии, *Ὀρόντης* str. 583, 851.
Origines str. 97.
Origines super Cantica canticorum, xięga str. 378.
Ск. Орина str. 567.
Orientales str. 300.
Орогость str. 807.
Ὀρόντιος str. 25.
Orosius, xięga str. 378.
Osdagus str. 254.
Осии, Ozeasz str. 642, 645.
Осѣнь, xiążę połowiecki str. 754.
Осколдъ, Oskylld str. 564—566, 845.

Osterabtrezi str. 10.
Остра, rzeka str. 667, 806.
Ostrogothæ str. 2.
Ὄστροωκ str. 40.
Остромиръ, wojewoda nowogrodzki str. 712.
Островьницы str. 560.
Ὀστροβουνίπραχ st. 17.
Oszelsch (Osielsk) str. 360.
Othelricus, Udalricus, xiążę czeski str. 268, 288, 291, 294, 296, 297, 300, 307, 308; ob. **Андрихъ**.
Ottinge str. 334.
Otto I, Ὄτω, Oddo, cesarz str. 24, 62, 146, 163, 191, 193, 194, 198, 242, 245, 246, 249, 291, 336, 343, 345, 349, 355.
Otto II cesarz str. 166, 193, 194, 198, 246, 250, 254, 301, 315, 343.
Otto III cesarz str. 154, 170, 176, 183, 193, 198, 205, 207, 254, 259, 262, 264, 271, 282, 293, 306, 310, 315, 320, 331, 340, 400, 414.
Otto, syn Liudolfa, xiążę saski str. 241.
Otto, syn Chrobrego, obacz Bezprim.
Otto, syn Kazimierza I str. 417.
Otto, brat Gerbergi str. 272.
Otto, syn Konrada, xiążę Karyntyi str. 270.
Otto, brat Ryxy, xiążę Swewów str. 333.
Otto, komes sudweński str. 339.
Otto, syn Ezona palat. reń. później xiążę Swewów str. 339, 346—349.
Otto, biskup ratysb. str. 147.
Otwinus, biskup magd. str. 247.
Ovidius de Ponto, xięga str. 377.
Ольгины братья str. 878.
Ozerus str. 263.

P.

Padniewo str. 362.
Пафлагония str. 551.
Παγανία str. 25, 28, 31, 33, 40.
Παγανοί, str. 25, 31, 40.
Palithi str. 250, 273, 283, 285, 294, 296, 305.
Памъфилъ str. 586.
Памъфилия str. 550.
Pannonia, *Παννονία*, **Панония, Паннія** str. 24, 331, 488—490, 570.
Pannonii, Pannonici str. 467, 490.
Paria str. 127.
Parentium, miasto str. 331.
Pareon str. 1.
Parisiæ str. 126.
Parthenopolis ob. Magadaburg.
Parthenopolitani str. 280.
Paschal II papież str. 414.
Passini str. 251.
Пасынька бесѣда str. 596.
Patavia str. 251.
Paternum str. 331.
Pathebrunnum, Padeborn str. 292, 307.
Πατζινακία, kraj Pieczyngów str. 41, 42.
Πατζινακῖται ob. Pezenegi.
Pauc, Pouch, miasto str. 251, 302.
S. Paulus, *ἁγ. Παῦλος*, **съ. Павелъ** apostoł str. 40, 96, 167, 196, 207, 224, 243, 252, 310, 314, 368, 377, 496, 498, 503, 504, 571, 628, 666.
Pauli epistolæ ad Senecam, xięga str. 378.
Παῦλος, syn Brana, xiążę serbski str. 54.
Paulus, biskup polski czyli kujawski str. 391, 427.
Павелъ, zakonnik peczerski str. 755.

Pazt, Pyast, Pasth str. 396, 397.
Пѧтата, wojewoda str. 805, 807, 814, 815, 833.
Пѧтьша, Пѧтьша str. 680, 682.
Pezenegi, Pezinegi, Pecinegi, Pincinakitæ, Pedenei, Печенѣгы, Печенѣзи, *Πατζινακῖται* str. 18—21, 30, 40—48, 224, 292, 317, 318, 403, 538, 584, 585, 587, 588, 607—609, 614, 616, 641, 667—669, 671, 673—676, 679, 690, 692, 698, 699, 782, 798, 813.
Печенѣжинъ str. 668, 669.
Печера str. 551, 557, 783.
Пелепнин, Пелопоннисъ str. 551.
Peonia str. 488.
Pecsth, Pesth, miasto str. 512.
Perdikas, król maced. str. 488.
Передъслава Włodzimierzówna str. 683, 689.
Передъслава Świętopełkówna str. 814.
Передъславинъ, Прѣдславино str. 588, 622.
Переяславьць str. 607, 609, 611, 614.
Переяславьци str. 616, 779.
Переяславль str. 573, 574, 591, 668, 670, 710, 711, 753, 758, 765—767, 775, 779, 806, 811, 815, 816, 819, 834, 875—877.
Перемышль, Прѣмышль str. 624, 755, 756, 789, 803, 806, 807.
Pereum str. 326, 330.
Pergamo str. 460.
Перешиль (Boremel) str. 797.
Пермь str. 551, 557.
Persis, *Περσίς*, Персида str. 1, 44, 45, 330.
Persæ, Персы str. 460, 829, 827.
Persius, xięga str. 377.
Пероунъ, Пероунь кощинръ str. 574, 590, 595, 615, 622, 662, 664.
Пероунь рѣнь str. 663.
Πεσέντα str. 25.
Petri magistri Historia scholastica, Sermones, xięgi str. 378.
S. Petrus, *ay. Πέτρος*, св. Петръ apostoł str. 28, 96, 101, 102, 106, 107, 167, 196, 206, 207, 222, 224—228, 245, 252, 292, 306, 351, 352, 368, 374, 416, 496, 500, 503, 504, 506, 509, 511—513, 828.
Петръ гдгинкын, Jan XIV papież str. 661.
Петръ, biskup str. 730.
Петръ, mnich str. 661.
S. Petri de Bazoario, kościoł str. 414.
Πέτρος, syn Gojnika, xiążę serbski str. 32—34.
Петръ, syn Simeona, xiążę bółgarski str. 587.
Petrus Veneticus, Alemanus, król węgierski str. 414, 415, 489.
Pheznuzi str. 10.
Пѣщана str. 626.
Пѣщаньци str. 626.
Пилатъ str. 698.
Piligrimus, Piligrinus str. 325, 341, 343, 346.
Pilisini, Pilzno miasto str. 250.
Пинчане str. 804.
Пиньскъ str. 790, 795, 801.
Пиронъ (Поуръ) str. 97.
Piscini str. 251.
Писидия str. 330.
Plato str. 190.

Plauci, Половьци str. 441—443, 561, 568, 711, 716, 719, 720, 723, 749, 753, 764, 767—770, 773, 774, 777, 779, 780—782, 787, 788, 794, 798, 803, 805, 808, 810,—812, 814—816, 818, 819, 823, 824, 834, 875, 876. Коуманє 782.

Пльсковъ, Pskow str. 572, 602, 699.

Πλέβα str. 25.

Plisni str. 250, 251, 315.

Ploczk, Ploczch, Plocch, Plocensis urbs str. 360, 361, 363, 439, 440, 443.

Plon (Plonsk) str. 360.

Pluto str. 313, 477.

Pober, Bóbr, rzeka str. 279.

Поуанна str. 605.

Погорина str. 795.

Polani, Полянє, Poleni, Poloni, Langel, Лахъ, Лаховє, Lingones str. 90, 91, 194, 213, 217, 261, 271, 275, 284, 299, 310, 317, 346, 378, 394, 399, 401, 405, 414, 417, 419, 420, 424, 429—431, 433, 443, 447—449, 453, 457, 458, 461, 464—466, 468, 469, 471, 473—478, 482—484, 490, 495, 500—506, 551, 553, 558, 624, 626, 690, 692, 693, 697, 698, 720, 722, 731, 739, 743, 748, 754, 755, 764, 798, 801—804, 806, 810, 836, 839.

Полянє, Полянъ nadwiślańscy str. 553; nad-dnieprzańscy 555—558, 561, 564, 568, 569, 571, 572, 587.

Polania, Polenia, Polonia, Bolemia str. 154, 227, 268, 273, 277, 302, 316, 350, 359, 394, 395, 397—400, 405—407, 411, 412, 414—416, 418, 420—427, 430, 432, 437, 439, 441—446, 448—457, 459—461, 463, 465—467, 469, 471—474, 476—479, 489, 498. Лахъ kraj 558.

Польскаꙗ ꙁємлꙗ, kijowszczyzna str. 565.

Polonus str. 420, 422.

Полихронъ str. 100.

Полнтнканъ str. 661.

Полоханє str. 553, 556, 557, 764.

Полота, rzeka str. 553, 556.

Полотьскъ, Плътьскъ, Połock str. 565, 573, 618, 667, 694, 721, 722, 763, 815.

Pomorani, Поморянє str. 416, 418—420, 429, 430, 433, 436, 439—441, 444, 446—450, 452, 454—459, 461—465, 473, 479, 482, 484.

Pomorania, Pomerania str. 394, 400, 430, 434, 436, 447, 448, 450, 453—456, 458, 461, 463, 466, 470, 473, 483.

Pompeius str. 241.

Pontus euxinus, Понътъ, понътъскоє морє str. 1, 551, 554, 586.

Popel, Pumpil, xiążę str. 595—597.

Popeli stirps str. 118.

Poppa, Poppo, biskup szlezwicki str. 140, 246.

Poppo, biskup trajekt. str. 253.

Poppo, arcyb. trewir. str. 310.

Poppo, biskup krak. str. 260.

Poppo, opat laurish. fuld. str. 292, 341, 343.

Porci, wyspa str. 296.

Порѣн, wojownik str. 712.

Πόργα, xiążę chorwacki str. 27.

Πορίτος, xiążę chorwacki str. 25.

Posnan, Poznań, miasto str. 279, 404, 416.

Pozar str. 565.

Poznomir, (Pozrimir) tamże.

Позвиздъ, syn Włodzimierza I str. 667.
Praga, stolica Czech str. 146, 153, 165—167, 174, 177, 254, 269, 276, 399, 472, 475.
Прястынъ str. 588, 589.
Prebizlavus str. 264.
Pribislau str. 365.
Πριβεσθλάβος, syn Muntimira, xiążę serbski str. 33.
Πρέσιαμ, xiążę bólgarski str. 31, 32.
Πρεσθλάβος, gród str. 35, 47.
Pribuvoius str. 265.
Πριβουνίας, ban chorwacki str. 29.
Pretini, miasto str. 287.
Прътинъ str. 608, 609.
Прѣкопокъ str. 764.
Приклъкъ str. 764, 878.
Припеть, rzeka str. 551, 553, 817.
Prissani str. 11.
Прохоръ, igumen peczerski str. 852.
Procui, xiążę węgierski str. 312.
Προσηγόης, xiążę serbski str. 31.
Proserpina str. 477.
Provincia (Provence) str. 393, 425—427.
Prussia, Pruscia, Prucia, Pruzzia, Prusze, Pruze str. 149, 154, 180, 229, 293, 400, 455, 478.
Prusi, Проуси, Pruzi, Pruzzi, Pruci str. 180, 191, 212, 227, 228, 258, 400, 455, 551.
Prissiensis (Prussiensis?) ecclesia str. 150.
Prypust str. 360.
Псьлъ, rzeka str. 824.
Psovane str. 147.
Pulcher mons str. 281.
Pulgaran str. 13, ob. Bulgarii.
Pulslavo ob. Boleslaus I.

Q.

Quidilingaburg, Quidlingeburg str. 144, 247, 249, 252, 254, 255, 258, 260, 270.

R.

Rachel, Рахиль str. 203, 637.
Radecz str. 360.
S. Radegundis kościoł w Helpithi str. 250.
Radek str. 362, 365.
Radim, brat ś. Wojciecha, ob. Gaudentius.
Радимъ, naczelnik Radymiczów str. 558.
Радимичи str. 558, 559, 568, 572, 626
Radith str. 362.
Радъко str. 755.
Radla ob. Astricus.
Rados str. 363.
Радосынъ str. 826.
Radost str. 363.
Radzence (Radence) str. 361.
Radzigłow str. 362.
Св. Рафаилъ str. 828.
Rain ob. Rhenus.
Rainerius str. 332.
Rainesburg str. 130, 132, 133.
Rainwardus str. 247, 258, 267.
Rapato str. 147.
Rara str. 253.
Ῥάση str. 32.
Ῥάστωτζα str. 25, 26.
Ratibor, gród str. 457.
Ратиборъ, posadnik tmutorokański str. 753, 754.

Ратиборъ, bojar str. 776, 807.
Ратиборова улъ str. 776.
Ratisbona str. 249, 259, 269, 274, 280; Regnesburh str. 12.
Ραυσίον str. 25.
Ravenna str. 176, 204, 327, 331.
Raxa, rzeka str. 137.
Redarii, Rederarii, Redares str. 138, 142, 242, 246, 270.
Redbald str. 296.
Редедя str. 694, 695.
Redingus str. 287, 290, 300.
Regnesburh (Regensburg) ob. Ratisbona.
Reinbernus, biskup str. 260, 310.
Reinberni capellanus str. 275.
Reinilda, żona Teodoryka str. 242.
Reinilda, dzierżawczyni miasta Bichlingi str. 294.
Reinoldus str. 295.
S. Remaclus str. 341.
Remensis urbs str. 126, 127.
Remniscans str. 2; ob. Уеремись.
Repca, Repta, żona Piasta str. 396, 397.
Retharius, biskup padebr. str. 267.
Retmerslevo str. 244.
Rhenus, Rain, Rin, Renus str. 11, 12, 133, 266, 291, 318, 341, 496.
Рязань str. 779, 788.
Richarius, opat magdeb. str. 247.
Richeza, Richza, Ryxa królowa polska, żona Mestka II str. 324, 333, 339, 340, 346, 349, 351, 354.
Richeza, Ryxa córka Mestka II i Ryxy, żona Izesława str. 325, 444, 861.
Riculfus str. 308.
Riedegost (Retra) gród str. 278.
Riedirierun, kraina Redarów, tamże.
Rigdagus, Ricdagus, margrabia Misnii str. 252—254, 263.
Rigmanus str. 296.
Римъ, Римляне, ob. Roma, Romani.
Riphæi montes, Riffin beorgas str. 1, 13.
Ρίσσα str. 39.
Рюлъ str. 575.
Рюрикъ I str. 564, 565, 567.
Рюрикъ Rościsławicz str. 755, 764.
Robbertus str. 259.
Rodanus str. 425.
Rochelenzi, Rochelinti str. 285, 315, 316.
Rodbertus, mnich str. 228.
Роди str. 828.
Родня str. 620.
Родона (Rodus) str. 551.
Ροδόσθλαβος, xiążę serbski str. 51.
Rogalici str. 309.
Rogans str. 2.
Рогънѣдь str. 618, 619, 622, 676.
Рогъволъдъ str. 618, 619.
Рокомъ str. 689.
Roma, Romana urbs, *Ρώμη*, *Ρώμα*, Римъ str. 25, 27, 28, 31, 36, 39, 90, 127, 139, 153, 154, 169, 171, 174, 175, 200, 202—205, 244, 246, 254, 258, 259, 264, 292, 320, 327, 329, 331, 340, 343, 350, 368, 444, 446, 465, 474, 496—498, 501, 554, 555, 582, 628, 629, 660, 661, 677, 850.
Roma nova str. 142. ob. Костянтинь градъ.
Romani, *Ῥωμαῖοι*, *Ῥωμάνοι*, Римляне str. 4, 21, 25, 26, 27, 29—31, 34—37, 39, 40, 47, 139, 260, 286, 405, 429, 460, 551, 650, 660, 715, 876.
Romania, *Ῥωμανία* str. 20, 258.
Romanorum legati str. 158.

Romanorum gesta, xięga str. 520.
S. Romanus str. 281.
Романъ I, cesarz bizant. str. 584, 585, 587—589, 595.
Romanus II, cesarz bizant. str. 246.
Романъ Świętosławicz, str. 748, 753.
Романъ Włodymirowicz str. 834.
Ромьнъ gród str. 877.
S. Romualdus str. 326, 329, 331, 332.
Romulea gens str. 241.
Рѣсь, rzeka str. 620, 698, 777, 876, 877.
Ῥῶς, Ῥωσία ob. Russi, Russia.
Rospir str. 360.
Ростиславъ, xiążę morawski str. 100, 103.
Ростиславъ Włodymirowicz str. 712, 714, 715.
Ростиславъ Wszewłodowicz str. 723, 755, 757, 766—769, 875.
Ростиславъ Mścisławicz str. 754, 774.
Ростиславичи str. 864.
Ростовъ, gród str. 565, 667, 763, 778, 784—786, 877, 883.
Ростовьци str. 785, 787, 788.
Ростовъць, gród str. 723.
Рѣша (Orsza) gród str. 716.
Rothun str. 127.
Rotmannus str. 259, 260.
Rowen str. 365.
Роволамъ str. 641.
Рожьнѥ pole str. 802.
Роуалдъ str. 575, 589.
Ruani (Ranowie), Rugi str. 7, 138.
Ruboldisrode str. 334.
Rudensis ecclesia str. 449.
Роудица str. 790.
Rudlan, kraj str. 73.
Rudolphus str. 344.
Роуалъкъ str. 573, 575.
Rum (państwo bizantyńskie) str. 65.
Ruotgerus str. 334.
Ruotpertus, kapelan Ryxy str. 333, 344.
Ruotpertus, poddany str. 335.
Russi, Ruzzi, Rusci, Rusciani, Rutheni, Ῥῶς, Роусь, Роуськаѧ зємлѧ, lud str. 11, 77, 224, 225, 292, 309, 310, 317, 402, 403, 406, 419, 421, 452, 455, 455, 467, 530, 557, 558, 562, 564—567, 569, 571, 573—581, 586, 587, 589—596, 610, 612, 615, 624, 626, 628, 652, 669, 690, 691, 702, 703, 749, 753, 811—814.
Роусь, Rusowie skandynawscy str. 551, 564.
Russia, Ruscia, Russe regio, Ῥωσία, Роусь, Роуськаѧ зємлѧ, str. 16, 17, 18, 19, 20, 42, 149, 317, 394, 402, 404, 406, 417, 429, 489, 554, 557, 558, 569, 584, 609, 614, 616, 618, 676, 693, 699, 702—704, 737, 757, 758.
Ruscia, Rugia str. 295.
Ruscia, Ruzzia, Słowaczyzna str. 247, 347, 505, 513, 514.
Ruthenus, Роусинъ str. 419, 420, 576—578, 592—594.
Роувимъ, syn Jakóba str. 637.
Ruzanka str. 365.
Rybesz tamże.
Rybon tamże.
Rypin str. 360, 362.

S.

S. Saba, св. Сава str. 171, 734.

Саковъ gród str. 808.
Сакъ str. 875.
Sala, rzeka str. 247, 250, 251, 282, 283, 315, 400.
Salaveld, Salavelt str. 127, 340, 345, 348, 351, 352, 354.
Σαληνές str. 36.
Salis (Sarysz) gród w Słowaczyznie str. 506, 512.
Σαλμούτζης str. 41, 45.
Salomon, Соломонъ, syn Dawida str. 150, 378, 562, 604—606, 610, 611, 623, 641, 671, 679, 680, 685, 700, 752.
Salomon, syn Andrzeja, król węgierski str. 422, 429, 488, 489.
Salomon, syn Beli (tak!) str. 515—515.
Σαλῶτα str. 22, 25, 27.
Сальница, Сальница str. 820, 878.
Salsa Cholbergensis str. 310.
Salsum mare str. 247.
Salta, rzeka str. 282.
Salucino (Falęcino) str. 361.
Salustius, xięga str. 377.
Salzo miasto str. 354.
Samar str. 71.
Самарна str. 641.
Самоюдь str. 783.
Самонъ str. 95, 641, 642, 784.
Σαμβάτας ob. Kijow.
Санъ, rzeka str. 804.
Santok, Zantok, Zutok, gród str. 439, 440, 441.
Sara, Сара, żona Abrahama str. 343, 425, 636.
Sara, rzeka w Brandeburgii str. 421.
Saraceni, Сарацине, Саракине str. 144, 191, 782.
Saracinorum legati str. 138.
Саръдания (Sardynia) str. 550.
Sarkil ob. Бѣла вѣжа.
Sarmati, Sarmatici, Sermende, Саръмати str. 13, 14, 395, 551.
Saturnus str. 141.
Satzi str. 275.
Саулъ, król Izraelitów str. 584, 604, 641.
Saul mar str. 65, 66.
Sawa, rzeka str. 497.
Σαβαρτοιάσφαλοι, dawna nazwa Węgrów str. 43, 44.
Sawir, Saviri str. 2, 71.
Saxones str. 126, 133, 134, 136—138, 144, 365, 399, 455.
Saxonia, *Σαξία* str. 21, 127, 128, 130, 131, 133—136, 138, 139, 154, 192, 248, 255, 257, 260, 275—275, 277, 287, 298, 336, 346, 391, 395, 431, 455, 469.
Sandomir, Sudomir, miasto str. 434, 439.
Сждомиръ, rzeka str. 694.
Сждиславъ Włodymirowicz str. 667, 699, 711, 712.
Събъислава, żona Bolesława Krzywoustego str. 444, 810.
Scarbimirus str. 448, 450, 462, 464, 477.
Scepan, Stepan str. 363.
Sciciani str. 288, 305.
Scih str. 289.
Schinesghe ob. Gnesin.
Schubino str. 361.
Schusun str. 290.
Sclancisvordi str. 298.
Scochin (Stetin, Steklin) str. 360.
Scozwines str. 333.
Scybersko str. 361.
Scudici, gród str. 251, 302.

Scythia, Scotia, Скоѳиа, Скоѳь str. 1, 2, 16, 489, 490, 495, 531, 557, 572; великая Скоѳь 558.
Scyza str. 365.
S. Sebastianus str. 524.
Sebbirozi str. 10.
Sebertus str. 302.
Seczechus, Sethechus wojewoda Bolesława III Śmiałego str. 512.
Sethechus, Setheus, Zetheus wojewoda Władysława I. str. 429, 431—433, 435, 437—439, 445.
Sedam str. 365.
Sefarad (Hiszpania) str. 58, 59, 61.
Sefaradczyk str. 70.
Seffora str. 343.
Seir, góra str. 66.
al-Sekalab ob. Slavi.
Selibur, królik słowiański str. 140, 246.
Σελίνα, odnoga Dunaju str. 19, 20.
Sellande str. 535.
Selencia, (Leuticia) str. 394, 400, ob. Liutici.
Selpuli str. 246, 255, 280.
Селоуикъ, Tesalonika miasto str. 568, 569.
Селоуиане str. 101.
Сем, Снмъ, syn Noego str. 550, 552, 655.
Снмь, rzeka str. 553.
Семьць str. 875.
Semimizl, Zemimizl, xiążę polski str. 398.
Semovith, Semovithaii str. 397.
Seneca, xięga str. 378.
Seprch, Sepich, (Sierpc) str. 360.
Serauici str. 11.
Σερβλία str. 25, 26, 27, 30—39.
Surbi, Surfe, Surpe, Сръбъ, Σέρβιοι, Σέρβλοι str. 10, 13, 14, 20, 26, 27, 30—32, 34, 36, 37, 39, 40, 553, Σέρβλοι ἄσπροι 30, Σέρβλοι ἀβαπτίστοι 37, 39.
Seres, Сирии str. 1, 559.
Σέρετος, rzeka str. 46.
Сергин, str. 97, 659.
Σέρμιον, gród str. 48.
Серохъ str. 655.
Seusun str. 255.
Сфандра str. 588.
Сфирька str. 589.
Сфирьковъ str. 588.
Sibert str. 255.
Sicambria, Sicamberia, Sicamboria str. 489, 490.
Sicco, Sikko, zabójca ś. Wojciecha str. 182, 220.
Sicco komes str. 334.
Sidegeshusun str. 281.
Σίδραγα str. 25.
Ситомль, Ситомль, odnoga Dniepru str. 699, 713.
Сѣверъ str. 553, 557—559, 564, 572, 696.
Сѣверине str. 567, 568.
Сѣверининъ str. 697.
Сѣтьгола (Лѣтьгола) str. 551.
Sigewinus, arcyb. koloń. str. 146, 372.
Sigfridus, Sifridus, wojownik, brat Henryka str. 460.
Sigfriedus, komes str. 142, 246.
Sigfriedus, komes merseb. str. 245.
Sigfridus, komes northem. str. 253, 273.
Sigfridus, komes stad. str. 255.
Sigfridus, biskup augsb. str. 274.
Sigfridus, brat Thietmara str. 288.
Sigfridus, margrabiego Hodona syn str. 299.
Sigfridus, komes str. 305, 316.
Sigfriedus komes, ojciec Thietmara str. 248, 251, 252, 255.

Σιγρίτζης ob. *Θεοδώρος*.
Sigismundus, syn Hunnimunda wielkiego str. 3.
Сикилия (Sicylia) str. 551.
Сильвестръ, Селивестръ I, papież str. 96, 660.
Silvester II, papież str. 401.
Sillende (Szlezwik?) str. 13.
Симеонъ, *Συμεών*, król bułg. str. 33—36, 47, 584, 585, 587.
Симеонъ, syn Jakuba str. 637.
Симонъ, Семеонъ, czarnoxiężnik, *Σίμων ὁ μάγος* str. 571, 729, 852.
Simon, Symon, biskup płocki str. 391, 459.
Симеусъ str. 564.
Синько Борнчь str. 589.
Синопия str. 554, 555.
Sion, Syon str. 268, 342, 391.
Siphlet str. 498.
Сифъ (Сымъ) str. 633.
Сифовъ str. 732.
Sittici str. 10.
Siusuli, Sysule, Sysele str. 13, 250, 305, 315.
Сиевови сыновє, *οἱ υἱοὶ Σκεύα* str. 584, 852.
Skolpno (Stolpsko) str. 360.
Σκόρδονα str. 29.
Σκοτεινὴ θάλασσα, morze ciemne str. 30.
Славата str. 775, 776.
Slavi, Sclavi, *Σκλαβοί*, Sclavini, *Σκλαβίνοι* al-Sekalab, Словѣне, Словѣны str. 1—4, 11, 16, 20, 21, 25, 26, 37, 38, 40, 42, 62, 135—138, 140, 144, 242, 244, 245, 249, 251, 252, 254, 256, 258, 259, 261, 268, 280, 283, 291, 298, 329, 346, 347, 413, 489, 490, 497, 551—553, 555—558, 563—568, 570—572, 574, 587, 618, 667, 691, 699.
Slavanicum bellum str. 134, 136.
Slavonia, Sclavonia str. 162, 394, 489, 497, 498, 508, 514.
Sclavorum regnum (Polska) str. 320.
Slaunic, Slauunihc, Slauunihe, Zlaunic ojciec ś. Wojciecha str. 153, 162, 189.
Sclavus str. 181, 192, 215, 264.
Slasane, Sleenzane str. 11, 147.
Slesiensis, Zleziensis regio, Silēnsis pagus str. 307, 459.
Slopan str. 255.
Слоудъ str. 588.
Смядина str. 685.
Смолєньскъ, *Μιλνίσκα* str. 16, 557, 566, 683, 710, 711, 749, 778, 779, 784, 808, 834, 876, 877.
Смольняне str. 779.
Снатнинъ str. 877.
Сокъ str. 720.
Съновидъ Ижєєвичь str. 792, 795.
Сновьскъ str. 720.
Sobeslavus, Zebizlavo, brat ś. Wojciecha str. 210, 276.
Sobottin str. 154.
Содома str. 629.
Содомляне str. 604.
Софроний, igumen świętomichal. str. 730.
Sophia, córka Ottona II str. 255.
Sophia, córka Ezona, zakonnica str. 339, 340.
S. Sophia, св. София, cerkiew katedralna w Kijowie str. 317, 699, 701, 704, 710, 765, 766, 769; cerkiew w Nowogrodzie Wielkim str. 705, 709, 785.
Соколъ str. 712.
Sokołowo str. 362.

Съмарогль str. 622.
Sonterslevo str. 247.
Сотоканлъ, Сотона str. 631.
Съжица str. 749.
Съжь str. 558.
Св. Спаса, cerkiew w Czernigowie str. 748, 749.
Св. Спаса monastyr str. 730.
Speculum ecclesiæ, xięga str. 378.
Spehteshart silva str. 273.
Spicimir, gród str. 453, 455.
Sprewa, rzeka str. 276, 277.
Stadici str. 10.
Σταγνόν str. 37.
Stanecz str. 363.
Станиславъ, syn Włodzimierza I str. 667.
Stanislaus, biskup krakowski str. 363, 422.
Statii Thebais, xięga str. 377.
Стагна, rzeka str. 667, 768, 769.
Стародавъ str. 779, 876, 883, 884.
Στέφανος, syn Muntimira, xiążę serbski str. 32, 33.
S. Stephanus, męczennik str. 283, 428, 499, 500, 506.
S. Stephanus, król węgierski str. 414, 481, 488, 489, 495, 500—512, 673. Waic 264.
Stephanus. możnowładca str. 318.
Стефанъ, cesarz bizant. str. 588, 589.
Стефанъ, igumen peczerski str. 736, 737, 740, 744, 747, 759, 760; biskup włodzimierski 775, 818.
Стефанычь, monastyr w Kijowie str. 780.
Стемидъ str. 573, 575.
Стенги str. 589.
Stetin str. 429.
Стиръ, poseł str. 589.
Stir, Ztir, rzeka str. 147.
Stoderania str. 258.
Stoignewus, poseł Bolesława Chrobrego str. 296.
Stoinnegui, Stoinef, xiążę słowiański str. 137, 138, 245, 246.
Στόλπον str. 29.
Storkerus str. 334.
Stratus str. 204.
Strazburg str. 267.
Streczaka Stanislaus str. 320.
Strela str. 265, 268, 272, 283, 285, 301.
Strigonia, Strigonium str. 503, 511—513.
Στροημέρος str. 32.
Στρούβον str. 18.
Стрибогъ str. 622.
Стръженикъ str. 750.
Sudveno str. 359.
Сугръ str. 816.
Сугровъ str. 824.
Сугла, rzeka str. 553, 667, 668, 816, 824, 875, 877.
Sulidas str. 363.
Sulim, tamże.
Sumeringi str. 315.
Супонь, rzeka str. 875.
Сурия (Syrya) str. 550, 714.
Сурти str. 550.
Suveldun str. 133.
Сузгдаль str. 695, 696, 784—786, 788.
Сузгдальци str. 785, 788.
Свабы, Suavi, Suevi, Svæfa str. 12, 13, 106, 134, 256, 292, 348.
Свеи, Свеи, Svëon, Suigi, (Szwedzi) str. 11, 14, 228, 551, 564.
Svevia, kraina str. 318.

Σφενδοπλόκος, Сватопълкъ, Zuetepulcus, Dipoldus (Centiboldus?) xiążę wielkomorawski str. 21, 48, 49, 50, 100, 103, 106, 107, 294, 490, 569, 570.

Сватопълкъ, Zentepulcus, Jaropełkowicz zięć Bolesława Chrobrego str. 317, 621, 622, 667, 676, 679, 680, 682—685, 688—694.

Сватопълкъ Izęsławicz str. 563, 723, 749, 757, 766—768, 770, 774, 776—780, 788—792, 794—799, 801—811, 813—818, 822, 823, 832, 875—877; ob. Михаилъ.

Сватопълъкъ gród str. 777.

Сватопълъка matka str. 817.

Сватопълъковнуа str. 802.

Suantopolc, Suatopolc, xiążę morawski str. 445, 472.

Suatopolc, xiążę pomorski str. 482—484.

Suentepulcus, syn Mestka I i Ody, xiążę polski 262.

Сватопълъкъ Wszewłodowicz str. 769.

Σφένδοσθλάβος, Сватославъ Igorowicz str. 563, 587, 588, 597, 600, 602, 605—609, 611—616, 618.

Сватославъ Włodymirowicz str. 622, 667, 688, 775, 776, 816, 834.

Сватославъ Jarosławicz str. 697, 710, 711, 712, 715, 716, 719—722, 724, 726, 730—732, 736, 743, 747, 748.

Сватославъ, Сватошь Dawidowicz str. 802, 805, 816.

Swatobor str. 447.

Сватая гора str. 704, 705—707.

Suenena str. 250.

Suennus str. 504.

Suessionis civitas str. 556.

Сѣнь str. 589.

Сѣнальдъ str. 596, 597, 600, 615—617.

S. Suiberti, wyspa str. 340, 341, 348, 351.

Suinvordi str. 273, 308.

Suitgerus str. 257.

Suithleiscranne, miasto str. 136.

Suoenehilda, Swonehild str. 265, 296.

Syla (Sida) str. 365.

Sylla Cornelius str. 488.

Syrosch (Syrock) str. 360.

Syroslaus, biskup wrocł. str. 391.

Συρουκαλπέη str. 42.

Шхроукань, xiążę połowiecki str. 816.

Шхроукань, gród str. 824.

Шхроукани брата str. 878.

Шексна str. 724, 726.

Шеполь str. 797.

Шибрядъ str. 589.

Шихъберинъ str. 588.

Щекъ str. 555, 556, 565.

Щековица str. 555, 582.

T.

Tadzans str. 2.

Tagat, kraj str. 76.

Tagino, Dagano, arcyb. magd. str. 273, 274, 279, 280, 284—286, 293.

Tegeno, opat brunwil. str. 334, 350, 352.

Talaminzi str. 10; ob. Deleminci.

Тальць str. 682.

Tanais str. 1 ob. Danais.

Ταλαΐτ str. 41.

Tamno, Tammo, syn Henryka I króla niem. str. 242, 245, 326.

Targossa str. 365.

Ταριάνος str. 46.
Ταρχατζούς str. 49.
Tarna str. 71.
Tartaria str. 489.
Τασῆς, wnuk Arpada str. 49.
Taurus str. 1.
Таврияне str. 551.
Tausis, rzeka str. 1.
Τάξις, syn Zaltasa, ob. Thoxon.
Τάξις, synowiec Falesa i Tasesa str. 49.
Тахъ str. 816.
Τελιούτζα ob. **Люгьчь**.
Τενήν str. 29.
Теребовль (Trembowla) str. 789, 797, 799.
Terentius, xięga str. 577.
Τερματζούς str. 49.
Τερπημέρης, xiążę chorwacki str. 28.
Τερβουνία str. 25, 31, 37—39.
Τερβουνιατοί str. 37.
Τερβέλης str. 49.
Thadesi str. 10.
Thafnezi str. 11.
Thancmarus, syn Ottona I cesarza str. 245.
Θαρα str. 655.
Θарасии str. 661.
Thebaida, **Θиви** str. 279, 550.
Thebei str. 285.
Св. Θеодоръ str. 710.
Θеодоръ, hetman bizant. str. 586.
Θεοδώρος Σιγρίτζης, hetman Simeona bólg. str. 54, 55.
Θеодоръ farański str. 97.
Theodoricus, ojciec Matyldy królowej niemieckiej, żony Henryka I str. 242.
Theodoricus, xiążę mosel. str. 340.
Theodorus, zakonnik str. 204.
Θеодоритъ, patryarcha antyoch. str. 661.
Theodosia str. 1.
Θеодосии, igumen peczerski str. 708, 709, 731, 732, 735—740, 742—744, 746, 747; **св. Θеодосии** 758—763, 817, 819.
Θеофанъ, wódz bizant. str. 586.
Θеофанъ, patryarcha antyoch. str. 661.
Theophanu, żona Ottona II cesarza str. 170, 198, 247, 250, 255, 337.
Theophanu, córka Ezona, xieni asind str. 339, 340.
Θеоктистъ, biskup czernig. str. 831.
Θеоктистъ, igumen peczerski str. 817.
Θеопемитъ, metropolita str. 701.
Θерьмоути str. 637.
Θесалии str. 551.
Θεσσαλονίκη, kraina str. 30.
Theutoni, Theutonici str. 194, 195, 326, 468, 469, 477; ob. Germani, Niemcy.
Theutonia str. 496, 509; ob. Germania.
Thiadricus, Thiedricus, Theodoricus, margrabia str. 130, 131, 135, 142, 251—253, 257, 262, 264.
Thiedricus, biskup wirduń. str. 146.
Thiedricus, biskup met. str. 251, 283.
Thiedricus, Frithericus, komes str. 282.
Thiedricus komes, syn Deda str. 285, 305, 311.
Thiedricus, komes palat. saski str. 253.
Thiedricus, xiążę lotaryński str. 285, 318.
Thiedricus, wnuk Thietmara merseb. str. 287, 290, 295—297.
Thiedricus komes, wnuk cesarzowej Kunegundy str. 317.
Thiedbernus, Thiebernus, komes str. 277.
Thiedburga str. 282.
Thieddegus, biskup pragski str. 276, 306.
Thietherdus str. 246.

Thietmarus, opat str. 306.
Thietmarus, margrabia str. 301.
Thietmarus, biskup merseb. str. 241.
Thietmarus, biskup brandeb. str. 248.
Thietmarus, wojownik str. 265.
Thietpaldus str. 190.
Thimo str. 334.
Thisa, Tisia, Tizia, *Τίτζα* str. 1, 48, 498, 505.
Thividi, Thiudi str. 2, ob. **Уюдь.**
S. Thomæ miracula, xięga str. 378.
Thongeremuthi str. 282.
Thornburg str. 249, 267.
Thoxon, *Τάξις*, syn Zalty, xiążę węgierski str. 49, 488.
Throsda str. 363.
Thurgatus, Thurgut str. 291, 304.
Thuringia, Thyringan str. 12, 13, 265, 274.
Tiburis str. 326.
Tiemicus str. 229.
Тигръ str. 551.
Тилин str. 889.
Timisi, *Τιμήσης*, rzeka str. 48, 304.
Тимофєи str. 660.
Tinga str. 274.
Tirus str. 71.
Titibutziem str. 315.
Тиверьци, *Τεβερβίανοι* str. 20, 558, 568, 572, 587.
Тьмоуторакань str. 667, 694, 695, 712, 714, 748, 751, 753, 754, 774.
Τυήνα str. 25.
Togarma, syn Jafeta str. 71.
Tommo str. 276.
Tonaburg str. 349.
Tongera, rzeka str. 252, 282.
Торци, Торкъ, szczep turecki str. 627, 711, 746, 753, 782, 798, 813, 815.
Торци, Торкъ, mieszkańcy grodu Torczeska str. 770, 877.
Торуьскии градъ, городъ str. 767, 769, 770, 875.
Торунъ, kucharz Gleba str. 684.
Торунъ, wojewoda str. 807.
Торкъмєнн str. 782.
Торопьуанинъ str. 741.
S. Totmannus str. 242.
Tracia, **Оракия**, *Θρακία* str. 3, 395, 585.
Оракъ, Ораци str. 551, 586.
Τραϊανός str. 47.
Transalpini str. 260.
Trapezunt str. 1.
Трѫбежь str. 667, 668, 780.
Trebowane str. 147.
Трєполь str. 768—771.
Tribisa, rzeka str. 253.
Tritri, Tatry góry str. 147.
Тролда str. 550.
Troia str. 460.
Troianus, procurator str. 363.
Троуанъ str. 575.
Τροΰλλος str. 46.
Truso str. 11, 12.
Троуворъ str. 564.
Тоуадовъ str. 589.
Tuchurini str. 251.
Tudo, biskup hawelb. str. 248.
Тоудьковъ str. 588.
Τοῦγα, xiężniczka wielkochrobacka str. 24.
Тоугорканъ str. 774, 779, 780, 876.
Tugost str. 147.
Тоукъ str. 720, 749.

Tuni, opat (tyniecki?) str. 300, 318.
Тоуръ str. 618.
Turci str. 490.
Тоурдовъ str. 589.
Тоурьбидъ tamże.
Тоурьбинь tamże.
Тоурьберинъ tamże.
Тоурдовъ str. 588.
Тоурикъ bojar str. 800.
Тоурискъ tamże.
Turingi str. 129.
Turingia str. 281.
Τουρκία (Węgry) ob. Ungaria.
Τοῦρκοι (Węgrowie) ob. Ungari.
Turonia str. 178.
Turonum str. 206.
Тоуровъ str. 588, 618, 667, 710, 753, 757, 766, 790, 795.
Тоуровьин str. 618.
Τούτης, rzeka str. 48.
Τζέντινα, *Τζέντζινα* str. 25, 26.
Τζερναβουσκεή str. 36.
Τζεσθλάβος str. 33—36.
Τζοπόν str. 41.
Τζούρ tamże.
Τζουτζημέρης str. 38.

U.

Ucri, Uchri, Wkranie, Ukranie, lud słowiański str. 133, 137.
Udalricus, biskup eichst. str. 146.
S. Udalricus, biskup aug. str. 345.
Udalricus, ob. Othelricus.
Udo komes, syn Henryka stadeń. str. 255.
Udo, komes str. 305.
Udo komes, wnuk Thietmara str. 318.
Uffico str. 264.
Ugin str. 71.
Ugio str. 264.
Оукъриниє, Baktryanie str. 560.
Оуланъ str. 794, 797.
Оульбъ str. 588, 589.
Οὐλβορσί str. 17.
Ungari, Ungarii, Ungare, Ungri, Жгры, Жгри, Hungari, Hungarii, Hangryn, *Τοῦρκοι*, Magerones str. 11, 21, 22, 24, 30, 34, 41, 43—48, 50, 65, 76, 131, 134, 136, 137, 147, 224, 249, 274, 312, 317, 339, 356, 395, 399, 415, 423, 424, 448, 452, 455, 455, 457, 465, 472, 481, 488—490, 495, 497, 500, 502—507, 511, 512, 557, 558, 568, 569, 571, 585, 587, 609,688, 803, 804, 806, 814, 830, 831. Ungri nigri, Жгри хрънии str. 225, 558.
Ungaria, Hungaria, Hungariæ regnum, *Τουρκία* str. 26, 30, 42, 45, 47—49, 263, 331, 332, 394, 395, 414, 422, 423, 429, 457, 481, 488, 489, 495, 497, 498, 500, 502—507, 509—514.
Ungaricum bellum str. 136.
Hungarorum Croynica, dawne kroniki węgierskie str. 487—490.
Жгорьскоє, góra koło Kijowa str. 567, 568.
Жгорьскы góry, ob. Caucasus.
Hungwar, miasto str. 490.
Ungerus, arcybiskup gniezn. str. 259.
Unlizi, Жлнуи, *Οὐλτίνοι* str. 10, 42, 558, 568.
Unstred, rzeka str. 247.
Жтинъ str. 589.
Unwanus str. 291.

Uppusun str. 277, 281.
Urbs vetus str. 332.
Оурмане ob. Normandi.
Оурособа str. 811, 813, 877.
S. Ursula str. 496.
Uscze str. 457.
Оустие str. 779.
Оустиниянъ, Justynian I cesarz rzymski str. 713.
Ustiure str. 282.
Оувеналии, Juwenal, patryarcha jerozolimski str. 661.
Оувѣтичи, *Βιτιζέβη*, miasto str. 16, 806.
Οὖζ str. 40.
Οὐζία str. 42.
Οὖζοι str. 41.

V.

Val, opat korbejski str. 298.
Valeshusun str. 247.
Vallis de Castro str. 331.
Vanzul, syn Gejzy str. 488, 489.
Vasina, **Вьсь**, Wizzi, lud czudzki str. 2, 551, 557, 564—566, 837.
Veda str. 251.
Venetæ, Veneti, Vinedan, **Венедиця** str. 1, 2, 14, 552.
Venetia, Venecia, *Βενετία* str. 28, 395, 497, 504.
Vendelsæ (morze śródziemne) str. 12.
Verizane str. 11.
Verona str. 166, 193.
Vesogothæ str. 2.
Vethenici ob. Wethenici.
Vidivarii str. 2.
Vigo, biskup brandeb. str. 307.
Vilica str. 340.
Vincentii magistri Cronica Polonorum str. 378.
Vinco str. 333.
Visbike str. 298.
S. Vitus, męczennik str. 139, 287, 298.
Vizunbeire ob. **Блъгаре**.
Vodenesvege str. 247.
Vulfere str. 334.

W.

Βαγιβαρία, provincia cui Vag nomen est, str. 24, 147.
Wagio, wojak str. 253.
Vagosola ob. **Богъ**, Bob.
Wagri, Waari, Wari, szczep Obotrytów str. 140, 313.
Waic, ob. S. Stephanus, król węgierski.
Вакѣскъ, dwór str. 794.
Вактръ (Baktrya) str. 550.
Валъ (Baal) str. 641.
Валламъ str. 584, 827.
Wallibizi str. 293, 302.
Wallislevo, miasto str. 242, 243.
Walmerstidi str. 282.
Walo, Gualo, biskup below. str. 446.
Waltherdus str. 260, 281, 284, 286, 287.
Walterus, kanonik płocki str. 363.
Варагъ str. 621, 697, 682.
Варагы, **Варязи** (Skandynawcy) str. 551, 553—555, 563—567, 571, 572, 587, 596, 618, 621, 625, 676, 689, 691, 692, 696, 698, 699.
Варяжько str. 621.
Варинъ str. 875.
Warino, arcyb. koloń. str. 357.

Warinus, opat. korbej. str. 126, 298.
Варлаамъ, igumen peczerski str. 706—708.
Βάρας, rzeka str. 20.
Βαρούχ, rzeka 45.
Βαροῦφορος str. 18.
Βάρτζω ob. pod B.
Василь, bojar str. 800.
Василевъ, miasto str. 657, 671.
Василии II cesarz biz. str. 655, ob. Василии pod głoską B.
Василии ob. Володимеръ Wszewłodowicz, Monomach.
Св. Василии ob. S. Basilius.
Василько Rościsławicz str. 764, 788—795, 797—800, 802, 807, 808.
Васильковичи str. 800.
Βατάς, xiążę pieczyngski str. 41.
Wazela str. 334.
Вячеславъ Jarosławicz str. 698, 710, 711.
Вячеславъ Włodymirowicz str. 787, 816, 834.
Вячеславъ Jaropełkowicz str. 811, 814.
Ватичи str. 558, 559, 564, 572, 607, 624, 667; ob. Antes.
Ватько str. 558.
Welereslevo (Wallersleben) str. 280.
Welerych (Weleryk) str. 361.
Velun (Wieluń) str. 458.
Velunzani str. 11.
S. Wenceslaus, Wenceslaus, Ventizlavus str. 167, 208, 209, 245, 377, 378.
Wendecha str. 333.
Weonodland, Vinedaland str. 11—13.
Werinharius, Wirinzo str. 283, 291, 294—296.
Werla, Werlu locus str. 142; urbs 253, 261, 264, 292.
Вельмядъ str. 572, 575.
Wernheri, biskup merseb. str. 365.
Βερούλια str. 10.
Βερούτζη str. 18.
Βερβίανοι ob. Тикерьци.
Вась, ob. Vasina.
Вефилъ str. 641.
Вефлеемъ str. 644, 647.
Wethenici, Weneinici str. 265, 284, 301.
Wezan str. 363.
Wezborius, wojewoda Bolesława Śmiałego str. 363.
Wezel, arcyb. magdeb. str. 365.
Wezelo, arcyb. mogunc. str. 146.
Wi str. 295.
Вигръ (Wiar) rzeka str. 803, 804.
Wibertus str. 229.
Wicelinus, biskup strasb. str. 267.
Wichmannus, Wicmannus, Wigmannus, brat xięcia Herimanna, komes str. 130.
Wichmannus, Vigmannus, syn poprzedniego, komes str. 130, 131, 136—142, 245, 246.
Wicmannus, komes saski str. 296.
Widikindus, wojownik str. 265.
Widukindus, Widukinnus, xiążę saski str. 242.
Widredus str. 301.
Wieczanowo str. 361.
Wigbertus, biskup merseb. str. 273, 274, 277.
Wigfridus arcyb koloń. str. 245.
Вигилии, Вигилии, papież str. 97, 661.
Wigo, biskup brandeb. str. 274, 281, 287, 306.
Wilhelmus, syn Ottona I, arcyb. mogunc. str. 143.

Willehelmus, præfectus str. 129.
Willehelmus, komes str. 265, 267.
Willehelmus, syn poprzedniego, komes str. 295, 302, 305.
Willehelmus, komes pikt. str. 303.
Willelmi epistola, xięga str. 378.
Willerbizi rzeka str. 247, 282.
Willico str. 169, 175, 193.
Willigisus, arcyb. mogunc. str. 154, 173, 176, 177, 194, 253, 254, 257, 266, 271.
Willo str. 255.
Wimer str. 265.
Winitharius str. 2, 3.
Wipertus, towarzysz ś. Brunona str. 229.
Wipertus, poddany Ryxy str. 333.
Wippera, rzeka str. 282.
Wirbini, Wiribeni str. 280, 281, 316.
Wirciburgensis urbs str. 242.
Wirinus, Werinus str. 247.
Wirthunu, Wirdunum str. 306.
Wiscan str. 363.
Wisera, rzeka str. 298.
Wisla, Wysla, Visla, Висла, *Βίσλας*, Visle, Vistula, Vistla, *Διστζίκη* (*Δυστίκη*) str. 1, 2, 9, 11, 12, 37, 360, 416, 439, 441, 453, 483, 553.
Wislamud, uście Wisły str. 12.
Vislane, lud str. 11.
Wislaus, Wyslaus, xiążę wiślicki z rodu Popiela str. 37, 118. ob. *Βουσέβουτζης*.
Vislcland, kraina str. 13.
Visly, Висла, Wyslicia, Wislica, stolica dawna Wiślanów str. 107, 118.
Wiso str. 289.
Wissegrodi, Wyszehrad czeski str. 276.
Wiszogrod, Wyszogród mazowiecki str. 360.
Wissepuig, Wiesenburg str. 251.
Witland str. 11.
Βιτετζέβη, ob. Оукатичи.
Витычевьскым хълмъ str. 771.
Виѳиния (Bitynia) str. 550.
Wizna str. 363.
Влахы, Волъхва, kraina włoska str. 100, 551.
Влахерна str. 556.
Wladislaus I, Wladizlaus, Володиславъ, xiążę polski str. 374, 376, 394, 417, 424—426, 429—433, 437—440, 442, 443, 588, 801.
Wladislaus I, Ladislaus, król węgierski str. 422, 423, 432; ob. s. Ladislaus.
Wladislaus, Włodysław, miasto str. 360, 361, 404.
Βλαστήμερος, xiążę serbski str. 31, 32, 37.
Wlodemirus I, Володимеръ Świętosławicz, wielki xiążę kijowski str. 224, 225, 264, 380, 563, 607, 611, 618—622, 624—630, 646, 649—657, 661—663, 667—673, 676, 694, 700, 701.
Володимеръ Jarosławicz str. 694, 698, 702, 703, 709, 712.
Володимеръ Wszewłodowicz, Monomach str. 709, 748—750, 753—755, 757, 766—769, 774—780, 788—790, 792, 794—798, 805, 806, 808—811, 813, 814, 816—818, 822—825, 831, 833, 834; Василии str. 864.
Володимеръ (Włodzimierz wołyński) gród str. 667, 710, 711, 753, 755, 789, 790, 793—795, 797, 799, 801—803, 805, 806, 808, 809, 815, 816, 875, 878.

Володимерьци (Włodzimierzanie) str. 800, 804.
Włodoweius, brat rodzony Chrobrego, xiążę czeski str. 268, 269.
Wnimier str. 363.
Воинъ, str. 711, 753, 818, 877.
Воинъмя str. 755.
Wogizlaus, Woyslaus, ochmistrz Bolesława Krzywoustego str. 377, 436—438.
Βοισέσθλαβος, xiążę serbski str. 31.
Воистъ str. 589.
Woiucino str. 361.
Wolborz str. 360.
Wolcmerus str. 251.
Wolcoldus, biskup misn. str. 251, 253.
Вълъхокъ, rzeka str. 551, 554, 564, 622, 712, 729.
Волъхва ob. Влахы.
Волъхы, Włosi str. 100, 553, 557, 568.
Вълъчин хвостъ str. 626.
Wolfhardus str. 353.
Wolpharius str. 178.
Вълга, rzeka str. 551, 554, 556, 557, 607, 683, 695, 723, 724, 786, 864.
Wolis str. 363.
Володарь Rościsławicz str. 754, 789, 798, 799, 802, 803, 807, 808.
Володарєвна str. 814, 854.
Волосъ str. 574, 615.
Волынь, Wołyń, gród str. 691; kraina str. 748.
Волынянє, Wołynianie str. 557, 558.
Wonlef str. 292.
Wormatia str. 131, 135, 266.
Βοροτάλματ str. 42.
Воротиславъ, bojar str. 597.
Врѣскла, rzeka str. 824.
Βοσώνα str. 36.
Въздвижень, miasto na Rusi str. 793.
Врахмянє str. 560.
Wratislaus, Wratizlaus, król czeski str. 145—147, 364, 372, 375, 425.
Vratislaw, Wortizlawa, Wratislaviensis urbs, Wrocław str. 308, 434, 469, 471.
Wratislavienses, Wrocławianie str. 432, 438.
Βράτζης str. 40.
Врѫгин, Owrucz, gród str. 617, 618.
Βρεβέρα str. 25.
Врнтания (Brytania) str. 551, 560.
Βροῦτος, Prut, rzeka str. 47.
Вьсеславъ Izesławicz str. 675, 711, 712.
Вьсеславъ Bręczysławicz str. 703, 715, 716, 720—723, 731, 743, 808.
Вьсеславичи str. 816.
Вьсеволодъ Włodymirowicz str. 622, 667.
Вьсеволодъ Jarosławicz str. 697, 709—711, 715, 716, 719—722, 730, 731, 748—751, 753—757, 763, 765, 767, 781, 789, 809.
Вьсеволожьа, xiężna str. 795, 831.
Вьсеволожь, gród str. 797, 799.
Воуиефхстъ str. 588.
Βουλγαρία ob. Bulgaria.
Βουλατζοπόν str. 42.
Wulfstan str. 11.
Βουλγαρίαχ str. 18.
Βουλτζοῦς, syn Kali str. 49.
Вышегородъ, *Βουσεγραδέ* str. 16, 602, 622, 680, 682, 710, 731, 749, 763, 770, 833.

Βουσέβοντζης (Wysławic) xiążę zachlumski znad Wisły przybyły str. 37.
Воуꙁьлѣвъ str. 589.
Въдобыть str. 723, 781, 790.
Wygay (Wygnan) str. 362.
Вытошевьци str. 804.
Въръ, miasto str. 834, 877.
Wysegrad str. 483.
Вышата, wojewoda str. 702, 703, 712.
Вышегородьци str. 680.
Вышеславъ Włodymirowicz str. 622, 667.
Wytosth str. 363.
Wyzna str. 360.

X.

Xanctum str. 349.

Y.

Ysidorus, ob. Isidorus.
Ywonis epistolæ ob. Iuo.

Z.

Zabno str. 361.
Zabor (Zabes) str. 363.
Zabos, tamże.
Zabrozi str. 11.
Ꙁавоулонъ, syn Jakuba patryarchy str. 637.
Zebulun, syn Izaaka, król Chazarów str. 76.
Ꙁахариꙗ, prorok str. 645, 646.
Zacharias, kapłan str. 425.
Ζαχαρίας, syn Priwesława, xiążę serbski str. 34, 35.
Ζαχλούμα, Ζαχλούμων χώρα str. 31, 36, 37, 39.
Ζαχλούμοι, Zachlumianie str. 25, 31, 33, 36, 37, 39.
Zakrocym str. 360.
Ꙁакоупєл, wyspa str. 551.
Ζαλτάς, Zotha, syn Arpada str. 49, 488.
Zamsth, Zavist str. 362.
Zandan str. 363.
Zara str. 280.
Ꙁаржьъ str. 779, 815.
Ꙁарѣуьскъ str. 815.
Zarnow str. 360.
Zarnowyecz str. 438.
Ꙁаславьци str. 777.
Ꙁаволочиѥ str. 748.
Ꙁаволочьскыи Үюдь str. 551.
Zbigneus, Zbignevus, Ꙁъбыгнѣвъ, syn Władysława I, brat Krzywoustego str. 431—434, 438—440, 444, 448, 449, 451—455, 459, 465, 466, 473, 478—480, 816.
Zbucymier, Zbutymir str. 360.
Zbylut str. 361.
Zdema str. 363.
Zedlica str. 147.
Жєлань str. 770.
Zelislavus str. 445.
Zelistrig str. 363.
Ζεντίνα, rzeka str. 25, 26.
Ζετλήβη, gród str. 39.
Zelza str. 147.
Zemier str. 363.
Zemma str. 362.
Zeriuani str. 11.
Ziazo str. 259.
Жидата, biskup nowogrodzki str. 698.

Жидъ, Жидове str. 628, 650, 657, 646, 650, 651, 821, 829, 853; ob. Israelitæ, Judæi.
Ѯнѣгола str. 551, 557, 816.
Zirwisti, miasto str. 280.
Zlomizi str. 272; ob. Glomazi.
Znetalici str. 11.
Ѯолотыя str. 808.
Zribenz str. 288.
Zuarasiz, Zuarasici str. 226, 278.
Zuarinæ, miasto str. 313.
Zuireani (Serbowie południowi) str. 10.
Zurbizi str. 282.
Zutibure (święty bór) str. 281.
Zutok ob. Santok.
Ѯвенигородъ, Dźwinogród str. 755, 792.
Zyra str. 363.
Zyrendzo tamże.

W tym ukazicielu dodać należy, że **Болеславъ**, Bolesław III Śmiały prócz wskazanych tam stronic, wzmiankowany jest jeszcze na str. 721; Bolesław IV Krzywousty na str. 810; **Урьвеньскым** grody na str. 692; **Деревн**, *Δερβὶς* na str. 551, 836; Fritherici komesy na str. 267, 284, 288; **Глогокъ**, Głogów, miasto na Szląsku str. 873; **Горошинъ** na str. 875; **Грегорий**, mnich na str. 623; Ingigerda, żona Jarosława, na str. 703; **Юрьевъ**, Dorpat, na str. 697; **Микоулинъ**, na str. 874; **Оброкъ** i **Обрьскъ**, tamże; **Поморине**, na str. 551; **Римокъ**, na str. 876; **Ростиславъ**, xiążę morawski, na str. 569; **Стефанъ**, król węgierski, na str. 733; **Воронича** na str. 356; nakoniec dodać należy imiona znajdujące się w nadaniu str. 516—520.

W drukarni Zakładu nar. im. Ossolińskich
składał
Wincenty Kontecki.